
MBROS
PERA
OM I









PARISIIS, Sumtibus IOHANNIS BAPTISTÆ COIGNARD, Typographi regii. 1686.



SANCTI
AMBROSII
MEDIOLANENSIS
EPISCOPI
OPERA,
DUOBUS TOMIS COMPREHENSA.

SANCTI
AMBROSII
MEDIOLANENSIS
EPISCOPI
OPERA,

AD MANVSCRIPTOS CODICES VATICANOS, Gallicanos, Belgicos, &c. nec-non ad editiones veteres emendata,

STUDIO ET LABORE MONACHORUM
Ordinis S. Benedicti, è Congregatione S. Mauri.

TOMVS PRIMVS.





PARISIIS,
Typis & Sumtibus JOHANNIS BAPTISTÆ COIGNARD, Regis Typographi, ac Bibliopolæ ordinarii, viâ S. Jacobi, sub Bibliis aureis.

MDCLXXXVI.
CUM PRIVILEGIO SACRÆ MAJESTATIS.





ILLUSTRISSIMO ECCLESIÆ PRINCIPI D. D.

FRANCISCO DE HARLAY

ARCHIEPISCOPO PARISIENSI,

REGIORUM ORDINUM COMMENDATORI,

DUCI AC PARI FRANCIÆ,

SORBONÆ ET NAVARRÆ PROVISORI, &c.



ERFECTIS quam potuimus accuratissime, quæ in adornanda hac operum Ambrosianorum editione exspectare visus es, ILLUSTRISSIME ECCLESIÆ PRINCEPS, *ea res ad supremum decus sola restabat, ut frontem operis splendore clarissimi alicujus nominis illustraremus, qui totum opus luce sua perfunderet, adsciscceremusque patronum qui pro sua humanitate vellet,*

pro sua authoritate posset vim & impetum obtrectatorum amoliri. Tu nobis illico occurrebas in quo quæ vel ad securitatem vel ornamentum valere possunt, miro fulgore universa emicant; & quo nemo alter aut gloria clarior, aut authoritate gravior, aut quæ imprimis allexit, humanitate facilior inveniretur.

Neque enim, quod proclive factu fuerat, Harleæ hic familiæ dignitas ex ultima antiquitate repetenda, maximis Europæ Principibus jam olim licet affinitate & consanguinitate conjunctæ, summorumque virorum semper feracis, quorum in præcipuis Ecclesiæ & Reipublicæ muneribus virtus mirabiliter enituit: Tu enim omnium ornamenta in te complexus & præcipuum familiæ tuæ decus, aliis potius splendorem tuum affundis, quam aliunde dignitatis quidquam amplitudinisque in te refundatur.

Apertus hic ingens immensusque campus ad excurrendum in laudes ingenii excelsi, subtilis, acris; acuti ad excogitandum, maturi ad judicandum, ad explicandum facilis, ad memoriam firmi atque diuturni, eò tibi concessi divinitùs, ut par ad maxima quæque fores, quibus à propitio Gallis Numine destinabaris. Commoda nihilominus occasio præclaræ tuæ eruditionis & doctrinæ prædicandæ, cui nihil in historia incompertum, in dogmatibus arduum, in juribus anceps ambiguumve, obscurum nihil in factis, quamque nihil aut effugiat aut fallat.

At certe rerum à te gestarum, PRÆSUL ILLUSTRISSIME, *celebratissima fama longe splendidius emicat. Vidit olim te tua tum* Rothomagus *jam inde à primis annis, quibus fauste fortunateque sacram Præsulis & Primatis iniisti dignitatem patruo tuo Viro & pietate & doctrina, & pastorali labore immortalitatem memoriæ promerito successor datus, in tuis publicis concionibus privatisque collocutionibus, quàm promta*

& extemporali tàm felici eloquentia, sanctissima quæque infundentem auditoribus, reconditissima eruentem, obscurissima illustrantem, intricatissima non minus erudite quam dilucide reserantem. Audiverunt & te tui Parisii; audiverunt advenæ frequentissimi illuc confluentes; audivimus & nos obstupuimusque vehementer, cùm in doctissimis quæ publice tuis in ædibus habebantur disceptationibus de moribus, de fide, de disciplina, tantum exhiberes prudentiæ in declinandis duobus scopulis, ad quos fere ceteri omnes alliduntur, intensiore scilicet severitate, vel remissiore indulgentia, rerumque pondus & dicendi vim sic eloquentiæ lepore temperares; ut pronis auribus excepta veritas omnium sibi conciliaret assensum, & nulli quantumvis contumaci aut liceret, aut liberet refragari.

His gloriæ tuæ fontibus novus & ille largior clariorque lucis rivus accedit, quod in augustissimis Cleri Gallicani concessibus, cum tu infulatorum Patrum, aliorumque ex toto imperio selectorum Comitiis ex omnium voto de more præsideres, Ecclesiæ & religioni tanto studio consuluisti; agenda tam sapienti arte digessisti, ut nullus non intelligat, nusquam feliciori consensu imperium cum sacerdotio, sacerdotium cum imperio conspirasse, quam te sacerdotii Præside; LUDOVICO MAGNO *moderatore imperii: nempe Magnus Harlæus Cleri Præses regum maximo debebatur; Magno Harlæo Cleri Præsidi, absit verbo invidia,* LUDOVICUS; *Ambo communi sacerdotii & imperii cùm felicitati tùm gloriæ.*

Hæc ut peculiaria & rara ad laudem sunt, ita summa; neque enim ad laudem commendationemque Nominis accidere ulli quidquam gloriosius potest, quam si LUDOVICO *Regi post memoriam hominum sapientissimo probetur. Porro sibi probatum, & quidem abunde quo potuit luculentiori clariorive testimonio palam facere* LUDOVICUS ipse largus fons luminis sol, *quam cùm ad Primariæ Galliarum urbis sedem è* Lucret. lib. 5.

Metropolitanæ Neustriæ translatum voluit ; ad arctiorem sacratioris Consistorii societatem adsumsit ; ad frequentissimam comitatus & colloquii arcani consuetudinem advocavit? Quibus in omnibus non tam præmia meritorum quam merita ipsa miramur.

Illa sunt, ILLUSTRISSIME ECCLESIÆ PRINCEPS, *propter quæ nostro huic licet non tenui, tamen ex conditione nostra subobscuro labori te tutorem imò patrem, lumen & columen advocamus; confisi magnum, si favens susceperis, illius pretium, magnamque existimationem apud omnes fore, qui comprobatione tua, tuique* Nominis *inscriptione quadam velut face prævia illustrati, infinitos propemodum* Ambrosii *locos pristinæ suæ integritati restitutos & reparatos gratulabuntur.*

Nec certè timendum nobis, dubitandumve fuit ne non satis humaniter à te maximo Præsule occupatissimoque exciperemur: occupato, scimus, tibi occurrunt omnes, at nullus impedito, qui ad multo plura plenissime sufficias : aperit alioquin tuas fores & ad palatii tui limina invitat inimitabilis affabilitatis gratia & comitas, quâ cujuslibet ordinis, & conditionis homines sic excipis, ut nemo à te dimissus unquam fuerit, nisi quadam jucunditate atque solatio perfusus, & vel humillimæ sortis hominibus audacem accedendi & obtinendi fiduciam inspires. Tua est illa singularis aut dos aut virtus, aut dotum virtutumque non tam una, quam longe suavissimum omnium condimentum, quæ te non priùs oculis exhibeat, quam animis præpotenti quadam virtute reddat imperantem : illa est quæ nos securos esse jubet, efficitque ut quod operi nostro decus & patrocinium volumus, id à te expectemus, quod ut tam certò tamque confidenter sperare, & nostro quasi jure reposcere audeamus, præter humanissimum illum animum tuum, faciunt insuper & summa authoris dignitas, & eximia excellentis

hujusce operis authoritas, & mira quædam opportunitas temporis.

Ambrosius est quem tibi redivivum sistimus, ARCHIPRÆSUL MAXIME, *quod si nondum ea cura, iis excultum vigiliis, ea tota forma totaque majestate spectabilem qua semetipse olim exhibuit Valentinianis, Gratianis, Theodosiis Augustis; Ambrosius tamen est integritati & nitori pristinis, quo valuimus studio restitutus. Quas porro ædes Archiepiscopum Ecclesiasticæ disciplinæ tenacissimum adire prius oportebat, quam Archiepiscopales? Quem ante omnes convenire congruebat Doctorem Ecclesiæ celeberrimum, nisi meritissimum sapientissimæ Sorbonæ, eruditissimæque Navarræ Provisorem, & ipsum doctorem eximium in Ecclesia Dei? Quem denique lubentius alloquio suo dignaretur Orator vere* ἀμβρόσιος, *quam te cujus ex ore docentis exundat ambrosia?*

At verò quam à te gratiam reportaturos nos illo sic præeunte non speremus, observantissimos præsertim Tui, qui ipsi vidimus, cùm difficultas annonæ, hyemisque inclementia ex æquo sævirent, pauperrimos quosque in Archiepiscopales ædes turmatim irruentes, solâ miseriâ duce, perquam amanter exceptos, per quam humaniter refectos, minus tamen donis ipsis tuis, quam eâ quæ tibi propria est donandi ac demerendi ratione recreatos? Vel eo solo nostrum, crede nobis, ad te Ambrosium allexisses, qui cùm ipse pater pauperum studiosissimus, sacra etiam vasa frangere & conflare, ut eorum inopiæ difficillimo tempore succurreret, minimè dubitarit: non amare singulariter non potest, quem viderit regia hac charitatis via suis inhærentem vestigiis, sua exempla renovantem.

Et istud ad te festinantibus opportunissimum, ANTISTES ILLUSTRISSIME, *quod ipsa Ambrosianorum operum ratio citò jam ultroque currentes exstimulet: divina nimirum doctrina* quæ, *ut digni tanto magistro Augustini utamur verbis,* de Confess. lib. 6. c. 3.

tam sancto oraculo, pectore illius *emanavit. Quâ quidem ut nullum ad curanda corruptæ Ethices vulnera remedium præsentius, sic nullum ad propellendum hæreseos & schismatis venenum, efficacius; nullum quo promtius certiusque curentur, coeant & consolidentur redeuntium ad sanam fidem vulnera & cicatrices; nullum quo plenius & perfectius adusque intimos pietatis Christianæ sensus Catholici cùm antiqui tum Neophyti convalescant.*

Summæ tuæ sapientiæ consultissimique Zeli fuit quod è manibus hæreticorum arma, id est, perniciosissimos omnes quibus sibi ipsis necem inferebant, libros auferendos prudentissime providisti. Nec fuit tibi satis ipso cum Ambrosio dixisse: Legimus ne legantur; *illisque venenata pocula, amœnâ quadam suavitatis specie & quasi mellis stillicidio hominibus ægrotis, suumque morbum adamantibus blandientia eripuisse: nisi insuper iisdem amicâ manu porrigeres divinos, aliosque pios libros, quibus possent tamquam ex alveo quodam saluberrimo plenissimam haurire sanitatem. Ecce igitur votis tuis Ambrosius adjutor & fautor accurrit, sine quo invalida ferè quælibet debilisque medicina. Ecce illimem & limpidissimum aquæ vivæ fontem, qui de salutari monte Christo profluens exsilit in vitam æternam, ut lætificet civitatem Dei; & epotus sanet omne genus languentium & ægrotorum: fontem ex cujus venâ ut haurire possent sapientissimi potentissimique Persarum, de remotissimis Orientis finibus sitibundi olim accurrerunt; quique vel paucis guttulis perfectam fidei sanitatem* Regi, Reginæ, *Gentique Marcomannorum instillavit. Ecce denique strenuissimum, invictumque adversus Religionis & Ecclesiæ hostes sacri Verbi Ducem, assuetum victoris; qui instructissimam Panopliam offert, in quâ ille quem toti Galliæ collegisti & formasti Operariorum Evangelicorum exercitus cuilibet & singulis inveniat habeatque æternæ*

Expos. in Luc. lib. 1. pag. 1265.

salutis

salutis galeam, fidei scutum inexpugnabile, ancipitem divini Verbi gladium, Et quidquid habent telorum armamentaria cæli. Juvenal. sat. 13.

Sed quorsum ista de Evangelico etiamnum ad bellum apparatu? Potitur jam Ecclesia belli successu: pacem ac tranquillitatem nobis reduxit ejusmodi victoria, quæ ut tota victis ad utilitatem, sic tibi ex multo maxima parte ad gloriam cessit. Plurimum tamen contulisse ceteros Ecclesiæ Proceres, & pro sua quemque pietate ac vigilantia strenuè gnaviterque laborasse fatendum est: sed quis te inter illos primas egisse vel invidus neget, quem non ignoret illis omnibus pro tua omnium Ecclesiarum amicâ sollicitudine idoneos operi tanto viros tuâ informatos doctrinâ, tuis studiis & laboribus excultos amantissime subministrasse, quod nemo alius; quem sciat propensissimam alioquin Christianissimi Regis ad opitulandum subditorum saluti voluntatem, mirum sanè quo ardore, quâ pietate magis ac magis accendisse, quod vix alter; quem demum consideret indefesso labore, omnique arte magistrâ, tam felici exitu manum pio operi frequentissimam admovere, ut bene multos diebus singulis ad ejurandos errores admittas, nec non inaudita facilitate, atque affectu totum te devoveas effundasque convertendis, excipiendis, instituendis, adjuvandis?

Hæc dum dicimus, absit ut immensæ Regis religiosissimi gloriæ quidquam velimus esse detractum. Totum illius est quod Ecclesia nostra vicit. At Reges imperando, Principes Ecclesiæ persuadendo cùm vincant, nihil est quod Regis gloriæ detractum quidquam aut imminutum ad tuam commendandam, censeat aliquis aut doleat; cùm utraque sit in suo quæque genere summa. Quod Cæsaris, Cæsari; Tibi modo, ILLUSTRISSIME ECCLESIÆ PRINCEPS, *quod tuum est in tanto hoc opere tota Gallia gratulatur; quamquam & in ipsa Cæsaris parte, tibi qui Dux & Par Franciæ es, quod sub*

Rege Optimo Maximo administris fidissimis potest, censemus esse quoque gratulandum. Probè scit Imperator omnium longè perspicacissimus, ut illud beatissimum in Principatu, facere quod libuerit; ita istud miserrimum esse, nolle sibi suggeri quod debuerit: qua æquissima modestissimaque sua mente secretioribus suis Consiliis dignissimos quosque accenset, in quos proinde nonnulla Regiæ gloriæ portio Consilii nomine meritò derivetur. Inde fit ut qui profligatum hæreseos monstrum Regibus ipsis paulo ante non mediocriter formidandum stupent, mirenturque in tanto regno, tam brevi intervallo temporis, feliciter & sine ulla cæde penitus exstinctum; te in partem tantæ laudis evocent, non ut divinum modò, sed ut Regium etiam administrum, quem norunt initi tam ingentis & supra fidem posterorum ardui propositi, Consiliarium & authorem fuisse à Rege præcipuum.

Commode opportuneque festis eam ob rem omnium vocibus, & congeminatis plausibus publicis Ambrosius advenit Chori
Hexaem. lib. 3. c. 9. *nostri dux; cujus ore & lætius & dignius accinatur:* Factus est unus populus, ex hæreticis.... repleta est Ecclesia;
Expos. in Luc. lib. 9. cap. 10. *& non sine maxima voluptate hoc subjungatur:* Sedata tempestas est, concordia navigat, fides spirat, certatim nautæ repetunt fidei quos reliquêre portus, & dulcia patriis oscula littoribus figunt, liberatos se periculis, absolutos erroribus gratulantes: *quique Tibi totique Clero Gallicano suppeditet & suggerat istas ad* Ludovicum Magnum *voces, antiquæ adversus hæresim disciplinæ*
Epist. ad Grat. Imp. *testes & novi interpretes gaudii:* Reddidisti mihi quietem Ecclesiæ, perfidorum ora, atque utinam corda, clausisti: & hoc non minore fidei quam potestatis auctoritate.

Felices nos fortunatosque, Illustrissime Ecclesiæ Princeps, *si non secus atque operibus suis Ambrosius in*

musæo tuo locum obtinuit, ita quem nobis ipsorum emendatoribus in animo tuo concessisti, diutissime conservet in dies magis intimum & auctiorem: Felices, *si nostris votis & precibus annuens Præsul sanctissimus Religioni, Ecclesiæ, Galliæ, nobis & omnibus te diutissime salvum & incolumem à Deo comprecetur atque impetret*: Felices denique, *si qui nostræ erga te observantiæ testis est veracissimus Ecclesiæ Doctor, à Te etiam Obses suscipiatur & fide-jussor devinctissimæ voluntatis quâ sumus*

CELSITUDINI TUÆ

Addictissimi & obsequentissimi
MONACHI BENEDICTINI
Congregationis S. MAURI.

ELENCHUS OPERUM SANCTI AMBROSII

Mediolanensis Episcopi, quæ in hoc tomo continentur, ubi & tempus quo singula quæque scripta sunt, designatur.

HExaemeron libri sex, scripti circ. annum 389. pagina 1

De Paradiso liber unus, script. circ. an. 375. pag. 145

De Cain & Abel libri duo, script. circ. an. 375. pag. 183

De Noe & Arca liber unus, script. circ. an. 379. pag. 227

De Abraham libri duo, script. circ. an. 387. pag. 281

De Isaac & Anima liber unus, script. circ. an. 387. pag. 355

De Bono Mortis liber unus, script. circ. an. 387. pag. 389

De Fuga Sæculi liber unus, script. circ. an. 387. pag. 417

De Jacob & Vita beata libri duo, script. circ. an. 387. pag. 443

De Joseph Patriarcha liber unus, script. circ. an. 387. pag. 483

De Benedictionibus Patriarcharum liber unus, script. an. 387. pag. 513

De Elia & Jejunio liber unus, script. circ. an. 390. pag. 535

De Nabuthe Jezraelita liber unus, script. forte circ. an. 395. pag. 565

De Tobia liber unus, script. circ. an. 377. pag. 591

De Interpellatione Job & David libri quatuor, script. forte circ. an. 383. pag. 625.

Apologia Prophetæ David script. forte circ. an. 384. pag. 675

Apologia altera Prophetæ David. pag. 707

Enarrationes in Psalmos XII. quorum prior non ultra annum 390. *quinque sequentes non nisi post* VIII. *Idus Sept. anni* 393. *scriptæ sunt; in Psalmum vero* 43. *anno* 397. *Quatuor ultimæ circ. annum* 390. pag. 737

Expositio in Psalmum CXVIII. script. circ. an. 386. pag. 971

Expositio Evangelii secundum Lucam libris X. comprehensa, script. non ante annum 386. pag. 1261



PRÆFATIO.



CUM novâ curâ nec minimo labore purgatas Ambrosii commentationes exhibemus, nihil necesse nobis fuerit catholici lectoris animum, ut ei nostram hanc editionem commendemus, affectatis Auctoris operumve ipsius laudibus pellicere. Quis enim eorum, qui vel primoribus labris ecclesiasticam delibaverint historiam, inficiaturus est omnia in Ambrosio maxima exstitisse ac plane singularia? Sane quidem in confesso est illius ad episcopatum vocationem, in episcopatu sollicitudinem atque constantiam, in omni vita integritatem, humanitatem, religionem, aliasque virtutes splendore fulsisse non usitato, solaque illius magnanimitate adeo perculsum fuisse Theodosium Magnum, ut eruperit in hæc verba: *Episcopum vidi neminem præter Ambrosium.* Quod vero ad doctrinam ejus, illam non modo sancti Patres, summi Pontifices, œcumenica Concilia certatim exquisitis elogiis prædicarunt, verum etiam ipsimet hæretici. Sed nec aliud quidquam magis declarat, quanta doctrinæ ac eloquentiæ vis fuerit in Ambrosio, quam Augustinus ab errore ad veram fidem Doctoris nostri opera & concionibus revocatus. Hac quippe una victoria sibi trophæum ac monumentum ære perennius erexit sanctus hic Præsul. Utinam vero neotericis etiam heterodoxis Magni Augustini exemplum imitari libeat! Illud profecto jure affirmare possumus, de Christi præsentia in Sacramento, de potestate atque clavibus Ecclesiæ, de necessitate bonorum operum, veneratione reliquiarum, beatorum cælitum invocatione, tam disertis verbis locutum esse Ambrosium, ut nihil apertius æquo prudentique lectori expetendum sit. Ceterum cùm inter alia isti refractarii codicum editorum depravationem criminentur quam invidiosissime, editionem nostram hoc tempore quo Regis pietas omnem suam auctoritatem ad hæreticorum conversionem confert, speramus non sine fructu exituram. In qua exornanda quid à nobis præstitum fuerit, explicabitur, postquam nonnulla de veteribus editionibus quæ in variis Europæ locis emissæ sunt, præmiserimus. Theod. Hist. lib. 5. c. 17.

Nullam porro videre nobis contigit antiquiorem eâ quam Maffellus Venia monachus Augustinianus Ambrosio Corano ejusdem ordinis Generali dedicavit. In illa quidem neque loci, neque temporis certam aliquam notam deprehendas: sed inde forsan conjicere liceat eamdem & in Italia, & ante annum MCDLXXXV vulgatam esse; tum quod formâ codicis & caracterum cum alia, de qua jam dicemus, plane convenit, tum quòd Coranus ille seu Coriolanus memorato anno diem suum Romæ obiit. Altera illa editio, curante Cribellio presbytero, Mediolani anno MCDLXXXX. prodiit apud magistrum Leonardum Pachel: quæ simul cum superiore servatur apud R R. P P. Canonicos regulares sanctæ Genovefæ Parisiensis. Utraque autem valde imperfecta est, ac paucos admodum tractatus comprehendit.

Post duos annos non mediocrem laudem retulit Johannes Amerbachius, civis Basileensis, quòd conquisitis congregatisque undecumque plurimorum ac præcipuorum Ambrosii operum exemplaribus, eadem opera in tres partes distributa totidem voluminibus complexus est. Atque etiam quò editionem suam utiliorem efficeret, rogavit Johannem de Lapide Carthusianum Parisiensem, ut singulis libris in certum capitum numerum divisis, suum cuique capiti apparet argumentum: quod & factum est.

Optandum vero illud fuerat, ut quemadmodum plures tractatus nobis edidit, ita etiam illos edidisset emendariores. Sed in hoc industriam diligentissimi bibliopolæ agnoscimus, quod tam multos reperit: quod tam depravatos, injuriæ temporum tribuimus. Hanc autem editionem anno M D VI iterum prælo subjecit Johannes Petri de Langendorf, Typographus quoque Basileensis: à quo nihil aliud priori illi adjectum fuit præter indicem admodum copiosum, quod *Registrum florigerum* inscripsit. Cujus quidem Registri utilitas Conrado Leontorio ex ordine Cisterciensi tanta visa est, ut illud versu & prosa celebrare non sit gravatus.

Novam adorsus editionem Erasmus unum aut alterum tractatum iis qui jam publicæ luci dati fuerant, adjecit: ad bina volumina totum Ambrosianorum operum corpus redegit, illudque partitus est in quatuor tomos; ita ut primus Ethica: secundus Polemica: Orationes, Epistolas, & Conciones tertius: quartus denique novi ac veteris Testamenti Explanationes contineret. Ad hæc præmisit singulis tomis ac libris nonnullis quasdam censuras, sed quæ non satis existimationi illius responderunt, nec doctorum exspectationi. Porro tametsi multum sudoris exhaustum prædicet in hoc opere, *Dum collatione veterum codicum*, inquit, *emendantur depravata, restituuntur amputata, resecantur adsuta, reponuntur græca, quæ vel aberant prorsus, vel figuris nihil significantibus fuerant addita*; non tamen tantum fidei habitum est ipsius verbis, ut eum magis auctoritati manuscriptorum, quam proprio judicio deferre quisquam crederet. Hoc certe superioris sæculi constat fuisse ingenium, ut eruditi omnes conjecturis plurimum tribuerent, sed Erasmum in primis famæ suæ atque doctrinæ fiducia paulo audaciorem exstitisse nullus ambigat. Quapropter adeo non visa est legitimam adrigisse perfectionem ejus editio, ut duobus post annis, nimirum anno M D XXIX, cùm typis Chevallonii Parisiis exprimeretur, multa commutata fuerint in textu, & ad marginem annotata nonnulla, quemadmodum ex collatione aliquot opellarum deprehendimus. At non Lutetiæ solùm, sed & Basileæ ubi prima ejusdem Erasmi editio ex Frobenii officina prodierat, hoc ipsum in secutis editionibus factum reperitur: in quibus etiam tractatus aliquot qui in superioribus desiderabantur, subinde adjecti sunt.

Epist. edit. sua præfixâ.

Nihilominus tamen editionis tam sæpe ac tot diversis locis recusæ, nec non Gelenii aliorumque doctorum hominum diligentia recognitæ auctoritas Johannem Costerium, regularem Canonicum è monasterio sancti Martini Lovaniensis non deterruit, quin ad aliam concinnandam exornandamque animum appelleret. Qua vero occasione inductus hoc laboris sibi proposuerit, ita explicat: *Cùm ego igitur*, ait, *ante biennium D. Ambrosii epistolas antiquis & elegantioribus characteribus conscriptas, ex bibliotheca cœnobii D. Laurentii quod Leodiensis oppidi muris adhæret, nactus essem, cœpissemque meo more cum excusis libris eas conferre, mirum dictu quantum hic erat dissidii, quantum varietatis; ut statim non potuerim non destomachari in eos, qui editis libris, speciosis quidem sed inanibus ac mendacibus titulis, omnia castigatissima, & tamquam feliciore παλιγγενεσίᾳ renata pollicentur: cùm nihil plerumque sit depravatius, & antiquis sordibus omnia sint convoluta.* His itaque permotus, quod in epistolis Ambrosianis cœperat, statuit in reliquis ejusdem Doctoris operibus efficere; cùmque mutuatus esset è tribus aut quatuor viciniorum monasteriorum bibliothecis aliquot exemplaria, hoc subsidio fretus atque in primis uno codice pereleganti, qui in Belgium allatus fuerat è Magna Britannia, castigationem suam absolvit. Edita fuit illa Basileæ anno M D LV. typis atque impensis Episcopii. Egregiam sane operam in hac sua editione præstitit Costerius, neque ipsum lectoribus imposuisse arbitramur, cùm affirmavit à se plusquam duo millia errorum ex Ambrosio sublata esse, præter viginti aut plures versus, quos cùm deessent in prioribus editionibus, ipse primus suis quemque locis restituit. Verumtamen non sibi satis auxilii fuisse in memoratis exemplaribus idem non obscure indicat, ubi fatetur se quandoque in eas incidisse difficultates, quibus ad judicium doctorum hominum confugere coactus fuerit, hoc est, ut simplicius loquamur, ad conjecturas.

Epist. in limine edit. suæ positâ.

Quam ob rem cùm Johannes Gillotius animadvertisset Costerium ob mss. codicum paucitatem editionem suam omni ex parte perfectam reddere nequaquam potuisse, laudavit quidem ejus laborem atque industriam, sed tamen Ambrosianis operibus ali-

quid perfectionis accessurum putavit, si ea denuo aliis adhibitis exemplaribus recognosceret. Congregavit igitur non exiguam manuscriptorum multitudinem è præcipuis hujusce urbis bibliothecis, ut puta è Regia, Sorbonica, Germanensi, Victorina, quibus annumeremus licet Dionysianam, sive Abbatiæ sancti Dionysii in Francia, in qua sola viginti & amplius codices Ambrosianorum operum manu exaratos exstitisse idem auctor est. Verum cùm tot codicibus inter se conferendis componendisque vix plures homines, nedum unum aliquem, sufficere animadverteret, ex eo tanto numero, ut ipse in præfatione sua non dissimulat, paucos quibus excutiendis par esset, deligere ac retinere necessum habuit. Ejus editio Parisiis apud Guillelmum Merlinum ejusque socios in lucem prodiit anno M D LXVIII. Quamvis autem omnium quæ prius publici juris factæ fuerant, merito prædicari possit absolutissima; nihilominus tamen, quæ rerum humanarum sæpe conditio est, remansit omnium propemodum maxime ignota: eam videlicet oppressit Romanæ, quæ proxime illam secuta est, editionis fama.

Ad hanc suscipiendam Felix Cardinalis de Monte-Alto, & postea sub nomine Xysti V. Pontifex maximus decessorum suorum Pii IV. ac Pii V. auctoritate atque mandatis se, dum Romæ in Minorum conventu Generalem ordinis sui ageret, inductum esse profitetur. Quocirca ut mandatam provinciam obiret, cœpit rimari celebriores bibliothecas, manuscriptos veteres conferre cum editionibus emendatioribus, & sicubi tractatus aliquis nondum editus deliteret, investigare: insuperque sedulo præparare alia omnia, quæ ad operis perfectionem conducibilia existimabat. At vero diversis itinerum aliarumque curarum distractionibus præpeditus id imperfectum, uti fatetur, deserere coactus fuit. Factus postea Cardinalis intermissum laborem repetiit, sed jam non solus; sic enim Gregorium XIII. cui editionem suam dicatam voluit, alloquitur: *Qualemcumque postea nactus quietem, hortatu jussuque S. V. inchoatum opus repetens, præclaros Doctores, viros doctrina & pietate graves, ac linguarum intelligentia, & historiarum cognitione insignes, præterea in scholastica Theologia & Patrum lectione admodum versatos delegi, mihique laboris socios adscivi. Itaque onus alacriter subeuntes, munerique plures annos strenue una incumbentes, tandem multis vigiliis, plurimoque impendio, Deo bonorum omnium largitore nobis propitio, absolvimus* &c. Deinde explicato quemadmodum ad perfectam Ambrosianorum operum emendationem non solum codices scriptos cum editis contulissent, sed & veteres illos auctores à quibus aliquid mutuatus esset Ambrosius, consuluissent: nec non etiam posteriores, apud quos ex ejusdem Patris lucubrationibus citatum aliquid inveniatur, examinassent; tanti laboris ac diligentiæ fructus recenset in hæc verba: *Quorum ope, atque adminiculo*, inquit, *obscura explicuimus, manca supplevimus, adjecta rejecimus, transposita reposuimus, depravata emendavimus, omnia demum ut germanam Ambrosii phrasim redolerent, ejusque dignitati atque gravitati responderent, sedulo curavimus: & ut ipsemet auctor loqui videretur, suppositititiis quibuscumque abscissis, pro viribus studuimus.* Ad postremum, ut clarius suam in hac ornanda editione diligentiam patefaciat, narrat tractatus aliquot quibus aliæ carerent editiones, à se additos, institutam novam commodioremque universi operis partitionem, ac denique contextum Scripturæ in tribus prioribus tomis ad lectorum utilitatem appositum.

Epistola nuncupatoria. *Ibidem.*

Quatuor ex ejus tomis Romæ apud Dominicum Basam vulgati sunt annis M D LXXX. M D LXXXI. & M D LXXXII. quintus autem anno M D LXXXV. cùm jam sederet in B. Petri cathedra Xystus V. cui eumdem tomum Johan. Bapt. Bandinius nuncupavit. Postquam vero semel hæc eadem editio publici juris facta est, illico neglectis ceteris, omnis ad eam transiit auctoritas; ita ut ubique locorum, saltem in quibus viget catholicæ religionis professio, typis sola recuderetur. Certe ab anno D. LXXXVI. supra M. quo primum ea Lutetiæ prodiit, singulis fere decenniis ibidem prælo subjecta est, nullâ, quæ momenti alicujus esse videretur, inducta mutatione.

Dolendum tamen est in eadem hac editione reperiri non pauca, quæ non ab hæreticis modo, verum etiam ab orthodoxis haud sine causa minus probentur. Nam primum omnium longi illi Scripturæ textus qui non solum initio certorum tractatuum præfiguntur, sed etiam mediis inseruntur capitibus, nimium auctoris orationem intersecant atque seriem, voluminis molem ac pondus gravant, nec ab ullo fere umquam

leguntur. Deinde quinque-partita illa divisio non satis concinna est; ut enim prætermittamus multo plus affinitatis duobus primis tractatibus secundi tomi cum ultimis primi intercedere, quam cum sequentibus ejusdem secundi tomi explanationibus, non conveniebat epistolas atque conciones aliquot ex ordine proprio exemtas à tomo quinto in primum sub annotationum nomine revocare, multo etiam minus avulsas nonnullorum librorum partes alio relegare. Hoc præterea ibidem reprehenditur, quod tractatus quosdam valde dubios, receptis ac legitimis quasi indubitatos inseruerint; cùm è contrario in iis etiam commentationibus quas editionum superiorum consensus admiserat, ad secernendas veras à falsis, certas ab ambiguis, delectu & censura opus fuisset. Sed nihil in his omnibus magis offendit, quam quod multa in ipso textu sibi permiserunt ii, quos eidem corrigendo adhibuit eminentissimus Cardinalis; neque enim istic aliter ab ipso peccatum esse existimamus, nisi quia forte plus æquo eorum diligentiæ ac prudentiæ credidit. Immo vero neque horum damnandum tanta cum severitate consilium, quippe qui nihil aliud sibi proposuerint, nisi voces quasdam quæ paulo duriores ipsis videbantur emollire, vel quæ obscuriores, mutare clarioribus, vel denique ad Scripturæ seriem auctoris expositiones revocare.

Interim Heterodoxi, qui omnem lapidem movent, quo Patrum auctoritatem valeant declinare, magno strepitu ac tumultu nobis, uti diximus, corruptionem Ambrosianatum editionum oggerunt. Neque tamen recens est ista importunorum hominum criminatio; etenim sæculo superiori Franciscus Junius, ut persuaderet non esse catholicis typographis liberum in excudendis Patrum operibus bona fide versari, sed eos vexari à nescio quibus exploratoribus quos inquisitores occulti summitterent, talem

Præfat. in Ind. expurgat. orsus aut commentus est narrationem. Refert itaque cùm Lugduni anno M D LV. Ludovicum Saurium inviserer, operarum in officina Frelloniana correctorem, ab eo sibi commonstrata esse aliquot folia scriptorum divi Ambrosii, elegantia quidem illa, quod ad chartæ nitorem, concinnitatem characterum, nec non orthographiæ accurationem pertinet: at in ipso sensu atque contextu fœde à Franciscanis duobus interpolata &

Crit. sacr. lib. 3. c. 6. cancellata. Hanc porro accusationem cùm viderемus non solum à Riveto & similibus ejusdem aut supparis ævi scriptoribus cupidissime ad conflandum Ecclesiæ odium arreptam atque contortam; verum etiam nupertime à ministro quodam summa cùm stomachatione repetitam, hoc nobis cupiditatem injecit de illa editione certius aliquid cognoscendi. Quo circa celebriores hujusce urbis bibliothecas perlustravimus, editos aliquot exterarum catalogos consuluimus, denique ut Lugduni si quod illius exemplar ibidem superesset, exploraretur, operam dedimus; neque tamen ullum ejusdem vestigium licuit uspiam deprehendere. Unde colligas ipsam vel statim suppressam fuisse, vel forte omnino suppositam.

Si vero de re tam parum certa tantas illi excitant tragœdias, quis credat eosdem nævis ac vitiis parcituros earum editionum, quæ nunc publice prostant & cunctorum catholicorum atque acatholicorum manibus teruntur? Non pepercit profecto memoratus Rivetus, cùm memoratam de Lugdunensi editione narrationem ita concludit:

Lib. & cap. cit. *Quid in similibus Romæ actum sit, aut quotidie agatur, divinare promtum est.* Non pepercit Dallæus Charentonianus olim minister; hic enim in eo libro quem *De usu Patrum* gallice scripsit, capitis IV. paginam XCIII. integram consumit in eadem Romana editione traducenda. Sed in hoc ejus aliorumque similium injustitia manifesta est, quod Erasmi, Gelenii ac ceterorum qui Basileensi editioni ante Costerium manum admoverunt, peccata & summam in sequendis conjecturis licentiam caute dissimulant.

Ceterum illud nos confidimus hac nostra editione adsecutos, ut ea tela quæ perpetuo contra Ambrosii auctoritatem torquebant catholicæ Ecclesiæ adversarii, jam in posterum ex eorum manibus eripiantur. Primum enim hanc legem nobis inviolabilem esse voluimus, nullam in textum conjecturam umquam admittere. Nam quemadmo-

Epist. jam laudatâ. dum à Costerio videmus prudentissime observatum: *Qui ingenio dumtaxat suo judicioque plusquam debeant, fidunt, neque præsidium omne in antiquorum exemplarium collatione constituunt, fieri quidem potest, ut quandoque nonnulla quæ contra grammaticorum canones depugnent restituant: at voces male commutatas, sententias aut omnino omissas, aut in alienum locum*

rejectas

rejectas eo modo persanare neutiquam possunt. Ne quis vero nos putet promissis illis fucum facere, non solum manuscriptorum quibus ad singulos tractatus recognoscendos usi sumus, catalogum ad calcem voluminis exhibuimus, verum etiam singulis paginis in inferiori margine quid & qua auctoritate commutatum fuerit, submonuimus. Ubi etiam cujusque codicis tum scripti tum editi varias curavimus adjici lectiones; eo tamen delectu, ut quas levioris duceremus momenti, rejicerentur in finem voluminis, quas vero nullius, omitterentur. Hac videlicet ratione providimus, ut & lectori quam potissimum lectionem amplectatur, eligere liberum sit: nec tamen paginæ levibus inutilibusve notis oppleantur. At in Scripturæ locis qui passim citantur ab Ambrosio, diligentiam ac religionem adhuc majorem adhibuimus; eorumdem enim locorum varietates interdum etiam haud ita graves non solum ex Ambrosii codicibus, sed è diversis quoque Bibliorum idiomatis placuit adnotare.

Submovimus autem longiores illos contextus, quibus, ut dictum est, in editione Romana cum libri ab invicem, tum etiam non raro media ipsa capita dividebantur; eo quod illa divisio operum Ambrosianorum corpus, quod unum esse, quoad ejus fieri potest, debet, quasi membratim distrahat & discerpat. De librorum vero sectione in capita, nec non eorum argumentis, sive summariis, ut vocant, sententiis tantisper certatum est; cùm non deessent qui ea omnia quæ non haberentur in manuscriptis, ex editionibus tollenda esse contenderent: alii contra retinenda quidem existimarent, sed quia veteta illa argumenta Auctoris sensum atque consilium, vel minus perspicue, vel minus latine repræsentarent, corrigenda. Potior horum visa est opinio; constat siquidem animum lectoris defatigari, nisi subinde quasi variis stationibus requiescat. Sed in hoc maxima illius instituti videtur utilitas, quod eumdem lectorem antequam ad novam transeat materiam, præparet, quò facilius legenda intelligat. Et hoc sane nullus negabit magis necessarium esse in eo scriptore, ad cujus lectionem atque intelligentiam, quemadmodum animadvertit Antonius Godellus magnum Ecclesiæ Gallicanæ decus & ornamentum, opus est eruditione plusquam mediocri. *Hist. Eccl. an. 397.*

Ut igitur hac in re potissimum junioribus Theologis pro modulo nostro consuleremus, receptam jam olim tractatuum in capita divisionem retinuimus, ipsa capita in numeros seu sectiones distribuimus, explicuimus voces obscuras aut parum usitatas, eorum etiam quæ ad historiam, disciplinam, atque doctrinam spectant, ubi res ita postulare visa est, brevem subnotavimus expositionem. Ad hæc veterum quoque illorum locos indicavimus, quos Ambrosius noster sibi proposuerat imitandos. In quibus omnibus non famam eruditionis aucupari consilium fuit, sed lectorum ac eorum præcipue qui, ut diximus, recentes à Theologiæ scholis, se ad evolvenda Doctoris nostri monumenta comparant, unice spectavimus utilitatem. Quapropter doctiores viri, quibus eruditum hoc nostrum sæculum abundat, nullo dispendio notulas nostras omittant licet, nec tamen illas tyronibus atque in hujuscemodi studio candidatis invideant; quibus eo magis necessarias esse illud ostendit, quod in multis locis Rom. editores, viros alioquin eruditos, Auctoris sensum non assecutos inductæ in textum mutationes patefaciant. Hi vero dum qualicumque hoc nostro juvabuntur labore, quod pauciora exposuerimus, non expostulent; cùm nihil quod valde necessarium fuerit, neglexerimus, nec fusiores annotationes facile admissurus fuerit voluminis modus.

Quod porro ad universi operis partitionem adtinet, nobis neque Romana neque Erasmiana satis probata est; utrobique enim cum bene multa sunt proprio suo loco non posita, tum nulla exstat legitimorum adulterinorumve fœtuum discretio. Itaque nihil commodius esse duximus, quam ut opera omnia quæ nomine Ambrosii reperiuntur inscripta, in tres duntaxat tomos divideremus, quorum priores duo vera, tertius supposititia comprehenderet: in quo à Romana distributione, cui longo usu nunc omnes adsueti sunt, quam minimum potuit, recessimus. Igitur hoc primo volumine quidquid ad Scripturæ expositionem refertur, complexi sumus: de cujus quidem tractatibus non est cur hoc loco plura dicantur, cùm præmissæ ad singulos admonitiones eorum ætatem, propositum Auctoris, & alia quæ necessaria judicavimus, abunde prodant edisserantque. Nam de recognitis Augustini, Gratiani, nec non & citatæ Scripturæ

testimoniis, additis ejusdem versiculis, variis indicibus in fine collocatis, ut sileamus, ipse lector usu proprio, quantum utilitatis habeant, satis agnoscet.

Neque vero ea videntur hoc loco prætermittenda, quorum ope ac subsidio usi sumus in hac Ambrosiana castigatione. Certe quidem manifestum est ad operum cujuspiam auctoris restitutionem non sufficere, ut unus aut alter codex manu exaratus cum editione aliqua conferatur, sed multis opus esse, ut quod in uno vitiosum est, adjumento corrigi possit alterius. Immo vero nec etiam satis est multos suppetere, nisi variis in regionibus fuerint scripti; cùm sæpe sæpius contingat, ut in omnibus unius provinciæ manuscriptis iidem plane errores offendantur, quod nempe ab uno & eodem exemplari tamquam ab uno fonte illi profecti sint. Quapropter ut undecumque licuit manuscripti congregarentur, operam dedimus. Et primum cura fuit ut opellæ nonnullæ quarum pauciora suppetebant in Galliis exemplaria, ad aliquot Vaticanæ bibliothecæ codices exigerentur, insuperque describerentur illæ variæ lectiones, quibus usus fuerat ipse Cardinalis de Monte-Alto. Erant inter eas observationes nonnullæ quæ nobis non omnino fuerunt inutiles; erant præterea conjecturæ plurimæ quas à Latino Latinio postea editas comperimus. Deinde manuscriptos bibliothecarum Congregationis nostræ aut in provinciis ubi adservantur conferendos, aut in monasterium hoc Sancti-germanense afferendos curavimus. Hoc ipsum etiam factum est in codicibus aliquot Flandricis bibliothecarum Ordinis nostri, & in pluribus Gallicis ordinis Cisterciensis, quos nobis summa cum benevolentia commodaverunt multorum ejusdem ordinis monasteriorum præpositi: ubi prætermittendum non fuerit, quantum debeamus labori R. P. Joh. Baptistæ de Noyville Prioris Abbatiæ Vallis-Claræ prope Laudunum, qui & plures tractatus cum monasterii sui codicibus officiosissime contulit, & sermones quosdam nondum editos manu propria describere gravatus non est. Postremo celebriores hujusce urbis bibliothecas, ut puta Regiam, Sorbonicam, Victorinam, Colbertinam aliasque diligenter perlustravimus; unde nobis humanissime necessarios codices præbuerunt ii quibus eorumdem manuscriptorum cura custodiaque demandata est. Comprimis vero illud prædicemus oportet, D. Tonnellerium Can. Vict. nobis quaterniones aliquot, quibus varias lectiones ad editionem Ambrosii abs se destinatam colligere cœperat, lubentissimo animo dedisse; ac similiter eruditissimum Baluzium non solum codices è ditissima D. Colberti bibliotheca nobis affatim suppeditasse, verum etiam varias lectiones Sermonum Ambrosianorum atque Epistolarum ad opus quod ipse designabat, ex optimæ notæ manuscriptis collectas, quæ sua in nos benevolentia est, ultro detulisse. Quod porro eosdem codices subinde, ut fieri solet, consulere non satis habuerimus, sed ipsorum editorumque versus cum versibus, voces cum vocibus, syllabas cum syllabis religiose contenderimus, ex variantibus lectionibus quivis intelligat.

Quocirca nihil addendum hîc videretur, nisi essent nonnulli, qui paucis Ambrosii nostri locis, quos aut obscuros aut nimis allegoricos putant, tamquam præjudicio quodam offensi, minus æquos illius operibus se se ostendunt. Horum igitur ut medeamur fastidio, non pigebit illud quo delectatus reperitur sanctus Antistes, scribendi atque interpretandi genus paulo accuratiori libra expendere. Ac primo Ambrosianum stylum constat grandem, nobilem, & copiosum esse; qualis videlicet patricii ordinis virum decebat, ac diligenter in urbana forensique eloquentia exercitatum. Sed nihil in ejus sublimitate turgidum inest, nihil turbidum in ubertate; cùm utraque res suavitate quadam ac modestia temperetur. Neque tamen putes eum vi sua vehementiaque destitui. Habet siquidem affectus suos, atque aculeos, sed tanta conditos festivitate, ut nullam morosioris agrestiorisve ingenii speciem præ se ferant. Observant quoque in ejusdem elocutione adeo miram sententiarum densitatem, ut non facile majorem apud alium ullum reperire sit. Huc adde brevitatem periodi concinnam ac modulatam, sed in primis tam felici varietate distinctam; ut nullum tædio relinquat locum. Inde est quod Magnus Augustinus Doctoris nostri oratione captum se esse non uno loco testificatur, nec non specimina trium elocutionis generum propositurus Cyprianum atque Ambrosium solos eligit, quorum è lucubrationibus varia illa elo-

S. August. Conf. l. 5. cap. 13. 13. 14. atque alibi. Idem de Doctr. Christ. lib. 4. cap. 21.

quentiæ exempla decerpat ac depromat. Sed nec minus apte quam breviter etiam à Cassiodoro designatur ea, qua sanctum Præsulem scripsisse observamus, orationis forma; sic enim ille: *Sanctus quoque Ambrosius lactei sermonis emanator, cum gravitate acutus, perviolenta persuasione dulcissimus.* Et hinc abunde intelligas ab omni obscuritate Ambrosianum stylum per se abhorrere: utrum vero quam secutus est, interpretandi ratio jure hujusce vitii argui possit, inspiciendum. *Cassiod. divin. Lection. c. 20.*

Triplicem in sacris paginis intellectum esse passim agnoscit, naturalem, moralem, spiritualem; sive quod idem est, historicum, ethicum, mysticum: sed in hoc ultimo enucleando tam multum, quam brevem in primo sese exhibet. Quin etiam ipsum interdum putes, ut spiritualem sensum constituat, historiæ veritatem prorsus negare: quod tamen secus habere comperies, modo singula perpendas in serie orationis atque contextu, sicuti nos suis locis observabimus. Ceterum non alibi magis urgere solet mysticum sensum, quam in exponendo veteri Testamento, idque maxime ubi factorum historia quidpiam quod contra morum probitatem honestatemque pugnet, præ se ferat. Tunc enim veritus ne istinc vel fideles delinquendi, vel pagani ac Manichæi Ecclesiæ insultandi occasionem arripiant, apte confugit ad allegoriam: quemadmodum quæ de ebrietate Noe, concubitu Abrahæ cum ancilla, Lot ebrietate atque incestu, nec non Davidis adulterio disputat, planum faciunt. Et hujus quidem methodi utilitatem nemo melius exponere valeat, quàm qui eam tanto Ecclesiæ bono expertus fuit magnus Augustinus. Ita igitur ille: *Gaudebam etiam*, inquit, *quod vetera scripta Legis & prophetarum jam non illo oculo legenda proponerentur, quo antea videbantur absurda . . . . sæpe in popularibus sermonibus dicentem Ambrosium lætus audiebam*: Littera occidit, spiritus autem vivificat; *cum ea quæ ad litteram perversitatem docere videbantur, remoto mystico velamine, spiritaliter aperiret.* Sed non solum ubi occurrit quidpiam quod à probis moribus abhorreat, ad mystici sensus amœnitatem se convertit; memor enim apostolici hujusce dicti: *Omnia in figuris contingebant illis*; ibi pulcherrima religionis mysteria sub litteræ involucro latere demonstrat, ubi nihil contineri nisi simplex rei factive narratio videbatur. Expende quos sensus & quam nobiles eruat è structura Arcæ Nöachi, è Benedictionibus filiorum ejus, è conjugio Isaac, è diversis casibus vitæ Joseph, atque ad postremum è fratrum ac filiorum ejusdem benedictionibus; fateberis profecto nihil aliud quam frigere atque humi repere illos interpretes, qui quasi judaicam servitutem in Ecclesiam referre decreverint, toti sunt in apicibus & syllabis examinandis: quique si vel unius sententiæ grammaticam intelligentiam hebraicæ cujusdam etymologiæ beneficio detexisse sibi videantur, tum serio exsultant ac triumphant. Nihilominus tamen nolumus à nobis hoc ita dictum, quasi naturalem sensum, in quo duorum aliorum fundamentum est, adspernemur. Ejus usum ultro fatemur non esse nisi laudabilem, dummodo non serviliter ac judaice illi hæreamus. Hunc porro sanctus Doctor maxime secutus est in libris Hexaemeron, de Paradiso, de Noe & Arca, & in Expositione Evangelii secundùm Lucam. Quod vero ad sensum moralem; cùm nihil ad pastoralem curam magis proprie pertinere in confesso sit quam informandorum gregis sui morum sollicitudinem, mirum utique foret, si tam gravem episcopatus partem tantus Episcopus non implevisset. Sed tametsi quantam illius rationem habuerit, singulæ propemodum paginæ contestentur (is enim sensus omnibus ferme operibus Ambrosianis velut inspersus est) reperitur tamen in quibusdam magis ex proposito explicatus. Tales sunt libri de sacrificio Cain & Abel, de Abraham, de Bono mortis, de Fuga sæculi, de Jacob & vita beata, de Elia & Jejunio, de Nabuthe Jesraelita, de Tobia, de Interpellationibus, & in Enarrationibus psalmorum.

S. August. Conf. l. 6. cap. 4.

1. Cor. 10. 11.

Sed non ductu proprio ad rimandam quæ in libris divinis recondita est, scientiam accessit; quamvis enim non vulgarem linguarum tum latinæ tum etiam græcæ cognitionem esset adeptus, & in lectione omne genus librorum, poetarum, historicorum, philosophorum, atque in primis Platonicorum oppido versatus: quamvis præterea eloquentiam quam ipsi natura indiderat haud mediocrem, diligenter in orandis causis excoluisset; non tamen putavit sibi à tribunalibus ad sacrum pulpitum sine peritorum ductorum præsidio esse transeundum. Maluit igitur se antiquiorum præbere discipulum, quam alio-

rum magistrum profiteri. Quapropter cùm Origenes in Scripturis interpretandis aliorum omnium tanquam dux atque antesignanus haberetur, nec non ex eo quasi è publico penu pleraque suarum expositionum hausissent superiores Patres; Ambrosius quoque communi se usurum jure arbitratus est, si ex ejusdem libris quæ in rem suam putabat congruere, mutuaretur. In quo quidem summa utebatur cautione & judicio; cùm enim plurima in illius auctoris commentationibus legerentur, quæ non probarentur ab Ecclesia, his diligentissime vitatis, providebat ne pabulum ullum ovibus suis minus sanum aut sincerum apponeret. Nonnulla quoque reperimus in ejus scriptis quæ petita fuerint ex Basilio, sed illud amicitiæ quam inter utrumque mutua virtutis opinio coierat, Ambrosium dedisse autumamus, ut præeuntem illum, sicubi occasio ita ferret, non illibenter sequeretur. Duobus memoratis Patribus insuper alios duos addit Hieronymus, Didymum de quo in admonitione ad libros de Spiritu sancto, & Hippolytum Martyrem, sed cùm hujus opera temporum iniquitate perierint, quod Hieronymi adjiciamus testimonio, nihil habemus.

Vide admonit. nostram in Hexaem.

Secundùm Ecclesiæ Patres nominandum censemus Philonem Judæum, virum multæ eruditionis, quem allegoricis interpretationibus indulgentem satis frequenter imitatus est sanctus Doctor. Inde est quod loci nonnulli Ambrosianorum operum obscuri videantur iis, qui ejusdem Philonis ex quo desumti sunt, methodum non satis norunt. Quod ibi potissimum contingit, ubi vel proprium aliquod vocabulum vel occurrentes numeri ad subtiliorem allegoriam transferuntur. Sic Erasmus ipse cuidam loco censoriam hanc inussit notam: *Hic videtur*, inquit, *aliquis adsuisse suas nugas*; cùm tamen eamdem sententiam eisdem fere verbis apud Philonem invenire sit. Sed non eo nomine privatim accusandus fuerit sanctus Doctor, cùm id satis familiare alii quoque Patres habuerint, ut allegoricos tropologicosque sensus indagarent; inque numeris includi tegique magna mysteria existimarent, quæ populis suis putabant candide retegenda. Et hinc sane colligi potest multa quæ nobis quamdam obscuritatis caliginem obtendant, antiquis illis temporibus aperta etiam populo exstitisse, ut pote talibus audiendis assuefacto. Sed etsi quædam offenderentur, quæ numquam plebeculæ captum non superaverint, minime tamen id oratoris tribuendum esset obscuritati; nam hodieque inter eos qui vernaculo sermone verba faciunt, multi laudantur ob perspicuitatem, quorum in concionibus artificium vulgus multa non capiat.

Lib. 2. de Abrah. in marg. cap. 11.

Est præterea quoddam non ita vulgare interpretandi genus, quod Ambrosius in eodem Philone imitandum sibi proposuit, thematica scilicet interpretatio. Hanc autem definit Sixtus Sen. in hunc modum: *Thematica explanandi methodus est, quæ peculiares divinæ Scripturæ partes una cum earum expositionibus applicat ad alicujus particularis argumenti tractationem, ostendens totum suscepti argumenti corpus, membra, partesque singulas in propositis Scripturæ sanctæ locis veluti in tabella depictas inveniri.* Quam definitionem captu difficilem non judicabit, qui voluerit considerare quemadmodum quæ de patriarchis Abraham, Isaac, & Jacob narrat Scriptura, eò Doctor sanctus referat, ut in primo debitam mandatis divinis obedientiam, in altero sinceram animi puritatem, laborum tolerantiam in tertio, tamquam in totidem vivis imaginibus expressas atque omnium imitationi propositas esse palam faciat. Sed qui plura de hac re voluerit, adeat eumdem Sinensem loco citato.

Lib. 3. Biblioth. Sacta. Meth. 22.

Hic forte lectorum quempiam moveat, quod cùm non pauca, uti dictum est, petierit ex Græcis Ambrosius, ab eis tamen citandis nominandisve ferme abstineat. Sed præterquam quod haud infrequenter suppresso nomine auctorum, alienam sententiam à se proponi clare testatur, Erasmus geminam ejus rei rationem adfert, nimirum quod eosdem imitari voluerit, non interpretari, quodque per id temporis Scriptores græci male audiebant apud latinos. *Nec Ciceroni*, ait ille, *quisquam vitio vertit, quod in philosophicis argumentis Græcos sequeretur non ut interpres, sed ut imitator: nec erat corniculæ furtum, quod Græcorum nomina, quæ pleraque tum apud Latinos magna laborabant dogmatum improbatorum invidia, pressit; sed cauti pastoris, omnem offendiculi, dissidiique materiam excludentis.* Non parum probabiliter id quidem; nemo enim est qui nesciat quas turbas, quæ jurgia illis temporibus doctrina Origenis inter ejus fautores atque adversarios

Epist. edit. sua præfixa.

concierit. Quin etiam forte suspicari possit aliquis Ambrosium non alio nomine, quam quod Origenianorum operum studiosus esset, alicubi Hieronymo displicuisse. Rufinus certe auctor est eumdem Hieronymum duobus tribusve librorum suorum locis de Ambrosianis libris locutum esse petulantius, quam tanti viri sanctitas atque dignitas paterentur. Et hoc isti accusationi vim quamdam addit, non modo quod eam tacitus in Apologia sua prætcrit Hieronymus, neque Rufino calumniæ nomen impingit: sed maxime quod in libro *de Scriptoribus Ecclesiasticis* Ambrosianarum commentationum catalogum texere, ac suam de illis sententiam proferre detrectaverit; *ne in alterutram partem*, inquit, *aut adulatio in me reprehendatur, aut veritas*. Unde non absurde colligi possit ei quædam in iisdem illis operibus occurrisse quæ non probaret, suum tamen judicium propter insignem viri auctoritatem proferre subveritum. Apol. 2.

Minime tamen putamus unicam ejus rei causam fuisse ipsius contra Origenianos offensionem; ibidem enim alios ille haud paulo honorificentius tractat; quos probe norat non minus quam Ambrosium, Origenis imitationi addictos esse: immo vero ipse Doctorem nostrum & in superioribus suis libris ante laudaverat, & postea quoque in propria contra Rufinum Apologia non semel laudat: quo etiam loco non dubitat, nomen suum inter Origenianos imitatores profiteri. Quo circa si vera est Rufini objectio, forte sententiam suam ideo proferre noluerit, ne si de libris à se prius, incertum quâ causâ, vituperatis cùm laude loqueretur, argueretur levitatis; sin autem eosdem contemtui habere pergeret, offenderet omnium animos, à quibus sanctus Præsul maximo honore ac reverentia colebatur. Quod si falsum adversario, ut eum vocaret in invidiam, Rufinus imposuit, non facile fuerit divinare quam potissimum ob causam sanctus ille Doctor de tanti Doctoris operibus non sine quodam fastidio silere voluerit. *Nec scire fas est omnia*, inquit ille: neque hoc magnopere ad rem credimus pertinere. Ut ut sit, Ambrosio nostro non potest honorificum non esse, quod cùm sententiæ de singulis quibusque rebus semper tam diversæ abeant, solus repertus fuerit Hieronymus qui unum alterumve illius librum minus probaret. Sane pleni sunt codices omnes cum Græcorum, tum Latinorum laudibus sancti Ambrosii, sed etiamsi de illo ceteri tacerent scriptores instar omnium esset unus Augustinus. Hic enim nullam elabi sibi patitur occasionem, quin Ambrosium & quasi parentem colat, & quasi Doctorem ac magistrum sequatur. Contende utriusque doctrinam, & fateberis non temere dictum à doctissimis quibusdam viris, fere omnium quæ docet sanctus Augustinus, semina reperiri apud Ambrosium, cujus ille brevius atque strictius dicta, fusius dilatare amplificareque passim consuevit. Sed ipsum aliosque omnium ætatum scriptores præcipuos suum de Ambrosio calculum ac judicium proferentes exhibeamus. Anton. Godell. loco jam laudato.

SELECTA VETERUM TESTIMONIA DE SANCTO AMBROSIO.

Basilii ex epistola LV. *qua ad Ambrosium ipsum scripta est.*

Quod interioris hominis tui pulcritudinem velut ex variegata sermonum pictura cognovimus.... glorificamus Deum nostrum qui in singulis generationibus eos qui sibi placuerint, deligit. Qui olim quidem ex pastoribus ovium populo suo principem excitavit, & Amos de grege caprarum sumtum spiritu suo instruxit, nunc virum ex urbe regia, cui totius gentis principatus concreditus erat, sapientia sublimem, generis claritate, vitæ splendore, orandi facultate, & rebus sæcularibus illustrem ad gregum Christi pasturam traxit; qui projectis hujus vitæ opibus universis, proque damno habitis ut Christum lucrifaceret, commissa sibi magni ac præclari navigii, Ecclesiæ videlicet Dei, in fide Christi gubernacula accepit. Age igitur, ô homo Dei, quando quidem non ab hominibus accepisti aut doctus est Evangelium Christi, sed ipse te Dominus è medio judicum terræ desumtum ad cathedram apostolicam transtulit, &c.

Gaudentii Brixiani Episcopi tractatu habito in die sua ordinationis.

Obsecro communem patrem Ambrosium ut post exiguum rorem sermonis mei, ipse irriget corda vestra divinarum mysteriis litterarum. Loquetur enim Spiritu sancto quo plenus est, & flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ, & tamquam Petri Apostoli successor, ipse erit os universorum circumstantium Sacerdotum. *Vide etiam tract. seq. ubi inventionis SS. martyrum Gervasii ac Protasii meminit.*

Hieronymi ex epistola XXII. *ad Eustochium cap.* X.

Legas Ambrosii nostri quæ nuper scripsit ad sororem opuscula, in quibus tanto se effudit eloquio, ut quidquid ad laudes virginum pertinet, exquisierit, expresserit, ordinarit.

Ejusdem ex libro de scriptoribus Ecclesiasticis.

Ambrosius Mediolanensis Episcopus, usque in præsentem diem scribit: de quo, quia super est, meum judicium subtraham; ne in alterutram partem aut adulatio in me reprehendatur, aut veritas.

Ejusdem ex Apologia adversus Jovinianum.

Quod si cui asperum & reprehensione dignum videtur, tantam nos inter virginitatem & nuptias fecisse distantiam, quanta inter frumentum & hordeum est, legat sancti Ambrosii *de Viduis* librum, & inveniet illum inter cetera quæ de virginitate & nuptiis disputavit, etiam hoc dixisse.

Ejusdem ex epistola LVII. *ad Damasum.*

Quisquis tria hæc, hoc est, tres hypostases, id est, usias dicit.... jungatur cum Beatitudine tua Ursicinus, cum Ambrosio societur Auxentius. Absit hoc à Romana fide, &c.

Ejusdem ex epistola LXV. *ad Pammachium.*

Nuper Ambrosius sic Hexaemerum Origenis compilavit, ut magis Hippolyti sententias Basiliique sequeretur.

Ejusdem ex epistola XC. *ad Augustinum.*

Quorum & priorem (*Origenem scilicet*) noster Ambrosius in quibusdam secutus est.

Ejusdem ex epistola CLI. *ad Algas. Quæst.* VI.

Ambrosius Mediolanensis Episcopus quid de hoc loco senserit, in Commentariis ejus legere poteris.

Ejusdem ex Apologia I. *adversus Rufinum cap.* I.

Si auctoritatem operi suo præstruebat, volens quos sequeretur, ostendere; habuit in promtu Hilarium... Ambrosium.... & martyrem Victorinum.... de his omnibus tacet, & quasi columnis Ecclesiæ prætermissis, me solum pulicem & nihili hominem per angulos consectatur.

Item ex Apologia III. *cap.* III.

Ego non accusavi quare Origenem pro voluntate transtuleris; hoc enim & ipse feci, & ante me Victorinus, Hilarius, Ambrosiusque fecerunt. *Eadem etiam dixerat in Apologia* II. *cap.* IV.

Ejusdem ex Chronico. Grat. III. *& Equit. Coss.*

Post Auxentii seram mortem, Mediolani Ambrosio constituto, omnis ad rectam fidem Italia convertitur.

Rufini Aquileiensis Presbyteri ex Invectiva II. *in Hieronymum.*

Virum (*lacerat*) omni admiratione dignum Ambrosium Episcopum, qui non solom Mediolanensis Ecclesiæ, verum etiam omnium Ecclesiarum columna quædam & turris inexpugnabilis fuit.... qui ad Ecclesiarum Dei gloriam electus à Deo est: qui in conspectu Domini locutus est in conspectu persecutorum regum, & non est confusus. Ambrosius sanctus de Spiritu sancto non solum verbis, sed & sanguine suo scripsit; obtulit enim persecutoribus sanguinem suum, quem in se fudit: sed à Deo ad alios adhuc reservabatur labores.... sanctum virum Ambrosium, cujus adhoc præclaræ vitæ memoria in animis omnium viget.

Augustini ex lib. V. *Confess. cap.* XIII.

Veni Mediolanum ad Ambrosium Episcopum in optimis notum orbi terræ, pium cultorem tuum, cujus tunc eloquia strenue ministrabant adipem frumenti tui, & lætitiam olei, & sobriam vini ebrietatem populo tuo. Ad eum autem ducebar abs te nesciens, ut per eum ad te sciens ducerer. Suscepit me paterne ille homo Dei, & peregrinationem meam satis episcopaliter dilexit.... Et delectabar suavitate sermonis quamquam eruditioris, minus tamen hilarescentis atque mulcentis quam Fausti erat, quod adtinet ad dicendi modum: ceterum rerum ipsarum nulla comparatio; nam ille per manichæas fallacias aberrabat, iste autem saluberrime docebat salutem.

Ex lib. VI. *cap.* I. *ubi de Monica matre ita scribit.*

Studiosius ad Ecclesiam currere, & in Ambrosii ora suspendi ad fontem salientis aquæ ad vitam æternam. Diligebar autem illum virum sicut Angelum Dei, quod per illum cognoverat me interim ad illam ancipitem fluctuationem jam esse perductum.... Itaque cùm ad memorias sanctorum, sicut in Africa solebat, pultes & panem & merum attulisset, atque ab ostiario prohiberetur.... ubi comperit à præclaro prædicatore atque Antistite pietatis præceptum esse ita non fieri.... abstinuit lubentissime.

Ex eodem lib. cap. III.

Ipsum Ambrosium felicem quemdam hominem secundùm sæculum opinabar, quem sic tantæ potestates honorarent: cœlibatus autem ejus mihi laboriosus videbatur. Quid autem ille spei gereret, & adversus ipsius excellentiæ tentamenta quid luctaminis haberet, quidve solaminis in adversis, & occultum os ejus quod erat in corde ejus quam sapida gaudia de pane tuo ruminaret, nec conjicere noveram, nec expertus eram. *Et infra hoc eodem capite.* Sed certe nulla dabatur copia sciscitandi quæ cupiebam de tam sancto oraculo tuo, pectore illius.... Et eum quidem in populo verbum veritatis recte tractantem omni die dominico audiebam; & magis magisque mihi confirmabatur omnes versutarum calumniarum nodos, quos illi deceptores nostri adversus divinos libros innectebant, posse dissolvi.

Ex eodem lib cap. VIII.

Et erat monasterium Mediolani plenum bonis fratribus extra urbis mœnia sub Ambrosio nutritore.

Ex lib. IX. *cap.* VI.

Cùm Justina Valentiniani regis pueri mater hominem tuum Ambrosium persequeretur hæresis suæ causa, qua fuerat seducta ab Arrianis: excubabat pia plebs in Ecclesia, mori parata cum Episcopo suo servo tuo.... Tunc hymni & psalmi ut canerentur secundùm morem Orientalium partium, ne populus mœroris tædio tabesceret, institutum est, & ex illo in hodiernum retentum, multis jam ac pœne omnibus gregibus tuis & per cetera orbis imitantibus.

Ejusdem ex epistola XXXI. *aliàs* XIV.

Libros beatissimi papæ Ambrosii credo habere sanctitatem tuam, eos autem multum desidero quos adversus nonnullos imperitissimos & superbissimos, qui de Platonis libris Dominum profecisse contendunt, diligentissime & copiosissime scripsit.

Ex epistola LIV. *aliàs* CXVIII.

Subsecutus est (*Ambrosius*) & ait mihi: *Cùm Romam venio, jejuno sabbato: cùm hîc sum, non jejuno. Sic etiam tu ad quam forte Ecclesiam veneris, ejus morem serva; si cuiquam non vis esse scandalo, nec quemquam tibi.* Hoc cùm matri renuntiassem, libenter amplexa est. Ego vero de hac sententia etiam atque etiam cogitans, ita semper habui, tamquam eam cælesti oraculo acceperim. *Eamdem Ambrosii responsionem epistola quoque* XXXVIII. *aliàs* CLXIII. *idem memorat Augustinus.*

Ex epistola XLIV. *aliàs* CLXIII.

Quæsivi ab eo (*Fortunio Donatista*) utrum justum & religiosum putaret episcopum Mediolanensis Ecclesiæ Ambrosium? Cogebatur utique negare quod ille vir Christianus esset & justus; quia si fateretur statim objiceremus quod eum rebaptizandum esse censeret. Cùm ergo ea loqui cogeretur quibus ille non esset habendus Christianus & justus, commemoravi quantam persecutionem pertulerit, circumdata etiam militibus armatis Ecclesia.

Ex epistola CXLVII. *aliàs* CXII. *num.* LV.

Quæ si approbas tene mecum sancti Ambrosii sententiam, jam non ejus auctoritate sed ipsa veritate firmatam. Neque enim mihi propterea placet, quia per illius os potissimùm me Dominus ab errore liberavit, & per illius ministerium gratiam mihi baptismi indulsit, tamquam plantatori & rigatori meo nimium faveam: sed quia de hac re & ipse hoc dixit, quod pie cogitanti & recte intelligenti loquitur etiam ille, qui incrementum dat Deus.

Ejusdem ex lib. de Gratia Christi contra Celest. & Pelag. cap. XLII.

Iste ipse Pelagius in illo ipso recenti opusculo suo cujus se commemoratione defendit, id est, in tertio libro *de libero arbitrio*, sanctum Ambrosium quemadmodum laudet accipite: *Beatus, inquit, Ambrosius Episcopus, in cujus præcipue libris Romana elucet fides, qui scriptores inter latinos flos quidam speciosus enituit, cujus fidem & purissimum in Scripturis sensum ne inimicus quidem ausus est reprehendere*.... Audiat ergo illum venerabilem Antistitem dicentem & docentem.... Audiat iste tantum virum, docentem, imitetur credentem, &c. *Eadem ferme commemorat lib.* de Peccato orig. *cap.* XXII. *lib.* de Nupt. & Concup. *cap.* XXXV. *Et lib.* IV. contra duas Epist. Pelag. *cap.* XI. *&* XII

Ejusdem ex lib. I. *contra Jul. Pelag. cap.* III.

Sed audi adhuc alium excellentem Dei dispensatorem, quem veneror ut patrem; in Christo enim Jesu per Evangelium ipse me genuit, & eo Christi ministro lavacrum regenerationis accepi: beatum loquor Ambrosium, cujus pro catholica fide gratiam, constantiam, labores, pericula sive operibus sive sermonibus, & ipse sum expertus, & mecum non dubitat prædicare orbis Romanus. *Similia quoque sequentibus ejusdem libri capitibus videas licet.*

Selecta veterum testimonia de sancto Ambrosio.

Item ex lib. II. *cap.* V.

Hic apertissime atque satiatissime ille tam excellenter tui doctoris ore laudans Doctor Ambrosius declaravit & quid esset, & unde esset originale peccatum, & unde contigerit prima illa confusio.... Ecce fundit eloquentiæ lucidum ac perspicuum flumen Ambrosius. Non est hîc ubi hæreat lector, ubi caliget auditor. *Ex cap.* IX. Ecquis hæc dicit? Homo Dei catholicus, & catholicæ veritatis adversus hæreticos usque ad periculum sanguinis defensor acerrimus.... ille strenuus Christi miles, & Ecclesiæ fidelis Doctor, &c.

Ejusdem ex lib. de Cura pro Mortuis ger. cap. XVII.

Mediolani apud sanctos Protasium & Gervasium martyres, expresso nomine sicut defunctorum quos eodem modo commemorabant, adhuc vivum dæmones episcopum confitebantur Ambrosium, atque ut sibi parceret obsecrabant, illo aliud agente, atque hoc cùm ageretur, omnino nesciente. *Videsis etiam lib.* IX. *cap.* VII. *lib.* XXII de Civit. Dei *cap.* XXVII. *& lib.* I. Retract *cap.* XIII.

Paulini ex epist. ad Alypium. quæ est apud Aug. XXIV. *aliàs* XXXV.

Quod indicasti jam de humilitatis nostræ nomine apud Mediolanum te didicisse, cùm illic initiareris, fateor curiosius me velle condiscere, ut omni parte te noverim, quo magis gratuler, si à suspiciendo mihi patre nostro Ambrosio, vel ad fidem invitatus es, vel ad sacerdotium consecratus, ut eumdem ambo videamur habere auctorem. Nam ego etsi a Delphino Burdigalæ baptizatus, à Lampio apud Barcilonem in Hispania per vim inflammatæ subito plebis sacratus sum; tamen Ambrosii semper & dilectione ad fidem innutritus sum, & nunc in sacerdotii ordine confoveor. Denique suo me clero vindicare voluit, ut etsi diversis locis degam, ipsius presbyter censear.

Incerti ex Appendice operum sancti Hieronymi Epist. VII. *cujus tamen auctorem quidam Cælestium aut Pelagium, quidam Maximum Taurinensem putant*

Cùm martyres jam pridem apparendi haberent tempus, hominem cui se proderent inquirebant, illum certe cui sub ea fide revelarentur, quâ martyria fecissent. Sic donatum est Ambrosio, quod Auxentio denegatum est; quoniam quæ Auxentius blasphemabat, Ambrosius prædicabat.

Incerti ex eadem Appendice in Catalogo Script. Ecclesiast. ad Desiderium.

Ambrosius frater profundorum penna raptos, & aeris volucer, quamdiu in profundum ingreditur, fructum de alto carpere videtur: & omnes ejus sententiæ fidei Ecclesiæ, & omnium virtutum firmæ sunt columnæ. *Ibidem in Dialogo ignoti cujusdam ex Augustini & Hieronymi verbis consarcinato, Ambrosius inter viros apostolicos commemoratur.*

Ex Libelli Synodici verbis Conc. Niceno insertis Tom. II. *edit. Labbei. pag.* 98.

Arrianis autem seditionem moventibus Ambrosius qui urbi præfectus esset, sedandi tumultus causa supervenit. Quem cùm eorum qui aliter sentiunt, turba adspexisset, & fidelium clamorem repulisset, episcopum eum renuntiavit. Quin & divina conveniens Synodus, ipso inspectante Imperatore, eum comprehendens sacro baptismate initiavit. Electo autem jam eo hujusmodi hymnum Deo Imperator coram omnibus cecinit: Gratia tibi, Domine omnipotens & servator noster, quod cui ego viro corpora, tu animas commiseris; meumque de eo judicium justum esse declaraveris.

Ex eodem lib. Syn. in Collect. Baluz. pag. 788.

Beati Ambrosii Mediol. Episcopi dignissima scripta testantur, viri apud Ecclesiam Dei ultra ceteros Episcopos famosi, & quem pro meritis suis non solum catholici, sed ceteri principes ejus temporis ultra omnes sunt veriti sacerdotes, cujus etiam testimoniis Ephesina Synodus usa est.

Ex eodem in eadem Collectione, pag. 893.

Hi qui ante nos fuerunt Deo amicissimi Episcopi in occidente quidem Damasus, Innocentius, Ambrosius, &c.

Ejusdem ex eadem Collect. pag. 947.

Rursum & apud beatissimum Ambrosium, qui omnes partes hesperias illustravit.

Cassiani ex lib. VII. *de Incarnat. Domini.*

Ambrosius eximius Dei sacerdos, qui à manu Domini non recedens in Dei semper digito quasi gemma rutilavit.

Prosperi Aqu. ex Chron. Coss. Grat. V. *& Theod.* I.

Pro catholica fide multa sublimiter Ambrosius Episcopus scripsit.

Theodoreti ex Polymorpho. Dial. I.

Audio Ambrosium qui Mediolani sedem episcopalem ornavit, & contra omnes hæreses præclare decertasse, & pulcherrima apostolorumque doctrinæ congruentia scripsisse.

Idacii ex Chron. Grat. III. *& Equit. Coss.*

Ambrosius in Italia Mediolani episcopus, Martinus in Galliis Turonis Episcopus, & vitæ meritis, & patratis miraculis virtutum habentur insignes.

Vigilii Thaps. ex lib. III. *adversus Eutychen.*

Et omnes latini sermonis Apostolici viri, id est, Hilarius, Eusebius, Ambrosius, Augustinus & Hieronymus, cælestibus imbuti doctrinis, simul pariter consentiunt.

Gelasii Papæ I. ex epist. XIII. *ad Dardanos Tom.* IV. *Conc. edit. Labbei pag.*

Beatæ memoriæ Ambrosius Mediolanensis sacerdos Ecclesiæ majori Theodosio imperatori communionem publice palamque suspendit, atque ad pœnitentiam redegit regiam potestatem.

Ennodii Ticin. Episc. ex lib. I. Carm Hymn. VI.

Cala ferunt Ambrosium
Nomen, honor, vel actio.
Nil debet hic facundia,
Dat omnes est à moribus.
Fortis juvantem non cupit,
Umbone munitus suo.
In carne carnis nihil agit
Regina mens in corpore.
Confregit omne lubricum.
Sic vixit ille non sibi.
Sed totus auctori Deo.
Adjectus hinc apostolis.
Reduxit expulsam fidem:
Dixit triumphos Martyrum
Lingua virentes laureis.
Hic ore prædam sustulit
De fauce serpentis feri.
Qui bella Christi militat,
Nudus timetur ensibus.
Vivit sepultus & juvat,
Clavum tenens Ecclesiæ.
Justina vires perdidit,
Dat pœna Vati præmium.&c.

Videsis ejusdem Epigramma LXXVII. & CXLII. quod utrumque in Ambrosium scriptum est.

Marcellini Comitis ex Chron. Coss. Arcad IV. *& Honor.* III.

Ambrosius Mediolanensis virtutum Episcopus sanctus, arx fidei, orator catholicus.

Cassiod. Senatoris ex lib. de Divinis Lection. cap. XX.

Sanctus quoque Ambrosius lactei sermonis emanator, cum gravitate acutus, per violenta persuasione dulcissimus, cui fuit æqualis doctrina cum vita, quando et non parvis miraculis gratia divinitatis arrisit.

Gregorii Magni ex præfat. Comment. super Ezechielem.

Tua itaque dilectio has sibi ad legendum mitti popolcerat, sed valde incongruum credidi ut aquam despicabilem hauriret, quem constat de beatorum Patrum Ambrosii & Augustini torrentibus profunda & perspicua fluenta assidue bibere.

Isidori ex lib. II. *de Offic. Eccles. cap.* XXV.

Ambrosius Mediolanensis episcopus, vir magnæ gloriæ in Christo, & clarissimus Doctor in Ecclesia.

Adhelmi Schireb. apud Occid. Saxones Episcopi ex Carm. de Laud. Virginum.

Jam fuit Hesperia famosus laude Sacerdos
Ambrosius, Christi complens præcepta benigne,
Spiritus & casta servavit fœdera carnis.
Qui nomen gerit Ambrosia de nectare ductum.
Hic tener in cunis quondam dum parvulus esset,
Magna futurarum gessit spectacula rerum;
Namque examen apum numerosis forte catervis,
Contendit faciem pueri; mirabile fatu.

. . . .

Hoc nempe examen apum, quæ sancti labra redundant,
Dulcia mulsorum pandit verba favorum,
E quibus affatim dulcescunt pectora plebis.
Lucida digessit venerandus opuscula Doctor,

Selecta veterum testimonia de sancto Ambrosio.

Cum ratione pia pandens ab origine prima,
Qualiter hunc mundum summa prudentia Patris
Tempore præsentem tunc per bis terna dierum
Fecerit, æterno disponens sæcula nutu.
Hæc inquam docuit crebro sermone Sacerdos
Plures perducens ad cæli regna phalanges.

Beda Venerabilis ex lib. de Temporum ratione. ad an. IIII. CCC. XXXI.

Qui (*Valentin. Junior*) tamen justissimam cum matre ejus Justina pœnam luit exsilii; quia & ipsum arriana polluit hæresis, & eminentissimam catholicæ fidei arcem Ambrosium perfida obsidione vexavit: nec prius quam probatis beatorum Gervasii & Protasii martyrum, Deo revelante, reliquiis incorruptis, nefanda cœpta deseruit.

Nicolaus Papa I. ex epist. ad Photium, Tom. VIII. *Conc. edit Phil. Labbei, pag.* 1304.

Sed & beatissimum Ambrosium ex catechomeno, divino oraculo ad Episcopatum promotum, nihil est quod exempli causa proferas (etenim ibi satis est divina non humana jussio) cujus adhuc infantis in cunis jacentis examen apum repente advolans vultum obsedit, atque os ingredientibus aliis, aliis egredientibus implevit. Quod pater cùm videret: Si vixerit, præsagus inquit, infans, magnus erit. Qui postea adultus Mediolanum petrexit tunc Episcopo destitutum (cùm autem populus ad electionem pastoris convenisset, ecce tibi infans quispiam Ambrosium Episcopum proclamavit. Populus vocem non sine numine missam arripuit; simulque eum virum raperet, irruit. Subducebat ille se, & omni ratione latebras quærebat; tametsi latere non potuit, populo illum toto cum clero simul deligente. Ergo ex catechumeno per singulos gradus ecclesiasticos progressus, octavo demum die, tota catholica consentiente Ecclesia, divino jam oraculo designatus, Episcopus est consecratus. *Leguntur plane similia in ejusdem Pontificis epist.* V. *ad Michaelem Imp. pag.* 280. *ubi subditur:* Ecclesiasticarum regularum normam toto vitæ suæ tempore custodivit, omnes hæreses debellans, Verbi Dei zelo succinctus. *Adi etiam epist.* VI. *ad Photium pag.* 281. *ubi hæc ipsa fusius adhuc pertractat idem Nicolaus, Ambrosiumque nostrum* clarissimam & splendidissimam lucernam Ecclesiæ *vocat.*

Hincmari Archiep. Rem. in Quatern. ad Carol. regem, Tom. VIII. *Conc. pag.* 1752

Memento facti memorandi Theodosii & memorabilis viri Ambrosii, & quia excessit ut homo Theodosius, corripuit eum ut verus sacerdos Ambrosius, & recepit patienter atque humiliter per illum divinam correctionem Theodosius.... Felix ille imperator qui suo tempore talem habuit sacerdotem.... Et felix sacerdos Dei Ambrosius, qui in tempore fuit talis imperatoris; scriptum
Eccl. 25. est enim: *Beatus qui enarrat justitiam auri audienti.* Felices quoque ambo & sacerdos & imperator, quia ne ira Dei pro excessu descenderet super imperatorem, habuit suo tempore sacerdotem, de quo non questus est Dominus,
Ezech 22. quod de nobis modo queritur dicens: *Quæsivi unum qui interponeret sepem, & staret oppositus contra me, ne dissiparem eam, & non inveni.*

Ejusdem ex lib II. *de Prædest. cap* XXV.

Sanctus Ambrosius cujus sententiæ fidei & Ecclesiæ & omnium virtutum firmissimæ sunt columnæ, qui sanctum Augustinum per Dei gratiam fide illuminavit, baptismate consecravit, atque doctrinâ pietatis instruxit, ita in libro, &c.

Photii ex ipsius Biblioth. cap. CCXXXI. *pag.* 890.

Ille in divinitus afflata libertate ac pietate immobilis animus, Mediolanensis nimirum Ambrosius.

Odilonis Abbatis ex Chron. Cluniac. pag. 402.

Beatus Ambrosius, vir per cuncta laudabilis, & verus adsertor fidei catholicæ.... doctissimus Doctor.

Guitmundi Aversani Episc. ex lib. III. *de Sacram. Corp. & Sang. Domini*

Sed tu Doctor egregie, beatissime Ambrosi, spiritualis pater beati Augustini, quem idem vir sanctissimus in libris suis sanctum & beatum nominat: cujus auctoritatem, teste Augustino, martyrum revelator Paulus Apostolus commendat: quem beatus Gregorius, vir plane apostolicus præ se gerit: cujus doctrinam recipiendam beatissimus Benedictus, teste sancto Gregorio, sanctorum Prophetarum spiritu plenus judicavit: cui totius Ecclesiæ Mediolanensis gloria specialiter adtestatur: quem merito fidei totus orbis veneranter amplectitur (non enim tot & tanti testes si te in fide catholica errare scissent, tanto præconio te prædicassent) quid tu, inquam, de sacramentis altaris sentias, explanato.

Durandi Abbatis ex Tract. de Corpore & Sanguine Christi, parte IV.

Aliqua deflorare libet de sancto Ambrosio, cujus in Ecclesia catholica post Apostolos auctoritas habetur præcipua, cujus eloquentiæ affluens facundia latinæ linguæ decus est & forma.

Gregorii Papa VII. *ex epist.* II *lib.* IV. *Tom.* X. *Conc. Labbei pag.* 149.

Nec prætermittant quod beatus Ambrosius, non solùm Regem, sed etiam re vera Imperatorem Theodosium moribus & potestate, non tantum excommunicavit, sed etiam ne præsumeret in loco sacerdotum in Ecclesia manere, interdixit.

Bernardi Abbatis Clarev. ex epist. LXXVII.

Ab his ergo duabus columnis (Augustinum loquor & Ambrosium) crede mihi, difficile avellor: cum his, inquam, me aut errare aut sapere fateor.

Petrarcha ex lib. 1. *epist.* I.

Unum æmulo ac reprehensore carentem, unum plena & indecerpta laude decoratum Ambrosium, cujus ne juvenis quidem famam mordax livor adtigerit apud quosdam invenio quod forte ad puram ejus ac simplicem doctrinam, omnis ambigui expertem, referendum est. *Consule ejusdem quoque librum* II. de Vita solitaria, sectione III. cap. II. & IV. *ubi scitu dignissima tradit de Ambrosio, quæ nos causâ brevitatis hic omittimus, non secus ac alia multa, quæ in historicis bibliothecariis legendariisque sponte occurrunt.*

Andreæ de Petra Coloss. Archiep. ex Orat. habita in Conc. Basil. Tom. XII. *Conc. edit. Labbei pag.* 877.

Quod vero sanctorum Patrum doctrina errores omnes depulerit, testes sunt.... Ambrosius, Augustinus, Hieronymus, christianæ religionis clarissima lumina, qui adversus omnis hæresis genus invictissime scripserunt.

Bessarionis Card. ex Orat. dogmat. Conc. tom. XIII. *p.* 403.

Habemus item eos qui ab occidente extinxerunt errorum flammas sana clarissimaque doctrina, Hilarium, Ambrosium.... qui rugitu suo hæreticos omnes deterruerunt.

Incerti ex Mss Colbert. ann. circ. DC.

Audes quos humili versus subscribere stylo,
Mi lector, noli ducere pro nihilo.
Dicere cogit amor me, quæ loquor, Ambrosianus,
Cui servire cupit mens mea, lingua, manus.
O quicumque sitis paradisi gaudia vera,
Ambrosii monitis subdere te propera.
Ambrosius normam tibi monstrat juris & æqui,
Felix si poteris discere, scire, sequi.
Ambrosii scriptis perducitur ad meliora,
Qui sua scripta legit, & facit absque mora.
Ambrosium legito, si vita pascua quæris:
Quæ legis, hæc facito: sicque beatus eris.
Finis adest: munus præstet qui trinus & unus
Se mihi, sicque pius postules Ambrosius.

PRIVILEGE



PRIVILEGE DU ROY.

LOUIS PAR LA GRACE DE DIEU ROY DE FRANCE ET DE NAVARRE: A nos amez & feaux Conseillers les gens tenans nos Cours de Parlement, Maistres des Requestes ordinaires de nostre Hostel, Baillifs, Seneschaux, Prevosts, Juges, leurs Lieutenans & tous autres nos Justiciers & Officiers qu'il appartiendra, SALUT: Nostre amé le Superieur General de la Congregation de saint Maur Ordre de saint Benoist, nous a tres-humblement fait remonter que les Religieux de sa Congregation auroient pris un tres-grand soin de corriger *les Ouvrages de saint Ambroise sur un tres-grand nombre de Manuscrits*, & qu'il desireroit en donner au public une nouvelle édition bien correcte, s'il nous plaisoit luy accorder nos Lettres sur ce necessaires, avec défenses à tous autres de les r'imprimer sur les anciennes copies, nonobstant le Reglement du vingt-sept Févrierr 1665. A CES CAUSES, voulant favorablement traiter ledit Superieur General, & luy marquer combien ces sortes d'ouvrages nous sont agreables: Nous luy avons permis & accordé, permettons & accordons par ces presentes de faire imprimer pendant le temps de VINGT ANNÉES consecutives par tel Imprimeur qu'il voudra choisir lesdits Ouvrages de S. Ambroise, revûs & corrigez par les Religieux de sa Congregation, à commencer du jour que lesdits Ouvrages seront achevez d'imprimer: Défendons à tous autres qu'à celuy que ledit Superieur General aura choisi de les r'imprimer sur les anciennes copies, pendant ledit temps, nonobstant ledit Reglement du vingt-sept Février 1665. auquel nous avons dérogé pour ce regard, sur peine de dix mille livres d'amende payables sans dépost par chacun des contrevenans, applicables un tiers à Nous, un tiers à l'Hostel-Dieu de Paris, & l'autre tiers à l'Exposant, ou à son ayant cause, & de tous dépens, dommages & interests: A la charge d'en mettre deux exemplaires dans nostre Bibliotheque publique, un en celle du Cabinet des Livres de nostre Chasteau du Louvre, & un en celle de nostre tres-cher & feal Chevalier le sieur LE TELLIER Chancelier de France, de les faire imprimer en beaux caracteres & papier conformement à nos Reglemens, & de faire enregistrer ces presentes és Registres de la Communauté des Marchands Libraires de nostre ville de Paris; le tout à peine de nullité des presentes, du contenu desquelles Nous vous mandons & enjoignons faire joüir & user l'Exposant & ceux qui auront droit de luy pleinement & paisiblement, cessant & faisant cesser tous troubles & empeschemens au contraire, & que sur les contestations qui pourront survenir pour raison de ce, vous rendiez aux parties bonne & brieve justice: Voulons qu'en mettant au commencement ou à la fin desdites Oeuvres l'extrait des presentes, elles soient tenuës pour deüement signifiées, & qu'aux copies d'icelles collationnées par un de nos amez & feaux Conseillers Secretaires, foy soit adjoustée comme à l'Original. COMMANDONS au premier nostre Huissier ou Sergent sur ce requis faire pour l'execution des presentes tous actes necessaires sans demander autre permission: Car tel est nostre plaisir. DONNÉ à Paris le septiéme jour du mois de Novembre, l'an de grace mil six cens quatre-vingt-deux, Et de nostre Regne le quarantiéme. Par le ROY en son Conseil JUNQUIERES.

Et ledit Superieur General de la Congregation de saint Maur de l'Ordre de saint Benoist, a cedé & transporté au sieur JEAN BAPTISTE COIGNARD, *Imprimeur & Libraire ordinaire du Roy, le present Privilege, pour en joüir ou faire joüir pendant le temps porté par iceluy, suivant les conditions & accords faits avec luy le 9. jour de Ianvier 1683. Signé* F. BENOIST BRACHET *avec paraphe.*

Registré sur le Livre de la Communauté des Imprimeurs & Libraires de Paris le dixiéme jour de Novembre 1682. suivant l'Arrest du Parlement du 8. Avril 1653. & celuy du Conseil Privé du Roy du 27. Février 1665. A la charge que ledit Livre sera debité par un Imprimeur ou Libraire suivant les Reglemens. Signé C. ANGOT Syndic.

Ce premier Tome a esté achevé d'imprimer pour la premiere fois en vertu des presentes, le premier Avril 1686.

IN SEX LIBROS HEXAEMERON
ADMONITIO.

Observatum jam multis, quod & res ipsa clamat, Ambrosianum hunc fœtum sermonibus constare, quibus sanctus Doctor populo Mediolanensi rerum creationem exposuit. Hos notarium aliquem ex ore dicentis excepisse arbitrantur nonnulli, ex primis sermonis octavi verbis conjecturam capientes: at certe Ambrosius jam pronuntiatos stylo adstrinxit, ac in eam, qua circumferuntur, tractatus formam concinnavit. Ipsemet enim Orontiano[a] *diacono, ad quem sicut & ad Sabinum episcopum hoc idem opus misit, scribens, Hexaemeron suum sese exarasse significat. Eamdem rem in aliis quoque libris ipse factitabat. Neque dubium, illi hoc ideo usu venire, & amicorum ut obsequeretur voluntati, ceterorumque Christianorum utilitati consuleret, & sibi ne imponi posset à notariis.*

Operi suo Auctor ipse titulum[b] Hexaemeron *indidit, illudque, si fides habenda mss. in quibus omnibus legere est,* Explicit dies primus. Incipit dies secundus, *& ita de ceteris, in sex dies devisit. Congruit quidem titulo suo, universoque operi devisio: sed cùm jam inde à*[c] *Cassiodori Senatoris temporibus sex in libros distributum fuisse appareat, tam antiqua divisioni & ab ipso Ambrosio forsan profecta quicquam immutare visum non est.*

Doctori nostro Origenem, Hippolytum ac Basilium in hoc argumento prævisse docet Hieronymus[d]*. Quid autem à prioribus duobus mutuatus sit, cùm laudati eorum libri ad ætatem nostram, ut in Præfatione dictum est, minime pervenerint, scire non possumus: à Basilio verò ne eum quam plurima sumsisse haudquaquam inficiamur; ita serviliter illius opera imitatum esse, aut quasi tralatoris officio functum pernegamus. Enimvero etsi frequenter illius insistit vestigiis, ab eis tamen sæpe sæpius recedit: quippe qui addat, adimat, transponat; immo nec religioni ducat*[e] *contraria sentire Basilio, quem etiam interdum, tacito licet nomine, non leviter perstringit. Multa quoque ex profanis auctoribus Plinio & aliis petita operi suo inseruit, quæ nullo negotio quivis poterit adnotare: sed hic non videtur prætermittendum, ita lusisse hunc ipsum in exprimendo Virgilio, ut de*[f] *apibus agens, solutis versuum numeris, Poëtæ verba sæpius retineret.*

Porro sicubi Basilium imitatus est, id vel maxime factum in argumenti totius distributione atque œconomia. Unde minime dubitaverimus, quin hîc sermones novem: quot videlicet apud beatum Basilium exstant, assignandi sint. Certe quidem eum numerum adstruere operosum non erit. Duo enim in libro tertio manifestissime distinguuntur, quorum alter primis quinque capitibus inclusus, mane habitus est; alter, qui per reliqua hujus libri capita extenditur, vespero. Neque vero minus perspicuum quinto libro binos similiter contineri, cùm multum discrepet is, quem undecim prioribus capitibus putamus circumscriptum, ab eo qui inde ad finem usque libri perducitur. Illum matutinis horis pronuntiatum esse planissime declarant ultima capitis undecimi verba, quibus è solis jam nimium procedentis ardore tota concluditur oratio: hunc autem vespertinis habitum, ea quæ de nocturnis avibus dicit, probant evidenter; & præterea concionis confirmat epilogus, quo pius Præsul vergente arctioris jejunii die auditores ad serotinam refectionem dimittit. Quamquam vero non ita proclive sit evincere primum quoque librum in duos sermones fuisse divisum, in eam tamen opinionem hinc adducimur, quod sexti capitis finis nihil aliud præferre videatur, nisi orationis conclusionem, quæ cùm prima Basiliana homilia pulcre consentit: reliqua autem hujusce libri capita, quæ & ipsa secundæ Basilii homiliæ aptissime respondent, aliam suisque numeris absolutam orationem satis liquido præ se ferant. Ceteri tandem libri ut apud Basilium, ita etiam hîc suum quisque sermonem complectuntur.

Quæras fortasse cui potissimum anno tribuendi sint? Quamvis id certo definire non audeamus, tamen si quid conjecturis liceat indulgere, illos anno CCCLXXXIX. *haud multo antiquiores arbitrabimur. Cùm enim ibi mentio*[g] *ecclesiastici cantus, quem Mediolani Vir sanctus anno* CCCLXXXV. *aut* CCCLXXXVI. *instituerat, non semel fiat, ante illud tempus Hexaemeron suum composuisse dicendus non est. Deinde se tunc provectioris fuisse ætatis non dissimulat:*[h] Quæ pueri, *inquiens,* risimus, ea senes commemorare qui possumus? *Ex communiori autem chronologia non ita senex anno* CCCXCVII. *diem obiit Ambrosius: quapropter suam eum senectutem vix ante annum* CCCLXXXIX. *prædicasse judicaveris. Accedit his quod ipse quæ id temporis in Ecclesia sua agebantur, describens docet jam non multas esse congregationes, ad quas separatim pagani, hæreticique cogebantur:* Sed[i] factus est, *inquit,* unus populus, ex hæreticis, & gentibus repleta est Ecclesia. *Quæ sane quantum cum assignatis temporibus conveniant, facile quivis intelligat. Hæc namque aperte significant felices illos dies, cùm extincta Iustina imperatrice Arianorum partibus tam pertinaciter addicta, confutato repulsoque Symmacho ethnicorum rituum tam forti propugnatore, victor tandem de Maximo tyranno Theodosius Magnus tot hoc anno*[k] *leges, tantâque prudentiâ adversus paganos atque hæreticos tulit; ut eorum plurimos in Ecclesiæ Catholicæ sinum convolasse ejusdem ævi*[l] *scriptores notaverint.*

Ad anni porro tempestatem quod attinet, planum quidem est observatum istis diebus jejunium: verisimile autem non aliud fuisse illud quàm exeuntis Quadragesimæ. Etenim eosdem illos dies singularis exstitisse religionis eò constare potest, quod summo mane populus ad Ecclesiam frequens conflueret, unde non nisi post solis occasum discederet. Itaque haud immerito dixeris tales fuisse eos, quales in ipsa Iustinæ sævientis persecutione ab Ambrosio describuntur, quando per sacram hebdomadam plebs omnis ad agendam matutinam vespertinamque synaxim conveniebat. Addamus insuper eadem in utrisque cœtibus peracta esse. Nam de his[m] *scribit sanctus Antistes,* dies esse quibus in Ecclesia pœnitentia relaxatur; *de*[n] *illis,* tempus esse quo celebratur indulgentia peccatorum: *in*[o] *his lectam Ionæ prophetiam adserit, in illis*[p] *idem præstitum non obscure designat. In istis igitur conventibus cùm eodem die bis aliquando, Basilii more, verba faceret, sex omnino diebus susceptum argumentum absolvit, hoc est, intra hebdomadæ unius angustias. Probat id quidem à nobis instituta sermonum divisio; at illud idem evincit ipsemet Ambrosius in hæc verba*[q]: Qui (*sermo noster*) etsi per quinque jam dies non mediocri labore nobis processerit; tamen hodierno die, *&c.*

a. Epist. ad Oront.
b. Epist. ad Sab. & Oront.
c. Div. lit.
d. Epist. ad Pammach. supra cit.
e. L. 3. c. 4. l. 4. c. 7. l. 5. c. 18.
f. L. 5. c. 21.
g. Lib. 3. c. 1. & 5. lib. 5. c. 4.
h. Lib. 4. cap. 5.
i. L. 3. c. 9.
k. Cod. Th. tit. de pag. & hæret.
l. Hier. ep. 7. Prud. l. 2. in Symb.
m. Epist. ad Marc.
n. Lib. 5. cap. 25.
o. Epist. ad Marc.
p. Lib. 5. c. 11. & 25.
q. Lib. 6. cap. 1.



SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI HEXAEMERON

* Scripti circ. an. 389.

. *LIBRI SEX.**



LIBER PRIMUS

DE OPERE PRIMI DIEI.

Sermo I.

CAPUT I.

De mundi principio, duratione, & unitate Philosophorum errores referuntur, ac perstringuntur.



ANTUMNE opinionis assumsisse homines, ut aliqui eorum tria principia constituerent omnium Deum, & exemplar, & materiam, sicut Plato, discipulique ejus; & ea incorrupta, & increata, ac sine initio esse asseverarent: Deumque non tamquam creatorem materiæ, sed tamquam artificem ad exemplar, hoc est, ideam intendentem, fecisse mundum de materia, quam vocant hylen, quæ gignendi causas rebus omnibus dedisse asseratur: ipsum quoque A mundum incorruptum, nec creatum, aut factum existimarent: alii quoque, ut Aristoteles cum suis [a] disputandum putavit, duo principia ponerent, materiam & speciem, & tertium cum iis, quod operatorium dicitur, cui suppeteret competenter efficere, quod adoriundum putasset.

2. Quid igitur tam inconveniens, quam ut æternitatem operis cum Dei omnipotentis æternitate conjungerent, vel ipsum opus Deum esse B dicerent, ut cælum, & terram, & mare divinis prosequerentur honoribus? Ex quo factum est, ut partes mundi Deos esse crederent, quamvis de ipso mundo non mediocris inter eos quæstio sit.

3. Nam Pythagoras unum mundum asserit: alii innumerabiles dicunt esse mundos, ut scripsit Democritus, cui plurimum de Physicis vetustas auctoritatis detulit. Ipsumque mundum semper fuisse & fore Aristoteles usurpat dicere: contra autem Plato non semper fuisse, sed semper fore præsumit adstruere: plurimi vero

a. Manuscriptus Corbeiensis unus & Colbertinus *disputandum, putant duo principia ponere.* Melius alii, atque editiones, *putavit* .... *ponerent.* Hoc enim ultimum verbum pendet ex ipso initio capitis: *Tantumne . . . ut aliqui,* &c.

nec fuisse semper, nec semper fore scriptis suis A testificantur.

4. Inter has eorum dissensiones quæ potest esse veri æstimatio? cùm alii mundum ipsum Deum esse dicant, quod ei mens divina, ut putant, inesse videatur; alii partes ejus; alii utrumque; in quo nec quæ figura sit Deorum, nec qui numerus, nec qui locus, aut vita possit, aut cura comprehendi. Siquidem [a] mundi æstimatione volubilem, rotundum, ardentem, quibusdam incitatum motibus, sine sensu Deum B conveniat intelligi, qui alieno, non suo motu feratur.

CAPUT II.

Moysis opinio de initio rerum, auctore mundi, & creatione materiæ. Idem multis nominibus commendatur: cui uni, explosis atomis ideisque, credendum ostenditur.

5. UNde divino spiritu prævidens sanctus C Moyses hos hominum errores fore, & forte jam cœpisse, in exordio sermonis sui sic ait, *In principio fecit Deus cælum & terram.* (Gen. 1. 1.) Initium rerum, auctorem mundi, creationem materiæ comprehendens; ut Deum cognosceres ante initium mundi esse, vel ipsum esse initium universorum; sicut in Evangelio Dei Filius dicentibus sibi, *Tu quis es?* respondit: [b] *Initium, quod & loquor vobis*: (Johan. 8. 25) & ipsum dedisse gignendis rebus initium, & ipsum esse creatorem mundi, D non idea quadam duce imitatorem materiæ, ex qua non ad arbitrium suum, sed ad speciem propositam sua opera formaret. Pulcre quoque ait, *In principio fecit*; ut incomprehensibilem celeritatem operis exprimeret, cùm [c] effectum prius operationis impletæ, quam indicium cœptæ explicuisset.

6. Quis hoc dicat advertere debemus. Moyses utique ille eruditus in omni sapientia Ægyptiorum, quem de flumine collectum filia Pha- E rao ut filium dilexit, & subsidiis regalibus fultum, omnibus sæcularis prudentiæ disciplinis informari atque instrui desideravit. Qui cùm de aqua nomen acceperit, non putavit tamen dicendum, quod ex aqua constarent omnia, ut Thales dixit. Et cùm esset in aula educatus regia, maluit tamen pro amore justitiæ subire exilium voluntarium, quam in tyrannidis fastigio peccati perfunctionem deliciis acquirere. Denique priusquam ad populi liberandi mu- F nus vocaretur, naturali æquitatis studio provocatus, accipientem injuriam de popularibus suis ultus, invidiæ sese dedit, voluptatique eripuit, atque omnes regiæ domus declinans tumultus, in secretum Æthiopiæ se contulit, ibique à ceteris negotiis remotus, totum divinæ cognitioni animum intendit, ut gloriam Dei videret facie ad faciem. Cui testificatur Scriptura, quia *nemo surrexit amplius Propheta in Israel, sicut Moyses,* [d] *quem servit Dominus facie ad faciem.* (Deut 34. 10.) Non in visione, neque in somniis, sed os ad os cum Deo summo locutus; neque in specie, neque per ænigmata, sed clara atque perspicua præsentiæ divinæ dignatione donatus.

7. Is itaque Moyses aperuit os suum, & effudit quæ in eo Dominus loquebatur, secundum quod ei dixerat, cùm eum ad Pharao regem dirigeret: *Vade ergo, & ego aperiam os tuum, & instruam te quid debeas loqui.* (Exod. 4. 12.) Etenim si quod de populo dimittendo diceret, à Deo acceperat, quanto magis quod de cælo loqueretur? Denique non in persuasione humanæ sapientiæ, nec in Philosophiæ simulatoriis disputationibus, sed in ostensione spiritus & virtutis, tamquam testis divini operis ausus est dicere: *In principio fecit Deus cælum & terram.* Non ille, ut atomorum concursione mundus coiret, serum atque otiosum expectavit negotium [e]; neque disciplinam quamdam materiæ, quam contemplando, mundum posset effingere, sed auctorem Deum exprimendum putavit. Advertit enim vir plenus prudentiæ, quod visibilium atque [f] invisibilium substantias, origines, & causas rerum mens sola divina contineat, non ut Philosophi disputant, validiorem atomorum complexionem perseverantiæ jugis præstare causam: sed judicavit quod telam araneæ texerent, qui sic minuta & insubstantiva principia cælo, ac terris darent, quæ ut fortuito conjungerentur, ita fortuito ac temere dissolverentur, nisi in sui gubernatoris divina virtute constarent. Nec immerito gubernatorem nesciunt, qui non noverunt Deum, per quem omnia reguntur & gubernantur. Sequamur ergo eum, qui & auctorem novit, & gubernatorem, nec vanis abducamur opinionibus.

CAPUT III.

Principium suum à Deo mundum habere: ac proinde eum, licet sphaericâ figurâ sit, æternum non esse.

8. IN *principio*, inquit. Quam bonus ordo, ut illud primum assereret, quod negare consueverunt, & cognoscerent principium esse mundi, ne sine principio mundum esse homines arbitrarentur. Unde & David cum de cælo, & terra, & mari loqueretur, ait, *Omnia in sapientia fecisti.* (Ps 103. 25.) Dedit ergo principium mundo, dedit etiam creaturæ [g] infirmitatem, ne anarchon, ne increatum, & divinæ consortem substantiæ crederemus. Et pulcre addidit; [h] *Fecit*, ne mora in faciendo fuisse existimaretur; ut vel sic intelligerent homines quam incomparabilis operator esset, qui tantum opus brevi

a. Mss Regius, Corb. & Colb. *mundum æstimatione.* Carnutensis, *mundi æstimationem volubilem, rotundam, incitatam.* Alii & edit. *mundi æstimatione.* Bene, si interpreteris quasi sit idem ac, prout mundus æstimatur.

b. Gemeticensis, Cœnomanensis & Vulgata, *Principium, qui.* Reg. Germanensis & edit. Amerbachii & Petiti, *Initium qui.* Sic Dionysianus infra cap. 4. num. 15. Decem mss. *Initium quod.* Sic etiam inf. num. citato, & l. 3. de fide ad Grat. c. 4. l. 5. c. 4. græce autem, τὴν ἀρχὴν, ὅ τι καὶ λαλῶ ὑμῖν. Tremellius vertit, *id quod à principio dico vobis.*

c. Quinque mss. & edit. Erasmi ac Romana, *affectum.*

d. Mss. octo antiquioris ac melioris notæ & edit. veteres, *qui servit Dominum.* Reg. & Remensis, *qui servit Deum.* Dion. *qui servit Deum faciem ad faciem.* Germ. *qui vidit Dominum.* LXX. *quem novit Dominus eum faciem ad faciem.* Vulg. *quem nosset Dominus.*

e. Decem mss. melioris notæ, *neque discipulum quemdam.*

f. Quatuor mss. & edit. Costerii, *invisibilium origines substantiarum & causas rerum.* Am. Era. & Gillot. omittunt, *origines.* Quatuor mss. *invisibilium substantiam & causas rerum.*

g. Mss. aliquot ac edit. Gill. in margine, & Rom. in corpore, *informem materiam.* Alii novem optimæ notæ & vet. edit. *infirmitatem*, id est, ut ait Latinius, *corruptionem.*

h. Edit. omnes unanimi consensu, *addidit de celeritate conditionis; fecit.* At hæ voces *de celeritate conditionis*, desunt in mss. omnibus.

a exiguoque [a] momento suæ operationis absolveret, ut voluntatis effectus sensum temporis præveniret. Nemo operantem vidit, sed agnovit operatum. Ps. 148. 5. Ubi igitur mora, cùm legas: *Quia ipse dixit, & facta sunt, ipse mandavit, & creata sunt?* Nec artis igitur usum, nec virtutis expendit, qui momento suæ voluntatis majestatem tantæ operationis implevit; ut ea quæ non erant, esse faceret tam velociter, ut neque voluntas operationi præcurreret, neque operatio voluntati.

9. Miraris opus, quæris operatorem, quis principium tanto operi dederit, quis tam cito id fecerit? Subjecit statim, dicens quia *Deus fecit cælum & terram.* Audisti auctorem, dubitare non debes. Hic est in quo benedixit Melchisedech Abraham patrem multarum gentium, dicens: Gen. 14. 19. & 22. *Benedictus Abram à Deo summo, qui fecit cælum & terram.* Et credidit Abraham Deo, & ait: *Extendam manum meam ad Deum summum, qui fecit cælum & terram.* Vides quia hoc non homo invenit, sed Deus annuntiavit. Deus est enim Melchisedech, qui est rex pacis & justitiæ, nec initium dierum neque finem habens. Non mirum ergo si Deus qui est sine initio, initium omnibus dedit; ut quæ non erant, esse inciperent. Non mirum si Deus qui omnia virtute sua continet, & incomprehensibili majestate universa complectitur, fecit hæc quæ videntur, cùm etiam illa fecerit quæ non videntur. Invisibilia autem iis quæ videntur, potiora esse quis neget; cùm ea quæ videntur, temporalia sint, æterna autem quæ non videntur? Quis dubitet quod Deus hæc fecerit, qui per Prophetam locutus, ait: Esa. 40. 12. *Quis mensus est manu aquam, & cælum palmo, & universam terram clausa manu? Quis statuit montes in libra, & rupes in statera, & nemora in jugo? Quis cognovit sensum Domini, aut quis ejus consiliarius fuit, vel quis instruxit eum?* De quo etiam alibi legimus: Quia tenet circuitum terræ, & terram velut nihilum fecit. Et Hieremias ait: Hier. 10. 11. *Dii qui non fecerunt cælum & terram, peribunt à terra, & de sub cælo isto. Dominus qui fecit terram in virtute sua, & correxit in sapientia sua orbem, & in sua prudentia extendit cælum, & multitudinem aquæ in cælo.* Et addidit: Ibidem. 14. *Infatuatus est homo à scientia sua.* Qui enim corruptibilia mundi sequitur, & ex his putat quod divinæ possit naturæ comprehendere veritatem, quomodo non infatuatur versutæ disputationis astutiâ?

10. Cùm ergo tot oracula audias, quibus testificatur Deus quod fecerit mundum, noli eum sine principio esse credere; quia quasi sphæra mundus esse dicatur, ut principium ejus nullum videatur exstare; & cùm intonat, quasi in circuitu omnia commoventur, ut unde incipiant, ubi desinant non facile comprehendas; quia circuitus principium sensu colligere impossibile habetur. Neque enim sphæræ potes initium reperire, vel unde cœperit globus lunæ, vel ubi desinat menstrua lunæ defectio. Neque vero si ipse non comprehendas, idcirco non cœpit, aut A nequaquam desinet. Si ipse circuitum vel atramento, vel graphio ducas, vel * centro exprimas, unde cœperis, aut ubi desieris, intervallo interposito non facile vel oculis colligis, vel mente reperis; & tamen & cœpisse & desivisse ipse tibi testis es. Nam etsi sensum subterfugit, veritatem non subruit. Quæ autem initium habent, & finem habent: & quibus finis datur, initium datum constat. Finem autem mundi futurum ipse Salvator docet in Evangelio suo, B dicens: *Cælum & terra præteribunt:* Et infra: Matt. 24. 35. *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem mundi.* Idem 28. 20. Et Apostolus: *Præterit enim figura hujus mundi.* 1. Cor. 7. 31.

11. Quomodo ergo coæternum Deo mundum asserunt, & creatori omnium sociant, atque æqualem esse disputant creaturam, corpusque materiale mundi invisibili illi atque inaccessibili naturæ divinæ conjungendum putant; cùm præsertim secundum suam sententiam non possint negare, quoniam cujus partes corruptio- C ni & mutabilitati subjacent, hujus necesse est universitatem iisdem passionibus, quibus propriæ portiones ejus sunt obnoxiæ, subjacere?

CAPUT IV.

Principiorum varia genera: & in quo Deus fecisse cælum ac terram intelligendus.

12. PRincipium igitur esse docet qui dicit; *In principio fecit Deus cælum & terram.* D Principium autem ad tempus refertur, aut ad numerum, aut ad fundamentum; quomodo in ædificanda domo initium fundamentum est. Principium quoque conversionis & depravationis dici posse Scripturarum cognoscimus auctoritate. Est & principium artis ars ipsa, ex qua artificum diversorum deinceps cœpit operatio. Est etiam principium bonorum operum finis optimus, ut misericordiæ principium est, Deo placere quod facias. Eo enim ad con- E ferendum hominibus subsidium maxime provocamur. Est etiam virtus divina, quæ hac exprimitur appellatione. Ad tempus refertur, si velis dicere in quo tempore Deus fecit cælum & terram, id est, in exordio mundi, quando fieri cœpit, sicut ait Sapientia: Prov. 8. 27. *Cùm pararet cælum, cum illo eram.* Ad numerum autem si referas, ita convenit, ut accipias: imprimis fecit Deus cælum & terram, deinde colles, regiones, fines inhabitabiles. Vel sic: ante reliquas visibi- F les creaturas, diem, noctem, ligna fructifera, animantium genera diversa, cælum & terram fecit. Si vero ad fundamentum referas, principium terræ fundamenta esse legisti, dicente Sapientia: Ibid. 8. 29. *Quando fortia faciebat fundamenta terræ, eram* [b] *penes illum cuncta componens.* Est etiam bonæ principium disciplinæ, sicut est illud: Prov. 1. 7. *Initium sapientiæ est timor Domini;* quoniam qui timet Dominum, declinat errorem, & ad virtutis semitam vias suas dirigit. Nisi enim quis timuerit Deum, non potest renuntiare peccato.

13. Quod æque etiam de illo possumus accipere: Exod. 12. 2. *Mensis hic initium mensium erit vobis;* quam-

a. Ita tredecim mss. & edit. vet. At edit. Rom. *momento suæ voluntatis absolveret, & operationis effectu sensum,* &c.

*. Centrum græce κέντρον, id est, stimulus vel spiculum. Vide infra lib. 5. cap. 20.

b. Quatuor mss. & edit. Am. Per. *penes illum componens.* Sex mss. & LXX. *penes illum disponens.*

nec fuisse semper, nec semper fore scriptis suis A testificantur.

4. Inter has eorum dissensiones quæ potest esse veri æstimatio? cùm alii mundum ipsum Deum esse dicant, quod ei mens divina, ut putant, inesse videatur; alii partes ejus; alii utrumque; in quo nec quæ figura sit Deorum, nec qui numerus, nec qui locus, aut vita possit, aut cura comprehendi. Siquidem [a] mundi æstimatione volubilem, rotundum, ardentem, quibusdam incitatum motibus, sine sensu Deum B conveniat intelligi, qui alieno, non suo motu feratur.

CAPUT II.

Moysis opinio de initio rerum, auctore mundi, & creatione materiæ. Idem multis nominibus commendatur: cui uni, explosis atomis ideisque, credendum ostenditur.

5. UNde divino spiritu prævidens sanctus C Moyses hos hominum errores fore, & forte jam cœpisse, in exordio sermonis sui sic
Gen. 1. 1. ait, *In principio fecit Deus cælum & terram.* Initium rerum, auctorem mundi, creationem materiæ comprehendens; ut Deum cognosceres ante initium mundi esse, vel ipsum esse initium universorum; sicut in Evangelio Dei Filius dicentibus sibi, *Tu quis es?* respondit: [b] *Initium, quod & loquor vobis*: & ipsum dedisse gignendis (Johan. 8. 25.) rebus initium, & ipsum esse creatorem mundi, D non idea quadam duce imitatorem materiæ, ex qua non ad arbitrium suum, sed ad speciem propositam sua opera formaret. Pulcre quoque ait, *In principio fecit*; ut incomprehensibilem celeritatem operis exprimeret, cùm [c] effectum prius operationis impletæ, quam indicium cœptæ explicuisset.

6. Quis hoc dicat advertere debemus. Moyses utique ille eruditus in omni sapientia Ægyptiorum, quem de flumine collectum filia Pharao ut filium dilexit, & subsidiis regalibus ful- E tum, omnibus sæcularis prudentiæ disciplinis informari atque instrui desideravit. Qui cùm de aqua nomen acceperit, non putavit tamen dicendum, quod ex aqua constarent omnia, ut Thales dixit. Et cùm esset in aula educatus regia, maluit tamen pro amore justitiæ subire exilium voluntarium, quam in tyrannidis fastigio peccati perfunctionem deliciis acquirere. Denique priusquam ad populi liberandi mu- F nus vocaretur, naturali æquitatis studio provocatus, accipientem injuriam de popularibus suis ultus, invidiæ sese dedit, voluptatique eripuit, atque omnes regiæ domus declinans tumultus, in secretum Æthiopiæ se contulit, ibique à ceteris negotiis remotus, totum divinæ cognitioni animum intendit, ut gloriam Dei

A videret facie ad faciem. Cui testificatur Scriptura, quia *nemo surrexit amplius Propheta in Israel, sicut Moyses,* [d] *quem scivit Dominus facie ad faciem.* (Deut 34. 10.) Non in visione, neque in somniis, sed os ad os cum Deo summo locutus; neque in specie, neque per ænigmata, sed clara atque perspicua præsentiæ divinæ dignatione donatus.

7. Is itaque Moyses aperuit os suum, & effudit quæ in eo Dominus loquebatur, secundum quod ei dixerat, cùm eum ad Pharao regem B dirigeret: *Vade ergo, & ego aperiam os tuum, & instruam te quid debeas loqui.* (Exod. 4. 12.) Etenim si quod de populo dimittendo diceret, à Deo acceperat, quanto magis quod de cælo loqueretur? Denique non in persuasione humanæ sapientiæ, nec in Philosophiæ simulatoriis disputationibus, sed in ostensione spiritus & virtutis, tamquam testis divini operis ausus est dicere: *In principio fecit Deus cælum & terram.* Non ille, ut atomorum concursione mundus coiret, serum atque otio- C sum expectavit negotium [e]; neque disciplinam quamdam materiæ, quam contemplando, mundum posset effingere, sed auctorem Deum exprimendum putavit. Advertit enim vir plenus prudentiæ, quod visibilium atque [f] invisibilium substantias, origines, & causas rerum mens sola divina contineat, non ut Philosophi disputant, validiorem atomorum complexionem perseverantiæ jugis præstare causam: sed judicavit quod telam araneæ texerent, qui sic D minuta & insubstantiva principia cælo, ac terris darent, quæ ut fortuito conjungerentur, ita fortuito ac temere dissolverentur, nisi in sui gubernatoris divina virtute constarent. Nec immerito gubernatorem nesciunt, qui non noverunt Deum, per quem omnia reguntur & gubernantur. Sequamur ergo eum, qui & auctorem novit, & gubernatorem, nec vanis abducamur opinionibus.

CAPUT III.

E *Principium suum à Deo mundum habere: ac proinde eum, licet sphaericâ figurâ sit, æternum non esse.*

8. IN *principio*, inquit. Quam bonus ordo, ut illud primum assereret, quod negare consueverunt, & cognoscerent principium esse mundi, ne sine principio mundum esse homines arbitrarentur. Unde & David cum de cælo, F & terra, & mari loqueretur, ait, *Omnia in sapientia fecisti.* (Ps 103. 25.) Dedit ergo principium mundo, dedit etiam creaturæ [g] infirmitatem, ne anarchon, ne increatum, & divinæ consortem substantiæ crederemus. Et pulcre addidit; [h] *Fecit*, ne mora in faciendo fuisse existimaretur; ut vel sic intelligerent homines quam incomparabilis operator esset, qui tantum opus brevi

a. Mss Regius, Corb. & Colb. *mundum æstimatione.* Carnutensis, *mundi æstimationem volubilem, rotundam, incitatam.* Alii & edit. *mundi æstimatione.* Bene, si interpreteris quasi sit idem ac, prout mundus æstimatur.

b. Gemeticensis, Cœnomanensis & Vulgata, *Principium, qui.* Reg. Germanensis & edit. Amerbachii & Petiti, *Initium qui.* Sic Dionysianus infra cap. 4. num. 15. Decem mss. *Initium quod.* Sic etiam inf. num. citato, & l. 3. de fide ad Grat. c. 4. l. 5. c. 4. græce autem, τὴν ἀρχὴν ὅ, τι καὶ λαλῶ ὑμῖν. Tremellius vertit: *id quod à principio dico vobis.*

c. Quinque mss. & edit. Erasmi ac Romana, *affectum.*

d. Mss. octo antiquioris ac melioris notæ & edit. veteres, *qui fervit Dominum* Reg. & Remensis, *qui fervit Deum.* Dion. *qui scivit Deum faciem ad faciem.* Gem. *qui vidit Dominum.* LXX. *quem novit Dominus eum faciem ad faciem.* Vulg. *quem nosset Dominus.*

e. Decem mss. melioris notæ, *neque discipulum quemdam.*

f. Quatuor mss. & edit. Costerii, *invisibilium origines substantiarum & causas rerum.* Am. Era. & Gillot. omittunt, *origines.* Quatuor mss. *invisibilium substantiam & causas rerum.*

g. Mss. aliquot ac edit. Gill. in margine, & Rom. in corpore, *informem materiam.* Alii novem optimæ notæ & vet. edit. *infirmitatem*, id est, ut ait Latinius, *corruptionem.*

h. Edit. omnes unanimi consensu, *addidit de celeritate conditionis; fecit.* At hæ voces *de celeritate conditionis*, desunt in mss. omnibus.

a exiguoque [a] momento suæ operationis absolveret, ut voluntatis effectus sensum temporis præveniret. Nemo operantem vidit, sed agnovit

Ps. 148. 5.

operatum. Ubi igitur mora, cùm legas: *Quia ipse dixit, & facta sunt, ipse mandavit, & creata sunt?* Nec artis igitur usum, nec virtutis expendit, qui momento suæ voluntatis majestatem tantæ operationis implevit; ut ea quæ non erant, esse faceret tam velociter, ut neque voluntas operationi præcurreret, neque operatio voluntati.

9. Miraris opus, quæris operatorem, quis principium tanto operi dederit, quis tam cito id fecerit? Subjecit statim, dicens quia *Deus fecit cælum & terram.* Audisti auctorem, dubitare non debes. Hic est in quo benedixit Melchisedech Abraham patrem multarum gentium, dicens: *Benedictus Abram à Deo summo, qui fecit cælum & terram.* Et credidit Abraham Deo, & ait: *Extendam manum meam ad Deum summum, qui fecit cælum & terram.* Vides quia hoc non homo invenit, sed Deus annuntiavit. Deus est enim Melchisedech, qui est rex pacis & justitiæ, nec initium dierum neque finem habens. Non mirum ergo si Deus qui est sine initio, initium omnibus dedit; ut quæ non erant, esse inciperent. Non mirum si Deus qui omnia virtute sua continet, & incomprehensibili majestate universa complectitur, fecit hæc quæ videntur, cùm etiam illa fecerit quæ non videntur. Invisibilia autem iis quæ videntur, potiora esse quis neget; cùm ea quæ videntur, temporalia sint, æterna autem quæ non videntur? Quis dubitet quod Deus hæc fecerit, qui

Gen. 14. 19. & 22.

Esa 40. 12.

per Prophetam locutus, ait: *Quis mensus est manu aquam, & cælum palmo, & universam terram clausa manu? Quis statuit montes in libra, & rupes in statera, & nemora in jugo? Quis cognovit sensum Domini, aut quis ejus consiliarius fuit, vel quis instruxit eum?* De quo etiam alibi legimus: Quia tenet circuitum terræ, & terram velut nihilum fecit. Et Hieremias ait: *Dii qui non fecerunt cælum & terram, peribunt à terra, & de sub cælo isto. Dominus qui fecit terram in virtute sua, & correxit in sapientia sua orbem, & in sua prudentia extendit cælum, & multitudinem aquæ in cælo.* Et addidit: *Infatuatus est homo à scientia sua.* Qui enim corruptibilia mundi sequitur, & ex his putat quod divinæ possit naturæ comprehendere veritatem, quomodo non infatuatur versutæ disputationis astutiâ?

Hier. 10. 11.

Ibidem. 14.

10. Cùm ergo tot oracula audias, quibus testificatur Deus quod fecerit mundum, noli eum sine principio esse credere; quia quasi sphæra mundus esse dicatur, ut principium ejus nullum videatur exstare; & cùm intonat, quasi in circuitu omnia commoventur, ut unde incipiant, ubi desinant non facile comprehendas; quia circuitus principium sensu colligere impossibile habetur. Neque enim sphæræ potes initium reperire, vel unde cœperit globus lunæ, vel ubi desinat menstrua lunæ defectio. Neque vero si ipse non comprehendas, idcirco non cœpit, aut nequaquam desinet. Si ipse circuitum vel atramento, vel graphio ducas, vel * centro exprimas, unde cœperis, aut ubi desieris, intervallo interposito non facile vel oculis colligis, vel mente repetis; & tamen & cœpisse & desivisse ipse tibi testis es. Nam etsi sensum subterfugit, veritatem non subruit. Quæ autem initium habent, & finem habent: & quibus finis datur, initium datum constat. Finem autem mundi futurum ipse Salvator docet in Evangelio suo, dicens: *Cælum & terra præteribunt:* Et infra: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem mundi.* Et Apostolus: *Præterit enim figura hujus mundi.*

Matt. 24. 35.
Idem 28. 20.
1. Cor. 7. 31.

11. Quomodo ergo coæternum Deo mundum asserunt, & creatori omnium sociant, atque æqualem esse disputant creaturam, corpusque materiale mundi invisibili illi atque inaccessibili naturæ divinæ conjungendum putant; cùm præsertim secundum suam sententiam non possint negare, quoniam cujus partes corruptioni & mutabilitati subjacent, hujus necesse est universitatem iisdem passionibus, quibus propriæ portiones ejus sunt obnoxiæ, subjacere?

CAPUT IV.

Principiorum varia genera: & in quo Deus fecisse cælum ac terram intelligendus.

12. PRincipium igitur esse docet qui dicit: *In principio fecit Deus cælum & terram.* Principium autem ad tempus refertur, aut ad numerum, aut ad fundamentum; quomodo in ædificanda domo initium fundamentum est. Principium quoque conversionis & depravationis dici posse Scripturarum cognoscimus auctoritate. Est & principium artis ars ipsa, ex qua artificum diversorum deinceps cœpit operatio. Est etiam principium bonorum operum finis optimus, ut misericordiæ principium est, Deo placere quod facias. Eo enim ad conferendum hominibus subsidium maxime provocamur. Est etiam virtus divina, quæ hac exprimitur appellatione. Ad tempus refertur, si velis dicere in quo tempore Deus fecit cælum & terram, id est, in exordio mundi, quando fieri cœpit, sicut ait Sapientia: *Cùm pararet cælum, cum illo eram.* Ad numerum autem si referas, ita convenit, ut accipias: imprimis fecit Deus cælum & terram, deinde colles, regiones, fines inhabitabiles. Vel sic: ante reliquas visibiles creaturas, diem, noctem, ligna fructifera, animantium genera diversa, cælum & terram fecit. Si vero ad fundamentum referas, principium terræ fundamenta esse legisti, dicente Sapientia: *Quando fortia faciebat fundamenta terræ, eram* [b] *penes illum cuncta componens.* Est etiam bonæ principium disciplinæ, sicut est illud: *Initium sapientiæ est timor Domini;* quoniam qui timet Dominum, declinat errorem, & ad virtutis semitam vias suas dirigit. Nisi enim quis timuerit Deum, non potest renuntiare peccato.

Prov. 8. 27.
Ibid. 8. 29. b
Prov. 1. 7.

13. Quod æque etiam de illo possumus accipere: *Mensis hic initium mensium erit vobis;* quam-

Exod. 12. 2.

a. Ita tredecim mss. & edit. vet. At edit. Rom. *momento suæ voluntatis absolveret, & operationis effectu sensum,* &c.

*. Centrum græce κέντρον, id est, stimulus vel spiculum. Vide infra lib. 5. cap. 10.

b. Quatuor mss. & edit. Am. Per. *penes illum componens.* Sex mss. & LXX. *penes illum disponens.*

vis & de tempore istud accipiatur, quia de Pascha Domini loquebatur, quod veris initio celebratur. In hoc ergo principio mensium, cælum & terram fecit, quod inde mundi capi oportebat exordium, ubi erat opportuna omnibus verna temperies. Unde & annus mundi imaginem nascentis expressit, ut post hybernas glacies atque hyemales caligines serenior soli-to verni temporis splendor eluceat. Dedit ergo formam futuris annorum curriculis mundi primus exortus, ut ea lege annorum vices surgerent, atque initio cujusque anni produceret terra nova seminum germina, quo primum Gen. 1. 11. dominus Deus dixerat: *Germinet terra herbam fœni, seminans semen secundùm genus & secundum similitudinem, & lignum fructiferum faciens fructum.* Et statim produxit terra herbam fœni, & ligoum fructiferum; in quo nobis & moderationis perpetuæ divina providentia, & celeritas terræ germinantis ad æstimationem vernæ suffragatur ætatis. Nam etsi quocumque tempore & Deo jubere promtum fuit, & terrenæ naturæ obedire, ut inter hybernas glacies, & hyemales pruinas cælestis imperii fotu germinans terra fetum produceret; noo erat tamen dispositionis æternæ rigido stricta gelu in virides subito fructus arva laxare, atque horrentibus pruinis florulenta miscere. Ergo ut ostenderet Scriptura veris tempora in coostitutiooe Exod. 12. 2. muodi, ait: *Mensis hic vobis initium mensium, primus est vobis in mensibus anni*, primum mensem, veroum tempus appellans. Decebat enim priocipium anni principium esse generationis, & ipsam geoerationem mollioribus auris foveri. Neque enim possent tenera rerum exordia aut asperioris laborem tolerare frigoris, aut torrentis æstus injuriam sustinere.

14. Simol istud advertere licet, quia jure concurrit, ut eo tempore videatur in haoc generationem, atque in hos usus tributus ingressus, quo tempore ex hac generatiooe in regenerationem est legitimus transitus. Siquidem verno tempore filii Israel Ægyptum reliquerunt, & per mare transierunt, baptizati in nube, 1. Cor. 10. 1. & seq. & in mari, ut Apostolus dixit: & eo tempore domini quotannis Jesu Christi Pascha celebratur, hoc est, animarum transitus à vitiis ad virtutem, à passionibus carnis ad gratiam sobrietatemque mentis, à malitiæ nequitiæque fermeoto ad veritatem & sinceritatem. Rege- Exod. 12. 2. neratis itaque dicitur: *Mensis hic vobis initium mensium, primus est vobis in mensibus anni.* Derelinquit enim & deserit, qui abluitur, intelligibilem illum Pharao principem istius mundi, dicens: Abrenuntio tibi, Diabole, & [a] Angelis tuis, & operibus tuis, & imperiis tuis. Nec jam serviet ei, vel terrenis hujus corporis passionibus, vel depravatæ mentis erroribus, qui demersa omni malitia, vice plumbi, bonis operibus dextra lævaque munitus inoffenso sæculi hujus freta studet traosire vestigio. In libro quoque, qui inscribitur de Numeris, ait Scrip-

A tura: *Initium nationum Amalec, & semen ejus peribit.* Num. 24. 20. Et utique non omnium nationum primus est Amalec; sed quia per interpretationem Amalec * rex accipitur iniquorum; [b] iniqui autem geotes sunt: vide ne principem mundi hujus accipere debeamus, qui imperat oationibus voluntatem suam facientibus, cujus semen peribit: semen autem ejus impii & infideles sunt, quibus ait Dominus, *Vos ex patre Diabolo estis.* Iohan. 8. 24.

15. Est etiam initium mysticum, ut illud est: B *Ego sum primus & novissimus, initium & finis.* Apoc. 1. 8. Et illud in Evangelio præcipue, quod interrogatus Domious, quis esset, respondit: *Initium, quod & loquor vobis.* Iohan. 8. 25. Qui vere & secundum divinitatem est initium omnium, quia nemo ante ipsum; & finis, quia nemo ultra ipsum: & secundum Salomonem initium est viarum Do- Prov. 8. 22. mini in opera ejus; ut per ipsum disceret hominum genus vias Domini sequi, & operari opera Dei. In hoc ergo principio, id est, in C Christo, fecit Deus cælum & terram; quia per ipsum omoia facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Quod factum est, io ipso vita erat; quia in ipso constant omnia. Et ipse est primogenitus totius creaturæ, sive quia ante omnem creaturam; sive quia sanctus, quia primogeniti sancti sunt, ut primogenitus Israel, noo quia ante omnes, sed quia sanctior ceteris. Sanctus autem Dominus supra omnem creaturam & secundum corporis susceptionem; quia solus sine peccato, solus sine vani- D tate. Omnis autem creatura subjecta vaoitati est.

16. Possumus etiam intelligere: *In principio fecit Deus cælum & terram*, id est, ante tempus: sicut initium viæ nondum via, & initium domus nondum domus. Denique alii dixerunt, ἐν κεφαλαίῳ quasi in capite, quo significatur in brevi & in exiguo momento summa operationis impleta. Sunt ergo & qui principium non pro tempore accipiant, sed ante tempus, καὶ κεφάλαιον vel caput; ut dicamus latine quasi summam E operis; quia rerum visibilium summa cælum & terra est, quæ non solum ad mundi hujus spectare videntur ornatum, sed etiam ad iodicium rerum invisibilium, & quoddam argumentum eorum quæ noo videntur, ut est istud propheticum: *Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum ejus annuntiat firmamentum.* Ps. 18. 1. Quod secutus Apostolus aliis verbis in eamdem conclusit sententiam, dicens: *Quia invisibilia ejus per ea quæ facta sunt, intelliguntur.* Rom. 1. 20. Auctorem enim F Angelorum & Dominationum [b] & Potestatum facile intelligimus eum, qui momento imperii sui hanc tantam pulcritudinem mundi ex nihilo fecit esse, quæ noo erat; & ooo de exstantibus aut rebus, aut causis donavit habere substantiam.

CAPUT V.

Mundum divinæ operationis specimen esse: à gentilibus eam Dei umbram non recte dici: Filio enim soli, ut imago Dei sit, convenire.

17. Est ergo hic mundus divinæ specimen operationis; quia dum opus videtur,

a. Mss quatuor probatissimi prætermittunt, *& Angelis tuis.*

* Undenam interpretationem hanc sumserit Ambr. non facile dictu est: fatendum tamen eam haud immerito improbari. Neque enim עמלק cum voce מלך ullam habet affinitatem B. Hieron. aliam ejusdem nominis significationem ex Philone refert de nom. Hebr. *Amalec* inquit, *populus lambens, vel, lingens.* Tertiam prætetea explicationem in fine Bibliorum R. Stephani reperias, ubi *Amalec* ex Hebræo & Syro exponitur, *populus percutiens.*

b. Edit. omnes cum mss. aliquot: *Iniquæ autem gentes sunt.* Alii melius: *iniqui*, &c.

præfertur operator. Namque ut istarum artium A aliæ sunt actuosæ, quæ sunt in corporis motu, aut sono vocis; cessavit motus aut sonus, nihil superfuit, nec remansit spectantibus vel audientibus: aliæ theoreticæ, [a] quæ vigorem mentis exerceant: aliæ hujusmodi, ut cessante quoque operationis officio, operis munus appareat, ut ædificatio atque textura, quæ etiam tacente artifice, peritiam ejus ostendunt, ut operatori operis sui testimonium suffragetur. Similiter hic mundus divinæ majestatis insigne B est, ut per ipsum Dei sapientia manifestetur. Quem videns Propheta, simul & ad invisibilia oculos mentis attollens, ait: *Quam magnificata sunt opera tua Domine! omnia in sapientia fecisti.* Psal. 103. 24.

18. Nec otiose utique factum legimus; quia gentiles plerique qui coæternum Deo mundum volunt esse, quasi adumbrationem virtutis divinæ, asserunt etiam sua sponte subsistere; & quamvis causam ejus Deum esse fateantur; C [b] causam tamen factum volunt non ex voluntate & dispositione sua, sed ita ut causa umbræ corpus est. Adhæret enim umbra corpori, & fulgor lumini naturali magis societate, quam voluntate arbitra. Pulcre ergo ait Moyses, quia *fecit Deus cælum & terram.* Non dixit quia subesse fecit; non dixit quia causam mundo ut esset, præbuit: sed *fecit* quasi bonus quod foret utile: quasi sapiens quod optimum judicabat: quasi omnipotens quod amplissimum prævide- D bat. Quomodo autem quasi umbra esse poterat, ubi corpus non erat, cùm incorporei Dei corporea adumbratio esse non possit? Quomodo etiam incorporei luminis splendor possit esse corporeus?

19. Sed si quæris splendorem Dei, Filius est imago Dei invisibilis. Qualis ergo Deus est, talis imago. Invisibilis Deus, etiam imago invisibilis. Est enim splendor gloriæ paternæ, atque ejus imago substantiæ. *In principio*, inquit, *fecit* E *Deus cælum & terram.* Factus est ergo mundus, & cœpit esse, qui non erat: Verbum autem Dei in principio erat, & erat semper. Sed etiam Angeli, Dominationes & Potestates, etsi aliquando cœperunt; erant tamen jam quando hic mundus est factus. Omnia namque creata & condita sunt, visibilia & invisibilia, sive Sedes, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates: *Omnia*, inquit, *per ipsum facta sunt,* F *&* [c] *in ipsum creata sunt.* Quid est in ipsum creata? Quia ipse est heres Patris, eo quod à Patre in ipsum transierit hereditas, sicut Pater dicit: *Posce à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam.* Quæ tamen hereditas à Patre transit in Filium, & in Patrem revertitur à Filio. Egregie itaque Apostolus & hoc loco Filium dixit auctorem omnium, & majestate sua continentem omnia. Et ad Romanos de Patre ait: *Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in* [d] *ipsum sunt omnia.* Ex ipso principium & origo substantiæ universorum, id est, ex voluntate ejus & potestate. Omnia enim ex ejus voluntate cœperunt, quia unus Deus Pater, ex quo omnia. Etenim tamquam ex suo fecit; quia unde voluit fecit. Per ipsum continuatio; finis in ipsum. Ex ipso ergo materia. Per ipsum operatio quæ ligavit atque constrinxit universa. In ipsum, quia quamdiu vult, omnia ejus virtute manent atque consistunt, & finis eorum in Dei voluntatem recurrit; & ejus arbitrio resolvuntur.

Coloss. 1. 16.

Psal. 2. 8.

Rom. 11. 36.

CAPUT VI.

In cælo & terra quatuor elementa, è quibus omnia componuntur, creata esse. Qualis cæli substantia; qualisve terræ positio; & quam diverse Philosophi de cælorum natura judicarint: iis neglectis divinæ auctoritati auscultandum.

20. In principio itaque temporis cælum & terram Deus fecit. Tempus enim ab hoc mundo, non ante mundum: dies autem temporis portio est, non principium. Et quamquam lectionis serie possimus adstruere quod primo diem fecerit Dominus & noctem, quæ sunt vices temporum; & secundo die firmamentum fecerit, quo discrevit aquam quæ sub cælo est, & aquam quæ super cælum; tamen satis est ad præsentem assertionem, quod in principio cælum fecerit, unde [e] prærogativa generationis & causa, & terram fecerit, in qua esset generationis substantia. In his enim quatuor illa elementa creata sunt, ex quibus generantur omnia ista quæ mundi sunt. Elementa autem quatuor, aer, ignis, aqua, & terra, quæ in omnibus sibi mixta sunt. Siquidem & in terra ignem reperies, qui ex lapidibus & ferro frequenter excutitur; & in cælo, cùm fit ignitus & micans fulgentibus stellis polus, aqua esse possit intelligi, quæ vel supra cælum est, vel de illo superiore loco in terram largo frequenter imbre demittitur. Quæ pluribus colligere possemus, si quid ad ædificationem Ecclesiæ ista proficere videremus. Sed quia his occupari infructuosum negotium est, ad illa magis intendamus animum in quibus vitæ sit profectus æternæ.

21. De qualitate igitur & substantia cæli satis est ea promere quæ in Esaiæ scriptis reperimus, qui mediocribus & usitatis sermonibus qualitatem naturæ cælestis expressit, dicens quod firmaverit cælum sicut fumum, subtilem ejus naturam nec solidam cupiens declarare. Ad speciem quoque ejus abundat, quod ipse de cæli firmamento locutus est, quia fecit Deus cælum sicut cameram; quod intra cæli ambitum universa claudantur, quæ vel in mari geruntur vel terris. Quod similiter significatur, cùm legitur: Quia cælum Dominus extendit. Extenditur enim vel quasi pellis [f] ad tabernacula, habitationesque Sanctorum; vel quasi liber, ut plurimorum scribantur nomina, qui Christi

Esa. 51. 6.

Idem. 40. 22.

Ibid. 14. 4.

a. Ms. Corb. vetus, & Germ. *qua vigore mentis exerceantur.*
b. Omnes edit. ac mss. duo, *causam tamen factam*: alii duo, *causam tamen ut factum*: totidem, *causa tamen factum*: plures & potiores, *causam tamen factum*; ubi vox *factum* ad *Deum* referenda.
c. Ita quinque mss. mel notæ & Am. Per Era. græce εἰς αὐτὸν Reliqui mss. ac edit. Gill. & Rom. *in ipso. Quid est in ipso?*
d. Ita mss. Corb. & Thuaneus edit. Cost. & quædam Parisinæ, sic etiam paulo post. At reliqui mss. & edit. *in ipso.*
e. Tres mss. *prorogata generationis causa.*
f. Corb. vetus & Benignianus: *ad tabernacula habitationis.* Germ. secunda manu, ut edit. Cost. *ad tabernacula protectionis habitationisque*, &c.

gratiam fide & devotione meruerunt, quibus dicitur : *Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cælo.* A
Luc. 10. 20.

22. De terræ quoque vel qualitate vel positione tractare nihil prodest ad spem futuri, cùm satis sit ad scientiam, quod Scripturarum divinarum series comprehendit, quia suspendit ter-
Iob. 26. 7. ram in nihilo. Quid nobis discutere, utrum in aere pendeat, an super aquam, ut inde nascatur controversia, quomodo aeris natura tenuis & mollior molem possit sustentare terrenam ? B Aut quomodo, si super aquas, non demergatur in aquam gravis ruina terrarum ? Aut quomodo ei maris unda non cedat, & in latera ejus se se loco suo mota diffundat ? Multi etiam in medio aeris terram esse dixerunt, & mole sua immobilem permanere, quod æquabili motu hinc atque inde propendeat. De quo satis putamus dictum à Domino ad Job servum suum,
Iob. 38. 4. quando locutus per nubem ait: *Ubi eras cùm fundarem terram? indica mihi, si habes scientiam. Quis posuit mensuras ejus, si nosti? Aut quis est qui superinduxit mensuram super eam, aut super quid circuli* C
Ibidem 10. *ejus confixi sunt?* Et infra : *Conclusi mare portis, & dixi : Usque huc venies, & non transibis, sed in te comminuentur fluctus tui.* Nonne evidenter ostendit Deus omnia majestate sua consistere in numero, pondere, atque mensura ? Neque enim creatura legem tribuit, sed accepit, & servat acceptam. Non ergo quod in medio sit terra, quasi æqua lance suspenditur : sed quia majestas Dei voluntatis suæ eam lege coostringit ; ut supra instabile atque inane stabilis perseveret, sicut David quoque Propheta testa- D
Ps. 101. 5. a tur dicens : *Fundavit terram super* [a] *firmamentum ejus, non inclinabitur in sæculum sæculi.* Non utique hîc quasi tantummodo artifex Deus : sed quasi omnipotens prædicatur, qui non ceotro quodam terram, sed præcepti sui suspenderit firmamento, nec eam inclioari patiatur. Non ergo mensuram centri, sed judicii divini accipere debemus ; quia non artis mensura est, E sed potestatis : mensura justitiæ, mensura cognitionis ; quia omnia non tamquam immensa prætereaot ejus scientiam, sed cognitioni ejus tamquam dimensa subjaceant. Neque enim
Ps. 74. 4. cùm legimus : *Ego confirmavi columnas ejus*, vere columnis eam subnixam possumus æstimare, sed ea virtute quæ suffulciat substantiam terræ atque substineat. Denique quod in potestate Dei sit terræ constitutio, etiam hinc collige, F
Ps. 103. 32. quia scriptum est : *Qui adspicit terram, & facit*
Agg. 2. 8. *eam tremere.* Et alibi : *Adhuc ego semel concutio terram.* Non ergo libramentis suis immobilis manet : sed frequenter Dei outu & arbitrio com-
Iob. 9. 6. movetur, sicut & Job dicit : *Quia Dominus commovet eam à fundamentis : columnæ autem ejus exa-*
Iob 26. 6. *gitantur.* Et alibi : *Nuda inferna in conspectu ejus, & non est morti involucrum, extendens Boream pro nibilo, suspendens terram in nihilum, alligans aquam in nubibus suis... Columnæ cæli avolaverunt, & expaverunt ab increpatione ejus : virtute mitigavit mare, disciplina stravit cetum : claustra autem cæli timeant eam.* Voluntate igitur Dei immobilis manet & stat in sæculum terra, secun-
dum Ecclesiastis sententiam, & voluntate Eccle. 1. 4.
Dei movetur, & nutat. Non ergo fundamentis suis nixa subsistit, nec fulcris suis stabilis perseverat : sed Domious statuit eam, & firmamento voluntatis suæ continet ; quia in manu ejus sunt omnes fines terræ. Et hæc fidei simplicitas argumentis omnibus antecellit. Laudent alii quod ideo nusquam decidat terra ; quia secundum naturam in medio regionem possideat suam, eo quod necesse sit eam manere in regione sua, nec in partem alteram inclinari, quando contra naturam non movetur, sed secundum naturam. Prædicent artificis divini & operatoris æterni excellentiam ; quis enim artificum non ab illo accepit ? aut quis dedit mulieribus texturæ sapientiam, aut varietatis disciplinam ? Ego tamen, qui profundum majestatis ejus, & artis excellentiam non queo comprehcodere, non disputationis me libramentis committo atque mensuris : sed om-
nia reposita in ejus existimo [b] voluntate, quod b
voluntas ejus fundamentum sit universorum, & propter eum adhuc mundus hic maneat. Quod Apostolicæ quoque licet adstruere auc-
toritatis exemplo. Scriptum est enim : *Quia* Rom. 8. 20.
vanitati creatura subjecta est non sponte, sed propter eum qui subjecit in spe. Liberabitur autem &
ipsa creatura à servitute corruptionis, [c] cùm c
divinæ remunerationis gratia affulserit.

23. De natura autem & qualitate substantiæ cæli quid enumerem ea quæ disputatiooibus suis Philosophi texuerunt ? cùm alii compositum cælum ex quatuor elementis asserant : alii quintam quamdam naturam novi corporis ad constitutionem ejus inducant, atque affingant æthereum esse corpus, cui neque ignis admixtus sit, neqoe aer, neque aqua, neque terra ; quod hujusmodi elementa suum quemdam cursum habeant atque usum & motum naturæ, ut graviora demergant, & in pronum ferantur, vacua & levia in superiora se subrigant ; est enim proprius cuique motus, in sphæræ autem circuitu ista confundi, & vim sui cursus amittere, quoniam sphæra in orbem suum volvitur, & superiora inferioribus, superioribus quoque inferiora mutantur. Qnorum autem secundum naturam motus mutati sunt, horum necessario ferunt mutari solere qualitates substantiarum suarum. Quid igitur defendimus æthereum corpus esse, ne videatur corruptioni obnoxium ? Quod enim compositum ex corruptibilibus elementis est, necesse est resolvatur. Nam hoc ipso quod diversæ eadem sint elementa naturæ, simplicem & inviolabilem motum habere non possunt, cùm se diversus elemenrorum motus impugnet. Unus enim motus omnibus aptus esse non potest, & elementis distantibus convenire. Nam qui levibus accommodus est, fit incommodus gravioribus elementis. Itaque quando ad superiora motus cæli est necessarius, terrenis gravatur ; quando ad inferiora decur-

a. Ita sex mss. & edit. Am. Pet. Era. Sic etiam paulo post. At ceteri mss. & edit. Rom. *firmitatem.*

b. Edit. ac mss. non pauci, *potestate.* Alii autem novem melioris ævi, *voluntate.*

c. Sic undecim mss. optimæ notæ ac vet. edit. At Rom. edit. & pauci mss. *cum .... gloria*, &c.

sus expetitur, igneus vigor ille violenter attrahitur. Etenim contra naturæ suæ usum deorsum cogitur. Omne autem quod in contrarium cogitur, non naturæ serviens, sed necessitati, cito solvitur, & in ea scinditur ex quibus videtur esse compositum, in suam quamque regionem singulis recurrentibus. Hæc igitur alii considerantes stabilia esse non posse, æthereum corpus cæli stellarumque esse arbitrati sunt, quintam quamdam naturam corporis introducentes, quo diuturnam cæli putarent mansuram esse substantiam.

24. Sed non ista opinio propheticæ potuit obviare sententiæ, quam divina quoque domini Jesu Christi majestas in Evangelio comprobavit. Dixit enim David: [*Psal. 101. 26. & seq.*] *Principio terram tu fundasti Domine, & opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnia sicut vestimentum veterascent, & tamquam amictum mutabis ea, & mutabuntur; tu vero ipse es, & anni tui non deficient.* Quod adeo probavit in Evangelio Dominus, ut diceret: [*Matt. 24. 35.*] *Cælum & terra* [a] *præteribunt, mea autem verba non præteribunt.* Nihil igitur agunt, qui propter cæli asserendam perpetuitatem, quintum corpus æthereum introducendum putarunt; cùm æque videant dissimilem ceteris adjunctam membri unius portionem, labem corpori magis afferre consuevisse. [*Ps. 148. 5.*] Simul illud adverte, quia Propheta David cùm terram priori loco nominavit, & postea cælum, credidit opus esse Domini declarandum; quando enim dixit & facta sunt, nihil interest quid prius exprimas, cùm simul utrumque sit factum; simul ne hæc saltem prærogativa cælo divinæ videatur adjudicata substantiæ, ut primogenitæ creaturæ privilegio potior æstimetur. Itaque illos suis relinquamus contentionibus, qui mutuis disputationibus se refellunt. Nobis autem satis est ad salutem, non disputationum controversia, sed præceptorum veritas; nec argumentationis astutia, sed fides mentis, ut serviamus creatori potius quam creaturæ, qui est Deus benedictus in sæcula.

SERMO II.

CAPUT VII.

Occurritur iis qui materiæ æternitatem è Scripturæ verbis conantur adstruere. Terram eo invisibilem dici, quod aquis cooperta esset. Cur ea prius facta significetur, quam ornata.

[*Gen. 1. 2.*] 25. T*Erra autem erat invisibilis & incomposita.* Bonus artifex prius fundamentum ponit: postea fundamento posito ædificationis membra distinguit, & adjungit ornatum. Posito igitur fundamento terræ, & confirmata cæli substantia, duo enim ista sunt velut cardines rerum, subtexuit: *Terra autem erat invisibilis & incomposita.* Quid est, *Erat*, nisi ne forte in infinitum & sine principio extendant opinionem suam, & dicant: Ecce quia materia, id est, hyle sicut Philosophi dicunt, etiam secundum Scripturam divinam non habuit initium? Verum hoc dicentibus respondebis, quia [*Gen. 4. 2.*] scriptum est: *Erat autem Cain operarius terræ.* Et de eo qui Jubal dictus est, habet Scriptura: [*Ibid. 21. 4.*] *Hic erat pater qui demonstravit psalterium & citharam.* Et, [*Iob. 1. 1.*] *Homo erat in Ausitide regione, cui nomen Iob.* Desinant ergo de verbo quæstionem movere, cùm præsertim præmiserit Moyses, quia fecit Deus terram. Erat ergo, ex quo facta est. Nam si sine principio eam dicunt esse, jam non solùm Deum, sed etiam hylen sine principio dicentes, definiant ubinam erat. Si in loco, ergo etiam locus sine principio fuisse adstruitur, in quo erat materia rerum, quæ principium non habebat. Quod si absurdum videtur de loco credere, videte ne forte volatilem terram debeamus æstimare, quæ non habens fundamentum, alarum remigiis suspendebatur. Unde ergo ei alas sumemus, nisi forte huc derivemus prophetici sermonis interpretationem: [*Esa. 24. 16.*] *A pennis terræ prodigia audivimus?* Et illud: [*Idem 18. 1.*] *Væ terræ navium penna?* Sed hoc si accipiamus, in quo aere volabat terra? Sine aere enim volare non poterat, sed aer adhuc esse non poterat, quia non erat sine rerum materia elementorum facta distinctio, cùm ipsa adhuc elementa facta non essent. Ubi ergo erat materia ista alarum suffulta remigiis? In aere non erat, quia aer corpus est mundi; corpus autem esse aerem docet lectio, quia emissâ sagittâ in locum, [*Sap. 5. 12.*] quem jaculator intendit, incisus aer statim in seipsum resolutus est. Ubi ergo erat hyle, nisi forte dicatur quadam dementi intentione, quia in Deo erat? Ergo Deus, qui est invisibilis naturæ atque inviolabilis, qui lucem habitat inaccessibilem, incomprehensibilis & purissimus spiritus, locus erat materiæ mundialis, & erat in Deo mundi portio, cùm de hoc mundo non sit nec mens servulorum ejus, sicut habemus scriptum: [*Iohan. 17. 14.*] *De hoc mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo.*

26. Quemadmodum ergo invisibilia visibilibus, & ei qui ordinem ac decorem donavit omnibus, incomposita copulabantur? nisi forte quia dixit, *Terra autem erat invisibilis.* Et invisibilem eam per substantiam credant; & ideo quia aquis operta, visibilis corporeis oculis esse non poterat, quemadmodum pleraque in profundo aquarum sita, visum oculorum, aciemque prætereant. Non enim Deo aliquid invisibile, sed creatura mundi creaturæ utique æstimatione censetur. Invisibilis etiam terra, quia nondum lux quæ illuminaret mundum, nondum sol; postea enim luminaria facta sunt cæli. Quod si solis radius plerumque etiam aquis operta illuminat, & profundo mersa splendore luminis sui prodit, quis dubitet Deo ea, quæ in profundo sunt, invisibilia esse non posse; nisi forte sic accipiamus invisibilem terram, quod nondum verbo Dei & protectione visitabatur, quæ hominem non habebat, propter quem Dominus respiceret in terram, sicut scriptum est: [*Psal. 13. 2.*] *Dominus respexit super filios hominum, ut* [b] *videret si est intelligens, aut requirens Deum?* Et alibi ait: [*Psal. 75. 9.*] *De cælo jaculatus est judicium: terra tremuit & quievit.* Et merito invisibilis, quia incomposita, quæ figuram & speciem con-

a. MSS. Colb. Corb. unus & Vict. item unus *peribunt*. Edit. Rom. *transibunt*.

b. Decem mss. & edit. Am. Par. Era. omittunt hæc verba, *ut videret*. Edit. Rom. *ut diceret*.

gruentem adhuc non acceperat à proprio conditore.

27. Et fortasse dicant: Cur enim Deus, sicut dixit & facta sunt, noo simul ornatus congruos assurgentibus donavit elementis; quasi non potuerit, cælum insignirum stellis subito ut creatum est, refulgere, & floribus ac fructibus terra vestiri? Potuit utique, sed ideo primo facta, postea composita declarantur; ne vere iocreata & sine principio crederentur, si species rerum velur ingeneratæ ab initio, non postea additæ viderentur. Incomposita terra legitur, & iisdem à Philosophis æternitatis, quibus Deus, privilegiis honoratur; quid dicerent si ab initio ejus pulcritudo vernasset? Demersa aquis describitur, velut cuidam principiorum suorum addicta oaufragio, & adhuc à nonnullis facta non creditur; quid si decorem primogenitum vindicaret? Accedit illud, quod imitatores nos sui Deus esse voluit, ut primo faciamus aliqua, postea venustemus; ne dum simul utrumque adorimur, neutrum possimus implere. Fides autem nostra quodam gradu crescit. Ideo primo fecit Deus, postea venustavit, ut eumdem credamus ornasse qui fecit, & fecisse qui ornavit; ne alterum putemus ornasse, alterum creavisse: sed eumdem utrumque esse operatum, ut primo faceret, postea componeret, [a] ut alterum altero crederetur. Habes io Evangelio hujus rei evidens testimonium. Nam suscitaturus Lazarum Dominus, jussit ut Judæi removerent lapidem de sepulcro, ut mortuum videntes, postea resuscitatum crederent. Deinde vocavit Lazarum, & resurrexit, & ligatis manibus & pedibus exiit foras. Nonne poterar removere lapidem, qui poterat mortuum suscitare? Et qui potuit defuncto vitam reddere, non potuit nexus solvere vinculorum? Cui vinctis pedibus gressum dedit, huic non potuit ruptis vinculis incessum reddere? Sed utique advertimus quod voluit primo demonstrare mortuum, ut oculis suis crederent: deinde resuscitare: tertio jubere ut ipsi vincula funeris solverent; ut inter ista fides infunderetur infidelibus, & per gradus quosdam credulitas nasceretur.

Iohm. 11. 44.

CAPUT VIII.

Terram incompositam fuisse; tum quia in ea nihil distincti, tum quia tenebris esset velata. Malitiam per tenebras non intelligendam Spiritus sanctus qui ferebatur super aquas, aliaque declarant: sed vel maxime quod malitia non nisi à nobis oriatur.

28. FEcit ergo Deus primo cælum & terram, ea tamen non quasi [b] perpetua, sed quasi corruptibilis creaturæ consummationi voluit subjacere. Uode in Esaiæ libro ait: *Tollite in cælum oculos vestros, & adspicite terram deorsum; quia cælum ut fumus solidatum est, terra autem ut vestimentum veterascet.* Hæc terra est, quæ ante erat incomposita. Noodum enim eranr

Esa. 51. 6.

A maria suo fine distincta, & ideo vago fluctu, & profundo gurgite terra mundabatur. Considera, quia etiam nunc palustri uligine terra inhorrere consuevit, nec patiens est vomeris, ubi infusus terris humor exundat. Erat ergo incomposita; ut pote solertis agricolæ inarata culturis, quia adhuc deerat cultor. Erat incomposita; quia nuda gignentium, nec thoris herbosa riparum, nec opaca nemoribus, nec læta segetibus, nec umbrosa superciliis mon-
B tium, nec odora floribus, nec grata vineris. Merito incomposita, quæ ornatibus indigebat, cui deerant vitium serta gemmantium. Ostendere enim voluit Deus, quia nec mundus ipse haberet gratiam, nisi eum vario cultu operator ornasset. Cælum ipsum intextum nubibus, horrorem oculis mœstitiam animis excitare consuevit. Terra imbribus madefacta, fastidio est. Maria procellis turbata, quos non incutiunt metus? Pulcherrima est rerum species,
C sed quid esset sine lumine? quid sine tempcrie? quid sine aquarum congregatione, quibus ante demersa poli hujus habebantur exordia? Tolle solem terris, tolle cælis stellarum globos, omnia teoebris inhorrescunt. Sic erant antequam lumen huic mundo Dominus infunderet. Et ideo Scriptura ait; *quia tenebræ erant super abyssum.* Tenebræ erant, quia splendor deerat lucis. Tenebræ erant, quia aer ipse tenebrosus est. Aqua ipsa sub oube tenebrosa est,
D quia tenebrosa aqua in nubibus aeris. Erant ergo tenebræ super abyssos aquarum. Non enim malas intelligendum arbitror potestates, quod Dominus earum malitiam creaverit; cùm utique non substantialis, sed accidens sit malitia, quæ à naturæ bonitate deflexit.

Gen. 1. 2.

29. Itaque in constitutione mundi opinio malitiæ interim sequestretur, ne divinæ operationi, & pulcherrimæ creaturæ, ea quæ decolora sunt, admiscere videamur, maxime cùm se-
E quatur: *Et spiritus Dei superferebatur super aquas.* Quem etsi aliqui pro aere accipiant, aliqui pro spiritu quem spiramus & carpimus auræ hujus vitalis spiritum; nos tamen cum sanctorum & fidelium sententia congruentes, Spiritum sanctum accipimus, ut in constitutione mundi operatio Trinitatis eluceat. Præmisso enim; quia *in principio fecit Deus cælum & terram*, id est, in Christo fecit Deus, vel Filius Dei Deus fecit, vel per Filium Deus fecit; quia omnia per ipsum
F facta sunt, & sine ipso factum est nihil, supererat plenitudo operationis in Spiritu, sicut scriptum est: *Verbo Domini cæli firmati sunt, & Spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Itaque quemadmodum in Psalmo docemur operationem Verbi, quod est Verbum Dei, & virtutem quam dedit Spiritus sanctus; ita hîc propheticum resultavit oraculum, quia Deus dixit, & Deus fecit, Spirirus quoque Dei superferebatur super aquas. Ornando eoim polo cæli, germinaturis terris pulcre Spiritus superferebatur, quia per ipsum habebant novorum partuum semina germinare, secundum quod dixit Pro-

Ibid.

Ps. 32. 6.

a MSS. Gem. sed alia manu, item Victorin. unus & edit. Gill. ac Rom. *ne alterum altero dedisse.* Edit. Am. Par. Era. *ne alterum sine altero*, &c.

b. Ita mss. duodecim ac vet. edit. MSS vero Cenoman. Corb. unus, & Rom. edit. *perpetuas, sed quasi corruptibiles creaturas.* Vat. Cod. *perpetuam .... corruptibilem creaturam.*

pheta :

Ps. 103. 30. pheta : *Emitte Spiritum tuum & creabuntur, & renovabis faciem terræ.* A Denique Syrus, qui vicinus Hebræo est, & sermone consonat in plerisque & congruit, sic habet : *Et Spiritus Dei fovebat aquas*, id est vivificabat, ut in novas cogeret creaturas, & fotu suo animaret ad vitam. Nam etiam Spiritum sanctum legimus creatorem, Iob. 33. 4. dicente Job, *Spiritus divinus qui fecit me.* Sive ergo Spiritus sanctus superferebatur super aquas, tenebræ contrariarum virtutum super eas esse non poterant, ubi locum sibi tanta gra- B tia vindicabat : sive, ut quidam volunt, aerem accipiant, respondeant qua ratione Spiritum Dei dixerit, cùm satis fuerit spiritum nuncupare.

30. Hi ergo volunt à domino Deo nostro quatuor primum elementa generata, cælum, terram, mare, aerem ; eo quod causæ rerum, ignis & aer, terra & aqua sint, ex quibus mundi species constat & forma. Ubi igitur tenebræ nequitiarum spiritalium locum habere potue- C runt, cùm augustæ hujus decorem figuræ mundus indueret ? Numquid simul malitiam Deus creavit ? Sed ea ex nobis orta, non à creatore Deo condita, morum levitate generatur, non ullam creaturæ habens prærogativam, nec auctoritatem substantiæ naturalis, sed mutabilitatis vitium, & errorem prolapsionis. Eradicari hanc Deus vult de animis singulorum, quomo- Esa. 1. 7. do eam ipse generaret ? Clamat Propheta : *Desinite à malitiis vestris* Et præcipue sanctus Da- D Ps. 33. 15. vid : *Desine à malo, & fac bonum* ; quomodo ergo ei initium à Domino damus ? Sed hæc opinio feralis eorum qui perturbandam Ecclesiam putaverunt. Hinc Marciones, hinc Valentini, hinc pestes illæ Manichæorum funesta sanctorum mentibus tentaverunt inferre contagia. Quid nobis in ipso lumine vitæ tenebras mortis inquirimus ? Scriptura divina salutem suggerit, vitæ odorem fragrat, ut suavitatem legens capias, non ut præcipitii discrimen incurras. Sim- E pliciter lege ô homo, non tibi ipse foveam pravus interpres effodias ; simplex sermo est, *quia fecit Deus cælum & terram.* Fecit quod non erat, non quod erat. *Et terra erat invisibilis*, ex quo facta est, erat, & erat invisibilis ; quia exundabat aqua, & operiebat eam, & erant super eam tenebræ superfusæ, quia nondum erat lumen diei, nondum solis radius, qui solet & sub aquis latentia declarare. Quid ergo dicunt quod Deus creaverit malum, cùm ex contrariis & adversis F nequaquam sibi adversa generentur ? Nec enim vita mortem generat, nec lux tenebras. Non enim sicut mutabilitates affectuum, ita etiam generationum progressiones sunt. Illæ ex contrariis in contraria propositi deflexione vertuntur : istæ non ex contrariis in adversa deflectuntur, sed ex ejusdem generis vel auctoribus, vel causis creatæ, in similitudinem sui referuntur auctoris.

a 31. Quid igitur [a] dicemus ? Si enim neque sine principio est, quasi increata, neque à Deo facta, unde habet natura malitiam ? Nam mala esse in hoc mundo nullus sapiens denegavit, cùm sit A tam frequens in hoc sæculo lapsus ad mortem. Sed ex iis quæ jam diximus, possumus colligere quia non est viva substantia, sed mentis atque animi depravatio, à tramite virtutis devia, quæ incuriosorum animis quam frequenter obrepit. Non igitur ab extraneis est nobis, quam à nobis ipsis majus periculum. Intus est adversarius, intus auctor erroris, intus, inquam, clausus in nobismetipsis. Propositum tuum speculare, habitum tuæ mentis explora, excubias obtende B adversum mentis tuæ cogitationes, & animi cupiditates. Tu ipse tibi es causa improbitatis, tu ipse dux flagitiorum tuorum, atque incentor criminum. Quid alienam naturam arcessis ad excusationem tuorum lapsuum ? Utinam te ipse non impelleres, utinam non præcipitares, utinam non involveres aut studiis immoderatioribus, aut indignatione, aut cupiditatibus, quæ nos innexos velut quibusdam retibus tenent. Et certe in nobis est moderari studia, cohibere ira- C cundiam, coercere cupiditates : in nobis est etiam indulgere luxuriæ, [b] adolere libidines, b inflammare iracundiam, vel inflammanti aurem accommodare, elevari magis superbia, effundi in sævitiam, quàm reprimi humilitate, diligere mansuetudinem. Quid naturam accusas ô homo ? Habet illa velut impedimenta quædam, senectutem & infirmitatem. Sed senectus ipsa in bonis motibus dulcior, in consiliis utilior, ad constantiam subeundæ mortis para- D tior, ad reprimendas libidines fortior. Infirmitas quoque corporis, sobrietas mentis est. Unde ait Apostolus. *Cum infirmor, tunc potens sum.* Ita- 2. Cor. 12. 10. que non in virtutibus, sed infirmitatibus gloriabatur. Responsum quoque divinum refulsit oraculo salutari ; quia virtus in infirmitate consummatur. Illa cavenda, quæ ex nostra voluntate 15. q. 1. cap. illa cavenda. prodeunt, delicta juventutis, & irrationabiles passiones corporis. Quorum igitur nos sumus domini, horum principia extrinsecus non re- E quiramus ; nec derivemus in alios, sed agnoscamus ea quæ proprie nostra sunt. Quod enim possumus non facere si nolumus, hujus electionem mali nobis potius debemus, quam aliis adscribere. Ideo etiam in judiciis istius mundi voluntarios reos, non ex necessitate compulsos, culpa constringit, pœna condemnat. Neque enim si per furorem aliquis innocentem peremerit, obnoxius morti est. Quinetiam ip- Exod. 21. 13. sius divinæ legis oraculo, si quis per impruden- F tiam intulerit necem, accipit impunitatis spem, refugii facultatem, ut possit evadere. Hoc igitur de eo quod proprie malum videtur, dictum sit. Mala enim non sunt nisi quæ crimine mentem implicant, & conscientiam ligant. Ceterum pauperiem, ignobilitatem, ægritudinem, mortem nemo sapiens mala dixerit, nec in malorum sorte numeraverit ; quia nec contraria istis in bonis habentur maximis, quorum alia nobis ex natura, alia ex commoditate accidere videntur.

32. Non otiose nobis excursus iste processit ; ut probaremus tenebras & abyssum simpliciter accipienda. Erant enim tenebræ de obumbra-

a. Edit. Parif. *Quid igitur deterius ?*
b. Edit. Rom. *abolere.* Reliquæ & mss. omnes constantissime legunt, *adolere*, id est augere.

tione cæli; quia omne corpus umbram facit, qua obumbrat vel finitima vel inferiora, & ea maxime, quæ operire atque includere videtur. Includit autem cæli polus, quia cælum sicut camera extenditur, quemadmodum supra demonstravimus. Non ergo principalis erat tenebrosa substantia: sed quasi umbra secuta est mundi corpus caligo tenebrarum. Itaque momento divinæ præceptionis mundus assurgens, intra se inclusit umbram; ut si quis in campi medio, quem sol meridianus illuminat, locum aliquem repente obsepiat, & densis ramorum frondibus tegat, nonne quo splendidior foris species loci ejus effulgeat, hoc horrenti desuper * scena gurgustium ejus intus obscurius fit? Aut unde antrum, clausum undique hujusmodi locum vocarunt, nisi quod atro inhorrescat situ, atque offusione tenebrarum? Istæ ergo tenebræ super aquarum abyssos erant. Nam abyssum multitudinem & profundum aquarum dici, (Luc. 8. 31.) lectio Evangelii docet, ubi rogabant Salvatorem dæmonia, ne juberet illis ut in abyssum irent. Sed qui docebat voluntates dæmoniorum non esse faciendas, præcepit illis ut irent in porcos. Porci autem se in stagnum aquarum præcipitarunt, ut quod recusabant dæmonia, non evaderent, sed digno præcipitio demergerentur. Erat ergo hæc mundi incomposita species & forma.

CAPUT IX.

Creatur lux: eadem à tenebris discernitur atque approbatur; & quâ causâ lux dies, ac tenebra nox, appellata.

(Gen. 1. 3.) 33. **E***T Spiritus*, inquit, *Dei superferebatur super aquas, & dixit Deus, Fiat lux.* Merito præmissus est Spiritus Dei, ubi divina incipere habebat operatio. *Fiat*, inquit, *lux.* Unde vox Dei in Scriptura divina debuit incboare, nisi à lumine? unde mundi ornatus, nisi à luce exordium sumere? Frustra enim esset, si non videretur. Erat quidem Deus ipse in lumine, quia lucem habitat inaccessibilem, & erat lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum: sed eam lucem fieri voluit, quæ oculis corporalibus comprehenderetur. Qui ædificium aliquod dignum habitaculo patrisfamilias struere desiderat, antequam fundamenta ponat, unde lucem ei infundat explorat, & ea prima est gratia, quæ si desit, tota domus deformi horret incultu. Lux est quæ reliquos domus commendat ornatus. *Fiat*, inquit, *lux.* Plena vox luminis non dispositionis apparatum significat, sed operationis resplendet effectu. Naturæ opifex lucem locutus est, & creavit. Sermo Dei voluntas est, opus Dei natura est: lucem creavit, tenebras illuminavit. *Et dixit Deus, Fiat lux, & facta est lux.* Non ideo dixit, ut sequeretur operatio, sed dicto absolvit negotium. Unde pulcre Da- (Ps. 148. 5.) vidicum illud: *Dixit & facta sunt*, quia dictum

A implevit effectus. Auctor ergo lucis Deus: locus autem & causa tenebrarum mundus est. Sed bonus auctor ita lucem [a] dixit, ut mundum ipsum infuso aperiret lumine, atque ejus speciem venustaret. Resplenduit igitur subito aer, & expaverunt tenebræ novi luminis claritate. Repressit eas, & quasi in abyssos demersit repente per universa mundi fulgor lucis infusus. Pulcre itaque & proprie dixit: *Facta est lux.* Sicut enim cito lux cælum, terras, maria illu- B minat, & momento temporis sine ulla comprehensione retectis surgentis diei splendore regionibus, nostro se circumfundit aspectui; ita ortus ejus cito debuit explicari. Quid miramur si Deus locutus est lucem, & caliganti mundo lumen emicuit, quando si quis inter aquas mersus, oleum ore emiserit, clariora faciat ea quæ profundi tegebantur occultis? Dixit Deus; non ut per vocis organa quidam sonus sermonis exiret, nec ut linguæ motus cæleste formaret al- C loquium, atque aerem istum quidam verborum strepitus verberaret: sed ut voluntatis suæ [b] cognitionem proderet operationis effectu.

34. *Et discrevit inter lucem & tenebras; & vidit Deus lucem quia bona est.* (Gen. 1. 4.) Dixit & sonum vocis nullus audivit: discrevit, & operationis molimina nemo deprehendit: vidit & oculorum ejus intentionem nullus aspexit. *Et vidit*, inquit, *Deus lucem quia bona est.* Nec quod ignorabat, vidit; nec id quod nesciebat ante, aut D non viderat, comprobavit: sed bonorum operum proprium est, ut externo commendatore non egeant, sed gratiam suam, cùm videntur, ipsa testentur. Plus est quod probatur aspectu, quam quod sermone laudatur. Suo enim utitur testimonio, non alieno suffragio. Quod si apud nos oculis judicium emittitur, quibus simul & gratia venustatis, & rerum mensura comprehenditur: quanto magis Deus omnia quæ probat, videt, & quæ videt, probat, secundùm quod scri- E ptum est, Quia *oculi Domini super justos?* (Ps. 33. 16.) Lucis natura hujusmodi est, ut non in numero, non in mensura, non in pondere, ut alia, sed omnis ejus in aspectu gratia sit. Propriis itaque sermonibus naturam lucis expressit, quæ videndo complacet, quoniam ipsa videndi officium subministrat. Nec immerito tantum sibi prædicatorem potuit invenire, à quo jure prima laudatur; quoniam ipsa fecit, ut etiam cetera mundi membra digna sint laudibus. Vi- F dit ergo Deus lucem, & vultu suo illuminavit, & vidit quia bona est. Non ex parte Dei, sed generale judicium est. Itaque non in splendore tantummodo, sed in omni utilitate gratia lucis probatur. Unde & discretio fit inter lucem & tenebras; ut separata lucis natura atque tenebrarum, nihil videatur intra se habere confusum.

35. *Et vocavit Deus lucem diem, & tenebras noctem vocavit*; (Gen. 1. 5.) ut & nomine ipso diem noctemque distingueret. Advertimus itaque quod lucis ortus antequam sol, diem videatur aperire;

*. Scena locus est ramis arborum tectus. Maro l. 1. Æn.
... *tum sylvis scena coruscis*
Desuper, horrentique atrum nemus imminet umbra.

a. Mss. Cen. & Gem. per corr. *dixit.* Sic etiam infra non semel. Alii tamen & edit. *dilexit.*

b. Sic edit. vet. & mss. plures potioresque. Quatuor, *cognitionem*, Rom. edit. *dispositionem.* Sed *cognitionem* retinendam equidem arbitror, & hic idem esse ac sententiam & judicium quemadmodum cognitor judex est, & cognoscere, judicare. Ibidem mss. aliquot, *proderet voluntatis effectus*, aliquot .... *effectum.* Alii magno numero & edit. omnes .... *effectu.*

principia enim diei noctis exitum claudunt, finisque temporis & status limes nocti & diei videatur esse præscriptus. Diem sol clarificat, lux facit. Frequenter cælum nubibus texitur, ut sol tegatur, nec ullus radius ejus appareat; lux tamen diem demonstrat, tenebras abscondit.

CAPUT X.

Diem nocti contra quàm nonnullis videatur, hic anteponi. Cur dies unus potius dicatur quam primus; ac matutino fine concludatur.

Ibid. 36. ET *factum est vespere, & factum est mane dies unus.* Quærunt aliqui, cur prius vesperum, postea mane Scriptura memoraverit, ne forte noctem priusquam diem significare videatur. Nec advertunt primo quod præmiserit diem, dicendo: *Et vocavit Deus lucem diem, & tenebras vocavit noctem:* deinde quod vesper finis diei sit, & mane finis noctis. Ergo ut prærogativam & primatus nativitatis diei daret, prius finem diei significavit, postquam secutura nox esset, deinde postea finem noctis adjunxit. Eo usque autem noctem diei Scriptura anteferre non potuit, ut & diei & noctis tempora, diei appellatione concluserit, tamquam principalis auctoritate nominis vindicaverit. Et hanc Scripturæ esse consuetudinem, ut potiori appellationem deputet, frequentibus exemplis probamus. Siquidem & *Gen. 47. 9.* Jacob dixit: *Dies vitæ meæ, pusilli & mali.* Et iterum: *Omnes dies vitæ meæ.* Et David psalluit: *Ps. 89. 10.* *Dies annorum nostrorum*, non dixit & noctes. Unde advertimus ea quæ nunc in specie historiæ traduntur, vim statuisse legis inposterum. Principium ergo diei, vox Dei est: *Fiat lux; & facta est lux.* Finis diei vesper est. Jam sequens dies ex noctis fine succedit. Sententia autem Dei evidens, quia diem primo vocavit lucem, & secundo vocavit tenebras noctem.

37. Præclare etiam unum non primum diem dixit; nam secuturo secundo, & tertio die, & deinceps reliquis primum potuit dicere: & hoc ordinis videbatur, sed legem statuit, ut viginti

A quatuor horæ diurnæ atque nocturnæ diei tantum nomine definiantur, ut si diceret: Viginti quatuor horarum mensura unius diei tempus est. Sicut enim virorum generatio computatur, & intelligitur etiam feminarum, quia nectuntur secunda potioribus; ita etiam dies numerantur, & noctes æstimantur adjunctæ. Sicut igitur circuitus unus, ita dies unus. Nam plerique etiam hebdomadam unam unum diem dicunt; quod in se quasi in unum redeat diem, B & quasi septies in se recurrat. Est autem circuitus figura hæc à se incipere, & in se reverti. Unde & sæculum unum interdum Scriptura dicit. Nam etsi aliis locis sæcula appellat, videtur magis diversitates statuum publicorum vel negotiorum significare, quam sæculorum successiones aliquas definire; *Quia dies Domini magnus & præclarus.* *Joel. 2. 11.* Et alibi, *Ut quid vobis quærere diem Domini?* *Amos. 5. 18* Et hic tenebræ & non lux. Manifestum est enim quod male consC ciis & indignis dies ille tenebrosus sit, quo fulgebit innocentia, & mens noxia cruciabitur. Ceterum quod sine interpolatione noctium & successione tenebrarum dies perpetuus ille remunerationis æternæ futurus sit, Scriptura *Esa. 60. 19.* nos docet.

38. Pulcre autem vicem utramque unum dicturus diem, matutino eum fine conclusit, ut & à luce incohare diem doceret, & in lucem desinere. Non enim est integrum diei tempus, nisi D & noctis fuerit expletum. Unde & nos semper quasi in die honeste ambulemus, & abjiciamus opera tenebrarum. Noctem enim ad quietem corporis datam esse cognoscimus, non ad muneris alicujus vel operis functionem, quæ somno & oblivione transcurritur. Non sit in nobis comessatio, ebrietas, cubile, impudicitia. Non dicamus: Tenebræ & parietes operiunt nos, & quis scit si videbit Altissimus? Sed sit in nobis amor lucis, & cura honestatis, ut tamquam E in die ambulantes, opera nostra coram Deo lucere cupiamus, cui est honor, laus, gloria, potestas, cum domino nostro Jesu Christo, & cum Spiritu sancto à sæculis, & nunc & semper, & in omnia sæcula sæculorum, Amen.

LIBER SECUNDUS.

DE OPERE SECUNDI DIEI.

SERMO III.

CAPUT I.

Operibus primi diei strictim recensitis, rejectisque iis qui mundo materiam æternam affingebant, transit ad secundum diem: & in rerum creatione non naturæ possibilitatem, sed potentiam Dei spectandam docet.

1. DIem primum, vel potius unum, maneat enim ei prophetici prærogativa sermonis, ut potuimus, absolvimus; in quo conditum cælum, terram creatam, [a] aquarum exundantiam, circumfusum aerem, discretionem factam lucis atque te-F nebrarum Dei omnipotentis, & domini Jesu Christi, Spiritus quoque sancti operatione cognovimus. Quis ergo non miretur dissimilibus membris disparem mundum in corpus unum assurgere, & insolubili concordiæ caritatisque lege in societatem & connexionem sui tam distantia convenire, ut quæ discreta natura sunt, in unitatis & pacis vinculum velut individua compactione nectantur? Aut quis hæc videns, possibilitatem rationis infirmo ingenio rimetur? Quæ omnia vis divina, incomprehensibilis humanis mentibus, & ineffabilis sermonibus nostris, voluntatis suæ auctoritate connexuit.

a. Rom. edit. *aquarum exundantiam coercitam.* A ceteris mss. & edit. abest vox, *coercitam*, & quidem recte; nondum enim congregatæ erant aquæ.



2. Fecit igitur Deus cælum & terram, & ea quasi auctor esse præcepit, non tamquam figuræ inventor, sed tamquam operator naturæ. Nam quomodo sibi conveniunt operatoria impassibilis Dei virtus & passibilis materiæ natura, tamquam altera ab altera, quo indiguerint, mutuantes? Nam si increata materia, videtur ergo Deo creandæ potestas materiæ defuisse, & ab ea operationi subjacentia mutuata. Si vero incomposita, mirum admodum coæternam Deo materiam decorem sibi non potuisse conferre, quæ substantiam non à creatore acceperit, sed sine tempore ipsa possederit. Plus ergo invenit operator omnium, quam contulit. Invenit materiam, in qua posset operari: contulit autem figuram, quæ decorem inventis rebus afferret. Unde excipiendus à ceteris tamquam dies unus, non conferendus cum ceteris tamquam dies primus est, quo fundamenta rerum omnium posita, & causæ esse cœperunt, quibus mundi hujus atque universæ visibilis creaturæ fulta substantia est. Quare ad secundi diei admiranda opera sermo nobis prodeat, quorum eminentia non secundum tractatus nostri possibilitatem: sed secundum Scriptoris veritatem, ad laudem referenda est creatoris.

3. Vos igitur quæso, ut naturaliter æstimare, quæ dicimus probabiliter, ac simplici mente & sedulo ingenio pensare dignemini, non secundum Philosophiæ traditiones, & inanem seductionem [a] suasoria verisimilia colligentes; sed secundum regulam veritatis, quæ oraculis divini sermonis exprimitur, & contemplatione tantæ majestatis fidelium pectoribus infunditur, quia scriptum est: *Confirma me in verbis tuis. Narraverunt mihi injusti exercitationes, sed non sicut lex tua Domine: omnia præcepta tua veritas.* (Ps. 118. 28. 85. & 86.) Non ergo secundum elementorum naturas, sed secundum Christum, qui omnia quæ voluit fecit, abundans plenitudine divinitatis suæ, consideremus quæ facta sunt, & naturæ possibilitatem interrogemus. Neque enim cùm in Evangelio leprosos curaret, cæcis visum refunderet, populus qui aderat & spectabat illa, medicinæ ordinem recognovit: sed potestatem Domini miratus, *dedit*, ut scriptum est, *Deo laudem*. (Luc. 18. 43.) Neque secundum numeros Ægyptiorum & concursus siderum, mensuras elementorum extendit manum suam Moyses, ut divideretur mare Rubrum, sed divinæ imperio potestatis obtemperans. Unde & ipse ait: *Dextera manus tua Domine glorificata est in virtute: dextera manus tua Domine confregit inimicos.* (Exod. 15. 6.) Illo igitur sancta plebs eleva mentem tuam, & totum animum tuum eo confer. Non sic Deus videt, quemadmodum homo; Deus in corde, homo in facie. Nec sic igitur homo videt, quemadmodum Deus. Audis quia Deus vidit, & laudavit. Noli igitur tuis oculis æstimare quæ facta sunt, opinionibusque colligere: sed quæ Deus vidit & probavit, ea tu retractanda non putes.

CAPUT II.

Firmamentum, ut aquas ab aquis disterminet, creatur. Cæli probantur plures esse, ac cælestium orbium concentus refellitur.

4. Et dixit Deus: *fiat firmamentum inter mediam aquam, & sit discernens inter aquam & aquam; & factum est sic.* (Gen. 1. 6.) Audi verba Dei, *Fiat* dicit. Jubentis est non æstimantis. Imperat naturæ, non possibilitati obtemperat, non mensuras colligit, non pondus examinat. Voluntas ejus mensura rerum est. Sermo ejus finis est operis: *Fiat*, inquit, *firmamentum inter mediam aquam.* Firmum est omne quod statuit Deus. Et satis pulcre præmisit: *Fiat firmamentum*, antequam subjiceret *inter mediam aquam*; ut tu prius crederes firmamentum ex præcepto Dei factum, quam de aquarum proflua qualitate dubitares. Si naturam elementorum consideres, quomodo inter aquas solidatum est firmamentum? Illæ profluunt, illud constringitur: illæ currunt, hoc manet. *Et sit*, inquit, *discernens inter aquam*. Sed aqua confundere, non discernere solet. Quomodo jubet quod sit secundum elementorum rationem esse contrarium? Sed cùm sermo ejus ortus naturæ sit, jure usurpat dare legem naturæ, qui originem dedit.

5. Sed prius consideremus quid sit firmamentum, utrum ipsum sit quod in superioribus cælum appellavit, an aliud, & sint duo cæli, an plures. Nam sunt qui unum cælum esse dicant, nec alterius cæli faciendi, cum esset una hyle, ut ipsi aiunt, potuisse suppetere substantiam; quoniam cum omnis superiori cælo esset expensa, nihil reliqui fuit, quod ad ædificationem secundi cæli tertiive proficeret. Alii vero innumeros cælos & mundos esse asserunt, quos irridentur sui. Non enim nobiscum illis major, quam cum suis pugna est, qui geometricis numeris & necessitatibus contendunt probare quod aliud cælum esse non possit, nec pati naturam uti secundum aut tertium sit, nec operatoris virtutem idoneam, ut multos cælos faceret. Et quis non hanc eorum artificem facundiam irrideat, qui cùm ex una atque eadem causa plura ejusdem generis ab hominibus fieri posse non abnuant, de creatore omnium dubitent, utrum plures cælos facere potuerit, de quo scriptum est: *Dominus autem cælos fecit.* (Psal. 95. 5.) Et alibi: *Omnia quæcumque voluit fecit.* (Ps. 113. 3.) Quid enim difficile ei, cui velle fecisse est? Fluitat igitur illis impossibilitatis ratio, cùm de Deo disputant, cui vere dicitur: Quia impossibile tibi nihil est.

6. Itaque nos non solum secundum, sed etiam tertium cælum esse negare non possumus, cùm Apostolus raptum se ad tertium cælum scriptorum suorum testificatione confirmet. (2. Cor. 2.) David etiam cælos cælorum in illo laudantium Dominum constituit choro. (Psal. 148.) Quem imitantes Philosophi quinque stellarum & solis & lunæ, globorum consonum motum introduxerunt, quorum orbibus vel potius globis connexa memo-

a. Ita vet. edit. & mss. non pauci in quibus Big. Colb. & Dion. habent, *Verique similia*. At Vat. cod. vocem *Verisimilia* non exhibet. Edit. autem Rom. & tres mss. habent *suasoriæ*. Th. & Reg. *suasori verisimilia*. Ben. & Corb. prima manu, *suasura* .... Car. *suasoria*, &c. non male. Nam subintelligi potest *disciplina*.

tant omnia, quos sibi innexos & velut insertos A versari retro & contrario ceteris motu ferri arbitrantur, eoque impulsu & motu ipsorum orbium dulcem quemdam & plenum suavitatis atque artis & gratissimi modulaminis sonum reddi, quoniam scissus aer tam artifici motu, & acuta cum gravibus temperante, ita varios æquabiliter concentus efficiat, ut omnem supergrediatur musici carminis suavitatem.

7. Hujus rei fidem si requiras atque expectes sensu nobis & auditu probari, hæsitant. Nam B si vera forent, quomodo tanto motu orbium concrepante, cùm ille cælestis orbis, cui affixos ferunt stellarum cursus, qui sine intermissione volvuntur, concitatiorem habeat conversionem atque acutum sonum excitet, hic autem lunaris gravissimum, non audiretur à nobis, cùm leviora audire soleamus? Fidem ergo ejus disputationis si testimonio nostro & auditus munere exigamus probari, referunt obsurduisse aures nostras, & hebetiorem nobis sen- C sum audiendi factum, propter illam à principio nostræ generationis concepti sonitus consuetudinem. Et exemplum afferunt, eo quod Nilus fluviorum maximus, eo videlicet loco ubi se ex altissimis montibus [a] in Catadupa illa præcipitat, magnitudine fragoris sui aures accolarum obstruat, ut audiendi munere carere dicantur. Sed facile his ipsa respondet veritas. Nam qui tonitrua audimus nubium collisione generata, tantorum orbium conversiones, qui majori uti- D que sicut motu ferri æstimantur, ita vehementiores sonitus excitarent, non audiremus? Addunt præterea, ideo sonum hunc non pervenire ad terras, ne capti homines per suavitatem ejus atque dulcedinem, quam celerrimus ille cœlorum efficit motus, ab orientalibus partibus usque in occasum, propria negotia atque opera derelinquerent, & omnia hìc otiosa remanerent, quodam humanæ ad cælestes sonos mentis excessu. Sed ea quæ sunt aliena à studio E nostro, & à divinæ lectionis serie, iis qui foris sunt, relinquamus: nos inhæreamus Scripturarum cælestium magisterio.

CAPUT III.

Firmamentum non idem esse ac cælum: veras aquas super ipso residere perperam negari; idque ostendi Scripturâ, exemplis, ac multiplici ratione: ubi qui calidam solis naturam inesse nolunt, revincuntur. F

8. PRopositum igitur nobis est, quia dixit Deus: *Fiat firmamentum inter medium aquæ, & sit discernens inter aquam & aquam.* Et hinc tractatur, utrum hoc firmamentum appellet quod ante jam fecit, de quo scriptum est: *In principio fecit Deus cælum & terram.* Nec fallit quod aliqui ante nos ita acceperint, eo quod supra creatum auctore Deo & conditum cælum Scriptura expresserit, hìc expositionem operis, creationisque diffuderit; ut ibi quasi summa operis breviter comprehensa sit, hìc operationis qualitas per ipsas concurrentium rerum digesta sit species. Sed movet nos, quia & nomen aliud significatur, & species solidior, & causa discernitur, & persona cooperatoris adjungitur. Sic enim scriptum est: *Et discrevit Deus inter medium aquæ quæ erat sub firmamento, & inter medium aquæ quæ erat super firmamentum.* Gen. 1. 7.

9. Et primo volunt id destruere quod frequenti Scripturarum lectione insitum nostris & impressum est mentibus, quia aquæ super cælos esse non possint, dicentes rotundum esse orbem illum cæli, cujus in medio terra sit, & in illo circuitu aquam stare non posse, quod necesse est defluat & labatur, cùm de superioribus ad inferiora decursus est. Quomodo enim aqua super orbem, ut aiunt, stare potest, cùm orbis ipse volvatur? Hæc est illa versutia Dialecticæ. Da mihi unde tibi respondeam. Quod si non detur nullum verbum refertur. Petunt sibi concedi axem cæli torqueri motu concito, orbem autem terræ esse immobilem; ut astruant aquas super cælos esse non posse, quod omnes eas volvendo se axis effunderet: quasi vero ut concedam illis quod postulant, & secundum eorum opiniones illis respondeam, negare possint in illa altitudine & profundo & longitudinem esse & latitudinem, quam nemo potest comprehendere, nisi is qui impletur in omnem plenitudinem Dei, ut Apostolus ait. Quis enim Eph. 3. 18. potest facile esse divini operis æstimator? Est 19. ergo latitudo in ipsa cæli altitudine. Sunt etiam, ut de his dicamus quæ scire possumus, pleraque ædificia foris rotunda, intus quadrata, & foris quadrata, intus rotunda, quibus superiora sunt plana, in quibus aqua hærere soleat. Quæ tamen ideo dicimus, ut advertant opiniones suas opinionibus verisimilioribus revinci posse, & desinant tantum opus Dei, humanæ operationis & nostræ possibilitatis contemplatione metiri.

10. Nos autem Scripturarum seriem atque ordinem sequimur, & opus contemplatione æstimamus auctoris, & quid dictum sit quærimus, & quis dixerit, & cui dixerit: *Fiat*, inquit, *firmamentum in medio aquæ, & sit discernens inter aquas.* Audio firmamentum fieri per præceptum quo divideretur aqua, & ab inferiore superior discerneretur. Quid hoc manifestius? Qui jussit discerni aquam interjecto & medio firmamento, providit quemadmodum divisa atque discreta manere possit. Sermo Dei virtus naturæ est, [b] & diuturnitatis substantia quoadusque velit eam manere qui statuit, sicut scriptum est: b *Statuit ea in sæculum sæculi, præceptum posuit & non præteribit.* Ps. 148. 6. Et ut scias, quia de istis aquis hoc dixit, quas tu negas posse in superioribus cæli esse, audi superiora: *Laudate eum cæli cælorum, & aquæ, quæ super cælos sunt, laudent nomen Domini.* Ibidem 4. 5. Nonne quasi adversanti tibi dixit: *Quoniam ipse dixit & facta sunt, ipse mandavit & creata sunt: statuit ea in sæculum sæculi, præceptum posuit, & non præteribit?* Ibidem. 5. An non videtur tibi auctor idoneus, qui legem suo operi daret? Deus est qui dicit, venerabilis naturâ, inæstimabilis magnitudine, immensus in remunerationibus, incomprehensi-

a. Mss. plures ac probatiores, *catadypa*, à quibus alii licet corrupti haud longe recedunt. Corb. vetus. Gem. ac Can. explicationis ergo habent *abdita proflavit.* Alii vero & edit. legunt *catadupa*, quæ sunt Nili cataractæ, de quibus Cic. in Somnio Scip.

b. Ms. Corb. vet. *diuturnitas substantia.* Reliqui mss. & edit. *diuturnitatis substantia.*

[A] bilis in operibus, cujus altitudinem sapientiæ quis investigare facilis? Iste dicit Filio, id est, dicit brachio suo, dicit virtuti suæ, dicit sapientiæ suæ, dicit justitiæ suæ. Et facit Filius quasi potens, facit quasi virtus Dei, facit quasi sapientia Dei, facit quasi justitia divina. Cùm hæc audis, quid miraris si supra firmamentum cæli potuit tantæ majestatis operatione unda suspendi?

12. De aliis hæc collige, de iis quæ viderunt oculi hominum, quomodo ad Judæorum transitum, si rationem quæris, se unda diviserit. [B] Non solet hoc esse naturæ, ut aqua se discernat ab aqua, & in profundo interfusiones [a] aquarum terræ medio separentur. Gelaverunt enim fluctus, & firmamenti specie cursum suum insolito fine frænarunt. Noone potuit etiam aliter Hebræum populum liberare. Sed tibi voluit ostendere, ut eo spectaculo etiam illa quæ non vidisti, æstimares esse credenda. Jordanis quoque, reflexo amne, in suum fontem revertitur. [b] Hærere aquam, cùm labitur inusitatum; rursum redire in supe- [C] riora sine ullo repagulo impossibile habetur. Sed quid impossibile ei qui dedit posse infirmis [c] ut infirmus dicat: *Omnia possum in eo qui me confortat.* (Phil. 4. 13.) Dicant certe quemadmodum aer cogatur in nubem, utrum pluvia nubibus generetur, an sinu nubium colligatur. Videmus plerumque exire oubes de montibus. Quæro utrum de terris ascendat aqua; an ea quæ super cælos est, largo imbre descendat. Si ascendit, utique contra naturam est, ut ascendat in superiora quæ gravior est, & [D] portetur aere, cùm aer subtilior sit. Aut si conciti orbis totius motu rapitur aqua, sicut imo orbe rapitur, ita summo orbe diffuoditur. Si fundi, ut volunt, oon desinit, utique noo desinit rapi; [d] quia si axis cæli semper movetur, & aqua semper hauritur. Si descendit; manet ergo jugiter supra cælos quæ habet unde descendat. Deinde quid obstat si confiteantur quia aqua supra cælos suspensa sit? Nam quo verbo dicunt terram in medio esse suspensam, & immobilem mane- [E] re, cùm utique gravior sit quam aqua; ea ratione possunt dicere non præcipitari aquam orbis illius cælestis conversiooe, quæ super cælos est. Sicut eoim terra inani suspenditur, vel pondere librato undique immobilis perseverat; ita & aqua aut gravioribus aut æquis cum terra ponderibus examinatur. Ideoque non facile superfunditur mare terris, nisi cùm jubetur exire.

12. Deinde cùm ipsi dicant volvi orbem cæli [F] stellis ardeotibus refulgentem, oonne divina providentia necessario prospexit, ut intra orbem cæli, & supra orbem redundaret aqua, quæ illa ferventis axis incendia temperaret? Propterea quia exundat ignis & fervet, etiam aqua exundavit in terris, ne eas surgentis solis & stellarum micantium ardor exureret, & tenera rerum exordia insolitus vapor læderet. Quanti fontes, fluvii, lacus irrigant terras;

[A] quia eas internus quidam ignis vaporat? Unde enim aut arbores germinarent, aut frumenta vel sata prorumperent, vel orta coquerentur, nisi ea interior quoque ignis animaret? Qui etiam de saxis frequenter excutitur, & de ipso sæpe, dum cæditur, ligno exilit. Ergo sicut necessaria ignis creatura, ut ordinata & disposita permaneat, cælique elementia temperet aquarum rigorem; ita etiam aquarum redundantia non superflua, ne alterum altero consu- [B] meretur, quia nisi conveniens utriusque mensura sit, sicut ignis aquam exsiccat, ita & aqua restinguit ignem. Ideoque pondere & mensura examinavit universa; numerata enim sunt ei & stillicidia pluviarum, sicut in libro Job legimus. (Iob. 28 25.) Sciens vel rerum facilem defectum fore, vel solutionem universitatis, si alterum exsuperaretur ab altero, ita utriusque temperavit dispendia; ut neque plus ignis excoqueret, neque exuberaret aqua: sed imminu- [C] tio fieret utriusque moderata, quæ & superfluum detraheret, & necessarium reservaret. Itaque cùm tanta de terris erumpant maximorum flueota amnium, Nilus effuso Ægyptum stagnans flumine, Danubius de occidentalibus partibus, Barbarorum atque Romanorum intersecans populos, dooec Ponto ipse condatur, Rhenus de jugo Alpium usque in Oceani profunda cursus suos dirigens, Romani memorandus adversus feras gentes murus imperii, Pa- [D] dus maritimorum commeatuum Italicis subsidiis fidus invector, Rhodanus rapido concitus cursu Thyrrheni æquoris freta scindens, in quo non mediocre fertur navigantium periculum, dum inter se maris fluctus & amnis fluenta decertant, itemque de Septemtrionali parte [e] Phasis Caucaseis montibus fusus cum pluribus aliis in Euxinum se præcipitans mare, prolixum est singulorum prosequi fluviorum nomina qui vel in nostrum mare derivantur, vel exinaniuntur [E] Oceano; cùm tanta igitur ubertas aquarum sit, tameo plerumque terra meridianæ plagæ torretur ardoribus, atque æstu soluta fatiscit in pulverem, miserandi agricolæ labore consumto; ut frequenter ad potum, siccatis puteis, arido gurgite subsidium vitale deficiat. Et erit quidem quando dicat abysso: *deserta eris, & omnes fluvios siccabo*, (Esa. 44. 27.) sicut per Esaiam futurum annunciavit. Sed etiam antequam ille dies adveoiat, divino præstitutus arbitrio, non minimum [F] inter se ipsa clemeotorum natura decernit. Crebro itaque aut inundationibus mundus hic quatitur, aut nimio æstu & ariditate vexatur.

13. Noli igitur incredibilem opinari aquarum multitudinem, sed respice ad vim caloris, & incredulus non eris. Multum est quod ignis absorbet; quod vel ex illo nobis debet esse manifestum, cùm medici vasa quædam angusta ore, planiora desuper, intus concava, levi lucernæ concepto lumine affigunt corpori quem-

a. Tres mss. *aquarum medio.* edit. Rom. *aquarum sine medio.*

b. Edit. Rom. *hærere aquam, cùm labitur, sursumque redire.* edit. Per. Era. Gill. *hærere aquam, & ita sursum redire.* mss. vero ut nos in textu, nisi quod potiores prima manu habent, *usitatum.* secunda *inusitatum.*

c. Ita mss. Corb. vet. Ben. Th. & Carn. Alii & edit. omnes (excepta Paris. an. 1614. in qua *infirmus*) legunt, *qui dedit posse quibus voluit? Dedit posse infirmitatibus.* Quæ ultima vox si retineatur, non mutabitur sensus. Potest enim dici *infirmitas* pro *infirmo*, ut per metonymiam *senium* pro *sene*, *sacrilegium* pro *sacrilego.*

d. Sic mss. duodecim. at Big. Vict. unus & Gem. *sicut axis cæli semper movetur, ita aqua semper hauritur.* edit. vero .... *semper movetur, & aqua movetur, & aqua semper hauritur.*

e. Mss. Vat. duo *Tanais.* Big. *Ensis.* Vict. unus, Gem. Cæn. Corb. unus *Enxis* .... mss. septem *præcipitat.* reliqui, ac edit. omnes *præcipitans.*

admodum calor ille omnem in se tapiat humorem? Quis igitur dubitet quod ignitus æther, & magno fervens vapore inflammaret atque exureret omnia, nisi lege quadam sui cohibetur auctoris, ut nec flumina, nec lacus, nec ipsa maria vim ejus possent restinguere? Et ideo desuper aqua impetu quodam descendens, in tantos plerumque imbres rumpitur, ut flumina & lacus repente repleantur, ipsa maria exundent. Unde frequenter & solem videmus madidum atque rorantem. In quo evidens dat indicium, quod alimentum sibi aquarum ad temperiem sui sumserit.

A

B

14. Tantum autem inest illis impugnandæ veritatis studium, ut solem ipsum negent calidæ naturæ esse, eo quod albus sit, non rubicundus, aut rutilus in speciem ignis. Et ideo aiunt quod nec ignitus naturâ sit, & si quid habet caloris, ferunt ex nimio motu conversionis accidere. Quod ideo dicendum putant, ut nihil videatur humoris consumere: quia calorem quo humor vel minuitur, vel plerumque exhauritur, non habet naturalem. Sed nihil agunt, cùm ista componunt; quia nihil interest, utrum ex natura calorem quis habeat, an ex passione, aut aliqua ex causa; quia ignis omnis consumtor humoris est, vel hujusmodi materiæ, quam flamma consuevit exurere. Nam sive ex lignis haudquaquam semiustulatis, sed inter se collisis, ignis excussus excipiatur foliis, etiam flamma adolet, ac si de igne accendas facem: sive de flammæ lumine lumen accendas, eadem species & natura est luminis, ac si illud non naturalis ignis adoleverit, sed accidens causa generaverit. Vel hinc saltem contemplentur solis calorem, quo diversa ei Deus constituit cursus sui loca & tempora; ne si semper in iisdem moraretur locis, quotidiano ea vapore exureret. Mare ipsum ideo ferunt ipsi salsam atque amaram aquam habere; quod ea quæ fluviis in freta influat, calore absumatur, tantumque vapore diurno consumi, quantum quotidie ex diversis fluviorum cursibus invehatur. Quod ex solis quadam dijudicatione fieri perhibetur, qui quod purum ac leve est, sibi rapit, quod grave atque terrenum, relinquit: ex quo remanet salsum illud atque aridum, quod sine usu ac suavitate potandi sit.

C

D

E

CAPUT IV.

Cælum, nomen commune; speciale vero, firmamentum: & unde vox utraque desumta. Hinc cæli acceptiones nonnullæ; & ad extremum cum cælorum ac firmamenti, tum aquarum moralis interpretatio.

15. SEd revertamur ad propositum. *Fiat firmamentum inter medium aquæ.* Non moveat, sicuti jam dixi, quia supra cælum ait, hîc dicit *firmamentum*; quoniam & David dicit: *Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum ejus annuntiat firmamentum*, hoc est, mundi opus cùm videtur, suum laudat auctorem. Invisibilis enim majestas ejus per ea quæ videntur, agnoscitur. Et videtur mihi nomen cælorum commune esse, quia plurimos cælos Scriptura testificatur, nomen autem esse speciale, firmamentum. Siquidem & hîc ita habetur: *Et vocavit Deus firmamentum cælum*, ut videatur supra generaliter dixisse, in principio cælum factum, ut omnem cælestis creaturæ fabricam comprehenderet: hîc autem specialem firmamenti hujus exterioris soliditatem, quod dicitur cæli firmamentum, sicut legimus in hymno prophetico: *Benedictus es in firmamento cæli.* Nam cælum, quod ὁρατὸς græce dicitur, latine, quia impressa stellarum lumina velut signa habeat, tamquam cælatum appellatur: sicut argentum quod signis eminentibus refulget, cælatum dicimus. ὁρατὸς autem [a] ἀπὸ τῷ ὁρᾶσθαι dicitur, quod videatur . . . . . Igitur terræ, quæ obscurior est, ὁρατὸς nuncupatur, quia lucidus est, tamquam visibilis. Unde puto & illud dictum: [b] *Volatilia cæli semper videntfaciem patris mei, qui in cælis est.* Et: *volatilia circa firmamentum cæli*; eo quod potestates, quæ sunt in illo visibili loco, spectent hæc omnia, & subjecta suis habeant conspectibus. Ps. 18. 1. Gen. 1. 8. Dan. 3. 56. a b Gen. 1. 20.

16. Denique clausum cælum dictum est temporibus Eliæ quando in Achab & Jesabel perfidia regnabat, cùm populus regali sacrilegio deserviret, eo quod nemo ad cælum oculos erigebat, nemo ejus auctorem venerabatur, sed ligna & lapides adorabant. Unde hoc colligimus? Quia & in maledictionibus populi Israel dixit Deus: *Erit tibi cælum super caput tuum æneum, & terra tua ferrea*, quando pretium perfidiæ luens populus Judæorum, intemperie cæli, & terræ infœcunditate multatur; de cælo enim causa sterilitatis. Denique & Moyses benedictiones tribui Joseph à finibus cæli & rore abyssi fontium deorsum, [c] & secundum horam à solis cursu, & à convenientibus mensibus, & à vertice montium & collium æternorum dedit, eo quod moderatione cælesti terrarum fœcunditas nutriatur. Ferreum ergo cælum, quod nullum exudat humorem, quando nullis nubibus imber rumpitur. Est etiam ferreum cælum subobscurus aer, pressus atque nebulosus colore ferrugineo; quando rigore frigoris stringitur terra, tunc velut super caput nostrum humor suspensus videtur, & per momenta imminere. Plerumque etiam glacialibus ventorum flatibus rigentes aquæ consolidantur in nivem, & rupto aere nix funditur. Neque enim firmamentum hoc potest sine aliquo [d] rumpi fragore. Ideo & firmamen- Levit. 26. 19. Deut. 33. 13. c d

F

a. Edit. Era. & sequentes. ἀπὸ τῷ ὁρᾶσθαι (Rom. addit, *vel* [illegible]) *quod videatur* [illegible]. MSS. [illegible] *dicitur, quod videatur.* MSS. quinque probatissimi . . . *quod dividitur.* At quæ sequuntur græca verba, ita confuse scribuntur, ut à nemine eorum quos consuluimus, legi potuerint. Itaque optimum visum est eadem quoad fieri potuit, fideliter expressa hîc repræsentare. Habetur ergo in contextu, ΫΡΟΤ. ΑΝΤΑΔΙ ΑCΤΟ ΑΝΕΝ & in margine, ΑΡΟΤΑΝ ΠΟΙΚΤΟ ΛΕΩ: quæ doctioribus exponenda lubentes permittimus. Subodoramur tamen per hæc nonnihil de divisione cæli à circulo orizonte signata indicari.

b. Edit nonnullæ Paris. *volatilia cæli, & volantia super terram, secus firmamentum cæli.* LXX . . . . [illegible]. Hic autem significari Angelos clare ostenditur ex Ambrosio l. 1. de interpell. c. 9. Eadem metaphorâ usum reperias beatum Job. c. 28. 2. videsis glossam interl. ad illum locum

c. Ita plures ac potiores mss. at recentiores aliquot atque edit. *à finibus cæli, & rore, & abyssis fontium deorsum venientibus.* Vulg. *de pomis cæli & rore atque abysso subjacente.* LXX. [illegible]

d. Post voces: *rumpi frangore*, additur in edit. *aut penetrari.* Et num. 17 post: *gloriam Dei*, additur in eisdem: *& opera manuum ejus.* Utrumque deest in mss.

tum dicitur, quod non sit invalidum, nec remissum. Unde & de tonitrubus, quæ concepto intra sinum nubium spiritu cùm se vehementer erupturus eliserit, magno concrepant sonitu, ait Scriptura: *Firmans tonitrua.* [Amos 4. 13.] A firmitate ergo firmamentum est nuncupatum, vel quod divina virtute firmatum sit, sicut Scriptura nos docet, dicens: *Laudate eum in firmamento virtutis ejus.* [Ps. 150. 1.]

17. Nec præterit retulisse aliquos cælos cælorum ad intelligibiles virtutes, firmamentum ad operatorias. Et ideo laudare cælos, vel enarrare gloriam Dei, annuntiare firmamentum: sed non quasi spiritalia, sed quasi opera mundi enarrant, quemadmodum supra diximus. Alij quoque purificatorias virtutes interpretati sunt aquas, quæ super cælos sunt. Accipimus hæc quasi ad tractatus decorem: nobis tamen non alienum videtur atque absurdum, si aquas veras propter illam causam, quam diximus, intelligamus. Nam & ros & gelu & frigus & æstus, secundum hymnum propheticum benedicunt Dominum, [Dan. 3. 64. & seq.] benedicit & terra: & illa non ad intelligibiles naturas referimus, sed ad veritatem. Laudant etiam dracones Dominum; [Ps. 148. 7.] quia natura eorum & species cum videtur, non minimum vel decoris offundit, vel inesse rationis ostendit.

CAPUT V.

Quam perfecta Patris ac Filii in operibus suis conjunctio. Videre in Deo idem atque approbare. Opus laudare partibus nondum absolutis Deo proprium.

18. [Gen. 1. 2.] ET *vidit Deus quia bonum.* Facit Filius, quod vult Pater: laudat Pater, quod facit Filius. Nihil in illo naturæ degeneris invenitur, cujus opus à paterna non degenerat voluntate. Vidit utique, non oculis corporalibus intendit: sed definivit plenitudini gratiæ convenire, ut mihi ejus judicium cognosceretur: nos enim solemus etiam de iis, quæ divina sunt, disputare. Et quid mirum si de opere retractare possint, qui de ipsius operatoris generatione faciunt quæstiones? Ipsum in judicium vocant, ipsum inæqualem atque degenerem asserere conantur. Ideo legis: *Et dixit Deus, & fecit Deus.* Eodem Pater & Filios majestatis honorantur nomine. *Et vidit Deus quia bonum.* Dixit tamquam omnia quæ Pater vellet scienti, & vidit tamquam omnia quæ Filius faceret scientiâ tenens, & efficiens operatione consorti.

19. *Vidit quia bonum.* Non utique cognovit quod nesciebat, sed probavit quod placebat. Non quasi incognitum placuit opus; quia nec quasi incognitus Pater qui complacuit in Filio, sicut scriptum est: [Matt. 3. 17.] *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Scit autem semper Filius voluntatem Patris, & Pater Filij, & audit Patrem Filius semper, & Pater Filium per unitatem naturæ, voluntatis atque substantiæ. Denique testatur hoc in Evangelio suo Filius, dicens ad Patrem: *Sciebam quia semper me audis.* [Iohan. 11. 42.] Imago est enim invisibilis Dei Filius. Omnia Patris quasi imago exprimit, omnia ejus quasi splendor gloriæ illuminat, atque nobis manifestat. Videt & Filius Patris opus, sicut & Pater Filii; sicut & ipse Dominus declaravit: *Non potest Filius facere à se quidquam, nisi quod viderit facientem Patrem.* [Iohan. 5. 19.] Videt ergo facientem Patrem, & videt per secretum invisibilis naturæ, & audit similiter. Denique ait: *Sicut audio, judico, & judicium meum verum est; quia non sum solus, sed ego, & qui misit me Pater.* [Iohan. 8. 16.]

20. Hoc mysticum est, illud morale. Vidit mihi, probavit mihi. Quod Deus probavit, tu reprehensibile ne dixeris; quoniam *quod Deus mundavit, tu commune ne dixeris,* [Act. 10. 15.] scriptum tibi esse meministi; ergo [a] bonum Dei nemo blasphemet. Si firmamentum bonum, quanto magis bonus ejus creator; etiamsi Ariani nolint, Eunomiani reclament, radicis degeneris fructus deterior.

21. *Vidit*, inquit, *Deus quia bonum.* Solent artifices singula prius facere, & postea habili commissione connectere: ut qui vultus hominum vel corpora excudunt de marmore, vel ære fingunt, vel ceris exprimunt, non tamen sciunt, quemadmodum sibi possint membra singula convenire, & quid gratiæ adferat futura connexio; & ideo aut laudare non audent, aut pro parte laudant. Deus vero tamquam æstimator universitatis, prævidens quæ futura sunt, quasi perfecta jam laudat, quæ adhuc in primi operis exordio sunt, finem operis cognitione præveniens. Nec mirum si apud quem rerum perfectio, non in consummatione operis, sed in suæ prædestinatione est voluntatis, laudat singula, quasi convenientia futuris: laudat plenitudinem singulorum venustate compositam. Illa est enim vera pulcritudo, & in singulis membris esse quod deceat, & in toto; ut in singulis gratia, in omnibus formæ convenientis plenitudo laudetur.

22. Sed jam etiam secundus nobis claudatur dies, ne dum opus adstruimus firmamenti, infirmiores eos, qui audiunt, dicendi prolixitate faciamus; dum in noctem sermo producitur, quæ adhuc carens lunæ, stellarumque lumine, nondum enim luminaria creata sunt [b] cæli, obscuritatem possit afferre remeantibus: simul ut cibo, potuque curentur corpora, ne animis epulantibus, fragilitas carnis de nocturno quoque jejunio conqueratur.

a. Codex Big. & Gem. *bonum nomen Dei nemo blasphemet.* Alii quatuor .... *ne blasphemet.*
b. Mss. quatuor, *quæ cæli obscuritatem possint auferre remeantibus.*

LIBER

LIBER TERTIUS.

DE OPERE TERTII DIEI.

Sermo IV.

CAPUT I.

Cùm aquæ divino obediant imperio, homines eidem non parere flagitiosum. In aquarum congregatione Ecclesiæ figuram exprimi. Quam præclarum spectaculum exhibeat eadem Ecclesia; & quomodo super flumina fundata sit.

1. DIES tertius nobis hodie in sermone nascatur, qui ortus est in lectione. Præclarus dies, qui terram à nau- B
Gen. 1. 9. fragio liberavit, dicente Deo: *Congregetur aqua quæ est sub cælo in congregatione una.* De quo præfationem adoriri placet. *Congregetur aqua* dictum est, & congregata est; & frequenter dicitur, congregetur populus, & non congregatur. Non mediocris pudor est imperio Dei insensibilia elementa parere, & homines non obedire, quibus sensus ab ipso tributus est auctore. Et fortasse hic pudor fecerit, ut hodie plures conveniretis; ne quo die congregata est aqua in C congregationem unam, eo die populus nequaquam congregatus in Ecclesiam Domini videretur.

2. Nec hoc solum obedientis aquæ exem-
Ps. 76. 17. plum habemus; nam & alibi scriptum est: *Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, & timuerunt.* Neque enim verisimile non videtur de aquis dictum, quando alibi quoque idem Propheta ait:
Ps. 113. 3. *Mare vidit & fugit, Iordanis conversus est retrorsum.* Hoc enim vere factum quis ignorat, quod D ad Hebræorum transitum mare fugerit, quando se unda divisit; transivit populus pulverulento vestigio, perisse mare credens, fugisse fluctus? Denique credidit hoc Ægyptius, & ingressus est: sed illi rediit unda, quæ fugerat. Novit ergo aqua & congregari, & timere, & fugere, quando Deus præcipit. Hanc imitemur aquam & unam congregationem Domini, unam Ecclesiam noverimus.

3. Congregata est hîc quondam aqua ex om- E ni valle, ex omni palude, ex omni lacu. Vallis est hæresis, vallis est gentilitas; quia Deus montium est, non vallium. Denique in Ecclesia exultatio est, in hæresi & gentilitate fletus &
Psal. 83. 6. & 7. mœror. Unde ait: *Disposuit in convalle fletus.* Ex omni igitur valle congregatus est populus catholicus. Jam non multæ congregationes sunt, sed una est congregatio, una Ecclesia. Dictum est & hîc: Congregetur aqua ex omni valle, & facta est congregatio spiritalis, & factus est F unus populus; ex hæreticis & gentibus repleta Ecclesia est. Vallis est scena, vallis est circus, ubi currit mendax equus ad salutem, ubi vilis

A & abjecta contentio, ubi litium fœda deformitas. Ex his igitur qui circo inhærere consueverant, fides crevit Ecclesiæ, quotidianus cœtus augetur.

4. Palus est luxuria, palus est intemperantia, palus est incontinentia: in qua volutabra libidinum sunt, bestiarum murmura, latibula passionum: ubi mersantur quicumque inciderint, & non emergunt: ubi labuntur pedum vestigia, fluitant singulorum incessus: ubi fulicæ se dum B lavant, polluunt: ubi flebiles desuper gemitus columbarum: ubi pigra testudo cœnoso hæret in gurgite; denique aper in palude, cervus ad fontes. Ex omni igitur palude, ubi quasi ranæ veterem querelam canebant, congregata est fides, congregata est puritas animi, mentisque simplicitas.

5. Congregata est aqua ex omni lacu, & ex omni fovea, ut nemo fodiat foveam fratri suo, in quam ipse incidat: sed omnes se invicem di- C ligant, omnes se invicem foveant, & quasi unum corpus diversa se membra sustentent: quos non mortiferi cantus, [a] & acroamata scenicorum quæ mentem emolliant ad amores, sed concentus Ecclesiæ, & consona circa Dei laudes populi vox & pia [b] vita delectet: quibus non purpurea peripetasmata, non aulæa pretiosa spectare voluptati sit, sed hanc pulcherrimam mundi fabricam, hanc distantium inter se elementorum copulam, cælum sicut cameram extensum, D ut inhabitantes in hoc mundo tegat, terram ad operandum datam, diffusum aerem, clausa maria, populum hunc divinæ operationis organum, in quo divini modulamen resultet oraculi, & Dei spiritus intus operetur, templum istud sacrarium Trinitatis, sanctitatis domicilium, Ecclesiam sanctam, in qua refulgent aulæa cælestia, de quibus dictum est: *Dilata locum taber-* Esa. 54. 2. & 3.
naculorum tuorum, & aulæorum tuorum: fige, ne parcas: longiores fac funiculos tuos, & palos tuos E *confirma: adhuc in dexteram & sinistram extende, & semen tuum gentes hereditate possidebit, & civitates desertas inhabitabis.* Habet ergo aulæa, quibus attollit vitam bonam, peccata tegit, culpam obumbrat.

6. Hæc est Ecclesia quæ super maria fundata est, & super flumina præparata. Supra vos enim confirmata est & præparata, qui sicut flumina puro in eam [c] mundi fonte decurritis, de quibus dictum est: *Elevaverunt flumina, Domine,* Ps. 92. 3.
F *elevaverunt flumina vocem suam à voce aquarum multarum:* Et addidit. *Mirabiles elationes maris,* Ibidem 4.
mirabilis in excelsis Dominus. Bona flumina; hausistis enim ex illo perenni & pleno fonte, [d] quo

a Mss aliquot: *mortiferi cantus cromatum scenicorum.* Non male. Est enim *croma* seu potius *cruma* musicorum instrumentorum sonus ἀπὸ τοῦ κρούειν, hoc est, pulsare. Alii magno numero... *& acromatum scenicorum.* Melius edit.... *& acroamata scenicorum.* Fit autem ea vox ἀπὸ τοῦ ἀκροᾶσθαι, id est, audire, ac nonnumquam pro recitatione & cantu sumitur. Sed fieri potuit ut vox *acromatum* Ambrosii tempore apud populum in usu esset.

b. Sic omnes mss excepto Reg. qui sicut & omnes edit. præfert, *& pia vota delectent.*

c. Edit. Rom. & pauci iique non magnæ auctoritatis mss. *undique fonte decurritis.* Alii & edit. vet. *mundi fonte decurritis*, id est, purgati ab hæreseos ac gentilitatis erroribus.

d. Ita mss non pauci. Alii nonnulli: *à quo fluitis, quo* &c. aut cum edit. Rom. *à quo fluit is, quo* &c. Aliquot etiam, & vet. edit. *à quo fluitis, quod fluitis, qui* &c.

fluistis qui ait vobis: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* (Johan 7. 38.) Hoc autem dicebat de spiritu, quem incipiebant accipere, qui credituri erant in eum. Sed jam quasi boni Jordanis fluenta revertimini mecum in originem.

CAPUT II.

Terram superfusis aquis prius invisibilem, iisdem unum in locum confluentibus apparuisse. Stabilitatem ac postea fluiditatem aquis inditam divina potestate, quæ variis exemplis adstruitur. Quam mirum aquas omnes uno loco contineri; illisque suos limites à Deo præfigi potuisse.

7. Congregetur, inquit, *aqua quæ sub cælo est in congregationem unam, & appareat arida. Et factum est sic.* Fortasse parum crediderit aliquis superioribus sermonibus nostris, quibus tractavimus invisibilem ideo fuisse terram, quod aquis operta tegeretur, ut corporeis oculis videri non posset. Ad se enim Propheta retulit, hoc est, ad nostram conditionem, non ad divinæ majestatem naturæ, quæ utique omnia videt. Sed ut advertatis quia non quasi nostri ingenii probandi gratia, sed vestræ causâ instructionis suscepimus hunc tractandi laborem [a] adstipulantem nobis lectionis seriem testificamur, quæ aperte probat post congregationem aquæ quæ erat super terram, & post derivationem ejus in maria, apparuisse aridam. Desinant ergo nobis Dialecticis disputationibus movere negotia dicentes: Quomodo terra invisibilis; cùm omni corpori naturaliter & species & color insit, omnis autem color sit subjectus aspectui? Clamat Dei vox: *Congregetur aqua & appareat arida.* Et iterum Scriptura dicit: *Congregata est aqua in congregationem unam, & apparuit arida.* Quid opus fuit iterare, nisi occurrendum quæstionibus judicasset Propheta? Nonne videtur dicere: Non dixi invisibilem secundum naturam, sed secundum superfusionem aquarum? Denique addidit sublato velamine apparuisse aridam, quæ ante non videbatur.

8. Iterum quoque quæstiones alias ferunt dicentes: Si in congregationibus diversis aqua erat, quomodo si illæ congregationes in superioribus erant, non defluebat aqua in eum locum, ad quem post Domini imperium derivata est? Natura enim aquarum sponte in inferiora prolabitur. Sin vero in inferioribus erant illæ congregationes, quomodo contra naturam suam aqua ad superiora conscendit? Itaque aut naturalis cursus imperio non eguit: aut contra naturam imperio proficere non potuit. Cui quæstioni facile respondebo, si mihi ipsi ante respondeant ante præceptum Domini hanc aquarum fuisse naturam ut laberetur, ut flueret. Non enim ex usu hoc habet ceterorum elementorum, sed speciale & proprium: non ex quodam ordine, sed magis ex voluntate & operatione Dei summi. Quid jusserit Deus audiunt. Vox autem Dei, efficiens [b] naturæ est. Eam vocem effectus operationis implevit. Cœpit labi aqua, & in unam confluere congregationem, quæ ante erat diffusa per terras, & plurimis receptaculis inhærebat. Cursum ejus ante non legi, motum ejus ante non didici, nec oculus meus vidit, nec auris audivit. Stabat aqua diversis locis, ad vocem Dei mota est. Nonne videtur quia naturam ei hujusmodi vox Dei fecit? Secuta est creatura præceptum, & usum fecit ex lege. Primæ enim constitutionis lex formam inposterum dereliquit. Denique semel diem fecit & noctem: ex illo manet utriusque diuturna successio, & diuturna reparatio. Jussa est etiam aqua currere in congregationem: ex illo currit, fontes labuntur in fluvios, in freta currunt flumina, lacus derivantur in maria, ipsa se aqua præcedit, urget, & sequitur. Unus est ductus, unum corpus. Et cùm sit altitudo diversa; indiscreta tamen dorsi ejus æqualitas. Unde & æquor appellatum arbitror, quod superficies ejus æqualis sit.

9. Respondi secundùm illorum propositum; illi nunc respondeant mihi, si numquam viderint fontes ex inferioribus scaturire, de pavimento aquam surgere. Quis eam cogit? Unde prorumpit? Quemadmodum non deficit? Quomodo fit [c] ut ima soli ora undam vomant? Hæc secundum occultæ secreta naturæ. Ceterum quis ignorat quod rapido plerumque impetu in ima descendens, in superiora se subrigat, atque in supercilium montis attollat; plerumque etiam canalibus manu artificis derivata, quantum descenderit, tantum rursus ascendat? Itaque si vel impetu suo fertur, vel artificis ingenio contra naturam suam ducitur & elevatur, miramini si divini operatione præcepti aliquid ad usum naturæ ejus accessit, quod in usu ante non fuerit? Dicant nunc mihi quomodo tamquam in utrem (Ps. 32. 7.) congregaverit aquas maris, ut scriptum est; quomodo eduxerit de petra aquam? Qui potuit de petra educere aquam quæ non erat, non potuit aquam educere quæ erat? *Percussit petram, & fluxerunt aquæ*, (Ps. 77. 20.) clamat David, *& torrentes inundaverunt.* Et alibi, *Super montes stabunt aquæ.* (Ps. 103. 6.) Habes in Evangelio, quod cùm gravis esset procella, & magnus in mari motus, ita (Matt. 8. 24. & seq.) ut trepidarent Apostoli naufragii periculum, excitaverunt dormientem in puppi dominum Jesum, & surgens imperavit vento & mari, sedata est tempestas, refusa tranquillitas. Qui potuit imperio mare totum sedare, non potuit aquas imperio movere? Atqui in diluvio sic accepimus, quod erupernt abyssi fontes, & quod (Gen. 7. 11. Gen. 8. 1.) induxerit postea spiritum, & siccaverit aquam: si nolunt obedisse naturam, usumque elementi imperio Dei esse conversum; vel hoc concedant potuisse immisso vento aquas currere, quod quotidie videmus in mari, ut inde aquæ currant, unde flaverit ventus. Si tempore Moysi excitato Austro valido siccatum est mare, eodem modo siccari non potuit congregatio aquarum, &

a. Paris. aliquot edit. *adstipulatur nobis lectionis series, quæ*, &c. Aliæ omnes & multi mss. *adstipulante nobis lectione serie testificamur, quæ*, Rom. edit. . . *testificantur ea quæ*, &c. Reliqui vero mss. auctoritate superiores nec numero pauciores, ut nos in textu.

b. Vet. edit. omnes, ac Paris. nonnullæ cum duobus aut tribus mss. *efficiens naturæ est.* Mss. aliquot optimæ notæ: *effigies naturæ est.* His tamen anteponendi alii & aliquæ edit. Sanctus enim expressum voluit illud Basilii: φύσεως ἦν ποιητική.

c. Mss. aliquot: *ut ima ac solidiora.* Alii ac edit. omnes: *ut ima solidiora.* Corb. Carn. Ben. & Th. *ut ima soli ora.* Germ. *ut ima soli.*

A in mare profluere aqua, quæ postea divisa est à profundo? Sed discant naturam posse converti, (4. Reg. 6. 6.) quando petra aquas fluxit, & ferrum aquæ supernatavit, quod utique Elisæus orando facere meruit, non imperando. Si igitur Elisæus ferrum levavit contra naturam, Christus aquas movere non potuit? Sed movit, qui potuit dicere: *Lazare veni foras*, (Johan. 11. 43.) & mortuum suscitavit; Deus enim quod jubet, facit. Itaque pari exemplo dictum accipe: *Congregetur aqua, & congregata est.* B Dicendo autem *congregetur*, non solum movit eam de loco: sed etiam statuit in loco, ut non præterflueret, sed maneret.

10. Hoc itaque majoris miraculi est, quomodo omnes congregationes in unam congregationem defluxerint, & una congregatio non adimpleta sit. Nam & Scriptura hoc inter mirabilia constituit, dicendo: (Eccl. 1. 7.) *Omnes torrentes eunt in mare, & mare non adimpletur.* Utrumque igitur ex præcepto Dei, ut fluat aqua, & non superfluat. C Circumscripta igitur imposito fine maria clauduntur, ne superfusa terris inundent omnia, & destituto arvorum cultu, munus terrenæ fœcunditatis impediant; cognoscant igitur divini esse præcepti, operationisque cælestis. Ait enim Dominus per nubem ad Job inter alia etiam de maris claustro: (Job. 38. 10.) *Posui ei fines, apponens claustra & portas. Dixi autem ei: Usque huc venies, nec transgredieris, sed in te ipso conterentur fluctus tui.* Nonne ipsi videmus mare frequenter D undosum, ita ut in altum fluctus ejus tamquam mons aquæ præruptus insurgat, ubi impetum suum ad littus illiserit, in spumas resolvi, repagulis quibusdam arenæ humilis repercussum, secundum quod scriptum est: (Hier. 5. 22.) *Aut non timebitis me, dicit Dominus, qui posui arenam fines mari?* Infirmissimo itaque omnium [a] vilis sabulonis pulvere vis maris intempesta cobibetur, & velut habenis quibusdam cælestis imperii præscripto sibi fine revocatur, violentique æquoris motus E in se se frangitur, atque in reductos sinus suos scinditur.

11. Ceterum nisi vis statuti cælestis inhiberet, quid obstaret quin per plana Ægypti, quæ maxime humilioribus jacens vallibus campestris asseritur, mare Rubrum Ægyptio pelago misceretur? Denique docent hoc qui voluerunt hæc duo sibi maria connectere, atque in se transfundere. Sesostris Ægyptius, qui antiquior fuit, & Darius Medus, qui majoris contuitu potentiæ in effectum voluit adducere, quod ab F indigena fuerat ante tentatum. Quæ res indicio est, quod superius est mare Indicum, in quo mare Rubrum, quam æquor Ægyptium quod inferius alluit. Et fortasse ne latius se mare effunderet, de superioribus ad inferiora præcipitans, ideo molimina sua rex uterque revocavit.

CAPUT III.

Collectionem aquarum unam & continuum esse, nomina vero pro diversitate regionum diversa. Quomodo locum aquis, toto orbe diffusis, Deus paraverit: Item de lacubus & stagnis sub una congregatione comprehensis.

12. QUæro nunc, cùm dixerit: [b] *Colligatur aqua in collectionem unam;* quomodo diffusas per lacus, paludes, stagna, aquas, & superfusas vallibus & campis omnibusque planioribus locis, currentes fontibus atque fluminibus, una potuerit recipere collectio: aut quomodo una collectio, cùm hodieque diversa sint maria? Nam & Oceanum mare dicimus, & Tyrrhenum, & Adriaticum, & Indicum, & Ægyptium, & Ponticum, & Propontidem, & Hellespontum, & Euxinum, Ægæum, Ionium, Atlanticum. Plerique etiam Creticum, & Septemtrionale Caspium appellant mare. Unde consideremus Scripturæ verba, quæ librato sunt trutinata examine.

13. *Colligatur*, inquit, *aqua in collectionem unam.* Una aquarum, jugisque & continua congregatio est, sed diversi sinus maris, ut quidam de (Plat. in Timao.) Scriptoribus forensibus ait. Namque pontus [c] maris nostri sinus amplissimus, meritoque in diversis locis diversa sunt nomina, quia vocabula aquis, ex regionum vocabulis adhæserunt. Una autem congregatio aquarum, eo quod jugis unda atque continua ab Indico mari usque ad Gaditani oram littoris, & inde in mare Rubrum [d] extremo circumfusa orbem terrarum includit Oceano: interius quoque Tyrrheno Adrias, Adriæ cetera maria miscentur, nominibus distincta non fluctibus. Unde pulcre habes, quia Deus congregationes aquarum vocavit maria. (Gen. 1. 10.) Ita & una est generalis collectio, quæ dicitur mare, & multæ collectiones quæ maria pro regionibus nuncupantur. Sicut enim multæ terræ, ut Africa, Hispania, Thracia, Macedonia, Syria, Ægyptus, Gallia, atque Italia pro regionum appellantur vocabulis, & una est terra: ita multa dicuntur pro locorum appellationibus maria, & unum est mare, sicut ait Propheta, dicens: *Tui sunt cæli, & tua est terra, orbem terrarum & plenitudinem ejus tu fundasti, Aquilonem & mare tu creasti.* (Ps. 88. 12.) Et ad Job ipse Dominus ait: *Conclusi autem mare portis.* (Job. 38. 8.)

14. Nunc quia de una collectione diximus, illud occurrit; utrum cùm per omnem fere terram & super terram [e] fuerint diffusæ aquæ per vallestria agrorum, concava montium, planitiemque camporum, modo æquoris fusa congregatio una potuerit omnes illas aquas recipere atque exinanire terras, quæ ante fuso per universum flumine stagnabantur. Nam si ita operta erant omnia; non enim diceret, visa est terra,

a. Edit omnes: *vilis sabuli pulvere vis maris in tempestate cohibetur.* Mss. omnes: *vilis sablonis* aut *sabu. mis*.... Carn. Corb. Ben. Th. Germ. & Reg. *intempesta*: alii vero ut edit. *in tempestate.*

b. Ita vet. edit. & cuncti fere mss. nec non infra num. 13. Edit. autem Rom. cum mss. uno aut altero: *congregetur*, &c. ut initio cap. 2. & infra cap. 4. in quibus locis eidem omnes mss. atque edit. concinunt.

c. Edit. omnes & mss. plerique: *portus maris nostri*, &c. Corb. tamen & alii quinque optimæ notæ: *pontus*. Et forte eodem modo dici possit, *pontus maris*, quo usurpatur, *solum terræ*, & similia.

d. Mss. aliquot & edit. Am. atque Era. *extrema circumfuso orbem*, quidam mss. *orbe*, &c. Alii aliquot & edit. Rom. *extremo circumfusa orbem*, &c. Alii denique & edit. Gill. ut nos in textu. Ibidem mss. Vict. unus, Colb. & Big. *includit Oceanus.*

e. Sic antiquæ edit. & plures mss. Aliqui habent *fusa congregatione una*. Reg. *fusas congregatio una*. Non aspernanda lectio. Verum edit. Rom. totum locum ita consarcinat: *fuerint aquæ per valles agrorum.... modo æquoris fusa, quomodo congregatio*, &c.

nisi retectam vellet locis omnibus demonstrare. A Si diluvium Noe tempore abscondit & montes, quando aquarum jam & super cælos & infra firmamentum fuerat facta discretio; quanto magis dubitari non potest etiam montium vertices illa superfusione latuisse? Quo igitur illa omnis aquarum redundantia derivata est? Quæ receptacula eam tam continua atque connexa absorbere potuerunt? De quo multus nobis potest sermo suppetere.

15. Primum quia potuit creator omnium & B ipsarum terrarum spatia diffundere; quod aliqui ante nos confirmantes, [a] propria posuerunt sententia. Ego quid facere potuerit, non prætermitto: quid fecerit quod aperte Scripturarum auctoritate non didici, quasi secretum prætereo, ne forte etiam hinc alias sibi quæstiones requirant. Assero tamen secundum Scripturas, quia potuit locorum humilia, & camporum aperta
Esa. 45. 2. diffundere, sicut ipse ait: *Ego ante te ambulabo, & montes planos faciam.* Potuit etiam ipsa aqua- C rum vis profundiora ea facere, quæ insederat: tanto fluctuum motu, tantoque æstu concitatioris elementi, qui quotidie ima pelagi torquere, & arenas vertere soleat de profundo. Quis deinde sciat, in quantum se illud magnum & inausum navigantibus atque intentatum nautis fundat mare, quod Britannias frementi includit æquore, atque in ulteriora & ipsis fabulis inaccessa secreta se porrigit? Quis deinde non colligat quantum Lucrino & Averno in Italia, Tibe- D riadi quoque in Palæstina, & ei lacui qui inter Palæstinam & Ægyptum Arabiæ deserta protendit, portubusque diversis Augusti atque Trajani, ceterisque per universum orbem infusum addiderit mare?

16. Sed sunt etiam non confusi lacus, & stagna quæ non miscentur fluctibus, ut Larius & Benacus, Albanus quoque aliique plures, quomodo una congregatio aquarum? Sed quemadmodum dicitur, quia fecit Deus duo luminaria, E id est, solem & lunam, cùm sint utique & stellarum lumina: ita & una congregatio dicitur, cùm sint plurimæ. Neque enim annumerantur, quæ non conferuntur.

CAPUT IV.

Terræ præcipuam qualitatem, cùm arida vocatur, significari. Quæ sint elementorum, quibus invicem connectuntur, proprietates; idque speciatim de terra disquiritur.

17. SEd, ut videtur, quoniam de mari loquebamur, aliquantulum exundavimus; ad propositum revertamur, & consideremus quid sit, quod ait Dominus: *Congregetur aqua in unam congregationem, & appareat arida*, & non dixerit, terra. Quod præclare positum quis non advertat? Terra enim potest & luto esse permixta, aquis madida, cujus species superfusis aquis non appareat. Arida autem non solum ad genus, sed etiam ad speciem terrarum refertur, ut sit utilis, sicca, habilis & apta culturis. Simul prospectum est, ne videatur sole magis quam Dei præcepto esse siccata, quia arida facta est antequam sol crearetur. Unde & David discernens mare & terram, ait de domino Deo: *Quoniam ipsius est mare, & ipse fecit illud, & aridam manus ejus fundaverunt.* Ps. 94. 5. Arida enim expressio naturæ est, terra appellatio quædam simplex negotii, quæ in se habeat proprietatem. Sicut enim animal generis significatio est, cui inest proprium aliquid & excellens; rationabile autem proprium est hominis: ita & terra potest communiter dici vel scatens aquis, vel deserta & invia, & sine aqua. Ergo & illi quæ scatet aquis, inest ut habeat ariditatem. Remota enim aqua, incipit esse arida, sicut habes scriptum: *Posuit flumina in desertum, & exitus aquarum in sitim*, Ps. 106. 33. hoc est, de terra aquosa aridam fecit.

18. Habet ergo terra propriam qualitatem suam, sicut & singula elementa habent, nam & aer humidam qualitatem, & aqua frigidam, & ignis calidam. Et hoc est principale proprium elementis singulis, quod ratione colligimus. Comprehendere autem sensibiliter & corporaliter si velimus, velut connexa & composita reperimus; ut sit terra arida & frigida, aqua frigida & humida, aer calidus & humidus, ignis calidus & siccus; & sic sibi per has jugales qualitates singula miscentur elementa. Nam terra cùm sit aridæ & frigidæ qualitatis, connectitur aquæ per cognationem qualitatis frigidæ, [b] & per aquam aeri, quia humidus est aer. Ergo aqua tamquam brachiis quibusdam duobus frigoris & humoris, altero terram, altero aerem videtur amplecti, frigido terram, aerem humido. Aer quoque medius inter duo compugnantia per naturam, hoc est, inter aquam & ignem, utrumque illud elementum conciliat sibi; quia & aquis humore, & igni calore conjungitur. Ignis quoque cum sit calidus & siccus natura, calore aeri annectitur, siccitate autem in communionem terræ ac societatem refunditur; atque ita sibi per [c] hunc circuitum & chorum quemdam concordiæ societatisque conveniunt. Unde & græce στοιχεῖα dicuntur, quæ latine elementa dicimus, quod sibi conveniant & concinant.

19. Huc autem progressi sumus, quia Scriptura ait, quod Deus vocaverit aridam terram, hoc est, quia quod principale est ejus, nuncupa- F vit proprietate naturæ. Naturalis enim proprietas siccitas est terræ: hæc ei prærogativa servata est. Principalis ergo siccitas. Subest etiam ut sit frigida: sed non præferuntur secunda primis. Ut autem humida sit, aquarum id affinitate sortitur. Ergo illud suum, istud alienum: suum, quod arida; alienum, quod humida. Auctor itaque naturæ quod primò donavit, hoc tenuit; quia istud ex natura, illud ex causa. Ex principalibus igitur, non ex accidentibus terræ debuit proprietas definiri; ut secundum prærogativam qualitatis ejus informaretur nostra cognitio.

a. Codex Ben. & Cæn. *proprias posuerunt sententias.* Vat. & Colb. unus, *propriam*, &c. His accedit Dion. qui adjicit: *Ego quid facere potuerit nescio, non prætermitto*, &c.
b. Omnes edit. & mss. aliquot: *& aquâ aeri.* Alii plures & probatiores cum Bas. *& per aquam aeri.*
c. Ita cunctæ edit. ac pleique mss. At nonnulli: *per hunc circuitum elementa.* Big. Gem. *elementorum, in unam concordia societatisque compaginem conveniunt.*

CAPUT V.

Quædam hoc Scripturæ loco addita esse nonnullos arbitrari. Maris commendatio à pulcritudine ac multiplici utilitate, sed præcipue quod insulanos anachoretas undis amplectatur, & cœtus ecclesiastici figuram referat: qua claudit pia auctoris precatiuncula.

Gen. 1. 10. 20. ET *vidit Deus quia bonum*. Non prætererimus quia aliqui hoc in Hebræo putant esse, nec in ceteris interpretationibus: *quia congregata est aqua in collectiones suas, & apparuit arida, & vocavit Deus aridam terram, & collectiones aquarum vocavit maria.* Cùm enim dixerit Deus quia *factum est sic*, satis esse putant vocem operatoris ad celebratæ operationis indicium. Sed quia in aliis quoque creaturis habet & definitionem præceptionis, & repetitum operationis vel indicium, vel effectum, ideo nos non putamus absurdum id quod perhibetur additum, etiamsi ceteris Interpretibus vel veritas doceatur suppetere, vel auctoritas. Multa enim non otiose à Septuaginta viris Hebraicæ lectioni addita & adjuncta comperimus.

21. Vidit ergo Deus quia bonum mare. Etsi pulcra sit species hujus elementi, vel cum surgentibus albescit cumulis ac verticibus undarum, & cautes nivea rorant aspergine, vel cum æquore crispanti, clementioribus auris, & blando serenæ tranquillitatis purpurascentem præfert colorem, qui eminus spectantibus frequenter offunditur, quando non violentis fluctibus vicina tundit littora, sed velut pacificis ambit & salutat amplexibus, quam dulcis sonus, quam jucundus fragor, quam grata & consona resultatio; ego tamen non oculis æstimatum creaturæ decorem arbitror; sed secundum rationem operationis judicio operatoris convenire, & congruere definitum.

22. Bonum igitur mare, primum quia terras necessario suffulcit humore, quibus per venas quasdam occulte succum quemdam haud inutilem subministrat. Bonum mare, tamquam hospitium fluviorum, fons imbrium, derivatio alluvionum, invectio commeatuum, quo sibi distantes populi copulantur, quo præliorum removentur pericula, quo barbaricus furor clauditur, subsidium in necessitatibus, refugium in periculis, gratia in voluptatibus, salubritas valetudinis, separatorum conjunctio, itineris compendium, transfugium laborantium, subsidium vectigalium, sterilitatis alimentum. Ex hoc pluvia in terras transfunditur; siquidem de mari aqua radiis solis hauritur, & quod subtile ejus est, rapitur: deinde quanto altius elevatur, tanto magis etiam nubium obumbratione frigescit, & imber fit, qui non solum terrenam temperat siccitatem, sed etiam jejuna arva fœcundat.

23. Quid enumerem insulas, quas velut monilia plerumque prætexit, in quibus ii qui se abdicant intemperantiæ sæcularis illecebris, fido continentiæ proposito eligunt mundo latere, & vitæ hujus declinare dubios anfractus? Mare est ergo secretum temperantiæ, exercitium continentiæ, gravitatis secessus, portus securitatis, tranquillitas sæculi, mundi hujus sobrietas, tum fidelibus viris atque devotis incentivum devotionis, ut cum undarum leniter alluentium sono certent cantus psalleotium, plaudant insulæ [a] tranquillo fluctuum sanctorum choro, hymnis sanctorum personent. Unde mihi ut omnem pelagi pulcritudinem comprehendam quam vidit operator? Et quid plura? Quid aliud ille concentus undarum, nisi quidam concentus est plebis? Unde bene mari plerumque comparatur Ecclesia, quæ primo ingredientis populi agmine totis vestibulis undas vomit: deinde in oratione totius plebis tamquam undis refluentibus stridet, cum responsoriis psalmorum, cantus virorum, mulierum, virginum, parvulorum, consonus undarum fragor resultat. Nam illud quid dicam, quod unda peccatum abluit, & sancti Spiritus aura salutaris aspirat?

24. Det nobis Dominus illa successum flumina prospero ligno currere, tuto portu consistere, nequitiæ spiritalis graviora quam ferre possumus, tentamenta nescire, fidei ignorare naufragia, habere pacem profundam: & si quando aliquid sit, quod graves nobis sæculi hujus excitet fluctus, evigilantem pro nobis habere gubernatorem dominum Jesum, qui verbo imperet, tempestatem mitiget, tranquillitatem maris refundat, cui est honor & gloria, laus, perpetuitas à sæculis & nunc & semper, in omnia sæcula sæculorum. Amen.

CAPUT VI.

Sermo V.

Terra suam speciem, quæ in germinatione ac viriditate posita est, percommode additam esse; vocem Dei fœcunditatis causam præbere: quod quidam solis calori perperam acceptum ferunt.

25. DIscedente aqua, conveniebat ut species terræ daretur & gratia, ut invisibilis & incomposita desineret esse. Nam plerique etiam hoc dicunt esse invisibile, quod speciem non habet; & ideo accipiunt terram invisibilem fuisse, non quia videri non posset à summo Deo vel Angelis ejus, nam adhuc homines creati non erant, vel etiam pecudes, sed quia sine sua specie erat. Species autem terræ est germinatio & viriditas agri. Unde ut & visibilem eam & compositam faceret Deus, ait: *Germinet terra herbam fœni, seminans semen* [b] *secundùm genus, & lignum fructiferum faciens fructum secundùm genus, cujus semen suum in ipso.* Gen. 1. 11

26. Audiamus verba veritatis, quorum series salus est audientium. Prima enim illa vox Dei singulis creaturis impertita gignendis, lex naturæ est, quæ terris in omne ævum remansit, futuræ successionis datura præscriptum, quemadmodum vel generandi vel fructificandi in reliquum usus adolesceret. Prima itaque germina-

a. Mss. aliquot: *tranquillo fluctuum choro, hymnis*, quidam *hymnis, sanctorum* &c. Rom. edit. *tranquillo motu fluctuum, sanctorum chori hymnis personent.*

b. Edit. Rom. & LXX. Interp. *secundùm genus, & secundùm similitudinem suam, & lignum pomiferum faciens fructum secundùm genus suum, cujus semen suum sit in ipso.* Deest, *secundum similitudinem suam*, in Vulg. & in vet. edit. Ambr. sicut & in mss. quos secuti sumus.

tio est, quando nascentia videntur erumpere: deinde cum eruperit & profecerit germen, fit herba: berba quoque ubi paululum processerit, fit fœnum. Quam utilis, quam vehemens vox. *Germinet terra herbum fœni*, hoc est, ipsa per se germinet terra, nullum alterius quærat auxilium, non cujusquam indigeat ministerio.

27. Solent enim plerique dicere: Nisi clementior solis calor tepefecerit terras, & quodammodo radiis suis foverit, non poterit germinare terra: & propterea gentes divinum honorem deputant soli; quod virtute caloris sui terrarum penetret sinus, sparsaque foveat semina, vel rigentes gelu venas arborum relaxet. Audi ergo Deum velut hanc vocem emittentem: Conticescat ineptus sermo hominum qui futurus est, facessat vana opinio. Antequam solis fiat luminare, berba nascatur: antiquior ejus sit prærogativa, quam solis. Ne error hominum convalescat, germinet prius terra, quam fotus solis accipiat. Sciant omnes solem auctorem non esse nascentium. Dei clementia terram relaxat, Dei indulgentia prorumpere facit fructus. Quomodo sol vivendi usum ministrat oriundis, quando illa prius divinæ operationis vivificatione sunt edita, quam sol in bos vivendi usus veniret? Junior est herbis, junior fœno.

CAPUT VII.

Cur pabulum pecori prius creatum, quam cibus homini. Herbam virentem humanæ imaginem esse conditionis, cujus fragilitas eleganti descriptione exponitur. Ejusdem herbæ imitatores in fructu ferendo nos esse oportere; ubi Manichæi Eunomianique perstringuntur.

28. ET forte miretur aliquis quod prius pecori pabulum, quam cibus homini sit creatus. In quo primum profundum Dei debemus advertere, quod etiam minima quæque non negligat, sicut in Evangelio Sapientia Dei dicit: *Respicite volatilia cæli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & Pater vester cælestis pascit illa: nonne vos pluris estis illis?* Matt. 6. 26. Cùm enim illa pascuntur Dei gratiâ, nemo sibi debet de sua industria & virtute blandiri. Deinde quia simplicem victum & naturalem cibum reliquis cibis debuit anteferre. Hic enim sobrietatis est cibus, reliqui deliciarum atque luxuriæ: hic communis omnibus animantibus cibus, ille paucorum. Exemplum itaque frugalitatis, magisterium parsimoniæ est, herbæ simplicis victu olerisque vilis aut pomi contentos esse omnes oportere quem natura obtulit, quem liberalitas Dei prima donavit. Ille salubris, ille utilis cibus, qui morbos repellat, qui resecet cruditates, nullo hominum partus labore, sed divino effusus munere, sine satione fruges, fructus sine semine, tam dulcis, tam gratus, ut etiam repletis voluptati atque usui sit. Denique ad primas datus mensas, ad secundas remansit.

29. Quid autem creaturæ hujus attexam mira-

A culum, & sapientiæ operatricis argumentum exprimam? In hac enim germinum specie, & illo virentis herbæ munere imago est vitæ humanæ, & naturæ conditionisque nostræ insigne quoddam spectatur, & speculum elucet. Illa herba & flos fœni figura est carnis humanæ, sicut bonus divinitatis Interpres organo suæ vocis expressit, dicens: *Clama. Quid clamabo? Omnis caro fœnum, & omnis gloria hominis ut flos fœni. Aruit fœnum, & flos decidit: verbum autem Domini manet in æternum.* Esa. 40. 6. & seq. Dei sententia vox humana est. Dicit Deus, *Clama*: sed in ipso Esaia loquitur. Ille respondit: *Quid clamabo?* Et tamquam quid loqueretur audisset, adjunxit: *Omnis caro fœnum.* Et verè; viret enim gloria hominis in carne quasi fœnum: & quæ putatur esse sublimis, exigua quasi herba est, præmatura ut flos, caduca quasi fœnum germinat vitæ viriditatem in specie, non in fructu soliditatem, hilarioris vitæ quasi flos prætendens jucunditatem, breviori spatio occasura, sicut berba fœni, quod priusquam evellatur, arescit. Quæ enim firmitudo in carne, quæ salubritas potest esse diuturna?

30. Hodie videas adolescentem validum, pubescentem, ætatis viriditate florentem, grata specie, suavi colore; crastina die tibi facie & ore mutatus occurrit: & qui [a] pridie tibi lautissimus decore formæ visus est gratiâ, alio die miserandus apparet ægritudinis alicujus infirmitate resolutus. Plerosque aut labor frangit, aut inopia macerat, aut cruditas vexat, aut vina corrumpunt, aut senectus debilitat, aut eviratos deliciæ reddunt, luxuria decolorat. Nonne verum est, quia aruit fœnum, & flos decidit? Alius avis atavisque nobilis, & majorum honestatus insulis, prosapiæ veteris clarus insignibus, amicis abundans, stipatus clientibus & utrumque latus tectus, producens maximam ac reducens familiam, repente aliqua accidentis periculi mole turbatus, destituitur ab omnibus, à sodalibus derelinquitur, impugnatur à proximis. Ecce verum est, quia sicut fœnum vita hominis, priusquam evellatur, arescit. Est etiam qui dudum ubertate affluens copiarum, liberalitatis famâ per ora volitans singulorum, clarus honoribus, præeminens potestatibus, tribunalibus celsus, solio sublimis, beatus populis æstimatus, dum præconum clamore deducitur, subita rerum conversione in eum carcerem rapitur, quo alios ipse detruserat, & inter reos suos imminentis pœnæ defleat ærumnam. Quantos pridie caterva plaudentium, & invidiosa frequentis populi domum pompa deduxit, & nox una gloriosæ illum splendorem deductionis abolevit, ac repentinus lateris dolor, effusis gaudiis, luctuosam gravis successionem mœroris admiscuit! Hujusmodi igitur est gloria hominis sicut flos fœni: quæ etiam cùm defertur, [b] nihil operibus adjungit, in qua nullus fructus acquiritur; & cùm amittitur, evanescit, omnem scenam hominis, & quam desuper obumbrabat repente destituens, & quam intus animabat.

a. Vet. edit. & nonnulli mss. *pridie tibi lautissimus* Reg.... *laudatissimus.* Utrumque deest in probatissimis mss. quorum alii legunt: *pridie tibi decore.* Corb. secunda manu, *decorus forma visus est gratia*: alii autem, *pridie tibi decore forma visus est gratior.*

b. Edit. nonnullæ Paris. *nihil opis adjungit.* Codex Dion. & Germ. *nihil opibus* .... Cæn. *nihil operis* &c.

31. Atque utinam imitaremur hanc herbam, de qua ait Dominus: *Germinet terra herbam fœni, seminans semen secundum genus, & secundum similitudinem.* Seminemus igitur semen secundum genus. Quod sit genus, audi dicentem oportere nos quærere illud divinum, si quomodo illud
Act. 17. 28. tractare possimus aut invenire: *Quamvis non longe sit ab unoquoque nostrum. In ipso enim vivimus, & sumus, & movemur; sicut quidam vestrum,* inquit, *dixerunt, cujus & genus sumus.* Secundùm hoc genus feminemus semen non in carne, sed in spiritu. Non enim carnalia, sed spiritualia seminare debemus, qui ad vitam pervenire volumus æternam. Quæ sit autem similitudo, non ignoras, qui ad imaginem & similitudinem Dei factus es. Herba generi respondet suo, tu non respondes tuo generi. Tritici granum sparsum terræ generis sui gratiam reddit, & tu degeneras. Fruges non adulterant sui sinceritatem seminis, tu adulteras puritatem animæ, vigorem mentis, corporis castitatem.

32. Non agnoscis opus esse te Christi. Manibus suis, ut legimus, te ille formavit, [a] & tu Manichæe alterum tibi adscifcis auctorem. Pater
Gen. 1. 26. Deus dicit ad Filium: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram;* & tu Photiniane dicis quia in constitutione mundi adhuc non erat Christus; & tu Eunomiane dicis quia dissimilis est Patri Filius. Nam si imago, non dissimilis utique; sed totum ex toto exprimens Patrem, quem Pater substantiæ suæ unitate signavit. Pater dicit: *Faciamus;* & tu cooperatorem negas? Quod dixit Pater, Filius fecit; & tu æqualem negas, in quo complacuit Pater.

CAPUT VIII.

De virtute seminaria; deque germinandi ac fructificandi modo plane mirabili: item de terra feracitate, agri pleni pulcritudine, herbarum salubritate ac remediis.

33. Germinet, inquit, *terra herbam fœni secundùm genus.* In omnibus quæ dicuntur nascentia terræ, primum germen est; ubi se paululum sustulerit, fit herba, postea fœnum, inde fit fructus. Sunt nascentia quæ de radice germinant, ut arbores quæ non sunt satæ, ex aliarum arborum radice nascuntur. In arundine videmus quomodo in extremo ejus velut quidam fit nodus è latere, & inde alia arundo germinat. Est ergo in radice vis quædam seminarii. Insitiva quoque in superioribus germinant. Aliis ergo à radice, aliis diverso munere series successionis acquiritur. Inest enim nascentibus singulis aut semen, aut virtus aliqua seminaria, & ea secundùm genus; ut quod nascitur ex ea, simile eorum quæ sata sunt, vel quorum de radice sit, germinet. De tritico triticum, de milio milium, de pyro pyrus albo flore prorumpit: castanea quoque surgit de radice castaneæ.

34. *Germinet,* inquit, *terra herbam fœni secundùm genus.* Et continuo parturiens terra novos se fudit in partus, & induit se amictum viriditatis, gratiam fœcunditatis assumsit, diversisque comta germinibus, proprios suscepit ornatus. Miramur quod tam cito germinaverit; quanto majora miracula sunt, si spectes singula, quemadmodum vel jacta in terram semina resolvantur, ac nisi mortua fuerint, nullum fructum afferant: si vero fuerint quadam sui morte resoluta, in uberiores fructus resurgant. Suscipit igitur granum tritici [b] putris gleba, & sparsum cohibet * occatio, ac velut materno
B terra gremio fovet & comprimit. Inde cùm se granum illud resolverit, herbam germinat, grata jam species berbescentis viriditatis, quæ statim genus sativi similitudine sui prodit, ut in ipso suæ stirpis exordio cujus generis herba sit recognoscas, atque in berbis fructus appareat; paulatimque adolescit ut fœnum, culmoque pubescens erigitur & assurgit. Ast ubi se geniculata jam spica sustulerit, vaginæ quædam futuræ frugi parantur, in quibus granum formatur
C interius; ne tenera ejus primordia aut frigus lædat, aut solis æstus exurat, aut ventorum inclementia, vel imbrium vis sæva decutiat. Succedunt quidam ordines spicæ, mirabili arte formati, vel ad speciem grati, vel ad tutamen nexu quodam inter se naturalis colligationis adstricti, quos providentia divina formavit. Et ne frugis numerosioris pondere velut quædam cedat fultura culmorum, vaginis quibusdam ipse culmus includitur, ut geminatis viribus frugem
D possit multiplicem sustinere, ne impar oneri curvetur in terram. Tum supra ipsam spicam vallum struitur aristarum, ut quasi quadam in arce prætendat, ne avium minorum morsibus spica lædatur, aut suis exuatur fructibus, aut vestigiis proteratur.

35. Quid dicam quemadmodum clementia Dei humanæ prospexerit utilitati? Fœneratum terra restituit quod accepit, & usurarum cumulo multiplicatum. Homines sæpe decipiunt,
E & ipsa fœneratorem suum sorte defraudant: terra fidelis manet. Et si quando non solverit, si forte adversata fuerit frigoris inclementia, aut nimia siccitas, aut immensa vis imbrium, alio anno superioris anni damna compensat; ita & quando proventus spem destituit agricolæ, nihil terra delinquit: & quando arridet, ubertas fœcundæ matris se in partus effundit, ut numquam ullum dispendium suo inferat creditori.

36. Quæ vero species pleni agri? Qui odor?
F Quæ suavitas? Quæ voluptas agricolarum? Quid digne explicare possumus, si nostro utamur alloquio? Sed habemus Scripturæ testimonia, quibus agri suavitatem benedictioni & gratiæ sanctorum advertimus comparatam, dicente sancto Isaac: *Odor filij mei sicut odor agri pleni.* Quid Gen. 27. 27.
igitur describam purpurascentes violas, candida lilia, rutilantes rosas, depicta rura nunc aureis, nunc variis, nunc luteis floribus, in quibus nescias, utrum species amplius florum, an vis odora delectet? Pascuntur oculi grato spectaculo, longe lateque odor spargitur, cujus suavitate complemur. Unde divine Dominus ait: *Et spe-* Ps. 49. 11.

a Mss septem: *& tu Manichæe adulterum.* Alii melioris notæ atque edit. *& tu Manichæe alterum* &c.
b. Quinque mss. non malæ notæ: *nutrix gleba.* Melius alii & edit. *putris gleba*, id est, solubilis, ut Virg. 1. Georg.
..... *& zephyro putris se gleba resolvit.*
*. Hoc est, comminutio glebarum.

cies agri mecum est; cum ipso est enim quam ipse formavit. Quis enim alius artifex possit tantam rerum singularum exprimere venustatem? *Considerate lilia agri*, quantus sit candor in foliis, quemadmodum stipata ipsa folia ab imo ad summum videantur assurgere, ut scyphi exprimant formam, ut auri quædam species intus effulgeat, quæ tamen vallo in circuitu floris obsepta nulli pateat injuriæ. Si quis hunc florem decerpat, & sua solvat in folia, quæ tanti est artificis manus quæ possit lilij speciem reformare? Quis tantus imitator naturæ, ut florem hunc redintegrare præsumat, cui Dominus tantum testimonium tulit, ut diceret: *Nec Salomon in omni gloria sua sic vestiebatur, sicut unum ex istis?* Rex opulentissimus & sapientissimus inferior judicatur, quam hujus floris pulcritudo.

Matt. 6. 28.

Ibidem. 29.

37. Quid enumerem succos herbarum salubres? quid virgultorum ac foliorum remedia? Cervus æger ramusculos oleæ mandit, & sanus fit. Locustas quoque [a] folia oleæ arrosa liberant ab ægritudine. Rubi folia superjacta serpenti, interimunt eum. Culices non tangent te, si absinthii herbam cum oleo coquas, & eo te perunxeris.

CAPUT IX.

Noxia cum utilibus non sine ratione generari; cùm quod uni noxium, alteri sit utile; atque ad noxia evitanda instinctum brutis, hominibus rationem Deus indiderit. Quam decens ordo in terra fructificatione servatus.

38. Sed forte dicant aliqui: Quid quod cum utilibus etiam lethalia & perniciosa generantur? Cum tritico [b] conium quod inter alimenta vitæ noxium reperitur, & nisi prævisum fuerit, consuevit saluti nocere. Inter alia quoque nutrimenta vitæ belleborum deprehenditur. Aconita quoque fallunt frequenter, & decipiunt colligentem. Sed hoc ita est, ac si reprehendas terram, quia non omnes homines boni. Sed quod plus est accipe, quia non omnes boni Angeli in cælo. Sol ipse præ nimio calore spicas torret, adurit autem gignentium prima exordia. Luna quoque viantibus iter demonstrat, latronum prodit insidias. Num igitur dignum est ut in his quæ utilia sunt, posthabentes conditoris gratiam confiteri, propter aliqua alimentorum noxia creatoris prospicientiæ derogemus, quasi vero omnia gulæ causâ debuerint procreari, aut exigua sint quæ ventri nostro divina indulgentia ministraverit. Definitæ nobis escæ sunt, & notæ omnibus, quæ & voluptatem generent, & corporis salubritatem.

39. Singula autem eorum quæ generantur è terris, specialem quamdam rationem habent, quæ pro virili portione complent universæ plenitudinem creaturæ. Alia ergo esui, [c] alia alii nascuntur usui. Nihil vacat, nihil inane germinat terra. Quod tibi putas inutile, alius utile est; immo ipsi tibi frequenter alio est usu utile. Quod escam non adjuvat, medicinam suggerit: & sæpe eadem quæ tibi noxia sunt, avibus aut feris innoxium ministrant pabulum. Denique sturni vescuntur conium, nec fraudi est eis, quoniam per qualitatem sui corporis venenum succi lethalis evadunt. Frigida enim vis ejus est succi, quam subtilibus poris in cordis sui sedem ducentibus, præcoci digestione prævenient, priusquam vitalia ipsa pertentet. Helleborum autem periti loquuntur escam esse & alimoniam coturnicum, eo quod naturali quodam temperamento sui corporis vim pabuli nocentis evitent. Etenim si ratione medicinæ plerumque ad salubritatem humani quoque corporis temperatur, cui videtur esse contrarium: quanto magis proprietate naturæ ad cibum proficit, quod medica manu convertitur ad salutem? Per mandragoram quoque somnus frequenter accersitur, ubi vigiliarum ægri affliguntur incommodo. Nam quid [d] de opio loquar, quod etiam nobis quotidiano prope usu innotuit, quoniam dolores eo gravissimi internorum sæpe viscerum sopiuntur. Nec illud prætereundum, quod conio plerumque furores libidinum marcuerunt, & helleboro vetustæ passiones ægri corporis sunt solutæ.

40. Non solum igitur nulla in his reprehensio creatoris, sed etiam incrementum est gratiarum. Siquidem quod ad periculum putabas esse generatum, ad remedia tibi salutis operatur. Nam & id quod periculi est, per providentiam declinatur: & id quod salutis, per industriam non amittitur. An non oves & capræ ea quæ sibi noxia sunt, declinare didicerunt & solo odore per quoddam naturæ [e] mysterium, cùm sint rationis expertes, rationem tamen evadendi periculi, vel tuendæ salutis agnoscunt, noxiaque pariter ac profutura distinguunt; ita ut plerumque cùm armata venenis tela senserint, notas petere herbas atque his remedium vulneri dicantur adhibere. Cibus illis ergo medicina est, ut resilire sagittas videas è vulnere, & fugere venena, non serpere. Denique cervis cibus venenum est. Coluber cervum fugit, leonem interficit: draco elephantem ligat, cujus ruina mors victoris est. Et ideo summa vi utrimque certatur; ille ut pedem alliget, in quo casis vincti sibi nocere non possit; iste ne posteriore extremus pede, aut calle capiatur angusto, ubi vel ipse se non queat retorquere, & draconem gravi proterere vestigio, vel sequentis elephanti auxilium non habere.

41. Ergo si irrationabilia animalia norunt quibus sibi aut medicentur herbis, aut subsidiis opem afferant; homo nescit cui rationabilis sensus innascitur, aut tam alienus à vero est, ut quæ cuique apta sint usui minime deprehendat: aut ita naturæ ingratus bonis, ut quoniam taurini haustus sanguinis lethalis est homini, propterea putet laboriosum animal aut nasci non debuisse, aut sine sanguine debuisse generari, cujus

a Mss. Big. Colb. & Corb. *olea ac rosa*. Mss Gem. & Rem. *olea ac rosa*.

b. Quatuor mss. *lolium*. Alii melius *conium*. Namque ita Basil. καὶ ἐν σίτῳ τὸ κώνειον, *cum frumento cicuta*.

c Quinque mss. & Rom. edit. addunt: *alia potus*, quod in melioræ mss. desideratur. Reg. *Alia ergo usui, alia nascuntur esui*.

d. Edit. Gill. ac non pauci mss. *de apio*. Basil. tamen & cum eo reliqui mss. & edit. *de opio*.

e. Ita mss. antiquioris manus, atque edit. Am. Per. Era. & Gill. in margine. Ceteri mss. & edit. Gill. ac Rom. *ministerium*.

virtus

virtus ad cultum agrorum utilis, ad usum plausibilis, A
trorum habilis, ad alimoniam suavis, diverso munere fulcit agricolas, quibus Deus, si bona sua norint, universa donavit, dicens: *Germinet terra herbam fœni, spirans semen secundùm genus.* Non solum enim spontaneam alimoniam comprehendit quæ est in herbis & radicibus, atque [a] in arborum, reliquisque fructibus: sed etiam eam quæ industriâ comparatur, & cultu rustici laboris acquiritur.

41. Quam decorum autem quod non statim B
fundere terras semen jussit & fructus: sed primùm germinare, deinde herbescere campos statuit, postea secundum proprietatem sui generis semen adolescere, ut numquam arvorum vacaret gratia, quæ grato primum decore vernarent, postea fructuum suggererent utilitatem?

CAPUT X.

Semina numquam proprie degenerare, cùm eorum non mutetur genus, sed perfectio: lolium enim C
ac zizania è frumenti semine neqnaquam nasci. Verbum Dei miram terræ fœcunditatem contulisse antequam homo peccaret; attamen terram etiam nunc ea non prorsus esse destitutam.

43. Sed forte quis dicat: Quomodo secundùm genus terra profert semina, cùm plerumque semina jacta degenerent, & cùm bonum triticum fuerit seminatum, decolor ejus species, & inferior forma reddatur? Sed hoc si D
quando accidit, non ad translationem generis, sed ad ægritudinem quamdam & inæqualitatem seminis videtur esse referendum. Non enim desinit esse triticum, [b] si aut frigore aduratur, aut imbre madidetur: sed specie magis quam genere, colore quoque & corruptione mutatum. Denique frequenter madidata frumenta in sui generis speciem revertuntur, si aut sole, aut ignibus torreantur, aut diligentibus commissa cultoribus, aeris temperie, terrarumque feracium ubertate foveantur. Itaque reparatur in E
sobole, quod degeneraverat in parente. Unde non periclitamur, ne præceptum illud Dei cujus usus naturæ inolevit, in reliquum successionis vitio destitutum sit, cùm hodieque in seminibus generis sui sinceritas reservetur.

44. Nam lolium & reliqua adulterina semina quæ frugibus sæpe miscentur, zizania nuncupari Evangelii lectione cognovimus: sed ea Matt. 13. 4.
proprium quoddam genus habent, non ex tritici semine in aliud genus seminis decolori mu- F
tatione translata, degenerem traxere naturam. Denique hoc docet Dominus dicens: *Simile est* Ibidem.
regnum cælorum homini qui seminavit bonum semen in agro suo: cùm autem dormirent homines, venit inimicus ejus, & superseminavit zizania inter triticum. Advertimus utique quod zizania & triticum ut nominibus, ita & genere videantur esse discreta. Denique & servi dixerunt ad patrem-
Idem. 27. familias: *Domine nonne bonum semen seminasti in agro tuo? Unde ergo habes zizania? Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit.* Aliud enim est semen diaboli, aliud semen est Christi quod seritur ad justitiam. Denique aliud Filius hominis, aliud diabolus seminavit. Adeo diversa natura utriusque seminis, ut contrarius seminator sit. Quod seminat Christus, regnum est Dei: quod seminat diabolus, peccatum est. Quomodo igitur potest unius generis esse regnum atque peccatum? Sic est, inquit, regnum Dei, quemadmodum si homo jactet semen super terram.

45. Est & homo qui seminat verbum, de quo scriptum est: *Qui seminat, verbum seminat.* Hic Marc. 4. 14.
homo verbum seminavit super terram, quando dixit, *Germinet terra herbam*, & subito terrarum germina pullularunt, & diversæ rerum species refulserunt. Hinc pratorum virens gratia abundantiam pabuli ministravit: inde camporum spica flavescens, imaginem pelagi fluctuantis commotione segetis uberioris expressit. Sponte omnes fructus terra suggessit: etsi arata sine cultore esse non poterat, nondum enim erat formatus agricola; inarata tamen opimis messibus redundabat, & haud dubito an majore proventu. Siquidem nec cultoris desidia terrarum destituere poterat ubertatem. Nunc enim fœcunditas unicuique pro merito laboris acquiritur, ubi cultus spectatur agrorum; & negligentia vel offensa, aut diluviis pluviarum, aut terrarum ariditatibus, aut grandinis jactu, aut quacumque ex causa, [c] soli uberis sterilitate mulc- c
tatur. Tunc autem proventu spontaneo terra fructus locis omnibus invehebat; quoniam is præceperat, qui universorum est plenitudo. Verbum enim Dei fructificabat in terris, nec ullo adhuc erat terra damnata maledicto. Antiquiora enim mundi nascentis exordia, quam nostra peccata sunt; & recentior culpa propter quam condemnati sumus in sudore vultus nostri panem manducare, sine [d] sudore alimenta nes- d
cire.

46. Denique hodieque fœcunditas terræ veterem affluentiam spontaneæ usu fertilitatis operatur. Quam multa sunt enim quæ adhuc sponte generantur? Sed etiam in his ipsis quæ manu quæruntur, magna ex parte manent nobis divina beneficia, ut frumenta ipsa quiescentibus inferantur. Quod propositæ docet lectionis exemplum, dicente Domino: *Quia sic est regnum* Marc. 4. 26.
Dei quemadmodum si homo jactat semen super terram, & obdormiat, inquit, *& exurgat nocte & die, & semen germinet, & increscat, dum nescit ille.* Ultro enim terra fructificat, primò herbam, deinde spicam, deinde plenum triticum in spica. Et cum produxerit fructum, statim mittit falcem, quoniam adest messis. Dormienti igitur tibi, ô homo; & nescienti fructus suos ultro terra producit. Dormis & surgis, & frumenti per noctem incrementa miraris.

a. Ita vet. edit. & mss. aliquot optimæ notæ. Rom. edit. & mss. nonnulli expungunt, *que*. Vict. unus, Dion. Gem. Colb. Big. & Corb. unus legunt, *atque in arborum germinibus, reliquisque fructibus*. Vict. alter, *atque in arboribus, reliquisque* &c.

b. Edit. Am. & Per. cum Ben. ms. *si aut austrigine*. Carn. ms. inter lineas, sed eadem manu, *si aut ustrigine*, hoc est, *uredine*. Aliæ edit. ac mss. omnes, *si aut frigore*. Et forte allusum est ad illud Virg. 1. Georg.

..... *& borea penetrabile frigus adurat.*

c. Codex Dion. Vict. unus, Corb. etiam unus, & Colb. *soli ubertas sterilitate*. Vict. alter, & Carn. *corrupti aeris sterilitate*.

d. Sic decem mss. optimæ notæ. Alii, & edit. *sine dolore*.

CAPUT XI.

De ortu arborum : atque inibi de rosa qua primo sine spinis nata, illis postmodum inhorruit, & vita nostra speculum facta est.

47. DIximus de herba fœni, nunc dicamus de ligno fructuoso faciente fructum secundùm genus, cujus semen ejus in ipso sit. Dixit & facta sunt, & subito, ut supra floribus, herbarumque viriditatibus, ita hîc nemoribus terra vestita est. Coocurrerunt arbores, consurrexere silvæ, vertices repenre montium fronduerunt. Hinc pinus, hioc cupressus in alta se extulerunt cacumina, cedri & piceæ convenerunt. Abies quoque non conrenta terrenis radicibus atque aerio vertice, etiam casus marinos tuto subitura remigio, nec solum ventis, sed etiam fluctibus certatura processit. Nec non & laurus assurgens odorem suum dedit numquam suo exuenda velamine. Umbrosæ quoque ilices verticem protulerunt, inhorrentem comam hibernis quoque temporibus servaturæ. Hoc enim in singulis privilegium natura tenuit in reliquum, quod sub ictu mundi surgentis accepit : & inde manet sua ilicibus prærogativa, manet cupressibus, ut nulli venti eas crinis sui honore despolient.

48. Surrexerat ante floribus immixta terrenis sine spinis rosa, & pulcherrimus flos sine ulla fraude vernabat : postea spina sepsit gratiam floris, tamquam humanæ speculum præferens vitæ, quæ suavitatem persunctionis suæ finitimis curarum stimulis sæpe compungat. Vallata est enim elegantia vitæ nostræ, & quibusdam sollicitudinibus obsepta, ut tristitia adjuncta sit gratiæ. Unde cùm unusquisque aut suavitate rationis, aut prosperioris cursus successibus gratulatur, meminisse culpæ eum conveoit, per quam nobis in paradisi amœnitate florentibus spinæ mentis, animæque sentes jure condemnationis adscripti sunt. Irrutiles igitur licet ô homo aut splendore nobilitatis, aut fastigio potestatis, aut fulgore virtutis, semper tibi spina proxima est,
a [a] semper est sentis, semper inferiora tua respice,
b [b] super spinas germinas, nec prolixa gratia inanet : brevi unusquisque [c] decurso ætatis flore
c marcessit.

CAPUT XII.

Laudatur vitis, & cum Ecclesia comparatur : nec non exemplum ejus nobis ad imitationem proponitur.

49. SAne ut caduca tibi noveris communia esse cum floribus, ita etiam læta cum vitibus, quibus generatur vinum, quo cor hominis lætificatur. Atque utinam ô homo hujus generis imiteris exemplum, ut ipse tibi lætitiam jucunditatemque fructifices. In te ipso suavitas tuæ gratiæ est, ex re pullulat, in te maner, in-
A tus tibi inest, id est, in re ipso quærenda jucunditas tuæ est conscientiæ. Ideo ait : *Bibe aquam de tuis vasis, & de puteorum tuorum fontibus.* Prov. 5. 15. Primum omnium nihil gratius florentis odore vitis. Siquidem de flore earum succus expressus poculi genus conficit, quod & voluptati & saluti sit. Deinde quis noo miretur ex acini vinacio vitem usque in arboris summum cacumen prorumpere, quam velut quodam amplexu fovet, & quibusdam brachiis ligat, & circumdat lacertis,
B pampinis vestit, sertis vuarum coronat? Quæ ad imitationem vitæ nostræ primum vivam defigit radicem, deinde quia naturâ flexibilis & caduca est, [d] quasi brachiis quibusdam, ita & claviculis quidquid apprehendent, stringit, hisque se erigit & attollit. d

50. Hujus est similis plebs Ecclesiæ, quæ velut quadam fidei radice plantatur, & reprimitur humilitatis propagine, de qua pulcre ait Propheta : *Vineam ex Ægypto transtulisti, & plantasti* Ps. 79. 9.
C *radices ejus,* [e] *& replesti terram : operuit montes umbra ejus, & arbusta ejus cedros Dei : extendisti palmites ejus usque ad mare, & usque ad flumen propagines ejus.* e Et per Esaiam ipse Dominus locutus est dicens : *Vinea facta est dilecto in cornu, in loco uberi : & maceriam circumdedi, & circumfodi vineam Sorech, & ædificavi turrim in medio ejus.* Esa. 5. 1. & seq. Circumdedit enim eam velut vallo quodam cælestium præceptorum, & Angelorum custodiâ. Immittet enim Angelus Domini in circuitu timen-
D tium eum. Posuit in Ecclesia velut turrim Apostolorum & Prophetarum atque Doctorum, qui solent pro Ecclesiæ pace prætendere. Circumfodit eam, quando exoneravit terrenarum mole curarum. Nihil enim magis mentem onerat, quam istius mundi sollicitudo & cupiditas vel pecuniæ vel potentiæ. Quod tibi demonstratur in Evangelio, cùm legis, quia illa mulier quæ habebat spiritum infirmitatis, inclinata erat, ut sursum respicere non posset. Luc. 13. 11. Curvata enim erat
E anima ejus, quæ inclinabatur ad terrena compendia, & cælestem gratiam non videbat. Respexit eam Jesus, & vocavit, & statim mulier onera terrena deposuit. His cupiditatibus etiam illos oneratos fuisse demonstrat, quibus ait : *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego vos reficiam.* Matt. 11. 28. Ergo illa anima mulieris quasi circumfossa respiravit, & erecta est.

51. Sed eadem vitis ubi circumfossa fuerit, religatur & erigitur, ne reflectatur in terram.
F Reciduntur alia sarmenta, alia propagaotur : reciduntur quæ inani effusione luxuriant, propagantur ea quæ bonus agricola judicaverit fructuosa. Quid ego adminiculotum ordines, jugationisque describam gratiam, quæ vere atque manifeste æqualitatem docent in Ecclesia esse servandam, ut nemo se dives aut honoratus extollat, nemo pauper dejiciat, ignobilisque desperet? Omnibus sit in Ecclesia par atque una libertas, omnibus impertiatur justitia commu-

a. Edit. omnes, & mss. aliquot omittunt, *semper est sentis*; quæ verba è mss. decem probatissimis restituimus.
b. Mss. Cam. & Vict. unus, *semper spinas germinas.*
c. Tres mss. ævi remotioris, *decor suavitatis flore*, &c. Alii quinque, *decursu ætatis flore* &c. Reliqui, & edit. ut in textu.
d. Rom. edit. *claviculis quasi manibus quibusdam.* Ubi respexisse editores ad locum è lib. Cic. de senect. satis credibile est. Neque negaverim Ambrosium & quod hîc de vite, & quod paulo ante de frumento dictitavit, ex eodem Oratore mutuatum esse. Verum contra edit. & mss. auctoritatem nihil muto.
e. Ita vet. edit. & novem mss. At Carn. Corb. & Th. cum LXX & Rom. psalterium *repleta est terra.* Alii mss. & edit. Rom. *replevit terram.* Rursus eodem loco edit. Rom. *extendit palmites suos*, plures mss. *ejus.* Alii, & vet. edit. *extendisti* &c.

nis & gratia. Ideo turris in medio est, quæ exemplum de illis rusticanis, de illis circumferat piscatoribus, qui virtutum arcem tenere meruerunt: quorum exemplis noster erigatur affectus,[a] neque humi vilis & despicabilis jaceat; sed uniuscujusque mens ad superiora se subrigat, ut audeat dicere, Nostra autem conversio in cælis est. Unde ne aliquibus procellis sæculi possit reflecti, & tempestate deduci, claviculis illis & circulis quasi amplexibus caritatis proximos quosque complectitur, & in eorum conjunctione requiescit. Caritas est igitur quæ nos superioribus nectit, cæloque inserit. Qui enim manet in caritate, Deus in eo manet. Unde & Dominus ait: *Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes non potest fructum afferre à se, nisi manserit in vite; sic & vos, si in me non manseritis. Ego sum vitis, vos palmites estis.* Johan. 15. 4.

52. Evidenter igitur exemplum vitis ad nostræ vitæ institutionem arcessendum esse signavit, quæ primum veris tepefacta temperie gemmare perhibetur: deinde ex ipsis sarmentorum articulis fructum emittere, de quibus oriens uva formatur, paulatimque augescens immaturi partus retinet acerbitatem, nec potest nisi matura jam & cocta dulcescere. Vestitur interea viridantibus pampinis vinea, quibus & adversùm frigus, omnemque injuriam non exiguo munitur subsidio, & à solis ardore defenditur. Quid autem eo vel spectaculo gratius, vel fructu est dulcius, videre serta pendentia velut quædam speciosi ruris monilia, carpere uvas vel aureo colore vel purpureo renitentes? Hyacinthos cæterasque gemmas fulgere existimes, coruscare[b] indicos, albarum emicare gratiam. Nec advertis ex his admoneri te, homo, ne immaturos fructus tuos dies supremus inveniat, aut plenæ tempus ætatis[c] opera imparata dedeceant. Acerbus enim fructus amarior esse consuevit; nec potest dulce esse, nisi quod ad maturitatem perfectionis adoleverit. Huic viro perfecto nec frigus horridæ mortis, nec sol iniquitatis nocere consuevit; quia obumbrat eum gratia spiritalis, & omnia mundanæ cupiditatis & corporeæ libidinis restinguit incendia, defendit ardores. Laudent te quicumque conspiciunt, & agmina Ecclesiæ velut quædam palmitum serta mirentur: spectent singuli fidelium pulcra animarum monilia: delectentur maturitate prudentiæ, splendore fidei, confessionis decore, justitiæ pulcritudine, ubertate misericordiæ, ut dicatur tibi: *Uxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ*; Ps. 127. 3. eo quod redundantiam vitis fructiferæ, copiosæ munere liberalitatis imiteris.

CAPUT XIII.

De arborum utilitate, ac diversitate; de ratione illas jugandi ac medicandi; postremo de arboreorum succorum proprietatibus: cum morali ad singula expositione.

53. SEd quid ego in sola vite immoror, cùm omnia genera arborum utilia sint, alia ad fructum nata, alia ad usum data? Nam & quibus non est fructus uberior, tamen usus pretiosior est. Cedrus suspendendis tectorum apta culminibus, eo quod hujusmodi materies & procera sit spatiis, nec onerosa parietibus. Lacunaribus quoque comendisque fastigiis habilis est cupressus. Unde & Ecclesia dicit in Canticis: *Trabes domorum nostrarum cedrina, lacunaria nostra cupressina*: Cant. 1. 16. in his esse declarans decora sui ornamenta fastigii, qui quasi trabes verticem Ecclesiæ sua virtute sustineant, & fastigium ejus exornent. Laurus & palma ad insigne victoriæ, Lauro victorum capita coronantur, palma manus victricis ornatus est. Unde & Ecclesia ait: *Dixi, ascendam in palmam, tenebo altitudines ejus.* Cant. 7. 8. Quæ eminentiam videns Verbi, & sperans quod ad ejus altitudinem possit ascendere & scientiæ summitatem, dicit: *Ascendam in palmam*; ut omnia inferiora relinquat, & ad superiora contendat, * ad bravium Christi, ut suaves ejus fructus carpat & gustet. Suavis enim virtutis est fructus. Populus quoque coronis arbor umbrosa victricibus, & salix lenta vitibus habilis vinciendis, quid aliud mystice declarant, nisi bona esse Christi vincula, quæ nocere non soleant, vincula gratiæ, vincula caritatis, ut unusquisque suis vinculis glorietur, sicut gloriabatur & Paulus, dicens: *Paulus vinctus Jesu Christi?* Philem. 1. 1. His ligatus vinculis dicebat: *Quis nos separabit à caritate Christi?* Rom. 8. 35. vinculis abstinentiæ, vinculis caritatis. His ligatus vinculis etiam David ait: *In salicibus, in medio ejus suspendimus organa nostra.* Ps. 136. 2. Buxus quoque elementorum apicibus utilis exprimendis, levi materia usum manus puerilis informat. Unde ait Scriptura: *Scribe in buxo.* Esa. 30. 8. Simul ut admoneat te ipsa materia quæ semper viret, nec umquam foliis exuitur suis, ne umquam spei tuæ dissimulatione nuderis, sed semper tibi per fidem germinet spes salutis.

54. Quid ego enumerem quanta varietas arborum, quam diversus in singulis & pulcher ornatus, quam patulæ fagi, quam proceræ abietes, quam comantes pinus, quam umbrosæ ilices, quam populi bicolores, quam nemorosa & rediviva castanea, quæ simul ut excisa fuerit, tamquam silvam ex se pullulare consuevit; quemadmodum in arboribus ipsis ætas aut senilis, aut novella deprehenditur; junioribus enim exiliores rami, antiquioribus validiora & nodosa sunt brachia: illis folia levigata atque diffusa, istis contractiora & aspera. Sunt etiam arbores quæ senili atque emortua radice successionem sui, si forte cædantur, reparare non noverint: aliæ quibus aut juventus viret, aut natura fœcundior est, quibus excisio lucro potius quam detrimento sit, ut per plures sui rediviva successione renoventur heredes.

55. Est etiam, quod mireris, ipsis sexus in pomis, est discretio sexus in arboribus. Nam videas palmam quæ dactylos generat, plerumque inclinantem ramos suos & subjicientem, & concupiscentiæ atque amplexus speciem præten-

a. Edit. omnes & mss. non pauci: *neque humilis*. Addunt nonnulli, *dives . . . . jaceat*. Ben. Carn. & Gem. *neque humi vilis* &c.
b. Edit. Rom. & mss. nonnulli, *indicas*. Edit. vet. cum mss. undecim, *indicos*. Cæn. codex ad marginem eadem manu, qua textus, hæc præfert: *Indicos vocat lapides, qui de India feruntur: albas, quas B. Greg. albulos, qua usitato nomine vocantur margaritæ & perla. Legimus & albam smaragdum & albam sardonicem.*
c. Mss. quinque, *opera parva deducat*. Tres, *opera prava deducat*. Unus, *deducant*: alius denique, *delectent*.
*. Vide notam columnæ 57. subjectam.

dentem ei arbori, quam marem palmam appel- A
lant * pueri rusticotum. Illa ergo palma femi-
nea est, & sexum suum subjectionis specie confi-
tetur. Vnde locorum cultores præjaciunt ramis
ejus dactylorum vel [a] palmitum semina masculo-
rum, quibus illi femineæ arbori velut quidam
sensus perfunctionis infunditur, & expetiti con-
cubitus gratia repræsentatur. Quo munere do-
nata rursus erigitur, & elevat ramos suos, & in
veterem statum comam suam rursus attollit. De
ficu quoque eadem opinio est. Ideoque plerique B
secundum domesticam & fructiferam ficum a-
grestem ficulneam ferunt inserere, eo quod ci-
to fructus fœcundæ illius & domesticæ ficus vel
aura tentati aliqua, vel æstu defluere ferantur in
terram. Unde gnari hujus remedii grossis arboris
agrestis alligatis ad illam feracem arborem, me-
dentur ejus infirmitati; ut possit ftuctus proprios
reservare, jamjamque si deforent remedia, lap-
suros. Quo admonemur velut quodam ænigmate
naturæ non refugere eos, qui à nostra fide & con- C
sortio separati sunt; eo quod & gentilis qui fue-
rit acquisitus, quo gravior fuerit assertor erro-
ris, eo vehementior possit fidei defensor existere;
& si quis de hæreticis convertatur, velut confir-
met eam partem in quam se commutata opinio-
ne contulerit, maxime si habeat aliquid naturæ
directum, ut vivida possit esse ejus sententia, si
adminiculetur ei attentio sobrietatis, observan-
tia castitatis. Profunde ergo circa eum studium
tuum, ut similitudine fructiferæ illius ficus de D
præsentia & conjunctione agrestis illius arboris
tuam possis corroborare virtutem. Ita enim tua
nec dissolvetur intentio, & diligentiæ fructus &
gratiæ reservabitur.

56. Quam multa sunt autem quæ doceant na-
turalem duritiam posse diligentiæ studio tempe-
rari, quibus affert cultus ruralis exemplum! Nam
plerumque cito florent mala granata, & fructum
afferre non possunt, nisi congruis peritorum re-
mediis excolantur: pletumque succus vanescit E
interior, & foris species ejus pulcra prætendi-
tur. Quæ non immerito comparatur Ecclesiæ,
Cant. 4. 3. ut babes in Canticis ad Ecclesiam dictum: *Ut*
Cant. 7. 12. *cortex mali punici gena tua.* Et infra: *Si floruit vi-*
tis, floruerunt mala granata. Ecclesia enim bonum
fidei fulgorem confessionisque prætendit, tot
martyrum sanguine speciosa, & quod est amplius
Christi cruore dotata; simul plurimos intra se
fructus usu istius pomi sub una munitione con-
servans, & virtutum negotia multa complectens. F
Sapiens enim spiritu celat negotia. Amygdalis
quoque hoc genere medicari feruntur agricolæ,
ut ex amaris dulces fiant fructus, ut & terebrent
ejus radicem arboris, & in medium inserant sur-
culum ejus arboris quam Græci πεύκην, nos pi-
ceam dicimus; quo facto succi amaritudo depo-
nitur. Ergo si agricultura convertit stirpium qua-
litates, nonne studia doctrinæ, & disciplinæ at-
tentio mitigare possunt quaslibet ægritudines
passionum? Nemo ergo positus vel in adolescen-
tiæ vel intemperantiæ lubrico, de sui conversione
desperet. Ligna plerumque in meliores vertun-
tur usus, & non possunt hominum corda mutari?

57. Docuimus non solum inter diversi generis
arbores esse fructuum diversitates, sed plerum-
que in eadem specie arborum compugnare sibi
fructus. Alia enim species masculorum, alia fe-
mineorum fructuum, sicut de dactylis supra di-
ximus. Quis autem possit comprehendere va-
rietatem, speciem gratiamque pomorum, sin-
gulorum quoque utilitatem ftuctuum, succo-
rumque proprietatem, quæ cuique rei apta vi-
deantur, quemadmodum ægris visceribus ho-
minum amariora poma medicentur, & infla-
tionem asperitatemque interiorem temperent,
quemadmodum rursus humorum aspera pomo-
rum dulcibus temperentur? Denique ea medi-
cina antiquior, quæ herbis curare consuevit &
succis; nec ulla firmior sanitas, quam quæ salu-
bribus reformatur alimentis. Unde secundum
naturam docemur, quia sola nobis esca medi-
cina est. Herbis certe ulcera aperta clauduntur,
herbis curantur interna. Ideoque medicorum est
opus herbarum potestates noscere. Hinc enim
medendi usus inolevit.

CAPUT XIV.

De simplicium pomorum differentia, foliorumque diversitate: ubi præcipue de pampino, & folio ficus; deque variis aliorum foliorum figuris.

58. SEd ut ad simplicia poma revocemus sty-
lum, alia sunt quæ coquuntur sole, alia
quæ testis aut corticibus clausa complentur.
Mala & pyra, uvarum quoque genera omnia nu-
da objecta sunt soli: [b] nucis autem & nucleæ, b
nuclei quoque fructus & testa opertus & corti-
ce, alitur tamen & ipse calore solis atque nutri-
tur; & quantum pineæ densitate nucleus abs-
conditur, tantum solis calore nutritur.

59. Quanta deinde Domini providentia, ut
ubi mollior fructus, ibi folii crassitudo validius
tegumentum tuendo deferat pomo, quod vide-
mus in fructu ficulneæ. Delicatiora itaque vali-
dioribus munienda sunt, ut & ipse quoque Do- c
minus per Hieremiam docet, dicens: [c] *Sicut fi-* Hier. 24. 5.
cus istas bonas recognoscam translatos Juda, quos
emisi de loco isto in terram Chaldæorum in bona, &
confirmabo oculos meos super illos in bona. Tamquam
delicatos enim velut quodam misericordiæ suæ
validiori sepsit tegmine, ne teneri fructus ma-
turius interirent. Denique de ipsis etiam in po-
sterioribus dicit: *Delicati mei ambulaverunt vias* Baruc 4. 26.
asperas. Quibus infra ait: *Constantes estote filii, &* Ibidem 27.
clamate ad Deum. Hoc enim solum adversus om-
nes procellas atque injurias inviolabile tegmen,
impenetrabile munimentum est. Ubi ergo tene-
ri fructus, ibi crassiora tegmina & munimenta
foliorum. Contra autem ubi fructus validiores,

*. Hoc est, *rustici*. Et ea loquendi forma petita est à Græcis, apud quos παῖδες φιλοσόφων idem sonat ac φιλόσοφοι: immo & apud Hebræos *filius hominis* pro homine sæpe in vet. testamento ponitur, & alia hujusmodi exstant bene multa.

a. Rom. edit. *palmarum velut quadam semina masculorum.* Aliæ & mss. aliquot. *palmarum semina masculorum.* At mss decem optimæ notæ: *palmitum*, &c.

b. Antiquæ edit. *nucis autem, & nodo, nucleique fructus, & testa opertus & cortice alitur, tamen & ipse calore solis nascitur, atque nutritur.* Vat. cod. non habet, *& nodo nucleique.* Rom. edit. *nucis autem pineæ, nucula que fructus & testa opertus & cortice alitur, tamen & ipse calore solis atque nutritur.* Mss partim, *nuces autem*, partim, *nucis autem*: reliqua ut nos in textu.

c. Rom. edit. *Sicut ficus ista bona, sic recognoscam*, &c.

ibi teneriora folia, ut malus arbor docet. Pomum enim validius non multo indiget protectionis auxilio; nam ipsa protectionis crassioris umbra pomo nocere plus posset. A

60. Denique doceat nos pampinus naturæ gratiam, & divinæ sapientiæ interna mysteria. Videmus enim ita scissum atque divisum, ut trium foliorum speciem videatur ostendere: ita pars media distincta est, ut nisi inferioribus hæreret, separata spectantibus videretur. Ea autem ratio videtur servata naturæ, ut & solem B facilius admittat, & umbram obtexat. Denique procerius media pars ejus extenditur, & in ipsa summitate tenuatur, ut plus pulcritudinis quam tegumenti præferat. Etenim * bravii speciem videtur effingere, significans quod uva inter pendentes ceteros fructus habeat principatum, cui tacito quodam judicio naturæ, sed evidenti indicio innascitur species & prærogativa victoriæ. Secum igitur habet bravium suum, quo & munimen sibi præbetur adversumioju- C rias aeris, pariterque imbrium violentiam, & impedimentum non affertur ad recipiendum solis calorem, quo tepefacta alitur, coloratur, augetur. Ficulneæ quoque folium, æque prope ut pampinus, quadrifida interscinditur divisione: quod eo clarius videtur, quo majus est folium, sane non ita ut pampinus vel ora omni, vel summitate crispanti. Sicut enim in ficulneæ folio crassitudo validior, ita in pampino species elegantior. Crassitudo igitur folii proficit ad D tempestatis injuriam repellendam, intercisio ad fructus gratiam vaporandi. Denique hoc genus pomi grandinem non cito, maturitatem cito sentit; quia & latere videtur adversum injurias, & patere ad gratiam.

61. Quid ego foliorum describam diversitates quemadmodum alia rotunda, alia longiora, alia flexibilia, alia rigidiora sint, alia nullis facile ventis labentia, alia quæ levi motu decutiantur aurarum. E

CAPUT XV.

Stupenda aqua diversitas! Inde & fructuum qui ea nutriuntur, differentia nascitur; & stillantium ex arboribus lacrymarum discrepantia: quibus accuratioris perscrutationis excusatio subjungitur.

62. Inexplicabile est singularum rerum exquirere velle proprietates, & vel diversitates earum manifesta testificatione distinguere, vel latentes occultasque causas indeficien- F tibus aperire documentis. Una nempe atque eadem est aqua, & in diversas plerumque se se mutat species: aut inter arenas flava, aut inter cautes spumea, aut inter nemora viridantior, aut inter florulenta discolor, aut inter lilia fulgentior, aut inter rosas rutilantior, aut in gramine liquidior, aut in palude turbidior, aut in fonte perspicacior, aut in mari obscurior, assumto locorum quibus influit colore, decurrit. Rigorem quoque pari ratione commutat, ut inter vaporantia ferveat, inter umbrosa frigescat, sole repercussa exæstuet, nivibus irrigata glaciali humore canescat. Quemadmodum autem sapor ejus ipse convertitur, ut nunc asperior, nunc amarior, nunc vehementior, nunc austerior, nunc dulcior pro specierum quibus infusa fuerit qualitate varietur? Asperatur immaturioribus succis, tunso cortice nucis, foliisque contritis, amarior fit absinthio, vino vehementior, austerior alliis: gravescit veneno, melle dulcescit. Si vero ei lentiscum, terebinti quoque fructus, vel nucis interior pars misceatur, in olei mollem naturam facile transfunditur. Cùm sit autem altrix omnium virgultorum, diversos singulis usus ministrat. Si radices alluat vel nubibus fusa descendat, discretas dat omnibus vires, radicem impinguat, caudicem provehit, ramos diffundit, folia virescere facit, [a] fructuum alit semina, pomum augere consuevit. Ergo cùm eadem sit omnium nutrix, alia arborum genera tristiores ferunt succos, alia dulciores, alia tardos, alia præmaturos. Ipsæ quoque inter se discrepant suavitate. Alia suavitas est in vinea, alia in olea, alia in cerasis, alia in ficu, discreta in malo, dispar in dactylo. a

63. Tactus ipse aquæ alibi lenis, alibi asperior, plerumque pinguior est. Pondere quoque distat frequenter ut specie. Nam plerisque locis gravior, plerisque levior æstimatur. Non mirum igitur si cùm ipsa in se discrepet, discrepent etiam inter se lacrymæ arborum, quæ ejusdem aquæ alluvione generantur. Et cùm una sit omnium causa, diversus singularum usus, diversa natura est. Aliam vim habet cerasi arboris lacryma, aliam lentisci. Disparem quoque balsami guttam odorata Orientis ligna sudare produntur: diversum quoque lacrymarum genus virgulta ferularum in Ægypto ac Libya quadam vi naturæ secretioris illacrymant. Quid autem tibi referam, clemeotem licet esse sermonem, quod electrum lacryma virgulti sit [b], & in tantæ materiæ soliditatem lacryma durescat? Nec levibus id adstruitur testimoniis, quando folia aut surculorum minutissimæ portiones, aut exigua quædam animantium genera in electro sæpe reperiantur, quæ videtur, cùm adhuc gutta esset mollior, recepisse & solidata tenuisse. b

64. Sed quid ego vili sermone decerno cum alta atque pretiosa ratione naturæ, [c] cùm iste sermo humano alatur ingenio, naturam autem omnium providentia divina formaverit? Unde velut habenis quibusdam verborum cohibenda diffusio est; ne quod Salomoni specialiter sapientiæ munere divinitus videtur esse collatum, usurpatorie videamur exponere differentias arborum & virtutes radicum, & quæcumque sunt abscondita & improvisa, sicut scriptum est, quæ nec ab ipso tamen manifestata produntur; ut mihi videatur potuisse eum disputare de virgultorum generibus, non potuisse tamen plenius [d] omnes creaturæ explicare rationes. c 1. Reg. 4. 33. d

*. Græce βραβεῖον, corona seu victoriæ præmium. Dabatur autem illud è ramis variarum arborum, quarum aliquæ cap. superiori num. 55. explicantur. Videsis Lucianum in dial. Ἀνάχαρσις, ἢ περὶ γυμνασίων, & alios.

a. Mss aliquot: *fructum alit, pomorum semina augere* &c.

b. Rom. edit. *& in lapidea natura soliditatem durescat.*

c. Edit. vet. *cum isto sermone humano*, Cost. & Gill. *humanum, alatur ingenium.*

d. Ita mss. plures & potiores. Aliqui cum editis: *omne*, vel *omnis*, *secretum creaturæ explicare ratione.* Alii tandem *omne secretum explicare rationis.*

CAPUT XVI.

Quomodo ad vocem Domini subito omne virgultorum genus efflorescens victum, delicias ac medicinam ministraverit. Quo etiam modo plantæ omnes aut semen, aut aliquid quod seminis vicem suppleat, in se habeant. De magna Dei virtute in singulis; ubi speciatim de pinea ac myricis.

65. Quod si irriguis aquarum plerumque & segetes lætiores sunt, & virides fabæ, & hortorum mulnplex suscitatur & resuscitatur gratia, si viridantibus thoris fluviorum exundantium ripa [a] decoratur; quemadmodum ad verbum Domini, quod omni aquarum cursu est redundaotius, subito creatura virgultorum omnis effloruit? Festinarunt campi non commissam sibi frugem edere, ignorata horti olerum genera, florum miracula germinare, ripæ fluminum se vestire myrtetis: properaverunt arbores cito surgere, cito [b] se in florem induere, victum hominibus, pecori pabulum ministrare. Fructus communis est omnibus, usus quoque est datus omnibus. Simul utrumque arbores germinarunt, aliud quo vesceremur, aliud quo refrigerante umbra defenderemur à sole. [c] Cibus io fructu, usus amænitatis in folio; tamen quia præscia erat provideotia creatoris, quod fructum sibi maxime humana aviditas vindicaret, reliquis providit animantibus, ut specialem his donaret alimoniam. Itaque esca his non mediocris in foliis est, corticibusque silvestribus: ea quoque quæ ad usum medendi proficerent, id est, succi, lacrymæ, surculi pariter ministrata sunt. Itaque illa quæ post experimento, usu & exemplo utilia cognovimus, ea à principio [d] creator cui usui apta donaret, præscientiæ suæ majestate de sinu terrarum jussit exire.

66. Et quia jussit Dominus, ut germinaret terra herbam fœni, & lignum fructiferum, faciens fructum secundum genus, cujus semen ejus in eo (ne forte quis dicat in multis arboribus neque fructum, oeque semen videri, & putet divinum in aliquo vacillare præceptum, ut à veritate sit devium) illud advertat, quia nequaquam fieri potest, ut non aut seminibus utantur universa gignentia, aut habeant aliqua quæ videantur cum virtute semioum convenire: idque si quis diligenter intendat, manifesta testificatione poterit comprehendere. Nihil videntur seminis habere salices; habent tamen in foliis granum quoddam quod habeat virtutem seminis, ut eo commisso terris, tamquam posito surgat arbor de surculo; & tamquam de semine se exsuscitet. Grano itaque illo radix primum coalescit: de radice pullulat non solum salicis, sed etiam reliquarum ad similitudinem hujusmodi generis arborum silva. [e] Habet autem & radicis generatio virtutem seminis; unde plerique ea satione incrementum sui nemoris propagarunt.

67. Magna Dei virtus in singulis. Nec miretur aliquis si in virgultis magnam Dei dixi esse virtutem. Siquidem magnam suam virtutem in locustis esse dixit & brucho, eo quod divinæ majestatis offensa magno modetamine sterilitatis Judaicæ atque inopiæ solveretur. Magna enim virtus patientia, magna virtus [f] providentia. Indigni etenim erant, qui uterentur fœcunditate terrena, qui rerraruin læserant creatorem. Et vere magnus, qui miserabili fame nefas tantæ impietatis ulciscitur. Itaque si magna virtute Dei sterilem bruchum terra generavit, quanto magis virtute magna, quæ fœcunda sunt, procreat?

68. Quis pineam videns non stupeat tantam divino præcepto artem inolitam, impressamque naturæ: quemadmodum ab ipso centro distantibus licet mensuris pari assurgat glutino, quo proprios fovet fructus? Itaque per circuitum eadem species & ordo servatur, & quidam in singulis plagis nucleorum partus exuberat, atque in orbem redit fructus & gratia. Itaque in pinea ista imagtnem sui natura videtur exprimere, quæ à primo illo divino cælestique mandato privilegia accepta custodit, & partus suos quadam annorum vice & ordine refert, donec consummatio temporis impleatur.

69. Sed ut in hoc fructu gratam speciem sui signat; ita etiam in myricis, id est, humilibus virgultis figuram improbæ calliditatis expressit. Sicut enim duplici corde viri ubique præsto sunt, & gratiam simplicitatemque apud bonos prætendunt, & vitiosissimis glutinantut: ita etiam & in aquosis & in desertis contrario quodam usu hæc virgulta nascuntur. Unde & Hieremias *Hier. 17.6.*
[g] dubia morum atque insincera myricis comparavit.

CAPUT XVII.

Surditate humani cordis increpata, mirabilis Dei providentia in minimis declaratur; ubi præcipue de arboribus semper virentibus & illarum differentiis, tum de primo vitis cultore, ac vini usu differitur.

70. G*Erminet*, inquit, *terra herbam virentem*, & statim omni surgente germine terra completa est. Et homini dicitur: *Dilige dominum Deum tuum*, & non est caritas Dei omnium *Deut. 6.5.*
iofusa visceribus. Surdiora corda hominum sunt, quam dura saxorum. Terra iodebitos fructus nobis ministrat, dum obsecundat auctori: nos debitum munus negamus, dum non veneramur auctotem.

51. Vide in parvis quæ providentia sit Dei: &

a Edit. aliquæ Parif. *decoratur; quemadmodum non* &c. Mss. Gem. Big. Dion ac Colb. *decoratur; mirans quemadmodum ad* &c. Ceteri scripti atque editi codices ut in contextu.

b. Edit. vet. ac mss. quatuor: *se flore induere*. Melius Rom. cum reliquis mss. *se in florem induere*. Hoc enim petitum videtur ex illo Virg. 1. Georg.

..... cum se nux plurima silvis
Induet in florem.

c Mss. aliquot optimi ævi, *cibus infructuosus amœnitatis in foliis*. Error est calami, quem qui emendare voluerunt, reposuere, *cibus in fructu*, vel *in fructibus*, *amœnitas in foliis*. Et hos secutæ sunt edit. At veram lectionem mss. Ben. Carn. & Gem. restituêre.

d. Vet. edit. *ea à principio creatura usui apta donavit præscientia divina majestatis*. Illis accedunt quædam recentiores, ac mss. duo, nisi quod hi legunt ..... *& præscientia sua majestate*. Illarum nonnullæ .... *providentia sua majestate*. Reliqui mss. & edit. nobiscum faciunt.

e. Ita mss. undecim. Alii & edit. *Habent autem & radices virtutem seminis*.

f. Edit. omnes & pauci mss. *sapientia .... providentia*. Rem. & Cæn. *sapientia .... providentia*. Alii novem probatissimi, *patientia* &c.

g. Mss. quatuor, *dubiam horum, atque insinceram mentem*.

quia comprehendere non potes, mirare quomodo alia semper florentia reservaverit, alia mutationes habere voluerit exspoliationis, & amictus. Inter cana nivium, pruinas frigorum, viriditatem suam arva conservant: & cùm ipsa tecta sint gelu, partus sui tamen haud exiguam speciem viriditatis obtexunt. In ipsis quoque generibus arborum, quæ diuturnis frondibus vestiuntur, non mediocris distantia est. Servat indumentum suum semper olea, vel pinus, sed tamen folia sua sæpe commutant; nec ea quasi diuturna, sed quasi succedanea prætendunt suæ arboris pulcritudini, perpetui integritate vestitus vice muneris obumbrantes. Palma autem virens semper manet conservatione & diuturnitate, non immutatione foliorum. Nam quæ primo germinaverit folia, ea sine ulla substitutionis successione conservat. Imitare ergo eam ô homo, ut dicatur & tibi: *Statura tua similis facta est palmæ.* (Cant. 7. 7.) Serva viriditatem pueritiæ tuæ, & illius innocentiæ naturalis, quam à primordio recepisti, ut plantatus secus decursus aquarum fructum tuum in tempore tuo habeas præparatum, & folium tuum non defluat. Hanc viriditatem gratiæ semper florentis in Christo secuta Ecclesia dicit: *In umbra ejus concupivi, & sedi.* (Cant. 2. 3.) Hanc prærogativam doni virentis acceperunt & Apostoli, quorum nec folium umquam potuit elabi, ut eorum etiam umbra curaret ægrotos. [a] Obumbrant enim infirmitates corporis fides mentis, & florentia merita virtutum. Mane ergo plantatus in domo Domini, ut in atriis ejus sicut palma floreas, & ascendat in te gratia Ecclesiæ, & sit odor narium tuarum sicut mala, & fauces tuæ sicut vinum optimum, ut inebriens in Christo. (Cant. 7. 9.)

71. Bene admonuit iste versiculus reperere pene intermissum, quia diximus præcepto Domini vitem etiam pullulasse, quam postea post diluvium à Noe plantatam esse cognovimus. Sic enim habes, quia Noe agricola erat terræ, & plantavit vitem, & bibit de vino ejus, & obdormivit. (Gen. 9. 20.) Non ergo Noe auctor est vitis, sed plantationis. Neque enim nisi eam reperisset ante generatam, plantare potuisset. Cultor ergo, non auctor est vitium. Deus autem qui sciret quod vinum sobrie potatum sanitatem daret, augeret prudentiam, immodice sumtum ad vitia causas daret, creaturam dedit, abundantiam humano arbitrio reservavit; ut parsimonia naturæ esset magisterium sobrietatis, abundantiæ noxiam lapsumque temulentiæ sibi adscriberet humana conditio. Denique & ipse inebriatus est Noe, & obdormivit consopitus à vino. Itaque per vinum patuit deformitati qui per diluvium excrevit ad gloriam: sed Dominus & in eo creaturæ suæ gratiam reservavit, ut ejus fructum nobis converteret ad salutem, ac per eum nobis remissio peccatorum proveniret. Unde pie Isaac dixit: Odor Jacob, odor agri pleni, id est, naturalis odor. (Gen. 27. 27.) Quid enim pleno rure suavius? Quid vitis odore jucundius? Quid fabæ flore gratius? Unde quamvis ingeniose quis ante nos dixerit: Non vitem aut ficum Patriarcha olebat aut frugem, sed virtutum spirabat gratiam; ego tamen & odorem ipsum terræ simplicem atque sincerum pro gratia benedictionis accipiam, quem fraus nulla composuit, sed veritas indulgentiæ cælestis infudit. Denique inter benedictiones sacratissimas computatur, ut tribuat nobis Dominus à rore cæli vim vini, olei, atque frumenti: cui est honor, laus, & gloria, perpetuitas à sæculis, & nunc & semper, & in omnia sæcula sæculorum. Amen.

LIBER QUARTUS.

DE OPERE QUARTI DIEI.

SERMO VI.

CAPUT I.

Lectorem parat ad creationem solis recte intelligendam, declinandamque in eo idolomaniam; qua de re ejusdem cum auctore suo comparationem instituit, & ordinem quo inter alia creatus est, expendit, subjectâ eleganti terræ prosopopœiâ.

1. QUI vindemiam colligit, vasa prius quibus vinum infunditur, mundare consuevit, ne [b] fors aliqua vini gratiam decoloret. Quid enim prodest ponere vitem ordine, fodere quotannis, aut aratris sulcos ducere, putare, subrigere, adjungere ulmis, & quodam connubio copulare, si tanto labore vina quæsita in vase coacescant? Matutinos quoque solis ortus si quis spectare desiderat, emundat oculos suos; ne quid pulveris, ne quid purgamentorum oculis ejus insidat, quo tuentis hebetetur obtutus; neve aliqua caligo nebulosa corporeos visus spectantis obducat. Nobis in lectione exoriendus est sol, qui ante non fuerit. Primum jam diem sine sole transivimus: secundum sine sole transegimus: tertium sine sole confecimus: quarto die jubet Deus fieri luminaria solem, & lunam, & stellas. Sol incipit, emunda oculos mentis ô homo, animique interiores obtutus, ne qua festuca peccati aciem tui præstringat ingenii, & puri cordis turbet adspectum. Emunda aurem, ut vase sincero Scripturæ divinæ nitida fluenta suscipias, ne qua ingrediatur contagio. Procedit sol magno jubare diem, magno mundum complens lumine, vaporans calore. Cave ô homo solam ejus perpendere magnitudinem; ne nimius fulgor ejus visus næ mentis obcæcet: ut qui è regione in radium ejus intendit, repercusso lumine omnem subito amittit adspectum; ac nisi in ceteras partes vultum suum oculosque convertat, æstimat se nihil videre, & tuendi munere esse fraudatum: si vero

a. Omnes edit. & mss. aliquot sequioris notæ, *Obumbrabat enim infirmitati.*
b. Edit. omnes, & mss. aliquot partim, *ne sordes aliqua .... decolorent*, partim, *ne sordes aliqua .... decoloret.* Decem mss. probatæ auctoritatis, *ne fors aliqua* &c. Bona lectio, cujus rationem intelliges è Franc. Sanctii Minerva de voc. homon. pag. 408.

deflectat obtutum, integrum sibi officium perseverat. Cave igitur ne & toum radius ejus exoriens confundat adspectum. Et ideo prius firmamentum cæli adspice, quod ante solem factum est: terram adspice, quæ ante quam sol procederet, cœpit esse visibilis atque composita: germina ejus adspice anteriora solis lumine. Anterior [a] bruchus quam sol, antiquior herba quam luna. Noli ergo Deum credere, cui vides Dei munera esse prælata. Tres dies transacti sunt, & solem nemo quæsivit, & luminis claritas abundavit. Habet enim & dies suam lucem, quæ præcessor est solis. Non igitur te tanto splendori solis temere committas. Oculus est enim mundi, jucunditas diei, cæli pulcritudo, naturæ gratia, præstantia creaturæ.

2. Sed quando hunc vides, auctorem ejus considera: quando hunc miraris, lauda prius ipsius creatorem. Si tam gratus est sol consors & particeps creaturæ, quam bonus est sol ille justitiæ? Si tam velox iste, ut rapidis cursibus in die ac nocte lustret omnia; quantus ille qui ubique semper est, & majestate sua complet omnia? Si admirabilis qui jubetur exire, quam supra admiratiooem qui dicit soli, & non exoritur, ut legimus? Si magnus est qui per horarum vices locis aut accedit, aut decedit quotidie; qualis ille qui etiam cùm se exinaniret, ut nos eum possemus videre, erat lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum? Si præstaotissimus, qui objectu terræ patitur sæpe defectus; quantæ majestatis qui ait: *Adhuc semel ego movebo terram?* Illum terra abscondit; istius motum non potest sustinere, nisi voluntatis ejus substantiâ fulciatur. Si cæco damnum est hujus solis gratiam non videre; quanto magis peccatori damnum, veri luminis munere defraudatum, perpetuæ noctis tenebras sustinere?

Iob. 9. 7.

Agg. 1. 7.

3. Ergo cùm vides solem, attende terram, quæ ante fundata est: attende herbam fœni, quæ præstat ordinis privilegio: attende ligna, quæ plaudunt quod priora luminibus cæli esse cœperunt. Numquid merita fœni majora quam solis? Aut numquid potior ligni prærogativa? Absit ut insensibilia tanti muneris præferamus ministro. Quid igitur prævidit altitudo sapientiæ & scientiæ Dei, ut prius inciperent ligna esse, quam illa duo mundi luminaria, & quidam cælestis oculi firmamenti; nisi ut cognoscerent omnes divinæ testimonio lectionis terram sine sole posse esse fœcundam? Nam quæ potuit sine sole prima rerum semina germinare, potest utique semina accepta nutrire, & proprio fotu sine calore solis partus edere.

4. Hac igitur voce quadam suorum munerum clamat natura: Bonus quidem sol, sed ministerio, non imperio: bonus meæ fœcunditatis adjutor, sed non creator: bonus meorum altor fructuum, sed non auctor. Interdum partus meos & ipse adurit: frequenter mihi & ipse damno est, plerisque me locis indotatam relinquit. Non sum ingrata conservo, mihi est in usum datus, mecum labori est mancipatus, mecum subjectus est vanitati, mecum corruptionis subditus servituti. Mecum congemiscit, mecum parturit, ut veniat adoptio filiorum, & humani generis redemtio; quo possimus & nos à servitio liberari. Mecum adsistens laudat auctorem, mecum hymnum dicit domino Deo nostro. Ubi major ejus est gratia, ibi mecum est ei commune consortium. Ubi sol benedicit, ibi terra benedicit. Benedicunt ligna fructifera, benedicunt pecora, benedicunt volucres mecum. In mari positus illum nauta accusat, me desiderat: in montibus illum pastor declinat, ad mea germina, ad meas festinat arbores, quibus exæstuans obumbretur, ad meos fontes sitiens & lassus accurrit.

Ps. 148. 3. & seq.

CAPUT II.

Solem Dei Filio servire, à quo ad ornamentum cæli cum aliis luminibus creatus fuit. Fœcunditatem à Deo terris inditam, non à sole; cum factus sit in potestatem diei, *sicut & luna* in potestatem noctis: *quod etiam Christo & Ecclesiæ accommodatur.*

5. Sed ne oculorum tibi exiguum videatur esse testimonium, emunda aurem, admove eam cælestibus oraculis. Duobus enim & tribus testibus stat omne verbum. Audi dicentem: *Fiant luminaria in firmamento cæli ad illuminationem terræ.* Quis hoc dicit? Deus dicit. Et cui dicit nisi Filio? Deus ergo Pater dicit: Fiat sol; & Filius fecit solem. Dignum enim erat, ut solem mundi faceret Sol justitiæ. Ipse ergo eum in lumen adduxit, ipse eum illuminavit, ipse ei donavit fundendi luminis potestatem. Factus est ergo sol; ideo & ipse servit, quoniam dictum est: *Fundasti terram, & permanet: dispositione tua permanet dies, quoniam universa serviunt tibi.* Etenim cùm dies serviat, quomodo non servit sol, qui factus est in potestatem diei? Quomodo non servit luna & stellæ, quæ factæ sunt in potestatem noctis? Etenim quanto majorem his gratiam creator donavit, ut aer solito amplius solis claritate resplendeat, dies serenius luceat, noctis illuminentur tenebræ per lunæ stellarumque fulgorem, cælum velut quibusdam floribus coronatum, ita ignitis luminaribus micet, ut paradiso putes vernante depictum spirantium rosarum vivis monilibus renitere: quanto igitur amplius his decoris videtur esse collatum, tanto amplius debent. Cui enim plus committitur, plus debet. Et ideo bene à plerisque ornamentum cæli est nuncupatum, eo quod sit stellarum monile pretiosum.

Gen. 1. 14.

Ps. 118. 90. & 91.

6. Atque ut sciamus quia fertilitas terrarum non calori solis adscribitur, sed divinæ indulgentiæ deputatur, ait Propheta: *Omnia à te expectant, ut des illis cibum in tempore: dante te illis, colligent sibi, aperiente te manum, universa implebuntur* [b] *bonitate.* Et infra: *Emitte Spiritum tuum & creabuntur, & renovabis faciem terræ.* Et in Evangelio: *Considerate volatilia cæli, quia neque serunt, nec metunt, & Pater vester cælestis pascit illa.* Non

Ps. 103. b Ibidem. 30.

Matt. 6. 26.

a. Ubi edit. omnes & mss. non pauci, *Anterior rubus*, ibi sex antiquissimi mss. *Anterior bruchus*, id est forte, ramus, unde facta vox italica *broncho*, & gallica *branche*. Vide Aldrovandum Dendrologiæ lib. 1. pag. 22. Ambrosius vero superiori cap. num. 67. per hanc vocem arbustum aliquod sterile videtur indicare.

b. Omnes edit. & mss. non pauci, *implebuntur ubertate*. Mss. septem optimæ notæ, & LXX. Interp. .... *bonitate*.

ergo

ergo sol aut luna fœcunditatis auctores sunt; sed Deus Pater per dominum Jesum omnibus liberalitatem fertilitatis impertit.

7. Pulcre autem exposuit nobis Propheta quid sit quod ipse ait: Qui fecit Deus solem in potestatem diei, & lunam in potestatem noctis. Nam & in isto psalmo centesimo tertio de quo supra diximus, scripsit: *Fecit lunam in tempora, sol cognovit occasum suum.* Cùm enim dies horas suas complere cœperit, sol debitum sibi cognoscit occasum. Est ergo in diei potestate sol, & luna in potestate noctis, quæ temporum vicibus obedire compellitur, & nunc impletur lumine, atque vacuatur: licet plerique hunc locum mystice de Christo & Ecclesia videantur accipere; quod agnoverit Christus proprii corporis passionem, qui ait: *Pater, venit hora, clarifica Filium tuum*, ut illo occasu suo omnibus donaret vitam æternam, qui perpetuæ mortis urgebantur occasu; & Ecclesia tempora sua habeat, persecutionis videlicet & pacis. Nam videtur sicut luna deficere, sed non deficit. Obumbrari potest, deficere non potest; quia aliquorum quidem in persecutionibus discessione minuitur, ut martyrum confessionibus impleatur, & effusi pro Christo sanguinis clarificata victoriis majus devotionis suæ & fidei toto orbe lumen effundat. Namque luna luminis imminutionem habet, non corporis, quando per vices menstruas deponere videtur lumen suum, ut mutuetur à sole: quod facile puro aere atque perspicuo, quando nulla eam obducta nebula caligantem facit, colligi potest. Orbis enim lunæ integer manet, etsi non similiter totus, ut pars ejus effulgeat. Et qualis videri solet cùm plenus est luminis, talis est magnitudine: sed per umbram quamdam lumine suo viduatus apparet. Et inde cornua ejus refulgent; quia corpus ejus in orbem diffunditur, & velut deficiente portionis luce insinuatur.

Ps. 135. 8. & 9. — ψ. 19. — Iohan 17. 1

CAPUT III.

Aliud esse lumen diei, aliud siderum. Discrimen diurnum ac nocturnum signis duobus notari, ac duplicem esse ignis operationem, illuminare & urere, quæ in retributione meritorum separabuntur. Deum dici ignem exurentem & qua causa. Postremo omni corpori suam umbram adhærere.

8. Movere autem potest quod ait: *Fiant luminaria ad illuminationem* [a] *super terram, quæ discernant inter diem & noctem.* Quia & supra jam ubi lumen fecit, dixerat: *Separavit Deus inter lucem ac tenebras, & factum est vespere, & factum est mane dies unus.* Sed consideremus quia aliud est lumen diei, aliud lumen solis & lunæ, & lumen stellarum, eo quod sol ipse radiis suis fulgorem diurno lumini videatur adjungere, quod vel ortus diei potest prodere, vel occasus. Nam ante solem lucet quidem, sed non refulget dies; quia amplius quoque meridiano sole resplendet. Quod ostendit Propheta, dicens: *Et educet quasi lucem justitiam tuam, & judicium tuum sicut meridiem.* Non solum enim lumini, sed etiam meridiano lumini sancti justitiam comparavit.

a — Gen. 1. 13. — Ps. 36. 6.

9. Deinde non solum unum signum, sed etiam duo voluit esse diurnæ discretionis atque nocturnæ; ut & lux discretionem faciat, & solis exortus; & iterum lucis defectus, & stellarum ortus inter occasum diei distinguat, & noctis exordium. Nam ubi occiderit sol, manet tamen adhuc aliquid reliquiarum diei, donec tenebræ terram operiant: & tunc luna oritur, & stellæ. Et de nocte quidem aperte liquet, quia lunæ & stellarum illuminatio noctis spatia testantur. Siquidem per diem fulgorem illum lunarem, stellarumque omnium sol exortus abscondit. De die autem vel ipsa solis flagrantia docere nos potest diversam diurni luminis & solis esse naturam, & ipsam esse speciem discolorem. Simplex est enim lucis species, ut lumen præbeat. At vero sol non solum virtutem illuminandi habet, sed etiam vaporandi; igneus est enim. Ignis autem & illuminat & exurit. Unde Dominus volens Moysi ostendere suæ operationis miraculum, quo Moysen ad obediendi studium provocaret, atque ad fidem inflammaret ejus affectum, in igne visus est in rubo, & rubus non exurebatur, sed tantum splendere ignis specie videbatur. Alterum igitur muneris ignis vacabat, alterum operabatur. Vacabat exustionis vis, operabatur illuminationis. Ideo stupebat Moyses, quia contra naturam suam ignis non exurebat rubum, qui etiam vehementiorem materiem consuevit exurere. Sed Domini ignis illuminare solet, exurere non solet.

10. At forte dicas: Quomodo scriptum est, *Ego sum ignis consumens?* Bene admonuisti. Non solet consumere, nisi sola peccata. In retributionibus quoque meritorum colligimus [b] divini ignis naturam; ut alios illuminet, alios exurat, illuminet justos, exurat impios. Non eosdem quos illuminat, exurit; & quos exurit, illuminat: sed illuminatio ejus inextinguibilis est ad [c] perfunctionem bonorum, exustio vehemens ad supplicium peccatorum.

Deut. 4. 24. — b — c

11. Sed revertamur ad discretionem diei ac noctis. Oriente diei lumine nox fugatur, decedente die nox infunditur. Non est enim luci societas ulla cum tenebris; siquidem naturali lege hoc Dominus in prima operatione sua constituit. Etenim quando lumen fecit, & discretionem fecit inter lucem ac tenebras. Denique in ipso die, jam sole terris infuso, videmus umbram vel hominis, vel virgulti alicujus à lumine separari, ut mane ad Occasum dirigatur, vespere retorqueatur in Orientem, meridianis horis ad Septemtrionem inclinet: lumini tamen non confunditur atque misceatur, sed cedit & refugit. Similiter & nox cedere videtur diei, & se ab ejus lumine declinare; est enim, ut peritiores probarunt qui nobis vel ætate vel munere præcurrerunt, umbra terræ. Naturaliter enim umbra corpori adhæret atque adjungitur, adeo ut etiam pictores umbras corporum quæ pinxerint, nitantur exprimere, idque artis esse asserant non inter-

a. Edit. Rom. sola, *ad illuminationem terræ.* Et certe cap. superiori ita citatur in omnibus mss. & edit. Sed utraque lectio probari potest. Etsi enim passim apud LXX, εἰς φαῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, in uno tamen vetusto codice, ut Nobil. testatur, εἰς φαῦσιν τῆς γῆς.

b. Mss. Rem. Cæn. ac Reg. *divini ignis naturam.*

c. Quatuor mss. *ad perfectionem bonorum.* Melius alii, ac edit. *ad perfunctionem* &c. id est, ad fruitionem. Basil. εἰς ἀπόλαυσιν τῶν δικαίων. Hoc verbo non semel utitur Ambrosius.

mittere vim naturæ: & quasi naturalis juris prævaricator habeatur, cujus pictura non etiam umbram suam exprimat. Ergo sicut in die cùm è regione solis aliquod corpus occurrit, ex ea parte qua lumen repercutitur, umbra subsistit: sic cùm decedente die è regione luminis ejus aut solis terræ objectus occurrit, obumbratur aer. Unde liquet quod noctem faciat umbra terrarum.

CAPUT IV.

Luminaria facta sunt in signa, sed non nativitatum. Mathematicorum scientia inutilis est, ac impossibilis. Quam inepte proprietates animalium terrestrium ad cælestia, & horum ad homines transferat. Quam ridicule stabilem vitæ statum è signis erraticis pendere asserat. Quam impie illis qualitates, quæ noceant innocentibus, attribuat. Quam stulte tandem proponat manifeste falsa, & malitiæ ac inertiæ excusationem suppeditet.

12. Fecit ergo solem, & lunam, & stellas, & præstituit illis mensuras temporum, soli diurnas, lunæ stellisque nocturnas; ut iste augeat diei gratiam, illæ umbram tenebrasque illuminent. *Et sint in signa, & in tempora, & in dies, & in annos.* Divisa tempora habent paresque mensuras pro mensium vicibus sol & luna cum stellis, & sunt in signa. Non possumus negare quod ex sole & luna signa aliqua colligantur; nam & Dominus dixit: *Et erunt signa in sole, & luna, & stellis.* Et quærentibus Apostolis signum adventus ejus, respondit: *Sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo.* Hæc dixit fore signa futuræ consummationis: sed conveniens debet curæ nostræ mensura servari.

Gen. 1. 14.

Luc. 21. 25.

Matt. 24. 29.

13. Denique nonnulli nativitatum tentaverunt exprimere qualitates, qualis futurus sit unusquisque qui natus sit; cùm hoc non solùm vanum, sed etiam inutile sit quærentibus, impossibile pollicentibus. Quid enim tam inutile, quam ut unusquisque persuadeat sibi hoc esse quod natus est? Nemo ergo debet vitam suam, statum moresque mutare, [a] & eniti quo melior fiat, sed in ea persuasione manere. Neque probum potes laudare, nec condemnare improbum, qui necessitati nativitatis suæ respondere videatur. Et quomodo Dominus aut bonis præmia proposuit, aut improbis pœnas, si facit necessitas disciplinam, & conversationem stellarum cursus informat? Et quid est aliud quam hominem de homine exuere, si nihil moribus, nihil institutioni, nihil studiis derelinquitur? Quam multos videmus ereptos criminibus atque peccatis in meliorem statum esse conversos! Redemti sunt Apostoli, & congregati ex peccatoribus: non utique nativitatis suæ hora, sed Christi eos sanctificavit adventus, & hora Dominicæ passionis redemit à morte. [b] Latro damnatus, ille qui est cum Domino crucifixus, non beneficio nativitatis suæ, sed fidei confessione ad paradisi æterna transivit. Jonam in mari non vis nativitatis, sed dissimulatæ divinæ præceptionis præcipitavit offensa, eumdemque cetus excipiens, ad indicium futuri mysterii post triduum revomuit, & propheticæ merito gratiæ reservavit. Petrum de carcere imminenti morte perimendum Angelus Christi, non stellarum series liberavit. Paulum cæcitas convertit ad gratiam, & percussum à vipera, turbatumque naufragio, non remedia nativitatis, sed devotionis merita servaverunt. Quid de illis dicemus, qui eorum precibus, cùm fuissent mortui, resurrexerunt? Utrum illos sua nativitas, an apostolica gratia resuscitavit? Quid opus fuit, ut se jejuniis periculisque committerent, si quo volebant nativitatis beneficio poterant pervenire? [c] Quod si credidissent, dum expectant necessitatem, numquam ad tantam pervenissent gratiam. Inutilis igitur ista persuasio.

14. Quid quod etiam impossibilis? Nam ut de eorum aliquid disputatione sumamus, redarguendi gratia non probandi, magnam vim dicunt esse nativitatis, eamque minutis quibusdam & certis colligi oportere momentis: ac nisi verius colligatur, summam esse distantiam; brevi enim atomo, exiguoque momento distare nativitatem inopis & potentis, egentis & divitis, innocentis & noxii; & plerumque eadem hora generari longævitati debitum, & prima pueritiæ ætate moriturum, si reliqua disparia sint, & aliquo puncto discreta. Hoc quemadmodum possint colligere, respondeant. Constitue partum feminæ; obstetrix utique eum primo cognoscit, explorat vagitum, quo nati vita colligitur, attendit utrum masculus sit, an femina. Quot vis inter has moras præterire momenta? Pone Mathematicum præparatum. Numquid potest vir interesse puerperio? Dum mandat obstetrix, audit Chaldæus, ponit * horoscopium; in alterius sortem jam nati fata migrarunt, de altero quæritur, & alterius genitura proponitur. Pone veram esse eorum opinionem de nativitatum necessitatibus, non potest vera esse collectio. Puncta transeunt, fugit tempus irreparabile. Non est dubium quod tempus in atomo & in momento oculi sit. Adducor ut credam, quando omnes in atomo, in momento, in ictu oculi resuscitamur, ut Apostolus protestatur dicens: *Ecce mysterium vobis dico. Omnes quidem resurgemus; non omnes autem immutabimur,* [d] *in atomo, in momento oculi, in novissima tuba: canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur.* Inter effusionem, & susceptionem, depositionemque pignoris, inter fletum ejus & nuntium quot atomi transierunt? Et hoc ut simpliciter ista texuerim. Nam & ipsi vitalem illum signorum circuitum in duodecim partes dividunt; & quia triginta diebus sol duodecimam partem sphæræ ejus quæ inerrabilis habetur, regreditur, quo gyrus solis anni circuitu compleatur, in triginta portiunculas, quas μοίρας Græci vocant, unamquamque duo-

1. Cor. 15. 52.

a. Ita mss undecim. Alii ac edit. *eniti* (Gill. *sed eniti*, Rom. *neque eniti*) *quo melior fiat. Sed in ea persuasione neque probum* &c.
b. Edit. & pauci mss. *latro ille damnatus capitis, ille cum Domino* &c. Alii decem meliores ætu ut nos in textu.
c. Mss. octo non malæ notæ. *Quod si non credidissent.*
*. Instrumentum ad notandam horam natalem.

d. Edit. & mss duo, *in momento, in ictu oculi.* Alii magno consensu, *in atomo* &c. græce, ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ. Deest etiam in mss *Canet enim tuba*, quod in edit. omnibus legere est. Hæc autem verba eo retinuimus, quod in Scriptura habeantur, nec videatur sensus aliter cohærere.

decim illarum distribuunt portionem; ipsam A quoque portiunculam in sexaginta vices conferunt. Rursus unumquodque de illis sexaginta sexagies secant. Quam incomprehensibile est, a quod sexagesimo sexagesimæ portiunculæ nativitatis momenta constituant, & quis singulorum signorum sit aut motus, aut species in nativitate nascentis! Unde cum impossibile sit tam subtiles minutias temporis comprehendere, exigua autem immutatio invehat universitatis errorem, totum negotium plenum est vanitatis. Disputa- B tores eorum quæ sua sunt, nesciunt, quomodo aliena noverunt? Quid sibi immineat ignorant, quomodo possunt aliis quæ sibi futura sunt, denuntiare? Ridiculum est credere, quia si possent, sibi potius providerent.

15. Jam illud quam ineptum, ut si quis signo arietis ortum esse se dicat, ex usu pecudis æstimetur præstantissimus consilio, quod in grege hujusmodi emineat pecus: aut locupletior, eo quod vestitum habeat aries naturalem, & quot- C annis lucrum capiat indumenti, eoque viro illi familiaria videantur quæstuum esse compendia! Similiter & de tauri, & de piscium signis argumentantur; ut ex natura vilium animantium cæli motus, & signorum interpretandas existiment potestates. Cibus ergo noster vivendi nobis decreta constituit, & alimenta nostra nobis, id est, aries, taurus, & piscis, morum imprimunt disciplinam. Quomodo igitur de cælo nobis causas rerum, & substantiam vitæ hujus arcersunt, cùm D ipsis cælestibus signis causas motus sui ex qualitatibus escæ vilis impertiant? Liberalem aiunt signo natum arietis, eo quod lanam suam aries non invitus deponat: & hujusmodi virtutem vilis animantis malunt naturæ deputare, quam cælo, unde & serenitas nobis fulget, & pluvia sæpe descendit. Laboriosos & patientes servitii, quos nascentes taurus adspexerit, quia animal laboriosum & b assuetum jugo spontaneæ servituti colla submittit. Percussorem quoque, cujus nativita- E tem scorpius in sua parte complexus sit, & malitiæ venena revomentem, eo quod animal venenatum sit. Quid igitur auctoritatem vivendi daturum te signorum cælestium dignitate prætendis, & de nugis quibusdam argumentum assertionis assumis? Nam si de animalibus assumtæ hujusmodi morum proprietates cæli motibus imprimuntur, & ipsum videtur bestialis naturæ potestati esse subjectum, ex qua causas vitalis F substantiæ, quas hominibus impertiret, accepit. Quod si hoc abhorret à vero, multo magis illud ridiculum, veri eos subsidiis destitutos, hinc fidem suæ disputationis arcessere.

16. Deinde illud consideremus, quod planetas illa signa appellant, quorum motibus formari adserunt vitæ nostræ necessitates. Sive igitur, ut nomen sonat, semper vagentur: sive, ut ipsi dicunt, quod concito motu ferantur, & decies millies in die, aut si hoc incredibile videtur, multiplicem speciem innumera sui conversione commutent; fide caret quod tam vago sui errore, & tam celeri motu fixam nobis atque immobilem vivendi substantiam, sortemque decernant. Ferunt tamen non esse æquales omnium motus, sed aliorum celeriores, aliorum tardiores esse circuitus; ut in eadem hora & videant se frequenter, & frequenter abscondant, dum aliud ab alio præteritur.

17. Aiunt autem plurimum referre, utrum ortum generati benefica signa videant, an malefica & noxia; & in eo nativitatis esse distantiam, quod benefici signi adspectus plurimum conferat, malefici & noxii plurimum noceat. Sic enim eadem signa quæ venerantur, appellare consueverunt. Necesse enim haberi eorum uti nominibus, quorum utor assertionibus, ne ignorata magis quam vacuefacta atque destructa sua argumenta commemorent. Itaque cùm illum vagum, celeremque motum non queant comprehendere, sæpe fit ut per illam puncti & momenti incomprehensibilis subtilitatem ponant benefici signi adspectum, ubi gravis atque nocituri incurrat offensio. Et quid mirum si ibi luduntur homines, ubi signa innoxia blasphemantur? Quæ si naturâ noxia esse creduntur, Deus ergo summus arguitur, si fecit quod malum est, & fuit improbitatis operator. Si vero ex sua voluntate putantur assumsisse quod noceat insontibus & nullius adhuc facinoris pessimi sibi consciis, quibus pœna adscribitur antequam culpa; quid tam irrationabile, quod etiam irrationabilium bestiarum excedat immanitatem, ut usus fraudis aut gratiæ non meritis hominum deputetur, sed signorum motibus deferatur? Nihil, inquit, ille deliquit, sed noxia eum stella conspexit. Saturni ei sidus occurrit: avertit se paululum, & ærumnam ab se abstulit, & crimen absolvit.

18. Sed hæc eorum sapientia telæ araneæ comparatur, in quam si culex aut musca inciderit, exuere se non potest: si vero validiorum animantium ullum genus incurrisse visum est, pertransivit, & casses rupit infirmos, atque inanes laqueos dissipavit. Talia sunt retia Chaldæorum, ut in his infirmi hæreant, validiores sensu offensionem habere non possint. Itaque vos qui validiores estis, cùm videritis Mathematicos, dicite: Telam araneæ texuerunt, quæ nec usum aliquem potest habere, nec vincula, si tu non quasi culex aut musca lapsu tuæ infirmitatis incurras: sed quasi passer aut columba casses invalidos præpetis volatus celeritate dissolvas. Etenim quis prudentium credat quod signorum motus, qui ad diem sæpe mutantur, & multipliciter in se recurrunt, insignia deferant potestatum? Nam si ita esset, quantæ ad diem regalium nativitatum exprimerentur figuræ? Quotidie ergo reges nascerentur, nec regalis in filios transmitteretur successio: sed semper ex diverso statu, qui jus imperialis acquirerent potestatis, orirentur. Quis igitur regum genituram filii sui colligit, si ei debeatur imperium, & non proprio successionem regni in suos transcribit arbitrio? Legimus certe quod *Abia genuit Asa, & Asa genuit Iosaphat, & Iosaphat genuit* Matt. 1. 7 & 8.

a. Edit. omnes, *in quo sexagesimo tot sexagesima ..... momenta consistant*

b. Antiquissimi mss. Carn. & Corb. *& ad sumendum jugum spontanea servitute colla submittit.* Ver. edit. *colla submittens.* Quinque mss. *subdens.*

Ioram, & Ioram genuit Oziam; & reliqua omnis A usque ad captivitatem per reges generis pariter & honoris ducta successio est. Numquid quia reges fuerunt, signis cælestibus formandos motus suos imperare potuerunt? Quis enim hominum potest habere in his dominatum?

19. Deinde si ad necessitatem genitalem, non ad instituta morum actus nostri, factaque referantur; cur leges propositæ sunt, jura etiam promulgata, quibus aut pœna improbis decernitur, aut securitas defertur innoxiis? Cur non B venia datur reis, cùm utique, ut ipsi aiunt, non sua voluntate, sed ex necessitate deliquerint? Cur laborat agricola, & non magis exspectat ut inelaboratos fructus privilegio suæ nativitatis invehat receptaculis horreorum [a]? Si ita natus est, ut ei divitiæ absque opera affluant, utique opperiatur, ut sibi spontaneos reditus sine ullo semine terra parturiat; non vomerem arvis imprimat, non curvæ manum falci admoveat, non legendæ vindemiæ subeat expensam, C sed ultro ei in omnes [*] serias vina fundantur fluentia, sponte ei oleum nullis inserta caudicibus silvestris oleæ bacca desudet; nec diffusi æquoris transfretaturus periculum, propriæ salutis sollicitus mercator horrescat, cui otioso potest quadam, ut aiunt, sorte genitali divitiarum thesaurus illabi. Sed non hæc est universorum sententia. Denique impiger depresso aratro terram scindit agricola, nudus arat, nudus serit, nudus sole fervente [b] tostas æstu in D area terit fruges: & negociator impatiens flantibus euris intuto plerumque navigio sulcat mare. Unde importunitatem eorum, temeritatemque condemnans Prophera ait: *Erubesce Sidon, dixit mare* (Esa. 23. 4.), hoc est, si pericula vos non movent, vel pudor comprimat, verecundia confundat. *Erubesce Sidon*, in qua nullus virtuti locus, nulla salutis cura, nulla juventus pro excubiis patriæ bello dedita, armisque exercita, sed omnis sollicitudo de quæstu, omne studium mer- E caturæ. *Semen*, inquit, *mercatorum sicut messis* (Ibid. 3.). Quæ autem merces homini Christiano, si non ex voluntate, sed ex necessitate curas suas & opera componit? UBI enim [c] decreta necessitas, ibi inhonorata industria.

CAPUT V.

Luminarium vicinitate vel remotione annuas tempestates definiri: quod Christo, Synagogæ, atque Ecclesiæ accommodatur. Cur umbræ majores in hyeme, in æstate minores; & quædam alia id genus. Denique quomodo eadem luminaria sint in dies.

20. MUlta diximus, plura nolumus; ne quis ea quæ à nobis de illorum assertionibus usurpantur ad refellendum, ad recognoscendum assumta arbitretur. Nam quæ pueri risimus, ea senes commemorare qui possumus? Nunc ad ea quæ secundum lectionem supersunt, dirigamus stylum.

21. *Sint*, inquit, *luminaria in signa, & in tempora, & in dies, & in annos.* De signis diximus. Tempora autem quæ sunt, nisi mutationum vices, hyems, ver, æstas atque autumnus? In istis igitur temporibus aut velocior est transitus solis, aut tardior. Alia enim præstringit radiis suis, alia inflammat caloribus. Itaque cùm sol meridianis partibus immoratur, hyems nobis est. Nam cùm sol longius abest, terra rigescit gelu, stringitur frigore, & plurima noctis umbra terras operit, ut multo prolixiora sint noctis spatia B quam diei. Hinc oritur causa, ut hybernis flatibus nimia vis nivium, pluviarumqne fundatur. Cùm vero ex meridianis decedens partibus supra terram redit, noctis ac diei exæquat tempora: & quo magis moras suis adjungit cursibus, eo paulatim temperiem aeris hujus reducit, & revocat aurarum clementiam, quæ fovens omnia, repetendos cogit in partus, ut terra germinet, ac resoluta sulcis semina reviviscant, virescant arbores, ad perpetuitatem quo- C que conservandi generis eorum quæ vel in terris sunt, vel aquis gaudent, annuis fetibus successio propagetur. Ast ubi ad æstivas conversiones in Septemtrionem se subrigit, spatia diurna producit, noctes vero arctat & adstringit. Itaque quo magis usu assiduo aeri huic copulatur atque miscetur, eo amplius & ipsum aerem vaporat, & terrarum exsiccat humorem, adolescere facit semina, & tamquam in succos viriles maturescere poma silvarum. Tunc quia fla- D grantior est, minores umbras facit in meridiano, quoniam ex alto hunc illuminat locum.

22. Unde & Synagoga dicit in Canticis canticorum: *Annuntia mihi quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi manes in meridiano, ne forte fiam circumamicta super greges sodalium tuorum* (Cant. 1. 6.), hoc est, annuntia mihi Christe, quem dilexit anima mea. Cur non potius quem diligit? Sed Synagoga dilexit, Ecclesia diligit, nec umquam circa Christum suum mutat affectum. *Ubi*, inquit, *pascis*, E *ubi manes in meridiano*. Sequi te cupio quasi alumna [d], quæ quasi copulata ante retinebam, & greges tuos quærere, quia amisi meos. In meridiano pascis, hoc est in Ecclesiæ loco, ubi justitia resplendet, ubi fulget judicium sicut meridies, ubi umbra non cernitur, ubi majores sunt dies, quod eis sol justitiæ tamquam æstivis mensibus diutius immoretur. Denique dies Domini non est brevis, sed magnus; quia scriptum est: *Donec veniat dies Domini magnus* (Joel. 2. 31.). Unde & Jacob F ait. *Omnes dies vitæ meæ quos ago, breves & maligni* (Gen. 47. 9.). Est enim maligna lux dubia. Ergo dies breves dubiæ lucis sunt, & umbrosi: dies magni sine umbra sunt, ut plurimi in aliquibus locis ferventioribus usu, exemploque cognoverunt. Synagoga itaque in diebus brevibus & malignis, cujus typum plerumque Jacob in persona sua exprimit, vel populi ejus, umbram habebat plurimam, quæ solem justitiæ non videbat, & videbat illum non ex alto super caput suum, sed ex meridiano illuminantem, quando illi hyems erat. Ecclesiæ autem dicitur: *Hyems abiit, discessit sibi, flo-* (Cant. 2. 11.)

a Ita melioris notæ mss. Plerique tamen & edit. omnes. *Si ita natus est, ut ei divitiæ atque opes affluant, ut sibi spontaneos reditus sine ullo semine atque opere terra parturiat*.

* Seria, vas vinarium, oblongum, fictile.

b. Mss. Cat. *tostas æstate in area terit fruges*. Edit. *tostas æstate colligit fruges*.

c Quinque mss. & omnes edit. : *directa necessitas*.

d. Vet. edit. cum paucis mss. *quæ quasi copulata ante retinebar*. Edit. Rom. *quem .... retinebam*. Mss. octo melioris notæ, *qua ... retinebam*. Unus, *qua .... retineret*.

res visi sunt in terra, tempus messis advenit. Ante adventum Christi hyems erat, post adventum Christi flores sunt veris, & messis æstatis. Ex meridiano ergo & ex gentium conversione illum illuminantem videns obumbratur. Populus autem gentium [a] qui erat confusionis, gentiles qui sedebant in tenebris, lucem viderunt magnam, qui sedebant in regione umbræ mortis, lux orta est illis. Magna lux divinitatis, quam nulla umbra mortis interpolat. Ideoque ex alto illuminat, quia & hoc scriptum est, dicente Zacharia:
Luc. 1. 78. & 79.
In quibus visitavit nos oriens ex alto: illuminare iis qui in tenebris & in umbra mortis sedent. Est sane & aliqua salutis umbra non mortis, ut est illa:
Ps. 16. 8.
Sub umbra alarum tuarum protege me. Umbra quidem, quia corporis est: umbra, quia crucis, sed umbra salutis; [b] quia in ea erat peccatorum remissio, & resuscitatio mortuorum.

23. Exemplum ergo possumus accipere; quia hyemales dies breves, sed umbras majores habent: æstivi dies majores, sed umbras minores habent. Medio quoque die minor umbra, quam vel in principio est diei vel fine; & hoc apud nos in parte Occidentis. [c] Ceterum sunt qui per duos totius anni dies sine umbra fuerint in partibus meridianis, eo quod babentes super verticem suum solem, undique per circuitum illuminentur unde ἄσκιοι dicuntur græce. Plerique etiam ferunt sic è regione ex alto fieri solem, ut per angusta puteorum aquam quæ in profundo est, viderint refulgere. Esse autem dicuntur in meridiano qui ἀμφίσκιοι vocantur, eo quod umbram ex utroque latere transmittant. Umbra enim è regione solis ambulantibus post tergum est; ut puta si contra Orientem pergas, matutinis horis; si contra meridianam plagam contendas, medio die; si contra Occidentem, in occasu diei. Ex tribus igitur partibus fit tibi sol obvius, ex Oriente, ex Meridiano, ex Occideote. Mane & sero post tergum est, meridie quoque à latere: at vero à Septemtriooe numquam est sol, & ideo umbra [d] si contra Septemtrionem dirigas, sive mane, sive sero, sive meridie, non potest esse post tergum. Soli sunt enim in hoc quem nos incolimus orbe terrarum circa [e] Meridiem positi, qui in Australem plagam videantur umbram transmittere. Hoc autem fieri dicitur summo æstu, cùm ad Aquilonem sol dirigit. Postea nos autumnus excipiens, infringit quidem æstuum magnitudioem: sed paulisper relaxato ac deposito calore, per temperiem medii moderaminis sine fraude nos atque ulla noxa flatibus tradit hyemalibus.

24. *Sint*, inquit, *etiam in dies.* Non ut faciant dies, sed ut in eis habeant principatum, ut ortum diei uberiore sol illuminet gratia, ut per totum diem designandi ejus habeat potestatem cursus sui munere. Sic accipiunt nonnulli quod ait
Ps. 135. 8.
Propbeta: *Solem in potestatem diei, lunam & stellas in potestatem noctis.* Circumferunt enim lumen. In annos quoque ordinati sunt sol & luna: luna per trecentos dies duodenis vicibus suum cursum conficiens, coosummat annum, secundum Hebræos, aliquibus diebus adjectis; secundum Romanos, bissexto semel intra quinquennium unius diei adjectione celebrato. Solstitialis quoque annus est, cum sol expleto per omnia signa circuitu, in id unde principium cursus sui sumsit, recurrit. Annua enim fertur ei totius spatii esse perfunctio.

CAPUT VI.

Solis ac lunæ magnitudo hinc probatur, quod omnibus eadem appareat. Solvitur objectio & de remotorum adspectu pulcre disputatur: tum adserta solis magnitudine, nonnihil de temperamento ejusdem adjicitur.

25. Fecit ergo Deus hæc duo luminaria magna. Possumus accipere non tam aliorum comparatione magna, quam suo munere, ut est cælum magoum, & mare magoum. Nam & magnus sol, qui complet orbem terrarum suo calore, vel luna suo lumine, nec solum terras, sed etiam aerem hunc & mare, cælique faciem. Quæ in quacumque parte fuerint cæli, illuminant omnia, & æque spectantur à cunctis; ut ea tamquam suis tantum regionibus immorari, & sibi tantum adesse atque lucere singuli populi credant; cùm similiter luceant universis, ut nemo his propiorem alium, quam ipse est, arbitretur. Exemplum magnitudinis eorum evidens, quod omnibus hominibus orbis lunæ idem videtur. Nam etsi interdum augeatur lumen ejus atque minuatur, tamen eadem nocte qualis mihi apparet, talis & omnibus; nam si longe positis minor videretur, propius constitutis major refulgeret, & proderet angustiarum & exiguitatis indicium. Etenim reliqua alia longe positi minora arbitramur, propius contuentes majora credimus; quo magis finitimus fueris, eo tibi ejus rei quam cernis, magnitudo cumulatur. Solis [f] radius nulli propior, nulli longinquior est; similiter & lunæ globus æqualis est omnibus. Similis sol & Indis & Britannis eodem momento videtur, cùm oritur. Nec cùm vergit in occasum, minor apparet Orieotalibus quam Occidentalibus: nec Occidentalibus cùm oritur, inferior quam Orieotalibus æstimatur. *Quantum distat*, inquit, *Oriens ab Occidente?* Hæc invicem sibi distant: sed sol à nullo distat, nulli præsentior, nulli remotior est.
Ps. 102. 12.

26. Neque te moveat quod tamquam cubitalis tibi orbis videatur solis, cùm oritur: sed considera quantum intersit spatii inter solem & terras, quod adspectus nostri infirmitas sine magno sui non potest transire dispendio. Caligat adspectus noster, numquid sol caligat, aut luna? Angustus noster obtutus, numquid ideo angustiora efficit quæ videntur? Species minuitur, non

a. Ita mss. fere ad unum. Ben. tamen habet, *qui erat in confusione gentilis, qui & sedebat in tenebris.* Edit. vero, *qui erat confusionis, ac gentilis* (omittunt quædam Paris. *ac gentilis*) *qui sedebat* &c.
b. Mss. multi ac boni, *quia intererat peccatorum remissio.* Alii ac edit. ut in textu.
c. Edit. cum mss. aliquot infimæ notæ, *Ceterum sunt qui dicant quod per duos* &c.

d. Ita Rom. edit. cum mss. Vat. Ben. & Germ. quibuscum facit Basil. Aliæ edit. & mss. *umbra. Si contra Septemtrionem .... non potest esse post tergum sol. Sunt enim* &c. Attamen voces, *sol* & *solis*, quibusdam in cod. desiderantur.
e. Codex Vat. & Basil. *ultra Arabiam positi.*
f. Rom. edit. sola, *Solis orbis nulli propior.*

magnitudo detrahitur. Neque enim infirmitatis nostræ passiones passioni luminarium debemus adscribere. Mentitur noster adspectus : noli ergo fidele æstimare ejus judiciom. Fit cælestium minor spectaculi figura, non sui forma. De summo vertice montium si subjectum oculis tuis campum spectare desideras, atque illic armenta pascentia, noone formicarum similia corpora judicabis? Si mare spectes è specula aliqua littorali, nonne tibi navium maximæ inter cæruleos fluctus, & vela candentia resulgentes velut columbarum volitantium speciem eminus posito videntur obtexere? Quid ipsæ iosulæ, quæ mare dividunt, terrarum arva diffindunt, quam angusto æstimantur fine concludi? Quemadmodum rotunda apparent de asperis, spissa de raris? Has ergo infirmitates visus tui perpende; & eorum, quæ adstruimus fidem, ex te ipso arbiter justus arcersi.

27. Si vis magnitudinem solis noo solum oculo mentis, sed etiam corporis æstimare, considera quanti stellarum globi axem cæli videantur intexere, & innumeris insignire luminibus; non queunt tamen tenebras noctis, & cæli nubila detergere. Simul ut sol ortus sui signa præmiserit, omnes stellarum ignes sub unius luminaris fulgore vanescunt, aperitur aer, cælique facies purpurascenti rubore perfunditur. Adbuc spirans exordium, & jam momentaria celeritate pleni luminis micat splendor, & surgentis solis prævia [a] aura dulcis adspirat. Dic mihi, quæso, nisi magnus orbis esset, quomodo magnum posset orbem illuminare terrarum?

28. Quid autem de tanto loquar temperamento & moderamine conditoris, qui eam mensuram muneri solis attribuit; ut neque vapor ejus igneus, ut videtur, terrarum venas, succos, rerumque species infusus exureret; neque iterum per tanta mundi spatia refrigeratus, nullum terris semen caloris moleret, sed jejunam atque inopem fructuum derelinquens, ad nullam fertilitatis gratiam vaporaret?

CAPUT VII.

Plurima qua de sole dicuntur, luna etiam convenire; eam tamen proprios quoque habere effectus, quorum aliqui hic recensentur.

29. SImilia de lunæ ratione conveniunt, quæ de consorte ejus ac fratre memoravimus. Siquidem in id se induit ministerium, in quod & frater; ut illuminet teoebras, foveat semina, augeat fructus. Habet etiam pleraque à fratre distincta; ut quem toto die calor bumorem terræ siccaverit, eumdem exiguo noctis tempore ros reponat; nam & ipsa luna larga roris adseritur. Denique cùm serenior nox est, & luna pernox, tunc largior ros fertur arva persundere. Et plerique sub aere quiescentes, quo magis sub lumine fuisseot lunæ, eo plus bumoris se capite collegisse senserunt. Unde & in Canticis canticorum Cbristus dicit ad Ecclesiam: *Quoniam caput meum repletum est rore, & crines mei guttis noctis.* Cant. 5. 2. Tum deinde minuitur & augetur, ut minor sit, cùm resurgit nova; & cum sit imminuta, cumuletur. Io quo grande mysterium. Nam & defectui ejus compatiuntur elementa: & processu ejus quæ fuerint exinanita, cumulantur, ut animantium cerebrum, & maritimorum humida. Siquidem pleniores ostreæ reperiri feruntur, multaque alia, cùm globus lunaris adolescit. De arborum quoque internis idem allegant, qui hoc usu proprio compereruot. Videmus ergo ortum ejus & defectum rationis esse, non infirmitatis. Numquam enim tantam rebus mutationem daret, nisi præstantem virtutem haberet & gratiam à conditore collatam.

30. Aerem quoque nonnulli etiam docti & christiani viri allegaverunt lunæ exortu solere mutari: sed si id mutationis lunaris quadam fieret violentia, ad omnes ortus ejus intexeretur nubibus cælum, pluviæ funderentur. Denique cùm ante dies esset sermo de pluvia, quæ fore utilis diceretur, ait quidam: Ecce neomenia dabit eam. Et quamvis cupidi essemus imbrium; tamen ejusmodi adsertiones veras esse nolebam. Denique delectatus sum, quod nullus imber effusus est; donec precibus Ecclesiæ datus, manifestaret non de initiis lunæ eum sperandum esse sed de providentia & misericordia creatoris. Sane euripi cùm exuodent undique secundum reliquas species lunæ, & acceptos fluctus refundant, vel etiam ipsi magno ferantur impetu; in ortu tamen ejus stant placidi, quoadusque luna sine lumine est. At vero ubi eam dierum [b] accessus retexerit, tunc in suos cursus refluos revertuntur. * Ampotis quoque, quæ in Oceano esse perhibetur, cùm reliquis diebus ordinem suum servare dicatur, lunari exortu evidens mutationis suæ fertur indicium dare; ut mare ipsum occidentale, in quo spectatur ampotis, solito amplius accedat ac recedat, & majore æstu feratur, tamquam lonæ quibusdam adspirationibus retrorsum trahatur, & iterum iisdem impulsum ac retractum in mensuram propriam refundatur.

CAPUT VIII.

Lunæ mutatio rerum instabilitatem docet: at ipsa turpiter in moribus nostris exprimitur. Christi mysterium atque Ecclesiam eadem repræsentat: quam qui magicis cantibus de cælo detrahi credunt, irridendi.

31. UNde si miraris quomodo defectum luna patiatur, cùm tantam vim mutationis habeat suæ; considera & in eo magnum esse mysterium, quod ejus exemplo cognoscis ô bomo, nihil rerum bumanarum & mundanæ totius creaturæ esse posse, quod non aliquando resolvatur. Nam si etiam luna, cui tantum Dominus commisit ministerium, ut illuminet orbem terrarum, & crescit, & deficit, [c] deficiunt

a. Sex mss. *aurora dulcis adspirat.*
b. Edit. vet. & quædam Paris. cum mss. quatuor., *accessus auxerit.*
*. Ampotis græce *ἄμπωτις*, id est, undarum reciprocatio.
c. Ita melioris notæ mss. Reliqui autem partim, *deficiunt enim omnia quæ*, vel *omniaque ex nihilo orta usque ad perfectionem venerunt, & iterum*: partim, *quia omnia quæ .... iterum* &c. Vatic. solus, *omniaq; et ex nihilo orta simul atque ad perfectionem venerunt, iterum* &c. Edit. vero, *quia omnia ex nihilo* &c. ut in contextu.

enim omnia quæ ex nihilo orta usque ad perfectionem venerunt, iterum perfecta minuuntur, cælum enim & terra præteribunt; cur non id moderationis assumimus, ut neque in adversis abjiciamus animum, qui enim omnia fecit ex nihilo, facile te quoque potens est ad summa & perfecta provehere; & rursum non extollamur in prosperis, neque in potestate aliqua nos, divitiisque jactemus, neque in viribus corporis, aut pulcritudine gloriemur, in quo est facilis corruptio, crebra mutatio, sed manentem in futurum animi gratiam persequamur. Nam si te lunæ contristat occasus, quæ se semper reparat ac reformat; multo magis contristare te debet, si anima profectu virtutis impleta cùm fuerit, postea per inconstantiam mentis, atque incuriam à suo deflexa proposito studia sua sæpe commutet, quod est insipientiæ & inscientiæ. Unde & Scriptura ait: *Stultus ut luna mutatur.* Et ideo sapiens non cum luna mutatur; sed permanebit cum sole. Unde non luna est particeps stultitiæ; quia non luna mutatur ut stultus, sed stultus ut luna. Denique semen justi sicut luna perfecta in æternum manet, & testis in cælo fidelis. Aliud enim est fungi ministerio, aliud circumferri ingenio, & sensus infirmitate fixam non habere sententiam. Luna pro te laborat, & propter voluntatem Dei subdita est. Vanitati enim creatura subjecta est non sponte, sed propter eum, qui subjecit in spe. Illa ergo non sponte mutatur: tu sponte mutaris. Illa congemiscit & comparturit in sua mutatione: tu non intelligis, & gratularis frequenter. Illa tuam redemtionem frequenter exspectat, ut à communi totius creaturæ servitio liberetur: tu & tuæ redemtioni, & illius libertati affers impedimentum. Tuæ ergo non suæ stultitiæ est, quod dum tu exspectatus, & nec sero converteris, adhuc & illa mutatur.

Eccli. 27. 12.

32. Noli ergo lunam oculo tui corporis æstimare, sed mentis vivacitate. Minuitur luna, ut elementa repleat. Hoc est vere grande mysterium. Donavit hoc ei, qui omnibus donavit gratiam. Exinanivit eam, ut repleat, qui etiam se exinanivit, ut omnes repleret. Exinanivit enim se, ut descenderet nobis: descendit nobis, ut ascenderet omnibus. *Ascendit* enim, inquit, *super omnes cælos, ut impleret omnia.* Itaque qui exinanitus advenerat, de plenitudine sua Apostolos adimplevit. Unde unus ex his dicit: *Nam de plenitudine ejus omnes nos accepimus.* Ergo annuntiavit luna mysterium Christi. Non mediocris in qua signum posuit suum: non mediocris quæ typum dilectæ habet Ecclesiæ, quod significat Propheta dicens: *Orietur in diebus ejus justitia, & abundantia pacis, donec tollatur luna.* Et in Canticis Dominus de sua sponsa ait: *Quænam est hæc prospiciens tamquam diluculum, speciosa sicut luna, electa ut sol?* Et merito speciosa sicut luna Ecclesia, quæ toto mundo refulsit, & tenebras sæculi hujus illuminans dicit: *Nox præcessit, dies autem appropinquavit.* Pulcre ait, *Prospiciens*, quasi suos de superiore prospectans, sicut habes: *Dominus de cælo prospexit super filios hominum.* Prospiciens ergo Ecclesia, sicut luna defectus habet & ortus frequentes: sed defectibus suis crevit, & his meruit ampliari, dum persecutionibus minuitur, & confessorum martyriis coronatur. Hæc est vera luna, quæ de fratris sui luce perpetua lumen sibi immortalitatis & gratiæ mutuatur. Fulget enim Ecclesia non suo, sed Christi lumine; & splendorem sibi arcessit de sole justitiæ, ut dicat: *Vivo autem jam non ego, vivit autem in me Christus.* Beata plane quæ tantum insigne meruisti! Unde te non tuis neomeniis, sed typo Ecclesiæ beatam dixerim. In illis enim servis, in hoc diligeris.

Ephes. 4. 10.
Johan. 1. 16.
Ps. 71. 7.
Cant. 6. 9.
Rom. 13. 12.
Ps. 13. 2.
Galat. 2. 20.

33. Quam ridiculum autem quod te plerumque credunt homines magicis carminibus posse deduci! Aniles istæ fabulæ, ac vulgi opiniones. Quis enim opus Dei tanto ministerio deputatum arbitretur Chaldaicis superstitionibus posse tentari? Lapsus sit ille, qui se transfigurat in angelum lucis, & deductus voluntate propria, non carminum potestate. Sane & in hoc quasi Ecclesiam putaris posse de loco tuo & statione deduci. Multi tentant Ecclesiam: sed sagæ artis ei carmina nocere non possunt. Nihil incantatores valent, ubi Christi canticum quotidie decantatur. Habet incantatorem suum dominum Jesum, per quem magorum incantantium carmina, & serpentum venena evacuavit: & ipsa, sicut serpens exaltatus, devorat colubros Ægyptiorum; ferale licet carmen immurmuret, hebetatur in Christi nomine. Sic & [a] Elymam magum Paulus non solum sagæ artis infirmitate, sed etiam oculorum amissione cæcavit. Sic Petrus Simonem alta cæli magico volatu petentem, dissoluta carminum potestate, dejecit & stravit.

CAPUT IX.

Conclusio quarti diei. Quam vanum sit eum cavere; & unde in eumdem dæmonum ac gentilium offensio derivata.

34. Pulcre, ut arbitror, cessit dies quartus. Quomodo ergo quartum plerique consuevêrunt cavere, & inutile putant hoc numero aliquid ordiri, quo totus nova luce mundus emicuit? An sinistris sol cœpit auspiciis? Et quomodo aliis potest bona signare, qui sibi eligere diem sui nescivit exortus? Aut quomodo signa ejus probant, cujus ortum non probant? Quid etiam de luna dicimus, quæ & quarto die cœpit, & quarta decima diem signat salutis? An displicet numerus, quo celebratur mysterium redemtionis? Ideo dæmones declinandum fore persuadent numerum eum, quo eorum destructa nequitia est. Ideo gentiles nihil adoriendum adserunt; quia sciunt tunc primum artes suas vacare cœpisse, & populos gentiles ad Ecclesiam demigrasse. Lunam certe quartam, si pura fuerit, neque obtusis cornibus, dare reliquis diebus usque ad exactum mensem indicium se-

a. Mſ. Car. *Hymnum.* Ben. *Etymum.* Big. & Gem. *Jeu.* Carn. prima, & Gem secunda manu *Hymeneum.* Corb. unus *Barjen.* Elimas Act. 13. alio nomine vocatur Barjesu, vel juxta aliquos mſſ. Barjeu. At nullibi legimus eum appellatum fuisse Hymnum vel Hymeneum; fit quidem mentio unius Hymenæi. 1 Tim. 1. & 2 Tim. 2. cui hæreseos notam inurit Apostolus. sed illum eumdem ac Elimam fuisse nullus dixerit.

renitatis existimant. Nolunt ergo eisdem exordiis incboare, quibus serenitas incboatur. Sed jam cavendum ne oobis in sermone dies quar- A tus occidat; cadunt enim umbræ majores de montibus, lum[en] minuitur, umbra cumulatur.

LIBER QUINTUS.

DE OPERE QUINTI DIEI.

SERMO VII.

CAPUT I.

Ornatis superioribus duobus elementis, mari propria prærogativa conceditur. Describitur aquarum obedientia, ac mira fæcunditas, qua homo gustatis interdictis abutitur. Demum ostenditur reptilia *non modo serpentes vocitari, sed etiam pisces.*

1. VESTITA diversis terra germinibus virebat omnis, cælum quoque sole & luna, geminis vultus sui luminibus, stellarumque insignitum decore fulgebat. Superat elementum tertium, mare scilicet; ut & C ipsi gratia vivificationis divino proveniret munere. Æthereo enim spiritu omnes terrarum fetus aluntur. Terra quoque semina resolvens, universa vivificat: & maxime tunc primum verbo Dei jussa viridescere, vivificarionis suæ munere pullulabat. Vacabat aqua, & à divinæ operationis feriata beneficio videbatur. Habet adhuc creator quod illi conferat, quo munia terrarum possit æquare: reservabat ei, ut & ipsa proprium sibi & speciale aliquid prærogativæ D collati sibi muneris vindicaret. Vivificavit prius terra, sed ea quæ spirantem animam non habebant. Aqua jubetur ea producere quæ viventis animæ vigorem dignitatemque præferrent, & sensum tuendæ salutis, & fugiendæ mortis accipereot.

Gen. 1. 20. 2. Dixit itaque Deus, *Producant aqua reptilia animarum viventium secundùm genus, & volatilia volantia* [a] *super terram secundùm firmamentum celi.* Venit mandatum & subito aqua jussos fun- E debatur in partus: generare fluvii, vivificare lacus, mare ipsum cœpit diversa reptilium genera parturire, & secundùm genus effundere quodcumque formaverat. Non exigui gurgites, non cœnosæ paludes vacabant, quin omnia datam sibi creandi adsumerent potestatem. Pisces exsiliebânt de flumine, delphines præludebant in fluctibus, conchæ saxis, ostreæ adhærebant profundis, adolescebant echini. Væ mihi; ante F hominem cœpit illecebra, abundantia copiarum, [b] nostræ mater luxuriæ. Ante hominem deliciæ. Prior ergo hominum tentatio, quam natura: sed nihil natura deliquit, alimenta dedit, non vitia præscripsit. Hæc communia dedit, ne tibi aliqua velut propria vindicares. Tibi suos fructus terra producit, tibi scaros & accipenseres, & omnes fetus suos generant aquæ, & his non contentus interdicta tibi alimenta gustasti. Ad invidiam tuam omnia congeruotur, ut prævaricatio tuæ aviditatis oneretur.

B 3. Sed neque quam multæ species & nomina sint, possumus enarrare, quæ omnia momento divinæ præceprionis animata sunt. Simul coibat forma corporis, & operabatur anima, vitalis etiam vigor reliquæ virtutis. Repleta erat terra germinibus, mare impletum animantibus. Ibi insensibilia pullulabant, hîc sensibilia versantur. In terris quoque aqua suas sibi vindicat portiones. Lambunt terram pisces aquarum, & ex ea sibi prædam requirunt. Culices quoque & ranunculi circa genitales strepunt paludes, & ipsæ C audierunt Domini maodatum dicentis: *Producant aqua reptilia animarum viventium.*

4. Scimus reptilia dici genera serpentum, eo quod super terram repant: sed multo magis omne quod natat, reptandi habet vel speciem, vel naturam. Nam etsi in profundum qui se demerserint, aquam videantur [c] findere; tamen cùm supra innatant, repunt toto corpore, quod trahunt super quædam dorsa aquarum. Unde & David ait: *Hoc mare magnum & spatiosum, illic repti-* Ps. 103. 25.
D *lia quorum non est numerus.* Quinetiam cùm pleraque pedes habeant, & ambulandi usum, eo quod sint amphibia, quæ vel in aquis vel in terris vivant, ut sunt phocæ, crocodili, equi fluviales, quos hippopotamos vocant, eo quod bi generentur Nilo in flumine; tamen cùm in alto aquarum sunt, non ambulant, sed natant; nec vestigio utuntur pedis ad incedendum, sed tamquam remo ad reptandum. Siquidem & navis acta remis labitur, & aquas sulcat carina.

E

CAPUT II.

Virtute hujus vocis, producant aquæ reptilia, *multo plura in mari quam in terra esse producta; eamque gratiam aquis additam, ut quæ in terris noxia, in mari innoxia generentur.*

5. PRoducant aqua reptilia, dixit Dominus. Brevis sermo, sed vehemens, & late patens, communem minimis & maximis natu- F ram infudit. Eodem momento producitur balæna, quo rana ejusdem vi operationis nascitur. Non laborat in maximis Deus, non fastidit in minimis. Nec doluit natura parturiens delphinas, sicut non doluit, cùm exiguos murices cochleasque produceret. Adverte ô homo quanto plura in mari quam in terris sint. Numera, si potes, omnia piscium genera vel minutorum, vel etiam maximorum, sepias [c], polypos, lithostracos, carabos, cancros, & in his innumerabilia

a Septem mss. omittunt hæc verba *super terram.* Sed inf. cap. 22 ostendit Ambrosius, cur in sacra Scriptura habeantur.

b Desunt in mss. aliquot hæ voces, *abundantia copiarum, nostra mater luxuria.*

c Mss. quatuor habent, *litos, ostriotas, truttas, carabos.* Carn. *elitostriata.* Germ. *lithostrata.* Cæn. ac Corb. secunda manu sed antiqua, *polypodes, lithos, truttas, carabos.* Forte λειοστράκους, id est, levi testa intectos. Ceterum Basilius carabos & canceros inter ea reponit quæ dicuntur μαλακόστρακα, id est, quæ testis mollibus teguntur: Polypos vero & sepias inter μαλάκια, quorum videlicet caro mollis est ac tenera.

mirabilia sui generis. Quid dicam genera ser- A pentium, dracones, murænas, anguillas? Nec prætermittam scorpios, ranas, testudines, mustellas quoque, & canes maritimos, vitulos marinos, cete immania, delphinas, phocas, leones. Quid attexam etiam merulas, turdos, pavos quoque, quorum etiam colores in avibus videmus expressos, ut nigri merulæ, pavi diverso colore dorsa & colla depicti sint, turdi alvo varii, & cetera quorum sibi terræ species & nomina vindicarunt? Nam prius in mari ista cœ- B perunt diversisque fluminibus. Siquidem aqua prior animarum viventium reptilia divino nutu imperata produxit.

6. Adde hanc gratiam, quod ea quæ timemus in terris amamus in aquis. Etenim noxia in terris in aqua innoxia sunt, atque ipsi angues sine veneno. Leo terribilis in terris, dulcis in fluctibus. Muræna, quam ferunt aliquid habere noxium, esca pretiosior est. Rana horrens in paludibus, decora in aquis, omnibus fere C præstat alimentis. Plura si quis vult cognoscere, à diversis locorum piscatoribus quærat; nemo enim potest omnia comprehendere. Canes sane & in mari cave, quos & in Ecclesia molestos [Phil. 3. 2.] esse & cavendos Apostolus docet dicens: *Cavete canes, cavete malos operarios.* Mustellæ gravis in terris odor, in aquis suavis. Terrena se novite vindictâ fœtoris ulcisci: hæc non minorem habet gratiam capta, quam libera. Neque te inhonoratum nostra prosecutione thymalle di- D mittam, cui à flore nomen inolevit: seu Ticini unda te fluminis, seu amœni Atesis unda nutrierit, flos es. Denique sermo testatior, quod de eo qui gratam redolet suavitatem, dictum facete sit: Aut piscem olet aut florem; ita idem pronuntiatus est piscis odor esse qui floris. Quid specie tua gratius? Quid suavitate jucundius? Quid odore flagrantius? Quod mella flagrant, hoc tu corpore tuo spiras. Quid loquar[a] corvorum, quid etiam luporum teneritudines? Nes- E cit hos lupos agnus timere. Tanta est aquarum gratia, [b] quarum vitulos fugiant & leones, ut his propheticum illum dictum de Ecclesiæ sanc- [Esa. 65. 25.] titate jure conveniat: *Tunc lupi & agni simul pascentur, leo & bos simul paleas manducabunt.* Nec mirum, quandoquidem etiam in Ecclesia aquæ illud operantur, ut prædonum abluta nequitia cum innocentibus compararetur. Quid etiam purpuras memorem, quæ ornant regum convivia, amictus imbuunt? Aquarum est igitur quod in F regibus adoratur: aquarum est species illa quæ fulget. Adde porcos maris etiam Judæis gratos; quia nihil est commune, quod non aqua abluat, & ideo communes eos sicut in terra editos æstimare non possunt.

❧

CAPUT III.

Multiplicem piscibus rationem esse generandi, ac singularem in prolem pietatis sensum. Quanta sit eorum puritas, qua non solum alia bruta, sed etiam homines ipsos superant.

7. IN numeri itaque usus, innumera genera piscium. Alii ova generant, [c] ut varii majores quos troctas vocant, & aquis fovenda committunt. Aqua igitur animat & creat, & adhuc mandati illius primi tamquam legis perpetuæ munus exequitur, blanda quædam mater animantium. Alii vivos fetus edunt de suo corpore, ut mustellæ, & caniculæ, & cete ingentia, delphines, & phocæ, aliaque cetera hujusmodi. Quæ cum ediderint partus, si quid forte insidiarum terrorisque præsenserint circa catulos suos quemquam moliri, quo tueantur eos, vel teneræ ætatis pavorem materno affectu comprimant, aperire ora, & innoxio partus suos dente suspendere, interno quoque recipere corpore, & genitali feruntur alvo abscondere. Quis humanus affectus hanc piscium pietatem possit imitari? Oscula nobis satietati sunt: illis non satis est aperire viscera, natosque recipere ac revocare integros, atque iterum fotu quodam eos sui caloris animare, & spiritu alere, duosque in corpore uno vivere; donec aut securitatem deferant, aut corpore suo objecto natos suos defendant à periculis. Quis hæc videns, etsi possit obtinere, non tantæ piscium pietati cedat? Quis non miretur & stupeat, ut servet natura in piscibus, quod non servat in hominibus. Pleræque ex suspicione novercalibus odiis appetitos suos occiderunt filios: aliæ in fame, ut legimus, partus proprios comederunt. Humanis pignoribus mater sepulcrum facta est: piscium proli parentis est uterus sicut murus, vallo quodam internorum viscerum pignora inoffensa conservat.

8. Diversa igitur piscium genera diversos usus habent, alii ova generant, alii vivos pariunt atque formatos. Et qui ova generant, non nidos texunt ut aves, non diuturni fotus laborem induunt, non cum molestia sui nutriunt. Cecidit ovum, quod aqua gremio quodam naturæ suæ quasi nutrix blanda suscepit, & animal celeri fotu reddidit. Continuo enim tactu parentis animatum ovum cecidit, & piscis exivit.

9. Tum deinde quam pura & inviolata successio! Nullus alteri sed generi suo miscetur, thymallus thymallo, lupus lupo. Scorpæna quoque castitatem immaculati connubii generi suo servat. Itaque habet pudicitiam generis sui, sed venenum generis sui non habet; non enim percutit scorpæna, sed reficit. Nesciunt igitur [d] alienigenarum genera piscium adulterina contagia, sicut sunt ea quæ coeunt asinorum, equarumque inter se genera, quæ magnâ hominum curâ perpetrantur: vel rursus cùm equis asinæ miscetur, quæ sunt vera adulteria naturæ. Nam utique majus est quod in naturæ colluvionem

a. Mss. aliquot, *Quid loquar porcorum* &c.
b. Sic mss. quindecim, & edit. Cost. Alii mss. sequioris notæ, ac edit. Am. Pet. Era. Gill. *quarum vituli figurantur & leones.* Rom. .... *junguntur & leones.*
c. Edit. omnes cum paucis mss. *ut ii quos truttas vocant.* Alii mss. magno numero & auctoritate, *ut varii majores quos tructas vocant.* Est autem hoc discrimen *tructas* seu *truttas* inter & *troctas*, quod hæ in mari vivant, illæ in fluviis.
d. Mss. nonnulli antiquæ manus, *alieni generis socium .... quæ coeunte asinorum .... genere, magna* &c.

committitur, quam quod in personæ injuriam. A Et homo ista procuras interpres adulterii jumentalis; & illud animal pretiosius putas, quod adulterinum, quam quod verum est? Ipse genera aliena confundis, diversaque misces semina, atque ad vetitos coitus plerumque cogis invitos, & hoc industriam vocas? Hoc quia de hominibus facere non potes, ut diversi generis commixtio fetum possit excludere, tollis homini quod natus est, & virum de viro exuis, abscisaque corporis parte, [a] sexum negas, spadonem B efficis; ut quod negavit natura in hominibus, impleret audacia.

CAPUT IV.

Mutuam aquæ ac piscium necessitudinem docere, qualis parentum & filiorum necessitudo esse debeat. Quomodo respirationis usum aqua suppleat in piscibus.

10. Quam bona autem mater sit aqua, etiam C hinc considera. Tu ô homo docuisti abdicationes patrum in filios, separationes, odia, offensas, disce quæ sit parentis & filiorum necessitudo. Vivere pisces sine aqua non queunt, nec à suæ parentis consortio separari, neque à suæ altricis discerni munere: & hoc sit natura quadam, ut separati moriantur illico. Neque enim, ut omnia, hujus aeris vivunt spiramine, quia hauriendi spiritus & respirandi natura his non suppetit; alioquin sub aquis semper non possent D vivere non capientes spiritus infusionem. Quod est nobis spiritus, illis est aqua. Sicut nobis spiritus, ita illis aqua vivendi ministrat substantiam: nos intercluso commeatu spiritus, quia ne brevi quidem spatio possumus expertes esse spiritus vitalis, statim extinguimur: pisces quoque sublati de aqua, sine substantia sui vivi esse non possunt.

11. Et causa manifesta est, quoniam in nobis E pulmo per thoracis laxiora penetralia recipit spiritum; & cùm sit ipse poris plerisque penetrabilis, spiritus infusione interiorem calorem refrigerat. Thorax enim ut suscipit alimenta, ita superflua ciborum & succos salubres sanguinemque discernit. Fit pulmo pervius, unde facilius ad eum potest adspiratio spiritus pervenire. Pisces vero [b] branchias habent, quas nunc plicant & colligunt, nunc explicant atque aperiunt. In hac ergo collectione & apertione dum suscipitur aqua, & transmittitur ac penetrat, F respirationis munus videtur implere. Propria igitur natura est piscium, nec communis cum ceteris; specialis usus, & à ceteris vivendi quædam separata & secreta substantia. Propterea non nutriuntur, neque ut terrena animalia, manus humanæ tactu & delinimento aliquo delectantur; etiamsi servati in vivariis suis vivant.



CAPUT V.

Pisces cur tam bene dentati. Hi sibi invicem in escam cedunt: quod imitantur avari, qui vehementi objurgatione castigantur.

12. Quid autem de densitate dicam dentium? Non enim ut bos aut ovis ex una parte dentes habent: sed utraque pars armata est dentibus; quia in aqua sunt, & si diutius cibum versarent, & non cito transmitterent, aquarum alluvione de dentibus eorum esca posset auferri ac dilui. Ideo densos & acutos habent, ut cito incidant, cito conficiant cibum, facile & sine aliqua mora & dilatione transmittant. Denique non ruminant; solus tamen scarus in his ruminare perhibetur, ut ferunt quibus aut eventus, aut usus fuit, aut studium talia comprehendere.

13. Sane nec ipsi à suis potentiæ evasere violentiam, & avaritiæ potiorum subjecti ubique inferiores sunt. Quo quisque infirmior, eo prædæ magis patet. Et plerique quidem herbis pascuntur ac minutis vermibus. Sunt tamen qui invicem se devorent, & sua carne pascantur. Minor apud illos esca majoris est: rursus ipse major à validiore invaditur, & fit esca alterius prædator alieni. Itaque usu venit, ut cùm ipse alium devoraverit, ab alio devoretur, & in unum ventrem uterque conveniat cum voratore proprio devoratus, fitque simul in uno viscere prædæ vindictæque consortium. Et ipsis sponte forte hæc accrevit injuria, sicut in nobis non ex natura cœpit, sed ex avaritia. Aut quia ad usum hominum dati sunt, in signum quoque facti sunt, ut in his nostrorum morum vitia videremus, & caveremus exempla; ne quis potior inferiorem invaderet daturus in se potentiori exemplum injuriæ. Itaque qui alterum lædit, sibi laqueum parat, in quem ipse incidat.

14. Et tu piscis es, qui viscera invadis aliena, qui demergis infirmum, qui cedentem persequeris usque in profundum. Cave ne dum illum persequeris, incidas ipse in validiorem, & deducat te in alienas insidias, qui tuas vitat, priusque tuam spectet ærumnam, qui te persequente propriam reformidabat. Quid interest inter divitem improbæ cupiditatis ingluvie absorbentem infirmorum patrimonia, & silurum de minorum piscium visceribus alvum repletum? Defunctus est dives, & nihil ei sua spolia profuerunt, immo magis eum rapinarum suarum detestabiliorem fecit infamia. Captus est silurus, & inutilis præda detecta est. Quanti in eo reperiuntur, qui alios devoraverant? Et tu dives habes in sinu tuo alterius prædatorem. Ille habebat facultates pauperis quas invaserat: tu eum opprimens duo patrimonia tuis facultatibus addidisti, & adhuc tanto non satiaris augmento; & dicis quod alios vindicaveris, cùm eadem committas quæ ulcisceris, injusto injustior, & iniquo iniquior, & avaro avarior. Vide ne idem te qui piscem illum finis inveniat: hamum cave, cave retia. Sed præsumis de potentia, quod nemo tibi possit resis-

a. Quinque mss. *sexum necas.*

b. Branchiæ, græce βραγχίαι, partes sunt in piscibus ex utraque parte capitis follium more hiantes.

tere: præsumebat & silurus quod hamum nemo sibi jaceret, nemo retia tenderet, & si incidisset, universa dirumperet; & tamen fuscinam non evasit, aut nexus vinculi validioris incurrit, quibus se non posset exuere. Sine dubio & hominum iniquitas quo graviora commiserit, eo magis scelere suo tura esse non poterit, quin aliquando dissolvat quod pro scelerum pretio constat difficile posse vitari.

CAPUT VI.

Hominem esse piscem: sed piscem alium bonum, alium malum inveniri: bonum vero Petri hamum, ac sinum timere non debere.

Matt. 13. 47.

15. PIscis ergo es ô homo. Audi quia piscis es: *Simile est regnum cœlorum reti misso in mare, quod ex omni genere piscium congregavit. Cùm autem esset impletum, duxerunt id ad littus, & sedentes elegerunt optimos in vasis suis, malos autem foras miserunt. Sic erit in consummatione sæculi. Exibunt Angeli, & separabunt malos de medio justorum, & mittent eos in caminum ignis.* Sunt ergo boni & mali pisces, boni servantur ad pretium, mali statim ardent. Bonum piscem nec retia involvunt, sed elevant; nec hamus internecat atque interficit, sed pretiosi vulneris perfundit sanguine, in cujus oris confessione bonum pretium reperitur, quo tributum apostolicum, & census Christi possit exsolvi. Sic enim scriptum est, dicente Domino: *Reges terræ à quibus accipiunt tributum vel censum? A filiis suis, an ab alienis? Et respondente Petro, ab alienis, ait Dominus: Vade ad mare, & mitte hamum, & eum piscem qui primus ascenderit, tolle, & aperto ore ejus invenies ibi staterem; illum sumens dabis eis pro me & te.*

Matt. 17. 24.

16. Noli igitur ô bone piscis Petri hamum timere: non occidit, sed consecrat. Noli quasi vilem te contemnere, quia vides corpus infirmum: habes in ore tuo quod & pro Petro & pro Christo offeras. Noli timere Petri retia, cui dicit Jesus: *Duc in altum, & laxate retia.* Non enim in sinistram partem mittit, sed in dexteram, sicut jussus à Christo est. Noli timere sinum ejus, quia dictum est ei: *Ex hoc eris homines [a] vivificans.* Ideo misit retia, & complexus est Stephanum, qui de Evangelio primus ascendit habens in ore suo staterem justitiæ. Unde confessione constanti clamavit dicens: *Ecce video cælos apertos, & Filium hominis stantem ad dexteram Dei.* Pro hoc pisce stabat dominus Jesus; sciebat enim esse in ore ejus pretium sui census. Denique glorioso martyrio & Petri judicium, atque doctrinam, & Christi gratiam locuples adsertor implevit.

CAPUT VII.

Per mare Evangelium & Ecclesiam signari, & quid in mari hoc præstare debeat homo piscis. Conjuges ad mutuam morum tolerantiam, caritatem, fidem, exemplo viperæ impelluntur. Cur idem exemplum in utramque partem usurpatum.

17. NEc te moveat quod pro mari Evangelium posui. Evangelium est, in quo Christus ambulavit: Evangelium est, in quo licet titubaverit Petrus, quando negavit; tamen per dexteram Christi [b] fidei munimentum, stationis invenit gratiam: Evangelium est, de quo martyr ascendit: Evangelium est mare, in quo piscantur Apostoli, in quo mittitur rete, quod simile est tegno cælorum: Evangelium est mate, in quo Christi figurantur mysteria: Evangelium est mare, in quo Hebræus evasit, Ægyptius interemtus est: Evangelium est mare, quia sponsa Christi Ecclesia est, & divinæ gratiæ plenitudo, quæ supra maria fundata est, sicut dixit Propheta: *Ipse super maria fundavit eam.* Exsili super undas ô homo, quia piscis es: non te opprimant sæculi istius fluctus: si tempestas est, pete altum & profundum: si serenitas, lude in fluctibus: si procella, cave à scopuloso littore; ne te in rupem furens æstus illidat. Scriptum est enim: *Estote astuti sicut serpentes.*

Ps. 23. 2.

Matt. 10. 16.

18. Et quia de serpentibus astutis propositum exemplum est, simus astuti circa quærenda & servanda conjugia, diligamus tributa nobis consortia. Et si ii qui longinquis fuerant ortus sui tempore regionibus separati inter se conveneriint, & si vir ad peregrina contendent, nulla longinquitas, nulla absentia complacitam minuat caritatem. Eadem lex præsentes absentesque connectit: idem naturæ vinculum inter distantes & consistentes conjugalis caritatis jura constrinxit: eodem jugo benedictionis utriusque colla sociantur, etiam si alter obeat separatarum regionum longa divortia; quia non corporis cervice, sed mentis jugum gratiæ receperunt. Vipera nequissimum genus bestiæ, & super omnia quæ serpentini sunt generis astutior, ubi coeundi cupiditatem assumserit, murænæ maritimæ notam sibi requirit copulam, vel novam præparat; progressaque ad littus, sibilo testificata præsentiam sui, ad conjugalem amplexum illam evocat. Muræna autem invitata non deest, & venenatæ serpenti expetitos usus suæ impertit conjunctionis. Quid sibi vult sermo hujusmodi, nisi ferendos esse mores conjugum; & si absens est, ejus opperiendam præsentiam, sit licet asper, fallax, inconditus, lubricus, temulentus? Quid pejus veneno, quod in conjuge muræna non refugit? Vocata non deest, & serpentis lubricum sedula caritate complectitur. Ille tua mala portat, & levitatis femineæ facilitatem: tu virum tuum non potes ô mulier sustinere? Adam per Evam deceptus est, non Eva per Adam. Quem vocavit ad culpam mulier, justum est ut eum gubernatorem assumat; ne iterum feminea facilitate labatur. Sed horridus & incultus est. Semel placuit. Numquid vir frequenter est eligendus? Comparem suum & bos requirit, & equus diligit; & si mutetur alius, tamen trahere jugum nescit compar alterius, & se non totum putat: tu jugalem repudias tuum, & putas sæpe mutandum; & si uno defuerit die, [c] superducis rivalem, & statim incognita causa quasi cognita pudoris exequeris injuriam. Vipera absentem re-

35 q. 5. c. Adam per Evam.

a. Mss quatuor infimæ notæ, *eris homines capiens.*
b. Ita mss. ac edit. Am. & Pet. Era. vero cum sequentibus, *in quo licet titubaverit Petrus, non tamen negavit, quando* &c. Ibidem mss. aliquot, *fides munimentum stationes invenit*: nonnulli *fide*, vet. edit. *fidei.* Rom. *fide munimentum stationis invenit: Evangelium* &c.

c. Quidam mss. *suspecta rivalem et*, aut cum edit. nonnullis, *suspicatis rivalem, & statim incognita causa, quasi cognitam*, aut cum aliis edit. *& statim incognitam, quasi cognitam* &c. Sed mss. duodecim probatissimi cum edit. Pet. & Gill. legunt ut nos in textu.

quirit, absentem vocat, & blando proclamat A sibilo; atque ubi adventare comparem senserit, venenum evomit reverentiam marito deferens, verecundata nuptialem gratiam: tu mulier advenientem de longinquo maritum contumeliis repellis. Vipera mare prospectat, explorat iter conjugis: tu injuriis viam viro obstruis: tu litium moves venenum, non rejicis: tu conjugalis amplexus tempore dirum virus exæstuas; nec erubescis nuptias, nec revereris maritum.

19. Sed etiam tu vir, possumus enim etiam sic B accipere, depone tumorem cordis, asperitatem morum, cùm tibi sedula uxor occurrit: propelle indignationem, cùm blanda conjux ad caritatem provocat. Non es dominus, sed maritus: non ancillam sortitus es, sed uxorem. Gubernatorem te Deus voluit esse sexus inferioris, non præpotentem. Redde studio vicem, redde amori gratiam. Vipera venenum suum fundit: tu non potes duritiam mentis deponere? Sed habes naturalem rigorem: debes temperare eum contem- C platione conjugii, & [a] reverentia conjunctionis deponere animi feritatem. Potest & sic. Nolite quærere viri alienum thorum, nolite insidiari alienæ copulæ. Grave est adulterium, & naturæ injuria. Duos primum Deus fecit, Adam & Evam, hoc est, virum & uxorem; & uxorem de viro, hoc est, de costa Adam; & jussit ambos esse in uno corpore, & in uno spiritu vivere. Quid unum separas corpus, unum dividis spiritum? Naturæ adulterium est. Hoc docet murænæ & D viperæ non jure generis, sed ardore libidinis expetitus amplexus. Discite ô viri, qui alienam [b] permolere quærit uxorem, cujus serpentis sibi adsciscere cupiat contubernium, cui etiam comparandus ipse serpenti sit. Festinat ad viperam, quæ se in gremium viri non directo tramite veritatis, sed lubrico devii amoris infundit. Festinat ad eam quæ venenum suum resumit, ut vipera quæ fertur peracto conjunctionis munere venenum quod evomuerat, rursus haurire; adulte- E
Prov. 23. 32. ra enim vipera est. Unde & Salomon ait quod is qui fuerit temulentus, cùm per vinum libido fervere consueverit, tamquam à colubri ictu extenditur, & tamquam à cornuta diffunditur illi venenum. Et ut scias quod de adultera dixit, ad-
Ibid. 33. jecit: *Oculi tui cùm viderint alienam, os tuum loquitur perversa.*

20. Nec quisquam velut contraria posuisse nos credat, ut & ad bonum & ad malum viperæ hujus exemplo uteremur; cùm ad institutionem F utrumque proficiat, si erubescamus aut fidem non exhibere dilecto, cui exhibet serpens; aut relinquentes sancta conjugia, lubrica & nocitura salutaribus præferamus, quod facit qui cum serpente miscetur.

CAPUT VIII.

De astutia polypi, & cancri, quibus fraudulenti homines adumbrantur; cum exhortatione ad fugiendam cupiditatem.

21. Et quia de astutia cœpimus sermonem subtexere, qua unusquisque fratrem suum circumvenire & decipere nititur, & in novas se fraudes componere, ut quem vi obtinere non potest, circumscribat dolo, & fuco quodam artis obducat: fraudulentum illud polypi ingenium non præteribo, qui vadoso in littore petram nactus, affigitur ei, atque ejus nebuloso ingenio colorem subit, & simili specie terga obductus plurimos piscium sine ulla suspicione fraudis allapsos, dum nota non præcavent, & saxum opinantur, cassibus furtivæ artis includit, & sinu quodam suæ carnis intercipit. Sic spontanea venit præda, & talibus capitur argumentis, qualia sunt eorum qui ingenium suum sæpe commutant, & diversas nocendi artes movent; ut singulorum mentes sensusque pertentent, cum continentibus positi continentiam prædicantes, in cœtu intemperantium tamquam devii ab studio castitatis, & demersi intemperantiæ volutabris; ut qui eos audiunt aut vident, incauta facilitate se credant, eoque citius labuntur, dum declinare non norunt, nec cavere quod noceat, cùm gravior sit & magis noxia improbitas benignitatis obumbrata velamine. Et ideo cavendi sunt qui crines suæ fraudis, & brachia longe lateque dispergunt, vel speciem induunt multiformem. Et isti enim polypi sunt nexus plurimos habentes, & callidorum ingeniorum vestigia, quibus irretire possint quidquid in scopulos suæ fraudis inciderit.

22. Cancer quoque quas cibi gratia præstigias instruit: Namque & ipse ostreo delectatur, & carnis ejus epulum sibi quærit. Sed quia ut appetens cibi, ita prospiciens est periculi: quoniam cum difficilis est venatio, tum periculosa: difficilis, quia testis validioribus esca interior includitur; nam velut moris quibusdam mollitiem carnis præcepti imperialis interpres natura munivit, quam medio testarum quodam sinu concavo nutrit ac fovet, & quasi in quadam valle diffundit; & ideo cassa omnia tentamenta sunt cancri, quia aperire clausum ostreum nulla vi potest: & periculosum est si * chelam ejus includat, ad argumenta confugit, & insidias nova fraude molitur. Itaque quia omnia genera delectatione mulcentur, explorat si quando ostreum remotis in locis ab omni vento contra solis radios * diptychum illud suum aperiat, & reseret claustra testarum; ut libero aere visceris sui voluptatem quamdam capiat: & tunc clanculo calculum immittens, impedit conclusionem ostrei, ac sic aperta claustra reperiens, tuto inserit chelas, visceraque interna depascitur.

a. Edit omnes cum mss aliquot, *reverentia conjunctionis. Potest & sic.* Mss novem in lectionem nostram consentiunt, nisi quod plures habent *deponat*, vel *deponet*. Dion. *depone*, melius Cæn. *deponere*. Omittitur etiam in nonnullis, *Potest & sic*: verum necessaria transitio est.

b. Aliquot mss. *permovere*, unus *pramollire*. Melius alii, & edit. *permolere*. Est enim vox metaphorica, cujus usus est in obscænis. Horat. l. 2. sat. 2.

*. *Chela*, in cancris quasi forcipes sunt, aut quidam digiti quibus obvia arripiunt.

*. *Diptychum* vocat utrumque latus testæ ostreorum, quod more libri claudatur atque aperiatur. A particula *dis* & verbo *πτύσσειν*, id est, plicare.

23. Sunt ergo homines, qui caneri usu in alie- A næ usum circumscriptionis irrepant, & infirmitatem propriæ virtutis astu quodam suffulciant, fratri dolum nectant, & alterius pascantur ærumna. Tu autem propriis esto contentus, & aliena te damna non pascant. Bonus cibus est simplicitas innocentiæ. Sua bona habens insidiari nescit alienis, nec avaritiæ facibus inardescit, cui lucrum omne ad virtutem dispendium est, ad cupiditatem incendium. Et ideo beata est, si bona sua noverit, cum veritate paupertas, & omnibus B præferenda thesauris; quia melius est exiguum datum cum Dei timore, quam thesauri magni sine timore. Quantum est enim quod hominem alat? Aut si quæris quod etiam aliis abundet ad gratiam; id quoque non multum est. Melior enim est hospitalitas in oleribus cum gratia, quam vitulorum pinguium præparatio cum discordia. Utamur ergo ingenio ad quærendam gratiam, & salutem tuendam, non ad alienam circumscribendam innocentiam. Licet nobis uti C exemplis maritimis ad profectum nostræ salutis, non ad alienæ periculum.

CAPUT IX.

De præscientia echini futuram tempestatem nuntiantis. Eum accepisse hoc donum à Deo, cujus indulgentia in omnia creata prædicatur.

24. ECHINUS animal exiguum, vile ac despicabile, maritimum loquor, plerumque D index futuræ tempestatis, aut tranquillitatis adnuntius solet esse navigantibus. Denique cùm procellam ventorum præsenserit, calculum validum arripit, eumque velut saburram vehit, & tamquam anchoram trahit, ne excutiatur fluctibus. Itaque non suis se librat viribus, [a] sed alienæ stabilitatis regitur pondere. Quo indicio nautæ velut signum futuræ perturbationis capessunt, & sibi præcavent, ne eos imparatos turbo improvisus inveniat. Qui mathematicus, qui as- E trologus, quive Chaldæus sic potest siderum cursus, hos cæli motus & signa comprehendere? Quo ingenio ista collegit? Quo doctore percepit? Quis ei fuit tanti interpres augurii? Sæpe homines confusionem aeris vident, & sæpe falluntur, quod plerumque eam sine tempestate discutiat. Echinus non fallitur, echinum sua nequaquam signa prætereunt.

25. Unde exiguo animali tanta scientia, ut futura prænuntiet? Quo magis in eo nihil est, quo F tantam possit habere prudentiam, crede quod per indulgentiam Domini rerum omnium id quoque præscientiæ hujus munus acceperit. Etenim si fœnum Deus sic vestit, ut miremur; si pascit volatilia; si paravit corvo escam, pulli enim ejus ad Dominum clamant; si mulieribus dedit texturæ sapientiam; si araneam, quæ tam subtiliter ac docte laxos casses suspendit in foribus, sapientiæ non reliquit immunem; si ipse virtutem equo dedit, & solvit de cervice ejus formidinem, ut exsultet in campo, & occurrens regibus irrideat, A odoretur bellum eminus, excitetur sono tubæ; si hæc irrationabilia pleraque, & alia insensibilia, ut fœnum & lilia, replevit suæ dispositione sapientiæ, quid dubitamus, quod etiam in echinum contulerit hujus gratiam præscientiæ? Nihil enim inexploratum, nihil dissimulatum reliquit. Omnia videt, qui pascit omnia: omnia replet sapientia, qui omnia in sapientia fecit, ut *Psal. 103. 24.* scriptum est. Et ideo si echinum visitationis suæ exsortem non prætermisit, si eum considerat, & B futurorum informat indiciis, tua non considerat? Immo vero considerat, sicut testatur ejus divina Sapientia dicens: Si respicit volatilia, si pascit *Matth. 6. 26.* illa, nonne vos pluris estis illis? Si fœnum agri quod hodie est, & cras in ignem mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicæ fidei?

CAPUT X.

Cuique piscium generi præscripta esse sua domicilia, unde humana levitas, ac luxuria condemnantur: tamen quosdam pisces ad sobolem loca mutare; C *cujus rei ratio expenditur, & hominis reprehenditur incontinentia. Item de specialibus aliquorum piscium virtutibus.*

26. AN vero sine quadam dote naturæ munere piscibus etiam illam putamus gratiam, quod unumquodque genus piscium præscripta sibi domicilia habet, quæ sui generis nullus excedat, non incurset alienus? Quis geo- D metra his divisit habitacula nullis rumpenda temporibus? Sed geometram audivimus, thalassometram numquam audivimus; & tamen pisces mensuram suam norunt, non muris urbium portisque præscriptam, non ædificiis domorum, non agrorum finibus limitatam, sed mensuram ejus quod oporteat, ut tantum satis sit unicuique, quantum ad usum abundet, non quantum aviditas quædam immoderata sibi vindicet. Lex quædam naturæ est tantum quærere, [b] quan- E tum sufficiat ad victum, & alimentorum modo sortem censere patrimonii. Hoc genus piscium in illo sinu maris alitur & gignitur, illud in alio. Denique non reperies confusa genera piscium; sed quod hîc abundat, alibi deest. Et iterum ille sinus maris cephalos alit, lupos ille: ille saxatiles, locustas alius. Non est libera vagandi potestas; nec tamen aut interclusa montibus copia, aut fluviis interlabentibus transitus impeditur, sed usus naturæ impressus tamquam pa- F triæ finibus unumquemque se se tenere, & ultra incolas [c] prodire suspectum.

27. At nobis longe alia sententia est, mutare exsilio domos, incolarum fastidio teneri, advenarum captare gratiam, transferre terminos perpetuos, quos posuerunt patres nostri, agrum ad agrum jungere, domum ad domum. Deficit terra hominibus, sternuntur & maria. Rursus pro singulorum libidine inciditur terra, mare infunditur, ut insulas faciant, ut possideant freta: spatia maris sibi vindicant jure mancipii, piscium que jura sicut vernaculorum conditione

a. Ita mss. Corb. vetus, Th. ac Reg. Alii aliquot, *alieno stabilitatum regitur pondere.* Carn. *aliena stabilitate regitur & pondere.* Reliqui & edit. *alieno stabilit & regit pondere.*
b. Mss. Vat. & Carn. *quantum efficiat ad victum.* Dion. *quantum sufficiat ad victum & alimentum, & hac tantummodo sorte censere patrimonii.*
c. Quidam mss. & edit. Rom. *prodire facit suspectum.* Alii majori numero & antiquitate cum edit. vet. omittunt *facit.* Non male; potest enim subintelligi substantivum, *est*, post voces, *impressus . . .* & *suspectum.*

sibi servitii subjecta commemorant. Iste, inquit, A sinus maris meus, ille alterius. Dividunt elementa sibi potentes. His ostreæ in fluctibus nutriuntur: his in vivario piscis includitur. Luxuriæ nec mare sufficit, nisi apothecas habeant ostrearum. Itaque ætates earum numerant, & piscium receptacula instruunt; ne convivia diviris mare non possit implere. Nam vicini nomen quibus audiunt auribus? Quibus oculis intuentur possessiones eorum? Quemadmodum dies noctesque excogitant, ut aliquid proximi auferant? B *Numquid soli habitabitis super terram*, clamat Propheta? Cognoscit hæc Dominus, & vindictæ reservat.

Esai. 5. 9.

28. Quantum aliena à piscibus aviditatis rapina? Illi naturalia captant secreta, & ultra terminos orbis terrarum mare norunt, quod nullæ interpolant insulæ, nec terra aliqua interjacet, vel ulterius ulla sit posita. Illic igitur ubi diffusum late mare omnem spectandi usum, utilitatis gratia navigandi intercludat audaciam, C condere se feruntur cete, illa immensa genera piscium, æqualia montibus corpora, ut tradiderunt nobis, qui videre potuerunt: illic quietum ævum exigunt [a] discreta ab insulis, & ab omnibus maritimarum urbium contagiis separata habent suas regiones & habitacula distributa. Manent in his inoffenso vicinorum limite, nec vago transitu mutationes quærunt locorum: sed tamquam patrium solum diligunt, & in his immorari dulce arbitrantur. Quæ ideo D elegerunt, ut solitariam vitam remota possint arbitrorum interpellatione transigere.

29. Sunt tamen aliqua genera piscium, qui non ingenii facilitate loca mutent, sed fovendi partus necessitate; quem opportuno atque legitimo procurantes tempore, ex plurimis locis, ac diverso sinu maris innumeri velut communi consilio convenientes conjuncto agmine aquilonis flatus petunt, & ad illud Septemtrionalium mare partium quadam naturæ lege con- E tendunt. Dicas, si ascendentes videas, * rheuma quoddam esse, ita proruunt, fluctusque interfecant, per Propontidem in Euxinum pontum violento impetu profluentes. Quis piscibus hæc annuntiat loca, præcepit tempora? Quis tribuit dispositionem viandi, comitandi ordinem, metas & tempora revertendi? Homines suum imperatorem habent, cujus exspectatur imperium, procedit tessera, proponuntur edicta provincialibus ut conveniant, tribunis mili- F tum litteræ diriguntur, dies statuitur; & plerique ad dies statutos occurrere non queunt. Quis imperator piscibus præceptum dedit? Quis doctor hanc tribuit disciplinam? Qui metatores itinera disponunt? Qui duces iter dirigunt, ut nullius desit occursus? Sed agnosco quis ille sit imperator, qui ordinatione divina sensibus universorum suum infundat imperium, qui tacitus mutis animantibus naturalis disciplinæ ordinem tribuat; nec solum magna penetret, sed etiam per minima quæque se fundat. Divinæ legi piscis obsequitur, & bomines contradicunt? Piscis solemniter obaudit mandata cælestia, & homines irrita faciunt Dei præcepta? An contemtibilis tibi videtur, quia mutus est, rationisque expers? Sed vide ne tu tibi magis incipias esse contemtui, si irrationabili irrationabilior deprehendaris. Quid autem rationabilius hoc piscium transitu, cujus rationem quidem verbis non explicant, sed factis loquuntur? Pergunt enim æstatis tempore ad fretum Ponti, eo quod reliquo maris sinu hic sinus dulcior sit. Non enim tamdiu sol ei freto, quamdiu ceteris immoratur, eaque fit causa ut non omnem aquam exhauriat, quæ dulcis atque potabilis est. Quis autem ignoret quod etiam ea quæ maritima sunt, aquis plerumque dulcibus delectentur? Denique dum flumina sequuntur, & ad superiora ascendunt, frequenter alieni pisces generis capiuntur in fluviis. Cùm hæc igitur causa Pontum illis faciat gratiorem, vel quod æstus temperet solemnis illic flatus aquilonis, tum opportuniorem ceteris judicant, in quo generare, & partus possint proprios enutrire, quod teneri fetus laborem alienæ regionis ferre vix possint, quos illic fovet aëris blanda clementia. Itaque peracto munere omnes simul eo quo venerant agmine revertuntur.

30. Quænam ista sit ratio consideremus. Objectus est Ponti sinus boreæ ceterorumque ventorum violentissimis flatibus; unde gravis illic procella furit, & tempestates moventur, ita ut de profundo arena vertatur: cujus rei fluctus arenosus indicio est, qui ventorum motu insurgens altius, tum pondere gravior, haud dubie non solum navigantibus, sed etiam maritimis ipsis animantibus intolerabilis habetur. Accedit illud, quod plurima & maxima Ponto flumina misceantur, cùm hyberno tempore sinus ipse frigidior torrentium rigescat allapsu; propterea pisces tamquam arbitri fluentorum, æstate illic adspirantis auræ clementiam captare consueverunt: cujus amœnitate perfuncti rursus hyemis aspera declinare contendunt; & Septemtrionalis plagæ sæva fugientes, in reliquos se sinus conferunt, in quibus aut ventorum mollior sit placiditas, aut solis soleat vernare temperies. Novit igitur piscis pariendi tempus, quod pro magno mysterio dixit Salomon in Sapientia: novit tempus eundi atque redeundi: novit tempus perfunctionis & jactationis, & novit ut non queat falli, quia non rationis æstimatione, & disputationis argumento utitur, sed inspiratione naturæ, quæ vera est magistra pietatis. Denique omnes animantes præscripta habent pariendi tempora, homo solus indiscreta atque confusa. Reliqua genera clementiam temporis quærunt, mulieres solæ partus suos inclementer effundunt. Vaga enim & intemperans libido generandi vagam pariendi ætatem exhibet. Pisces tanta maria transmittunt, ut utilitatem aliquam generi suo quærant. Nos quoque diffusa æquora transfretamus: sed quanto honestius, quod successionis amore, quam quod pecuniæ aviditate suscipitur? Denique illis ad pietatem, nobis ad quæstum transmissio deputatur. Illi sobolem referunt omnibus mercibus cariorem: nos

Eccles. 3. 1. & seq.

a. Ms. Dion. *discretas ab insulis, & ab omnium maritimarum urbium contagiis separatas habent suas regiones.* Cæn. *remotas illic habent suas regiones* &c.

*. Basil. ῥεῦμα, id est, æstus ac torrens.

mercem longe imparem ad periculi vicem misera lucri cupidine reportamus. Itaque illi patriam repetunt: nos derelinquimus. Illis nando incrementum generis acquiritur; nobis minuitur navigando.

31. Quis igitur neget divinitus illis infusum ingenium esse hujusmodi atque virtutem? Cùm videat istos in Aquilonem tam solemnem obeundæ fœcunditatis peregrinationem vivaci ingenio componere; alios in exiguo corpore tantum validitatis adsumere, ut maximas navium plenis currentes velis in mediis fluctibus sistant: sicut brevis pisciculus echeneis tanta facilitate memoratur navem ingentem sistere; ut quasi radicatam mari hærere videas, nec moveri. Aliquamdiu enim immobilem servat. Ac & huic putas sine creatoris munere tantum potuisse suppetere virtutis? Quid gladios loquar aut serras aut canes maritimos aut balenas aut zygænas? Quid etiam turturis centrum, & hoc mortuæ? a Sicut enim viperæ os si quis calcaverit recens dumtaxat, gravius quam venenum nocere perhibetur, & immedicabile vulnus serpere: ita etiam turtur aculeo suo mortua amplius quam viva periculi afferre memoratur. Lepusculus quoque timidum animal in terris, in mari formidabile, citam & quæ non facile possit auferri, corruptelam invehit. Voluit enim te creator nec in mari satis ab insidiantibus esse securum; ut propter pauca quæ noceant, quasi in excubiis positus, armis fidei semper & scuto devotionis accinctus, à Domino tuo debeas salutis sperare præsidium.

CAPUT XI.

De piscibus Atlantici maris: item de sale, corallio & aliis quibusdam. Ob ea sed maxime ob navigationem mare terris præstare: post quæ paucis de Iona ac Petro memoratis, sermo clauditur.

32. Veniamus ad Atlanticum mare. Quam ingentia illic & infinitæ magnitudinis cete! Quæ si quando supernatant fluctibus, ambulare insulas putes, montes altissimos summis ad cælum verticibus eminere. Quæ non * in acta, nec in littoribus, sed in Atlantici maris profundo feruntur videri, ut eorum conspectu nautæ à navigandi in illis locis præsumtione revocentur, nec secreta elementorum adire sine supremo terrore mortis usurpent.

33. Sed jam adsurgamus ipsi de profundo maris, & aliquantulum sermo noster emergat, atque ad superiora se subrigat: spectemus ea quæ usitata multis, & plena sint gratiæ, quomodo aqua in salis vertatur soliditatem, ut ferro sæpe cædatur; quod de Britannicis salibus nihil mirum, qui in speciem marmoris validi, ejusdem metalli niveo candore resplendent, salubres corporis b cibo, & potui nimis grati. Quomodo etiam non indecorus lapis corallium in mari herba sit, si in aerem transferatur, in lapidis firmitatem solidetur. Unde etiam ostreis pretiosissimam margaritam natura infixerit, quomodo eam maris aqua in tam molli carne solidaverit. Quæ difficile apud reges inveniuntur, ea in littoribus quasi vilia jacent vulgo, & in saxis asperis & cautibus colliguntur. Aureum etiam vellus aqua nutrit, & lanam in memorati speciem metalli gignunt littora cujus, colorem nullus adhuc eorum qui fucis diversis obducont vellera, imitari potuit; adeo naturæ maritimæ gratiam humana implere nescit industria! Scimus qua sollicitudine vellera ovium etiam minus pretiosa curentur: sicut licet optima, nequaquam tamen his fucus innascitur. Hinc naturalis color est, quem nullus adhuc fucus æquavit; c hoc quoque piscis est vellus. Sed & ipsi murices qui insigne dant regium, sunt maritimi.

34. Et quæ pratorum gratia, vel hortorum amœnitas potest cærulei maris æquiparare picturam? Aurum licet in pratis flores refulgeant, auri quoque fulgorem in mari lana resplendet: & illi cito marcescunt, ista diu duratura servatur. Lilia in hortis eminus nitent, vela in navibus: hîc odor, illic ventus adspirat. Quæ utilitas in folio? In navibus quanta commercia? Lilia suavitatem narium, vela hominum salutem invehunt. Adde pisces salientes, & delphinas ludentes: adde rauco sonantes fluctus murmure: adjice currentes naves ad littora, vel de littoribus exeuntes. Et cùm è carceribus mittuntur quadrigæ, quanto studio spectantium & amore certatur? Equus tamen in vanum currit, non in vanum navigia. Ille in vanum, quia vacuus: ista ad utilitatem, quasi plena frumenti. Quid iis gratius, quæ non verbere aguntur, sed ventorum spiramine: ubi nemo refragatur, sed omnes fautores sunt: ubi nemo vincitur quicumque pervenerit, sed omnes puppes quæ pervectæ fuerint, coronantur: ubi palma merces salutis, victoria pretium regressionis est. Quantum enim distat inter directos cursus ac reflexos? Isti perpetuantur, hi resolvuntur. Adjunge remigiis contexta littora, quibus vexillum exeundi aura de cælo est. Itaque aurigæ plausum inanem referunt: hi solvunt vota servati.

35. Quid de Jona dignum loquar, quem cetus excepit ad vitam, reddidit ad prophetandi gratiam? Emendavit aqua, quem terrena deflexerant: psallebat in utero ceti, qui merebat in terris. Et ut utriusque redemtio non præteriretur elementi, terrarum salus in mari ante præcessit, quia signum Filii hominis signum Jonæ. Sicut iste in utero ceti, sic Jesus in corde terræ. In utroque remedium, majus tamen in mari pietatis exemplum; quoniam exceperunt pisces, quem homines refutarunt, & quem homines crucifixerunt, pisces servarunt. Petrus quoque in mari titubat, sed non labitur: & confessus in fluctibus, tamen negavit in terris. Itaque illic quasi devotus manu apprehenditur: hîc quasi oblitus adspectu censorio convenitur. Sed jam rogemus Dominum, ut sermo noster quasi Jonas ejiciatur in terram, ne diutius in salo fluctuet. Et bene jam exivit cucurbita, quæ obumbret nos à malis nostris: sed & ipsa procedente sole arefacta admonet requiescendum, ne in

a Mss. Ben. Carn. ac Germ. *Sicut enim viperam si quis calcaverit venes dumtaxat, gravius quam venenum nocere fertur.*
* *Acta alta*, græce ἀκτή, littus secretum, & amœnum.

b. Mss. Ben. & Germ *salubres corpori*. Carn. *corporibus* &c
c. Sic omnes mss ac vet. edit Rom vero, *piscis est vellus*. Ex eo scilicet Basil. [Greek]

terra æstuare incipiamus ingenio,& nobis etiam A verba deficiant. Certe plus nobis quam Ninivitis data est in aquis remissio peccatorum.

SERMO VIII.

CAPUT XII.

Fingit sibi è memoria aves evolasse, ad quas orationem eleganter revocat. Auditores sibi attentionem præbituros dicit, se autem illis brevitatem. Denique variarum avium suavitatem exoptat.

a 36. ET a cùm paululum conticuisset, iterum B sermonem adorsus ait: Fugerat nos, fratres dilectissimi, necessaria de natura avium disputatio, & sermo hujusmodi nobis cum ipsis avibus evolaverat. Fit enim natura quadam, ut hi qui aliquid intuentur, vel dicendo exprimere volunt, eorum qualitatem quæ vel intuentur vel loquuntur, adsumant; ut cum pigrioribus immoremur,& cum velocibus celeri rapiamur adspectu, stylo quoque aut tardiore utamur aut rapido. Itaque cùm caveo ne mari demersa prætereant, C & aquis operta me lateant, effugit omne volatile, quia dum inclinatus imos aquarum gurgites scrutor, aerios non respexi volatus; nec umbra saltem pennæ me præpetis reclinavit, quæ in aquis relucere potuit. Verùm ubi omne negotium expeditum putavi,& absolutum me credidi, & diem quintum consummatum arbitratus sum; venit in mentem avium natura, quæ cùm eunt cubitum, quasi peracto lætæ munere æthera cantu mulcere consuerunt: quod velut solem- D niter surgente & occidente die instaurare consuerunt; ut decursi vel adoriendi nocturni juxta ac diurni temporis laudes suo referant creatori. Magnum igitur incentivum excitandæ nobis devotionis amiseram. Quis enim sensum hominis gerens non erubescat sine psalmorum celebritate diem claudere, cùm etiam minutissimæ aves solemni devotione & dulci carmine ortus dierum ac noctium prosequantur.

37. Redeat igitur nobis volaticus sermo, qui E pene fuerat elapsus ex oculis, & aquilæ modo alta petens volatus suos obduxerat nubibus; nisi quia oculos abluti aqua dum de gurgite levamus ad cælum, speculati vacuum aeris volatibus ferri, ad necessitatem styli putavimus esse revocandum. Eritis vos judices, qui estis aucupes verbi, utrum consultius evolasset, an utiliter in vestra rena sit relapsus. Nec vereor ne fastidium nobis obrepat in volatibus requirendis, quod non obrepsit in gurgitibus perscrutandis; F aut aliquis nobis in disputatione obdormiat, cùm possit avium cantibus excitari. Sed profecto qui inter mutos pisces vigilaverit, non dubito quod inter canoras aves somnum sentire non possit, cùm tali ad vigilandum gratia provocetur. Neque vero vile putetur, quod potuit præteriri, cùm sit tertia pars in animantibus creaturæ. Tria enim genera animantium esse non dubium est, terrenum, volatile, aquatile. Denique sic

b scriptum est: b *Producant aquæ reptilia animarum viventium secundùm genus, & volatilia volantia super terram secus firmamentum cæli secundùm genus.*

38. Revocamur ad superiora sicut obliviosi viatores, qui cum inconsulto præterierint, in sua revertentes vestigia incuriæ suæ c mulctam re- c petito itineris labore suscipiunt. Est tamen etiam bonus viator, qui dispendium regressionis reliqui itineris compendiosa celeritate compenset, ut mihi faciendum arbitror; maxime cùm de avibus sermo sit, quæ solent oculos hominum volatu properatiore perstringere. Quid enim convenit iis immorari, in quibus celeritas placere consuevit? Avius igitur atque insuetatus in tali genere scriptionis sermo noster canoris avibus resonet atque resultet.

39. Sed unde mihi cygnea carmina, quæ etiam sub gravi mortis imminentis terrore delectant? Unde mihi illos naturales modulos cantilenæ, quibus etiam paludes sonoræ cantus edunt dulcissimi suavitatem? Unde mihi vocem psittaci, dulcedinemque merularum? Utinam saltem luscinia canat, quæ dormientem de somno excitet! Ea enim avis signare solet diei surgentis exorrum, & effusiorem diluculo deferre lætitiam. Tamen si illorum suavitas deest, sunt gementes turtures, & raucæ columbæ, tum etiam cornix plena voce pluviam vocat. Unde rurale aviarium sermone quo possumus, scientia quam nos rusticani docuerunt, persequamur.

CAPUT XIII.

Exorsurus à volucribus aquaticis primum de halcyone disserit, & quanta sit divina benignitas in eam avem exponens, nos ad exspectandam à Deo opem hortatur. De avibus imbrium aut ventorum præsagis; deque fida anserum custodia.

40. ET quoniam de aquatilibus reptilibus diximus, arduum est ut subito ad aves cæli sermo noster ascendat. Et ideo de iis avibus prius dicamus, quæ circa aquas maris fluminumque versantur, cum quibus possumus emergere. Itaque ab halcyone sermonem adoriamur. Ea est avis maritima, quæ in littoribus fetus suos edere solet, ita ut in arenis ova deponat medio fere hyemis. Nam id temporis fovendis habet deputatum partubus, quando maxime insurgit mare, littoribusque vehementior fluctus illiditur, quo magis repentinæ placiditatis solemnitate avis hujus eluceret gratia. Namque ubi undosum fuerit mare, positis ovis subito mitescit, & omnes cadunt ventorum procellæ, flatusque aurarum quiescunt, ac placidum ventis stat mare, donec ova foveat halcyone sua. Septem autem dies fotus sunt, quibus decursis, educit pullos, fetusque absolvit: illico alios quoque septem dies adjungit, quibus enutriat partus suos, donec incipiant adolescere. Nec mireris tam exiguum nutriendi tempus, cùm absolutio fetuum tam paucorum dierum sit. Tantam autem gratiam minuscula avis divinitus indultam habet, ut hos quatuordecim dies nautici præsumtæ serenitatis

observent,

a. Omnes edit. *& cum paululum conticuissem....aio.* Omnes mss. *conticuisset....ait.* Utraque lectio probari potest: prima, quod Ambrosius epist. ad Orunt. hoc opus scripsisse se testificatur: altera, quod verba non Ambrosii sed notarii esse contendunt alii, qui quorum opinio mss. consensu stabilitur.

b. Mss. undecim melioris notæ, *educant*. Supra tamen c. 1. & 2. sicut & infra. c. seq. constanter legas, *producant*.

c. Mss. quinque, *multum repetiti itineris* (duo, *repetito itinere*) *laborem*. Tres, *multam repetitum itineris laborem*. Unus denique, *multa repetiti itineris dispendia*.

observent, quos & halcyonidas vocant, quibus A nullos motus procellosæ tempestatis horrescant.

Luc. 12. 7. 41. *Nonne vos passeribus pluris estis?* Dominus ait. Si igitur avis minusculæ contemplatione & insurgit mare, & repente comprimitur, atque aspera hyemis inter graves procellas tempestatesque ventorum detergit cæli nubila, fluctusque componit elementis omnibus subito infusa tranquillitas; quantum præsumere debeas ô homo ad imaginem Dei factus, agnoscis; si tamen aviculæ istius fidem studio devotionis imiteris. Illa B tempestates videns insurgere, fævire ventos, inter hyberni sæva non revocatur, neque reflectitur, sed impellitur. Denique in littore sua ova constituit, ubi ea relabente fluctu madida adhuc arena suscipiat: nec insurgentes fluctus quos immurmurare atque allabi videt, reformidat.

42. Et ne putes quod ovorum videatur habere contemptum; continuo ubi deposuerit ova, nidificat, & suo partus corpore fovet, nec saluti propriæ alluvione littoris pertimescit: sed secu- C ra de Dei gratia, ventis se committit & fluctibus. Parum est hoc. Adjungit totidem alios ad nutriendum dies: nec interpellari tot diebus infidi maris tranquillitatem veretur, tentatque meritum suum naturæ jam solemnitate fundatum. Illa teneros fetus non latibulis aliquibus abscondit aut tectis, nec includit cavernis, sed nudo & rigenti committit solo; nec defendit à frigore, sed divino fotu, quo magis cetera despiciat, tutiores fore existimat. Quis nostrum D parvulos suos non vestimentis tegat, tectisque abscondat? Quis non claudat eos septis cubiculorum? Quis non ita diligenter undique fenestras obstruat, ne qua possit aura vel leviter penetrare? Merito quos tam sollicite induimus ac fovemus, exuimus eos clementiæ cælestis involucro: halcyone vero quos nudos projicit, eos divino vestit indumento.

43. Nec vos prætereo mergi, quibus ab assiduitate mergendi nomen hoc hæsit; quomodo E sæpe mergeotes aurarum signa colligitis, & prævidentes tempestatem futuram, propere medio revolatis ex æquore, & ad littorum tuta cum clamore contenditis. Quomodo etiam fulicæ [a] quæ maritimo delectamini profundo, refugientes quam præsenseritis commotionem maris, in vado luditis. Ipsa ardea quæ paludibus inhærere consuevit, notas deserit sedes, imbresque formidans supra nubes volat; ut procellas nubium sentire non possit. Consideremus diversas vo- F lucres maris, quemadmodum imminente ventorum motu ad tutiora & tunc temporis dulciora sibi stagna se conferant, atque in abscondito terrarum sinu cognita sibi alimenta rimentur.

44. Nocturnas autem anserum quis non miretur excubias, qui vigilias suas etiam cantus assiduitate testantur? Denique eo etiam Romana Capitolia à Gallo hoste servarunt. Merito illis debes Roma quod regnas. Dii tui dormiebant, & vigilabant anseres. Ideo illis diebus anseri sacrificas, non Jovi. Cedunt enim dii vestri anseribus, à quibus se sciunt esse defensos, ne & ipsi ab hoste caperentur.

CAPUT XIV.

Aves cum piscibus multiplici cognatione conjungi; nullas tamen pedum officio carere. De variis variarum avium generibus ac differentiis.

45. Pulcre autem post descriptionem piscium, de iis avibus quæ assuetæ sunt aquis, sermo successit; quia & ipsæ similiter usu natandi & munere delectantur. Unde prima cognatio videtur avibus istis esse cum piscibus; quoniam natandi communia quædam videntur utrique generi esse consortia. Secunda quoque cognatio omnibus avibus & piscibus est; eo quod volantis usus species sit natantis. Sicut enim aquam natando piscis incidit, ita avis aerem volatu celeri secat. Atque utrique generi similiter caudæ suppetit alarumque remigium; ut pisces ad priora se alis subrigant, atque ad ulteriora procedant, caudæ quoque gubernaculo vel quo velint se facile convertant, vel impetu quodam è regione iter suum dirigant. Aves quoque aeri volatibus suis velut aquis innatant, & quasi quædam extendunt brachia, cauda quoque se vel ad superiora subrigunt, vel ad inferiora demergunt. Unde quoniam in nonnullis idem usus & species, ideo de aquis utriusque generis nativitas divinâ præceptione processit. Dixit enim Deus: *Producant aquæ reptilia animarum viventium secundùm genus: & volatilia volantia super terram secus firmamentum cæli secundùm genus.* Non immerito igitur quia de aquis geous utrumque producitur, natandi proprietas utrisque suppeditat.

46. Sane cùm & coluber lubricus omnesque serpentes (ideo enim serpenti nomen est inditum, quia non possunt ambulare, sed serpere) dracones quoque simili modo ut pisces plerique sine pedibus sunt; nullum avium genus pedum officio caret, quia omnibus victus è terris, & ideo pedum munere fulciuntur, quia hujusmodi ad escam quærendam indigent ministerio. Itaque aliæ volucres unguibus armantur ad raptum, ut accipitres & aquilæ quæ rapinam venationis exercent: aliæ vel ad incedendum vel ad cibum sibi parandum usu ministerioque utuntur accommodo.

47. Unum autem nomen avium, sed genera diversa; quæ quis possit memoria aut cognitione comprehendere? Sunt itaque aves quæ carne vescuntur. Ideo his ungues asperi, curvatum atque acutum os, velox volatus; quoniam captu vivunt, ut possint facile corripere prædam quam sequuntur, propere vel ore vel unguibus eviscerare. Sunt etiam aves, quæ reperto pascuntur semine: aliæ diverso & fortuito cibo. Est etiam diversitas copularum, quarum gratia carent, [b] quæ intendunt rapinis. Nam propter aviditatem prædandi, vel propter insidias explo- b

a. Ita edit. Era. & seq. cum paucis mss. Edit. autem Am. & mss. multi bonique, *quæ maritimo delectantur profundo.* Verum si lectio hæc placeat, scribendum erit per parenthesim (*quomodo etiam fulicæ, quæ maritimo delectantur profundo*) & quæ sequuntur ad mergos referenda. Mss duo legunt, *maritimo delectato profundo*

b. Ita mss undecim, & edit. quædam Paris. Aliquot alii mss & reliquæ edit. *carent fera, quæ.* Can. *carent fere.* Rem. *carent facile* &c.

randi nec ipsis inter se convenit; & ideo decli- A nant sui copulam. REFUGIT enim avaritia consortium plurimorum. Deinde conjunctio plurimorum facile ipsa se proderet. His ergo avibus nihil est copulatorium præter jugale consortium. Ergo aquilis accipitribusque hic usus est vitæ. Contra vero palumbes, grues, sturni, corvi atque cornices, etiam turdi gaudent plurimorum connexione.

48. Alia quoque avium genera * enchoria quæ manent in locis semper: alia adventitia B quæ obeunt regiones alias, & peracta hyeme revertuntur: sunt alia quæ hyeme redeunt, æstate peregrinantur à nobis; sive quod alia hyemis tempore ad calidiora se conferant; sive quod pleraque rursus æstatem in iis locis exigant, quæ amœniora noverunt. Turdi denique autumni fine, hyemis confinio, quasi exacta æstate se referunt. Quibus nos inhospitali immanitate molimur insidias, & diverso genere nunc insidia sede decipere, nunc visco eos fallere, nunc la- C queis captare contendimus. Ciconiæ reditus vexillum veris attollit. Grues quia alta petunt, amant frequenter peregrinari.

49. Aliæ aves ad manum se subjiciunt, & mensæ herili assuescunt, tactuque mulcentur: aliæ formidant: aliæ iisdem quibus homines domiciliis delectantur: aliæ secretam in desertis vitam diligunt, quæ requirendi sibi victus difficultatem libertatis amore compensant. Aliæ vocibus tantum strepunt: aliæ canoro delectant D suavique modulamine. Quædam ex natura, aliæ ex institutione diversarum vocum obloquuntur discrimina; ut hominem putes locutum, cùm locuta sit avis. Quam dulcis merularum, quam expressa vox psittaci est! Sunt etiam aliæ simplices, ut columbæ: aliæ astutæ, ut perdices: gallus jactantior, pavus speciosior. Sunt etiam vitæ in avibus & operum diversitates; ut aliæ ament in commune consulere, & collatis viribus velut quamdam curare rempublicam, & E tamquam sub rege vivere: aliæ sibi quæque prospicere, imperium recusare, & si capiantur, indigno velint exire servitio.

CAPUT XV.

De gruibus, atque earum vigilantia in custodiis, nec non de ordine ab iisdem inter volandum servato. Et hac occasione de prisca reipublica statu, humanaque incuria causis. F

50. AB iis igitur ordiamur, quæ nostro usui se imitationem dederunt. In illis enim politia quædam & militia naturalis, in nobis coacta atque servilis. Quam injusso & voluntario usu grues in nocte sollicitam exercent custodiam! Dispositos vigiles cernas; & ceteris consortibus quiescentibus, aliæ circumeunt & explorant, ne qua ex parte insidiæ tendantur, atque omnem deferunt impigro sui vigore tutelam. Post ubi vigiliarum fuerit tempus impletum, perfuncta munere in somnum se præmisso clangore componit; ut excitet dormientem, cui vicem muneris traditura est. At illa volens suscipit sortem, nec usu nostro invita & pigrior somno renuntiat: sed impigre suis excutitur stratis, vicem exequitur, & quam accepit gratiam pari cura atque officio repræsentat. Ideo nulla desertio, quia devotio naturalis: ideo tuta custodia, quia voluntas libera.

51. Hunc etiam volantes ordinem servant, & hac moderatione omnem laborem allevant; ut per vices fungantur ductus sui munere. Præcedit enim una ceteras præstituto sibi tempore, & quasi a ante signa præcurrit: deinde convertitur, & sequenti sortem ducendi agminis cedit. Quid hoc pulcrius, & laborem omnibus & honorem esse communem, nec paucis arrogari potentiam, sed quadam in omnes voluntaria sorte transcribi? a

52. Antiquæ hoc reipublicæ munus, & instar liberæ civitatis est. Sic ab initio b acceptam à natura, exemplo avium politiam homines exercere cœperunt; ut communis esset labor, communis dignitas, per vices singuli partiri curas discerent, obsequia imperiaque dividerent, nemo esset honoris exsors, nullus immunis laboris. Hic erat pulcherrimus rerum status, nec insolescebat quisquam perpetua potestate, nec diuturno servitio frangebatur; quia & sine invidia erat ordine muneris & temporis moderatio, ne delata promotio; & tolerabilior videbatur, c quæ communi cadebat sorte custodia. Nemo audebat alium servitio premere, cujus sibi successuri in honorem mutua forent subeunda fastidia: nemini labor gravis, quem dignitas secutura relevaret. Sed postquam dominandi libido vindicare cœpit indebitas, & indeptas nolle deponere potestates: posteaquam militiæ non jus commune cœpit esse, sed servitus: posteaquam non ordo factus est suscipiendæ potentiæ, sed studium vindicandæ, cœpit etiam ipsa laboris functio durius sustineri; & quæ non est voluntaria, cito locum relinquit incuriæ. Homines quam inviti subeunt vigiliarum munia, quam ægre unusquisque in castris periculum fortitus excubat, quod tuendum sibi regali præceptione committitur! Proponitur pœna desidiæ; & tamen plerumque obrepit incuria, nec servantur excubiæ. NECESSITAS enim quæ invito imponit obsequium, adfert plerumque fastidium. Nihil est enim tam facile, quin habeat difficultatem, quod facias invitus. Ergo & jugis labor avertit affectum, & continua & diuturna potentia gignit insolentiam. Quem invenias hominum, qui sponte deponat imperium, & ducatus sui cedat insigne, fiatque volens numero postremus ex primo? Nos autem non solum de primo, sed etiam de medio sæpe contendimus, & primos discubitus in coovivio vindicamus: ac si semel delatum fuerit, volumus esse perpetuum. Ideo inter grues æquanimitas in laboribus est, humilitas in potestatibus. Admonentur ut exerceant custodiæ vices, non admonentur

*. *Enchoria* græce ἐγχώρια aves indigenæ & nostrates.

a. Gronovius ait scribendum, *ante signa procurrit* .... *Antiqua hic republica munus, & instar libera civitatis est.* Sed id nulla ullius mſ. auctoritate confirmatur. Vict. unus ac Corb. per corr. habent *antesignanus*. Gem. etiam per corr. *antesignana*

b. Mſſ aliquot antiquæ manus, *acceptam natura, exemplo, avibus politiam* ... *cœperant*.

c. Tres mſſ. non malæ notæ, *qua communicabus sortem custodia.*

ut de potestate decedant; quia ibi naturalis quies somni interpellanda, hic voluntariæ sedulitatis gratia præstanda est.

CAPUT XVI.

Quomodo ciconiæ proficiscantur, atque à cornicibus deducantur ac defendantur. Laudatur earumdem cornicum hospitalitas, & humana reprehenditur negligentia. Tandem ciconiarum pietati in parentes nostra impietas opponitur.

53. Ciconias ferunt collecto proficisci agmine, si quo pergendum putant, & simul plerisque circa Orientem locis invehi, & quasi tessera militari pariter omnes moveri. Exercitum credas cum signis suis pergere, sic omnes viandi comitandique & præeundi ordinem servant. Cornices autem deducunt eas ac dirigunt, & velut quibusdam turmis stipatricibus prosequuntur; adeo ut adjumenta quædam bellantibus adversus inimicas aves conferre credantur, & propriis periculis bella aliena suscipere. Cujus rei indicium est; quia nullæ per intervallum aliquod temporis residere in iis locis reperiuntur; & quia cum vulneribus revertentes manifesta quadam sanguinis sui voce cæterisque loquuntur indiciis gravium se certaminum subiisse conflictum. Quis igitur illis pœnam desertionis indixit? Quis derelictæ militiæ supplicia præscripsit formidolosa; ut nulla prosequendis hospitalibus turmis se se subtrahere nitatur: sed certatim omnes deductionis munere officioque fungantur?

54. Discant homines hospitalia servare jura, & ex avibus cognoscant quid religionis hospitibus sit deferendum, quæ obsequia deputanda, quibus cornices etiam pericula sua negare non soleant. His igitur nos januas claudimus, quibus aves etiam animas suas conferunt; & quos illæ consortio prosequuntur discriminis, eos tecti prohibemus hospitio; & quotum illæ bella suscipiunt, his nos bella frequenter inferimus. Mentior, si non Sodomitanis hæc fuit causa supplicii: aut Ægyptius furor genti hospitæ dum bellum conatur inferre, inhospitalitatis pœnas infidæ naufragio plebis exsolvit.

55. Quam vero rationabilium non excedat pietatem ac prudentiam avis hujus clementia considerandum, quam nec post exemplum quidem irrationabilium quisquam nostrum imitari potuerit. Nam * depositi patris artus per longævum senectutis plumarum tegmine alarumque remigio nudatos circumstans soboles pennis propriis fovet. Et quid dicam, collatitio cibo pascit, quando etiam ipsa reparat naturæ dispendia, ut hinc atque inde sublevantes senem fulcro alarum suarum ad volandum exerceant, & in pristinos usus desueta jam revocent pii patris membra? Quis nostrum levare ægrum non fastidiat patrem? Quis fessum senem suis humeris imponat, quod in ipsa historia vix credibile habetur? Quis ut pius sit, non hoc servulis mandet obsequium? At vero avibus non est grave, quod pietatis est plenum: non est onerosum, quod solvitur naturæ debito. Non recusant aves pascere patrem, quod etiam præscripta necessitate sub terrore pœnarum plerique hominum recusarunt. Aves non scripta, sed nata lex stringit. Aves ad hoc munus a nulla præcepta conveniunt, sed gratiæ naturalis officia. Aves non erubescunt revehendi senis membra portare; est enim vectura pietatis, quod eo usque frequenti testificatione percrebuit, ut congruæ mercedem remunerationis invenerit. Nam Romanorum usu pia avis vocatur. Et quod vix uni imperatori consulto senatus delatum dicitur, hoc istæ aves in commune meruerunt. Habent ergo aves istæ decreta patrum ad propriæ insigne clementiæ. Pios enim filios patrum prius oportuit judicio prædicari. Habent etiam universorum suffragia; nam retributio beneficiorum ἀντιπελάργησις nominatur; πελαργὸς enim ciconia dicitur. Virtus itaque ab his nomen accepit, cùm relatio gratiarum ciconiæ vocabulo nuncupatur.

CAPUT XVII.

De hirundinis sedulitate, industria & pietate in filios. De paupertate ipsius qua hominis in egestate positi impatientia, improbitas & desperatio arguuntur.

56. Habemus aviariæ sobolis erga cultus patrios pietatis exemplum: accipiamus nunc maternæ sedulitatis in filios grande documentum. Hirundo minuscula corpore, sed egregie pio sublimis affectu, quæ indiga rerum omnium pretiosiores auro nidos struit; quia sapienter nidificat. Nidus enim sapientiæ potior est auro. Quid enim sapientius, quam ut & volandi vaga libertate potiatur, & hominum domiciliis parvulos suos & tecto commendet, ubi sobolem nullus incursct? Nam & illud est pulcrum; ut à primo ortu pullos suos humanæ usu conversationis assuescat, & præstet ab inimicarum avium insidiis tutiores. Tum illud præclarum, qua grana domos sibi sine ullo adjutore tamquam artis perita componat. Legit enim festucas ore, easque luto illinit, ut conglutinare possit. Sed quia lutum pedibus non potest deferre, summitatem pennarum aquæ infundit, ut facile his pulvis adhæreat, & fiat limus quo paulatim festucas vel minutos surculos sibi colligat, atque adhærere faciat: eo genere nidi totius fabricam struit; ut quasi pavimenti solo pulli ejus intra ædes suas sine offensione versentur, nec pedem aliquis interserat per timulas texturarum, aut teneris frigus irrepat.

57. Sed hoc industriæ officium prope commune multis avibus: illud vero singulare, in quo est præclara cura pietatis, & prudentis intellectus & cognitionis insigne, tum quædam medicæ artis peritia; quod si qua pulli ejus fuerint cæcitate suffossi oculos sive compuncti, habet quoddam medendi genus, quo possit eorum lumina intercepto usu reformare. Nemo igitur de inopia queratur, quod vacuas pecuniæ proprias ædes reliquerit. Pauperior est hirundo,

* *Depositi*, id est, desperati, juxta illud Æneid. 12. *Ille, ut depositi proferret fata parentis.*

a. Edit. & nonnulli mss. *nulla præcepto conveniunt, sed gratia naturalis officio* Mss. plures potioresque, *nulla præcepta .... officia.*

quæ vacua æris abundat industria. Ædificat, nec impendit: tecta attollit, & nihil aufert proximo; nec indigentia & paupertate ad nocendum aliis compellitur; nec in gravi filiorum imbecillitate desperat. Nos vero & paupertas afficit, & inopiæ necessitas vexat, & plerosque indigentia cogit in flagitium, impellit in crimen. Lucri quoque studio in fraudes versamus ingenium, aptamus affectum, atque in gravissimis passionibus spem deponimus, fractique animo resolvimur, improvidi & inertes jacemus; cùm de divina miseratione tunc sperandum amplius sit, cùm præsidia humana defecerint.

CAPUT XVIII.

Amorem in filios à cornicibus homines edoceri, eorumque damnari impietatem. Accipitres & aquilas inclementia neutiquam accusandos; sed fulicam qua abdicatum aquilæ pullum nutrit, commendandam.

58. DIscant homines amare filios ex usu & pietate cornicum, quæ etiam volantes filios comitatu sedulo prosequuntur; & sollicitæ ne teneri forte deficiant, cibum suggerunt, ac plurimo temporis nutriendi officia non relinquunt. At vero feminæ nostri generis cito ablactant etiam illos quos diligunt: aut si ditiores sunt, lactare fastidiunt. [a] Pauperiores vero abjiciunt parvulos, & exponunt, & deprehensos abnegant. Ipsæ quoque divites, ne per plures suum patrimonium dividatur, in utero proprios necant fetus, & parricidalibus succis in ipso genitali alvo pignora sui ventris extinguunt, priusque aufertur vita, quam tradatur. Quis docuit nisi homo filios abdicari? Quis reperit tam immitia patrum jura? Quis inter naturæ fraterna consortia fratres impares fecit? Unius divitis filii diversa sorte cæduntur. Alius totius paternæ sortis adscriptionibus inundatur: alius opulentæ hereditatis patriæ deplorat exhaustam atque inopem portionem. Numquid natura divisit merita filiorum? Ex pari omnibus tribuit, quod ad nascendi atque vivendi possint habere substantiam. Ipsa vos doceat non discernere patrimonio, quos titulo germanitatis æquastis. Etenim quibus dedistis communiter esse quod nati sunt, non debetis his, ut id communiter habeant in quod à natura substituti sunt, invidere.

59. Accipitres feruntur in eo duram adversum proprios fetus habere inclementiam, quod ubi eos adverterint tentare volatus primordia, nidis ejiciunt suis, continuoque eliminant; ac si morentur, propulsant pennis atque præcipitant, verberant alis, coguntque audere quod trepidant; nec ullum postea deferunt his munus alimoniæ. Quid mirum tamen si rapere assueti nutrire fastidiunt? Consideremus ad hoc eos esse generatos, ut etiam aves ad cavendum formido exerceat; ne passim curas relaxent, sed pericula prædonibus declinanda prospiciant. Deinde cùm his naturâ quadam prædandi munus inoleverit, magis à tenero pullos suos instituere videntur ad prædam, quam pastus abdicare compendiis. Cavent ne in tenera ætate pigrescant, ne solvantur deliciis, ne marcescant otio, ne discant cibum magis exspectare quam quærere, ne naturæ suæ deponant vigorem. Intermittunt studia nutriendi, ut in usus rapiendi audere compellant.

60. Aquila quoque plurimo sermone usurpatur quod suos abdicet fetus, sed non utrumque, verùm unum ex pullis duobus. Quod aliqui fieri putaverunt geminandorum alimentorum fastidio. Sed id non arbitror facile credendum, præsertim cum Moyses tantum testimonium pietatis in pullos suos huic dederit avi, ut diceret: *Sicut aquila protegit nidum suum*, [b] *& super pullos suos confidit & expandit alas suas; & adsumsit eos, & suscepit super scapulas suas. Dominus solus ducebat eos.* (Deut. 32. 11.) Quomodo ergo expandit alas, si occiderit alterum? Unde puto non avaritia nutriendi eam inclementem fieri, sed examine judicandi. Semper enim fertur probare quos genuit; ne generis sui inter omnes aves quoddam regale fastigium degeneris partus deformitas decoloret. Itaque adseritur quod pullos suos radiis solis objiciat, atque in aeris medio parvulos ungue suspendat; ac si quis repercusso solis lumine, intrepidam oculorum aciem inoffenso tuendi vigore servaverit, is probatur, quod veritatem naturæ sinceri obtutus constantiâ demonstraverit: sin vero lumina sua præstrictus radio solis inflexerit, quasi degener & tanta indignus parente rejicitur; nec æstimatur educatione dignus, qui fuit indignus susceptione. Non ergo eum acerbitate naturæ, sed judicii integritate condemnat; nec quasi suum abdicat, sed quasi alienum recusat.

61. Hanc tamen, ut quibusdam videtur, regalis avis inclementiam plebeiæ avis excusat clementia. Avis enim cui fulica nomen est, quæ græce dicitur φήνη, susceptum illum, sive abdicatum, sive non agnitum aquilæ pullum cum sua prole connectit; atque intermiscens suis, eodem quo proprios fetus maternæ sedulitatis officio & pari nutrimentorum subministratione pascit & nutrit. Ergo φήνη alienos nutrit: nos vero nostros immiti crudelitate projicimus. Aquila vero si projicit, non quasi suum projicit, sed quasi degenerem non recognoscit: nos, quod pejus est, quos nostros recognoscimus, abdicamus.

CAPUT XIX.

Laudatur ob viduitatem turtur, & hoc nomine mulieribus anteponitur etiam christianis.

62. SEd veniamus ad turturem, quam lex Dei velut castæ hostiæ munus elegit. (Levit. 12. 8.) Denique cùm [c] Dominus circumcideretur, oblata est; quia scriptum est in lege Domini, ut darent hostiam par turturum, aut duos pullos columbarum. (Luc. 2. 24.) Hoc est enim verum Christi sacrificium pudicitia corporalis, & gratia spiritalis. Pudicitia ad turturem refertur, ad columbam gratia. Fertur etenim turtur ubi jugalis proprii fuerit amissio-

a Mss quatuor, *Pauper queritur quod pecunia propria sedes relinquerit. Pauperiores vero* &c.

b. Rom. edit. *& super pullos suos concupivit.* Cod. Vat. ... *confidit.*
c Germ. codex, *Dominus in templo ...retur* &c.

a ne viduata [a], pertæsum thalamos, & nomen habere conjugii; eo quod primus amor fefellerit eam dilecti morte deceptam, quoniam & infidelis ad perpetuitatem fuit, & amarus ad gratiam, qui plus doloris ex morte, quam suavitatis ex caritate generaverit. Itaque iterare conjunctionem recusat, nec pudoris jura aut complaciti viri resolvit fœdera, illi soli suam caritatem reservat, illi custodit nomen uxoris. Discite mulieres quanta sit viduitatis gratia, quæ etiam in avibus prædicatur.

63. Quis igitur has leges turturi dedit? Si hominem quæro, non invenio. Homo enim nullus est ausus, quando nec Paulus ausus est leges tenendæ viduitatis præscribere. Denique ipse ait: *Volo ergo juniores nubere, filios procreare, matresfamilias esse, nullam occasionem dare adversario.* Et alibi: *Bonum est illis si sic permaneant: quod si se non continent, nubant. Melius est enim nubere, quam uri.* Optat Paulus in mulieribus, quod in turturibus perseverat. Et alibi juniores hortatur, ut nubant; quia mulieres nostræ turturum pudicitiam implere vix possunt. Ergo turturibus Deus hunc infudit affectum, hanc virtutem continentiæ dedit, qui solus potest præscribere quod omnes sequantur. Turtur non uritur flore juventutis, non tentatur occasionis illecebrâ; turtur nescit primam fidem irritam facere; quia novit castimoniam servare [b] prima connubii sorte promissam.

1. Tim. 5. 14.
1. Cor. 7. 8.

CAPUT XX.

Vultures qua sine maris copula gignere dicuntur, virginei partus possibilitatem adstruere.

64. Diximus de viduitate avium, eamque ab illis primum exortam esse virtutem: nunc de integritate dicamus, quæ in pluribus quidem avibus ita esse asseveratur, ut possit etiam in vulturibus deprehendi. Negantur enim vultures indulgere concubitu, & conjugali quodam usu nuptialisque copulæ sorte misceri, atque ita sine ullo masculorum concipere semine, & sine conjunctione generare, natosque ex his in multam ætatem longævitate procedere; ut usque ad centum annos vitæ eorum series producatur, nec facile eos angusti ævi finis excipiat.

65. Quid aiunt, qui solent nostra ridere mysteria, cùm audiunt quod virgo generavit, & impossibilem innuptæ, cujus pudorem nulla viri consuetudo temerasset, existimant partum? Impossibile putatur in Dei matre, quod in vulturibus possibile non negatur? Avis sine masculo parit, & nullus refellit: & quia desponsata virc Maria virgo peperit, [c] pudori ejus faciunt quæstionem. Nonne advertimus quod Dominus ex ipsa natura plurima exempla ante præmisit, quibus susceptæ incarnationis decorem probaret, & adstrueret veritatem?

CAPUT XXI.

De avibus sub quadam reipublicæ forma constitutis. Ubi præcipue de apibus, deque earum mirabili natura in prolis generatione, in regis institutione ac fide erga illum, in constructione favorum, collectione mellis, nec non ejus utilitate &c.

66. Nunc age, quæ aves velut quamdam rempublicam curare videantur expediam, atque vitæ hujus ætatem agere sub legibus. Hic enim reipublicæ usus est leges omnibus esse communes, atque observari eas devotione communi. Uno omnes teneri vinculo: non alteri jus esse, quod alius sibi intelligat non licere; sed quod liceat, licere omnibus; & quod non liceat, omnibus non licere. Esse etiam communem reverentiam patrum, quorum consilio respublica gubernetur, commune omnibus urbis domicilium, commune conversationis officium, unum præscriptum omnibus, unum esse consilium.

67. Magna hæc, sed quanto in apibus præstantiora, quæ solæ in omni genere animantium communem omnibus sobolem habent, unam omnes incolunt mansionem, unius patriæ claudunt limine, in commune omnibus labor, communis cibus, communis operatio, communis usus & fructus est, communis volatus. Quid plura? Communis omnibus generatio, integritas quoque corporis virginalis omnibus communis & partus; quoniam neque inter se ullo concubitu miscentur, nec libidine resolvuntur, nec partus quatiuntur doloribus, & subito maximum filiorum examen emittunt, è foliis & herbis ore suo prolem legentes.

68. Ipsæ sibi regem ordinant, ipsæ sibi populos creant; & licet positæ sub rege, sunt tamen liberæ. Nam & prærogativam judicii tenent, & fidæ devotionis affectum; quia & tamquam à se substitutum diligunt, & tanto honorant examine. Rex autem non sorte ducitur; quia in sorte eventus est, non judicium, & sæpe irrationabili casu sortis melioribus ultimus quisque præfertur: neque imperitæ multitudinis vulgari clamore signatur, quæ non merita virtutis expendit, nec publicæ utilitatis emolumenta rimatur, sed mobilitatis nutat incerto: neque privilegio successionis & generis regalibus thronis insidet; siquidem ignarus publicæ conversationis, cautus atque eruditus esse non poterit. Adde adulationes atque delicias, quæ teneris inolitæ ætatibus vel acre ingenium enervare consueverunt; tum institutiones spadonum, quorum plerique suo magis quæstui, quam usui publico animum regis inclinant. Apibus autem rex naturæ claris formatur insignibus; ut magnitudine corporis præstet & specie; tum quod in rege præcipuum est, morum mansuetudine. Nam etsi habet aculeum, tamen eo non utitur ad vindicandum. Sunt enim leges naturæ non scriptæ litteris, sed impressæ moribus; ut leniores sint ad puniendum, qui ma-

a. Edit. nonnullæ Paris. *pertæsum thalamos & nomen habet conjugii ultima.... quod nomen habet conjugii.* Vet. omnes ... *& nomen habere conjugii.* Mss. Vict. unus & Colb. *pertæsa thalamos* &c. Cæn. ac Vict. alter *pertæsum usum thalami* &c. Melius alii quî vet. edit. consentiunt. Est enim hoc loco syllepsis, quæ suppleri potest in hunc modum, ferunt turturem exosum negotium habere thalamos &c.

b. Mss. aliquot & edit. vet. *prima connubii sorte prætermissa.*

c. Edit. omnes, *pudoris ejus.* Latinius, *pudoris ei.* Melius mss. *pudori ejus.*

xima potestate potiuntur. Sed & apes illæ quæ non obtemperaverint legibus regis pœnitenti condemnatione se multant; ut immoriantur aculei sui vulnere. Quod Persarum populi hodieque servare dicuntur; ut pro commissi pretio ipsi in se propriæ mortis exequantur sententiam. [a] Itaque nulli sic regem, non Persæ qui gravissimas in subditos habent leges, non Indi, non populi Sarmatarum tanta quanta apes reverentia devotionis observant; ut nullæ è domibus exire audeant, non in aliquos prodire pastus, nisi rex fuerit primo egressus, & volatus sibi vindicaverit principatum.

A

B

69. Processus autem est per rura redolentia, ubi inhalantes horti floribus, ubi fugiens rivus per gramina, ubi amœna riparum: illic ludus alacris juventutis, illic campestre exercitium, illic curarum remissio. Opus ipsum suave, de floribus, de herbis dulcibus fundamina castrorum prima ponuntur. Quid enim aliud est favus, nisi quædam castrorum species? Denique ab his præsepibus apum fucus arcetur. Quæ castra quadrata tantum possunt habere artis & gratiæ, quantum habent crates favorum, in quibus minutæ ac rotundæ cellulæ connexione sui invicem fulciuntur? Quis architectus eas docuit hexagonia illa cellularum indiscretâ laterum æqualitate componere, ac tenues inter domorum septa ceras suspendere, stipare mella, & intexta floribus horrea nectare quodam distendere? Cernas omnes certare de munere, alias invigilare quærendo victum, alias sollicitam castris adhibere custodiam, alias futuros explorare imbres, & speculati concursus nubium, alias de floribus ceras fingere, alias rorem infusum floribus ore colligere; nullam tamen alienis insidiari laboribus, & rapto vitam quærere: atque utinam raptorum insidias non timerent. Habent tamen spicula sua, & inter mella fundunt venenum, si fuerint lacessitæ, animasque ponunt in vulnere ardore vindictæ. Ergo mediis castrorum vallibus humor ille roris infunditur, paulatimque processu temporis in mella cogitur, cùm fuerit liquidus ab exordio, & coalitu ceræ, floribusque odore fragrare mellis incipit suavitatem.

C

D

E

70. Merito quasi bonam operariam Scriptura apem prædicat dicens: *Vade ad apem, & vide quomodo operaria est. Operationem quoque quàm venerabilem* [b] *mercatur, cujus laborem reges & mediocres ad salutem sumunt. Appetibilis enim est omnibus &* [c] *clara.* Audis quid dicat Propheta? Mittit utique te ut apiculæ illius sequaris exemplum, imiteris operationem. Vides quam laboriosa, quam grata sit. Fructus ejus ab omnibus desideratur, & quæritur, nec pro personarum diversitate discernitur: sed indiscretâ sui gratiâ regibus pariter ac mediocribus æquali suavitate dulcessit. Nec solum voluptati, sed etiam saluti est: fauces obdulcat, & curat vulnera, internis quoque medicamentum infundit ulceribus. Itaque

Prov. 6. 8.

b

c

F

cùm sit infirma robore apis, valida est vigore sapientiæ, & amore virtutis.

71. Denique regem suum summa protectione defendunt, & perire pro eo pulcrum putant. Incolumi rege nesciunt mutare judicium, mentem inflectere: amisso, fidem servandi muneris derelinquunt, atque ipsæ sua mella diripiunt; quod is qui principatum habuit muneris, interemtus est.

72. Itaque cùm aves aliæ vix in anno edant singulos fetus, apes geminos creant, & duplici ceteris fœcunditate præponderant.

CAPUT XXII.

Volatilia cur dicuntur volantia super terram secus firmamentum cæli. *Atque ibidem de ea quæ observatur in avibus, corporis diversitate. Postremo nonnulla de cygno & cicada subjunguntur.*

73. Consideremus nunc quid sit, quod ait: *Producant aquæ reptilia animarum viventium secundùm genus, & volatilia volantia super terram secundùm genus secus firmamentum cæli.* Cur *super terram* dixerit, certum est; quia victum de terra quærunt. *Secus firmamentum* autem *cæli* quomodo, cùm aquilæ ultra ceteras aves volent, & tamen ipsæ non secus firmamentum cæli? Sed quia græce οὐρανὸς dicitur, quod latine cælum appellamus: οὐρανὸς autem ἀπὸ τοῦ ὁρᾶσθαι, id est, à videndo, ideo quod aer perspicuus sit, & ad videndum purior, in aere volitantia genera dixit animantium. Et ne moveat quod ait, *secus firmamentum cæli*, non proprie firmamentum hic posuit, sed abusive; eo quod comparatione ætherei illius corporis etiam iste aer quem possumus oculis comprehendere, quasi crassior & densior vicem habeat firmamenti.

74. Nunc quia diximus quam naturam habeant & gratiam, & ea pauca de multis; neque enim vacat universa describere, cùm sint similia atque ejusdem generis; tamen aves ipsæ quam inter se diversitatem habeant consideremus. Invenimus enim cornicis pedes velut quibusdam digitis distantibus separatos atque divisos, corvorum quoque atque pullorum aliter etiam formatos à natura pedes, avium quæ carne vescuntur, cernimus quasi incurvos atque sinuatos, ac velut ad prædam paratos. Eæ vero quæ natandi habent usum & consuetudinem, latos habent pedes, & membrana quadam illos digitos pedum sibi copulatos atque conjunctos. In quo admirabilis patet ratio naturæ; ut & illæ ad volandum vel ad rapiendum cibum usu accommodo fulciantur, & istæ ad natandum adjumenta habeant competentia, quo melius aquis possint supernatare, & quasi remis quibusdam, ita pedibus suis membranæ illius extensione latioribus aquarum fluenta propulsent.

75. Cygnus quoque cur proceriore collo utatur in promtu est; ut quia est paululum segnior corpore, nec facile potest aquarum inferiora pe-

a. Vet edit. *Itaque nulli sicut reges Persarum tam gravissimas ... tantam, quantam apes.* Mss aliquot, *itaque nulli sic regem non persequi vel prosequi ... tantam, quantam.* Sed scribarum error est, quem alii & Rom. edit. restituunt. Ceterum illud è l. 4. Georg. voluit vir sanctus imitari.

Præterea regem non sic Ægyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
Observant.

b Rom. edit. *venerabilem facit.* Nempe secuta LXX Interp. secundum codicem Vaticanum & Florentinum, ubi legitur, ποιεῖται. Aliæ edit. & omnes mss. ..... *mercatur:* secundum Venetum codicem, ubi, ἐμπορεύεται.

c. Quatuor mss *cara.* Alii & edit. *clara.* LXX. Interp. ἔνδοξος. Totum locum ms. Carn. ita exhibet, *vide ... & ejus imitare operationem. Operationem namque quam venerabilem mercatur apes, cujus &c.*

netrare, cervicem extendat ad prædam, quæ quasi prævia reliqui corporis escam quam invenerit, rapiat, atque eruat è profundo. Adde & illud, quia suavior & magis canorus per procera modulus colla distinguitur, & longiore exercitatione purior longe resultat.

76. Quam dulcis etiam in exiguo cicadis gutture cantilena, quarum cantibus medio æstu arbusta rumpuntur, eo quod magis canoræ meridianis caloribus, quo puriorem aerem id temporis attrabunt spiritu, eo cantus resonant clariores. Nec apes ipsæ insuave quiddam canunt; habent enim gratam in rauco illo vocis suæ murmure suavitatem, quam nos fracto tubarum sonitu lentius primum videmur imitari, quo crepitu ad excitandos animos in vigorem nihil aptius æstimatur. Et hæc illis gratia manet, cùm pulmonem respirandique munus atque usum nequaquam habere prodantur; sed aerio vesci spiramine. Denique si quis eas superfundat oleo, propere necantur; eo quod obstructis poris aerium spiramen illud haurire non possint: continuoque si quis acetum his superfundat, illico reviviscunt, eo quod vis aceti cito illos poros, qui concretione olei obstruuntur, humore feratur aperire.

CAPUT XXIII.

De verme Indico, chamaleonte, lepore ac phœnice; quibus ad fidem resurrectionis ac mortis præparationem informamur. De præscientia vulturum; & locustæ ad ultionem divinam exequendam ministerio, quæ tamen à seleuci ave devoratur.

77. ET quia de volatilibus dicimus, non putamus alienum ea complecti quæ de verme Indico tradit historia, vel eorum relatio qui videre potuerunt. Fertur hic corniger vermis converti primum [a] in speciem caulis, atque in eam mutari naturam; inde processu quodam fieri bombylius; nec eam tamen formam, figuramque custodit, sed laxis & latioribus foliis videtur pennas adsumere. [b] Ex his foliis mollia illa Seres depectunt vellera, quæ ad usus sibi proprios divites vindicarunt. Unde & Dominus ait: *Quid existis in desertum videre? hominem mollibus vestimentis indutum? Ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt.* Chamæleon quoque diversas species fertur vario colore mentiri. Lepores certe, quod de proximo facile cognovimus, hyeme albescere, æstate in suum colorem redire non dubium est.

Matth. 11. 8.

78. Hæc ideo libavi; ut ad commutationis fidem, quæ in resurrectione futura est, etiam ista exempla nos provocent: sed ita ut commutationem illam dicamus, quam Apostolus evidenter expressit dicens: *Omnes quidem resurgemus; non omnes autem immutabimur.* Et infra ait: *Et mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptelam, & mortale hoc induere immortalitatem.* Plerique enim commutationis genus & formas quas non acceperant, [c] interpretati, nequaquam præsumtionis indebitæ incongrua usurpatione caruerunt.

1. Cor. 15. 51. Ibid. 52.

79. Phœnix quoque avis in locis Arabiæ perhibetur degere, atque ea usque ad annos quingentos longæva ætate procedere. Quæ cùm sibi finem vitæ adesse adverterit, facit sibi thecam de thure & myrrha & ceteris odoribus, in quam impleto vitæ suæ tempore intrat, & moritur. De cujus humore carnis vermis exsurgit, paulatimque adolescit, ac processu statuti temporis induit alarum remigia, atque in superioris avis speciem formamque reparatur. Doceat igitur nos hæc avis vel exemplo sui resurrectionem credere, quæ & sine exemplo, & sine rationis perceptione ipsa sibi insignia resurrectionis instaurat. Et utique aves propter hominem sunt, non homo propter aves. Sit igitur exemplo nobis, quia auctor & creator avium sanctos suos in perpetuum perire non patitur, qui avem unicam perire non passus, resurgentem eam sui semine voluit reparari. Quis igitur huic annuntiat diem mortis; ut faciat sibi thecam, & impleat eam bonis odoribus, atque ingrediatur in eam, & moriatur illic ubi odoribus gratis fœtor funeris possit aboleri.

80. Fac & tu ô homo tibi thecam, exspolians veterem hominem cum actibus suis, novum indue. Theca tua, vagina tua Christus est, qui te protegat & abscondat in die malo. Vis scire quia theca protectio est? *Pharetra*, inquit, *mea protexi eum.* Theca ergo tua est fides: imple eam bonis virtutum tuarum odoribus, hoc est, castitatis, misericordiæ, atque justitiæ, & in ipsa penetralia fidei suavi factorum præstantium odore redolentia totus ingredere: ea te amictum de exitu vitæ hujus inveniat; ut possint ossa tua pinguescere, & sint sicut hortus ebrius, cujus cito semina suscitantur. Cognosce ergo diem mortis tuæ, sicut cognovit & Paulus, qui ait: *Certamen bonum certavi, cursum consummavi, fidem servavi: quod reliquum est, reposita est mihi corona justitiæ.* Intravit igitur in thecam suam quasi bonus phœnix, quam bono replevit odore martyrii.

Esai. 49. 2.

2. Tim. 4. 7. & 8.

81. Interrogabo te: tu autem responde mihi, unde vultures mortem hominum signis quibusdam annuntiare consueverint, quo indicio edocti atque instructi sint; ut cùm bellum lacrymabile inter se adversæ acies instruunt, multo prædictæ volucres sequantur agmine, & eo significent quia multitudo hominum casura sit bello, futura præda vulturibus? Quod utique ex specie instructionis humanæ quadam videntur ratione colligere.

82. Usque ad locustam quoque gratia divina penetravit, quæ cùm agmine conserto regionis cujusque occupaverit latitudinem, innoxio primum [d] feriatur habitaculo, nec fructus inhospitali incursione depascitur, nisi divinæ signum præceptionis acceperit. Etenim sicut in Exodo legimus, ea quoque cælestis ultionem offensionis exequitur piæ ministra vindictæ.

Exod. 10. 12.

83. Hanc quoque avis devorat σελευκὶς, sic

a. Ita cuncti mss. & edit. excepta Rom. quæ legit, *in speciem erucæ.* Latinius legendum conjicit, *in speciem campæ.* Procul dubio propter illud Basil. ὡς εἰς κάμπας τὸ σχῆμα μεταβάλλειν.
b. Edit. Rom. *Ex hujus filis.* Aliæ omnes edit. & mss. *Ex his foliis.* Virg. Georg. l. 2.
Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres.
c. Mss. aliquot. *interpretantur, qui nequaquam &c.* Cæn. *interpretatione quadam præsumtionis indebita, incongrua usurpatione caruerunt.*
d. Edit. *fertur.* Mss. *feriatur.*

enim græco avis hæc nuncupatur nomine, data ad remedium malorum quæ locusta consuevit inferre: cui creator inexplebilem dedit devorandi naturam; ut insatiabili pastu plagam quam supra diximus, possit extinguere.

CAPUT XXIV.

De nocturnis avibus; in primis de luscinia incubantis cantu: de noctua, vespertilione & gallo; unde nonnulla ad nostros mores accommodantur.

84. SEd quid hoc est? Dum sermonem producimus, ecce tibi jam & nocturnæ aves circumvolant, & in eo ipso in quo finiendum sermonem admonent, sui quoque adsumendam commemorationem producunt. Repetunt diversæ aves aviaria sua, quas vesper nocte cogit decedere, & se in latibulis suis abdunt, canoro occasum diei carmine prosequentes; ne immunes abeant gratiarum, quibus creatorem suum omnis creatura collaudat.

85. Habet etiam nox carmina sua, quibus vigilias hominum mulcere consuevit, habet & noctua suos cantus. Quid autem de luscinia dicam, quæ pervigil custos cùm ova quodam sinu corporis & gremio fovet, insomnem longæ noctis laborem cantilenæ suavitate solatur; ut mihi videatur hæc summa ejus esse intentio, quo possit non minus dulcibus modulis, quam fotu corporis animare ova quæ foveat. Hanc imitata tenuis illa mulier sed pudica in [a] usum molæ lapidem D brachio trahens, ut possit alimentum panis suis parvulis non deesse, nocturno cantu mœstum paupertatis mulcet affectum. Et quamvis suavitatem lusciniæ non possit imitari; imitatur tamen eam sedulitate pietatis.

86. Noctua ipsa quemadmodum magnis & glaucis oculorum pupillis nocturnarum tenebrarum caligantem non sentit horrorem; & quo fuerit nox obscurior, eo contra usum avium ceterarum inoffensos exercet volatus. Exorto autem die, & E circumfuso splendore solis visus ejus hebetatur, quasi quibusdam erret in tenebris. Quo indicio sui declarat esse aliquos, qui cùm oculos habeant ad videndum, videre non soleant, & visus sui officio solis fungantur in tenebris. De cordis oculis loquor, quos habent sapientes mundi, & non vident, in luce nihil cernunt, in tenebris ambulant, dum dæmoniorum tenebrosa rimantur, & cæli alta se videre credunt, describentes radio mundum, mensuram aeris ipsius colligentes. Porro autem à fide devii, perpetuæ cæcitatis tenebris implicantur, habentes in proximo diem Christi & lumen Ecclesiæ, & nihil videntes aperiunt os quasi scientes omnia, acuti ad vana, hebetes ad æterna, & longæ disputationis anfractu prodentes inscitiæ propriæ cæcitatem. Itaque dum cupiunt subtilibus evolare sermonibus, quasi noctuæ in lumine evanuerunt.

87. Vespertilio animal ignobile à vespere nomen accepit. Est autem volatilis, eademque quadrupes, & dentibus utitur, quos in aliis avibus reperire non soleas. Parit ut quadrupedia, non A ova sed pullos viventes. Volitat in aere avium more: sed crepusculo vespertino consuevit offundi. Volitat autem non aliquo pennarum, sed membranæ suæ fulta remigio, quo suspensa velut pennarum volatu circumfertur atque [b] vegetatur. Habet & illud hoc vile animal, quod sibi invicem adhærent, & quasi in speciem botryonis ex aliquo loco pendent: ac si se ultima quæque laxaverit, omnes resolvuntur. Quod fit quodam munere caritatis, quæ difficile in hominiB bus hujus mundi reperitur.

88. Est etiam galli cantus suavis in noctibus; nec solum suavis, sed etiam utilis, qui quasi bonus cohabitator & dormientem excitat, & sollicitum admonet, & viantem solatur, processum noctis canora significatione protestans. Hoc [*] canente latro suas relinquit insidias; hoc ipse lucifer excitatus oritur, cælumque illuminat; hoc canente mœstitiam trepidus nauta deponit, omnisque crebro vespertinis flatibus excitata C tempestas & procella mitescit; hoc canente devotus affectus exilit ad precandum, legendi quoque munus instaurat; hoc postremo canente ipsa Ecclesiæ petra culpam suam diluit, quam priusquam gallus cantaret, negando contraxerat. Istius cantu spes omnibus redit, ægris levatur incommodum, minuitur dolor vulnerum, febrium flagranna mitigatur, revertitur fides lapsis, Jesus titubantes respicit, errantes corrigit. Denique respexit Petrum, & statim error abscessit: pulsa est negatio, secuta confessio. Quod non fortuito accidisse, sed ex sententia Domini lectio docet. Sic enim scriptum est; quia dixit Jesus ad Simonem: *Non cantabit gallus, priusquam me ter abneges.* Bene fortis in die Petrus, nocte turba- Matth. 26. 34.
tur; & ante galli cantum labitur, & labitur tertio; ut scias non inconsulta effusione sermonis esse prolapsum, sed mentis quoque [c] mutatione turbatum. Idem tamen post galli cantum fit fortior, & jam dignus quem Christus adspiciat: oculi enim Domini super justos. Agnovit venisse remedium, post quod jam errare non posset: & in virtutem ab errore mutatus, amarissime flevit; ut lacrymis suis deleret errorem.

CAPUT XXV.

Pia Auctoris precatio. Lacrymarum commendatio. Dimissio auditorum ad refectionem. Denique ad mysteria Dominici corporis invitatio.

F 89. REspice nos quoque domine Jesu; ut & nos propria recognoscamus errata, solvamus piis fletibus culpam, mereamur indulgentiam peccatorum. Ideo consulto sermonem protraximus; ut nobis quoque gallus cantaret, & loquentibus subveniret, quo si quod delictum obrepsisset in verbo, culpam Christe donares. Da, quæso, lacrymas Petri, nolo lætitiam peccatoris. Fleverunt Hebræi, & per mare sunt dehiscentibus undis liberati. Lætatus est Pharao quod Hebræos tenebat inclusos, & mari mersus cum populo suo occidit. Exultavit & Judas in mercede proditionis suæ: sed ipsius se

a. Mss quinque, *intusum*. Totidem, & edit. Cost. & quædam Paris. *incussum*.
b. Rom. edit. *vagatur*. Ex Bas. scilicet, apud quem, ἱππάζει

*. Confer sodes hunc locum cum hymno diei dominicæ ad Laudes
c. Mss. aliquot & edit. Am. ac Pet. *mutatione turbatum*.

mercedis

mercedis laqueo strangulavit. Flevit errorem A suum Petrus, & meruit ut aliorum aboleret errores.

90. Sed jam tempus est quo finire sermonem & claudere debeamus: tempus est quo melius aut tacetur, aut fletur: tempus est quo celebratur indulgentia peccatorum. Nobis quoque gallus iste mysticus in sacris cantet; quoniam jam Petri gallus in nostro sermone cantavit. Fleat pro nobis Petrus, qui pro se bene flevit & in nos pia Christi ora convertat. Appropе- B ret Jesu domini passio, quæ quotidie delicta nostra condonat, & munus remissionis operatur.

91. Bonus Dominus dimittere jejunos non

Matth. 15. 32. vult, ne quis deficiat in via. Si ille dicit, *Misereor hujus turbæ; quia triduum est quod perseverant mecum, & non habent escam, & dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via*; cujus intenta sermoni Maria apparatus recusabat epularum: quanto magis nos considerare debemus, quia non multi sunt, qui in verbo Dei vivunt, & ideo refectio corporis desideratur? Certe illius tridui nostrum [a] hoc postridie laboriosius est. a

92. Et ideo qui cum avibus lusimus, cum gallo cantavimus, jam Domini canamus mysteria, & ad corpus Jesu conveniant aquilæ peccatorum ablutione renovatæ; jam enim cetus ille magnus verum nobis Jonam reddidit: & gratulemur quod factus est nobis vespere dies quintus; fiat nobis mane dies sextus.

LIBER SEXTUS.

DE OPERE SEXTI DIEI.

Sermo IX.

CAPUT I.

Ultimi hujus sermonis difficultas exemplo certantium in ludis publicis explicatur; atque à rerum, quibus de agitur, jucunditate utilitateque conciliatur adtentio.

1. SExtus iste est dies, quo mundanæ creaturæ origo concluditur; & ideo etiam sermonis nostri quem de [b] rerum exordiis adsumsimus, finis paratur. Qui etsi per quin- b que jam dies non mediocri labore nobis processerit; tamen hodierno die, majore curarum accrescit fœnore, quia in hoc & superiorum dierum periculum est, & totius summa certaminis. Etenim si in fidibus aut cantibus & athletarum contentionibus crebris licet & maximis ludicris, tamen superiores dies sine ullo coronæ transiguntur dispendio, postremus autem dies habet sortem coronæ, in quo & decernendi periculum est, & cedendi opprobrium, & vincendi E præmium: quanto magis in hoc tanto agone sapientiæ, tanto non paucorum sed universorum judicio, cùm hodie nobis velut quædam certaminis corona procedat, major sollicitudo angit; ne & superiorum effundamus laborem dierum, & præsentis subeamus pudorem. Neque enim eadem dicendi conditio, quæ canendi atque luctandi; cùm in illis ludus offensionis, in isto lapsus sit mortis. Illic si pecces, spectantium fastidium est: hîc damnum est audientium. F

2. Assistite igitur mihi tamquam coronæ judices, & ingredimini mecum in hoc magnum & admirabile totius visibilis theatrum creaturæ. Etenim si is qui explorat novorum adventus hospitum, toto eos circumducit urbis ambitu, præstantiora quæque opera demonstrans, non mediocrem locat gratiam: quanto magis sine fastidio accipere debetis, quod velut quadam sermonis manu [c] per hanc communem vos circum- c C duco patriam, & singularum rerum species & genera demonstro, ex omnibus colligere cupiens, quanto vobis creator universorum gratiam uberiorem, quàm universis donaverit. Vobis igitur hæc corona proponitur, vos hodie cupio vestro judicio coronare. Non enim nos athletarum modo marcentia serta deposcimus, sed viride vestræ sanctitatis examen; quo decernatis per omnes quidem creaturas providentiam penetrare divinam, sed cum ceteris vobis commu- D ne corporeæ fragilitatis esse consortium, præ ceteris tamen vos animi virtute constare, quæ sola nihil habet commune cum ceteris.

CAPUT II.

Ad tractandum de bestiarum natura Ambrosius accedit: Scripturam simpliciter accipiendam docet: instituit sui eum paupere conviva comparationem: curiosas quæstiones fugiendas monet; eamque rem Moysis exemplo confirmat.

3. NUnc age, naturas bestiarum dicamus, & hominis generationem. Audio enim jamdudum aliquos insusurrare dicentes: Quamdiu aliena discimus, & nostra nescimus? Quamdiu de reliquis animantibus docemur scientiam, & nosmetipsos ignoramus? Illud dicat quod mihi prosit, unde me ipsum noverim. Et justa est [d] conquestio: sed ordo servandus est quem d Scriptura contexuit; simul quia non possumus plenius nos cognoscere, nisi prius quæ sit omnium natura animantium cognoverimus.

4. *Producat*, inquit, *terra animam viventem* Gen. 1. 24. *secundùm genus, quadrupedes, & serpentes, & [e] bes-* 25. 26. *tias terræ, & pecora secundùm genus, & omnia repti-* e *lia. Et fecit Deus bestias terræ, & omnia pecora ad genus, & omnia repentia terræ ad genus. Et vidit Deus quia bona, & dixit Deus: Faciamus hominem.* Hoc loco non ignoro quosdam bestiarum & pecorum & serpentium terræ species alio retu-

a. Sic edit. omnes, & nonnulli mss. At Carn. Corb. Th. ac Reg. *post pridie.* Big. & Gem. *postridus.* Germ. Colb. cum Vict. duobus *postriduum.* In hac autem diversitate atque obscuritate optimum visum est non recedere ab edit.

b. Tres mss. *de dierum exordiis.*

c. Mss. Carn. Corb. Th. ac Regius, *per hanc communionem vos circumduco in patriam.*

d. Edit. omnes, *quæstio.* Mss. rectius, *conquestio*, id est, querela.

e. Ita mss plures potioresque. Alii cum edit. *& bestias terræ secundùm genus, & pecora secundùm genus, & repentia terræ ad genus.* Rom. edit. *secundùm genus.* Hæc etiam addit sola, *& factum est sic.*

A lisse, ut hæc ad immanitates criminum, stultitiam peccatorum, nequitiam cogitationum referrent: ego autem simplices naturas uniuscujusque generis accipio.

5. Nec vereor ne quis me pauperis convivæ præsumtioni conferendum putet; qui studio humanitatis complures roget, nec his quidquam nisi viles & usitatos apponat cibos, & tenui mensæ pauperis apparatu plus reprehensionis incurrat ex fastidio convivarum, quam gratiæ

4. Reg. 4. 39. B referat ex hospitalitatis affectu. Nec enim Elisæum amici quasi malum convivam agrestia apponentem olera refutarunt. [a] Simile vanis relationibus exquisitum illud & accuratum opipare convivium est, in quo phasiam aut turturis species apponitur, & intus pullus manducatur, aut pullus infertur, & ostreis est fartus, aut spondylis: aut poculum bibitur quod diverso colore atque odore in alienos mutetur sapores: maritima terrenis, terrena maritimis farciuntur. Hoc

C est reprehendere providentiam creatoris, qui nobis ad victum omnia donavit, quod non illa miscuerit: sed hæc dulcia primò videntur, & postea fiunt amara. Quo enim COPIOSIOR fuerit luxuries, eo perniciosior intemperantia est. Elisæus autem amara apposuit, sed postea facta sunt dulcia. Denique qui ante in illo cibo mortem putabant, postea in eo suavitatis & vitæ gratiam sunt adepti.

Ibidem. 42. 6. Neque rursus formidini est, ne plures videar

D invitasse, quam possum pascere, & vobis panes deficiant verborum meorum; quia & Elisæus etsi merito inimitabilis nobis imitandus fide, non consideravit quantos panes haberet, sed quos haberet dividere omnibus voluit, & sufficere omnibus judicavit. [b] Itaque decem panes hordeaceos dividere in plebem jussit ministro. Et

Ibidem. 43. dixit minister: *Quid, dabo hoc in conspectu centum virorum?* Et respondit, *Da & manducent, quoniam hæc dicit Dominus: Manducabunt & relinquent.*

E Fides igitur vestra faciet abundare pauperis linguæ convivium. Nec vereor, ne jejunia vos edaciores faciant; quominus repleti, & esurientes ac vacui revertamini, quia scriptum

Ps. 36. 17. & 19. est: *Confirmat justos Dominus, & in diebus famis saturabuntur.* Multo pulcrius est hordeaceos panes non erubescere, & apponere quod habeas, quam negare. Elisæus qui sibi nihil reliquit, populis abundavit. Elisæus ergo hordeaceos panes non erubuit apponere, nos erubescimus sim-

F plices intelligere creaturas, quæ simplicibus & suis declarantur vocabulis? Cælum legimus, cælum accipiamus: terram legimus, terram intelligamus frugiferam.

7. Quid mihi quærere quæ sit ejus mensura circuitus, quam geometræ centum octoginta millibus stadiorum æstimaverunt? Libenter fateor me nescire quod nescio, immo quod scire nihil proderit. Melius est genera terrarum scire quam spatia, quæ circumfuso mari, interjectis Barbarorum regionibus, suffusa atque invia paludibus humo, quemadmodum possumus comprehendere; quod impossibile esse hominibus Scriptura demonstrat, dicente Deo: *Quis mensus est manu aquam, & cælum palmo, & universam terram clausa manu? Quis statuit montes in libra, & rupes in statera, & nemora in jugo:* Et, infra. *Qui tenet gyrum terræ, & habitantes in ea sicut locustas: qui statuit cælum ut cameram.* Quis igitur æqualem sibi cum Deo potestatem & scientiam audeat vindicare; ut quæ Deus majestatis suæ esse proprio signavit oraculo, hæc sibi homo ad cognitionem suppetere posse præsumat? Esai. 40. 12. Ibidem 22.

8. Certe Moyses eruditus erat in omni sapientia Ægyptiorum: sed quia spiritum Dei accepit, quasi minister Dei inanem illam & usurpatoriam Philosophiæ doctrinam veritatis rationi posthabuit: & ea descripsit mihi quæ nostræ spei accommoda judicavit, quod terram fecerit Deus, quod produxerit terra juxta Dei omnipotentis imperium, operationemque domini Jesu virgulta de terris, & omnem animam viventem secundùm genus. At non ille putavit dicendum, quantum de spatio aeris occupet umbra terræ, cùm sol recedit à nobis, diemque abducit inferiora axis illuminans; & [c] quemadmodum in regionem umbræ mundi hujus incidens lunæ globus eclipsim faciat; quoniam quæ nihil ad nos, quasi nihil profutura præterit. Vidit enim in sancto Spiritu non illas marcescentis jam sapientiæ vanitates sequendas, quæ rebus inexplicabilibus mentem nostram occupant, luduntque operam; sed ea potius describenda, quæ ad virtutis spectarent profectum.

CAPUT III.

Animantibus inditam Dei verbo generationis legem in specierum successionibus perseverare. Minime negandam naturæ eorum quæ genita sunt, veritatem: at homini belluinam imitari vitam, flagitiosum esse. Demum sequitur vitiorum quorumdam certis animalibus familiarium atque adeo fugiendorum expositio.

9. INhæreamus igitur propheticis dictis, nec Spiritus sancti quasi vilia despectui habeamus alloquia. Producat, [d] inquit, terra animam viventem pecorum & bestiarum & reptilium. Quid [e] argumentamur alia, ubi evidenter creaturarum terrestrium natura formatur. Currit enim in constitutione mundi per omnem creaturam Dei Verbum; ut subito de terris omnia quæ statuit Deus, animantium genera producantur, & in futurum lege præscripta, secundùm genus sibi, similitudinemque universa succedant, ut leo leonem generet, tigris tigridem, bos bovem, cygnus cygnum, aquila aquilam. Semel præceptum in perpetuum inolevit naturæ. Et ideo ministerii sui obsequium præbere terra non

a Rom. edit. *variis relationibus*. Vet. ac plerique mss. *vanis relationibus*. At Ben. Car. & Germ. *vanis refutationibus*. Ben. inter lineas, *id est, relationibus*. Ibi tamen vox refutatio fastidium significare videtur, nam refutare interdum idem est ac fastidire vel respuere.

b. Mss. omnes & edit. vet. constanter legunt, *decem panes*. Rom. edit. cum LXX. Interp. ac Vulg. *viginti panes*.

c. Mss. aliquot, & Rom. edit. *in regionem umbra hujus incidens*. Alii & vet. edit. *in regionem mundi hujus incedens*, vel, *incidens*. Car. & Ben. *in regionem umbra mundi hujus*, primus, *incidens*, secundus, *incedens*.

d Rom. edit. sola: *Producat, inquit, terra animam viventem secundum genus, pecora & bestias & repentia terræ* &c.

e Ita mss. melioris notæ atque edit. Rom. Alii verò majori numero, atque edit. vet. *Quid argumenta moralia*.

desinit; ut priscæ animantium species reparabili generis successione in novas reparentur ætates.

10. Sed vis ad usum hominis derivare quæ genita sunt? Noli veritatem unicuique generi naturæ propriæ denegare, & multo magis ea ad gratiam aptabis humanam. Primum quia omnia genera pecorum, bestiarum, ac piscium in alvum natura prostravit; ut alia ventre repant, alia quæ pedibus sustinentur, demersa magis quadrupedi corporis gressu, & velut affixa terris videas esse, quam libera. Siquidem cùm erigendi se non babeant facultatem, de terra victum requirunt, & ventris in quem deflectuntur, solas sequuntur voluptates. Cave ô bomo pecudum more curvari. Cave ne in alvum te non tam corpore, quam cupiditate deflectas. Respice corporis tui formam, & speciem congruentem celsi vigoris adsume. [a] Sine sola animalia prona pascantur. Cur te in edendo sternis ipse, quem natura non stravit? Cur eo delectaris, in quo naturæ injuria est? Cur noctes & dies cibo intentus, pecorum more terrena depasceris? Cur illecebris corporalibus deditus, ipsum te inhonoras, dum ventri atque ejus passionibus deservis? Cur intellectum tibi adimis, quem tibi creator attribuit? Cur te jumentis comparas, à quibus te voluit Deus segregari dicens: *Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intellectus?* (Ps. 31. 9.) Aut si te edacitas equi intemperantiaque delectat, & adhinnire ad feminas voluptati est, delectet io fræno maxillas tuas camoque constringi. Si crudelitas te pascit, ferarum hæc rabies est, quæ propter sævitiam trucidantur; vide ne in te quoque crudelitatis tuæ vertatur immanitas.

11. Piger asinus, [b] & expositus ad prædam, sensuque tardior quid aliud docet, nisi nos vivaciores esse debere, nec desidia corporis animique pigrescere, coofugere ad fidem, quæ onera gravia allevare consueverit?

12. Fraudulenta vulpes foveis se latibulisque demergens, nonne indicio est infructuosum esse animal, odioque dignum propter rapinam, despectu propter infirmitatem, & ideo suæ incautum salutis dum insidiatur alienæ.

13. Perdicem [c] astutam quæ aliena ova diripiat, hoc est, perdicis alterius, & corpore foveat suo: sed fraudis suæ fructum babere non posse; quia cùm eduxerit pullos suos, amittit eos; quia ubi vocem ejus audierint quæ ova generavit, relicta ea ad illam se naturali quodam munere & amore conferunt, quam veram sibi matrem ovorum generatione cognoverint; significantes hanc nutricis fungi officio, illam parentis. Itaque incassum proprios fundit labores, ac fraudis suæ pretio multatur. Unde & Hieremias ait: *Clamavit perdix, & congregavit quæ non peperit*, (Hier. 17. 11.) id est, ova coogregavit, & clamavit quasi ovans suæ frandis effectu. Sed ludit operam; quia impenso labore alii educit, quos ipsa diuturnæ fotu sedulitatis animaverit. Hujus imitator est diabolus, qui generationes creatoris æterni rapere contendit; & si quos insipientes & sensus proprii carentes vigore potuerit coogregare, fovens eos illecebris corporalibus, ubi primum vox Christi parvulis fuerit infusa, discedunt atque ad eam se conferunt matrem, quæ pullos suos sicut avis materno amore complectitur. Congregavit enim diabolus gentiles, quos non creaverat: sed ubi in Evangelio suo vocem Cbristus emisit, ad eum se potissimùm cootulerunt, quos sub umbra alarum suarum ipse suscepit, & matri dedit Ecclesiæ nutriendos.

14. Leo [d] naturæ suæ superbus ferocia aliarum ferarum generibus miscere se nescit: sed quasi rex quidam plurimorum dedignatur consortium. Qui etiam cibum fastidit hesternum, & ipsas suæ escæ reliquias aversatur. Quæ autem se ei sociare fera audeat, cujus voci tantus naturaliter inest terror; ut multa animantium quæ per celeritatem possent impetum ejus evadere, rugientis ejus sooitu velut quadam vi attonita atque icta deficiant?

15. Nam de pardi specie nec Scriptura siluit quod varietate coloris motus varios animæ suæ prodat. Dicit enim Hieremias: *Si mutabit Æthiops pellem suam, & pardus varietatem suam.* (Hier. 13. 23.) Non solum enim de figura, sed etiam de mobilitate furoris istud accipitur; eo quod teoebrosis & inquietis ac mobilibus infidæ mentis atque animi mutationibus decoloratus populus Judæorum boni propositi gratiam jam tenere oon possit, nec ad emendationem ullam correctionemque remeare, qui semel ferinam induerit immanitatem.

CAPUT IV.

De mira indole nonnullorum animalium in vitandis sibi noxiis, atque utilibus prosequendis; & de naturalibus virtutibus quas in illis imitari nos oporteat.

16. EST tamen etiam in natura quadrupedum, quod imitari nos sermo adbortetur propbeticus, quo exemplo caveamus desidiam, & exiguitate vel infirmitate corporis à virtutis studio non reflectamur, neque revocemur ab ullius propositi magnitudine. Exigua est enim formica, quæ majora suis audet viribus; neque servitio ad operandum cogitur, sed spontaneæ proposito prospicientiæ futura alimentorum subsidia sibi præstruit. Cujus ut imiteris industriam Scriptura commonet te dicens: *Confer te ad formicam ô piger, & æmulare vias ejus, & esto illa sapientior.* (Prov. 6. 6.) Illa enim nullam culturam possidet, neque eum qui se cogat habeos, neque sub domino agens, quemadmodum præparat escam, quæ de tuis laboribus sibi messem recondit; & cùm tu plerumque egeas, illa non indiget. Nulla sunt ei clausa horrea, nullæ impenetrabiles custodiæ, nulli inviolabiles acervi. Spec-

a. Edit. & pauci mss. *Si sola animalia prona pascuntur.* Alii plures ac meliores, *sine qua sola ... pascuntur*, quidam, *pascantur.* Omnium optime Ben. & Germ. ut nos in textu.

b. Codex Vat. unus, *& expositus ad pondera.* Rom. edit. *& ad onus expositus.*

c. Rom. edit. *astutam novimus, quæ* &c. Manifesta quidem hic ellypsis est, quæ suppleri potest per verba, novimus, ferunt, aut aliud simile: nos Auctoris textum ut in antiquis mss. & edit. invenitur, exhibemus.

d. Ita mss. fere omnes. Alii, atque edit. *Leo natura sua vi superbus ferocitatem suis aliarum* &c.

tat custos, furtaque prohibere non audet: adspicit sua damna possessor, nec vindicat. (A) Nigro convectatur agmine præda per campos, fervent semitæ comitatu viantium, & quæ comprehendi angusto ore non possunt, humeris grandia frumenta truduntur. Spectat hæc dominus messis, & erubescit tam parca piæ industriæ negare compendia.

17. Quid autem de canibus loquar, quibus insitum est natura quadam referre gratiam, & sollicitas excubias pro dominorum salute prætendere? (B) Unde ad immemores beneficii, & desides atque ignavos clamat Scriptura: *Canes muti, nescientes latrare.* Sunt ergo canes qui noverint latrare pro dominis, noverint sua tecta defendere. Unde & tu disce vocem tuam exercere pro Christo, quando ovile Ecclesiæ incursant lupi graves. Disce in ore tuo verbum tenere; ne quasi mutus canis commissam tibi fidei custodiam quodam prævaricationis silentio deseruisse videaris. (C) Talis canis viator & comes Angeli est, quem Raphael in libro prophetico non otiose sibi & [a] Tobiæ filio adjungendum putavit, quando perrexit ut Asmodæum fugaret, firmaret copulam conjugalem. Memoris enim affectus gratia pellitur dæmonium, stabilitur conjugium. Mutæ itaque speciæ bestiæ sanctus Raphael angelus Tobiæ juvenis, quem tuendum receperat, ad relationem gratiæ erudiebat affectum. Quis enim non erubescat gratiam bene de se merentibus non referre, cùm videat etiam bestias re- (D) fugere crimen ingrati? Et illæ imperitæ alimoniæ servant memoriam, tu non servas salutis acceptæ?

Esai. 56. 10.
a Tob. 6. 1. & 11. 9.

18. Ursa insidians licet, ut Scriptura ait, est enim plena fraudis fera; tamen fertur informes utero partus edere, sed natos lingua fingere, atque in speciem sui similitudinemque formare. Non miraris in fera tam pii oris officia, cujus naturam pietas exprimit? Ursa igitur partus suos ad sui effingit similitudinem, tu filios tuos insti- (E) tuere similes tui non potes?

Thren. 3. 10.

19. Quid quod etiam medendi industriam non prætermisit? Siquidem gravi affecta cæde, & consauciata vulneribus mederi sibi novit herbæ cui nomen est * φλομὸς, ut Græci appellant, ulcera subjiciens sua; ut solo curentur attactu. Serpens quoque pastu fœniculi cæcitatem repellit exceptam. Itaque ubi oculos obduci sibi senserit, nota remedia petit, nec fraudatur effectu. Testudo visceribus pasta serpentis, cùm vene- (F) num adverterit sibi serpere, origano medicinam suæ salutis exercet: & cùm sit volutabris palustribus mersa; curare se tamen proprio novit antidoto, certoque auxilio sanitatis potestates herbarum etiam ipsa scire se comprobat. Videas etiam vulpem lacrymula pinus medentem sibi, & tali remedio imminentis mortis spatia proferentem.

20. Clamat ipse Dominus in Hieremiæ libro: *Turtur & hirundo, agri passeres custodierunt* [b] *tempora introitus sui: populus autem meus non cognovit judicia Domini.* Novit hirundo quando veniat, (A) quando etiam revertatur. Novit etiam * pia avis annuntiare adventus sui testimonio veris indicium. Novit etiam formica explorare serenitatis tempora; nam cùm adverterit madidatos imbre fructus suos humescere, explorato diligentius aere quando jugem possit servare temperiem, acervos reserat suos, & de cavernis foras suis humeris exportat; ut jugi sole propria frumenta siccentur. Denique haud quaquam illis diebus omnibus rumpi de nubibus imbres videris, nisi (B) cùm fruges suas horreis propriis formica revocaverit. Boves impendente pluvia ad præsepia se tenere noverunt. Iidem ubi naturali sensu mutationem cæli collegerint, foras spectant, & ultra præsepia cervices extendunt suas una omnes specie; ut prodire se velle testentur. Ovis sub adventu hyemis inexplebilis ad escam insatiabiliter herbam rapit, eo quod præsentiat [c] asperitate hyemis defuturam; ut se prius herbæ pabulo farciat, quam gelu adurente omnis herba (C) deficiat. Echinus iste terrenus, quem vulgo hericium vocant, si quid insidiarum præsenserit, spinis suis clauditur, atque in sua se arma colligit; ut quicumque eum contingendum putaverit, vulneretur. Idemque echinus futuri providens geminas sibi respirandi vias munit; ut quando boream flaturum collegerit, Septemtrionalem obstruat; quando Noto cognoverit detergi aeris nubila, ad Septemtrionalem se conferat, ut flatus declinet obvios, & è regione nocituros.

Hier. 8. 7.

21. (D) Unde dignam Domino laudem Propheta detulit, dicens: *Quam magnificata sunt opera tua Domine! Omnia in sapientia fecisti.* Omnia penetrat divina sapientia, implet omnia: idque locupletius ex irrationabilium sensibus, quam ex rationabilium disputatione colligitur. VALIDIOR est enim naturæ testimonium, quam doctrinæ argumentum. Cui animanti incognitum est quemadmodum suam tueatur salutem; si virtus suppetit, resistendo; si velocitas, fugiendo; si (E) astutia, præcavendo? Quis eas usum medendi herbarumque docuit habere notitiam? Homines sumus, & sæpe specie herbarum fallimur, & plerumque quas salubres putamus, noxias reperimus. Quoties inter dulces epulas cibus lethalis irrepsit, & inter ipsas aulicorum excubias ministrorum, vitalia regum feralis esca penetravit? Feræ solo norunt odore noxia & profutura discernere: nullo prævio, nullo prægustatore carpitur herba, nec lædit. MELIOR enim (F) magistra veritatis natura est. Hæc sine ullius magisterio suavitatem sanitatis nostris infundit sensibus, eadem doloris acerbitatem docet esse fugiendam. Hinc vita dulcior, hinc mors amarior. Hæc commendat leænæ catulos suos, & immitem feram materno mollit affectu. Hæc tigridis interpellat ferocitatem, & imminentem eam prædæ reflectit. Namque ubi vacuum raptæ sobolis cubile repererit, illico vestigiis raptoris insistit. At ille quamvis equo vectus fugaci, videns tamen velocitate feræ se posse præverti, nec evadendi ullum suppetere sibi posse subsidium, technam hujusmodi fraude molitur. Ubi

Psal. 103. 24.

a Mss. quinque melioris ævi, & *Tobis*. Alii quatuor, & *Tobi*, & sic in sequentibus. LXX. Τωβίτ.
*. Φλόμος, latine verbascum.
b. Sex mss. *tempora nidi sui*.

*. Id est, ciconia, de qua supra l. 5. c. 16.
c Edit. omnes, & mss. aliquot, *asperitatem hyemis futuram*, nonnulli, *adjuturam*. Omnium antiquissimi ut nos in textu.

se contiguum viderit, sphæram de vitro projicit: at illa imagine sui luditur, & sobolem putat, revocat impetum, colligere fetum desiderans. Rursus inani specie retenta totis se ad comprehendendum equitem viribus fundit, & iracundiæ stimulo velocior fugienti imminet. Ille iterum sphæræ objectu sequentem retardat; nec tamen sedulitatem matris memoria fraudis excludit: cassam versat imaginem, & quasi lactatura fetus residet. Sic pietatis suæ studio decepta, & vindictam amittit & sobolem.

22. Quod nobis Scriptura affert, quæ dicit: *Filii diligite patres vestros: parentes nolite ad iracundiam provocare filios vestros.* (Coloss. 3. 20.) Natura hoc bestiis infundit, ut catulos proprios ament, fetus suos diligant. Nesciunt illæ odia novercalia, nec mutato concubitu parentes à sobole depravantur, neque noverunt præferre filios posterioris copulæ, superioris autem negligere. Norunt pignora sua, nesciunt caritatis differentiam, odiorum incentiva, offensionum discrimina. Simplex ferarum natura est, nescit veritatis calumnias. Sic enim omnia temperavit Deus, ut quibus minus rationis daret, plus indulgeret affectus. Quæ fera pro catulis suis non ipsa potissimum se offerat morti? Quæ fera fetus suos innumeris licet obsessa cuneis armatorum, non suis visceribus tegat? Ingruat licet telorum seges, illa tamen parvulos suos muro sui corporis septos immunes præstat periculi. Quid dicit homo qui mandatum negligit, naturam oblitterat? Filius patrem despicit, pater abdicat filium; & hoc putant jus esse, ubi damnatur fœcunditas: se potius pater damnat, qui facit irritum esse quod genuit. Et hoc putatur auctoritatis esse, ubi sterilitatis natura multatur.

23. Exortem rationis canem esse nemo dubitaverit; tamen si sensus ejus vigorem consideres, censes eum sentiendi sagacitate vim sibi rationis adsciscere. Denique quod pauci in gymnasiis constituti, qui totam in discendo vitæ longævitatem contriverint, vix potuerunt cognoscere, ut syllogismorum conjunctiones contexerent, hoc naturali canis eruditione comprehendere facile poterit æstimari. Nam ubi vestigium leporis cervive repererit, atque ad diverticulum semitæ venerit, & quoddam viarum compitum quod partes in plurimas scinditur; obiens singularum semitarum exordia, tacitus secum ipse pertractat, velut syllogisticam vocem sagacitate colligendi odoris emittens: Aut in hanc partem, inquit, deflexit, aut in illam; aut certe in hunc se anfractum contulit: sed nec istam, nec illam ingressus est viam: superest igitur ut in istam se partem sine dubitatione contulerit. Quod homines vix prolixa compositæ artis meditatione componunt, hoc canibus ex natura suppetit; ut ante mendacium deprehendant, & postea falsitate repudiata inveniant veritatem. Nonne totos dies conferunt philosophi propositiones sibi in pulvere dividentes, qui radio [a] sibi describunt singulas, & ex tribus cùm unam earum veram esse necesse sit, duas primo interficiunt tamquam mendacio congruentes, & sic in ea quæ relicta est, vim veritatis inhærere definiunt? Quis tam tenax potest esse beneficii, & memor gratiæ? Quandoquidem pro dominis etiam in latrones insilire noverunt, & extraneorum accessus prohibere nocturnos, & mori pro dominis, & commori cum dominis sint parati? Sæpe etiam necis illatæ evidentia canes ad redarguendos reos indicia prodiderunt; ut muto eorum testimonio plerumque sit creditum.

24. Antiochiæ ferunt in remotiori parte urbis crepusculo necatum virum, qui canem sibi adjunctum haberet. Miles quidam prædandi studio minister cædis exstiterat: tectus idem tenebroso adhuc diei exordio in alias partes concesserat: jacebat inhumatum cadaver, frequens spectantium vulgus adstabat, canis questu lacrymabili domini deflebat ærumnam. Forte is qui necem intulerat, ut se habet versutia humani ingenii, quò versandi in medio auctoritate præsumta fidem adsisceret innocentiæ, ad illam circumspectantis populi accessit coronam, & velut miserans appropinquavit ad funus. Tum canis sequestrato paulisper questu doloris, arma ultionis adsumsit atque apprehensum tenuit & velut [*] epilogo quodam miserabile carmen immurmurans universos [b] convertit in lacrymas, fidem probationi detulit, quod solum tenuit ex plurimis, nec dimisit. Denique perturbatus ille, quod tam manifestum rei indicem neque odii, neque inimicitiarum, neque invidiæ, aut injuriæ alicujus poterat objectione evacuare, crimen diutius nequivit refellere. Itaque quod erat difficilius, ultionem persecutus est; quia defensionem præstare non potuit. Quid nos dignum nostro referimus creatori, cujus cibo vescimur, & dissimulamus injurias, & sæpe inimicis Dei eas quas à Deo accepimus, epulas exhibemus?

25. Quid agniculis simplicius, quos minusculæ parvulorum comparamus innocentiæ? Sæpe ex his in magno grege agniculus per ovilia tota vagatus errat à matre, & cùm eam reperire non possit, balatu frequenti absentem citat, ut responsuræ vocem excitet, quo ad ejus sonum errabunda replicet vestigia: multis licet versetur in millibus ovium, recognoscit vocem parentis, festinat ad matrem, lactis quoque materni notos sibi fontes requirit: quamvis cibi desiderio teneatur & potus, transcurrit tamen aliena ubera gravida, licet humore lactis exundent; solam matrem requirit, solius sibi materni uberis pauperes succos significat abundare. Illa quoque inter multa agniculorum millia solum filium novit: unus plurimorum balatus, eadem species; illa tamen fetum suum discernit à ceteris, & solum filium tacito pietatis testimonio recognoscit. Pastor errat in discretione ovium, agniculus in agnitione matris nescit errare. Pastor fallitur specie: sed ovis pietate non fallitur. Unus odor omnibus, sed tamen habet natura odorem suum domesticum, quem soboles cara

a. Mss. novem, *sibi describunt singula somnia, & ex tribus* &c.

*. *Epilogo*, id est, querela; eo quod oratores querelas maxime in epilogo & fine orationis adhibeant, ut judices flectant ad misericordiam.

b Aliquot mss. non minimæ auctoritatis, *convertit in fidem, probationem detulit.*

speciali quadam videtur proprietate redolere. [A]

26. Habet suos usus natura, & sensus domesticos. Vix infantulo cœperunt dentes prorumpere, & jam novit sua arma teotare. Nondum catulo dentes, & tamquam habeat, ore proprio se quærit ulcisci. Nondum cervo cornua, & tameo fronte præludit, atque ea quæ oondum expertus sit, tela minitatur. Lupus si prior bominem viderit, vocem eripit, & despicit eum tamquam victot vocis ablatæ. Idem si se prævisum senserit, deponit ferociam, non potest currere. [B] Leo gallum & maxime album veretut. Caprea vulnerata * dictamnum petit, & de vulnere excludit sagittas. Norunt & bestiæ remedia sua. Leo æger simiam quærit, ut devoret; quo possit sanari. Leopardus capreæ agrestis sanguinem bibit, & vim langoris evitat. Omnis fera ægra canis bausto curatur sanguine. Ursus æger formicas devorat. Cervus oleæ tamusculos mandit.

27. Ergo feræ norunt expetere ea quæ sibi prosint, tu ignoras ô bomo remedia tua? Tu nes- [C] cis quomodo virtutem eripias adversario, ut te tamquam præventus lupus effugere non possit, ut oculo tuæ mentis ejus perfidiam deprehendas, & prior cursum verborum ejus impedias, impudeotiam ejus & acumen disputationis obtundas. Quod si te ille prævenerit, vocem tibi aufert: & si obmutueris, solve amictum tuum, ut sermooem resolvas. Et si in te insurrexerit lupus, petram cape, & fugit. Petra tua Christus est. Si ad Christum confugias, fugit lupus, [D] nec terrere te poterit, Hanc petram quæsivit Petrus, cùm titubaret in fluctibus, & invenit; quia dexteram amplexus est Cbristi.

28. Quid dicam allio homines delectari, & illud ad escam sumere, quod & leopardus fugit? Denique sicubi allium aliquis confricandum putaverit, leopardus inde exilit, nec resistit. Cujus venenata fera odorem noo potest sustinere, id tu pro cibo sumis, & visceribus infuodis internis? Sed medicatur interdum doloribus. Suma- [E] tur pro medicamento, noo pro cibo: sumatur ab ægrotantibus, non ab epulantibus. Medicamentum quæris, & jejunium fugis; quasi majus aliud remedium reperire possis. Jejuni hominis sputum si serpens gustaverit, moritur. Vides quanta vis jejuoii sit; ut & sputo suo homo terreoum serpentem interficiat, & merito spiritalem.

29. Quantam Dominus etiam minusculis infudit prudeotiam; Turtur nido suo, ne pullos suos incurset lupus, squillæ folia superjacit. No- [F] vit enim quod hujusmodi folia lupi fugere consuerint. [a] Novit vulpecula quomodo posteritatem foveat suam: & tu ignoras, tu negligis quomodo adversum lupos neqoitiæ spiritalis posteritatem vitæ hujus habeas tutiorem?

CAPUT V.

Qua ratione Dominus aliis bestiis colla breviora, aliis longiora creaverit. Ubi potissimum elephanti membra, proprietates, atque in re militari usus describuntur.

30. SEd revertamur ad seriem creaturæ, & consideremus qua ratione Dominus aliis bestiis angustiora colla formaverit, ut leonibus atque tigridibus, ursis quoque; aliis prolixiora, [b] ut elephantis & camelis. Nonne evidens causa est; quia illis feris quæ carne vescuntur, non erat opus prolixitate cervicis? Non enim in terras pascendi gratia cervicem atque ora dejiciunt: sed aut cervum invadunt, aut bovem ovemque discerpunt. Camelus vero cùm sit altior, quomodo herbis minutissimis pasceretur, nisi longiora usque ad terram colla ad usum pastionis exteoderet. Itaque camelus pro ratiooe proceritatis suæ prolixiora colla sortitus est, eqous pro ratione, bos quoque simili modo; hi enim pascuntur herbis.

31. Elephantus autem etiam ptominentem promuscidem habet; quia cùm sit eminentior cunctis, se inclinare ad pascendom non potest. Itaque ejus ad colligeodum cibum utitur ministerio. Ea immani bestiæ largi potus infundit humorem; ideoque concava est, quo ad restinguendam tantæ belluæ sitim plenos lacus hauriat, aut collecto flumine possit inundare potantem. Cervix sane minor est quam poscat tanti corporis moles; ne ea quoque oneri magis esset quam usui. Ideoque nec genua inflectit, quia rigidioribus opus fuit cruribus, quo velut columnis tanta possit membrorum machina sustineri. Calcaneum leviter incorvat, rigent cetera pedum à summo usque ad imum. Nec sicut in * ancylas nos sæpe deponimus, ita se etiam bestia potest taota deflectere; meritoque non volvendi se, oeque curvandi usum cum ceteris animantibus potest habere communem. Fulcitur hinc inde trabibus maximis; ut in somno aliquantulum sine periculo reflectatur, quia pes ejus nulla artuum conjunctione distinguitur. Mansuetis igitur veluti quædam fulcra eorum quibus hic usus est, parantur ingenio: feris autem & agrestibus, quia nemo hujusmodi quibus sustentari queant fulcra substernit, hinc venit usus periculi.

32. Namque arbori innixi aut costas fricant, aut io somno se se relaxant, quæ nooqumquam victa atque inflexa tanto corpore frangitur: ille vero qui se se in eamdem refuderat, corruit nec erigere atque elevare se potest; ibique jacens ioterit, aut gemitu suo proditus sternitur, dum ventre ceterisque juxta mollioribus ad vulnus patet. Nam dorsum ejus ceteraque exteriora noo ulla facile solent tela penetrare. Sunt autem qui propter ebur has illis insidias parent; ut arbores eas quibus se applicare consueverint, ex alia parte qua infrequentior usus eis sit, ali-

* Græce *δίκταμνον*, herba quæ præcipue in Creta nascitur, alio nomine dicitur pulegium, & hortense gingiber.

a. Edit. Cost. & Rom. *Novit avicula*. Commode, si quis eis antiquus codex suffragaretur.

b. Rom. edit. *ut camelis & equis*. Contra aliæ edit. & omnes mss. *ut elephantis* &c. Sed cum dicitur Deus longiora colla dedisse elephantis, promuscis intelligenda est, quæ illis cervicis prolixioris vicem supplet, unde Basil. *ἔχει δὲ τὴν προβοσκίδα, τὴν τοῦ τραχήλου χρείαν ἀποπληροῦσαν*.

*. *Ancylæ* suffragines seu curvaturæ cubiti vel cruris. Basil. *ὅτε μὲν εἰς ἀγκύλην, ὅτε εἰς γόνυ διέρχεται*.

quantulum recidant, ut reflectente se elephanto, pondus membrorum ejus sustinere non possit ruinamque ejus arcessat.

33. Sed si quis ista reprehendit, reprehendat etiam altitudines ædificiorum; quia citius gravem minantur ruinam, & difficilius lapsa reparantur. Verum si illa aut propter pulcritudinem, aut propter speculam frequenter attollimus; hæc quoque in elephantis probare debemus, quia magnum rebus bellicis usum ministrant. Inde gens Persarum ferox bellis, valida sagittis omnique telorum jactu, quia de superioribus ad inferiora validiore nisu tela torquentur, acies eorum velut gradientibus turribus septa procedit. In mediis campis tamquam de muro dimicant; & velut in arce quadam & specula collocati spectant magis bella, quam subeunt. Ita alieni à periculo videntur, tuti molibus bestiarum. Quis enim eas adire audeat, cùm desuper jaculis facile figatur, inferius elephantorum conteratur incursu? Denique cedunt illis acies & armatorum cunei, & castra illa quadrata solvuntur. Intolerabili namque impetu in hostes ruunt; ut nullo agmine bellatorum, nulla constipatione militum, nullo clypeorum retardentur objectu: velut quidam mobiles montes versantur in prælis, & ut colles alto eminent vertice, mugitus fragore omnium perturbant confidentiam. Quid his faciat pedes, quamvis lacertis validus, & manu promtus; cùm sibi septus armatorum populis gradienti murus occurrat? Quid faciat eques, cùm equus ejus perterrefactus tantæ bestiæ immanitate diffugiat? Quid faciat sagittarius, cùm desuper ferrata virorum corpora jaculi ictum sentire non possint; bestia quoque nec nuda facile penetrabilis ferro sit, & munita loricis, obvias sine sui periculo acies secet, & conterat turmas?

34. Itaque ut immensa ædificia, ita elephanti fundamentis validioribus sustinentur; alioquin imparibus fulti pedibus, intra brevem laberentur ætatem. Nunc autem & trecentis & amplius feruntur annis vitam producere; quia omnia sibi ad magnitudinem membra conveniunt. Ideoque non distincti ut nobis, sed compacti artus sunt, quo sint robustiores. Quam cito hominibus si diu steterint, aut velocius cucurrerint, vel jugiter ambulaverint, genua vexantur & plantæ? Conjuncta enim & articulata facilius quam concreta atque solidata aut doloris sensum, aut casum offensionis admittunt.

35. Et quid miraris, si vestiti armis timentur; quandoquidem dentibus suis tamquam naturalibus spiculis semper armati sunt? Promuscide sua quidquid involverint, frangunt: pede verò quidquid compresserint, velut quodam lapsu ruinæ ingentis exanimant. Involvunt promuscide nemora ad sui escam, & quasi quidam altissimi dracones serpentinis quos cœperint, spiris flagellant. Plerumque eas in orbem colligunt, maxime cum de terra cibus legitur, aut potus bauritur. Documento itaque nobis sunt, quod nihil superfluum sit creatum; & tamen hæc tantæ molis bestia subjecta nobis, imperus servit humanis.

CAPUT VI.

Belluas robustissimas ac ferocissimas homini à creatore subditas: eisdem minatissima animalia terrori atque exitio esse. Tum paucis de serpentum utilitate disputatis, homo ad sui animæque propriæ cognitionem excitatur.

36. Etenim quoniam de hominis creatura dicturi sumus, commendationem ejus præstruere & prælibare debemus. Videbatur nihil elephantis creatura habere robustius, nihil tam terribile vel procerum, nihil tam ferum quam leones vel tigrides sunt; & hæc serviunt homini, & naturam suam humana institutione deponunt. Obliviscuntur quod nata sunt, induunt quod jubentur. Quid multa? Docentur ut parvuli, serviunt ut infirmi, verberantur ut timidi, corriguntur ut subditi, in mores transeunt nostros; quoniam motus proprios perdiderunt.

37. Mirabilis igitur natura in maximis; mirabilis enim in excelsis Dominus, mirabilis etiam in minimis. Sicut enim non minus plana camporum, quam montium alta miramur, nec plus altitudinem cedri stupemus, quam vitis aut olcæ brevis fœcunditatem: ita non amplius miror elephantum quia procerus est, quam murem quia terribilis elephanto est. Naturæ igitur hæc potentia est; ut terribilia aliis, aliis meticulosa sint. Est enim donata prærogativa quædam singulis creaturis; ut quibusdam privilegiis propriis fulciantur. Formidabilis tauris elephantus murem timet. Leo quidem rex ferarum exiguo scorpionis aculeo exagitatur, & veneno serpentis occiditur. Eximia leonis pulcritudo comantes cervice totos excutit, vel sublato pectore attollit ora. Sed quis non miretur tam brevi scorpionis aculeo, ut incorporeum putes, ingentium corporum exire mortem?

38. Nec hoc quisquam reprehendat[a], quod creator serpentes creaturis suis, aliaque vel animantium vel herbarum genera venenata miscuerit. Nata sunt enim hæc ad correptionem nostram, non ad deformationem. Nam quæ ignavis, aut infirmis, aut impiis plerumque offensioni atque terrori sunt, aliis usui ita sunt hæc, ut pædagogi parvulis. Amari videntur, acerbi & molesti, formidabiles verbere, libertatem lasciviendi negant, necessitatem disciplinæ exigunt, pueriles animos, ne luxu defluant, terrore constringunt; ideoque horum austeritate frugi evadunt, sobrii, continentes, laudi magis quam ludo dediti. Vides quid terribilia ista flagella proficiant? Sic & serpentes flagella sunt eorum quibus infirma animi ætas, & quædam puerilis mentis est virtus; ceterum fortioribus nocere non possunt. Denique confidenti in Domino dictum est: *Super aspidem & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem.* Ps. 90. 13. Paulum momordit vipera, & putabant eum quasi peccatorem vix de naufragio servatum, veneno esse moriturum: sed posteaquam inviolabilis mansit excussâ in ignem viperâ, plus apud intuentes venerationis invenit. Sed & ipse Dominus ad om-

a. Mss. novem satis probati, *quod creator serpentes creaturis suis talia vel* &c. Alii tamen, & edit. anteponendi.

nes ait: *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, hic* A *salvus erit: qui verò non crediderit, damnabitur.* (Marc. 16. 16.) Signa autem credentium hæc dixit fore, ut serpentes manu mulceant, venena his atque omne mortiferum, etiam si biberint, nocere non possint. Tua igitur tibi magis incredulitas ô homo, quam venena metuenda serpentium sunt. Time igitur illa, [a] ut saltem dum formidantur illa, ad fidem provocare te possint. Quod si Deum non times, vel ultricia perfidiæ venena formides.

39. Nunc quoniam & elephantos vides tibi B subditos, & leones esse subjectos; nosce te ipsum ô homo, quod non, ut ferunt, Apollinis Pythii, sed Salomonis sancti est, qui ait: (Cant. 1. 7.) *Nisi scias te formosa in mulieribus*, quamquam multo antea Moyses in Deuteronomio scripserit: *Attende tibi ô homo. Attende tibi*, ait lex. Et Propheta ait: (Deut. 4. 9.) *Nisi scias te.* Cui hoc dicit? *Formosa*, inquit, *in mulieribus.* Quæ est pulcra in mulieribus, nisi anima, quæ in utroque sexu præstantiam possidet pulcritudinis? Et merito decora est, quæ non C terrena sed cælestia, non corruptibilia sed incorrupta desiderat, in quibus decus perire non soleat. Corporalia enim omnia processu ætatis, aut ægritudinis inæqualitate marcescunt. Huic attende, dicit Moyses, in qua tutotus es, in qua melior tui portio est. Denique interpretatus est Dominus quis sis tu, dicens: (Matt. 7. 15.) *Attendite vobis à falsis prophetis*; isti enim animam debilitant, mentem subruunt. Non igitur caro tu es. Quid enim est caro sine animæ gubernaculo, mentis D vigore? Caro hodie sumitur, cras deponitur. Caro temporalis, anima diuturna. Caro amictus est animæ, quæ se induit quodam corporis vestimento. Non igitur tu vestimentum es, sed qui vestimento uteris. Ideo tibi dicitur, ut exspolians (Coloss. 3. 10.) veterem hominem cum actibus ejus, novum induas, qui non in corporis qualitate, sed in spiritu mentis, & agnitione renovatur. Non, inquam, caro es tu; neque enim carni dicitur: *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.* (Cor. 3. 17.) Et E alibi, (Ibidem. 5.) *Templum Dei vos estis, & Spiritus sanctus habitat in vobis*: sed renovatis dicitur & fidelibus, in quibus permanet spiritus Dei. In carnalibus autem non permanet, quia scriptum est: (Gen. 6. 3.) *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis; quoniam carnes sunt.*

CAPUT VII.

Hominis creationem à consideratione creatoris auspicatur. Filium Patris imaginem esse, nec non inter F *eos unitatem distinctionemque inveniri demonstrat. Denique hominem ut cognoscat unde oriatur, cujusve imaginem, & in qua parte eam gerat, admonet.*

40. Sed ipsius creationis nostræ seriem consideremus. (Gen. 1. 26.) *Faciamus*, inquit, *hominem ad nostram imaginem, & ad similitudinem nostram.* Quis hoc dicit? Nonne Deus, qui te fecit? Quid est Deus? Caro, an spiritus? Non caro utique, sed spiritus, cujus similis caro esse non potest; quia ipse incorporeus & invisibilis est, A caro autem comprehenditur & videtur. Cui dicit? Non sibi utique, quia non dicit, faciam, sed *faciamus*. Non Angelis; quia ministri sunt: servi autem cum domino, & opera cum auctore non possunt operationis habere consortium: sed dicit Filio; etiamsi Judæi nolint; etiamsi Ariani repugnent. Sed & Judæi conticescant, & Ariani [b] cum suis parentibus obmutescant, qui dum unum à consortio divinæ operationis excludunt, plures inserunt; & prærogativam quam Filio B negant, servulis donant.

41. Sed esto; ut adminiculo servulorum ad operandum Deus vobis indiguisse videatur. Si operatio communis est cum Angelis Deo, numquid Deo & Angelis imago communis est? Numquid Angelis diceret: *Faciamus hominem ad nostram imaginem, & ad similitudinem nostram?* Sed quid sit imago Dei audi dicentem: (Coloss. 1. 13. & seq.) *Qui eripuit nos*, inquit, *de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum* [c] *Filii claritatis suæ, in quo habemus* C *redemtionem, remissionem peccatorum, qui est imago Dei invisibilis, & primogenitus universæ creaturæ.* Ipse est imago Dei Patris, qui semper est, & erat in principio. Denique imago est qui dicit: (Johan. 14. 8. & 9.) *Philippe qui videt me, videt & patrem.* Et quomodo tu cùm imaginem vivam Patris viventis videas, dicis: *Ostende nobis patrem? Non credis quia ego in patre, & pater in me est?* Imago Dei virtus est, non infirmitas: imago Dei sapientia est, imago Dei justitia est: sed sapientia divina est, & D sempiterna justitia. Imago Dei est solus ille, qui dixit: (Johan. 10. 30.) *Ego & Pater unum sumus*; ita habens similitudinem Patris, ut divinitatis, & plenitudinis habeat unitatem. Ubi dicit, *faciamus*, quomodo inæqualitas? Cùm iterum dicat, *ad similitudinem nostram*, ubi est dissimilitudo? Sic & in Evangelio ubi dicit: *Ego & Pater*, utique non una persona est: ubi autem ait, *unum sumus*, nulla est discrepantia divinitatis, aut operis. Non igitur in utroque una persona, sed una substantia E est. Et bene addidit, *sumus*; quia semper esse divinum est, ut coæternum credas, quem putabas dissimilem esse. Æternus est enim, de quo dicit Moyses: (Exod. 3. 14.) *Qui est misit me.* Pulcre etiam illud præmisit: *Ego & Pater.* Nam si patrem præmisisset, tu minorem Filium judicares: sed præmisit Filium, quem non convenit credi Patre superiorem. Adjunxit *Patrem*, ut advertas Deum Patrem & Filium ejus ordinis præjudicio non teneri.

F 42. *Attende*, inquit, *tibi soli.* (Deut. 4. 9.) Aliud enim sumus nos, aliud sunt nostra, aliud quæ circa nos sunt. Nos sumus, hoc est, anima & mens: nostra sunt corporis membra, & sensus ejus: circa nos autem pecunia est, servi sunt, & vitæ istius apparatus. Tibi igitur attende, & te ipsum scito, hoc est, non quales lacertos habeas, non quantam corporis fortitudinem, non quantas possessiones, quantam potentiam, sed qualem animam ac mentem, unde omnia consilia proficiscuntur, ad quam operum tuorum fructus refertur. Illa est enim plena sapientiæ, plena pietatis atque justitiæ; quoniam omnis virtus à Deo

a. Codices Carn. Corb. vetus, Th. ac Reg. *ut salutem adquiras, dum formidantur illa.*

b. Edit. vet. & mss. quinque, *cum suis paribus.* Rom. & mss. Ben. *cum suis partibus.* Alii aliquot, *cum suis patribus.* Carn. Corb. vetus, & Th. ut in textu.

c. Ita mss. plures ac potiores cum edit. antiquioribus. Ben. tamen & alii cum edit. Gill. & Rom. *Filii caritatis suæ.*

est.

[*Esa.* 49. 16. *De poenit. dist.* 2. *cap. illa anima.*] est. Cui dicit Deus: *Ecce ego Hierusalem pinxi muros tuos.* Illa anima à Deo pingitur, quæ habet in se virtutum gratiam renitentem, splendoremque pietatis. Illa anima bene picta est, in qua elucet divinæ operationis effigies. Illa anima bene picta est, in qua est splendor gloriæ, & paternæ imago substantiæ. Secundum hanc imaginem quæ refulget, pictura pretiosa est. Secundum hanc imaginem Adam ante peccatum: sed ubi lapsus est, deposuit imaginem cælestis, sumsit terrestris effigiem. Sed fugiamus hanc imaginem, quæ intrare civitatem Dei non potest, [*Ps.* 72. 20.] quia scriptum est: *Domine in civitate tua imaginem eorum ad nihilum rediges.* Et non intrat indigna imago, & quæ intraret, excluditur; quia [*Apoc.* 21. 27.] *non intrabit*, inquit, *in eam omne commune, & faciens execrationem & mendacium*: sed ille intrabit in eam, cujus in fronte agni nomen scriptum est.

43. Anima igitur nostra ad imaginem Dei est. In hac totus es homo; quia sine hac nihil es, sed es terra, & in terram resolveris. Denique ut scias quia sine anima caro nihil est: [*Matt.* 10. 28.] *Nolite*, inquit, *timere eos, qui possunt corpus occidere, animam autem non possunt.* Quid igitur in carne præsumis, qui nihil amittis, si carnem amiseris? Sed illud time, ne animæ tuæ defrauderis auxilio. Quam enim dabit homo commutationem pro anima sua, in qua non exigua sui portio, sed totius humanæ universitatis substantia est? Hæc est per quam ceteris ferarum aviumque dominaris animantibus: hæc est ad imaginem Dei, corpus autem ad speciem bestiarum. In hac pium divinæ imitationis insigne; in illo cum feris ac belluis vile consortium.

CAPUT VIII.

Ut pressius intelligatur ubi divina similitudo resideat, corporis & animæ dotes examinantur. Ostenditur totum hominem animæ vocabulo designari. Qui Dei imaginem fuco, crudelitate, perfidia oblitterant, objurgantur. Sub hæc exhortatio ad vigilantiam contra vitia, & pauperum ad divitum inter se comparatio caput absolvit.

44. SEd tractemus [a] limatius quid sit ad imaginem Dei. Caro numquid ad imaginem Dei est? Ergo in Deo terra est; quia caro terra est. Ergo corporeus Deus. Ergo infirmus ut caro, passionibusque subjectus. Et forte caput tibi videatur ad similitudinem Dei, quia eminet: aut oculi, quia intuentur: vel aures, quia audiunt. Si altitudinem spectes, num proceri videmur; quia paululum vertice eminemus à terris? Sed ideo non pudet, eo nos similes Dei dici, quia serpentibus ceterisque reptantibus, aut quia damulis, atque ovibus, & lupis celsiores sumus? Et quantum in ea parte cameli nobis atque elephanti proceriores sunt? Obtutus est quidem præstans, spectare elementa mundi, cognoscere quæ nullus annuntiet, sed tuus deprehendat adspectus: verùm hoc ipsum quantum est quod videmus; ut eo ad similitudinem Dei nos esse dicamus, qui omnia videt, spectat omnia, latentes deprehendit affectus, scrutatur cordis occulta? Non pudet hoc dicere, cùm ipse me totum videre non possim? Quod ante pedes est, video; quod à tergo est, videre non possum. Cervicem meam nescio, non novi occipitium, renes meos videre non possum. Similiter quantum est quod audivimus; cùm id quod paululum distet, videre & audire non possim? Si interjecti parietes sint, impeditur adspectus, impeditur auditus. Deinde corpus nostrum uno in loco hæret, angusto includitur spatio. Omnes feræ latiores sunt homine, omnes etiam velociores.

45. Non ergo caro potest esse ad imaginem Dei, sed anima nostra quæ libera est, & diffusis cogitationibus atque consiliis huc atque illuc vagatur, quæ considerando spectat omnia. Ecce nunc sumus in Italia, & cogitamus ea quæ ad Orientales aut Occidentales partes spectare videntur, & cùm illis versari videmur qui in Perside sunt constituti, & illos videmus qui degunt in Africa, si quos cognitos nobis ea terra susceperit: sequimur proficiscentes, inhæremus peregrinantibus, copulamur absentibus, alloquimur separatos, defunctos quoque ad colloquium resuscitamus, eosque ut viventes complectimur & tenemus, & vitæ officia his usumque deferimus. Ea igitur est ad imaginem Dei, quæ non corporeo æstimatur, sed mentis vigore: quæ absentes videt, transmarina visu obit, percurrit adspectu, scrutatur abdita, huc atque illuc uno momento sensus suos per totius orbis fines & mundi secreta circumfert: quæ Deo jungitur, Christo adhæret, descendit in infernum, atque adscendit, libera versatur in cælo. Denique audi dicentem: *Nostra autem conversatio in cælis est.* [*Phil.* 3. 20.] Non est ergo ad imaginem Dei, in qua Deus semper est? Sed audi quia ad imaginem est Dei. Dicit enim Apostolus: *Nos itaque omnes revelata facie gloriam Dei speculantes ad eamdem imaginem reformamur à gloria in gloriam, sicut à Domini spiritu.* [2. *Cor.* 3. 18.]

46. Quia igitur cognovimus animam esse ad imaginem Dei; nunc consideremus utrum de anima potuerit dici: *Faciamus hominem ad imaginem.* Sed audi & istud, quia anima nomine hominis nuncupatur. Scriptum est enim in Genesi: *Filii autem Ioseph qui facti sunt ei in Ægypto, animæ novem. Omnes ergo animæ quæ intraverunt cum Iacob in Ægyptum septuaginta quinque.* [*Gen.* 46. 27.] Et multo aptius anima vel homo latine, vel græce ἄνθρωπος dicitur; alterum ab humanitate, alterum ab intuendi habens vivacitate, quæ magis animæ, quam corpori convenire non dubium est. Cui rei etiam illud jure concurrit dictum in Threnis Hieremiæ: *Bonus est Dominus sustinentibus eum, animæ quæ quærit eum.* [*Thren.* 3. 25.] De hominibus dixit, & animam adjiciendam putavit. Melius enim quærit ista si sola sit, abducens se à corporis cœno, & à cupiditate carnali. Ipsa est ad imaginem Dei conformis domini Jesu. Qui autem conformes filii Dei, sancti sunt. Sic enim legimus, dicente Paulo: *Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia concurrunt in bonum, iis qui secundùm pro-* [*Rom.* 8. 28. *& seq.*]

a. Edit Rom. *Sed tractemus elimatius quid factum sit ad imaginem Dei. Caro numquid ad imaginem Dei facta est. Non. Alioquin ergo in Deo &c.*

positum vocati sunt sancti: quos præscivit, & prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui; ut sit primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinavit, hos & vocavit: & quos vocavit, hos & justificavit: quos autem justificavit, hos & clarificavit. Utrum igitur secundùm corpus, an secundum animam justificatio tibi conferri videatur, quæso respondeas. Sed dubitare non potes, cùm justitia unde justificatio derivata est, mentis utique non corporis sit.

47. Pictus es ergo ô homo, & pictus à Domino Deo tuo. Bonum habes artificem atque pictorem. Noli bonam delere picturam, non fuco sed veritate fulgentem, non cera expressam sed gratia. Deles picturam mulier, si vultum tuum materiali candore oblinas, si acquisito rubore perfundas. Illa pictura vitii non decoris est: illa pictura fraudis, non simplicitatis est: illa pictura temporalis est, aut pluvia, aut sudore tergitur: illa pictura fallit & decipit, ut neque illi placeas, cui placere desideras, qui intelligit non tuum, sed alienum esse quod placeas; & tuo displiceas auctori, qui videt opus suum esse deletum. Dic mihi, si supra artificem aliquem inducas alterum, qui opus illius superioris novis operibus obducat, nonne indignatur ille, qui opus suum adulteratum esse cognoverit? Noli tollere picturam Dei, & picturam meretricis adsumere, quia scriptum est: *Tollam ergo membra Christi, & faciam membra meretricis? Absit.* (1. Cor. 6. 15.) Quod si quis adulterat opus Dei grave crimen admittit. Grave est enim crimen; ut putes quod melius te homo, quam Deus pingat. Grave est ut dicat de te Deus: Non agnosco colores meos, non agnosco imaginem meam, non agnosco vultum, quem ipse formavi, rejicio ego quod meum non est. Illum quære qui te pinxit: cum illo habeto consortium: ab illo sume gratiam, cui mercedem dedisti. Quid respondebis?

48. Quod si grave est adulterare opus Dei, quid de illis dicemus, qui interficiunt opus Dei, qui humanum sanguinem fundunt, qui vitam quam Deus donavit, extorquent, qui dicunt: Tollamus justum, quia inutilis est nobis? Unde bene lectum est hodie: *Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos ubi requiescant: Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet.* (Matth. 8. 20.) Vulpes ergo se abscondit in fovea, avis se tuetur in nido: homo non absconditur in fovea, sed decipitur. Fovea vero os hominis est, fovea alta pectus est hominis, ubi sunt noxia & fraudulenta consilia, malæ cogitationes. Tu ambulas, & alius tibi foveam parat. In medio laqueorum ambulas, quos absconderunt tibi in via inimici tui. Omnia ergo circumspice; ut effugias sicut damula de retibus, & sicut avis de laqueo. Damula retia adspectus vivacitate declinat: avis devitat laqueos, si ad superiora se conferat, & terrena supervolet. In superioribus enim nemo tendit retia, laqueum nullus abscondit. Ideo cujus conversatio in supernis est, hujus non solet in prædam venire captura. Sed quid miraris si homo decipitur ab homine, quando Filius hominis ubi requiesceret, non habebat? Et ille quidem talem hominem fecit, in quo caput suum reclinaret. Sed posteaquam in pectore nostro non requies proximi cœpit esse, sed fovea; posteaquam alter alteri nectere cœpit insidias, quem juvare deberet, caput suum Christus avertit à nobis: sed [a] postea tamen maluit illud morti offerre pro nobis. Noli igitur esse fraudulentus, crudelis, immitis; ut in te Christus caput reclinet.

49. Denique cùm fecisset piscium belluas, cùm fecisset ferarum genera & bestiarum, non requievit: requievit autem posteaquam hominem ad imaginem suam fecit. In quo requiescat audi dicentem: *Supra quem requiescam nisi super humilem & quietum, & trementem verba mea?* (Esai. 66. 2.) Esto ergo humilis, & quietus; ut in tuo Deus requiescat affectu. Qui non requievit in bestiis, multo magis non requiescet in pectore bestiali. Sunt enim animi bestiales, sunt feræ forma hominum indutæ, de quibus dicit Dominus: *Attendite vobis à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestitu ovium, intus autem sunt lupi rapaces.* (Matth. 7. 15.) In his ergo non requievit Deus: sed requievit in moribus humanis, quos fecit Deus ad imaginem suam & similitudinem, quando fecit virum qui non debet velare caput suum; quoniam imago & gloria est Dei. Hujus viri animæ dicit: *Ecce ego Hierusalem pinxi muros tuos.* (Esa. 49. 16.) Non dixit, pinxi ventrem tuum: non dixit, pinxi inferiora [b] tua: sed dixit, pinxi muros tuos, valida se adserens homini murorum dedisse præsidia; ut si pervigil speculator in portis sit, obsidionis possit periculum propulsare. Dicit itaque: Non tibi voluptates dedi, non illecebras cupiditatum, non incentiva luxuriæ, non alieni decoris concupiscentiam: sed dedi tibi fundamenta muralia, de di tibi turrium excelsa fastigia, in quibus constitutus expugnari ab hoste non metuas, nec ingruentium legionum terribilia licet tentamenta formides. Denique habes in Esaia, quia justi anima dicit, vel Ecclesia: *Ego civitas munita, ego civitas obsessa*: (Esa. 27. 3.) munita per Christum, obsessa per diabolum. Sed non debet obsidionem vereri, cui Christus adjutor est. Munitur enim gratia spiritali, & sæcularibus periculis obsidetur. Unde & in Canticis habes dictum: *Ego murus, & ubera mea turres.* (Cant. 8. 10.) Murus est Ecclesia, turres ejus sunt sacerdotes, quibus abundat & de naturalibus verbum, & de moralibus disciplina.

50. Cognosce ergo te decora anima; quia imago Dei es. Cognosce te homo; quia gloria es Dei. Audi [c] quomodo gloria. Propheta dicit, *Mirabilis facta est cognitio tua ex me*, (Ps. 138. 6.) hoc est, in meo opere tua mirabilior est facta majestas, in consilio hominis tua sapientia prædicatur. Dum me intueor, quem tu in ipsis cogitationibus occultis & internis affectibus deprehendis, scientiæ tuæ agnosco mysteria. Cognosce ergo te ô homo quantus sis, & attende tibi; ne quando laqueis implicatus diaboli fias præda venantis; ne forte in fauces tetri illius leonis incurras, qui

a In edit. Paris. 1614. & 1632. desunt, *sed postea tamen maluit illud morti offerre pro nobis.*
b. Quinque mss. *interiora tua.*

c. Mss. Carn. Th. Reg. Colb. & Corb. vetus, *Audi quomodo glorians Propheta dicat.*

rugit & circuit quærens quem devoret. Attende A tibi; ut consideres quid in te intret, quid ex te exeat. Non de cibo dico, qui absorbetur & egeritur, sed de cogitatione dico, de sermone adsero. Non in te intret alieni thori concupiscentia, non irrepat in tuam mentem, non rapiat oculus tuus transeuntis feminæ pulcritudinem, animus non includat, non sermo tuus tentamentorum machinas nectat, non in dolo prodat, non maledico proximum adspergat opprobrio. Venatorem te fecit Deus non expugnatorem, qui dixit: B
Hier. 16. 16. *Ecce ego mitto venatores multos:* venatores non criminis, sed absolutionis; venatores non culpæ utique, sed gratiæ. Piscator Christi est, cui di-
Luc. 5. 10. a citur: *Amodo eris homines* [a] *vivificans.* Sic mitte retia tua, sic mitte oculos tuos, sic mitte sermones tuos; ut nullum opprimas, sed alleves fluc-
Eccli. 28. 30. tuantes. Attende, inquit, tibi. Sic sta, ne cadas: sic curre, ut ad bravium pervenias: sic certa, ut sæpe decernas; quia legitimo debetur corona certamini. Miles es, hostem diligenter ex- C plora; ne tibi nocturnus irrepat: athleta es, manibus adversario propior esto, quam vultu; ne oculum feriat tuum. Liber obtutus sit, argutus incessus; ut irruentem effundas, cedentem occupes, vulnus vigilanti adspectu exeas, forti congressu repellas. Quod si fueris vulneratus, attende tibi, curre ad medicum, quære remedium pœnitentiæ. Attende tibi; quia carnem habes, quæ cito labitur: veniat tibi bonus animarum medicus sermo divinus, aspergat tibi D oracula Domini tamquam medicamenta salubria. Attende tibi, ne fiat verbum absconditum in corde tuo iniquum; serpit enim sicut venenum, & lethalia infert contagia. Attende tibi; ne obliviscaris Deum qui fecit te, ne nomen ejus in vanum accipias.

Deut. 8. 12. & seq. 51. Attende tibi, lex dicit ne cùm manducaveris, & satiatus fueris, & domos ædificaveris, & habitare cœperis, & pecoribus tuis repletus fueris, & auro & argento abundaveris, & om- E nibus quæcumque tibi fuerint, in multitudine exaltes te corde, & obliviscaris dominum Deum tuum. Quid enim habes ô homo, quod non accepisti? Nonne hæc omnia sicut umbra prætereunt? Nonne domus tua hæc pulvis est &
b ruina? Nonne hæc omnia [b] falsa? Nonne sæculi hujus thesaurus vanitas est? Nonne tu ipse es cinis? Respice in sepulcra hominum, & vide quid ex te nisi cinis & ossa remanebunt, hoc est, ex corpore tuo: respice, inquam, & dic mihi F quis ibi dives, quis pauper sit? Discerne inopes ac potentes. Nudi omnes nascimur, nudi morimur. Nulla discretio inter cadavera mortuorum; nisi forte quod gravius fœtent divitum corpora distenta luxurie. Quem audisti pauperem cruditate defunctum? Prodest illi inopia sua: exercet corpus, non opprimit. Nec tamen audivimus justum derelictum, & semen ejus quærens panem; quoniam qui bene operatur in terra sua, abundat alimentis. Attende ergo tibi dives; quia & tu carnem portas sicut pauper.

A 52. Attende tibi pauper; quia anima tua pretiosa est: & si caro mortalis, diuturna anima: & si tibi deest pecunia, non deest gratia: & si non est domus ampla, non diffusa possessio, cælum patet, terra libera est. Omnibus in commune elementa donata sunt, patent æque divitibus atque pauperibus ornamenta mundi. Numquid pulcriora pretiosissimarum domorum aurata laquearia, quam cæli facies stellis insignita fulgentibus? Numquid latiora divitum rura, quam spa-
B tia terrarum? Unde ad eos qui domum ad domum, & villam ad villam jungunt, dictum est:
Numquid soli habitabitis super terram? Majorem Esai. 5. 8.
domum tu habes pauper, in qua clamas & exaudiris: *O Israel*, inquit Propheta, *quam magna est* Baruc. 3. 24. & seq.
domus Dei, & ingens locus possessionis ejus! Magnus & non habet finem, altus & immensus. Domus Dei diviti est communis, & pauperi; difficile est tamen divitem intrare in regnum cælorum. Sed forte doles, quod nullum tibi auratorum ly-
C chnorum lumen refulgeat: sed multo illustrior tibi lumine circumfuso luna resplendet. De hyeme forsitan quereris, quia nulla tibi hypocausta anhelantibus ignibus vaporentur: sed habes solis calorem, qui tibi orbem terrarum temperet, & hyberno te defendat à frigore. An illos beatos putas, qui servitiorum sequentium stipantur catervis? Sed qui alienos pedes requirunt, suis uti nesciunt. Denique à paucis præceduntur, à plurimis portantur. Nisi forte illud miraris, quod
D abundant auro, argento, pecunia: quantis abundant vides, quantis egeant non vides. Sed eburneis lectis accumbere pretiosum putas; & non consideras pretiosiorem esse terram, quæ pauperi thoros graminum sternit, in quibus dulcis requies, suavis est somnus, quem ille aurea compositus sponda, tota pervigil nocte quærit, & non capit. O quanto te ille beatiorem judicat vigilans quiescentem! Illud [c] prætereo, quod c multo est præstantius; quoniam justus qui hîc
E eguerit, illic abundabit: & qui hîc laborem toleraverit, illic consolationem habebit: qui autem hîc receperit bona, illic mercedem eorum sperare non poterit. Paupertas enim mercedem suam reservat, census absumit.

53. Attende ergo tibi pauper, attende dives; quia & in paupertate & divitiis tentamenta sunt. Ideoque Sapiens dicit: *Divitias & paupertatem* Prov. 30. 8.
ne dederis mihi. Et qua ratione petierit hoc dicit; satis est enim homini habere, quod sibi sufficit.
F Quia divitiæ ut epulis ventrem, ita animum curis sollicitudinibusque distendunt. Ideoque petit constitui sibi quæ opus sunt & sufficientia; *Ne repletus*, inquit, *mendax fiam, & dicam: Quis me* Ibid.
videt? Aut factus pauper furtum faciam, [d] *& ju-* d
rem nomine Domini. Fugienda igitur & cavenda sunt tentamenta mundi; ne pauper desperet, ne opulens insolescat. Scriptum est enim: Cùm Deut. 8. 17.
expuleris gentes, & cœperis uti terris eorum, ne dicas: Virtus mea & manus mea hanc mihi possessionem paravit. Sic est qui opes suas merito adscribit suo. Et ideo quasi probatus proprium non agnoscit errorem: sed longo trahit fune

a. Quatuor mss. *homines capiens.* ut etiam supra. l. 5. c. 6. n. 16.
b Ita mss. Carn. Corb. vetus, Th. & alii quinque. At Ben. cum reliquis, atque edit. *fabula.*
c. Mss. decem optimæ notæ, *Illud præterea.*

d. Rom. edic. ac mss. Carn. *& jurem nomen Domini.* Cæn *& perjurem nomen Domini.* vet. edit ac mss bene multi, *& jurem in nomine* &c. Omnium antiquissimi non agnoscunt præpositionem.

peccatum. Nam si credat quod accessio pecuniæ aut fortuiti eventus aut turpis astutiæ sit; non habet locum insolentia in quibus aut nulla laus, & inanis labor, aut cupiditas inverecunda sit modum nesciens ponere voluptati.

CAPUT IX.

De corporis humani præstantia, deque singulorum ejus membrorum conformatione, dispositione atque officiis.

54. Sed jam etiam de ipso hominis corpore aliqua dicenda sunt, quod præstantius ceteris decore & gratia esse quis abnuat? Nam etsi una atque eadem omnium terrenorum corporum videatur esse substantia, firmitudo & proceritas quibusdam major in bestiis: forma tamen humani corporis est venustior, status erectus & celsus; ut neque enormis proceritas sit, neque vilis & abjecta [a] pauxillitas: tum ipsa habitudo corporis suavis & grata; ut neque belluina vastitas horrori sit, nec gracilitas tenuis infirmitati.

55. Ac primum omnium cognoscamus humani corporis fabricam instar esse mundi. Siquidem ut cælum eminet [b] aeri, terris, mari quæ velut quædam membra sunt mundi: ita etiam caput supra reliquos artus nostri corporis cernimus eminere, præstantissimumque esse omnium, tamquam inter elementa cælum, tamquam arcem inter reliqua urbis mœnia. In arce hac regalem quamdam habitare sapientiam secundùm propheticum dictum: Quia *oculi sapientis in capite ejus*: hanc esse ceteris tutiorem, & ex illa omnibus membris vigorem providentiamque deferri. (Eccl. 2. 14.) Quid enim robur & validitas lacertorum proficiat, quid velocitas pedum; nisi capitis velut principis sui imperialis quædam adminiculetur potestas? Ex hoc enim aut destituuntur universa, aut omnia fulciuntur. Quid agat fortitudo, nisi oculo duce utatur ad prælium? [c] Quid fuga, si desit obtutus? Carcer est totum corpus tenebroso inhorrens situ; nisi oculorum illuminetur adspectu. Quod ergo sol & luna in cælo, hoc sunt oculi in homine. Sol & luna duo mundi lumina: oculi autem quædam in carne sidera fulgent desuper, & inferiora claro illustrant lumine, nec patiuntur noctis quibusdam nos tenebris implicari. Speculatores quidam nostri die ac nocte excubant. Nam ex sopore membris ceteris citius excitantur, & vigilantes circumspectant omnia; viciniores enim sunt cerebro, unde omnis manat usus videndi. Neque vero præpropere quisquam hunc descendisse me credat, quòd relicto vertice oculos prædicem, cùm alienum non sit summam rem in parte laudare. Oculos enim certum est esse capitis portionem. Caput itaque oculis explorat omnia, auribus occulta rimatur, cognoscit abscondita, audit quid aliis agatur in terris.

56. Ipse autem vertex capitis quam suavis & gratus, quam speciosa cæsaries, quam reveren-
A da in senibus, quam veneranda in Sacerdotibus, quam terribilis in bellatoribus, quam decora in adolescentibus; quam comta in mulieribus, quam dulcis in pueris! Alium sexum crinita non decet, alium tonsa non decet. Ex arboribus licet quæ humani sit gratia capitis, æstimare. In capite arboris omnis est fructus, ibi omnis est pulcritudo, illius coma nos aut à pluviis tegit, aut defendit à sole. Tolle arbori comam, tota arbor ingrata est. Quanto
B igitur major humani capitis ornatus est, qui cerebrum nostrum, hoc est, sedem originemque nostrorum sensuum capillis capitis munit & vestit; ne aut frigore vexetur aut æstu? Illic enim fons universorum est; & ideo ubi injuria nocet, ibi gratia præeminet.

57. Quid sine capite est homo, cùm totus in capite sit? Cùm caput videris, hominem agnoscis: si caput desit, nulla agnitio esse potest: jacet truncus ignobilis, sine honore, sine nomi-
C ne. Sola ære fusa principum capita, & ducti vultus de ære vel de marmore [d] ab hominibus adorantur. Non immerito igitur huic quasi consultori suo cetera membra famulantur, & circumferunt illud servili gestamine sicut numen, atque in sublime locatum vehunt. Unde censoria potestate quo vult dirigit quorumdam obsequia servulorum, & præcepta singulis obeunda decernit. Videas imperatori suo singula gratuito stipendio militare. Alia portant, alia pas-
D cunt, alia defendunt, vel ministerium suum exhibent: parent ut principi, ancillantur [e] ut domino. Inde velut quædam procedit tessera, quam debeant pedes obire regionem, quæ militiæ munia manus consummandis operibus exequantur, quam venter abstinendi vel edendi formam impositæ teneat disciplinæ.

58. Huic frons libera, nudis aperta temporibus, quæ mentis habitum specie sui prodat: nunc læta, nunc tristior: nunc erecta ad severitatem,
E nunc ad lenitatem remissior, quæ signis forensibus internam exprimat voluntatem. Imago quædam animi loquitur in vultu, fidei basis in qua quotidie Domini nomen inscribitur & tenetur. Eam geminæ sepes superciliorum sequuntur, quæ oculis munimenta prætendunt, prætexunt gratiam; ut & venustas decoris arrideat, & diligentia protectionis adsistat. Si quid enim de capite sordium decidat, aut arenæ pulvis, aut ros nebulæ, aut humescentis verti-
F cis sudor, excipitur supercilio, ne teneras offensa acie visiones mollium perturbet oculorum.

59. Adhærent velut quibusdam montium superciliis oculi; ut & protegente montis cacumine tutiores sint, & tamquam in summo locati, de quadam scena superiore universa prospectent. Neque enim oportebat eos humiles esse sicut aures, vel os, ipsosque narium interiores sinus. Specula enim semper ex alto est; ut advenientium catervarum hostilium explorari possit adventus, ne improviso occupent otiantem vel urbis populum vel imperatoris exercitum. Sic latronum quoque caventur incursus, si explo-

a. Ita mss duodecim cum vet. edit. Codex autem Cæn. & Vict. unus, *pusillitas*. Alii & edit. recentiores, *pusillanimitas*.
b. Edit. omnes, *ut cælum eminet aeri, terris maria, quæ* &c. Mss. aliquot .... *terris, marique*. Alii majori numero & auctoritate, ut supra in textu.
c. Cæt. mss. *Quid tu agat? Desit obtutus carcer est*, &c.
d. Mss Corb. unus & Vict. etiam unus *ab hominibus adornantur*.
e. Big. Gem. Corb. unus & Vict. unus, *ut domino*.

ratores in moris aut turribus aut montis excelsi supercilio sint locati; ut desuper spectent plana regionum, in quibus insidiæ latronum latere non possint. In mari quoque positus si quis terræ appropinquare se conjicit, in ipsa mali fastigia, & celsa antennarum cornua voti explorator ascendit, & adhuc invisibilem reliquis navigantibus eminus terram salutat.

60. At forte dicas: Si specula edirior necessaria fuit, cur non supra summum verticem capitis oculi constituti sunt, sicut cancris vel scarabæis in summo sunt, quibus licet nullum caput appareat, colla ac dorsa tamen cetero corpore celsiora sunt? Sed illis testa valida, nec tam tenuis membrana sicut nobis, quæ facile possit offendi, ruboque & ceteris interscindi sentibus. Aliis quoque animantibus hujusmodi species, ut possint oculos aut ad cervicem conferre, ut equi, ac boves, ac propemodum omnes feræ, aut ad alas suas, ut aves quo tuta quiete potiantur. Nobis autem in summa propemodum corporis parte constitui oculos oportuit tamquam in arce, & ab omni vel minima offensione defendi, quæ duo sibi compugnantia videbantur. Nam si in humili essent propter tutameo, munus impediretur; si in vertice, paterent ad injuriam. Itaque ne vel [a] usui muneris aliquid detraheretur, vel aliquid ad propulsandam injuriam non prospiceretur, eo loci oculos constituit, cui supercilia desuper non minimum protectionis impertiant, subter malæ aliquantulum elevatæ haud exiguum munitionis adjungant, interiorem partem sepiant nares, exteriorem quoque frontis malarumque gibbi extuberent: & licet ossium compage connexa & æquata confinia circumvallare videantur, inter hæc medii sunt oculorum orbes, & tuti ad cavendum, & ad intuendum liberi, & decori ad gratiam, ut pote in crystalli speciem refulgentes. In quorum medio pupillæ sunt, quæ videndi munus operantur. Hæ ne qua incidentis injuriæ offensione lædantur, pilis hinc inde consertis velut quodam vallo per circuitum muniuntur. Unde tutum sibi auxilium
[Ps. 16. 8.] postulans Propheta ait: *Custodi me Domine ut pupillam oculi*; ut protectionis divinæ fieret ei tam sollicita & tuta custodia, quàm pupillam oculi tutissimo quodam naturæ vallo munire dignatus est. Simul quia innocentia & integritas levi sorde adspersa violatur, & gratiæ suæ munus amittit; & ideo prospiciendum, ne quis eam pulvis erroris oblinet, aut ulla vexet festuca peccati;
[Matt. 7. 5.] quia scriptum est: *Ejice primum trabem de oculo tuo, & tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui.*

61. Itaque propter oculos ferunt medendi periti cerebrum hominis in capite locatum, alios autem nostri corporis sensus propter cerebrum finitimo quodam esse domicilio constitutos. Initium enim nervorum & omnium sensuum voluntariæ commotionis cerebrum est, atque inde omnis eorum quæ diximus, causa manat. Initium autem arteriarum & insiti caloris, quo animantur & tepefiunt vitalia, cor esse plerique arbitrantur. Sensuum autem singulorum velut organum nervi sunt, qui velut chordæ & fides quædam de cerebro oriuntur, & per partes corporis in singula quæque officia derivantur. Ideoque mollius est ceteris cerebrum, quia omnes suscipit sensus [b]; unde omnes nervi, & quo referunt universa, quæ vel oculus viderit, vel auris audierit, vel odor inhalaverit, vel lingua increpuerit, vel os saporis acceperit. Quod enim molle, ad compassionem aptius: quod autem durum ex aliquo rigore nervorum, ad agendum efficacius.

62. Præstantissimum quoque audiendi munus est; & visui suppar gratia. Ideo aures exstantiores sunt; ut & ornatus decorem præferant, & excipiant omne illud quidquid de vertice sordium humorisve defluxerit; simul ut in earum sinibus vox repercussa sine offensione interiores ingrediatur anfractus. Nam nisi ita esset, quis non ad omnem fortioris sonum vocis attonitus redderetur; cùm inter ipsa subsidia frequenter improviso ictus clamore nos obsurdescere sentiamus? Tum velut quædam propugnacula videas prætendere adversus frigoris asperitatem, calorisque flagrantiam; ut neque frigus penetret ductus patentes, neque nimius adurat æstus. Sinuatio autem interiorum aurium modulandi quemdam numerum præstat & disciplinam. Siquidem per anfractus aurium [c] quidam rythmus efficitur, & modulis quibusdam ingressæ sonus vocis exprimitur. Tenaces præterea sermonis accepti ipsos esse anfractus aurium usus ipse nos docet. Siquidem velut in concavis montium, vel in recessu rupium, vel in anfractu fluminum vox auditur dulcior, & responsa suavia referens echo resultat. Ipsæ quoque sordes aurium non inutiles quæ ligant vocem: ut tenacior ejus in nobis & memoria sit, & gratia.

63. De naribus autem quid loquar, quæ bivio & procero foramine antrum quoddam recipiendis odoribus præstant; ut non perfunctorie odor transeat, sed diutius inhæreat naribus, & earum ductu cerebrum, sensusque depascat? Ideo diutius odor flagrat acceptus, quam sermo resonat, aut visus apparet. Plerumque quod momento brevi fueris odoratus, toto die tibi spirat in naribus. Per eas quoque purgamenta capitis defluunt, & sine fraude atque offensione aliqua corporis derivantur.

64. Est etiam non mediocris sensus in tactu, atque in eo voluptas gratissima, sincerumque judicium. Plerumque enim tactu probamus, quæ oculis probare non possumus.

65. Postremum quoque officium est oris aut linguæ, quod tamen omnibus vires ministrat. Nam neque oculi vigorem videndi haberent, nisi virtutem substantiæ corporalis acciperent, quæ cibo defertur & potu, neque aures audiendi, aut nares odorandi, aut manus tangendi, nisi corpus omne confortetur alimentis. Deficimus enim viribus, nisi eas cibi competentis assiduitate reparemus. Denique confecti fame nullis oblectantur sensuum voluptatibus, sed quasi exortes eorum delinimenta non sentiunt.

a Sex mss. *sui muneris*. Et paulo post Carn. Ben. Corb. & alii fere omnes ante, *prospiceretur*, omittunt negationem.
b. Mss aliquot, & edit. vet. *unde omnes nervi quærunt universa*. Rom. *eo enim nervi referunt universa*. Alii codices non pauci, *unde & nervi, & quo referunt* &c. Optime Ben. ut in textu.
c. Mss Gem. ac Big. *quidam ῥόθος*, id est, garrulitas. Alii atque edit. *quidam rythmus*, id est, numerus musicus, vel ut Ben. inter lineas habet, *dulcis sonus*.

66. Quid ego describam dentium vallum, A quo cibus conficitur, & plenæ fit vocis expressio? Quæ sine dentibus alimonia delectaret? Denique ævi maturos plerumque cernimus hoc ipso citius senescere, quod amissis dentibus nullam possint cibi virtutem validioris adsumere. Ideo muta infantia, quia non habet adhuc organum vocis.

67. Linguæ quoque non solum in loquendo, sed etiam in edendo munus pretiosissimum est. Ea enim velut plectrum loquentis, & quædam B edentis est manus, quæ defluentem cibum dentibus suggerit & ministrat. Vox quoque aeris quodam remigio vehitur, & per inane portatur, eademque vis quæ aerem verberat, nunc commovet, nunc demulcet audientis affectum, iratum mitigat, fractum erigit, solatur dolentem. Sit igitur nobis canorum commune cum avibus. Sed apud quem quo sono vocis utatur, quod est rationabile, non potest cum omnibus animantibus irrationabilibus scilicet esse commune. C Nam & ipsi sensus communes nobis sunt cum animantibus ceteris: sed tamen non eadem his ceteræ animantes industria utuntur. Erigit bucula ad cælum oculos, sed quid spectet ignorat. Erigunt feræ, erigunt aves, omnibus est liber adspectus: sed soli inest homini eorum quæ adspicit affectus interpres. Spectat oculis ortus obitusque signorum, videt ornamentum cæli, miratur stellarum orbes, fulgores quoque diversos [a] intelligit singulorum, quando hesperus sur- D gat, quando lucifer: cur ille vespertinus, hic matutinus irradiet: quos motus orion habeat, quos luna defectus: quemadmodum sol suos norit occasus, circuitus quoque cursus sui solemnitate custodiat. Audiunt quoque animantes ceteræ, sed quis præter hominem audiendo cognoscit? Secreta sapientiæ solus homo ex omnibus generibus quæ in terris sunt, auditu & meditatione & prudentia colligit, qui potest dicere: Audiam quid loquatur in me dominus E Deus. Hoc est pretiosissimum, quod homo divinæ vocis sit organum, & corporalibus labiis exprimit cæleste oraculum, sicut illud est: *Clama. Quid clamabo? Omnis caro fænum.* (Esa. 40. 6.) Accepit quod diceret, & clamavit. Sibi habeant prudentiam suam qui cæli terrarumque spatia radio describunt. Sibi habeant intellectum suum, de quo dicit Dominus: *Et intellectum prudentium reprobabo.* (1. Cor. 1. 19.) Neque [b] numeros orationis ac modos, & modulos musicæ sapientiæ constituam in lo- F co: sed eam sapientiam definio, de qua dicit Propheta: *Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi.* (Psal. 50. 8.)

68. Quid autem loquar de osculo oris, quod pietatis & caritatis est pignus? Osculantur se & columbæ, sed quid ad humani osculi venustatem, quo amicitiæ insigne humanitatisque præfulget, in quo plenæ caritatis fidelis exprimitur affectus? Unde & Dominus velut prodigii genus in proditore condemnans ait: *Juda osculo Fi-* (Luc. 22. 48.) A *lium hominis tradis?* hoc est, caritatis insigne convertis ad signum proditionis & infidelitatis indicium? Pacis hoc pignore uteris ad officium crudelitatis? Bestiali igitur oris obsequio inferentem potius necem, quam caritatis fœdera deferentem divinæ arguit vocis oraculo. Illud quoque præcipuum, quod soli homines ore exprimimus, quæ corde sentimus. Itaque cogitationes tacitæ mentis, oris sermone signantur. Quid est igitur os hominis; nisi quoddam sermonis adytum, fons disputationis, aula verborum, promtuarium voluntatis? Absolvimus velut quamdam humani corporis regiam, in qua sit licet quædam quantitas portionis, forma tamen universitatis est.

69. Sequitur guttur per quod totius corporis vitale commercium, & spiritus hujus commeatus infunditur. Succedunt brachia, & validi lacertorum tori, validæ ad operandum manus, & procerioribus digitis habiles ad tenendum. Hinc aptior usus operandi, hinc scribendi elegantia, & ille calamus scribæ velociter scribentis, quo divinæ vocis exprimuntur oracula. Manus est quæ cibum ori ministrat: manus est quæ præclaris enitet factis, quæ conciliatrix divinæ gratiæ sacris infertur altaribus, per quam offerimus & sumimus sacramenta cælestia: manus est quæ operatur pariter atque dispensat divina mysteria, cujus vocabulo non dedignatus est se Dei filius declarari, dicente David: *Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltavit me.* (Ps. 117. 16.) Manus est quæ fecit omnia, sicut dixit Deus omnipotens: [c] Nonne manus mea fecit hæc omnia? (Esa. 66. 2.) Manus est totius corporis propugnaculum, capitis defensatrix. Quæ cùm sit loco inferior, totum verticem comit, & honesto venustat ornatu.

70. Quis digne explicet pectoris cratem, ventrisque molliciem? Aliter enim viscera molliora non possent foveri, & intestinorum sinus duris haud dubie ossibus læderentur. Quid tam salutare, quam ut pulmo cordi finitimo limite jungeretur; ut cum exarserit cor ira & indignatione, pulmonis sanguine atque humore citius temperetur? Ideoque mollior pulmo est, quia madet semper, simul ut rigorem indignationis emolliat. Hæc ideo strictim percurrimus, ut tamquam [d] indocti obvia perstringere, non tamquam medici plenius scrutari videamur & persequi quæ naturæ latibulis abscondita sunt.

71. Lien quoque cum jecore habet viciniam fructuosam, qui dum adsumit quo ipse pascatur, abstergit quidquid sordium deprehenderit; ut per fibras jecoris [e] minutiores ciborum possint tenues atque subtiles reliquiæ transire, quæ vertantur in sanguinem, viribusque proficiant, & non cum fimo & sordibus egerantur. Intestinorum vero circumplexi orbes, & sine aliquo licet nodo sibi tamen invicem nexi, quid aliud nisi divinam prospicientiam creatoris ostendunt; ut non cito esca pertranseat, & statim à stomacho

a. Ita mss. tredecim. Alii vero & edit. vet. *intelligis signorum.* Rom. . . . *astrorum* Rursus ubi edit. Rom *quos ortus orion.* Aliæ & mss legunt, *quos motus* &c.

b. Vet. edit. cum mss aliquot, *numeros, rationes, ac modos & modulos* &c. Gill. & Rom. cum mss. pluribus ac melioribus, ut nos in textu, nisi quod Rom. omittit, *ac modulos.*

c. Sic duodecim mss ac vet. edit. nisi quod in nonnullis vox, *omnia*, prætermittitur. Alii & Rom. edit. *omnia enim hæc fecit manus mea.*

d. Rom edit. *non indocti.*

e. Mss fere omnes cum edit. Rom. *munitiores.* Codex Vat & Dion cum edit. vet. *munitiores.*

decurrat? Quod si fieret, jugis fames & conti- A nua vorandi libido hominibus gigneretur. Exinanitis enim visceribus & exhaustis, dum momentaria effusione vacuarentur, necesse esset inexplebilem atque insatiabilem cibi & potus generari cupiditatem, quam sine dubio [a] matura mors sequeretur. Ideoque provide conficitur primum esca in utero superiore, deinde in jecore coquitur, ejusque vapore digestus transfunditur succus ejus in reliquas corporis partes; eaque substantia artus aluntur humani, quam B juvenes accipiunt ad incrementum, senes ad perseverantiam: reliquum autem velut superfluum per intestina deducitur, & per illud ex transverso ostium derivatur.

72. Denique etiam in Genesi arca Noe ad fabricam humani corporis accipitur, de qua dixit Gen. 6. 14. Deus: *Fac tibi arcam ex lignis quadratis, nidos facies in ea, & bituminabis eam intus & foris bitu-* Ibid. 16. *mine, & sic facies arcam.* Et infra: *Ostium vero facies ex transverso: inferiora autem arca bicamerata* C *& tricamerata facies.* Hoc ergo significat Dominus, quod ostium ex posteriori sit parte, per quod egerantur ciborum superflua. Decore enim creator noster ductus reliquiarum à vultu hominis avertit; ne dum alvum purgamus, inquinaremus adspectum. Simul illud considera, quod ea quæ pudoris plena sunt, eo loco constituta sunt, ubi operta vestibus dedecere non possint.

73. Venarum pulsus vel infirmitatis internun- D tius, vel salutis est. Eædem tamen cùm toto diffusæ sint corpore, neque nudæ atque intectæ sunt, & ita levibus operiuntur * visceribus; ut explorandi copia sit, & celeritas sentiendi, quando nulla est viscerum crassitudo, quæ pulsum possit obducere. Ossa quoque omnia tenui operta sunt viscere, & revincta nervis; præcipue tamen capitis levi tecta sunt corio. Unde quo possint aliquod adversum imbres & frigora habere munimen, capillis densioribus vestiuntur. E Quid de genitalibus loquar, quæ venis è regione cervicis per renes lumbosque deductis suscipiunt genitale semen ad munus & ad gratiam procreandi?

74. Quid de officio pedum, qui totum corpus sine ulla sustinent oneris injuria? Flexibile genu, quo præ ceteris Domini mitigatur offensa, ira mulcetur, gratia provocatur. Hoc enim Phil. 2. 10. & 11. Patris summi erga Filium donum est; *Ut in nomine Iesu omne genu curvetur, cælestium, terrestrium* F *& infernorum; & omnium lingua confiteatur quoniam dominus Iesus in gloria est Dei Patris.* Duo enim sunt quæ præ ceteris Deum mulcent, humilitas, & fides. Pes itaque exprimit humilitatis affectum, & sedulæ servitutis obsequium: fides æquat Filium Patri, atque utriusque eamdem gloriam confitetur. Recte autem non plures, sed duo sunt homini pedes; quaterni enim pedes feris ac belluis sunt, bini avibus. Et ideo unus quasi de volatilibus est homo, qui alta [b] visu petat, & quodam remigio volitet sublimium sagacitate sensuum. Et ideo de eo dictum est: *Renovabitur* Ps. 102. 5. *sicut aquilæ juventus tua*; eo quod propior sit cælestibus, & sublimior aquilis, qui possit dicere: Nostra autem conversatio in cælis est.

CAPUT X.

Diei sexto, totique adeo operi finem positurus quomodo Deus requievisse dicatur, aperit, & creatoris laudibus sermonem coronat.

75. Sed jam finis sermoni nostro sit; quoniam completus est dies sextus, & mundani operis summa conclusa est; perfecto videlicet homine in quo principatus est animantium universorum, & summa quædam universitatis, & omnis mundanæ gratia creaturæ. Certe deferamus silentium; quoniam requievit Deus ab omnibus mundi operibus: requievit autem in recessu hominis, requievit in ejus mente atque pro- D posito. Fecerat enim hominem rationis capacem, imitatorem sui, virtutum æmulatorem, cupidum cælestium [c] gratiarum. In his requiescit Deus qui ait: *Super quem requiescam, nisi supra* Esa. 66. 2. *humilem, & quietum, & trementem verba mea?*

76. Gratias ergo domino Deo nostro, qui hujusmodi opus fecit in quo requiesceret. Fecit cælum, non lego quod requieverit; fecit terram, non lego quod requieverit; fecit solem, lunam & stellas, nec ibi lego quod requieverit: sed E lego quod fecerit hominem, & tunc requievit, habens cui peccata dimitteret. Aut forte tunc jam futuræ Dominicæ passionis præcessit mysterium, quo revelatum est quia requiesceret Christus in homine, qui requiem sibi prædestinabat in corpore pro hominis redemtione secundùm quod ipse dixit: *Ego dormivi & requievi,* Ps. 3. 6. *& exsurrexi; quoniam Dominus suscepit me.* Ipse enim requievit, qui fecit: cui est honor, gloria, perpetuitas à sæculis, & nunc, & semper, & in F omnia sæcula sæculorum. Amen.

a. Ita mss. ac vet. edit. Rom. vero, *immatura mors*: quod etiam suo sensu nequaquam caret.

*. *Viscera* interdum carnes sunt, quomodo sumuntur apud Virg. l. 1. Æneid. in hoc versu:

Tergora deripiunt costis, & viscera nudant;

at hoc loco videtur ea vox pellem signare.

b. Vat. codex, *alta ut suppetat*. forte ex hom. *de homine* olim apud Basil. decima, nunc vero ei abjudicata, ubi legitur, [illegible]. Ibidem post quatuor verba mss. aliquot & omnes edit. *sublimium cogitationum*. Dion. *sublimium cogitationum & sagacitate sensuum*. In reliquis autem usque probatissimis vox, *cogitationum* omittitur.

c. Vat. codices duo, & edit. Rom. *cælestium gaudiorum*.

IN LIBRUM DE PARADISO
ADMONITIO.

Librum de Paradiso ut Ambrosii primum esse opus non audemus adserere, ita illum in primorum ordinem referre haud quaquam dubitamus. Est quidem cur non aliter existimemus. Cùm enim varia multiplicique doctrinâ referta sit ea lucubratio, illam primo statim anno, quo [a] ut ipse aiebat, raptus est à tribunalibus atque administrationis infulis ad sacerdotium, composuisse vix cuiquam videatur. Verum non facile consentiemus eamdem ultra insequentem annum esse rejiciendam; quandoquidem vir sanctus [b] epistola ad Sabinum à se, cùm nondum esset veteranus sacerdos, hoc idem opus jamdudum elucubratum commemorat. Id autem circiter annum reparatæ salutis CCCLXXV contigisse hinc licet colligas, quod cùm CCCLXXIV ad episcopatum cooptatus sit Ambrosius, nihil videatur prohibere, quominus illi manum ultimam prius adjiceret, quàm primam libris de virginibus, quos [c] nondum triennalis sacerdos scripsit, admoveret.

Hoc in libro de Paradiso disputat, ac perbrevi sacri textus expositione ostendit [d] quid, qualis, & ubi fuerit: quid egerint in eo primi parentes; [e] qua fraude, quo ordine, qua arte à diabolo tentati in peccatum tandem lapsi sint. Præcipuam vero istic operam ponit in [f] Apellis discipulis, qui fœderis antiqui auctoritatem impugnabant, revincendis: sed per eorum, ut videtur, latus in Manichæos, qui tum temporis Mediolanensem infestabant Ecclesiam, telum adigit, cùm forte hactenus palam & aperto marte illos aggredi non esset ausns. Vanas Apellistarum solvit argutias, & in eos tanto vehementius insurgit, quanto sollicitius formidabat, ne populo vigilantiæ suæ nnper commisso hæreticorum fallaciis illuderetur. Non tamen sola hæreticorum confutatione circumscribitur sancti Antistitis labor atque industria. Ad Judæos quoque protenditur, quos ille opportunitatem nactus non levi brachio impetit ac debellat. Varias præterea catholicorum hominum snbinde sententias refert: at iis tantummodo subscribit, quas putat esse veriores. Quin immo sæpe sæpius evenit, ut nullâ earum non repudiatâ suam ipsius in medium proponere haud vereatur. Et his fortasse adducti sunt, qni disputationis titulum eidem huic operi adscripsere. Snbjicitur quippe ad calcem antiquissimorum codicum Remensis Ecclesiæ & Claromontani Collegii, in illo qnidem, explicit disputatio de Paradiso, in hoc autem, explicit Paradisi disputatio de servanda animæ puritate. At vero in utroque inscribitur, Incipit domni Ambrosii de Paradiso, ubi vocem, disputatio, omissam esse ex verbis quibus finiuntur, conjicias. Verumtamen cùm ab Augustino [g] libri nomine non semel hæc ipsa commentatio laudata fuerit, nobis veri videtur similius eamdem ipsi inscriptionem ab Ambrosio inditam esse; atque adeo in memoratis codicibus vocem, disputatio, eo sensu, quo librum aut quodcumque scriptionis genus significat, intelligendam.

Porro illud non in promtu fuerit definire, num ea quæ hoc in opere continentur, prius ad populum pronuntiata, postmodum in libri formam more suo concinnaverit Ambrosius. Id quidem ita habere hand male forsan inde probaveris, tum quia in eo exstent bene multa quæ ad informandos Christianorum mores pertineant, tum vel maxime quia tota disputatio videatur eo collineare, ut ne hæretici [h] simplices mentes malitiosa interpretatione traducant. Verum cùm aliorum Doctoris nostri operum, quæ in libros è concionibus conversa sunt, characterem in hoc minime deprehendamus, statuendum est vel commentationem hanc nullo modo constare concionibus, vel certe istas in eum ordinem esse redactas, qui concionantem Ambrosium ne minimo quidem indicio redoleat.

Hîc autem non prætermittendum quædam illum non tantum è Philonis Judæi libris Allegoriarum legis, ut putarunt nonnulli, desumsisse, verum etiam ex ejusdem opere de mundi opificio. Sed præterquam quod ea pauca sunt, & ad allegoricum Scripturæ sensum pertinent, in iis ipsis Philonis mentem non verba consectatur, & qnæ apud illum auctorem judaico spiritu inspersa fuerant, ea in sententiam Evangelicæ doctrinæ congruentem christiane admodnm convertit Ambrosius.

[a] Lib. 1. Offic. c. 1.
[b] Epist. 42.
[c] Lib. 2. de Virgin. circ. finem.
[d] Cap. 1.
[e] Ibidem.
[f] Cap. 2. 5. 6. & seq.
[g] Lib. 2. contra Jul. c. 5. &c.
[h] Cap. 5.

SANCTI

[redacted]



SANCTI AMBROSII
MEDIOLANENSIS EPISCOPI
DE PARADISO
LIBER UNUS. *

* Scriptus circ. an. 375.

CAPUT I.

Quam difficile sit de paradiso differere. Ejus tamen auctor, natura, situs, incola indicantur; & res ad mysticum sensum traducitur.

a Gen. 2. 8.



1. **E**T [a] *plantavit Deus paradisum in Eden secundùm Orientem: & posuit ibi hominem quem finxit.* De paradiso adoriundus sermo non mediocrem [b] æstum nobis videtur incutere, quidnam sit paradisus, & ubi, qualisve sit, investigare & explanare cupientibus: maxime cùm Apostolus sive in corpore, sive extra corpus nesciat, raptum se tamen dicat usque ad tertium cælum. Et rursus: *Scio*, inquit, *hujusmodi hominem, sive in corpore, sive extra corpus nescio, Deus scit; quoniam raptus est in paradisum, & audivit ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui .... Pro hujusmodi gloriabor, pro me autem non gloriabor, nisi in infirmitatibus meis: si enim voluero gloriari, non ero stultus; nam veritatem dico.* Ergo si hujusmodi paradisus est, ut eum solus Paulus, aut vir aliquis Pauli similis, cùm in hac vita degeret, videre potuerit; idem tamen sive in corpore, sive extra corpus viderit, meminisse non possit; audierit tamen verba, quibus prohibitus sit vulgare [c] quod audierat: quo tandem nos modo paradisi situm poterimus absolvere, quem nec videre potuimus: & si potuissemus videre, prohiberemur tamen aliis intimare? Simul cùm Paulus extollere se revelationum sublimitate sit veritus, quanto magis nobis timendum est id sollicitius indagare, cujus etiam revelatio obnoxia sit periculo? [d] Non igitur hylen hunc paradisum æstimare debemus; & ideo relinquamus Pauli esse secretum.

(2. Cor. 12. 2. — Ibidem. 5. & 6.)

2. Tamen quoniam hîc legimus in Genesi à Deo paradisum esse plantatum secundùm Orientem, & ibi esse positum hominem [e], quem psalmavit Deus, istius paradisi auctorem jam possumus invenire. Quis est enim qui potuit fingere paradisum, nisi omnipotens Deus; qui dixit & facta sunt, numquam indigens eorum quæ generari vellet? Ipse ergo plantavit paradisum de quo dicit Sapientia: *Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus, eradicabitur.* Bona Angelorum plantatio, bona sanctorum. Sancti enim sub ficu & vite dicuntur [f] in illo pacis futuri tempore, in quibus typus est Angelorum.

(Matt. 15. 13. — Michæ 4. 4.)

3. Ergo paradisus est plurima ligna habens, sed ligna fructifera, ligna plena succi atque virtutis, de quibus dictum est: *Exultabunt omnia ligna silvarum;* ligna semper florentia viriditate meritorum, sicut illud lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, cujus folium non defluet; quia totus in eo fructus exuberat. Hic ergo paradisus est.

(Psal. 95. 12.)

4. Locus autem ejus in quo est plantatus [g], voluptas dicitur. Unde & sanctus David ait: *Ex torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Legisti enim: Quia *fons procedit ex Eden, qui rigat paradisum.* [h]

(Ps. 35. 9. — Gen. 2. 10.)

a. Hic textus desideratur in antiquis edit. & mss. aliquot. Attamen in aliis optimæ notæ reperitur.
b. Mss. septem, *metum*. Alii, & edit. melius, *æstum*.
c. Ita plerique mss & vet. edit. Alii mss *quod audierit*. Edit. Rom. *quod viderat*.
d. Mss. non pauci, nec contemnendi, *non vilem igitur*. Forte *visibilem*. Sin, *hylen* mavis cum aliis mss & edit. interpretare materiem. Vide lib. 1 Hexaemeron cap. 1. num. 1.
e. Rom. edit. *plantatum ad Orientem .... & productum esse omne lignum pulcrum ad visum, & bonum ad escam.*
f. Eædem edit. *requiescere dicuntur in illo pacis futura*. At, *requiescere*, abest ab aliis edit. & mss. omnibus. Horum alii cum vet. edit. legunt, *pacis futura*, alii majori numero & antiquitate .... *futuri*, sancti videlicet.
g. Rom. edit. sola, *plantatus dicitur Eden, hoc est, voluptas.*
h. Mss septem, & edit. Am. *sanctorum lumina*, Era. *sanctorum flumina*. Gill. cum aliis mss *sanctorum ligna*. Rom. vocem, *sanctorum* prætermittit.

Hæc igitur sanctorum ligna, quæ plantata sunt A in paradiso, quasi profluvio quodam torrentis spiritus irrigantur. De quo etiam alibi ait: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei.* Est autem civitas illa quæ sursum est Hierusalem libera, in qua diversa sanctorum merita pullularunt.

Ps. 45. 5.

5. In hoc ergo paradiso hominem Deus posuit quem plasmavit. Intellige etiam quia non eum hominem qui secundum imaginem Dei est, posuit, sed eum qui secundùm corpus. Incorporalis enim in loco non est. Posuit autem eum in B paradiso sicut solem in cælo, exspectantem regnum cælorum, quemadmodum creatura exspectat revelationem filiorum Dei.

6. Ergo si paradisus est in quo erant exorta virgulta, videtur paradisus anima esse quæ multiplicat semen acceptum, in qua virtus unaquæque plantatur, in qua erat etiam lignum vitæ, hoc est sapientia, sicut dixit Salomon*: quia sapientia non de terra exorta est, sed de Patre. Est enim splendor lucis æternæ, & emanatio omnipotentis gloriæ.

Sap. 7. 25.

CAPUT II.

Quòd lignum scientiæ boni & mali in paradiso fuerit, quodque ibidem serpens exstiterit, non reprehendendum. Et quid nonnulli per serpentem, Adamum, & Evam intellexerint.

Gen. 2. 9.

7. Erat autem lignum scientiæ boni & mali in paradiso. Sic enim habes: Quia *produxit Deus lignum speciosum ad adspectum, & bonum ad escam, & lignum vitæ in paradiso, & lignum scientiæ boni & mali.* Postea videbimus utrum & hoc lignum speciosum ad adspectum, & bonum ad escam fuerit sicut cetera. Eo enim loco hoc opportunius disputabitur, quo hominem ex hoc gustantem ligno invenimus esse deceptum. Interim nihil habemus, quod nunc reprehendere debeamus, etsi rationem scire non possimus. Neque enim in hac creatura mundi, si qua nobis difficilia intellectu videntur, & incompre- E hensibilia ingenio nostro, temerario quodam debemus condemnare judicio, ut creaturam serpentium, venenatique alicujus animantis; quippe homines qua ratione singula quæque sint facta intelligere adhuc & scire non possumus. Sic ergo & in scripturis divinis non facile reprehendamus aliquid quod intelligere non possumus. Sunt enim plurima quæ non nostro ingenio metienda sunt; sed ex altitudine divinæ dispositionis & verbi sunt æstimanda.

8. Pone enim, sine præjudicio tamen adsertionis futuræ, ideo tibi hoc lignum de scientia boni & mali displicere, quia posteaquam gustaverunt ex eo homines, intellexerunt se esse nudos; attamen ad consummationem divinæ operationis dicam tibi & hoc lignum in paradiso exortum, & ideo à Deo esse permissum, ut possimus supereminentiam boni scire. Quomodo enim si non esset scientia boni & mali, inter bonum & malum discretionem aliquam disceremus? Nam neque quod malum erat, malum judicaremus esse, nisi esset scientia boni: scientia autem boni esse non posset,[a] nisi esset & bonum: neque rursus quod bonum erat, sciremus bonum esse, nisi esset scientia mali. Cape exemplum de ipsa conditione humani corporis. Nempe habet & amaritudinem quamdam fellis, quæ si in commune prospicias, ad salutem hominis utilis invenitur. Ergo & quod malum putamus, plerumque non per omnia malum est, sed in commune utile. Nam sicut fel in parte est corporis, & tamen ad totius utilitatem corporis prodest: ita utilitati omnium profuturam sciens Deus scientiam boni & mali, in parte constituit, ut in commune prodesset.

9. Denique serpentem in paradiso invenis, utique non sine Dei voluntate generatum. In serpentis autem figura diabolus est. Fuisse enim C diabolum in paradiso etiam Ezechiel propheta docet, qui dicit super principem Tyri. *In voluptate*, inquit, *paradisi factus es.* Principem autem Tyri in figura accipimus diaboli. Numquid & hinc accusabimus Deum, quia thesauros ejus altitudinis & scientiæ absconditos in Christo & occultos comprehendere non possumus, nisi quos ipse revelare dignatus est? Revelavit tamen, ut sciamus etiam diaboli malitiam ad salutem prodesse hominibus. Non quod diabolus D prodesse velit, sed quod malitiam ejus etiam repugnantis convertit nobis Dominus ad salutem. Denique hujus malitia Job sancti viri fecit esse virtutem & patientiam clariorem. Hujus malitia justitiam ejus exercuit; ut certaret & vinceret, & victoriam corona sequeretur. Nemo enim nisi qui legitime certaverit, coronatur. Joseph quoque castimonia numquam ad nostri memoriam pervenisset, nisi mulier domini ejus contubernalis ignitis diaboli spiculis incitata tentasset ejus affectum, nisi postremo affectasset ejus interitum, quo clarior esset castimonia viri, qui mortem pro castitate contempsit. Vis scire consilium Dei? Nempe diabolo auctore neces videntur justis hominibus præparari, exerceri quoque parricidia filiorum; attamen Dominus etiam Abraham hac arte tentavit, ut immolari sibi filium ab eodem postularet. Qua tentatione Abraham fidelis est Domino comprobatus, quod à devotionis obsequio F nec dilecti filii miseratione revocatus sit. Ita ergo & lignum scientiæ boni & mali in paradiso, quod erat speciosum ad visum, & bonum ad escam specie videbatur. Non enim usu bonum ad escam erat; quoniam esca ejus videtur hominibus obfuisse. Ergo est quod singulis noceat, in commune prosit, ut Judæ nocuit diabolus, sed præter illum omnes apostolos coronavit, qui malitiæ ejus tentamenta vicerunt.

Ezech. 28. 13.

*. Ambrosius etiam inf. c. 13. & alibi hunc librum tribuit Salomoni juxta temporis sui opinionem: sed *pseudepigraphum* eum esse postea docuit Hieronymus, & à nonnullis scriptorum veterum Judæo Philoni, puta antiquiori, adscribi. Unde Cassiod. Sen. divin. litt. c. 5. *Hieronymus*, inquit, *adserit Sapientiæ librum non à Salomone, ut usus habet, sed à Philone doctissimo quodam Judæo fuisse conscriptum, quem pseudographum prænotavit, propterea quod usurpationem nominis portat alterius.* Putavit aliquando Augustinus eumdem librum ab Jesu Sirac scriptum fuisse, sed doctior postmodum factus incerti auctoris esse pronunciavit. Vide l. 2. c. 4. Retract. l. 2. de Doct. Christ. c. 8. & Specul. ac notas ibi in ultima edit. subjectas. Communior ævi nostri Scriptorum sententia est opus illud ex plurimarum sententiarum Salomonis compilatione à quodam pio ac erudito viro prodiisse, qui proinde divini hujus libri collector, Salomon vero genuinus auctor dici debeat.

a. Ita plerique mss. Alii, & ant. edit. *nisi esset & mali.* Rom. adjicit, *malum enim discerni non potest, nisi per scientiam boni.* Sed ea nusquam alibi reperiuntur.

10. Itaque neque dubitandum, neque reprehendendum quod in paradiso diabolus erat; quandoquidem occludere sanctis non potuit iter, ne quis ascenderet. Neque enim justis habitationem incolatus tamquam possessor eripuit. Esto enim ut aliquos desides atque vitiosos ab incolatu supernæ possessionis averterit, illud multo augustius multoque pulcrius quod sanctorum orationibus excludetur, cùm completum fuerit illud: *Videbam satanam sicut fulgur de cælo cadentem.* (Luc. 9. 18.) Ergo non metuamus eum, qui eousque infirmus est, ut & ipse casurus sit in terram. Accepit quidem tentandi licentiam: sed non accepit copiam subruendi, nisi sua sponte labatur infirmus affectus, qui sibi auxilium non norit arcessere. Et ideo qua fraude tentaverit primum hominem, quidve in homine putaverit esse tentandum, quo ordine, qua arte cognoscere opus est, ut cavere possimus.

11. Plerique tamen qui volunt in paradiso diabolum non fuisse, licet in cælo adstantem cum Angelis legerimus, ne nostro sermone videantur offendi, * secundum suam accipiant voluntatem interpretationem istius lectionis. Namque ante nos fuit, qui per [a] voluptatem & sensum prævaricationem ab homine memoraverit esse commissam, (Philo in lib. de mundi opificio.) in specie serpentis figuram accipiens delectationis, in figura mulieris sensum animi motisque constituens, quam αἴσθησιν vocant Græci: [b] decepto autem sensu prævaricatricem secundum historiam mentem adseruit, quam Græci νοῦν vocant. Rectè igitur in græco νοῦς viri figuram accepit, αἴσθησις mulieris. Unde & quidam Adam νοῦν terrenum interpretati sunt. (Matth. 25. 1. & seq.) Dominus autem virgines illas in Evangelio accensis facibus vel extinctis exspectatores sponsi adventum pro sensibus vel integris sapientium, vel corruptis insipientium posuit. Nam si Eva, hoc est, sensus primæ mulieris accensas habuisset faces, numquam prævaricationis suæ nos criniculis implicasset, neque ex illa virtutis immortalitate cecidisset.

CAPUT III.

Per fontem paradisi, Christum; per quatuor flumina inde orientia, virtutes cardinales, & quatuor mundi ætates designari.

12. Est ergo paradisus terra quædam fertilis, hoc est, anima fœcunda, in Eden plantata, hoc est, in voluptate quadam vel exercitata terra, in qua animæ sit delectatio. Est etiam νοῦς tamquam Adam: est & sensus, tamquam Eva. Ac ne haberes quod ad infirmum retorqueres naturæ, vel ad obnoxiam in tolerandis periculis conditionem, considera quæ habeat anima ista subsidia.

13. Erat fons qui irrigaret paradisum. Qui fons, nisi dominus Jesus Christus? Fons vitæ æternæ est, sicut & Pater; quia scriptum est: *Quoniam apud te fons vitæ.* (Ps. 35. 10.) Denique, *flumina de ventre ejus fluens aqua viva.* (Johan. 7. 38.) Et fons legitur, & fluvius legitur qui irrigat paradisi lignum fructuosum, quod ferat fructum in vitam æternam. Hic ergo fons, sicut legisti, *fons* enim inquit, *procedit ex Eden*, id est, in anima tua fons est. Unde Salomon ait: *Bibe aquam de tuis vasis, & de puteorum tuorum fontibus.* (Prov. 5. 15.) Hic est fons qui procedit ex illa exercitata & plena voluptatis anima: hic fons qui irrigat paradisum, hoc est, virtutes animæ eminentissimo merito pullulantis.

14. *Et dividitur*, inquit, *hic fons in quatuor initia. Nomen est uni Phison: hic est qui circuit omnem terram Evilath, ubi est aurum. Terra autem illius aurum bonum est, ubi est carbunculus, & lapis prasinus. Et nomen secundo Geon: hic est qui circuit omnem Æthiopiam. Et flumen tertium Tigris: hic est qui vadit contra Assyrios. Et flumen quartum est Euphrates.* (Gen. 2. 10. & seq.) Hæc igitur quatuor sunt flumina, hoc est, secundum Hebræos. Ganges autem secundum Græcos, qui fluit contra Indiam. Geon autem Nilus, qui circuit terram Ægypti vel Æthiopiam. Mesopotamia autem dicitur, quod Tigris & Euphrates incluserint eam; eo quod inter duo hæc flumina constituta sit, quod etiam longe positis nomen ipsum & opinio communis expressit. Sed quemadmodum fons dicitur Sapientia Dei. Fons enim est secundùm Evangelium dicens: *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat:* (Johan. 7. 37.) fons est & secundùm Prophetam qui ait: *Venite & edite de meis panibus, & bibite vinum quod miscui vobis.* (Prov. 9. 5.) Sicut ergo fons vitæ est Sapientia, fons gratiæ spiritalis: ita fons virtutum est ceterarum, quæ nos ad æternæ cursum dirigunt vitæ. Ex hac igitur anima quæ culta est, non ex ea quæ inculta fons iste procedit, ut irriget paradisum, hoc est, quædam diversarum fruteta virtutum, quarum sunt quatuor initia in quæ sapientia ista dividitur. Quæ sunt quatuor initia virtutum, nisi unum prudentiæ, aliud temperantiæ, tertium fortitudinis, quartum justitiæ? Quæ etiam sapientes istius mundi ex nostris adsumta, in suorum scripta librorum transtulerunt. (Plato lib. 4. de Repub.) Itaque sicut fons sapientiæ, ita etiam flumina ista quatuor quædam ex illo fonte manantia sunt fluenta virtutum.

15. Phison igitur prudentia est, & ideo habet bonum aurum, splendidum carbunculum, & prasinum lapidem. Aurum enim pro inventis prudentibus frequenter accipimus. Unde & Dominus per Prophetam ait: *Dedi illi aurum & argentum.* (Osea 2. 8.) Et David de prudentibus dicit: *Si dormiatis inter medios cleros, penna columbæ deargentatæ, & posteriora dorsi ejus in specie auri:* (Ps. 67. 14.) eo quod veteri & novo qui inhæserit Testamento, in ipsa secreta sapientiæ Dei disputationis possit ubertate procedere. Hoc ergo bonum aurum [c] dicit, non illud monetale quod corruptibile ac terrenum est. Habet etiam splendidum, inquit, car-

*. Hanc fuisse catholicorum quorumdam opinionem, ut paradisum & quæ de serpentis atque Evæ colloquio in Genesi leguntur, solo sensu allegorico interpretarentur, Augustinus l. 8. c. 1. & seq. de Gen. ad litt. auctor est. Unde non mirum si opinionem hanc faciat Ambrosius. Eam tamen sic intellige ut veritatem prævaricationis primorum parentum, ac peccati originalis sartam tectam velit. Id ipsemet cum ultimis hujus capitis verbis aperte docet, tum aliis ejusdem libri locis, & iis maxime quos ad adstruendum peccatum originale Augustinus adhibet, manifestum est.

a. Octo mss. *qui per voluntatem.* Alii ac edit. *qui per voluptatem.* Sed his vocibus promiscue ferme utuntur mss. quod semel monuisse sufficiat.

b. Ita mss. decem: Divionensis vero, ac edit. Am. & Pet. *deceptum autem sensum* &c. Era. Gill. & Rom. cum aliis mss. *deceptam autem per sensum mentem prævaricatricem* &c.

c. Sic Era. edit. cum seq. & paucis mss. Am. autem & mss. octo, *aurum decorem monetale*; Remensis . . . *non monetale.* Div. *aurum decorum, monetale.*

bunculum, in quo quidam animæ nostræ vivit igniculus. Habet & prasinum lapidem, qui viride quiddam atque vitale coloris sui specie ostentare videtur. Virent enim arbusta quæ vivunt, arescunt contra quæcumque moriuntur: viret terra dum floret, virent & semina dum prorumpunt. Et bene primo loco hic fluvius positus est Phison, qui secundum Hebræos [a] Phison dicitur, hoc est, oris mutatio; quia non unam gentem circumfluit, sed etiam per Lydiam fluit. Non enim angusta quædam, sed dives utilitatum prudentia est, quæ pluribus prosit. Ideo prima, ut si quis de paradiso fuerit egressus, velut quoddam eum prudentiæ flumen excipiat, ne cito possit arescere: sed per hanc ad paradisum facile revertatur. Hic fluvius à multis hominibus frequentatur, pulcritudinemque & fertilitatem maximam habere perhibetur. Et ideo prudentia in specie hujus accipitur, quæ plurimos fructus attulit in Domini adventu. Atque in extrema terrarum fluit, quia per Sapientiam omnes homines sunt redemti. Unde & dictum est: *In omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Ps. 18. 5.

16. Secundus est fluvius Geon, juxta quem lex data est Israelitis, cùm essent in Ægypto constituti; ut ex Ægypto recederent, & succincti lumbos ederent agnum, quod insigne est temperantiæ. Castos enim & sanctificatos oportet Domini pascha celebrare. Et ideo juxta istum fluvium legitima primo observantia constituta est; quia significat nomen hoc quemdam terræ hiatum. Sicut igitur [b] terram & quæcumque vel purgamenta vel frondes in ea sunt, hiatus absorbet: ita castitas omnes corporis passiones abolere consuevit. Meritoque ibi primum observantiæ constitutio, quia per legem absorbetur carnale peccatum. Bene ergo Geon, in quo figura est castitatis, circumire terram Æthiopicam dicitur; ut abluat corpus abjectum, & carnis vilissimæ restinguat incendium. Æthiopia enim abjecta & vilis lanna interpretatione signatur. Quid autem abjectius nostro corpore? Quid tam Æthiopiæ simile, quod etiam nigrum est quibusdam tenebris peccatorum?

17. Ternus est fluvius Tigris, qui vadit contra Assyrios, ad quem prævaricator Israel captivus est ductus. Hic fluvius dicitur velocior esse omnibus, quem incolunt Assyrii, hoc est dirigentes; hoc enim significat interpretatio. Ergo quicumque fortitudine animi prævaricantia corporis vitia captivaverit dirigens ad superna, iste hujus fluminis similis æstimatur. Et ideo etiam fortitudo de illo qui est in paradiso, fonte emanat. Fortitudo autem quodam cursu rapido resistentia quæque transverberat, nec aliquibus cursus ejus impedimentorum hæret obstaculis.

18. Quartus est fluvius Euphrates, qui latine fœcunditas atque abundantia fructuum nuncupatur, præferens quoddam insigne justitiæ, quæ omnem pascit animam. Nulla enim abundantiores videtur fructus habere virtus, quam æquitas atque justitia, quæ magis aliis quam sibi prodest, & utilitates suas negligit communia emolumenta præponens. Plerique Euphratem ἀπὸ τῦ εὐφραίνεσθαι dictum putant, hoc est à lætando; eo quod hominum genus nullo magis quam justitia & æquitate lætetur. Causam autem cur ceteri qua commeant fluvii, describuntur regiones locorum, qua Euphrates commeat, non describantur, illam accepimus, quia aqua ejus vitalis adseritur, & quæ foveat atque augeat. Unde eum [c] auxen Hebræorum & Assyriorum prudentes dixerunt: contra autem fertur esse aqua aliorum fluminum. Deinde quia ubi prudentia, ibi & malitia: ubi fortitudo, ibi & iracundia: ubi temperantia, ibi intemperantia plerumque est, aut alia vitia sunt: ubi autem justitia, ibi concordia virtutum est ceterarum; ideo non ex locis qua fluit, hoc est, non ex parte cognoscitur. Non enim pars est justitia, sed quasi mater est omnium. In his ergo fluminibus quatuor virtutes principales quatuor exprimuntur, quæ veluti mundi istius incluserunt tempora.

19. Primum igitur tempus ex mundi principio usque ad diluvium prudentiæ fuit, quo in tempore justi numerantur Abel à Deo justus dictus; & Enos, hoc est, homo ad imaginem Dei factus, qui speravit invocare nomen domini Dei; & Enoch qui dicitur latine Dei gratia, raptus ad cælum; & Noe qui & ipse justus, & quædam requiei directio. Matth. 23. 35.

20. Secundum tempus est Abraham & Isaac & Jacob, reliquorumque numerus patriarcharum, in quibus casta & pura quædam temperantia religionis effulsit. Immaculatus enim Isaac per repromissionem Abrahæ datus est filius, non tam corporalis partus quam divinæ munus præferens indulgentiæ, in quo vere immaculati figura præcessit, ut Apostolus docet dicens: Quia *Abrahæ dictæ sunt repromissiones, & semini ejus. Non dicit, & seminibus, tamquam in multis; sed sicut in uno, & semini tuo, qui est Christus.* Gal. 3. 16.

21. Tertium tempus est in Moysi lege & ceteris prophetis. *Deficiet enim me tempus enarrando de Gedeon, Barac, Sampson, David, Salomone, & Samuel, & ceteris prophetis, Anania, Azaria, Misael, & Daniel, Elia, & Elisæo qui per fidem devicerunt regna, operati sunt justitiam, perceperunt repromissiones, obstruxerunt ora leonum, extinxerunt virtutem ignis, effugaverunt* [d] *acies gladii, evaluerunt de infirmitate, fortes fuerunt in bello, castra everterunt exterorum.* Non immerito igitur in his species fortitudinis est. *Secti enim sunt*, sicut infra habes, *tentati, in mactatione gladii mortui. Circumierunt in caprinis pellibus, egentes, angustiati, & doloribus afflicti, quorum meritis non erat dignus orbis. In solitudinibus errantes, in montibus, in speluncis, & in foveis terræ.* Recte igitur in his speciem fortitudinis collocamus. Heb. 11. 32. & seq. Ibidem 37. 38.

22. Secundùm autem Evangelium digna est figura justitiæ; quia virtus est in salutem omni

a. Mss. aliquot, *positus est Fison, qui .... Fonuson dicitur.* Et post pauca Rom. edit. *circumfluit, sed universam fere Iudæam.* Vet. omnes ut in textu. His etiam accedunt mss. exceptis duobus, ubi habetur, *per Lixiam fluit.*

b. Ita mss. melioris notæ. In aliis vero sicut & in editis magna diversitas, sed quæ ad sensum non pertineat, cùm in eo posita sit ut *terra*, pro, *terram*, *sordes*, pro, *frondes*, *hiatu*, pro, *hiatus*; & alia quædam hujusmodi habeantur.

c. Ita mss. omnes, ac vet. edit. magno consensu. At Rom. edit. *Unde Perath eum .. dixerunt, quod est αὔξων græce*, ubi vocem hebraicam, quæ scribarum incuria videtur hic fuisse omissa, restituere conata est.

d. Mss. aliquot, & quædam Paris. *effugerunt.*

Matth. 3. 15. a credenti. Denique ipse Dominus ait: *Sine* a *modo; sic enim decet nos implere omnem justitiam*: quæ quidem parens ceterarum est fœcunda virtutum. In quo quamvis aliqua harum quas diximus, principalis est virtus; in eo etiam ceteræ præsto sunt; quia ipsæ sibi sunt connexæ concretæque virtutes. Nam utique Abel justus, & fortissimus ac patientissimus Abraham, & prudentissimi prophetæ: Moyses vero eruditus in omni sapientia Ægyptiorum, majorem honestatem æstimavit Ægypti thesauris opprobrium Christi. B Et quis sapientior quam Daniel? Salomon quoque sapientiam poposcit, & meruit. Dictum est ergo de quatuor virtutum fluminibus, quorum potus est utilis. Et quia Phison aurum bonum terræ, & carbunculum, & lapidem prasinum habere dictus est, hoc quoque quale sit consideremus.

23. Videtur enim nobis tamquam aurum bonum Enos, qui prudenter Dei nomen scire desideravit. Enoch autem qui translatus est, & mortem non vidit, carbunculus quidam est lapis C boni odoris, quem operibus suis sanctus Enoch Deo detulit, gratiam quamdam factis, & moribus spirans. Noe vero tamquam prasinus lapis vitalem colorem prætulit. Siquidem diluvii tempore solus velut ad futuræ constitutionis vitale semen in illa arca est reservatus. Ergo bene paradisus qui pluribus fluminibus irrigatur, secundùm Orientem est, non contra Orientem, hoc est, secundùm illum Orientem cui nomen est Oriens, id est secundùm Christum, qui jubar D quoddam æternæ lucis effudit, & est in Eden, hoc est, in voluptate.

CAPUT IV.

Virum in paradiso non factum, sed positum: at in eo factam mulierem, per quam ille fuit deceptus. Tum quid sit operari, & custodire?

24. ET *apprehendit Deus hominem quem fecit, & posuit eum in paradiso operari, & custodire.* Vides quoniam qui erat, apprehenditur. Erat autem in terra plasmationis suæ. Apprehendit ergo eum virtus Dei inspirans processus & incrementa virtutis: denique in paradiso eum collocavit; ut scias apprehensum quasi

Dist. 40. c. illud adverte. afflatum divina esse virtute. Quo loci illud adverte, quia extra paradisum vir factus est, & mulier intra paradisum, ut advertas quod non loci, non generis nobilitate, sed virtute unusquisque gratiam sibi comparat. Denique extra paradisum factus, hoc est, in inferiore loco, F vir melior invenitur; & illa quæ in meliore loco, hoc est, in paradiso facta est, inferior reperitur. Mulier enim prior decepta est, & virum

1. Pet. 3. 1. ipsa decepit. Unde apostolus Petrus subjectas fortiori vasi mulieres sanctas viris suis velut do-

1. Tim. 2. 14. minis obedire memoravit. Et Paulus ait: Quia *Adam non est seductus: mulier autem seducta in prævaricatione fuit.* Et inde contuendum quia nemo debet sibi facile præsumere. Nam ecce illa quæ in adjumentum facta est viro, præsidio viri indiget; quia vir caput est mulieris: ille autem qui adjumentum uxoris habiturum se esse credebat, lapsus est per uxorem. Unde nemo A debet facile alteri se eredere, nisi cujus virtutem probarit, nec arrogare sibi qui se pro auxilio putarit adscitum: sed magis si invenerit fortiorem cui se putabat esse præsidio, ab ipso gratiam mutuetur, sicut & viros mulieribus honorem impertire apostolus Petrus præcipit dicens: *Viri similiter cohabitantes secundum scientiam tamquam infirmiori vasi muliebri impartientes honorem, tamquam cohæredi gratiæ vitæ; ut ne impediantur orationes vestræ.* 1. Pet. 3. 7.

25. Ergo positus est in paradiso vir, facta est in paradiso mulier. Sed etiam tunc priusquam à serpente mulier deciperetur, habuit viri gratiam, quoniam de viro sumta est: licet hoc sacramentum magnum sit, sicut Apostolus dixit. Ephes. 5. 32. Et ideo causam vitæ ex eo traxit. Ideoque de viro tantum Scriptura dixit, quia *posuit eum in paradiso operari, & custodire.* Non idem est operari & custodire. In opere enim quidam virtutis processus est, in custodia quædam consummatio operis deprehenditur; eo quod quasi consummata custodiat. Hæc duo ab homine requiruntur, ut & operibus nova quærat, & parta custodiat, quod est generale. Philon autem, quoniam spiritalia judaico non capiebat affectu, intra moralia se tenuit, ut diceret hæc duo quæri, opera in agro, custodiam domus. Et quamvis paradisus operibus, inquit, ruralibus non egeret; tamen quia primus homo lex posteritatis futurus erat, ideo legitimi etiam in paradiso speciem suscepit laboris; ut nos ad operationem & custodiam debiti officii, & hæreditariæ successionis munus adstringeret. Hæc duo ergo à te exiguntur sive moraliter, sive spiritaliter. Quod etiam psalmus te prophetieus docet, quia scriptum est: *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit civitatem, in vanum vigilant qui custodiunt eam.* Ps. 126. 1. Vides illos laborare qui in operis sunt ædificationisque processu; istos E vero vigilare qui jam custodiam perfecti operis receperunt. Unde & Dominus b apostolis quasi jam perfectioribus: *Vigilate, inquit, & orate, ne intretis in tentationem*; docens perfectæ naturæ munus, & plenæ virtutis gratiam esse servandam, nec quemquam etiam perfectiorem nisi vigilaverit, sui debere esse securum. a Matt. 26. 41.

CAPUT V.

Examinatur præceptum de non edendo de ligno scientiæ boni & mali, & circa id emergentes difficultates dissolvuntur.

26. ET *præcepit dominus Deus Adæ dicens: Ex omni ligno quod est in paradiso ad escam, edes: de ligno autem quod est scientiæ boni & mali non edetis. Qua die autem manducaveritis ex eo morte moriemini.* Gen. 2. 16. & 17. Qua ratione, ubi præcepit ex omni ligno edendum, singulariter dixerit, *Edes*: ubi autem de ligno scientiæ boni & mali pluraliter, *Non edetis*, dixerit, non otiosa quæstio. Verum si diligenter intendas, Scripturarum auctoritate absolvi potest. Quod enim bonum, hoc est faciendum: quod autem bonum & faciendum, consonans & adhærens: quod vero turpe, hoc

a. Mss. octo, *sine nos implere* &c. Alii *sicut*, & edit. *sine modo: sic enim* &c.

b Mss. Rem. & Clar. *Apostolis quibusdam perfectioribus*, quæ lectio videtur esse genuina.

dissonans, incompositum, atque disseretum est. Et ideo Dominus unitatem semper intendens, secundum unitatem præcepit. Denique unitatem operatur, qui fecit utraque unum. Nec solum utraque, sed etiam omnes unum fecit. Omnes enim unum corpus, & unum spiritum esse nos jussit. Per omnia autem primogenitus, cùm sit in unitate cum Patre, conjunctissimus Patri semper est; quia Verbum erat apud Deum. De-
Johan. 10. 30. nique ait: *Ego & Pater unum sumus*; ut unitatem sibi majestatis & divinitatis cum Patre esse monstraret. Sed & nos unum esse præcepit, & suæ naturæ unitatisque similitudinem in nos gratiæ
Johan. 17. 22. adoptione transfudit dicens: *Pater sicut ego & tu unum sumus, ita & isti in nobis unum sint.* Ergo ubi bonum præcipit, tamquam ad unum præcipit dicens, *Edes*. Unitas enim prævaricari non potest. Ubi verò de ligno scientiæ boni & mali dicit non esse gustandum, quasi ad plures dicit, *Non edetis.* Quod enim prohibitorium est, tamquam pluribus imperatur. Ego tamen aliud puto, & quid futurum sit, in ipso jam Dei sermone reperio. De omni ligno gustandum Adæ soli præcepit, quem servaturum sciebat: de ligno autem scientiæ boni & mali non esse gustandum, jam non singulariter, sed pluraliter dicit. Sciebat enim prævaricaturam mulierem, & ideo per pluralitatem ostendit non servaturos, quia plurium discreta sententia est.

27. Et quantum ad Septuaginta virorum sententiam spectat, solutum est quod movebat. Sed quia Symmachus utrumque singulariter dixit, intelligimus id secutum, quia in lege quoque cùm populum alloquitur Deus, singulariter lo-
Deut. 6. 4. quitur, sicut habes: *Audi Israel, dominus Deus*
Ibid. 5. *tuus, Deus unus est:* &, *Diliges dominum Deum tuum.* Nec mihi præjudicat Symmachi interpretatio, qui unitatem Patris & Filii videre non potuit; etsi aliquoties in sermone & Aquila & ipse confessi sint. Nec quisquam de eo quod prævaricaturum populum divina mandata singulariter alloquitur, putet superiori nostro obvium esse sermoni; quia populus Judæorum etiam singulariter data præscripta violavit. Lex enim spiritualis est: & ideo alterum in sermone, alterum in prædestinatione, divino populum
Exod. 34. 26. Deus alloquebatur oraculo. Denique ait: [a] *Non coques agnum in lacte matris suæ.*

28. Facilis abhinc præceptorum cælestium series videretur; nisi quæstionem plurimi commoverent, quibus responderi oportet à nobis; ne simplices mentes malitiosa interpretatione traducant. Plerique enim, quorum auctor Apelles, sicut habes in trigesimo & octavo tomo ejus, has quæstiones proponunt: Quomodo lignum vitæ plus operari videtur ad vitam, quam insufflatio Dei? Deinde si hominem non perfectum fecit Deus, unusquisque autem per industriam propriam perfectionem sibi virtutis adsciscit: nonne videtur plus sibi homo acquirere, quam ei Deus contulit? Tertium objiciunt: Et si homo non gustaverat mortem, utique quam non gustaverat, scire non poterat. Ergo si non gustaverat, nesciebat; si nesciebat, timere non poterat. Frustra igitur Deus mortem pro terrore objecit, quam homines non timebant.

29. Discamus igitur quod ibi lignum vitæ ubi etiam lignum scientiæ boni & mali produxerit Deus. Habes enim quia produxit lignum vitæ [b] ἐν μέσῳ τῦ παραδείσυ, hoc est, in medio paradisi. Apud nos enim ἐν μέσῳ intelligitur, quod in medio produxerit. Ergo in medio paradiso & vita erat, & causa mortis. Intellige quia non homo fecit vitam, sed vel operando, vel custodiendo mandata Dei potuit invenire. Erat au- Coloss. 3. 3.
tem *vita*, sicut Apostolus dixit, *abscondita cum Christo in Deo.* Homo ergo sive in umbra vitæ erat propter vitam futuram; quia umbra est hæc quæ nunc nostra est vita in terra, sive in quodam pignore vitæ erat, quia habebat insufflationem Dei. Habebat ergo pignus immortalitatis: sed in umbra vitæ positus absconditam vitam cum Christo in Deo vulgari quodam tactu & adspectu videre & capere non poterat. Et si nondum peccator, non tamen incorruptæ, inviolabilisque naturæ; ut pote qui postea peccato lapsus est, nequaquam autem adhuc peccator. Denique in umbra vitæ erat: qui autem peccatores sunt, in umbra mortis sunt. Pecca-
torum enim populus, sicut Esaias docet, sede- Esai. 9. 2.
bat in umbra mortis, cui lux orta per Dei gratiam, non per suæ virtutis est meritum. Ergo inter insufflationem Dei, & escam ligni vitæ nulla discretio. Nec hominem quis potest dicere plus sibi posse acquirere, quam divina ei largitate collatum est. Utinam acceptum tenere possemus. Labor etenim noster eo proficit, ut quæ tributa sunt, resumamus. Tertium illud quod propositum est, quia qui mortem non gustaverat, mortem timere non poterat, facile ex communis naturæ usu absolutionem habet. Est enim natura insitum omnibus animantibus, ut etiam quæ nondum sibi nocere experta sunt, quasi noxia reformident. Unde enim columbæ in ipso sui ortu [c] visi terror accipitris? Unde lupi ovibus formidabiles, pullis milui? Quod si in iis quæ irrationabilia sunt animantia, quidam de adverso genere animantium naturalis est terror, ut etiam irrationabilia sensum fugiendæ mortis accipiant: quanto magis in primo homine rationis utique plenissimo, naturalis quædam opinio mortis debuit esse vitandæ?

CAPUT VI.

Alias plures dubitationes circa præceptum Adæ datum, & Evæ prævaricationem excitatas diluit.

30. Rursus faciunt alias quæstiones hoc modo: Non semper malum est non obedi- II q. 3. c. non semper.
re præcepto. Si enim bonum est præceptum, honesta est obeditio: quod si improbum præceptum, non obedire utile. Ergo non semper malum est non obedire præceptu: sed bono præcepto non obedire improbum est. Bonum autem est

a. Ita mss antiquiores ex LXX Interp. apud quos, τὸ ἑψήσεις ἄρνα. Alii, & vet. edit *non coques ovem.* Vulgata ... *hædum*

b Mss omnes tam depravatos characteres græcos exhibent, ut legi nequeant. Quidam vero latine scribunt, *in medio enim intelligitur in manu nos* Edit. Am. ἐν μέσῳ φύτε. Quare in corruptione tanta satius videtur ab editis non discedere

c. Mss Vat & S. Mich prima manu, *viso terrentur accipitre.* Alii nonnulli, *visu*, vel, *viso terrorem accipiunt.* In reliquis fere nihil lam.

A operatorium cognitionis boni & mali lignum; quandoquidem Deus & bonum & malum novit. Gen. 3. 22. Denique ait: *Ecce Adam factus est tamquam*[a] *unus nostrum.* Si igitur bonum est scientiam habere boni & mali, bona autem est quam etiam Deus habet, videtur qui interdicit eam hominibus, non recte interdicere; idque proponunt. Sed si intelligant quid sit cognoscere, quam vim habeat hoc verbum: si sic intelligant quemadmodum oportet, 2. Tim. 2. 19. *cognovit* enim *Dominus qui sunt ipsius;* B cognovit utique eos qui unum ex pluribus facti sunt, in quibus inhabitat, & in quibus perambulat. Cognoscere utique non in sola & perfunctoria scientia est, sed in eorum operatione quæ oporteat fieri. Oportuit autem hominem obedire mandato, non obediendo autem prævaricatus est. Igitur qui non obedivit, erravit; quia prævaricatio peccatum est. Verumetiam si extenuare velint vim cognitionis, ut perfunctoriam scientiam boni & mali interdictam putent, C in eo quoque prævaricationis culpa est non obeditum esse mandato; quia etiam tumultuariam scientiam boni & mali dominus Deus putavit inhibendam.

31. Alia quæstio: Qui non cognoscit bonum & malum, nihil à parvulo distat. Parvuli autem apud justum judicem nulla est culpa. Justus autem operator mundi numquam parvulum vocasset in culpam, propter quod non cognoverat bonum & malum; quia parvulus sine ullo est crimine prævaricationis & culpæ. D Verum cùm in superioribus dixerimus duplicem esse intellectum scientiæ boni & mali, si perfunctoriam scientiam accipimus, utique falsum est quod nihil distet à parvulo, qui non cognovit bonum & malum. Si autem falsum est quod nihil distet à parvulo; ergo non parvulus Adam. Si non parvulus, adscribitur utique ei quasi non parvulo peccatum. Si peccatum adscribitor, sequitur pœna peccatum; quia dignus invenitur pœna, qui peccatum vitare[b] non procuravit. E Potest etiam fieri, Esa. 7. 16. ut etiam qui scientiam non habet boni & mali, parvulus non sit; quoniam priusquam scivit puer bonum & malum, non credidit malitiæ. Esa. 8. 4. Et iterum habes: *Quia priusquam sciat puer vocare patrem & matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariæ.* Perfectus ergo qui operatur bonum, etiam si boni & mali scientiam non adeptus sit, ut multi priusquam sciant legem, ipsi sibi lex sunt. Quod Apostolus priusquam diceret, Rom. 2. 14. *Non concupisces*, F malum esse concupiscentiam nesciebat. Rom. 7. 7. Denique ipse ait: *Peccatum non cognovi nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces.* Ad quam partem etiam puer potest esse perfectus jure naturæ, priusquam sciat concupiscentiam crimen esse, vel concupiscentiæ crimen admittat. Ergo secundum perfunctoriam scientiam[c] noluit Deus hominem scire quod malum est, ne quasi imperfectus vitare non posset. Non obediendo autem mandato incurrimus in culpam: ergo culpam fatemur. Rursus autem si altam & profundam

A scientiam dicimus boni & mali, quæ quidem profunda scientia perfectum facit; non statim autem parvulus qui ad altam & profundam scientiam pervenire non potuit, recte sicut non parvulus condemnatur.

32. Iterum quæstiones serunt: Qui nescit, inquiunt, bonum & malum, ne ipsum quidem novit esse malum non servare mandatum, nec ipsum bonum novit, quod est obedire mandato. Et ideo quia non noverat, venia, inquiunt, dignus B fuit qui non obedivit, non condemnatione. Quæ quidem quæstio de his absolutionem habet, quæ ante memoravimus. Considerare enim potuit homo ex iis quæ Deus ante ei contulerat, quod insufflationem Dei accepir, quod erat in paradiso voluptatis locatus, summam auctori obedientiam deferendam. Et ideo si vim nesciebat boni & mali; tamen quia tantorum auctor dixerat de ligno scientiæ boni & mali non esse gustandum, fidem præceptori servare debuerat. C Non enim ab eo peritia, sed fides exigebatur. Intelligebat utique Deum omnibus præeminere, ideoque personam jubentis spectare debuerat. Et si non intelligebat vim qualitatemque jussorum; sciebat tamen præceptori deferendam esse reverentiam. Habebat in natura hanc opinionem; etsi non habebat judicium boni & mali. Denique & mulier serpenti dixit: Gen. 3. 3. *Ex omni ligno paradisi manducabimus: de fructu autem ligni quod est in medio paradiso dixit Deus: Non manducabitis ex eo.* D Ita ergo sciebat obediendum esse mandato, ut diceret: Ex omni fructu manducabimus, quod Dominus imperaverat: de ligno autem quod est in medio paradiso, imperatum à Deo dicit non esse gustandum, ne morte morerentur. Ergo[d] quia scivit deferendum esse mandato, scivit utique malum esse prævaricari, & ideo juste prævaricata damnatur.

33. Accipe aliud: Si assumtio de ligno scientiæ boni & mali ita operatoria erat, ut bonum E & malum agnosceretur; quod videtur Scriptura ostendere, dum dicit: Quia ubi Ibidem. 6. & 7. *manducaverunt ambo, aperti sunt oculi eorum, & cognoverunt quod nudi essent;* hoc est, aperti sunt oculi cordis, & cognoverunt turpe esse nudos se degere: sine dubio ubi gustavit mulier de ligno scientiæ boni & mali, peccavit & se peccasse cognovit. Quæ igitur se peccasse cognoverat, vel virum ad peccati communionem invitare non debuit. Illiciendo autem virum, & dando ei quod ipsa gustaverat, F non vitavit, sed iteravit peccatum. Nam utique si vere rationem spectes, eum quem diligebat, non trahere ad consortium pœnæ, sed magis ab eo quod cognoverat ipsa esse peccatum, vel inscientem revocare debuerat; quamvis videatur hæc mulier sciens quod post culpam in paradiso esse non posset, metuisse ne sola de paradiso ejiceretur. Denique absconderunt se ambo post culpam. Excludendam igitur se esse cognoscens, consortio viri quem diligebat, noluit defraudari.

34. Iterum accipe: Non cognitio mali malum

a. Rom. edit. *unus nostrum ad sciendum bonum & malum.*
b. Mss. & edit. vet. *vitare non potuit.*
c. Mss. Michaelinus, Big. Gem. Th. *Voluit Deus.* Mss. Laudunensis, & edit. vet. *novit Deus.* Alii mss. & Rom. edit. melius, *noluit Deus.*

d. Ita Mss. S. Remigii, ac S. Theodorici. Vet. autem edit. *Ergo scivit deferendum esse mandatum.* Mss. Gem. Th. Div. & Laud. *Ergo scivit deferendum esse mandato.* Mich. *deferendum non esse mandatum.* Denique edit. Rom. *Ergo qui scivit deferendum non esse mandato.*

eſt; ſed cùm actus implet malitiam. Non enim A ſtatim qui novit malum, quod malum eſt, facit: ſed qui quod malum eſſe novit, operatur. Incentivum autem ad operandum quod malum eſt, aut iracundia, aut cupiditas eſſe conſuevit. Nec ſtatim neceſſe, ut habens ſcientiam mali faciat quod improbum novit, niſi aut iracundia aut cupiditate vincatur. Unde quod diximus incentivum peccandi, vel ira, vel cupiditas eſt, vel plerumque formido, licet ex formidine oriatur cupiditas, dum unuſquiſque vult vitare quod B metuit. Et ideo rectè iracundiam & cupiditatem duorum* reliquorum poſuimus incentiva vitiorum. Conſideremus igitur utrum Eva his ad vitium ſtimulis incitata ſit. Sed neque iraſcebatur marito, neque cupiditate victa eſt: in ſecundo dumtaxat errat, ut edendum viro daret, quod jam ipſa guſtaverat. Primo fuerat cupiditas auctor erroris ut ipſa ederet, ſequentiſque fuit cauſa peccati. Quod enim jam guſtaverat, deſiderare non poterat: & guſtando, mali fuerat ſcien- C tiam conſecuta. Malum igitur quod adverterat, in virum derivare non debuit, neque conjugem proprium prævaricatorem divini facere mandati. Sciens igitur prudenſque peccavit, & ſciens virum in ſuum traxit errorem. Alioquin invenietur falſus eſſe de ligno ſcientiæ boni & mali ſermo, ſi etiam poſteaquam de ea arbore manducavit, ſcientiam mali habere non potuit. Quod ſi verus eſt ſermo, cupiditatis utique cauſam habere non potuit: licet plerique ſic excuſandum D putent, quod diligens virum ab eo timuerit ſeparari, & hanc cauſam cupiditatis prætendant, quod eſſe voluerit cum marito.

CAPUT VII.

Quæritur utrum à Deo, vel à ligno, vel demum aliunde mors homini acciderit; atque objectio multiplici reſponſione diluitur.

35. Iterum alia quæſtio ſubrepit unde mors acciderit Adæ, utrum à natura ligni ejuſ- E modi, an verò à Deo. Si naturæ ligni hoc adſcribimus, videtur ligni hujus fructus vivificandi inſufflationi Dei præſtare; ſiquidem quem vivificaverat inſufflatio, fructus hujus ligni traxit ad mortem. Aut ſi Deum operatorem mortis eſſe memoramus, dicunt quod gemina eum opinione accuſemus: quod aut ita immitis, ut noluerit ignoſcere, cùm poſſet; aut ſi ignoſcere non potuerit, videatur infirmus. Videamus igitur quomodo diluendum ſit. Niſi fallor, mortis cauſa F inobedientia fuit; & ideo homo ipſe ſibi mortis eſt cauſa, non habens Deum ſuæ mortis auctorem. Neque enim ſi medicus præſcripſit ægrotanti à quibus videatur cavendum, atque ille ab interdictis non putaverit abſtinendum, cauſa ei mortis eſt medicus: ſed utique ipſe ſibi reus mortis eſt propriæ. Itaque Deus quaſi bonus medicus prohibuit, ne Adam nocitura guſtaret.

36. Iterum accipe: Scire bonum melius eſt, quam neſcire; & ei qui bonum ſciat, pulcrum eſt ſcire quod malum eſt, ut ſciat cavere quod malum eſt, & ut prudens ſubeat cuſtodiæ cautionem. Rurſus autem non ſatis eſt hoc ſolum ſcire quod malum eſt; ne cùm malum ſcias, ſcientia boni incipias defraudari. Pulcrius eſt igitur ut utrumque norimus; ut & quia ſcimus bonum, fugiamus quod malum eſt; & ex eo quod cognoſcimus malum, boni gratiam præferamus. Sed ita debes utrumque ſcire, ut & profunde noveris, & quod noveris exequaris, actuſque ſcientiæ congruat. Alioquin tolerabiliorem Scriptura Luc 12.47 indicat eum, qui utrumque neſciat, quam qui perfunctorie utrumque cognovit. GRAVAT enim ſcire, quod vel exequi vel vitare [a] non poſſis: gravat ſcire ſine uſu atque opere cognitionis profundæ. Denique obeſt ad exiſtimationem medico ſcire quid proſit, & quid noceat ægro; niſi cognitione ea quemadmodum oportet, utatur: & ideo non eſt cognitio bona, niſi ea utaris ut oportet.

37. Item accipe: Non fruſtra lignum ſcientiæ boni & mali productum eſt in medio paradiſo: & ſi cuicumque homini productum eſſet, ſuperflua interdictio. Sed neque fruſtra factum eſt, neque alii, niſi homini factum eſt, qui mandatum accepit; ut non ſolo eo, ſed eo cum ceteris uteretur. Nam ſi multa diſcutias, complura reperies & plane innumera, quæ ei qui uti neſciat, poſſint nocere. Nec ipſas divitias invenies fructuoſas, ſi habens dives ſubſidia largitatis, neget alimenta pauperibus, excludat inopem ſubſidio deſtitutum, aliena extorqueat, quia prævalet poteſtate. Pulcritudo ipſa & gratior corporis forma frequenter in vitium, quàm deformitas trahit. Numquid igitur quiſquam deformiores, quam pulcriores filios habere deſiderat, & inopes potius liberos ſuos cupit eſſe, quam divites? Plura ſunt hujuſmodi quæ non ad imprudentiam largientis referenda ſunt, ſed ad male utentis errorem. Et ideo utentem accuſandum potius quam donantem.

CAPUT VIII.

Solvuntur quæſtiones de præſcientia Dei circa prævaricationem Adæ, & opinionem boni & mali humanis mentibus divinitus impreſſam.

38. Iterum quæſtio: Sciebat prævaricaturum Deus Adam mandata ſua, an neſciebat? Si neſciebat, non eſt iſta divinæ poteſtatis adſertio: ſi autem ſciebat, & nihilominus ſciens negligenda mandavit, non eſt Dei aliquid ſuperfluum præcipere. Superfluum autem præcepit protoplaſto illi Adæ, quod eum noverat minime ſervaturum: nihil autem Deus ſuperfluum facit; ergo non eſt Scriptura ex Deo. Hoc enim objiciunt, qui vetus non recipiunt Teſtamentum, & has interſerunt quæſtiones. Verum hi ſua ſententia & opinione vincendi ſunt. Cùm enim novi Teſtamenti non refutant fidem, exemplo ſunt arguendi, ut vetus credant: quoniam cùm ſibi divina præcepta & facta conveniant, unius auctoris Teſtamentum utrumque liquet eſſe credendum. Diſcant igitur non ſuperfluum, non injuſtum etiam prævaricaturo præſcriptum eſſe mandatum. Nam & ipſe Dominus Jeſus elegit Judam, quem proditorem ſciebat. Quem ſi per

*. Libenter legeremus, *duo reliquorum*; niſi mſſ. & edit. reclamarent.

a. Ita mſſ. & edit. antiq. magno conſenſu. At Rom. edit. *vitare non velis, & non poſſis.*

imprudentiam

imprudentiam electum putant, divinæ derogant potestati. Sed hoc æstimare non possunt, cùm Scriptura dicat: Quia *sciebat Iesus quis eum proditurus esset.* [Joan. 6. 65.] Conticescant igitur repugnatores isti veteris Testamenti.

39. Sed quoniam etiam gentilibus, si forte istud objecerint, respondendum videtur, qui exemplum non recipiunt, rationem exigunt; accipiant etiam ipsi qua ratione Dei Filius vel prævaricaturo mandaverit, vel elegerit proditurum. Venerat dominus Jesus omnes salvos facere peccatores, etiam circa impios ostendere suam debuit voluntatem. Et ideo nec proditurum debuit præterire; ut adverterent omnes, quod in electione etiam proditoris sui servandorum omnium insigne prætendit, nec in eo læsus est vel Adam, quia mandatum accepit, vel Judas, quia electus est. Non enim necessitatem Deus vel illi prævaricationis, vel huic proditionis imposuit, quia uterque si quod acceperat, custodisset, à peccato abstinere potuisset. Denique nec Judæos omnes credituros sciebat, & tamen ait: *Non veni nisi ad oves perditas domus Israel.* [Matt. 15. 24.] Ergo non in mandante culpa est, sed in prævaricante peccatum est. Et quod in Deo fuit, ostendit omnibus quod omnes voluit liberare. Nec tamen dico quia prævaricationem nesciebat futuram, immo quia sciebat adsero: sed non ideo pereuntis proditoris invidiam in se debuit derivare, ut adscriberetur Deo, quod uterque sit lapsus. Nunc autem uterque redarguitur, atque reconvincitur; quia & ille mandatum ne laberetur accepit, & hic etiam in apostolatus munus adscitus est, ut vel beneficio Dei revocaretur à proditionis affectu; simul ut dum alii revincuntur, prodesset omnibus. Non enim consisteret peccatum, si interdictio non fuisset. Non consistente autem peccato, non solum malitia, sed etiam virtus fortasse non esset: quæ nisi aliqua malitiæ fuissent semina, vel subsistere, vel eminere non posset. Quid est enim peccatum, nisi prævaricatio legis divinæ, & cælestium inobedientia præceptorum? Non enim auribus corporis de mandatis cælestibus judicamus: sed cùm esset Dei verbum, opiniones quædam nobis boni & mali pullularunt; dum id quod malum est, naturaliter intelligimus esse vitandum, & id quod bonum est naturaliter nobis intelligimus esse præceptum. In eo igitur vocem Domini videmur audire, quod alia interdicat, alia præcipiat. Et ideo si quis non obedierit illis quæ semel à Deo præcepta credimus, pœnæ obnoxius æstimatur. Dei autem præceptum non quasi in tabulis lapideis atramento legimus inscriptum, sed cordibus nostris tenemus impressum spiritu Dei vivi. Ergo opinio nostra ipsa sibi legem facit. Si enim gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt, faciunt; ejusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis. Opinio igitur humana sibi tamquam Dei lex est.

40. Iterum hinc aliam faciunt quæstionem, ut ad invicem mandati ejus quod diximus in hominis opinione consistere, hanc ipsam opinionem impressam à Deo nobis tamquam præscriptum divinæ legis accusent. Noverat, inquiunt, hominem peccaturum qui creavit eum, & has opiniones boni & mali impressit, an non noverat? Ut si dixeris quia non noverat, alienum à majestate Dei sentias: si autem dixeris quia sciens Deus peccaturum hominem, communes tamen opiniones ei boni & mali impressit; ut propter admixtionem malorum vitæ perpetuitatem servare non posset, sicut in illo non præsagum futuri, ita in hoc non bonum Deum significare videaris. Atque hinc argumentantur quia non est creatura hominis à Deo facta. Nam sicut supra ostendimus eos dicere quod non est mandatum Dei, sic & hîc dicunt: Non ergo creatura hominis à Deo, quia Deus malum non fecit. Homo autem opinionem accepit mali, dum à malis præcipitur abstinere. Hoc autem genere alium bonum Deum, alium operatorem hominis conantur adserere. Quibus respondendum est illico secundum opinionem suam. Si enim hominem nolunt à Deo factum, quia peccator est homo, & hoc refugiunt, ne bonus Deus peccatorem fecisse videatur, quia non putant bonum qui fecerit peccatorem; dicant utrùm operatorem hominis à Deo factum putent. Si enim à Deo factus est ille, ut dicunt, operator hominis, quomodo bonus Deus operatorem mali fecit? Unique non bonus, nam qui peccatorem facit non bonus; cavendum ne gravius sit operatorem peccatoris fecisse. Debuit enim bonus Deus prohibere nativitatem ejus, qui peccati substantiam habebat inducere. Quod si dicunt non esse genitum operatorem mali, requirendum utrum bonus Deus potuerit inhibere quoquo modo incipientem malitiam, an non potuerit? Si enim non potuit, infirmus: si potuit, & non fecit, non bonus. Ergo si sibi ista non congruunt, nec suæ sibi hæreticorum conveniunt opiniones, requiramus ne forte rationis fuerit, qua causa Deus sive geniti sive non geniti illius operatoris siverit malitiam introire in hunc mundum, cùm possit inhibere.

41. Itaque servantes unum & eumdem Deum bonum atque operatorem, id si possumus, adstruamus, quod gratiæ [a] utrique conveniat, nec accusationis eorum declinemus invidiam, qui ita dicunt: Quomodo bonus Deus qui non solùm passus est introire in hunc mundum malitiam: sed etiam in tantam confusionem venire permisit. Verum hæc accusatio tunc locum haberet, si ita animæ vim & intima secreta mentis inficeret; ut nullo pacto posset aboleri, & immedicabilium vulnerum menti atque animæ nostræ virus insideret: esset enim aptior hujus querelæ locus, quod cùm omnia possit Deus, hominem tamen perire sit passus. Verum cùm Deus noster misericors respuendi erroris remedia reservaverit, abolendique omnis contagii non aboleverit facultatem; quomodo irrationabile vel injustum est, si permisit nostrum materiale tentari quadam trepidatione fragilitatis humanæ; ut fœneratior postea grana per pœnitentiam delictorum in hominis rediret affectum, & fragilitatis suæ conscius quod tam facile à divinorum manda-

a. Rom. edit. *quod gratia utrique conveniat.* Melius aliæ cum mss. . . . *utrique conveniat*, id est, gratiæ Dei boni, & operatoris.

torum serie deviando trepidaverit, tamquam A clavum animæ fluctuantis mandata cælestia timeret amittere; divinæ misericordiæ plus tribuens quod recepit amissum, & sibi aliquid usurpans gratiæ quod revertatur.

CAPUT IX.

An decuerit à Deo præceptum homini de cibo dari; & cur in proponenda pœna non dictum fuerit, moriemini, sed morte moriemini?

41. Nunc quæ sit illa ratio consideremus, B quid sit istud quod cùm mandatum daret homini, de illa admirabili beataque vita præscribens, ne contra faciens morte moreretur, de manducando & non manducando putaverit esse mandandum. Sunt enim qui putant nequaquam mandatum istud convenire cæli & terræ atque omnium creatori; nequaquam dignum incolis paradisi, eo quod illa vita similis Angelorum sit. Et ideo non terrenum & corruptibi- C lem hunc cibum esui fuisse possumus æstimare; quia qui non bibunt, neque manducant, erunt sicut Angeli in cælo. Cùm igitur in cibo neque præmium sit, quia esca nos non commendat Deo; neque magnum periculum sit, quia non quod intrat in os, [a] coinquinat hominem, sed quod exit de ore: videtur sine dubio à tanto auctore non esse præceptum, nisi hunc cibum ad illum propheticum referas, quia pro magno præmio Dominus sanctis pollicetur suis: D (Esai. 65. 13.) *Ecce qui serviunt mihi, manducabunt: vos autem esurietis.* Hic est enim cibus in quo vita definitur æterna, quo quisquis fuerit defraudatus, morte morietur. Quandoquidem panis vivus atque cælestis ipse Dominus est, qui vitam dat huic mundo. (Johan. 6. 54.) Unde & ipse ait: *Nisi manducaveritis carnem meam, & biberitis sanguinem meum, non habebitis vitam æternam.* Erat ergo panis aliquis de quo præscripserat edendum paradisi incolis. (Ps. 77. 25.) Quis ille? Accipe quem dicat: E *Panem*, inquit, *Angelorum manducavit homo.* Est enim bonus panis, si facias voluntatem Dei. Vis scire quam bonus panis? Ipse Filius manducat hunc panem, (Johan. 4. 34.) de quo ait: *Meus cibus est ut faciam voluntatem Patris mei qui in cælis est.*

43. Iterum videamus qua ratione dominus Deus Adæ dixerit, *morte moriemini*: quid intersit, utrum aliquis dicat, *moriemini*, an addat, *morte moriemini.* Ostendere enim debemus nihil superfluum in Dei esse mandato. Itaque hoc ar- F bitror. Cùm duo sibi sint contraria mors & vita, secundùm simplicem sermonem à vita vivere dicimus, à morte mori. Si autem geminare velis utrumque, quia vita vitam facit, dicitur, *vita vivit*, sicut habes in lege. Et quia mors mortem facit, dicitur, *morte moritur.* Non est autem superflua ista geminatio: est enim vita ad mortem, & est mors ad vitam; quia quis & dum vivit, moritur; & dum moritur, vivit. Fiunt ergo quatuor distinctiones vita vivere, morte mori, [b] morte vivere, vita mori. Cùm igitur hæc ita se habeant, usus & consuetudinis præjudicium debemus excludere; quia usus hoc habet ut communiter dicatur vivere, & qui vitæ [c] vivit, & qui morti vivit: & communiter dicatur mori vel ille qui morti moritur, vel ille qui vitæ moritur. Itaque ex quatuor illis duo significat, ut dicat viventem vivere, nec melius deteriusque distinguat, & dicat morientem mori, nec inter malam & bonam mortem videatur esse discretio. Nam indiscreta quædam vita significatur, qualis irrationabilium aut etiam parvulorum, & indiscreta mors æque.

44. Sequestrato igitur usu communi, quid sit vita vivere, & quid sit morte mori, & quid sit vivere morti, & mori vitæ consideremus. Puto enim secundum Scripturas, quia vita vivere admirabilem quamdam illam vitam beatamque significet, & hunc vivendi usum spirandique munus cum beatæ vitæ gratia veluti conjunctum, & quadam participatione permixtum demonstrare videatur. Hoc est enim vita vivere, virtute vivere, beatæ vitæ actus habere in istius corporis vita. Contra autem morte mori quid est aliud; nisi cum morte corporis deformitatem significare morientis, cujus & caro communi vivendi munere defraudetur, & anima vitæ æternæ usum habere non possit? Est etiam qui vita moritur, ut qui vivit corpore, sed actu moritur suo: quales illi sunt, de quibus ait Propheta: *Descendunt in infernum viventes.* (Ps. 54. 16.) Et illa de qua Apostolus dicit: *Quoniam vivens mortua est.* (1 Tim. 5. 6.) Quartum superest, quod sunt qui etiam morte vivunt, ut martyres sancti, qui utique moriuntur ut vivant. Moritur [d] caro, sed vivit gratia mortuorum. Ergo absit à nobis, ut participes mortis vivamus: sed contra participes vitæ moriamur. Sanctus enim nec vitæ istius se vult esse participem, qui ait: *Cupio dissolvi, & cum Christo esse; multo enim melius.* (Philip. 1. 23.) Et alius, *Heu me, quod incolatus meus prolongatus est!* (Ps. 119. 5.) Dolens utique cùm consortia vitæ speret æternæ, istius vitæ fragilitate se contineri. Et ideo possum è contrario dicere, quia etsi vita vivere bonum est; vitæ tamen vivere ambiguum sit. Potest enim dici quis vitæ vivere, hoc est, vitæ æternæ istius vita corporis militare. Potest etiam dici vitæ vivere, hoc est, vel quemcumque, vel sanctum istius vitæ habere desiderium corporalis; ut verbi gratia, si quis ideo honeste putet esse vivendum, ut is longævitatem vitæ bonis actibus consequatur, quales plerique infirmiores sunt quos hæc vita delectat.

45. Sicut ergo vitæ vivere quid sit accepimus, quid sit morti mori accipiamus, vel morti [e] vivere. Possunt enim esse qui moriantur morti, & qui vivant vitæ. Nam [f] qui non ita vivit, ut secundum mortem animæ suæ vivat, is morti mo-

a. Mss. Th. Div. Big. & Gem. *Communicat* non male; in sacris enim litteris idem est *commune*, quod pollutum seu inquinatum. Et post tria vel quatuor verba mss. Big. Gem. Mich. *videatur* Rem. Th. *videtur sine dubio tanto auctore præceptum.* S. Theod. *indignum tanto auctore.* Edit. Gill. ac Rom. *à tanto auctore præceptum.* Div. Laud. cum edit. Am. & Era. *sine dubio à tanto auctore non esse præceptum.*

b Mss omnes, *morte vivere, vita mori.* At contra edit. *morti vivere, vitæ mori.*

c. Mss. S. Th. *vel ille qui morti moritur, vel ille qui vitæ. Itaque ex quatuor illis &c.* Rem. *vel ille qui morte moritur, vel ille qui vita vivit. Itaque &c.* in quorum neutro habetur, *& qui vitæ vivit, & qui morti vivit.*

d Mss. Rem. *moriuntur carne, sed vivunt gratia mortuorum.*

e. Mss. & vet. edit. magno consensu, *vel morte mori.*

f. Mss. S. Rem. & S. Th. *Nam qui non vita vivit, secundum mortem animæ suæ vivit. Is morti moritur, qui non est obnoxius &c.*

ritur, quia non est obnoxius morti, id est, ne- A xus eum ærumnosæ mortis amisit, non constringitur vinculis mortis æternæ. Mortuus est morti, hoc est, mortuus est peccato, mortuus est pœnæ: cui contrarium est pœnæ vivere, hoc est, quando quis vivit ad pœnam, vivit ad mortem. Qui autem moritur ad pœnam, moritur ad mortem. Est etiam qui in hac vita positus mo- Galat. 2. 20. riatur ad vitam, sicut ille qui ait. *Vivo autem jam non ego, vivit autem in me Christus.* Peccato enim mortuus est, Deo vivit, hoc est, mors in eo B mortua est, sed vita vivit, qui est dominus Jesus. Ergo bona vita eorum qui Deo vivunt, mala vita eorum qui peccato vivunt. Est etiam media vita, ut animantium ceterorum, sicut Gen. 1. 24. habes scriptum: *Producat terra animam viventem secundùm genus.* Est etiam vita mortuorum, ut Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Jacob; quia Deus mortuorum non est, sed vivorum. Sunt etiam quibus communitas est quædam mortis & vitæ, de quibus ait Apostolus dicens: C Rom. 6. 5. *Si commortui estis, & convivetis. Si enim complantati*, inquit, *sumus similitudini mortis ejus, simul & resurrectionis erimus: scientes quia vetus homo noster simul confixus est cruci, ut destruatur corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato.* a *Qui enim mortuus est, justificatus est à peccato.* Sicut autem figuras multas vitæ diximus, ita etiam mortis invenemus. Dicitur enim mors mala, secundùm Ezech. 18. 20 illud: *Anima quæ peccat, ipsa morietur.* Dicitur & b mors communiter, sicut habes verbi gratia: b D Quia Adam vixit tot annos, & mortuus est, & appositus est ad patres suos. Dicitur etiam mors per Rom. 6. 4. baptismatis sacramentum, sicut habes: *Consepulti sumus cum illo per baptismum in morte.* Et alibi: Ibidem. 8. *Si autem mortui sumus cum Christo, credimus etiam quod simul vivemus cum illo.* Vides quia mors quic dem c appellatione dicatur, sed hæc vita sit nostra.

CAPUT X.

Cur hominem Deus non approbaris nisi post factam mulierem; & id maxime quod per hanc ille deceptus peccaverit: itemque cur eadem non de terra, ut Adam, sed de costa ejus creata sit?

Gen. 2. 18. 46. **I**Tem alia quæstio, quia dixit Dominus: *Non est bonum solum esse hominem.* Primo omnium cognosce quia in superioribus, ubi hominem finxit Deus de limo terræ, non addidit: Gen. 1. 11. & seq. *Et vidit Deus quia bonum est*, quemadmodum in singulis operibus suis. Nam si dixisset illic bonum esse, quia homo factus est, inveniretur hoc esse contrarium, ut hîc non esse bonum diceret, cùm in superioribus bonum esse dixisset. Sed hoc ibi cognosce, ubi solum Adam fecit. Ceterum ubi communiter comprehendit & virum & mulierem factos, licet ne ibi quidem dixerit specialiter; Gen. 1. 31. tamen quia postea habes: *Vidit Deus omnia quæ fecit, & ecce erant bona valde*, evidenter declaratur bonum esse quod & vir sit factus, & mulier.

47. Sed ex hac quæstione alia quæstio rursus emergit. Quomodo enim quando solus factus est Adam, non dictum est bonum esse factum Adam: quando autem & mulier ex eo facta est, tunc esse bona omnia comprehensum est? Licet illic omnem laudaverit creaturam, & universitatis creatio sit probata, quoniam in homine d naturæ prædicata communitas est; tamen non d videtur otiosum, qua ratione ubi solus factus est Adam, non solum nequaquam prædicatio boni complacito operi adjecta sit, sed etiam dictum sit non esse bonum solum hominem: cùm sciamus quod antequam fieret mulier, non erravérit Adam; postea vero quam mulier est facta, prior divinum prævaricata mandatum, etiam virum suum traxerit in errorem, & incentivum ejus exstiterit. Si igitur viro culpæ auctor est mulier, quemadmodum pro bono videtur adjecta? S. August. cont. Jul. Pel. c. 7. Verum si consideres quia Deo universitatis cura, invenies plus placere Domino debuisse id in quo esset causa universitatis, quam condemnandum fuisse illud in quo esset causa peccati. Et ideo quia ex viro solo non poterat humani esse generis propagatio, pronuntiavit Dominus non esse bonum solum esse hominem. MALUIT enim Deus plures esse quos salvos facere posset, & quibus donaret peccatum, quam unum solum Adam, qui liber esset à culpa. Denique quia idem utriusque auctor est operis, venit in hunc mundum, ut salvos faceret peccatores. Postremo nec Cain parricidii reum priusquam generaret filios, passus est interire. Ergo propter generationem successionis humanæ debuit mulier adjici viro. Denique hoc ipsa verba declarant dicentis Dei, non bonum solum esse hominem. Nam etsi mulier prior peccatura erat, tamen redemtionem sibi parituram non debuit ab usu divinæ operationis excludi. Quamvis enim Adam non est seductus, 1. Tim. 2. 14. & 15. mulier autem seducta & in prævaricatione fuerit; salva tamen, inquit, erit per filiorum generationem, inter quos generavit & Christum.

E 48. Nec illud otiosum, quod non de eadem 33. q. 5. c. Nec illud. terra de qua plasmatus est Adam, sed de ipsius Adæ costa facta sit mulier; ut sciremus unam in viro & muliere corporis esse naturam, unum fontem generis humani. Ideo non duo à principio facti vir & mulier, neque duo viri, neque duæ mulieres, sed primum vir, deinde ex eo mulier. Unam enim naturam volens hominum constituere Deus, ab uno principio creaturæ hujus F incipiens multarum & disparium naturarum eripuit facultatem. *Faciamus*, inquit, *ei adjutorium simile sibi.* Gen. 2. 18. Adjutorium ad generationem constitutionis humanæ intelligimus. Et vere bonum adjutorium. Nam si pro meliore accipis adjutorium, major quædam in causa generationis operatio mulieris reperitur; sicut illius terræ quæ semina primo accepta cohibendo paulatim fotu suo adolescere facit, & producit in segetem. In eo igitur adjutorium bonum mulieris, quamquam etiam inferior dicatur adjutor; ut & in usu reperimus humano, quia dignitate potiores ple-

a. *Qui enim mortuus est, justificatus est à peccato.* Hæc in Mss. quinque desiderantur.

b. Ita mss. & vet. edit. At edit. Rom. *Abraham vixit tot annos, . . . ad populum suum.* Haud male forsitan legeretur, *Quia quidam &c.* ut esset exemplum indeterminatum. Sed sine auctoritate in textum nihil intrudimus.

c. Ita mss. Vat. Th. Div. S. Th. Laud. & edit. Am. & Era. Mss. vero Big. Gem. & Mich. *vides quia mors quidem appellatione ud:catur, sed hac &c.* Edit. Gill. *vides . . . dicatur, sed hac vita, vita sit nostra.* Rom. denique, *vides quia hac mors . . . . dicatur, sed vita sit nostra.*

d. Ita sex mss. & edit. vet. Codex Div. & Rom. edit. *creatura prædicata &c.* At Rem. ac Th. *quoniam in bona natura prædicata.*

rumque adjutorem meriti inferioris adſciſcunt. A

CAPUT XI.

Quomodo animalia adducta fuerint ad Adam: quid ſopor ejuſdem & coſta ædificatio nos doceat: quid etiam memorata animalia in paradiſum adducta ſignificent; & quo pacto juſti in paradiſum rapiantur?

49. SPecta nunc cur Deus adhuc finxerit de terra omnes beſtias agri, & omnia volatilia cæli, & adduxerit ea ad Adam, ut videret (B) quid vocaret ea. Qua ratione hoc factum eſt, cùm tantummodo beſtias agri, & volatilia cæli ad Adam adduxerit Deus? Erant enim pecora ſecundùm genus ſuum. Denique habes infra:
Gen. 2.20. *Quia impoſuit Adam nomina omnibus pecoribus, & omnibus beſtiis agri. Adæ autem non eſt inventus adjutor ſimilis illi.* Quæ igitur abſolutio eſt, niſi quia indomitæ beſtiæ, & volatilia cæli divina poteſtate ad hominem deducuntur. De pecoribus autem domitis congregandis & homo habuit (C) poteſtatem. Itaque illud divinæ operationis fuerit, hoc humanæ diligentiæ. Simul accipe qua cauſa omnia deducta ſint ad Adam, ut in omnibus videret ex utroque ſexu ſubſtantiam conſtare naturæ, id eſt, ex maſculo & femina, & ipſe uſu exemploque cognoſceret neceſſarium ſibi conſortium mulieris adjectum.

Ibid. 21. 50. *Et immiſit*, inquit, *Deus ſoporem in Adam, & obdormivit.* Quis eſt iſte ſopor, niſi quia pauliſper ad conjugium copulandum cùm intendimus (D) animum, veluti intentos oculos ad Dei regnum inclinare atque inflectere videmur ad quemdam ſomnum iſtius mundi, & pauliſper obdormire divinis, dum in ſæcularibus mundaniſque requieſcimus? Denique poſteaquam ſoporem immiſit in Adam, & dormivit, tunc *ædificavit dominus Deus coſtam quam ſumſit de Adam in mulierem.* Bene, *ædificavit* dixit, ubi [c] de mulieris creatione loquebatur, quia in viro & muliere domus videtur quædam plena eſſe perfectio. (E) Qui ſine uxore eſt, quaſi ſine domo ſit, ſic habetur. Sicut enim vir publicis officiis, ita mulier domeſticis miniſteriis habilior æſtimatur. Conſidera quia ex corpore coſtam ſumſit, non ex anima portionem; hoc [a] eſt, non anima ex anima, ſed os de oſſibus meis & caro de carne meâ hæc vocabitur mulier.

51. Ergo cauſam humanæ generationis agnovimus. Sed quia pleroſque movet qui diligentius intuentur, quomodo ſi vel primò magnum (F) munus Dei fuit circa homines, ut in paradiſo homines collocarentur, vel poſtea magnorum remuneratio videretur eſſe meritorum, ut ad paradiſum juſtus unuſquiſque rapiatur, dicuntur etiam beſtiæ & pecora agri, & volatilia cæli in paradiſo fuiſſe. Unde plerique paradiſum animam hominis eſſe voluerunt, in qua virtutum quædam germina pullulaverint: hominem autem & ad operandum, & ad cuſtodiendum paradiſum eſſe poſitum, hoc eſt, mentem hominis cujus virtus animam videtur excolere, nec ſolum excolere, ſed etiam cùm excoluerit, cuſto-

A dite. Beſtiæ autem agri, & volatilia cæli quæ adducuntur ad Adam, noſtri irrationabiles motus ſunt; eo quod beſtiæ vel pecora, quædam diverſæ ſint corporis paſſiones, vel turbulentiores, vel etiam languidiores. Volatilia autem cæli quid aliud æſtimamus, niſi inanes cogitationes quæ velut volatilium more noſtram circumvolant animam, & huc atque illuc vario motu ſæpe traducunt? Propterea nullus inventus eſt mentis noſtræ ſimilis adjutor, niſi ſenſus, hoc eſt, αἴσθησις. (B) Similem ſibi ſolam νοῦς noſter potuit invenire.

52. Sed forte arguas, quia hæc quoque Deus in tali paradiſo locavit, hoc eſt, paſſiones corporis, & vanitatem quamdam fluctuantium vel inanium cogitationum, quod ipſe noſtri fuerit auctor erroris. Conſidera quid dicat: *Habete*, Gen. 1.28.
inquit, *poteſtatem piſcium maris, & volatilium cæli, & omnium repentium quæ repunt ſuper terram.* Vides quod ille tibi tribuerit poteſtatem; ut de omnibus judicare tu debeas, ſingulorum genera (C) judicii tui ſobria definitione diſcernere. Vocavit ad te omnia Deus; ut ſupra omnia mentem tuam eſſe cognoſceres. Cur quæ tibi ſimilia minime reperiſti, adſciſcere tibi & copulare voluiſti? Dedit tibi certe ſenſum quo univerſa cognoſceres, & [b] de cognitis judicares; meritoque de illo fœcundo paradiſi agro ejectus es, quia non potuiſti ſervare mandatum. Sciebat enim Deus eſſe te fragilem, ſciebat judicare non poſſe; ideo dixit quaſi fragilioribus: *Nolite judicare,* Matt. 7.1.
(D) *ut non judicemini.* Ergo quia ſcivit infirmum te eſſe ad judicandum, voluit obedientem eſſe mandato; ideo præceptum poſuit. Quod ſi non prævaricatus eſſes, periculum incerti judicii incidere nequiviſſes. Itaque quoniam judicare voluiſti, ideo addidit: *Ecce Adam [c] factus eſt tamquam unus ex nobis, ut ſciat bonum & malum.* Vo- Gen. 3.22.
luiſti tibi arrogare judicium, ideo pœnam pravi judicii refutare non debes. Poſuit tamen te contra paradiſum, ne memoriam ejus poſſis abolere.

(E) 53. Denique juſti in paradiſum ſæpe rapiuntur, ſicut & Paulus raptus eſt in paradiſum, & audivit verba ineffabilia. Et tu ſi à primo cælo ad ſecundum, à ſecundo ad tertium mentis tuæ vigore rapiaris, hoc eſt, quod primum unuſquiſque homo eſt corporalis, ſecundo animalis, tertio ſpiritalis: ſi ita rapiaris ad tertium cælum, ut videas fulgorem gratiæ ſpiritalis (animalis enim homo quæ ſunt ſpiritus Dei neſcit) & ideo tertii cæli adſcenſio tibi eſt [d] neceſſaria, ut rapiaris in (F) paradiſum: rapieris jam ſine periculo, ut poſſis dijudicare omnia, quia ſpiritalis dijudicat omnia, ipſe autem à nemine dijudicatur. Et fortaſſe quaſi adhuc fragilis, audies verba ineffabilia quæ non liceat homini loqui: & tunc quod acceperis reſervato, & quod audieris cuſtodito.
Paulus apoſtolus cuſtodiebat ne laberetur, vel alios certe faceret errare. Aut fortaſſe ideo dicit Paulus, *quæ non liceat homini loqui*; quia erat adhuc in corpore conſtitutus, hoc eſt, videbat iſtius corporis paſſiones, videbat legem carnis ſuæ repugnantem legi mentis ſuæ. Hoc enim malo intelligi, ne videamur quemdam

S. Aug. l. 2. cont. Jul. Pel. c. 5. 2. Cor. 12. 6 & 7.

a. Ita mſſ omnes cum ant. edit. At Rom. edit. *hoc eſt, non animam ex anima, ſed os de oſſibus, & carnem de carne. Hæc mulier vocabitur.*

b. Mſſ Rem. & Div. *de cogitantibus judicares.*

c. Mſſ Gem. S. Th. & S. Mich. *factus eſt unus ex nobis, ut ſciat bonum & malum.*

d. Mſſ Gem. Big. S. Th. & S. Mich. *neceſſaria. Rapieris in paradiſum, rapiaris &c.*

a adhuc futuri periculi [a] jactare terrorem. Si enim A vel propter hanc vitam securitas, ut nullos prævaricationis post hanc futuræ laqueos formidemus: ergo quicumque fuerit in paradiso ascensione virtutis audiet mysteria Dei arcana illa atque secreta: audiet dicentem Dominum [b] tamquam latroni illi à scelere ad confessionem, & Luc. 23. 43. ad fidem à latrocinio revertenti: *Hodie mecum eris in paradiso.*

CAPUT XII.

Serpentis qualis fuerit sapientia: quomodo mulierem aggressus sit; qualisve hujus responsio, quam longa digressio de quadam circa eam rem dubitatione consequitur.

Gen. 3. 1. 54 S*Erpens autem erat sapientior omnium bestiarum* [c] *quæ erant super terram, quas fecit dominus Deus, & dixit serpens mulieri: Quid utique dixit Deus, ne edatis ab omni ligno quod est in paradiso?* S. Aug. l. 2. cont. Iul. Pel. c. 5. Cum dicit sapientiorem serpentem, intelligis C quem loquatur, id est, illum adversarium nostrum qui tantum habet hujus sapientiam mundi. Sed & voluptas atque delectatio bene sapiens d dicitur, quia & sapientia carnis [d] appellatur sapientia, Rom 8. 7. sicut habes: Quia *sapientia carnis inimica est Deo.* Et ad exquirenda delectationum genera astuti sunt, quia appetentes sunt voluptatum. Sive ergo delectationem intelligas, quædam est divino adversa mandato, & inimica sensibus nostris. Rom. 7. 23. Unde sanctus Paulus ait: *Video aliam* D *legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captivantem me in lege peccati.* Si autem ad diabolum referas, verus inimicus est generis humani. Quæ autem causa inimicitiarum nisi invidia? Sap. 2. 24. Sicut Salomon ait: Quia *invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum.* Invidiæ autem causa beatitudo hominis in paradiso positi, & ideo quoniam ipse diabolus acceptam gratiam tenere non potuit, invidit homini, eo quod figuratus è limo, ut incola paradisi esset, electus est. E Considerabat enim diabolus quod ipse qui fuisset superioris naturæ, in hæc sæcularia & mundana deciderat; homo autem inferioris naturæ sperabat æterna. Hoc est ergo quod invidet dicens: Iste inferior adipiscitur quod ego servare non potui? Iste de terris migrabit ad cælum, cùm ego de cælo lapsus in terra sim? Multas vias habeo quibus hominem decipere possim. De limo factus est, terra ei mater est, corruptibilibus involutus est. Et si anima superioris naturæ, ta- F men & ipsa lapsui potest esse obnoxia, in corporis carcere constituta; quando ego lapsum vitare non potui. Est igitur via prima, ut decipiatur, dum conditione suâ majora desiderat. Hic enim quidam conatus est industriæ. Deinde carnis est, quod non habeat, desiderare. Postremò in quo videor ego omnibus esse sapientior, nisi circumscribam hominem, & versutia & fraude contendam? Itaque machinatus est, ut non primo Adam adoriretur, sed Adam per mulierem circumscribere conaretur. Non adorsus est eum qui coram acceperat cæleste mandatum: sed eam adorsus est quæ à viro didicerat, non à Deo quid observaret, acceperat. Neque enim habes quia mulieri dixit Deus, sed quia Adæ dixit; & ideo per Adam cognovisse mulier æstimanda est.

55. Cognoscens igitur hoc loco tentamenti genus, plurima etiam aliis locis tentamenti genera reperies. Alia sunt per principem istius mundi, qui quædam venena sapientiæ in hunc mundum evomuit; ut vera putarent homines esse quæ falsa sunt, & specie quadam hominum caperetur affectus. B Non enim semper quasi apertus hostis ingreditur; sed sunt quædam potestates quæ amorem simulent, gratiamque prætendant; ut paulatim cogitationibus nostris venenum suæ iniquitatis infundant, à quibus oriuntur illa peccata quæ vel ex delectatione, vel ex quadam mentis facilitate nascuntur. Sunt etiam aliæ potestates quæ veluti colluctantur nobiscum. Unde & Apostolus ait: *Quia non est nobis colluctatio adversus carnem & sanguinem, sed adversus principatus, & potestates, & rectores hujus mundi, tenebrarum harum, adversus nequitiam spiritalium quæ sunt in cælestibus.* Ephes. 6. 12. Volunt enim hac quadam contentione nos frangere, & veluti quoddam animæ nostræ corpus elidere. Unde & Paulus quasi bonus athleta non solum ictus adversantium potestatum vitare cognoverat, verum etiam adversantes ferire. Unde & ait: *Percutio pugnis, non ut aera cædens.* 1. Cor. 9. 26. Et ideo quasi bonus athleta ad coronam meruit pervenire. Ergo multiplicia tentamenta sunt diaboli. Et ideo bilinguis serpens habetur atque lethalis, eo quod diaboli minister aliud lingua loquatur, aliud corde meditetur. Sunt & alii ministri qui & cordis & vocis suæ infectas veneno veluti verborum suorum jactant sagittas, quibus Dominus ait: *Generatio viperarum, quomodo potestis bona loqui, cùm sitis mali?* Matth. 12. 34.

56. *Et dixit serpens mulieri: Quid utique dixit Deus, ne edatis ex omni ligno quod est in paradiso?* Gen 3. 2. & 3. *Et dixit mulier serpenti: Ex omni ligno paradisi manducabimus: de fructu autem ligni quod est in medio paradisi, dixit Deus: Non manducabitis ex eo, neque tangetis ex eo, ne moriamini.* Cùm audieris sapientiorem bestiis omnibus esse serpentem, hîc ejus jam quære versutiam. Simulat se verba e Dei dicere, & [e] proprios intexit dolos. Cùm enim dixisset Deus: *Ex omni ligno quod est in paradiso edetis ad escam: de ligno autem quod est scientiæ boni & mali non edetis: qua die autem manducabitis ex eo, morte moriemini;* Ibid. 2. 16. & 17. serpens quasi interrogans mulierem, cùm dixisset Deus: Ex omni ligno quod est in paradiso edetis: de ligno autem uno non edetis, inseruit mendacium, ut diceret: *Ab omni ligno non edetis:* cùm de uno tantum ligno scientiæ boni & mali præceperit Deus non esse gustandum. Qua ratione autem fefellerit, nihil mirum, quia iis qui aliquem circumscribere conantur, consuetudo est fallere. Non est igitur interrogatio otiosa serpentis. Sed ut scias in mandato nullum vitium esse potuisse, respondit mulier, ut habes: *Ex omni ligno paradisi manducabimus: de fructu autem ligni quod est in medio paradiso, dixit Deus: Non manducabitis ex eo, neque tan-*

a. Ita mss octo. Alii, & edit. omnes *jactare errorem.*
b. Mss. decem optimæ notæ, ac vet. edit. *ad fidem latrocinium.* Quatuor cum edit. Rom. *ad fidem à latrocinio.*
c. Antiqui aliquot mss. *quæ repunt super terram.*
d. Ms. Div. *appellatur sapientia, quæ est divino mandato adversa.*
e. Rom. *& proprios intexit dolos.*

getis ex eo, ne morte moriamini. In mandato quidem nullum vitium est, sed in relatione mandati. Etenim quantum præsens lectio docet, discimus nihil vel cautionis gratia jungere nos debere mandato. Si quid enim vel addas, vel detrahas, prævaricatio quædam videtur esse mandati. Pura enim & simplex mandati forma [3. qu. 9. c. Pura.] servanda, vel testimonii series intimanda est. Plerumque testis dum aliquid ad seriem gestorum ex suo adjicit, totam testimonii fidem partis mendacio decolorat. Nihil igitur vel quod bonum videtur, addendum est. Namque hîc quid offensionis habet prima specie quod addidit mulier: *Neque tangetis ex eo quidquam? Tangetis* enim Deus non dixerat, sed *non edetis.* Sed tamen lapsus incipit esse principium. Nam quæ addidit, vel superfluum addidit, vel addendo de proprio semiplenum intellexit Dei esse mandatum. Docet igitur nos præsentis series lectionis neque detrahere aliquid divinis debere mandatis, neque addere. Nam si Johannes hoc judicavit de suis scriptis: [Apoc. 22. 18. & 19.] *Si quis apposuerit*, inquit, *ad hoc, adjiciet in illum Deus plagas, quæ scriptæ sunt in libro isto: & qui demserit de verbis his Prophetiæ hujus, delebit Deus partem illius de libro vitæ:* quanto nihil divinis mandatis est detrahendum? Hinc ergo cœpit prævaricatio prima esse mandati. Et plerique putant hoc vitium non esse mulieris, sed Adæ fuisse: ita Adam dixisse mulieri, dum eam vellet facere cautiorem, ut adderet mandasse Deum: *Neque tangetis ex eo quidquam.* Habemus enim quia Adam non Eva mandatum acceperit à Deo. Nondum enim mulier formata fuerat. Ipsa quidem verba Adæ quibus mulieri dixit formam seriemque mandati, non prodit lectio: sed intelligimus per virum ad mulierem seriem transisse mandati. Viderint tamen alii quid sentiant; mihi tamen videtur à muliere cœpisse vitium, inchoasse mendacium. Nam etsi de duobus videatur incertum, tamen sexus prodit qui prius potuerit errare. Adde quia præjudicio illa constringitur, cujus & postea prior error inventus est. Viro enim mulier, non mulieri vir auctor erroris est. Unde & Paulus ait: [1. Tim. 2. 14.] *Adam*, inquit, *non est deceptus: mulier autem seducta in prævaricatione fuit.*

57. Nunc videamus utrum præter adjectionem quæ mandato est applicata, quod additum est obfuisse videatur. Nam re vera si bonum est, *Neque tangetis ex eo*, & ad cautionem proficiebat, cur Deus hoc minime interdixerit, immo non interdicendo permisisse videatur? Itaque utrumque quærendum, qua ratione nec permiserit, nec interdixerit. Sunt enim qui dicant, qua ratione [a] quod fecit videri, non jussit & tangi? Verum cùm in eo ligno audiens naturam fuisse scientiæ boni & mali, potest æstimari quia noluit te malum tangere. Satis est enim nobis videre satanam sicut fulgur de cælo cadentem, [Luc. 10. 18.] secundum vocem Domini, & [b] dantem escam non luminis, sed noctis & tenebrarum filiis; quia [Ps. 73. 14.] scriptum est: *Dedit eum in escam populis Æthiopum.* Hoc igitur de eo dictum est, quod non mandaverit tangi. Quod autem non prohibuerit, quid intelligam accipe. Sunt multa quæ noceant, si ante voluerimus haurire, quam quæ sint illa cognoscere. Nam & de cibis & potu plerumque usu venit. Quippe si id quod amarum est, ante cognoscas, induis patientiam; & si intelligas illa quæ sunt amara prodesse, induis tolerantiam, ne offendat amaritudo te repentina, & incipias rejicere profutura. Prodest ergo ante cognoscere; ut ex eo quod cognoveris profuturum, nec amara fastidias. Sed hæc minus nocere possunt: illud quod magis, nisi provideatur, nocere possit, adverte.

58. Gentilis quidam est, ad fidem tendit: cathecumenus est, majorem vult accipere doctrinæ & fidei plenitudinem; caveat ne dum vult discere, male discat, & discat à Photino, discat ab Ario, discat à Sabellio: tradat se hujusmodi magistris quorum quædam cum teneat auctoritas; & inductus quadam magistrorum præsumtione, teneris sensibus impressa dijudicare non novetit. Prius igitur oculis mentis perspiciat [c] quid sequatur: videat ubi vita sit: tangat denique divinarum vitalia lectionum, ut nullo pravo offendatur interprete. Legit illi Sabellius, *Ego in Patre, & Pater in me*, & dicit unam esse personam. [Johan. 14. 10.] Legit Photinus: *Quia mediator Dei & hominum homo Christus Iesus.* [1. Tim. 2. 5] Et alibi: *Quid me vultis occidere hominem?* [Johan. 8. 40.] Legit etiam Arius quia dixit: *Quoniam Pater major me est.* [Johan. 14. 28.] Legitur quidem manifestum: sed qua ratione dictum sit, debet ante pertractare secum, ut rationem dictorum possit advertere. Ducitur quadam magistrorum auctoritate; & profuisset ei non quæsisse, quam talem invenisse doctorem. Sed etiam gentilis si quis Scripturas accipiat, legit: *Oculum pro oculo, dentem pro dente.* [Lev. 24. 20.] Legit etiam: *Si scandalizaverit te dextera tua, abscinde illam;* [Matt. 5. 30.] non intelligit sensum, non advertit divini arcana sermonis, pejus labitur, quam si non legisset. Et ideo docuit quemadmodum Dei Verbum investigare deberent, non perfunctorie, non improvide, sed diligenter atque sollicite: *Quod erat*, inquit, *ab initio, quod audivimus, & quod vidimus, oculis nostris perspeximus, & manus nostræ perscrutatæ sunt de Verbo vitæ: & vidimus & testamur, & annuntiamus vobis.* [1. Johan. 1. 1 & 2.] Vides quod ante velut manibus quibusdam perscrutatus sit Dei verbum, & postea annuntiaverit: & ideo nihil Adæ & Evæ fortasse nocuisset verbum, si pertractantibus diligenter mentis quibusdam manibus ante tetigissent. Infirmi enim pertractando, & diligentius requirendo, uniuscujusque quam non intelligunt, possunt investigare naturam. Certe illi infirmi id lignum in quo scientiam mali esse cognoverant, ante quemadmodum tangerent, debuerant perscrutari. Nam & mali sæpe nobis potest prodesse cognitio. Et ideo diaboli fraudes vel in hac legimus lectione, vel in prophetia, [Ezech. 28. 16.] ut discamus quemadmodum artes ejus cavere possimus. Cognoscenda sunt enim tentamenta ejus, non ut sequamur, sed ut docti instructique caveamus.

a Mss Big. S. Th. Torn. Colb. *quod fecit, edi non* &c. Gem. *quod fecit edendum.* Mich, *quod fecit, edere non jussit, & tangi non prohibuit.*

b S. Th. & edit. Era. *datum in escam* non male.

c. Mss. SS. Th. & Remig. *quem sequatur.*

59. Sunt hoc loco qui dubitationem habeant, A ᵃ utrum ex omni ligno ita dixerit Deus esse gustandum, ut cum de omni ligno, ita de scientiæ boni & mali ligno gustaretur: an verò de omni ligno gustandum, de solo ligno scientiæ boni & mali dixerit non esse gustandum? Qui ne id quidem putant inutilis esse rationis, quod quamvis noxia esca hujus ligni fuerit; tamen si cum ceteris ederetur, noxia esse non possit: quandoquidem etiam antidotum theriacum de corpore serpentis confici solere dicatur, quod utique vi- B rus corpusque serpentis, cùm solum sumitur, nocet; cùm admiscetur aliis, sanitati est & saluti. Scientia quoque boni & mali, si quid sapientiæ habeat, si quis vitæ semper intendat, si quis cetera virtutum genera consequatur, nequaquam inutilis æstimatur. Hac igitur ratione plerique putaverunt posse etiam illud intelligi; ut videatur Deus id inhibuisse, ne absque ceteris solum lignum scientiæ boni & mali gustaretur, non prohibuisse cum ceteris. Et hoc ideo putant C dictum, quia ait Deus ad Adam: *Quis tibi indicavit quoniam nudus es, nisi de ligno à quo præceperam tibi, ab hoc solo ne manducares, manducasti?* (Gen. 3. 11.) Quod videretur dare aliquem interpretandi locum, nisi mulier in superioribus, dicente serpente: *Quid utique dixit Deus, ne edatis ab omni ligno quod est in paradiso:* respondisset, ᵇ *quod est in medio paradiso, dixit Deus: Non manducabitis ex eo.* In quo quamvis mulieris prævaricaturæ fides videatur infirmior; tamen non omnibus Adam spo- D liabo virtutibus, ut videatur in paradiso nullam assecutus fuisse virtutem, nihil de ceteris gustavisse lignis, ᶜ priusque culpam incidisse, quàm fructus esse aliquos consecutus. Non spoliabo ergo Adam, ne genus humanum omne dispoliem, quod innocens est antequam sensum accipiat scientiæ boni & mali. Neque enim otiose dictum est: *Nisi conversi fueritis, & efficiamini sicut puer iste, non intrabitis in regnum cælorum.* (Matt. 18. 3.) Puer enim cùm maledicitur, non remaledicit: cùm percu- E titur non repercuit: ambitionum & rapinarum tentamenta non novit.

60. Unde verius puto, quod ne cum aliis quidem fructibus lignum edendum esse præceperit. Nam etsi bona scientia perfecto, imperfecto tamen inutilis est. Imperfectum ausim omnem hominem dicere, quando ipse Paulus quasi imperfectus dicat: *Non quoniam acceperim, aut quo jam perfectus sim: sequor autem si comprehendam.* (Philip. 3. 12.) Et ideo imperfectis dicit Dominus: *Nolite judicare, ut non judicemini.* (Matt. 7. 1.) F Ergo imperfecto inutilis scientia. Denique, *peccatum nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces.* (Rom 7. 7.) Et infra: *Sine lege enim peccatum mortuum est.* (Ibidem. 8.) Quid enim mihi proderat scire quod vitare non poteram? Quid mihi proderat scire quod lex carnis meæ impugnaret? Impugnatur Paulus, & videt *legem carnis suæ repugnantem legi mentis suæ, & captivari se in lege peccati,* (S. Aug. l. 2. cont. Jul. Pelag. c. 5. Rom. 7. 23.) nec de conscientia sua præsumit; sed per Christi gratiam confidit se à mortis corpore liberandum: & tu quemquam opinaris scientem non posse peccare? Paulus dicit: *Non enim quod volo facio bonum; sed quod nolo malum hoc ago:* (Rom. 7. 19.) & tu arbitraris homini prodesse scientiam, quæ delicti augeat invidiam? Esto tamen ut perfectus peccare non possit. In Adam Deus omnes homines prævidebat, & ideo promiscue generi non conveniebat humano habere scientiam boni & mali, quam per carnis vitia, ut oportebat, exercere non poterat.

CAPUT XIII.

Quomodo tentamenta diaboli plena sint mendacii; & de deceptione mulieris, & lapsu Adæ: quemadmodum etiam cognoverint se esse nudos, & succinctoria sibi fecerint, quidve per ea significetur.

61. Discamus igitur tentamenta diaboli plena esse mendacii; vix enim unum verum videtur ex iis quæ pollicitus est, reliqua falsa composuit. Sic enim habes: *Et dixit serpens mulieri: Non morte moriemini.* (Gen. 3. 4.) Ecce unum falsum; nam morte mortuus est homo, qui secutus est promissa serpentis. Deinde addidit. *Scit,* inquit, *Deus quia quacumque die manducaveritis ex eo adaperientur oculi vestri.* (Ibidem 5.) Hoc solum verum, quia infra habes: *Quia manducaverunt ambo, & aperti sunt oculi eorum.* (Ibidem. 7.) Sed hoc verum quod noceret. Denique non omnibus aperire oculos utile, quia scriptum est: Videbunt & non videbunt. (Esai. 6. 9.) Sed statim agglutinatum mendacium est, quia adjunxit: *Et eritis sicut dii scientes bonum & malum.* (Gen. 3. 5.) In quo licet advertere idololatriæ auctorem esse serpentem, eo quod plures deos induxisse in hominum videatur errorem quadam serpentis astutia. Et hoc fefellit, ᵈ quia homo sicut dii. Non solum enim sicut dii esse homines desierunt, sed etiam qui quasi dii erant, quibus dictum est, *Ego dixi, dii estis,* (Ps. 81. 6.) sui gratiam perdiderunt.

62. *Et vidit mulier quia bonum est lignum ad manducandum, & quia gratum oculis ad videndum, & speciosum est ad intuendum.* (Gen. 3. 6.) Infirma auctor judicii quæ de eo quod non gustaverat, judicabat. Et ideo non facile, nisi id quod diligentius pertractaverimus, quod interiore probaverimus affectu, videtur ad opus aliquod esse sumendum. *Accipiens,* inquit, *de fructu ejus manducavit, & dedit viro suo simul, & manducaverunt ambo.* Bene prætermissum est ubi decipitur Adam, quia non sua culpa, sed vitio lapsus uxoris est.

63. *Et aperti sunt,* inquit, *oculi eorum, & cognoverunt quod nudi essent.* (Ibidem. 7. De pœnit. dist. 2. c. ut cognoverunt.) Et ante quidem nudi erant, sed non sine virtutum integumentis. Nudi erant propter morum simplicitatem, & quod amictum fraudis natura nesciret. Nunc autem multis simulationum involucris mens humana velatur. Ergo posteaquam spoliatos se illa sinceritate & simplicitate viderunt integræ incorruptæque naturæ, quærere mundana & manu-

a. Ita mss septem cum edit. antiq. In mss. vero totidem deest *de solo ligno scientia boni & mali dixerit non esse gustandum.* At Rom. edit. totum locum sic exhibebat: *habeant, cum ex omni ligno dixerit Dominus Adæ: Comedes ex eo; utrum cum omni ligno etiam lignum scientia boni & mali dixerit esse manducandum: an verò de omni ligno, de solo autem scientia boni & mali dixerit non esse gustandum.*
b. Rom. edit. *ex omni ligno paradisi manducabimus, de fructu autem ligni.* Sed hæc in mss sicut & in vet. edit. desiderantur. Mss S. Theod. & Laud. *de ligno quod est in medio &c.*
c. Sic mss. Div. Clar. Torn. S. Th. & edit. Era. Alii mss. atque edit. Am. Gill. & Rom. *priusquam culpam incidisset.*
d. Ita octo mss melioris notæ, ac edit. vet. Mss. autem SS. Th. & Mich. *quia non homo sicut dii.* S. Remig. *quia homines non sicut dii.* At in Rom. edit. sic legas, *& fefellit dicens, eritis sicut dii.*

facta cœperunt, quibus nuda suæ mentis operirent: delectationes delectationibus, & mundi hujus umbratiles voluptates velut folia foliis assuentes, quibus obumbrarent genitale secretum. Nam quomodo clausos oculos corporis habuit Adam, qui omnia animantia ita vidit, ut his & nomen imponeret? Quomodo cognoverunt, id est, interiore & altiore scientia non tunicam sibi, sed virtutum deesse velamina?

[Ibidem. 7.] 64. *Et assuerunt*, inquit, *folia ficus, & fecerunt sibi succinctoria.* Ficum hoc loco pro qua specie debeamus accipere divinarum nos docet series lectionum: quandoquidem sanctos esse qui sub [Mich. 4. 4.] vite & ficu requiescunt Scriptura memoraverit, [Prov. 27. 18.] & Salomon dixerit, *Quis plantat ficum, & de fructu ejus non manducat*, & Dominus ad ficum venerit; sed ideo sit offensus, quia non invenerit fructum, sed folia tantum. Docet ergo me Adam quid sint folia, qui posteaquam peccavit, de foliis ficus fecerit sibi succinctorium, qui de fructibus magis ejus gustare debuerit. Justus fructum [Galat. 5. 22.] eligit, folia peccator. Quis est fructus? *Fructus*, inquit, *spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, modestia,* [a] *continentia, dilectio.* Non habebat fructum, qui gaudium non habebat. Non habebat fidem, qui prævaricatus erat mandatum Dei. Non habebat continentiam, qui de interdicto sibi gustaverat ligno.

65. Ergo quicumque prævaricatur mandatum Dei, spoliatur atque nudatur; & fit ipse sibi turpis: vult se operire quibusdam ficus foliis, fortasse quibusdam inanibus, vel umbratilibus sermonibus, quos compositis mendaciis assuens, & verbum de verbo struens, ad operiendam conscientiam suæ mentis, factique velamen peccator intexit, ut pudenda sua contegat. Jacit enim supra se folia, qui culpam velare desiderans aut diabolum delicti memorat auctorem, aut carnis prætendit illecebras, aut alium quempiam persuasorem prodit erroris. Et de scripturis divinis frequenter promit exempla, quibus justos in culpam perhibet incidisse, dicens si forte in stu- [Gen. 16. 4.] pris fuerit deprehensus: Et Abraham cum an- [2. Reg. 11. 4. & 27.] cilla concubuit, & David alienam adamavit, & sibi adscivit uxorem. Assuit enim sibi quædam folia, quædam exempla de propheticarum serie scripturarum, fructum earum non putat requirendum.

66. Nonne tibi videntur etiam Judæi folia assuere, dum legis spiritalis verba corporaliter interpretantur? Quorum interpretatio fructum omnem viriditatis amittit, damnata maledicto ariditatis æternæ. Bona igitur interpretatio, hoc est, spiritalis ficus est fructuosa, sub qua justi sanctique requiescunt. Quam qui plantaverit in [1. Cor. 3. 6] animis singulorum, sicut Paulus ait: *Ego plantavi, Apollo rigavit*, manducabit ex ea fructum. Mala autem interpretatio fructum ferre, viriditatem servare non poterit.

[S. Aug. 2. cont. Jul. Pelag. c. 6.] 67. Quod igitur gravius est, hac se Adam interpretatione succinxit eo loco, ubi fructu magis castitatis se succingere debuisset. In lumbis enim quibus præcingimur, quædam semina generationis esse dicuntur; & ideo male ibi succinctus est Adam foliis inutilibus, ubi futuræ generationis non fructum futurum, sed quædam peccata signaret, quæ manserunt usque in adventum domini Salvatoris. Ceterum posteaquam Dominus advenit, ficum invenit incultam: rogatus ne eam juberet excidi, ut coleretur permisit. Et ideo jam non foliis, sed divino sermone succingimur; quia ipse Dominus ait: *Sint lumbi vestri succincti, & lucernæ ardentes.* [Luc. 12. 35.] Unde etiam pecuniam in zonis nostris portare prohi- [Matt. 10. 9.] bet; non enim sæcularia, sed æterna debet zona nostra servare.

a. Rom. edit. *continentia, castitas.*

CAPUT XIV.

De voce Domini deambulantis ad vesperam, & increpatione Adam, Ubi es? *Cur præterea primus increpatur Adam, cùm prior mulier gustaverit: & de mulieris excusatione, ac mysteriis per illa designatis.*

68. ET *audierunt*, inquit, *vocem domini Dei deambulantis in paradiso ad vesperam.* [Gen. 3. 8] Quæ est deambulatio Dei qui ubique semper est? Sed puto deambulationem quamdam esse Dei per divinarum seriem scripturarum, in quibus Dei quædam versatur præsentia; cùm audimus quia ipse adspicit omnia, & oculi Domini super justos: cùm legimus quia Jesus sciebat cogita- [Luc. 6. 8.] tiones eorum: cùm legimus: *Quid cogitatis mala* [Matt. 9. 4.] *in cordibus vestris?* Ergo dum hæc recensemus, quasi deambulantem cognoscimus Deum. Fugerat ergo peccator, non quo Dei posset latere conspectum: sed intra conscientiam suam latere cupiebat, opera sua lucere nolebat. Justi enim est facie ad faciem videre; quia justi mens non solum Deo præsens est, sed etiam cum Deo disputat, sicut scriptum est: *Judicate pupillo, &* [Esai 1. 17 & 18] *justificate viduam, & venite disputemus, dicit Dominus.* Ergo cùm legit peccator has scripturas divinas, audit vocem Dei quasi ambulantis ad vesperam. Quid est ad vesperam, nisi quia culpam suam sero cognoscit, & sero venit quædam erroris præteriti verecundia, quæ errorem prævenire debuerat? Nam dum culpa fervet in corpore, & anima exagitatur corporis passionibus, non cogitat Deum sensus errantis, hoc est, non audit Deum ambulantem in scripturis divinis, ambulantem in mentibus singulorum. Dicit enim enim Deus, Quoniam inhabitabo in illis, [Levit. 26. 12] & inter eos ambulabo, & ero illorum Deus. Ergo cùm in animæ sensum redierit potestatis formido divinæ, tum erubescimus, tunc nos gestimus abscondere, tunc in peccatorum nostrorum positi cogitationibus, in medio ligni paradisi ubi peccavimus, deprehendimur, latere cupientes, & arbitrantes quod Deus non requirat occulta. Sed scrutator animorum & cogitationum usque ad divisionem animæ penetrans dicit, *Adam* [Gen. 3. 9] *ubi es?*

69. Quomodo loquitur Deus? Numquid voce corporea? Non utique, sed virtute quadam præstantiore, quàm vox corporis potest esse, fundit oracula. Hanc vocem ejus prophetæ audierunt; hanc vocem fideles audiunt, impii non intelligunt. Denique in Evangelio habes, quia audivit Evangelista dicentem Patrem: *Et clarificavi, &* [Johan. 12. 28.]

iterum

iterum clarificabo: sed Judæi non audierunt. Dicebant enim: *Tonitruum factum est.* (Ibidem. 29.) Illic ergo, sicut supra habes, quia sentiebatur deambulans Deus qui non deambulabat: sic audiebatur loquens Deus, qui non loquebatur.

70. Sed quid loquatur, consideremus: *Adam ubi es?* Adhuc in his remedium sanitatis est, qui audiunt Dei verbum. Denique Judæi qui sibi clauserunt aures ne audirent, hodieque non merentur audire. Deinde habent remedium qui se absconderunt. Nam qui absconditur, erubescit: B qui erubescit, convertitur; sicut scriptum est: (Ps. 6. 11.) *Confundantur, & convertantur omnes valde velociter.* Deinde hoc ipsum quod vocat, indicium sanaturi est, quia Dominus quos miseratur, & vocat. Dicendo autem, *Ubi es?* non locum quærit qui novit arcanum; neque enim Deus clausos habebat oculos, ut non videret latentem. Denique ideo dixit: (Gen. 3. 22.) *Factus est Adam tamquam unus ex nobis*; [a] quia aperuit oculos. Et hic quidem aperuit oculos, ut culpam suam videret, quam vitare non potuit. C Magis enim postquam peccavimus, nescio quomodo nostra delicta cognoscimus: & tunc peccatum esse intelligimus, quod antequam peccaremus, non putabamus esse peccatum. Certe non quasi peccatum putabamus esse damnandum; nam si damnaremus, non admitteremus. Deus autem omnium videt culpas, & omnium delicta cognoscit: super omnem animam, super omnium occulta oculos habet. [b] Quid est ergo: *Adam ubi es?* Id est, non in quo, sed in D quibus es. Non ergo interrogatio est, sed increpatio. De quibus, inquit, bonis, de qua beatitudine, de qua gratia in quam miseriam recidisti? Dereliquisti vitam æternam, & adtumulatus es morti, consepultus errori. Ubi [c] est illa tua bene sibi conscia confidentia? Timor iste culpam fatetur, latebra prævaricationem. Ubi ergo es? Hoc est, non in quo loco quæro, sed in quo statu. Quo te perduxerunt peccata tua, ut fugias Deum tuum quem ante quærebas? Fortasse E moveat cur ante increpatur Adam, cùm mulier ante gustaverit? Sed à prævaricatione sexus infirmior cœperit, à verecundia & excusatione fortior; ut femina erroris causa fuerit, vir pudoris.

71. Et dixit mulier: *Serpens decepit me, & manducavi.* (Gen. 3. 13. De pœnit. dist. 1. c. serpens.) Veniabilis culpa quam sequitur professio delictorum. Ideo non desperata mulier quæ non reticuit Deo, sed magis confessa peccatum est, quam medicabilis secuta sententia est. Bonum est condemnari in peccato, & flagellari in delicto, F ut cum hominibus flagellemur. Denique Cain quia voluit crimen negare indignus judicatus est, qui puniretur in peccato: sed remissus est sine præscripto pœnæ, fortasse non tam majori crimine parricidii (illud enim commisit in fratrem) quam sacrilegii, quòd Deo credidit mentiendum dicens, (Gen. 4. 9.) *Nescio, numquid ego custos fratris mei sum?* Et ideo accusatori diabolo ejus accusatio reservata est; ut cum ejus angelis flagelletur, qui cum hominibus noluit flagellari.

A Denique de talibus dictum est: *Non est declinatio mortis eorum .... & cum hominibus non flagellabuntur.* (Ps. 72. 4. & 5.) Alia ergo ratio mulieris, quæ licet in culpam prævaricationis inciderat, tamen de paradisi lignis habebat adhuc virtutis escam; & ideo dixit peccatum suum, & reputatum est ei ad veniam. Justus enim accusator est sui in principio sermonis. (De pœnit. dist. 1. c. Non potest.) Neque enim potest quisquam justificari à peccato, nisi fuerit peccatum ante confessus. Unde Dominus ait: *Dic iniquitates* (Esai. 43. 26.) B *tuas, ut justificeris.*

72. Ergo quia Eva ipsa confessa delictum est, mitior sequitur & profutura sententia, quæ condemnaret errorem, & veniam non negaret, ut ad virum suum conversa serviret. Primum ne eam facile delectaret errare: deinde ut sub fortiore vase locata non traduceret virum, sed magis viri consilio & ipsa regeretur. In quo quidem mysterium Christi & Ecclesiæ evidenter agnosco. Designatur enim Ecclesiæ ad Christum fu- C tura conversio, & religiosa servitus subdita Dei Verbo, quæ multo fit melior, quàm sæculi hujus libertas. Denique scriptum est: *Dominum Deum tuum adorabis, & ipsi soli servies.* (Deut. 6. 13.) Hæc igitur servitus Dei donum est. Denique inter benedictiones numeratur hujus servitutis obsequium, nam & Isaac in loco benedictionis eam dedit Esau filio suo, ut serviret fratri suo. Denique benedictionem ille poscebat; etsi unam sibi cognovisset esse præreptam, tamen aliam postulabat dicens: D *Numquid una benedictio tibi est, pater?* (Gen. 27. 38.) Per banc igitur servitutem ille qui per gulam primitias suas ante vendiderat, & studio venationis agrestis gratiam benedictionis amiserat, credidit se ipso futurum esse meliorem, si typum Christi veneraretur in fratre. Hac enim servitute pollet populus Christianus, sicut & Dominus ad discipulos suos ait: *Qui vult inter vos primus esse, sit omnium servus.* (Matth. 20. 27.) Denique hanc servitutem operatur caritas, quæ & spe major & fide est. Unde E scriptum est: *Per caritatem servite invicem vobis.* (Galat. 5. 13.) Hoc est ergo mysterium quod ait Apostolus esse in Christo & in Ecclesia. (Ephes. 5. 32.) Hæc enim vere in prævaricatione ante fuit, sed salva erit per filiorum generationem in fide, & caritate, & sanctificatione, cum castitate. Prævaricata utique in patribus generatio hominum salvatur per filios; ut quod in Judæis offenderat, in Christiana posteritate corrigeret.

CAPUT XV.

Peccatum mulieris quare venia dignum; quidve per serpentem, feminam, ac virum significetur. Qualis serpentis condemnatio; & in quibus ab Adami condemnatione distinguatur.

73. Serpens, inquit, [d] me persuasit: & hoc veniabile Deo visum est; eo quod nosset multas ad decipiendum vias esse serpentis (quia transfiguratur in Angelum lucis, & ministri ejus sicut ministri justitiæ [e] sunt) falsa im-

a. In mss. nonnullis, & Rom. edit. desunt, *Et hic quidem aperuit oculos*

b. Mss. Gem. SS. Th. & Remig. *Quid ergo? Adam ubi es? Id est, nunc in quibus es?* Th. Big. Mich. *non in quibus es.* Alii verò, & edit. omnes ut in textu.

c Mss SS Th. & Mich. *Ubi es? Illa tua bene sibi conscia confidentia timoris in te.* S Mich *tuam culpam fatetur.*

d Rom. edit. sola, *mihi suasit: & hoc mulieris peccatum veniale Deo* &c.

e Mss. quatuor, & edit. Am. atque Era. *ministri justitiæ. Sunt falsa imponentis* &c. Edit. Gill ac Rom. *ministri justitiæ sunt, falsa imponentes* &c. Verum cùm in mss. omnibus legatur, *imponentis ... dicat ... imponat*, non autem ut in edit. *dicant ... imponant*, restituendum locum putavimus, sicut in textu.

poneotis rebus singulis nomina, ut temeritatem A dicat esse virtutem, & avaritiæ nomen imponat industriæ. Serpens enim mulierem decepit, virum mulier ad prævaricationem de veritate deduxit. Serpentis typum accepit delectatio corporalis: mulier symbolum sensus est nostri, vir [a] mentis. Delectatio itaque sensum movet, sensus menti transfuodit quam acceperit passionem. Delectatio igitur prima est origo peccati. Ideoque non mireris, cur ante serpens damnetur judicio Dei, secundò mulier, tertiò vir. Secun- B dùm erroris ordinem, damnationis quoque ordo servatus est. Delectatio enim sensum, sensus autem mentem captivam facere consuevit. Ut scias autem quia serpens typus est delectationis, damnationem ejus adverte.

Gen. 3. 14. 74. *Supra pectus*, inquit, *tuum & in utero tuo ambulabis.* Qui sunt qui in utero suo ambulabant, nisi qui ventri & gulæ vivunt, quorum deus venter est, & gloria in pudendis eorum, qui terrena sapiuot, & cibo ooerati ad terrena curvantur? C Bene ergo delectationi ait, quæ cibis intenta terram videtur manducare: *Supra pectus tuum, & in utero tuo ambulabis, & terram manducabis omnibus diebus vitæ tuæ.* Tollenda est omnis excusatio diaboli; ne forte malitiæ suæ aliquid possit obtendere, ut dicat iniquitatem suam ex condemnatiooe venisse; & ideo ad nocendum hominibus pertinaciter obniti, quia ideo damnatus est ut noceret: quod videtur esse proximum opinioni, si tamquam damnarionis accipimus istam D sententiam. Non enim Deus ad boc serpentem damnavit, ut noceat: sed quid futurus esset, ostendit. Et quidem tentatio illa quod amplius C. 2. n. 9. hominibus prosit, superius demonstravimus: sed tamen cùm legerimus quod scriptum est, dicente Deo: *Honorificantes me honorificabo, & contemtor mei honore privabitur,* 1 Reg. 2. 30. licet nobis ex his verbis aliquid æstimare. Deus enim operatur quod bonum est, non quod malum. Ergo doceant te verba divina, quia operatur gloriam, pœ- E nam relinquit. *Honorificantes me*, inquit, *honorificabo*, honorem bonorum operationis suæ esse declaraos. Et contemtores, inquit, mei, non dixit honore privabo; sed, bonore privabuntur; non suæ operationi deputaos eorum injuriam, sed quid futurum esset, ostendens. Ergo bîc non dixit: Facio te supra pectus tuum, & in utero tuo ambulare, & terram manducare omnes dies vitæ tuæ: sed *Ambulabis*, inquit, *& manducabis*; ut prædixisse magis de serpente quæ futura sunt, F videretur, quam præscripsisse quid faceret. Terra enim, inquit, tibi cibus erit, noo anima: nam & boc peccatoribus prodest. Unde & Apostolus tradidit bujusmodi in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die domini nostri Jesu Cbristi. Pectore autem & ventre ait reptare serpentem, non tam propter corporis figuram, quàm quod [b] propter terreoas cogitationes de illa [b] cælesti beatitudine sit lapsus. Pectus enim frequenter recessus quidam accipitur sapientiæ. Et ideo Apostolus supra pectus Christi reclinat caput, non in terram dejicit. Ergo si sapientia diaboli feris immanissimis comparatur, quibus intra pedes pectus sit: & etiam bomines qui terrena sapiunt, nec interiore affectu eriguntur ad cælum, utero videntur reptare per terram; utique veotrem animæ nostræ non corruptibilibus sæculi hujus implere, sed magis Dei verbo satiare debemus. Bene igitur David personam suscipiens Adæ dicit: *Humiliata est in pulvere anima mea, adhæsit in terra venter meus.* Ps. 43. 25. Adbæsit enim dum configuratur serpenti, qui pascitur in iniquitate terrena. Ideoque nos Apostolus configurari dicit oportere Cbristo, Rom. 6. 5. ut virtus Christi prætendat in nobis. Quæ sententia non putatur in serpentem gravis, cùm etiam Adam, qui levius peccavit, tali condemnatur sententia.

75. Scriptum est enim: *Maledicta terra in operibus tuis: in tristitia manducabis eam omnes dies vitæ tuæ.* Gen. 3. 17. Videtur certe similitudo quædam esse sentenriæ: sed tamen in ipsa similitudine magna discretio. Interest enim utrum manducet aliquis terram, sicut serpenti dictum est, quia terram manducabit: an vero sicut homioi dictum est, *In tristitia manducabis.* Adjectio enim ista, *In tristitia*, discretionem facit. Discretio quam vim habeat, considera. Bonum est mihi in tristitia magis terram manducare, quàm in delectatione, hoc est, ut in actu quodam & sensu corporis contristari videar, quam delectari in peccato. Multi enim propter nimias iniquitates non suscipiunt peccati conscientiam. At vero ille qui ait: *Castigo corpus meum, & servituti redigo*, 1 Cor. 9. 27. contristatur in nostrorum pœnitentia peccatorum; quia sua tanta delicta noo habuit, ut in his contristari deberet. Deniqoe & nobis suadet ntilem istam esse tristitiam, quæ secundùm Deum, non secundùm sæculum est. Oporret, inquit, vos contristari in pœnitentiam secundùm Deum; 2 Cor. 7. 9. & 10. nam secundùm Deum tristitia salutem operatur, sæculi autem tristitia mortem operatur. Sed & de veteri Testamento accipe illos ad gratiam pervenisse, qui contristabantur in operibus corporalibus; illos verò in supplicio remansisse, qui delectabantur hujus mundi operibus. Denique Hebræi qui ingemiscebant in laboribus Ægypti, Exod. 2. 24. justorum gratiam consecuti sunt. Et quia panem in tristitia manducaverunt, Exod. 16. 13. & seq. esca donati sunt spiritali: Ægyptii vero qui talia opera cum exultatiooe celebrabant, regi detestabili servientes, nullam veniam sunt adepti.

76. Sed est & illa distinctio, quod serpenti dicitur quia terram manducabit; Adæ autem, [c] *In tristitia*, inquit, *manducabis, & cum sudore manducabit, & manducabis fænum agri*; Gen. 3. 18. & 19. ut quemdam intelligamus in bis esse processum & quando terram manducamus, in quadam malitia esse videamur: quaodo fœoum, in quodam processu: quaodo vero panem, cùm consummata fuerit fortitudo. Ergo & nos habeamus processum vitæ hujus, sicut babuit & Paulus qui dicit: *Vivo autem jam non ego*, Galat. 2. 20. hoc est, non ego qui terram ante manducabam: non ego qui fœnum, quia omnis caro fœoum: *Sed vivit in me*

a. Ita mss Clar. Gem. Colb. Big. SS. Remig. & Th. Alii tamen & edit. omnes, *vir mentis delectatio. Itaque sensus* &c.
b. Mss. aliquot boni ævi, *calesti benedictione.*

c Big. Gem Torn. SS. Th. & Mich. *In tristitia, inquit, manducabis fænum agri, ut quemdam* &c.

Christus, hoc est, vivit panis ille vivus qui venit è cælo, vivit sapientia, vivit gratia, vivit justitia, vivit resurrectio.

77. Deinde considera quia non est maledictus homo, sed maledictus est serpens: nec terra in se maledicta est; sed *Maledicta*, inquit, *in operibus tuis*; [a] quod ad Adam dictum est. Tunc terra maledicta est, si habeas opera terrena, id est, opera sæcularia. Et maledicta non in universum; sed ut spinas & tribulos generet, nisi fuerit humanæ studio operationis exercitata. Quod si [b] eam exercuerimus, in labore quidem & sudore, sed tamen panem manducabimus. Repugnat enim lex carnis legi mentis. Et laborandum nobis est ac desudandum, ut castigemus corpus, & servituti redigamus, & quæ sunt spiritalia seminemus. Si enim carnalia seminaverimus, quæ carnalia sunt metemus: si vero spiritalia seminaverimus, metemus ea quæ sunt spiritalia.

S. Aug. l. 2. cont. Jul. Pelag. c. 5.

a. Clar. Rem. & S. Th. *ad animam dictum est.*
b. Edit. Rom. *Quod si etiam exercuerimus .... sudore erimus; sed tamen &c.*

IN LIBROS DE CAIN ET ABEL

ADMONITIO.

A*Mbrosius in ipso exordio libri* de Incarnatione Dominica *loquens de duobus Gratiani cubiculariis, Arianæ sectæ hominibus, qui ejus concioni sicte polliciti se se adfuturos, obligatam fidem non liberabant, sermonem ad institutam Caini & Abelis historiam se convertere profitetur.* Itaque dum illi, *inquit*, forsitan veniunt, ad istos qui propositi sunt, deflectamus agricolas, quorum alter, hoc est, Cain *&c. Ex quibus sane non levis suspicio injici potest commentationem de Cain & Abel haud prius editam fuisse, quàm illa pronuntiarentur ab Ambrosio. Et huic conjecturæ inde fortassis nonnihil videntur accedere confirmationis, quod & eadem fides, quam vir sanctus in libro* de Incarnatione *Arianis explicat, etiam in opere quo de agimus, plurimum commendetur, & in utroque eadem Geneseos verba non absimili ratione exponantur. Cùm autem memorata disputatio* de Incarnatione Dominica *vix ante annum* CCC LXXXII. *ut suo loco dicetur, habita fuerit, hinc forsan possit aliquis colligere eidem quoque tempori tractatum de Cain & Abel esse tribuendum. Verumtamen ut hunc antiquiorem existimemus, ut pote operi* de Paradiso *supparem, primis ejusdem verbis adducimur. Ibi siquidem ait S. Doctor:* De Paradiso, *inquit*, in superioribus .... digessimus .... Nunc sequentem adoriamur historiam, & ea quæ secundum scripturas annexa sunt divinas, nostro opere prosequamur. *Hæc certe dubitare neutiquam sinunt, quin opellam hanc quæ in mss. duobus post librum* de paradiso *exarata, inscribitur* de Cain & Abel liber secundus, *eidem libro subjunxerit; quem proinde circiter an.* CCC LXXV. *scriptum fuisse crediderimus. Præter conjecturas à nobis in superiori admonitione propositas, huc etiam facit utriusque operis character, qui dubio procul non tantum, quantam aliorum, maturitatem præfert, sed quodammodo, ut voce utamur Ambrosii*, juvenculescit. *Itaque quod ille in loco è commentatione* de Incarnatione Dominica *superius laudato se ad Cainum atque Abelem deflectere significat, autumamus ideo dictum, quia forte amborum fratrum historia, cujus lectio quotannis certo tempore in Ecclesia recurrebat, tunc ad populum fuerat recitata.*

Quidnam tractetur in hoc opere, tum ipsa ejus inscriptio, tum quæ à nobis supra dicta sunt, satis declarant. Quod vero ad tractandi rationem attinet, argumentum suum absque fere mysticis interpretationibus exponit & illustrat. Immoratur præsertim in explicandis Caini & Abelis sacrificiis, quæ in re multo majorem totius commentationis partem insumit. Quamvis autem hîc non tam multus sit in exagitandis confutandisque hæreticis, quam in libro de Paradiso; *sed liberius oratorio stylo indulgeat: interdum tamen nonnulla catholicæ fidei dogmata, quæ imbuendis fidelium animis putabat utiliora, satis subtiliter insinuat. Ea vero quæ ad fingendos mores conducunt, fusius accuratiusque prosequitur.*

Hinc quidem non temere fecisse nobis videbitur, qui prius opus hoc publice peroratum, ac postea in eam quæ nunc habetur, formam redactum esse existimabit. Tametsi non sit dissimulandum id in aliis Ambrosianis operibus, in quibus oratorii dicendi modi etiamnum exstant, facilius animadverti.

Fatendum porro Sanctum hunc nostrum plurima è Philone in lucubrationem suam transtulisse. Confer, si vacat, quæ dicit in hæc Geneseos verba, Possedi hominem per Deum, *cum iis quæ illius libro* de Cherubim, *& hinc ea desumta esse nullo negotio deprehendes. Similiter etiam à medio primo capite prioris libri ad caput octavum posterioris non minimam partem libro ejusdem auctoris* de Sacrificiis Abel & Cain, *deberi manifestum est. Attamen in tribus ultimis libri secundi capitibus, ubi Ambrosius reliqua ad illam ipsam historiam pertinentia paucis expedit, è libro, cui titulus,* De eo quod deterius potiori insidiari soleat, *in quo eadem à Philone fusius pertractantur, tres omnino locos imitatus est. Verum & istic & ubicumque aliquid ex hoc auctore mutuatur, summa semper utitur libertate; ita ut, cùm lubet, Philonianis sententiis adjiciat, detrahat, & contrarias quoque nonnumquam anteponat.* Cap. 4. 1.

Ceterum à nobis impetrare non possumus, ut hujus operis divisionem ab Ambrosio profectam arbitremur. Malumus illam tribuere sciolo cuipiam, qui cùm pleraque omnia, de quibus apud Philonem libris duobus agitur, in hoc tractatu contineri adverteret, eum quoque bifariam dividendum esse judicavit: sed adeo præpostere illud præstitit, ut ibi posuerit secundi libri initium, ubi ne caput quidem incipere oporteret. Longe sane commodius ab eo loco, ubi vir sanctus ad agendum de secundo sacrificii Caini vitio aggreditur, initium duceret secundus liber. Cùm autem divisio illa etsi absurda ab antiquissimi ævi manuscriptis ad editionum tempora pervenerit, nos quoque eam, ne qua in citationibus confusio oriatur, censuimus esse retinendam.

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI
DE CAIN ET ABEL
LIBRI DVO. *

* Scripti circ. an. 375.

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Post brevem à libro superiori ad huncce transitionem agitur de ortu Cain & Abel; ac per hos sicut & per Esau ac Iacob, duas hominum sectas sibi invicem oppositas præsignari ostenditur.

1. De paradiso in superioribus pro captu nostro, ut potuimus, quod Dominus infudit, sensus invenit, digessimus, in quibus Adam atque Evæ lapsus est comprehensus. Nunc quoniam illa penes auctores non stetit culpa: sed quod pejus est, deteriorem invenit heredem, sequentem adoriamur historiam, & ea quæ secundum scripturas annexa sunt divinas, nostro opere prosequamur.

Gen. 4. 1. 2. *Adam autem cognovit Evam mulierem suam, quæ concepit & peperit Cain & dixit: Acquisivi hominem per Deum.* Quæ acquirimus, ex quo, & à quo, & per quid acquiramus, considerari solet: ex quo, tamquam ex materia: à quo, quis auctor: per quid, tamquam per aliquod instrumentum. Numquid hîc sic dicit: *Acquisivi hominem per Deum*; ut Deum intelligas instrumentum? Non utique: sed ut intelligas auctorem & operatorem Deum. Unde magis Deo detulit, quia dixit, *Acquisivi hominem per Deum*; ut & nos cùm aliquid acquirimus, vel omnes eventus secundos Deo magis deferre, quam nobis arrogare debemus.

Ibid. 2. 3. *Et adjecit parere Abel.* Cùm adjicitur aliquid, quod prius erat, tollitur. Idque colligitur [a] ex Arithmeticæ portionibus, aut animæ cogitationibus; addito enim numero, fit alius numerus, aboletur superior: & cogitatio accedens nova excludit superiorem. Ergo cùm adjicitur Abel,

A aufertur Cain. Quod nominum interpretatione plenius deprehenditur. Cain etenim dictus est acquisitio, quod omnia sibi acquireret: Abel qui omnia referret ad Deum pia devotus [b] mentis attentione, nihil sibi arrogans, ut superior frater, sed totum tribuens conditori quod acceperat ab eo.

4. Duæ itaque sectæ sunt sub duorum fratrum nomine compugnantes invicem, & contrariæ sibi. Una quæ totum menti suæ deputat tam-
B quam principali, & quasi cuidam cogitationis, & sensus, & motus omnis auctori, hoc est, quæ omnes inventiones humano adscribit ingenio. Altera quæ tamquam operatori & creatori omnium Deo defert, & ejus tamquam parentis atque rectoris subdit omnia gubernaculo. Illa [c] prior, Cain significatur: hæc posterior, Abel dicitur. Has duas sectas anima una parturit; & ideo germanæ habentur, quod uno fundantur utero: sed contrariæ sunt; quia oportet eas cùm
C quodam animæ partu editæ fuerint, dividi ac separari. Compugnantibus enim hospitium unum perpetuo esse non potest. Denique Rebecca cùm duas naturas humani ingenii parturiret, unam mali, alteram boni, easque exilire intra uterum sentiret suum (Esau enim typus erat malitiæ, Jacob figuram bonitatis gerebat) mirata quidnam illud esset quod discordiam quamdam concepti cerneret fetus, consuluit Deum, ut passionem proderet, medelam daret. Itaque pre-
D canti est responsum redditum. *Duæ gentes in utero tuo sunt, & duo populi de ventre tuo exibunt.* Quod Gen. 25. 23.
si ad animam referas, eamdem [d] generatricem boni & mali intelliges, quia ex eodem fonte animæ utrumque dimanat. Sed hoc sobrii solet esse verique judicii; ut repudiato malo enutriat quod bonum est, atque confirmet. Prius ergo [e] quam pariat bonum, hoc est, reverentiam Deo de-

a. Ms unus Vat. & vet. edit. *proportionibus.*

b Ita tres mss & ant. edit. At ms unus Vat. sicut & nota margin. Gill. *mentis intentione.*

c Ita tres mss & edit. vet. In uno autem ms. Vat. ad marg. *Illa priore .... hac posteriore* &c. Vat. vero al. & edit. Rom. *Illa prior per Cain significatur, hac posterior per Abel.*

d Edit. omnes, *genitricem.* Ms. unus Vat. *generationem.* tres alii, *generatricem.*

e. Sic mss. Edit. autem, *quam pariat, bonum est exhibere reverentiam Deo debitam, ut ipsi totum deferat, sua non præferat.*

bitam, ut ipsi totum deferat, sua præferat: cùm A vero genuerit confessionem quæ defertur Deo, deponit cordis sui tumorem. Adjiciens ergo Deus bonum animæ dogma Abel, abstulit improbum dogma Cain.

CAPUT II.

In Cain Judæorum figuram esse, Christianorum in Abel. Hujus occasione quadam adtexuntur de patribus, sed præsertim de sepultura Isaac per quem Christi incarnatio, & Moysis per quem ejusdem B doctoratus exprimitur. Denique eorumdem Moysis & Christi comparantur inter se sepulturæ.

5. Ego tamen hoc loco secundum Scripturam mysterium magis duorum populorum intelligo, quod Deus adjiciendo Ecclesiæ suæ fidem piæ plebis, abstulit perfidiam populi prævaricantis, quandoquidem verba ipsa hoc significare videantur, dicente Deo: *Duæ gentes in utero tuo sunt, & duo populi de ventre tuo exibunt.* (Gen. 25. 23.) Hæc figura Synagogæ & Ecclesiæ in his C duobus fratribus ante præcessit Cain & Abel. Per Cain parricidialis populus intelligitur Judæorum, qui domini & auctoris sui & secundùm Mariæ virginis partum fratris, ut ita dicam, sanguinem persecutus est. Per Abel autem intelligitur Christianus adhærens Deo, sicut & David ait: *Mihi autem adhærere Deo bonum est*; (Ps. 72. 28.) ut cælestibus se adtexeret, & à terrenis separaret. Alibi, *Defecit*, inquit, *anima mea in verbum tuum*; (Ps. 118. 81.) eo quod ordinem vivendi atque usum non in ter- D renis voluptatibus, sed in verbi agnitione posuisset. Ex quo cognoscitur nec illud otiose scriptum esse, sed perpense atque examinate, quod legimus in Regnorum libris: *Et appositus est ad patres suos.* (3. Reg. 2. 11. & 21.) Intelligi enim datur quod patrum similis fuerit fide. Unde claret non ad sepulturam corporis, sed ad consortium vitæ relatum.

6. Denique de Isaac non perfunctorie scriptum putatur, quod requirens corporis istius speciem quæ animæ suæ adtexebatur, appositus sit E ad genus suum, (Gen. 35. 29.) eo quod patris sui moribus adhæserit. Pulcre autem ad genus ait, non ad populum, sicut alibi. Nam legimus aliis locis appositos fuisse ad populum suum, sed isti non tam præstantes: præstantior autem qui paucorum similis fuerit, & non plurimorum: plures in populo suo quam in genere; & præstantius ducitur paucorum similem esse, quam plurimorum. Qui ergo Dei erat generatus promissione, qui ad sacrificium probandæ pietatis electus, qui F unius uxoris, hoc est, solius sapientiæ societate contentus superni illius generis quod est unum sibique semper conveniens, non plebeiæ vilitatis imitator adstruendus fuit scripturæ divinæ testimonio. Etenim [a] ubi labor, doctrina, meditatio, illic cum pluribus commune collegium, & quoddam populare consortium est. Audiendo enim plerique proficiunt, quos nominavit populum. Ubi autem non humana traditione, sed ingeniosa collectione sine usu laboris disciplina percipitur, illic sublimis generis incorrupta sinceritas est. Et ideo Isaac tamquam Dei munus ad genus suum magis, quam ad populum appositus legitur, ut divinorum potius quam humanorum imitatorem esse sedulum recognoscas.

7. Beata & illa mens quæ species & ipsum genus supergrediens meretur audire quod dictum est ad Moysen, cùm separaretur à populo: *Tu autem sta mecum?* (Deut. 5. 31.) Nam sicut in Isaac Dominicæ incarnationis typus humanæ generationis supergressus consuetudinem, vicit priores, ita ut in eo non vulgaris popularisque gratia, sed specialis prærogativa præcelleret, sicut lectio docet. *Abrahæ enim dictæ sunt promissiones & semini ejus: non dicit & seminibus tamquam in multis, sed sicut uni, hoc est, semini tuo, quod est Christus*: (Galat. 3. 16.) ita etiam in Moyse venturi Doctoris figura, qui legem doceret, Evangelium prædicaret, impleret Testamentum vetus, novum conderet, cæleste populis alimentum daret, humanæ dignitatem conditionis excessit eo usque, ut Dei donaretur nomine, sicut habemus scriptum, dicente Domino: *Posui te in Deum Pharaoni.* (Exod. 7. 1.) Etenim victor passionum omnium, nec ullis captus sæculi illecebris, qui omnem istam secundùm corpus habitationem cælestis puritate conversationis obduxerat, mentem regens, carnem subjiciens, & regia quadam auctoritate castigans, nomine Dei vocatus est, ad cujus similitudinem se perfectæ virtutis ubertate formaverat.

8. Et ideo non legimus de eo sicut de ceteris, quia deficiens mortuus est: * sed *per verbum Dei mortuus est.* (Deut. 34. 5.) Deus enim neque defectionem aut diminutionem patitur, neque adjectionem capit. Unde & addidit Scriptura: *Quia nemo scit sepulturam ejus usque in hodiernum diem*, (Ibidem 6.) ut translationem magis, quàm interitum ejus intelligas. Mors enim secessio quædam est animæ & corporis. Mortuus igitur est per verbum Dei, ut ait Scriptura, non secundùm verbum; ut advertas non nuntium mortis, sed gratiæ munus expressum, qui translatus magis, quam derelictus est, cujus nemo novit sepulturam. Quis enim in terrenis reliquias ejus potuit deprehendere, quem secum esse Dei Filius in Evangelio demonstravit? (Matt. 17. 3.) Denique & Elias simul est visus, qui translatus curru est, non sepultus nec mortuus legitur? (4. Reg. 2. 11.) [b] Vivit enim qui cum Dei Filio est. Moyses autem mortuus quidem legitur, sed per verbum Dei mortuus, per quod facta sunt omnia. Verbo autem Dei cæli firmati sunt. Per verbum igitur Dei non lapsus operis, sed firmamentum est. Non ergo tamquam relapsus in terram deprehenditur corporis solutione, sed tamquam verbi cælestis operatione donatus & munere; ut quietem magis caro ejus, quam bustum acceperit.

9. Bene autem inter dominum & servum servatur distantia. Ut prærogativam domini intelligas, servi gratiam, de Moyse legitur, quia sepulturam ejus nemo scit: de Christo autem, sepultura ejus de terra sublata est; (Esai. 53. 8.) quia ille secundùm mysterium legis exspectabat redemtionem, ut resurgeret: hic secundùm Evangelii

a. Edit. omnes, & quatuor mss. *ubi labor, doctrina meditatio.* Divionensis, *ubi labor, doctrina* &c. Melius. Hic enim doctrina idem est, ac disciplina & institutio.

*. Ex his colligere sibi videntur quidam recentiores Ambrosii fuisse opinionem, mortuum Moysen non esse, tamen si verba ejus, licet paulo obscuriora, perpendantur attentius, animadvertes illum ibi Philonis sententiam exprimere voluisse, quem quidem de Moysis morte sensu spiritali disseruisse constat, de litterali non ita sollicitum.

b. Ms. Floriacensis, *sed per verbum Dei, cum Dei filio est.*

donum redemtionem non expectabat, sed do- (A) nabat. Et ideo sepultura ejus ignorata non est, sed elevata, quam diutius creatura tenere non potuit; quia per ipsum omnis creatura properavit à corruptionis servitiis elevari. Nemo ergo scit sepulturam Moysi, quia vitam ejus omnes noverunt: Christi autem sepulturam vidimus; sed nunc jam non novimus, qui resurrectionem ejus agnovimus. Debuit enim cognosci tumulus ejus, ut resurrectio manifestaretur; & ideo in
Matt. 27. 60. & seq. Evangelio tumulus summa expressione describi- (B) tur: in lege non quæritur; quia licet resurrectionem ejus lex annuntiaverit, nobis tamen
Esai. 11. 10. Evangelii series plenissime comprobavit.

CAPUT III.

Per Abel & Cain sapientia humana processus, qui in Christo solo inventus non est, designari: per ordinem quo uterque fratrum nominantur, nec non per eorumdem officia significari Abelem etsi juniorem, fratre tamen esse præstantiorem. (C)

10. Ergo ut quod proposuimus, compleamus: *Adjecit*, inquit, *parere Abel*, hoc est, meliorem Eva quæ graviter ante peccaverat, ex se generavit sententiam, ut superioris sententiæ aboleret errorem. Melior nisi hoc in universis comprobatur. Ita enim nascimur, ut ante infirmus infantiæ sensus in nobis sit, postea pueritiæ corporis tantummodo curam sciens, nullum cultum, nullam habens observantiam divinorum. Unde & evidenti naturæ novitate ortum Jesum (D)
Esai. 7. 14. & 15. Christum ex virgine ut probaret Propheta, ait: *Ecce Virgo in utero accipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen ejus Emanuel: butyrum & mel* [a] *manducabit, quoniam priusquam sciat malum aut bonum: non credet malitiæ, ut eligat quod bonum est.*
Esai. 8. 4. Et infra: *Priusquam sciat puer vocare patrem ac matrem accipiet virtutem Damasci & spolia Samariæ contra regem Assyriorum.* Solus enim fuit qui non est captus sæculi hujus vanitate & carnali tumore, ut pote qui se humiliavit factus obe- (E) diens usque ad mortem, longe uniuscujusque nostrum dissimilis, quia nos frustra extollimur mente carnis inflati. Unde & nemo sine peccato, nec unius diei infans: ille autem peccatum non fecit. Et ideo in nobis ante nascitur Cain seipsum præferens: postea Abel generatur, in quo sit reverentia divinitatis. Prius ergo irrepit quod malum est, postea agnoscitur quod bonum est. Ubi autem bonum, ibi justum: ubi justitia, ibi sanctitas, hoc est, Abel qui adhæret Deo. (F)

Gen. 4. 2. 11. *Et factus est*, inquit, *Abel pastor ovium, Cain autem operabatur terram.* Non est otiosum quod cùm ante generatus sit Cain, ut lectio docet, prælatus sit hoc loco Abel; nec idem sit ordo nominum, qui est ordo naturæ. Quid sibi vult mutatio ordinis, ut prius junioris meminerit, ubi describitur vitæ status operisque usus? Officiorum interrogemus distantiam, ut colligamus causam prælationis. Operari terram usu prius est, gratia inferius, quam oves pascere. Hoc enim instar est cujusdam doctoris & principis, meritoque senior à vetustioribus inchoavit, junior recentiora prætulit, quæ nullas spinas, nullos tribulos germinarent, nulli sententiæ essent obnoxia. Denique peccati reus Adam de paradiso dimissus est voluptatis, ut operaretur terram. Recte ergo ubi nascuntur hi fratres, servatur etiam in prædicando ordo naturæ: ubi vero exprimitur disciplina vivendi, seniori junior antefertur; quia etsi tempore junior, virtute præstantior est. Innocentia enim tempore posterior est, quam malitia, & quadam suppar ætate, sed meritorum nobilitate antiquior. *Senectus* Sap. 4. 8. *enim venerabilis est, non annis incana, sed moribus. Et ætas*, inquit, *senectutis vita immaculata.* Ubi ergo generatio exprimitur, præveniat Cain: ubi disciplinarum fit prædicatio, præcurrat Abel. Adolescentiam igitur, & ipsam in exordiis juventutem variarum illecebris passionum fervere quis abnuat: sed ubi maturior ætas successerit, tamquam pubescentis lasciviæ tempestate discussa, tranquillitatem refundi, & in quosdam portus quietos lassæ animæ navigium subducere? Itaque graves motus nostræ adolescentiæ fida senectutis statione placidantur.

CAPUT IV.

Malitiam tempore priorem esse, virtutem dignitate. Hoc ipsum per Esau & Iacob designari, sicut & per duas Scripturæ mulieres; quarum altera virtutis, altera voluptatis imago est. Denique hujus ultimæ artes describuntur.

12. Ne ergo dubites talibus naturæ admonitus exemplis, quod malitia præcedat tempore, sed juvenculescat infirmitate. Habet illa ætatis stipendium: virtus autem prærogativam gloriæ, qua plerumque justo cedit iniquus. Cujus rei testis est fidelis divina scriptura, quæ docet Esau cognomine stultitiæ virum cessisse patienter primatus suos fratri suo Jacob; ita ut diceret: *Ut quid mihi primatus?* Sed quos Gen. 25. 32. iste posthabuit, hos vir cognomento exercitationis præditus quæsivit mereri. Nonne tibi videtur Esau tamquam in agone victus, & propriæ mentis infirmitate imparem se existimans cessisse victori coronam, quem videbat nullis passionum illecebris inflecti, quarum ipse pulverem sustinere non poterat? *Ut quid mihi*, inquit, *primatus?* Apud ignavos enim nulla sunt insignia virtutis, apud sapientes prima habentur; studia enim virtutis quædam instrumenta sunt. Itaque sicut bellator sine armis esse non potest, ita nec sine exercitatione virtus. Unde & Dominus in Evangelio ait: *A diebus Iohannis Baptistæ regnum* Matt. 11. 12. *cælorum cogitur, & cogentes diripiunt illud.* Et alibi: *Quærite regnum Dei, & ecce omnia præsto sunt vobis.* Matt. 6. 33. Non dormientibus, neque otiantibus, sed vigilantibus & laborantibus pollicentur præmia; & labori merces parata est, qui licet non sit suavis ad gratiam, tamen fructuosus ad præmium est.

13. Docet hoc sermo legis, sicut scriptum invenimus: *Si fuerint*, inquit, *uni homini duæ uxores, una earum dilecta, & altera odibilis, & pepererint ei ambæ filios dilecta & odibilis, & primitivus fuerit filius mulieris odibilis: qua die heredes reliquerit filios in substantia sua, non poterit primatum dare filio mulieris dilectæ omittens filium odi-* Deut. 21. 15. & seq.

a. Vet. edit. cum mss. Laud. *manducabit, priusquam sciat malum aut bonum, non credet* &c. Rom. *manducabit, & ideo priusquam sciat malum aut bonum, non credet* &c. Nos locum ex mss. duobus Vat. & totidem Gallicis restituimus.

a *bilis : sed primitivum filium odibilis* [a] *cognoscet dare illi dotem ex omnibus quæ inveniuntur ei ; quia ipse initium filiorum ejus est, & ipsi debentur primitiæ.* Quamprofunda latent mysteriorum secreta in litteris ! Recognosce anima partus tuos, & odibilis istius mulieris quære mysterium. Intra te ea invenies, si requiras. Repete cogitationes, relege sensus tuos, & cui primitiæ debeantur, agnosces. Duæ enim mulieres unicuique nostrum cohabitant, inimicitiis ac discordiis dissidentes, velut quibusdam zelotypiæ contentionibus nostræ replentes animæ domum. Una earum nobis suavitati & amori est, blanda conciliatrix gratiæ, quæ vocatur voluptas. Hanc nobis opinamur sociam ac domesticam : illam alteram immitem, asperam, feram credimus, cui nomen virtus est.

14. Illa igitur meretricio procax motu, infracto per delicias incessu, nutantibus oculis, & ludentibus jaculans palpebris retia, quibus pretiosas juvenum animas capit (oculus enim meretricis, laqueus peccatoris) quemcumque viderit [b] dubio sensu prætereuntem in angulo transitus domus suæ sermonibus adoritur gratiosis, faciens juvenum volare corda, domi inquieta, in plateis vaga, osculis prodiga, pudore vilis, amictu dives, genas picta. Etenim quia verum decorem naturæ habere non potest, adulterinis fucis affectatæ pulcritudinis lenocinatur speciem non veritatem. Vitiorum succincta comitatu, & quodam nequitiarum choro circumfusa, dux criminum, talibus verborum machinis murum mentis aggreditur humanæ : *Sacrificium pacis est mihi, hodie reddo vota mea : hac ex causa progressa sum obviam tibi, desiderans faciem tuam* [c] *invenire. Institis texui lectum meum, & tapetis ab Ægypto stravi. Adspersi lectum meum croco, domum autem meam cinnamomo. Veni, fruamur amicitia usque in diluculum : veni, & colluctemur cupidine.* Hanc enim per os Salomonis speciem fornicariæ videmus expressam. Nam quid tam meretricium, quam sæcularis voluptas quæ à fenestra domus suæ intrat, oculis prima tentamenta præludens ; & penetrat cito situ in plateam prospiciens, id est, in publicas transeuntium vias, non in legis interna mysteria obtutum tuæ mentis intendas. Ea profecto est quæ validioribus vinculis velut cubile quoddam consociatæ nobis communitatis intexit, ut qui reclinaverit se, ligetur ; & opprobriosæ fraudis velamine operit corporis sui stratum, ad sollicitandos juvenum animos absentiam viri, hoc est, incuriam legis obtexens. Lex enim absens peccantibus est, nam si adesset, non delinqueretur ; & ideo ait : *Non enim adest vir meus in domo : abiit autem viam longissimam, involucro pecuniæ accepto in manu.* Quid hoc esse dicam, nisi forte quia divites putant nihil esse quod non cedat suæ pecuniæ, & in gratiam sui legem velint esse venalem ? Spargit odores suos voluptas, quia Christi odorem non habet. Thesauros demonstrat, regna promittit, amores spondet continuos, inexploratos concubitus pollicetur, sine pædagogo disciplinas, sine monitore sermones, vitam sine sollicitudine, mollem somnum, inexplebilem cupiditatem. *Seducens*, inquit, *eum multo blandimento sermonum, & laqueis labiorum suorum alligans, domum adusque adtraxit. At ille secutus eam, circumvenitur.* Nitebat aula regio luxu splendida cælatis parietibus, & humida natabant pavimenta vino. Flagrabat unguento humus, spinis cooperta piscium, & marcentibus jam floribus lubrica. Illic comessantium tumultus, concertantium clamor, litigantium cædes, [d] concentus cœnantium, saltantium strepitus, ridentium cachinnus, lascivientium plausus, confusa omnia, nihil naturæ ordine. Saltatrices tonsæ, & crispantes pueri coma, epulantium cruditas, edentium ructus, ebriorum sitis, hesterna crapula, hodierna temulentia, repleta vomitu bibentium pocula majore odore ebrietatis, quàm si recentia tantum vina flagrarent. Ipsa in medio stans ; Bibite, inquit, & inebriamini, ut cadat unusquisque, & non resurgat. Ille apud me primus, qui omnium perditissimus. Ille meus est, qui suus non est. Ille mihi gratior, qui sibi nequior. Calix aureus Babylonis in manu mea inebrians omnem terram, à vino meo biberunt omnes gentes. Qui est ergo insipientior divertat ad me, & indigentibus sapientia præcipio dicens : *Panibus absconditis suaviter utimini, & aquam furtim dulciorem bibite. Manducemus & bibamus ; cras enim moriemur. Transiet vita nostra tamquam vestigia nubis, & tamquam nebula dissipabitur. Venite ergo, fruamur bonis quæ sunt, & utamur creatura tamquam in juventute celeriter. Vino pretioso & unguentis nos impleamus, & non prætereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis antequam marcescant. Nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra : ubique relinquamus signa lætitiæ.* Hæc omnia relinquuntur, nihil secum quis feret, nisi quod corporis voluptate perceperit. Denique ego istam institui Philosophiam ; nec est alia verior, nisi ea quæ bonum adserit quod suave atque jucundum sit. Ergo vel Philosophiæ vel sapientiæ Salomonis credite.

Prov 7. 10. & seq.

b

Ibidem. 14. & seq.

c

Ibidem. 19. 20.

Ibidem 21.

d

Prov 9. 17.

Sap. 2. 8. & seq.

CAPUT V.

Sollicitato à voluptate virtus saniora consulit : quomodo diabolicis tentationibus resistendum, & à quo etiam temporalia expetenda, quamque illa improbis noxia sint, docet : invitat ad convivium sapientia, & quid ejus ebrietas à vinolentia discrepet, aperit : ac tandem avaritia mala declarat.

15. HIs anditis, velut cervus sagittatus in jecore hæret saucius. Quem miserans virtus, & casurum cito videns, improviso [e] occurrit, verita ne inter moras illecebris demulcentibus mens capiatur humana. Palam, inquit, apparui tibi non quærenti me. Ne fallat imprudentem, & circumveniat te mulier effrænata &

Prov. 7. 23.

e

a. Vet. edit. *cognoscens det illi dotem.* Rom. *cognoscet, ut det illi dupla.* Nimirum ex LXX, ubi legas : [illegible] &c.
b. Rom. edit. *sensu indignum.* LXX. etiam ibi sequitur, illi enim : [illegible]
c. Mss. duo Vat. & Laud. *invenire te.* Cum his faciunt LXX. qui sic habent : [illegible] Et post pauca iidem mss. *colluctemur cupidine.*
d. Ita vet. edit. cum mss. Vat. uno, & Div. Rom. autem cum aliis, *concentus canentium.*
e. Mss. Vat. unus, Div. & Flor. necnon edit. vet. *occurrit veritate.* Ms. Laud. *occurrit veritas.* Melius Vat. alter, & edit. Rom. *occurrit, verita ne* &c.

luxuriosa quæ non novit pudorem : sedet in fo- A ribus domus in sella, palam in plateis advocans [Prov. 9. 14. & 15.] prætereuntes. *Nunc igitur fili audi me, intende verbis oris mei. Non declinet in vias ejus cor tuum.* [Prov. 7. 24. & seq.] *Multos enim vulnerando dejecit, & sunt innumerabiles quos trucidavit. Via inferorum domus ejus, deducentes in secessum mortis.* [Prov. 4. 24. & 25.] *Aufer igitur tibi pravum os, & injusta labia longe à te propelle. Oculi tui recta videant:* [Prov. 5. 2.] *noli intendere fallaci mulieri.* Mella enim distillabunt à labiis mulieris fornicariæ, quæ ad tempus impinguat fauces tuas, postea vero ama- B riorem felle invenies. Dies me citius defecerit quam vitia ejus exponam, quæ tamen in Pro- [Prov. 6. 24. & seq.] verbiis ore sapientiæ descripta atque expressa sunt. Non te vincat formæ concupiscentia. Adulterina est, fucis illita, nequaquam vero ac sincero fulgens decore. Neque capiaris oculis; [Cant. 2. 8. & 9.] circumfusa enim retia sunt. Esto magis similis illius & sequere eum qui salit super montes, & transilit super colles, prospiciens per fenestras, eminens super retia. Mala sunt voluptatis C vincula. Oculos delectat, demulcet aures, sed mentem inquinat: multa mentitur, falsa adjungit, vera subducit, spondet pecuniam, aurum [Prov. 8. 10.] offert; sed aufert disciplinam. Tu autem accipe potius disciplinam, quàm pecuniam, & scien- [Prov. 3. 10. & seq.] tiam super aurum probatum. Melior est enim lapidibus pretiosis. Non te celabo quæ summa ejus feruntur, [a] ne videar deoperire quæ displiceant in voluptate, & obumbrare quæ placeant. Elevat enim & extollit mentem suasoriis verbis, D ostendit omnia regna terræ, dicens: Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me. Ibi tu cave ne rapiaris à præterlabentibus & non manentibus, in quibus magna tentatio est.

16. Docuit te certe dominus Jesus quemadmodum adversus hujusmodi tentationes resistas. Tetenderat diabolus primum laqueum gulæ di- [Matth. 4. 3. & 4.] cens: *Si filius Dei es, dic huic lapidi, ut panis fiat.* Respondit Dominus: *Non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo Dei.* Laqueum solvit hoc dicto. E Posuit iterum diabolus secundum jactantiæ laqueum, qui etiam bonam mentem prosperis currentem semitis solet strangulare: *Et duxit illum,* [Ibidem. 5. & 6.] inquit, *in Hierusalem, & statuit eum super pinnam templi, & dixit illi: Si filius Dei es, mitte te hinc. Scriptum est enim quod Angelis suis mandavit de te, ut conservent te; quia in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.* Itaque cùm posset sine ullo periculo mittere se dominus Jesus, cui suppeterent spiritales volatus; tamen ne jac- F [Ibidem. 7.] tantiæ genus esset, respondit diabolo: *Non tentabis dominum Deum tuum.* Simul docuit nos cavere ne faciamus voluntatem diaboli. Si ergo vere jactantia declinanda est, quanto magis nemo debet falsa jactare pro veris? Tertius superest [Ibidem. 8. & seq.] laqueus avaritiæ atque ambitionis. Ostendit in monte posito omnia regna orbis terræ in momento temporis. Bene in momento, quia diuturna esse nequeunt. Paululum expecta, & cito transeunt. Itaque qui sequuntur ea, in monte sibi esse videntur, sed non sunt perpetui, sicut [Ps. 36. 35.] habes scriptum: *Vidi impium superexaltatum &* A *elevatum super cedros Libani, & transivi, & ecce non erat.* Sed qui ea maximi facit, adorare videtur diabolum, cujus deus venter est, & in pudendis gloria. Tu autem in Deo gloriam quære, qui tibi ait: *Dominum Deum tuum adorabis, & illi* [Matt. 4. 10.] *soli servies*, à quo æterna accipias, non temporalia.

17. Tamen si quem etiam ista delectent, ab eo moderatius petantur qui verus omnium fons est. [b] Nam & ipsa peculiaria quæ possidere sibi videtur diabolus, aliena sunt, sicut ipse dixit: *Tibi* [Ibidem. 9.] B *dabo potestatem hanc universam & gloriam eorum, quia mihi tradita sunt.* Ab eo ergo spera, licet brevis vitæ non sit longum viaticum requirendum; tamen ab eo spera qui universam creaturam condidit, qui diabolo ea ad tempus tradidit, non ut possideat, sed ut tentet. Non enim poterat corona esse sine certamine. Probandi erant dubii, ut justi coronarentur.

18. Dedit itaque diabolo ea, quia in his ipsis C pœna accipientis est, si uti nesciat. Quid est enim thesaurus luxurioso, nisi sumtus luxuriæ? Unde non luxuriosus, sed frugi probatur. Et ideo utere quasi frugi iis quæ tibi apponuntur, ut non cùm manducas multum, odibilis fias: *Vigiliæ* [Eccli. 31. 23.] *enim & tormenta viro edaci.* Et infra: *Si coactus* [Ibidem. 25.] *fueris in edendo, surge & vome, & refrigerabit te, & non adduces corpori tuo infirmitatem.* Plurimos itaque gula sua occidit, nullum frugalitas: innumeris vina nocuerunt, nulli parcimonia. Ple- D rique inter epulas fudere animas, & mensas proprio replevere sanguine. Alios cruditas vocem simul rapuit & sensum: & si aliquibus cruditas noxia non fuit, his ruinam fecit ebrietas. Alios enim in crimen egit ebrietas; etsi ipsa [c] crimen sit, alios ad egestatem redegit. Postremo audi quos Christus excludat: *Cùm intraverit,* inquit, *paterfamilias, & clauserit ostium, incipietis foris stare, & pulsare ostium dicentes: Aperi nobis. Et res-* [Luc. 13. 25. & seq.] *pondens dicet: Nescio vos unde estis, recedite à me* E *omnes operarii iniquitatis. Tunc incipietis dicere: Manducavimus coram te, & bibimus, & in plateis nostris docuisti. Et dicet vobis: Nescio unde estis.* Audisti quid de manducantibus dixerit. Audi nunc quid de jejunantibus dicat: *Beati qui nunc esuriunt* [Luc. 6. 21.] *& sitiunt, quia saturabuntur.* Et infra: *Væ vobis* [Ibidem. 25.] *qui saturati estis, quoniam esurietis.*

19. Sed vis manducare, vis bibere? Veni ad [Prov. 9. 5.] convivium sapientiæ quæ invitat omnes cum magna prædicatione dicens: *Venite & edite panes* F *meos, & bibite vinum quod miscui vobis.* Delectant cantica quæ epulantem demulceant? Audi hortantem, audi cantantem Ecclesiam, non solum in canticis, sed etiam in Canticis canticorum: *Manducate proximi mei, & bibite, & inebriamini,* [Cant. 5. 1.] [d] *patres mei.* Sed hæc ebrietas sobrios facit, hæc ebrietas gratiæ non temulentiæ est. Lætitiam generat, non titubantiam. Nec verearis ne in convivio Ecclesiæ aut grati odores tibi, aut dulces cibi, aut diversi potus, aut convivæ nobiles desint, aut decentes ministri. Quid Christo nobilius, qui in convivio Ecclesiæ & ministrat & ministratur? Istius convivæ recumbentis annecte

a Edit omnes, & mss. duo Vat. *ne videar operire* &c. Melius mss. Div. Flor. & Laud. ... *deoperire*.

b. Ita edit. omnes. At ms. Vat. unus, & Laud. *Nam ipsa pecunia, & quæ* &c. Vat. vero alter, Div. ac Flor. *Nam & ipsa peculiaria, quæ* &c.

c Edit. omnes, *crimen non sit*; contra mss. fidem.

d Sic edit. antiq. cum ms. Vat. uno, Div. & Laud. Rom. autem cum aliis, *fratres mei*. ut etiam LXX. Vulg. vero, *carissimi*.

te

te lateri, ac te Deo conjunge; non fastidias mensam quam Christus elegit dicens: *Introivi in hortum meum, soror mea sponsa vindemiavi myrrham cum aromatibus meis: manducavi panem meum cum melle meo, & bibi vinum cum lacte meo.* (Ibidem.) In horto, hoc est, in paradiso est convivium Ecclesiæ, ubi erat prius Adam, quam peccatum committeret. Ibi recumbebat Eva priusquam culpam crearet & pareret. Ibi vindemiabis myrrham, hoc est, Christi sepulturam; ut consepultus cum illo per baptismum in mortem, quem- B admodum ille surrexit ex mortuis, & tu resurgas. Ibi manducabis panem qui confirmat cor hominis. Mel gustabis, quo tuarum dulcescat meatus faucium. Vinum bibes cum lacte, hoc est, cum splendore & sinceritate: sive quod pura simplicitas sit; sive quod immaculata gratia, quæ in remissionem sumitur peccatorum; sive quod parvulos consolationis suæ lactet uberibus, ut ablactati in deliciis, in plenitudinem perfectæ ætatis adolescant. Succede ergo in hoc convi- C vium. An metuis ne angustior domus & brevis convivii locus te comprimat? O Israel quam magna est domus Domini, & ingens locus possessionis ejus: Magnus, & non habet finem, altus, & immensus. (Baruch. 3. 24.) Ibi fuerunt gigantes illi, qui ab initio fuerunt statura magna, scientes prælium. Non hos elegit Dominus. Et merito non elegit, quia prælium non pacem sciebant. Et ideo tu pacem disce, ut eligaris à Deo. Sed ne forte incomtam domus magnitudinem putes, & diversoria te co- D lumnata delectent: sapientia ædificavit sibi domum, [a] & fulsit columnas septem. Ipse etiam dominus Jesus multas mansiones apud Patrem suum esse commemorat. (a Johan. 14. 2.) In hac ergo domo epulaberis animæ cibos, potusque mentis; ut postea non esurias, neque sitias umquam. Qui enim manducat, manducat usque ad satietatem; & qui bibit, usque ad ebrietatem bibit.

20. Sed hæc ebrietas pudicitiæ custos est: illa vini ebrietas fomes libidinis, quo per carnes va- E potantur interna viscera, animus ignescit, anima exuritur. Sævus criminum stimulus libido est, quæ numquam manere quietum patitur affectum. Nocte fervet, die anhelat, de somno excitat, à negotio abducit, à ratione revocat, aufert consilium, amantes inquietat, lapsos inclinat, castis insidiatur, potiendo inflammat, usuque accenditur. Nullus peccandi modus, & inexplebilis scelerum sitis, nisi morte amantis extingui non potest. Et ideo ait Apostolus: *fugite fornicationem*; (1. Cor. 6. 18.) F ut veloci fuga tamquam furiosæ dominæ declinare sævitiam, & tetro servitio exire possimus.

21. Nam quid de avaritia dicam, insatiabili pecuniæ cupiditate, & quadam æris libidine, quæ quo plura abstulerit, eo magis inopem esse se credit? Omnibus invida, sibi vilis, in summis divitiis inops, affectu extenuat quod censu abundat. NULLUS RAPIENDI modus, ubi nulla mensura cupiendi. Sic inflammat animum, sic igne suo pascit eum, ut hoc loco distet, quod illa formarum adultera sit, ista terrarum. Elementa concutit, mare sulcat, terram effodit, cælum votis fatigat, nec sereno grata nec nubilo, con- A demnat proventus annuos, fetusque terrarum arguit. Sed hæc ægritudo est animæ, non sanitas. Denique Ecclesiastes dicit: *Est languor malus quem vidi sub sole, divitias custodiri in malum possidentis eas.* (Eccle. 5. 12.) Et supra: *Qui diligit argentum, non satiabitur argento.* (Ibidem. 9.) Et, *Nec est finis acquisitionis eorum.* (Baruc. 3. 18.) Si quæris thesauros, accipe invisibiles & occultos quos in cæli altissimis, non quos in terrarum venis requiras. Esto pauper spiritu, & eris dives qualicumque censu; quia non in abundan- B tia divitiarum vita est hominis, sed in virtute ac fide. Istæ te divitiæ verum divitem facient, si sis in Deum dives.

CAPUT VI.

Virtutem studio & labore comparari. Hoc Iacobi qui primatum in fratrem adeptus est, probatur exemplo; & mystica de Abraham, Moyse, ac iisdem duobus fratribus exponuntur.

C 22. AUdisti voluptatis mysteria, audisti etiam copiatum nostrarum munera, quas ego non supellectili operiendas, sed Scripturæ nudis sermonibus demonstrandas putavi; ut sua ipsa luce fulgerent, & ex se ipsæ vocem emitterent sui invicem. Neque enim sol & luna interprete indigent. Habent interpretem fulgorem sui luminis, quo totus repletus orbis est. Illis illuminatio est fides sine indice, quædam, ut ita dicam, intestata testis quæ alieno non indiget D testimonio, ut subito se universorum oculis effundit. Non ergo nuntiantur opera nostra, sed clamant, & se ipsa nuntiant. Sane ut & hoc quod laboriosum in nostris ducitur, non præteream, fides exigitur, studium desideratur, facta quæruntur. His enim tribus dominus Jesus devotionis humanæ officia definivit dicens: *Petite, & dabitur vobis: quærite, & invenietis: pulsate, & aperietur vobis.* (Matt. 7. 7.) Et infra: *Omnis ergo qui audit verba mea hæc, & facit ea, similis est viro sapienti.* (Ibidem. 24)

E 23. Hæc qui studiose fuerit prosecutus, primatus benedictionis accipiet, sicut patriarcha Jacob qui continentia & fide humanarum supplantavit vestigia passionum. Iste ait: *Misericordiam mei habuit Deus, & sunt mihi omnia.* (Gen. 33. 11.) Hanc itaque misericordiam nos fide, studio, operibusque mereamur, quibus disciplinis invenit Israel gratiam Dei, & per ipsam omnia. Non enim mundi hujus copias, sed virtutum disciplinas sibi suppetere gaudebat. Has nobis substituamus here- F des, quas sanctus Abraham in Isaac filio suo substituit sibi, omnem operum suorum deputans hereditatem sapienti & justo viro, nec ullum jus hereditarium ancillis vel ancillarum filiis derelinquens, sed tantummodo donationis munera. Perfectæ enim virtutes totum accipiunt gloriæ patrimonium, usitatis & mediocribus vile aliquid adspergitur. Et ideo Agar quæ advena latine dicitur atque accola, & Cethura quæ odorifera significatur, heredes non sunt. Qui enim mediis utitur disciplinis, accola non inhabitator est sapientiæ. Odore adspersus, non fructu expletur. Sanitatem autem cibus, non odor invehit, quia odor fructuum nuntius est. Principales itaque disciplinas sequentibus, &

a. Edit. *Et sculpsit.* MSS. *Et fulsit* Nempe ex LXX. Interp. ubi legitur, ὑπήρεισε στύλους ἑπτά. Vulg. *Et excidit* &c.

indigenas accolis agooscimus præferendas.

24. Hoc secundùm ingenium. At vero secundùm mysterium Abraham pater gentium semini suo legitimo quod est Christus, hereditatem omnem fidei suæ detulit, qui in hac terra velut advena fuit; nt vitæ hujus odorem magis, quam fructum referret. Hæc cùm audit mens, avertit se à voluptate, virtutique adjungit, veri decoris admiraus gratiam, purum affectum, simplicem sententiam, mediocrem vestem, hoc est, non in persuasione sermonis, B sed in osteosione Spiritus, (1. Cor. 2. 4.) qualis est apostolicæ forma sententiæ, amictum sapientiæ atque pietatis omni pretiosiorem auro refulgens, tunc chorum prudentiæ, temperantiæ, forritudinis, ac justitiæ suscipiens quæ flagrabaot odorem disciplinarum, incutiens reverentiam, infundens gratiam. Itaque talibus mota elegit studia virtutis, quibus Jacob vir plenus exercitationis mentem intendit suam. (Gen. 30 31. & seq.) Et ideo ovium pastor inducitur; eo quod imperitare corpori & sen- C sibus ejus ac voluptatibus, votique modum tenere, ne velut ovis vagetur iocerta, præstantius æstimatur, quam regere populos, vel præesse urbibus. Difficilius enim quispiam se, quam alterum regit. Animum vincere, iracundiam cohibere, compugnantesque leges carnis & mentis in unum cogere immortalis cujusdam est viri quem inferni porta non ceperit. Denique (Exod. 3. 1.) ipse sibi Legislator vindicavit hoc munus; nt oves pasceret Jetro, qui dicitur superfluus, & D ageret in desertum: eo quod irrationabilem & superflui vulgarisque sermonis loquacitatem indiscreta quædam sobriæ doctrinæ coegit mysteria. Ideoque Ægyptiis abominanioni erant pastores ovium. Omnes enim qui corporis dediti passionibus hujusmodi, & voluptatibus indulgent suis, disceptatorem verbi, doctoremque virtutis quadam execratione declinant. Et ideo (Gen. 4. 4.) per ænigmata hæc docuit Moyses apta Deo esse sacrificia, quæ refugit omnis insipiens, hoc est, E opera & præcepta virtutis. Ideoque pastor Abel, Cain antem operator terræ legitur, qui in fratre suo vir insipiens formam speciemque virtutis expressam ferre non potuit

CAPUT VII.

Indicato duplici defectu sacrificii Cain, ostendit tria vitia in nostris oblationibus obrepere posse; nec non divina testimonia quibus eadem vitia proscribuntur, adducit.

(Gen. 4. 3.) 25. E*T factum est, post dies obtulit Cain ex fructibus terræ munus Domino.* Duplex culpa: una quod post dies obtulit, altera quod ex fructibus, non ex primis fructibus. Sacrificium autem & celeritate commendatur & gratia. Unde (Eccle. 5. 3. 4.) præceptum est: *Si voveris votum, non facias moram reddere illud. Melius est enim non vovere votum, quam vovere, & non reddere.* Cùm enim moram facis, non reddis. Votum est autem postulatio bonorum à Deo cum solvendi muneris promissione. Et ideo cùm impetraveris quod petisti, ingrati est tardare promissum. Sed interdum aut negligentibus irrepit oblivio impetratorum, aut tumidis & elatis. Arrogare even- A tus sibi hebetis cordis est, & bonum quod agit, vel quod à Deo consequitur, propriis virtutibus vindicare, nec auctoris deputare gratiæ, sed ipsum se suorum bonorum auctorem ducere. Tertium genus est peccati quidem minoris, sed supparis arrogantiæ eorum scilicet qui datorem bonorum Deum non negant: sed quæ acciderint, ea sibi propter prudentiam suam, ceterarumque merita virtutum jure delata arbitrantur. Propterea etiam divina dignos habitos gratia, quod nequaquam viderentur indigni quibus talia divinis beneficiis provenirent.

26. Ne quid ergo hujusmodi accidat, unde votum tuum tibi in peccatum fiat, lex te informavit atque instruxit, dicente Domino qui legem dedit: (Deut. 8. 11. & seq.) *Attende tibi, ne obliviscaris beneficia domini Dei tui, & non custodias mandata & judicia, & justitias illius quæ ego præcipio tibi hodie; ne cùm manducaveris, & repletus fueris, & cùm domos bonas ædificaveris, & habitare cœperis in eis, & oves* C *tuæ & boves tui cùm repleti fuerint, & cùm ære, argento & auro completus fueris, & omnia possidere cœperis, & plena fuerint horrea tua, exaltes cor tuum, & obliviscaris dominum Deum tuum.* Tunc ergo oblivisceris Dominum, cùm oblitus fueris tui. Si autem cognoscas infirmum te esse, cognosces Deum esse supra omnia, & immemor esse non poteris, ut ei reverentiam debitam solvas.

27. Disce nunc quemadmodum unusquisque moneatur, ne se ipse auctorem suorum putet D bonorum. *Ne dicas*, inquit, *in corde tuo: Virtus* (Ibidem. 17. & 18.) *mea & potentia mea fecit mihi virtutem hanc magnam: sed in mente tua habebis dominum Deum tuum; quoniam ipse dat vires, ut facias virtutes.* Unde bene Apostolus quasi legis interpres non glo- (1. Cor. 15. 5.) riabatur in virtute sua: sed minimum apostolorum se esse dicebat, & quidquid esset, gratiæ divinæ esse non meriti sui, nihilque nos habere quod non acceperimus. *Quid enim*, inquit, *habes* (1. Cor. 4.) *quod non accepisti? Si autem accepisti, quid glorla-* E *ris quasi non acceperis?* Didicisti ergo humilitatem magis sequi, quàm arrogantiam; sedulitatem affectare, quàm potestatem. Accepisti salutaria præcepta, noli negligere utilia instrumenta medicinæ, quibus fibra omnis lethalis vulneris exsecatur.

28. Ille quoque qui se justificat, ne inflietur cordis sui tumore; & ipse accepit salubre mandatum, in hujusmodi sententiam resultante oraculo: (Deut. 9. 4. & 5.) *Ne dicas in corde tuo, cùm consumere cœperit do-* F *minus Deus tuus gentes illas à conspectu tuo, dicens: Propter justitiam meam induxit me Dominus possidere terram istam: sed propter iniquitates gentium istarum exstirpavit illos Dominus à facie tua.* Non propter justitiam tuam, non propter bonitatem tuam, nec propter æquitatem cordis tui intras possidere terram istam: sed propter iniquitatem gentium disperdet eos Dominus à conspectu tuo, & restituet testamentum tuum quod juravit patribus vestris. Testamentum perfecta Dei gratia est; nihil enim imperfectum dat Deus: perfecta autem virtus est, & opera virtutis. Testamentum autem dicitur, quo defertur bonorum hereditas. Merito & testamentum dicitur, & divinum, cùm ea quæ vere bona sunt, adtestatione mandatorum cælestium conferuntur. Et testa-

mentum dicitur, quoniam sanguine dedicatum A est: vetus in typo, novum in veritate. Quo Testamento divinæ gratiæ pigus tenemus; quia sic dilexit Deus hunc mundum, ut unigenitum Filium suum pro nobis omnibus daret. Unde per- [m. 8. 32.] fectionem gratiæ prædicans Apostolus ait: *Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit?*

CAPUT VIII.

Exemplo sacrificii Abraham qualitates queis Deo grata fit oblatio, exprimuntur, nempe celeritas, continuatio & fides. Celeritatem Deus in utroque Testamento præcipit; quam & ipse exhibet, cùm non tantum cito largiatur, sed etiam nos præveniat.

29. PRima igitur voti gratia est celeritas solutionis. [Gen. 22. 3.] Denique Abraham filium suum ad holocaustum jussus offerre, non post dies, ut Cain obtulit: sed *exurgens mane stravit asinam suam, & adhibuit secum duos pueros, & Isaac filium suum; & concidens ligna ad holocaustum, surgens abiit, & venit ad locum quem dixerat ei Deus, die tertia.* Primo adverte immolaturi studium maturum atque festinum; ut mora exspectationis non esset, nisi donec audiretur oraculum: deinde ut sterneret asinam suam, obsequium omne ipse susciperet, & sacrificio necessaria præpararet, [a] duabus quoque fide & spe virtutibus comitantibus, hostiam suam duceret, de potestate Dei certus, & de bonitate securus.

30. Quod autem ait, *die tertia*; vel quod continua esse debeat & perpetua devotio. Tripartitum est enim tempus, præteritum, præsens & futurum. Quo admonemur quod nec præteritorum beneficiorum Dei, vel præsentium, vel futurorum irrepere debeat ulla oblivio, sed tenax gratiæ memoria perseverare, & obedientia non deesse. Vel quia is qui sacrificat, in unum splendorem, in unam lucem debeat credere Trinitatis. Ei [b] enim qui fideliter sacrificat, dies lucet, nox nulla est. Sic & in Exodo Moyses ait: [Exod. 3. 18.] *Viam trium dierum ibimus, & immolabimus domino Deo nostro.* Sed etiam alibi cùm visus esset [Gen. 18. 2. & 3.] Deus Abrahæ ad ilicem Mambre: *Respiciens*, inquit, *Abraham oculis suis vidit, & ecce tres viri stabant super eum. Et videns occurrit obviam illis ad ostium tabernaculi sui, & adoravit super terram, & dixit: Domine, si inveni gratiam ante te.* Tres vi- [Ibidem. 6.] det, unum adorat. Tres mensuras offert similaginis. Nam etsi immensus Deus, tamen mensu- [Esai. 40. 12.] ram omnium tenet, sicut scriptum est: *Quis mensus est manu aquam, & cælum palmo, & universam terram clausa manu?* Perfectæ igitur in personis singulis Trinitati, interiore mentis arcano, hoc est, similaginis spiritalis sanctus Patriarcha sacrificium deferebat. Hæc est similago, quam in Evangelio molet mulier illa, quæ adsumetur: [Matt. 24. 41.] *Una* enim, inquit, *adsumetur, altera relinquetur.* Adsumetur Ecclesia, relinquetur Synagoga. Vel mens bona adsumitur, improba derelinquitur.

A Ut scias autem quia & Abraham in Christum credidit: *Abraham*, inquit, *diem meum vidit, & gavisus est.* [Iohan. 8. 56.] Et qui credit in Christum, credit & in Patrem. Et qui perfecte credit in Patrem, credit in Filium & Spiritum sanctum. Tres ergo mensuræ, una similago, hoc est, unum erat sacrificium quod venerabili Trinitati, pari quadam mensura devotionis, & congrua plenitudine pietatis oblatum est.

31. Adhuc cognosce celeris studia devotionis: B *Cucurrit*, inquit, *& accepit vitulum unum tenerum & bonum, & dedit puero, & festinavit facere eum.* [Gen. 18. 7.] Ubique impigra devotio, & ideo Deo fuit munus ejus acceptum. Habes & alibi, ut solis ortum oratione prævenias: *Occurre*, inquit, *ad solis ortum.* [Sap. 16. 28.] Habes in Evangelio dicentem dominum Jesum: *Zacchæe festinans descende.* [Luc. 19. 5.] Et ille quia impetraverat quod volebat, ut Christum videret; & amplius impetraverat, ut videretur & vocaretur à Christo, festinans descendit, & C excepit illum gaudens; & ideo probavit Dominus ejus affectum, & eum celeri remuneratione donavit dicens: *Quia hodie salus domui huic facta est.* [Ibidem 9.] Festinavit enim & Dominus ad beneficium; & ideo non exspectavit, ut promitteret, & postea impleret: sed antea fecit, & postea declaravit. Dixit enim, *Facta est salus*: quod [c] utique prævenientis fuit, non promittentis. Justus igitur votum suum celeritate commendat. Et patres nostri festinantes manducabant pascha, succincti D lumbos, & pedes suos calceamentorum [d] induti vinculis, & tamquam corporeum onus deponentes, ut essent parati ad transitum; pascha enim Domini transitus est à passionibus ad exercitia virtutis. Et ideo pascha Domini dicitur; quoniam & tunc in typo illo agni veritas Dominicæ passionis annunciabatur, & nunc ejus celebratur gratia.

32. Cito ergo hoc quære anima; ut cito etiam audias, sicut audivit & Jacob: *Quid est hoc quod* E *tam cito invenisti, fili?* [Gen. 27. 20.] Et ille secundùm dogma respondit: *Quod tradidit dominus Deus tuus in manus meas.* Cito dat Deus; quia dixit, & facta sunt: mandavit & creata sunt. Verbum enim Dei [e] non sicut quidam ait, opus est, sed operans, sicut habes scriptum: *Pater meus usque modo operatur, & ego operor.* [Iohan 5. 17.] Prævenit omnia; est enim ante omnia sicut Pater, & in omnibus sicut idem Pater, penetrans omnia. Validum enim & acu- F tum, & omni gladio acutius est, penetrans usque ad divisionem animæ & spiritus, artuumque & medullarum. Præveniens omnium cogitationes, de quo ait Pater Deus: *Iam videbis si comprehendit te Verbum meum, aut non.* [Num. 11. 23.] Ubi enim Deus, & Verbum est, sicut dixit: *Veniemus & mansionem apud eum faciemus.* [Iohan 14. 23.] Et sicut habes in aliis de Deo lectum: *Ego steti hic priusquam tu*: [Exod. 17. 6.] ita & Verbum dicit: *Priusquam stares sub arbore fici, vidi te.* [Iohan. 1. 48.] Et de ipso dictum est Verbo, hoc est, Filio Dei: *Medius autem vestrum stat quem vos nescitis.* [Ibidem 26] Ubicumque enim sancti, [f] ibi in eorum medio Dei

a. Sic edit omnes Mss. contra magno consensu, *duabus quoque fidei virtutibus* &c. Non male; si modo duas virtutes fidei comites intelligas, spem videlicet, & caritatem.

b. Abest à ms. Flor. *Ei enim qui fideliter sacrificat, dies lucet, nox nulla est.*

c. Vet. edit. & quædam Paris. *quod utique prævenientis fuit, non promittentis.*

d. Rom. edit. sola, *succincti lumbos tamquam corporeum onus deponentes, & pedes suos calceamentorum induti vinculis, & baculos in manibus tenentes, ut* &c.

e. Ita omnes mss. & vet. edit. Rom. autem, *non sicut quidam opus est, sed est operans.*

f. Mss. Div. & Flor. *ideo in medio Dei Verbum.*

Verbum in singulorum præcordiis complens maria & terras. Et cùm hic est, etiam alibi est; non mutato loco, sed repleto utique sui præsentia. Ubique enim est, qui per omnia, & in omnibus, nullum locum immunem sui relinquens. Et ubi adest, erat: & ubi erat, adest. Et ideo qui novit velox esse Verbum Dei, cito petit, & cito impetrat.

CAPUT IX.

Pharao propter moram in obediendo arguitur. Commendatur in oratione humilitas, secretum ac brevitas, cum reprehensione verbositatis. Quomodo orandi formam Dominus docuerit; ac tandem pro quibus præcipue orandum?

33. AT vero Pharao qui opinionibus vanis & inanibus studium impendebat suum (ranis repleta Ægypto, sonum inanem rerum & strepitum vanum reddentibus) dicenti Moysi:
Exod. 8. 9. *Constitue mihi quando pro te orem, & pro famulis tuis, & pro populo tuo, ut exterminet Dominus ranas*; cùm debuerit in tanta positus necessitate rogare, ut jam oraret nec differret, respondit: *Crastina die*; otiosus & negligens, moræ pœnam Ægypti soluturus excidio. Itaque iste ubi impetrabat, immemor fiebat gratiæ; & exaltatus mente carnis suæ, obliviscebatur Deum.

34. Humilitas autem commendat orationem. Siquidem & Pharisæus ille reprehensus est qui jejunia sua velut beneficia enumerabat, & tamquam objectabat Deo, & se criminum memorabat exsortem. Publicanus autem prædicatus est,
Luc. 18. 13. *qui à longe stans nolebat oculos ad cælum levare, sed percutiebat pectus suum dicens: Domine Deus propitius esto mihi peccatori.* Et ideo divina eum sententia prætulit dicens:
Ibid. 14. *Quia descendit hic publicanus justificatus magis, quam pharisæus.* Ille enim justificatur qui peccatum proprium confitetur, sicut locutus est ipse Dominus: *Dic iniquitates tuas, ut justificeris.*
Esai. 43. 26. Et David ait: *Sacrificium Deo, spiritus contribulatus.* Et iterum, *Cor contritum & humiliatum Deus non spernit.*
Ps. 50. 19. Ibidem. * Hieremias quoque ait: *Anima in angustiis, & spiritus anxiatus clamat ad te.*
Baruch. 3. 1. Ergo & Pharao, [a] & rex Assyrius qui dicebat: *Quis deorum gentium istarum liberabit terram suam de manu mea; quoniam liberabit dominus Deus suus Hierusalem de manu mea?*
Exod. 5. 2. 4. Reg. 18. 35. exaltatione sua dejecti sunt. Justus autem, sicut Jacob, ad auctorem Deum refert quæcumque fuerit bona consecutus, dicens de omnibus quæcumque sibi prosperare cognoverit: *Quoniam tradidit ea dominus Deus in manus meas.*
Gen. 27. 20. Hæc igitur melior votorum suorum solutio est, sicut & David ait: *Immola Deo sacrificium laudis, & redde Altissimo vota tua.*
Ps. 49. 14. Laudare Deum, commendare est votum, & solvere. Unde & Samaritanus ille aliis antefertur, qui cum leprosis aliis novem secundùm præceptum Domini, mundatus à lepra, solus regressus ad Christum amplificabat Deum, & agebat gratias. De quo Jesus ait:
Luc. 17. 18. *Non fuit ex illis qui rediret, & gratias ageret Deo, nisi hic alienigena.... Et ait illi: Surge, & vade; quia fides tua te salvum fecit.*

A

35. Est etiam illa commendandæ orationis & voti disciplina, ut non divulgemus orationem, sed absconditam teneamus mysteria, sicut tenuit Abraham, qui subcinericios fecit. Tenuerunt
Gen. 18. 6. & patres qui coxere conspersum quod exstulerant de Ægypto, subcinericia facientes azyma, quæ græce ἐγκρύφια dicuntur, eo quod absconduntur in cinere; significantes fermentum illud quod abscondit mulier illa Evangelica in farinæ
Luc. 13. 21. B mensuris tribus, donec fermentaretur totum, mysteriorum quoque intuentes premendam esse doctrinam. Quod apertius Dominus in Evangelio docuit dicens:
Matt. 6. 5. *Tu autem cùm orabis, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio Patrem tuum ora in abscondito, & Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi: orantes autem nolite multum loqui.* Et infra. *Scit enim Pater vester quid vobis opus sit, antequam petatis ab eo.*
Ibidem. 8. Cubiculum tuum, mentis arcanum, animique secretum est. In hoc cubi-C culum tuum intra [b], hoc est, intra in alta præcordia, totus ingredere de corporis tui exteriori vestibulo, & claude ostium tuum.

36. Quod sit ostium tuum, disce: *Pone Domine custodiam ori meo, & ostium circuitus labiis meis.*
Ps. 140. 3. Et Paulus petit orari pro se: *Ut aperiatur mihi,* inquit, *ostium verbi, ad loquendum mysterium Christi.*
Coloss. 4. 3. Sed ille ut pote electus ad Evangelii prædicationem, rectè sibi ostium verbi optabat aperiri; quia de ore ejus exibat salus gentium, de ore ejus D prodibat vita populorum. Nos autem claudamus ostium, ne culpa intret, ne lapsus aliquis sermonis exeat. Intrat culpa, si lapsus exierit. Audi quomodo intret culpa. *In multiloquio,* inquit, *non effugies peccatum.*
Prov. 10. 19. Exivit multiloquium, peccatum intravit; quia in multiloquio nequaquam qui exeat sermo, trutinatur, imprudenter labitur, licet ipsum ultra mensuram aliquid loqui grande peccatum fit.

37. Et ideo cave ne imprudenter loquaris; labia enim imprudentis inducunt eum ad mala. E Cave ne in oratione te extollas; oratio enim humiliantis se nubes penetrabit. Cave ne incaute Symboli vel Dominicæ orationis divulges mysteria. An nescis quam grave sit in oratione contrahere peccatum, ubi speras remedium? Certe Dominus per Prophetam docuit hoc grave esse maledictum dicens: *Et oratio ejus fiat in peccatum*; nisi forte mediocre id tibi putas esse.
Ps. 108. 7. Diffidere est enim de potentia Dei, æstimare F quod non audiaris, nisi clamaveris. Clament opera tua, clamet fides, clamet affectus, clament passiones tuæ, clamet sanguis tuus, sicut sancti Abel, de quo dixit Deus ad Cain: *Vox sanguinis fratris tui ad me clamat.*
Gen. 4. 10. Audit enim te in occultis, qui mundat in occultis. Nos nisi loquentem aliquem audire non possumus: apud Deum loquuntur non verba, sed cogitationes. Et ut hoc verum scias, dicebat dominus Jesus ad Judæos: *Quid cogitatis mala in cordibus vestris?*
Matt. 9. 4. Non interrogantis vox ista est, sed scientis. Quod tibi manifestat Evangelista dicens: *Jesus*
Luc. 6. 8.

*. Non moveat quod locum hunc nomine Hieremiæ citatum non nisi in prophetia Baruch reperire sit. Ita enim ultimum hunc laudatum esse apud plurimos constat, quod is esset Hieremiæ convictor ac notarius.

a. *Rex* desideratur in quatuor mss. pro quo in uno Vaticano legitur, *& Rapsaces Assyrius.*

b. Edit. Rom. contra mss. & ant. edit. fidem ita locum consarcinarat, *hoc est, egredere de corporis tui exteriore vestibulo, & totus intra in alta præcordia cordis tui.*

autem sciebat cogitationes eorum. Sicut ergo Filius A
novit, novit & Pater. Filium nosse cognovisti,
patrem nosse, audi consiliarium & testem Pa-
Matt. 6. 8. tris dicentem : *Scit enim Pater vester quid vobis
opus sit, antequam petatis ab eo.* Coque ergo sub-
cinericiam tuam vapore Spiritus sancti : coque
etiam animi passiones verbi calore. Et si erudio-
res sunt passiooes tuæ nuper fortasse de Ægyp-
to egredientes, operito eas, & lento calore ex-
coque ; ne fortiorem ignem ferre non possint,
a & semiustulentur potius quam coquantur.[a] Sunt B
enim plurima quæ cruda displiceant, cocta de-
lectent. Fove igitur pectore tuo alta mysteria ;
ne præmaturo sermone & infidis auribus vel in-
firmis quasi incocta committas, atque auditor
avertatur & cum horrore fastidiat, qui si coc-
tiora gustaret, spiritalis cibi perciperet suavi-
tatem.

Luc. 11. 13. 38 Divine autem dominus Jesus & bonitatem
te docuit Patris, qui bona noverit dare; ut quæ
bona sunt à bono poscas : & impense & fre- C
Ibidem. 9. quenter monuit orandum, non ut fastidiosa con-
b tinuetur oratio, [b] sed ut assidua frequenter ef-
fundatur. Plerumque enim inanis gloria longæ
precationi, intermissæ autem prorsus obrepit
Matt. 18. 35. incuria. Deinde monet ut cùm ipse veniam tibi
poscis, tum maxime largiendam aliis noveris,
quo precem tuam operis tui voce commendes.
1. Tim. 2. 8. Apostolus quoque docet orandum sine ira &
disceptatione, ut non turbetur, non interpo-
letur oratio tua. Docet etiam orandum in omni D
Matt. 6. 6. loco, cùm Salvator dicat: *Intra in cubiculum tuum.*
Sed intellige non cubiculum conclusum parie-
tibus, quo tua membra claudantur : sed cubi-
culum quod in te est, in quo includuntur cogi-
tationes tuæ, in quo versantur sensus tui. Hoc
orationis tuæ cubiculum ubique tecum est, &
ubique secretum est, cujus arbiter nullus est nisi
solus Deus.

1. Tim. 2. 1. 39. Orandum autem præcipue & pro populo
doceris, hoc est, pro toto corpore, pro mem- E
bris omnibus matris tuæ, in quo mutuæ carita-
c tis est insigne. Si enim pro te roges tantum, [c]
solus pro te rogabis. Et si pro se tantum singuli
d orent, minor [d] peccatoris quam intercedentis est
gratia. Nunc autem quia singuli orant pro om-
nibus, etiam omnes orant pro singulis. Ergo ut
concludamus, si pro te roges tantum, solus, ut
diximus, pro te rogabis. Si autem pro omnibus
roges, omnes pro te rogabunt. Siquidem & tu
in omnibus es. Ita magna remuneratio est, ut F
orationibus singulorum acquirantur singulis to-
tius plebis suffragia. In quo arrogantia nulla,
sed humilitas major est, & fructus uberior.



CAPUT X.

Exposito primo sacrificii Cain defectu transitur ad alterum, quod scilicet non obtulerit de primitiis. Primitias animæ præcipue offerendas, & quæ illæ sint. Easdem Abelem obtulisse, ac legem offerendas præcepisse. Ibidem quinam dicantur Chananæi : item cur Deus jurasse memoretur : non posse sine illius ope animi motus pacari. Denique hos partus offerri debere ad quos sexus distinctio nihil conferat.

40. SEd jam est tempus alio transire, quoniam de eo quod post dies obtulit Cain plene diximus. Factus est indicium resupini, cùm ipsa postulatio voti matura esse debeat ; ne videamur de humanis artibus, hoc est, medendi peritia, herbarumque succis sperasse magis remedium, quam de Deo subsidium poposcisse. Ad ipsum enim prius est confugiendum, qui C nostræ curare possit animæ passiones. Verum homines quidam præpostero ordine ante sibi ab hominibus opem arcessunt : ubi autem humana subsidia defecerint, tunc opinantur divini postulandam favoris gratiam.

41. Concluso ergo illo & convicto Cain crimine, aliud oblationis vitium discutiamus. *Obtulit*, inquit, *ex fructibus terræ*, non à primis fructibus primitias Deo. Hoc est primitias sibi prius vindicare : Deo autem sequentia deferre. D Itaque cùm vere anima corpori tamquam servo domina sit præferenda, utique primitias ejus, hoc est, animæ prius quam corporis offerre debemus. Primitiæ animæ primatus sunt bonarum disciplinarum. Quæ licet tempore posteriores sint, quam corporis primitiæ, quæ sunt esca, incrementum, visus, auditus, & tactus, odor, vox (mens autem & sensus pars animæ) pars corporis est, tamen priores sunt disciplinis. Quarum primitiva est puro corde & simplici serm- E ne oblata Deo gratiarum actio.

42. Hæc munera obtulit Abel, & ideo respexit Deus in munera ejus, quoniam è primitivis obtulit. Accedit ergo quia de primitivis ovium, & de adipibus earum. Considera quia non de insensibilibus sed de animantibus obtulit. Plus est enim animalis, quam terrenus ; siquidem animalis proximus spiritali est. Non enim prius quod spiritale est, sed quod animale, deinde quod spiritale. Quod animale spirat, habet F vitalem spiritum : non ita quod de terrarum est fructibus. Deinde obtulit non secunda, sed prima ; non exigua, sed pinguia : talia enim lex probavit, & jussit offerri, sicut scriptum est :
Et erit, inquit, *cùm inducet te Deus in terram Cha-* Exod. 13. 11. & seq.
nanæorum, sicut juravit patribus tuis, & dabit tibi ; tolles omne quod aperit vulvam masculinum Domino. Omne quod aperit vulvam de armentis & pecoribus tuis, quæcumque nata fuerint tibi masculina, sanctifica Domino. Omne quod aperit vulvam asinæ, mutabis illud ove : si autem non mutabis, redimes

a. Sic edit. Rom. cum duobus mss. Vet. autem edit. & alii mss. legunt. *Sunt enim plurima, quæ præmaturo sermone* &c. omissis quæ interponuntur in nostra, & Rom. edit.
b. Mss. quatuor, *sed assidua. Frequenter effunduntur plerumque inania longa precationi* &c.
c. Vet. edit. & quatuor mss. *pro te roges, tantummodo pro te rogabis.* Et infra, *si pro te roges, tantum, ut diximus, pro te rogabis.*
d. Ita vet. edit. & mss. excepto Flor. qui loco *peccatoris*, legit, *precatoris.* Hanc vocem etiam exhibet edit. Rom. sed expunxit, *quam intercedentis.* Forte quod videretur idem esse precator, qui intercedens ; cum tamen intercedens intelligendus sit is, qui intercedit, id est, ut vulgo dicunt, qui se opponit.

illud. Quid tam profundi mysterii, tam altæ secretæque sapientiæ, [a] quàm ut in venis quibusdam verborum simplicium deprehendas atque haurias ubertatem gratiæ spiritalis? Chananæi enim mobiles & inquieti sunt. Cùm igitur in eorum terram fueris ingressus, quos advertis propter levitatem, inquietudinem, & instabilitatem morum, possessione dejectos, tu teneto constantiam. Non te vilis ratio, non levis sermo perturbet; hoc est enim Chananæus, mobilis sermo, affectus instabilis, & inquieta contentio: sed magis tranquillitatem cordis, & animi serenitatem placidus servato; ut tamquam in salo maris tutam navibus stationem, portu quodam tuæ mentis exhibeas.

43. Hanc possessionem tibi Dominus pollicetur, & quodam sacramenti promittit vinculo, ut constantiam tuam firmet. Neque enim ideo Deus jurat, quod fide credentis indigeat, aut testimoniorum adstipulationibus destitutus suffragium sacramenti requirat, sicut homines qui fidem nobis adsciscimus sacramento, & ideo juramus, ut credamur vera dixisse. Deus autem & cùm loquitur fidelis est, cujus sermo sacramentum est. Non enim propter sacramentum fidelis omnipotens Deus, sed propter Deum etiam sacramentum fidele est. Qua ratione igitur Moyses jurantem Deum inducit? Quia nos usu quodam mortalium claudimur, & velut echini cortice quodam nos vulgaris opinionis involvimus, aut velut cochleæ quæ nisi intra testæ operimentum sint, spirare non possunt, nec aerem liberum carpere aut sustinere: sic nos non nisi intra quædam humanæ consuetudinis latibula terrena versamur. Unde quia illud verius solemus credere, quod jurejurando firmatur; ne nostra claudicet fides, jurare describitur Deus qui ipse non jurat, sed jurantium judex, & ultor est pejerantium. Denique scriptum est: *Juravit Dominus, & non pœnitebit eum: Tu es sacerdos in æternum.* (Ps. 109. 4) Servavit utique quod juravit, dedit nobis æternum principem sacerdotum: ut & tu quod juraveris, ita noveris esse servandum; ut quia per eum juras qui non mentitur, scias eum futurum si mentiaris, ultorem.

44. Expulsis igitur inquietis & mobilibus cogitationibus, dabit tibi Deus vacuam possessionem cordis & mentis; ut eam cultu quodam tranquillitatis exerceas, & fructum ex ea capias, nec sustineas in ea Chananæos, hoc est, turbidos sensus recurrere, eradices gentilium vitiorum omnem conceptum, lucos eorum diruas quibus obumbratur veritas, & quidam cælestis liber visus cogitationis horrore tenebrosæ disceptationis absconditur.

45. Sed hoc nisi divino donatus munere efficere non potes; ideo ait: *Dabit tibi Deus*, hoc est, (Exod. 13. 11.) cogitationes optimas, placida consilia, tranquillas inventiones. Cùm dederit hæc, tolles omne quod aperit vulvam masculinum, & sanctificabis Domino. Non totum exigit à te Deus, qui totum donavit. Multa enim ad usum substantiæ largitur humanæ, & hoc non potest esse divinum sacrificium, ubi est usus naturæ. Edere, bibere, dormire, aliaque etiam ministeria corporis dono sunt tibi collata, non à te relata Deo munera. Quidquid autem sanctum cogitaveris, hoc Dei munus est, Dei inspiratio, Dei gratia: sicut è contrario illa quæ cùm in usu naturæ humanæ sint, non coinquinant hominem; sed quod exit de ore, furta, falsa testimonia, sacrilegia, hæc sunt quæ coinquinant hominem.

46. Interiora ergo nostra mundemus, ut possit oblatio non displicere. Ibi quæramus omne quod aperit vulvam masculinum, hoc est, justum & principale, quod sanctificare Domino debeamus. Neque enim hi nos corporei [b] coitus, conceptus partusque sanctificant, quibus vulva feminea deflorato pudore virginitatis aperitur. Nam etsi mulier sanctificat virum, & vir mulierem; tamen plerumque contingit virginis vulvam etiam sine conjugii sanctitate reserari. Neque rursus sola virilis est gratia, mulier autem sanctificationis aliena est, aut utriusque sexus confusa natura est, ut uterque corporeos fundatur in partus. Habent sua munia viri, habent mulieres sexus sui officia discreta. Generario ista successionis humanæ mulierem decet, impossibilis eadem viro.

47. Ergo si carnis usui non quadrat hic sensus, officia animæ discutiamus. Istam sane invenio, quæ nullo discreta sit sexu: & cùm sexum non habeat, utriusque sexus munera repræsentat, nubit, concipit, parit. Et sicut feminis dedit vulvam natura, in qua uniuscujusque animantis generatio per menstruas formatur ætates: ita est quædam virtus animæ quæ velut quondam vulvæ genitalis secreto cogitationum nostrarum suscipere semina, conceptus fovere, partus solet edere. Neque enim aliter diceret Esaias: *In utero accepimus, & parturivimus spiritum salutis;* (Esai. 26. 18.) nisi vulvam animæ novisset. Harum generationum quædam femineæ sunt, malitia, petulantia, luxuries, intemperantia, impudicitia, aliaque hujusmodi vitia, quibus animi nostri quædam enervatur virilitas. Masculinæ sunt, castitas, patientia, prudentia, temperantia, fortitudo, justitia, quibus mens nostra, & caro ipsa firmatur, & ad obeunda impigre munia virtutis erigitur. Hos partus alvus ille propheticus parturivit. Et ideo ait: *In utero accepimus & parturivimus spiritum salutis.* Masculum igitur & parturivit, & peperit, qui spiritum salutis effudit.

a. Mss omnes, & vet edit. *quam in quibusdam invenis verborum simplicium? Deprehendas licet, atque haurias* &c.
b. Ita Mss. & Rom. edit. Vet. vero edit. *corporei fetus*

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Anima partus mature producendo: seorum qua forma sit? Plebeios sensus mentis imperio domitari posse; duplex enim esse sensuum nostrorum genus; & in utro consistant primitiva Deo offerenda? Postremo de commixtione qua constamus, ejusque primitiis disputatur.

1. HOs partus anima nostra parturiat, nec solum parturiat, [a] sed etiam pariat, & diebus pariat impletis; ne immaturos partus dies judicii deprehendat. De his *Luc. 21. 23.* enim partubus dixit dominus Jesus: *Væ prægnantibus & nutrientibus in illis diebus!* Maturius igitur absolvatur hic partus, & cogitationes oostræ bonorum operum processibus explicentur; ut nihil imperfectum finis noster inveniat, nihil inexplicatum terminus vitæ nostræ offendat, nihil tamquam in incude positum usus nostri operis derelinquat. Festina igitur anima formare C partus tuos, properantius absolvere, celerius quos genueris enutrire.

2. Quæ tanti forma sit partus, demonstrat *Galat. 4. 19.* Apostolus diceos: *Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* In hanc formam tota mentis nostræ coalescant viscera, & in illo genitali alvo animæ nostræ Christus refulgeat. Partus ooster fides sit, nutrimenta nostra præcepta doctrinæ sint. His quædam cordis nostri imbuatur infantia, instituatur pueri- D tia, juvenculescat adolescentia, seoecta canescat. Ætas enim senectutis vita est immaculata. Itaque ea demum bona est animæ senectus, quam nulla perfidiæ inquinamenta maculaverint. Et ideo partus suos ab hac macula Paulus defen- *1. Cor. 4. 15.* dit: *Ego vos*, inquit, *genui in Evangelio;* ne cujus sæva insusurratio rudis fidei tentaret infantiam. Masculina igitur generabat, qui in virum perfectum populos quos docebat, fidei gestiebat *Ephes. 4. 13.* unitate concurrere, & in agnitione Filii Dei per- E fectam plenitudinis Christi tenere mensuram. Hoc enim sacrificium acceptabile Deo noverat, *Exod. 13. 12.* de quo scriptum est: [b] *Separabis omne quod aperit vulvam masculinum, Domino.* Et qui addidit: *Ibid. 12.* *Omne quod aperit vulvam de armentis & de pecoribus quæ sunt tibi, masculinum sanctifica Domino;* ne quid obscuritatis habeat, consideremus.

3. Dixerat de principalibus generationibus, hoc est, plenis capacibusque rationis: addidit F & de gregalibus, hoc est, reliquis velut plebeiis sensibus, qui irrationalibus comparantur jumentis. Quæ tamen cùm à rectore aliquo gubernantur, facile mansuescunt; & imperata exequi, & jugum subire, & ad vocem magistri accelerare gradum, aut sistere, aut deflectere, aut aliqua munia sui operis quæ jubentur, humano quodam famulatu obire consueverunt. Tantum valet institutio, ut vincat naturam! Itaque illa A quæ consortium nostræ substantiæ non habent; agnoscunt tamen nostræ vocis imperium: & cùm suæ oaturæ nullam rationem habeant, nostræ rationem capessuot, & quodammodo transfusam acquirunt. Equos videmus popularibus incitari studiis, gaudere plausibus, blanditiis delectari magistri. Torvos leones cernimus oaturalem feritatem imperata mutare mansuetudine, suam rabiem deponere, nostros mores sumere; & cùm sint ipsi terribiles, discunt timere. Cæditur ca- B nis, ut pavescat leo: & qui sua injuria exasperatur, coercetur aliena; alteriusque exemplo frangitur. Quoties parata præda & cibo obvio famem perpeti malunt, dum offensam magistri verentur? Quoties repentino impulsi motu aperta ad morsus ora jussi resolvunt? Ita dum nostræ voluntati obsequuntur, suæ obliviscuntur. Non ita illæ feræ, vel illa armenta equorum, vel genus omne pecudum, quæ sine rectore vagaotur ullo; & omni domitoris gubernaculo destituta exasperantur. Et ideo appositi sunt armentarii, opiliones, [a] ceterique pastores, quidam magistri gregum officia sua singulis animantium sibi commissorum conditione formantes.

4. Videtur ergo & sensuum nostrorum quoddam genus aliud domitum & mansuetum: aliud indomitum quod armentario quodam motu mentis velut deside atque resoluto proruat ad irrationabiles delectationes corporis: mansue- D tum autem quod velut duci cuidam moderatiuni mentis se subjiciat & subdat. Quæcunque ergo ejus naturæ reguntur, ea sunt masculina atque perfecta: quæcunque autem sine duce ullo plebeia præsumtione quadam dominantur, velut civitatis alicujus quæ regis optimatumque consilio privata sit, ita corporis sui omnem statum & virilem vigorem muliebri quadam dissolutione effeminant. Ex his illa lex carnis est, quæ legem apostolicæ mentis impugnans, captivam E trahebat eam quadam lege peccati. Et ideo ut de illo mortis corpore liberaretur, spem suam Paulus omnem non in sua virtute, sed in Christi *Rom. 7. 25.* gratia reponebat. Unde liquet quod hæ commotiones quæ secundum legem mentis sunt, ex divino favore procedunt, alii autem sensus ex voluptate corporea.

5. Illa igitur quæ saocta sunt, primitiva sunt nostrorum sensuum: ista velut de quodam grege sunt, & vilitate plebeia: [c] quæ varia videtur Moyses nominibus significasse diversis. Hoc F enim declarat etiam illa area legis mystica, de qua ait: *Initia areæ tuæ & lacus tui non novissima* *Exod. 22. 29.* *facies. Primitiva filiorum tuorum dabis mihi.* Saoctæ commotiones sensuum oostrorum, quæ secundum virtutes sunt, ipsæ sunt primitiæ areæ spiritalis: propterea etiam rurali areæ comparantur, in qua ventilantur frumenta. Sicut enim in hac rurali area excutitur triticum atque hor-

a. Edit. addebant, *secundùm quod legitur; sed etiam* &c. Mss. vero ut in textu.

b. In mss. Div. & Laud. desideratur vox, *separabis*: & post pauca in eodem, & Vat. secundo vox, *sanctifica*.

c. Ita ms. Div. Ceteri, *quod varia .... significasse diversis.* Vat. unus .... *significasse Judæis.* Vet. edit. *quod variis .... significasse diversis.* Rom. vero, *quod variis .... significasse Judæis.*

deum, & dum sæpius ventilatur, separatur à pa- A leis; quia paleæ ceteraque purgamenta messis in diversum levis auræ spiramine dissipantur; illa vero quæ solidiora sunt, in locum eumdem excusso pulvere relabuntur: ita cogitationum nostrarum fruges quæ sunt solidæ atque optimæ, puram atque sinceram exhibent virtutis alimo- Luc. 4. 4. niam, sicut scriptum est: *Quia non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei*: quæ autem inutiles sunt & vacuæ, disperguntur ut fumus ac nebulæ; quia sicut fumus oculis, sic iniqui- B tas utentibus ea. Et recte fumo iniquitas comparatur, quæ velut quadam sæculari caligine aciem mentis obducit.

Num. 15. 2. & seq. 6. Et ideo Dominus dicit: *Cùm intraveritis in terram in quam induco vos, & cùm manducare cœperitis de panibus terræ illius, offeretis oblationem separatum Domino, primitias conspersionis vestræ, panem sicut oblationem de area: sic offeretis primitias* a *confusionum vestrarum, & dabitis Domino.* Confusio nos sumus, diversorum elementorum qua- C dam commixtione compositi. Siquidem frigidum calido, & humidum sicco miscetur in nobis. Hæc conspersio multas habet carnis illecebras, & plurimas delectationes; sed non sunt hi primitivi hujus corporis sensus, quia ex anima & corpore constamus & spiritu. Hæc est conspersio principalis, in qua sanctificari nos Apostolus cu- 1. Thess. 5. 23. pit, sicut ait: *Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia; ut integer spiritus vester & anima & corpus sine querela in die domini nostri Iesu Christi ser-* D *vetur.* Cujus conspersionis primitiæ spiritales sunt, hoc est, inventiones & generationes sensuum qui ex vigore animæ procedunt. Sed non omnes primitivi sensus, nisi qui malitiæ & improbitatis, atque omnis erroris exsortes sunt. Sunt autem necessariæ corporis delectationes, ut dormiendi, edendi, bibendi, deambulandi, & ceteri sensus hujusmodi; sed non in his primitiæ. Et ideo non in his, sed in illis Domini sacramentum, ubi castitas, pietas, ubi fides atque devotio. E Cujus rei manifestum & evidens exemplum est oblatio patriarchæ Isaac, quem sacrificii modo obtulit pater nullius motu passionis inflexus humanæ, mundam offerens Deo hostiam, vacuamque formidinis, & corporeæ cupiditatis immunem, cùm ipsa pietas patris devotioni cederet immolantis.

CAPUT II.

Primitias non tempore, sed sanctitate æstimari: cum F *fide quæ imprimis necessaria est, conjungenda ad verum sacrificium bona opera: fructu mutandum laborem, atque animam ab inutilibus liberandam esse.*

7. NUnc consideremus quæ sit vis primitiarum, & utrum tempore æstimentur primitiæ, an sanctitate, hoc est, utrum omnia

A primogenita sanctificationem habeant primitiarum. Primitiæ etenim fructuum sanctæ secun- Num. 18. 8. dum legem; quia in his optimum festinæ fidei sacrificium est: sed fiunt sanctæ devotione, non tempore; quia non proventus sanctificat, sed devotio. Denique ubi celer proventus est, si devotio moretur, offensa contrahitur. Non ergo omnia primogenita sancta: sed omnia quæ sancta sunt, sunt etiam primogenita. Denique Cain primogenitus, sed non sanctus. Sanctus quoque Is- B rael Dei populus, sed non primus ætate, & tamen primogenitus appellatur, sicut scriptum est in prophetis: *Primogenitus meus Israel.* Et Levi sanc- Exod. 4. 22. tus, sed non primogenitus; nam tertius Liæ filius legitur: & tamen levitæ primogeniti nuncu- Gen. 29. 34. pati, quibus ab eo nomen est derivatum. Scriptum est enim in Numeris: *Ecce tuli levitas de me-* Num. 3. 12. & 13. *dio filiorum Israel pro omni primogenito qui aperit vulvam à filiis Israel, & erunt mihi levitæ; mihi enim omne primitivum. In qua die percussi omne pri-* C *mogenitum Ægypti, sanctificavi omne primogenitum Israel.* Ergo levitæ primogeniti nuncupati, qui sanctificatione utique ceteris filiis Israel antelati sunt. Qua ratione primogeniti sint, audi Apostolum dicentem. *Sed appropinquastis Sion* Hebr. 12. 22. *monti, & civitati Dei vivi Hierusalem quæ in cælo est, & decem millibus laudantium Angelorum,* b *& Ecclesiarum primitivarum, quæ scriptæ sunt in cælo.* Quatuor ordines fecit, montis Sion, civitatis Hierusalem, celebritatis Angelorum, & Ecclesia- D rum primitivarum. Tulit ergo dominus Deus de medio populi Israel levitas; quia non humanarum eos consortes voluit esse curarum, sed divinæ religionis ministros. Et primogenitos sibi fecit qui vulvam aperiunt spiritalem, & ideo non erant ab utero naturæ, sicut diversorum criminum peccatores: sed c destructis cultoribus sæcularibus eliguntur. Unde non habent cum plebeia possessione consortium, nec in medio populi computantur; quia verbum Dei in medio E sui possident, sicut scriptum est in Evangelio: *Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi* Matt. 18. 20. *ego sum in medio eorum.* Et alibi: *Medius vestrum* Johan. 1. 26. *stat quem vos nescitis.*

8. Hinc ergo cognoscimus quod ante omnia fides nos commendare Deo debeat. Cùm fidem habuerimus, elaboremus ut opera nostra perfecta sint. Siquidem hoc plenum est & perfectum sacrificium, sicut ipse Dominus docet nos dicens: De donis & d datis tuis observabitis of- F ferre mihi in diebus festis meis, nihil detrahentes, neque dispertientes; sed plena & integra & perfecta offerentes. Festus autem dies Domini est, ubi perfectarum virtutum gratia est. Quæ tunc perfectæ sunt, si sollicitudinum sæcularium, & corporalis illecebræ victor animus delinimenta voluptatis excludat, liber à sæculo, Deo deditus, nihil de tramite directæ intentionis imminuens, nec affectus sui tempora nunc luxuriæ di-

a. Rom. edit. *conspersionum vestrarum .... conspersio nos sumus* At in sensu inter conspersionem & confusionem hoc loco nulla est diversitas; quod ex ipsis Ambrosii verbis manifestum est.

b. Edit. ant. *& Ecclesiarum primitiarum*, (Gill. *primitivarum*) *quæ scriptæ sunt in cælo .... Angelorum, & Ecclesiarum primitivarum.* Mss. tres cum Gill. edit. consentiunt. Var. autem unus, *& Ecclesiam primitiarum.* Laud. *& Ecclesiam primitivarum.* Et hic cum Div. *quæ scripta sunt* &c. Totum vero locum edit. Rom. exhibet in hunc modum: *& Ecclesia primitivorum, qui scripti sunt .... Angelorum, & Ecclesia primitivorum.*

c. Ita ms. Flor. At ver. edit. mss. Div. & Vat. unus, *destructis cultoribus eliguntur*: alter Var. & Laud. *destructis sæcularibus eliguntur.* Denique Rom. edit. *destitutis cultoribus sæcularibus eliguntur.*

d. Mss. duo Vat. & Laud. *& datis suis.* Div. ac ver. edit. *& datis tuis.* Rom. edit. *& datis meis.* Sed locum illum his verbis in Scriptura nusquam reperimus; cumque ex variis Levitici præceptis concinnatum putamus.

videns,

[redacted]

videns, nunc labori. Solus itaque sapiens hanc A celebrat solemnitatem, nullus alius. Immunem enim hujusmodi passionum animam reperire difficile est. Divide ergo secundum rationem animæ principalia & obedientia, & tunc quid masculinum, quidve femininum sit deprehendes. Nulla enim sine labore virtus, quia labor processus virtutis est. Quod etiam legis ipsius verba significant, quæ dicit: *Omne quod aperit vulvam asinæ, mutabis ove.* Immunda enim animalia lex à sacrificio separavit, & pro his ad vicem munda B jussit offerri. Asinæ ergo partum, hoc est, immundum jubet mutari ove, quæ munda & apta sacrificio est. Hoc est secundum litteram. Ceterum si quis sensum spiritalis legis altius persequatur, libet considerare quod asina laboriosum sit animal, ovis fructuosum. Fructus ergo dicit mutandum laborem, ut finis operis sui fructus sit. Vel certe hoc modo: omnem laborem tuum, omnem industriam puro & simplici commendabis affectu. C

Exod. 13. 13.

Levit. 27. 27.

9. *Si autem non mutabis*, inquit, *redimes*. Jubetur ergo secundum litteram, ut animal aliud pro immundo animali offeratur, aut pretium; ne inter decimas fructuum vel minus aliquid, vel immundum videatur offerri. Intellectus autem profundior liberandam animam tuam docet, ut desistat ab iis quæ fructum non habent. Qui enim redimit se, liberat & quodam exuit debito. Relinquenda sunt opera quæ verum fructum, bonosque processus habere non possunt; qualia D sunt ista mundana quorum usus non potest esse diuturnus. In quibus ipse nudus & veri vacuus effectus est; & quamvis summo quæsitus fuerit labore, animam nihil juvat. Ea enim quæ servitutem animæ inferunt, inutilia sunt omnia, etsi non desit effectus. Magna videtur præliantium victoria, triumphantium gloria: sed frequenter ipsos videmus qui vicerint, rursus bellorum subjacere incertis, & transferri ad hostem eventu prælii, & eo ipso quo victores ante fuerint, fieri E miseriores. Opus est ergo ut opera tua ad Deum dirigas, & ejus tibi adspiret favor. Athleta ipse qui suis non alienis decernit viribus, quoties congreditur, dubios casus subire se credit. Et cùm ad coronam pervenerit, intelligit citius hanc mundi gloriam tamquam coronæ ipsius folia marcescere. Gubernator cùm in portus navim subduxerit, vix finem impositum labori putat, & statim quærit laboris exordium. Solvitur corpore anima, & post finem vitæ hujus adhuc F tamen futuri judicii ambiguo suspenditur. Ita finis nullus, ubi finis putatur. Unde votis & pura conscientia & spiritu caritatis adhæreamus Deo nostro, & divinum nobis conciliemus favorem: precantes ut à sæcularibus curis tamquam ab immitibus & agrestibus dominis possimus absolvi atque exui, mundanoque exire servitio, in libertatem superorum cognitionis quæ vera & sola est libertas, vocati.

Exod. 13. 13.

CAPUT III.

Quod dixerat laborem fructu mutandum, exemplo Judæorum in Ægypto servientium, & Evangelii testimonio confirmat: quonam ex loco, & quo pacto liberanda sit anima, declarat; & Christum verum levitem, id est, liberatorem nostrum esse. Denique pulcra de utilitate quam affert justorum familiaritas, proponit.

10. Et ut præceptum legis exemplo adstruamus, cùm deprimerent Ægyptii Judæorum populum in operibus vanis, & luto ac lapide, ingemuerunt filii Israel, & Domini provocaverunt in se misericordiam. Et dixit ad Moysen: *Ego exaudivi gemitum filiorum Israel, quomodo Ægyptii in servitutem deprimunt eos, & memor factus sum testamenti mei. Vade, & dic filiis Israel, ego Dominus, & educam vos de potentia Ægyptiorum, & eruam vos de servitute eorum, & liberabo vos in brachio excelso, & judicio magno, & sumam vos mihi in plebem, & ero vester Deus, & scietis quoniam ego sum dominus Deus vester qui educam vos de potentia Ægyptiorum, & inducam vos in terram in quam extendi manum meam.* Ecce quomodo populus Hebræorum fructu mutavit laborem, ut qui in luto operabatur, [a] ipse regni operaretur æterni. Et ideo Dominus in Evangelio inanem populorum gentilium miseratus laborem, qui lateres construerent lutulentæ superstitioni, & voluptati corporis dediti, solidum fidei murum ædificare non possent, velut ad quosdam asinæ fetus locutus ait: *Venite ad me omnes qui laboratis, & ego vos reficiam. Tollite jugum meum super vos, & discite à me quia mitis sum, & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris.* Qua vocatione plenius mihi videor verba legis & mysteria recognoscere: quia asinam aut commutandam ove docuit, aut redimendam pecunia; ut non solum asinæ partum ove, hoc est, mundis immunda mutemus, sed etiam redimamus. Quod videtur exprimi, si prius sacrificio purificationis, & mysterio baptismatis delictorum nostrorum inquinamenta lavemus; crimina quoque nostra bonis operibus, fideique pretio, & miseratione redimamus.

Exod. 3. 7. & seq.

Matt. 11. 28. &c.

11. Pretium nostrum sanguis est Christi. Unde & apostolus Petrus ait: Non auro vel argento redemti estis, sed pretioso sanguine. Et Paulus dicit: *Pretio emti estis, nolite effici servi hominum.* Unde non otiose miramur in Evangelio quod super pullum asinæ sederit dominus Jesus; quia populus gentilis cœpit esse Christi hostia, qui secundum legem habebatur immundus. Unde & de levitis scriptum est, quod sint redemtiones eorum; eo quod & sanctitate vitæ suæ & oratione peccata plebis [b] lavarent. In quibus figura agni præcessit mysteriis verum venturum levitem, qui proprii corporis passione tolleret peccatum mundi. Levites significatur susceptus pro me, vel ipse mihi levis; ipse enim perfectæ virtutis habet impertiendæ populo sanitatis indicium. Ipse ergo qui pro salute universorum expectatus advenit, pro me est utero editus virgi-

1. Pet. 1. 18.

1. Cor. 7. 23.

Marc. 11. 7.

Exod. 13. 13.

a Ms. Laud. *spem regni operaretur æterni.*
b Ita mss. Edit. vero, *levarent. In quibus figuralis agni præcessit mysterium* &c.

nali, pro me oblatus, pro me gustavit mortem, A pro me resurrexit. In quo omnium hominum suscepta est redemtio, assumta est resurrectio. Ipse est verus levites; ut nos levitas faceret adhærere Deo, ipsi continuas preces fundere, de ipso salutem sperare, fugere terrena negotia, in Dei possessione numerari, sicut scriptum est: *Domine possideat nos.* Ea est enim sola possessio, quæ nullis obnoxia tempestatibus perpetuæ gratiæ ferat fructus. Redemtor levites est, quia vir sapiens redemtio insipientis est. Qui tamquam medicus ægrum B insipientis animum fovet, & quædam adspergit solidiora menti prudentiæ medicamina, imitatus illum medicum qui de cælo venit, ut demonstraret hominibus prudentiæ vias, & sapientiæ semitas parvulis revelaret. Videbat enim laborantes non posse sine remedio salvari, & ideo medicinam tribuebat ægris. Ideo omnibus opem sanitatis detulit; ut quicumque perierit, mortis suæ causas sibi adscribat, qui curari noluit, cùm remedium haberet, quo posset evadere: C Christi autem manifesta in omnes prædicetur misericordia; eo quod ii qui pereunt, sua pereant negligentia: qui autem salvantur, secundum Christi sententiam liberentur, qui omnes homines vult salvos fieri, & in agnitionem veritatis venire. Denique & Sodoma si habuisset quinquaginta justos, non esset eversa, & si decem habuisset, esset redemta; eo quod sermo remissionis peccatorum animam servitute exuat, & disciplinæ plenitudo perfectæ mentem non D sinat edaci libidinum vapore consumi.

Exod. 34. 9.

12. Plurimum tamen refert, & moralem ædificat affectum, si etiam numerum justorum simpliciter accipiamus prodesse populorum saluti. Comprimit & resecat invidiam, confundit improbitatem, virtutem incitat, auget gratiam. Nemo enim invidere debet alteri laudem quæ sibi prosit: atque improbus quisque redemtorem suum dum suscipit, frequenter imitatur; certe veneratur, plerumque etiam diligit. Ipse etiam E si aliis profuturum sciat, studiis augetur, eaque gratia connectit populos, accumulat caritatem civium, urbium gloriam. Quam beata civitas quæ plurimos justos habet, quam celebrabilis ore omnium: quomodo benedicitur tota de parte, & beatus atque perpetuus ejus status æstimatur! Quam gaudeo cùm aliquos mites ac sapientes diu vivere video, cùm virgines castas, viduas graves adspicio longævas, velut quamdam incanam Ecclesiæ curiam quæ prætendat ipso quo- F dam vultu & specie gravitatis quod revereantur, quod imitentur, quo ad omnem morum gratiam colorentur! Non enim ipsis gaudeo, cùm vivendo multa subeant tædia sæculi hujus, sed quia prosunt pluribus. Similiter dum aliquis hujusmodi decidit, quamvis longa senectute depositus, afficior; quia destituitur grex juvenum muro senili. Denique perituræ urbis, aut malorum imminentium, vel futuræ labis hoc primum indicium est, si decedant viri consultiores, vel etiam graviores feminæ. Hinc primum ingruentium porta aperitur malorum. Sicut ergo urbs tota solidatur atque augetur cœtu sapientium, vel obitu labefactatur: ita sermo gravis, & quidem senilis plenus prudentiæ stabilire uniuscujusque animam, & confirmare mentem solet. Jam si accedat multarum lectionum usus, plurimorum præceptorum & consiliorum quidam senatus, velut perpetuum urbis ejus quæ in singulorum est præcordiis, statum efficit.

CAPUT IV.

Quare Moyses levitas appellarit primogenitos & redemtores, eorumque urbes redemtrices designarit? Cur non sit absurdum piis cohabitare facinorosos? De duabus in Deo virtutibus, misericordia & justitia, atque earum ministris; deque eo quod malitiæ egressus semper virtutis operetur ingressum, & contra; ut Evangelicis exemplis comprobatur.

13. IDeo ergo primogenitos & redemtores ceterorum levitas Moyses appellavit; quod maturioris & utilis sententiæ viri altero senectutem quamdam animæ præferant, altero redemtionem conferant. Unde & civitates levitarum in veteri Testamento redemtrices significavit Moyses; quia is qui confugit ad eam animam, in qua habitat Dei Verbum, quæ urbis modo munita atque vallata sit, perpetuam libertatem acquirit sibi. Sicut enim in civitatibus levitarum erat pœnarum remissio; ut si quis ad eas confugeret, qui non voluntariam necem hominis admiserat, nulli eum occidere liceret intra urbes dumtaxat positum levitarum: ita quem peccati proprii pœniteret, quod aut imprudenter aut invitus admisit, si levitarum adhæreat incolatui, & ab illis præceptoribus qui Dei mandata dispensant, recedendum non putet, lex ipsa ab omni eum commissi flagitii pœna supplicioque liberat.

Num 12. Num 35. 4.

14. Nec absurdum putes quod facinorosi cohabitant piis, ac maculosi sacratis. Opus enim habent purificari qui aliquo polluti sunt delictorum contagio. Et quodammodo diverso genere causa concurrit. Sicut enim levites mundanis voluptatibus abdicatus, exsul est culpæ, ita sanguinis reus, fugitivus est patriæ. Sed hoc interest, quod iste necessitate suos deserit propter metum legis: minister autem Dei humanarum consortus renuntiat passionum, & quadam carnalis illecebræ se abdicat necessitudine propter studia virtutis. Etiam illud non abhorret à vero, quod & iste velut quasdam in se manus injicit; ut interficiat voluptates sui corporis, & quemdam suæ carnis operetur interitum. Interfecit nempe Moyses Ægyptium, & fugax factus est de terra Ægypti, ut declinaret ejus terræ tyrannum. Sed non ante illum interfecisset Ægyptium hominem, nisi prius in se nequitiæ spiritalis Ægyptium interemisset, & abdicasset se regalium luxu honorum, majus patrimonium æstimans thesauris Ægypti opprobrium Christi. Quod stultis quidem videtur opprobrium: nobis autem illud opprobrium Dominicæ crucis virtus Dei est atque sapientia.

15. Accedit eo, quod duo quædam in Deo principalia sunt genera virtutum, unum quo remittit, aliud quo vindicat. Remittuntur peccata * per Dei verbum, cujus levites interpres & quidam executor est: remittuntur etiam per

13 q. 5. cap. Remittuntur. & De pœn. dist. 1. cap. Verbum Dei.

*. Gratianus, De pœn. dist. 1. c. *Verbum Dei*, & Magister sent. in 4. dist. 18. in hoc loco citando nec verba nec sensum Ambrosii exhibent.

officium sacerdotis, sacrumque ministerium: puniuntur quoque per homines, sicut per judices, qui potestate ad tempus utuntur, sicut Apostolus docet dicens: *Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa; [a] Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, time. Non enim sine causa gladium portat; Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit.* Puniuntur peccata etiam per populos, sicut legimus; quia sæpe ab alienigenis Dei jussu excitatis propter divinæ majestatis offensam subjectus factus est populus Judæorum. Nec is quidem qui invitus aliquod fecerit homicidium, extra ministerium est. Siquidem lex ait de eo: *Quia Deus dedit eum in manus ejus.* Manus ergo ejus instrumenti modo divinæ ultioni ministerium præbuerunt. Levites igitur minister remissionis est: percussor autem qui tamen non ex dispositione, sed præter voluntatem fecerit homicidium, divinæ minister est ultionis.

Rom. 13. 4. — Esai. 13. 17. — 45. q. 2. cap. Nec is qui. — Exod. 21. 13.

16. Illud quoque specta, quia cùm interficitur impius, Christus infunditur. Et ubi abominatio aboletur, sanctificatio [b] congregatur; quia Dominus dixit: *In ea die qua interfeci omne primogenitum Ægypti, sanctificavi mihi omne primogenitum Israel.* Quod non ad unum diem afflictionis Ægypti referes, sed ad omne tempus. Cùm enim renuntiatur improbitati, statim adsciscitur virtus. Egressus enim malitiæ virtutis operatur ingressum: eodemque studio quo crimen excluditur, innocentia copulatur. Habes hoc in Evangelio; quia ubi satanas immisit se in cor Judæ, Christus recessit ab eo, momentoque eo quo illum recepit, hunc amisit. Denique sic scriptum est: *Et post buccellam introivit in eum satanas.* Dixit ergo illi Jesus. *Quod facis, fac celerius.* Quid illud? Ut quia introierat in illum satanas, ipse abiret à Christo. Ejicitur itaque & excluditur, eo quod jam cum domino Jesu esse non possit; quia cœperat esse cum diabolo: nulla enim communicatio Christi cum Belial. Unde statim imperio expulsus abscessit, sicut legimus, dicente Evangelista: *Qui cùm accepisset buccellam, exivit continuo;* erat enim nox. Non solum exivit, sed continuo, & nocte exivit. Nec mirum si noctis tenebras habebat, qui Christum deserebat. Verum sicut ipse receptus à diabolo, exclusus à Christo est: ita Zachæus renuntians avaritiæ, Christum recepit. Meritoque videns studium ejus, quod in arborem adscendisset, ut transeuntem Jesum videret, dicit Dominus: *Zachæe festinans descende, quia hodie in domo tua manere me oportet. Et descendit festinans, & excepit illum gaudens.* Sed excipiendo Christum, exclusit avaritiam, relegavit perfidiam, renuntiavit fraudibus. Aliter enim non ingreditur Christus, nisi ut vitia excludat; quia non cohabitat erroribus. Denique de templo ejiciebat nummularios, quia ipse volebat habitare. Unde Zachæus hoc intelligens, quia Christum vetere suo suscipere affectu non poterat, superiora vitia exire suo jussit hospitio, ut Christus intraret. Merito igitur Pharisæis obmurmurantibus quod dominus Jesus ad hominem peccatorem divertisset manere, dixit ad Dominum: *Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus; & si cui aliquid fraude abstuli, reddo quadruplum.* In quo illis respondit qui dicebant peccatorem Christo hospitium non debuisse præbere: hoc est, jam non sum publicanus, non sum ille Zachæus, non prædo, non fraudator. Reddo quæ sustuli, reddo qui auferre consueveram. Jam dono pauperibus, quos ante nudabam: jam mea confero, qui aliena rapiebam. Fugerunt crimina postquam Christus intravit. Discussa est omnis carnalium cæcitas passionum, ubi æternæ vitæ lumen infusum est.

Num. 3. 13. — 32. q. 2. cap. Cùm renuntiatur. — Johan. 13. 2. — Ibidem. 27. — Ibidem. 30. — Luc. 19. 3. & 6. — Ibidem 8.

CAPUT V.

Adipes ac pinguedo sacrificiorum & hostiarum quid significent.

17. Diximus de primogenitis, dicamus etiam de adipibus, de quibus satis docet David dicens: *Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea.* Et supra ait: *Et holocaustum tuum pingue fiat.* Hoc docens acceptabile esse sacrificium, quod pingue, quod nitidum, & quodam pabulo fidei ac devotionis, verbique cœlestis uberiore alimonia saginatum est. Frequenter pingue opus dicimus quod spissum & operosum intelligi velimus: & opima hostia prædicatur, quæ non sit tenuis, non sit exilis. Unde & sacrificium pingue recte nuncupamus, quod opimum cupimus declarare. Sed etiam illud documento est quod pingues vaccæ prophetica interpretatione annis fertilibus comparatæ sunt.

Ps. 62. 6. — Ps. 19. 4. — Gen 41. 26.

CAPUT VI.

Quid sibi velit quod Dominus ait: Si recte offeras, non recte autem dividas, peccasti, quiesce; *& de quatuor generibus quibus sacrificia commendabantur, quorum si quid desit, sacrificium non probatur, cum pulcherrima istorum morali interpretatione.*

18. Nunc consideremus quid sit quod ait Dominus: *Si recte offeras, non autem recte dividas, peccasti, quiesce.* Quod indicium est Deum non muneribus oblatis placari, sed offerentis affectu. Denique condemnati oblator muneris Caio, quia pro conscientia insinceræ oblationis intellexit Deo sacrificium suum non probatum, & tristis est factus. Quando enim mens sibi recti est conscia, gratulatur; & infusione quadam spiritali repletur animus gaudio, cùm alicujus vel studia, vel opera à Deo probantur. Tristitia igitur Cain conscientiæ testimonium, repulsæ indicium est. Et quamvis obtulit munus; tamen quia non recte & jure divisit, culpam incidit.

19. Quatuor enim genera sunt quibus sacrificia commendabantur. Si aut nova novorum essent, aut frixa, aut divisa, * aut continua. Nova novorum primo tempore anni, quæ [c] specie in primogenitis fructibus æstimabantur: nunc autem revelatum est eos significari, qui per bap-

a. Codex Vat. unus, *Dei enim minister est vindex in iram, tibi in bonum.* Edit. Era. & Gill. *Dei enim ministra est tibi in bonum.*
b. Mss. duo; *consecratur.* Edit. Rom. *cumulatur.* Vet. cum tribus aliis mss. *congregatur.* Et post tria verba ubi Rom. edit. cum duobus mss. *die qua interfeci* &c. ibi vet. edit. cum tribus aliis codicibus, *die in qua interfecero .... sanctificabo mihi* &c, sic etiam Gratian loco citato. Sed hæc lectio cum sacro textu minus consentit; legitur enim [illegible] .... [illegible] &c.

*. Apud Philonem à quo hæc desumsit Ambrosius, legitur [illegible], id est, *& tandem communita.* Sed in interpretatione allegorica non differunt.
c. Sic tres mss. & edit. ant. Ms. Land. *qua spica.* Lectio forte non contemnenda. Rom. edit. *qua species.*

Rom. 12. 1. tismatis sacramenta renovantur. Hoc est enim A vere sacrificium primitivum, quando unusquisque se offert hostiam, & à se incipit, ut postea munus suum possit offerre. Nova igitur fides renovatorum, valida, pubescens, incrementum virtutis acquirens, non remissa, non fessa, non senio quodam marcida, & vigore ignava, apta sacrificio est, quæ pullulet quodam virenti germine sapientiæ, & juvenili divinæ cognitionis fervore pubescat; habeat tamen succum doctrinæ veteris. Sicut enim novi, ita & veteris Tes- B tamenti debet doctrina concurrere, quia scriptum est: Levit. 26. 10. *Manducate vetera veterum, & vetera à facie novorum auferte.* Cibus nobis sit cognitio patriarcharum, epuletur animus in prophetarum oraculis: tali sagina mens pascatur interior. Sed jam non species agni sit, at veritas corporis Christi. Non umbra legis perstringat oculos: sed aperte Dominicæ gratia passionis, & splendor resurrectionis aciem mentis illuminet.

20. Si autem offeres sacrificium de primitivis C ovibus, frixum in igne, frixum pingue, offeres Levit. 7. 2. sacrificium primitivorum, sicut scriptum est: quod significat fidem tuam velut igni probatam esse debere, & sancto fervere spiritu. Denique coxit lentem Jacob, & fratri primatus benedictionis eripuit, quos utique solida consequeretur fides. Hic ergo robustus & vividus augebatur: ille autem qui cibum suum coquere nesciebat, fatigatus atque deficiens defluebat. Uratur igitur verbo Domini sicut igne virtus D animæ tuæ. Vide ustum Joseph, sicut scriptum Ps. 104. 19. est: *Eloquium Domini ussit eum.* Torreatur fides tua sicut spicæ messium. Tunc enim maturitatem fructuum præferunt, cùm eas primo solis processu tempora æstiva torruerint. Sermo igitur plurimus Scripturarum animam confirmat, & quodam spiritalis gratiæ colorat vapore; rationabilia quoque inventa corroborat, dissolvitque omnem vim irrationabilium passionum. Ideoque Esau laxatis virtutis suæ nexibus dissolutus est. E Illi autem qui succincti lumbos non crudum, neque coctum in aqua, sed assatum in igni caput Exod. 12. 9. agni edere jubebantur, sicut habes in Exodo, forti ac fideli animo, pedestri itinere maria transfretarunt. In Evangelio quoque assos pisces dominus Jesus manducabat, sicut scriptum est, Luc. 24. 43. in quo plenitudo sancti Spiritus redundabat. Et fortasse ideo deficiebat Esau, quia coctum in aqua desiderabat cibum, quem Jacob quasi inhabilem sibi donavit infirmo. F

21. Oblationem autem atque orationem oportet non confusam esse, sed competenti divisione distinctam. a [a] In omni enim re confusione melior est distinctio; multo magis in oratione atque oblatione, quæ nisi certas divisiones habeat, Levit. 1. 6. fit obscurior. Ideoque hostiæ plerumque membra lex dividi jubet, & holocausta offerri; ut b sine admixtione & [b] operimento aliquo nudum sacrificium sit; eo quod nuda atque omnibus exuta involucris debeat fides nostra fervere; ne vagis & fallacibus opinionibus induatur, sed pura atque sincera simplicitas mentis appareat. Deinde in partes dividatur congruas. Virtus enim A genus est, quæ dividitur in plurimas species: sed principales quatuor sunt, prudentia, temperantia, fortitudo, justitia. Redoleat igitur oratio tua prudentiam erga cognitionem Dei, & veritatem fidei: redoleat temperantiam quam etiam à conjugibus exigendam putavit Apostolus dicens: *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex* 1. Cor. 7. 5. *consensu ad tempus, ut vacetis orationi.* Et lex casti- Exod. 19. 10. ficatos ante hesternum & nudiustertianum diem ad sacrificium accedere jubet. Fortitudinem teneat oratio, ut nullo interpoletur metu, nulla B lassitudine deficiat. Tunc enim debet esse intentio ad precandum robustior, cùm urgemur adversis. Justitiam custodiat precatio, quam si tenuisset Judas, non in peccatum facta esset ejus oratio. Quando enim magis ab injustis operibus ac pravis studiis abstinere debemus, quam tunc quando Dei justitiam deprecamur? Et ideo Dominus, ut cordi nobis esset justitia: *Beati*, inquit, Matt. 5. 10. *qui persecutionem patiuntur propter justitiam: quo-* C *niam ipsorum est regnum cælorum.* Hæc enim defuit Judæ; nam si adfuisset, non tradidisset dominum, non prodidisset magistrum. Defuit sacrificio etiam Cain istius, qui si tenuisset justitiam, Domino debuit primitiva munera non posteriora deferre. Defuit itaque ei divisio, ideoque responsum ait: *Si recte offeras, non autem recte dividas, peccasti, quiesce.* Vides quantum sit vitii. Ubi deest divisio, ibi totum sacrificium refutatur.

D 22. Superest ut de continua & jugi oratione dicamus, quod immorari nos & vacare orationi oportet. Pernoctabat Dominus in oratione, non ut sibimet prodesset, sed ut nos doceret. Frequens enim oratio quamdam operatur disciplinam orandi; quia ipse usus docibiles Dei facit, indocibiles negligentia. Bona igitur exercitatio. Denique corporis virtus exercitatione augetur frequenti: at inexercitata minuitur & labitur. Plurimi enim exercitii dissuetudine etiam na- E turalem dissolvêre virtutem. Similiter animæ fortitudo exercitationis assiduitate solidatur; ut labor ipse disciplinæ sit non oneri futurus, sed usui. Hunc cibum menti nostræ deferamus, qui multa adtritus meditatione ac politus, cor hominis sicut illud cæleste manna confirmet. Quod non otiose tritum ac politum accipimus; eo quod cælestium scripturarum alloquia diu terere ac polire debemus, toto animo & corde versantes; ut succus ille spiritalis cibi in omnes se venas F animæ diffundat. Ergo si tamquam pubescens adolescat fides, quæ defectum senescentis devotionis ableget, & spiritu ferveat, & congrua distinctione teneatur mensora legitimæ divisionis, & assiduitas commendet gratiam; tunc fit illud pingue, & tamquam adipale precationis genus, dequo dicit Propheta: *Impinguasti in* Ps. 22. 5. *oleo caput meum.* Sicut enim agni multo lacte pinguescunt, & sicut oves bene pastæ adipe nitent: ita apostolico succo pasta fidelium pinguescit oratio.

23. Horum si desit aliquid quæ superius diximus, sacrificium non probatur. Ideoque dictum est ad Cain: *Si recte offeras, non autem recte*

a. Mss duo Vat. Div. & Laud. cum antiq. edit. *In omni enim confusione melior est distinctio.*

b. Vet. edit. cum quatuor mss. *operimento aqua*; è quibus unus Vat. *mundum sacrificium sit.*

dividas, peccasti. Namque mundus ipse distincte A legitur factus, cùm esset ante incomposita pars ejus; quia *Terra erat invisibilis, & incomposita.* Gen. 1. 2. Nempe lux primum facta est, & vocavit Deus lucem, & separavit Deus inter lucem, & tenebras, & vocatæ sunt tenebræ nox. Et per ordinem singula quod facta sint legimus, cælum, terra, ligna fructifera, animalia diversa. Distributa autem sunt leviora superioribus, ut aer & ignis: graviora inferioribus, hoc est, terrra & aqua. Utique simul omnia fieri jubere potuit Deus: sed B distinctionem servare maluit, quam nos in omnibus imitaremur negotiis, & maxime in vicissitudinibus gratiarum, in quibus non satis est reddere quod acceperis, sed commendare quod reddas. Nam si quis debitum solvat, & in referendo injuriam faciat creditori, intolerabilius est utique, quam non reddidisse quod debebat. Non ergo quantitas solutionis, sed animus reddentis, & qualitas consideratur, & affectus. Recte igitur Cain obtulit; quia oblatio insigne devotio- C nis, & indicium gratiarum est; sed non recte divisit; quia ante omnia Deo debuit deferre primitias, ut à gratia inchoaret auctoris. Etenim divisionis hic ordo est, ut prima secundis, non primis secunda præcurrant; & cælestia terrenis, non terrena cælestibus præferantur.

CAPUT VII.

Deum qui in Adamo docuit non peccandum, in Caino docuisse non deffendendum peccatum. Et ibi quam proclive sit ab impietate in alia scelera præcipitari. D

24. SEd quia Cain confudit hunc ordinem, dicitur ei: *Peccasti, quiesce.* Gen. 4. 7. Omnia docet Deus. Primum ne pecces, ut in Adam monuit: secundò si peccaveris quiescas, ut in Cain doceris. Erubescere enim debemus, & condemnare peccatum, non defendere; quoniam pudore culpa minuitur, defensione cumulatur. Et silendo corrigimur, contentione prolabimur. E Sit saltem verecundia, ubi non est absolutio. Inde illud: *Justus in exordio sermonis accusator est sui.* Prov. 18. 17. Et iterum ab ipso Domino alibi dictum legimus: *Dic iniquitates tuas, ut justificeris.* Esai. 43. 26. Quanta pudoris gratia, ut justitiam teneat verecundia, quam culpæ reatus abstulerit! Ideo autem ait: *Quiesce,* quoniam non habes quod excuses. Culpæ ipsius ad te conversio est. Non enim frater ei [a] addicitur, sed error adscribitur, cujus ipse sibi auctor est. Gen. 4. 7. In te, inquit, revertitur crimen, quod F à te cœpit. Non habes in quo necessitatem magis, quam mentem tuam arguas. In te retorquetur improbitas tua, *tu princeps es illius.* Ibid.

25. Bene ait: *Tu princeps es illius.* Etenim impietas mater quædam est delictorum; & qui graviora peccaverit, in cetera facile prolabitur. Quomodo enim potest ab humanis temperare qui divina violavit, & hominibus bonus esse qui Deum læsit? Atrociorem igitur scelerum reatum vitia reliqua sequuntur; quoniam quo flagitiosa propenderint, eo inclinant cetera. Tu ergo princeps operis tui, tu dux criminis. Non te invitum, A non imprudentem error adtraxit: sed voluntarius reus judicio, non lapsu fecisti dolum, quo divinæ injuriæ reum ipse convincis.

CAPUT VIII.

Cain admonitione spreta insolentiam & crimen auget. Ejusdem verbis, Eamus in campum, *significari ostenditur pravis actionibus deserta loca & sterilia convenire.*

26. ADmonitus igitur ut quiesceret, auget B insolentiam, acerbat flagitium. Quid igitur sibi vult quod ait: *Eamus in campum;* Ibid. 8. nisi quia locus nudus gignentium eligitur parricidio? Ubi enim frater habebat occidi, nisi ubi fructus deesset? Tamquam præsagiens natura tanti sceleris loco germina denegaverat; quia non conveniebat, ut idem solum & contagia parricidalis sanguinis reciperet præter naturam, & fructus secundum naturam germinaret. Merito ipse dicit: *Eamus in campum.* Non dicit: Eamus in paradisum, C ubi poma florent, non in aliquem cultum & fructiferum locum. Ipsi parricidæ indicant fructum se sceleris habere non posse, nec penes eos fructum manere, qui tantæ impietati præbuerint officium. Nam ipsam refugiunt elementorum benignitatem, ut iste Cain qui videtur veritus, ne largior boni terra proventus triste facinus impediret, & liberalitatis assuetudine genitalis, quæ facit sibi fetus & fructus varios germinascere, in hoc quoque criminis apparatu vel D muta specie sui fraternum revocaret affectum. Latro diem refugit quasi criminis testem, lucem adulter erubescit quasi adulterii consciam, parricida terrarum fœcunditatem fugit. Quomodo enim poterat communis partus videre consortia, qui consortem sui sanguinis trucidabat? Joseph in lacum mittitur siccum, Ammon intra domum occiditur. Justum igitur natura est impertita judicium, ea loca in quibus erat futurum parricidium, muneris sui dote privando: ut ex innocentis soli E quadam damnatione ostenderet [b] quanta essent futura supplicia noxiorum. [b] Propter scelus igitur hominum & ipsa elementa damnantur. Denique David montibus, in quibus Jonathas cum patre interemtus est, perpetuæ pœnam sterilitatis optavit dicens: *Montes qui estis in Gelboe, neque ros, neque pluvia cadat super vos, montes mortis.* 2. Reg. 1. 21.

CAPUT IX.

Deum interrogasse Cainum, non ut disceret, sed ut F *eum ad confitendum induceret. Hujus responsio in Deum ac naturam impia; eique opposita Dei responsio germanitatis pietatem egregie docere ostenditur. A Deo justos audiri etiam mortuos, quod nimirum ei vivant, & peccatores mortui sint. Hos malis præsentibus ac futuris cruciari, magis tamen sollicitari præsentibus.*

27. NUnc consideremus qua ratione interrogavit Deus Cain ubi esset frater suus, quasi nesciret occisum. Sed quod ad scientiam Dei spectat, negantem arguit, & inficianti quasi sciens respondit: *Vox sanguinis fratris tui ad me clamat:* Gen. 4. 10. quod autem ad rationem profundam at-

a Antiq. edit. *adjicitur.* Rom. & mss. *addicitur.*

b. Edit vet. *ostenderet futura supplicia noxiora.* Rom. *ostenderet quanto forent noxiora futura supplicia.* MSS. quatuor: *ostenderet quanta essent futura supplicia noxiora.* Legendum forte, *quanto essent* &c. Nos vero Laud. codicis lectionem, ut omnium optimam, sumus secuti.

tinet, peccantes admonet ad pœnitentiam. Con- A
fessio enim pœnarum compendium est. Inde in judiciis sæcularibus impositi equuleo torquentur negantes, & quædam tangit judicem miseratio confitentis. Est quædam in peccatis verecundia, & pœnitentiæ portio crimen fateri, [a] nec dejurare culpam, sed recognoscere. Mitigat judicem pudor reorum, excitat autem pertinacia denegantium. Vult te provocare ad pœnitentiam Deus, vult de se sperari indulgentiam, vult demonstrare tua confessione quod non sit auctor B
malitiæ. Nam qui peccatum suum ad quamdam referunt, ut gentiles adserunt, decreti aut operis sui necessitatem, divina arguere videntur, quasi ipsorum vis causa peccati sit. Qui enim necessitate aliqua coactus occiderit, quasi invitus occidit. Ea vero quæ à nobis sunt, excusationem non habent: quæ autem præter nos sunt, excusabilia sunt. Sed quanto gravius peccato ipso ad Deum referre quod feceris, & reatus tui invidiam transfundere in auctorem non C
criminis, sed innocentiæ.

28. Perpende autem parricidæ responsionem:
Gen. 4. 9. *Nescio*, inquit, *numquid custos fratris mei ego sum?* Etsi contumaciam prodat hic sermo, sona tamen quia si bonum fratrem considerasset, custos debuit esse pietatis. Quem enim magis, quam fratrem servare debuerat? Sed quomodo germanitatis servaret officium, qui necessitudinis non agnovisset affectum? Aut quomodo fieri posset, ut naturæ obedientiam deferret, qui Deo D
reverentiam non exhiberet? Negat primum quasi apud ignorantem: recusat fraternæ munus custodiæ, quasi exsors naturæ: declinat judicem, quasi liber arbitrii. Quid miraris si pietatem non agnovit, qui non agnovit auctorem? Et ideo doceris hac serie Scripturarum fidem esse radicem virtutum omnium. Unde & Aposto-
1. Cor. 3. 11. lus ait: *Quia fundamentum nostrum Christus est*; & quidquid supra hoc fundamentum ædificaveris, hoc solum ad operis tui fructum, & ad E
virtutis proficere mercedem.

29. Congrue igitur respondit Dominus tam
Gen. 4. 10. imprudenter neganti, dicens: *Vox sanguinis fratris tui ad me clamat*, hoc est, cur nescis ubi est frater tuus? Soli eratis cum duobus parentibus, inter paucos frater te latere non debuit. An quia parentes tui accusatores esse non possunt? Nolo enim ut ea necessitudo quæ est auctor salutis, fiat auctor periculi. In te solo leges suas natura amiserit. Ideo ergo putas crimen latere, quia F
parentes accusare non debent? Sed eo major est condemnatio tua. Nam si cara necessitudinis nomina accusare non debent, multo magis non debent occidere. Sed si me testem abnuis, & refugis arbitrum, vox sanguinis fratris tui testis est, quæ ad me clamat. Illa te majore auctoritate arguit, quam si frater viveret. Soli eratis, quis eum potuit alter occidere? Si accusas parentes, parricidam probas. Potuit fratrem occidere, qui non parcit parentibus. Potuit parricida esse, qui de parricidis se ortum probare desiderat.

30. Et bene ait: *Vox sanguinis fratris tui clamat*, non frater clamat. Hoc [b] innocentia & gratia germanitatis etiam in ipsa morte servat. Noc accusat frater Abel, ne videatur parricida. Non accusat vox ipsius, non anima ejus, sed vox sanguinis accusat, quem ipse fudisti. Tuum te ergo facinus, non frater accusat. Simul [c] querela criminoso adimitur. Non potest de alieno testimonio queri, qui crimen proprio facinore confitetur. Minor est sermo, quam factum. Est tamen etiam terra testis, quæ cepit sanguinem. Et bene ait: *Vox sanguinis fratris tui de terra clamat*: non dixit, de fratris clamat corpore, sed *de terra clamat*. Et si frater parcit, terra non parcit. Si frater tacet, terra condemnat. Ipsa est in te & testis & judex: testis acrior, quæ adhuc parricidii tui sanguine madet: judex asperior, quæ tanto scelere coinquinata est, ut aperiret os suum, & exciperet sanguinem fratris tui de manu tua. Et illa quidem aperuit os suum, quasi exceptura de fratribus verba pietatis, nihil timens cùm fratres videret, quæ sciret jus germanitatis amoris incentivum esse, non odii. Nam quomodo poterat parricidium suspectare, quæ adhuc non viderat homicidium? Sed tu effudisti sanguinem, cujus dolens ipsa contagium: [d] *Non augebit*, inquit, *virtutem suam dare tibi*. Quam innocens ultio, ut quæ tam graviter violata fuerit, satis habens non prodesse, non quærat nocere.

31. Non mediocre etiam dogma quod ait: *Vox sanguinis fratris tui ad me clamat*; quia Deus justos suos audit etiam mortuos, quoniam Deo vivunt. Et merito pro viventibus habentur; quia etiam si corporis gustaverint mortem, vitam tamen incorpoream capiunt, & illuminantur suorum splendore meritorum, luce quoque fruuntur æterna. Justorum ergo audit sanguinem: avertit se autem à precibus impiorum; quoniam etiam si videantur vivere, miseriores tamen sunt omnibus mortuis, carnem suam sicut tumulum circumferentes, cui infelicem infoderunt animam suam. Quid enim aliud est quam sepulta, quæ intra humum volvitur, & terrenæ avaritiæ cupiditatibus, ceterisque vitiis includitur, ut gratiæ cælestis auram spirare non possit? Hujusmodi peccator à terra maledictus est, quæ est infima & postrema pars mundi. Superius utique cælum, & quæ in cælo sunt, sol, luna, & stellæ, Throni, Dominationes, Principatus, & Potestates, Cherubim & Seraphim. Non est ergo dubium quod eum & superiora damnaverint, quem inferiora damnarunt. Nam quomodo absolvitur purà illic cælestique sententià quem nec terræ potuerunt absolvere? Et ideo gemens & tremens jubetur esse super terram.

32. Evidens generalisque ratio, quia omni improbo mala adsunt, & adfutura sunt. Quæ adsunt, tristitiam operantur; quæ futura, formidinem. Sed improbum plus præsentia, quam fu-

a Mss. Laud. *nec dejurare culpam*. Melius alii & edit. *derivare*. Est autem culpam derivare, eam à se in alium transferre.

b Ita edit. tum priscæ, tum recentiores. Contra vero mss. omnes, *hoc est, innocentiam & gratiam germanitatis etiam in ipsa morte servat*. Difficile sit, utra lectio melior, pronuntiare.

c Edit. omnes ac mss. Flor. & Vat. unus, *querela criminosa*: Vat. alter, Div. ac Laud. *querela criminoso*.

d. Codices Vat. unus, Div. ac Flor. *non audebat, inquit, virtutem &c.* Tamen apud LXX constanter legere est: οὐ προσθήσει τὴν ἰσχὺν αὐτῆς δοῦναί σοι. Pro quo habetur in Vulg. *Non dabit tibi fructus suos.*

tura sollicitant. Unde & Cain dixit ad Deum: A *Major causa mea est, quàm ut dimittatur mihi. Si dereliquis me hodie, à facie tua abscondam me.* Nihil enim gravius quam errantem à Deo deseri, ut se revocare non possit. Mors peccatoris finem peccandi adfert: vita autem divino gubernaculo destituta præcipitatur, & in graviora prolabitur, ut si gregem pastor relinquat, incursent bestiæ: ita cùm Deus deserit hominem, ingruit diabolus. Grave est præsertim insipientibus non habere rectorem. Serpit malitia, vulnus augetur, ubi B medicina defuerit. Abscondit se autem qui velare vult culpam, & regere peccatum. Qui enim male agit odit lucem, & tenebras & suorum quærit latibula delictorum. Justus autem non abscondere se à domino Deo suo, sed ipse magis se offerre consuevit dicens: Ecce sum ego qui non habeo criminosam conscientiam, quam timeam deprehendi.

33. Merito ergo se abscondit male conscius, & ait: *Omnis qui invenerit me, occidet me.* Angustæ C mentis homo præsentem mortem veretur, perpetuam negligit, & divinum judicium non reformidat, interitum solum corporis deprecatur. Sed à quo timebat occidi, qui solos parentes habebat in terris? Potuit quidem & incursus bestiarum timere, qui legis divinæ jura violaverat; nec præsumere de subjectis animalibus ceteris, qui hominem docuerat occidi. Potuit & parentes parricidas timere, qui docuerat parricidium posse committi. Potuerunt enim & parentes de D filio discere, quod didicerunt posteri de parente.

CAPUT X.

Dei comminatio, Si quis occiderit Cain &c, moraliter explicatur: in signo posito super eodem divina clementia declaratur, sicut & in eo Caini dementia, quod mortem temporalem plus timuerit, quàm æternam. Hinc pulcre disseritur de incorruptibilitate animæ, ac futura vita. Tandem judicium non præpropere ferendum, nec rursus inultum crimen sinendum esse ostenditur.

Gen. 4. 15. 34. NUnc consideremus qua causa dixerit Deus: *Omnis qui occiderit Cain septies vindictam exsolvet*; & qua ratione signum super eum ponitur, ne occidatur parricida, cùm prospectum non fuerit, ne innocens occideretur. Octavus est homo, habet rationabile quo præstet ceteris, habet & quinque corporis sensus, habet etiam vocem, habet & generandi gratiam. Hæc septem nisi illo rationabili regantur, subjecta F morti sunt; & ideo stultus in his habet omne periculum sui. Qui ergo rationabile illud amiserit, frustra de istorum sibi usu septem carnalium munerum blandietur. Dissolvuntur hæc omnia, nisi habenis quibusdam rationis adstricta sint. Mors itaque rationis, mortem operatur irrationabilium passionum. Sed illud melius quod septimus numerus quietis & remissionis est. Ergo qui alii non pepercit peccatori, & munus ei remissionis peccatorum inviderit, ipse sibi spem remissionis eripiet, & erit in eo pari mensurâ vindicta de gratia.

35. Quod autem signum posuit super Cain, ne quis eum occideret, reflectere voluit errantem, & beneficio suo invitare ad correctionem. Ipsis enim nos facilius committere solemus, quorum habemus gratiam. Nec tamen magna concedit: sed in eo ipso imprudentiam insipientis ulciscitur, qui cùm esset perpetuis suppliciis obnoxius, non remitti sibi pœnam poposcit, sed vitam corporis hujus [a] obsecrandam putavit, in qua plus ærumnæ est, quam voluptatis. Mors enim una est in secessione animæ & corporis, & in fine istius vitæ, quæ simul ut venit, omnes corporis dolores auferre, non augere consuevit. Metus vero qui hanc vitam viventibus frequenter ingruunt, mœstitiæ, dolores, gemitus, diversique cruciatus, gravitatum, & ægritudinum vulnera plurimas etiam mortes generi humano inferunt, ut ista mors remedium esse videatur, non pœna. Non enim peremtoria est, per quam non adimitur vita, sed ad meliora transfertur. Nam si nocentes moriuntur, qui gradum à peccatis revocare noluerint; vel inviti tamen finem non naturæ, sed culpæ adipiscuntur, ne plura delinquant, quibus vita fœnus est delictorum. Si autem bonæ spei compotes sunt, migrare magis quam deficere credendi sunt.

36. Infertur hoc loco dogma de incorruptione animæ, quod ipsa vera & beata vita sit, quam unusquisque bene conscius vivit multo purius ac beatius, cùm hujus carnis anima nostra depofuerit involucrum, & quodam carcere isto fuerit absoluta corporeo; in illum superiorem revolans locum, unde nostris infusa visceribus compassione corporis hujus ingemuit, donec commissi gubernaculi munus impleret; ut carnis hujus irrationabiles motus rationabili ductu regeret & coerceret. Inde est quod postea prophetæ in captivitatem cum populo Judæorum transierunt; ne reliqua plebs sanctorum destituta præsidio, consilioque viduata graviorem subiret ærumnam: sed magis frequentibus commonita oraculis prophetarum, ad dominum Deum suum E pio rediret affectu; ne adversis captivitatis attrita proruerет in perfidiæ peccatum, salutisque perpetuæ remedium desperaret.

37. Redarguuntur itaque hoc in loco qui unicam hanc vitam putent esse, quæ fit in hoc sæculo (omnia plena lapsus, plena mœroris sunt) & redarguuntur simplici serie gestorum. Ecce enim justus, innocens, pius, propter gratiam devotionis odia fratris incurrens, immaturus adhuc ævi sublatus est parricidio; & iniquus, sceleratus, impius, etiam fraterna cæde pollutus longævam duxit ætatem, duxit uxorem, posteritatem reliquit, urbes condidit, & hoc meruit permissione divina. Nonne in his aperte vox Dei clamat? Erratis, qui putatis hîc esse omnem vivendi gratiam: non intelligitis, non advertitis senectutem hanc miseriarum esse veteranam, processionemque ætatis ærumnarum stipendia, & scylleo quodam usu circumsonari nos quotidianis naufragiis, tundi fluctibus, in scopulosis habitaculis degere, & in his delectari, sicut illud non tam æternum animal, quam immortale malum? Ergo & isti Cain longævitas indulta, vindicta est; eo quod vixit in metu, & prolixum spatium multo cucurrit & infructuoso

a. Ita mss. omnes. Vet. autem edit. *observandam putavit.* Sola Rom. edit. *servandam putavit.*

labore, qua pœna nihil gravius quam ut quis A ip se sibi majorum causa pœnarum sit. Vide igitur quam perpetua vita justorum, & nulla sit improborum: Justi sanguis clamat & mortui, vita autem peccatoris absconditur.

38. Tertium est, quoniam cùm parricidium esset admissum, hoc est, scelerum principatus, ubi peccatum obrepsit, statim & lex divinæ mansuetudinis prorogari debuit; ne si continuo vindicatum esset in reum, homines quoque [a] in vindicando nullam patientiam moderationemque B servarent, sed statim reos supplicio darent. Divinæ autem sententiæ providentia hujusmodi est, ut magnanimitatem & patientiam doceret judices; ne quis præpropere raperetur studio vindictæ, & ipsa deliberationis immaturitate puniret innoxium, aut pœnam [b] acerbaret irati: nec tamen penitus inultum esse pateretur in eo qui nullam pœnitentiam sceleris induisset. Repulit enim eum à facie sua, & à parentibus abdicatum separatæ habitationis quodam relegavit exsilio; eo quod ab humana mansuetudine transisset ad sævitiam bestiarum. Verumtamen non homicidio voluit homicidam vindicari, qui mavult peccatoris correctionem; quàm mortem. Unde in Lamech septuagies septies vindicatur; quia gravior culpa ejus est, qui nec post damnationem se correxit alterius. Cain impetu quodam improvido ante peccaverat: Lamech utique quod in altero reprehensum adverterat, cavere debuerat. Suo quippe judici sententia debebatur, ne quis passim reum esse feriendum putaret. Et ut ad mysterium venias, non debuit interimere eum, qui usque ad naturalem terminum mortis suæ agendæ habebat spatium pœnitentiæ. Excusare posset quod se redemisset vel sera actione pœnitentiæ, nisi eum prœmatura pœna rapuisset.

a. Ms unus Vat. cum vet edit. *in judicando*. Alii & edit. Rom. *in vindicando*.
b. Ita edit. omnes magno consensu. At mss. duo, *acerbaret ingrati*. Alii tres *acervaret irati*; quid si cum Latinio legas, *errati*? Rursus hoc ipso loco edit. Am. atque Era cum mss. Flor. Div. & Laud. *nec tamen penitus indultum esse* Gill. ac Rom. cum Vat. *inultum esse*.



[redacted]

IN LIBRUM DE NOE ET ARCA
ADMONITIO

Etsi dubitari non possit quin liber de Noe & Arca, vel potius, uti citatur ab Augustino, & in codice Corbeiensi nuncupatur, de Arca Noe, Ambrosio sit adscribendus; affirmari tamen nequaquam potest eum ad nostram ætatem integrum ac plane incorruptum pervenisse. Lacunis siquidem & frequentioribus & manifestioribus interscinditur, quam ut de temporis in eumdem injuria queri, vel incredibilem scriptorum oscitantiam accusare non liceat. Enim vero ut hic ejusmodi omissionum, quæ suis quæque locis indicabuntur, omnia exempla non proferamus, evidentem sane ac enormem ἀνακολουθίαν deprehendere est in illis cap. 25. verbis: Sed si quis epulas fortiores sibi exhibere non possit, hujusmodi tamen habeat passiones quæ non noceant, sed delectent. Ideo in principio S. Moyses informavit nos atque instruxit de insufflatione animæ, ut non laberemur opinionibus diversis philosophorum &c. Quæ hîc, amabo, sensus cohærentia & consecutio? Sed planum fiet caput ab initio perlegenti non modo illum è Genesi versum: Verumtamen carnem in sanguine animæ non comedetis, prætermissum esse: at ea quoque desiderari omnia, quibus hæc eadem verba sanctus doctor explicuerat, & inde collegerat in hunc modum: Ideo in principio &c. Constat igitur Ambrosianam hoc opus mutilam esse; nec proinde mirum, si quæ inde non semel laudavit Augustinus, illic jam amplius non reperiantur. Dolendum sane optimos quosque manuscriptorum excidisse, ac nos non nisi in vitiosos incidisse ac fœde corruptos. Nihilominus tamen eorum quos nancisci nobis contigit, ac potissimum Corbeiensis, Longipontini ac Vaticanorum beneficio, non paucis nec levibus nævis qui in editiones irrepserant, abstersis lucubrationem hanc multo emendatiorem exhibemus.

Cont. Jul. Pelag. l. 2. c. 2. & l. 4. contr. duas epist. Pel. c. 11.

Cap. 9. 5.

Loc. citat.

Hoc in opere universim quidem Ambrosii consilium fuit Noe sancti vitam, mores, gesta & mentis altitudinem describere: sed tamen præcipua ejus cura in arca constructione ac generali diluvio explicandis collocata est. Singulas sacræ hujus historiæ partes diligenter expendit, indeque sensum cum litteralem, tum spiritalem sive, ut ipse loquitur, altiorem exprimere omni industria admititur, ut non temere aliam ejus commentationem reperias, ubi majori studio in utrumque illum sensum scrutandum eruendumque incubuerit. Illic etiam aliorum identidem opiniones non sine multa eruditione in medium profert; si quid tamen ipsi in mentem veniat quod videatur anteponendum, illud candide ac sine ullo supercilio proponit. Cap. 1. n. 1

Quod ad Philonis scripta, tametsi eum de arca Noe atque diluvio scripsisse, cùm de aliis historiæ Patriarchæ ejusdem partibus tractatus ediderit, non videatur à fide alienum; utrum tamen revera sanctus Antistes aliquem hujus auctoris de hoc ipso argumento librum, quem imitaretur, habuerit, divinare non possumus. Illud tantummodo licet affirmare, nonnulla quæ ex Philonianis libris de Agricultura, & sequentibus delibata fuerint, in hoc tractatu deprehendi.

Exstant similiter in eo quædam quasi vestigia concionum; at non satis clara illa quidem, ut eumdem è sermonibus ad populum habitis esse compositum pro re comperta adseveremus: minime tamen dubium est pium doctorem quo tempore huic lucubrationi operam dabat, sæpenumero in fidelium cœtu verba fecisse. Numquam enim ille commisisset, ut solatia sua Ecclesia sibi à Christo demandata tum deessent, cum maxime necessaria videbantur. Erant scilicet luctuosissima ea tempora, quippe quæ ipsum coegerint statim ab exordio hujus operis erumpere in hæc verba: Pudet filiis supervivere, tædet cùm tot adversa audiamus carissimorum, lucem hanc carpere: ipsarum Ecclesiarum diversos fluctus tempestatesque vel præsentes subire, vel animo recipere, quis tam fortis, ut patienter ferat? Cap. 1. 13. 19.

Porro illa difficillimorum temporum mentio nobis quodammodo facem præfert, cujus ope hujus scriptionis ætatem detegamus. Non deerunt forsitan qui putent non alia tempora hoc loco intelligenda, quam ea quibus occiso Gratiano, fugatoque Valentiniano ac Justina, ariana muliere, orthodoxis omnibus, ipsique imprimis Ambrosio inimicissima, quæ non ita pridem in Mediolanensem Ecclesiam impotentia muliebri perbacchata fuerat, Maximus tyrannus totam invasit Italiam. Cui opinioni & illud accedet subsidium, quòd cùm damna illa non nisi anno CCC LXXXVII evenerint, nihil prohibere poterit, quia commentationem hunc alii libri de Patriarchis proxime secuti sint. Illos quippe iisdem à se fuisse subjunctos Ambrosius in priori libro de Abraham videtur innuere, ubi sic præfatur: Quoniam per ordinem hujus quoque Patriarchæ gesta considerare animum subiit. Verum cùm calamitates illas ita defleat, ut se loqui de re magis auribus, quam oculis sibi cognita significet, illud arbitramur commodius quadrare in id temporis, quo posteaquam Valens imperator qui Ecclesias omnes atque orthodoxos immani crudelitate vexaverat, flammis esset absumtus, ingens barbarorum multitudo Thraciam universam atque Illyricum usque ad Alpes Julianas igne ferroque devastavit. Quorum irruptionem dirissima pestis ac fames consecuta pene quidquid hominum ac jumentorum barbaricos gladios vitaverat, depasta sunt. Huc adde illa cognationem haud exiguam habere cum iis, quibus Ambrosium nostrum carissimi fratris sui Satyri eodem ferme tempore exstincti mortem prosecutum esse reperimus. Neque vero aliis commentationibus de Patriarchis ita connexum putamus hunce librum, ut eas non potuerit aliquot annorum intervallo præcurrere. Favet huic opinioni, tum quod illæ non turbatis, sed pacatis temporibus videantur in lucem editæ; tum quod initio libri de Joseph cùm alios Patriarchas recenseat, Noachi quasi de eo jam oblitus, se se scripsisse non meminerit. His itaque de causis nihil succurrit verisimilius, quam ut eidem operi tribuamus annum CCC LXXIX; sub quod etiam tempus multa ab Ambrosio sublimiter scripta Chronicorum testantur conditores. Nam quod libros de Officiis in quibus cum de quo disputamus, laudatum constat, Baronius & qui ejus secuti sunt auctoritatem, anno CCC LXXVII negant dici posse antiquiores, nobis quidem hac in re non ita facile cum illis conveniet. Sed alius erit hujus difficultatis examinandæ locus. Interim hic omittendum non arbitramur Ambrosium in hoc libro de Noe & Arca prodidisse, in Italia Indictionum usum recenti memoria fuisse receptum.

Prosper Cassiod. &c. Offic. l. 1. cap. 19.

Cap. 17.

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI
DE NOE ET ARCA
LIBER UNUS. *

*. Scriptus circ. an. 379

CAPUT I.

Noe virum justum, qui ad renovandum semen hominum relictus fuit, omnium imitationi proponendum esse: ut & nos ab omni istius mundi sollicitudine, atque operibus iniquitatis requiescamus.

1. NOE sancti adorimur vitam, mores, gesta, altitudinem quoque mentis explanare, si possumus. Nam cùm ipsa [a] Prophetia dixe- B rit nihil difficilius quam hominis interiora comprehendere, quanto magis difficile viri justi mentem cognoscere? Etenim quem dominus Deus ad renovandum semen hominum reservavit, ut esset justitiæ seminarium; dignum est, ut nos quoque describamus eum ad imitationem omnium, & requiescamus in eo ab omni istius mundi sollicitudine, quam quotidie diversis exagitationibus sustinemus. Pudet filiis supervivere, tædet cùm C tot adversa audiamus [b] carissimorum, lucem hanc carpere: ipsarum Ecclesiarum diversos fluctus tempestatesque vel præsentes subire, vel animo recipere, quis tam fortis ut patienter ferat? Et ideo nobis quoque affectanda hæc requies fuit; ut dum Noe sanctum majore intentione consideramus, reficiamur & nos, sicut omne genus in illo requievit ab operibus suis atque mœstitia.

a Hier. 17. 9.

2. Unde & Noe dicitur, quod latine dicitur D justus, vel requies. Denique & parentes ejus dixerunt: Quia *hic faciet nos requiescere ab operibus, & à tristitia, & à terra cui maledixit dominus Deus.* Quod utique si ad ea quæ facta sunt referendum putes, cùm diluvium sub eo factum sit; non requies hominibus, sed interitus videatur illatus; nec remissio malorum, sed cumulus miseriarum. Verum si justi viri mentem consideres, advertas justitiam solam esse, quæ aliis potius A nata est, quam sibi; non quod sibi utile est quærat, sed quod omnibus: hæc nos requiescere facit ab operibus iniquitatis, hæc revocat à tristitia; quia dum ea quæ justa sunt gerimus, nihil timemus puræ conscientiæ securitate, non dolemus gravem dolorem. Nihil enim est quod majoris doloris sit, quam culpæ reatus. Requiescamus etiam ab omni cura terrenæ conversationis, quæ corpus nostrum atque animam frequentibus vexat doloribus, vitamque adterit.

Gen. 5. 29.

CAPUT II.

Quid nomina filiorum Noe significent; quidve ordo quo illa recensentur? Id exemplo instructæ acies, ac naturæ ipsius instituto exponitur. Denique cur in declarandis eorum generationibus invertatur ordo, fuse declaratur.

3. HUic vero tres filii nati, Sem, Cham, Japhet. Quæ nomina significant bo- C num, & malum, & indifferens; ut & naturæ gratia bonitatem habuisse, & malorum tentamenta ei nequaquam defuisse, & indifferentibus, hoc est, velut supellectili virtutum abundasse videatur. Qua ratione autem malum in medio posuerit, ratio evidens est; quia naturæ bonum omnibus inest: nec quasi naufragos in lucem projicit, sed suffulsit & viribus; ut non opprimantur tentamentis malitiæ, nec tamquam invalidi succumbant: sed munit & vestit velut quibusdam D tegumentis indifferentibus, quæ sunt salus, valetudo bona, pulcritudo, impigritia, divitiæ, gloria, generis claritudo; ut ea dote muniti tueantur bonitatem naturæ, & malum illud includant, ne possit nocere, & quasi clausum strangulent.

4. Nonne cernimus velut aciem quamdam virtutum ordinatam in prælium; ut inferiores in medio sint, dextera, lævaque velut in cornibus validiores, per quos tota acies robur accipiat? Unde & quidam poeta Græcus ait: κακοὺς δ' ἐς Homer Iliad Δ.

a. Cod. Vat. Corb. & Longipontinus, *Philosophia dixerit*. Nec forsan male; non enim Ambrosio moris est Prophetiæ nomine Scripturam citare: potuit tamen illud imitari ex ep. 2. Pet. 1. 21.
b. Rom. edit. *clarissimorum*.

μέσον εἰλαύνειν, boc est, malos autem in medium A inseruit. Ita ergo & natura quasi bonus dux, imperante Deo, quæ nos ad hujus mundi prælia generare oovcrit; quæ bona habet, primo ordine constituit; quæ officiant, secundo; quæ adjuvent, tertio: ut tamquam in medio inclusus hostis, geminatis quocumque se contulerit, opprimatur viribus, oe a singulæ eorum velut æquatis fatigentur præliis, & evadendi de angustiis naturalibus, ac serpendi latius facultatem haberet. B

5. Sed quia ubi generantur, hic ordo est: ubi autem generant, Japheth primo loco scribitur, tertio Cham; ideo ne contraria nos posterioribus dixisse quis arbitretur, etiam illius loci explananda ratio est. Bonum quidem quod velut in quadam naturæ nobilitate est, præcedit: malum autem sequitur; sunt enim cogitationes mentis contrariæ, quæ utique oriuotur postea. Hæc quamdiu velut intus clausa sunt, nec tamquam in herbis germinant, quodam finn booæ C mentis foventur, ne prodeant. Nam quamdiu in voluntate est malum, non in ἐπιλήψει, boc est, in opere atque effectu, bonitas mentis gubernatoris velur aurigæ modo cohibet vel refrænat malitiam tentantem prorumpere: cùm vero efferbuerit, atque in nlcus eruperit, ne possit latius serpere, & finitima contaminare; tunc justa succedit providentia, ne illud indifferens quod vulgo secundum booum dicunt, velur loco cedat, cùm jam ferventi malo non possit resistere. Ita- D que ne latius fundat virus noxium, & plurimas inficiat generando corruptiones, illud primum bonum quod natura bonum est, dum locum mutat, ordinem mutat; ut quasi laboranti cornui opem ferat, & eam partem aciei suscipiat quæ plus laborat; virtus enim bellatoris difficilioribus locis est oecessaria; sicut etiam boni custodis præsentia ibi frequentior, ubi muri fragiliores. Ac ne qua pars sine defensore sit, dum illud bonum inclinatiora sustentat, tunc illud indifferens lo- E cum superiorem suscipit, velut deputante sibi eam partem perfectiori booo; nihil enim virtute perfectius. Indifferentia autem non babent robur validæ virtutis, sed ejus augent & diffundunt gratiam. Unde Japheth dictus est, quod latitudo significatur latine.

CAPUT III.

Secuturo diluvio universam generationem ideo abundasse filiorum procreatione; ut bona concessa divi- F *næ benignitati, eadem revocata ac pœnas irrogatas nostra iniquitati imputemus.*

6. NEc solum sanctus Noe abundavit filiorum generatione: sed etiam universa se effudit quam maxime eo rempore generatio. Quod non otiosum videtur. Secuturo enim diluvio noo debuit æstimari defuisse gratiam fœcunditatis illi generationi, quam diluvia absorbuerunt: ut quod fuit bumani generis abundantia, divinæ deputetur gratiæ; quod diluvium secutum est, nostris adscribatur iniquitatibus, qui peccatis oostris avertimus Domini misericordiam. Sic & in posterioribus invenies, qood secuturam Ægypti sterilitatem præcessit totidem annorum fœcunditas. Principale est enim virtutis incboare à beneficiis, & præseminare gratiam. Unde & David ait: *Misericordiam & judicium cantabo tibi, Domine.* Præcedit beneficii gratia, sequitur censura sobriæ disciplinæ. Divinum est igitur quod bona præmittuntur, nostrum quod mutantur. Gen. 41. 26. & 27. Psal. 100. 1.

7. Ipse boc declarat Deus dicens: *Non permanebit spiritus meus in hominibus, quia carnes sunt.* Spiritus sanctus spiritus sapientiæ est, spiritus cognitionis. Habet ergo sapientiam, habet & disciplinam, sicut & de Beseleel qui sacrum tabernaculum divino oraculo jussus est facere, ait Scriptura: *Quia repletus est spiritu prudentiæ & disciplinæ.* Hic ergo spiritus datur hominibus, sed non permanet. Qua autem ratione non permanet, causa proditur, quia caro sunt. Carnis enim oatura disciplinæ repugnat, quia voluptati obtemperat. Denique de solo domino Jesu scriptum est: *Super quem videritis Spiritum descendentem de cælo, & manentem super eum, hic est qui baptisat Spiritu sancto.* In eo enim manebat, quem nulla corruptelæ carnalis impedimenta revocabant, quominus incorruptæ & impermixtæ ordinem disciplinæ teneret, cujus caro non vidit corruptionem. Gen. 6. 3. Exod. 31. 3. Johan. 1. 33.

CAPUT IV.

Gigantibus qui vixerunt atate Noe, similes esse homines cultui carnis suæ studentes. Qui dicantur filii Dei; & quo pacto Deus dicatur irasci aut moveri: quare etiam irrationabilibus propter hominis peccatum deletis, Noe gratiam apud Deum invenerit.

8. GIgantes autem erant in terra in diebus illis. Non poetarum more gigantes illos terræ filios vult videri divinæ scripturæ conditor: sed ex Angelis & mulieribus generatos adserit, quos hoc appellat vocabulo, volens eorum exprimere corporis magnitudinem. Et consideremus, ne forte gigantum sint similes homines cultui studentes carnis suæ, animæ autem nullam curam habentes: sicut illi qui de terra secundum poeticam fabulam orti, mole corporis sui freti, feruntur habuisse b cootemtum superorum. Ut dispares æstimandi sunt qui cùm ex anima constent & corpore, mentis vigorem quo nihil babet anima pretiosius, aversantur, & se carnis bujus imitatores velut marernæ exhibent stoliditatis heredes? Itaque in vanum laborant, cælum votis usurpantes superbis, & terrenis operibus iocubantes, qui electiooe inferioris, & contemtu superioris consortii, tamquam voluntariis obnoxii peccatis graviori condemnantur c severitate. Gen. 6. 4.

9. Plerumque Angelos filios Dei vocat Scrip-

a. Edit. Rom. *singula earum.* Melius vet. & mss. *eorum.* Refertur enim ad, *quæ bona habet .... quæ adjuvent.* Eodem loco ubi edit. *fatigentur.* Corb. & Long. præferunt, *fatigaret.* Non adspernanda lectio, si pro *singula*, quæ vox ubique habetur, legeretur *singula*

b. Ita edit. At mss Corb. Vat. & Long. *contemtum superiorum.* Et post pauca edit. omnes, *mentis vigori .... prisca, aversantur*, recentiores, *adversantur.* Nos vero locum restituimus ex mss.

c. Vet. edit. *securitate.* Quæ quidem lectio minime absurda est, cùm nulla pœna sit gravior, quam in peccatis voluntariis securitas: attamen mss. legunt *severitate*, quod magis congruit cum Philone Lib. Ου ἄρεσται δ θεῷ, unde locum hunc imitatus videtur Ambrosius.

a rura; quia ex nullo homine generantur [a] animæ. A Itaque viros fideles filios suos dicete non est adspernatus Deus. Sicut ergo viri probabilis vitæ filii Dei vocantur: ita quorum carnalia sunt opera, hos filios dicimus carnis Scripturarum auctoritate. Dicit enim Johannes Evangelista: *Quia quotquot dominum Iesum receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* Ideo postea habes quia iratus Dominus est, quoniam B quamvis cogitaret, hoc est, sciret quia homo positus in terræ regione, carnem portans, sine peccato esse non possit (terra enim velut quidam tentatiunum locus est, caroque corruptelæ illecebra) tamen cùm haberent mentem rationis capacem virtutemque animæ infusam corpori, sine consideratione aliqua in lapsum ruerunt, ex quo revocare se nollent. Neque enim Deus cogitat sicut homines, ut aliqua ei nova succedat sententia; neque irascitur quasi mutabilis: sed ideo hæc C leguntur, ut exprimatur peccatorum nostrorum acerbitas, quæ divinam meruerit offensam; tamquam eo usque increverit culpa, ut etiam Deus qui naturaliter non movetur aut ira, aut odio, aut passione ulla, provocatus videatur ad iracundiam.

Iob. 1. 6. Ps. 81. 6. Iohan. 1. 12. & 13.

Gen. 6. 7. 10. Minitatus est præterea quod deleret hominem: *Ab homine*, inquit, *usque ad pecus, & à reptilibus usque ad volatilia cæli delebo.* Quid læserant irrationabilia? Sed quia propter homi- D nem illa facta erant, eo utique deleto propter quem facta sunt, consequens erat ut etiam illa delerentur; quia non erat qui his uteretur. Sensu autem altiore illud manifestatur, quia homo mens est quæ est rationis capax; homo enim definitur animal vivum, mortale, rationale. Principali igitur extincto, etiam sensus omnis extinguitur; eo quod nihil reliqui ad salutem superfit, cùm salutis fundamentum virtus defecerit. Ad condemnationem autem ceterorum, & ad E expressionem pietatis divinæ dicitur Noe apud Deum gratiam invenisse. Simul ostenditur quod hominem justum non obumbret aliorum offensio, quando ipse ad totius generis reservatur seminarium, qui non generationis nobilitate, sed justitiæ & perfectionis merito laudatur. Probati enim viri genus virtutis prosapia est; quia sicut hominum genus homines, ita animarum genus virtutes sunt. Etenim familiæ hominum splendore generis nobilitantur: animarum autem clari- F ficatur gratia splendore virtutis.

CAPUT V.

Terram iniquitate hominum fuisse corruptam; item omnis hominis tempus ante Dominum esse duplici modo intelligi: denique pro toto homine carnem sumi, cujus illecebris anima nostra corrumpitur.

11. *Corrupta est autem terra coram Deo, & impleta est*, inquit, *iniquitate.* Causa terrenæ corruptelæ manifesta est, eo quod iniquitas hominum terram corruperit. Unde & dominus Deus ait: [b] *Tempus omnis hominis venit ante me, quia repleta est terra iniquitatibus suis.* Tempus quidem omnium hominum in conspectu Dei, & in ejus voluntate est. Non enim, ut vulgo aiunt, fatale decretum alligatur: sed tamen [c] specialiter hîc dictum puto, quia in Evangelio Dominus redemturus hominum genus passione sui corporis, & emundaturus sanguine suo, sacramentoque baptismatis, ait: *Pater venit hora, clarifica Filium tuum, ut & Filius tuus clarificet te.* Ergo quia in diluvio per arcam Noe servatæ sunt reliquiæ generis humani ad seminarium reparationis & renovationis futuræ, ideo præmisit hîc: *Tempus omnis hominis venit; quia repleta est terra iniquitatibus suis.* Hoc in figura; in veritate autem ait: *Reliquiæ per dilectionem gratiæ salvæ factæ sunt.* Ideoque exclamat Apostolus dicens: *Superabundavit peccatum, ut superabundaret & gratia.*

Gen. 6. 11. b Ibidem. 13. c Iohan. 17. 1. Rom. 11. 5. Rom. 5. 20.

Gen. 6. 12. 12. *Corrupit*, inquit, *omnis caro viam suam.* Carnem hîc posuit pro homine terreno, in quo carnis illecebra viam ejus corruperit. Qui si intellexisset quod munus accepisset à Deo, non utique passus esset, ut caro obstaret animæ virtutibus. Itaque caro causa fuit corrumpendæ etiam animæ, quæ [d] velut origo & locus est quidam voluptatis, ex qua velut à fonte prorumpunt concupiscentiarum malarumque passionum flumina, lateque exundant. Quibus demergitur animæ quoddam excusso gubernatore remigium, cùm ipsa mens velut quibusdam tempestatibus & procellis victa loco suo cedit. Pulcre autem ait, quia homo viam naturæ suæ corrupit. Nam via sua in paradiso erat, in illo beatitudinum tramite, in illo virtutum flore, & in illa incorruptibili gratia, quam viam terrenis inquinavit vestigiis. Alii habent: *Viam ipsius*, hoc est, Dei. Hoc solet verbo [e] Domini declarare. d e

CAPUT VI.

De constructione arcæ, in qua humani corporis figura describitur; & cujus nidi singulas ejusdem corporis humani partes significant. Quomodo illa bitumine, ut firmiter sibi cohæreant, sint linienda.

13. Sed jam de ipsa Noe arca dicendum, quam si quis velit impensius considerare, inveniet in ejus ædificatione descriptam hu-

a. Vocem *animæ* edit. Rom. sustulit, forsitan ut superfluam. Sixtus autem Sen. Bibl. l. 5. ann. 77. paulo aliter hunc Ambrosii locum retulit, his nempe verbis: *Plerumque filios Dei, seu viros fideles Scriptura Angelos vocat* &c. Sed unde hoc sumtum quis divinet? Voluit haud dubie Vir doctissimus sic ostendere hanc non fuisse Ambrosii opinionem, ut ex Angelis, naturis scilicet spiritalibus, & ut cum Philone loquamur ψυχαῖς, verum ex filiis Seth, nimirum justis hominibus gigantes generatos esse crederet, quemadmodum interpretatur Augustinus De Civ. Dei l. 15. c. 23. Verius tamen similius est Ambrosium Philonis sententiam ac verba hoc loco mutuatum de Angelis malis, quos in aere versari docet, locutum esse, sicut id clarius exposuit in Psal. 118. Serm. 8. Versu ult. quod quidem nec ipsemet Augustinus Quæst. 3. in Gen. omnino ausus est improbare. Quamquam ingenue fateamur Doctorem nostrum antiquis Patribus qui hæc eadem bonis Angelis attribuunt, hîc, & in fin. l. 1. de Virgin. subscribere potuisse. Horum, si vacat, seriem longam videbis apud eumdem Sixt. loco cit. Pamel. Parad. 3. Tert. & Coquæum in c. 23. l. 15. De Civ. Dei. Ceterum idem ipse Ambrosius multis locis Angelos atque animas natura esse incorporea clare profitetur.

b Edit. Rom. *tempus omnium hominum venit coram me, quia repleta est terra iniquitate ab eis.* Ita etiam infra, sed utroque loco contra mss. & vet. edit. auctoritatem.

c Rom. edit. sola, *spiritaliter.*

d. Sic edit. Mss. autem, *velut regio quadam, & locus est volupt.*

e. Edit. omnes, *Domini declarari.* Melius mss. *Domini declarare.* Subintelligendum enim, *Scriptura viam.* Pendet autem hujus loci sensus ex eo quod legatur apud LXX τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Videsis Nobilii notas ad illum versum; & Philonem lib. Ότι ἄτρεπτον ὁ θεός.

mani figuram corporis. Quid est enim quod ait Deus: *Fac igitur tibi arcam de lignis quadratis?* (Gen 6. 14.) Quadratum certe hoc appellamus, quod omnibus bene consistat partibus, & conveniat sibi. Itaque & Deus auctor nostri corporis, naturæque fabricator adstruitur, & opus ipsum perfectum esse iis sermonibus significatur. Quadrata autem hominis membra esse evidens ratio, si consideres pectus hominis, consideres ventrem pari mensura longitudinis & latitudinis, nisi cùm voluptatibus & epulis ventre distento mensura naturalis exceditur. Jam pedes, & manus, brachia, femora, & crura quadripartita quis non ipso[a] visu advertat? Sunt autem pleraque eorum, etsi non ejusdem longitudinis, aut latitudinis; tamen quæ analogiam ita servent, ut in iis quoque congrua mensura ratioque concurrat: longitudo prolixior quàm latitudo sit, latitudo quàm altitudo. Et sicut ligni arcæ trina distantia est; siquidem trecentorum cubitorum longitudinem, & quinquaginta cubitorum latitudinem, & triginta cubitorum altitudinem servandam esse præscripsit: ita & in nostro corpore summa est, & media, & minima distantia. Summa secundum longitudinem, media secundum latitudinem, minima secundum altitudinem; totum tamen corpus adtextum ex singulis membris quadratum videtur. Nam & in usu ita est, ut eos quadratos dicamus, quos nec enormes proceritate, & validos robusti qualitate corporis æstimamus.

14. Quid etiam sibi vult quod ait: *Nidos facies in arca*, (Ibidem.) nequaquam sileodum videtur. Naturaliter enim dictum arbitror, eo quod omne corpus nostrum adtextum est sicut nidus; ut spiritus vitalis omnes partes viscerum penetret, atque de principali nostro fundat se per artus singulos. Nidi quidam sunt oculi nostri, quibus se visus inserit. Nidi sunt nostrarum sinus aurium, per quos auditus se infundit, & velut in foveam altam dejicit. Nidus est narium, qui ad se odorem adtrahit. Nidus est quartus major ceteris hiatus oris, in quo nutritur, donec adolescat sapor; & unde vox evolat. In quo latet lingua quæ velut organum vocis sonos ejus artifici suavitate modulatur; & cùm sit ipsa irrationabilis, rationabilem vocem exprimit. Nidus est hemicranium. Nidus est membrana illa quæ cerebrum fovet, & intra cohibet. Nidi sunt viscera pulmonis & cordis. Spiritus quidem nostri, hoc est, ejus quem carpimus, & quo alimur in hac vita, nidus est pulmo: sanguinis autem & spiritus nidus est cor. Duo sunt enim ejus uteri: unus quo sanguinem velut quodam sinu suscipit, & transfundit in venas: alter quo rigatus ex illo superiori deducit in arterias jugi meatu. Ossa quoque validiora nidos habent. Sunt enim intus cavata, in quibus foraminibus est medulla. In visceribus ipsis mollioribus nidi cupiditatis aut doloris sunt. Et alia si quis consideret, etiam plures nidos inveniet in hac fabrica humani corporis. Unde puto & illum in Psalmo non solum mystice, sed etiam naturaliter dixisse: Etenim *passer invenit sibi domum, & turtur nidum, ubi reponat pullos suos.* (Ps. 83. 4.) Est enim jam in hoc corpore nidus pudicitiæ, in quo erat nidus irrationabilis concupiscentiæ. Sed ubi ante partus deformes nutriebat libido, ibi nunc decoræ castitatis adolescit hereditas.

15. *Illinies*, inquit, *eam bitumine.* (Gen 6. 14.) Ex multis ossibus, nervisque, & ceteris aliis constat humanum corpus. Et foris igitur & intus apta compage connexum sibi adhæret, & habitudine propria quam ἕξιν Græci dicunt, tenetur; ut intus clausus spiritus qui infunditur, vel spiritalis substantia quæ intus operatur, veluti geminis constricta vinculis non evagetur: sed ad unitatem aptam & continentem, connexionemque validam cohibetur. Ideo bitumine constringi arca jubetur; est enim bitumen vehementis ad constringendum naturæ. Unde græce dicitur κόλλα τῶν ἀσυνάπτων, quod disjuncta connectat, nexuque constringat indissolubili, ita ut naturali unitate sibi credas convenire. Ob hanc causam intus & foris bitumine arca constringitur, ne connexio illa facile rumpatur.

CAPUT VII.

Arca Noe cum arca fœderis comparatur; cujus dimensionibus denotari ostenditur singulas humani corporis partes ad usum aliquem & decorem esse compositas.

16. ALibi autem, hoc est, in Exodo etiam deauratur foris & intus arca illa, quæ (Exod. 25. 11.) in sanctis est mundi intelligibilis imitatrix imago. Sicut enim pretiosius aurum bitumine: ita illa quæ in sanctis est arca, quàm ista præstantior. Denique hîc simpliciter ligna posuit: ibi autem ligna quidem, sed imputribilia comprehendit, declarans merita sanctorum. Addidit etiam illic supportatoria immobilia esse, quod sanctorum statio stabilis & firma sit; quia vitæ probabilis tramitem virtutis ductu secuti sunt, corruptelæ declinantes consortia. Hæc autem arca, utpote in diluvio, huc atque illuc motu impellebatur incerto; eo quod peccatorum status mobilis sit, & vitæ eorum quodam redundantium passionum diluvio corruptioni obnoxiæ errore inconstanti vagentur.

17. Nec illud prætereundum quod cùm dixisset: *Et facies arcam trecentorum cubitorum longitudine, & quinquaginta cubitorum latitudine, & triginta cubitorum altitudine*, (Gen. 6. 15. & 16.) addidit: *Colligens facies arcam, & in cubito consummabis eam à summo:* ut reliquo corpori mensuræ sibi convenientis ad gratiam decore quadraret caput hominis, & tamquam regale arcæ adjungeret, ex quo cùm sensus omnes ad ceteras partes corporis transfunderentur; tum maxime oculi, velut speculatores & custodes naturæ appositi providentia, prope totum orbis nostri statum desuper contuerentur. Ipsaque mens illic locata secundum plurimorum sententiam, & maxime Salomonis qui ait: *Oculi sapientis in capite ejus:* (Eccl. 2. 14.) quasi in aula imperiali virtutum concilium sibi contrahat, quo stipata comitatu & ipsa munitior sit, & tamquam ex edito quodam loco tuendi totius corporis [b] regimen impertiat, responsa proferat;

a. Ita Corb. & Long. Edit. vero, *ipso usu.*

b. Vet. edit. *regnum impertiat, responsa proferre.* MSS. *regimen impertiat, responsa proferre.* Demum Rom. edit. *regimen impertiat, responsa proferat.* Hanc porro lectionem secuti sumus, quod non alia occurreret emendatior. Nisi quis malit *responsa proferre* græco more dictum pro responsa, id est jussa, proferendo. Confer hunc locum cum c. 9. l. 6. Hexaem. n. 55. & seq.

per quem possimus nos ipsos non solum retro res- A picere, nec solum quod ante pedes est videre, sed etiam cæli ipsius secreta profundo obtutu spectare sapientiæ. Ibi igitur summa nostræ salutis, ibi gratia. Inde custodia, inde etiam pulcritudo toti corpori acquiritur, quæ primum in vultu vernat. Decet enim præstantiorem esse aulæ regalis nitorem, in qua sicut visus major, ita splendor est.

18. Namque si spectes singula quæ in hominis forma ad usum aliquem composita videntur, B ut oculi ad videndum, aures ad audiendum, nares ad odorandum, os ad loquendum, ita usus ministrant, ut præstent decorem. Quam deformes sunt vultus cæcorum? Et quid mirum si vultus hominis absque oculis deformis est, quando ipsum cælum sine sole non habet suum decorem? Tristes sine sole dies ducimus, noctes sine luna non placent; ipsi enim sunt quidam mundi oculi. Detrahe stellarum lumina, & quædam est in cælo ipso cæcitatis deformitas. Pili ipsi qui C orbem oculorum prætexunt, & velut [a] quamdam aciem prætendunt, ne sorde aliqua vel pulveris caligine pupilla lædatur; & ipsi excipiunt si quid fuerit illatum quod oculum possit lædere. Si lippitudine intercidant, quàm dedecet, si palpebra contractior fuerit, si radantur supercilia quæ pretiosorum monilium specie velut intexta gemmis refulgent?

19. Aurium quoque ut necessarius usus, ita decora species: quas si quis truncaverit, toti vul- D tui infert deformitatem. In quibus ita elaboravit opus suum natura; ut ipsi anfractus cavernarum mira providentia sinuati, plurimum utilitatis adferant, ne repente feriat secreta capitis sonus. Denique sæpe multos improvisu clangore consternari videmus, & adtonitos aut vocis alicujus aut tumultus sono expavescere. Sordes ipsæ quæ inter eosdem gignuntur anfractus, velut quodam glutino auditum ligant. Simul si vehementior pulsus fuerit alicujus sonus, infrin- E gitur ac retardatur, ut prænuntiatus potius mulceat, quam improvisus interna concutiat. Vermiculi quoque si aurem penetrare tentaverint, quodam sordium visco tenentur.

20. Nares simæ contra naturam videntur: jam si incisæ fuerint, quomodo potest vita subsistere, sublato spirandi meatu; quemadmodum pecudis magis facies, quam vultus hominis æstimatur?

21. Capilli capitis quam grato amictu caput vestiunt, velut quidam aulæ regiæ stipatores; ne F cerebrum aura lædat, aut imber feriat, aut sol adurat. Quos ita tamen dedit natura, ut pro sexu aut prolixiores placeant, aut recisi; & pro ætate, aut plerumque pro temporis & anni qualitate. In senibus grata canities, in pueris prodigiosa: delectat [b] tonderi æstate pressius, hyeme indulgentius: mulieribus ornamento est coma, dedecori est viris. Denique Apostolus evidennus expressit hoc dicens: *Nam ipsa natura docet vos quod vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi: mulier vero si capillos habeat, gloria est illi.* [1 Cor. 11. 14. 15.]

22. Quid de ipsa regia loquar, per quam aulici sermones prodeunt, quidam mentis nostræ indices, animique internuntii? Quid de ipso dentium ordine, qui cùm suo opere toti quidem corpori vires ministrent, tum etiam modulatores sunt vocis ipsius? De quibus si qui ceciderint, vox claudicat.

23. Hæc de capite prolixius diximus; quia oportuit sensus omnes in summo locari, unde omnia per reliquas partes officia dividerentur. Capiti autem nostro à tergo cervix proxima, dexterâ lævâque brachia sunt, quæ arcem imperialem tamquam fida tuentur custodia. Denique hæc in nobis validiora quæ propiora capiti, hæc præstantiora. Pectus quoque velut quoddam sacrarium sapientiæ, & stomachus velut quidam testis, ut medici aiunt, & conscius secretorum capitis, compassionisque consors, cui sua omnia vel salubria, vel adversa transfundat. Latera, naticæ, femora, & crura mensuræ latitudinem ipsa specie significant; pedumque gressus qui etsi exiliores videntur; fiunt tamen latiores, cùm incedimus.

CAPUT VIII.

Per ostium è transverso in arca positum decenter exprimi partem corporis ignobiliorem, cui ex Apostolo honorem abundantiorem circumdamus. Hoc ipsum cum Ecclesiæ membris, tum eidem Ecclesiæ ac Synagogæ accommodatur.

24. PUlcre autem addidit: *Ostium ex [c] adverso facies*, [Gen. 6. 16] eam partem declarans corporis per quam cibos egerere consuevimus; ut quæ putamus ignobiliora esse corporis, his honorem abundantiorem circumdaret. Quod multo gratius Scriptura expressit, quam Socrates in libro Platonis dixisse legitur. Nam cùm istud in Moysi scriptis sive ipse Socrates, sive Plato qui in Ægypto fuit, potuerit vel legere, vel ab aliis percipere qui legerant; decoro motus invento ostium sibi apertum putavit; ut operatoris nostri consilium prædicaret: laudans eo quod id potissimum decori convenerit, ut ductus quosdam vel exitus cuniculorum nostrorum à tergo averteret; ne in purgationibus ventris conspectus noster offenderetur. At vero Apostolus: *Quæ videntur*, inquit, *membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt*, [1 Cor. 12. 22. & 23.] uno ac simplici verbo descriptiones Philosophiæ supergressus; *& quæ putamus ignobiliora esse membra corporis, his honorem abundantiorem circumdamus; & quæ inhonesta sunt nostra, honestatem abundantiorem habent.* Sobrietatis enim nostræ & temperantiæ indicium præcipue illic cognoscitur. Helluones enim aut distenduntur cruditate usque ad periculum, aut plerumque solvuntur visceribus exinanitis.

25. Quod pulcre etiam ad Ecclesiæ membra [Ibidem 23 & 24.] Apostolus retulit. Quæ enim inhonesta sunt nostra ac superflua, nisi luxuria, nisi lascivia? Quibus si quis juventæ irretitus tempore, cùm ad maturiorem ætatem processerit, veniat ad baptismum, renuntiet superioribus, moresque priores exuat, peccata deponat, consepeliatur cum

a. Ms. Corb. & Long. *velut quandam aciem.*
b. Desideratur in vet. edit. & Vat. ms. vox, *tonderi*, quam nos è codice Corb. & Long. reposuimus. At Rom. edit. habet, *defecta pressius.* non male, si quis ei ms. suffragaretur.
c. Corb. ms. & Long. *ex transverso facies .... superflua ciborum egerere.*

domino Jesu Christo, crucifigatur ei mundus, A & ipse mundo; nonne is peccatorum remissione donatus, abundantiorem [a] honestatem, quàm ille catechumenus, cujus vita innocentior, habere æstimatur? Et ut Apostoli ipsius exemplo utamur, Judæus erat, persecutor erat: vocatus ad gratiam Christi, cœpit esse Apostolus. Et quia plus ei dimissum est, plus cœpit diligere, abundantius ceteris apostolis laborare, vas electionis factus, doctor gentium missus. Nonne etiam apostolorum ipsorum plurimis uberiorem B & honestiorem consecutus est gloriam, qui ante & inhonestus & ingloriosus fuit, cùm persequeretur Ecclesiam Dei? Pauper iste debilis in Ecclesia ipse te redemit suis votis.

26. Et ut majora aperiamus mysteria, quid tam ignobile quam gentilis populus? Pauper, ut pote qui nulla haberet eloquia Dei, debilis & utroque pede claudus, qui nec in legem, nec in Evangelium credidisset; vocatus tamen credidit ei, baptizatus accepit gratiam. Itaque C quia plus ei dimissum est, plus diligit. Remansit Judæorum populus, licet uno pede claudus: quamquam & in ipsa lege claudicet. Itaque ille qui gloriosissimus habebatur, amisit omnia, mirabilem consiliarium, & prudentem architectum, & sapientem auditorem. Iste qui [b] ignobilis erat, adeptus omnia fidei titulo, trophæo martyrum, Angelorum gloriatur consortio. Ergo Plato quod potuit, sermonis nitorem adhibuit: Apostolus autem qui habebat Dei spiritum, revela- D vit mysterium. Satis dictum est de ostio; quoniam qui retro erant, priores facti sunt.

CAPUT IX.

Per inferiora arcæ nos edoceri ciborum receptacula minimè esse facienda; & hac occasione de intestinorum conformatione ac usu disputatur. Exoriri ex intemperantia diluvium, quodve adhibendum ei remedium sit, ostenditur.

27. Nunc illud quæramus, quid sit quod ait E Dominus: *Inferiora arcæ bicamerata & tricamerata facies.* (Gen. 6. 16.) Inferiora arcæ dicendo, advertimus quod pulcre nos sentire voluerit inferiori loco æstimanda ciborum receptacula, hoc est, ea viscera quæ acceptum conficiunt cibum. Corruptibilis enim esca est: quod autem corruptibile non superioribus, sed inferioribus comparandum. Simul quia cibus deorsum fertur, cujus exigua portio viribus corporis, alimoniæque proficit: reliqua vero pars alvo purganda F deducitur; quia intestina sunt per quæ descendunt ciborum superflua.

28. Ita operator noster instituit, ut non extenta à stomacho ad imum, sed sinuata sint ac reflexa; quo vitæ nostræ usus propagaretur. Nam si extenderentur intestina hominis quæ suscipiunt & deducunt cibum, statim sine ulla pertransiret mora; & necesse esset jugiter esurire nos, jugiter epulari, aut deficiente alimentorum substantia deficere illico. Nunc autem in illa intestinorum reflectione ac sinuatione bipartita ac tripartita adhæret cibus, & descendendo paulatim vires ministrat, succum infundit corpori, tenet satietatem, differt edendi appetentiam: nec subita effusio, nec repentina evacuatio est, nec inexplebilis appetentia est, nec insatiabilis epulandi libido. Primum ergo indigentia est, & fames: deinde ex his sequeretur edendi sine intermissione continuatio. Quid autem deformius, quam semper ventri studere, qui cùm repletur, vacuandus est; cùm vacuatur, replendus? Tertium quid superat, nisi mors inter ipsos cibos epulasque permixta? Quomodo enim poterant diutius vitam producere, simul edentes, & esurientes, bibentes, sitientesque, & priusquam replerentur exinanientes omne quod sumserant, statimque esurientes? Nunc autem dum paulatim descendit esca, famem & cruditatem naturalis temperat providentia. Primum enim in stomacho quem plerique ventrem appellant superiorem, cibus conficitur: deinde coquitur in jecore, atque eo digeritur vapore. Succus ejus dividitur certis viscerum portionibus, ex quo omne corpus valescit. Quod satis juniorum incrementa, senum testificatur perseverantia. Reliquum cibi in ventrem defluit, quem omnes ventrem appellamus sine adjectione, plerique dicunt ventrem inferiorem; ex quo fimus necesse est qui plenus jam corruptionis descenderat, egeratur per illud ex transverso ostium.

29. Hæc cùm ita affabre naturali institutione ad Dei præceptionem composita videantur; tamen si non edendi à nobis, agendique modus servetur, tamquam exuberantibus passionibus generatur diluvium, & quædam totius labes corporis. Intemperantia enim accendit libidinem, cruditatem generat, corruptelam creat. Itaque aut duritia interna tenduntur, & quatiuntur doloribus, aut incocto ciborum humore & indigestionis asperitate interior quidam intestinorum amictus raditur; quia velut chartæ specie geminus eorum amictus adseritur: unus exterior quem continuum aiunt periti, vel qui curiosius scrutati sunt, à summo ad imum directus: alius interior tamquam lateribus adtextus; unde aiunt non totum solvi cùm raditur. Nam si continuus esset interior, immedicabilis ejus scissura foret, illic per moram adjunctionum adhærere ciborum reliquias. Quæ si adjunctiones solvantur, transire semesos cibos, & potus defluos, hoc est hominis diluvium.

30. Unde mihi videtur per arcæ hujus figuram voluisse Deum nos edocere, quemadmodum ab hoc [c] speciali tuti simus diluvio. Corruptela enim diluvii causa est: ea ubi irrepserit, aperiuntur aquæ, ebulliunt omnes fontes cupiditatum; ut totum corpus tanto & tam profundo vitiorum fluvio mergatur. Nihil est enim quod tam miseræ servituti subjiciat hominem, quam libido, atque ejusmodi cupiditates quæ jugo quodam criminum gravi deprimunt miseram conscientiam, ut se nequeat adtollere, ut pote quæ libertatem innocentiæ amiserit. Maximum ergo in hoc diluvio est remedium; ut justum

a. Mss Corb. & Long. *honestatem habet, quàm .... innocentior æstimabatur.*
b. Vet. edit. *immobilis.* Rom. & mss *ignobilis.*
c. Ita mss. Corb. Long & Vat. & edit. ant. At edit. Rom. & al Vat. *spiritali.*

præferas, eumque mandati cælestis executorem eligas. Quis est justus in nobis, nisi mentis vigor qui intra istam arcam includat omne animantium genus, quod est super terram? Cohibe ergo & tu omnes irrationabiles passiones tuas, omnesque sensus tuos menti subjice, animique imperiis assuesce. Evolare foras non sinas cupiditates tuas, exire in vulgus libidinem; & per rationabilem mentem poteris etiam irrationabilia tua, & immunda peccata ab omni periculo diluvii liberare.

CAPUT X.

De tribus causis ob quas muta animantia per diluvium subjecta sint pœnæ, & quemadmodum sensus nostri peccato moriantur; ac Deus testamentum suum cum justo statuerit.

Gen. 6. 17. 31. Q*Vacumque*, inquit, *sunt in terra, morientur.* Quid utique muta deliquerant animantia: quâ causâ subjecta sunt poenæ, quæ peccandi sensum non habent? Sed quemadmodum in bello cùm imperator ab hoste occiditur, commoritur ejus exercitus, atque omnis comminuitur virtus militaris: sic non discrepare à justitia visum est, cùm interiret homo cui regalem quamdam dominus Deus in omne animantium genus potestatem dedit, ut omnibus volatilibus, feris, bestiis imperiali præesset auctoritate, quod etiam pecudes, & quæcumque erant irrationabilia commorerentur animalia. Denique si quando est pestilentia, corrupto cæli tractu, prius ea quæ sunt irrationabilia lues dira contaminat, & maxime canes, equos, boves; atque ea inficit quæ cum hominibus conversari videntur: sic morbi vis etiam genus humanum implicat. Hæc igitur prima causa, ut arbitror, justæ adsertionis.

32. Secunda illa, quia nemo accusat naturam, cur reliqua corporis nostri membra moriantur solo capite sublato, cùm multos videamus amputatis manibus & pedibus supervivere. Sed non eadem ceterorum membrorum est prærogativa, quæ capitis; ideoque abscisso eo, unde sensus nostri in reliquum corpus prodeunt, commoriuntur etiam omnia membra: nec in eo aut operatoris providentia deseritur, aut substantiæ humanæ fragilitas redarguitur. Similiter ergo nemo nunc arguat, quia caput & principale quoddam ceterorum animalium homo est, quo moriente non debet mirum videri, si cetera commoriantur animalia.

33. Tertium illud est, quia rationis expertia non propter se sed propter hominem generata sunt animalia; hominis enim causa esse præcepta sunt, ut eorum subjectione humana præstaret conditio. Denique gratiæ hominis adtribuit Propheta dicens: *Omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves & boves universas, insuper & pecora campi, volucres cæli & pisces maris*; quia propter ipsum illa omnia: alia propter utilitatem, alia delectationis gratiâ, alia voluptatis. Consequens ergo erat, ut cùm deleretur homo à facie terræ propter quem facta sunt, etiam ipsa pari delerentur occasu. Hæc secundum simplicem lectionis expositionem.

Ps. 8. 8.

34. Altior autem & profundior interpretatio illud adtexit, quod ubi anima mole passionum curvatur gravi, & quasi diversarum cupiditatum mergitur æstu, terrenæ omnes cogitationes & concupiscentiæ in præceps ruunt; quia peccator unusquisque quo graviora flagitia commiserit, eo fit insolentior. NAMQUE usu atque exercitatione improbitas augetur, & impunitate nutritur audacia. Recedit itaque ab omni respectu honestatis, & in eo terrena omnia moriuntur lethalis peccati acerbitate, quæ vera & perpetua morte peccatorem deleat. NEMO enim gravius moritur, quam qui peccato vivit. Moriuntur in [a] eo singulæ passiones: moritur visus qui peccatum annuntiat, qui mulieri fallaci intendit, qui capitur alieni vultus decore, quem oculi meretricis ligaverint, quem adspectus illaqueaverit fornicariæ. Annon videtur mori, qui sibi libidinis telum impresserit, qui spontaneus in foveam mortis irruerit? Moritur & auditus, cùm refert crimina, cùm sollicitantis adulteri sermonem annuntiat, cùm inserit animis verba meretricis quæ seducit juvenem multo blandimento sermonis; laqueis autem labiorum suorum illigat eum. [b] Moritur vox silentio, si non confiteatur Deo. Moritur multiloquio, quia scriptum est: *Ex multiloquio non effugies peccatum.* Prov. 10. 19. Moritur per iracundiam, cùm prætergreditur mensuram ultionis. Omnis namque postremo sensus moritur, si minister sit iniquitatis.

35. Et ideo quia terrena omnia moriuntur diluvio, solus autem justus in æternum manet, ad ipsum dicitur: *Statuam testamentum meum ad te*; Gen. 6. 18. quia ipse divinæ est heres gratiæ, ipse cælestis possessor hereditatis, beatissimorum consors bonorum. Et homines quidem cùm moriuntur, patrimonium suum testamento transcribere solent; nec cedit hereditas, donec vivit testator: Deus autem cum sit sempiternus, transfundit justis divinæ hereditatem substantiæ; & ipse non indigens donat sua sine ullo donationis dispendio, quem non gravant suorum consortes bonorum, magisque fruitur eo quo nos utimur. Denique dominus Jesus pauper factus est, cùm dives esset, ut nos illius inopia ditaremur: qui Testamentum utrumque suo consummavit sanguine; ut nos vitæ suæ coheredes, & mortis faceret heredes, quo & vitæ haberemus consortium, & mortis beneficium. Multum autem tribuit justo, dicendo: *Statuam testamentum meum ad te*; eo quod rationabilis & fidelis vir sit testamentum Dei. Ipse est enim hereditas, ipse possessio, in quo virtus divini testamenti est, in quo fructus judicii, in quo hereditas promissionis, de quo David dicit: *Ecce hereditas Domini, filii merces fructus ventris.* Ps. 126. 3. Sed jam salva expositione profundioris mysterii ad reliqua pergamus.

a Edit. Rom. *actiones singulæ*. Aliæ, & mss. *passiones*. Sic etiam infra eadem Rom. edit. *infert crimina*, ubi aliæ, & mss. *refert crimina*

b. Edit. ant. *Moritur ex silentio*: melius Rom. & cod. Corb. ac Lung. *Moritur vox silentio*.

CAPUT XI.

Virum justum sibi ac suis saluti esse; licet nonnumquam studium relaxanti obrepat error. Non semper justum esse apud Deum qui justus sit apud homines. Denique mentem inter passiones quasi patrisfamilias obire officium.

36. Intra, inquit, *tu & omnis domus tua in arcam; quia te vidi justum coram me in generatione ista.* Manifeste fides propheticæ sententiæ B etiam hoc adstruitur loco; quia stultus sibi soli stultus est, sapiens autem sibi & plurimis sapit. Itaque Noe justi merito etiam domus ejus in diluvio servatur. Sic in mari navigantes, & in bello exercitus, si illis non desit gubernatoris peritia, istis imperatoris prudentia, à periculo tuti sunt aliena ope. Sed quia boni imperatoris bonus exercitus est; ideo etiam in eo laudem justi intelligimus non præteriri, qui talem instituit domum suam, ut virtutis fulgeret consor- C tio; meritoque invenit salutem cognatio. Nec repugnat, quia postea aut filius, aut uxor offendit. Dormiebat justus, cùm erraret filius. Femina quoque ut pote sexus fragilioris mole periculi turbata, quæ totum orbem divino incendio perire crederet, quid miraris si virum non potuit sequi, cùm ipse justus ab Angelis monitus vix evaserit? Quid autem mirum si homini obrepit error, aut se relaxat intentio? Argue ergo quia & justus inebriatus est. Sed hæc D loco suo reservanda arbitror.

Gen. 6. 18.

Prov. 9. 12.

Gen. 9. 21. & seq. Ibid. 19. 26.

Infra c. 19.

37. Nunc quod superest consideremus. Pulcre enim dixit: *Quia vidi te justum coram me in generatione ista.* Multi hominibus justi videntur, pauci Deo: aliter hominibus, aliter Deo. Hominibus secundum vitæ speciem; Deo secundum puritatem animi, virtutis veritatem; homines quæ foris sunt probant: Deus quæ intus examinat. Perpensè autem addidit: *In generatione ista;* ut neque superiores condemnaret, E neque posteriores excluderet, recteque diluvium factum adstrueret interitu generationis ejus quæ non haberet consortium æquitatis. Hæc secundum litteram.

38. Altior autem sensus provocat nos, ut hoc putemus vigorem mentis in anima esse, & animam in corpore, quod est paterfamilias in domo sua. Quod enim in anima mens, hoc anima in corpore. Si mens tuta est, tuta est domus, tuta anima: si anima incolumis, incolumis caro. F Mens enim sobria passiones omnes cohibet, sensus gubernat, sermonem regit. Ideoque bene dicit Dominus justo, *intra tu*, hoc est, in teipsum intra, in tuam mentem, in tuæ animæ principale; ibi salus est, ibi gubernaculum, foris diluvium, foris periculum. Si autem intus fueris, & foris tutus es; quia ubi mens sui arbitra est, bonæ sunt cogitationes, bonæ sunt executiones. Si enim nihil vitii mentem obumbret, sinceræ cogitationes sunt. Si studio sit castitas, cordi sit A temperantia, nulla inardescit flamma libidinis, nulla ulcera proserpunt ægritudinis. Sobrietas enim mentis, medicina est corporis.

CAPUT XII.

Septena animalia munda utriusque sexus & bina immunda in arcam induci, quod septimus numerus sacer ac plenus sit, secus vero secundus. In nobis septenarium quoddam femineum esse, sed ad virilem conditionem ab erudito viro promoveri. Postremo humanam naturam designari contrariorum capacem.

39. Nunc consideremus qua ratione induci in arcam jubet à jumentis mundis septem & septem, masculum & feminam: ab immundis autem duo & duo, ut nutriatur semen in omnem terram. Et ut ego arbitror, inire mundam adseri hebdomadam; quia mundus & sacer septimus numerus. Nulli enim miscetur, nec ab alio generatur. Ideoque virgo dicitur, quia nihil ex se generat; meritoque tamquam materni exsors immunisque partus, & muliebris copulæ, etsi hebdomas femineo nuncupetur vocabulo, virilis habet sanctificationis gratiam: *Omnis enim masculus adaperiens vulvam sanctus Domino vocabitur.* Et in Propheta habes: *Effugit, & peperit masculum*, id est, sanctum. Secundus autem numerus non est plenus, quia divisus. Quod autem non est plenum, vacuum habetur. D Septimus autem numerus plenus, quia hebdomas, ut decas; & similis illius primi, [a] quia facta est ad similitudinem illius qui est semper, à quo profluunt, & moventur quæ sunt in omni genere virtutes. Hæc naturalia.

Gen. 7. 2.

Exod. 34. 19.

Esai 66. 7.

a

40. De moralibus autem ut dicamus, [b] non est dubium quod irrationabile animæ nostræ in quinque sensus dividatur, & vocem, & generatorium, quæ naturâ videntur esse feminea; quia sensus nostri in materialia & sæcularia cito re- E punt. Unde claret eos mollioris naturæ habere substantiam. Sed erudito & industrio viro munda omnia; quia sapientia exercitati viri & virtus firmamentum his virili transfundit judicio. Ergo prudentis & [c] propositum gubernantis ex infirmioris sexus qualitate in fortiorem substantiam transferuntur. Valida enim sapientis & fixa sententia est; non mutabilis, ut stulti & insipientis qui consilio nutat incerto, ut improbi qui non quod verum & justum sit eligit, sed F quod sibi commodum velit, scindit à vero, secernit à justo. Justitia enim singulare est bonum, per se ipsa suo tantum spectatur pretio. Iniquitas vero velut dividua parit, nunc odio infecta, nunc quæstu, & ea quæ sunt dividenda confundit. Stultus enim ut luna mutatur, & versicolor, aut humorum varietate difformis animam suam in leprosi corporis speciem turpi contagione commaculat, salubres cogitationes noxiis sæpe permiscens.

b

c

41. Sed fortasse quia munda & immunda in-

a. Mss Corb & Vat. *quia alpha est ad similitudinem* &c. Hinc nobis videtur à vero non abhorrere aliquid prius de primo numero fuisse dictum, quo postea sublato non minimum obscuritatis toti huic loco subortum est.

b Ita mss. Corb. & Long. Vat. autem cum edit. Gill. ac Rom *non est dubium quin rationabile.* Am. & Era. *Non est dubium. Quod enim rationabile.*

c. Edit. Am ac Era *propositum gubernantis ex infirmioris sexus qualitate in fortiorem substantiam transferuntur.* Gill. & Rom. *propositum gubernantis est infirmioris sexus qualitatem .. transferre.* Mss. Corb. & Long. melius ut in textu, ubi subintelligenda vox, sensus.

a duci in arcam [a] præcipi cernis animantia, jure movere possit quia dixi honestis disceptationibus indecoras non esse miscendas. Nec ego abnuo irrationabilium quidem, mundorum tamen motuum aliqua esse semina & quasi principia in anima nostra, & eorum qui mundi non sint. Natura enim hominis contrariorum capax est, ut & malitiæ in ea sit vis, & virtutis ingressus; Gen. 2. 9. meritoque in principio libri hujus qui est Genesis, per arboris speciem in paradisi medio legisti boni & mali scientiam. De quo ligno scientiæ boni & mali præceptum est non esse gustandum; eo quod mens nostra in qua est cognitio & disciplina, boni & mali recipit notionem. Itaque naturæ opifex sicut ad propagandum, vel etiam reparandum genus animantia reservavit, ut universæ terræ animantium semine replerentur: ita etiam corporis nostri terrenam substantiam vacuam non putavit passionum hujusmodi tamquam immundorum animalium relinquendam, quæ cùm deliciis & luxuriæ tamquam vice diluvii ingurgitatur, memoratis fluctuat passionibus. Ubi autem sobrietate & continentia unusquisque inundantium evacuaverit diluvium passionum, & quamdam animæ retexerit siccitatem, vivificare incipit suum corpus, & animæ puritatem, [b] cui regimen sapientia est.

CAPUT XIII.

Cur ingresso Noe in arcam, post septem dies diluvium factum sit? Item cur Moyses dixerit illud quadraginta diebus & quadraginta noctibus *duravisse; quave ratione quadraginta dies perseveraverit? Quo pacto in ipsa pœna comminatione divina misericordia eluceat. Post quæ liberalis Noe obedientia consideratur.*

41. Illud quoque studio est quærere, quæ causa est cur postea quam ingressus est Noe in arcam, & induxit animantia, post septem dies diluvium factum sit. Non enim otiosum videtur, quod non aut plures, aut pauciores interpositi sunt dies, sed tot quot in constitutione mundi Gen. 2. 2. fuerunt. Sex enim diebus factus est mundus, septimo die requievit Deus ab operibus suis. Quo declaravit indicio ipsum esse auctorem mundi, atque diluvii. Mundum propter bonitatem suam condidit, diluvium fecit nostrorum merito delictorum. Admoniti sunt igitur homines vel ex numero dierum quibus mundus est conditus, quod conditorem suum non lacrymis solum & precatione, sed correctione morum reconciliare debuerant. Ergo spatium dedit ad pœnitentiam Dominus, magis volens ignoscere, quam punire; ut imminentis diluvii terrore suspensus, ad veniam cogeret postulandam; quo dum periculum futuræ mortis horrescunt, impietati atque injustitiæ renuntiarent. Secundum est, ut hinc quoque Domini supra modum misericordis clementiam colligamus; quia multorum annorum offensionem à constitutione mundi in finem usque contractam, paucis diebus, si pœnituissent eos, voluit relaxare. Est enim Deus peccati immemor, virtutis remunerator, sicut ipse ait in Propheta: *Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates, & memor non ero: tu autem memor esto, & judicemur: dic iniquitates tuas, ut justificeris.* Esai. 43. 25. Cùm enim advertent veram animæ refusam esse virtutem, tantum ei honoris adtribuit, ut non solum veniam superiorum indulgeat peccatorum, verum etiam gratiam & justificationem impertiat. Exspectavit ergo & septimo die, ipso quo ab operatione requievit; ut si venia posceretur, sequeretur correctio, & ab indignatione requiesceret.

43. Istud quoque curæ fuit non prætermittere, eo quod diluvium factum dixerit, *quadraginta diebus*, & addiderit, *quadraginta noctibus*. Gen. 7. 12. Scimus enim diem dici quem sol terram illuminans signat; noctem quam circumfusæ tenebræ à claritate distérminant; & plerumque à nobis ita diem significari, ut noctem non comprehendamus, plerumque ut complectamur. Significantes enim mensem tringinta dierum, significamus & noctes. Unde cùm satis fuisset Moysi dixisse diluvium fuisse *quadraginta diebus*, cur addiderit, *& quadraginta noctibus*, quæritur. Et aliqui ita acceperunt qui ante nos fuerunt, ut & virorum & mulierum factus diluvio interitus demonstraretur: diem ad virum referentes qui sit purior, similis lucis, noctem ad mulierem quæ viro dormiente creata describitur: Gen. 2. 21. simulque quia vir prior quasi auctor, qui virtutem moveat mulieris, atque in partus excitet: actu ille clarior publico; ista obscurior, tamquam domesticis clausa parietibus & nocti proxima, secundo orta loco, & creationis suæ [c] formata jam coste viri debens gratiam, superiori quoque potioris obnoxia privilegio, & pariendi usu materialibus comparanda. Coosonans autem in utroque numerus periculi, quia peccata etiam consonantia; meritoque non distant spatia temporum, quia non distant merita delictorum.

44. [*] Non mediocriter etiam scrutantur plerique qua ratione quadraginta dies diluvium fuerit. Et possumus dicere materialem numerum tristioribus, hoc est, delendæ creaturæ deputatum: hebdomadam autem constitutioni totius mundi, hoc est, lætioribus. Sed fortasse referatur, quid quod etiam lex quadraginta diebus Exod. 24. 18. lata est, tot dies observavit Moyses in monte Sina, & demoratus est, cùm præscripta legis acciperet? Rectè ergo eodem numero declinandorum peccatorum præcepta tribuuntur, quo pœnæ culpa est persoluta; ut cognoscamus quod de eodem vitæ tempore debeat ex correctione laus comparari, quo potest punienda culpa committi. Unde nunc jam non pœnæ præscripti sunt dies quadraginta, sed vitæ; ut hoc numero jejuniis & orationibus crebrioribus nostrorum levemus supplicia peccatorum, atque ad præscripta legis intenti, devotione ac fide nostrum corrigamus errorem. Itaque per Domini resurrectionem quadragesimus dies jam non habetur novissimus sed primus, atque inde vita

a. Edit. omnes, *præcipit carnis animantia.* Mss. *præcipi cernis* &c.
b. Sic mss. Edit. vero, *cui regnum sapientia est.*
c. Sic edit. Gill. ac Rom. Edit vero Am. cum mss. Corb. Long. & Vat. *formata in costam viri.* Era. denique *formata e costa viro* &c.

*. Ab his tantum verbis tractatum incipiunt mss. Tornacensis, Valliclarensis, Colbertinus ac Mazarinus. Et Bart. Urbinas in Mss. Ambrosiano libri de Noe & Arca primas voces in mss. adserit esse illas, *Non mediocriter.*

numeratur, ubi ante mortis numerus ad coo- A summationem mundi & humani geoeris excidium computabatur.

45. *Et delebo*, inquit Dominus, *omnem resurrectionem carnis à facie terræ.* O cælestium pulcritudo verborum, si quis se à decoro intellectu piæ mentis examinet! Indignatur Deus peccatis nostris, sed non obliviscitur pietatis. Minatur supplicium, sed non permittit excidium. Moderatur vindictam, revocat severitatem. Deleturum se dicit omnem carnem non à terra, sed à B facie terræ. Florem decutit, radicem servat: sinit ut in profundo substantiæ virtus maneat humanæ, quæ in superficie laboret, intus impassibilis perseveret, immunisque ooxæ ad eorum substitutionem qui non sint reatui obooxii, reservetur. Pulcre autem posuit, *Delebo*, tamquam litterarum apices qui deleotur sine fraude librorum, & sioe imminutione tabularum. Atramentum deletur, sed lignum manet. Delentur elementa, ut scribantur plerumque meliora. Atra- C mentum tollitur, substantia non exterminatur. Delebo, inquit, corruptelam carnis, ut scribam incorruptionem. Delebo resurrectionem carnis à facie terræ, ut scribam in cælestibus resurgentes. Delebo de libro terræ, ut scribam in libro vitæ. Deleantur, Domine meus, Domine, deleantur cito elementa ferri, ut scribantur elementa Christi. Aboleatur resurrectio terrena, ut cælestis gratia redundet. Veni Moyses, præpara gremium, legem accipe, suscipe apices D quos jam misericordia divina noo deleat. Suscipe tabulas quas Dominus statuat io æternum. Utinam ipse ooo frangas. Et ipsas mihi mea culpa sustulerat, nisi Dominus reddidisset. Jure quidem Moyses indignatus est, ne haberent divina privilegia, qui noo deferrent obsequia. Sed puto quod non mihi eas, sed Judæis fregeris. Fregisti Judæis, recepisti mihi. Fractæ sunt priores, ut posteriores manereot. Fregisti eas in pectoribus Judæorum. Quid enim proderat ut tabulas tene- E rent, quarum præscripta tenere noo possent? Ecce secundas tabulas dicunt se renere, sed non
Deut. 9.10. tenent. Dicuot se legere divina elementa, sed noo legunt. Digito Dei scriptas esse tabulas Moyses dicit: illi digitum Dei non legunt, ferrum legunt. Atramentum vident, spiritum Dei non vident. Sed Ecclesia oescit atramentum, spiritum oovit.
2. Cor. 3. 2. & 3. Ideoque Paulus oovit scribere ooo atramento, sed spiritu Dei vivi. [a] O sacrilegum ioeptum populum Judæorum! Homo spiritu Dei scribit, & F homo sub lege nutritus, & illi voluot Deum atramento scripsisse, non spiritu.

46. Ergo ut ad superiora redeamus, delet Deus resurrectionem carnis, ramquam apicum scriptionem: quo declaratur quod superfluam hominum nativitatem propter impietatem ejus deleverit specie litterarum: substantiam autem & conversatiooem [b] generis servaret humani velut perpetuitate tabularum, ut ex ea semen reliquum pullularet. Cui sententiæ coovenire etiam A illud videtur quod ait: *Delebo*, inquit, *omnem resurrectionem carnis.* Resurrectioni autem communi usu oaturæ contraria videtur esse purgatio; quia purgatione reciditur, & reprimitur resurrectionis luxuria. Omne tamen quod purgatur, speciem amittit, substaotiam suam servat, atque meliorat. Repressit igitur [c] Dominus qui jam purgatione diluvii corporeum usum, cooversationemque generatioois ejus quæ degeneraverat à decore naturæ & accepti mune- B ris, venustat. Hæc secundum litteram. Quod autem ad altiorem pertinet sensum diluvii species typus est purgatioois animæ nostræ. Itaque cùm mens nostra se à corporalibus mundi hujus illecebris quibus ante delectabatur, abluerit, bonis quoque cogitationibus vereris colluviem cupiditatis absterget, tamquam purioribus absorbens aquis turbidorum prius amaritudinem fluentorum.

47. *Et fecit*, inquit, *omnia Noe quæ mandavit* Gen. 7. 5. C *ei dominus Deus.* Justus mandata accepit, servus imperia. Hic amici censetur loco qui fecerit quæcumque exsequenda susceperit: ille qui nutat obsequiis, ooeri servitutis addicitur. Denique & dominus Jesus dicit in Evangelio: *Vos amici* Johan. 15. 14. & 15. *mei estis, si feceritis quæ præcipio vobis. Jam non dicam vos servos.* Maodatur ergo ut amico, mandatur ut ei qui valida caritate, sobrio consilio ea quæ mandata sunt, exsequatur. Nec fefellit Dominum judicium suum, implevit justus uni- D versa, non partem sed universa quæ mandata sunt ei; & ideo scripturæ divinæ accepit testimonium. Nec superfluum putes quia simul posuit Dominum & Deum; nam & Deus in Domioo, & Dominus in Deo: sed ut Patris & Filii inrelligas commune præceptum. Aliqui tamèn ante nos sic interpretati sunt, eo quod Dominum & Deum dicendo hoc loco, & vindicaturi & igoosciturì geminam expresserit potestatem: & qui hîc vindicat prius in peccatores, E ideo ante Dominum dixerit; quoniam vero postea, ut justi seminarium propagetur iodulger, ideo Deum postea oomioaverit. Denique facturus mundum Deus dicitur: *In principio fecit* Gen. 1. *Deus cælum & terram.* Et, *dixit Deus, Fiat lux.* Ibid. 14.

CAPUT XIV.

Diluvium verno tempore accidisse, ut magis eo cruciarentur homines; & sexcentesimo anno Noe, ut hominum interitus cum eorum creatione congrueret. Item per fontium abyssi, & cataractarum cæli ruptionem mentis atque corporis diluvium significari.

48. Est etiam illa non persuoctoria consideratio, quod sexcentesimo aono Noe, [d] mense secundo, vigesima & septima mensis fit diluvium. Secuodum mensem verni esse temporis non ambigitur, quando augentur nascentia, ager parturit, terrarum pariter atque animantium fœtura se fundit. Tunc ergo fecit diluvium,

a. Ita mss. Corb. Long. Valc. & Colb. cum vet. edit. Rom. autem, *ô sacrilegum, ô ineptum populum Judæorum.* Cod. Vat. *ô sacrilegium ineptum Judæorum.* Maz. tandem *ô sacrilegium ineptum populi Judæorum.*

b. Edit omnes, *generis servare humani voluit.* Mss. Colb. Corb. Long. & Maz. ut in textu.

c. Ita mss. quatuor melioris notæ. Alii vero & edit. *Dominus purgatione diluvii . . . . muneris venustate.*

d. Abest ab omnibus tum mss. tum edit. ant. *mense secundo.* Excipe tamen cod. Maz. in quo secunda manu restitutum est: sicut &, *secundum mensem*; ubi prima manu habet cum Corb. Valc. Long. & Colb. *septimum.*

quando dolor eorum major foret, qui in sua abundantia puniebantur, tunc ultio terribilior tamquam dicentis Dei: Ecce omnia secundum liberalitatis divinæ providentiæ gratiam dives natura generavit, omnia in usum hominum germinavit terra fœcundior, segetes spectantur, tritico & hordeo campi replentur, comæ arborum venturi fructus floribus vestiuntur: non deest terra obsequiis snis, non bestiæ desunt muneribus suis, quæ solemnes solvuntur in partus, ut bomini nihil desit: homo solus partibus suis deest, nescit auctorem suum à quo ei omnia ministrantur, negligit conditorem. Despicit homo remuneratorem suum, cùm Deus opus suum non despexerit. Pereant cum homine omnia, propter quem nata sunt omnia. In suis divitiis consumatur homo, cum sua dote moriatur. Nihil ante bominem terra deliquerat, nullis erravit in fructibus: in homine solo se degenerasse cognoscit, spinas & tribulos pro fructibus ferens. Quod solum munus admirabile est, principale meoris interit. Cur igitur omnia illa servantur? Ideo non post collectos fructus infunditur aqua, ne beoeficium magis quam diluvium terra sentiret. Denique verno apud Ægyptios tempore, sed mense diverso Nilus exundat, ut jaciendis seminibus rerra mollescat, & blaodiore sinu, clementiore gremio semina missa suscipiantur. Quod autem sexcentesimo Noe anno fit diluvium, illud videtur ostendere quia sexto die Adam creatus est. Idem numerus, hoc est, qui par dicitur, & in auctore & in reparatore servatur; quia fons sexagesimi & sexcentesimi sextus est numerus. Idem autem & primus & septimus mensis dicitur. Sed magis primum observare debemus; quod post diluvium verno tempore colendorum cura reparetur agrorum, & placidi atque uberis soli incipiat fœtura procedere. Quo significatur numquam Deum eo numero vel tempore interitum hominum fuisse facturum, quo fecit exordium; nisi immanibus delictis esset offensus. Simul veniam temporis & numeri ratio promittit; quod etiam iratus admoneatur tam præcedentibus causis beneficiorum suorum, ut non penitus deleat eorum substantiam, quos ipse donavit.

Gen. 7.11. 49. *Et rupti sunt omnes fontes abyssi, & cataractæ cæli aperta sunt.* Vim diluvii convenienter Scriptura expressit, dicens cælum & terram pariter esse commota, è quibus elementis constat istius mundi omne principium. Undique ergo influentibus aquarum molibus conclusum genus hominum [a] perurgetur. Hæc secundum litteram. Quod autem ad altiorem pertinet sensum, cæli symbolo mens humana significatur, terræ autem appellatione corpus & sensus. Magna igitur naufragia, quando mentis pariter & corporis sensuumque omnium turbo & procella miscentur. Diligenter dicta pensemus. Plerumque fraus mentis & dolus suum exercent venenum, sed tamen sobrietas corporis & continentia obumbrant mentis improbitatem. Frequenter incerto fidei atque opinionis suæ mens lubrica est, sed tamen caro deliciis & luxuriâ [b] vacat, ut frugalitas errorem mentis excuset, sicut multi sunt hæreticorum qui prætendere volunt corporis continentiam, ut adsertionis suæ fidem testimonio sobriæ carnis acquirant: etsi sensu lubrici, tamen quo minus turpes, aliquanto excusabiliores babentur. Cùm autem venena mentis, & contagia corporeæ obscœnitatis sensum omnem, [c] vigoremque confundunt; atque animus incerto lubricus motu, malitiæ fœtidus atramento, crudelitatis furore succensus, etiam corporalibus flagitiis incitatur; avarus quoque affectus impatiens mediocrium facultatum, luxuriæ cupiditate, effundendique libidine præcipitatur in facinus appetendæ salutis alienæ: tunc magnum est diluvium omnibus pariter ingruentibus passionibus: tunc se insipientia, injustitia, temeritas, improbitas, perfidia de superiori parte tamquam cataractæ mentis videntur effundere. Inde erumpunt de corporis fonte terreni libido, temulentia, luxuria, postremo diversorum criminum prolapsiones, quæ penitus & corporis robur & vigorem mentis effæminant.

CAPUT XV.

Per arcam à foris clausam & in aquis fluctuantem, corpus hominis corio tectum & variis motibus agitatum: per quindecim aquæ cubitos queis montes superabantur, humanos sensus: denique per mortem omnis carnis, animæ passionibus corrupta interitum adumbrari: superbos autem præcipue delendos, cùm justus interim exstinctis pravis motibus in corpore quasi incorporeus remaneat.

50. E*T clausit Dominus à foris arcam.* Sermo manifestus est secundum litteram. Claudenda fuit arca, & tuto sepienda munimine; ne eam vaga diluvii fluenta penetrarent. Altioris quoque sensus non incongrua interpretatio, si corpus humanum cui arca hæc quæ describitur, figuratur, septum corio judicemus à frigore æstuque defendi, quod artifex Deus ad omnium membrorum protectionem naturalibus vestivit exuviis, & quodam circumfuso induit operimento; ut neque frigore congelascat, nec æstivo calore solvatur. Gen. 7.21.

51. Exundavit igitur aqua, & levavit arcam, & ferebatur super summum aquarum. Non immerito exundavit aqua, quando cæli cataractæ apertæ sunt, & de terra rupti sunt fontes aquarum & flumina. Quod magna emphasi dictum est. Ubi enim eruptio, ibi irrevocabilis effusio sit necesse est; nec retineri facilis ingentium prolapsio fluentorum. Manifestum est igitur quod scriptum est. Verum si altius spectandum putes, caro nostra diversis agitatur & freti modo fluctuat passionibus, quibus huc atque illuc tamquam super undas molestiarum suarum nunc fame, nunc siti, nunc cupiditate, nunc gaudio, nunc dolore jactatur.

52. Illud quoque oon prætermittendum arbitror, quia Scriptura non præterit, quantis nu-

a. Edit. Am. & Gill. cum mss. Maz. *purgetur*: Era. & Rom. cum aliis mss. *perurgetur*.

b. Omnes omnino edit. cum mss. Tom. ac Vat. *& luxuria vacat, ut fragilitas.* At mss. Corb. Colb. & Maz cum Latinii conjectura, *luxuriâ vacat.* & Corb. cum eodem Latin. *ut frugalitas.*

c. Edit. omnes, *vorem*. Mss. contra cum Latinio, *vigorem*.

mero cubitis aqua super terram fuerit; quindecim enim cubitis super excelsos montes aquam fuisse dixit. Simplex itaque intellectus patet. Allegoria autem quinque sensus complectitur, qui sunt in corpore nostro velut excelsi montes, qui hanc carnem passionum obumbrant, & plerumque incursantur bestiis, & exagitantur condensa & opaca eorum. Unde & Dominus per nationum credentium fidem veniens ad Ecclesiam suam, venit à Libano [a] sicut ait Habacuc propheta dicens: *Dominus à Libano veniet, à monte umbroso & opaco.* [Hab. 3. 3.] Ecclesia quoque venit à Libano, sicut habent Cantica canticorum. Ita enim legimus: *Ades huc à Libano, sponsa, ades huc à Libano. Transibis & pertransibis à principio fidei, à cubilibus leonum, & montibus pardorum,* [Cant. 4. 8.] quo gentiles populi, qui velut bestialium passionum graves patiebantur incursus, nunc altitudine fidei, & sublimitate devotionis meant. Per hos igitur montes Christus advenit, comprimens Evangelicis disputationibus feroces istius corporis motus, atque illam altitudinem cordis, & se extollentem superbiam obedientia & humilitate sui destruens: meritoque fructus mansuetudinis ferre cœperunt, quos ante gravium diluvia passionum subruebant. De numero autem cubitorum sic quidam ante nos æstimaverunt, quod quinque sensus triplicem collectionem habeant; eo quod visus visibile videt, & auditus audibile audit, & odoratus odorabile odoratur, & gustus gustabile gustat, & tactus quod tangendi substantiæ subjacet, tangit. Ideo quinque sensus tripliciter æstimati sunt, vel secundùm illud: *Scribe tibi tripliciter.* [Prov. 22. 20.] Ego tamen commodius puto illud, ut sensus terreni hominis atque animalis & spiritalis accipiam, quos illa diluvii fluenta transcenderint.

53. Merito mortua est omnis caro quæ movebatur. Quod & secundum litteram liquet, & proprie ac naturaliter carnis corruptelam indicio procellosæ commotionis expressit. Commotio enim vitiosa non est, nisi per affectus corruptionem. Movet enim voluptates caro, & ipsa voluptatibus commovetur. Talis autem commotio corruptelam creat. Causa ergo corruptelæ commotio istius mundi est, per quam anima uniuscujusque degenerat. Cùm enim vitiosæ passiones mentem movent, corruptela generatur; cùm excitant studia virtutum, disciplinæ profectus est. Omnis igitur qui erat in arida, mortuus est: nec enim poterant non mori quos tanti diluvii unda demerserat. Hoc secundùm scriptum seriemque verborum. Ceterum si allegoriam quæras, non dubium est quia exemplo ligni aridioris quod simul ut lambere cœperit, ignis exurit: ita anima nisi diversarum humescat rore virtutum, poculo quodam irrigata sapientiæ, & fonte justitiæ, atque irriguo castitatis, tamquam arefacta radice vitali, cupiditatum deflagrat incendio, vel profluvio carnis illisa procumbit. Unde semper epulari debet animus bonorum operum cogitationes, ut prudentiæ succo mens inebriata pinguescat; quo non facile diluvii corporalis cedat injuriæ, atque [b] arido incuriæ situ evirata moriatur. Ideoque nos admonet Dominus à fonte sapientiæ non recedere, pocula virtutis haurire; [Baruch. 3. 10. & seq.] ne quis sole iniquitatis arescat, & procellam persecutionis sustinere non possit. Scriptum est enim: *Quod si in humido hoc faciunt, in arido quid fiet.* [Luc. 23. 31.]

54. *Delevit*, inquit, *Deus omne quod erat super faciem terræ.* [Gen. 7. 23.] Scripti evidens explanatio. Allegoria autem expositam nobis declarat superbiam, quæ se extollit in hac terrena fragilique substantia, & immemor divinorum, humana despiciens, ipsum arrogantis viri habitum, incessumque deformat: quales describit Esaias Judeæ filias, [Esai. 3. 16.] oculorum micantes nutibus, & alta se cervice jactantes. Sunt enim hujusmodi erigentes supercilia, inflato corde, elato pectore, cervice resupina: qui solum quidem vestigiis pedum perstringant, toto autem se librent corpore, & inani suspendant examine: in priora gressu procedant, ad posteriora verticem reclinantes: cælum spectent, terram autem fastidiant, tamquam cervicis dolore suffixi, ut eam inclinare non possint. Hos igitur delevit de libro vitæ Deus dicens: *Omnis qui se exaltat, humiliabitur:* [Luc. 14. 11.] nec inter merita sanctorum * commentis adhærere facit cælestibus.

55. Omnibus igitur qui extra arcam fuerunt, interemtis, *derelictus est Noe solus in arca cum iis qui cum ipso erant.* [Gen. 7. 23.] Non indiget interpretatione sermo simplicior. Concurrit intellectus cum littera. Altior autem & interior significatio demonstrat justum virum, amatoremque sapientiæ, tamquam arborem fructuosam, internecatis quæ escam ejus solebant arrodere, comam obumbrare, coartare processus ramorum, velut exsortem irrationabilium passionum solum remansisse cum suis. [c] Sui autem sunt puræ animi disceptationes, quæ virtuti adhæreant. Et bene addidit in arca remansisse, quasi vix credibile amputatis corporalibus passionibus videretur eum adhuc versari in corpore: quod licet jam terrenis careret contagiis, incorruptam licet, corporis tamen adhuc substantiam reservabat: & velut incorporeus in corpore, superferebatur diluvio, non absorbebatur; corpus quidem gerens quasi in arcæ positus interno, sed qui corpus ipsum insuperabilis passionibus quasi incorporeus in medio tantorum motuum gubernaret.

CAPUT XVI.

Cur dictum sit, Memor fuit Dominus Noe, *nulla ejus uxoris ac filiorum ejus facta mentione? Cur item bestiæ prius, quam jumenta nominata sint; & qualis spiritus super terram inductus, ut aquæ cessarent?*

56. M*Emor fuit Dominus Noe, & bestiarum, & jumentorum.* [Gen. 8. 1.] Moventur plerique qua causa non dixerit Scriptor, quod etiam uxoris

a. Hæc verba, *sicut ait Habacuc* .... usque ad illa, *sicut habent Cantica*, auctoritate mss. omnium Gallicanorum, restituimus, cùm prius in edit. omnibus desiderarentur.
b. Edit. ant. *arida incuria situ evirata* Rom. & Vat. cod. *arida incuria situ evirata.* Alii denique mss. *arido incuria situ evirata*; Man. *eviscerata*
* Id est, commentariis cælestibus, sive ut paulo ante dixerat, *libro vitæ.*
c. Rom. edit. *Sui autem sunt puræ.* Male; hic enim *sui* idem significat, atque familia Noe, ut patet ex antecedentibus.

& filiorum Noe memor fuit Dominus, cùm A bestiarum & jumentorum fuerit memor. Sed cùm dixerit quod Noe memor fuerit, in auctore & præsule domus necessitudines ejus reliquas comprehendit. Simul exprimi videtur quidam reliquarum consensus necessitudinum. Etenim cùm omnes invicem sibi cari sunt, una est domos: cùm autem discrepant, separantur & scinduntur in plures domos. Ubi ergo caritas, ibi senioris oomine de quo pendent ceteri, domus omnis significatur: ut si quis arborem dicat, utique B comprehendit & ramos: si quis ramum nominet, etiam fructus qui in eo sunt, pariter uno atque eodem sermone complectirur.

57. Nec illud otiosum quod primò dixit, quia memor fuit Dominus Noe, deinde bestiarum, postea jumentorum, boc est, cur non ea animanna quæ mitiora sunt, post hominem nominavit, sed ferociora. In quo videtur illa esse ratio, ut ea quæ ferociora erant, utriusque partis vicinitate mansuescerent. Quod videtur etiam C in illo versu poetico declarari: κακοὺς δ' ἐς μέσσον ἔλασσεν. (Homerus Iliad. Δ.) Hinc enim etiam poeta usurpavit, ut dispositionem dimicaturi ita ordioaret exercitus; quo inferiores collocaret in medio, quo magis hinc inde à fortioribus juvarentur, & dimicationem utriosque partis adsumerent. In bis scripti series manifestatur. Altiore aurem sensu certum est quod justus in medio habet non in parte cogitationes cordis sui: & quo ad carpit hanc vitam, habeat necesse est in corpore tamquam in D illa arca bestias graves. Nolla enim mens est, nulla anima, quæ non recipiat etiam malarum motus agrestes cogitationum. Itaque insipientis anima ferinos acuit motus, atque adolet venena serpentum: sapientis autem vigor mitigat & coercet.

(Gen. 8. 1.) 58. *Et induxit Dominus spiritum super terram, & cessavit aqua.* Non puto hoc ita dictum, ut spiritus nomine ventum accipiamus. Neque enim ventus poterat siccare diluvium. Alioquin cùm E mare ventis exagitetur quotidie, exinaniretur profecto. Nam quomodu non evacuaretur mare ventorum vi, cui cessisset toto diffusum orbe diluvium usque ad Herculis, ut aiunt, columnas, & mare Magnum tectis montiom excelsorum verticibus exæstuaos? Spiritus igitur divini virtute invisibili diluvium illud repressum esse non dubium est, cælesti operatione, non flatu. Unde scriptum est (Ps. 103. 27. & seq.): *Omnia à te expectant, ut des illis cibum in tempore: aperiente te manum tuam, omnia* F *implebuntur bonitate. Auferes spiritum eorum, & deficient, & in pulverem suum convertentur. Emittes Spiritum tuum, & creabuntur, & renovabis faciem terræ.* Est ergo Spiritus cujus operationi cedere universa videantur, in quo cæli ipsius virtus sit, sicut scriptum est (Psal. 32. 6.): *Verbo Domini cali firmati sunt, & Spiritu oris ejus omnis virtus eorum:* qui Spiritus est crearor universorum, sicut etiam Job dicit (Iob. 33. 4.): *Spiritus divinus qui fecit me.*

CAPUT XVII.

Clausos aquarum fontes & cataractas indicare causas erroris ad animæ sanitatem esse recidendas: dinumerationem temporis quo sedit arca, initio anni, id est, verna tempestate cœpisse ac desiisse diluvium; iisdemque numeris crevisse & decrevisse: ostium arcæ reseratum, mentem per sensus naturam contemplando ad cognitionem Dei pervenire: demum emissionem corvi, culpæ depulsionem ex anima ad quam extinctis passionibus non revertitur.

59. NUnc consideremus quid sit quod ait scriptura divina (Gen. 8. 2.): *Clausi sunt fontes aquarum, & cataracta cæli.* Nec obscurum arbitror. His enim causis minuitur diluvium quibus crevit. Erupti erant fontes aquarum, apertæ fuerant cataractæ cæli, ut undique influentibus aquis terra inundaretur. Deboerant claudi ea ex quibus diluvii origo manavit, ut ejus inciperet esse defectus. Hoc littera sonat. Subtilior autem interpretatio exprimit, eo quod diluvium animæ vitio mentis & luxuriæ corporalis influxerat, ut malitia passioni, passio malitiæ misceretur: ingrediente medico Dei Verbo ad visitationem animæ quæ diutina ægritudine laborabat disceptationum improbitate, & passionum acerbitate, prius debuerunt causæ ægritudinis amputari. Principium enim medicinæ est causas languoris incidere; ne diutius ea quæ nocent, ad incrementum ægritudinis ministrentur. Quod nos etiam lex docet (Levit. 13. 5. 6.); cùm enim steterit lepra, ut jam non diffundatur, tunc ait mundam esse lepræ stationem quamdam & mansionem. Quidquid enim præter naturam movetur immundum est. Hæc igitur est animæ sanitas, hæc salubritas mentis, ut affluentia cesset erroris, sistatur culpa, ne serpat. Cessante incentivo culpæ atque delicti salus tuta est, atque inoffensus vigor animæ se refundit.

60. *Et sedit*, inquit (Gen. 8. 4.), *arca [a] septimo mense, septima & vigesima mensis.* Nisi diligenter intendas, etiam secundum litteram difficilis loci istius comprehensio est. Et primum omnium cavendum, ne quem septimi mensis repetitio crebra perturbet. Sic enim scriptum est, sexcentesimo anno [b] secundum Hebraicam veritatem, mense verò primo, septima & vigesima die mensis cœpisse diluvium: centum quinquaginta diebus fuisse infusionem aquarum, sedisse arcam in monte septimo mense, septima & vigesima mensis: postea minui cœpisse aquas misericordia Dei, centum quinquaginta diebus diminutionem aquarum factam, postea apparuisse capita montium: deinde post quadraginta dies aperuisse ostium arcæ sanctum Noe, dimissum corvum non revertisse, dimissam columbam revertisse vacuam, iterum [c] post septem dies dimissam revertisse cum ramo olivæ, tertio post septem dies dimissam non revertisse, tunc advertisse Noe quod aqua omnis recessisset. Ac sic annus conclusus

a. Cod. Maz. in glossa & manu recentiori quater *secundo*, & semel *secundi*, ubi in textu cum aliis mss. & edit. habet *septimo* & *septima*.

b. Mss. Corb. Long. Colb. & Maz. *sexcentesimo anno, mense septimo*. Edit. & alii mss. ut in textu, nisi quod Rom. pro *septimo*, reposuit *secundo*. Et Vale. utrumque habet, nempe *mense secundo*, *septimo mense* &c. Unde valde suspicamur voces *secundum Hebraicam veritatem*, ex conjectura in alios mss. & inde in editiones irrepsisse. Fatemur autem non videri absurdum fecisse, qui reposuerunt, *mense verò secundo*, ut intelligas è cap. 14. n. 48. & hoc ipso cap. columna sequenti. A. Alioquin minus sibi constaret Ambrosii supputatio. Sed in numeris scribendis quam facile labantur librarii, nemo nescit.

c. Mss. quinque probatiores restituunt, *post septem dies*; quæ verba in aliis, atque in edit. desiderantur.

ostenditur sexcentesimo primo anno Noe, [a] in secundo anno septima & vigesima mensis. Quod igitur ad explanationem apertam pertinet, eodem mense atque eodem die restituitur æqualitas terræ post diluvium, quo corrupta est incipiente infusione diluvii. Veris enim tempore omnis ager viret, & terra parturit fructus. Tunc incipiunt gemmare arbores, germinare fructus. Divitem ergo reformavit Dominus & restituit qualitatem. Mense igitur secundo, hoc est, aprili (primus enim mensis martius est quo habet justus natalem, quando noctium dierumque æqualitas æstimatur, hoc est, octavo, ut Romani putant, vel ut alii, quinto Kal. april.) mense, inquam, secundo, hoc est, aprili, septima & vigesima mensis cœpit diluvium. Ver igitur initium anni æstimatur, non secundùm usum temporis, sed secundum naturæ prærogativam; ut quia tunc spes anni inchoat, & incipit se fructus ostendere, tunc videatur anni esse principium. Septimus autem mensis secundùm numerum is qui september dicitur, computatur; quia etsi à septembri mense annus videatur incipere, * sicut Indictionum præsentium usus ostendit (tunc enim seminum jactus) vere tamen ex quo plenior gratia se incipit demonstrare, ex eo anni origo subducitur; & ideo qui alia ratione primus putatur, diversa æstimatione septimus habetur. Tunc ergo sedit arca, hoc est, in mense septimo, septima & vigesima mensis super montem quadrati. Ex illo minui diluvium cœpit. Simul considera quia eisdem numeris quibus aliqua incipiunt, resolvuntur; ut diluvium cœpit secundo mense anni, septima & vigesima mensis: centum quinquaginta diebus influxit diluvium, centum quinquaginta diebus aliis cessit diluvium: quadraginta diebus nimia vis cælesti imbre & fontium eruptione exæstuavit, quadraginta diebus aliis [b] exactis postquam visa sunt capita montium, undecimo mense, primo die mensis, dimisit corvum sanctus Noe: ita constat eodem numero quo cumulatum est, diluvium esse imminutum. Unde docet nos Scriptura ordinem esse servandum.

61. Quod autem ostium sit arcæ quod aperuit justus, secundum corporis rationem supra dictum est. Secundum altiorem autem interpretationem illud dicendum videtur, quod corporis sensus velut ostiorum similes habentur. Per hos enim tamquam per ostia ingreditur in nostram mentem velut quædam sensibilium comprehensio. Ergo mens nostra per hos sensus respicere videtur, & maxime per visionem, quæ omnibus sensibus corporis præstabilior æstimatur; quia domestica est luminis, & per eam adspicientes cælum, terram, maria, solem quoque, lunam, & stellas quibus axis ornatur, intelligimus Deum esse operatorem mundi atque rectorem, nec sine auctore Deo tantorumque operum conditore hæc potuisse fieri credimus, aut posse consistere.

62. Per hanc igitur fenestram corvum primum justus emisit. Quærenda causa, nec tamen latet quantum ad litteram pertinet; quia plerique quasi annuntium futurorum corvum æstimant, & voces ejus observant, volatusque rimantur. Sensus autem altior significat [c] quod mens justi quando mundare se incipit, quæ tenebrosa sunt, & immunda, & temeraria primo à se repellit. Siquidem omnis impudentia, atque culpa tenebrosa est, & mortuis pascitur, sicut corvus: lumini autem vicina virtus quæ mentis puritate & simplicitate resplendet. Et ideo tamquam emittitur & fugatur culpa, & separatur ab innocentia, ut nihil remaneat in viri justi mente tenebrosum. Denique egressus corvus non revertitur ad justum; quia fugitans omnis culpa est æquitatis, nec probitati videtur & justitiæ convenire. Denique evasisse se credit injustus tamquam de vinculis, cùm justus ab ejus se consortio separaverit, diluvii cujusdam & corruptelæ familiaris, ut corvus qui cùm siccitatem terræ nusquam inveniret, non reversus est, sed [d] remansit.

63. Considerandum etiam quare non regressum dixerit corvum, [e] *donec siccaret aqua à terra*, quasi vero postea sit regressus. Sed hæc locutio familiaris est scripturæ divinæ. Siquidem & in Evangelio habes scriptum de sancta Maria, quod non cognoverit eam Joseph donec peperit filium, cùm utique nec postea cognoverit. Deinde quæ est locutio ista, ut diceret, *donec siccaret aqua à terra*, non terra ab aqua? Et quidem usus loquendi etiam hoc habere consuevit: tamen nonnulli ante nos æstimaverunt, eo quod immoderata quædam videatur vis exprimi passionum hac locutione verborum; quia turbidis passionibus ac procellosis consummatur anima, deficientibus autem & velut arescentibus virtutem resumat. Non redit igitur culpæ species in animam justi, quasi siccam & mortuam derelinquens, & cui jam nocere non possit.

Gen. 8. 7.

Matth. 1. 25.

CAPUT XVIII.

Ut corvus malitiam, sic virtutem columba exprimit. Ad hanc recipiendam semper justum esse paratum ostendit Noe; idemque columbam septem aliis diebus retinens patientiam in corrigendo necessariam docet.

64. NEc illud vacuum, quod postea columba dimittitur. Malitiam etenim simplicitas, & culpam virtus resolvit. Malitia igitur amat diluvium, & consortium justæ mentis refugit, & quasi desolata, & sine aliqua statione remanet nullam habens cum virtute communionem. Virtus autem redit amans justorum consortia, & largiendæ familiariorutilitati, quæ conferat salutaria, & cavenda ea quæ sunt nocitura, commoneat: sicut columba dimissa cùm videret cessasse aquam, regressa est tamquam plena justitiæ; ut ei à quo missa fuerat, nuntiaret quid adhuc cavere deberet, atque exspectando fructu meliore postea potiretur. Quod

a. Rom. edit. & mss. Torn. ad marginem, *in secundo mense*.
*. Vide quæ dicentur Tom. 2. in epist. ad Episc. Æmiliæ.
b. Ita mss. quinque, ac edit. Am. Vat. autem, & aliæ edit. *exactis visa sunt capita montium: undecimo* &c.
c. Edit. omnes, ac mss. duo, *quod omnis justus*. Alii, ut in textu.
d. Post vocem, *remansit*, additur in Rom. edit. *donec siccaretur aqua*; sed nulla alia edit. vel mss. suffragante.
e. Edit. Rom. *donec siccaretur aqua à facie terræ*, ut etiam infra. Aliæ vero edit. & mss. magno consensu, *donec siccaret aqua à terra*. Ubi subauditur, *se*, ellipsi familiari apud Latinos.

autem colomba non inveniens requiem suam regreditur ad eum, manifestum indicium dedit per hujusmodi aves quantum intersit inter maliriam & virtutem, exprimi. Siquidem corvus ante dimissus, cùm aliquanto videretur amplius exundare diluvium, visus est locum invenisse residendi. Et certe non est hujusmodi corvus ut aliæ aves quæ in aquis conversationem habere consuerunt. Cùm ergo corvus ubi remaneret invenisse videatur, columba autem non invenerit, evidens ratio est altiore interpretatione signari, quia malitia inquietis passionibus & cupiditatibus quibus corrumpitur anima, se miscere consuevit, & quasi cognatis & domesticis delectatur, ibique commorationem suam locat: virtus autem primâ statim specie visionis offensa regredi festinavit ad mentem animamque justi, quod illic diversorium sibi tutissimum sit locatum; eo quod alibi tamquam columba, ita hujusmodi virtus stationem tutissimam invenire non possit. Tarde enim inter astutias istius mundi, & sæcularium fluctus cupiditatum portum solet invenire simplicitas.

65. Itaque [a] sicut justitia velut visendi gratiâ progressa paulisper ad mentem optimam redire festinat, nec longius discedit à justo; ita etiam justus & studiosus virtutis ubi virtutem appropinquare cognoverit, gremium suæ mentis expandit. Quid enim sibi vult quod vir studiosus virtutis Noe extendens manum suscepit eam, & introduxit ad se? Quod etsi secundum litteram planum videtur, non tamen facile colligas, nisi viri sapientis tibi nota sit consuetudo, qui velut speculatrice virtute utitur, & ei explorandorum negotiorum gerendorumque prærogativam quamdam videtur committere. Ea ergo virtus expendit naturas, ut si qua earum sibi videtur committere profectum, ei possit adjungere. Communis enim quædam est bonitas sapientiæ & liberalis & larga utilitatis; ita ut quas morigeras sibi cernit, adsociet: ubi autem proposito suo viderit aliquorum recalcitrare naturam, velut ad hospitium familiare sibi revolat & recurrit, quam sapiens & industrius tamquam manu quadam mentis festinat excipere, omne cor aperiens suum quo etiam eam absentem tenebat. Nunquam enim potest sapiens exsors esse propriæ virtutis.

66. Quid præterea sibi velit quod tenuit septem diebus aliis columbam, & iterum emisit eam, nisi ut advertas quod bonum sapientis, optimumque propositum semper sibi etiam alios adjungere studet, errantes emendare, corrigere vagantes? Si quem in principio resilire conspexerit, tamen commutandi ejus & corrigendi non desperet profectum. Sicut enim bonus medicus, etsi tempus medicinæ non sit, tamen visitationis speculam ante præmittit; deinde non negligit justæ exspectationis excubias, & paulisper passionibus cedens, opperitur facultatem medendi, quæ cùm fuerit oblata, suum non intermittit officium: ita ergo & sapiens verbis ac disputationibus, tamquam medicus medicamentis, contrarias curare desiderat passiones. Et quia in omnibus remedio divini favoris utendum est; ideo septem exspectavit dies quibus mundus omnis describitur absolutus, & operatori requies ministrata; ut ex illo auctore omnium sumeretur disciplina operationis humanæ. Gen. 2. 2.

CAPUT XIX.

Columba quare dicatur ad vesperam regressa cum oliva ramo in ore: item unde aquas defecisse Noe cognoverit: tandem cur eadem columba post dies septem tertio emissa non reversa sit?

67. R*Egressa est igitur columba ad vesperam habens folium oleæ & ramum in ore suo.* Non otiose posuit & vesperam, & regressam, & habentem oleæ folium, & ramulum in ore suo, ut non fugitantem virtutem arbitreris profectus futuri, si quos possit acquirere; neque rursus tamquam sine lumine eam fuisse cognoscas, & quibusdam tenebris occultam, sed diurno candore fulgentem exspectasse usque ad occasum diei, & sic ad eum regressam, apud quem etiam vesperi tenebras habere non posset. Folium qooque quod secum detulit, etsi breve illud folium detulisse videatur, spem eorum quos sui pœniteret erroris, etsi non magnam, aliquam tamen significavit. Folium enim sine virgulto esse non poterat. Ergo quasi germinantis [b] correctionis, licet non magnum aliquod, tamen vexit insigne & folium oleæ, in qua arbore oliva generatur, ex qua oleum conficitur, qoo materiale hoc lumen fovetur, & tenebrarum fugatur obscuritas. Quid autem magis quam lumen familiare virtuti est? Folium ergo & ramulus insigne est correctionis: correctio autem quasi radicem sui pœnitentiam habet, quæ pœnitentia non potest in turbidis, sed in iis qui spiritalem jam sermonem acceperint, germinare. In ore quoque non frustra ramulus oleæ videtur esse delatus; eo quod virtus & sapientia in sermone sui habeat claritudinem, & ipsa statim specie lumen ejus effulgeat, maxime cùm pacifica loquitur; quoniam hunc quoque ramulum pacem petentes præferre consueverunt. Tulit ramulum, eo quod simplicitas puritate ac sinceritate semina quædam auribus nostris utilitatis infundit; & bonæ [c] doctrina virtutis aut ad industriam provocat, & invitat ad præmium bonæ sibi conscium disciplinæ, aut gerendæ pœnitentiæ, & [d] sequendæ conversationis cupiditatem injicit peccatori.

68. Unde & præterea cognoverit sanctus Noe, quia defecerit aqua à terra, sicut scriptum est, Ibidem. considerandum videtur. Primo omnium secundum litteram, quia potuit intelligere utrum siccum, an humidum folium esset allatum. Deinde quoniam non est hujusmodi columba, ut possit fructus latentes sub aqua eruere. Sed utrum illud folium ante diluvium fuerit exortum, an tempore diluvii, contuendum est tibi. Si ante diluvium, vir justus gavisus est fructum de veteri

a. Mss. Corb. & Long. *sicut virtus*. Colb. *sicut justus*. Male.
b. Edit. omnes & cod. Vat. *corruptionis*. Sex mss. melioris notæ, *correctionis*, seu *correptionis*.
c. Sic mss. Corb. Long. Torn. Colb. & Maz. cum edit. Am. & Era. At Vat. cod. cum edit. Gill. & Rom. *doctrinam virtutis*. Item paulo post ubi edit. & codices duo, *commissum disciplinæ*. Corb. Vat. unus, & Long. *conscium disciplina*.
d. Rom. edit. *sequenda conversionis*, commodo quidem sensu: sed ea lectio nullo nec mss. nec edit. confirmatur.

semine

ſemine aliquem reſervatum, & inde collegit A miſericordiæ inſigne divinæ, quòd jam diluvium removiſſet, quæ fructum demonſtraret, cui non potuiſſent nocere diluvia. Si diluvii tempore natum eſt folium, advertit utique juſtus nova ſemina miſericordiæ fructificaſſe cæleſtis, ut radices arborum viverent, & quaſi reſumta anima fetus germinarent vetuſtos, atque in aſſuetos partus redirent, quorum indicium præmiſſa folia demonſtrarent.

69. Sed hoc alta potius interpretatione colle- B git, quia dominus Deus noſter quamvis acerbis iniquitatis noſtræ offenſus eſſet erroribus, tamen antiquæ nobis proſapiæ patriæque virtutis ſemen aliquod vel exiguum reſervaret, ne penitus operis & creaturæ ſuæ omne circa humanum genus amputaretur inſigne. Unde & Eſaias ait:
Eſai. 1. 9. *Niſi dominus Sabaoth reliquiſſet nobis ſemen, ſicut Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorrha ſimiles eſſemus*, in alterius nomine civitatis exprimens cæcitatis indicium, in alterius ſterilitatem. Ita C enim lingua patria Chaldæi nuncuparunt Sodomam & Gomorrham, cæcitatem & ſterilitatem ſignificantes. Meritoque Dominus in hujuſmodi ſpecie civitatum amputavit magis humana vitia, quam puniendos homines [a] judicavit.

70. Tertio dimittitur columba poſt ſeptem dies, atque eadem non regreditur. Unde conſideremus, ne id quod ſupra diximus inveniatur eſſe contrarium. Si verbo quidem columba, D opere autem virtus non revertitur ad juſtum; ergo deſtitutus eſt juſtus, & defraudatus munere ſuo? Nequaquam. Numquam enim vir hujuſmodi à virtute disjungitur, nec cùm ex ore emittit juſtitiam, diſputationemque alterius virtutis inducit, virtute ſe exuit, & imitanda alus æquitate diſpoliat: ſed vice ſolis alios illuminat, cùm radios ſuæ lucis emittit. Ignis nempe calefacit adpropinquantes, ita ut calorem naturæ ſuæ ipſe poſſideat. Numquid deficit lux diei, E cùm totum mundum illuminat claritate? Habet inoffenſum curſum ſuum, illibatamque naturam. Sic & iſta in columbæ ſpecie virtus, cùm adhuc ferveret diluvium, ſecundum avem tamen in terris, ſecundum virtutem in hominum paſſionibus revertitur ad juſtum; quia in iniquorum pectoribus virtus ut poſſet hærere, non potuerat invenire. Et ideo in illo ſecundo diverſorio ſui regrediens hæret atque requieſcit. At vero ubi deferbuerint diluvia paſſionum, & F auditi verbi compertæque doctrinæ plurimi ſtuduerint eſſe conſortes, jam non unius patrimonium, ſed commune bonum eſſe incipit diſciplina virtutis, & tamquam ſapientiæ poculum hauritur à plurimis qui ante ſitientes bibere noluerunt, ſicut nunc fervent diluvia in pectoribus Judæorum; & cùm aqua cæleſtis doctrinæ exundet, potus exuberet, non putant eſſe potandum. Evangelium legitur, virtus exit de ſermune cæleſti, tractat Sacerdos in Eccleſia. Sed ne forte intra arcam poſitus ſolus non poſſit audiri, interdum & egreſſus Eccleſiam, ubi Judæus occurrerit, monet, exemplum adfert cæleſtium ſcripturarum. Claudunt aures, ne vel invitos fons abluat, & verbi Dominici humor adſpergat. Si qui verò crediderint, currunt ad fontem, doctrinam expetunt, inſinuari ſibi Evangelium concupiſcunt, nec ſatiantur aſſiduitate potandi. Ita fonte ſapientiæ certatim repleri deſiderant, quem ante fugere geſtiebant. Quem fontem? Audi dicentem: *Si quis ſitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, ſicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Iohan. 7. 37. & 38.

CAPUT XX.

Quod alio die imminuta aqua, alio ſiccata terra memoretur, eo ſignificari juſtum Noe in duabus generationibus primum fuiſſe. Per denudationem arcæ abdicationem corporeæ delectationis exprimi. Quare primus vel ſecundus menſis, verni temporis dies dictus. Poſtremo difficultas de folio reperto diſſolvitur.

71. IN primo & ſexcenteſimo [b] anno vitæ Noe, primo die menſis imminutam aquam dicit à facie terræ; in ſecundo autem menſe, ſeptima & viceſima die menſis ſiccatam terram eſſe commemorat. Quid ſibi vult illa adjectio de aquæ imminutione, cùm ſupputata ratio ſuperior annum concluſiſſe videatur, qui annus à ſecundo menſe incipit, & in ſecundum menſem anni alterius uſque progreditur? Niſi forte hîc juſti formam declaratam velimus accipere; ut primus annus is fuerit, quo cœpit diluvium, [c] poſt ſexcenteſimum ſcilicet annus primus; primus iterum annus & primus menſis poſt ſexcenteſimum annum, quando imminuta eſt aqua à facie terræ: eo quod juſtus in peccatorum generatione quæ propter delicta deleta eſt, virtute primus erat, & in ſecunda generatione, quæ cœpit poſt diluvium, & ordine, quia primus ſecundæ generationis fuit, & merito primus evaſerat. Rectè enim ei honor defertur qui & primæ generationis primus fuit & poſterioris principium; qui meruerit & de illa evadere, & iſti ad ſeminarium propagari. Cùm enim alii deperiiſſent, ſolus vitæ egregiæ merito, & prærogativa virtutis apud Deum dives, non eſt expertus malitiæ corruptelam, per quem factum eſt ne totum corpus generis humani vel abolitum videretur in terris, vel à Dei abſciſſum gratia relinqueretur.

72. *Et denudavit*, inquit, *Noe tectum arcæ.* Cùm Gen. 8. 13. arcam ſicut ſupra interpretati ſumus, pro ſpecie Supra c. 6. corporis acceperimus, quid ſit denudari corpus intelligamus ſecundùm altiorem ſcilicet ſenſum. Ceterum liquet quemadmodum arca potuerit aperiri ſecundum litteram. Quid igitur tectum humani corporis ſit quod clauſum in dilu-

a. Vat. cod. & edit. *indicavit*. Corb. Long. Valc. Torn. & Mat. *judicavit*. Colb. vero *indicavit*, an *judicavit* habeat, haud facile ſit ſtatuere.
b. Rom. edit. totum hunc locum contra mſſ. & aliarum edit. fidem ita mutavit, *anno Noe primo menſe imminutam . . . ſeptima & decima die . . . . commemorat ſeptima & viceſima menſis aperuit Noe arcam. Quid ſibi vult illa adjectio primi menſis de aqua* &c.
c. Ad emendationem hujus loci mſſ. & edit. ant. conveniunt, præterquam in una vocula: namque ubi edit. habent, *eo ordine*, mſſ. omnes legunt, *& ordine*. Quædam autem edit. Pariſ. ita præferebant, *ſexcenteſimus ſcilicet annus; primus iterum annus & primus menſis poſt ſexcenteſimum omnium*, cetera ut in textu: quædam vero præter deſcripta verba poſt vocem, *diluvium*, infra poſitam ita proſequuntur: *eo ordine primus fuit. Rectè igitur primus ei honor defertur, quia & prima generationis primus fuit qui evaſerat, & poſterioris principium, qui meruerit iſti ad ſeminarium* &c.

vio fuit, nisi forte delectationem accipiamus, A quæ operiebat boc corpus nostrum, & quasi tegebat per illum Adæ errorem? Et eo maxime tectis similis æstimatur; quia sensus omnis in capite, inde delectatio quæ corpus omne subjectum habebat. Sed ubi mens justi viri sobria atque integra à corruptione diluvii, divinæ cogoitionis inflammata desiderio exilire atque evolare voluit in superiora, detexit omnia quæ erant impedimento, & speciem voluptatis, quæ quodam operimento ceteras tegebat partes cor- B poris redoperuit ac retexit; ut non solum corpus à servitio dominatricis ignobilis liberaret, verum etiam ea quæ erant incorporalia comprehenderet; quæ enim non videntur æterna sunt. Et ideo justus quem non videbat Dominum requirebat, corruptelæ exsors, cupidus æternitatis.

73. Quod autem ait primum mensem vel secundum, eumque esse verni temporis diem, habes & alibi dictum, *Hic mensis primus erit vobis in* C *diebus anni*. (Exod. 12. 2.) Qui enim in gratia primus post periculum, hic recte prærogativam primi mensis accepit.

74. (Supra. cap. 19.) Nec te autem moveat quod diximus supra folium in ramo repertum post diluvium potuisse generari: etsi sub aqua plerumque berbæ soleant germinare; tamen ut scrupulus omnis possit auferri, quid magnum si Deo jubeote, uno die quo imminuta fuerit aqua, statim germinavit & terra, cùm idem sit fructuum reparator & coo- D ditor, atque operis sui usum oon fuerit oblitus? Denique habes & in Genesi statim quod jusserit ut terra berbam pabuli germinaret, & lignum fructiferum cum fructu suo, & statim ejecit terra herbam pabuli, babentem semen secundùm genus, & lignum fructiferum; & ille dies unus fuerit, quo hæc Deus jussit aut fecit. (Gen. 1. 11.) Ergo beneficii sui Deus non immemor, [a] immemor autem oostræ iniquitatis opus suum ejusdem qua cœpit temporis quantitate reparavit.

CAPUT XXI.

Cur Noe ut exiret ex arca Dei præceptum exspectaverit. Quomodo per ordinem quo idem cum suis ingressus atque egressus describitur, abstinentia generationis nec non ejusdem usus designetur? Demum quid ille ordo spiritali intellectu nos edoceat?

75. (Gen. 8. 16.) E*T dixit dominus Deus ad Noe: Exi de arca tu, & uxor tua, & filii tui.* Itaque recedente aqua & siccata terra exire potuit Noe F de arca. Sed justus nibil sibi arrogat, sed totum se divino committit imperio. Et maxime qui cælesti fuerat ingressus oraculo, cæleste debuit ut egrederetur, exspectare responsum. Verecunda enim justitia est; quia inverecunda iniquitas quæ usurpat indebita, oec reveretur auctorem.

76. Nunc quæramus qua ratione quamdiu ingrediebantur in arcam hic ordo fuit ingredientium, ut primo ipse ingrederetur & filii ejus; deinde ejus uxor, & uxores filiorum ejus: quando autem exieruot, commutatum sit. Nam scriptum est: *Exivit ipse, & uxor ejus, & filii, & uxores filiorum ejus.* (Ibid. 18.) Et littera quidem sigoificat in ingressu abstinentiam generationis, in egressu generationis usum. A Tunc enim pater cum filiis prius introivit, & filii cum parenre, & postea uxor ejus, & filiorum ejus uxores, id est, non commiscetur sexus in introitu, commiscetur in egressu. Aperte igitur velut ordine ipso ingressionis vocem quamdam justus emittit, tempus illud non esse concubitus, neque deliciarum, quo omnibus immineret interitus. Unde in Evangelio Dominus ait, reprehendens quod temporibus (Luc 17. 26. & 27.) B Noe manducarent & biberent, uxores ducerent, & filias nuptum traderent; & ideo propter intemperantiam eorum supervenisse diluvium. Mœroris igitur tempus illud non lætitiæ erat. Et inde justus consortio non delectabatur uxoris, vel filii justi petebant copulam conjugalem. Quam enim indecorum, ut quo tempore viventes morerentur, tunc perituri generarentur? Postea autem recte ad seminarium ceterorum [b] successit usus & cura conjugii, cùm diluvium re- C cessit. Itaque non viri cum viris, sed feminæ cum viris exeunt; ut virilis in se interdicta permixtio, permissa autem virilis & feminei legitimâ sorte conjugii copula videretur.

77. Sensus autem altior hoc haber: ubi periculum est, viriles quædam & fortiores disceptatiooes menti adbæreant, & eo se mens quasi quamdam tueatur sobolem filiorum, quo tempestatibus & gravioribus passionibus acies quædam virilis occurrit. Decurso autem periculo, D nihil obest si molliotes cogitationes validioribus copulentur; non ut effeminentur à mollioribus fortiores, sed ut molliores sensus velut quibusdam virilibus roborentur, cùm omnia consilia nostra ad virtutem, justitiam, integritatem, fortitudinem dirigantur, & quodam usu seminarioque virtutum creari atque adolescere possint validiora consilia. Non est igitur utile, cùm vitiorum aliqua confusio est quæ mentem occupet, serere aliquas cogitationes, atque ge- E nerare & parturire mentem. Cùm autem compressæ fuerint cupiditates, & mens requieverit, tunc seminario quodam disceptationis accepto, virtutes possint & bona opera germinari.

CAPUT XXII.

Qua de causa Noe aram injussus Deo ædificavit; quidve Deo, & non Domino: quare etiam holocausta è bestiis ac volatilibus mundis obtulerit; & quid sit quod ait Dominus: Recogitans non adjiciam maledicere terram &c.

78. (Gen. 8. 20.) E*T ædificavit*, inquit, *Noe aram Deo*. Qua ratione supra Dominus admonuit quæ faceret, & fecit Noe omnia: boc autem quod non admonitus est fecerit, fortasse requiratur. Sed utique Dominus noo debuit quasi avarus mercedem gratiæ postulare, & justus eam intellexit veram actiooem gratiarum esse quæ non juberetur, sed deferretur. Itaque nec dilatiooem passus est. Etenim grata animi virtus passionem dubitationis excludit: qui autem debitum gratiæ ut à se exigatur exspectat, ingratus est. Quod autem *ædificavit*, inquit, *Deo*, & non dixit Domino, sed *Deo*; secundum nominis interpreta-

a. Sic mss. Vat. Corb. Long. Alii vero & edit. *memor autem nostra iniquitatis, opus suum ejusdem*. Cod. Maz. *eadem qua cœpit* &c.

b. In omnibus edit. desideratur verbum, *successit*, quod ex cod. Corb. Long. Colb. & Max. restituimus.

tionem, non coacta videtur hæc actio esse gratiarum quasi Domino; sed virtus justi morigera & grata quasi Deo. Quod imperiale est sequestravit; quod beneficii nominavit.

Ibidem. 79. *Et sumsit à bestiis, & à volatilibus mundis, & obtulit*, inquit, *holocausta.* Littera evidens est, quod ea quæ incontaminata sunt, debemus offerre, in quibus affectus reluceat offerentis. Altior autem interpretatio hoc habet, quod bestiæ mundæ videntur sensus esse sapientis; volatilia autem intellectus, qui sunt longe subtiliores atque leviores.

80. Nunc vero consideremus diligentius quid sit quod ait: *Et dixit dominus Deus: Recogitans non adjiciam maledicere terram propter opera hominum; quia permanet cor hominis diligenter super mala* [a] *à juventute.* Non ergo adhuc percuteret omnem terram, sicut fecit, omnibus diebus terræ. Etsi vindicaverat in hominum genus, tamen cognoverat quia vindicta legis ad timorem proficit, & cognitionem doctrinæ magis quam ad naturæ commutationem, quæ corrigi in aliquibus potest, in omnibus mutari non potest. Vindicavit ergo Dominus, ut timeremus: pepercit, ut reservaremur. Et vindicavit semel ad exemplum timoris, pepercit in reliquum, ne dominaretur semper amaritudo peccati; simul quia si quis peccata cupiat sæpius vindicare, asper magis quam censorius habetur. Ideoque dicit Dominus: *Non adjiciam ultra maledicere terræ, propter opera hominum*, id est, quia pietatem suam circa universitatem hominum voluit declarare, & tamen securitatem & negligentiam quamdam mentibus humanis adferre non debuit, in paucos vindicat, plures reservat. Deinde cùm dicit: *Non* [b] *adjiciam*, ostendit quod allevet magis ærumnas hominum quam ingravet, sciens quod penitus peccata hominum auferri non queant. Tamquam in proverbio: Si quis reti subtili haurire cupiat aquam, sic qui malitiam ex pectoribus hominum conatur auferre.

81. [c] *Non adjiciam*, inquit, *maledicere terræ propter peccata hominum; quia permanet sensus hominis diligenter super mala à juventute.* Vide quomodo studiose nos delinquere Deus significet, dicendo permanere super mala sensum hominis diligenter: quo dicto significare videtur diligenter cor hominis ad peccata propendere, & inesse principali nostro lubricum delinquendi, & quod pejus est, studium non deesse. Ideo enim ait, *diligenter*, quasi solliciti simus, ne immunitas culpæ nobis possit obrepere. Deinde non in unum malum dixit, sed *super mala*. Et, *à juventute*, addidit; ex illa enim ætate crescit malitia, licet alibi legerimus quod non sit sine peccato nec unius diei infans. (Iob. 14. 5.) Sed & infantia sine peccato non sit propter corporis infirmitatem, diligentia autem & studium peccandi incipiat à juventute; ut puer quasi infirmus peccet, juvenis tamquam improbus, qui studiose cupiat peccata committere, & in criminibus glorietur. Apud plerosque enim innocentia pro ignavia, & culpa pro laude habetur. Ita se luxuria & deliciis & adulteriorum affectibus juvenes jactare consuerunt. Crescit ergo cum ætatibus culpa. Omne igitur genus hominum jam non consumendum declarat, cùm dicit: *Non adjiciam percutere omnem carnem*: sed in parte vindicta servatur.

CAPUT XXIII.

Quod ait Dominus, Semen & messis, frigus & æstus non requiescent, *ad litteram & moraliter explicatur.*

82. Quid sit etiam quod ait, *Semen & messis, frigus & æstus, hyems & æstas,* [d] *die & nocte non requiescent.* (Gen. 8. 22.) Secundum litteram significat permansura manentibus secundum institutionem Domini, & statum suum temporibus incorrupta futura animalia, vel nemorosa omnia. Nam cùm corrumpuntur tempora, corrumpuntur etiam illa quæ temporibus suis quæque gignuntur. Si autem confusio sit temporum, quomodo possunt confusione factâ etiam ea quæ sunt gignentia permanere? Ergo tempora sunt quæ aut corrumpunt aut reservant, prout ipsa sui habuerint qualitatem. Idcoque annus ex contrariis ducitur, vere, autumno, æstate, hyeme, sicut harmonia cantilenæ permixtis gravibus & acutis videtur consistere. Sic ergo & mundus iste ex contrariis continetur, aere & terra, igni & aqua. Nostra quoque corpora frigore & calore, humore & siccitate, quemdam naturæ ordinem servant. Nam si naturalis ordo ac mensura confunditur, tunc necesse est sequatur interitus. Ergo certum ordinem temporum Dominus, remota confusione diluvii, ad perseverantiam mundi promittit futurum.

83. Altior autem sensus hoc habet, ut per semen intelligamus principium, per messem intelligamus finem. In utroque salutis est causa. Alterum sine altero imperfectum est; quia ubi principium est finis quæritur, nec potest esse sublato fine principium, & finis in principium recurrit. Ergo semper in eadem recursurum dum in hoc mundo est, genus memorat humanum, ut cùm incipit annus, finiatur: cum finitur, incipiat, non medio mundus tempore resolvatur. Ita & mens quando aliquid videtur incipere, ad finem usque contendat, & operis sui terminum quærat. Quando finit aliquod opus, non quasi consummato [e] opere ferietur: sed in alia recurrat opera, & semper incrementa virtutis exerceat; quando quidem videt quod in fructus suos semper [f] terra revocetur, qui diversi aut vere & æstate, ut in partibus Orientis, aut æstate autumnoque nascantur, ut in partibus Occidentis.

84. Alio tempore terrarum seminaria partus suos edunt: alio autem tempore fructus arborum carpimus. Dividui ergo fructus sunt necess-

a. Rom. edit. sola, *ex adolescentia sua. Non ergo adjiciam percutere omnem carnem, sicut feci, omnibus diebus terræ.* Cum mss. consentit Nobilius in hunc locum, nisi quod paulo superius interpunctionem sic putat esse restituendam: *Et dixit Dominus recogitans: Non adjiciam* &c. Quod hebræo melius respondere adserit.

b. Edit. Rom. *Non adjiciam percutere omnem carnem.*

c. Ita mss. & priscæ edit. magno consensu. Edit. Rom. *Non adjiciam, inquit, ultra maledicere terram propter opera hominum, quia permanet cor hominis diligenter propter mala ex adolescentia sua.*

d. In sola Rom. edit. legitur, *dies & nox.*

e. Omnes edit. & plures mss., *opere fruatur.* Elegantius Corb. & Long. *opere ferietur.*

f. Ita sex mss. & edit. Am. ac Era. At in aliis legas, *terra renovetur.* Iterum hoc eodem loco Vat. cod. habet, *qui diversi vere & æstate, autumnoque nascantur, alio* &c.

farii, & voluptuarii: necessarii ex seminibus terrarum; at vero ex arborum fructibus voluptuarii. Itaque corpus nostrum tamquam vere, hoc est, aere, cibo pascitur naturali. * Ἀέρ autem græco nomine, ver latino dicitur. Ideo Scriptura de partibus Orientis, & maxime Ægypti per quam transivit Hebræus, vel ex partibus Phœniciæ sumsit exemplum. Anima autem voluptuaris, hoc est sapientiæ fructibus alitur: cui iterum, ut corpori nostro contrarium frigus & æstus, ita timor & iracundia videntur adversa. Sed quia in corpore est, a necesse est & iracundiam habeat & timorem, nec potest sine hac esse corporeæ necessitate naturæ. Et ideo mens sapiens moderamina justa dispensat; ne iram & timorem permisceat, & fiat confusio quædam in animo illius atque diluvium.

85. *Die* quoque *& nocte* quod ait, per diem intelligis illuminantem virtutem, per noctem recognoscis tenebrosam insipientiam. Itaque & in timore tamquam in frigore potest esse illuminans virtus. Similiter & iracundiam potest reprimere temperantia; ut in timore aliqui non penitus resolvantur, & magis timorem dirigant ad opera virtutis. Verbi gratia, si persecutor insistat, ut plus Deum timeas, & perpetua magis supplicia, quam præsentia putes esse vitanda, quæ dum times, accendatis ad gloriam, perfidiæ iratus & sceleri. Rursus iracundia succensus divino commotionem timore modereris.

CAPUT XXIV.

De prærogativa potestatis hominibus in cetera animalia per benedictionem qua Noe cum suis donatus est, divinitus adtributa. Et quomodo intelligatur Dominus eisdem hominibus in escam dedisse omnia reptilia, cùm eorum quædam venata sint.

86. [Gen. 9. 1. & 2.] *ET benedixit Dominus Noe & filios ejus, dicens: Crescite & multiplicamini, & replete terram, & dominamini ejus: & b timor vester & tremor erit omnibus bestiis terræ, & omnibus avibus celi, & in omnibus quæ moventur super terram, & in omnibus piscibus maris.* Hæc prærogativa potestatis in ceteris animalibus videtur hominibus adtributa & in superioribus partibus. Sed eo loco ubi dixit quod Deus hominem fecit, dicitur: [Ibid 1. 28.] *Masculum & feminam fecit eos, & benedixit eis dicens: Crescite & multiplicamini, & replete terram, & dominamini ejus, & potestatem habete super pisces maris, & volatilia, & bestias terræ, & reptilia.* Quod eo admonui, ut intelligas geminam hominis generationem expressam: unam secundum imaginem Dei, alteram secundùm figmentum de luto terræ. Denique illa creatio hominis de luto terræ videtur esse facta post mundum, postquam requievit Deus ab operibus suis. Sero quodammodo c terenæ statuæ figmentum gignitur. *Non erat pluvia super terram, nec homo terram operabatur.* [Ibid 2. 5. & 7.] Tunc *de limo terræ finxit Deus hominem, & insufflavit in faciem ejus spiritum vitæ, & factus est homo in animam viventem.* Ille autem sexto die, quasi perfecto numero quo omnia conclusa sunt opera Dei, quasi perfecta operatione constitutus homo secundum imaginem Dei est, cui etiam iste comparatur qui in diluvio justus inventus est. Et ideo supra terrena omnia eum constituit Deus, sicut & illum ad imaginem Dei factum, d quia uterque à terrenis vitiis temperabat. Ille qui ita generatus est, ut nihil terreno deberet contagio: iste qui & in periculis fuerat adprobatus, & examinatus in passionibus, & repertus quod in confusione non fuisset e obnoxius passioni.

87. Altior autem sensus habet quod justus magnitudine & multitudine virtutis augetur, atque doctrina; & replet terram, quasi cor quoddam in quo sit receptaculum intelligibilium. Ita nihil vacuum sapientiæ esse patitur, quod insipientia possit invadere. Dominus igitur non solum terrenis omnibus passionibus, sed etiam sensibus corporalibus, bestias quoque sibi quodam terrore subjicit & timore, in quibus species videtur inesse malitiæ atque feritatis. Immitis enim & agrestis est omnis malitia, & inflatur aerio quodam tumore. Nec illud obscurum, quod reptilia quædam lethalium quamdam habent speciem passionum, à quibus venenum quoddam menti videtur infundi. Omnibus ergo his imperat justus quibus non commiscetur: sed coercet ea, si mens ejus non delectatione, non cupiditate ducatur, non tristitia, & timore frangatur; non etiam luxuria atque deliciis tamquam lubricum & caducum vitæ hujus agat cursum, sed continentia & temperantia abigat à se vir sapiens hujusmodi passiones.

88. Sed quia subdidit statim: [Ibidem 9. 3.] *Omnia reptilia quæ sunt viva, erunt vobis in escam;* ne forte te moveant quia ante de reptilibus diximus venenatis, cognosce alia esse reptilia venenata, alia mansueta. De mansuetis igitur reptilibus accipe, quæ etsi non omnia ventre & pectore repunt sicut colubri, tam exiguos tamen pedes habent, ut repere magis quam ambulare videantur. Ergo venenatorum reptilium f similes immundas in corpore accipe passiones, mansuetorum autem decoras. Omnis enim affectus qui est præter deformis delectationis illecebram, passio quidem est, sed bona passio. Cupiditas mollior, & ira, & timor, hæ noxiæ animæ passiones sunt: affectus autem innoxii, passiones bonæ sunt. Et his vivendi quidam nobis usus ministratur, & causa: harum cibo utimur ad vitæ gratiam, harum epulis delectamur.



*. Vocem Ἀέρ cùm edit. superiores, latinis, mss. autem partim latinis, partim confusis characteribus exhiberent, qui ultimas edit. Paris. curavere, sensum minus adsecuti reposuere: *Aer autem græco nomine, vel latino dicitur.* Male. Illic siquidem ἀέρ per metathesim ponitur pro ἔαρ, vernum tempus. Nisi scribere malis per contractionem ἦρ, quod apud auctores frequens occurrit.

a. Ita emendavimus mss. subsidio. Hic enim edit. exhibent magno consensu, *in corpore est, & iracundiam habet & timorem, nec potest sine hac esse in corpore necessitate naturæ.*

b. Hic à mss. in eo tantum recedunt edit. vet. quod omittunt: *bestiis terræ, & omnibus avibus cæli, & in omnibus.* Edit. autem Rom. totum locum concinnaverat in hunc modum: *timor vester, & tremor erit super omnes bestias terræ, & super omnia volatilia cæli, & super omnia quæ moventur super terram, & omnes pisces maris &c.*

c. Ms. Long. *terrenæ substantiæ figmentum.*

d. Edit. omnes, ac mss. non pauci, *quia utrumque à vitiis terrenis temperabat.* Mss. Corb. & Colb. *quia uterque &c.*

e. Mss. Corb. Long. & Vat. *obnoxius confusioni.*

f. Ita cod. Vat. & Maz. cum edit. Mss. vero Corb. & Colb. *similes in mundo corpore passiones.* Long. melius, *similes immundo corpore passiones.*

CAPUT XXV.

An oleribus magis quam carnibus vescendum Dominus praeceperit; & quemadmodum nos munierit Moyses contra opiniones Philosophorum de anima quorum varia placita referuntur: item qua ratione sit distinguendum inter animæ partem rationalem & sensitivam; quidve anima sanguis dicatur?

89. Quid est etiam quod ait: *Sicut olera pabuli dedi vobis omnia?* (Ibid. 9. 3.) In quo & ii qui simpliciter intelligunt, ut non expendant sermonis examen, non nobis videntur esse contrarii. Sunt enim qui putant quod olera ad escam nobis Dei nutu adtributa videantur, quo his magis quam carnalibus epulis uti debeamus: ego autem libenter his acquiescerem, ut generi hominum ad parcimoniam magis & temperantiam olerum usus inolesceret; nisi viderem ab his qui non libenter accipiunt, posse referri mihi quia non omnia olera escæ hominum inveniantur accommoda. Deinde quia non omne hominum genus sapientiæ & continentiæ amore ducitur, ut continentiam sequi possit. Et ideo quod generale præceptum est, ad portiunculam paucorum hominum derivare non possumus; omnibus enim hominibus hoc præceptum datur.

90. Ideoque consideremus quid dixerit: *Sicut olera*, inquit, *pabuli dedi vobis omnia*, non olera omnia dedi vobis ad escam. Utantur igitur qui utuntur carne, tamquam oleribus, non ad distentionem, nec [a] ad arvinam corporis, quam epulæ carnis facere consueverunt. Sed quemadmodum & olera non omnia ad escæ usum habilia sunt, ita etiam non omne vivum reptile accommodum ad usum epulandi. Siquidem ab omnibus venenatis abstinere debemus; licet huc quoque processerit luxuria, ut magis delectationi consulat quam periculo, & in plerisque resecto quod dicitur venenatum naturaliter inesse, reliquam partem ad cibum vindicet; quæ etsi non plena periculi, tamen vicina periculo est, & corruptela aliqua necesse est in totius succum se carnis infuderit. Plerique etiam sagittis venenatis transfigunt cervos & hujusmodi velocia animalia & postea resecta quadam parte membrorum, reliquo corpore ad cibum utuntur.

91. Quod autem ad altiorem sensum pertinet, hoc est, unde magis dictum est quod irrationabiles passiones ita debeant menti sapientis, ut olera rustico esse subjecta; atque ita his utamur tamquam reptilibus cogitationibus, ut agricola oleribus; quæ licet obesse non possunt, cibi tamen non habent gratiam fortioris. Generale enim omnibus & commune præceptum, non altiora indicit genera virtutum, quæ utique paucorum sunt. Sed & si quis virtutum epulas fortiores sibi exhibere non possit, hujusmodi tamen habeat passiones, quæ non non noceant; sed delectent.*

92. Ideo in principio sanctus Moyses informavit nos atque instruxit de insufflatione animæ, ut non laberemur opinionibus diversis Philosophorum, qui sibi ipsi constare non possunt. Plerique enim varia senserunt, ut Critias & ejus discipuli sanguinem esse animam dicentes, istam utique animam qua vivimus, quæ est sensibilis, non illam animam quæ rationabilis & intelligibilis interioris hominis æstimatur. Hyppocrates autem etsi Critiæ non improbavit ingenium, nec disputationem ejus redarguit; tamen sententriæ non acquievit. Aristoteles ἐντελέχειαν dixit. (Arist. l. 1. de anima, tex. 29. & 30.) Ignem alii esse voluerunt. Nos igitur hujusmodi divisionem teneamus; ut separemus quod est rationabile animæ, cujus substantia divinus est spiritus, sicut ait Scriptura: Quia *insufflavit in faciem ejus spiritum vitæ:*[b] esse autem (Gen. 2. 7.) in ea nutrimentum quoddam vitale quo hoc corpus animatur, esse etiam delectabile. Illarum igitur & vitalis & delectabilis animæ partium substantia sanguis appellatur à quibusdam; licet etiam Scriptura dixerit: *Anima totius carnis, sanguis est.* (Levit. 17. 11. & seq.) Proprie igitur animam carnis sanguinem appellavit. In carne enim delectatio & passio est, non mens & ratiocinatio. Tamen si diligenter intendas, hic locus illum explanat. Cùm enim hoc loco animam sanguinem dixerit, utique significavit aliud esse animam, aliud sanguinem, ut sit animæ substantia spiritus vitalis: sed ipsum spiritum vitalem non per se tantum & sine sanguine usum adferre vivendi, sed commisceri sanguini; quia sunt quæ vocantur arteriæ velut receptacula spiritus, quæ non solùm aerem purum amplectuntur: sed etiam sanguinem, sed minorem longe sanguinis portionem. Gemina enim cùm vasa sint, aliud est venæ quæ φλὲψ græce appellatur, aliud arteriæ. Vena plus habet sanguinis, quam spiritus, hoc est, φλὲψ: arteria minus habet sanguinis, multo amplius spiritus. Jam temperatio pro diversitate naturæ est hominum singulorum.

93. Altior autem sensus delectare te debet, qui significat sanguinem animam ideo dictum, quia sanguis calidus & ignitus est, sicut est virtus. Quicumque igitur studio fuerit virtutis accensus, & vaporem laudis adsumserit, omnes delicias ventris excludit. Ea igitur cogitationum quæ sunt carnalia atque terrena, in virtutis, inquit, ardore positi rejicietis, quasi inhabilia spiritali cibo. Non enim carnem manducabat, hoc est, terrenum aliquod cogitabat, qui dixit: *Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei qui in cælis est*, (Iohan. 4. 34.) studia hominibus virtutis inspirans, & cupiditatem divinæ cogitationis infundens. Ergo terrenæ cogitationes & infirmæ, quasi eviratæ & sine usu sanguinis habentur. Et ille eviratus dicitur, qui sanguinis plurimum amiserit, etenim sanguinis effusione frigescit. Quisquis igitur diligens virtutum est, cibos ablegat & rejicit corporales, nisi quantum scit satis esse naturæ. Quisquis autem negligentior tamquam lubricum & aquosum vitæ istius fuerit cursum secutus, quasi amissis vestigiis in uterum decidit & ventrem. Itaque ea quæ sunt terrena desiderat,

a. MSS. Corb. Vale. Colb. & Maz. cum quibusdam Paris. edit. *ad ruinam corporis*.
*. Hic aliquid omissum esse vel cæco pateat. Vide quæ in admonitione de hoc diximus.
b. Edit. quæ Romanam secutæ sunt, reposuere partim, *Est autem . . . . est etiam*; partim, *Esse autem . . . . est etiam*. Sed vet. omnes cum mss. utroque loco legunt, *esse*; ubi aliquid è verbis superius positis, nimirum *voluerunt*, vel *teneamus*, mente supplendum.

cibi cælestis alienus : & qui non possit dicere : *Nostra conversatio in cælis est.* Ideoque ut ad secretos provocaret, ait idem : *Ne tetigeritis, ne attaminaveritis, ne gustaveritis quæ sunt ad corruptelam ipso usu, secundum præcepta & doctrinas hominum quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ, in observatione religionis, & humilitate cordis, non in indulgentia corporis, non in honore aliquo ad saturitatem & diligentiam carnis.*

Philip. 3. 20. Coloss. 2. 21. & seq.

CAPUT XXVI.

Pejorem bestiis esse qui fratrem, id est, ejusdem naturæ consortem occiderit; majus tamen periculum à fratribus ipsis germanis metuendum, eisque fraternum nomen non abrogari, ut eorum magis gravetur impietas. Unde morale dogma, cuique à propriis cogitationibus ac verbis cavendum. Qualis in fusi sanguinis auctorem comminatio: qui dictum de homine, ad imaginem Dei fecit eum; *quidve addita vindicta causa not doceat.*

94. Denique hunc sensum esse posteriora approbant; sic enim ait: *Etenim vestrum sanguinem, & animarum vestrarum exquiram de omnibus bestiis, & de manu hominis.* Bestiali malitiæ comparavit, immo etiam [a] acervavit iniquitatem hominis ultra bestiarum feritatem, dicendo : *De manu hominis fratris.* Etenim bestiæ nihil nobiscum habent commune naturæ, nullo velut fraterno jure devinctæ sunt. Si nocent hominibus, quasi extraneis nocent. Naturæ jura non violant, germanitatis non obliviscuntur affectum. Ideo gravius homo peccat qui fratri insidiatur : & Dominus severius vindicaturum se esse promisit dicens : *Sanguinem hominis de manu fratris ejus exquiram.* An non frater est quem rationabilis naturæ quidam uterus effudit, & ejusdem matris nobis generatio copulavit? Eadem enim natura omnium mater est hominum ; & ideo fratres sumus omnes, una atque eadem matre generati, cognationisque eodem jure devincti.

Gen. 9. 5.

95. Ideoque & Dominus fratrem appellavit & eum fratrem à quo sanguis fratris exquiritur, significans magis ab his periculum pertimescendum qui fraterno sibi jure sociantur. Hinc etenim insidiæ, hinc pericula frequentiora hominibus comparantur, & ut specialia comprehendamus, quod fratribus specialius in hereditatis divisione frequenter odia succrescunt. Deinde si fratri amplius collatum fuerit à parentibus, fratres alii indignantur magis, & gratiam à parentibus collatam parricidio auferre conantur. Ista magis bella suspecta, bella non [b] civium tantum, sed singularum domorum. Illos ergo Dominus ad ultionis judicium comprehendit, quos magis insidiaturos sibi esse cognovit.

96. Tertium est quod in eo fratrem dixit, non A quod dignus pietatis nomine parricida sit ; sed quo magis pietatis gravetur vocabulo, atque inde fiat sceleris incrementum, quo justior sit vindicta scelesti. Ergo dominus Deus noster ultionem promittit ; ut vel sic frangatur metu, qui pietatis est oblitus ; & sciat quod etiamsi homines effugiat homicida, Dei tamen judicium non possit evadere, sed majori & æterno supplicio reservetur.

97. Altiore autem sensu [c] hoc intelligimus, B non solum ab extraneorum insidiis, verum etiam à nostris, hoc est, domesticis cogitationibus nobis cavendum. Deinde observandum nobis non solum à malitia mentis, verum etiam ab ipsis sermonibus nostris. Ideoque ait : *De multiloquio non effugies peccatum.* Ergo hoc significari videtur non solum operis nostri, sed etiam sermonis qui est magis domesticus, rationem Domino esse reddendam. Et ideo diligentius considerandum, ne vel sermone, vel opere contra- C hamus offensam ; quia sicut ore confessio fit ad salutem, sic ore fit lapsus ad mortem.

Prov. 10. 19.

98. *Qui effuderit*, inquit, *sanguinem hominis, pro sanguine hominis ejus, effundetur.* Non erravit locutio, sed emphasis est, id est, exaggeratio facta verborum est, eo quod is qui [*] effuderit sanguinem hominis, ipse quasi sanguis effundetur, quod spem ei posteritatis eripiat; quia sicut sanguis effusus in terram hac atque illac spargitur, ita impiorum anima [d] corporeæ fragilitatis more D solvatur ; quia & de anima dictum est mortem ejus esse corruptionem, eo quod gratiæ cælestis munere defraudetur, & velut collisa malitiæ scopulis salubritatis suæ corpus imminuat.

Gen. 9. 6.

Job. 33. 18.

99. Movet etiam plerosque quod dixerit : *Ad imaginem Dei fecit hominem:* & non dixerit : Ad imaginem meam, cùm ipse fit Deus. Sed intellige & Patrem esse, & Filium esse. Et licet per Filium omnia facta sunt, tamen legimus quia Pater fecerit omnia, & fecerit per Filium, sicut E scriptum est : *Omnia in Sapientia fecisti.* Sive ergo Pater dicit, ad imaginem Verbi fecit : sive Filius dicit, ad imaginem Dei Patris fecit. Et ideo familiarem quamdam & domesticam Deo demonstrat hominis esse naturam, id est rationabilis hominis, secundùm quod ad imaginem Dei creati sumus ; eaque causa inultum non esse apud Deum quod in domesticum animal sibi videat crudeliter & impie esse commissum.

Gen. 9. 6.

Ps. 103. 24.

100. Causa ergo vindictæ addita facit, ut pri- F mum excludamus philosophorum quorumdam opiniones, qui negant Deum habere curam super homines : deinde scientes prærogativam nostræ ultionis apud Deum manere, neque in alios committamus quod divino judicio vindicandum sit ; neque mortem ipsi vehementius pertimescamus, cùm sciamus necati hominis innocentis apud Deum nullum esse contemtum.

a. Omnes edit. *acerbavit.* Mss. melius, *acervavit*, id est, exaggeravit. Et hoc semel monendum, ubi habetur in edit. verbum, *acerbo*, semper fere in mss. legi, *acervo.*

b Hic magna tum in mss. tum in edit. corruptio. Cod. Corb. Colb. Valc. ac edit. Am. Gill. & quædam Paris. *non cibis tantum, sed singularum domorum.* Mss. Vat. Long. & Era. edit. . . . *sed singularium domorum.* Aliæ Paris. *non sibi tantum, sed singularium domorum.* Locum tamen è cod. Maz. sat bene restituimus.

c Edit. Rom. *per hoc intelligimus, non solum ab extraneorum, verum etiam à nostrorum, hoc est, domesticorum cogitationibus.* Sed lectionem nostram magno consensu præferunt mss. ac vet. edit. nisi quod in iisdem edit. vox, *insidiis* non legitur.

*. Ambrosius hoc loco reddit sententiam LXX. Interp. Sic enim illi : Ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται. Ubi vocem Ὁ ἐκχέων referri ad verbum ἐκχυθήσεται manifestum est. Edit. tamen Vulg. sic legit : *Quicumque effuderit sanguinem humanum, fundetur sanguis illius.*

d Ita cod. mss. & edit. Rom. Vet. autem, *à corpore fragilitatis more solvatur.*

CAPUT XXVII.

Promittitur diluvium numquam ejusmodi futurum esse, ut terram omnem corrumpat; idque ad animi passiones traducitur. In arcu qui dicitur ponendus in nubibus, non intelligendam iridem ostenditur, sed divinæ virtutis intensionem ac remissionem.

Gen. 9. 11. 101. [a] N*On erit*, inquit, *diluvium, ut corrumpat omnem terram*. Dubium videtur: B utrum enim, *diluvium non erit*, intelligendum sit quod diluvium corrumpat terram; hoc enim diluvia facere consuerunt: an vero non erit tale diluvium quo terra omnis corrumpatur, quod posteriora aperiunt, cùm dicit omnem terram non corrumpendam? Ostendit enim diluvia quidem esse futura, sed non talia quibus possit omnis terra corrumpi.

102. Sensus autem hoc altior habet, quod jam providentia futura sit Domini, ne tantum sit di- C luvium corporalium passionum, ut anima omnis intereat. Et quidem non audeo dicere quia videtur Dominus statuere, quod nullius anima possit penitus interire. Quid enim de parricida dicimus? Quid etiam de homicida? Quid de adultero? Quid de prævaricatore? Quas ei partes animæ ad veniam reservamus? Unde magis illud arbitror quod provocet dominus Deus, ut etiam si quis leviores alias habeat passiones, non penitus divinam desperet gratiam, nec omni- D modis victurum se esse diffidat. Sed etiam si est luxuriosus, nec potest studium vitare luxuriæ, ab adulterio tamen studeat temperare: sit epulandi delectatio, non stuprandi sit. Etiam si nescio quis avarus qui aliena diripuit, ejecit pupillos, eliminavit viduas, vel postea tamen in pœnitentiam regressus restituat quod abstulit. Denique Zachæus ideo veniam meruit, quia non solum restituturum se, sed quadruplum promisit quibus aliqua substulisset, pauperibus quoque E medietatem sui patrimonii donaturum.

Gen. 9. 13. & seq. 103. Consideremus etiam diligentius quid sit, quod ait: *Arcum meum ponam in nube, & erit signum testamenti æterni inter me & inter terram: & erit cùm innubilavero nubes super terram, parebit arcus meus in nube, & memor ero testamenti mei.* Non enim sicut plerique arbitrantur, arcum istum dicit quem aiunt homines esse, quo pluviarum signa aliqua declarentur, in quo colores diversi tamquam radiorum solis nunc rutilantium, nunc F lumine lucentium clariore figurantur: unde & pluvia futura significatur, eo quod inconstantia quædam serenitatis versicolora illa specie demonstretur. Arcum hunc irim quidam appellant: sed absit ut hunc arcum Dei esse dicamus. Hic enim arcus qui iris dicitur, per diem videri solet, nocte non apparet. Etiam per ipsum diem, si obductus aer tetris nubibus fuerit, nec sic quidem videtur, nisi forte cùm graviores nubes se cœperint relaxare.

104. Ergo videamus ne quia arcus quo sagittæ jaciuntur, nunc tenditur, nunc resolvitur, quamdam extensionem & remissionem videatur Scrip- A tura significare, per quam neque penitus per nimiam extensionem universa rumpantur; sed sit quædam mensura, & quoddam divinæ virtutis examen. Est ergo virtus invisibilis Dei quæ & specie istius arcus extendendi & remittendi moderatur pro divina voluntate, misericordia, potestate, quæ neque omnia confundi nimia solutione, neque dirumpi nimia irruptione patiatur. Quam ideo in nubibus dicit poni, quia tunc maxime opus est divinæ auxilio providentiæ, quando agmina nubium in procellas tempestatesque coguntur. Ideoque dicit: *Arcum meum ponam in nube*, non sagittam ponam. Arcus enim instrumentum jaculandæ sagittæ est. Itaque non ipse arcus vulnerat, sed sagitta. Et ideo Dominus in nube arcum magis quam sagittam ponit, id est, non illud quod vulneret; sed quod habeat terroris indicium, vulneris effectum habere non soleat.

CAPUT XXVIII.

Enumeratis tribus Noe filiis, generationem Cham ideo prius esse memoratam, ut ejus peccatum amplificetur, & ex eodem profecta impia generatio demonstretur: quod moraliter de mala passione improbæ passionis genitrice intelligendum.

105. QUa ratione autem cùm supra tres filios Noe computaverit, *Sem, Cham, Iapheth*, hoc loco unius comprehenderit medii Ibidem. 9. 18 D filii generationem? Hoc est quod ait: *Cham autem pater erat Chanaan: isti tres erant filii Noe*. Ibid. 19. Et maxime cùm illi duo justi, iste medius injustus. Injusti ergo prius generatio, quam justorum comprehenditur. Neque enim possumus negare quod scriptum est: sed ad coacervandum delictum ipsius addita ejus est generatio; quia cùm haberet filium & pater esset, solus ipse patrem non cognovit, qui magis cognoscere debuisset. Et ideo improbum habere meruit filium, quia E improbus fuerat patri. Simul significat ex illo Chanaan Chananæos fuisse, qui post multas generationes à populo justo oppressi cesserunt in ejus possessionem. Auctorem ergo Chananæorum Chanaan fuisse manifestum est, qui fuit filius hujus Cham qui impius in patre exstitit.

106. Altior autem sensus nominum interpretatione signatur. Cham enim calor est, Chanaan turbatio eorum. Qui enim calet, continuo movetur & perturbatur; ideoque evidentissime F declaratur non tam hominem patrem hominum fuisse: sed passionem malam improbæ passionis generatricem, quæ esset à patris moribus, hoc est, ab usu virtutis aliena.

a. Mss. & vet. edit. hic consentiunt, nisi quod pro *omnem terram*, recentiores aliquot mss. cum vet. edit. legunt, *omnem hominem*. Sed Rom. edit. ita reposuit: *Non ultra erit, inquit, diluvium aquæ*. Cetera ut nos in textu.

CAPUT XXIX.

Quomodo Noe factus sit agricola; quodve inter agricolam & operatorem terræ discrimen: & quomodo carnem suam alter excolit, alter operatur? Quare idem Noe vineam primum plantaverit, id est, rem non necessariam, cùm fontes ad potum sufficiant: cur etiam de illo scriptum: Et bibit de vino: *ubi de gemina ebrietate; ac postremo de gemina animæ nudatione disseritur.*

Gen. 9. 20. Ibid. 3. 23.

107. *Et cœpit Noe homo agricola esse terræ.* Videtur quidem prima specie Adæ illi qui de terra factus est, comparari Noe vir justus; quia & de illo scriptum est quod de paradiso ejectus cœperit operari terram: de isto quoque quoniam egressus ex arca factus sit agricola. Et propemodum in utroque præcesserat quædam forma diluvii, quia & [a] Noe post diluvium, & Adam post mundi constitutionem secundùm figmentum corporis. Nam ut mundus fieret, congregata est aqua in unam congregationem, ut videretur terra quæ ante non poterat per aquarum confusionem videri. Ergo sicut ille primigenes magister terram videtur operatus, ita etiam egressus ex arca Noe seminationis & culturæ auctor est factus. Hæc putantur similia: sed si verba consideres quæ jam vim sensus altioris exprimunt, aliud est operatorem terræ esse, aliud agricolam. Alius enim tamquam mercenarii, alius tamquam patrisfamilias loco fungitur. Denique Cain qui fratrem occidit, erat operarius terræ. Et ut scias quia operari terram magis servile quam liberum sit, maledicto parricidalis ejus operatio comprehenditur. Denique scriptum est: *Quoniam operaberis terram, & non augebit virtutem suam dare tibi: gemens & tremens eris super terram.*

Ibid. 4. 12.

108. Terra autem caro nostra est quam improbus operatur bonus autem excolit. [b] Ille quasi mercedem quærat è terra: iste quasi bonæ fructus capiat & gratiam disciplinæ; ut magis fructiferum faciat agrum suum, & qui Domini possit respondere culturis, & indulgentiam cultoris ostendat. Operator autem quid aliud nisi escam tantummodo corporis sui quærit, ventris magis usui studens, atque id solum explicare contentus, quod sibi prodesse possit ad victum? Ille vero alius fructuum utilitate pascitur. Quos fructus habeat justus agnoscis. Fructus autem spiritus, caritas, gaudium, pax, patientia, bonitas. Bonus ergo agricola habet continentiam, castitatem, ut si quæ arbores cito curvantur in terram, & effusius germinant, eas velut quadam temperantiæ suæ falce succidat, ut abjiciant quod infirmum est, germinent quod decorum.

109. Quid est quod justus primum vineam plantat, & non aut triticum aut hordeum? Unde autem vinea post diluvium corruptionemque terræ? Sed de hoc supra diximus; quia veris tempore etiam corruptarum radices vitium pullulare potuerunt. Unde & illud majore sollicitudine solvendum arbitror, quia justus prius quæ voluptuaria, quam quæ necessaria sunt requirit. Necessarii enim fructus sunt tritici & hordei, sine quibus non possumus vivere: vinum autem voluptuarium, & causa delectationis datum. Quod quia justus est, ideo sibi magis hoc quod secundum erat, quam quod primum est, vindicavit. Necessaria enim alimenta vivendi Deo detulit, * quod erat. Superfluum autem vinum hominibus, & non necessarium.

Cap. 19. & 20.

110. Sed forte dicas ita sine potu non posse homines vivere, quemadmodum etiam sine cibo. Necessarius est ergo potus, sicut cibus: non abnuo. Siti utique necessarius à Domino constitutus; non repugno. Et ideo ad potum necessarium fontes & flumina convenit derivare, quæ non utique manu hominis effecta, sed domini Dei nostri jussu & operatione fluxerunt. At ne quia diximus operationem Domini, ad illud retorqueas quod operario Cain videtur maledictiones habuisse; considera non operationem maledicti nomen accipere, sed quod scriptum est, operari terram. Qui enim operatur terram mercenarius est. Ille autem non mercenarius, sed Dominus, qui ait: *Pater meus usque modo operatur, & ego operor.* Quid operatur hujusmodi operator? Audi: *Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei qui in cœlis est.*

Johan. 5. 17. Johan. 4. 34.

111. *Et bibit*, inquit, *de vino, & inebriatus est.* Non dixit, vinum bibit; neque justus vinum ebibit; sed *de vino*, hoc est, de ejus portione libavit. Ebriosi est omne absorbere vinum, & intemperantis evacuare quod sumserit: [c] continenti autem utendum mensurâ legitimâ est. Ebrietatis itaque species gemina est, una quæ titubationem corpori adferat, atque ejus supplantet vestigia, sensumque perturbet: altera quæ mentem virtutis vaporet gratiâ, & omnem infirmitatem videatur avertere. Unde Apostolus ait: *Vino modico utere propter frequentes tuas infirmitates.* Sicut enim isto bibendi moderamine vinum non infirmitati est, sed saluti, atque omnem infirmitatem allevat corporis: ita etiam ebrietas illa præclara omnem infirmitatem carnis excludit, de qua scriptum est: *Et poculum inebrians quam præclarum est!* Quæ sit ista ebrietas? *Inebriamini*, inquit, *non vino in quo est luxuria: sed implemini Spiritu sancto*, sicut Apostolus dixit. Et secundum litteram igitur cautio est, & secundùm altiorem sapientis sensum, laudatio est. Cautus est qui etsi nudatur, in domo tamen nudatur sua, ubi operimenta non desint, & quædam tegmina ebrietatis; ut vitia sua norit abscondere.

Gen. 9. 21. 1. Tim. 5. 23. Ps. 22. 5. Ephe. 5. 18.

112. Corporalia igitur nudum corpus tegunt, ut parietes & tecta: animæ autem quæ sint operimenta videamus. Sed tunc operimenta reperimus, si enudationem ejus discusserimus. Gemina autem nudatio sapientis. Gemino igitur amictu mens nostra vestitur, si aut peccatum imprudens admiserit; hæc est enim enudatio ve-

a. Ita mss. & vet. edit. Rom vero, *Noe post diluvium vixit, & Adam .... corporis formatus est.*

b. Edit omnes, & mss. aliquot: *quærit è terra, iste quasi boni fructus caput gratiam disciplina.* Corb. vero, Long. Colb. & Maz. ut nos in textu.

*. Manifesta est hoc loco lacuna, sed cui nec mss. nec edit mederi queant. Putamus tamen eam non male suppleri posse addita vocula *primum*, quam nihilominus inducere in textum ausi non sumus.

c. Sic mss. Corb. Colb & Maz. Edit. autem omnes, *continentia autem utendi mensura legitima est.*

lut

lut ebriæ mentis, ut nesciat quod delinquat, quasi quæ temulentia quadam ignorantiæ in vitium deducta labatur: aut rursus negligentiæ & ignorantiæ somno sepulta errorem suum non nesciat. Quæ cùm inciderimus, immo cùm peccata plura inciderimus etiam per scientiam (est enim naturalis quædam etiam nostræ infirmitatis ebrietas, ut impetu delectationis feramur in vitium, sicut plerique juvenili accensi calore, aut luxuria & delectatione flammati, aut avaritiæ rapti cupiditate) certe omnibus his medicina quæratur, ut aliquis tegat hujusmodi infirmitatem suam, primum pudore quodam & verecundia; ut etiam si in lubrico sit adhuc positus delinquendi, det tamen emendationis insigne. Etenim plurimum interest utrum peccata sua jactare desideret. In altero enim turpis impudentia, in altero tolerabilis verecundia spem futuræ correctionis ostendit.

113. Alia est autem denudatio animæ, quia velut quamdam sarcinam corporis abjicit atque exuit, sicut sepulcrum quoddam carnis effugiens. Sepulcrum enim patens est guttur hujusmodi hominum, in quo sepulcro velut adtumulatur anima delectationibus & cupiditatum passionibus onerata diversis. Exuit igitur se à congestione terrena, & quasi retia quædam circumfusa evadit atque effugit, quæcumque se ab omni nudaverit passionum laqueo, & omnem illam deformem speciem terrenæ labis averterit, ut lucem videat decoris æterni.

CAPUT XXX.

Quare Cham tum dictus sit pater Chanaan, cùm hic nondum esset genitus; & qua ratione in persona Cham patrem deridentis intelligendum improbos omnes, si bonos viros in culpam incidisse contingat, exsultare.

114. Quæro nunc cur non simpliciter dixerit: *Vidit Cham nudationem patris*; sed, *Vidit Cham pater Chanaan?* Utique Chanaan natus non erat: cur ergo nomen addidit filii; nisi ut & vitio auctoris deformaretur hereditas, & auctor filii nequitiâ gravaretur? Et pater igitur in filio, & in patre filius redarguuntur, habentes stultitiæ, nequitiæ, impietatis quoque commune consortium. Nec poterat fieri ut bonum generaret filium, qui ipse bono patri nequam, & filius & naturæ & eruditionis degener exstitisset. Hæc secundum litteram. (Gen. 9. 22.)

115. Quod autem ad altiorem sensum pertinet, omnes mores pessimi erroribus delectantur alienis: nec solum erroribus, sed etiam iis quæ ipsis videntur mala esse, etiam si non sint. Nudum enim Noe se non sentiebat qui amictu erat indutus sapientiæ. Denique nec Adam in paradiso positus nudum se putabat, nisi postea quam prævaricationis commisit errorem. [a] Et redopertus amictu sapientiæ ac justitiæ, mandatorum cælestium prævaricatione nudatus, nudum se vidit, & foliis operiendum putavit. Ridet igitur Cham nudatum patrem videns. Omnis namque improbus quoniam ipse devius disciplinæ est, aliorum lapsus non solum pro sui erroris solatio accipit, quod consortes invenerit culpæ: verum etiam improbo lætatur affectu, tamquam sua ipse delicta correxerit. Mala mens ergo lætatur præter propositum aliquid accidisse sapienti, cùm utique corporis lapsus in vitio esse non debeat, etiamsi lapsus putetur, nisi animus quoque inclinetur in culpam. Postremo veniabilia judicentur hujusmodi errata, non odio prosequenda, non habenda ludibrio. Sed mens, ut dixi, improba cùm putat errasse sapientem, insultandum arbitratur ei cujus sibi putat mores esse contrarios, quod peccatum suum velut tacito quodam sapientis testimonio redarguatur; eoque lætandum sibi, quod justo viro nec eruditio ipsius profuerit, nec justitia suffragata sit, nec ea quæ secundùm corpus sunt, habuerint prosperos cursus. Hæc enim pro summis bonis apud improbos æstimantur in divitiis aut honore posita, quæ tamen nullum fructum ad laudem virtutis conferunt. Propterea insipientiæ defensores videntur, qui virtutis amatorem prosperorum munere esse fraudatum, qui omne bonum temporalibus magis quam perpetuis æstimandum putant.

CAPUT XXXI.

Sem & Iaphet pietas commendatur; & quid sit quod retrorsum dicantur ambulasse, exponitur. Tum quomodo sobrius factus sit Noe. Denique cur Scriptura, cùm prius Cham medium posuisset, eum nunc juniorem appellaverit.

116. Quid est quod *Sem & Iapheth imposuerunt vestimentum super humeros suos, & perrexerunt retrorsum, & operuerunt nudam patrem, &* [b] *non viderunt nudationem ejus?* Littera evidentem pietatis expressit affectum, quod nudatum amictu patrem boni filii videre caverunt, ne paterna reverentia vel ipso minueretur adspectu. Siquidem etiam tacito vultu pietas frequenter offenditur. Unde etiam Romæ vetus fuisse usus dicitur, ne filii cum parentibus & maxime puberes intrarent lavacrum. (Ibid. 23.)

117. Sensus autem altior hoc habet, quia insipiens præsentia tantummodo videt quæ in oculis sunt, futura non respicit, præterita non cogitat. Sapiens autem & præterita recordatur, & futura considerat. Omnis ergo mens sapiens retrorsum ambulat, hoc est, præterita spectat; nec naturæ quodam usu impeditur, nihil vacuum, nihil nudum suorum pariter esse gestorum. Operit quæ aliter gesta sunt amictu quodam & gratia vel præsentis operis, vel futuri; ut nihil indecorum prætereat, nihil inornatum relinquat. Unde & Apostolus superiora obliviscebatur, priora appetebat: sed obliviscebatur, ut absconderet persecutionis errores, ut tegeret superiora delicta, [c] bonisque operibus obumbraret. *Beati* enim & illi *quorum tecta sunt peccata*; id est, si tegantur bonis factis, & operiantur virtutum sequentibus disciplinis. (Psal. 31. 1.)

a. Mss. Torn. & Valc. cum edit. omnibus: *Et reus amictu*. Corb. Long, & Colb. *Et redopertus*. Maz. *Et recompertus amictu*. Cetera mss. atque edit. propemodum inter se consentiunt.

b. Edit. Rom. *& facies eorum non viderunt &c.*

c. Sic mss. omnes Gallicani & Rom. edit. Vet. autem edit. cum Vat. cod. *bonisque operibus abundaret.*

Gen. 9. 24. 118. *Et sobrius*, inquit, *factus est Noe à vino.* Manifestum est ex ebrietate, intercedente somno, sobrios fieri homines: mens autem sobria est, quando & præterita & futura cognoscit. Sobria ergo erat mens justi, etiam quando ebria putabatur. Est enim præclarum poculum inebrians justos. Ille autem vere inebriatus erat, qui ridebat patrem. Qui enim neque præteritam generationis gratiam, neque præsentem reverentiam patris, neque futuram pœnam paternæ injuriæ considerabat, vere ebrius erat, & quod putabat videre se, non videbat. Erat in illo profunda cæcitas, qui patrem videre non poterat. Nam si vidisset patrem, non utique risisset. Neque enim ridendus, sed verendus est pater. Multo autem amplius mentem justi insipiens videre non poterat. Quomodo enim videbat, qui in eo putabat [a] ebrietatis errorem, ubi erat perfectus sapientiæ ceterarumque virtutum vapor? Sicut Sap. 7. 25. scriptum est: *Vapor est enim virtutis Dei.* Quando enim mens magis sobria est, quam tunc quando naturam omnium rerum, temporumque præsentium & futurorum ita spectat negotia, ut nulla in eo temporalis titubantia ebrietatis appareat?

119. Quæro etiam qua ratione cùm ante medium dixerit inter filios Cham, nunc juniorem Gen. 9. 24 constituat. Sic enim scriptum est: *Cognovit Noe omnia quæ fecit ei filius junior.* Numquid ante Scriptura in ordine generationis erravit? Non utique. Quid ergo? Contraria nunc scripta sunt? Non arbitror. Quomodo igitur solvitur, nisi juniorem non ætate, non tempore accipias: sed rudem sensu & in quadam intellectus infantia constitutum, qui provectioris doctrinam ætatis non hauserit, nec perceperit senile consilium? Cani enim quidam sunt sensus hominum. Et ideo Eccli. 32. 13. inquit: *Cùm veneris ad seniorum concilium, claude* Ibid. 18. 19. *os tuum.* Et alibi habet sententia: *Discendum enim tibi prius est, quam loquendum.* Aures ergo paratas habe, ut aliquid de sapientium consilus consequaris. Lingua reprimenda est, auditio præparanda.

CAPUT XXXII.

Cur in benedictione Sem dictum fuerit: Benedictus dominus Deus Sem; *& cur hujus servituti non Cham qui peccavit, sed filius ejus addicatur? Ad extremum benedictio Iapheth exponitur.*

Gen. 9. 26. 120. B*Enedicens filium suum Sem ait Noe: Benedictus dominus Deus Sem; & erit Chanaan servus ejus.* Et dominum & Deum dixit, & specialiter Deum filii sui cui nomen Sem est, eo quod Deus justorum est, hoc est, Deus montium, non vallium, qui gratiam habeant virtutis excelsæ. Deinde qua ratione cùm filius ejus Cham peccaverit, non ipsum sed filium ejus servituti addixit? Et fortasse ideo quod pater plus afficitur injuriis filii sui, maxime quarum ipse reus & auctor existat, & vehementius contristatur sui peccati damnationem à filio persolutam, qui non tam suo, quam patris merito punitetur. Deinde quia qui doctrinæ paternæ discipulus esset filius, & pessimarum æmulus cogitationum, uno corpore uterque uteretur & mente, eademque malitiâ. Indifferenter igitur vel paternæ, vel suæ malitiæ filius pretium luit; quoniam improbitatis commune consortium est. Quod igitur pro patris solvit improbitate, sine dubio & pro sua solvit, culpæ ejus reus: vel certe diutius pœna producitur, cùm etiam ad filium usque pertendit, & successoris afflictio in tempora multa profertur. Hoc secundum litteram.

121. Ceterum non tam hìc homines quam mores comprehenduntur, quorum in utroque una natura. Nam Cham calor, Chanaan commotio & inquietudo: qui autem calidus est, utique inquietus atque commotior est. In duobus igitur erat una passio, & unus affectus. Itaque cùm [b] alter addicitur, uterque damnatur.

122. Cùm sanctus igitur Noe benedicens filium suum Japheth ait: *Dilatet Dominus Iapheth,* Ibid. 27. *habitet in domibus Sem, & fiat Chanaan servus ejus;* diximus supra Japheth quasi indifferens bo- Sup. cap. 2. num significari. Indifferentia autem latitudinem habet, quæ est in salute, vigore, decore, fortitudine, divitiis, gratia, nobilitate, amicis, potestatibus, & ceteris. Sed hæc licet indifferentia bona sint; tamen plerisque nocuerunt, qui ea non cum sapientia & justitia possederunt. Multos enim ebrios fecere divitiæ, nobilitas & potestas superbos, pulcritudo luxuriosos, [c] cujus suffragio alienæ mentis corruperint castitatem. Ergo pro utentis affectu horum quæ diximus, indifferentiæ sunt, quorum usus aut virtutibus regitur, aut certe sine gubernatione virtutum fraudi esse incipiunt, quæ possunt esse utilitati.

CAPUT XXXIII.

De CCCL annis quos Noe post diluvium vixisse traditur: tum de posteritate Japheth ad litteram ac moraliter.

123. N*Unc quoniam post diluvium Noe di-* Gen. 9. 28. citur vixisse trecentis & quinquaginta annis, nequaquam prætereundum putamus. Nam in trecentis crucem Christi significari certum est, cujus typo justus à diluvio liberatus est. In quinquaginta Jubilæus est numerus remissionis quo Spiritus sanctus missus à cælo est, gratiam humanis pectoribus infundens. Perfecto igitur numero remissionis & gratiæ justus curriculum vitæ hujus implevit.

124. De generatione Japheth, inquit, *Rhodus* Ibid. 10. 5. *& aliæ insulæ sunt nationum.* Non immerito latitudo dicitur, quando etiam in alteram partem naturæ, hoc est, maritimam generatio ejus processit. Vere enim tamquam latitudo non fuit eo contenta, quod in usum hominibus natura præscripserat, hoc est, terræ possessione: verum etiam introgressa est mare, & ad insulas usque processit. Hoc secundum litteram.

125. Secundùm altiorem autem sensum, ea quæ extra sunt, quæ dicuntur bona, divitiæ, potes-

a Vocem, *ebrietatis*, restituimus auctoritate mss. Corb. ac Long. cùm in aliis, ac edit. omnibus legeretur, *dubietatis*.
b. Edit. Am. cum Parisiis aliquot ibi habent *adjicitur*, ubi aliæ cum mss. *addicitur*. Melius, hîc enim agitur de servitute.
c. Omnes edit. *cujus suffragatio aliena mentis corrupit castitatem*. Mss. vero ut nos in textu.

tates, honores quasi diffunduntur latius; nec A tantum his contenti sunt divites, quæ in manibus & in conspectu sunt: sed longe lateque diffundunt suas cupiditates, dum aut pecuniarum compendium de ulterioribus quæritur, aut honor à pluribus, aut potestas diffusior, aut cupiditas.

CAPUT XXXIV.

Qualis Cham illius improbi filius senior fuerit: & de filio Chus Nembroth gigante & venatore, cujus nomen exponitur, & à quo regnum Babylonis cœpisse memoratur. B

126. NUnc quæro qua ratione Cham illius improbi filium seniorem Scriptura fuisse memoraverit? Duo genera terræ, unum velut arenosum & pulverolentum, immo ut expressius dicam, pulvis: aliud genus terræ fructiferum atque fœcundum, hoc est, terra solidior & profunda. Quid igitur improbus nisi pulverem generat, ex quo generatio esse non possit? Ideoque C Propheta pulverem impiis comparavit dicens:
Psal. 1. 4. *Non sic impii, non sic, sed tamquam pulvis quem projicit ventus à facie terræ.* Eo quod etiam secundùm altiorem sensum infœcunda sit impiorum anima, quæ fructus utiles generare non possit.

127. Qua ratione etiam Chus Nembroth gigantem genuerit, qui erat venator ante Deum? [a]
Unde dictum est: *Sicut Nembroth gigas venator ante Deum.* Gen. 10. 9. Quid igitur aliud pulvis & arena generaret, nisi terreum hominem; eo quod impius cælestibus terrena præponat. Gigantes enim fabulæ inducunt adversum supera voluisse pugnare, & terreno adscensu scandendum ad cælestia putaverunt.

128. Altiore autem sensu illud significatur, quod qui terrenas diligit voluptates, eas sequitur, & putat his se posse ad Dei gratiam pervenire, & regnum cæleste hujusmodi erroribus deferendum, is adversum cælestia contumaci præliatur affectu. Propterea & in proverbio est de eo qui deliquerit: *Sicut Nembroth gigas venator ante Deum.* Nembroth autem per interpretationem dicitur Æthiops. Color Æthiopis tenebras animæ squalloremque significat, qui [b] adversus lumini est, claritatis exsors, tenebris involutus, nocti similior quam diei. Venatoris quoque usus in silvis, inter feras ac bestias conversatio ejus. Irrationabilis ergo miscetur irrationabilibus passionibus, & ea quæ sunt malitiæ agrestis atque prædurae venator hujusmodi explorare consuevit, atque his potiri atque delectari. Denique Nembroth hujus principium regni Babylon, hoc est, confusio; eo quod malitia & potestas non in simplicitate & puritate, non in distinctione virtutis, sed in confusione vitiorum est.

a. Deerant in cunctis edit. sequentia: *Unde dictum est: Sicut Nembroth gigas venator ante Deum* quæ tamen in omnibus mss. reperiuntur.

b. Edit omnes, & cod. Vat. ac Torn. *adversus lumen*: Melius mss. Corb. Colb. Long. & Maz. *adversus lumini*, id est, contrarius.

FRAGMENTUM LIBRI DE ARCA NOE.

V*Eluti est illud in libro quem de Arca Noe conscripsit beatus Ambrosius:* Per unum, *inquit*, dominum Jesum salus ventura nationibus declaratur, qui solus potuit justus esse, cùm generatio omnis erraret, nisi natus ex Virgine generationis obnoxiæ privilegio minime teneretur. *Ecce*, inquit, *in iniquitatibus conceptus sum, & in delictis peperit me mater mea*, dicit is qui justus præ ceteris putabatur. Quem igitur jam justum dixerim, nisi horum liberum vinculorum, quem naturæ communis vincula non teneant. Omnes sub peccato ab Adam, in omnes regnabat mors. Veniat solus justus in conspectu Dei, de quo jam non cum exceptione dicatur: non peccavit in labiis suis, sed peccatum non fecit. *Huic dic si audes* &c.

Citat hoc fragmentum Augustinus duobus locis, nimirum l. 2. contra Jul. c. 2. & l. 4. contra duas epist. Pelag. cap. 11. Hæc autem verba pertinere putamus ad finem capitis tertii; ut ex utriusque collatione quivis colligat.

IN LIBROS DE ABRAHAM
ADMONITIO.

T*Otum operis hujus argumentum tametsi prima ipsa ejusdem verba satis aperte complecti videantur, tamen cùm non omnino suis careant difficultatibus, lectori minime ingratum nos credidimus esse facturos, si eas ad majorem lectionis facilitatem hic enodare ac evolvere conaremur.*

De titulo quidem ita legis, [a] Abraham libri hujus titulus est. *Quibus è vocibus gemina potest nasci dubitatio. Primum enim cur Ambrosius*, libri hujus, *dixit*, non librorum? *Dividitur certe commentatio hæc in duos libros; & divisionem aliquam necessariam esse tum magnum illud utriusque discrimen clare loquitur, tum sanctus ipse Auctor, qui primis eorumdem librorum capitibus lucubrationem suam se partiturum, atque adeo id sibi jam ab initio primi fuisse propositum satis declarat. Quapropter nobis persuaderetur haud invitis illud operis libro unico ab Ambrosio comprehensum, partibus vero duabus: at illas secutis temporibus librorum vocabulo ab iis qui summopere easdem inter se discrepare animadverterunt, fuisse inscriptas. Etenim liber primus à Iona Aurelianensium episcopo, qui sub Carolo Calvo imperatore floruit, in lib. 2. de Institut. laicali* [b] *haud semel nominatur; & apud Hugonem de sancto Victore citatus reperitur* [c] *liber secundus. Alteram autem circa titulum difficultatem movet quod* [d] *Gratianus ac B. Thomas* [e], *aliique nonnulli quæ testimonia ex hoc tractatu depromunt*, ea in libro de Patriachis *exstare dicunt. Sed à fide neutiquam abhorret auctores illos in ex-*

a. Lib. 2. cap. 1.
b. Cap. 2. 4. 5. 29.
c Lib. 2. c clausi anim. cap. 8.
d 23. q. 5.
e. Decat. & 32. q. 2. & 4. &c.
e. 2. 2. q. 66 a. 8.
1. Ibid q 154 a. 4 & alibi

cerptis ac libris suis SS. Patrum opera eo titulo qui tunc temporis usitatior erat, laudare solitos. Quamobrem diu antea hanc memorato operi factam inscriptionem jure dixeris. Et forte non alius huic rei locum dederit, quam Cassiodorus. Cum enim ita loquitur: [a] Item sanctus Ambrosius de Patriarchis septem libros edidit, qui multa loca veteris Testamenti factis quæstionibus suaviter enodavit, *dubium non est quin inter alios libros de Patriarchis tractatum quoque de Abraham complexus fuerit. Nec illud cuiquam absurdum videri debet, quando revera sanctus Doctor de præcipuis Patriarchis commentationes elucubraverit, quas ipsemet initio libri* de Joseph *recenset, atque inter se comparat. Ut ut sit, dubitare potest nemo huic ipsi de quo loquimur, operi titulum* de Abraham *inditum ab Ambrosio fuisse, cujus etiam rei ratio hæc ab ipso redditur:* Quoniam, *inquit*, per ordinem hujus quoque Patriarchæ gesta considerare animum subiit. *Quibus sane verbis operis summa quasi oculis subjicitur. Quocirca illud non alio, quam de Abraham in mss. inscriptum titulo reperire est.*

a De Instit. d v. lect. cap. 1.

Profiteturque quoque sanctus Antistes se se ut isti commentationi stilum admoveret, divina auctoritate fuisse inductum: [b] Cum dominus Deus noster, *inquit*, hunc locupleti benedictionis suæ dote donaverit, ut ejus gratia provocaret ceteros, instituto corrigeret: Moyses quoque imitandum eumdem nobis descripserit, *&c. Itaque pius Doctor sanctum Patriarcham auditoribus suis aut lectoribus eo consilio ponebat ob oculos, ut ad ejus exemplar, tamquam ad speculum, vitiorum cænum detergerent, atque ad absolutissimam vitæ ac sapientiæ Christianæ contenderent perfectionem. At vero quæ his subjungit, satis indicant eum non modo ad fovendam promovendamque Christianorum pietatem adlaborasse, verum etiam ad explodendam philosophorum vanitatem, qui sapientis cujus ille vivam ac solidam in Abrahamo imaginem luxisse demonstrat, commentitiam solum adumbrationem sive in Platonica republica, sive in Xenophontico sapiente ostentabant. Eam ob rem subinde singularibus ejusdem Patriarchæ factis adstruit quidquid isti adeo magnifice prædicarent, ab hoc præstitum esse, ac longe ante ipsorum ætatem à Moyse in sacris codicibus consignatum. Neque vero mireris sanctum Præsulem hanc scribendi rationem sequi voluisse; quandoquidem adversus hujusmodi homines* [c] *disputabat, qui summa cæcitate ac temeritate Christum dominum divinas illas leges, quas ipsi non habere in admiratione non poterant, in Platonis scriptis didicisse adseverabant.*

b Lib. 1. cap. 1.

c. August. Epist. 31.

Ante Ambrosium Philo Judæus librum vulgaverat sub hoc titulo: Vita sapientis per doctrinam perfecti, sive de legibus non scriptis, sive de Abrahamo; *cui libro quosdam alios de clarioribus nonnullis hujus Patriarchæ actionibus subjunxerat. Verumtamen si scriptorem illum in operis argumento secutus est Ambrosius, videtur tamen ab ejusdem verbis & sententiis, quæ ipsum in superioribus nonnullis tractatibus liberiori manu decerpsisse animadvertimus, in hoc ferme abstinuisse.*

Methodum porro hîc amplexus est ab ea quæ aliis suis in lucubrationibus deprehenditur, longe diversam. Etenim in priori libro quidquid Scriptura de vita Abrahami ab accepto divinitus jussu exeundi ex Charra adusque ipsius obitum tradit, ad moralem intelligentiam accommodat, propositâque illius devotione, *hoc est, in exsequendis Dei mandatis obedientiâ, reliquas ejusdem virtutes prosequitur: in posteriori vero primas memorati Patriarchæ actiones spiritali sive, ut ipse vocat, altiori sensu interpretans varios animæ in virtute gradus ac progressus aperit, eamdemque animam cùm in Adamo decidisset, in Abrahamo resurgere atque ad perfectionem eniti docet. Diximus autem primas actiones, non vero omnes; eo quod illum tractatum post circumcisionem Patriarchæ, & promissam Isaaci nativitatem actutum claudat, ejus hospitalitatem paucis attingens. Atque adeo secundus liber ea fere sola complectitur, quæ in prioribus quatuor primi capitibus fuerant explanata. Quamvis in illo quoque nonnulla quæ in hoc omittuntur, tractata reperias. Atqui non aliam causam cur secundum librum ulterius prosequi noluerit, esse autumamus, nisi quod jam in animum induxisset etiam in Isaac novum tractatum de animæ perfectione vel, ut ipse ait, variis ejus processibus elucubrare.*

Cùm autem ad informationem morum utilitatem multo uberiorem è primo libro quam è secundo Christiani haurire possint, non sine divina providentia factum videtur, ut ille haud paulo incorruptior atque perfectior ad nos transmissus fuerit, quam iste in quo loci complures occurrunt miserum in modum hiatibus aliisque vitiis deturpati. Non paucos quidem neque contemnendos pristinæ integritati restituimus; ingenue tamen fatendum est in fine ejusdem libri adhuc confusi aliquid superesse, cui remedium adferre manu exarati codices nequiverint. Credibile est ibi quædam vel transposita, vel avulsa, vel etiam forte ab hæretico aliquo, ut patrocinium erroribus suis pararet, fuisse interjecta.

Primum librum constat è sermonibus compositum esse, quos sanctus Præsul ad catechumenos [d] *qui jam nomen dederant ad baptismum & competentes erant, habuerat. Hos potissimum ipse per se docere consueverat; & quod ore tradidisset, postmodum in libros redigere. Id autem eo facere instituerat, sive quo illorum postulatis morem gereret, sive quod ipse sponte sua eisdem prospiceret, ne quæ pretiosis illis baptismi sui temporibus audierant promiserantque, sibi umquam excidere ex memoria paterentur, ac simul ut in utilitatis consortium alii quoque admitterentur Christiani. Non ita quidem manifestum est librum secundum ex similibus constare concionibus: verum cùm huic rei nihil sit quod videamus repugnare, de hoc etiam libro idem judicium atque de primo ferre non immerito possumus.*

d Lib. 3. c. 4. 7. & ult.

In retegenda eorumdem librorum ætate plusculum difficultatis est. Nihilominus tamen cum ex conjunctione atque ordine quo illi sequentibus commentationibus de Patriarchis connectuntur, tum ex ipsomet Ambrosio qui sub initium librorum de Joseph, *&* de Mysteriis *satis aperte indicat illos omnes minime diversis temporibus ab se fuisse compositos, satis evidenter colligitur eosdem anno circiter* CCC LXXXVII *quo librum de Josepho in lucem prodiisse suo loco probabimus, tribus oportere.*

SANCTI

AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

DE ABRAHAM

LIBRI DUO. * [* Scripti circ. an. 387.]

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Libri titulus ac tractandi ratio exponitur: tum quæ utilitas ex Abrahami exemplis petenda sit, auctoritate divina, & philosophorum collatione demonstratur.

1. ABRAHAM libri hujus titulus est, quoniam per ordinem hujus quoque Patriarchæ gesta considerare animum subiit. De B quo nobis moralis primo erit tractatus & simplex. Nam etsi altiori disputatione processus quidam & forma virtutis, & species quædam exprimatur; tamen a forensia quoque actuum ejus vestigia spectare, virtutis profectus est. Etenim si ea quæ natura ad victum generavit hominum non unius, sed geminæ, aut etiam uberioris gratiæ sunt: quanto magis ea quibus epulantur animi non angusti, sed abundantioris usus, & multiplicis cibi C esse æstimari convenit.

2. Non mediocre autem aut otiosum negotium. Etenim cùm dominus Deus noster hunc locupleti benedictionis suæ dote donaverit; ut ejus gratia provocaret ceteros, institutio corrigeret: Moyses quoque imitandum nobis descripserit, ut corda hominum in vitium labentia, hujus viri contuitu, velut è quodam terreno busto resuscitaret, non perfunctorium debet videri, si nos quoque scrupulosius ejusdem viri ver- D semus vestigia. Nam si sapientes hujus mundi, ut Plato ipse princeps philosophorum, non veram aliquam, sed fictam & adumbratam sibi eam [Plato l. 4. de Republ.] quam legimus b πολιτείαν proposuit persequendam; ut doceret qualem rempublicam esse oporteret: atque ita quam nec audierat, nec viderat A in aliqua urbe describendam putavit; ut ii quibus hoc munus est, quemadmodum rempublicam regerent, institui possent: & si condiscipulus Platonis Xenophon ille Socraticus fictis & ipse rebus personam voluit informare sapientis in eo libro, quem Κύρȣ παιδείας inscribit; ut ex intimo Philosophiæ sinu justi regis & sapientis disciplina procederet: quanto magis nos non compositam figuram sapientis viri, sed expressam virtutem, & divino institutam magisterio recensere intentius, B & vias ejus debemus persequi, quem Moyses ita descripsit, ut retro quodammodo se ipse respiceret?

CAPUT II.

Devotio Abrahæ quomodo divini præcepti verbis probata? Quid sit exire de cognatione, quove pacto ejusdem Patriarchæ obedientiam Dei promissio secuta sit? Idem invocato Domino, sibi ob uxoris pulcritudinem timet, cavetque. At Pharao propter illius raptum castigatus, quantum sit adulterii crimen indicio est: unde Abrahæ exemplo ad studium devotionis provocamur.

3. MAgnus plane vir, & multarum virtutum clarus insignibus, quem votis suis Philosophia non potuerit æquare. Denique minus est quod illa finxit, quàm quod iste gessit, majorque ambitioso eloquentiæ mendacio simplex veritatis fides. Itaque cujusmodi fuerit in eo C viro devotio, consideremus. Ea enim virtus ordine prima est quæ est fundamentum ceterarum; meritoque hanc ab eo primam exegit Deus dicens: *Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui.* [Gen. 12. 1.] Satis fuerat dixisse de terra tua. Ibi enim erat exire de cognatione, exire de paterna domo: sed ideo addidit singula, ut ejus af-

a. Edit. Am. cum mss. quatuor, *forensia quoque.* Hic autem *forensia vestigia*, pro morum signis exterioribus sumuntur.

b Ita mss. quinque ævi melioris. Alii vero & edit. *πόλιν proposuit ædificandam.*

faciat quod paraverit; in animis singulorum, in A mentibus universorum crimen agoofcit. Et si maritum adulter fefelleris, non fallis Deum: & si maritum evaseris, & si judicem fori luseris, non evadis judicem totius mundi. Ille gravius ulciscitur injuriam inopis, contumeliam imprudentis mariti. Major est enim injuria auctorem, quam custodem thalami spretum & non consideratum.

8. Ipse quoque Pharao, licet rex Ægyptiorum quem & insolentia regalis potentiæ supinaret, & Ægypti lascivia atque luxuries à studio castita- B tis abduceret, vocavit Abraham, & arguit eum

Ibid. 18. & 19.

dicens: *Quid hoc fecisti mihi? Quare non dixisti mihi quia uxor tua est: sed dixisti mihi quia soror tua est: & sumseram eam mihi uxorem? Et nunc ecce mulier tua ante te.* Etsi natura ferus ac barbarus tamen significat etiam exteris ac barbaris moribus esse curam pudoris, & adulterii etiam sibi crimen cavendum. Qui prætendit ignorantiam, condemnat intemperantiam. Nec mirum si barbarus jus novit naturæ: muta animalia [a] quæ nul- C lis tenentur legibus, sunt tamen aliqua quæ non solum paribus suis copulæ servent fidem; verum etiam coitus unius castitatem custodiant. Ita major lex oaturæ, quàm legum præscriptio est. Non mirum ergo si & iste Ægyptius rex Deum timuit qui hominem non timebat, & pœnam solvit adulterii, qui nullis reus tenebatur legibus: statimque ubi alienam esse cognovit uxorem, non solum marito reddidit, verumetiam prosecutores dedit qui deducerent eum; ne quis de D populo barbaro irrogaret violentiam vel peculio viri, vel uxoris pudori.

9. Pulcherrimus est hic locus ad incitandum studium devotionis, quòd is qui Deum sequitur tutus semper est. Et ideo Deum præferre debemus omnibus, nec patriæ contuitus, nec parentum filiorumque gratia, nec uxoris cootemplatio nos revocare debet ab executione præceptorum cælestium; quia Deus nobis omnia illa largitur, & potens est servare quæ donat. Ita- E que magnum exemplum devotionis Abrahæ, quòd cum uxore speciosa descendit in Ægyptum. Erat quidem justo viro cura conjugalis pudicitiæ: sed majus erat studium maturandæ devotionis, ne prætulisse custodiam thori maodatis videretur cælestibus. Itaque quooiam propter Deum contemsit omnia, recepit à Deo multiplicata omnia: sed primam Deus pudicitiæ tribuit remunerationem, quam gratam sciebat conjugi. Nam quia studio [b] obeundi cælestis oracu- F li uxorem quoque in periculum deduxit pudoris, etiam castimoniam conjugii defendit.

CAPUT III.

De ceteris Abrahæ virtutibus, nimirum de prudentia ejus in rescindendis rixarum causis, justitia in dividendo, ubi & de imprudentia Lot amœnis usum postponentis, ejusque pœna: tum de patrui in ipsum caritate, pietate in Deum, continentia in victoria, & mercedis à Deo proposita electione; ac tandem de accepto futuræ posteritatis & Christi nascituri promisso.

10. Primas igitur partes sibi justo ordine vindicavit devonio. Videamus & ceterarum virtutum gratiam. Mulcebatur sanctus Abraham nepotis præsentia cui patrium affectum exhibebat. Incidit rixa inter servulos nepotis & patrui. Advertit prudentior servulorum dissensionibus dominorum coocordiam solvi solere, amputavit fibram discordiæ, ne contagium serperet. Tolerabilius enim putavit ut copula sequestraretur, quàm gratia dirimeretur. Quod te facere oportet, si forte hujusmodi aliquid incideris, ut seminarium dissentionis auferas. Neque enim tu fortior quam Abraham. Ille declinanda censuit, non despicienda servulorum jurgia. Et si tu fortior, cave ne alter infirmior qui aurem præbeat servulorum susurris. Frequenter indivisa servitia inter parentes discordiam serunt. Divide potius, ut maneat amicitia. Indivisa domus duos non sustinet. Nonne melius est emigrare cum gratia, quàm cohabitare cum discordia?

11. Ipsa quoque cujusmodi esse debeat divisio, Patriarcha edocet. Firmior dividat, infirmior eligat, ne habeat quod queratur. Electionis enim suæ partem non poterit calumniari. Non residet occasio resiliendi cui datur optio eligendi, nec divisor gravatur. Nam quo prudentior, eo cautior; ut nec in divisione circumscribatur, nec in electione fraudetur.

12. Divisit Abraham, *quia non capiebat*, inquit, Ibid. 13. 6.
illos terra habitare simul, quia nimium divites erant. Sæculare vitium ut divites terra oon capiat. Nihil enim satis est divitum cupiditati. Quanto dirior quis fuerit, tanto avidior ad possidendum est. Extendere agri terminos cupit, & vicinum excludere. Numquid hujusmodi Abraham? Minime, quamvis in principio & ipse imperfectior. Unde enim perfectio ante adventum Christi? Nondum venerat qui diceret: *Si* Matth. 19. 21.
vis perfectus esse, vade, vende omnia tua, & da pauperibus, & veni, sequere me. Tamen ut minime avarus electionem offert, ut justus dissentionem amputat *Non sit*, inquit, *rixa inter me & te, &* Gen. 13. 8. & seq.
inter pastores meos & pastores tuos, quia homines nos fratres sumus. Nonne ecce tota terra ante te est? Discede à me: si tu in sinistram, ego in dexteram: vel si tu in dexteram, ego in sinistram.

13. *Et* [c] *levavit oculos Lot, & elegit irriguam re-* c

a. Edit omnes, *licet nullis constringantur legibus, sunt tamen &c.* Mss. duo, *quæ nullius sunt, tamen &c.* Alii ut in contextu.

b. Reg ms. *obeundi solvendique votum cælestis oraculi*. Et post pauca, ubi complures mss & edit omnes legunt, *castimoniam*, ibi Corb & alii aliquot habent, *castimonium*. Nec forsan male: legitur enim apud Augustinum in psal. 29. num. 13. *sanctimonium* pro sanctimonia, vel sanctimonialium professione. Porro non defuere qui Abrahamum prodiri uxoris Saræ pudoris accusarent; quem tamen recte SS. Patres defendunt, scilicet Ambr. hoc in libro. Aug. cont Faustum lib. 22. cap 33. & Quæst. 26. super Gen. & alibi. Hier. de Trad. Heb. in Gen. Theodor. Quæst. 62. in Gen. & alii plures

c. Hic tantum differunt inter se mss & vet. edit. in voce *irriguam*, pro qua solus Corb. cum vet. edit. habet, *irrigua*. Rom. autem edit. ita reposuerat, *Et elevavit oculos suos Lot, & elegit irrigua* (*regionem scilicet Jordanis*) *quia tota, inquit, irrigabatur, antequam everteret Deus Sodomam & Gomorrham, sicut paradisus Dei.* Sed ab omnibus nonnihil discrepant LXX. Sic enim illi: Καὶ ἐπάρας Λὼτ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, εἶδε πᾶσαν τὴν περίχωρον τοῦ Ἰορδάνου, ὅτι πᾶσα ἦν ποτιζομένη πρὸ τοῦ καταστρέψαι τὸν θεὸν Σόδομα καὶ Γόμορρα, ὡς ὁ παράδεισος τοῦ θεοῦ. Cum iisdem hoc loco Vulg satis convenit, quam consule.

gionem inquit *Jordanis*; *quia tota rigabatur*, *& erat sicut paradisus Dei*. Plerumque possessiones obveniunt hereditariæ, aliæ utiliores, aliæ amœniores. Non unique in portione * secundæ sunt. Nam incipit minui singularum meritum. Sed si non queunt partes de utilioribus convenire, conferantur amœnæ utilioribus. Diversa hominum ingenia sunt: alios utilia, alios amœna delectant. Infirmior amœniora eligit, utiliora fastidit. Villicus nonnumquam utilis est, vel * actor agri confertur urbano. Si insipiens sit elector aut cocum eligit, aut * vocalem quem venustioris gratiæ putat, refutat utiliorem. Plerumque etiam [a] ubi fructus non impares sunt, prudentior amœniora declinat. Cito invidiam movent, cito in se excitant mentem avari. Hîc tamen nihil dixit Scriptura de eo quod alia pars utilior, alia amœnior fuerit; ne * studio Abrabam cepisse oculos adolescentis videretur. Amœnam partem unam descripsit, non addidit alteram utiliorem. Necesse erat ut de tota regione duas partes faceret: deinde præsentia, non absentia dividebat. Una regio capere utrumque non poterat. Quod potuit summæ esse justitiæ, electionem obnisit.

14. Lot amœnam elegit, quæ cito prædonum oculos incurrit. Hinc bellum inter reges, adversariorum victoria, incolarum captivitas. Itaque etiam Lot infirmioris consilii pretium luit, non terrarum infœcunditate, sed amœnitatis invidia deceptus, ut etiam ipse captivus abduceretur; quoniam vitio servilis nequitiæ à potiore deflexerat, & partem flagitiosissimorum elegerat; Sodoma enim luxuria atque lascivia est. Ideoque declinatio latina interpretatione dicitur Lot, quod is vitia eligit qui à virtute declinat, & ab æquitate deflectit.

Ibid. 14. 14. 15. *Quo comperto Abram numeravit servulos suos vernaculos*; & cum trecentis decem & octo viris adeptus victoriam, liberavit nepotem. Probatur divisionis affectus, quando sic amabat nepotem, ut pro eo nec belli declinaret periculum. Quid est, *numeravit?* Hoc est, elegit. Unde illud non solum ad scientiam Dei refertur, sed etiam ad gratiam justorum, quod in Evangelio dixit dominus Jesus: *Et capilli vestri omnes numerati sunt.* (Luca. 12. 7.) Cognovit autem Dominus qui sunt ipsius: eos autem qui non sunt ipsius, non dignatur cognoscere Numeravit autem trecentos decem & octo, ut scias non quantitatem numeri, sed meritum electionis expressum. Eos enim adscivit, quos dignos numero judicavit fidelium, qui in domini nostri Jesu Christi passionem crederent. Trecentos enim τ græca littera significat, decem & octo autem [b] summam ιη exprimit. Fidei ergo merito Abraham vicit, non populoso exercitu. Denique eos quibus quinque regum arma cesserunt, cum paucis egressus vernaculis triumphavit.

16. Sed qui vincit non debet sibi arrogare victoriam, sed deferre Deo. Hoc Abraham docet, qui triumpho factus humilior est, non superbior. Sacrificium denique obtulit, decimas dedit; ideoque ei Melchisedech qui interpretatione latina dicitur rex justitiæ, rex pacis, benedixit: *Erat enim sacerdos summi Dei.* (Gen. 1. 18.) Quis est rex justitiæ sacerdos Dei, nisi cui dicitur: *Tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech*, (Ps. 109. 4.) hoc est, Dei Filius, sacerdos Patris, qui sui corporis sacrificio Patrem nostris repropitiavit delictis.

17. Quantum autem illud quod de præda victoriæ nihil voluit contingere, nec oblatum sumere? Minuit enim fructum triumphi mercedis susceptio, & beneficii arrodit gratiam. Plurimum enim refert utrum pecuniæ, an gloriæ dimicaveris: alter mercenarii loco ducitur: alter dignus habetur conservatoris gloria. Jure sanctus de præda usurpare aliquid vel oblatum recusat, ne dicat qui dedit: quia ego divitem feci eum; hoc solum sibi satis esse testatur, quod pastui præliantium juvenum profecisset. Dicet aliquis: (23. q. 5 c. Dicat aliquis.) Cùm ipse vicerit, quomodo dicit ad regem Sodomorum, nihil sumam abs te; cùm præda utique in potestate victoris fuerit? Docet militarem disciplinam, ut regi serventur omnia. Sane iis qui secum fuissent in adjumentum fortasse sociati, partem emolumenti tribuendam adserit tamquam mercedem laboris.

18. Ideoque quoniam sibi mercedem ab homine non quæsivit, à Deo accepit, sicut legimus scriptum; quia *post hæc verba factum est verbum Domini ad Abram in visu dicens: Noli timere Abram,* (Gen 15. 1.) *ego protegam te, merces tua multa erit valde.* Non est serus ad remunerandum Dominus, & cito promittit, & multa largitur; ne infirmos animos per dilationem aliquam subeat pœnitentia contemsisse præsentia: & velut quadam usuraria largitate compensat, ut uberiora restituat ei qui captus non fuerit oblatione præsentium.

19. Ab ipso quoque Domino mercedem quam postulet, consideremus. Non divitias ut avarus exposcit, non longævitatem vitæ istius, ut meticulosus mortis, non potentiam; sed dignum quærit sui heredem laboris: *Quid mihi*, inquit, *dabis? Ego autem dimittor sine filiis.* (Ibidem. 2.) Et infra: *quia mihi semen non dedisti, vernaculus meus mihi heres erit.* (Ibid. 3.) Discant ergo homines conjugia non spernere, nec sibi sociare impares; ne hujusmodi suscipiant liberos, quos heredes habere non possint; ut vel transfundendæ hereditatis contemplatione, si nullo contuitu pudoris moventur, digno studeant matrimonio.

20. Sed si Abrahæ sententia ad corrigendum minus proficit, accipe oraculum Dei hujusmodi condemnantis hereditatem: *Non erit*, inquit, *heres tuus hic: sed alter qui exierit de te, ille heres tuus erit.* (Ibid. 4.) Quem dicit alterum? Peperit enim & Agar filium Ismael, sed non ipsum dicit, sed dicit sanctum Isaac. Et ideo addidit: *Qui exierit de te.* Ille enim vere exivit ex Abraham, qui legitimo conjugio procreatus est. Sed per Isaac legitimum filium, illum verum legitimum possumus intelli-

*. Subobscura locutio, quam tamen idem hic valere existimamus, ac felices sive commodæ, ut sit sensus: Non sat commodæ sunt in divisione hujusmodi possessiones; quia minuitur meritum utiliorum, quod sint minus amœnæ, & amœniorum, quod sint minus utiles.

*. *Actor agri* idem est ac rusticus œconomus.

*. *Vocalis* hic dicitur vel qui scite canit, vel moderandæ vocis pronuntiationisque magister, quem etiam phonascum vocitabant.

a. Sic locum restituimus ex mss. Corb. Colb. & Maz. cum in aliis, non secus ac in edit. omnibus legere sit, *ubi fructus impares sunt.*

*. *Studio*, hoc est, de industria, seu dedita opera.

b. Ita edit. Era. ac Rom. At Am. & Gill. cum mss. Torn. Theod. & Reg. *summam in exprimunt nomen fides.* Cod. vero Corb. Long. Colb. & Maz. *summa Jesu exprimut nomen.*

gere

gere dominum Jesum Christum, quem in prin- Matth. 1. 1. cipio Evangelii secundùm Matthæum Abrahæ filium legimus, qui verum se Abrahæ gessit heredem, auctoris illuminans successionem, per quem Abraham respexit in cælum, & splendorem posteritatis suæ agnovit non minus illustrem, quam stellarum cælestium fulget claritas. 1. Cor. 15. 41. *Sicut* enim *stella differt à stella in claritate, ita & resurrectio mortuorum.* Apostolus dicit; eo quod resurrectionis suæ donans consortia, homines quos mors solebat terris abscondere, regni cælestis fecit esse participes.

21. Quomodo autem Abrahæ propago diffusa est, nisi per hereditatem fidei, per quam cælo comparamur, conferimur Angelis, æquamur Gen. 15. 6. stellis? Ideo ait: *Sic erit semen tuum.* Et *credidit*, inquit, *Abraham Deo.* Quid credidit? Christum sibi per susceptionem corporis heredem futurum. Ut scias quia hoc credidit, Dominus ait: Johan. 8. 56. *Abraham diem meum vidit, & gavisus est.* Ideo *reputatum est illi ad justitiam*, quia rationem non quæsivit, sed promtissima fide credidit. Bonum est ut rationem præveniat fides; ne tamquam ab homine, ita à domino Deo nostro rationem videamus exigere. ETENIM quam indignum ut humanis testimoniis de alio credamus, Dei oraculis de se non credamus! Imitemur ergo Abraham, ut heredes simus terræ per justitiam fidei, per quam ille mundi heres factus est.

CAPUT IV.

Abraham ab adulterii crimine ob susceptum ex ancilla filium defenditur: nempe quod ab humana fragilitate non esset immunis, & tunc Chaldæorum superstitiones vix reliquisset: deinde quod in legem utpote necdum latam non peccaverit: postea quod non libidine, sed amore prolis inductus sit; ubi multa contra adulterium disputantur: defenditur ultimò quod illud ipsum mysterium non peccatum fuerit. Ad extremum quæritur an decuerit circumcisionem institui postea revocandam, & minimum in se perfectionis continentem.

22. SEd fortasse dicat aliquis: Quomodo Abraham nobis imitandum proponis, cùm de ancilla susceperit filium? Aut quid sibi vult hoc esse, ut tantus vir huic errori fuerit obnoxius, cujus tanta opera miramur? Et ideo ne quodam more navigantium locum hunc quem plerique vadosum putant, declinasse videamur, rationem ejus explanare cordi est. Non abnuo quod Abraham de ancilla susceperit filium; ut cognoscas quoniam non superioris cujusdam naturæ ac substantiæ fuit Abraham, sed unus è numero & fragilitate universorum hominum. Denique & de regione Chaldæorum vocatus est, quos superstitioni vanæ intentos esse magis quam ceteros accepimus, & ideo majorem invenit gratiam apud Deum, [a] quia superioribus renuntiavit, ad priora se extendit, ut sequeretur Deum. Propositus est enim ad imitandum tibi, ut & tu advertas, quod si peccatis renunties, possis emereri Domini misericordiam.

23. Movere tamen aliquos potest, quod jam cum Deo loquebatur, & ad ancillam introivit, sicut scriptum est: Quia *dixit Sara ad Abram:* Gen. 16. 2. 32. 9. 4. 6. Dixit Sara. *Ecce conclusit me Dominus, ut non pariam: intra ergo ad ancillam meam, [b] ut filios facias ex illa.* Et ita factum est. Sed consideremus, primùm quia Abraham ante legem Moysis, & ante Evangelium fuit: * nondum interdictum adulterium videbatur. Pœna criminis ex tempore legis est, quæ crimen inhibuit: nec ante legem ulla rei damnatio est; sed ex lege. Non ergo in legem commisit Abraham, sed legem prævenit. Deus in pa- Gen. 1. 28. radiso licet conjugium laudaverit, non adulterium damnaverat. Non vult enim mortem peccatoris, & ideo quod præmii est pollicetur: quod pœnæ, non exigit. Mavult enim mitibus provocare, quam terrere sævioribus. Et tu peccasti cùm gentilis esses, habes excusationem: venisti ad Ecclesiam, audisti legem: *Non adulterabis*; Exod. 20. 14. jam excusationem delicti non habes. Tamen quoniam cum his mihi sermo est, qui ad gratiam baptismatis nomen dederunt, si quis tantum crimen fecit, sciat sibi tribuendam veniam; sed quasi ei qui crimen commiserit, in reliquum tamen abstinendum noverit. Denique illi adulteræ quam in Evangelio obtulerunt [c] scribæ Phari-

a. Edit. omnino omnes, *quia posterioribus.* Contra mss. omnes, *quia superioribus.* Melius, ut per se quisque facile intelliget.

b. Sic mss. omnes. Edit. autem, *ut filium facias ex illa.* LXX Interp. ἵνα τεκνοποιήσῃς ἐξ αὐτῆς. Sic legitur in multis cod. scriptis: tamen in quibusdam invenire est, τεκνοποιήσῃ. Vide Nobil. in easdem verba.

*. Nonnulli occasionem ex his verbis arripuerunt, ut Ambrosium perperam de adulterio sensisse calumniarentur. Atqui certum est S. Doctorem constanter docuisse prohibitum fuisse adulterium lege naturali, eamque legem à nemine ignorari (puta invincibiliter) umquam potuisse. Id quidem tum ex aliis ipsius operibus cognoscere est, tum ex hoc ipso libro liquidò constat. Etenim ubi narrat quemadmodum Pharao Saram quam in palatium abductam uxorem ducere cogitabat, postquam conjugatam esse cognovit, Abrahamo restituit, ita loquitur: *Etsi natura ferus ac barbarus tamen significat . . . & adulterii crimen sibi esse cavendum. Qui prætendit ignorantiam, condemnat intemperantiam. Nec mirum si barbarus jus novit naturæ . . . . ita major lex naturæ, quam legum præscripta est.* Neque vero putandum est hæc de solo adulterio quo uxor aliena polluitur, esse intelligenda. Nam præterquam quod generalia verba sunt, proindeque ad unam adulterii speciem non restringenda, vir sanctus hoc ipso capite adserit *quod mulieri non licet, viro non licere;* & c. 7. *omnes viros mulieresque concumbentes nulla legitimi matrimonii sorte celebratos habere suam culpam.* Itaque dicendum existimamus eum ideo scripsisse adulterium ante latam Moysis legem non visum fuisse interdictum, ut significaret illis temporibus eam circa adulterium ignorantiam exstitisse, quæ etsi non omnino culpam tolleret, haud mediocriter tamen illam minueret, id est, vincibilem ignorantiam. Nemo enim negaverit istam in jure naturali posse inveniri, & excusare, ut aiunt celebriores Theologi, sin minus à toto, saltem à tanto; eamque esse de qua scriptum sit Luc. 12. 48. *Qui autem non cognovit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis.* Et hoc sufficiebat cum ad excusandum Abrahamum apud eos quos alloquebatur, qui eadem perpetraverant ante suam ad fidem conversionem; tum ad eosdem ab hujusmodi crimine in posterum revocandos, cùm jam ipsis nulla de ignorantia suppeteret excusatio. Hanc autem responsionem eo magis admittendam remur, quod Ambrosius infra num. 27. hanc Patriarchæ actionem Deo minus probatam esse testetur, ac lib. de Paradiso c. 13. n. 65. atque alibi de eadem tamquam de vero peccato loquatur. Ceterum dici etiam potest S. Doctorem adulterii nomine nihil aliud intellexisse quam polygamiam, eaque usum verbi duritie, ut efficacius catechumenos absterreret à peccato. Nec vero mirum si paulo vehementior hac in re fuerit Ambrosius; quando de tertiis nuptiis quas divina ac naturali lege numquam non licitas fuisse constat, Basilius Ep. 5. ad Amph. c. 4. dixerit eas *polygamiam* appellari, vel potius *castigatam fornicationem.* Ipse quoque Tertullianus l. de Monog. c. 6. Abrahami polygamiam defendens, eam tamen *ancillæ concubinatum* vocat: quo etiam sensu Leo Magnus ep. ad Rust. c. 4. Agar Abrahæ concubinam dicit, id est, secundariam uxorem. Quin immo Judæi Josephus l. 1. Antiq. c. 14. & 18. ac Philo l. Quod Deus sit immut. licet Patriarcharum suorum ubique observantissimi, non alio tamen modo appellant secundarias eorum uxores quam concubinas, & filios ex illis procreatos, quam nothos ac illegitimos, quod non multo levius esse putaveris, quam dicere hujusmodi conjugium adulterium esse *quod nondum interdictum videbatur.*

c. Edit. Era. cum posterioribus omnibus, *Scribæ & Pharisæi.* Am. autem & mss. omnes, *scribæ pharisæorum.*

ſcorum, ignovit quidem Dominus ſuperiora, ſed A ait: *Vade, & amodo vide ne pecces.* Quod cùm illi dicit, tibi dicit. Feciſti gentilis adulterium, feciſti catechumenus? Ignoſcitur tibi, remittitur tibi per baptiſmum. Vade, & poſt hæc vide ne pecces. Habes unam Abrahæ defenſionem.

Iohan. 8. 11.

24. Secunda illa eſt, quod non ardore aliquo vagæ ſuccenſus libidinis, non petulantis formæ captus decore, ancillæ contubernio conjugalem poſthabuit thorum, ſed ſtudio quærendæ poſteritatis & propagandæ ſobolis. Adhuc poſt dilu- B vium raritas erat generis humani: erat etiam religionis, ne quis non reddidiſſe debitum videretur naturæ. Denique & Lot ſancti filiæ hanc cauſam quærendæ poſteritatis habueruot, ne genus deficeret humanum; & ideo publici muneris gratia privatam culpam prætexuit. Nec otioſum eſt quod uxor auctor facti inducitur; ut excuſetur maritus, oe vago raptus errore credatur: ſimul ut diſcant mulieres diligere viros, nec agitari vana ſuſpicione pellicatus, aut invidere pri- C vignis, ſi ipſæ liberos non ſuſceperint. Uxori bonæ cordi erat excuſare apud virum ſterilitatem ſuam; & ne cauſa eſſet viro quod is liberos non haberet, ſuadet ut intraret ad ancillam. Hoc fecit Lia, hoc Rachel poſtea. Diſce mulier zelum deponere, qui ſæpe mulieres in furorem iocitat.

25. Sed & vos moneo, viri, maxime qui ad gratiam Domini tenditis, non commiſceri adulterino corpori (qui enim ſe jungit meretrici unum corpus eſt) nec dare hanc occaſionem di- D vortii mulieribus. Nemo ſibi blandiatur de legibus hominum. Omne ſtuprum adulterium eſt, nec viro licet quod mulieri non licet. Eadem à viro, quæ ab uxore debetur caſtimonia. Quidquid io eam quæ oon ſit legitima uxor, commiſſum fuerit adulterii damoatur crimine. Ergo advertiſtis quid debeatis cavere, ne quis ſacramentis ſe indignum præbeat.

32. q. 4. cap. Nemo.

26. Accipite etiam aliud, quia hujuſmodi intemperantia ſolvit caritatem conjugii, ſuperbas an- E cillas facit, iracundas matronas, diſcordes conjuges, concubinas procaces, inverecundos maritos. Simul ut de domino conceperit ancilla, ſpernit dominam ſuam tamquam ditior partu: domioa ſe deſpici dolet, maritum auctorem injuriarum ſuarum arguit. Denique Sara ipſa marito ancillæ ſuæ poteſtatem dederat, & poſtea dicit ad eum: *Injuriam accipio ego ex te: ego dedi ancillam meam in ſinum tuum; ubi autem videt conceptum eſſe, ſpreta ſum,* inquit, *coram ab ea: judicet Deus inter* F *me & te.* Quantus dolor, quam gravis querela ſit feminarum lectione exponitur. Da improvidum & levem maritum qui morigerari neſciat, & divortii cauſas exhibet. Sed Abraham vir moderatus & prudens: *Ecce,* inquit, *ancilla tua in manibus tuis, utere ea quomodo tibi placuerit.* Maluit enim uxorem tenere, quàm famulam. Nec hoc tamen plenum remedium. Accepit poteſtatem [a] irata uxor, & immoderatius ultione permiſſa utitur. Quod ſi Sara moderationem non tenuit, quæ tenebit? Ideoque ſcriptum eſt: *Et afflixit eam Sara, & fugit à facie ejus.* Duo ſunt quæ compre- A hendit Scriptura; ut & dominæ gravem indignatiooem exprimeret, & ancillæ tumorem ac ſuperbiam. Quod afflixit eam Sara, ad iracundiam affligeotis refertur: quod Agar fugit, contumeliam ſervili patientia non ferebat, quæ ſibi herilis contubernii vindicabat faſtigium: indignata eſt injuriam, quæ induerat inſolenriam. Denique interroganti Angelo quo iret, reſpondit: *A facie Saræ dominæ meæ ego fugio.* Et hoc tumoris immodici, ut prius nomen Saræ diceret, B poſtea dominam ſignificaret. Illud ad injuriam præmiſſum, hoc ad expreſſionem perſonæ additum. Non placuit Aogelo ancillæ inſolentia; & ideo dixit illi: *Revertere ad dominam tuam.* Utique non latuiſſet Angelum, ſi vi ſuppliciorum victa fugiſſet, & magis repreheodiſſet verberantis ſævitiam, quàm fugientis diſceſſionem: ſed ut oſtenderet quia tamquam ſuperba fugiebat, [b] ne ſuperba eſſet dominæ, addidit: *Et humilia te ſub manibus ejus.* Opto igitur ut hoc vitium oul- C lus incidat: ſed ſi quis inciderit, diſcat ancillam ſuam humiliare uxori ſuæ; ne dum vult ancillam vindicare, excludat uxorem.

Gen. 16. 5. — Ibidem. 6. — a — Ibidem. — Ibidem. 8. — Ibidem. 9. — b — Ibidem.

27. Ergo Abraham & unus de populo erat gentili, & causâ poſteritatis introierat ad ancillam; quia uxor ejus ſterilitatem ſuam obumbrare cupiens auctor ejus facti fuerat viro: & tamen non otioſum eſt qood poſt hoc Deus ſtatim, quia alia ejus opera probaret, [c] vel hujus facti pœnitentiam, dixit illi: *Ego ſum Deus tuus, emerere in* D *conſpectu meo, & eſto ſine querela.* quaſi adhuc plene noo emeruiſſet, qui deſperaret ſterilis partum uxoris, & de ancilla poſteritatem quæreret. *Eſto,* inquit, *ſine querela*, hoc eſt, irreprehenſibilis; ut de te non queratur uxor, oec quiſquam tua facta reprehendat. Mutat enim nomen, litterâ additâ, ut de Abram vocaretur Abraham, hoc eſt, de patre vano, ſicut habet latina interpretatio, vocaretur pater ſublimis, pater electus: vel de patre fieret & pater filii. Vanus erat cùm E Deum neſciret: electus factus eſt poſtquam cognovit Deum. Pater erat cùm de ancilla prolem haberet: ſed pater filii non erat; quia non erat ei filius, qui non erat legitimo ſuſceptus conjugio. Peperit Sara, & factus eſt pater filii. Circumcidi jubetur accepturus veri ſeminis hereditarem. Nonne evidenter circumciſio carnis præceptum eſt caſtimoniæ, ut aliquis reſecet libidinem carnis, & indomitas luxu ac laſcivia refrænet cupiditates? Etenim circumciſionis vocabulo id F præſcribitur, ut omois impuritatis fœtor abſtergatur, & incentivum libidinis auferatur. Duabus uſi ſumus defenſionibus.

c — Ibid. 17. 1.

28. Tertia quoque eſt quam nobis Apoſtoli Pauli tribuit auctoritas, qui ait: Illa quæ geſſit Abraham ut de ancilla ſuſciperet ſobolem, in figuram facta ſunt, & ſecundum allegoriam dicta. Allegoria eſt cùm aliud geritur & aliud figuratur; ſicut etiam ipſe Apoſtolus docet dicens: *Sub lege volentes eſſe, legem non legiſtis? Scriptum eſt enim Quoniam Abraham duos filios habuerit, unum de ancilla, & unum de libera: ſed is quidem qui de ancilla, ſecundum carnem natus eſt: qui autem de li-*

Galat. 4. 21. & ſeq.

a Mſſ. Vat. Reg. Valc. Theod. & Maz. ſecunda manu, *mutanda uxor.*

b. Ita Corb. Valc. Colb. & Maz. Edit. vero, & alii mſſ. *ne ſubjecta eſſet domina.* Excipe Torn. in quo utrumque legitur hoc modo, *ne non ſubjecta ſuperba eſſet domina.*

c. Sic mſſ. omnes cum edit. Am. Er. a. vero, & aliæ, *pro hujus facti pœnitentia.*

bera, per repromissionem: quæ sunt per allegoriam dicta. Nam hæc sunt duo testamenta: unum quidem à monte Sina in servitutem generans quod est Agar, A
duos populos ostendens de Abrahæ generatione manare: unum Judæorum, qui legis syllabis serviat; eo quod de ancilla in servitutem videatur esse generatus: alterum Christianum, qui ad remissionem peccatorum cælestis gratiæ libertatem acceperit. Quod ergo putas esse peccatum, advertis esse mysterium, quo ea quæ posterioribus erant futura temporibus, revelabantur. B

Ibidem. 28. Denique addidit: *Vos autem, fratres, secundùm*
Ibid. 2. 16. *Isaac promissionis filii estis.* Ideo, inquit, *nolite quærere opera legis; quoniam non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi.* Et ut scias
Ibidem. quia Christianis dixit: *Et nos*, inquit, *in Christum Jesum credimus; ut justificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis.* Agnoscamus ergo quoniam hæc quæ in signum contingebant, illis crimini non erant: nobis autem erunt, si ad correptionem nostram scripta cavere nolimus: sed C magis id agamus, ut cùm simus liberæ filii, quæ
a est Sara, [a] ne legis laqueis serviamus, cùm Abraham liberam tenuerit, ancillam ejecerit.

Gen. 17. 10. 29. Quo loco plerosque moveri scio: Si enim bona est circumcisio, hodieque teneri debuit: si inutilis, mandari non debuit, divino præsertim oraculo. Sed cùm Apostolus dixerit Paulus:
Rom. 4. 11. *Quia Abraham signum accepit circumcisionis:* utique signum non ipsa res, sed alterius rei est, hoc est, non veritas, sed indicium veritatis. Deni- D
Ibidem. que ipse exposuit & expressit dicens: *Signum accepit circumcisionis, signaculum justitiæ & fidei.* Unde non incongrue intelligimus quia circumcisio corporalis signum circumcisionis est spiritalis. Ergo signum mansit douec veniret veritas. Ad-
Johan. 14. 6. venit dominus Jesus, qui ait: *Ego sum via, veri-*
b *tas, & vita.* [b] Quia non partem exiguam corporis in signo, sed totum circumcidit hominem in veritate, signum detraxit, veritatem induxit; quia postea quam venit quod perfectum est, E quod ex parte erat evacuatum est; & ideo cessavit circumcisio partis, ubi refulsit circumcisio universitatis. Jam enim non ex parte, sed totus homo salvatur in corpore, salvatur in anima.
Matth. 16. 24. Scriptum est enim: *Qui vult post me venire, abneget seipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me.* Hæc est perfectio circumcisionis; quia per corporis oblationem redimitur anima, de qua
Luc. 9. 24. ipse Dominus ait: *Qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam.* F

30. Superest illa nunc quæstionis portio, utrum debuerit pars præmitti, cùm esset ventura per-
c fectio. Qui locus facilis est ad diluendum, [c] si consideremus quibus pars mandata sit, quibus servata perfectio. Pars enim mandata est secundùm legem populo Judæorum, illi dura cervice, illi infirmo, illi qui Deum suum non cognovit. Cùm ergo partem non potuerit sustinere, quomodo perfectionem servare potuisset? Ut si puerulum litteris imbuas, à singulis litterarum elementis inchoandum est tibi, ut à singulis apicibus ad syllabas, à syllabis eum per ordinem ad nomina, orationemque deducas. Nec potest mare quisquam navigare intrepidus, nisi qui ante in fluminibus navigaverit. Denique si quid aut conficiendi itineris, aut levandi oneris puero velis provectioribus mandare, numquid æquanda onera sunt, aut æquandus labor? Ita igitur novens his perfectionem circumcisionis esse servatam, [d] qui à Christo instituti, validiores idonei viderentur; ut fideles probarentur, d
quorum multitudo innumera crucem tolleret, suamque pro Christo animam devoveret, & increduli non possent resistere, qui in totius corporis immolatione quæri salutem putarent, qui exiguum circumcisionis suæ sanguinem salutarem arbitrarentur.

31. Considerandum autem quod in præputio positum vocavit Deus, in præputio adhuc manenti legitimi filii promissa est hereditas; ut non Judæorum tantum modo patrem, ut ipsi adserunt, sed omnium credentium auctorem per fidem credas. [*] Sara quoque ante circumcisionem viri in unius litteræ adjectione non mediocri remuneratione benedicitur, ut principatum virtutis & gratiæ haberet; de qua nationes & reges gentium spondet futuros, ut in ipsa typus non Synagogæ, sed Ecclesiæ constitueretur. Quod autem promisso ex ea filio, risit Abraham, non incredulitatis, sed exultationis indicium fuit. Denique procidit in faciem, qui adoravit, & credidit, & adjecit: *Si mihi centum annorum nascetur filius, & si Sara nonaginta annorum pariet. Et dixit: Ismael hic vivat in conspectu tuo.* Non est incredulus in promissis, nec avarus in votis. Hoc est, non dubito quod facias, ut & centum annorum seni dones filium, & naturæ auctor naturæ metas relaxes. Beatus cui ista donantur: sed tamen etiam hic Ismael quem habeo de vernacula, si vivat in conspectu tuo, abundat mihi gratia. Denique Dominus & probavit ejus affectum, & petitionem non abnuit, & sua promissa firmavit. Gen. 17. 17. & 16.

CAPUT V.

De hospitalitate Abraham hospitum explorantis adventum, eisque obviam properantis. Commendatur eadem virtus, & vana quorumdam excusatio diluitur. Quam diligentem in ea se præbueris idem sanctus, & quomodo uxorem in meriti partem adsciverit? Quid oblata ab utroque mystice significent? Postremo facta ministranti Abrahamo filii promissio, sicut & Saræ risus exponitur.

32. Diximus de Abrahæ devotione, ac fide, de prudentia, justitia, caritate, parcimonia: nunc etiam de hospitalitate dicamus. Est enim non mediocris ea virtus. Unde & Apostolus principaliter eam in episcopo esse oportere geminæ scriptionis docuit auctoritate; ut præsto sit advenientibus, & occurrat obviam, & itinera exploret, & adsit non quærentibus, & rapiat 1. Tim. 3. 2. Tit. 1. 8.

a. Edit. Rom. *à legis laqueis eruamur.* Commoda lectio, sed quam nec mss. ullus, nec edit. stabiliunt. Nobis autem mss. Corb. Colb. ac Maz. locum restituere, cùm in aliis non secus ac in priscis edit. particula *ne*, omitteretur.

b. Omnes edit. *Qui non partem .... signum destruxit.* Mss. autem omnes ut in contextu.

c. Additur in edit. *vel ad discernendum*, quod in mss. non invenitur.

d. Rom. edit. sola, *qui à Christi institutis validioribus &c.*

* Docet Vulg. nomen uxoris Abrahæ ita mutatum, ut ex Sarai vocata fuerit Sara. LXX. vero eam ex Sara quo nomine prius nuncupabatur, Sarram nominatam tradunt; quibus mss. nostri concinentes hoc nomen fere non aliter scriptum exhibent.

A prærergredientes. Ante ostium sedebat Abraham, sedebat meridie. Quando alii requiescebant, iste hospitum explorabat adventus. Meritò illi Deus apparuit ad quercum Mambre, quia fructum hospitalitatis studiosissime requirebat.

Gen. 18. 2. 33. *Et respiciens*, inquit, *oculis vidit, & ecce tres viri stabant secus illum. Et cùm vidisset illos, cucurrit obviam illis.* Vide primo fidei mysterium. Deus illi apparuit, & tres adspexit.[a] Cui Deus refulget, B Trinitatem videt, non sine Filio Patrem suscipit, In lib. de resurrectione carnis. nec sine Spiritu sancto Filium confitetur. Hæc alibi plenius. Nunc moralis persequendi propositum est loci. Non otiosus sedet, qui longe adspicit: nec adspexisse contentus, cucurrit obviam. Festinavit occurrere, quia non satis est recte facere, nisi [b] etiam maturare quod facias. Exod. 12. 11. Festinanter enim manducare pascha lex jubet. Uberiores enim fructus habet celerata devotio. Disce ergo quam impiger esse debeas, ut possis prævenire hospitem; ne quis præveniat, & te boni C muneris defraudet copia.

34. Bona est hospitalitas, habet mercedem suam, primum humanæ gratiæ, deinde quod majus est, remunerationis divinæ. Omnes in hoc incolatu hospites sumus; ad tempus enim habitandi habemus hospitium: emigramus propere. Caveamus ne si nos duri aut negligentes fuerimus in recipiendis hospitibus, etiam nobis post vitæ istius cursum sanctorum hospitia denegentur. Luc. 16. 9. Unde in Evangelio Salvator dicit: *Facite* D *vobis amicos de iniquo mammona, qui vos recipiant in æterna tabernacula sua.* Deinde etiam in hoc corpore sitis plerumque oboritur peregrinandi necessitas. Quod ergo aliis negaveris, id in te ipse decernis: & quod aliis detuleris, eo te facies dignum videri. Si omnes eam sententiam non suscipiendi hospites sequantur, ubi erit requies peregrinantibus? Relictis igitur humanis habitaculis, captabimus secessus ferarum, bestiarum cubilia.

E 35. Sed pauperiem prætendis. Non opes à te hospes requirit, sed gratiam; non ornatum convivium, sed cibum obvium. Prov. 15. 17. *Melior est*, inquit, *hospitalitas cum oleribus ad amicitiam & gratiam, quàm si vitulos occidas ad præsepia cum inimicitiis.* Hæc grata hominibus, & accepta Deo. Math. 10. 42. Unde dominus Jesus in Evangelio cum quicumque dederit hospiti potum aquæ frigidæ, cælestium adserit præmiorum non exsortem futurum. Denique Jacob oves adaquavit Rachel, & gra- F tiam reperit, & uxorem acquisivit. Deinde qui scis an Deum suscipias, cùm hospitem putas? Abraham dum peregrinantibus defert hospitium, Deum atque Angelos ejus hospitio suscepit: quamvis & cùm hospitem suscipis, suscipias Deum, sicut scriptum in Evangelio legis, dicente domino Jesu: Math. 25. 35. & 40. *Hospes eram, & collegistis me .... Quod enim uni horum minimorum fecistis, mihi fecistis.* Unius horæ hospitio vidua illa quæ suscepit Eliam, & exiguo cibo pavit, perpetuum toto tempore famis invenit alimentum, & mercedem accepit mirabilem, ut numquam de hydria farina deficeret. Elisæus quoque defuncti pignoris resuscitatione donata, solvit hospitii pensionem.

36. Non sola tamen facilitas susceptionis, sed etiam sedulitas suscipientis & affectus quæritur. Utrumque te Abraham docet. Cucurrit obviam, rogavit prior dicens: Gen. 18. 3. & seq. *Domine, si inveni gratiam ante te, ne prætereris servum tuum: sumatur aqua, & laventur pedes vestri, & refrigerate sub arbore: & sumam panem, & manducate, & post hæc transietis: propter quod declinastis ad servum vestrum.* Tres vidit, & unum Dominum appellavit, ipsius solius se servum fatetur. Deinde conversus ad duos quos ministros arbitrabatur, etiam ipsis deferre gestit obsequium, jam non jure debito servitutis obstrictus, sed blando sedulitatis nomine, usuque famulatus.

Ibidem. 6. 37. *Et festinavit Abraham in tabernaculum ad Saram, & dixit ei: Festina & consperge tres mensuras similaginis, & fac subcinericia.* Bonus maritus exsortem religiosi muneris esse non patitur uxorem, nec avare sibi totum munus usurpat. Recte igitur & pietatis, & verecundiæ causa servatur. Quod pietatis est, vult esse commune: quod pudoris est, integrum manet Saræ. Ante tabernaculum vir hospitum explorat adventus: intra tabernaculum Sara tuetur feminæ verecundiam, & opera muliebria tuto exercet pudore. Foris maritus invitat, intus Sara convivium adornat. Nec solum ipse festinat Abraham, sed etiam festinandum dicit uxori, sociam devotionis ostendens, nec fide disparem.

38. *Consperge*, inquit, *tres mensuras similaginis, & fac subcinericia.* Græce ἐγκρύφια dicuntur, hoc est, abscondita; eo quod latere debeat omne mysterium, & quasi [c] operiri fido silentio, ne profanis temere divulgetur auribus. Hoc pascitur divina majestas, hunc epulatur affectum, qui parcus loquendi sit, nec sacra in medium ferat. Breviter autem fidei mysterium docet Sara, unius similaginis tres mensuras faciens, quæ typum Ecclesiæ habet cui dicitur: Esai. 54. 1. *Lætare sterilis, quæ non paris: erumpe & clama, quæ non parturis.* Hæc [d] est enim quæ intimo fidem spiritu fovet, ejusdem divinitatis adserens Trinitatem, pari quadam mensura atque reverentia Patrem, Filiumque, & sanctum adorans Spiritum, & majestatis unitate concelebrans, personarumque proprietate distinguens, hac devotionem tuam fidei adsertione consperge.

39. Mulier similaginem offerat, hoc est, interiora spiritalis frumenti vel grani illius de quo dictum est, quod nisi in terram ceciderit, nullum fructum adferat. Unde & prima vidit Maria Dominicæ resurrectionis mysterium, & festinavit non passim omnibus, sed solis Petro & Johanni intimare sacræ salutis nuntium. Vir cur-

a. Vet. edit. & quædam Paris. cum paucis mss. *cui Deus refulsit in Trinitate* &c. Aliæ vero & mss. plures, potioresque, *cui Deus refulget, Trinitatem videt.*

b. Edit. Gill. ac Rom. *nisi etiam matures.* Am. autem, Era. & mss. omnes, *nisi etiam maturare.* ubi ellipsim verbi, coneris, vel alterius hujusmodi, vel fore etiam librariorum peccatum esse dicendum est.

c. Ita mss. septem. Unicus autem, atque edit. *fidei silentio.* Forte, fideli silentio, ut est apud Horatium de sacris Cereris Eleusinæ lib. 3. Ode 2.

d. Omnes edit. ac duo mss. *Hæc enim quæ intimo fidem spiritu fovet, ejusdem divinitatis adserens Trinitatem, pari quadam .... hac*, Am. *hac devotionem .... consperget.* Alii mss. melioris notæ ut in contextu, exceptis duobus ubi legas .... *majestatis unitatem .... proprietatem distinguens, hac devotione fidei adsertionem*, alter *consperget*, alter *consperge.*

[redacted]

rar ad boves, sumat vitulum, & sacramentum A Dominicæ passionis festinato impiger studio, non lento otio remissus accipiat, tradat illud puero qui innocentiam teneræ servet ætatis, dolum nesciat, referire non noverit, incorrupti corporis castimoniam custodiat. De quo ait do-
Matt. 18. 3. minus Jesus: *Nisi conversi fueritis, & efficiamini sicut puer iste, non intrabitis in regnum cælorum.* Huic puero & similibus ejus etiam sanctus David divinæ laudationis dispensat officium dicens:
Ps. 112. 1. *Laudate pueri Dominum.* B

40. Nec illud otiosum, quod cucurrit ad boves, tenerum vitulum & bonum sumsit, & cum lacte apposuit. Denique & in Exodo cùm pascha
Exod. 12. 5. Domini declararet, ait Moyses: *Agnus sine macula, mundus, consummatus, anniculus, masculus erit*
a *vobis* [a] *ab ovibus & hædis. Sumetis & occidetis*, inquit, *illum tota multitudo synagogæ ad vesperum.* Unde & hìc meridies esse describitur, quando Abraham Domino offert hospitium. Sed ad cœnam vitulus immolatur, & cum lacte man- C ducatur, hoc est, non in sanguine, sed cum fidei puritate. Bonus vitulus, ut pote qui peccata dilueret. Tener, quia non dura cervice sed molli jugum legis agnovit, crucis patibulum non recusavit. Et merito tener, de cujus capite & pedibus & internis nihil relictum est, & os non est contritum ab eo, sed totus epulantium cibo cessit. Talem nobis Legis figuravit umbra, ta-
Johan. 19. 36. lem veritas Evangelii demonstravit.

Gen. 18. 8. 41. *Manducaverunt*, inquit, *illi: Abraham* D
b *autem stabat sub arbore.* Advertimus [b] humilitatis officium commendare humilitatem. Abraham stabat, & tu primam accubitionis partem occupas? Denique ea humilitas invenit gratiam, ut promitteretur ei filius.

Ibidem. 9. 42. *Dixit autem ad illum: Ubi est Sara uxor tua? Qui respondit, & dixit: Ecce in tabernaculo.* Numquid ignorabat Dominus qui in posterioribus Sodomorum futura excidia denuntiat, ubi Sara esset? Non ignorabat: sed docere nos voluit, E quantus pudor esse debeat feminarum; ne procaci occursu hospitum in se oculos inflectant; salva verecundia ministerium suum exerceant. Abraham quoque auribus tuis ingerit in tabernaculo Saram degere; ut discas quid ab uxore exigas. Provectiore ætate jam Sara juvenilem custodit verecundiam, ideo Dominus sponde-
Ibidem. 11. dit ei filium. *Defecerant*, inquit, *Sara fieri muliebria.* Non otiose additum, ne putares femineæ adhuc possibilitatis fuisse, ut pareret. F

Ibidem. 10. 43. *Risit autem Sara.* Quod indicium futuri magis, quam incredulitatis arbitror. Risit enim, licet adhuc nesciens quid rideret, quod publicam esset in Isaac paritura lætitiam. Ideo negavit se risisse, quia ignoravit: ideo risit, quia prophetavit.

CAPUT VI.

Sodomorum excidium Abrahæ prædicitur, prædicaturque divina in tolerandis peccatoribus, ac peccatis examinandis & condonandis indulgentia. Angeli vespere adventantes apud Lot hospitantur. Immani scelere Sodomitarum cumulantur flagitia. Oblatis filiabus conatur Lot eorum furorem mitigare, quos Angeli cæcitate percutiunt. Idem Lot generis sequi recusantibus, prohibitus ne retro respiciat, educitur; & qua ratione ad nos quoque illud pertineat? Excusato demum filiarum cum parente incestu, ebrietatis mala describuntur.

44. E*Xurgentes autem viri conspexerunt in faciem Sodoma & Gomorrha.* Sicut visita- Ibidem. 16
tio Domini timentibus exhibetur, ita etiam impiis pœna peccati reponitur. Abraham deducebat hospites, ad humanitatis gratiam addebat obsequia. Nam Sodomitæ pro pietatis officiis impuritatis augebant flagitia.

45. *Non celabo*, inquit, *Abraham puerum meum quæ ego faciam.* Senilis utique ætatis Abraham in Ibid. 17. 1.
superioribus Scriptura signavit, quia nonaginta & novem processisset annos: quomodo hunc puerum dicit? Sed cùm immemorem senectutis, exploratorem indefessum, cursu impigrum, standi patientissimum, deducendi studiosissimum expresserit, nonne convenire nomen pueri videtur officiis? Merito puer dicitur, qui senile nesciebat fastidium, pueritiæ innocentiam & obsequium deferebat. Datur itaque justo benedictionis gratia, & posteritatis hereditas.

46. Offensa autem peccatorum exponitur. *Clamor*, inquit, *Sodomorum & Gomorrhæ impletus est.* Ibidem 20.
Magna Domini patientia, ut non statim peccatorem puniat, sed diu differat expectans correctionem; nec commoveatur ad ulciscendum, nisi peccator mensuram excedat. Unde & dominus Jesus in Evangelio ad Judæos ait: *Implete* Matt. 23.
mensuram patrum vestrorum. 32.

47. *Descendam itaque, ut videam secundùm clamorem illorum venientem ad me, si consummabuntur: sin autem, ut sciam.* Non ignorabat Dominus peccata Sodomorum: sed propter te instruendum verba hujusmodi loquebatur; ut tu propius scruteris eorum commissa, in quos vindicandum arbitraris. *Descendam*, inquit, *ut videam*, hoc est, etiam tu descendere cura, descendere indaginis studio; ne quid sit quod fallat, aut lateat absentem; ut oculis facinus deprehendas. Eminus positi multa nescire possunt. Quem clamorem autem ait, nisi forte quia ei quem nihil latet, clamant omnia, clamare videntur singulorum crimina? Denique ad Cain dicitur: *Sanguis fratris tui ad me clamat*, hoc est, non latet, sed clamat parricidium tuum. Itaque velut excitatur Deus flagitiorum nostrorum clamoribus; ut aliquando vindicet, qui libenter * ignoscit. *

48. Denique Abrahæ petenti ne simul perderet justos, tamquam iniquos, & interroganti: *Si fuerint quinquaginta justi in civitate, perdes illos?* Ibidem 18. 24. & 26.

a. Mss. Corb. Colb. & Max. *ab ovibus ædis.*
b. Ita edit. omnes, sed mendose. Mirum vero quod ei vitio nullus opituletur mss. Alii quippe præferunt, *humilitatis officio commendari humilitatem*: alii *humilitatis officium commendari humilitate*: Nulli, quod legendum res ipsa clamat, humanitatis officium commendari humilitate.
*. Hic locus in edit. Rom ita luxatus erat, ut post vocem, *ignoscit*, interposito sequenti Geneseos versu: *Et profecti viri inde, petierunt Sodomam*; continuaretur hoc pacto: *Quid autem sibi vult* &c. usque ad, *præferebant virorum*: postea resumerentur ista: *Denique Abraha* &c. usque ad, *potuit non perire*, quibus caput concludebatur. Nos omnia ex mss. & ant. edit. pristinæ integritati reddidimus.

Respondit: *Non perdam civitatem, si fuerint in ea* A *quinquaginta justi, & totum locum servabo.* Et sic per ordinem interrogationum, & responsionum vicem, etiam si decem justos invenerit in civitate, tamen propter paucorum justitiam impunitatem toti populo promittit. Unde discimus quantus murus sit patriæ vir justus, quemadmodum non debeamus invidere viris sanctis, nec temere derogare. Illorum etenim nos fides servat, illorum justitia ab excidio defendit. Sodoma quoque si habuisset viros decem justos, potuit non perire. B

49. Quid sibi autem vult quod illi qui ad Abraham simul cum Domino venerant, Sodomam petierunt viri, nisi ut acerbaretur crimen eorum, si quos justus honoraverat, his majore sacrilegio impii vim conarentur inferre? Nam quod viros dixit, evidens est ratio; quia speciem præferebant virorum.

50. Sodomam venerunt vespere, meridie ad Abraham; quia justo refulget Angelorum præsentia, impiis tenebras adfert. Tamen potest referri etiam ad tempus Dominicæ passionis, quod vesperi venerunt ad eum, qui a Sodomitanis contagionibus, & totius urbis excidio erat liberandus. Vesper erat antequam Christus veniret; quia totus erat mundus in tenebris. Vesper erat omnibus quos immanium delictorum squallor tenebrosus urgebat. Venit dominus Jesus, redemit sanguine suo mundum, lucem adtulit. *Venerunt autem Angeli duo in Sodomam ad vesperam.* Ubi gratia largienda est, Christus adest: ubi exercenda severitas, soli adsunt ministri, deest Jesus.

Ibid. 19. 1.

Ibidem.

51. *Sedebat Lot ad portam.* Emendaverant Lot sanctum adversa captivitatis, & sollicitiorem fecerant. Itaque processu ætatis didicerat imitari parentem. Ad portam itaque sedebat, ut exciperet advenientes. Denique *exsurrexit obviam illis.* Perfectior cucurrit obviam: iste, *exsurrexit, & adoravit in faciem super terram, & dixit: Ecce domini declinate in domum pueri vestri.* Et coegit illos divertere, qui dicebant: *In platea manebimus.* Commendatur hic justi sanctitas, & Angelorum gratia. Illi nolebant adventum suum hospiti graviorem videri: ille [a] quidem inter quos habitaret, sciebat; tamen domum suam offerebat periculis, quibus auferret hospites. Certe quo tardius acquiescebant, diutius tentando, plenius comprobabant.

Ibid. v. 1. & 2.

52. *Viri autem civitatis Sodomorum circumdederunt domum ab infante usque ad senem, totus populus pariter.* Præstruitur judicii divini æquitas, ne forte quis diceret: quid peccaverunt pueri, ut omnes excidio involverentur? Ita nullus illic justus, nullus innocens fuit. Audi Scripturam testificantem quia *circumdederunt domum ab infante usque ad senem, totus populus pariter.* Nulla ætas erat culpæ immunis, ideo nullus immunis exitii fuit. Et qui possibilitatem perpetrandi criminis non habuit, habuit affectum. Effetæ vires senum, sed mens plena libidinis. Offerebat sanctus Lot filiarum pudorem. Nam etsi illa quoque flagitiosa impuritas erat; tamen minus erat secundum naturam coire, quàm adversum naturam delinquere. Præferebat domus suæ verecundiæ hospitalem gratiam, etiam apud barbaras gentes inviolabilem. Denique illic quoque inoffensa hospitalitas est, ubi nec germanitas satis tuta est.

Ibidem. 5.

32. 9. 7. cap. Offerebat.

53. Percusserunt autem illos Angeli cæcitate, ut & ostium domus quod aperire cupiebant, non reperirent. Hic mirabilis quidem Angelorum declaratur potestas; ut offusa impuris cæcitate, non reperirentur domus ostia. Sed etiam illud ostenditur, quia cæca est omnis libido, & ante se non videt. Quod vero hospitum maioribus revocatus est sanctus Lot in domum demonstratur immemor periculi, memor fidei non eripuisse se periculo, sed obtulisse. C

54. [b] Ponitur pietatis locus, quod manifestata sibi per Angelos totius regionis eversione, & generos habere Lot sanctus inducitur, & monere eos ut fugerent; simul ne deserendo eos, nec admonendo, minus pius videretur circa filiarum maritos: vel erroris earum causa ipsi adsignaretur, quæ destitutæ virili consortio concubitum inebriati expetissent patris. Non ergo indefensum Scriptura virum sanctum relinquit; D cùm & tradidisse maritis filias, & monuisse generos inducitur. Sed visum est illis quod deriderent eos, & tamen adhuc morabatur Lot, ut persuaderet generis suis, & pœne non esset profectus, ut evaderet, nisi urgentibus Angelis, & tenentibus manus ejus, egredi coactus esset. b

55. Non ergo profectus, sed eductus est: & mandatum accepit ne respiceret retro, nec resisteret in tota regione illa, sed in montem adscenderet. Hoc cum illi dicitur, omnibus dicitur. Si vis ergo & tu evadere, ne respicias retro, sed ante. Adspice ubi Christus est, qui dicat tibi: *Vade retro me*, sicut Petro dicit: *Vade retro me*; ut Christum sequeretur, Christum videret. Retro Sodoma est plena flagitii, retro Gomorrha vitiis scatens, criminum regio. *Ne tetigeritis*, inquit Apostolus, *ne adtaminaveritis, ne gustaveritis, quæ sunt omnia ad corruptelam.* Fuge ergo Sodomam, [c] relinque ocyus Gomorrham, desere elementa hujus mundi, ne te imminentia involvant pericula: non resistas fugiens, nec in tota vitiorum regione remoreris. Qui non respexit, evasit: quæ respexit, non potuit evadere. E F

Matth. 16. 23.

Coloss. 2. 21.

c

56. Excusantur autem filiæ sancti Lot, quia putaverunt non vicinæ regionis, sed totius orbis [d] fuisse illud excidium, & se solas cum patre superstites ex omnibus populis remansisse. Et ideo ne genus deficeret humanum, paternum petiisse

d

a. Sic omnes edit. cum tribus mss. probatioris notæ. Alii vero praeferunt: *ille quidem inter quos habitaret sciebat, tutamen* (nonnulli *tuam*) *domum suam offerebat.* Utra lectio potior, lectoris esto judicium.

b. Ita sex mss. Alii vero & edit. *Munitur pietatis locus.* Quæ verba Rom. edit. duodecim retro lineis retraxerat, & nonnullis mutatis hanc seriem ibi contexuerat: *Munitur pietatis locus, ut inoffensa illic hospitalitas quoque foret* &c. Hunc vero locum ita consarcinarat: *Quod generos Lot habere sanctus inducitur, & manifestata ei totius regionis eversione, illos monere ut fugerent docetur.* Sed toto hoc capite multa mutavit, multa detraxit, plura etiam addidit insertis e cap. 19. Gen. septem aut octo locis, quos nusquam in aliis edit. aut mss. reperias.

c. Edit. omnes, *relinque ocyus, desere elementa* &c. Mss. sex *relinque socios, desere elementa.* Aptius vero Long. & Theod. *relinque ocyus Gomorrham* &c.

d. Sex mss. *fuisse illud incendium.* Alii, & edit. . . . . *excidium.* Neque vero miretis si tanto studio Ambrosius filias Lot ab incestu, & ipsum Lot qui easdem prius Sodomitarum libidini obtulerat, nitatur excusare. Id enim eo faciebat ut Manichæos castigaret, qui hac occasione maxima crimina in Scriptura approbari deblaterabant. Hos egregie confutat Aug. lib. 22. cont. Faust. & alibi. Vide etiam Hamon E tium, & alios in hunc locum.

concubitum, ut femen generationis humanæ de A patre fuo refufcitarent. Non ergo libidinis vitium fuit, fed generationis remedium, quod non puto criminis duci loco. Nam & Eva de viro adfumta, fupra cujus coftam ædificata eft mulier, os de offibus ejus, & caro de carne ejus; tamen propter feriem fucceffionis humanæ viro mixta eft. Subducitur tamen huic admiffo confcientia viri jufti; inebriatus enim vino quid gereret nefciebat. Unde non mirum fi puellas decepit opinio, quæ putarent totius populos orbis pe- B riiffe. Non eadem effet Lot fancti excufatio, qui audierat ab Angelis locum illum, non totum mundum effe periturum.

15. q. 1. c. Sane difcimus.

57. Sane difcimus vitandam ebrietatem, per quam crimina cavere non poffumus. Nam quæ fobrii cavemus, per ebrietatem ignorantes committimus. Parum eft quod ea inflammat libidinem, accendit cupiditates corporis: ipfam quoque mentem fubruit, & animum capit, fenfum extorquet. Nefciunt quid loquantur qui nimio C vino indulgent, jacent fepulti. Ideoque fi qua per vinum deliquerint, apud fapientes judices veniâ quidem facta donantur: fed levitatis notantur auctores. Quanta ipfa deformitas, ut folvantur vires, inceffus vacillet?

58. Multi fe fortes putant, num fortiores quam Lot? Num continentiores quam Noe? Non utique vitia Patriarcharum Scriptura expofuit, quos victos vino legimus: fed ut tu difceres quid caveres. Ille nudus jacuit, ifte filiarum errori D patuit. Et Noe juftus deceptus eft, quia vini vis adhuc ignorabatur: fed in illo inftructus es, ne tu ignorares. Lot filiabus fe credidit, & per fenectutem madidam vino folutus, commifit inceftum ignorans: tu fic bibe, ne capiaris. Inftruant te Patriarchæ non folum docentes, fed etiam errantes. Ideo iteratum eft exemplum ebrietatis, ut confirmetur magifterium cautionis.

CAPUT VII.

Mors Abimelech ob tentatam Saræ pudicitiam à Deo intentata, quantum fit adulterii crimen monftrat. Quare ejufdem rei caufa Pharao gravius, quam Abimelech caftigatus? Quo etiam pacto ab hujus domo fublata Abrahami precibus fterilitas datam Ecclefiæ fœcunditatem fignaverit? Nafcitur Ifaac, & à matre lactatur. Ifmael autem Saræ impulfu & divino refponfo ejicitur; & quæ in his includantur morum præcepta. E

59. DEnique iterum tentatur Saræ pudicitia, ut exigatur omnium. Nam & Abimelech in uxorem fibi eam fumferat, & dixit ei

Gen. 20. 3. in nocte Deus: *Ecce tu morieris propter mulierem.* Advertimus adulterium divino judicio morte puniri. Ideoque addidit: *Hæc autem commoratur cum viro.* Habet quidem omnis viri, mulierifque concubitus nulla legitimi matrimonii forte celebratus, fuam culpam. Difcite enim qui ad gratiam baptifmatis tenditis, velut quidam fidei candidati, continentiæ difciplinam fobriam. Nulli licet fcire mulierem, præter uxorem. Ideoque conjugii tibi datum eft jus, ne in laqueum inci- A das, & cum aliena muliere delinquas. Vinctus es uxori, noli quærere folutionem; quia non licet tibi, uxore vivente, uxorem ducere. Nam & aliam quærere, cùm habeas tuam, crimen eft adulterii, hoc gravius, quod putas peccato tuo auctoritatem lege quærendam. Tolerabilior eft fi lateat culpa, quàm fi culpæ ufurpetur auctoritas. Nec hoc folum eft adulterium, cum aliena peccare conjuge, fed omne quod non habet poteftatem conjugii: tamen locus ifte docet gra- B vius crimen effe, ubi celebrati conjugii jura temerantur, & uxorius pudor folvitur. Ideoque cùm prætenderet Abimelech quod uxorem alienam effe ignoraverit, quam fororem effe vir ipfe fuam dixerit, refpondit ei Dominus: *Et ego* Ibidem 6.
cognovi quoniam puro corde fecifti hoc, & peperci tibi, ut non peccares in me: propter hoc non fum paffus te tangere illam. Cognofcimus velut præfulem cuftodemque conjugii effe Deum, qui non patiatur alienum thorum pollui: & fi qui fecerit, pecca- C re eum in Deum, cujus legem violet, gratiam folvat. Et ideo quia in Deum peccat, facramenti cælestis amittit confortium.

60. Fortaffe te moveat qua ratione Pharao * quæftionibus ab omnipotente Deo graviter afflictus fit, ut fupra legimus, cùm & ipfe igno- Gen. 12. 17. raverit uxorem effe Abrahæ Saram, quam fororem audierat: Abimelech autem nullam pœnam exceperit. Verùm Ægypti regem noveris ducem fuiffe vitiorum, qui quo plus habuerit D licentiæ, eo plus flagitii commiferit: Abimelech autem adeo fidelis æftimatus fit Deo, ut meruerit audire: *Et ego cognovi quoniam puro corde fecifti hoc*, rex non afflictionis, ut Ægyptius, [a] fed munitionis, quod Gerarum quibus præerat, docet interpretatio. Non ergo eft dubium ceteris operibus ejus indignationem Domini effe revocatam, qui vere interioris arbiter eft confcientiæ, & animi ac mentis interpres. Denique non ut Pharao ille conventus à Moyfe, [b] recufavit & E fprevit mandatum Dei, nec obfequium diftulit: fed ftatim vocavit Abraham, uxorem fuam ei reddidit, pretio fe ipfe multavit quod vidiffet alienam, dotem pudoris exfolvit.

61. Hinc quoque colligi poteft Abimelech regem clementiora meruiffe, quod Abraham pro eo rogavit & impetravit. Peperit enim & uxor ejus, & ancilla ejus, quas ante concluferat Deus propter Saram uxorem Abrahæ: quod æque ad * œconomiam pertinet, ut Saræ partus Dei do- F natus promiffione, etiam hoc fulciretur teftimonio; cùm advertas Dei offenfione & fœcundas fterilefcere, & rurfum Domini voluntate fteriles fœcundari, juxta quod fcriptum eft, *Nonne* Ifai. 66. 9.
fterilem & parientem ego feci, dicit Dominus? Quamvis ad Synagogæ illud & Ecclefiæ myfterium dictum accipiatur; quia & Synagoga partus habere defivit, quæ fucceffionis fraudata eft pofteritate, & congregatio nationum quæ fterilis erat cùm Deum ignoraret, partus habere cœperit æternos. Unde lectum eft, *Lætare fterilis, quæ non* Ibid. 54. 1.
paris: erumpe & exclama, quæ non parturis; quoniam plures filii defertæ magis quàm ejus quæ habet virum.

*. Hoc eft, cruciatibus feu tormentis; quæ ideo *quæftiones* dicuntur, quia in caufis capitalibus per ea veritas quæri folet.

a. Rom. edit. cum tribus mff. *fed munitionis, quod Gerarum* &c. Vet. cum aliis, *fed munitionis* &c. Melius; non enim obfcurum eft quin S. vir Gerares velit eofdem effe, ac Gerafenos, quos feptos vel muratos interpretantur.

b. Vat. cod. *recufavit, ut impleret mandatum Dei.*

*. *Œconomia*, hic idem eft, atque divini confilii difpofitio.

Gen. 21. 5. 62. *Genitus est autem Abrahæ filius Isaac, cùm esset annorum centum.* Et tu si perfectus fueris, habebis posteritatem lætitiæ, & exsultationis hereditatem. Ibid. 6. *Dixit & Sara: Risum mihi fecit Dominus: Quicumque enim audierit, congratulabitur mihi.* Non utique hoc de generatione hac intelligitur quæ casibus plerisque obnoxia est, ut interdum non generasse melius fuerit: sed de generatione qua unusquisque peccator agens pœnitentiam, cùm redimitur à morte, Angelis solet exhibere lætitiam.

Ibidem. 7. 63. *Et dixit Sara: Quis annuntiabit Abrahæ quoniam lactet infantem Sara?* Moralis locus. Provocantur feminæ meminisse dignitatis suæ, & lactare filios suos. Hæc enim matrum gratia, hic honos, [a] quo filios propriis commendent viris. Denique eos plus amare filios solent, quos ipsæ matres lactaverint uberibus suis.

Ibidem. 8. 64. *Fecit autem Abraham cœnam magnam, qua die ablactatus est Isaac filius ejus.* Non mediocre istud nec usitatum. Non enim quia à nutricis lacte subductus est puer, magnum convivium exhibuit Abraham: sed quia idoneus habitus est Isaac fortioris gratiæ cibo, & virtutis alimento, non adhuc, ut Corinthius, lacte potandus: sed epulis solidioribus mandatorum cælestium mentis suæ lacertos firmans.

65. Prosperitatem cito sequitur invidia. Pepererat Sara, ablactaverat filium: Ibid. 9. & 10. *Vidit ancilla filium ludentem cum filio suo Isaac, & dixit ad Abraham: Ejice ancillam, & filium ejus; non enim heres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac.* Durum hoc visum Abrahæ erat, ut ejiceret filium suum, licet eum quem susceperat ex vernacula. Et tu noli te miscere ancillæ, ne suscipias ex illa filium, & uxor tua non patiatur coheredem illum filio suo fieri. Vides enim hinc solvi gratiam matrimonii. Certe si incidisti, & habes filium, ejice ancillam, & filium ejus. Melius est enim ut ancilla quàm uxor recedat, & filius ancillæ quàm legitimus ejiciatur. Quod si dubitaveris, si contemseris uxoris tuæ sententiam, & durum tibi visum fuerit, dicit tibi Deus quod dixit & Abrahæ; quod illi enim dixit, tibi dicit, & omnibus dicit: Ibidem 12. *Non sit durum ante te de puero, & de ancilla. Omnia quæcumque dixerit tibi Sara, audi vocem ejus; quoniam in Isaac vocabitur tibi semen.* Nusquam alibi dixit: Audi vocem uxoris tuæ, nisi hîc, id est, fecisti injuriam uxori tuæ, & non mitigasti affectum ejus, suscepisti ex ancilla filium, & non honorasti uxoris filium. Numquid potest in ancillæ filio semen tuum vocari? Non utique; in legitimo enim filio vera successio est. Sed vereris, quia filius tuus est, ne forte ejectus intereat atque occidat. Non ei deerit mea gratia. Omnes alit Deus noster, suffulcit universos, & justos & injustos. Denique & pluit super justos & injustos. Sicut fecit Abraham, facito & tu. Ejice ancillam, ut secura uxor & inoffensa maneat domi. Ejice & ancillæ filium, ut non habeat hereditatis consortium, qui non habet originis privilegium.

CAPUT VIII.

Abrahamum Deus varie tentat, sed maxime dato immolandi filii præcepto. Ejusdem præcepti singula verba expenduntur, & perfecta Patriarchæ obedientia in ejus profectione, ac reliquo sacrificii apparatu declaratur. Postremo post expositum mysterium in ariete Isaaci vice oblato figuratum, tertia proponitur ejusdem Abrahami benedictio.

66. *Et factum est post hæc verba, Deus tentavit Abraham.* Ibid. 22. 1. Aliter Deus tentat, aliter diabolus. Diabolus tentat, ut subruat: Deus tentat, ut coronet. Denique probatos sibi tentat. Unde & David dicit: *Proba me Deus, & tenta me.* Psal. 138. 23. Et sanctum Abraham probavit ante, & sic tentavit; ne si ante tentaret quam probasset, gravaret: probavit eum cùm exire de Charra jussit, Gen. 12. 1. ibidem 14. 14. & seq. & obedientem reperit. Probavit cùm fidei Ibid. 17. 16. titulo fretus liberavit nepotem, cùm de præda nihil adtigit, cùm promisit seni filium, & cùm esset centum annorum, quamvis Saræ genitalia consideraret emortua, tamen credidit, nec fide hæsitavit, qui posset hæsitare ratione sterilitatis aut senecturis: probavit eum hospitii sedulitate. Ibid. 18. 1. & seq. Probatum igitur, quasi fortiorem tentandum putavit majoribus, & quibusdam imperiis durioribus. Et hoc quidem exemplo docemur, quia veris probatur quis: tentatur autem compositis & fictis. Non enim volebat Deus immolari à patre filium, nec impleri hoc munus volebat, qui ovem pro filio immolandam obtulit: sed tentabat affectum patris, si Dei præcepta præferret filio, nec paternæ pietatis contemplatione vim devotionis inflecteret. 22. 9. 2. cap. si qua. lib. 5. Non enim

67. *Et dixit ad eum: Abraham, Abraham!* Ibid. 22. 1. Repetitione nominis mentem excitat, ut esset paratior. Denique respondit ille: *Ecce ego.* Ibidem 2. *Et dixit: Accipe filium tuum amantissimum, quem dilexisti Isaac, & vade in terram excelsam, & offeres mihi illum holocaustum in uno montium, quem tibi dixero.* Non sinit otiosum esse affectum patris. A principio eum stimulat, & pungit pietatis aculeis, & filii nomen addidit ad nomen necessitudinis, & vim amoris. Non satis putavit dixisse filium, adjungit, *amantissimum quem dilexisti Isaac.* Quid est quod ait: *Quem dilexisti:* & non dixit, quem diligis? Possumus quidem uti ad defensionem Scripturæ consuetudine divinæ, quia præteritum plerumque ponit pro venturis vel præsentibus, ut in Evangelio habes: Matt. 3. 17. *Hic est filius meus dilectissimus, in quo complacui;* cùm utique semper in Filio placeat Pater. Et in Psalmo habes: Ps. 109. 1. *Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis;* cùm semper sedeat. Possumus tamen & amantissimum ad præsens accipere, & quem dilexisti ad id, ut non recenti quodam impulsu amoris, sed inolito diu & probato amore significaret dilectum. Quod enim ad tempus augetur, ad tempus resolvitur: quod autem diu aut semper placuit, cito aboleri non potest. Potest & illud non absurdum videri, quia morituros plus diligimus. Hoc est, quem ante dilexisti: [b] quasi jam diligat immolandum. Nec otiose addidit

a. Edit. omnes: *Hic honos quo se propriis commendent viris.* Mss. Theod Torn. & Valc. *Hoc bonum quo se, &c.* Alii quinque, ut in contextu.

b. Plures mss. & cunctæ edit. *quasi jam non diligat immolandum.* At meliori sensu Corb. Colb. & Max. negationem omittunt; ut patet ex superioribus verbis, *quia morituros plus diligimus.*

nomen

nomen sancti Isaac, hoc est, eum quem suscepisti de uxore unicum, suscepisti in senectute, suscepisti tamquam fidei tuæ præmium, remunerationem operum tuorum; suscepisti ex promissione Dei, non conjugis fœcunditate, ex qua alium sperare [a] possis. *Offeres mihi holocaustum:* sed prius vade in terram excelsam. Interponitur spatium, ne præcipitari subito videatur affectus; ut illa dilatione obrepat pietatis gratia, desiderium patris. Adjecit: *In uno montium quem tibi dixero.* Et hîc similiter, ut dum adscenderet senex, infringeretur impetus, lassaret dextera, deficeret intentio: dum quæreret montem discere, desisceret apparatum.

68. Exsurgens autem non solum sequenti die, sed etiam diluculo, ut adtulisse nox moras studio festinantis patris videretur: *Stravit asinam suam, & sumsit secum duos pueros, & Isaac filium suum, & concidit ligna ad holocaustum.* (Gen. 22. 3.) Docemur parata omnia ad sacrificium deferre: discimus etiam apparatum sacrificii, & ministerii munus ipsi nobis vindicare, non delegare aliis. Senex Abraham, & dives pecoribus, atque abundans servitiorum, non quæsivit comitatus sui agmina: ipse quoque ligna concidit, & obsequia majora viribus suis non intermisit.

69. *Venit autem ad locum quem dixit illi Deus, die tertio.* (Ibidem. 4.) Et cum duobus ipse tertius proficiscitur, hostiam suam secum ducens, & die tertio ad locum sacrificii venit. Salutaris hic numerus, & conveniens sacrificaturis. Denique & in posterioribus Moyses dicit ad Pharaonem regem Ægypti: *Viam trium dierum ibimus, & immolabimus domino Deo nostro, sicut dixit nobis.* (Exod. 8. 27.) Et rectè tertio die celebratur Trinitatis sacrificium.

70. *Et respiciens Abraham oculis vidit locum à longe.* (Gen. 22. 4.) Sollicite explorat quò properat implere. Quamvis senilem studio celeraret gradum, tamen hoc serum putans præcedebat oculis: vigebant singulorum officia membrorum, licet senilia membra non possent vigere. Solet hebetari visus senum, ut etiam propinqua non facile conspiciant. Hic non solum vidit locum, sed etiam longe positus adspexit.

71. Nec dubitavit vidisse, sed ait pueris suis: *Sedete hic cum asina: ego autem & puer pertransibimus usque illuc; & cùm adoraverimus, revertemur ad vos.* (Ibidem. 5.) Merito typus in asina, quia & veritas in pullo asinæ. In hoc enim animante figuratur populus gentilium, ante oneri subjectus, nunc Christo subditus. Isaac ergo Christi passuri est typus. Venit in asina, ut crediturus populus nationum significaretur. Ideoque & Dominus cùm ad subeundam pro nobis passionem veniret, pullum asinæ solvit, [b] quem ipse consedit etiam mitem atque mansuetum, jam Christo sua terga credentem. Quod autem ait: *Ego & puer pertransibimus viam,* demonstrat quod non deficeret in tanto apparatu pater, non cederet filius; aut quia pertransirent pietatis remedio tanti facinoris austeritatem. Addidit: *Ad vos revertemur.* Prophetavit quod ignorabat. Ipse solus disponebat redire, immolato filio: sed Dominus per os ejus locutus est quod præparabat. (22. q. 2. cap. Si quælibet. § Prophetavit.) *Captiose autem loquebatur cum servulis, ne cognito negotio, impediret aliquis, aut gemitu obstreperet, aut fletu.

72. *Accepit autem ligna holocausti, & imposuit Isaac filio suo: accepit & ignem ipse in manu & macharam.* (Ibidem. 6.) Consecratur sacris hostia [c] ministeriis, & commendatur futura. Quæ pietatis hostia pii ante ministerii vectura est. Ligna Isaac sibi vexit, Christus sibi patibulum crucis portavit. Abraham comitabatur filium, Pater Christum. Nec Isaac solus, nec Jesus solus. Denique ait: *Solum me relinquetis, & non sum solus, quia Pater mecum est.* (Johan. 16. 32.)

73. *Dixit autem Isaac ad Abraham patrem suum, Pater. Qui dixit: Quid vis, fili?* (Gen. 22. 7.) Pulsatur pietatis vocabulis patrius affectus, & fluctibus quibusdam hinc atque inde tunditur. Filius vocat patrem: pater dicit, *Fili*; ut ipso verborum sono se recognoscat pater: quam impossibile est ut ferire possit, cujus se vulneri subiicere optaret. Hæc nomina vitæ solent operari gratiam, non ministerium necis: hæc vocabula incitare ad pietatem, non ad mortem solent.

74. Addidit Isaac dicens: *Ecce ligna, ubi est ovis in holocaustum?* (Ibidem.) Et hic prophetat sermone, non scientiâ. Ovis enim à Domino ad sacrificium parabatur. Respondit denique similiter & Abraham: *Deus providebit sibi ovem ad holocaustum, fili.* (Ibidem. 8.) Inflexibilis à studio devotionis minister vocare filium frequenter non timet; ita erat intentionis soliditate fundatus: & hoc se meliorem patrem putabat, hoc sibi in perenne mansurum judicabat filium, si eum immolaret Deo. Non solum autem hoc prophetavit, quod statim accidit, quia Deus providit sibi pro Isaac hostiam, & reddidit patri filium: verùm illud magis, quod non hæc hostia divinæ esset dispositionis: sed alia esset hostia quam Deus sibi pararet, ut mundaret orbem terrarum: illa esset omnibus acceptior, propter quam multi patres offerrent filios suos, & separari in hoc sæculo à filiis non timerent. Quotidie offerunt patres filios suos, ut moriantur in Christo, & consepeliantur in Domino. Quanti patres, occisis martyrio filiis, lætiores ab eorum tumulo reverterunt!

75. Venit Abraham ad locum sacrificio prædestinatum; *Et ædificavit ibi aram, & imposuit ligna.* (Ibidem. 9.) Quanta molimina immolaturi, ne raptus

a. Ita mss. Corb. Colb. & Maz. Alii vero cum editis, *sperare non possis*. Minus bene, cùm hæc pendeant è prioribus istis, *non conjugis fœcunditate*.

b. Omnes edit. *quem ipse conscientia mitem atque mansuetum jam Christo sua terga credentem adscenderat*. His accedunt Theod. & Valc. excepto quod pro *credentem adscenderat*, hic legit, *credentem consedit*; alle, *prabentem fecit*. In hoc ei consentit Long. qui cetera cum aliis quatuor lectioni nostræ adstipulatur.

*. *Captiose*, id est, ut notat glossa decreti, *caute*; nimirum ne videatur Ambrosius docuisse Abraham simulate aut mendaciter locutum. Fuere siquidem qui nihil aliud his Doctoris nostri verbis significari contenderent, nisi S. Patriarcham mentitum esse, quod contra mentem dissimulandi causa sit locutus: prophetasse autem, quod verum dixerit licet nesciens. His Melchior Canus lib. 2. de loc. Theol. c. 4. subscribit. Nec tamen putes hinc Abrahæ pietati quicquam detrahi; cum veterum Patrum usque ad Augustini tempora communis ferme opinio fuerit boni alicujus, vel officii ergo mentiri peccatum non esse. Verum sententiam hanc funditus evertit Augustinus, cui omnes postea suffragati sunt. Tamen Ambrosium in prima non fuisse opinione haud illibenter credimus; tum quia id satis indicat Augustinus epist. 82. tum quia Sanctus ipse noster omne simulationis ac mendacii genus proterit lib. 7. in cap. 12. Lucæ, & lib. 3. Offic. cap. 9. atque alibi. Unde etiam B. Th. 2. 2. q. 111. art. 1. docet Ambrosium istic mysterium & prophetiam agnoscere, non mendacium, aut simulationem.

c. Mss. Theod. & Valc. *mysteriis, & commendatur futura pietatis hostia pii ante ministerii vectura.*

Ibidem. subito ad immolandum æstimaretur? *Et colligatis manibus ac pedibus Isaac filii sui, imposuit eum in aram super ligna.* Nectit filio manibus suis vincula pater; ne refugiendo filius, & vi ignis excitus peccatum incurreret.

Ibidem. 11. 76. *Et dixit Angelus, Abraham, Abraham.* Tenuit quodammodo manum ejus divina vox, & ictum vibrantis occupavit dexteræ. Nec semel vocavit; ne aut plene non audiret, aut fortuitam vocem putaret. Sic revocavit, quemadmodum imperavit. Repetivit vocem, tamquam B veritus ne præveniretur studio devotionis, & una vox impetum ferientis revocare non posset. *Ibidem. 12. 1. 2. q. 2. cap. Si quis lib. & Non enim.* *Non injicias*, inquit, *manum in puerum, neque feceris ei quidquam; nunc enim cognovi quia timeas Deum tuum, & non pepercisti filio tuo dilectissimo propter me.* Hoc est dicere: Affectum tuum inquisivi, non factum exegi. Tentavi mentem tuam, si etiam filio dilectissimo non parceres propter me. Non aufero quod donavi ipse, nec heredem invideo, quem largitus sum non habenti. C Nec otiose hîc quoque ei dilectissimum filium dixit, ut illud quod supra dixit, *Quem dilexisti*, ita dictum ostenderet, ne æstimares quod jam diligere desiisset.

Ibidem. 13. 77. [a] *Et respiciens Abraham vidit, & ecce aries unus hærens in virgulto.* Qua ratione arietem? Quasi præstantem utique cetero gregi. Qua ratione suspensum? Ut adverteres hostiam illam non esse terrenam. Qua causa cornibus suspensum, nisi quod carnem suam virtute superiore D à terris levaret? *Esai. 9. 6.* Juxta quod scriptum est: *Cujus principatus [b] super humeros ejus.* Quis utique significatur, nisi ille de quo scriptum est: *Psal. 148. 14.* *Exaltavit cornu populi sui?* Cornu nostrum Christus est, qui præstitit omnibus, sicut legimus: *Ps. 44. 3.* *Speciosus forma præ filiis hominum.* Solus elevatus & exaltatus à terris, quemadmodum ipse nos docet, cùm loquitur: *Johan. 8. 23.* *Ego non sum de hoc mundo, ego de supernis sum.* Hunc vidit Abraham in isto sacrificio, hujus passionem adspexit. Et ideo ipse Dominus ait de E eo: *Ibidem. 56.* *Abraham diem meum vidit, & gavisus est.*

Gen. 22. 14. 78. Unde Scriptura: *Vocavit Abraham nomen loci illius, Dominus videt; ut dicant hodie: In monte Dominus apparuit*, hoc est, quod apparuerit Abrahæ, revelans futuram sui passionem corporis, qua mundum redemit: demonstrans etiam genus passionis, cùm suspensum [c] ostendit. Virgultum illud patibulum crucis est. Et in hoc ligno præstantissimus ductor gregis exaltatus omnia traxit ad se; ut ab omnibus cognosceretur. Unde F & ipse ait: *Johan. 8. 28.* *Cùm exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum.* Hinc quoque promeruit Deum Abraham.

79. Denique hæc est tertia benedictio. Tres enim plenarias accepit benedictiones: unam post victoriam, qua liberavit nepotem, quando occurrit illi Melchisedech, quando dixit ei Dominus: *Gen. 15. 5. & 6.* *Respice in cælum, & numera stellas, si poteris: sic erit semen tuum. Et credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad justitiam:* *Ibid. 17. 5.* aliam quando jussus est Abraham nominari, & signaculum acA cepit circumcisionis: tertiam hîc, quando dilectissimum filium suum holocaustum Deo non dubitavit offerre. Hæc iterum benedictio præstitit superioribus. In illis enim propagationem seminis Abrahæ promisit futuram: in hac autem ait: *Et benedicentur in semine tuo [d] omnes gentes terræ; quoniam audisti vocem meam.* *Ibid. 22. 18.* Et nos ergo audiamus vocem Dei nostri, & obediamus præceptis ejus, si volumus apud eum invenire gratiam.

CAPUT IX.

Moritur Sara ac sepelitur. Abraham filio suo uxorem providet, eamque ad rem delectum servum juramento sibi obligat: & quid istic lateat mysteris? In eligenda conjuge imprimis ejus religionem ex qua pendent mores, spectandam. Quomodo quærenda proxima, non alienigena, nec invita? Quo item modo in Rebecca designata sit Ecclesia & baptismus. Quas inaures exemplo Rebeccæ ambire debeant Christianæ virgines; quidve alia munera eidem puellæ oblata significent? Quam imitandum pudoris exemplum ipsa præbuerit; & quam bene in ejus conjugio vocatio Ecclesiæ atque apostolicum ministerium exprimatur!

80. Locus qui sequitur, habet mortem uxoris, fletum mariti, sepulturæ officium; quibus maritalis affectus probatur. *Ibid. 23. 3.* *Et surrexit*, inquit, *Abraham à mortuo.* Docemur ut non diutius inhæreamus mortuis, sed quantum satis est officii deferamus. D Festinavit autem pro loco sepulcri pretium solvere, cùm gratis daretur; ut non in alienis locis, sed nostris potius ædificemus tumulos parentum vel proximorum. Sæpe enim cum alienationibus possessionum venales fiunt, quæ in iisdem locis sepulturæ sunt. Hoc autem ideo Abraham fecit; quia nondum erant hujusmodi Dei templa, in quibus fidelium Domino reliquiæ condantur.

81. Senuerat Abraham: itaque quod boni est E patris, debuit uxorem providere filio: sed propter oraculum Dei non poterat redire eo, unde jussus erat exire. Habitabat autem in terris Chananæorum, ex quo genere legitimam successionem sibi quærere fugiebat.

82. *Et vocavit puerum seniorem domus suæ*, *Ibid. 24. 2.* & dixit ei ut iret in Charram, & de proximis suis uxorem peteret juniori domino suo. Disce hinc quod etiam senioris ætatis servuli pueri dicantur à dominis, vel à quibusque potioribus. Unde & F quidam poeta hoc sequendum putavit: sive in eorum usu qui sibi docti & sapientes videntur, ipse hoc reperit: sive de nostris ipse transtulit: sive translatum invenit:

Pascite, ut ante boves, pueri: submittite tauros. *Virg. in Bucol. Ecl. 1.*

Inde & pueros dicimus, quando servulos significamus, non ætatem exprimentes, sed conditionem.

83. Adverte nunc virtutes boni patrisfamilias, & considera primùm, quod munus, & cui mandet; ut & tu ita instituas servulos, ut liberis tuis paternum affectum deferant, & officia exsequan-

a Rom. edit. *Et respiciens Abraham oculis suis vidit, & ecce aries unus suspensus cornibus in virgulto Sabec.*

b. Ita edit. omnes. At quinque mss. melioris notæ, *cujus principium.* Utraque autem dictio eodem sensu dici potest.

c. Edit. vet. *ostendit arietem.* Rom ... *cornibus arietem.* Neutrum repetitur in mss. neque adeo necessarium est, cùm satis intelligatur è superioribus. Sed mss. Theod. & Valc. legunt, *ostendit virgulto, id est illud* &c.

d. Ita mss. omnes, & Rom. edit. Vet. autem edit. *omnes reges terræ.*

tur. Inventus est de servulis senior, tamen qui A ad uxorem providendam domino juniori eligeretur, & constrictus ut juraret, mitteret manum sub femur domini sui. Per femur generationem intelligimus: generatio autem Abrahæ Christus Gal. 3. 16. est. Uode Apostolus ait: *Abrahæ dicta sunt promissiones, & semini ejus. Non dicit, & seminibus, quasi in multis: sed sicut in uno, & semini tuo, quod est Christus*; ostendens per ipsum oobis sanctum sacramentum, per ipsum tutum auxilium fore.

84. Constrinxit autem eum ne de semine Cha- B nanæorum uxorem arcessiret domino suo, quorum generis auctor patrem non honoraverat, & ideo maledictionis hereditatem transmisit in suos; ut cognoscamus fidem, & quamdam hereditatem de auctoris prosapia in iis requireodam, quos nobis volumus adjungere. Cum sancto enim sanctus eris, & cum perverso perverteris. Si hoc in aliis, quanto magis in conjugio, ubi una caro, & unus spiritus est. Quomodo autem potest con- 28. q. 1. ap. Cave. gruere caritas, si discrepet fides? Et ideo cave C Christiane, gentili aut Judæo filiam tuam tradere. Cave, inquam, gentilem aut Judæam atque alienigenam, hoc est, hæreticam, & omnem alienam à fide tua uxorem arcessias tibi. Prima conjugii fides castitatis gratia est. Si idola colat quorum prædicantur adulreria, si Christum neget qui præceptor & remunerator est pudicitiæ, quomodo potest diligere pudicitiam? Si Christiana sit, non est satis, oisi ambo initiati sitis sacramento baptismatis. Simul ad oratio- D nem nocte vobis surgendum est, & conjunctis precibus obsecrandus Deus. Accedit aliud insigoe castimoniæ, si credas à Deo tuo tibi quod sortitus es, conjugium datum. Unde & Salomon Prov. 19. 14. ait: *A Deo*, inquit, *præparabitur viro uxor.* Noo possunt hoc dispares fide credere, ut ab eo quem non colit, putet sibi connubii impartitam gratiam. Ratio docet, sed amplius exempla com- 3. Reg. 11. 4. monent. Sæpe illecebra muliebris decepit etiam fortiores maritos, & à religione fecit discedere. E Et ideo tu vel amori consule, vel errorem cave. Primum ergo in conjugio religio quæritur. Ideo Abrabam proximam quæsivit dare filio suo.

85. Et tu proximam quære. Quis est proximus? *Qui fecit*, inquit, *misericordiam.* In Evangelio Luc 10. 37. hoc dixit dominus Jesus. Et tu proximam seminis Abrahæ require, & propinquam proximi tui. Semen Abrahæ Christus est, ipse est proximus omnium, qui super omnes fecit misericordiam, tollens peccatum mundi. Disce deinde quid in F uxore quæratur: non aurum, non argeotum quæsivit Abraham, oon possessiones, sed gratiam bonæ indolis.

86. Deinde interrogatus si nollet venire mu- Gen. 24. 6. & seq. lier, utrumnam eo filium domini sui duceret: *Attende tibi*, inquit, *ne revoces filium meum illo. Dominus Deus cæli, & Deus terræ accepit me de domo patris mei, & de terra in qua natus sum, qui locutus est mihi, & juravit dicens: Tibi dabo terram hanc, & semini tuo; ipse mittet Angelum suum ante te, & ac-* A *cipies filio meo uxorem inde. Quod si noluerit tecum venire mulier in terram hanc, purus eris à juramento hoc.* Quo proficiat hoc considera diligentius. Non licet tibi accipere alienigenam. Sane si Christianam se faciat, laudem habebis ex ea. Ne te quoque si recusaverit Christiana fieri, studium ouptiarum à fide deflectat, instruit lectio. Abraham sequentem deduci admonuit, residentem non expeti, oec eo filium suum pergere. Sane domini sui qui se ab incolatu terræ in B qua habitabat, abduxerat, non defuturam misericordiam, ut præiret studio petitoris, & puellæ inclinaret animum. Quasi propheta hoc dixit in causa filii, & quasi moralis doctor docuit sperare de Domino, quod juvare dignetur incrementa fidei quærentem.

87. *Et surgens puer profectus est in Mesopotamiam:* Ibidem. 10. & juxta voti seriem quod proficiscens servulus voverat, *occurrit ei Rebecca, habens hydriam super* Ibid. 15. & seq. *humerum; virgo speciosa valde, quam vir non cogno-* C *verat. Descendit autem ad fontem, & implevit hydriam, dedit puero bibere, adaquavit omnes camelos ejus.* Unde puer Abrahæ accepit inaures aureas singularum drachmarum, & duas virias dedit io manus ejus, decem aureorum pondus earum, & quæsivit ab ea si locus esset hospitio, & cujus esset filia. Simplicitas quidem moralis exprimitur, quod nullus fuerit vel in coojugii petitione ambitioni locus, sed Dominus præsul conjugii petitionem impleverit. Tamen spectare licet Ec- D clesiæ mysteria. Ubi invenitur Ecclesia, nisi in Mesopotamia? Ibi quæritur, iode arcessitur, ibi duobus stipatur fluminibus, lavacro gratiæ, & fletu pœnitentiæ. Etenim nisi peccata propria defleveris, nisi gratiam baptismatis acceperis, non tibi acquiritur Ecclesiæ fides, & [a] quædam a conjugalis copula. Muniunt eam Tygris, hoc est, prudentia, & Eophrates, hoc est, justitia, & illuminatio fructuosa, à barbaris separans gentibus.

88. *Virgo autem speciosa valde*, cujus decorem E nulla corrupit ætas. Speciosa valde; quia speciosus & ille præ filiis hominum, qui eam acquisivit sibi. *Quam vir non cognoverat*; nulli enim viro erat [b] copula ejus sed soli Christo debita. b *Hydriam habens super humerum*, qua lavat actus hominum. Et quia ex congregatione gentilium constat, qua suos lavit, ideo legis, quia *descendit* Ibidem. 16. *ad fontem, & implevit hydriam & adscendit.* Samaritana illa veoit ad fontem, sicut in Evange- Johan. 4. 7. lio scriptum est, sed non descendit: puteus ei F videbatur, nec implevit hydriam. Denique ait: [c] Hydriam non habeo. Non habebat unde actus c suos lavaret. Hæc sola descendit, hæc sola cogoovit fontem verum, hoc est, non aquæ fontem, sed vitæ æteroæ, sicut dixit David: *Quoniam* Ps. 35. 10. *apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.* Ideoque habuit quod daret sitientibus, quia credidit. Nam quæ oon credebat, ait fonti huic volenti [d] sibi potum dare: *Unde mihi habes* d Johan. 4. 11. *dare aquam vivam?* Hæc autem habuit unde oon solum puerum, sed etiam camelos adaquaret,

a. Mss. quatuor. *Quadam conjugali copula muniunt eam* &c. Ex quibus tamen Valc. præfert . . . *copia muniunt* &c

b. Cunctæ edit. *copula jus.* Cuncti mss. *copula ejus.* Attamen ita scribitur in Corb ut utrumque pœne ex æquo legi possit.

c. Rom. edit sola, *reliquit hydriam mulier. Reliquit; unde non habuit, quo actus suos* &c. Verumtamen evidens est virum sanctum non indicare illa Scripturæ verba, *Reliquit ergo hydriam* &c. sed potius ista, *Domine, neque in quo haurias, habes*: legisse autem ipsorum loco, *Domine, neque in quo hauriam, habeo.* Quod tamen in Bibliis nullis reperire est.

d Mss. Corb. Long. Colb. Max. & prima manu Torn *volenti sibi potum dare aquam vivam. Hæc autem* &c. Forte non male, si post, *aquam vivam*, mente suppleamus quod supra exprimitur, nempe, *hydriam non habeo*: quod sane aptius quadrat cum sequentibus.

quæ non solum justos rigare consuevit, sed etiam injustos implere. Ideo accepit inaures aureas, & * virias quas misit Abraham, tamquam meritorum suorum præmia.

89. Fortasse audientes hæc filiæ, quæ ad gratiam Domini tenditis, & vos provocemini ut habeatis inaures & virias, & dicatis: Quomodo prohibes hoc, Episcope, ut habeamus quod Rebecca accepit pro munere, & hortaris ut similes simus Rebeccæ? Sed non has inaures Rebecca habebat & virias, quæ lites in Ecclesia serere solent, quæ labuntur frequenter: alias inaures habebat, quas utinam vos habeatis, alias virias. Inaures Rebeccæ pii auditus insignia, & viriæ Rebeccæ ornamenta factorum sunt. Has inaures habebat, quæ non gravarent aurem, sed demulcerent: has virias, quæ manum non materiali auro onerarent, sed spiritali actu levarent. Ideo & fratri & parentibus in hoc placuit ornatu. Et tu sume inaures quas tibi Abraham reliquit: sume quas transmisit virias. Audi verba domini Dei tui, sicut ipse audiebat: exsequere jussa, sicut ipse properavit [a] implere.

90. Pulcherrimus autem locus ad instruendos eos quibus aliquid injungitur, quod non prius manducavit puer Abrahæ appositum sibi panem, quam mandatum Domini exsequeretur. Quo impetrato, vasa aurea & argentea & vestem dedit Rebeccæ. Ubi sponsata est Ecclesia accepit vasa aurea & argentea, in quibus esset thesaurus fidei; sunt etenim vasa in honorem, sunt
2. Cor. 4. 7. & in contumeliam. Quæ sint ea vasa audi: *Habemus thesaurum in vasis fictilibus.* Vasa fictilia corpora nostra sunt: fides nostra thesaurus est. Et fortasse jam etiam ipsa corpora nostra quæ thesaurum istum habent, aurea sunt, quia sunt plena prudentiæ: & argentea vasa sunt, quæ videntur mandati cælestis alloquiis refulgere.
32. q. 2. c. *Honorantur.* Honorantur autem & parentes muneribus.

91. Consulitur puella non de sponsalibus, nam illa judicium exspectat parentum, non est enim virginalis pudoris eligere maritum: sed jam desponsata viro de profectionis consulitur die. Nec immerito dilationem non attulit; jure etenim
Euripides in Andromacha. properare debuit ad maritum. Unde illud Euripideon quod mirantur plerique, unde translatum sit manifestum est. Ait enim in persona mulieris, quæ tamen maritum volebat relinquere, & ad alias petebatur nuptias:

Νυμφευμάτων μὲν τῶν ἐμῶν πατὴρ ἐμὸς
Μέριμναν ἕξει, κ' οὐκ ἐμὸν κρίνειν τάδε.

Hoc est, Sponsalium quidem meorum pater meus curam subibit; hoc enim non est meum. Ergo quod & ipsi philosophi mirati sunt, servate virgines. Sed etiam, [b] mulieres, si qua amisso cito marito, adolescentula laqueum infirmitatis suæ timet incidere, ut si vult nubere, nubat tantum in Domino, ut electionem mariti parentibus deferat; ne appetentiæ procacioris æstimetur, si ipsa de nuptiis suis electionem sibi vindicet. Expetita magis debet videri à viro, quàm ipsa virum expetisse. Verecundiam præmittat, antequam nubat, quòd ipsum conjugium plus commendet verecundia. Sed illi verba imitantur, opera imitari nequeunt.

92. Inesse quoque in eo præclarum Ecclesiæ mysterium liquet, eo quod nemo ausus sit eam ante Christum vocare; soli enim Christo hæc erat vocandarum nationum reposita prærogativa. Vocata autem non fecit moram, & ideo acceptior Domino; quia populus Judæorum qui erat ad cœnam vocatus, dignus non fuit venire: congregatio autem gentium simul ut arcessiri se vidit, occurrit.

93. Denique ut scias non sine mysterio esse, cùm veheretur camelo, veniebat ad sponsum; eo quod populus nationum bellùina quadam horridus meritorum deformitate, qui formæ suæ nullum haberet decorem, fidem esset atque consensum Ecclesiæ recepturus. Nec illud otiosum, 30. q. 5. cap. *Nec illud.*
quod cùm veniret Rebecca, vidit Isaac deambulantem; & cùm interrogasset, quis esset, cognito quod ipse esset cui duceretur uxor, descendit, & caput suum obnubere cœpit, docens verecundiam nuptiis præire debere: inde enim & nuptiæ dictæ, quod pudoris gratia puellæ se obnuberent. Discite ergo virgines, quemadmodum servetis verecundiam, nec intecto capite prodeatis ante extraneos, cùm Rebecca jam desponsata, designatum maritum aperto capite non putaverit videndum.

94. Quis ille est servulus qui providit has nuptias? Unus utique de Apostolis, & ille maxime qui ait: *Viri fratres, vos scitis quia à diebus antiquis in nobis Deus elegit ex ore meo audire nationes verbum Evangelii.* Vel ille qui doctor appellatus est gentium. Ipsi enim [c] cùm leguntur, aut Johannes Evangelista, acquirunt Christo animam; ut credat quæ ante non credidit: & cupientibus Christum videre, sermonibus demonstrant suis. Itaque Abraham celebratis filii nuptiis, longæva ætate, & bona senectute complevit dies.
Act. 15. 7. | 1. Tim. 2. 7. | Gen. 25. 8.

*. *Viria*, idem significant atque annuli, ut ex sequentibus colligere est.

a. Post vocem, *implere*, Rom. edit. intrusit sequentia. *Inquit enim, & apposuit illis panes ad comedendum, qui dixit: Non comedam donec loquar ego verba mea.*

b. Ita mss. Edit. autem, *mulier etiam, quæ* . . . Et post tria verba ubi eædem edit. cum præcipuis mss. *laqueum infirmitatis suæ timet incidere*, tres mss. legunt: *infirmitatis suæ timet injicere.*

c. Vet. edit. *cùm leguntur, ait Johannes Evangelista, acquirunt Christo animam.* At cùm advertissent Rom. editores commodum sensum hinc eliei non posse, locum emendaverunt in hanc formam: *cùm audiuntur, acquirunt Christo animam . . . & cupientibus Christum videre, ut ait Johannes Evangelista, sermonibus* &c. Nostram vero lectionem magno consensu præferunt mss.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Post expositum moralem sensum, ad profundiorem seu allegoricum transit: & quemadmodum anima præcipiatur, ut exeat de terra sua, & de cognatione sua; nec non à quibus ad perfectam purgationem recedendum sit, explicat. Denique promissam Abrahæ posteritatem refert.

1. MORALEM quidem locum prosecuti sumus, qua potuimus intellectus simplicitate; ut qui legunt, morum possint sibi haurire magisteria: sed quia ex utraque parte acuta est acies gladii, ex utraque parte præliaris; similiter verbum Dei, quod est acutius omni gladio acutissimo, penetrans usque ad divisionem animæ, quocumque converteris, paratum invenies & opportunum, ut animam legentis pertranseat ad revelandum propheticarum scripturarum ænigmata. Unde non absurdum reor referre ad altiora sensum, & per hi C storiam diversarum personarum, virtutis formæ quemdam processum explicare; maxime cùm jam in Adam intellectus profundioris exordia deguſtaverimus. Adam etenim mentem diximus, Evam sensum esse significavimus, serpentis speciem delectationem expressimus: sed ibi de summa beatitudine, & quadam naturali virtutum amœnitate per circumscriptionem sensus, & delectationis illecebram refluxus ad culpam est: hîc autem profectum mentis speculari datur. Hoc D enim Legislator provide egit, ut quemadmodum lapsum mentis demonstravit, ut illas erroris cavernus semitas: ita etiam processum mentis, & quemdam superiorem reditum significaret, ut quemadmodum infracta mens reformare se possit, cognosceremus. Purgaverat enim terram Dominus diluvii infusione, laverat humanæ colluvionem fragilitatis: sed non satis erat ad virtutis profectum, nisi ut instrueretur homo quemadmodum se regeret & gubernaret, Abraham E mentis loco inducitur. Denique* Abraham transitus dicitur. Ergo ut mens quæ in Adam totam se delectationi & illecebris corporalibus dederat, in formam virtutis speciemque transiret, vir sapiens nobis ad imitandum propositus est. Denique Abraham secundum Hebræos, secundum Latinos pater dictus est, eo quod mens paterna quadam auctoritate, *censione, & sollicitudine totum gubernet hominem.

De Paradiso cap. 2.

2. Hæc ergo mens erat in Charra, id est, in cavernis, obnoxia variis passionibus. Ideoque A dicitur ei: *Exi de terra tua*, id est, de corpore tuo. Exivit de hac terra ille, cujus conversatio in cælis est. *Et de cognatione*, inquit, *tua*. Cognati sunt animæ nostræ corporis sensus. Dividitur enim in duo anima nostra: in id quod est rationabile, & in id quod est irrationabile. In eo autem quod est irrationabile, sensus sunt: ergo cognati sunt partis rationabilis, hoc est, mentis. *Et de domo tua*, inquit, *exi*. Domus mentis a prolativum est verbum. Sicut enim paterfamilias habitat in domo sua, B & in potestate habet quemadmodum regat domum suam: ita etiam mens in sermonibus nostris habitat, & gubernat verba nostra, & vis ejus ac disciplina in sermone elucet. Ut bonus paterfamilias à primo vestibulo domus æstimatur: ita etiam de sermonibus nostris mens nostra perpenditur. Denique etiam b modulis vocis pulsat & revocat.

Gen. 12. 1.

3. Ergo qui vult perfectam purgationem consequi, disjungat se ab his tribus, à corpore, à sensibus C corporalibus, à voce, in quibus sunt omnes corporis passiones, & circumscriptiones sensuum, quibus decipimur & illudimur. In nullo enim horum trium bonum. Non in carne, quamvis Epicuri schola, plerique etiam voluptuarii disrumpantur c laudantes corporis delectationem; neque in sensibus qui sæpe luduntur; neque in sono vocis quæ falsis plerumque animam demulcet d cantibus, est perfectum bonum; hæc enim incorruptibilia: quod autem vere bonum, D hoc incorruptibile. Manifesta autem fides. Mortuo etenim homine, caro corrumpitur, sensus pereunt, vox amittitur, remanet mens immortalis, incorpoream vitam recipiens. Unde in alteram terram vocatur plenam beatitudine, ubi non falsa pro veris, sicut in hac vita: sed vivam rerum cernat substantiam; eo quod excussa corporis, & sensuum, & vocis nebulosa quadam imagine, corruptibilem caliginem deponat, & revelata facie beatæ vitæ gratiam lustret obtutu. E

4. *Benedicam*, inquit, *te*, *& faciam te in gentem magnam*. Immortalitatem spondet, cùm genus promittit. Genus enim immortale videtur esse, personæ mortales sunt singulorum, ut hominum, ut equorum, ut apum. De quibus ait quidam,

Ibidem. 2.

At genus immortale manet.

Virg. l. 4. Georg.

Tamen multo illud melius quod gentem magnam dixit Ecclesiæ perpetuam posteritatem, & generationem illam supernam, quæ vere magna est, e ut peccato moriamur Deo renascimur.

*. Abrahæ nomen videtur Ambrosius deduxisse à voce Abran, qua transitus significatur: aut potius respexisse ad cap. 14. n. 13. ubi secundum LXX. Abraham transitor dicitur. Vide Nobilium in eumdem locum.

*. *Censione*, id est, censura, ac moderatione.

a. Omnes edit. *prolatum est verbum*. MSS omnes Gallicani, *prolativum est verbum*. Idem autem significat prolativum atque extensivum. Vox enim, *domus*, à simplici significatione ad figuratam & metaphoricam extenditur.

b. Edit. *modulum vocis pulsat & revocat*. Iidem mss. *modulis vocis* &c. ubi subintellige passiones, corpus, ac sensus corporeos, quæ supra memorata sunt, quæque modulis vocis excitari ac mitigari nemo non experitur.

c. Edit. Am. Era. Gill. *laudis corporis delectatione*. Rom. vocem, *laudis*, prætermittit. Nos omnium mss. auctoritati credendum putavimus.

d. Ita mss. supra citati, præter Corb. in quo deerat, *cantibus, est*, quod recentiori manu additum est. Edit. vero, *demulcet cantibus, est perfectum bonum hoc incorruptibile. Manifesta* &c.

e. Ita mss. Corb. Long. Colb. & Maz. Sed Valc. & edit. Am. & Gill. *& peccata moriamur, ideo renascamur*. Era. *ut peccato moriamur & Deo renascamur*. Rom. demum ac ms. Torn. *Itaque peccata moriamur, Deo renascamur*. Atqui videtur hic nonnihil aut omissum esse aut corruptum, aut etiam forte transpositum. Confer quæ hoc loco dicit de generis immortalitate cum hujus ipsius libri cap. ultimo, & cognationem non minimam animadvertes.

CAPUT II.

Post Abrahami exitum Deus illi tamquam amico loquitur. Idem nobis proponitur ad imitandum; ut mens nostra ejus exemplo reformetur. Quare Lot cum illo egressus; quidve sexagesimo anno significetur. Quo tandem pacto sapiens animam suam possideat.

Gen. 12. 4. 5. EXiit Abraham *quemadmodum locutus est ei Dominus.* Hinc ferunt gentiles septem Sapientum sententiam: Sequere Deum, quasi inventum suum; cùm longe anterior, non dico, Abraham, sed Moyses fuerit, per quem lex data Deut. 13. 4. est, dicens: *Post dominum Deum tuum ambulabis.* Exivit ergo Abraham in quo [a] non tam perfectio ejus, quàm animæ ejus devotio, & mentis libertas exivit de corporis vinculis, de illecebris delectationis. Denique sic habes: *Exivit Abraham quemadmodum locutus est illi Deus.* Supra habes, *Exi*, dixisse Deum, in quo apertum imperium jubentis expressum: hîc habes quemadmodum locutus est illi Deus. Quasi quidam confabulationis affectus comprehenditur; omnia enim fecit quæ statuta sunt. Ante factum igitur Deus dicit quasi obnoxio, post factum loquitur quasi amico. Amicus est enim Deo, qui facit quæ imperata sunt. Unde & in Evangelio suo dicit dominus Jesus: *Vos amici mei estis, si feceritis, quæ ego præcipio vobis. Iam non dico vos servos.* Sed, ut dixi, processus viri sapientis propositus est nobis ad imitandum, scriptus ad experimentum, non perfectio. Adhuc enim reformat se mens in Abraham, quæ in homine primo lapsa est. Et ideo per gradus & incrementa se colligit. (Johan. 15. 14. & 15.)

Gen. 12. 4. 6. Unde & addidit: *Et exivit cum eo Lot*, hoc est, declinatio. Id enim nominis significat interpretatio; eo quod ut viantes incognitam carpentes viam, semitis aliquibus sæpe falluntur, ut à directo deflectant tramite; & tamen si prudentes sunt, non deviant, sed cunctabundi licet, regionis ipsius contuitu viam colligunt: ita & Abraham [b] nutabundus quidem, tamen tramitem veri sequebatur. Ducebatur plerumque falsa specie bonorum, sed non penitus inclinabatur. Perfecti est enim non deflectere, prudentis non penitus declinare. Solus autem ille numquam Esai. 7. 14. deflectit, de quo scriptum est: *Ecce virgo in utero accipiet, & pariet filium, & vocabis nomen ejus Emmanuel: butyrum & mel manducabit, priusquam sciat aut proferat mala, eliget bonum; quoniam priusquam sciat puer bonum aut malum, non credet malitiæ, ut eligat quod bonum est.* Hoc Abraham facere non poterat, ut prius bona eligeret, quam mala sciret. sed præceptis inhærebat cælestibus, ne declinaret à vero. Ideo etiam Gen. 12. 4. septuaginta & quinque annorum describitur exiisse de Charra, quod * septuagesimo perfecto remissionis numero sensus is sit qui possit inflecti. Delectationes enim horum sensuum faciunt, ut non semper erecta sit mens nostra, sed aliquando se inflectat; ut non intra cavernas corporis, sed se intra latibula voluptatis abscondat.

7. Tamen etiam in his cuniculis positus ita evasit, ut sumeret uxorem suam, & nepotem, & omnem animam quascumque possederat in Charram. Prudentes enim & continentes virtutis atque animæ possessores sunt, decorem morum mansuetorum eligentes. Qui autem amatores corporis sunt, delectationibus ejus irretiuntur; quia irrationabilium in corporis habitudine omnis virtus est: rationabilium autem in virtutibus animæ ac disciplinis. Propterea scriptum est, quia * possidebat animam suam, tamquam liberam regens, & nulli servituti obnoxiam. Hoc ergo habet intentio doctoris; eo quod etiam in illis diverticulis & anfractibus constitutus, vel adhuc ævi recentioris, vel nondum perfectioris disciplinæ, [c] vel loci patentis ad vitia habitavit non ita inflexus ad culpam, ut demigrare non posset. Denique mentem suam ab illa lubrica possessione defendit & transtulit. (Ibidem. 5.)

CAPUT III.

Perambulat Abraham usque ad Sychem, quæ vox exercitationem denotat. Ibi Deum quem dum esset Chaldæus videre non poterat, cernit: cui aram quidem exstruit, sed non sacrificat; & qua de causa? Iterum tamen excitatâ arâ nomen Domini invocat.

8. ET *perambulavit*, inquit, *Abraham usque ad locum Sychem, ad quercum altam.* Nonne videntur superflua esse, nisi rationem requiras, cùm & altitudinem quercus non prætermiserit? Sed ubi ratio est, nihil superfluum. Sychem enim vel humerus, vel cervix significatur, quod est laboris & exercitationis indicium. Unde & Jacob vir exercitatus filio suo Joseph eam præcipuam dedit. Ergo quia neque sine dote naturæ exercitatio ipsa per se perfectionem conferre potest, & naturæ gratia destituitur, si desit exercitatio (est enim ingenioli adminiculum diligentia) inducitur is vir ad cujus imitationem formaris, ad naturæ gratiam adjuncta exercitatione, ita fundatior & excelsior factus, ut usque ad quercum altam pertransiret. Quæ arbor ut alta, ita etiam robusta indicio est non facile animam sancti Abrahæ sæculi hujus procellis esse curvatam, sed mansisse sublimem; ut [d] se à terrenis inquisitionibus ad altitudinem divinæ cognitionis elevaret. (Gen. 12. 6.)

9. Denique continuò apparuit illi Deus. Nusquam superius habes quod visus esset illi Deus. Unde liquet eo referendum, quia quamdiu Chaldæus fuit, hoc est, non solum in regione, sed etiam in opinione Chaldæorum, non poterat Deum videre quem intra mundum quærebat. Chaldæi enim mundum superiorem Deum di- (Gen. 12. 7.)

a Mss. Corb. & alii tres cum edit. Era. ac Gill. *profectio* Am. *provectio*. Cod. Long. Maz. & edit. Rom. *perfectio*. Sed hanc diversitatem non aliunde ortam esse putavimus, quam è primæ syllabæ abbreviatione, quam alii alio modo interpretati sunt.

b. Mss. Corb. Colb. & Maz. *nutabundus*.

*. Locus obscurus & forte corruptus: cui tamen lucem aliquam adferre potest Philo lib. de Migr. Abrahæ, ubi tradit quinario numero quo sensus corporei significantur, perfectionem quæ septuagesimo adumbratur, inflecti ac debilitari.

* Cum hoc in Scriptura nusquam reperiatur, verisimile est allusisse S. Ambrosium ad Gen. 12. 5. ubi ex superioribus intelligimus eum legisse, *& omnem animam quam possidebat.*

c. Edit. *locum patentem ad vitia, non est ita inflexus* &c. Melius mss. *vel loci patentis* &c.

d. Sic mss. sex. At cunctæ edit. *ut se æternis*.

cunt, & etiam [a] sticarum domo, & stellarum cursu ferri adserunt ea quæ terrena sunt, & quodam vinculo coerceri. Unde & Deos stellas appellaverunt, eo quod eas dominatum quemdam habere supernum credant, quia quædam stellis ad terrena compassio est. Oportuit autem eos æstimare, quia quod compatitur, non imperatorium jus, nec dominatum, quasi Deus, possit habere in eis quorum ægrescit compassione; cùm sit & ipse mortalis & corruptibilis. Mundus quoque cùm sit factus, utique ipse Deus non est, sed operator & conditor ejus. Ergo mens quamdiu Chaldaicis erroribus inflectitur, non videt Deum, quem [b] in his quærit quæ videntur, non in his quæ non videntur: quæ autem videntur, temporalia sunt; nam quæ non videntur æterna. Sed non temporalis Deus: non igitur videtur. Non ergo mens ea videt Deum, quæ disciplinam Chaldæorum sequitur. Unde nec Abraham primùm videbat. Quomodo autem poterat videre eum, supra quem alterum esse arbitrabatur? Ubi vero ad aliam demigravit non regionem, sed veram religionem paratam humilitati, hoc enim significat Chanaan, tunc Deum videre cœpit, & eum cognoscere esse Deum cujus invisibili virtute advertit omnia regi & gubernari. Hoc ergo Scriptura docet, quia Abraham à stellarum observatione demigrans Deum vidit.

Ibidem. 7. 10. Confirmatio testimonii adjungitur; quia in loco aram Domino ædificavit ei qui sibi apparuit. Impressus est enim typus iste validus io animam ejus, & manifesta fides veritatis. Suppetit enim grato viro memoria, ingrato irrepit oblivio. Illi hærent à quibus adjuvatur, isti labuntur omnia quæ conferuntur. Statuit autem aram, sed non sacrificavit. Posset movere, nisi meminisses processus mentis, hujus Scripturæ serie servari. Et ideo spectabat à Deo genus discere sacrificandi. Advertebat enim irrationabilis animantis & mutæ pecudis sacrificium dignum divino cultu hostiam non videri. Nondum in Isaac typum cognoverat passionis futuræ, nondum Melchisedech dederat ei benedictionis gratiam, ut ista cognosceret.

Ibidem. 8. 11. *Recessit*, inquit, *inde in montem, contra Orientem Bethel.* Incrementum devotionis montis significat eminentia, cujus adscensio indicium est uberioris processus. Contra Orientem ideo, quia prophetabat venturum justitiæ solem; quod illic Sapientia pararet sibi domum, & inde per virginem suum prædestinaret exortum. Volebat ergo cognoscendorum jam mysteriorum lumen accipere. Sicut enim sole mundus, ita splendore sapientiæ tota mens illuminabitur. Meritoque posuit contra [c] Orientem Bethlehem. Domus enim Dei dicitur Bethlehem, in qua natus est Christus. Unde ait per Prophetam Deus: *Et tu Bethlehem non es minima inter principes Iuda; ex te enim exiet princeps, qui regat populum meum.* *Mich. 5. 2.* Non dixit contra Bethlehem, sed tabernaculum ipsum Bethlehem appellavit. Ecclesia enim justorum est tabernaculum. Jam illa quis non miretur mysteria, quod Bethlehem juxta mare Galilææ est ab Oriente. Eteoim vel anima quæ meretur templum Dei appellari, vel Ecclesia tunditur sæcularium curarum fluctibus, sed non subruitur: cæditur, sed non labefactatur, commotiones fluctuum & insurrectiones passionum corporalium facilis premere ac mitigare. Spectat aliorum naufragia ipsa immunis & exsors periculi, parata semper ut illucescat sibi Christus, atque ejus illuminatione jucunditatem acquirat sibi. Sicut enim oculi pascuntur primo diei lumine: ita etiam mens nostra alitur inventis sapientiæ, & quibusdam ejus radiis videtur splendescere. Visibilis enim solis radiis terræ vaporatur: invisibiles autem radii cordis nostri penetrant interiores recessus.

12. Iterum ædificavit aram, & invocavit in nomine Domini. *Gen. 12. 8.* Processus fidei in Domini invocatione significavit. Hoc adjecit superioribus.

CAPUT IV.

Abraham ubi commoratus esset in deserto quo mentis tranquillitas adumbratur, in Ægyptum qua tentatio est, descendit fame compulsus. Cur ibi Saram sororem appellaverit, non uxorem? Hanc dum Pharao cum objurgatione marito reddit, mentem continentia renuntiantem signat.

13. ET *abiit Abram, & demoratus est in deserto.* *Ibidem. 9.* Tunc probatur mens, quando in quodam adserto est, ubi nulla cupiditatum lascivia, nulla abundantia pecuniæ, nullus fumtus luxuriæ. Utinam in hoc deserto esse possim, destitutus ab omni incentivo cupiditatum, derelictus ab omni delinquendi studio, exspoliatus jactantia & tumore. Sed quia vel Deus nos tentari patitur, vel tentator incursat, cùm sibi videtur in deserto mens esse quieta ab omni terrenarum voluptatum appetentia, in Ægyptum impellitur, ubi compungi possit. Stimulus enim mentis caro nostra est, & passiones ejus compunctiones sunt nostræ. Ipsa est Ægyptus nostra, hoc est, caro nostra, ipsa est afflictio. In hanc descendit mens nostra, quando cogitat quæ carnalia sunt. Tunc autem adscendit, quando invisibilia desiderat. Ideo & Abraham dicitur descendisse in Ægyptum, ut affligeretur. Patitur hoc mens nostra, interdum separat se à corpore, secernit ut singulariter agat, incorporalibus intendere atque

a. Rom. edit. sola, *& erraticarum motu stellarum, & fixarum cursu regi.* Quam quidem lectionem facile crediderimus concinnatam fuisse ex istis libri Philonis *de Abrahamo* verbis: κατὰ τὸ μὴ ἥλιον ἢ σελήνην ἢ τὸν ἄλλον πλανήτην ἢ ἀπλανῶν ἀστέρων.... Sc. νόμισαι αὐτὸς ὑπέλαβεν εἶναι θεόν. Verum licet Ambrosium ad istum locum respexisse non eamus inficias, non possumus tamen ab omnibus scriptis, atque editis codicibus discedere. Horum enim quatuor optimæ notæ hæc præferunt, *ut etiam sticarum domus.* Alii cum antiquis edit.... *sticarum domo.* Et his in loco tam difficili visum est adhærendum: maxime cùm satis verisimile sit non insolitum librariorum esse peccatum: S. vero Doctorem primùm græcis characteribus exarasse, στοιχείων δρόμῳ, id est, planetarum cursu. στοιχεῖα enim pro sole ac luna sumi eruditissimus Cangius in Gloss. med. lat. ad verbum, *elementum*, docet. Nec forte absurdum fuerit eamdem vocem pro reliquis etiam planetis usurpare; ut æque pateat ac *elementum*, quo vocabulo eosdem planetas significari laudatus Cangius auctor est, quem consule. Sed si lubeat dictionem, *domus*, vel *domo* retinere, id etiam licebit sensu nihil mutato, cùm *planetarum domus* sit astrologis usitata locutio. Confer hunc locum cum lib. Hexaem. cap. 4.

b. Ita quatuor mss. melioris notæ. Alii vero & edit. *quem in his quæ videntur, non in his quæ non videntur, esse putant.*

c. Omnes edit. legunt, *Bethel*; mss. vero hic & in sequentibus numquam non habent, *Bethlehem*: quam vocem ex Bethel deducere videtur Ambrosius.

adhærere cupiens. Inrerdum proprer colliga-
tiooem animæ & corporis ioclinatur ad caroa-
les voluptates quibus infirma subjicitur, fortior
non tenetur. Afflictationes igitur forti viro co-
rooæ sunt, invalido infirmitates sunt. Unde &
ille non timebat afflictationes quibus probaretur
2 Cor. 7. 5. merito, qui dicir: *Nam & cùm venissemus in Ma-
cedoniam, nullam requiem habuit caro nostra: sed in
omnibus sumus afflictati: foris pugna, intus timores.*
Gen. 12. 10. 14. Sed ut descenderet in Ægyptum fames coe-
git. Exoritur enim sæva mentis fames, quando
appetentia carnis hujus exundat, & exspectatæ
aquæ saluri adversæ sunt. Redigunt nos in an-
gustias corporis, cùm habeodi cupiditas irrepir,
a [a] luxuria suavitati est, cordi jactantia. Tentamur
omnes. Ioflectitur etiam sobrius animus, desceo-
dit in Ægyptum, hoc est, in afflictionem corpo-
ris. Sic tamen descendit, ur quasi advena ad rem-
pus incolere, non quasi civis possidere videatur.
Ps. 118. 19. Justus enim dixir: *Advena sum in terra hac.* Et
Ps. 119. 5. alibi: *Heu me, quod incolatus meus prolongatus est.*
Gen. 12. 11. 15. Descendens autem Abraham in Ægyp-
tum, hoc est, ad feros & barbaros mores, qui
virtuti deferre oesciteor; oe nocerenr per invi-
diam, dixir Saræ, oe se uxorem ejus dicerer,
b sed sororem appellaret. Er hinc [b] grande virtu-
tis mysterium, cui cito inviderur. Et ideo ut in-
vidiam reprimat, humiliorem se præstare debet.
Non sibi principatum super omnes vindicet: non
sibi soli sapientiam quasi præcipuam arroget.
Hæc est quam sibi Salomon uxorem acquisivir.
c Uxor enim præcipue [c] est uni debita. Itaque om-
nes cupiunr tali se copula dignos videri, ut do-
leant aliquem sibi præferri. Quis taota solus po-
tiatur pulcritudine? Soror aurem quodam vel
jure germanitatis, vel nomine plerisque socia-
tur. Et ideo verum amatorem suum integrum ab
injuria reservat.
Gen. 12. 15. 16. Unde videntes eam Ægyptii, qui oon pos-
sent discernere, nec virtutis formam cognoscere,
vulgari æstimantes judicio, ioduxerunr ad tyran-
num, hoc est, ad mentem superbam quæ pondus
sapientiæ non sustinuit, & ideo afflictata est. Ete-
nim cùm animam improbam virturis intraverit
sermo, redarguit eam culpæ, errorisque pudore
afficit, & prolaprionis torquet dolore. Namque
dum io quadam sumus delinquendi libidine, ne-
bulis quibusdam iosipienriæ mens obducitur, &
fumo quodam iniquitatis oculi ejus caligaotur;
ne videat eorum, quæ coocupiscit, deformita-
tem. Sed cùm omnis oebula transierir, & sapien-
tiæ fulgore fulserir, gravia tormenta exercenrur
in quodam male conscii secretario. Itaque gra-
vior nostra mens judex est conscieotiæ reatu, &
judicio pœnitentiæ. Quod si vel ægra per culpam,
vel invalida per infirmitarem, non potuerir fer-
re ac perpeti virtutis præseotiam, dimirnr eam,
arque à se relegat, nec patitur eam volvi in se,
& adhærere cogitationibus suis. Et ur infirmiores
oculi lucem refugiunt, ita mens invalida sapien-
Matt. 8. 34. tiæ fulgorem non sustinet. Tales erant Gerasem

A qui rogabaot ut transiret de finibus eorum do-
minus Jesus.
17. Denique & iste rex Ægypti ait ad Abra-
ham: *Quid hoc fecisti mihi? Quare non dixisti mihi,* Gen. 12. 18. & 19.
*quia uxor tua est: sed dixisti quia soror tua est, &
sumseram mihi uxorem? Et nunc ecce mulier tua ante
te, accipe, & recurre hinc.* Iotueamur animo intem-
perantem aliquem qui iotuitus castitatis gratiam
quodam caprus ejus decore sequendam putet.
Deinde pedissequas ejus oesciens quibus comi-
B tata incedit, & stipata advenit, sobrietatem sci-
licet, modestiam ac verecundiam, parcimoniam
cibi, fugam lasciviæ, procacitatis, petulantiæ,
[d] cautiooem seriam, sollicitam custodiam, subito d
aur ebrietatis succensus calore, aut ipsius carnis
æstu, aut occursu formæ decentioris nequaquam
se reneat, nec legi carnis repugnet; noone di-
cit: Putavi rem faciliorem, castimoniam sequi:
supra bumeros meos, supra vires meas est. Ra-
rus cui ista jungantur. Vale castitas, recede, re-
C cede de finibus sensuum meorum. Recurre cito
eo unde huc venisti: noo sustineo præsentiam
tuam, affligor gravibus quæstionibus, dum re-
nendam te arbitror, quam tenere oon possum.
18. Conversus deinde ad aliquem mooirorem
sui, qui studuerit in ejus mentem inducere as-
suetudinem castimoniæ, allegans oon arduam
fore, nec impossibilem, sed pluribus sociam, fi-
nitimam studiosis, convenientem * voluntariis. *
Quid hoc, inquit, fecisti mihi? Quare non di-
D xisti mihi quia uxor tua est? Hoc est, quæ oon
perfunctorie, sed legirimo teneatur coojugio,
secum maximam vehat dotem, quæ invehat gra-
via onera matrimonii, & duræ fœous conjunc-
tionis: sed dixisti sororem, nullis adstrictam le-
gibus, & naturæ sociam, non jure aliquo dotalis
ceosus superbam ac potentem. Itaque impru-
dens onerum ejus copulandam eam mihi & te-
nendam putaveram, sed intellexi quod poodus
sir in ea & sarcina. Ecce mulierem tuam, id est,
E ecce persuasio tua ante te, accipe, & recurre.
Nolo ante me sir, nolo in meis cogitationibus.
Tolle re hinc cum tuis consiliis, cum tua admo-
nitione, cito tolle, cito recurre, moras tuas non
fero, afflictiones sunt mihi: satis est, quod ante
deceptus sum. Er misir alumnos suos, quibus va-
gatur plerumque mens inremperantior, volvens
animo cogitationes luxuriæ, ambitionis, avari-
tiæ, & diversas illecebras offendens; ut elimi-
nareor, ac longe propellerent castimoniam, ne
F recursum faceret in eos fines quibus fuerat ex-
pulsa; quo secura jam & arbitrii serioris libera,
in peccatis suis redargui non formidarer.

a Ita mss. omnes. Edit autem, *luxuria suavitate, & cordis jactantia tentantur omnes.*
b. Mss. Corb. ac Long. *grande sobria mentis mysterium.*
c. Ita mss omnes. Am. autem ac Era. *est viro debita* Vitio proculdubio codicum quibus usi sunt: quod vitium ut Gill. & Rom. edit. emendarent, reposuere, *est viro debita.*

d Ver. edit. *cautionem* Rom. cum quinque mss *cautiorem feriam.* Quibus omnibus [illegible] letur potior Corb. in quo legas, *cautionem feriam*
*. Voluntarii hoc loco dicuntur ii, qui non coacte, sed sua sponte arque ex animo ad aliquid feruntur.

CAPUT

CAPUT V.

Discedit Abraham ex Ægypto cum Sara uxore, ac suis omnibus, hoc est, veris animæ divitiis. Ejus reditus in Bethel quid significet? Quidve Lot auro & argento dives non dicatur?

Gen. 13. 1. 19. DIscessit itaque Abraham inde habens secum uxorem suam Saram, hoc est, principalem, non servientem. Ideo & dicitur illi: Gen. 21. 12. *Audi Saram uxorem tuam.* Quæ enim servitio B delictorum se exuit, principatum habet, non servitutem. Mens ergo validior principalem virtutem secum habet, hoc est, imperitantem corporis sensibus, non obedientem. Quæ de Ægypto secum omnia retulit, nihil ibi disciplinarum suarum amisit. Non colorata est intemperantiâ, insolentiâ, flagitiorum immodestiâ, non exspoliata est amictum sedulæ sobrietatis, non exuta vestimento pudoris.

Ibidem. 13. 2. 20. *Erat dives valde*, utpote cui nihil bonorum C deerat, quæ non alieni erat appetens, quæ nullius indigebat, quod suum dici vellet. HOC EST enim esse divitem, habere quod satis voluntati sit. Mensuram enim frugalitas habet, census non habet, cujus modus in arbitrio quærentis est. Erat autem dives pecoribus, argento, & auro. Quid sibi hoc vult? Non mihi videntur in homine justo sæculares divitiæ laudari. Unde in pecoribus corporales sensus intelligo, quia & ipsi irrationabiles sunt; in argento sermonem, in auro D mentem. Meritò dives erat Abraham, quia regebat sensus irrationabiles. Denique & domuit, & mansuetos fecit, ut fierent rationabiles. Habebat sermonem fidei colore splendidum, purgatum spiritalis gratia disciplinæ: habebat mentem plenam prudentiæ. Et ideo auro comparatur mens bona; quia sicut aurum ceteris præstat metallis: ita mens bona in homine ceteris potior est humanæ substantiæ portionibus. In tribus igitur census sapientis, in sensu, sermone, mente: E gradus quidam per ordinem factus, sicut etiam 1. Cor. 13. 13. in Apostolo legimus: *Manet autem spes, fides, caritas, tria hæc: major autem his est caritas.* Et mens igitur major est; quia ipsa est quæ molit spiritale frumentum, ut purgationem sensuum, sermonumque proferat. Servatur ubique persona sapientis viri.

Gen. 13. 3. 21. Denique eo inducitur rediisse Abraham, hoc est, in Bethel, unde in Ægyptum descenderat; ut agnoscamus quod etiam justi in domo Dei F positi, & verbo Dei inrenti rentantur quidem sæcularibus afflictationibus; sed non alienantur à domo Dei, & à custodia præceptorum cælestium. a Suis contentos esse finibus, non extolli divitiarum copiis, & rebus secundum gratiam voluptatum fluentibus, hoc esse mentis optimæ: meditari semper principium & finem, eo procedere, & inde ingredi, hoc esse bonum. Bonum autem sapientia est. Nemo enim bonus, nisi unus Deus. Ab eo procedimus, creati per ipsum: ad eum revertimur, quia cum Christo esse multo melius. Et ut scias quia bonum est congruere principium & finem, ipse ait bonus Jesus: *Ego sum A & Ω, principium & finis.* Apoc. 1. 8.

22. Mens igitur nostra cum ipso semper sit: ab ejus templo, ab ejus verbo nunquam recedat. Semper in lectione Scripturarum sit, meditationibus, orationibus; ut * sermo ejus qui est, semper operetur in nobis, & ut quotidie procedentes in Ecclesiam, vel domesticis incubantes orationibus, ab ipso incipiamus, & in ipso desinamus. Ita totius hic vitæ nostræ dies, & cursus diei ab se sumat principium, & ipsi desinat. Sicut enim à principio vitæ credere, b & initiari Deo, salus est: ita perseverantia usque in finem necessaria est. Est autem mentis optimæ diligentia; ut verbo Dei intenta nihil faciat irrationabile, unde tristitia subeat; ut jugiter actuum suorum bene conscia, lætitiam bonæ servet conscientiæ. Quod enim bonum hoc sine timore & sine tristitia est, id est, securitatis plenum & gratiæ. c POSSESSIO enim justi gratum esse Deo: insipientium autem nullus gradus. Ideo Esaias, appropinquante bono, ait: *Fugiet dolor, & tristitia, & gemitus.* Esai. 35. 10. Johannes quoque in Apocalypsi: *Et ipse*, inquit, *Deus cum illis erit, & delebit omnem lacrymam de oculis eorum, & mors non erit amplius, neque luctus, neque clamor, neque dolor ulterius:* Apoc. 21. 3. & 4. In resurrectione enim justorum lætitia jugis erit & gratia, cùm illud bonum cœperit esse cum sanctis suis, quando requiescent in sinu Abrahæ, positi in ejus tabernaculo, quod inter domum vel sermonem Dei & gratiam fixum est: significans innocentiam fidelium agere gratias auctori suo, qui non habent unde eos pœniteat in hoc mundo fuisse.

23. Factis itaque simplicibus Abrahæ magnarum institutionum documenta explicantur. Merito dives, qui etiam disputationes philosophorum divites facit, qui de ejus actu præcepta formarent sua.

24. Ejus ergo divitias Scriptura expresserat: superérat cognoscere utrumnam Lot quoque nepos ejus, & ipse utpote ejusdem successionis, dives fuerit: Sed Scriptura eum pecoris tantùm abundantem adserit. Denique sic habet: *Et Lot qui simul ambulabat cum Abram, erant oves & boves, & d tabernacula.* Gen. 13. 5. Non habebat argentum, quia nondum justus. Etenim argentum ignitum lingua justi. Non habebat aurum, quod habebat ille qui vidit Christi posteriora, de quo scriptum est: *Et posteriora ejus in specie auri.* Ps. 67. 14. Vidit illum Abraham, sicut testatus est Dominus dicens: *Abraham diem meum vidit, & gavisus est.* Johan. 8. 56. Et ideo auri speciem habere meruit & possidere.

a. Edit. omnes cum tribus mss. *Si vis contentus esse ... hoc scias esse mentis .... hoc est bonum.* Sed credibile est locum ita concinnatum esse ab aliquo lectionis, quæ in quatuor antiquioribus mss. præfertur, sensum non adsequente. Facile autem illum esset adsecutus, si verbum, *agnoscamus*, supra expressum subintelligi animadvertisset.

*. Id est, sermo Dei, quæ locutio ex Philone desumta est λόγος τοῦ ὄντος; neque fere usquam aliter is Deum vocat quam ὁ ὤν, nempe quia hoc nomine se appellari Moysi dixerat ipsemet Deus, Exod. 3. 14.

b. Mss. Torn. Valc. atque edit. *& imitari salus est.* Max. *& imitari Deo salus est.* Colb. omittit, *& mitiari.* Sed veram lectionem Corb. & Long. restituêre.

c. Sic mss. Corb. Long. Colb. & Max. Alii vero, & cunctæ edit. *Possessio enim justi grata est Deo:* quod hic non ita bene aptèque quadrare patebit consideranti.

d. Rom edit. *& armenta.* Ceteræ, ac omnes mss *& tabernacula.* Utrumque defendi potest ex LXX. Nam in quibusdam illorum codicibus legitur καὶ κτήνη, in aliis, καὶ σκηναί.

CAPUT VI.

Quo sensu scriptum sit : Et Lot qui ambulabat cum Abram , *itemque :* non capiebat eos terra. *De pastoribus , & rixa inter eos ortu , quam sedare conatur Abraham. Idem cùm frustra Lot retinere tentasset , illum cum bonu gratia dimittit. De imperitia ac insolentia Lot in eligendo ; deque Sodomitarum peccatis.*

25. NUnc illud nequaquam prætereundum arbitror , quod videtur etiam doctiores movisse ; qua ratione sic scriptum sit : [Gen. 13. 5.] *Et Lot qui ambulabat cum Abram ;* quasi alter esset Lot qui oon ambulabat cum eo , secundùm quod accepimus. Et putant plerique non solvi quæstionem. Ergo ut illis satisfaciamus,& à regula Scripturæ non recedamus , unam personam dicimus, duo negotia , quod in uno eodemque viro duæ res sigoificantur : numero unus est , officio duplex. Declinatio enim dicitur Lot , sicut habet latina interpretatio. Declinat autem quisque aut bonum aut malum. Cùm ergo Lot declinaret malum , hoc est , errorem , flagitium , crimen , jungebatur patruo: cùm declinatet bonum , hoc est , justum, innocentem , sanctum , religiosum , sociabatur flagitio. Bene ergo dixit : *Et Lot qui ambulabat cum Abram* ; quia adhuc non elegerat Sodomam , noo habitabat cum flagitiorum auctoribus. Postea enim cœpit habitare in Sodomis. Ideoque quasi à seipso mutatus , velut alter accipitur ; non solum à justo viro , sed à seipso desciscens.

26. Denique quia studio jam deflecti cœperat à patruo , [Gen. 13. 6.] *Non capiebat eos terra.* NULLA enim spatia possunt satis esse discordibus : quietis & pacificis etiam angusta abundant : dissonis moribus etiam spatiosa arctantur. Et quia à principio dixi [Supra c. 1. hujus libri.] meotem hîc formari hominis , quæ à principio imperfecta fuerat, sed per incrementa & gradus quosdam proficit , ideo ait : *Non capiebat eos terra:* hoc est , una anima motus diversos non recipiebat naturaliter sibi repugnantes. Potest tamen fieri ut interdum non omnia in uno eodemque perfecta sint ; possit tamen aliqua vitia sua operire, vel motus suos temperare: si aut plura bona sint quibus pauciora vitia operiat : aut repentinam commotionem consilio maturiore reflectat. Verum si ex utraque parte plura concurrant dissooa ac repugnantia , habitatio discrepantium virtutum ac passionum in una anima solvatur necesse est. Figurate ergo animam secundum phisiologos terram appellavit. Nam & Salomon ait: [Prov. 24.] *Tamquam agricultura homo imprudens ;* quæ si fœcunda sit opimis segetum fructibus , abscondere potest spinas : sin vero spinæ concurrant aristis , secaodi nulla est copia.

27. [Gen. 13. 7.] Qui igitur pastores sint , & quorum animantium , & quæ rixa inter pastores Abrahæ & inter pastores Lot consideremus. Pastores sunt magistri gregum , vel diligentes & sobrii, non sinentes agrorum culta obteri pedis vestigio , atque adiri sentibus : vel negligentes & remissi , qui non revocent pecus suum , quo herbosa & non fructuosa pascatur , sed libere vagari per varios agri fructus sinant . Istorum ergo pastorum solers custodia necessaria est ; ne forte adscribatur diligentibus , quod evertit negligentium incuria. Sed quia non sermo de visibilibus , ideo cujus pecoris pastores sint prius consideremus. Pastores hos definire possumus. *Pastores* , inquit, [Gen 13. 7.] *jumentorum.* Jumenta autem sensus corporis irrationabiles significari accepimus. Qui sunt ergo pastores sensuum, nisi præceptores, & quasi quidam rectores gregum , duces eorum , vel monitores alicujus sermonis , vel mentis nostræ cogitationes ? Qui si pastoralis disciplinæ gnari & tenaces sunt, non permittunt longius sensuum gregem vagari, & inutilibus aut noxiis inhærere pabulis : sed provido ductore revocant , & fræoos rationis admovent, atque obsistunt renitentibus. Mali autem præceptores , vel inutilis disceptationis permittunt eos impetu suo ferri, & in præruptum ac periculum ruere , & culta obterere, fructuosa depasci ; ut si qui sunt in eadem anima virtutum hujuscemodi fructus , eos quoque dissipent. Hinc ergo cogitatiooum nostrarum discordia. Cùm caro repugnat adversus spiritum , & spiritus adversus carnem , non mediocris pugna est , quando ipse Apostolus vas electionis dominicæ dicit : [Rom. 7. 23.] *Video legem carnis meæ repugnantem legi mentis meæ , & captivantem me in lege peccati , quod est in membris meis.* Sedare hanc pugnam ipse nequiverat , & ideo ad Christum confugit dicens : [Ibidem 24.] *Infelix ego homo: quis me liberabit de corpore mortis hujus ?* Hoc est , ne delectationibus carnis adhæream. Quis igitur est qui his me solvat vinculis , [a] & liberum societ Deo , sensusque ad sobrietatem animæ magis detorqueat , quàm ad corporis temulentiam ? Sed quia inter homines tantum non potuit rectorem invenire , conversus ad Deum : [Ibidem 25.] *Gratia* , inquit , *Dei per Iesum Christum dominum.* Si fortior suis non commisit viribus , quod corpus mortis evaderet , sed auxilium quæsivit à Christo; quid nos facere oportet iofirmiores ? Hanc pugnam gravem esse cogoovit Abraham , & ideo in principio cavendum putavit. Sapienti enim pacis est studium , imprudenti amica jurgia.

28. [Gen. 13. 8.] *Non sit* , inquit , *rixa inter me & inter te , & & inter pastores meos & pastores tuos ; quia homines nos fratres sumus.* Patruum legimus Abraham, & Lot ejus nepotem ; quomodo eum fratrem appellat ? Sed adverte quia causas concordiæ sapiens adhibet. Unde præmisit. *Homines nos sumus.* Omnes autem homines unius naturæ partus sunt , intra ejus concepti viscera, & uno soti atque effusi utero. Unde nobis jure quodam germanitatis velut fratres connectimur ab uno patre conditi, & una matre tamquam fratres uterini editi. Et ideo cùm simus rationabilis naturæ soboles , tamquam uterini nos diligere debemus amore mutuo, non impugnare ac persequi. Multo autem verius ad unam animam refertur , [b] cujus rationabile cognatos habet , ut supra di- [Cap. 1 hujus libri.] ximus , sensus irrationabiles : quod autem rationabile , virtutum habet copulam. Unde fraterna

a. Ita mss. Corb. Long. Colb. & Maz. Alii vero , ac editi , *& liberum faciat , sensusque* &c. Torn. *& liberum societ , sensusque.*

b. Mss. Corb. Valc. & Torn. prima manu , *cujus irrationabile cognatos* &c. Colb. & Maz. *cujus irrationabile virtutum habet copulam.* Sed aliorum atque edit. genuinam lectionem esse tum collectio subjecta satis docet , nimirum : *Unde fraterna quadam* &c. tum etiam locus 1. cap. qui ad marginem indicatur.

quadam sibi copulantur necessitudine vitia virtutesque hominis; quia illa carnalis, istæ rationabilis animæ sunt. Caro autem atque anima veluti quadam lege sociantur conjugii, ex quibus homo constat. Homo igitur velut portiones suas fœderare debet, atque ad pacem cogere. Sed quia nemo erat tantus qui carnem vinceret; ideo, *Venit pax nostra, qui fecit utraque unum, & medium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum edictis evacuans, ut duos conderet in semetipso, in uno novo homine faciens pacem, ut conciliaret utrosque in uno corpore Deo, per crucem interficiens inimicitias in semetipso.* Recte igitur se ut hominem infelicem dixit Apostolus, qui tantum bellum intra se pateretur, quod non posset restinguere. Denique cùm de una portiuncula passionum, hoc est iracundia, diceret Salomon: *Melior est*, inquit, *sapiens forti: qui autem iracundiam continet, melior est quam qui urbem capit.* Beatus igitur qui hoc bellum evaserit etiam non advena & peregrinus, sed civis sanctorum & domesticus Dei, quem in terris positum terrena non quatiant.

Ephes. 2. 14. & seq.

Rom. 7. 24.

Prov. 16. 32.

29. Hunc affectum servare cupiebat Abraham. Itaque ut vir pacificus ait primò: *Non sit rixa inter me & inter te.* Inde ait: *Et inter pastores meos, & pastores tuos.* Tertium posuit: *Ecce*, inquit, *tota terra ante te*, hoc est, si non potest convenire, cedo omnibus, totum cape, si de loco aut possessione dissensio est. Quod si moribus non convenit, discede à me. Quanta ante præmisit, ne cogeretur discedere? Sed etiam hoc virtutis ac disciplinæ est. Dixit enim ante nos vir ex Philosophiæ profectus disciplina, quatuor hæc bono viro inesse: Ut elaboret primùm ut omnes sibi amicos faciat: secundum, ut si non potest amicos facere, certe nec inimicos: tertium, ut si nec istud suppetit, ex sententia discedat: quartum, si quis cedentem persequatur, vindicet se, ut potest. Sed illa tria superiora in Abrahæ non sermonibus nudis, sed veris operibus agnoscimus.

30. Quartum autem non ita est, quando etiam circa cedentem servavit affectum parentis; ut eum non solùm non persequeretur, sed etiam captum erueret ac liberaret. Denique Apostolus cùm tria illa doceat, quartum præceptis suis solvit, quod addiderat Philosophia. Ait enim cùm pacificum populum Dei informare vellet: *Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes*: deinde si hoc non potest, certe, nec discordias, nec inimicitias. Ideoque addidit: *Non vos vindicantes, carissimi*, in quo & * tertium illud excluditur, ut vindicare nos nequaquam velimus: *Sed date locum iræ.* Habes & quartum, ut discedas magis, & vindictam Deo committas, quàm tibi exigas; quamquam & hoc secundum legem magis dictum voluit videri. Nam secundùm Evangelium supra habes: *Benedicite eos qui vos persequuntur.* Habemus hæc præcepta ad Timotheum in secunda epistola: *Propter quam causam*, inquit, *admoneo te, ut resuscites gratiam Dei quæ est in te per impositionem manuum mearum. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis, & dilectionis, & sobrietatis.* Et iterum: *Tu autem fili carissime fortitudinem cape in gratia.* Habes ergo primæ præceptum sententiæ, ut erga omnes gratiam locet: deinde si non potest præceptis suis omnes acquirere, caveat ne verbis aliquos exasperet, hoc est, ne inimicos faciat. Unde ait infra: *Hæc commoneo, testificans coram Deo, noli verbis contendere, in nihil utile, nisi ad subversionem audientium.* Servum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes. Pulcre post pauca subjecit, & causam præstitit, quam Philosophia non vidit: *Cum modestia*, inquit, *corrigentem eos qui resistunt, ne quando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem.* Ad tertium quoque illud, ut discedamus ab eis cum quibus nobis convenire non potest, habes additum, cùm præcepit ut loquatur quæ decent sanam doctrinam, deinde pugnas legis declinet, hoc est, primum gratiam seminet, deinde nullum litigando avertat: tertium est ut *hæreticum hominem post unam correptionem devites; quia subversus est qui hujusmodi est, & delinquit, cùm sit à semet ipso damnatus.* Quam argute suo judicio damnatum nostræ ultioni subtrahit, quasi indignum in quem vindicetur. David autem evidenter studium vindictæ amovet dicens: *Si reddidi retribuentibus mihi mala.*

Rom. 12. 18.

Ibidem. 19.

Matth. 5. 44.

2. Tim. 1. 6. & 7.

2. Tim. 2. 1.

Ibidem. 14.

Ibidem. 25.

Tit. 3. 10. & 11.

Psal. 7. 5.

31. Ergo mens viri sapientis ejusdem animæ vel lapsus, vel irrationabiles motus studet corrigere, sibique conjungere. Potest enim fieri ut quæ interdum displicent, emendentur cum gratia. Effusio patrimonii si recidatur, habet liberalitatem sine dispendio. Verecundia interdum remissior est; si confirmetur, habet & pudoris gratiam, & propositi constantiam. Commotio si temperetur, indignationis horrorem deponit, adsumit laudem vigoris. Quod si emendare non potest, [a] non exasperet intemperantiam. Deprehendit ardorem libidinis quam conjugio coerceat; ne dum quæritur continentia, obrepat impudicitia. Ideoque bonorum magister: *Dico*, inquit, *non nuptis & viduis, bonam est illis si sic permaneant, sicut & ego. Quod si se non continent, nubant. Melius est enim nubere, quam uri.* Sunt aliquæ mulieres immaturo destitutæ maritorum obitu, & se continere nequeunt. *Volo*, inquit, *juniores nubere, filios procreare, matres familias esse, nullam occasionem dare adversario.* Quod si aliquas deliciæ delectant, & luxuriari in Christo volunt, viduitatis affectantes gloriam, germanitatem autem non custodientes, eas devitandas judicat, ut habes scriptum: *Adolescentiores viduas devita.*

1. Cor. 7. 8.

1. Tim. 5. 14.

Ibidem. 11.

32. Recte igitur Abraham cum bona venia voluit nepotem dimittere, quem deflectentem à se tenere non poterat. Sic & mens bona à præcipiti & [b] dimerso irrationabilium lapsu secernat se ac separet. *Si tu*, inquit, *in sinistram, ego in dexteram: vel si tu in dexteram, ego in sinistram*, hoc est, quæ tibi in dextera sunt, mihi in sinistra sunt: & quæ tibi in sinistra, mihi in dextera sunt. Viro enim imprudenti in dextera sunt, quæ sunt

Gen. 13.

*. Videtur hic aliqua transpositio esse, & quod *tertium* dicit dicendum potius *quartum*; & contra. Sed in hoc nihil nos mss. juvare possunt

a Omnes edit. ac mss. Torn. & Valc. *non exasperat intemperantia reprehendit ardorem libidinis, quam conjugio coerceat.* Reliqui mss. ut in textu; nisi quod prima manu Corb. legebat, *non exasperet intemperantiam deprehendit ardorem libidinis, conjugio coerceat.* Quæ lectio forte aliis duabus anteponenda.

b. Ita quinque mss. Edit. autem *& diverso rationabilium lapsu.*

corporis: ea præfert, ea constituit in meliorem partem, divitias quoque & honores præponit: at vero immortalitatis adipiscendæ gratiam ad sinistram habet, quæ sapienti ad dexteram est. Longitudo enim vitæ in dextera ejus. Omnesque animæ virtutes insipiens vir in sinistram ejicit: prudens autem vir has sibi ad dexteram locat, quæ autem corporis, in sinistram.

Gen. 13.10. 33. *Et levavit*, inquit, *Lot oculos, & adspexit omnem regionem Iordanis*. Deflectentibus à vero amica jactantia est. Denique ut Abraham humilius, qui electionem obtulit: ita Lot insolentius, qui electionem usurpavit. Virtus se humiliat, extollit autem se iniquitas: qui se debuit committere maturiori, ut esset tutior. Denique eligere nescivit. Nam primo levavit oculos, & adspexit regionem, hoc est, illam rem quæ non esset prima ordine, sed tertia, hoc est novissima. Prima sunt enim quæ sunt animæ bona: secunda, quæ corporis, id est, salus, virtus, pulcritudo, formæ gratia: tertia sunt, quæ accidunt, hoc est, divitiæ, potestates, patria, amici, gloria. Regio igitur tertio loco ponitur; est enim res habitationis.

Ibidem. 34. Vidit igitur regionem *qua irrigabatur, priusquam everteret Deus Sodomam & Gomorrham, sicut paradisus Dei, & terra Ægypti*, [a] *usque dum venias Zothopa*. In quo nisi diligenter intendis, numquid in eo errasse eum dicere potes, quod elegit vicina Jordanis, & ea quæ irrigabantur sicut paradisus Dei? Non utique secundum litteram. Sed cùm Jordanis descensio dicatur, descendit qui deseruit virtutis consortium, & speciem elegit, non veritatem. Paradisus enim perfectæ beatitudinis amœnitas est, vel animæ fructuosæ fundamenta, in qua sapientiæ sint, justitiæ, ceterarumque virtutum plantaria. Terra autem Ægypti corporalem substantiam significat, cujus plantaria sunt sensus, & passiones corporis. Sicut enim vireta virtutum fontem habent Christum, & spiritalis ubertatem gratiæ, quo exuberent: ita intemperantia fons quidam est passionum corporalium, quo aluntur superflua.

Ibidem. 11. 35. *Pulcre* autem ait Scriptura: *elegit sibi Lot*, hoc est, declinatio; quia posuit Deus ante nos bonum & malum, ut unusquisque eligat quod velit. Non eligamus ergo quod specie videatur jucundius, sed quod veritate præstet; ne cùm sit nobis tributa optio, ut sequamur potiora, levemus oculos inflexi falso amœnitatis decore: veritatem autem naturæ velut deflexis obtutibus obumbremus.

Ibidem. 13. 36. Quod autem homines in Sodomis sævi erant, & peccatores in conspectu Domini valde, non mediocris hîc est œconomia, ut advertas mitem Deum gravi peccatorum moveri acerbitate ad ulciscendum, nec immerito non potuisse exorare Abraham Sodomitanis veniam, quia supra modum flagitiosi erant. Plerique sunt quo nequiores, eo tectiores, qui hominum subterfugiunt indaginem, ubi res sine arbitro geruntur, aut falso testimonio justus circumvenitur. Manet tamen ante Deum justus, etiamsi condemnetur ab hominibus; quia Deus non judiciorum exitus, nec cum intextis nequitiæ commentis negotia, sed nudam spectat negotiorum naturam. In examine autem hominum falsæ opinionis error plerumque obducit vim veritatis. Manebat apud Deum Susanna pudica valde, etiam cùm damnaretur adulterii; quia Deus non adsertionibus falsorum testium facti examinabat fidem; sed intimæ conscientiam mentis interrogabat.

CAPUT VII.

Ex verbis Domini ad Abraham philosophos hoc suum dogma, Omnia esse sapientis, *hausisse, atque inibi qua possessio Abrahæ divinitus sit promissa? Quinque reges, nempe corporis sensus, à quatuor, hoc est, corporalibus illecebris devincuntur: at Sodomorum equitatum idem Patriarcha in Christi nomine pugnans revocat, vitia scilicet refrænat ac errores.*

37. SEquitur locus quo evidenter docemur quantum mens [b] superfluis portionis irrationabilis exhaustis proficiat, & quantum vitia vitiis adjuncta mali adferant. Non enim otiose Scriptura posuit: *Et dixit Deus ad Abram, postquam recessit Lot ab illo: Respice oculis tuis & vide à loco in quo nunc tu es, ad Africum, & Aquilonem, & Orientem, & mare; quia omnem terram quantum vides, tibi dabo eam, & semini tuo in æternum.* Gen. 13.14. & 15. Hinc tamquam à fonte hauserunt Stoici philosophi dogmatis sui sententiam: omnia sapientis esse. Diogen. Laer. lib 7. in vita Zenonis. Oriens enim & Occidens, Septemtrio, & Meridies portiones sunt universitatis. His enim totus mundus includitur. Hæc cùm promisit Deus daturum se Abrahæ, quid aliud declarat, nisi sapienti & fideli præsto omnia, deesse nihil? Unde & Salomon in Proverbiis ait: *Ejus qui fidelis sit, totus mundus divitiarum.* Prov. 17.6. Quanto prior Salomon quam Zenon Stoicorum magister, atque auctor sectæ ipsius? Quanto prior quam ipse pater Philosophiæ Plato, vel ejus inventor nominis Pythagoras? Quis autem fidelis, nisi sapiens? Stultus enim sicut luna immutatur: sapiens autem immobilis fide permanet.

38. Sed forte dicas: Quomodo sapientis totus mundus est? Quoniam ipsa natura dat illi sortem omnium, etiamsi ipse nihil possideat. Domina est enim & possessor omnium sapientia, quæ sua putat naturæ munera; quoniam in usum hominum data sunt, nec ullis indiget, etiam si desint ei ad victum necessaria. Namque ut musicus organa, aut medicus medicamenta, aut nauclerus quæ ad navis instrumentum necessaria sunt, etiamsi quando non habeat, habet tamen eo ipso quo possit his uti, etiamsi ad tempus usus eorum non suppetat: quanto magis sapiens suum judicat quidquid naturæ est, qui vivit secundum naturam? Non enim amittit jus suum, qui meminit se ad imaginem Dei factum, & ad homines à domino Deo dictum: *Crescite, & multiplicamini, & replete terram, & dominamini in eam, & imperate piscibus maris, & volatilibus cæli, & om-* Gen. 1. 28.

a. Rom. edit. *donec veniatur in Segor*. Ita etiam Vulg. ubi LXX. legunt *ἕως ἐλθεῖν εἰς Ζόγορα*. Sed à mss. & ant. edit. recedere non fuit animus.

b. Sic mss. Corb. Long. Colb. & Maz. Edit. vero cum Torn. & Valc. *superfluis portionibus & irrationabilibus exhaustis.*

nibus pecoribus, & omni terra, & omnibus serpentibus qui super terram. Et novit quia sapientia omnium mater est, & ipsa orbem terrarum possidet. Denique Salomon qui sapientiam poposcit (*Sap. 7. 17. & seq.*) & accepit à domino Deo nostro: *Ipse mihi*, inquit, *dedit eorum quæ sunt scientiam veram; ut sciam dispositionem orbis terrarum, & virtutem elementorum, initium & consummationem & medietatem omnium rerum, & divisiones temporum, & anni cursus, & stellarum dispositiones, naturas animalium & iras bestiarum, vim ventorum, & cogitationes hominum, differentias herbarum, & virtutes radicum, & quæcumque sunt abscondita & improvisa.* Sed hæc nulli nisi perfecto suppetunt.

39. Denique Abraham quamdiu adhærebat ei Lot, hoc est, deflectio morum, sortem horum non acceperat. Ubi vero deflectionis ambiguo quodam atque anfractu absolutus, rectas virtutum semitas continuis animæ suæ gressibus cœpit carpere, in omnem terram possessor mittitur, atque dicitur ei (*Gen. 13. 17.*): *Surge, & perambula terram in longitudinem & in latitudinem; quia tibi dabo eam, & semini tuo in æternum.* Ergo qui sapientiam meruerit, & non fuerit ancillæ filius, non peccati servus, non successioni carnis obnoxius; sed liberæ, id est, Saræ illius non servientis, sed principantis, bonæ stirpis, bonæ indolis, perfectæ titulo virtutis hereditatem acquiret universitatis. Dicitur ergo Abrahæ, *Surge*. Non corporalem adsurrectionem significat, sed spiritalem, hoc est (*Ephes. 5. 14.*): *Surge qui dormis*, surge à terrenis, surge à corporalibus, relinque terrena, cælum adspice; *& exurge à mortuis*, hoc est, opinionibus vanis, & disputationibus Chaldæorum. Intuere mundum, intuere etiam illum qui potest totum donare mundum. In possessionem, inquit, tibi dabo mundum, quem Deum ante credebas.

40. *Perambula terram in longitudinem ejus & latitudinem.* Utique intra momentum terram istam Persarum interclusam imperiis, ab Indiæ quoque littoribus ad Herculis, ut aiunt, columnas, vel Britanniæ extrema confinia non potuit perambulare. Et potuit quasi indevotus videri, qui cælesti oraculo non obedisset, si obeundæ hujus terræ mandatum accepisset: sed cùm sit ejus devotio probata; quia ad quercum tantummodo (*Ibidem. 18.*) Mambre transtulerat tabernaculum, utique terram, hoc est, virtutem possumus perfectam intelligere, quæ bonos fructus daret, & fœcundas inventiones, cogitationumque primitias, meritorum vindemiam (*Exod. 3. 17.*), frumento, vino & oleo repleret interiorem domum, terram resurrectionis quam promisit patribus nostris fluentem lac & mel, suavitatem vitæ, jucunditatis gratiam, splendorem gloriæ, cujus heres primus factus est primogenitus à mortuis Dei filius Jesus Christus. Et ideo non seminibus dixit (*Galat. 3. 16.*), sed semini; ut declararet illum, qui hanc hereditatem humano generi primus acquireret.

41. Cognovimus bonæ mentis profectum, quæ à vitio lubricæ deflexionis exsurgens [a] quæsivit statim præmium sapientiæ, hereditatem justitiæ. Quantum autem noceant levitati vitia adjuncta, docet sequentium series lectionum. Nam illi quatuor reges qui de quinque regibus triumphaverunt, & adduxerunt equitatum Sodomorum totum, cœperunt etiam Lot filium fratris Abrahæ, & discesserunt (*Gen. 14. 1. & seq.*). Quinque reges quinque sensus corporis nostri sunt, visus, odoratus, gustus, tactus, auditus: quatuor reges, illecebræ corporales atque mundanæ sunt; quoniam & caro hominis, & mundus è quatuor constat elementis. Merito reges dicuntur; quia habet suum culpa dominatum, habet regnum grande. Unde Apostolus ait (*Rom. 6. 12.*): *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore.* Sensus igitur nostri facile corporalibus delectationibus & sæcularibus cedunt, & quadam eorum potestate capiuntur. Corporales enim delectationes & illecebras hujus sæculi non vincit, nisi mens quæ fuerit spiritalis, adhærens Deo, & se totam à terrenis separans. Deflexio omnis his capitur. Unde Johannes ait (*Apoc. 8. 13.*): *Væ habitantibus in terra!* Non utique omnes homines comprehendit, qui tunc vitæ hujus cursum conficerent (sunt enim & in terris positi quorum conversatio in cælis est) sed eos quos terrenæ conversationis affectus, ac hujus sæculi vicerit gratia. Ergo non habitatores, sed accolæ sumus terræ hujus. Accola enim temporalis diversorii spem gerit: habitator autem spem omnem atque usum suæ illic substantiæ locare videtur, ubi habitandum putaverit. Itaque qui est terræ accola, habitator cæli est: qui autem habitator terræ, possessor est mortis.

42. *Numeravit Abram trecentos decem & octo vernaculos suos,* [b] *& percussit eos, & persecutus est usque Choba, quæ est ad dextram Damasci* (*Gen. 14. 14. & 15.*). Et numerus vitalis est. In ipso enim vita, si credamus in passione in nomine domini Jesu. Nam hæc est nominis interpretatio hujus, quod diximus Choba, id est vita (*Lib. 1. de Abraham cap. 2.*). Ipsa ad dexteram Damasci pulcre esse dicitur. Agni enim ad dexteram, hœdi ad sinistram. Scit exercitata mens quos ad prælium consummandum sibi adhiberet, quibus armis instrueret, quibus ducat vexillis. Non [*] aquilarum præfert imagines, nec dracones: sed in cruce Christi, & in Jesu nomine progreditur ad prælium, hoc signo fortis, hoc vexillo fidelis. Merito ergo mens exercitata, quæ recepit veram sapientiam justi viri. Justitia autem solers correptionis est, ac arguendo revocat peccatores, & stringit passionum impetus.

43. Ideo dicit Scriptura, quia *revocavit omnem equitatum Sodomorum*, hoc est, habenas tenuit, fræna rationis imposuit, revocavit culpam, stravit errorem. Equus enim stare nescit, velox ad impetum, cervicem exaltans suam, hinniens ad libidinem. Quid tam simile peccati? Fervet enim primo culpa impetu, & omnem recti cogitationem prævenit, motuque immaturo exsilit, ut eam difficile ratio revocare possit. Fertur in præceps, & adscensorem suum projicit in mare istud hujus sæculi, cervice tumida recusans jugum cor-

a. Sic mss omnes. At edit nullâ exceptâ, *Quæsivit statum primum sapientiæ.*

b. Hæc verba, *& percussit eos, & persecutus est*, quæ in mss. ac priscis edit desunt, restituit edit. Rom. non male. Neque enim aliunde factum putamus, ut omitterentur, nisi quia scriptor compendio uti volens indicasset cetera supplenda usque ad vocem *Choba.*

*. Apud Romanos legionis signum erat aquila, draco cohortis. Veget. lib. 2. cap. XIII.

A reptionis. Est specialis quædam forma libidinis, quæ vocem mutet hominis, verba amantis corrumpat, [a] suisque se prodat sermonibus. Denique ad Judam per Hieremiam dicit dominus Deus: *Nunc videbitur ignominia tua, & adulterium tuum, & hinnitus, & alienatio fornicationis tua supra colles.* (Hier. 13. 25. & 26.) Hunc justus revocavit equitatum: mores quoque declinantis convertit, & ad se vocavit, ut imitatores sui fierent, qui deflexerant; quia sensus nostri ad disciplinam mentis recurrunt.

44. Substantiam quoque recepit. Non patrimonium utique significat, sed vitalem animæ substantiam, in qua sit pretiosus census, non stipula, non fœnum, in qua fidelis sit alloquii splendor, in qua nostræ census subsistat spei. Hæc est enim vera nostra substantia, quæ est sapientiæ dives copiis, hæc immortalis substantia: corporis autem, vel accidentium diurnus magis quam diuturnus usus. Unde quidam recte non putant patrimonii dici substantiam. C Non enim subsistimus in eo, cùm & illis quibus desit pecunia, vitæ tamen non desit substantia.

CAPUT VIII.

Discit mens nostra in Melchisedech devotionem erga Dei cultum, in rege Sodomorum tentationem etiam postquam victa sit, adhuc metuendam, in Abrahamo contagium intemperantiæ declinandum. Quare huic merces tantum post victoriam promittatur; isque posteritatis curam præferat? Ad extremum eodem Abrahamo ab aruspicina superstitionibus defenso, sacrificii ab ipso oblati multiplex interpretatio subjungitur.

(Lib. 1. de Abraham cap. 3.) 45. DE Melchisedech in tractatu morali plene diximus, in quo & mysterium nequaquam præteritum ac prætermissum est. Hoc loco autem satis est illud admonere solum, quod mens plena prudentiæ justitiæque devotior sit erga Dei cultum, & decimas [b] terræ gignentia in fructibus, juxta altiorem prudentiam in eo solvat; ut perfectionem omnium sensuum atque operum suorum Deo deferat, nihil sibi arroget, quæ se regere non potest, divino nisi favore fulta sit. Denique ubi se vicisse putat, tentatur atque incessitur. Hoc exprimit & docet lectio, quia semper adversum passiones corporis mens nostra tamquam in excubiis debet prætendere. (Gen. 14. 21.) Quid enim est quod ait: *Rex*, inquit, *Sodomorum exivit obviam Abra, & dixit: Da mihi homines, equos autem sume tibi*; nisi quod post has luxuriæ victorias vis quædam libidinis potest rationabili mentis subrepere, ut infundat ei irrationabiles passiones?

46. Sed perfectæ mentis est, nihil de terrenis, nihil de corporalibus illecebris adsumere, abstinere à terrenis. Ideo Abraham dicit: *Nihil sumam ab omnibus tuis.* (Ibidem, 23.) Quasi contagium declinat intemperantiæ, quasi labem refugit corporalium sensuum, delectationes mundi rejicit, quærens quæ supra mundum sunt, hoc est, extendere manus ad Dominum. Manus operaria virtus est animæ. Hanc non ad terrenæ arboris pomum, sed ad Dominum extendit: *Qui fecit*, inquit, *cælum & terram*, (Ibidem) hoc est, intelligibilem & visibilem substantiam. Intelligibilis enim *usia* cælum est: visibilis vel sensibilis substantia terra est. Ergo significat quod virtutem animæ suæ ad supe- B riora extendat; ut ex illa intelligibili substantia theoreticæ vitæ induat altitudinem, spectans non illa quæ videntur, sed quæ non videntur, hoc est, non terrena, non corporalia, non præsentia, sed incorporalia, æterna, cælestia: de ista autem visibili substantia operatoriæ atque civilis disciplinæ capessat gratiam.

47. Subtexuit his oraculum Domini dicentis: *Noli timere Abram, ego protegam te, merces tua multa erit valde.* (Gen. 15. 1.) Quæro cur post belli eventum? C Spondendæ mercedis locus nunc erat. Minus enim mirabile faceret, si secutus promissum Dei esset hostem adorsus. Victoriæ securus processerat ad triumphum magis invitatus, quam promtus ad gloriam, vel ad ulciscendum pietatis dolorem paratus. PROPOSITUM piæ mentis mercedem non expetit, sed pro mercede habet boni facti conscientiam, & justi operis affectum. Angustæ mentes invitentur promissis, erigantur speratis mercedibus: bona mens quæ sine responsi D cælestis syngrapha certamen arripuit, geminæ laudis fructum acquirit sibi; ut & confidentissimæ fortitudinis, & plenissimæ devotionis gratiam locet. Quod de sancto Abraham æstimari convenit; [c] quia & divinum favorem non despici se justis duxit doloribus, & hostem perculit despectu periculi, quod gloriose sibi pro ultione pietatis subeundum putavit. Dei quoque in eo prædicatur justitia, qui remunerationem piis mentibus non ex necessitate promissi, sed ex E æquitatis suæ contemplatione largitur, judicans dignum fore quod hi qui militant sine aliqua mercedis humanæ remuneratione repositum habeant præmium in ejus bonitate, cui devovendas animas suas æstimaverint. Simul quia adoreis bellicis ex usu ipsius victoriæ, aut hominum gratiâ paratum est præmium; pietatis autem, & parcimoniæ, puritatis, ceterarumque velut privatarum virtutum à Deo solvitur. Quæ manifesta sunt hominibus, ipsi remunerantur. F Non omnia autem manifesta, sed alia manifesta, alia incerta, & maxime occulta cordis. Unde & ille ait: [d] *Incerta & occulta cordis manifestasti mihi*, (Ps. 50. 1) quorum spectator & scrutator Deus est. Non ergo magnam mercedem promisisset Abrahæ, nisi puram animam ab omni contagione delictorum judicasset.

48. Sanctæ tamen & propheticæ mentis cura major posteritatis perpetuæ est. Partus enim sa-

a. Mss. sex. Gall. cum Am. *suisque se probat* (Long. *probet*) *sermonibus*. Verum quam proclive sit calamo inter voces, *prodat* & *probat* errare nemo non videt.

b. Rom. edit. *terra gignentium*. Aliæ ac mss. omnes, *terra gignentia*. Est autem ibi ellipsis dictionum, *quæ sunt*, vel, *scilicet*. Vox etiam, *gignentia*, passive sumitur pro genitis, quemadmodum vehens dicitur à probatis auctoribus is qui vehitur.

c. Nullam hoc loco differentiam mss. vel edit. præ se ferunt, nisi quod ubi omnes edit. & plerique mss. habent, *justis erroribus*, Corb. legit, *justis doloribus*. Magis commode, cum de dolore quo Patriarcha ob fratris filium captum atque abductum affectus erat, hic agatur. Atqui videtur ulcus aliquod in aliis vocibus delitescere; neque enim aptum sensum hinc elicias, si *despici se*, in *despexisse*, aut *divinum favorem*, in *divino favore*, non mutaveris.

d. Constanter in Bibliis legitur, *incerta & occulta sapientiæ tuæ*. Tamen ante Ambrosium Origenes hunc locum laudavit ut in textu. Videsis Philocaliæ cap. 18.

pientiæ & fidei hereditatem desiderat. Ideo ait : A
Gen. 15. 2. *Quid mihi dabis? Ego autem dimittor sine filiis.* Ecclesiæ sobolem desiderabat, eam successionem petebat quæ non esset servilis, sed libera : non secundum carnem, sed secundum gratiam. Ideoque hujusmodi responsum divinum resultavit, [a]
Ibid. 5. 6. quo edoctus audivit: *Respice in cælum, & numera stellas, si potes numerare. Et dixit, sic erit semen tuum. Et credidit Abram Deo, & reputatum est ei ad justitiam.* Quid credidit? Hoc est, non solum multitudinem populorum in Christum creden- B tium, sed etiam cælestis gratiæ splendorem, & resurrectionem vitæ immortalis soboli Ecclesiæ
Ibidem. deferendam. Quid est autem quod ait : *Eduxit eum foras?* Tamquam foras educitur Propheta, ut exeat fores corporis, & angustias carnis operientis, ac Spiritus sancti infusionem, & velut quamdam descensionem videat. Oportet nos quoque exire ex his diversorii nostri angustiis, mundare animæ nostræ locum ab omni inquinamento, projicere sordes malevolentiæ, si volu- C mus spiritum recipere sapientiæ; quia in malevolam animam non introibit sapientia. Credidit autem Abraham, non auri, non argenti illectus testimonio : sed quia corde credidit ad justitiam. In quo probatum est ejus meritum, in eo persolutum est præmium.

49. Denique statim fidei ejus testimonium Do-
Gen. 15. 7. minus dedit dicens: *Ego sum dominus Deus tuus qui eduxi te de terra Chaldæorum, ut darem tibi terram hanc, ut heres esses ejus.* Et quia deposuerat Abra- D
Ibidem 8. ham studium Chaldæorum, quærit nunc : *Quomodo*, inquit, *intelligam quia heres ejus sum?* Hoc est, jam divinationes magorum repudiavi, doce me quomodo sciam me futurum terræ ejus heredem. Qui quærit quomodo sciat, non dubitat, manifestante Deo, cognoscere se posse: sed formam vult acquirendæ cognitionis advertere. Nam & in Evangelio Maria cùm audisset ab Angelo quia virgo paritura esset filium, respondit :
Luc 1. 14. *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognovi?* E Et jure respondit, hoc est: Cùm id quod naturæ est, non suppetat, quia non solet parere quæ viro non fuerat copulata, quæro quomodo præter instituta naturæ possim virgo generare?

Gen. 15. 9. 50. *Dixit autem illi dominus Deus : Sume mihi vitulum trimum, & capram trimam, & arietem trimum, & turturem, & columbam.* Præterirem hujusmodi interpretationem sacrificii, nisi quibusdam scrupulum hinc nasci adverterem, eo quod Aruspicinæ quædam scribi videatur solemnitas; quod post immolationem divisa sunt animalia, & contra faciem alterutrum posita, & consedit illis Abraham. Sed si vim interrogationis præmissæ & futuræ responsionis consideremus, advertere poterimus spei nostræ & fidei convenire hujus sacrificii disciplinam. Vitulus enim aratorium animal est, deditum terreno labori. Capra ad aquarum similitudinem per ænigmata figuratur, eo quod αἴξ græce ἀπὸ τοῦ ἀΐσσειν nomen acceperit, ab eo quod est impetu ferri. Sic enim currit sicut & aqua. Possumus vel de fluviorum sono, cursu, vel maris violentis æstimare fluctibus. Aeri autem comparatur aries, quia omnibus animantibus utilius hoc animal generi esse humano reperitur; quandoquidem & vestis nobis usum exhibet, sicut aer hujus spiritus vitalem nobis ministrat substantiam. Unde & hunc ordinem factum puto, ut prius diceret: Sume mihi vitulum & capram, & tertio loco diceret arietem; eo quod prima illa, hoc est, vitulus & capra terris & mari materialibus comparentur elementis, & quia feminea dicantur : at vero aries masculum quoddam animal est, vehemens naturâ, & violentum cornibus. Similiter autem aeris hujus spiritus vitalis est; ut masculus auctor & causa gignentium, movens terrarum genitalia, & velut quadam se miscens copulâ. Aliud ergo ad terram, aliud ad mare, aliud ad aerem vitalem mystice figuratur horum trium animantium genus.

51. Hæc traditio naturalis est: sed moralis etiam concurrit & suppetit. In omnibus enim hominibus caro, sensus, & verbum est. Caro nostra vitula est: laborat, ut serat: laborat, ut colligat: laborat, ut pariat: innumeris fatigatur laboribus. Unde & Græci [b] δάμαλιν dixerunt vitulam ἀπὸ τοῦ δαμάζεσθαί με αὐτὴν; eo quod dometur injuriis. b
Masculorum boum labore, aratro, & jugo fungitur, femineos partus repræsentat cum multo ubere. Caro quoque nostra vitæ istius subjugatur necessitatibus, crebris quatitur doloribus, & multarum ærumnarum quodam curvata partu senescit. Jam illud quis ignorat, quod vehementior sit virtus animæ, cui velut nupta adhæret in istius vitæ cursu corporalis substantia? Sensus autem nostri caprarum modo velut saltu quodam exsiliunt, & pascuntur præruptioribus, impetu suo ipsi commotiones excitantes animæ, & concutientes eam. Ad omnem occasionem præsto sunt, vel occursu femineæ pulcritudinis, vel odore suavitatis alicujus. Auditu pariter & tactu moventur velociter, quibus etiam animæ inflectunt constantiam, & velut à natura sui alienant eam. Unde & plerique [c] ἀφορμὴν dictam putant, c
quia ὁρμὴ impetus dicitur; eo quod ex quodam impetu sensuum inflexionis atque alienationis nostræ causa nascatur. Feminei autem sexus speciem habet, [d] ut etiam sensus nostri αἰσθήσεις græ- d
ce dicuntur femineo vocabulo. Effetarum modo animantum cito vacuantur, ubi partus suæ generationis, delectationisque effuderint, & iterum

a. Mss. Torn. Vale. & ant. edit. *quo electus audivit.* Rom. *quod electus audivit.* Mss. Corb. Long. Colb. & Maz. *quo edoctus* &c.

b. Desunt in mss aliquot, ac in edit. omnibus, hæc verba, *dixerunt vitulam.* Quod autem ad græcas voces, eas Am. ex mss quo propius potuit, imitatus est : verum cùm illæ ut pote vitiosæ Era. displicuissent, ipse aliam originationem commentus est in hunc modum. Græci δάμαλιν ἀπὸ τοῦ δαμάζεσθαι, *eo quod dometur nimis.* Quam phrasin etsi mutilam sequentes edit. amplexæ sunt. Nos vero locum in codice Corb. & aliis nonnullis scrupulosius inspicientes, lectionem nostram eliciumus. Porro *domari injuriis* hic non videtur aliud significare, quam domari labore ac verberibus

c. Cùm dictio hæc mendose in quibusdam mss & primis operum Ambr. edit. legeretur, Era. reposuit ex conjectura ὁρμητικὴν. At qui mss melioris notæ satis aperte præferunt ἀφορμὴν, hoc est, sine impetu, id enim in spiritalibus ea vox significat, cùm eadem contrarium sonet in corporalibus. Erit igitur sensus animam ideo impetus ac motus ex natura sua vacuam dici, quod non in ipsa, sed in corpore eorumdem motuum fons & origo resideat.

d. Am. cum aliquot mss *Et etiam sensus nostri ecstasis græce* &c. Quod quidem Era. emendavit, & reliquæ postea edit. reposita voce αἰσθήσεις, quæ in melioribus mss. reperitur. Tamen in his nonnulla verborum diversitas est; sic enim isti, *ut etiam sensus nostri manet.* αἰσθήσεις &c. ubi certe subintelligendum videtur *species feminea.* Rursus ubi cunctæ edit. legunt, *Effetarum modo animarum*, melius legitur in cunctis mss . . . *animantum.*

excitatis cupiditatibus novos referunt impetus.

52. In ariete vero verbi ac sermonis nostri habetur similitudo, quòd sit vebemens, sicut & sermo noster efficax operationis, & quadam ornatus nostri & tegminis causa sit. Aries per usum vestium ordine qoodam gregem ducens, sicut ordo quidam viræ usúsque nostri verbo explicatur. Arbitror autem quod illud verbum magis intelligere debeamus, quod est Verbum Dei, cum quo aries iste habere videatur non mediocrem cognationem. Quod Verbum nos vere tegmine velleris sui vestivit, & in domnm introduxit æternæ salutis. (Esai. 53. 7.) *Qui se pro nobis immolandum obtulit, qui tamquam ovis ad victimam ductus est, & sicut aries coram tondente se sine voce, sic non aperuit os suum.* Ex quo ordinem quemdam substantiæ habemus & sacræ redemtionis, quod per ipsum cooditi ac redemri sumus. Duplex igitur causa per Verbum, naturalis & moralis: naturalis qua condidit, moralis qua redemit. Philosopbia quoque geminam speciem sui constituit in verbo, naruralem & moralem. Rationabilis enim utriusque portio est. Naturalem secundum mundi creationem, quam verbo adsignat: moralem secundum justitiam, & æqualitatem vivendi, cujus vita & ratio de verbo.

53. Qua causa cùm [a] dies quadraginta complerentur ex Mariæ Virginis partu, (Luc. 2. 22. & seq.) tulerunt dominum nostrum Jesum in Hierusalem, ut offerreot Domino secundum legem, & ut darent hostiam par turturum, aut duos pullos columbarum; eo quod in columba spiritalis gratia sit, in turture incorruptæ generationis natura, vel immaculati corporis castimonia. Merito ergo ad sacrificium jubentur post arietem turtur & columba sumi, ut verbo adhærere intelligas incorruptam castimoniam, & spiritalem gratiam. Et hoc ipso quidem quod aves posuit, intelligere possumus cælestium meritorum volatus. Sunt enim volucres cæli quæ veniunt & habitant in ramis ejus arboris quæ de grano sinapis surrexerit, (Matth. 13. 32.) cui cælorum regnum comparatur. Et Ezechiel apertos sibi cælos dicit, (Ezech. 1. 15.) & vidisse inter alia etiam rotam unam super terram conjunctam animalibus quatuor. Et infra: (Ibidem. 24.) *Audiebam*, inquit, *vocem alarum eorum, sicut vocem aquarum multarum, & vocem sublimis Dei; & cùm irent, ut vox verbi, sicut vocem castrorum.*

54. Unde quidam ad libros Philosophiæ derivarunt, eo quod ipsum cælum volucri simile sit. Deoique Plato currum volucrem dixit esse cælum, ex eo quod Propheta dixerat: (Ibidem. 21.) *Cùm irent animalia, ibant & rota conjuncta illis; & cùm elevarent se animalia à terra, elevabantur rota.* Sed Propheta non cælum ipsum [b] avem dixit, sed aves esse in cælo. Denique & David ait: (Psal. 18. 1.) *Cæli enarrant gloriam Dei*, hoc est, potestates cælestes; velut cùm spectatur pulcrum elementum, prædicatur operator. Animam autem describit Propheta, cujus motus sunt quatuor velut equi, λογιστικὸν, θυμικὸν, ἐπιθυμητικὸν, διορατικόν. Hæc animalia quatuor, id est, homo λογιστικὸς leo θυμικὸς, vitulus ἐπιθυμητικὸν, aquila διορατικός. Ideo ratio præmissa est, ut reliqua rationem sequantur. Ideo cum homine à dextris est leo, id est, cum ratione commorio à dextris est. Ista animalia quando elevantur, elevantur etiam rotæ. Rota autem vita est super terram, qua vivimus. Si animæ nostræ iootus quatuor elevantur, elevatur & vita nostra. Ideoque addidit: (Ezech. 1. 20.) *Quoniam spiritus vitæ*, inquit, *erat in rotis.* Anima ergo magis currus est, quæ ait in Canticis canticorum: (Cant. 6. 11.) *Posuisti me currus Aminadab*, id est, Domini nostri. Non ergo Philosophiæ traditioni descriptio concurrit prophetica. Denique vocem alarum audisse se dicit Propheta. Istæ alæ virtutes sunt quæ * [maximo & duplici plausu prudentiæ, fortitudinis, temperantiæ, justitiæ suavem decorem, vitæ cantilenam resultant. Plato autem dulces quosdam sonitus siderum mutuavit sphæræ cælestis generari conversione, famam magis & pompam, quàm veritatem secutus. Nam licet Origenes quoque noster, hoc est, ecclesiastico vir officio deditus, planetarum stellarum quamdam inenarrabilem motu harmoniam esse suavissimi illius soni cælestis adserat, tamen etiam ipsum plurimum indulgere philosophorum traditioni pleraque ejus scripta testantur; quod eo scripsi, ut & ab Aruspicinæ & à Philosophiæ traditione sacrificii istius interpretationem secernerem. Velint alii doctrinam probare suam, ego juxta Apostolum timidus malo, quam doctus videri, qui ait: (Colos. 2. 8.) *Videte ne quis vos deprædetur per Philosophiam & inanem seductionem secundum traditionem hominum, secundùm elementum hujus mundi, & non secundùm Christum.*

55. Quod autem ait: (Gen. 15. 10.) *Divisit Abraham corpora, & consedit illis*, ne quis extispicium putet, aruspicina verba esse non nego; sic enim audio: sed divisionem corporum quadrupedum, cùm lectio factam adstruat, non factam avium unque si inspectio fuisset istorom, etiam avium facta esset divisio, ut fieret inspectio. Quid si fidei nostræ hoc convenit? Et ideo quod supra Aruspicinam verbi nobis dat traditio requiramus. Diximus supra quia in virula terram accipimus, in capra aquam, in ariete aerem, quod ipso nomine colligitur, quod trima ad sacrificium sumi jubentur; quia terra ipsa inter tres dividitur species sui; aut enim cootinens, aut insula, aut peninsula est: aqua ipsa in tria; quia aut mare est, aut fluvii, aut lacus; nam fontes, aut putei privata negotia oequaquam digna divisione generali & publica; putei latent, foores aliis originem præstant. Aer quoque habet divisiooes temporum veris, æstatis, autumni, hyberni; & hæc mundana divisio est. Quo hoc proficiat? Ut cogooscamus Deum esse horum auctorem moderatoremque omnium, qui omnibus ordioem rebus dederit, & ea divisiooe distinxerit, ut his colligas posse tibi Deum cooferre quæ pie postulas, & quæ spondet implere.

a. Ms. Corb. *cum dies VIII. complerentur* &c.

b Mss. Corb. Long. Colb. Maz. dictionem, *avem*, restituunt; cùm in aliis, atque in omnibus edit. omittatur.

*. Desiderabantur in edit. quæ sequuntur inter duos uncinos comprehensa, legebaturque locus hoc modo: *Virtutes sunt quæ de se poscuntur.* Sed omissa primus exhibuit Gill. in variis lectionibus ad calcem suæ edit. auctoritate duorum codicum antiquissimæ manus, scilicet Dionysiani ac Sorbonici. Nos vero eadem in textum restituimus, freti mss. Corb. Long. Colb. & Maz. quorum primus 800. annos æquat, aut superat. Et quidem Ambrosiana esse minime negabit, qui stylum, materiæ cognationem atque ordinem diligentius introspexerit. His adde quod nonnulla citantur à Bart. Urbinate in Milleloquio Ambrosiano ad vocem, *cælum*: unde colligas hoc fragmenti in Italiæ quoque mss. quibus usus est, extitisse.

56.

Ibid. 15. 5. 56. Itaque Abraham quia promittenti Domino terræ hereditatem responderat: *Unde cognoscam quia heres ero terræ hujus*, per illas species hostiarum informatur, ut credat Deum esse supra mundum, qui universa quæ mundi sunt provida distinctione diviserit: sed ea quæ sunt divisa resolvi postea, ea autem quæ non sunt divisa (aves enim, hoc est, turturem & columbam non divisit) numquam resolvi; fides enim manet integra, quæ columbæ more in sublime subrigitur, lustrans superna, & spiritalibus alarum remigiis cælum circumvolans. Turturi quoque mens illa confertur, quæ avis usu istius secretis alitur, intelligibilem illam & indivisam quærens Trinitatis substantiam, refugiens plebem quamdam creaturarum & corporeæ se non miscens congregationi, atque ab omni passionum labe secernens. Hoc sacrificium] de te poscitur. Qui tales offert hostias, fidem & castimoniam mentis, simplicitatis gratiam, caritatis & pacis affectum, ipse se beatæ illius terræ agnoscit heredem: sicut etiam Dominus apertius in Evangelio declaravit dicens: [a] *Beati pacifici quoniam ipsi possidebunt terram.* Matth. 5. 4

57. Accipe aliam divisionem. Caro quoque nostra ipsa Dei ordinatione divisa habet membra omnia. Duo oculi sunt, binæ aures, duæ genæ, nares divisæ, dentium geminatus ordo, ubera, scapulæ, manus, latera, femora, genua, crura, pedes; nonne bina omnia, ut subnixa geminatis subsidiis omnia nostra obire videantur officia? Anima etiam divisionem suarum patitur portionum. Nam λογιστικόν, hoc est, * superiora, quasi oculi quidam contrarii, rationabile est & irrationabile. Rationabile ipsum dividitur circa mentem & sermonem. Sensibile ejus in auditum & visum, quibus vitæ hujus cumulatur gratia. Nam odor & gustus vitalis usus videntur necessarium præbere ministerium. Nares jugi flatu adspirationem recipiendo vitalem, continuato quodam substantiam hominis cibo pascunt. Gustus autem potu epulisque generatur. Quintus vero sensus, hoc est, tactus, velut admixtus est illis quatuor. Odor & gustus quædam magis alimenta sunt corporis, quibus hujus carnis militia subsistit. Visus vero & auditus mentem adjuvant. Hæ sunt divisiones quæ secundum carnem nostram animamque à summo operatore divisæ sunt.

58. Unde oportet nos colligere quia etiam iste mundus velut per membra quædam gemina, & tamquam ἀντιπρόσωπα distributus est: terra in montes & in campos; ut sunt partes nostri corporis elatiores aliæ, aliæ planiores. Eminent scapulæ, & pedum superiora, vel manuum: latera vero & inferiora cervicis, velut valles trita & concava. Quod & de vola manus intelligere licet. Nam in ipso calcaneo pedis eminere alia, media autem sinuata esse quis dubitat? Aqua in mari salsa, in flumine dulcis, vel in fontibus. Est aer hyberno frigidus, veris mensibus temperatus, calidus æstate. Ergo ista divisit operator. Mentem autem nostram, quæ modo avium, virtutum diversarum & vigoris sui vecta remigiis, super cælum evolat, non divisit; quia Trinitati adhæret dividenti omnia, soli indivisæ. Unde philosophi superiorem mundi hujus substantiam quam æthera vocant, non ex ceterorum elementorum volunt admixtione constare: sed splendidam, & multo refulgentem lumine, quæ non terræ sordidum, nec aquarum humidum, nec aeris nebulosum, nec ignis ipsius rutilum quidquam recipiat, ex quinta quadam οὐσίᾳ esse adserunt, & velut volucrem mundi hujus mentem velociorem purioremque esse ceteris partibus. Nam aliæ mixtæ sibi & concretæ sunt. Nos autem nihil materialis compositionis immune atque alienum putamus, præter illam solam venerandæ Trinitatis substantiam, quæ vere pura ac simplex sinceræ inpermixtæque naturæ est: quamvis aliqui putent de illa quinta οὐσίᾳ lucem esse clariorem, de qua dixerit David quod Deus sit circumdatus lucem sicut vestimentum. Ps. 103. 2. Et Apostolus scripserit de ipso omnipotente Deo, quod *solus habeat immortalitatem, & lucem habitet inaccessibilem.* 1. Tim. 6. 16.

Gen. 15. 11. 59. Qua autem ratione dixerit quod aves descenderint supra divisa corpora vitulæ, capræ, atque arietis, non facile reperio, nisi quod omnia terrena, maritima, atque ipsa aeria plena sunt insidiarum ac perturbationum. Videntur enim aves istæ cibi causa descendisse supra corpora. Naturaliter autem violentiores potioresque viribus super infirmiores irruunt, & quasi mortuis corporibus incumbunt, ex improviso frequentius irruentes: vel, quod verius puto, quia princeps mundi hujus, & volucres cæli, spiritualium nequitiæ quæ sunt in cælestibus, eos qui mundana sollicitudine curaque divisi sunt, gravi motu incessant, & velut cadavera mortuorum dilacerent dente aspero. De his enim dictum est: *Relinque mortuos sepelire mortuos suos*; Luc. 9. 60. quia sunt de regno diaboli qui in seipsum divisus est. Qui autem sunt de regno Dei, quibus dicit Jesus: *Regnum Dei intra vos est*, Luc. 17. 20. hi non sunt divisi, quia adhærent Deo; *quoniam qui adhæret meretrici, unum corpus est: Erunt enim, inquit, duo in carne una. Qui autem adhæret Domino unus spiritus est.* 1. Cor. 6. 16. & 17. Isti ergo non sunt mortua corpora; ut volucres cæli comedant eos, sed sunt spiritus; facit enim Deus Angelos suos spiritus. Denique supra columbam & turturem non descenderunt, quia divisæ istæ aves non erant. Non sunt enim divisi justi quibus dicitur, ut sint simplices sicut columbæ. Matth. 10. 16. Ideoque dicit David, quia & *passer invenit sibi domum, & turtur nidum sibi ubi reponat pullos suos.* Psal. 83. 4 Hæc spectabat Abraham, hæc profundo & spiritali considerabat intuitu.

Gen. 15. 12. 60. Ideoque scriptum est: *Consedit illis Abram*, non quasi Aruspicinæ, sed quasi cælestis revelationis interpres, signa divinæ operationis explorans. Mens enim directa ad Christi gratiam videbat hunc mundum plenum esse iniquitatis, quæ velut à summo cæli volaret, & opprimeret infirmos terræ: pudicitiam autem, fidem, sinceritatem nullis esse obnoxias passionibus:

[a] a. Ita mss. Corb. Long. Colb. & Maz. Alii vero, & priscæ edit. *Beati pacifici, quoniam ipsi Deum videbunt*, vel *quoniam ipsi possidebunt terram*. A quibus omnibus discedens Rom. habet ut Vulgata, *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*, vel *beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.*

*. *Superiora*, supple, animæ, cujus ideo partes superiores esse dicit, facultatem cogitandi ac ratiocinandi, & facultatem sentiendi; quia his passiones, sive facultates irascendi & concupiscendi inferiores sunt, ac minus necessariæ. Sub ἀλόγῳ vero id quod λογιστικόν dixerat, hoc loco comprehenditur.

avaritiam vero, & sollicitudines sæculi quibus A suffocantur qui habent voluptates divitiarum, dilacerari ad dividi. [a] Unde & divitiæ dictæ sunt (Matth. 13. 22.) curæ & cogitationes mundi bujus; quod mentem dividant, atque in diversum scindant, & in partes trabant, nec sinant incorruptam esse & integram. Vir ergo pacificæ mentis confidebat, & considerabat quatenus prohibere cominus posset ea mala, quæ hominibus invebuntur; mens enim sapientis viri ac justi mederi studet humanis casibus, & prohibere ac resecare ani- B marum nostrarum labores.

CAPUT IX.

Quare ceciderit excessus ac timor super Abraham; quidve redditum eidem oraculum de sua posteritatis peregrinatione & servitute in Ægypto, de morte propria, deque liberatione posteritatis ejusdem significet? Quo denique visio flammæ atque fornacis pertineat?

61. Denique quam boc Abraham spiritali C & propbetico affectu fecerit sequentia docent. (Gen 15. 12.) Nam *solis occasu excessus cecidit super eum: & ecce timor magnus & tenebrosus incubast super eum.* Excessus prophetis fieri solet, sicut habes Propbetam dixisse: (Ps. 115. 2.) *Ego dixi in excessu meo, omnis homo mendax.* Excedit enim mens propbetæ velut fines quosdam humanæ prudentiæ, quando repletur Deo. Et ante evacuat se cogitationibus & disceptationibus sæculi bujus; ut advenienti gratiæ spiritali puram se & exinani- D tam præbeat, superveniat in eam Spiritus sanctus magna se vi infundens, ita ut mens hominis subito turbetur. Denique Angelus venit ad Mariam, & cum sedulitate & gratia venit; & tamen Maria mota est in introitu ejus. Unde Angelus ait (Luc. 1. 30. & 31.) ad eam: *Ne timeas Maria, invenisti enim gratiam apud Deum: & ecce concipies in utero, & paries filium.* Cognoscimus ergo quia quando venit gratia Dei super propheticam mentem, subito irruit, & inde incubuisse & cecidisse super pro- E pheras Spiritum sanctum legimus; quia excessum patitur, & turbatur, & timet, & quibusdam ignorantiæ & imprudentiæ tenebris offunditur: (Act. 9. 4.) sicut & in Actibus Apostolorum legimus quia circumfulsit super Saulum de cælo, & cecidit, & horrore animi turbatus est, & audivit vocem de (Ibidem.) cælo dicentem: *Saule, Saule, quid me persequeris?* Desinit enim videre sæcularia, qui incipit audire divina. Unde & timorem Abrahæ & tenebras mirari non debes, quasi præter virtutem F aut meritum ejus acciderint, cùm prophetarum consuetudini congruere advertas, [b] quando adjuncta, ut cognoscant futura.

62. Continuo autem dictum habes ad eum: (Gen. 15. 13.) *Sciendo scies quod peregrinum erit semen tuum in terra non sua, & servitio opprimentur, & nocebunt eis, & humiliabunt eos annis quadringentis.* Merito tenebrosus horror & magnus factus est; quia A magna oracula deferebantur, cùm de populo sæculorum dabatur præceptum. Quomodo tam facile capere istud mens bumana poterat, maxime quæ admonebatur, ut in hac peregrinaretur terra? Non enim tam quæ futura erant declarabantur, quam præscribebantur quæ facienda nobis forent: *Peregrinum*, inquit, *erit semen tuum*; sive quia omnes homines peregrini esse debeamus in hac terra, omnium etenim pater est B Abraham: sive quia verum semen Abrahæ peregrinetur in hoc mundo. Illud enim verum semen est, de quo dictum est: *In Isaac erit semen tuum.* (Gen. 21. 12.) Denique qui se Abrahæ beredem agnoscebat ait: *Advena ego sum in hac terra & peregrinus, sicut omnes patres mei.* (Ps. 38. 13.) Qui enim peregrinus bîc fuerit, civis in cælo est: qui autem in hac terra omnem animæ suæ substantiam constituendam putaverit, bereditatemque bujus terræ [c] acquirendam exsultaverit, à Dei regno excludetur. C Unde Apostolus ad fideles viros, & cives Hierusalem illius quæ in cælo est, & Ecclesiæ filius dicit: *Ergo jam non estis advenæ atque peregrini: sed estis cives sanctorum, & domestici Dei.* (Ephes. 2. 19.) Non ergo hæc terra nostra est, de qua potest princeps mundi hujus dicere ostendens omnia regna orbis terræ: *Tibi dabo potestatem hanc, si procidens adoraveris me:* (Matth. 4. 8.) erunt omnia tua quæ sibi alieni vindicant, & servitio opprimunt populum Dei; ut servis ejus nocere, & humiliare conentur sanc- D tos Dei. Denique ipse Filius Dei nihil sibi ex hoc mundo vindicandum putavit, unde ait: *Venit mundi hujus princeps, & in me inveniet nihil.* (Johan. 14. 30.) Diversi ergo domini in servitute nos volunt tenere, incessat diabolus, infestant angeli ejus, passiones motusque corporis velut domestici atque intestini hostes inquietant. Foris pugnæ, intus timores: foris pugnæ, intus cupiditates. Aliena est enim interni corporis substantia puritati cordis; & ideo impugnat, vel certe repugnat. Bellum E ergo quotidianum est, & intra castra eadem grave prælium, donec Deus misericors diabolum atque ministros ejus judicet, passiones restinguat, ac subjiciat [d] menti sedulæ, exquirat animas nostras de omnibus offensionis, & periculi nostri auctoribus, qui ait: *Sanguinem animarum vestrarum exquiram de manibus omnium bestiarum.* (Gen. 9. 5.) Et Johannes vidit & dixit: *Quia mors & infernus missi sunt in stagnum ignis.* (Apoc. 20. 15.)

63. Itaque exibunt justi, ut nihil de suo dimit- F tant in hac terra, ne spolia eorum resideant apud incolas & possessores istius terræ. [e] Qui etiam sic abibunt de terra Ægypti ista, ut vasa quæ sumserunt ab Ægyptiis mutuo, vel aurea, inquit, (Exod. 12. 35 & 36.) vel argentea quibus ad tempus uterentur, secum auferant, & deprædentur Ægyptios. Hæc vasa acceperunt voluntate Domini, & secum ea auferunt, quia resurrectionis filii sunt, quibus di-

a. Am atque Era. *Unde & divisa dicta sunt*, quod &c. Gill. *Unde & divitia dicta sunt cura*, quod &c. Rom. omittit, *cura*. Videntur autem bic significare Ambrosium vocem, *divitiæ*, à verbo, *dividi*, voluisse deductam, cùm minime obscurum sit virum sanctum adludere ad locum è parabola seminum, quem novimus. Nostram autem lectionem constituunt non modo sex mss. quos consuluimus; sed etiam, teste Gill. in variis lectionibus Sorb. exemplar, & Dion vetustissimum, quæ in istis bibliothecis jam non inveniuntur.

b. Omnes edit. cum tribus mss. *quando cognoscunt futura*. Mss. quinque, *quando adjuncta* &c. Subintelligendum, *sunt timor & tenebræ* &c.

c. Rom. edit. *acquirendam sibi existimaverit*. Aliæ omnes cum mss. omnibus .... *exsultaverit*. Hic autem sensus esse potest, exsultaverit quod sibi acquirenda sit &c.

d. Rom. edit. sola, *menti sedulæ; Et gentem cui servient, judicabo ego, dicit Dominus. Exquirat* &c. Item post aliquot lineas, *in stagnum ignis. Post hæc vero revertentur huc cum supellectili multa. Itaque* &c.

e. Edit. omnes cum tribus mss. *Quæ etiamsi abibunt de terra ista vasa* &c. Mendosè. Nos quatuor mss. auctoritate locum correctiorem damus.

[Luc. 21. 18.] citur: *Non peribit capillus de capite vestro.* Vasa hæc A Ægypti dederunt, quæ de terra afflictionis sunt adsumta. Et sunt alia aurea, alia argentea, quia omnis creatura Dei bona, & maxime hominis in terris præstantissima, quam bonoravit Deus, ut inspiraret in faciem ejus spiritum vitæ, & omnibus præficeret animantibus. Hæc illa sunt vasa [1. Cor. 4. 7.] de quibus dicit Apostolus: *Habemus thesaurum in vasis fictilibus.* Hæc est vestis Ægyptiorum quâ vestitur anima nostra; ut locupletior hinc recedat, & quo hîc vehementer laborabat, liberetur. B Non solum enim omnis creatura ingemiscit, & parturit, sed etiam nos; donec veniat redemtio corporis nostri. Habet Dominus curam operis sui, habet naturæ promtæ in plerisque a ad rationem ac benevolentiam. Neque enim excidi & perire patimur arbores, quarum circa primos fructus nobis fetura prorumpit, si posteriore ætate eas aut ventus decutiat, b aut sol adurat, aut sufficienda & subministranda virtute siccitatibus deficiat substantia: sed melioribus auris differi- C mus examinandas. Et ideo dominus Deus noster bonæ voluntatis remunerator, etiam c primæ feturæ atque indolis contemplationem habens omne colligi patitur animæ nostræ patrimonium & reservari, futuri adventus illud probaturus tempore.

64. Memor itaque sui muneris quod immortale voluit esse æquis, sed si culpa non obrepsisset & gravis, quæ fecit ut non expediret homines d diu vivere, ait ad Abraham: *Tu autem ibis ad* D [Gen. 15. 15.] *parentes tuos cum pace, nutritus in senectute bona.* Patitur nos discedere ex hoc sæculo, ut secessione animæ hoc corpus resolvatur in terram suam, & fiat finis peccati: deinde per resurrectionem reformetur divinæ liberalitatis gratiâ. Ideoque dicit ad Abraham: *Tu ibis ad patres tuos.* Nonnulli putaverunt patres esse elementa, ex quibus constat caro nostra dum vivimus, & in quæ resolvimur. Sed nos qui meminimus matrem nobis esse Hierusalem, quæ sursum est, quæ libera E est, quæ est mater omnium nostrum, sicut dicit [Gal. 4. 26.] Apostolus, illos adserimus patres qui vitæ merito & ordine præcesserunt. Erat illic Abel pia victima, erat pius & sanctus Enoch, erat Noe, ad eos promittitur Abraham transitus. Transit enim qui de hac vita recedens ad vitam demigrat alteram, quâ vivit mens sapientis & justi viri qui nutritus est in pace. Nam insipiens in bello nutritur & in discordiis: justus in senectute bona vi- [Gen. 15. 15.] vit. Non dixit longâ, sed *bonâ*; quia justus bene F senescit: injustorum autem nemo, quamvis cervis vivacibus diuturniore vita vixerit. Nam diu vivere commune sapientibus atque insipientibus est: bene autem vivere speciale sapientis est, cujus senectus venerabilis, & ætas senectutis vita [Sap. 4. 8. & seq.] immaculata: non diuturna, inquit, neque numero annorum computata, nec capillis canis in capite, sed sensibus. Ille ergo bene senescit, qui bene senserit.

65. *Quarta autem generatione revertentur.* Historia [Gen. 15. 16.] quidem de Judæis videtur convenire, qui in Ægyptum transierunt, & de Ægypto exierunt. Quadringenti enim & triginta anni eorum illic exacti sunt: sed non omnes centenos, & quot excurrunt, annos vixerunt, sicut Moyses, aut Jesus Nave; ut quartæ generationis tempus conveniat. Unde mysticum aliquid magis requiramus, e eo quod tetras omnibus numeris apta sit, & radix quædam decimæ ac fundamentum, hebdomadis quoque media. Denique nonagesimus tertius psalmus scribitur quarta Sabbati; eo quod hic numerus medius sit priorum & sequentium. Tres enim præcedunt eum, primus, secundus, tertius; & tres sequuntur, quintus, sextus, septimus. Qui hunc psalmum canit, velut aptis numeris vitam istius mundi transigit, quasi tetragonus, & stabilis, atque perfectus. In quatuor libris plenum Evangelium atque perfectum est. Quatuor animalia mystica sunt. Mundi quoque istius partes quatuor sunt, ex quibus congregati filii Ecclesiæ regnum Christi sacratissimum propagarunt, venientes ab Oriente atque Occidente, Septemtrione & Meridie. Quadripartito igitur latere sancta surrexit Ecclesia. Decas quoque ex isto numero adsurgit. Si enim connectas ab uno usque ad quatuor, hoc modo decimam facies. Computa unum, adde illi duo, fiunt tres: adde tribus tres, fiunt sex: & ad sex adde quatuor, fiunt decem. Tetras igitur decem implet, decas numerum omnem complectitur. Quatuor quoque ætates sunt hominis, pueritia, adolescentia, juventus, maturitas. Paulatim adsurgit & fundatur. Sapientia itaque summa prudentiæ quarto ætatum ordine venit. Merito que ut si quis ante sub rege Ægypti fuit, maturioris tamen consilii exit de potestate ejus, & legem sibi agnoscit sequendam. Tunc fit ei istius vitæ mare pervium. Similis ratio his quæ gignuntur solo. Ubi semen sparsum fuerit, solvitur humo, & primò prorumpit in radicem, deinde germinat, formatur fructus, & postea maturescit. Arbores quoque ipsæ primum fructum ferunt, deinde ipse adolescit fructus, accessu temporis mutat colorem, quarto ordine consummatur, hoc est, novissimo. Ita ergo & nos in terra hac afflictionis fugiamus latere formare: sed lacrymis & gemitu provocemus Domini misericordiam, ut mittat nobis Moysen & Aaron, hoc est, legem & sacerdotem: sed illum verum Sacerdotem, & sacerdotum principem, qui licet inter homines versaretur, dicebatur: *Ecce spiritus ante faciem nostram Christus dominus;* [Tren. 4. 20.] & liberet nos de terra Ægypti, ut pascha Domini celebremus. Feramus etiam fructum fidei ab ipsa pueritia, augeamus in adolescentia, colo-

a. Ita cuncti mss. & vet. edit. præter quam quod ubi nostri *ad rationem* Vat. cum edit. legit, *ad orationem.* Subintellige utrobique, *curam*, post verbum *habet.* At edit. Rom. ita præ se fert, *habet natura propria in plerisque rationem* &c.

b. Hanc lectionem quæ trium mss. ac edit. omnium est, eo retinemus quod alia non occurrat emendatior. Etenim mss. Corb. Long. Colb. & Maz. sic habent, *ut sol adurat sed melioribus .... examinandas; ut sufficienda & subministranda virtute siccitatibus deficiat vestris, anima deficiat substantia.* Colb. ac Maz. loco primi, *deficiat*, legunt, *deficeat.* Quæ quidem aperte vitiosa sunt & à recentioribus mss. ac edit. ita dissident, ut neutra lectio germana esse videatur. Si quis veram nactus fuerit, eam publicæ utilitati non invideat.

c. Omnes edit. ac tres mss. *prima futura indolis*, ut etiam supra aliquot retro lineis, *nobis futura prorumpunt.* Sed quatuor mss. melioris notæ locum restituunt.

d. Rom. edit. *diu vivere. Patitur nos discedere*, omissis vocibus intermediis.

e. Sic mss. omnes, & edit. excepta Rom. in qua, *eo quod trias* &c. Vitiose. Non enim ternario numero, sed quaternario quæ sequuntur, possunt convenire.

remus in juventute, compleamus in senectute. Jam enim securis ad radicem arboris posita est; ut qui facit, fructum ferat. Adultam etiam maturamque segetem nostram messor inveniat; ut maturos fructus in apothecis recondat, ne immaturos hyems deprehendat, ventus decutiat, pluvia corrumpat.

66 Ego tamen arbitror significari magis inter adventum Domini priorem, & secundum qui futurus est judicii dies, tempus medium. Ideo enim & ad solis occasum viro hujusmodi factus est pavor magnus, quia occidente jam mundo, futurum sacrificium declarabatur, quo mundus redimeretur, fides esset hostia, quæ non divideretur à filiis Abrahæ. Nam qui eam dividunt, non sunt Abrahæ filii. Fides comparatur regno cælorum: [Matt. 13. 31.] *Simile est* enim *regnum cælorum grano sinapis....* [Ibidem. 45. & 46.] Et *simile est regnum cælorum negotianti* qui emit agrum, & invenit in eo margaritam pretiosam. Regnum cælorum indivisum est; quia regnum Trinitatis unum est. Ideo perpetuum atque æternum, quia indivisum; omne enim regnum divisum facile destruetur. Hostia etiam foret pudicitia Trinitati dicata, post illud sacrificium, vitulæ quoque pro laboribus, quia sacerdotalis est victima: capræ autem, quia pro peccatis hostia: arietis, quia pro omni mundo, & pro ipsis [a] aetibus vel cælestibus, non solum pro hominibus, nec solum pro agnis, sed etiam pro hœdis quos peccatricis generationis fœtore exuit. Testificatur oraculum futuros adhuc in terra afflictionis Abrahæ filios, ut in agone multorum & gravium certaminum se probent: & ita cum multa suppellectili, aureorum & argenteorum vasorum spoliis opimis exeant & revertantur animæ, atque exeant pretiosa possidentes corpora diversarum virtutum, & præcipue castimoniæ possessionum thesauro repleta, sumturæ etiam Christi judicio de diabolo, & ejus ministris, ceterisque qui sibi voluerunt nocere, vindictam. Tunc erit pavor magnus etiam justorum. Nemo enim sine peccato. Omnes habebunt quod timeant; quia impleta peccata erunt. Et [b] cùm superabundaverit peccatum, superabundabit & gratia.

[Gen. 15. 17.] 67. Iterum *cùm jam sol esset ad occasum, flamma facta est: & ecce fornax fumigabunda, & lampades ignis quæ pertransierunt per media divisa illa.* Etiamsi dubitaretur de superioribus, confirmarent sequentia; quando flammam factam ad occasum legimus, quæ illuminaret vespertina mundi tempora, & fulgeret in tenebris, ac revelaret latentia. Denique continuo visa est fornax fumigabunda. Cujus similitudine exprimi videtur vita humana implicata iniquitatibus sæculi istius atque involuta, non habens veri fulgoris claritudinem, & splendorem sinceri luminis. Intus quasi fornax æstuat diversis cupiditatibus, & quibusdam desideriorum anhelat ignibus: foris velut quodam fumo adtexitur, ne videat veritatis faciem. Obumbrantur itaque & obducuntur quadam caligine oculi animæ; ut confundatur globo quodam fumigantis nubiculæ mentis adspectus; ne pura possit spectare negotia, donec cælestes lampades dirigat dominus Jesus, hoc est, fulgorem gloriæ suæ. Quando, inquit, *non indigebunt luce lucernæ, & lumine solis; quoniam ipse Dominus erit lux omnibus*, [Apoc. 22. 5.] & ipse illuminabit omnia mundi istius, quorum supra cognita est divisio, nunc manifestata in lumine, non per speculum in ænigmate, nec in parte, sed facie ad faciem veritatis soliditas, atque illud quod perfectum est, possit videri.

CAPUT X.

Cùm dicitur Abraham, semini tuo dabo terram hanc; *et vera beatitudo promittitur: magis tamen præfiguratur Ecclesia, cujus typus in Sara sterili, ut Synagoga atque hæresum in Agar ancilla exprimitur. Quæ debeat esse sapientis vigilantia; & quid sit, quod Abrahæ Deus pollicetur illis verbis*, augebo te valde, &c.

68. POst hæc secutum est oraculum Dei dicentis: *Semini tuo dabo terram hanc, à flumine Ægypti usque ad flumen magnum Euphraten.* [Gen. 15. 18.] Qui futuram gloriam demonstraverat, debuit etiam conferenda virtutum merita polliceri. Ipse enim & adjutor laborantium, & remunerator innocentium est. Ægyptus hîc nomen non regionis, sed fluminis est. Sic enim veteres Nilum vocabant, sive quod ipse regioni nomen dedisset, sive quod regionis accepisset vocabulum. Denique & poeta græcus testificatur ita esse, dicens: [Homer. Odyss. Ξ.]

Στῆσα δ' ἐν Αἰγύπτῳ ποταμῷ νέας ἀμφιελίσσας.

Angustum autem & vile est, ut putemus quod cælestibus signis terrena spoponderit. Itaque consideremus ne forte perfectam beatitudinem & consummationem bonorum meritorum promiserit. Perfecta enim beatitudo ex tribus istis videtur subsistere, corporis, atque animæ, & accidentibus bonis, quæ Græci ἐκτὸς dixerunt; ut sit corporis castimonia, patientia, vel temperantia; sit animæ prudentia, atque justitia. Ægyptus igitur flumen corporalia videtur significare. [Gen. 2. 13.] Unde & [*] Geon dictus est ipse fluvius; quia de terra figuratus est homo. Euphrates autem quæ sunt animæ; eo quod fons sit justitia ceterarum virtutum, quæ virtutes alias illuminet. Prudentia enim sine justitia nocet: fortitudo quoque nisi eam justitia temperet, intolerabilis insolentia est, furori quàm rationi proprior, dominationi quàm libertati. Sobrietas & temperantia privata bona sunt, [c] nec ulli usui, nisi justa erga Deum reverentia, & fidei mente pietatem colas. Justitia sola est quæ virtutes omnes complectitur, & commendat omnes. Accidentia quoque sunt negociationes, mercaturæ, & agriculturæ, competentia quæstus laborum operumque ruralium. Sunt etiam corporis accidentia salubritas, &

a. Colb. Long. Corb. & Maz. *pro ipsis aeriis*, non male. Cùm enim supra cap. 8. n. 50. aerem per arietem significari scripserit Ambrosius, potuit hoc vocabulo designare Angelos, unde addidit, *vel cælestibus*; eo quod ut Philo, auctor ipsi familiarissimus, lib. *de Gigantibus*, tradit: ψυχαὶ δ' εἰσὶ κατὰ τὸν ἀέρα πεπόμεναι. Idem gemina his habet lib. *de confusione linguarum.*

b. Iidem mss. *ut cùm sup.... superabundet gratia.*

*. Ambrosius hîc & lib. de Parad. c. 3. n. 14. docet Nilum eumdem esse ac Geon quem ex Paradiso terrestri fluere Scriptura tradit. Quæ opinio etsi apud Patres communior sit, ab aliquibus tamen rejicitur. Vide Petavium Animad. in Epiph. Scaligerum de emend. Temp. & alios.

c. Mss. aliquot, ac edit. quædam antiquiores, *nec ullius vi*: quod ut emendarent recentiores, induxerunt, *nec ullius vis.* Sed etsi sensu non careat emendatio, nostram tamen totidem litteris exhibent probatiores mss. verum ita conjunctis vocibus, ut in earum lectione hallucinari pronum fuerit. Et hinc recentiorum mss. ac edit. corruptio.

commoditas valetudinis, decus, fortitudo, quæ A ex tempore accidunt, & cum ætate mutantur.

69. Non mediocrem hanc triplicem gratiam putes. Habes enim perfectionem perfectam in Evangelio Nam cùm dicit dominus Jesus legisperito illi: *Diliges dominum Deum tuum*, animæ justitiam mandat teoendam. (Matth. 22. 37.) Etiam si honorari pareotes justum est, quanto magis parenti omnium deferri debet honorificentia? Rursus cùm dicit: *Non occides, non adulterium, non furtum facies, non falsum testimonium dices*, virtutes cor- B poris servandas admonet. (Matth. 19. 18.) In posterioribus verò dicens: * *Nemo est qui relinquat domum, aut parentes, aut uxorem, aut filios propter regnum Dei, & non recipiat septies tantum nunc in hoc tempore, in sæculo autem venturo vitam æternum possidebit*; (Luc 18. 29. & 30.) non-oe incrementa boorum accideotium cum animæ corporisque remuneratione promittit?

70. Hæc quæ simplicibus verbis sacra scriptura exprimit, magno quodam cothurno Aristoteles & Peripatetici personant, atquo extollunt. C (Arist. lib. 1. Ethic. c. 8.) Pythagoricum quoque dogma esse testificantur sui. Sed quis illorum æquavit Abraham tempore? Quis auctoritate & sapientia Dominum, cujus oraculo Abraham triplicis hujus gratiæ munus agnoscit?

71. Dantur autem ei tamquam in disciplinam alienigenæ nationes; ut mens æqui observantissima recidat vitia, emendet errata. Magis tamen evidens Ecclesiæ declaratur mysterium, quia per apostolos ejus qui sunt Israelitæ, quorum patres, D & ex quibus patribus Christus secundum carnem sub lege factus est, congreganda Ecclesia foret, [a] credituris populis nationum. Quos nun otiose decem numero significavit, sed ut ostenderet quod illi ante perfidi, ubi mensuram pietatis implessent, profecto essent fidei adepturi coronam.

72. (Gen. 16. 1.) Denique sequitur quia Sara uxor Abrahæ sterilis fuerat: erat autem ei ancilla Ægyptia cui nomen Agar quod ad Ecclesiam pertinere in ea E expositione quam de moralibus scripsimus, apostolicis docuimus exemplis. (Lib. 1. de Abraham c. 4.) Ecclesia enim sterilis videtur in hoc sæculo; quia non sæcularia parturit, nec præsentia, sed futura, hoc est, non ea quæ videntur. Hujus ancilla est Synagoga, vel omoes hæreses, quæ servos, non liberos creat. Ideoque Agar dicitur habitatio. Etenim temporalis spem fovet, non perpetuæ possessionis gratiam tenet. Itaque ut non insolens partu corporeo fiat ancilla ejus, & jus Ecclesiæ sibi vindicet, F dicitur ibi: *Ejice ancillam & filium ejus; non enim heres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac.* (Gen. 21. 10.)

73. Sed etiam in singulis Sara est, & in singulis Agar. Sara virtus vera est, vera sapientia: Agar autem est versutia, tamquam ancilla perfectioris virturis. Alia enim sapientia spiritalis, alia sapientia hujus mundi. Ideo etiam Ægyptia scribitur; quia philosophica eruditio abundavit in Ægypto. Denique & Moyses eruditus erat in omni sapientia Ægyptiorum, sed abjecit eam præferens Ægypti thesauris opprobrium pro A Christi nomine. Nam si illam judicasset alicujus momenti esse sapientiam, non utique dixisset: *Precor, Domine, non sum dignus ante hesternam & nudiustertianum diem, neque ex quo cœpisti loqui servo tuo; gracili enim collocutione, & tardiore lingua ego sum.* (Exod. 4. 10.) Denique quasi inerudito respondetur ei quod erudiretur à Domino: *Ego aperiam os tuum, & instruam te, quod debeas loqui.* (Ibidem. 12.)

74. Præclarum autem mysterium, quod lex non satis plena erat; ut persuaderet populis, & gen- B tes vocaret, vel quia clausa foret usque ad Christi adventum, qui exponens nobis prophetica oracula, & proferens Lectionis veteris testimonia, veluti quoddam os legis aperuit, ut fidei clamor in totum perveniret orbem. Unde & mystice ait Sara: *Conclusit me Dominus ut non pariam; intra ergo ad ancillam meam, & filium facies ex illa.* (Gen. 16. 2.) Quo agooscas in prædestinatione fuisse semper Ecclesiam Dei, & paratam fidei fœcunditatem, quando juberet Dominus prorumpere, C sed voluntate Domini certo reservatam tempori. Denique sic scriptum est: *Tempore accepto exaudivi te, & in die salutis adjuvi te.* (Esai. 49. 8.) Advertimus itaque quod festinabat fides Ecclesiæ, sed conclusa erat ejus fœcundiras. Quo verbo demonstratur quoniam exspectabat partus sui tempora; quia quod conclusum est aperiri solet. Qua ratione conclusa fuerit, docet te Apostolus dicens: *Conclusit enim Deus omnia in incredulitate, ut omnibus misereatur.....* (Rom. 11. 32.) Ut *non volentis neque cur- D rentis, sed miserantis Dei* (Rom. 9. 16.) esset gratia; ne te ipsum justificares, sed omnia tribueres Deo qui te vocavit. Nemo ergo pigrescat, & excusationem prætendat desidiæ suæ, quo serius credat, quia scriptum est non volentis, neque currentis esse. Consideret enim quid additum sit, *Sed miserantis*, inquit, *Dei*. Talem te ergo præbe bonis studiis & promta fide; ut Deus tui misereatur, & vocet te sicut Ecclesiam vocavit dicens: *Palam factus sum [b] non quærentibus me, apparui iis qui de me non* E *interrogabant.* (Esai. 65. 1. b)

75. Et recte præmissa sunt inferiora, ut meliora sequerentur. Peperit ancilla servos, ut eos Ecclesia liberos faceret, & de servitute populos ad libertatem vocaret, de culpa ad innocentiam, de offensa ad gratiam. Singulorum quoque hominum si spectes ordinem, non omnes à perfectis inchoaverunt, oec apud omnes tempore prima est, sed merito antiquior perfecta virtus. Prudentis igitur mentis est considerare quamdiu F imperfecta est anima, quæ sunt secum deliberet, ut vel in posterioribus se exerceat virtutum disciplinis, donec exercitii usu valescat. Dum vero se erroris involucris exuerit, & ab omni enodaverit offensione, coosummatam sui purgationem exhibens, tunc suo nitatur ordine magnos partus edere.

76. Præterea dicitur Abrahæ: *Esto sine reprehensione*; (Gen. 17. 1.) cui dabatur spiritus sapientiæ sanctus, ioteger, bene mobilis, immaculatus. Oportet igitur viri sapientis animam die noctuque in exercitio jugi specula prætendere, numquam somno

* Hic locus paulo aliter habetur in Bibliis, sed à Cypriano iisdem verbis quater citatur. Vide lib. 3. ad Quirin. cap. 16.

a. Vet. edit. *crediturus populus nationum.* Et paucis versibus interjectis eædem edit. *sterilis fuerat, quod ad Ecc.* &c. utrumque locum mss. Corb. Long. Colb. & Maz. nobis restituerunt.

b. Vet. edit. cum mss. Colb. Torn. Valc. & Maz. *factus sum quærentibus me* recentiores, *factus sum à non quærentibus me.* utræque cum iisdem mss. . . . *qui me non*. Melius cod. Corb. & Long. *factus sum non quærentibus me.* quibus cum Colb. & Maz. . . , *qui de me non*, &c.

indulgentem, perpetuis vigiliis iotentam Deo ad comprebensionem rerum earuin quæ sunt, & singularum causarum cognitionem. Sed etiam futurorum interpres sapientia est, scit præterita, & de futuris æstimat. Scit versutias sermonum, & solutiones argumentorum. Signa & monstra scit aotequam fiant, & eventus temporum & sæculorum. Non potest igitur bonus atque perfectus non esse qui hanc acquisierit; quia & omnem habet virtutem, & imago bonitatis est. Unde & sæculi istius sophistæ traxerunt definitionem hujusmodi, quod sapiens vir bonus dicendi peritus sit.

77. Redeamus nunc ad donum Dei quo nihil plenius. Quid enim melius sapientia? Quid pejus vanitate? Quid deterius superstitione? Ideoque tamquam ei cui promiserat plenitudi-
Gen. 17. 6. nem perfectionis, ait: *Angebo te valde, & ponam te in gentes, & reges de te erunt:* [a] quia ejus qui fidelis est, totus mundus divitiarum est, & augetur, non minuitur ut stultus. Ponitur in gentes Abraham, hoc est, fides ejus ad gentes transfertur, & reges sæculi qui crediderunt, & se subjiciunt
Ps. 67. 30. domino Jesu cui dicitur: *Tibi offerent reges munera.* Nec illud absurdum, quia ex genere Abrahæ non solum reges erunt dignitate, verum etiam illi reges qui peccato non serviant, nec vincat eos malitia, supra quos regnum mors non habeat. Mentis quoque bonæ cognovimus reges esse & principes inventiones, quæ sicut Abraham mediocris quidem generationis proventus oon babet, sed abundat regalibus. Cui data est terra in possessiooem; ut dominetur corpori, nec sit captiva carnalium voluptatum, sed quasi famulatu debito obooxia caro menti serviat. Secundum personam autem Abrahæ evidens mysterium Ecclesiæ, quæ totum orbem fidei hereditate possedit, bene pater electionis dicitur, pater fidei, pater piæ confessionis.

CAPUT XI.

Præceptum circumcisionis Abrahæ datum quid significet; quidve etiam infantibus octavo die non circumcisis intentatum sit exitium? Saræ nomini una littera additur. Abraham in faciem cadit & ridet. Num idem dubitaverit? Ipsi pro Ismaele oranti annuit Dominus, ac filium ex Sarra promittit.

78. ET quia ad perfectum vocatur, oraculum perfectionis accipit.
Gen. 17. 10. & 11. *Circumcidatis*, inquit, *omne masculinum vestrum, & circumcidatis carnem vestram*: perfecta autem circumcisio spiritalis est. Denique & lectio hoc docet cùm
Deut. 10. 16. dicit: *Circumcidite duritiam cordis vestri.* Et hîc plerique ita accipiunt, ut sit: *Circumcidatis omne masculinum vestrum*, hoc est, mentem vestram; nihil est enim mente validius. Deinde quia mas-
Exod 13. 12. culinum etiam sanctum dicitur: *Omnis masculus adaperiens vulvam sanctus Domino vocabitur.* Quid autem mente sanctius, quæ dat booarum semina cogitationum, quibus aperit vulvam animæ conclusam pariendi sterilitate; ut possit illas invisibiles generationes edere utero illo videlicet spiritali, de quo dicit Esaias: *In utero accepimus & parturivimus spiritum salutis?* (Esai. 26.) Circumcisio ergo cordis intelligibilis, circumcisio etiam carnis mandatur sensibilis. Illa in veritate, ista in signaculo. Gemina itaque circumcisio; quia & animi & corporis quæritur abstinentia. Denique Ægyptii quartodecimo anno circumcidunt mares, & feminæ apud eos eodem anno circumcidi feruntur; quod ab eo videlicet anno incipiat flagrare [b] passio virilis, & feminarum menstrua sumant exordia. Legis autem lator æternæ signaculum circumcisionis carnalis in solis maribus exigit, eo quod ad mixtionis usum vir muliere vehemenrior sit; & ideo ipsius impetum infringere voluit circumcisionis signaculo. Vel quia viri licito se errare credunt, si solo se abstineant adulterio: meretricios autem usus tamquam legi naturæ suppetere putant; cùm præter conjugium nec viro liceat, nec feminæ misceri alteri. Altiore autem interpretatione illud panditur, quod si mens purgata & circumcisa sit, exuta superfluis voluptatibus & cogitationibus restringit animam ad sui castimoniam, purisque sensibus infusam bonorum facit partuum generatricem.

79. Octavo autem die circumcidi puerum lex jubet, mystico utique præcepto, quia ipse est resurrectionis dies; dominica enim die resurrexit dominus Jesus. Ergo si dies resurrectionis circumcisos nos & exutos inveniat delictorum superfluis, ab omni ablutos sorde, mundos à vitiis corporalibus, si hinc mundus exieris, mundus resurges. Circumcide igitur te non carne, sed vitio carnali. Et circumcide tuum non solùm veroaculum, sed etiam pretio emtum. Si ad singula referas, vernaculi sunt motus naturales: pretio emti, ratione & doctrina acquisiti. Egent autem & illi & hi, tamquam virgulta, purgatione & incisione luxuriæ; ne evagentur ut sterilia sarmenta, & obumbrent inutilia fructuosis. Velut quædam omni vitio distenta multis incassum laborat: [[c] ita cavendum ne etiam nostra mens pluribus occupata, non solum bonos iogeneret partus, sed etiam inutilibus plerisque degeneret; simul ut vitis putata non facile silvescat, dissolvatur cito, sed posterirati reservetur. Nam & ingeniosi multa pariuot, quæ utile est circumcidere, & qui doctrinam diligentia adsecuti sunt, videre in se debent inscientiam.] Mysterii autem ratio dilucida. Vernaculi enim Judæi, pretio emti sunt gentes quæ crediderunt; quia pretio sanguinis Christi redemta est Ecclesia. Ergo & Judæus & Græcus, & quicumque crediderit, debet scire se circumcidere à peccatis, ut possit salvus fieri: & domesticus, & alienigena, & justus, & peccator circumcidatur remissione peccatorum, ut peccatum non operetur amplius; quia nemo adscendit in regnum cælorum, nisi per sacramentum baptismatis. Nec proderit superioris justitia temporis, si in fine vitæ justitiam dereliquerit. Ideo Paulus ait: *Pretio emti estis, nolite fieri servi hominum.* Suot enim contraria;

a Ita mss Corb. Long. Colb. & Maz. Alii autem, ac vet. edit. *quia qui ejus est*. Rom. vero, *quia qui ejusmodi est*.
b Mss supra laudati, *passio motus virilis, & feminarum menstrua* (passio scilicet) *sumat exordia*. non male.
c Quæ hîc habes à voce, *laborat*, ad vocem, *Mysterii*, cùm in edit. deessent, nobis suggessere mss. omnes Gall. Non obscurus quidem hic erat hiatus, qui non male suppletus videretur, si verbis superioribus *incassum laborat*, adderetur vox, *vitis*, vel quid simile.

[redacted]

quia servitus peccato contrahitur, & pretio peccatum remittitur. A

80. Hæc igitur simplici expositione abundare ad intellectum opinamur. Ideoque nec cubos Geometricæ, nec tetragonum numerum Philosophiæ, [a] confessionem, ut aiunt, pythagoricam, nec semper virgines, ut appellant, hebdomadis numeros cura discutimus inani, [b] nec mundum radio formamus, nec cælum in pulvere quærimus, nec intra angustos abacos orbem concludimus: sed vera aperimus mysteria, unam salutem esse Christi resurrectionem. B Complantemur ergo similitudini mortis ejus, ut mereamur resurrectionis consortium. Et vetus homo noster simul sit confixus cruci, ut corpus destruatur peccati.

81. Egregie autem infantiæ in primis vagitibus circumcidi mares lex jubet, etiam vernaculos; quia sicut ab infantia [c] peccatum, ita ab infantia circumcisio. Nullum tempus vacuum debet esse tutelæ, quia nullum est culpæ vacuum. Et infans revocandus à peccato est; ne idololatriæ C polluatur contagio, & ne adorare adsuescat idolum, & exosculari simulacrum, parentis [*] violare nidum, pietatem lædere. Simul ne quisquam inflectur, quod sibi justus videatur, ætatis maturioris processu Abraham circumcidi jubetur. Nec senex ergo proselytus, nec infans vernaculus excipitur; quia omnis ætas peccato obnoxia, & ideo omnis ætas sacramento idonea.

Gen. 17. 13. 82. *Et erit*, inquit, *testamentum meum in carne vestra.* Forsitan referatur hoc loco, quomodo D spiritalem dicis circumcisionem, cùm oraculum dicat: Erit testamentum circumcisionis in carne vestra. Quasi vero animæ solius, & non passionum corporis exigatur temperantia. Nam & visus, & auditus, & odoris, & gustus, & tactus, & vocis ipsius quæritur quædam castimonia; quia & visus procacior habet crimen, & ideo scriptum est: Prov. 5. 2. *Noli intendere fallaci mulieri, neque capiaris oculis, neque abripiaris palpebris.* Et in ipso auditu crimen est si seducat te meretrix, & multo E blandimento sermonis & laqueis labiorum suorum te alliget. Et in ipso tactu crimen est, ideo tibi dicitur: Ibidem. 20. *Ne multus fueris ad alienam*, [d] *neque continueris amplexibus non tuam.* Et in voce culpa est. Laqueus enim fortissimus est homini sua labia, & abducitur à labiis sui oris. Et mel ipsum noli multum edere, ne evomas. Oportet ergo ut omnium sensuum acuta sit moderatio; ne aut impetus in vitium trahat, aut nimietas lædat, aut mora offensioni sit.

83. Non otiose autem, nec superflue plerique hoc qui sequitur loco moveri videntur. Ecquid ita dixerit Dominus: Gen. 17. 14. *Quoniam qui non fuerit circumcisus masculus, & qui non circumciderit carnem præputii sui octavo die, interibit anima illa de genere suo; quia testamentum meum interrupit.* Grave enim putatur quod infanti octo dierum negligentia parentum fraudi esset futura, ita ut interiret anima ejus; cùm ipsa lex etiam homicidæ (qui tamen non voluntarium facinus Iosue 20. 2. & 3. occandi hominis impleverit) civitates præscripserit, ad quas confugiendo mereatur sanguinis impunitatem. Quomodo ergo aut illic ratio habetur fortuitæ necis: aut hic ratio infantiæ non habetur, in qua crimen non potuit esse aut dissimulationis, aut voluntatis; nisi forte putent aliqui, quia in morte filii gravius puniuntur parentes? Sed injustum putatur ut culpa nocentum inferatur pœna innocenti, vel propter pœnam nocentis innocens puniatur, aut fiat consors supplicii, qui dispar est merito. Unde aliqui putant quod de parente dicat exterminando, quod ejus intereat anima, non parvuli. Sed valde ambiguum est; licet suffragetur huic adsertioni quod ait: *quia testamentum meum interrupit.* Itaque hoc ad intelligentem magis, quam ad infantem referendum videtur. Alii graviora parentibus vel silentio minitantem putant dominum Deum, quo plus timeant majores, quando nec infanti parcitur.

84. Mihi autem satis liquido patet dictum de uniuscujusque mente. Diximus enim masculi nomine mentem significari, quod sit validus mentis vigor, & animam in sui copulam trahat, sitque vehementior tamquam sexu potior, & virili validitate. Ergo hæc ratio est, quod omnis mens quæ non fuerit circumcisa à superfluis corporalibus, & purgata solemni munere, ut exuat se passionibus & vitiis, interibit. Non caro, inquit, interibit, non homo: sed anima illa interibit, quia potuit salva fieri, si habuisset purgationem. Nuda autem præsidii, & incircumcisi cordis colluvione infirmior salutem generis sui non potuit servare. Omne autem genus videtur immortale, ut [*] homo genus est, ut ullus species est. Homo semper dicitur, ullus non semper, immo non deficit ullus. Deficit qui fidem non habet, persona deficit unius, conditio vel nomen hominum non deficit. Ex diuturno igitur & innoxio in id quod temporale est & noxium peccator deducitur, qui mentis suæ adscribere debet infantiæ, quod incautus fuit & intemperans, vel remissionem peccatorum non acquisivit: *Nisi enim quis rena-* Iohan. 3. 5.

a Era. Gill. & Rom. edit. *quaternionem.* Aliæ omnes, ac mss. *confessionem*: sed eodem sensu. Hic enim ea vox sumitur pro illo Pythagoreorum jurejurando, de quo Plutarchus lib. 1. de Placitis philosophorum ita scribit: Διὸ καὶ ἐπιφθέγγονται οἱ Πυθαγορικοὶ, ὡς μεγίστου ὅρκου ὄντος τῆς τετράδος,

Οὐ μὰ τὸν ἁμετέρᾳ ψυχᾷ παραδόντα τετρακτὺν
Παγὰν ἀενάου φύσεως ῥιζώματ᾽ ἔχουσαν.

Hoc est: *Idcirco Pythagorici, quasi magnum esset jusjurandum quaternionis, pronuntiabant Non, per eum qui animæ nostræ quaternionem præbet naturæ æternæ fontem ac radices habentem.* Jusjurandum autem propterea confessio dicitur, quod illo divinitatem ubique præsentem esse profitemur contestamurque. Per quaternionem vero jurabant isti, quod cùm numerorum omnium magnam rationem haberent, quaternarii tamen habebant maximam. Hujus rei causam eodem loco refert Plut. quia ex tetrade animam nostram putarent esse compositam. Eumdem etiam consule lib. de Procreat. Animæ. Neque etiam probabilitate sua caret, quod volunt nonnulli Pythagoram per suam τετρακτὺν intellexisse ipsum Dei nomen τετραγράμματον. Vide Johan. Ger. Vossium lib. de Philos. sectis, cap. 6. Porro quod Ambrosius *hebdomadam* dictam fuisse *semper virginem* scribit, id ex Philonis lib. de Septenario. B'sumtum videtur. Sed locum indicasse sufficiat.

b. Sic mss. quatuor melioris notæ. Alii vero & edit. *Nec solis radios formamus.*

c. Ita mss. Corb. Long. Torn. & Vale. Edit. autem Era. Gill. & quædam Paris. *ab infantia circumcisio, ita & morbus.* Paris. vero anni 1661. *ab infantia morbus, ita & circumcisio.* Cùm autem neque in Am. neque in mss. Colb. & Maz. vocem, *morbus*, aut *peccatum* reperire sit, hinc suborta videtur illa diversitas.

*. *Violare nidum*, id est, thorum, ut habes Job 29. 18. *In nidulo meo moriar*, pro in lectulo meo.

d. Edit. Rom. & quædam Paris. *neque continearis amplexibus non tua.* Ita certe LXX. Interp. apud quos legas, μηδὲ συνέχου ἀγκάλαις τῆς μὴ ἰδίας: à qua lectione nec multum recedit Vulg. quam consule. Ceterum ab omnibus mss. & ant. edit. discrepare religioni est.

*. Genus hic liberiori acceptione pro specie sumitur, sicut & species pro individuo. Quod autem legimus ullum non semper dici, & tamen ullum non deficere, sic interpretamur, ut *ullus*, id est, aliquis, in primo membro hominem certum ac definitum significet, in secundo non item.

tus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest in- A *troire in regnum Dei.* Utique nullum excipit, non infantem, non aliqua præventum necessitate. Habeant tamen illam opertam pœnarum immunitatem, * nescio an habeant regni honorem.

Gen. 17. 15. 85. Saræ quoque una additur littera, hoc est, R, ut vocaretur Sarra. Quod utique par est, ut in superioribus, non unius adjectione pensari litteræ. Non enim munus Deo est una littera, sed virtus litteræ quæ exprimit muneris divini gratiam. Sarra enim dicitur *ἀρχὴ ἐμὴ*, hoc est, po- B testas mea, vel principatus mei initium, vel regis. Sara græce dicitur *ἄρχουσα*, latine quæ regat. * Illa mortalis, ista immortalis: illa specialis, ista generalis. Est namque in me prudentia, in me castimonia, in me virtus, in me justitia, me solum regunt, & mihi dominantur, & sunt mortales. Moriente enim me, solvuntur & moriuntur etiam illa. Quæ autem prudentia generaliter dicitur, quæ castimonia, quæ fortitudo, ceteræque virtutes principales, sed generaliter prin- C cipales, & reginæ quædam immortales, in his potestas est, immortale illud principale, sicut est regina Ecclesia quæ non me unum, sed universos regat. Ergo speciem in genus, partem in universitatem, corruptibilitatem in incorruptibilitatem conversam videmus: quæ omnia Ecclesiæ convenire certum est. Non enim specialis hæc, sed generalis ratio est, nec partis, sed universitatis salus. Ideoque his præcedentibus cùm unumquemque prudentia sua ad hanc principalem & D diffusam per omnes salutem deduxerit, in qua fons sapientiæ justitiæque est, requiritur generatio, & ille perfectæ partus jucunditatis, cujus nomen est Isaac. Nulla enim melior est voluptas, quàm emendatæ gratia conscientiæ. Hinc Epicurei traxerunt summum bonum voluptatem esse, sed eam corporis magis inquinamento, quàm sobrietate mentis æstimaverunt

Gen. 17. 17. 86. Quid est autem quod ait: *Et cecidit in faciem* E *Abraham, & risit?* Et hìc reverentia significatur, quod timuit Deum velut libero risu lædere, quamvis risus lætitiam declararet viri justi qui tantis gratulabatur promissis. Non enim dubitantis hic risus, sed credentis fuit. Simul quia cadunt ante Deum omnia, & mutantur & transeunt, sola illa immutabilis stat semper substantia. Aut fortasse & in hoc mysterio prophetavit Abraham dominum Jesum; quod per susceptionem dominici corporis & resurrectionem tanti F complenda oraculi gratia foret. Adorat igitur
Ps. 98. 5. non elementum terræ de quo dictum est: *Et adorate scabellum ejus, quoniam sanctum est.* Ubi enim corpus, ibi & aquilæ quæ adoraverunt versantem in corpore.

Gen 17. 17. 87. *Et dixit*, inquit, *in corde suo: Si centum annorum nascetur filius, & si Sarra nonaginta annorum pariet?* Græcus ἐν τῇ διανοίᾳ posuit, ut possimus æstimare quia cordi suo quasi [a] alternanti secum dixerit: Si centenario nascetur filius, & nonagenaria pariet? Hoc est ætas generandi præterit, sed Deo omnia sunt possibilia; & ideo facile etiam istud, ut senibus revocet juventutis annos, vires refundat, sterilibus det fœcunditatem.

88. Nec illud prætereundum, quod promissa sibi generatione legitima respondit Abraham Deo: *Ismael vivat hic in conspectu tuo.* Justi est Gen 17. 18. etiam pro peccatoribus intervenire; & ideo vel B hoc credant Judæi, quia & pro ipsis intervenit, si tamen credant. Hoc est enim vivere in conspectu Dei, digna Dei Verbo negotia gerere; oculi enim Domini super justos.

89. Unde & Dominus ait: *Etiam. Ecce Sarra* Ibidem 19. & 20. *uxor tua pariet tibi filium... De Ismael autem exaudivi te. Etiam* cùm dicit, confirmat promissa; confirmativum etenim verbum est. Et ideo prius generationem Ecclesiæ confirmat futuram; ut verum cognosceret Propheta quod de Ismael se C audisse dixit Deus, providens quia cæcitas Israel ex parte haberet contingere, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel salvus fieret. Itaque sicut testamenta hominum prius [b] heredem ferunt, postea legatum exprimunt, melioribus hereditatem, inferioribus legata: ita in Domini testamento, unde & nos hunc morem accepimus, heres scribitur natura bonus, nobilis, legitimo creatus conjugio; legato donatur inferior.

D 90. Promittitur autem generatio sequenti an- Ibidem 21. no, ut advertas quam generationem polliceatur Dominus, hoc est, non illam uteri corporalis Sarræ, sed istum partum Ecclesiæ, qui esset futurus. Denique & infra ait: *Revertar ad te in fu-* Gen 18. 10. *turum, & erit Sarræ filius.* In quo utrumque possumus accipere, & hunc conventum Ecclesiæ, & fidelium resurrectionem.

91. Tertiodecimo quoque anno quod circum- E ciditur Ismael, ratio evidens; quia is qui incipere habet uti cognitione feminæ, ante debet recidere in se ardorem libidinis; ut à superfluis abstineat commixtionibus, conjunctioni tantum se legitimæ reservet.

92. Mentem quoque sapientis hospitalem esse decet; ut etiam aliis impertiat sui gratiam, & prudentiæ suæ fructum aliis quoque dividat, atque ita bonis epulentur doctrinæ cibis, epulumque ejus exhibeat desiderantibus.

F 93. Tum præterea nesciat nisi secundum naturam vivere, in cujus instituto & ordine Dei lex est. Nulli se transversariæ cupiditati miscere noverit, solius sapientiæ præoptet copulam. Mandatis Dei sæculi istius gloriam, & quamdam præsentis laudis hereditatem præferre nesciat; atque ut altaribus Domini suas immolet utilitates, ita judicii ignem non excipiat, neque reformidet; sed magis etiam ut alios eripiat, elaboret.

* Cùm supra n. 79 dixerit affirmate, *quia nemo adscendit in regnum cælorum, nisi per sacramentum baptismatis*, non injuria quis suspicetur hæc & alia nonnulla quæ pelagianismum sapiunt, ab hæretico aliquo fuisse intrusa. Quam etiam parum tota ultima hujus numeri pars primæ cohæreat, vel cæcus videat.

a Hic aliquem adsuisse suas nugas Era. & post eum Gill. adnotarant, moti scilicet obscuritate loci. Attamen si quis eum contulerit cum Philonis verbis, quibus Saræ vocabulum lib. *de Nominum mutat.* exponitur, haud parum luminis ad ejus intelligentiam nancisceretur; idem enim istinc desumtus est.

*. Rom. edit. *altercanti.* At cum aliis, atque omnibus mss. retinenda vox, *alternanti*, quæ ferme eodem sensu ponitur à Virg. 4. Æneid. *Hac alternanti potior sententia visa est.*

b. Edit. Rom *heredem scribunt.* Aliæ edit. & cuncti mss *heredem ferunt.* Et post pauca ant. edit. *ita in Deum in testamento unum, & nos* &c. Quam lectionem Rom. edit. ex conjectura emendare conata haud incommode sic reposuit: *ita & Deum in testamento usum, & nos hunc morem accepimus, heres* &c. Verum potior nobis visa est omnium mss. auctoritas.

IN

IN LIBRUM DE ISAAC ET ANIMA
ADMONITIO.

QUemadmodum sanctus Ambrosius in primo libro de Abraham catechumenis hujus exemplo patriarchæ Christianæ religionis, quam in pervigilio paschatis professuri essent, officia patefecerit, in altero autem animæ per Adami peccatum lapsu resurgendi, atque ad perfectionem enitendi modum demonstraverit, in nostra ad idem opus Admonitione declaravimus. Prosequitur instituta acroamata præceptionesque Antistes vigilantissimus, nec alia de causa secundum memorati operis librum, ubi Isaac natum & circumcisum retulit, extemplo finiisse nobis videtur, nisi ut ex ejusdem cum Rebecca conjugio hominis Christiani animam, dum in genitali fonte renascitur, artissimum quoddam spiritalis matrimonii cum Verbo Deo fœdus inire ostenderet. Id hoc[a] in libro quem propterea de Isaac & Anima inscriptum voluit, per quam egregie præstitit. Enimvero postquam Isaac nativitate ac morte sua Christi figuram exstitisse, sicut & Rebeccam animæ, paucis aperuit, definitâ ejusdem animæ naturâ, totum hominem potissimùm in ipsa consistere[b] adstruit. Hunc autem docet ideo esse imperfectum, quod rebus corporeis ac sæculi voluptatibus adhærescat; contra vero primum ad perfectionem gradum facere, si easdem fugiat, & supra illarum cœnum adtollat se se. Hinc argumentum propositum aggressus Rebeccam talem cùm ad Isaac veniret fuisse dicit,[c] quippe quæ divinum in illo Verbum ardenter expetere se testificatur clamans: Osculetur me ab osculis oris sui. Ipse quidem Ambrosius locum hunc aliosque omnes Cantici canticorum versiculos etiam Ecclesiæ accommodari posse profitetur: sed cùm eadem mysteria tum alibi, tum vel maxime in enarratione psalmi CXVIII. enucleasset, hoc in libro totus incumbit, ut animæ cum Verbo conjugium perpetuo mystici illius epithalamii commentario edisserat. Quod tamen non ita accipias, quasi versum omnino nullum prætereerit, cùm re ipsa haud pauci, & ii præsertim qui ad sponsi sponsæque pulcritudinem pertinent, omittantur: sed isti quominus unus sit operis contextus nihil vetant. Porro ut distinctius atque ordinatius cœptum procedat, vir sanctus[d] proponit exponitque gradus quatuor, quibus anima jam graviorum jugo vitiorum libera ad summam illam perfectionem, in qua Deo per caritatem juncta numquam postmodum ab ipso divellitur, conscendit. Ceterum sive naturalem ac minime coactam materiæ dispositionem, sive brevem illam, sed acutam Scripturæ explicandæ rationem spectes, seu denique transitionum quibus aptissime nectuntur singula, concinnitatem, jure dixeris commentationem hanc ejusmodi esse, quæ vix ulli ex aliis Ambrosianis cedat.

a. Cap. 1.
b. Cap. 2.
c. Cap. 3.
d. Cap. 6.

Ipsam porro constat libri nomine appellatam, non solum ætate[e] Cassiodori &[f] Augustini: sed etiam ab ipsomet Ambrosio in opere sequenti sub hac inscriptione fuisse memoratam. Utrum vero conciones fuerint quæ primitus ad populum habitæ in hunc librum postea transformatæ sint, obscurius est. Cùm enim eum ferme nihil aliud esse advertamus, quam brevem Cantici canticorum paraphrasim, id argumentum sacro suggestui parum admodum videtur convenire. Verumtamen ut non aliter hîc atque in libris de Abraham factum putemus, tum eorum inter se convenientia adducimur, tum etiam præceptis ad auditorum institutionem maxime accommodis, quæ expositioni ejus inserta nemo non deprehendat. Et hæc causa est cur Cassiodorus Senator loco citato de iis qui in Canticum canticorum scripserunt agens, suum de hac opella judicium ita reliquerit: Unde, inquit, S. Ambrosius in libro tertio Patriarcharum, ubi de persona Isaac loquitur, multa salubriter luculenterque disseruit.

e. Lib. de inst. div. cap. 5.
f Lib. 1. contr. Jul. Pelag. c. 9. & l. 2. c. 5.

Hæc eadem Cantica totis decem voluminibus tam mirandum in modum Origenes enodaverat, ut non dubitaret[g] Hieronymus de iisdem scribere: Cùm in ceteris libris omnes vicerit, in Cantico canticorum ipse se vicit. Maxime autem probabile est præstantissimum hoc opus in manus quoque Ambrosii pervenisse, ac sanctum Antistitem ex laboribus tanti viri, à quo reliqui ferme Patres tam multa tamque præclara mutuati sunt, adjumenti aliquid decerpsisse. At quando temporum iniquitas thesaurum illum nobis invidit, non licet quidquam exploratum magis aut deprehensum proponere. Si tamen verum fuerit quod adversus Erasmum & alios non paucos contendit[h] Huetius, quatuor homilias quæ cum sua præfatione inter Origenis atque Hieronymi opera exstant, nulli Patrum latinorum deberi, sed eas ipsissimum initium esse decem Origenianorum voluminum, quæ Rufinus à quo latine reddita sunt, more suo interpolavit: aut si malis sæpius laudato Senatori accedere, easdem nihil aliud esse[i] affirmanti, nisi distributam in tres libros amplificationem, quam ex duabus homiliis alia occasione ab Origene in duo priora Canticorum capita compositis, & ab Hieronymo in latinum versis, Rufinus consarcinavit: si, inquimus, horum alterutrum admittendum sit, ex eorumdem Origenis fragmentorum & Ambrosianæ commentationis collatione intelliges illius methodum non imperite sanctum doctorem esse imitatum, idque cumprimis ubi triplicem Scripturæ sensum, nempe naturalem, moralem ac mysticum distinguit, atque edisserit; quamvis in aliis opusculis quæ hactenus à nobis examinata sunt, duos tantum interpretetur, mysticum ac moralem; ubi tamen cum hoc ultimo is quem naturalem in hoc libro vocitat, confunditur.

g. Ep. ad Damasum Papam.
h. Origen. lib. 3. §. 7.
i. Loc. cit.

Porro ut idem tempus ac libris de Abrahamo, nempe annum circiter CCCLXXXVII huic scripto adsignemus, facit cum illorum inter se connectio, tum ipsum Ambrosii testimonium quod initio libri de Joseph, sicut & libri de Mysteriis quem ἀμέσως post ipsum elucubravit, reperimus; immo vero obscurum non est sanctum Præsulem ad eosdem quos in opere superiori alloquebatur, in hoc etiam verba facere: at revocari in dubium potest utrum ante festa paschatis id evenerit, an postea. Ipsius quidem scriptionis, in qua de spiritali conjugio quo nihil habet perfectissimorum Christianorum vita sublimius, materiâ videtur indicari ista non pertinere ad catechumenos, ut pote quibus certa mysteria tegebantur, ipsis postmodum jam baptismate initiatis revelanda. Si tamen ex primis verbis libri de Mysteriis hac de re statuere nos oporteat, dicendum erit eos etiamnum intra catechumenorum ordinem exstitisse, ad quos sermonem habebat Ambrosius. Et hoc ipse forsan innuit, ubi dicit:[k] Venit pascha, venit remissio peccatorum &c. Cùm autem jam illi in competentium numerum in quem non nisi exeunte quadragesima admittebantur, essent adlecti, minime dubitavit sanctus Antistes in procinctu ad baptismum positis sacra hujus conjunctionis mysteria, & gradus quibus ad eam pervenirent, declarare.

k. Cap. 4. num. 31.

SANCTI AMBROSII
MEDIOLANENSIS EPISCOPI
DE ISAAC ET ANIMA
LIBER UNUS. *

* Scriptus circ. an. 387.

CAPUT I.

* *Commendatur sanctus Isaac tum ex paterna origine & gratia, quàm ex Dominicæ generationis & passionis præfiguratione; ac mysterium inter Christum per Isaac designatum, & animam repræsentatam per Rebeccam aperitur.*

1\. In patre nobis sancti Isaac vel origo satis est expressa, vel gratia: a cui ad omnem redundat B gloriam, quod tanto & tam imitabili viro natus Abrahæ patri præmium fuit. Neque vero illud mirabile, cùm in eo Dominicæ generationis & passionis figura præcesserit. Siquidem & sterilis anus ex promissione Dei peperit eum; ut crederemus quod potens est Deus facere, ut posset & virgo generare, & oblatus unicus ad immolandum, qui & patri non periret, & impleret sacrificium. Itaque ipso nomine figuram C & gratiam signat, Isaac etenim risus latiné significatur, risus autem insigne lætitiæ est. Quis autem ignorat quod is universorum lætitia sit, qui mortis formidolosæ vel pavore compresso, vel mœrore sublato, factus omnibus est remissio peccatorum? Itaque ille nominabatur, & iste designabatur: ille exprimebatur, & iste annuntiabatur. Ipse est quem jam tunc persequebatur ancilla: ipse est propter quem jam tunc dicebatur:

Gen. 21. 10. *Expelle ancillam; non enim heres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac.* Ipse est cui pater alienigenam

A acquisivit sponsam. Ipse est mitis, humilis, atque mansuetus, qui veniente Rebecca, hoc est, patientia, b exivit in campum abalienare. Sapientis enim est segregare se à voluptatibus carnis, elevare animam, atque à corpore abducere; hoc est enim se hominem agnoscere. Qui Chaldæorum sermone Enos dicitur, latine homo. Enos autem qui adsumsit & speravit invocare Deum; & ideo creditur esse translatus. Non videtur itaque homo esse, nisi qui in Deum spe-B rat. Qui autem sperat in c Deum, non degere in terris, sed quasi translatus adhærere Deo, manifesta veri interpretatione signatur.

2\. Bonus igitur Isaac verus, ut pote plenus gratiæ, & fons lætitiæ. Ad quem fontem veniebat Rebecca, ut impleret hydriam aqua. Dicit enim Scriptura, quia *descendens ad fontem, implevit hydriam, & adscendit.* Descendit itaque ad sapientiæ fontem vel Ecclesia, vel anima, ut totum vas impleret suum, & hauriret puræ sapientiæ disci-C plinas, quas haurire Judæi de fonte profluo noluerunt. Quis iste fons sit, audi dicentem: *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ.* Ad hunc fontem currebat sitiens anima prophetarum, sicut & David dicit: *Sitivit anima mea ad Deum vivum;* ut sitim suam ubertate divinæ cognitionis expleret, & insipientiæ sanguinem spiritualium rigatu dilueret fluentorum. Hic est enim fluxus sanguinis, sicut significat lex, qui deoperitur, quando vir sedenti in diebus sanguinis sui mulieri miscetur. Mulier est delectatio corporis & illecebræ. Itaque cave ne vigor mentis tuæ coitu quodam

Gen. 24. 16. Hier. 2. 13. Ps. 41 3. Levit. 20. 18.

a. Hic mss. & edit. vet. inter se consentiunt, nisi quod illorum tres pro *sancti Isaac vel origo satis*, habent, *sancto Isaac vel origo salutis*, & ubi mss. omnes, *cui ad omnem* &c. edit. præferunt, *cum ad omnem* .... *primum fuit.* Rom. vero totum locum ita consarcinavit: *In patre Abraham sancti Isaac vel origo satis est nobis expressa, vel gratia: cùm ad omnem* ... *& tam inimitabili viro natus ipse in præmium fuerit: nec non & illud est mirabile quod in eo* &c.

b. Ita mss. & edit. omnes ant. At sola Rom. *Exivit in campum se exercere*, ubi LXX. Interp. sequi voluit, apud quos legas, Καὶ ἐξῆλθεν Ισαὰκ ἀδολεσχῆσαι. Verum ultimæ dictionis loco Symmachus legebat, λαλῆσαι, Aquila, ὁμιλῆσαι. Vide Nobilium ad eadem verba. *Abalienare* autem propriè est animum à seriis gravibusque cogitationibus avocatum relaxare: sed Ambrosius rem ad spiritalem sensum more suo hîc, & infra c. 5. n. 6 traducens, vult idem esse atque à curis sæcularibus ad cælestium rerum meditationem convertere. Vide etiam Commentaria in Psal. 118. Octon. 4 vers. 3. sicut & epist. ad Chrom. quibus locis verbum ἀδολεσχεῖν per latinum *hallucinari* ab interprete redditum tradit.

c. Edit. Rom. *in Deum, placet Deo, mutatur in melius, nec videtur degere* .... *Deo. Ideo & Enoch dicitur, quod non est inventus, quia transtulit eum Deus: quod manifesta interpretatione* &c. Vet. edit. & mss. hoc loco nihil discrepant, nisi quod ubi edit. & quidam mss. habent, *vere*, in aliis pluribus ac probatioribus legitur *veri*.

corporeæ voluptatis inflexus emolliatur, atque in ejus amplexus omnis resolvatur, & fontem ejus aperiat, qui debet esse clausus & septus in-
Cant. 4. 12. tentionis studio, & consideratione rationis; *Hortus* enim *clausus, fons signatus.* Namque mentis
a vigore resoluto, ª sensus se corporalis delectatio-nis effundunt, perniciosi nimis, & in appetentiam plenam gravis periculi proruentes: quos, si mentis vividæ considerata mansisset custodia, refrænasset.

CAPUT II.

Quid sit homo, & in quo potissimum parte consistat; qualisve sit anima ejus tum secundum sui naturam, quàm per irrationabilem sui partem, quo obnoxia fit corruptioni.

3. Intuere igitur, ô homo, qui sis, quo salutem tuam, vitamque tuearis. Quid est itaque homo? Utrum anima, an caro, an utriusque copula? Aliud enim nos sumus, aliud nostrum: alius qui induitur, & aliud vestimentum. Legi-
Gen. 46. 26. mus in veteri Testamento: *Omnes animæ quæ descenderunt in Ægyptum*, de hominibus dictum. Et
Gen. 6. 3. alibi dictum est: *Non permanebit Spiritus meus in hominibus istis, quoniam carnes sunt.* De alterutro ergo legitur, quia homo dicitur & de anima & de carne. Sed illa discretio est, quod ubi anima pro homine ponitur, Hebræus significatur Deo
Prov. 11. 20. adhærens, non corpori, ut est illud: *Anima benedicta omnis simplex.* Ubi autem caro pro homine nuncupatur, peccator exprimitur, ut est illud:
Rom. 7. 14. & 15. *Ego autem carnalis sum, venumdatus sub peccato; quod enim operor, non cognosco. Non enim quod volo, ego: sed quod odi, illud facio.* Hoc jam posterius &
b de utroque. Alius est enim qui vult, alius ᵇ qui
Ibidem. 16. & 17. odit, alius qui facit. Denique addidit: *Si ergo quod odi, hoc facio, consentio legi, quoniam bona est. Nunc autem jam non ego illud operor, sed quod habi-*
Ibidem. 23. *tat in me peccatum.* Illud quoque expressius: *Video legem carnis meæ repugnantem legi mentis meæ, & captivantem me in lege peccati.* Et tamen cùm utrumque in se concertantem hominem declarasset, hoc est, interiorem & exteriorem, in animæ magis quàm in corporis parte se maluit constituere, quod anima sua traheretur captiva ad peccatum, in qua esse se mallet, & esse confir-
Ibidem. 24. mat dicens: *Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Tamquam ab extraneo hoste, ita se desiderat liberari à carne.

4. Non ergo sanguis anima, quia carnis est sanguis: neque harmonia anima, quia & hujusmodi harmonia carnis est: neque aer anima, quia aliud est flatilis spiritus, aliud anima: neque ignis est
Gen. 2. 7. anima, neque ἐντελέχεια anima: sed anima est vivens; quia factus est Adam in animam viventem; eo quod insensibile atque exanime corpus anima vivificet & gubernet. Est & præstantior
1. Cor. 2. 15. homo, de quo dicitur: *Spiritalis autem dijudicat omnia; ipse autem à nemine judicatur.* Hic est præstantior ceteris. Unde & David dicit: *Quid est* Psal. 8. 5
homo quod memor es ejus, aut filius hominis, nisi quod visitas eum? .... Homo vanitati similis factus Ps. 143. 4
est. Non ille secundum imaginem Dei homo vanitatis est: sed qui illud amisit, & in peccatum decidit, & in materialia ista dilapsus est, iste homo est vanitatis.

5. Anima igitur secundum sui naturam optima est: sed plerumque ᶜ per irrationabile sui obno- c
xia fit corruptioni, ut inclinetur ad voluptates corporis, & ad petulantiam, dum mensuram rerum non tenet, aut fallitur opinione, atque inclinata ad materiam agglutinatur corpori. Sic invisibile ejus impeditur, & malitiâ repletur; quia dum intendit malitiæ, ejus se vitia replet, & fit defectu bonitatis intemperantior.

CAPUT III.

Perfecta anima terrenis abdicatis, vitiisque domitis Verbum osculari desiderat: cui se Deus Verbum totus infundit. Hoc illa delectata ab eo petit ut attrahatur; quæ omnia etiam Ecclesiæ vir sanctus accommodat.

6. Perfecta autem anima aversatur materiam: omne immoderatum, mobile, malignum refugit ac respuit; nec videt, nec appropinquat ad ullius terrenæ labis corruptionem: divinis intendit, terrenam autem materiam fugit. Fuga autem est, non terras relinquere, sed esse in terris, justitiam & sobrietatem tenere, renuntiare vitiis, non usibus elementorum. * Fu- *
giebat David sanctus à facie Saul; non utique, De pœnit. dist. 2. cap. Vi cognoverunt. § Fugerat.
ut terras relinqueret, sed ut inimicis, & inobservantis, & perfidi declinaret contagium. Fugiebat autem adhærens Deo, sicut & ipse ait: *Ad-*
hæsit anima mea post te. Abducebat se, & ablevabat vitiis sæculi hujus, elevabat animam suam sicut Isaac in campo, vel abalienabat, vel (ut alii habent) deambulabat. Nam hoc quoque ostendit cum virtutibus familiare habere consortium, ut deambulet unusquisque in innocentia cordis sui, nullo usu terrenis vitiis misceatur, atque irreprehensibilem viam inoffenso mentis carpat vestigio, nec ullum locum in se aperiat corruptioni. Ps. 62. 9.

7. Talis erat Isaac cùm Rebeccam advenientem exspectaret, præparans se copulæ spiritali. Veniebat enim jam cælestibus dotata mysteriis: veniebat magna secum ornamenta aurium & manuum ferens, eo quod auditu & operibus emineat Ecclesiæ pulcritudo, cui rectè dictum advertimus: *Esto in millia millium, & semen tuum possi-* Gen. 23.
deant adversariorum civitates. Decora igitur Ec- 60.
clesia, quæ ex inimicis gentibus filios acquisivit. Sed potest hoc etiam ad animam deputari, quæ passiones corporis subigit, & ad virtutum officia convertit, repugnantesque motus sibi obedien-

a. Ita mss. plures potioresque. Vat. autem, Theod. & vet. edit. *sensus se corporales delectationes effundunt perniciosa .... proruentes.* Theod. *profluentes.* Vat. alter Valc. Torn. ac Rom. edit. *sensim se corporales* &c. ut edit. antiquæ.
b. Mss. aliquot bonæ manus, *aliud quod odit.*
c. Sic mss. sex probatissimi, cum edit. Rom. At Vat. cod. Joy. cum aut. edit. *secundum irrationabilem sui partem.* Long Theod. & Valc. *sui motum.* Rursus eodem loco ubi edit. Am. & Era. *ad impatientiam*, & Rom. cum mss. Vat. Torn. ac Theod. *& appetentiam*, alii mss. & edit. habent, *& ad petulantiam.* Tertio pro *rationabile ejus*, ut habet edit. Rom. *& visibile ejus*, ut aliæ omnes & mss. nostrates, cod. Vac. præfert, *invisibile ejus*, quem hoc loco sequi libuit. Denique non minor ambigendi locus an legendum, *& fit defectus*, ut in plerisque mss. & edit. Am. ac Era. Prob. an vero, *& fit defectu*, ut in aliis. Sed ad sensum parum admodum referre existimamus.
*. Gratianus loco cit. Ambrosii sensum refert potius, quam verba; quæ tamen à se exhiberi significat.

tes efficit. Ergo vel anima Patriarchæ videns mysterium Christi, videns Rebeccam venientem cum vasis aureis & argenteis, tamquam Ecclesiam cum populo nationum, mirata pulcritudinem Verbi, & sacramentorum ejus dicit: *Osculetur me ab osculis oris sui.* (Cant. 1. 1.) Vel Rebecca videns verum Isaac, verum illud gaudium, veram lætitiam, desiderat osculari.

8. Quid est igitur: *osculetur me ab osculis oris sui?* (Primus animæ processus.) Considera vel Ecclesiam jamdiu promisso sibi per Prophetas Dominico adventu, per tempora multa suspensam, vel animam, quæ elevans se à corpore, abdicatis luxuria, atque deliciis, voluptatibusque carnalibus, exutâ quoque sollicitudine sæcularium vanitatum, jam dudum infusionem sibi divinæ præsentiæ, & gratiam Verbi salutaris exoptet, commacerari quod sero veniat, & affligi; ideoque quasi vulneratam caritate, cùm moras ejus ferre non possit, conversam ad Patrem rogare, ut mittat sibi Deum Verbum; & causam quâ fit ita impatiens declarare, dicentem: *Osculetur me ab osculis oris sui.* Non unum osculum quærit, sed plura oscula; ut desiderium suum possit explere. Quæ enim diligit, non est unius osculi parcitate contenta: sed plura exigit, plura vindicat; & ita se amplius dilecto commendare consuevit. Denique illa in Evangelio sic probata est: quia *non cessavit*, inquit, *osculari pedes meos.... & ideo remissa sunt ei peccata multa, quia dilexit multum.* (Luc. 7. 45. & 47.) Ergo & hæc anima oscula Verbi multa desiderat, ut illuminetur divinæ cognitionis lumine. Hoc est enim osculum Verbi, lumen scilicet cognitionis sacræ. Osculatur enim nos Deus Verbum, quando cor nostrum, & ipsum principale hominis spiritu divinæ cognitionis illuminat, quo anima donata caritatis pignore nuptiali, læta atque ovans dicit: *Os meum aperui, & duxi spiritum.* (Psal. 118. 131.) Osculum est enim quo invicem amatores sibi adhærent, & velut gratiæ interioris suavitate potiuntur. Per hoc osculum adhæret anima Deo Verbo, per quod sibi transfunditur spiritus osculantis: sicut etiam ii, qui se osculantur, non sunt labiorum prælibatione contenti, sed spiritum suum sibi invicem videntur infundere.

9. Ostendens itaque non solam speciem Verbi, & vultum quemdam, sed omnia ejus interiora diligere, adjungit ad osculorum gratiam: *Quia bona*, inquit, *ubera tua super vinum, & odor unguentorum tuorum super omnia aromata.* (Cant. 1. 2.) Illa osculum poposcit: Deus Verbum se ei totus infudit, & nudavit ei ubera sua, hoc est, dogmata sua, & interioris sapientiæ disciplinas, & unguentorum suorum dulci odore flagravit. Quibus capta, dicit uberiorem esse jocunditatem divinæ cognitionis, quàm lætitiam omnis corporeæ voluptatis. Adspirat enim in Verbo odor gratiæ, & remissio peccatorum, quæ in totum diffusa mundum, omnia tamquam exinanito replevit unguento; quia per universos gravis vitiorum colluvies detersa est.

10. *Propterea*, inquit, *adolescentulæ dilexerunt te. Adtrahe nos; ut post odorem unguentorum tuorum curramus.* (Ibidem. 2. & 3.) Bona quidem prudentia, sed dulcis misericordia. Illam enim pauci adsequuntur, hæc ad omnes pervenit. Propter hanc, inquit, indulgentiam tuam diligunt te animæ renovatæ spiritu. Unde & ad animam dicitur: *Renovabitur sicut aquilæ juventus tua.* (Psal 102. 5.) Ad animam enim loquebatur, dicens: *Benedic anima mea Dominum.* (Ibidem.) Et ideo festinat ad Verbum, & rogat ut adtrahatur, ne forte derelinquatur; quia currit Dei Verbum, & non est alligatum. Denique exsultat tamquam gigas ad currendam viam. Et quia egressus ejus à summo cælo, & occursus ejus usque ad summum ejus, videns se imparem tantæ velocitati dicit: *Adtrahe nos.* Bona anima, quæ non pro se sola, sed pro omnibus rogat. *Adtrahe*, inquit, *nos.* Habemus enim cupiditatem sequendi, quam unguentorum tuorum inspirat gratia: sed quia cursus tuos æquare non possumus, adtrahe nos, ut auxilio tuo fultæ, vestigiis tuis possimus insistere. Si enim tu adtraxeris, curremus & nos, & spiritalia velocitatis flabra capiemus. Deponitur enim sarcina quibus manus tua fulcro est, & oleum tuum infunditur, quo curatos est ille qui à latronibus vulneratus est. Ac ne impudens tibi videatur quod ait: *Adtrahe nos*, audi dicentem: *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego vos reficiam.* (Matt 11. 28.) Videns quod libenter nos adtrahat, ne remaneamus sequentes. Sed qui vult adtrahi, currat ut comprehendat: & currat superiora obliviscens, & ea quæ sunt priora appetens; sic enim poterit Christum comprehendere. Unde & Apostolus ait: *Sic currite, ut omnes comprehendatis.* (1. Cor. 9. 24.) Vult & ista ad bravium pervenire, quæ desiderat comprehendere. Prudenter ergo rogat ut adtrahatur; quia non omnes sequi possunt. Denique Petro dicenti: *Quo vadis?* Respondit Verbum Dei: *Non potes me sequi modo, sequeris autem postea.* (Johan. 13. 36.) Claves ei commiserat regni cælorum, & sequendo se imparem judicavit. Hanc tamen animam non distulit; quia non præsumebat, sed rogabat.

CAPUT IV.

Introducitur in cubiculum Regis perfecta anima. Cui corporis se contagione fuscatam querenti, ut se cognoscat, exeat &c. Christus præcipit. Eadem equæ Salomonis comparatur. Ad hæc putei quos fodit Isaac, quid significent? Et quo pacto demum Christus revocatus ab anima, saliens redeat, nec non ipsi adblandiatur?

11. DEnique ait: *Introduxit me rex in cubiculum suum.* (Cant. 1. 3.) Beata anima, quæ Verbi ingreditur penetralia. Insurgens namque de corpore ab omnibus fit remotior quæ intra semetipsam divinum illud si quo modo adsequi possit, scrutatur & quærit. (Secundus animæ processus.) Quod cùm potuerit comprehendere, ea quæ sunt intelligibilia supergressa, in illo confirmatur, atque eo pascitur. Talis erat Paulus qui sciebat se raptum in paradisum: sed sive extra corpus raptum, sive in corpore, nesciebat. Adsurrexerat enim anima ejus de corpore, & se à visceribus & vinculis carnis abduxerat atque elevaverat; factusque à semetipso alienus, intra semetipsum tenuit verba ineffabilia quæ audivit, & vulgare non potuit; quia advertit ea loqui homini non licere. Anima ergo bona contemnit visibilia & sensibilia, nec

consistit in eis, [a] nec in despiciendis bis immo- A
ratur & residet: sed adscendit ad illa æterna &
invisibilia, & plena miraculis, puro sensu se piæ
mentis adtollens. Etenim perfectioni studens, so-
lum illud bonum Divinitatis intendit, nec aliud
quidquam requirendum putat; quia tenet quod
summum est. Itaque vir hujusmodi, in quo est
animæ pulcritudo, solus sibi abuodat, quia ip-
se sibi est satis. Nec solus aliquando est, cui præ-
sul Dominus adest.

12. Denique in illud divini illius introducta se- B
Cant. 1. 3. cretum: *Exsultemus*, inquit, *& lætemur in te, &
diligamus ubera tua super vinum.* Non enim in di-
vitiis, & auri argentique thesauris, non in pos-
sessionum fructibus, non in potestatibus, non in
conviviis, sed in solo Deo justus exsultat.

13. Eadem ramen anima cognoscens se corpo-
tis societate fuscatam, dicit ad alias animas, vel
ad illas cælestes & appositas sacro ministetio po-
Ibidem 5. testates: *Nolite adspicere me quod obfuscata sum; quo-
niam non est intuitus me sol. Filii matris meæ pugna-* C
verunt adversum me, hoc est, impugnaverunt me
corporis passiooes, carnis illecebræ colorave-
runt; ideo mihi sol justitiæ non refulsit: quo vi-
duata præsidio, devotionem meam, & observan-
tiam plenam servare noo potui; boc est enim:
Ibidem. *Vineam meam non custodivi*, quia spinas & non
uvam adtuli, id est, faciens peccata pro fructi-
bus.

14. Et cùm de Verbo loquitur, irradiante sibi
Verbi splendore conversa ad ipsum dicit: *Ubi* D
Ibidem 6. *pascis? Ubi manes in meridiano?* Recte dicit: *Ubi*
* *pascis*, quia * regale est Dei Verbum: *Ubi manes*,
quia morale: *In meridiano*, quia mysticum. Si-
quidem meridie Joseph cum fratribus suis in con-
vivio constitutus futurorum temporum mysteria
Psal. 36. 5. revelabat. Sed etiam David ait: *Revela ad Do-
minum viam tuam, & spera in eum, & ipse faciet:
& educet sicut lumen justitiam tuam, & judicium
Act. 9. 3. tuum tamquam meridiem.* Et ipse Paulus circum-
fulsisse sibi lumen meridie adseruit, quando à E
persecutione est conversus ad gratiam. Queri-
tur ergo quod derelicta sit, quod destituta sit pau-
per ex divite. Abundabat enim munere gratia-
rum: sed egere cœpit, ubi divinæ præsentiæ sibi
copia denegata est; & ideo vel quasi mercena-
ria haberi postulat, quæ ante sibi pretiosioris co-
pulæ gratiam vindicabat.

Cant. 1. 7. 15. Cui respondit Verbum Dei: *Nisi cognoscas
te, decora inter mulieres*; quæ quereris qood re-
licta sis, nisi te cognoscas, nisi te pœniteat lap- F
sus tui, nisi intentionem devotionis approbes,
nisi fides tua & sinceritas augeatur, querela ni-
hil proderit. Aut sic: Nisi cognoscas te quia de-
cora es, nisi polcritudinem naturæ tuæ serves,
& corpotis te illecebræ non demergant, nec im-
pedimenta detineant, nihil tibi creaturæ melio-
ris nobilitas suffragabitur.

16. Cognosce igitur te, & naturæ tuæ deco-
rem, & exi quasi exuta vinculis pedem, & nudo
exserta vestigio; ut carnalia integumenta non
sentias: vestigium mentis tuæ corporalia vincu-
la non implicent; ut pes tuus speciosus appareat.
Tales enim sunt qui ad regnum cælorum annun-
tiandum eliguntur à Domino, de quibus dictum
est: *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem!* Esai. 52. 7.
Talis Moyses, cui dicitur: *Solve calceamentum pe-* Exod. 3. 5.
dum tuorum; ut vocaturus populum ad Dei re-
gnum, prius carnis exuvias deponeret, & nudo
spiritu, vestigioque mentis incederet. Hoc est
ergo quod ait: *Exi tu in calcaneis regum, & pasce* Cant. 1. 7.
hædos tuos in tabernaculis pastorum; quia per gre-
ges regnum intelligimus, eo quod potestatis sit
gregibus præsidere. Præsidet autem unusquisque
sibi quadam potestate regali, si coerceat in se
corporis luxus, & servituti redigat carnem suam.
Ideoque dictum est: *Regnum Dei intra vos est.* Luc. 17. 21.
Unde pulcre ait ad animam: *Exi*, id est, exi à
servitio, exi à carois imperio atque dominatu:
& exi non in carne, sed in spiritu: exi ad regi-
men potestatis. Ideoque addidit. *Pasce hædos tuos*,
Rege ea quæ in sinistra tua sunt; nam si non re-
gantur, facile labuntur. Coerce [b] petulantiam, b
lasciviam tui corporis, & luxuriam irrationabi-
lem: edoma leves motus, pasce eos non in cor-
poreis tabernaculis, sed in tabernaculis pasto-
rum, qui regere gregem norunt. Sunt enim ama-
bilia tabernacula Israel sicut nemora obumbran-
tia super flumen, in quibus anima tamquam in
procinctu bellico sita bonam exercet militiam,
incursus explorat hostiles, virtutis labore quæ-
rit victoriam; ut possit equæ illi quæ Salomonis
est, comparari, velox ad currendum, habilis ad Cant. 1. 8.
partum; quoniam fœcunditas animæ desideratur
& quæritur.

17. Hæc ergo equa pretiosa est, & currus Pha-
rao veloces; quod aliqui ad Ecclesiam referunt
& ad populum. Sed de hoc mysterio alibi sæpius
diximus, & maxime in Psalmo centesimo octavo Serm. 2. in
decimo. Hoc autem loco de anima dicendum Psal. 118.
suscepimus. Hujus equæ similis æstimatur hæc
anima, boc est, propbeticæ vel apostolicæ vir-
tutis, quod in eorum annumeretur grege, qui
fœcunditate prædicatioois suæ totius orbis ter-
rarum spatia referserunt; & quamvis in corpo-
re constituti, nulla tamen cursus spiritalis sense-
re dispendia. Ideoque laudatur quod cælesti sibi
illuminante præcepto, jam speciosa, jam pulcra
sit, quæ vultu præferat castitatis decorem, &
redimicula cervicis adtollat, io qua sunt patien-
tiæ & humilitatis insignia. Talis animæ diligebat
Isaac verus decorem, humilitatem, patientiam;
& ideo partus ejus avide requirebat.

18. Concepit autem Rebecca, & patientiâ suâ
nodum sterilitatis absolvit. Quid autem pariat
propbetica atque apostolica anima considere-
mus, & quomodo pariat: *Abiit*, inquit, *interro-* Gen. 25. 22.
gare Dominum, quia exsultabant infantes in utero
ejus. Et responsum accepit: *Duæ gentes in utero* Ibidem. 23.
tuo sunt; eo quod nibil sponte præsumat: sed io
omnibus summum Deum præsulem poscat suo-
rum coosiliorum; simul plena pacis atque pieta-
tis duos populos sua fide & prædicatione con-
nectat, & tamquam utero suo claudat.

a. Edit. Rom. & primæ ab illa Paris. *nec in suspiciendis*. Reli-
quæ cum mss. omnibus, *nec in despiciendis*; excepto tamen uno
cod. Vat. in quo, *nec inspiciendis*. Sed in recepta lectione nihil
mutandum, cùm *despicere*, non semper idem sit ac *contemnere*, sed
à probatis auctoribus sumatur etiam pro *dispicere* & *considerare*.

*. Cùm ibi alludat ad triplicem Scripturæ sensum, *regale*, dixit
pro *naturale*, quia Verbo naturaliter competit regem esse.
b. Mss. Big. & Ebr. *petulantiam lasciviam tui corporis, & luxu-
riam irrationabilis edoma leves motus. Pasce &c.*

A 19. Quæ non immerito soror magis quam uxor appellatur, eo quod mitis atque pacifica anima communis magis pietatis quàm specialis copulæ nomen accipiat; & quia universis magis quàm uni se existimet obligatam.

20. Fodit autem puteos Isaac, & plurimos quidem, [a] quos foderat pater ejus, & repleverant illos post mortem Abrahæ patris illius, alienigenæ. Præ ceteris tamen fodit hos puteos, unum in convalle Gerarum, & invenit ibi puteum aquæ vivæ: & litem fecerunt pastores Gerarum cum B pastoribus Isaac; eo quod aquam sibi ejus putei quasi propriam vindicabant, & vocavit nomen ejus Injustitiam. Et fodit alium puteum, in quo orta est disceptatio; & imposuit illi nomen Inimicitias. Et fodit tertium, in quo lis nulla inter pastores commissa est, & vocavit eum Latitudinem. [b] Fodit & puteum Juramenti, & non invenit in eo aquam; & vocavit eum puteum Juramenti.

C 21. Quis hæc legens, terrena magis quam spiritalia opera esse arbitretur, quod vel Abraham fodit puteos, vel Isaac, tanti videlicet patriarchæ, vel etiam Jacob, sicut & in Evangelio reperimus, (Johan. 4. 12.) velut fontes quidam generis humani, & specialiter devotionis ac fidei. Quid est enim puteus aquæ vivæ, nisi profundæ altitudo doctrinæ? Unde & Agar ad puteum Angelum vidit, & Jacob ad puteum Rachel sibi invenit uxorem: Moyses quoque secus puteum futuri locavit merita prima conjugii.

D 22. A puteo igitur visionis aperire Isaac adorsus est puteos, & bono ordine; ut ejus putei aqua primum rationabile animæ, oculumque ejus dilueret & foveret, quo visum ejus faceret clariorem. Fodit etiam alios puteos plures. Unde & scriptum est: (Prov. 5. 15.) *Bibe aquam de tuis vasis, & de puteorum tuorum fontibus.* Quanto plures fuerint, tanto est uberior redundantia gratiarum. Fodit tamen puteum, quem foderat pater ejus Abraham, de quo litem fecerunt pastores Gerarum, E hoc est, maceriæ. Ubi enim maceria, ibi divisio inter repugnantes, ibi injustitia; & ideo vocavit Injustitiam. Alium quoque fodit, & orta dissensione, vocavit eum Inimicitias. In quibus videtur elucere doctrina moralis; eo quod sublato pariete maceriæ, solutæ sint in carne hominis inimicitiæ, & facta sint utraque unum in figura per Isaac, in veritate per Christum; meritoque postea pura aqua in eo puteo sit reperta, tamquam doctrina moralis utilis ad hauriendum. Puteus F quoque Latitudinis quid aliud significat nisi de naturalibus disciplinam? Quâ causâ & Latitudo dicitur, quia sine contentione, sine lite, jam quietus atque securus est, qui mundana hæc & sensibilia fuerit supergressus. Unde superatis jam adversantibus & alienigenis cogitationibus (quid enim tam alienum quam omnia sæcularia, quæ perpetua esse non possunt) potest sapiens dicere: (Gen. 26. 22.) *Dilatavit Dominus nobis, & auxit nos super terram*, quia terrena transcendit. Ultimus est puteus Juramenti, in quo ei visus est Deus, & ait A ei: [c] *Noli timere, tecum enim sum.* (Ibidem. 24.) Et benedixit eum. Hæc doctrina jam mystica est.

23. Habes hæc in Salomone; quia Proverbia ejus moralia; Ecclesiastes naturalis, in quo quasi vanitates istius despicit mundi; mystica ejus sunt Cantica canticorum. Habes & in Propheta: (Osee 10. 12.) *Seminate vobis ad justitiam, vindemiate ad fructum vitæ, illuminate vobis lumen cognitionis.* Hoc est enim lumen cognitionis, habere caritatis per- B fectionem. Ideoque dictum est: *Noli timere*; caritas enim timorem excludit foras. Ut cognoscamus autem quia & Salomon ita hos interpretatus est puteos, ut ad moralem doctrinam, & naturalem referret, & mysticam, in singulis libris suis quos de moralibus, vel naturalibus, vel mysticis scripsit, posuit hos puteos.

24. Nam & in Proverbiis cùm declinandam speciem diceret sæcularis illecebræ, ait: (Prov. 5. 15.) *Bibe aquam de tuis vasis, & de puteorum tuorum fontibus,* C *& superfluant tibi aqua de tuo fonte.* Et infra: (Ibidem. 18.) *Fons aquæ tua sit tibi proprius, & jucundare cum uxore;* [d] eo quod adversus tentamenta mundi remedio nobis vera sapientia sit. Moralis quoque doctrina, quæ imaginem mundanæ voluptatis meretriciis quibusdam illitam fucis irriguo suo diluat, & fluento sui fontis abstergat.

25. De naturalibus quoque habes in Ecclesiaste dictum: (Eccles. 2. 6.) *Feci mihi piscinas aquarum ad irrigandum ex his saltum germinantem.* Neque te moveat D quod pro puteo piscinas posuit; quia & Moyses puteum Latitudinis dixit, eo quod à sollicitudine omni & angustiis absolvitur, qui mundum hunc pia mente transcenderit. Non immerito ergo piscinas habet Ecclesiastes, qui vidit nullam abundantiam esse sub sole: sed si quis abundare velit, in Christo abundet.

26. Et de mysticis puteus superest nobis, quem etiam ipsum reperimus in Canticis canticorum, dicente Scriptura: (Cant. 4. 15.) *Fons hortorum, puteus aquæ* E *vivæ, & impetu descendens à Libano.* Etenim si mysteriorum altitudinem persequaris, puteus tibi videtur tamquam in profundo sita mystica esse sapientia: si vero haurire velis affluentiam caritatis quæ major & uberior est quàm fides & spes, tunc tibi fons est. Exuberat enim caritas, ut & haurire eam cominus, & rigare ejus affluentia hortum tuum possis spiritalibus fructibus redundantem. [e] Et quia ultra ipsum puteum Latitudinis est, qui caritatem habet; ideo dixit, quia F ubi caritas est, ibi impetus magnus descendit à Libano. Ne quid autem moveat quod & puteum & fontem eumdem dixit, etiam Evangelium te instruat, in quo scriptum est: (Johan. 4. 5. & 6.) *Quia venit Jesus in civitatem Samariæ, quæ dicitur Sychar, juxta prædium quod dedit Iacob Ioseph filio suo. Erat autem ibi fons Iacob. Et fatigatus*, inquit, *sedebat sic super puteum.* Unde ad mysticam doctrinam hunc referri puteum etiam ibi cognoscimus quia ibi Samaritana illa, id est, custos (custos autem cælestium præceptorum) hausit de puteo illo divina

a. Rom. edit. *nam quos foderat Abraham pater ejus, obstruxerunt & impleverunt terra . . . patris ejus.* Eadem multos Scripturæ locos passim infarcit, quos nusquam alibi reperias.

b. Edit. Rom. *Fodit & alium puteum, & nuntiantes servi invenisse se in eo aquam, vocavit eum* &c. ne correcte quidem. Duo mss. *Fodit & puteum Juramenti. Etenim invenit in eo aquam, & vocavit* &c. Reliqui vero mss. & edit. nobiscum faciunt; immo & LXX Interpretum auctoritas, quos adi Gen. 26. 32. & Notas Nobilii ibidem.

c. Rom. edit. *Ego sum Deus Abraham patris tui, ne timeas.*

d. Addit Rom. edit. *quæ ab adolescentia tua; eo quod* &c.

e. Ita sex mss. melioris notæ. Unus, *Et quia ultra ipsum puteus* &c. Tres alii, & cunctæ edit. *Et quia ipse puteus* &c.

Ibidem. 24. *& seq.* mysteria cognoscens quia Deus spiritus est, & non in loco adoratur, sed in spiritu; a & quia Messias Christus est. Et ideo qui adhuc exspectatur à Judæis, jam venit. Quibus auditis, mulier illa quæ speciem Ecclesiæ gerit, legis sacramenta cognovit, & credidit.

27. In ipso quoque Canticorum libro Salomon hanc triplicem sapientiam evidenter expressit; licet in Proverbus dixerit, ut tripliciter sibi scriberet, qui sapientiam ejus vellet audire. Ait ergo in Canticis sponsa de sponso: b *Ecce es sponsus consobrinus meus equidem pulcher: acclinatio nostra opaca, trabes domorum nostrarum cedri, lacunaria nostra cupressi.* Possumus hoc de moralibus accipere. Ubi enim requiescit Christus & Ecclesia, nisi in operibus suæ plebis? Denique ubi impudicitia, ubi superbia, ubi iniquitas erat, ibi ait dominus Jesus: *Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet.* (*Prov.* 22. 20. — b *Cant.* 1. 15. & 16. — *Matth.* 8. 20.)

28. De naturalibus autem quid accipimus? *In umbra*, inquit, *ejus concupivi & sedi, & fructus ejus dulcis in faucibus meis.* Qui enim terrena supergreditur, & cui mundana moriuntur (quoniam crucifigitur ei mundus, & ipse mundo) omnia quæ sunt sub sole refugit & contemnit. (*Cant.* 2. 3.)

29. De mysticis quoque ait: *Introduc me in domum vini, constitue in me caritatem.* Etenim sicut vineam suam vitis, ita dominus Jesus populum suum quasi vitis æterna quibusdam brachiis caritatis amplectitur. (*Cant.* 2. 4.)

30. Considera singula. In moralibus flos est, & inter spinas lilium, sicut ipse ait: *Ego flos campi, & lilium convallium.* In moralibus ergo flos est. In naturalibus sol justitiæ, qui oriens & resurgens illuminat, occidens obumbrat. Cave ne tibi occidat, quia scriptum est: *Sol non occidat super iracundiam vestram.* In mysticis caritas est, quia plenitudo legis est Christus. Et ideo Ecclesia quæ diligit Christum, vulnerata est caritate. (*Ibidem.* 1. — *Ephes.* 4. 26.)

31. Hanc itaque caritatem suscitat, & resuscitat, donec vocem ejus accipiat, & præsentiam ejus arcessiat; quia quæsitus non solum venit, sed etiam saliens venit: *Saliens super montes, & transiliens super colles.* Super majoris gratiæ animas salit, inferioris transilit. Vel sic: saliens quomodo venit? Saltu quodam venit in hunc mundum. Apud Patrem erat, in Virginem venit, & ex Virgine in præsepe transilivit. In præsepi erat, & fulgebat in cælo, descendit in Jordanem, adscendit in crucem, descendit in tumulum, surrexit è tumulo, & sedet ad Patris dexteram. Inde quasi binnulus cervorum, qui desiderat ad fontes aquarum, descendit ad Paulum, & circumfulsit eum, & exsilivit super Ecclesiam sanctam, quæ est Bethel, quod dicitur domus Dei. Pauli enim vocatio Ecclesiæ firmitudo est. (*Cant.* 2. 8.)

32. Venit ergo, & primò post parietem est, ut inimicitias animæ & corporis solvat, sublato pariete qui impedimentum concordiæ videbatur adferre. Deinde prospicit per fenestras. Quæ sint fenestræ audi Prophetam dicentem: *Fenestra aperta sunt è cælo.* Prophetas utique significat, per quos Dominus genus c respexit humanum priusquam in terras ipse descenderet. (*Esai.* 24. 18.)

33. Et hodie si qua eum anima multum requirat, multum merebitur misericordiæ; quoniam qui multum requirit, plurimum debetur ei. Si qua ergo anima eum studiosius quærat, longe audit vocem ejus: & quamvis d ab aliis requirat, præ ipsis à quibus quærit, audit vocem ejus. Videt eum salientem ad se venire, id est, properantem atque currentem, & transilientem eos qui infirmo corde virtutem ejus capere non possunt; denique prospicientem per ænigmata prophetarum, legendo eos & tenendo eorum sermones videt eum prospicientem, sed quasi per fenestram, non adhuc quasi præsentem. Videt eminentem super retia. Quid est hoc, nisi forte quia illa retia nobis sunt, non illi. Retia sunt, eo quod adhuc illa anima intra sensibilia & mundana sit, quæ mentem hominis capere, & quodam sinu proprio consueverunt involvere. Posito ergo adhuc in sæcularibus, sed tamen quærenti eum per retia se ostendit.

34. Denique dicit ad animam ejusmodi: *Exsurge, veni proxima mea*, id est, exsurge à delectationibus mundi, exsurge à terrenis, & veni ad me, quæ adhuc laboras, & onerata es, quia sollicita es quæ sunt mundi. Veni supra mundum, veni ad me, quia ego vici mundum. Veni prope me jam pulcra æternæ vitæ decore, jam columba, id est, mitis atque mansueta, jam tota plena gratiæ spiritalis. Jure ergo jam retia timere non debet, cùm is vocet ad se animam, qui tentamentis & retibus mundi non potuit capi. Nam cùm nos homines ambulemus in medio laqueorum, per appetentiam escæ retibus simul & laqueis obnoxii sumus. Ille in corpore positus retia non timebat, sed eminebat super retia, id est, super tentamenta mundi, & corporis passiones; immo & alios eminere faciebat. Ideoque etiam hanc animam fundare volens dicebat: *Exsurge, veni proxima mea*, noli timere retia. (*Cant.* 2. 10.)

35. *Iam præteriit hyems*, id est, venit pascha, venit indulgentia, venit remissio peccatorum, cessavit tentatio, imber abiit, procella abiit & quassatio. Ante adventum Christi hyems est, post adventum ejus flores sunt. Unde ait: *Flores visi sunt in terra.* Ubi ante spinæ, ibi nunc flores. *Tempus*, inquit, *secandi advenit.* Ubi ante desertum, ibi nunc messis est. *Vox turturis audita est in terra nostra.* Bene addidit Propheta, *Nostra*, quasi admirans quod ubi ante impudicitia, ibi nunc castitas. (*Ibidem.* 11. — *Ibidem.* 12.)

36. *Ficus protulit grossos suos.* Quæ ante quasi infructuosa jubebatur excidi, hæc fructus ferre jam cœpit. Sed quid dubitas quia grossos dixit? Priores discutit, ut posteriores meliores adferat. Grossus sicut Synagogæ fructus abjicitur: Ecclesiæ autem renovatur. (*Ibidem.* 13.)

37. Et quamvis plena tranquillitas sit, & adoleverint mysteria, iterum tamen dicit: *Surge, ...*

a Edit. *Et quia Messias venit qui Christus est.* Mss. *Et quia Messias Christus est.*

b. Sic mss. octo probatiores. Alii aliquot, ac vet. edit. *Ecce sponsus est consobrinus meus. Et ideo pulcra acclinatio*, &c. Rom. vero, *Ecce pulcher es consobrinus meus, ecce pulcher es, & decorus; acclinatio nostra*, &c. LXX. Interp. Ἰδοὺ εἶ καλὸς ἀδελφιδός μου, καί γε ὡραῖος, πρὸς κλίνη ἡμῶν σύσκιος. Vide Notas Nobilii ad hunc versum.

c. Edit. Rom. *ad genus respexit humanum, priusquam ipse descenderet, & locutus est.* In ant. autem edit. deest *respexit*, ac vocula, *et.* In mss. vero legitur ut in contextu.

d. Omnes edit. *ab aliis requiratur, præ ipsis à quibus quæritur* &c. Mss. è contrario, *ab eis requirat*, &c.

cura integumento petræ, id est, tuta præsidio passionis meæ, & fidei mumimento. Suxerunt enim mel de petra, & oleum de firmissima petra. Hoc integumento animæ piorum iodutæ, jam oudæ non sunt, & hæc illis est præmunitio. Ideoque & huic animæ ait: *Et veni tu columba mea integumento petræ juxta præmunitionem, ostende mihi faciem tuam, & insinua vocem tuam.* Hortatur ad confidentiam, ut non erubescat crucem Christi, nec ejus signaculum. Hortatur ad confessionem, vult omnes insidias demoveri; ut boous odor fidei spitet, ut dies fulgeat, ut adversæ noctis umbra noo noceat; qooniam qui juxta Christum est dicit: *Nox præcessit, dies autem appropinquavit.* (Rom. 13. 12.) Est & umbra sæcularium quæ præterit, & dies cælestium Christus qui sanctis suis lucet. Accipit hæc anima bona pignora caritatis.

CAPUT V.

Sponsus denuo sublapsus ab anima in cubili in noctibus &c. *incassum quæritur; & quare? Idem tamen postea invenitur; quomodo ipse teneri debeat? Hunc deinde cum sponsa è deserto adscendentem filiæ Ierusalem mirantur, atque ad thalamum prosecutæ epithalamio celebrant. Ipse quoque animum propius vocatum variis laudibus exornat.*

38. (Tertius animæ processus.) SEd quia semper solliciti esse debemus, semper intenti; & quia Verbum Dei sicut capreola exsilit, aut sicut hinnulus cervorum, semper vigilet anima, & prætendat quæ requirit eum, & quæ tenere desiderat. Ideo quasi sublapsum sibi, *In cubili*, inquit, *meo, in noctibus quæsivi quem dilexit anima mea.* Qui bene quærit, in cubili quærat, io noctibus quærat, nec dies feriatus, neque noctes sit. Nullum tempus vacet à pietatis officio; & si noo invenerit primò, perseveret in requireodo. Ideoque dicit: (Ibidem. 2.) *Exsurgam itaque, & quæram in civitate, in foro, in plateis.* Et fortasse ideo non invenit adhuc, quia in foro quæsivit, ubi lites sunt; in plateis, ubi nuodinæ rerum venalium. Noo enim ullâ Christus pecuniâ comparatur.

39. Possumus & sic intelligere. In cubili quærit Christum, quæ quærit eum cum tranquillitate, cum pace. In noctibus quærit, quoniam per parabolas loquebatur. Posuit enim tenebras latibulum suum; & nox nocti indicat scientiam. Deinde quoniam quæ dicimus in corde nostro, ea nos compungere in cubilibus debent. Sed tamen nec sic iovenit, & ideo dicit: *Exsurgam*, id est, erigam, & adtollam intentionem meam, ut quæram impigre, quæram sollicite: introibo in civitatem. (Esai. 27. 3.) Est & anima quæ dicit: *Ego civitas munita, ego civitas obsessa.* Est civitas munita per Christum, est civitas illa Hierusalem in cælo in qua abundant divinæ legis interpretes, & disciplina periti: per eos Verbum Dei quæritur. *Quæram*, inquit, *in foro* illius civitatis, in illo foro ubi tractant jura consulti, ubi oleum venditur, (Matth. 25. 9.) quod Evangelicæ virgines emunt, ut semper faces suæ luceant, nec eas fumus iniquitatis extinguat. *Quæram*, inquit, *in plateis* in quibus superfluunt aquæ de illis fontibus prorumpentes, de quibus Salomon dicit esse potandum. (Prov. 5. 15.)

40. (Cant. 3. 3.) Dum quærit igitur Christum, invenit custodes qui in ministerio sunt, ab bis requirit. Sed anima quæ Deum quærit, etiam custodes transit. Sunt enim mysteria quæ etiam Aogeli concupiscunt videre. Unde Petrus ait: *Nuntiata sunt*, (1. Petr. 1. 12.) inquit, *vobis per eos quibus Evangelizaverunt. Spiritu sancto misso de cælo, in quem concupiscunt Angeli prospicere.* Ergo qui traosierit custodes, Verbum inveoit. Transivit Jobannes, qui Verbum apud (Johan. 1. 1.) patrem iovenit.

41. Multi quoque sunt qui in otio quærunt Christum, & non inveniunt, & inveniunt eum in persecutionibus, & cito inveniunt. Et ideo quasi post tentationes, quia periculis fidelium suorum adest: *Quam modicum* inquit, *cùm transivi ab eis, inveni eum, tenui eum, & non dimisi eum.* (Cant. 3. 4.) Omnis enim qui quærit, iovenit; & qui invenerit, adhærere debet, ne possit amittere.

42. Et quoniam per Evangelium in terris videmus cælestia mysteria figurata, [a] veniamus ad illam Mariam, veniamus & ad Magdalenam. Consideremus quemadmodum Christum in cubili corporis sui in quo defunctus jacebat, in noctibus quæsiverint, quaodo dixit illis Angelus: *Iesum qui crucifixus est quæritis: non est hic, surrexit enim. Quid igitur quæritis viventem cum mortuis?* (Matth. 28. 5. & seq.) Quid quæritis in sepulcro eum qui jam in cælo sit? Quid quæritis in vinculis sepulturæ universorum vincula solventem? Non sepulcrum buic sedes, sed cælum est. Ideo dixit una ex his: *Quæsivi eum, & non inveni eum.* (Cant. 3. 1.)

43. Tamen dum vaduot Apostolis nuntiare, miseratus quærentes, *occurrit eis Iesus dicens: Avete. Illæ autem accesserunt, & tenuerunt pedes ejus, & adoraverunt eum.* (Matth. 28. 9.) Tenetur ergo Jesus, sed delectatur sic teneri, quia fide tenetur. Denique delectavit eum & illa mulier quæ tetigit eum, & curata est sanguinis fluxu, de qua dixit: *Tetigit me aliquis; nam sentio virtutem de me exisse.* (Luc. 8. 46.) Tange ergo, & fide tene eum, & constringe fideliter pedes ejus, ut virtus de eo exeat, & sanet animam tuaio. Et si dicat: *Noli me tangere:* [b] tu tene; *Nondum enim adscendi ad patrem meum*, dixit semel. (Johan. 20. 17.) Dixit: *Noli me tangere*, quando resurrexit: aut forte illi dixit quæ putabat furto esse sublatum, & non virtute propria resuscitatum. Denique in alio libro babes, quia teoentibus pedes & adorantibus dixit: *Nolite timere.* (Matth. 28. 10.) Tene ergo & tu anima, sicut teoebat & Maria, & dic: *Tenui eum, & non dimittam*, (Cant. 3. 4.) sicut dicebant ambæ: Teneamus te. Vade ad Patrem, sed non relinquas Evam, ne iterum labatur. Tecum eam ducito, jam non errantem, sed arborem vitæ teoentem. Rape tuis pedibus inhærentem, ut tecum adscendat: noli me dimittere, ne iterum serpens venena sua fundat, ne iterum quærat femineum mordere vestigium, ut supplantet Adam. Dicat ergo anima tua: Teneo te, & indocam te io domum matris meæ, & in secretum ejus quæ concepit me; ut cognoscam mysteria tua, ut bauriam sacrameota tua. Suscipe igitur Evam jam non ficulneæ foliis adopertam, sed sancto amictam Spiritu, & nova gratia gloriosam; quia jam non tamquam

a. Rom. edit. ex uno Vat. cod. *veniamus ad Magdalenam, veniamus & ad alteram Mariam.*

b. Quæ inseruntur inter voces, *tu tene*, &, *dixit noli*, in edit. desiderabantur: sed omnium mss. auctoritate restituta sunt.

nudata

nudata absconditur: sed tamquam circumdata A vestimenti splendore fulgentis occurrit, quia vestit eam gratia. Sed nec Adam primo nudus erat quando eum innocentia vestiebat.

De pœnit. dist. 2. cap. Sed nec Adam.

44. Videntes itaque eam filiæ Hierusalem Christo inhærentem, & adhuc adscendentem cum eo (dignatur enim quærentibus frequenter occurrere, & condescendere ut eos elevet) dicunt: *Quæ hæc est quæ adscendit à deserto?* (*Cant. 3. 6.*) Desertus hic terræ locus & incultus videtur, sentibus & spinis nostrorum obsitus delictorum. Mirantur B videlicet quomodo anima quæ ante* in inferno derelinquebatur, inhæreat Dei Verbo, & adscenderit sicut vitis propago, in superiora se subrigens, velut fumus natus ex igni, atque alta petens, tum præterea bonis operibus flagret. Odor autem ille orationis piæ redolet suavitatem, quæ dirigitur sicut incensum in conspectu Dei. Et in Apocalypsi legimus quod, *Adscendit fumus incensorum de orationibus sanctorum*, (*Apoc. 8. 4.*) quæ incensa deferuntur per Angelum, sanctorum ora- C tiones scilicet, super altare illud aureum quod est ante sedem Dei, & tamquam piæ precationis suave flagrat unguentum; quia de æternorum & invisibilium, non de corporalium petitione compositum est: præcipue tamen myrrham redolet & thus, eo quod peccatis mortua sit, & Deo vivat.

45. Hanc igitur adscendentem & non resistentem videntes, & meritorum ejus odoribus delectatæ, agnoscentes quoque Salomonis illius pacifici esse sponsam, etiam comitatu sedulo pro- D sequuntur usque ad lectum Salomonis, eo quod ei vera requies in Christo debeatur. (*Cant. 3. 7.*) Lectus enim sanctorum Christus est, in quo universorum fessa sæcularibus præliis corda requiescunt. In hoc lecto requievit Isaac, & benedixit filium juniorem dicens: *Major serviet minori*. (*Gen. 25. 23.*) In hoc lecto tecubans Jacob benedixit duodecim Patriarchas. In hoc lecto tecubans archisynagogi filia surrexit à morte. In hoc lecto jacens viduæ defunctus mortis vincula Christi vocatus voce dissolvit. E

46. Perducta igitur sponsa usque ad sponsi requiem, nuptiale canunt carmen dicentes filiabus Hierusalem: *Egredimini, & videte regem Salomonem in corona qua coronavit eum mater ejus in die sponsalium ejus*. (*Cant. 3. 11.*) Canunt epithalamium, & vocant ceteras potestates cælorum, vel animas, ut videant caritatem quam circa filias Hierusalem habet Christus. Unde & meruit coronari à matre quasi filius caritatis, sicut Paulus ostendit dicens: *Quia Deus eripuit nos de potestate tenebrarum, & F transtulit in regnum filii caritatis suæ*. (*Coloss. 1. 13.*) Caritatis itaque filius & ipse caritas est, non ex accidentibus habens caritatem; sed habens semper in substantia sua sicut regnum, de quo dicit; *Ego in hoc natus sum*. (*Johan. 18. 37.*) Ideoque dicunt: *Egredimini*, id est, exite de sollicitudinibus & cogitationibus sæculi, exite de angustiis corporalibus, exite de vanitatibus mundi, & videte quam rex pacificus in die sponsalium suorum habeat caritatem; quam gloriosus sit, qui a corporibus resurrectionem dedit, & animas sibi junxit. Hæc magni est corona certaminis, hoc præclarum munus sponsalium Christi, sanguis ejus & passio. Quid enim plus potuit dare, qui sibi etiam non pepercit,[a] & pro nobis in mortem animam suam obtulit?

47. Ipse quoque dominus Jesus delectatus fide animæ hujus, confessione, gratia, & collaudans ejus meritis, propius eam advocat dicens: *Ades huc à Libano, sponsa, ades huc à Libano: transibis & pertransibis à principio fidei à capite Sanyr, & Hermonum, à speluncis leonum, à montibus pardorum*, (*Cant. 4. 8.*) hoc est: Egredere de corpore, & totam te exue. Non potes enim mihi adesse, nisi ante peregrineris à corpore; quoniam qui in carne sunt, peregrinantur à Dei regno. *Ades*, inquit, *ades*. Bene repetivit, quia sive præsens, sive absens, adesse & placere domino Deo tuo debes. Adesto præsens, adesto absens, etsi adhuc in corpore es. Mihi enim omnes præsentes sunt, quorum fides mecum est. Adest mihi, qui exit de sæculo. Adest mihi, qui me cogitat, me intuetur, de me sperat, cui ego portio sum. Adest mihi, qui absuerit sibi. Adest mihi, qui se negaverit sibi. Ille mecum est, qui intra se non est; quoniam qui in carne est, non est in spiritu. Ille mecum est, qui ex se ipso egreditur. Ille juxta me est, qui extra se fuerit. Ille mihi integer est, qui propter me perdiderit animam suam. Et[b] ideo, *ades sponsa, ades, transibis à principio fidei*. Transit & pertransit è terris, & pertransit quæ ad Christum pervenit. Transit fidei merito, & operum claritate, quæ lucet sicut Sanyr & Hermonum, hoc est, via lucernæ transit devictis tentationibus sæculi, & superatis nequitiis spiritalibus, legitimi petens coronam certaminis; & ideo meruit Christo judicante laudari.

48. *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus, emissiones tuæ paradisus malorum granatorum cum fructu pomorum Cypri*. (*Cant. 4. 12.*) Laudatur sponsa, eo quod hortus sit, habens in se odorem agri illius pleni, de quo dicit Isaac: *Odor filii mei tamquam odor agri pleni*. (*Gen. 27. 27.*) Bona ergo anima flagrat odore justitiæ. Et fortasse eger est Patriarcha, hortus est anima inferioris alicujus, quasi agri portio, & hortus clausus, ne incursetur à bestiis, & fons signatus[c] quæ integritate signaculi perseverantiaque fidei propria peccata diluerit. Nam quæ de Ecclesia accepit, habet quod ad virginitatis gratiam referat; eo quod in paradiso delectationis posita sine labore fructus capiat spiritales,[d] ut ei patriarcharum animæ rurali quodam labore fructus suos conferant, quo ista capere possit perpetuam suavitatem. Quæ merito fons signatus dicitur, eo quod imago Dei invisibilis in illa exprimatur. Laudant etiam munera animæ[e] quæ missa sunt à sponso, quibus dotata veniebat. Dos autem piæ animæ boni odores sunt, myrrha, aloe, crocum, quibus spirat hortorum gratia, & peccatorum fœtor aboletur.

49. Itaque tanto secura præconio conquiesce-

---

*. *In inferno* supple *loca*, hoc est, terra quæ ita dicitur respectu cæli, quod supernum est.

a. MSS aliquot melioris notæ, *& pro nobis mortem suam obtulit*.

b. Edit. omnes, *Ades desponsata . . . . & pertransit ceteros, quæ ad Christum*, &c. Nobis MSS fere omnium lectio magis probatur.

c. Edit. omnes, & pauci MSS *quæ integritate signaculi perseverante, quæ fide* &c. Alii vero plures & potiores . . . . *perseverantiaque fidei*. Rursus post tria verba, MSS quinque, *Numquid Ecclesia accipit? Habet quod* &c. duo, *Numquid non Ecclesia accipit quod habet, ut* &c. Alii partim, *Nam quæ de Ecclesia acceperit, habet quod* &c. partim cum edit. aut. ut nos in textu.

d. Codex Loirg. *ut patriarcharum anima rurali quodam anime sine labore fructus suos conferant*.

e. Plures MSS *quæ missa sunt sponsa*. Unus aut alter, *quæ missa sunt sponsæ*. Alii, ac edit. *quæ missa sunt à sponso*.

(Cant. 4. 16.) re aquilonem gravem ventum petit, ne flores discutiat, spirare austrum, id est, vult hyemem (Ibidem 5. 1.) præterire, & mollioris flatus vernare temperiem. Invitat sponsum io hortum suum. Descendit spoosus, & fructuum ejus diversitate delectatus, lætatur quod iovenerit fortiorem cibum, invenerit etiam dulciorem. Est enim velut panis quidam verbi, & mel: [a] alius vehementior, alius suasorius sermo. Est & fides alia ferventior, ut vinum: alia lucidior, ut succus est lactis. Hunc cibum Christus epulatur in nobis, hoc poculum bibit, & ejus potus ebrietate nos provocat, ut ad meliora & optima ab inferioribus faciamus excessum.

CAPUT VI.

Tribus superioribus perfectæ animæ processibus strictim repetitis de quarto fusius disputat. In hoc anima dormiens à sponso excitatur. Sed dum moras trahit in surgendo, transit Verbum. Ipsa vero exiens, per vulnera caritatis requisitum vix tandem invenit, atque ita tenet, ut jam amplius non amittat.

50. AUdiens hæc anima hausit mysteriorum ebrietatem cælestium, & velut soporata à vino, & quasi in excessu vel stupore posita (Ibid. 5. 2.) dicit: *Ego dormio, & cor meum vigilat.* Tum Verbi præsentis lumioe percussa, cùm oculis requievisset inflexis, excitarur à Verbo. Quartus autem hic processus est animæ. Primo etenim caritatis impatiens, & Verbi moras noo ferens rogabat, ut oscula mereretur, & meruit desideratum videre. Secundò iotroducta quoque in cubiculum regis, cùm mutua misceret alloquia, in umbra ejus requievit, & subito Verbum ei de medio sermone discessit; quærenti tamen non diu abfuit, sed saliens supra montes & transiliens super colles advenit. Nec multo post quasi capreolus, aut cervorum hinnulus dum affatur dilectam, exsilivit & reliquit. Tertiò cùm in cubili, & noctibus, in civitate, io foro, & in plateis quæsitum non reperisset, aliquando orationibus suis [b] gratiaque revocavit, adeo ut etiam propius vocaretur à spooso. Quartò ipsa jam ab eo dormiens excitatur, quamvis corde vigilaret, ut continuo vocem pulsaotis audiret. Sed moram passa dum surgit, quia velocitatem Verbi non poterat comprehendere, dum aperit ostium, transivit Verbum, & ipsa exivit in verbo ejus, & per vulnera requisitum, sed vulnera caritatis, vix tandem invenit, & tenuit, ut postea non amitteret. Ad (Sup. cap. 3. 4. & 5.) summam hæc compendioso sermone perstrinxi. Nunc discutiamus singula.

51. Et si dormias, si modo devotionem animæ tuæ noverit Christus, venit, & pulsat ejus januam, (Ibidem.) & dicit: *Aperi mihi soror mea.* Bene soror, quia nuptiæ spiritales sunt Verbi atque animæ. Neque enim animæ norunt conjugiorum fœdera, & usus copulæ corporalis, sed sunt sicut Angeli io cælo. *Aperi*, inquit, *mihi*, sed extraneis claude: claude sæculo, claude mundo, oeque ipsa foras ad illa materialia prodeas, neque tuum relinquens lumen, alienum requiras; quia materiale lumen tenebrosam infundit caligioem, ut non videatur lumen veræ gloriæ. Aperi ergo mihi, noli aperire adversario, neque locum des diabolo. Aperi ipsam te mihi, noli coartari: sed dilatare, & adimplebo te. Et quia decurso orbe terrarum, plus molestiarum & offensionis reperi, nec facile habui ubi requiescerem; ideo tu aperi, ut in te Filius hominis reclinet caput, cui noo est requies nisi supra humilem & mansuetum.

52. Audiens anima: *Aperi mihi .... & caput roris plenum*, (Ibidem.) hoc est, tentationibus sæcularibus, subito turbata, & quasi surrectura quæ surgere jubebatur, ait, cùm aloem redoleret & myrrham insignia sepulturæ: (Ibidem. 3.) *Exui tunicam meam, quomodo induam eam? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo eos?* Veretur enim oe iterum in tentationes resurgat, ne iterum in culpam redeat atque peccatum, & egressus suos virtutumque processus terrenis incipiat vestigiis inquinare. Certe etiam hoc modo perfectiooem virtutis suæ iodicat, quæ tantam Christi meruerit caritatem; ut ad eam veniat, & pulset januam ejus, & veniat cum Patre, & cœnet cum eadem anima, & ipsa cum eo, sicut in Apocalypsi dixit Johannes. (Apoc. 3. 20.) Etenim cùm in superioribus audisset: (Cant. 4. 8.) *Ades huc à Libano sponsa, ades huc à Libano*; & cùm adverteret in carne se Christo adesse non posse, sed tunc adesse, si adesset in spiritu; conformans se ad ejus voluntatem, ut esset & ipsa conformis imagini Christi, jam non sentit carois exuvias; jam quasi spiritus exuit se corporis conjunctionem; jam quasi oblita, & quæ si velit, copulæ illius meminisse noo possit, ait: *Exui tunicam meam, quomodo induam eam?* Exuit enim tunicam illam pelliceam, quam acceperunt Adam & Eva post culpam, tunicam corruptelæ, tunicam passionum. *Quomodo induam eam?* Non requirit ut induat: sed ita significat abjectam, ut jam indumento sibi esse non posset. *Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?* Hoc est, vestigia mea lavi, dum egrederer, ac me elevarem de corporis contuberoio, de illa connexione & familiaritate carnalis amplexus, quomodo inquinabo ea; ut in corporis claustrum, & illum tenebrosum passionum ejus carcerem revertantur?

53. Dum hæc illa dicit, misit operatiooem suam Verbum tamquam per cavernam, non adhuc facie ad faciem, misit tamquam manum: (Ibidem. 5. 4. & 5.) *Et venter*, ioquit, *meus conturbatus est super eum. Et surrexi ego aperire fratri meo. Manus meæ distillaverunt myrrham, digiti mei myrrha pleni sunt super manus clausuræ.* Quid hoc significet consideremus. Primum operibus suis videtur, ut dixi, Deus Verbum tamquam per cavernam, non plene atque perfecte: deinde augetur amor, & conceptus adolescit, atque ex semioibus ejus quæ quodam urero intelligibili susceperit anima, totam plenitudinem divinitatis ejus habitantem in eo corporaliter, ut legimus, videre desiderat. Surrexit, ut propius illud Dei Verbum videret. Et io hoc ipso processus ejus significatur, quod surrexit per vigorem atque virtutem. Præseotiâ enim Verbi hau-

a. Mss. Ebr. & Colb. in corpore, ac Big. in glossa. *sermo alius vehementior, alius suavior.* Sed in aliorum, atque edit. omnium lectione nihil mutandum.

b. Cunctæ edit. cum paucis mss. *gratiâ quærentem revocavit.* Non male. At mss. octo, *gratiaque revocavit*, id est, gratia & favore quibus anima valet apud sponsum.

sit anima virtutem, sicut præsentia Mariæ, cùm A utero gravis esset, erudivit Johannem in utero constitutum, adeo ut exsiliret in utero, & exsultaret Domini præsentiam recognoscens. Surrexit aperire, & opera ejus & facta mortificata sunt mundo. Talis enim debet esse anima quæ Verbum est receptura, ut moriatur mundo, & consepeliatur Christo. Sic enim Christus invenitur, & tale sibi quærit hospitium. Deinde ipsa ministeria operationum, id est, manus & digiti quibus comprebenditur Christus, mortificantur: quos di- B gitos velut eminentia factorum nostrorum opera possumus æstimare. Itaque velut è complexu suo cùm jam extenderet intelligibiles manus suas & digitos, ut comprehenderet Verbum, transisse sibi illud, non tamen adhuc pertransisse anima pia dicit. Et hoc processum habet, quando transit & pertransit animam Verbum Dei; quia scrip- Luc. 2. 35. tum est: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut revelentur multorum cordium cogitationes.* Hîc adhuc transitur, non pertransitur: ut Maria in C posterioribus forte pertransitur, ubi tamquam signaculum ponitur in medio ejus dominus Jesus.

54. Denique statim alius profectus Verbi transeuntis; quia exivit anima in verbo ejus, hoc est, verbum ejus secuta exivit de corpore, elevans se de ejus habitaculo, & peregrinam se faciens ei, ut adesset Deo, & esset civis sanctorum. Simul enim & carnis domestici, & Dei esse non possumus. Ergo in boc loco exire significatur, ut dixi, anima, quando abducit se à corporis volup- D tatibus. Esai. 48. 20. Denique scriptum est: *Exi de Babylone, fugiens à Chaldæis.* Non utique ut regionem Babylonis Hebræus fugiat, sed ut mores, prophetico admonetur alloquio; siquidem sint qui in Babylone sint Hebræi, & de Babylone exisse moribus doceant. Psal. 136. 1. Nam & illi de quibus dicit Propheta quod sedebant super flumina Babylonis, sedebant quidem in regione Babylonis, sed in ejus non erant vitiis & confusione. Nam quomodo erant in illa confusione vitiorum, qui fle- E bant gerentes pœnitentiam quod de arca devotionis, ac fidei, & virtutis paternæ meritis excidissent? Quæ autem in Verbo exit anima, Verbum requirit.

55. Unde & ista cùm quæreret, incidit in custodes qui circumeunt civitatem: Cant. 5. 7. *Percusserunt,* inquit, *me, & vulneraverunt me, tulerunt pallium à me custodes murorum.* Bene quidem quasi sponsa veniebat cum pallio quo obnuberet caput suum cùm sponsus occurreret. F Gen. 24. 65. Sicut Rebecca quæ cognito quod Isaac sibi veniret obvius, descendit de camelo, & pallio se operuit: ita & hæc anima nuptialis vestis præveniebat insignia; ne forte rejiceretur, quasi vestem non habens nuptialem; vel ut caput velaret propter Angelos. Sed illi percusserunt eam, ut amplius probaretur. Exercentur enim animæ tentationibus. Tulerunt ei pallium, quærentes si verum decorem nudæ virtutis adferret: vel quia sine integumento quis in illam cælestem civitatem debeat introire, nulla deferens secum operimenta fucorum. Sunt etiam qui requirant, ne qua anima exuvias secum vehat carnalis illecebræ, & concupiscentiam corporalem. Nudatur pallio, cùm ejus conscientia manifestatur. Sed est & quæ bene nuda- A tur, cui licet imitari dicentem: Johan. 14. 30. *Venit* enim *princeps hujus mundi, & in me inveniet nihil;* quia certe in illo solo nihil invenit, qui peccatum non fecit. Beata & illa est in qua non gravia aut multa invenit: sed invenit in ea amictum fidei, & sapientiæ disciplinam.

56. Itaque sine dispendio sui (quia etsi volet quis, non potest veram auferre sapientiam: etsi adversarius obstrepat, ibi tamen vera innoxiæ conversationis elucet integritas) sine dispendio B ergo transivit custodes, & filiabus illius cælestis civitatis admixta Verbum requirit, & quærendo ejus in se excitat caritatem, & ubi Verbum quærat agnoscit. Quod inter orationes sanctorum moretur, & quod ipsis inhæreat, novit, & quod Ecclesiam suam, vel animas justorum suorum inter lilia pascat, intelligit. Hoc mysterium tibi in Evangelio Dominus demonstravit, cùm in Luc. 6. 1. sabbato duceret per seminata discipulos. Deut. 29. 5. Moyses per desertum duxit populum Judæorum: Chris- C tus per seminata ducit, Christus per lilia ducit; quia & per passionem ejus desertum floret ut lilium. Sequamur ergo, ut in die sabbati, illius magni sabbati, in quo requies magna est, fructus colligamus. Nec verearis ne Pharisæi accusent seminata colligentem. Etsi illi accusent, sed Christus excusat, & similes facit quas vult animas se sequentes David illius, 1. Reg. 21. 6. qui supra legem panes propositionis manducabat, novæ gratiæ sacramenta prophetica jam tunc mente prospiciens.

CAPUT VII.

Anima laudatur à sponso, quod eum tam bene constanterque requisierit: quod fidelis, quod verbo potens, quod una ut columba; denique quod sit fœcunda virtutibus, ac vitiis careat.

57. LAudatur itaque à sponso quod tam bene & constanter requisierit eum; Cant. 6. 3. ideoque jam non solum soror dicitur, sed etiam benepla- E cita nominatur, quasi ei complacita qui complacuit Patri; & speciosa sicut Hierusalem, sicut admiratio ordinata, quod civitatis æternæ universa habeat mysteria, & admirationi sit omnibus videntibus eam; quia plena ut æquitas atque perfecta est, & fulgorem de Verbi lumine mutuata, dum id semper intendit; fit etiam terribilis ordine quodam ad summum provecta virtutum. Ideoque quasi perfectæ dicit: Ibidem 4. *Averte oculos tuos à me, noli contra me intendere,* devotione nimia F ac fide possibilitatem naturæ & conditionis propriæ supergressa, quia lucem inaccessibilem è regione intueri est grave. *Averte,* inquit, *oculos tuos à me,* eo quod plenitudinem divinitatis ejus, & splendorem veri luminis sustinere non possit. Possumus tamen & sic accipere: *Averte oculos tuos à me.* Etsi tu perfecta es, aliæ mihi adhuc redimendæ sunt animæ, aliæ fulciendæ. Elevas enim me videndo: ego autem ideo descendi, ut omnes elevem. Et si surrexi, & habeo Patris sedem, tamen orphanos vos non relinquam paterno quasi præsidio destitutos, sed præsentiâ meâ vos confirmabo. Habes in Evangelio hoc scriptum: Matth. 28. 20. *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem mundi.* Averte ergo oculos à me, quia me elevas. Quanto enim quis ad Dominum intendit, tanto am-

plius Dominum elevat, & ipse elevatur. Unde A & ille ait: *Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me.* (Psal. 29. 2.) Sanctus enim exaltat Dominum, peccator humiliat. Vult ergo avertere illam oculos, ne eam considerans quod jam ad superiora sequi possit, elevetur, & ceteras animas derelinquat. Ideo & in Evangelio (Matt. 17. 1.) non omnibus discipolis, sed perfectioribus suam gloriam demonstravit. Constitue nunc aliquem doctorem, qui rem obscuram velit aperire audientibus: quemadmodum etsi ipse potens in sermone sit & scientia, condescen- B dat tamen [a] ad eorum inscitiam qui non intelligunt, & simplici & planiore atque usitato sermone utatur, ut possit intelligi. Quisquis igitur inter audientes vivacior sensu sit, qui facile sequi possit, elevat eum atque excutit. Hunc videns doctor revocat, ut patiatur magis doctorem humilioribus & planioribus immorari, quo & ceteri sequi possint.

58. Quod ait Aquila: *Sonans ut revelata*, sonantem ad admirationem dignam retulit, quasi ma- C gna & sonora habentem opera: revelata, ad operum claritatem; vel quod ejus animæ opera luceant coram Patre qui in cælis est. Unde non otiose pallium ejus sublatum intelligis, ut aperta meritis & nuda fulgeret.

59. (Cant. 5. 2.) Laudatur præterea quod fidelis, quod verbo potens, quod fructibus fœcunda diversis, quod una sicut columba habens spiritus unitatem, (Ibid. 6. 3.) in qua sit pax, quæ fecit utraque unum: & quæ non sit composita ex diversis elementis D discretæ compugnantisque naturæ. Quid enim tam diversum quam ignis & aqua, aer & terra, ex quibus corporis nostri creatura consistit? Anima autem benedicta omnis simplex quæ imitatur dicentem: (Johan. 17. 21.) *Ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me & ego in te, & ipsi in nobis unum sint.* Hæc est enim consummatio atque perfectio. Unde & addidit: (Ibidem. 23.) *Ut sint unum, sicut & nos unum sumus: ego in his, & tu in me, ut sint consummati in unum.* Hæc est ergo anima columba una atque perfec- E ta, quæ simplex atque spiritualis, neque hujus turbatur corporis passionibus, in quo fons pugnæ, intus timores sunt. Denique hoc verbo unitatis concordiam & pacem significari Scriptura nos docet dicens: (Act. 4. 32.) *Multitudo autem credentium habebat cor unum, & animam unam, & non erat separatio in eis ulla.*

60. Nec otiose fœcunditatis laudatur anima, non solum quod sit fœcunda virtutibus; sed etiam quod nihil habeat in se mali. Illud enim deco- F rum atque speciosum est, in quo nihil sit mali. Decorum enim quod bonum: quod autem indecorum, hoc malum. Speciosa fœcunditas est bonorum operum: contraria ergo speciositati sterilitas; quoniam qui privatur specie vel decore, in eo est malum: quod autem malum, hoc sterile & infœcundum. Cujus rei quod evidentius indicium quam natura est? Terra enim quæ bona est, fertilis atque fœcunda: quæ aotem mala, ea jejuna atque sterilis: quæ vero fertilis, hæc

A & decora. Quid enim pleno agro pulcrius, cùm seges fluctuat, cùm poma irrutilant, vel cùm uvarum serta dependent, aut baccis onusta olea curvescit, vel viridanti gramine montium vertices, vallium humilia vestiuntur. Et ut Scripturæ utamur testimonio, (Gen. 27. 27.) Jacob decotus erat; & ideo erat odor agri pleni: (Ibidem. 11.) Esau hispidus erat & indecorus; & ideo agrestis erat, qui fructus ullos habere non posset. De ipso quoque Domino posteaquam Ecclesiæ fœcunditatem fecit adsurgere, B pulcre dictum est: (Psal. 92. 1.) *Dominus regnavit, decorem induit.* Et alibi: (Ps. 103. 2.) *Confessionem, & speciem induisti.* Liquet igitur decorum id esse, quod fœcundum: indecorum, quod infœcundum. Similis est causa animæ soli; quia ea decora anima, quæ fœcunda sit meritis, fœcunda consiliis: ea indecora quæ [b] sterilis. Infirmitates etenim animæ sunt sterilitas & materia; namque eam sterilitas fructu defraudat suo, inopiam infert, timorem incutit, adolet cupiditates, & vanas opiniones: sic C anima cadit. Quid ergo est malitia, nisi boni indigentia? (S. Aug. lib. 1. cont. Jul. Pelag. cap. 9.) Suo enim defraudatur, atque alienis indiget, exinanitur atque repletur sine ulla mensura & modo. Materialia autem vitia animæ obumbrant gratiam. Ignorantia & concupiscentia animæ sunt ægritudines: sed [*] ad speciem magis, quam ad materiam referuntur. Materia est caro, species est ignorantia & concupiscentia. Cur igitur caro accusatur, cùm tantæ sint in specie labes? Quia nihil species potest sine materia. Denique D nihil species securis sine materia facit. Quid enim esset concupiscentia, nisi eam caro inflammaret? Friget in senibus, in pueris quoque, quia in his corpus infirmum est: ardet in adolescentibus in quibus vis corporis fervet. Ex bonis igitur (S. Aug. ibidem.) mala orta sunt; non enim mala sunt, nisi quæ privantur bonis. Per mala tamen factum est, ut bona eminerent. Ergo [c] indigentia boni malitia est, & definitione boni malitia deprehenditur, quoniam per disciplinam boni malum reperitur. E Bonum autem nullius eget, sibi abundat, mensuram, & perfectionem, finem quoque tribuit omnibus, in quo universa constant, & de quo omnia pendent. Hæc boni natura est, quæ mentem replet.

61. Circa hoc versatur anima pura, hoc introspicit, & Deum cernit, bonis omnibus abundat. Unde & ait: (Cant. 5. 16.) *Fauces ejus dulcedines, & totus desiderium.* Omnium enim bonorum auctor est Deus; [d] & quæ sunt, ejus profecto omnia sunt. Nus- F quam illic malum; & si in illo mens nostra maneat, malum nescit. Anima igitur quæ in Deo non manet, ipsa sibi auctor malorum est; itaque peccat: anima autem quæ peccat, ipsa morietur. Aureis enim vinculis soluta virtutum, prona fertur præcipitio, & labitur ad inferiora. Anima autem beata est, quam nulla adversa corporis prælia expugnant. Hæc anima sicut passer laqueo contrito, evolat. Escæ enim malorum sunt voluptates corporeæ. His quisquis intendit, laqueo innectit animam suam.

a. Sic omnes edit. Mss. contra, *ad eorum scientiam*: quod etiam non malo sensu explicari potest.

b. Tres mss. ac vet. edit. *quæ sterilis infirmitate. Sed enim animæ sunt.* Alii duo .... *Sed damna animæ sunt.* Reliqui, & Rom. edit. ut in textu.

*. *Speciem*, paulo superius pro pulcritudine sumserat, nunc sumit pro quadam accidentali forma quæ animam, non corpus afficit.

c. Ita mss. paucis exceptis, usque inferioris ævi, qui cum omnibus edit. habent. *Indigentia boni radix malitia est. Definitione* &c.

d. Rom. edit. cum tribus mss. *& quæ sunt ejus, profecto omnia bona sunt, & nusquam*, &c. Alii mss. ac edit. nobiscum faciunt.

62. Qui autem ab escis ejus temperat, & de tenebris ejus exit, ejus anima fulget, ut diluculum, de qua dicitur: *Quaenam haec est prospiciens tamquam diluculum, speciosa sicut luna?* Prospicit enim tamquam de domo libera. Nec dicit: *Tenebrae cooperiunt me, & parietes circumdant me, & quis scit si videt Altissimus?* Sed ipsa magis lucem expetit tamquam in superioribus domus suae, id est, corporis sui, & supra mundum posita divina intuetur, & ad aeterna se elevat, ut Deo adsit, jam lumen suorum operum sicut luna orbem suum toto orbe circumferens. A B

Cant. 6. 9. Eccli. 23. 26.

63. Quod autem Aquila ait: *Sonans sicut sol*, videtur illa axis caelestis conversio, solisque & lunae & stellarum cursus, concentusque globorum exprimi: quibusdam etiam nostris videtur; qui [a] quoniam fidem non invenit, saltem propter gratiam suavitatis non videtur alienus.

CAPUT VIII.

Eadem anima refugiens coram laudari, ait se descendisse in hortum nucis &c. quibus amaritudines ac tentationes designantur. In his illa se non cognoscit, sed à Christo cognoscitur ac regitur, dum perveniat ad palmam. Hujus in ipsam redinatio tria significat, institutionem, progressum, perfectionem. Qua sequitur ad caritatem exhortatio. C

64. Dum laudatur à sponso, verecunde refugiens coram laudari, deinde sponsi amore revocata ait: *In hortum nucis descendi videre in nativitate torrentis.* Ubi enim est Ecclesia, nisi ubi virga & gratia floret sacerdotalis? Ibi est frequenter, ut in amaritudinibus & tentationibus probetur. Per nucem amaritudines intelliguntur, per torrentem tentationes, sed tamen tolerabiles, quia scriptum est: *Torrentem pertransivit anima nostra.* Itaque descendit in locum amaritudinis, ubi floret vitis, & malorum granatorum specie diversus & multiplex fructus, qui velut uno tegmine totius corporis fide & caritate munitur. In illa ergo amaritudine non cognovit se anima; corruptibile enim corpus adgravat animam, & terrenum habitaculum cito inclinatur. Cognoscere autem semper se debet. Sed tentatus est & Petrus, & non se cognovit & Petrus; nam si cognovisset, non negavisset auctorem. Sed cognovit eum Christus: denique cognovit, qui etiam eum respexit (cognoscit enim Dominus qui sunt ipsius) & tamquam suum misericordiae suae frenis, ut bonus rector revocavit à lapsu. Rector ergo noster Christus est. D E

Cant. 6. 10. Ps. 123. 5.

65. Ideoque ait anima: *Posuit me currus Aminadab.* Anima ergo currus est qui bonum rectorem sustinet. Si currus est anima, habet equos vel bonos vel malos. Boni equi virtutes sunt animae: mali equi, passiones sunt corporis. Bonus ergo rector malos equos restringit & revocat, bonos incitat. Boni equi sunt quatuor, prudentia, temperantia, fortitudo, justitia. Mali equi iracundia, concupiscentia, timor, iniquitas. Interdum ipsi equi inter se dissident, & aut iracundia protendit, aut timor, & se invicem impediunt, & cursum retardant. At vero boni equi evolant, & à terris ad superiora se subrigunt, animamque elevant: maxime si jugum habeant suave, & onus leve dicentis: *Tollite jugum meum super vos; jugum enim meum suave est, & onus meum leve.* Ipse rector est qui novit equos proprios gubernare, ut aequalis omnium cursus sit. [b] Si velocior est prudentia, tardior justitia, admonet flagello proprio segniorem; si temperantia mansuetior, fortitudo durior, novit copulare discordes, ne forte currum suum dissipent. Itaque licet [*] intelligibili spectaculo videre unamquamque animam cum summo certamine ad caelum rapi, festinantes equos qui priores perveniant ad bravium Christi, quò prius imponatur palma cervicibus. Isti sunt equi subjecti fidei jugo, adstricti vinculo caritatis, justitiae frenis, retinaculis sobrietatis. Pulcre ergo ait: *Posuit me currus Aminadab*, hoc est, pater populi: ipse autem qui pater populi, idem pater Naason, id est, serpentum. Jam tu recole quis sicut serpens in cruce pependerit pro salute universorum, & intelligis illam animam esse pacificam, cui Pater Deus praesul sit, Christus agitator; quia scriptum est & hoc nomen in nostris: *Pater, pater, agitator Israel.*

Cant. 6. 11. S. August. contr. Jul. Pelag. lib. 2. cap. 5. & lib. 3. c. 14. Matth. 11. 29. 4. Reg. 2. 12.

66. Hic ergo agitator dicit: *Convertere Sunamitis, convertere.* Bene & quasi agitator, & quasi ad currum dicit: *Convertere Sunamitis*, hoc est, pacifica. Quae enim pacifica est anima, cito se convertit & corrigit, etiamsi ante peccavit, & magis eam Christus adscendit, & regere dignatur, cui dicitur: *Adscende in equos tuos, & equitatus tuus sanitas.* Et alibi: [c] *Misisti equos tuos Tharsis.* Hi sunt equi Christi. Adscendit ergo equos suos Christus, adscendit Verbum Dei animas pias.

Cant. 6. 12. Habac. 3. 8. Ibidem. 15.

67. Unde cognosce quia & istam adscendit, & perduxit eam ad locum palmae, quando & dicit ad eam: *Quid pulcra & suavis facta es, caritas, in deliciis tuis? Statura tua similis facta est palmae.* Et ipsa ait: *Dixi, adscendam in palmam.* Sed etiam ipsa caritas palma est, ipsa est enim plenitudo

Cant. 7. 6. & seq.

a. Vet. edit. *quoniam non venit ad fidem.* Rom. cum mss. omnibus, *quoniam fidem non invenit.* Haec autem ultima lectio magis convenit cum iis quae Ambrosius l. 2. *Hexaem.* c. 2. n. 6. & 7. & l. 2. *de Abraham* c. 8. n. 54. tradit. Illic enim agens ex professo de hac harmoniae caelestis opinione, in qua non solum gentiles philosophos, sed etiam Christianos homines, & inter hos Origenem fuisse in fragmento à nobis restituto docet (Philonem adjungere poterat) illam rejicit ac validis rationibus confutat. Prima vero lectio aptius accommodari potest cum iis quae idem Sanctus in praefatione ad Commentaria in Psalmos dicit. Namque licet ibi eam sententiam abs se pro vera admitti minime significet, impossibilem tamen non habendam satis declarat his verbis: *Nec id ab usu naturae alienum videtur, quandoquidem vox missa gratiore plausu nemoribus resultet aut montibus*, &c. Igitur ex his omnibus locis hujusmodi sensum effici posse arbitramur: Qui concentus etsi plane falsus, tamen quoniam ad fidem nequaquam pertinet, non solum tamquam non injucundus proponi potest, verum etiam tamquam non omnino impossibilis. Neque enim repugnat, ut quod nec verum nec probabile judicamus, id non negemus esse possibile. Quod autem ait Sixtus Sen. hanc opinionem inter damnata Marcosiorum dogmata numerari, idem non tam ipsam opinionem, quam portenta quaedam, quae isti haeretici ex ipsa deducebant, intelligi oportere adserit. Illam adi Bibl. sanctae lib. 5. Annot. 105.

b. Edit. Rom. *Velociores prudentia tardat; justitia admonet flagello proprio segniores, temperantia mansuetiores, fortitudo duriores reddit; novit*, &c. Clarus quidem sensus, sed quem edit. ant. & mss. omnibus anteponere non sumus ausi. Cùm praecipue verba, quae ex illis repraesentamus, non rejiciendam efficiant sententiam.

*. *Intelligibile*, hic & passim idem est Ambrosio, ac spiritale vel mysticum, quod nititur ea non corporis, sed intellectus oculis cerni possint.

c. Ita mss. probatiores, atque edit. antiquae. Alii autem ac Rom. *misisti*. Porro cum hic locus iisdem verbis in Bibliis nostris nuspiam exstet, eum ex Habac. cap. 3. petitum ob convenientiam aliquam existimamus. Ibi enim secundùm LXX. legimus: *Et supermisisti in mare equos tuos*: sed voce *Tharsis* mare significari Hieronymus auctor est; proindeque ipsa potuit ab aliquo interprete retineri, ubi verterunt alii, εἰς θάλασσαν.

ipse quoque est signaculum nostrum, quod est A perfectionis & caritatis insigne, quia diligens Pater signavit Filium, sicut legimus: *Quem Pater signavit Deus.* (Johan. 6. 27.) Caritas itaque nostra Christus. Bona caritas, quando obtulit morti se [a] pro delictis nostris: bona caritas, quæ peccata remisit.

76. Et ideo anima nostra induat caritatem, & caritatem hujusmodi quæ sit valida ut mors; quia sicut mors finis peccatorum est, ita & caritas; quoniam qui diligit Dominum, peccare desinit: caritas enim non cogitat malum, neque B gaudet super iniquitate, sed omnia sustinet. Nam qui ea quæ sua sunt non quærit, quomodo aliena quæret? Est & mors illa valida per lavacrum, per quam peccatum omne sepelitur, & culpa dimittitur. Talis erat caritas quam deferebat Evangelica illa mulier, de qua Dominus ait: *Remissa sunt peccata ejus multa, quoniam dilexit multum.* (Luc. 7. 47.) Est & illa mors sanctorum martyrum valida, quæ culpam abolet superiorem; & ideo valida, cujus non impar est caritas, quæ adæqua- C tur martyrum passioni; ut auferat meritum delictorum.

77. Zelus quoque ut inferi; (Cant. 8. 6.) quoniam qui zelum Dei habet, pro Christo nec suis parcit. Itaque & mortem habet caritas, & zelum habet caritas, & alas ignis habet caritas. Denique Christus diligens Moysen, in igne ei apparuit. Et Hieremias habens in se donum divinæ caritatis, dicebat: *Et erat ignis inflammans in ossibus meis: & dissolutus sum undique, & ferre non possum.* (Hier. 20. 9.) Bona igi- D tur caritas habens alas ignis ardentis, quæ volitat per pectora & corda sanctorum, & exurit quidquid materiale atque terrenum est: quidquid vero sincerum est, probat; & quod contigerit, suo igne meliorat. Hunc ignem in terram misit dominus Jesus, & refulsit fides, accensa est devotio, illuminata est caritas, justitia resplenduit. Hoc igne inflammavit corda apostolorum suorum, sicut testatur Cleophas dicens: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, cùm aperiret* E *Scripturas?* (Luc. 24. 32.) Alæ igitur ignis flammæ scripturæ sunt divinæ. Denique aperiebat Scripturas, & ignis exibat, atque audientium corda penetrabat. Et vere alæ ignis; quia eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum. Cùm Paulus quoque adsumeretur à Christo, vidit circumfulsisse super se lumen, & super eos qui simul erant, cecidit à pavore, & probatior resurrexit: denique apostolus factus est, qui persecutor advenerat. Spiritus quoque sanctus des- F cendit, & replevit totam domum in qua erant plurimi sedentes, & visæ sunt dispertitæ linguæ tamquam ignis. Bonæ alæ caritatis, veræ alæ quæ volitabant [b] per ora apostolorum, & alæ ignis quæ purgatum sermonem loquebantur. His alis evolavit Enoch raptus ad cælum. His alis evolavit Elias curru igneo, & equis igneis ad superna translatus. His alis dominus Deus per columnam ignis deducebat Patrum plebem. Has alas habuit Seraphim, quando sumsit carbonem ignis de altari & tetigit os Prophetæ, & iniquitates ejus abstulit, & peccata purgavit. Harum ala- A rum igne purgati sunt filii Levi, & baptizantur populi nationum, sicut testificatur Johannes, dicens de domino Jesu: *Ipse vos baptizabit in spiritu & igne.* (Matt. 3. 11.) Merito uri renes suos volebat & cor suum David, quia alas igneas caritatis sciebat non esse metuendas. Merito Hebræi pueri in fornace ardenti non sentiebant ignis incendia; quia caritatis eos flamma refrigerabat. Et ut plenius cognoscamus quia alas habebat perfecta caritas, audisti Dominum dicentem: *Quoties vo-* B *lui congregare filios tuos sicut gallina congregat pullos suos sub alas suas?* (Matth. 23. 37.)

78. Sumamus igitur has alas, quæ sicut flammæ ad superiora dirigant. Exuat unusquisque animam suam involucris sordidioribus, & quasi aurum igne approbet detersam luto. Sic enim purgatur anima, velut aurum optimum. Pulcritudo autem animæ sincera virtus, & decus verior cognitio supernorum; ut videat illud bonum ex quo pendent omnia, ipsum autem ex nullo. Eo C igitur vivit, atque intellectum accipit. Vitæ enim fons est summum illud bonum, cujus caritas nobis & desiderium accenditur, cui appropinquare & misceri voluptas est: quod ei qui non videt, desiderio est, & ei qui videt, inest; ideoque universa alia despicit, hoc uno mulcetur & delectatur. Hoc est quod [c] subministrat universis substantiam: ipsum autem in semet ipso manens dat aliis, nihil autem in se ex aliis suscipit. De quo Propheta ait: *Dixi Domino: Deus* D *meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges.* (Psal. 15. 2.) Hoc solum videre desideravit, sicut ipse alibi ait: *Unam petii à Domino, hanc requiram; ut inhabitem in domo Domini omnes dies vitæ meæ, & videam delectationem Domini, & considerem templum ejus.* (Psal. 26. 4.) Si quis igitur purum illud, & incorporeum summum illud videre meruerit, quid habeat aliud quod desideret? Denique Petrus in monte gloriam resurrectionis Christi vidit, & nolebat descendere dicens: *Domine, bonum est nos hic esse.* (Matth. 17. 4.) Et E quanto incomparabilior est illa divinitatis gloria, & lux inaccessibilis, quam si quis viderit, quid aliud concupiscat? Non regna, non facultates, honores, gloriam, potestates. Illis enim uti nihil beatitudinis est, hoc uni beatum est; ut illa despiciens, ad hoc conversus maneat. Hanc igitur videns pulcram imaginem ingrediatur intus, foris relinquat vultum corporis. Nam qui intuetur corpora, non debet introrsum intueri; ne more mergentis in gurgite rapiatur atque F absorbeatur, & quasi in profundum demersus nusquam appareat. Fugiamus ergo in patriam verissimam. Illic patria nobis, & illic Pater à quo creati sumus, ubi est Hierusalem civitas quæ est mater omnium.

79. Sed quæ est fuga? Non utique pedum, qui sunt corporis. [d] Isti enim quocumque currunt, in terra currunt, & de solo ad solum transeunt. Nec navibus fugiamus, aut curribus, aut equis qui obligantur & cadunt: sed fugiamus animo, & oculis, aut pedibus interioribus. Adsuescamus oculos nostros videre quæ dilucida & clara sunt, spectare vultum continentiæ & temperantiæ,

a. Sic edit. Am. & mss. fere ad unum. Aliæ autem edit. & mss. unus autem alter, *pro delictis.*

b. Mss. Th. Big. Torn. Colb. & Theod. prima manu, *per ora populorum.*

c. Edit. omnes cum mss. nonnullis, *subministrat universam substantiam.* Alii mss. majori numero, atque auctoritate, ut in textu.

d. Ms. Rem. *Isti enim quocumque currunt*, &c.

Verum quæ S. Doctor de animarum corporibus suis exutarum statu, deque auctore à quo doctrina illa profecta est, sub scriptionis hujusce finem tradit, ea sane nos in duas non minimas difficultates conjiciunt. Primum enim si Doctoris nostri verba stricte atque ex apicibus interpretemur, cogemur liquido confiteri animas ipsius judicio [a] in quibusdam habitaculis *conclusas adusque generalem resurrectionem servari, eas ibi mercedem debitam operibus suis, sed ante diem ultimam minime reddendam exspectare, interim tamen* [b] illas vel bonis quibusdam, vel pœnis affici, *prout ipsarum quæque fuit commerita. Postremo* [c] justorum lætitiam per quosdam ordines esse digestam.

Mirum quidem non est hoc modo de animarum statu scripsisse Ambrosium, sed illud propemodum incredibile videri potest, quam in ea quæstione sancti Patres ab ipsis apostolorum temporibus ad Gregorii XI. pontificatum, Florentinumque concilium, hoc est, toto ferme quatuordecim sæculorum spatio, incerti ac parum constantes exstiterint. Non enim solum alius ab alio, ut in hujusmodi quæstionibus necdum ab Ecclesia definitis contingere amat, dissentiant: verum etiam non satis cohærent sibi ipsi; cùm easdem animas claro divinæ naturæ conspectu frui quibusdam scriptorum suorum locis concedere, rursus quibusdam aliis id ipsum negare videantur. Hujus autem nostri instituti non est diversas illas antiquorum Patrum sententias hîc congerere: cui plura hac de re cognoscere libuerit, [d] *Alphons. à Castro,* [e] *Sixt. Sen.* [f] *Bellarm.* [g] *Petav. atque alios consulat licet. Illud tantùm hoc loci admonemus, omnem illam sermonis diversitatem ex variis manasse principiis, quæ sanctis illis viris sacrarum paginarum lectio suppeditabat. Hinc est quod qui millenariorum errorem amplexi sunt, ab iis eodem argumento futura ante corporum resurrectionem beatifica visio negabatur. Et quamvis qui secuti sunt magno studio eamdem errorem impugnarint profligarintque, tamen circa Dei visionem adhuc pendebant ancipites.*

Etenim cùm ad Christi precationem qua Patrè supplicat pro electis, [h] ut sint, *inquit*, mecum *&c: cùm ad Apostolicum illud:* [i] dissolvi, & esse cum Christo multo melius: *cùm ad istas voces*, regnum cælorum, vitam æternam, *ac similes alias advertunt animum: sed præ cæteris cùm eorum quorum obitus Christi resurrectionem antevertit, nec non eorum qui illis per Christum è limbo jam liberatis, vita cesserant, discrimen examinant, tum vero minime dubitant beatum illum conspectum solutis animabus adtribuere, idque potissimum ubi vel martyres solemni, vel alios præstantes viros funebri laudatione prosequuntur. At è contrario tum demum eumdem neququam videntur admittere, cùm similitudines laborantium in vinea, Lazari, Divitis, ac sinus Abrahæ considerant: sed maxime cùm illa omnia perpendunt, quæ in Scripturis docemur de postremo judicio, & universali resurrectione, quibus velut duobus cardinibus vertuntur omnes adhortationes promissionesque Christi in suis parabolis, apostolorum in canonicis epistolis, & uno verbo, Apostolo teste, omnis Christianorum fides; immo etiam spes beatorum Iob ac Tobiæ, comminationes prophetarum, non secus ac sanctorum orationes. Quin & fatentur ipsi scholastici animæ gloriam id temporis haud mediocriter auctum iri, ita ut nec defuerint qui ipsam quoque intuitivam Dei visionem multo intensiorem perfectioremque fore adseverarent.*

Non diffitetur certe magnus [k] *Augustinus ægre admodum capere se quonam pacto divinæ conspectu naturæ potiri illa anima queant, quandoquidem ad eum toto nisu atque impetu non ferantur, ad bonum creatum, corporis scilicet societatem, adhuc propensissimæ. Aliunde vero cùm hujusmodi propensionem Deo subditam esse posse animadverteret, nec non fore etiam ut post resurrectionem eædem animæ administrandi corporis cura distineantur, hisce causis permotus post inquisitas varias solutiones tandem in* [l] *Retractationibus animo etiam tum dubio & ancipiti se esse, ac nihil super hoc definire audere non dissimulat. Augustinianam hoc principium secutus Bernardus* [m] *ita ejus cancellos transilit, ut justorum spiritibus solam humanitatis Christi visionem seu cognitionem concedere videatur: ad quem hac in sententia propius accedere putamus neminem, quam auctorem* Quæst. ad Orthodoxos, [n] *quæ hactenus inter Justini opera fuerunt edita. Lectoris est, unde profecta sit illa consensio, judicare. Ceterum proferantur non pauca Bernardi testimonia,* [o] *quibus ipsum justis demortuis nequaquam negare Dei visionem adstruatur.*

Quæ cùm ita sint, non esset cur miraretur quisquam, si aliorum Patrum instar Ambrosius quoque diversis principiis ductus, à sanctis Deum videri quandoque concederet, quandoque negaret. Verum cum locus in hac materia nullus reperiatur celebrior aut difficilior eo quo de agimus, videmur nobis recusare non posse, quin eumdem magis sedulo discutiamus. Primo itaque extra controversiam est corporeas habitationes hic non intelligi ab Ambrosio, quippe qui passim tum alibi, tum in hoc libro constanter animam spiritali natura esse prædicet; unde sequitur eam corporali loco non indigere. Deinde reproborum animas ea re torqueri adserit, quod videant justis quædam habitacula, quibus illæ post universalis judicii diem excipiendæ sunt, ab Angelis custodiri. Et hæc sunt dubio procul gloriæ domicilia quæ propterea oportet corporea esse, quod animæ denuo suis corporibus quæ locum utique corporeum implebunt, sint copulandæ. Postremo significat [p] *de primis illis habitationibus à Christo dictam:* [q] In domo Patris mei mansiones multæ sunt. *Quis autem nesciat per mansiones illas nihil aliud designari, nisi varios gloriæ gradus quos beatorum animæ qui divino fruuntur conspectu, in cælis adipiscuntur? Quocirca id minime absurdum fore putamus, si quis affirmet sanctum Præsulem, cùm domicilia illa & distributam in septem ordines sanctorum beatitatem tanta animi contentione explicat, potius Dei visionem in rebus certis ponere habereque, quàm eamdem inficiari. Nonne, amabo, huc etiam facit, quam indidem ducit, illa collectio?* [r] Ergo quia justi, *inquit*, hanc remunerationem habent, ut videant faciem Dei, & lumen illud quod illuminat omnem hominem &c. *Nec semel hoc loco pronunciat animas justorum* cum Christo futuras, *haud dubie in felici illa Dei contemplatione, quam apertis verbis* [s] *Gratiano, Valentiniano,* [t] *ac Theodosio adjudicat.*

Quod si rem penitius introspiciamus, Ambrosium reperiemus sæpenumero iterasse atque adstruxisse hoc principium, animæ quominus Deum cernere queat, solà corruptibilis corporis vincula impedimento esse. Id cum aliis ejus in operibus frequenter occurrit, tam in hoc loco non ambigue declaratur ubi ait: [u] Tunc revelata facie gloriam Domini speculari licebit, quam nunc animæ corporis hujus concretis visceribus in-

a. Cap 10.
b. Ibidem
c. Cap 11.
d. Lib. 3. adv. Hæres.
e. Bibl. l. 6. Annot 345.
f. Lib 1 de Beat. cap 1. & seq.
g. Theolog. dogm. de Deo cap. 13. & 14
h. Johā. 17. 12.
i. Philip. 1. 23.
k. Serm. 220 & 238 in Natali Mart. In Psal. 36. 43. 116. Lib. 12. de Civit. c. 9. Lib. 20. c. 14. 15. 16. In Gen. lib. 12. cap 34. & alibi.
l. Lib. 1. cap. 14
m. Serm. 3. & 4. de omnib. sanct. Serm. 4. in dedic. Eccl.
n. Quæst. 75.
o. Lib. 2. de dil. Deo. Serm de S. Malach. & de Obit. Humb. Serm. 1. in Pentec. 2. de Adscens. 6 in Cant. Ep. 98 & 266. & alibi.
p. Cap. 10. & 12.
q. Iohan. 14. 2.
r. Cap. 11.
s. Orat. de obit. Valent.
t. Orat. de obit. Theod.
u. Cap 11.

volutæ, & quibusdam carnis hujus maculis... sincere videre non possunt. *Quapropter cùm hic legimus* [a] *ab illis* remunerationem debitam *exspectari, quid nos intelligere nobis liceat secundum eum suis corporibus conjunctionem, eorumdem corporum gloriam, ultimi judicii sententiam, electorum omnium consummationem, ob quam, uti alio loco scribit,* sancti ingemiscunt? Quamvis enim, *inquit*, [b] de suo merito sint securi, tamen quia adhuc futura est redemtio totius corporis Ecclesiæ compatiuntur. Cùm enim adhuc membra patiuntur corporis sui, quomodo alia membra licet superiora non compatiantur? *Quod porro* de suo merito securi [c] *prædicantur, quomodo cum alio loco lib. 2. de Cain & Abel* [d] *conciliari queat, intelliges ex nota infra ad c. 11. subjecta.*

Non est autem prætermittendum inter scriptores sacros Ambrosio in statuenda animarum beatitudine, petendisque ex apocrypho Esdra testimoniis, omnium simillimum esse Auctorem Operis imperfecti in Matthæum apud Chrysostomum. [e] *Judicabit lector num inde duci possit aliquid argumenti confirmandæ illorum sententiæ, à quibus iste in auctorum Ecclesiæ latinæ album refertur.*

Jam veniendum ad alterum caput, quod videlicet Ambrosius quidquid hîc de animabus à corporea societate expeditis tradit, ex libro qui Esdræ quartus inscribitur, sit mutuatus. Non dubitat quidem S. Præsul eum librum inter scripturas canonicas recensere, illique parentem adscribere prophetam Esdram, quem divinitus afflatum, quidquid sibi à Spiritu sancto revelatum esset, litteris consignasse memorat. Denique profitetur & crebro repetit divina illum pollere auctoritate, nec ulli eorum qui nostris in Bibliis continentur, habendum inferiorem. Neque vero hîc tantum ita loquitur, verum etiam in pluribus aliis lucubrationibus, ut puta Commentario in Lucam, [f] *secundo libro de Spiritu sancto,* [g] *Oratione de obitu fratris Satyri,* [h] *ad extremam epist.* [i] *ad Orontianum, quem ut diligenti ejusdem lectione substantiam animæ spiritalem atque immortalem esse cognoscat, adhortatur.*

Moventur plerique omnes neoterici quod sanctus Doctor ad eum modum locutus fuerit de libro quem omni ex parte apocryphum esse autumant, id est, cujus, ut aiunt, non tantum obscurus auctor, & Spiritu sancto dictante scripsisse non creditur: sed etiam cujus obscura in Ecclesia auctoritas; tum quia nullo unquam canone vel apud Judæos vel in Ecclesia recepta sit, sed communi Patrum consensu rejecta; tum quia varii in eo reperiuntur errores, cujusmodi est, quod de animarum promtuariis narrat, & similia. Illi quidem Hieronymi auctoritatem jactant, qui adversus Vigilantium disputans, eumdem quasi ab Ecclesia minime receptum repudiat, quamvis nondum sibi lectum, cùm hæc scriberet. Sic enim ille: Tu vigilans dormis, & dormiens scribis, & proponis mihi librum apocryphum, qui sub nomine Esdræ à te & à similibus tuis legitur. ... quem ego librum numquam legi. Quid enim necesse in manus sumere, quod Ecclesia non recipit? *Adhuc vehementius alio loco* [k] *non tantum in quartum invehitur, sed etiam in tertium, cùm tamen ii qui sanctum hunc in ea opinione ducem sequuntur, huic libro sese non tantopere infensos exhibeant. Addunt nonnulli nequaquam magnum illum Esdram, scribam ac legis doctorem, cujus tertium esse opinantur, quarti auctorem videri, sed alium cognominem.*

Non defuerunt tamen qui de hoc opere æquius benigniusque judicarent. Etenim eo non solum erroris nihil contineri existimarunt, sed etiam auctoritatem ejus præcipuam esse in Ecclesia, quippe quæ nonnulla inde petita precibus suis inseruerit, [l] *& quominus illud ad calcem Bibliorum excuderetur, non prohibuerit. Quin etiam eumdem hunc librum inter canonicos descriptum in quibusdam antiqui ævi mss. reperire est, non tamen in omnibus, nec sine discrimine aliquo. Namque in quodam pervetusto codice qui nostra in Bibliotheca adservatur, compactis in unum duobus canonicis libris Esdræ, secundus à primo capite hujusce quarti sumit exordium, haud dubie quia ejus illud initium est:* Liber Esdræ Prophetæ secundus: *tum ex ejus atque tertii libri capitibus inter se permixtis quatuor libelli conficiuntur. Doctissimus Faber Ludovici XIII. præceptor* [m] *quemdam ejusdem quarti libri ms. adeo discrepare ab editione deprehendit, ut varias ejus lectiones Card. Baronio transmittendas putaret. Quæ diversitas forte in causa est, cur nonnulla ab Ambrosio ex eodem libro citata in edito minime reperiantur. Inventus est denique auctor quidam hujus ætatis,* [n] *qui duos ultimos librorum Esdræ canonicos ac divinæ auctoritatis esse crederet, hancque suam opinionem etiam scripto firmare niteretur. Verum quidquid ejus rei sit, constat non solum ex antiquis Patribus Ambrosium ita sensisse. Clemens Alexandrinus* [o] *Esdram citato quarto illius libro prophetam salutat, eamque non absimili modo* [p] *Auctor Operis imp. super Matthæum laudat, ac demum ad eumdem alludere videtur* [q] *Cyprianus.*

Quapropter nequaquam nobis mirum videtur, quod Ambrosius libri quem bona fide, ut ex aliis ejus commentationibus patet, pro canonico habebat, hîc auctoritatem commendaverit, extuleritque. Id siquidem, ut ipse profitetur, eo consilio factitabat, ut gentiles qui Christum ejusque discipulos accepta à Platone & aliis philosophis sua doctrinæ insimulabant, mendacii argueret, cùm ipsum Platonem potius ab Esdra, aliisque nostris Auctoribus mutuatum quidquid boni de statu animarum post mortem docuerat, planum faceret. Ethnicis nova non erat hujusmodi criminatio. Celsus [r] *eam Origeni multis ante annis in eodem prorsus argumento objectarat. Cùm autem Ambrosii temporibus adhuc non parum valeret idololatria quam Symmachus auctoritate sua tuebatur, potentia; dubium non est quin tunc eadem calumnia renovata fuerit. Quocirca minime mirum videbitur, si ad convellendum mendacium, quod funditus Christianam fidem eversum ibat, S. Doctor quantopere valuit, Scriptoris hujus auctoritatem prædicavit. Atqui alia quoque addit sacrarum paginarum testimonia, quibus invicte superbis illis gentilibus demonstret Platonem & Socratem suum ex istis limpidissimis veritatis fontibus multa hausisse, quæ postea ipsi diluto variarum fabularum cœno corruperint. De Platone quidem adeo constans est eum bene multa sive ex sacris codicibus, ut hîc docet Ambrosius, sive ut volunt alii, à Pythagora, qui & ipse Judæos sapientes audierat, didicisse; ut vulgatum fuerit de ipso illud Numenii Pythagorici dictum:* τί γάρ ἐστι Πλάτων ἢ Μωϋσῆς ἀττικίζων.

a Cap. 10.
b. Epist. 39. ad Oront.
c. Cap. 11.
d. Cap. 2. num. 9.
e. Homil. 34.
f. Lib. 2.
g. Cap. 7.
h. Circa fin.
i. Ep. 38.
k. Epist. ad Domnion. & Rogat.
l. In Missa fer. 3. Pentecost. & in festis Mart.
m. Epist. ad Card. Baron.
n. Genebr. Chron. l. 2. ad an. mundi 368.
o. Lib. 3. Strom.
p. Loc. sup. cit.
q. Ad. Demetr.
r. Orig. l. 7. cont. Cels.

SANCTI

AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

DE BONO MORTIS

LIBER UNUS. *

* Scriptus circ. an. 387.

A

CAPUT I.

Connectit hunc librum cum præcedenti ; & proponit dubium : Quomodo mors non dicatur mala, licet sit vita contraria?

1. QUONIAM de Anima superiore libro sermonem aliquem contexuimus, faciliorem viam putamus de Bono mortis conficere aliquid. Quæ si animæ no- B ceat, malum videri potest : si nihil autem officiat animæ, ne malum quidem. Quod autem malum non est, id etiam bonum ; quoniam quod vitiosum, id malum : quod autem vitio caret, id bonum ; ideoque bona malis contraria sunt, & mala bonis. Denique innocentia est, ubi non est nocendi voluntas ; & noxius dicitur, qui non sit innoxius ; misericors, qui remittat ; immisericors, qui ignoscere atque inflecti nesciat.

C 2. Sed forte aliquis adserat : Quid tam contrarium, quam vita morti? Si ergo vita putatur bonum, quomodo mors non est mala? Et ideo quid sit vita, quid etiam mors, consideremus. Vita est spirandi munere frui, mors privari. Hoc autem spirandi munus apud plerosque in bonis ducitur. Hoc est ergo vita, frui bonis : mors contra, bonis exui. Et Scriptura dicit : *Ecce dedi ante faciem tuam vitam & mortem, bonum & malum*, (Deut. 30. 15.) vitam bonum appellans, mortem malum ; vel illa D sibi priora, & hæc sibi conferens. Denique ut lectionis divinæ exemplo utamur, in paradiso est positus homo, ut ederet de ligno vitæ, & ceteris paradisi lignis : de ligno autem in quo esset cognitio boni & mali, non ederet : qua die autem ederet, morte moreretur. (Gen. 2. 16 & 17.) Non servavit præceptum, & caruit fructu, atque ejectus de paradiso mortem gustavit. Malum igitur mors, quæ pretio damnationis infertur.

CAPUT II.

Præmissa distinctione de triplici genere mortis, ostendit tertium genus medium esse ; immo potius bonum judicandum, quod nos vitæ miseriis ac peccatis liberet : idem tamen patienter exspectandum.

3. SEd mortis tria sunt genera. Una mors peccati est, de qua scriptum est : *Anima quæ peccat ipsa morietur.* (Ezech. 18. 4.) Alia mors mystica, quando quis peccato moritur, & Deo vivit, de qua ait Apostolus : *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem.* (Rom. 6. 4.) Tertia mors est, quâ cursum vitæ hujus & munus explemus, id est, animæ corporisque secessio. Advertimus igitur quod una mors sit mala, si propter peccata moriamur : alia mors bona sit, quâ is qui fuerit mortuus, justificatus est à peccato : tertia mors media sit ; nam & bona justis videtur, & plerisque metuenda, quæ cùm absolvat omnes, paucos delectat. Sed non hoc mortis est vitium, at nostræ infirmitatis, qui voluptate corporis, & delectatione vitæ istius capimur, & cursum hunc consummare trepidamus, in quo plus amaritudinis, quàm voluptatis est. At non sancti ac sapientes viri, qui longævitatem peregrinationis hujus ingemiscebant, dissolvi, & cum Christo esse pulcrius æstimantes : denique diem generationis suæ execrabantur, sicut quis ait : *Pereat dies illa in qua natus sum.* (Iob. 3. 2.)

4. Quid enim est quod hæc vita delectet, plena ærumnarum & sollicitudinum? In qua innumeræ calumniæ, & multæ molestiæ, & multæ lacrymæ eorum qui affligantur molestiis, & non est, inquit, qui eos consoletur. (Thren. 1. 2.) Et ideo laudat Ecclesiastes *defunctos magis quam viventes. Et optimus*, inquit, *supra hos duos, qui nondum natus est, qui non vidit hoc malum.* (Eccle. 4. 2. & 3.) Et alibi idem Ecclesiastes meliorem longævo viro eum adseruit, quem abortu ejecit mater sua (Eccle. 6. 3.) ; quia non vidit hæc mala quæ fiunt in hoc mundo, nec in has venit tenebras, nec in vanitate ambulavit sæculi ; & ideo re-

quiem hîc magis habebit qui in hanc vitam non A
venit, quàm ille qui venit. Quid enim boni est homini in hac vita, qui in umbra vivit, nec expleri potest cupiditatibus suis? Et si expleatur divitiis,
a fructum quietis amittit, [a] quia cogitur custodire quod misera aviditate quæsierit; ut miserius eas possideat, cui prodesse non poterunt. Quid enim miserius quam ut custodia torqueat, quarum abundantia nihil prosit?

5. Itaque si plena oneris vita, utique finis ejus allevamento est: allevamentum autem est bo- B
num, mors autem finis: mors igitur bonum est. Neque enim aliter gavisus est & Simeon, qui responsum acceperat non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini; & cùm eum parentes in templum inducerent, suscepit manibus
b suis, & dixit: [b] *Nunc dimittis servum tuum in pace;*
Luc. 2. 29. quasi necessitate quadam teneretur in hac vita, non voluntate. Ita dimitti petit, quasi à vinculis quibusdam ad libertatem festinaret. Sunt enim
c velut vincula quædam [c] corporis hujus, & quod C
est gravius, vincula tentationum, quæ nos alligant, & ad injuriam captivitatis adstringunt quadam lege peccati. Denique in exitu ipso videmus quemadmodum anima decedentis paulatim solvat se vinculis carnis, & ore emissa evolet tamquam carcereo corporis hujus exuta gurgustio. Denique festinabat etiam sanctus David de hoc
Psf. 38. 13. loco peregrinationis exire, dicens: *Advena ego sum apud te in terra & peregrinus, sicut omnes patres mei.*
Et ideo tamquam peregrinus ad illam sanctorum D
communem omnium patriam festinabat, petens pro hujus commorationis inquinamento remitti sibi peccata, priusquam discederet è vita. Qui enim hîc non acceperit remissionem peccatorum, illic non erit. Non erit autem qui ad vitam æternam non poterit pervenire, quia vita æterna re-
Psf. 38. 14. missio peccatorum est. Ideoque dicit: *Remitte mihi, ut refrigerer priusquam abeam, & amplius non ero.*

6. Quid igitur tantopere vitam istam desideramus, in qua quanto diutius quis fuerit, tanto E
majore oneratur sarcina peccatorum? Ipse Do-
Matth. 6. 34 minus ait: *Sufficit diei malitia sua.* Et Jacob dixit:
Gen. 47. 9. *Dies annorum vitæ meæ quos habeo, centum triginta minimi & mali,* non quia dies mali, sed quia nobis accessu dierum malitiæ incrementa cumulantur. Nullus enim dies sine nostro peccato præterit.

Matth 6 34
Philip. 1. 21. 7. Unde egregie Apostolus ait: *Mihi enim vivere Christus est, & mori lucrum,* aliud ad necessitatem vitæ referens, aliud ad mortis utilitatem.
Christus enim nobis vivere est, cui servimus, cui F
oportet ut à sanctis suis in Evangelii prædicatione deferatur obsequium. Denique & Simeon
Luc 2. 29. qui ait: *Nunc dimittis servum tuum,* propter Christum exspectabat. Christus enim rex noster est; & ideo quod rex jubet, deserere non possumus & contemnere. Quantos imperator terræ hujus in peregrinis locis aut honoris specie, aut muneris alicujus causâ jubet degere? Numquid hi inconsulto imperatore discedunt? Et quanto am-
plius est [d] divinis parere, quam humanis? Vivere d
ergo sancto Christus est, & mori lucrum. Unde Apostolus quasi servus; non enim refugit vitæ obsequium, & quasi sapiens lucrum mortis amplectitur. Lucrum est enim evasisse incrementa peccati, lucrum fugisse deteriora, & ad meliora transisse. Et addidit: *Dissolvi enim, & cum Christo esse* Philip. 1.
multo melius: permanere autem in carne magis necessarium propter vos. 23 & 24.
Aliud melius, aliud necessarium. Necessarium propter fructum operis, melius propter gratiam & copulam Christi.

CAPUT III.

Mors naturalis definitur ac laudatur. Item mortificatio, quæ mortis quædam imitatio est, explicatur, atque à multiplici utilitate similiter commendatur. Ad extremum proponitur brevis atque elegans vitæ descriptio.

8. Ergo quoniam docuit Apostolus eum qui Ibidem
evaserit ex hoc corpore, si meruerit tamen, cum Christo futurum, quid sit mors, quid etiam vita, consideremus. Itaque Scriptura docente, cognovimus quia mors absolutio est animæ & corporis, & quædam hominis separatio. Solvimur enim hoc nexu animæ & corporis, cùm recedimus. Unde & David ait: *Dirupisti vincula* Psal 115
mea, tibi sacrificabo hostiam laudis. Vincula autem 17.
vitæ hujus, id est, conjunctionis nostræ quæ ex anima constat & corpore, significari docet superior versiculus psalmi hujus: *Pretiosa in conspectu* Ibidem. 15.
Domini mors sanctorum ejus. Et ideo quasi propheta prævidens se cum sanctis, & qui pro devotione animas suas in Christo deposuerunt, futurum, lætatur; quia & ipse obtulit se fideliter pro Dei populo adversus Goliam, cùm singulari certamine dimicaret, & solus commune periculum & [*] cri- *
men refelleret; vel cùm se morti pro Domini placanda offensione promtus objiceret; vel cùm se pro salute populi laborantis divinæ ultioni paratus offerret. Sciebat enim gloriosius esse pro Christo mori, quam regnare in hoc sæculo. Quid enim præstantius quam fieri Christi hostiam? Itaque cùm frequenter ab eo legamus Domino oblata esse sacrificia, hoc tamen loco addidit:
Tibi sacrificabo hostiam laudis. Non sacrifico, in- Ibidem. 17.
quit, sed sacrificabo, significans illud perfectum esse sacrificium, quando unusquisque Domino, corporis hujus vinculis absolutus adsisteret, & offerret se hostiam laudis; quia ante mortem nulla est perfecta laudatio: neque quisquam in hac vita potest definito præconio prædicari, cùm posteriora ejus incerta sint. Mors igitur solutio est animæ & corporis. Denique & in Apostolo do-
cuimus lectum: *Dissolvi, & cum Christo esse multo* Philip 1. 23.
melius. Solutio autem ista quid aliud agit, nisi ut corpus resolvatur & quiescat: anima autem convertatur in requiem suam, & sit libera, quæ si pia est, cum Christo futura sit?

a Remig. *Quia ergo custodire non prodest, quas misera aviditate quæsierit, necesse est ut miserius eas possideat, cui prodesse non poterunt. Quid enim* &c. Ita etiam Theod. sed per correctionem.

b. Rom. edit. hic & infra, *Nunc, Domine, dimitte servum,* &c. Quod quidem cum sensu ac verborum serie satis cohæret: attamen omnes & mss. & edit. vet. à Vulgata non dissentiunt, nisi quod illi omittunt vocem, *Domine.*

c Eadem Rom. edit. *corporis hujus cogitationes.* Atqui vox, *cogitationes,* neque in aliis edit. aut ullis omnino mss. invenitur, neque videtur admodum sensui necessaria.

d. Mss. aliquot, *divinis placere, quam in terris vivere. Ergo sancto Christus est vivere,* &c. Alii mss. & edit. vet. ut in textu, ubi edit. Rom. pro, *sancto Christus est,* substituit, *servo Dei Christus est.* Iterum voces, *Unde Apostolus,* in cunctis edit. ac mss. non paucis desunt, quas mss. nonnulli bonæ notæ restituunt.

* *Crimen,* id est, criminationem, nimirum maledicta ac probra in omnem exercitum Israeliticum à gigante Goliath congesta.

9. Quid igitur in hac vita aliud justi agunt, nisi ut exuant se hujus [a] corporis contagionibus, quæ velut vincula nos ligant; & se ab his molestiis separare contendant, renuntient voluptatibus suis atque luxuriæ, fugiant flammas libidinum? Nonne igitur unusquisque in hac vita positus speciem mortis imitatur, qui potest ita se agere, ut ei moriantur omnes corporis delectationes, & cupiditatibus omnibus, mundique illecebris etiam ipse moriatur, sicuti mortuus erat Paulus dicens: [Galat. 6. 14.] *Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo?* Denique ut sciamus qua est mors in hac vita, & bona mors, [2. Cor. 4. 10.] hortatur nos, ut mortem Jesu in corpore nostro circumferamus. Qui enim habuerit in se mortem Jesu, is & vitam domini Jesu in corpore suo habebit. [S. Aug. lib. 4. contra duas epist. Pelag. c. 11.] Operetur igitur mors in nobis, ut operetur & vita. Bona vita post mortem, hoc est, bona vita post victoriam, bona vita absoluto certamine; ut jam lex carnis legi mentis repugnare non noverit; ut jam nobis nulla sit cum corpore mortis contentio, sed sit in corpore mortis victoria. Atque haud scio ipse an majoris virtutis mors ista quàm vita sit. Certe Apostoli moveor auctoritate dicentis: [2. Cor. 4. 12.] *Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis.* Unius mors quantorum populorum vitam ædificabat? Itaque docet & istam mortem in hac vita positis expetendam, ut mors Christi in corpore nostro eluceat, & illam beatam qua corrumpitur exterior, ut renovetur interior homo noster, & terrestris domus nostra dissolvatur, ut habitaculum nobis cæleste referetur. Imitatur igitur mortem qui se à communione carnis hujus abducit, atque illis vinculis solvit, de quibus tibi dicit Dominus per Esaiam: [Esai. 58. 6.] *Solve omnem colligationem injustitiæ, dissolve obligationes violentarum commutationum, dimitte confractos in remissionem, & omnem circumscriptionem iniquam dirumpe.*

10. Imitatur & ille mortem qui se voluptatibus exuit, [b] & æternis delectationibus adtollit, atque allevat, & in illo cælesti habitaculo locat, in quo Paulus cùm adhuc viveret, conversabatur; aliter enim non diceret: [Philip. 3. 20.] *Nostra autem conversatio in cælis est*, quod pariter ad præsumtionem meriti potest meditationemque conferri. Illic enim erat ejus meditatio, illic animæ ejus conversatio, illic ejus prudentia, quæ utique intra angustias carnis hujus hærere non solebat. Sapiens enim cùm illud divinum inquirit, absolvit animam suam corpore, & ejus ablegat contubernium, cùm illam veri tractat scientiam, quam velut nudam sibi & apertam desiderat demonstrari; & ideo retibus quibusdam, & nebulis hujus corporis se quærit exuere. Neque enim manibus istis aut oculis atque auribus comprehendere illam supernam possumus veritatem; quoniam quæ videntur temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna. Denique sæpe fallimur visu, & aliter quam sunt, pleraque videmus. Fallimur etiam auditu; & ideo contemplemur non illa quæ videntur, sed quæ non videntur, si nolimus falli. Quando igitur anima nostra non fallitur, quando solium veritatis adtingit, nisi quando se ab isto secernit corpore, neque ab ipso decipitur & illuditur? Illuditur enim visu oculorum, illuditur auditu aurium; & ideo relinquat illud & deserat. Unde Apostolus clamat: [Coloss. 2. 21.] *Ne tetigeritis, ne adtaminaveritis, ne gustaveritis omnia quæ sunt ad corruptelam.* In corruptela enim sunt, quæ sunt in corporis indulgentia. Et ideo ostendens non per corporis indulgentiam, sed per animæ elevationem, & cordis humilitatem se invenisse quod verum est, addidit: *Nostra autem conversatio in cælis est.* Ibi igitur quærat quod verum est, quod est & manet, seque in se colligat, & congreget omnem aciem virtutis suæ; neque aliis committat & credat, sed se ipsum cognoscat & intelligat; & quod sibi videtur verum esse, hoc sequendum noverit; quod delectatione carnali eligendum æstimaverit, hoc sciat falsum, ab eo fugiat & recedat, quia fraudis est plenum.

11. Merito ergo depretiavit & dehonestavit hoc corpus, corpus mortis appellans. [Rom 7. 24] Quis enim oculis potuit videre virtutis splendorem? Quis justitiam manibus comprehendere? Quis sapientiam oculorum obtutibus intueri? Denique quando aliquid cogitamus, neminem nobis occurrere, neminem volumus obstrepere auribus nostris, atque ita intendimus animo, ut plerumque non videamus præsentia. Quinetiam in noctibus sincerius cogitamus, & tunc melius quæ movent, corde meditamur. Unde & Propheta ait: [Psal. 4. 5.] *Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini.* Sæpe etiam aliqui claudunt oculos, si quid profundæ volunt nisu cogitationis eruere, oculorum impedimenta vitantes. Sæpe etiam solitudines captamus, ne cujus sermo nostris auribus insusurret, & quasi semita quædam inhærentem cogitationi animam abducat à vero, atque ab intentione deflectat.

12. Multas igitur occupationes nobis corporis hujus necessitas gignit, atque usus invehit, quibus impeditur animæ vigor, ac revocatur intentio. Unde de se pulcre dicit sanctus Job: [Iob. 10. 9.] *Memento quia lutum me finxisti.* Si ergo lutum est corpus, oblinit nos utique, non diluit, & coinquinat animam inquinamento intemperantiæ. [Ibidem. 11.] *Corium & carnem me*, inquit, *induisti, ossibus & nervis intexuisti.* Ligatur itaque & distenditur anima nostra istius corporis nervis, & ideo interdum rigescit, sæpe curvatur. Et addidit: [Ibidem. 14 & seq.] *Ab iniquitate innocentem me non fecisti. Si enim impius fuero, væ mihi: si autem sim justus, non potero me reclinare. Plenus enim confusionis sum. Introduxisti super me tentationes.* Quid enim est aliud hæc vita nisi plena laqueorum? Inter laqueos ambulamus, inter plurimas versamur tentationes. Denique idem supra ait: [Ibid. 7. 1.] *Numquid non tentatio est vita hominis in terra?* Bene addidit in terra, quia est vita hominis & in cælo. [Ibidem.] *Sicut mercenarii*, inquit, *merces vita ejus*, in labore scilicet & [c] tempore, levior fabulis, & fluitans, & natans verbis: cujus habitatio

a. Rom. edit. cum mss. nec multis nec antiquis, *hujus corporis contagionibus*. Aliæ ac mss. plures potioresque ... *cogitationibus*. Non male. Quidni enim cogitationes rerum ad corporis necessitatem voluptatemve pertinentium dici possint corporis cogitationes?

b. Ita mss. octo melioris notæ. Alii, *& à terrenis delectationibus*. Cunctæ vero edit. *& à terrenis cogitationibus*.

c. Mss. septem, *tempore*. Theod. *Et tentatione*. Hic etiam eodem loco, *levior ventis & fabulis* ... *& ipsa vita in doloribus*. Flor. Alb. alter & Reg. alter, *levior tabulis*, fortasse, *tipulis*: quæ sunt animalcula quædam in summis aquis discurrentia; unde natum proverbium, *levior tipulâ*. Reg. vero ultimam partem sic habet, *fluitans & nutans verbis, nulla firmitudo sententia, cujus habit. in lut. dom & in ipsa vita nulla constantia*. Concinit Vat. cod. in voce, *nutans*.

in luteis domibus, & ipsa vita in luto. Nulla fir- A mitudo sententiæ, nulla constantia. In die nox desideratur, in nocte dies quæritur: ante escam gemitus, inter cibos fletus, lacrymæ, dolores, timores, sollicitudines, nulla requies à perturbationibus, nulla à laboribus reclinatio, iræ & indignationis motus horridior. Plerique cupiunt mortem, & non impetrant: si autem impetraverint, gratulantur; quia sola est mors requies viro.

CAPUT IV. B

Mortem multis nominibus esse bonam: sed maxime quod sit finis peccati, & ad meliorem vitam transitus; quodque ipsa nos redemerit.

13. SEd dicet aliquis scriptum esse quia Deus mortem non fecit: vita erat in paradi- Sap. 1. 13. Gen. 2. 9. so, ubi lignum vitæ, & vita erat lux hominum. Mors igitur mala, quæ accessit & subintravit. Sed quomodo mors mala, si aut secundum gentiles sensu caret, aut secundùm Apostolum lu- C Philip. 1. 21. crum Christus est, cum quo esse multo melius? Quomodo igitur mors nobis malum, si nullus post mortem sensus est? Ubi enim nullus sensus, nullus utique injuriæ dolor, quia dolor sensus est. Aut quia est post mortem sensus, est etiam vita post mortem, & superstes mortis est anima quæ sensu utitur, & vitâ fungitur. Cùm autem manet post mortem vita atque anima, manet bonum, nec morte amittitur, sed augetur: nec ullo impedimento mortis retardatur anima: sed opera- D tur magis, quia operatur quæ sua sunt, sine ulla societate corporis, quod animæ majori oneri quàm usui est. Quid igitur mali est animæ, quæ puritatem suam custodierit & virtutum disciplinam servaverit? Aut si non servaverit, non mors malum, sed vita; quia vita non fuit. Quæ est enim vita vitiis peccatisque obsita? Quid igitur accusamus mortem, quæ aut vitæ pretium luit, aut abolet ejus dolorem atque cruciatum? Itaque mors aut suæ quietis bono utitur, aut malo E alieno laborat.

14. Nunc illud specta: si vita oneri, mors absolutioni: si vita supplicio, mors remedio: aut si judicium post mortem, etiam vita post mortem. a Vita igitur hîc non est bona: aut si hîc vita bona, quomodo mors illic non est bona, cùm ibi nullus supersit terribilis judicii metus? Sed ipsa hîc vita bona si est, quibus rebus bona est? Virtute utique, & bonis moribus. Non ergo secundum animæ & corporis copulam bona est: sed F quia per virtutem quod malum est suum repellit; quod autem bonum est mortis, adipiscitur; ut quod animæ est, magis quàm id quod contubernii & conjunctionis operetur. Quod si vita bona, quæ animæ se à corpore separantis est speculum, & si anima bona quæ se elevat atque abducit à corporis contubernio; & mors utique est bonum, quæ animam à societate carnis hujus absolvit & liberat.

15. Omnifariam igitur mors est bonum; & quia compugnantia dividit, ne se invicem impugnent; & quia portus quidam est eorum qui magno vitæ istius jactati salo, fidæ quietis stationem requirunt; & quia deteriorem statum non efficit: sed qualem in singulis invenerit, talem judicio futuro reservat, & quiete ipsa fovet, & præsentium invidiæ subducit, & futurorum exspectatione componit. Accedit eo, quod frustra homines mortem timent, quasi finem naturæ. Nam si recolamus quod Deus mortem non fecerit: sed postquam homo lapsus in flagitium est prævaricationis & fraudis, sententia eum comprehenderit, ut in terram suam terra remearet, invenie- Gen. 3. 19. mus mortem finem esse peccati; ne quo esset vita diuturnior, eo fieret culpa numerosior. Passus est igitur Dominus subintrare mortem, ut culpa cessaret. Sed ne iterum naturæ finis esset in morte, data est resurrectio mortuorum; ut per mortem culpa deficeret, per resurrectionem autem perpetuaretur natura. Ideoque mors hæc transitus universorum est. Opus est ut constanter transeas. Transitus autem à corruptione ad incorruptionem, à mortalitate ad immortalitatem, à perturbatione ad tranquillitatem. Non igitur nomen te mortis offendat, sed boni transitus beneficia delectent. Quid est enim mors, nisi sepultura vitiorum, virtutum suscitatio? Unde & ille ait: *Moriatur anima mea in animis justorum*, id Num. 23. 10. est, consepeliatur, ut sua vitia deponat, justorum adsumat gratiam qui mortificationem Christi in corpore suo atque anima circumferunt. Mortificatio autem Christi, remissio peccatorum, abolitio criminum, erroris oblivio, adsumtio gratiarum est. Quid autem de bono mortis plenius possumus dicere, quam quod mors est quæ mundum redemit?

CAPUT V.

Hortatur ad contemtum mortis, ejusdemque usum, id est, mortificationem, in hac vita imitandum. Deinde quemadmodum anima ad similitudinem Dei exaltetur, à quo pingatur, & custodiatur, aperit. Tum de horto mentis, ac fructibus, quibus pascatur Verbum, disputat.

16. SEd de communi omnium morte dicamus. Quid eam timeamus, quæ animæ nocere non soleat? Scriptum est enim: *Nolite timere* Matth. 10. 28. *eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere*. Per mortem autem istam anima liberatur, dum à corporis contubernio secernitur, & involucris perturbationis exuitur. Unde & nos dum in corpore sumus, usum mortis imitantes ablevemus animam nostram ex istius carnis cubili, & tamquam de isto exsurgamus sepulcro. Abducamus nos à corporis nexu, relinquamus omnia quæcumque terrena sunt; ut cùm venerit adversarius, nihil in nobis inveniat suum. Contendamus ad illud æternum, ad illud divinum evolemus pennis dilectionis, & remigio caritatis. Surgamus hinc, hoc est, de sæcularibus atque mundanis. Dixit enim Dominus: *Surgite, eamus* Johan. 14. 31. *hinc*, præcipiens ut unusquisque surgat de terrenis, erigat animam humi jacentem, ad superna adtollat, excitet aquilam suam, & illam aquilam de qua dictum est: *Renovabitur sicut aquilæ juven-* Ps. 102. *tus tua*. Ad animam hoc dictum est. Anima ergo

a. Vet. edit. *Mors igitur ea non est bona*. MSS. omnes Gall. *Vita igitur ea*, &c. Melius Vat. cod. *Vita igitur hic*, &c. Sic etiam infra ubi edit. *sed ipsa hac vita* MSS. fere ad unum habent, *sed ipsa hic vita*.

nostra sicut aquila alta petat, supra nubes volet, renovatis splendescat exuviis, cælo volatus inferat, obi laqueos incidere non possit. Avis enim quæ descendit ex alto, vel quæ in altum se extollere non potest, frequenter aut laqueis capitur, aut visco fallitur, aut quibuscumqoe irretirur iosidus. Sic quoque & anima nostra caveat ad hæc mundaoa descendere. Laqueus est in auro, viscus in argento, nexus in prædio, clavus est in amore. Dum aurum petimus, strangulamur: dum argentum quærimus, in visco ejus hæremus: dom prædium invadimus, alligamur. Quid inane quærimus lucrum pretiosæ animæ detrimento? Exiguus tibi est totus mundus pro unius animæ dispendio. Quid enim prodest homini si bunc mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? Aut quam commutationem dabis pro anima tua? Non auro redimitur, oon argento, immo auro amittitur. Quin etiam mulieris decus, [a] dum rentatur, adstringit. Clavus est libido, clavus tristitia, clavus iracundia, clavi sunt omoes passiones, quæ velut veru quodam animam nostram penetrant, & infigunt corpori, visceribusque ejus annectunt.

17. Fugiamus ergo bæc mala, & exaltemus animam nostram ad illam imaginem Dei & similitudinem. Fuga malorum similitudo Dei est, & virtutibus imago Dei acquiritur. Ideo qui oos pinxit quasi auctor, pinxit virtutum coloribus: *Ecce ego*, inquit ad Hierusalem, *pinxi muros tuos*. [Esai. 49. 16.] Non detergamus penicillo negligeotiæ depicta animæ nostræ firmamenta muralia. Ideo dixit: *Muros pinxi*, quibus hostem possimus avertere.

18. Habet anima muros suos, de quibus eminet, & de quibus ait: *Ego civitas munita, ego civitas obsessa*. [Esai. 27. 3.] His munitur muris, his obsessa defenditur. Et vere murus anima, [b] quæ prætendit in castris. Unde & ipsa ait in Canticis. *Ego murus, ubera mea ut turres*. [Cant. 8. 10.] Bonus murus quem pinxit Dominus, sicut ipse ait: *In manibus meis piaxi murostaos, & in conspectu meo es semper*. [Esai. 49. 16.] Bona anima quæ habet speculatorem Deum, & io manibus ejus est, sicut anima prophetica, quæ in manus Domini commendatur ut spiritus, [Psal. 30. 6.] & quæ in conspectu Dei est; *Oculi enim Domini super justos*, [Ps. 33. 16.] sicut & ipse ait: *Ego eram in oculis ejus tamquam inveniens pacem*. [Cant. 8. 10.] Bonas turres habet quæ habet & de intelligibilibus verbum, & de moralibus disciplinam. Ideoque hæc anima habens gratiam suorum uberum ingreditur in hortos, & inveniens illic sponsum sedentem & disputantem cum amicis ait: *Qui sedes in hortis, vocem tuam insinua mihi. Mihi*, inquit, non amicis. *Fuge frater meus*. [Ibidem. 13. & 14.] Hortatur ut fogiat sponsus, quia jam sequi potest etiam ipsa terrena fugientem. Dicit aorem ut similis sit damulæ, quæ evadit de retibus. Vult enim & ipsa fugere & evolare supra mundum.

19. Hinc hortum illum sibi Plato composuit, quem Jovis hortum alibi, alibi [c] hortum mentis appellavit. Jovem enim & deum & mentem totius muodi dixit. In hunc iotroisse animam, quam Venerem nuncupat, ut se abundantiâ & divitiis hujus horti repleret, in qoo repletus potu jaceret [d] porus, qui nectar effunderet. Hoc igitur ex libro Canticorum composuit, eo quod anima Deo adhærens in bortum mentis ingressa sit, in quo esset abundantia diversarum virturum, floresque sermonum. Quis autem ignorat quod ex paradiso illo, quem legimus in Genesi habentem lignum vitæ, & lignum scientiæ boni & mali, & ligna cetera, [Gen. 2. 8.] abundantiam virtutum putaverit transferendam, & in borto mentis esse plantandam? Quem in Canticis canticorum Salomon hortum animæ significavit, vel ipsam animam. Sic enim scriptum est: *Hortus clausus soror mea sponsa, hortus clausus, fons signatus, transmissiones tuæ paradisus*. [Cant. 4. 12. & 13.] Et infra ait anima: *Exsurge aquilo, & veni auster, persla hortum meum, & desluant unguenta mea. Descendat frater meus in hortum suum*. [Ibidem. 16.] Quanto hoc pulcrius quod anima ornata virtutum floribus hortus sit, vel in se paradisum babeat germinantem? In quem bortum invitat Verbum Dei descendere, ut anima illa Verbi imbre cælestis, & ejus copiis irrigata fructificet. Verbum autem Dei pascitur animæ virtutibus, quoties obedientem sibi & opimam invenerit, & carpit fructus ejus, atque his delectatur. Cùm autem descenderit in eam Dei Verbum, desluunt ex ea salubrium uoguenta verborum, & diversarum flagrant longe lateque redolentia gratiarum spiramina.

20. Unde ait sponsus (sponsus autem animæ Dei Verbum est, cui anima legitimo quodam connubii fœdere copulatur) *Ingressus sum in bortum meum, soror mea sponsa, vindemiavi myrrham meam cum unguentis meis, manducavi panem meum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo. Edite, proximi mei, & bibite, & inebriamini fratres mei. Ego dormio, & cor meum vigilat*. [Cant. 5. 1. & 2.] Cognoscamus quos froctus & cibos epuletur Deus, quibusve delectetur. Delectatur eo, si quis mortificet peccatum suom, oblitteret culpam suam, sepeliat atque aboleat, faciat ioiquitates suas. Myrrba enim est sepultura mortuorum. Mortua autem peccata sunt, quæ vitæ suavitatem habere non possuot. Perfunduntur autem divini sermonis unguentis, & fortiore cibo verbi velut pane, & suaviore sermone velut melle curantur quædam vulnera delictotum. Sermonum autem cibos esse docet & alibi Salomon dicens: *Favi mellis, sermones boni*. [Prov. 16. 24.] In illo ergo horto sermones boni sunt, alios qui culpam coerceat, alius qui iniquitatem corripiat, alius qui mori fa-

a. Edit. omnes, *dum tentas* Mss. è contrario, *dum tentatur*. Intelligi autem hic potest mulieris decus vel famam tentari, cùm quis suæ virtuti nimium arrogans ad illam incautius ac frequentius accedere non reformidat.

b. Omnes edit. *quæ prætenditur in castris*. Omnes mss. *quæ prætendit in castris*. Bene, si mente suppleas, *tabernaculum*, vel, *conoparum*, id est, quæ degit in castris.

c. Codex Albin alter, *hortum Martis .... & deum & Martem*. Melius Remig. *hortum mentis .... Jovem etenim deum, & mentem hortum mentis dixit*. Optime reliqui, ac edit. ut in textu.

d. Mira hic in mss atque in edit varietas. Alibi enim legas, *potus qui nectar*; alibi, *potu qui nectar*: alibi, *purum qui nectar*; alibi propius ad sensum, *cadus purum qui nectar*. Sed omnibus anteponendi Vat. & Vale. in quibus, *Porus qui nectar* &c. Memorat enim sanctus vir ea quæ in Symposio Plato scribit, nempe in convivio propter natam Venerem celebrato Porum abundantiæ deum, ut nectaris crapulam exhalaret, in hortum Jovis ingressum obdormisse, ad cujus latus cùm Peniæ paupertatis dea se te admovisset, gravidam factam amorem peperisse. Verum cùm non Peniam, ut Rom. edit. reposuit, sed Venerem, ut aliæ omnes, & cuncti mss habent, in hortum introivisse dicat, videtur hancce fabulam ex memoria tantum enarrare, nec non pori nomine intellexisse non deum aliquem, at potius alveum sive canalem, unde nectaris rivus dimanabat; πόρος enim pro alveo sive canali apud probatos auctores invenitur.

ciat insolentiam, & velut sepeliat eam, quando correptus aliquis erroribus suis reountiat. Est etiam sermo fortior qui confirmat cor hominis validioribus scripturæ cælestis alimeotis. Est etiam sermo suasorius, dulcis ut mel, & tamen peccatoris conscientiam in ipsa suavitate compungens. Est etiam ferventioris spiritus sermo, qui inebriat sicut vinum, & cor hominis lætificat. Est etiam lacteus sermo, purus & candidus. Hos cibos dulcium utiliumque sermonum epulandos sponsus proximis suis dicit: *Edite proximi mei, & bibite & inebriamini, fratres mei.* Proximi autem sunt qui eum sequuntur, & nuptiis ejus intersunt. Quo cibo & potu repleta anima (bibit enim unusquisque aquam de suis vasis, & de puteorum suorum fontibus) atque inebriata, sæculo dormiebat, vigilabat Deo. Et ideo, sicut posteriora docent, aperiri sibi Deus Verbum ejus januam postulabat, ut eam suo repleret ingressu.

Cant. 5. 1.

21. Hinc ergo epulatores illi Platonici, hinc nectar illud ex vino & melle prophetico, hinc somnus ille translatus est, hinc vita illa perpetua, quam deos suos dixit epulari, quia Christus vita est. Ideoque talium sermonum seminibus animæ ejus repletus est venter, atque ipsa exivit in Verbo. Quæ autem exit anima à servitio isto, & elevat se à corpore, Verbum sequitur.

CAPUT VI.

Hic omnia laqueis principatuum aereorum & potestatum mundi plena esse. Quomodo ii declinandi; quodve iter ad illud insistendum?

22. SEd sunt priocipatus aerii, & potestates mundi, qui nos [a] velut de muro dejicere animæ, vel impedire recte gradientes, vel ad altiora tendentes quærunt deponere, & ad terrena revocare. Sed nos multo magis ad sublimia mentem erigamus, Verbum sequentes Dei. Illi principatus sæcularia offuodunt, quibus tuam mentem incurvent: tunc magis ad Christum, anima, dirige gressus tuos. Iojiciunt cupiditatem auri, argenti, vicinæ possessionis; ut acquirendæ ejus gratia excuses te à cœna illius qui ad nuptias Verbi te invitavit: tu cave ne excuses, sed vestem te indue nuptialem, & utere convivio divitis; ne dives qui te invitaverat, cùm excusaveris te, dum es sæcularibus occupatus, alios invitet, & tu excludaris. Injiciunt etiam honoris appetentiam potestates mundi; ut te extollas sicut Adam, & dum vis adæquare Deum similitudine potestatis, divina præcepta despicias, & quæ habebas, incipias amittere. Qui enim non habet, & quod habet auferetur ab eo.

23. Quoties in oratione nobis, quâ maxime Deo appropinquamus, offunduntur ea quæ plena sunt opprobrii alicujus aut sceleris, quo nos à studio precationis avertant? Quoties ioimicus cordi nostro conatur inserere, quo nos reflectat à sanctitatis proposito & piis votis? Quoties corporeos inflammat ardores? Quoties occursare facit oculos meretricios, quibus castum justi tentet affectum, ut improviso amoris spiculo feriat imparatum? Quoties inserit animo tuo verbum iniquum, & cogitationes cordis absconditas? De quo tibi dicit lex: *Adtende tibi, ne fiat verbum absconditum in corde tuo iniquum*, & dicat tibi Dominus: Quid cogitas mala in corde tuo? Neve cùm abundaveris auro & argento, & opimis agrorum fructibus, vel honoribus dicas: Virtus mea dedit mihi hæc; & obliviscaris dominum Deum tuum.

Deut. 15. 9. Deut. 8. 11. & seq.

24. His ergo anima quæ cupit evolare, deponitur. Sed tu obluctare quasi bonus miles Christi Jesu, & inferiora despiciens, terrena obliviscens, ad cælestia & æterna contende. Adtolle animam tuam, ne eam illiciat esca laqueorum. Voluptates sæculi, escæ quædam sunt; & quod pejus est, escæ malorum, escæ tentationum. Dum voluptatem quæris, laqueos incurris. [b] Oculus enim meretricis, laqueus amatoris est. Oculus ergo meretricis est laqueus. Laqueus est etiam sermo meretricis, qui obdulcat ad tempus fauces tuas, & postea exasperat eas amaritudine conscieotiæ peccatricis. Laqueus est aliena possessio pleoa amœnitatis. Omne iter istius vitæ plenum laqueorum est. Unde justus dicit: *In via hac qua ambulabam, absconderunt laqueos mihi. In via*, inquit, *hac absconderunt*; ideo tu illam viam ambula quæ dicit: *Ego sum via, & veritas, & vita*; ut dicas: *Animam meam convertit, deduxit me super semitas justitiæ propter nomen suum.*

Psal. 141. 4. Johan. 14. 6. Psal. 22. 3.

25. Moriatur igitur oobis hoc sæculum, moriatur nobis carnis istius sapientia, quæ inimica est Deo. Subjiciamus animam nostram soli Christo, ut dicat unusquisque: *Nonne Deo subjecta est anima mea?* Non sæculo subdita, non mundo, inquit, subdita. Non potest hoc pecuniosus, non potest avarus dicere: sed dicit justus & continens. Avarus autem dicit: *Anima, habes multa bona in annos multos posita, requiesce, manduca, bibe, epulare*; quia avari anima subdita est luxuriæ corporali: justi autem anima utitur corpore ut instrumento aut organo, quæ velut præclara artifex quo vult obsequium corporis ducit, & effingit de eo speciem quam elegerit, & eas quas voluerit, facit in eo resonare virtutes, pangens nunc modulos castitatis, nunc modulos temperantiæ, sobrietatis carmen, integritatis dulcedinem, virginitatis suavitatem, gravitatem viduitatis. Ioterdum tamen modulator compatitur organo suo. Et ideo honesta modulare, ut sit honesta compassio. Nam & ille qui videt, videndo plerumque, & audiens audiendo afficitur. Et ideo dicit Scriptura: *Oculi tui recta videant.* Et infra: *Ne multus fueris ad alienam. Noli intendere in oculos juvenculæ. Noli intendere in verba meretricis.*

Psal. 61. 2. Luc. 12. 19. Prov. 4. 25. Ibidem 5. 20. Græc.



a. Mss aliquot, *vel de muro dejicere animæ.* Flor. *de monte dejicere animæ.* Melius reliqui, & edit. Namque alludit cum ad ea superioris cap. *Vere murus animæ*, tum ad prov. *Furca vel Furcillis de muro dejicere.* Quod proverbium apud Græcos Latinosque pervagatum ex more propugnatorum urbis obsessæ ortum duxit. Hi siquidem eos ex hostibus qui muros conscendere moliebantur, solebant furcis dejicere atque exturbare.

b. Plerique mss. *Laqueus enim meretricis.* Alii, ac edit omnes, *Oculus enim meretricis.* Quem etiam lib. 1. *de Cain & Abel.* cap. 4. & ubicumque hæc sententia citatur, iisdem verbis exhibetur; videturque Ambrosius indicare hæc ipsa è sacris litteris petita esse. Attamen ea nusquam in illis reperire est, sed eorum sensus ad quosdam versus Proverbiorum, vel Ecclesiastis referri potest.

CAPUT

CAPUT VII.

Laqueos quoque nobis circumfusos esse in corpore: hoc regi oportere ab anima, qua tamen ipsi nonnunquam compatitur. Praeterea tot molestiis vitam abundare, ut odio habeatur, & mors solis impiis amara sit, quibus tamen vita debeat esse amarior. Mortem igitur malum non esse.

26. ET quid de extraneis laqueis loquor? Nostri nobis laquei sunt cavendi. In ipso hoc corpore nostro laquei circumfusi nobis sunt, quos debemus vitare. Non credamus nos huic corpori, non misceamus cum eo animam nostram. *Cum amico*, inquit, *misce animum tuum, non cum inimico.* (Eccli. 6. 1.) Inimicum tibi est corpus tuum quod repugnat menti tuae, cujus opera inimicitiae, dissentiones, lites, perturbationesque sunt. Noli cum eo miscere animam tuam, ne utrumque confundas. Nam si miscetur, ergo melior fit caro quae inferior est, quàm anima quae superior; quia anima vitam corpori tradit, caro autem mortem animae transfundit. Confunditur ergo utriusque operatio, confunditur prope ipsa utriusque substantia. Igitur suscipit in se anima insensibilitatem defuncti corporis, & corpus omnibus animae virtutibus fungitur. Ac ne forte quia infunditur anima corpori, etiam confundi putetur, exemplum nobis sit hujus luminis gratia. Siquidem & lumen terreno loco infunditur, nec tamen confunditur. Non fit ergo confusa operatio, quorum dispar substantia est: sed sit anima in corpore, ut vivificet corpus, hoc gubernet, illuminet.

27. Negare tamen non possumus quod compatiatur corpori suo; nam & contristatur. Siquidem Jesus ait: *Tristis est anima mea usque ad mortem*, (Matth. 26. 38.) affectum hominis in se exprimens. Et alibi: *Anima mea turbata est valde.* (Psal. 6. 4.) Siquidem & modulator modulis suis, aut tibiae, aut citharae, aut organi, voce, gestu, affectuque compatitur. In tristibus sonis tristior, in laetis laetior, in acutioribus excitatior, in ipsis mitioribus mitior atque mansuetior; ut sonos cantuum ipse commendet, & quodammodo moduletur affectus. Anima quoque in hoc corpore tamquam in fidibus musicis, quae sobria est tamen summis, ut ita dicam, digitis velut nervorum sonos, ita pulsat carnis istius passiones, ut consonum reddat morum atque virtutum consentientemque concentum; ut in omnibus cogitationibus suis, in omnibus operibus id custodiat, ut omnia consilia & facta sibi concinant. Anima est ergo [a] quae utitur, corpus quod usui est; ac per hoc aliud quod in imperio, aliud quod in ministerio: aliud quod sumus, aliud quod nostrum est. Si quis animae pulcritudinem diligit, nos diligit: si quis corporis decorem diligit, non ipsum hominem, sed carnis diligit pulcritudinem, quae tamen cito marcessit & defluit.

28. Unde illi intende, de quo dicit Propheta: *Qui non accepit in vanum animam suam.* (Psal. 23. 4.) In vanum accepit animam suam (ut jam de hujus vitae dicamus molestiis) qui saecularia struit, aedificat corporalia. Quotidie ad edendum & bibendum surgimus, & nullus expletur, ut non post momentum esuriat ac sitiat. Quotidie lucrum quaerimus, & nullus cupiditati modus ponitur. *Non satiabitur*, inquit, *oculus visu, nec auris auditu.* (Eccl. 1. 8.) Qui diligit argentum, non satiatur argento. Nullus finis laboris, & nullus est fructus abundantiae. Cupimus quotidie scire nova; & quid est ipsa scientia, nisi quotidiani doloris adjectio? Omnia quae sunt jam fuerunt, & nihil sub sole est novum, sed omnia vanitas. *Totam vitam odio habui*, dixit Ecclesiastes. (Eccl. 2. 17.) Qui vitam odio habuit, mortem utique praedicavit. Denique mortuos laudavit magis quam viventes, & illum judicavit beatum, qui in hanc vitam non venit, nec inanem hunc suscepit laborem. (Ibidem 4. 2.) *Circuivit*, inquit, *cor meum* [b], *ut scirem impii laetitiam, & considerarem, & quaererem sapientiam, & numerum, & ut scirem per imperium laetitiam, & molestiam, & jactationem; & inveni ego eam amariorem, quàm mortem*: (Ibidem 6. 26.) non quia amara sit mors, sed quia impio amara; & tamen amarior vita, quàm mors. GRAVIUS est enim ad peccatum vivere, quam in peccato mori; quia impius quamdiu vivit, peccatum auget: si moriatur, peccare desinit.

29. Plerique criminum suorum absolutione laetantur. Si emendaturi sunt, rectè: si perseveraturi in eis, stulte; quia longe illis plus damnatio profuisset, ne incrementa facerent peccatorum. De quo sublimis est sententia Apostoli dicentis, quod non solum ii qui flagitiosa agunt, sed etiam qui ea approbant, digni morte sunt: (Rom. 1. 32.) sed & illos qui talia condemnant in aliis qualia ipsi agunt, inexcusabiles haberi, ut & sua damnatos sententia. (Rom. 2. 1.) Cùm enim alios condemnant, se ipsos condemnant. Nec sibi eos blandiri oportere, quia poenarum ad tempus immunes videntur, & exsortes reatus; cùm graviores poenas intra se luant, & sibi rei sint, qui aliis non videntur; atque in se intorqueant graviorem conscientiae sententiam, cùm de aliorum peccatis judicant. Sed noli, inquit, ô homo, divinae bonitatis & patientiae thesauros contemnere; (Ibidem. 4.) bonitas enim Dei ad poenitentiam te provocat, ad correctionem invitat: duritia autem tua, quà in erroris pertinacia perseveras, futuri judicii auget severitatem, ut dignam retributionem tuorum accipias delictorum.

30. Non igitur mors malum. Nam neque apud viventes mors est, neque apud defunctos: apud alios enim non est, quia adhuc vivunt, alii transierunt. Itaque neque apud eos amara est, qui eam adhuc nesciunt, hoc ipso quia nesciunt; neque apud eos qui jam & secundùm corpus nihil sentiunt, & secundùm animam liberati sunt.

a. Codex Alb. alter. *Qua utitur corpore in eo quod usus est.*

b. Ita omnes mss. atque edit. excepta Rom. ubi legitur, *ut considerarem, & quaererem sapientiam, & numerum, & scirem impii laetitiam.* Quod quidem propius accedit ad LXX. à quibus tamen cum aliis, & mss. discrepat in voce, *laetitiam*; sic enim illi, καὶ τοῦ γνῶναι ἀσεβοῦς ἀφροσύνην sed forte lectum est ab Ambrosio εὐφροσύνην. De ceteris hujus loci differentiis adi Nobilium.

CAPUT VIII.

Nihil terroris habere ipsam mortem, sed opinionem de morte terrori esse; quæ quidem opinio ad vitam referenda est. Duas causas esse cur mors habeatur terribilis, quibus refutatis, mors variis testimoniis, sed præsertim B. Iob auctoritate prædicatur.

31. Quod si terribilis apud viventes æstimatur, non mors ipsa terribilis est, sed opinio de morte, quam unusquisque pro suo interpretatur affectu, aut pro sua conscientia perhorrescit. Suæ igitur unusquisque conscientiæ vulnus accuset, non mortis acerbitatem. Denique justis mors quietis est portus, nocentibus naufragium putatur. Certe iis quibus gravis est timor mortis, non est grave mori, sed grave est vivere sub metu mortis. Non ergo mors gravis, sed metus mortis. Metus autem opinionis est: opinio vero nostræ infirmitatis, contraria veritati. Nam per veritatem virtus, per opinionem infirmitas. Opinio autem non mortis utique, sed vitæ est. Ergo illud grave vitæ magis invenitur esse. Liquet igitur quia mortis metus non ad mortem referendus est, sed ad vitam. Non enim habemus quod in morte metuamus, si nihil quod timendum sit vita nostra commisit. Etenim prudentibus delictorum supplicia terrori sunt: delicta autem non mortuorum actus sunt, sed viventium. Vita igitur ad nos refertur, cujus actus in nostra potestate est: mors autem nihil ad nos; est enim separatio animæ & corporis: anima absolvitur, corpus resolvitur. Quæ absolvitur, gaudet: quod resolvitur in terram suam, nihil sentit: quod nihil sentit, [a] nihil ad nos.

32. Tamen si mors malum, quomodo juvenes non timent fieri senes, nec finitimam morti verentur ætatem; patientiusque deficit qui præsumta morte deficit, quàm qui inopinata. His quoque qui mortem malum putant, aptum responsum arbitror, quia per vitam ad mortem est transitus: per mortem autem ad vitam reditus. Neque enim nisi qui mortui fuerint, possunt resurgere. Insipientes autem mortem quasi summum malorum reformidant: sapientes quasi requiem post labores, & finem malorum expetunt.

33. Duabus autem ex causis mortem insipientes verentur. Una, quod eam interitum appellant: interitus autem hominis esse non potest, cùm anima superstes corpori sit, salvo eo quod ipsum corpus maneat resurrectio. Altera autem causa, quod pœnas reformident, poetarum videlicet fabulis territi, [b] latratus Cerberi, & Cocyti fluminis tristem voraginem, Charontem tristiorem, furiarum agmina, aut prærupta tartara, in quibus hydra sævior sedem habeat. Tityi quoque viscera reparandis fœcunda suppliciis, quæ vultur immanis sine ullo fine depascitur. Ixionii quoque orbis perpetuam sub pœnæ atrocitate vertiginem, tum saxi desuper imminentis super capita accubantium inter epulas impendentem ruinam. Hæc plena sunt fabularum, nec tamen negaverim pœnas esse post mortem. Sed quid ad mortem id quod post mortem est? Si autem quæ post mortem sunt, referantur ad mortem; eadem etiam quæ post vitam sunt, referantur ad vitam. Nulla ergo erunt supplicia quæ referantur ad mortem. Mors enim, ut supra diximus, absolutio est & separatio animæ & corporis (Sup. cap. 4.): non est autem mala solutio; quia dissolvi & esse cum Christo multo melius (Philip. 1. 23.). Non igitur mala mors. Denique mors peccatorum pessima (Psal. 33. 22.). Non utique mors pessima generaliter: sed pessima specialiter peccatorum. Denique pretiosa justorum (Ps. 115. 15.). Unde liquet acerbitatem non mortis esse, sed culpæ.

34. Pulcre autem Græci à fine mortem appellaverunt; τελευτὴν enim mortem appellant, eo quod finis istius vitæ sit. Sed etiam somnum Scriptura nuncupat mortem, sicut est illud: *Lazarus amicus noster dormit: sed vado ut suscitem eum* (Johan. 11. 11.). Somnus autem bonus, quoniam quies est, sicut scriptum est: *Ego dormivi, & requievi, & surrexi; quoniam Dominus suscepit me* (Psal. 3. 6.). Dulcis igitur quies mortis. Denique Dominus suscitat quiescentes, quia Dominus est resurrectio.

35. Illud quoque egregium, quod ait Scriptura: *Ante mortem non laudaveris quemquam* (Eccli. 11. 30.). Unusquisque enim in novissimis suis cognoscitur, & in filiis suis æstimatur, si bene filios suos instituit, & disciplinis competentibus erudivit. Siquidem ad negligentiam patris refertur dissolutio filiorum. Tum quia unusquisque, quamdiu vivit, obnoxius est lapsui, nec senectus immunis à crimine; ideo legis quia *Abraham mortuus est in senectute bona* (Gen. 25. 8.), eo quod in bonitate propositi sui permansit. Mors igitur vitæ est testimonium. Nam si laudari ante gubernator non potest, quam in portum navem deduxerit, quomodo laudabis hominem, prius quam in stationem mortis successerit? Et ipse sui est gubernator, & ipse vitæ hujus jactatur profundo, quamdiu in salo isto, tamdiu inter naufragia. Dux ipse nisi confecto prælio non sumit lauream, nec miles arma deponit, nec stipendii mercedem adipiscitur, nisi hoste superato. Mors igitur stipendiorum plenitudo, summa mercedis, [c] gratia missionis est.

36. Quantum autem morti dedit sanctus Job, qui dixit: *Benedictio morituri in me veniat?* (Iob. 29. 13.) Nam etsi Isaac benedixerit filios suos moriens, & Jacob benedixerit Patriarchas: tamen benedictionis illius gratia poterat solis benedicentium meritis deputari, vel pietati paternæ. Hîc vero nulla prærogativa meritorum est, nulla pietatis, sed solius mortis privilegium: cùm benedictio cujusque morituri tantum virtutis habeat, ut eam sibi sanctus Propheta optaverit. Ac per hoc cogitemos semper hunc versiculum, & corde teneamus.

37. Si quem viderimus pauperem moriturum, sumto juvemus; & dicat unusquisque nostrum: *Benedictio morituri in me veniat.* Si quem viderimus debilem, non deseramus: si quem in extremis positum, non relinquamus: occurrat & nobis di-

a. Edit. omnes, & mss. aliquot, *nihil agnoscit.* Sed novem haud infimæ notæ, *nihil ad nos.*

b. Omnes edit. *latratus canis infernalis Cerberi .... & nautam inferni gurgitis Charontem.* Sed hæc verba, *canis infernalis*, &c. quæ rescidimus è textu, neque in Vat. neque in Gall. mss. reperiuntur; satisque probabile est ex alicujus glossa vel margine, ubi explicationis gratiâ posita fuerant, in corpus irrepsisse.

c. Sic omnes edit. & pauci mss. In aliis autem est aliqua diversitas. Quidam enim, *gratia, remissio est*: quidam, *gratia remissionis est*. quidam, *gratia admissionis est*: quidam denique, *gratia amissionis est*. Verum hic ad missionem quæ militibus emeritis dabatur, alludi constat.

cere, *Benedictio morituri in me veniat.* Laudet & te unusquisque moriturus, unusquisque * depositus ævo, unusquisque confectus vulnere gravi, unusquisque morbo absumtus, & jam morti proximus. Hic versiculus quantos benedici fecit? Quoties mihi pudorem incussit, si moriturum præterii, si non visitavi graviter ægrum, si fastidivi inopem, si captivum non redemi, si senem sprevi? Sit ergo in corde id semper, ut stimulet duriores, ut admoneat promtiores. Resonent te postrema verba morituri, & benedictionem tui egredicos corpore anima secum vehat. Eripe etiam eum qui ad mortem ducitur, qui periturus erat, nisi tu subvenisses, ut dicas: *Benedictio perituri veniat in me.*

CAPUT IX.

Concluditur mortis bonum ex interitu corporis & immortalitate animæ: quæ immortalitas multifariam ostenditur. Cui accedit ad fugiendam corporis societatem, & prosequendam summi boni conjunctionem exhortatio.

38. Quis igitur dubitet de bono mortis, cùm id quod inquietum, id quod erubescendum, id quod inimicum nobis est, id quod violentum, id quod procellosum, & ad omnia vitia illecebrosum est, conquiescat & jaceat, & quasi fera claudatur caveâ sepulcri, relinquatur rabies ejus exanimis, & emortua compago viscerum in terram resolvatur: id autem quod familiare virtutibus, amicum disciplinis, studiosum gloriæ, sequax boni, Deo subditum est, ad illud sublime evolet; & cum illo puro & perpetuo bono atque immortali maneat, ipsi adhæreat; & cum ipso sit
Act. 17. 28. de quo cognationem ducit, ut quidam ait: *Cujus & genus sumus?* Non enim mori animam cum corpore manifestum est, quia non est de corpore. Non esse autem eam de corpore Scriptura mul-
Gen. 2. 7. tis modis edocet. Nam & Adam à domino Deo nostro accepit spiritum vitæ, & factus est homo
Ps. 114. 7. in animam viventem. Et David ait: *Convertere anima mea in requiem tuam; quia Dominus benefe-*
Ibidem 8. *cit mihi.* Et in quo benefecerit, audi: *Quia liberavit*, inquit, *pedes meos à lapsu.* Vides gratulari eum mortis hujus remedio, quia finis factus est erroris, quia culpa, non natura defecit.

Ibidem 9. 39. Denique quasi exutus & liber, dicit: *Placebo Domino in regione vivorum.* Illa est enim vivorum
Ps. 26. 13. regio. Denique illam animarum requiem dicit terram esse viventium, quo peccata non penetrant, ubi virtutum vivit gloria. Illa autem regio plena est mortuorum, quia plena delictorum, me-
Matt. 8. 21. ritoque dictum est: *Dimitte mortuos sepelire mortuos*
a Ps. 24. 13. *suos.* [a] Sed & supra similiter ait: *Anima ejus in bonis demorabitur, & semen ejus hereditabit terram*, hoc est, anima timentis Deum habitabit in bonis, ut semper in eis sit, & secundum ea. Quod potest etiam de eo accipi qui sit in corpore, ut & ipse si timeat Deum, in bonis habitet, & in cælestibus sit, & possideat corpus suum, & dominetur ei quasi in servitutem redacto, & possideat hereditatem gloriæ & cælestium promissorum.

40. Unde & nos si volumus post mortem corporis hujus in bonis esse, caveamus ne agglutinetur anima nostra huic corpori, ne commisceatur, ne inhæreat, ne trahatur à corpore, & tamquam ebria perturbationibus ejus vacillet & fluitet, nec se ei credat atque ejus delectationibus, ut committat se ejus sensibus. Nam & oculus ejus error & fraus est, quia fallitur visus: & auris ejus deceptio est, quia & auditus illuditur: & sapor ejus deceptio est. Denique non otiose dictum est: *Oculi* Prov. 14. 25. *tui recta videant. Et, lingua tua non loquatur perver-* Ps. 33. 14. *sa.* Quod non esset dictum, nisi frequenter errarent. Vidisti meretricem, captus es vultu ejus, & formâ decoram putasti: erraverunt oculi tui, perversa viderunt, alia nuntiaverunt. Nam si vere vidissent, vidissent deformem meretricis affectum, inhorrentem procaciam, indecentem impudicitiam, marcentes libidines, tetram colluvionem, animæ vulnera, conscientiæ cicatrices. *Qui vide-* Matth. 5. 28. *rit*, inquit, *mulierem ad concupiscendum* [b] *eam.* Vides quod iste falsum quæsivit, qui non veritatem, sed adulterium requisivit. Videre enim quæsivit ut concupisceret, non ut verum cognosceret. Errat igitur oculus, ubi errat affectus. Affectus ergo deceptio est, deceptio visus. Et ideo tibi dicitur: *Ne* Prov. 6. 25. *capiaris oculis tuis*, id est, non capiatur anima tua. *Mulier enim virorum pretiosas animas capit.* De- Ibidem. 26 ceptio est auditus. Denique blandimento multo Ibid. 7. 21. sermonis mulier fornicaria sæpe juvenis cor seduxit, decepit, illusit.

41. Ergo non laqueis nos credamus & retibus iis quæ decipiunt & illudunt; quia corda tentantur, impediuntur cogitationes, quæ impediuntur visu, impediuntur auditu, odore, tactu, sapore. Non sequamur illecebrosa & seductoria: sed sequamur illud quod bonum est, illi adhæreamus, illud imitemur, illius præsentia, illius communicatio nos meliores faciat, mores nostros coloret, illius quædam nos societas informet. Qui enim bono adhæret, adsumit inde quod bonum est; quia scriptum est: *Cum sancto sanctus eris, & cum* Ps. 17. 26. 27. *electo electus eris, & cum perverso perversus eris, & cum innocente innocens eris:* Assiduitate enim atque imitatione quædam similitudinis imago formatur. Ideoque addidit: *Quoniam tu illuminas lucer-* Ibidem. 29. *nam meam, Domine.* Etenim qui appropinquat lumini, citius illuminatur, & plus in eo splendor æterni luminis resulget è proximo. Ergo anima quæ adhæret illi invisibili bono Deo, atque immortali, & ipsa corporea hæc fugit, & terrena, & mortalia derelinquit, fitque illius similis quod desiderat, in quo vivit & pascitur; & quia immortali intendit, non est ipsa mortalis. Quæ enim peccat, moritur; non utique aliqua sui dissolutione, sed merito moritur Deo, quia vivit peccato. Ergo quæ non peccat, non moritur; quia manet in substantia sui, manet in virtute & gloria.

42. Nam quomodo substantia ejus interire potest, cùm utique anima sit quæ vitam infundit? Et cui anima infunditur, vita infunditur: à quo anima discedit, vita discedit. Anima ergo vita est. Quomodo enim potest mortem recipere, cùm sit contraria? Sicut enim nix calorem non recipit,

*. De hac voce videsis lib. 5. Hexaem. c. 15. num. 55.

a Rom. edit. *Sed & David alibi.* Aliæ cum omnibus mss. *Sed & supra similiter.* Dicitur autem *supra*, comparate ad Ps. 26. qui paucis retro versibus citatur. Iterum non multo post, Rom. edit ex uno Vat. cod. *& possidebunt ea.* Vet. autem, & alii mss. *& secundum ea*, id est, prope, seu juxta ea.

b. Addit edit. Rom. *jam mœchatus est in corde suo:* quæ quidem verba in aliis edit. atque in mss. omnibus desunt, sed ad abio jvendum sensum sunt omnino necessaria.

A nam statim solvitur: & lux non recipit tenebras, nam statim discutit (infuso enim lumine, tenebrarum horror aufertur, sicut admoto igne, nivium rigor desinit) ita & anima quæ vitam creat, a ᵃmortem non recipit, & non moritur: anima autem mortem non recipit; anima ergo non moritur.

CAPUT X.

Scripturâ quoque animarum immortalitas probatur; nec non eisdem superiora habitacula adsignantur: B *ubi & exploditur philosophorum metempsycosis; ac deinde querela de justorum dilata mercede diluitur.*

43. HAbemus ergo rationem, sed hæc humana: illud divinum, quod ait Dominus: Johan. 10. 18. *Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum sumendi eam.* Vides igitur quia non moritur cum corpore, quæ & ponitur & resumitur, & in manus Dei Patris commendatur. b Sed forte dicas ᵇspeciale esse quod Christi est, & quamvis ille quæ sunt hominis susceperit, C tamen quia alterius est causæ & istud adstruere, Luc. 12. 20. ne tempus teramus, audi dicentem: *Quid scis an nocte hac à te tua anima reposcatur?* Numquid dixit: Moriatur in te anima tua? Non; sed, *reposcatur à te.* Quæ data est, *reposcitur*, vel *repetunt à te.* Repetitur enim anima, non interimitur. Quæ repetitur, manet: quæ interimitur, non manet. Quomodo enim interimitur, Matth. 10. 28. de qua dixit Sapientia Dei, non timendum quemquam qui potest corpus occidere, animam autem non potest? D De qua Psal. 118. 109. dicit Propheta: *Anima mea in manibus tuis semper. Semper*, inquit, non in tempore.

44. Et tu commenda animam tuam in manus Domini: non solum cùm recedit è corpore, sed etiam cum est in corpore, est in manibus Domini; quia non vides eam unde veniat, aut quo vadat. Est enim in te, & est cum Deo. Denique cor regis in manu Domini, & ab eo regitur & gubernatur. Cor repletur mente, quia mens animæ principale est, & virtus animæ. Non eam virtu- E tem dico quæ in lacertis, sed quæ in consiliis, temperantia, pietate, atque justitia est. Si cor hominis in manu Domini, multo magis anima. Si anima in manu Dei est, non utique anima nostra sepulcro simul cum corpore includitur, nec busto tenetur: sed quiete pia fungitur. Et ideo homines frustra pretiosa struunt sepulcra, quasi ea animæ, & non solius corporis receptacula sint.

45. Animarum autem superiora esse habitacula Scripturæ testimoniis valde probatur. Siqui- F 4. Esdra. 7. 32. dem & in Esdræ libris legimus: *Quia cùm venerit judicii dies, reddet terra defunctorum corpora, & pulvis reddet eas quæ in tumulis requiescunt, reliquias mortuorum. Et habitacula*, inquit, *reddent animas quæ his commendatæ sunt, & revelabitur Altissimus* Johan. 14. 2. *super sedem judicii.* Hæ sunt habitationes de quibus dicit Dominus, multas mansiones esse apud Patrem suum, quas suis pergens ad Patrem, discipulis præpararet. Sed Esdræ usus sum scriptis, ut cognoscant gentiles, ea quæ in Philosophiæ li- A bris mirantur, translata de nostris. Atque utinam non superflua his & inutilia miscuissent; ut dicerent animas hominum pariter ac bestiarum esse communes, earumque summum præmium, si magoorum philosophorum animæ in apes aut luscinias demigrarent; ut qui ante hominum genus sermone pavissent, postea mellis dulcedine, aut cantus suavitate mulcerent. Satis fuerat dixisse illis quod liberatæ animæ de corporibus ἀΐδην peterent, id est, locum qui non videretur, quem B locum latine infernum dicimus.

46. Denique & Scriptura habitacula illa animarum promtuaria nuncupavit: 4. Esdr. 7. 32. quæ occurrens querelæ humanæ, eo quod justi qui præcesserunt, videantur usque ad judicii diem, per plurimum scilicet temporis, debita sibi remuneratione fraudari, mirabiliter ait coronæ esse similem illum judicii diem, 4. Esdr. 5. 42. in quo ᶜsicut non novissimorum tarditas, c sic non priorum velocitas. Coronæ enim dies exspectatur ab omnibus; ut intra eum diem C & victi erubescant, & victores palmam adipiscantur victoriæ. Illud quoque non reliquit occultum eo quod superiores videantur qui ante generati sunt, infirmiores qui postea. Comparavit enim 4. Esdr. 5. 51. utero mulieris partus hujus sæculi; quoniam fortiores sunt qui in juventute virtutis nati sunt, infirmiores qui tempore senectutis. Defecit enim multitudine generationis hoc sæculum tamquam vulva generantis, & tamquam senescens creatura robur juventutis suæ, velut marcenti jam vi- D rium suarum vigore, deponit.

47. Ergo dum exspectatur plenitudo temporis exspectant animæ remunerationem debitam. Alias manet pœna, alias gloria: & tamen nec illæ interim sine injuria, nec istæ sine fructu sunt. Nam & illæ videntes servantibus legem Dei repositam esse mercedem gloriæ, conservari earum ab Angelis habitacula, sibi autem dissimulationis & contumaciæ supplicia futura, & pudorem & confusionem; ut intuentes gloriam Altissimi, erubes- E cant in ejus conspectum venire, cujus mandata temeraverint. Sicut enim prævaricatio Adæ, ita & confusio; quoniam sicut ille per incuriam mandatorum cælestium lapsus est, & pudore se prolapsionis abscondit, fulgorem divinæ præsentiæ verecundia peccatricis conscientiæ subire non ausus: ita & animæ peccatorum vibrantis luminis ejus splendorem non sustinebunt, quo teste se reminiscentur errasse.

CAPUT XI.

Septem ordines quibus digesta erit post hanc vitam justorum lætitia, exponit; atque ut studiose ad Deum animâ accedamus, neque finem vitæ perhorescamus, hortatur.

48. JUstarum autem animarum per ordines quosdam digesta erit lætitia. 4. Esdr. 7. 49. & seq. Primum, quod vicerint carnem, nec illecebris ejus inflexæ sint. Deinde, quod pro pretio sedulitatis & innocentiæ suæ, securitate potiantur, nec quibusdam sicut impiorum animæ ᵈerroribus & per- d

a. Cunctæ edit. *mortem non recipit, non moritur.* Mss. aliquot .... *ergo non moritur.* Decem autem melioris ævi, ut in textu.
b. Ita plures potioresque mss. à quibus edit. eo tantum dissident, quod habent, *Sed ne*, &c. Alii mss. partim. ... *speciale esse quod Christus est*. partim .... *quod specialiter Christi est.* Rursus post pauca, octo mss. ac vet. edit. *tamen quia alterius est causa.* Rom. edit.... *altioris est causa.* Reliqui mss. .... *alterius est causæ*, hoc est, ad aliud argumentum pertinet.
c. Solus codex S. Th. *Sicut novissimorum tarditas non excluditur, sic nec priorum velocitas ante admittetur.*
d. Unus Reg. Codicum, *terroribus, & perturbationibus.* Quod non displicet.

turbationibus implicentur, atque vitiorum suarum memoria torqueantur, & exagitentur quibusdam curatum æstibus. Tertio, quod servatæ à se legis divino testimonin fulciantur, ut factorum suorum *incertum supremo judicio nnn vereantur eventum. Quarto, quia incipiunt intelligere requiem suam, & futuram sui glnriam prævidere, eaque se consolatinne mulcentes, in babitaculis suis cum magna tranquillitate requiescent stipatæ præsidiis Angelntum. Quintus autem ordo exsultationis uberrimæ habet suavitatem, quod ex bnc cnrruptibilis corporis carcere in lucem libertatemque pervenerint, & repromissam sibi possideant bereditatem. Est enim ordn quietis, quia est & resurrectionis: *Sicut enim in Adam omnes moriuntur, itu & in Christo*, inquit, *omnes vivificabuntur. Unusquisque uutem in ordine suo: primitiæ Christus; deinde qui suut Christi, qui in adventum ejus crediderunt, deinde finis.* Erit igitur ordo diversus claritatis & glnriæ, sicut erit ordo meritorum. Processus quoque ordinum processum exprimit claritatis. Denique sexto nrdine demnnstrabitur iis, qund vultus earum sicut sol incipiat refulgere, & stellarum luminibus cnmparari; qui tamen fulgor earum corruptelam jam sentire non possit. Septimus vero ordo is erit, ut exsultent cum fiducia, & sine ulla cunctatione confidant, & sine trepidatione lætentur, festinantes vultum ejus videre, cui sedulæ servitutis obsequia detulerunt: de quo innoxiæ conscientiæ recordatione præsumant glorinsam mercedem laboris exigui, quam incipientes recipere, cngnnverunt indignas esse hujus temporis passiones, quibus remunerationis æternæ gloria tanta refertur. Hic nrdn, inquit, animarnm, quæ sunt justorum, quas etiam immnrtales non dubitavit dicere in quinto nrdine; eo qund spatium, inquit, incipiunt recipere fruentes & immnrtales. Hæc est, inquit, requies earum per septem ordines, & futuræ glnriæ prima perfunctin, priusquam in suis habitationibus quietæ congregationis munere perfruantur. Unde ait Propheta ad Angelum: Ergo dabitur tempus animabus, postquam separatæ fuerint de corporibus, ut videant ea quomodo dixisti. Et dixit Angelus: Septem dies erit libertas earum, ut videant, in septem diebus, qui prædicti sunt sermones, & pnstea congregabuntur in habitaculis suis. Hæc ideo plenius de justorum ordinibus expressa sunt, quam de passionibus impintum; quia melius est cognnscere quomndn innocentes salventur, quam quomndn crucientur flagitiosi.

1. Cor. 15. 22. & seq.

4. Esdr. 7.

4. Esdr. 9.

Ibidem.

4. Esdr. 9.

49. Ergo quia justi hanc remuneratinnem habent, ut videant faciem Dei, & lumen illud quod illuminat omnem hnminem, abbinc induamus hujusmodi studium, ut appropinquet anima nostra Den, apprnpinquet oratin, adhæreat illi nostrum desiderium, non separemur ab en. Et hîc quidem positi, meditando, legendo, quærendn copulemur Deo, cognnscamus enim ut pnssumus. Ex parte enim bîc cngnnscimus, quia hîc imperfecta, illic perfecta nmnia: hîc parvuli, illic robusti. *Videmus*, inquit, *nunc per speculum in ænigmute, tunc uutem fucie ad fuciem.* Tunc revelata facie gloriam Domini speculari licebit, quam nunc animæ corporis hujus concretis visceribus involutæ, & quibusdam carnis hujus maculis & cnlluvinnibus obumbratæ sincere videre nnn possunt. *Quis enim*, inquit, *videbit vultum meum, & vivet?* Et recte. Nam si solis radios oculi nnstri ferre non pnssunt, & si quis diutius è reginne solis intenderit, cæcari snlere perbibetur: si creatura creaturam sine fraude atque offensione sui non potest intueri, qunmodn pntest sine periculo sui vibrantem cernere vultum creatnris æterni, cornnris bujus npertus exuviis? Quis enim justificatur in conspectu Dei, cùm unius quoque diei infaris mundus à peccato esse non possit, & nemo pnssit de sui cordis integritate & castimunia gloriari?

S. Aug. lib. 4. contra duas epist. Pelag. c. 11.

1. Cor. 13. 12.

Exod. 33. 20.

50. Nnn timeamus igitur recipi ab hnminibus, nnn vereamur illum debitum nmnibus finem, in qun Esdras remunerationem suæ devutionis invenit, dicente ei Domino: *Tu enim recipieris* [a] *ub hominibus, & conversaberis residuum cum Filio meo, & cum similibus tuis.* Qund si illi glnriosum & jucundum erat cum similibus conversari, quanto nnbis glorinsius erit & jucundius ad meliores pergere, & conversari cum iis, quntum facta miramur?

4. Esdr. 14. 9. a

51. Quis utique prior, Esdras, an Plato? Nam Paulus Esdræ, non Platonis secutus est dicta. Esdras revelavit secundum collatam in se revelationem justns cum Cbristo futuros, futuros cum sanctis. Hinc & Socrates ille festinare se dicit, [b] ad illos suns Deos, ad illos nptimns virns. Nnstra sunt itaque quæ in philosnphnrum litteris præstant: & ille pnsuit ea quorum proprium testimonium non habebat: nns divini præcepti babemus auctnritatem. Mnyses & Elias cum Cbristo apparuerunt: Abraham duos alios cum Deo sun suscepit hnspitio: Jacob Dei castra cnnspexit: Daniel justns sicut solem & stellas fulgere in cæln, revelante sibi Spiritu sancto, declaravit.

b

Matt. 17. 3.

Gen. 18. 2.

Gen. 32. 2.

Dan. 12. 3.

*. Apparent quidem prima fronte hæc verba contraria illis quæ lib. 2 *de Cain & Abel*, cap 2. num. 9. sic habes: *Solvitur corpore anima, & post finem vitæ hujus adhuc tamen futuri ambiguo suspenditur.* Verum facile ab hujusmodi contrarietate liberabitur Ambrosius, si consideremus ultima ista quæ eo loci tantum obiter posita sunt, hoc sensu explicari posse, ut nimirum anima non de sua felicitate quam ipsi cognitam & exploratam esse Patrum communis est opinio, dicatur ambigere, sed de resurrectionis ac judicii die, immo & de fratrum salute, quibus, Ambrosio teste, compatitur, ut jam in admonitione ad hunc librum diximus. Nam si de salute propria vir sanctus incertam putasset, qui eodem libro cap. 9. num. 31. de justis demortuis dixisset: *Et merito pro viventibus habentur; quia etsi corporis gustaverint mortem, vitam tamen incorpoream capiunt, & illuminantur suorum splendore meritorum, luce quoque fruuntur æterna.* Et cap seq. num. 36. non dubitanter asserit, *quod ipsa vera & beata vita sit, quam unusquisque bene conscius* [a] *vivit multo purius ac beatius, cùm hujus carnis anima nostra deposuerit involucrum . . . in illum superiorem revolans locum, unde nostris infusa visceribus . . . . ingemuit.*

a. Rom. edit. *ab omnibus; & conversaberis residuus.* Sic etiam Vulgata, quæ pro, *Filio meo*, quod habent omnes Ambr. mss. atque edit. legit, *consilio meo.*

b. Ita mss. ac edit. omnes, excepta Rom. ubi legitur, *ad illos semideos*; idque ex *Apologia Socratis*, ut ad marginem adnotatur. Sed non videmus ad quem illius Apologiæ locum hoc possit referre, nisi forte ad istum, in quo exponitur quam beata migratio illa sit, venire ad eos qui juste apud inferos dicuntur judicare, quales Rhadamantus, &c. . . . ἢ ἄλλοι ὅσοι τῶν ἡμιθέων, &c. Atqui hoc ipsum multo commodius referatur ad alium locum ex *Phadone*, quem suis verbis hîc subjicimus. *Νῦν δὲ εὖ ἴστε ὅτι παρ' ἄνδρας τε ἐλπίζω ἀφίξεσθαι ἀγαθούς· καὶ τοῦτο μὲν οὐκ ἂν πάνυ διισχυρισαίμην· ὅτι μέντοι παρὰ θεοὺς δεσπότας πάνυ ἀγαθοὺς ἥξειν, εὖ ἴστε, ὅτι εἴπερ τι ἄλλο τῶν τοιούτων, διισχυρισαίμην ἂν καὶ τοῦτο. Nunc autem probe nostis sperare me fore ut ad bonos viros perveniam, hoc tamen non omnino affirmaverim: quod vero ad deos dominos omni ex parte bonos perventurus sim, bene nostis à me, si quid aliud hujusmodi, illud certe affirmari.*

CAPUT XII.

Æternam felicitatem describit, quum nobis etiam destinatam esse demonstrat. Deinde ejusdem qualitates prosequens, illam vivorum regionem esse ostendit, hanc mortuorum. Ad extremum prudenti admonitione librum absolvit.

52. HIs igitur freti, intrepide pergamus ad redemtorem nostrum Jesum: intrepide ad patriarcharum concilium, intrepide ad patrem nostrum Abraham, cùm dies advenerit, pro- B ficiscamur: intrepide pergamus ad illum sanctorum cœtum, justorumque conventum. Ibimus enim ad patres nostros, ibimus ad illos nostræ fidei præceptores; ut etiamsi opera desint, fides opituletur, defendatur hereditas. Ibimus & ubi sinum suum Abraham sanctus expandit, ut suscipiat pauperes, sicut suscepit & Lazarum: in quo sinu requiescunt, qui in hoc sæculo gravia atque aspera pertulerunt.

53. Sed nunc, pater, etiam atque etiam exten- C de ad suscipiendum hunc pauperem manus tuas, aperi gremium tuum, expande sinus tuos, ut plures suscipias, quia plurimi in Dominum crediderunt. Sed tamen, quamvis fides creverit, abundat iniquitas, refrigescit caritas. Ibimus ad eos, qui recumbunt in regno Dei cum Abraham, Isaac, & Jacob, quoniam rogati ad cœnam non se excusaverunt. Ibimus eo ubi paradisus est jucunditatis, ubi Adam qui incidit in latrones, nescit jam vulnera sua flere, ubi & latro ipse regni cæ- D lestis consortio gratulatur, ubi nullæ nubes, nulla tonitrua, nullæ coruscationes, nulla ventorum procella, neque tenebræ, neque vesper, neque æstas, neque hyems vices variabunt temporum. Non frigus, non grando, non pluviæ, non solis istius erit usus, aut lunæ, neque stellarum globi: sed sola Dei fulgebit claritas. Dominus enim erit lux omnium, & illud lumen verum, quod illuminat omnem hominem, fulgebit omnibus. Ibimus eo ubi servulis suis dominus Jesus mansiones pa- E ravit, ut ubi ille est, & nos simus. Sic enim voluit.
Johan. 14. 2. Quæ sint illæ mansiones audi dicentem: *In domo Patris mei mansiones multæ sunt.* Quæ sit voluntas:
Ibidem. 3. *Iterum*, inquit, *venio, & accersio vos ad me ipsum, ut ubi ego sum, & vos sitis.*

54. Sed dices quia solis discipulis loquebatur, quod ipsis solis spoponderit multas mansiones. Igitur undecim tantum discipulis præparabat?
Matt. 8. 11. Et ubi est illud quod ex omnibus mundi partibus venient & recumbent in Dei regno? Unde volun- F tatis divinæ dubitamus effectus? Sed Christi velle, fecisse est. Denique demonstravit & viam, de-
Johan. 14. 4. monstravit & locum, dicens: *Et quo vado, vos scitis, & viam scitis.* Locus apud Patrem est, via Chris-
Ibidem. 6. tus est, sicut ipse ait: *Ego sum via, & veritas, & vita. Nemo venit ad Patrem nisi per me.* Ingrediamur hanc viam, teneamus veritatem, vitam sequamur. Via est quæ perducit, veritas est quæ confir- A mat, [a] vita quæ per se redditur. Et ut sciamus ve- a
ram voluntatem addidit in posterioribus: *Pater;* Johan. 17. 24.
quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, & illi sint mecum, ut videant [b] *claritatem meam.* Repetitio ista b
confirmatio est, sicut illud: *Abraham, Abraham!* Gen. 22. 1
Et alibi: *Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas.* Esai. 43. 25.
Pulcre autem quod supra promisit, hîc poposcit. Et quia ante promisit, & sic poposcit, non ante poposcit, & sic promisit: promisit quasi arbiter muneris, conscius potestatis: poposcit à Patre B quasi pietatis interpres. Et ante promisit, ut potestatem cognoscas: poposcit postea, ut pietatem intelligas. Non poposcit ante, & sic promisit; ne videretur promisisse potius quod impetraverat, quam quod promiserat, præstitisse. Nec superfluum putes quod poposcit, cùm tibi exprimat paternæ voluntatis consortium, in quo unitatis indicium, non incrementum est potestatis.

55. Sequimur te, domine Jesu: sed ut sequamur accersi, quia sine te nullus adscendit. Tu enim via C es, veritas, vita, [c] possibilitas, fides, præmium. Sus- c
cipe nos quasi via, confirma quasi veritas, vivifica quasi vita. Pande illud tuum bonum quod videre desiderabat David, inhabitans in domo Do-
mini; ideoque dicebat: *Quis ostendit nobis bonu?* Psal. 4. 6
Et alibi: *Credo videre bona Domini in terra viven-* Ps. 26. 13.
tium. Ibi enim sunt bona, ubi vita perpetua est, vita sine crimine. Alibi quoque ait: *Replebimur in* Psal. 64. 5
bonis domus tuæ. Quod ideo frequentavit, ut scires hinc bonum illud philosophos transtulisse, D [d] quod summum adserunt. Pande ergo illud ve- d
re bonum tuum, illud divinum, in quo & vivimus, Act. 17. 28
& sumus, & movemur. Movemur quasi in via, sumus quasi in veritate, vivimus quasi in vita æter-
na. Demonstra nobis illud bonum, quod est si- Johan. 14. 6.
mile sui, semper indissolubile atque immutabile, in quo simus æterni in agnitione omnis boni, sicut vas electionis tuæ Paulus testificatus est di-
cens: *Forsitan enim ideo discessit ad horam, ut æter-* Philem 15
num illum reciperes. Æternum ergo ministrum Dei E dixit, scribens ad Philemonem, cujus fidem in agnitionem omnis boni quod in sanctis est, in Christum Jesum evidentiorem fieri postulabat. In quo bono est requies pura, lux immortalis, gratia perpetua, hereditas animarum pia, & secura tranquillitas, non morti subjecta, sed erepta de morte, ubi nullæ lacrymæ, nullus est fletus. Unde enim illic fletus, ubi nullus est lapsus? Ubi sunt sancti tui erroribus & sollicitudinibus, insipientia atque ignorantia, timore ac metu, cupi- F ditatibus atque corporeis colluvionibus & passionibus absoluti, ubi regio viventium est. Et ut adsertioni huic adjungamus auctoritatem, de hoc
bono Propheta dicit: *Convertere anima mea in* Ps. 114. 7. & seq.
requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi: quoniam eripuit animam meam de morte, oculos meos à lacrymis, pedes meos à lapsu. Placebo Domino in regione vivorum. Placebo, dixit, non placeo hoc est, de tempore sibi blanditur futuro. Contraria sunt autem

a. Rom. edit. ex uno cod. Vat. *vita quæ perseverantibus redditur.* Sensus hic verus quidem est atque apertus: attamen is minime rejiciendus quem omnes aliæ edit. ac mss. præ se ferunt. In his siquidem eo dicitur vita per se reddi, quod cum ea bonorum sui ordinis (puta naturalis naturalium, supernaturalis supernaturalium) primum ac fundamentum sit, non ipsa ad alia, sed alia ad ipsam referuntur.

b. Eadem Rom. edit. sola *claritatem meam, Pater juste.* Dubio procul quia visa est dictio, *Pater*, geminanda ob id quod sequitur, *Repetitio ista.* Verum hæ voces non videntur alia de causa positæ, nisi quia idem videtur bis fuisse significatum per illa verba, *ut . . . sint mecum, ut videant*, &c.

c. Cod. Vat. atque edit. Rom. *possibilitas, fides.* Melius alii mss. ac edit. . . . *fides* Etenim quemadmodum hic *possibilitas* ad *via* est, *præmium* ad *vita*; sic, *fides* refertur ad *veritas.* Dicitur ergo Christus *fides*, eo quod ejus veritas fidei, ut loquuntur, sit formale objectum.

d. MSS. majori numero & auctoritate, *quod unum adserunt.*

præsentibus futura, & temporalibus æterna. Et A
ideo quoniam ibi vivorum regio, hîc utique mortuorum.

56. An non mortuorum hæc regio, ubi umbra
mortis, ubi porta mortis, ubi corpus est mortis?
Matth. 16. 18. Denique donatur Petro, ne forte portæ inferi
prævaleant ei. Portæ inferi istæ sunt terrenæ.
Psal. 9. 15. Unde & ille ait: *Qui exaltas me de portis mortis.*
Sicut enim sunt portæ justitiæ in quibus sancti
Domino confitentur, ita sunt criminum portæ
in quibus impii Dominum negaverunt. Audi B
Num. 19. 11. quoniam regio ista sit mortuorum. *Si quis igitur
mortuum tetigerit, immundus erit.* Immundus autem
in conspectu Domini omnis iniquus. Si quis
igitur tetigerit iniquitatem, immundus erit: si
1. Tim. 5. 6. quis in deliciis, mortuus; *quoniam quæ in deliciis
est, vivens mortua est.* Et qui infideles sunt, descendunt
in infernum viventes: etsi nobiscum videntur
14. q. 4. cap. Si quis usuram. vivere, sed in inferno sunt. Si quis usuram
accipit, rapinam facit, vitâ non vivit, ut habes
Ezech. 33. 18. & 19. in Ezechiele. Si quis autem justus justificationes C
Domini custodit ut faciat eas, *vitâ*, inquit, *vivet,
& vivet in eis.* Ipse est ergo in regione vivorum,
in illa regione ubi vita non est abscondita, sed libera;
ubi non umbra, sed gloria. Hîc enim nec
ipse Paulus vivebat in gloria. Denique in corpore
Coloss. 3. 3. & 4. mortis ingemiscebat. Audi dicentem: *Nunc
enim vita nostra abscondita est cum Christo in Deo:
cùm autem Christus apparuerit vita nostra, tunc &
nos cum illo apparebimus in gloria.*

57. Festinemus ergo ad vitam. Si quis vitam
tangit, vivet. Denique tetigit illa mulier quæ
tetigit fimbriam ejus, & à morte dimissa est, cui
dicitur: *Fides tua te salvum fecit, vade in pace.* Si Luc. 8. 48
enim qui mortuum tangit, immundus est; sine dubio
qui viventem tangit, salvus est. Quæramus
ergo viventem. Sed iterum videamus, ne eum
quæramus inter mortuos, & dicatur nobis sicut
& mulieribus illis: *Quid quæritis viventem cum* Luc. 24. 6.
mortuis? Non est hic, sed surrexit: Ipse quoque Dominus
ubi se quæri vellet, ostendit dicens: *Vade* Iohan. 20. 17.
*ad fratres meos, & dic eis: Adscendo ad Patrem meum,
& ad Patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum.*
Ibi ergo quæramus eum, ubi quæsivit Johannes, Iohan. 1. 1.
& invenit. Ille eum in principio quæsivit, & invenit
viventem apud viventem, Filium apud Patrem.
Nos eum in temporum fine quæramus, &
complectamur pedes ejus, & adoremus eum, ut
dicat & nobis: *Nolite timere*, id est, nolite timere à Matth. 28. 5.
peccatis sæculi, nolite timere ab iniquitatibus
mundi, nolite timere à fluctibus corporalium passionum,
ego sum peccatorum remissio: nolite timere
à tenebris, ego sum lux: nolite timere à morte,
ego sum vita. Quicumque ad me venit, mortem
non videbit in æternum; quoniam ipse est
plenitudo divinitatis, & ipsi est gloria, decus, perpetuitas
à sæculis, & nunc, & semper, & in omnia
sæcula sæculorum, Amen.



IN LIBRUM DE FUGA SÆCULI ADMONITIO.

Hic liber diversas inter Ambrosiana opera sedes occupavit. Etenim in mss. atque in edit. antiquissimis proximum post libros de Isaac, *&* de Bono mortis *locum obtinet. Cùm autem Erasmo libuisset omnia Ambrosii monumenta in certas classes distribuere, illum cum superiori tractatu* de Bono mortis *in ethicorum ordinem post libros* de Officiis, *ac* de Virginibus *coegit, in quo eum postea Costerius, & Gillotius imitati sunt. Postremo qui Romanæ præerant editioni hunc ipsum librum nihil aliud esse rati, quàm mysticam expositionem loci Geneseos,*[a] *ubi Rebecca filium suum Iacob ut in Mesopotamiam fugiat, suadet, eumdem post commentationem* de Jacob, & Vita beata *transtulere. Sed illi quidem non idoneo tibicine innixi. Enim vero etsi haud semel illam Iacobi fugam memoret S. Antistes, numquam tamen illius fuit consilium enarrationem in eum Scripturæ locum elucubrare: nec aliter hujusce Patriarchæ exemplo utitur, atque aliorum quorumdam præstantium virorum, quos eo proponit, ut efficacius ad æternum mundo nuntium remittendum stimularet. Quocirca hoc libro attentiori examine discusso pristinum ei locum restituimus; idque eo lubentius, quod is tantummodo disputationi* de Jacob, & Vita beata *quam in Rom. editione sequebatur, præponendus sit: quæ ex mutatione nihil oboriri potest confusionis. Atqui ad id non sola nos impulit manuscriptorum veterumque editionum auctoritas: sed multo magis quæ illum cum superioribus tractatibus conjungit, materiæ cognatio. Quidni etiam ipsiusmet Ambrosii testimonium? Cùm enim in ipso libri limine ita loquitur:* Frequens nobis est de effugiendo sæculo isto sermo, *minime dubitamus eum tacite quodammodo indicare tractatus* de Abraham, de Isaac & Anima, *ac* de Bono mortis; *quippe qui auditores sive lectores suos instantius ad sæculi ejusque vanitatum fugam in his omnibus adhortetur, ac præcipue in hoc ultimo, ubi in ea re tria capita quemadmodum à nobis in superioribus admonitionibus observatum est, consumuntur.*

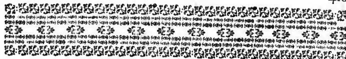
Hoc ipsum tota istius libelli demonstrat constitutio. Superius enim à nobis ostensum est S. Præsulem in concionibus ac tractatibus suis Catechumenos competentes quam diligentissime omnibus Christianæ vitæ præceptionibus imbuisse: at illud præcipua quadam cura inculcasse, quantopere ad fugiendas sæculi vanitates obstringerentur. Verum his angustiis non claudebatur ejus sollicitudo. Rebatur siquidem id vel maxime sui esse officii, ut eos post susceptum baptisma in doctrina quam se docente jam didicerant, confirmaret. Quapropter ab ipso hujus scriptionis exordio ostendit[b] *quam sit humana fragilitati atque cupiditati proclive sensim in mundanas ineptias relabi: quam autem arduum in sancto proposito perseverare; atque adeo ipsis ut indefesso cursu vanitates fugiant, ac supra illas positi ad perfectionem indesinenter contendant, manibus pedibusque adnitendum. Nihil aliud*[c] *in veteri lege per sex illas refugii civitates quæ reis homicidii non voluntarii patebant, significatum probat: quæ in re diutius quam privatim in aliis ulla insistit. Deinde in quo hæc fuga posita sit,*[d] *declarat; quamque illis eadem*[e] *gloriosa, utilis, ac necessaria sit, propositis Patriarcharum, Prophetarum, Apostoli, atque etiam ipsius Christi domini exemplis evincit, sed ipsam*[f] *celerem esse oportere. Docet*[g] *ejus stadium ac metam summum atque incommutabile bonum esse, hoc est, Deum ipsum; proindeque nullo alio stimulo*[h] *illos acrius excitari debere ad evadendum è mundo, ubi divino permissu hactenus peccatum & malitia perseverant, & unde ipsemet Christus ista exstirpare noluit, quamquam eorum auctorem diabolum condemnaverit.*

Verum cùm eis à novis illis Christianis objici posset quibusdam vinculis se se constringi, per quæ sibi ex mundo profugere haud quaquam liceret; ipsis[i] *aperit qua ratione mundum corpore non deserentes inde animo possent evolare, Deo unice adhærere, observare ejus præcepta, & occasionem ulterius in via virtutis progrediendi nullam non arripere. Ad extremum huic disputationi coronidem ponit*[k] *vehementissime juxta ac facundissime exhortando, ne cum sæculo cui semel in baptismate ut suas sibi res haberet solemni divortio edixerunt, ullam in posterum inirent societatem, persuasi nimirum in se non jam veterem hominem apparere debere, sed novam illam vitam quam in genitali fonte ubi Christo commortui simul etiam cum ipso revixerant, accepissent. Porro si Ambrosium ad homines baptismo recens initiatos sermonem habere ex operis epilogo constat, idem non minus tum ex ejus*[l] *exordio, tum ex medio manifestum est. Atqui istuc ipsum non secus ac reliquæ ejusdem commentationis partes luce meridiana clarius ostendunt illam è concionibus vel potius è concione una constare, quam dubio procul festis paschalibus circiter annum* CCC LXXXVII. *quo superiores libros compositos fuisse observavimus, pronuntiavit. Utrum autem huic eidem libello titulus ab Ambrosio inditus sit* de Fuga sæculi, *id sane Augustinus*[m] *à quo ita laudatur, in controversia poni non sinit auctoritas. Non dissimulandum tamen in manuscriptis aliquot inscriptum legi* de Esau & Fuga sæculi. *Sed quid occasionem additioni dederit, prorsus non videmus. Standum itaque jam receptæ inscriptioni.*

Etsi Philonis libro de Profugis *argumentum Agar fugitiva præbuerit, ejus tamen subsidio S. Antistes utiliter aliquot locis usus est, ut puta ubi de patriarchis*[n] *Iacob & Ioseph, deque sex refugii civitatibus*[o] *disserit. Hìc autem duo haud indigna quæ observentur, animadvertes; alterum quidem quod jam à nobis est adnotatum, nempe Ambrosium quidquid à Iudæo illo mutuabatur, illud in usus christianos convertere, ac variis rationibus testimoniisque ex novo Testamento petitis confirmare: alterum vero causam cur idem Præsul tam libenter è Philonis commentationibus hauriret, istam esse, quod videlicet complura illius doctrinæ capita ad Christianæ religionis placita facili negotio redegi possent; cujus sane rei clarissimum exemplum quæ in hoc libro*[p] *de Verbo divino disputantur, suppeditant.*

a. Cap. 27. 43.
b. Cap. 1. n. 1. & seq.
c. Cap. 2. 3. & num. 4.
d. Cap. 4. num. 17.
e. Cap. 4. num. 19. & 20.
f. Cap. 6. num. 32.
g. Ibidem.
h. Cap. 7. num. 37. & seq.
i. Cap. 8. num. 45. & seq.
k. Cap. 9. num. 51. & seq.
l. Cap. 1. 7. 8.
m. Lib. 2. cont. Julian. Pelag. c. 8. Et lib. 4. contr. duas Epist. Pel. cap. 11.
n. Cap. 4. & 8.
o. Cap. 2. &c.
p. Cap. 2. & 3.

SANCTI



SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI DE FUGA SÆCULI

LIBER UNUS.*

* Scriptus circ. an. 387.

CAPUT I.

Hominem non posse terrenas illecebras & cupiditates fugere, nisi divinum adsit præsidium. Quot ille impedimenta à sensibus patiatur; quamque eum necesse sit tristia lætis anteponere, cùm in his nihil nisi vanitas reperiatur. Tandem qui salvus esse velit, supra mundum adscendat, oportere.

S. August. lib. 2. contr. Jul. Pelag. cap. 8. & lib. contr. duas epist. Pel. cap. 11.

1. FREQUENS nobis de effugiendo sæculo isto est sermo; atque B utinam quam facilis sermo, tam cautus & sollicitus esset [a] affectus. Sed quod pejus est, frequenter irrepit terrenarum illecebra cupiditatum, & vanitatum offusio mentem occupat; ut quod studeas vitare, hoc cogites, animoque volvas: quod cavere difficile est homini, exuere autem impossibile. Denique voti eam magis esse rem quàm effectus testatur Propheta dicendo: *Declina cor meum in testimonia tua, & non in avaritiam.* (*Ps. 118. 36.*) C Non enim in potestate nostra est cor nostrum, & nostræ cogitationes, quæ improviso effusæ mentem animumque confundunt, atque alio trahunt quam tu proposueris, ad sæcularia revocant, mundana inserunt, voluptuaria ingerunt, illecebrosa intexunt; ipsoque in tempore quo elevare mentem paramus; insertis inanibus cogitationibus, ad terrena plerumque dejicimur.

2. Quis autem tam beatus qui in corde suo D semper adscendat? Sed hoc sine auxilio divino quî fieri potest? Nullo profectò modo. Denique supra eadem Scriptura dicit: *Beatus vir cujus est auxilium abs te, Domine, adscensus in corde ejus.* (*Psal. 83. 6.*) Beatus plane quem delectatio non revocat, quem non inclinat voluptas, qui ad inferiora non respicit; quod nec ipsius Lot uxor potuit evadere.

A Quo admonitus exemplo Apostolus, posteriora obliviscens, & ea quæ sunt priora appetens festinabat ad bravium, & pervenire meruit; quia ante se Christum videbat, à quo ad justitiæ vocabatur coronam. Sed pervenit ille qui se ipsum sibi abnegavit, ut Christum lucraretur. Denique non ipse vivebat, sed vivebat in eo Christus.

3. Nam quis [b] inter tot passiones hujus corporis, inter tot illecebras hujus sæculi tutum atque intemeratum servare potest vestigium? Respexit B oculus, & sensum mentis avertit: audivit auris, & intentionem inflexit: inhalavit odor, & cogitationem impedivit: os libavit, & crimen retulit: tactus contigit, & ignem adolevit. *Intravit mors per fenestram*, (*Hier. 9. 21.*) dixit Propheta. Fenestra tua est oculus tuus. Si videas mulierem ad concupiscendum, intravit mors: si audias sermones meretricios, intravit mors: si luxuria sensus tuos capiat, penetravit mors. Et ideo qui vult adscendere, non læta sæculi, non amœna, non delectabilia, sed plena C doloris & fletus sequatur; melius est enim ire in domum luctus, quam in domum gaudii. Denique nec Adam de paradiso descendisset, nisi delectatione deceptus esset.

4. Pulcre igitur David, qui [c] periculosos hominis etiam ipsos adspectus fuerat expertus, beatum illum dicit, cui spes omnis in Dei nomine est. (*Psal. 39. 5.*) Sic enim non respicit in vanitates, & insanias falsas, si semper in Christum intendat, semper Christum interioribus oculis adspiciat. Unde iterum ad ip- D sum conversus ait: *Averte oculos meos, ne videant vanitatem.* (*Ps. 118. 37.*) Vanitas circus est, quia nihil prodest: vanitas est equorum velocitas, quia mendax ad salutem est: vanitas theatrum est: vanitas ludus omnis: *Omnia vanitas*, inquit Ecclesiastes, *quæ in hoc sæculo sunt.* (*Eccles. 1. 2.*) Denique qui salvus esse vult, supra mundum adscendat, quærat Verbum apud Deum, fugiat hunc mundum, terras relinquat.

a Rom. edit. contra omnes alias edit. ac mss. hic posuerat, *effectus*, & paulo infra, *affectus*. Præpostere, ut examinanti palam fiet.

b. Mss. Big. Alnet. & Alb. *Inter tot passiones hujus sæculi, inter tot illecebras hujus mundi*, &c. At Theod. *In tot passionibus hujus corporis, inter tot illecebras* &c.

c. Ita mss. novem optimæ notæ. Vat. cod. & Rom. edit. omittunt, *hominis*. Alii mss. cum ant. edit. *periculosos homines etiam ipso adspectu*. Quæ verba minime etiam videntur adspernanda.

Non enim potest percipere illud quod est, & est semper, nisi prius hinc fugerit. Unde & Dominus volens Patri Deo appropinquare, ad apostolos ait. [*Johan. 14. 31.*] *Surgite eamus hinc.*

CAPUT II.

Sæculum fugiendum docet lex de civitatibus refugii, de quibus quatuor discutiuntur; primum, cur illæ in sorte levitarum delectæ: secundum, cur numero sex: tertium, cur earum tres ultra Iordanem, ac totidem in terra Chananæa: quartum, cur homicida mortem pontificis ibi jubeatur exspectare. Quæ omnia diversis virtutibus accommodantur.

5. DOcet te etiam lex fugiendum sæculum, Deum sequendum. Quid enim aliud docet, cùm dicit: [*Num. 35. 11.*] *Disponetis vobis civitates ad refugium, & erunt vobis refugia, quo refugiat homicida omnis, qui percusserit animam invitus?* Et infra: [*Ibidem. 13. & 14.*] *Sex civitates ad refugia erunt vobis, tres civitates dabitis trans Iordanem, & tres civitates dabitis in terra Chanaan?* [a] Aperte quidem confugientibus hoc crimen homicidii refugia proposita sunt. Sed consideremus altius. Quatuor sunt quæ admonent profundius esse spectanda arcana lectionis istius. Unum, qua ratione ex his civitatibus quæ levitis in portionem sorte obvenerunt, sex civitates ad refugium datæ sint homicidii crimine laborantibus, cur non etiam aliarum tribuum civitates ad hoc munus deputatæ? Secundum, qua ratione sex numero; non enim otiose numerus hic præscriptus videtur neque plurium neque pauciorum civitatum. Tertium, cur tres ultra Jordanem civitates, & tres in regione Chananæa dispositæ sint, quæ refugio peccantibus forent. Quartum, cur dinumeratio & definitio temporis comprehensa [*Ibidem. 25.*] sit, intra quod habitet homicida in civitate refugii, quoad moriatur sacerdos magnus, & post mortem sacerdotis magni revertatur homicida in civitatem habitationis suæ. De singulis ergo oportet dicere, atque eo ordine quo proposuimus, quæsita absolvere.

6. Competenter itaque levitarum civitates datas ad refugium primò explicandum est. Congrue autem provisum liquet; quia levitæ fugitantes sunt mundi hujus, ut placeant Deo, relinquant patriam, parentes, filios, omnem cognationem, ut adhæreant uni Deo. Denique & Abrahæ dictum est: [*Gen 12. 1.*] *Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui.* Sed forte dicas: levita non erat. Sed habebat in lumbis suis Levi, ut legimus [*Hebr. 7. 10.*] ad Hebræos scriptum. Et Dominus levitis dicit, cùm discipulis suis, hoc est, apostolis dicit: [*Luc. 9. 23.*] *Si quis vult post me venire, abneget semet ipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me.* Quamquam ad omnes jam dictum sit: [*1. Petr. 2. 9.*] *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus in adoptionem.* Venit plenitudo, reliquiæ cessarunt. Christus enim omnes vocavit, [b] omnibus profectò patet, ut omnes sequantur, omnibus regnum propositum, & vita æterna.

7. ERGO cui Deus portio est, nihil debet curare [*12. quæst. 1. c. Cupientes.*] nisi Deum, ne alterius impediatur necessitatis munere. Quod enim ad alia officia confertur, hoc religionis cultui, atque huic nostro officio decerpitur. Hæc enim vera est sacerdotis fuga, abdicatio domesticorum, & quædam alienatio carissimorum, ut suis etiam se abneget, qui servire Deo gestit. Rectè ergo fugaces fugacibus commendavit æternæ legis sanctio; ut qui hunc mundum obliti sunt, eos recipiant qui peccata sua condemnantes atque opera, oblivionem vitæ superioris expetant, & sæcularia quæ gesserint, abolere desiderent. Fugitans igitur est suorum sacri altaris ejus minister. Unde Dominus quasi princeps sacerdotum, formam levitis in Evangelio dans suo dixit: [*Matth. 12. 48.*] *Quæ est mater mea, aut qui sunt fratres mei?* Hoc est, non agnosco matrem, non recognosco fratres, ignoro proximos. [*Ibidem. 50.*] Mater mea & fratres mei ii sunt, qui audiunt verbum Dei, & faciunt. Solum ergo verbum Dei novit minister, cùm eos novit in quibus operatur Verbum Dei. Et ideo exsul est mundi, fugitans corporis, fugitans passionum, abdicat se omnibus, ut solus remaneat, sicut Elias dixit: [*3. Reg. 19. 14.*] *Et ego relictus sum solus.* Sed non erat solus [c] cum quo erat Christus. Et ipse Dominus relictus est solus: [*Johan. 16. 32.*] *Sed non sum, inquit, solus, quoniam Pater mecum est.*

8. Est etiam illa causa quia levitæ ministri sunt Dei. Et ideo ipsorum civitates fugientibus homicidis per legem deputantur; quia ipsis jus est divina mandata exsequi circa eos qui crimen mortale admiserint. Nescit Ecclesia [d] publicare leges suas. Novit ut Dominico sacerdos obediat imperatui. Audi Levitam dicentem: [*1. Cor. 5. 5.*] *Tradidi hujusmodi hominem satanæ in interitum carnis; ut spiritus salvus sit in die domini nostri Iesu Christi.* Percussus igitur levitico gladio moriatur sensus carnis in nobis, ut vivat anima nostra. Nisi enim sensus carnis occiderit, nullus potest esse fructus vitæ æternæ.

9. Sex autem civitatum refugia sunt, ita ut prima civitas sit cognitio Verbi, & ad imaginem ejus forma vivendi. Quicumque enim eam cognitionem fuerit ingressus, tutus à pœna est, secundùm quod & Dominus ait: [*Johan. 15. 3.*] *Iam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis.* Et alibi:

a Edit. Rom sola, *Apte*, cum aliis edit. *confugientibus ob crimen*. Mss vero ut in textu. Ubi, *confugientibus hoc crimen*, idem valet atque fugientibus hanc accusationem; à qua loquendi forma non abhorrent classici auctores.

b. Sic mss. antiquissimi, & edit. Am. atque Era. Reliqui mss *omnibus perfectio patet*. Non male. At edit. Gill ... *profectio*. Qua voce sublata in edit. Rom. tantum legitur, *omnibus patet*.

c. Rom. edit sola, *cum quo erat Dominus. Et ipse Christus relictus est* &c. Sed nihil in recepta lectione mutandum. Sic enim hic dicit Ambrosius Christum cum Elia fuisse, uti libro superiore cap. 3. num. 8. de Davide, *Sciebat enim*, inquit, *gloriosius esse pro Christo mori*, &c. Multæ aliæ sunt & apud hunc Patrem & apud cæteros hujusmodi locutiones, quibus significarunt Incarnationis mysterium antiquis illis fuisse cognitum; quibusque non modo Paulum imitati sunt, à quo Moyses Ægyptum deseruisse narratur, *majores divitias æstimans thesauro Ægyptiorum, improperium Christi*, verum etiam Dominum ipsum qui Johan. 8. 56 dicit: *Abraham pater vester exsultavit ut videret diem meum: vidit & gavisus est.* Hoc autem utroque testimonio, sed præsertim ultimo pluribus locis utitur Ambrosius, ut verbi gratia lib. de Abraham cap 3 num. 21. & Comment. in Luc. non longe ab initio & alibi.

d Omnes edit. *Nescit Ecclesia publicas leges, suas novit Ut dominico sacerdos obediat imperio, audi Levitam* His accedunt mss aliquot recentiores, nisi quod illi, duobus exceptis, interpungunt in hunc modum, *Nescit Ecclesia publicas leges suas; novit ut .... Audi Levitam.* Ex quibus idem ferme sensus elici potest, hic scilicet, Ecclesia in administranda pœnitentia politicas leges non agnoscit; suas enim habet, nimirum ut Christi obediat imperatis. Verum Thuan. Prat. Fisc. Ebrulph. Albin. Alnet. & Big. lectionem à nobis in textu repositam præferunt, excepto tamen quod in Ebrulph. pro, *sacerdos*, legitur *sacerdotis*. Sensus autem est, Ecclesiam dum ligat, solvit, à sacrorum participatione removet &c. uti potestate non quam illi suæ leges attribuerint, sed quam illi Christus ipse contulerit, atque exercere præceperit. Quod quidem cum antecedentibus ac subsequentibus aptius quadrare diffitebitur nemo.

Iohan. 17. 3. *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum* A *Deum verum, & quem misisti Iesum Christum.* Hæc est igitur civitas velut metropolis, cui adjacent aliæ quinque civitates levitarum. Secunda civitas, consideratio divinæ operationis, qua creatus est mundus. Tertia civitas, contemplatio potestatis regiæ, & majestatis æternæ. Quarta civitas, propitiationis divinæ contuitus. Quinta civitas, legis divinæ contemplatio, quæ præcipit quid faciendum sit. Sexta quoque civitas, portio legis quæ præscribit quid oon faciendum sit. Quanta B abundantia divinæ misericordiæ, quantæ divitiæ pietatis ejus, ut singulorum studia, fragilitatesque humanæ conditionis considerans, quibus & inviti ac reluctantes ad culpam ducimur, & non voluntaria delicta victi illecebris frequenter committimus, diversa nobis refugia proponat, sex videlicet urbium; ut quo numero mundus formatus est, eodem numero adversus mundana vitia, & sæculi hujus naufragia remedium provideretur.

10. Primum igitur remedium est, ut si cui boni C propositi viro culpa irrepserit, is sine ulla compercendinatione, si perfectam velit habere securitatem, ad ipsam rerum omoinm arcem properet, ubi Verbum est Dei in illo sinu patrio, id est, arcano ac recessu Dei, ubi est fons sapientiæ, unde pro morte vitæ æternæ hauriat potum immortalem. Secundum est remedium, ut qui non potest cognitionem boni illius prælibare, & tardior vel ingenio est, vel fidei comprehensione; quoniam veloci mentis vigore atque ingenii acumi- D mine ad cognitionis summa contenditur, saltem opera Domini consideret, atque ex bis quæ facta sunt, tanti contempletur operis auctorem; quoniam ex his bonis quæ sunt io constitutione istius Gen. 1. 31. creaturæ (bona enim valde sunt, sicut Dominus dixit) bonum illud summum atque æternum comprehenditur. Qui ordo rerum? Quæ disciplina? Quæ gratia? Nonne his quamvis tardum ingenium diligere auctorem suum provocatur? Etenim si pareotes, quia nos genuerunt, amamus: E quanto magis diligere debemus creatorem parentum, auctoremque nostrum? Ergo operatoria virtus Dei etsi non videtur, tamen ex suis operibus æstimatur, operatoremque opera sua produnt, ut intelligatur qui non comprebeoditur. Iohan. 10. 38. Unde & Dominus ait: *Si mihi non creditis: vel operibus credite.* Bona igitur etiam bæc civitas ad refugium, qoæ ædificatoris sui testificatur gratiam, & affectum oostrum excitat, ut ejus simus cupidiores, qui tantam nobis fabricæ hujus videatur F contulisse pulcritudinem. Tertius ordo est regalis potestatis contemplatio, ut subjiciamur regi, si non deferimus honorem tamquam parenti. Metu enim præsidentis plerumque fit obediens potestati, qui est salutis ingratus; ut necessitatem sobrietatis agnoscat, qui noluit ac nequivit gratiam pietatis agnoscere. CORRIGIT ergo necessitas, quem pietas provocare debuerat.

11. Hæ sunt tres civitates trans Jordanem, perfectiori prudentiæ ad refugium datæ; ut primo culpam fugiamus inductione animi, conformes ad imaginem Dei. Ita enim creati sumus, dicente Deo: Gen. 1. 26. *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.* Hæc ergo primæ illius civitatis A lex est. Deinde si per fragilitatem carnis, & mundi illecebras ita mentem nostram formare non possumus, reverentia paternæ generationis, & sedulitate prolis peccatum levemus. Caritas enim multitudinem peccarorum operit. Qui ergo ad imaginem Dei esse non potuerit, sit ad plenitudinem caritatis. Illa civitas culpam excludit, hæc solvit. Hæc denique lex secundæ civitatis: *Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota virtute tua.* Deut. 6. 5. Sed si rursus an- B gusti animi & minuti sunt, qui abundantiam caritatis & gratiam recipere non possunt, habes tertiam civitatem; ut divinæ potestatis formido te sobrium faciat, & inflectat metus. Et bæc lex tertia: *Dominum Deum tuum adorabis, & ipsi soli servies.* Ibidem. 13. Hæ igitur præcipuæ virtutes, & ideo paucorum non plurium, supra Jordanem positæ; ut exprimas quasi imago archetypum, diligas quasi filius patrem, adores quasi subditus regem.

12. Qui autem Jordanem transierint, Jordanis C autem descensio eorum dicitur: qui descenderint ergo ex illis superioribus virtutibus ad hæc inferiora, id est, in quibus integritas, caritas, humilitas vacillaverit, habent propiora homini refugia quæ petant; ut qui obnoxii delictis, & inflexi vitiis sunt non voluntariis, sperent Dominum sibi reconciliari posse, si veniam petant; sperent posse se corrigi, si præcepta sequanrur cælestium testamentorum, quibus aut informamur ad innocentiam, aut revocamur à culpa. Hæ igitur intra Jor- D danem civitates sequentes sunt, ut propitiemus nobis Deum, sequamur quæ jubet, viremus quæ prohibet. Sit ergo propitiandæ divinitatis ambitio, sequendæ præceptionis obeditio, interdictæ prævaricationis cautio, quibus propitiatoriam Dei misericordiam, & nomotbeticen ejus providentiam vel institutorum obsequio, vel interdictorum declinatione veneremur.

13. Quartum superest, [a] quod de morte summi sacerdotis ait: *Quia usque ad illud tempus erit in ci-* Iosue 20. 6. *vitate refugii homicida ille, donec moriatur sacerdos* E *magnus.* In quo secundum litteram hæret interpretatio. Primum ipsa fuga sorte magis quam æquitate alicujus examinis definita: deinde in causis paribus impar eveotus; poterat enim fieri ut post homicidæ illius refugium sequenti die obiret magnus sacerdos. Quæ autem sub incerto sententia? Ergo quia hæret littera, quæramus spiritalia. Quis est iste magnus sacerdos nisi Dei Filius, Verbum Dei, cujus advocationem pro nobis habemus apud Patrem, qui exsors est omnium F voluntariorum & accidentium delictorum, in quo consistunt omnia quæ in terra sunt, & quæ in cælo? Vinculo enim Verbi constricta sunt omnia, & ejus continentur potentia, & in ipso constant; quoniam in ipso creata sunt omnia, & in ipso habitat omnis plenitudo. Et ideo omnia manent, quia dissolvi illa non sinit, quæ ipse constrinxit, quoniam in ejus voluntate consistunt. Omnia enim quoad vult, suo imperio coercet & regit, & naturali concordia ligat. Vivit igitur Verbum Dei, & maxime in animis vivit piorum, nec umquam moritur plenitudo divinitatis. Numquam enim moritur sempiterna divinitas, & æterna Dei virtus. Sane moritur nobis, si à nos-

a. *De morte summi sacerdotis*, hæc decrant in edit. omnibus, quæ nos in mss. duodecim reperta in textum transtulimus.

tra anima separatur, non quo morte corrumpatur, sed quo dissolvatur atque exuatur mens nostra ab ejus conjunctione. Mors enim vera est Verbi & animæ separatio. Denique statim incipit anima peccatis patere [a] voluntarius. A

CAPUT III.

Memoratu superiori capite virtutum genera etiam in Apostolo non tam adumbrata, quam expressa haberi, collectis ejusdem variis testimoniis demonstrat.

14. HAbemus hæc genera non adumbrata sed expressa virtutum in Apostolo, dicente eo: *Ita quod in me est, promtus sum & vobis qui Romæ estis, evangelizare. Non enim erubesco Evangelium. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Judæo primum, & Græco. Justitia enim Dei in eo revelatur*, id est, in eo qui credit. Denique addidit: *Ex fide in fidem, sicut scriptum est: Justus autem ex fide vivit.* In quo igitur justitia Dei revelatur, nisi in eo qui conformis est imaginis filii Dei? C Habes primum præceptum ad imaginem Dei. Secundum, quia invisibilia illius per ea quæ facta sunt, intelliguntur, id est, sempiterna virtus ejus & divinitas operibus ejus cognoscitur, hæc est operatoria virtus. Tertium de imperiali potestate, quia Verbum Dei regale est, & judiciale, & plenum justitiæ sacerdotalis, remunerationem bonorum actuum, & retributionem malorum venturis in judicium suum servans, de quibus ait Apostolus: *Scimus autem quoniam judicium Dei est* D *secundum veritatem in eos qui talia agunt.* Itaque qui veritatem & justitiam Dei cognovit, non debet ea agere quæ morte digna sunt. Sequitur bonitas Dei propitiatoria utique, de qua dicit: *An divitias bonitatis ejus, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam bonitas Dei ad pœnitentiam te adducit* [b]? Id est, debet te adducere. Provocat te, quia bonus est Deus, ut sperare possis tuorum peccatorum indulgentiam. Non vult enim vindicare, qui est paratus ignoscere. E Subtexuit etiam legislationem, id est, nomotheticen; ut si quis contemplatione divinæ bonitatis resolvitur, & magis ad negligentiam quàm ad pœnitentiam provocatur, legem sequatur. Quoniam *& quicumque*, inquit, *sine lege peccaverunt, sine lege & peribunt: & quicumque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur.*

Rom. 1. 15 & seq.

Rom. 2. 2.

Ibidem. 4.

Ibidem. 12.

15. Lex autem gemina est, naturalis, & scripta. Naturalis in corde: scripta in tabulis. Omnes ergo sub lege, sed naturali. Sed non est omnium F ut unusquisque sibi sit lex. Ille autem sibi lex est, qui facit sponte quæ legis sunt, & in corde suo scriptum opus legis ostendit. Habes quæ bona legis sunt; quæ tamen non solum scire vel audire perfunctorie, sed etiam facere debemus. Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur. Cognovisti etiam quæ mala sunt. Primum natura ipsa boni operis magistra est. Scis non furandum, & servum tuum si furtum tibi fecerit, verberas; & si quis ad uxorem tuam affectaverit, persequendum putas. Quod ergo in aliis reprehendis, ipse committis? Qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non adulterandum, adulteras? Secuta est etiam lex quæ data est per Moysen. Per legem autem agnitio peccati. Accepisti etiam quid declinares, & ea agis quæ prohibita cognoscis? Lex autem B quid operatur, nisi ut omnis mundus fieret subditus Deo; quia non solum Hebræo lata est, verum etiam advenam vocavit, quæ non exclusit proselytum. Sed quia lex os omnium potuit obstruere, non potuit mentem convertere, ideo ultimum remedium postremæ illius civitatis debebatur, in quo esset refugium salutare; ut mors principis sacerdotum ab omni nos mortis liberaret formidine, atque exueret metu.

S. Aug l. 4. cont. duas epist. Pelag. cap. 11.

16. Quis ille est, nisi de quo lectum est: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi . . . . Quem proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem justitiæ suæ.* Accipe autem quia ipse princeps est sacerdotum magnus. Pater juravit de eo dicens: *Tu es sacerdos in æternum.* Rectè in æternum, quia alii temporales omnes sub peccato, hic autem imprævaricabile habet sacerdotium: omnes sub morte, hic autem semper vivens; quoniam qui salvare alios potest, ipse perire quemadmodum posset? *Talis enim*, inquit, *nobis decebat.* Recta elocutio. Siquidem & apud eos qui verborum & elocutionum delectum habuerunt, hujusmodi invenitur, dicente aliquo: Locum editiorem quam victoribus [c] decebat. Quod ideo non præterii, ut sciamus quia Apostolus naturalibus magis quam vulgatis, aut secundum artem utitur verbis. *Talis ergo*, inquit, *nobis decebat princeps, sacerdos, justus, sanctus, innocens, immaculatus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cælis factus.* Hoc est igitur Verbum, quod supra cælos habitans illuminat omnia. Unde & unctus naturaliter legitur à Deo Patre; quia lumen est verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Hoc est Verbum Dei, in quo est magnum sacerdotium, cujus Moyses in illo vestimento principis sacerdotum indumenta describit intelligibilia, quod virtute sua induit mundum, & tamquam eo amictus fulget in omnibus. Induit enim cognationem generis humani per hujus corporis susceptionem, & inenarrabilem caritatem, infundens se omnibus spiritu & plenitudine divinitatis suæ, de cujus plenitudine omnes accepimus; ut sciamus supereminentem scientiæ caritatem Christi, & impleamur in omnem plenitudinem Dei. Caput est enim omnium Christus, ex quo totum corpus producitur, & mutua sibi connexione conjungitur, incrementum sui in ædificationem caritatis accipiens. Hoc est igitur Ver-

Johan. 1. 29.

Rom. 3. 25.

Ps. 109. 4.

Hebr. 7.

Salust. l. 1. hist.

Act. 4. 27

Exod. 29. 5. & seq.

a. Sic omnes omnino mss. & edit. præter Rom. in qua, *peccatis patere involuntarius.* Haud dubie, quia apud Philonem lib. de Profugis, unde iste desumta, legitur ὑποδύεσθαι τῶν ἄλλων τῶν ἀκουσίων ἀδικημάτων: sed Ambrosium legisse ἑκουσίως cum mss. atque edit. consensus evincere potest, tum ipse orationis Philonianæ contextus. Etenim cùm priori periodi membro docuisset, præsente Verbo, animæ voluntariam (in pejus) conversionem advenire non posse, ut non consequens erat ut diceret, eodem Verbo absente, confestim voluntariæ (in pejus) conversioni patere animam, sive, quod idem est, voluntariis peccatis reditum dari.

b. Edit. vet. *id est, debet te adducere, provocare.* Rom. *id est, provocat te.* Mss. vero, ut in textu.

c. Rom. edit. post verbum, *decebat*, ex Salustio addidit, *capit*, quod neque in mss. neque in edit. vet. Ambr. reperitur. Eadem ante vocem, *naturalibus*, præmisit negationem, *non*. Male. Hic enim nihil aliud Ambrosius, quam ostendit Apostoli verba, *nobis decebat*, vitiose quidem non esse, ut Salustianum exemplum probat: sed naturalia (id est, simplicia) & à communi usu, grammaticorumque canonibus paululum remota.

Exod. 25. 16. 17. bum quod supereminet, quod Moysi in illius arcæ A testimonii ædificatione dicit: *Immittes in arcam testimonia quacumque dabo tibi, & facies impositio-* Ibidem. 22. *nem propitiatorii.* Et infra: *Impones propitiatorium super arcam desuper, & immittes testimonia qua dabo; & innotescam tibi inde, & loquar tibi desuper*, hoc est, inde ubi super cælos est, ubi apud Patrem est, inde tibi loquar.

CAPUT IV.

Quid sit fugere sæculum, cum exhortatione ad illud B *ejusque contagionem fugiendam. Fugam illam gloriosam esse cum plurimorum Patrum exemplis ostenditur, tum præcipue sancti Iacob. Quam feliciter illi cesserit ita fugisse; & cur apud eum Laban nihil suum reperire potuerit?*

17. Accedamus itaque fidei suffragio subnixi, & ejus remigiis sublevati, ad illam sedem gratiæ fugientes hoc sæculum, & ejus contagionem. Hoc est autem fugere, abstinere à peccatis, ad similitudinem & imaginem Dei for- C mam virtutum adsumere, extendere vires nostras ad imitationem Dei secundum mensuram nostræ possibilitatis. Vir enim perfectus imago Matth. 5. 48. & gloria est Dei. Unde & Dominus ait: *Perfecti estote, sicut & Pater vester qui in cælis est, perfectus est.* De pœnit. dist. 3. cap. Similem. Hoc est igitur similem esse Dei, habere justitiam, habere sapientiam, & in virtute esse perfectum. Deus enim est sine peccato. Et ideo qui peccatum fugit, ad imaginem est Dei. Non est igitur dubium quod is est qui à peccato abstinet, fugit. D 1. Cor. 6. 18. Unde & Apostolus clamat: *Fugite fornicationem.* Persequuntur enim nos peccatorum illecebræ, persequitur libido: sed tu fuge tamquam furiosam dominam, quæ si comprehenderit, nec die nec nocte requiescere finit, exagitat, urit, incendit. Fuge avaritiam, ne te interius comprehendat. ᵃ Fuge invidiam, quæ non solum alienos, verum multo magis eum quem possederit, lacerare consuevit. Fuge perfidiam, ne te suis involvat re- Matth. 10. 23. tibus. Unde & Dominus ait: *Cùm autem persequen-* E *tur vos in civitate ista, fugite in aliam. Quod si in alia persequentur vos, in aliam fugite. Amen dico vobis, non consummabitis civitates Israel, donec veniat Filius hominis.* Etenim quamvis propter infirmitatem carnis fugam nobis suadere videatur: tamen melius fugit, qui fugit illecebram sæcularem; ut non teneatur divitiarum suarum sollicitudine, non thesauri contemplatione, non vitæ istius cupiditate; sed directa animi intentione festinet ad gloriam regni cælestis, properet ad co- F ronam, nec terrenorum contuitu à sui corporis passione revocetur.

18. Fuga ergo ᵃ mors est vel celebrata, vel adumbrata. Et forte illas exprimit refugii legitimi civitates; ut confugiamus ad virtutum culmina, quas pro præmiis bono fœneratori alibi dispensat dicens: *Quia in modico fidelis fuisti, eris potestatem habens super decem civitates.* Luc. 19. 17. ᵇ Lex vetus novit civitates: sed quia legem implevit, qui potuit dicere: *Non veni solvere legem, sed implere*, perfectio- Matth. 5. 17. rem numerum remunerationis indulget.

19. Non ergo erubescamus fugere. Gloriosa B enim hæc fuga est fugere à facie peccati. Sic fugit Jacob, matre suadente. Dixit enim Rebecca: *Exsurgens fuge in Mesopotamiam.* Sic fugit & Moy- Gen. 27. 43. ses à facie regis Pharao, ne illum aula regia contaminaret, ne irretiret potentia. Denique pretiosius Ægypti divitiis æstimavit opprobrium Christi. Sic fugit etiam David à facie regis Saul, à facie Abessalon. Denique fugiens addebat incrementa pietatis, qui & insidiatori pepercit, & parricidæ salutem rogavit. Sic fugit & populus Hebræorum, ut fides ejus & vita inter fluctus C sibi aperiret viam. Fuga illa erat trames innocentiæ, virtutis via, pietatis assumtio. Audeo dicere, sic fugit & Jonas in Tharsis non corporis fuga, sed mentis adscensione, qui usque ad Christi adscendit similitudinem, ut fieret typus Christi. *Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus,* Matth. 12. 40. *& tribus noctibus: sic erit*, inquit, *& Filius hominis in corde terra tribus diebus, & tribus noctibus.* Nam si sic non fugisset, numquam de ventre ceti esset auditus.

20. Sed si dubitas, doceat te Rebecca quàm D beata sit fuga, quam suscepit Jacob. Suasit Rebecca. Et *fuge*, inquit, *in Mesopotamiam*: Isaac Gen. 28. 2. dicit: *Surgens vade in Mesopotamiam, in domum Bathuel.* ᵃ In hymnis vel oraculis à plerisque (ut ante nos scriptum est) Bathuel sapientia dicitur, interpretatione autem latina, filia Dei significatur. In domum ergo sapientiæ mittitur Jacob, & accipere admonetur uxorem à filiabus Laban, qui habitabat in Charris, quod significat caver- E nas, in quibus species est sensuum, qui sunt tamquam in cavernis corporis, ut visus in oculis, auditus in auribus, odoratus in naribus, in ore sapor. Qui enim delectatur hoc mundo, & tripudiat in voluptatibus corporis, obnoxius est sensuum passionibus, atque in his habitat & diversatur. Unde ei dicit Rebecca habitandum paucos dies cum illo, non multo tempore; ne corporeis coloretur voluptatibus, & sæculi capiatur illecebris.

21. Persuadet autem habitare, ut discat ᶜ studio- F sius disciplinæ virtutis sensum, & velut situs quosdam carnis atque regiones, ut se cognoscat, & noverit vehementiam carnis, quid & qua cau-

a *Fuge invidiam . . . lacerare consuevit.* Et post pauca, *Quod si in alia . . . . fugite*, in omnibus Gall. mss desiderantur.

ᵃ. *Mors . . . celebrata*, id est, naturalis ac vere oppetita: *mors autem adumbrata* dicitur mortificatio; in hac enim est *anima se à corpore separantis speculum*, ut lib. *de Bono mortis* cap. 4 num. 14. loquitur Ambrosius.

b. Ita Vat. cod. At duodecim nostri, *Lex quinque novit civitates.* Quem errorem hinc irrepsisse credideramus, quia dictio, *vetus*, in quibusdam per litteram *v.* designata sit, quam pro nota numerica reliquorum scribæ acceperunt. Desiderabatur autem hic textus in ant. edit. quem in Rom. legas hoc modo; *Lex novit sex civitates.* Sed in cod. Vat. habetur *vetus*, & *sex* omittitur, quam tamen vocem subintelligi ex superioribus quivis intelligat.

ᵃ. Hoc petitum est ex lib. Phil. *de Profugis*, ubi sic habes, Σοφίας δ' ὄνομα Βαθουὴλ ἐν χρησμοῖς ᾄδεται. Idem infra eodem libro: ἐν ὕμνοις ᾀδόμενος οἱ χρησμοί. Ex quibus patet sacras scripturas ab Ambrosio Philonis imitatione dictas *oracula*. Quod autem ait, *In hymnis*, vel idem est atque oraculis; utrumque enim χρησμὸν interdum significat: vel referri potest ad verbum ᾄδεται, canitur. Ceterum hymnorum nomine etiam Davidicos psalmos significari docent & Philosophi, & Interpretes ad c. 26 Matth ℣ 30. nempe, *Et hymno dicto exierunt*, &c.

c. Sic mss. melioris notæ, quibus accedunt etiam nonnulli recentiores, nisi quod legunt . . . . *virtutisque sensum.* Vat. & Colb. unus, *studiosus disciplina virtutis sensum.* Non inepte quidem; nam & inf. cap. seq. Jacob *amator disciplina* appellatur. Edit. vet. ab eis hoc tantum recedunt, quod habent, *studiosius.* Rom. denique, ac ms. Theod. prima manu, *studiosus disciplina virtutis sensum.* Ibidem edit. Rom. *Quis, & qua causa creatus sit.* Vet. *Quid . . . creatum sit.* Ita omnes mss exceptis Remig. & Theod. secunda manu, qui habent, *Quid . . . . creatus sit.*

sa creatus sit, & quemadmodum unusquisque A sensus operetur. *Qui viderit,* inquit, *mulierem ad concupiscendum eam.* Matth. 5. 28. Male sic videt oculus. Videat ergo oculus, & fungatur suo munere. non lubricæ mentis imperio dirigatur ad lapsum, ut vitium referat pro officio. Breve ergo tempus ad cognoscendos sensus, vel potius experiendos datur, & fortasse tenerioris adolescentiæ prima exordia; statimque revocatur, ne diutius titubet in lubrico, & dividua quadam inundatione corporis bujus & sæculi mergantur animi interiora B vestigia. Cùm aurem vel expertus fuerit, vel steterit in instabili & incerto atque bumido solo, revocatur à matre patientia vel perseverentia, quæ dicit: *Mittam ad te, & accersiam te inde;* Gen. 27. 45. ut & illic in lubrico tutum portum invenias sapientiæ, quæ te non sinat tamquam in naufragio fluctuare, & reversus perseverare circa Dei noveris cultum, & sis in conventum gentium, significans ejus fide Ecclesiam gentium congregandam.

22. His igitur patientiæ & perseverantiæ in- C structus disciplinis, profectus Jacob copulam sibi acquisivit [a] de sapientia consorte propositi, opimam dote prudentiæ, cum qua vitæ tempora sine ulla offensione transcurreret. Ibidem 29. 25. & seq. Addito igitur thesauro sapienriæ, variarum sibi ovium instituit gregem: sed illum rationabilem, virtutum plurimarum diversitate sulgentem. Ibidem 32. 25. Unde & jactantiam carnis ejus recidit, quod significat femoris stupor, salva sacri interpretatione mysterii. His ergo virtutibus velnti gradibus quibusdam mens D ejus adscendit in cælum, & Dei secreta cognovit, & confirmatus est & repletus; ut Laban scrutans domum ejus nihil apud eum inane, nihil vacuum reperiret, nulla simulacra, nullam effigiem vanitatis. Non enim apud eum erat imago, sed veritas: non effigies ignaviæ, sed solida forma justitiæ, & veræ virtutis expressio intelligibilis. Itaque Laban perscrutatus est domum ejus spiritalem, & non invenit effigies. Plena enim erat non figurarum, sed negotiorum.

23. Potuisset autem invenire fundamenta virtutum & culmina, nisi cæcitatem cordis, & perfidæ mentis caliginem detulisset. Denique ea improbitatis cæcitate suffusi mentem Sodomitæ, ostium nequaquam sancti Lot invenire potuerunt. Unde enim mens impia videre potuit viri sancti vel exitum, vel ingressum? Ipse quoque Dominus in Evangelio ait: Iohan. 14. 30. *Venit enim princeps mundi hujus, & in me invenit nihil.* Quomodo nihil invenire potuit in eo, in quo plenitudo divinitatis F habitabat, & inhabitabat corporaliter, de quo virtus exibat, & sanabat omnes? Qnomodo nihil invenire potuit in soliditare virturis, ubertate sapientiæ, [b] intelligentiæ, justitiæ? Ipse dixisti, Domine, Esai. 3. 11 *Plenus sum:* ipse dixisti, Iohan. 20. 27. *Mitte manum tuam in latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis.* Misit manum qui non credebat, & Dominum te & Deum reperit. Non ergo tu vacuus, sed ille cæcus & inanis princeps istius mundi, qui nescit nisi sua cernere, nescit nisi sua invenire; ea quæ Christi sunt, nescit agnoscere.

24. Aut si sic quemadmodum plerique habent: *Non inveniet in me nihil,* hoc est, non inveniet in me malitiam, quia malitia nihil est: non inveniet mortuum, quia mortuus non est. Sed quomodo [c] in eo mortuum reperiat, qui vivificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt, tamquam ea quæ sunt? Non inveniet, inquit, peccatum in me, qui mundi peccatum abstuli. Quomodo enim nihil habet, qui omnia babet? Et, quod plus est, omnia habet, quæ Pater babet, sicut ipse ait: *Omnia quæ Pater habet, mea sunt.* Iohan. 16. 15.

CAPUT V.

Cur hinc fugere debeamus, & quomodo transire cum Moyse, ut videamus Deum, calceamenta pedum solventes: quomodo etiam relinquere umbram hujus vitæ, & cum sancto David, si non ut aquila, saltem ut passer; si non ad cælum, saltem ad montes evolare.

25. Fugiamus ergo hinc, ubi nihil est, ubi inane est omne quod magnificum putatur esse, ubi & qui se putat quid esse, nihil est, & omnino non est. *Vidi,* inquit, *impium superexaltatum & elevatum ultra cedros Libani, & transivi, & ecce non erat.* Ps. 36. 35. Et tu transi sicut David, transi sicut bonus servus, ut dicatur tibi: *Transi, recumbe.* Luc. 17. 7. Transi sicut Moyses, ut videas Deum Abraham, Isaac, & Jacob, & [d] videas visum magnum. Hoc est visum magnum, sed si videre vis, solve calceamentum pedum tuorum, solve omne vinculum D iniquitatis, solve cingula sæculi, relinque calceamentum quod terrenum est. Ideo Jesus sine calceamento, auro & argento apostolos destinavit, ne secum terrena portarent. Qui enim bonum quærit, non in calceamento, sed in pedum velocitate & decore laudatur, dicente Scriptura: *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona!* Esai. 52. 7. Solve ergo calceamentum pedum tuorum, ut speciosi sint ad evangelizandum. Solve dixit, non liga. Solve, ut transeas, & Exod. 3. 5. E illum quem mirabaris in terra impium, nihil illic esse, nihil posse reperias. Transi igitur, hoc est, fuge de terris, ubi malitia est, ubi avaritia. Ideo dicit tibi David: *Declina à malo, & fac bonum.* Ps. 33. 15. Declinare fugere est utique. Malum autem in terris, bonum in cælo est. Unde & addidit: *Inquire pacem, & sequere eam.* Pax in cælo est. Denique de cælo veniens dicit: *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis.* Iohan. 14. 27. Ergo quia fugienda & declinanda sunt mala; mala autem in terris, in terris iniqui- F tates: fugiamus terrena, ne nos comprebendant iniquitates, quæ etiam sanctum comprehenderunt David, sicut ipse testatur dicens: *Comprehenderunt me iniquitates meæ, & non potui ut viderem;* Ps. 39. 13. eo quod fumo iniquitatis oculus animæ cæcatur, ne videat quæ sunt lucida. Sic ergo & Laban bona Jacob videre non potuit, & princeps hujus mundi gloriam Christi.

26. Sed forte dicas: Cur igitur Jacob ad Laban missus est, si Laban reprehensibilis? Si nomen consideremus, * candidus dicitur latine. Ergo ad splendidiora jubetur egredi Jacob. Sed quia

a. Edit. cum paucis mss. usque recentioris ævi, *de sapientia domo, consortem propositi.*
b. Ita mss. fere ad unum: pauci tamen ac edit. *integritate justitiæ.*
c. Edit. cum recentioribus aliquot mss. *eum mortuum inveniret.*
d. Ver. edit. ac mss. duo, *videas visum magnum. Sed si*, &c. Rom. . . . *magnum, hoc est, visum mysteriorum. Sed si*, &c. Mss. magno numero, ut in textu.
*. Τὸν Ῥεῖ, ὃς καὶ ἐν ᾧ ἦν λαμπρόνομος ἀφίξεται λευκὸς γὰρ ἑρμηνεύεται Λάβαν. Philo lib. de Profugis, quicum multos hujus tractatus locos conferre operæ pretium est.

carnalis erat, melius intelligimus splendidiora vitæ hujus. Quasi nondum perfectus primò ad eum vadit, apud quem ad horam exsultaret in luce ejus. Filios autem deteriores habebat, id est, tolerabilius nomen, quam opera. Et ideo & matris consilio, & divino oraculo, & ipsius Jacob amatoris disciplinæ voluntate cito deseritur ac relinquitur.

27. Abscondit autem simulacra sancta Rachel, id est, Ecclesia, vel prudentia; quia Ecclesia inanes ideas, & vanas nescit simulacrorum figuras: sed veram novit Trinitatis substantiam. Denique umbram abolevit, splendorem gloriæ mani-
Gen. 31. 34. festavit. Relinquamus ergo umbram, qui solem quærimus: deseramus fumum, qui lumen sequimur. Fumus iniquitas est; quia sicut fumus oculis,
Job. 8. 9. sic iniquitates [a] utentibus ea vita. Umbra vita est; umbra enim est nostra hæc vita in terra, sicut Job dixit. Quid insuper hîc nisi tentationes? Omne tempus in sollicitudine, omnis vita in molestiis.
Eccli. 9. 20. Ps. 141. 4. *In medio*, inquit, *laqueorum ambulamus*. Et alius in via qua ambulabat, extentos sibi sed absconditos laqueos querebatur, ne deprehensus caderet. Volebat fugere sicut passer: sed adhuc
Ps. 141. 5. laqueus contritus non erat. *Periit*, inquit, *fuga à me*. Gravatas habebat pennas per illam tenebrosam aquam in nubibus aeris, & fortasse evolare non poterat. Denique illas pennas quærebat accipere, ut evolaret & requiesceret, sicut scriptum
Psal. 54. 7. est: *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & volabo, & requiescam?* Ubi enim volatus, ibi requies.
Ps. 67. 14. Denique alibi dicit: *Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ.*

28. Sed fortasse dicas: Quomodo ergo hîc dicit
Psal. 138. 9. fugam à se periisse, qui supra dixerat: *Si sumsero pennas meas ante lucem?* Numquid contrarium est? Absit. Multa enim justorum certamina. Numquid semel athleta luctatur? Quoties post coronas multas vincitur in alio certamine? Quoties qui sæpe vicerat, interdum fluctuat, & in incerto hæret. Et sæpe fit ut fortibus fortis congrediatur, majoraque oriantur certamina, ubi majora virium documenta. Ergo David ubi fugam quærebat, ut evaderet adversarium, & non inveniebat pennas suas, ancipiti fluctuabat certamine. Siquidem ubi in potestate habet pennas suas, ti-
Psal. 138. tulus psalmi *in finem* est, id est, ad perfectionem & consummationem victoriæ. Denique quasi vic-
Ibidem. 1. tor dicit: *Domine probasti me, & cognovisti me: tu cognovisti sessionem meam, & resurrectionem meam.* Merito habebat facultatem volandi, qui pennas resurrectionis acceperat. Hîc autem adhuc in spelunca est, id est, in carne, in antro quodam istius corporis, cum rege Saul filio duritiæ, & intelligibilis illius principis potestate decernens, qui non videtur, sed intelligitur. Unde & psalmi
Psal. 54. titulus, *intellectus* est, quem tamen David positus in carne conclusit: sed ut concluderet rogando meruit. Denique à voce precationis cœpit.

29. Adde illud, quod ille ex persona Salvatoris psalmus dicitur; iste ex persona David, qui in potestate non habebat victoriam, sed sperabat à Christo; & ipse tamen posteaquam expandit ad Deum manus suas, tamquam pennas animæ suæ, & confugit ad Dominum, & Spiritus sancti deductionem poposcit, quo cognosceret viam per quam posset adscendere, inclinari vidit cælos, ut Christus descenderet, & rogavit ut eum levaret manu sua. Aut forte ideo pennas suas jam non quærebat, quia perfectior factus manum Christi desiderabat.

30. Qui vult igitur manu Christi levari, ante ipse evolet, habeat pennas suas. Qui fugit sæculum, pennas habeat; & si suas non habet (ne forte [b] ille solus habeat suas qui potestatem habet volandi) si suas, inquam, non habet, ab eo qui habet, accipiat. Qui fugit ergo sæculum, volat: *Ecce*, Psal. 54. 8.
inquit, *elongavi fugiens, & mansi in solitudine.* Evolavit ergo David sicut nycticorax in domicilio, sicut passer singularis in domo. Si autem ad Christum referas, evolavit in corporis passione, ut sub umbra alarum suarum protegeret populos nationum. Evolavit divinitate, mansit corpore, atque habitavit in deserto; ut plures fierent desertæ filii, quàm ejus quæ habebat virum. Illud ergo corpus sequamur, ut & nos resurgamus. Ubi enim corpus, ibi & aquilæ.

31. Qui non potest ut aquila volare, volitet ut passer. Qui non potest ad cælum volare, volet ad montes, fugiat ante vallestria, quæ cito corrumpuntur humore, & ad montes transeat. Transivit ad montem Segor nepos Abrahæ, & salvus factus est: quæ autem non potuit adscendere affectu femineo reclinata, salutem amisit. [c] *Appropinquate montibus æternis* Dominus dicit per Mi- Micha. 2. 9. & 10.
chæam prophetam: *Surgite hinc, quia non est vobis hîc refrigeratio. Propter spurcitiam corrupti estis corruptione, persecutionem passi estis.* Et Dominus dicit:
Tunc qui in Judæa sunt fugiant ad montes, ubi mons Luc. 21. 21.
Sion, & civitas pacis Hierusalem non terrenis sed vivis constructa lapidibus, & decem millia Angelorum, primitivorum Ecclesia, perfectorum spiritus, justorum Deus, qui in sanguine suo melius locutus est, quam Abel. Ille enim vindictam clamavit, hic indulgentiam: ille peccatum fratris accusavit, hic peccatum mundi remisit: ille prodidit crimen, hic texit secundùm quod scriptum
est: *Beati quorum tecta sunt peccata.* Psal. 31. 1.

CAPUT VI.

Qua ratione qui velit fugere, cum velociter fugere oporteat: quo etiam fugiendum sit; & ad quod bonum animas nostras erigere debeamus?

32. SEd qui fugit velociter fugiat, ne comprehendatur: [d] velociter deprædetur hunc mundum, ut Hebræus Ægyptum. Qui parturit, pariat; ne onusto & degravato iniquitatibus mentis utero, fugere non possit: & fugiat non quasi lactantem ferens, sed quasi expeditum: non parvulum gestans, sed perfectum in Christo exhibens: fugiat non quasi feriatus in sabbato, sed

a. Mss. propemodum omnes sic habent. Edit. autem vet. *utentibus ea umbra est vita. Umbra enim*, &c. Rom. vero, *utentibus ea. Umbra etiam est nostra hæc vita*, &c.

b. Edit. vet. & quædam Paris. *ille solus non habeat suas*. Melius aliæ cum mss. omnibus, *ille solus habeat suas*; videtur enim per hæc indicari solum Christum proprias pennas habere: ceteros autem alienis pennis, hoc est, accepto divinitus subsidio indigere.

c. Omnes edit. *Appropinquantibus montibus* &c. Omnes mss. saltem Gallic. *Appropinquate montibus* &c. nempe secundum LXX. qui sic habent, ἐγγίσατε ὄρεσιν αἰωνίοις. Quod in edit. vulgata non invenitur.

d. Vat. cod. *velociter deprehendetur, nisi hunc mundum relinquat.*

tamquam operarius in negotio: nec tamquam A sterilis in frigore, sed tamquam opimus in messe. Matth. 24. 2. Ideo enim dictum est: *Orate ut non fiat fuga vestra hyeme, vel sabbato.* Fuga ergo hæc fœcunda virtutum est, non effeta mentorum. Fuga hæc nescit frigus timoris, tremorem mortis, contractionem sollicitudinis, dissolutionis otium, lasciviæ ferias, torporem lentitudinis: sed vitæ cælestis requirit impigrum viatorem, regni superioris competitorem strenuum, divitem agricolam, qui fructus suos cogat, & cogendo diripiat. B

Deut. 10. 12. 33. Quid enim aliud à te, ô homo, quæritur nisi ut timeas Dominum, requiras eum, post ipsum ambules, comprehendas vias ejus? In quo, inquit, comprehendam Dominum? Si comprehendam eum in holocaustis? Non in decem millibus hœdorum, non in millibus arietum, non in fructibus impietatis reconciliatur Dominus, & peccata redimuntur: sed in bona vita Domini gratia comprehenditur. Renunciatum est, inquit, tibi homo quid sit bonum, aut quid Dominus requirat à te. C Quid aliud, nisi ut facias justitiam, & diligas misericordiam, & paratus sis ire cum domino Deo Johan 14. 31. tuo? Dicit tibi ergo Evangelium: *Surgite, eamus* Deut. 13. 4. *hinc.* Dicit tibi lex: *Post dominum Deum tuum ambulabis.* Didicisti quomodo hinc fugias, quid mo- Matth. 3. 7. raris? Dicit tibi Evangelium iterum: *Progenies viperarum, quis vobis demonstravit fugere ab ira ventura?* Et dicit hoc illis qui veniebant ad baptismum pœnitentiæ.

34. Ergo pœnitentia fuga est bona: gratia Dei D fuga est bona, in quam est assumtio fugientis: desertum fuga est bona, ad quod fugit Elias, Elisæus, Johannes Baptista. Fugit Elias mulierem Jezabel, id est, effusionem vanitatis, & fugit ad montem Oreb, quod significat exsiccationem; ut siccaretur in eo carnalis profluvium vanitatis, & cognosceret plenius Deum. Erat enim ad torrentem Chorrad, quod est cognitio, ubi abundantiam profluentem divinæ cognitionis hauriret, ita fugiens sæculum, ut nec cibum cor- E poris hujus exquireret, nisi quem aves detulissent ministræ; quamquam esca ejus pleumque terrena non fuerit. Denique quadraginta diebus in virtute escæ quam acceperat, ambulavit. Utique non mulierem fugiebat propheta tantus, sed sæculum. An mortem timebat, qui se obtulerat requirenti, & qui dicebat ad Dominum: 3 Reg. 19. 4. *Recipe animam meam,* tædium vitæ istius sustinens, non cupiditatem? Sed fugiebat sæcularem illecebram, & conversationis maculosæ contagio- F nem, & impiæ ac prævaricatricis nationis sacrilegia.

Prov. 7. &c. 35. Salomon quoque in mulieris illius specie corruptelam sæculi hujus exponit, & meretricias artes declinandas edocet. Hæc est mulier aliena & fornicaria, à qua re ut custodias, adhortatur. Ne declines ad vias sæculi cor tuum, sed colloces illud in manu Domini, in qua est cor regis. Qui enim se ipsum regit, quod pluris est quam aliis imperare, cor ejus in manu Dei est, & quo Deus vult, convertit illud. Non mirum si convertit in bonum, qui perfectæ bonitatis est. In manu ergo Dei simus, ut bonum quæramus, illud bonum incorruptibile atque incommutabile, de quo dicit Amos propheta: *Exquirite bonum* Amos. 5. 14. *& non malignam, ut vivatis; & sic erit vobiscum dominus Deus omnipotens.* Quomodo dixistis: Odio habuimus mala, & dileximus bona? Ubi ergo bonus Deus, ibi bona sunt, quæ desideravit videre David, & visurum se credidit, sicut ipse ait: *Credo* Ps. 26. 13. *videre bona Domini in terra viventium.* Illa enim bona sunt quæ manent semper, quæ non queunt temporis vel ætatis mutatione corrumpi.

36. In illis bonis est qui Deum quæsiverit & invenerit. Ubi enim cor hominis, ibi & thesaurus ejus est. Non enim solet bonum datum deprecantibus Dominus denegare. Ergo quia bonus Dominus est, & maxime sustinentibus se bonus est, ipsi adhæreamus, cum ipso simus tota anima nostra, toto corde, tota virtute; ut simus in lumine ejus, & videamus ejus gloriam, & delectationis supernæ fruamur gratia. Ad illud igitur bonum erigamus animos, & in illo simus, atque in illo vivamus, ipsi adhæreamus, quod est supra omnem mentem, & omnem considerationem, & pace utitur perpetua ac tranquillitate. Pax autem supra omnem mentem est, & supra omnem sensum. Hoc est bonum quod penetrat omnia, & omnes in ipso vivimus, atque ex ipso pendemus: ipsum autem supra se nihil habet, sed est divinum; nemo enim bonus, nisi unus Deus. Quod ergo bonum, divinum; & quod divinum, bonum. Et ideo dicitur: *Aperiente te manum, implebuntur* Psal. 103. 28. *omnia bonitate.* Per bonitatem enim Dei nobis universa tribuuntur merito bona, quibus nihil admixtum est mali. Hæc bona promittit Scriptura fidelibus dicens: *Quæ bona sunt terræ manducabitis.* Boni ergo illius similes simus, ut quæ bona Esai. 1. 19. sunt adipiscamur. Bonum quod est sine iniquitate, & sine dolo, & sine asperitate, cum gratia, cum pietate, cum sinceritate, & benevolentia, caritate, & justitia. Itaque omnes virtutes bonitas tamquam mater fœcunda amplectitur.

CAPUT VII.

Maximam esse causam quare hinc fugiamus, cùm hac propria sit malitia sedes; ac item quid sit fugere? Malitiam hic non interire & qua de causa? De serpentis damnatione, quidve à sententia in hominem lata differat? Quibus accedit ejusdem sententia expositio.

37. Est igitur non mediocris causa cur hinc fugere debeamus, ut perveniamus à malis ad bona, ab incertis ad fidelia & plena veritatis, à morte ad vitam. Ipse quoque Dominus dicendo: *Posui ante te bonum & malum, vitam & mor-* Deut. 30. 15. *tem,* demonstravit quia bonum vita est, sed æterna. Si hæc enim obnoxia sæculo atque ejus malignitati, utique illa est bona, quæ non corrumpitur & mutatur, quæ nullo vitio degenerat, quæ virtute acquiritur. Fugiamus ergo malitiam sæculi hujus, in quo ipsi *dies*, inquit, *mali sunt*, & fu- Ephes. 5. 16. giamus impigre. Ideoque Esaias clamat: *Convalescite manus remissæ, & genua dissoluta*, id est, non Esai. 35. 3. corporis, sed animæ genua convalescite; ut directum ad cæli altissima mentis vestigium possit attolli; ut sit a ductus solidior, vita maturior,

a. MSS. septem, *doctus solidior.* Quod forte ut emendarent edit. reposuere, *doctrina solidior.* At mss. sex legunt, *ductus solidior.* || quæ vera lectio nobis videtur. Tres tamen habent, *actus solidior.* Non male.

gratia

gratia pleniot, prudentia circumspectior.

38. Hoc est enim fugere, scire quo tendas, ablevare se à sæculo, ablevare se à corpore; ne iterum frustra se aliquis extollat, & inflatus mente carnis suæ non teneat caput, & dicatur de his: [*Iob. 9. 25.*] *Fugerunt, & non viderunt.* Sed hoc est fugere hinc, mori elementis istius mundi, abscondere vitam in Deo, declinare corruptiones, non adtaminare cupiditates, nescire quæ sunt mundi istius, qui nobis varios gignit dolores, exinanit, cùm repleverit, cùm exinaniverit, replet. Et hæc omnia [B] inania & vacua, in quibus nullus solidus est fructus. Mortuns est dives, & nihil habet; quia non est in Deum dives; & ideo insipiens, quia sapientia cultura est Dei, abstinere autem à malis disciplina est.

39. Quis ergo non fugiat malitiæ locum, officinam improbitatis, quæ interire nesciat? Denique non otiose signum positum est supra Cain, ne quis eum occideret; ut significaretur quod non extinguatur & auferatur à terris malitia. [C] Timebat Cain ne occideretur, quia fugere nesciebat. Augetur enim & cumulatur ipso usu malitia, & est sine moderatione, sine fine, dolo & fraude decernens, quæ factis suis proditur & sanguine peremtorum, sicut & Cain proditus est. Versatur itaque in terris malitia, [a] atque istic errat; [*Matth. 6. 10.*] & ideo rogamus voluntatem Dei fieri in terris sicut & in cælis, ut & hîc sit innocentia. Itaque malitia quoniam illic jam locum non habet, hîc circuit, hîc sævit, seseque effundit, non mundano [D] illo mersa diluvio, non Sodomitano exusta incendio. Denique gravius postea in seminariis pullulavit, usque in ipsum parricidales ac sacrilegas injiciens manus nniversorum auctorem salutis. [*S. Aug. lib. 4. contra duas epist. Pelag. c. 11.*] Lex factum damnat, non aufert malitiam. Ipse dominus Jesus peccatum damnavit, auctorem ejus distulit; ut esset, per quem justi probarentur. Etenim quia malum Deus non fecit, sed nequitia diaboli inseruit, vindictam Deus distulit, ut ab ipsis quos deceperat, diabolus vinceretur.

[E] 40. Exercentur ergo decepti, ut & pretium luant facilitatis, & sumant studia virtutis, industriam cautionis. Unde ait: [*Matth. 10. 16.*] *Estote astuti sicut serpentes.* Quare sicut serpentes? Ut & ille spolietur suo, & qui alios exuere voluit, amittat quæ sunt ipsius, non venena sed merita naturæ. Denique dejicitur ille cùm tu adscenderis. Scriptum est enim: [*Luc. 10. 18.*] *Videbam satanam sicut fulgur cadentem de cælo.* Non fulgur, inquit, sed sicut fulgur; quia suum lumen amisit, quod habebat antequam tibi tuum [F] lumen vellet auferre. Verùm forte dicas quia & de Salvatore legimus, quia [*Luc. 17. 24.*] *sicut fulgur coruscans de sub cælo ... ita erit & adventus filii hominis.* Bene & hîc sicut fulgur, quia supra fulgur. Denique fulgur de sub cælo: lumen autem verum supra cælum. Ergo satanas sicut fulgur, quia amisit hoc quod habuit: tu autem recepisti quod amiseras.

41. Non enim ita circa illum sicut circa te soluta est sententia. Nam Christi gratia quæ te resolvit, illum adstrinxit. Manet enim maledictio directa in serpentem propter tuam deceptionem. Sic enim dictum est ad eum: [*Gen. 3. 14.*] *Maledictus tu ab* [A] *omnibus pecoribus terræ.* Omnium enim communis inimicus est, qui fuit hostis bonorum, & pro iis damnatur quos adhuc non læserat; quoniam qui hominem læsit, cui illa omnia subjecta sunt, læsit omnia. Communem etenim legem solvit, qua & ipse homini cum ceteris subditus est. Ideo communi odio omnium atque execratione maledictio ejus oneratur. Genus autem damnationis non mors, sed pœna diuturna est: *Super pectus*, inquit, *tuum & ventrem ambulabis.* [*Ibidem.*] Premenda enim fuit noxia [B] conscientia, & proterenda malitia, fraudulentumque secretum tamquam à Dei facie relegandum: simul ostenditur quod terrena malitia sit, quæ in terram recurvet. Denique addidit: *Et terram edes omnes dies vitæ tuæ.* [*Ibidem.*]

42. Describi quidem his natura serpentis videtur, sed magis omne vas malitiæ describitur, omnis serpens improbitatis, qui in ventrem se dejicit, atque intra se venenum suum claudit, & intus in pectore suo volvit, cogitationibus suis lubri- [C] cus, & super fraudes suas ambulans, suis dolis se ipse implicans, movens semper atque exagitans sua venena cùm cogitat, ventrem quoque, hoc est, seminarium cordis sui proterens. Unde pulcre David ait: *Alienati sunt peccatores ab utero, erraverunt à ventre, locuti sunt falsa. Furor illis secundum similitudinem serpentis, sicut aspidis surdæ & obstruentis aures suas, quæ non exaudiet vocem incantantium, & venefici, cùm incantatur à sapiente.* [*Psal. 57. 4. & seq.*] Propter hoc etiam illud pulcre dictum videtur, quod [D] in libro prophetico legimus: *Ventrem meum doleo, ventrem meum doleo;* [*Hier. 4. 19.*] quia ibi est malitia, ubi debet esse innocentia: & illud plus laborat, quod in nobis debet esse tranquillius: atque id nequitiæ vestigiis proculcatur, stimulatur unguibus, processu quodam improbitatis, incrementoque concutitur, ubi est genitale seminarium posteritatis æternæ. Videtur quidem hoc ad id esse referendum, quod dolebat perisse quos creavit filios & suscepit, sed multo magis quod in ventre suo [E] verbi seminarium non habebat. Ideo ventrem suum dicit, quasi pretiosissimum. Pretiosus enim mentis uterus est, in quo fœcunda seges consiliorum verbi semine pullulare consuevit, & vitæ totius solent atque virtutum ac disciplinarum quædam membra formari.

43. Sed ut revertamur ad propositum, quod malitiam Deus reprimendam [b] interim, quàm abolendam putaverit, ait ad serpentem: [*Gen. 3. 15.*] *Et inimicitias ponam inter te & inter mulierem, & semen* [F] *tuum & semen mulieris. Ipsa tibi observabit caput, & tu illius calcaneum.* Ubi inimicitiæ sunt, ibi discordia est, nocendique studium: ubi nocendi studium, ibi malitia ponitur. Ergo discordia inter serpentem & mulierem discordiæ malitia subest. Non est ergo sublata malitia. Denique servatum est serpenti, ut calcaneum mulieris & seminis ejus observet, quo noceat, & venenum suum infundat. Non ergo ambulemus in terrenis, & serpens nobis nocere non poterit. Sumamus Evangelicum calceamentum quo venenum serpentis excluditur, morsus ejus hebetatur, ut simus calceati pedes in Evangelium. Et fortasse ideo Moyses

a. Mss. plures atque edit. vet. *atque istic erat.* quod cùm videretur frigidum, in edit. Rom. resecatum est. At veram lectionem nobis exhibuere codices Ebrulph. ac Theod. Idem enim est *istic errat*, atque istic vagatur et se diffundit.

b Omnes edit. *interimque.* Perperam, ut patet ex toto capitis contextu: vera igitur lectio nostra ex mss. Sed hic atque alibi non uno loco subintellige *magis* vel *potius.* De cujusmodi ellipsi consule Fr. Sanctii Minervam. lib. 4. pag. 377.

ritate partus, facta sapientiæ. Denique & de aliis Hebræis mulieribus habes, quia Hebrææ prius pariunt, quam veniant obstetrices; eo quod animæ justorum non exspectent artes & disciplinas propter inventionum genera, nec requirant adjumenta generandi: sed sponte partus suos fundant, exspectationemque præveniant.

Exod. 1. 19.

47. Nec minus impiger ad inveniendum, quam ad exsequendum Jacob, cui cùm mater dixisset, ut inferret patri escas, * definitionum genera suppetisse cernimus. Nam & cito invenit, & inventorum suorum auctorem testificatus est Deum, in quo & diligentiæ palma, & ingenii significatur ubertas. Prima ergo definitio in inventione: quod invenitur, quæritur: & quod quæritur, temporis est: quod temporis est, utique diligentiæ est. Quod autem prævenit usum temporis, Deus infundit, Deus dat: quod Deus dat, naturæ non diligentiæ est. Ingenium igitur divini est muneris: quod autem divini muneris, hoc naturæ. Ingenium ergo naturæ est, inventio diligentiæ: illud sine tempore, hoc indiget tempore. Ideoque illud in tempore præsto est, hoc in spatio temporis investigatur: illud supra nos, hoc vero ad nos refertur.

Gen. 27. 9. & seq.

48. Quærenti igitur patri cibum verbi (non enim in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei: talem cibum quærebat Isaac, talem cibum esuriebat Petrus, quando vidit crediturı gentilis populi mysteria) Esau præsto non habuit cibum spiritalis & velocioris ingenii. Dum iste venatur & quærit, & prædurum atque agrestem sermonem suggerere parat, prævenit Jacob celeri inventione, & miti, & prope domestica responsione suave verbum ministrans, quo eum mulceret ac delectaret. Unde miratus pater ait: *Quid est hoc, quod tam cito invenisti fili mi? Respondit Iacob: Quod tradidit dominus Deus tuus in manus meus.* Prima definitio in interrogatione est, secunda in responso. Plena igitur omnia reperiens pater quæ erant vel ingenii, vel diligentiæ, definitionis consummatione conclusit dicens: *Ecce odor filii mei tamquam odor agri pleni, quem benedixit Dominus.* Ager enim & naturale habet fertilitatis ingenium, & culturæ diligentiam temporalem, meritoque in eo est plenitudo, cui utrumque non deest. Simul cùm addiderit: *Quem benedixit Dominus*, videtur naturæ gratiam prætulisse cultionis labori. Et confirmavit Esau dicens: *Juste vocatum est nomen illius Iacob. Supplantavit enim me jam bis, & primogenita mea accepit.*

Act. 10. 11. & seq.

Gen. 27. 20.

Ibidem 27.

Ibidem. 36.

49. Sed forte dicas: In quo moram fecit, qui ad venationem à patre missus est? Sed considera quia & pater pronuntiavit, quia paratum habere non posset, quod spiritaliter petebatur; & ideo quia deficiebat ingenio, vel diligentiæ subsidium ut adjungeret, exigebat. Celeritatis quoque admonet, qui ait: *Cape arcum & sagittam.* Accepit tamen & diligentiæ fructum, qui agnovit superius esse ingenii munus.

Ibidem. 3.

50. Nec immerito domesticos cibos detulit, qui de domesticis seminis sui sapientiæ sibi acquisivit copulam. Bona autem diligentia cum sapientia, & inventio cum ingenio naturali. Denique habens in promtu sapientiæ copulam sanctus Isaac, deambulabat in campo, immo abalienabatur. Et nos primò sapientiæ copulemur, & sic exeamus in campum quærere & invenire cupientes. Multi enim sine sapientia male quærunt. Et ideo Cain quia non acceperat à Deo prudentiam, male quæsivit, male exivit in campum; Abel bene, qui perfectum sacrificii munus implevit. Bonum enim sapientiæ sacrificium, bona est hostia fides, & omnis virtus. Denique sapientia interfecit suas hostias, & miscuit in craterem vinum suum. Et ideo ut insipientibus gentilibus potum fidei daret, ad craterem suum convocavit eos dicens: *Qui est insipiens, divertat ad me.* Et egentibus sensu dixit: *Venite & edite de meis panibus, & bibite vinum quod miscui vobis.* De hoc cratere Plato in suos libros transferendum putavit, ad cujus potum evocavit animas: sed eas explere nescivit, qui potum non fidei, sed perfidiæ ministrabat.

Prov. 9. 4.
Ibidem. 5.

CAPUT IX.

Urget ut hinc fugiamus, sicut fugit Iacob de patria, & sicut cervi ad fontes; quos qui desiderat, super se animam suam exemplo Susannæ effundat oportet. Quomodo Paulus & Lot fugerint; ac nobis similiter fugiendum sit in supernam civitatem, quoad summus sacerdos moritur: cum quo & vetus homo noster debet mori.

51. Fugiamus ergo hinc sicut fugit de patria sanctus Jacob. Sciebat enim veram patriam esse superiorem. Fugiamus sicut cervi ad fontes aquarum: quos sitiebat David, sitiat & anima nostra. Quis est ille fons? Audi dicentem: *Quoniam apud te est fons vitæ.* Huic fonti dicat anima: *Quando veniam & parebo ante faciem tuam?* Fons enim Deus est: sed qui hunc fontem desiderat, effundat super se animam suam; ut nihil [a] passioni carnis relinquat, sed ubique anima superfluat.

Ps. 35. 10.
Et 41. 3.

52. Pulcre eam effudit Susanna, ut evaporare in eam non possent incendia corporis, mortis formidines, vitæ cupiditates. Effusa super ipsam anima omne restinxit carnale desiderium, sæculare studium. Quæ etiam prodigiosorum senum, & impudentium presbyterorum [b] potuit flammas restinguere, nisi in his libidinis profluvium redundasset. A quibus cùm intenderetur calumnia, si adsensus negaretur adulterio, ingemuit Susanna, & dixit: *Angustiæ mihi adsunt undique. Si enim hoc fecero, morte æterna peribo: sin autem, non effugiam manus vestras.* Melius tamen judicavit crimen fugere potius, quam periculum.

Dan. 13. 22.

* Ut locus hic alioqui satis obscurus intelligatur advertendum hanc Ambrosii mentem esse, nimirum ut ostendat in Jacobo omnem bonæ disciplinæ profectum reperiri; quod ita conficit: Quidquid ad bonam disciplinam necessarium est, duobus quasi limitibus, quas definitiones vocat & Philo ὅρους, continetur atque includitur, ingenio scilicet ac diligentia; ingenium quidem Dei munus est, diligentia vero nostro labori tribuitur: cùm ergo hunc utriusque perfectæ disciplinæ finem seu definitionem in filio Jacob deprehenderit sanctus Isaac, optime colligitur illum rebus ad bonam disciplinam necessariis instructum fuisse. Hoc porro caput fere totum ex lib. de Profugis desumtum est.

a. Ita Rom. edit. ac unus cod. Vat. Alter vero cum duobus Gallic. *nihil possessiones carnis*: quæ lectio minime displicet. Sed reliqui mss. & edit. aut. *nihil possessioni carnis*.

b. Quædam edit. cum ex vet. tum ex recent. *non potuit*. Male. Est enim locutio conditionalis, ut indicant sequentia illa, *nisi de his*, &c. idemque valet *potuit*, ac si legeretur, *potuisset*. Quæ formula probatis auctoribus non est inusitata.

Ploravit itaque cùm crimen ei objiceretur: ploravit cùm sibi de pudica & casta adulteri judicium vindicarent, non mortem deplorans, sed castitatis calumniam. Religionis injuriam ploravit, & effudit super se non corpus, sed animam. Effudisset enim corpus, si carnalibus acquievisset. Denique cùm morte damnaretur, exclamavit quasi judex reorum, arbitra calumniantium; & innocentis conscientiæ auctoritate divinam sibi in judicium accersivit cognitionem, non timore mortis percita, sed arguentis censuræ potestate præcelsa. Susanna ergo fugit sæculum, & se Deo credidit, ad illam arcem civitatis æternæ fugiens, quæ totum mundum complectitur, [a] quoniam intra Deum sunt omnia.

53. Fugit & Paulus ut evaderet per fenestram in sporta demissus, spartum enim triplex rumpi non posse noverat: sed fugit, ut Evangelium Domini toto orbe prædicaret; & ideo in paradisum raptus est. Et nos fugiamus per fenestram audientes præcepta Domini, & visu sobrio, atque oculorum castitate servantes.

54. Fugiamus sicut Lot, Sodomitana crimina amplius, quam supplicia formidans. Magis enim pius certe scelerum fugit contagia, qui Sodomitis domum clausit: nec cohabitans noverat eos, quorum flagitia nesciebat, & opprobria aversabatur: nec fugiens respexit eos quorum conversationes non desiderabat. Fugit ergo sicut Lot, qui renuntiat vitiis, abdicat se incolarum moribus, qui post se non respicit, qui superiorem illam civitatem ingreditur introitu cogitationum suarum, nec recedit ex ea donec moriatur Princeps sacerdotum, qui tulit peccatum mundi. Mortuus quidem semel est: sed moritur unicuique qui baptizatur in morte Christi; ut consepeliamur cum eo, & resurgamus cum eo, & in novitate vitæ illius ambulemus.

55. Bene fugis, si cor tuum non imitetur peccatorum consilia, & cogitationes eorum. Bene fugis, si oculus tuus fugit calices & phialas, ne A fiat libidinosus, dum moratur in vino. Bene fugis, [b] si oculus tuus alienam declinet, ut lingua tua veritatem custodiat. Bene fugis, si non respondeas imprudenti ad imprudentiam illius. Bene fugis, si auferas gressum pedum tuorum ex ore insipientium. Cito enim malis ducibus erratur: sed si vis bene fugere, longe fac vias tuas ab eorum sermonibus.

56. Mortuus est tibi Princeps sacerdotum, tibi crucifixus est, ut clavis ejus adhæreas. Te enim B in illa carne, & tua peccata suscepit: adfixa sunt illi patibulo tuorum delictorum chirographa; ut jam mundo nihil debeas, cui semel renuntiasti. Et recte nihil debes, cui suppetit dicere: *Mihi enim mundus crucifixus est, & ego mundo*; (Galat. 6. 14.) ut jam mortem non timeas, si geras Christum, in quo potes dicere: *Ubi est mors victoria tua? Ubi est mors aculeus tuus?* (1. Cor. 15. 55.) Etenim cùm vetus ille homo noster adfixus est cruci, destructum est peccatum, obtusus aculeus, vacuata culpa; ut ulterius servire C flagitiis desinamus. Abiit enim vetus homo. Nunc autem jam non vetus homo in nobis: sed nova est creatura, habens in se similitudinem Christi, cujus mortis similitudini consepulti imaginem vitæ ejus adsumsimus, alas gratiæ spiritalis accepimus.

57. Sic igitur volate, ut dicatur de vobis: *Qui sunt isti qui ut nubes volant, & sicut columba cum pullis suis?* (Esai. 60. 8.) Ut nebulæ vestræ rorent justitiam, & columbæ pariant simplicitatem. Sic navigate quaD si transfretantes mundum, non pererrantes, quasi naves Tharsis; ut ad intelligibiles portus cursum dirigatis, & convehatis divitias maris. Sic festinate, ut dicatur de vobis: *Leves facti sunt super aquilas.* (Thren. 4. 19.) Ab ira enim ventura fugiendum videtis, quam declinare poterunt, qui per pœnitentiam sibi spem locaverint evadendi, & reconciliationis futuræ fidem hauserint, per dominum nostrum Jesum Christum, cui regnum est à sæculis, & nunc, & semper, & in omnia sæcula sæculorum, Amen.

a. Ita edit. omnes cum paucis mss. At Colb. unus, *quoniam intra Deum omne avum.* Alter cum Torn.... *omnia fugit.* Valc. & Theod. *fugiunt.* Thuan. Prat. Big. Ebrulph. Alnet.... *omne confugit.* Fisc. denique.... *omne habet, cùm fugit.*

b. Edit. omnes, *si oculus tuus aliena declinet, ut lingua,* Rom. *& lingua.* Mss. Gall. fere ad unum.... *alienam,* &c. Utraque lectio suum sensum habere potest, ut moneamur oculos avertere sive ab alienis divitiis, sive ab aliena conjuge. Hanc siquidem Ambrosius haud raro simpliciter *alienam* dicit, scilicet Scripturæ consuetudinem imitatus, ubi legis, Prov. 5. 20. Μὴ πολὺς ἴσθι πρὸς ἀλλοτρίαν. Ad quem locum frequenter ab S. Præsule alluditur.

IN LIBROS DE JACOB ET VITA BEATA
ADMONITIO.

Ex ipsa quidem horum librorum inscriptione cognoscere est Ambrosium de historia patriarchæ Iacob, deque rebus ad beatam vitam pertinentibus agere: verum ea non sola sunt de quibus agit, & hæc ipsa singulari quadam ratione tractat, quam non abs re fuerit hic [a] *explicare.* (a. Lib. 2. cap. 1. num. 1.) *Enimvero antequam ad illud accederet argumentum, existimavit neophytis tradenda virtutum præcepta, & qua via quibusve adjumentis perfectionem conditioni vitæ à se in baptismo palam nuncupatæ convenientem acquirerent, aperiendum.*

Quapropter primis ipsis prioris libri verbis docet ad fructum aliquem ex institutis quibus imbuebantur, percipiendum, adhiberi oportere animum docilem, qui motuum pravorum tumultus rectæ rationis tractatione corrigeret: tametsi enim omnes illos motus ea, quantacumque virtus ejus sit, radicitus evellere neutiquam valeat, posse tamen cupiditates resecari temperantiâ, quam Deus primo parenti, necnon postea in Lege servandam præcepit: hinc nostros omnes lapsus voluntati illi quæ Legis ac Evangelii jussis parere poterat, non carni cujus membris ipsa pro libito sive ad justitiam sive ad iniquitatem utebatur, imputandos esse [b]: (b. Lib. 1. cap. 3. num. 10.) si diabolus voluntarium sibi servum auctionatur, *à Christo non nisi* voluntarium militem *eligi: quemque autem propria sponte illius servum fieri quem sibi dominum adoptasset. Ex his præclare ob oculos ponit quantum gloriæ ac uti-*

litatis redent ex servitio Christi, cujus quidem numquam non liberti sumus, quippe quos immenso mortis suæ pretio redemerit, ac redimendo, muneribus queis majora alia nec optare posit quisquam, donaverit.

Affirmat porro divina inter beneficia numerandam esse Legem veterem, quandoquidem addita ipsi gratia quod eidem legi possibile non erat, effecit, ut semper ad opem confugeremus præpotentis illius Servatoris, sine quo ad perfectionem sanctitatis pervenire non licet. Ad extremum hortatur ne umquam patiamur è memoria nobis excidere summum illud beneficium, per quod nobis in baptismate Christo commortuis & convivificatis peccata dimissa essent; at eidem vitâ gratiæ jungeremur ac viveremus. Unde concludit ab eo nos neque adversis neque incommodis ullis separari debere, cùm in hisce rebus vita istius felicitas omnis posita sit.

Itaque postquam sanctus Doctor in ejusmodi præceptionibus primi hujus libri sex capita insumsit, in septimo, sicut & in octavo generalibus argumentis demonstrat nulla calamitate, nulla miseria vitæ felicitatem interpellari; in his enim, inquit, [a] probamur, in his beata vita est, etiamsi multis periculis inundetur. Hanc tamen in alio reperiri negat nisi in sapiente, justo, & perfecto homine, [b] qui nec dispendiis minuitur, nec adversis frangitur; cùm beatitudinem suam in una summi boni, hoc est, ipsiusmet Dei possessione constituat. Ceterum à perfecto illo nequaquam exigit in damnis, puta in morbis, in morte consanguineorum, in captivitate, stoicam apathiam, sed mentis æquabilitatem, quam ab illo ipso alios doceri testificatur.

a. Ibid cap. 7. num 27.
b ibidem. num. 32.

His universim in primo libro constitutis, in secundo eadem nobilissimis clarorum virorum qui sub antiquo fœdere floruerunt, exemplis probat. Sed imprimis patriarchæ Iacob vitam proponit, cujus præcipuis actionibus planum facit, quanta vel in maximis calamitatibus felicitate sit potitus. Cùm autem subinde sermonem suum expositionibus ad mores informandos maxime accommodatis adspergat, quandoque etiam digreditur argumento, ut in mystico sensu spacietur. Denique non dubitat de parentum Iacob in eum caritate sat multis disserere, ut inde parentes omnes intelligant, quomodo erga liberos æqualem exhibere amorem atque justitiam teneantur. Alia nonnulla ejusdem patriarchæ facta, cujusmodi sunt quæ contigere in Patriarchis benedicendis, adjungit quidem, sed paucis omnino; haud dubie eo consilio, ut illa ipsa proprio tractata fusius uberiusque prosequeretur. Post hæc subjectis obiter Ioseph atque aliorum quorumdam exemplis, ad sacerdotem Eleazarum, ac septem fratres Machabæos, eorumque matrem stylum convertit. Hic sane in tribus ultimis hujusce libri capitibus toto eloquentiæ suæ cursu fertur, ut felicitatem qua nobilissimi illi martyres [c] in lege nutriti, per gratiam coronati in ipsis suppliciis licet immanissimis beabantur, summam exstitisse demonstret.

c. Lib. 2. cap. 11.

Cùm autem diutius in Iacobi exemplo immoretur, de quo novem ferme secundi libri capitibus disputat, ut in maximis quoque miseriis adstruat beatam esse vitam: hinc dubio procul operi titulus inscriptus est De Jacob & vita beata; nec aliam ob causam alibi scribit [d] propositam abs se in Jacob singularem animi laborumque patientiam. At quando illustrium etiam Machabæorum celebratissimam agonem ultimis tribus capitibus prædicavit, hinc esse arbitramur quod Magnus Cassiodorus dixerit: [e] Nam & sanctus Ambrosius, ubi de persona Joseph ipse loquitur, secundum librum Machabæorum exempli causa memorat, cujus maximam partem ad demonstrandam tolerantiam eloquentiæ suæ dulcissimo liquore patefecit. Cur hic auctor istas commentationes nomine librorum de Patriarchis designaverit, jam declaratum est: at vero in dubium revocare quis posit, an non in laudato testimonio pro Joseph melius Iacob substitueretur? Certe quidem id non perperam videtur colligi posse tum quod Iacob dicendi argumentum Ambrosio suppeditet, tum quod obscurum non sit corruptionem in hunc locum aliquam irrepsisse. Ubi enim nunc Joseph, ibi olim Esdras legebatur. Nihilominus tamen cùm S. Præsul de Machabæis illis differat post factam Iosephi quem in ipso carcere felicitatem suam invenisse docet, mentionem; hic Senatoris textus defendi potest. Ambrosiana autem illa eloquentia qua locum hunc suavissime perfundi ille animadvertit, etiam alibi passim in hoc opere elucet non mediocriter.

d. Lib. de Ioseph Patriar. c. 1. num 1.
e De inst. divin. litt. cap 6.

Extra controversiam est eosdem hos libros è concionibus quas ad populum suum habuerat, concinnatos esse; siquidem præter oratorios dicendi modos quos istic licet observare, expressis verbis ipse significat verba se facere post recitatum illud Evangelium, in quo dicitur: [f] Ubi thesaurus tuus, ibi & cor tuum: sicut legi, inquit, [g] audisti hodie. Difficile vero sit quot sermonibus tractatus illi componantur, definire: illud saltem affirmare licet eosdem ad neophytorum gregem habitos fuisse festis paschalibus anni circiter 387. quo superiores libros pronuntiavit, sicuti evidentius ex libro de Joseph Patriarcha confirmari potest.

f. Matth. 6. 21.
g. Lib. 2. cap 5. n 63.

Exstat Philonis scriptum sub hoc titulo: Quod omnis probus sit liber; cujus sane materia cum istis Ambrosii lucubrationibus haud parum habet affinitatis. Nihil tamen decerpsit inde S. Doctor, nisi cùm de Esau loquitur. Istic enim quidquid in illo libro optimum ac præstantissimum est, videtur deditâ operâ intra media pagella angustias contraxisse.



SANCTI

AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

DE JACOB ET VITA BEATA

LIBRI DUO.[*]

[*] Scripti circ. an. 387.

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Ad virtutum disciplinam, passionesque coercendas necessarium esse sermonem prudentem, ac mentem rationi intentam; itemque rationem licet omnino concupiscentiam exscindere nequeat, posse tamen vel gravissimis motibus moderari.

a 1. NECESSARIUS ad [a] disciplinam bonus omnibus sermo, plenus prudentiæ; & mens rationi intenta præcurrit virtutibus, passiones coercet. Docibilis enim virtus. Denique studio & discendo acquiritur, dissimulando amittitur. Alioquin nisi sermo bonus necessarius esset ad correctionem numquam Lex diceret: ***Non adulterabis.*** Sed (Exod. 20. 14.) quia nudus sermo ad monendum utilis, ad persuadendum infirmus est, ideo adhibenda est rationis rectæ consideratio; ut quod sermo bonus præscripserit, ratio plenius tractata persuadeat. C Non enim servili ad obediendum constringimur necessitate, sed voluntate arbitra, sive ad virtutem propendemus, sive ad culpam inclinamur. Et ideo nos aut liber affectus ad errorem trahit, b aut voluntas revocat, [b] rationem secuta. Passio autem gravissima culpæ concupiscentia est, quam ratio emollit & comprimit. Emollire enim potest, eradicare non potest; quoniam animus qui A est rationis capax, non est suarum passionum dominus, sed repressor. Neque enim fieri potest ut facilis ad iracundiam non irascatur: sed ut ratione se temperet, indignationem cohibeat, [c] à puniendo se revocet; sicut & Propheta nos docet c dicens: *Irascimini, & nolite peccare.* Concessit quod (Psal. 4. 5.) naturæ est; negavit quod culpæ est.

d 2. [d] Omnis itaque temperantia ex aliis, non ex se originem sumit, ideoque secunda est. Nam aut de naturalibus suscipitur, aut de utilibus. Itaque B aut naturalia temperat, aut utilitatis adsertor est. Denique non ibi excidit concupiscentiam; sed facit ne concupiscentiæ serviamus. Quis enim tantus, ut corporalem motum possit auferre, nisi solus ille qui potuit de infructuosa ficulnea dicere, hoc est malitiâ Judæorum: ***Ecce anni tres sunt ex quo veni quærens fructum in ficulnea hac, & non invenio: succide ergo illam. Cui respondit servus: Remitte illam & hoc anno, usque dum fodiam circa illam, & mittam cophinum stercoris; & siquidem fructum fecerit: sin autem, in futurum succides illam.*** (Luc. 13. 7. & seq.) Merito ad Dominum retulit, quia exscindendæ [e] temporalis e prolapsionis potestatem sibi ipse vendicare non poterat: sed Domino reservabat.

3. Denique quem de hominibus meliorem & fortiorem adsumemus, quam sanctum David, qui sibi cupiditatem qua conceperat aquam de lacu Bethlehem, hostili interclusam exercitu, auferre non potuit, potuit mitigare? Nam cùm aliis uti-

a Vet. edit. *ad disciplinam bonis omnibus sermo*, &c. quibus concinunt mss. exceptis Big. Long. Vale. & Theod. qui cum Rom. edit. . . *bonus omnibus sermo*, &c. Torn. *ad disciplinam boni omnibus*, &c. Non male.

b Rom. edit. *rationem secuta. gravissima vero causa culpa concupiscentia, quam tamen*, &c. Quatuor mss. *rationem. Sed est passio gravissima culpa concupiscentia* (Long. *consceratia*) .... *Emollire enim potest, eradicare*, &c. Reliqui mss. ac edit. ut in textu.

c. Ita mss. Thuan. Big. Torn. Vict. & Colb. At Vale. Long. & Theod. *a peccato*. Alii vero, & edit. *ac puniendo*.

d. Edit. Rom. *Omnis ergo temperantia est de iis quæ negantur; ideoque sequenda est. Nam aut de naturalibus suscipitur, aut de moralibus, aut enim naturalia temperat, aut moralia.* Sed hæc verba sunt conjectorum, non Ambrosii. Malumus igitur ab ant. edit. non recedere, quando illis mss. suffragantur. In his tamen est aliqua diversitas. Alii enim vocem *temperantia* omittunt: alii mutant in vocem *ira*; unus in *culpa*. Sic etiam quidam habent *secunda*, ubi alii *secunda*. Non temere forsitan quis suspicabitur post adjectivum *omnis*, nomen substantivum in antiquioribus mss. scribæ oscitantia prætermissum, quod varie postea ab aliis restitutum sit. Felicius divinarunt qui reposuere vocem *temperantia*, quam postulabat continuatio seriesque sermonis, ut liquet ex cap. seq.

e. Mss. aliquot, *corporalis prolapsionis*.

que defuisse non inveniamus, id est, tanto exerci- A tus numero, cùm utique multo minus regi deesse potuerit ex ceteris fontibus aqua; irrationabilem quamdam concupiscentiam passus, desideravit eam quæ hostium erat circumfusione vallata, unde sine maximo periculo non facile potuisset deferri. Itaque ait: *Quis mihi dabit potum de lacu qui est in Bethlehem ad portam?* (2. Reg. 23. 15.) Et cùm essent reperti tres viri qui hostium castra præciderent, & deferrent aquam quam summo desiderio desiderasset, cognoscens quod periculo alieno aqua sibi B eadem constitisset, profudit illam Domioo, ne sanguinem illorum qui eam detolerant, bibere videretur. (Ibidem.) Quæ res indicio est quod concupiscentia quidem ratiooem præveniat; sed ratio cupiditati resistat. Humanum itaqne passus est David, ut irrationabiliter coocupisceret: sed illud laudabile, quod irrationabilem concupiscentiam rationabiliter parato fraudavit remedio. Dum laudo viros qui erubuerunt desiderium sui regis, & maluerunt finem ejus verecundiæ vel periculo propriæ salu- C tis afferre: plus laudo eum qui erubuit in suo desiderio alienum periculum, & aquam dubiæ sortis pretio quæsitam, sanguini comparavit: simul quasi repressa victor cupiditate profudit aquam Domino; ut ostenderet quod concupiscentiam suam verbi consolatione restingueret.

4. Potest igitur mens sobria impressiones refrænare ac reprimere quamvis gravium passionum, & fervorem omnem cupiditatis flagrantissimæ refrigerare, derivare aliò motus, & rectæ ratio- D nis tractatione despuere passiones. Etenim cùm Deus bominem constitueret, & in eo mores sensusque plantaret, tunc motibus ejus imposuit regale mentis imperium; ut omnes sensus motusque bominis, cjus vigore ac potestate regerentur. Adjunxit ad gratiam creaturæ, ut mentem ipsam divinis informaret præceptis, & sapientiæ instrueret disciplinis, quibus & [a] cavenda prænoscerer, & eligenda cognosceret. Mens igitur recta ratione tenens disciplinam sapiennæ, ut divina ac huma- E na cognoscat, eruditur in Lege, per quam discit quas sibi subjicere debeat passiones.

CAPUT II.

Passionibus tum animi tum corporis moderari temperantiam: cujus effectus patriarcharum demonstrantur exemplis, ac deinde rationis dignitate commendata, eamdem temperantiam divino præcepto muniri Sanctus ostendit.

5. PAssionum autem velut duces sunt naturales delectatio & dolor, quas sequuotur ceteræ. Illæ enim complectuntur universas, quarum utraque non solum corporis, sed eriam secundum animam passiones sunt. Et quia diximus subesse his alias passiones, ante delectationem concupisceuria, post delectationem gratulatio est: ante dolorem autem est timor, post dolorem tristitia. Commotio autem animi communis passio, & delectarionis & doloris est. Transcurram alias, id est, superbiam, avaritiam, ambitionem, conteotionem, invidiam, qoæ sunt secundum animam passiones: transcurram etiam inexplebilem vorandi libidinem, effusiooemque luxuriæ atque lasciviæ, quæ vitia nexa sunt corpori, & secundùm illud operantur. Meritoque temperantia quàm maxime istarum passionum restinguit ardorem, quæ primum sobrietate atque moderamine animum temperat, inentem ioformat; deinde etiam deliciarum abstinentiâ restringit babenas corporalis ferocitatis. Ideo Lex recidit ciborum licentiam, (Levit. 11. 4. & seq.) B epularum copias, non solum ut resecaret luxuriam: verum etiam ut inhibentis cootemplatione præcepti viam tractationi ratioois aperiret, quæ irritamenta gulæ cetera sque reciderct [b] cupiditates, corporeas passiones motusqoe cohiberet. Temperanria est igitur correctionis prævia, disciplinæ magistra.

6. Ab hac profectus Jacob sanctus, primatus à fratre quos non habebat, accepit; ejusque prælatos adsensu docuit in reliquum intemperantes (Gen. 25. 33.) C proprio sibi viles esse judicio. Ab hac profectus Josepb, & calorem juventutis edomuit, & tentatum adulterinis animum illecebris, rectæ rationis inductione firmavit. Denique quamvis fortis esset & validus, tamen tractatu rationis fulcire se maluit dicens uxori domini sui: *Si dominus meus non scit præter me aliquid in domo sua, & omnia quæcumque habet, dedit in manus meas, neque subtractum est à me quidquam præter te qua uxor illius es: & quomodo faciam verbum hoc malum, & peccabo coram Deo?* (Ibidem. 39. 8. & 9.) D Hæc est igitur rectæ rationis tractatio quam Græci λογισμὸν nuncupant, quâ mens sapieotiæ inteota solidatur. Pulcra enim ratio, quod nec beneficiis domini esse deberet ingratus, nec occultum posset esse peccatum, quod, Deo teste, committeret, quem latere non posset.

7. Bona igitur ratio, quæ & hostilem plerumque affectum exuit, & dolorem injuriæ sequestrat. Denique & in acie plerumque victorem mitigat, & feriturn mucrooem retardat, & rogan- E tem morti eripit; eo qood subjectis parcere justa ratio persuadeat. Nam de excludendo vel mitigando injuriæ dolore quis melior magister, quam patriarcba Jacob, qui proprios coarguens filios Simeon & Levi ait: *Odiosam me fecistis, ita ut sævus videar.* (Ibidem. 34. 30.) Et utique ulti fuerant sororis injuriam, quæ contra instituta patria violato fuerat pudore temerata; oec potuit Jacob præceptor disciplinæ, custos pudoris stuprum probare commissum: sed maluit insolentes ratione cohiberi, sciens F quod indignationem ratio temperare posset.

8. Temperantia est igitur quæ resecat cupiditates. Hanc primis hominibus tenendam maodavit Deus dicens: *De fructu autem ligni quod est in medio paradisi non edetis, neque tangetis illud, ne moriamini.* (Ibidem. 2. 17.) Et quia non est retenta, ideo traosgressores virtutis egregiæ paradisi exsules facti suot, & immortalitatis exsortes. Hanc Lex docet, & universorum infundit affectibus. (Exod. 20. 4. & alibi.)



a Ita mss. omnes. Edit. vero, *& cavenda .... & legenda*, &c. præter quasdam Paris. ubi pro *cavenda*, legere est *canenda*, scilicet ut *cavenda* opponerentur *legendis*. Ridicule: nisi hic lapsus fuerit operatum. Item post alteram lineam, ubi edit. *tenet disciplinam .... eruditus in Lege* &c. restituimus è mss. *tenens disciplinam .... eruditur in Lege.*

b. Codices Vat. Vict. Colb. Valc. & Theod. prima manu, *Cupiditates corporea passionis.* Theod. secunda manu, & Remig. *Cupiditates corporis, passiones*, &c.

CAPUT III.

Temperantiam, sapientiam & disciplinam à Domino doceri; quod sequitur ad studium cohortatio: item culpam nostram adscribendam esse soli nostra voluntati, qua vel peccato vel justitiæ servimus; ac demum utra servitus utri præferenda videatur?

a 9. [a] Docere antem Dominum eam, & sapientiam, & disciplinam Scriptura testatur. De temperantia in Lege: de ceteris in libro Job, in quo scriptum est: *Nonne Dominus est qui docet intellectum & disciplinam?* Et in Evangelio Dominus ipse ait: *Discite à me quia mitis sum, & humilis corde.* Et alibi ad discipulos ait: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eas in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti.* Unde autem discipuli dicti? Aut quid aliud à Christo nisi virtutum operari præcepta discebant? Denique David ait: *Venite filii, audite me, timorem Domini docebo vos.* Utique timor Dei de numero virtutum est; quia initium sapientiæ timor Domini, per quem adsciscitur piæ forma doctrinæ, de qua Paulus ait: *Gratias autem Deo quod fuistis servi peccati, sed obedistis ex corde in eam formam doctrinæ, in qua traditi estis: liberati autem à peccato, servi facti estis justitiæ.* Doctrina igitur facit ut possimus pervenire ad justitiam. Potest igitur acquiri justitia discendo. Intendamus igitur studio in formam Evangelicæ doctrinæ. Minimum studii plerumque pro maximo habetur. In studio enim sunt omnia, per quod adhibetur obedientia, quæ in utramlibet partem propenderit, aut culpam adjungit, aut gratiam. Hæc nos in primo Adam traxit ad mortem, hæc nos in Adam secundo ad vitam vocavit.

(Ibidem. Job. 33. 16. Matth. 11. 29. Matth. 28. 19. Psal. 110. 10. Rom. 6. 17. & 18.)

10. Non est quod cuiquam nostram adscribamus ærumnam, nisi nostræ voluntati. Nemo tenetur ad culpam, nisi voluntate propria deflexerit. Non habent crimen quæ inferuntur reluctantibus: voluntaria tantum commissa sequitur delictorum invidia, quod in alios derivemus. Voluntarium sibi militem elegit Christus, voluntarium servum sibi diabolus auctionatur. Neminem jugo servitutis adstrictum possidet, [b] nisi se prius peccatorum ære ei vendiderit. Quid carnem quasi infirmam accusamus? Membra nostra arma sunt iniquitatis, & arma justitiæ. Vidisti pauperem injuriam accipientem, protexisti eum, membra tua arma pietatis sunt, quibus pauperem ab injuria vindicasti. Vidisti egenum, donasti eum muneribus, dextera tua mortem à tuo pectore repulisti. Vidisti eum qui ducitur ad mortem, eripuisti eum, quia scriptum est: *Eripe eum qui ducitur ad mortem*: membra tua arma sunt justitiæ, si injuste hominem perire non passus es. Vidisti mulierem, castigasti corpus tuum, mortificasti libidines, procaces meretricis oculos aversatus deseruisti, membra tua arma sunt castimoniæ. Contra autem, si oculus tuus vidit mulierem ad concupiscendum eam, aperuisti vulnus, impressisti telum corpori tuo, membra tua arma peccati sunt. Vidisti possessionem pupillorum, & paternis eos expulisti sedibus, transtulisti terminos quos posuerunt patres tui, membra tua arma iniquitatis sunt. Affectus igitur, non caro auctor est culpæ, caro autem voluntatis ministra. Non ergo vendat nos voluntas nostra.

(23. q. 5. 1. Non est quod. Prov. 24. 11.)

11. Clamat Apostolus: *Nescitis quoniam cui exhibuistis vos servos ad obediendum, servi estis ejus cui obedistis, sive peccati in mortem, sive obeditionis in justitiam?* Ergo si aut peccato servimus, aut justitiæ, consideremus in qua parte servitus tolerabilior, fructus uberior. Sed qui potest esse fructus in morte? Peccati enim stipendium mors; & ideo nullus in eo fructus est, sed pudoris dispendium, cùm ea quæ gessimus, erubescimus. Servire autem justitiæ libertas est. *Qui enim vocatus est in Domino servus, libertus est Domini. Similiter qui liber vocatus est, servus est Christi.* Utraque conditio optima, esse sub Christo, sub quo & pretiosa servitus, & gloriosa libertas. Pretiosa servitus quasi tanti sanguinis pretio comparata: gloriosa autem libertas quam nulla servitus culpæ, nulla peccatorum vincula constringunt, nulla flagitiorum onera, nulla criminum commercia degeneris nexui servitutis addicunt.

(Rom. 6. 16. 1. Cor. 7. 22.)

12. Disce humilitatem, ô homo, apostolici vim cognosce magisterii. Si servum te dicas, libertus es: si liberum te jactes, servus es. Nam & ille qui quasi servus redemtus est, libertatem habet: & iste qui quasi liber vocatus est, bonum est illi ut servum Christi se esse cognoscat, sub quo servitus tuta est, & libertas secura. Quis quasi idiotam Paulum vel in ipso jure adserit? Scivit enim discernere inter libertum, & liberum, & ideo non perfunctorie sed proprie dixit: *Qui enim vocatus est in Domino servus, libertus est Domini: similiter qui liber vocatus est, servus est Christi.* Revera enim omnes Christi liberti sumus, nemo liber. Omnes enim in servitute generati. Quid servili conditioni arrogantiam libertatis adsumis? Quid titulos nobilitatis usurpas, servilis hereditas? Nescis quod te Adæ atque Evæ culpa mancipaverit servituti. Nescis quod redemerit te Christus, non emerit. *Non auro, non argento redemti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine agni,* clamat apostolus Petrus. Ergo redemtus à Domino es. Servus es qui creatus es, servus es qui redemtus es, & quasi Domino servitutem debes, & quasi Redemtori. Nec inferiorem putes libertinitatem sub Christo, quàm libertatem esse. Ad dignitatem æqualis, ad tuitionem præstantior est, ad gratiam par, adversus lapsum cautior, adversus superbiam tectior. Ita libertatem accepisti, ut meminisse manumissoris tui debeas, [*] ut patrono tuo noveris legitimum obsequium deferendum; ne ab ingrato revocetur libertas. Quid te beatius, qui sub Domino regnas, & sub patrono militas?

(1. Pet. 1. 18. & 19.)

a. Vet. edit. *Doceri autem & sapientiam*: cod. Big. & Torn. *Doceri autem eam, & sapientiam*. edit. Rom. denique, *Docere autem Dominum & sapientiam*, cui consentiunt alii mss. nisi in hoc quod habent, *eam & sapientiam*. Optime. Vox enim *eam* ad temperantiam refertur.

b. Ita edit. & mss. præter Remig. in quo legas, *Nisi ei se prius peccator vere vendiderit*: & Big. ubi .... *peccatorum vinculis vere* (glossa *jure*) *vendiderit*.

*. Qui libertate donatus fuerat, non ita fiebat sui juris, ut patrono reverentiam atque obsequium non deberet. Quod si quando contingeret ut ingratus adversus patronum reperiretur, aut in inferiorem libertatis gradum redigebatur, aut etiam omnino revocabatur in servitutem: qua quidem pœna cum ob alia, tum ob nomen militiæ datum afficiebatur. Vide Tom. 1. Cod. Theod. lib. 2. Tit. 22. de Hered. Petit. & Comment. Gothofr. ibidem. Item lib. 4. Tit. 10. de Libertis & eorum liberis, & ad eum ejusdem Gothofr. Comment. ubi Ambrosianus hic locus refertur.

CAPUT

CAPUT IV.

Quantum Deus homini concesserit, cùm ei Legem dedit, & gratiam adunxit. Ubi solvuntur duæ quæstiones: Quomodo bona sit Lex, quæ mortem operetur; & quomodo quæ mortem operetur, mors nobis non sit?

13. QUid aurem est quod tibi non contulit Dominus? Legem dedit, [a] peccatum prodidit, adjunxit gratiam. Lex enim peccatum denuntiavit: sed in coodirione lubrica penitus cohibere non potuit. Cognovi enim peccatum quod nesciebam. Cognovi concupiscentiam esse peccatum; & hac occasione cognitionis, peccati æra cumulara sunt; quia peccatum quod ante per ignorantiam meam mortuum videbatur, in me revixit: ego autem mortuus sum peccati vulnere; quia cognitio culpæ quæ mihi profutura videbatur, hæc nocuit, ut scirem quod vitare non poteram. Peccatum enim prodidit, & per bonum denuntiationis suæ peccati ipsius acerbavit invidiam. Itaque supra modum factum est peccatum mihi; quia cumularum est denuntiatione mandati. CRESCIT enim culpa, cùm proditur, nec cavetur. Quomodo ergo bonum mandarum, quod mihi mors est? Aut quomodo non est mihi mors, quod per bonum significarionis suæ demonstrando peccatum, operatum est in me mortem? Nam certum est quod mors mihi accessit, dum quod facio agnosco peccatum, sicut ipse Dominus ait: *Si non venissem, & locutus fuissem his, peccatum non haberent.* Johan. 15. 22.

14. Quid miraris igitur si Lex quibusdam morti sit, cùm morti sit & Domini saluraris adventus, per quem redemti sumus? Infidelis enim mortem sibi quærit ex gratia: manet autem mandati gratia. Etenim sicut cognitio venenatorum poculorum consummatur ad disciplinam medicinæ: sic divinum mandatum ad vitam æternam. Sicut autem ei qui male utitur noxiis potionibus, cognitio earum in malum vertitur & periculum, & quo magis venena cogooverit, hoc se intelligit amplius periclitari: sic forma mandat iis qui Legem male interpretantur, vel demonstrata atque interdicta peccata vitare noo possunt, mortis auctor est. Sicut ergo bonum est antidotum, etiamsi imprudenti aut intemperanti non bonum: sic bonum mandatum, etiamsi intemperanti non bonum est. Ergo bonum mandatum, quod alicui mors est. Responsum igitur habe primæ propositioni: quia potest esse bonum mandatum, quod mibi mors est; bonum per naturam saluraris præcepti; mors per intemperantiam carnis.

15. Et quia diximus esse bonum mandatum quod mihi mors est, nunc discutiamus quomodo non sit mibi mors, [b] quod per bonum licet, tameo mihi operatum est mortem. Sic enim proposuit Apostolus: *Quod ergo bonum est, mihi mors est. Absit. Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem.* Rom. 7. 13. Itaque spectemus singula. Mandatum utique Legis est: Lex autem spiritalis est, cujus gratiam video, polcritudinem laudo, formam prædico, præceprum admiror: sed quia carnalis sum ego venumdatus sub peccato, trabor

A invitus ad culpam. Etenim quasi servo culpa dominatur. Itaque odi crimen, & facio. Mens odit, caro concupiscit; ego tamen in utraque, qui Legi mente consentio, & carne quod nolo, hoc ago. Bonum ergo mandatum cui consentio; & mens bona quæ quod bonum est, elegit. Bona ad judicandum, sed infirma plerumque ad resistendum; quia repugnat ei corporis appetentia, & captivam eam trahit ad erroris illecebras.

16. In quo periculo unum est remedium, ut B quem Lex liberare non potuit, liberet Dei gratia. Sic enim scriptum est: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Iesum Christum dominum nostrum.* Ibidem 24. & 25. Itaque fit ut licet peccatum quod latebat, id est, concupiscentia mea quam non putabam esse peccatum, mortem mihi operata sit, dum proditur, & supra modum facta sit ipsum peccatum (erat enim peccatum & si nesciebatur, sed cognitione coacervatum est, & quasi incrementum erroris assumsit, atque in naturam C delicti cessit forma mandati) mihi tamen mors non sit, cui promtum est ad Christum confugere, per quem solvimur omni mortis periculo. Absoluta igitur etiam secunda est propositio, quia mandatum mibi Legis mors non est, etsi mortem opereıur. Quod enim conturbamur, fragilitatis est: quod evadimos, Christi.

CAPUT V.

D *Qua ratione Lex non suffecerit: sed necessaria fuerit gratia per mortem Christi donata; cum quo nos etiam mori, resurgere, & versari debeamus?*

17. ERgo ut ad exordia sermonis hujus revertamur, mens bona est quæ babet tractationem rationis, & intendit sapientiæ disciplinis: sed gravis lucta est ei cum mortis corpore, & plerumque rationem mentis vincit carnis illecebra. Et ideo Dominus primò Legem dedit, cui mens hominis se se ad obtemperandum dedit, & ei ser- E vire cœpit, ut esset subdita: sed caro subjecta non erat; quia sapientia carnis non est Legi subdita, & præceptis ejus repugnabat. Non enim poterat virtuti obedire, cupiditatibus dedita, & lenociniis carnalibus implicata. Ideo laborandum est, ut teneamus Dei gratiam. Mens itaque bona, si rationi intendat: sed parum perfecta, nisi babeat gubernacula Christi. Venit enim dominus Jesus, qui nostras passiones cruci suæ affigeret, peccata donaret: in cujus morte justificati sumus, ut totus F mundus ejus mundaretur sanguine. Denique in morte ipsius baptizati sumus.

18. Si igitur in illius morte dimittuotur oobis peccata, etiam peccatorum nobis passiones in illius morte moriantur, illius crucis clavis affixæ teneantur. Si in illius morte mortui sumus, quid iterum tamquam viventes ad ea quæ sunt mundana revocamur? Quid nobis cum elementis hujus mundi? Quid cum cupiditatibus? Quid cum luxuria atque lascivia quibus cum Christo mortui sumus? Quod si simus in Christo mortui, in Cbristo resurreximus: cum Christo igitur versemur: cum Christo superiora quæ sunt, non quæ

a. Restituit Rom. edit. è Vat. cod. *peccatum prodidit*, quod in vet. edit. non secus ac in mss. aliis desideratur, cujus tamen loco Valc. Long. & Theod. habent, *peccatum delevit* Torn. *peccatum dedit.*

b Edit Rom. *Et quomodo per bonum mihi operatum est mortem*, contra ceteras edit. ac mss.

corruptibilia & terrena quæramus. Christus resurgens à mortuis veterem hominem affixum cruci reliquit, novum resuscitavit. Christus ideo mortuus est, ut & nos peccato moreremur, Deo resurgeremus. Mortua est caro nostra, quid iterum peccato reviviscit? Quid iterum peccato obedit? Quid iterum peccatum regnat in mortuis, cùm mors finis peccati sit? Mortui sumus carne, renovati sumus spiritu. Spiritu ambulemus, qui spiritum Christi accepimus. Si autem spiritus Christi in nobis, ergo fit nobis caro mortua propter peccatum: spiritus verò vivat propter justificationem.

19. Sic quod erat impossibile Legi, solutum est, si in spiritu ambulemus, si passiones sepelivimus, si crucem hujus corporis non resolvamus, si chirographum peccati quod deletum est in cruce Christi, non rescribamus, si veteris hominis amictum quem exuimus, non induamus. Scriptum est enim in Canticis: *Exui tunicam meam, quomodo induam eam? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo eos?* (Cant. 5. 3.) Mortificata igitur nobis sunt corporis membra, cur ejus pullulant vitia? Ideo Lex non prævaluit, quia carnem non mortificavit: ideo quasi umbra præteriit, quia non coloravit: ideo etiam obumbravit nos à sole justitiæ,[a] quia coacervavit crimina. Ergo & obfuit.

CAPUT VI.

Promulgatæ Legis fructus esse peccati confessionem, ac humilitatem, immo & gratiam ipsam, & caritatis pignus: quibus subjungitur ad gratitudinis officia exhortatio, cum beneficiorum homini concessorum enumeratione.

20. QUid igitur opus fuit ut Lex promulgaretur, si profutura non erat? Habebamus jam legem naturæ; erat enim unusquisque sibi lex, qui opus legis scriptum habebat in corde suo. Illam non tenuimus: cur addebatur & altera, in cujus operibus caro non posset justificari? Accessit vincolum, non solutio: addita est peccatorum agnitio, non remissio. Peccavimus omnes qui poteramus excusationem prætendere per ignorantiam: os obstructum est omnibus.

21. Profuit tamen mihi, cœpi confiteri quod negabam: cœpi delictum meum cognoscere, & injustitiam meam non operire: cœpi pronunciare adversus me injustitiam meam Domino, & tu remisisti impietates cordis mei. Sed & illud mihi prodest, quod non justificamur ex operibus Legis. Non habeo igitur unde gloriari in operibus meis possim, non habeo unde me jactem; & ideo gloriabor in Christo. Non gloriabor quia justus sum: sed gloriabor quia redemtus sum. Gloriabor, non quia vacuus peccatis sum, sed quia mihi remissa sunt peccata. Non gloriabor quia profui, neque quia profuit mihi quisquam: sed quia pro me advocatus apud Patrem Christus est: sed quia pro me Christi sanguis effusus est. Facta est mihi culpa mea merces redemtionis, per quam mihi Christus advenit. Propter me Christus mortem gustavit. FRUCTUOSIOR culpa, quàm innocentia. Innocentia arrogantem me fecerat, culpa subjectum reddidit.

22. Habes igitur quibus ratio profuit tibi Legis. Sed dicis quia per Legem superabundavit peccatum. Sed ubi superabundavit peccatum, superabundavit & gratia. Mortuus es peccato, homo: ergo Lex jam non obest. Resurgis per gratiam: ergo Lex profuit; quia acquisivit gratiam. Accepisti etiam pignus Christi caritatis; quoniam qui pro te mortuus est, advocatus est tibi, & sanguinis sui [b] mercedem reservat, & qui peccatorem reconciliavit Patri, multo magis commendat innocentem, & tuetur subditum, qui adscivit noxium.

23. Tanti igitur beneficii debitor non rependes obsequium? Heredem te fecit, coheredem te fecit: heredem Dei, coheredem Christi: spiritum tibi adoptionis infudit. Numera hæc, & adjunge non tam ad debiti nexum, quam ad muneris accepti conservationem. Coheres Christi es, si compatiare, si commoriare, si consepeliare cum Christo. Suscipe passiones ejus, ut supra passiones cum eodem esse merearis. Vide quomodo tibi peccata superiora donavit, ut nihil faceret obesse, quod peccasti. Vide quomodo te hortatur, ne amittas quod accepisti. Brevis huius laboris est meta, & corona fructus perpetui: tolerabilis passio, merces inæstimabilis. Quid enim te angit? An ignobilitatis abjectio? Sed erit tibi in futurum gloriosa nobilitas devotionis ac fidei. Num census tenuior, victus augustior? Sed erunt tibi divitiæ remunerationis æternæ, in quibus rei ullius egere non possis. Num amissio filiorum? Recipies perpetuos, quos susceperas temporales, & dicetur de te: *Beatus qui habet semen in Sion, & domesticos in Hierusalem.* (Esaiæ 31. 9.) *Indignæ*, inquit, *passiones sunt hujus temporis ad futuram gloriam*, (Rom. 8. 18.) Scriptura tibi dicit.

24. Adde quia vita beata his adversis sæcularium molestiarum, aut passionum corporalium non minuitur, sed magis probatur. Adde quod vel patrimonii damna non sentit, vel necessitudinum forti mente abscondit dispendia, absorbet dolorem. Adde quia nescit naufragia, qui semper in portu tranquillitatis est. Quid illud, quod labor tibi communis est cum omni creatura; quia propter te mundus ipse servitutem tolerat corruptionis; quia cum sanctis tibi laboris hujus & exspectationis commune consortium est? Sol occasum suum recognoscit, luna defectum, errorem stellarum lumina, dum totius corporis nostri exspectatur redemtio.

25. Sed vereris dubios vitæ amfractus, & adversarii insidias, cùm habeas auxilium Dei, habeas tantam ejus dignationem, ut Filio proprio pro te non pepercerit. (Rom. 8. 32.) Pulcro verbo usa est Scriptura, ut Dei Patris erga te pium propositum declararet [c], qui Filium morti obtulit. Et Filius mortis acerbitatem sentire non potuit. Quod in Patre fuit, nihil sibi ipse reliquit: to-

a Sic edit. ant. ac mss. omnes: editio vero Rom. *quos coacervavit crimina, non delevit.*

b Vet. edit. *mercem reservat*: Rom. .. *te servat*. Scripti vero codices, magno numero, *mercedem reservat*. Long. *mercede servavit*. Rursus eodem loci, edit. omnes cum mss. aliquot *quia fecit innoxium*. At melius Torn. Theod. Remig. Long. Valc. & Big. *qui* (nonnulli, *quia*) *adscivit noxium.*

c Ita reposuimus ex mss. Thuan. Torn. Valc. Big. Remig. Long. & Theod. secunda manu: nam prima habebat cum Vict. Colb. & Vat. uno, *qui morti totum obtulit quod in plenitudine divinitatis, nihil ipse amisit, & te redemit.* Denique Vat. alt. ac Rom. edit. *qui se morti totum pro te obtulit. Quod in Patre fuit nihil sibi ipse reliquit: totum pro te obtulit, quod in plenitudine divinitatis non amisit, & ipse te redemit.*

tum pro te obtulit: quod in plenitudine divinitatis, nihil ipse amisit, & te redemit. Considera affectum patrium. Quod pietatis est, quasi morituri Filij suscepit periculum, quasi orbitatis hausit dolorem; ne tibi periret fructus redemtionis. Tantum fuit Dominn studium tuæ salutis, ut propemodum de suo periclitaretur, dum te lucraretur. Ille propter te dispendia nostra suscepit; ut te divinis insereret, cælestibus consecraret. Mire etiam addidit: *Pro nobis omnibus tradidis illum*; (*Ibid. 32.*) ut ostenderet quod ita omnes diligat, ut dilectissimum sibi Filium pro singulis traderet. Pro quibus igitur quod super omnia est dedit, potest fieri ut non in illo universa donaverit? Nihil enim excepit, qui omnium concessit auctorem.

26. Nihil est igitur quod negari posse nobis vereamur: nilul est in quo de munificentiæ divinæ diffidere perseverantia debeamus, cujus fuit tam diuturna & jugis ubertas; ut primò prædestinaret, deinde vocaret; & quos vocaret, hos & justificaret; & quos justificaret, hos & clarificaret. Poterit deserere quos tantis beneficiis suis usque ad præmia prosequutus est? Inter tot beneficia Dei num metuendæ sunt aliquæ accusatoris insidiæ? Sed quis audeat accusare quos electos divino cernit judicio? Num Deus Pater ipse qui contulit, potest dona sua rescindere; & quos adoptione suscepit, eos à paterni affectus gratia relegare? Sed metus est ne judex severior sit. Considera quem judicem babeas. Nempe Christo dedit Pater omne judicium. Potetit te ergo ille damnare, quem redemit à morte, pro quo se obtulit, cujus vitam suæ mortis mercedem esse cognoscit? Nonne dicet: *Quæ utilitas in sanguine meo*, (*Ps. 29. 10.*) si damno quem ipse salvavi? Deinde consideras judicem, non consideras advocatum. Potest iste sæviorem ferre sententiam, qui interpellare non desinit, ut paternæ reconciliationis in nos conferatur gratia?

CAPUT VII.

Eam in nobis debere esse caritatem, ut nullis adversis à Christo separemur, cùm illis non minuatur beata vita: beatam enim vitam reperiri in hominibus, in quibus fuerit vita perfecta; & in quo hæc consistat. Denique virum perfectum supra casus omnes ac ærumnas esse positum.

27. Sed etsi qua imminerent gravia, nequaquam nos à Chtisto separare deberent. Cur nos pro illo non etiam dura & acerba toleremus, qui pro nobis tam indigna suscepit? Ideoque debet in nobis esse caritas, ut nullis periculis revocemur à Christo. Scriptum est enim: (*Cant. 8. 7.*) *Aqua multa excludere non poterit caritatem, & flamina non concludent eam*; quia torrentem transit anima diligentis. Nulla tempestas, nullum profundum periculum, nullus terror mortis aut pœnæ vim caritatis imminuit. In his enim probamur, in bis beata vita est, etiamsi multis periculis inundetur.

28. Non enim frangitur * sapiens doloribus cerporis, nec vexatur incommodis: sed etiam in ærumnis beatus manet. Neque enim adversa corpotis vitæ beatæ munus imminuunt, neque de ejus suavitate aliquid delibant; quia non in delectatione corporis vitæ beatitudo est: sed in conscientia pura ab omni labe peccati, & in ejus mente, qui cognoscit quia quod bonum est, hoc delectat, etiamsi asperum sit; quod autem indecorum, etiamsi suave, non mulcet. Ergo caussa bene vivendi, non delectatio corporalis, sed mentis prudentia est: non caro quæ subjecta est passioni, sed mens quæ judicat quia nihil melius delectat, quam consiliorum honestas, & operum pulcritudo. Ea igitur beatæ interpres est vitæ. Melior est enim prudentia vel ratio arbitra passionis, quàm passio: præstantiusque quod judicat, quam quod judicio subjectum est. Neque enim fieri potest, ut ratione sit melius, quod est irrationabile. Habet ergo in se remunerationem suam qui sequitur Jesum, & in suo affectu præmium & gratiam: etiamsi dura sustineat, beatus tamen est suis motibus, beatus ipsis periculis, sicut Dominus definivit dicens: *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam.* (*Matt. 5. 10.*)

29. Est ergo beata vita in hominibus, sed in his scilicet in quibus fuerit perfecta vita. Perfecta autem vita non sensibilis ista, sed illa rationabilis secundum tractationem rationis, & mentis vivacitatem: in quo non est portio hominis, sed perfectio quæ non tam est in conditione hominis, quàm in operatione. Ea enim beatum facit. Huic igitur viro quid est bonum, nisi ipse sibi quod habet, & adest ei hoc bonum, & causa ei erit futurorum bonorum? De boc bono dixit Salomon: *Bibe aquam de tuis vasis, & de puteorum tuorum fontibus. Superfluant tibi aquæ de tuo fonte: in tuas autem plateas discurrant. Sint tibi soli constituta, & nemo alienus particeps sit tibi. Fons aquæ tua sit tibi proprius.* (*Prov. 5. 17. & 18.*) Utere igitur interno bono tuo.

30. Testimonium autem boni hujus maximum, quoniam qui habet, alia non requirit. Quid enim requirat, qui inferiora despicit? Præstantissimo autem inhæreat, sicut scriptum est: *Cervus amicitiæ, & pullus gratiarum confabuletur tibi.* (*Ibid. 19.*) Amicitia autem præcedat te, & unà sit tecum in omni tempore. Bona enim virtutum amicitia, & summi boni caritas. Nihil itaque aliud quærit perfectus ille, nisi solum & præclarum bonum. Unde & dicit: *Unam petii à Domino, hanc requiram; ut inhabitem in domo Domini omnes dies vitæ meæ, & videam delectationem Domini.* (*Psal. 26. 4.*) Neque vero eum tamquam angustum inopemque fastidias, quia unius boni velut solitaria societate contentus sit. Hujus enim amicitia circumdatus, plurimus erit. Abundat enim hujusmodi viro ad beatitudinem & ad possessionem boni; & ideo nihil aliud desi-

* Quæ ultimis his duobus capitibus traduntur de felicitate sapientis, ea non solum Christianæ religionis dogmatis nituntur, verum etiam maxime cum philosophorum placitis conveniunt. Hi quippe beatitudinem in corporis externisve bonis, quæ ne bonorum quidem, sed tantum commodorum nomine dignantur Stoici, haudquaquam consistere mirifice demonstrant; ac proinde sive ipsa adsint, sive absint perinde esse ad beatitudinem, quæ una in virtute posita sit. Pulcre sane, nisi doctrinam suam ipsi doctores animi tumore atque arrogantia corrupissent, & semet virâ dissonâ etiam suis, puta Aristophani, Luciano & aliis, ridendos propinassent. Si cui autem libuerit hanc doctrinæ consensionem, de qua loquimur, plenius cognoscere, legat secundam ac tertiam Quæst. Tusc. Ciceronis, sed præ ceteris quintam, in qua perelegánter ostendit *virtutem ad beate vivendum satis posse*. Quod argumentum magis compendiose ab eodem tractatur in eo paradoxo cujus lemma est: Ὅτι αὐτάρκης ἡ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν.

derat Nihil enim quasi novum exspectat, qui omnia habet. Nihil est enim boni quod non habeat: nec superfluis delectatur, sed necessariis, & eo ipso necessario quod non sibi, sed carni adhærenti sibi necessarium sit: idque indulget quod ab interioris hominis proposito non discrepet, quod faciat utrumque unum, & reconciliet interiorem juxta hominem atque exteriorem Deo, ut fiat in utroque unus spiritus.

31. Hujus igitur propositi vir nec dispendiis minuitur, nec adversis frangitur, nec repagulis inhibetur, nec suorum amissionibus mœstificatur. Ad cujus informationem dicit Apostolus: *Nolumus autem ignorare vos, fratres, de dormientibus; ut non tristes sitis, sicut & ceteri qui spem non habent.* [1. Thess. 4. 12.] Solatus enim se resurrectionis fide, & futuræ remunerationis gratia, nec recipit ea mente mœstitiam, qua adhæret Deo, [a] & divinæ præstantiæ voluptate lætatur. Qui autem contristatur his, non secundùm Deum contristatur. Quod autem non secundùm Deum, hoc plenum stultitiæ. A perfecto igitur abest hujus mundi tristitia quæ non secundùm Deum, & omnis sollicitudo corporalis ærumnæ. Hujusmodi enim inductioni mentis atque substantiæ non annumeratur habitudo corporis, & quidam exterioris usus naturæ, cùm simul adversus delicias corporis, fragilitatemque ipsam naturæ, orbitates, dispendia, contumelias invictus animus uniformem debeat servare constantiam; ut corpus ipsum scindat, sensusque exuat carnis, qui beatitudinis palmam tenere desiderat, cujus fructus non in unius portione sit, sed in plurimarum, &, si fieri potest, in omnium sit virtutum consortio.

32. Nescit igitur perfectus incommoda hujus corporis, aut adversa mundi, neque sentit, qui alienum ab hujusmodi metu ne occidant, animum gerit. Non enim vita perfectior, si his careat, definitur: sed si ista contemnat. Nam si ita definiretur, ut ea esset beata vita, quæ ab hujusmodi casibus expers vacuaque reperiri posset, utique his accedentibus non posset beatus aliquis definiri. Ea igitur sequestrata sunt, & hoc solum in æstimatione beatæ vitæ est requisitum, ut non in aliis, sed in possessione veri & boni, ejus definitio teneretur; quoniam qui id habet, despuit cetera, nec requirit.

CAPUT VIII.

Sapientem ita delectari sanitate corporis aut liberis, ut si illa amittat, non ideo minus beatum se putet, cùm præter summum bonum nihil cupiat. Eumdem ergo suam ac suorum captivitatem, infirmitates corporeas, ac cetera adversa non formidare, quod nec illis beatitudini quidquam adimatur, nec adjiciatur prosperis.

33. Quæro nunc utrum sapiens delectetur sanitate corporis? Negare non possumus quod delectetur secundum naturam, & libentius accipiat non dolere aliquid, quam dolere; nisi forte pro Christo pro quo, si causa poscat, & debilitatem corporis promte accipiat, & totum corpus suum morti offerat. Idem tamen etiam præter causam fidei atque justitiæ, si desit sanitas, non afficiatur animo, neque frangatur dolore corporis, qui se potest virtutum perfectione solari.

34. Quæro etiam utrum delectetur liberis? Quis istud abnuat? Neque enim durus & ferreus, sed perfectus quæritur. Tamen & si amittat liberos, non ideo minus beatus, qui non ideo minus perfectus. Quod enim perfectum, beatum. Quinetiam si adversa toleret, quam si secundis adfluat, magis solet hujusmodi videri perfectus: quamvis neque si desint, neque si adsint externa commoda, aut læta corporis, decedere quidquam virtuti soleat, vel accedere. Sed plerisque tam laudi fuit tolerasse adversa fortiter, quam non incidisse. Verum hæc specie æstimantur, non pondere.

35. Illud profundum, virum justum nihil velle, nisi illud solum & præclarum bonum, huic soli intendere, hoc unum in bonis ducere: non aliud cum illo, sed solum ipsum semper desiderare, hoc delectari; cui si aliud adjungatur quod delectet eum, ut est filiorum suavitas, non illud amittitur, sed istud adjungitur. Non enim minuunt accedentia beatitudinem, quæ augere non possunt; quia plenum illud & inviolabile manet, in quod anima se se induit, & cui se inseruit & infudit. Manet semper inter adversa & delectabilia perfecta virtus; neque adversa de perfectione ejus quidquam minuunt, neque delectabilia adjungunt perfectioni. Quid enim est quod is qui ad summum adscendit, aut damni de caducis sentiat, aut commoditatis?

36. Neque vero, quod gravissimum apud plerosque habetur, se miserum putabit, si in captivitatem vel ipse veniat, vel ejus filii. Non enim intolerabiliter feret quod habet natura, vel quod videtur Domino. Denique justus dixit: *Bonum verbum quod locutus est Dominus.* [4. Reg. 20. 19.] Et dixit: *Fiat pax & fides in diebus meis.* [Ibidem.] Non utique justus iste Ezechias in filios deflexisse ærumnam captivitatis gratulabatur: sed voluntati Domini obviare non poterat; & ideo mandata ejus æquanimiter suscipiebat ut servulus. Accedit illud, quod æstimare poterat posse & in captivitate meritum eminere virtutis. Neque enim minus beatus Hieremias in captivitate, minus etiam Daniel, minus Esdras, minus beati Ananias, Azarias, & Misael, quam si in captivitatem non incidissent; cùm ideo in captivitatem ducti sint, ut populo & præsentia in captivitate solatia, & spem evadendæ captivitatis adferrent. Perfecti enim est viri [*] communitatem naturæ sustentare animi virtute, & ad meliora adducere; nec succumbere iis quæ plerisque terribilia & formidolosa videntur: sed quasi fortem militem gravissimorum casuum sustinere incursus, conflictus subire; & quasi providum gubernatorem navem in tempestate regere, atque occurrendo insurgentibus fluctibus, magis vitare naufragium sulcando undas, quam declinando. Non iste in persecutione pavidus, non in tormentis mollior, [b] ne torquen-

a Edit. omnes ac pauci mss. *& divina præsentia* &c. Mss. vero plures ac probatiores, *& divina præstantia* &c.

b Ita edit. omnes ac mss. potiores; Vat. autem Vict. Colb. *ne torquentem exsuperet.* Melius Long. ac Theod. *ne torpentem exsuperent.* Sed Theod. prima manu: nam secunda habet ut in editis.

*. Hoc est, perfectus vir homines ejusdem participes naturæ in communibus calamitatibus solari debet, atque ad constantiam excitare.

tem exasperet: sed quasi athleta fortis, qui re- A percutiat verberantem si non cædis, certe sermonis flagello; qui metuenda multis tormenta despiciat dicens: *Sagitta infantium factæ sunt plagæ eorum*; (Ps. 63. 8.) qui cum gravissimo licet dolore luctetur, nec se miserabilem præbeat; sed ostendat tamquam in laterna lumen, etiam inter asperas procellas & gravissimos flatus suam lucere, nec extingui posse animi virtutem. Non iste in suorum injuriis mollis, nec de sepulcro sollicitus sui corporis, cui sciat cælum deberi: non in capti- B vitate civicæ plebis abjectior; sed sicut judex severus, infidelium perfidiam errorésque condemnans ut Daniel qui sacerdotum furta prodebat, & superstitiones eorum redarguebat, ostendens nulla veritate subnixas, sed fraudibus adumbratas. Talis vir postremò est perfectus, qui omnes velit bene agere, nihilque cuiquam accidere mali; & si præter voluntatem ejus acciderit, ipse tamen de propria beatitudine nihil amittat.

37. Sed forte aliquis puret ægritudinem atque C imbecillitatem corporis impedimento esse ad perfectionis munus implendum; eo quod non possint ad opera manuum ulla factaque procedere. Verum ea sibi justus impedimento esse non sentiet: immo etiam eum qui ea miserabiliter defleat, corripiet, & quasi ignavum arguet, quod plus in corporis usu, quam in animi virtute constituat: quod ea quibus serviat, desideret, cùm habeat quod aliis magis possit jubere: quod in paupertate ingemiscat, qui possit supra mundi D opes esse; fideli enim totus mundus divitiarum est: quod ignobilitatem defleat, qui debeat despicere regias potestates, divitibus & potentibus imperare. Hæc enim vita justi, qui etiam quas habeat facultates, communes æstimare debeat; immo etiam inopibus dividere, dispensare pauperibus, [a] recidere voluptates proprias, tenuare sumtum, adhibere parcimoniam temperantiæ, sobrietarem tenere in prosperis, patientiam in adversis, in dolore tolerantiam, magnanimita- E tem in periculis, sanitatis perpetuæ vota nescire, mortis imminentis terrore non concuti, neque eum præstantiorem putare, cui secundum naturam liberi, propinqui, salubritas, lætitia, adfluentia redundaverint, quam cui illa defuerint, neque externis sæculi, sed [b] virtutis domesticis merita pensare.

38. Illam quoque formam justi esse quis abnuat; ut nihil metuat, nihil reformidet, nisi virtutis dispendia, aliorumque vanas formidines comprimat, quas habeant de periculorum sollicitudine, mortis timore, corporis infirmitate; ut doceat dissolvi corpore, & esse cum Christo multo melius; ut ostendat quia operationes non impediuntur debilitatibus corporis, sed augentur; neque splendore generis, aut propinquorum subsidiis, aut opibus, sed bono commendantur affectu. Neque enim minus beatus Helias quam Moyses; cùm alter cibi indigus, melotide vili, sine filiis, sine sumtu, sine comite: alter populi ductor, lætus sobole, succinctus potentia, diverso genere meritum æquale fundaverint, sicut in Evangelio declaratum est, quando (Matth. 17. 3.) cum domino Jesu in resurrectionis gloria refulserunt. Videtur enim parem his quasi paribus gloriæ suæ testibus dedisse mercedem. Nec minus beatus Elisæus quam David, cùm alter regibus subditus, alter regali potestate præditus, propheticæ sanctificationis haud disparem sint adepti gratiam.

39. Quid enim deest ei qui illud bonum possidet, & habet sibi semper comitem sociamque virtutem? In quo statu non potentissimus? In qua paupertate non dives? In qua generis ignobilitate non clarus? In quo otio non laboriosus? In qua debilitate non vegetus? In qua infirmitate non fortis? In qua somni quiete feriatus, quem etiam quiescentem virtus propria non relinquit? In qua solitudine non stipatus, quem vita beata circumdat, quem vestit gratia, quem gloriæ amictus illustrat? Non minus etiam otiosus, quam cùm operatur, beatus; nec minus dormiens, quam vigilans, gloriosus; quia non minus dormiens, quam cùm vigilat, incolumis & sanus est. Quando autem feriatus videri potest, cujus mens semper operatur? Quando autem solus [c] est, qui cum illo semper bono est, de quo ait Propheta: *Replebimur in bonis domus tuæ*? (Psal. 64. 5.) Quando abjectus, cujus conversatio est in cælo? Quando non decorus, qui ad illius decoris, & solius boni se conformat similitudinem; qui etiamsi membris solutus sit, tamen mente se erigat? Et tamquam ille qui cithara canere solitus, si eam dissipatam, resolutis nervis, & confractam viderit, & usum ejus interruptum, abjiciat eam, atque ejus numeros non requirat, sed voce ipse se mulceat: ita & iste citharam corporis sui otiosam jacere patietur, corde se oblectabit, bonæ conscientiæ recordatione mulcebit, divinis oraculis & scriptis prophericis alleviabit, suave illud & jucundum animo tenens, mente complectens; cui nihil triste possit accidere, cùm semper ei divinæ præsentiæ adspiret gratia, & ipse sibi adsit summa animi tranquillitate perfusus.

a Ant. edit. *recidere voluntates proprias*. Mss. Th. Big Remig. *recedere à voluptatibus propriis*.

b Edit. omnes, *virtutis domestica merito pensare*. At contra mss. omnes nobiscum faciunt magno consensu. Hic autem externis sæculi bonis domestica virtutis bona opponuntur.

c Edit. vet. & quædam Paris. cum mss. aliquot, *qui cum illo semper bonus est*. Melius aliæ Paris. ac reliqui mss. ut in textu.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Facta transitione à superiori ad hunc librum, ostendit sanctum Jacob etiam in exsilio fuisse beatum: ac beatitudinis definitionem eidem apprime convenire demonstrat.

1. SUPERIORE libro de virtutum præceptis disputavimus: sequenti clarorum virorum utamur exemplis, qui in summis periculis positi beatitudinem vitæ non amiserunt, [B] sed potius acquisierunt. An non beatus Jacob etiam cùm patriam relinqueret? Immo plane beatus, qui dura exsilii suscepit, ut fratris mitigaret iracundiam. Nam si beatus est qui peccatum declinat, utique negari beatus esse non potest, qui alterius culpam levat, crimen avertit. [Gen. 28. 5. 12. & seq.] Paratum itaque parricidium declinavit exsilio voluntario, eoque facto sibi salutem quæsivit, fratri innocentiam donavit. Merito itaque eum divina ubique comitata est gratia, ut & cùm [C] dormiret, beatæ vitæ munus adquireret. Videbat enim futurorum mysteria, [Ibid. 29. 22. & 29. Ibid. 30. 31. & seq.] & divina audiebat oracula. Bonus in somno operarius, & in paupertate dives, qui mercenariæ vitæ munere & patrimonium & conjugium eodem paravit officio. [Ibid. 32. 13. & seq.] Idem fraterni affectus reconciliator egregius certavit muneribus & obsequiis, ut indignationem omnem excluderet, dolorem offensionis averteret, ostendens se minorem exsilio non fuisse, qui posset largiri quæ non acceperat. [D]

2. Sed nimis ad inferiora propero, & utiliora transcurro, cùm prius definiendum sit quid sit beatus. Scriptum est enim: [Psal. 1. 1.] *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentiæ non sedit.* Hoc Scriptura significante, eum beatum esse, qui se à perfidorum consortio temperaverit (ea est enim impietas auctorem vitæ & parentem quemdam salutis non recognoscere, si [a] vel in peccato manserit, [Ibid. 2. & 3.] [E] vel in luxuria atque lascivia perseveraverit) ipsum quoque in lege Domini die ac nocte meditantem fore tamquam lignum quod dabit fructum in tempore suo. Superiora merita sunt præmiorum, hoc meritorum præmium.

3. Quid horum quæ ad meritum beatitudinis spectant, defuit sancto Jacob, qui tantum abfuit ab impiorum consortiis, ut ex eo fidelis populus nomen acciperet, [Gen. 32. 28.] Israel dictus; eo quod Deum mentis internæ oculis intueretur, peccati abstinens, à luxuriæ omnis ebrietate sobrius, [F] ut dura laborum absorbuerit, otii secura neglexerit? Nonne pulcre & vere de hoc dictum est, quod & hic fructum dabit in tempore suo, de quo scriptum est: [Gen. 27. 27.] *Ecce odor filii mei tamquam odor agri pleni.* Erat enim perfectus in omni flore virtutum, & sacræ benedictionis atque cælestis beatitudinis redolebat gratiam. Ipse est enim ager quem benedixit Dominus: non iste terrenus, aut [A] horridus silvis, aut fragosus torrentibus, aut palustris pigrioribus aquis, aut jejunus frumentis, aut inutilis vitibus, [b] aut infœcunda glarea saxosus, aut hiulcus & aridus siccitate, aut sanguine madidus, aut sentibus incultus & spinis: sed ille ager, de quo dicit Ecclesia in Canticis: [Cant. 2. 7.] *Adjuravi vos, filiæ Hierusalem, in virtutibus & fortitudinibus agri.* Hic namque est ager, de quo & Dominus ait: [Psal. 49. 11.] *Et species agri mecum est.* In hoc agro uva illa reperitur, quæ expressa sanguinem fudit, [B] & mundum diluit. In hoc agro est ficus illa sub qua sancti requiescent, spiritalis gratiæ suavitate recreati. In hoc agro est oliva illa fructifera, dominicæ fluens pacis unguentum. In hoc agro florent malogranata, quæ plurimos fructus uno fidei munimine tegunt, & quodam fovent caritatis amplexu.

4. Hos igitur fructus redolebat Jacob, qui Deum per pericula sequebatur, & tutum se ejus ubique deductione credebat. Nam licet dulcis & [C] suavis odor sit agri, quia est odor naturæ; tamen in sancto Patriarcha virtutum spirabat gratia. Quam continens erat parcimonia, qui cibum sibi paratum non expetivit, [Gen. 25. 30. & seq.] sed petenti fratri sine dilatione concessit, à quo primatus benedictionis accepit? Quam pius erga parentes, ut præferri germano seniori materno affectu mereretur, [Ibid. 27. 8. & seq.] & paternæ benedictionis munere sacraretur? Quam religiosus, ut fratrem recusaret lædere? Quam verecundus, ut patrem timeret fallere? [D] Quam honorificus, ut matri non posset quod jubebatur, negare?

CAPUT II.

Excusat parentes beati Jacob, & eorum exemplo quemadmodum alii parentes se se erga liberos gerere debeant, docet. Tum cur idem Jacob vicerit, quæve mysteria illius benedictio contineat, aperit.

5. SEd nec parentes nobis inexcusati relinquendi sunt, quod juniorem filium seniori [E] prætulerint. Simul cavendum, ne quis dum eorum intendit exemplo, iniquum inter filios habeat judicium; ut alterum diligendum putet, alterum posthabendum. Hinc enim excitantur odia fraterna, & de vilis incremento pecuniæ facinus parricidale componitur. Eadem foveat prolem mensura pietatis. Esto tamen, ut aliquid sibi amplius circa blandiorem aut similiorem rapiat affectus, par debet circa omnes esse forma [F] justitiæ. Plus confertur dilecto, cui fratrum amor quæritur: plus autem adimitur ei, qui prælationis injustæ oneratur invidiâ. Minitabatur Esau [Ibid. 41.] quod fratrem suum occideret, nec fraterna eum germanitas, nec parentum reverentia à parricidali furore revocabat; & dolebat sibi benedictionem esse præreptam, cujus utique dignum se mansuetudine debebat probare, non scelere.

6. Sed & Rebecca non quasi filium filio, sed

a Ita mss. omnes, nisi quod vocula *si* abest à quibusdam. Edit. vero clausa parenthesi post vocem *recognoscere*, prosequuntur hoc pacto, *vel in peccato non manserit, vel .. non perseveraverit.*

b Mss aliquot, *aut infœcundus glarea saxosa, aut incultus,* &c. Unus, *aut infœcundus glarea, saxosus,* &c. Omnes autem post vocem *incultus* addunt, *& spinis*, quod in edit. non legebatur.

quasi justum præferebat injusto. Etenim apud A matrem piam mysterium pignori præponderabat: illum non tam fratri præferebat, quam offerebat Domino, quem sciebat collatum sibi munus posse servare; in quo & alteri consulebat, quem divinæ subducebat offensæ; ne graviore implicaretur reatu, si acceptæ gratiam benedictionis amitteret.

7. Accipe tamen bonum certamen inter parentes. Mater deferat affectum, pater judicium. Mater circa juniorem tenera pietate propen- B deat: pater circa seniorem naturæ honorificentiam servet. Hic magis honoret, illa plus diligat: dum singuli singulos foveant, non in unum uterque conspirent, defraudent alterum. [a] Fiat æqualitas inter diversa certamina, & disparibus studiis par utrique ac æqualis parentum amor & gratia conferatur: compenset alter, quod alter imminuit. Sic pio affectu Isaac patriarcha & sancta Rebecca certabant, ut neutrum inferiorem facerent, sed utrumque æqualem. (Ibid. 25. 26.)

8. Vicit tamen ille qui præferebatur oraculo: vicit unpigritia tarditatem, mansuetudo duritiam. Dum alter venatu aspero prædam quærit agrestem, hic mitium cibos morum, hic domesticam gratiam, hic teneræ mansuetudinis, atque pietatis pio patri dulces epulas ministravit. Plus placet in animis quidquid occurrerit, quam quidquid affectatum putaveris deferendum. Accessit ad oves Jacob, & adtulit innocentiæ partus, vel sacræ prophetiæ munera; quia Patriarchæ D cibum nullum credidit dulciorem esse, quam Christum, qui sicut ovis ad occisionem ductus est, & sicut agnus ad victimam. Hunc vel publico parenti, vel populo, cujus typum gerebat, cibum utilem judicabat, quo futura erat remissio peccatorum. (Ibid. 23.) (Ibid. 27. 9. & seq.)

9. Ideo stolam accepit fratris sui, quia senili præstabat sapientia: ideo junior frater seniorem fratrem exuit, quia fidei emicuit dignitate. Hanc stolam Ecclesiæ typo Rebecca protulit, & de- E dit filio juniori stolam veteris Testamenti, stolam propheticam & sacerdotalem, stolam illam regalem Davidicam, stolam Salomonis, Ezechiæ, & Josiæ regum, & dedit populo Christiano, qui uti amictu sciret accepto; quoniam populus Judæorum eam sine usu habebat, & proprios nesciebat ornatus. Jacebat hæc stola in umbra abjecta atque neglecta. Obscurabatur enim tenebrosa impietatis caligine, nec in angusto corde populi Judaici latius poterat explicari. Induit F eam Christianus populus, & refulsit: illuminavit eam suæ fidei claritate, & piorum luce factorum. Agnovit Isaac notum odorem generis sui, recognovit stolam Scripturæ veteris, sed vocem plebis veteris non recognovit; & ideo cognovit esse mutatam. Manet enim hodieque eadem stola, sed populi devotioris canora cœpit esse confessio; meritoque dixit: *Vox quidem vox Jacob: manus autem manus Esau. Et odoratus est odorem vestimentorum ejus.* Et fortasse illud est, quia non operibus justificamur, sed fide; quoniam carnalis infirmitas operibus impedimento est, sed fidei claritas factorum obumbrat errorem, quæ meretur veniam delictorum. (Ibid. 22. & 27.)

CAPUT III.

Post benedictionem fratris junioris quare senior advenerit; & cùm urgendo obtinuisset ut & ipse benediceretur, ad serviendum fratri fuerit damnatus? Ubi de servitute, ac vera libertate disputatur.

10. Celebrata benedictione, postea senior frater advenit. Quo declaratur prius Ecclesiæ regnum, quam Synagogæ in prædestinatione delatum: sed subintrasse Synagogam, ut superabundaret peccatum; & cùm superabundasset peccatum, superabondaret & gratia. Simul clareret impigrum militem regni cælestis candidatum esse debere; ut præripiat benedictionem, & prærogativam suæ commendationis usurpet. Unde non est * notatus à patre junior filius, sed laudatus, quod ait Isaac: *Frater tuus veniens cum dolo, accepit benedictionem tuam.* * Bonus enim dolus, ubi irreprehensibilis est rapina: irreprehensibilis autem rapina pietatis; quia à diebus Johannis regnum cælorum cogitur, & cogentes diripiunt illud. Festinantes autem patres pascha celebrabant, qui festinantes manducabant agnum, non demorantes; & fratrem Benjamin sanctus Joseph piæ commento fraudis accersivit & tenuit. (Ibid. 30.) (Ibid. 35.) (Ibid. 42. 20. & 44. 1. & seq.)

11. Et ipse tamen ut benediceretur cogendo elicuit & impetravit: sed eam benedictionem, quæ cum superiore congrueret et conveniret, ut serviret fratri suo. Etenim qui imperare non poterat, & alterum regere, servire debebat, ut à prudentiore regeretur. Neque enim fuit Patriarchæ sancti, ut filium suum degeneri conditioni servitutis addiceret: sed ut bonus pater, cùm duos haberet filios, unum intemperantem, prudentem & sobrium alterum, quò utrique consuleret, intemperanti præfecit sobrium, & insipientem prudenti statuit obedire; quia insipiens non potest voluntarius virtutis esse discipulus, nec perseverare in studio, quia stultus sicut luna mutatur: meritoque ei libertatem proprii negavit arbitrii, ne velut navis in fluctibus sine gubernatore fluitaret: sed subdidit eum fratri, secundùm quod scriptum est: *Servit eum imprudens prudenti.* Rectè ergo eum subdidit, ut regentis imperio suum melioraret affectum. Ideo ait: *Super gladium tuum vives, & servies fratri tuo.* DOMINA enim est pietas crudelitatis, & mansuetudo [b] duris motibus præstat. (Ibid. 27. 38. 39.) (Prov. 11. 29.) (Gen. 27. 34.)

12. Servit omnis qui auctoritatem puræ non

a. Edit & mss. complures, *Fiat æquitas*; melius tamen Thuan. & Big. Tora. Valc. *Fiat æqualitas.* Et ibidem pauculis interjectis, mss. Remig. Big. Long. & Theod. secunda manu, *par utrique æqualis parentum amore gratia conferatur*; ubi reliqui cum edit. habent ut in contextu.

*. *Notatus*, hoc est, culpatus aut reprehensus; quo sensu Horatius epist. ad Scævam: *Si sciret regibus uti, Fastideret olus qui me notat.*

Et Satyra 3. l. 1. *Stultitia & improbus hic amor est, dignusque notari.*

*. *Bonus dolus* rectè dicitur; quandoquidem apud antiquos vox *dolus* erat mediæ significationis, & modo sumebatur pro solertia licita, maxime cùm adversus hostem aut latronem adhibebatur: modo autem pro omni fallacia & simulatione ad decipiendum instructâ; & tunc fere non simpliciter *dolus*, sed *dolus malus* dicebatur. Hunc teste Cicerone lib. 3 de Offic. itemque 3 de Nat. Deor. Aquilius definiebat, *cùm aliud sit simulatum, aliud actum.* Vide etiam Ulpianum *de Dolo malo*, Lege prima, sub initium.

b. Rom. edit. *duris moribus præstat.* Haud male: sed non ideo ab aliarum, & mss. omnium recedendum lectione, cùm & ipsa bona sit. Sunt enim *duri motus* idem, ac duræ passiones, ut vocant philosophi.

habet conscientiæ : servit quicumque vel metu A frangitur, vel delectatione irretitur, vel cupiditatibus ducitur, vel indignatione exasperatur, vel mœrore dejicitur. Servilis enim est omnis passio; quoniam qui facit peccatum, servos est peccati, & quod pejus est, multorum servus est: qui subjectus est vitiis, multis se dominis addixit, ut servitio ei exire vix liceat. At vero ille qui voluntatis suæ arbiter est, judex consilii, interpres arbitrii, qui coercet corporeæ appetentiam passionis, qui ea quæ agit, bene agit, bene autem B agens recte agit, & qui recte agit, inculpate & irreprehensibiliter agit, habens suorum actuum potestatem; is profecto liber est. Nam qui omnia prudenter agit, & ita vivit ut vult, is solus est liber. NON CONDITIO fortuita servum facit, sed probrosa insipientia. Denique famulus prudens regit dominos stultos, & periti servi dominis fœnerabuot. Quid fœnerabunt? Non utique pecuniam, sed sapientiam, sicut &

Prov. 7. 2.

Lex dicit: *Fœnerabis gentibus multis: tu autem mu-* C *tuum non accipies*. Fœneravit enim Judæus proselyto divinæ legis oracula. Sed quia ipse Legis mysteria videre non potuit, & quæ habebat nescivit oracula, qui litteram fœnerabat gentibus, nunc ab his spiritalibus doctrinæ gratiam mutuatur: meritoque subjectus est servituti; quoniam qui mutuatur, servus est, quasi addictus fœnori creditoris: qui autem piæ doctrinæ fœnus impartit, is est princeps, sicut Lex dicit: *Princeps eris gentium multarum: tibi autem principes ex* D *ipsis non erunt*. Princeps enim est qui regit, qui & habet sapientiæ principatum, quem habuit populus Judæorum. Sed quoniam quod docebat, servare non potuit, debet discere, quod docere nescivit.

Deut. 15. 6.

Ibidem.

13. Hoc est igitur quod ait patriarcha Isaac: *Servies fratri tuo. Erit autem cùm deposueris & solveris jugum illius à collo tuo*, significans duos futuros populos, unum ancillæ filium, alterum liberæ (servit enim littera, libera est gratia) eumque populum qui litteræ intendit, tamdiu servum fore, quamdiu spiritalis doctrinæ sequatur interpretem. Tunc quoque illud futurum est, quod Apostolus ait: *Ut reliquiæ salvæ fiant secundum electionem gratiæ*. Servies ergo fratri tuo: sed tunc senties servitutis profectum, cùm voluntarius potius, quam coactus obedire cœperis a fratri.

Gen. 27. 40.

E

Rom 9. 27.

a

CAPUT IV.

Fratri necem minitatur Esau, qua occasione placandæ invidiæ præcepta proponuntur. Ad Labanum profectus Iacob in via Angelorum recreatur apparitione, ac postea bonis amplificatur.

14. HInc orta est invidia, & minabatur Esau quod post obitum patris fratrem occideret. b Sed si id acciderit, discamus à Rebec-

b

ca quemadmodum providendum sit, ne invidia iracundiam excitet, iracundia in parricidium proruat. Veniat Rebecca, hoc est, indocatur patientia, bona custos innocentiæ, suadeat ut iræ locum demus. Concedamus aliquò longius, donec tempore indignatio molliatur, offensionis obrepat oblivio. Itaque patientia nec exsilium reformidat, sed impigre suscipit: non tam ut periculum salutis, quam ut incentivum sceleris declinetur. Mater quoque pia abesse sibi dilectissimum filium tolerat, plus ei collatura quem læsit: utrique tamen consulens, ut alterum innumem à periculo, alterum integrum præstaret à crimine.

15. Audivimus quid corporeis ebria cupiditatibus intemperantia locuta sit, consideremus quid vera virtus agat. Nihil requirit nisi Dei gratiam: solum illud & summum bonum sequitur, solo eo contenta est, à quo accepimus omnia, ipsi autem nihil conferimus, quia nullo indiget, sicut ait David: *Dixi Domino, Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges*. Quo enim indiget, qui abundat omnibus, & nobis largitur universa, omnia sine defectu ministrat?

Psal. 15. 2.

16. c Et profectus est Jacob, & dormivit, quod est quieti animi indicium: & vidit Angelos Dei adscendentes & descendentes, hoc est, Christum prævidit in terris, ad quem Angelorum caterva descendit atque adscendit, obsequium proprio domino pio præbitura servitio.

c
Gen. 28. 11.
Matt. 4. 11.

17. Et venit ad puteum, ut biberet de suis vasis, & de puteorum suorum fontibus, & supereffluerent ei aquæ de suo fonte. Fons enim vitæ est in manibus justi.

Gen. 29. 2.

18. Et venit ad Laban, & oves ejus pavit. Iniquitas incomitata residet: sapientia regendi officium non omittit: nescit vel in alienis vacare, nescit exsul esse in peregrinis. Quomodo enim exsul, quæ ubique d jus suum servat, & in se habet quod possidet?

Ibid. 29. 15. & 30. 28. & seq.

d

19. Quasi mercenarius ingreditur justus, & rector est, qui sibi gregem multarum præstantiumque virtutum splendore fulgentem Evangelicæ prædicationis e ministerio colligebat; ut potaturis ovibus virgam storacinam, & nucinam, & de platano proponeret f in veotis, quo concupiscentes beatissimæ Trinitatis præfigurata mysteria, haudquaquam decolores fetus piæ mentis conceptione formarent. Bonæ oves, quæ bonorum partus operum fidei sacræ non degeneres ediderunt. Per storacem significatur incensum & sacrificium vespertinum, quod Deo Patri defertur in psalmo. Per nucinam virgam sacerdotale Christo munus defertur. Hæc enim virga Aaron quæ reposita floruit, quâ sacerdotalis gratia sanctificationis emicuit. Per platanum spiritalis fructus significatur ubertas; quia arbori huic vitis annectitur, ut ejus læta consortio, in partus se se uberes fundat. Siquidem dominicæ

e

f

F

Ps. 140.
Num. 17.

a Post vocem fratri addit Rom. edit *Ecce Esau frater tuus minatur tibi occidere te, nunc ergo &c.* Deinde caput tertium continuat usque ad hæc verba, *omnia sine defectu ministrat*.

b Ita mss. quinque, ac edit. Am. atque Era. Mss. autem Remig. & Theod. cum Rom. edit. *Sed ne id acciderit*; edit. Gill. *acciderit*. Iterum hoc ipso loco, ubi edit. Am. ac Era. *discamus ad Rebeccam*; Gill. ac Rom. cum mss. omnibus habent, *discamus à Rebecca*.

c Rom. edit. hic novum caput ordiebatur his verbis, *Et misit Isaac Jacob, & abiit in Mesopotamiam ad Laban &c. Profectus est Jacob, & in itinere dormivit.* Eadem edit. duos alios Scripturæ versus paucis interjectis inseruerat, sensui quidem haud inutiles, sed quos nec in aliis ullis edit. & mss. reperias.

d Dictio *jus* ex omnibus edit. aberat, quam nos ex omnibus mss. Gall. restituimus.

e Septem mss. optimæ notæ, *magisterio colligebat*.

f Edit. Rom. *In canalibus*, contra alias omnes edit. & mss. in quibus legitur, *inventis*. Forte *in venis*, aut *in lenes*, ò mis Auuit; quod vertit Augustinus, *in alveis*. Sed nostris conjecturis in textum nihil permittimus.

munera

munera passionis, remissionemque omnium pec- A catorum adjuncta Spiritus gratia dare consuevit.

CAPUT V.

Iacob divino jussu in patriam revertitur ob Labani ejusque filiorum invidiam. Hac si exorta sit, quomodo declinanda: qua etiam ratione sapiens inanis numquam esse possit. Post qua mysterium in Labano generi bona perscrutante, in Iacob, atque ejus uxoribus designatum exponitur.

a 20.[a] HIs itaque, ut Scriptura dicit, dives fac- B tus est, valde bonum gregem nutriens Christo, quem fidei titulo, & varietate virtutum gloriosi nominis nobilitavit insignibus. Itaque nec sibi videbatur angustus, censu fidei opimus, & Labæ filiis ut opulentissimus in invidiam vocabatur, qui suum gregem alieni gregis accessione cumulasset. Gen 31. 3. Et dixit ei Deus: *Revertere in terram patris tui, & in gentem tuam; & ego ero tecum*, b ostendens nihil ei deesse, cui adesset [b] omnium plenitudo: hoc solum abundare perfecte, C in hoc constare omnia, & omnia ad ipsum referri. c [c] Nihil ei novum, nihil superfluum necessarium, cui pax fida suppeteret, per quam reconciliaret quæ primum fuerant discrepantia. Ibidem 35. 20. 1. Tim. 3. 15. Nec mirum si pacem haberet, qui columnam statuerat, & unxerat Deo, quæ est Ecclesia. Columna enim & firmamentum dicta est veritatis. Eam ungit qui in Christum fidei, in pauperes misericordiæ fundit unguentum.

21. Nunc consideremus qualis vir justus esse D debeat, si invidia fuerit exorta. Primum ut declinet eam; melius est enim sine lite abire, quàm residere cum jurgio. Deinde ut talia possideat, quæ secum auferre possit; ut in nullo teneri ab Gen 31. 32. & seq. adversario possit obnoxius, sed dicat: *Cognosce si quid tuum est apud me.* Et quæsivit Laban, & nihil suum invenit apud Jacob. Magnus vir, & vere beatus, qui nihil potuit suum amittere, nihil alienum habere, hoc est, nihil minus habere, nihil superfluum. ITAQUE ILLE perfectus est, E cui nihil deest: justus, cui nihil superest. Hoc enim est justitiæ tenere mensuram. Quanta virtus cujus societas lucrum dabat, non irrogabat dispendium? Hoc est perfectum esse, adhærentibus sibi commodi plurimum dare, nihil adferre incommodi.

22. Denique is qui nocere cupiebat, inanem De panit. lib. 2. cap. Sapiens. eum non potuit dimittere. Sapiens enim numquam inanis est, semper in se habens amictum prudentiæ, qui potest dicere, *Justitiam indue-* F Job 29. 14. *bam, & vestiebam judicium*, sicut dixit Job. Namque hæc mentis sunt interna velamina, quæ nemo alius possit auferre, nisi cùm aliquem sua culpa despoliat. Denique sic despoliatus Adam, nudus inventus est: at vero Joseph etiam vestimento exteriore rejecto, nudus non erat, qui salva habebat indumenta virtutis. Numquam ergo inanis sapiens. Nam quomodo inanis, qui de plenitudine Christi accipit, & servat acceptum? Quomodo inanis, cujus repleta est anima, quæ acceptæ gratiæ vestimenta custodit? Illud metuendum est, ne quis innocentiæ velamen amittat, ne impii sacrilegæ persecutionis impressione terminos justitiæ supergressi, vestimentum animæ ac mentis eripiant. Quod non facile accidit, nisi prius aliquem vox suæ iniquitatis exuerit. Unde & David dicit: *Si est iniquitas in manibus meis .... decidam merito ab inimicis meis inanis: persequatur inimicus animam meam, & comprehendat.* Psal. 7. 4. & 5.

23. Nemo ergo ex inimicis potest tuam animam comprehendere, nisi prius inanis fuerit effecta. Noli igitur metuere eos qui possunt auri argentique compilare thesauros. Isti tibi nihil auferunt. Hoc enim auferunt quod non habebas: hoc auferunt quod possidere non poteras: hoc auferunt quod non ornabat animam tuam, sed onerabat: hoc auferunt quod non locupletabat cor tuum, sed potius deprimebat. *Ubi enim fuerit thesaurus tuus, ibi erit & cor tuum*, sicut legi Math. 6. 21. audisti hodie. Multi seris portarum suarum includunt aurum suum, sed ii nec vectibus & claustris suis credunt; multi vigiles adhibent, sed ipsi quoque plus ipsos solent timere custodes: multi defosso auro incubant, aurum eorum sub terra, & cor eorum sub terra. Cave ergo ne & tu cor tuum terræ vivus infodias. Non ergo auri istius metuendi fures. Ille tibi cavendus est fœnerator, qui substantiam animæ tuæ scrutatur, si qua peccati gravioris æra contraxeris, qui cor tuum includit solo, qui animam tuam eo cespite obruit, quo aurum texeris, qui mentem tuam * centesimarum incurvat usuris, & gravi condit * sepulcro, de quo nullus resurgit. Sequere sanctum Jacob, qui neque de alienis vitiis quidquam habebat, neque suarum virtutum erat inanis & vacuus, qui erat justitiæ fructu repletus. Sed hæc moralia.

24. Illud mysticum, quod venit ad eum * Laban, hoc est, dealbatus, quia & satanas transfigurat se in Angelum lucis, & cœpit ab eo sua * requirere. Respondit ei Jacob: *Cognosce si quid est tuum apud me*, hoc est, nihil tuorum habeo. Quære Gen 31. 32. si quid agnoscis vitiorum tuorum & criminum. Nihil mecum abstuli [d] fraudum tuarum, dolique d consortia ulla non habeo, omnia tua tamquam contagium refugi. Et quæsivit Laban, & nihil suum reperit. Quam beatus vir, in quo inimicus nihil invenit, quod suum posset dicere: in quo diabolus nihil offendit, quod suum agnosceret! Impossibile videbatur istud in homine, sed ty-

a Ita mss omnes atque edit. excepta Rom. in qua legitur: *Dixit autem Dominus ad Jacob. Revertere in terram patris tui, & in gentem tuam, & ego ero tecum. Dives valde factus erat Jacob bonum gregem*, &c. Iterum eodem loco edit. Am. & Era. *& varietate virtutum nobilitabat insignibus.* Gill. ac Rom. *& variarum virtutum nobilitabat insignibus.* Mss. omnes ut in textu.

b Edit. Rom. cum paucis mss voci *plenitudo* jungit vocem *virtutum*, quæ in aliis melius omittitur. Nam *plenitudo* hic Deum ipsum designat, qui omnium bonorum plenitudo est. Rursus ubi cunctæ edit. ac plures mss *abundare perfecte*, alii aliquot habent *abundare perfecto.*

c Rom. edit. *Nihil ei novum, superfluum, aut necessarium.* Mss Torn. Long. Valc. & Theod. *Nihil ei novum.* Theod. secunda manu, *novum, nihil superfluum, aut non necessarium.* At lectionem nostram, quæ aliorum mss ac vet. edit. est, aliis præstare autumamus. Sunt enim innumeri quibus nova & superflua opinionis errore sunt necessaria.

* *Centesima* usura est qua fœneratori singulis mensibus pars centesima sortis solvitur; atque adeo summa capitis seu sortis centesimo mense usuris adæquatur. In hanc libro *De Tobia* ardenter invehitur Ambrosius.

*. Confer sodes hunc locum cum iis quæ dicuntur lib. *De Fuga sæculi* cap. 4. num. 22. & 23.

d Vet. edit. cum mss nonnullis: *fraudum tuarum doli*que *consortia. illa* (vel ut mss *ulla*) *non habeo.* Frigide.

(Iohan. 14. 30.) pum gerebat ejus, qui dicit in Evangelio: *Venit* A *hujus mundi princeps, & in me inveniet nihil.* Nihil est enim quidquid est diaboli, quod nullam potest habere perpetuitatem atque substantiam.

25. Ipse autem est qui præfigurabatur in Jacob dominus Jesus, duorum vir conjugiorum, hoc est, consors quidam Legis & gratiæ, qui virginem Rachel ante dilexit, & prædestinatam sibi in conjugium pio amabat affectu. Sed quoniam Lia tamquam Lex subintravit, & oculis infirmior obrepsit tamquam Synagoga, quæ mentis B (Gen. 29. & seq.) cæcitate Christum videre non potuit, superabundavit gratia sanctæ Rachel, quæ supra primum illud est expetita conjugium, quæ Ecclesiæ principatum futurum jam tunc nominis sui interpretatione signabat. Beata Rachel, quæ abstulit opprobrium suo partu: beata Rachel, quæ abscondit cultus, erroresque gentilium, quæ simulacra eorum plena esse immunditiæ declaravit. Nemo credat paternæ pietatis læsam esse reverentiam, quod stante patre sedit; quoniam C (Matth. 10. 37.) scriptum est: *Qui plus fecerit patrem aut matrem, quàm me, non est me dignus.* Ubi causa agebatur religionis, fides debuit sedem habere judicii, & quasi rea stare perfidia.

CAPUT VI.

Angelos in itinere videt S. Iacob. Idem fratri occurrens septies adorat. Denique concordiam ab eo petiturus in castris dormit. Quæ omnia quid significent, aperitur.

(a) 26.[a] HÆc eo usque probata sunt, ut proficiscenti sancto Jacob Angeli Dei occurrerent. Denique vidit castra Dei applicantia, & (Gen. 32. 1. & 2.) ait: *Castra Dei hæc sunt.* Perfectis enim & fidelibus divina solent adesse præsidia. Perfectus autem cogitabat de reconciliatione fraterna; ita ut (b) humilitate [b] eum invitaret, officiis acquireret, muneribus quoque emendum putaret. Occurrit itaque fratri cum muneribus, uxoribus, & pignoribus suis; ut etiamsi ipse indignaretur, ne- E cessitudinis obsequiis inflecteretur.

(Gen. 33. 3.) 27. *Et adoravit septies in terra.* Quid sibi istud (Deut. 6. 13.) vult esse? Lex dicit: *Dominum Deum tuum adorabis, & ipsi soli servies*; & hic adorat intemperantem, iracundum, minantem parricidale flagitium. An terram adoravit, illam humano cruore concretam, serpentium infusam venenis, aut jejuna infelicem glarea, aut duris atque asperis inhorrentem cautibus? Quid sibi etiam vult quod septies adoraverit? Hæreret solutio, nisi illud oc- F curreret quod Petro interroganti in Evangelio: (Matth. 18. 21. & 22.) *Si frater meus in me peccaverit, quoties dimittam ei, usque septies? Respondit ei dominus Iesus: Non solum septies, sed usque septuagies septies.* (c) [c] Hoc igitur prophetico spiritu sanctus Patriarcha significat, in advenientem respiciens, qui non solum usque septies, sed etiam usque septuagies septies veniam fratri laxari juberet; ut ejus contemplatione conventus Esau injuriam quam se accepisse putabat, remitteret fratri, & quamvis læsus in A gratiam rediret; quia propterea carnem suscepturus erat dominus Jesus, & venturus in terras, ut multiplicatam nobis donaret veniam delictorum.

28. Denique petiturus à fratre concordiam dormivit in castris. Perfecta virtus habet quietis tranquillitatem & stabilitatem; ideo Dominus donum ejus perfectioribus reservavit dicens: *Pacem meam relinquo vobis, pacem meam do vobis.* (Iohan. 14. 27.) Perfectorum est enim non facile mundanis moveri, B non turbari metu, non exagitari suspicione, non terrore concuti, non dolore vexari: sed quasi in littore tutissimo adversum insurgentes fluctus sæcularium procellarum mentem immobilem fida statione placidare. Hoc firmamentum christianis mentibus Christus invexit, pacem internam invehens animis probatorum; ut non turbetur cor nostrum, neque exagitetur animus. Hanc pacem super omnem mentem esse Apostolus doctor asseruit dicens: *Et pax Dei quæ exsuperat om-* (Philip. 4. 7.) C *nem mentem, custodiat corda vestra, & sensus in Christo Iesu.* Fructus itaque pacis est non perturbari in pectore. Denique vita justi quieta est, injustus autem inquietudinis & perturbationis plenus est. Itaque amplius suis suspicionibus affligitur impius, quam alienis plerique verberibus: majoresque vibices vulnerum in ejus animo sunt, quam in eorum corpore qui ab aliis verberantur.

29. Grande est intra se aliquem tranquillum esse, & sibi convenire. Foris pax aut imperato- D ris sollicita providentia, aut manu militum quæritur, aut bellorum prospero cedit eventu, aut internecione aliqua barbarorum, si in se hostili motu sua arma convertant. In ea pace nulla nostra virtus, sed eventus est. Certe gloria pacis illius ad imperatorem refertur: istius pacis fructus in nobis est, quæ est in mentibus singulorum, quæ tenetur affectibus. Istius pacis major est fructus, quo spiritalis nequitiæ tentamenta, quam quo arma hostilia repelluntur. Ista pax sublimior, quæ E corporalium passionum excludit illecebras, perturbationesque mitigat, quàm ea quæ barbaricos sedat incursus. Plus est enim clauso intra te hosti resistere, quam remoto.

CAPUT VII.

Iacob cum Deo luctatur, & tacto femoris nervo claudicat. Vim Dina illatam fratres ulciscuntur, quos Iacob pater improbat. Is jubetur in Bethel habitare, quo sancta Ecclesia præfiguratur.

F 30. ITaque Jacob qui cor suum ab omni simulatate mundaverat, & pacificum affectum gerebat, (Gen. 32. 24. & 25.) postquam rejecit omnia sua, solus remansit, & luctatus est cum Deo. Quicumque enim sæcularia negligit, ad imaginem similitudinemque Dei propius accedit. Quid est enim luctari cum Deo, nisi virtutis suscipere certamen, & cum superiore congredi, potioremque ceteris imitatorem fieri Dei. Et quia insuperabilis erat fides ejus atque (Ibidem.) devotio, secreta ei mysteria Dominus revelabat, tangens latitudinem femoris ejus; eo quod ex

a Ita cuncti mss. ac edit. præter Rom. quæ hoc initium capitis exhibet in eam formam, *Et Iacob abiit viam, & respiciens vidit castra Dei metata, & obviaverunt ei Angeli Dei. Proficiscenti*, &c.

b Omnes edit. ac mss. aliquot, *eum invitaret . . . emendum putaret.* Alii mss antiquiores & numerosiores, *eum invitaret . . . emendum*, Long. Valc. *emendandum, putaret.* Syllepsis est qua constructio refertur ad vocem *fratris* in priori membro potestate comprehensam. Post verbum *putaret*, subjungit edit. Rom. *Dixit enim: Placabo faciem ejus in donis præcedentibus*; quod superfluum est, & in omnibus mss & aliis edit. desiderantur.

c Cod. Long. Remig. & Theod. secunda manu, *Hæc igitur prophetâ Spiritum sanctum Patriarcha significat*

ejus erat generatione dominus Jesus oriundus ex Virgine, qui Deo non impar, nec inæqualis esset: cujus crucem obstupescentis femoris latitudo signabat; eo quod diffusa per universum mundum remissione peccati, salutaris foret omnibus, qui stupore sui corporis ac sopore resurrectionem tribueret defunctorum. Unde non immeritò exortus est sol sancto Jacob, cujus generi crux Domini salutaris illuxit: simul quia sol ei oritur justitiæ, qui Deum cernit; quia ipse est lumen æternorum.

Ibid. 32. 32. 31. Claudicavit autem Jacob à femore suo: *Propter hoc non manducant hodieque filii Israel nervum.* Utinam manducassent & credidissent. Sed quia non erant facturi voluntatem Dei, ideo non manducaverunt. Sunt & qui ita accipiant, quod ideo claudicaverit ab uno femore Jacob, quia duobus populis ex ejus generatione manantibus, unius stupor jam tunc circa fidei gratiam declarabatur futurus. Ipse est ergo populus qui stupore perfidiæ claudicavit.

a 32. [a] Denique non multo post revelationem istius modi cùm esset ab alienigenæ filio Dina filia Jacob deflorato virginitatis pudore temerata, fratres ejus qui non intellexerunt mysterium, alienigenas qui societatem fidei per conjunctionem generis offerebant, vindictæ studio peremerunt. Jacob autem qui morali mansuetudine clementiam diligebat, vel mystico spiritu sacramentorum congregandæ ex gentibus prævidebat

b Ecclesiæ, invitus & dolenter [b] scenam illam exactæ ultionis accepit. Unde prophetanti adventum

Ibid 35. 1. domini Jesu responsum divinum est datum: *Exsurgens adscende in locum* [c] *Bethel*, hoc est, in domum panis, ubi natus est Christus, sicut Michæas

Mich. 5. 2. propheta testatus est dicens: *Et tu Bethleem domus Ephrata non es minima, ut sis inter principes Juda. Ex te enim exiet princeps Israel, & egressus ejus ab initio, à diebus sæculi.* Vere domus panis, quæ domus Christi est, qui nobis panis salutaris advenit è cælo; ut jam nullus esuriat cibum sibi

Gen. 35. 2. & seq. immortalitatis acquirens. Ibi jubetur habitare Patriarcha, ibi altare facere Deo qui apparuit

d ei. Ibi deos accepit alienos, & abscondit eos [d] sub lentisco: ibi quoque sepulta est Rachel in via Ephrata, hæc est, Bethleem. Ibi etiam columnam statuit Jacob supra monumentum ejus.

33. Quanta mysteria, quia ibi est Ecclesia Dei, in qua apparet Deus, & loquitur cum servis suis. Ibi eripiuntur, & absconduntur simulacra gentium. Fides enim Ecclesiæ omnem observantiam gentilitatis abolevit. Sed cur sub lentisco absconderit, quæro? Certe genus istud infructuosum est. Ibi ergo sunt dii gentium, ubi nullus est fructus. Ibi inaures gentilium infodiuntur quas dederunt Jacob, ut jam novam linguam audire adsuescant; veterem perfidiæ sonum nesciant, obsurdescant aures eorum sacrilegio, & mundentur ad gratiam. Non immerito ibi sanctus Daniel falsum adversus Susannam testimonium deprehendit. Ibi enim volebat adhuc radices suas locare perfidia: sed latere non potuit, quia prophetico spiritu deprehensa est. Congruus autem error [e] presbyteri veræ confessioni, ut ibi contaminatam diceret castitatem, ubi gentium defossa simulacra sunt. Sed veritas Ecclesiæ [f] non texit perfidiam, sed abscondit, & aures gentilitatis obstruxit. f

34. Convenienter quoque ibi sepulta est sancta Rachel; quia omnes qui baptizantur in Christo, consepeliuntur cum Christo. Sic enim docemur, dicente Apostolo: *Consepulti enim sumus cum* *Rom. 6. 4.* *illo per baptismum in mortem; utquemadmodum ille surrexit à mortuis per propriam virtutem suscitatus, ita & nos ejus gratia resurgamus.* Tunc igitur vere absconditur omnis error gentilium, cùm quis fuerit ablutus à vitiis; quia confixus cruci vetus homo noster nescit jam veteri servire peccato. Competenter etiam columna statuitur supra monumentum Rachel; quia Ecclesia est columna & firmamentum veritatis.

CAPUT VIII.

De laudabili sancti Iacob senectute, in qua futuras dubiasque res, ac vita sua finem prævidet; nec non agenda disponit.

35. Senuit autem Jacob, & jam ante senuerat moribus: sed certabant in eo impigra vivacitas juventutis, & tranquillitas senectutis. Est enim & senectus virens gratiâ, & juventus cana consiliis, de qua dicit Scriptura: *Senectus enim venerabilis. Et, Ætas senectutis vita immaculata.* *Sap. 4. 8. & 9.*
[g] Ex hac vita fuit Jacob, qui bonis operibus prævenit tempus longævæ senectutis; ut & fructum g ejus ante tempus carperet, & postrema ejus in tempore non timeret. Beatus quidem & juvenis qui bene vivit: sed beatus & senex qui bene vixit. Quod enim juvenis sperat, adeptus est senior: quod senex fuit, optat hoc esse qui juvenis est. Certe hic inquieti maris longiore sibi adhuc cursu manente, jactatur fluctibus: senex vero sicut in portu, ita in statione est senectutis. Erat itaque hujusmodi Jacob, qui vix speranda juvenibus bona incolumi & tuta gratiæ clave

a Rom. edit. sola: *Egressa est autem Dina filia Lia, quam peperit Iacob, ut cognosceret filias indigenarum. Et vidit eam Sichem filius Hemor Hevæus, princeps terræ, & accipiens eam dormivit cum illa. Denique non multo post factam supra revelationem cùm esset* &c. Quibus verbis cap. 7. exorditur.

b. Scenam locum arboribus opacum esse diximus l. 2. Hexaem. c. 8. n. 32. Sed quia poemata dramatica quæ istic antiquitus agebantur, in theatra postmodum translata sunt, ideo scenæ nomen ad hæc significanda, & inde per synecdochen ad cruentas actiones, quales in eisdem exhiberi solent, traductum est. Quapropter parum scite pro *scenam* mss. nonnulli *cædem* posuerunt.

c. Non hic solum, sed etiam l. 1. de Abrah. c. 2. n. 5. & 6. ad l. 2. c. 5. n. 99. mss. melioris notæ legunt *Bethleem*. Et certe Ambrosio eumdem locum esse Bethleem ac Bethel, cum hujus vocis expositio, quam illi semper subjicit, tum orationis series non obscure indicant. At lectionem omnium edit. & non paucorum mss. immo Scripturæ etiam auctoritate munitam retinuimus.

d. Ita mss. omnes ac edit. ant. Rom. vero ex Bibliis reposuit hic & infra *sub terebintho*.

e. Rom. edit. *presbyterii vera confessionis: ut ibi contaminatam diceret castitatem.* Aliæ cum mss. omnibus conveniunt, nisi quod habent *confessionis*. Minus bene. Hujus enim loci hic sensus est: Error seu mendacium presbyteri asseverantis Susannam sub arbore infructuosa corruptam fuisse, significavit ibi castitatem fidei contaminatam; ubi gentium &c. Nam quod supra dicitur Daniel ibi falsum testimonium deprehendisse, vox *ibi* non ad arborem Bethel, sed aliam et sterilitate similem referenda est.

f Edit. vet. *non texit perfidiam, & aures* &c. Rom. *non detexit perfidiam, sed abscondit, & aures* &c. Mss. vero legunt *texit* cum vet. edit. ut in reliquis cum Rom. conveniunt. Videtur autem Doctor sanctus id innuere, Ecclesiam in Daniele, calumniæ presbyteros convincentis, persona gentilitatis perfidiam non tegere, id est, non dissimulare, sed convincere: postea tamen in gentilibus qui convertuntur eam per baptismum abscondere seu abluere, ut quæ sequuntur, satis ostendunt.

g Rom. edit. *Senuerat ergo Iacob.* Vet. *Ex hac vita fugit Iacob.* Melius mss. omnes, *Ex hac vita fuit Iacob*, id est, ejusmodi vitam duxit, qualis supra descripta est.

jam clauſa & obſignata tenebat. Quod autem A
poſſideas, eo quod adhuc ſperes, præſtabilius
eſt. Erat ergo ſenex Jacob, ad quem juvenes ad-
verſa temporis alicujus tempeſtate perculſi tam-
quam in portum ſe ſe recipiebant: ipſe autem
tamquam in ſpecula vitæ hujus poſitus ſollicito
prætendebat affectu, & longe ante rebus dubiis
prævidebat remedia.

Gen. 42. 1. & ſeq. 33. Denique fames erat in tota terra, & ſenex
depoſitus quæ alacres juvenes ignorabant, [a] in-
terim primus utrum audierit videto. Primus B
admonuit filios ſuos in Ægypto exuberare fru-
menta, & eo proficiſcendum, ut emerent quæ
Ibid. 43. 11. ſibi ad uſum neceſſaria forent. Libenter etiam
ipſe juvenum conſiliis acquieſcebat, ut etiam fi-
ibidem. 45. 28. lium juniorem ſimul mitteret. Et renuntiantibus
illis quod Joſeph filius ejus viveret, infractum li-
cet corpore, ſed vivida animi virtute, non ex-
ſpectavit ut filius ad ſe veniret, ſed ipſe magis
perrexit ad filium. Pietati enim menſura ordinis
non præponderat. Nulla itaque ſenſit impedi- C
menta feſſæ ſenectutis, cùm pergeret. Pietas
enim levabat laborem. Verum ubi recepti filii
fructu potitus, aliquanto exacto tempore, de-
cem & ſeptem videlicet annorum, quod ſecun-
dum illam Patriarchæ longævitatem exiguæ
portionis tempus eſt, finem vitæ ſibi appropin-
ibidem. 47. 29. quare cognovit. Vocavit Joſeph filium, & per
generationis ſuæ futurum heredem conſtrinxit
Ibid. 49. 1. eum, ne in Ægypto ſepeliretur. Acceptaque fi-
de, cùm paulo poſt infirmaretur, & veniſſet ad D
eum filius ſuus Joſeph, velut reſumtis viribus ſe-
dit ſupra lectum ſuum, & benedixit patriarchas
duodecim, & prophetavit.

CAPUT IX.

*Jacob morti proximus atque oculis captus, tamen bea-
tus oſtenditur: ejus præterea multiplex commen-
datio, ſed maxime ob patriarcharum benedictio-
nes, proponitur; ac demum concluditur nec ipſum
nec ſanctorum alium propter ærumnas minus bea-
tum haberi oportere.*

34. Dicant nunc aliqui non beatum Jacob,
cùm in ipſis mortis eſſet diebus, qui
pene plura cum Deo, quam cum hominibus al-
loquia miſcebat: non beatum cùm oculi ejus
gravarentur in ſenectute, & non poſſet videre.
Videtur enim quibuſdam cæcitas eſſe gravis æ-
rumna calamitatis. Sed tunc quoque beatus Ja-
cob; quia diſcernebat ſpiritu, quod oculis diſcer-
nere adſpectuque non poterat. Videbat futura, F
ibidem. 48. 13. & ſeq. qui æſtimabatur non videre præſentia. Denique
erravit & ipſe Joſeph, ut cùm ad dexteram ejus
applicaſſet filium ſuum ſeniorem, & ad ſiniſtram
ipſius, hoc eſt Jacob, applicaſſet filium junio-
rem; ut ætatis ordo benedictionis ordinem re-
ſervaret, extenderet dexteram ſuam ſuper ne-
potem juniorem, & ſiniſtram ſuper ſeniorem ne-
potem, & volenti filio patriam dexteram ſuper
Ibidem. Manaſſen ſeniorem convertere reſponderit: *Scio,
fili, ſcio, & hic erit in populum, & hic exaltabitur:*
ſed frater ejus junior major illo erit. Et cauſam præ-
lationis adjunxit dicens: *Semen ejus erit multitu-
do gentium.* Adeo licet impedito corporis adſpec-
tu, melius videbat, ut videntem doceret erraſſe.
Quis enim melius videt, quam qui videt Chriſ-
tum? Aut quis poteſt dicere oculis impeditum
eum, qui videbat in Christo refulgentem Eccle-
ſiam? Nonne igitur clarum eſt, quod debilitas
beatitudinem impedire non poſſit? Ille oculo-
rum impeditus munere, ille defatigatis corpo-
ris viribus in lecto tamquam in ſepulcro corpus
relinquens adſurrexit in ſe, & longe ab aliis, at-
que intra ſemet ipſum ſe ſe colligens præſenti-
bus ſe rebus ſubduxerat, & noviſſimorum dierum
futuræ miſcebatur ætati. Sic enim ſcriptum eſt:
Annuntiabo, inquit, *vobis quæ occurſura ſunt vobis* Ibid. 49. 1.
in noviſſimis diebus.

35. Quid igitur ei deerat, cui Deus aderat,
qui ei profecturo dixerat: *Deſcendam tecum in* Ibid. 46. 3. & 4.
Ægyptum: & ego deducam te in perpetuum? Nec de-
fuit, quando in eo Spiritus ſanctus loquebatur.
Quis tam potens in ſuo domicilio, quam iſte in
alieno? Quis tam abundans in ubertate, quam
iſte in fame? Quis tam fortis in juventute, quam
iſte in ſenectute? Quis tam actuoſus in negotio,
quam iſte in otio? Quis tam velox in curriculo,
quam iſte in lectulo? Quis tam lætus in flore
adoleſcentiæ, quam iſte in mortis confinio? Quis
tam dives in regno, quam iſte in peregrino lo-
co? Denique reges benedicebat. Nec immerito Ibid. 47. 7.
pauper non erat, qui nullo indigebat. Pauper
non erat, qui ſe pauperem non putabat. Et quis
pauperem dicat, cujus converſatione dignus or-
bis terrarum non fuit? Et ideo converſatio ejus
erat in cælo. Hic vero prædives in diviriis ſim-
plicitatis & ſinceritatis, decorus majore animæ
quàm corporis pulcritudine quæ marceſcere
non novit, ætate impiger, cui liceret, cùm vel-
let, corporeo iſto exire gurguſtio, & ſuperna pa-
radiſi mentis vigore penetrare, exſultans ſpiritu, E
cùm ſepulcri extrema mandaret. Non enim ter-
reno ſe tumulo claudendum, ſed ſuperno reci-
piendum domicilio præſumebat; & ideo tam-
quam alteri mandabat ſepulcrum: ſui autem ſe-
curus mortem illam immortalitatem putabat.
Videbatur corporis implicatus impedimento, &
vigilanti in futura tempora præcurrebat affectu,
dicens de perſecutoribus Domini, qui de tribu
Simeon & Levi * auctores erant nequitiæ princeſ-
ſuri: *In conſilium eorum non veniat anima mea, &* Ibid. 49. 6.
in occurſum eorum non contendant viſcera mea. Quis
autem tam validus in virtute, quam fortis iſte
in infirmitate, qui dicebat: *Maledictus furor eo-* Ibidem. 7.
*rum, quia ſuperbus & temerarius; & ira illorum,
quia indurata eſt. Dividam eos in Jacob, & diſper-
gam illos in Iſrael.*

36. Quis vero tam canorus cantibus, quam iſ-
te vocibus, qui toto auditus eſt mundo, qui per
omnes populos, per omnes auditur ætates? [b] Quis
tam ſuavis numerus ſeptem vocum differentias
oblocutus, quam iſte ſeptemplici Spiritus ſancti

a Edit. omnes, *Primus audierat, primus admonuit filios.* At mſſ. contra in noſtram lectionem conſpirant, niſi quod pro, *videto*, nonnulli habent, *videro.* Quod ſatis cum initio cap. 8. libri de Joſepho convenit, ubi illud adſeveranter pronuntiavit.

* Scilicet ſcribæ ac ſacerdotes, ut ipſe exponit lib. de Bened. Patriarch. cap. 1.

b. Ita mſſ. Theod. Valc. Vict. & Colb. Alii vero, *Quis tam ſuavis* (Thuan. *ſuave*) *nomen ejus ſeptem vocum differentiâ oblocutus.* Edit. vet. *Quis tam ſuaviter ſeptem vocum differentias oblocutus.* Rom. denique, *Quis tam ſuavibus numeris ſeptem vocum oblocutus diſcrimina.* Forte quod videretur Ambroſius alluſiſſe ad illud Virgil. 6 Æneid

Obloquitur numeris ſeptem diſcrimina vocum.

gratia resultavit? Qui licet membris resolutus, tamen adtollens se animo, & erigens spiritu, corporis sui tamquam citharæ harmoniam dissoluta membrorum compage destructam alta mente despiciens non requirebat, sed otiosam jacere humi patiebatur. Ipse autem cantu se mulcebat interno; & prophetico se modulamine delectabar dicens: *Iuda, te laudabunt fratres tui: manus tua super dorsum inimicorum tuorum: adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Iuda: ex germine mihi adscendisti: recumbens dormisti ut leo, & tamquam catulus leonis. Quis suscitabit illum?* Et infra: *Lavabit in vino stolam suam, & in sanguine uvæ amboladium suum. Hilares oculi ejus à vino, & dentes candidiores lacte.* Quis cantus dulcior, quis sonus suavior, quam remissio peccatorum, & resurrectio mortuorum? Hunc cantum sanctus David, ille divinæ organum vocis, & dominici sermonis interpres cithara cecinit spiritali. His modulis gratiæ sublimem illum animum mentemque mulcebat. Hoc cantu mundi istius aspera mitigavit, hoc sonitu sæculi dura mollivit, hoc psalterio terrorem mortis infregit, hac suavitate chordarum inferna calcavit.

Ibidem. 8. & seq. — *Ibidem. 11. & 12.*

37. Sed audiamus etiam alia quæ sanctus Jacob patriarcha admirabili illo suæ organo mentis increpuit: *Nephtalim vitis remissa, porrigens in germine suo decorem. Filius meus ampliatus Ioseph, filius meus adamplintus, zelo appetitus filius meus, filius meus adolescentior ad me revertere.* Et infra: *Prævaluit super benedictiones montium manentium, & desideria collium æternorum.* Quid dulcius benedictione? Quid gratius æternitate? Et ipsa verba sunt cantus, & in verbis magna votorum sunt præmia, meritorum fastigia.

Ibidem. 21. & seq. — *Ibidem. 26.*

38. Quid suavius sancto Joseph, qui nos liberavit ab opprobrio, crucis Dominicæ sacramento? Sicut enim maledictum factus est Christus, ut maledictum solveret Legis; & peccatum factus est, ut mundi peccatum tolleret: ita opprobrium factus est, ut gentilitatis opprobrium auferret: sed illud opprobrium Christi thesauris Ægypti pretiosius æstimatum est. Et ideo Moyses Pharao regis aulam reliquit, & fidei elegit opprobrium, cui se opprobrio maria dividebant. Ipse ergo Nephtalim vitis totum remissa per mundum, ut omnibus populis ubertatem poculi spiritalis infunderet. Ipse est ampliatus, habens nomen super omne nomen, qui quoniam se pro omnibus obtulit morti, ideo audivit à Patre: *Ad me revertere.* Loquebatur Jacob, & Deus audiebatur. Ille benedicebat, & Deus personabat dicens Filio: *Ad me revertere*, hoc est, post passionem revertere. Revertere ad sedem tuam, revertere cum trophæo, revertere ad me, ut te resurgentem defuncti sequantur, & tua potestate pariter, atque exemplo resurgant, ut fias primogenitus ex mortuis, ut ad dexteram sedeas Patris. Unde & Filius dixit: *Amodo videbitis Filium hominis sedentem ad dexteram virtutis Dei.*

Matth. 26. 64.

39. Neget quis beatum Jacob in ipso mortis supremo, qui divina fundebat oracula. Neget beatum Joseph in carcere, ubi sapientiæ spiritu interpretabatur somniorum quæ audierat, veritatem, & futurorum seriem revelabat. Neget beatum Esaiam, cùm medius secaretur; Hieremiam, cùm mergeretur: Daniel sanctum, cùm inter leones staret intrepidus, & prandium ei raptus ab Angelo propheta deferret. Non utique ideo beatus, quia alienum prandebat prandium: sed quia meritis suis impasta leonum ora claudebat. Quis autem non beatam dixerit matrem Machabæorum, quæ septem filiorum funeribus octavam se addidit ad laudem cælestis triumphi?

CAPUT X.

Quanta laudi fuerint sacerdoti Eleazaro supplicia constanter tolerata, propter quæ vere beatus sit judicandus.

40. Nec te, Eleazare, prætermittam, [a] o te pote sacerdotem sacerdos, peritus in Lege, maturus ævi, cùm oblatus esses Antiocho persecutori, nec tentamentis potuisti capi, nec præmiis inflecti, nec suppliciorum acerbitatibus frangi. Denique à blandimentis cœpit, quia judicabat tormenta sua posse superari. Erubesco, inquit, canitiem tuam, revereor senectutem, miror prudentiam: cur abstinendum bonis epulis putes quas natura largitur? Relaxa istiusmodi pervicaciam, expergiscere aliquando, dum adhuc malo tibi persuadere, quam extorquere; ne victus suppliciis facias, quod refutas ratione invitatus. Ad hæc respondit senex: Nos, Antioche, non * intentione ducimur, sed reverentia Legis tenemur, quæ à suilla carne abstinendum præcipit. Pulcherrimam judicas creaturam; negare tamen non potes quod potior sit temperantia, quàm voluptas, potior legis obedientia, quàm prævaricatio. Quod si hoc leve putas, ut carne vescamur suilla: qui in minimis legem contemserit, quomodo in magnis tenebit? Aut si pretiosa est creatura hujusmodi, vindicans, cùm eo quod sit pulcherrimum, defraudamur. Abstinentia autem nostra disciplina est castimoniæ. Discimus enim resecare luxuriam, cupiditates vincere, excludere concupiscentias, delectationibus corporis obviare. Fortitudinis quoque exercitium est, pœnis pro Lege non cedere. Justitiæ quoque insigne atque prudentiæ, ut quod semel quodum elegimus timore Dei, morte proposita reservemus. Quis escam imperet liberis? Quis autem se ridendum [b] præbeat ut in hoc serviat, & non ridebitur? Non sum ita senex, ut mihi non juvenescat animi fortitudo.

a 2 Machab. 6. 18. & seq.

41. Suspensus itaque cùm hinc atque inde graviter verberaretur, nec jam ferrent senilia membra verberum pœnas, lassatis carnificibus atque extensoribus, in terram deflexus inflexibilem mentem gerebat. Et quidam seu longævam miseratus ætatem, seu tentamentis circumvenire desiderans: Responde, inquit, tantum-

a Omnes edit. ac plures mss. *ut pote sacerdotum sacerdos, sed tuis juvandus.* Rom. edit. *juvandum oratis.* Optime cod. Torn. Theod. & Vale. *ut pote sacerdotem sacerdos*, &c. Rursus mss. aliquot, & cunctæ edit. *qui genere sacerdos* · aliquot alii, *qui genus sacerdotale.* Thuan. ac Remig. legunt, *qui gentis sacerdos.*

* *Intentione*, id est, propria voluntate ac electione; nisi forte idem sit, atque animi contentione & pertinacia.

b Vet. edit. cum parte mss. *præbeat? In hoc serviat, sed non ridebit.* Rom. *præbeat? Quis autem in hoc serviat, & non ridebitur.* Ab hac non multum recedunt alii aliquot mss. quos secuti sumus.

modo te manducaturum: nos te eſcæ ejus immunem præſtabimus. At ille clamans: Nequaquam, inquit, contingat mihi, ut fiam ſenex incentivum juvenilis erroris, qui hucuſque eram forma ſalutaris inſtituti. His ego ludibriis, ut paululum vivam lucrabor, & totius vitæ labores addicam brevis viatico ſenectutis? Senectus portus debet eſſe, non vitæ ſuperioris naufragium. Non te negabo, Lex patria, non abjurabo vos, ſancta inſtituta majorum, non decolorabo vos infulæ ſacerdotales, non te perfidiæ pulvere turpabo palam canities? Quid multa? Immoriendo tormentis factus eſt ceteris magiſterium perſeverantiæ, qui electus erat ad infirmitatis exemplum. Beatus igitur, in quo non potuetunt tormenta tationem vincere. Annon beatus, qui potuit virtute animi victor eſſe pœnarum, pietatiſque remigio ſervare integram in tantis fluctibus paſſionem?

CAPUT XI.

De admirabili patientia ac fortitudine ſeptem fratrum Machabæorum, quibus mater octava addita fuit, qui ſuis ſuppliciis meritum beata vita acquiſierunt.

2. Machab. 7. 1. & ſeq. 42. POſt ipſum ſtatuti ſunt pneri ſeptem cum matre. Inſultare licet tyranno, qui dum callide à ſene incipiendum putat, magiſtrum eligit quo diſcipulos faceret fortiores, quorum velut puerilem ætatem præmiis provocabat ad culpam, urgebat terroribus ad formidinem. At illi non degeneres tanto duce reſpondent: Quid nos contemnis vel circumſcribis, [a] ut pueros? Sed fides cana eſt, ſed valida diſciplina. Experire certe, ſubjice quibus placet pœnis puerilia viſcera, non invenies corda puerilia: nec potentiores erunt tormentorum machinæ, quam legitimæ obſervationis excubiæ. Quem vicit ſenectus, ſuperabit æmula ſenectutis pueritia. Sequimur patrem filii, diſcipuli doctorem. Collige ſuppliciorum inſtrumenta propoſita: meditationem patientiæ, [b] non terrorem infantiæ adferunt, dum videntur.

43. Juſſit maximum natu eligi. At ille ridens: Recte, inquit, naturæ ordinem ſervas. Sed cur Dei legem temerandam putas? Et pro pietate quidem omnes maximi ſumus: ſed tamen à me inchoatum gaudeo. Quid quæris, tyranne? Confiteor nos ſummo Deo ſervire, & doces quid agere debeamus. Si tu tantâ pertinaciâ vis extorquere veritatem, cur non omni virtute nos eam tenendam putemus? Quid plura? Adhibentur variarum genera pœnarum. Sed vicit pietas immanitatis furorem: excluſa eſt anima, non religio.

Ibidem. 7. & ſeq. 44. Secundus acceſſit, nec degener fratris munia piæ confeſſionis implevit. Et cùm detraheretur membrana capitis, reſpondit: Aufertis quidem membranam, ſed habeo galeam ſpiritalem, quam non poteſtis auferre. Et vere hanc galeam nemo poteſt auferre, ſicut poſtea Apoſtolus docuit in Eccleſia Domini: *Quia caput viri Chriſtus eſt.* Et, *Ejus ſumus membra.* *1. Cor. 11. 3. Epheſ. 5. 30.* Recte puer iſtam divino ſpiritu doctrinam apoſtolicam prævidebat. Exuebaot immanes beſtiæ corium capitis, & pardalicis feritatibus ſæviebant. At ille deficiens: Quam dulce eſt, inquit, mori pro religione, quàm ſuavis omnis acerbitas mortis pro pietate; quia manet horum remuneratio laborum! Tua ſunt, rex, graviora tormenta: tu tuis vehementius torqueris ſuppliciis; quia vides te vinci in poteſtate.

2. Machab. 7. 1. 10. & ſeq. 45. Et hoc defuncto, tertium ſtatui ſibi juſſit. Et cùm eum partim tentaret inſidiis, partim cuperet terrore percellere, reſpondit ad eum: Non faciam voluntatem tuam, non ſuccumbam imperio tuo. Per beatam illam fratrum meorum paſſionem, & nobilitatem, non negabo piam germanitatem. Quævis adhibero ſupplicia, quibus magis urgens hoc proficias aſperitate pœnarum, ut majora teſtimonia noſtræ germanitatis accipias. Iuſſit itaque ei linguam amputari. At ille exclamans: Victus es, inquit, Antioche, qui organum vocis abſcindi jubes. Confeſſus es te reſpondere non poſſe rationi, majoraque probas linguæ noſtræ flagella, quam tua verbera. Nos enim tua verbera non timemus, tu noſtræ vocis flagella non potes ſuſtinere: ſed hæc pietatis flagella ſunt, tua flagella perfidiæ: ſed etiam lingua ſublata gravius te ſuo cadens murmure flagellabit. Evadere te putas, Antioche, ſi vocem eripias? Et tacentes Deus audit, & magis audit. Ecce aperui os meum, laxavi linguam meam, abſcinde linguam: ſed non abſcindes conſtantiam, non virtutem auferes, non rationem obliterabis, non eripies teſtimonium veritaris, non eripies cordis clamorem. Si lingua amputetur, ſanguis clamabit, & dicetur tibi: *Vox ſanguinis fratris tui clamat ad te.* *Gen. 4. 10.* Audit enim ſanguinis vocem, qui audit internas cogitationes, tenebræ licet operiant, & parietum ſepta circumdent. Dicat impius, quia nullus ſibi teſtis adſiſtat: explorat univerſa, videt omnia Deus; nec eſt aliquod facinus quod poſſit latere omnium judicem, qui cognoſcit univerſa, antequam fiant. Quid verba damus? Loquaciora ſunt vulnera: etſi vulnera tegantur, etſi abſcondatur cicatrix, non abſconditur fides. Nec tamen plaudas quod auferendo linguam, confeſſionem laudis eripias. Satis jam Deum ſermone laudavimus, nunc paſſione laudemus.

Ibidem 13. 46. Et hoc peremto, juſſit quartum vinciri ad rotam, ut ejus vertigine membris omnibus ſolveretur. At ille cùm torqueretur immaniter: Diſſolvis, inquit, corporis membra, ſed adjungis gratiam paſſioni, nec eripis ſolatium morti. Eſt enim vox tonitrui in rota, quia in bono & inoffenſo vitæ iſtius curſu cæleſte reſultat oraculum, * ſicut in Johanne & Jacobo filiis tonitrui reſultabat. Itaque illud quod legi, nunc manifeſtius recognoſco: *Quia rota intra rotam currit, nec impe-* *Ezech. 1. 16. & 17.*

a. Poſt vocem, *pueros*, addit edit. Rom. *pueri ſumus*, quod nuſquam alibi reperias.

b. Mſſ. non pauci, nec inferioris notæ, *non terrorem inſcitia adferunt.*

*. Videtur quibuſdam hic memoria lapſus Ambroſius, dum æſtu raptus eloquentiæ Machabæo illi apoſtolorum qui multis poſt annis in lucem editi ſunt, mentionem tribuit. Sed quidni dicamus quarto huic fratrum eodem modo propheticum ſpiritum à ſancto Antiſtite adſcriptum, quo ſupra legimus de ſecundo. *Recte puer iſtam divino ſpiritu doctrinam apoſtolicam prævidebat?* Niſi quis malit illa verba, *ſicut . . . reſultabat*, parentheſi eſſe includenda.

ditur. Teres enim vita sine ulla offensione in quavis passione versatur, & intra hæc quoque rota currit. Currit Lex intra gratiam, & observantia Legis intra divinæ curriculum misericordiæ est: nam quo magis volvitur, plus probatur. Potius est hîc ab impiis adversa tolerare, ut ibi à Domino consolationem invenire possimus. Et iste consummans cursum suum abrupit spiritum, animamque victor effudit.

Ibidem. 15. & seq. 47. Quintus cùm sisteretur, cæso prius eidem jussit ignes admoveri, subjici incendia. Manabat è vulneribus cruor, & effossis ulceribus, sanguis effusus ipsos flammarum extinguebat globos. At ille inter ignium crepitus audiebatur dicens: Gratias tibi, Domine, quod dedisti nobis dice-
Psal 65.12. re: *Transivimus per ignem.* Et sicut alibi idem tuus
Ibid. 65.10. dicit Propheta: *Igne nos examinasti, sicut igne examinatur argentum.* Adstabo tibi, sicut aurum purgatus incendio; & si quid fuit culpæ, ignis exussit. Itaque & iste transfiguratus à corruptela ad incorruptionem, vitam exhalavit.

2. Mach. 7. 18. & 19. 48. Sexto quoque admota tormenta sunt. At ille, Noli, inquit, frustra errare, & tuæ hoc adscribere potestati, quod ista adversum nos exerceas. Nostrorum hoc delictorum est pretium, ut peccantes puniamur. Et gratias Domino, quod hîc à nobis * duplicia peccata exiguntur, ut ibi nobis consolatio deferatur. Gratias autem & tibi, quod tam durus & immitis es, ut talibus nostris suppliciis Dominus in quem peccavimus, genti nostræ propitius fiat. Nos quoque alleviamus ærumnam, dum fidei passionibus delectamur. Et iste duris atque asperis dilaceratus suppliciis, appositus est ad fratres suos.

Ibidem 24. 49. Supererat junior ex fratribus, & jam pudebat Antiochum immaturæ ætati se ita fuisse ludibrio. Itaque dolis eum desiderans circumscribere, pollicebatur honores, divitias, amicitiam suam, consortium secretorum. At vero pia mater monebat filium suum, dicens & huic sicut
Ibidem. 22. ceteris: *Nescio quemadmodum in uterum meum introistis, neque ego spiritum donavi vobis, neque membra formavi: sed hæc omnipotentis Dei munera sunt.* Putavit Antiochus videns matrem sollicitam, quod saluti ejus timeret, ipsi quoque suadere cœpit, ut filium ab intentione sua revocaret. At illa voce patria dicebat filio: Tu solus superes, fili, summa votorum meorum: tu postremus clausisti partus meos, tu postremus conclude gaudia mea. Miserere mei, quæ te in utero tot mensium curriculo portavi; ne uno momento confundas senectutem meam, ne decolores tot fratrum tuorum trophæa, ne sacrum eorum comitatum relinquas, ne consortium deseras. Te adhuc isti exspectant triumphi. Adspice in cælum, unde hausisti spiritum, ad Patrem omnium: adspice in terram, quæ tibi ante alimoniam ministravit: adspice ad fratres, qui collegam requirunt: adspice ad matrem, quæ tibi lac dedit, redde mercedem pii sanguinis, noli à fratribus, noli à matre divelli. Temporales opes sunt quas promittit Antiochus, temporales honores: perpetua corona quæ à Deo omnipotente defertur. Vos mihi septem dierum lumina dedit Dominus, sextum jam diem clausi, & omnium opera bona valde. Debes mihi, fili, ut quæ in illis sex laboravi, in te requiescam septimo, tamquam à sæculi operibus jam feriata. Itaque proripiens se juvenis ait: Quid sustinetis? Et multa vociferans, quod nequaquam *Ibid. 30 & seq.* divelli posset à fratrum consortiis, quorum multo beatiora essent funera, quam regis imperia, cùm urgeret conviciis regem, & ipse acerbis excruciatus tormentorum generibus vitæ hujus munus absolvit.

50. Novissima mater oblata est neci. Quis hanc *Ibid 41.* beatam neget, quæ quasi septem vallata [a] muneribus, inter corpora filiorum nullum sentit mortis incursum? Quis, inquam, dubitet de ejus beatitudine, quæ septem turribus circumdata, in paradisi sedem caput extulit, quæ septem filiis cincta sacratissimum Deo chorum non solum canorum vocibus, sed etiam passionibus ad concinendas Domino laudes cælestibus invexit altaribus? Quam bonus fidei partus, quam tutus portus iste pietatis, quam splendida lucerna Ecclesiæ septeno fulgens lumine, [b] & octavo utero cunctis luminibus oleum subministrans. De quibus pulcre dicitur: *Date partem illis septem, & illis quidem octo,* *Eccles. 11 2.* eo quod in utroque numero consortium gratiæ consequantur, in Lege nutriti, per gratiam coronati, septem tamquam in sabbato, octo tamquam in Evangelio, pia matre supplemento passionis adjuncta, quæ in talibus filiis integram pietatis formam & parturivit & peperit.

CAPUT XII.

Elegantissima beatæ illius feminæ septem filiorum martyrum parentis commendatio.

51. Recurrunt in memoriam sermones sanctæ feminæ dicentis ad filios: Ego vos genui, ego vobis succum lactis infudi, nolite nobilitatem vestram perdere. Sic aliæ matres revocare à martyrio solent filios, non vocare. At ista maternum in hoc ponebat affectum, si filiis vitam magis perpetuam, quàm temporalem suaderet. Spectabat itaque pia mater filiorum certamina, & quamvis maternorum viscerum compassione quateretur, tamen pietatis studio premebat dolorem. Et offerente Antiocho, cùm posset salutem eligere filiorum, malebat periculum: compressisque naturæ gemitibus, pœnas filiis optabat augeri, ut mors citius appropinquaret. Videmus conversa vota matris in filios; ne quem superstitem derelinqueret, sed omnes piæ coheredes mortis acquireret.

52. Sed nec filii minores tali parente, qui se invicem cohortabantur, qui dicebant uno studio, & quadam animorum acie: Mortis adversæ [c] impetum proteramus. Tunc enim vivemus, cùm fuerimus mortui. Nemo pietatis ordinem derelinquat, nemo se subtrahat prælio triumphali. Non homini, sed omnipotenti Deo nostras devovimus animas: non homini, sed auctori omnium militamus. Talis hæc pugna est, ut ille glo-

*. *Duplicia peccata*, propria nimirum, & communia totius gentis.
a Rom. edit. *vallata muralibus.* Aliæ omnes, ac mss. *vallata muneribus*, id est, hostiis ac victimis, quibus illa Deo litavit. Vat. cod. in margine, al. *funeribus* Non incommode.
b. Sic cuncti mss. atque edit. exceptâ Rom. ubi legitur, *& octavo utre.* Sed potuit vas aliquod à figura uterus dici, vel forte ipsum lampadis corpus.
c. Omnes edit. *impetum petamus.* Omnes mss. *impetum proteramus*, excepto uno Vat. in quo *impetum praepetamus.*

quid in Genesi de sancto Patriarcha legitur, satis accurate percensens, omnes propemodum ejus actiones mystice atque in figura Christo convenire, proindeque hunc ipsum pro vero Scripturæ Josepho habendum docet. Id quidem adeo exacte probat, ut bene multis Josephi ex libro Genesi, & Christi ex Evangelio verbis sibi invicem oppositis, ea maximam inter se cognationem habere [a] patefaciat. Denique cùm in hac ipsa historia reliquis etiam filiis Jacob suæ partes fuerint, indictos eosdem non sinit, sed in Benjamin exhibitam fuisse Pauli quem eximiis laudibus prosequitur, imaginem tradit; in aliis vero fratribus expressam Judæorum in quos invehitur, perfidiam atque immanitatem; quamvis ipsos quoque ad fidem tandem aliquando perventuros significet.

a. Cap. 12. & 13.

Crebras quidem expositiones ac præceptiones quæ Christianæ plebis moribus conducant, toti operi pius Doctor inspergit, verumtamen in eruendo mystico sensu laborat impensius. Unde uno verbo non injuria statuere quis possit hoc libro nil contineri nisi mysticam expositionem eorum omnium, quæ in Genesi de sancto Joseph à somniorum ipsius narratione ad susceptam profectionem quò patri ad se in Ægyptum venienti obviam iret, memorantur.

Minime sane obscurum est hanc lucubrationem non secus ac superiores omnes à libris de Abraham concionibus Mediolani pronuntiatis constare. Sed cùm aliarum ætatem è tempore quo hujus sermones habiti fuerint, præcipue cognosci supra affirmaverimus, nunc nobis ut illud planum exploratumque faciamus, opera navanda est. Nullum porro validius esse putamus ad hancrem argumentum quàm ea verba quæ occasione unius è duobus Pharaonis eunuchis cui in carcere Joseph extremum crucis supplicium vaticinatus est, dicuntur à S. Antistite. Etenim alius eunuchus ibi describitur, [b] qui ante biennium imperatoris favore tumidus, Ecclesiæ tantam irrogaverat contumeliam, ut eam Sanctus noster dictis quorum meminisse jam non libebat, retundere esset coactus. Hic idem eunuchus tamquam alter Doech [c] fraude regem commovit in sacerdotis, id est, ipsiusmet Ambrosii, periculum; & tamquam alter Aman crudeliter orthodoxum populum exagitans atque divexans nullum lapidem non movebat, ut illi suas Ecclesias eriperet, easque Arianis quorum impietatem sequebatur, adsereret. Ad extremum eo crevit ejus amentia ut aliis, nempe sancto Episcopo intentaret mortis periculum: sed non advertens quæ ipsi vir sanctus prædiceret, [d] minabatur alius ipse mox supplicio dedendus extremo. Et re vera haud ita multo post favore imperatoris excidit; & licet impius ille ad Christi cujus divinitatem inficiabatur, servum, hoc est, Ambrosium quem tam insolenter fuerat insectatus, confugisset, mox tamen carnificis gladio truncatus est.

b. Cap. 6 num. 33.
c. Ibidem. num. 35.
d. Ibidem. num. 34.

Ex hac tota orationis serie cognoscere est tum sedulo historiam hanc suis omnibus adjunctis ab Ambrosio excultam & quasi vestitam fuisse, ut nil nisi illius quem spectabat ea narratio, nomen desiderari videretur. Id certe non poterat auditoribus esse incognitum; neque etiam difficile nobis fuerit ipsum deprehendere, si modo hunc locum comparare placuerit cum iis quæ idem noster Ambrosius de persecutione quam à Justina Imperatrice ceterisque Arianis passus fuerat, ad Marcellinam sororem scripsit. Ille siquidem in calce epistolæ ita loquitur: [e] Denique etiam speciali expressione Calligonus præpositus cubiculi mandare mihi ausus est: Me vivo, tu contemnis Valentinianum? Videlicet quod impiis illius mandatis, & iis maxime quibus unam ex Ecclesiis Catholicorum Arianis ut suos ibi conventus agerent, tradere jubebatur, morem gerere detrectabat. Caput tibi tollo, inquit arrogans iste eunuchus; cui Ambrosius tantummodo retulit pauca illa: Deus permittat tibi, ut impleas quod minaris. Ego enim patiar quod episcopi: tu facies quod spadones, &c. Hæc esse verba quorum vir sanctus jam memoriam abolere se velle significat, probabile est. Si cui autem cognoscere visum fuerit qua ratione idem eunuchus supplicium quod sancto Episcopo minitabatur, ipse pertulerit, hoc Augustinus declarat [f] illis verbis: Calligonum, inquit, Valentiniani junioris eunuchum gladio novimus ultore punitum, meretricis confessione convictum.

e. Epist. 14. ad Marcell. circa fin.
f. Lib. 6. cont. Julid. Pelag. cap. 14.

Ut igitur quo tempore hic liber scriptus fuerit, intelligatur, quid jam aliud restat, nisi ut annum quo hanc ad Marcellinam epistolam Ambrosius misit, dispiciamus. Credimus autem eum nequaquam temere facturum qui eisdem litteris annum 385. adsignaverit, quo scilicet festis paschalibus in Catholicos prima Justinæ exarsit persecutio, quæ sequenti etiam anno iisdem sacris diebus recruduit. Atque adeo dicendum est sermones hosce in Joseph Patriarcham anno 387. habitos fuisse, cùm ipsomet Ambrosio reduce ex legatione ad Maximum tyrannum, Italia usque ad mensem augustum quo illam invasit idem tyrannus, pacata fuit. Certe quidem & superiores [g] libri, & hic de quo loquimur, satis aperte indicant beatum Doctorem per tempus quietum verba fecisse: quin etiam locis nonnullis innuitur [h] Ecclesiam id temporis eorum qui ex hæresi resipiscebant, accessione locupletatam. Quod post sedatam Arianorum persecutionem de qua tanta cum laude nec sine miraculo triumphavit Ambrosius, facile potuerit evenire.

g. Lib. de Isaac & An. cap. 4. num. 37. & alibi.
h. Lib. de Bono mort. cap. 12. num. 53. & alibi.

Si nostra hæc temporis ratio vera sit, proculdubio affirmare licebit inter alios Ambrosii auditores, sicut & inter neophytos quos ille hoc anno 387. baptizaverat, annumerandum esse etiam magnum Augustinum. Porro cùm hic legatur [i] mirum in modum probasse methodum illam qua Sanctus noster spiritaliter ac mystice Scripturam edisserens, non litteræ quæ occidit, sed spiritui qui vivificat, præcipiebat adhærendum; non est cur quisquam ambigat quin hi tractatus de Patriarchis ei vehementer arriserint, præ ceteris vero libri de Isaac & de Joseph in quibus tam eleganter mysticus reconditusque sensus evolvitur ac enodatur.

i. Lib. 6. Confess. August. cap. 4. num. 6.

Prætermittendum hoc loco non putamus Ambrosium, ut videtur, semel atque iterum significare [k] hanc ipsam historiam à se jam fuisse explicatam, forte superiori anno cùm statis temporibus ex more illa pars Geneseos recitaretur. Prima illa in Joseph conciones intercidêre; testaturque hac in commentatione S. Præsul se se quo tempore illas habuit, de Calligono silere voluisse. Fuit hoc insignis modestiæ atque caritatis, quibus vix post elapsum biennium tam singularis eventus, quem populi sui mentibus profuturum haud ignorabat, mentionem facere permissus est. Sed ea moderatio non minus in eo eluxit, quod Valentinianum cujus ministri sub imperatoria auctoritate tam atrociter in eum debacchati fuerant, [l] excuset.

k. Cap. 8. num. 30. & cap. 7. num. 38.
l. Cap. 6. num 35.

SANCTI AMBROSII
MEDIOLANENSIS EPISCOPI
DE JOSEPH PATRIARCHA
LIBER UNUS. *

* Scriptus circ. an. 387.

CAPUT I.

Tractatus de Abraham, Isaac, & Iacob cur sancti Joseph sequatur historia. Hic ille tamquam speculum castitatis proponitur; ubi etiam de parentum amore, ac fratrum invidentia adversus eum, nec non de ejusdem oblivione injuriarum paucis agitur.

1. SANCTORUM vita ceteris norma vivendi est. Ideoque digestam plenius accipimus seriem Scripturarum; ut dum Abraham, Isaac, & Jacob, ceterosque justos legendo cognoscimus, velut quemdam nobis innocentiæ tramitem virtute eorum reseratum [a] enitentibus vestigiis persequamur. De quibus mihi cùm frequens tractatus fuerit, hodie sancti Joseph historia occurrit. In quo cùm plurima fuerint genera virtutum; tum præcipue insigne effulsit castimoniæ. Justum est igitur ut cùm in Abraham didiceritis impigram fidei devotionem, in Isaac sinceræ mentis puritatem, in Jacob singularem animi laborumque patientiam; ex illa generalitate virtutum in ipsas species disciplinarum intendatis animum. Nam licet illa sint diffusiora; tamen ista expressiora sunt, & quæ eo facilius mentem penetrent, quo magis circumscripta ac determinata sunt.

2. Sit igitur nobis propositus sanctus Joseph, tamquam speculum castitatis. In ejus enim moribus, in ejus actibus lucet pudicitia, & quidam splendet castimoniæ comes nitor gratiæ. Unde etiam à parentibus plus quam ceteri filii diligebatur. Sed ea res invidiæ fuit, quod silentio prætereundum non fuit.

3. Hinc ergo argumentum totius historiæ processit; simul ut cognoscamus perfectum virum [b] non moveri ulciscendi doloris injuriâ, nec malorum rependere vicem. Unde & David ait: *Si reddidi retribuentibus mihi mala.* (Psal. 7. 5.) Quid autem esset quo præferri Joseph mereretur ceteris, si aut lædentes læsisset, aut diligentes dilexisset? Hoc enim plerique faciunt. Sed illud mirabile, si diligas inimicum tuum, quod Salvator docet. (Matth. 5. 44.) Jure ergo mirandus, qui hoc fecit ante Evangelium; ut læsus parceret, appetitus ignosceret, venditus non referret injuriam, sed gratiam pro contumelia solveret; quod post Evangelium omnes didicimus, & servare non possumus.

4. Discamus ergo & sanctorum invidiam, ut imitemur patientiam: & cognoscamus illos non naturæ præstantioris fuisse, [c] sed observationis; nec vitia nescisse, sed emendasse. Quod si invidia etiam sanctos adussit, quanto magis cavendum est ne inflammet peccatores?

CAPUT II.

Æqualem esse debere parentum affectum, & filiorum gratiam. Excusatur tamen B. Jacob, ut qui Joseph pluribus virtutibus ornatum aliis prætulerit, immo etiam prophetiæ gratia jam tunc præditum, uti somnia ejus, quæ hic relata exponuntur, declarant.

5. INstruimur igitur qualis esse debeat affectus parentum, filiorumque gratia. Amare liberos dulce; & impensius amare prædulce: sed frequenter amor ipse patrius, nisi moderationem teneat, nocet liberis; si aut nimiâ indulgentiâ [d] dilectum resolvat, aut prælatione unius ceteros ab affectu germanitatis avertat. Plus acquiritur filio, cui fratrum amor acquiritur. Hæc

a. Omnes edit. *innitentibus vestigiis*: omnes mss. *enitentibus vestigiis* &c.

b. Edit. Am. & Erá. *Non movendum*: Gill. Rom. cum mss. *Non moveri*. Rursus vet. edit. cum tribus mss. *ulciscenda dolore invidia*. Non male. Sola Rom. edit. *ulciscendi doloris invidiâ*. Denique mss. decem .... *injuriâ*. Melius. Hic enim moveri ulciscendi doloris injuriâ, idem est, ac moveri acceptâ injuriâ ad ulciscendum dolorem. Quæ phrasis licet durîuscula sit, non tamen ab Ambrosii elocutione abhorret.

c. Rom. edit. *sed observantioris*. Aliæ, ac mss. omnes, *sed observationis*. Haud male, si mente suppleas, *præstantioris*.

d. Rom. edit. cum plerisque mss. *delictum resolvat*. Antiquæ vero edit. ac mss. Vat. Alb. & Vale. *dilectum reservat*. Optime. Idem enim est ac dilectum filium solutioris vitæ reddat.

præclarior munificentia patrum, hæc ditior hereditas filiorum. A Jungat liberos æqualis gratia, quos junxit æqualis natura. Lucrum pietas nescit pecuniæ, in quo pietatis dispendium est. Quid miraris si propter fundum aut domum oriuntur inter fratres jurgia, quando propter tunicam inter Jacob sancti filios exarsit invidia?

6. Quid ergo? Reprehendendus Jacob quia præferebat unum ceteris? Sed nec libertatem possumus auferre parentibus; ne eos plus diligant, quos plus credant mereri: nec filiis resecare B debemus studium plus placendi. Denique & Jacob illum plus amabat, in quo majora virtutum insignia prævidebat; ut non tam filium pater prætulisse videatur, quam propheta mysterium: meritoque variam tunicam fecit ei, quo significaret eum diversarum virtutum amictu fratribus præferendum.

Gen. 37. 7. 7. Denique in puero adhuc refulsit divina gratia. Siquidem somniavit quod cùm alligasset, ut sibi videbatur per visum, manipulos cum fratri- C bus suis, surrexerit manipulus ejus, & steterit erectus: conversi autem fratrum manipuli, adoraverint manipulum suum. In quo utique futura resurrectio domini Jesu revelata est, quem & Hierosolymis cùm vidissent, undecim adoravere discipuli, & omnes sancti cùm resurrexerint, adorabunt, fructus bonorum operum præferentes, sicut scriptum est: Ps. 125. 6. *Venientes autem venient cum exsultatione, tollentes manipulos suos.* Unde fratres, licet somnii fidem per invidiam deroga- D rent, interpretationem tamen ejus propriis sermonibus exprimentes, responderunt ei: Gen. 37. 8. *Numquid regnando regnaturus es nobis, aut dominando dominaturus es nobis?* Regem enim venturum visio illa significabat, quem omnis cato generis humani inflexo adoraret genu.

8. Vidit autem aliud somnium, & narravit illud patri suo & fratribus suis, eo quod sol & luna & undecim stellæ adorarent eum. Ibidem. 10. Unde *objurgavit illum pater eius dicens: Quid ergo erit hoc* E *visum quod somniasti? Numquid venientes ego & mater tua & fratres tui adorabimus te super terram?* Quis est ille quem parentes & fratres adoraverunt super terram, nisi Christus Jesus, quando eum Joseph & mater cum discipulis adorabant, Deum verum in illo corpore confitentes, de quo solo dictum est: Ps. 148. 3. *Laudate eum sol & luna, laudate eum omnes stellæ & lumen?* Objurgatio autem patris quid significat, nisi duritiam populi Israel, ex quibus Christus secundum carnem, quem ho- F dieque Deum esse non credunt, nec volunt adorare quasi Dominum, quia ex se natum cognoscunt? Audiunt itaque responsa ejus, sed non intelligunt: legunt ipsi quod eum sol & luna laudant, & nolunt credere de Christo Jesu dictum esse. Itaque Jacob typo fallitur alieno: sed suo amore non fallitur. Pietas in eo paterna non errat: sed erraturæ plebis affectus exprimitur.



CAPUT III.

Quod supra Iacob dictus sit Iosephum objurgasse, id non fecisse ob incredulitatem: quando futuræ Incarnationis præscius eamdem ad fratres misit. Ioseph postquam erravit in agro, venit in Dothaim. Eum fratres è longe videntes interimere cogitant: sed mutato consilio vendunt Ismaelitis. Et hæc, itemque tunicæ cruentatio, & lacus ariditas, mysterio passionis adaptantur.

9. NOn ergo tanto somnio Patriarcha non credidit, qui utrumque pariter gemino prophetabat oraculo; ut & personam justi repræsentaret & populi, quod Dei Filius venturus esset in terras, qui & diligeretur à justis, & negaretur à perfidis. Videbat igitur futuræ Incarnationis mysteria, qui filium mittebat ad fratres, Gen. 37. 14 ut videret si recte sunt oves. Quas oves Deus jam tunc in illo Patriarchæ studio requirebat, nisi eas de quibus ipse dominus Jesus in Evangelio dixit: *Non veni nisi ad oves perditas domus Israel?* Matth. 15. 24. *Et misit*, inquit, *in Sichem*, Gen. 37. 13. quod interpretatione dicitur humerus, sive dorsum, hoc est, ad eos qui non converterentur ad Dominum, sed fugientes se à facie ejus averterent; quod est proprie peccatoris. Exiit enim Cain à facie Dei. Et Propheta dicit: *Pones eos dorsum.* Ps. 20. 13. Justus autem non se avertit à Domino, sed occurrit dicens: *Oculi mei semper ad Dominum.* Ibidem. 24. 15. Et Esaias dicenti Domino: *Quem mittam?* sponte se obtulit dicens: *Ecce ego.* Esai. 6. 8. Et Symeon exspectavit ut videret Christum domini, & posteaquam vidit, quoniam remissorem peccatorum, & totius mundi viderat redemtorem, quasi levatus à peccato, poposcit usu carnis hujus absolvi, dicens: *Nunc, Domine, dimitte servum tuum in pace; quoniam viderunt oculi mei salutare tuum.* Luc. 2. 30. & 31. Et Zachæus hinc primum suæ prærogativam commendationis invenit, quod in arborem ut Christum videret, adscendit. Ergo Joseph à patre missus est ad fratres, ab illo magis Patre, qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: ab illo Patre, de quo scriptum est: *Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati.* Rom. 8. 3.

10. Et errabat Joseph, quia fratres suos invenire non poterat. Gen. 37. 15. Non immerito errabat, qui quærebat errantes; eos enim agnoscit Dominus qui sunt ipsius. Denique & Jesus fatigatus ex itinere sedebat supra puteum. Fatigabatur, quia non inveniebat Dei populum quem quærebat; exierat namque à facie Domini. Qui enim culpam sequitur, exit à Christo. Peccator exit, justus intrat. Denique Adam se peccator abscondit; justus autem dicit: *Intret oratio mea in conspectu tuo.* Psal. 87. 3.

11. Invenit autem Joseph fratres suos in Dothaim, quod significat defectionem. Ubi est enim nisi in defectione qui Deum deserit? Nec mirum si deficiebant, qui non audiebant dicentem: *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego vos reficiam.* Matth. 11. 28. Venit igitur Joseph in Dothaim: Gen. 37. 18 *Et præviderunt eum de longe venientem, antequam appropiaret ad illos, & insæviebant, ut occiderent illum.* Merito longe erant, qui erant in defectione, & ideo insæviebant, quia non appropiaverat iis Christus. Nam si appropiasset his typus

Christi, fratrem utique dilexissent: sed prope A esse non poterant, qui parricidium cogitabant.
Ibidem 19 *Ecce*, inquiunt, *somniator ille venit: nunc ergo venite, occidamus eum.* Nonne hæc verba dicebant, qui de parricidali sacrilegio cogitabant? Sicut
Sap. 2. 12. de ipsis Salomon ait: *Tollamus justum, quia inutilis est nobis.*

Gen. 37. 20. 12. Et addiderunt in Genesi: *Et videbimus quid proderunt somnia illius.* Hoc scriptum est de Joseph, completum est de Christo, quando Judæi
Matth. 27. 42. in ejus passione dixerunt: *Si rex Israel est, descen-* B *dat nunc de cruce, & credimus ei. Confidit in Deum, liberet nunc eum, si vult.* Numquid & ipsi fratres tam impii, ut fratrem occiderent? Et unde tantorum merita patriarcharum,[a] ut Lex Tribus totius plebis eorum vocabulis designaret? Quomodo conveniunt pietatis nomina, & sceleris insignia? Sic etiam isti typo populi, non animi sui vitio laborabant. Inde omnis[*] invidia, inde parricidii meditatio: invidia per figuram, pietas per affectum.

13. Denique Ruben & Judas germanitatis pia jura servantes, de manibus ceterorum eum liberare cupiebant, meritoque Judas paterna bene-
Gen. 49. 8. & 9. dictione præfertur, cùm ei dicitur: *Adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Juda, & ipse erit exspectatio gentium.* Quod utique soli convenit Christo, cui repositum fuit ut adoraretur à fratribus, & exspectaretur à gentibus, lavaret in vino stolam suam proprii corporis passione, quia carnem suam nulla peccati labe maculavit. Aser D quoque non utique sibi convenire credebat. Aser pinguis panis ejus, [b] & ipse Aser cum principi-
Ibidem. 22. bus. Quid vero ipse Joseph, cui dictum est: *Filius ampliandus meus Ioseph, filius ampliandus meus: zelatus filius meus, filius meus adolescentior, ad me revertere?* In quem consilium conferentes maledicebant, in quo benedictio prævaluit super benedictionibus montium manentium, & desideriis collium æternorum. Quem significari in se intelligebant, nisi illum qui omnium merita super- E eminens, supra omnium desideria sanctorum immensæ teneret apicem potestatis, quem voto nullus æquaret? Compensatur ergo in patriarchis invidia per gratiam,[*] qui & excusantur à culpa, & revelationis munere consecrantur. Non enim tam culpabile est dixisse quæ plebis sunt, quam beatum vidisse quæ Christi sunt. Subierunt personam peccatoris populi, ut acciperent gratiam domini redemtoris. Certe culpam abolevit gratia, gratiam culpa non minuit. F

14. Et ut cognoscamus omne hoc de populo
Gen. 37. 27. & de domino Jesu mysterium esse: *Venite*, inquit, *vendamus Ioseph Ismaelitis.* Quid interpretationis habet nomen Joseph, nisi quod divinam gratiam significet, & expressionem Dei summi. Quis igitur venditur, nisi ille *qui cùm in forma Dei esset,* Philip. 2. 6. & 7. *non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed semet ipsum exinanivit, formam servi accipiens?* Neque enim nos eum emissemus,[c] nisi vendidissent eum. Quem sui male vendiderunt, alieni pejus emerunt. Vendiderunt negotiatoribus bonum odorem, emerunt à proditoribus. Vendidit eum Judas, emerunt Ismaelitæ, qui significantur latina interpretatione, odio habentes Deum suum. Ideo alibi viginti, alibi viginti & quinque aureis, alibi triginta invenimus emtum Joseph; quia non omnibus unius æstimatione pretii valet Christus. Aliis minus, aliis amplius. Fides ementis, incrementum est mercis: religiosiori pretiosior est Deus, peccatori pretiosior est redemtor. Pluris & illi valet qui plus habet gratiæ: sed etiam cui multa donata sunt, pluris valet; quia cui plus remissum est, plus diligit, sicut ipse Dominus in Evangelio pronuntiavit de illa muliere C quæ super ejus pedes effudit unguentum, & lacrymis lavit, & capillis suis tersit, & osculis siccavit, de qua ait ad Simonem: *Propter quod dico* Luc. 7. 47. *tibi: Remissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Cui autem minus dimittitur, minus diligit.* Interdum diversitates pretii non solum quantitatis habent, [d] sed etiam numeri expressionem, sicut habes de unguento quòd ad sepeliendum se Dominus fusum esse memoravit, sicut scriptum est dicente Juda: *Potuit hoc venumdari dena-* Marc. 14. 5. D *riis trecentis.* Quo numero non quantitatis, sed significatio crucis videtur expressa. Ita hîc quoque diversitas [*] vel viginti vel triginta aureorum vel argenteorum, habet vel geminatæ vel triplicatæ perfectionis indicium. Nam viginti quinque aurei, jubilæi qui est remissionis numerus, significant pretiosissimam portionem. Hîc quoque, ut dominicæ passionis figuram advertas, ait Judas patriarcha: *Tradamus Ioseph Ismaelitis: at* Gen. 37. 27. *manus nostræ non sint injectæ super eum.* Et bene [e] superius dixerat: *Manus autem nolite inferre illi.* Ibidem. 22. E Quod Judæi in Domini passione dixerunt: *Nobis non licet interficere quemquam;* ut sermo Jesu impleretur, significans qua morte moriturus esset. Johan 18. 31.

15. Jam tunc ergo crucis futuræ præfigurabatur insigne; simul & quod exutus est tunica, id Gen. 37. 23. est, carne quam adsumsit exutus est, decora diversitate virtutum. Ergo tunica ejus, id est, caro, non divinitas cruentata est: & indumentum ei carnis non immortalitatem vitæ auferre potuerunt. Hanc tunicam Judaicæ bestiæ cruenta- F verunt, illæ de quibus dicit: *Ecce ego mitto vos si-* Luc. 10. 3. *cut agnos inter lupos.*

16. Quod autem lacus siccus erat, quid mirum Gen 37 24. si Judæorum lacus aquam non habet, qui dere-

a. Mss. aliquot & edit. Am. ac Gill. *Lex totius* . . . Era ac Rom. *Grex totius plebis eorum vocabulis designaretur* At mss plures & potiores: *Lex Tribus totius* . . . . *designaret.* optime Namque hic *Lex* sumitur pro libris Moysis, ubi duodecim Tribus Israel patriarcharum nominibus passim exprimuntur.

b. Rom edit sola, *& ipse dabit escam principibus.*

*. Ambrosius sup. cap. 2. num. 4. adserit patriarchas vere in culpam incidisse: hic autem & num. seq. eam minuere conatur, ob rationem mysterii: quo etiam argumenti genere usus est cùm de Abrahæ cum Agar concubitu disputavit lib. 1. de Abrah. cap. 4. Sed non putamus ideo omnem culpæ rationem sublatam Ambrosium voluisse, licet secus Augustino visum fuerit.

c. Omnes edit. & cod Vat. Foll. Germ. & Theod. *Nisi vendidissent sui. Male vendiderunt, pejus emerunt* Mss. Laud Remig. Toto Vale. & Colb. *Nisi vendidissent eum sui. Male vendiderunt* &c. Corb. autem: *Nisi vendidissent eum. Cum sui male* &c. Denique cod Mich. Alb. ac Ebr. *Nisi vendidissent eum. Quem sui male vendiderunt, alieni pejus emerunt.* Quæ lectio ceteris præstare nobis visa est.

d. Mss. Valc. *Sed etiam mysterii expressionem.*

*. LXX legunt *χρυσῶν* aureis, sed castigantur ab Hieronymo. Porro quod addit Ambrosius, *alibi viginti, alibi viginti quinque,* &c. de suæ ætatis codicibus loquitur. Siquidem vetustissimi nostri codices ac Bibl constanter legunt *viginti argenteis.*

e. Rom. edit. *superius Ruben dixerat.* Et re ipsa voces ibi relatæ in Scriptura soli Ruben adtribuuntur. Verum aliarum edit. ac mss. omnium consensus facit, ut eas ab Ambrosio etiam Judæ adtributas credamus: cùm præsertim utrumque de liberando Joseph sollicitum fuisse supra narraverit.

liqoerunt fontem aquæ vivæ, & fecerunt sibi lacus contritos? Et ut scias verum hoc esse mysterium, ipse de se Dominus ait: *Posuerunt me in lacu inferiori, in tenebris, & in umbra mortis.* (Psal. 87. 7.)

17. Illi igitur emunt Christum qui bonos odores deferunt, thymiama quo adolent altaria piæ mentis: Unde & David græce hoc modo ait (Ps. 140. 2.): Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου. Resinam quoque quâ marmora confracta sociantur, est resina spiritalis quæ fracturas animæ tuæ solidet, & divulsa connectat, resoluta constringat. Hæc enim spiritalis resina corroborat, & quædam comminuta animæ membra componit, ut sine offensione socientur. Denique Hieremias hanc quærit resinam, ut Babyloniam curet sanare, si possit, dicens (Hier. 51. 8. & 9.): *Accipite resinam corruptioni ejus, si quo modo sanabitur. Curavimus Babyloniam, & sanata non est.* Non est sanata Synagoga, quia resina ista migravit ad Ecclesiam. Ideo ex Galaad veniebant negotiatores, hoc est, de possessione vel incolatu testimonii, merces suas ad Ecclesiam transferentes, ut gentium peccata resina ista curaret. De quibus dicitur (Esai. 35. 3.): *Convalescite manus demissa, & genua dissoluta.* Fides sincera resina est. Hanc adhibebat Petrus, cùm diceret claudo (Act. 3. 6.): *In nomine Iesu Christi Nazareni surge, & ambula*, meritoque surrexit, & ambulavit. Hanc habebat cùm diceret paralytico (Act. 9. 34.): *Ænea, sanet te dominus Iesus Christus: surge, & sterne tibi. Et surrexit, & stravit sibi.* Hanc habebat cùm diceret mortuæ (Ibidem. 4.): *Surge in nomine domini nostri Iesu Christi. Et defuncta surrexit.* Hujus resinæ temperamento lapides illi de quibus potens est Dominus resuscitare filios Abrahæ, compaginantur. Hujus resinæ medicamento claudus erigitur, paralyticus reformatur, mortua resuscitatur.

18. (Gen. 37. 31.) Illud quoque quod hœdi sanguine resperserunt tunicam ejus, videtur significare quoniam falsis testimoniis appetentes, in invidiam deduxere peccati omnium peccata donantem. Nobis agnus est, illis hœdus. Nobis agnus Dei occisus est, quibus abstulit peccatum mundi: illis hœdus, quorum acervavit errores, delicta cumulavit. Ideoque ait (Matth. 23. 32.): *Implete mensuram patrum vestrorum.* Meritoque Jacob posteritatis suæ deplorans dispendia, quasi pater filium flebat amissum, quasi propheta lugebat interitum Judæorum. Denique scidit etiam vestimenta sua: quod in passione Domini factum legimus à principe Sacerdotum (Matth. 26. 65.), in quo esset non privata persona, sed publici munus officii. Et velum templi scissum est (Matth. 27. 51.); ut profanata mysteria, nudatum populum salutaribus indumentis, divisum regnum talibus manifestaretur insignibus destruendum; quia omne regnum divisum facile destruetur. Et vere divisum, quando hoc quod erat Christi, cœpit esse etiam diaboli. Neque enim poterant indivisi manere, qui à Patre Filium separabant,

CAPUT IV.

Ioseph ducitur in Ægyptum, atque à præposito coquorum emitur, in quo Christi sua servitute nos liberantis figura est. In eodem ostenditur in ipsa captivitate libertatem posse retineri: nec non in libertate reperiri captivitatem. Denique omnibus in exemplum Ioseph proponitur.

19. [a] VEnditus est ergo Joseph, ductus in Ægyptum, emtus à præposito coquorum. Non otiosa persona quæ cruda ciborum coqueret, ut epularentur animi fidei suavitate. Nullus enim cibus scientiâ & doctrinâ dulcior. Erat ante in Ægypto cruda perfidia, quam nullus divinæ cognitionis ardor, & veræ scientiæ cupiditas nulla molliverat, non eloquia Domini ignita decoxerant. Venditus est autem Joseph in Ægypto, quia Christus venturus erat ad eos quibus dictum est (Esai. 50. 1.): *Peccatis vestris venditi estis.* Et ideo suo sanguine redemit, quos propria peccata vendiderant. Sed venditus Christus conditionis susceptione non culpæ, [b] peccati pretio tenetur; quia peccatum ipse non fecit. Pretio igitur nostrum debitum, non sua æra contraxit, chirographum sustulit, fœneratorem removit, exuit debitorem: [c] unus exsolvit quod ab omnibus debebatur. Non licebat nobis exire servitio. Suscepit hoc ille pro nobis, ut servitutem mundi repelleret, libertatem paradisi restitueret, gratiam novam consortii sui honore donaret. Hoc de mysterio.

20. Ceterum quod ad moralem pertinet locum, quia omnes vult salvos fieri dominus Deus noster, dedit per Joseph etiam iis qui sunt in servitute solatium: attribuit magisterium; ut discerent etiam in ultima conditione posse mores esse superiores, nec ullum statum immunem esse virtutis, si animus se uniuscujusque cognoscat: carnem servituti subditam esse, non mentem; multosque servulos esse dominis liberiores, si in servitute positi à servilibus putent operibus abstinendum. Servile est omne peccatum, libera est innocentia. Unde & Dominus ait (Rom. 6. 16.): *Omnis qui facit peccatum, servus est peccati.* Quomodo enim non servus omnis avarus, qui pro exiguo [d] pecuniæ lucello se ipsum auctionatur? Timet omnia, ne congesta amittat, qui non utenda congessit, majore periculo servaturus quo majora quæsivit. Quomodo non mendicus, cui sunt parva quæ possidet? Nam etsi mihi dives videatur, sibi eget: nec testimoniis sua vota solatur, qui quod optat nescit credere. Quomodo autem non & ille servus, qui subditus est libidini? Primum suis ardet incendiis, [e] & pectoris sui facibus exuritur. Quibus recte dicit Propheta (Esai. 50. 11.): *Ambulate in lumine ignis vestri, & in flamma quam accendistis.* Suscipit omnes metus, insidiatur somno singulorum: ut unius cupiditate potiatur, fit servus omnium. Servit igitur hanc miseram quidem servitutem, qui

a Edit. Rom. hunc versum præmittebat: *Joseph autem ductus est in Ægyptum, & emit eum* &c.

b Edit. Era. Gill. ac Rom. *peccatique pretio*: Am. & mss. omnes: *peccati pretio*. Rursus ubi edit. omnes ac mss. sex, *tenetur*: ibi totidem alii, *non tenetur*. Haud dubie ob verba sequentia, *quia peccatum*, &c. Verum ut Doctoris nostri mens capiatur, locus ita explicandus est, ac si legeretur isto ordine, *conditionis susceptione non culpæ, quia peccatum ipse non fecit, peccati pretio tenetur.* Nec post multa, vet. edit. *Pretio igitur nostro debitum, non sua æra contraxerant*; Rom. *Pretio igitur nostro, non suo æra contraxit.* Mss. Theod. & Vale. *Pretio igitur nostrum debitum, non suo ære contraxit.* Denique alii omnes ut in textu, ubi vox *Pretio*, idem valet, ac per pretium, quod solvendum ipse suscepit.

c. Mss. nec pauci, nec inferioris notæ, *munus exsolvit.*

d Sic edit. omnes, ac plerique mss. Attamen aliquot boni ævi legunt, *pecunia locello* Non male.

e Omnes edit. *& peccati sui facibus.* Omnes mss. *& pectoris* &c.

ipse sibi dominos facit, ipse vult habere quos timeat. Nihil enim tam speciale servitutis est, quàm semper timere. Ille vero in quavis conditione servitutis semper liber, qui mundi amore non capitur, avaritiæ vinculis non tenetur, metu criminis non alligatur, qui securus spectat præsentia, quem futura non terrent. Nonne videtur tibi iste in servitute dominari: ille autem in libertate servire? Serviebat Joseph, regnabat Pharao: beatior hujus servitus, quàm regnum illius. Denique tota Ægyptus collapsa esset fame, nisi regnum suum consilio servuli subdidisset.

21. Habent igitur unde glorientur originis servuli, servivit & Joseph. Habent unde se consolentur qui ex libertate in servitutem aliqua necessitate venerunt. Habent quod imitentur, ut discant conditionem se mutare posse, non mores: esse & in vernaculis libertatem, & in servitute constantiam. Habent etiam domini quod per servulos bonos sperent. Abraham filio per vernaculum invenit uxorem. Benedixit Dominus domum Ægyptii propter Joseph, & facta est benedictio Domini in toto censu ejus, & in domo, & in agris. *Et convertit*, inquit, *omnia quæcumque illi erant, in manus Ioseph*. Advertimus quod ea quæ domini gubernare non poterant, servuli gubernarunt.

Gen. 39. 4.

CAPUT V.

Iosephi ob pulcritudinem, sed magis ob pudicitiam commendatio. Is nulla sua culpa adamatus à domina, ac de stupro compellatus, eam repellit, relictisque vestibus ornatior fugit: illa vero dum eas retinet, atque insontem criminatur, ignominiam suam nudat. Tamen mittitur Ioseph in carcerem: at ibi divino præsidio non destituitur.

22. Sed quid de privata domo dispositionis ejus servuli adstruam, qui texit imperium? Plus tamen est quod ipse [a] ante se rexit; & cùm esset decorus adspectu, & speciosus facie valde, venustatem sui vultus ad alienam non derivavit injuriam, sed ad suam servavit gratiam: hoc se pulcriorem ratus, si non dispendio castitatis, sed cultu pudoris speciosior probaretur. Illum esse verum decorem, qui non alienos oculos caperet, nec fragiles mentes vulneraret, sed judicia acquiteret universorum, fraudi nullius futurus, laudi sibi. Jam si qua petulantibus adspexit oculis, illius crimen solius est quæ male vidit, non hujus qui male se nollet videri; nec in eo quod visus est, culpa est. Non erat in potestate servuli ut non videretur: maritus debuit [*] cavere oculos uxoris. Si ille nihil timebat de conjuge, arbitrabatur iste testimonium esse castimoniæ, [b] non remissionem incuriæ. Discant tamen viri cavere etiam oculos feminarum. Adamantur enim & qui nolunt amari. Denique adamatus est Joseph, qui amantem contemneret. Et bene excusavit eum Scriptura dicens: *Immisit oculos uxor domini ejus in Ioseph*, hoc est, non ipse se ostentavit, nec cepit incautam: sed illa tela sua misit, & indagine sui capta est. Laqueos suos sparsit, & suis hæsit vinculis.

Ibidem. 7.

23. Dixit autem illi: *Dormi mecum*. Prima adulteræ oculorum tela sunt, secunda verborum. Sed qui non capitur oculis, potest verbis resistere. Suppetit defensio, ubi adhuc liber affectus est. Ideo scriptum est quia ille noluit. Primum igitur congressione mentis superavit, tamquam scuto animi ituentem repellens: deinde sermonem tamquam hastam vibravit, ut se illa revocaret. *Et dixit uxori domini sui*. Rectè uxor domini, non ipsa domina dicitur, quæ non potuit extorquere quod voluit imperare. Nam quomodo domina, quæ dominandi non habebat effectum, quæ disciplinam dominæ non tenebat, quæ servulis libidinis incentiva præstabat? Ille dominus qui amantis non excepit faces, qui lenocinantis vincla non sensit, quem nulla mortis formido perterruit, qui maluit liber criminis mori, quam potentiæ criminosæ eligere consortium. Ille liber, qui turpe credidit vicem gratiæ non referre. Denique non ut meticulosus excusat, nec tamquam periculi timidus cavet: sed tamquam beneficu herilis & innocentiæ suæ debitor fugit crimen ingrati, peccatique labem & culpæ contagium quasi justus horrescit. Tertium spiculum adulteræ interpellandi assiduitate vibrabat: sed Joseph non audiebat eam. Habes post prima verba quid caveas. Non solum lubrica, sed etiam procax, importuna, petulans est libido, nec habet quod vereatur adultera. Quæ dispendia pudoris prima non doluit, insidiatur ut capiat.

Ibidem. Ibidem 8. Ibidem.

24. Denique officii sui & commissi muneris ingressum gratiâ, temeris arbitris ac domesticis, apprehendit eum dicens: *Dormi mecum*. Excusatur Joseph Scripturæ testimonio, quia commissum à Domino nequibat deserere obsequium. Non enim satis est quod securus sui domus interiora quasi qui capi non posset, ingressus est: justus debuit providere ne furenti copiam daret, & ejus illa peccato periret: sed qui adversari sibi domini sui videbat uxorem, neglecti officii etiam à domino cavere debebat offensam: simul adhuc sermonis, non comprehensionis putabat audaciam.

Ibidem 11.

25. Excusatur quod ingressus est: prædicatur quod [c] elapsus est, nec plures fecit vestimenta corporis, quàm animi castimoniam. Reliquit tamquam non sua, quæ adultera suis manibus detinebat: & aliena judicavit, quæ tactu impudicæ potuerant comprehendi. Magnus tamen vir, qui venditus servile nescivit ingenium, adamatus non redamavit, rogatus non acquievit, comprehensus aufugit. Qui cùm ab uxore domini conveniretur, teneri veste potuit, animo capi non potuit: ac ne ipsa quidem verba diu passus, contagium judicavit si diutius moraretur; ne per manus adulteræ libidinis incentiva transirent. Itaque vestem exuit, crimen excussit, & relictis quibus tenebatur, exuviis, spoliatus quidem, sed non nudus aufugit, qui erat tectior indumento

Ibidem 12.

a. Rom. edit. post voces, *ante se rexit*, caput quartum claudebat, & quintum ordiebatur in hæc verba, *Et erat Ioseph speciosus facie, & decorus adspectu valde. Cùm esset Ioseph speciosus facie, & decorus adspectu valde* &c. Nos locum ad aliarum edit. & cunctorum mss. fidem emendavimus.

* *Cavere oculos uxoris*, pro cavere oculis uxoris, seu cavere ne quis ad uxorem accederet, cujus forma illius oculos pelliceret. locutio parum admodum usitata, sed hic communi mss. ac edit. suffragio adserta.

b. Rom. edit. *non remissionem curæ*. Reliquæ cum mss. omnibus, *non remissionem incuriæ*, hoc est, non remissionem ab incuria profectam.

c. Post vocem *elapsus est* addit edit. Rom. *Et relinquens vestimenta in manibus ejus fugit. Non plures* &c.

pudoris. Non est enim nudus, nisi quem culpa nudaverit. Denique in superioribus habemus quod Adam posteaquam Dei mandata prævaricatione deseruit, & peccati gravis æra contraxit, nudus erat. Unde & ipse ait: (Gen. 3. 10.) *Vocem tuam audivi in paradiso, & timui, quia nudus sum, & abscondi me.* Intellexit enim se esse nudum, qui infulas divinæ protectionis amiserat. Et ideo latebat, quia vestem fidei non habebat, quam utique prævaricando deposuit. Magnam rem vides. Ille nudus erat qui tunicam non amisit: iste nudus non erat, qui vestimentis se exuit, quæ in manibus adulteræ dereliquit. Eadem Scriptura illum nudum adseruit, hunc abnuit. Et ideo iste expoliavit se potius quam nudavit, qui incorrupta virtutum vestimenta servabat, expolians se veterem hominem cum actibus ejus; ut indueret novum, qui secundum imaginem creatoris in agnitione renovatur. Ille autem nudus remansit, qui se iterum vestire non potuit, singulari spolio virtutis exutus. Unde pelliceam accepit tunicam; quia peccator habere non poterat spiritalem. Reliquit igitur vestimenta Joseph, & nudavit adulteræ inverecundiam, quæ postea latere non potuit.

26. Denique exivit foras, & ipsa adulterii sui tentamenta vulgavit, exaltans vocem suam; eo quod relictis vestibus, Hebræus aufugerat. Ipsa igitur quod celare debuerat, prodebat; ut composito crimine læderet innocentem. Justus autem accusare non novit; & ideo impune hoc impudica faciebat. Illam igitur vere exutam dixerim, etiam aliena vestimenta servantem, quæ omnia amiserat velamina castitatis: illum satis ornatum, satis defensum, cujus vox non audiebatur, & innocentia loquebatur. Sic Susanna postea dum tacet in judicio, melius locuta est oraculo; & ideo prophetæ meruit defensionem, quæ propriæ vocis non quæsivit auxilium. Illum ergo beatiorem dixerim, cùm in carcerem mitteretur; quia subibat pro castitate martyrium. Bonum enim munus pudicitia; sed minoris meriti cùm periculum non habet: ubi vero etiam salutis periculo defenditur, ibi plenius [a] coronatur.

27. Inauditâ causâ, inexplorata fide veri, tamquam reus criminis in carcerem Joseph mittitur: sed eum Dominus nec io carcere deserebat. Non turbentur innocentes, cùm falsis criminibus appetuntur; cùm oppressâ justitiâ truduntur in carcerem. Visitat Deus & in carcere suos; & ideo ibi est plus auxilii, ubi est plus periculi. Sed quid mirum si visitat Christus in carcere positos, qui se ipsum io suis in carcere inclusum esse memoravit, sicut habes scriptum: (Matth. 25. 43.) *In carcere eram, & non venistis ad me?* Quo non penetrat divina misericordia? Invenit Joseph hujusmodi gratiam, ut qui fuerat clausus in carcere, ipse potius carceris claustra servaret, concederet munere clavicularius, inclusos omnes potestati ejus committeret. Itaque Joseph non solùm carcerem non sentiebat, sed etiam alios quoque carceris levabat ærumnâ.

CAPUT VI.

Post brevem invectivam in mulierem, ad spadones hujus etiam auctores injuriæ transit; & demonstrato quam fragilis sit eorum status, alterius somnium ejusque expositionem refert. Hinc sæculi potentiam somnis similem esse ostendit. Deinde mystice laudato Hebræo interprete, invehitur in eunuchum beneficii immemorem. Demum tacite Calligenum perstringens, pauca de regiorum ministrorum statu ac fragilitate subjungit.

28. [b] HUjus igitur injuriæ auctor mulier & spadones sunt; sed mulier Ægyptiorum, quæ procaces cum viris solita miscere sermones, lacessere verecundos, refugientes insequi, pudentes perurgere, cùm vitia sua non posset defendere, innoxios criminabatur, perfidiam admiscens perfidiæ, aliena tenens, & alios ipsa condemnans, modum nullum ponens furori. Quæ enim causa crudelitatis, nisi quod cupiditatibus suis obsisti videbat, & desideria sua vetitâ adsensione fraudari? En propter quod aperiatur carcer, ut suscipiat innocentes: solvantur catenæ reis, ut imponantur fidelibus: dimittantur veritatis adulteri, ut includatur qui fidei adulterium recusavit.

29. [c] De istis vero spadonibus quid dicam? qui exemplo debent esse spadonibus ceteris, quod status eorum fragilis ac tenuis, & in voluntate regia spes omnis, quibus levis offensa summum periculum sit: secundæ autem res vile ministerium. Gloriabatur alter quod esset vini præpositus, alter quod esset pistorum. Uterque offendit, missique in carcerem, & commendati sancto Joseph ab ipso carceris claviculario, cùm essent illic dies complures, viderunt somnium; & cùm reviseret eos Joseph, tristes turbatosque animi offendit; quia turbabantur somnio, cujus interpretem non invenirent: *Nonne per Deum*, inquit, *interpretatio somnii est? Narrate ergo mihi. Et narravit præpositus vini somnium suum. Erat vitis in conspectu meo: in vite autem tres radices; & ipsa* [d] *flores ferens germinavit maturos botryones uvarum: & calix Pharao in manu mea. Et sumsi eam, & expressi eam in calicem, & dedi calicem in manus Pharao. Et dixit illi Joseph: Hæc interpretatio ejus: Tres radices, tres dies sunt. Adhuc triduo, & in mentem habebit Pharao principatum tuum, & restituet te super officium tuum pristinum, & dabis calicem tu manus Pharao. Sed memor esto per temet ipsum, cùm tibi be-*

a. Rom. edit. voci *coronatur* subjungit, *Factum est autem, ut audivit dominus ejus verba uxoris suæ ..... Accipiens Ioseph injecit eum in carcerem.*

b. Ita vet. edit. & cuncti mss. exceptis Theod. & Valc. ubi legitur, *Hujus igitur injuriæ auctor mulier spadonis fuit.* Apertus sensus, agitur enim de uxore Putipharis quem Pharaonis eunuchum vocat Scriptura. Edit. autem Rom. quæ caput quintum producit usque ad vocem *recusavit*, sic habet, *Hujus tamen injuriæ auctor mulier est, sed mulier*, &c. Rursus ibidem omnes edit. *Sed mulier Ægyp. quæ ... solita* &c. Mss prope ad unum, *Sed mulieres Ægypt. quæ .... solent* &c. Hic autem solet quæri de Putiphare utrum is cùm eunuchus & spado dicitur, significetur reipsa fuisse evtratus; an vero hoc dignitatis nomen fuerit? Utraque opinio fautores suos habet: quorum si placet rationes cognoscere, adi Augustinum Quæst. in Gen. lib. 1. Quæst. 136. Hieronymum in Tradit. Nobilii notas in hunc locum apud LXX Coro. Jansenium in Gen. Guil. Estium Annot. in diffic. Scripturæ loca Hug. Grotium, & alios.

c. Capus sextum hic edit. Rom. auspicabatur illis verbis, *Iratus est Pharao super duobus spadonibus suis, super præposito pincernarum & super præposito pistorum, & posuit eos in custodiam in carcere. Quid de istis duobus spadonibus* &c.

d. Edit. ant. *flores ferens, germina matura, & botryones uvarum.* Rom. *flores ferebat germina, maturos botryones uvarum.* Mss. ut in exiu, nisi quod nonnulli melioris notæ habent, *maturi botryones* & unus, *& maturi* &c. optime: modo subintelligas *erant*.

ne erit, & facies in me misericordiam, & memor eris mei ad Pharaonem, & educes me de carcere isto; quia [a] *furto involatus sum de terra Hebræorum, & hîc nihil male feci, sed miserunt me in lacum carceris hujus.*

30. Alterius somnium non libet dicere. Meministis certe verborum meorum, quod etiam tunc refugerim ejus interpretationem in eo, cujus exitum refugio, mortem perhorresco. De isto prius dicamus, qui si beatus videbatur, cùm esset vini præpositus, & hunc summum credebat apicem omnis potentiæ, quod regi calicem dabat. Hæc gloria illius, hæc magnificentia in hoc sæculo: hac defraudatus dolebat, huic redditus gratulabatur. Sed hoc somnium est, & omnis potentia sæculi somnium, non veritas est. Denique per somnium vidit reddi sibi principatum suum. Esai. 29. 8. Et Esaias dicit ita esse hujusmodi homines, qui in hoc sæculo delectantur secundis rebus, sicut qui in somnis manducat & bibit, videtur sibi cibo aut potu dum dormit, repleri: sed cùm evigilaverit, incipit esurire amplius; & tunc intelligit quam inanis ille cibus & potus fuerit somniantis: sic qui dormit in hoc sæculo, nec oculos aperit ad mysteria divina, quamdiu somno gravatur corporis, putat alicujus momenti esse hanc sæcularem potentiam, quasi in somnis eam videt: ubi evigilaverit, deprehendit quam inanis hujus sæculi voluptas sit.

31. Considera nunc illum [b] verum Hebræum, illum non somnii, sed veritatis & præclaræ visionis interpretem, qui de divinitatis illa plenitudine, à libertate cælestis gratiæ in hunc corporeum carcerem venerit, quem non potuit sæculi hujus illecebra mutare, non ulla corruptela mundanæ voluptatis evertere, qui tentatus non decidit, appetitus non appetivit, postremo adulterina quadam Synagogæ manu veste corporis apprehensus, carnem exuit, liber mortis adscendit. Calumniata est meretrix, ubi eum tenere non potuit, quem carcer non terruit, non inferna tenuerunt: quin etiam quò veluti puniendus descenderat, inde alios liberavit: ubi ipsi stringebantur mortis vincula, ibi laxavit ipse vincula mortuorum.

32. Considera ergo istum Hebræum dicentem illi præposito spadonum, qui contraxerat offensam regiam, quem restituerat muneri suo: *Memor esto per temet ipsum, cùm tibi bene erit: & facies in me misericordiam, & memor eris mei.* Ideo secundo repetivit, quia sciebat non recordaturum quid evasisset injuriæ, cùm potentiam recepisset. Ideo secundo admonuit, quia secundo liberavit; ut si prioris beneficii eum memoria non teneret, vel posterioris subiret, non despiceret auctorem salutis suæ, non perfida prævaricatione violaret. Sed quod pejus est, cito beneficii irrepsit oblivio secundis rebus. [c] Redditus officio suo non est memor factus interpretis, sed oblitus est eum. Sed etsi ille obliviscebatur, Christus non obliviscebatur: sed loquebatur ei, & per servulum loquebatur dicens ad eum: *Memor esto per temet ipsum*, hoc est, vel officii tui contemplatione quid audieris, recordare. Sed etsi nunc oblitus es, memor eris mei; ut evadas periculum, qui oblitus es beneficium. Tamen elatus potentia non recordabatur. Et quanta hæc potentia, [d] ubi vini ministerium? En unde omnis jactantia; quia erat spadonum præpositus, qui vinum poculis regis ministrabant.

33. [e] *Et factum est*, inquit, *post biennium.* Mentio de hoc nostri spadonis tempore, nisi & dies convenit; quia post biennium recepit officium, Gen. 41. 1. nec recordatus est, sed admonitus. Cognovit enim quod etiam regnum ipsum in hoc sæculo esset somnium, qui suo somnio non credidit: dicit etiam regnum esse somnia, nec ipsorum potestates esse perpetuas. Sed cito hunc locum prætereat dolor, ne ipsa commemoratione crudescat: ne ipsius quidem sermonis mei meminisse delectat, quem tunc temporis vel effuderit dolor, vel extorserit Ecclesiæ contumelia.

34. Admonitus ergo fui per somnium regis ait: Ibidem 9. *Peccatum meum recordor.* Sera quidem ista est, sed utinam vera confessio. Post peccatum fateris, quod ante peccatum cavere debueras. Quam cito oblitus fueras: *Memor esto mei.* Scis nempe tunc temporis hunc fuisse sermonem: sed obtusas aures habebas fastu potentiæ, & vini ebrius non audiebas verba sobrietatis. Vel nunc memento mei, qui peccatum serò fateris. Qui rogas servulum Christi, cur Dominum negas? Inebriare jam non vino, sed Spiritu sancto. Recordare quid passus sit, cum quo dormisti somnum tuum, & somniasti somnium. Et ipse præpositus erat, & præpositus epularum regis, quæ ad opus pistorium pertinebant. Sublimem se esse credebat, quia in potestate habebat panem regium: nesciebat multos amfractus esse hujus potentiæ. Minabatur aliis, ipse mox supplicio dedendus extremo; nec audivit eum, qui licet servulus Domini, tamen loquebatur oraculum: quod ipsius jussu regis, de quo sibi plurimum blandiebatur, caput amissurus esset, esca avibus derelinquendus. Vel hoc re exemplum revocare debebat, ut perfidiæ non crederes.

35. Sunt & alia exempla de fastu & fragilitate ministrorum regalium, quæ posterioris temporis historia habet. Et Doech præpositus erat, & præpositus regis animalium [f] ad disciplinam mulorum, hoc est, spadonum animalium. Hic quoque sacerdotem Domini detulit, & fraude regem commovit in sacerdotis periculum, & hic

a. Ita mss. plures ac potiores. Alii partim cum ant. edit. *furtive captus sum*: partim cum Rom. *furto surreptus sum*, sive, *sublatus sum.* Nullum in his quod ad sensum discrimen. *Involare* enim dicitur à vola manus qua fures ad aliena suffuranda atque occultanda uti solent. Rom. edit. nonnulla huic Scripturæ textui inseruit, quo magis cum LXX. conveniret, sed hæc ad sensum parum faciunt.

b. Edit. omnes cum duobus mss. *verum Hebræum*: Mss. decem, *virum Hebræum.* Et paulo post ubi Rom. edit. *ac libertate*, atque edit. veteres & duo mss. nobiscum, *à libertate*: decem alii habent, *ad libertatem.*

c. Addit Rom. edit. *Inquit enim: Et non recordatus est præpositus pincernarum Ioseph, sed oblitus est ejus. Redditus &c.*

d. Sic edit. Gill. Rom. & quinque mss. alii vero septem, *ubi vini ministerium? Et unde &c.* At edit. Am. atque Era.... *ministerium inundet.*

e. Vet. edit. *Et factum est, inquit, post biennium. Mentio de hoc nostri spadone temporis non alia de causa, nisi quod & dies convenit.* Rom. *Factum est autem post biennium, Pharao vidit somnium,* .... *Mentio de hoc nostri spadonis tempore, non alia,* Mss. vero ut in textu, nisi quod in duobus legitur .... *de hoc nostri spadone temporis, nisi & dies conveniat.* Hic porro Calligonum eunuchum à sancto Præsule designatum haud sine causa arbitramur: qua de re consulas licet nostram ad hunc tractatum Admonitionem.

f. Ita mss. septem melioris notæ. Duo cum edit. omnibus, *adde, si placet, mulorum.* Tres, *adjiciunt mulorum.*

Syrus

Syrus erat. Num mentior, quando & patria, & A facta conveniunt? Aman quoque cubiculo regis & ipse præpositus, dum invadere Ecclesias Domini improba temeritate contendit, populumque fidelem spoliare ac persequi, gravibus sacrilegia suppliciis expendit.

CAPUT VII.

Educto Ioseph de carcere regis somnium proponitur, à quo & explicatur. Hoc Ambrosius tum rebus sui temporis, tum præsenti & futuro sæculo accommo- B *dat. Postea Iosephi præmia, conjugium, liberos, frumenti distributionem mystice de Christo interpretatur; ac tandem nos ad emendum spiritalia alimenta hortatur.*

36. SEd revertamur ad istum vini præpositum, qui quasi multo ebrius mero beneficii auctorem oblitus est diu: aliquando tamen, ut regi provideret interpretem, non quasi gratus, sed quasi callidus intimavit seriem rei gestæ. Quo cognito, rex quoque eum jussit accersiri, C erutumque de carcere interrogavit, si posset interpretari sibi somnium. Cujus explanatione delectatus, removit injuriam, honorem detulit. Itaque videte si non præsentibus & ista conveniunt. Injuria illata est prius quam cognosceretur à rege: gratia relata, ubi regi est cognitus. Ita rex vacat culpa; quia & id quod excepit vir sanctus injuriæ, alienum fuit: & id quod recepit gratiæ, regis est proprium.

a 37. [a] Somnium autem ejus, & interpretatio hu- D jusmodi est: *Quæcumque*, inquit, *facit Deus, ostendit Pharao. Septem vaccæ bonæ, septem anni sunt; & septem spicæ bonæ, septem anni sunt. Somnium Pharao unum est. Et septem vaccæ macræ, quæ post illas adscendebant, septem anni sunt; & septem spicæ macræ, & à vento corruptæ, septem anni sunt. Erit septem annis fames. Verbum autem quod dixi: Quæcumque facit Deus, ostendit Pharao. Ecce septem anni veniunt ubertatis magnæ in totam terram Ægypti. Veniet autem septem annis fames post hæc, & oblivis-* E *centur ubertatem in tota Ægypto; & consumet fames totam terram, & non agnoscetur ubertas terræ à fame quæ futura est post hæc. Valida enim nimium. Quod autem iteravit somnium Pharao bis; quia verum erit verbum à Deo, & festinabit Deus facere illud.*

Ibidem. 25. & seq.

38. Vetus somnium, res recentes. Posterioribus priora consumta sunt: & ubi erat ante ubertatis copia, ibi rerum omnium facta est indigentia. Quod si quis hujusmodi regi consilium dedisset, ut aliquid de superiori ubertate posterio- F ri principatus sui servaret ætati, reliquo quoque tempori larga donandi adfluentia redundasset. Sed immodica ævi superioris effusio etiam posteriora destituit, & homines diripientes universa, aliquem Joseph adhibere nolebant. Etsi non ego b Joseph [b] (quis enim istud) clamabam tamen vaccas illas pingues non solum lasciviam, sed etiam incuriam divinæ significare reverentiæ (de perfidis enim dictum est: *Tauri pingues obsederunt me:* & de Judæorum populo scriptum est: *Impinguatus, & obesus factus, & dilatatus est, & dereliquit eum* A *qui fecit eum*) & ideo somnium illud redundantiæ sæcularis perpetuum esse non posse: fore tempus quo his fames dura succederet.

Psal. 21. 13.
Deut. 32. 15.

39. Nec tamen hoc somnium uni aut duobus demonstratum arbitror, sed omnibus propositum; eo quod septem anni istius mundi pingues, & sæculari ubertate opimi, absorbeantur ab illis sæculis quæ futura sunt, in quibus perpetua quies, & legis observantia spiritalis, quam Ephræm B illa Tribus patrum Deo fructuosa custodit. Bona vacca, non illa corporeo distenta ubere, sed abundans spiritalis lactis & gratiæ, super cujus decorem cervicis Deus sedere se dicit, ut scriptum est: *Ephræm vacca docta diligere victoriam. Ego autem transivi super decorem cervicis ejus.* Non ergo impinguet caput nostrum oleum peccatoris, nec falsi fructus delectare nos debent, ne dicatur & de nobis: [c] *Seminastis impietatem, & iniquitates ejus vindemiastis. Manducastis fructum fal-* C *sum, quia sperasti in curribus tuis.* Nec me movet quod habet spicas macras, & vento corruptas; quia & David tunc melior erat, quando sicut aranea tabescebat: & spiritus contribulatus sacrificium Dei est; & illi præstantiores evadunt, quos in hoc sæculo gravibus injuriis spiritus malignus exercuit.

Osea. 10. 11.
Ibidem. 13. c

40. Unde magis mystica meruisse præmia Joseph arbitror, quia de mysticis est [d] locutus. Quid d enim sibi vult annulus digito ejus insertus, nisi D ut intelligamus pontificatum ei fidei esse delatum, ut alios ipse signaret? Quid stola, quæ amictus est sapientiæ, nisi tributum ei ab illo rege cælesti prudentiæ principatum? Torques aureus intellectum bonum videtur exprimere. Currus quoque significat fastigium sublime meritorum. Quis autem est qui ex gentibus accepit uxorem, nisi qui Ecclesiam ex nationibus sibi congregavit, & suscepit ex ea filium Manassen, per quem oblitus est omnes dolores suos quos habuit de sa- E crilegiis Judæorum? Suscepit alium quoque filium Ephræm, per cujus profectum claruit quod suscepta in carne humilitas & divinitatem non humiliavit, & gloriam cumulavit.

41. Denique quicumque famem patiebantur, ad Joseph mittebantur. Qui sunt isti, nisi de quibus dictum est: *Convertentur ad vesperam, & famem patientur ut canes?* Erat autem fames non unius loci, sed totius terræ; quia non erat qui faceret bonitatem. Ideo dominus Jesus jejunia F mundana miseratus aperuit horrea sua, & mysteriorum cælestium thesauros scientiæ sapientiæque patefecit absconditos; ut nulli alimenta deessent. Dixit enim Sapientia: *Venite, edite panes meos.* Et ideo ab illo solo dicitur: *Dominus pascit me, & nihil mihi deerit*, qui saturatur à Christo. Aperuit ergo horrea sua Christus, & vendebat, non æra pecuniæ, sed fidei pretium, & devotionis stipendium quærens. Vendebat autem non paucis in Judæa: sed vendebat omnibus, ut ab universis nationibus crederetur.

Psal. 58. 7.
Prov. 9. 5.
Psal. 22. 1.

a. Rom. edit. *Et dixit Ioseph Pharaoni: Somnium Pharaonis unum est, & interpretatio hujusmodi.* Totum locum ex edit. vet. ac mss. repræsentamus.

b. Mss. aliquot, & quædam edit. Paris. *Quis enim sum? Clamabant* (aliqui *clamabat*) *tamen* &c. Plures mss. ac vet. edit. *Quis enim istud*, &c. Subintellige, de se dicat, vel quid simile.

c. Vulgata edit. *Arastis impietatem.* videtur autem sanctus vir secutus interpretationem Aquilæ, vel Symmachi. Nam LXX. habent ἱνατί παρεσιωπήσατε ἀσέβειαν. *Ut quid reticuistis impietatem*, &c. Hieronymus, *Quid reticetis impietates.* Illum de significatione verbi *reticere* adi Comment. in Osee cap. 10.

d. Post vocem, *locutus*, addit Rom. edit. *Et accipiens Pharao annulum de manu sua inseruit eum super manum Ioseph, & induit eum stola byssina*, &c.

Gen. 42. 5. & 7. 42. *Et omnes regiones venerunt in Ægyptum ad Ioseph emere*; obtinuerat enim fames. Omnes enim esuriunt, quos non paverit Christus. Emamus ergo alimenta, quibus famem possimus repellere. Nemo paupertatis suæ contemplatione revocetur, nemo vereatur qui argentum non habet. [a] Non quærit Christus argentum, sed fidem quæ argento pretiosior est. Denique emit eam Petrus, Act. 3. 6. qui non habebat argentum. *Argentum*, inquit, *& aurum non habeo: sed quod habeo, do tibi. In nomine Iesu Christi surge, & ambula.* Et propheta Esaias B Esai. 55. 1. dicit: *Qui sititis, ite ad aquam; & quicumque non habetis argentum, ite, emite, & bibite, & manducate: emite sine argento & pretio vinum, & adipem.* Neque enim pretium quæsivit à nobis, qui pro nobis sanguinis sui pretium solvit; quia non auro & argento, sed pretioso nos redemit sanguine. Ergo id pretium debes quo emtus es; & si ille non semper exigat, tu tamen debes. Eme igitur tibi Christum non eo quod pauci habent, sed eo quod omnes habent. Omnes habent per na- C turam, pauci offerunt per timorem. Suum est quod à te Christus reposcit. Ipse vitam omnibus dedit, ipse pro omnibus mortem suam obtulit. Solve pro auctore, quod soluturus es lege. Non mediocris iste contractus est. Non omnes eum [b] Matth. 25. 9. & seq. facile vident. Denique illæ virgines in Evangelio quas veniens sponsus exclusit, ideo foris relictæ sunt, quia venale oleum non emerunt. Unde dicitur eis: *Ite potius ad vendentes, & emite* Ibidem. 13. 46. *vobis.* Et negotiator non immerito prædicatur, D qui vendidit omnia sua, & emit margaritam.

CAPUT VIII.

Exhortatio Iacob ad filios, ut in Ægyptum ad escas coemendas se se conferant, quid significet; quid item decem eorum, relicto domi Benjamin, profectio?

Gen. 42. 1. & 2. 43. **E**T *Iacob dixit filiis suis: Quare pigri estis? Ecce audivi quia frumentum est in Ægypto: descendite illo, & emite nobis escas*: Non semel hoc E Jacob dixit, quotidie omnibus filiis suis dicit, qui serius veniunt ad gratiam Christi: *Quare pigri estis? Ecce audivi quia frumentum est in Ægypto.* Ex hoc frumento granum est quod resurgit. Qui igitur famem sustinet, suæ segnitiæ debet adscribere. *Ecce audivi*, inquit, *quia frumentum est in Ægypto.* Citius utique juniores aliquid quam seniores consueverunt audire, dum foris positi multa circumeunt. Sed hanc negotiationem prius senex audit, sed ille senex in quo est fidei longæva ca- F nities. Prior senex intelligit, sed ille senex in quo est venerabilis senectus, & ætas senectutis vita immaculata.

Ibidem. 3. & 4. 44. Nec omnes hanc negotiationem suscipiunt, nisi filii Jacob, & ipsi provectioris ætatis. Ideo decem pergunt, non pergit junior. Non misit eum pater: *Ne contingat*, inquit, *eum infirmitas.* Adhuc obnoxius erat infirmitati Benjamin junior. Patriarcha quidem legitur Benjamin, sed ille ex Tribu Benjamin Paulus præfigurabatur. Merito Jacob de ejus infirmitate dubitabat. Denique infirmatus est, ut sanaretur: cæcitatem passus est, sed hæc infirmitas ad salutem. Denique illa cæcitas lucem adtulit.

45. Accepimus historiam, cognoscamus mysterium. Sine Benjamin patriarchæ primo perrexerunt: sine Paulo apostoli. Uterque non primus advenit, sed accersitus à primis uberiorem mercem priorum suo fecit adventu. *Est*, inquit, *frumentum in Ægypto*, hoc est, ubi major fames, ibi major ubertas est. Magnum frumentum in Ægypto. Denique & Deus Pater dicit: *Ex Ægypto vocavi Filium meum.* Osee. 11. 1. Ex isto grano illa fœcunditas. Neque enim messis esse potuisset, nisi Ægyptii granum ante sevissent. Est ergo frumentum quod nemo ante esse credebat. In hoc frumento negotiantur patriarchæ. Et illi quidem argentum detulerunt: sed bonus Joseph frumentum dedit, argentum reddidit. Non enim pecuniâ emitur Christus, sed gratiâ. Pretium tuum fides est. Hac emuntur divina mysteria. Portat autem frumentum hoc asinus ille ante immundus in Lege; sed jam mundus in gratia.

CAPUT IX.

Invalescente fame filii Iacob redeunt in Ægyptum, ducto secum Benjamin ac muneribus delatis. Ioseph comiter fratres alloquitur, qui ad convivium invitati, suspicantur sibi parari calumniam. Iidem à Majore domus confirmantur. Quæ omnia de Pauli vocatione ac prædicatione, nec non Iudæorum infidelitate exponuntur.

46 **T**Enebatur tamen Benjamin junior, & patrio adhuc adhærebat affectu. * Tenebant eum Legis vincula, mos paternus. [c] Fames invalescebat, quia sero veniebat. Interce- Gen. 43. 1. & seq. E dunt pro eo duo, Ruben & Judas, hoc est, humilitas atque confessio. His vadibus apud patrem utitur, his committitur, quorum unus primitivus, alius resuscitatus. [d] Lex primitivi, Evangelium resuscitati. His deducitur Benjamin junior, & bonis odoribus comitatus advenit portans secum resinam, quâ lapides marmorum connectuntur; eo quod prædicatione propria tamquam spiritali resina vivos lapides etiam ipse connecteret: portans etiam mel, quo noxia vulneris in- F terius exeduntur sine aliqua acerbitate sectionis. Talis enim Pauli prædicatio, ut putrem aboleret affectum, corruptumque evacuaret humorem disputationis suæ aculeo, urere magis ægræ mentis viscera cupiens, quam secare. Incensum orationis, & casiam, & guttam sepulturæ insignia esse David propheta nos docuit dicens: *Myrrha & gutta & casia à vestimentis tuis.* Ps. 44. 9. Venit enim

a Ita mss. omnes, excepto Theod. qui cum edit. omnibus præfert, *Non quæritur Christus argento, sed fide.* Quod quidem verbis potius quam sensu diversum est.

b. Rom. edit. sola, *Non omnes eum facile emunt.*

*. Cùm ibi doceat Ambr. Benjamin typum esse Pauli, alludit ad locum epist. ad Gal. cap. 1. ℣. 14. *Et proficiebam in Judaismo.... abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum.*

c. Rom. edit. ante vocem, *Fames*, præmittit hunc Scripturæ versum, *At fames invaluit super terram*, &c. Et sic exorditur caput 9.

d. Mss. aliquot cum edit. omnibus, *Lex primitiva, Evangelium resuscitatum.* Benig. Ful. Germ. & Colb. *Lex primitiva, Evangelium resuscitati.* Corb. ac Torn. .... *resuscitati.* His accedunt Ebrulph. Mich. & Albin. nisi quod habent, *Lex primitivi*, quam lectionem germanam esse existimamus. Vult enim vir sanctus in Ruben figuram exstitisse Legis, ac Judæorum; in Juda Evangelii & Christianorum. Consule expositionem benedictionum utriusque lib. de Bened. Patriarcharum, & hoc apertius explicatum reperies. Quod vero paulo superius Ruben dicitur *humilitas*, non ista interpretatio nominis est, sed allusio ad locum Gen. cap. 29. ℣. 32. ubi de Lia dicitur, *vocavitque nomen ejus Ruben dicens: Vidit Dominus humilitatem meam*, &c.

Paulus crucem Domini prædicare, ilicem semper virentem, & nuces quarum testa durior, fructus tenerior: meritoque virga sacerdotalis Aaron nucina, & Hieremiæ baculus hujusmodi. Argentum quoque duplex, non otiosa munera esse quis dubitet; cùm & Patriarchæ vita, & Apostoli sermo semper virescat in pectoribus singulorum; & eloquium sanctorum, sicut argentum igne examinatum, præcepti salubris fulgore resplendeat? Nec immerito duplex argentum referunt in quibus Pauli præfigurabatur adventus, qui laborantes presbyteros in verbo atque doctrina duplici bonore donabat.

Gen. 43. 29. 47. *Vidit autem illos Ioseph, & Benjamin fratrem suum ex eadem matre.* Jam videntur Hebræi, & videntur à Christo qui verus Joseph est, quando cum Pauli veniunt typo: & loquitur illis mitia atque mansueta, ut pariter cibum sumant. Supra autem quia sine Benjamio venerunt, agnoscebat quidem eos: sed ab his se avertebat, ut

Gen. 42. 7. scriptum est: *Et loquebatur his dura*, quia ipsi non agnoscebant eum, à quo agnoscebantur. Pauli igitur merito profecerunt, quem dominus Jesus tamquam juniorem fratrem ex eadem matre generatum amplius ceteris fratribus diligebat. Advertant Judæi quem Dominum negaverunt, qui etiam crucifixus, ex synagoga tamen eorum tamquam [a] ex eadem ortus parente plus eos diligit, si vel sero cognoscant suæ salutis auctorem. Sed propriorum conscii delictorum, non credunt tantam Christi esse misericordiam, ut donet peccatum, remittat injuriam. Ideoque præfigurabantur in patriarchis quales essent futuri. Invitabantur ad gratiam, ad salutaris mensæ vocabaotur convivium; & calumniam sibi parari, insidias fieri suspicabantur.

Ibid. 43. 19. 48. Et cœperunt ad hominem, qui erat supra domum, in janua domus causam suam agere velle. Adhuc dubitant introire, & ex operibus suis malunt justificari, qui causam suam volunt adstruere, quàm gratiam accipere; & ideo in portis redarguuntur. Qui autem fructum uteri virginalis exspectat, & bereditatem Domini, filii mercem negotiatur, non erubescet in porta: sed in exitu vitæ bujus repellit inimicum; ne ad altiora properanti conscius culpæ gravioris obsistat.

49. Unde mystice illis respondit major domus. Et is qui sit intellige, cùm legeris Moysen fidelem in tota domo ejus. Majores enim domus, Moyses, Petrus, & Paulus, & ceteri sancti sunt: Christus autem solus est dominus. Scriptum est:

Hebr. 3. 5. quia Moyses fidelis in tota domo ejus tamquam famulus in testimonium eorum quæ dicta essent:

Ibidem. 6. Christus autem tamquam filius in domo sua, quæ domus nos sumus, si libertatem & gloriam spei tenuerimus.

Gen. 43. 23. 50. Hic ergo major domus respondit illis: *Propitius sit vobis Deus, nolite timere; Deus enim vester, & Deus patrum vestrorum dedit vobis thesauros in sacculis vestris: at argentum vestrum probum, acceptum babeo.* Illi enim dixerant: *Argentum uniuscujusque in sacculis nostris invenimus, ad pondus argentum nostrum retulimus.* (Ibidem. 21.) O magna mysteria, & evidenter expressa! Hoc est dicere: Cur inflamini? Cur argentum vos habere vestrum in sacculis sæpius usurpatis? Quid enim habetis quod non accepistis? Si autem accepistis, quid gloriamini, quasi non acceperitis? Jam saturati estis, divites facti estis, quia argentum babere vos creditis: sed argentum vobis Deus patrum vestrorum dedit. Ille Deus vester, ille patrum vestrorum Deus est, quem negastis. Sed ignoscit, sed indulget, sed recipit si revertamini. Ipse est qui vestrum non quærit argentum, suum donat. Ipse vobis dedit argentum in sacculis vestris. Jam sacculi vestri argentum habent, qui lutum habebant; & ideo vester est qui dicit: *Conscidisti saccum meum, & induisti me lætitiâ.* (Ps. 29. 12.) Lætitiæ munus est Christus, ipse est argentum vestrum, ipse pretium vestrum. Non exigit à vobis dominus Jesus frumenti sui pretium, non quærit vestri pondus argenti. Argentum vestrum reprobum est, [b] argentum sacculi non est bonum.

Gen. 43. 23. 51. *Argentum vestrum probum, acceptum habeo;* hoc est, non est illud materiale argentum: sed spiritale argentum vestrum hoc est probum, quod fida devotione quasi Jacob filii detulistis, quod sine damno datur, & sine ullo dispendio annumeratur: quandoquidem tali pretio detrimentum mortis excluditur, lucrum vitæ acquiritur.

CAPUT X.

Paucis de meridie *præmissis, paratorum munerum illatio, convivij instauratio, & humanissimus Iosephi cum fratribus congressus referuntur. Hic fratrem Benjamin videns, deque eo sciscitatus, illi benedixit, atque ad occultandas lacrymas cùm recessisset, mox lota facie revertitur. Quibus adjungitur moralis & mystica interpretatio.*

52. *Paraverunt autem munera, donec introiret Ioseph meridie.* (Ibidem. 25.) Acceleravit meridie fides Pauli. Ante cæcus erat, postea cœpit videre lumen justitiæ; quoniam qui revelat ad Dominum viam suam, & sperat in eum, Dominus quoque educet tamquam lumen justitiam ejus, & judicium ejus sicut meridiem. Et Abrahæ quando Deus apparuit ad ilicem Mambre, meridies erat, cui de præsentia Domini lux æterna fulgebat. Meridies est quando Joseph verus in domum suam intrat, ut prandeat. Tunc enim plus dies lucet, quando sacramenta celebramus.

53. *Et intulerunt ei*, inquit, *munera.* (Ibidem. 26. & seq.) Nos munera inferimus, ille instaurat convivium. Ille dicit: *Apponite panes*, quos soli Hebræi sumunt, Ægyptii manducare non possunt. Sed ante convivium quanta dignatio? [c] Quam usus istius & sedulitatis & gratiæ morale magisterium? Adhuc

a Omnes edit., *ex eadem ortos parente plus diligit* MSS. autem Corb. Benig. Theod. & Valc. *ex eadem ortus parente plus eos diligit.* Et hi quidem videntur eo præferendi, quod in aliis quatuor legitur, *mortuus parente*, ubi haud dubie legendum, *ortus parente*: alii tamen duo præferunt, *mortuos parentes*, quod editis etiam favet. Sed minus bene hæc lectio sibi constaret ob vocem, *eorum*, quæ fere in mss. omnibus invenitur.

b. Ita mss. plures ac potiores. Edit. vero cum aliis aliquot, *argentum saculi.* Non tam scite. Agitur enim de argento quod in sacculis retulerant Hebræi. Rursus eodem loco Am. Era. & Gill. cum paucis mss. *Argentum vestrum habeo, hoc est probum quod fida,* &c. Rom. edit. . . . *habeo probatum, hoc est, quod fida.* MSS. vero magno numero ut in textu, nisi quod pro, *fida*, legunt quidam, *fides*, quidam, *fide.*

c. Sic omnes mss. At omnes edit. *qui usus istius & sedulitatis, & gratiæ? Morale mysterium.*

de calumnia quam sibi à Joseph fieri putabant, A fratres suspecti erant: ille invitabat ad prandium, horum nutabat affectus: illius perseverat gratia: primus appellat, primus interrogat: *Quomodo habetis?*

54. Et iterum ait: *Recte est pater vester senior?* Superioris est inferiorem ad colloquium provocare, dare sermonis fiduciam, quærere non solum de ipsis, sed etiam de parentibus.

55. Respondent illi: *Recte est puer tuus, pater noster.* Ille seniorem dixit, ut honoraret: illi puerum B nominaverunt, ut deferrent humilitatis obsequium; quòd senectus honoratæ sit dignitatis, pueritia autem subjecta videatur, & propior verecundiæ, quàm superbiæ.

Ibidem 29. 56. *Respiciens autem oculis vidit Benjamin fratrem suum ex eadem matre.* * Morale est, ut quos diligimus, eos videamus præ ceteris; & quos animi intentio tenet priores, eos obtutus offendat oculorum. Siquidem plerumque circa alia mentis occupatione districti, quos habemus ante C oculos, non videmus: ita duce animo dirigitur noster adspectus. Vidit igitur Benjamin fratrem suum sanctus Joseph, quem tenebat animo, quem oculis requirebat: quo absente, fratres pene non viderat, a quia videre nihil proderat: nec solum vidisse contentus, quasi nesciret interrogavit: *Hic frater vester est adolescentior?* Consuetudo & gratia caritatis est, ut dilectos nobis non solum oculis, sed etiam sermone teneamus. Agnoverat Joseph dilectum suum: sed ideo interrogabat, ut D quem tenebat animus, vox sonaret.

57. Denique non exspectavit ut responderetur: sed continuò benedixit eum, & turbatus est Ibidem. 30. desiderii sui fructu. *Torquebantur autem viscera ejus;* quia complectendi ejus quem desideraverat, libertas differebatur. Denique, *Ingressus in* Ibidem. 43. 30. *promtuarium ploravit, & lavit faciem suam,* b *& continuit se.* Grandis amoris aculei cito corda compungunt, nisi desiderii fræna laxentur. Vincebatur affectu Joseph, differebatur consilio: ratio E cum amore certabat. Flevit, ut amoris pii æstus lacrymis temperaret. Hæc moraliter.

58. Mystice autem. Vidit dominus Jesus Paulum, oculi enim Domini super justos, & dixit: Ibidem. 29. *Hic frater vester est adolescentior?* Adhuc adolescentior dicitur, qui nondum maturam canæ fidei gerebat ætatem, nondum in virum perfectum Ephes. 4. 13. excreverat, *in illam*, sicut ipse ait, *mensuram ætatis plenitudinis Christi*. Act. 7. 57. Denique adolescens legitur tantum ibi, ubi lapidantium Stephanum vesF timenta servabat. Philem. 9. Et ideo Philemonem non adolescentiæ suæ, sed senectutis similem esse cupiebat, ut scripsit: *Magis obsecro, cùm sis talis ut Paulus senex.* 1. Tim. 5. 11. Ideo adolescentiores viduas prædicat declinandas, non propter ætatem, sed propter quamdam pubescentium delictorum lasciviam, A immaturitatemque virtutis. Ceterum major in juvene, quam in sene laus castitatis est. Puto autem quod à vero non sit alienum illud, si intelligamus quia c cùm hoc Paulus haberet, & horreret correptus, quod cæcitas accidisset ei, inciperet tamen appropinquare dicendo: *Domine,* Act. 9. 6. *quid me vis facere;* ideo adolescentior dicebatur à Christo, ut qui vocabatur à gratia, excusaretur à culpa, quod ea lubricæ fuisset ætatis. Denique vidit eum Christus, ubi lux circumfulsit B eum. Et quia adolescentes magis metu, quam ratione revocantur à vitio, adhibuit stimulum, & miseratus admonuit, ne adversus stimulum calcitraret.

59. Turbatus est autem, sicut habes in Evan- Johan. 11. 33. gelio, quia turbavit se spiritu, cùm Lazarum resuscitaret, & ibi flevit, ut prius lacrymis suis mortui delicta lavaret. Sed intra se flevit, & lavit faciem suam. Cæcitas Pauli, fletus est Christi: lavat faciem suam, ubi lumen ei reparatur C amissum. Lavat faciem suam Christus, ubi baptizatus est Paulus, per quem dominus Jesus à pluribus videretur. Et ideo in convivio pars ejus quintupliciter major effecta est, quod haberet superioribus anteferri, non solum mentis prudentiâ, sed etiam militiâ corporis, & gratiâ castitatis.

CAPUT XI.

Inebriantur omnes fratres cum sancto Joseph: at solius Benjamini sacco D *inseritur scyphus. Inspiciuntur ordine omnium facci, & tandem vas illud invenitur, atque istorum mysteria eruuntur; ubi præcipue de donis divinis, ac de Pauli vocatione disputatur.*

60. B*iberunt autem, & inebriati sunt pariter cum eo.* Gen. 43. 34. A principio fidei major Paulo prærogativa defertur, de quo dictum est ad Ananiam: *Vade quoniam vas electionis est mihi, ad sufferendum* Act. 9. 15. E *nomen meum coram gentibus.* A principio inebriatur ebrietate, sed sobria; ut & ipse cum sanctis diceret: *Et poculum tuum inebrians, quam præclarum est.* Psal. 22. 5.

61. d Et scyphus argenteus soli ejus sacco in- Gen. 44. 2. d seritur. Nesciebat hoc Benjamin: fallebatur Paulus, sed vocabatur. Mittitur post eum mane. Nox enim præcesserat cæcitatis, dies fidei appropinquabat.

62. Per ordinem singulorum prius inspiciun- Ibidem. 12. & seq. F tur sacculi. Docet te moralitatem scriptura divina. Per ordinem ante discubuerunt in convivio contra eum, primitivus secundum ætatem. Vides quod seniori locus ille sit deferendus. Per Ibidem. 43. 33. ordinem iterum requiruntur sacculi singulorum, ut scias electum Paulum cælesti esse judicio. Discussit ceteros, hunc prætulit. In nullius alterius

*. *Morale.* hic non idem significat ac supra, id videlicet quod ad institutionem morum conducit. Sed perinde est ac si dicas: mores hominum ita se habent; vel simplicius: hoc in more positum est. Unde paulo post eodem sensu: *consuetudo*, inquit, *& gratia caritatis est, ut dilectos*, &c.

a. *Quia videre nihil proderat*, desiderabatur in omnibus edit. quod nobis mss. undecim restituêre.

b. Sic ant. edit. & mss. quinque: à quibus non abit Rom. edit. nisi quod sola habet: *Et egressus continuit*. Mss. vero alii septem: *Et continuerunt se grandes amoris aculei*. è quibus Valc. Germ. Ful. & Corb. habent: *cito corda compunguntur*.

c. Edit. omnes & mss. Vat. & Theod. *Cùm hic Paulus hæreret, & horrore correptus quod*, &c. At nobiscum faciunt mss. octo: quos aliis anteponendos minime negabis, si consideres hæc verba: *Cùm hoc Paulus haberet;* optime referri ad vitia adolescentiæ, *lasciviam delictorum, atque immaturitatem virtutis.*

d. Rom. edit. sola, *Implete saccos hominum escis, quæcumque potuerint tollere, & injicite uniuscujusque argentum in ore sacci: & scyphum meum argenteum injicite in saccum junioris.* Quibus verbis caput auspicabatur. Iterum eadem cum Gill. *Non fallebatur Paulus.* Am. & Era. cum plerisque mss. *Fallebatur Paulus.* Sed mss. sex bonæ notæ, *Infallebatur*, quod verbum etsi minus usitatum, significatione tamen à suo simplici non discrepat.

sacco scypbus argenteus inventus est, nisi istius. A Quid sibi vult quod insertus est sacculo? Joseph quidem inebriavit ut falleret: scypbum misit ut fratrem quem diligebat, pia fraude revocaret: sed refulgent mysteria divina.

63. Hoc invenit in nobis Cbristus argentum, quod ipse donaverit. Habemus naturæ argentum, habemus & gratiæ. Natura opus est creatoris: gratia munus est redemtoris. Et si non possumus videre dona Christi; ille tamen donat, & operatur occulte, & donat omnibus: sed serva- B re paucorum est, & non amittere. Non omnibus tamen donat omnia. Triticum multis datur, scyphus uni, qui prophetico & sacerdotali donatur munere. Non enim omnes, sed Propheta dicit:
Ps. 115. 13. *Calicem salutaris accipiam, & nomen Domini invocabo.*

64. In corpore igitur Pauli jam doctrinæ cælestis alloquium refulgebat, cùm esset eruditus in lege. Sed quia adhuc justitiæ Dei subjectus non erat, intra saccum erat scyphus, doctrina C
Act. 9. 17. intra legem, lucerna intra modium. Missus tamen est Ananias, qui benedictionem daret, manum imponeret, saccum solveret: sacco soluto, reluxit argentum, & decidentibus squammis velut quibusdam sacci vinculis, statim vidit. Vinculum ejus perfidia erat: absolutio ejus fides facta est. Et ideo tamquam solutus sacco, hoc est, deposito legis velamine quod positum est supra cor Judæorum, conversus ad Dominum, liber à
2. Cor. 3. 18. nexu, adeptus gratiam libertatis ait: *Nos itaque* D *revelata facie gloriam Dei speculantes, ad eamdem imaginem reformamur.* Soluto enim calceamento legis, nudo vestigio liberi sermonis Evangelium prædicabat. Tenebant eum Judæi, & impedire cupiebant. sed ubi in ejus sacco argentum resplenduit, sciderunt vestimenta sua, & reversi sunt retro. Libera enim pro Christo Pauli prædicatio nudavit populum Judæorum, & omnem eorum rescidit gratiam.

Gen. 44. 13. 65. Ideoque retro regressi sunt, qui ante se vi- E dere non poterant. Retro redeunt, qui Christum
Iohan. 18. 6. amittunt. Denique & in Evangelio cùm corriperent ad mortem dominum Jesum, redeuntes retro ceciderunt in terram. Merito retro revertebantur, qui in terrenam labem ab illa cælesti gratia recidebant. Nolebant igitur moraliter redire sine fratre, mystice sine Paulo reverti: quo amisso, adserebant in mœrorem deducendam parentis populi senectutem.

Gen. 44. 18. & seq. 66. Et ideo Judas apud Joseph remanere cu- F piebat, ne videret mala quæ invenirent patrem suum, hoc est, jam prævidebat, & cavere cupiebat mala quæ ventura erant populo Judæorum. Sed cùm adhuc hæc ipsa non esset in typo illo principum populi Judæorum libera prædicatio, flevit Joseph, hoc est, in illo ploravit Jesus.



CAPUT XII.

Ioseph fratribus se ipse manifestans, ac eos ad accedendum invitans, atque etiam excusans, quem adversus Iudaos adhibiturus erat Christus agendi modum exprimit. Ibi elegantissima verborum utriusque instituitur comparatio; & post illam Benjamini complexus à Ioseph de Paulo obiter explicatur.

67.[a] ET jussit omnes recedere, ut cognosceretur à fratribus. Non venerat enim, sicut ipse ait, nisi ad oves quæ perierunt domus Israel. *Et emittens vocem cum fletu, ego sum, inquit,* Gen. 45. 2. & 3.
Ioseph, adhuc pater meus vivit? Hoc est, expandit manus suas ad populum non credentem & contradicentem: non legatum neque nuntium quærens, sed ipse Dominus salvum facere volens populum suum: *Ipse qui loquebar, ecce adsum,* inquit. Esai. 52. 6.
Et, *Palam factus sum quærentibus me, appareo* Esai. 65. 1.
iis qui me non interrogabant. Quid igitur aliud tunc clamavit, nisi: *Ego sum Iesus,* cùm princi- Iohan. 18. 5.
pibus Judæorum interrogantibus: *Tu es filius Dei?* responderet: *Vos dicitis quia ego sum;* cùm Pilato diceret: *Tu dicis quia rex sum; ego in hoc natus* Ibidem. 37.
sum, ut testimonium perhibeam veritati; cùm principi sacerdotum dicenti: *Adjuro te per Deum vi-* Matth. 26. 63. & 64.
vum, ut dicas nobis si tu es Christus filius Dei, referret: *Tu dixisti. Amen dico vobis, amodo videbitis filium hominis sedentem ad dexteram virtutis Dei, & venientem cum nubibus cæli?* Hoc est ergo quod ait: *Ego sum Ioseph,* ego sum divinæ potentiæ. *Adhuc pater meus vivit?* Hoc est, ego patrem non nego, ego fratres agnosco, si aut vos fratrem, aut pater filium recognoscat. Adhuc ergo populus meus vivit, de cujus populi familia fratrem mihi elegi?

68. *Accedite ad me;* quia ego ad vos appropin- Gen. 45. 4.
quavi, & eo usque appropinquavi, ut per carnis susceptionem facerem me vestræ consortem naturæ. Nolite vel participem fugere vestræ societatis, si non agnoscitis auctorem salutis.

69. *Et accesserunt,* inquit, *ad illum, & dixit:* Ibidem. 4. & 5.
Ego sum Ioseph frater vester, quem vos tradidistis in Ægyptum. Nunc ergo nolite mæsti esse, neque vobis durum videatur, quoniam huc me vendidistis. Ad vitam enim vestram misit me Deus ante vos. Quam fraterna pietas, quam dulcis germanitas! ut etiam parricidale excusaret admissum, dicens divinæ illud providentiæ fuisse, non impietatis humanæ: quandoquidem non ab hominibus oblatus ad mortem, sed à Domino missus sit ad vitam. Luc. 23. 34.
Quid aliud habet illa domini nostri Jesu Christi, qui fratres omnes pietate superavit, in cruce positi intercessio pro plebe dicentis: *Pater dimitte* Luc. 24. 36.
illis; non enim sciunt quid faciunt? Quid aliud illa appellatio sanctitatis in medio discipulorum dicentis: *Pax vobis: ego sum, nolite timere?* Et cùm Ibidem. 38. & 39.
conturbati & conterriti existimarent se spiritum videre, iterum dixit ad illos: *Quid turbati estis, & quare cogitationes adscendunt in corda vestra? Videte, ecce manus meas, & pedes meos, quia ego sum ipse. Palpate, & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere.* Hæc ergo jam

a. Sic omnes mss. atque edit. excepta Rom. quæ hunc Scripturæ textum præmittit: *Et non potuit Ioseph tolerare omnes adstantes ei, sed dixit: Emittite omnes à me. Iussit Ioseph omnes,* &c.

tunc futura posterioribus temporibus mysteria A revelata sunt.

70. Denique hæc ipsis exprimuntur sermonibus, ut ipsum esse intelligamus, & qui ante in Joseph, & postea in suo locutus est corpore; quandoquidem nec verba mutavit. Ait enim tunc: *Nolite mœsti esse*. Et infra: *Adscendite ad patrem meum, & dicite illi: Hæc dicit filius tuus Ioseph: Fecit me Deus dominum totius terræ Ægypti*. Et
Matth. 28. 10. in Evangelio ait: *Nolite timere. Ite, nuntiate fratribus meis, ut eant in Galilæam, & ibi me videbunt.* B
Ibidem. 18. Et infra ait: *Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra*, hoc est dicere: divinæ hoc fuit dispositionis, ut acciperem potestatem, non acerbitatis humanæ. Non objicit scelus, qui enumerat præmium.

71. Quod autem habetur in Genesi: *Ad vitam enim vestram misit me Deus ante vos*, reddit in
Ibidem. 19. Evangelio dicens: *Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti.* Hæc enim est merces & vita sanctorum, quod C etiam alios redemerunt.

72. Illud quoque adverte, non otiose scrip-
Gen. 45. 10. tum in Genesi: *Et eris prope me, tu & filii tui, & filii filiorum tuorum.* Hoc est enim quod dixit in
Matth. 28. 20. Evangelio: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.*

Gen. 45. 14. 73. Quam evidens quoque illud mysterium, quod veluti completo omni mandato, fratrem suum Benjamin complectitur Joseph, & cecidit super collum ejus, sicut etiam completo Evan- D gelio Christus Paulum amplectitur quibusdam
Act. 9. 4. & seq. misericordiæ suæ brachiis; ut interna opinione curvatum, velut à collo in cælum erigat. Unde
Philip. 3. 20. & ille erectus à Christo ait: *Nostra autem conversatio in cælis est.*

CAPUT XIII.

Inventos à Ioseph fratres gaudet Pharao, cujus erga eosdem humanitas explicatur. Quid munera, quæ Ioseph fratribus & præcipue Benjamin confert, atque ad patrem destinat, significent? Quid etiam quod illos discedentes ad pacem exhortatur? Qua reditus ipsorum in terram Chanaam, & patris ubi audivit filium vivere, admiratio consequitur. E

Gen. 45. 16. & seq. 74. ET gavisus est Pharao, quod Joseph agnovisset fratres suos. Unde & vulgata est vox in domo Pharao. Et hortatus est sanctum Joseph, ut fratres suos invitet, ut veniant cum patre: & mandat impleri eorum sarcinas tritico, & vehicula dari. Unde hæc humanitas barbaro, F nisi illud ostenderetur magnum mysterium, quod jam non invidet Ecclesia, cùm redimuntur Judæi, & populus Christianus hac adjunctione lætatur, & quibus potest subsidiis juvat, & mittit evangelizantes regnum Dei, quo maturius evo-
Ibidem. 22. centur? Quibus dantur binæ stolæ.

a 75. [a] Et allegat Paulum, cum ejus dicta depromit, cui trecenti aurei, & quinque stolæ diversi
Ibidem. 23. coloris conferuntur à Christo. Trecentos aureos habet, qui crucem prædicat Christi. Ideoque
1. Cor. 2. 2. ait: *Neque enim judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Christum Iesum, & hunc crucifixum.* Et bene aureos accipit, quia non in suasoriis humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus prædicabat. Quinque autem stolas accipit, vel sapientiæ multiplices disciplinas, vel quod nullis sensuum corporalium captus illecebris, ubi aliis periculum, illic teneret victoriam; qui omnes voluptates carnis singulari continentia & virtute superaret, cujus ingenium studiumque nulla corporis hebetaret infirmitas, qui cùm esset in corpore, corpus se habere nesciret. Denique raptus in paradisum, sive in corpore, sive extra corpus nesciens, audivit verba ineffabilia, quæ loqui homini non liceret: qui postremo nihil terrenum oleret in terris, sicut ipse docet dicens:
2. Cor. 2. 15. *Quia Christi bonus odor sumus Deo in iis qui salvi fiunt.*

76. Præcellit igitur Paulus, & ejus exuberat portio: sed tamen habent, & alii prædicatores gratiam suam. Binas stolas accipiunt. Quas illas? Utique de quibus dubitare non debes, quia legisti de sapientia dictum: *Binas vestes fecit viro* Prov. 31. 22.
suo.[*] Una est mystica, moralis altera. Sed non omnes apostoli, non omnes prophetæ, non omnes pastores, non omnes virtutes, non omnes habent gratiam curationum, non omnes linguis loquuntur. Ubi diversa merita, præmia diversa.

77. Et præmittuntur patri munera. Filius ho- Gen. 45. 23.
norat patrem. Christus populum suum invitat promissis, invitat muneribus. Portant hæc munera asini illi inutiles, & laboriosi ante, nunc utiles: portant in typo Christi munera, portaturi in Evangelio munerum largitorem.

78. *Dimisit autem fratres suos, & abierunt. Et* Ibidem. 24.
dixit illis Ioseph: Nolite irasci in via. Quam bene docet ab iracundia præcavendum, quod ea possit etiam amantes sui separare germanos; & maxime in via fugiendam esse discordiam, ubi ipse viandi comitatus debet inviolabilis gratiæ habere consortium. Quid autem aliud ait dominus noster Jesus ex hoc corpore recessurus, cùm discipulos dimitteret suos, nisi ne irascerentur in
via, dicens: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do* Iohan. 14. 27.
vobis? Ubi enim pax est, iracundia locum non
habet, [b] ablegatur discordia, fugatur dissensio. b
Hoc est ergo quod ait: *Pacem meam do vobis*; id est, *Nolite irasci in via*. Et vide ne in hac via dicat, hoc est, in hoc cursu totius vitæ indigna-
tionem cavendam, quod ira sæpe etiam inno- 11. quæst. 3. ira ipse.
centes in crimen adducat; quia dum justo amplius irascimur, & volumus alienum coercere peccatum, graviora peccata committimus. Ideo
Apostolus: *Non vos ipsos*, inquit, *vindicantes, ca-* Rom. 12. 19.
rissimi: sed date locum iræ, hoc est, declinemus eam, ne nos illa corripiat. Unde dominus Jesus dimittens ad evangelizandum discipulos, misit eos sine auro, sine argento, sine pecunia, sine pera, sine virga, id est, ut & incentiva litis, & instrumenta eriperet ultionis.

79. *Et adscenderunt*, inquit, *de Ægypto, & vene-* Gen. 45. 25.

a. Omnes edit. ac mss aliquot: *Et alligat Paulum.* Alii non pauci, nec postremæ notæ: *Et allegat Paulum.* Hos autem ideo duximus aliis anteponendos, quod Benjamin qui Pauli figura erat, non memoratur post hanc agnitionem mutuam alligatus, & Paulus ipse *cum ejus dicta depromuntur*, minus recte diceretur *alligari*, quam *allegari*, hoc est, legatus mitti.

* Per mysticam & moralem stolam intellige mysticam & moralem Scripturarum interpretationem.

b. Mss majori numero & auctoritate, *alligatur discordia.* Theod *misericordia*. Benig. *concordia*. Quod ultimum nequaquam displicet. Alii tamen aliquot, & edit omnes, *ablegatur discordia.* Et hoc magis congruit cum sequentibus

unt in terram Chanaam ad Iacob patrem suum; & nuntiaverunt illi dicentes: Quia Ioseph filius tuus vivit, & ipse est princeps totius terra Ægypti. Quæ est terra Chanaam? Quæ nutabat. Quid igitur tam evidens, quam apostolorum tempora designari? Qui ingressi Judæorum synagogas nutantes, domini Jesu potentiam prædicabant, sicut habemus in Actibus apostolorum, dicente
Act. 2. 32. & 33. Petro: *Hunc ergo Iesum resuscitavit Deus, cujus nos testes sumus. Dextera igitur Dei exaltatus, repromissione Spiritus sancti accepta à Patre, effudit hoc donum quod vos videtis.* Advertimus certe quomodo & vivere eum, & terræ totius principem dicat, qui aperiens horrea sua, spiritalis gratiæ donet omnibus ubertatem. Hæc dicebant aposto-
Act. 5. 18. li, sed Judæi non credebant: sed injiciebant manus in eos, sed trudebant in custodiam prædicatores salutis.

Gen. 45. 26. 80. Unde & de Jacob scriptum est: *Expavit mente*; non enim credebat eis. Expavit affectu plebis incredulæ, sed posteaquam Christi gesta cognovit, tantis beneficiis & operibus delinitus
ibidem. 28. resumsit spiritum dicens: *Magnum mihi est, si adhuc filius meus Ioseph vivit: ibo, & videbo illum prius quam moriar.* Primum & maximum fidei fundamentum, in resurrectionem Christi credere. Quicumque enim crediderit resuscitatum, festinus requirit, devotus accedit, & intima Deum mente veneratur. Credit enim quod ipse non moriatur, si credat in resurrectionis auctorem.

CAPUT XIV.

Israel elevans se venit ad puteum juramenti, ubi & sacrificat. Hunc Deus promissis consolatur, eique spondet fore ut ejus oculi manu Iosephi claudantur. Ingrediuntur in Ægyptum septuaginta quinque animæ, ac demum filios ad se convocat Israel: & horum omnium quæ mysteria?

Ibid. 46. 1. 81. E*T elevans se Israel, venit ad puteum juramenti, immolavitque hostiam Deo patris sui Isaac.* Merito elevatur qui festinat ad Christum. Fides præcedit devotionem. Prius se elevavit, postea immolavit. Ille enim bene immolat, qui cognitionem divinitatis investigaverit.

Ibidem. 2. & seq. 82. *Dixit autem Deus ad Israel in visu nocte dicens: Iacob, Iacob. Qui dixit: Quid est? Et Dominus ait: Ego sum Deus patrum tuorum, noli timere, descende in Ægyptum; in gentem enim magnam faciam te ibi. Ego descendam tecum in Ægyptum, & ego deducam te in perpetuum.* Quemadmodum quæ ipsi legunt, non intelligunt; & Moysen quem laudant, abnegant, cùm ejus scriptis credere nolunt. Quid evidentius quam quod hoc loco invitantur, ut ad sanctam Ecclesiam Dei transeant, & qui ante intra Judææ terminos coartabantur angustos, ad populum Dei migrent, qui ex toto orbe, ex omnibus nationibus & populis congregatus in magnam factus est gentem? Denique in omnem terram exivit sonus eorum. Vocatur ergo à filiis suis Jacob, id est, à Petro, Paulo, Johanne populus Judæorum invitatur ad gratiam.

83. Ipse quoque Deus noster proprio eum hortatur oraculo, spondet ei profectum fidei muneris sui fructum dicens ei: *Ioseph mittet manum super oculos tuos.* Ibid. 46. 4.
Non utique sanctus Patriarcha sollicitus erat à quo ei oculi clauderentur; licet etiam intellectu simplici moralis exprimatur affectus. Nam si eos quos diligimus, cupimus frequenter amplecti, quanto magis recessuri ex hoc corpore, ipso carorum pignorum tactu delectamur extremo, & hoc mulcemur viatico? Tamen mystice licet nobis intelligere quod postea cogniturus Deum sit populus Judæorum. Hoc est enim mysterium, quod verus Joseph immittet manus super oculos ejus; ut qui non videbat ante, jam videat. Veni ad Evangelium, lege quem- Iohan. 9. 6.
admodum cæcus ille sanatus sit, cui Jesus manum imposuit, & ejus abstulit cæcitatem. Non enim morituris Christus manum imponit, sed victuris: aut si morituris, recte; quia prius morimur, ut reviviscamus. Non enim possumus Deo vivere, nisi peccato ante moriamur.

84. Descendunt igitur in Ægyptum septuaginta quinque animæ, sicut scriptum est, & hoc mysticæ numero remissionis; quia post tantam duritiam, post tanta peccata haberentur indigni, nisi donaretur his remissio peccatorum. Occurrit illi Judas, hoc est, confessio erroris. Hunc sui venturus Judæorum populus prænuntium mittit. Ideo & Joseph verus, id est, arbiter & interpres divinitatis occurrit; quia præcedit jam confessio, quos antea perfidia possidebat. Interpres enim divinitatis est Christus; quia Deum nemo vidit umquam; nisi unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit. Hic senilis jam ætatis, & fessum suscipiet ultimis temporibus populum Judæorum, non secundum illius merita, sed secundum electionem gratiæ: & imponet manus super oculos ejus, ut cæcitatem auferat. Cujus ideo distulit sanitatem, ut postremus crederet, qui ante non putavit esse credendum, & prærogativam superioris electionis amitteret. Unde & Apostolus ait: *Quia cæcitas ex parte con-* Rom. 11. 25.
tigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel salvus fieret.

85. Gesta igitur patriarcharum, futurorum mysteria sunt. Denique ipse Jacob sic ait ad filios suos: *Congregamini, ut annuntiem vobis quæ* Gen. 49. 1 & 2.
occursura sunt vobis in novissimis diebus. Congregamini, & audite Israel patrem vestrum.



SANCTI AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

DE BENEDICTIONIBUS PATRIARCHARUM

*LIBER UNUS.**

*. Scriptus circ. an. 387.

CAPUT I.

Ut liberi ad honorem deferendum parentibus impellerentur, magnam vim horum benedictioni Deum indidisse. Paternam benedictionem accipere Josephum festinasse, atque etiam filios patri obtulisse benedicendos. Et quæ his mysteria contineantur.

1. ᵃ PRIMUM omnium quantam discimus parentibus referre reverentiam, cùm legimus quo- B niam qui benedicebatur à patre, benedictus erat, & qui maledicebatur, maledictus erat. (Gen. 9. 25. & seq.) Ideo hanc parentibus gratiam donavit Deus, ut filiorum pietas provocetur. Prærogativa igitur parentum disciplina est filiorum. Honora ergo patrem, ut benedicat te. Honoret pius patrem propter gratiam, ingratus propter timorem. Et si pauper est pater, & non habet divitiarum copias quas relinquat filiis; habet tamen ultimæ C benedictionis hereditatem, qua sanctificationis opes successoribus largiatur. Et multo plus est beatum quam divitem fieri.

2. (Gen. 48. 1. & seq.) Festinabat Joseph sumere benedictionem. Denique & filios suos obtulit Manassen & Ephræm, quos benedixit Jacob; ut quia duodécim habebat filios, & tertius-decimus erat futurus apostolus Paulus, quasi posterior electus, tertia-decima Tribus de Manasse & Ephræm nepotibus sanctificaretur in utrumque divisa, quo Pau- D lus non extra paternarum numerum Tribuum veniretur, qui veteris Testamenti & novi egregius prædicator, paternæ benedictionis hereditatem sibi quoque facile profecisse comprobaret.

3. (Ibidem 13. & seq.) Quamquam præclara hæc in hoc sint mys- A teria, quod sumens Joseph filios suos quos susceperat in Ægypto, Ephræm ad dexteram suam, ad sinistram autem Israel patris sui: Manassen autem ad sinistram suam, ut ad dexteram esset Israel, applicuit eos ante patrem suum. Extendens autem Israel manum dexteram, imposuit super caput Ephræm qui erat junior & stabat ad sinistram avi: & sinistram suam posuit supra Manassen qui erat ad dexteram, & ita immutatis manibus, benedixit eos. In quo & Joseph na- B turæ ordinem servavit, ut seniori filio plus deferret, sicut Isaac quoque in Esau priorem filium benedictionem deferre cupiebat: sed minorem filium in typo junioris populi credidit præferendum, sicut erat ipse à matre prælatus.

4. Denique Manasses ex oblivione, latina interpretatione, signatur; eo quod populus Judæorum oblitus est Deum suum qui fecit eum. (Ibid. 41. 51.) Et quicumque ex ea plebe crediderit, tamquam ex oblivione revocatur. Ephræm autem fœcun- C ditatem fidei, interpretatione nominis pollicetur, qui auxit patrem, sicut ait ipse Joseph dicens: *Quia auxit me Deus in terra humilitatis meæ.* (Ibidem. 52) Quod proprium est populi junioris, qui corpus est Christi, augens patrem, & Deum proprium non relinquens.

5. Denique spiritaliter de populis hoc esse mysterium senior declaravit. Nam cùm filius putaret eum errasse vitio hebetioris adspectus, convertere voluit manus ejus dicens: *Non sic pater,* (Ibidem 48. 18. & 19.) D *hic enim primitivus est, impone dexteram tuam super caput ejus. Et noluit, sed dixit: Scio, fili, scio. Et hic erit in populum, & hic exaltabitur: sed frater ejus junior major illo erit, & semen ejus erit multitudo gentium.* Denique præferendum Ephræm seniori germano, etiam benedictionis serie prophetavit dicens: *In vobis benedicetur Israel, di-* (Ibidem 20)

a. Ita mss. ac vet. edit. omnes. Rom. autem, *Primum omnium discimus quantam parentibus reverentiam deferre debeamus, &c.*

centibus: Faciat vobis Deus sicut Ephram & Manassen. A Et ideo cùm essent nepores, in locum filiorum sunt adoptati, ut non essent avitæ benedictionis expertes.

CAPUT II.

De benedictione Ruben primogeniti, quæ non tam benedictio, quàm prophetia est: de Judæorum errore circa ipsam; deque mysteriis per eamdem significatis.

B

a Gen. 49 1. 6. HAe [a] benedictione celebrata, vocavit etiam filios suos. Et qui ante juniorem seniori prætulerat, cœpit à primo; ut in illo mysterii præferret gratiam, in hoc ordinem servaret ætatis; simul qui ante in duobus benedixerat universos cum omni posteritate & progenie futurorum, ne aut superflua videretur plebis iterata benedictio, aut prior æstimaretur infirma. Meritoque repetitam magis annuntiationem eorum quæ posterioribus essent ventura tempori- C bus, quàm benedictionem conferre se dicit.

Ibidem 3. & seq. 7. Denique sic cœpit: *Ruben primitivus meus, tu virtus mea, & initium filiorum meorum, durus portari, durus & temerarius, affecisti me contumelia, sicut aqua non efferveas. Adscendisti enim in cubile patris tui, tunc polluisti thorum quando adscendisti.* Nonne redargui magis, quam benedici videtur? Et ideo prophetia magis, quàm benedictio est. Prophetia enim annuntiatio futurorum est, be- D nedictio autem sanctificationis & gratiarum votiva cullatio.

8. Et Judæi putant quia propterea hæc senex ad Ruben filium dicat, quia cum Bala concubina patris concubuit, & thorum patrium polluit. Sed facile refelluntur; hoc enim erat ante gestum: Jacob autem quæ ventura essent in novissimis diebus, non ea quæ gesta erant, sponder se esse dicturum. Ergo Patriarchæ sibi congruit & constat sententia, qui videns, persequentibus Ju- E dæis, futuram Domini passionem, execratur immanem primogenitæ plebis audaciam, quæ incredula, nec Dei legi subdita, & jugum Christi dura nesciens portare cervice, auctorem vitæ non solum scelere necis, sed etiam sacrilegæ insultationis affecit injuriâ.

9. *Non efferveas*, inquit, *sicut aqua*; ne in majorem prorumpat amentiam, & fervor furoris atque insaniæ non sinat resipiscere peccatores: sed agant pœnitentiam delictorum; quoniam du- F rus adscendit populus cubile patris, & thorum polluit sanctum, hoc est, carnem domini Jesu creatoris nostri patibulo affigens crucis, in qua velut in quodam cubili & patrio thoro sancti ejus salutari refectione requiescant. Quis igitur abnuat de populo dictum, cùm populo hæc universa conveniant? Ipse enim dictus est primogenitus Israel, ipse duræ esse cervicis. De ipso dixit Moy- Exod. 33 3. & alibi. ses: *Vos autem populus dura cervice estis.* Et re vera quis tam durus & temerarius & contumeliosus, quam populus Judæorum, qui dominum Jesum, per quem viderant murtuos suscitatos, cæcos illuminatos, flagellis verberaverunt, clavis confi- A xerunt, cùm divina ejus opera negare non possent. Quod scribis & pontificibus auctoribus, & principe sacerdotum Caipha pariter sæviente, commissum Evangelii series declaravit. Et ideo sanctus Propheta refugit tanti sceleris principatum, ne per successionem generis auderent tanti Patriarchæ sibi atrogare consortium.

CAPUT III.

B *Prædicuntur quæ filiis Simeon & Levi, quorum nominibus Tribus designantur, erant eventura; nec non opinio Judæorum circa mysticam istius benedictionis interpretationem confutatur.*

10. COntestatur justus, & abdicat posteritatem, quæ patrium non servaret affectum; & quia prævidit flagitium, perhorrescit consilii contagium: *In consilium*, inquit, *eorum non* Gen. 49. 6. *veniat anima mea, & in congregationem illorum non* C *contendant viscera mea; quoniam in ira sua occiderunt hominem, & in cupiditate sua subnervaverunt taurum.* Quod dicit, de filiis quidem dicit Symeon & Levi; sed eorum nomine Tribus signat, quæ appellatione simili vocabantur. Quam interpretationem pulcherrimam derivant Judæi, ut arbitrentur quia propterea arguat filios Jacob, quia propter stuprum sororis Sichimitas isti duo præ ceteris fratribus ultum ire cupientes, simulaverunt eum ipsis inire velle se gratiam, & ideo D oportere circumcidi eos suaserunt; ut religione concordi pax inter eos, & recipiendæ affinitatis societas firmaretur: sed circumcisos adorsi recentibus adhuc vulneribus, & invalidis viribus quas dolor solverat, fractos [b] die superveniente tertio necaverunt. Ideo & fortasse isti duo ultores præ ceteris, quia scribarum & sacerdotum auctores sunt. Nulli enim magis quam sapientes & sacerdotes debent castimoniam vindicare.

11. Sed in hoc quoque errant Judæi. Isti enim E causas doloris sui præstiterant patri, adserentes se in illa licet ætate juvenili vindices læsæ fuisse pietatis, & violatæ castitatis ultores. Quod unique sanctus condemnare non poterat, quia non passi sunt inultam sororem suam loco esse meretricis, quæ & virginitatem amiserat, & vindictæ solatium non habebat: maxime cùm ipse sic factum probaverit, ut Sichimam [c] possideret, & in morte donaret eam filio suo dilectissimo Joseph, dicens ad eum: *Do tibi Sichimam præcipuam super* Gen. 48. 22. F *omnes fratres tuos, quam accepi de manibus Amorrhæorum in machæra mea & arcu.* Quod factum negari non potest. Interpretari tamen possumus per Sichimam humeros significari, per humeros opera. Heredem ergo bonorum operum sanctum Joseph præ ceteris elegit, cujus opera fratres æquare non poterant. Quis enim facta Christi potuit adæquare?

12. Tum præterea immaculatus & castus de hoc terreno diversorio, & impuritans auctoribus manubias reportavit, locum stupris & flagitiis vacantem ad incolatum sanctorum verbis cælestibus, & gladio capiens spiritali; ut ubi

a. Caput hoc in edit. Rom. ita incipit: *Vocavit autem Jacob filios suos, & ait: Congregamini, ut annuntiem vobis quæ occursura sunt vobis in novissimis diebus. Duorum nepotum benedictione celebrata, vocavit Jacob etiam*, &c.

b Edit. omnes, *die superveniente tertio necaverunt.* Non mala lectio; cui tamen mss. Gall. omnes refragantur.

c. Ita mss. plures, potioresque. At edit. omnes, & pauci mss. *possideret in mortem usque, donaretque eum*, &c.

A inhabitatores ante lasciviæ & principes luxuriæ versabantur, ubi fuerant incentiva libidinis, & fomenta nequitiæ, ibi nunc sancti sacerdotes magisteria doceant castitatis, & plurima virginalis integritatis exempla quodam supernæ lucis fulgore resplendeant.

13. Tribus igitur sunt quæ designantur nominibus Patriarcharum, quia de Tribu Symeon scribæ sunt, de Tribu Levi principes sacerdotum, qui perfecerunt nequitiam suam in Domini passione, B mensuram omnem paternæ impietatis implentes. Ipsi consilium cogitaverunt adversus dominum Jesum, ut occiderent eum, sicut Esaias dicit: *Væ animæ ipsorum; quia cogitaverunt consilium malum adversum se dicentes: Alligemus justum, quia inutilis est nobis.* (Esai. 3. 9. & 10.) Ipsi occiderunt prophetas, & apostolos annuntiantes domini Salvatoris adventum, passionis ejus & resurrectionis gloriam prædicantes. Ipsi postea in sua cupiditate, qua terrena flagitia desiderabant, divina consortia refugientes, corporis castimoniam, sobrietatem C mentis, contemtum pecuniæ, lucrum gratiæ, subnervaverunt taurum, illum videlicet cornua producentem & ungulas, quem vident pauperes & lætantur; quoniam verbo Dei exaltavit cornu populi sui, quo & inimicos repulit, & præmium coronæ cælestis emeruit. Hic est taurus quo Ecclesia figuratur in luna, tunc plenior cùm velut cornibus nixa taurinis, spatium totius orbis includit.

14. Tamen prophetiæ huic videtur etiam gra- D tiam benedictionis adjungere. Nam ad primogenitum Ruben dicendo: *Non effervescas ut aqua*, * peccatum statuit; quia a qua mundare magis delicta, mentesque nostras ab omni solet vitiorum fervore revocare. Et iterum dicendo ad Symeon & Levi: *Dividam vos in Iacob, & dispergam in Israel*, ostendit gentium congregatione redimendos. Percusso enim pastore, grex ille dispersus est, qui fuerat ante collectus; ut qui non erat, introiret, & sic omnis Israel salvus fieret. Et ma- E xime propter Tribum Levi debemus hoc credere; quia ex ea Tribu dominus Jesus videtur secundum corporis susceptionem genus ducere. Ex qua Tribu sunt sacerdotes Levi & Nathan, quos sanctus Lucas in Evangelii libro quem ipse scripsit, inter majores Domini computavit. (Luc. 3. 29. & 31.) Sacerdos enim Patris & princeps omnium sacerdotum, sicut scriptum est: *Tu es sacerdos in æternum*, (Ps. 109. 4.) sacerdotalis originis successionem debuit vindicare.

15. Unde & Moyses benedixit hanc Tribum di- F cens: *Date Levi sortem suffragii sui, & veritatem ejus viro sancto.* (Deut. 33. 8.) Benedixit etiam Moyses Tribum Ruben, sicut habes scriptum: *Vivat Ruben, & non moriatur, & sit multus in numero.* (Ibidem. 6.) Neque enim benedixisset, si secundum Patriarchæ sententiam benedictione scivisset indignos. Certe quod strictim ille præteriit, iste complevit.



CAPUT IV.

De benedictione Juda, quæ Christo, ejusque incarnationi, passioni, resurrectioni, atque aliis mysteriis accommodatur.

16. Et quia per admixtionem generis Juda & Levi Tribus junctæ sunt, ideo Matthæus (Matth. 1. 3.) ex Tribu Juda describit ejus familiam. Et Apostolus ait: *Quoniam de Iuda ortus est Dominus noster.* (Hebr. 7. 14.) B Ut ex Tribu Levi sacerdotalis & plena sanctitatis annumeretur hereditas: ex Tribu autem Juda, ex qua David & Salomon & reliqui reges fuerunt, regalis successionis splendor effulgeat; ut idem & rex & sacerdos Scripturarum testimonio demonstretur. Meritoque se circa gratiam Judæ Jacob sanctus effudit dicens: *Iuda, te laudabunt fratres tui: manus tua super dorsum inimicorum tuorum: adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Iuda ex germine, fili mi, adscendisti. Recumbens dormisti ut* C *leo, & tamquam catulus, quis suscitabit eum? Non deerit judex ex Iuda, & princeps de femoribus ejus, donec veniat cui repositum est, & ipse erit exspectatio gentium, alligans ad vitem asinam suam, & cilicio pullum asinæ suæ. Lavabit in vino stolam suam, & in sanguine uvæ amboladium suum. Hilares oculi ejus à vino, & dentes ejus candidiores quam lac.* (Gen. 49. 8 & seq.)

17. Ad Judam quidem patriarcham dirigi videtur alloquium, sed Judas ille posterior verus confessor exprimitur, qui ex ea Tribu natus est, D qui solus laudatur à fratribus, de quibus dicit: *Narrabo nomen tuum fratribus meis*, (Ps. 21. 23.) Dominus per naturam, frater per gratiam, cujus manus quas expandit ad populum non credentem, super dorsum inimicorum suorum. Iisdem enim manibus, atque eadem passione suos texit, & subjogavit adversarias potestates, omnesque fidei & pietatis exsortes subditos sibi fecit. De quibus ait Pater ad Filium: *Et dominaberis in medio inimicorum tuorum*: (Ibid. 109. 2.) quos inimicos sua malitia fecit, non E Christi voluntas. In quo magna gratia Domini. Etenim spiritales nequitiæ, quæ ante cervicem nostram jugo solebant captivitatis inflectere, ita ut David ipse manus quodammodo super se triumphantium sentire se scriberet dicens: *Super dorsum meum fabricaverunt peccatores*, (Ibid. 128. 3.) ipsæ nunc subditæ triumpho Christi, & quibusdam manibus ejus, id est, factis operibusque subjectæ, perpetuæ subeunt captivitatis ærumnam. [a] Ipse utique qui adoratur à filiis Patris sui, quando adora- F tur à nobis, quibus ipse permisit ut Patrem vocemus, cujus servum esse virtutis est.

18. *Catulus leonis Iuda.* Nonne evidenter & Patrem expressit, & Filium declaravit? Quid tam evidens, quo unius naturæ Filius[b] Dei cum Patre esse doceatur? Leo ille, hic catulus leonis. Vili comparatione, ejusdem naturæ ac potentiæ unitas intelligitur. Rex ex rege processit, fortis ex forte. Quia futuros prævidebat qui filium adsererent junioris ætatis, occurrit his subjiciens: *Ex germine, fili mi, adscendisti. Recumbens dormisti ut leo, & tamquam catulus.* Et alibi habes, quia catulus ipse est leo de Tribu Juda. (Apoc. 5. 5.) Ergo quia catu-

*. *Peccatum statuit*, id est, peccatum sistit, & contra ejus impetus obicem ponit.

a Sic edit. omnes ac mss. præter quatuor, in quibus deest, *quæ*, post vocem *utique*. At locum Rom. edit. contraxit hoc modo: *Ipse utique adoratur à nobis, quibus*, &c.

b. Mil. Corb. Laud. Albin. & Colb. *Filius Deus.*

lum dixerat, bene statim leonem posuit, hoc est A dicere: Non capiantur aures vestræ, quia catulum audierunt, Filium expressi, non dixi minorem. Et ipse est leo sicut Pater. Audiant quia & leonem, & catulum appellavit: leonem quasi perfectæ plenæque virtutis: catulum, quasi Filium; ne quis cùm audiret æqualem Patri, non putaret Filium. Non sic laudatur Filius, ut separetur à Patre. Ille probat æqualem, qui Filium confitetur.

19. Mirifice autem & incarnationem ejus ex- B pressit dicens: *Ex germine, fili mi, adscendisti*; eo quod tamquam frutex terræ in alvo Virginis germinavit, & ut flos boni odoris ad redemtionem mundi totius maternis visceribus splendore novæ lucis emissus adscenderit, sicut Esaias dicit: Esai. 11. 1. *Exiet virga de radice Iesse, & flos ex radice ejus adscendet.* Radix familia Judæorum, virga Maria, flos Mariæ Christus. Recte virga, quæ regalis est generis, de domo & patria David, cujus flos Christus est qui fœtorem mundanæ colluvionis C abolevit, & vitæ æternæ odorem infudit.

20. Habes ergo incarnationem, accipe passionem: *Recumbens*, inquit, *dormisti ut leo:* quando jacuit in sepulcro, velut quodam corporis sui Psal. 3. 6. somno quietus, sicut ipse ait: *Ego dormivi, & requievi, & surrexi; quoniam Dominus suscepit me.* Unde & Jacob ait: *Quis suscitabit eum*; hoc est, quem Dominus suscipiet. Quis est alius qui resuscitet, nisi ipse se sua Patrisque resuscitet potestate? Video natum auctoritate propria, video D mortuum propria voluntate, video dormientem potestate propria. Qui omnia suo fecit arbitrio, cujus alterius ut resurgat egebit auxilio? Ipse igitur resurrectionis suæ auctor est, qui mortis est arbiter, qui exspectatur à gentibus.

21. Et ideo, *donec ille veniat, non deficiet dux ex Juda*; ut usque ad ejus ortum regalis successionis fides incorrupta servetur. Postea enim, ut do- Lib. 3. in Lucam. cuimus tractatu habito in Evangelium, per Herodem adulterata successio prærogativam digni- E tatis amisit. Etenim quia verum regem negaverunt, falsos habere cœperunt. Ergo hoc quod dicit Patriarcha, servabitur in judicibus vel regibus Judæorum intemeratæ successionis hereditas ducta per reges: *donec veniat cui repositum est*, ut Ecclesiam Dei congreget ex conventu nationum omnium, & gentilium devotione populorum, hoc est, ipsum manet, ipsi debitum reservatur, ipsi tantæ gratiæ prærogativa defertur.

22. *Et ipse est exspectatio gentium.* Plus dixit quam si dixisset, ipsum exspectant gentes, quod omnis spes Ecclesiæ in ipso recumbat. Ideo dicitur Exod. 3. 5. Moysi: *Solve calceamentum pedum tuorum*, ne ipse sponsus Ecclesiæ crederetur, qui dux plebis eli- Iosue 5. 16. gebatur. Ideo solvit calceamentum suum Jesus Nave, ut venturo tanti muneris gratiam & ipse Johan. 1. 27. servaret. Ideo dicit Johannes: *Post me venit vir cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamento-* Johan. 3. 29. *rum ejus.* Ideo dicit: *Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat & audit eum, &* A *gaudio gaudet*, hoc est, ipse solus vir est Ecclesiæ, hic est exspectatio gentium, huic deferentes copulam gratiæ nuptialis, calceamentum suum solverunt prophetæ. Hic sponsus est, ego amicus sponsi: gaudeo quia venit, quia vocem audio nuptialem, quia jam non dura peccatorum supplicia, dura Legis tormenta, sed remissionem criminum, vocem lætitiæ, sonum jucunditatis, exsultationem festi nuptialis audivimus.

23. Hic est ille *alligans ad vitem* [a] *asinum suum,* a B *& cilicio pullum asinæ suæ*; ut fervorem Spiritus sancti habeat congregatio nationum ante remissa & negligens, sed jam devota per Christum, & viti illi perpetuæ, hoc est, domino Jesu, qui ait: *Ego sum vitis, & Pater meus agricola*, velut fruc- Iohan. 15. 1. tuosi palmites quibusdam inexolubilis fidei vinculis alligemur. Hoc est illud mysterium, quod pullum asinæ solvi jussit in Evangelio, & ipse dominus Jesus sedit super eum, ut alligatus ad vitem perpetua sanctorum suavitate requiesceret.

C 24. *Lavabit*, inquit, *in vino stolam suam.* Bona stola est caro Christi, quæ omnium peccata operuit, omnium delicta suscepit, omnium errores texit. Bona stola, quæ universos induit veste jucunditatis. Lavit hanc stolam in vino, quando cùm baptizaretur in Jordane, descendit Spiritus sanctus sicut columba, & mansit super eum. Quo significatur quod plenitudo Spiritus sancti individua in eo fuerit, nec recesserit. Unde & Evan- Marc. 1. 10. gelista ait: Quia plenus Spiritu sancto dominus D Jesus, regressus est ab Jordane. Lavit ergo Jesus stolam suam, non ut suam quæ non erat; sed ut nostram quæ erat, sordem ablueret. Denique addidit: *Et in sanguine uvæ* [*] *anaboladium suum*: hoc * est, in passione corporis sui diluit gentes suo sanguine. Etenim verbi anaboladium gentes sunt, sicut scriptum est: *Vivo ego, dicit Dominus, nisi om-* Esai. 49. 18. *nes eos induam sicut vestimentum.* Et alibi: *Sicut* Psal. 101. 27. *amictum mutabis eos, & mutabuntur.* Non ergo sanguine proprio, sua peccata, quæ non erant, E sed nostra quæ fecimus delicta, mundavit. Et bene uvam dixit, quia sicut uva pependit in ligno. Ipse est vitis, ipse uva. Vitis, ligno adhærens: uva, quia lanceâ militis apertum latus emisit aquam & sanguinem. Sic enim dixit Johannes: Iohan. 19. 34. quia exivit de eo aqua & sanguis. Aqua ad lavacrum, sanguis ad pretium. Aqua nos abluit, sanguis nos redemit.

25. Et ideo ait Propheta: *Hilares oculi ejus à vino, & dentes candidiores, quam lac*, significans pro- F phetas & apostolos. Alij enim sicut oculi Christi præviderunt & annuntiaverunt ejus adventum, de quibus ipse dicit: *Abraham diem meum vidit,* Iohan. 8. 56. *& gavisus est.* Et unus de prophetis dicit: *Vidi Do-* Esai. 6. 5. *minum Sabaoth:* quem videntes spiritali lætitia complebantur. Alii vero, hoc est apostoli, quos Dominus ab omni peccatorum labe mundavit, super lac candidiores facti sunt, quos macula nulla postea fuscavit. Etenim lac temporale est, gratia autem apostolorum perpetua manet, qui nobis spiritalia illa atque cælestia conficientes alimenta, mentis internæ viscera saginarunt. Sunt

a. Rom. edit. *asinam suam, & ad palmitem pullum*, &c. Ver. ac mss. aliquot, *asinam suam, & cilicium pullum*, &c. Alii mss. plures & meliores, *asinum suum, & cilicio pullum*, &c. LXX. τὸν πῶλον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἕλικι τὸν πῶλον τῆς ὄνου αὐτοῦ. Ad quem locum videsis notas Nobilii.

*. *Anaboladium*, sive ut in quibusdam mss. legitur, *anabolium*, forte *anabolaum*, amiculus erat, quo humeri tegebantur. Sic autem dicebatur, quia ab inferioribus partibus adtolleretur ad superiores, ἀπὸ τοῦ ἀναβάλλεσθαι.

etiam qui mandata Domini lucida, quæ divino ore depromta sunt, sicut lac nobis facta arbitrentur, quibus nutriti ad panis cælestis pervenimus alimoniam. Unde & Paulus ait: *Lac vobis potum dedi, non escam; nondum enim poteratis.* (1. Cor. 3. 2.) Corinthios in principio fidei potu lactis imbuit. Et sancti illi quorum fides annuntiatur in universo mundo, tamquam ablactati, esca solidiore firmantur.

CAPUT V.

Benedictione Zabulon Ecclesiam atque ejus principes designari.

(Gen. 49. 13.) 26. *Zabulon juxta mare habitabit. & ipse secus accessus navium, & pertendet usque ad Sidonem.* Ipsa nominis interpretatio meliora promittit; eo quod latina expressio liberationem significet à nocturnis, quod est utique bonum, & ejus qui sperat in pennis Domini, quem circumdat veritas ejus, ne timeat à timore nocturno, & à negotio perambulante in tenebris.

27. Hic ergo *Zabulon juxta mare*, inquit, *habitabit*; ut videat aliorum naufragia, ipse immunis periculi, & spectet alios fluctuantes in freto istius mundi, qui circumferantur omni vento doctrinæ, ipse fidei radice immobilis perseverans, sicut est sacrosancta Ecclesia radicata atque fundata in fide, spectans hæreticorum procellas, & naufragia Judæorum, quoniam gubernatorem quem habuerant, abnegarunt. Circa fluctus igitur habitat, non fluctibus commuvetur, magisque ad subveniendum parata, quàm periculo obnoxia; ut si qui tempestatibus acti gravibus confugere ad portum velint, præsto sit Ecclesia tamquam portus salutis, quæ expansis brachiis in gremium tranquillitatis suæ vocet periclitantes, locum fidæ stationis ostendens. Ecclesiæ igitur in hoc sæculo tamquam portus maritimi per littora diffusi occurrunt laborantibus, dicentes esse credentibus refugium præparatum, quo ventis quassata navigia possint subducere.

28. In his Ecclesiis sunt principes Zabulon, & principes Nephthalim, sicut docet [a] LXVII. psalmus (Ps. 67. 28.), quorum alii liberatores sunt à tempestate nocturna, clamantes: *Abjiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis* (Rom. 13. 12.): alii sunt latitudinis apostolicæ, qui possunt dicere: *Os nostrum patet ad vos, ô Corinthii, cor nostrum dilatatum est.* (2. Cor. 6. 11.) Ipsi sunt isti qui cùm essent in tenebris, lucem viderunt magnam, sicut Propheta testatur dicens: *Regio Zabulon, & regio Nephthalim, via maris trans Iordanem: populus qui sedebat in tenebris, viderunt lucem magnam: qui sedebant in regione umbra mortis, lux orta est eis.* (Esai. 9. 1. & 2.)

92. Exploratores igitur secus accessus navium posuit dominus Deus noster patriarchæ hujus heredes, cujus cura pervigil & spiritalis successio pertendit usque ad Sidonem, hoc est, usque ad gentes pervenit, ut Domini misericordia [b] peccata abluat nationum. Sidon enim primitivus est filius Cham, illius utique qui propter irreverentiam paternæ pietatis, maledictione damnatus est patris. Ergo liberatio nocturna tamquam in excubiis posita propugnaculi spiritalis, ne quis [c] scopulos vitæ hujus possit incidere, pertendit usque ad gravissimorum criminum peccatores, & Sidonios ipsos, qui ante superstitione vehementi venatores scelerum nuncupabantur, &, ut interpretatio docet, soluta bereditate maledicti, donataque hereditate benedictionis absolvit; ut ubi major reatus erat, ibi nunc uberior sit gratia.

CAPUT VI.

De benedictione Issachar, quæ mystice de Christo domino exponitur.

30. *Issachar bonum concupivit, requiescens inter medias sortes, & videns requiem quia bona est, & terram quia pinguis: supposuit humerum suum ad laborandum, & factus est vir agricola.* (Gen. 49. 14. & seq.) Issachar merces dicitur, & ideo refertur ad Christum, qui est merces nostra; quod eum nobis ad spem salutis æternæ non auro, non argento, sed fide & devotione mercemur. Unde & David de ipso dicit: *Ecce hereditas Domini, filii merces, fructus ventris.* (Ps. 126. 3.) Et Moyses de eo dicit: *Merces circa mare inhabitantium.* (Deut. 33. 19.) Hic est qui bonum concupivit ab initio, & quod malum est, desiderare nescivit. De quo & Esaias ait: *Priusquam sciat puer vocare patrem aut matrem, non credidit malitia, eligens quod bonum est.* (Esai. 8. 4.) Requievit inter sortes veteris & novi Testamenti, vel in medio propbetarum. Ideoque inter Moysen & Eliam medius apparuit; ut ostenderet nobis quod in eorum sermonibus requiem habeat, per quos plerique peccatis renuntiantes credunt in Deum vivum: vel quod ipsi sint testes resurrectionis ejus, & beatæ quietis.

31. Itaque ut ad resurrectionis suæ gratiam vocaret gentes (ipsa est enim pinguis & fertilis terra, quæ fructus generat æternos, fructus centesimos & sexagesimos) subjecit humerum suum ad laborandum, subjiciens se cruci, ut nostra peccata portaret. Ideoque dicit Propheta: *Cujus principium super humerum ejus* (Esai. 9. 6.), hoc est, super corporis passionem divinitatis potestas, vel crux supereminens corpori. Posuit ergo humerum incumbens aratro omnibus subeundis contumeliis patiens, ita subjectus labori, ut vulneraretur propter iniquitates nostras, & infirmaretur propter peccata nostra. *Et factus est vir agricola*, sciens terram suam bono seminare frumento, & fructiferas arbores alta radice plantare.

CAPUT VII.

De benedictione Dan, quæ futurum ex ea Tribu Antichristum prænuntiat. Exhortatio ad vitiorum somnum excutiendum subjungitur; post quam eadem Tribus prædicitur ad fidem accessura.

32. *Dan judicabit populum suum tamquam & una Tribus Israel. Et factus est Dan ipsi ser-* (Gen. 49. 16. & seq.)

a Edit. nonnullæ Paris. *sicut docet septuagesimus psalmus*: ultima: *sicut docet psalmus.* At vet. edit. *sicut docet quinquagesimus septimus decimus psalmus.* Quam numerandi rationem non nemo hinc ortam putat, quod psalmi in tres quinquagenas dividerentur, & post primam quinquagenam sequentes numerarentur in hunc modum, *psal. quinquagesimus decimus, quinquagesimus vigesimus*: & sic de ceteris. Nos vero arbitramur errorem esse in ant. edit. cùm in omnibus mss. litteris numericis ita designetur, lxvii. ps.

b. Mss. non pauci, *peccata allevet nationum.* Et paulo post ubi omnes mss. ac vet. edit. *filius Cham* Rom. emendavit Bibliorum auctoritate, filius Chanaan. Sed potuit exemplari in quo pater ac filius Cham dicerentur Ambrosius uti, vel quod credibilius est, errare calamo librarius.

c. Sic mss. omnes: at contra edit. *Scopulosa vita hujus itinera possit*, Vet. *incedere*, Rom. *incidere*.

peus in via sedens, & in semita mordens calcaneum A *equi, & cadet eques retrorsum, salutem exspectans à Domino.* Simplex quidem intellectus hoc habet, quod etiam Dan Tribus judicem dederit in Israel. Etenim post Jesum Nave Judices fuerunt plebis de diversis Tribubus. Fuit autem & Samson de Tribu Dan, & judicavit Israel viginti annis. Sed non hunc prophetia significat, at Antichristum qui futurus est ex Tribu Dan, sævus judex, & tyrannus immanis, *judicabit populum suum. Tamquam serpens in via, sedens in semita*, dejicere tentabit B eos qui viam ambulant veritatis, supplantare cupiens veritatem. Hoc est enim mordere equi calcaneum, ut veneni suffusione equus saucius, & vulneratus dente serpentis, levet calcaneum suum; sicut Judas proditor tentatus à diabolo super dominum Jesum levavit calcaneum suum, ut dejiceret equitem, qui se dejecit ut omnes levaret. Cecidit igitur non prostratus in faciem quasi dormitans, sed retrorsum, ut à superioribus ad priora se extendens, à Domino exspecta- C ret salutem. Sciebat enim se resuscitandum, & ideo jacentem Adam exspectabat erigere.

33. Unde nos cùm bene in via currimus, caveamus necubi serpens lateat in semita, & subruat vestigium equi, hoc est, corporis nostri, & dejiciat subito equitem dormientem. Nam si vigilemus, cavere debemus aliquatenus, & morsus declinare serpentis. Non ergo nos opprimat somnus negligentiæ, somnus sæculi, non opprimat divitiarum somnus, ne & de nobis dicatur: D

Psal. 75. 6. *Obdormierunt somnum suum & nihil invenerunt omnes viri divitiarum.* Sed sunt & equites dormien-

Ibidem. 7. tes, de quibus scriptum est: *Dormitaverunt qui adscenderunt equos.* Si avaritia pectus tuum vulneret, si libido inflammet, dormis eques, & ideo corpus tuum, hoc est, equum tuum non potes refrænare. Vigila ergo, ut etiam si dejectus fueris, hoc est, mortuus fueris, non obdormias. Qui enim obdormiunt somnum suum, nihil inveniunt. Tu autem exspecta salutem à Domino, E venturam respice, ut gratiam resurrectionis invenias. Dormiebat Judas: denique verba Christi non audiebat. Dormiebat Judas, & quidem somnum divitiarum, qui mercedem de proditione quærebat. Vidit eum dormientem diabolus, & oppressum avaritiæ somno gravi: misit se in cor ejus, vulneravit equum, dejecit equitem, quem separavit à Christo.

Deut. 33. 22. 34. Hanc Tribum benedixit Moyses dicens: *Dan catulus leonis, & effugiet ex Basan*, hoc est, ex con- F fusione. Unde secundùm græcum magis intelligere debemus, ex quo latinus transtulit, quod Dan ipse factus sit serpens in via sedens. Dan judicium interpretatur. Et ideo grave judicii periculum Tribus ista subiit, cui serpens illapsus Antichristus est, qui currentem suis sauciaret venenis. Sed tamen ipsa Tribus liberabitur à confusione, cùm fuerit confessa equitem resurgentem,

Matth. 10. 32. & 33. qui ait: *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo qui est in cælis: qui autem me confusus fuerit coram hominibus, confundam & ego eum coram Patre meo qui in cælis est.*

CAPUT VIII.

Benedictione Gad tentaturos Dominum Judæos, & vicissim tentandos ab eodem, adumbrari.

35. *Gad tentatio, tentavit eum, & ipse tentavit eos secus pedes.* Tentatio est[a] congregatio & astutia scribarum & sacerdotum qui dominum Jesum de tributo Cæsaris, & de Johannis baptismate, ut docuit Scriptura, tentabant; quibus dominus Jesus in sua justina tentamentum retorsit. *Secus pedes*, hoc est, continuo sine ulla deliberatione referens, quo tentantes magis ipse concluderet. Dicentibus enim: *In qua potestate hæc facis;* non ad quæsita respondit; sed etiam ipse proposuit dicens: *Interrogabo & ego vos unum verbum: quod si dixeritis mihi, & ego vobis dicam in qua potestate hæc facio.* Iterum dicentibus: *Licet tributum dari Cæsari, an non*, ait: *Quid me tentatis hypocritæ? Ostendite mihi aumisma censûs.* Et offerentes iterum interrogavit: *Cujus est imago & superscriptio?* Dicunt ei: *Cæsaris.* Ibi igitur eos ligavit ipsorum sermonibus, ipsorum obligatione constrinxit. Tunc ait illis: *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari; & quæ sunt Dei, Deo*, ut contra verba sua venire non possent. Denique mirati abierunt ab eo. Sed non est mirum si secus pedes respondebat, qui ante pedes videbat.

Gen. 49. 19. Matth. 21. 23. Ibidem 24. Ibid. 22. 17. Ibidem 19. Ibidem 21.

36. Exposuit Moyses evidenter hanc prophetiam Jacob sancti esse de Christo. Sic enim ait: *Benedictus qui ampliavit Gad. Sicut leo requievit confringens brachia & principes, & vidit ab initio suo quia ibi divisa est terra principum collectorum simul cum principibus populorum. Justitiam fecit Dominus, judicium cum Israel.* Deut. 33. 20.

37. Agnoscimus itaque quis requieverit sicut leo, quis confregerit brachia potentium, quia à principio divisiones tentantium vidit. Ibi igitur hiatus est terræ, qui absorbeat calumniantes, ubi tentatio perfidorum est.

CAPUT IX.

De benedictione Aser, quæ Christi pauperis divitias, ac multiplicia in homines dona exprimuntur.

38. *Aser pinguis ejus panis, & ipse dabit escam principibus.* Aser interpretatione latina significat divitias. Quis igitur dives, nisi ubi altitudo divitiarum est sapientiæ & scientiæ Dei? Quis dives nisi dominus Jesus, qui abundat semper, & numquam deficit? Pauper venit in hunc mundum, & omnibus abundavit, universos replevit. Quantus est in divitiis, qui paupertate sua omnes divites fecit? Sed pauper propter nos, dives cum Patre. Pauper ille, ut nos ab inopia vindicaret; sicut Apostolus docet dicens: *Quia propter vos pauper est factus, cùm dives esset; ut illius inopia vos ditaremus.* Cujus inopia ditat, sanat fimbria, fames satiat, mors vivificat, sepultura resuscitat. Hic ergo dives est thesaurus, hujus pinguis panis. Et bene pinguis quem qui manducaverit, esurire non poterit. Hunc panem dedit apostolis, ut dividerent populo credentium, hodieque dat nobis eum, quem ipse quotidie sacerdos consecrat suis verbis. Hic ergo panis factus est esca sanctorum.

Gen. 49. 20. 2. Cor. 8. 9.

39. Possumus & ipsum Dominum accipere, qui

a. MSS. nonnulli, congressio & astutia, &c.

Johan. 6. 48. & 49. suam carnem nobis dedit, sicut ipse ait: *Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducaverunt manna in deserto, & mortui sunt: hic est autem panis qui de cælo descendit, ut si quis ex eo manducaverit, non moriatur.* Et ne quis putaret quia de hac morte dicit quæ per animæ & corporis secessionem venit, & jure dubitet, cùm sciat sanctos apostolos hac morte esse defunctos, addidit: *Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi. Si quis manducaverit ex hoc, vivet in æternum* (*Ibidem. 51. & 52.*): hoc est, non de temporali vita dixi supra, nec de morte istius vitæ, qua etiam si quis mortuus fuerit, tamen si panem meum acceperit, vivet in æternum. Ille enim accipit, qui seipsum probat: qui autem accipit, non morietur peccatoris morte, quia panis hic remissio peccatorum est.

40. Moyses quoque pulcherrime prophetavit in benedictionibus suis dicens (*Deut. 33. 24. & seq.*): *Benedictus à filiis Aser, & erit acceptus à fratribus suis; & intinget in oleo pedem suum, & ferrum, & æramentum est calceamentum ejus. Et sicut dies tui sunt, sic erunt virtutes tuæ. Non est quisquam sicut est Deus tuus in cælo, adjutor tuus; & magnus dominus firmamenti: & protegens te Deus in.t.i, & per vires brachiorum potentium ejecit à facie tua inimicum tuum, dicens: Pereat. Et inhabitabit Israel fidens solus super terram: Iacob in frumento & vino; & cælum tibi cum nebula roris erit.*

CAPUT X.

Benedictionem Nephthalim, fidelium Christo, tamquam viti palmites, hærentium, & mortis vinculis exsolutorum imaginem esse.

Gen. 49. 21. 41. Nephthalim vitis remissa, porrigens in germine decorem. Sarmentum vitis aliud amputatur, quod videtur inutile, ne cassa vitis sarmentorum exsultatione luxuriet: & aliud paulisper recidetur ac remittetur, ut fructum adferat, cujus decus in generatione porrigitur; quia dum ad superna se subrigit, vitem amplectitur, & ad verticem adscendens, jugi quædam colla vitium pretiosi palmitis vestit monili. Est & ille decus in generatione, quia plenis palmitibus multos fructus exundet.

42 Decorum hoc, sed multo illud pulcrius, quod hærentem palmitem viri significat spiritali, cujus nos sarmentum sumus, & fructum adferre possumus, si maneamus in vite: sin autem, præcidimur.

43. Sanctus patriarcha Nephthalim erat palmes abundans. Unde Moyses dicit (*Deut. 33. 23.*): *Nephthalim satietas accipientium, replebitur benedictione à Domino, mare & africum possidebit*, exponens hoc quod Jacob dixerat, quid sit vitis remissa, hoc est, per fidei gratiam vinculis mortis exutus: in quo significatur populus Dei ad libertatem fidei, & ubertatem vocatus gratiæ toto orbe diffusus, qui jugum Christi bono fructu vestiat, & ligna veræ illius vitis, hoc est, mysteria dominicæ crucis ambiat, nec timeat confessionis ejus periculum, sed magis etiam in persecutionibus positus Christi nomine glorietur.

44. Hic est vere remissus à vinculis, qui nullo nexu formidinis alligetur. Unde & Propheta dicit: *Exibunt, & tripudiabunt sicut vituli resoluti vinculis.* *Malac. 4. 2.* Ideoque in germine suo decorem porrigit, quia in loco pascuæ collocatus, & super aquam refectionis educatus, per sacramenta regenerationis suæ germinat bonum verbi decorem, & adsumitur in illam pulcherrimam Christi gratiam, qui potest venustatem tui decoris augere.

45. Denique super omnes decorus, quod habet donat; quia nemo potest donare quod non habet. Ideoque dictum est: *Dominus regnabit, decorem induit.* *Psal. 92. 1.* Induit enim decorem Ecclesiæ gratia, quæ in illo lavacro deponens fœditatem omnium delictorum, splendore gratiæ cælestis enituit. Ideoque sponsus de ea dicit: *Quænam est hæc prospiciens tamquam diluculum, electa sicut sol, speciosa sicut luna, [a] miraculum sicut ornatus.* *Cant. 6. 9.*

CAPUT XI.

In benedicendo Ioseph longiorem fuisse beatum Iacob, quia præfigurata in eo Christi videbat mysteria. His porro ejusdem benedictionis partes singulæ applicantur.

46. Nunc ut tamquam epilogo quodam concludamus historiam, sicut & Scriptura conclusit, prophetiam sancti Jacob de sancti Joseph nomine digeramus: *Filius ampliandus meus, Ioseph filius ampliandus meus, zelandus filius meus adolescentior ad me revertere.* *Gen. 49. 22. & seq.* *In quem consilium conferentes maledicebant, & intendebant in eum domini arcum, & contriti sunt cum potentia arcus eorum, & dissoluti sunt nervi brachiorum manuum eorum per manum potentis Iacob; [b] indeque prævaluit Israel à Deo patris tui. Et adjuvit te Deus meus, & benedixit te benedictione cæli à summo, & benedictione terræ habentis omnia. Propter benedictionem uberum & vulvæ benedictiones patris tui & matris tuæ prævaluerunt super benedictiones montium manentium; & desideria collium æternorum erunt super caput Ioseph, & super verticem eorum quibus præfuit, fratrum.*

47. Quæ causa est quod super omnes filios, Joseph filium uberius prosecutus est pater, nisi quia præfigurata in eo jam Christi videbat mysteria? Unde benedicens illum magis qui exspectabatur, quam illum qui videbatur, ait: *Filius meus ampliandus Ioseph.* Quis est ampliandus, nisi Christus, cujus gratia semper augetur, & finem processus sui non habet gloria? De quo & Johannes dicit: *Illum oportet crescere, me autem minorari*; *Iohan. 3. 30.* quia per ipsius illud salutare perfectumque nomen cumulata est in hoc mundo & abundavit gratia. *Filius meus ampliandus*; & ideo quia videbant eum crescere fratres, & invidere cœperunt. Intelligibilis autem Joseph & zelum incidit ab iis quos magis fovebat. Denique dicebat: *Non veni nisi ad oves perditas domus Israel.* *Matth. 15. 24.* Et illi dicebant: *Nescimus unde sit.* Ille curabat eos, & illi negabant eum.

48. *Filius*, inquit, *meus adolescentior.* Re vera *Iohan. 9. 29.*

a. Edit. vet. *mirabilis sicut ornatus.* Rom. *mirabilis sicut ordinatio.* MSS. ut nos in textu. LXX. vero, θάμβος, ὡς τεταγμέναι. *Pavor, ut ordinatæ* supple *acies.* Unde Symmachus ita habet: θάμβος ὡς τάγματα παρεμβολῶν, & Vulgata: *Terribilis ut acies ordinata.*

b In hoc loco mss. & ant. edit. ferme non differunt, nisi quod ubi in his legitur, *Ille qui prævaluit à Deo Israel patri tuo*, & in Rom..... *pater tuus*: habent illorum plerique omnes; *Indeque prævaluit Israel à Deo patris tui.*

adolescentior, qui erat pene ultimus natu. Deni- A
Gen 37.3. que & Scriptura dicit. *Amabat eum Iacob, quia*
filius senectutis erat illi. Quod etiam ad Christum
refertur. Senescenti enim mundo & jam occi-
denti illucescens Dei Filius per Mariæ virginis
partum, serus advenit, quasi filius senectutis se-
cundùm [a] sacramentum suscepit corpus, qui erat
ante sæcula semper apud Patrem.

49. Unde dicit ad eum Pater: *Ad me revertere,*
vocans eum ad cælum de terris, quem propter
nostram salutem miserat. Itaque resuscitans Fi- B
lium suum unigenitum, evacuavit consilium ma-
Esai. 19.11. ledicentium. Unde & Esaias dicit: *Vanum consi-*
lium spiritus vestri. Et convitia quæ quasi jaculan-
tes sagittas dirigebant, solvit omnia: contrivit
eorum potentiam, qui in suis virtutibus, & non
in Deo confidentes erant. *Inde*, inquit, *prævaluit*
Israel à Deo patris tui, & adjuvit te Deus meus.
Quis est qui confortavit Israel, & adjuvit filium,
Esai. 42. 1. nisi solus Deus Pater qui dixit: *Iacob puer meus,*
suscipiam eum: Israel electus meus, suscepit eum C
anima mea?

50. *Et benedixit eum benedictione cæli desuper, &*
benedictione terræ habentis omnia. Omnia enim sub-
jecit ei, cælestia sicut benedictionem cæli, & ter-
rena sicut benedictionem terræ; ut & hominibus
& Angelis dominaretur.

51. Itaque in illo velut contemtibili corpore:
Prævaluisti, inquit, *propter benedictionem uberum*
& vulvæ, benedictiones patris tui & matris. Ube-
ra vel duo Testamenta dixit, quorum altero an- D
nuntiatus est, altero demonstratus. Et bene ube-
ra, quoniam velut quodam nos spiritali lacte nu-
b tritos educavit, [b] & obtulit Deo Filius: vel Ma-
riæ dicit ubera, quæ vere benedicta erant, qui-
bus sancta Virgo populo Domini potum lactis
immulsit. Unde & illa mulier in Evangelio ait:
Luc. 11 27. *Beatus venter qui te portavit, & ubera quæ suxisti!*
Quod autem ait: *Vulva benedictionem patris tui &*
matris, si vulvam solam Mariæ velimus intellige-
re, cur utramque benedictionem conjunxerit, la- E
tebit causa. Potuit enim dicere de sola vulva ma-
tris. Sed pulcrius arbitror, ut secundùm spirita-
le mysterium intelligamus utramque generatio-
nem domini Jesu, & secundum divinitatem, & se-
cundum carnem; quia ante sæcula est generatus
Psal. 44.2. ex Patre. Unde & Pater ait: *Eructavit cor meum*
verbum; eo quod ex illa intima & incomprehensi-
bili Patris processit substantia, & in ipso est sem-
Iohan 1 18 per. Unde & Evangelista ait: *Deum nemo vidit um-*
quam, nisi unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse F
enarravit. Sicut ergo sinus Patris spiritalis intelli-
gitur intimum quoddam paternæ caritatis natu-
ræque secretum, in quo semper est Filius: ita etiam
Patris spiritalis est vulva, interioris arcanum, de
qua tamquam ex genitali alvo processit Filius.
Denique diverse legimus nunc vulvam Patris,
nunc cor ejus quo verbum eructavit, nunc os
ejus ex quo justitia processit, ex quo prodivit sa-
Eccli. 24. 5. pientia, sicut ipse ait: *Ex ore Altissimi prodivi.* Ita
cùm unum non definitur, & unum omnia sonant,
spiritale magis mysterium generationis paternæ,
quam membrum aliquod corporale significat.
Sed sicut illam ex Patre generationem intelligi-
mus: ita etiam ad consummationem fidei gene-
rationem Mariæ intelligamus, quando benedici-
tur vulva matris, illa utique Mariæ virginalis,
quæ nobis edidit dominum Jesum. [c] De qua Pa- c
ter dicit per Hieremiam prophetam: *Priusquam* Hier. 1. 5.
te formarem in utero, novi te; & priusquam exires
de vulva matris, sanctificavi te. Geminam igitur
Propheta in Christo substantiam declaravit, di-
vinitatis & carnis: alteram ex Patre, alteram ex
Virgine; ita tamen ut non exsors suæ esset divi-
nitatis, cùm ex Virgine nasceretur, & esset in
corpore.

52. Unde & *convaluit super omnes montes, & de-*
sideria collium æternorum. Super omnes enim illos
sublimis meriti viros patriarchas & prophetas &
apostolos; sed etiam ultra solem, lunam, Ar-
changelos, tamquam cæli lumen emicuit, sicut
ipse ait: *Non est discipulus super magistrum, nec ser-* Matth. 10. 24.
vus super dominum. Quis enim illorum fuit, cui
subjecta essent omnia, quibus ipse donavit quod
erant? In quo benedicuntur omnes sancti ejus,
quia ipse est super capita omnium caput omnium.
Caput enim mulieris vir, caput viri Christus.
Et super vertices montium, quia ipse est supereini-
nens vertex universorum: sed justorum est ver-
tex altissimus. Quos fratres vocat, acquisitos per
gratiam, & quoddam regenerationis consortium.
Unde & de fratribus Joseph illos magis fratres
intelligimus, de quibus dicit in psalmo: *Narra-* Ps. 21. 23.
bo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ
cantabo tibi.

53. Denique & Moyses completurus vitæ istius
cursum cùm benediceret Tribum Joseph, non il-
lum utique jam defunctum Joseph, sed Christum
benedicebat, sicut habes scriptum de Joseph: [d] d
A benedictione Domini terra ejus, à finibus cæli, & à Deut. 33. 13. & seq.
rore, & ab abyssis fontium deorsum, & secundùm ho-
ram factum solis cursum, & à convenientibus mensi-
bus, & à vertice montium, ab initio, & à vertice
collium æternorum, & ad horam terræ plenitudinis,
& ab eo qui visus est in rubo, veniat super caput Io-
seph benedictio, & super verticem ipsius. Honorificus
sit inter fratres. Primogenitus tauri decus ejus, cornua
unicorni. In ipsis gentes ventilabit simul usque ad e
extremum terræ. [e] *Ipse myriades Ephram, & ipse chi-*
liades Manasses.

54. Benedictio eadem est, quæ omnem habet
& cælestium & terrestrium plenitudinem, & spe-
cialem Christi gratiam: qui visus in rubo dixit
ad ipsum Moysen: *Solve calceamentum pedum tuo-* Exod. 3. 5.
rum: qui est super omnes Deus; quia ipse est ca-
put corporis Ecclesiæ: qui est principium pri-
mogenitus ex mortuis, ut fiat in omnibus ipse
primatum tenens; quoniam in ipso complacuit
omnem plenitudinem inhabitare. Et ideo soli be-
nedictionis hujus prærogativa defertur, à sum-

a. Ita mss præter Vat. & Theod. qui cum edit. habent: *sacramentum suscepit corporis.* Porro *secundùm sacramentum* hic idem est, ac secundùm mysterium in Joseph præfiguratum.

b. Edit. omnes, *obtulit Deo filios.* Contra omnes mss ... *Filius.*

c. Edit. omnes cum Vat. cod. *De quo pater dicit Dominus*: Mss. autem magno consensu, *De qua (vulva nimirum) pater dicit*, &c.

d. Non pauca hic edit. Rom. immutaverat quæ cùm ad verba potius quam ad sensum spectent, annotare supersedemus. Nos ita ex ant. edit. emendavimus, ut ex mss. eas etiam in nonnullis castigaremus.

e Edit. Am. Era. & cod. Theod. *terra ipse mysteria de se fremet, & ipse*, &c. Aliæ edit. *Ipsa myriades Ephrem*, vel *Ephraim, & ipsa chiliades Manasses*, à quibus non longe absunt mss nisi in hoc, quod omnes exhibent, *Ipsa ... ipse*; excepto Albin. in quo legas, *Ipsi ... ipsi*, forte non male. Cod. etiam Colb. & Ger. habent, *myriades ... chiliades.* Quæ lectio non plane adspernanda.

mitate

mitate cæli usque ad extremum terræ. Ipse enim A est ante omnes, in quo constant omnia: qui etiam per sanguinem crucis suæ pacificavit omnia, sive quæ in cælo, sive quæ in terris sunt. Cujus typum præferens pulcre benedicitur sanctus Joseph, ut honorificetur inter fratres.

55. *Primogenitus tauri decus ejus, habens cornua unicornui, in quibus gentes ventilabit.* Et bonus taurus quasi hostia pro delictis, & totius mundi victima, ut pacificaret omnia. Cujus decus sanctum; (Lib. 2. de Abel & Cain. c. 2. Num. 3. 12.) omne enim sanctum primogenitum, sicut alibi B demonstravimus. Unde & Levi non ætatis ordine, sed sacræ successionis prærogativâ primogenitus meruit nuncupari. Et vere sanctum decus ejus, de quo scriptum est resurgente: (Psal. 44. 3.) *Speciosus forma præ filiis hominum*; quia ipse est primogenitus ex mortuis, habens cornua unicornui. Sed cùm dixerit cornua, quomodo posuerit unicornui, requirendum; cùm ipsum unicornuum inter generationes ferarum, ut periti aiunt, *non inveniatur? Et ideo Verbum unicum magis æsti- C mare debemus, quia substantivum Verbum Dei unum est, non multa verba. Unde & Anna ait: (1. Reg 2. 10.) *Dominus judicat fines terræ, & dabit virtutem regi, & exaltabit cornu Christi sui.* Et Esaias ait: (Esai. 5. 1.) *Vinea facta est dilecto in cornu, in loco uberi*; quoniam in Dei Filio unigenito floret Ecclesia, tenens unicum Dei Verbum, in quo est virtutis atque sapientiæ plenitudo, cujus ubertate seges fidei pullulavit. Quod Verbum sequuntur sancti.

(Deut. 33. 17.) 56. *Decem millia*, inquit, *Ephræm, & millia* D *Manasses*, id est, & Judæorum & gentium dominetur, & ex utroque populo acquirat sibi Ecclesiæ plenitudinem. Ideoque dexteram suam super Ephræm posuit sanctus Jacob; eo quod legamus dicentem illam in Canticis canticorum: (Cant. 5. 10.) *Frater meus candidus & rubeus, electus ex decem millibus.* Denique etiam David *juvenculæ Mariæ auctorem, ex cujus successione Christus est natus per Virginis partum, in decem millibus prædicabant: Saul autem in millibus, cùm reveren- E tiæ gratiâ circa regem magis præponderare debuissent. Qui ergo cornu Christi exaltaverit confessus ejus gloriam, ipse quoque accipiet cornua. Unde etiam sancti unicornui dicti sunt in psalmi versiculo: (Psal. 28. 6.) *Et dilectus tamquam filius unicornuorum.* Etenim sicut animal hujusmodi, cùm ei oriuntur cornua, processum significat plenioris ætatis: ita cùm è capite quodam nostræ animæ cornua pullulare cœperint, processum videntur perfectioris significare virtutis, & tamdiu crescunt, quamdiu F compleantur. Hoc cornu dominus Jesus communuit gentes, ut superstitionem obtereret, salutem redderet, sicut ipse ait: (Deut. 32. 39.) *Percutiam, & sanabo.* Ideoque tamquam imitator tauri hujus Propheta dicit: (Psal. 43. 6.) *In te inimicos nostros ventilabimus cornu*, id est, altitudinem omnem elevantem se adversus Dei scientiam destruentes. Et ideo jux- (Deut 14. 4. & 5.) ta Legem munda animalia cornua habent: Lex enim spiritalis est. Qui enim possunt sæculi hujus illecebras verbo Dei, & virtutis observantia propulsare, cornibus velut quibusdam capitis sui armis videntur esse muniti. Meritoque & tuba cornea dicitur virtus sermonis mirabilis, quæ (Psal 97. 6.) bonos Christi milites accendit ad prælium, ut de hoste diabolo manubias reportemus. In acie igitur sumus, & plurimos ex nobis videmus in adversarii castris esse captivos: hi nobis jugo gravissimo servitutis exuendi sunt.

CAPUT XII.

De benedictione Benjamin, qua mystice Pauli adversus Ecclesiam persecutio; nec non ejusdem conversio atque prædicatio significantur.

57. Plurimos lupos habet diabolus, quos ad Christi oves dirigit; & ideo intelligibilis Joseph, ut oves servaret suas, ipsum inimicum venientem ad diripiendas oves rapuit lupum Paulum, faciens ex persecutore doctorem. De quo dicit Jacob, sicut scriptum est: (Gen. 49. 27.) *Benjamin lupus rapax, mane comedet adhuc, & ad vesperam dividet escam principibus.* Lupus erat cùm dispergeret & devoraret oves Ecclesiæ. Sed qui lupus venerat, pastor est factus. Lupus erat cùm Saulus erat, quando intrabat in domos, & viros ac mulieres trahebat in carcerem. Lupus erat quando spirans minas & homicidia in discipulos Domini, petebat epistolas à principibus sacerdotum, ut invaderet servos Christi. Quem tamquam lupum nocturnis tenebris oberrantem effusa Jesus luce cæcavit. Ideo Rachel cùm pareret Benjamin, vocavit nomen ejus, (Gen. 35. 18.) *Filius doloris mei*, futurum prophetans ex ea Tribu Paulum, qui affligeret filios Ecclesiæ persecutionis suæ tempore, & gravi matrem dolore vexaret. Sed tamen idem postea principibus escam posteriore divisit tempore, evangelizans gentibus Dei verbum, & plurimos ad fidem provocans; [a] quo disputante, sicut legimus, Paulus proconsul, (Act. 13. 12. & 28. 8.) & Publius princeps, Domini gratiam receperunt.

58. Pulcre autem etiam Moyses cùm benediceret Benjamin Tribum, dixit: (Deut 33 12.) *Dilectus à Domino habitabit fidens, & Deus obumbrabit super eum omnibus diebus, & inter humeros requiescet dilectus à Domino*, qui etiam vas electionis est factus. Neque enim aliter nisi Domini est miseratione & amore conversus. Unde & ipse nihil merito tribuens suo, sed totum deferens Christo ait: (1. Cor. 15. 9. & 10.) *Ego enim sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. Gratiâ autem Dei sum id quod sum, & gratia ejus egena in me non fuit.* Habitabit fidens in domo quam ante vastabat, habitabit in tabernaculis Christi, qui ante sicut lupus errabat in fil-

*. Qui varias auctorum de monocerote opiniones cognoscere voluerit, adeat Conr. Gesner lib. 1. hist Animalium, pag. 781. & Ullyssem Aldrovandum de Quadrup. bisulcis lib. 1. cap. 33. de Rhinocerote pag 878. & 888

* *Juvencula*, id est, illæ mulieres quæ choros ducentes David ex bello post occisum Goliath revertenti occurrerunt, ut habetur 1. Reg 18. 6. & 7.

a. Sic edit. Rom & quatuor mss. At edit. vet. & alii mss. melioris notæ *qui eo disputante, sicut legatus Pauli proconsulis, & Publius princeps* &c. Quæ tamen lectio si vera esset, sanctum Doctorem exemplari à Bibliis & versionibus omnibus quæ nunc habentur, discrepante usum esse oporteret Nam ubique non Pauli proconsulis legatus, sed ipse Paulus proconsul narratur conversus ab Apostolo. Excipimus tamen versionem Arabicam In hac siquidem aperte duæ personæ ex Sergio Paulo constituuntur, ubi secundum latinam ejus interpretationem ita legimus: *Qui* (nempe Elimas magus) *erat apud Sergium tribunum cum Paulo viro prudente.* Quod sane lectioni priscarum editionum favere potest, si dicamus Sergium illum ex versione Arabica tribunum ab Ambrosio legatum Pauli proconsulis dictum fuisse.

[illegible]*lus*, to[illegible] sabbatum & dominicam jejunatur diebus. *Docet quidem Augustinus* [a] *sabbati dies* [illegible]*unari non* [illegible] *Mediolani, quemadmodum Romæ jejunabantur: sed ejus testimonium generale est. At ve-*[illegible] *his Ambro*[illegible] *aperte prodit ne Quadragesima quidem sabbatis illic fuisse jejunatum. Verumtamen sab-batum sanctum* [illegible] *paschatis vigiliam inde excipimus*; *hic enim* sic ab omnibus, [b] *ut loquamur cum Augus-tino*, jejuna[illegible], [illegible] etiam illi sabbati jejunium devotissime celebrent, qui ceteris per totum annum sabbatis prandent. *Quæ cùm ita sint, Mediolanenses tantum* XXXI. *dies jejunabant, cùm jejunium suam non nisi feria secunda post primam dominicam in Quadragesima exordirentur. Neque enim est quod vox Qua-dragesimæ quemquam moveat; siquidem in aliis quoque Ecclesiis, ubi jejunia non maturius incipiebant, non amplius* XXXVI. *diebus jejunabatur*; quos, *ut ait* [c] *Gregorius Magnus, & post eum alii multi*, quasi anni nostri decimas Deo damus. *Quin etiam recenti memoria S. Carolus in prima sua synodo statuit hoc jeju-nium non prius incipiendum Mediolani, iisque diœcesis illius partibus*, ubi ex D. Ambrosii instituto divina officia celebrantur.

Hoc in opere nihil contineri præter sermones quos Ambrosius ad plebem suam, partim è catechumenis, partim è baptizatis compositam habuit, extra controversiam est. Dubitari autem potest illosne ineunte an exeunte [illegible]*dragesima habuerit. Enim vero quod dicit*: [d] Et tu dedisti nomen tuum ad agonem Christi, subscripsisti [illegible] competitionem coronæ; *id quidem significare videtur verba fieri ad Competentes qui jam ad baptisma, ad quod non nisi sub exitum Quadragesimæ inscribebantur, nomen dedissent. At è contrario eosdem sermones ante initum sacrum hoc tempus pronuntiatos esse apertius testantur illa primi capitis verba*: [e] Canamus tuba tamquam in prælium progredientes... certamen imminet... certamen nostrum jejunium est. *Tum præterea Christi exemplum ibidem propositum, aliaque sequentibus capitibus subjecta satis confirmant id sancto Præsuli consilii fuisse, fideles ad suscipiendum illud jejunium præparare. Quod igitur de subscriptione ad competitionem coronæ dicitur, id explicari potest de omnibus in universum Christianis, quibus jam inde à libri exordio victo-riam atque trophæum erat pollicitus. Sed forte licebit etiam utramque opinionem conciliare, si opus illud tribus concionibus constare dixerimus, è quibus Basilianarum instar diverso tempore habitis Ambrosius postea librum confecerit: quod eum etiam alibi non semel factitasse videbimus.*

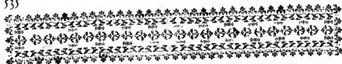
Verum multo majoris difficultatis res est statuere quoto anno eædem illæ conciones adsignandæ sint; & ut lo-quamur ingenue, vix quidquam certi quod ad hanc cognitionem conducat, è lectione istius libri erui potest. Nihilominus tamen si quid petitis ex ipso conjecturis fidere permittatur, cognoscimus [f] *jam tum libros plurimos* de Eliæ gestis *scripsisse Ambrosium*; *proindeque ipsum tunc temporis non paucos in episcopatu annos peregisse necesse est. Quousque autem producendi anni illi sint, non aliunde melius colligere posse nobis videmur, quam ex mentione* [g] *psalmorum atque hymnorum, quorum cantum ab ipso per Justinæ persecutionem, hoc est, anno 386. in Mediolanensi Ecclesia institutum constat. Itaque dicendum esset hunc librum scriptum non fuisse ante reditum Valentiniani junioris Mediolanum, quam in urbem una cum Theodosio post extinctum Maximum tyrannum, id est, anno 389. reversus est. Nec alia forte de causa referuntur militares viri suis in propinationibus dictitare*: [h] Opto salutem imperatorum.

Unum est quod nobis remoram possit injicere, scilicet conviviorum quæ Christiani olim super martyrum se-pulcris celebrabant, [i] *facta mentio. Etenim ea consuetudo ante annum à nobis designatum videtur studio sancti Antistitis fuisse antiquata; quandoquidem ab Augustino traditum est* [k] *beatam Monicam cùm Mediolanum anno 384. venisset, sobrium prandium more suo super sacros tumulos ferre voluisse, at fuisse eam ab ostiario quem idcirco ibi constituerat Ambrosius, prohibitam. Unde admodum verisimile est consuetudinem hanc ad quam abolendam tanti episcopi cura vigilabat, non diu post illa viguisse. Ad hæc discimus ex duabus sancti Augusti-ni epistolis,* [l] *quarum altera in ultima editione primùm in lucem prodiit, usum illum aut verius abusum anno circiter 391. vigilantia bonorum episcoporum, inter quos haud dubie non postremo loco numerandus est Ambro-sius, per universam ferme Italiam excisum profligatumque fuisse. Verumtamen hæc opinioni nostræ parum officiunt; si enim quibus verbis Ambrosius utatur, consideremus, nullo negotio deprehendemus illum non ea ve-hementia dicere, quâ contra vitium præsens ac vigens disputasset, neque sibi temperaturum fuisse, ut dum alia intemperantiæ genera tam acriter debellabat, illud unum tam levi brachio oppugnaret. Quapropter à fide neu-tiquam abhorreat si dixerimus sanctum Præsulem obiter ista perstrinxisse, quod imprudenti zelo privati qui-piam convivia hujusmodi frequentarent: aut forte ipsum indicare voluisse Romanam Ecclesiam, ubi eadem consuetudo etiamnum ut memorabili Pammachii exemplo demonstratur, vim obtinebat.*

Ad extremum hic addi potest vix ullum ex Ambrosianis operibus in editionibus hoc tractatu magis depra-vatum exstare: sed eum à nobis magna cura ad mss. codices bonæ notæ, atque in primis ad Colbertinum qui ante mille annos videtur exaratus, exactum castigatumque fuisse.

[a] Epist. 36. ad Casul. num. 32. & epist. 54. ad Januar. num. 3.
[b] Epist. 36. num. 31.
[c] Homil. 16. in Evang.
[d] Cap. 21. num. 79.
[e] Num. 1.
[f] Cap. 5. num. 5.
[g] Cap. 15. num. 55.
[h] Cap. 17. num. 62.
[i] Ibidem.
[k] Lib. 6. Confess. cap. 2. num. 2.
[l] Epist. 22. num. 4. & epist. 29. num. 10.





SANCTI AMBROSII
MEDIOLANENSIS EPISCOPI
DE ELIA ET JEJUNIO
LIBER UNUS.*

* Scriptus forte anno 390.

CAPUT I.

Sicut olim Patres cum progrederentur ad bellum, atque in neomeniis diebusque lætitiæ tuba canebant; ita & nobis diebus jejunii, paschalique festo appropinquantibus tuba canendum.

Num. 10. 9. 1 IVINUM ad patres resultavit oraculum, ut cùm egrederentur ad bellum, [a] tuba canerent, cujus sonitu Dominus reminisceretur populi sui, quo petitum conferret auxilium plus quæ misericordiæ suæ incentiva cognoscens, & in diebus lætitiæ suæ, in neomeniis suis concinerent tubarum sono. Unde & David dicit: *Canite in initio mensis tuba, in die frequenti solemnitatis vestræ.* (Psal. 80. 4.) Venit igitur nobis dies solemnitatis, & jam appropinquat. Canamus tuba tamquam in prælium progredientes. Canamus tuba, ut annuntiemus solemnitatis diem, simul nobis & certamen imminet, & victoria repromittitur. Victoria nostra, crux Christi est: trophæum nostrum, pascha est domini Jesu. Sed ille ante est præliatus, ut vinceret, non quod ipse egeret certamine; sed ut nobis formam bellandi ante præscriberet, & postea daret gratiam triumphandi. Certamen nostrum, jejunium est. Denique jejunavit Salvator, & sic tentator ad eum accessit. Et primum gulæ direxit spiculum dicens: *Si Filius Dei es, dic lapidi huic, ut panis fiat.* (Luc. 4. 3.) Ille cibum velut escam laquei prætendit, ut sic illaquearet appetentiam corporalem: Dominus jejunium prætulit, ut laqueos tentatoris, ut vincula dissolveret. Denique sic habes scriptum: *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei.* (Ibidem. 4.) Illo laqueo Adam fuerat A strangulatus, hac absolutione diabolicæ quæstionis omnis homo est liberatus.

CAPUT II.

Quam magna virtus sit jejunii, quamque speciosa ac valida ejus militia, exemplo Christi atque sancti Eliæ comprobatur.

2. MAgna virtus est jejunii. Denique tam speciosa ejus militia est, ut jejunare delectaret & Christum: tam valida, ut ad cælum B homines erigeret. Et ut humanis magis quam divinis utamur exemplis, de Eliæ jejuno ore vox emissa cælum clausit sacrilego populo Judæorum. (3. Reg. 17. 1) Etenim cùm à rege Achab altare esset ido‑lo constitutum, ad verbum Prophetæ tribus annis & sex mensibus ros pluviæ non cecidit super terram. Digna pœna quæ intemperantiam congrue coerceret, ut cælum impiis clauderetur, qui terrena polluerant. Dignum etiam, ut ad condemnationem regis sacrilegi Propheta ad vi‑C duam in Sareptam Sidoniæ mitteretur, quæ quoniam devotionem cibo prætulit, meruit ut aridi‑tatis publicæ sola non sentiret ærumnam. Itaque non defecit [b] hydria polentæ, cùm torrentis fluenta deficerent.

3. Quid ejus reliqua contexam? Jejunus filium viduæ ab inferis resuscitavit: jejunus pluvias ore deposuit: jejunus ignes de cælo eduxit: jejunus curru raptus est ad cælum: & quadraginta dierum jejunio divinam acquisivit præsentiam. Tunc D denique plus meruit, quando plus jejunavit. Jejuno ore * statuit fluenta Jordanis, & redundantem fluminis alveum repente siccatum pulverulento transmisit vestigio. Merito illum dignum cælo divina judicavit sententia, ut cum ipso raperetur corpore; quoniam cælestem vitam vive-

a Ita mss omnes; ubi post *incentiva*, subintellige, *sunt*. A mss. vet. edit. hoc tantum discrepant, quod legunt .... *plusque misericordiæ suæ incentiva cognoscentes in diebus*, &c. Verum editores Romani conjecturis suis forte liberius indulgentes, sic locum reformare conati sunt: *tuba canerent: quod foret signum, ut reminisceretur Dominus populi sui, & petitum conferret auxilium: insuper & ut provocare: populus incentiva misericordiæ: in diebus lætitiæ suæ, in Neomeniis, & festis diebus concinerent*, &c.

b Cunctæ edit. *hydria farina*. Cuncti mss *hydria polenta*; duos tamen excipimus, in quibus *hydria farina polenta*. Sed verisimile est vocem, *farina* primo in glossa positam, ac postea in textum receptam, demum inde legitimam ejectam. Est autem polenta farina hordei frixa

*. Videsis notam lib. de Ben. Patriarch. c. 3. n. 14. subjectam

bat in corpore, ac supernæ usum conversationis A exhibebat in terris.

CAPUT III.

Iejunii commendatio: deque jejunio sancti Iohannis; & qualis esca à nobis quærenda sit.

4. Quid est enim jejunium, a nisi substantia, & imago cælestis? Jejunium refectio animæ, cibus mentis est jejunium, vita est Angelorum jejunium, culpæ mors, excidium delictorum, remedium salutis, radix gratiæ, fundamen- B tum est castitatis. Hoc ad Deum gradu citius pervenitur: hoc gradu Elias adscendit, antequam curru. Hanc hereditatem sobrietatis & abstemiæ ad cælum abiens discipulo dereliquit. In hac virtute & spiritu Eliæ venit Johannes. Denique in deserto & ille vacabat jejuniis. Esca autem ejus erat locusta, & mel silvestre. Et ideo quia vitæ humanæ possibilitatem continentia supergressus fuerat, non homo, sed Angelus æstimatus est. De ipso legimus: *Etiam plusquam propheta. Hic est* C *de quo scriptum est: Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.* Quis humana virtute equos igneos, currus igneos potuisset adscendere, regere currus aereos, nisi qui naturam humani corporis, incorruptibilis jejunii virtute mutasset? (Matth. 11. 9. & 10.)

5. Sed de Eliæ gestis plurima jam frequenti diversorum librorum sermone digessimus; & cavendum arbitror ne in eadem recurramus, cùm præsertim in opere suo ipse laudetur. Imitemur D ergo illum, & eam escam quæramus, cujus virtute diebus ac noctibus progredi ad supernorum possimus cognitionem. Non enim omnis esca materialis, nec omnis cibus corporalis; est cibus mentis, ut diximus, quo epulantur animæ, de quo ait Dominus: *Meus cibus est ut faciam voluntatem Patris mei qui in cælis est.* Hic cibus Angelorum est, ut divino famulentur imperio. Nulla illis cura mensarum, nullus conviviorum usus, nullæ repositæ epulæ, nullus vini porus aut siceræ, nulla dis- E tentio corporis, nulla ventris offensio. (Johan. 4. 34.)

CAPUT IV.

De origine & antiquitate jejunii, à quo primus usus mundi cœpit, de quo prima lex in paradiso constituta fuit, quod tandem quot gula denudaverit, operit.

6. Itaque ne terrenum quis, aut novellum putet esse jejunium, primus usus mundi à jejunio cœpit, quando lux clara resplenduit. Se- F cundus dies in jejunio, quando cæli factum est firmamentum. Tertio die pabulum terra germinavit, natura obsequium præbuit, jejunium tamen cælestis disciplina servabat. Quarto die luminaria facta sunt solis & lunæ, & adhuc jejunium. Quinto die produxerunt aquæ repentia animarum viventium, & volatilia volantia super terram secundùm firmamentum cæli: & vidit Deus quia bona, & benedixit ea, dicens: *Crescite & multiplicamini, & replete aquas quæ sunt in mari: & volatilia multiplicentur super terram.* Et adhuc jejunium. Denique benedixit ea, sicut scriptum est, & dixit: *Crescite*, & non dixit: Edite & manducate. Sexto die bestiæ sunt creatæ, & cum bestiis orta edendi potestas est, & usus escarum. Ubi cibus cœpit, ibi finis factus est mundi. Ubi cœpit sua incrementa nescire, ibi cœperunt divina circa eum opera feriari. Quo indicio declaratum est quod per cibos mundus haberet imminui, per quos desiit augeri. Nemo delictum sciebat, nemo pœnam timebat, nemo noverat mortem. (Gen. 1. 3. & seq.; Ibidem. 22.; Ibidem; Dist. 35. c. Sexto die.)

7. Plantavit Dominus paradisum ad gratiam beatorum, posuit ibi hominem operari, & custodire eum. Et ut sciamus non esse novellum jejunium, primam illic legem constituit de jejunio. Sciebat enim quod per escam culpa haberet intrare. Prima pœna de jejunii prævaricatione intraverat, dicente mandato Dei: *De ligno quod est scientia boni & mali non comedetis: qua die autem manducaveritis ex eo, morte moriemini.* Eo usque autem nemo prævaricari noverat, ut adhuc orta non esset, quæ prima est b prævaricata indictum abstinentiæ. Lex à domino Deo, prævaricatio legis à diabolo: culpa per cibum, latebra post cibum. Cognitio infirmitatis in cibo, virtus firmitatis in jejunio. Denique quamdiu in interdictis abstinuere, nesciebant esse se nudos: postea quam manducaverunt de interdicta arbore, nudatos esse se cognoverunt. Merito ergo mulier ubi culpæ agnovit auctorem, interrogata respondit: *Serpens persuasit mihi, & manducavi.* Serpens gulam suadet, Dominus jejunare decernit. Denique ipse ait: *Ieiunate & orate, ne intretis in tentationem.* Itaque gula de paradiso regnantem expulit, abstinentia ad paradisum revocavit errantem. (Dist. & cap. eisdem §. Et ut sciamus.; Gen. 2. 17.; Dist. & cap. eisdem. §. Eo usque.; Gen. 3. 13.; Dist. & cap. eisdem. §. Serpens.; Matth. 26. 41.)

8. Et dixit Deus: *Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis.* Irridens utique Deus, non approbans dicit, hoc est: Putabas te similem fore nostri: sed quia voluisti esse quod non eras, destitisti esse quod c eras: intra te eras, & dum supra te esse affectas, infra te esse cœpisti. Denique vestivit eum tunica pellicea prius, & sic ait: *Ecce Adam*, quasi dicat: Ecce amictus tuus, ecce dignum indumentum tuum, hic te vestitus decet. Qui divina affectant, tali digni habentur ornatu. Ecce quo te tua culpa deduxit, ecce nunc in hac tunica pellicea tamquam unus ex nobis aperuisti oculos. Circumspice diligenter, nudum te adspicis, quem vestitum putabas. (Gen. 3. 22.)

9. Gula ergo nudos facit, jejunia operiunt etiam exutos. Unde David ait, *Operui in jejunio animam meam.* Bonum operimentum, quod animam tegit, ne à tentatore deprehendatur, ne à tentatore nudetur. Bonum velamen quod tegit culpam, tegit abstinentia, tegit gratia. Beati enim quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Tegit gratia, dum remittit, & omnem abolet errorem: tegit abstinentia, dum obumbrat vitium, & mœsto abscondit affectu, atque extenuat pœnitendo. Etenim jejunium, & (Ps. 68. 11.)

a. Rom edit. *nisi vita imago cælestis.* Aliæ cum mss. omnibus, ut in textu.

b Vet. edit. *quæ prima prævaricatio. Indictum jejunium, abstinentia lex*, &c. Cod. Vall. & Mich. *quæ prima prævaricata indictum jejunium abstinentia. Lex*, &c. Rom. edit. & Vat. unus.... *prævaricata edictum. Abstinentia lex*, &c. Nobiscum vero faciunt Thuan. Germ. Vict. Laud. & Colb. Rursus ubi plures mss. ac omnes edit. *latebra post cibum*; quatuor mss. optimæ notæ, *illecebra post cibum.*

c. Vet. edit. *quod eras. Itaque dum supra te esse affectas.* Bonus sensus: melior tamen edit. Rom. ex uno Vat. codice. Gallicani vero partim huic, partim illis accedunt, in quibus tamen aliquid omissum esse apparet, præter quam in cod. Mich. & Vall. in quibus legas satis commode: *quod eras. Ita qui supra te esse affectabat*, &c.

eleemosyna à peccato liberant. Opertus erat A Adam virtutum velamine priusquam prævaricaretur, sed tamquam exutus prævaricatione, vidit se esse nudum; quia indumentum quod babebat, amiserat. In diebus enim jejuniorum vestro-
Esai. 58. 8. rum *orietur*, inquit, *tibi* [a] *matutinum lumen tuum, & sanitas tua matura orietur, & præcedet ante te justitia, & circumdabit te majestas Domini*. Bonum
Ps. 103. 2. vestimentum lux. Scriptum est enim: *Circumdatus luce sicut vestimento*. Bonum vestimentum, quando circumdat Dominus & operit jejunan- B tes.

CAPUT V.

Noe quod inebriatus fuerit, ob ignorantiam excusatur: & quæ mala ex vini usu nata sint, quæve bona ex ejusdem abstinentia, propositis utrinque exemplis declaratur.

10. NUdatus erat Noe quando inebriatus est, texit eum pietas filiorum. Sed nudatus erat per ignorantiam, non per intempe- C
Dist. 35. cap. Sexto die §. In principio. rantiam; adhuc enim vinum nesciebatur. In principio generis bumani ignorabatur ebrietas. Primus ipse plantavit vineam: dedit naturam, sed ignoravit potentiam. Itaque vinum nec suo pepercit auctori. Quid mirum si cùm Dominus ipse creaturas suas laudaverit, & iste miratus est? Itaque cùm eum delectaret reperti muneris gratia, tentavit vehementior creatura insuetos se-
Psal. 75. 7. nis artus, turbavit nova potio. *Dormitaverunt*, inquit, *qui adscenderunt equos*. Adscendit corpo- D
Dist. & cap. eisdem §. Sed illius. ris voluptates justus, & obdormivit. Sed illius ebrietas nobis suadet sobrietatem. Semel enim inebriatus est Noe. Ubi vero malum ebrietatis agnovit, inventum suum ad remedium temperavit, non effudit ad vitium. Unde & Apostolus
1 Tim. 5. 23. ait: *Modico vino utere propter frequentes tuas infirmitates*.

11. Manebat antequam vinum inveniretur, omnibus inconcussa libertas, nemo sciebat à consorte naturæ suæ obsequia servitutis exigere. Non E esset hodie servitus, si ebrietas non fuisset. Obrepserat quidem jam fraternæ prælationis invidia, manebat tamen adhuc paternæ pietatis reverentia. Læsa pietas est, dum ridetur ebrietas. Non illis itaque solis nocent vina quos tentant, sed & illis amplius quorum oculis temulenta ebriorum membra nudantur. Hinc risus irreverens nascitur, hinc libido inflammatur; ut multo majore temulentia eos vina perturbent, quorum oculos ac mentes inebriaverint, quam quo- F rum membra prostraverint.

Gen. 19. 33. & seq. Dist & cap. eisdem. §. Legimus. 12. Legimus etiam quod patrem Lot inebriaverint filiæ in eo monte, ad quem timentes incendia Sodomitana confugerant, & babitabant in spelunca. Convenit ebrietati atque concurrit ætas, sexus, solitudo, locus, ferarum magis latibulis, quam bumanis aptior domicilus. Fuit itaque ebrietas origo incesti, pessimæ generatricis partus deterior.

13. At non Abrabam vina in suo convivio ministrabat: sed immolabat vitulum, butyrum, & A lac etiam Angelis bospitibus exhibebat. Cæli dominum, mundi agnoscebat auctorem: vinum tamen exhibere non poterat. Sed rectè illic deerat materia peccati, ubi erat remissio peccatorum.

14. Denique annuntiavit eum Johannes neque manducans panem, neque bibens vinum. Qui enim Cbristum annuntiat, ab omni vitiorum incentivo præstare se debet alienum. Vicit igitur sanctum Noe, vel etiam Lot Abrahæ nepotem ebrietas, quorum alter cùm jejunaret, diluvio B superstes fuit, alter incendio.

15. Moysen quoque cognovimus sitienti populo amaritudines aquarum temperasse, non vina. Cui petra aquam vomuit, potuit & vini abundantia non deesse. Denique dixit Deus: *Percuties* Exod. 17. 6. *petram, & exiet aqua ex ea, & bibet populus*. Non dixit: Exiet vinum in populo. Periculosum enim erat vinum populo ministrare, quod fortiores ferre vix possent.

CAPUT VI.

De lege jejunii à Moyse data, & de jejunio ejusdem. Quomodo matrum Samson & Samuelis sterilitatem abstinentia vini fœcundaverit; quibusque cibis Elisæus filios prophetarum aluerit?

16. DEnique Moyses de jejunio legem dedit, de vino non dedit. Ipsum quoque jejunantem non voces magnæ, non fulgura & nubes nimbosa, non fumigans Sina perterruit. D Neque vero introisset in nubem, & vocem Dei loquentis de medio ignis sine periculo salutis audisset, nisi munitus armis jejunii fuisset. Quadraginta enim diebus jejunavit in monte, cùm Legem acciperet à domino Deo nostro. Et in superioribus quidem montis Lex dabatur Moysi jejunanti, in inferioribus populo manducanti prævaricatio sacrilega luxu accendebatur epulantium. Quo spectaculo motus fregit tabulas Moyses, indignum judicans ut ebrio populo Lex E daretur. Itaque tabulas Legis, quas accepit abstinentia, conteri fecit ebrietas.

17. Quid vero alia dicam? Nonne sterilitatem matris Samson vini abstinentia fœcundavit, & parientem fecit ex sterili? Quoniam juxta præceptum Domini vinum non bibit. Nonne Annam non manducantem exaudivit Dominus, & infœcunditatem ejus solvêre jejunia? Ex quibus duo generari, unus fortissimus, alius observantissimus, digni se præbuerunt, qui jejunii gre- F mio diu foti, & quodam abstinentiæ effusi utero viderentur. Idem itaque Samson, qui matris sobrietate generatus est, allopbylorum insultantium sibi ebrietate est vindicatus.

18. Elisæus vates qui de magistro didicerat parcimoniam, cùm filios aleret propbetarum, vitis agrestis grumulis mensas onerabat, & [b] ineptis silvestribus oleribus bospitalitatis implebat officium. Quorum offensi amaritudine cùm manducare non possent, levis farinæ adspersione omnem illam amaritudinem temperavit, abstinentiæ propheticæ munere veneni vires evacuans.

a Rom. cum plerisque mss. ... *matutinum* & cum nonnullis. .... *mature*. Vet. edit. cum mss. aliis ... *magnum* .... *matura*. Porro visus est quibusdam viris doctis hic locus esse corruptus; cùm ubi habent exemplaria nostra, *Et sanitas tua*, Tert. Cypr. & Aug. scribant, *Et vestimenta tua citius orientur*. Ubi manifestum est eos non *ἰάματα*, sed *ἱμάτια* legisse. Et forte non aliter legerit ipse Ambrosius.

b Edit. Era. Gill. & Rom. *inemtis silvestribus oleribus*. Am. & mss. omnes, *ineptis*, &c. Non male. Idem enim est atque ad escam parum idoneis.

CAPUT VII.

Tribus pueris in fornacem jejuno stomacho ingressis flammas refrigerium adtulisse; ac leones etiam jejunare Danielis edoctos esse ieiunio.

a 19. **E**St quædam creaturæ natura, ª quam amiantum vocant, nullo facilis igni consumi: quæ imposita focis ignescit, illico sublata de flamma tamquam aquarum infusione munda resplendet. Talia erant Hebræorum corpora B
b puerorum, ᵇ quæ de jejunio in amianti transformata naturam, vaporem ignis non ad dispendium sui, sed ad gratiam mutuabantur. Denique cùm furerent fornacis incendia, ut ultra quadraginta cubitos flamma per circuitum funderetur, consumens plurimos quos reperérat Chaldæorum, qui naphtha, pice, & stuppa, atque sarmento
c alimenta ignibus ministrabant; ᶜ ubi cum jejunio ingressi sunt, discusso ardore flammarum, in medio fornacis cœpere statim roris spiritu refrigerantis humescere; ita ut eorum nullus capillus capitis exureretur, quia illam quoque jejunia comam paverant.

20. Daniel vir desideriorum, trium hebdomadarum jejunio leones quoque docuit jejunare, missus in lacum, in adamantis rigorem abstinentiæ soliditate membra duratus non patuit vulneri. Sic eum constrinxerant jejunia, ut in ejus cor-
d pore ferarum morsibus locus esse non posset. ᵈ Clausa tenebant leones ora, quæ abstinentiæ propheticæ sanctitas comprimebat; ut eæ feræ aperire non possent meriti quibusdam vinculis alligata.

21. Jejunium itaque virtutem ignis extinxit, jejunium ora obstruxit leonum, jejunium maris fluenta solidavit, jejunium petram solvit in fontes aquarum, virtute jejunii contra suam mutata naturam & fluctus obriguit, & petra inundavit.

CAPUT VIII.

Ieiunii commoda ut magis eluceant, cum gula incommodis comparat, ac perturbationum, quas eadem gula inferre solet, elegantissimam subjicit descriptionem; cui exhortatio ad sobrietatem coniungitur.

22. **S**Ed quid vetustis utar exemplis, cùm abondet jejunium etiam præsentium muneribus gratiarum? Quis deterioravit domum suam A jejunio? Quis imminuit facultates? Cui non suspecta luxuries? Cui non venerabilis abstinentia? Cujus thorum appetivit parcimonia? Cujus pudorem non læsit ebrietas? Jejunium continentiæ magisterium est, pudicitiæ disciplina, humilitas mentis, castigatio carnis, forma sobrietatis, norma virtutis, purificatio animæ, miserationis expensa, lenitatis institutio, caritatis illecebra, senilis gratia, custodia juventutis. Jejunium est infirmitatis allevamentum, alimentum salutis. Nemo cruditatem jejunando incidit, nullus per continentiam * ictum sanguinis sensit, immo nullus non repressit & repulit. Bonum itineris viaticum, bonum totius vitæ: bonum in mari, sedat naufragia, cibum servat.

23. Qui grave dicunt jejunium esse, respondeant quis jejunio defecerit. Multi in prandio, plerique dum vomunt epulum, fudère animam. Quod postremo animal jejunium sibi causam fuisse mortis ingemuit? Per escam laqueus non C caveatur, in esca hamus latet, cibus deducit in foveam, & cibus inducit in retia, cibus visco etiam aves illigat, cibus volantes deponit ad mortem. Quæ non propter ventrem pericula? Muta animalia crimen nesciunt, & in hoc solo tamquam pro crimine puniuntur. Jejunium sobrietas mentis est, hoc vigent sensus, in hoc judicia tractantur, in convivio pocula. Jejunium custodit disciplinam, luxuriam sequitur inopia. *Luxuria mater est famis*, secundùm propheticum dictum. Tob. 4.
D Jejunium quietem diligit, luxuria ᵉ inquietudinem. Jejunium otia ferit, luxus negotia.

24. Ferietur aliquando coquorum vestigiorum machæra. Requiescat obsonator qui antequam luceat, fores pulsat alienas, & tamquam bellum aliquod immineat, excitat dormientes. Turbatum vides, anhelantem advertis: interrogas quæ causa perturbationis sit. Poscit, inquit, dominus meus, ubi vinum melius væneat, quærit ubi durior * vulva curetur, ubi jecur mollius, ubi phasianus
E pinguior, ubi piscis recentior. Corsitat per diversa; & cùm invenerit, summo cursu properat. Inquietat dominum somnolentum, auctionatur pretia. * Si pretium moverit piscis, nusquam meliorem asserit inveniri, immo deesse. Heri, inquit, tempestas, bodie procella, vix istum potui latentem deprehendere. Multi concursant in macello: si tu reddideris, alter plus dabit; & quid exhibebis in ᶠ prandio? Istius vini ille natalis est, hæc ex illo lacu lecta ostrea: talis fit de singulis licitatio. f

a. Mss. duo, *quam amantium vocant*. Unus, *quam adamantem* Am & Era. *quam adamantium vocant*, & sic infra. Alii mss atque edit. *quam amiantum*, &c. Quæ vera lectio est; hîc enim reddere voluit Ambrosius illud Basilii ex hom. 1. de Jejunio: ἔϛι τι φύσιν ζώων ἐν καμίνοις ἀμίαντον, ἀνάλωτον πυρί, &c. De hoc lapide multa habent Plin. lib. 36. cap. 19. Diosc. lib. 5. cap. 93. & in hunc ultimum Matthiolus lib. 5. cap. 113. ubi docet eumdem lapidem ipsissimum alumen esse, quod à nobis dicitur *alun de plume*, ex quo etiam nunc ellychnia incombustibilia conficiuntur. Et post pauca pro, *ignescit illico*, mss aliqui habent, *ignis, & illico*, aliqui, *foci igne*, vel, *ignibus*, *& illico*, &c.

b. Ita mss. Thuan. Germ. Dion. Vict. & Colb. Alii vero cum ant. edit. *quæ de jejunio .... vapore ignis .... mutabantur.* At Rom edit. sola. *quæ jejunio .... utebantur.*

c. Edit. Rom. *ubi quoque jejuni ingressi sunt .... flatum roris refrigerantis spiritu hausere.* Vet. autem edit cum mss in lectionem nostram conspirant, præter quam quod hi præferunt: *corpore statim*, ubi in illis legitur, *tepore statim*, &c.

d. Vet. edit. *Clausa tenebant feri leones ora, quæ abstinentiæ propheticæ sanctitatis .... meriti quibusdam*, Rom. autem .... *abstinentia prophetæ sancti .... veluti quibusdam*, &c. At mss. nostram in lectionem omnes consentiunt.

*. *Ictum sanguinis*, id est, ἀναγωγίαν: quo etiam verbo morbum hunc vocitavit in Marco Antonino Aurelius Victor.

e. Ita mss. omnes Gall. nisi quod Dion. codex è regione vocis, *vestigiorum*, habet in marg. *vel mastigiatorum*, quam vocem Germ. præfert in textu, pro qua in Mich. legitur *nostrorum*, & in Vall. *vestrorum*. Hinc colligat in ista dictione aliquid corruptionis videri, quod in causa fuerit, cur nonnullis vocibus detractis totum locum in hanc formam edit. exhiberent, nempe vet. *inquietudinem. Obsonator est qui antequam*, &c. Rom vero, *inquietudinem. Jejunium otia quærit, luxus sectatur negotia. Obsonator antequam*, &c. Sed quæ prætermissa sunt restituenda esse satis ostendit hic Basilii locus, ἀναπαύεται μαγείρου ἡ μάχαιρα, quem ab Ambrosio usui suo accommodatum esse manifestum est.

*. Vulva porcina, & jecur anserinum antiquis in deliciis erant.

*. *Si pretium moverit*, subintellige *emtorem*, id est, si pretium emtori carius visum fuerit.

f. Codex Mich. solus: *In prandio istius viri? Illius natalis Hæc ex illo*, &c. Rursus ubi vet. edit. *jactitatio* Rom. & mss plures, *licitatio*, &c. ut in textu: habent nonnulli, *litigatio astu quodam agitatur*, &c.

* Hasta quædam agitatur inter obsonatorem, & A pastorem. Turbatus addicit patrimonium, rogat adhuc per quos suorum bonorum jura minuantur.

25. Curritur ad coquinam, fit ingens strepitus, fit tumultus. Tota exagitatur familia, maledicunt omnes, quod nulla bis requies derur. Tandem aliquando da requiem coquo. Instar statuæ pincernæ dextera summo gelu riget. Ille in frigida exercet manus, illi marmora lavant. Mundant pavimenta vino madida, & spinis cooperta pis- B cium; & quanti dum ambulant, vulnerantur? In ipso convivio clamor epulantium, gemitus vapulantium. Si quid forte displicuit amicis, illi rident, tu indignaris. Sileat aliquando domus à multis perturbationibus buc atque illuc discurrentium, à sono immolatorum animalium, vacet fumo, & semiustulatorum nidore. Non coquinam sed carnificinam putes: prælium geri, non prandium curati; ita sanguine omnia natant.

26. ᵃ Malæ dominæ servitur gulæ, quæ semper C expetit, numquam expletur. Quid enim insatiabilius ventre? Hodie suscipit, & cras exigit. Cùm impletus fuerit, disputatur de continentia: cùm digesserit, vale virtutibus dicitur, quærit luxuriam. Inter pocula pbilosophia prædicatur, inter philosophos vina laudantur. ᵇ *Vigiliæ*, inquit, Eccli. 31. 23. b *& cholera, & tortura viro insatiabili*: manducat, & panlo post pœnitet: non illum diutius sua intemperantia delectavit.

27. Adtende divitem qui induebatur purpura D & bysso, & epulabatur quotidie splendide, cujus ad januam mendicus ille Lazarus jacebat plenus ulceribus, cupiens saturari ex bis quæ de mensa cadebant divitis. Paulo post cùm esser mortuus, cœpit rogare positus in inferno, ut extremum digiti sui pauper ille in aquam intingeret, & refrigeraret linguam ejus, quæ ardebat incendio. Ubi illæ copiæ? Ubi illæ ebrietates? Sitit qui inebriabatur: abundat qui mendicabat. In ipso convivio dum bibunt, sitiunt; & cùm inebriati E fuerint, amplius bibunt. Quasi aperto gurgite vinum jam non bibitur, sed infunditur: poculum non libatur, sed exinanitur.

CAPUT IX.

Cur potentes vinum bibere prohibeantur? Iudith jejunans Holofernem obtruncat: iisdemque artibus populum suum liberat Esther, cui pœnas ebrius Aman exsolvit. Postremo variæ jejunii laudes enumerantur. F

Prov. 26. 9. 28. SPinæ, inquit, *nascuntur in manu ebriosi*, quia ipse se manibus suis vulnerat, & ulcera sibi in pectus dejicit. His spinis scindit vestimentum fidei quod accepit, & thesaurum suum servare non poterit. Omnis enim ebriosus & fornicator egebit, & induet se scissa vestimenta insipientiæ. Et ideo potentes vinum prohibentur bi- Ibid. 31. 4. bere; ne cùm biberint, obliviscantur sapientiam.

29. Denique bibebant vinum in ebrietate potentes, qui Holoferni principi militiæ regis Assyriorum se tradere gestiebant: sed non bibebat femina Judith, jejunans omnibus diebus viduitatis suæ, præter festorum dierum solemnitates. His armis munita processit, & omnem Assyriorum circumvenit exercitum. Sobrii vigore consilii abstulit Holofernis caput, servavit pudicitiam, victoriam reportavit. Hæc enim succincta jejunio in castris prætendebat alienis: ille vino sepultus jacebat, ut ictum vulneris sentire non posset. Itaque unius mulieris jejunium innumeros ᶜ stravit exercitus ebriorum.

30. Esther quoque pulchior facta est jejunio; Dominus enim gratiam sobriæ mentis augebat. Omne genus suum, id est, totum populum Judæorum à persecutionis acerbitatibus liberavit; ita ut regem sibi faceret esse subjectum, non libidinis ardore flammatum, sed cælesti miseratione conversum; ita ut & pœna retorqueretur in impium, & honor sacris redderetur altaribus. Itaque illa quæ triduo jejunavit continuo, & corpus suum aqua lavit, plus placuit, & vindictam retulit. Aman autem dum se regali jactat convivio, inter ipsa vina pœnam suæ ebrietatis exsolvit.

31. Est ergo jejunium reconciliationis sacrificium, virtutis incrementum, quod fecit etiam feminas fortiores augmento gratiæ. Jejunium nescit fæneratorem, non sortem fœnotis novit, non redolet usuras mensa jejunantium: non strangulant filium continentis viri paternæ centesimæ: non vexant viduam oppignorata sobrii viri jura defuncti: non defœnerata excludit heredem aula jejunii.

32. Etiam ipsis jejunium conviviis dat gratiam. Dulciores post famem epulæ fiunt, quæ assiduitate fastidio sunt, & diuturna continuatione vilescunt. CONDIMENTUM cibi jejunium est. Quanto avidior appetentia, tanto esca jucundior. Commendat sitis poculum, nescit vini vetustates quærere. Jejunus quidquid hauserit, transmittit ad satietatem, non ad judicium nare suspendit. Usu etiam pretiosa degenerant: quorum autem difficilis possessio, eorum grata perfunctio. Ipse sol post noctem gratior, ipsa lux post tenebras splendidior, & post vigilias sopor dulcior, ipsa salus post ægritudinis tentamenta jucundior. Ab ipso mundi conditore didicimus sæpe diversitatibus cumulari gratiam. Patrocinatur ergo & convivio fames, ut gratior fiat mensa jejuniis.

CAPUT X.

Mystica mensa jejunio comparatur. Quæ fames faciat acceptabile jejunium; quidve sit quod dicitur: Cùm jejunatis, ungite caput vestrum, *moraliter ac mystice disquiritur.*

33. ᵈ MYstica quoque mensa jejunio comparatur. Illa mensa, de qua dicit David:

* Idest auctio, quia rerum venalium licitatio hasta in foro posita fieri solebat. Paulo post autem pastorem eum vocitat quem parochum ac præbitorem dicebant, eum nempe qui convivas mensâ excipiebat. Quo sensu infra cap. 13. num. 49. idem ab Ambrosio appellatur *is qui pascit*: unde pastus secutis temporibus idem significavit atque convivium.

a Edit. Am. & Rom. *Male domina servitur gulæ*. Era. & Gill. *Male dominica*, &c. MSS. vero, *mala domina*. Basilius ἀνδράποδον δεσπότῃ τῇ γαστρὶ λατρεύομεν.

b Latinius legendum conjicit: *labor, inquit, & cholera*. Et ei quidem mss. unus adstipulatur: nobis autem ceteri, atque omnes edit. LXX. vero legunt, Πόνος ἀγρυπνίας, καὶ χολέρας (unum exemplar teste Nobilio, χολέρα) καὶ στρόφος μετὰ ἀνδρὸς ἀπλήστου.

c Rom. edit. *stravit exercitus Assyriorum*. Codex Germ. ... *Chaldæorum*. Alii omnes mss. ac edit. .... *ebriorum*.

d Ita edit. omnes cum mss. aliquot. Alii tamen nec ætate nec numero inferiores *Mystica quoque mensa jejunio comparatur illa mensa*. Torn. solus, *Mystica quoque mensa jejunio comparatur illi mensa*.

Parasti

Psal. 22. 5. *Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me.* Mensa ista famis acquiritur pretio: & poculum illud inebrians sobrietate, cælestium sacramentorum siti quæritur. Dixit enim Dominus: *Esai. 55. 1.* *Qui sitits, ite ad aquam, & quicumque non habetis argentum, ite & emite, & bibite & manducate.* Et alibi ait: *Esa. 65. 13.* *Ecce qui serviunt mihi, manducabunt: vos vero esurietis. Ecce qui serviunt mihi, bibent: vos autem sitietis.* Qui vos nisi qui ante potastis? De quibus supra dixit: *Ibidem 11.* *Parastis dæmoniis mensam, & implestis fortunæ poculum.* Ergo si ad mensam illam venerabilem jejunia sancta nos perducunt: si hac fame illa quæ sunt æterna mercamur; quid de iis dubitamus quæ in usu humano sunt, quod etiam suaviora hæc nobis faciat jejunium?

34. Non autem omnis fames acceptabile jejunium facit, sed fames quæ Dei timore suscipitur. Considera: * Quadragesima totis præter sabbatum & Dominicam jejunatur diebus. Hoc jejunium Domini pascha concludit. Venit jam dies resurrectionis, baptizantur* Electi, veniunt ad altare, accipiunt sacramentum, sitientes totis hauriunt venis. Merito dicunt singuli refecti spiritali cibo, & spiritali potu: *Psal. 22. 5.* *Parasti in conspectu meo mensam.... & poculum tuum inebrians quam præclarum est!* Non sola autem fames quæritur, sed plena disciplina jejunii. Denique aliis dicitur: *Esai. 58. 3. & seq.* *In diebus jejuniorum vestrorum invenitis voluntates vestras, & omnes subditos vobis stimulatis. An ad judicia & rixas jejunatis & percutitis pugnis? Ut quid mihi tale jejunium, ita ut audiatur in clamore vox vestra? Non hoc jejunium ego elegi, & diem ad humiliandum animam suam hominem: nec si flectas ut circulum collum tuum, cinerem etiam & cilicium substernas, nec sic vocabitis jejunium acceptum. Non tale jejunium ego elegi, dicit Dominus.* Quod jejunium improbetur, audivimus: nunc audiamus quod sit probabile. *Sed solve omnem colligationem injustitiæ tuæ: dissolve obligationes violentarum commutationum, dimitte confractos in remissionem, & omnem conscriptionem iniquam disrumpe. Frange esurienti panem tuum: & egenos non habentes tectum, induc in domum tuum: & si videris nudum, cooperi eum: & domesticos seminis tui non despicias.* Vides quæ species sit & forma jejunii, a quis mentis habitus, ut orationi vaces, & in lege Dei die ac nocte mediteris.

35. Ipsa figura corporis plena gravitatis, nullus rubor ebrietatis circumfusus genas qui intuentium offendat adspectus, sed vultus casto nitet pallore reverendus, sermo gravior, oculus verecundior, gressus stabilior atque moderatior; plerumque enim turbatiore incessu proditur motus animorum. Vultus intentior, & quidam cogitationis suæ arbiter, & tacitus cordis interpres; ut neque tristitiam prætexat, neque solvatur risu incontinenti. Non enim superfluum hoc putes nostræ commonitionis; cùm Sapientia dicat in Evangelio: *Matth. 6. 16* *Cùm autem jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes.* Ideo dixit hypocritas, eo quod simulatione alienam personam induant; sicut in scena qui tragœdias canunt, pro eorum dictis quorum personas gerunt, motus suos excitant, ut aut irascantur, aut mœreant, vel exsultent. Affectant enim isti, ut jejunare videantur, hominibus magis quam Deo cupientes probari, quod faciebant Judæi.

36. Et ideo nobis dicitur: *Ibidem 17 & 18.* *Vos autem cùm jejunatis, ungite caput vestrum, & faciem vestram lavate; ne pareatis hominibus quia jejunatis, sed Patri vestro qui est in abscondito: & Pater vester qui videt in abscondito, reddet vobis.* Quid est: *Ungite caput vestrum?* Sed & luxuriosi dicunt: Vino & unguentis nos repleamus. Unguento enim se ungunt, b qui corporei odoris gratiam quærunt. Sed illa unguenta libidinis illecebram movere consueront. Aliud est sobrietatis unguentum, de quo dicit Ecclesia ad sponsum suum: *Cant. 1. 2.* *Unguentum exinanitum nomen tuum:* aliud oleum quo artus animæ & quædam membra pinguescunt. Unde & David dicit: *Psal. 22. 5.* *Impinguasti in oleo caput meum.* Et hoc est oleum lætitiæ, quo unctus est Christus à Deo Patre, ut præ omnibus suis emineret consortibus. Hoc jubet ungi caput nostrum, ut oleo lætitiæ obducatur omnis simulata tristitia; ne videaris jejunium tuum vendere hominibus, ne videaris contristari in animæ tuæ salute. Nemo enim tristis coronatur, nemo mœstus triumphat. Unge ergo caput tuum, ubi sensus sapientis sunt; oculi enim sapientis in capite ejus. * Ad mysteria vocaris, & nescis: discis, cùm venis. Et reminiscere illud: *Ps. 132. 2.* *Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam Aaron,* tunc cognoscis quid sit: *Ungite caput vestrum:* quomodo placueris Deo, ut tibi sua patefaceret sacramenta, & daret gratiam spiritalem.

37. Est & aliud caput mysticum. Quod illud? Audi: *1. Cor. 11. 3.* *Caput mulieris vir; caput autem viri Christus.* Mitte in Christum, mitte etiam in caput ejus unguentum. Caput ejus Deus est. Illa mulier Ecclesiæ typum gerens, quæ in caput ejus misit unguentum, confessa est ejus divinitatem; & quæ in pedes ejus misit, confessa est ejus passionem. Utraque laudatur. Et tu fac quo lauderis, quo *Matth. 26. 10. Luc. 7. 44. & seq.* remissionem accipias peccatorum. Lava faciem tuam, emunda animam tuam peccatricem, lava conscientiam tuam. Index enim facies plerumque est conscientiæ, & quidam tacitus sermo mentis, cùm aut peccato compungimur, aut integritate lætamur. Noli hanc exterminare faciem, lava illam, & omnem sordem conscientiæ tuæ dilue. Exterminat faciem suam qui aliud corde gerit, aliud foris prætendit. Non nos ve-

*. Adverte hoc loco veterem Mediolanensis Ecclesiæ consuetudinem non jejunandi sabbato; & super eadem re consule nostram in hunc librum Admonitionem.

*. *Electi*, gradus hic erat inter catechumenos. Etenim quamvis omnes ad baptismum candidati communi nomine vocarentur catechumeni, variis tamen inter se ut gradibus, ita & vocabulis distinguebantur. Qui episcopo suam amplectendæ fidei voluntatem professus fuerat, jam *christiani* nomen obtinebat: mox factis abjurationibus ad sacras admittebatur catecheses, ac tum proprie *catechumenus* dicebatur: eum deinde solitis expiatum exorcismis *instructum* nominabant: postea ubi cum aliis baptismi gratiam postulasset, vocabant *competentem*: demum si per suffragia dignus eodem sacramento fuisset judicatus, ipsum in electorum ordinem referebant. Sunt etiam qui catechumenos aliis nominibus recenseant; illos siquidem *audientes*, *genuflectentes*, *substratos*, *electos*, *competentes* appellant. Vide si lubet Albaspin. in Opt. Millev. Joseph Vicecom. lib. 2. cap. 2. & alios.

a. Mss. aliquot, *quia abdita probat*. Edit. Am. & Era. *quia mentes abditas probat*. Melius alii mss. atque edit. ut in textu.

b. Edit. omnes, *qui corpori odoris*. Contra mss. omnes, *qui corporei odoris*, &c.

*. Hic innuitur cautissimum illud silentium quo sancti patres mysteria quædam, ac præcipue eucharistiæ cognitionem catechumenos celare consueverant.

lut [a] quodam peripetasmate operiamus: quod intus est, foris luceat: quod foris est, intus operetur. Nemo in jejunio culpam includat, pure ferat innocentiam. Jejunium enim culpæ interfectorium est.

CAPUT XI.

Jejunii virtus amariorum exemplo illustratur; & esca licet dulcis, quàm noxia sit, Esau & Iacob historiâ ostenditur; tum sequitur exhortatio ad jactantiam in jejunio declinandam.

38. NEmo amarioribus dulcia præoptet. Dulcis voluptas videtur, amarum jejunium. Hoc amaro illud dulce tollatur. Solent amara etiam ipsis plus prodesse corporibus. Sicut enim cùm in intimis puerorum visceribus vermes ex cibi indigestione nascuntur, extingui non queunt nisi cùm amarior potus infunditur, aut medicamentorum vis inolescit asperior, quorum odore moriantur: ita profundum animæ virtus ingressa jejunii culpam latentem interficit.

39. Quid Esau servum fratri suo fecit? Nonne esca ad horam dulcis, amara in posterum? Quid Jacob dominum fratri dedit? Nonne contemtus cibi ad tempus amarior, sed salubris in reliquum? Ipsa corpora dulcibus frequenter inflantur, & melle jecur tenditur; idem tamen escæ amaritudine temperatur. Ideo non mediocris, sed laudata quæstio: *De manducante exivit esca*, [b] *& de forti dulce.* Alii habent: *Et de tristi dulce*; græci codices maxime. Sed & forte laboriosum est; exit enim dulce de tristitia vel labore. Judic. 14. 14.

40. Noli ergo te jactare cum jejunas, noli gloriari, ne nihil tibi prosit jejunium. Quæ enim ad ostentationem fiunt, non in futurum fructum extendent suum; sed præsentium mercede consumunt. Elias in deserto erat, ne quis eum jejunantem videret, nisi soli corvi qui eum pascerent. Elisæus in deserto erat, ubi non inveniretur esca, nisi amara. Johannes in deserto erat, ubi solas locustas & mel silvestre inveniret. Jejunantibus epulæ pio Angelorum ministerio deferebantur. Prandebat Daniel inter jejunantes leones. Ille prandebat alienum prandium, feræ non tangebant suum. Jejunantibus epulæ volant, prandentibus pedes vacillant: jejunantibus manna de cælo descendit, epulantibus culpa prævaricationis adscendit.

CAPUT XII.

Quemadmodum in omne facinus præcipitet ebrietas: quamque illa ridicula sit & odiosa, eleganti descriptione exponitur. Post quæ nonnulla de luxurioso adolescente ad philosophiam converso adjiciuntur.

41. SEd quid est boc? Dum de jejunio disputo, strepitus audio conviviorum. Nisi fallor, [c] in sermone meo redoluit prandium. Sonus ergo litterarum invitat, impatientiæ exempla non terrent. Etenim qui jejunantem, & ea * quæ Legis sunt ferentem, exspectare non passus est populus, utique sedit manducare, & bibere, & surrexerunt ludere. Videmus sacrilegium ebrietati fuisse conjunctum. Nam sicut mater fidei continentia: ita perfidiæ mater ebrietas est. In quod facinus non ista præcipitat?

42. Sedent in foribus tabernarum homines tunicam non habentes, nec sumtum sequentis diei. De imperatoribus & potestatibus judicant; immo regnare sibi videntur, & exercitibus imperare. Fiunt ebrietate divites, qui sunt veritate inopes. Aurum donant, dispensant pecunias populis, civitates ædificant, qui non habent unde cauponi potus sui corporis pretium solvant. Fervet enim vinum in his, & nesciunt quid loquantur. Divites sunt dum inebriantur: mox ubi vinum digesserint, cernunt se esse mendicos. Uno die bibunt multorum dierum labores.

43. De ebrietate ad arma consurgitur, calicibus tela succedunt. Pro vino sanguis effunditur, & ipsum sanguinem vina fuderunt. Quam fortes sibi homines videntur in vino, quam sapientes, quam diserti, quam etiam pulcri ac decori, cùm stare non possint? Mens necesse est titubet, lingua balbutiat, pallor exsanguis ora suffundat, fœtor ebrietatis horrori sit. * Barbari in ferrum ruunt, vulgus in rixas. Si quis eorum pugno fuerit percussus, videas ora saucium vini lacrymas fundere, miserabiles epilogos decantare. Habet unum hoc temulentia, ut emolliat & resolvat corda temulentorum. Sicut enim ignis probat ferrum durum, ita & vini incendio etiam superborum hominum cor liquescit.

44. Omnes sibi vino æquales videntur, nullus inferior. Non pauper diviti cedit, utpote qui pauperem se esse nescit: non infirmus valido, cui omnis in bibendo est fortitudo: non mendicus locupleti, non ignobilis honorato; cùm bibentes, illum regem habeant, qui bibendo superaverit ceteros. Meritoque scriptum est: *Æqualis vita hominibus vinum in ebrietate.* Sed utinam & quod sequitur audires: *Bibas illud moderate, ut sis sobrius.* Non babes quod accuses: vinum in jucunditate creatum est, non in ebrietate ab initio. Exsultatio animæ & cordis est, si moderate bibas: immoderatio autem potus iracundiam concitat, & ruinas multas efficit. Eccli. 31. 35. Ibidem.

45. Sed forte dicant has esse potationes vulgarium & levissimorum hominum. Veniamus ergo ad borum potentium & fortissimorum convivia. Non ego hîc unguentatos adolescentulos aut coronatos rosis proferam, * qualem ferunt illum fuisse qui delibutus unguentis, redimitus floribus subnixus meretricibus, antelucano potu ebrius, & diurno cereorum comitatus lumine, philosophi auditorium disputantis ingressus sit. Quo audito, coronas, ut aiunt, sensim detraxerit, unguenta deterserit, scortis vale dixerit: philosophus postea tantus evaserit, ut esset sobrietatis

a. Vet edit. cum tribus mss *quadam impietate operiamus.* Rom. & alii mss *quodam peripetasmate*, hoc est, velamine. Rursus ubi edit. *præferat innocentiam. . . . . interfector est.* Plures ac probatiores habent: *pure ferat innocentiam. . . . interfectorium est.* Mss. duo, *interfectio est.*

b. Edit omnes, *de forti dulcedo.* Mss *de forti dulce.* Ita etiam lib. de Tobia cap 13. ubi locus hic adhuc magis perspicue explicatur. Quod autem subdit, *sed & forte &c.* sensum hunc habet, nempe animal forte ac robustum solet esse laboriosum.

c. Sic mss plerique omnes. At edit. tum antiquæ tum Rom. *dum in sermone meo disputo, meum redoluit prandium.*

*. *Quæ Legis sunt*, hoc est, decem præcepta digito Dei tabulis inscripta lapideis.

*. Pugnare inter epulas præsertim Thracibus mos erat. Unde legitur apud Horatium Ode 27.

Natis in usum lætitiæ scyphis
Pugnare Thracum est. Tollite barbarum
Morem, &c.

*. Diogenes Laertius lib 4 in Polemone, hæc de eodem philosopho in scholam Xenocratis ingresso memorat.

exemplum, qui fuerat ante ebrietatis ludibrium. A Non [a] enim unum emendatum illis invideo; ut doceam genus eorum luxuriæ à me non esse simulatum. Certe ille si resipuit à vino, fuit tamen semper temulentus sacrilegio.

CAPUT XIII.

Militarium hominum convivia, cum pugna quadam atque spectaculo comparantur; & eorum partes singula, & quasi quadam protasis, epitasis & catastrophe quàm diligentissime describuntur. B

46. Apage [b] igitur hinc adolescentes lubricos, ad convivia præliatorum venimus. Inter arma prandendum est, stipatores hi sunt bellici qui ministrant, succincti auro, & Babylonicis lumbos suffulti balteis: aureis torquibus nitent colla, [c] aureis bullis zonam tegunt, aureis thecis cultros includunt suos, quibus dimicent cum epulis dividendis. Adsistunt pueri coma nitentes, ex gente barbarica ad hos usus electi, [d] per singularum distantias ætatum vices. Cernas populorum diversorum ordines, aciem ordinatam putes: vasa exposita argentea, pompam arbitreris: *cornu in medio vini plenum, non præliaris, sed epularis instrumentum buccinæ, quod discumbentes in certamen accendat. C

47. Primo minoribus poculis [e] velut ferentariis pugna præluditur. Verum hæc non sobrietatis species, sed bibendi est disciplina. Etenim ut tragœdiarum actores primò sensim vocem excitant, donec [f] udæ vocis aperiant iter, ut postea magnis possint clamoribus personare: ita isti quoque in principio prælusoriis se exercent poculis, ut irritent sitim, ne forte restinguant eam, & satiati postea bibere non possint. Ergo ubi res calere cœperit, poscunt majoribus poculis: [g] fervor inardescit martius, cibo sitis exæstuat, & ubi imminui visa, potu meraciore reparatur. Certant pocula cum ferculis, & inter morsus sæpe remittuntur. Deinde procedente potu longius contentiusque, diversa & magna certamina, quis bibendo præcellat? Nota gravis, si quis se excuset, si quis temperandum forte vinum putet. Et hæc donec ad mensas perveniatur secundas. D

48. At ubi consummatæ fuerint epulæ, putes jam esse surgendum: tunc de integro potum instaurant suum; & cùm consummaverint, tunc inchoare se dicunt, tunc deferuntur phialæ, tunc maximi crateres quasi instrumenta bellorum. Ac ne immoderatum hoc arbitreris, mensura proponitur, certatur sub judice, sub lege decernitur. * Agonothetes illis furor est, stipendium debilitas, victoriæ præmium culpa. Pendet anceps diu & dubius belli eventus; furor enim ille est præliaris. Cedunt pincernarum manus vina fundentium, & coquorum labores calida ministrantium, cedunt qui mensuras ipsas bonas superesfluentes diligenti librant examine, ne quid effundant: non cedunt bibentes.

49. Sola illa sunt sine excusatione certamina. In bello si quis se inferiorem viderit, arma convertit, & meretur veniam: hîc si quis calicem converterat, urgetur ad potum. * In scammate si quis manum levat, exsors quidem palmæ, sed immunis injuriæ est: in conviviis etsi manum revocet à vino, os ei ejus infunditur. Omnes inebriantur, victores victique omnes ebrii jacent, plerique sopiti. Nec portari eos ad sepulcrum licet, priusquam is qui pascit, de omnibus se vindicatum viderit, ut ulciscatur dispendium. Qui autem damna non sentit, hanc mensæ suæ gloriam putat, si ex ea vulnerati omnes ac saucii tamquam de arena exeant.

50. Spectaculum triste Christianorum oculis, & miserabilis species. Cernas juvenes terribiles visu hostibus de convivio portari foras, & inde ad convivium reportari, repleri ut exhauriant, & exhauriri ut bibant. Si quis verecundior fuerit, ut erubescat surgere, cùm jam immoderatos potus tenere non possit, anhelare vehementius, sudare, gemere, signis prodere, quod pudeat confiteri. Ibi unusquisque pugnas enarrat suas, ibi fortia facta prædicant sua, narrant trophæa vino madidi, & somnolenti nesciunt mente, quid lingua proferant. Unusquisque stertit & potat, dormit & dimicat; & si quando consurrectum fuerit, viri præliatores stare non possunt, egressu vacillant. Rident servuli dominorum opprobria, manibus suis portant militem bellatorem, imponunt equo. Itaque hac atque illac tamquam navigia sine gubernatore fluctuant; & tamquam vulnere icti in terram defluunt, nisi excipiantur à servulis. Alii *referuntur in scutis, fit pompa ludibrii. Quos mane insignes armis spectaveras, vultu minaces, eos-

a. Vet. edit. *Non enim emendatum illis invideo, doceam genus*, Rom. ... *doceam tamen genus*, &c. Potior est dubio procul nostra lectio, quam è decem Gall. mss. exhibemus.

b. Edit. omnes, *Igitur hinc ad adolescentes lubricos, ad convivia* (Rom. *& ad convivia*) *præliatorum venimus* ... Mss. vero partim: *Arce igitur*; partim, *Apage igitur*, &c.

c. Ita mss. decem. Alii autem duo, & omnes edit. *infantiam aureis bullis*. Solebant quidem veteres aureas bullas infantium collo appendere, sed non ita proprium erat huic ætati hujusmodi ornamentum, ut etiam in provectiori non adhiberetur, unde vocem *infantiam* hic necessariam non putamus. Bullæ autem dicebantur quidam globuli qui bullas guttis pluviæ decidentibus in aqua excitatas solitas similitudine referebant.

d. Omnes edit. *per singularum distinctis ætatum vices. Cernas poculorum .... vasa exposita aurea & argentea*. Cum his plerique mss. faciunt, nisi quod omittunt, *aurea et*. Alii vero in quibus & Thuan. ante mille annos exaratus, ut in textu. Illic autem *per singularum .... vices*, idem est ac vices ministrandi: vel, ordinum mutationes fiunt pro singulorum ætatibus, ita ut in primo versu starent natu majores, & sic deinceps.

* *Cornu*, id est, corneum vas, quo veteres ad servandum vinum, oleum, aliosque liquores utebantur.

e. Edit. Am. & Paris. quædam: *velut volantariis pugna præluditur*. Era. *velitaris pugna*, Gill. Rom. & aliæ Paris. *velitari pugna*. Aliqui mss. partim his, partim illis accedunt: alii ætate ac numero potiores, ut in textu. Porro ferentarii erant levioris armaturæ milites, qui antequam totis viribus concurreretur, pugnæ præludebant.

f. Edit. *vivæ vocis*. Mss. aliquot, *nudæ vocis*. Alii melius, *udæ vocis*, hoc est, liquidæ ac mobilis.

g. Priscæ edit. *inardescit. Arctius cibus siti exæstuant*. Gill. in marg. *Aridas*. quam vocem edit. Rom. in textum transtulit, cetera non absimilis. Illis conveniunt haud pauci mss. Elegantius tamen Thuan. Laud. Vict. Torn. & Dion. *inardescit martius, cibo sitis exæstuant*; quibus in ultima parte cod. Germ. & Colb. concinunt. Rursus edit. omnes: *Et ubi imminui vasa cœperint .... reparantur .... & inter moras sæpe geminantur .... contentiones diversa & magna certamina*, &c. Quamvis autem his sensum effici satis commodum negare non possimus; tamen non potuimus lectionem mss. Thuan. Laud. Dion. Germ. Vict. Mich. & Colb. illis non præferre.

*. *Agonothetes* judex ac præses certaminis, hoc loco idem atque convivii moderator. Etenim solebant antiqui priusquam discumberent talis sortiri, & cui jactus Veneris omnium fortunatissimus evenisset, eidem regnum vini committebatur, ut ex Horatio cognoscere est lib. 1. Ode 4. & lib. 2. Ode 7. Innuit etiam sanctus Doctor fuisse qui bibacitatis præmium proponerent, quod Alexandrum Magnum factitasse auctores memorant.

*. *Scamma*, locus fossis inclusus, ubi gladiatores certabant: è quibus qui succumbebat, sublata manu victum se fatebatur, ac veniam postulabat.

*. Solebant qui vulnerati vel interempti fuerant in prælio, domum in clipeo referri: unde Ausonius de Lacæna muliere:

Mater Lacæna clipeo obarmans filium
Cum hoc, inquit, aut in hoc redi.

dem vesperi cernas etiam à puerulis impune ridere, A sine ferro vulneratos, sine pugna interfectos, sine hoste turbatos, sine senectute tremulos, [a] in ipso juventutis flore nascente.

CAPUT XIV.

Reprehenduntur qui convivia ad temulentiam præparant: & majorem esse vini, quam veneni vis ostendi.

51. Quis tale miscuit furoris poculum? Quis tantum infudit mentibus venenum? Pe- B riclitatur homo [b] lutum esse de corpore; & ipse sibi reus est insaniæ voluntariæ, corruptelæ spontaneæ, & tamen nec vos excusamini qui vocatis ut amicos, & emittitis ut inimicos. Quanto melius in terram tua vina fudisses? Sed & terra inebriat, & asperiores etiam ipsas feras reddit, si vini contigerit odor. Denique vindemiæ tempore si vineam intraverint, solent ebrietate succendi. Quid te delectant damna sine gratia? Rogas ad jucunditatem, cogis ad mortem: invitas ad C prandium, efferre vis ad sepulcrum: cibos promittis, tormenta irrogas: vina prætendis, venena suffundis. Omne enim quidquid nocet, venenum est. Tollit sensus, viscera exurit, somnum infestat, caput vexat.

52. Etiam major vis vini, quàm veneni est. Denique venenum vino excluditur, non vinum veneno. Merito Deus per Moysen non solum veneno, sed etiam draconum veneno, vinum comparavit dicens: *Furor draconum vinum eorum, & ira* D *aspidum insanabilis.* (Deut. 32. 33.) Et pulcre addidit, *insanabilis*; multi enim à reliquo serpentium veneno curantur, nemo ab ebrietate. Certe veneno caro [c] vulneratur, mens sine noxa est: ebrietas ad corporis mortem, mentis etiam crimen adjungit. Adverte autem & perfidiæ venenum, vini declaratum nomine. Ait enim supra de alienigenis, qui nescirent Deum, *De vinea enim Sodoma vinum eorum, & vitis eorum vitis Gomorrhæ: uva eorum, uva fellis, botrus amaritudinis in ipsis.* (Ibidem. 32.)

CAPUT XV.

Se non omnia dixisse quæ in ebrios dici poterant ostendit exposito Esaiæ loco: unde in lasciviam popinonum invehitur; & ad finem quædam de calice aureo Babylonis, & vase apostolico subjungit.

53. Putatis me tamquam vino crapulatum, intemperantius jejunii [d] prædicationi hunc miscuisse sermonem; & adhuc propter hos fortissimos viros quanta præterii, quanta minora di- F xi, quàm Dominus locutus est! Audistis quid per Moysen dixerit: audite quid in libro sermonum Esaiæ scriptum sit. [e] Invehitur enim Dominus in (Esai. 5. 11.) hujusmodi versus, & ait: *Væ iis qui consurgunt mane, & sectantur siceram, qui ebrii sunt vesperi: nam vinum eos comburet. Cum cithara enim & psalterio & tympanis vinum bibunt: opera autem Domini non respiciunt, & opera manuum ejus non considerant.* *Cui væ*, inquit, *cui judicia, cui tumultus?* (Prov. 23. 29.) Diversa singulis, temulentis omnia. Væ enim iis qui ebrii sunt vesperi! Quid ergo illis qui & ante vesperam, & frequenter in lucem madent? Ergo væ sibi debitum. Habent concertationes, conserunt lites, in cædem prosiliunt, & veniunt ad judicia vel vocantur. Habent ergo judicia tamquam rei. Fit nonnumquam gravior tumultus, quia vino mens pervertitur ebriosi: *Et non meminit regis,* (3. Esdra 3. 22. & seq.) *nec magistratus*, ut scriptum est: *& omnia aperta facit loqui, & non meminerunt, cùm biberent, amicitiæ, nec fraternæ necessitudinis*: [f] sed post tumultum sumunt gladios; & cùm à vino mersi fuerint, & surrexerint, non meminerunt ipsi quæ gesserint. Habent ergo etiam dignam mercedem tumultus.

54. Præterieram certe ego citharam, psalteria, tympana, quæ cognovimus conviviis hujusmodi frequenter adhiberi, ut vino & cantu excitentur libidines. Plerique etiam, Persico more, mulieres dignas temulentorum consortio induci jubent, & ab his phialas accipiunt, atque illis se substernunt sedentibus. Et hunc ritum sacratæ habent observationes in ebrietatis ministerium. Habent ergo vinum & barbari: libenter his Romani indulgent; ut & ipsi solvantur in potus, & enervati ebrietate vincantur. Nec solum vinum ebrietatem facit, sed & sicera. Denique Hebræi omnem potum qui inebriat, siceræ nomine vocant.

55. Non immerito ergo væ illis qui mane ebrietatis potum requirunt, quos conveniebat Deo laudes referre, prævenire lucem, & occurrere oratione soli justitiæ, qui suos visitat, & exsurgit nobis, si nos Christo, non vino & siceræ surgamus. Hymni dicuntur, & tu citharam tenes? Psalmi canuntur, & tu psalterium sumis aut tympanum. Merito væ, quia salutem relinquis, mortem eligis. Vix diluculum, & jam cursatur per E tabernas, vinum quæritur, excutiuntur tapetes, accubitum festinant sternere, lagenas argenteas, auratos calices exponunt. Væ, inquit, ista quærentibus!

56. Calix aureus Babylon in manu Domini inebrians omnem terram. *A vino ejus biberunt omnes* (Hier. 51. 7. & 8.) *gentes, ideo commota sunt. Et subito cecidit Babylon, & contrita est.* Calix ergo aureus contritus est; quia Babylon contrita est, quæ est calix aureus. Sed quamvis auro se jactet & pretio, in Domini & ipsa est potestate. Denique divina indignatione conteritur. Qua ratione calix aureus? Quoniam qui veritate deficitur, quærit illecebram; ut species saltem pretiosa ad bibendum aliquos possit illicere.

57. Constitue ante oculos tuos pompam hujus sæculi, vides speciosam illecebram, sed inanem gratiam. Non te inducant aurea vasa & ar-

a. Edit. ant. *in ipso juventutis flore arentes.* Rom. & mss. nonnulli .... *marcentes.* Sex alii bonæ ætatis .... *nascente.*

b. Omnes edit. *album esse de corpore.* Omnes mss. *lutum esse de corpore*, id est, periclitatur ita corrumpi, ut ejus corpus in lutum vertatur. Et sane id confirmant tum voces illæ sequentes .... *corruptela spontanea*: tum Basilii locus ubi ait, [illegible]

c. Ita sex mss. melioris notæ. Alii autem atque omnes edit. *vulneratur, vino mens, noxia est ebrietas ad corporis sanitatem, mentis etiam*, &c.

d. Edit. omnes: *jejunii prædicatione .... & adhuc secundum prophetas fortissimos viros.* Sed melius mss. omnes: *jejunii prædicationi .... & adhuc propter hos fortissimos viros*: ut forte sanctum ipsum audiebant aliqui militares viri, quos sibi reddere infensos nollet.

e. Sic mss. omnes: quod quidem interpretamur in hunc sensum: Invehitur .... in hujusmodi homines (ebriosos nimirum) conversus. Nisi quis malit voces *in hujusmodi versus*, sumere pro in hujusmodi sententiam, verba, formam. Versus enim proprie significat id quod nos lineam vocitamus. Edit. autem hæc præferebant: *Invenitur enim Dominus hujusmodi verbis usus, & ait.*

f. Ita mss. omnes: edit. vero, *sed non post multum*: minus bene, ut ex serie orationis manifestum est.

2. Cor. 4. 7. gentea. *Habemus & nos thesaurum in vasis fictilibus.* Vas apostolicum fictile est, sed in eo thesaurus est Christi. Væ ficeram mane sectantibus! Aureum est hoc vas, poculum est, & in eo poculo venenum mortis, venenum libidinis, venenum ebrietatis. Hoc qui biberit, commovetur & cadit. Commovetur non solum corpore, sed etiam corde turbato; commoveri enim peccati est.

CAPUT XVI.

Ebrios Caini ac persecutorum Domini similes esse, immo dæmoniacis ipsis miseriores: iisdem suis coloribus depinguntur: in quos Hieremiæ verba cadere declarat sanctus Doctor.

58. DEnique Cain exiens à conspectu Dei, habitavit in terra Naid, quod interpretatione significat commotionem. Ergo qui calice aureo inebriatur, peccato movetur? Quid te sub maledicto constituis Cain illius parricidæ, ut tremas atque movearis? Sed & persecutores Domini transeuntes movebant capita sua. Exagitabat enim eos spiritus nequam, qui repleta à se corpora movere consuevit. Et ille cùm defuerit, tremor desinit: ebrietas autem perpetuum dat tremorem. Sudant vinum corpora temulentorum: si levius ea tetigeris, exprimis vinum.

59. Ebrietas fomentum libidinis, ebrietas incentivum insaniæ, ebrietas venenum insipientiæ. Hæc sensus hominum mutat & formas, per hanc fiunt ex hominibus equi adhinnientes. Siquidem naturali vapore corporis calidi, & præter naturam vini calore flammati, cohibere se non queunt, & in bestiales libidines excitantur; ut nullum tempus præscriptum habeant, quo deceat indulgere concubitui. Vocem amittunt, colore variantur, oculis ignescunt, ore anhelant, fremunt naribus, in furorem inardescunt, sensum excedunt. Hinc phrenesis periculosa, hinc calculi gravis pœna, hinc exitialis cruditas, hinc vomitus frequens semesas epulas cum internorum viscerum cruore fundentium. Mentior, nisi eadem Dominus per Hieremiam locutus est dicens: *Bibite & inebriamini, & vomite, & cadetis, & non surgetis.* Hier. 25. 27.

60. Hinc etiam vanæ imagines, incerti visus, instabilis gressus, umbras sæpe transiliunt sicut foveas. Nutat his cum facie terra, subito erigi & inclinari videtur, & quasi vertatur, timentes in faciem ruunt, & solum manibus apprehendunt, aut concurrentibus montibus sibi videntur includi. Murmur in auribus tamquam maris fluctuantis fragor, & resonantia fluctu littora. Canes si viderint, leones arbitrantur, & fugiunt. Alii risu solvuntur incondito, alii inconsolabili mœrore deplorant, alii irrationabiles cernunt pavores. Vigilantes somniant, dormientes litigant. Vitta his somnium est, somnus his mors est: excitari nullis vocibus possunt, quantolibet stimulandos impulsu putes, nisi resipuerint, evigilari non possunt.

61. Unde bene Hieremias hujusmodi hominem tamquam superfluam creaturam, deflendum putat. Quid enim est homo ebrius, nisi superflua creatura? Itaque sic ait: *Sicut fletum Iazer deflebo te, vinea; quia deserta est civitas Iazer.* Et infra: *Vinum in torcularibus tuis mane non calcaverunt,* [a] *meridie autem non fecerunt.* Jazer ποίησις περισσὸς, factura superflua est. Moderatio enim naturalis est: supra mensuram quidquid est superfluum habetur: ita est ebrietas quæ fletu prophetico deploratur. Unde ait Apostolus: *Nolite inebriari vino in quo est luxuria, sed inebriamini spiritu.* Est ergo ebrietas culpæ, est & gratiæ. Et forte hæc naturæ, quæ gratiæ, qui ad imaginem & similitudinem Dei facti, Spiritu sancto repleti esse debemus.

Hier. 48. 32. Ibidem 13. Ephes. 5. 18.

CAPUT XVII.

De obtestationibus, sacramentis, ac propinationibus compotantium. Quomodo sæpe secretiora vino extorquentur. Et de prodigiosa quadam bibendi ratione, & quàm ea sit valetudini perniciosa.

62. QUid autem obtestationes potantium loquar? Quid memorem sacramenta, quæ violare nefas arbitrantur? Bibamus, inquiunt: [b] Opto salutem imperatorum; ut qui non biberit, fiat reus indevotionis. Videtur enim non amare imperatorem, qui pro ejus salute non biberit. O piæ devotionis obsequium! Bibamus pro salute exercituum, pro comitum virtute, pro filiorum sanitate. Et hæc vota ad Deum pervenire judicant, sicut illi [*] qui calices ad sepulcra martyrum deferunt, atque illic in vesperam bibunt, & aliter se exaudiri posse non credunt. O stultitiam hominum, qui ebrietatem sacrificium putant: qui æstimant [c] illis ebrietatem placere, qui jejunio passionem sustinere didicerunt!

63. Quantos de intemperanti convivio novimus ad tormenta venisse? Dum per ebrietatem de imperio suo certant, & sibi regna promittunt, aliis honores pollicentur, infelices ad pœnam ducti sunt, qui quid dicerent nesciebant. Unde plerique boni judices ea quæ per ebrietatem dicta essent, tenenda ad crimen non putaverunt. Plerique etiam vino utuntur ut equuleo; & quibus tormenta non eliciunt vocem proditionis, eos tentant bibendo; ut patriæ statum, salutem civium, defensionis suæ prodant consilia. Virtus enim plerumque vincit dolorem: fidem autem potus excludit. Cognovi plerosque [d] fidiculis exulceratos nomen suum negasse. Quis inter cyathos texit, quod latere cupiebat?

a. Rom. edit. *neque vespere fecerunt celeuma.* At vero & mss. *meridie autem non fecerunt.* Iterum Rom. edit. *Jazer, Moab, Sabama, & Segor.* ubi vet. habebant: *Iaser, Mobi, Tieme, Piccot.* Sed qui ultimas Paris. curavere, ad finem hujus cap. optime annotarunt veram lectionem esse eam, quam nos in textum mss. etiam auctoritate transtulimus.

b. Vet. edit. *pro salute imperatorum, & .... fit reus in devotione,* Rom. ... *imperatoris, & .... hic fit reus indevotionis* At mss. sex vetustissimi: *Opto salutem imperatorum,* &c. Unde satis verisimile est hanc fuisse formulam, qua se in propinando ad bene precandum imperatoribus hortabantur.

*. Hic ritus à religione ortus in lasciviam atque intemperantiam cùm degenerasset, post illa religiose fuit antiquatus. Vide nostram ad hunc tractatum Admonitionem.

c. Ita mss. magno consensu. Edit. Am. *illos ebrietate placare.* quod Era. & aliæ deinceps emendare voluerunt in hunc modum: *illis ebrietate placari,* &c.

d. Hoc loco dissimulandum non putavimus, ubi edit. præferunt, *fidiculis exulceratos .... inter cyathos,* &c. Codices mss. fere ad unum exhibere, *fiduciales exulceratos .... inter clindias,* &c. Et hoc consensu non nihil moti fuimus, ut germanam lectionem esse hanc suspicaremur; atque ea forsan ætate quâ non minimum degeneraverat latinitas, homines fiducia plenos & constantia, quique quod suæ fidei commissum esset, nullis tormentis evulgarent, fiduciales vulgo dici solitos, similiter etiam hosce lectulos, quibus epulantes accumbebant, clindias seu clindia, quasi κλινίδια appellatos. Verum hujus nostræ conjecturæ penes doctiores esto judicium.

64. Quid retexam [a] auditum mihi non poculi, sed profluvii genus, quo in ora hominum tamquam per fistulas aut canales vina funduntur. Hos homines, an utres verius æstimaverim? Et tamen ipsi utres, nisi moderata transfusio sit, sæpe rumpuntur. Per cornu etiam fluentia in fauces hominum vina decurrunt; & si quis respiraverit, commissum flagitium, soluta acies, loco motus habetur. Aqua decurrens à Libano cautes rupeas solvit, quomodo mollibus putant nequaquam nocere visceribus violentorum impetus fluentorum? B

65. Elephantos quoque ferunt promuscide haurire aquæ plurimum; eosdem tamen ad sedandam sitim moderato potu esse contentos: sed si forte ab aliquo caupone fuerint mercede fraudati, indignantes replere concavum promuscidis, non ut bibant, sed effundant; atqueita momentariis inundationibus irrigare ejus tabernam, de quo se putarint vindicandos. Siccantur ad potum subito lacus, ac repente funduntur, natant omnia. C Cui non mirum, tam immania belluarum corpora superfluum nil tenere?

CAPUT XVIII.

Feminarum ebrietas quàm sit ipsis propudiosa, ac perniciosa spectantibus! quod malum ubi deploravit, quantum bonum sit sobrietas, & quantum malum intemperantia, exemplo Israelitarum patefacit.

66. Sed quid de viris loquamur, quando etiam D feminæ, quas oportet sollicitiorem castitati sobrietatis adhibere custodiam, usque ad ebrietatem bibunt? Deinde surgentes, quas etiam inter secreta domus vel auditi ab alienis non convenit, vel videri, prodire audent in publicum, non velato capite, vultu procaci. Apostolus mulieres tacere etiam in Ecclesia jubet, domi viros suos præcipit interrogare. 1. Cor. 14. 35. Illæ in plateis inverecundos etiam viris sub conspectu adolescentulorum intemperantium choros ducunt, jactantes E comam, trahentes tunicas, scissæ amictus, nudæ lacertos, plaudentes manibus, saltantes pedibus, personantes vocibus, irritantes in se juvenum libidines motu histrionico, perulanti oculo, dedecoroso ludibrio. Spectat corona adolescentum, & fit miserabile theatrum. b [b] Inter saltantium ruinas & spectantium lapsus, cælum impuro contaminatur adspectu, terra turpi saltatione polluitur, quæ obscænis saltatibus verberatur.

67. Quomodo patienter loquar, pie prætere-F ream, convenienter defleam? Vinum nobis tantarum animarum damna intulit. Etenim si vinum & mulieres discedere à Deo faciunt, quod sint, si singula ac separata hæc faciunt, quid faciunt unita? Unde non immerito ait sapiens ante nos quidam: *Mulier ebriosa, ira magna.* Eccli. 26. 11.

68. Quid autem mirum si vino decipiuntur animæ feminarum, cùm omnes illæ Tribus patrum, cùm de petra biberint aquam, manna manducarent, gentes validissimas vincerent, & non erat in his ullus infirmus: ubi vero carnes desiderare cœperunt, & desideriis in Ægyptum convertebantur, nequaquam ex tot millibus hominum in terram repromissionis præter duos pervenire meruerunt? Itaque quid boni sit sobrietas, quid mali intemperantia, hinc colligere datur: quando murmurabant requirentes Ægypti delicias, à serpentibus mordebantur: quando per maris rubri transibant semitam, aquam bibebant. Non [c] ergo veremur exemplum, non fugimus delicias, ne nos futurorum bonorum adeptione defrandent? c

CAPUT XIX.

Luxuriosis exitium Esaia propheta denuntiari: mare à mercatoribus, in quorum avaritiam invehitur, sollicitari non debere; cùm non ad navigandum, sed ad escam, & non hominibus, sed piscibus ad perambulandum fuerit datum: postremo qua ratione navibus comparentur voluptuosi?

69. Et quid aliorum [d] utar sententiis? Ipsi bene pasti ac luxuriosi quid sibi sperent, audiamus. d Inducit enim eos Esaias propheta dicentes: *Manducemus & bibamus: cras enim moriemur.* Esai. 22. 13. Meritoque exclamat: *Ululate naves Carthaginis, quia peribunt, & non amplius erunt.* Ibid. 23. 1. Quod est dictum de visione Tyri, quam luxuriosam urbem cognovimus. Ideoque nona visio est, non septima aut octava, quod ea neque Legem custodiat, neque Evangelii gratiam; cùm & sabbato legitimo ignes libidinis adolere sit veritum, & Evangelii ferie octavus dies resurrectionis illuceat. Idem autem dies primus atque octavus, quia Dominica dies in se recurrit. Luxuria ergo [e] nec fidem habet, nec observantiam disciplinæ: luxuria feminarum & origo vitiorum est. e Nec arbitremini me adversus Apostolum dixisse, quia ille ait avaritiam radicem esse vitiorum omnium, quoniam luxuria ipsius est mater avaritiæ. 1. Tim. 6. 10. Etenim cùm exhauserit quis luxuriando proprias facultates, quærit postea avara compendia.

70. Audistis hodie quid lectum sit: *Mercatores*, inquit, *Phœnicum transmeantes mare in aqua multa: semen mercatorum sicut messis quæ deferatur.* Esai. 23. 2. & 3. Vicinæ sunt istæ civitates, Tyrus, Phœnice, Sidon: vicinæ ut locis, ita & vitiis. [f] Mercatores à negotiationibus periculosa transfretatione maris f

a. Omnes omnino edit. *Quid retexam audita? Mihi non poculi, sed profluvii genus esse videtur, quod*, &c. Melius vero mss. Thuan. Laud. Dion. Germ. Vict. & Colb. ut nos in corpore. Porro hunc bibendi modum haud inviti credideimus eumdem esse, quem vocitabant amystide bibere ἀμυστί nimus immotis labris & continuo ductu bibere: de quo Horatius lib. 1. Ode in Numidæ reditum nonnihil habet.

b. Rom. edit. ita restituit è cod. Vat. cui & nostrates in hoc consentiunt: at in ant. edit. legebatur: *Inter saltantium lapsus, ocello impuro, & contaminato adspectu* &c. Rursus ubi edit. nunc, *obscænis cantibus verberatur*. Mss. habent partim, *obscænis saltantibus*, partim, *obscænis satatibus* (unus *satationibus*) *verberatur*.

c. Edit. omnes. *Nos ergo vereamur exemplum, nos fugiamus delicias*, &c. Non incommode; sed tamen vehementior est dicendi forma per interrogationem cum increpatione conjunctam, ut eam è mss. septem melioris notæ exhibemus.

d. Omnes edit. ac duo mss. *utar exemplis*. Reliqui mss. *utar sententiis*.

e. Ita sex mss. melioris manus. Alii autem & omnes edit. *nec finem habet*. Utraque lectio defendi potest: sed tamen nostra videtur præferenda; ut *nec observationem disciplinæ* referatur ad superiora illa, *neque legem custodiat*. Et, *nec fidem*, ad ista, *neque Evangelii gratiam*.

f. Edit. Am. & Era. cum mss. aliquot, *Mercaturis ac negotiationibus periculosa transfretatio maris. Lucella quærentes.* Gill. ac Rom. .... *Lucella quærens.* Alii mss. partim, *Mercatores*, partim, *Mercatoribus*. Nonnulli, *transfretatio*, alii *transfretatione* &c. In hac autem varietate quos commodiorem sensum reddere existimavimus, aliis prætulimus.

lucella quærentes. Sollicita vita hominum, inquieta conversatio, & quodam semper in turbine, ventis ipsis mobilior quibus volvitur, & huc atque illuc sæpe jactatur. Utique accusatis crebra naufragia, quis vos navigare compellit? Quasi non invidiâ opum & terras faciatis intutas, & ad latrocinium plurimos excitetis? Mare non ad navigandum fecit Deus, sed propter elementi pulcritudinem. Latius pelagi fudit æquora, certe ut freto includeret terras, ne longius tu vagus & exsul errares. Sed tempestate jacta- B tur mare. [a] Timere ergo, non usurpare debetis. Elementum innocens nihil deliquit: temeritas humana sibi est ipsa discrimini. Denique qui non navigat, nescit timere naufragium. Dominus dixit: *Dominamini piscium maris*, non dixit: Navigate in fluctibus. Denique & propheta Jonas, qui missus est in Ninivem, ut pœnitentiam prædicaret, quia voluit navigare, ut fugeret à facie Dei, tempestate turbatur, & sorte ductus, & jactatus in mare, & exceptus à ceto est. C

Gen. 1. 28.

71. Propheta quoque David ait, cùm Dei circa hominem commemoraret gratiam: *Omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves & boves universas, insuper & pecora campi, volucres cæli, & pisces maris, qui perambulant semitas maris.* Piscibus dedit, non hominibus, perambulare semitas maris. Ad escam tibi mare datum est, non ad periculum: ad cibum, non ad mercatum utere. Cur tibi periculum generas de voluptate? Cur separatioris elementi profunda rimaris? Cur inquietas mun- D di altiora secreta? Cur postremo sæpius sulcare atque exarare fluctus impatiens nauta contendis? Cur tentas frequenter innoxia æquora, irritas procellas? O inexplebilis avaritia mercatorum! [b] Cedit tibi & mare, & inquietudinem tuam pelagus ferre non potest. Denique toties recurrentibus mercatoribus exaratum: *Erubesce, Sidon, dixit mare.* Tamquam fatigati elementi vox ista dicentis est: *Erubesce Sidon*, hoc est, meos fluctus negotiator arguis, cùm sis ipse fluctibus inquie- E tior; & erubesce vel pudore, quoniam periculo non moveris. Verecundiores venti sunt, quam vestræ cupiditates. Illi habent otia sua, numquam vestra quærendi studia feriantur. Et cùm otiosa tempestas est, numquam vestra otiosa sunt navigia. Versatur unda sub remige, quando quiescit à flamine.

Psal. 8. 8. & 9. — Esai. 23. 4.

72. *Non parturivi*, inquit, *nec peperi, nec enutrivi juvenes.* Quid me inquietant quos nescio, quos non agnosco? *Ite in Carthaginem, ululate qui in- F habitatis insulas.* Supra dixit: *Ululate naves Carthaginis.* Carthaginem etenim Tyrii condiderunt, & ideo Carthaginenses sequuntur luxuriam conditorum, transfusa in se decolora successione nequitiæ, pessimorum vitiorum deteriores heredes. Et bene luxuriosos, naves dixit. Sicut enim hæ vento, ita illi cibo jactantur & vino. [c] In- A sulas repleta potu corpora inhabitant, naufragiis circumsonant, tunduntur fluctibus ebrietates, nec per diem nec per noctem quiescunt. Horum igitur mercatorum semen in aqua, messis in fluctibus est. In aqua enim labores suos seminant, ut pericula metant. In aqua eis seges pullulat, in aqua messis exuberat. Fructus ipse in aqua est, numquam tutus & solidus. Unde recte ait: Qui seminabat in terra, non introivit in negotiationem: immo qui seminabat in cælo. Sed est B bona terra, in qua quicumque seminaverit, fructus ei cælestes orientur.

Ibidem. — Ibidem. 6. — Ezech. 28.

CAPUT XX.

In verborum vilitate sæpius majorem inesse efficaciam. Quomodo canticum meretricis nationum congregatio cantaverit; cum exhortatione ad morum conversionem, nec non ad peccata eleemosynis redimenda.

C 73. Ululate, inquit, *iterum, naves Carthaginis, quoniam periit munitio vestra; & erit in illa die, relinquetur Tyrus.* Et infra: *Eritque post septuaginta annos Tyrus ut canticum meretricis.* Vide quibus verbis utatur Propheta, nec refugiat verborum istiusmodi vilitatem. Nos interdum refugimus; non quod nobis, quam illis lingua sit castior, sed auctoritas inferior. Major enim vis rerum in talium expressione sermonum est; ut qui delicta non erubescunt, erubes- D cant vel nomina delictorum. *Eritque Tyrus*, inquit, *ut canticum meretricis.* Vide ne cùm aliquis illos choros [d] viderit turpia verba cantare, dicat: Ecce Tyrus facta est ut canticum meretricis. Oraculum propheticæ annuntiationis impletum est.

Esai. 23. 14. — Ibidem 15.

74. Et subjecit: *Accipe citharam,* [e] *& vagare civitas meretrix oblita, bene cithariza, multa canta, ut fiat memoria tui. Et post septuaginta annos erit Tyrus ut canticum meretricis, & visitationem fa- E ciet Deus Tyri.* Unde possumus & in bono canticum Rahab illius meretricis accipere, quæ exploratores Jesu fideli mente suscepit. Nam & Dominus ait: *Cantavimus vobis, & non saltastis.* Et David ait: *Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra*, hoc est canticum meretricis, quod ante illa meretrix in Adam & Eva terra cantavit, meretrix in populo nationum. Hæc meretrix plurimas fecit bonas meretrices, de quibus dictum est à domino Jesu ad illum F electum & seniorem populum Dei: *Publicani & meretrices præcedunt vos in regnum Dei.*

Ibidem. 16. — Luc. 7. 32. — Psal. 95. 1. — Matth. 21. 31.

75. Ergo quoniam tam misericordem habemus Dominum, qui etiam gravi ignoscat errori, convertamur à vitiis, non recedamus à lege, præceptum Domini quasi servuli sedulis studiis exsequamur. Quid nobis cum impuritatibus & impudicitiis? Quid cum operibus dia-

a. Omnes edit. *Temere ergo non usurpare debemus.* Omnes mss. *Timere ergo, non*, &c.

b. Ant. edit. & cod. Mich. & Vall. *Cede & tu, ubi & pelagus inquietudinem tuam non potest sustinere. Denique* &c. Rom. edit. *Cedit tibi pelagus, & mare inquietudinem tuam ferre non potest toties*, &c. Verum mss. nobiscum faciunt; nisi quod voces *ferre*, & *denique*, in compluribus desideratur.

c. Edit. vet. *Insulaque repleta potu inhabitant*, &c. Rom. cum uno Vat. cod. *In insulas repleta potu navigant corpora*, &c. Mss vero partim, *Insulas repletas potu inhabitabant* &c. partim nobiscum, *Insulas repleta potu*, &c. Aliqui demum sed inferioris notæ: *Insula qua repleta potu invitant* &c.

d. Omnes edit. *viderit ipsa verba cantare, dicat.* Duo mss. *viderit, dicat ipsa verba cantari.* Melius alii quos secuti sumus.

e. Ita mss. atque edit. omnes, excepta Rom. ubi legitur, *& vagare civitatem meretrix.* LXX. ῥέμβευσον πόλις πόρνη. Quædam tamen exemplaria habent πόλι, & Hieronymus utramque lectionem amplexus est. Ibidem mss. duo, *Et erit post centum septuaginta annos.* Alii & edit. *Et erit post septuaginta annos*; quod cum LXX. Interpr. ac Vulgata nostra congruit.

boli? Audistis hodie in lectione decursa quid legio dixerit: *Quid mihi & tibi est*, [a] *Iesu fili Dei?*
Luc. 8. 28. a
Et tu dicito, si forte vides pugnare adversum te diaboli tentamenta: Quid mihi & tibi est Belial? Ego Christi servus sum, illius redemtus sanguine, illi me totum mancipavi. Quid mihi & tibi est? Non novi opera tua, nihil tuum quæro, nihil tuum possideo, nihil tuum desidero. Quanto magis nos oportet separari à diabolo, si se ille discernit à Christo? Et si fuimus [b] ei in aliquo obnoxii, jam non sumus: confugimus ad medicum, vulnera superiora curavit. Et si quid superest acerbitatis, medela non deerit. Et si quid injuriæ fecimus, memor non erit, qui semel donavit. Et si gravia deliquimus, magnum medicum invenimus, magnam medicinam gratiæ ejus accepimus. Magna enim medicina tollit peccata magna.
De pænit. dist. 1. cap. Medicina.

76. Habemus etiam plura subsidia, quibus peccata nostra redimamus. Pecuniam habes, redime peccatum tuum. Noo venalis est Dominus, sed tu ipse venalis es. Peccatis tuis venumdatus es, redime te operibus tuis, redime te pecunia tua. Vilis pecunia, sed pretiosa est misericordia. *Eleemosyna*, inquit, *à peccato liberat.* Et alibi dicit: *Redemtio viri, divitiæ ejus.* Et in Evangelio Dominus dicit: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.* Et veneno frequenter antidotum temperatur, boc est, venenum veneno excluditur. Veneno mors repellitur, vita servatur. Fac & tu quasi bonus dispensator de instrumento avaritiæ subsidium misericordiæ, sinceritatis gratiam de corruptionis illecebra.
Tob. 12. 9. Prov. 13. 8. Luc. 16. 9.

CAPUT XXI.

Prophetis etiam futura præsentia esse: item mundum ex Esaiæ vaticinio non injuriâ destruendum, ad quam rem illustrandam perelegans adhibetur stadii comparatio. Hujus occasione nos athletas esse atque ad coronam exerceri sedulo oportere sanctus docet; ac tandem Christum ut adventum suum maturet, apprecatur.

Esai. 13. 5. 77. AUdisti quid lectum sit bodie: *Ecce venit Dominus disperdere orbem terrarum.* Quasi manu sanctus Propheta demonstret, quasi oculis advenieotem videat judicii diem, ita dicit: *Ecce venit Dominus disperdere orbem terrarum.* Immo quia in spiritu propbetis etiam quæ futura sunt tamquam præsentia revelantur, ideo quæ videbat, nobis quoque demoostrare cupiebat, ut nos ad conversionem ab errore revocaret.

78. Nec tamen quisquam frangi debet, cùm audit quia disperdet Dominus orbem terrarum. Ne forte dicat: Esto, nos gravia peccata commisimus, quid deliquit cælum, quid terra, quid mare, ut & illa disperdat? Cur peribit tam pulcher ornatus? Angusti est animi istiusmodi opinio. Ceterum si altius spectes, invenies boc esse pro nobis, quod putas esse contra nos: judicabis boc esse pro mundo, quod adversùm mundum arbitraris. Non semper stadium refertum est spectatoribus, non semper certaminibus inquietum, non semper concretum pulvere: sed quando certamina, tunc populus in spectacolo, luctator in scammate, pulvis in stadio. Ubi decursa certamina, coovenctus solvitur, discedit unusquisque aot victor ad gratiam, aut victus ad opprobrium: evehit corona victorem, victum premit verecundia, angit injuria. Si quis ergo postea ingrediatur stadium, videat vacuum celebritatis, dicat agonotbetæ: Cur vacat stadium; cur sileot certamina; cur solemnia feriantur? Respondebit qui agoni præest: Oportet requiescere athletas, requiescere spectatores. Quis enim laboris est fructus, nisi requies post laborem? Similiter & orbis terrarum aliquando solvendus est, ut sit requies fatigatis.

79. Athletæ sumus, in quodam stadio decernimus spiritali. Denique bonus athleta dicebat: *Facti sumus spectaculum hujus mundi.* Et alibi: *Sic curro, non ut in incertum: sic enitor, non ut aerem cædens; sed castigo corpus meum.* Et alibi: *Superiora obliviscens, & quæ sunt priora appetens, ad destinatum sequor bravium.* Athletæ ergo sumus, legitime certandum est. Multa luctamina sunt: & qui hodie victus est, cras se reparat. Aote ad bravium contenditur, postea ad coronam. Numquid athleta otio vacat, cùm semel dederit certamini nomen suum? Exercetur quotidie, ungitur quotidie. Ipse cibus ei agonisticus datur, disciplioa exigitur, castimonia custoditur. Et tu dedisti nomen tuum ad agonem Christi, subscripsisti ad competitionem coronæ: meditare, exercere, ungere oleo lætitiæ, unguento exioanito. Cibus tuus cibus sobrietatis sit, nihil habeat iotemperantiæ, nibil luxuriæ. Potus tuus parcior, ne quid ebrietatis obrepat: custodi corporis castimoniam, ut possis esse habilis ad coronam, ne existimatio tua offendat spectatoris affectum, ne te fautores tui negligentem videant & deserant. Spectant te Archangeli, & Potestates, & Dominationes, & illa Angelorum decem millia decem millium. Sub tantis spectatoribus erubescere, considera quam dedecorosum sit. Ingressus stadium, [c] pulvere rigorem animæ tuæ excita, lacertos excute. Progressus in scamma, necesse est ut excipias pulverem, subeas æstivi solis flagrantiam. Gravis æstus, sed dulcis victoria: molesta caligo pulveris, sed speciosa tolerantia. Nemo stadium pulverulentus ingreditur, sed pulverulentum reddunt certamioa. Ibi colligitur pulvis, ubi palma proponitur. Nemo iterum nitidus coronatur, pulverulentum decet victoria.
1. Cor. 4. 9. 1. Cor. 9. 26. Philip. 3. 13.

80. Veni ergo, domine Jesu, exeat corona tua, admitte victores in requiem, victos ad compunctionem. Et si disperdis orbem terrarum, plura sunt invisibilia opera tua, quam quæ vidimus. Qui angustioris est animi, illa non cernit, dolet quod disperdas orbem terrarum: sed qui novit spectare quæ invisibilia sunt, gaudet ut venias, & omnes liberes. Gaudent athletæ qui possunt dicere:

a. Omnes edit. & pauci mss. *fili David.* Alii plures & potiores cum Biblus, *fili Dei.*

b. Ita mss. sex optimæ notæ. Alii, ac edit. *ei aliquando obnoxii, jam non sumus: confugiamus ad medicum, qui* &c. Sed boc minus quadrat cum sequentibus.

c. Mss. *stadium vigorem animæ tuæ excita.* Bonus sensus; tamen videtur sanctus Doctor ad ea respicere, quæ in certaminibus usu veniebant. Solebant autem luctatores postquam inuncti fuissent, ne membra ceromate lubrica prehendi non possent, sibi pulverem adspergere, quod aphen facere dicitabant. Unde hic præferenda videntur edit. atque maxime, quod proclive fuerit in mss. commutari, ac vocem *pulvere*, prætermissa ab ignorantibus.

Matth. 6. 10. dicere: *Veniat regnum tuum, fiat voluntas tua sicut in cælo & in terra.* Gaudebit creatura mundi, ut à vanitate mundi istius liberetur, quæ nunc congemiscit & parturit; quia vanitati etiam illa creatura subjecta est, donec multiplicetur adoptio filiorum, & totius corporis redemtio compleatur. In bono ergo disperdet orbem terrarum. Erit etenim cælum novum, & nox non erit amplius. Denique revelabit, inquit, faciem ejus, 2. Cor. 3. 18. ut revelata facie spectemus gloriam Christi.

CAPUT XXII.

Fugiendas comessationes, ne se à nobis Moyses cum levitis separet, & quomodo adhuc veniat. Item quosnam rescindi jubeat Apostolus? Post hæc nondum baptizati ad hanc tantam gratiam invitantur, explosis ad extremum quorumdam excusationibus.

81. ADvertamus ergo in stadio constituti quantis aut delectationi aut dolori erimus, qui nunc fautores nobis sunt, ne pro nobis incipiant erubescere. Sicut enim *erit gaudium in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente*, ita erit mœstitia [a] super eo qui, non exorata venia, cursum bujus vitæ confecerit. Castigemus ergo corpus nostrum jejuniis, fugiamus indecoras comessationes. Caveamus ne nobis dicatur: Ululate à vino. Ne veniat Moyses, & levitas advocet: & quicumque paratus ad Dominum armatam dexteram gerat, separet se ab his qui manducando & bibendo gravia contraxere peccata. Et hodie Moyses venit, cum Lex recensetur: Moyses vocat, cum Lex præcipit.

Luc. 15. 10.

2. Thess. 3. 6. Ephes. 6. 17.

82. Apostolus docet ut separemus nos ab omni fratre inquiete agente. Percutiamus eum gladio spirituali, qui est verbum Dei. Non fratris, non propinqui accipiamus personam: sed omnem immundum à Christi secernamus altaribus; ut emundet & corrigat lapsus suos, quo ad sacramenta Christi redire mereatur.

83. Si quis autem non est baptizatus, securior convertatur remissionem accipiens peccatorum. Siquidem baptismus velut ignis quidam peccata consumit; quia Christus in igne & spiritu baptizat. Denique hunc typum [b] legis in Regnorum libris, ubi Elias super altare ligna imposuit, & dixit ut mitterent super de hydriis aquam & dixit: *Iterate, & iteraverunt*; & dixit: *Iterate tertio, & iteraverunt tertio*; & cùm manaret aqua, precatus est Elias, & ignis descendit de cælo. Tu es homo super altare, qui ablueris aqua; cujus exuritur culpa, ut vita renovetur. Lignum enim & stipulam consumit ignis. Noli timere ignem per quem illuminaris. Ideo tibi dicitur: *Accedite ad eum, & illuminamini.* Suscipite jugum Christi. Nolite timere quia jugum est: festinate, quia leve est. Non conterit colla, sed honestat. Quid dubitatis, quid procrastinatis? Non alligat cervicem vinculis, sed mentem gratiâ copulat: non necessitate constringit, [c] sed voluntatem boni operis dirigit.

3. Reg. 18. 34.

Psal. 33. 6.

84. Quid negas adhuc esse temporis? Omne tempus opportunum ad indulgentiam. Si aurum tibi offeram, non mihi dicis: Cras veniam, sed jam exigis. Aurum accipere nemo differt, nullus excusat: redemtio animæ promittitur, & nemo festinat. Johannes in pœnitentiam baptizabat, & omnis Judæa conveniebat: Christus baptizat in Spiritu: Christus gratiam dispensat, & cum fastidio convenitur. Typum baptismatis demonstravit Elias, & cælum aperuit quod fuit clausum tribus annis & sex mensibus. Quanto majora munera veritatis sunt? Aperuit utique cælum non pluvia descendens, sed adscendens gratia. Nemo enim nisi per aquam & Spiritum adscendit in regnum cælorum. Clauserat cælum hominibus perfidia, sed aperuit fides.

3. Reg. 18. 45. & seq.

85. Patebat & ante hoc cælum hominibus. Denique Enoch raptus ad cælum est. Iterum clausum est: sed aperuit Elias qui raptus est curru igneo. Et vos potestis adscendere, si sacramenti gratiam consequamini. Quousque delectationes; quousque comessationes? Instat judicii dies: dum differs gratiam, mors appropinquat. Quis dicat: Nunc mihi non vacat, occupatus sum, non mihi demonstres lumen, nolo tam cito me redimas, non mihi adhuc opus est regnum cæleste? Nonne hoc dicit qui excusat se à baptismate? Et [d] quanta gratia renovaris, ô homo! Purgaris, & non exureris: sanaris, & non doles: reformaris, & non dissolveris: ictum mortis non excipis, & resurgis. Et adhuc dissimulas; adhuc exspectas ut vivas sæculo, postea te reservas Deo. Ignoras quod Cain propterea displicuerit sacrificium, quoniam non primitiva obtulit, sed primitivis ipse perfunctus est, de sequentibus munus Deo tentavit offerre: Abel autem primitiarum suarum oblatione prælatus, [e] meruit insigni pietatis laudari oraculo.

4. Reg. 2. 11.

a. Edit. omnes: *super uno peccatore, si exsors venia*, &c. Non male. Attamen mss. verba eo prætulimus, quod sanctus vir in instituta allegoria perseverans, non obscure voces ex arena petitas usurpet. Hujusmodi autem erat verbum *exorare*, ut advertere est ex illo Hor. lib. 1. Ep. 1.

Ne populum extrema toties exoret arena.

b. Omnes edit. ac mss. aliquot, *legis in regnorum libris invenies*. Mss. vero plures potioresque vocem *invenies*, non agnoscunt; quæ sane ideo tantum in textum videtur inducta, quia *legis* nomen esse putaverunt, cùm verbum sit.

c. Ita edit. omnes. Mss. vero plerique hæc verba prætermittunt; quorum loco in Mich. & Vall. leguntur illa: *sed voluptate boni operis allicit.*

d. Edit. omnes, *ad quantam gratiam vocâris.* Cuncti mss. ut in textu.

e. Sic desinunt omnes edit. Mss. vero Thuan. Laud. Torn. Oton. Vict. & Colb. his verbis terminantur: *meruit insigne pietatis*; quibus addunt Mich. & Vall. *oraculum.*



SANCTI AMBROSII
MEDIOLANENSIS EPISCOPI
DE NABUTHE JEZRAELITA
LIBER UNUS.*

* Scriptus forte circ. an 395.

CAPUT I.

Quomodo exemplo Nabuthe & Achab pauperes quotidie à divitibus opprimantur; cùm tamen natura omnes æquales produxerit, & sepulcrum æquales accipiat: quâ de re Ambrosius fastum ac stultitiam divitum insectatur.

1. NABUTHE historia tempore vetus est, usu quotidiana. Quis enim divitum non quotidie concupiscit aliena? Quis opulentissimorum non exturbare contendit agellulo suo pauperem, atque inopem aviti ruris eliminare finibus? Quis contentus est suo? Cujus non inflammet divitis animum vicina possessio? Non igitur unus Achab natus est: sed, quod pejus est, quotidie Achab nascitur, & numquam huic sæculo moritur. Si unus occidit, adsurgunt plurimi: plures qui rapiant, quam qui amittant. Non unus Nabuthe pauper occisus est: quotidie Nabuthe sternitur, quotidie pauper occiditur. Hoc metu percitum humanum genus cedit jam suis terris, migrat cum parvulis pauper onustus pignore suo: sequitur uxor illacrymans tamquam ad bustum prosequatur maritum. Minus tamen deplorat illa, quæ deflet suorum funera; quia etsi amisit conjugis præsidium, sepulcrum tenet: & si filios non tenet, tamen exsules non dolet, non ingemit graviora funeribus teneræ prolis jejunia.

2. Quousque extenditis, divites, insanas cupiditates? Numquid soli inhabitabitis super terram? Cur ejicitis consortem naturæ, & vindicatis vobis possessionem naturæ? In commune omnibus divitibus atque pauperibus terra fundata est, cur vobis jus proprium soli divites arrogatis? Nescit natura divites, quæ omnes pauperes generat. Neque enim cum vestimentis nascimur, nec cum auro, argentoque generamur. Nudos fudit in lucem, egentes cibo, amictu, poculo: nudos recipit terra quos edidit, nescit fines possessionum sepulcro includere. Cespes angustus æque & pauperi abundat & diviti: & terra quæ viventis non cepit affectum, totum jam divitem capit. Nescit ergo natura discernere quando nascimur, nescit quando deficimus. Omnes similes creat, omnes similes gremio claudit sepulcri. Quis discernat species mortuorum? Redoperi terram; & si potes, divitem deprehende. Eruderato paulo post tumulum, & si cognoscis egentem, argue; nisi forte hoc solo quod cum divite plura pereunt.

3. Sericæ vestes, & auro intexta velamina, quibus divitis corpus ambitur, damna viventium, non subsidia defunctorum sunt. Unguentum accipis [a] dives, & fœtidus es: perdis alienam gratiam, nec acquiris tuam. Heredes relinquis qui litigent. Heredibus relinquis depositum magis hereditarium, quam commodum voluntarium, qui id quod relictum est minuere ac violare formident. Si frugi heredes sunt, custodiunt: si luxuriosi, exhauriunt. Itaque aut bonos heredes perpetua condemnas sollicitudine: aut malos dimittis, quo tua facta condemnent.

CAPUT II.

Divites quanto magis abundant censu, tanto pauperiores esse affectu. Id Achab & Nabuthe contentione planum fit. Mox proposito Scripturæ textu, petitio illa da mihi *quàm abjecta sit, perpenditur.*

4. SEd quid arbitraris quod dum vivis, abundas omnibus? O dives, nescis quam pauper sis, quam inops tibi ipse videaris, qui te divitem dicis! Quanto plus habueris, plus requi-

a. Edit. Am. & Era. *dives, post mortuus es, & fœtidus es.* Gill. *dives postquam mortuus es, &c.* Rom. *dives, mortuus, & fœtidus es.* Cuncti mss. *dives, & fœtidus es.* Sequenti vero sententia omnes edit. & mss. aliquot, *Heredes relinquis, qui litigent cum heredibus, relinquis depositum &c.* Alii majori numero, *Heredes relinquis qui litigent. Heredibus relinquis depositum, &c.*

ris: & quidquid acquisieris, tamen tibi adhuc indiges. A Inflammatur lucro avaritia, non restinguitur. Quasi gradus quosdam cupiditas habet: quo plures adscenderit, eo ad altiora festinat, unde fit gravior ruina lapsuro. Tolerabilior tamen iste cùm minus haberet: census sui contemplatione mediocria requirebat, accessione patrimonii accessit cupiditatis augmentum. Non vult esse degener votis, pauper in desideriis. Ita duo intolerabilia simul jungit, ut ambitiosam spem divitis augeat, & non deponat mendicitatis affectum. B Denique docet nos scriptura divina quàm misere egeat, mendicet abjecte.

5. Rex Achab in Israel erat, & pauper Nabuthe. Ille regni opibus adfluebat:[a] iste angusti soli cespitem possidebat. Nihil pauper de possessionibus divitis concupivit: rex sibi egere visus est, quia vineam habebat pauper vicinus. Quis igitur tibi pauper videtur; qui contentus est suo, an qui concupiscit alienum? Alter certe pauper censu videtur, alter est pauper affectu. Affectus dives C egere non novit: census abundans nequit avari pectus replere. Ideoque dives cupidus in invidia possessionis, & paupertatis querela est. Sed jam Scripturæ verba consideremus.

Reg. 21. & seq. 6. *Et factum est*, inquit, *post hæc verba, erat vinea Nabathe Iezraelita in Israel juxta domum Achab regis Samariæ. Et locutus est Achab ad Nabathe dicens: Da mihi vineam tuam, & erit mihi in hortum olerum, quoniam propinquat domui meæ: & dabo tibi pro ea aliam vineam: si verò placuerit tibi, dabo tibi* D *pecuniam pro vinea ista, & erit mihi in hortum olerum. Et dixit Nabathe ad Achab: Non fiat hoc à Deo, ut dem tibi hereditatem patrum meorum. Et turbatus est spiritus ejus, & dormivit in lecto suo, & velavit faciem suam, & non manducavit panem.*

3. Reg. 19. 21. 7. Exposuerat supra scriptura divina, quia Elisæus cùm esset pauper, reliquit boves suos, & cucurrit ad Eliam, & occidit eos, & erogavit populo, & adhæsit Prophetæ. Ad condemnationem igitur præmissa sunt divitis, qui in isto rege E describitur, eo quod habens beneficia Dei, sicut iste Achab, cui Dominus & regnum donavit, & pluviam Eliæ vatis oratione concessit, divina mandata violaverit.

8. Audiamus ergo quid dicat: *Da mihi*, inquit. Quæ alia vox egentis est? Quæ vox alia stipem publicam postulantis, nisi *Da mihi*, hoc est, da mihi, quia egeo: da mihi, quia aliud vivendi subsidium habere non possum: da mihi, quia non est mihi panis ad victum, nummus ad potum, F sumtus ad alimentum, ad indumentum substantia: da mihi, quia tibi Dominus dedit unde largiri debeas, mihi non dedit: da mihi, quia nisi tu dederis, habere non potero: da mihi, quia

Luc. 11. 41. scriptum est: *Date eleemosynam*. Hæc quam abjecta, quam vilia! Non habent enim humilitatis affectum, sed cupiditatis incendium. In ipsa autem dejectione quanta impudentia! *Da mihi*, inquit, *vineam tuam*. Confitetur alienam, ut poscat indebitam.

9. *Et dabo*, inquit, *tibi pro ea aliam vineam*. Dives quod suum est quasi vile fastidit; quod enim alienum est, quasi pretiosissimum concupiscit.

10. *Si vero placuerit tibi, dabo tibi pecuniam*. Cito reprehendit errorem suum, pecuniam offerendo pro vinea. [b] Nihil enim vult alterum possidere, qui totum desiderat suis possessionibus occupare.

CAPUT III.

Non tam propter utilitatem divites aliena concupiscere, quam ut alios homines excludant. Quam inane sit illud desiderium, quod eos brutis ipsis inferiores esse convincit: quam etiam turpe sit paternam possessionem ob luxuriam divendere: postremo quam impatienter divites repulsam ferant!

11. *Et erit mihi*, inquit, *in hortum olerum*. Hæc erat igitur omnis insania, hic omnis furor, ut spatium vilibus oleribus quæreretur. Non tam ergo ipsi cupitis quasi utile possidere, sed alios vultis excludere. Major vobis cura de pauperum spoliis, quàm de vestris emolumentis est. Injuriam vestram putatis, si quid pauper habeat, quod dignum possessione divitis [c] æstimetur. Damnum vestrum creditis, quidquid alienum est. Quid vos delectant naturæ dispendia? Universis creatus est mundus, quem pauci divites vobis defendere conamini. Non enim terrena tantum possessio, sed cælum ipsum, aer, mare, in usum paucorum divitum vindicatur. [d] Hic aer, quem tu diffusis includis possessionibus, quantos alere populos potest? Numquid Angeli divisa cæli spatia habent, ut tu terram positis distinguas terminis?

12. Clamat Propheta: *Væ iis qui jungunt domum ad domum, & villam ad villam!* Et arguit eos inefficacis avaritiæ. Isai. 5. 8. Fugiunt enim cohabitare hominibus, & ideo excludunt vicinos: sed fugere non possunt; quia cùm hos excluserint, alios rursum invenient: & cùm illos propulsaverint, ad alios rursum necesse est eos vicinos pervenire. Soli enim super terram habitare non possunt. Aves avibus se adsociant, denique ingentis plerumque agminis volatu cælum obtexitur: pecus pecori adjungitur, pisces piscibus: nec damnum ducunt, sed commercium vivendi, cùm plurimum comitatum capessunt, & quoddam munimentum solatio frequentioris societatis affectant. Solus tu, homo, consortem excludis: includis feras, struis habitacula bestiarum, destruis hominum. Inducis mare intra prædia tua, ne desint belluæ: producis fines terræ, ne possis habere finitimum.

13. Audivimus vocem divitis aliena quærentis: audiamus vocem pauperis propria vindicantis. *Non fiat*, inquit, *hoc à Deo, ut dem tibi hereditatem patrum meorum*. Quasi quamdam contagionem sui pecuniam esse divitis arbitratur, quasi dicat: *Pecunia tua tecum sit in perditionem*; Act. 8. 20 ego autem hereditatem patrum meorum non possum vendere. Habes quod sequaris dives, si sapias; ut non vendas agrum tuum pro nocte meretricis;

a. Ita Rom. edit. cum mss. omnibus, præter Colb. unum ubi legas: *cespitem pauperis dives ambivit.* Vet. autem edit. *& tamen cespitem pauperis flagitabat.*

b. Omnes edit. *Nihil enim vult alienum possidere.* Omnes mss. *Nihil enim vult alterum possidere.*

c. Inter verba ista, *æstimetur. Damnum*, mss. multi bonique inserunt sequentia. *Nolite hoc facere, quia Deus pauperem non spernit.* Unus Alb. .... *pauperem inspicit.* Verum cùm neque in aliis codicibus, neque in edit. ullis reperiantur, atque etiam videantur paulo coactiora, in textu ea imprimere religio fuit.

d. Edit. cum parte mss. *Hic ager.* Alii cod. multo majori numero: *Hic aer.* Et hanc veram esse lectionem patet ex superioribus: *Sed cælum ipsum, aer, mare, &c.* Nec impropria locutio est. Namque apud probatos auctores reperitur, *homines aere vivere.*

non transfundas jus tuum pro sumtu comessationis, A deliciarumque impensis: non adjudices domum tuam ad ludum aleæ, ne jus hereditariæ pietatis amittas.

14. His auditis, turbatus est spiritus avari regis: *& dormivit in lecto suo, & velavit faciem suam, & non manducavit panem suum.* Lugent divites, si non potuerint aliena diripere: si suis pauper non cesserit facultatibus, vim mœroris tegere non possunt. Dormire desiderant, velant faciem suam; ne quidquam in orbe terrarum alienum videant, B ne quidquam in hoc mundo non esse suum noverint, ne audiant vicinum juxta se aliquid possidere, ne audiant pauperem sibi contradicentem. Horum sunt animæ, quibus dicit Propheta: *Mulieres divites exsurgite.*

Esai. 32. 9.

CAPUT IV.

Cur dicatur Achab panem suum non manducasse? Abstinentiæ divitum ac pauperum elegans comparatio. Quanta sit stultitia heredibus opes sollicite C *comparare; deque divitis cujusdam sordibus.*

3 Reg. 21. 4.

15. ET *non manducavit*, inquit, *panem suum*; quoniam quærebat alienum. Etenim divites magis alienum panem, quam suum manducant, qui rapto vivunt, & rapinis sumtum exercent suum. Aut certe non manducavit panem suum volens se morte multare, quòd ei aliquid negaretur.

16. Compara nunc affectum pauperis. Nihil D habet, & jejunare voluntarius nisi Deo nescit, jejunare nisi ex necessitate non novit. Divites, eripitis quidem pauperibus universa, aufertis omnia, nihil relinquitis: pœnam tamen pauperum vos potius, divites, sustinetis. Illi jejunant, si non habeant, vos cùm habetis. A vobis igitur prius pœnam exigitis, [a] quam pauperibus irrogatis. Vos igitur vestro affectu luitis miseræ paupertatis ærumnas: & pauperes quidem non habent quo utantur; vos autem nec ipsi utimini, nec alios uti E sinitis. Eruitis aurum de metalli venis, sed rursum absconditis illud. Quantorum vitas in illo infoditis auro?

17. Cui illa servantur, cùm legeritis de avaro divite: *Thesauros condit, & ignorat cui congregat eos?* Heres otiosus exspectat, heres fastidiosus increpat, quod sero moriamini. Odit incrementa hereditatis suæ, ad damna festinat. Quid igitur miseris, quando nec apud illum cui laboratis, gratiam derelinquitis? Propter illum totis F mœstam diebus toleratis famem, quotidiana mensæ vestræ damna metuentes: propter illum [b] diurna adornatis jejunia.

Psal. 38. 7.

18. Novi ego divitem in agrum proficiscentem, panes breviores urbe delatos numerare solere; ut pro numero panis æstimaretur quot dies in agro futurus esset. Nolebat obsignatum aperire horreum; ne quid de condito minueretur. Panis unus singulis diebus deputabatur, qui tenacem vix satiare posset. [c] Comperi etiam veri fide, si quando ei ovum esset appositum, queri quod pullus esset occisus. Hoc ideo scribo, ut cognoscatis vindicem esse Dei justitiam, quæ lacrymas pauperum vestro ulciscatur jejunio.

CAPUT V.

Multorum pauperum sanguine ac vita constare divitum mensas; atque inibi de patre quodam, cujus à divite coacti ad vendendum filium dolor ac æstus animi pulcherrime describuntur: item immanem esse divitum duritiem, quum sumtu suo & luxu ipsæ quoque augent mulieres.

19. QUam religiosum esset jejunium, si sumtum convivii tui deputares pauperibus? Tolerabilior jam dives ille, cujus de mensa ea quæ cadebant, pauper Lazarus colligebat saturari cupiens: sed etiam ipsius mensa multorum pauperum constabat sanguine; & ipsius pocula, multorum quos ad laqueum coegerat, rorabant cruorem.

20. Quanti necantur, ut vobis quod delectat, paretur? Funesta fames vestra, funesta luxuries. Ille de summis culminibus ruit, ut frumentis ampla vestris receptacula præpararet. Ille de sublimi cacumine altæ arboris decidit, dum genera uvarum explorat, quas deferat, quibus digna convivio tuo vina fundantur. Ille mari mersus est, dum veretur ne piscis mensæ tuæ desit, aut ostrea. Ille brumali frigore dum lepores investigare, aut laqueis studet aves captare, diriguit. Ille ante oculos tuos, si quid forte displicuit, verberatur ad mortem, atque ipsas epulas fuso respergit cruore. Denique dives erat qui sibi ad mensam caput prophetæ pauperis jussit adferri: & aliud unde saltatrici præmium solveret, non invenerat, nisi ut pauperem juberet occidi.

21. Vidi ego pauperem duci, dum cogeretur solvere quod non habebat, trahi ad carcerem, quia vinum deesset ad mensam potentis; deducere in auctionem filios suos, ut ad tempus pœnam differre posset. Invento forte aliquo qui in illa necessitate subveniret, redit ad hospitium cum suis pauper, direpta spectans omnia, nihil sibi ad cibum relictum, ingemiscens filiorum famem, dolens quod eos non potius ei qui posset pascere, vendidisset. Redit ad consilium, vendendi sumit arbitrium. Compugnabant tamen inopiæ injuria, & paternæ pietatis gratia: fames urgebat ad pretium, natura ad officium: commori filiis paratus, quam à filiis separari, sæpe gradum protulit, sæpe revocavit. Vicit tamen in eo necessitas, non voluntas, & ipsa concessit pietas necessitati.

22. Consideremus nunc patriæ mentis procellas exæstuantes, quem de liberis prius traderet. Quem, inquit, vendam priorem? Scio enim quod

a. Sic mss. omnes, ac vet. edit. Rom. vero, *quàm pauperibus erogetis.* Male, non enim id vult Ambrosius divitem prius pœnam abs se exigere, quàm eroget, hoc est, eleemosynam impertiat pauperibus; at vero id significat, divitem prius abs se pœnam illam reposcere, quam irrogat, hoc est, imponit pauperibus, quos ad egestatem atque inediam adigit.

b. In hac voce mira varietas. Edit. vet. *diurna adamatis jejunia.* Rom. .... *aggeratis jejunia.* Plures è mss. *diuturna*, vel, *diurna toleratis.* Aliqui, *adhibetis jejunia.* Alii tandem, *diuturno adhæretis jejunio.* Veram lectionem habent Thuan. alter, Pont. & Alb. etiam alter, quos sequimur. Est autem diurna adornare jejunia, in singulos dies jejunia parare ac disponere: quod cum historia sequenti belle congruit.

c. Omnes edit. cum tribus mss. *Comperi etiam viri fidem.* Alii mss. partim .... *viri fide* partim nobiscum, *veri fide.* Utrumque commode explicari potest: primum quidem ut sit, comperi fide & probitate ejus à quo mihi hoc narratum est: secundum, comperi ea fide quam veritas meretur ac postulat.

non satis est unius pretium ad pastum reliquorum. Hoc solùm dives fœcunditas ad ærumnam. Quem offeram? Quem frumenti auctionator libenter adspiciet? Primogenitum offeram? Sed primus me patrem vocavit. Hic est major ex filiis, quem congrue honoro seniorem. Sed juniorem dabo? At istum teneriore amore complector. Illum erubesco, hujus misereor: illius gradum suspiro, hujus ætatem: ille jam sentit ærumnam, iste ignorat: flectit me illius dolor, hujus inscitia. Ad alios me conferam? Ille mihi plus blanditur, iste plus verecundatur; ille parenti similior, hic utilior: in illo imaginem meam vendo, in isto spem meam prodo. Me miserum! Non invenio quid faciam, non habeo quid eligam. Circumvallant me facies calamitatum, ærumnarum chorus.

23. Ferina hæc rabies est, eligere quem tradas. Feræ ipsæ cùm pericula imminere proli ac sibi sentiunt, solent eligere quos liberent, non quos offerant. Quomodo igitur discernam affectum naturæ? Quomodo obliviscar, quomodo exuam patris mentem? Quomodo filii auctionem constituam? Quo sermone paciscar pretium? Quibus tradam manibus in servitutem filium? Quibus oculis adspiciam servientem? Quibus osculis discedenti vale dicam? Quibus factum excusem sermonibus? Fili, ego te pro meo cibo vendidi. Funestior ergo jam pauperis mensa, quàm divitis. Ille addicit alienos, ego meum vendo: ille necessitatem imponit: ego adfero voluntatem. Ut sit excusabilior causa, adjiciam: Fili, pro fratribus tuis servies, ut illis quærantur alimenta. Et Joseph à fratribus suis in servitutem venumdatus est, postea & ipsos & patrem pavit. Respondebit & ille: Sed non eum vendidit pater, at flevit amissum: sed postea etiam ipse in potestatem divitis venit, & vix potuit liberari. Postea genus ejus divitiis Ægypti multa ætate servivit. Vende me postremò, pater, ea conditione, ne divites emant.

24. Hæsi, fateor: verùm quid faciam? Nullum vendam? Sed dum unum considero, omnes videbo fame pereuntes. Si unum tradam, quibus oculis videbo ceteros de mea impietate suspectos, ne alios quoque vendam? Quo pudore regrediar domum? Quomodo intrabo? Quo habitabo affectu, qui mihi abnegavi filium, quem non morbus absumsit, non mors abstulit? Qua conscientia considerabo mensam meam, quam sicut novella olivarum in circuitu tot filii vestiebant.

25. Hæc pauper te præsente deplorat, & tibi avaritia aurem obstruit, nec mens tua facti miserabilis horrore mollitur. Totus populus ingemiscit, & solus dives non flecteris, nec audis Scri-
(Eccli. 29. 13.) pturam dicentem: *Perde pecuniam propter fratrem, & amicum, & non abscondas eam sub lapide in mortem.* Et quia non audis, ideo exclamat Ecclesias-
(Eccle. 5. 12.) tes dicens: *Est languor malus, quem vidi sub sole, divitias custodiri in malum possidentis eas.* Sed fortasse redeas domum & cum uxore conferas: illa te hortetur ut redimas venumdatum. Immo magis hortabitur ut mundum muliebrem conferas, unde potes [a] vel parvo pauperem liberare. Illa tibi imponet sumtuum necessitatem, ut gemmâ bibat in ostro dormiat, in argentea sponda recumbat, auro oneret manus, cervicem monilibus.

26. Delectantur & compedibus mulieres, dummodo auro ligentur. Non putant onera esse, si pretiosa sint: non existimant vincula esse, si in his thesauri coruscent. Delectant & vulnera, ut aurum auribus inseratur, & margaritæ dependeant. Habent & gemmæ pondera sua, habent & vestimenta frigora sua. Sudatur in gemmis, algetur in sericis; tamen pretia juvant: & quæ natura aversatur, commendat avaritia. Smaragdos, & hyacinthos, beryllum, achatem, topazyon, amethystum, jaspin, sardion, summo quærunt furore: vel si dimidium patrimonii petatur, non parcunt dispendio, dum indulgent cupiditati. Non abnuo gratum quemdam lapidum istorum esse fulgorem, sed tamen lapidum. Et ipsi admonent contra naturam expoliti, ut saxorum deponerent asperitatem, rigorem magis mentis esse expoliendum, quam lapidum.

CAPUT VI.

Quàm nulla sit opum efficacia: & cur illæ divitiæ appellentur! Miseriorem esse divitum quàm mancipiorum servitutem: ubi locus hic Evangelii, quid faciam .... destruam horrea mea &c. *pie ac facunde expenditur.*

27 QUis artifex unum diem vitæ hominis potuit adjungere? Quem divitiæ ejus ab inferis redemerunt? Cujus ægritudinem pecunia
mitigavit? *Non in abundantia divitiarum*, inquit, (Luc. 12. 15.)
vita ejus. Et alibi: *Nihil prosunt thesauri iniustis:* (Prov. 10. 2.)
justitia autem liberat à morte. Merito clamat Pro-
pheta: *Divitiæ si adfluant, nolite cor apponere.* Quid (Ps. 61. 11.)
enim mihi prosunt, si me à morte liberare non possunt? Quid mihi prosunt, si mecum post mortem esse non possunt? Hîc acquiruntur, hîc relinquuntur. Somnium igitur loquimur, non patrimonium. Unde bene ait idem Propheta de di-
vitibus: *Dormierunt somnum suum, & nihil invene-* (Psal. 75. 6)
runt omnes viri divitiarum in manibus suis; hoc est dicere: Nihil invenerunt in operibus suis divites, qui nihil pauperibus contulerunt: nullius juverunt inopiam, nihil ad utilitatem suam proficiens reperire potuerunt.

28. Ipsum nomen considera. Ditem dicunt gentiles inferorum præsulem, arbitrum mortis ditem appellant & divitem, quod nisi mortem dives inferre non noverit, cui regnum de mortuis, cui sedes inferi sunt. Quid est enim dives, nisi quidam inexplebilis gurges divitiarum, inexplebilis auri fames ac sitis? Quo plus hauserit, plus inardes-
cit. Sic Propheta admonet: *Qui diligit*, inquit, *ar-* (Eccle. 5. 9)
gentum, non satiabitur argento. Et infra idem: *Et* (Ibidem. 15 & seq.)
quidem hoc pessimus languor. Sicut enim fuit, ita & abiit, & abundantia ejus laborat in ventum. Et quidem omnes dies ejus in tenebris, & luctu, & iracundia multa, & languore, & ira; ut tolerabilior sit conditio servulorum. Illi enim hominibus ser-
viunt, iste peccato. Sic inquit Apostolus: Qui (Rom. 6. 16)
enim facit peccatum, servus est peccati. Semper in laqueis, semper in vinculis est: numquam liber à compedibus, quia semper in criminibus. Quam

a. Edit. ant. *vel pauper pauperem liberare.* Rom. *vel parvo tempore pauperem liberare.* Melius mss. omnes. *vel parvo pauperem liberare.* Ibi enim subintelligi potest, pretio, dispendio, vel quid hujusmodi.

misera servi[illegible]ervire peccatis; A

29. Natu[illegible]s nescit munia, nec somni ipsius novit v[illegible]t cibi fungitur suavitate, cujus nullum est i[illegible]e servitium. Dulcis enim somnus servi, e[illegible]modicum vel multum edat: at [a] saturato divitiis, non est qui eum sinat dormire. Excitat eum cupiditas, exagitat cura pervigil aliena rapiendi, torquet invidia, mora vexat, sterilitas proventuum infœcunda perturbat, sollicitat abundantia. Unde illi diviti, cujus possessio uberes fructus adtulit, qui *cogitavit intra se dicens: Quid* B *faciam, quòd non habeo quo congregem fructus meos? Et dixit: Hoc faciam, destruam horrea mea, & majora faciam; illo congregabo omnia quæ nata sunt mihi, & dicam animæ meæ: Anima, habes multa bona in annos multos posita, requiesce, manduca, bibe, epulare;* respondit Deus: *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem parasti, cujus erunt?* Ne ipse quidem Deus eum dormire permittit. Interpellat cogitantem, excitat dormientem.

Luc. 12. 17. & seq.

30. Sed nec ipse se quietum esse patitur, qui C de abundantia divitiarum suarum sollicitatur, & in ubertate fructuum vocem egentis emittit. *Quid faciam*, inquit? Nonne hæc pauperis vox est, non habentis subsidia vivendi? Egens omnium huc atque illuc respicit, scrutatur hospitium, nihil invenit ad usum alimenti: considerat nihil miserius quam fame confici, & cibi indigentia mori: quærit mortis compendia, & tolerabiliora obeundi supplicia rimatur: arripit gladium, suspendit laqueum, ignem adolet, explorat venenum; D & inter hæc quid eligat dubius, dicit: *Quid faciam?* Deinde vitæ hujus suavitate revocatus cupit revocare sententiam, si possit vivendi substantiam reperire. Adspicit nuda omnia, vacua omnia, & ait: *Quid faciam?* Unde mihi alimenta, unde vestitus? Volo vivere, si habeam quomodo possim vitam hanc sustinere: sed quibus cibis, quibus subsidiis?

31. *Quid faciam*, inquit, *quòd non habeo?* Clamat se dives non habere. Paupertatis hic sermo E est: de inopia queritur abundans fructibus. *Non habeo*, inquit, *quo congregem fructus meos.* Putares illum dicere: Non habeo fructus, unde vivendum est mihi. Beatus qui de abundantia periclitatur; immo miserior iste fœcunditatibus suis, quam pauper, cui periculum de egestate est. Habet ille unde excuset ærumnam, habet certe injuriam, non h[illegible]et culpam: iste non habet quem præter se arguat.

32. Et dixit: *Hoc faciam, horrea mea destruam.* F Putes adhuc dicere illum: Aperiam horrea mea, ingrediantur qui tolerare famem non queunt, veniant inopes, intrent pauperes, repleant sinus suos, destruam parietes qui excludunt esurientem. Ut quid ego abscondam, cui Deus facit abundare quod largiar? Ut quid repagulis portarum claudam frumenta, [b] quibus Deus totum replevit camporum ambitum, quæ sine custode nascuntur & abundant.

CAPUT VII.

Eumdem locum B. Doctor prosequitur, ostenditque avaros cùm de bonis benefacere deberent, malle pecunias in ædificando consumere; ipsosque magis enormitate pretiorum, quàm ubertate proventuum delectari: quos tamen docet quo fructus suos secure possint recondere.

33. Victa est spes avari. Rumpuntur vetusta horrea messibus novis. Minus, inquit, habui, & frustra servavi: plus natum est, & cui congrego? Dum incrementa pretiorum aucupor, amisi usum beneficiorum. Quantas anni superioris frumento potui animas pauperum reservare? Hæc me magis servare delectarent pretia, quæ non nummo æstimantur, sed gratia. Imitabor sanctum Joseph humanitatis prædicatione: clamabo voce magna: Venite pauperes, edite panes meos, expandite gremium, suscipite frumentum. Fœcunditas divitis, totius orbis abundantia, omnium debet esse fertilitas. Tu vero non hoc dicis, sed ais: *Destruam horrea mea.* Recte destruis ea, à quibus nullus pauper onustus revertitur. Horrea iniquitatis sunt receptacula, non pietatis subsidia. Recte destruit qui sapienter ædificare non novit. Destruit sua dives, qui nescit æterna: destruit horrea, qui non novit sua frumenta dividere, sed claudere.

34. *Et majora*, inquit, *faciam.* Infelix, vel id dispensato pauperibus, quod pro sumtu ædificationis impendis. Dum liberalitatis gratiam refugis, damna ædificationis exsolvis.

35. Et addidit: *Illo congregabo omnia quæ nata sunt mihi, & dicam animæ meæ: Anima, habes multa bona.* [c] Conficitur avarus semper ubertate proventuum, dum vilitatem alimoniæ calculatur. Fœcunditas enim universorum est, sterilitas soli avaro est quæstuosa. Delectatur magis enormitate pretiorum, quàm abundantia copiarum; & mavult habere quod solus, quam quod cum omnibus vendat. Vide timentem ne superfluat cumulus frumentorum, ne super horrea redundans transfundatur in pauperes, & boni alicujus occasio indigentibus acquiratur. Soli sibi partus terrarum vindicat dives, non quo ipse uti velit, sed aliis denegare.

36. *Habes*, inquit, *multa bona.* Nescit avarus bona, nisi ea quæ quæstuosa sunt, nominare. Sed acquiesco ei, ut bona dicantur quæ sunt pecuniaria. Cur ergo de bonis facitis mala, cùm de malis bona facere debeatis? Scriptum est enim: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.* Ei ergo qui uti sciat, bona sunt: ei qui uti nesciat, recte mala. *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in æternum.* Quid hoc melius? Bona sunt, si

Luc. 16. 9.

Ps. 111. 9

a Sic edit. ant. Rom & omnes mss. præter unum, in quo, *saniatus*: alterum in quo, *satietur*; & tertium ubi cum edit. quibusdam Paris. in margine, *satiatio*. Eædem vero in corpore habent, *saniatio divitiis, non est qui sinat eum dormire.* LXX. Interp. Eccle. 5. 11. καὶ τῷ ἐμπλησθέντι τοῦ πλουτῆσαι οὐκ ἔστιν ἀφίων αὐτὸν τοῦ ὑπνῶσαι. Porro post vocem *dormire*, mss plerique boni ævi addunt ista: *Denique evangelica utamur exemplo, ut probemus divitem dormire non posse.* At cùm videantur non suo loco posita, & in multis etiam mss & cunctis edit. desiderentur, satis habuimus hujus rei lectorem admonere

b. Am. & Era. finito capite post vocem, *frumenta*, sequens his verbis auspicabantur, *Audiant hæc quibus Deus totum*, &c. Et certe illis favent mss aliquot sat bonæ notæ; sed cùm in multo pluribus ea non reperta sit, hic ab edit. Gill. ac Rom non recedere optimum visum est

c. Omnes edit. & pauci mss. *Conficitur avarus semper ubertatem proventuum*; Alii mss magno numero, ut nos in textu. Rursus edit. Am & Gill in marg. cum mss tribus: *vilitate alimonia calcatur.* Eadem Gill. in corpore & Rom *vilitatem alimonia calumniatur.* Denique Era. & reliqui mss. numero atque antiquitate potiores . . . *calculatur.* Alicubi tamen legas, *utilitatem . . . calcat . . .* & *calculas* sed calami aut typographi error est.

pauperibus largiaris, in quo tibi debitorem Deum A
quadam pietans fœneratione constituas. Bona
sunt si aperias horrea justitiæ tuæ, ut sis panis
pauperum, vita egentium, oculus cæcorum, or-
batorum infantium pater.

37. Habes unde facias, quid vereris? Tua te
vocc convenio. Habes multa bona in annos mul-
tos posita, potes & tibi & aliis abundare. Habes
fœcunditatem publicam, quid destruis horrea
tua? Ostendo tibi ubi melius tua frumenta cus-
todias, ubi bene sepias, ut fures ea tibi auferre B
non possint. Include ea in corde pauperum, ubi
ea nullus gurgulio consumat, nulla corrumpat
vetustas. Habes apothecas, inopum sinus: habes
apothecas, viduarum domos: habes apothecas,
ora infantium, ut dicatur tibi: *Ex ore infantium*
Psal. 8. 3. *& lactentium perfecisti laudem.* Istæ sunt apothecæ,
quæ maneant in æternum: ista horrea, quæ fœ-
cunditas futura non destruat. Nam quid iterum
facias, si tibi plus natum fuerit anno sequenti?
Iterum ergo & illa destrues, quæ nunc facere pa- C
ras, & majora facies. Dat enim tibi fœcundita-
tem Deus, ut aut vincat aut condemnet avaritiam
tuam; quo excusationem habere non possis: tu
vero quod per te multis nasci voluit, tibi soli re-
servas, immo & tibi adimis; magis enim servares
tibi, si dispertireris aliis. Bonorum enim fructus
munerum in eos ipsos qui contulerint, revertun-
tur, & gratia liberalitatis in auctorem redit. De-
Osee. 10. 12. nique scriptum est: *Seminate vobis ad justitiam.*
Esto spiritalis agricola, sere quod tibi prosit. Bo- D
na satio in corde viduarum. Si terra tibi reddit
fructus uberiores quàm acceperit, quanto magis
misericordiæ remuneratio reddet multiplicatio-
ra quæ dederis?

CAPUT VIII.

*Incogitantem avarum morte urgeri, eumque jure stul-
tum vocitari memorato Evangelii loco: quanto me-
lius pecunia distribuantur, quam retineantur; &
quam inepte sese ab impertienda eleemosyna divi-
tes excusent?*

38. DEinde, homo, nescis quia terræ partum
prævenit dies mortis, misericordia au-
tem incursum mortis excludit? Adsistunt jam qui
reposcant animam tuam, & tu adhuc differs ope-
rum fructus tuorum. Adhuc tu tibi [a] tempora vi-
Luc. 12. 20. vendi longa metaris? *Stulte, hac nocte repetunt ani-*
mam tuam à te. Bene ait nocte; nocte enim ani-
ma avari reposcitur: à tenebris incipit, & in te- F
nebris perseverat. Avaro semper nox est, dies jus-
Luc. 23. 43. to, cui dicitur: *Amen amen dico tibi, hodie mecum*
Eccli. 27. 12. *eris in paradiso. Stultus autem sicut luna mutatur:*
Matth. 13. 43. *justi autem fulgebunt sicut sol in regno Patris sui.* Rec-
te arguitur stultitiæ, qui in manducando & bi-
bendo locarit spem suam. Et ideo ei tempus mor-
tis urgetur, secundùm quod dictum est ab ipsis
Esai. 22. 13. qui gulæ serviunt: *Manducemus & bibamus; cras*
enim moriemur. Rectè dicitur stultus, quia animæ
suæ corporalia subministrat; quia recondit quæ
cui servet, ignorat.

Luc. 12. 20. 39. Et ideo ei dicitur: *Quæ autem parasti, cujus*
erunt? Quid quotidie metiris, & numeras, & ob-
signas? Quid aurum trutinas, argentum ponde-
ras? Quanto melius est liberalem esse dispensato-
rem, quam sollicitum custodem? Quantùm tibi
prodesset ad gratiam, multorum pupillorum pa-
trem nominari, quam innumeras staretas in sac-
culo obsignatas habere? Pecunia etenim hîc re-
linquitur: gratia autem operum bonorum nobis-
cum ad judicem meriti defertur.

B 40. Sed fortasse dicas, quod vulgo soletis di-
cere: Non debemus ei donare, cui Deus ita ma-
ledixit, ut eum egere vellet. Sed non pauperes
maledicti, cùm scriptum sit: *Beati pauperes spiritu,* Matth. 5. 3.
quoniam ipsorum est regnum cælorum. Non de pau-
pere, sed de divite Scriptura dicit: *Captans pretia* Prov. 11. 26.
frumenti, maledictus erit. Deinde non requiras quid
unusquisque mereatur. Misericordia non de me-
ritis judicare consuevit, sed necessitatibus subve-
nire: juvare pauperem, non examinare justitiam.
C Scriptum est enim: *Beatus qui intelligit super ege-* Psal. 40. 2.
num & pauperem. Quis est qui intelligit? Qui com-
patitur ei, qui advertit consortem esse naturæ,
qui cognoscit quod & divitem & pauperem fecit
Dominus, qui scit quod sanctificet fructus suos,
si de his delibet aliquam pauperibus portionem.
Ergo cùm habeas unde benefacias, ne differas
dicens: Cras dabo; ne largiendi amittas copiam.
Periculosa est de alterius salute dilatio. Potest fie-
ri ut dum tu differs, ille moriatur. Magis ante
D mortem præcurre, ne forte avaritia te & cras im-
pediat, & promissa fraudentur.

CAPUT IX.

*Quomodo Iezabel quæ est avaritia, divitibus posses-
sionem quam contra justitiam desiderant,
polliceatur.*

41. SEd quid dicam, ne differas liberalitatem?
Utinam non approperes rapinam: utinam
E quod concupiceris, non extorqueas: utinam alie-
num non petas, negatum prætermittas, excusa-
tum patienter feras, non audias illam Jezabel [b]
quæ est avaritia, quodam profluvio vanitatis di-
centem: *Ego tibi dabo possessionem quam desiderat.* 3. Reg. 21. 7.
Tu tristis es, quia vis mensuram considerare jus-
titiæ, ut alienum non eripias: ego habeo mea ju-
ra, habeo meas leges; calumniabor ut spoliem
& ut possessio pauperis eripiatur, vita pulsabi-
tur.

F 42. Quid enim aliud in illa historia, nisi divi-
tum avaritia describitur, quæ est vanum proflu-
vium, quòd omnia fluvii modo rapiat, & nulli
usui profutura transducat? Hæc est Jezabel non
una, sed multiplex: non unius temporis, sed tem-
porum plurimorum: hæc omnibus dicit, sicut il-
la dixit viro suo Achab: *Surge, manduca panem,*
& redi ad te: ego dabo tibi vineam Nabuthe Iezrae-
lita.

43. *Et scripsit librum nomine Achab, & signavit* Ibidem 8. & seq.
annulo illius, & misit librum ad seniores, [c] *& ad libe-*
ros eos qui morabantur cum Nabuthe. Et erat scriptum

a Rom. edit. *tempora vivendi longa promittis.* Vet. cum mss. ali-
quot . . . *meditaris.* Mss. autem complures . . . . *metiris.* At omnium
antiquissimi . . . . *metaris.* Quæ significatione parum differunt.
b. Lib. vet. *quæ est avaritia quoddam profluvium* &c. Rom. *quæ*
est quoddam profluvium &c. Melius mss. omnes Gallici ut in textu.

c. Mss. aliquot antiquissimi, *& ad liberos ejus qui morabantur* &c.
Alii maximo numero cum edit. omnibus, *& ad liberos eos qui* &c.
Illis suffragantur LXX. ubi legitur, ἢ τοὺς ἐλευθέρους τοὺς κατοι-
κοῦντας μετὰ Ναβουθαί. Vulg. *& optimates qui erant in civitate ejus*
&c.

in

in libro: Iejunate jejunium, & constituite Nabuthe in principem populi, & constituite duos viros filios iniquitatis ex diverso ejus; ut falsum testimonium perhibeant adversus eum dicentes: Benedixit Deum & regem; & producite illum, & lapidate.

CAPUT X.

Divites, cum aliena rapere non possunt, præ tristitia cibum non capere: & inibi quid jejunium aut preces Deo acceptos reddat: deinde quàm contraria Deus præcipiat, & ipsi faciant.

44. Quam evidenter expressa est divitum consuetudo! Contristantur si aliena non rapiant: renuntiant cibo, jejunant, non ut peccatum minuant, sed ut crimen admittant. Videas illos tunc convenientes ad Ecclesiam, officiosos, humiles, assiduos, ut effectum sceleris impetrare mereantur. Sed dicit illis Deus: *Non hoc jejunium elegi, nec si flectas ut circulum collum tuum, cinerem etiam & cilicium substernas, nec sic vocabitis jejunium acceptum. Non tale jejunium elegi, dicit Dominus. Sed solve omnem colligationem injustitiæ, dissolve obligationes violentarum commutationum, dimitte confractos in remissionem, & omnem conscriptionem iniquam disrumpe: frange panem tuum esurienti, egenos non habentes tectum induc in domum tuam: si videris nudum, vesti; & domesticos seminis tui non despicies. Tunc orietur tibi matutinum lumen tuum, & sanitas tua matura orietur, & præcedet ante te justitia, & majestas Dei circumdabit te: tunc clamabis, & Deus exaudiet te, adhuc te loquente, dicet: Ecce adsum.*

Esa. 58. 5. & seq.

45. Audis, dives, quid dominus Deus dicat? Et tu ad Ecclesiam venis, non ut aliquid largiaris pauperi, sed ut auferas: jejunas, non ut convivii tui sumtus proficiat egenis, sed ut spolium de egentibus adipiscaris. Quid tibi vis cum libro, & charta,* & signaculo, & conscriptione, & vinculo juris? Non audisti: *Solve omnem colligationem injustitiæ, dissolve obligationes violentarum commutationum, dimitte confractos in remissionem; & omnem conscriptionem iniquam disrumpe.* Tu mihi tabulas offers, ego tibi recito Dei legem: tu atramento scribis, ego tibi Spiritu Dei inscripta repeto oracula prophetarum: tu testimonia falsa componis, ego testimonium conscientiæ tuæ posco, quam judicem tui effugere & declinare non poteris, cujus testimonium non poteris recusare in die qua revelabit Dominus occulta hominum. Tu dicis: *Destruam horrea mea*; & Dominus dicit: Sine magis quidquid intra horreum est, pauperibus deputari, sine cellas istas egenis prodesse. Tu dicis: *Majora faciam, & illo congregabo omnia quæ nata sunt mihi*; Dominus dicit: *Frange esurienti panem tuum.* Tu dicis: Tollam pauperibus domum suam; Dominus autem dicit, *ut egenos non habentes tectum inducas in domum tuam.* Quomodo vis, dives, ut Deus te exaudiat, cùm tu Deum non putes audiendum? Si non acquiescatur arbitrio divitis, scena componitur: Dei æstimatur injuria, si divitis petitio refutetur.

CAPUT XI.

Nabuthe à duobus falsis testibus accusatus lapidatur; Achab inde primo tristitiam simulat, mox in ejus invadit possessionem. Quam sententiam in ipsum Deus pronuntiaverit; & præsertim cur meretrices in ejusdem sanguine dicantur sese lavatura: ubi & de supplicio Iezabel.

46. Deum, inquit, *benedixit & regem*, æqualis videlicet persona, ut sit æqualis contumelia. *Benedixit*, inquit, *Deum & regem.* Ne divitem maledicti nomen offendat, & sermonis ipso lædatur sono, benedictio pro maledicto vocatur. Quæruntur duo testes iniquitatis. Duobus testibus & Susanna est appetita: duos testes & Synagoga invenit, qui adversùm Christum falsa jactarent: duobus testibus pauper occiditur. *Produxerunt igitur Nabuthe foras, & lapidaverunt eum.* Utinam vel in suis ei liceret mori! Pauperi ipsam dives invidet sepulturam. — 3. Reg. 21. 10. — Ibidem. 13.

47. *Et factum est*, inquit, *cùm audisset Achab quia mortuus est Nabuthe, conscidit vestimenta sua, & cooperuit se cilicio. Et factum est post hæc, & surrexit, & descendit Achab ad vineam Nabuthe Iezraelitæ, possidere eam.* Irascuntur divites & calumniantur, ut noceant, si non obtineant quod desideraverint. Cùm autem calumniati nocuerint, dolere se simulant: tristes tamen & tamquam mæsti, non corde, sed vultu, in possessionis direptæ locum prodeunt, & impressionis suæ iniquitate potiuntur. — Ibidem. 16.

48. Hoc divina movetur justitia, & avarum digna severitate condemnat dicens: *Occidisti, & possedisti hereditatem? Propter hoc in loco in quo linxerunt canes sanguinem Nabuthe, in eo lingent canes sanguinem tuum; & meretrices lavabuntur in sanguine tuo.* Quàm justa, quàm severa sententia; ut quam intulit alteri mortis acerbitatem, eam ipse mortis suæ horrore [a] dissolvere proderetur! Inhumatum pauperem Deus adspicit, & ideo insepultum divitem jacere decernit; & ut mortuus luat suæ iniquitatis ærumnam, qui nec mortuo putavit esse parcendum. Itaque vulneris sui cruore perfusum cadaver in speciem funeris vitæ suæ prodidit crudelitatem. Hæc cùm pertulit pauper, dives arguebatur: cùm dives excepit, pauper vindicabatur. — Ibidem. 19.

49. Quid sibi autem vult quod meretrices laverunt se in sanguine ejus; nisi forte ut meretricia quædam in illa feritate fuisse regis perfidia proderetur, vel cruenta luxuries, qui sic fuit luxuriosus, ut olus desideraret; sic cruentus, ut propter olus hominem occideret? Digna avarum, digna avaritiam pœna consumit. Denique & Jezabel ipsam comederunt canes, & volucres cæli; ut ostenderetur quod spiritalis nequitiæ fiat

*. *Signaculum* est nota sigillo, seu signatorio annulo impressa. *Conscriptio* interdum sumitur pro inventario, sed hic idem est ac syngrapha, sive instrumentum inter fœneratorem ac debitorem confectum. Denique *vinculum juris* non videtur aliud hoc loco significare quam leges de usura ab imperatoribus promulgatas: proprie autem accipitur pro ipsa legum, ut cum scholasticis loquamur, vi coactiva; vinculis enim juris teneri prorsus idem sonat, atque obligari ad subeundam pœnam, quæ legum severitate præscribitur. Vide Cod. Theod. lib. 9. tit. 7. ad 2. leg. Jul. T. 3. pag. 55. & Gothofr. in eamdem legem.

a. Sic edit. omnes, ac mss. aliquot. Nonnulli autem alii, *dissolvere juberetur.* At alii majori numero & antiquitate, *dissolvere prohiberetur*, forte *perhiberetur*, nisi malis hunc esse totius loci sensum: scilicet tam apertam tamque manifestam fuisse pœnam regis Achab, ut ea prohiberet, ne dissolvi aut eludi posset accusatio interfecti innocentis. Etenim plerumque fit ut qui crimen aliquod impune ferunt, ipsam impunitatem in argumentum innocentiæ convertant. Ex huic interpretationi videtur favere, quod paucis interpositis subjungitur, *Itaque vulneris sui cruore perfusum cadaver in speciem funeris vitæ suæ prodidit crudelitatem.*

præda divitis sepoltura. Fuge ergo, dives, bujus- A modi exitum. Sed fugies hujusmodi exitum, si fugeris hujusmodi flagitium. Noli esse Achab, ut possessionem finitimam concupiscas. Non tibi cohabitet Jezabel illa feralis avatitia, quæ tibi cruenta persuadeat: quæ cupiditates tuas non revocet, sed impellat: quæ te faciat tristiorem, etiam cùm desiderata possederis: quæ te faciat nudum, cùm dives fueris.

CAPUT XII. B

Avaram egenum ac profugum esse. Quam abjectus fuerit rex Achab coram Elia; & quomodo peccator semper deprehendatur? Ad extremum divites ad legitimam divitiarum usum stimulantur.

50. PAuperiorem enim se judicat omnis abundans; quia sibi deesse arbitratur quidquid ab aiiis possidetur. Toto mundo eget, cujus non capit mundus cupiditates: ejus autem qui fidelis est, totus mundus divitiarum est. Toto mundo C fugit, qui considetans conscientiam suam, metuit deprehendi. Et ideo Achab ad Eliam secundum historiam ait, secundum ænigmata autem dives ad pauperem: *Iavenisti me, inimicus meas.* Ibidem. 20. Quam misera conscientia, quæ se proditam doluit!

Ibidem. 51. Et dixit Elias ad eum: *Inveni, quoniam fecisti mulum in conspectu Domini.* Rex erar ille, & rex Samariæ Achab: Elias pauper, & indigens panis, cui defuisset victus substantia, nisi corvi alimo- D niam ministrassent. Adeo dejecta erat conscientia peccatoris, ut nec regalis potenriæ fastu adtolleretur. Itaque quasi vilis & degener: *Invenisti me*, inquit, *iasmicas meus:* deprehendisti in me quæ latere credebam: nulla mentis meæ occulta te fallunt: invenisti me, patent tibi vulnera mea, captivitas præsto est. Invenitur peccator, cùm iniquitas ejus proditur, justus autem dicit: Psal. 16. 3. *Igne me exuminasti, & non est inventa in me iniquitas.* Adam cùm lateret, inventus est: Moysi E autem nequaquam inventa est sepultura: inventus est Acbab, non est inventus Elias; & sapientia Dei dixit: *Quæreat me mali, & non invenient.* Prov. 1. 28. Unde & in Evangelio dominus noster Jesus quærebatur, & non inveniebatut. Johan. 8. 21. Culpa igitur auctorem suum prodit. Unde & Thesbytes ait: *Inveni, quoniam fecisti malum in conspectu Domini;* quia culpæ reos tradit Dominus, innocentes autem non tradit in potestatem inimicorum suorum. Denique Saul quætebat sanctum David, & F invenire non poterat: David vero sanctus regem Saul quem non quærebat, invenit; quoniam tradidit eum Dominus in potestatem ipsius. Captiva igitur est opulentia, paupertas libera.

52. Servitis, divites, ac miseram quidem servitutem, qui servitis errori, servitis cupidirati, servitis avaritiæ, quæ expleri non potest. Gurges quidam insatiabilis, rapidior est, cùm illata demergit: & putei modo cùm exundat, cœno inquinatur, terram adradit nihil sibi profuturam. A Vel hoc exemplo vos admoneri conuenit. Puteus enim si nihil haurias, inerti otio & degeneri situ facile cortumpitur: exercitus autem nitescit ad speciem, dulcescit ad potum: ita & acervus divitiarum, cumulo arenosus, speciosus est usu, otio autem inutilis habetur. Derivato igitur aliquid de hoc puteo. Ignem ardentem extinguit aqua, & eleemosyna resistit peccatis: aqua autem stativa cito vermes facit. Non stet thesaurus tuus, nec stet ignis tuus: stabit in te, nisi eum operibus B tuæ miserationis avetteris. In quantis sis dives incendiis, considera. Tua vox est ista dicentis: *Pater Abraham, dic Lazaro, at extremum digiti sui intingat in aqua, & refrigeret linguam meam.* Luc. 16. 24.

53. Tibi igitur proficit quidquid inopi contuleris:[a] tibi crescit quidquid minueris: te illo quem pauperi dederis cibo pascis; quoniam qui miseretur pauperis ipse pascitur, & fructus jam in his est. Misericordia seminatur in terra, in cælo germinat: plantatur in paupere, apud Deum pullulat. C *Ne dixeris*, inquit Deus, *cras dabo* Qui nou patitur te dicere, *Cras dabo*, quomodo patitur dicere: Prov. 3. 28. Non dabo? Non de tuo largiris pauperi, sed de suo reddis. Quod enim commune est in omnium usum datum, tu solus usurpas. Omnium est terra, non divitum: sed pauciores qui non utuntur suo, quam qui utuntur. Debitum igitut reddis, non largiris indebitum. Ideoque tibi dicit Scriptura: *Declina pauperi animam tuam, & redde debitum tuum, & responde pacifica in mansuetudine.* Eccli. 4. 8.

D CAPUT XIII.

Divites in prosapia insulse gloriari, cùm ipsi non raro dedecori fiat majoribus: aurum offensionis lignum esse. Quanta insit divitibus adversus pauperes immanitas; & qualis divitem commendatio deceat?

54. QUid enim superbias dives? Quid dicas pauperi: Noli me tangere? [b] Nonne sicut ego conceptus & natus ex utero es, quemad- E modum & pauper est natus? Quid te jactas de nobilitatis prosapia? Soletis & canum vestrorum origines sicut divitum recensere: soletis & equorum vestrorum nobilitatem sicut consulum prædicare. Ille ex illo patre generatus est, & illa matre editus: ille avo illo gaudet: ille se proavis adtollit. Sed nihil istud currentem juvat; non datur nobilitati palma, sed cursui. DEFORMIOR est victus, in quo & nobilitas generis periclitatur. Cave igitur, dives, ne in te erubescant tuorum F merita majorum, ne forte & illis dicatur: Cur talem instituistis, cur talem elegistis heredem? Non in auratis laquearibus, nec in porphyreticis orbibus heredis est meritum. Laus ista non hominum, sed metallorum est, in quibus [c] homines puniuntur. Per egentes aurum quærirur, & egentibus denegatur. Laborant ut quærant, laborant ut inveniant, quod habere non norunt.

55. Miror tamen cur eo vos, divites, jactandos putetis, cùm aurum materia magis offensionis, quàm commendationis gratia sit. Lignum enim

a. Ita mss. paucis exceptis, in quibus ultimam sententiæ partem ita legas, *& fructus hominis est. Misericordia* &c. Edit. vero locum exhibent in hæc verba: *Tibi crescit quidquid in pauperes erogaveris. Scriptum est: Qui miseretur pauperi fœnerat Deo. Ipse cibo in paupere pascitur.* (Rom. *Te illo quem pauperi dederis, cibo pascis*) *& fructus jam in his est misericordia. Seminatur* &c.

b. Vet edit. & plures mss. *Nonne sic utero conceptus* &c. Rom. *Nonne sic conceptus* &c. Sed quinque probatissimi, *Nonne sicut ego* &c.

c. Rom. edit. *homines devinguntur.* Aliæ ac mss. omnes, *homines puniuntur.* Quod verbum ad illa spectare censemus, *Per egentes aurum quæritur* &c.

offensionis est & aurum, & væ iis qui sectantur A
Eccli 31. 8. illud: Denique benedicitur dives *qui inventus est sine macula, & qui post aurum non abiit, nec speravit in pecunia thesauris.* Sed quasi is cognitus esse non possit, eum sibi desiderat demonstrari: *Quis est hic*, inquit, *& laudabimus eum*; fecit enim quod mirari magis quasi novum, quam quasi usitatum recognoscere debeamus? Itaque qui in divitiis potuerit comprobari, is vere perfectus & dignus
Ibidem. 10. est gloria. *Qui potuit*, inquit, *transgredi, & non est transgressus, & facere mala, & non fecit.* Aurum B ergo vobis, in quo tanta illecebra erroris est, non tam sua gratia, quàm hominum pœna commendat.

56. An vos ampla extolluntatria; quæ magis debent compungere, quia cùm populos capiunt, vocem excludunt pauperis? Quamquam nihil profit audiri eam, quæ etiam audita nihil proficit. Deinde non ipsa vos pudoris aula admonet, qui ædificando vestras vultis superare divitias, nec tamen vincitis. Parietes vestitis, nudatis ho- C mines. Clamat ante domum tuam nudus, & tu negligis: clamat homo nudus, & tu sollicitus es quibus marmoribus pavimenta tua vestias. Pecuniam pauper quærit, & non habet: panem postulat homo, & equus tuus aurum sub dentibus mandit. Sed delectant te ornamenta pretiosa, cùm alii frumenta non habeant. Quantum, ô dives, sumis tibi judicium? Populus esurit, & tu horrea tua claudis: populus deplorat, & tu gemmam tuam versas. Infelix, cujus in potestate est tanto- D rum animas à morte defendere, & non est voluntas. [a]Totius vitam populi poterat annuli tui gemma servare.

57. Audi plane qualis divitem deceat prædi-
Job 29. 12. & seq. catio: *Liberavi*, inquit, *pauperem de manu potentis & orphanum cui non erat adjutor, adjuvi. Benedictio perituri super me venit: os autem vidua me benedixit. Justitiam induebar, oculus eram cæcorum, pes autem claudorum; & ego eram pater[b] infirmorum.*
Ibid 31. 32. & seq. Et infra: *Ante fores meas non habitavit hospes,* E *ostium autem meum omni venienti patuit. Si autem & peccavi imprudens, non celavi culpam meam, neque reveritus sum multitudinem plebis; ut non annuntiarem præsentibus eis: si passus sum infirmum exire ostium meum vacuum: si cautionem quoque si quam habui debitoris, scissam sine debiti recuperatione reddidi sine mora.* Nam quid illa replicem, quod in omni infirmo flevisse se dixit, & ingemuisse, cùm videret virum in necessitate, se autem in bonis? Sed tunc sibi magis fuisse dies malorum, cùm F se habere cerneret, & alios indigere. Si hoc ille dicit, qui numquam viduæ oculum fecit tabescere, qui numquam panem suum solus manducavit, & non orphano tradidit, quem à juventute sua nutrivit, aluit, instituit parentis affectu: qui numquam nudum despexit, qui morientem operuit, qui velleribus ovium suarum infirmorum calefecit humeros, non oppressit pupillum, numquam divitiis delectatus est, numquam gratulatus est lapsu inimicorum suorum; si qui fecit hæc, de summis cœpit egere divitiis, si nihil ex patrimonio tanto, nisi solum fructum misericordiæ reportavit: quid de te futurum est, qui tuo nescis uti patrimonio, qui in summis divitiis dies sustines mendicitatis; quia nulli largiris, nulli subvenis?

CAPUT XIV.

Quo divites ad emendam auro libertatem ac salutem inducat, varias rationes proponit: quæ vera divitia sint, docet; nec non quibus Deus innotescat, & ubi locus ejus in pace sit, aperit.

58. Custus ergo es tuarum, non dominus facultatum, qui aurum terræ infodis, minister utique ejus, non arbiter. Sed ubi thesaurus tuus, ibi & cor tuum. Ergo in illo auro cor tuum infodisti terræ. Vende potius aurum, & eme salutem: vende lapidem, & eme regnum Dei: vende agrum, & redime tibi vitam æternam. Vera allego, quia verbo adstruo veritatis. *Si vis perfectus esse*, inquit, *omnia quæcumque habes vende; & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo.* Et noli contristari, cùm hæc audis; ne dicatur & tibi, sicut & illi adulescenti diviti dictum est: *Quam difficile qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt*: magis cùm hæc legis, considera quia ista tibi potest mors eripere, potestas superioris tollere. Denique quia [c] peteris parva pro magnis, caduca pro æternis, thesauros pecuniæ pro thesauris gratiæ. Isti corrumpuntur, illi permanent. Matth. 19. 21. Ibidem. 23.

59. Considera quia hos non solus possides, possidet tecum tinea, possidet ærugo, quæ consumit pecuniam. Has tibi consortes avaritia dedit. Vide autem quos tibi det gratia debitores: *Splendidum in panibus benedicent labia justorum, & testimonium bonitatis illius fiet.* Facit tibi debitorem Patrem Deum, qui pro munere quo pauper adjutus est, fœnus exsolvit, quasi boni debitor creditoris. Facit tibi debitorem Filium Dei, qui ait: *Esurivi, & dedistis mihi manducare: sitivi, & dedistis mihi bibere: hospes eram, & collegistis me: nudus, & operuistis me.* Quod enim unicuique minimorum collatum fuerit, sibi dicit esse collatum. Eccli 31. 28 Matth 25. 35 & 36.

60. Nescis, ô homo, struere divitias. Si vis dives esse, esto pauper sæculo, ut sis dives Deo. Dives fidei, dives est Deo: dives misericordiæ, dives est Deo: dives simplicitatis, dives est Deo: dives sapientiæ, dives scientiæ, divites Deo. Sunt qui in paupertate abundent, & qui in divitiis egeant. Abundant pauperes, quorum profunda paupertas abundavit in divitiis simplicitatis suæ: divites autem eguerunt & esurierunt. Neque enim otiose scriptum est: *Divitum pauperes præpositi erunt, & proprii servi dominis fænerabunt*; quia divites & donum supervacua & mala seminant, ex quibus non fructum colligant, sed spinas metant. Et ideo pauperibus divites erunt subditi, & Prov. 17. 2

a Mss. Thuan. alter & Pont. *Totius vita populi poterat animi tui gemmam servare.*

b Hic mss. cod. ab edit. in quibusdam differunt, quorum præcipua vitium est una serie annotare. Primo edit. *pater orphanorum.* Mss fere ad unum: *pater infirmorum.* LXX. πατὴρ ἀδυνάτων. Secundo edit. *non celavi culpam.* Mss Thuan. unus, & alii aliquot boni ævi, *nonne clavi culpam.* Tamen LXX. legunt, Εἰ δὲ . . . ἔκρυψα τὴν ἁμαρτίαν μου. Postremo edit. *cautionem quoque, si quam debitoris . . . reddidi sine mora.* Mss septem melioris notæ: *Si cautionem quoque quam habui debitoris* (quidam) *debitori . . . reddidisse memoravi.* Alii vero & edit. magis ad LXX accedunt apud quos legimus, συγγραφὴν δὲ . . . ἣν εἶχον κατά τινος, ... [illegible]

c Edit. ac nonnulli mss. *peteris parva pro magnis . . . thesauris gratia vendere.* Alii aliquot, *Quid appetis parva pro magnis . . . thesauris gratia. Isti* &c. Denique plures & potiores, ut in textu.

servi dominis spiritalia fœnerabunt; quemadmodum dives rogabat, ut sibi stillam aquæ pauper Lazarus fœneraret. Potes & tu, dives, istam implere sententiam: elargire pauperi & Domino fœnerasti; qui enim largitur pauperi, Domino fœnerat.

Psal 75. 1. & 2. 61. Pulcre autem sanctus David in psalmo LXXV. hymnum Deo concinens ad Assyrium scriptum, hoc est, [a] adversus nequitiæ spiritalis Assyrium, inanem ac vanum principem istius mundi, ita cœpit: *Notus in Iudaa Deus*; hoc est, non in divitibus, non in nobilibus, & in potentibus: sed in anima confitente notus est Deus. *Et in Israel magnum*, inquit, *nomen ejus*: non in principibus & consulibus, sed in eo qui Deum videt; ipse est enim Israel, in quo profunda fides ad cognitionem Dei potuit pervenire.

Ibidem. 3. 62. *Et factus est*, inquit, *in pace locus ejus*: ubi quietus affectus nullis diversarum cupiditatum exagitatur fluctibus, nullis avaritiæ turbatur procellis, nullis quærendarum divitiarum ignescit incendiis. Ipse est qui speculatur æterna, & habitat in Sion, confringens omnia spiritalium instrumenta bellorum, conterens arcus quibus diabolus ignita dirigens jacula, graves pectoribus hominum solet inurere passiones. Sed illa jacula justo nocere non possunt, cui Deus lux est, tantumque abest à caligantium horrore tenebrarum, ut adversarius in eo locum babere non possit, qui etiam principibus se consuevit infundere; sicut infudit Judæ proditori, concidens tamquam in silva lignorum fidei januas; ut in cor ejus haberet ingressum, & æterni nominis tabernaculum [b] possideret, apostolatus collati munere dicatum. Ergo ille quasi improbus usurpator concidit januas, ut violentus introeat: Dominus autem quasi pius illustrat servulos, & eorum fulgentibus meritis, & claritate virtutum tenebras mundi bujus illuminat. Hanc pacifici atque mansueti habent apud Deum gratiam, sobria mentis suæ tranquillitate fundati: insipientes autem corde turbantur, & ipsi sibi sunt propriæ exagitationis auctores; quia desideriorum suorum æstu volvuntur, & quodam salo fluctuant.

CAPUT XV.

Qui divitiis uti non noverint, eos illarum servos esse, ac dormire somnum suam. Quomodo anima currus dicatur & caro equus vigore mentis agitandus: ubi quid inter agitatorem, equitem atque adscensorem sit discriminis, expenditur.

63. Qui autem sint isti, Propheta significavit
Ibidem 6. expresse dicendo: *Omnes viri divitiarum*; omnes dixit, nullum excepit. Et bene viros divitiarum appellavit, non divitias virorum; ut ostenderet eos non possessores divitiarum esse, sed à suis divitiis possideri. Possessio enim possessoris debet esse, non possessor possessionis. Quicumque igitur patrimonio suo tamquam possessione non utitur, qui largiri pauperi & dispensare non novit, is suarum servulus est, non dominus facultatum, qui alienas custodit ut famulus, non tamquam dominus ut suis utitur. In hujusmodi ergo affectu dicimus quod vir divitiarum sit, non divitiæ viri. Intellectus enim bonus utentibus eo: qui autem non intelligit, is utique intellectus sibi gratiam non potest vindicare; & ideo somno temulentiæ consopitus obdormit. Hujusmodi igitur viri somnum suum dormiunt, hoc est, suum somnum, non Christi dormiunt. Et qui somnum Christi non dormiunt, non habent Christi quietem, non surgunt Christi resurrectione; qui ait: *Ego dormivi, & qaievi, & surrexi; quoniam Domi-* *Psal 3 6.*
nus suscipiet me.

64. In hoc quique sæculo dormitant, digni habiti increpatione cælesti, qui adscenderunt equos, quos refrænare non poterant. Legimus alibi dicente Ecclesia sive anima: *Posuit me currus Ami-* *Cant. 6 11.*
nadab. Si ergo anima currus est, vide ne equus caro sit: agitator autem vigor mentis, qui regit carnem, & motus ejus velut quosdam equos prudentiæ habenis coercet. Dormitaverunt ergo qui adscenderunt corporis voluptates, nullo eas moderamine gubernantes. Unde & adscensores eos quam equites vel agitatores maluit nuncupare. Agitator etenim cum disciplina & arte pro suo equos arbitrio agitat, ut vel currentes incitet, vel reflectat indomitos, vel revocet fatigatos, vel mansuetos pro sua voluntate convertat. Unde cùm reciperetur Elias, & curru quasi ad cælum ferretur, clamavit ad eum Elisæus: *Pater, pater,* *4 Reg. 2. 12.*
agitator Israel, & eques ipsius, hoc est, qui populum Domini bono ductu regebas, constantiæ merito hos accepisti currus, hos equos ad divina currentes, quia moderatorem te humanarum mentium Dominus comprobavit; & ideo tamquam bonus auriga, certaminis victor æterno præmio coronaris. In Habacuc quoque ptopheta lectum est, ad ipsum Dominum dictum: *Adscendes super* *Habac. 3. 8*
equos taos, & equitatus tuus salus: Agitavit enim apostolos suos, quos per diversa direxit, ut toto orbe Evangelium prædicarent. *Adscendes*, ait, quasi rectori equorum, non quasi adscensori. Adscendit enim etiam eques, sed ut regat, non ut tantummodo sedeat: eo quod desidiosus, & piger somnolentæ perferre non possit mentis incessum.

65. De equite autem lectum est: *Et eques cadet* *Gen. 49 17.*
retrorsum, exspectans salutem Domini. Quia nemo sine lapsu est, etiam si quis eques ceciderit, & terrenis aliquibus vitiis fuerit inflexus; si tamen non abjiciat spem resurgendi, fretus miseratione divina, pervenit ad salutem. De adscensore verò manifestum est indicium, quod reprehensibilis habeatur, quando Moyses ipse ait in cantico Exo-
Exod. 15. 21.
di: *Equum & adsceusorem projecit in mare.* Et in Zacharia locutus est Dominus dicens: *Percussam om-* *Zach. 12 4.*
nem eqaum in amentia, & adscensorem ejus in insipientia Non dixit solum equum, sed & adscensorem, quomodo & in Exodo habes: *Equum & adscensorem.* Ubi est enim adscensor, qui non potest

a. Edit. vet *adversus nequitias spirituales, Assyrium inanem ac vacuum principem istius mundi, ita cœpit: Notus in Judaa Deus, in Israel magnum nomen ejus: hoc est, non in divitibus, non in nobilibus, vel in potentibus, sed in anima confitente Deo non in principibus* &c. Rom autem, *adversus nequitiae spiritales* (*Assyrium enim inanem ac vacuum principem istius mundi sonat*) *ita cœpit . . . non in nobilibus, sed in pœnitentibus, & in anima* &c. Mss. nostram in lectionem conspirant paucis exceptis, in quibus non obscure aliquid corruptionis hoc loco deprehenditur.

b. Sic mss magno numero, nisi quod pro *dedicatum*, plures habent *dedicat*: alii nonnulli, *dicatur* denique unus aut alter, *possideret apostolatus collati munere Ergo princeps hujus mundi qui* &c. In edit autem omnibus ita legas, *possideret. Ergo princeps hujus mundi* &c.

equum proprium gubernare, equus quoque fertur in præceps, si indomito furore in prærupta & periculosa rapiatur. Quid igitur vobis in equis
Psal. 32. 17. confiditis, divites? Mendax equus ad salutem.
Psal. 19. 8. Quid in curribus vobis plauditis? *Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Domini magnificabimur. Ipsi obligati sunt, & ceciderunt: nos autem surreximus & erecti sumus.* Nolite amare adhinnientes: nolite, divites, fremitu libidinis excitari. Terribilis est Dominus, & cui nemo possit
Psal. 75. 9. sit potens & dives resistere: *judicium cæleste jaculatur.*

CAPUT XVI.

Divites, ut quiescant à flagitiis, ac Domino confiteantur, impellit. Quomodo ipsis dicatur orate & reddite; quidve orationem ac dona Deo commendet? Denique memorata verba etiam pauperibus accommodantur, & quis à Deo recedat, ostenditur.

66. Bonum est ut jam quiescatis, & à flagitiis feriatores revereamini Domini potestatem. Ideo dictum est parricidæ Cain, *Peccasti,*
Gen. 4. 7. *quiesce*, ut nudum peccato suo poneret. Cogitationes vestræ confiteantur Domino. Non dica-
1 Cor. 4. 4. tis: Non peccavimus. Dixit Paulus: *Etsi nihil mihi conscius sum*, addidit tamen: *Sed non in hoc justificatus sum.* Et vos etiamsi nihil estis conscii, confitemini tamen Domino, ne quid sit quod vos
Psal. 75. 11. prætereat. Etenim qui confitetur Dominum, & reliquias cogitationis adhibuerit ad confessionem, diem festum mentis celebrabit arcano, & epulabitur non in fermento malitiæ & nequitiæ; sed in azymis sinceritatis & veritatis.

Ibidem 12. 67. Itaque in conclusione conversus ad vos Propheta dicit: *Orate, & reddite domino Deo vestro*, id est: Nolite dissimulare, divites, diesinstat, orate pro peccatis vestris, reddite pro beneficiis quæ habetis munera. Ab ipso accepistis quod offera-
1 Paral. 29. 14. tis: ipsius est quod ei solvitis. Dona, inquit, mea, & data mea, hoc est, quæ offertis mihi dona, data sunt mea: ego ea dedi vobis atque donavi.
Psal. 15. 2. Denique Propheta ait: *Bonorum meorum non indiges*, ideo tua tibi offero, quoniam nihil habeo quod non dedisti. Fides est quæ dona conciliat, humilitas est quæ oblata commendat. Fide Abel plurimam hostiam obtulit Deo: super Cain fratris munera placuit munus Abel, quia fide vicit. Nam unde pauperis hostia magis, quàm divitis placet? Quia pauper fide ditior est, sobrietate locupletior; & cùm sit pauper, ex illis est de qui-
Psal. 67. 30. bus dicitur: *Tibi offerent reges munera.* Non enim purpuratis offerentibus, sed motus proprios regentibus dominus Jesus delectatur, qui corporalis lasciviæ mentis dominentur imperio. Orate ergo, divites: Non habetis in operibus quod placeat. Orate pro peccatis vestris atque flagitiis, & reddite domino Deo vestro munera. [a] Reddite in paupere, in egeno solvite, in illo inope fœnerate, quem placare propter vestra flagitia aliter non potestis. Quem ultorem timetis, facite debitorem. *Non accipiam*, inquit, *de domo tua vi-*
Psal. 49. 9. & 10. *tulos, neque de gregibus tuis hircos; quoniam meæ sunt omnes feræ silvarum.* Quidquid obtuleritis, inquit, meum est, quia totus orbis meus est. Non exigo quæ mea sunt: est quod de vestro mihi possitis offerre, [b] studium devotionis & fidei. Non sacrificiorum ambitione delector: tantummodo, ô homo, *immola Deo sacrificium laudis, & redde Al-*
Ibidem. 14. *tissimo vota tua.*

68. Aut certe, si placet, sic accipiamus. Quoniam dixit obdormisse somnum suum divites, increpationes præmisit Domini in eos, terrorem subtexuit, potentiam prædicavit, cui nec divites resistant; conversus ad universos ait: Divites dormitent, divites increpentur: vos *orate, & reddite domino Deo vestro omnes, qui in circuitu ejus*
Psal. 75. 12. *affertis munera*, id est, gratias agite, pauperes, quia non est personarum acceptor Deus. Illi divitias struant, condant pecuniam, auri aggerent & argenti thesauros: vos orate, qui aliud non habetis: vos orate, quia hoc solum habetis, quod est auro pretiosius & argento. Vos reddite munera quia à Domino non receditis, qui estis in circuitu; quoniam qui eratis longe, facti estis prope. Qui autem prope sibi videntur esse per divitias ac potentiam, longe facti sunt propter avaritiam. Nemo enim foris est, nisi quem culpa excluserit, ut ejecit Adam de paradiso, & exclusit Evam. Nemo longe, nisi quem flagitia propria relegaverint.

69. Ergo vos prope positi orate & reddite munera *terribili, & ei qui aufert principum spiritum,*
Ibidem. 13. *terribili apud reges terræ*, eo quod nullo redimatur divitis præmio, nullo inflectatur potentium supercilio, qui culpæ pretia discriminat, qui quo plus alicui contulerit, eo plus exigit ab eo. Saul privato contulit regnum, sed quia mandatum non custodivit, & regnum amisit & spiritum. [c] Multos reges gentium propter perfidiam fecit è populo patrum esse captivos. Et ut jam de pro-
3. Reg. 21. posita loquamur historia, qui Achab regem cælestibus ingratum beneficiis ita jussit occidi, ut à canibus ejus vulnera lamberentur. Etenim quia pauperis vineam concupierat, nequaquam tantis opibus expletus imperii, infra omnem inopiam redactus est à Domino. Non qui vulnera ejus lavaret, inventus est, non qui corpus operiret. Defecit circa eum hominum humanitas, canum successit asperitas. Dignos plane sui ministros funeris avarus invenit.

a. Vet. edit. & mss. longe plurimi: *Reddite in pauperes, in egenos solvite, in inopes fœnerate, qua placare possint Deum* (mss. aliquot, *In illos inopes fœnerate, qui placere possint Deo*) *propter flagitia vestra; aliter enim non potestis. Ergo quem . . . facite vobis eum debitorem.* Rom. edit. cum nostra usque ad vocem, *fœnerate*, consentit; cetera cum vet. Nostram vero mss. octo melioris ævi constituunt. Eam porro aliis facile prætuleris, si animadvertas relativum *quem* referri ad Deum, qui in singulis incisis subintelligitur hoc pacto: *Reddite in paupere*, supple *Deo munera*, & sic de ceteris. Sed licet etiam simplicius per voces *in paupere, in egeno*, Christum designatum intelligere.

b. Ita mss. aliquot antiquissimæ manus. Et hoc certe cum superioribus magis concinit. Nec tamen aspernanda aliorum mss. atque edit. lectio quæ est hujusmodi: *Studio devotionis & fidei, non sacrificiorum ambitione delector. Tantummodo &c.*

c. Mss. nonnulli, atque omnes edit. *Multos reges gentium propter perfidiam fecit populo* (mss. duo, *populi*) *patrum esse captivos.* Alii mss. plures ac probatiores . . . *fecit è populo patrum esse captivos.* Verum aut hic a librariis facta transpositio, aut à Sancto ipso hyperbasis, videtur enim locus ordinandus hoc modo: *Multos reges è populo patrum* (nempe Israelitarum) *propter perfidiam fecit gentium esse captivos.* Et sane hunc esse Ambrosii sensum satis docet ipsa orationis series; cùm videatur exigere, ut non ex regibus gentilibus qui omnes ex æquo Deum ignorabant, petita exempla subjicerentur: sed potius ex regibus iis qui cùm Deum in Scripturis cognoscere possent, in perfidiam delapsi gravissimas captivitatis pœnas exsolverunt. Vide 4 Reg. cap. 17. 23. 24. & 25.

Denique ut in ... unde profecta est, oratio desinat, repetit [a] propositum Tobiæ exemplum, & quas potissimum virtutes discere ex eo debeamus, paucis indicat.

Non mirari certe non possumus, quid venerit in mentem Erasmo & post eum aliis nonnullis, ut pulcherrimum hunc librum quo tantopere permoti fuere [b] fœneratores, Ambrosio, quemadmodum Cocus [c] ac Rivetus [d] adserunt, abjudicarent. Minime sane obscurum est eo nihil omnino contineri quod ab ingenio & charactere Ambrosiano dissideat. Etenim quamvis illic verborum lusus paulo frequentiores, quam in aliis sancti Præsulis tractatibus advertere sit, id quidem vel materiæ quæ etiam non quærenti interdum allusiones hujuscemodi suppeditat, vel alii alicui causæ tribui potest. Verum quid opponet Erasmus auctoritati sancti Augustini, [e] à quo hic liber expressis verbis sub Ambrosii nomine allegatur? Negaturusne est Tobiæ occasione contra fœneratores verba fecisse beatum Antistitem; cùm idem ipse exemplo illius Prophetæ ad eos compescendos conatus fuerit [f] Vigilium Tridenti Episcopum impellere? Ecquis etiam non deprehendat quanta sit eorum quæ in ea epistola dicuntur contractius, cum hac tota commentatione consensio? Ad extremum quid repositurus est objicientibus tam multos locos, qui ex Basilio [g] translati, hoc in tractatu pro more Ambrosii passim occurrunt?

Videmus reapse Doctorem nostrum partem hujus libri minime contemnendam ex secunda Basilii homilia in psalmum XIV. ubi de sola usuræ materia tractatur, mutuatum esse. Quin etiam observamus locos aliquot, in quibus verbum de verbo redditum est. Verumtamen ut multa apud Basilium reperias, quæ prætermissa voluit Ambrosius, ita in his ipsis quæ ex homilia Basiliana desumta sunt, non pauca mutavit vel transposuit, ut ea commodius suum quadrarent ad propositum. Postremo haud plura è fonte illo græco, quam è proprio hausit, non solum si ea spectes quæ de Tobia istic traduntur, sed etiam si ea quæ præcipiuntur de usura & pignore spirituali; quo loco [h] vir sanctus quamdam sequi videtur Philonis Judæi [i] sententiam, quam admodum christiane pertractat.

De tempore quo lucubrata est Ambrosiana hæc disputatio, nihil certi habemus: conjecturarum autem quæ solæ ad illud investigandum nobis suppetunt, judicium volumus esse penes lectorem. Satis quidem constat sanctum Doctorem adversus fœneratores antequam ad Vigilium in Tridentina sede recens collocatum scriberet, [k] sermonem habuisse. Nimis enim verisimile sit eam laborasse, ut juvenem illum episcopum ad impugnandum fœnus excitaret; cùm interim ipsemet hac in re altum servaret silentium. At vero suum eidem epistolæ annum adsignare etsi non ita sit in promtu; nihilominus tamen alibi non sine probabili ratione dictari sumat eum annum videri non alium fuisse, quam ab octogesimo quinto trecentesimum, aut alium aliquem ab eodem minime remotum. Aliunde quæ de Hunnorum clade narrat Ambrosius, [l] non potuit ante extremum Valentis imperium accipere, hoc est, post annum CCCLXXVI. quo tradunt historici cœpisse barbaram hanc gentem innotescere. Hinc consequitur opellam hanc intermedio tempori haud absurde adscribi posse, ac forsan anno CCCLXXVII. vel alii cuipiam è proxime sequentibus. Neque enim facile quis credat episcopalem Ambrosii vigilantiam ita obtorpuisse, ut non ubi primum licuerit, in exscindendo vitio quod regnabat tanta cum atrocitate ac insolentia, desudaret.

Arbitramur è Catholicis fore neminem, qui Ambrosii doctrinæ de usura libenti animo non subscribat; cùm ea non modo Basilii & aliorum Patrum verum, etiam sacrorum codicum auctoritate muniatur. Sed cujusmodi judicium feremus de Cl. Salmasio, [m] & novis quibusdam ejusdem communionis auctoribus, qui doctori nostro frontibus adversis pugnantia defendere ausi sunt? Enimvero docet Ambrosius [n] creditori quidquam præter sortem accipere licitum non esse: Salmasius hoc ipsum licere [o] adseverat. Ambrosius legibus cum veteris tum novi Testamenti hoc numquam non vetitum fuisse [p] adserit: Salmasius id in antiquo fœdere intolerandum fuisse jugum, quod in novo fuerit à Christo sublatum, [q] acriter contendit. Ambrosius usuram affirmat crimen esse haud multo levius, immo & quodammodo deterius homicidio [r] atque idololatria: [s] Salmasius eam naturali jure semper fuisse permissam jurat. Ambrosius inanes compensationum [t] prætextus rejicit: Salmasius illos admittit [u] ac propugnat. Demum alteri usura innumerabilium malorum [x] scaturigo est: alteri autem origo est tam multiplicium bonorum, ut eâ sublatâ neget [y] imperia ac respublicas posse consistere. Quid usquam amborum sententiis discrepantius? Non est nostri instituti hoc loco doctrinam S. Antistitis confirmare, ac ejusdem cum aliorum Patrum placitis summam hac in materia consensum exponere. Hoc jam præstitum est à docto quodam Theologo in tractatu gallice scripto, & Parisiis anno MDCLXXI. in lucem edito sub hac inscriptione: Lactantii defensio circa usuram; nec non à domino du Tertre in libro cui titulus: Usura exposita & condemnata; postremo sequutis annis quod esset in hac materia Christianorum officium in ethicis quibusdam commentationibus patefactum est. Unum igitur hic addere nobis satis est; nimirum Ambrosium atque alios Patres in penetrando Scripturæ sensu non minus acutos fuisse quam illos usuræ patronos, qui nihil fere aliud quam cavillationes quibus Ambrosii tempore fœneratores utebantur, quasi frigefactam crambem recoxerunt.

Quid restabat aliud istis trapezitarum apologistis, nisi ut ad minuendum Ambrosianorum argumentorum numerum sacram libri Tobiæ auctoritatem in dubio ponerent? Hoc ii magna fecere cum audacia. Verum quidem est eumdem librum à Patribus nonnullis [z] catalogo in quem canonicos codices retulerunt, inscriptum non esse, quòd videlicet in Hebræo canone desideraretur. Sed qui nominatim illud operis rejecerit, vix quemquam invenias. Testatur alicubi Hieronymus [a] in canone Judaico illud inter canonicas Scripturas non admitti: verum alio loco ipsum [b] his, inquit, quæ agiographa memorant, Judæi manciparunt. Idem ejusdem Patris testimonio publice in Ecclesia legebatur; nec non [c] usurpabatur ab ecclesiasticis viris. Unde liquido cognoscimus hunc librum id temporis nondum ab Ecclesia in ullo Concilio, ut postea factum est, probatum fuisse, at quodam tacito consensu admissum. Ambrosius illum pro divino & canonico [d] numquam non habuit, cui hac in re suffragati è veteribus Patribus [e] longe plurimi Synodis à quibus in album sacrorum codicum receptus fuit, prævivere. Adjici etiam hic potest videri sanctum Antistitem huic eidem libro non alium scriptorem adtribuere, quam ipsum Tobiam patrem. Qui argumentum hoc tractaverunt accuratius, [f] prima XII. capita patri adscribunt, filio duo reliqua, exceptis ultimis duobus versiculis qui ab auctore quopiam ignoto, & aliquo fortasse, inquiunt, ex Tobiæ nepotibus additi sunt. Unus è recentioribus scriptoribus [g] memoratum librum ab utroque simul, patre nimirum & filio autumat esse compositum. Sed cùm super hoc nihil usque dum pronuntiaverit Ecclesia, hic unicuique liberum est in sensu proprio abundare.

a. Cap. 24
b Cap. 23. num. 87.
c. Lib. Censura quorumdam scrip. &c.
d. Critici sacri lib. 3. cap 18.
e Lib 1. contr. Jul Pelag. c 3.
f. Epist. 23. ad Vigil.
g Homil 2. in psal. 14
h Cap 20.
i. Lib de Somniis.
k. Epist. 23. ad Vigil.
l. Cap 11.
m Lib. de Usuris, & lib. de Modo usur. & Dissert. de fœnore Trapez.
n. Cap. 14. num. 48. & Cap. 15. num. 51.
o De Trapez. fœn. Præfat. & alibi.
p Cap. 14. 15. &c.
q. De Trapez. fœnor. pag. 5.
r. Cap. 4. & 14. &c.
s. De Trapez. fœnor. pag. 718.
t. Cap. 3. num. 10.
u De Trapez. fœn.
x Cap. 3. &c. & Cap. 12. 13. &c.
y. de Usur. cap 21. & alibi.
z Athanas. in Synop. Greg Naz. Car. de lib. sac. Melito & Origen. apud Euseb. Hist. lib 4. cap 26. & lib. 6. c. 25. Conc. Laodic.
a In Prol Gal. Præf. in lib. Salomon.
b Præfat. in Tob.
c. Præf. in Jonam
d. Hic cap. 1. num 1. & Hexaem. lib 6. c. 4.
e. Iren. l 1. c 34. Polycarp ep. ad Philip. Cyprian ad Quirin. l 3. c. 16. &c. & alibi. Hilar Clem. Alex August. &c.
f Serrar. Huet.
g. H...



SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI
DE TOBIA
LIBER UNUS.*

* Scriptus forte circ. an. 377.

CAPUT I.

Proponit se de Tobia virtutibus quas historice Scriptura commemorat, brevius dicturum: & primo quâ captivitatem, & in ipsa ob exhibitam sepulturam, exsilium tulerit, narrat. Deinde quomodo reversus ab eodem officio non destiterit: ubi & hoc mortuos sepeliendi munus prædicatur.

1. ECTO prophetico libro qui inscribitur [a] Tobias, quamvis plene vobis virtutes sancti prophetæ Scriptura insinuaverit, tamen compendiario mihi sermone de ejus meritis recensendis & operibus apud vos utendum arbitror; ut ea quæ Scriptura historico more digessit latius, nos strictius comprehendamus, virtutum ejus genera velut quodam breviario colligentes.

Tob. 1. 2. & seq. b

2. Fuit vir justus, misericors, hospitalis, [b] & hoc virtutum præditus choro, subiit ærumnam captivitatis, quam ferebat humiliter atque patienter, communem magis injuriam, quàm privatam dolens; nec sibi virtutum suffragia nihil profuisse deplorans, sed magis eam sibi contumeliam minorem peccatorum suorum pretio illatam arbitratus.

Ibidem 3. 1. & seq.

Ibid. 1. 22. *

3. * Meruit edictum, ne quis ex filiis captivitatis mortuum sepulturæ daret. At ille interdicto non revocabatur magis quam incitabatur, ne desereré officium pietatis, mortis metu videretur; erat enim misericordiæ pretium, mortis pœna. Talis flagitii deprehensus reos, vix tandem per amicum potuit direpto patrimonio egenus & exsul restitui suis.

4. Iterum in his versabatur officiis; & si quid alimenti foret, peregrinum cum quo cibum sumeret, quærebat. Itaque [c] cùm fessus à sepulturæ revertisset munere, appositis sibi edendi subsidiis, misso filio, quærebat consortem convivii. Dum conviva accersitur, nuntiatis insepulti corporis reliquiis, convivium deserebat: nec putabat pium, ut ipse cibum sumeret, cùm in publico corpus jaceret exanime.

Ibidem 2. 1. & seq. c

5. Hoc illi quotidianum opus, & magnum opus, & magnum quidem. Nam si viventes operire nudos Lex præcipit, quanto magis debemus operire defunctos? Si viantes ad longiora deducere solemus, quanto magis in illam æternam domum profectos, unde jam non revertantur? *Ego*, inquit Job, *super omnem infirmum flevi*. Quis infirmior defuncto, de quo dicit Scriptura alibi: *Super mortuum plora?* Ecclesiastes autem ait: *Cor sapientum in domo luctus: cor autem stultorum in domo epulantium*. Nihil hoc officio præstantius, ei conferre qui tibi jam non possit reddere, vindicare à volatilibus, vindicare à bestiis consortem naturæ. Feræ hanc humanitatem defunctis corporibus detulisse produntur, homines denegabunt?

Job 30. 25. Eccli 22. 10. Eccle. 7. 5.

CAPUT II.

Qua ratione Tobias cæcitatem tulerit, ne quid furti admitteretur caverit, & commodatam Gabelo pecuniam non repetierit, nisi senio fessus: denique quam abhorruerit à fænore malo, cum detestatione ejusdem, & boni commendatione.

6. TAm sancto fessus officio Propheta dum requiescit [d] in cubiculo suo, cadente de passerum nido albugine cæcitatem incidit, nec

Tob. 2. 6. 10. & seq. d

a. Mss. *Tobit*. Vide notam ad lib. 6. Hexaem. cap. 4. num. 17.

b. Edit. omnes cum Vict. cod. *Et ob virtutes quibus præditus fuerat, subiit* &c. Codex Thuan. *Et ob virtutum quorum præditus, subiit* &c. mendose: at hoc vitium emendant reliqui mss.

*. Latinius legendum conjicit, *Metuit edictum*. Sed & mss. & edit. & sensus ipse refragantur. *Edictum* autem idem est quod sequenti versu *interdictum* vocat, nempe promulgata regis prohibitio.

c. Ita edit. vet. ac mss. quinque. Alii autem duo, *cum à sepultura fessus reverteretur meridie*. Rom. edit. . . . *revertisset una die*.

d. Edit. Rom. *juxta parietem aulæ, cadente de passerum nido stercore, albugine* &c. Codex Colb. . . . *cadente de stercore passerum nido, albuginis* &c. ex qua lectione non incommodum sensum elicies transposita vocula *de* post vocem, *stercore*. Nequetamen et vet. edit. aliosque omnes mss. postponendos duximus. In his autem *albugo* videtur esse ipsummet avium excrementum, sic dictum à colore; unde apud Horat. lib. 1. Sat. 8. albi epithetum invenit.

conquestus

...questus ingemuit, nec dixit: Hæc merces laborum meorum. Fraudari magis se doluit obsequiorum quam oculorum munere: nec cæcitatem pœnam, sed impedimentum putabat. a Et cùm victum mercede levaret conjugis, ne quid furtivum domum suam intraret cavebat: uxor hœdum pro mercede acceperat; at ille plus honestati quàm pietati consulens, cui suam debebat alimoniam. Commendaverat proximo suo pecuniam quamdam quam toto vitæ suæ tempore in tanta indigentia non poposcit. Vix ubi se B fessum vidit, & depositum senectute, insinuavit filio, non tam cupiens commendatum reposcere, quam sollicitus ne fraudaret heredem.

7. Quod igitur commendavit pecuniam, & non fœneravit, justi servavit officium. Malum est enim fœnus quo quæruntur usuræ: sed non illud fœ-
Eccli. 29. 2. nus malum, de quo scriptum est: *Fœnera proximo tuo in tempore necessitatis illius.* Nam & David
Psal 36. 21. ait: *Justus miseretur & commodat.* Aliud illud fœnus
Deut. 23. 19. est jure exsecrabile, dare in usuram pecuniam, C quod Lex prohibet. Sed Tobias hoc refugiebat,
Tob 4. 6. & seq. qui monebat filium, ne præceptum Domini præteriret, ut ex substantia sua eleemosynam faceret, non pecuniam fœneraret, non averteret faciem suam ab ullo paupere. Hæc qui monet, condemnat usuras fœnoris, ex quo multi quæstum fecerunt, & multis commodare pecunias negotiatio fuit. Et quidem eam prohibuerunt sancti.

8. Quo gravius malum fœnus est, eo laudabilior qui illud refugit. Da pecuniam si habes, pro- D sit alii quæ tibi otiosa est. Da quasi non recepturus, ut lucro cedat, si reddita fuerit. Qui non reddit pecuniam, reddit gratiam: si fraudaris pecunia, acquiris justitiam; justus est enim qui miseretur & commodat. Si amittitur pecunia, com-
Eccli. 29. 2. paratur misericordia. Scriptum est enim: *Qui facit misericordiam, fœnerat proximo.*

CAPUT III.

Ambrosius fœneratorum inhumanitatem in pauperes, E *& eorum artes quibus illos sibi addicunt, oculis subjicit; ac demum in eosdem invehitur.*

9. Multi dispendii metu non fœnerant, dum fraudem verentur. Et hoc est quod pecentibus consueverunt referre. Horum unicuique
Ibidem 13. & 14. dicitur: *Perde pecuniam propter fratrem & amicum, & non abscondas illam sub lapide in perditionem. Pone thesaurum tuum in præceptis Altissimi, & proderit tibi magis quam aurum.* Sed obsurduerunt aures hominum ad tam salutaria præcepta, & maxime F divites ære illo suæ pecuniæ aures clausas habent. Dum pecuniam numerant, * responsa non audiunt. Simul ut aliquis necessitate constrictus, aut pro suorum redemtione sollicitus, quos captivos barbarus vendit, rogare cœperit, statim dives vultum avertit, naturam non recognoscit, humilitatem supplicis non miseretur, necessitatem non sublevat, fragilitatem communem non considerat, stat inflexibilis, resupinus, non precibus inclinatur, non lacrymis movetur, non ejulatibus frangitur, jurans quod non habeat, immo & ipse fœneratorem requirat, ut necessitatibus subveniat suis. Quid addis duritiæ & avaritiæ tuæ sacramentum? Non absolveris perjurio, sed ligaris.

10. At ubi usurarum mentio facta fuerit, aut pignoris, tunc dejecto supercilio fœnerator arridet, & quem ante sibi cognitum denegabat, eumdem tamquam paternam amicitiam recordatus osculo excipit, hereditariæ pignus caritatis appellat, flere prohibet. Quæremus, inquit, domi si quid nobis pecuniæ est, frangam propter te argentum paternum quod fabrefactum est, plurimum damni erit: quæ usuræ compensabunt pretia * emblematum? Sed pro amico dispendium non reformidabo, cùm reddideris, reficiam. Itaque antequam det, recipere festinat: & qui in summa subvenire se dicit, usuras exigit. Kalendis, inquit, usuras dabis: * fœnus interim, si non habueris unde restituas, non requiro. Ita ut semel det, frequenter exagitat, & semper sibi debere efficit. Hac arte tractat virum. Itaque prius eum chirographis ligat, & adstringit vocis suæ nexibus. Numeratur pecunia, addicitur libertas, absolvitur miser minore debito, majore ligatur.

11. Talia sunt vestra, divites, beneficia. Minus datis, & plus exigitis. Talis humanitas, ut spolietis etiam cùm subvenitis. Fœcundus vobis etiam pauper est ad quæstum. Usurarius est egenus, cogentibus vobis, habet quod reddat: quod impendat, non habet. Misericordes plane viri, quem alii absolvitis, vobis addicitis. Usuras solvit, qui victu indiget. An quidquam gravius? Ille medicamentum quærit, vos offertis venenum: panem implorat, gladium porrigitis: libertatem obsecrat, servitutem irrogatis: absolutionem precatur, informis laquei nodum stringitis.

CAPUT IV.

Qua ratione fœneratores Judæ & diabolo comparentur; & quid significetur nominibus creditoris, fœnoris, sortis, ac debitoris?

12. Hanc præcipue injustitiam deplorat sanctus David dicens: *Vidi iniquitatem & con-* Psal 54. 11 & 12. *tradictionem in civitate; & non defecit de plateis ejus usura & dolus.* Itaque cùm * proditionem Judæ subjeceret, hoc præmisit, sive quòd ultra sacrilegii invidiam, conjuraris Dominicæ necis fœnoris crimen accideret, sive quòd tantum sacrilegium satis abundeque usura fœnoris ultum iret. Mali fœneratores qui dederunt pecuniam ut interficerent auctorem salutis: mali & isti, qui dant ut interficiant innocentem. Et iste quoque qui pecuniam acceperit, ut proditor Judas, laqueo se & ipse suspendit. Ipsum quoque Judam hoc male-

a. Omnes mss. ac vet. edit. in prima hujus loci parte conveniunt, quam edit. Rom. invertit ac decurtavit in hunc modum: *Et ne quid furtivum domum suam intraret, cavebat: sed victum mercede conjugis levabat. Denique.* ab hac vero ultima voce cum tribus mss. ita prosequitur, *plus honestati quam necessitati consulens, cui sua deerant, alimoniam commodaverat proximo suo quam* &c. Aliæ edit. ac potiores mss. ut in textu, nisi quod edit. habent, *cui sua deerant*, & solus Colb. præfert, *pecuniam quamdam.* Videtur autem post vocem *alimoniam*, subintelligendum, *ne quid furtivum .... cavebat.* Denique ubi edit. Gill. & Rom. *commodaverat, commodatum, commodavit*, ibi aliæ edit. ac mss. omnes, *commendaverat, commendatum, commendavit.* At non videtur prætermittendum quod ut verbum δανείζειν apud LXX. & Aquilam in bonam ac malam partem accipitur: sic *fœnerare* hic ab Ambr. & ab August. in psal. 36. usurpatur.

* *Responsa*, ægrotis, hoc est, divinæ Scripturæ. Vide quæ notavimus lib. de Fuga sæc. cap. 4. num. 20.

* *Emblemata*, figuræ sunt atque ornamenta vasi cuipiam superaddita, quæ facile ex eodem eximi possint, dicta ἀπὸ τοῦ ἐμβάλλειν.

* *Fœnus* hic pro sorte ponitur, sicut & infra c. 12. n. 39. *Nummus datur, fœnus appellatur.* Ea tamen vox sæpius usuram sonat.

* Nimirum sequentibus ejusdem psalmi versibus, quos consule.

Psal. 18. 11. dicto putavit esse damoandum, ut scrutaretur fœnerator ejus substantiam; quia quod proscriptio tyrannorum, aut latronum manus operari solet, hoc sola fœneratoris nequitia consuevit inferre. Doctiores autem ipsum fœneratori putant diabolum [a] comparatum, qui res animæ, & pretiosæ mentis patrimonium fœnore quodam usurariæ iniquitatis evertit, sic sumtu capit, sic auro illicit, sic reatu involvit, sic caput pro thesauro reposcit.

13. Quid vobis iniquius, qui nec sic capitis solutione estis contenti? Quid vobis iniquius, qui pecuniam datis, & vitam obligatis & patrimonium? Accipitis aurum argentumque pro pignore, & adhuc illum debitorem dicitis, [b] qui vobis plus credidit, quam accepit à vobis? Vos creditores adseritis, qui amplius debetis: vos, inquam, dicitis creditores, qui non homini, sed pignori credidistis. Bene fœnus appellatur quod datis, ita vile ac fœneum est.

14. Sortem dicitis quod debetur. Etenim velut urnâ ferali misera sors volvitur, perituri debitoris luenda supplicio. Stant pallentes rei ad sortis eventum. Noo sic trepidant de quorum damnatione sors ducitur: noo sic dejecti ac suspensi pavitant, de quorum captivitate exspectatur sortis eventus. Illic enim unius captivitas, hîc plurimorum addicitur. Et fortasse ideo sors, quia in eventu sunt patrimonia [c] quæ sub hac forte volvuntur. Magoum & memorabile beneficium Dei! Hoc specialiter ore propherico prædicatur, quod in patres contulit, quia *ex usuris & iniquitate liberavit eos.* Ps. 71. 14. Et proprie ait: *Ex usuris liberavit eos*; quia usuræ inferunt servitutem. Quasi diceret, ex servitutis vinculo ereptos reddidit libertati.

15. Grave vocabulum debitorum. Debita peccata dicuntur. Debitores quoque criminosi appellantur; sic enim & isti sicut & illi [*] de capite decernunt. Culpæ tamen habent nominum suorum, ut factorum diversitatem. Debita quamvis diversæ quantitatis, unum habent nomen, unum onus, unum periculum. Nescit ergo quid poscat infelix, qui pecuniam petit mutuam: quid accipiat, igoorat.

CAPUT V.

Pecunia fœneratorum mari comparatur: hanc ubi quis accepit, statim nebulonum turbam ad se adtrahit; ubi & de sortibus utriusque Testamenti. Consumtâ per intemperantiam illâ pecuniâ, miserum ad vendendam supellectilem fœnerator adigit, aut inducias concedit, sed bellicis ipsis tristiores: sequitur demum nimis sera stultitiæ pœnitentia.

16. NOn novit pecunia fœneratoris uno diutius loco stare, solita transire per plurimos. Uno teneri sacculo nescit, versari ac numerari expetit: usum requirit, ut acquirat usuram. Fluctus quidam est maris, oon fructus. Pecunia numquam quiescit. Labitur, velut scopulo illisa, ita gremium debitoris percurit, & continuo relabitur eo unde processit. Cum murmure venit, cum gemitu revertitur. Frequenter tamen placidum stat ventis mare, semper fœnoris unda jactatur. Mergit naufragos, exspuit nudos, vestitos exuit, insepultos relinq[illegible] Nummum ergo petis, & naufragium suscipis. Hinc Charybdis circumstrepit, hinc Sirenæ quæ voluptatis specie, & canoræ dulcedinis suavitate in vadâ deductos cæca, repetendæ domus, ut feruot fabulæ, spe & cupiditate fraudabant. Homer. Odyss. 12.

17. Statim venditores [*] unguenti & diversarum specierum irruuot, velut quidam canes sagaci prædæ vagantis odore perstricti, venatores, piscatores, aucupes, caupooes quoque miscentes mero aquam, qui nobilitatem vetusti generis & patriæ, & natalem diem vini circumsonent: circumstantes repente parasiti quem ante solebant spernere, salutant, deducuot, ad lætitiam provocant, ad sumtum incitant dicentes: *Venite, & fruamur bonis quæ sunt, & utamur creatura tamquam in juventute celeriter: vino pretioso & unguentis nos impleamus, & non prætereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis antequam marcescant, nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra, ubique relinquamus signa lætitiæ, quoniam hæc est pars, & hæc est sors nostra.* Sap. 2. 6. & seq. Et vere sors omois illorum facta est: tu autem remanes exsors bonorum.

18. Non tales sortes tibi Scriptura monstravit. Non ioter tales sortes David sanctus memorat dormiendum diceos: *Si dormiatis inter medias sortes.* Psal. 67. 14. Nam si in medio illarum dormisses sortium, id est, veteris & novi Testamenti, non te pecuniæ cupiditas in voraginem deterrimi fœnoris demersisset, gratia spiritalis fidei tibi dedisset argentum, & in speciem auri divinæ sapientiæ institutione formasset. Etenim si oos unum testimonium divinæ scripturæ posuimus, & luxuriosum illud convivium declinavimus, utique potuit & iste salvari, si oraculis cælestibus inhæsisset.

19. Revertamur tamen ad convivium, non ut ejus degustemus epulas, sed cavendas aliis demonstremus. Oneratur mensa peregrinis & exquisitis cibis: adhibentur nitentes ministri, magno emti pretio, sumtu pascendi majori: bibitur in noctem, dies convivio clauditur, ebrietati deficit. Surgit ille vini plenus, vacuus opum, dormit in lucem, vigilans somnium putat. Etenim ut in somniis sibi videtur subito dives ex paupere, sic etiam egenus ex divite. Dum defluit interim pecunia, usura superfluit: tempus minuitur, fœnus augetur: thesaurus exinanitur, sors accumulatur: paulatim convivæ se subtrahunt, sponsores conveniunt: mane fœnerator pulsat ad januas, queritur dies solotioni transisse præscriptos, injuriis vigilantem adoritur, in somnis dormientem excitat. Non noctes quietæ, ooo dies suavis est, non sol jucundus. Detrahuntur paulatim deauratæ ac sericæ vestes, & væneunt dimidio minoris. Ponit cum lacrymis ornamenta

a Vet edit. *comparandum, qui res animæ, & pretiosa mentis patrimonium fœneras, quodam usurariæ iniquitatis sic sumtu capit* &c. Rom. *comparandum, qui vires animæ* &c. Huic accedunt duo mss. in verbis, *qui vires animæ*, tres autem in voce, *fœneras*. Melius alii quos secuti sumus.

b. Ita mss. Thuan. Laud. Dion. & Colb. Alii autem, ac omnes edit. *qui vobis plus reddidit*. Minus bene; cùm agatur de pignore quod à debitore traditur fœneratori.

c. Omnes edit. *quæ sub sub hac arte volvuntur*. Melius scripti cod. ut in textu.

*. Lusus in verbo *de capite*, quod relatum ad criminosos idem est ac de vita, seu de pœna capitali: relatum vero ad debitores pro sorte, seu capitali summa accipitur; ut etiam seq. cap. num. 20.

*. Per *unguentum*, intellige oleum aromatis conditum, & per *species*, odores atque aromata, quibus ad delicias abutuntur voluptuosi.

conjux jam tristior, emta carius, vendenda vilius. In auctione pueri constituuntur mensæ ministri, * & male adsueti emtorem avertunt. Offertur pecunia creditori: Vix, inquit, hæc solvit usuram, caput debes.

20. Redit exhausto patrimonio capitis reus; & imminente fœnore, accipit indutias tristiores bellicis, quasi post biduum præliaturus. In bello enim incerta victoria, hîc certa inopia: illic se clypeo tegit, hîc nudus occurrit: illic loricâ pectus includit, hîc totus carcere includitur: illic manus telis onerat, armat sagittis, hîc ære vacuas offert vinculis alligandas. Ducitur plerumque utrerque captivus: ille habet quem accuset adversum belli eventum, hic præter se quem accuset, non habet. Nihil est intolerabilius hac miseria, quæ excusari non potest. Acerbat conscientia pondus injuriæ.

21. Tunc secum reputat, tunc Scripturas recordatur, tunc dicit: Nonne mihi scriptum est:
Prov. 5. 15. *Bibe aquam de tuis vasis, & de tuorum puteorum fontibus?* Quid mihi cum puteo fœneratoris, ubi &
Prov. 15. 17. aqua includitur? Suaviora erant olera cum securitate, [a] quam alienæ epulæ pastæ cum sollicitudine. Non oportuit aliena quærere. Deinde incideram debita, de meis oportuit fontibus remedium quærere. Erant domi vasa minutiora: melius erat ministerium deesse, quam cibum: melius vestem vænalem proponere, quàm libertatem addicere. Quid profuit quod publicare paupertatem meam verecundatus sum? Ecce alius publicavit. Ego nolui * nutritores vendere, ecce alius adjudicat.

22. Sera hæc consideratio. Tunc decuit metuisse tuis, cùm acciperes aliena: tunc decuit succurrere, cùm vulnera prima proserperent. Melius fuerat in principio tenuare sumtum, & necessitatem debiti rei familiaris angustiis allevare, quam ut ad horam ditatus alienis, postea exuereris & propriis.

CAPUT VI.

Quanta moliantur fœneratores; ut incautos adolescentes deprædentur.

23. Accusamus debitorem quod imprudentius se gesserit: sed tamen nihil nequius fœneratoribus, qui aliena damna lucra sua arbitrantur; & dispendio suo deputant quidquid ab aliis possidetur. Aucupantur heredes novos, adolescentulos divites explorant per suos, adjungunt se, simulantes paternam & avitam amicitiam, volunt domesticas eorum cognoscere necessitates. Si quam causam invenerint, accusant verecundiam, pudorem arguunt, quod non ante de se speratum fuerit atque præsumtum. Sin vero nullos laqueos alicujus necessitatis offenderint, intexunt tabulas, aiunt nobile prædium esse vænale, amplam domum: accumulant proventus fructuum, annuos reditus exaggerant, hortantur ut coemant. Similiter faciunt pretiosas vestes, & monilia nobilia prædicantes. Neganti se habere pecuniam, ingerunt suam dicentes: Utere ut tuâ: de fructibus emtæ possessionis pretium multiplicabis, debitam reddes.

24. Prætendunt alienos fundos adolescenti, ut eum suis exspolient: tendunt retia, simul ut indagine cincta spatia fuerit ingressus, cogunt eum in retia cautionum, laqueos usurarum: petunt obligari sibi avitum * prætorium, paternum sepulcrum: præstituitur dies solutioni, dissimulatur conventio, quando potest solutio sustineri; ubi satis securum reddiderint, repente ingruunt, & instant vehementius, causanti incumbunt dicentes: Tu possides tua prædia, nos nostram pecuniam non habemus: aurum dedimus, * lignum tenemus: tibi fructuum emolumenta procedunt, nobis nihil accrescit pecuniæ. Otiosa causatio est, saltem renovetur chirographum.

CAPUT VII.

Quam sollicite fœneratorem fugiat debitor, & cujusmodi sit utriusque occursus: quomodo hic dilatione accepta magis irretitus ad vendenda prædia adigatur: ac tandem omnibus destitutus & ad vincula paratus in desperationem incidat?

25. Itaque dum primum adolescens nihil putat de vestibus suis, aut etiam possessionibus esse vendendum, ad hæc facienda poscit dilationem. Usuræ applicantur ad sortem, accumulatur centesima. Jam suspirare incipit, jam malum suum agnoscere. Die ac nocte usuram cogitat: quidquid occurrerit, fœneratorem putat: quidquid crepuerit, vocem sibi videtur fœneratoris audire. Si habes, cur non solvis? Si non habes, cur malum malo adjungis, & de vulnere remedium quæris? Cur quotidie obsidionem pateris fœneratoris, expugnationem times? Vetus sententia est: *Fœneratoris & debitoris sibi occurrentium, prospectum amborum facit Dominus.* Alter quasi canis prædam requirit, alter quasi fera prædonem declinat: ille quasi leo quærit quem devoret, iste quasi bos juvenculus prædonis impetum reformidat: ille quasi accipiter unguibus olorem quærit invadere, iste quasi anser aut fulica, mavult se vel in prærupta dejicere, vel in profunda demergere, quam istum humani corporis accipitrem sustinere. Quid quotidie fugis? Et si non occurrat fœnerator, occurrit tibi inopia tamquam bonus cursor. Ambos ergo videt Dominus, fœneratorem, & debitorem: occurrentes sibi spectat ambos, testis alterius iniquitatis, alterius injuriæ: illius avaritiam condemnat, hujus stultitiam. Ille gressus debitoris singulos numerat, aucupatur deflexus: iste continuo post columnas caput obumbrat. Nullam enim habet debitor auctoritatem. Ambobus in digitis usurarum repetitur sæpius calculatio. Par cura, sed dispar affectus. Alter lætatur incremento fœnoris, alter cumulo debitionis affligitur. Ille quæstus numerat, hic ærumnas.

Prov. 29. 13.

26. Quid fugis hominem quem poteras & non timere? Quid fugis, aut quousque fugies? Si quis

* Male adsueti, hoc est, non edocti à mangone, quo pacto emtorem allicere debeant: vel male adsueti, hoc est, deliciis, non autem utilioribus artibus adsueti.

a Ita edit. Am. Era. & Rom. cum tribus mss. Gill. cum aliis totidem, *quam alieno ære epula* &c. Thuan solus, *quam alieno epula* &c. Ubi forte subintelligendum *domicilio*, vel *convivio*.

* *Nutritores* servi, queis liberorum committebatur educatio.

* *Prætorium* hoc loco sumitur non pro domo prætoris, aut ejus qui præesset exercitui, sed pro domo ruri ad delicias ædificata; quo sensu non semel apud Titum Livium invenitur.

*. Hoc est, ligneas tabulas cera obductas, in quibus fœnoris cautio scribi solebat.

pulsaverit nocte, fœneratorem putas, sub lectum illico: si quem subito intrare senseris, tu foras exsilis. Canis latrat, & cor tuum palpitat, sudor effunditur, anhelitus quatit artus: quæris quid mentiaris, ut fœneratorem differas; & cùm dilationem impetraveris, gaudes. Fœnore tuo simulat fœnerator gravari: sed libenter impertit, quasi venator qui feram cinxerit, securus est prædæ. Tu oscularis caput, amplecteris genua, & quasi cervus sagitta toxicata ictus, paululum procedens, tandem victus veneno procumbis: aut quasi piscis qui fuscina fuerit infixus, quocumque fugerit, vulnus vehit. Et vere piscis ille in esca mortem devorat, ille hamum glutit, dum cibum quærit; sed tamen hamum non vidit, quem tegit præda: tu hamum cernis, & glutis. Hamus tuus fœnus est creditoris: hamum voras, sed vermis te semper obrodit. Ipsa est esca quæ decipit. Itaque & tibi fœnoris nec cibus usui est, & hamus vulneri. An ignoras quia semel illaqueatus nodo, se magis, si fugiat, ipse constringit; & intra retia positus fugiendo magis dejicit super se retia? In plateas fugis, cùm intra parietes tutus esse non possis. Inveniet te cùm voluerit fœnerator. Denique ubi tempus impleveris, sicut lupus nocte irruit, dormire non sinit, [a] exspectato die ad publicum trabit, aut tabulis venditionis cogit subscribere. Ut fureris pudoris dispendium, subscribis illico, venditurus avitum sepulcrum, paternæ sane ut prætexatur aliquid verecundiæ: emitur jejunum solum, jactatur quod infœcunda vendiderit, dispendiis oneraverit debitorem, & superioris temporis adscribuntur dispendiis damna præsentis. Mox & laudata venduntur, & inferuntur jam non instrumenta, sed vincula.

27. Tamen adhuc quærendi fidejussores. Tribuuntur induciæ non ut prædam libertatis inveniat, sed ut consortem servituris adjungat, qui se societ ærumnoso. At quid juvare potest alienæ calamitatis accessio? Jam & amici fugiunt, convivæ non recognoscunt: ipse quoque conspectus omnium refugit, & ut pugil ictus varios concertantium, ita iste honestorum vitat occursus, & sollicitus, ubi in aliquem offenderit, vigilanti exit obtutu. Redit paratus ad vincula, redit mortem optans, cogitans eam sibi, si moreretur, quietem inferre. Redit misere se ipse condemnans, quod alienam pecuniam non refugerit, & fœneratoris se ære devinxerit.

28. O quantos miseros aliena fecerunt bona! Hier. 2. 18. Quid, inquit, tibi ut bibas aquam Geon? Quid, inquam, tibi ut biberes calicem fœneratoris? Multi, inquit, mutuati ad tempus, & necessitatibus consuluerunt suis, & pecuniam reddiderunt. Et quanti se propter fœnus strangulaverunt? Illos consideras, hos non enumeras: reminisceris evasisse aliquos, non reminisceris oppetisse: nummos redditos imputas, laqueos appetitos non computas, quos deformitati tam dedecorosæ conventionis plerique verecundiores ad contumeliam, fragiliores ad injuriam, expetito interitu prætulerunt, opprobrium vitæ amplius quam mortis supplicium pertimescentes.

CAPUT VIII.

Liberos pro paternis debitis per summam indignitatem sub hasta venire: sed huic malo subvenire posse neminem, cùm expleri nequeat fœneratoris avaritia; quam in rem Scripturæ locus explicatur, simulque ostenditur materiam prævaricationis esse fœnerationem.

29. Vidi ego miserabile spectaculum, liberos pro paterno debito in auctionem deduci, & teneri calamitatis heredes, qui non essent participes successionis; & hoc tam immane flagitium non erubescere creditorem. Instat, urget, addicit. Mea, inquit, nutriti pecunia, pro alimonia servitium recognoscant, pro sumtu licitationem subeant. Agitetur hasta de pretiis singulorum. Non immerito hasta agitatur, ubi caput quæritur: non immerito ad auctionem pervenitur, ubi sors poscitur. Hæc est fœneratoris inhumanitas, hæc debitoris stultitia; ut filiis quibus non relinquit pecuniam, libertatem auferat, pro testamento chyrographum dimittat, pro emolumento hereditatis syngrapham obligationis. Quid sibi vult paterni in liberos scriptura maledicti, ubi nulla est impii offensa peccati? An potest durius aliquod esse maledictum, graviusque servitium? Et illa sæpe post mortem habet defunctus compendia, quod non spectat miserias filiorum.

30. Vendit plerumque & pater liberos auctoritate generationis, sed non voce pietatis: ad auctionem pudibundo vultu miseros trahit dicens: Solvite filii gulæ meæ sumtum, solvite paternæ mensæ pretium: vomite quod non devorastis, reddite quod non accepistis; hoc meliores, quod vestro pretio redimitis patrem, vestra servitute paternam emitis libertatem.

31. Esto ut aliquis qui subvenire possit, accedat. Quis tantam expleat Charybdim; quis rationes fœneratoris agnoscat; quis avaritiam satiet, quæ non iste pretia exaggeret, cùm viderit redemtores? Non enim suo magis lucro quam alieno detrimento pascitur. Vera profecto vera est, utpote Dei, divina sententia, qui cùm iratus esset propter impietatem populi Judæorum, quod post deos abiret alienos: *Cui*, inquit, *vendidi vos fœneratori?* Esai. 50. 1. Venditur enim qui obligatus fœneratori fuerit, & venditur non uno pretio, sed quotidiano: venditur non cum definitione, sed cum accessione diuturna. Nova usurarum auctio per menses singulos, nova sub quotidiana licitatione venditio. Qui plus obtulerit, trahit semper, venalis addicitur, numquam quasi venditus æstimatur. Magna igitur vis cælestis sententiæ. Non satis judicavit Dominus dicere: *Cui vendidi vos*; sed addidit, *fœneratori?* Offensus nihil potuit gravius invenire, quo vindicaret in perfidos. Derelictus expostulat, cur ita fugerint salutis auctorem, [b] quasi fœneratori eos alicui Dominus vendidisset dignâ pœnâ. Dominum relinquentes habent servi quod amplius quam carceris pœnas & vincula reformident: habent liberi quod paveant pro libertatis incuria.

a Edit. omnes, *ex lecto ad publicum trahit.* Non incommode; sed tamen contra communem mss. consensum.

b Hic vet. edit. ac Rom. in eo tantum dissident, quod illæ omissa voce, *eos*, sensum non nisi post vocem, *relinquentes*, absolvunt. Mss. vero in punctis figendis parum constantes, habent vocem, *eos*, cum edit. Rom. Solus Colb. ita locum exhibet forsan non male, *quasi fœneratori eos . . . . dominum relinquentes. Habent servi* &c.

32. Simul illud adverte, quod fœneratio prævaricationis materia judicata sit: quod is facile recedat à Domino, qui fœneratori se potuerit obligare. Fœnus enim radix mendacii, causa perfidiæ est. (*Ibidem.*) *Ego*, inquit, *vos non vendidi: sed peccatis vestris venditi estis*. Ergo qui se fœneratori obligat, ipse se vendit; & quod pejus est, vendit se non ære, sed culpa.

CAPUT IX.

Peccati fœneratorem diabolum esse, qui Salvatori etiam divitias suas ostentarit: et fœneratorem haud absimilem; atque ibidem de centesima usura, ac centesima ove; deque creditoris nomine quod sibi imposuit verus exactor.

33. Quis iste peccati est fœnerator, nisi diabolus, à quo Eva mutuata peccatum obnoxiæ successionis, usuris defœneravit omne genus humanum? (*S. August. lib. 1. cont. Jul. Pelag. cap. 3.*) Denique quasi malus fœnerator chirographum tenuit, quod postea Dominus suo cruore delevit. Etenim quod mortis erat scriptum apicibus, debuit morte dissolvi. Fœnerator ergo diabolus. Denique ostendebat Salvatori divitias suas dicens: (*Matth. 4. 9.*) *Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me*. At vero Dominus æris solutor alieni, nihil ipsi debebat, qui poterat dicere: (*Johan. 14. 30.*) *Ecce venit hujus mundi princeps, & in me* [a] *suum non invenit nihil*. Nihil debebat, sed solvebat pro omnibus, sicut ipse testatur dicens: (*Psal. 68. 5.*) *Quæ non rapui, tunc exsolvebam*.

34. Quid distat malitia hujus principis mundi? Fœnerator pecuniæ caput obligat, * manum tenet, sorte ducit. O nomen triste de dulci! Dominus ovem centesimam liberavit: illa centesima salutis, hæc mortis est; & terra bona centuplum fructum reddit. Væ iis qui dicunt quod amarum est, dulce; & quod dulce, amarum! Quid amarius usura, quid dulcius gratia? Nonne hoc ipso sermone quo centesimam appellant, revocare deberent in memoriam Redemtorem, qui venit centesimam ovem salvare, non perdere?

35. Quis gravior exactor est? Et hoc triste nomen. Denique Dominus ait: (*Esai. 3. 14.*) *Populus meus, exactores vestri circumscribunt vos*. Et in Evangelio habes: (*Luc. 12. 58.*) *Dum vadis cum adversario tuo ad magistratum, da operam liberari ab illo; ne forte perducat te ad judicem, & judex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerem*. Quis iste sit exactor agnosce, qui etiam novissimum quadrantem exigit, & idem se creditorem vocat, atque in hoc etiam nomine fraudem facit: ut qui veneni pocula melle illinit, ut sub grato odore mors lateat, atque illita calicis ora vim fraudis abscondant. Creditor prætexitur quasi fidelis; & quasi incredulus, ad quem fidelis oppignorat.



CAPUT X.

Fœneratoris ne debitoris cadaver ad sepulturam efferretur, prohibentis historia.

36. Quoties vidi à fœneratoribus teneri defunctos pro pignore, & negari tumulum, dum fœnus exposcitur? Quibus ego acquievi libenter, ut suum constringerent debitorem, ut electo eo, fidejussor evaderet; hæ sunt enim fœneratoris leges. Dixi itaque: Tenete reum vestrum; & ne vobis possit elabi, domum ducite, claudite in cubiculo vestro, carnificibus duriores; quoniam quem vos tenetis, carcer non suscipit, exactor absolvit: peccatorum reos post mortem carcer emittit, vos clauditis: legum severitate defunctus absolvitur, vobis tenetur. Certe hic sortem suam jam memoratur implesse: non invideo tamen, pignus vestrum reservate. Nihil interest inter funus & fœnus, nihil inter mortem distat & sortem: personat, personat funebrem ululatum fœnoris usura. Nunc vere * capite minutus est quem convenitis; vehementioribus tamen nexibus alligate, ne vincula vestra non sentiat: durus & rigidus est debitor, & qui non jam noverit erubescere. Unum sane est quod non timere possitis, quia poscere non novit alimenta.

37. Jussi igitur levari corpus, & ad fœneratoris domum exequiarum ordinem duci: sed etiam inde [b] clausorum mugitu talia personabant. Ibi quoque funus esse crederes, ibi mortuos plangi putares: nec fallebat sententia, nisi quod plures constabat illic esse morituros. Victus religionis consuetudine fœnerator (nam alibi suscipi pignora etiam ista dicuntur) rogat ut ad tumuli locum reliquiæ deferantur: tunc tantum vidi humanos fœneratores gravari me; tamen ego eorum humanitatem memorabam prospicere, ne postea se quererentur fraudatos esse, donec feretro colla subjecti, ipsi defunctum ad sepulcra deducerent, graviori mœrore deflentes pecuniæ suæ funus.

CAPUT XI.

Usura etiam ab aleatoribus exigitur, quorum in lusu varia fortuna est, sed lucrum cedit fœneratori. Hujus in illos quanta tyrannis, & quæ leges aleatorum? Postremo barbarorum quorumdam furor in aleam describitur.

38. Aliud non minoris acerbitatis accipite. Observant isti aleatorum conventicula, & perdentis ærumnam commoditatem suam judicant: spondent pro singulis. Varios primo sors ludit eventus, ad diversos sæpe transfertur victoria, stipendiaque ejus vicissim atque ærumna mutantur: omnes vincuntur & vincunt, fœnerator solus acquirit: penes alios inane nomen quòd vicerint, penes fœneratorem solum fructus est, non annuus, sed momentarius: illi soli faciunt lucrum in omnium detrimento, illis solis est usura victoriæ. Videas reliquos subito egentes, repente divites, deinde nudos, singulis jactibus statum

a Omnes edit. ac mss. aliquot, *suum nihil invenit*. Antiquiores vero, *suum non invenit nihil*. Quam lectionem Ambrosius explicat lib. de Fuga sæculi cap. 4. num. 24.

*. *Manum tenet*, id est syngrapham debitoris manu subscriptam

*. *Capite minutus*, hoc est, nobilitatis dejectus gradu, atque in plebeiorum hominum ordinem redactus

b. Rom. edit. *clausorum mugitus ad alta personabant*. At nobiscum ver. edit. & mss. consentiunt, nisi quod illæ scriptosis vitio pro, *clausorum*, habent, *plausorum*. Porro post voces, *talia personabant*, videtur subintelligendum, *qualia in exequiis personant*.

mutantes. Versatur enim eorum vita, ut tessera: A volvitur census in tabula, fit ludus de periculo, & de ludo periculum: quot propositiones, tot proscriptiones. Clamor plaudentium, fletus despoliatorum, gemitus deplorantium. a Sedet inter hos creditor ut tyrannus, damnans unumquemque sorte capitali, agitat hastas, feralem instituit de singulorum exuviis auctionem: alios proscriptioni addicit, alios servituti: non tanti occisi sub tyrannis sunt. Vitæ igitur hanc aleam rectius dixerim, quàm pecuniæ, sub momento B fertur, quod valeat in æternum. Ebrietas judicat, & nullus appellat. Habet & alea suas leges, quas fori jura non solvant. Notatur, si credi potest, infamiâ, qui putaverit renitendum, & infamium sententia gravius quàm censura judicialis inurit opprobrium; quoniam qui apud judicem damnantur, apud illos gloriosi sunt: qui apud illos damnantur, apud judicem criminosi sunt. (Exod. 18.) Nobile constituit Moyses seniorum judicium: hi tamen de levioribus judicabant; verbum grave, hoc est, C de potioribus negotiis Moysi judicio reservare consueverant. Hic dicitur: Aleonum consilium judicavit, & plus eorum timetur potentia, b quàm leonum. Inter has feras vivis fœnerator atque versaris. His bestiis cibum eripis, his tetrior æstimaris, his crudelior plus timeris.

39. Ferunt Chunorum populos c omnibus bellum inferre rationibus, fœneratoribus tamen esse subjectos; & cùm sine legibus vivant, aleæ solius legibus obedire, * in procinctu ludere, tesseras D simul & arma portare, d & plures suis quam hostilibus jactibus interire: in victoria sua captivos fieri, & spolia suorum perpeti, quæ pati ab hoste non noverint: ideo numquam belli studia deponere; quod victus aleæ ludo, cùm totius prædæ munus amiserit, ludendi subsidia requirat bellandi periculo: frequenter autem tanto ardore rapi, ut cùm ea quæ sola magni æstimant, victus arma tradiderit, ad unum aleæ jactum vitam suam potestati vel victoris vel fœneratoris addicat. De- E nique constitit quod quidam eorum & imperatori Romano cognitus in fide, pretium servitutis quam sibi tali sorte superatus intulerat, suppliciis imperatæ mortis exsolverit. Premit ergo fœnerator etiam colla Chunorum, & eos urget in ferrum, premit barbaros suæ terrore sævitiæ.



CAPUT XII.

De fœneratorum exactione, & variis vocabulis quibus utuntur. Eorum pecunia comparatur cum echidna aliisque serpentibus; ubi cur usuras Græci τόκους dixerint, explicatur.

40. Quid enim tetrius eo qui hodie fœnerat, & cras expetit? Et odibilis, inquit, homo hujusmodi. (Eccli. 29. 16.) Oblatio quidem blanda, sed inmanis exactio. Verum ipsa oblationis humanitas facit & exactionis sævitiam: protulit pecuniam, * hypothecas exigit, & in suis apothecis recondit. Una pecunia à fœneratoribus datur, & quam multa à debitoribus exiguntur? Quanta sibi fecerunt vocabula? Nummus datur, fœnus appellatur: sors dicitur, caput vocatur: æs alienum scribitur: multorum hoc capitum immane prodigium numerosam exactionem efficit: syngrapham nuncupat, chirographum nominat, hypothecas flagitat, pignus usurpat, fiducias vocat, obligationem adserit, usuras prædicat, centesimas laudat.

41. Echidna quædam est fœneratoris pecunia, quæ tanta mala parturit. * Echidna tamen fœcunda pœnis viscera trahens, partu suo e rumpitur. Et morte materna docet sobolem non esse degenerem in matrem. Igitur incipiunt esse serpentes, illam morsibus suis scindunt. Illic ubi nascitur venenum, primùm probatur. Pecunia autem fœneratoris omnia mala sua concipit, parit, nutrit, atque ipsa magis in sobole sua crescit, tristi prole numerosior. Non minus flexuosa quàm serpens, atque in orbem tota se colligens, ut caput servet: reliquo flagellat corpore, illud solum producit ad vulnera: spiris ingentibus quos comprehenderit, ligat, solo capite interficit: salvo capite, etiam si reliqua pars ejus dilapidata fuerit, reviviscit.

42. Diversa quoque serpentibus sunt concipiendi & pariendi tempora: pecunia fœnebris à die initæ conventionis crescentibus serpit usuris, quæ parturire non novit; quia dolores magis ipsa in alios transfundit. Ibi dolores ut parturientis; unde etiam τόκους Græci appellaverunt usuras, eo quod dolores partus animæ debitoris excitare videantur. Veniunt Kalendæ, parit sors centesimam: veniunt menses singuli, generantur usuræ, malorum parentum mala proles. Hæc est generatio viperarum. Crevit centesima, petitur nec solvitur, applicatur ad sortem. Fit maledic- (Psal. 54. 11.)

a. Edit Rom. *Sed & hos.... damnat* Vet. edit. & cod. Vat. & Vict. *damnans.* Thuan Laud & Dion. *Sed & inter hos . . . damnans* Colb. solus præluxit, ut scribarum lapsum, agnosceremus vocem, *sedet* in aliis mss in duas partes dividentium.

b. Conctæ edit. *quam dæmonum.* Cuncti mss *quam leonum.* Optime, fit enim allusio inter voces *aleonum & leonum*, quæ figura in hoc tractatu frequentissima est.

c Sic mss Thuan. & alii; cuncta autem edit. *omnibus bellum inferre nationibus.* Male. Qui enim omnibus nationibus bellum inferre hic dici possint ii populi, quorum Ambrosii tempore levem admodum cognitionem fuisse in confesso est. Legendum itaque. .. *rationibus*, hoc est, omnibus modis. Siquidem, Am Marcellino teste aliisque historicis, hujusce gentis mos erat pugnare partim circumequitando, partim excurrendo & opportune retrocedendo. Sed maxime terga vertentes magna industria jaculis hostes confodiebant. Quod autem ad hanc tantam eorumdem barbarorum in ludum insaniam, de illa apud auctores nihil omnino reperias: & Ambrosius ipse id tantum fando se se audivisse significat. Neque etiam hic omittemus memoratos populos, qui in editis omnibus Hunni scribuntur, Chunos constanter legi in mss Qui de illis plura cognoscere voluerit, adeat Am. Marcellinum, & in eumdem Valesii, ac Lindenbergii notas; item Sozomenum, Jornandem, & alios; videat etiam quæ in Admonitione in hunc librum diximus.

*. *In procinctu*, hoc est, ad ineundam pugnam armis instructi.

d. Omnes edit. & mss. aliquot, *& plures suis quam hostilibus ictibus interire.* Mss duo .... *hostilibus factis interire.* Alii nobiscum melius .... *hostilibus jactibus interire* Etenim hostilium telorum jactibus aleæ ac tesserarum jactus hic opponuntur

* *Hypotheca est*, quidquid fœneratori oppignaratur, sive pignus sit quod ipsi tradatur adservandum, sive res immobilis quæ eidem per usurarium instrumentum obligetur Nec multum diverse nomen, *Fiducia*, de quo infra agitur, significat. Vide Gothofred. in lib. 3 Cod. Theod. Tit. de Commiss rescind pag 252 & seq.

* *Echidna*, vel ut mss *echinna*, vipera femina; de cujus partu consule Arist. lib. 5. Hist. anim cap. ult. Plin. lib. 10 Hist. natur cap 92. & alios. Hic autem Ambrosii locus totus è Basil. expressus est.

e Rom. edit *rumpitur, & sobolem parit non sui degenerem. Matrem enim illa morsibus suis scindit Illic ergo ubi nascitur* &c. Vet. autem, & quædam Paris eum mss in nostram lectionem conspirant, nisi quod in vet. edit ac mss Torn. & Vict. desunt ista verba: *Igitur primum incipiunt esse serpentes.*

tum propheticum, dolus in dolo, usura impro- A nium patrimonia tamquam fluctus absorbet, & bi feminis fœtura deterior. Itaque non jam centesima incipit esse, sed summa, hoc est, non fœnoris centesima, sed fœnus centesimæ.

CAPUT XIII.

Usuræ ethymologiam prosequens ostendit illam leporibus ipsis, ac plantis quibuslibet fœcundiorem esse, fœneratorisque aviditate omnem aliam superari: dein ad institutam usuræ cum animalibus ac plantis comparationem redit. B

43. Usuram quoque ab usu arbitror dictam, quod ut vestes usu, ita usuris patrimonia scindantur. a Lugubre ceræ prima littera sonat. Parturit vox doloris est: quid tibi potest esse bonum, quod a dolore incipit & ab obligatione? * Lepores ferunt generare simul & educare, & continuo parturire: b istis quoque anaglyphariis usurarum generatur & supergeneratur usura, enutritur ac nascitur, & nata jam parturit. Radices C quoque arborum primo plantantur ut prendant; cùm prenderint, tunc virescere incipiunt, postea pullulare: at vero pecunia fœnebris vix plantata jam pullulat. Semina tempore erumpunt, animalia tempore pariunt: *Tempus enim pariendi, & tempus moriendi: tempus plantandi, & tempus evellendi plantatum: tempus occidendi, & tempus sanandi.* Et infra: *Tempus acquirendi, & tempus reddendi: tempus custodiendi, & tempus expellendi,* ut Ecclesiastes ait: pecunia fœnebris hodie seminatur, D cras fructificat: semper parit, & numquam interit: semper plantatur, vix evellitur. Vult semper fœnerator acquirere, numquam perdere: numquam custodire c pecuniam suam, semper expellere: numquam sanare, semper occidere.

Eccle. 3. 2. & 5. — Ibidem. 6.

44. Et quia bonus ad omnia magister Ecclesiastes, * liber est Salomonis, paulisper ipsi inhæreamus: *Non satiabitur oculus,* inquit, *videndo, & non satiabitur auris auditu.* Nec fœnerator expletur accipiendo, nec affectus ejus quotidiano nu- E merandi æris satiatur auditu. Et iterum: *Omne quod fuit, ipsum est quod erit:* crescit semper pecunia, otium nescit avaritia, nescit usura ferias. *Omnes,* inquit, *torrentes vadunt in mare, & mare non adimpletur:* mare istud fœnerator est; omnium patrimonia tamquam fluctus absorbet, & ipse nescit expleri. Mari tamen plerique utuntur ad quæstum, fœneratore nemo utitur nisi ad dispendium: illic multorum commodum est, hîc universorum naufragium.

Eccle. 1. 8. — Ibidem. 9. — Ibidem. 7.

45. Multa sunt animantia quæ cito generare incipiunt, sed cito etiam generare desistunt: sors cito generat, & numquam desinit; immo cùm exordium crescendi acceperit, in infinitum extendit augmentum. Omne deinde quod crescit, cùm ad naturæ suæ formam atque mensuram, magnitudinemque pervenerit, vacat incremento: sed fœneratorum pecunia tempore semper augetur, & ultra formam maternæ sortis excedens modum non tenet. Pleraque etiam animantium cùm cœperint ea quæ ex his orta sunt generare, tamquam effœtis viribus usum generationis amittunt: sors autem fœnoris cùm fuerit crescentibus exæquata centesimis, & vetustatem sui renovat, & partus solitos adjunctione multiplicat.

CAPUT XIV.

Usuram prohiberi lege divina, unde & sumtum est illud Catonis, fœnerare est hominem occidere. *vestimentum pignori acceptum ante noctem reddendum esse; ac fœnoris nomine intelligendum, quidquid præter sortem exigitur: post quæ sequitur extorsionum divitibus familiarium reprehensio.*

46. Non novum nec perfunctorium hoc malum est, quod veteris atque divinæ præscripto legis inhibetur. Populus qui despoliaverat Ægyptum, qui pede transierat mare, monetur à fœnoris pecunia cavere naufragia. Et cùm de aliis peccatis * semel aut multum iterata admonitione præscripserit, de fœnore sæpius intimavit. Habes in Exodo: *Quod si pecuniam fœneraveris pupillo, orphano, pauperi, apud te non suffocabis eum, non impones illi usuram.* Ostendit quid sit suffocare, id est, usuram imponere, strangulat enim, & quod pejus est, animam laqueis creditoris; quo sermone & prædonis violentiam, & deformis nodum mortis expressit. *Quod si pignus acceperis vestimentum propinqui tui, ante solis occasum restitues illud; est enim hoc coopertorium ejus tan-*

Exod. 22. 25. — Ibidem. 25.

a. Edit. ant. cum mss nonnullis, *lugubre cetera prima littera sonat, parturit vox doloris est.* Era. & Gill. posito asterico ad vocem *cetera*, notarunt in margine, *forte græca primum*, Gill. addit, *vel cera.* Cùm vero istæc minus placuissent iis qui Rom. edit. præfuerunt, ipsi marte proprio locum emendare conati sunt in hunc modum, *τόκος græce lugubre sonat: partum enim quæ vox doloris est, significat.* Sed præterquam quod jam in fine capitis superioris dictum fuit de voce *τόκος*, mss. omnes huic emendationi reclamant. Ex his codex Th. ante mille annos scriptus nostram lectionem distincte præfert. Accedunt alii aliquot, ac Gill. in margine: at in mss quibusdam ignorantiâ scriptorum aliquid vitii obrepsit v. g. in Laud. pro *lugubre cera*, legitur uno verbo *lugubrescere*, quod quidem aperte mendosum est. Porro ut corruptionis causa obscuritas amoveatur, observa hîc agi de vocabulo *usura*, cujus prima littera u eumdem olim sonum habebat quem græca diphtongus ν, quo etiamnum ab Italis, Germanis, aliisque populis pronuntiatur. Is autem sonus cùm noctuæ vocem imitetur, dicitur lugubris seu feralis; unde est istud in Ausonii Tecnopægnio:

Cecropiis ignota sonis ferale sonans —— V

Videsis J. Lipsii lib. de recta pronunt. lat. linguæ, ubi agitur de hac littera. Quod vero ad vocem *cera*, idem ea valet hoc loco, ac si scriberetur *cerati codicis*, aut *tabellarum*, quo sensu passim apud probatos auctores invenitur. Itaque locus ex salebroso planus fiet, si eum hoc modo interpreteris: Prima littera tabellarum in quarum ceris usuræ vox inscribitur lugubre sonat. Quo forte sensu cap. 10. num 35. dictum est: *Personat, personat funebrem ululatum fœnoris usura.*

*. Quod hic de leporibus ex Basilii Hom. 2. in Psalm. 14. uti alia permulta transtulit Ambrosius noster, id præcipue cuniculis convenit; unde natum est adagium, sæpius pariunt, quam cuniculi.

b. Rom. edit. *Istis quoque tocoglyphis generatur &c.* ubi procul dubio respexit ad illud Basilii, [Greek illegible]. Sed nihil est causæ cur mss atque edit. omnium lectionem abdicemus, cùm voce anaglypharus idem aptissime significetur; utraque enim vox fit ἀπὸ τοῦ γλύφω, id est, sculpere seu fodere, unde anaglypharii dici possunt qui debitorum nomina iterum aut sæpius in tabellis suis stylo insculpunt.

c. Edit. ant. cum Turn. cod. *pecuniam suam semper explere* Rom. .... *fundere.* Magis commode alii scripti cod. ut in textu. Hîc enim Ambr. respexit ad illud Ecclesiastis, *tempus expellendi;* & hoc significatum voluit, fœneratori nihil tam cordi esse, quam ut pecuniam suam foras expellat, eam fœnori collocando, ne domi otiosa remaneat.

*. Qui secus senserint, eum librum vel Esechiæ, vel Isaiæ, vel Zorobabeli attribuentes, vide apud P. Dan. Huetium in Demonstratione Evangelica, Prop. IV. de lib. Ecclesiastis pag. 195. ubi eorum rationes diluuntur, ac Salomoni asseritur idem hic liber; cujus etiam dignitas confutatis adversariorum argumentis ibidem vindicatur.

*. Latinius legendum putat, *semel ut multum.* Sed cum edit. omnibus omnes omnino mss. hoc loco consentiunt. Nec sane adeo inepta est recepta lectio, ut non scite explicari possit in hunc modum, sive semel tantum, sive multoties cetera vitia Lex prohibuerit, sæpius tamen usurâ quàm illis interdixit.

tum, hoc vestimentum turpitudinis eius in quo dor- A
mies. Quod si itaque proclamaverit ad me, exaudiam
eum. Audistis fœneratores quid Lex dicat, de qua
Matth. 5. 17. dixit Dominus: *Non veni Legem solvere, sed adim-*
plere? Quam Dominus non solvit, vos solvitis?
Usuram, inquit, petere, suffocare est. Hoc quo-
que foris fero est dictum à quibusdam eorum pru-
Cicero lib. 2. Offic. in fine. dentibus: Quid est, fœnerare? Hominem, inquit,
occidere. Sed utique non Cato prior quam Moy-
ses, qui Legem accepit. Multo ille posterior.

Exod. 22. 26. & 27. 47. *Si pignus acceperis vestimentum propinqui tui,* B
ante solis occasum restitues illud, ne nudati appareat
turpitudo. Vos vero exuitis atque nudatis, & non
redditis. Videte ne sol occidat super avaritiam
vestram, ne sol justitiæ vobis occidat; quia jus-
titiam non tenetis, aut sol iniquitatis super flagi-
tia vestra condatur. Dies quoque perit invito,
nox irruit sicut Judæ, qui cùm diabolus emisisset
in cor ejus, surrexit ad proditionem, & facta est
nox; sol enim justitiæ occiderat ei, & recubue-
rat super eum. Qui in cor ejus intravit, fecit illi C
tenebras, ut lucis non videret auctorem. Ibi mi-
ser periit in illo convivio in quo alii salvantur.
Reddite igitur vestimentum debitori, in quo dor-
Ibidem. miat, & quietus sit. *Si volueritis reddere: exaudiam,*
inquit, *eum; quia misericors sum.* Si vos non exau-
ditis, ego exaudiam, ego miserebor, ego non
despiciam inopis precem.

48. In Deuteronomio quoque scriptum est:
Deut. 23. 19. & 20. *Non exiges à fratre tuo usuram pecuniæ, & usuram*
escarum, & usuram omnium rerum quascumque fœne- D
raveris fratri tuo. Si alienigenæ credideris, usuram
exiges ab eo: à fratre autem tuo non exiges. Vides
quantum pondus in verbis sit. *Noli*, inquit, *exi-*
gere usuram à fratre tuo, hoc est, cum quo habe-
re debes omnia communia, ab eo tu usuram exi-
gis? Frater tuus consors naturæ, & cohæres gra-
tiæ, noli ab eo exigere amplius, à quo durum
est repetere quod dederis, nisi cùm habuerit un-
de solvat.

14 quæst. 3. c. Plerique 49. Et quia plerique refugientes præcepta Le- E
gis, cùm dederint pecuniam negotiatoribus, non
in pecunia usuras exigunt, sed de mercibus eo-
rum tamquam usurarum emolumenta percipi-
unt; ideo audiant quid Lex dicat: *Neque usuram,*
inquit, *escarum accipies, neque omnium rerum quas-*
cumque fœneraveris fratri tuo. Fraus enim ista &
circumscriptio Legis est, non custodia. Et putas
a te pie facere, quia à negotiatore [a] velut munus
suscipis? Inde ille fraudem facit in mercium pre-
tio, unde tibi solvit usuram. Fraudis illius tu auc- F
tor, tu particeps, tibi proficit quidquid ille frau-
daverit. Et esca usura est, & vestis usura est, &
quodcumque sorti accedit, usura est: quod ve-
lis ei nomen imponas, usura est. Si licitum est, cur
vocabulum refugis, cur velamen obtexis? Si il-
licitum est, cur incrementum requiris?

50. Quod pejus est, hoc vitium plurimorum
est, & maxime divitum, quibus hoc nomine stru-
untur cellaria. Si quis instaurandum convivium
• putat, ad negotiatorem mittit, * ut absynthiati
A cupellam sibi gratis deferat: ad cauponem diri-
git, ut Picenum vinum, aut Tyriacum requirat:
ad lanium, ut vulvam sibi procuret: ad alium,
ut poma sibi adornet. Itaque humanitatem judi-
cant quæ alieno periculo constant. Tu bibis, &
alius diffluit lacrymis: tu epularis, & alios cibo
tuo strangulas: tu symphonia delectaris, & alius
miserabili deplorat ululatu: tu poma degustas, &
alius spinam vorat. Numquid colligunt de spinis
uvas, aut de tribulis ficus? Spina usura est, spina
B centesima est, tribulus est fœnus, male urit. Quo-
modo ergo potes fructum habere de spinis? Si
iste fructus de spinis non nascitur, ille nascetur
æternus. De ærumnis ditaris, de lacrymis lucrum
quæris, de fame aliena pasceris, de exuviis de-
spoliatorum hominum cudis argentum; & judi-
cas te divitem, qui stipem poscis à paupere? Sed
audi quid dicat Salvator: *Væ vobis divitibus, qui* Luc. 6. 24.
habetis consolationem vestram?

CAPUT XV.

Alienigenam à quo usuras licet exigere, solum esse eum, quem licet occidere: fratrem vero ejusdem vel fidei vel juris consortem: quamlibet usuram proscribi, & de benedictionibus eis qui ab illa abstinuerit, cum exhortatione ad misericordiam & veritatem.

51. SEd forte dices quia scriptum est: *Alieni-* Deut. 23. 20.
genæ non fœnerabis; & non consideras quid
D Evangelium dicat, quod est plenius. Sed hoc in-
terim sequestremus, Legis ipsius verba conside-
ra: *Fratri tuo*, inquit, *non fœnerabis ad usuram: sed*
alienigenam exiges. Quis erat tunc alienigena, ni-
si Amalech, nisi Amorrhæus, nisi hostes? Ibi, in-
quit, usuram exige. Cui meritò nocere deside-
ras, cui jure inferuntur arma, huic legitime in-
dicantur usuræ. Quem bello non potes facile vin-
cere, de hoc citò potes centesima vindicare te.
Ab hoc usuram exige, quem non sit crimen occi-
E dere. Sine ferro dimicat qui usuram flagitat: si-
ne gladio se de hoste ulciscitur, qui fuerit usura-
rius exactor inimici. Ergo ubi jus belli, ibi etiam
jus usuræ. Frater autem tuus omnis, fidei primum,
deinde romani juris est populus: *Narrabo nomen* Ps. 21 23.
tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te.

52. Denique etiam in Levitico præscribit Lex
usuram à fratre non esse poscendam. Sic enim
habes: *Et vivet frater tuus tecum, pecuniam tuam* Levit. 25 10
non dabis illi in usuram, & in amplius recipiendum
F *non dabis illi escas suas.* Generaliter hæc senten-
tia Dei omne sortis exclusit augmentum. Unde
& David & benedictum æstimavit, & dignum ha- Psal. 14. 5.
bitatione cælesti, qui pecuniam non dedit in usu-
ram. Si ergo qui non dedit, benedictus; sine du-
bio maledictus, qui ad usuram dedit. Cur ergo
maledictionem potius eligis, quàm benedictio-
nem? Potestis benedicti esse, si velitis, potestis
justi esse. Homo enim justus secundùm Ezechiel, Ezech. 18 7.
qui pignus debitori reddet, & pecuniam suam in
usuram non dabit, & superabundantiam non ac-

a. Omnes edit. ac mss duo, *velut mutuum suscipis.* Melius alii, *velut munus suscipis.* Et hinc intelligas jam tum excogitatam fuisse hominum avaritia distinctionem illam, qua aliquid accipere præter sortem per modum usuræ illicitum dicunt, non vero si per modum muneris accipiatur.

*. *Absynthiatum*, aut ut alibi scribitur, *absynthiacum*, vinum est absyntho conditum: Picenum autem, & Tyriacum ita dicuntur à locis in quibus nascuntur. Est enim Picenum regio quædam Italiæ, Tyrus vero urbs in Asia. Quod autem pro voce, *vulvam*, Latinius legendum conjicit *byllam*, quæ vox in ant. edit. legebatur frustra est; cùm omnes edit. præferant, *vulvam*, & ea ut jam dictum est, ab aucupibus deliciarum quæsita sit.

cipiet,

Ibidem. 9. cipiet, & ab injustitia avertet manum suam: *Justus est iste*, inquit, *vitâ vivet, dicit Dominus.* Qui A autem pignus non reddidit, & in simulacra apposuit oculos suos, iniquitatem fecit, cum usura dedit, & superabundantiam accepit, hic vitâ non vivet. Omnes iniquitates istas fecit, morte morietur: sanguis ejus super ipsum erit. Vide quomodo fœneratorem cum idololatra copulavit, quasi crimen æquaret. Elige ergo quod dulce est.

53. Cur semper tristes, cur semper amarissimi, B cur semper solliciti? Procedat aliquando à vobis misericordia, procedat veritas: obligetur mendacium, fraus odio sit. Docuistis perjurium: fœneratorium sacramentum dicitur, [a] ubi paratur perjurium. Parastis frequenter cùm reddita fuerit pecunia, quod syngrapha non appareat: pejeratis postea quod non receperitis pecuniam. Nolite ergo semper miseri esse, semper avari, semper mœsti. Leones sunt, & feritatem suam mutant: *De manducante*, inquit, *exivit esca, &* C *de forte & tristi exivit dulce:* [Judic. 14. 14.] græcus, *& tristi* habet: sic invenimus. Tamen de forti hoc intelligitur; quia leo fortis est feritate: & qui ferus, tristis. Et de vobis qui pecuniam & avaritiam devoratis, exeat misericordia; hæc enim esca est egenorum: & de tristi exeat dulce, ut dimittatis ei qui non habet unde dissolvat. Quid trahitis peccata ut fune longo, & jugi loro vitulæ? Quod fit utique, cùm fœnus producitis. Tenetis pauperem debitorem, [b] vel ibi sit aliqua gratia, ubi D nulla spes commodi. Et hoc secundum avaritiam vestram loquor.

CAPUT XVI.

Ex Evangelico præcepto fœnerandum his, à quibus nihil exspectetur, immo etiam inimicis: uberrimum fœnus illius esse, qui Domino fœneraverit: nec diffidendum ipsius paupertati, quæ veras largitur divitias.

54. CEterum Dominus in Evangelio talibus magis existimat fœnerandum, à quibus redhibitio non speretur. [Luc. 6. 34. & seq.] Sic enim ait: *Et si mutuum dederitis à quibus speratis recipere, quæ vobis est gratia? Nam peccatores peccatoribus fœnerant, ut recipiant: verumtamen amate inimicos vestros, & benefacite eis, & mutuum date nihil sperantes; & erit merces vestra multa in cælo, & eritis filii Altissimi, quia ipse benignus super ingratos & malos. Estote misericordes, sicut & Pater vester misericors est.* Advertitis quod nomen à Domino fœnerator acceperit, quod nomen etiam qui fœnori vestro fuerit obligatus. *Peccatores*, inquit, *peccatoribus fœnerant, ut recipiant:* uterque peccatur, & fœnerator, & debitor. Vos autem, inquit, amate inimicos vestros. Non discutiatis quid mereantur inimici, sed quid vos facere oporteat. Date mutuum iis à quibus non speratis vos, quod datum fuerit, recepturos. Nullum hîc damnum est, sed compendium. Minimum datis, multum recipietis: in terra datis, & id vobis solvetur in cælo: fœnus amittitis, mercedem magnam habebitis: A fœneratores esse desinitis, filii eritis Altissimi: eritis misericordes, qui vos Patris æterni probetis heredes.

55. Sed fœneratorum vos delectat & usurarum vocabulum. Id quoque non invideo. Docebo quomodo boni fœneratores esse possitis, quomodo bonas quæratis usuras. Dicit Salomon: [Prov. 19. 17.] *Fœnerat Domino qui miseretur pauperi: secundùm datum autem ejus retribuet ei.* Ecce bonum fœnus de malo factum est: ecce irreprehensibilis fœnerator: B ecce usura laudabilis. Nolite ergo jam invidentem me vestris commodis æstimare. Putatis quod hominem subtraham vobis debitorem? Deum provideo, Christum subrogo, illum demonstro qui vos fraudare non possit. Fœnerate ergo Domino pecuniam vestram in manu pauperis. Ille adstringitur & tenetur: ille scribit quidquid egenus acceperit: Evangelium ejus cautio est: ille promittit pro omnibus indigentibus, ille dicit fidem; quid dubitatis dare? Si quis vobis dives hu- C jus sæculi offeratur, qui fide promittat sua pro aliquo debitore, statim numeratis pecuniam: pauper est vobis Dominus cæli, & conditor mundi hujus; & adhuc deliberatis quem ditiorem quæratis fidejussorem.

56. Sed allegatis, quia pauper est factus, cùm dives esset. Vidistis ergo quia fides ejus dives est, fides ejus idonea est: pauper est factus, cùm pro nobis solveret, & adhuc paupertas ipsa non decipit; nos enim divites fecit, quos pauperes pu- D tabatis. Dicit enim Apostolus: [2. Cor. 8. 9.] *Pauper factus est cùm dives esset, ut in illius inopia vos ditaremini.* Bona inopia, quæ largitur divitias. Nolite ergo vos paupertatem timere, ut sitis divites. Date otiosam pecuniam, & recipietis fructuosam gratiam, & pauperum subvenietis necessitatibus, & vobis custodiæ sollicitudo minuetur. Non peribit quod pauper acceperit; & vobis quod dederitis inopi, sine custode servabitur. Quod si incrementum usurarum quæritis, in Lege benedictio, in Evan- E gelio cælestis est merces: quid suavius benedictione; quid majus est cælo? Si escarum desideratur usura, ea quoque præsto est, sicut legimus: [Prov. 22. 9.] *Is enim qui miseretur pauperis, ipse pascetur.*

CAPUT XVII.

Occurritur objectioni, quâ nonnulli negant generaliter prohibitum ne pignus retineatur, sed ad pauperum pignora Legem restringunt.

F 57. REddite ergo pignora quæ tenetis, quoniam fidejussorem idoneum reperistis. Sed obmurmurant adhuc dicentes, quia licet tenere pignora, & se Lege defendunt. Aiunt enim: Scriptum est in Deuteronomio: [Deut. 24. 10. & seq.] *Si fuerit tibi debitum à proximo tuo quodcumque, non introibis in domum ipsius pignerare pignus: sed foris stabis, & homo apud quem est debitum tuum, proferet tibi foris pignus. Si autem homo ille pauper fuerit, non dormies in pignore ipsius; sed redditione reddes ei pignus ipsius ad occasum solis, & dormiet in vestimento suo, & benedicet te, & erit in te misericordia coram domino Deo tuo.* Et alibi, inquiunt, scriptum est: [Ibidem. 6.] *Non pig-*

a Erat Gill. ac Rom *ubi paratur perjurium Perjurastis frequenter.* Codex Vict. *ubi perjuratur. Perjurium parastis frequenter.* Alii, atque Am. edit. nobiscum, ubi subintelligenda vox, *perjurium*, post verbum, *parastis.*

b. Edit. omnes, & duo mss. *velut ibi sit aliqua gratia.* Alii probatioris notæ, *vel ibi sit* &c. Ubi *vel*, idem sonat ac *saltem*, quo sensu ab auctoribus non raro usurpatur

nerabis molam, neque lapidem superiorem molæ; quo- A
Ibidem. 17. *niam hic pignerat.* Et alibi: *Non accipies pignus ves-*
a *timentis viduæ.* [a] Unde argumentantur quia spe-
cialia pignora sint interdicta, non omnia, id est,
pauperis & viduæ. Molam quoque & lapidem su-
periorem molæ prohibitum pignerari.
Ezech. 18. 58. Sed cùm per Ezechielem prophetam ipse
7. Dominus dicat, justum esse qui pignus reddidit,
injustum qui tenuit; utique non speciale aliquod,
sed generaliter omne pignus suadet esse redden-
Job. 31. 26. dum; cùm dicat Job: *Conscriptionem quam habui* B
& 27. *adversus aliquem juramento conceptam, imponens co-*
ronam legebam, & si non scindens eam reddidi, nihil
Luc. 6. 34. *accipiens à debitore.* Cùm Dominus nihil ab iis qui-
bus mutuum dederimus, sperandum esse præci-
piat, quod recipere debeamus, quomodo pignus
secundum Legem putant esse retinendum?

CAPUT XVIII.

Ut objicientibus nos divina lege ad fœnerandum in- C
citari fiat satis, inquiritur quid justus v. g. Petrus
fœnori dare valeat; ostenditurque suos illi sermones
esse, quos fœneret.

b 59. AT [b] ne pari recrudescant modo, & dicant
etiam se ad fœnerandum incitari Legis
Deut. 28. oraculo; quia scriptum est: *Fœnerabis gentibus mul-*
12. *tis, tu autem non mutuaberis*; tempus est plenius
& expressius disputare & docere quid fœneran-
dum, & quibus Legis statuta præscribant; præ-
Ps. 36. 21. cedit enim fœnoris causa pignoris causam. *Mu-* D
tuabitur, inquit, *peccator, & non solvet: justus au-*
tem miseretur, & tribuet. Audis, debitor, quid de-
beas declinare: audis, creditor, quid debeas imi-
Ibidem. 25. tari. Et infra: *Juvenis fui, & senui, & non vidi*
justum derelictum, nec semen ejus quærens panem. To-
ta die miseretur & fœnerat. Unde huic justo quod
tota die fœneret? Ergo dives justus est; & quan-
to ditior unusquisque fuerit, tanto justior: qui
plus habuerit unde fœneret, ipse erit justior. Sed
difficile dives intrat in regnum cælorum. E
60. Quid ergo fœneret, dic mihi, sancte David?
Contra me protuli testimonium, nisi mihi subve-
Act. 3. 6. nis. Petrus dicebat: *Argentum & aurum non ha-*
beo, numquid non erat justus? Tu mihi ergo expo-
Psal. 111. 5. ne quid fœneret. Dixisti enim: *Beatus vir qui mise-*
retur & commodat, disponet sermones suos in judicio.
Inveni quid fœnerat justus. Petrus quoque me
doceat & ipse quid fœneret, qui dixit inopi ad-
tendenti ad se & ad Johannem: *Argentum & au-*
rum non habeo. Nihil ergo dabis pauperi, aposto- F
le? Das tamen, & plus das quam alii: das inopi,
quod alii dare non possunt: das inopi, post quod
egere non possit: das inopi, quod etiam divites
accipere concupiscunt: das inopi, quod ii qui is-
tud argentum & aurum habent, conferre non no-
c verint; quia avaritia eos impedit: [c] das inopi, qui
eis divitibus facias ditiorem. Incitasti animum
meum, concupisco hoc donum tuum. Dicito, ro-
go, quid des. Noli me diu suspensum reddere, cu-
pio petere, si cito solvas. Sed solvisti cito: non
distulisti inopem, non despexisti precem paupe-
ris, non diutius eum desperare fecisti, non va-
cuus ad templum adscendisti dicens: *Argentum &*
aurum non habeo. Non illi soli plenis manibus ad-
scendunt, qui argentum & aurum habent: ad-
scendit & pauper non vacuus: adscendit & ille
non vacuus, quia aurum & argentum non habet.
Audiamus quid det iste pauper: *Sed quod habeo,* Ibidem.
inquit, *do tibi. In nomine Jesu Nazareni surge & am-*
bula. O optanda paupertas; ô ditior inopia! Clau-
dicabat, cui divites dabant: unus pauper dedit,
& statim qui claudus erat, sanus est factus.
61. Habet ergo justus quod fœneret, habet &
argentum quod fœneret, sermones suos fœne-
rat: hoc est justi argentum; eloquia enim Domi-
ni, eloquia casta, argentum igne examinatum,
probatum terræ, purgatum septuplo. Hoc fœne-
rat qui Legem accipit, qui Legem meditatur, qui
Legem exercet: hoc fœneravit Petrus, hoc fœ-
neravit Paulus, quibus dicitur ut ad viros natio-
num pergerent. Ad Cornelium centurionem Pe-
tro, cui dicitur: *Surge, vade nihil dubitans, quo-* Act. 10. 20.
niam ego misi illos; & surrexit & ivit. Et infra di-
xit: *Numquid aquam vetare possumus, ne baptizen-* Ibidem 47.
tur ii, qui Spiritum sanctum acceperunt? Jussitque
eos baptizari. Hoc est: Fœnerabis gentibus, ut
peccata dimittas, debita auferas: tu autem non
mutuaberis. Mutuatur enim peccator, & non
solvet peccata sua; quia peccator est. Paulo di- Act. 9. 15.
citur: Fœnerabis gentibus qui missus est ad gen-
tes: Johanni dicitur: Fœnerabis gentibus: Jaco-
bo, & ceteris dicitur: Fœnerabitis gentibus: qui-
bus dictum est: *Ite, baptizate gentes.* Matth. 28. 19.
62. [d] Dicitur populo patrum: *Si custodieris man-*
data Dei, benedictus eris, & fœnerabis gentibus ver- Deut. 28. 12.
bum. Denique non de pecunia dici significant se-
quentia: *Princeps eris gentibus multis: tibi autem* Ibidem. 13.
nemo dominabitur. Constituet te dominus Deus tuus
caput, & non in caudam, & eris tunc supra, & non
subter, si exaudieris vocem domini Dei tui. Et se-
quitur: *Si autem non audieris, maledictus tu in ci-* Ibidem 16.
vitate, & maledictus in agro. Et infra: *Maledicta* Ibidem 18.
progenies ventris tui. Non pecunia utique benedic-
tum facit, sed cognitio Dei, prædicatio verbi: si
gratiam Domini fœneremus, si indigentibus elo-
quia Domini conferamus, si observemus manda-
ta cælestia. Et contra maledictum non facit, si
desit pecunia quæ fœneretur: sed si desit studium,
si desit observatio cælestium statutorum, male-
dictus eris.



a. Ita mss omnes Gall. ac vet. edit. Rom. vero ex uno Vat. *Unde argumentantur pignora interdicta non omnia, sed specialiter pauperis, & viduæ.* Aperta & minime coacta lectio, sed quæ potius verborum Ambrosii paraphrasim, quam ipsa Ambrosii verba repræsentet.

b. Edit. Am. Era. & Rom. cum mss duobus, *At ne parere erubescant modo.* Gill. *At ne pari erubescant modo.* Demum ms. Vat. unus, & quinque Gall. ut in textu. Est autem hic *ne recrudescant*, idem ac ne iterum se se defendant, Scripturæ auctoritatem obtendentes; & hoc eo respicit, quod supra dicitur: *Sed murmurant adhuc &c.*

c. Mss. nonnulli, ac omnes edit. *das inopi, quod eum divitibus faciat*, plures, *facias ditiorem.* Alii mss. *das inopi, quo* (antiquiores *qui*) *eis &c.* In sexto autem casu est relativum *qui*, & subintelligitur ejus antecedens hoc modo, *Das inopi id munus qui &c.*

d. Vet. edit. cum mss. Torn. & Vict. *Dicitur Paulo. Si Patrum custodieris mandata, benedictus eris, & fœnerabis gentibus verbum.* Rom. è cod. Vat. cum quo Gall. omnes consentiunt, locum restituit, nisi quod ubi omnes mss præferunt, *gentibus verbum*, illa reposuit, *gentibus multis.*

CAPUT XIX.

Judæos primo gentibus fœnerasse, postmodum gentes in Christum credentes vicem illis reddidisse, quod pecuniam suam amisissent: ejusdem pecuniæ laus, atque ad illam fœnerandam exhortatio: & quo pacto in ea re Israelitis antepositæ fuerint nationes.

63. Denique mysterium Ecclesiæ evidenter exprimitur. Primùm enim dixit ad dis- B cipulum Legis: *Si audieris Legem, & custodieris, fœnerabis gentibus*; [Deut. 15. 6.] quod factum est à patribus nostris. Fœneravit Moyses gentibus, qui proselytos acquisivit, fœneravit Jesus Nave, fœneravit Gedeon, fœneravit Samuel, David, Salomon, Elias, Elisæus; & si qnis volebat verbum cognoscere, pergebat ad eos: regina Austri venit audire sapientiam Salomonis.

64. Ubi cœpit populus Judæorum non custodire Legem, cœperunt advenæ, hoc est, ex po- C pulo nationum qui in dominum Jesum crediderunt, interprerationem Scriprurarum fœnerare illi vetusto populo. Fœneravit Timotheus patre Græco ortus verbum Judæis, cùm sacerdotium recepisset: fœneramus hodieque sacerdotes in Ecclesia verbum Judæis, qui de Synagoga ad Ecclesiam transierunt: fœneramus & novam & vetustam pecuniam; etenim quam habuerunt, jam non habent: oculos habent, & non vident, aures habent, & non audiunt: pecuniam habent, & D non habent; quia usum ejus ignorant, pretium ejus nesciunt, figuram ejus & formam non cognoverunt. Nam si cognovissent, numquam auctorem pecuniæ denegassent dicentes: [Luc. 19. 14.] *Nolumus hunc regnare super nos.* Qui quidem rediens, accepto regno, jussit vocari servos suos quibus dedit pecuniam, & eos qui fœnerassent pecuniam, prædicavit: ei autem qui pecuniam tenuit otiosam domini sui respondit: [Ibidem. 22. & 23.] *Sciebas quod ego homo austerus sum, tollo quod non posui, meto quod non seminavi: & quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, & ego veniens cum usuris utique exegissem illam?* E

65. Audistis quæ pecunia boni fœneratoris sit, quæ pecunia bonas acquirat usuras, quæ pecunia non infamet fœneratorem, non opprimat debitorem, quam pecuniam ærugo non possit obducere, non penetrare tinea, quæ pecunia non de terreno thesauro sit, sed de æterno, quæ pecunia divitem faciat accipientem, nec aliquid imminuat fœneranti. Hæc pecunia usuram ha- F bet: non centesimam ejus quod dederit portionem, sed centuplum fert fructum. Expande igitur sinum mentis, ut hujus pecuniæ numeratam tibi suscipias quantitatem: intende cordis obtutum, ut agnoscas pecuniæ hujus imaginem & inscriptionem: certe hanc pecuniam excute, tabulam supra mensam animæ tuæ quæ stabilis virtutibus sit, quadratam constitue, conde in thesauro pectoris tui, de quo doctus scriba depromit nova & vetera. Vides qualis hæc pecunia sit, A quemadmodum creditorem, debitoremque invisa in se conjungat nomina. Qui invehebar in fœneratores, jam provoco debitorem. Hujus ergo fœneratores pecuniæ vos esse desidero; ut ad vos qui mutuum sumant, sponte festinent: per quam non nummum, sed regnum possitis acquirere: per quam non maledicta quæratis, sed benedictionis gratiam.

66. Hanc pecuniam fœnerat popnlns nationum, qui scivit accipere fœneratum, qui scivit cerne- B re, qui scivit excutere. [a]Recusasti indiga fœnoris spiritalis, egere cœpisti. De te ergo à Dei filio dictum est: *Mutuabitur peccator, & non solvet.* [Ps. 36. 21.] Tibi dicitur: *Advena qui est in te, adscendes super te: tu autem descendes in imum.* [Deut. 28. 43.] Nescit enim summum, qui Christum ignorat: in inferno semper est, qui non adscendit ad Christum: in summo autem populus qui verbum recipit, hic habet fidei patrimonium omne. De hoc dicit Lex: *Hic tibi fœnerabit, tu autem non fœnerabis ei: hic tibi erit caput,* [Ibidem. 44.] C *tu autem eris cauda*, hoc est, ille erit primus, tu ultimus & abjectus. Auferam à Judæa caput & caudam, initium & finem: initium Christum, qui interrogatus quis esset, respondit: *Initium quod & loquor vobis*: [Johan. 8. 25.] finem quoque Christum dicit; *ipse est enim finis Legis ad justitiam omni credenti.* [Rom. 10. 4.] Ergo qui non credit ad justitiam, nec initium, nec finem habet, sed ipse finis sui est.

CAPUT XX.

D *Præmisso pignoris, commendati, ac depositi discrimine; ostendit spirituale pignus esse, quod reddi Lege jubeatur; corporeum tamen etiam reddi oportere: qui verbum Dei audierit debitorem esse, nec ab eo pignus tollendum. De evangelicis vestimentis; & de tunica quam omnes debemus induere. Bonum amictum esse Dei verbum; esse pignus Dominicæ fortis, esse sapientiæ vestimentum; tandem esse verbum coangustandum.*

E 67. Cognovimus fœnus legitimum, cognoscamus & pignus quod Lex reddi jubet ante solis occasum. Quid sit istud audi dicentem Apostolum: *Dedit Deus pignus Spiritum in cordibus nostris.* [2. Cor. 1. 22.] Tripliciter autem & pignus, & commendatum, & depositum dicitur. Pignus dicunt quod pro mutuo ære susceptum est: commendatum autem & depositum [b] quod nos custodiæ causa alicui commisimus. Unde ait Apostolus: *Scio cui credidi, & certus sum, quia potens est commendatum* [2. Tim. 1. 12.] F *meum servare in illum diem.* Depositum quoque idem docuit quod esset, dicens: *Bonum depositum custodi per Spiritum sanctum qui habitat in nobis.* [Ibidem. 14.] Numquid Spiritus commendati auri argentique custos est, aut per Spiritum sanctum pecunia custoditur? Spiritale igitur pignus custoditur a Spiritu; ne aves cæli veniant, & auferant illud de cordibus nostris.

68. Petamus ergo, ut custodiat in nobis Christus hoc pignus quod ipse donavit, & depositum suum commendatumque conservet. Nihil enim

a. Mss. aliquot, atque omnes edit. *Recusasti indiga fœnoris spiritalis.* Dion. secunda manu, & Thuan. prima. *Recusasti indiga* &c. Commodius; idem enim est ac si diceres, Synagoga seu Judæa recusavit pecuniam evangelicam, eo quod gens illa fœnus spiritale solvere nequaquam posset. Post pauca, Rom. edit. ista resecavit: *à Dei Filio*, vel ut vet. edit. *Dei Filio.* Male, nihil enim sibi voluit Ambrosius, nisi Davidem in Christi persona locutum fuisse, quam dicendi formam alibi sæpius usurpavit.

b. Ita Rom. edit. cui accedunt mss. Thuan. & Colb. præter vocem *custodiæ*, pro qua mendose habent, *custodiat.* Vet. edit. & cod. Laud. *Custodiatur causa alicujus commissi.* Dion. vero solus: *quod nobis custodiat ille, cui commisimus.*

accepit à nobis, sed ipse nobis credidit quod nos- A trum non erat. Et ideo detrimento honestatis afficitur, qui depositum violarit alienum. Si commendatum hominis nulla debemus fraude violare, quanto magis divinum & spiritale depositum bona fide servare nos congruit, ne existimationis & utilitatis gravia damna subeamus.

69. Hoc igitur pignus est quod Lex prohibet pignerari, & violenter auferri. Sic enim habet Scriptura: *Si debitum tibi fuerit à proximo tuo quodcumque, non introibis in domum ipsius pignerare pi-* B *gnus; & homo apud quem est debitum tuum, proferet tibi foras pignus. Si autem homo ille pauper fuerit, non dormies in pignore ipsius, sed reddittione reddes ei pignus ipsius ad occasum solis; & dormiet in vestimento suo, & benedicet te, & erit in te misericordia.* Deut. 24. 10. & seq.

70. Dices itaque mihi: Ecce Lex auferri pignus prohibuit, non suscipi: pauperi autem jussit reddi, non omnibus. At de corporalibus quidem pignoribus sanctus etiam Esdras docuit nos, quod jam, fœneratores, adversus patrum vestro- C rum non possitis venire professionem. Nam cùm juberentur qui fœneraverant, & acceperant aliena pignora, ut restituerent ea, dixerunt: *Reddimus, & ab ipsis nihil quærimus.* Boni patres, qui statuerunt pignora debitorum esse reddenda: boni etiam fœneratores qui responderunt quod & pignora redderent, & pecuniam non requirerent, quam dedissent. Et sententia vos paternæ censionis his adstringit, & professio creditorum. Nehem. 5. 12.

71. Est autem & aliud pignus quod Lex spiri- D talis prohibet auferri; & si datum fuerit, reddi jubet ante solis occasum: [a] quod homo debitor reddit, & ipse protulit. Debitor est autem omnis qui audit verbum regni & non intelligit: venit malus, & rapit quod seminatum est in corde ipsius. Noli ergo introire in domum ejus, ut illud pignus accipias. Væ enim qui scandalizaverit unum de pusillis istis! Si sua stultitia amiserit pignus suum, tu non habebis delictum. Si autem pauper fuerit, redde pignus ante solis occasum: E pignus autem vestimentum est. Si sibi dives videtur, ipse se decipit, si pignus tradiderit suum: si autem pauper qui non habeat divitias spiritus, redde illi vestimentum suum ante solis occasum.

72. Si de corporali ageretur pignore, utique magis per diem reddendum fuit, ne turpitudo nudi corporis diurno lumine proderetur; tenebræ enim nudum non produnt. Ac si hoc moveret quod non haberet pauper, quo dormiens te- F gi posset, utique aut stragulum aut amictum diceret esse reddendum. Nunc autem dicendo vestimentum, tunicam magis significat quàm indumentum atque vestimur. Redde ergo pauperi tunicam suam, ut dormiat in ea noctu.

73. Nonne tibi videtur illum pauperem significare, qui cum tunica una jubetur pergere, alteram non requirere, emissus à Christo ad Evangelium prædicandum? Ipse est enim pauper spiritu, qui dormire possit: nam satiato divitiis, non est qui sinat eum dormire. Dormit enim pauper somnum resurrectionis, quem dives dormire non Matth. 10. 10.

potest, quia divitiis & voluptatibus suffocatur. Dormit Christi quietem dicentis: *Ego dormivi & quievi, & surrexi.* Hæc est tunica illa desuper texta qua erat indutus Christus, quam scindere non potuerunt illi milites quos agnoscis. Nullus enim eorum vestimentum Christi scindit, sed dividit, sicut scriptum est: *Diviserunt vestimenta mea sibi, & super vestem meam miserunt sortem.* Diviserunt sibi Evangelistæ vestimenta ejus, & super vestem ejus, hoc est, super prædicationem Evangelii qua vestitur hodieque dominus Jesus, miserunt sortem. Illam utique sortem, quæ cecidit super Matthiam, ut apostolorum duodecimus numero, exclusio nomine proditoris, adjungeretur. Bene autem de Evangelistis dictum est quia miserunt sortem; sors enim veluti divino pendet examine. Et ideo quia non potestate propria sunt locuti, neque omnes eadem omnia; sed plerique dixerunt diversa, quæ alius non dixerat: sancti Spiritus gratiam velut sortito illis ea tribuisse cognoscimus, quæ loquerentur singuli de operibus domini Jesu; ut ejus gesta sibi describenda pro ejus nutu dividerent. Psal. 3. 6. Ps. 21 19.

74. Est & illa tunica quam demonstrat Apostolus dicens: *Induite dominum Iesum.* Hæc est tunica quæ inhonesta operit nostra, & in iis abundantiorem honestatem circumdi in Christo. Induimus viscera misericordiæ in Christo, induimus crucis gloriam, quæ Judæis scandalum, Græcis stultitia videbatur. Illi erubescunt, qui eam erubescendam putant: nobis autem absit gloriari, nisi in cruce domini Jesu. Hæc ignobilia nostra honorem abundantiorem habent, quia per passionem Domini regnum nobis paratur æternum; quo enim quis plus peccaverit, eo plus diligit. Consepeliamur igitur domino Jesu, ut participes resurrectionis ejus esse mereamur: exspoliemus veterem hominem cum actibus ejus, induamus novum, in quo est remissio peccatorum. Rom. 13. 14.

75. Bonus ergo amictus atque vestitus, verbum Dei. Hoc vestitu filii Noe pudenda patris operuerunt, accipientes super humeros vestimentum, & retrorsum pergentes; ne viderent virilia patris, hoc est, corporea quæ habent pudorem quemdam generationis humanæ: & ideo qui videre voluit, angustioris animi dignam mercedem recepit, ut servus fieret; omnis enim qui facit peccatum, servus est peccati. Unde ille in terrenis remansit. Hoc pauperi nemo tollat vestimentum; aut si tulerit, sol non occidat super despoliatum: eum ante restituat, ne peccatum pauperis fœneratori possit adscribi; & non solum suo, sed etiam alieno incipiat laborare peccato. Hoc pignus in hac sæculi nocte reddatur, hoc vestimento in bis mundi tenebris induatur.

76. Hoc pignus illius Dominicæ sortis est, non illius contrariæ. Legimus enim duas sortes in Levitico, de quibus dictum est: *Unam Deo facies, alteram transmissori.* Transmissor sortem suam ad fœneratores transmittit: servi Domini in sorte sunt Christi. In hac sorte constitutus Aaron, contrariæ sortis exclusit ærumnam, cùm inter duas partes populi constitutus, mortem à defunctis ser- Levit. 16. 18.

a Omnes edit. ac mss. aliquot, *quod homo debitum reddit.* Melius alii, *debitor*; consequenter enim ponitur, *debitor est autem* &c. Quod vero dicitur, *& ipse protulit*, idem est, atque *non per vim eo privatus est*; referrique debet ad ea quæ leguntur supra: *proferet tibi foras pignus*; nec non ad ea quæ infra sequuntur: *Si sua stultitia amiserit* &c.

perein sortem vivorum sui corporis non permisit objectu. Hujus sortis bonum pignus est Verbi amictus. Hanc vobis tunicam nemo auferat, debitores: hanc tunicam nulli oppigneretis, si vultis numquam turpitudinem sustinere, ut dormiatis inter cleros sicut Aaron, dormiatis inter duo Testamenta, ut dormiatis somnum resurrectionis, & vos reparare possitis. Hoc est vestimentum quod etiamsi oppigneraveris, recipiendum in Proverbiis sanctus Salomon suadet dicens: *Aufer vestimentum tuum: præterit enim injuriosus.* *Prov. 27. 13.*

77. Sapientiæ vestimentum est ex illis indumentis, quæ ex bysso & purpura sapientia sibi fecit: hoc est, indumentum fidei constat ex prædicatione cælestium, & Dominicæ sanguine passionis: bysso ætherea figurantur, purpuræ specie mysterium sacri sanguinis declaratur, quo regnum cæleste confertur. Denique vestimentum sapientiæ significari superiora indicant; præmisit enim dicens: *Sapiens esto, fili, ut lætetur cor tuum.* *Ibidem 11.* Et infra duos versus ait: *Imprudentes autem supervenientes damnum pendent.* *Ibidem 12.* Aufer vestimentum tuum. Aufer igitur, ne damnum excipias imprudentiæ; & ne exutum te proprio vestimento nequissimus ille communis fœnerator agnoscens, confusionem tui detegere conetur opprobrii, & persuadeat tibi, ut te foliis tegas; & nudum te esse conspiciens, in Dei verearis venire conspectum.

Eccli. 29. 2. & 3. 78. *Redde*, inquit, *proximo in tempore, coangusta verbum, & fideliter age cum illo; & in omni tempore invenies quod tibi necessarium sit.* Non amat nullus innocentia se defendere. Susanna vocis adsertione non eguit: verbum coangustavit ad Dominum, & statim adipisci meruit castitatis propriæ testimonium. Plurima presbyteri loquebantur, qui laborabant verborum fuco obducere veritatem, sed non filia Juda. Tacuit apud homines, locuta est Deo. Erubescenda erat in plebe ipsa defensio muliebris; & dum pudor defenditur, impudentia prætendebatur. Coangustavit verbum dicens ad Dominum: *Tu scis quia falsa dixerunt de me.* *Dan 13. 43.* Et Dominus spiritum Danielis pueri castitatis excitavit ultorem.

79. Coangusta ergo verbum, ut redhibitio creditori, non lingua respondeat. Sive mystice: Coangusta verbum, hoc est, consumma. Verbum enim consummans & brevians faciet Dominus super terram, hoc est, ex multis ratiociniis abbreviata tibi summa conveniat. Deducito quod expensis diversis est erogatum, ut salvum habeas quod superfit: quomodo Dominus de multis dispensationibus Judæorum, ex multo illo ratiocinio peccatorum consummavit tandem atque breviavit, ut reliquiæ salvæ fierent per electionem gratiæ, & servarentur ad semen, per quos intermortuam spem Synagogæ resuscitaret.



CAPUT XXI.

Reprehenduntur ii qui cùm solvendo non sint, mutuum sumunt. Iidem quam abjecti; & quemadmodum ad condictam diem non reddentes ex amicis inimicos faciant; unde nulli mutuum sumendum concluditur. Quid per molam & lapidem supermolarem non obligandam intelligatur?

80. Quam deforme est, ut pro beneficio ei qui te adjuvit, rependas molestiam! Cùm istum fraudaveris cui debes, postea in tempore necessitatis tuæ non invenies creditorem. Quam indignum, ut cùm victum tuum sustentare non queas, cùm adhuc nihil debeas, putes quod & victum tuum possis, & debitum sustinere! Ante cogita unde dissolvas, & sic mutuum sume. Fructus, inquit, agrorum capio. Sed qui non abundant usui, quomodo abundabunt contracti fœnoris incremento? Sed possessionem meam vendo. Et unde fructus, quibus utaris ad sumtum? Fœnus non pecuniâ suâ solvitur, sed augetur: numerando coacervatur & crescit.

81. Deinde non cogitas humilitatem & verecundiam postulantis? Donec accipias, oscularis manus fœneratoris superbi, humilias vocem tuam, ne clarior sonitus vocis tuæ aures ejus offendat, ne plures te audiant deprecantem. Paupertas non habet crimen, nulla indigentiæ infamia est: sed debere verecundum est, [a] non reddere inverecundum. Postulabis dilationem, cùm cœperis conveniri in tempore præscriptæ solutionis: pro pecunia adferes tædia, causaberis de tempore, excusationes strues; & cùm totum promiseris, ne in universum fraudare videaris, vix dimidium restitues. De amico inimicum facies, pro honore referes contumeliam, pro benedictione maledictum. Quàm hæc opinionem lædant considera: quam à viro bono discrepent, recognosce.

82. Ergo dum liber es à vinculis, ipse te revoca à jugo & onere servitutis. Dives es? Non sumas mutuum. Pauper es? Non sumas mutuum. Dives es? Nullam pateris petendi necessitatem. Pauper es? Considera solvendi difficultatem. Opulentia usuris minuitur, paupertas usuris non levatur. NUMQUAM enim malum malo corrigitur, nec vulnus curatur vulnere, sed exasperatur ulcere.

83. Hoc vide, ne dum pecuniam petis, molam tuam obliges, aut lapidem supermolarem. Mola est qua similago conficitur, qua molit similaginem una mulier quæ adsumitur, & altera quæ relinquitur. Fortasse illa adsumitur, quæ semper molit verbum Dei, ut habeat similaginem, & spiritalem facit farinam, [b] expurgat vetus fermentum, ut sit nova conspersio, custodit molam suam, interpretatur Scripturas, servat sibi lapidem supermolarem: illa autem relinquitur quæ oppignerat molam suam. Cùm aliquid emoluerit perfunctorie, oppignerat lapidem qui est super molam. Quis iste sit lapis, quæro. Legi: *Lapidem quem* *Psal. 117. 22.*

a. Omnes edit. ac mss. aliquot, *non reddere verecundius.* Non male: attamen omnium antiquissimi legunt, *non reddere inverecundum* Unus, *inverecundius.* Et hoc etiam non absurde explicari potest eo sensu; nam qui debet verecundia quadam afficitur, qui vero non reddit, inverecundus atque impudens est.

b. Omnes omnino edit. *Expurgate vetus fermentum, ut sitis* &c. Mss. Thuan. Dion. & Colb. *Expurgat. . . ut sit* &c. Docet enim orationis series hic non tam citari Scripturæ verba, quam accommodari.

A *reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.* Quare super molam? Quia ipse est qui molentes juvat: ipse est qui dicit: *Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vos vitam æternam habere.* Iohan. 5. 39.

84. Noli, fœnerator, hunc lapidem supermolarem oppignerare, ne cadas super illum. Omnis enim qui ceciderit super hunc lapidem, conquassabitur: super quem autem ceciderit, comminuet illum. Nec viduæ pignus suscipias. Grave & utrumque secundum litteram, ut usum, instrumentumque vivendi egeno auferas, aut viduæ pignus detrahas: sed gravius, si animæ quæ verbi vidua est, verbum teneas, [a] & ei sterilitatem viduitatis indicas.

CAPUT XXII.

Quem fœneratorem imitari debeamus; & quomodo Ecclesiæ Deus plus dederit, cui & ipsa plus reddidit non exigenti; deque divina misericordia ac judicii dispensatione.

85. Atque ut sciatis quod amanti hæc affectu suadeam, ut sciatis quod liceat & bene fœnerare, ostendam vobis quem fœneratorem debeatis imitari. *Duo*, inquit, *erant debitores uni fœneratori, unus debebat denarios quingentos, alius quinquaginta. Non habentibus illis unde redderent, donavit utrisque. Quis ergo eum plus diligit? Respondens Simon pharisæus dixit: Æstimo quia is cui plus donavit.* Et laudata est sententia ejus, dicente Domino: *Recte judicasti.* Luc. 7. 41. & seq. Recte judicavit pharisæus, D qui male cogitavit, putans quod ignoraret magis Dominus peccata mulieris, quam donaret. Sed laudatur ejus sententia, ut excusatio ei omnis adimatur.

86. Plus remissum est Ecclesiæ, quæ congregata est ex populo nationum, quoniam plus debebat: sed & ipsa plus solvit non exigenti, sed donanti. Dedit aquam pedibus Christi, quia sua peccata mundavit: osculata est pedes, ferens pacis insignia: misit oleum in pedes ejus, misericor- E diam & ipsa in pauperes conferendo. Ista sunt pedes Christi, in his innocentius ambulat Christus. Et capillis capitis sui tersit. Christo enim humiliatur, quicumque habet humilitatis affectum. *Et ideo*, inquit, *dimissa sunt peccata ejus multa, quoniam dilexit multum.* Ibidem 47.

87. Adverte quod Dominus & misericordiam quasi liberalis impertit, & judicium cum miseratione dispensat. Ante donavit per gratiam, sed F quibus donaret sciebat. Non habet quod excuset Judæus. Mihi quasi peccatori plura donavit, illi quasi ingrato minora concessit. Scivit tamen quod & ille quasi ingratus non possit quod accepisset exsolvere, & Ecclesia memor gratiæ eo plura solveret, quo plura meruisset.

CAPUT XXIII.

Oggerentibus usuræ antiquitatem reponitur etiam culpam antiquam esse, quam solutum Christus venerit, invexerit autem diabolus: huic fœneratores adsimilari, nec non etiam eos qui fidejussorem obligant, in quo sibi alterum parant inimicum. Quam cavendum sit, ne quis pro alio se obliget, aut saltem pro summa suis majore facultatibus!

B 88. Habetis ergo quem sequamini fœneratorem, si vultis laude donari, si vultis non esse quod reprehendatur à nobis. Nos enim non personæ obtrectamus, sed avaritiæ. Nec fallit dixisse aliquos, cùm ante hoc biduum tractatus noster eorum compunxisset affectum: Quid sibi voluit Episcopus adversus fœneratores tractare, quasi novum aliquid admissum sit, quasi id non etiam superiores fecerint, quasi non vetus sit fœnerare? Verum est, nec ego abnuo: sed & C culpa vetus est. Denique peccatum ab Adam: ex illo culpa, ex quo & Eva: ex illo prævaricati ex quo & humana conditio. Sed ideo Christus venit, ut inveterata aboleret, nova conderet; & quæ inveteraverat culpa, renovaret gratia. Ideo se passioni obtulit, ut renovaretur spiritu, & absolveret universos. Diabolus autem Evam decepit, ut supplantaret virum, obligaret hereditatem. Aug. lib. 1. contr. Iul. Pelag. c. 5.

89. Quid fœneratores faciunt? Decipiunt de- D fœneratos, obligant fidejussores: sed non Tobias pignus quæsivit, aut fidejussorem poposcit. Tob. 1. 17. & 4. 21. Curandum est igitur, ut fidejussorem requiras, ut eum tuis nominibus adstringas. Ecce paratur alter inimicus. Nam cùm non habueris unde debitum solvas, ille pro te tenebitur. Inveniris in eo circumventor & fallax, qui amicum deceperis. Ille nudabitur, ille pro te in vincula ducetur: illum graviorem exactorem creditore patieris qui allegat: stimula civem tuum quem spopondisti. E Ita fiet ut ipse quoque esse incipias ingratus, & prætereas illud quod scriptum est: *Gratiam repromissoris ne obliviscaris;* [a] *dedit enim pro te animam bonam.* Eccli. 29. 20. Necesse est dicas: Quis enim te quærebat fidem dicere? Nam nisi tu fidem dixisses, ego non accepissem pecuniam. Adulteram accepi pecuniam, æs auro admixtum mihi dedit: utinam te non obtulisses! Fortasse creditor te subornavit, vel tu illum.

90. Ergo cave ne alieno te obliges debito; ne F hoc quoque vendidisse dicaris: [b] ne si quid tibi, ut habet usus amicitiæ, debitor dederit gratiæ, te videatur emisse. Aut si vis intervenire, moveris amici obsecratus oratis, erubescis negare; ita interveni, ut si debito solvendo non fuerit, de tuo noveris esse solvendum. In hæc paratus accede. Legisti enim: *Non spondeas super virtutem tuam; si enim spoponderis, quasi restituens cogita.* Eccli. 8. 16. Et infra: *Recipe proximum secundum virtutem tuam, &* Ibidem. 29. 27.

a. Edit. omnes, & quidam mss. *ut ei sterilitatem viduitatis inducas:* alii melioris notæ, *& ei . . . indicas*, hoc est, imperes.

a. LXX Interp. ἔδωκε γὰρ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ σοῦ. Ἀγαθὰ ἐγγύου ἀνατρέψει ἁμαρτωλός. Unus mss. atque edit. Complut. ut Nobilius docet, ἔδωκε γὰρ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ σοῦ ἀγαθήν. ἐξ ὅλου &c. Sed Ambrosium legisse oportet, ἔδωκε γὰρ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ σοῦ ἀγαθήν. ἐξ ὅλου &c. quemadmodum observavit idem Nobilius.

b Omnes edit. *ne si quod tibi (ut habet usus amicitiæ) debetur, aut debitor dederit gratiæ*, vet. edit. cum mss. Torn. & Vict. *ut videatur emisse* Rom. *ut à te videatur emisse.* Alii mss. ut in textu. Ruelus ubi edit. ant. *noveris amici obsecratus oratis, erubescens negare.* Rom. & mss. *moveris . . . . erubesces.* Thuan. Dion. & Colb. *erubesces negare.* Latinius conjicit reponendum, *nam vere amici obsecratus* &c. Verum ista conjectura nihil est opus, ut dispicienti planum fiet: modo ante verba *moveris*, & *erubesces*, subintelligat particulam, *si*. Denique pro, *si debitum non solutum fuerit*, ut in ant. edit. ac mss. duobus legere est; Rom. & mss. totidem exhibent, *si debitor solvendo non fuerit*. alii omnium vetustissimi, *si debito solvendo* &c. ubi subintelligenda vox, *amicus*.

adtende tibi ne cadas, id est, ne majore te obliges [a] nominis quantitate quàm ferre possunt & exsolvere tuarum copiæ facultatum. Si enim quod habes tradas, amisisti opes, non amisisti fidem. Famæ tuæ damna non sentis, redemisti amicum sine tua fraude. Alibi quoque id te monent Proverbia Salomonis dicentis: *Spondens sponde amico tuo, quemadmodum qui obligat se sponsorem amicorum suorum.* (Prov. 17. 18.) Si autem non habes, audi quid Salomon dicat: *Noli te dare in sponsionem erubescens personam; si enim non habueris unde solvas, auferent stramentum desub lateribus tuis.* (Prov. 22. 26. & 27.) Ergo bonus fœnerator acquiret gratiam, execrationem improbus.

CAPUT XXIV.

Quomodo Tobias in mercedis solutione nobis imitandus; quodve fœnerandi genus idem nos doceat?

(Tob. 4. 15.) 91. Sed non his tantum virtutum finibus contentus sanctus Tobias, mercenario quoque scivit solvendam esse mercedem, dimidium usque obtulit; (Ibid. 12. 5.) meritòque pro mercenario invenit Angelum. Et tu unde scis ne forte justum aliquem mercede defraudes, [b] pejus si infirmum? Væ enim illi qui scandalizaverit unum de pusillis istis! Qui scis an in eo Angelus sit? Neque enim dubitare debemus quod in mercenario possit esse Angelus, cùm esse possit Christus, qui in minimo quoque esse consuevit.

92. Redde ergo mercenario mercedem suam, nec eum laboris sui mercede defraudes; quia & tu mercenarius Christi es, & te conduxit ad vineam suam, & tibi merces reposita est cælestis. Non ergo lædas servum operantem in veritate, neque mercenarium dantem animam suam: non despicias inopem qui vitam suam labore exercet suo, & mercede sustentat. Hoc est enim interficere hominem, vitæ suæ ei debita subsidia denegare. Et tu mercenarius es in hac terra: da mercedem mercenario, ut & tu possis dicere Domino, cùm precaris: *Da mercedem, Domine, sustinentibus te.* (Eccli. 36. 18.)

93. Tobias tibi dicit: *Luxuria mater est famis*, (Tob. 4. 14.) in quo continentiam docet. Dicit etiam: *Mercedem omni homini qui penes te operatus fuerit, redde eadem die, & non maneat penes te merces hominis; & merces tua non minorabitur.* (Ibidem. 15.) Dicit tibi: *Noli vinum bibere in ebrietatem.* (Ibidem. 16.) Dicit tibi: *De pane tuo communica esurientibus.* (Ibidem. 17.) Vide quid te fœnerare cupiat: *Et de vestimentis tuis nudos tege: ex omnibus quæ abundaverint tibi, fac eleemosynam. Omni tempore benedic Dominum.* (Ibidem. 18. & seq.) In his itaque fœnus æternum est, & usura perpetua.

a. Mss. Torn. & Vict. cum edit. *numismatis quantitate.* Sed cum Thuan. Laud. Dion. & Colb. legendum, *nominis quantitate*, *nomen* enim hac in materia idem est ac *debitum.* Unde istæ locutiones, nomina contrahere, nomina dissolvere, & similes.

b. Edit. vet. *punisne*, Rom. *punire infirmum.* Codex Torn. *punis si infirmum.* Vict. *punisse infirmum.* Melius Thuan. Laud. Dion. & Colb. *pejus si infirmum.*

IN LIBROS
DE INTERPELLATIONE JOB ET DAVID
ADMONITIO.

Constat hic tractatus quatuor libris de Interpellatione (*id est, expostulatione seu querela*) Job & David, *qui non omnes simul in Ambrosianorum operum editionibus prodierunt. Enimvero qui antiquiores curaverunt editiones, cùm in mutilum exemplar incidissent, librum secundum prætermisere. Hunc primus omnium evulgavit Erasmus, sed cum hujusmodi* [a] *censura, quæ ipsum Doctori nostro abjudicatum auctori libri* de Vocatione Gentium *adtribueret. Ejus unicum argumentum est styli quem ab Ambrosiano longe diversum esse autumat, discrepantia. Gillotius vero qui post eum in edendis Ambrosii operibus laborem suscepit non mediocrem, acerrime hanc ejusdem opinionem impugnat,* [b] *illam fulcro parum admodum tuto niti contendens; cùm videlicet sanctis Patribus minime insolens fuerit stylum suum pro materia, tempore, vel personis quas alloquebantur, mutare; cùm præterea codices mss. quos è diversis bibliothecis conquisierat, magno consensu hanc omnem lucubrationem Ambrosio adscribant. Gillotio etiam suffragantur ea quibus usi sumus, exemplaria, quorum unum sin minus* tam multæ est antiquitatis, ut jurare possis ætate divi Ambrosii scriptum esse, *quemadmodum de quodam è suis loquitur idem* [c] *Gillotius, at saltem mille annos ut minimum præfert. In eo quatuor hi libri eodem ordine, ac sub iisdem titulis, quibus illos edendos curavimus, exhibentur.*

a Epist. huic libro præfixa in edit. Ambros.

b. Præfat. in edit. Ambros. & monito in secundam Apologiam David.

c. Loc. cit.

At vero etsi nobis deessent tanta auctoritatis manuscripti, tamen ipsa B. Præsulis verba, & totius operis series planum faceret secundum hunc librum nihilo minus quam tres alios deberi Ambrosio. Nec illud adserere dubitamus, Erasmum ipsam prorsus opinionem suam, si modo horum quatuor librorum initia invicem contulisset, ejuraturum fuisse. Quid enim evidentius iis verbis quibus Ambrosius per ordinem querelas à sanctis Iob & David super hominum miseriis habitas examinaturum se profitetur? Utriusque igitur, *inquit,* [d] interpellationes considerare cordi est... Suo igitur ordine spectandæ nobis sunt. *Hoc utique non nisi primis duobus libris præstare potuit, quod & ibidem à se præstitum tradit, cùm initio tertii libri sic* [e] *loquitur:* Superior nobis disputatio fuit de interpellatione sanctorum (*nempe Iob & David*) quod fragilis & imbecilla conditio humana *&c. Postremo quisquis eumdem secundum librum cum ejusdem operis quarto componere voluerit, is procul dubio per se intelliget, eam diversitatem quam Erasmus jactitat, purum putum esse commentum.*

d Lib. 1. cap. 1. num. 3.

e Cap. 1. num 1.

Romani quidem editores hos omnes libros ex æquo sub Ambrosii nomine cum aliis ejusdem operibus prælo subjecere, sed eos fortasse paulo uudacius distraxere ab invicem. Primum ac tertiam librum tamquam commentaria

SANCTI

AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

DE INTERPELLATIONE JOB ET DAVID

*LIBRI QUATUOR.**

* Scripti fere circ. an. 383.

LIBER PRIMUS.

DE INTERPELLATIONE JOB, ET DE HOMINIS INFIRMITATE.

CAPUT I.

Multas in hac vita perturbationes esse, multas consolationes, sed his illas longe superari; quod sanctorum inductione comprobatur: David ac Iobum pro nostris infirmitatibus interpellasse, unde hujus operis argumentum.

1. MULTAS nobis perturbationes in hac vita esse subeundas scriptura divina frequentibus de- B monstrat locis: multasque suppetere consolationes, quibus animus capax vigoris, & recti conscius absorbere debeat quæ præseotium iocommodorum sunt, spectare ea quæ habeant perpetem jucunditatem. Præponderant enim consolationes perturbationibus; quia & præsentium sedationem adferunt, & spem futurorum. Rom. 8. 18. Unde & apostolus Paulus: *Indignæ sunt*, inquit, *passiones hujus temporis ad superventuram gloriam.* C Indignæ utique ad consolationis comparationem, non ad fructum redemtionis.

2. Quæ est enim tam præclara cujusquam vita in terris, ut adæquare illam cælestem gloriam possit? Quid sublimius Paulo, qui tantum periculorum subiit, tantum dolorum atque infirmitatum absorbuit? In iis quas Christi nomine subiit passionibus quotidie, ut ipse dicit, moriebatur, & nihil indigoum perpeti se in hoc tempore pro taotæ gloriæ spe atque exspectatione cen- D sebat. Elias famem, insidias, mortisque terrores, laborum acerba toleravit: & tamen solus ille igneis corribus, equis igneis de cælo ª deductus A ad terras, & de terris revectus ad cælum, omne meritum hujus militiæ abscondit, atque ultra humana omnia gratiam pii adscensoris evexit. Nam de Petro quid loquar, qui crucem suam futura remuneratione indignam arbitratus, inverso suspendi poposcit vestigio, ut aliquid passioni suæ adderet, cujus acerbare ipse sibi supplicia non timeret?

1 Cor. 15. 31.

3. Unde non immerito sanctus David ad illam gloriam, cùm in cetero opere, tum maxime in B quadragesimo primo psalmo se festinare testatur dicens: *Quando veniam & apparebo ante faciem Dei?* Psal. 41. 3. In quo psalmo & perturbationes humanæ fragilitatis, & coosolationes à Domino evidenter expressit. In quo etiam interpellat pro nobis Deum, quod oblitus operis sui, oblitus collatæ in hominem liberalitatis & gratiæ, quem tuendum atque ornandum susceperat, dereliquerit, & iofirmum ac naufragum diversis infirmitatibus rejecerit adterendum. Quod idem ante ip- C sum fecerat sanctus Job: sed iste moralius, ille vehementius. Utriusque igitur ioterpellationes considerare cordi est; quod in his vitæ humanæ forma exprimitur, causa agitur, prærogativa formatur. Suo igitur ordine spectandæ nobis sunt.

CAPUT II.

Quomodo beatus Iob, amissis omnibus præter uxorem, tamquam bonus athleta perturbationibus non cesserit, nec certare recusaverit.

4. AMissis itaque liberis Job atque omnibus D suis præter uxorem, quæ ei sola ad tentationem fuerat reservata, perfusus etiam ulcere

a. Ita edit. Era. cum mss. Thuan. Laud Torn. & Vict. Aliæ vero edit. ac mss. *Deductus ad terras .... revectus* vel *reductus ad cælum*. Sed putamus nostram lectionem præstare, atque Ambrosium spectasse ad Eliæ reditum illum, quo in dominica transfiguratione apparuit.

* Hujus historiæ meminit Hieronymus in Catal. & Hegesippus à quo eam Ambrosius mutuatus videtur: qua de re a nobis dicetur alio loco.

gravi, cùm videret amicos suos non ad consolandum venisse, sed ad exaggerandum & acerbandum dolorem, advertit à Domino datam in se adversario tentandi sui potestatem. Et quamvis sagittas Domini in corpore suo sentiret esse, quibus compungi se diceret, tamen quasi bonus athleta, qui dolori non cederet, nec dura certaminis recusaret, addidit: *Incipiens Dominus vulneret, in fine autem non me [a] perimat.... Quæ enim mea virtus, qui sustineo: aut quod meum tempus, ut sufferat anima mea? Numquid fortitudo lapidum, fortitudo mea: aut carnes meæ sunt æreæ: aut non in ipso confidebam? Adjutorium autem à me recessit: visitatio autem ejus despexit me.*

Iob. 6. 9. & seq.

5. Nonne tentamentum est vita hominis in terra, & sicut mercenarii quotidiani vita ejus; aut sicut famulus timens dominum suum, qui se sub umbra obtegat, aut sicut mercenarius exspectans mercedem suam; sic & ego menses exspectavi vacuos, noctes autem dolorum data sunt mihi? Si quiescam dico: Quando dies? Si surgam iterum: Quando vesper? Plenus sum doloribus à vespera usque ad mane. Fermentatur mihi corpus in putredine vermium: liquefacio autem glebas terræ, saniem radens ulcerum. Vita autem mea [b] levior est fabulâ, in spe vacua perit.... Dicam, consolabitur me lectulus meus.... Terres me in somniis, & in visionibus me percellis.

Ibidem. 7. 1. & seq.

CAPUT III.

De misera conditione hominis, qui quotidie sub formidine est; quamque stulte cogitet peccata sua Dei cognitionem fallere posse: item quam miserum in lectulo nobis ad quietem dato sollicitudine agitari, atque ex eodem vacuos ac nudos exsurgere, quæ vita istius imago est.

6. QUam misera hominis conditio, quæ quasi mercenaria aliis laborat, sibi indiget, & nisi alienâ misericordiâ sustentare se nequit! Quotidie sub formidine, sub timore gravem tolerans servitutem, & ne deprehendatur à Domino, erratica atque fugitiva sub umbra quadam sæculi hujus putat se posse delitescere. Considera illum de quo ait in Ecclesiastico-Syrach: *Omnis homo transgrediens in lecto suo, contemnens & dicens in anima sua: Quis me videt? Tenebræ circumdant me & parietes, quem vereor?* Nonne tibi videtur iste vere esse mercenarius qui sua prodegerit, ut ille adolescens in Evangelio, qui legitur accepisse à patre substantiæ portionem, & egens atque inops, quo famem levaret, pascere greges cœpit alienos, ut mercede sumtum exerceret suum? Sed ille tamen aliquando conversus est; quia revertit ad patrem, & peccata sua non repressit, sed prodidit. Hic autem qui se existimat ab eo qui omnia videt, non videri; & tenebris putat commissa sua posse celari, umbram prætendit: sed frustra latere se credit, cùm oculus Domini lucidior sole, occulta omnia deprehendat, tenebrosa illuminet, & intimi cordis penetret conscientiam, atque in alta & profunda descendat. Vanus ergo qui putat tenebris esse se tutum, cùm lucem vitare non possit, quæ lucet in tenebris, & tenebræ eam non comprehendunt. Quasi fugitivus itaque & malus mercenarius deprehenditur, & antequam se occultet, agnoscitur; quia Domino [c] omnia antequam quærat, cognita sunt, non solum quæ facta, sed etiam quæ futura sunt.

Eccli. 23. 25. & 26.

Luc. 15. 13. & seq.

7. Perit igitur in vacua spe qui putat quod suum crimen abscondat: fabula est istud, non veritas. Denique fabula peccantium otiosa, non habens fructum, sed gemitum. Narratio enim fatui sarcina in via. Quid enim aliud est peccatum, nisi sarcina quæ hujus sæculi onerat viatorem gravi depressum fasce delicti: qui si nollet oneri subjacere, debuit audire dicentem: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vos reficiam.* Matth. 11. 28.

8. Quid autem ærumnosius, cùm ipse lectus ad communem quietem datus, grave vulnus infligat? Tunc enim solemus quæ fecimus recordari, & factorum suorum stimulis compungitur interior conscientia. Unde Scriptura ait his: *Quæ dicitis in cordibus vestris, & in cubilibus vestris compungimini?* Remedium quidem dedit, sed tamen conscientiam vulneravit. Sed esto ut aliquando fessis somnus obrepat: terremur insomniis, exagitamur visionibus; ut non jam requies, sed pœna sit. Ita enim abeunt divitiæ sæculi, veluti somnium exsurgentis. Surrexit aliquis ex istius corporis somno, & nihil possedit, idque ipsum quod se credebat habere, amisit. Psal. 4. 5.

9. Constituite mihi nunc divitem illum, qui quotidiana lucra, & quæstus varios congerebat, & exagitabatur cupiditatibus suis, subito resipiscentem, considerantemque secum, quia non cùm morietur, accipiet omnia, neque simul descendet cum eo gloria domus ejus; [d] & quod ea quæ possidet, in hac vita habeant aliquid voluptatis, non etiam in futurum: aperientem oculos ad cælestia. Nonne tibi videtur sicut qui in somnis bibebat, bibisse; & sicut qui in somnis epulabatur, epulatus: aperuisse autem oculos, & cognovisse quod anima ejus inane speravit, & adhuc esuriat, atque sitiat; quia modum non habet avaritia, nec rapiendo expletur, sed incitatur eo egentior, quo plura quæsierit? Et hic ergo surrexit, & vanum est somnium.

CAPUT IV.

Quomodo amici Iob ad consolandum eum venientes ejus dolorem acerbaverint: & quam magnifice idem senserit de divina potestate, ac redemtionis mysteria designaverit?

10. SEd iterum ipsum audiamus dicentem: *In veritate novi quod ita est; quomodo enim* Iob 9. 2. & 2.

a. Voci, *perimat*, subjungit Rom. edit. *Sit mea civitas sepulcrum, in qua super muros saltabam, in ea non abstineam. non enim fefelli verba sancti Dei mei.* quæ verba in aliis edit. & cunctis mss. omittuntur.

b. Rom. edit. cum cod. Thuan. & Laud. *levior est fabulâ*. LXX. Interp. ἐλαφρότερος λαλιᾶς. Et hanc lectionem etiam confirmant quæ infra de fabula, & fatui narratione legere est, ea enim huc proculdubio referuntur. Attamen aliæ edit. atque mss. constanter legunt, *levior est favillâ*. Eadem Rom. edit. post voces, *lectulus meus* addit, *referam autem ad me ipsum privatæ sermonem stratus meo.*

c. Sic omnes mss. ac vet. edit. Rom. vero, *omnia antequam erant, cognita sunt*

d. Edit. Am. cum mss. Vict. & Torn. *& cùm ea quæ possidet in hac vita habeant aliquid voluptatis: non etiam in futurum aperiunt oculos &c.* Aliæ edit. ac mss. ferme inter se conveniunt nisi in punctuatione & paucis voculis, quæ sensum haud multùm diversum efficiunt.

erit justus, mortalis &c. Incumbebant illi amici qui ad consolandum venerant, & quasi inimici amaris eum perurgebant sermonibus. Unum enim solatii genus est in ærumna & in amaritudine constitutis culpâ vacare; ut ea quæ perpetiuntur adversa, non pro delicti pretio sustinere videantur. Hoc quoque sancto viro adimere gestiebant; ut videretur ipse suæ auctor ærumnæ, qui peccatis gravibus Domini contraxisset offensam, & pro impietatibus suis illa toleraret: describentes
Ibidem. 4. 8. & 9. impiorum supplicia; ut qui vitia sererent, & meterent sibi dolores, quod mandato perirent Dei,
[a] & spiritu vitæ ipsius interirent, qui insufflaret *Ibidem. 19. & seq. Ibidem. 5. 13. & 16.* domos luteas inhabitantibus, & arescerent, cogitationes destitueret versutorum, os obstrueret injusti. Quæ vera quidem de Domini potestate; sed non convenientia tanti viri meritis adserebant.

Ibidem. 9. 1. & seq. 11. His ergo respondit: *In veritate novi quia ita est; quomodo enim justus mortalis apud Dominum? Si enim voluerit judicio contendere cum eo, non audiet illum; ut non ad unum verbum ejus mille sermonibus contradicat. Sapiens est enim intellectu, & fortis, & magnus: quis tam durus, ut in conspectu ejus possit subsistere? Qui facit montes inveterascere, & nesciunt, & evertit eos iracundiâ. Qui commovet orbem terrarum à fundamentis, & columnæ ejus quatiuntur. Qui dicit soli, & non oritur, adversus autem sidera consignat. Qui extendit cælum solus, & ambulat sicut in pavimento supra mare. Qui facit vergilias, & hesperum, & septemtrionem, & austri ministerium: qui facit magna & investigabilia, gloriosaque & immensa, quorum non est numerus. Si præterierit me, non videbo: & si me prætergressus fuerit, nec sic sciam.* Quanto vehementiore tuba iste increpuit de Domini potestate? Sed in ea justorum auxilium, non ruina est. Denique videtur exprimi potentia, sed magis redemtionis nostræ mysteria declarantur.

CAPUT V.

Deum fecisse montes inveterascere, id est, litteram veteris Testamenti in spiritalem sensum convertisse: Judæos, quod illud ignoraverint, excusabiles non esse ob prodigia quæ Christi mortem sunt comitata; sed maxime ob solis defectionem quæ describitur. Tanguntur alia quædam Christi opera, & præcipue ambulatio in mari; ubi de titubatione Petri, ac de conterendis navibus Tharsis, quibus corpora nostra designantur.

12. Qui sunt enim montes quos inveterascere facit, nisi Moyses, Aaron, & Elias, Jesus Nave, Gedeon, prophetæ, omnes libri veteris Testamenti? Venit dominus Jesus: novum
b detulit Testamentum, [b] & illud quod erat vetus, factum est novum. Innovatus est Christianus, inveteravit Judæus. Renovata est gratia, inveteravit littera. Evertit montes, & convertit. Evertit enim & subruit intellectum secundùm litteram, & statuit intelligentiam spiritalem. Intellectus ergo ille Legis evanuit carnalis, & factus est
Rom. 7. 14. spiritalis. Unde Apostolus ait: *Scimus autem quia*
A *Lex spiritalis est, ego autem carnalis sum.* Sed & ipse qui carnalis erat, factus est spiritalis, sicut ipse adseruit dicens: *Puto enim, & ego spiritum Dei habeo.* *1. Cor 7. 40.* Hos ergo montes inveteravit Jesus, & Judæi nesciunt. Si enim cognovissent, numquam Dominum majestatis crucifixissent: numquam adhuc Judaica deliramenta sequerentur. Ipsi sunt ergo qui nesciunt. Unde & in Evangelio dicit dominus Jesus: *Dimitte illis, Pater, quia nesciunt quid faciunt.* *Luc. 23. 34.*

13. Sed non excusantur quia nesciunt, cùm
B nescire nolint, quod debuerint cognoscere. Certe non illis invidemus, si Domini sequantur sententiam. Sententia enim superiora solet absolvere, non futura. Sed nec ille immunis à scelere qui crucifixit suæ auctorem salutis, & postea veniam non poposcit. Esto ut ante ignoraverit quem persequebatur; in cruce tamen positum debuit recognoscere universorum esse dominum elementorum, sub quo omnia elementa tremuerunt, cælum obscuratum est, sol refugit, terra dissiluit, defunc-
C torum sepulcra patuerunt, mortui viventium receperunt consortia. Unde & Centurio ait: *Vere Dei Filius erat iste.* *Matth. 27. 54.* Centurio agnoscit alienum, levita non recognoscit suum: gentilis veneratur, Hebræus abjurat. Non immerito ergo columnæ orbis terrarum motæ sunt, quando non crediderunt principes sacerdotum. Sed motæ sunt veteres, ut novæ confirmarentur, sicut ipse dignatus est dicere: *Ego confirmavi columnas ejus.* *Psal. 74. 4.* Audi quas columnas confirmaverit. *Petrus & Iacobus & Io-* *Galat. 2. 9.*
D *hannes, qui videbantur columnæ esse, dexteras dederunt mihi & Barnabæ communionis.*

14. Quomodo ergo excusant se nescisse, quorum alii viderunt, alii cognoverunt solem non expleto diei curriculo, se recepisse; & rursus ante peractum spatium noctis egressum, noctem in die fecisse, in nocte diem. Utique intelligere debuerunt quia sol jussus se recepit, & jussus exivit. Prædixerat enim Dominus, quia tribus diebus futurus erat in corde terræ, & tribus noctibus: didi- *Matth. 12. 40.*
E cerat hoc sol, servabat præceptum. Dubitabat ergo, dicens: Quid facio? Orior, & dies est: occido, & nox est. Si cursum meum servavero, demorabor mundi salutem. Festinemus etiam ad redemtionem nostram: festinare etiam debeo ipse ad novam vitam; erit enim beneficio crucis qua renovantur universa, & sol novus, & cælum novum. Festino ergo ut illum possim videre solem justitiæ, illuminantem animas universorum. Sed quid faciam? Ipse vult post triduum fieri resurrec-
F tionem. Inveni quid faciam, ut & moras non faciam & numerum dierum custodiam. Non faciam integrum diem & integram noctem. Abbreviabo horas, ut tribus quidem diebus ac noctibus sit inter mortuos dominus Jesus: citius tamen quam trium dierum & noctium intervalla patiuntur, resurgat à mortuis. Abbreviabo igitur horas ubi adscenderit crucem. A sexta hora statim fiat nox; ne videam Domini passionem, sed fugiam parricidalis persecutionis spectaculum. Occidam, & erit nox horarum trium: egrediar, & innovabo diem, ut sit horarum trium: percursus est primus dies: sequetur nox secunda spatio

a. Rom. edit. *& spiritu iræ ipsius interirent.* Huic LXX. suffragantur his verbis: ἀπὸ δὲ πνεύματος ὀργῆς αὐτοῦ ἀφανισθήσονται. Neque etiam Vulgata refragatur. Sed in lectione quæ mss. omnium, & vet. edit. est, nihil mutamus. Infra autem ubi omnes edit. cum recentioribus mss. *Is ergo respondit*, Cod. melioris notæ legunt, *His* &c.

b. Mss. Thuan. Dion. & Colb. *Et illud quod erat, vetus factum est. Innovatus* &c. Quod etiam non incommode potest explicari.

suo, sequetur similiter dies: incipiet nox tertia, A resurget Dominus in nocte, & erit dies in lumine Psal. 138. 12. resurgentis; ut compleatur illud: *Et nox sicut dies illuminabitur.* Hic est dies ille magnus quem vi- Psal. 117. 24. dit Abraham, & gavisus est: de quo & David ait: *Hic est dies quem fecit Dominus, exsultemus & lætemur in eo:* cui non ministerio laboris, sed fructu exsultationis interero.

15. Ipse ergo Dominus diem ducit, & ante mundi consummationem videbitur lumen, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mun- B dum. Ipse est Dominus, qui signat & numerat multitudinem stellarum: ipse est Dominus, qui cælum solus extendit, qui ambulavit tamquam in pavimento super mare, quando Petrus vidit eum Matth. 14. 28. ambulantem, & dixit: *Domine, jube me venire ad te super aquas.* Et jussit Dominus: sed ille titubavit; & nisi porrexisset ei Dominus dexteram, demersus fluctibus occidisset. Titubavit caro, salva- Ibidem. 31. a vit dextera. Et ait illi: *Modicæ fidei, [a]quare dubitasti?* Fides ergo ambulavit in Apostolo, non caro. De- C nique fides titubavit, & caro sentire cœperat naufragium. Quod non improprie dictum est; quia Psal. 106. 23. caro navis est animæ, sicut scriptum est: *Qui descendunt mare in navibus.* Psal. 47. 8. Et alibi: *Ibi dolores ut parturientis, in spiritu vehementi conteres naves Tharsis.* Animæ enim nostræ cùm Verbum parturiunt, edunt dolores: quæ autem peperit, jam non meminit tristitiæ propter gaudium; quia natus est illi homo qui mundum redemit. *Naves Tharsis*, id est, intelligibiles quæ Salomoni au- D rum ferebant atque argentum, id est, corpora 2. Cor. 4. 7. nostra, quæ habent thesaurum in vasis fictilibus, ut Apostolus dicit: vel quod etiam hîc partus Luc. 21. 23. dubio conteruntur, juxta quod dictum est: *Væ prægnantibus & nutrientibus!* Nam cùm anima quatitur, caro fluctuat: vel spiritu vehementi exagitabuntur infuso, cùm expleto tempore fuerit resurgendum, secundùm quod scriptum est: Ezech. 37. 9. *Veni spiritus, & insuffla in mortuos istos, & vivent.* Job 19. 25. & 26. Unde & ipse Job in posterioribus dicit: *Novi enim* E *quia æternus & potens est, qui soluturus est me in terra, resuscitare pellem meam quæ portavit hæc.* Conteruntur autem qui in judicium resuscitantur. Est Ps. 50 19. autem bona contritio: cor enim contritum & Psal. 59. 4. humiliatum Deus non spernit. Et alibi: *Sana con-* 2. Par. 20. 37. *tritiones ejus.* Sed & ad Josaphat dictum est: *Contrita sunt naves ire in Tharsis*, eo quod se [b]sacrilego b miscuisset. Utrumque igitur contritio significat; Johan. 5. 28. & 29. quia utrumque est in die judicii: *quando omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, & pro-* F *cedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii.* Quod Psal. 47. 8. & 9. etiam David propheta significat dicens: *Ibi dolores ut parturientis: sicut audivimus, ita & vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri.* Namque & dolorem futurum, & lætitiam comprehendit: dolorem de judicio, & de absolutione lætitiam.

CAPUT VI.

Verba Job, quibus humanas infirmitates aperit, expenduntur. Quemadmodum Vir sanctus peccatum suum non negaverit; quidve inter peccare & impie agere sit discriminis: quibus verbis hominem apud Deum conetur excusare: postremo confitenti veniam promitti, ac justum iniquitates suas agnoscere, ostenditur.

B 16. Sed ad propositæ nobis interpellationis seriem revertamur. *Multas*, inquit, *con-* Job. 9. 17. & seq. *tritiones fecit mihi, respirare me non sinit, replevit me amaritudine; & quia virtute est potens, nemo potest judicio ejus resistere. Si justus sum corde, lingua mea errat..... Magnum & potentem disperdit ira. Improbi in morte gravi: justi autem irrideatur. Dati sunt enim in manus impii.* Vide singula. Potentibus ira sua gravis est, improbis nequitia, justis conditionis infirmitas. Ita nihil periculo vacat. C Fortitudo & magnitudo viri sua potestate decipitur, improbitas affligitur, virtus ridetur. Ille quia plus potest, labitur: iste quia nihil potest, affligitur. Conditionis est vitium, quia *vita nostra* Ibidem. 25. & 26. *levior est cursore. Transivit, & nihil vidit. Tamquam navis vestigium, aut aquilæ volantis & quærentis escam*; ita præterit & vita hominis. Quod loquimur, obliviscimur, nec ullum transitus nostri insigne deprehenditur, nisi quod sit plenum mœroris & gemitus. *Concutior*, inquit, *omnibus mem-* Ibidem 28. D *bris. Utinam sit mediator noster arguens & dijudicans* Ibidem 33. *inter utrumque nostrûm.*

17. *Dicam Domino: Quare sic me judicas? An bo-* Job. 10. 2. & seq. *num tibi est ut injustus ego sim; quia repulisti opera manuum tuarum, & consilio impiorum intendisti? Numquid sicut mortalis videt, sic vides; aut vita tua sicut hominis, aut anni tui sicut viri; quia exquisisti iniquitates meas, & peccata mea investigasti? Nosti enim quia impie non gessi: sed quis est qui de manibus tuis eruatur?* Magna fides, magna auctoritas E conscientiæ, Deum testem mentis suæ arcessere. Quod conditionis est, non negat: quod impietatis est, repellit: quod infirmitatis, fatetur. Peccasse conditionis est, quia nemo immunis lapsus est: impie agere non conditionis est, sed perfidiæ & nequissimæ mentis venenum. [c]Non agnoscit hoc justus: sed absolutio hominis in Dei miseratione, non in hominis potestate est. c

18. *Manus*, inquit, *tuæ plasmaverunt me: postea* Ibidem. 8. & seq. *convertisti & percussisti me. Memento quia lutum me* F *fecisti, & in terra me resolves. Numquid non ut lac mulsisti me, confecisti me sicut caseum? Corium & carnem me induisti, ossibus & nervis me inseruisti: vitam & misericordiam in me posuisti; & visitatio tua protexit spiritum meum.* Quanta deploratio sancti viri pro communi infirmitate, quanta conventionis auctoritas, quod Deus hominem manibus suis fecerit? Excusatur culpa infirmitatis obtentu, commendatur gratia privilegio operationis æternæ, & protectionis dignatione cælestis. De quo loco etiam David pulcherrime locutus est dicens: *Quid est homo, quod memor es ejus; [d]aut filius* Psal. 8. 5. d *hominis, nisi quia visitas eum?*

a. Mss. quatuor melioris notæ, *quare titubasti?*
b. Edit. omnes, & mss. Vict. *sacrilegio*: melius alii mss. *sacrilego*, id est, Ochoziæ regi Israel cum quo Josaphat iniit amicitias.
c. Rom. edit. *Lapsus suos agnoscit justus.* At contra aliarum edit. ac mss. omnium fidem. Sensus autem est justum qui se peccare agnoscit, non tamen agnoscere se impie agere.
d. Ita mss. quinque melioris ævi. Alii vero & edit. omnes, *aut filius hominis, quia visitas eum.*

Job 10. 13. & seq. 19. *Hæc*, inquit, *habes in te: novi quia omnia potes, impossibile autem tibi nihil. Si enim peccavero, custodies me, ab iniquitate autem immaculatum me non fecisti. Si impius fuero, væ mihi! Si sim justus, non possum me erigere. Plenus sum enim confusionis, investigor sicut leo ad necem.* Vide tria: *Si peccavero*, inquit, *custodies me.* Et ideo, ô homo, fatere peccatum, ut veniam consequaris: *Dic*, inquit, *iniquitates tuas, ut justificeris.* (Esai. 43. 26.) Quid erubescis fateri eas in quibus natus es? Negantis, non fatentis crimen est, negare quod natus sis. Quod accepisti, utinam serves. Cur putas te habere quod non acceperis? Ergo peccator fateatur, impius ingemiscat, justus non se erigat & extollat; ne per arrogantiam fructum justitiæ amittat.

20. Et pulcre ait: *Si justus sum, non possum me erigere; plenus enim sum confusionis.* Justus enim advertit magis fragilitatem suam, quàm injustus; & sapiens agnoscit, non agnoscit insipiens. Denique lapsibus suis sapiens compungitur, insipiens delectatur: justus accusator est sui, injustus adsertor: justus prævenire vult accusatorem confessione peccati, injustus peccatum suum occultare desiderat: ille in principio sermonis occurrit ut prodat errorem, iste multiloquio sermonis sui [a] sonum accusationis involvit, ne prodat errorem.

CAPUT VII.

Omnium ætatum maxime lubricam adolescentiam: nos eorum etiam peccatorum, quæ vitare nequiverimus, rationem esse reddituros: ærumnas nostras maris ac terræ incommodis non satis exprimi: cælum ac terram innovanda esse, nec futuram resurrectionem ante adventum ejus, qui nova omnia sit facturus.

Job 13. 26. 21. ITerum adjiciens dicit: *Quare adscripsisti adversùm me mala, & apposuisti mihi adolescentiæ peccata?* Pulcre id ætatis arripuit ad querelam, quæ magis ad vitium lubrica esse consuevit. Habet enim pueritia innocentiam, senectus prudentiam, ipsa vicina adolescentiæ juventus bonæ existimationis intuitum, & verecundiam delinquendi; adolescentia sola est invalida viribus, infirma consiliis, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa deliciis. In tanto igitur & tam confragoso & procelloso mundi hujus turbine, cur tam crebra naufragia improvidæ adscribuntur ætati? Unde præclare David totius temporis ejus veniam sibi à Domino postulavit dicens: *Delictum juventutis meæ & ignorantiæ ne memineris Domine* (Psal. 24. 7.), quia tunc maxime calor corporis fervet, & æstu sanguinis vaporantis ignescit.

Job 14. 1. & seq. 22. Sed iterum ipsum audiamus: *Mortalis*, inquit, *filius mulieris brevis vitæ est, & plenus iracundiæ, qui sicut flos floruit, & decidit; discedit autem ut umbra, & non resistit. Nonne & ab hoc ratio quæritur? Et hunc fecisti intrare in judicium sub conspectu tuo. Quis autem mundus est à sorde? Sed nemo, etiamsi unius diei sit vita ejus super terram.* Vere miserabilis conditio, ut peccati sui quod vitare non possit, rationem præstare [b] cogatur: judicium intrare, in conspectum Domini subire omnipotentis compellitur, edere causas gestorum suorum, quæ tot vitæ suæ ætatibus percurrerit, cùm mundus à peccato quivis esse non possit, ut ab ipsis cunabulis prius obrepat infantiæ culpa, quàm sit ullus sensus erroris. Quamque illud miserabile, ut brevis sit vita ejus, dulcis illecebra, multiplex ærumna, iracundia quotidiana. Itaque in exigua delectatione amaritudo perpetua est.

Ibidem. 7. & seq. 23. *Est*, inquit, *arbori spes. Si enim fuerit [c] excisa, virescit; & in petra mortuus ramus ejus fuerit, ad odorem aquæ florebit; faciet autem messem sicut novella. Vir autem defunctus abiit, cadens autem mortalis homo non ultra est. Tempore autem fluctuat mare.* Spectavimus prophetici sermonis seriem ex duobus inferioribus elementis, terra ac mari, quæ omni injuriæ, crebrisque tempestatibus subjacent: quam validum argumentum nostræ expressit ærumnæ? Terrena, inquit, virgulta, nemorosaque arborum, etiam cùm fuerint mortua, in usus vitales resurgunt. Mare quoque ipsum temporum vicibus solet fluctuare. At vero caro nostra semper exæstuat, sibique ipsa tempestas est, nec umquam à motibus procellarum miserandusque naufragus feriatur.

Ibidem. 12. 24. *Cùm autem dormierit homo, [d] non resurgit usque dum cælum non adsuatur.* Quod videtur declarare, donec cælum novetur; erit enim cælum novum & terra nova, sicut scriptum est (Esai. 65. 17.). Nam quod adsuitur, vetus est: quod vetus, mutabitur. Denique audi David dicentem: *Initio terram tu fundasti, Domine, & opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt: tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut opertorium mutabis eos & mutabantur.* (Psal. 101. 26. & 27.) Possumus etiam illud adtexere, quoniam quod vetus est, adsuitur; quod novum, cogitur. A diebus autem Johannis Baptistæ regnum cælorum cogitur, & cogentes diripiunt illud. Adsuebat ergo illud Synagoga in paucis, Ecclesia cogit in millibus. Vel quia nunc cælum adsui videtur nebulis & caligine, nocturnisque tenebris, & croceo diei surgentis rubore diversa & discolori specie sæpe contextum. Tunc autem nox non erit amplius, & non indigebunt luce lucernæ, & lumine solis; quia Dominus illuminabit super eos, sicut dicit Johannes (Apoc. 22. 23.). Vel quia: *Væ iis qui adsumunt cervicalia ad evertendas animas populi.* (Ezech. 13. 18.)

25. Deploranti prophetæ miseriam nostræ fragilitatis, quæ & in hac vita requiem non haberet, & universa subito incursu mortis amitteret, Spiritus sanctus infudit tamdiu non resurrecturos homines, donec veniret qui non adsueret vetera novis, nec vestimentum novum committeret in vestimentum vetus; sed omnia faceret nova, sicut ipse dixit: *Ecce faciam nova.* (Apoc 21. 5.) Ipse est enim resurrectio, ipse primogenitus ex mortuis in quo

a. Edit. vet. *somnum excusationis*. Rom. *sonum excusationis*. Gall. mss. *somnum accusationis*. Optime Vat. cod. *sonum accusationis*; idem est enim ac si diceret: cùm se deberet accusare, accusationem suam ita involvit, ut animadverti non possit.

b. Rom. edit. *cogatur, intrare in conspectu Domini, & judicium subire omnipotentis compellatur.* Bonus quidem verborum ordo, sed edit. ant. ac mss. cod. minime consentiens. Alium itaque restituimus.

c. Sic mss. & vet. edit. nisi quod pro, *in petra*, mss. duo, & edit. habent *in terra*, & alias quasdam diversitates nullius momenti. Rom. autem edit. ita reposuit: *excisa, adhuc viridescit, & ramus ejus non deficiet: etsi in terra mortua radix ejus fuerit, truncus ejus adhuc ab odore aquæ germinabit* &c.

d. Omnes edit. *non resurget, usque dum cælum adsuatur ..... movetur*. Am. *novetur*. Mss. sex ut nos in textu; quam lectionem esse genuinam sequentia aperte clamant.

omnes quidem prærogativam futuræ resurrectionis accepimus: solus tamen ipse adhuc resurrectione perpetua resurrexit.

CAPUT VIII.

Quomodo beatus Job resurrectionem atque iram Domini in consummatione futuram significaverit: & quàm desideraverit ex hac vita, ubi perfidia dominatur, evolare?

26. AUdito igitur quid locutus esset in eo Deus, & cognito per Spiritum sanctum quod Filius Dei non solum veniret in terra, sed etiam descensurus esset ad inferos, ut mortuos resuscitaret (quod tunc quidem factum est [a] ad testimonium præsentium, & exemplum futurorum) [Job. 24. 13. & seq.] conversus ad Dominum ait: *Utinam in inferno me conservares, absconderes autem me, donec desinat ira tua, & statuas mihi tempus in quo memoriam mei facias. Si enim mortuus fuerit homo, vivet consummans dies vitæ ipsius. Sustinebo donec iterum fiam, deinde vocabis me; ego autem te obaudiam: at opera manuum tuarum ne despicias. Numerasti autem meas adinventiones, nec præteribit te quidquam ex peccatis meis. Signasti autem iniquitates meas in sacculo, & notasti si quid insciens præterivi.* Quam suavis locus, qui nos de resurrectione confirmat; & quam videtur voci Dominicæ convenire, quæ in Evan- [Luc. 23. 30.] gelio legitur, ubi ait: *Tunc incipient dicere montibus: Cadite super nos; & collibus: Operite nos.* Erit enim in consummatione sæculi ira Domini. Recte ergo Sanctus in judicium mavult resurgere, quam in tempus divinæ iracundiæ, quæ terribilis etiam innocentibus est.

27. Simul etiam illud prophetare intelligitur, dicendo: *Statuas mihi tempus in quo memoriam mei facias*; quod in passione Domini resuscitandus foret, sicut in fine istius libri demonstratur; nec tamen deplorare desinit: & quo magis intelligit sibi resurrectionem esse propositam, vitam hanc fugere desiderat, videns se in manus traditum adversariorum, projectum se in potestatem impiorum, cui etiam amici in inimicos conversi sunt, qui cùm debuerint consolari, ruinam super ruinam inferant; memor tamen conscientiæ suæ [Job. 16. 19. b] puræ, & mundæ orationis ait: *Terra non cooperiat* [b] *in sanguine carnis meæ*; ut oratio ejus sicut incensum dirigatur ad Dominum, non in terra diversetur. Sancti enim oratio nubes penetrat; peccatoris orationem, sicut à Deo Cain dictum est parricidæ, aperiens os suum terra in sanguine car- [Gen. 4. 11.] nis abscondit. *Maledictus*, inquit, *à terra, quæ aperuit os suum accipere sanguinem fratris tui de manu tua; quoniam operaberis terram.*

CAPUT IX.

Reprehenduntur ii, qui curiosius sapientiæ adyta rimari audent: eam neque in abysso, neque in mari quærendam esse, & quâ causâ: denique ejusdem cognitionem soli Deo, & quibus eam ille revelaverit, patere.

28. FLebiliter itaque Sanctus deplorat vitæ [Job 17. 1. & 2.] istius tempora: *Pereo*, inquit, *& spiritu circumferor: oro autem sepulturam, & non impetro, precor laborans. Et quid faciam? Dies mei* [c] *transierunt* [Ibidem 11. c] *in horrore: dirupti sunt articuli cordis mei.* Nec tamen usquam derogat judicio Dei; scit enim profundam esse altitudinem sapientiæ & scientiæ Dei, & inscrutabilia judicia ejus, atque investigabiles vias ejus.

29. *Non calcaverunt*, inquit, *eas filii se glorificantium, nec transivit per eas leo.* [Ibidem 28. 8] Quis enim potuit vias ejus comprehendere, quæ abdite occulta penetravit? *Unde*, inquit, *inventa est sapientia, aut* [Ibidem. 12. & seq.] *quis locus disciplinæ? Nescit mortalis homo viam ejus, nec inventa est in hominibus. Abyssus dixit: Non est in me; & mare dixit: Non est mecum.* Non tibi licet scire, ô homo, alta sapientiæ; ideo tibi scrip- [Rom. 11. 20.] tum est: *Noli altum sapere, sed time.* Quid curiosè cupis investigare quod tibi non expedit scire, nec cognoscere datur? [2. Cor. 12. 1. & 4.] Paulus audivit aliqua secreta sapientiæ, quæ prohibitus est aliis intimare; & ideo raptus est in paradisum, raptus usque ad tertium cælum, ut audiret ea quæ positus in terris audire non poterat. Si quæ audivit homo, non licuit ei loqui, quemadmodum quod non audivit, inquirit? Imperatoris hujus in terris non licet tibi scire consilia, & vis scire divina; non licet tibi curiosius investigare quæ in terris geruntur, & curiosius requiris quid supra cælum agatur. Cur tu disputas unde nata sit Sapientia? Nescit homo viam ejus, nec in hominibus inventa est perfecta Sapientia. Non in Moyse, non in Aaron, non in Jesu Nave fuit, non in ipso Da- [Psal. 50. 8.] vid qui ait: *Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi*; quia ipse dixit in posterioribus: *Ve-* [Psal. 72. 23.] *lut jumentum factus sum apud te.* Supra te est scire, ô homo, altitudinem Sapientiæ, satis est tibi ut credas. [Esaiæ 7. 9.] *Si enim non credideritis*, inquit, *nec intelligetis.* Abyssum scire non potes, abyssum non potes comprehendere, quomodo altitudinem Sapientiæ comprehendes? Abyssus dixit: *Non est in me*; & tu potes dicere quia in te est Sapientia?

30. Abyssus ergo dixit: *Non est in me*; quia ip- [Psal. 15. 10.] se Dominus dixit: *Non derelinques animam meam in inferno.* [Rom. 10. 7.] Et Apostolus dixit: *Quis descendit in abyssum? hoc est Christum ex mortuis deducere.* Ergo si interrogatur abyssus: Ubi est Sapientia? Respondet: *Non est in me*, quia resurrexit. Interrogatur mare: Ubi est Sapientia? Dicit: *Mecum non est*: quia calcavit me, nec fluctus mei eam turbare potuerunt. Et tu ergo in hoc sæculi istius positus freto noli perfectam illam Dei Sapientiam in hoc mundo quærere; quia mundus eam non cognovit. Sed si vis eam invenire, calca fluctus hujus mundi, sicut calcavit Petrus, & ambula super aquas hujus sæculi, & porriget tibi dexteram Sapientia, sicut porrexit & Petro; quia nemo fuit quem non sæculi hujus unda turbaverit. Turbavit Abraham, turbavit & Moysen, turbavit & Petrum. Moyses per mare transivit, & per mare peditem duxit exercitum; sed ante & ipse turbatus est. Petrus super aquas calcavit: sed mersus fuerat corpore, quia infirmioris fidei vestigio claudicavit. Ergo noli Sapientiam in mari quærere;

a. Edit. Gill. ac Rom. *ad testimonium præcedentium.*

b. Vet. edit. cum mss. aliquot, *in sanguine carnes meas*: Rom. cum aliis, *in sanguine carnis meæ*; juxta Vat. Cod. LXX. Interpretum, ubi habes: ἐφ' αἵματι τῆς σαρκός μου.

c. Edit. ant. & cuncti mss. *transierunt in honore*; excepto solo Colb. in quo legitur, *transierunt inhonori.* Sed melius Rom. edit. *transierunt in horrore.* Nam præter quam quod nullo negotio geminum r potuit coalescere in n, LXX. Interpretes habent. Αἱ ἡμέραι μου παρῆλθον ἐν βρόμῳ: quod significatione proximum est.

quia non dixit cum mari se futurum dominus Jesus, sed cum apostolis suis; ut aliqua ex parte eum cognoscerent, quibus ait: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi.* (Matth. 28. 20.) Beati cum quibus est, utinam & nobiscum sit. Sed nobiscum mare est, Petrus cum Christo, quia & ipse calcavit mare. Nobis aurum cordi atque argentum est: sapientia autem supra aurum, non in auro est. Ideo qui Sapientiam habere cupiebat, *Argentum*, ait, *& aurum non habeo; sed quod habeo, do tibi: in nomine Jesu Christi Nazareni surge & ambula.* (Act. 3. 6.) Quia B aurum non habebat, in nomine Christi habebat piæ operationis gratiam. Ideo & tibi dicitur: *Et trahe Sapientiam in interiora*; (Iob 28. 18.) & infra: *Latuit*, inquit, *omnem hominem, & à volatilibus cæli abscondita est.* (Ibidem 21.) Nec homines sciebant ubi erat, nec Angeli, quia ipsi sunt aves cæli, de quibus dictum est: *Et vidi Angelum volantem per cælum.* (Apoc. 14. 6.)

31. Nemo potuit noscere Sapientiam; quia nemo novit Filium nisi Pater, & nemo novit Patrem nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare. C Ipse ergo revelavit Johanni cum quo esset sapientia; & ideo dixit ille, non quod suum erat, sed A quod Sapientia infudit ei: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum.* (Iohan. 1. 1.) Nescit Sapientiam interitus, nescit malitia. Interitus enim tenere eam non potuit, qui dixit: *Ubi est, mors, victoria tua? Ubi, mors, aculeus tuus?* (1. Cor. 15. 55.) Nescit eam malitia, quia dixit: *Quærent me mali, & non invenient.* (Prov. 1. 28.) Possunt dicere: Audivimus gloriam ejus. Solus est Deus qui novit eam: *quia Deus*, inquit, *bene constituit viam ejus: ipse novit locum ejus.* (Iob. 28. 23.) Quod sit receptaculum Sapientiæ, audi discipulum ejus dicentem: *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* (Iohan. 1. 18.) Agnovit enim Patrem Filius, quia ipse ait: *Sicut agnovit me Pater, & ego agnosco Patrem.* (Iohan. 10. 15.) Æqua mensura est cognitionis, ubi unitas potestatis est. Pater ergo qui omnia fecit, *novit ventorum libram, aquarum mensuram*: (Iob 28. 25.) ipse vidit [a] Sapientiam, & enarravit eam per prophetas suos, quia Pater enarravit Sapientiam, & investigavit eam; sicut & Filius Patrem enarravit, quem nihil præterit, & dixit: O homo, quid vis profunda scire Sapientiæ, quæ supra te sunt? *Timere Deum sapientia est, abstinere autem à malis disciplina est.* (Ibidem 28.)

a. Rom. edit. sola voci, *Sapientiam*, addit, *cùm præparavit eam.* Eadem hoc ipso loco resecaverat hæc verba, *quia Pater enarravit Sapientiam, & investigavit eam*: quæ tamen in ant. edit. atque omnibus mss. inveniuntur; nisi quod Laud. verba ac sensum invertit, hoc modo, *quia Patrem enarravit Sapientia* &c.

LIBER SECUNDUS.

DE INTERPELLATIONE DAVID.

CAPUT I.

Post absolutam vehementiorem interpellationem Iob sequitur placidior interpellatio David. Hunc non inepte cervo comparari, cùm Christus ipse per idem animal se designari non recusaverit. Illi similitudinem hanc convenisse potissimum ob passionis susceptionem, Ecclesiæ vocationem, profligationem diaboli, atque apostolorum, qui & ipsi cervi fuerunt, missionem.

1. MULTI quidem deploraverunt infirmitatem fragilitatis humanæ: excellentius tamen ceteris sanctus Job, & sanctus David. Ille superior, directus, vehemens, acer, & quasi gravibus exasperatus doloribus majore cothurno: hic blandus, placidus, atque mansuetus, mitiore affectu; ut vere quem imitandum sibi proposuit, cervi imitaremur affectum. Nec te moveat, si tantum prophetam feræ similitudine videar prædicare, cùm legeris ad apostolos F dictum: *Estote astuti sicut serpentes, & prudentes sicut columbæ.* (Matth. 10. 16.)

2. Sed tamen quamvis istiusmodi similitudines piis adstruantur exemplis, sitque innocens & mitis natura cervorum; illum cervum ad imitationem Prophetæ propositum hoc loco arbitror, de quo Salomon paternæ mentis adsertor in Proverbiis dixit: *Cervus amicitiæ, & pullus gratiarum confabuletur tibi.* (Prov. 5. 19.) Verus enim Dei Filius in semetipso naturam quam animantibus ipse donavit, D expressit, qui in hunc mundum tamquam cervus advenit: & cum his se mera simplicitate jungebat, à quibus ei parabantur insidiæ. Fertur enim hujusmodi cervorum esse simplicitas, ut cùm se exagitari viderint, bis se se equitibus adnectant, qui ministerio fraudis appositi, fugæ specie ac simulatione societatis inductos ad retia usque deducant. Ita ergo Dominus tamquam ignarus periculi atque improvidus, Judæis dolum sibi struentibus admiscebatur, & societatem Judæ proditoris sibi adscivit, E cujus simulatione funesta, usque ad crucis laqueos & retia passionis accessit. Unde conversus ad eum dixit: *Iuda, osculo filium hominis tradis?* (Luc. 22. 48.) Et hoc modo quidem venit ad Synagogæ retia, volensque se induit: sed non implicitus est, nec instrictus, qui omnes resolvit.

3. Denique eminebat super retia. Et quia eum sui non susceperant, vocabat Ecclesiam, & suam ei gratiam conferebat, sicut ipsa sacrosancta Ecclesia in Canticis protestatur dicens: *Adjuravi vos, filiæ Hierusalem, in virtutibus & fortitudinibus agri; ne suscitaveritis, & excitaveritis caritatem, usquequo voluerit.* (Cant. 2. 7.) Petit ergo in odore agri, quem olebat sanctus Jacob, id est, illa fide, illa devotione [a] excitari sponsum suum à filiabus Hierusalem, ut festinet ad sponsam, & excitari ejus in se caritatem, aut etiam ipsum excitari, quia caritas sponsus est. *Deus* enim *caritas est*, sicut dixit Johannes. (1. Iohan. 4. 16.) Sed ille non est passus se ab aliis excitari; qui sponte properabat, egressus de thalamo exsultabat ut gigas ad currendam viam. Vidit

a. Edit. omnes, *excitari sponsam suam.* Contra mss. omnes, *excitari sponsum suum*: quod magis congruit cum antecedentibus ac sequentibus.

eum sponsa, & vocem venientis audivit, subito- A que conversa ait: *Ecce hic advenit saliens super montes, transiliens super colles*; majores enim salit, minores transilit, ne piæ festinationis impedimenta patiatur. *Similis est*, inquit, *consobrinus meus capreola, aut hinnulo cervorum super montes Bethel.* Bonus cervus, cujus mons est domus Dei, in quam tanta celeritate currebat, ut sponsæ vota & desideria præveniret. Denique quem de longinquo venientem viderat, repente sibi adesse cognovit; unde & ait: B *Ecce hic post parietem nostrum, prospiciens per fenestras, eminens per retia. Respondit consobrinus meus, & dixit mihi: Exsurge, veni proxima mea, formosa mea, columba mea; quia ecce hyems præteriit, imber abiit, discessit sibi, flores visi sunt in terra.* Hyems Synagoga est: imber populus Judæorum, qui solem videre non potuit: flores apostoli sunt. Et addidit: *Messis incisionis advenit, vox turturis audita est in terra nostra.* Messis illa Ecclesiæ fides est: vox turturis [a] pudicitia est.

Cant. 2. 8. — Ibidem. 9. — Ibidem. 10. & 11. — Ibidem. 12.

4. Nec his solis, sed etiam cervi similitudinem C suscipit Christus; quia veniens in terras serpentem illum diabolum sine ulla sui offensione protrivit, cui calcaneum suum obtulit, sed ejus venena non sensit. Unde dictum est ei: *Super aspidem & basiliscum ambulabis.* Simus ergo & nos cervi, ut super serpentes ambulare possimus. Erimus cervi, si vocem Christi sequamur, quæ præparat cervos, & facit morsus serpentium non timere: ac si qui forte fuerint vulnerati, aufert eorum dolorem, solvendo delictum. De his cervis dicit Do- D minus ad Job: *Observasti partus cervorum: numerasti autem menses eorum, plenos partus? Partus autem eorum solvisti, vel enutristi filios eorum, ut non timeant?* Audi quomodo non timeant filii cervorum talium. Doceat te Esaias dicens: *Et puer parvulus mittet manum in cavernam aspidum, & illis non nocebunt.* Et ut agnoscas quod Ecclesiæ filios significare videtur, addidit: *Partus autem eorum emittes, dirumpent filii eorum, & multiplicabuntur in generatione, exibunt & non revertentur retro.* Nemo E enim mittens manum ad aratrum, & adspiciens retro, habilis est regno Dei.

Psal. 90. 13. — Job. 39. 1. & seq. — Esai. 11. 8. — Job. 39. 4. & 5.

5. Merito ergo cervus factus est Dominus; ut tales sibi cervos Domini vox præpararet, de quibus ait: *In nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, & si mortiferum quid biberint, non eis nocebit.* Tollebant enim serpentes, cùm spiritu oris sui sancti apostoli de latebris corporum eruerent nequitias spiritales, nec venena mortifera sentiebant. Denique cùm exsi- F liens de sarmentis Paulum vipera momordisset, videntes Barbari pendentem viperam de manu ejus, putabant repente moriturum. At ille stabat intrepidus, nec vulnere movebatur, nec veneno infundebatur. Unde videntes eum non tamquam hominis conditione genitum, sed tamquam Dei gratia editum, supra homines esse arbitrabantur. Vide cervum viperas de latebris eruentem spi- A ritu divino qui erat in naribus ejus, sicut dixit Job. Conversus, inquit, Paulus in spiritu, & respiciens cum dolore ait ad pithonem: *Præcipio tibi in nomine domini nostri Jesu Christi continuo exire ab ea. Et exivit eâdem horâ.* Vide cervum quando venit ad baptismum, & sacri fontis ablutus irriguo, omnia persecutionis venena rejecit. Vide cervum dominum Jesum, quando venit ad Johannem Baptistam, & dicenti sibi Johanni: *Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me*, respondit: *Si-* B *ne modo.* Et hoc dicto, in aquas salutem sitiens publicam, tota aviditate descendit. Sed jam satis nobis in exordio tractatus, sicut in principio anni, * more vulgi cervus allusit. Pergamus ad cetera.

Marc. 16. 17. & 18. — Job. 27. 3. — Act. 16. 18. — Matth. 3. 14. & 15.

CAPUT II.

Quam desideraverit David ex hac vita innumeris calamitatibus, ac peccatis obnoxia liberari; ut ad conspectum Dei perveniret! Terram lacrymarum esse locum, & quæ illarum utilitas? Quomodo Propheta animam supra carnis infirmitates attollens orationem qua peccata teguntur, coram Deo effuderit, ut in cælestem aulam introiret. Ejusdem aulæ paucis tanguntur deliciæ, cum qua etiam Ecclesia comparatur.

6. [b] INterpellat, ut dixi, David dicens ad Dominum: *Sicut desiderat cervus ad fontes aquarum: ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitivit ani-* D *ma mea ad Deum fontem vivum: quando veniam & parebo ante faciem Dei?* Æstuat sanctus, nec se se capit. Major est enim animi magnificentia, quàm cujuslibet corporis magnitudo; & securus meriti, de terris ad cælestia evolare desiderat, sicut & alibi dicit: *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & volabo, & requiescam.* Hîc enim sunt laquei, quibus etsi non implicatur justus, tamen impeditur: hîc dolores & sollicitudines; illic lætitia, ubi gratia: hîc postremo corporis vincula, quæ Pau- E lus solvere gestiebat; ut omnibus exutus impedimentis, Domino liber adsisteret. Hoc ergo sitiebat anima David, ut jam non per fidem, sed facie ad faciem Deum videret; nec solum peregrinaretur à corpore, sed corpore solveretur. Dissolvi enim & cum Christo esse multo melius; quia justo mori est lucrum. Et grande quidem lucrum carere peccato, delictorum illecebris non moveri. Quis enim mundus à sorde, quando nec unius diei vita hominis in terra caret delictorum con- F tagione? Vivendo ergo damna contrahimus innocentiæ, morte finem erroris adipiscimur. Lucrum ergo morte acquiritur, vitæ autem usu tamquam miseris debitoribus usurarii nominis ad reatum fœnus augetur. Et bene sitit anima, quæ festinat ad fontem, non aquæ istius, sed vitæ æternæ, de quo supra dixit: *Quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.* Merito ergo David properabat pervenire & apparere an-

b Psal. 41. 1. & 3. — Psal. 54. 7 — Psal. 35. 10.

a. Rom. edit. post hanc vocem adjicit.
Psalmus quadragesimus primus.
Sicut desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus.
Cervi similitudinem suscipit etiam Christus. Aliæ, atque mss. ut in textu, nisi quod edit. vocibus, *nec his solis*, subdunt, *contentus*: quæ vox hoc loco supervacanea est, cùm verba *nec his solis* referantur ad superiora Scripturæ testimonia quibus cum cervo vel aliis animantibus Christus comparatur.
*. Subscriberemus libenter doctiss. Cangio, qui in Glossar. ad V. *Cervula* putat Ambrosium hic agere de ludis profanis, qui apud ethnicos Kalend. Januarii fieri solebant, nisi de ea superstitione quæ à SS PP & in synodis & in cathedris magno postea zelo proscripta est, paulo frigidius loqui videretur. Dici tamen potest vigilantissimum Præsulem in eam ideo vehementius non insurrexisse, vel quia durior tum erat paganorum potentia & obstinatio, vel major Christianorum pietas, ab hac impietate satis aliena.
b Resecaverat edit. Rom. has voces: *Interpellat, ut dixi* &c. usque ad versum, *Sitivit anima mea* &c.

te

te faciem Dei, cujus vultus lumen est; quia omnes quos Dominus spectat, illuminat.

Psal. 41. 4. 7. *Fuerunt lacrymæ meæ mihi panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie: Ubi est Deus tuus?* Ibi bene lacrymæ panes sunt, ubi esuritur justitia. Beati enim qui esuriunt & sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Sunt igitur lacrymæ quæ panes sunt, & confirmant cor hominis. Cui disputationi etiam

Eccle. 11. 1. illud Ecclesiasticum convenit dictum: *Mitte panem tuum ante faciem aquæ*; quia ibi panis cælestis, ubi aqua gratiæ; quoniam recte accipiunt substantiam verbi, & mysticæ rationis alimentum, quibus flumina aquæ vitæ de ventre labuntur. Similiter quoque ibi panis hic vivus, ubi aqua lacrymarum, & fletus est pœnitentiæ. Sic enim

Hier. 31. 9. scriptum est: *In fletu exierunt, & in consolatione revocabo eos.* Beati ergo quorum lacrymæ panes, qui ridere meruerunt; quia beati qui fletis.

Psal. 41. 5. 8. *Horum memor*, inquit, *effudi super me animam meam.* Sanctus colligit ab his quæ foris sunt, & supra se effundit animam suam; ut anima supra corpus effusa infirmitatem carnis abscondat, [a] tegat corporis ad pœnitentiam, & virtus ubique animæ mentisque prætendat. Unde & in poste-

Psal. 141. 2. rioribus dicit: *Effundam in conspectu ejus orationem meam.* Ubi effunditur oratio, ibi peccata sunt tecta. Quorum autem memorem se dicit? Eorum utique quæ desiderabat, ut veniret & appareret in conspectu Dei, ut ejus aulam illam videret æternam, in qua spatiabatur animo & præsumto delectabatur ingressu.

Psal. 41. 5. 9. *Quoniam ingrediar*, inquit, *in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei. In voce exsultationis, & confessionis*, [b] *sonitus epulantis.* Non immerito flebat, quoniam versaretur in terris, cui cælestia tabernacula deberentur, & quem aulæ potentis exspectaret introitus. Denique illam solam omnibus regni sui opibus præferebat, sicut

Psal. 26. 4. ipse testificatus est alibi dicens: *Unam petii à Domino, hanc requiram; ut inhabitem in domo Domini omnes dies vitæ meæ, & ut videam delectationem Domini.* Delectatio Domini in Ecclesia est: Ecclesia est imago cælestium; etenim postquam umbra prætetiit, imago successit. Umbra Synagoga est: in umbra Lex, in Evangelio veritas. Ideo in Evangelii lumine veritatis imago resplendet. Flebat igitur Propheta; quia differebantur plena gratiæ bona & referta lætitiæ.

CAPUT III.

Non mirum si David hujus vitæ malis, etsi consolatione sua minime careant, turbatus sit; cùm ipse Christus qui mortem subivit voluntariam, turbari voluerit, & quo sensu hoc intelligendum? Item quare alio loco non confiteor, sed confitebor Propheta dixerit?

Psal. 119. 5. 10. Denique & in posterioribus dicit: *Heu me, quia incolatus meus prolongatus est!* Et ideo interpellabat Dominum; quia ad meliora properabat. In ipsis tamen afflictationibus sæculi magna esset consolatio præsentium, spes futurorum. Quis enim non erigeret animum, qui posset sperare in tabernaculo cælesti beata illa sibi consortia reservari. Sed quia infirmæ conditioni plerumque futura tædio sunt, præsentia vexationi; ideo & sancti Prophetæ insurgentibus corporis fluctibus anima turbabatur.

11. Nolo enim mireris si Propheta animam suam dicit esse exagitatam, cùm dixerit ipse dominus Jesus. *Nunc anima mea turbata est.* Qui enim suscepit infirmitates nostras, nostrum quoque suscepit affectum, in quo & tristis erat usque ad mortem non propter mortem; mors enim voluntaria mœstitiam habere non poterat, in qua futura erat universorum lætitia, universorum refectio. De qua & alibi dixit: *Et surrexi, & vidi, & somnus dulcis factus est mihi.* Bonus somnus qui fecit non esurire esurientes, non sitire sitientes, quibus sacramentorum dulcedinem præparavit. Quomodo ergo anima ejus timore turbata est, qui fecit aliorum animas non timere? Tristis ergo usque ad mortem, donec consummaretur gratia: quod probatur ipsius testimonio dicentis de morte sua: *Baptismate habeo baptizari, & quomodo angor, usque dum perficiatur?* Joban. 12. 27. Hier. 31. 26. Luc. 12. 50.

12. Turbatus igitur David lubricis sæculi hujus anfractibus dicit: *Quare tristis es anima mea: quare conturbas me? Spera in Deum, quoniam confitebor illi: salutare vultus mei, & Deus meus.* Ergo quando anxii & sollicit fumus, spes nos futurorum exspectatione confirmet. Vide singula: *Spera, quoniam confitebor* inquit. Non confiteor, sed confitebor; hoc est, tunc melius confitebor, quando revelata facie gloriam Domini speculatus in eamdem imaginem reformabor. Psal. 41. 6. & 7.

13. Subito cùm se consolaretur, in se reversus ait: *Ad meipsum anima mea turbata est*; id est, qui alios confirmare debeo, ipse conturbor. Et quia ex me non habeo firmamentum, de auctore sumamus. Psal. 41. 7.

CAPUT IV.

Qui turbari se boni consulunt eos exire ex Ægypto, quæ per Jordanem designatur: per eum fluvium adumbrari etiam Christum, quod nempe cordium cogitationes penetret, & sanctis terream ac cælestem dividat possessionem. Hoc tamen Christo convenire, Patre non excluso, & ibi quid per Sicimam significetur? Item Christum montem fuisse magnum per divinitatem, modicum per incarnationem, quam cùm Lex vetus ad homines redimendos non sufficeret, Evangelium illaturus susceptam voluit.

14. Propterea, inquit, *memor ero tui, Domine, de terra Jordanis & Hermoniim.* Memor est de terra Jordanis, in quo gratia memoriam devotionis accumulat. In Jordanem Naaman Syrus ille descendit, & mundus à lepra factus est. In Jordane baptizatus est Christus, quando formam lavacri salutaris instituit. Jordanis nomen descensionem significat, qua descendit dominus Jesus, qui à contagio delictorum vicinos Jordanis fluminis emundavit. Hic fluvius exit de Ægypto, & dividit terram repromissionis. Ergo qui turbatur, si boni consulit, de Ægypto exit, & sequitur viam lucis. Hermoniim etiam viam lucernæ interpretati sunt. Exi ergo prius ex Ægypto, si vis lumen Ibidem.

a. Edit. omnes, *tegat corpus*: mss. contra, *tegat corporis*, subintellige *infirmitatem*.
b. Ita mss. & vet. edit. Rom. vero, *sonus festa celebrantis*. Quis non erigeret animum qui posset sperare in tabernaculo cælesti beata illa sibi consortia reservari. Quæ verba loco suo restituimus.

Christi videre. Exivit Chananæa à finibus gen- A tium, & Christum invenit, cui dicebat. Matth. 15. 22. *Miserere mei fili David!* Exivit & Moyses ex Ægypto, & propheta factus est, & remissus ad populum, ut de terra afflictionis animas eorum liberaret. Lucerna autem in Christi corpore. Hæc tibi lucerna viam monstrat. Psal. 118. 105. Unde & sanctus David ait: *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* Lucerna, quod illuminaverit animas universorum, & in tenebris viam monstraverit. Evangelium via lucernæ est; in umbra lucet; id est, in sæculo. Unde & alibi B Psal. 67. 15. habes: *Nive dealbabuntur in Selmon*, id est, in obumbratione.

15. Jordanis quoque Christus qui dividit terram. Luc. 2. 35. Quomodo dividat, audi: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius, ad revelandas multorum cogitationes cordium:* eo quod sit nostrarum divisor animarum, qui in intima cordis secreta descendat, & cogitationes mentium deprehendat. Hic gladius verbum est Dei vivum. Denique ad Hebræos Hebr. 4. 12. sic legis: *Vivum est Dei verbum & validum, & acu-* C *tius omni gladio acutissimo, penetratque ad divisionem animæ & spiritus, artuumque & medullarum.* Iohan. 9. 7. Hic est fons Siloa, qui dicitur missus, quoniam Christus à Patre dixit se esse missum. Est & illa divisio quæ colligitur ex eo quod utramque ripam Jordanis Tribus incoluerint Judæorum, quoniam Filius hominis qui posterioribus temporibus descendit è cælo, verus ille Jordanis, verus ille terrestrium atque cælestium divisor, possessionem dividuam patribus dedit: unam quæ pos- D sideretur in terris, alteram quæ futuræ vitæ meritis servaretur. Quorum utrumque convenit soli Christo, vel cælestia dividere, vel occulta deprehendere. Interiora enim dividit, qui occulta deprehendit, quod est utique divinitatis insigne. Denique sic habes scriptum quia Dominus dixit: Psal. 59. 8. *Lætabor & dividam Sicimam.* Hæc est illa magnifica portio, quam Jacob filio suo Joseph præstan- Gen. 48. 22. tiorem omnibus deputavit. Unde ait: *Ego do tibi Sitimam magnificam super fratres tuos, quam accepi* E *de manu Amorrhæorum, in gladio meo & sagitta.* Quod divisio soli Domino debetur, quæ Verbo, hoc est, spiritali illo veri Salomonis gladio comprehenditur. Quid est soli? Patri sine Christo, an Christo sine Patre? Minime. Cùm solum dico Patrem, Filium non separo; quia in sinu & secreto Patris Filius est. Cùm solum Filium dico, Iohan. 16. 32. & Patrem jungo, sicut junxit & Filius dicens: *Ecce venit hora, ut me solum relinquatis: sed non solus,* 1. Tim. 6. 15. & 16. *quoniam Pater mecum est.* Sic ergo & Pater solus F beatus, & solus potens dicitur, ut ab eo Filius non sequestretur, qui in Patre semper est. Denique Iohan. 1. 1. præclare Johannes: *In principio erat Verbum*, sed sine Patre non erat. Et Deus Pater erat, sed sine Verbo non erat: quia *Verbum erat apud Deum.*

16. Hæc Sicima Ecclesia est. Ipsam enim elegit Salomon, cujus latentem distinxit affectum. Hæc Sicima Maria est, cujus animam gladius Dei transit & dividit. Hæc Sicima est adscendens, sicut interpretatio habet. Quæ sit adscendens, audi de Cant. 8. 5. Ecclesia. *Quæ est quæ adscendit dealbata in nitens super fratrem suum?* Hæc est actinosa, quæ græce ἀκτινώδης dicitur, quod fide operibusque resplen- A deat: [a] cujus filiis dicit: Opera vestra luceant co- a Matth. 5. 16. ram Patre meo, qui in cælis est.

17. Memor ergo est Dei David de terra Jordanis & Hermoniim à monte modico. Quis est iste mons modicus? Consideremus ne forte divinitas Christi mons magnus. Denique *cælum & terram* Hier. 23. 24. *compleo, dicit Dominus.* Si ergo divinitas Christi mons magnus est, utique Incarnatio ejus mons exiguus est. Utrumque ergo Christus, & mons magnus & minor: magnus vere; quia magnus B Dominus & magna virtus ejus: minor; quia scriptum est: *Minorasti eum paulo minus ab Angelis.* Psal. 8. 6. Unde & Esaias dicit: *Vidimus eum, & non habebat* Esai. 53. 2. *speciem, neque decorem.* Idem tamen & ex magno minor factus, & ex minore magnus. Ex magno minor; quia cùm in forma Dei esset, semetipsum exinanivit, & formam servi accepit: ex minore magnus; quia dicit Daniel: *Et lapis qui elisit ima-* Dan. 2. 35. *ginem, factus est mons magnus, & implevit omnem terram.* Lapis hic si requiris quis sit, agnosce. *La-* Psal. 117. 22. C *pidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.* Idem tamen cùm & exiguus videretur, magnus erat. Cui rei adstipulatur Esaias, dicens: *Puer natus est nobis, & filius datus est nobis,* Esai. 9. 6. *cujus initium super humeros ejus, & vocabitur magni consilii Angelus.* Omnia propter te Christus. Lapis propter te, ut tu ædificeris: mons propter te, ut tu adscendas. Adscende ergo super montem, qui cælestia petis. Ideo inclinavit cælum, ut tu esses vicinior; ideo surrexit in verticem mon- D tis, ut te elevaret.

18. Non immerito ergo abyssus abyssum invocabat; ut iste mons fieret exiguus, de quo Propheta ait: *Abyssus abyssum invocat in voce catarac-* Psal. 41. 8. *tarum tuarum.* Non prævalebat vetus Testamentum ad istius mundi redemtionem: invocabat, & quasi ad auxilium arcessebat novum Testamentum. Clamabat Lex annuntians Evangelium. Erat enim semiplena; & ideo erat necessarius, ut veniret qui Legem impleret. Finis enim Legis E Christus ad justitiam omni credenti, qui venit Legem implere, non solvere. Quomodo abyssus Lex, audi dicentem: *Iudicia tua sicut abyssus mul-* Psal. 35. 7. *ta.* Simul hinc intellige utrumque unius esse sapientiæ Testamentum, quod quasi suum venit implere. Cataractas autem intelligimus profunda verborum, & vim cælestis eloquii: quæ fluxere nobis sicut imber è cælo. Ergo remedium tædiorum omnium Christus, & scriptura divina; atque in tentationibus unum perfugium.

CAPUT V.

Propheta miseriis obsessus divinam implorat misericordiam, quæ in adversis præcipue manifestatur. Deum hominis susceptorem esse, tum ob creationem qua in nos idem jus habet atque in lutea vasa figulus, tum ob defensionem qua concessam homini vitam conservat.

19. DEnique ubi advertit David quod elevationes fluctuum sæcularium super se venirent, quas necesse est plurimas subeamus in istius salo vitæ, memor Domini miserationum quas innumeris promisit oraculis, ad preces con-

a. Sic mss. Thuan. Dion. Torn. & Vict. Alii vero atque edit. *cujus filius dicit.* Minus commode; ut docet orationis contextus.

|| Porro passim in hoc tractatu versiculos psalmi 41 resecavimus quos edit. Rom. ut continuum efficeret commentarium, induxerat.

versus interpellat Deum, sciens quod misericor- A
dia ejus in luce mandatur, id est, in Lege; quia
Esai. 26. 9. *lux precepta tua*: in tentarionibus autem quasi in
noctis tenebris, manifestatur. Unde tamquam
viator qui repatriare desideret, & pervenire quo-
tendat, confragoso tamen vitæ hujus itinere fa-
tigatus, ducem arcessit, & allevamentum obse-
crat.

Psal. 41. 10. 20. *Apud me*, inquit, *oratio Deo vita mea; dicam
Deo: Susceptor meus es.* Bene nota jam sibi quærit
auxilia, & promissi anctorem convenit, atque usi- B
tati muneris præbitorem; ut in subveniendo, si
meritum hominis offendit, divinum non offendat
exemplum. Dicit aliquis: Quando suscipit eum
Deus? Ut hoc adstruamus, veni mecum ad scri-
Gen. 1. 7. pturæ sacræ exordium, & vide quomodo Domi-
nus manibus suis de luto hominem figuraverit.
Psal. 118. 73. Unde & hic ipse in posterioribus dicit: *Manus tuæ
fecerunt me & plasmaverunt me.* Quasi figulus qui-
dam Deus fabricam carnis est operatus humanæ.
Hier. 18. 2. Et ad Hieremiam dicitur: *Descende in domum fi-* C
guli, & audies illic verba mea. Figulo utique sæpe
contingit, ut dum vas fingitur, cadat de manibus
ejus, & iterum colligat lutum, ut vas reformet.
Ibidem. 3. & 4. Denique & Hieremias dicit: *Descendi, & vidi quo
modo cecidit vas, quod ipse faciebat in manibus suis.*
Ib. 4. Et iterum inquit: *Fecit vas aliud quo modo placuit
ei.* Recte ergo susceptor dicitur; quia manibus
suis nos ipse suscepit, ipse formavit. Humani fi-
guli vasa sunt illa, alia in honorem, alia in con-
tumeliam. Omnes sumus vasa fictilia: & si rex sit D
aliquis, vas fictile est; & si apostolus, vas fictile
1. Cor. 4. 7. est. Unde & Paulus: *Habemus*, inquit, *thesaurum
istum in vasis fictilibus.* Et Propheta de rege dicit:
Hier. 22. 28. *Depretiatus est Iechonias sicut vas, cujus opera non est*
Ibidem. *necessaria.* Et addidit: *Terra, audi verbum Domi-
ni, scribe virum istum abdicatum.* Quasi patrio jure
Deus noster filios solet abdicare degeneres; ideo
& in terra eos scribit, quia filii terræ sunt. Unde
cùm Judæi accusarent adulteram, dominus Jesus
digito scribebat in terra. Justi antem non in ter- E
Luc. 10. 20. ra scribuntur, quibus dicitur: *Gaudete quod nomi-
na vestra scripta sunt in cælo.*

21. Suscepit ergo nos Dominus, quando nos
finxit: suscipit & quando nos jubet nasci. Unde
Ps. 138. 13. ait justus: *Suscepisti me ex utero matris meæ.* Cu-
Hier. 1. 5. jus matris? *Priusquam te formarem in utero, novi te.*
Quos format & suscipit, exeuntes quoque susci-
pit. *Et priusquam exires de vulva matris, sanctifi-
cavi te.* Susceptor est qui susceperit manibus, ut
generis operator humani susceptor dicitur; & qui F
visitatione susceperit, ut protegat. Unde alibi ip-
Psal. 90. 1. & 2. se dicit Propheta: *Qui habitat in adjutorio Altissi-
mi, dicet Domino: Susceptor meus es tu, & refugium
meum.* Prima susceptio est operationis, secun-
da defensionis. Denique audi Moysen dicen-
Deut. 32. 11. tem: *Extendens alas suas adsumsit eos, & suscepit
eos super scapulas suas*: sicut aquila suscipit, quæ
fœtus suos examinare consuevit; ut teneat atque
enutriat, quibus veri indolem partus, & incor-
ruptæ gratiam naturæ adstipulari adverterit; aut
repellat, in quibus degeneris originis infirmita-
tem in tenera adhuc ætate deprehenderit.

CAPUT VI.

*Queritur David sui oblitum Deum videri, quo & pec-
catorum suorum meritu, & propriam infirmitatem
quæ sine divino præsidio subsistere non potest, con-
fitetur. Ibidem luget quod fuerit à Deo repulsus, qui
susceptus ante fuerat. Quam beatum sit ex utero in
Deum projici; & qua ratione illud Christo accom-
modetur?*

22 Q*Vare me oblitus es, & quare me repulisti?* Psal. 41. 10.
Deus non obliviscitur. Impossibile est
enim ut obliviscatur, cui omnia quæ sunt facta &
futura, præsentia sunt: sed nostra peccata meri-
tum oblivionis ei infundunt; ut obliteret eos,
quos indignos sua visitatione cognoverit. Eos
enim cognoscit Dominus, qui sunt ejus. Tamen Matt. 7. 23.
ubi aliqui iniquitatem operantur, bis dicit: *Non
novi vos.* Quis ergo est qui possit Deo dicere:
Quare me oblitus es? Sed tamen commune hoc
sanctis, nobisque infirmis est. Sanctus dicit quasi
meriti sui conscius; & tamen quo sanctior, hoc hu-
milior. Quod si vix sanctus dicit, quid ego dicam
peccator, nisi ad illud referam: Quare operis tui
oblitus es; quare visitationis tuæ oblitus es? Pos-
tremo quare infirmitatis meæ oblitus es? Quid est
enim homo, nisi quia visitas eum? Non ergo obli-
viscaris infirmum. Memento, Domine, quia in-
firmum me fecisti: memento quia pulverem me
finxisti. Quomodo stare potero, nisi solidaturus
hoc lutum semper intendas, ut de vultu tuo so-
liditas mea prodeat? Cùm averteris faciem, tur-
babuntur omnia: si intendis, væ mihi; non ha-
bes quod in me adspicias, nisi contagia delicto-
rum: nec deseri utile, nec videri est; quia dum
videmur, offendimus. Possumus tamen æstimare,
quia non repellit quos videt; quia emundat quos
adspicit. Ignis ante eum ardet, qui crimen exu-
rat.

23. Bonum est ergo nobis, ut non repellamur.
Ideo queritur David, quia repulsum se credidit,
qui fuerat ante susceptus. Denique in posteriori-
bus dicit: *In te confirmatus sum ex utero.* Sed & su- Psal. 70. 6.
pra scriptum habemus: *In te projectus sum ex ute-* Psal. 21. 11.
ro: de ventre matris meæ Deus meus es tu. Bonum
est & projici, sed in Deum. Denique ex persona
Christi, hoc in XXI psalmo dicitur, qui vere in
Patrem de utero projectus est Virginis; non enim
terrena eum excepere morientem. Unde in cruce
positus, cùm emitteret spiritum; ad Patrem ait:
In manus tuas commendo spiritum meum. Luc. 23. 46.

24. Non ergo aliqui addant: *Domine*, ut psaltæ
faciunt, quod neque in latino codice inveni meo,
neque in græco, neque in Evangelio, quod est
evidentius. Denique supra dixerat: *Pater, dimit-* Ibidem 34.
te illis hoc peccatum; & ideo tamquam Patri, in ma-
nus ejus commendare se spiritum suum, in cujus
sinu semper est Filius. Quamquam, etsi addant
quod dixerit, *Domine*, considerent quod quasi ho-
mo in morte positus hoc loquatur.

25. Ergo projectus est de utero in Patrem, de
ventre matris suæ, hoc est, definivit quod ille ute-
rus qui projecit eum, venter est matris: Pater au-
tem dixit: *Ex utero ante luciferum genui te.* Non Psal. 109. 3.
projecit utique Filium Pater, à quo numquam
egressus est Filius, sicut ipse ait: *Traditus sum, &* Psal. 87. 9.
non egrediebar. Non projecit eum, cui ejusdem sub-

stantiæ nnitate connectitur. Potest ergo & sic le-
Psal. 21.12. gi: *In te projectus sum ex utero de ventre matris meæ*,
ur sequarur, *Deus meus es tu, ne discedas à me*. Po-
test & sic: *De ventre matris meæ Deus meus es tu*;
quoniam in utero positus à te numquam recessi:
tecum eram, qui tamquam Jonas in ntero ceti po-
situs, te pro populo deprecabar. Et vere de ma-
tris suæ ventre cum Deo erat, secundùm quod
Esai. 7.16. scriptum est: *Quoniam priusquam sciret puer bonum*
Esai. 8.4. *aut malum, elegit quod bonum est*. Et: *Antequam pa-*
trem vocaret aut matrem, virtutem Damasci & spo-
lia Samariæ deprædatus est; ut gentibus evocatis
regnum Patri piæ cultu devotionis acquireret. [a]
Videamus cetera.

CAPUT VII.

Dum exoptatus Christi adventus differtur, sævisse diabolum, ut in Christum credituros obtereret, & in ipsis signa defigeret sua: ubi de signis quæ sequi & quæ fugere nos oporteat, disseritur. Diabolum signa sua in eis ponere, qui fidei semen in via excipiunt; sanctos è contrario diaboli fidem collocare in pervio: tandem ne diabolus tabernaculum Dei polluat, providendum, ad quod maxime opus est perseverantia.

Psal. 41.10. 26. QUare, inquit, *me repulisti: & quare tristis*
incede, dum affligit me inimicus: confringit
ossa mea: exprobraverunt mihi qui tribulant me, dum
dicitur mihi quotidie: Ubi est Deus tuus? Quare tristis
es anima mea? Et reliqua. Prima interpellatio que-
relam habuit, quod comperendinarentur bona,
quorum jam fructus desiderabatur. Secunda in-
terpellatio, quod exspectatus prudentibus Christi
differebatur adventus, quem Lex annuntiaverat,
quem prophetæ pollicebantur, & eo impatientius
æstuabant corda justorum, quoniam ad redemtio-
nem cognoverant esse venturum universorum.
Quorum universorum? Quibus Evangelico tra-
mite viam virtutis aperiret, bonorumque operum
semitas demonstraret, sicut ipse dixit in Prover-
Prov. 8.22. biis: *Dominus creavit me principium viarum suarum*.
Ideo ergo dicebatur ei: *Ubi est Deus tuus*; quia ad-
huc non venerat Christus, sed sperabatur? Sævie-
bat ergo diabolus, ut obtereret quos sciebat in
adventum Domini credituros, & diversis afflicta-
bat exitiis. Interpellat ergo David, ut moran-
tem excitet questu prophetico, festinare urgeat,
admoneat subvenire. Habemus similitudinem
hujus interpellationis etiam in posterioribus,
Psal. 73.1. ubi dicit idem propheta: *Ut quid repulisti nos Deus*
in finem? Et ibi aperte quod congregationis suæ
oblitus sit, & virgam hereditatis suæ abjecerit,
flebiliter deploravit; & quod in plebem Dei in-
Ibidem 4. surrexerint ejus inimici, de quibus ait: *Et gloria-*
ti sunt qui oderunt te, in medio festi tui. Fortè hic
versiculus videretur Assyrios declarare, qui tri-
umphaverunt populum Judæorum, nisi sequere-
Ibidem 5. tur: *Posuerunt signa sua signa, & non cognovi*. Si-
gna semper in bello sunt, quæ præliaturos præire
consueverunt, & agmen ducere militare. Unus-
quisque numerus aut legio signa sua sequitur. Et
si dispersi fuerint bellorum tumultu, eo ubi signa
sua prospexerint esse, quamlibet longe positi re-
A vertuntur. Unusquisque ductor hæc signa consti-
tuit, & sequenda præscribit. Sed sunt etiam alia
signa, quæ victor hostis imponit, & tamquam
captivis observanda decernit: sed qui fidelis est
miles, propria signa sequitur, non agnoscit alie-
na.

27. Quæ sint aliena signa intensius & impen-
sius consideremus. Signum suum posuit Christus
in frontibus singulorum: ibi quoque Antichris-
tus sua signa ponet, ut proprios recognoscat. Sed
B qui in occulto Judæus est, ille verus confessor di-
cit: *Posuerunt signa sua signa, & non cognovi*. Po-
suerunt diabolus & ministri ejus, sed ego nescivi
illa; quia non consensi artibus ejus, non acquie-
vi imperiis ejus. Posuit Assyrius Nabuchodono-
sor signa pueris Hebræorum, & mutavit illis no-
mina; & præcepit ut adorarent imaginem ejus,
& recederent à solemnibus patrum suorum, ritus-
que Chaldæos, posthabita Dei Lege, sequeren-
tur. Constituit hoc rex, sed statuit Daniel in cor- Dan. 1.8.
C de suo, ut regalis mensæ contagia declinaret. Rec-
te ergo ei convenit dicere: Sigoa non cognovi
aliena. Jussum erat ut Hebræi pueri adorarent
imaginem regis; responderunt ei: Non adoramus Dan. 3.18.
imaginem tuam. Apte ergo dixit unusquisque eo-
rum: *Posuerunt signa sua signa, & non cognovi*; id
est, non sum expertus, non ullo consensu recepi,
non aliqua societate in me transtuli. Unde & de
Dei Filio legimus quod peccatum non cognovit.
Et alibi habes: *Quoniam qui custodit mandatum*, 2. Cor. 5.21.
D *non cognoscit verbum nequam*; cùm liquido clareat,
quia non cognitio improbitatis, sed societas cri- Eccle. 8.5.
minosa sit. Ipse etiam David in posterioribus di-
cit: *Declinantes autem malignos à me non agnosce-* Ps. 100.4.
bam. Ubi autem voluerint hæc signa adversarii
ponere, declarat: *Sicut in via*, inquit, *super sum-* Psal. 73.6.
mum: quasi in silva lignorum securibus conciderunt
januas ejus in idipsum, bipenni & ascia dejecerunt
illud. Quid hoc sibi vult, nisi ut ostendat quia fides
nostra non quasi in via esse debeat; ne veniant vo-
E lucres cæli, & auferant eam, sicut verbum illud,
quod legis in Evangelio non debere circa vias & Luc. 8.5.
semitas seminari?

28. Ergo sancti volentes fidem hujusce eradica-
re adversarii, qui non vident signa sua in corde
ejus, tentaverunt quasi in via, id est, in pervio
collocare. Cor autem in summo est; quia oculi sa-
pientis in capite ejus. Et posuerunt signa quasi in
silva lignorum, quæ cito exuruntur igni, aut se-
curibus conciduntur. Exit enim ignis de silva, &
F exurit etiam cedros Libani. Hoc autem facien-
dum putaverunt; ut polluerent divini nominis
tabernaculum, quod est in nobis. Sicut enim tem-
plum Dei sumus: ita sumus & tabernaculum Dei,
in quo festa Domini celebrantur. Ergo tu, ô ho-
mo, summum tuum custodi, ut conquasses capita Psal. 67.22.
inimicorum, verticem capilli perambulantium.
In superfluis enim perambulant, non in sanctis:
in vertice capilli, non in vertice devotionis & fi-
dei. *Etsi spiritus potestatem habentis in te adscendat*, Eccle. 10.4.
ut habes in Ecclesiaste, *locum tuum non dereliquas*.
Etenim superiorem te Christus constituit, quem
ad imaginem Dei fecit. Tene ergo superiorem fi-
dei & pietatis locum, quem à Christo accepisti;

a. Sic mss omnes, atque edit. Era. & Gill. Rom vero prætermissis vocibus, *Videamus cetera*, & versu sequenti, nempe, *Quare inquit me repulisti* &c. Tres alios consequentes non paucis vocibus adjectis aut mutatis hic posuerat.

ut superior factus, adscendentem de inferioribus, A hoc est, de terrenis & sæcularibus spiritum nequam facile repellas, & signa ejus non suscipias in pectore tuo: non occupet animæ tuæ vestibula, nec introitus mentis tuæ; & quasi in silva lignorum ignibus suis caduca & fragilia populetur, aut securibus suis januas tui cordis excidat. Sit igitur in nobis non silva, sed vinea: sit porta nostri oris & cordis clausa diligentius, ne hostis introeat. Cito desidit januam, si patentem eam invenerit. At vero Christus pulsat, non dejicit, B qui confortavit, ô Hierusalem, seras portarum tuarum. Christus manu pulsat ut aperias, adver-

3. Reg. 6. 7. sarius securibus concidit; & ideo scriptum est, ne securis & malleus in domum Dei intret. Foris debet esse superbia & fallacia, non intus. Foris enim pugnæ, pax intus quæ supra omnem intellectum est. Non scindatur ferro anima tua: sed ut anima Joseph, ita anima tua ferrum pertranseat; ne principale tuum, velut quoddam tabernaculum Verbi, in ipso fidei principio & doctrinæ spiritalis di- C ruatur ingressu. Fundatus enim usu atque exercitatione immobilis perseverat, nec locum dat ei qui in summum quasi transfigurans se in Angelum lucis, conatur adscendere: qui si in nobis sua signa non viderit, auctoritatem resistendi habere non poterit. Ergo ne affligat nos inimicus, ne ossa nostra confringat, non deficiamus perseverare in

Matt. 15. 32. Christo, ut dicat de nobis: *Triduum habent quod perseverant mecum, & dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via.* Beatus cui ipse dederit cordis fir- D mamentum, ut deficere non possit in istius vitæ tramite constitutus. Non enim deficit qui sperat in Domino, atque ei intimo confitetur affectu: quandoquidem etiam eques ille cujus equi calcaneum serpens momordit, etsi retro cecidit, deceptus tamen non est; quia salutem [a] exspectavit à Domino.

CAPUT VIII.

David ab iniquorum causa suam discerni postulat, non autem Christus, quippe cui à Patre datum sit omne judicium. Merito Prophetam ob intestinos atque externos hostes turbatum institisse, ut mature sibi divini auxilii lux affulgeret; cum tamen futuræ redemtionis cognitione à Deo fuisse recreatum. E

29. **T**Ertia quoque Prophetæ interpellatio, quod in medio hominum nequitias exercentium constitutus, causam suam ab eorum contagio cupiat separari. Quod multi ad dominum Jesum referendum putant, eo quod ipsius F solius est non timere judicium, qui vincit cùm judicatur. Habet enim à viro iniquo judicium, in quod volens Christus ingreditur, ut habes scrip-

Mich. 6. 3. tum: *Populus meus, quid feci tibi, aut in quo contristavi te?* Ceterum cùm omne judicium illi dederit Pater, non quasi infirmo utique, sed quasi Filio, quod potest ipse subire judicium? Si judicium Patris arbitrantur Filio esse subeundum, Pater utique non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio; ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem. Pater honorat Filium, & tu dijudicas? Hoc eo posuimus, ne quis nos ar- A bitraretur quasi metu quæstionis in locum Domini subrogare personam Prophetæ, cùm sanctus David prævidens spiritu insurrecturos Judæos adversus Domini passionem, [b] judicium suæ fidei non pertimescat: discerni quoque causam suam à persecutorum gente deposcat; ne malis generis sui & posteritatis heredibus prosapia totius Judaici generis implicetur.

30. Non immerito ergo turbatur, qui videt sibi adversus carnem & sanguinem esse luctamen, B atque in seipso sibi grave esse naufragium, in suo corpore tempestatem, quam sustinere non valeat, nisi cæleste auxilium suffragetur. Nemo enim gravior homini hostis, quam domestici ejus: quid autem tam domesticum quam sibi homo, & suæ carnis infirmitas? Et ideo festinat Propheta, & toto precatur affectu, ut Christus adveniat fortitudo universorum; qui suscipiat omnes infirmitates, & faciat utraque unum, compugnantesque sibi mentis & carnis inimicitias, sublato solvat pa- C riete, qui internum, quominus in concordiam conveniret, dividebat affectum. Ergo quia in se ipso sibi erat pugna, erat à proximis qui legis & æquitatis immemores laqueos fraudis & insidias præparabant, speratumque differebatur remedium; repulsum se arbitrabatur, quasi recusaret venire qui promiserat remedio se futurum. Et tamquam ab spe lucescentis diei in tenebrarum profunda revocatus, orabat ut squallorem hujus sæculi repulsura lux irradiaret, æterna adesset ve- D ritas, quæ fallacem imaginem mundi hujus aboleret.

31. Adsuit Deus votis, qui solet & improvisus adsistere, & non rogantibus se manifestare, sicut ipse ait: *Palam factus sum non quærentibus me.* Et Esai. 65. 1. piis adstipulatus oratis, votorum seriem celeri prævenit effectu, subitoque in Ecclesiam & in tabernacula sua sanctum Prophetam deduxit in spiritu, atque ante oculos ejus sacrum altare constituit, in quo futura totius mundi esset redemtio, E & universorum toto orbe remissio peccatorum.

CAPUT IX.

Propheta verbis significari Deum, qui ab hominibus propter eorum peccata fuerat aversus, eis postea per passionem Christi reconciliatum: ubi Deum hominum sacrificia aversatum, reconciliari tamen posse etiam Esaiæ testimonio confirmatur. Item ut in domum Dei ingrediamur, nos qui insularum instar criminum fluctibus tunsi naufragia patiebamur, multiplici ratione fuisse à Christo renovatos. F

32. **V**Idens ergo in spiritu illam dulcedinem sacramentorum cælestium, illam mensam quæ repellit adterentium insidias, sicut ipse in superioribus dixit: *Parasti in conspectu meo men-* Psal. 22. 5. *sam, adversus eos qui conterunt me,* ait: *Et introibo ad* Psal. 42. 4. *altare Dei mei, ad Deum qui lætificat juventutem meam.* Pulcre dixit, quasi Adam, *Et introibo.* Ejecti enim eramus de paradiso Domini, ex quo Adam peccati sui conscius vultum Domini declinavit. Decorè quoque addidit: *Et introibo ad altare Dei,* quasi in conspectu Dei rediret. Aversus enim erat à muneribus nostris, quando Cain parricidæ

a. *Exspectavit à Domino* His verbis enarrationem psalmi XLI. concludit Rom. edit. ac subjecto titulo, & primo versu psalmi XLII. novam enarrationem instituit. Nos vero mss. auctoritate cuncta priori formæ restituimus.

b. Edit. ant. *judicium Domini non pertimescit.* Rom. *suæ fidei judicio roboratus non pertimescat.* Mss. omnes ut in textu.

illius munera non probavit. Latebat Cain alienus à Domini conspectu, furens effera vis animi, quod in fratris sui Dominus respexerat munera, in sua autem non respexerat, sub offensione proprios reliquit heredes. Occiderat Abel non sibi, cujus & sanguis clamabat ad Dominum; sed occiderat omnibus nobis. Nullius prope jam sacrificium probabatur; quia non erat qui faceret bonitatem, non erat usque ad unum; quando nec Deo fides, nec fratris germanitati pietas reservara est. Venit dominus Jesus ut resuscitaret Adam. Resuscitatus est & Abel, cujus munera placuerunt Deo. Obtulit semetipsum dominus Jesus, id est, primitias corporis sui, in sanguinis adspersione melius loquente, quam sanguis Abel locutus est in terra. Respexit Deus in ejus munera, ex quo ipse reconciliationis divinæ gratiam bonis reliquit heredibus. Recte igitur sanctus David, quasi ex persona reconciliati hominis ait: *Et introibo ad altare Dei mei, ad Deum qui lætificat juventutem meam.*

33. Adstruamus hunc locum, si possumus, etiam alterius prophetæ exemplo, quemadmodum & hominis aversatus sit Dominus prius sacrificia, & postea sit eidem reconciliatus. Habemus in Esaiæ libro scriptum, dicente Domino: (Esai. 1. 11.) *Quò mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? Plenus sum:* id est, abundo meis, vestra non quæro: holocaustomata arietum, & adipem agnorum, & sanguinem taurorum & hircorum nolo, nec sic veniatis in conspectum meum. Et utiquea tu pecorum obtulerat Abel sacrificium in quo placuerat Deo: sed typum non requirebat, qui exspectabat sacrificii veritatem. Exspectabatur enim passio Domini salutaris. (Ibidem. 12.) *Quis enim*, inquit, *ista requisivit de manibus vestris? Calcare regiam meam non apponetis.* Et infra: (Ibidem 15. & 16.) *Cùm extenderitis manus ad me, avertam faciem meam à vobis.... Sed lavamini, mundi estote, auferte malitiam ab animis vestris. Iudicate pupillo, & justificate viduam, & venite disputemus, dicit Dominus.* Claret igitur quod & ante aversus sit Dominus à sacrificiis hominis, & postea reconciliatus, ut respicere in nostra sacrificia dignaretur.

34. Ideo ergo securus intrat, qui ad Domini ingreditur misericordiam. Denique bono servo dicitur: (Matt. 25. 21) *Intra in gaudium domini tui.* De servo autem nequam dicitur: (Ibidem 30.) *Tollite illum in tenebras exteriores.* Ideo & Adam ejectus de patria cælesti & illa sede paradisi, in insulam peccati est relegatus. Recte ergo dicit Scriptura: (Esai. 41. 1.) *Renovamini insulæ.* Quia peccatorum fluctibus, sicut insulæ in istius mundi freto circumvenimur. Istæ ergo insulæ per adventum Domini peccatorum remissione renovatæ sunt, id est, homines in lavacro, medii inter aquas quasi insulæ constituti, tundebantur undarum molibus sicut insulæ, sonoris peccatorum relidentibus fluctibus sicut insulæ, in quibus ante velut fraudum scopulis erant simplicibus crebra naufragia; quia dolus erat in corde, in ore blanditiæ. At vero postea quam dominus Jesus in quo dolus non est, adveniens in hunc mundum, cælestis expositione doctrinæ humanarum profunda mentium serenavit, & tranquillitatem refudit affectibus singulorum, auferens sepem discordiæ, quasi quædam portuum cœpere appropinquantibus esse suffragia; ut unusquisque navigium suæ quietis in proximi aut fratris constituat affectu, & in secessu quodam piæ mentis hæreat littorali.

35. Non immerito ergo tamquam renovatus clamat David: *Et introibo ad altare Dei mei, ad Deum qui lætificat juventutem meam*; ut qui supra se inveterasse inter inimicos suos dixerat, ut in sexto legimus psalmo, hîc ait juventutem sibi ex inveterata prolapsionis humanæ senectute renovatam. (Psal. 6. 8.) Renovamur enim per lavacri regenerationem: renovamur per Spiritus sancti effusionem: renovabimur etiam per resurrectionem, sicut in posterioribus dicit: (Psal. 102. 5.) *Renovabitur sicut aquilæ juventus tua.* Quomodo renovemur, audi: (Psal. 50. 9.) *Adsperges me hyssopo, & mundabor: lavabis me, & super nivem dealbabor.* Et in Esaia ait: (Esai. 1. 18) *Si fuerint peccata vestra ut phœnicium, ut nivem dealbabo.* Recte renovatur, qui de tenebris peccatorum in lucem virtutum mutatur & gratiam: ut qui tetra prius colluvione sordebat, supra nivem albenti nimis fulgore resplendeat.

CAPUT X.

Ob superiora beneficia pollicetur David Deo se confessurum in cithara: qua occasione quæ cum cithara corpori nostro sit affinitas, & qualis illud sonus deceat, explicatur.

36. Confitebor tibi in cithara, Deus meus. (Psal. 42. 4.) Habet citharam suam anima nostra. Neque enim diceret Paulus: (1. Cor. 14. 15.) *Orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallam & mente*, nisi haberet cibarum, quæ plectro sancti Spiritus resultaret. Citbara est caro nostra, quando peccato moritur, ut Deo vivat: citbara est, quando septiformem accipit Spiritum in baptismatis sacramento. Testudo enim dum vivit, luto mergitur: ubi mortua fuerit, tegmen ejus aptatur in usum canendi, & piæ gratiam disciplinæ; ut septem vocum discrimina numeris modulantibus obloquatur. Similiter caro nostra, si vivat illecebris corporalibus, in quodam cœno vivit & voragine voluptatum. Si luxuriæ moriatur atque incontinentiæ, tunc veram vitam resumit, tunc edere incipit bonorum operum dulce modulamen. Dulcis sonus est castimoniæ: dulcis sonus timentium Deum: denique, (Psal. 18. 1) *in omnem terram exivit sonus eorum:* dulcis sonus est fidei quæ annuntiatur, ut scriptum est, in universo mundo. (Rom. 1. 8) Hic sonus à nobis exeat ad Deum, sicut exivit etiam à Thessalonicensibus; (1. Thess. 1. 8.) ut etiam non canentes canamus, & bonorum concentu operum Dominum prædicemus: cui est honor, gloria, perpetuitas a sæculis, & nunc & semper, & in omnia sæcula sæculorum. Amen.

LIBER TERTIUS.

DE INTERPELLATIONE JOB.

CAPUT I.

Moveri plerosque etiam prudentes, cùm prosperis hic affluere injustos, justos autem affligi viderint, quæ librorum sequentium materia est: ob eamdem rem amicos Iob ignaros divini consilii, eum propter admissa crimina pœnis affectum contendisse.

1. SUPERIOR nobis disputatio fuit de interpellatione sanctorum, quod fragilis & imbecilla conditio sit humana, quæ nusquam sui habeat firmitatem, nisi in protectione cælesti: hodie nobis ea sumenda est, qua vulgus hominum, plerique etiam prudentium valde moventur; cùm vident injustos adfluere rebus secundis, justos autem frequenter adflictari in hoc sæculo. Et vere lubricus hic locus, in quo etiam sancti vix potuerunt veræ opinionis tenere vestigium. Denique turbatus est & ipse David, qui in superiori-
Psal. 50. 8. bus dixerat: *Occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi.* Verumtamen confirmavit se ipse postea, & per-
Job. 4. & seq. fectæ rationis viam investigavit. Job quoque sanctus cum tribus illis veteribus amicis qui ad consolandum venerant, de ea opinione in sermone luctatus est. Utriusque igitur disputationes in medium proferamus. Digni sunt enim qui nobis magisterium vivendi adferant; quandoquidem in adversis positi, plus Deo placere meruerunt. Audiamus igitur utrumque suo ordine.

2. Increpuerant vehementer sanctum Job Eliphaz Themanorum rex, & [a] Baldad Sauchæorum tyrannus, & Sophar Minæorum rex, eo quod propter peccata sua tantum supplicii sustineret. Infirmo etenim ingenio non advertebant quod Dominus eum tentandum dedisset; ut athleta Christi tentationibus eruditus, majore ad coronam gloria perveniret. Non videntes itaque tantum sapientiæ sacramentum, angusti cordis timore, ne viderentur injustitiæ Deum arguere qui pœnis affici innoxium perpeteretur, in sanctum
Job. 15. 20. Job pœnarum merita retorquebant; dicentes quia omnis vita impii in sollicitudine, & divitiæ injus-
Ibid. 20. 15. te congregatæ evomentur: omnia quæ patiatur homo gravia in terra, propter peccata sua eum perpeti: qui etiam si in rebus prosperis sit, perpetuari ei secunda non posse, & tamquam somnium cito evanescere, ut non inveniatur locus
Ibidem 5. ejus: lætitiam autem impiorum esse graviorem ruinam; ideoque etiam sanctum Job à prosperis in adversa mutatum, delictorum suorum pretio ex summis in ultima corruisse: labi eum qui se adsereret innocentem; cùm portio impii hujusmo-
Ibid. 22. & 23. di sit, ut superveniens in eum à Domino indignatio jungat ei dolores, & interitus domum ejus involvat.

CAPUT II.

Job infirmum sanis amicis & se ipso etiam fortiorem exstitisse. Quomodo conviciatores suos redarguerit? Ubi præsertim silentium ejus, nec non Davidis quoque, atque Apostoli nobis proponitur ad imitandum.

3. AUdiebat hæc sanctus Job, & quasi athleta fortis in stercore sedens, in tantis vibicibus & sævi doloribus vulneris, totum corpus diris perfusus ulceribus, mysteria loquebatur, nec acquirendis propriæ remediis ægritudinis, sed sacris vacabat sermonibus. Fortiores itaque sermones ægri hominis, quam illorum qui non ægrotabant. Illi enim loquebantur injustitias, sed non secundum scientiam: prædicabant divina judicia, pœnas reorum, præmia sanctorum; sed reum à justo discernere nesciebant: denique quem dominus Deus justum pronuntiavit, eum condemnabant injustitiæ, arcessebant iniquitatis. Ignorabant ergo quid unicuique conveniret. At vero sanctus Job discernebat spiritu quomodo cuique eum oporteret loqui; fortior ergo quam ii qui sani & incolumes videbantur. Et quid dico fortiorem inventum ceteris? Fortior se ipso inventus est. Fortior enim erat æger Job, quam sanus fuerat, secundùm quod scriptum est, quia *virtus in* 2. Cor. 12. 9.
infirmitatibus consummatur. Ergo & Job cùm infirmaretur, tunc validior erat. Non enim ægrotabat animo, etsi doleret corpore: quia non erat in carne anima ejus, cujus passionibus non adhærebat; sed in spiritu, cujus virtute se texerat.

4. Ideo ergo non carnis gemitus & corporis infirmitates, sed voces spiritus loquebatur, quibus urgeret, non quibus cederet. Et primo quidem lenius, ut illis pudorem incuteret; quia urgebant justum injuste dicentes quod minora peccatis suis supplicia sustineret, & non erubescebant ipsi peccatores falsis accusare innocentem. Esto, inquit, Job. 19. 4. & seq.
ego erraverim, & apud me [b] devius ille inhabitet qui mentibus hominum offundit errores; ut loquar sermones quos non oportet, sicut vos dicitis, & errent verba mea, nec opportune sermo meus promatur: cur vos in me insilitis & conviciamini, non considerantes quia à Domino mihi venit ista tentatio, qui me vallo quodam perturbationum arbitratus est sepiendum. Exerceor adversis, circumvallatus undique laboribus & periculis; & insultatis adhuc volentes opprimere quem deberetis juvare. Ecce rideo in opprobriis, & non loquar, nec respondebo conviciis vestris. Non enim vos estis qui judicatis: sed qui judicat me, Dominus est; & ipsius tamen judicii tempus nondum advenit. Quid opus clamare ante judi-

a. Edit. vet. cum cod. Vat. Toro. & Vict. *Baldach Suitheorum tyrannus, & Sophar Naamatenorum rex.* Rom. & alii mss. *Baldad Sauchæorum tyrannus, & Sophar Minæorum rex.* LXX. Interpr. Βαλδὰδ Σαυχαίων τύραννος, Σωφὰρ Μιναίων βασιλεύς.

b. Cod. Toro. & Vict. cum edit. Am. *Deus ille.... offendit.* (Am. *ostendit.*) *errores.* Melius alii mss. & edit. *devius ille* &c. Est autem *devius* idem ac vagus atque erro, hoc est, diabolus qui lib. Job c. 1. n. 7. de se dicit: *Circuivi terram, & perambulavi eam.* Vox tamen πλάνης quæ hic Ambrosio idem significat ac πλάνος, ab aliis redditur per vocem, *error*, aut *ignorantia.* Et certe in multis exemplaribus loco ejus habetur, ἀγνόημα: & vulg. edit. legit: *Nempe etsi ignoravi, mecum erit ignorantia mea.*

cium? Bonum est tacere dum exspectatur qui judicat. Bonum est convicium convicio non referre, ne & nos inter detrahentes adnumeremur.

5. Imitemur ergo hunc virum, qui silentio suo redarguebat conviciantes. Ostendebat enim virtutem animi sui, quem contumeliæ non moverent: & conscientiæ innocentiam manifestabat, qui objecta non recognosceret, sed quasi à se aliena rideret. [a] At vero nos quasi aliquid nobis objiciatur dum purgare volumus, acerbamus: dum ulcisci cupimus, confitemur; cùm dicat Scriptura [Prov. 27. 11.] ut avertas dedecoris sermonem, & auferas vestimentum tuum; præterit enim injuriosus. [Ibidem. 13.] Taceamus ergo, ut prætereat, ne vestimentum nostrum provocatus exurat. Scriptum est enim: [Eccli 8. 13.] *Noli incendere carbones peccatoris, ne forte exurant in igne flamma ejus.* Propterea ergo sanctus tacet; & si servus protervit, & si pauper conviciatur, tacet justus: & si peccator opprobria jacit, justus ridet: & si infirmus maledicit, justus benedicit.

6. Tacebat David cùm Semei filius Gera malediceret, Job ridebat, Paulus benedicebat, sicut ipse ait: [1. Cor. 4. 12.] *Maledicimur, & benedicimus.* Magisterio quippe divino processus humanæ virtutis excrevit; quia jam venerat qui ex infirmioribus faceret fortiores, & audierat dicentem: [Luc 6. 28.] *Benedicite maledicentes vobis, & orate pro calumniantibus vos.* Quod verbo dixit, exemplo probavit. Denique & in cruce positus de persecutoribus suis conviciantibus sibi dicebat: [Ibidem. 23. 24.] *Pater, dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt;* ut oraret pro calumniantibus, quibus poterat ipse dimittere. Job ergo ridebat, quia nondum venerat Christus, cui soli servabatur magnarum prærogativa virtutum; quia ipse est virtutum principium, sicut dixit: [Prov. 8. 22.] *Dominus creavit me principium viarum suarum.*

CAPUT III.

Job verborum certamine, quo non aliud fere difficilius, victor renuntiatur. Quam pulcrum sit ridere ac tacere in objectis criminationibus; & quemadmodum post responsum lenius, idem fortioribus verbis importunius calumniantes repulerit.

7. ET ridens tacebat. Qua ratione tacendum sit, docet: [Job. 19. 7. & 8.] *Clamabo, & nondum [b] judicium.* Ipse, inquit, voluit me hæc perpeti. Tamquam muralibus tentationibus clausus non possum fugere, donec placeat Deo destruere altitudines tentationum mearum. Nunc enim si clamo, nondum judicium. Adhuc in agone sum, adhuc luctor, adhuc certamen superest mihi, nondum enim exivit corona. Nemo autem nisi qui legitime certaverit, coronatur.

8. Debebatur illi certamen tertium: amiserat omnia sua, id est, patrimonium cum filiis: patiebatur vulnera caro ejus: manebat ut tentationes verborum vinceret. Non mediocre certamen. Sermone deceptus est Adam, verbo victus Samson. Nihil enim sic penetrat animam sicut sermo fucatus: nihil iterum sic mordet, ut durior sermo. Multi cùm vicerint adhibita tormenta, sermonum duritiam non sustinuerunt. Laborabat Job, sed sustinebat, & verborum juxta vulnerum onera portabat. [Job. 38. 1. 40. 1. & 42. 7.] Vidit eum agonotheta suus, de nube & turbine manum laboranti dedit, & obluctantes gravi lapsu cecidisse pronuntiavit, victorem adseruit, coronam detulit.

9. Quid autem pulcrius, quam ridere cùm maledicitur nobis? Gaudere enim debemus si aliena dicantur. Primùm, quia volens inimicus aliquid adversum nos dicere, quo crimen adfigeret, non invenit quod verum est, sed falsa pro veris composuit. Deinde, quia dixit ipse Dominus in Evangelio de hujusmodi criminatione quæ innocentibus falso irrogaretur propter justitiam: [Matth. 5. 12.] *Gaudete & exsultate, quoniam merces vestra multa est in cælo.* Tacere ergo debet qui recognoscit objectum; ne vulnus exasperet, & scindatur cicatrix: tacere & qui non recognoscit; audit enim alterius non suum crimen: quod si referat, suum facit: si taceat, retorquet, & conviciantem vulnerat. Tacere debet etiam ille qui de memorata mercede præsumit. Non enim patitur præjudicium, cui non est judicium. Et si fuerit præjudicium in sæculo, non erit in judicio Dei. Denique ut cognoscas quia non præjudicat contumelia bonæ conscientiæ, audi sanctum Job dicentem, locupletiorem utique testem quam si imperio orbis Romani potitus esset: [Job 13. 19. & 20.] *Nunc obmutescam & derelinquam: si nunc mihi præjudicium est, tunc à facie tua non abscondar.*

10. Hæc ergo parcius in exordio respondit, ut admoneret illos judicii Dei, atque ab insolentia & furore revocatos quasi bonus medicus faceret resipiscere. Sed posteaquam eos advertit perseverare in contumeliis, plura fortior repetivit, & tamquam pugno eos validiore percussit, qui verborum suorum saxis lapidabant innoxium. [Job 21. 2. & seq.] *Audite*, inquit, *audite verba mea, [c] non sit mihi à vobis consolationem quærere: portate me*, quia fortiora loquar: grave erit pondus verborum meorum. Dicam & ego secundum opinionem vestram; eo quod multi abundant in hoc sæculo rerum secundarum successibus, & alii gravantur. In ærumna positi sunt, [d] & videtur hoc secundum peccatorum merito deferri. Quod & si dicam, nolite ridere quasi vobis acquievero: & si peccator sum, non sum homini reus, quia sub peccato est & ipse qui judicat, & sibi in me potestatem vindicat. Aut si judicor quasi homo, commune est istud, increpari non debeo: infirmitas conditionis est, non specialis improbitas.

a Edit. Era. Gill. Rom. *At vero si nobis aliquid objiciatur, dum nos purgare volumus*, &c. Verum nobiscum faciunt edit. Am. & mss omnes. Et hæc quidem germana lectio est, cùm opponatur hisce verbis: *Sed quasi à se aliena rideret.* Is itaque loci sensus est, Job in se dicta, quasi aliis objicerentur, ridere: nos vero convicia, non quasi aliis, sed quasi nobis objiciantur, moleste ferre.

b Rom. edit. sola *judicium. Ipse, inquit, Dominus turbavit me: hoc est, ipse Dominus voluit* &c.

c. Rom. edit. *ut sit mihi à vobis hæc consolatio*: aliæ & mss omnes, *non sit mihi à vobis consolationem quærere.* LXX. autem, [illegible] Attamen quædam exemplaria negationem prætermittunt, ut docet Nobilius ad hunc locum.

d. Edit. vet. ac mss duo, *& videtur hoc sæculum peccatorum merito deferri*: alii tres . . . *merito deferri.* Rom. edit. *& videntur secundum hoc sæculum peccatorum merito deferri.* Cod. Vict. ac Thuan. *& videtur hoc secundum peccatorum merito deferri.* Commode; superiori enim phrasi instituta sunt duo orationis membra, primum eorum qui prosperis abundant successibus: secundum eorum qui gravantur & in ærumna sunt; hoc autem secundum, nempe gravari, & in ærumna esse, videtur merito deferri peccatorum

CAPUT

CAPUT IV.

Amicos mala semper delictorum causâ evenire adserentes retundit Job, interrogando cur impii hac in vita bonis adfluant; qua tamen vera mala esse ostenduntur. Ibidem quis vere beatus habendus sit: item quis bene vel male seminet: tum qualis injustorum posteritas, quove discrimine hi flagellis immunes, justi eisdem dicantur obnoxii? Denique impios non aeternitate, sed falsa ejus imagine potiri demonstratur.

11. Sed dicite mihi: Si propter peccatum meum hoc patior, sicut objicitis, quare impii vivunt? Nec solum vivunt, sed etiam repleti sunt divitiis, & fructus multiplicant: sed etiam filiis potiuntur, abundant domus eorum? Hæc evidenter specie bona: sed altiori mysterio invenies, quoniam quæ putantur bona, non sunt bona; & quæ putantur mala, potiora illis æstimantur.

[Ibidem. 7.] 12. *Inveteraverunt*, inquit, *in divitiis*, πεπαλαίωνται dixit; ut non tam diuturna divitiarum possessio, quàm inveterata copiarum molestia significata videatur; [Eccle. 5. 12.] sicut vidit Ecclesiastes divitias custoditi in malum possidenti eas, quæ pereunt in summa districtione ac sollicitudine. Pereunt enim quæ hîc relinquuntur, & mortuo prodesse non possunt. Habuit igitur defunctus ex illis sollicitudinem, requiem invenire non potuit, qui reliquit quod erubesceret, nec secum abstulit quod [D] teneret, longe dispar ab eo de quo scriptum est: [Psal. 126. 5.] *Beatus homo qui replevit desiderium suum ex his; non confundetur cùm loquetur inimicis suis in porta.* Cui hereditas Dominus est, & merces ex Mariæ Virginis partu: hic in exitu sapientiæ laudibus prædicatur, quoniam non habuit quod erubesceret, qui nihil eorum quæ sunt sæculi concupivit: sed adversarium, depositis veteris hominis exuviis, telo continentiæ vulneravit; ut obstrepere ei in hujus [E] vitæ fine non posset, vulnere claudus, & virtutum admiratione confusus. Habes ergo non esse laudabilem, qui inveteratus in pecuniæ cupiditate sit, non renovatus in perceptione gratiæ.

[Iob. 21. 8.] 13. Videamus aliud: *Semen eorum*, inquit, *secundùm animam*, id est, non inter justos habentur. Justi enim in spiritu seminant, & de spiritu metent vitam æternam: illi vero qui secundum animam seminant, spiritalia metere non possunt; quia animalis homo non percipit ea quæ sunt [F] spiritus Dei: stultitia enim illi est, & non potest scire quæ sunt spiritus; & ideo non repletur spiritalibus, sed judicatur.

[Ibidem.] 14. *Filii eorum in oculis*, id est, quæ faciunt, ideo faciunt, ut videantur ab hominibus, non quia boni consulant ut hoc eligant, quod futuro judicio comprobetur. Filios ergo Scriptura pro operibus frequenter declarat, eo quod locupletior in bonis factis quam in filiis sit nostra posteritas. Unde & Ezechias de gravi ægritudine liberatus, [Esai. 38. 19 & 20.] *Ex hodierno*, inquit, *filios faciam qui nuntiabunt justitiam tuam, domine Deus salutis meæ. & non cessabo te benedicens cum psalterio omnes dies vitæ meæ.* Bona enim posteritas devotionis & fidei, quæ captivitati nescivit succumbere, quam filii Ezechiæ pertulerunt.

[A] 14. Et addidit dicens: *Quia non est illis timor, non est flagellum à Domino.* [Iob 21. 9.] Justus autem dicit: *Quoniam flagellatus sum tota die*; [Psal. 72. 14.] & optat flagellari, ut recipiatur à Domino: & vult timere Dominum; quia timor Domini initium sapientiæ est. Nec [Iob. 21. 10.] beatitudinem putat, si non abortit bucula sua, sicut putant stulti. Per bovem enim quid significatur, nisi ruralis culturæ labor, qui semper redit in orbem, & numquam desinit, sed cùm expleri videtur, revocatur in exordium? Isti sunt qui [B] colunt Sodomam & Gomorrham. Ergo qui colunt Ægyptum, glebasque terrarum aratro quodam solidæ mentis invertunt, laborem sibi pariunt, & dolores metunt. Ideo bucula eorum non abortit; sed parit, ut augeatur labor eorum, & quæ conceperunt omnia, generant sine timore Dei. Justi autem longe aliter gloriantur. Non enim in abundantia divitiarum, nec in partu pecorum; sed in Domino gloriantur dicentes: [Esai. 26. 18.] *De timore tuo in utero accepimus, & parturivimus spiri-* [C] *tum salutis.* De justis ergo dicitur, quia spiritum salutis generaverunt, quem acceperunt de timore Dei, non de malitia hujus sæculi, de qua legimus: [Psal. 7. 15.] *Ecce parturivit injustitiam, concepit laborem, & peperit iniquitatem.* Melior ergo abortus quam partus sæcularium. Denique de homine qui in hoc sæculum venit, & vanitatem mundi hujus & tenebras pertulit longævitate diuturna, Ecclesiastes pronuntiavit quia melior illo abortivus. [Eccle. 6. 3.] Huic enim requies magis quam illi; quia non ex- [D] pertus est varietatem sæculi, in qua etsi mille annos quis vixerit, quod bonum est videre non potuit. Fugisse ergo hæc magis est gratiæ, quàm subiisse.

15. Sed fortasse illud moveat quod adjunxit: [Iob. 21. 11. & seq.] *Quia manent sicut oves æterna; pueri autem eorum ludunt accipientes psalterium & citharam, & delectantur voce psalmi. Consummarunt autem in bonis vitam suam, in requie autem inferni dormierunt.* Distingue hæc, & quia spiritalis es, dijudica. Im- [E] pii sicut æterni sunt, non æterni; quia non possunt æternitatem accipere ab eo qui non sit æternus. Non ergo potest dare quod non habet, nec potest illuminare qui non possidet lucem: sed transfigurat se in Angelum lucis, ut decipiat incredulos. Transfigurat autem se simulatione falsæ lucis, non splendore perpetuæ claritatis. Unde & Salvator ait: [Luc. 10. 18.] *Videbam satanam sicut fulgur cadentem de cælo.* Nec fulgur est, sed sicut fulgur. Considera hæreticum aliquem intentum absti- [F] nentiæ corporis, & cognitioni cælestium sacramentorum, sicut æternus putatur, non habet æternæ vitæ stipendium; quia falsam habet imitationem, qui fidei non habet veritatem. Hujus parvuli ludunt, sicut illa quæ cùm luxuriata fuerit, nubere vult. Luxuriata est in psalterio & cithara, id est, in sono vocis, non in sacramentorum profundo; ut labiis resultaret, non in corda conferret.



CAPUT V.

Impios in bonis sæculi finire vitam, at postea requie cælesti carere: contrarium vero nobis optandum; quòd in prosperitate sit illecebra vitiorum ac impunitatis præsumtio. Hanc amentiam revincit sanctus vir supplicium & præsens & æternum præparatum esse declarans. Tum enumeratis eorum sceleribus ipsa Deo latere non posse ostendit: qua fit eorumdem portio, describit; atque ad sapientiam quam illi deseruerunt, sectandam nos adhortatur.

16. HUjusmodi itaque in bonis sæculi consummaverunt vitam suam, hanc utique quam vivebant, non illam cujus mercedem sperabant; & ideo in requie inferni dormierunt, non in requie cælesti. Nos autem oremus hic potius laborem subire, ut in regno cælorum consolationem quietis æternæ mereamur adipisci. MAGNA enim illecebra delinquendi est rerum affluentia secundarum: in superbiam extollit, oblivionem auctoris infundit. Considera illum divitem in Evangelio super ostrum & purpuram recumbentem, cujus de mensa micas justus ille pauper Lazarus colligebat. Nonne tibi videtur dives ille ad Deum dicere: *Discede à me, vias tuas scire nolo.* Et vere nolunt scire hujusmodi vias Domini; si enim vellent, cognoscerent. Sed quia plenæ sunt laboris, fugiuntur & declinantur à perditis. Quasi ebrius itaque non recognoscit salutis auctorem. Denique conversus ad compotatores suos: *Manducemus*, inquit, *& bibamus: quid enim prodest si serviamus ei? Aut qua utilitas si observemus eum?* Hæc itaque dicit sæcularium abundantia rerum temulentus; quia non continuò in sæculo scelerum merita rependuntur. Supinabatur enim, quia in manibus ei ad voluptatem omnia suppetebant: & conscius impietatis suæ culpas pœna sequestrabatur, putabat quod Deus impiorum scelera non videret.

Iob. 21. 13. — Luc. 16. 19. & seq. — Iob. 21. 14. — Esai. 11. 13. — Iob. 21. 15.

17. Huic ergo opinioni ejus respondit sanctus Job; noli esse securus ac dissolutus æstimans quod ad te in hoc ipso sæculo Domini flagella non veniant. *Verumtamen etiam impiorum lucerna extinguitur*: ad tempus lucet, non habet lumen æternum; & ipsis quamvis sæculum faveat, quia ejus qui principatum habet in hoc sæculo, faciunt voluntatem, solet venire rerum conversio, & dolores ab ira & indignatione cælesti, ut ventilentur sicut paleæ à vento. Injusti sicut paleæ ventilantur, justi sicut triticum. Denique audi dicentem Petro Dominum: *Ecce satanas expetivit vos, ut ventilet sicut triticum: ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua.* Deficiunt illi qui sicut paleæ ventilantur: non deficit qui ad similitudinem illius grani est, quod cecidit & resurrexit, plurimorum fructuum accessione cumulatum. Ideo dicit Propheta: *Heu me, quia factus sum sicut qui colligit stipulam in messe!* Stipulæ igitur quæ cito exuritur, impietas comparatur, & pulveri. Ideo postquam dixit: *Erunt sicut palea à vento*, subtexuit versiculum statim dicens: *Aut sicut pulvis quem abstulit ventus.* Denique ut cognoscas quia impius sicut pulvis cito fatiscit atque evanescit, habes in primo psalmo dictum: *Non sic impii, non sic*; id est, non sicut justi: *sed tamquam pulvis, quem projicit ventus à facie terræ.*

Iob. 21. 17. & seq. — Luc. 22. 31. & 32. — Michæ. 7. 1. — Iob. 21. 18. — Psal. 1. 4.

18. Et facit discretionem inter justum & impium. *Hic*, inquit, *moritur in simplicitati suæ potentia, totus in abundantia & gratia: interiora autem ejus plena sunt adipis: medulla autem eorum superefflunt. Ille autem conficit in amaritudine animæ suæ cursum vita istius, nihilque bonis epulatus finem accepit.* Cui pro meritis suis quid potest dignum repræsentari? In sepulcra inducitur, & in tumulo vigilat suo. Ne hæc quidem pœna mediocris, mortis requiem non habere, deferri eum non ad terram viventium, sed ad tumulos mortuorum. Qui vivit enim non inter mortuos quæritur, sed in Abrahæ sinu vitam carpit æternam. Ideo viri illi duo in veste fulgenti dicebant ad mulieres: *Quid quæritis viventem cum mortuis? Non est hic.*

Iob. 21. 23. & seq. — Luc. 24. 5.

19. Deinde enumerat scelera impiorum, quod confinia transcenderent, & cum pastore diripuerint gregem, [*] subjunctorium pupilli abduxerint, pigneraverint bovem viduæ, agrum demessuerint non suum, infirmi autem in vineis eorum sine mercede & cibo operati sint, detractis vestimentis nudos fecerint dormire. Plerique quorum animæ operimentum ademerint, stillicidiis humectebant montium; & quia integimentum deerat, petra se se operiebant. Rapiebantur pupilli ab uberibus matrum suarum, lapsi opprimebantur, qui magis erigi debuissent. Esurientes fraudabantur cibo, & anima infantulorum graviter ingemiscebat.

Iob. 24. 2. & seq.

20. Numquid hæc ignorare potuit, quem nihil præterit? *Nuda inferna in conspectu ipsius, & non est amictus acquisitionis; qui extendis Boream pro nihilo: suspendit terram in nihilo, alligans aquam in nubibus suis, & non est rupta nubes sub pedibus ejus: columnæ cæli dissilierunt, & timuerunt ab increpatione ejus. Virtute compescuit mare, [a] disciplina autem struit cetum maris. Claustra cæli reformidaverunt: præcepto mortificavit draconem prævaricatorem. Vittatem tonitrui ejus quis intelliget?* In tantis ergo flagitiis *qua spes impio est? Numquid si confidit in Domino salvabitur? Dicam*, inquit, *vobis quid sit in manu Domini*; & desinite inanibus inania addere.

Ibidem 26. 6. & seq. — Ibidem 27. 8. & seq.

21. Et describit quam miserabilis impiorum portio sit. Quod etsi plures habeant filios, sine posteritate sunt, quibus deest bonorum meritorum successio. Illa enim vera posteritas, quæ non in terris, sed in cælo est. Hujusmodi ergo viris hereditas inopia est, & mors successio. Cùm divitias coacervaverint, mendicabunt; [b] quia cùm mortui fuerint, indigebunt, qui requiem invenire non possunt. Viduas eorum nemo miserabitur: sed manebunt deserti, atque omnis copulæ solatio destituti. Etsi congregetur pecunia sicut terra, atque ut lutum præparatum fuerit aurum,

Ibidem 14. & seq.

[*] *Subjunctorium*, id est, subjugale. LXX ὑποζύγιον ὀρφανῶν ἀπήγαγον. Vulg. autem, *Asinum pupillorum abduxerunt.*

a Sic edit. vet. & cuncti mss. excepto Dion. ubi legitur, *disciplina ejus stravit cetum maris.* Rom. edit. huic accedit, sed vocem *maris* omittit cum LXX. apud quos ἐπιστήμῃ δὲ ἔτρωσε τὸ κῆτος. Symmach... συνηκα ἀλαζονείαν. Vulg. ab hoc non multum distans præfert, *& prudentia ejus percussit superbum*

b. Rom edit. sola, *quia cum superstites fuerint, indigebunt; & morientur qui requiem* &c. Et infra ubi eadem ac Gill. *deserta ... destituta.* Am. Era. & mss. nobiliores, *deserti ... destituti.* Quod etiam explicari non incommode potest. Quidni enim liceat mortuos dicere in viduis suis desertos ac destitutos, quibus solatio esse in Lege veteri putabatur, si quis maxime consanguineorum easdem in uxores duceret.

inanis erit sicut aranea substantia eorum, & omne nominis eorum patrimonium tamquam à tineis consummabitur. Dormieos dives nihil adjiciet, aperuit oculos suos, & jam non est. Permanet in doloribus. Nihil ergo sunt omnia quæ in hoc mundo sunt. Aurum in metallis, argentum in metallis: de metallo eruitur, & in metallum revertitur. Quid enim aliud nisi metallum est mens avari? Quæ tamquam defossum tenet quidquid receperit, & in venis terræ ac latibulis abscondit; eo quod uti nesciat. Quotidie aurum de metallis promitur: de avaro proferre quis potuit?

Job 18. 1. & seq.

22. Cùm igitur nihil prosit vana fames auri, quia quidquid congregaverit, labitur; miserandi profecto qui deseruerunt viam justam, & obliti sunt eam, cui pretiosi lapides haudquaquam sunt comparandi, difficilis investigatu, impervia superbis, interclusa jactantibus: humilioribus plana, aperta sapientibus. Et ideo sapientiam debemus quærere, ut ambulemus in via justa, per quam adversarius ille sicut leo rapiens & rugiens, qui percucurrit hunc mundum, transire non potuit. Sed qui sapientiam vult investigare, non in abysso eam quærat (sicut philosophi, qui arbitrantur quod ipsi sua sponte, suo ingenio profunda ejus possint cognoscere) non in mari eam requirat. Etenim ubi tempestas, ubi procella venti est, non potest ibi esse sapientia. Sed ibi quærat, ubi est tranquillitas mentis, & pax quæ super omnem intellectum est.

LIBER QUARTUS.

DE INTERPELLATIONE DAVID.

CAPUT I.

David frequenter de sæculi vanitate disseruisse in psalmis, sed maxime in LXXII. ubi se ob improborum prosperitates, & calamitates proborum graviter initio commotum esse, ac tamen postea correctum significat. Uter ejusdem psalmi auctor David nimirum, an Asaph dicendus videatur?

* 1.* DECURSA est interpellatio sancti Job: nunc adoriamur eam interpellationem quam reperimus in psalmis. Ipse quidem David pluribus locis de sæculi vanitate non tacuit, & inania esse quæ putantur bona istius mundi, frequenter adseruit, & maxime in psalmo trigesimo octavo, in quo dicit: *Verumtamen universa vanitas, omnis homo vivens;* & quamquam in imaginem Dei ambulet homo, tamen vane conturbabitur, thesaurizat, & ignorat cui congregat ea. Et alibi: *Usquequo peccatores, Domine, usquequo peccatores gloriabuntur?* Quod hîc habeant umbratilem gloriam, ubi de sæculo excesserint, fructum consolationis invenire non possint. Idem tamen inseruit psalmum septuagesimum secundum, in quo ipse sub Asaph nomine protestatur quod ejus fuerit principium prolapsionis; ut non mediocri dolore perstrictus sit, cùm videret peccatores in hoc mundo adfluere divitiis, abundare rebus secundis: se autem, qui justificaverit cor suum, esse in afflictationibus & ærumnis: nec mediocrem traxisse offensam in exordio; sed postea per Domini flagella correctum, & illuminatum divinæ cognitionis gratia veræ didicisse seriem traditionis.

Psal. 38. 6.

Psal. 93. 3.

2. Nusquam autem invenio sanctum Asaph aliquibus adversis fuisse vexatum: at vero sanctus David plurima gravia & periculorum plena toleravit; de suis enim laboribus dicit. Unde & psalmus non quasi sancti Asaph, sed quasi sancto Asaph, ut docet titulus, superscribitur, quod ex græco Psalterio apertius manifestatur, ut videatur David etiam huic Asaph sicut & aliis, canendum, quem scripserat ipse psalmum dedisse. Sed quia scriptum est in ipso titulo, defecisse psalmos David, quomodo autem defecerunt, cùm decursis his decem psalmis, postea psalmus David titulorum [a] inscriptionem comprehendat usque in ultimum finem? Ideo sequestrata hujusmodi definitione, quæ sit psalmi series consideremus, & à primo versiculo interpellationis propheticæ ducamus exordium.

CAPUT II.

Ex ipso psalmi exordio correctionem Davidis deprehendi: Deum justis semper bonum esse, eo quod si vexentur adversis, futura remunerationis spe recreantur, & se semper peccatis minora pati existimant, nec ullis pœnis sua spoliari possunt sapientia: bonum tamen etiam improbis esse Deum, sed eos nolle paratam omnibus illius bonitatem experiri.

3. QUam bonus Deus Israel rectis corde! Elucet in principio emendationis profectus. Nemo enim potest Deum bonum vere fateri, nisi hic qui non ex successibus commodorum suorum, sed ex cælestium mysteriorum profundo, & divinæ dispositionis altitudine bonitatem ejus agnoscit: quæ non specie præsentium, sed futurorum utilitate pensanda est. Justo itaque semper bonus est Deus: & cùm torquetur doloribus corporis, & cùm affligitur acerbitate pœnarum, semper dicit: *Si bona accepimus de manu Domini, quæ mala sunt cur non sustineamus?* Gratulatur hîc se conteri, ut in futurum consolationem invenire possit; sciens quoniam qui bona receperit in hac vita, habet mercedem suam; futura præmia spe-

Psal. 72. 1.

Job. 2. 10.

* Edit. Rom. ad calcem 3. libri Interpell. quem 2. nuncupabat, transtulerat has voces, *Decursa est interpellatio sancti Job.* & omissis sequentibus usque ad istas, *Ipse quidem*, totum hunc librum rejecerat inter enarrationes psalmorum sub titulo enarrationis in psalmum LXXII.

a. Edit. omnes, ac mss. *inscriptionem comprehendat*; excepto Thuan. ubi habes, *inscriptio comprehendat*: forte lapsus est librarii in voce *inscriptio*, nisi dicamus appositionem seu potius ellipsim esse. Hoc autem loco videtur id Ambrosius significare, post decem subsequentes psalmos, quorum omnium titulus est, *Ipsi Asaph*, titulus usque ad Psalterii finem subinde aliquos occurrere, qui inscribantur, *psalmus David*; nisi malis, *usque in ultimum finem*, idem hic esse, ac *in finem*, quæ verba psalmis non paucis præfiguntur. Porro quod insoluta relinquitur ea difficultas, non mirabitur qui cum Augustino in psal. 105. num. 2 intellexerit, quam sit arduum omnium arcana titulorum penetrare. Sed hoc ipsius psalmi de quo agimus titulo congruere idem Doctor satis testatur, cùm post mysticam ipsius interpretationem ista subjungit: *Periculosum*, inquit, *locum tituli psalmi præsentis, sicut Dominus voluit, prætervecti sumus.*

rare non poterit, qui non luctatus, non exercitatus sit diversorum certamine præliorum. Qui vero sive juste sive injuste afficitur in hoc sæculo, gratulatur vel quod hîc solvat pretia delictorum suorum, vel quia novit eam esse apud Deum uberiorem gratiam, si injuste pro ejus nomine, aut pro bono aliquo opere acerba aliqua patiatur, secundùm quod scriptum est: Quia nulla est gloria si peccantes punimini & suffertis, sed si benefacientes, & patientes: hæc est gratia apud Deum. *In hoc enim vocati estis, quia & Christus pro vobis mortuus est, relinquens vobis exemplum, ut sequamini vestigia ejus, qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus: qui cùm malediceretur, non remaledixit: cùm pateretur, non comminabatur.* [1. Pet. 2. 21. & seq.] Ergo justus etiam si in equuleo sit, semper justus est; quia justificat Deum, & minora se peccatis suis dicit sustinere: semper sapiens est; non enim aufertur equulei tormentis vera perfectaque sapientia: non amittit quod est, quia timorem excludit foras, studio & proposito caritatis: novit ut sapiens dicere, quia indigna sunt quæ in hoc corpore sustinemus remuneratione futuræ gloriæ; & omnes hujus temporis passiones superventuram mercedem æquare non possunt. Bonus igitur huic semper est Deus, qui novit quo tempore metat. Et ideo quasi bonus agricola hîc arat agrum suum quodam abstinentiæ rigidioris vomere: hîc stirpat quadam falce virtutum amputatrice vitiorum: hîc stercorat humiliando se usque ad terram, sciens quia Deus de terra suscitat inopem, & de stercore erigit pauperem. Denique apostolus Paulus nisi æstimatus esset stercora, numquam Christum sibi potuisset acquirere. Hîc custodit fructus suos, ut illic securius recondat. Semper itaque ei bonus est Deus, quia semper quæ bona sunt, de Deo sperat.

4. Accipe aliud: *Quam bonus*, inquit, *Deus Israel rectis corde!* Non ergo omnibus bonus est Deus? Ille quidem omnibus bonus est, quia Salvator est omnium, maxime fidelium; & ideo venit dominus Jesus, ut salvum faceret quod perierat: venit enim ut peccatum mundi tolleret, vulnera nostra curaret. Sed quia non omnes medicinam expetunt, sed plerique refugiunt, ne medicamentis compungatur vis ulceris, ideo volentes curat, non adstringit invitos. Accipiunt igitur sanitatem qui medicinam expetunt: illi autem qui refutant medicum nec requirunt, bonitatem medici quam non experiuntur, sentire non possunt. Qui autem curatur, etiam sanatur; ideoque his bonus est medicus, quos sanavit. His igitur bonus est Deus, quibus peccata donavit: qui autem insanabile peccatum habet mentis suæ ulcere, quomodo potest medicum bonum æstimare, quem refugit? Pulcre itaque Apostolus, ut præmisimus, explanavit, quia & omnibus bonus est Deus, *qui vult omnes homines salvos fieri*; [1. Tim. 2. 4.] & maxime fidelibus divinæ bonitatis prærogativa servatur, quibus & voluntas Dei opitulatur & gratia.

A Sed & Psalmista dicendo: *Quam bonus Deus Israel rectis corde*; ad ipsorum sententiam retulit, qui aliter de Deo sentire non norunt, nisi quia bonus ad omnia & in omnibus est.

B

CAPUT III.

Fateri Prophetam se tantum non esse prolapsum, dum peccatorum pacem æmularetur: duplicem esse pacem, sed eam quæ offendiculum habet, fugiendam: nullum in morte peccatorum levamen esse; non prodesse flagella post mortem exemplo Lazari & divitis demonstrari: quantum vero prosint in vita, Davidem ac Iobum patefacere: demum perpetuo esse flagellandos, qui hîc flagellati non fuerint.

5. DEnique sequentibus exponit ipse quid senserit, dicendo: *Mei autem pene moti sunt pedes, paulo minus effusi sunt gressus mei: quia zelavi in peccatoribus, pacem peccatorum videns.* [Psal. 72. 2. & 3.] Non utique pedes corporis appellat gressus, sed C directionem mentis & gressum, de quo alibi dicit: *Non veniat mihi pes superbiæ, & manus peccatorum non moveat me.* [Psal. 35. 11.] Ideo semper petendum est, ut dirigat Dominus nostrorum animorum vestigia, ne labantur, & lubrico quodam erroris effusa, stabilitatem sui tenere non possint. Prolapsionis autem causa ea est, quòd pacem æmulatus est peccatorum. Æmulari autem debemus quæ bona sunt, non ea quæ plena dedecoris; sicut & Paulus Apostolus expressit dicens: *Bonum est autem* D *æmulari in bono semper.* [Galat. 4. 18.]

6. Nec te moveat quod pacem in malo posuit. Denique & in Evangelio habes esse pacem, quam respuit Christus, ut ipse ait: *Pacem meam relinquo vobis, pacem meam do vobis: non sicut mundus dat, ego do vobis.* [Joann. 14. 27.] Est enim pax quæ non habet offendiculum, est quæ habet: quæ ex dilectione est, non habet offendiculum; quæ ex simulatione, habet. Ideo & Propheta dicit: *Pax, pax; & ubi est pax?* [Ezech. 13. 10.] Refugiamus ergo pacem peccatorum; E conspirant enim adversus innocentem, coeuntque justum opprimant, viduam exterminent, vel expugnent ejus pudorem.

7. Et ideo *non est reclinatio morti eorum*: non *declinatio*, ut plerique codices latini scripti sunt, sed * *reclinatio*. [Psal. 72. 4.] Quando enim laboramus, & incurvamur ad opus aliquod, atque inclinamur, nos reclinare consuevimus: peccatores autem gravium scilicet delictorum, & maxime impii se reclinare non possunt; de quibus dictum est: *Et dorF sum illorum semper incurva.* [Psal. 68. 24.] Non enim se erigunt ad cælestia, qui Christo non adhæserunt. Et ideo nec resurgunt cum eo, quorum mors pessima, sicut scriptum est: *Mors peccatorum pessima.* [Psal. 33. 22.] Qui autem Christo commoriuntur, & consepeliuntur cum illo, non solum reclinatur, sed etiam resuscitatur. De quo pulcre illud convenit dictum: *Universum stratum versasti in infirmitate ejus*; [Psal. 40. 4.] maxime si martyr sit, cujus infirmitas passione solvitur, mors resurrectione.

* Re vera scripti codices Rom. Mediol. Carn. secundùm græcum, & cum his Augustinus, præferunt, *non est declinatio morti eorum*. quibus etiam annumerari potest Theodoretus; hic enim *ἀνάνευσις* quæ vox legitur apud LXX. idem plane significat atque *ἀπαγόρευσις*, *repudiatio*, id est, eorum interitus evitari minime potest. Non male autem ab Ambrosio reddita est per dictionem, *reclinatio*; siquidem verbum *νεύω* propriè actionem signat qua corpus inflectimus ac inclinamus: *ἀνανεύω* autem contrariam actionem quâ inclinatum corpus reclinamus, hoc est, erigimus, ea quippe vis est præpositionis *re* in compositione verborum, ut eis non raro significationem simplicibus verbis, aut etiam ex præpositionibus *cum* & *in* compositis contrariam tribuat; ut patet in verbis, signo, resigno, contego retego, innuo, renuo, & similibus. Alias hujus loci differentias in notis Nobilii ad hunc versum, & in locis variantibus ultimæ editioni commentariorum S. Augustini in psalmos præfixis invenies.

Luc. 16. 19. & seq. 8. Vidimus illum divitem qui indutus purpura A & bysso in hoc sæculo recumbebat, & epulabatur quotidie splendide, de cujus mensa quæ cadebant pauper Lazarus colligebat, quemadmodum in tormentis positus, in inferno se reclinare non poterat; sed vix ad Abraham, non totum se, sed solos oculos erigebat, rogans ut mitteret Lazarum, qui extremum digiti sui in aquam tingeret, & linguam ejus refrigeraret. Psal. 72. 4. Ergo illius morti reclinatio non erat, nec firmamentum in plaga ejus. Nihil enim prosunt flagella post mor- B tem.

9. Et ideo David dum esset in istius corporis vita, in flagella se præparabat, ut eum Dominus reciperet castigatum. Considera iterum mihi sanctum Job, qui perfusus erat ulceribus, & concutiebatur omnibus membris, & plenus erat totius corporis sui doloribus, glebas terræ vulnerum suorum sanie & humore dissolvens, quemadmodum cùm se in hoc corpore positus reclinare non posset, requiem mortis invenerit; ideo- C Job. 3. 23. que conscius sui dixit: *Mors viro requies.* Is igitur in plaga non motus est, nec nutavit sermonis sui lubrico, qui in illis omnibus nihil peccavit labiis Job. 2. 10. suis, sicut Scriptura testatur: sed magis plagæ suæ reperit firmamentum, per quam confirmatus in Christo est. Ergo & Job & David, quia hîc flagellati sunt, firmamentum habuerunt in plaga sua; quia flagellat pater filium quem suscipit: qui autem hîc non flagellantur, ibi non Psal. 72. 5. & 6. suscipiuntur ut filii. Ideoque *in laboribus hominum* D *non sunt, & cum hominibus non flagellabuntur*, ut in perpetuum cum diabolo flagellentur.

CAPUT IV.

Peccatores iniquitate propria vestiri: quod vestimentum à nobis rejiciendum, ut vestimento virtutum induamur; ac potissimum jejunii: hoc se utiliter Josephum induisse, Adamum exuisse cum gravi damno: denique Judæorum iniquitatem quasi ex adipe prodeuntem magnam ac deliberatam exstitisse. E

10. *Ideo obtinuit*, inquit, *eos superbia eorum, cooperti sunt iniquitate & impietate sua.* Malum vestimentum iniquitas, quod si quis voluerit in nobis tenere, remittere nos oportet, ne incipiat in judicium venire nobiscum; & si quis tunicam nostram quam accepimus spiritalem auferre conetur, remitte pallium iniquitatis, sume operimentum fidei atque patientiæ, quo se David operiebat in jejunio, ne amitteret integimenta virtu- F tis. Ipsum jejunium operimentum est. Denique nisi sanctum Joseph texisset jejuna sobrietas, adulteræ protervitas exuisset. Quo jejunio si se tegere voluisset Adam, nudus non fuisset effectus. Sed quia de ligno scientiæ boni & mali contra interdictum cæleste gustavit, & imperatum jejunium prævaricatus est incontinentiæ cibo, nudum se esse cognovit. Quod si jejunasset, & fidei servasset exuvias, nec se adspexisset intectum. Non ergo nos induamus iniquitate & impietate, ne de aliquo nostrûm dicatur: *Et induit se maledictionem.* Psal. 108. 18. Male se induit & Adam, qui dum quæreret integimenta foliorum, maledictionis excepit sententiam.

11. Induerunt se maledictione Judæi, de quibus scriptum est: *Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum, transierunt in dispositionem cordis.* Psal. 72. 7. [a] Ab adipe adipsal enim dicitur, id est, pingue. Sicut enim anima bonis pasta, & referta virtutibus, tamquam adipe & pinguedine repletur, ut scriptum est: Psal. 62. 6. sic iniquitas quæ quasi ex adipe procedit, non tenuis & exilis significatur, sed plena vitiorum. Denique non fortuito quodam lapsu in errorem incidere: sed consilio & dispositione in sacrilegium transierunt.

CAPUT V.

Qui os suum in cælum ponunt, eos præ ceteris esse qui omnia stellarum necessitati adtribuunt: ipsis tamen hanc à Deo gratiam reservari, ut revertantur cum Israel; cujus reditus mysterium declaratur: eosdem ut à Deo negent occulta cognosci, maxime induci peccatorum divitiis: postremo idem de Christo sensisse Simonem pharisæum.

12. *Posuerunt in cælum os suum, & lingua eorum transivit super terram.* Psal. 72. 9. Ponere in cælum os suum quid sit, docet nos ille ex fratribus adolescentior, qui regressus ad patrem dixit: *Pater, peccavi in cælum & coram te.* Luc. 15. 18. Ponunt autem in cælum os suum [b] qui sibi criminum auctoritates, nativitatis putant quadam necessitate deferri. Hi nec cælo nec terris parcere solent, ut cursu quodam stellarum arbitrentur vitam hominis gubernari. Nihil providentiæ, nihil bonis moribus derelinquunt. Atque utinam & isti, sicut ille unus de duobus adolescentibus, revertissent: bonus Dominus remedium non negasset, [c] & tamen etiamsi ipsi nolint sanari, reservat Dominus regressionis gratiam; ut qui in Israel expulsi sunt per cordis proprii cæcitatem, per plenitudinem Ecclesiæ revertantur; & non vacuos dies vitæ istius ducant, sed plenos habeant bonæ operationis & fidei, cùm repleverit eos Dominus gratia spiritali. Quomodo autem revertantur, accipe. *Quia cæcitas*, inquit, *ex parte Israel contigit, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel salvus fieret.* Rom. 11. 25. & 26. Sed quia mysterium oportebat impleri, *ut concluderet Deus omnia in incredulitate*, Ibidem. 32. id est, redargueret atque convinceret (cùm enim duo contendunt, si unus superior sit, dicitur: Conclusit illum alterum) ideoque per suam misericordiam ut subditus fieret Deo mundus, regressus quidem est populus in heredibus; sed is celeri errore traductus est, ut Deum non crederet occultorum esse præscium. Sed Dominus illis, ut quandoque redimantur, salutis futuræ gratiam reservavit dicens: *Ideo revertetur huc populus meus.* Psal. 72. 10. Quid est *huc?* Id est, ad me, ad æquitatem & justitiam meam, ad cultum meum.

13. *Et implebit dies vitæ suæ.* Ibidem. Quod utique sic ac-

a Sic mss. Thuan. Laud. & Colb. Alii autem duo loco vocis, *adipsal*, lacunam habent. Edit. vero tantummodo præferunt, *adeps dicitur pingue.* Clarum est inductam esse hanc diversitatem, ut vox non intellecta evitaretur: sed nos potiorum mss. lectionem repræsentamus, maxime cum fieri potuerit, ut dictio *adipsal*, ætate Ambrosii à populo per corruptionem frequentaretur.

b. Edit. Era. *qui sibi criminum auctores, nativitates*: Gill. & duo mss. .... *vanitates*: Rom. .... *nativitatibus.* Ms. vero Vat. .... *anctoritate nativitates*: alii denique .... *auctoritates, nativitatis* &c. Cujus lectionis sensus omnium videtur maxime naturalis.

c. Edit. Rom. *& tamen etiam ipsi, si volunt sanari* &c. Edit. Am. Era. ac Gill. cum mss. Vat. & Gall. præferunt: *Et tamen etiam ipsi si nolunt sanari*, excepto Thuan. qui ut antiquitate, ita & perspicuitate videtur hoc loco præferendus.

cipies, ut populus quidem redimatur, qui crediderit in eo: in quo etsi non redimantur, qui non crediderunt, tamen redemti populi Dei prærogativa defertur. A

Ibidem. 21. 14. Isti ergo in errore positi dixerunt: *Quomodo scivit Deus; & si est scientia omnis in Altissimo?* Putant enim non esse in Deo scientiam; quia peccatores abundant prosperis sæcularibus. Et adhuc inducit eos loquentes: *Ecce ipsi peccatores &* Ibidem. 22. *abundantes in sæculo, obtinuerunt divitias.* Habes hoc in Evangelio planius expressum, ubi Simon B ille pharisæus videns quod mulier illa peccatrix venit in domum ejus, & super pedes Christi effudit unguentum, dicebat intra se: *Hic si esset pro-* Luc. 7. 39. *pheta, sciret utique qua & qualis est mulier qua tangit eum; quia peccatrix est.* Sed patientia Dei non præjudicat veritati, & præscientia ejus, ac providentia hoc ipso amplius probatur, quod in peccato positus successu adfluit sæcularium prosperorum. Quod fortior videns ridet, incautus traducitur & movetur. C

CAPUT VI.

Prophetam cùm primò animo despondisset, postea castigatione emendatum cognovisse omnia quidem evenire dispositione divina, opes autem non esse præmia virtutis, nec pœnam peccati inopiam.

Psal. 72. 13. 15. DEnique Psalmista dicit: dixisse se: *Ergo sine causa justificavi cor meum: & lavi inter innocentes manus meas.* Hoc est, video illos D abundare, video illis commoda omnia secundare, me autem conteri atque exagitari tentationibus plurimis. Frustra ergo dedi me innocentiæ, atque ad studium sobriæ conversationis intendi. Ibidem 14. Et pulcre ait: *Lavi inter innocentes manus meas;* ut non arrogare sibi summam innocentiæ, sed sedulum deferre studium videretur.

16. Interea non impune hujusmodi à se sermonem exisse restatur. Nam tota die flagellatum esse se memorat; quia frustra justificasse se Do- E mino cor suum dixerat: post flagella autem continuo secuta est pravæ opinionis correctio. Sta- Ibidem tim enim *vindex meus*, inquit, *in matutinis*, id est, in aperto & perspicuo; lux enim veritatis comprehendens eum, non sivit hæc sentire, quæ dixit. Revincebat itaque & redarguebat me veritatis lumen offusum animo meo, eo quod non recte dixerim: *Sine causa justificavi cor meum.* Locutus sum enim illa tamquam in tenebris constitutus, & recordanti illa mihi cor compungeba- F tur: compuncto autem corde, illuminabatur affectus; ut fieret in corde meo ignis flammigerans, qui faciebat in me diei spiritale principium. Illuminata itaque oriente mihi die, & quasi in multis matutinis positus, intelligebam quia extra constitutionem generationis filiorum Dei factus sum. Qui cùm primò credidissem, eo quod operator mundi providens generationi humanæ, omnia ad utilitatem nostri vel tristia, vel ea quæ parum delectent, fecerit; tam bonam sententiam postea pravis opinionibus turbatus amiserim.

17. Conferebam itaque cum corde meo, & di- A cebam mihi: *Si narrabo sic, quia sine causa justifi-* Ibidem 15. *cavi cor meum*, occurrebat mihi Dei vox dicens: [a] *Ecce generationi filiorum tuorum cui disposui:* id est, ecce in Scripturis invenis, ô tu Adam, quia disposui generationi filiorum tuorum; quia fortuitò divitiæ ad impios, non aliquo merito deferantur, nec præmia virtutis sunt emolumenta thesauri: nec è contrario inopia pœna peccati est, sed indiscrete veniunt ista, quæ modo fluminis quodam sæculi profluvio volutantur.

18. Et existimabam, & videbar mihi cognos- Ibidem 16 cere hoc esse verum, hoc congruere divinæ providentiæ & convenire; me autem frustra in iis turbatum esse, in quibus inhærere non debui.

CAPUT VII.

Emendato errore David hunc unum laborem sibi cognoscit superesse, ut ingrediatur in adyta divinæ cognitionis. Sancti progressu ætatis finem suum scire desiderant, & quis ille sit? Primam veram cognitionem hanc esse, qua credimus prospera impro- C *bis ad hoc tantum concessa, ut eorum excusationes excludantur. Eosdem dum Dei beneficiis allevantur, dejici ac prorsus redigi ad nihilum.*

19. ITaque quia videbar mihi veram sententiam comprehendisse, & cognitionem rei ipsius esse adsecutus, dicebam mihi: *Hoc labor est* Ibidem 17. *ante me, donec introeam in sanctuarium Dei, & intelligam in novissimo.* Id est, solus mihi superest labor, ut ingrediar in sanctuarium Dei, ubi est Che- D rubim, id est, cognitionis profundum, [b] & non laborem in incertis & vanis opinionibus; narratio enim fatui sicut sarcina in via. Ideo ingrediamur adytum cognitionum sacratum, atque interiora penetralia veritatis, ut non sit in nobis labor; sapientia enim nos à sensu laboris abducit. Denique non est labor in Jacob. Causa autem laboris ignorantia est; quoniam qui nescit justis reposita esse præmia, non reficitur à laboribus, sed magis imprudentiæ suæ labore curvatur & fran- E gitur. Ingrediamur igitur sanctuarium Dei, ubi sunt Cherubim, in quibus est recordantia sacræ cognitionis, & veri illius atque æterni luminis.

20. In illo candelabro imago resplendet, quo possimus intelligere in novissimo. Sanctus etenim in ultimo cognoscit, & perfectam sapientiam processu ætatis adipiscitur dicens: *Notum fac mi-* Psal. 38. 5. *hi, Domine, finem meum, & numerum dierum meorum quis est, ut sciam quid desit mihi.* Quis est finis, F nisi ille, cùm traditur regnum Deo Patri, quando revelantur occulta sapientiæ? Hunc finem nostri certaminis requirebat Propheta, cupiens cognoscere quid suæ deesset perfectioni; finis enim disciplinæ nostræ & studiorum perfectio est.

21. Hæc ergo prima veræ ratio cognitionis; quia fortuito accidant quæ in sæculo sunt: secunda illa; quia *propter eorum tergiversationes posuisti eis* Psal. 72. 18. successus profluos sæcularium commodorum, & abundantiam divitiarum; ne causarentur propter inopiam se & acerbitatem alicujus doloris & luctus minus fuisse devotos, atque in culpam latrocinii & direptionis studium necessitate egel-

a. Edit. Era. ac Gill. *Ecce generatio filiorum tuorum cui disposui.* Rom. *Ecce generationi filiorum tuorum sic disposui.* Mss. denique: *Ecce generationi filiorum tuorum cui disposui.* Hellenismus est sive adtractio regiminis. LXX. ἰδοὺ τῇ γενεᾷ τῶν υἱῶν σου ᾗ συνθέτηκα.

b. Ita mss. Thuan. Vict. Colb. Turn. At edit. Era. ac Gill. *& non labor est in incertis.* Rom. *& non labor qui est in incertis &c.*

tatis impulsos. Non enim ad tranquillitatem vi- A tæ usuramque lætitiæ divitiis opimati, aut honoribus elevati sunt: sed ut querela excluderetur, coacervaretur ærumna.

21. Dejiciuntur itaque dum elevantur hujusmodi viri. Non enim gratia, sed ruina est; ubi nec diuturni usus muneris reservatur, & adimitur excusatio delinquendi. Quod enim gravioris pondus querelæ, quam illud divinum quod habes in
6. 3. Michææ prophetæ libro: *Populc meus, quid feci tibi, aut in quo contristavi te, aut quid molestus fui* B *tibi; responde mihi? Nonne eduxi te de terra Ægypti, & de domo servitutis liberavi te?* Ecce quomodo dejiciuntur impii dum allevantur, querela eorum excluditur, pœna acerbatur. Cælestibus enim beneficiis invitati deserere non debuerunt vitæ securitatis & prosperitatis datorem, cui magis debuerant obtemperare. Sed sicut justitia Dei magna, ita etiam severa vindicta. Quando enim impiis perseverare consuevit, de quo & alibi habes
36. 35. 36. scriptum: *Vidi impium superexaltatum & elevatum* C *super cedros Libani; & transivi, & ecce non erat: & quæsivi eum, & non est inventus locus ejus?* Incredibilis celeritas extinctionis ejus. Vides subito impium in hoc sæculo potentem: dum tu transis, ille jam non est. Quanta est enim umbra in terra? quàm non diuturna? Transpone vestigium, & umbra præteriit. Aut si hîc aliquid movet, ad ea quæ futura sunt, adtolle mentis vestigium, & invenies illic impium non futurum, quem hîc esse credebas; non enim est, qui nihil est. Denique Domi- D nus eos cognovit qui sunt ipsius: qui autem non sunt, eos non agnoscit; quia ipsi eum qui est, non agnoverunt.

CAPUT VIII.

Impios in interitu suo cum somnio bene comparari, quod nempe anima illorum omnibus bonis vacua reperiantur; & eorumdem tenebrosa imagines è lumine calestis Hierusalem deleantur.

72. 20. 23. DE ipsis ergo & hîc dicit: *Defecerunt & perierunt propter iniquitatem suam, velut somnium exsurgentis*, id est, ita deficiunt & evanescunt impii, sicut somnium exsurgentis à somno primum; quia in tenebris sunt, & in tenebris ambulaverunt, nec resedit aliquod eorum boni operis vestigium, sed similes eorum qui somnium vident: qui autem somniat, in nocte somniat; nox autem in tenebris. Filii tenebrarum sunt privati sole justitiæ, & splendore virtutis, dormientes semper, & non vigilantes, de quibus bene
75. 6. dicitur: *Dormierunt somnum suum, & nihil invenerunt.* Etenim cùm animæ eorum à corpore separatæ, tamquam resoluti à corporis somno nihil invenient, nihil tenebunt; & quod se tenere arbitrabantur, amittent; quoniam stultus & insipiens cùm divitiis exundaverint, relinquent alienis divitias suas, neque simul ad inferna descendet cum eis gloria domus eorum.

24. Sequentia quoque demonstrant quomodo impius non inveniatur, sed intereat. Quoniam imago ejus in civitate Domini illa superiore Hierusalem non invenitur. Dominus enim pinxit nos ad imaginem & similitudinem suam, sicut ipse do-
49. cet dicens: *Ecce ego, Hierusalem, pinxi muros tuos.*

Si bene egerimus, manet in nobis ista imago cælestis: si male quis agit, deletur in illo hæc imago (illius utique qui descendit de cælo) & est in eo imago terreni. Unde & Apostolus dicit: *Sicut* 1. Cor. 15.
portavimus imaginem illius terreni, portemus & 49.
imaginem hujus cælestis. Bonorum ergo imagines perseverant, & in illa Dei civitate resplendent. Si quis autem ad graviora peccata deflexerit, nec egerit pœnitentiam, imago ejus aboletur vel dejicitur, sicut Adam de paradiso ejectus est & ex- B clusus. Quicumque autem pie honesteque se gesserit, intrat in civitatem Dei, & infert imaginem suam, ut in illa Dei fulgeat civitate. *Domi-* Psal. 72.
ne in civitate tua imaginem ipsorum adnihilum re- 20.
diges; quia isti in lumine fulgere non possunt, qui tenebrosis se operibus induerunt. Exemplum accersamus de sæculo. Vide quemadmodum in civitatibus bonorum principum imagines perseverent, deleantur imagines tyrannorum.

CAPUT IX.

Prophetam cognitione divina providentia recreatum: ipsum & cum eo omnes homines comparatione cælestium civium jumentis haud esse absimiles; eosdem tamen Dei gratia ad humanam revocari dignitatem.

25. HÆc ergo considerans, animoque intendens sanctus Propheta delectatus est, qui fuerat ante turbatus. Unde ait ipse: *Quia de-* Ibidem. 21.
D *lectatum est cor meum, & resoluti sunt renes mei.* & seq.
Et ego ad nihilum redactus sum, & nescivi: & velut jumentum factus sum apud te, & ego semper tecum. Cùm cognovissem, inquit, quia Deus humana curat & respicit, *requieverunt renes mei*, hoc est, ex maxima fatigatione veteris imprudentiæ requievi per agnitionem boni cælestis & gratiæ. Sunt enim quidam renes animæ, qui vexantur in nobis per ignorantiæ laborem: hi resolvuntur ad requiescendum cælestis agnitione doctrinæ, & E quasi pulcro qoodam fulcro cælestium præceptorum subnixi foventur. Tunc, inquit, intellexi, quia vane fatigabar; quoniam id quod verum est nesciebam.

26. *Et velut jumentum factus sum*: pulcre addidit, *apud te*; comparatione enim cælestium homo quid est nisi jumentum irrationabile? Nam & stellæ cùm sint lucidæ, vanescunt solis exortu. Et Moyses ait: *Non sum idoneus ab hesterno die, ex quo* Exod. 4.
cœpisti loqui cum servo tuo: & tenuis, inquit, *voce &*
F *tardiloquus sum* Ita ergo & homo, non dicam Christi, sed Angelorum comparatione motum videtur esse jumentum. Sed tamen nemo desperet, quia homines & jumenta salvos facit Deus. Et ideo quia non ex me, sed ex te didici, tibi adhærebo semper; ut desinam esse jumentum, & dicas mihi: *Tu autem hîc sta mecum.* Circumfusus Deut. 5. 31.
enim Dei gratia homo incipit esse, qui per imprudentiam prætendebat insensibilitatem, & inscientiam bestialem. Homo enim eo probatur, si capax sit rationis & gratiæ. Itaque à mutis animalibus separatum se esse gaudet, & in hominum adscitum esse consortia, quæ Deus visitat & tuetur. Quid enim est homo, nisi quia memor est ejus Dominus, aut quia à Domino visitatur?

IN APOLOGIAM PROPHETÆ DAVID,

ADMONITIO.

Nonnulli[a] cùm historiam David perlegendo tantum prophetam ac regem tam sanctum in geminum scelus adulterii scilicet atque homicidii incidisse cognovissent, offensionem haud mediocrem passi fuerant. Quapropter hujus rei vulgato rumusculo sanctus Ambrosius, ad utilitates populi sui numquam non intentus, huic malo putavit mature occurrendum. Itaque sacrum suggestum conscendens, defensionem ejusdem prophetæ ac regis aggressus est. Neque tamen ipsum ita suscepit defendendum, ut à crimine immunem adsereret. Fatetur[b] siquidem illum duobus gravissimis peccatis maculatum fuisse: at vero contendit eumdem[c] accelerata confessione, prolixa[d] pœnitentia, & indefesso bonorum[e] operum studio expiatum, ut jam peccatoribus eum accusare quem ipsemet Deus absolverat,[f] minime liceret: ceterum haudquaquam insolitum videri, quod tentationis & concupiscentiæ vi succubuerit homo[g] fragilis, sed illud prorsus omnium admiratione dignum, quod rex potentissimus qui legum severitate non tenebatur, statim atque de commisso peccato fuit admonitus, culpam agnoverit, eamque sincero ac vehementi dolore deleverit. Addit his memoratum lapsum eam ob rem divino permissum consilio, ut idem ille ad posteritatis exemplum humiliatus[h] exerceretur ac probaretur; neque non in hoc ipso mysterii[i] figuram exstitisse, quæ atrocitatem noxæ minueret. Postremo non paucis[k] præclaris ac sanctis actionibus quibus Propheta delictum texerit suum, dinumeratis, affirmat eum alio patrono haud indigere; quandoquidem in psalmo L. quo & actam abs se pœnitentiam & impetratam veniam[l] testatus est, suam ipse reliquit apologiam. Hoc vir sanctus probat brevi quidem, at eleganti omnium ejusdem psalmi versuum enarratione, in qua sicut & in toto opere mysticas quasdam expositiones, observationes, adhortationesque morales ad populi apud quem verba faciebat, institutionem spargit.

a. Cap. 1. num. 1.
b. Cap. 1. & seq.
c. Cap. 2.
d Cap 4.
e Cap. 6. & seq
f. Cap. 4. & alibi.
g. Cap. 1. & alibi.
h. Cap. 2. & 3.
i. Cap. 5.
k. Cap. 6. & seq.
l Cap. 8. & seq.

Ipsa hujus operis constitutione satis intelligas in editione Romana parum consulte illud contra manuscriptorum omnium, ac superiorum editionum auctoritatem, in duos tractatus esse divisum, quorum alter priscum titulum Apologiæ David retinuit, alter accepta nova inscriptione ad enarrationes in psalmos amandatus est. Huic quoque divisioni refragatur beatus Augustinus;[m] is enim testimonium ex enarratione psalmi L. petitum proferens illud non alio sub titulo quam Apologia David laudat. Non putamus etiam quempiam inveniri, cui aut inductæ ab ejusdem editionis ἐπιμεληταῖς in Auctoris textum immutationes approbentur, aut verborum quibus hujus lucubrationis, quam omnino unam esse oportet, partes inter se nectebantur, facta detractio non displiceat. Quocirca è scriptorum codicum ac veterum editionum fide omnia restituimus, ut suis locis submonuimus ad calcem paginarum.

m. Lib 4. cont. duas epist Pelag. cap. 11. & lib. 2. cont. Jul. Pelag. cap. 7.

Ambrosius conciones quibus hic tractatus componitur, more suo in Ecclesia pronuntiavit post recitatum Evangelium, quemadmodum aperte significant ea verba: ut[n] hodie lectum est, quod[o] homo quidam cùm dives esset, abiit in regionem longinquam &c. Sed nec minus manifestum est id evenisse non ita multo post Gratiani imperatoris cædem, quando eam ille hisce vocibus[p] lamentatur: Quam gravi, inquit, adhuc luimus vastitate, quam publico quodam totius orbis funere appetiti necem regis exsolvimus! &c. Plane hoc modo loqui sanctus Antistes non poterat nisi aut de Gratiano, aut de Valentiniano juniore, cùm illis temporibus per vim nullus imperator præter hos duos juvenis fuerit extinctus: at quæ adjuncta illic referuntur optime in violentum Gratiani interitum, minime vero in Valentiniani quadrare satis constat. Præterea hæc ipsa Apologia citatur in commentariis[q] in Evangelium secundùm Lucam, quæ circiter annum CCCLXXXV. scripta esse probabilius est, ac perinde diu ante necem Valentiniani. Colligendum itaque commentationem hanc post mensem Augustum anni CCCLXXXIII, quo trucidatus fuit Gratianus, & ante annum CCCLXXXV. quo memorata commentaria lucubrata sunt, in lucem prodiisse, anno videlicet, ut vero videtur similius, CCCLXXXIV.

n. Cap. 9. num. 20.
o. Luc 19.
p. Cap. 6. num 27.
q. In cap. 8.

Codex Thuaneus ante mille annos, ut characteres indicant, exaratus, & alii aliquot probatæ notæ hanc eamdem opellam exhibent ita inscriptam: Tractatus S. Ambrosii de Apologia prophetæ David ad Theodosium Augustum. Sed forte suspicetur aliquis postrema verba fuisse ab imperitis quibusdam vel audaculis superaddita, cùm Theodosius Magnus quo tempore eosdem sermones habitos esse demonstravimus, non potuerit esse Mediolani, quam in urbem nonnisi aliquot post annis cùm de Maximo triumphasset, se se contulit. Verumtamen nihil admodum vetat quominus sanctus Præsul Theodosio à se aliquem è suis libris petenti hunc ipsum licet ante annos non paucos compositum, tamen quasi maxime convenientem ob regiam personæ de qua ibidem agitur dignitatem, potissimum tribuerit: aut etiam ipsemet sponte sua eidem principi forte post factam Thessalonicensium stragem, propter quam ipsi publicam satisfactionem indixit, mittendum putaverit, ut illum in pœnitentiæ firmaret proposito. Re ipsa inter plurima præclare dicta quæ leguntur in hoc tractatu, nonnulla etiam observare est, quæ videantur eo spectare. Hæc Ambrosius scriptioni suæ antequam illam mitteret ad imperatorem, addere potuit. Quod si ita sit, prædicare possumus hoc opus postrema Auctoris cura perfectum & recognitum ad nos pervenisse.

SANCTI

AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

*. Scripta fortè circ. an. 384.

*APOLOGIA PROPHETÆ DAVID

AD THEODOSIUM AUGUSTUM.

CAPUT I.

Quare apologiam David scribere aggrediatur Ambrosius. Historia facti præmittitur. Deinde judicandus non esse ostenditur, quem Deus justificaverit: contra vero etiam laudandus, quod in tanta potestate non plura peccaverit.

1. APOLOGIAM prophetæ David præsenti arripuimus stylo scribere, non quod ille indigeat B hoc munere, qui tantis meritis enituit, virtutibusque effloruit; sed quia plerique gestorum ejus lecta serie, non introspicientes vim Scripturarum, vel occulta mysteriorum, mirantur quomodo tantus propheta adulterii primo, deinde homicidii contagia non declinaverit.

2. Ideo nobis studio fuit ipsam recensere historiam, quæ patuisse peccato videtur. Namque

2. Reg. 11. 2. & seq. in secundo regnorum legimus libro, [a] quoniam C deambulans David in domo sua regia, prospexerit lavantem se mulierem (nomenque illi Bethsabee) [b] formæ egregiæ & gratiâ & vultu decora, præstantique admodum facie, quibus illecebris delinitum potiendi ejus sumsisse affectum. Erat autem mulier viro nupta, [c] Uriæ nomen marito, cui mandatis regiis composita est scena necis. Nam etsi nihil ad impedimentum cupiditatis, plurimùm tamen ad verecundiam adulterii obstare vita ejus æstimabatur.

3. Itaque ut à planioribus exordiamur, quem

1. Cor 4. 1. Deus justificavit, ne tu dijudices. *Pro minimo mihi est*, inquit Paulus, *ut à vobis dijudicer, aut ab* A *humano die: sed neque me ipsum dijudico.* Et adhuc erat in corpore situs, adhuc tentationi obnoxius: sed ideo se non dijudicabat, quia spiritalis à nemine dijudicatur, nisi à solo Deo. Denique subdidit: *Qui dijudicat me Dominus est. Itaque nolite ante tempus quid judicare.* Sed David jam tempus implevit, & gratiam meruit, & justificatus à Christo est; quandoquidem David se dici filium ipse Dominus gratulabatur, & qui eum ita confitebantur, illuminabantur. Cur hominem Dei à præmio in judicium vocas? Judicavit jam de eo Dominus, de quo dixit ad Salomonem: *Si ambulaveris in conspectu meo, sicut ambulavit David pater tuus in sanctitate cordis & justitia, ad hoc ut faceret secundum omnia quæ mandavi ei.* Hic ergo judicio dignus an præmio est, qui fecit secundum omnia mandata cælestia, ambulans in sanctitate & justitia cordis? Ubi aliorum vitia & peccata delitescunt, ibi David virtutis & gloriæ suæ divinum accepit testimonium. Et de ejus peccato disputamus otiosi, pro cujus merito & gratia aliorum peccata revelata sunt. Nam cùm offendisset Salomon, quod non custodisset mandata Domini, & regnum ejus disposuisset Deus scindere in plurimas partes, ait ad eum: *Verumtamen in diebus tuis non faciam hoc propter David patrem tuum. De manu filii tui accipiam illud. Verumtamen non totum regnum accipiam, sceptrum unum dabo ei propter David servum meum.* Justificante igitur Domino, quis est qui tantum dijudicet virum? *Quod Deus*, inquit, *mundavit, tu commune ne dixeris.*

Ibidem 4. & 5.

3 Reg 9. 4.

3 Reg. 11. 12. & 13.

Act. 10. 15.

4. Salvo tamen judicio cælesti, quo etiam ipse tantum honorifices prophetam, in ejus actus moresque ingredere. Non mitaris hominem, &

a Rom. edit sola, *legimus, ut audistis, quod deambulans David in solario domus suæ regiæ*.

b. Edit *forma grata* (Rom. *gratâ*) *& vultus decore præstanti admodum, quibus* &c. Mss. aliquot, *forma gratâ, & vultus decore, præstantique admodum facie, quibus* &c. Alii multo plures atque antiquiores ut in textu, nisi quod Thuan. recentior habet .... *vultu decorum* &c. Neque vero putaveris in vocibus *vultu* & *facie* inanem esse battologiam; cùm facies non tantum pro vultu, sed etiam pro totius corporis compositione, atque exteriori conspectu sumi possit. Rursus edit omnes, & mss. nonnulli: *potienda ejus*; mss. alii longe plurimi, ac ævi melioris: *potiendi ejus* Melius; sic enim Terentius in Hecyra, *ego ejus* (uxoris scilicet) *videndi cupidus*. Videsis Fr. Sanctii Minervam lib. 3. cap 8. Denique ubi edit. Era. Gill & Rom. cum potioribus mss. *sumsisse affectum*; illic Am. cum reliquis: *sumsisset affectum*. Verùm eos movit, quod non crederent aliter constructionem constare posse, cùm tamen melius verbum *legimus* initio periodi expressum hoc loco mente suppleatur

c Thuan. codex vetustissimus semper atque in omnibus casibus habet *Vri*. Et certe lectionem Ambrosii esse hanc ad argumento esse potest, quod infra cap. 3. num. 14 nomen mariti Bethsabee dicit idem significare ac *lumen meum*, quo modo vocem *Vri* vulgo interpretantur, cum vox *Vrias* exponatur *lumen*, seu *ignis Dei mei*.

Angelis adæquandum judicas, plurimum vitæ suæ, immo à pueritia in divitus, honoribus, imperiis demorantem, in multis tentationibus positum, semel tantùm locum errori dedisse, & ei errori quo etiam* Angeli cælorum, ut Scriptura commemorat, de sua virtute & gratia dejecti sunt. Sane & alter legitur error ipsius, quod numerari fecerit populum.

Gen. 6. 2.

CAPUT II.

Laudatur David ab humilitate confessionis; ac tres causæ, cur sanctis peccatum obrepere utile sit, idque Deus permittat, adferuntur.

De pænit. dist. 1. cap. Ille rex.

5. UNusquisque nostrum per singulas horas quam multa delinquit, & tamen unusquisque de plebe peccatum suum confitendum non putat. Ille rex tantus ac potens ne exiguo quidem momento manere penes se delicti passus est conscientiam: sed præmatura confessione atque immenso dolore, reddidit peccatum suum Domino. Quem mihi nunc facile reperias honoratum ac divitem, qui si arguatur alicujus culpæ reus, non moleste ferat? At ille regio clarus imperio, tot divinis probatus oraculis, cùm à privato homine corriperetur, quod graviter deliquisset; non indignatus infremuit, sed confessus ingemuit culpæ dolore. Denique Dominum dolor intimi movit affectus, ut Nathan diceret: Quoniam pœnituit te, & Dominus transtulit peccatum tuum. Maturitas itaque veniæ, profundam regis fuisse pœnitentiam declaravit, quæ tanti erroris offensam traduxerit.

Ibidem. §. Denique Dominum. 2 Reg. 12. 13.

6. Alii homines cùm à sacerdotibus corripiuntur, peccatum suum ingravant, dum negare cupiunt aut defendere; ibique eorum lapsus est major, ubi speratur correctio. Sancti autem Domini qui consummare pium certamen gestiunt, & currere cursum salutis, sicubi forte ut homines corruerint naturæ magis fragilitate quàm peccandi libidine, acriores ad currendum resurgunt, pudoris stimulo majora reparantes certamina; ut non solùm nullum adtulisse æstimetur lapsus impedimentum, sed etiam velocitatis incentiva cumulasse. Ergo si currentium non solvitur cursus, cùm forte aliqui ceciderint, non luctantium contentio, sed inoffensa manent certamina; quin etiam plerique post unum aut alterum lapsum, gratia majore vicerunt: quanto magis agonem pietatis ingressi non debent unius prolapsionis offensione censeri, cùm beatus sit qui se potuerit reparare post lapsum; quoniam post mortem quoque resurgere munus beatorum est.

Ibidem §. laude.

7. Alias quoque prodesse peccatum possumus comprehendere, & providentiâ Domini sanctis obrepsisse delicta. Propositi enim ad imitandum nobis sunt; & ideo curatum est ut & ipsi aliquando laberentur. Nam si inoffensum à vitiis inter tot lubrica hujus sæculi curriculum peregissent, dedissent nobis occasionem infirmioribus æstimandi cujusdam superioris eos naturæ ac divinæ fuisse; ut delictum recipere, & culpæ consortium habere non possent. Quæ opinio utique, ut exsortes nos illius substantiæ, ab impossibili imitatione revocaret. PRÆTERIT igitur paulisper illos Dei gratia; ut nobis ad imitationem vita eorum fieret disciplina; & sicut innocentiæ, ita & pœnitentiæ magisterium de eorum actibus sumeremus. Ergo dum lapsus eorum lego, consortes etiam illos infirmitatis agnosco: dum credo consortes, imitandos esse præsumo.

8. Admonet etiam apostolus Paulus prospexisse dominum Deum nostrum, ne vel revelationum sublimitate, vel secundo operum continuante processu, humanus etiam in sanctis extolleretur affectus, nec sibi deputarent, virtutique adtribuerent suæ, quod divina sibi operatione foret collatum. Ergo ne in tantum præjudicium ruerent, atque in perfidiæ foveam deciderent, passus est Dominus illis subintrare culpam; ut & ipsi advertterent divinis se auxiliis indigere, ducemque salutis suæ quærendum esse cognoscerent. Denique Paulus infirmitatem sibi profuisse testatur, dicente Domino roganti sibi, ut à se stimulus carnis suæ discederet: *Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate consummatur.* Meritoque gloriatur in infirmitatibus; sciebat enim virtutis abundantia plurimos etiam sanctos sine remedio corruisse. Quanto igitur commodius uni aut duabus reprehensionibus locum dedisse, quàm traxisse in perpetuum divinitatis offensam?

2 Co. 12. 7.

Ibidem. 9.

CAPUT III.

Davidem eo tentationi expositum fuisse, quod athletas suos variis certaminibus exerceri, & nobis exemplo esse Deus velit: præterea ejusdem adulterium in figuram factum, adductis variis allegoriis, declaratur.

9. QUid etiam illa adjiciam quæ ex ipso usu mundi conjicere possumus, quia plerosque cùm probaverimus in aliquo officio, eosdem quasi industrios atque impigros in alio munere volumus experiri? Quàm multi athletæ cum isto certandi genere prævaluerint, ad aliud genus vocantur certaminis? Quid si & te dominus Deus tuus cùm aliquod specimen virtutis dederis tuæ, in alio virtutum genere vult probare? Job sanctum currentem inoffensè, tentari tamen filiorum interitu, & corporis totius ulceribus passus est; ut in hoc quoque ejus virtutem probaret, si nec injuriis, nec acerbitatibus coactus devotionem sui minueret affectus. Num liquet quod etiam sanctum David fide nobilem, præstantissimum mansuetudine, manu fortem probare voluerit, quemadmodum vitium tegeret, lapsum emendarer; ut nos doceret quemadmodum admissum possimus operire peccatum?

10. Nisi forte vilis causa alicui videtur, ut propter nostram correctionem tantus erraret propheta, cùm propter omnium redemtionem infirmitates nostras Christus susceperit, qui peccatum pro nobis factus est, cùm peccatum non cognoverit. Et indignum æstimatur, nec verisimile creditur, quod David propter posteritatis profectum in unius lapsus opprobrium inciderit; cùm ipse Dominus sit pro nobis factus opprobrium, sicut ipse ait: *Ego autem sum vermis, & non homo, opprobrium hominum, & abjectio plebis.* Et alibi: *Et opprobria exprobrantium tibi ceciderunt*

Psal. 21. 7.

Psal. 68. 10.

*. De illo Angelorum lapsu à nobis in lib. de Noe & Arca ad calcem col. 231 dictum reperies.

super me. Ergo futuræ dispensationis mysterium A in suis ante præmisit. Et servuli quidem conditionis suæ peccata portarunt, ideo non potuerunt etiam & ipsi exsortes esse peccati: Dominus autem onus suscepit alienum, ideo solus fuit sine consortio delictorum.

11. Ad summam, Apostolo quoque docente, cognovimus in figura gesta esse complura, quæ temporibus gesta superioribus sunt. Nam cùm dixisset in deserto patres à serpentibus vulneratos non aliter potuisse sanari, nisi Moyses serpen- B tem suspendisset æreum, quo viso, lethales illi morsus infusionesque veneni noxiæ curabantur,
1 Cor. 10. 6. subjecit: *Hæc autem in figura facta sunt illis* ad nostram correctionem. In figura æreus serpens tamquam confixus cruci; quia verus crucifigendus generi annuntiabatur humano, qui serpentis diaboli venena vacuaret, in figura maledictus, in veritate autem qui totius mundi maledicta deleret.
Galat. 4. 22. Alibi quoque, id est, ad Galatas ait: *Quia duos filios habuit Abraham, unum de ancilla, & unum* C
Ibidem. 23. *de libera*. Et subdidit: *Sed is quidem qui de ancilla, secundam carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem; quæ sunt per allegoriam dicta*. Quid sit per allegoriam, in sequentibus exposuit evidenter, dicens duas illas generationes, unam de ancilla, alteram de libera, duo esse Testamenta: unum quidem à monte Sina in servitutem generans, in quo monte Legem Moyses accepit à Domino: alterum autem ab Hierusalem quæ est libera, quæ in Isaac filios, hoc est, in libertate gra- D tiæ, non litteræ servitute generavit. Servis enim pœna decernitur, liberis confertur gratia. Nonne in typo geminæ plebis Jacob duas accepit uxores, ex quibus diversam sobolem procreavit?
Gen 38 16. Cur patriarcha Judas propriæ nurus post filii sui mortem legitur expetisse concubitum, quo geminorum partus est editus, nisi ut figura utroque Jesu domini præcederet Testamento: quorum alterum in typo futuræ mortis ejus est conditum, alterum in Evangelii veritate, duos populos esse E generandos, quorum posterior in crucis signo sepem omnem ac munitionem populi superioris incideret? Hic est populus manu prior, ortu posterior. Vel quia ipse dominus Jesus natus ex Tribu Juda opera sua ante præmisit, quam nobis ex Virgine nasceretur.

12. Quid de Joseph loquar, qui à fratribus appetitus, exutus patrio vestimento, in lacum missus, in servitutem venditus evidens dominicæ Incarnationis expressit indicium; eo quod ille dilectus Patri cùm esset in Dei forma, non rapinam A arbitraretur esse se æqualem Deo, sed ipse se exinaniret; ut formam servi accipiens veniret, & se usque ad mortem crucis humiliaret: cujus pretio & emtus & venditus à suis fratribus genus redemit humanum. In cujus typo David minor electus ex fratribus, unctus in regnum, solus belli gravis periculo, singulari certamine universum populum liberavit, triumphavit in decem millibus; ita ut puellæ cum tympanis psallerent: *Saul tri-* 1. Reg 18.
B *umphavit in millibus, David in decem millibus*. Quæ 7.
figura in illis juvenculis, nisi animarum quæ triumphalem psalmum concinunt Christo? Genuit ex se filios, unum incestum, alium parricidam; eo quod incestus & parricidalis populus adfixurus patibulo crucis carnem proprii violaturus esset auctoris. Denique in tertio psalmo Abessalon titulus præmittitur, & passio Domini prophetatur.

13. Quid de Salomone sancto loquar, cujus posteriora cùm gravi errore non careant, vulgus ta- C men Judaicum ipsum existimat venisse pro Christo? Et quam multos gravis erroris offensa revocavit? Major itaque culpa plus profuit, ne supra hominem crederetur, [a] qui vitio non caruisset humano. Fuit igitur in eo invidiosa sapientia, & culpa suasoria, quæ hominem comprobaret.

14. Quid igitur obstat quominus etiam Bethsabee sancto David in figura sociata fuisse credatur; ut significaretur congregatio nationum, quæ non erat Christo legitimo quodam fidei copula- D ta connubio, quòd [b] transversarius quibusdam foret vestibulis in ejus gratiam præter Legis ingressura præscriptum, in qua nuda mentis sinceritas, & aperta simplicitas lavacri justificante mysterio, veri David & regis æterni mentem traduceret, lacesseret caritatem? Merito venit occultus, & qui falleret principem mundi, tamquam Uriam illum qui interpretatione dicitur lumen meum, transfigurantem se in Angelum lucis. Venit, inquam, in hunc mundum, & venit occultus, tam- E quam adulter intravit, ut jus legitimum vendicaret.

CAPUT IV.

Davidis pœnitentiâ paulo fusius commendatâ, neminem à lapsu immunem inveniri sanctissimorum virorum inductione palam facit.

15. Distinximus [c] allegationes validas, ut arbitrantur, & in figura fuisse textum hujus historiæ comprobavimus: nunc superiora re-

a Edit. Era. ac Rom. *qui vitio caruisset humano*: Am. vero & Gill. cum mss. . . . *non caruisset* . . . . Commode. Hic enim subintelligi videtur, *utpote*, vel simile quidpiam. Iterum sequenti sensu edit. Era. Gill. & Rom. *culpa suasoria*. Melius Am. & mss. *culpa suasoriu*, quippe quæ suasit seu probavit Salomonem supra humanam conditionem non esse. Hoc autem loco videtur Ambrosius de Salomonis, quem sanctum appellare non dubitat, pœnitentia & salute nequaquam ambigere. Neque vero in ea sententia solus est; eam enim defendunt Cyrillus Hierosol. Cath. 2. & Hieronymus in cap. 43. Ezech. Idem Hieron. alibi etiam refert Judæorum opinionem de pœnitentia Salomonis, quem ea de causa scripsisse libros Proverbiorum atque Ecclesiastis arbitrantur. Alii Patres multo majori numero illum sine ulla pœnitentia defunctum, atque adeo æternæ damnationi addictum esse existimant. In his numerari potest Tertull. lib. 2. cont. Marc. & alibi. Basil. epist. ad Chilon. Cyprian. lib. 1. epist. 5. atque alii, quos inter prætermittendus non est Augustinus, qui licet ex industria præclaros veteris Testamenti viros defendat, de Salomone tamen ita pronuntiat: *Vehementer eum arguit sancta scriptura atque condemnat, nihilque de pœnitentia ejus vel indulgentia Dei omnino commemorat.* Denique non defuerunt qui mediam quamdam viam putarent ineundam, dicerentque tametsi peccato ejus nihil certius sit, nihil autem incertius ejus pœnitentia; tamen quia de ipsius salute nihil Scriptura definiat, nec nos etiam de illa quidquam definire debere.

b Mss. Dion. Colb. Maz. *adversarius*: alii & edit. *transversarius*. Iterum mss. Rom. & Colb. *præter Legis jura præscripta*. Benig. Albin. & edit. Am. atque Era. *præter Legis jura præscriptum*. Thuan. & Dion. *præter leges ingressura præscripto*. Denique alii cum edit. Gill. & Rom. ut nos superius. Porro mysterium in hoc adulterio exstitisse agnoscit etiam in Comment. in Luc. cap. 3. idem Ambrosius. Utrum autem mystica ratione peccatum tolli credendum sit, vide quæ ad cap. 3. libri de Joseph Patriarch. num. 13. adnotavimus.

c. Edit. *allegorias*. Mss. *allegationes*. Non dubium, quin intelligat allegoricas superioris capitis historias, ac forte suspicetur aliquis pro *distinximus*, legendum *distrinximus*, id est, strictim adtigimus, delibavimus. Attamen *distinximus* ita explicari potest, ac si legeretur, non confuse, sed suo quamque ordine retulimus.

…mus, & tamquam exutum spiritalibus indu- A …tis introspiciamus errorem. Peccavit David, quod solent reges: sed pœnitentiam gessit, flevit, ingemuit, quod non solent reges. Confessus est culpam, obsecravit indulgentiam, humi stratus deploravit ærumnam, jejunavit, oravit, confessionis suæ testimonium in perpetua sæcula vulgato dolore transmisit. Quod erubescunt facere privari, rex non erubuit confiteri. Qui tenentur legibus, audent suum negare peccatum, dedignantur rogare indulgentiam, quam petebat qui B nullis legibus tenebatur humanis. Quod peccavit, conditionis est: quod supplicavit, correctionis. Lapsus communis, sed specialis confessio. Culpamitaque incidisse, naturæ est: diluisse, virtutis. *Quis gloriatur*, inquit, *castum se habere cor?* Nec unius diei infans mundus esse Scripturæ testimonio declaratur.

In psal. 1. cap. 5. Quod peccavit. Prov. 20. 9. Job. 14. 5.

16. Da mihi aliquem sine prolapsione delicti. Validissimus omnium Samson legitur, qui leonem etiam suis manibus strangulavit: sed utinam C amorem suum suffocare potuisset. Messes incendit allophylorum, & ipse mulieris unius arsit igniculo. Jephte victor ab hoste remeavit: sed vexilla referens triumphalia, suo victus est sacramento, ut pietatem occurrentis filiæ parricidio remunerandam putaret. Primum omnium quid opus fuit tam facile jurare, & incerta vovere pro certis, quorum nesciret eventum? Deinde ad quid sacramenta tristia domino Deo reddit; ut cruentis solvat sua vota funeribus? D

Judic. 14. 5. & seq.

17. Nec de sacerdotibus silendum arbitror, ne nostra videat dissimulare delicta. Aaron ipse summus sacerdos (quo duce pariter ac Moyse, Rubrum pedes mare transivit populus Hebræorum) rogatus à plebe ut deos sibi faceret quos adorarent, aurum poposcit, in ignem misit, & caput vituli figuratum est, cui sunt oblata sacrificia. Quo indicio claruit auri cupiditatem materiam esse perfidiæ, & avaritiæ studio sacrilegia solere generari. Iterum tantus sacerdos locum incidit of- E fensionis cum sorore sua Maria. Nam dum fratri uterque obtrectat quod alienigenam accepisset uxorem, illico Maria * contagio maculosæ carnis effloruit.

18. Quo loci evidentis fuit figura mysterii, quod sacerdotalis ille populus patrum fraterno populo posterioribus temporibus derogaret, Æthiopissæ illius nesciens sacramentum. Nam si cognovisset, non reprehendisset, quod cum veteri mysterio conveniret. Itaque cùm Judæus eum qui ex F Gentibus credidit, dicit esse * communem, & vult à Lege secernere, lepram habet, quam non poterit evadere, nisi spiritalis ei legis agnitio ad veniam fuerit suffragata.

19. Ergo & David qui sciret hominem se esse, natum lapsui, veniam postulavit: Domini autem non desperavit misericordiam.



CAPUT V.

Parabola quam Davidi proposuit Nathan, exponitur; & Christo, susceptaque ab eo carni humanæ accommodatur.

20. NEc parabola videtur à mysterio discrepare. Quis enim dives, nisi dominus noster Jesus, qui de se ait, ut hodie lectum est, quod *homo quidam cùm dives esset, abiit in regionem longinquam accipere regnum & reverti.* Et vere dives B erat majestatis suæ opibus, & divinitatis propriæ plenitudine, cui Angeli & Archangeli, Virtutes & Potestates & Principatus, Throni & Dominationes, Cherubim & Seraphim indefesso obsequio serviebant. Sed tamen cùm dives esset, reliquit nonaginta novem in montibus oves, & unam ovem quæ lassa remanserat, requisivit. Hanc princeps istius mundi, contemplatione illius divitis egenus & pauper, quasi filiam alimen- C tis propriis nutriebat. Merito itaque defecerat, cui substantia erat cibus sæculi. Erraverat hæc ovis in Adam, insidiis sollicitata serpentis.

Luc. 19. 12.

21. Et non mala ovis, quæ erat Verbi plena, utpote * rationabilis hebdomadis filia, & sancti munus auctoris; tamen non pretiosis aliquibus, sed vilibus pauperis diu opibus alebatur. Denique *de pane ejus*, inquit, *manducabat, & de calice ejus bibebat, & in sinu ejus dormiebat.* Non bona esca Æthiopum, noxius calix aureus Babylonis, qui D gentes inebriat: non utilis somnus est dormientibus, malo vigilare. Denique turbati sunt omnes insipientes corde, obdormierunt somnum suum, & nihil invenerunt. Hospitii igitur gratiâ, quia susceperat hospitem, ut ei epulas exhiberet, illam pauperis ovem abstulit. De suis enim vel gregibus vel armentis si quod animal immolaret, nobis prodesse non poterat, quos nisi immolasset, non redemisset.

2. Reg. 12. 3.

22. Infirmitates igitur nostræ fragilitatis in sua E carne hospitali quodam suscepit affectu, cujus levandæ causâ vel potius reficiendæ, carnem suam salutari illi obtulit passioni, ut & cibum nobis vitæ præberet æternæ. Et bene *agnam* dixit Scriptura, quia erat Virginis partus. Bene dignus morte pronuntiatur dives iste judicio prophetico; quia & Caiphas prophetavit dicens: *Expedit unum hominem mori pro populo.* Solus autem dominus Jesus tali dignus electus est morte, quâ tolleret peccatum mundi. Pulcre quoque addidit: F *Agnam restituet*; quia carnem propriam resuscitavit, carnem illam virginalis integritatis reddidit. Nec illud otiosum quod ait: *In quadruplum restituet.* Quadruplatur enim resurrectio mortuorum, sicut docet Apostolus dicens: *Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione: seminatur in ignobilitate, surgit in gloria: seminatur in infirmitate, surgit in virtute: seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale.* Restituet plane in quadruplum agnam etiam illo modo quo potest jam homo dicere: *Si cui aliquid abstuli, reddo quadruplum.*

Ibidem. Joban. 11. 50. 2. Reg. 12. 6. 1. Cor. 15. 42. & seq. Luc. 19. 8.

* Id est, leprâ.

* *Communem*, hoc loco interpretare impurum & pollutum, ut ea vox sumitur Actuum cap. 10 ℣. 14. & alibi.

* *Rationabilis hebdomadis*, id est spiritalis ac mysticæ, sive, ut sanctus Doctor frequenter loquitur, *intelligibilis hebdomadis*, veteris scilicet Testamenti. Nam per hebdomadam antiquum fœdus designari eum alibi significat, tum epist. ad Horont. ubi legas: *Hebdomas veteris Testamenti est: octava novi* &c. Hic ergo totius loci sensus est: Natura humana etsi in Adamo lapsa fuerit, non tamen mala est, quippe quæ creata sit in veteri Testamento, sub quo & prædictiones promissionesque incarnandi Verbi accepit, unde etiam dicitur *Verbi plena.*

[2 Reg. 12. 6.] Convenienter etiam illud adjecit: *Quia non pepercit*; [A] non enim pepercit sibi Christus, ut omnibus subveniret.

23. Ideoque dictum est à domino Jesu Christo ad servum suum David, ut mysterium declararet: [2. Reg. 12. 12.] *Quoniam tu hoc fecisti in occulto, & ego faciam hoc verbum coram omni Israel, & in conspectu solis hujus.* Et primo quidem nesciens sacramentum, commotus est David indignatione, sed non erravit affectu. Postea vero ubi cognovit mysterium magnum, magnum enim sacramentum Christi & Ec- [B] clesiæ, videns remissionem futuram omnium peccatorum, prævidens fulgorem gratiæ per lavacrum regenerationis, & infusionem Spiritus sancti, ait securus veniæ: *Peccavi Domino*, ut & ipse in eorum veniret consortium, quibus culpæ remissio proveniret. Advertis quemadmodum peccatum proprium deploraverit? Quis igitur miretur ei esse dimissum?

CAPUT VI.

Bonos & malos hoc inter se differre, quod illos peccata sequantur, hos præcedant; & quibus operibus David peccatum suum texerit.

24. Nunc consideremus opera ejus quibus potuit tegere peccatum. Etenim quia non potest sine peccato esse humana fragilitas, cavendum ne plura peccata sint, quam opera virtutum. Quod magna vi sapientiæ suæ sanctus Pau- [1 Tim. 5. 24.] lus expressit dicens: *Quorumdam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad judicium, quosdam au-* [D] *tem & subsequuntur*, hoc est, non invenitur quisquam illibatus à culpa: habet quis bona merita, habet & vitia atque peccata. Omnia itaque nostra quasi in trutina ponderantur: si bonis igitur factis peccata præponderant, præcedunt ad judicium; vergunt enim peccata quasi in profundum, vergunt quæ manifesta sunt vel pondere atque acerbitate, vel multitudine. *Quosdam autem*, inquit, *& subsequuntur*, hoc est, eos qui se egerint sobrie, sed fragilitate conditionis dederint [E] aliquando etiam errori locum, bona facta præcedunt, mala sequuntur. Hi honestiores, sed tamen homines lapsi levioribus vitiis & erratis. Ergo justos sequuntur peccata, non præeunt: injustos præcedunt. Præponderant peccata quæ vergunt: sequuntur autem si quæ recte facta sunt, quasi quodam præjudicio peccatorum præeuntium prægravata. Similiter & facta bona manifesta sunt. Lucent enim opere virtutum, & splendore meritorum: & quæ aliter se habent, abscondi non [F] possunt. Ergo talia non teguntur, non obumbrat ea caritas quæ operit multitudinem peccatorum, non operit bonorum operum gratia, non abscondit virtutum multitudo, sed quasi nuda & intecta produntur. Non enim est in iis qui dicat: [Psal. 16. 8.] *Sub umbra alarum suarum protege me.* Crux enim Domini omnes abolet atque abscondit errores.

25. Quis igitur magis operuit & texit quam sanc- [Psal. 56. 2.] tus David, qui & alibi ait: *Et in umbra alarum tuarum speravi, donec transeat iniquitas*: & sic dilexit Dominum, ut nimia caritate peccatum omne tegeret atque absconderet. Etenim si sanctus apostolus Petrus lapsum suum confessione caritatis abolevit, & ille interrogatus à Domino dicente ei tertiò: *Simon Johannis amas me*; ut quem ter- [Johan. 21. 16.] tiò negaverat, tertiò fateretur, atque ita trino quodam dilectionis velamine lapsum trinæ negationis absconderet: si quia semel Pettus flevit, veniam reportavit; quanto magis David, qui lavabat per singulas noctes lectum suum, & lacrymis stratum suum rigabat: cui erant lacrymæ suæ panis die ac nocte: qui cinerem tamquam panem manducabat, & potum suum cum fletu miscebat? Etenim si ejus qui conversus ingemuerit, miseretur Jesus: si Petrum adspexit, & ille flevit: quanto magis qui diu flevit, à conspectu Domini non recessit? Negavit Petrus, & non flevit, quia non respexerat Jesus: negavit secundò, & non flevit; quia non respexerat Dominus: negavit tertiò, respexit Jesus, & statim flevit, & flevit amarissime. Ideo David qui semper flebat, dicebat: *Oculi mei semper ad Dominum.* Qui semper videba- [Psal. 24. 15.] [G] tur à Christo, dicebat: *Per exitus aquarum descenderunt oculi mei.* [Psal. 118. 136]

26. Sed jam etiam facta ejus consideremus. Quis non tantarum laude virtutum unius criminis obumbraret invidiam? Divino electus examine, statim probavit indignum se tanto non esse judicio. Processit in prælium, & trepidantibus ceteris, solus allophylum Goliam verborum jactantiâ, & immanis corporis mole terribilem concurrente simul fide ac virtute prostravit. Unius fortitudo [D] facta est universorum victoria. Conferatur, si placet, privatum crimen, & triumphus omnium: mors unius, & tantorum quos liberavit à morte, vita populorum.

27. Veniamus ad alia. Insidias patiebatur à rege, vitam ejus quærebat extinguere; sed dispositione divina in ejus rex potestatem traditus, cùm totus pateret ad vulnus, [a] feritutis sociis David sanctus occurrit, & à corpore perituri vulnus lethale retorsit dicens: Nolite tangere Christum [1 Reg. 24. 7.] [E] Domini. Quin etiam inimici illius ultus est mortem, flebiliter satis deploravit interitum, & debitum sibi imperium diu distulit, quod sciebat Deo auctore deberi. Quo solo docuit omnes homines ad non præripiendum regnum, etiamsi debeatur; sed exspectandum ut suo tempore deferatur. Utinam bunc virum imitati essent posteri, non tantas bellorum pertulissemus acerbitates! Arguis quod unum occiderit, non consideras quod docuerit quemadmodum pax orbi Romano perpe- [F] tua servaretur. Quam gravi adhuc luimus vastitate, quam publico quodam totius orbis funere appetiti necem * regis exsolvimus? Heu dira supplicia! Inde adhuc nobis barbarus hostis insultat, dum parata adversùm se in nos arma vertuntur. Sic vires ceciderunt publicæ, sic Romana virtus suis motibus fracta consenuit, dum publico rapitur parricidio, quod paternæ sollicitudinis religione suscipitur. Idque eo usque præcavit, ut cùm Adoniam filium regnum sibi usurpare compertisset, & serere conventus, non eum qui præripere gestiebat, sed eum qui exspectaret, eligeret.

a. Ita edit. Gill. ac Rom. cum multo maxima parte mss. Edit. vero Am. atque Era. *separatus à sociis David sanctus occurrit.* Mss. aliquot: *separatus à sociis David sancto occurrit.*

*. Videlicet Gratiani imperatoris, ut diximus in Admonit. ad hunc librum.

…tabat ante arcam Domini potentissimus A … cùm à propria reprehenderetur uxore, … nudatus esset ante faciem puellarum, respondit: 2. Reg. 6. *Coram Domino nudabor adhuc, & ero nugax ante oculos tuos; ut honorificetur*, inquit, *Dominus, qui me pro patre tuo adscivit in regnum*, docens contuitum regalis potentiæ non habendum, ubi religioni exhibetur obsequium. Honestum est enim pro religione facere, etsi id incongruum potestati sit.

29. Specta aliud memorabile. Parricida filius B regnum patrium violenter invaserat, cedebat primò pater ejus furori, & locum prælii declinabat; ut vel sic impius à furore resipisceret. Bello quoque interesse noluit, rogavit ad prælium profecturos ut parcerent filio. Securus erat de victoria, qui rogabat ut parcerent: nec pietatis alienus, qui perire debere etiam impium filium non putabat. Flevit, & magno luctu deploravit exitum parricidæ dicens: 2. Reg. 18. 33. *Filius meus Abessalon, quis dabit mihi mortem pro te, filius meus Abessalon?* Vindican- C dum putabat eum qui pro paternæ vindicta pietatis occiderat.

30. Quam vero injuriæ patiens & doloris! Cedebat, ut dixi, filii sui Abessalon furori, vallatus dextra lævaque validis bellatoribus. Maledicebat ei vir cui nomen Semei, cruentum appellans, & virum sanguinis, dignoque judicio Domini dejectum esse de regno: sed ne talibus quidem movebatur conviciis; movebantur autem comites ejus. Denique unus ex sociis (Abessa nomen vi- D ro) minitatus est quod injuriæ pretium caput ejus auferret: sed rex conversus ad Abessa: 2. Reg. 16. 10. *Quid mihi*, ait, *& tibi est, fili Sarviæ? Ideo maledicit mihi, quoniam Dominus dixit illi, ut maledicat.* Quam moraliter docuit quod injuriarum vel periculorum nostrorum tempora, tentationum certamina, & examina probationum sint; & ideo non sine divino ea irrogari solere judicio? Exercetur bonus athleta conviciis, exercetur laboribus & periculis, ut dignus sit cui deferatur corona jus- E titiæ; & ideo ferenda patienter sunt quæ putantur adversa. Denique & alibi id te docet scriptura divina, dicente justo: Job. 2. 10. *Si bona accepimus de manu Domini, quæ mala sunt cur non sustineamus?*

31. Et addidit sanctus Propheta dicens: 2. Reg. 16. 11 & 12. *Ecce filius meus qui exivit de ventre meo, quærit animam meam. Si autem Iemineus maledicit mihi, dimitte illum ut maledicat; quoniam dixit illi Dominus, ut videat humilitatem meam: & retribuet mihi Dominus pro maledicto hoc.* O altitudo prudentiæ! ô insigne F patientiæ! ô devorandæ contumeliæ grande inventum! Moveris, inquit, Abessa, quod mihi maledicat extraneus, quem parricidio petit filius: Dominus dixit ei ut maledicat mihi. Sed non est maledicus Dominus, nec delectatur contumeliis.

32. Vide quam singula diligenter custodiat. Non accusat Dominum quasi auctorem injuriæ; sed magis laudat [a] quod patiatur nos minora perpeti, ut majorum veniam peccatorum adipiscamur. Ecce verborum contumeliâ parricidii levavit ærumnam, absolvit procacem, cujus maledicta plus prosint, quæ divina remuneratione donantur. Quis secum talem non compenset injuriam; ut quem homo læsit, eum Deus meliorum retributione soletur?

CAPUT VII.

De pugnis David contra gigantes, & aqua Bethleemitici lacus libatione; ex quibus aliisque præclare factis concluditur suum ab eo peccatum tectum fuisse: præsertim cùm illud non cruento affectu patraverit, & postea se Deo, quam hominibus maluerit committere; nec non crimen sibi dimissum ipse docuerit.

33. Alia quoque ejus gesta consideremus. Pugnavit adversus progeniem gigantum, quando unus ex illis versantem in prælio regem pene percusserat, quos ausus tamen adversarius exceptæ pretio mortis exsolvit.

34. Hoc quoque percepto victæ gentis ferocis triumpho, iterum in valle Titanum bellum immane suscepit, non minus adversus hostem, quàm adversus naturam. Sitiens enim cùm versaretur in bello, quod biberet non habebat: *Quis mihi potum*, inquit, *dabit de lacu qui est in Bethleem ad portas?* 2. Reg. 23. 15. Erat autem inter lacum & sanctum David interfusus hostis, & media hostilium septa castrorum. Præciderunt tres viri multitudinem adversariorum, & impleverunt aquam de lacu qui erat in Bethleem, & obtulerunt regi bibendam: sed rex noluit bibere, & profudit illam Domino. Dignum etenim tanto munere fuit, ut quæ erat vividæ virtutis insigne, fieret pietatis sacrificium. Dixitque dignam prophetico spiritu sententiam: *Non contingat mihi hoc facere; ne sanguinem virorum qui abierunt ex animis illorum, bibam.* Ibidem. 17. Vicit ergo naturam, ut sitiens non biberet; & exemplum de se præbuit, quo omnis exercitus tolerare sitim disceret. Exercuit etiam subditos ad virtutis officium, ut etiam per pericula regali imperio voluntarii milites obtemperarent. Quod autem noluit bibere, declaravit probandorum militum se imperasse gratiâ, non sitis victum necessitate: prospexisse etiam ne cui regum bibendi usus alienis periculis quæreretur. Postremo piæ vulnus conscientiæ deprecatum, eo quod aqua tot virorum quæsita sanguine, suavitatem bibendi habere non posset, quæ propositæ mortis horrore constaret.

35. Quod si altius velis spectare, & introspicere mysterium, sitiebat David non aquam de lacu qui est in Bethleem, sed oriundum ex Virgine Christum in spiritu prævidebat. Volebat ergo bibere non aquam fluminis, sed potum gratiæ spiritalis, hoc est, non aquarum sitiebat elementum, sed sanguinem Christi. Denique non bibit oblatam aquam, sed Domino fudit, significans sitire se Christi sacrificium, non naturæ fluentum: illud sacrificium in quo esset remissio peccatorum, illum sitire se fontem æternum, non qui periculis quæreretur alienis; sed pericula aliena depelleret.

36. Tot igitur operibus tam mirandis unius sanguinem tectum non credimus? Merito vox sanguinis Abel justi clamabat ad Dominum; quia nullis Cain impius bonis operibus tegebatur, quia

a MSS septem, *quod patiatur. Nos minora perpeti nolumus, ut majorum* &c. Reliqui vero, iique potiores cum edit. omnibus nobiscum faciunt.

parricidalis erat, quia non confitebatur flagitium, sed negabat. David vero occiderat quidem virum minime reum: sed occiderat non studio crudelitatis impulsus; sed ut obumbraret pudorem, tegeret verecundiam concupiscentiæ. Non audeo dicere quod vi criminis fuerit oppressus (neque enim oppressus est, qui scivit quemadmodum à ruina illa peccati se posset levare) dico tamen quod vi tentationis inflexus sit. Dixerat enim supra: *Proba me, Domine, & tenta me: ure renes meos & cor meum.* Et alibi: *Ego autem dixi in mea abundantia, non movebor in æternum.* Et: *Igne me examinasti, & non est inventa in me iniquitas.* Voluit eum subjacere Dominus tentationi, ne supra hominem sibi aliquid arrogaret; nam virtus in infirmitate consummatur. Neque enim cruento fecit affectu: nihil minus sancto Prophetæ adscribi potest, qui etiam vitâ decedens suprema voce convenit Salomonem filium, ut innocentem sanguinem à se tolleret, quem fuderat dux ejus exercitus Joab, quando Abenner, cùm de ineunda societate tractaret, dux licet adversarii agminis infidis appetitus occubuit; quem flevit, & [a] post luctum ejus ambulans, depositis infulis potestatis, exequiarum justa curavit. Quo facto docuit etiam adversariis fidem promissam esse servandam, honorandam quoque & in hoste virtutem. Nonne tam miti suæ hereditate pietatis, etiam hujus nævum detersit erroris?

Psal. 25. 2. Psal. 29. 7. Psal. 16. 3.

37. Quam præclarum autem, quod tribus oblatis sibi conditionibus quam vellet eligeret, quando numerato populo contraxit offensam, cùm propositum esset utrum triennio famem super terram fieri vellet, aut tribus mensibus fugere à facie inimicorum suorum persequentium se, aut triduo fieri mortem in terra; tertium elegit, quod Domini se mallet, quam hominum committere potestati: Dominus enim cito miseratus ignosceret. Itaque sic ait: *Angustia sunt mihi valde in his tribus: sed magis incidam in manus Domini (quoniam magna est misericordia ejus valde) quam in manus hominum incidam.* Hac humilitate, prudentiâ, mansuetudine fecit, ut verbis Scripturæ utar, habere Dominum propriæ commotionis pœnitentiam. Denique sic scriptum est: *Quia pœnitentiam habuit Dominus super malitiam.*

2. Reg. 24. 14. Hier. 26. 19.

38. Quam vero illud etiam admirabile, quod Angelo ferienti plebem se obtulit dicens: *Grex iste quid fecit? Fiat manus tua in me, & in domum patris mei.* Quo facto statim dignus sacrificio judicatus est, qui absolutione æstimabatur indignus. Nec mirum si tali sua oblatione pro populo, peccati sui adeptus est veniam, cùm Moyses offerendo se Domino pro plebis errore, etiam plebis peccata deleverit.

De pœnit. dist. 3. cap. illud vero. 2. Reg. 24. 17.

39. Texit igitur peccata sua, an non? Sed quis hoc neget, cùm ipse docuerit Propheta, quod remittantur iniquitates, tegantur peccata, non imputentur à Domino? Peccatum remissum sibi ipse docuit, sicut scriptum est: *Delictum meum agnosco, & injustitiam meam non operui. Dixi, Pronuntiabo adversum me injustitiam meam Domino, & tu dimisisti impietatem cordis mei.* Si dixit, *Pronuntiabo*, & veniam meruit antequam pronuntiaret; quanto magis ubi de se pronuntiavit dicens: *Iniquitatem meam ego agnosco*, remissum est ei omne peccatum? Licet specialiter de hoc & Nathan propheta responderit: *Et Dominus traduxit peccatum tuum.*

Psal. 31. 5. Psal. 50. 5. 2. Reg. 12. 13.

40. Ergo & remissionem meruit iniquitatis, & texit caritate atque operuit peccata sua, & texit operibus bonis. Nec imputatum est ei peccatum, quia non fuit in eo dolus malitiæ, sed lapsus erroris. Deinde quia non fuit improbitatis æstus, sed umbra mysterii. Et tamen confessus est delictum suum, agnovit iniquitatem, vidit lavacrum, & vidit, & credidit. Dilexit multum, ut nimia caritate tegere quemvis posset errorem.

CAPUT VIII.

Cur psalmus L. aliis quibusdam in res anteriores compositis præmissus; & qua mysteria in quinquagesimo numero comprehensa? Quomodo Davidis exemplum agendam pœnitentiam doceat; quamve multipliciter mundetur quis ab iniquitate?

41. * Sed jam se ipse defendat, nam quinquagesimum psalmum ad eam scripsit historiam. Et cùm priorum gestorum suorum historiam subjecerit, ut de proditione Doech Syri, cujus est titulus in psalmo quinquagesimo primo, & Zyphæorum, quæ comprehendit titulo videtur psalmi quinquagesimi tertii; istam quæ posterior est, præmisit historiam, cùm Doech ante prodiderit, vel Zyphæi, quam regnum David propheta susciperet. Quandoquidem regem Saul fugiens, adhuc per diversa secreta exsul errabat: Bethsabee autem cùm jam regnaret, accepit.

42. Cur ergo secundùm gestorum ordinem psalmorum quoque ordo non quadrat? Quia non tam ordinem ordini, quam mysterium gestis voluit convenire; idcoque numerum remissionis aptare huic voluit historiæ. Quinquagesimus enim numerus remissionis est numerus, sicut in Evangelio Dominus ipse nos docuit dicens: *Duo debitores erant cuidam fœneratori, unus debebat denarios quingentos, alius quinquaginta: non habentibus illis unde redderent, donavit utrisque. Quis ergo eum plus diligit?* Et in Lege habes, quia jubilæus dicitur numerus quinquaginta annorum recursus, celebrabilis admodum, quo debita vacuantur, confirmantur Hebræorum libertates, possessionum refusiones. Hunc numerum læti celebramus post Domini passionem, remisso culpæ totius debito, chirographo quoque vacuato, ab omni nexu liberi; & suscipimus advenientem in nos gratiam Spiritus sancti die pentecostes: [b] vacant jejunia, laus dicitur Deo, allelnia cantatur. Denique &

Luc. 7. 41. & 42. Levit. 25. 10. & seq. 76 quæst. cap. Denique

a. Remig. codex, *& post feretrum ejus ambulans:* reliqui atque omnes edit. *& post luctum* & c. id est, funebrem ejus pompam prosequens. Etenim *luctus* hoc loco non aliud significat, quam in actis Apostolorum *planctus*, quo dicitur elatus Stephanus protomartyr. Iterum ubi cunctæ edit. & mss longe plurimi, *exequiarum justa curavit*, habent mss Remig. *exequiarum busta*, Albin. *lustra*, Carn. *excubias curavit.* Sed retinenda vox, *justa*, quæ pro inferiis, seu exequiarum ceremoniis passim ab auctoribus usurpatur.

*. Omissis primis duabus capitis hujusce lineis quidquid ab his verbis, *cùm priorum gestorum* usque ad finem tractatus sequitur, in classem enarrationum in psalmos rejecerat Rom. editio.

b. Edit. Am. Gill. ac Rom. cum paucis mss *vacante jejunio:* Eru. & plures mss *vacant jejunia.* Quo loco observare licet veterem Ecclesiæ ritum non jejunandi hisce totis quinquaginta diebus qui inter festa paschatis ac pentecostes intercedunt: crebrius vero canticum Domini *Alleluia* per idem tempus in officio divino concinendi. Sed de his plenius lib. 8. Comment. in Evang. Lucæ, ad cap. 17.

puellæ

Deut. 22. 29. puellæ pater illius quæ per vim, concubitus nulli A desponsata pertulerit quinquaginta didrachmata argentea accipiet; ipsa autem in conjugio permanebit. Hoc ergo numero etiam vitia vertuntur in gratiam. Magnus igitur psalmus, quo docemur quemadmodum agenda pœnitentia sit.

Psal. 50. 3. & seq. 43. *Miserere*, inquit, *mei Domine, secundum magnam misericordiam tuam. Et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam. In multum lava me ab injustitia mea, & à delicto meo munda me. Quoniam iniquitatem meam ego* B *agnosco: & delictum meum contra me est semper. Tibi soli peccavi, & malum coram te feci; ut justificeris in sermonibus tuis, & vincas cùm judicaris. Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum: & in delictis peperit me mater mea.* Quis nostrum etiamsi confiteatur delictum suum, non perstringendum potius, quam repetendum putet? Quis secundò repetat, aut tertiò? Vide quot versibus tantus Propheta peccatum suum resonet, quam nullus versus sine confessione delicti sit. Congessit omnia simul, iniqui- C tates suas & injustitiam personando, jungens delicta peccatis: atque ea sæpe [a] repetendo, merito magnam misericordiam poscit: nec solum magnam misericordiam, sed etiam multitudinem miserationum. Quod ergo peccatum talis non diluat deploratio, quam culpam precatio hujusmodi non emundet? Ille pro uno peccato miserationum multitudinem deprecatur: nos pro pluribus peccatis vix semel ejus misericordiam credimus

Psal. 135. 11. & 12. obsecrandam. Deinde legimus quia in virtute D sua magna, & brachio suo excelso populum suum de terra Ægypti liberavit, quando traduxit eum per mare rubrum, in quo fuit figura baptismatis. Si ergo virtus magna in figura fuit sacramentorum, quanto magis in veritate eorum magna misericordia est? Rectè quoque illic poscitur miserationum multitudo, ubi multitudo peccantium est.

Psal. 50. 4. 44. *In multum lava me ab injustitia mea, & à delicto meo munda me.* Non tam sæpius, quam ple- E nius lavari petit, ut conceptam sordem possit

Levit. 12. & 15. eluere. Noverat secundum Legem pleraque mundandi esse subsidia, sed nullum plenum atque perfectum. Ad illud ergo perfectum tota intentione festinat, quo justitia omnis impletur, quod est baptismatis sacramentum, sicut ipse docet dominus Jesus. Nam cùm venisset ad Johannem, ait

Matth 3. 14. Baptista: *Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad*

Ibidem. 15. *me?* Respondit Dominus: *Sine modo; sic enim decet nos implere omnem justitiam.* Sed postea quam F baptizatus est Christus, & Spiritus sanctus super eum tamquam columba descendit, & Pater Filium signavit è cælo, justitia omnis implera est. Ideo Propheta dicit: *In multum lava me ab injustitia mea.* Grandis enim squalor & macula non exiguo, sed multo aufertur lavacro.

45. Quod si quis aliter accipere vult, potest ita suum formare intellectum: mundat sermo divinus, mundat nostra confessio; ille dum auditur, ista dum promitur: mundat bona cogitatio, mundat honesta operatio, bonæ quoque usus conversationis. His mundatus unusquisque facilius haurit, & tamquam in se rapit splendorem gratiæ spiritalis. Denique non una infusione velleris statim pretiosus succus irradiat; sed primum succo ignobili vellus inficitur: deinde aliis atque aliis succis naturalis ejus species frequenter eluitur, & diverso sæpius colore mutatur; ac sic postea velut plenioris lavacri adhibetur infectio, ut purpuræ verior atque perfectior fulgor irrutilet. Sicut igitur muricum plurimorum in purpuræ infectione, ita in lavacro regenerationis miserationum est multitudo cælestium, ut miseratis deleatur. Itaque qui in multum lavatur, ab injustitia mundatur & à delicto, & peccandi quamdam insolitam studiis ac moribus deponit habitudinem, & obliviscitur qualitatem. Et bene lavatur ab injustitia vel iniquitate, quæ major est: mundatur & à delicto quod minus est.

CAPUT IX.

Paucos cum David peccata sua agnoscere; immo plures de illis gloriari: sapientem delicti sui numquam deponere memoriam; & quanta sit conscientia vis? Inter peccatum & iniquitatem discrimen esse; quove pacto illa baptismate ac pœnitentiâ caritati conjunctâ deleantur?

46. Ideoque addidit: *Quoniam iniquitatem meam ego agnosco: & delictum meum contra me est semper.* Non mediocre est, ut agnoscat unusquisque peccatum suum. Ideoque & supra ait: Psal. 50. 5.

Lapsus quis intelliget? id est, quis est tantus ut intelligat? Quomodo illud: *Quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis adscendet in montem Domini?* Psal. 18. 13. Psal. 14. 1.

Non utique nullus, sed rarus. Qui enim potest agnoscere, potest declinare, potest quid sequatur, eligere. Plerique enim in suis lapsibus gloriantur, & putant ea laudi esse quæ crimini sunt. Si alienum coinquinavit thorum, & pudicæ feminæ expugnavit affectum, si viduæ propositum aliqua fraude mutavit: alius nece hominis, latrocinii insidiis, & rapto vivere putat esse virtutis: nonnulli circumvenire ac fallere arbitrantur esse sapientiæ. Ex his nullus potest dicere: *Quoniam iniquitatem meam ego agnosco*: sed ille qui potest dolere quod fecerit, condemnare quod deliquerit, quem sua vitia compungunt. Unde & Propheta ait: *Quæ dicitis in cordibus vestris, & in cubilibus vestris compungimini.* Psal. 4. 5.

Plerique equorum cùm ceciderint, se jactare consueverunt, & quos casus non læserit, jactando se debilitant & frangunt: alii (qualis græcorum equorum fertur natura) cùm vel * in certamine curuli elisi fuerint vel fortuito ceciderint,

[a] MSS. Corb sed secunda manu, Alb Ebr & Vinc. *repetendo Merito non solum magnam misericordiam; sed etiam multitudinem promeruit miserationum.*

* Eorum qui in curuli certamine equos agitabant posita in hoc erat industria, ut fervente equorum cursu tam perite flecterent currum, ut ejus modiolus proxime quidem ad metam accederet, minime tamen eam tangeret. Non enim impune illi erat, qui in eamdem impegisset. Siquidem contingebat non raro, ut frangeretur currus, eliderentur equi, atque etiam interdum auriga misere dilaceraretur. Pseudooresti in ejusmodi certamine lamati casum elegantissime describit Sophocles in Electra. Hinc etiam Homerus Iliad ψ Nestorem inducit filio currum agitaturo caute præcipientem qua ratione equos ab eo regi oporteat, ut ad præmium perveniat inoffensus. Inter cetera autem ita commonet;

Ἐν νύσσῃ δέ τοι ἵππος ἀριστερὸς ἐγχριμφθήτω,
Ὡς ἄν τοι πλήμνη γε δοάσσεται ἄκρον ἱκέσθαι
Κύκλου ποιητοῖο· λίθου δ' ἀλέασθαι ἐπαυρεῖν,
Μή πως ἵππους τε τρώσῃς, κατὰ θ' ἅρματα ἄξῃς

Hoc est, Equus sinister urgeatur ad metam, ita ut ejus summam partem videatur elaboratæ rotæ modiolus tangere, in lapidem vero non impingat; ne quo modo & equos vulneres, & currum in terram dejectum frangas. Idem infra non incruentum unius è concurrentibus lapsum narrat, quem tibi adire, si liber, licet.

nequaquam se movere consuerunt, & quamdam tenent quietis & patientiæ disciplinam. His si casus non nocuit, quies prodest; certe non acerbatur offensio. Nonne mutis animalibus deteriores æstimandi, qui se in flagitiis suis jactant, & putant insigne esse virtutis, ubi lapsus est criminis? Ideo quasi muto dicitur jumento: *Peccasti, quiesce.* (Gen. 4. 7.)

47. Unde pulcre addidit: *Et delictum meum contra me est semper.* Insipiens enim delectatur erroribus suis, & novis vetera obumbrando, peccatis se existimat adjuvari; ideoque exsultat in crimine. At vero sapiens adversùm se judicat esse delictum suum, & tamquam hostiles acies, ita lapsus culparum suarum adversantium modo sibi arbitratur obsistere. Quidquid personuerit, quidquid increpuerit, culpa ei propria semper occurrit: quidquid fuerit dictum aut lectum, in se dictum putat: quidquid intenderit, se nutu, se oculis signari putat. Si epuletur, si cogitet, si oret ac deprecetur, ante oculos ejus semper est error proprius, & momentis omnibus culpa pulsat conscientiam, nec quiescere, nec oblivisci sinit, velut gravis censor exagitat se errore perpetuo. Omnia igitur adversa habet, qui ipse sibi displicet, ipse sui accusator, ipse sui testis est, nec invenit quo fugiat, qui ipse se perurget, & stimulat. SED HOC bonæ mentis est, vulnus sentire peccati. Nam qui expertes doloris sunt, non sentiunt vulneris acerbitatem, quod est immedicabilis ægritudinis: qui autem aliquo dolore punguntur, sicut doloris sensu non carent, ita etiam non carent sanitatis profectu. Ubi enim doloris sensus, ibi etiam sensus est vitæ; sentire enim vitalis vigoris ac muneris est. Unde & ille qui errorem suum non agnoscit, insanit, furit, desipit: qui autem agnoscit, utique resipiscit, non respuit remedia sanitatis; sed se ipse restringit, pœnitet eum culpæ, de ipsa semper cogitat, & cogitando se ipse condemnat. Justus enim in primordio sermonis accusator est sui. Qui se accusat, justus est: qui justus est, sobrius est, sanus est. Justus favere sibi nescit, rigorem judicii etiam circa se non novit inflectere, recordationem lapsus proprii perhorrescit, & commissum erubescit errorem, omnem ejus memoriam pavet, metuit, reformidat; gravem sibi se judicat, se ipsum arbitrum refugit, nec se se sibi audet committere; quod nullum putat sibi esse graviorem, quam eum quem latere non possit, fallere non queat, fugere ac vitare non teperiat; [a] nisi ut se sibi abneget, & Domini crucem tollat.

48. Magna vis obnoxiæ conscientiæ, magna supplicia. Timebant Adam & Eva; & cùm Domini vocem in paradiso ambulantis audierunt, cupiebant se abscondere, quos nemo quærebat. Cain quoque metuebat, ne omnis eum quicumque inveniret, occideret: ita in se ipse ferebat sententiam, quod dignus esset cui nullus ignosceret. Unde bene ait: *Et delictum meum contra me est semper,* hoc est, sine intervallo aliquo recordatio & species ipsa mei me erroris impugnant. Considera quomodo nos confundat, cùm aliquid deliquimus, quomodo incurset oculos, quomodo in memoriam semper recurrat. QUEM COMMISSI pudet, nescit postea aliquid tale committere, unde similiter erubescat.

49. Præcedit autem iniquitas, peccatum sequitur. Radix est iniquitas, fructus autem radicis est culpa. Unde videtur iniquitas ad mentis improbitatem referri, peccatum ad prolapsionem corporis. Gravior iniquitas tamquam materia peccatorum, levius peccatum. Denique iniquitas per lavacrum remittitur, peccatum tegitur bonis factis, & tamquam aliis operibus obumbratur. Unde bene supra hic ipse ait: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata.* (Psal. 31. 1.) Caritas enim abscondit errorem, & operit multitudinem peccatorum. Multa quoque caritas remittit etiam ipsa peccata, sicut scriptum est de muliere, quæ super Dominum fudit unguentum: *Remissa sunt peccata ejus multa, quoniam dilexit multum.* (Luc. 7. 47.)

50. Sunt etiam qui accipiant priorem versiculum de lavacro esse, secundum de pœnitentia. Quâ etiam gratiâ Petrus qui ante fuerat baptizatus, interrogatur, postquam visus est Dominum negasse: *Simon Iohannis diligis me? Dixit ei: Utique tu scis Domine, quia diligo te.* (Iohan. 21. 15. & seq.) Et iterum interrogatur: *Simon Iohannis, diligis me?* Et iterum respondit: *Tu scis quia amo te.* Et tertiò interrogatur: *Simon Iohannis, amas me?* Et contristatus est, *quia dixit ei tertiò: Amas me; & dixit ei: Domine, omnia tu scis, tu nosti quia amo te.* Et dictum est ei trina vice: *Pasce oves meas; sequere me,* (Ibidem 18.) quasi qui peccatum suum nimia caritate texisset. Nec otiose post confessionem nimiæ caritatis jubetur plebem regere, qui etiam turbatus non amiserat, quemadmodum ipse se regeret? Hæc propter gratiam diximus caritatis, eo quod peccatum tegat. Denique nonnulli ideo trinam interrogationem dilectionis factam esse dixerunt, quia trina fuerat negatio; ut trinæ lapsum negationis professio caritatis toties repetita deleret.

CAPUT X.

David licet legibus humanis liberum, se tamen Deo sub esse, cui soli peccavit; & quot modis ultimum hoc intelligendum? Magnum scelus præsente Deo peccare: qui peccatorem se neget, mendacii ab eo accusari ipsum Deum, cui ut patientia & moderatio commendatur: ad hæc Deum ab illo etiam justificari, qui pœnitentiam agat erroris.

51. SEquitur, *Tibi soli peccavi.* (Psal. 50. 6.) Rex utique erat, nullis ipse legibus tenebatur, quia liberi sunt reges à vinculis delictorum; neque enim ullis ad pœnam vocantur legibus, tuti sub imperii potestate. Homini ergo non peccavit, cui non tenebatur obnoxius. Sed quamvis tutus imperio, devotione tamen ac fide erat Deo subditus: & legi ejus subjectum se esse cognoscens, peccatum suum negare non poterat; sed quasi reus cum amaritudine fatebatur, quia sciret majoribus vinculis se teneri, quia majora deberet; quoniam plus ab eo exigitur, cui plus commissum est. Possumus etiam & ita accipere. Quis me dijudicat, cùm omnes sub peccato sint? Denique Dominus de illa adultera: *Qui sine peccato,* inquit, *est, prior lapidem* (Iohan. 8.)

a. Sic edit. omnes ac plerique mss. At Corb. Alb. Ebr. & Vinc. habent: *nisi ut obnoxium se conscientia fateatur. Magna supplicia timebant &c.*

et nemo eam lapidavit. Hoc igitur ait Propheta: *Tibi soli peccavi*, qui solus sine peccato es. Qui autem peccato obnoxius est, quasi peccatorem non potest judicare. Inexcusabilis est enim omnis homo qui in alio ea quæ agit ipse, condemnat; in quo enim alium judicat, semetipsum adjudicat. *Tibi*, inquit, *peccavi, & malum coram te feci; ut justificeris in sermonibus tuis, & vincas cùm judicaris.* Tibi peccavi, qui me ad virtutis studia provocasti, qui me erudisti in lege tua. *Tibi soli peccavi*, quem solum abscondita cogitationum, & mentis occulta non fallunt. (Psal. 50. 6.)

52. *Et malum coram te feci*, quem solum sanctificatio decet. Hominis testimonium declinamus, & in conspectu tuo ea quæ sunt indigna committimus. Injuria est homini spectare flagitia. Deum arbitrum omnium esse scimus, & eo ipso teste, peccamus: & tamen in his justificatur magis dominus Deus noster; quia injustitia nostra Dei justitiam commendat, & mendacium nostrum concelebrat veritatem Dei. Sit enim Deus verax, omnis autem homo mendax.

53. *Ut justificeris in sermonibus tuis.* Sermones Dei pleni veritatis sunt atque justitiæ, ideoque vera sunt quæcumque locutus est Dominus de fragilitate humana; quia inclinatum est cor eorum ad nequitiam, propendet ad fraudem; & quia definivit eo quod non sit homo qui non peccet: *Omnes enim declinaverunt, & inutiles facti sunt.* Ideo vincit dum judicatur, quoniam prolapsione universorum probavit quæcumque de nostra judicavit fallacia. Ergo si dixerimus quia iniquitatem fecimus, justificamus Deum in sermonibus suis; si autem dixerimus quia non peccavimus, mendacem facimus Deum: sed impossibile est mentiri eum: nos igitur omnes sub peccato esse manifestum est. (Psal. 13. 3.)

54. Quantum igitur crimen, ut homo peccatorem se neget? Quoniam quantum in ipso est, summi Dei videtur arguere ac refutare mendacium, qui tam moderatus & patiens est, ut vincat cùm judicatur. Venit enim ad judicium Deus & dicit: *Popule meus quid feci tibi, aut quid contristavi te, aut quid molestus fui tibi? Quia eduxi te de terra Ægypti, & de domo servitutis liberavi te, & misi ante faciem tuam Moysen, Aaron, & Mariam. Plebs mea, in mente habeto quid cogitaverit de te Balach.* Singula in conspectu suo locat beneficia sua, ut tamquam de his judices quæ servare debueras, quo magis reus fias, qui divinis non potueris stare beneficiis. *Quid feci*, inquit, *tibi?* Tamquam reum se constituit, & te judicem. *Aut quid contristavi te?* Offensi vultus non abnuit crimen, si tu Deo es contristatus auctore. *Aut quid molestus tibi fui?* Interpellationis injuriam confitetur, si molestior æstimata est: addidit beneficia quorum gratiâ non erubuit, qui existebat ingratus. In hac quoque causa considera quomodo Dominus se ipsi David judicandum præbuit, ut vinceret; dicit enim Nathan: *Hæc dicit dominus Deus Israel: Ego unxi te in regem super Israel, & ego liberavi te de manu Saul, & dedi tibi omnia quæ erant domini tui, & uxores illius in sinum tuum dedi, & dedi tibi domum ipsius Israel; & si pauca sunt, adjiciam tibi. Et quare pro nihilo duxisti Dominum, ut faceres nequiter in conspectu ejus?* Horum commemoratione conventus, cùm videret inferiorem se esse, cùm judicaret, ait: *Peccavi Domino.* Ita justificavit Dominum, qui peccatum suum negare ausus non est. (Mich. 6. 3. & seq.) (2. Reg. 12. 7. & seq.) (Ibidem. 13.)

55. Possumus & ita accipere: justificat Dominum qui peccatum suum fatetur. Denique in Evangelio habes quia publicani justificaverunt Deum, baptizati baptismo Johannis. Baptista autem Johannes baptismum fecit pœnitentiæ. Qui autem agit pœnitentiam delicta non abnuit. Ergo quia David contra se habebat semper delictum suum, utique non negabat quod & erubescebat, non negabat quod & agnoscebat. Non negando autem utique commissi pœnitentiam gerebat erroris; atque ita confitendo delictum, justificabat Dominum, & ipse justificabatur à Domino. Justificatur enim Dominus, dum ejus prædicatur justitia, & ab eo venia postulatur. Simul & ipse justificat confitentem, & justificatur in sermonibus suis, sicut scriptum est: *Dic iniquitates tuas, ut justificeris.* (Luc 7. 29.) (Esai 43. 26.)

CAPUT XI.

Propheta verbis doceri, qui in iniquitate non concipiatur, esse neminem. Utrum parentum an prolis ea sit iniquitas, & qua solus Christus immunis fuisse ostenditur?

56. Sequitur: *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in delictis peperit me mater mea.* Quis tanto affectu agit pœnitentiam? Humi stratus jacuit fusus in lacrymas, cibum non gustavit, lavacro se abdicavit. Quid jam reliqua dicam, [a] quod abstinuerit ornatu & comitu regio? Adjunxit confessionem iniquitatis suæ, & in perpetua sæcula toto canendam orbe transmisit. *Ecce*, inquit, *in iniquitatibus conceptus sum, & in delictis peperit me mater mea.* [b] *Averte faciem tuam à peccatis meis: & omnes iniquitates meas dele. Ne projicias me à facie tua, & Spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Libera me de sanguinibus Deus, Deus salutis meæ.* Antequam nascamur, maculamur contagio; & ante usuram lucis, originis ipsius excipimus injuriam, in iniquitate concipimur: non expressit utrum parentum, an nostra. Et in delictis generat unumquemque mater sua: nec hîc declaravit utrum in delictis suis mater pariat; an jam sint & aliqua delicta nascentis. Sed vide ne utrumque [c] intelligendum sit. Nec conceptus iniquitatis exsors est, quoniam & parentes non carent lapsu. Et si nec (Psal. 50. 7.) (S. Aug. lib. 4. cont. duas epist. Pelag. lib. 11.)

a. Omnes edit. ac mss. longe plurimi, *quod abstinuerit ab ornatu & comitatu regio*, omnium probatissimi .... *& comitu regio.* Utrumque non male.

b. Tres sequentes 2. psalmi versiculos omiserant Rom. editores.

c. In totum hunc locum mss. ac vet. edit. consentiunt: cum vero edit. Rom. invertit in hunc modum, *intelligendum sit, quoniam & parentes non carent lapsu, nec conceptus iniquitatis exsors est. Nam si nec unius diei infans sine peccato est, multo magis nec illi materni conceptus dies sine peccato sunt. Bonum quidem conjugium, sancta copula; quia honorabile connubium, & thorus immaculatus: sed tamen qui habent uxores, ita sint ac si non habeant: & nemo alterum fraudare debet, nisi forte ad tempus, ut vacent orationi, & iterum in unum convenire, ne tentet satanas propter incontinentiam. Concipimur ergo in peccatis parentum, & in delictis eorum nascimur. Sed & ipse partus habet contagia sua, nec unum tantummodo habet ipsa natura contagium. Unde in Lege dies partus, & plerique alii à sacrificio feriati sunt: mulier enim quæ generavit, non potest in diebus purgationis suæ afferre sacrificium, nec ingredi sanctuarium, donec legitimo ritu mundetur à fœtu.*

unius diei infans sine peccato est, multo magis A nec illi materni conceptus dies sine peccato sunt. Concipimur ergo in peccato parentum, & in delictis eorum nascimur. Sed & ipse partus habet contagia sua, nec unum tantummodo habet ipsa natura contagium. *S. Aug. lib. 2 cont. Jul. Pel. cap. 7.* Bonum quidem conjugium sancta copula: sed tamen qui habent uxores ita sint, ac si non habentes. Ipse thorus incoinquinatus: & nemo alterum fraudare debet eo, nisi forte ad tempus, ut vacent orationi. Tamen secundùm Apostolum non vacat orationi quis eo B tempore, quo usum corporeæ illius conventionis exercet, & mulieris menstruatæ coinquinatus est pannus, nec potest illis diebus purgationis suæ offerre sacrificium. Et mulieris quæ generaverit dies partus & plerique alii à sacrificio feriati sunt, donec legitimo ritu feta mundetur.

57. Ideo in quo voluit Dominus nulla hujusmodi originis esse contagia, *Hier. 1. 5.* dicit illi Dominus: *Priusquam te formarem in utero matris tuæ, novi te: & priusquam exires de vulva, sanctificavi te, & pro-* C *phetam in gentibus posui te.* Quis tantus, cui tam magna delata sunt? [a] Numquid Hieremias? Sed ille non utique in gentibus propheta propositus; sed in Judæa tunc temporis, nunc autem etiam in nationibus, quæ in Jesum Christum dominum crediderunt. Vide tamen ne illi dicatur, qui antequam nasceretur ex Virgine, jam dudum erat, & erat semper, & operabatur etiam in utero Mariæ constitutus; & ita sanctus erat, ut sanctificaret prophetas suos: in quo solo & conceptus vir- D ginalis & partus sine ullo fuit mortalis originis inquinamento. *S. Aug. lib. 4 cont. duas epist. Pelag. cap. 11.* Dignum etenim fuit, ut qui non erat habiturus corporeæ peccatum prolapsionis, nullum sentiret generationis naturale contagium. Merito ergo David flebiliter in se deploravit ipsa inquinamenta naturæ, quod prius inciperet in homine macula quàm vita.

CAPUT XII.

Confitenti peccatum cælestia sacramenta divinitus pa- E *tefieri: cùm hæc incerta in psalmo dicuntur, significari non esse manifesta; sed præcipue hoc loco baptismatis lavacrum præfigurari.*

58. Dum hæc dicit, & peccatorum specialium atque communium colluviem confitetur, subitò ei splendor veritatis, & candor gratiæ spiritalis affulsit. Supergressus enim umbram, spiritu prophetico ipsa vidit mysteriorum sacramenta cælestium, *Exod. 24. 7 & seq.* quorum typum Moyses F præfiguravit in Lege. Vulneratus igitur caritatis vulnere, & indagandæ captus veritatis cupiditate, in superiora suæ mentis extendit intuitum, & in futura prospiciens, thesauros sapientiæ & scientiæ vidit in Christo, prævidit baptismatis sacramentum, & miratus gratiam exclamavit subito *Psal. 50. 8* dicens: *Ecce enim veritatem dilexisti: incerta & oc-* A *culta sapientiæ tuæ manifestasti mihi.* Non incerta mysteria, quia certa sunt; nec incerta secreta & arcana sapientiæ, sed non manifesta. Hoc enim significat, quia nullis adhuc essent manifestata. Quod enim oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscendit, hoc præparavit Deus diligentibus eum. Videns igitur ea dicit: Ecce jam non in umbra, nec in figura, nec in typo, sed in veritate lux aperta resplendet: ecce nunc veritatem adspicio, splendorem veritatis agnos- B co: nunc te majori, domine Deus noster, veneror affectu. *Ecce enim veritatem dilexisti*, non per speculum, non in ænigmate, sed facie ad faciem te mihi, Christe, demonstrasti: in tuis te invenio sacramentis. Hæc sunt tuæ vera sacramenta sapientiæ, quibus mentis occulta mundantur.

59. Itaque jam lætus atque securus, quod [*] vibrasset ei sapientiæ plenitudo, dicit ad Dominum: *Adsperges me hyssopo, & mundabor: lavabis me, & super nivem dealbabor.* *Psal. 50. 9* Bene & veteris Testa- C menti sacramenta non evacuat, & Evangelica docet mysteria præferenda: hyssopo mundari secundum Legem postulat: lavari secundum Evangelium concupiscit; *Exod. 12. 22.* & supra nivem se existimat, si lotus fuerit, dealbandum. Per hyssopi fasciculum adspergebatur agni sanguine, *Levit. 14. 6.* qui mundari volebat typico baptismate. Lavatur autem qui diluitur æterni fontis irriguo; & supra nivem dealbatur, cui culpa dimittitur. Denique de ipsa anima dicitur: *Quæ est hæc, quæ adscendit dealbata?* *Cant. 8. 5* Ante- D quam baptizaretur, ipsa est quæ dicebat: *Nigra sum & decora, filia Hierusalem.* *Cant. 1. 4.* Erat enim nigra, tenebrosa, peccatorum horrore deformis: sed posteaquam abluta per baptismum remissionem meruit delictorum, dealbata adscendit ad Christum. Inde & per Esaiam Dominus locutus est dicens: *Si fuerint peccata vestra sicut phœnicium, ut nivem dealbabo*, *Esai. 1. 18.* id est, si cruenta, si tetra, mundabo. Hæc est nix intelligibilis, de qua ait quod domini Jesu in Evangelio refulserint vestimenta si- *Marc. 9. 2.* E cut nix; eo quod peccatum non [b] cognoverit. Caro enim qua se induit, ab omni fuerat munda delicto. Quid miraris si vidit baptismatis sacramenta; cùm supra dixerit, ubi descripsit passionem Domini: *Dominus pascit me, & nihil mihi deerit: in loco viridi ibi me collocavit, super aquam refectionis educavit me.* *Psal. 22. 1.* Et alibi: *Vox Domini super aquas, Deus majestatis intonuit.* *Psal. 28. 3* Et de ipso [*] sacramento plenius dixit. *Parasti in conspectu meo mensam, impinguasti in oleo caput meum, & poculum tuum inebrians, quam* *Psal. 22. 5.* F *præclarum est?*



a. Ita mss. ac edit. omnes, excepta Rom. ubi legitur: *Numquid Hieremias? Non utique. Ille enim non in gentibus propheta propositus, sed in Judæa tantum, licet nunc etiam in nationibus .... Vide igitur &c.*

*. *Vibrasset*, supple *radios*, id est, illuxisset.

b. Ita edit. Gill. ac Rom. cum mss. aliquot. Edit. Am. atque Era. *non cognoverit caro ejus; quando se induit veniens in hunc mundum, ab omni &c.* Quatuor mss. *non cognoverit caro ejus, qua se induit ... ab omni fuerit &c.* Non male si addatur conjunctio, *&*, quam habet Corb. secunda manu. Melius tamen Vinc. .... *quia quando se induit &c. fuerat munda delicto*, à quo non multum recedit Alb. alter ludens his verbis: *cùm profecto quando se induit .... fuerit mundata delicto.*

*. Eucharistiam significat, quam etiam alii Patrum simpliciter & per antonomasiam *sacramentum* consueverunt appellare. Nec solum hoc loco ita loquitur Ambrosius, sed cum alibi sæpe, tum in lib. de Initiandis cap. 8. & 9. ubi etiam hunc ipsum locum profert ad eum modum: *Venit igitur* (scilicet plebs baptizata) *& videns sacro sanctum altare compositum, exclamans ait: parasti in conspectu meo mensam. Hanc loquentem inducit David dicens: Dominus pascit me .... Parasti in conspectu meo mensam adversus eos &c.*

CAPUT XIII.

David solo futuræ remissionis auditu recreatus, fore ut ossa humiliata exsultent, prædicat; & quæ sint illa? Rogandum Deum ut faciem avertat à peccatis nostris, illam vero ad nos convertat: item sicut peccatum, ita & iniquitatem quæ ejus origo est, triplici ratione tolli, quæ aperitur.

60. MErito ergo istic quoque exsultans ait: *Auditui meo dabis gaudium & lætitiam:* B *& exsultabunt ossa humiliata.* Psal. 50. 10. Probasti, domine Jesu, quia numquam verba tua prætereunt. Matth. 24. 35. Probasti illud Evangelicum quod dixisti: *Multi prophetæ & justi voluerunt videre quæ videtis, & audire quæ auditis.* Matth. 13. 17. Ecce David solo lætatur auditu, quia futura esset peccatorum remissio; & prophetat quia exsultabunt ossa humiliata. Sicut omnia justi ossa dicent: *Domine, quis similis tibi;* Psal. 34. 10. sic *exsultabunt ossa humiliata,* [a] humiliantis scilicet animam suam justi. Dicuntur ergo ossa virtutes: C dicuntur ossa velut quidam animi motus, vel animæ, qui motus humiliantur peccatis, & exsultant gratiæ cælestis munere: dicuntur & ossa populi Ecclesiarum; unde habes dictum & in psalmo: *Non est absconditum os meum, quod fecisti in abscondito.* Psal. 138. 15. Os suum Ecclesiam dixit, & plebis devotæ conventus sacros; quoniam sumus membra corporis Christi de carne ipsius, & de ossibus ejus. Hoc igitur dicit, quia Ecclesia Domini omnia opera divina cognoscet, & fidem resurrectionis D accipiet.

Psal. 50. 11. 61. Sequitur: *Averte faciem tuam à peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele.* Usitata est deprecatio, ut eos quos læsimus, oblivisci offensionis propriæ postulemus. Moraliter ergo Deum rogat Propheta, ut avertat faciem suam à peccatis ejus, & tamquam oblivia peccatorum ejus adsumat. Sed quia omnia spectat, & nihil eum præterit, oblivisci non potest, sicut nos, quos brevi intervallo temporis eorum quæ cognoverimus, me- E moria subterfugit. Ideo bene ait ut faciem suam avertat, non ab ipso, ne deficiat destitutus: sed à peccatis, ut vires non possint habere peccata ipsius. Quos enim adspicit Dominus, illuminat, & in vultu Domini pietas atque indulgentia est. Ideoque hîc ipse ait: *De vultu tuo judicium meum prodeat;* Psal. 16. 2. de vultu enim Domini venia, non pœna procedit. Rogandus est ergo ut nos adspiciat, avertat autem faciem suam à peccatis nostris, ut deleat ea. Quæ enim non adspicit, delet; & quæ F deleverit, ea memoria sepelientur, sicut ipse Dominus ait: *Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas, & memor non ero: tu autem memor esto, & judicemur.* Isai. 43. 25.

De pœnit. dist. 3. cap. Ille rex §. Peccatum aut donatur. 61. Peccatum autem aut donatur, aut deletur, aut tegitur: donatur per gratiam, deletur per sanguinem crucis, tegitur per caritatem. Similiter & iniquitas, quæ æstimatur habitudo mentis injustæ. Licet Johannes in epistola eum qui fecerit pec- A catum, & iniquitatem fecisse dixerit, sicut habemus scriptum: *Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit,* 1. Johan. 3. 4. peccatum est iniquitas, quia in peccato ipso iniquitas est: tamen ut nobis videtur, [b] peccatum opus est iniquitatis, iniquitas autem operatrix culpæ atque delicti. Plus est ergo ut ipsa iniquitas deleatur, excidatur radix & seminarium peccatorum: mala tollatur radix, ne malos fructus faciat: aboleatur erroris omnis affectus, universa iniquitatum genera tollantur.

B 63. Itaque quemadmodum intrans in animam sapientiæ disciplina imprudentiam tollit, & scientia ignorantiam: sic perfecta virtus iniquitatem, & remissio peccatorum delet omne peccatum. Unde præclare Apostolus ait: *Quia donavit nobis peccata dominus Iesus, delens chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, & ipsum,* inquit, *de medio tulit, affigens illud cruci.* Coloss. 2. 14. Delevit sanguine suo atramentum Evæ, delevit obligationem hereditatis obnoxiæ. Fides igitur peccatum minuit. Et C ideo Dominus dimittens peccata dicebat: [c] *Fiat tibi secundum fidem tuam.* Matth. 8. 13.

CAPUT XIV.

Cor mundum solis inesse renovatis; atque inibi quænam sint viscera, quisve spiritus, quorum hoc loci sanctus Propheta meminit? Aversum Domini vultum, gravis supplicii loco esse; & quomodo idem à facie sua projiciat? Atrocissimæ huic pœnæ quinam obnoxii? Post quæ nonnihil perstringitur de liber- D *tate ac unitate voluntatis in Trinitate.*

64. SEquitur: *Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectum innova in visceribus meis.* Psal. 50. 12. Superius mundari ab occultis se petit: Psal. 18. 13. hîc postulat cor mundum creari sibi, quod ei provenit qui renovatur spiritu; in novo enim homine cor mundum est, in quo veterum delictorum fuerit deleta colluvies, nec inscripta remanserit aliqua iniquitatis effigies. Grande autem munus est, cordis E esse mundi. Unde pulcre Salomon: *Quis gloriabitur castum se habere cor?* Prov. 20. 9. Et Dominus in Evangelio: *Beati mundo corde, ipsi enim Deum videbunt.* Matth. 5. 8. Propheta etiam David cor mundum habere cupiebat, ne à facie Domini projiceretur.

65. In quo autem cor mundum est, innovatur in ejus interioribus spiritus. Viscera enim velut [d] interiora sunt corporis: Coloss. 3. 12. ita sunt & intelligibilia viscera animæ, ut sunt viscera misericordiæ, ut sunt interiora quæ benedicunt Dominum, de qui- F bus ait: *Benedic anima mea Dominum, & omnia interiora mea nomen sanctum ejus.* Psal. 102. 1. Viscera autem animæ adinventiones sensuum sunt, bonæ cogitationis studia, virtutum perseverantia, postremo illæ quæ græce ἐντόσθια dicuntur.

66. Rectus autem spiritus qui bene dirigit, qui deducit in viam rectam hic est spiritus veritatis; vel certe recta hominis conscientia nullis inflexa peccatis, vel spiritus qui in homine est. Non prætermisimus quid alii sentiant; tamen nobis vide-

a. Edit. Rom. hunc locum exhibet in hanc formam: *humiliantes enim animam suam justi dicuntur: ergo ossa virtutes dicuntur. ipsa enim velut quidam animi motus humiliantur peccatis, & exsultant gratia* &c. Aliæ vero cum mss. summopere consentiunt, præterquam quod alibi legas, *humiliantes . . . . ossa virtutes* alibi autem, *humiliantis . . . . . ossa virtutis.* Neque nobis visum est ab ipsis recedendum, nisi in punctuatione quam, ut sensus clarior fieret, non nihil immutavimus.

b. Omnes edit. & mss. aliquot, *omne peccatum est iniquitas.* alii mss. majori numero & antiquitate, *peccatum opus est iniquitatis . . . . Plus est ergo.* Gratian. *Prius est ergo* &c.

c. Edit. Rom. *Confide fili remittuntur tibi peccata tua.*

d. Ita vet. edit. & antiquissimi mss. Rom. autem edit. cum recentioribus mss. habet: *interiora sunt animæ, sicut enim viscera sunt interiora corporis; ita* &c. Sed cùm priores legitimum sensum efficiant, posteriorum scriptores calamo indulsisse credibile est.

a tur quoniam de mysteriis dicit lectio, & [a] futuræ A gratia renovationis exprimitur, Spiritusque sancti infusio postulatur.

[Psal. 50. 13.] 67. Deinde sequitur: *Ne projicias me à facie tua; & Spiritum sanctum tuum ne auferas à me.* Si quis nos offenderit servulorum, avertere ab eo vultum solemus. Plerique autem divitum amandare consueverunt mancipia sua, & per agellulos relegare, & hæc pœna gravior æstimatur. Denique solent magis se offerre verberibus. Si apud homines hoc grave ducitur, quanto magis apud dominum B Deum nostrum. Quasi non hinc dolor parricidalis (reprimendus quidem, si qua eum pietas temperare potuisset) eruperit, quod faciem suam Deus à Cain muneribus avertit: respexit autem super munera Abel. Itaque tacito vultu, alterum innocentem pronuntiavit, alterum peccatorem. Ergo quasi ultimus servus humiliat se; & quasi in peccato deprehensus, & offensæ reus, obsecrat ut flagelletur potius, quam projiciatur à facie Domini. C

68. Quomodo projiciat Deus à facie sua, audi [Matth. 22. 13.] dicentem: *Tollite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium.* Qui non emendatur, à facie ejus in tenebris constituitur. Iden justus ne [Psal. 26. 8.] tenebras patiatur, ait: *Vultum tuum, Domine, requiram.* Ubi enim Domini vultus, ibi lumen est, [Psal. 118. 135.] sicut scriptum est: *Faciem tuam illumina super servum tuum.* Denique ubi primùm intuitus Petrum vidit, & illuminavit.

69. Grande igitur supplicium, projici à facie D b Dei. Projectus est [b] Adam cùm de paradiso exiret, nec immerito; ipse enim ante se absconderat à facie Dei. Exivit & Cain à facie Dei, non solùm post parricidale commissum; sed etiam postquam Deum putavit esse fallendum, ut crimen negaret. Peccator igitur excluditur à facie [Esai. 6. 8.] Dei: justus autem dicit: *Ecce ego.* Denique ipse David cùm videret interire populum, semetip- [4 Reg. 24. 17.] sum obtulit dicens: *Ego sum, ego peccavi, & ego pastor malefeci:* & sic ira Domini mitigata est, & E venia donata.

70. Simul ostendit quia sancti permanent, criminosi projiciuntur. Ideoque servanda est nobis gratia spiritalis, ne propter peccata nostra auferatur à nobis. Non enim projicitur in quo Spiritus sanctus est: sed inoffenso muneris sui fructu studet se Domino semper offerre, sicut ille qui [Johan. 6. 68 & 69.] dicenti Domino: *Numquid & vos vultis discedere,* respondit: *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes, & nos credimus.*

71. Simul illud considerandum, quia non au- c fertur Spiritus nisi Domini [c] voluntate, sicut non datur nisi Domini voluntate: qui utique cùm datur, non quasi coactus operatur, sed pro sua voluntate dividitur, sicut scriptum est, dicente [1. Cor. 12. 11.] Apostolo: *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult.* Cùm igitur non auferatur nisi Domini voluntate, apparet quia una Trinitatis voluntas est.

CAPUT XV.

Rationalem naturam lætitia salutaris solam capacem esse; eumque principali spiritu confirmari: & quis ille spiritus?

72. R*Edde mihi lætitiam salutaris tui: & spiritu* [Psal. 50. 14.] *principali confirma me.* Cui debetur, & redditur: redditur rationali naturæ lætitia salutaris. Lætitia autem & gaudium fructus est Spiritus. Firmamentum quoque nostrum spiritus principalis est. Denique is qui principali confirmatur spiritu, non est obnoxius servituti, nescit servire peccato, nescit fluitare, nescit errare, nec studio nutat incertus: sed firmatus in petra, solido stabilitur vestigio.

73. Quem putamus dici spiritum principalem? Plerique spiritum rectum ad dominum referunt Jesum, qui peccatum mundi abstulit, & omne hominum genus sui sanguinis effusione renovavit; & ideo dictum est: *Spiritum rectum innova in visceribus meis:* spiritum autem sanctum, de quo dicit: *Spiritum sanctum tuum ne auferas à me,* Spiritum intelligunt veritatis: Spiritum vero principalem, Deum Patrem arbitrantur. Quam moraliter autem ait: *Ne projicias me à facie tua.* Fideliter timet auferri sibi quam accepit gratiam; ideoque alibi ait: *Oculi mei semper ad Dominum.* Et in [Psal. 24. 15.] posterioribus: *Ecce sicut oculi servorum in manibus* [Psal. 122. 2.] *dominorum suorum, & sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ: ita oculi nostri ad dominum Deum nostrum, donec misereatur nobis.* Certe hic est Spiritus doctor & princeps, qui regat mentem, confirmet affectum, quo velit trahat, & in superiorem vitam dirigat.

74. Sunt & qui acceperint spiritum hominis, qui in ipso est. Ideo ait Apostolus: *Quis enim scit* [1. Cor. 2. 11] *hominum, quæ hominis sunt, nisi spiritus qui in ipso est?* Qui potest scire omnia, quem hominis occulta non fallunt, potest in homine habere principatum.

CAPUT XVI.

Periti doctoris esse iniquos vias Domini edocere. Quomodo id tum Christi, tum Davidis personæ accommodetur; quidve liberari se de sanguinibus oret Propheta?

75. S*Equitur: Docebo iniquos vias tuas, & impii* [Psal. 50. 15.] *ad te convertentur.* Ille præcipuus est gubernator, qui scopuloso in littore navim gubernat: ille doctor bonus, qui duriora acuit ingenia ad eruditionis profectum: ille bellator egregius, dux mirabilis, qui timidiores accendit in prælium, exploratisque locorum ingeniis, fulcit; ut infirma virium commoda stationis opportunitate compenset: ille similiter magnus etiam [d] fidei zelator, d qui iniquos docet. Unde pulcre ait: *Docebo iniquos.* Non dixit: Docebo justos; noverunt enim justi vias Domini: sed, *iniquos,* inquit, *docebo.*

a. Mss aliquot: *futura gratia renovatio.* Rursus hoc ipso loco edit. Era. cum paucis mss. *Spiritus sancti infusio postulari.* Ubi & nonnulli reperiunt verbum *videtur.* Edit. vero Am. Gill. Rom. ac major mss. numerus cum nostra lectione faciunt. Notandum porro vocem, *quoniam*, in hac oratione ut alibi sæpe apud hunc Patrem sumi pro græcorum ὅτι, idemque significare, ac si scriberetur: *Vtatur lectio de mysteriis dicere.... gratia exprimi... infusio postulari.*

b. Cunctæ edit. ac mss. non pauci, *Adam de paradiso, nec immerito.* Alii octo vetustissimi, *Adam cùm de paradiso exiret, nec immerito.* Commodus sensus, cum & *Projectus est*, non ad vocem, *de paradiso*, sed ad voces, *à facie Domini*, referri oporteat.

c. Desiderabantur in edit. *sicut non datur nisi Domini voluntate*, quæ verba in nostram mss. Corb. Rem. Theod. ac Dion. auctoritate restituimus.

d. Aliquot ex antiquis cod. *fidei prædicator.*

Denique auctor prudentiæ & magister omnium dicit: *Non veni justos vocare, sed peccatores.* Et medicus ille cælestis: *Non opus est sanis*, inquit, *medicus, sed infirmis.*

Matth. 9. 13. Ibidem 12.

76. Sive igitur ex persona illius qui gentes vocavit, sive ex sua, bene posuit: *Docebo iniquos vias tuas;* quia commutare vitiosos affectus potest, propositumque convertere doctrina cælestis, & operatio divina sacrilegis pectoribus studia pietatis infundere; ut hi qui sine lege vivebant, convertantur ad Dominum verum, qui ante avertebantur: regalis quoque exemplo pœnitentiæ, hi qui iniquitates & acerba exercent flagitia, corrigantur; & fide atque opere conversi, doctrinæ remedium salutaris accipiant, ingrediantur Domini vias, in quibus nullos erroris amfractus, nulla diverticula præcipitis prolapsionis offendant. Sicut enim bonæ vitæ specimen, & virtutis exemplar in iis viris est, qui inoffensa vitæ suæ tempora percurrerint: ita qui anteactis renuntiantes flagitiis, vel incredulitatis erroribus, emendaverint cursum posterioris ætatis, his ad imitandum propositi sunt, qui vel opere vel cogitatione labuntur.

Psal. 50. 16.

77. Sequitur: *Libera me de sanguinibus Deus, Deus salutis meæ.* Et ad Uriæ mortem potest referri, quod mandatæ necis ejus conscius, veniam tanti poscat admissi, & quamvis rex legibus absolutus, suæ tamen reus sit conscientiæ; quibus vinculis se enodari desiderans, divinum sibi precatur auxilium, ut ab omni criminis perpetrati labe mundetur. Et re vera cùm mitis & corde mansuetus egregia semper dederit sanctus Propbeta suæ mansuetudinis & pietatis insignia, ita ut adversariis suis frequenter ignoverit, atque ab eorum nece putaverit abstinendum; non est mirum quod tam graviter doleat fundendi sanguinis innoxii sibi obrepsisse peccatum. Ideo liberari se à sanguinibus, hoc est à peccatis mortalibus, postulavit. Laudavit dominum Deum suum, justitiam Domini prædicavit; ideoque addidit: *Exsultabit lingua mea justitiam tuam.*

CAPUT XVII.

Davidem verbis suis peccatum sibi dimissum significare, cùm Deus peccatori os occludat. Eadem verba etiam Christo convenire, quippe qui verus sit David, à quo futura gentium congregatio, & Ecclesiarum fundatio præsignetur: postremò nonnullis de sacrificio Christi atque Martyrum propositis opus clauditur.

Psal. 50. 17. Psal. 17. 4. Psal. 49. 17.

78. D*omine, labia mea aperies, & os meum annuntiabit laudem tuam.* Qui laudat Dominum, ab inimicis suis erit salvus, ut scriptum est. Et certe supra dixerat in quadragesimo nono psalmo: *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas?* Cùm ergo per os suum dixerit quod peccatorem prohibuerit Deus suas enarrare justitias, utique ipse enarrando justitiam Dei, declaravit commissum hoc nequaquam sibi imputatum esse peccatum.

79. Et addidit: *Labia mea aperies, & os meum annuntiabit laudem tuam.* Os peccatoris Deus claudit, ne loquatur justitias Dei: justi aperit, ut loquatur. Cujus ergo labia aperit, hunc peccati absolvit reatu. Illius autem aperit labia Dominus, qui accipit verbum in apertione oris sui. Unde & Apostolus petit se adjuvari orationibus plebis, ut aperiatur sibi ostium verbi ad loquendum mysterium Christi. Linguam verò pro sermone accipimus ejus, qui exsultat in Dei laudibus. Unde & illud sic æstimatur: *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis*, sermo infusus Propbetæ.

Coloss. 4. 3. Psal. 44. 2.

80. Quod si ex persona Christi dictum accipimus, vide ne scriba sit velociter scribens Verbum Dei, quod animæ viscera percurrat & penetret, & inscribat in ea vel naturæ dona vel gratiæ: lingua autem sit sanctum illud corpus ortum ex Virgine, quo vacuata sunt venena serpentis, & Evangelii opera toto orbe celebranda decursa sunt. Accedit ad evacuandum peccatum, quod humilitatem suscepit: contrivit cor suum, quod magis sacrificium Dominus elegit, quam holocausta pro peccatis, quæ secundum Legem offerri solebant. Denique supra ait: *Holocausta & pro peccato non postulasti, tunc dixi: Ecce venio*, id est, non rapinam arbitratus esse me æqualem Deo, venio formam servi accipiens: venio in specie susceptionis humanæ, in veritate crucis, mortis humilitate obedientiam probaturus; ut inobedientia deleatur.

Psal. 39. 7. & 8.

81. Merito ergo & hîc dicit: *Quoniam si voluisses, sacrificium dedissem utique: holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum Deus non spernit.* Et sicut supra dixi, certum est mysterio convenire quod ipse dominus Jesus videtur hîc quoque ex sua persona loqui, qui superius illud personæ suæ evidenti testificatione depromsit. Ipse enim verus David, manu fortis, verus humilis, atque mansuetus, primus & novissimus, æternitate primus, humilitate ultimus: per cujus obedientiam humani generis culpa deleta, refusa justitia est. Ipse, inquam, Jesus umbræ finis & Legis, advenit humilitatis magister docere superbos sensu, & tumore cordis inflatos ad mansuetudinem & simplicitatem esse migrandum. Quomodo igitur in typo ejus mysterii peccatum imputari potest, cùm in ipso mysterio sit remissio peccatorum? Nisi forte ideo David iniquitatem suam, peccatumque confessus est ejus admissi; ut & ipse ad remissionem peccati, & gratiam mysterii pertineret.

Psal. 50. 18. & 19.

82. Nam quid sibi vult quod vir peccatum suum confitens, de Sion & Hierusalem psallit dicens: *Benefac, Domine, in bona voluntate tua Sion, & ædificentur muri Hierusalem*; nisi quia accelerari ei placet Ecclesiæ congregationem per vocationem gentium; quæ non ancillæ filii, sed liberæ Hierusalem illius, quæ in cælo est, fidei suæ prosapiam toto orbe diffunderet, & spiritalium septa murorum doctrinæ apostolicæ fundaret adsertione?

Ibidem. 20.

83. Muri itaque Hierusalem fidei propugnacula, disputationum munimenta, virtutum culmina sunt: muri Hierusalem Ecclesiarum conventus sunt toto orbe fundati. Ecclesia enim dicit: *Ego murus, & ubera mea turris.* Et bene muri Hierusalem Ecclesiarum conventicula sunt; quoniam quisquis bona fide atque opere ingreditur Ecclesiam, fit supernæ illius civis & incola civitatis quæ descendit de cælo. Hos muros lapidum ædificat structura vivorum.

Cant. 8. 10.

Interpellatione David *scripsisse compertum est. Nicolaus Faber* [a] *præter superiores rationes hunc librum ait non Ambrosii, sed Origeniani cujusdam esse, qui Scripturam ad allegorias transferens lavationem Bethsabeæ* [b] *inficiatur. Utrasque autem rationes diluere conatur Theoph. Raynaudus Tom.* XI. De libris confingendis *Part.* I. *Erot.* X. *num.* CLXXXVI. *quem consule. Hermannus in suo de Ambrosianis operibus judicio,* [c] *non pauca quæ in priore Apologia dicta fuerant, in hac itidem posteriore legi observat; non ergo credibile videri ea repetitione usum fuisse Ambrosium: præterea sanctum Augustinum laudando Apologiam David numquam eam primam appellare: secundam Sixto Senensi prorsus incognitam: denique ipsius Auctorem, quantum ex hereticis quorum meminit colligere est, haud serius quinto sæculo scriptitasse.*

In hac diversitate opinionum nostram ingenue proferemus, liberum unicuique relinquentes ut quam potiorem esse duxerit, amplectatur. Id in gratiam Gillotii affirmemus licet, non modo in iis quibus usus est scriptis codicibus, verum etiam in Italis ex quibus Milleloquium *suum Urbinas compilavit, nec non in illis ad quos eumdem castigavimus tractatum, Ambrosii inscriptionem reperiri. Sed & Guillelmus à sancto Theodorico in expositione Cantici canticorum abs se ex Ambrosianis sententiis collecta, quam suo loco edituri sumus, Ambrosii secundam Apologiam citat. Verum cùm hic Auctor non sit admodum antiqui ævi, ut pote qui vix ante annum* M C XLV. *diem obierit, fatendum est nos in manuscriptos ea ætate multo vetustiores non incidisse.*

Addi etiam pro Gillotiana sententia potest Auctorem quo de agimus, queri quod per fragilitatem vocis, *ut ipse loquitur,* [d] omnem seriem non possum explere tractatus. *Quam quidem querimoniam in libris quoque* [e] de Sacramentis *advertere est. Numquid autem ea liceat accommodare Ambrosio nostro? Certe Augustinum de ipso reperimus locutum in hæc verba:* [f] Quamquam & causa servandæ vocis, quæ illi facile obtundebatur *&c. Sed in promtu succurrit ea responsio non insolitum esse concionatoribus, ut vocis suæ accusent fragilitatem. Hinc Basilius* Homiliâ in psalmum primum *queritur sibi difficilem esse* τὴν διαγωνίαν τοῦ λόγου διὰ τὸ ὀλιγόφωνον ἀπείπειν τῆς φωνῆς ἡμῶν ἐπιλειπούσης.

Quod ad Fabri opinionem attinet, Auctorem è secta Origenistarum fuisse, cùm Bethsabeam ante regis palatium lavasse negaverit; respondemus id sane in urià objici. Manifestum quippe est ipsum [g] *locis bene multis totam historiæ seriem pro vera admittere; unde si postmodum illam non litterali, sed allegorico sensu accipiendam significet, in hoc maxime secutus est beatum Ambrosium, qui non semel in eruendo sensum mysticum historiæ veritatem penitus videtur destruere. Lege notam verbis è cap.* VIII. *num.* XXXIX. *in edit. Rom. revulsis suppositam*

At primam tantum Apologiam ab Augustino cognitam urget eruditissimus Theologus. Esto; quid enim incommodi si Ambrosianæ lucubrationes in manus Augustini non omnes pervenerint? Neque vero ex silentio Sixti aliud conficias, nisi aut illi cognitum non fuisse hunc librum, aut ipsum de eo sententiam ferre noluisse. Sed nec etiam id quod miretur aliquis si Doctor noster geminam David defensionem scripserit, cùm ipse testatum reliquerit [h] *à se plures libros* de Eliæ gestis, *ac* [i] de historia Joseph *compositos esse; cùmque etiam nunc binos ejus in Abrahamum libros habeamus, ubi eosdem sacrarum paginarum locos, licet non eodem sensu explicat, multis tamen sententiis quas jam ante calamo exaraverat, iteratis.*

De styli vero diversitate quam jam initio agnovimus esse manifestam, ut quod sentimus, apertius explicatiusque proferamus; hic Auctor tametsi Ambrosianas locutiones frequens adhibet, alias tamen crebro usurpat quæ nihil sapiant Ambrosianum. Hoc autem maxime illic observes, ubi auditores suos blande appellando eorum sibi benevolentiam conciliat. Sed nec illud diffiteri licet non esse moris Ambrosio tam anxie tantaque cum arte suam partiri materiam, ejusque membra subinde auditorum sive lectorum animis ingerere. Huc etiam addi poterat hoc in opere nonnullos Scripturæ locos paulo aliter citari, quam in admissis Ambrosii operibus, Auctoremque alicubi [k] *Vulgata versione usum videri.*

Quæ quidem rationes si habeantur idoneæ ut hoc operis Ambrosio abjudicetur, poterit etiam conjici ex iis quæ inibi de duabus Christi [l] *voluntatibus atque operationibus traduntur, Auctorem post exortam monothelitarum hæresim in vivis egisse. In ea autem sententia clarum est ipsum, quisque ille sit, Ambrosianam Apologiam sibi proposuisse imitandam, & non solum ex ea in opus suum plurima* [m] *quæ amplificata stylo suo accommodavit, transtulisse; sed etiam ex aliis sancti Doctoris commentationibus, maxime ex eo loco Comment. in Evangelium Lucæ, ubi cur è peccatoribus originem ducere Christo placuerit, inquiritur. Et hoc argumentum videretur unum sufficere ad vindicandam Ambrosio secundam illam Apologiam, cùm non multo post lectores ad scriptionem quamdam remittat, quam ipse in historiam David elucubraverat: sed ei rationi istuc officit, quod quæ proxime ante memoratam citationem leguntur, in prima reperiuntur Apologia. His igitur causis adducti liberum de Auctore hujus libelli judicium lectori esse voluimus; cùmque saltem jus sit in ambiguo, possessionem quæ hactenus penes Ambrosium fuit, eidem non putavimus abrogandam.*

a. Epist. ad Front. Duc.
b. Cap. 8. num. 39.
c. In fine vitæ Amb. gall. script.
d. Cap. 5. num. 25.
e. Lib. 1. cap. 16.
f. Lib. 6. Confess. cap. 3. num. 3.
g. Cap. 2. num. 5. & cap. 3. num. 12. & alibi.
h. Lib. de Elia & jejun. cap. 3. num. 5.
i. Lib. de Joseph Patriar. cap. 6. num. 30. & cap. 7. num. 38.
k. Cap. ult. num. 66.
l. Cap. 7. num. 38. & cap. 12. num. 62. 64 &c.
m. Cap. 3.

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI
APOLOGIA ALTERA PROPHETÆ DAVID.

CAPUT I.

Quosdam offendi posse quòd in adulterium inciderit David, & Christus oblatam sibi adulteram absolverit: maxime vero quod idem propheta peccatum evulgaverit suum. Sed, ut David erraverit, Christum errare non potuisse ostenditur; proindeque explodendos eos, qui Dei potentiæ, vel providentiæ, detrahunt.

1. FORTASSE plerosque psalmi titulus offenderit, quem audistis legi; quod venerit ad David Nathan propheta, cùm intravit ad Bethsabee: simulque etiam non mediocrem scrupulum movere potuit imperitis Evangelii lectio, quæ decursa est, in quo advertistis adulteram Christo oblatam, eamdemque sine damnatione dimissam. Nam profectò si quis ea auribus accipiat otiosis, incentivum erroris incorrit, cùm leget sancti viri adulterium, & adulteræ absolutionem: humano propemodum divioque lapsus exemplo, quòd & homo putaverit adulterium esse faciendum, & Deus censuerit adulterium non esse damnandum. Lubrica igitur ad lapsum via vel veniæ, vel concupiscentiæ.

Johan. 8. 11.

2. Accedit illud, quod ipsas faces juvenilis lasciviæ videtur accendere; quia adulterium suum noo erubuerit, non celaverit: sed quadam divini carminis prædicatione vulgarit. Quid ergo tam impudens, tam improvidus sanctus David fuit, ut ipse suum cantaret opprobrium: maxime cùm ipse in alio quoque, qui hodie decursus est, psalmo dixerit: *Usquequo peccatores, Domine, usquequo peccatores gloriabuntur?* Alios de peccato gloriari prohibet, & ipse etiam sacrato carmine gloriatur. Quomodo igitur ista distinguimus?

Psal. 93. 3.

3. Esto tamen, David petulaoter erraverit: numquid & Christus erravit, ut putemus eum non rectum habuisse judicium? Bene ergo quasi ad eos David hodie prophetavit dicens: *Intelligite insipientes, & stulti aliquando sapite.* Quomodo enim Christus potuit errare? Fas noo est, ut boc venirat in sensus nostros. *Qui plantavit aurem non audit: aut qui finxit oculum, non considerat? Qui corripit gentes, non arguet, qui docet hominem scientiam?* Christus ergo interrogare culpam, & accusationem justam audire nescivit? Christus petulantiam potuit approbare? Christus qui corripit gentes, arguendam adulteram non putavit? Christus qui novit uniuscujusque cordis interna, & scientiam docet Legis, aut falli potuit errato, aut contra Legis seriem judicare? Et quomodo ipse dixit: *Non veni Legem solvere, sed adimplere?* Christus qui condemnat occulta, potuit dissimulare vulgata? Christus qui fecit tempora, potest nescire tempora? Qui novit cogitationes hominum vanas, non novit etiam criminosas?

Ibidem. 8. *Ibidem. 9. & 10.* *Matt. 5. 17.*

4. Et ideo satis illis responsum sit, qui cùm creatorem negare non possint, negant tamen potentiam creatoris: qui cùm sapientiam fateantur, insipientiam adserunt, objiciendo ei imprudentiam futurorum. De quo possemus latius dicere: sed alius propositus nobis videtur esse tractatus. Et licet diversarum series decursa sit lectionum, in eamdem tamen adsertionem proficiunt, & maxime psalmi titulus & Evangelica lectio. Sed quamvis conveniat una adsertio, tamen juxta ordinem lectionum sit ordo tractatus; & ideo de titulo psalmi prius tractandum videtur.

CAPUT II.

Proposito argumento Auctor hic non facile judicandum scribit. Tum quo ordine, & apud quos homines David errantis causam sit defensurus, explicat.

5. PRoposita est historia, quæ adulterium habeat & homicidium. Nam ita reperimus in libro scriptum esse Regnorum; quia David rex cùm deambularet in domo sua, lavantem se Uriæ vidit uxorem, amavitque illico, & jussit accersiri. Deinde virum ejus iooocentem, ut Scriptura inducit, bellatoribus objici jussit acerrimis, ut vi

2. Reg. 11. 2. & seq.

opprimeretur hostili. Hæc facta sunt, nec negantur: quomodo igitur defenduntur? Bene admonet Evangelica lectio, etiam cùm peccatum *a* appareat subreptum, tamen debere esse judicis judicium: ac memorem unumquemque esse oportere suæ conditionis & meriti. SÆPE ENIM etiam in judicando majus peccatum judicii est, quam peccatum ipsius de quo fuerit judicatum. Nam si præscriptum est à quibusdam * sapientibus mundi, ut in judicando caveatur, ne major pœna quàm culpa sit, idque servatur: quanto magis id servandum videtur, ut unusquisque de alio judicaturus, de se ipso prius judicet, nec minora in alio et rata condemnet, cùm ipse graviora commiserit? Quis es igitur tu, qui David sanctum virum judicas? Gentili dico, Judæo dico, Christiano dico; & ideo tripertitò mihi distinguendus esse videtur tractatus, unus adversùs gentiles, alius adversùs Judæos, tertius apud Christianos.

Johan. 8. 11.

CAPUT III.

Gentiles monet, ne tam errantem, quam pœnitentem David respiciant, quia sicut illud est hominibus commune, ita hoc rarum in regibus: tum quam proclive sit vinci libidine, declarat, & adductis sanctorum virorum exemplis confirmat.

6. PRimus ergo adversus gentiles mihi sermo est, qui plerumque objectare consueverunt: Ecce quomodo Christiani innocentiam sequuntur, fidem præferunt, religionem venerantur, castitatem docent, quorum principes & homicidia & adulteria fecisse produntur? Ipse David, de cujus genere, ut dicitis, nasci Christus elegit, homicidia sua & adulteria decantavit. Et quales possunt esse discipuli, quorum tales magistri sunt?

7. Quid igitur? Negamus factum, an repudiamus magistrum? Nihil horum. Sed qui speciem objicit, communitatem consideret. Species facti est: communitas naturæ. Nihil ergo mirum si intra generalitatem species est. Agnosco enim hominem fuisse David, & nihil mirum; agnosco commune, ut homo peccet. Nec enim nova infirmitas conditionis humanæ, magisque mirum videtur si homo peccato careat, *b* quam si peccatum aliquod affectet. Igitur peccavit sanctus David, nullo ambiguo vos teneo, fecit adulterium, commentus est homicidium, & commentus est & peregit. PECCAVIT, quod solent reges: sed pœnitentiam gessit & flevit, quod non solent reges. Rogavit veniam, non arrogans potestatis, sed infirmitatis suæ conscius: prostratus in terram cilicio se operuit, oblitus imperii, & memor culpæ.

8. Quem mihi tu hujuscemodi reperias virum, qui in potestate constitutus non magis peccata sua diligat, culpam prædicet, crimina defendat; qui putet sibi quod non decet, non licere: qui se legibus obstringat suis; & quod per justitiam non licet, nec per potestatem licere agnoscat? Non enim solvit potestas justitiam, sed justitia potestatem; nec legibus rex solutus est, sed leges suo solvit exemplo. An fieri potest, ut qui de aliis judicat, suo ipse sit liber judicio, & in se suscipiat, in quo & alios adstringat?

9. Bonus ergo David, & multo admirabilior qui potestatem vicit, quam qui amorem. Castitas enim corpori nonnumquam desertur, frequenter errori: potestas Deo subditur; & faciliùs quis se in amore cohibeat, quam in potestate moderetur. Non ergo ignoscis quod minus est, in quo majora miraris? Lubrica enim in omnibus hominibus & prona natura peccandi: lubrica etiam in bonis moribus licentia potestatis, & oblatio facultatis. Non enim distat ira regis ab ira leonis: sed qui stimulat illum & admiscetur, peccat in animam suam. Caveat ergo ne stimulet aliquis potestatem, ne cassibus anima irretita corporeis, vitio se non possit exuere. Non ergo mirum si etiam David specie lapsus est potestatis; sed multo amplius admirandum, quod fidei contemplatione revocatur.

10. Videtis igitur quod potestas hæc sæcularis frequenter nihil prosit, & plerumque obsit; sæpe enim culpæ exitus in auctoritate est potestatis. Noli igitur quicumque es rex, de potentia & facultate præsumere; cor enim regis in manu Domini. Noli tibi de populorum subjectione blandiri; quia non salvabitur rex per multitudinem virtutis suæ, nec gigas salvus erit in multitudine virtutis suæ. Non enim in altis tabernaculorum fastigiis, prenusoque tectorum culmine, sed super timentibus eum beneplacitum est Domino, & his qui sperant super misericordia ejus.

11. Lubricam igitur videmus ad vitia potestatem, nec tamen semper inflexam dixerim; quoniam regali potestate sublimem & David legimus cultus auxisse divinos, & Salomonem templum Deo consecrasse.

12. Nunc illud quod perstrinximus, adseramus, facultatem imperandi, incentivum esse peccandi; & secundum historiæ seriem prosequamur. Non adulterasset David alieni jus thori, & fœderati pacta conjugii, nisi nudam & lavantem mulierem de domus suæ interioribus vidisset. Et ideo bene scriptum est: *Non intendas in mulieris speciem: & non concupiscas mulierem.* Ait alibi: *Ab omni irreverenti oculo cave.* Nihil de continentiæ tuæ virtute præsumas. Etenim *fornicatio mulieris in extollentia oculorum, & in palpebris illius agnoscetur*; & ideo causam primò peccati fuge. Ne-

Eccli. 2. 5. 28.
Ibidem. 26. 14.
Ibidem. 12.

a Edit. Gill. in margine, ac Rom. in textu: *peccatum appareat, subreptum tamen* &c. At edit. Era. & eadem Gill. in corpore cum mss. omnibus: *peccatum appareat subreptum; tamen* &c. Quod quidem non malum sensum efficiet ita interpretanti: etiam cùm appareat peccatum cuipiam obrepsisse, non tamen est cujuslibet sententiam ferre, sed judicis, nimirum Christi.

*. Quandoquidem *pœna est noxæ vindicta* L. 131 Dig. Tit. de verb. signif. col 1835. rectè consequitur inter utramque rem inveniri debere proportionem. Quapropter conditores legum varias pœnas variis criminibus adsignando, summopere ut his illæ responderent, prospexerunt. Sed hac de re in universum sapientissime præcipitur Tom. 3 Pand. ff. L. 48. Tit. de pœnis col. 1556. in hunc modum: *Perspiciendum est judicanti, ne quid aut durius aut remissius constituatur, quam causa po'cit. Nec enim aut severitatis aut clementiæ gloria affectanda est: sed perpenso judicio, prout quæque res expostulat, statuendum est. Plane in levioribus causis proniores ad lenitatem judices esse debent: in gravioribus pœnis severitatem legum cum aliquo temperamento benignitatis subsequi.* Nec his absona tradit Horatius lib. 1. Serm. Sat. 3. ubi sic habet:

cur non
Ponderibus modulisque suis ratio utitur, ac res
Ut quæque est, ita suppliciis delicta coercet?

Et infra:

adsit
Regula, peccatis quæ pœnas irroget æquas.

b. Edit. Era. *quam si peccatum iniquitas fecit. Igitur peccat* &c. Rom. ac mss. duo, *quam si in peccatum incidat. Fecit igitur peccatum* &c. Gill. & ceteri mss. ut in textu.

mo enim diu fortis est. Neque fragili tantum, sed A omni homini dicitur (*Prov. 6. 25.*): *Non te vincat concupiscentia formæ*: si non vis vinci, non congrediare peccatis; ne de te vitia coronentur; *neque capiaris oculis, neque abripiaris palpebris.* (*Ibidem.*) Vilis tibi mulier videtur ad pretium, [a] sed fortis ad vitium; quia *mulier virorum pretiosas animas capit.* (*Ibidem.*)

13. Difficile est itaque ut quisquam libidinis irretitus illecebris, immunis evadat. Nec meâ tantùm hoc sententiâ difficile judicatur: sed etiam sancti Salomonis Proverbiis impossibile judica- B tum est, qui suo ductus exemplo ait (*Ibidem. 27. & 28.*): *Ligabit quis ignem in sinu, vestimenta autem non comburet? Vel ambulabit quis super carbones ignis, pedes autem non comburet?* Cave ergo & tu ne intra sinum tuæ mentis ignem libidinis & amorem accendas; ne corporeum vestimentum illo animi consumatur incendio, ac perpetuitatem resurrectionis amittas: vel certe vestigium tuæ mentis uratur, si per libidinum faces tibi putaveris esse gradiendum. Nam qui uritur corde, comburitur corpore. C

14. Omnibus igitur modis lascivæ mulieris vitandus occursus est. [b] Et ideo *prudentiam disciplinam adquire tibi*, inquit (*Prov. 7. 5.*), *ut te custodiat ab uxore aliena & fornicaria*; ne te laqueis labiorum suorum teneat obligatum, & criniculis erroris involvat. Itaque unde debeas cavere meretricem Propheta te docuit (*Ibidem 6.*): ut à fenestra caveas hujus ingressus. A fenestra enim domus suæ intrat. Fenestra ejus, est oculus; & ideo ab omni irreverenti oculo cave; ne per fenestram introeat amor, libido pe- D netret. Etenim mulier fornicaria illicit visu amatorem; & nisi petulantem obtutum mentis animique compescas, mors ingreditur per fenestram. Non est desidiosa petulantia meretricis, non otiosa lascivia, quæ facit juvenum volare corda; ut propriæ mentis nequeant tenere constantiam, & huc atque illuc fervido amore rapiantur. Cave ergo hujuscemodi mulierem (*Ibidem. 10. & seq.*), quæ pedibus non quiescit, foris errat, insidiatur per angulos, oculis ligat, verbis illicit, instratis lectum E intexit suum, & tapetis ab Ægypto stratis; neque enim de cogitatione divina, sed de sæculari illecebra adsumit ornatum: quæ meritò virum (*Ibidem. 19.*) suum dicit absentem; quoniam non potest adultera omnis Christum habere præsentem.

15. Vides igitur quantis rebus etiam sanctorum corda capiantur, & ideo ne mireris, si etiam sanctus David captus est. Vir quidem magnus, & qui allophylum immanem corpore, armis quoque bellicis inhorrentem fide vicerit: sed utinam se F ipse vicisset, utinam sicut illum adversarium stravit, sic interiorem adversarium suum sternere ac superare potuisset! GRAVIOR est pugna ejus qui intus, quàm illius qui foris dimicat.

16. Sed quid de solo David loquor? Accersamus etiam alios ad tractatum hujusmodi, ne imbecillitatem David magis, unius scilicet hominis putemus, quàm corporeæ conditionis fuisse infirmitatem. Samson validus & fortis leonem suffocavit, sed amorem suum suffocare non potuit: vincula solvit hostium, sed suarum non solvit nexus cupiditatum: messes incendit alienas, & unius A ipse mulieris accensus igniculo messem suæ virtutis amisit. Salomon templum Deo condidit, sed utinam corporis sui templum ipse servasset! Verùm ad ipsum à quo discessit, revertatur oratio. Triumphavit David in decem millibus: sed erravit in viginti & amplius millibus; & quia erravit, hominem se esse cognovit, confessus est culpam, veniam deprecatus est dicens ad Dominum: *Domine, ne in ira tua arguas me, neque in furore tuo corripias me. Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum* (*Psal. 6. 2. & 1.*). B Si David infirmus, tu fortis es? Si Salomon lapsus est, tu immobilis? Si Paulus primus peccatorum, tu potes primus esse sanctorum? Ergo si erraverunt justi, erraverunt tamquam homines: sed peccatum suum tamquam justi agnoverunt. Si justi pœnæ atrocioris exceperunt sententiam, tu quemadmodum tibi spem impunitatis proponis, cùm Scriptura dicat: *Si justus vix salvus fit, peccator & impius ubi parebit?* (*1. Pet. 4. 18.*)

C 17. Advertitis ergo, filii, quam plerumque etiam bonum propositum subruat causa mœchandi; & ideo causas ipsas primo fugere & vitare debetis. Non vis amore capi? Noli in speciem mulieris intendere; quia oculi tui cùm viderint alienam, os tuum loquetur perversa, & jaces tamquam in corde maris, & sicut gubernator in magno turbine. Magnam enim faciunt tempestatem multitudines cupiditatum, quæ velut quodam in freto corporis navigantem hinc atque inde pertur- D bant, ut gubernator sui animus esse non possit, [c] diem ac noctem caligine amoris ignorans.

18. Oculis igitur excitatur libido, sed ebrietate succenditur. Omnis enim ebriosus & fornicator, pauper fiet. Nec tibi de potentia blandiaris potandi. Noe ebriatus est, & qui non inebriatus est diluvio, inebriatus est vino. Sed ille naturam vini ignorabat, non enim ante potaverat: tu in illo didicisti cavere quid debeas. Lot per somnum deceptus est, & tu si non vis decipi, somnum men- E tis tuæ discute; ne ebrio illudat filius aut filia dormienti. Non pietas illic, sed ebrietas ridetur: nec pater illic, sed dormiens circumscribitur. Vis non aduri? Noli ad ignem accedere. Vis non præcipitari? Nutantia fuge, prærupta cave, caduca declina & labantia.

19. Vides igitur in illis qui justi esse meruerunt, non alteram fuisse naturam, sed alteram disciplinam. Post primi hominis lapsum, justamque sententiam, cùm in uno carnis damnatus sit appeti- F tus, VITIUM traxit conditio, infecit culpa naturam: sed naturæ ipsius vitium fides temperavit, & devotionis intentio mitigavit offensam.

20. Convertimini igitur ad Dominum gentes, scitote quoniam dominus Deus est: ipse fecit nos, & non ipsi nos. Scitote quoniam caro sumus & pulvis. Relinquamus ergo quæ fecimus, & ipsum nostri veneremur auctorem, qui vitam dedit, peccata donavit, qui solus potest dicere: *Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates vestras, & memor non ero.* (*Esai. 43. 25.*) Magnus plane & misericors Deus, qui beneficium confert, nec beneficii munus exprobrat.

a Mss. plures, *sed ad vitium est*: Era. & Gill. *sed ad vitium apprehensibilis est*. Gill. in marg. ac Rom. edit. in corpore, sicut & ms. Theod. *sed fortis ad vitium*. Quæ lectio videtur aliis præferenda.

b Sic omnes mss. atque edit. Era. & Gil.. Rom. vero *prudentiam, inquit, adquire tibi amicam.* Ad hanc quidem accedit. Vulg. quæ habet, *prudentiam voca amicam tuam*; ubi LXX. scribunt, τὴν δὲ φρόνησιν γνώριμον περιποίησαι σεαυτῷ.

c. Edit. ac mss. aliquot: *die ac nocte caliginem amoris ignorans.* Melius mss. Theod. Dion. Colb. & Max. *noctem ac diem caligine* &c.

Miramini quod David regem fecerit, victorem- A que multarum gentium? Sic servulos suos consuevit evehere. Non avarus munerum, nec beneficii parcus, nec gratiæ angustus & frugi: sed opulens largitatis, quos redemit à peccato, auget in præmio. Hæc adversum gentiles.

CAPUT IV.

Judæos perperam credentes David, qui obnoxius fuit peccato, vel Salomonem, cui dicta de Christo non B *conveniant, esse filium Dei, redarguit: & pravam quorumdam hæreticorum de Filio Dei interpretationem confutat.*

21. SEd quoniam tripartitam divisionem tractatus hujus polliciti sumus, unam adversus gentiles, aliam adversus Judæos, tertiam apud Ecclesiam: nunc contra Judæos videtur esse tractandum. Quid igitur nobis propositum sit recenseamus. [a] *Titulus*, inquit, *psalmi David intellectus*, (Psal. 50. 2. & 2.) *cùm venit ad eum Nathan propheta: cùm intravit ad* C *Bethsabee*. Nempe historia hæc & adulterum David inducit & homicidam, & hunc vos, Judæi, dicitis esse Dei filium? Sed Deus virtutum est, non criminum. Et de hoc dicit Deus Pater: (Psal. 88. 30.) *Thronus ejus sicut dies cæli*; qui dolum fecerit, [b] peccata non vicerit? Et quomodo scriptum est: (Luc. 18. 19.) Nemo sine peccato, nisi unus Deus? Si igitur non potest non esse Deus, qui Dei filius est, utique Dei filius arbiter justitiæ est, non obnoxius culpæ.

22. Qua autem opinione vel David Dei filium D judicatis, vel Salomonem putatis? An quia scriptum est: (Psal. 71. 2.) *Deus judicium tuum regi da, & justitiam tuam filio regis*; & quia [c] titulus psalmi in Salomonem psalmum LXXI dicit esse compositum? Sed quem Salomonem dicat, advertite. Salomon enim pacificus est, hoc habet interpretatio. Psalmus in eum dicitur, quem vere scimus esse pacis auctorem. Quomodo autem Salomon pacificus? Non hoc Joab sanguis ostendit, quem inter altaria templi jussit occidi: non Adoniæ pœna, quem af- E finitatis regiæ reum perculit, nec matris obsecratione ab indignatione revocatus. Quomodo autem in Salomonem David filium existimas convenire quod scriptum est, quia (Psal. 71. 5.) *permanebit cum sole & ante lunam, in sæcula sæculorum*, cùm ille brevis vitæ adeptus usuram, angustis terminis vivendi spatium transegerit? Quomodo autem de eo dicitur: (Ibidem 8.) *Dominabitur à mari usque ad mare*; cùm ille intra Syriam constitutus, hoc est, intra unius regionis provinciam, circumscriptos fines habue- F rit imperii: solus autem Christus usque in orbis totius terminos suum propagarit imperium? Solus enim iste est, de quo bene psalmi series prophetavit, quia (Psal. 71. 10. & 11.) *reges Arabum & Saba dona adducent, & adorabunt eum omnes reges terræ: omnes gentes servient ei*. Hunc enim novimus gentibus universis & nationibus imperantem, incircumscripto imperio, interminata potestate. Non ergo Salomon Dei filius.

23. Sed qua ratione eum Dei filium putavistis? An quia sapiens fuit? Sed hic sapientiam postulavit, ut quam non habebat, acciperet: Christus ipse sapientia est, naturaliter in universum habens, quod in rebus humanis Salomon accepit per gratiam. Denique quod accipitur ex tempore, in tempore possidetur. Salomon enim sapientiam nec in principio sui habuit, nec in fine possedit. Neque enim habere se credidit quod poposcit; & postea aversus à Dei cultu, non quasi sapiens, sed quasi insipiens lapsus est, ut offenderet. Offendit in tantum, ut etiam quod meruerat, amitteret. Cur igitur hunc Dei filium credidistis? An quia templum Deo condidit? Sed hinc Dominum & Deum non esse credere debuistis, quia scriptum est: *Nisi Dominus ædificaverit sibi domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam*. (Psal. 126. 1.) In vanum laboravit, qui ædificavit id templum, quod subjectus ignis exussit. An quia David patri ipsius dictum est: *Non tu ædificabis mihi domum .... sed cùm tu dormieris, excitabo semen tuum post te; &* (Reg. 5. & 13.) *ipse ædificabit domum nomini meo*. Verùm ibi quoque templum non corporale, non materiale promittitur, neque enim Deus in manufactis habitat, sed templum est sancta Ecclesia, quæ utique non humana, sed cælesti virtute fundatur.

24. Nam si præstantioris licet, sed humanæ tamen virtutis opera miremur, multos hujuscemodi reperimus, quos cum David & Salomone comparare possumus. Et ideo ubi operis æqualitas est, non est excellentia potestatis. Nec plures possumus dicere Dei filios, cùm unum Dei filium legerimus; sed non ex beneficiis suis quæ in parentes nostros contulit, facienda est injuria Dei filio. Multi enim præclari viri: sed per unum Jesum Nave stetit, inquit, sol contra Gabaon. (Josue 10. 13.) Videtis eum ultra David regis processisse virtutem; terrenis enim David, non sideribus imperavit. Videtis etiam solem ministrum esse, non dominum, qui etiam voci servierit humanæ. Stetit tamen, quia in Jesu & typum futuri agnoscebat, & nomen. Neque enim in sua virtute Jesus Nave, sed Christi mysterio cælestibus luminibus imperabat; designabatur enim Dei filium in hoc sæculum esse venturum, qui mundani luminis occidentis & jam vergentis in tenebras, virtute divina differret occasum, lucem redderet, inveheret claritatem. Enoch quoque raptus est ad cælum: sed tamen ille raptus est, hic regressus. Raptus est ille, ne malitia mutaret cor ejus: hic ipsam malitiam sæculi hujus abolevit. Elias curru atque equis adscendit ad cælum: Christus autem descendit è cælo, nec curru & equis, ut ille conscendit; quia ille aliter nequivisset: hic autem propria virtute remeavit. Helisæus in Jordane leprosum lavare præcepit, ut ab omni contagione mundaretur: hic in Jordane totum diluit mundum. Moyses ipse cui crediti sunt populi Judæorum, aquam divisit: & ille quidem divisit elementa; quia non divisit potentiam Trinitatis: separavit moles aquarum; quia Patrem non separavit à Filio.

25. Videtis quanti viri, & qualium documenta operum dereliquerunt. Quemadmodum igitur

a. Ita mss. omnes ac edit. Era. atque Gill. Rom. autem, *Titulus, in finem psalmus David cùm ingrederetur* &c. fatendum quidem hunc titulum ita legi in Psalterii exemplaribus quæ nunc exstant, sed cùm olim magna fuerit in titulis psalmorum diversitas, à mss. & priscis edit. non discedendum.

b. Rom. edit. sola, *peccata non vicerit, quomodo dicitur Filius Dei, quia scriptum est.*

c. Eadem Rom. edit. *& quia titulus psalmi septuagesimi primi in Salomonem dicitur esse compositus.* Aliæ, ac mss. omnes ut in textu.

A quos pares David regi vel Salomoni virtute cognoscitis, condinone impares judicatis, ut Salomonem David filium putetis ad Dei sedere dexteram? Præsertim cùm ipse David evidenter de quo dictum esset, expresserit; neque enim de filio suo diceret: *Dixit Dominus Domino meo: sede ad dexteram meam.* (Psal. 109. 1.) Quomodo enim filium suum Dominum nominaret? Lex prohibet, repugnat religio, abhorret fides, ut ad dexteram Dei omnipotentis mortalem hominem loces. Alius est ille qui sedet ad dexteram, qui corpus suscepit, non qui B cœpit à corpore: qui ante luciferum genitus est, id est, ante omnium luminum claritatem; quoniam ipse creavit variorum luminum dignitates: nam Salomon utique post luciferum est. Salomon sacerdos non fuit; & ideo dici ei à Domino omnipotente non potuit: *Ex utero ante luciferum genui te:* (Ibidem. 3.) dici ei non potuit: *Tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech;* (Ibidem 4.) maxime cùm illo tempore quo Salomon fuit, secundùm ordinem Aaron, non secundùm ordinem Melchise- C dech, fuerint sacerdotes. Adhuc enim sacerdotes sanguinem hircorum atque taurorum pro peccatis plebis & erroribus offerebant: postea vero quam Christus advenit, qui semetipsum pro salute obtulit mundi (ut quos taurorum sanguis lavare non poterat, Christi sanguis ablueret) semetipsos cœperunt offerre pro hostiis sacerdotes.

26. Itaque una quæstione dominus noster Jesus Christus omnium hæreticorum ora sepsit, sacrile- D gia conclusit. Non solum enim Judæos, sed etiam photinianos, & arrianos & sabellianos hac redargunt quæstione; & ideo nobis (quoniam Judæos defecisse jam cernimus, & illam exsecrabilem perfidiam imminutam) jam de arrianis, qui non multum à Judæis differunt, photinianisque & sabellianis aliqua in istius quæstionis tractatu perstringenda sunt. Taceat ergo Photinus, qui Christum David filium, non Dei dicit; & taceat, damnatus voce cælesti. Quomodo enim dicit Chris- E tum filium David esse, cùm ipse David dixerit in libro psalmorum: *Dixit Dominus Domino meo: sede à dextris meis; donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Si David*, inquit, *dominum illum vocat, quomodo ejus filius est?* (Psal. 109. 1. Luc. 20. 13. & 14.) Non ergo David filius, sed Dei filius Christus. Taceat etiam sabellianus; & cùm legit Dominum Domino dixisse, intelligat non eumdem & ipsum esse, qui dicit, & cui dicitur. Nec enim sibi Pater dixit: *Sede à dextris meis*; nec sibi dixit: *Ponam inimicos tuos*; F & aliquando intelligant omnes eum Filium esse, qui à dextris sedet: & hanc distinctionem inter Patrem Filiumque custodiant, ut sit distinctio Patris & Filii, quod alius Pater, alius Filius; quia unam sede, una majestate potiuntur: & sedent, non pro discerniculo dignitatis, nec pro ordine potestatis, sed pro copula caritatis: unam Patris & Filii intelligant potestatem, in quo & Arrius conticescat, qui contraria Sabellio erroris urget vestigia. Audiat Dominum Domino dicere, audiat ad dexteram Patris Filium sedere; & desinat de sermone atque ordine hominum divinitati facere quæstionem. Nec argumentetur hic, quia Pater dicit, *sede*; legimus enim & alibi, etiam sine Patris dicto sedere Filium, sicut scriptum est: *Et sedet ad dexteram Dei.* Et alibi: *Amodo videbitis filium hominis sedentem ad dexteram Dei.* (Marc. 16. 20. Matth. 26. 64.) Ipse est enim cui dicitur, *sede*, qui filius hominis nominatur: audit quasi homo, sedet quasi Dei filius. Quid hac potest dici præcellentius potestate, quæ etiam carnem hominis ad dexteram Dei collocavit; & infirmum illud conditionis humanæ, postquam tamen Verbum caro factum est, divinitati copulavit æternæ?

27. Sed quid hoc est? Posteaquam Photinus obmutuit, Arrius conticuit, Sabellius vocem perdidit; adhuc tamen hæresim diversa contra Ecclesiam excitantem ora conspicio. Nam ecce Manichæus & Valentinianus, & omnis derivatio manichæorum in [a] eo telo nititur, quo alii sunt peremti, & fidei præjudicium, fidei testificatione molitur. Ait enim detestanda hæresis: Ecce negavit Christus filium se esse David; & ideo, inquit, credendum est quod non susceperit carnem. (Luc. 20. 13.) Quibus apertissime in ipso principio Evangelii Scriptura respondet, cùm dicit: *Liber generationis Jesu Christi filii David.* (Matth. 1. 1.) Cur igitur aut alibi David filius dicitur, aut alibi David filius denegatur; nisi ut intelligas aliud esse secundum substantiam divinam esse filium, aliud secundum carnis susceptionem? Nam secundum substantiam divinam, Dei Filius est: secundum carnem, filius David. Itaque ubi generatio secundum carnem describitur Salvatoris, David filius nominatur: ubi vero plenitudo confessionis exigitur, cùm designatur generatio Salvatoris, non vult se David filium, sed Dei nominari; [b] designatio enim majestatis ejus naturam interpretatur. Sed jam redargutis sævorum interpretationibus, ad Ecclesiam sermo vertendus est.

CAPUT V.

Confirmat rationes adversus Judæos atque gentiles adductas, & sermonem ad Ecclesiam convertit.

28. VErùm quod sæpe titulum quinquagesimi psalmi repetimus, non præsumtionis, sed infirmitatis est exemplum. Uno enim die vel per angustias ingenii, vel per fragilitatem vocis omnem seriem non possum explere tractatus. Et ideo quoniam superiori die adversus Judæos noster sermo directus est, quos quidem eo usque documenta fidei subegerunt, ut Christus in cælesti solio collocaretur; quod utique in hominem non potest convenire. Neque enim alium nisi Dei Filium ad dexteram Dei sedere credibile est. Non alius utique nobis sedere ad dexteram Patris nisi Dei Filius, remotis omnibus ambiguis, æstimandus est. Rursus quoniam Scriptura habet: *Ex fructu ventris tui ponam super sedem tuam*; (Psal. 131. 11.) idem utique Dei Filius carnem ex Maria suscepisse credendus est, in qua prophetici fructus est ventris: ut vere successionem originis recognoscas, illumque

a. Edit. Era. & Gill. cum mss. Torn. Colb. ac Maz. *meo telo abutitur*. at potiorem existimamus edit. Rom. & Gill. ad marg. aliorumque mss. lectionem.

b. Era. edit. *Designatam enim . . . interpretatur tractatus apud Christianos*. Gill. cum mss. quinque Erasmo concinit, nisi quod in his legitur, *Designatio enim &c.* Sed editores Rom. bene advertere voces, *Tractus apud Christianos*, aliunde in textum irrepsisse. Certe quidem in mss. Dion. & Laud. Torn. & Theod. non inveniuntur.

Dei Filium, factum postea filium hominis per sus- A ceptionem carnis, in Patris throno cælesti sedere non dubites. Neque enim Christus sedem aliquam regalem hoc habuit in sæculo, ut putes aliam sedem David [a] similem esse promissam; maxime cùm ipse dixerit Dominus: *Regnum meum non est de hoc mundo.* (Johan. 18. 36.)

29. Conclusi itaque undique, eo perfidiæ suæ teotamenta derivant, ut incredibile esse adserant, quod Deus susceperit carnem: qua ratione autem non potuerit suscipere, explicare non pos- B sunt. Quæro enim utrum impossibilitatis, an injuriæ causa existiment carnem à Deo suscipi nequivisse? Si impossibilitatis, aliquid ergo impossibile Deo: nihil enim est quod facere voluerit, & facere nequiverit. Superest ergo ut aut voluisse, aut noluisse doceatur. Quod autem majus indicium voluntatis, quàm quod ipse dixit: *Palam apparui non quærentibus me.... Expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem?* (Esai 65. 1. & 2.) Si ergo voluit & potuit, an putamus eum causa injuriæ no- C luisse? Et quam divinitas sui sentit injuriam? Expers enim est contumeliæ, neque subjecta nostris est passionibus; neque enim caro vel detrimentum divinitati adferre potuit, vel augmentum.

30. Qui tamen hoc objiciunt, quod Dei filius carnem suscipere non potuerit? [b] Si gentiles, qui deos suos (quoniam homines fuisse negare non possunt) humana specie visos esse testantur? An rex eorum, quem illi suis diis omnibus anteponunt, prodigiales formas potuit pro amore susci- D pere: Christus carnem hominis, quem ad imaginem sui fecit, atque illud præstantissimum opus suum suscipere pro mundi salute non potuit; & pulcrius illis videtur propter adulterium alieni thori, quam propter redemtionem omnium hominum speciem carnis adsumtam? Quod si Judæus hoc objicit, quomodo legit: *Ecce Virgo accipiet in utero, & pariet filium; & vocabitur nomen ejus Emmanuel*, quod est interpretatum, nobiscum Deus? (Esai. 7. 14.) Quomodo legit: *Ecce qui loquebar adsum?* (Esai. 53. 6.) Quomo- E do autem lectum adserit: *Ecce sicut panthera .... & sicut ursus aporiatus occurram eis?* (Osee 13. 7. & 8.) Dei ergo filius carnem suscipere non potuit pro redemtione omnium, cùm ipsi negare non possint quod pro nostrorum supplicio peccatorum, affectum quemdam Deus ferinæ crudelitatis induerit; ut qui natura pius est & misericors, nostrorum tamen scelerum atrocitate commotus, adsumat in nos quamdam sævitiam bestiarum?

31. Sed jam quia & superiore die & hodie Ju- F dæis satis responsum arbitror, apud vos mihi, fratres dilectissimi, prophetici facti ratio præstanda est. Etenim cùm primum legeretur hic psalmi titulus, quod venerit Nathan ad David, cùm intravit ad Bethsabee, diximus plurimos serie historiæ hujus confundi: & ideo tractatum ejus adsumsimus tripertitum; divisionemque tractatus A ita putavimus esse faciendam, ut apud gentiles lapsus conditionis non negaretur, correctio erroris adstrueretur: apud Judæos autem ideo lapsum esse sanctum David doceremus; ne amplius Judæorum perfidia claudicaret, eumque vel Dei filium desinerent credere, quem viderent communi conditione obnoxium fuisse peccato: [c] Christiani vero surgentis Ecclesiæ mysteria possint advertere. Tripertita ergo divisio facta est, una secundum naturam, alia secundum fidem, tertia se- B cundum gratiam: nec infirmitas excludit à venia, & fides excusat à culpa, gratiam quoque promissam jam dudum sacramenta conciliant.

CAPUT VI.

Ecclesiam docet, cur David ac plerique alii Dominici generis auctores in errorem labi permissi sint: & ut inde facilius mysteria eruat, historiam homicidii & adulterii ipsius David recenset.

C 32. PEccaverit David ne totus mundus erraret: peccaverit sibi, ut nobis omnibus emendaret: postremo peccaverit in corpus suum (qui enim fornicatur, in corpus suum peccat) peccaverit in corpus suum, ut in Christi corpore redimeretur: ecce quem vix defendendum putabamus, jam cernimus prædicandum. Quis enim est qui nolit divina magis in se munera, quam humana opera prædicari? Arbitramur enim secundùm Apostolum justificari hominem per fidem, (Rom. 3. 28) D sine operibus Legis: justificetur ergo ex fide David, qui per Legem peccatum agnovit; sed peccati veniam per fidem credidit: justificetur David, [d] quia in peccato ejus subrepto Ecclesiæ mysteria refulserunt.

33. Dicit aliquis, qua ratione & adulterium & homicidium commiserit Dominici generis auctor electus à Deo? Aliud dico: Talis auctor Dominici fuit corporis eligendus. Quid est enim corporatio, nisi remissio peccatorum? Et ideo exsors E peccati esse non potuit, ut divinam gratiam & exemplo præferret & nuntio. Denique ea dispositione Bethsabee & Thamar [e] inter auctores Dominici generis computantur: quarum altera adulterium fecit, altera commisit incestum. Ea dispositione & Achab & Jechonias, sicut Matthæus Evangelista descripsit, adnumerantur majoribus Christi; (Matth. 1. 3. & 11.) ut omnes homines redemturus, beneficium à suis majoribus inchoaret: [f] simul ne qui se subjecit usque ad corporis passionem, nobilita- F tem captasse immaculatæ originis videretur. Hominum enim ista jactantia est, alienam gloriam, non suam quærere; & tamen inter ipsos homines major virtutis, quàm nobilitatis est gratia. Simul edendum exemplum fuit, ut intelligerent omnes majorum probra non posse posteris esse dedecori; quod unusquisque successionis maculam propriæ merito possit abolere virtutis. Vides quan-

a Ita edit. Era. & Gill. cum mss. Edit. autem Rom. *David feminis esse promissam.* Sed non videre qui reposuere *feminis*, subaudiendam esse vocem *sedi* hoc modo: *Davidis sedi similem* &c.

b Edit. Rom. *Si gentiles, cur Deos suos humana specie* &c. Aliæ edit. cum mss. in nostram lectionem consentiunt, nisi quod illæ habent, *cur deos suos*: sed quia hoc sensum non satis commodum efficiebat, Rom. edit. phrasim decurtandi locum dedit.

c. Ita edit. omnes cum tribus mss. Alii autem legunt: *Christiani vero suggerentes Ecclesiæ mysteria possimus advertere.*

d. Rom. edit. cum Vat. uno, & Theod. mss. *quia in peccato ejus surrectura Ecclesiæ mysteria.* Aliæ edit. ac mss. ut in textu.

e. Edit. Era. atque Gill. & mss. aliquot, *matres auctores dominici* &c. Quidam alii mss. *matres auctoris* &c. Gill. vero in margine, ac mss. nonnulli cum edit. Rom. nobiscum faciunt.

f Sic Rom. edit. & mss. aliquot. Aliæ vero edit. *simul ne quis subjectus corporis passioni* &c. à quibus mss. plerique non procul abeunt. At quod edit. Rom. paucis interjectis, contra veteres alias, & mss. præfert: *Hominum enim ista jactantia est, non alienam gloriam, sed suam quærere*, non sane viderunt editores hanc sententiam per se verissimam, hoc loco absurdam esse: cùm agatur de gloria in nobilitate majorum posita, quam multi quærant avidissime, de propria sibi recte factis acquirenda nihil solliciti.

tos & quam graviter eriminosos Dominicæ generationis series comprehendat, de quorum originе propter te nasci Christus non erubuit? Et hæc si credas, divinæ miserationis in te munera sunt, & hoc cælestis insigne est potestatis. Superabundavit enim peccatum, ut superabundaret gratia. Non fuerit igitur David exceptus à culpa, ut esset electus ad gratiam.

34. Sed jam mysteria ipsius recenseamus historiæ, & ex ipsis Scripturarum fontibus hauriamus: atque ut omnem seriem mysteriorum introspicere possimus, textum ipsius repetamus historiæ. Sic enim in libro Regnorum meminimus expressum, eo quod David cùm lavantem vidisset Bethsabee Uriæ uxorem, adamaverit: deinde domum venire præceperit, cùm absens esset vir mulieris: non multo post maritum ejus reversum esse, nuntium belli, religiosum sane & devotum virum, qui belli tempore non putaverit sibi ingrediendam domum, cùm socios bello videret intentos, nec domesticis in tabernaculis, sed in præliaribus tentoriis excubantes: postea jussu David in bella revocatum, sub ea præceptione, ut objiceretur adversariis bellatoribus, quo morte viri liberam copiam potiendæ mulieris rex haberet. Et hîc nonnulla est peccati verecundia, & pudor culpæ, quod latebram quæsivit erroris; & injustæ necis non auctoritatem sibi jure regiæ potestatis adsumsit, sed invidiam declinavit. Culpam fatetur, sed tolerabilior est quæ premitur verecundiâ, quàm quæ insolentiâ prædicatur. Mortuus est igitur Urias, bellatoribus objectus, sed postea iidem qui eum peremerunt, jussu David, expugnata urbe, sunt peremti. Hæc est historiæ series, in qua profunda licet spectare mysteria.

(2 Reg. 11. & seq.)

CAPUT VII.

Divino invocato Spiritu, incipit detegere mysteria, quæ sub David ac Bethsabee adulterio, nec non sub ipsius partu velabantur.

35. ET quoniam David non defendendum, neque enim meo eget auxilio, sed excusandum recipimus, vel potius prædicandum; ne in tanto mysteriorum profundo vacillem, justum est ut ejus ore utar, cujus utor historia. Utar igitur responsorio prophetico dicens: *Cor mundum crea in me, Deus, & spiritum rectum innova in visceribus meis.* Nemo enim sine Spiritus sancti infusione, tanta divini recessus potest spectare mysteria. Etenim si ille tantus propheta, Spiritus sancti petit sibi munus infundi, quid facere infirmus debeat; cùm præsertim etiam Apostolus sanctus populi quoque se putet precibus adjuvari, ut aperiatur ei ostium ad loquendum mysterium verbi. O si mihi ostium illud Christus dignetur aperire! Pulsemus tamen; solet enim exaudire pulsantes, quia ipse dixit: *Pulsate, & aperietur vobis.* O si mihi se ipse reseraret, quia Christus est janua: ipse intus, ipse extra, ipse via quæ ducit, ipse vita ad quam contendimus pervenire.

(Psal. 50. 12.) (Luc 11. 9.)

36. Veni ergo, domine Jesu, & aperi nobis fontes tuos, ut bibamus de aqua, quam qui bibit, non sitiet in æternum. Vel si de fonte adhuc tuo haurire non possumus, dignare concedere ut de puteo saltem haurire possimus, unde potum Samaritanæ illi dubitanti adhuc mulieri polliceris. Et tu quidem de fonte omnibus polliceris, sed dubitantibus, ut illi Samaritanæ, fons tuus adhuc altus est puteus. Bibamus & nos aquam cælestium secretorum. Et quoniam ad fontem tuum meruimus pervenire, liceat nobis imaginem saltem mysteriorum videre cælestium.

(Johan. 4. 13.)

37. Itaque, nisi fallor, per Prophetam Spiritum sanctum intelligimus: per adulteram autem licet Synagogæ fornicationes varias æstimare. Et ideo multo ante cernimus revelatum ex Spiritu sancto, & ex familia Judæorum (quorum patres, & ex quibus Christus secundum carnem) dominum Jesum esse generandum, qui quidem quasi Judæus ex adultera familia natus est, sed quasi immaculatus ex Virgine. Erat sub Lege, erat quasi sub viro familia Judæorum: abolenda fuit Legis observantia, ut veritas substitueretur & gratia.

(Gen. 49. 10.)

38. Habemus unum mysterium: accipite & aliud; ita tamen ut memineritis ex prima conceptione Bethsabee natum esse parvulum qui mortuus est, postea natum esse Salomonem: illum parvulum ex conceptione furtiva; istum vero Salomonem jam ex professione conjugii. Liquet igitur per David intelligi Prophetam, per Prophetam populum propheticum, ex quo & ex Synagoga primus ille qui natus est (quoniam degeneraverat à majoribus suis per flagitia formatus, & per vitia concretus populus Judæorum) ad resurrectionis æternitatem pervenire non potuit, nec in virum perfectum excrescere; sed in exigua sensuum parvitate, & quadam virtutis defecit infantia. At vero ille qui postea ex legitima conceptus est copula, populus Christianus, ille sapiens atque pacificus, hoc enim Salomonis interpretatione refertur, ad incanam longævæ resurrectionis ætatem, atque ad regnum illud cæleste pervenit. Per illum autem populum Lex soluta, per istum gratia reformata est.

39. Accipite etiam tertium mysterium. Quod David [a] Hebræi excelsum dicunt, Latini humiliatum interpretantur. Quis est autem vere humiliatus, nisi ille *qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed formam servi accipiens humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem?* Hic igitur est qui significatur David, excelsus per naturam, sed humiliatus per misericordiam: sublimis in divinitate, sed mitis in corpore. Itaque ubi humiliatus, ibi obediens. Ex eo enim nascitur obedientia, ex quo humilitas, & in eo desinit. Cùm enim obediens dicitur factus usque ad mortem (mors autem non divinitatis, sed corporis fuit) non utique obedientia divinitatis fuit illa, sed corporis; nec humilitas majestatis illa, sed carnis. Itaque quantum ad susceptionem corporis spectat, apostolica lectio in quo Christi fuerit humilitas, declaravit: quod vero ad naturam spectat divinitatis, Evangelica lectione reseratum est: quam pio prosecuti estis adsensu, cùm audiretis legi, dicente Dei Filio: *Ego & Pater unum sumus.*

(Philip. 2. 6 & seq.) (Johan 10. 30.)

a. Mss plerique cum edit omnibus, *Hebræi dicunt.* Laud. Tom. & alii nonnulli restituunt vocem, *excelsum*: ad quam videntur respicere quæ infra sequuntur, *David excelsus per naturam, sed humiliatus per misericordiam.* Neutram tamen interpretationem usquam reperimus, sed tantùm *Davidem* hebræa significatione idem esse ac *dilectum.*

Unum

Unum enim divinitate sunt Pater & Filius: sed non unum sunt corporis sacramentum, & divinitatis æternitas. Nec solus tamen Apostolus humiliatum dixit esse Dominum, sed ipse quoque se humilem esse memoravit dicens: *Tollite jugum meum, quia leve est; quoniam mitis sum & humilis corde.* [Matth. 11. 29.] Et tamen non sola interpretatione, sed etiam manifesta appellatione signatum est; quia scriptum est: *Inveni David servum meum, oleo sancto meo unxi eum.* [Psal. 88. 21.] Et infra dicit: *Pater meus es tu;* [Ibidem 27.] [a] &, *Ego dicam illi: Filius meus es tu.* Ergo David quem quærebamus, invenimus: servum quidem specie, sed Dominum veritate.

CAPUT VIII.

Quid domus regia, in qua deambulat David: quid nudatio & lavatio Bethsabee; quidve quod statim nuda visa amata sit, significet?

40. Hic ergo David intra domum deambulavit suam. Quæ utique domus est Christi, nisi illa de qua dicit: Quia *apud Patrem meum multa mansiones sunt?* [Johan. 14. 2.] In illa ergo regia situs humanam conditionem nudam vidit, & miseratus adamavit. Erat enim adhuc nuda virtutum, quia per insidias serpentis genitalibus erat naturæ suæ [b] exuviis destituta. [2. Reg. 11. 2. & seq.] Neque enim verisimile videtur, ut ante domum regis mulier nudaretur, ante domum regis femina se lavaret: quasi locus lavacro opportuno alius esse non posset. Non quadrat, non congruit, non cum fide convenit: distat à vero, abhorret à sensu. Talem rex, tam petulantem, tam procacem horrere potuit, non amare. An illa, si non viro verecundari, nec regios saltem vereri potuisset adspectus? An illam, priusquam rex videret, nec ministri ejus arcere potuerunt?

41. Ergo si hoc cum fide non potest convenire: quæramus quæ ista sit nuda, videlicet humana conditio, omnibus vestimentis exuta naturæ, carens amictu immortalitatis, & innocentiæ spoliata velamine. Nudus est enim qui peccato nudatur & culpâ. Denique ille primus nostri generis peccator, atque utinam solus, antequam peccaret, nudum se esse non sensit, posteaquam peccavit, nudum se esse vidit; & ideo tegendum foliis putavit, quia nudum se esse cognovit. Factus est igitur ille sibi nudus, posteaquam factus est reus culpæ. In illo nudata est omnis humana conditio, per successionem naturæ; non solum culpæ, sed etiam ærumnæ obnoxia. Ergo ille se nudum sensit & vidit: unde ita est omnis nostra conditio, ut qui se nudum putaverit, nudum & videat & sentiat. Denique qui divitias concupiscit, nudus est: qui contemnit, opulentus est. Adeo suus cuique sensus ærumna est, & sua cuique virtus expers injuriæ est. Ergo humanam conditionem primò per Legem sibi Christus in conjugium vindicavit, quam repudiavit postea. Unde & ait: *Quis liber repudii matris vestra, quo dimisi eam?* [Esai. 50. 1.] Hoc igitur genere Christus familiam suam nudam vidit, & amavit; amat enim sanctam Christus animam. Denique amabat Jesus Lazarum & Mariam: amabat Christus Ecclesiam suam, quamvis nudam, quamvis nullo adhuc virtutum decore vestitam.

42. Denique ut sciamus propositæ disputationi Scripturarum seriem convenire, discamus Ecclesiam nudam, discamus quærentem, festinantem, & lavantem se ante domum Christi, quando baptizabat Johannes in Jordane dicens: *Ego quidem baptizo vos in aqua in pænitentiam: qui autem venit post me, fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto.* [Matth. 3. 11.] Ergo quando baptizabatur plebs in pœnitentiam, Christum utique domui ejus jam vicina quærebat, ut perveniret ad gratiam. Quærebat ergo à Johanne Christum Ecclesia dicens: *Annuntia mihi quem dilexit anima mea;* [Cant. 1. 6.] ipsum causam desiderii, ipsum causam lavacri sibi esse commemorans, sicut habes: *Fusca sum & decora, filia Hierusalem, ut tabernacula Cedar, ut pelles Salomonis.* [Ibidem. 4.] Habes causam qua ratione se lavare gestiat, quia fuscam se esse commemorat. Nam quasi interroganti Johanni, qua ratione plebs multa concurrens gestiret lavari, respondit: *Fusca sum & decora, filia Hierusalem.* Quia fusca est, lavari desiderat: quia decora est, videri nuda non metuit. *Nolite,* inquit, *adspicere me, quia offuscata sum, quia non est intuitus me sol.* Ergo fuscamur, quando non videmur à Christo: sed quando videmur, albescimus. Vidit ergo eam ille cui nuda sunt omnia, & interna pectoris occulta esse non possunt; quia scrutator est cordis & renum: nihil huic tectum, nihil est involutum. Vidit Ecclesiam suam nudam, & vidit, & amavit. Vidit nudam dilectam, & quasi filius caritatis adamavit.

43. Videte quemadmodum videat, videte quemadmodum vocet. Non hîc adulterii opprobria, sed mysteria castitatis sunt. *Tota es,* inquit, *formosa, amica mea, proxima mea, & reprehensio non est in te. Ades huc à Libano sponsa, ades huc à Libano, transibis & pertransibis à principio fidei.* [Cant. 4. 7. & 8.] Et bene à principio fidei. Ergo ubi fidem habes, adulterium timere non debes; fides enim conjugii est, fraus adulterii. Sed ut adesse possit à Libano, ante præmisit dicens: *Exsurge, veni proxima mea, formosa mea, columba mea, perfecta mea.* [Cant. 2. 10.] Proxima, utique fidei desiderio: formosa, decore virtutis: columba, gratia spiritali. Pennæ enim columbæ deargentatæ æternam illam significant potestatem; & columbæ volatus sancti Spiritus præsentiam declaravit. Vocat igitur ad se eam Christus, ut veniat; quoniam spiritalibus jam pretiis dotata veniebat: *Quia ecce,* inquit, *hyems præteriit, imber abiit, discessit sibi, flores visi sunt in terra.* [Ibidem 11. & 12.] Videte

a Rom. edit. sola, &: *Ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ.* Forte voluerit auctor ad eum versum alludere; sed Era. Gill. ac mss. omnes nobiscum faciunt.

b. Quidquid inter voces, *exuviis destituta*, & illas, *Quæramus quæ ista sit*, concluditur, in edit. Rom. prætermissum fuerat, cùm in aliis omnibus edit. & mss. habeatur. Illorum autem verborum loco tantummodo reposita fuerant ista: *Vidit ergo David mulierem nudam lavantem se.* Manifestum vero est memoratas lineas ideirco fuisse ab editoribus Romanis resecatas, ne veritas historiæ destrueretur. Verum cùm hic auctor supra c. 2. n. c. 3. n. 7. 15. & 26. c. 4. n. 22. & c. 5. n. 31. facti veritatem expressissimis verbis adstruxerit, quis putet eum in tam paucis pagellis sibi adeo turpiter contradicere? Ita igitur hunc locum interpretatur, ut historiam quidem nequaquam neget, sed multo magis ad tendendum doceat ad historiæ animam, ut sic loquamur, id est, ad mysticam intelligentiam, quàm ad ejus corpus, hoc est, litteralem narrationem. Qua etiam ratione loci complures ipsiusmet Ambrosii conciliandi sunt utpote lib. 1. de *Abraham* cap. 9. numerus 87. cum libri & cap. ejusdem numero 89. & lib. *de Ioseph Patr.* c. 3. numerus 4. cum libri ejusdem capite 10. num. 23. Item lib. *de Tobia* c. 5. n. 57. & 58. cum ejusdem libri cap. 8. num. 70. & sequentibus. Vide etiam præmissam à nobis huic tractatui Admonitionem.

quemadmodum sancta invitetur Ecclesia. *Hyems*, A inquit, *discessit sibi*, ne hyemem nuda formidet, hyemem non temporis, sed infirmitatis, quæ agrum animæ fœcundum omniflore dispoliat. Est enim hyems nnn terreni solis, est hyems mentis, quando animo frigus illabitur, quandn vapot animi evanescit, quando solvitur vigor sensus, quando nimius humnr exundat & mentem gravat, quando interior caliginat adspectus. Et ideo ait

Matth. 24. 20. Dnminus: *Videte ae fiat fuga vestra hyeme vel sabbato.* Bonum enim ut tunc dies judicii vel mortis B adveniat, cùm viget animiblanda temperies, cùm cæleste mysterium serena luce resplendet, cùm cor nnstrum ardet in nobis. Tunc enim Christus est præsens, sicut testantur in Evangelio [a] Ammaon & Cleophas dicentes: *Nonne cor nostrum ardens erat iu uobis in via, cùm aperiret uobis Scripturas?* Viget autem animus, quandn etiam flos videtur in terris. Quis est iste flns boni odnris, nisi

Luc. 24. 32. [a]

Cant. 2. 1. ille qui dixit: *Ego flos campi, & lilium convalliam?*

Esai. 11. 1. [b] De qun & in Esaia scriptum est: *Et exiet virga* [b] *de* C *radice Iesse, & virga ex radice adscendet, & flos ex virga exiet.* Radix utique familia Judænrum est, virga Maria, flos Mariæ Christus, qui quando nnstra resplendet in terra, & in agrn animæ redolet, vel in Ecclesia sua vernat, nec frigus pnssumus timere, nec pluviam vereri, sed exspectare judicii diem.

44. Et iden Ecclesia ut hunc florem videret, omni studin festinabat, sicut ipsa testatur dicens: *In cubili, in noctibus quæsivi qaem dilexit anima* D *mea: quæsivi eum, & non inveni: vocavi eum, & non exaudivit me. Exsurgam itaque,* [c] *& introibo in domum, in forum, & plateas, & quæram quem dilexit anima mea. Quæsivi, & non inveni eum... Invenerunt me custodes qui circumeant civitatem, me percusserunt, & tulerunt pallium à me.* Videtis quemadmndum quærat quem desiderat invenire, ut non timeat vulnerari. Sed hæc vulnera non metuenda sunt, sed nptanda; quia vulnera caritatis sunt; [d] sicut ipsa dicit: *vulnerata caritate ego* E *sum.* Bona caritatis vulnera. Denique utilinra vulnera amici, quàm vnluntaria oscula inimici.

Cant. 3. 1. & seq. [c] Cant. 5. 7. [d] Ibidem 8.

CAPUT IX.

Eamdem materiam prosequitar, ostenditque Ecclesiam Christo, qui velatam Synagogam despexerit, nudam placuisse: tum ejusdem ad illum inquirendum ardorem describit; ac demam Legis solutionem in Uria uece adumbratam explicat.

45. MErito ergo nuda, quia pallium perdidit: aut fnrtassis ideo nuda, quia nonnumquam virtutis est npertum non habere pectus, cnr nnn habere velatum. Denique velatam illam, hnc est, Synagngam, quæ habebat velamen in lectione veteris Testamenti, qund modn revelatur, qunniam in Christo evacuatur; velatam, inquam, Synagogam Christus despexit & A sprevit; unde hodieque velamen super cor Judæorum est positum. [e] At vern ea quæ tota ad Dominum mente cnnvertitur, nuda est atque perspicua. Cùm enim quis conversus fuerit ad Dominum, velamen auferetur, ut glnriam Dei speculantes videre possimus. Denique etiam alibi nudam esse virtutis indicium est, quia scriptum est: *Exui tunicam meam, quomodo induam eam? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?*

2. Cor. 3. 13. & seq. [e] Cant. 5. 3.

46. Quam igitur tunicam exuerit, & non in- B venerit quemadmodum induat eam, de Scripturis, si possumus, revelemus. Est enim quædam tunica cnrpnralis, sunt cupiditatum quædam intexta velamina; & iden interdum melius est nudum esse corpore, quam corde velatum. Unde etiam Paulus nns admonet exspoliari multo esse melius quam supervestiri, dicens etiam alibi: *Exspoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, induite novum qui renovatur in agnitione, secundum imaginem ejus qui creavit eum.* Ergn quæ exspo- C liata est, & pedes lotos habet; & ideo quæ lavit, nescit quemadmodum inquinari possint. Obliviscitur enim per gratiam, quod hauserat per naturam. Magnus igitur hic & justus amor mulieris ante David regiam se lavantis.

Coloss. 3. 9. & 10.

47. Verùm nnn snlum lavit, sed etiam vocavit; ut in eodem accepimus libro, dicente sancta Ecclesia. *Veni, frater meus, exeamus in agrum, requiescamus in castellis, diluculo surgamus in vineas, videamus si floruit vitis.* Non snlum igitur lavat, sed D etiam Christum ad se venire provocat & invitat dicens: *Tibi dabo ubera mea.* Nec sua tantum, sed etiam nova ac vetera pnllicetur, sicut habes: *Nova & vetera, frater meus, servavi tibi.* Et quasi amoris impatiens quærit adminiculum alicujus, à quo Christus rogetur ut veniat. Videte æstuantem, videte desiderantem. *Quis dabit*, inquit, *te, frater meus, lactantem ubera matris meæ?* Et qua ratinne quærat, & qua gratia invitet, & quemadmodum pnssit tenere, demnnstrat: quemad- E mndum foris morantem exspectet, nstendit: & ut dnmum suam ingrediatur, implnrat dicens: *Inveniens te foris osculabor te, adsumam te, & adducam te in domum matris meæ, & in secretum ejus quæ concepit me.* Vides quemadmodum nuda sit, quæ nnn potest tectum habere secretum intemeratæ utique naturæ, secretum intimæ conscientiæ, non designatum aliqua temeritate vitiorum. Hortus enim clausus est Ecclesia sancta, & immaculata virginitas; quæ ideo hanc gratiam mere- F tur à Christo, quia Verbum Dei quæsivit, desideravit, invenit, advigilans ante nstia sapientiæ, sicut ipsa dicit: *Beatus vir qui audierit me, & homo qui vias meas custodierit, advigilans meis ostiis quotidie, custodiens postes mei introitus. Exitus mei, exitus sunt vitæ.*

Cant. 7. 11. & 12. Ibidem. Ibidem 13. Cant. 8. 1. Ibidem 1. Prov. 8. 34.

48. Sic Ecclesiæ suæ Christus speciem concupivit, & paravit sibi eam uxorem adsciscere. Sed quia erat sub Lege (sub Lege enim Petrus, Johan-

a. Codex Turn. *duo discipuli*: alii ac edit. omnes, *Ammaon & Cleophas*. Sic etiam nuncupantur ab Ambrosio tum alibi, tum maxime *in Comment. in Evang. Lucæ* cap. 24. qua de re plenius ibidem disseremus

b Rom. edit. cum mss. aliquot, *de radice Jesse, & flos de radice ejus adscendet*: quæ lectio etiam LXX. & Vulg. auctoritate confirmatur. Era. tamen Gall. & plures mss. habent ut in textu.

c. Ita mss. omnes, atque edit. Era. & Gill. Rom. vero, *& circuibo civitatem*. Certe hanc ejus lectionem LXX. atque Vulg. stabiliunt, à qua nec multum recedit Ambrosius lib. *de Isaac & Anima* cap. 5. num. 38. ubi habet, *& quæram in civitate.*

d. Sic Rom. edit. & mss. aliquot: Era. vero & Gill. cum aliis cod. manu exaratis: *sicut ipse dicit, Vulnerata caritatis ego sum.* Minus bene, cùm hæc Ecclesiæ tribui manifestum sit.

e Edit. Era. atque Gill. *At vero eam quæ totâ ad Dominum mente convertitur, ut gloriam Dei speculantes videre possimus, Christus suscipit atque amplectitur.* At Rom. edit. & mss. cod. habent ut nos supra.

nes, ceterique apostolici viri) prius nos observantiæ corporalis vinculis relaxandos putavit. Quamvis enim Lex religiosa, Lex justa, sicut Uriæ personâ inducitur, qui tam religiosus & castus fuit, ut regressus è bello uxorem non recognosceret, nec intraret ad eam; [a] tamen quia Urias in David, hoc est, viro humili, copulam cognovit Ecclesiæ, à Synagogæ conjunctione discedens, locum futuris nuptiis præparavit. Unde & Johannes typum accepit Legis, qui quamvis esset ex Patribus, parari vias Domini nuntiavit & Ecclesiæ copulam prophetabat; & ideo occisus inducitur, ut defectum legitimæ observationis ostenderet. Lex enim & prophetæ usque ad Johannem. Ergo jam Urias occisus est in typo Legis, ut Synagoga Legis laqueis solveretur; quoniam quæ sub viro est mulier, vivente viro ligata est legi: si autem mortuus fuerit vir, soluta est à lege viri. Igitur vivente viro, vocabitur adultera, si juncta fuerit alteri viro: si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est à lege viri; ita ut non sit adultera si fuerit cum alio viro. Ergo non [b] adultera humanæ conditioni, quæ licet sub Lege fuerit, tamen abolitâ quodammodo observantiâ Legis, in gratiam vindicata est.

49. Legis autem observantiam non Christus abolevit. Unde & Uriam non David occidit, sed occidi à bellatoribus passus est: hoc est, profanari ritum observantiæ ex Lege venientis, per incursionem barbarorum & captivitatem Judæorum passus est Christus. Denique Urias, lux mea dicitur. Quæ autem Christi lux, nisi Lex & Evangelium? *Si enim crederetis Moysi, crederetis & mihi; de me enim ille scripsit.* Quia lux Christi in Lege præcessit, cujus postea in Evangelii gratia quasi [c] in heptamyxo spiritu universa mundi hujus implevit. Hinc ergo Legi carnem sustulit vel Ecclesiam & sibi junxit: cujus Legis lumen populus hostilis imminuit, quando Legis sancta violavit. Imminuta ergo lux Dei est in populo Judæorum; quia cæcitas ex parte in Israel contigit, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel salvus fieret.

[...]an. 5. 46.

CAPUT X.

Renovata adtentione, altius mysteriam in adulterio Davidico latens, nimirum Verbi divini cum humana natura conjunctionem scrutatur.

50. SUperest adhuc & quartum mysterium, quod, quæso, placidis accipiatis auribus, & mentem nostram, non verba pendatis; non enim in verbo est regnum Dei, sed in virtute. Adulterium factum est, & homicidium factum. Hoc est quod dictum est ad Prophetam: *Sume tibi baculum nucinum.* Et alibi virgam nucinam legimus, per quam intelligimus jus quoddam & summam prophetiæ, quæ more nucis foris amara in cortice; dura in medio testâ, tenera intus est & fructuosa. Etsi igitur in historia amariora auditis, in typo dura cognoscitis; sperate tamen in mysterio fructuosa. Adulterium, inquam, in typo salutis est factum; non enim adulterium omne damnandum est. Denique ad Prophetam dictum est: *Vade, accipe tibi uxorem fornicariam.* Dominus hoc jubet cum ea quæ fornicata fuerit, esse conjugium: cujus conjugii, ut supra diximus, partus est Christus. Namque filio qui ex fornicatione est natus, à Domino nomen impositum est Jezrahel, quod divina est generatio. Si ergo pia illa copula fornicariæ, etiam ista utique pia societas adulteræ copula est. Sed illa de Judæis. De divinis autem non audeo, licet pium, adulterium nominare; ne quem vel sonus sermonis offendat, licet sensus venerationis in promtu sit: quod potest tamen cautius dici, etsi non expressius, ex disparibus copulis contubernium pium factum est, cùm Verbum caro factum est. Non sunt enim legitima consortia divinitatis & carnis: nec ut quodam fœdere conveniunt naturæ, caro animæ & anima carni, ita etiam divinitas & caro justi servant quodammodo thori legem. Suscepit carnem Deus, adsumsit animam, per inusitatam nec legitimam incarnationem consortium fecit esse legitimum, ut sit Deus omnia in omnibus.

[...]ee. 12 — Osee. 1. 2. — Supra cap. 9. hujus libri.

51. Denique ut scias esse mysterium, interpretare vocabula. David enim accipis in typo Christi, Bethsabee filia sabbati, aut filia plena, vel puteus dicitur juramenti. Quid igitur expressius, quam quod filia sabbati caro Christi est; quia misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub Lege? Eadem plena, quia in passione ejus Legis est plenitudo, vel quia plena gratiâ Spiritus sancti. Jesus enim plenus Spiritu sancto regressus est à Jordane. Eadem etiam puteus juramenti, hoc est, religionis & fidei. Et bene puteus; quia flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hanc ergo adsumens sibi Deus Verbum, copulam fecit esse legitimam: quod mysterium illæ nuptiæ designarunt, quæ sunt in Canticis canticorum, quibus Christo Ecclesia, & spiritui caro nubit. Et ideo circumcursabat & quærebat ubique Dei Verbum, quia vulnerata, quia nuda, quia adultera in omnibus, etsi immaculata in Christo, quærebat caro misera redemtorem.

52. Hanc sibi Christus junxit, ut immaculatam redderet: hanc sociavit, ut auferret adulterium. Et quia sub Lege erat, moriendum fuit, ut liberaretur à Lege, ut per illam mortem velut quoddam Legis & carnis matrimonium solveretur. Mortua est igitur in Christo caro, ut nos mortificati Legi per corpus Christi, sicut Apostolus dixit, essemus alterius qui ex mortuis resurrexit, & passiones cupiditatesque carnis, & cogitationes peccatorum quæ per Legem erant in membris nostris, in illa morte morerentur: nos autem soluti à lege mortis, quasi nova Christi copula, in novitate spiritus resurgeremus. Rom. 7. 4.

53. Et tamen qui Legem in Christi carne solverunt, eamque putaverunt esse violandam, omnes jussu David à bellatoribus interemti sunt. Quo indicio ostenditur id, quod posteriora docuerunt esse signatum, quod eorum qui Christum inter-

a. Ita edit omnes, ac pauci mss. Codex Torn. *tamen ubi Vria interfecto, David, hoc est, vir humilis copulam cognovit Ecclesia.* Theod. *tamen ubi vero David, hoc est, viri humilis copulam cognovit Ecclesia.* Alii quatuor, *tamen ubi Vrias David, hoc est, viri humilis copulam cognovit, Ecclesia* &c.

b. Rom. edit. *adultera humana conditio*: aliæ duæ ac mss. omnes: *humana conditioni*; nec male, si vocem *adultera*, de Ecclesia dictam intelligas. Rursus ibidem edit. Era. & mss. duo: *tamen oblita est Legis quodammodo* (mss. *quemadmodum*) *observantia Legis in gratiam* &c.

c. Mss. aliquot, edit. Era. ac Gill. in margine. *in heptamyxo septiformi Spiritu.* At glossema est. Non dubium autem quin alludatur ad candelabrum veteris Legis, in quo erant lucernæ septem, quibus septiformis gratia sancti Spiritus designabatur.

fecerunt, nullus evaserit; idque evidentissime revelatur, eos quos ante mortem adsumserat Jesus, sicut Judæos, perisse parvulos & informes: eos vero quos post mortem adscivit in numerum filiorum, regno esse servatos. Unde juxta hoc mysterium convenit quod primus in Judæis fuerit partus infirmus; ut postea in Christianis fieret fructus æternus.

CAPUT XI.

Parabola Nathan proponitur, atque ad sensum moralem, moxque ad allegoricum traducitur.

54. SEd jam ad nuntium transeamus. Nam superioribus diebus tractatus nobis de illo invidioso adulterio & homicidio David prophetæ fuit, decursisque mysteriis non solum nihil quod condemnaretur; sed etiam quod laudaretur, invenimus. Nunc tractatus incipit esse de nuntio quem decursi psalmi titulus jam sæpe repetitus ostendit. Sic enim est: [a] *Psalmus David intellectus, cùm venisset ad eum Nathan propheta, cùm intrasset ad Bethsabee.* (Psal. 50. 1.)

55. Itaque & hæc pars historiæ retexenda est, quæ hujusmodi est. Dives, inquit, & pauper intra unam erant civitatem. Diviti multa armenta, multæ oves: pauperi una ovis, quæ de pane & vino pauperis alebatur, & in sinu ejus requiescebat. Venit hospes ad divitem: dives neque de armento suo, neque de gregibus suis aliquid abstulit, sed unam ovem pauperis occidit. Hoc ubi cognovit David: Morietur, inquit, vir ille, & restituet quadruplum. Respondit illi Nathan: Tu es. Deinde aperuit ei cæleste mandatum, dicens mandasse Dominum quod multa illi bona, id est, opes regias, sublato de pastorum numero, contulisset, quodque in eum suam misericordiam profudisset; & ideo quoniam peccato exasperasset Dominum, abducenda ejus omnia, rapienda ab hostibus, depopulandam domum. Tunc ait ille: *Peccavi.* Et respondit Nathan: Quoniam peccasse te confiteris, remittet tibi Dominus peccatum: sed filius tuus qui natus est ex Bethsabee, morietur. Hoc filio ægrotante, David flevit, humi jacuit, cilicio se operuit, jejunavit: ubi mortuum cognovit, surrexit, lavit, cœnavit, alios consolatus est. (2. Reg. 12. 1. & seq.)

56. Videte quam multa. Primo omnium, quod Deus pius & misericors est, & quæ nobis adversa contingunt, pro pretio nostri erroris excipimus. Didicimus igitur captivitatem pretium esse peccati; hæc enim decernitur pœna pro crimine. Deinde illud advertimus quod regum lapsus, pœna populorum sit. Sicut enim eorum virtute servamur, ita etiam errore periclitamur. Unde optandum est nobis, ut regem gloriosum atque perfectum habere possimus. Nos ergo qui regem volumus habere perfectum, Dominum nolumus habere perfectum? An vero illi possunt velle hominem esse perfectum, qui Deum nolunt esse perfectum? Illud etiam breviter textus operatur historiæ, ut advertamus quam cito veniæ spes secuta sit. Non mediocre autem, quod Nathan denuntiavit ei, hoc est, inferior propheta. Gravis enim verecundia pudorque delicti, ab inferiore reprehendi. Videtis quod culpa gratiam minuat. Sciebat Nathan, quod David nesciebat: adeo caligabat animus obumbratus quadam nube vitiorum. Deinde hic est Nathan, qui in superioribus David acceptum Domino prophetavit; ut doleret eodem redarguente peccatum, quo prophetante, meritum fuerat prædicatum.

57. Sed jam mysterium requiramus. *Duo, inquit, viri erant in una civitate, unus dives, & alter pauper.* (2. Reg. 12. 1.) Quis est hic dives aut pauper, nisi forte unus populus Judæorum, & alter populus Christianus? Ille dives in Lege, dives eloquiis Dei sibi creditis, dives prophetiis, dives oraculis: hic vero pauper. Sed nolite hanc refugere paupertatem, quam sequitur regnum cælorum. Scriptum est enim: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* (Matth. 5. 3.) Bona paupertas, quæ quod habuerit, non amittit. Bona paupertas, quæ si thesauros non habet pecuniæ, habet tamen thesauros scientiæ atque sapientiæ. Nolite, filii, quasi vilem despicere paupertatem. *Iste pauper clamavit, & Dominus exaudivit eum.* (Psal. 33. 7.) Nolite quasi magnis invidere divitiis: *Divites eguerunt & esurierunt.* (Ibidem. 11.) Sed si vultis habere bona, Dominum quærite: *Inquirentes enim Dominum, non deficient omni bono.* Ergo nolite recusare omnem pauperem. Pauper erat Petrus, & quem donaret, nummulum non habebat: sed pretiosiorem omni pecunia donabat salutem. Pauper ille erat Lazarus in Evangelio: sed ille qui ante in ostro dives jacebat & purpura, optabat post exitum vitæ, stillante digito pauperis refrigerari. (Luc. 16. 19. & seq.) Quamvis ille ostro superbus regio & purpuratis vestibus vulnera pauperis dives fastidiosus horruerit, tamen in infernis locatus optabat eo loci fuisse quo Lazarus. Quo loco lectio non videtur pecuniarum divitem pauperemque describere; sed eum pauperem, qui pro fide & devotione vulnera corporis non horruerit, famem jejuniumque toleraverit.

58. Cùm igitur haberet populus Judæorum in suis gregibus plurimas copias hostiarum, tamen unam oviculam quam populus ille pauper habebat, eripuit, gloriosæ illam subjiciens passioni. Vis scire quam ovem? *Sicut ovis ad victimam ductus est,* (Esaiæ 53. 7.) qui pane pauperis alebatur, & potu pauperis utebatur, & in sinu pauperis dormiebat. Nostris enim utebatur alimentis, in nostri pectoris gremio quiescebat. Nam in Judæorum sinu quiescere se non posse memoravit dicens: *Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet.* (Luc. 9. 58.)

59. Et venit hospes, inquit, ad virum illum divitem. Quis est iste hospes, nisi miserabile peccatum? Etenim culpa in hunc mundum tamquam hospes intravit, aliena nostræ & peregrina naturæ. Itaque non de suis gregibus hostiam obtulit; sed accepit oviculam pauperis, & occidit illam. Cujus quidem passio licet quibusdam [b] ad sacrificium salutare profecerit; tamen videtur illis sui fuisse furoris alimentum, & cibus culpæ, incentivumque peccati. Denique Judas panem accepit à Christo, & tunc magis repletus est diabolo; quia non accepit ex fide, qui tam hospitali Do-

a Rom. edit. sola: *Psalmus David in finem.* Sed magnam fuisse olim in Psalteriis titulorum diversitatem jam supra observatum ad calcem pag. 711.

b Codex Theod. pro *ad sacrificium*, solus legit *ad sacrarium*. Et quatuor vocibus interjectis, Era. ac Gill. *illis fuisse furorum alimentum.* Cod. Tom. *illis sui furis alimentum.* Rom. edit. & mss. Theod. *ille sui fuisse furoris augmentum.* Melius sex Gallicani cod. quos secuti sumus.

mioo proditionem parabat.

60. Et iratus est David ad illum virum. Diximus quod per Prophetam Judæorum populus declaratur, & ideo sub hac figura se ipse coodemoat. Digous est morte vir ille qui fecit hoc, & ovicu-lum restituet in quadruplum, hoc est, perititurum populum Judæorum, sed cumulatioribus boois ftuiturum populum Christianum; quia præstabilior est præsentibus status qui ex resurrectione debetur.

61. Propositum mihi fuit, ut meminoisse dignamioi, adversus eos qui homicidium adulteriumque saocti David arguendum putant, qualicumque meo respondere sermone: & ita favore vestræ unanimitatis tractatus oostri cursus evasit; ut prædicaodus ore omnium videretur, quem putabamus noo posse defendi. Sed quoniam nostro vir sanctus auxilio oon indiget, jam ipse vobis pro se loquatur, & factum suum ipsius dicta defendant.

CAPUT XII.

David peccatum suum Deo confitetur, composito psalmo L. cujus hic versus aliquot explicantur: imprimis qua sit magna misericordia, quæve multitudo miserationum, inquiritur: tum docetur, solum Deum iniquitates nostras delere, quæ cùm latere non possint, exemplo David sunt confitenda. Demum arrianos in manichaorum impietatem recidere planum fit.

Psal. 50. 3. 62. **M**Iserere, ioquit, *mei, Domine, secundum* D *magnam misericordium tuam.* Nova, nisi fallor, fratres carissimi, conjunctio ista sermonis, ut magna misericordia diceretur. Non facile alibi lectum memini: & ideo quæ [a] sit magna misericordia, non facile dixerimus. Legimus tamen magnam Dei virtutem. Et ideo considerantes quæ magna sit virtus, coojicere poterimus, quam misericordiam magnam voluerit designare. Legimus enim in saocto Hieremia: (Hier. 32. 17.) *Quis es Domine? Tu fecisti cælum & terram, in magna virtute tua, &* E *brachio excelso.* Virtus ergo magna cælum fecit. Quæ est virtus magna; Patris, an Filii? Magna utique Patris virtus est; ipse enim per Filium cælum fecit & terram, sicut babes: (Gen. 1. 1.) *In principio fecit Deus cælum & terram.* Sed rameo & Filius magna virtus est. Nam cùm virtutem Patris Filium legeris, (1. Cor. 1. 24.) sicut habes Christum Dei sapientiam atque virtutem, utique cùm virtus Patris Filius sit, magna virtus est Filius. Quemadmodum igitur omnipotens denegatur, quem fatemur magnam Dei F esse virtutem? Hæc igitur magna virtus cælum fecit; quia cælum fecit & Filius, sicut babes: (Johan. 1. 3.) *Omnia per ipsum facta sunt.* Ergo si & Pater fecit & Filius, utique facti unitas operationis indicat unitatem. Noo ergo operatio Patris & Filii discrepat. Si autem una operatio, una utique operationis potestas, & majestas uoa factorum est. Hæc de Patre & Filio.

63. Quid ergo silemus de Spiritu, præsertim cùm Scriptura oos divioa non patiatur silere? Dat enim locus opportunissimum testimonium ad sancti Spiritus unitatem cum Patre & Filio A comprobandam, ut ejus quoque operationem ab opere Patris & Filii dissociare nequeamus. Legimus enim magnam virtutem Patris esse, quod cælum fecit: magnam virtutem etiam Filium esse, quoniam cælum fecit; oec solùm fecit, sed etiam firmavit: *Verbo* enim *Domini cæli firmati sunt.* (Psal. 32. 6.) Ergo si & fecisse & firmasse cælum magoæ virtutis est, etiam Spiritum sanctum à majestate magnæ virtutis separare non possumus; quia scriptum est: *Et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* (Ibidem.) B Namque cùm cælum fieret & terra, superferebatur Spiritus; de quo alibi ait propheta David: *Emitte Spiritum tuum & creabuntur.* (Psal. 103. 31.) De quo etiam alibi dixit: *Quoniam videbo cælos tuos, opera digitorum tuorum.* (Psal. 8. 4.) Non enim corporalibus digitis Deus cælum fecit & terram, sed Spiritus gratiâ septiformis, illo videlicet digito de quo babes io Evaogelio: *Quod si in digito Dei ejicio dæmonia.* (Luc 11. 20.) Hunc enim digitum alibi Spiritum dixit, sicut habes: *Quod si in Spiritu Dei ejicio dæmonia.* (Matth. 12. 28.) Si igitur Spi- C ritus Dei digitus est, quoniam brachium Dei Filius est, utique Spiritus cooperatus Patri & Filio per unitatem operationis cælum fecit & terram. Ideo enim digitum Filius nuncupavit, ut tamquam unius corporis, ita divinitatis exprimeret unitatem. Itaque si magoa virtus cælum condidit, utique magna sapientia cælum condidit; quia scriptum est: *Omnia in sapientia fecisti.* (Psal. 103. 24.)

64. Didicimus igitur quæ magna sit virtus, colligamus nuoc quæ magna sit misericordia. Si ma- D gna virtus cælos fecit, & magna misericordia debet esse de cælo, & magna justitia debet esse de cælo; justitia eoim de cælo prospexit, & misericordia venit è cælo. Magna ergo facta misericordia; quia *Verbum caro factum est, & habitavit in nobis.* (Johan. 1. 14.) Ergo magna virtus cælos fecit, magna virtus cælos inclinavit, sicut legimus: *Et inclinavit cælos & descendit.* (Psal. 17. 10.) Quo ostenditur numquam divinitatis suæ exsors fuisse Dei Filius, nec cùm inter homines versaretur; quoniam etsi suscepit quod E oon erat, non destitit tamen esse quod erat. Itaque cùm dicitur: *Et inclinavit cælos, & descendit,* [b] non tam videtur de cælo descendisse, quam ipso descendisse cum cælo. Nam cùm Pater Filium alloqueretur in terris situm, Angeli ministrarent, oon tam mutasse videtur sedem Dei Filius, quam transtulisse. Ergo didicimus magnam esse misericordiam.

65. Itaque si magna misericordia est desceodisse de cælo, quæ sit multitudo miserationum F distinguere atque intelligere debemus. Sequitur enim: *Et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam.* (Psal. 50. 3.) Non enim idem significat uterque versiculus: sed illud ad Incarnationem refertur, boc vero quod sequitur, ad eas referendum videtur quas Dei filius io carne suscepit injurias; quia jejunavit, quia esurit, quia flevit, quia vapulavit, quia crucifixus, quia mortuus, quia sepultus est. Hæc eoim carnis, non divinitatis insignia sunt. Et necessarium fuit, ut ærumnarum multitudinem miserationum multitudo depelleret, profutura nobis Dominicæ certamine passionis.

a. Sic edit. Era. & Gill. cum mss. fere omnibus. Rom. vero, & ms. Theod *Quæ sit magna misericordia debemus advertere. Nam etsi magnam misericordiam non facile legerimus* &c. At quæ hic addita sunt, nobis potius videntur conjectoris cujusdam periphrasis, quam auctoris ipsius vera locutio.

b. Edit. Era. Gill. ac Rom *non tam videtur cælos inclinasse, quam ipse de cælo descendisse.* Sed mss. quinque locum nobis restituerunt.

66. Non enim sua peccata delebat; quia peccatum nullum fecerat: sed quia peccatum factus est, nostra erant delenda peccata, sicut David dixit: *Dele iniquitatem meam.* Quid est *dele*? Videamus hoc verbum; non enim otiosum est. Denique & alibi ait: *Ego sum qui deleo iniquitates tuas, & memor non ero.* (Isai. 43. 25.) Sunt profecto altè impressa quædam conscientiæ nostræ ulcera delictorum, & quædam mentium nostrarum animorumque vibices, quæ errorum nostrorum obducuntur ulceribus. B Habet ergo culpa characteres suos & apices, quibus proditur: quod non ingenio nostro affingimus, sed prophetica auctoritate signamus. Scripta est ergo; & ubi scripta sit vide: [a] *In pectore*, inquit, *cordis tui.* (Hier. 17. 1.) Hoc est, ibi scripta est culpæ series, ubi etiam forma virtutis; non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Sed quæ bona sunt non atramento scribuntur, sed spiritu Dei vivi: quæ autem vitiosa, graphio ferreo & ungue adamantino. Talis propemodum scriptura, qualis est pœna peccati. C Scribitur illa graphio ferreo, hoc virgâ ferreâ coercetur, sicut scriptum est: *Reges eos in virga ferrea.* (Psal. 2. 9.) Alia est illa virga recta, virga regni tui: (Psal. 44. 7.) hæc supplicio coercet noxios, illa innoxios gubernat imperio. Ergo scripta est culpa: videamus ubi. Non foris, sed intus in corde tuo & in pectore tuo. Sicut enim prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo: sic infidelibus in ipso corde exprimitur figura peccati, & erroris effigies. Intus igitur est culpa, intus & virtus. D Et ideo Dominus: *Sentio*, inquit, *de me virtutem exisse;* (Luc. 8. 46.) ut ostenderet quæ bona sunt, de interiore procedere; & contra quæ mala sunt, de interiore prodire. *Non enim quod intrat*, inquit, *in os, coinquinat hominem: sed quod exit de ore.* (Matth. 15. 11.) De corde enim tuo cogitationes procedunt; & ideo cave ne de corde tuo malæ cogitationes prodeant, quæ te posteriore tempore arguant & accusent. Non enim Deus testimoniis ad revincendum te argumentisque indiget: tua te ipsa culpa accusat & prodit.

E 67. Deinde bene in hoc psalmo David dicit: *Et delictum meum contra me est semper.* (Psal. 50. 5.) Væ enim mihi quod latere cupio, & latere non possum! Quomodo enim latebo, qui inscripta in pectore meo gero meorum indicia delictorum? Nudabitur in illo judicii die uniuscujusque pectus, testimonium reddente omnibus conscientia sua, & invicem accusantibus cogitationibus, aut etiam defendentibus, in die qua judicabit Dominus occulta hominum. F Quis pudor ille, cùm prodi omnibus cœperit quod putabamus occultum; cùm aperire se cœperit uniuscujusque imago delicti, ut unusquisque sui criminis serie revincatur? Quis pudor cùm illum quem despicabilem in hoc sæculo judicabas, videris esse prælatum; illum servum tuum, illum quem juxta sæculi hujus astutias ineptum & inhabilem arbitrabaris, simplicitatis suæ divitiis cognoveris honoratum? Ergo dum vivimus, confugiamus ad eum qui potest delere peccatum. Nec vereare quod * graphio ferreo A scriptum est, & ungue adamantino; hic enim portas ferreas adamantinasque confregit: nec timeas culpam fateri.

68. Confessus est David, agnovit iniquitatem suam, agnovit errorem; & ideo ait: *Quoniam iniquitatem meam ego agnosco.* (Ibidem.) David agnoscit, & tu non agnoscis? David fatetur, & tu negas? Paulus se nocentem clamat, & tu innocentem te asseris? (1. Tim. 1. 15.) Non est igitur maximus erubescendi locus, quando cum plurimis peccati mixta consortia B sunt; si sequamur tamen studium corrigendi. Neque rursus paveas, ne culpæ confessio teneatur ad pœnam. Bonus enim & misericors Deus non solum culpas ignoscere confitentibus, sed etiam præmia corrigentibus impertire consuevit; si tamen unusquisque sibi donari petat, quod intelligit non latere. *Dic ergo iniquitates tuas, ut justificeris.* (Isaiæ 43. 26.) Dei vox ista est volentis ignoscere: Dei vox ista est promittentis, quod tuum velit delere peccatum.

C 69. *Tibi peccavi*, David dicit, *& malum coram te feci.* Hoc est, etsi homines non vident, sed tu vides: etsi homines me dijudicare non possunt, quia participes delictorum sunt; tu tamen judex es singulorum, quia expers es delictorum. Quamlibet in corde intimo cogitationes noxiæ lateant, coram te tamen sunt, qui potes dicere: *Quid cogitatis mala in cordibus vestris?* (Matth. 9. 4.) Nempe Christus hoc dicit. Qui ergo novit quid in corde sit scriptum, potest delere quidquid in corde conscriptum est. D Cui se fateatur noster David non solùm in seipso, sed etiam in primo homine peccasse, dum præcepta divina temerantur.

70. Quo licet advertere, fratres dilectissimi, quemadmodum omnes hæreses, dum se impugnant, in se recurrant. Itaque arriani dum Patris & Filii separant potestatem, in eum furiose exitum disputationis incurrunt, ut cum manichæis eorum concurrat assertio, illi enim dicunt alterum Deum esse veteris, alterum novi Testamen- E ti. Quam profanam assertionem Ecclesia sancta condemnat, quæ unum Deum legit; quia *unus Deus Pater ex quo omnia, & nos in ipsum: & unus dominus Iesus per quem omnia, & nos per ipsum.* (1. Cor. 8. 6.) Utique omnipotens potestas & una Patris & Filii declaratur; ut nec Patrem à novi Testamenti gratia secernamus, nec rursus ab instauratione mundi Filium separemus.

71. Denique [b] consideremus utrum idem Deus utriusque sit conditor Testamenti. Nempe om- F nes in primo homine peccavimus, & per naturæ successionem, culpæ quoque ab uno in omnes transfusa successio est. In quem ergo peccavi, in Patrem, an in Filium? Utique in eum qui mihi credidit, quod non servando peccavi. Mandatum est homini, ut ab omnibus gustaret quæ erant in paradiso, sed lignum scientiæ boni & mali non tangeret. (Gen. 2. 17.) Adam ergo in singulis nobis est. In illo enim conditio humana deliquit, quia per unum in omnes pertransivit peccatum. Video summam mihi creditam, video quæ prævaricationis æra

a. Gill. in margine & edit. Rom. in contextu: *In tabulis*, inquit, *cordis tui.* Aliæ vero edit. atque omnes mss. *In pectore* &c. Vide Nobilium ad hunc locum.

*. Non obscurum est alludere Auctorem ad illa Hierem. c. 17. *Peccatum Judæ scriptum est stylo ferreo, in ungue adamantino*, ut Vulg. præfert. Hæc autem verba cùm desiderentur in LXX. Interpr. necesse fuerit ut Auctor, siquidem Ambrosius ille sit, aut ejus suppar ætati, ea citaverit ex alio Interpr. aut forte ex versione communi, quæ varie olim legebatur, & in quam non pauca ex aliis versionibus fuerant congesta. Consule etiam, si vacat, super hoc loco Nobilium.

b. Era. & Gill. cum parte mss. *consideremus utrumque cùm idem Deus.* Edit. Rom. cum alia parte ut in textu.

[illegible]axerim, dum vetita & interdicta degusto. A [illegible]c debeo commissæ sortis usuram; quia creditum mandatorum cælestium fœnus intemerata fides servare non potuit.

71. Agnovimus creditum, agnoscamus etiam creditorem. Creditoris nempe jus est ut exigat & relaxet; & ideo idem relaxat, qui jus habet exigendi. Cùm igitur in Evangelio Christus dixerit mihi: *Remissa sunt tibi peccata tua*; nonne eumdem intelligo dominum sortis, quem arbitrum veniæ recognosco? Aut si Pater credidit, & Filius rela- B xavit, non per unitatem, ut nos dicimus; sed, ut arriani adserunt, per distantiam potestatis: alius ergo Deus credidit, alius relaxavit? Unde incurrunt, ut manichæorum perfidiam non evadant. Deinde unum dicendo bonum Deum, advertant quos laqueos dementiæ suæ incidant. Si bonus est, qui credidit, quomodo non est bonus, qui relaxavit? Ergo cum illis partem habeant arriani, [a] in quorum adsertionem perveniunt. Nec mirum si is qui semel deviare cœpit à vero, nexibus se C alieni erroris involvat.

Luc. 7. 48.

72. Et ideo una est sententia, quæ hæreticorum omnium machinas destruat, ut unius potestatis, majestatis atque virtutis Trinitatem esse credamus; [b] & ideo ab eo quod Filius fecit, non separemus Patrem; nec ab eo quod Pater mandavit, Filium segregemus. Ita enim fiet, ut non alterum Deum veteris, alterum novi Testamenti inducamus: sed per unitatem potestatis & Filius in Patre, & Pater intelligatur in Filio, & Filius fœneretur in Patre, & Pater relaxet in Filio. Nam & Pater dimittit peccatum: Filium dimisisse jam diximus.

73. Accipite quia dimittit & Pater. *Dimitte*, inquit, *nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*. Utique ex persona nostra hoc Filius Patri dicit. Nec ideo dicit, quasi dimittere ipse non possit: sed ideo dicit, ut tu unitatem potestatis intelligas.

Matth. 6. 12.

74. Denique si auctoritatem quæris in Filio: *Iam vos*, inquit, *mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis*. Dimittit sermone, dimittit imperio: sed cum ratione dimittit dicens: *Vade, & posthac vide ne pecces*. Habes auctoritatem, quia vetera donavit: habes judicium, quia futura præscripsit.

Iohan. 15. 3.

Iohan. 5. 14.

a Ita edit. Era. ac Gill. quibuscum faciunt mss. excepto quod nonnulli habent: *cum quorum adsertione perveniunt*. Unde forte Rom. edit. & ms. Theod. *cum quorum adsertione conveniunt*. Sed potior videtur nostra lectio, cùm haud dubie auctor ad id respiciat, quod supra dixerat, omnes hæreses in se invicem recurrere.

b Edit. Era. ac Rom. *& ideo quod Filius fecit, non separemus à Patre* &c. Gill & ms. Theod. . . . *non separemus Patrem*. At veram istius loci lectionem mss. aliorum consensui debemus.

IN XII PSALMORUM ENARRATIONES

ADMONITIO.

Divum Ambrosium superioribus libris expositiones psalmorum aliquot inseruisse jam ante non semel indicavimus [a], *ac præterea etiam in subsequenti volumine animadvertemus* [b]. *Tantæ scilicet utilitatis, immo vero & necessitatis esse ducebat hujusmodi enarrationibus populum suum instituere! Non alia quoque hauddubie causa inductus ad hosce* XII. *psalmos edisserendos appulit mentem. Illos temporibus occasionibusque diversis partim concionando, partim dictando, cùm nimirum jam publice verba facere sibi per valetudinem non liceret, explanavit. Isthic autem Psalterii seriem secutus non est, quandoquidem ultimo loco elucubravit psalmi* XLIII *commentationem. Unde intelligas hanc* XII *psalmorum collectionem quam secundùm ordinem mss. nostrorum exhibemus, Ambrosii esse non posse. Fortassis illam concinnaverit quispiam è discipulis ejus, atque adeo Paulinus ipse; quippe qui ultimam ejusdem enarrationem illo dictante exceperit. Utrum vero quidquid S. Præsul in idem argumentum unquam edidit, ea collectione contineatur, incertum est. Siquidem apud antiquissimos auctores* [c] *qui de hoc aliquid scripsere, quot psalmos ille exposuerit, nusquam reperimus.*

a. Admonit. in lib. de Tobia. Lib. de Interpell. & Apolog. David.

b. Orat. de obit. Theodos.

Arbitrati sunt nonnulli ex ea præfatione qua primo psalmo præmittitur, recte colligi Doctorem nostrum de illustrando commentationibus omni Psalterio suscepisse consilium. Verum cùm illa præfatio tantum modo Basilii, de quo nihil tale memoratur, imitationem contineat, ac sermone uno ad populum habito constet; quo quidem ille psalmorum in genere laudes amplificat, sed præterea nihil recipit se præstiturum: non multum urgere nobis videtur ea ratio. Hinc paulo validiorem duci posse existimamus tum quod psalmum XXXVI *enucleans enarrationem* LVII *polliceatur* [d], *quam non reliquit: tum quod* XLIII *integrum explanare non valuerit, ultimi sui morbi constrictatione præpeditus. Pulcherrimæ autem illi præfationi Vir sanctus primi psalmi expositionem continua serie conjunxit; ut ex transitione qua inter se illa copulantur, intelligimus. Sed illud quoque istic animadvertimus ipsum in Ecclesia sua & post consuetos psalmorum cantus sermonem habuisse: nec non una cum aliis auditoribus interfuisse Catechumenos. Quod forte non male arguit eumdem per Quadragesimam esse pronuntiatum. Cujus annum etsi certo non deprehendamus: tamen ad illius cognitionem accedere utcumque possumus. Etenim eam concionem non tantum libris* de Obitu fratris Satyri *ac* de Fide resurrectionis *qui in eadem citantur, constat posteriorem esse: verum etiam post popularem cantum in Ecclesia Mediolanensi institutum habitam. Cœpisse enim populi cantum priusquam hic psalmus ab Ambrosio explicaretur, ipse satis declarat; cùm post memoratam mulierum, virginum, senum, infantium, regum, militum psalmodiam ita subjungit:* [e] Cùm psalmus legitur, ipse sibi effector est silentii. Omnes loquuntur, & nemo obstrepit. *Quæ sane haud obscure designant studia recentis instituti adhuc ferventia; unde fit ut eamdem opellam ultra annum* CCCXC *rejiciendam non putemus.*

c. Hieron. Epist. 89 in edit. nova August. 78. Cassiod. lib. de div. lect. cap. 4.

d. Num 32.

e. Præfat. num 9.

Psalmi XXXV *& aliorum quinque sequentium enarrationes eumdem orationis characterem præ se ferunt. Extra controversiam est eas omnes ad populum fuisse pronuntiatas; hoc enim Scriptura quæ in Ecclesia eodem die lecta fuerat priusquam diceret Ambrosius, frequens mentio satis ostendit.* [f] *Cùm autem pius pastor unice gregis sui profectum in concionibus spectaret suis; idcirco in his præcipua quadam cura moralem sensum*

f. In psalm. 35 n. 20. In psalm. 36 num. 2. & alibi.

SANCTI

AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

ENARRATIONES

IN XII PSALMOS DAVIDICOS.

IN PSALMI PRIMI ENARRATIONEM PRÆFATIO.

Scrip. fort. circ. an. 381. 1 QUONIAM summum virtuti A incentivum proposuit Deus futuræ beatitudinis delectationem: vehemens quoque calcar erroris delectationem esse diabolus excogitavit. Utriusque sententiæ præstat indicium primus humani generis Adam, à domino Deo in paradiso voluptatis positus, ut æterna delectatione frueretur, ad virtutem futuræ sobolis provocandam. Neque enim erat incognitum Deo locum eum errori da- B turum, & cæteris propositam spem salutis esse debere, qua in præreptam humano sedem generi contenderent reformari. Et idem per speciem serpentis quæ præfiguravit delectationis illecebram, uxoria persuasione deceptus. Occasione igitur accepta, adversarius per delectationem mihi operatus est mortem. Itaque quod divina gratia tributum erat ad vitam, factum est mihi in mortem, eoque faciliorem inimicus adsensum hominis habuit; ad lapsum enim speciem prætendit naturæ. Delectarunt enim opera sua Dominum; delectarunt prima naturæ exordia, quæ videns Dominus ait: *Bona valde*. (Gen. 1. 31.)

2. Laudant Angeli Dominum, psallunt ei Potestates cælorum, ᵃ & ante ipsum initium mundi Cherubim & Seraphim cum suavitate canoræ vocis suæ dicunt: *Sanctus, sanctus, sanctus*. (Isa. 6. 3.) Ionumera Angelorum millia adsistunt, & seniores & turba magna sicut voces aquarum multarum concinunt *Alleluia*. ᵃ Ipsum axem cæli fert expressior sermo cum quadam perpetui concentus suavitate versari; ᵇ ut sonus ejus extremis terrarum partibus audiretur, ubi sunt quædam secreta naturæ. (Apoc. 19. 1. & seq.) Nec id ab usu naturæ alienum videtur; quandoquidem vox missa gratiore plausu è nemoribus resultet, aut montibus, & suaviore sono reddant quod acceperint. In scopulis quoque ipsis & lapidibus reperit natura quod delectaret. Aliorum specula, aliorum usus delectat aut gratia. Feræ ipsæ, atque aves loci amœnioris aut modulationis vocis delectatione mulcentur. Lactentibus quoque parvulis aut severitas terrori est, aut blanditiæ voluptati. Naturalis igitur delectatio est.

3. Unde & David sanctus, qui adverteret unde homo, & qua esset fraude dejectus (nam si tenuisset infusam sibi à Domino æternæ illius C cælestisque delectationis gratiam, nec sæcularibus captus amisisset illecebris, numquam tam miserabilis ærumnæ subiisset injurias) itaque reparare eam studens ac reformare psallendi munere, cælestis nobis instar conversationis instituit.

4. Etenim licet omnis scriptura divina Dei gratiam spiret, præcipue tamen dulcis psalmorum

* Angelos ante ipsum mundi initium creatos idem Ambrosius lib. 1. *Hexaem.* cap. 5. num. 19. jam docuerat. Et certe hæc etiam fuit multorum Patrum cum Græcorum, tum Latinorum sententia. Unde cùm videatur contrarium capiti primo Conc. Lat. sub Innoc. III. celebrati definitum, hanc Synodi mentem fuisse credendum est, ut eos tantummodo censura configeret, vel qui spiritales substantias omnino creatas inficiarentur, vel qui ita creatas admitterent, ut in pœnam peccati ab eisdem patrati affirmarent condita postmodum corpora, in quæ tamquam in carceres detruderentur. Hinc S. Thomas part. 1. quæst. 61. art. 3. sententiam eorum qui Angelos cum ceteris universi naturis creatos defenderent, non certam, sed tantummodo probabiliorem vocat. Hunc etiam licebit consulas Opusc. 23. non secus ac Sixt. Senensem lib. 5. *Biblioth. sanctæ*, Annot. 5.

a. Ita edit. vet. cum mss. Remig. Long. Valc. Thuan. & Reg. Vat. autem .... *fert explosior sermo*. Colb. vero, & Vict. *Ipsum maxime cælum fert sermo foris*. Sed quid sibi vellet illud, *sermo foris*, nisi forte hic idem sit, ac sermo exterorum, sive à fide alienorum, puta Platonis ejusque sectatorum, de quibus in lib. *de Abraham* cap. 89. num. 54. Denique edit. Rom. *fert quorumdam sermo*. Qua autem ratione concilietur hic locus cum aliis Auctoris nostri, docuimus lib. *de Isaac & Anima* cap. 7. notâ ad pag. 177. adjunctâ.

b. Rom. edit. *ut si assuetudo permitteret, sonus .... audiretur*. Vet. & cod. mss. *ut sonus .... audiretur*: Vat. vero, *& sonum.... audiri*.

liber; quandoqoidem ipse Moyses qui * plano gesta majorum sermone descripsit, ubi tamen per mare rubrum populum patrum memorabili admiratione transduxit, demersum adspiciens regem Pharaonem cum suis copiis, in majora ingenium adtollens suum (quia majora viribus suis fuerat adsecutus) canticom Domino cecinit triumphale. (Exod. 15. 1. & seq.) Maria quoque tympaoum sumens, ceteras horrabatur dicens: (Ibidem. 20.) *Cantemus Domino; gloriose enim honorificatus est: equum & adscensorem projecit in mare.* Ipse etiam Moyses cùm legem Domini legisset, quo ejus memoriam pectoribus affigeret audientium, per canticum locutus est dicens: (Deut. 32. 1. & seq.) *Audi cælum, & loquar: Exspectetur sicut pluvia eloquium meum; & descendant sicut ros verba mea, sicut imber super gramen, sicut nix super fœnum.*

5. Delectatur igitur cantico Deus non solùm laudari, sed etiam reconciliari. Inde & Moyses tunc maxime cantico usus est, quando cælum testificabatur & terram, ut salutem suam cælestis sooo gratiæ coocioentem avidius mundus audiret, & sacræ suavitate dulcedinis in æternum Legis observantia mentibus iooleret humanis. Denique Legis tabulæ priusquam cantico firmarentur, per indignationem Moysis fractæ & comminutæ sunt. Ubi verò rali signaculo consecratæ sunt, humana locum ira non habuit; quia sanctificatio eam sacræ suavitatis exclusit. Canticum itaque Domioi sicut ros mollior descendit è cælo, & fidem hominum sicut gramen imbre quodam gratiæ spiritalis infudit. Duo igitur hæc cantica in libris Moysis tamquam duo mundi oculi, cælique lumina, totum corpus operis ejus illustrant.

6. At vero David principaliter à Domino ad hoc munus electus est; ut quod in aliis rarum præeminere reliquo opere videtur, in hoc juge & cootinuum refulgeret. (Judic. 5. 2. & seq.) Unum canticum legimus in libro Judicum, reliqua, historiæ more, decursa, quibus expressa sunt gesta majorum. (Esai. 12. 1. & seq.) Unum Esaias canticum scripsir, quo legentium corda mulceret: in reliquis terribili ruba correptionis infremuit. Canticum ei ne ipsi quidem ioimici objicere potuerunt, qui eum propter alia dicta usque ad necem sunt persequuti. (Dan. 3. 52. & seq. Habac. 3. 2. & seq.) Unum Daniel, unum Habacuc. Salomon ipse David filius licet innumera caotica cecinisse dicatur; unum tamen quod Ecclesia receperit, canticorum Canticum dereliquit. In aliis igitur singula advertere licet.

7. Historia instruit, Lex docet, prophetia aonuntiat, correptio castigat, moraliras suadet: in libro psalmorum profectus est omnium, & medicina quædam salutis humanæ. Quicumque legerit, habet quo propriæ vulnera passionis speciali possit curare remedio. Quicumque cernere voluerit, tamquam in communi animarum gymnasio, & quodam stadio virtutum diversa genera certaminum reperieos præparata, id sibi eligat, cui se intelligit aptiorem, quo facilius perveniat ad coronam. Si quis gesta recensere majorum studeat, atque imitari velit, intra uoum psalmum totam paternæ historiæ seriem accipit comprehensam; (Psal. 77. 8. & seq.) ut thesaurum memoriæ compendio lectionis acquirat. Faciliora quoque videntur, quæ brevius explicantur. Illud etiam quantæ altitudinis, quod brevi iotervallo offensionum adversa distinxit, & recooeiliationis secunda subtexoit, ut simul cognosceres quid incredulitatis obesset offensa, quid fides promta conferret? Si quis vim legis explorat, quæ tota in vinculo caritatis est (qui enim diligit proximum, legem implevit) in psalmis legat quanto dilectionis affectu pro totius plebis opprobrio repellendo, periculis se gravibus solus objecerit: in quo non imparem caritatis gloriam triumpho virtutis agnoscet. Si quis correptionum sæva formidat, audiat dicentem: (Psal. 6. 2.) *Domine, ne in ira tua arguas me, neque in furore tuo corripias me;* & discat quemadmodum debeat irati judicis temperare censuram. Si quis patientiæ cognoscere gestit exemplum, legat in psalmis: (Psal. 7. 5.) *Si reddidi retribuentibus mihi mala;* & advertat quia præceptum Evangelicum spiritu prævidit, virtute prævenit. Habes itaque illud proverbiale: (Prov. 14. 30.) *Quia mansuetus homo, cordis est medicus.* Si quis præterea adversùs nequitiæ spiritalis incursus vult esse munitus, quid magis quam psallendum sibi esse ooverit? Psallebar David adolescentior, & Saulis nequam spiritum fugabat, qui eum antea stringebat.

8. De virtute autem prophetiæ quid loquar? Quod alii annuntiaveruot per ænigmata, huic soli palam atque aperte videtur esse promissum, ut dominus Jesus ex ejus semine nasceretur, sicut dixit ad eum Dominus: (Psal. 131. 11.) *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam.* In psalmis itaque nobis non solum nascitur Jesus, sed etiam salutarem illam suscipit corporis passionem, quiescit, resurgit, adsceodit ad cælum, sedet ad dexteram Patris. Id quod nemo præsumserat hominum dicere, hoc solus hic Propheta annuntiavit, postea ipse Dominus in Evangelio prædicavit. (Luc. 24. 44.)

9. Omnes præterea scriptores, psalmorum in suis scriptis exempla posuerunt, aut aliqua dicta superiorum: psalmi nihil præter qood suum est, habent. Quid igitur psalmo gratius? Unde pulcre ipse David: *Laudate*, inquit, *quoniam bonus est psalmus: Deo nostro sit jucunda, decoraque laudatio.* (Psal. 146. 1.) Et vere; psalmus enim benedictio populi est, Dei laus, plebis laudatio, plausus omnium, sermo universorum, vox Ecclesiæ, fidei canora confessio, auctoritatis plena devotio, libertatis lætitia, clamor jucunditatis, lætitiæ resultatio. Ab iracundia mirigat, à sollicitudine abdicat, à mœrore allevat. Nocturna arma, diurna magisteria; scutum in timore, festum io sanctitate, imago tranquillitaris, pignus pacis atque concordiæ, citharæ modo ex diversis & disparibus vocibus unam exprimens cantilenam. Diei ortus psalmum resultat, psalmum resonat occasus.

*. *Plano .... sermone*, πεζῷ λόγῳ, id est, pedestri seu prosa oratione, ut opponatur poeticæ seu numeris adstrictæ, quæ ἔμμετρος λόγος dicebatur. Fuit siquidem communis antiquorum opinio plures Scripturæ partes maximeque *psalterium*, & omnia ferme *Cantica* versibus constare, ut docet sanctus Hieronymus *Præfatione in librum Iob*; nec non Auctor *posterioris Apologiæ David* videtur innuere cap. 1. num. 2. ubi *psalmum* 50. divinum ac sacrum carmen vocitat. Verum cùm huic uptuio ii refragentur nonnulli recentiores, *planus sermo*, sive pedestris sumi etiam potest pro humili ac demisso, ut nobili ac magnifico opponatur, qui solutus licet, poeticus tamen à probis nominatur auctoribus. Unde Fabius lib. 10. cap. 1. Platonis negat pedestrem esse orationem; & qui psalmos Davidicos carminis vocabulo insigniunt, ita explicari possunt, ut eorum dictionem non tam vinctam pedibus, quam grandem, patheticam, atque ad cantum accommodam esse significent.

1 Cor. 14. 34. * * Mulieres Apoſtolus in Eccleſia tacere jubet: A pſalmum etiam bene clamant: hic omni dulcis ætati, hic utrique aptus eſt ſexui. Hunc ſenes rigore ſenectutis depoſito canunt, hunc veterani triſtes in cordis ſui jucunditate reſpondent, hunc juvenes ſine invidia cantant laſciviæ, hunc adoleſcentes ſine lubricæ ætatis periculo & tentamento concinunt voluptatis, juvenculæ ipſæ ſine diſpendio matronalis pſallunt pudoris, puellulæ ſine prolapſione verecundiæ cum ſobrietate gravitatis hymnum Deo, inflexæ vocis ſuavi- B

a tate modulantur. a Hunc tenere geſtit pueritia, hunc meditari gaudet infantia, quæ alia declinat diſcere. Ludus quidam eſt iſte doctrinæ majoris profectus, quàm cùm ſeria traditur diſciplina. Quantum laboratur in Eccleſia ut fiat ſilentium, cùm lectiones leguntur? Si unus loquatur,

b b obſtrepunt univerſi: cùm pſalmus legitur, ipſe ſibi eſt effector ſilentii. Omnes loquuntur, & nullus obſtrepit. Pſalmum reges ſine poteſtatis ſupercilio reſultant. In hoc ſe miniſterio David C gaudebat videri. Pſalmus cantatur ab imperatoribus, jubilatur à populis. Certant clamare ſinguli quod omnibus proficit. Domi pſalmus canitur, foris recenſetur. Sine labore percipitur, cum voluptate ſervatur: pſalmus diſſidentes copulat, diſcordes ſociat, offenſos reconciliat. Quis enim non remittat ei, cum quo unam ad Deum vocem emiſerit? Magnum plane unitatis vinculum, in unum chorum totius numerum plebis coire: Diſpares citharæ nervi ſunt, ſed una ſym- D phonia. In pauciſſimis chordis ſæpe errant digiti artificis: ſed in populo ſpiritus artifex neſcit er-

c rare. Pſalmus c nocturni operis commercium, diurnæ requiei ſtipendium, inſtitutio incipientium, perfectorum confirmatio. Angelorum miniſterium, militia cæleſtis, hoſtia ſpiritalis. Pſalmum & ſaxa reſpondent: pſalmus canitur, & ipſa etiam ſaxoſa pectora molliuntur. Videmus flere præduros, flecti immiſericordes.

10. Certat in pſalmo doctrina cum gratia ſimul. E Cantatur ad delectationem, diſcitur ad eruditionem. Nam violentiora præcepta non permanent: quod autem cum ſuavitate perceperis, id infuſum ſemel præcordiis non conſuevit elabi. Quid eſt quod non tibi occurrat pſalmos legenti? In his

Pſal. 44. 1. lego Canticum pro dilecto, & ſacræ deſiderio caritatis inflammor: in his torcularia divini myſte-

Pſal 8 1. & alibi. rii recognoſco: in his revelationum gratiam, re-

Pſal. 72. 3. & ſeq. ſurrectionis recenſeo teſtimonia, repromiſſionis munera: in his diſco vitare peccatum, dediſco erubeſcere pœnitentiam delictorum. Tantus rex, tantus propheta ſuo me provocavit exemplo, ut aut commiſſum ſtudeam extenuare peccatum, aut non commiſſum cavere.

11. Quid igitur pſalmus, niſi virtutum eſt organum, quod ſancti Spiritus plectro pangens Propheta venerabilis, cæleſtis ſonitus fecit in terris dulcedinem reſultare? Simul cùm ille in fidibus & chordis, hoc eſt, in reliquiis mortuis diverſarum vocum modulatus diſcrimina, divinæ laudationis ad cæleſtia dirigeret cantilenam; docuit utique prius nobis peccato eſſe moriendum, & tunc demum in hoc corpore diverſa opera diſcriminanda virtutum, quibus ad Dominum devotionis noſtræ gratia perveniret; ut occuparis intentione cæleſtium nulla irreperet terrenorum libido vitiorum, ſimul animus cæleſtis gratiæ ſuavitate niteſceret. Merito igitur tanti miniſtrum muneris Dominus laudans ait: Inveni David ſecundùm cor meum.

12. Aiunt etiam, eorum qui cithara canunt peritiores * intus canere, ut ferunt fabulæ de Aſpendio citharista: cauſas quoque modulaminum, & quædam clauſtra rhythmorum in ſuperiore parte eſſe pſalterii. Docuit ergo David intus nos canere oportere, intus pſallere, quemadmodum canebat & Paulus dicens: *Orabo ſpiritu, orabo & mente: pſallam ſpiritu, pſallam & mente*; & ad ſu- 1. Cor. 14. 15.
periorum intuitum vitam noſtram actuſque formare, ne delectatio dulcedinis excitet corporis paſſiones, quibus non redimitur noſtra anima, ſed gravatur: cùm ad redemtionem animæ ſuæ pſallere ſe ſanctus Propheta memoraverit dicens: *Pſallam tibi in cithara ſanctus Iſrael: gaudebunt labia mea cùm cantavero tibi; & anima mea, quam redemiſti.* Sed jam pſalmi iſtius qui propoſitus eſt nobis, ingrediamur exordia. Pſal. 70. 22.

IN PSALMUM I. ENARRATIO.

13. Beatus, inquit, *vir qui non abiit in conſilio impiorum.* Quam aptum, quam opportunum principium? Namque ut ii qui agonis aliquam ſolemnitatem ſeceperint exhibendam, proponere præmium ſolent, jactare coronæ nobilitatem, quò certatum ſtudio majore conveniant, niſi quoque propenſiore decertent: ita dominus noſter Jeſus regni cæleſtis gloriam, perpetuæ quietis gratiam, vitæ æternæ beatitudinem ad virtutis humanæ incentiva propoſuit. Imperator quoque cùm progreditur ad bellum, * donativum militi, & promotiones dignitatum in nume- ℣. 1.

*. Hic tradit Ambroſius Apoſtolum prohibuiſſe quidem ne in Eccleſia docerent mulieres, non autem ne pſallerent. Et re vera ipſas ſancti Præſulis ætate pſalmos cantare in ſacris conventibus ſolitas extra dubium eſt, & nos ſuo loco demonſtrabimus.

a. Edit. & duo mſſ. *Hunc tenera geſtit pueritia*: Melius alii, *tenere*; ibi enim ſubaudiendum *memoriter*, id eſt, *ſcire*, ut opponatur ſequenti membro, *hunc meditari* (hoc eſt, *diſcere*) *gaudet infantia*.

b. Vet. edit. cum mſſ. Reg. Colb. & Vict. *Obſtrepit univerſis*: melius Rom. cum aliis: *Obſtrepunt univerſi*.

c. Ita edit. vet. ac mſſ omnes, Rom. autem edit. *paveris ſolatium, diurni laboris requies*. Et ſane Baſilius, quem ſanctus hic noſter videtur imitatus, hom. in Pſal. 1. hæc habet: ψαλμὸς ἐπῳδὴ ἐν φόβοις νυκτερινοῖς, ἀνάπαυσις κόπων ἡμερινῶν. Sed nihil vetat Ambroſium Baſilii voces ac ſententias non ſerviliter, ſed liberius, & forte ex memoria reddidiſſe. Neque etiam aliter idem imitatus eſt illud Baſilii, ψαλμὸς ὁ τῶν Ἀγγέλων ἔργον, ὁ οὐρανίου πολίτευμα, ὁ πνευματικὸν θυμίαμα &c.

*. Aſconius Pædiam in Act. 3. Cic. in Verrem quid ſit *intus canere*, exponit, docetque idem eſſe ac ſolâ ſiniſtrâ fides carpere, ita ut ſonus tantum ad proximos perveniat; cùm citharœdorum vulgus dextram ad eaſdem fides plectro percutiendas adhibeat: Aſpendium autem citharistam hac in arte excelluiſſe. Porro Aſpendus Stephano civitas eſt in Pamphilia. Videſis Eraſ. in Prov. *Aſpendius citharista.* Quod autem ait: *cauſas quoque modulaminum* &c. id manifeſte ſumtum videtur è Baſilianis illis: ὁ ψαλτήριον ἐκ τῶν ἁρμονικῶν ῥυθμῶν ἄνωθεν ἔχει τὰς ἀφορμὰς, ἵνα καὶ ἡμεῖς τὰ ἄνω ζητεῖν μελετῶμεν, καὶ μὴ ὑπὸ τῆς ἡδονῆς τοῦ μέλους ἐπὶ τὰ τῆς σαρκὸς πάθη καταφερώμεθα.

*. Obſervat J. Lipſius lib. 5. de Militia Rom. Dial. 16. amplius ccc annis in Rep. Rom. milites ſuis ſumtibus ſine publico ſtipendio militaſſe. Verum poſtea non ſtipendia ſolum, ſed & varia præmiorum genera eorum acuendæ virtuti propoſita ſunt. In his fuit *Donativum*, id eſt, imperatoris munus quod militibus virītim, ſicut & civibus congiarium dividebatur. Fuerunt etiam *promotiones*, cùm quis virtutis cauſa ad majorem gradum adſumebatur. Hinc Lucanus de Scæva Cæſaris milite:

ubi ſanguine multo
Promotus latiam longo gerit ordine vitem.

Apud Græcos quoque [illegible] dicebatur, qui ea ratione ad militarem dignitatem fuiſſet cooptatus, ut idem Lipſius tradit lib. 2. Dial. 8. Sed & hoc ipſo lib. Dial. 4 jam docuerat *numeros* inferiori ævo tum de cohortibus, tum de legionibus frequenter legi.

ris militaribus pollicetur; ut spes commodi fu- A retur labores, & metum abscondat periculi. Velut præco igitur magni imperatoris sanctus David hortatur milites, athletas vocat, præmium exprimit dicens: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum.* A præmio cœpit, ut pondus futuri certaminis elevaret: mercedem præmisit, ut unusquisque præsentium rerum sollicitudines ac labores corde transiliens, ad emerendam beatitudinem futurorum avida festinatione contende- B ret. *Beatus*, inquit, *vir.* Quid plus potuit homini dari, quam quo nihil amplius potuit Deo

[1. Tim. 6. 15. & 16.] Apostolica auctoritate deferri? Beatus enim, & solus potens, & rex regum, & dominus dominantium Deus dictus est. Ille solus potens, ille rex regum, ille dominus dominantium, beatitudinis tamen non supergreditur potestatem. Donavit nobis appellationis ejus commune consortium, quæ digna æstimata est honore divino.

14. Consideremus nunc qua ratione, *Beatus vir*, dixerit; & non magis, beati homines: cùm uter- C que sexus vocetur ad gratiam. Numquid à consortio beatitudinis exclusit mulieres, quia virum solum beatum nuncupavit? Absit, quia nec à consortio creaturæ exclusit Deus feminas, quia prius virum condidit. Dixit enim Deus: *Faciamus hominem secundum imaginem nostram, & secundum similitudinem nostram.... Et fecit*, inquit, *Deus hominem: ad imaginem Dei fecit illum: masculum & feminam fecit eos.* [Gen. 1. 26. & 27.] In homine uterque signatur; in viro sexus exprimitur. Sed quemadmodum cùm D homo dicitur, uterque comprehenditur: ita cùm vir nominatur, & mulier cujus vir ille sit, intelligitur. Denique, *Hæc vocabitur*, inquit, *mulier, quoniam de viro suo sumta est.* [Gen. 2. 23.] Accedit illud, quoniam quorum natura eadem, eorum operationes utique non possunt esse discretæ; & quorum opus æquale, eorum utique æqualis & merces. Virum igitur Scriptura dicendo, consortem copulæ non prætermisit; quia & hominem dicendo, consortem non tacuit naturæ. Itaque quemadmodum E illic hominem factum legimus, & cùm sit una natura, tamen principalem sexum prius creatum negare non possumus: ita & hîc cùm legimus virum, de principali portione sexum quoque supparem recognoscimus. Paria igitur studia virtutis, quia par prærogativa est creaturæ. Quid autem sexum discutias, ubi non corporis à te, sed animæ certamina postulantur, quæ sexum non habet? Non ergo illic discernas honorem, mercedem dividas, ubi non discernitur sexus. Non F incaute tamen, si prior vocetur ad exercitium, qui fuit posterior ad lapsum. Quæ male cœpit, sequi debet, non præcedere; ut vel post experimentum sit verecundior. Male Eva naturæ ordinem prætermisit, exspectare debuit præcedentem. Astute serpens à posteriore cœpit; ideo Propheta ad superiorem revertitur: eum utique qui lapsus non esset, nisi esset posteriorem secutus.

15. Denique prius nos revocavit à lapsu, quàm ad palmam victoriæ provocavit. *Beatus*, inquit, *vir qui non abiit in consilio impiorum.* Vide ubi beatus appelleris, ô homo: non in divitiis, non in A potestatibus & honoribus, non in nobilitate generis, aut decore & pulcritudine, non in corporis salubritate, in quibus nihil naturæ est bonum: denique non solùm facilem commutationem habent in contraria, verùm etiam ministerium ad culpam exhibent ei qui uti his nesciat. Quis enim justus propter pecuniam? Quis humilis in potestatibus? Quis misericors propter nobilitatem? Quis castus propter decorem? Illecebrosa hæc magis sunt ad peccatum, quam fructuosa B ad virtutis profectum.

16. Quid sibi deinde vult quod maluit dicere: *Non abiit, & non stetit*, quasi de præterito; cùm potuerit dicere: Beatus vir qui non abit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stat, & in cathedra pestilentiæ non sedet? Vide dogma; non enim statim beatus qui non est impius aut peccator, propter incerta exitus. Non enim otiose scriptum est: *Ante mortem ne laudaveris aliquem.* [Eccli. 11. 30.] Ergo dum in hac vita quisquam est, non C potest definita prædicatione laudari, cùm patere adhuc possit errori: ille autem qui vitam sine offensione concluserit, jure beati appellatione censetur, qui utitur consortio beatorum.

17. Sed forte dicas: Qua ratione ergo alibi dixit: *Beatus qui intelligit super egenum & pauperem?* [Psal. 40. 1.] Non enim dixit beatum qui intellexerit, sed eum qui intelligit; quoniam qui bonum operantur, in ipso opere & quo probentur, inveniunt, remunerationem sui in ipso opere consequentes. D Siquidem beatæ fructus est conscientiæ bonum factum. Qui autem à malo temperant, non si semel aut bis declinaverint culpam, statim beati: sed si potuerint culpæ contagium per omne vitæ suæ tempus evadere.

18. Nunc illud occurrit, cur beatum dicere maluerit, non eum qui pietatis aliquo sit functus officio, sed eum qui ab impiorum consilio temperaverit. Videtur enim magis laudandus qui virtutis munus impleverit, quam qui peccatum E evaserit. Siquidem nec bos, nec equus, nec lapis in peccato esse consueverunt, aut sedere in cathedra pestilentiæ. Sed illa beatitudinis non habent fructum, quæ virtutis non habent sensum. Nam quomodo perveniunt ad legis præmium, quæ non habent sequendæ legis affectum? De rationalibus ergo propositam sententiam video, hoc est, de nobis. Nobis autem initium bonorum, abstinentia peccatorum est; quoniam legimus: *Declina à malo, & fac bonum.* [Psal. 36. 27.] Hic F enim ordo est disciplinæ, ut ab inferioribus ad perfectiora contendas; ne terrearis mole majorum, qui leviorum exordio debeas provocari. Scalarum enim similem esse Scriptura nos docet [Gen. 28. 12.] pietatis adscensum, per quas vidit Angelos Domini adscendentes & descendentes sanctus Jacob, * vir exercitationis; qui nobis propositus est, ut per illum cognosceremus gradum virtutis paulatim nos proferre debere; & ita posse ab imis ad summa contendere, si per processus gradiamur exiguos ad ea quæ videntur humanæ altiora naturæ. Has tibi scalas semper habeto propositas. Ne timeas, ô homo, gradus hos ad-

*. *Vir exercitationis*, id est, laboribus exercitatus, ut puta exsilio, cùm ob metum fratris è paterna domo fugere coactus est: vitâ durissimâ apud Labanum per xx annos exactâ, de qua ipse Gen. 31 *Die noctuque æstu urebar & gelu, fugiebatque somnus ab oculis meis.* Adde mentis ægritudinem ob violatam Dinam, amissum Joseph &c.

scendere disciplinæ. Primus gradus vicinus est A terræ, sequens similis est prioris. Sic per æquales gradus ad summa conscenditur. Ne fastidias, ô homo, primum illum velut vilissimum gradum. Ille primus adscensus te à terris separat: aerem calcas, ubi ab humo elevaveris vestigium. In virtute positus surgendo liquisti terram: terram relinquis, si culpam declinas. Exordium ergo processionis ad virtutem est abstinere à peccato.

19. Ut sciamus autem hanc disciplinam esse doctrinæ, audi Legem dicentem: *Non adulterabis, non* B *homicidium facies*; (Exod. 20. 14. & 15.) imperfectis enim ista præcepta convenientia videbantur. Denique ipse dominus Jesus sciens imperfectum, à quo interrogabatur quibus ad vitam æternam operibus perveniret, respondit ei: *Non adulterabis, non homicidium facies, non furtum facies*, &c. (Matth. 19. 18.) Deinde dicenti quod fecisset illa omnia, adjecit perfectiora dicens: *Vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo.* (Ibidem. 21.) Tantumque abesse docuit inter malorum declinationem, & imitatio- C nem bonorum, [a] ut hæc abnueret, qui illa sibi facilia judicabat. Sed quia nec illa adscenderat, ideo ad hæc se aptare non potuit. Nam si dilexisset proximum, potuisset pauperibus subsidia sui patrimonii non negare. Ideoque gradum primum Legis adscende, ut possis ad Evangelii cæleste fastigium pervenire. Unde arbitror quod quasi sub Lege positus, morem Legis in primo psalmo secutus, ex sua persona sanctus Propheta magis cavenda denuntiet, quam sequenda pro- D ponat. In quadragesimo autem psalmo, (Psal. 40. 2. & seq.) qui ex persona inscribitur Salvatoris, adhortatio magis virtutis fiat, quàm erroris depressio; de passione (Ibidem. 6. & seq.) enim Salvatoris loquitur. Et ideo Evangelii dispensator etiam, sicut possumus æstimare, cùm audivimus dicentem: *Beati misericordes*; (Matth. 5. 7.) & in psalmo propriæ passionis, & in Evangelio misericordiam coronavit. Sed adoriamur jam psalmi explanationem, & virtutem inspiciamus propheticam.

20. *Beatus*, inquit, *vir qui non abiit in consilio* E *impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentiæ non sedit.* Possumus dicere tres esse species peccatorum, quas hîc putamus expressas, cogitationis, operationis, permansionis; beatumque eum significari, qui & non cogitaverit quod malum est. Nam quomodo potest beatus esse, qui suis cogitationibus accusantibus in die judicij revincendus est? Etiamsi hominem fefellit, testem refugit, accusatorem evasit; se tamen sui accusatorem vitare non poterit, quem F maxime debet timere; quia & accusatorem habebit, & confitentem reum. Beatus ergo est qui & non cogitaverit quod malum est, & non operatus fuerit peccatum (quia interdum & sine cogitatione delinquimus; ex multiloquio enim non effugimus peccatum) & non perseveraverit in peccato. Vel sic: qui & non cogitaverit quod esset erroris, vel in ea cogitatione non steterit, vel certe non perseveraverit in iis cogitationibus, quas plenas erroris adverterit. Sed hæc utrum recte conveniant, qui legerit, æstimabit. Nam qui semel male cogitavit, nec stare in eo debuit, nec perseverare. Sed etsi non perseveraverit, beatus esse non potuit; quia stetit in eo quod improbe cogitavit. Et si non stetit, tamen eo ipso quod cogitavit male, utrum habeat beatitudinis fructum, clementem aliquem quærere debet interpretem. Postremo quia nemo potest dicere mundum se habere cor, esto ut veniabilis cogitatio sit, numquid veniabilis operatio peccatorum? Postremo si veniabilis statio, numquid etiam plena beatitudinis, eo quod non perseveraverit in crimine? Deinde qui non cogitavit quæ improba sunt, quomodo in peccato stare potuit, [b] aut perseverare? Ut beatus sit, qui tria hæc jure servaverit, certe ordo diversus est. Primum est enim, ut non perseveraverit in peccato: secundum, ut non steterit in eo: tertium, ut non cogitaverit quod esset erroris. Qui enim non perseveraverit, potuit tamen stare: qui non stetit, potuit cogitare: qui autem nec cogitavit, vere beatus est.

21. Unde alteram quoque traditionem non prætermittendam putavi, quo tres gradus recto ordine factos adseramus; ut qui beatus vult esse, non abeat in consilio impiorum, hoc est, in eorum cogitationibus non ambulet: deinde non stet in via peccatorum: tertio, non sedeat in cathedra pestilentiæ. [c] Tu igitur qui in Ecclesia factus es Christianus, vel qui ad gratiam tendis, abstine ab impiorum consiliis, ut possis dicere: *Ne perdas cum impiis, Deus, animam meam, & cum viris sanguinum vitam meam.* (Psal. 25. 9.) Nec cogites quæ sunt impia. Quæ sunt illa, nisi quæ in Dei excogitantur injuriam? Pietas enim prima in Deum, secunda in parentes. Et quidem inimicus inserit frequenter diversa mentibus nostris; & ideo caute Propheta cogitationes magis, quam infusiones improvisas putavit ad crimen tenendas. Abstinuisti ergo ab impiorum consiliis? Recte: non tamen statim beatus. Cave etiam ne in via peccatorum steteris.

22. Quanto examine scripturæ divinæ verba ponuntur? Etenim quia omnes sub peccato sumus, non à te exigit quod ultra naturam est, ut peccatum non facias; quia nec unius diei infans sine peccato: sed ut non maneas in peccato quadam statione diuturna. Non omnes impii sunt; ideo revocaris ab omnibus cogitationibus & conjurationibus impiorum: sed omnes peccatores; ideo admoneris ut desinas peccare. [d] Fuerit adolescentioris lapsus ætatis, debet eum maturitatis emendare processus. Ergo in graviora non abeas, in levioribus non stes. Habes hoc & in Esaia dictum à Domino: *Exi à Babylone, fugiens à Chaldais*; (Esai. 48. 20.) hoc est: Et si intrâsti in confusionem vitiorum, exi. Non oportuit intrare: sed ingressus es, carnis lege cogente, & captivante te in lege peccati, exi, egredere vel serius, exue te servitio gravi. Non potuisti non introire in peccatum

a. Ultimæ edit. Paris. *ut nec abnueret, quia illa sibi facilia judicabat.* Aliæ cum mss. *ut hæc abnueret, qui illa* &c. Commode. Namque hanc lectionem sensus postulat, qui talis est: tantum distat inter mala devitare, & bona prosequi, ut bona prosequi recusaret, qui mala devitare nullius esse difficultatis judicabat.

b. Mss. quatuor, *aut perseverare, ut beatus sit? Qui tria hæc jure servaverit, hic profecto beatus erit. Et certe ordo diversus est.*

c. Edit. vet. & quædam Paris. cum mss. fere omnibus: *Ad Ecclesiam factus es Christianus, vel tu qui* &c. Rom. & plures Paris. *Factus ergo Christianus, vel ad gratiam tendis.* Melius Thuan. cod. ut nos in textu.

d. Sic edit. Eta. Gill. & Rom. cum cod. Vat. Colb. & Vict. Paris. vero edit. cum aliis cod. *Si fueris adolescentioris lapsus ætatis, debet te* &c. Non male. Tamen elegantius videtur, ut dicatur per concessionem hoc sensu: *Esto, fuerit* &c.

per fragilitatem: datur tibi exire peccato per sobrietatem. *Ex ergo à Babylone, fugiens à Chaldæis.* Babylon confusio est, quæ virtutum ordinem non tenet; confusa enim illecebris mente, delinquimus. Chaldæi sunt qui siderum cursus vanæ studio superstitionis explorant, & impiæ serunt gentilitatis errores. Ab his fuge, ne te capiant, ne te gravi laqueo captivitatis innectant. Abraham Chaldæus fuit, sed fugit à Chaldæis, & ante Legem: [a] tu sub Lege natus es, fuge ab impiis. Ille hereditatem patrum respuit, ut fidei possideret: tu successionem corporis derelinque, hereditatem devotionis acquire.

23. Si autem in peccato non steteris, nec sic beatus: adhuc habes quo carere debeas. Multæ sunt illecebræ, multi à virtute deflexus: gravia irritamenta sunt voluptatum, gravis fomes avaritiæ, cupiditas potestatum, honoris ambitio, quæ velut veneno quodam mentes hominum, & quadam animas pestilenti vitiorum tabe contaminant. Hæc est cathedra pestilentiæ super quam sederunt scribæ & pharisæi, qui impoount hominibus onera gravia, ipsi autem digito nolunt ea movere. Has cathedras de templu Salvator ejecit eorum qui se de honore jactarent, primatus quærerent dignitatum: eorum qui sacerdorio vel primatu honoris uterentur ad quæstum: eorum qui indulgentes gulæ, nequaquam debitam continentiæ præstarent custodiam. Hæc vera est pestilentia. Denique Heli filii eraot filii pestilentiæ. In hac quadam sede vitiorum prohibet Scriptura nos cervicem inflectere, viresque totius corporis reclinare. Adverte igitur proprietates.

24. *Et in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentiæ non sedit.* Viam dici vitæ hujus cursum, in dubium non venit; cùm ipsa Scriptura dicat: *In via hac qua ambulabam, absconderunt laqueum mihi.* [Psal. 141. 4.] Et: *Esto consentiens adversario tuo citò, dum es cum illo in via.* [Matth. 5. 25.] Etenim quoniam cursum vitæ hujus currimus, habemus semitam per quam ambulamus quotidie, donec perveniamus ad finem. Etsi non videmur corporaliter ire, progredimur. Nam sicut in navibus dormientes ventis aguntur in portus; etsi nullus quiescentibus sensus est navigandi, tamen cursus eos urget ad finem, & impellit ignaros: sic vitæ nostræ spatio defluente, ad proprium unusquisque finem, cursu latente, deducitur. Unde dicitur: *Surge qui dormis;* [Ephes. 5. 14.] tu enim dormis, & tempus tuum ambulat: & vide ne dum diu dormis, prætereat tempus; ideo etsi dormis, cor tuum vigilet, cor tuum non ferietur: si cor otiosum non sit, non sunt otiosa tempora tua. In via es, ô homo, ambula ut pervenias; ne te oox in via occupet, ne consumatur dies vitæ, antequam progressum virtutis acceleres. Viator es vitæ hujus: omnia transeunt, omnia post te fiunt. Omnia in hac via cernis, & transis. Vidisti amœnitatem arborum, herbarum viriditatem, puritatem fontium, & quodcumque hujusmodi quo delectantur oculi: juvit spectare, delectavit parumper attendere: dum attendis, pertransisti. Iterum dum ambulas, incidisti scopulosum & confragosum iter, concava rupium, prærupta montium, densa silvarum. Tædiâsti parum, iterum transisti. Talis hæc vita est, cujus nec prospera permanent, nec adversa diuturna sunt. Ergo quasi in via locatum neque secunda extollant, neque adversa te frangant, nec plausibilia remorentur, nec mœsta detineant. Festina semper ad finem, festina ut pervenias. Elige tamen viam antequam curras.

25. Duæ viæ sunt: una justorum, altera peccatorum: una æquitatis, altera iniquitatis, de qua dixit Propheta: *Et vide si via iniquitatis in me est.* [Psal. 138. 24.] Non solum ergo vita nostra via est, sed etiam in ipsa vita nostra aut virtutis via est, aut iniquitatis. Cave igitur ne in te gressus suos collocet avaritia, & sis via criminis; ne improbitas, ne libido, & sis via iniquitatis itinerantibus detrita flagitiis. Licet tibi eligere quos sequaris, aut justos, aut injustos. Justorum via angustior est, injustorum latior: illa sobrietatis angustior, hæc ebrietatis latior, ut possit capere fluctuantes: hæc habet sæculi hujus illecebras, illa habet futurorum præmia. In istis fructus præsentior, in illis spes tardior; quæ enim suavia sunt, non differunt [b] diuturnam exspectationem, sed habent præsentem perfunctionem: quod autem serium est, labore quæritur, eo quod à beata cogitatione vix capitur; quia oculus non vidit, nec auris audivit, quæ præparavit Deus diligentibus se. Difficile solemus credere quæ non videmus: & ideo anima æstuat, & huc atque illuc velut oculos quosdam circumfert cogitationes suas. Tunc illi occurrunt diversæ rerum species, seque offundunt. Si ad sempiterna intendat, virtutem eligit: si ad præsentia, voluptatem præponit. Grave & iniquum certamen adversus delectationes præsentium. Hîc libertas est cupiditatum, illic [c] servitus injuriarum, facere quæ non vis, & ab iis quæ desideraveris, abstinere: hîc convivium, illic jejunium: hîc intemperantia gaudiorum, illic perseverantia lacrymarum: hîc saltatio, illic oratio: hîc cantus dulces, illic gemitus graves. Scriptum est quidem: *Cor sapientium in domo luctus, & cor stultorum in domo epularum. Melius est audire increpationem sapientis, magis quam virum audientem canticum stultorum.* [Eccl. 7. 5. & 6.] Sed pauci hæc audiunt, pauciores sequuntur. Allicit homines magis dulce peccati, quod ad præsens influit & impinguat audientis affectum, quam triste virtutis, quæ fidei spem velut quodam cortice amari laboris involvit. Beatus ergo atque mirabilis, qui talium viarum positus in electione, non fuerit illecebris voluptatis inflexus; ut gradum suum super vadosa & prava constituat. Non dicitur ei: *Væ qui dereliquisti semitas directas, abeundo in vias tenebrarum!* [Eccl. 2. 13.]

26. Cognovimus igitur quæ sit via peccatorum, in qua standum non esse Propheta nos admonet; sed etiam Ecclesiastes docet, qui ait: *Noli stare in sermone malo,* [Ibidem.] hoc est, non persistere in sermoni-

a. Ultimæ edit. Parif. & mss. quatuor: *tu sub Lege jam damnatus es.* Aliæ edit. ac mss. *tu sub Lege natus es.*

b. Rom. edit. sola, *diuturna exspectatione perfunctionem, sed habent præsentem.* Et continuo post ubi omnes edit. ac plures mss. *quod autem serum est.* ibi cod. Vict. & Colb. *quod autem serium est.* Optime; *serium* enim hic opponitur *suavibus*, quæ levicula esse consueverunt.

c. Edit. omnes & mss. aliquot: *servitutis injuria*: quatuor, *servitus injuriarum.* Rursus post pauca, ubi cunctæ edit. cum tribus mss. *Hic saltatio, illic oratio.* mss. alii . . . . *illic ploratio.* Quæ quidem lectio etsi minime videatur contemnenda, tamen priori Basilius, ex quo petita est, favet his verbis: [illegible].

bus malis, similiter & operibus improbandis. [A] Quomodo in bonis sit standum, sanctus idem [Psal. 121. 2.] Propheta præcipit dicens: *Stantes erant pedes nostri in atriis tuis, Jerusalem.* In Jerusalem standum est, de Babylone fugiendum. Et Moysi dicitur: [Deut. 5. 31.] *Tu autem sta mecum*, qui de Ægypto fugit, & [Matth. 20. 9.] cum Domino stans perseverabat. Et in Evangelio, qui steterunt usque ad horam undecimam, æqualem mercedem operantibus acceperunt. Et [Ibidem. 25. 10.] quæ steterunt virgines usque ad adventum sponsi, ad nuptias simul introire meruerunt: quæ au- [B] tem discesserunt, & postea reverterunt, dominicæ excluduntur auctoritate sententiæ. Didicimus ergo non stare in via peccatorum, stare autem in virtutis officio; quia scriptum est: [a] [Rom. 11. 20.] *Tu autem fide stas.*

27. Nunc consideremus quid sit: *Et in cathedra pestilentiæ non sedit.* Et quidem præmisimus, quod non simplex consessus in hujusmodi quod in usu est solio, reprehendatur. Quid enim invidiæ haberet ad culpam? Sed cùm oculi Domini [C] semper super fideles terræ sint; tamquam sub conspectu imperatoris locati, & veluti in ministerio quodam positi, stare debemus. Miles in procinctu stat, non sedet: miles in armis non se reflectit, sed excitat atque erigit. Ideoque militi- [Psal. 133. 1.] bus Christi dicitur: *Ecce nunc benedicite Dominum omnes servi Domini, qui statis in domo Domini.* At contra iniquitas in talento plumbeo sedet, eò quod fixa in peccato, se ab eo separare non possit. Etenim inveterati in errore, & studiose flagi- [D] tiis inhærentes, sedere dicuntur, qui nolunt ad- [Psal. 126. 2.] surgere, nec audire dicentem: *Surgite postquam se-* [Psal. 118. 23.] *deritis.* Denique hic ipse Propheta alibi ait: *Sederunt principes, & adversùm me detrahebant.* An ignoramus quod tantam vim habeat inveterata consuetudo peccandi, ut excludat naturam, quæ [b] cùm sit medicabilis ad salutem, [b] tamen corroboratis tempore passionibus immedicabilis invenitur? Non ergo permaneamus in vitiis: sed unusquisque etiamsi fuit, exsiliat à culpa, sicut scri- [E] [Prov. 5. 3.] ptum est de muliere meretrice: Ne intendas in eam oculum tuum, sed exsili, ne moreris: exsili, antequam te anni juventutis inveniant. Sed, quod gravius est, plerique luxuriam corporis nec albenti erubuere canitie, & usque ad senectutis ætatem vitam produxere maculosam. Intimis enim concepta visceribus lues culpæ, processu temporis coacervatur. Cave igitur ab impiorum consiliis, non penetrent hujusmodi consilia men- [Prov. 6. 2.] tem tuam; ne dicatur de te: *Alligavit quis ignem* [F] *in sinu, vestimenta autem non comburet?* Etenim qui semel in sinu mentis flagitii flammam ferventis adoleverit, cito corporis sui vestimenta com- [c] buret. [c] Et ut in stipulam ignis exsiliens, inhæret ac permanet, donec omne quod corripuit, absumat: ita vel exigua scintilla peccati, si quo vitiorum fomite fuerit excitata, incendium grande excitat. Noli ergo stare in peccato. Postremo posuisti vestigium supra voraginem culpæ, cito aufer pedem; ne supra plantam tibi adscendat pol- [A] lutio, & lapsu faciliore deceptus, supra lutum resideas.

28. Cavenda ergo prima sunt vitia, ne in plura deinde graviora proserpant. Etenim sicut ii qui se in luto versant, quo magis volutantur, eo amplius inquinantur: ita qui semel se luto improbitatis adsperserit, nisi ab eo velociter exsiliat, gravius sibi dedecoris sui cœnum per singulos dies lutulentæ conversationis obducit. Itaque gravi odore tetræ illius ac flagitiosæ voraginis [B] contrahitur quædam animarum pestilentia, corruptoque salubrium cogitationum spiramine, lues æstuantium passionum miseranda grassatur. Hinc lethale se mentibus virus infundit, hinc subrepit ægritudo corporibus, languores animis. Est enim malus languor, erroris languor, avaritiæ languor, inexplebilis cupiditatis languor. Istæ divitiæ sunt, ut ait Ecclesiastes: *Est languor malus* [Eccle. 5. 12.] *quem vidi sub sole, divitias custodiri in malum possidentis eas.* Dic mihi, ô Ecclesiastes, qua causa ma- [C] lus hic languor sit? Respondebit, quia multos avara spes devorat. Insatiabilis edacitas cupiditatis est. *Nescit saturari argento, qui concupiscit argen-* [Ibidem. 9.] *tum.* Distendunt divitiæ, non explent: *Et si quis* [Ibidem 11. & 16.] *satiatus fuerit divitiis, non est,* inquit, *qui sinat eum dormire. Et quidem omnes dies ejus in tenebris, & luctu, & iracundia multa, & languore, & ira.* Quomodo enim potest dormire, qui sollicitam auri exercet custodiam, qui damna formidat, qui lucra cogitat, qui usuras computat, [d] qui apothe- [d] [D] cas numerat? Malus ergo languor qui bonam aufert mentis quietem. Est languor malus luxuria, libido, concupiscentia, delectatio, sæcularis ambitio, quæ cito corrumpit salutem sobrietatis. Omnis postremo mundi hujus corruptela pestilentia est. Ne ergo tetigeritis, ne attaminaveritis eam. Lues est, contaminat: morbus est, polluit. *Ne gustaveritis quæ sunt omnia ad corruptelam ipso* [Coloss. 2. 21. & 22.] *usu*, ut Apostolus dixit, qui & alibi clamat: *Ra-* [1. Tim 6. 10.] *dix omnium malorum est avaritia:* morbos excitat, [E] dolores inserit. Denique qui eam appetierunt, *inseruerunt se multis doloribus.* Ista est pestilentia, [Ibidem.] quæ plerumque neque calidos, neque frigidos, sed, quod & calidis est deterius & frigidis, tepidos facit; ut evomantur ex ore domini Jesu, quos propter gravia peccata rejecerit. Ista est quæ non paucorum, sed omnium excitat ægritudines. *Om-* [Esai. 1. 5. & 6.] *ne caput in dolore, omne cor in mæstitia.* A pedibus usque ad caput peccatorum ulcera. *Omne caput in dolore*, quando qui sapientes æstimantur, do- [F] lore cruciantur avaritiæ; sensus enim sapientis in capite ejus. Quod referri potest etiam ad Ecclesiæ præeminentes: *Omne cor in mæstitia*, quando sapimus quæ sunt carnalia, & corporeis voluptatibus aciem nostri cordis infudimus. Unde [Ezech. 11. 19.] ait Dominus ad hujusmodi, quod dederit illis cor carneum.

29. A pedibus usque ad caput serpit lues dira morborum, quando laborant contagio, quando compatiuntur aliis, si quis effectu libidinis defraudetur, viduæ pudorem expugnare non po-

a. Edit. cum tribus mss. *Tu autem fide*, vel *in fide, sta*: quinque mss. cum omnibus Apostoli exemplaribus .... *fide stas.*

b. Ita cod. Vat. unus & quinque Gallicani. Vict. autem, Colb. ac vet. edit. *tamen corroborata tempore passionibus immedicabilis.* Rom. sola: *diuturno tamen tempore passionibus depravata, immedicabilis &c.*

c. Mss. quinque, *Et ut stipulam ignis absumit, ita vel exigua &c.* Reliqui, ac omnes edit. ut nos supra.

d. Rom. edit. sola, *qui hypothecas numerat.* Et videtur favere, quod præcedit, *qui usuras computat.* Verum aliæ edit. atque omnes mss. reclamant, nec malus sensus est, si *apothecas*, id est, arcas, loculos, cellas quibus divitiæ reconduntur, dicatur avarus numerare.

ruit, agrum invadere: & ægre cuncti invicem A languores transferunt. Quoties ingemiscunt seniores quod diu potare non possint? Quoties dolent quod scortari desierint, cùm scortandi habeant voluntatem? Quoties inter fabulas ebriorum virtutes probro sunt, peccata laudi, honestas ludibrio, continentia risui, misericordia vanitati. Isti sunt morbi qui mala sua in multos transferunt. A paucis corruptela ad omnes pervenit. Sedent in consiliis derogantes sobriis, ructantes crapulam: sedent in tabernis de ebrietate B certantes. Inter hos meretrix plena vino, huic atrideos, illum adurens, & omnes ardore inflammans libidinis. Verecundus si transeat, erubescit, à singulis carpitur: si flagitiosus, omnium ore laudatur, & tamquam morbus transit in animas singulorum; qui enim in flagitiis celebris, plurimos ad imitationem adducit erroris. Itaque dum peccatum imitantur alienum, suum faciunt malum. Non sedeas inter eos, quos sanctus Propheta fugiebat. Illum imitare, fugientem utique, non C
Psal. 25. 4. sedentem, qui ait: *Non sedi in consilio malignantium, & cum iniqua gerentibus non introibo.* Qua ratione eos fugiebas, David, explica nobis. Demonstra has partes, ut & nos eas fugere possimus,
Psal. 13. 2. ne inficiamur earum contagio? *Corrupti sunt*, inquit, *& abominabiles facti sunt: non est qui faciat bonitatem, non est usque ad unum.* Generaliter ergo ad omnes flagitiosos potest referri: demum specialiter ad irrisores bonorum quos Aquila χλευαςὰς dixit, quod isti vere morbi sunt, qui ir- D ridendo bonos, plurimum animis operantur errorem, mentesque corrumpunt. Quanta dixit à quibus beatus vir debeat abstinere! Et adhuc adjicit alia.

℣ 2. 30. *Sed in lege Domini fuit voluntas ejus, & in lege ejus meditabitur die ac nocte*; hoc est, beatus ille qui hæc faciat consilio, ratione, prudentia; potest enim & parvulus non per virtutem, sed per impossibilitatem & inscientiam delinquendi ab iis quæ dicta sunt, abstinere. Potest & irratio- E nabili pecudi convenire, cui nulla vis consilii, nullus sensus erroris est. Hoc est ergo quartum quod sequitur, in quo definitio beati viri à pecude discernitur; quia vir sapiens subditus legi est voluntate, non necessitate. Plurimum enim refert; quia in voluntate, mercedis est fructus; in necessitate, dispensationis obsequium. Ita enim docuit nos Apostolus dicens: *Si volens hoc ago,*
1 Cor. 9. 17. *mercedem habeo: si invitus, dispensatio mihi credita est.* Ordo autem conveniens, ut primo diligas le- F gem, secundo ut mediteris. Qui diligit, ex voluntate facit mandata legis: qui timet, invitus observat. Hanc disciplinam docendi etiam Dei justitiam in Lege accepimus. Sic enim scriptum
Deut. 6. 4. est: *Audi Israel, dominus Deus tuus, Deus unus est.*
Ibidem. Et: *Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota virtute tua. Et erunt verba hæc quæ ego præcipio tibi hodie, in corde tuo, & in anima tua: & demonstrabis ea filiis tuis, & loqueris eis sedens in domo, & ambulans in itinere, & A in quiete, & in vigilia.* [a] *Et alligabis ea in signum in manu tua, & erunt monilia ante oculos tuos: & scribes ea super limina in domiciliis tuis & in januis tuis.* Et infra: *Et nunc, Israel, quid abs te postulat* Ibid. 10. 12.
dominus Deus tuus, nisi ut diligas dominum Deum tuum, & ambules in omnibus viis ejus? Sapientia quoque dicit: *Concupiscite ergo sermones meos, diligite illos, & habebitis disciplinam.* Sap. 6. 12. Clara est, & quæ numquam marcescat sapientia, & facile videtur ab iis qui diligunt illam, & invenitur ab B iis qui quærunt illam. Legitime ergo docemur à sancto Propheta voluntatem in Lege habere, meditationem secundum Legem. Voluntas in Lege non solum in studio, sed etiam in facto est. Prior voluntas, secunda operatio. Denique & Dominus dicenti sibi: *Si vis, potes me mundare*, respondit: *Volo, mundare*; Matth. 8. 2. & 3. quo ostenderet operationibus nostris voluntatem præviam esse debere. Denique lex voluntarios quærit; quia lex Domini irreprehensibilis est, convertens animam: nemo C autem convertitur, nisi qui voluntate convertitur. Voluntarius autem abscondit & sensum futuratur laboris.

31. Ideoque die & nocte in Lege meditatur; in quo non tam continua legendi postulatur intentio, quàm servandæ Legis affectus. Ille enim plene meditatur, qui sibi ipse lex est, scriptum in corde suo legis intendens. Aquila tamen, diem tantummodo posuit, non etiam noctem. Quod non tam à ceteris discrepans, quam alio referens D posuit; quoniam qui Legem meditatur, semper in luce est, noctem non habet. Etenim cujus lucent opera, non potest utique in tenebris ambulare; quia justitia ejus sicut lumen effulget. Meditetur ergo Legem vita nostra, meditetur conversatio, meditetur actus, meditetur intellectus mysteriorum cælestium. Lex enim exemplar est & umbra cælestium, umbra futurorum bonorum, quæ is qui credit in Lege, in Evangelio recognoscit. Meditetur in tenebris, & die, id est, E & in adversis positus, & prosperis. Lex enim præcipit ut diligas Dominum tuum. Qui diligit, in omni statu suo debet servare diuturnæ caritatis affectum. Pater diligit filium, diligit etiam cùm arguit, diligit etiam cùm verberat baculo; qui enim parcit baculo suo, odit filium suum. Nos quoque Dominus castigat, & diligit. Itaque etiam cùm digna coertione committimus, ille tamen diligit, qui etiam recipit offensum. Castigat enim Dominus omnem filium quem recipit. F Et tu cùm castigaris dilige; quia ideo castigaris, ut recipiaris. Nam quid grande est, si tunc diligas dominum Deum tuum, cùm tibi abundant omnia, cùm frueris optatis, cùm honoribus, facultatibus, liberis gaudes. Et homini, à quo acceperimus beneficium, gratiam referre consuevimus. Denique cùm laudaretur Job judicio cæ- Job 1. 10. & 11. lesti, hoc retulit diabolus: Minime mirum si gratus esset Deo, cui tanta suppeteret affluentia prosperorum: sed tunc probandum, si illa amittat universa, & pii cultoris præstet officium. Hæc

a. Edit. vet. & plures mss. *Et alligabis ea in sinu tuo.* Rom. & mss. aliquot: *Et alligabis ea in signum.* LXX. Καὶ ἀφάψεις αὐτὰ εἰς σημεῖον ἐπὶ τῆς χειρός σου, in quo omnes Scripturæ versiones consentiunt. Ubi vero Rom. edit. *& erunt immobilia ante oculos tuos*; ex LXX. scilicet, apud quos legas, ἔσται ἀσάλευτα (quidam cod. ἀσάλευτον) πρὸ ὀφθαλμῶν σου: ibi vet. edit. ac omnes omnino mss. *& erunt monilia* &c. Porro cùm ea pars versiculi ejusce alibi aliter conversa sit; ut puta ex textu Hebræo, & Hebræo-samar. ab Interprete lat. reddatur, *erunt quoque in frontalia*, vel ut Grotio placet, *erunt quoque pro conspicillis* &c. Ex Paraphr. Chald. *& erunt quasi appendix quædam* &c. Quidni etiam ab aliquo verti potuerit, ut in nostro contextu.

igitur

igitur prima virtus, ut non frangaris adversis, non extollaris secundis. Id te Lex docet, [a] ut in afflictione noo relaxes intentiooem, nec desperationem induas; victor non dicas: [Deut. 8. 17.] *Virtus mea & fortitudo mea hæc tribuit mihi*: sed omnia noveris divinæ misericordiæ deputanda.

32. [Esai. 8. 22.] [Esai. 9. 1.] Clamat Esaias: *Non confundetur qui in angustia est usque in tempus. Hoc primum bibe.* Quid est, *hoc primum bibe?* Sequestremus mystica, persequamur moralia, quæ docet littera. Propter errorum gravia graves contritiones & vexationes populi dicit futuras; & oportuit eas præcedere, ut sequeretur misericordia. Bibe ergo primum tribulationem; per multas enim tribulationes oportet nos introire in regnum Dei: bibe, ut sensus tribulationis [b] pectoris tui infundatur internis: bibe cum patientis affectu mœrentis dolorem. Dum enim conversus ingemueris, tunc Dominum tibi reconciliabis offensum. *Hoc* ergo *primum bibe*; ut sis in dolore & angustiis. Cito lætitia infundit errorem. Pinguis factus & incrassatus populus surrexit ludere, & recessit à Domino. Prodest tibi cor habere contritum. *Hoc primum bibe*, ut sacrificium tuum accipiatur à Domino. Doceat te Apostolus quid sit: *Hoc primum bibe*, [Rom. 5. 3. & 4.] hoc est, tribulationis poculum. *Tribulatio* enim *patientiam operatur.* Non potest esse patientia, nisi ante fuerit tribulatio. *Tribulatio*, inquit, *patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem: spes autem non confundit* Bibe primum tribulationem, ut postea tibi tot virtutum pocula ministrentur. Et ut scias quia bibitur tribulatio, [Psal. 59. 5.] audisti dicentem hodie Prophetam: *Potasti nos vino compunctionis.* Et in posterioribus [Psal. 79. 6.] ait: *Et potum dabis nobis in lacrymis, in mensura.* In mensura petit potum, non supra mensuram; ne ferre non possit. Denique quam bono hoc [Psal. 101. 10.] precaretur affectu, suo probabat exemplo, qui potum suum cum fletu miscebat, ut Domini in se inclinaret misericordiam.

33. Bibe ergo hoc primum, [c] ut bibas & secundum (hoc enim tempus est ut inferamus mystico) bibe primùm vetus Testamentum, ut bibas novum Testamentum. Nisi primum biberis, secundum bibere non poteris. Bibe primum, ut sitim mitiges: bibe secundum, ut bibendi satietatem haurias. In veteri Testamento compunctio, in novo lætitia est. Vide quemadmodum Dominus artibus diaboli pro suis servulis obviaverit. Ille cibo fraudis decepit unum, ut in uno omnes circumveniret: Jesus autem cibo salutis omnes redemit, ut in omnibus & illum qui deceptus fuerat, reformaret. Ille calicem aureum Babylonis excogitavit, ut quicumque plus biberent, plus sitirent: & quia potus placere non poterat, auri pretio illiceret ad bibendum. Propinavit de vino suo, cui etiam metalli suffragia requisivit. At vero dominus Jesus aquam de petra effudit, & omnes biberunt. Qui biberunt in typo, satiati sunt: qui biberunt in veritate, inebriati sunt. Bona ebrietas, quæ infunderet lætitiam, non adferret confusionem: bona ebrietas, quæ sobriæ stabiliret mentis incessum: bona ebrietas, quæ vitæ munus rigaret æternæ. Hoc ergo poculum bibe, de quo dixit Propheta: [Psal. 22. 5.] *Et poculum tuum inebrians, quam præclarum est!* Nec te moveat quod Babylonis aureum poculum est; quia & tu bibis poculum sapientiæ, quæ sit auro argentoque pretiosior. Utrumque ergo poculum bibe veteris & novi Testamenti; quia in utroque Christum bibis. Bibe Christum, quia vitis est: bibe Christum, quia petra est quæ vomuit aquam: bibe Christum, quia fons vitæ est: bibe Christum, quia flumen est, cujus impetus lætificat civitatem Dei: bibe Christum, quia pax est: bibe Christum, quia flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ: bibe Christum, ut bibas sanguinem quo redemtus es: bibe Christum, ut bibas sermones ejus; sermo ejus Testamentum est vetus, sermo ejus Testamentum est novum. Bibitur scriptura divina, & devoratur scriptura divina cùm in venas mentis ac vires animæ succus verbi descendit æterni. Denique non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei. Hoc verbum bibe, sed ordine suo bibe. Primum bibe in veteri Testamento: [d] cito fac ut bibas & in novo Testamento. Et tamquam ipse festinet, dicit: [Esai. 9. 1. & 2.] *Galilea gentium & partes Judaa, populus qui ambulatis in tenebris, videte lucem magnam: qui habitatis in regione mortis, lux fulgebit super vos.* Bibe ergo cito, ut lux tibi effulgeat magna; lux non quotidiana, non diei, non solis, non lunæ: sed lux illa quæ umbram mortis excludat. [e] Nam qui in umbra mortis sunt, lucem utique solis ac diei videre non possunt. Et quasi requirenti tibi unde tantus splendor, tanta gratia sit, respondet: [Ibidem 6.] *Quoniam puer natus est nobis, filius datus est nobis. Puer*; quia ortus ex Virgine est: *Filius*; quia ex Deo natus tantæ auctor est lucis. *Puer nobis natus est: nobis*, qui credimus; non Judæis, qui non crediderunt: *nobis*, non hæreticis: *nobis*, non manichæis: *nobis natus est*, quia Verbum caro factum est, & habitavit in nobis: *nobis natus est*, quia carnem suscepit ex Virgine, quia homo natus est ex Maria. Caro nascitur nobis, Verbum datur. Quod nostrum est, inter nos natum est: quod supra nos est, nobis donatum est.

34. Satis excurrimus, ut putamus, sed non otiose; ut doceremus quia & in tribulationibus diligere Dominum debemus, nec recedere ab eo, quoniam & lætitiæ tribulatio sæpe succedit, & lætitia tribulationi. Denique qui tribulatione non frangitur, & legem sequitur, beatus est.

35. *Et erit tamquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium ejus non defluet, & omnia quæcumque faciet, prosperabuntur.* [℣ 3.] Quæ ista beatitudo est, quæ ligno arboris comparatur, nisi intelli-

a. Mss quatuor è Gallic. *ut afflictionem non relaxes in victoria, nec desperationem induas in tentatione: non dicas* &c.

b Quinque mss. *pectori tuo infundatur interius Bibe compatientis affectum, mœrentis dolorem.*

c. Era & Gill *ut bibas & secundum. Hic enim tempus est ut inferamus mystica.* Rom. edit. . . . *Nunc jam tempus est* &c. Mss. nobis consentiunt, nisi quod nonnulli pro *mystico*, *bibe*, legunt, *mystica*, *bibis* Ut autem lectionis nostræ sensum facilius capias, adverte pronomen, *hoc*, referendum ad id quod *quasi* anteponitur: *Bibe ergo hoc primum* &c tum post vocem *mystico*, subintellige *intellectus*, *tractatum*, vel quid simile.

d. Rom edit. sola, *inde fac cito ut bibas & in novo Testamento. Vade & tamquam festinet, dicit: Regio Zabulon, & terra Nephthalim, & cæteri Paraliam inhabitantes, & trans Jordanem Galilea gentium: populus qui ambulabat* &c.

e. Sic edit. & Vat. cod. cui accedunt quinque Gallic. in quibus tamen legas: *Nam si in umbra* &c. In Vict. autem & Colb. *Nam si umbra mortis sunt.*

gamus in paradiso, illo beatorum loco, lignum A
a vitæ [a] in medio lignorum aliorum de terra pro-
ductum? Inter multa enim ligna quæ erant spe-
ciosa ad adspectum, & bona ad escam, etiam hoc
lignum terra produxit, & in medio paradisi erat;
ut cetera ligna ejus viriditate florerent. Quod
esse hoc lignum dicimus, nisi per quod nobis sa-
lus venit? Et recte hoc terra produxit, quia eum
Virgo generavit, quæ erat terra secundum Auc-
Gen. 3. 19. toris sententiam, quæ in eum dicta est: *Terra es,
& in terram ibis.* Pulcre quoque in medio legitur B
b lignorum aliorum; qoia erat in medio [b] apostolo-
rum discentium: vel quia in medio erat mentis
Johan. 1. 26. & cordis, sicut ipse ait: *Medius vestrum stat, quem
vos nescitis.* Et alibi ait: *Ego autem in medio vestrum*
Luc. 22. 27. *sum.* Denique & de ipso Salomon dixit: *Lignum*
Prov. 3. 18. *vitæ est omnibus percipientibus eum.* Qui ergo bea-
tus est, imitator erit domini Jesu, qui est lignum
vitæ, lignum sapientiæ, plantatum in utero Vir-
ginis, voluntate Patris; à quo in perpetuum man-
surum plantatur, ut fructum daret in tempore C
suo. Non enim potuit arescere ista plantatio, quæ
habebat ubertatem in se manentem gratiæ spiri-
talis. Denique plenus Spiritu sancto Jesus regres-
sus est ab Jordane. Hi sunt decursus aquarum, de
Johan. 7. 38. quibus dicitur in Evangelio: *Flumina de ventre
ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dicebat de Spiritu
quem incipiebant accipere qui credituri erant in eum.*

36. Est & alia traditio, quia sunt aquæ de qui-
Hier. 2. 18. bus prohibet nos bibere Hieremias dicens: *Quid
tibi & viæ Ægypti, ut bibas aquam Geon?* Est & Ty- D
gris fluvius Assyrios præterfluens. Est & Euphra-
tes in Babyloniam tendens. Est & Phison, qui la-
tina interpretatione oris dicitur commutatio,
circumiens terram Evilath, ubi est aurum, & au-
rum terræ illius bonum; & lapis carbunculus, &
lapis prasinus. Merito os illic commutatur, ut
non teneatur promissorum fides: sed sit in ore do-
lus, ubi est aurum bonum; avaritia enim fidem
frangit, nec tenet verborum simplicitatem. Or-
namenta quoque pretiosa mentem animumque E
commutant; ut aliud in pectore, aliud in sermo-
ne sit. In illis ergo regionibus fluminum fuerunt
Judæi captivi, abducti in Ægyptum, & ad Assy-
rios, & ad Babylonios, ubi super flumina Baby-
lonis sedebant, & flebant suæ calamitatis ærum-
Psal. 136. 1. & seq. nam; & ut hic ipse Propheta testatur: illic sus-
penderunt organa sua, & omnem deposuere læ-
titiam, ubi graviora tolerarunt. Denique reliquæ
decem Tribus ad Assyrios ductæ sunt: duæ au-
tem Juda & Benjamin tamquam gravioris reæ F
flagitii in Babyloniam transierunt. Atrocius enim
sacerdotis filia adultera quàm ceteræ puniuntur;
quia sacerdotalis generis gratiam turpi oppro-
brio decoloravit.

37. Sicut illi ergo in tentationibus gravissimis
fuerunt: ita multis tentationibus se Salvator nos-
ter objecit; ut nulla tentationis nostræ certami-
na præteriret. Plantatus ergo recte dicitur secus
decursus horum fluminum, non in ipsis decursi-
bus; ut finitimum, non demersum intelligas. Fuit
illi congressio prima carnis & sanguinis. Deni-
que ait: *Pater, transfer à me calicem istum: sed non* Matth. 26. 39.
quod ego volo, sed quod tu vis. Fuit divitiarum ob-
jecta tentatio, cùm omnia regna terræ ei inimi-
cus offerret, si procidens Dominus adoraret eum.
Habes duorum fluminum decursus Geon & Phi-
son. Fuit illi colluctatio adversus principes mun-
di: fuit in ipsa passione certamen adversus tenta-
tores, quos * Persas Hebræa appellat interpreta- *
tio, qui falsa testimonia deferebant. Adversus eos
qui dicebant: *Descendat nunc de cruce, & credimus* Marc. 15. 32.
ei: quæ diabolus suggerebat. Habes Tygrim &
Euphratem flumina.

38. Quadripartitum autem nobis certamen esse
etiam Apostolus comprehendit dicens: *Quia non* Ephes. 6.
*est nobis luctatio adversus carnem & sanguinem, sed
adversus principatus & potestates, adversus mundi
hujus rectores tenebrarum, adversus spiritualia ne-
quitiæ, quæ sunt in cælestibus.* Hi sunt fluvii qui de
paradiso exeunt. Unde puto quod is qui in para-
disum gestit redire, hos debeat transire decursus
aquarum. Quod non otiose expressit idem ipse
sanctus Propheta, [c] demonstrans his qui tentatio- c
nes omnes subirent, deberi sibi jam paradisi re-
quiem. Itaque sic ait: *Decursus aquarum descende-* Psal. 118. 136.
runt oculi mei. Sicut enim romphæa est in ingres-
su paradisi ignea; ut qui redit, per ignem rever-
tatur, urat peccata sua, probet aurum suum: ita
qui redit, per hos decursus redit. Meritoque di-
cunt sancti: *Transivimus per ignem & aquam.* De Psal. 65. 12.
istis decursibus & Esaias dicit: *Si transeas per* Esai. 43. 2.
aquam, flumina non te concludent. Quæ flumina?
Audi dicentem [d] David de iis qui festinabant ad d
paradisum: *Forsitan pertransisset anima nostra aquam* Psal. 123. 5.
intolerabilem.

39. Quamvis nonnulli de istis quatuor tenta-
tionibus etiam illud accipiunt: *Super aspidem &* Psal. 90. 13.
*basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & dra-
conem.* Ut ambulaverit in incarnatione, concul-
caverit in passione, vel in traditione regni con-
culcet, quod Patri tradet, cùm omnem evacua-
verit principatum. Pulcre autem Aquila τὸ με-
ταπεφυτευμένον dixit, hoc est, transplantatum, eo
quod primo sit plantatum in Virgine, postea
transplantatum in paradisum; sicut dixit ad la-
tronem: *Amen amen dico tibi: hodie mecum eris in* Luc. 23. 43.
paradiso.

40. Hoc lignum igitur fructum dabit in tem-
pore suo. Ligna terrena fructum non dare, sed
ferre dicuntur: sed lignum vitæ ac sapientiæ dat
fructum, hoc est, largitur & donat. Rursus illud
occurrit: Si lignum est sapientiæ, cur in tempo-
re dabit, & non semper? Ne forte grave sit no-
bis hoc sentire de Christo: sed tu qui legisti quia
dispensatorem fidelem & prudentem constituet Luc. 12. 42.
Dominus supra familiam suam, ut det illis in
tempore tritici mensuram, in tempore utique,
non semper, turbari utique non debes. Potest
sapientia semper fructum dare: sed quia sapien-

a. Codices Vat. & quinque Gallic. *legisse nos in medio de terra esse productum:* alii vero ac edit. consentiunt, excepta Rom. quæ pro voce *productum*, habet, *productorum*.

b. Vox *apostolorum*, expuncta fuerat in edit. Rom. forte quod crediderint Ambrosium locutum more Tertulliani, à quo passim apostoli simpliciter ac sine addito *discentes* nominantur.

*. Vocem hanc eodem sensu interpretatur Hieron. in Ezech. 27. 10. & Esai. 21. 2. Persarum autem idcirco hic meminit Ambrosius, ut per Tygrim qui eorum fines alluit, tentatores significari doceat.

c. Omnes edit. *demonstrans quod qui tentationes omnes subegerit, deberi sibi jam paradisi requiem speret.* His accedunt pauci mss. in quibus tamen verbum *speret*, desideratur: alii majori numero ut in textu.

d. Ita edit. cum tribus mss. Alii vero quinque præferunt, *David, qui festinabat ad paradisum.*

A tia est, debet sapienter dare, dispensare [a] prudenter, si quando nos plenam mensuram aut mereamur, aut possimus accipere. Sicut hîc extremum tempus fructum, ita & illic dabit fructum bonum in gentibus, ut resurrectionis ejus consortium capere, ac servare possimus. Nunc non possumus, odioso sæculo non sustinemus. [b] Hic enim corruptela est, & cavendum fuit ne corrumperemus bonos fructus, quos lignum vitæ daret; quia nunc corrupti, illic autem incorrupti: *quando & mortui*, inquit, *resurgent incorrupti, & nos* B *commutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptelam, & mortale hoc induere immortalitatem.* Quid ergo proderat morituro accipere, quod ei mors habebat auferre? Novit ergo sapientia quibus quando dare debeat, quæ nec folium amittit ligni sui. Et ideo qui fructus sit sapientiæ, quod folium consideremus.

1. Cor. 15. 52. & 53.

41. Fructus interior est; folium, quo fructus vel à sole torrenti, vel à frigore defenditur. Fructus videtur esse fides, pax, doctrina, excellentia C veræ cognitionis, intentio bona, mysteriorum ratio. Hos fructus bona vita custodit: mala etiam si perceperit, amittit: *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas?* In mysticis fructus est, in moralibus folium [c] contemplatione mysteriorum cælestium. Nam virtutes sine fide, folia sunt: videntur virere, sed prodesse non possunt. Agitantur vento, quia non habent fundamentum. Quanti gentiles habent misericordiam, habent sobrietatem: sed fructum non habent; D quia fidem non habent? Labuntur cito folia, ubi ventus flaverit. Et aliqui Judæi habent castimoniam, sedulitatem in lectione multam, & diligentiam: sed sine fructu sunt, & versantur ut folia. Hæc forte sunt folia quæ Salvator in illa ficu reperit, sed fructum non invenit.

Psal. 49. 16.

Matth. 21. 19.

42. Mystica salvant, & à morte liberant: moralia autem ornamenta decoris sunt, non subsidia redemtionis. Præstare autem mystica moralibus etiam ipse Dominus docet in Evangelio suo E dicens de Maria, quæ sedens secus pedes Domini audiebat verbum illius, cùm Martha circa ministerium festinaret, & quereretur quod sororem eam propria circa mensæ ministerium non juvaret: *Martha, Martha, Maria optimam partem sibi elegit, quæ non auferetur illi.* Si illa quæ Christo ministrabat ad mensam, non conferebatur ei quæ verbum cupiebat audire: quem operantem studioso cognitionis æternæ conferre poterimus? Ita tamen, ut nec illius operationi fides, nec hujus cognitioni, sicut Mariæ, desit operatio; ne F vel folia sine fructu sint, vel fructus sine munimentis naturalibus sit intectus, & pateat injuriæ.

Luc. 10. 41. & 42.

43. Possumus etiam illud intelligere, quia foliis se texerunt Adam atque Eva, corporea vestimenta quærentes, eo quod resurrectio Dominici corporis prophetaretur; quia nec caro, quæ antea vice foliorum interire consueverat, peritura A esset in Christo: justorumque omnium, qui secundùm Evangelium ad imitationem ligni sapientiæ nati ex Virgine vitam suam actusque formarent. Nam Græcus ita dixit: ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει; quod potest ad beatum referri, μακάριος καρπὸν δώσει, græce: latine autem sic dicitur, ut sit: *quia beatus dabit fructum*, in resurrectione scilicet sua, quando potest perpetuum dare. Potest & sic, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει τὸ ξύλον; ut referatur ad lignum, cujus facta omnia prosperabuntur. In B quo evidens testificatio, quia de Salvatore dictum est. Cujus enim nisi ipsius facta possunt universa laudari, & prosperos habere exitus? Aquila autem, *dirigentur*, ait: quod & ad quemcumque hominem referendum videtur, quem dirigit Dominus favore cælesti. A Domino enim diriguntur gressus viri, & orationem suam in conspectu Dei David propheta dirigi postulavit. Sed & ipse Dominus direxit opera sua, ut nullo erroris curvarentur amfractu.

Psal. 140. 2.

44. Sequitur: *Non sic impii, non sic: sed tamquam* C *pulvis quem projicit ventus à facie terræ*; hoc est, non sic ut beatus vir, qui ideo beatus, quia non abiit in consilio impiorum, quia in peccato non stetit, in consilio pestilentium non sedit, volentium vel credentes pie, vel viventes pervertere: qui voluntatem habuit in Lege, & meditabitur in ea: aut, sicut Aquila posuit, *resonabit in Lege*; ut præcepta Legis resonet vita ejus, mores resultent sicut illorum, quorum in omnem terram exi- D vit sonus. Forte hîc sonus doctrinæ hominum exeat: illic autem ubi facie ad faciem dabitur videre, plenior quædam verbi fieri videatur expressio. Non ergo sicut beatus iste qui hæc fecerit, qui erit tamquam lignum plantatum, cujus gesta omnia prosperabuntur, ita erit & impius. Ideo repetivit vel qui scripsit, vel * qui postea addidit (ut quidam putant) quo confirmatior fieret repetita sententia dicendo: *Non sic impii, non sic*, qui erunt tamquam pulvis; sunt enim terreni, & si- E cut pulvis projicitur à facie venti, ita & isti projicientur & dissipabuntur à Spiritu sancto, qui terræ fertili atque fœcundæ animæ salutaris sicut ventus auster adspirare consuevit.

℣. 4.

45. Huic vento dicitur in Canticis: *Veni auster*, ut clementia aeris mollioris cordis nostri arva laxentur; quæ brumali gelu stricta recipiendis gremium seminibus denegabant. Bonum est nobis ut hic ventus adspiret, qui naves Tharsis ferentes vero Salomoni quæ ad templum ejus ne- F cessaria videntur, tutos deducat in portus. Sed tunc iste ventus adspirat, si boreas ille gravis ventus flare desierit. Ideo vel Ecclesia, vel anima pia dicit: *Exsurge borea, & veni auster*; hoc est: Tu, borea, recede, & veni auster: adspira hortum meum; ut flores non discutias, sed reserves. Anima igitur plena floribus pietatis hortum habet, vel ipsa hortus est, qui fructus ferat: anima quæ impietati patet, pulverem habet, qui est infœcundus ad fructum. Fructiferam quidem il-

Cant. 4. 16.

Ibidem.

a. Vet. edit. ac Rom. cum mss. Vict. & Colb. *prudenter. Tunc debet dare semper, quando nos plenam mensuram possumus.* (Rom edit. *mereamur*, mss. *possimus*) *accipere. Sicut hic . . . dabit fructum bonis indesinentibus.* Nobiscum vero faciunt Paris. edit. atque alii sex mss.

b. Ita Rom. edit. ac mss. Vat. cum quinque Gallic. At edit. vet. cum aliis: *Hic enim corruptibiles sumus.*

c. *Contemplatione mysteriorum cælestium*: deerant hæc in edit. vet. ac mss. Vict. & Colb. sed in Rom. aliisque codicibus inveniuntur. Id autem illis vocibus significatur, virtutes morales seu activæ vitæ, si cum mysteriis cælestibus, eorumque fide atque contemplatione conferantur, esse tamquam folium cum fructu comparatum; ut in sequentibus exponit sanctus Doctor.

* Negat re vera Scholiastes repetitionem hanc reperiri in hexaplo, ut videre est apud Nobilium super hoc loco.

lam fecit Dominus; sed ipsa sibi collegit impietatis pulverem.

46. Quid te jactas, ô plene impietatis? An quia honoribus es potens, & abundas divitiis? Non advertis quia pulvis es, & tu dispergeris & dissipaberis. *Vidi*, inquit, *impium superexaltatum & elevatum sicut cedros Libani: & transivi, & ecce non erat.* (Psal. 36. 35. & 36.) Quid gloriaris, quia multa te servitia ambiunt, multi amici tegunt latera tua, plurimi te equi sequuntur, quorum nobis coarras prosapiam, & tamquam majorum tuorum genus. Præfers divitias, quia conviviis pascis sodales. (B) Utinam egenos pasceres: utinam non jocorum ministros, sed votorum adjutores. Jactas quia prodeunti illico ceditur, & homines te tamquam feram declinant aut bestiam. Num hæc esse aliquid putas? Non audis quia ea omnia tamquam umbra prætereant? Quid juvant consulares prætextæ, [a] aut nitentes auro triumphales palmatæ? Nudus exibis: nemo illic consulem recognoscet. Quid prosunt innumeræ possessiones? Publicæ sunt, non tuæ. (C) Hodie tu tenes, cras alius. Cùm tu exieris, alios intrat. Vix movisti pedem, alius gressum intulit. Quanti ante te illic fuerunt, quanti post te dominabuntur, & hoc putas esse privatum? Quem umquam à morte divitiæ redemerunt? Immo quem non ad mortem divitiæ coegerunt? Quem ab inferis suæ revocarunt opes? Quem potentia excusavit à pœna? Pulvis est impietas, sicut pulvis est impiorum potentia: caliginem infert, dare salutem non potest. Simul ut vehemens flare cœperit spiritus, spargit eam atque dissolvit: aerem turbat, solum nudat; ut pulvis projicitur, deficit ut fumus, liquescit ut cera. (D)

47. Hinc plerique non mediocrem moverunt quæstionem, utrum periturain naturam videatur adserere scriptura divina; maxime quia alibi dixit: *Comminuam eos ut pulverem ante faciem venti, & ut lutum platearum delebo eos*; (Psal. 17. 43) & alibi: *Ecce confundentur & reverebuntur omnes adversarii; erunt enim tamquam non sint.* (Isai. 41. 11.) (E) Primum ergo interrogo, utrum impietatem secundum naturam putent esse, an præter naturam? Si secundum naturam [b] adserant, errare eorum opinionem certum est. Denique dicant, utrum naturæ peccatum conveniat, an non? Sed certum est peccare, deviare esse ab eo quod est secundum naturam. Quid igitur tam ineptum, quam ut dicant minus videri, impium esse, quam peccatorem: cum omnium acerbissimum sit, quidquid in Dei fieri videtur injuriam? [c] Quod si impie agere, non est (F) præter naturam: vivere ergo impie, secundum naturam est, nec peccati loco habendum, nec dignum reprehensione existimandum; nemo enim reprehenditur, qui operatur secundum naturam. Unde concluditur, quia impietas præter naturam est. Quomodo igitur cum perditione consuetudinis, συνηθείας φύσις, hoc est, perituras naturas inducit Scriptura, cùm impietas non utique naturalis sit, sed præter naturam? Quod enim non habet, non amittit: nec potest ea substantia perire, quæ non fuit. Nam & pulvis commotus, aut in aquæ substantiam transfertur, aut in aerem, aut in ignem, hoc est, in aliam videtur sæpe transire naturam. Non ergo in nihilum deficit, sed in aliud transit.

48. Quid obstat igitur quin & ille qui verbi virtute & ratione comminuitur ut pulvis, non in nihilum dissipetur, sed commutetur in melius, ut ex terreno fiat spiritalis homo, & ut lutum platearum sic deleatur, ut tollatur quidquid asperum ac sordidum videtur, remaneat quidquid planum ac mundum est? Et quod ait de adversariis Hierusalem: *Sunt sicut qui non sunt*; utique potuit dicere: Non erunt. Sed cùm dixerit: *Confundentur & reverebuntur*, utique intelligis quia erunt per substantiam, & profectum conversionis, sed non erunt quasi adversarii, quod fuerunt. Itaque per improbitatis defectum non erunt, erunt fide ac devotione mutati. Denique & alibi ex peccatoris persona dicitur: *Et iram Dei sustinebo, quia peccavi, donec justificet judicium meum.* (Mich. 7. 9) Convertere enim Deus cupiens peccatorem, punit eum & urit, ut purget. Unde ait: *Et educet me in lucem.* (Ibidem.) Nam & ceram urit ignis, & liquescit, ut purgetur: & nos per ignem probamur: & fumus consumto omni materiali expurgatur, [d] & neque natura transit. Itaque & anima purgata ab omni labe, in id quod est deficit, non in id quod non est; unde ait Balaam: [e] *Moriatur anima mea ut anima justorum*; (Num. 23. 10.) ut moreretur lapsus ejus, & quidam improbitatis usus: transiret autem in consuetudinem, vitamque justorum; omnia enim Deus salva vult esse. Unde & Salomon ait: *Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum.* (Sap. 1. 13.) Fecit animam ut sit: creavit hominem in incorruptionem, quem ad imaginem sui fecit: sed homines à naturæ munere deviantes, obnoxios fecere se morti, ut quasi terreni corrumpantur. Sed Deus per tribulationes ad pœnitentiam cogit, ut per pœnitentiam uratur & consumatur illud accidens malum improbitatis, & pereat; & locus ille animæ, qui erat accidentis impietatis possessio, pateat ad receptionem virtutis & gratiæ. Certum est autem animæ naturam esse pretiosam, quæ ad similitudinem Dei facta receptionem omnis virtutis admittit; utpote quæ cognitionis supernæ non sit fraudata consortio.

49. Nunc illud superesse arbitramur, quod in multorum ore versatur, qua ratione Deus, cujus sine voluntate nec passer vilissimus cadit, & apud quem capilli capitis numerati sunt, dixerit per Esaiam: *Sic omnes gentes ut stillicidium de* (Esai 40. 15.)

a. Mss. nonnulli, & quædam edit. Paris. *aut nitentes auro triumphales palmæ.* Alii mss. atque edit. . . . *palmatæ.* Melius; nec enim temere inveniatur ab imperatoribus in triumphis palmas, quæ eorum tantum qui vel in olympiacis, vel in gladiatoriis ludis vicerant, præmia erant, manu gestari solitas: at vero *palmatæ*, id est, togæ palmis acu pictis, sive, ut aliqui volunt, latis clavis distinctæ triumphantium ornamenta erant; quemadmodum *prætextas*, quæ hoc ipso loco nominantur, hoc est, tunicas limbis purpureis decoratas, magistratuum ac nobilium puerorum vestes fuisse compertum est. Quod autem pro *aut nitentes auro*, plures mss. habent, *annitentes auro*, hoc ita potest explicari, ac si legeretur, *auro subfulta ac rigentes.*

b. Cod. Vict. & Colb. *Adserunt quod ea qua naturaliter subsistant, interire funditus nequeant errare, quorum* &c. Verum hæc verba potius otiosi cujuspiam glossa videntur, quam auctoris textus.

c. Mss. aliquot. *Quod si impie agere est præter naturam; vivere ergo secundum naturam nec peccati loco habendum est, nec* &c.

d. Edit. ant. *neque naturam transit*: Rom. & pauci mss. *& neque in naturam transit.* Alii quinque, *& neque natura transit.* Commode, hic enim *transit* idem est atque *in nihilum redigitur.*

e. Ita quinque mss. alii autem tres cum vet. edit. *Moriatur anima mea in anima justorum.* Rom. so'a . . . . *in animis justorum.* Suffragantur tamen LXX. Interp. apud quos: Ἀποθάνοι ἡ ψυχή μου ἐν ψυχαῖς δικαίων . . . *inter animas justorum.*

urceo, & sicut momentum staterae aestimata sunt, & ut A *sputum aestimabuntur.* Ita ergo peribunt omnes gentes sicut stillicidium de urceo, & ut sputum perit, & ad nullos usus proficit. Sed tu qui nosti quia gentes non eo usque pro nihilo habuit
Gen. 18. 3. Deus noster, ut & Abrahae dixerit: *Benedicentur in te omnes gentes*; & per David locutus sit ad Fi-
Psal. 2. 8. lium dicens: *Dabo tibi gentes haereditatem tuam*; &
Psal. 71. 11. infra: *Omnes gentes servient ei*; qui legisti, *quia obtu-*
Rom. 8. 32. *lit Deus Filium suum pro omni gente, ut salvos faceret peccatores*; debes hoc loco vim divinae senten- B tiae considerare. Contemplatione etenim crea-
a. turarum caelestium, [a] quae multae sunt (sicut caelum quod multipliciter majus quam terra est, ut à plerisque punctum comparatione caeli terra sit aestimata) Angelorum, Archangelorum, Principatuum, Potestatum, Thronorum, Dominationum, millium, & decem millium, & innumerabilium millium: contemplatione ergo horum gentes ut stillicidium de urceo aestimatae sunt, cujus est omnis plenitudo. Ex illa igitur plenitudi- C ne caelesti tamquam gutta cadens aestimatae sunt gentes. Quomodo enim poterant maximae videri, cùm ipsa terra in qua sunt gentes, minima mundi portio sit, & omnium quae operatus est Deus, tamquam staterae exigua inclinatio gentes sint? Simul cognosce per hanc stateram omnia Deum cum justitia condidisse, & in ipsis gentibus inesse quiddam naturaliter, in quo justitiae videretur vel exiguum esse momentum, & sputum ipsum tamquam ex universitate totius cor- D poris interiorem existere portionem.

50. Magis ergo hîc misericordia praedicatur, quoniam qui venit quaerere quod perierat, nec stillicidium illud quasi vile contemsit, & allevab vit momentum staterae; [b] & sputo illi substantiam boni corporis donans, dignatus est omnes gentes in unum corpus Ecclesiae congregari. Inter gentes autem & Israel annumerari potest nequaquam expers divinae ejus justitiae; quia ipse
Deut. 4. 6. Moyses dixit de Israel: *Ecce populus sapiens, & dis-* E *ciplina tenax, gens magna.* Et ut scias quia supra meritum nostrum Dei bonitas redundavit, Apostolus hunc propheticum locum interpretatus
Rom. 11. 32. & seq. ait: *Conclusit Deus omnia in incredulitate, ut omnium misereatur*; & subjunxit: *O altitudo divitiarum sapientiae & scientiae Dei! quam inscrutabilia sunt judicia ejus, & investigabiles viae ejus! Quis enim cognovit sensum Domini: aut quis consiliarius ejus fuit: aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?* Hunc autem locum praemittens Propheta ait: F
Isai. 40. 15. *Sic omnes gentes ut stillicidium de urceo aestimatae sunt,* & reliqua, ut cognoscas intellectum istum cum interpretatione Apostolica convenire.

51. Sed quid evidentius eo quod perituras naturas non videatur inducere, cùm ipse subjece-
℣ 5. rit sanctus Propheta: *Quoniam non resurgunt impii in judicio.* Non enim dixit: *Non resurgunt*; sed ait: Resurgunt quidem, sed non in judicio. Qui autem resurgit, est utique, & manet: sed quia non credidit in Christum, jam judicatus est; & ideo non venit in judicium, quem peracti jam

A manet poena judicii. Et de resurrectione quidem plurima divinarum scripturarum sunt testimonia, quae non praetermisimus in libris * consolationis & resurrectionis. *
De eo autem quod ait: *Non resurgunt impii in judicio*; secundùm Evangelium absoluta sententia est, quia non omnes judicabuntur. Apostolus autem ait: *Omnes enim* 2. Cor. 5.
oportet nos stare ante tribunal Christi, ut recipiat 10.
unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum. Haec putant plerique esse contraria;
B nec advertunt quia Salvator de perfidis dixit atque impiis, qui non crediderunt in dominum Jesum. Sic enim ait: *Qui credit in me, non judica-* Johan. 3.
tur: qui autem non credit, jam judicatus est; quia 18. 19.
non credit in nomine unigeniti Filii Dei. Hoc autem est judicium, quia venit lux in hunc mundum, & dilexerunt magis homines tenebras quam lucem; erant enim mala ipsorum opera. Liquet igitur de quibus dictum sit, hoc est, de iis qui non crediderunt in dominum Jesum. Apostolus
C quoque etsi dixit omnes, de iis utique dixit qui crediderunt, sed actuum suorum rationem in die judicii reddituri sunt. Denique ipse alibi ait, quia testimonium conscientiae nostrae in die ju- Rom. 2. 15.
dicii revelabitur, cùm invicem cogitationes nostrae aut accusabunt se, ut scriptum est, aut defendent, & patebunt cordis occulta. Quid autem hoc evidentius quod ait alibi: *Omnes qui-* 1. Cor. 15.
dem resurgemus, sed non omnes immutabimur? Im- 51.
mutabuntur enim justi in incorruptionem, ma-
D nente corporis veritate. Daniel quoque dicit: *Ju-* Dan. 7. 10.
dicium sedit, & libri aperti sunt. Ostendit ergo judicium futurum, maxime cùm alibi idem dicat:
Multi qui sedent in tumulo terrae, exsurgent: isti in Dan. 12. 2.
vitam aeternam, & isti in opprobrium & confusionem & 3.
aeternam; & intelligentes splendebunt sicut splendor caeli, & de justis multi sicut stellae lucebunt.

52. Quod istud est judicium sedentium judicum, & qui libri aperti, nisi conscientiae nostrae, velut libri peccatorum nostrorum seriem conti-
E nentes? Quamquam hoc ipsum vile sit aestimare quasi humani simile judicii. Aliud est Christi judicium, ubi conscientia ipsa se prodit, quae latere non potest occultorum arbitrum, ubi cogitationes lucent apud eum, qui adhuc cogitantibus dicebat: *Quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Matth. 9. 4.
Cùm Judaeis diceret, dicebat omnibus; ne quis putaret quod occulta possent esse quae eum fallerent, ne quis putaret quod parietibus clausis testem occulti erroris effugeret. Ideoque & Evan-
F gelista testatur dicens: *Jesus autem sciebat cogita-* Luc. 6. 8.
tiones eorum. Quomodo ergo ait: *Libri aperti sunt?* Non utique atramento scripti, sed vestigiis delictorum, & flagitiorum inquinamento. Aperietur liber conscientiae tuae, aperietur liber cordis tui, culpa nostra recitabitur. Est ibi liber, ubi est tabula; immo sunt libri inscripti, ubi sunt inscriptae tabulae, quas inscribit Spiritu sancto Apostolica doctrina, sicut legimus, dicente Paulo: *Epi-* 2. Cor. 3. 2.
stola nostra vos estis..... inscripta non atramento, sed & 3.
Spiritu Dei vivi: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Sunt ergo tabulae cordis in-

a. Rom. edit. sola, *quae multa sunt, nempe Angelorum, Archangelorum, Principatuum, Potestatum, Thronorum, Dominationum, millium, & decem millium, & innumerabilium millium, gentes ut stillicidium de urceo aestimata sunt. Nam sicut caelum adeo majus est quam terra, ut à plerisque comparatione caeli terra ut punctum sit aestimata; ita & ejus plenitudo. Ex illa igitur &c.*

b. MSS. aliquot, *& sputi cùm illi substantiam boni corporis donare dignatus est, id est, omnes gentes in unum corpus Ecclesiae congregare, unus, congregavit.*

*. Intellige libros *De fratris obitu*; & *De fide Resurrectionis*.

scriptæ Spiritu sancto, istæ recitabuntur. Si bene egeris, manebit Scriptura. Vide ne tollas Spiritus sancti gratiam: vide ne deleas, & scribas atramento flagitia tua, ne veniat dies judicii, & dicat Judex: Recitentur libri, recitentur tabulæ gestorum ejus; & dicat tibi: Ego scripsi tabulas tuas, cur delêsti apices meos? Ego scripsi dona mea, quomodo delesti munera mea, & scripsisti opprobria tua? Noo legisti quia scribo? Non tibi dixi per os Prophetæ mei: *Lingua mea calamus scriba velociter scribentis*: judicium autem Verbi est. (Psal. 44. 2.)

53. *Multi ergo dormientium in tumulo terræ surgent, qui bene egerunt, in resurrectionem vitæ: qui male egerunt, in resurrectionem judicii.* Qood Daniel ait: *in vitam æternam*; hoc Salvator: *in resurrectionem vitæ*, dixit. Item quod ait Daniel: *in opprobrium & confusionem*; Salvator dixit: *in resurrectionem judicii.* Uode noo expedit nobis ad judicium venire, & oon expedit noo venire; ne aut prædamnati videamur, aut in hac labe vitiorum subeamus tanti pondus judicii. Propheta rogat ne intret Dominus in jodicium cum servo suo; quaoto magis nos judicium Domini timere debemus? Pone quia misericors Dominus ignoscet: quanta prodentur quæ latere credebam? Qui pudor, quæ confusio erit mihi, cùm is qui alios profitebar docere, ipse in eo deprehendar, in quo alios arguebam? (Iohan. 5. 28. & 29.) (Psal. 142. 2.)

54. Et ideo quoniam & Salvator * duo genera resurrectionis posuit, & Johannes io Apocalypsi dixit: *Beatus qui habet partem in prima resurrectione*; isti enim sioe judicio veniunt ad gratiam: qui autem non veniunt ad primam resurrectionem, sed ad secundam reservantur, isti urentur, donec impleant tempora inter primam & secundam resurrectionem: aut si non impleverint, diutius in supplicio permanebunt. Ideo ergo rogemus ut in prima resurrectione partem habere mereamur. Sunt qui resurrexeruot in passione Christi, & isti plane beati, quia acceperunt Christi gratiam, & aodierunt vocem ejus, de qua scriptum est: *Venit hora quando audient mortui vocem Filii Dei, & qui audierint, vivent.* Et: *Ingressi sunt in sanctam civitatem.* Puto quod magis illam significet supernam, quàm istam Hierusalem, quam reliquit, quam incusavit, quod io istam pedibus, in illam autem supernam meritis iotraverint. (Apoc. 20. 6.) (Iohan 5. 25.) (Matth. 27. 53.)

55. Sed & illud caveamus, ut hîc positi surgamus de tumulo terræ. Sunt qui viventes sepulcro sunt circumdati & repleti mortuis, quorum guttur sepulcrum est, non loquentium verba vitæ, sed mortis. Si hîc resurrexerimus à mortuis, & illic resurgemus: si hîc non fuerimus ossa arida, sed acceperimus rorem Verbi, humorem Spiritus sancti, & illic vivemus: si hîc nos excitaverit Jesus voce sua magna, ut excitavit Lazarum, & per Discipulos suos solverit à vinculis mortis, & induxerit in Bethaniam, ubi erat Lazarus, hoc est, in domum obeditionis, & adhibuerit hîc convivio suo; & illic cum eodem recumbemus, & illic cum eo semper epulabimur, & illic nobis redolebit unguentum, quod solus proditor dolebat effusum.

56. Ergo *impii non resurgunt in judicio*, hoc est, in portiooem eorum qui judicium subituri sunt; *nec peccatores resurgunt in consilio justorum.* Vides quia surgunt impii, & non surgunt in judicio justorum; quia peccatores etsi non resurgunt in consilio justotum: resurgunt tamen in judicio. Uode videntur qui bene crediderunt, & fidem suam etiam operibus exsecuti sunt, ipsi non judicari, sed surgere in coosilio justorum: peccatores autem qui non possunt ioter justos surgere, surgent in judicio. Habes duos ordines. Tertius superest impiorum, qui quoniam oon crediderunt, jam judicati sunt; & ideo non surguot in judicio, sed ad pœnam: *dilexerunt enim magis tenebras quam lucem*; & ideo judicium eorum pœna est, & forte pœna tenebrarum. Et poterat quidem intelligi quod ii qui mala opera habent, credentes tamen in Christum, volentes quidem recte vivere, sed victi illecebris peccatorum, dilexerunt plus tenebras quam lucem: id est, utrumque dilexeruot, sed magis teoebras. Sed quia de illis præmisit qui non crediderunt, sic accipiendum puto quod dilexerunt tenebras, & non lucem; lux enim Christus est. Qui ergo non crediderunt luci, absurdum est ut lucem vel dilexisse credantur, quam nescierunt. *Nescierunt eum, neque intellexerunt, in tenebris ambulant*, sicut scriptum est. (℣. 5.) (Iohan. 3. 19.) (Psal. 81. 5.)

57. Sequitur: *Quoniam novit Dominus viam justorum, & iter impiorum peribit.* Adverte sensum: *Non resurgunt impii in judicio; quoniam novit Dominus viam justorum.* Vias eorum utique novit, quorum dirigit gressus; sunt enim gressus hominum, qui à Domioo diriguntur. Diriguntur à Domino & viæ viri. Has novit Dominus vias, quæ sunt rectæ, quæ ad illam vitam teodunt dicentis: *Ego sum via, veritas, & vita.* Hæc bona est via: tortuosa autem est via sæculi. Non digoatur illam viam nosse. Illos eoim agnoscit, qui sunt ipsius, qui operantur opera ejus: qui autem operantur iniquitatem, his dicit Dominus: *Discedite à me, omnes operarii iniquitatis, non novi vos.* Non per ignorantiam, sed per id quod indigoi sint scientiâ Dei, nesciuntur. (℣. 6.) (Iohan. 14. 6.) (Luc 13. 27.)

* Videtur hic non multum recedere sanctus Ambrosius ab opinione Chiliastarum. Nolim autem eam intelligas, qua Damascenus lib. de Hæresibus tradit Origenistas docuisse *Christi regnum tandem aliquando desiturum, & simul Angelos desituros*, neque etiam Gobari tritheitæ blasphemiam qua asserit *cum justis resurrectura quoque omnia animalia* &c. Sed eam qua dicebantur *justi primum omnium revicturi, & cum Christo in summa pace ac voluptate regnaturi per mille annos; post quod spatium fieret resurrectio generalis atque universale judicium.* Quod quidem etsi Ambrosio tribueremus, non esset cur mirari quidquam deberet. Certum enim est in ea opinione non tantum Origenem cujus sententias subinde in scripta sua transtulit Sanctus noster, sed etiam complures alios fuisse magni nominis Patres tum Græcos tum Latinos. Horum reverentia eamdem sententiam damnare non ausi sunt Hieron. in Hieremiæ 19. 11. & August lib. 20. cap 7. qui hoc ipso loco satis declarat nihil in hoc dogmate sibi magis displicere, quam quod illic spiritales voluptates non admitterentur; sed ab Ambrosio atque aliis quibusdam ipsas admitti potuisse hinc intelligi datur, quod ipse Augustinus ibidem fateatur se illas dum prius cum millenariis sentiret, admisisse. Quod vero non obscure videtur hic & infra num. 56 atque alibi doceri omnes peccatores qui in Christum crediderint, post expurgata per ignem crimina salvandos esse, eo modo Origenis aliorumque multorum ejusdem ætatis Patrum eâ sententia fuit, verum & ipsiusmet Hieronymi lib. 1. adversus Pelag. cap. 9. & alibi pluribus locis. Unde colligas errorem hunc illis temporibus necdum ab Ecclesia liquido fuisse reprobatum. Sed cum Ambrosius præfat. in psalm. XXXVII num. 2. absolute dicat: *Nam si hinc peccata gravia portaveris, illic*, nempe in futura vita, *requiem non habebis*; & alibi non dissimilia tradat: eum hoc loco non tam ex propria, quam ex memoratorum Patrum mente locutum possumus judicare. Porro de hac omni Chiliastarum doctrina qui plenius aliquid desiderabit, adeat Sixtum Senensem Bibliothecæ sanctæ lib 5. Annot 233. & lib. 6 Annot. 347 nec non P. D. Huetium Origen. lib. 2. quæst. 9.

58. Pulcre autem ait: *Et iter impiorum peribit.* A Separavit latinus, ut iter diceret, & tamquam discrevit iter à via: græcus autem in utroque viam dixit. Non otiose tamen latinus, quia & Dominus: *Ego sum via*, dixit; non dixit: Ego sum iter. Perire autem iter impiorum dixit, non impios. Servat eorum substantiam, qui si convertantur, solum iter impietatis amittent, quod nec ab initio fuit, nec erit. Quod accidens igitur est perit: quod substantivum, manet. Pereunt autem ita impii, quomodo dicitur: *Anima quæ peccat, ipsa morietur*; (Ezec. 18. 4.) ut peccati aculeo, non omni substantiæ suæ dissolutione moriantur.

IN PSALMUM XXXV. PRÆFATIO.

(Scrip. circa an. 381.) 1. DICTURUS Propheta [a] in psalmo sequenti quæ esset forma justi, ante formam expressit injusti. Neque enim possumus cognoscere quæ sit forma justitiæ, nisi cognoscamus quæ sit iniquitatis effigies; sunt enim sibi adversæ atque contrariæ. Namque in altera simplex habitudo naturæ, in altera fallax versutia nequitiæ: alia virtutum imagines præfert, alia vitiorum commercia prætendit. Convenire autem hunc ordinem & ipsa ratio docet; & si de contrariis sumenda sunt testimonia, ipsi doctores philosophiæ con- C fessi sunt, dum sequuntur. Quis autem dubitet longe anteriorem Davidem Platonis fuisse temporibus, quem non solum * magister ejus, sed nec avi quidem avorum ejus videre potuerunt: cùm ille in principio regni fuerit Judæorum (quod per innumera annorum curricula propagatum est) iste post tempora captivitatis, quibus regnum gentis ejus jam fuerat dissolutum. Ergo ipse qui tenet in omnes sæcularis sapientiæ principatum, cùm diceret non posse formam justitiæ D comprehendi, nisi ante discutiendam injustitiæ seriem putavissent, exemplum adtulit quod ii qui velint aurum quærere, prius se luto obliniant. Autum itaque justitia, iniquitas lutum est. Quod à nostris quoque prius dictum esse non dubium est, cùm scriptum sit: *Ut lutum platearum delebo eos.* (Psal. 17. 43.) Et vere lutum; quia eos inquinat qui sibi appropinquaverint. Fugiamus ergo injustitiam, ne luteis sordibus inquinemur, atque in ejus voraginem non pes noster exterior, sed, quod est gra- E vius, mens nostra mergatur. Et philosophia quidem aurum se quærere dicit, sed lutum versat, quæ divinitatem quærit in statuis: sed vasa figuli virga confringet. Nos aurum quærimus, quo corpora nostra mundemus, mortificationem Jesu Christi in corpore nostro circumferentes; ut & vita Jesu Christi in corpore nostro manifestetur. Bonum aurum, sanguis est Christi, dives ad pretium, profluus ad lavandum omne peccatum. Ordinem diximus, titulum consideremus.

(ỷ 1.) 2. [b] *In finem*, inquit, *servo Domini psalmus David.* F In toto psalterii corpore solus hic titulus est, quo psalmum servo Domini se scripsisse testetur. Quis iste est servus Domini, videamus: quid psalmi series significet: cui dictus hic psalmus sit? Audiamus ad quem loquatur: *Domine*, inquit, *in cœlo misericordia tua, & veritas tua usque ad nubes. Justitia tua sicut montes Dei, judicia tua abyssus multa.* (Psal. 35. 6. & 7.) Cui hoc, nisi Filio Dei dicitur? Hæc enim non humanæ, sed divinæ sunt potestatis. (Psal. 89. 1.) Sed quid sibi vult quod servo Domini dici psalmum hunc B titulus declaravit, cùm orationem Moysi hominis Dei maluerit, quàm servi Domini in posteriore titulo nuncupare? Quod ergo consilium Prophetæ fuerit non intelligo, vel potius ipsius domini Salvatoris, qui locutus est in Propheta. Vere judicia ejus sicut abyssus multa, ut servo honorificentiam reservaret, sibi conditionem servitutis adscriberet. Videor mihi intelligere, videor hausisse aliquid de gratia spiritali. Adversus injustitiam, ut diximus, psalmus hic scriptus est; & ideo plus gravatur injustitia perfidorum, qui Christum Jesum dominum recipere noluerunt, cùm ille propter ipsos susceperit servitutem. Quid enim tam iniquum, quam ingratos fuisse tantis beneficiis; ut quibus ille salutem daret, hi sanguinem ejus effunderent? Denique alibi cùm de sua passione loqueretur, ad acervandam Judaicæ impietatis invidiam sic ait: *Ne avertas faciem tuam à puero tuo: quoniam tribulor, velociter exaudi me... Pauper & dolens ego sum.* (Psal. 68. 18. Ibidem. 30.)

3. Veni, Paule, interpretare nobis, qua ratione Dominus cœli atque terrarum se pauperem dixerit, & quæ sit ista paupertas. Tu certe illum divitem dixisti: quomodo idem dives & pauper est? Audiamus testimonium Pauli. *Scitis*, inquit, (2. Cor. 8. 9.) *gratiam domini nostri Jesu Christi; quia propter vos pauper factus est, cùm dives esset, ut vos ejus inopiâ ditaremini.* Veni & tu, Esaia, interpretare nobis quomodo se dolentem dixerit Christus, qui dolores vulnerum sanare consuevit. Medicus venit, ut curaret ægros: quid ipse habuit quod doleret? Audiamus etiam Esaiæ testimonium. *Pro nobis*, inquit, *dolet; & nos æstimavimus eum esse in doloribus.* (Esai. 53. 4.) Expressit medici affectum, qui etiamsi ipse nullum vulnus habuit quod doleret, tamen compassus est vulneratis. Hoc igitur in psalmo Dominus exprobrat Judæis: Ego propter vos pauper, ego pro vobis dolens, & vos mihi manus impias intulistis dicentes: *Tollamus justum, quia inutilis est nobis. Injiciamus lignum in panem ejus.* (Sap. 2. 12. Hier. 11. 19.) Bene panem dixit pro carne ejus. Ille alimentum detulit, isti pro beneficio retulere supplicium. Non mirum ergo si esuriunt, qui sibi vitæ æternæ alimoniam denegârunt. Pulcre etiam duo ista junxerunt: *Injiciamus lignum in panem ejus.* Nesciebant quid loquerentur Judæi, & mysterium loquebantur. Paradisum nobis Crux reddidit Christi. Hoc est lignum quod Adæ Dominus demonstravit, dicens de ligno vitæ, quod esset in medio paradisi, edendum: de ligno autem scientiæ boni & mali, non edendum. Erravit Adam, mandata non tenuit, interdictum gus-

a Rom. edit. sola, *in psalmo trigesimo quinto.* Minus bene; quandoquidem non hunc, sed trigesimum sextum Ambrosius indicatum voluit: quod utriusque psalmi argumentum considerantì planum erit.

*. *Magister ejus*, id est, Socrates, ad quem à regno David effluxere, ex quorumdam chronologia, anni 633. Quod vero ad regni Judæorum durationem, eam fuisse annorum 484 iidem tradunt.

b. Rom. edit. prætermiserat vocem, *Psalmus.*

tavit. Per lignum cœpimus esurire; quia suum caro accepit alimentum. Ideo Dominus in Christo carnem junxit & lignum, ut fames antiqua cessaret, vitæ gratia redderetur. Beatum lignum Domini, quod omnium peccata crucifixit: beata caro Domini, quæ victum omnibus ministravit!

4. De paupertate igitur & dolore Domini idonea, ut arbitror, sanctorum protulimus testimonia, quorum alter vidit & dixit, alter est electus ut diceret. Ipsorum igitur qui probati sunt, de servitute Domini testimonia iterum proferamus; immo sua quæ de se ipse locutus in utroque est.
[Esai. 49. 5.] Audiamus ergo quid dicat: *Sic dicit Dominus, qui finxit me ex utero servum sibi ad congregandum Jacob & Israel ad eum.* Advertimus ergo quod propter congregationem populi, formam susceperit servitutis. Audis, Judæe, & de gratia contumeliam refers; & hoc ad perfidiam derivas, propter quod magis credere debuisti. Ad te vocandum venit, & conviciaris. Ex utero servum se dixit. Audi, Arriane, ex quo utero: paululum supra
[Ibidem. 1.] recurre: *Ex utero*, inquit, *matris meæ, vocavit Dominus nomen meum.* Quod nomen ejus sit, audia-
[Esai. 7. 14. Matth. 1. 23.] mus, quo eum Pater vocavit. *Ecce virgo in utero accipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen ejus Emmanuel: quod interpretatur, Nobiscum Deus.* [a] Quod enim aliud nisi Filius Dei nomen est Christi? Accipe aliud. Dixerat quidem & Gabriel ad
[Ibidem. 21.] Joseph de Maria: *Pariet filium, & vocabit nomen*
[Mich. 5. 2.] *ejus Jesum.* Accipe Dei vocem. *Et tu Bethleem Judææ, non es minima inter principes Juda; ex te enim exiet Princeps qui regat populum meum.* Adverte mysterium: ex utero Virginis idem & servus exivit & dominus: servus ad operandum, dominus ad imperandum; ut regnum Deo in hominum mentibus radicaret. Utrinque unus, non alter ex Patre, & alter ex Virgine; sed idem qui ante sæcula ex Patre, ipse postea carnem suscepit ex Virgine. Ideo ergo & servus vocatur, & dominus: propter nos servus; sed unitate divinæ substantiæ Deus ex Deo, Princeps ex Principe, æqualis
[Matth. 3. 17.] ex æquali; neque enim degenerem genuit, in quo se ipse complacere memoravit.

5. Magnum, inquit, tibi est vocari puerum meum, ut statuas Tribus Jacob. Servat ubique suæ vocabula dignitatis. Magnus Deus, & magnus puer: nec in carne magnitudinis suæ nomen amittit, cujus magnitudinis nullus est finis. Me-
[Philip. 2. 6. & seq.] ritoque securus, *cùm in forma Dei esset*, ut Apostolus dicit, *non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, & specie inventus ut homo: humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.* Hic est ergo æqualis quasi Dei Filius, hic servi formam in carne suscepit, hic mortem gustavit, cujus magnitudo non habet finem; quia finis Legis est Christus ad justitiam omni credenti: ut in ipsum omnes credamus, hunc intimo adoremus affectu. Bona servitus, quæ omnes liberos fecit: bona servitus, quæ nomen super omne nomen adquisivit: bona humilitas, quæ fecit, ut in nomine ejus omne genu figant, cælestium, terrestrium, & infernorum; & omnis lingua confiteatur quoniam dominus Jesus in gloria est Dei Patris. In hunc ergo finem dirigitur hic psalmus, ut & nos servi simus ad justitiam, non superbi ad arrogantiam. [b] Servitus enim stipendium libertatis est: stipendium autem mortis arrogantia est. Sed jam ipsam psalmi seriem adoriamur.

IN PSALMUM XXXV. ENARRATIO.

6. *Dixit injustus, ut delinquat sibi.* Quid dixerit, non expressit, & ideo sic intelligendum arbitror, quia quidquid dicit injustus, peccatum est. Omnis enim injustitia, peccatum; quoniam ubi organum vitiosum, quomodo potest cantus non esse vitiosus? Degeneris materiæ decolor partus est. Quidquid ergo loquitur injustus, iniquitas est, quæ in suum refertur auctorem, [De Tob. cap. 12. num. 41. Et mss. vid. 17 num 1]
sicut viperæ partus, qui primo suam scindit parentem, ut frequens sermo est. Sibi ergo delinquit. Nihil hac sententia sublimius dictum arbitror. In illis qui sibi sapientiam sæculi vindicarunt, nihil tale legi, nihil tale cognovi. Nec mirum, quandoquidem illi humano ingenio locuti sunt, hoc infudit Spiritus Dei, Spiritus veritatis: quia injustus sibi delinquat, sibi generet vulnera, se ipse confodiat. Nam sicut spinæ nascuntur in manu ebriosi, ut Scriptura adserit: ita & [Prov. 26. 9.]
injusti sermone nascuntur, quæ compungant loquentem. Loquitur injustus, & interior ejus conscientia vulneratur; quia in omni sermone quem loquitur, non est fraudis immunis. Cujus enim gravior est pœna, quàm propria, cùm pro omni sermone det pœnas? Serpens aliis infundit venenum, injustus sibi; in eum enim refunditur quidquid effuderit. Injustus igitur & aliis inutilis, & sibi noxius: justi autem vita fructuosa aliis, & sibi dulcis. Dicit enim Salomon: *Fili, si sapiens eris,* [Prov. 9. 12.]
tibi sapiens eris, & proximis: si autem malus evaseris, solus hauries mala.

7. Advertimus ergo quia justitia aliis est potius nata, quàm sibi: commune commodum, non suum exspectat; & alienum bonum pro suo ducit emolumento. Beata & præclara justitia, cujus bonum omnibus proficit: ex uno plerumque ad plures proficiscitur, atque ad omnes pervenit. Justus David, qui parcebat inimico, & malebat innocentiam suam, quàm vitam tueri; ne malo publico vindicaretur, atque appetendi principis in malis quoque causis aliis exemplum ederet, cùm ipse vindictam de insidiatore sumsisset. Justus Abel, qui de ovibus suis quas ei Dominus dederat, primitias Domino putaverit offerendas; & ideo plus placuit Deo, quia moram non fecit, devotionem probavit. Sed hoc impius ferre non potuit, justitiæ prævaricator, radix iniquitatis; & ideo fratrem occidit, quia hostia ejus Deo magis, quam oblatio sua fuerat comprobata. Sed

a. Rom. edit. sic verba illa contraxerat, *Quod nomen quid aliud est nisi Filius Dei?*

b. Omnes edit. *Servitutis enim stipendium libertas est:* Omnes mss. *Servitus enim stipendium libertatis est.* Iterum edit. Rom. sola, *stipendium autem arrogantia mors est*: aliæ ac mss. ut in textu. Sed ut locus hic alioquin obscurus intelligatur, advertendum allusionem fieri ad militiam, in qua post certum stipendiorum, id est, annorum numerum missio dabatur militibus. Sic ergo interpretamur: Servitutem sequitur libertas, & mors arrogantiam, quemadmodum post emerita stipendia missio conceditur: vel brevius, servitus libertati initiat, morti arrogantia. Et hunc sensum satis indicant antecedentia illa: *Bona servitus* &c.

ille

ille occisus Deo loquebatur in voce sanguinis A sui, hic vivus à facie Domini repellebatur; & cùm adhuc à Domino pœnæ cessarent, torquebat eum suorum conscientia peccatorum. Latebat miser tremens & timens; & cùm adhuc percussor deesset, ipsa se se injusti vita cruciabat. Acceperat signum, ne eum aliquis occideret: non ut vitæ suavitate frueretur, sed ne mors auferret ærumnam; ut percussorem suum quotidie timendo pateretur. Meruerat quidem ut percussor inhiberetur: sed sine ulla intermissione ipse sibi suus B carnifex erat, ipse percussor.

8. Quæ pœna major, quàm timere quod vitare non possis, nec quod timueris, evadere? Unde præclare David exprimens conventionem
Psal. 50. 4. gravissimam conscientiæ peccatricis ait: *Quoniam iniquitatem meam ego agnosco, & delictum meum contra me est semper.* Offunditur enim nobis ultrix nostri imago peccati; nec quietum reum suum esse permittit, inferens miseram servitutem: atque in sua vincula trahit, ut enodare se C non queat; quoniam volens ipse se vendidit, cui liberum erat delictorum æra non capere, & libertatem innocentiæ reservare. Itaque dum oramus, peccatum offunditur: ubi somno sensus se corporis relaxaverit, peccatum recurrit. Semper nobis error noster tamquam malus exactor occurrit, vel tamquam improbus fœnerator con-
Johan. 8. 34. veniens debitorem. Unde Dominus ait: *Qui facit peccatum, servus est peccati.* Sed justus novit quemadmodum peccatorum suorum vincula dis- D solvat, nec exspectat accusatorem, sed prævenit ut confitendo suum allevet omne delictum; ne habeat quod adversarius criminetur. Ideoque
Prov. 18. 17. Scriptura tibi dicit: *Justus in principio sermonis accusator est sui.* Vocem enim eripit adversario, & quasi dentes quosdam paratos ad prædam criminationis infestæ, peccatorum suorum confessione constringit. Dixit Judas Iscariotes ut de-
Matth. 26. 48. linqueret sibi. Quid dixit? *Quem osculatus fuero, ipse est: tenete eum.* Hoc dixit, & se ipse pro- E prio ore egit in mortem. Quantos putamus in ipso fuisse tortores; ut sibi ipse tam gravis pœnæ exactor incumberet, & semet ipse laqueo strangularet?

9. *Dixit injustus ut delinquat sibi.* Locutus est
1 Reg. 24. 17. justus: *Ecce ego peccator male feci, & grex iste quid fecit?* Et remissum est omne peccatum. Dixit er-
Gen. 4. 9. go justus, & sibi profuit. Dixit Cain: *Numquid ego custos sum fratris mei?* Et sibi ipse mentitus est. Dixit Ananias omne se venditi sui ruris pretium F protulisse, & mentitus est sibi, qui potuit minus
Psal. 26. 12. offerre sine fraude. Ideoque præclare ait: *Et mentita est iniquitas sibi.* Sibi enim ante mentitur, cùm in suum mentitur exitium: sibi delinquit, qui sibi innocentiæ eripit suavitatem. Quis enim puritate & simplicitate pectoris dulcior fructus? Quis cibus suavior, quam is quem animus bene sibi conscii, & mens innocentis epulatur? At ve-
Zach. 5. 7. ro iniquitas velut quodam plumbeo talento, ut Scriptura testificatur, conscientiam gravat. Me-
Psal. 37. 5. ritoque David ait: *Sicut onus grave gravata sunt*
Prov. 10. 26. *super me.* Et Salomon: *Sicut uva acerba dentibus,* A *& fumus oculis: ita iniquitas omnibus utentibus ea.* Gravis pœna quæ cibum impedit, adspectum obducit; &, quod est amplius, oculis mentis internæ tenebrosam offundit caliginem, ut quod verum est, videre non possit injustus. Ideoque delinquit sibi, qui sibi quæ pretiosa sunt, eripit.

10. *Dixit* ergo *injustus ut delinquat sibi.* Justus autem loquitur, ut aliis & sibi prosit: ille loquitur ad perniciem, hic loquitur ad salutem. De justis vero & fidelibus dictum est: *Corde creditur ad jus-* Rom. 10. 10.
B *titiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Illius lingua vulnerat, lingua autem prudentum sanat. Unde cùm expostularet David cum rege Saul, quod oblitus beneficii, salutis ingratus eum persequeretur ad mortem, à quo toties jam videret se esse servatum; & vitam ejus appeteret, qui vitam suam pro regis salute periculis obtulisset, ait sibi fructum non perire justitiæ, qui insidiatorem 1. Reg. 24. 24.
suum in manus suas à Domino sibi traditum non peremisset. Ab injustis iniquitas prodivit, vene- C num à serpentibus effusum est, venenum & iniquitatis arma perierunt.

11. Ideo scriptum est: *Dixit injustus ut delinquat sibi.* Quid dixit? *Ponam thronum meum super* Esai. 14. 14.
nubes, & ero similis Altissimo. Effectum non habent verba, sed peccatum habent. Inanis quidem pompa jactantiæ; sed superbiæ spiritus criminosus non timet convicio majestatem violare divinam. Etenim si ullus Dei timor ejus inesset affectui, non in conspectu Dei plena doli geren- D da sibi ausu temerario credidisset, quasi Deus non possit occulta cognoscere, qui scrutator est internorum. Spectat omnia Deus: nihil est quod eum prætereat, nemo qui fallat: cui omnia præsentia quæ futura sunt, & manifesta quæ latent. Etenim si sol iste mundanus clausis plerumque domiciliorum habitaculis suum lumen interserit; quanto magis Deus summus, æternus, etiam secreta penetralia mentis humanæ, atque omne Angelorum consilium scientia sua scrutatur, & E prævenit? Quid ergo aliud agit injustus, nisi ut iniquitatem sibi quærat & odium?

12. Sic enim scriptum est: *Non est timor Dei ante oculos ejus; quoniam dolose egit in conspectu ejus, ut inveniret iniquitatem suam, & odium.* Quid enim inveniret? Omnis enim qui quærit, invenit: ergo si malum quæritur, agitur ut inveniatur. Sed quemadmodum laudabilis est ille, qui bonum quod quæsivit, invenit: ita inveniabilis qui laboravit ut malum quod quæsierat, inveniret; bonis F enim rebus, non flagitiis atque criminibus laborem nostrum nos oportet impendere. Quid igitur nisi summæ stultitiæ atque dementiæ est, odium quærere, iniquitatem malis artibus invenire, quam bonus nemo quæsivit.

13. Quomodo igitur improbi iniquitatem suam & odium quærant, consideremus. Nempe Herodias erat tetrarchæ Philippi legitimo nexa conjugio, regiæ abundans opibus potestatis; [a] quæ Herodem Romam adusque tendentem quasi germanum mariti, hospitii & affinitatis jure suscepit: cum quo depacta suam copulam, non multo post relicto viro, consortii sui jura mutavit.

a. Sic mss. Vict. & Colb. à quibus Reg. atque edit. hoc tantum discrepant, quod infra legit ille, *cum quo peccata sua copulans*: hæ autem, *cum quo despecta suam copulam.* Alii denique locum præferunt in hæc verba, *qua Herode Romam adusque tendente quasi germano mariti, hospitis & affinitatis jure suscepto, cum quo de pacata sua copula tractans, non multo post* &c.

Nonne ea quæsivit iniquitatem & odium, quæ A conjugium deseruit, ut inveniret adulterium? Et quia sanctus Baptista nuptias illicitas constanter Marc. 6. 18. increpuit dicens Herodi: *Non licet tibi eam uxorem habere*, quæ maritum contra Legem reliquit, & fratri mariti quasi ex Lege convenit; commota est adultera, ut eum vellet occidere. Sed cognito quod Herodem ad necem justi non facile posset inflectere, excogitavit qua via istud efficeret. * Natalis erat Herodis, quem luxu nimio, ut plerisque regibus mos est, celebrare consue- B verat. Adornavit filiam, ut in convivio regis pignus regale saltaret. Et cùm placuisset Herodi, quod displicere debuit patruo, obtulit ei, ut quod vellet præmium pro saltationis opprobrio postularet. Matrem illa consuluit, cujus impulsu caput Baptistæ poposcit. Victus Herodes, quia sacramento se constrinxerat daturum quidquid neptis propria petisset, jussit occidi Johannem, & caput ejus adferri. Quod allatum puellæ dedit, & illa matri suæ pertulit. Verum est ergo quod C iniquitas & odium requirantur; quandoquidem ea mulier, quod facili petitione impetrare non poterat, pravis artibus excogitatæ fraudis elicuit.

14. Quid de Juda proditore loquar qui quæsi- Matth. 26. 15. vit avaritiam, & invenit sacrilegium, dicens: *Quid mihi dabitis, & ego eum vobis tradam?* Nec expletus pauperum spoliis, ad plenitudinem criminum gravissimorum crimina ferendo pervenit, pia misceos caritatis sacramenta flagitiis, cùm dice- D Ibidem. 48. ret: *Quem osculatus fuero, ipse est: tenete eum*; ut vere de eo dictum dubitari non queat: *Verba oris ejus iniquitas & dolus*. Oscula labiis ferebat, offundebat venena pectoribus: meditabatur acerba supplicia, gratiæ pignus adferebat.

15. Bene de eo Prophetia addi fecit: *Noluit intelligere ut bene ageret*; non enim per naturam deliquit, sed per voluntatem. Denique Apostolus erat, audiebat quotidie divina mandata, discebat cæleste mysterium: potuit intelligere ut E bene ageret, si voluisset. Videbat sanari paralyticos, cæcis refundi lumen, mortuos resuscitari: num debuit intelligere quod Deus esset, qui talia posset operari? Sed intelligere noluit; quia avarus homo & pecuniæ intentus à cognitione divinitatis vigorem suæ mentis avertit. Unusquisque enim qui se flagitiis ingurgitaverit, non vult intelligere quæ cælestium mandatorum sunt, ne revocetur à vitiis. Vide illum fugientem Eccles. 23. 26. intelligere, qui ait: *Tenebræ operiunt me, & cir- F cumdant parietes: quis scit an videat Dominus?* Non vult enim quærere & invenire, quod Deus omnia videat atque cognoscat; ne metu retrahatur à crimine. Vide regem Achab petentem à Nabuthe vineam ejus: cognosce respondentem 3. Reg. 21. 3. illum: *Absit ut cedam hereditatem patrum meorum.* Non debuit intelligere quod justa referebat? Sed *noluit intelligere ut bene ageret*, & aliena non A quæreret. Non debuit intelligere quod vero Elias Deo serviebat, cùm videret in verbo Eliæ clausum cælum tribus annis & tribus mensibus; & ad preces ejus pluvias esse demissas, ut arida omnia rigarentur? Sed noluit intelligere, ne perfidiam condemnaret, sequeretur fidem.

16. Quinetiam *Iniquitatem meditatus est in cubili* ℣. 5. *suo*, ubi verum quærere debuisset. In cubilibus enim compungere nos debent nostra peccata, non in ipsis delinquendo committi, dicente Pro- B pheta: *Quæ dicitis in cordibus vestris, & in cubili-* Psal. 4. 5. *bus vestris compungimini.*

17. *Adstitit*, inquit, *omni viæ non bonæ: malitiam* ℣. 5. *autem odio non habuit.* Non enim immerito injusta meditatur, qui in via erroris adsistit, & malitiam diligit, quam odisse deberet. Plus dixit, *adstitit*; quasi jamdudum in via nequitiæ, diuturna statione, permaneat. Ille enim beatus, qui in Psal. 1. 1. via peccatorum non stetit, non is qui in ea stare non desinat. Et ideo prima præcepta sunt sancti C prophetæ David, impietatem fugere, in peccato non stare, in Lege meditari; ut intelligas quæ bona sunt, & justa, atque injusta secernas. In omnibus igitur radix est spectanda gignendi; ne eam inutilis ab exordio succus inficiat gravioraque multo sunt animorum vitia, quam virgultorum. Cavendum ergo præ ceteris, ne humano ingenio malitiæ usus inolescat, atque omnis ætas securura degeneret; arbor enim mala fructus malos facit. Nam si plerumque quod nolumus hoc agi- D mus, & vitare non possumus; & quod odio habemus, hoc facimus, victi quadam aut delectatione flagitii, aut obreptione peccati: quomodo possumus vitare quod amamus? Adstringimur & inviti, quomodo possumus voluntarii non teneri? Vix se exsolvit Paulus erroribus quotidiana decertatione luctando, ut vinculis captivitatis exutus, per Christi gratiam servaretur; & tu putas quod adsistendo delictis possis ad cælestium repromissionum merita pervenire? Luctando co- E rona quæritur, non reluctando: studio, non refragio comparatur. Certantibus quoque divinæ misericordiæ suffragia postulanda sunt; ut corona justitiæ pro laborum meritis deferatur.

18. Denique quid sequatur consideremus. *Do-* ℣. 6. *mine*, inquit, *in cælo misericordia tua: & veritas tua usque ad nubes. Justitia tua sicut montes Dei:* ℣. 7. *judicia tua sicut abyssus multa.* Nonne hunc locum secutus est Paulus ut diceret: *Infelix ego ho-* Rom. 7. 24. & 25. *mo! quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gra-* F *tia Dei per Iesum Christum dominum nostrum.* Ubi enim mens humana turbatur, & certaminum dura atque aspera nos fatigant, Domini auxilium postulandum est. Ideoque conversus ad Dominum, ipsum invocat & implorat, ut laborantibus adjutor adsistat. Misericordia ergo petenda de cælo est, & veritas Dei ex prophetarum oraculis colligenda, qui quasi nubes mysteria divinæ cognitionis obtexunt. Posuit enim tenebras

* Natalem diem quotannis summa hilaritate celebrare olim apud multos populos in more fuit: sed illum præcipue proceres ac reges per epulas & convivia splendida agitabant. Hujusce vetustatem consuetudinis declaravit Moyses Gen. cap. 40. ℣. 20. ubi natalitium epulum à Pharaone exhibitum memoravit. Quod tamen convivium, non secus ac Herodianum Hugo Grot. ad utrumque locum mavult die auspicati regni, quam initæ vitæ celebratum. In conviviis autem solitos adhiberi saltantium choros res est communior, quam ut debeat adnotari: sed illud non ita obvium quod Ambrosius memorat adornatam fuisse Herodiadis filiam, *ut pignus regale saltaret*. Nam etsi, teste Luciano *De Saltatione*, non fuerit ἀγώνιος ὁ ὄρχησις, tamen hic videtur significari præmium proponi solitum puellis saltantibus in conviviis, licet forte non semper determinatum; ut quæ illud esset promerita, majus vel minus acciperet, quo magis vel minus placuisset. Est autem idem *saltare pignus regale*, ac saltare saltationem pignoris regalis, quemadmodum apud Horatium *saltare cyclopa*, non aliud est quam, saltare saltationem Cyclopis.

Deus latibulum suum; ut primo pluviam mysti- A cæ fertilitatis accipias, & tunc infusus rore cælesti fulgorem reseratæ lucis agnoscas, ut possis *Iohan 1.16.* dicere: *Ex plenitudine ejus accepimus.* Quis enim potest secreta Dei facile comprehendere, cujus *justitia sicut montes Dei*, vel (sicut Aquila posuit) *ut montes validi*; eo quod validæ virtutis plena præcepta sint. Unde & Apostolus videns esse sublimia quæ audivit, dicit: *Rom. 11 33. & 34.* *O altitudo divitiarum sapientiæ & scientiæ Dei: quam inscrutabilia sunt judicia ejus & investigabiles viæ ejus! Quis enim co-* B *gnovit sensum Domini? Aut quis consiliarius ejus fuit?* Altitudinem itaque divitiarum sapientiæ retulit ad altitudinem montium. Audi quorum *Esai. 40. 9* montium. Ipse enim Dei filius mons magnus est; & ideo adscende in hunc montem qui evangelizas Sion, ut stes radicatus & plantatus in Christo. Est mons quasi sapientia Dei, est mons quasi justitia, est mons quasi scientia Dei, est mons quasi sanctificatio, est mons quasi redemtio, est mons quasi resurrectio. Demonstravit nobis hos C *1 Cor. 1. 30.* montes Scriptura, quæ dixit: *In ipso autem vos estis in Christo Iesu, qui factus est sapientia nobis à Deo, & justitia, & sanctificatio, & redemtio.* Vel quia Angelis Angelus factus est Dei Filius, prophetis propheta: cujus judicia sicut abyssus mul- *Psal. 41. 8.* ta. Audi bona: *Abyssus abyssum invocat in voce cataractarum tuarum*; id est, scriptura veteris Testamenti, novi advocat seriem Testamenti ad consummationem sanctificationis & plenitudinem gratiæ, sonitu quodam atque profluvio re- D dundantiæ spiritalis.

℣. 8. 19. *Homines & jumenta salvos facies, Domine; sicut multiplicasti misericordiam tuam, Deus. Filii autem hominum in protectione alarum tuarum spera-* *℣. 9.* *bunt. Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Quid est, *homines & jumenta*? Rationabiles utique, & irrationabiles. Rationabilibus judicia, irrationabilibus misericordia. Alii reguntur, alii nutriuntur. Ideoque addidit: *Filii autem hominum in protectione* E *alarum tuarum sperabunt*; id est, non generatio viperarum, sed filii hominum, qui ad imaginem & similitudinem Dei vivunt: non in pascuis, sed in convivus collocantur; Alii enim in loco pascuorum, alii in privilegio sacramentorum. Imperfectis succus lactis, perfectis mensa refectio- *Psal. 22. 5.* nis, de qua dixit: *Parasti in conspectu meo mensam*: in qua panis vivus, id est, Verbum Dei: in qua oleum sanctificationis, quo impinguatur caput justi, & sensus firmatur interior, ut aboleatur F *Ibidem.* oleum peccatoris: in qua etiam *poculum inebrians, quam præclarum.* vel, *quam validum!* κράτιστον enim dixit græcus vel potens, vel forte, vel validum; validum enim, quo abluuntur flagitia vel delentur. Bona ergo ebrietas poculi salutaris. Sed est alia ebrietas de redundantia Scripturarum. Est & alia ebrietas per infusionem Spiritus *Act. 2. 13.* sancti. Denique illi qui diversis linguis in apostolorum Actibus loquebantur, musto pleni audientibus videbantur. Domus ergo Ecclesia est: ubertas domus, redundantia gratiarum: torrens voluptatis, Spiritus sanctus.

A 20. Nec te nomen aut mos torrentis offendat; quod aliquando aridior aut exilior sit, ut ejus soleant fluenta cessare. Cessavit & hic noster, cessavit aliquando torrens profluvii spiritalis in populo Judæorum. Quid dicam, torrens cessavit; cùm mare cessaverit, sicut lectio hodierna nos docuit, dicente Domino: *Ecce ego increpatione* *Esai. 50. 2.* *mea desolabo mare, & ponam flumina deserta, & arescent pisces eorum*, utique Judæorum suæ ariditate perfidiæ, ut enatare non possint? Cessavit B ergo torrens propter Synagogæ sacrilegia; quia erat illa plebs fide arida, sterilis operibus, captiva peccatis. Quid enim flueret non bibentibus, sed contaminantibus sacros meatus, cùm ipsum [a] fontem necarint? Bonus torrens, qui illis cessavit, ut nobis abundaret, & sitim humanæ cupiditatis averteret, sicut torrens in austro. Unde & Scriptura dicit: *Surge aquilo, & veni auster*, *Cant. 4. 16.* qui arbusculas paradisi perflare consuevit.

21. Diximus sensum; etiam elocutionem con- C sideremus, cur *torrentem voluptatis* dixerit *potabis eos*, & non torrente, quasi de torrente; nisi quia aviditatem bibentium voluit exprimere, quasi torrentem ipsum vellent ebibere, si possent? Hic est forsitan torrens voluptatis quem in Genesi *Gen. 2. 10.* legimus, fontem qui abluit paradisum, & dividitur in quatuor flumina, quæ circumeunt totam terram. Ex hoc enim fonte virtutes profluunt spiritales, prudentia, temperantia, fortitudo, justitia. Bonus fons gratiæ & splendoris ejusdem D atque naturæ, cujus & illud flumen de quo in posterioribus dicitur: *Fluminis impetus lætificat* *Psal. 45. 5.* *civitatem Dei.*

22. Aptissime itaque substituit: *Quoniam apud* *℣. 10.* *te est fons vitæ: & in lumine tuo videbimus lumen. Prætende misericordiam tuam scientibus te; & justi-* *℣. 11.* *tiam tuam his qui recto sunt corde.* Etenim post commemorationem cælestium beneficiorum, jure gratiæ referuntur auctori domino nostro Jesu Christo, qui fons vitæ irriguus æternæ descen- E dit in terras, ut ariditatem nostri pectoris irrigaret. Idem est splendor gloriæ Dei Patris, & imago substantiæ ejus; & ideo in lumine ejus vero, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, videbimus, inquit, Patrem; quia Deus lux est. Recte etiam dicitur: *In lumine tuo videbimus lumen*; secundum illud: *Qui me videt,* *Iohan. 14. 9.* *videt & Patrem meum.* Apud te ergo, Fons vitæ, præsentem videbimus Patrem. Sicut enim tu apud Patrem eras in principio Deus Verbum: F ita apud te semper est Pater, qui in te est. Est enim apud ipsum, in quo est. [b] Prophetatur autem adventus domini Salvatoris, qui venturus in terram diceret: *Ego & Pater unum sumus*; id est, *Iohan. 10. 30.* unum sumus lumen, sicut unum nomen. Per luminis & nominis unitatem ambo unum sumus; immo Trinitas unum in unitate substantiæ, sed distinctione uniuscujusque personæ. Trinitas distinctionem significat personarum, unitas potestatem. Potest & ad Patrem dici: *Quoniam apud te est fons vitæ*, id est, in te ex quo vita processit, erat Verbum, & semper erat; quia apud te erat. Omnia per ipsum & in ipso facta sunt: & ipse est

a. Ita edit. & mss. aliquot. Alii autem plures, *fontem negarint.* Et infra ubi edit. vet. in margine, Rom. in corpore ac pauci mss. *& sitim humanæ cupiditatis*; alii majori numero, *& sitim humanæ captivitatis.*

b. Ms. Thuan. *Propheta autem adventum domini Salvatoris in spiritu providens, cui nisi ei qui venturus erat in terra, diceret apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen. Unde & Salvator in Evangelio dicit: Ego &c.*

vita universorum; & ipse te nobis manifestavit, ut corda hominum ad cognitionem tuæ majestatis illuminentur.

23. *Prætende ergo misericordiam tuam scientibus te:* Prærogativa prætenditur, ut mereantur misericordiam quibus cognitionis tuæ meritum suffragatur. Denique in posterioribus etiam vilioribus personis studium scientiæ agnoscimus suffragarum, dicente Domino: *Memor ero Rahab & Babylonis scientibus me*; (Psal. 86. 4.) id est, meretricis illius Rahab, & confusionis illius memor ero apud scientes me, vel inter ipsos; quia meretrix illa me agnovit, [a] quem populus non agnovit. Inter illos ergo qui me sciverunt, commemorabitur Rahab, ut dignum fidei præmium adipiscatur. Unde & in Evangelio dictum advertimus: (Matth. 21. 31.) *Meretrices & publicani præcedent vos in regno cælorum.* Sed quia invalidi sumus ad exsequendum, licet devoti ad credendum: tu prætende misericordiam tuam in te credentibus, quo devotioni & fidei facta quoque nostra conveniant: nec studium mentis nostræ destituat corporis hujus infirmitas; sed in ipsis tentationibus & infirmitatibus gloriemur, in quibus gloriabatur Apostolus dicens: (1 Cor. 12. 9.) *Libentissime itaque magis gloriabor in infirmitatibus meis, ut prætendat in me virtus Christi.*

(ỷ. 12.) 24. Pulcherrime itaque addidit: *Non veniat mihi pes superbiæ, & manus peccatorum non moveant me.* (ỷ. 13.) *Ibi ceciderunt operantes iniquitatem, expulsi sunt, nec potuerunt stare.* Superius quidam accipiunt torrentem voluptatis tuæ in tentationibus fortitudinem; (Matth. 24. 20.) sicut est martyrum, in quibus placuit Deo exhibere sibi suavis, & grati certaminis voluptatem. Etenim si hyemes pro tentationibus accipiuntur; unde & orandum Dominus admonet, ne fiat fuga nostra hyeme aut sabbato, hoc est, vel in tentatione, vel otio: hyeme autem crescit torrens, & adimpletur, atque intumescit: torrens utique pro graviore tentatione potest accipi, quæ est in persecutionibus. Et ideo bene torrens voluptatis dicitur; quia ubi superabundavit peccatum persecutionis, superabundavit & gratia confessionis.

25. Vide virtutem propheticæ distinctionis. Primo injustum exposuit, qui vel in corde suo, vel in sermone dicit, ut sibi delinquat, vel in se delinquat; habet enim græcus codex, *ἐν ἑαυτῷ*, id est, in se ipso: sed non omnes. Et forte ideo, quia (Psal. 13. 1.) *insipiens in corde suo dixit quia non est Deus.* Ne forte & injustus intra se dicat, & intra se delinquat, licet Deum palam negare dementis sit: injustitiam autem plerique pro laude profitentur. Rapere enim, nocere etiam iis qui non læserint, & circumvenire plerique sibi existimant gloriosum. Ergo primo injusti vitam exposuit, postea sacramentum divinæ cognitionis adjunxit; ut timentes Deum, iniquitatem & injustitiam declinemus. Precem addidit, ut ab injustorum consortio justos suos liberare dignetur; ut in iis quoque qui mundo sunt corde, justitia divina prætendat, quasi speculatrix pia; ne nobis peccatorum velut hostium incursus obrepat, & capiat dormientes. Ideo vigilandum est, semper castra Domini munienda sunt; quia nocte advenit inimicus & adversarius, quando somno sensus tenetur, cibo corpus distenditur. Orandum ut justitia Dei prætendat in nobis, quæ in infirmitate positos faciat fortiores, ut possit unusquisque nostrum dicere: *Cùm infirmor, tunc potens sum.* (2. Cor. 12. 10.)

26. Deinde etiam specialiter pro se orat, ut nos doceat, quemadmodum orare debeamus ad Dominum: *Non veniat*, inquit, *mihi pes superbiæ*, id est, non in superbiam incidam. Denique & alibi meminit sui dicens: *Si non ambulavi in magnis.* (Psal. 130. 1.) Hîc oravit, ibi implevit: non implesset, nisi orâsset. Cavenda superbia, quæ etiam in prosperis supplantat. Denique gravius Adam in paradiso cecidit, quam si cecidisset in terra. De altissimis cadere, præcipitium est: in planis lapsus vocatur. Ideo pes errat superbi, quia caput non tenet; oculi enim sapientis in capite ejus. Non mirum ergo si errat vestigium, ubi oculus non habetur. Præcedat oculus, ut pes sequatur. [b] Quomodo enim in tenebris viator incederet? Cito pes offendit in nocte, si quasi quidam mundi oculus viam luna non monstret. Et tu in nocte es sæculi, monstret tibi Ecclesia viam: ex alto te justitiæ sol illuminet, ut lapsum timere non possis.

27. Et quia pedem dixerat superbiæ, addidit: *Et manus peccatorum non moveant me.* Etenim sicut sancti membra sunt Christi, ita impii membra sunt diaboli. *Manus peccatorum non moveant me*, id est, actus eorum qui peccant, non me de justitiæ statione dimoveant. Plerumque enim dum videmus peccatores prosperis abundare successibus, nutamus affectu, & quasi quadam peccatorum manu de radice virtutis avellimur. Cavendum ergo ne quos in domo Dei manus divina plantavit, manus adversa supplantet. Pulcre tamen hoc dicit, qui à persecutoribus verberatur. Qui autem moventur de radice sua, quâ jam Christo inhæserant, cadunt.

28. Unde addidit: *Ibi ceciderunt qui operantur iniquitatem.* Quid est, *ibi*? Utrum ubi est superbia, ubi est manus peccatorum? An ubi stabant, ubi erant ante plantati; ibi ceciderunt? An in vicino, an in continenti, quasi in ipso tempore, in ipso loco? Et videtur ambiguum. Sed alibi docemur quid sit *ibi*, ubi dicitur: *Ibi dolores sicut parturientis.* (Psal. 47. 7.) [c] Bonus dolor ei cui partus est fidei, quo Christus in Ecclesia formatur, & nascitur. Et alibi dicit: *Memor ero Rahab, & Babylonis scientibus me. Etenim alienigenæ, & Tyrus & populus Æthiopum, hi fuerunt ibi*; (Psal. 86. 4.) id est, ubi scientes me, ubi fundamenta in montibus sanctis, ibi & alienigenæ; quia & ipsi in me putaverunt esse credendum. Ibi ergo ceciderunt, ubi magis stare debuerunt; quia & in paradiso cecidit Adam, & Christus in ruinam venit, & in resurrectionem, ut ruina sit perfidorum: justorum autem & fidelium resurrectio.

29. Denique *expulsi sunt*; quia injusti viri in loco sancto stare non poterant. Unde & Apostolus dixit: Et tu qui stas, vide ne cadas. (1. Cor. 10. 12.) Et utique ei dixit qui non corpore, sed fide stabat. Possu-

a. Mss. Reg. Remig. Long. Valc. & Thuan. *quem populus non cognovit, ut eiciant. Inter illos* &c.
b. Cod. Reg. *Quomodo ergo in tenebris viator incedens.* Remig. Long. Valc. & Thuan. *Quomodo ergo si in tenebris viator incedat.* Non male: tamen edit. atque alii mss. melius.
c. Cod. Thuan. *Bonus dolor, & bona via partus*; cui accedunt alii quatuor, in quibus tamen vox *bona*, desideratur.

Math. 13. 14. inus & in futurum intelligere, *ibi*, ut eſt: *Ibi erit* A
fletus, & ſtridor dentium; &: *Nudus ibi pergam.*
Iob. 1. 21. [a] Quam brevis in exitu & quanta concluſio! Non ſim, inquit, ſuperbus, ut peccem: non peccem, ne movear: non movear, ne cadam: non cadam, ne expellar, ſicut Adam de paradiſo expulſus eſt; quia [b] in ipſo primum pes ſuperbiæ ſtare non potuit. Neſcit ſtare ſuperbia; & ſi ceciderit, non novit reſurgere. Et ideo pulcre iſte & in ſuperioribus locutus eſt de ſuperbis: *Hi in curribus, & hi*
Pſal. 19. 8. *in equis: nos autem in nomine Dei noſtri magnificabimur*; hoc enim ſtabile, illud infidum. Et ſubjecit. *Ipſi obligati ſunt & ceciderunt: nos vero ſurreximus, & erecti ſumus.* Ibidem 9. Et in libro Michææ prophetæ ſcriptum eſt: [c] *Noli ſuperbe gaudere mihi, inimica mea, quia cecidi; ſed reſurgam.* Mich. 7. 8. Cecidimus enim in hoc mundo, ſed in Chriſto reſurreximus: cui eſt honor, gloria, virtus, perpetuitas & à ſæculis, & nunc & ſemper, & in omnia ſæcula ſæculorum, Amen.

a. Thuan. cod. *Quamquam breviter aut in exitu, & tamquam in conclusione.* Alii quatuor . . . . *tamquam concluſio.*
b. Ita mſſ. & edit. Era. Gill. & Rom. excepta voce, *primum*, quam hæ non agnoſcunt. Pariſ. autem nonnullæ legunt, *in ipſo primum princeps ſuperbia ſtare non potuit.*
c. Vet. edit. *Noli ſuper me gaudere* &c. Rom. *Noli ſupergaudere mihi* &c. LXX. Interpr. Μὴ ἐπιχαρῇ μοι &c. Mſſ. tamen ut in textu.

IN PSALMUM XXXVI. PRÆFATIO.

1. [a] OMNIS Scriptura divina, vel naturalis, vel A myſtica, vel moralis eſt. Naturalis in Geneſi, in qua exprimitur quomodo facta ſunt cælum, maria, terræ, & quemadmodum mundus iſte ſit conſtitutus. Myſtica in Levitico, in quo comprehenditur ſacerdotale myſterium. Moralis in Deuteronomio, [b] in quo ſecundùm Legis præceptum vita humana formatur. Unde & Salomonis tres libri ex plurimis videntur electi: Eccleſiaſtes de naturalibus, Cantica canticorum de myſticis, Proverbia de moralibus. B

2. Sed quia omnium pſalmorum corpus unum eſt, idcirco nihil in his diviſum eſt atque diſtinctum; ſed prout ſe obtulit ratio, nulla intermiſſa doctrinæ iſtiuſmodi diſciplina eſt. Namque & naturalem evidentiſſime comprebendit, dicendo de Angelis atque Virtutibus, & ſole, & luna, & ſtellis, & lumine cæli cælorum, & aqua quæ ſuper cælos eſt: *Quia ipſe dixit, & facta ſunt, ipſe*
Pſal. 32. 9. & 148. 6. *mandavit, & creata ſunt. Statuit ea in ſæculum ſæculi, præceptum poſuit, & non præteribit.* Et de myſ- C ticis locutus eſt, cùm de occultis, & ſacræ unctionis unguento, & de conſummatione ſcripſerit Tabernaculi. Pſal. 33. 43. 44. &c. Quorum multiplex gratia; quoniam multifariam & multis modis locutus eſt Dominus in prophetis. Nam & venturum præfatus eſt Dei Filium Principem ſacerdotum, & paſſurum eſſe pro nobis, & ſanguine ſuo mundaturum noſtra peccata tituli *Pro torcularibus* de- Pſal. 8 & alii. clararunt; & reſurrecturum pſalmus *reſurrectionis* expreſſit, Pſal. 65. & alius poſtea titulus indicavit, in quo *terra ejus eſt reſtituta*, [c] commutationem quo- D Pſal. 95. que univerſorum futuram fidei ſacramentis. Et de moralibus plura contexuit, diverſaque virtutum genera demonſtravit, & dedit præcepta vivendi, quibus ulcera noſtrorum ſanavit errorum, moreſque renovavit humanos, atque intimos mutavit affectus; ſicut docet pſalmus trigeſimus tertius, 1 Pet. 3. 11. quem etiam Petrus ſanctus in epiſtola ſua tamquam medicamentum noſtris pectoribus affixit: atque iſte qui nobis hodierna lectione propoſitus eſt. Nam iſti præ ceteris ethici reperiuntur: ſed iſte diffuſior, qui trigeſimus ſextus inſcribitur. Nam etſi ille prædulcis & lucidus eſt; iſte tamen dulcior, quoniam ille me docuit cohibere linguam à malo: iſte deſinere ab ira, indignationem relinquere. Ille præcepit ſine dolo loqui: iſte inſtituit eſſe manſuetum, qui præmia manſuetudinis demonſtravit. Quæ majora fomenta ſunt cordis humani, quam manſuetudo atque ſimplicitas: quibus & dolor omnis acceptæ levatur injuriæ, & labes criminis omnis excluditur?

3. Ad hæc igitur manum medicamenta mittamus, ut vulnera noſtra curemus; ne ſi velimus dicere quod alios curare poſſimus, dicatur nobis: *Medice, cura te ipſum.* Luc. 4. 23. Ergo quod etiam non medicis, ſed vulgo quoque ſolet eſſe commune; ut medicinam pauci profiteantur, plurimi tamen remedia ejus aliqua ſcire ſe dicant: vel quod medicorum pueri faciunt nos quoque alieno medicamento remedium indigentibus proferamus. Dives magiſtrum adhibeat, pauper miniſtrum. Qui perfecti altitudinem capit, ſumat ex ipſo: qui planiora deſiderat, in valle paſcatur, ut parvulus. Qui fluvium metuit, de rivulo [d] bibat: & qui profundum pavet, ad litus enatet. Pulcre autem ſanctus David in ſuperiore pſalmo injuſti Pſal. 35. vitam deſcribit, hîc juſti: ibi injuſtus exponitur, hîc juſtus inſtituitur: ille ſibi delinquit, hic tollit etiam aliena peccata. Et ideo quod primum medicamentum ſit juſtitiæ conſideremus.

IN PSALMUM XXXVI. ENARRATIO.

4. [e] *Noli*, inquit, *malignari inter malignantes: neque æmulatus fueris facientes iniquitatem.* ℣. 1. Primum diſcamus quid ſit *æmulari*; licet minor vis ſermonis hujus ſit in latino, quam in græco. Nam & in bono æmulationem legimus, & in malo. Denique Apoſtolus dicit: *Bonum eſt æmulari in bono ſemper.* Galat. 4. 18. Et ſupra ipſe dixit: *Æmulantur vos non bene: ſed excludere vos volunt, ut illos æmulemini.* Ibidem 17. Et iterum ipſe ait: *Æmulamini meliora charismata.* 1. Cor. 12. 31. Et ad Romanos babes. *Dico ergo numquid ſic offenderunt, ut caderent? Abſit; ſed illorum* Rom. 11. 11.

a. Mſ. Reg. *In Geneſi de factura creaturarum, in qua* &c. Quatuor alii: *In Geneſi de formatione creaturæ, in qua* &c. Sed quod neque in aliis neque in edit. reperitur, gloſſema redolet.
b. Cod. Vict. & Colb. *in quo ſecundum Legem præceptum vita humana formatur.*
c. Mſſ. proxime laudati: *commutationem quoque univerſorum futura fidei ſacramenta.*
d. Mſſ. quinque, *bibit, & qui profundum putavit ad littora natat.*
e. Rom. edit. ſola. *Noli ſubæmulari inter malignantes. Primum diſcamus quid ſit ſubæmulari?* Hanc quidem lectionem videntur ea quæ ſequuntur, poſtulare; ſed nos ex fide verba mſſ. & vet. edit. repræſentamus. Cui vero placuerit varias hujus verſiculi lectiones cognoſcere, adeat Nobilium, apud quem etiam cum aliorum Patrum, tum ipſiuſmet Ambroſii expoſitiones reperiet.

delictum salus est gentibus, ut illos æmulentur. Et infra: *Vobis enim dico gentibus: quamdiu ego sum gentium Apostolus, ministerium meum illustrabo, si quo modo æmuler carnem meam, & salvos faciam aliquos ex ipsis*; hoc est, afficiam carnem meam. Denique παραζηλώσω græcus habet. Nam & hic: μὴ παραζήλου ἐν πονηρευομένοις habet; μηδὲ ζήλου τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν; hoc est, noli malignos in æmulationem excitare; quoniam illi non de bono, sed de malo certant. (Ibidem 13.)

5. Quid est, in æmulationem excitare? Exemplo si possumus apetiamus. Intemperantes mulieres quædam sunt, quæ aliorum conjugum corda sollicitant: quos cùm consuetudini suæ, proboque subdiderint, non contentæ erroris sui habere secretum, student coram jugalibus eorum suum jactare flagitium, ut eas in zelum sui excitent & inflamment, triumpbum quemdam de dolore probarum mentium & commotione captantes: quæ æmulatione feminea thori proprii contumeliam non ferentes, solvunt complaciti vincla conjugii, [a] aut quotidiana rixa decertant; fitque ex æmulatione discordia, ex dissensione dissidium, quo domus tota turbetur. Exemplo igitur protervæ mulieris cognosce qui legis, partes esse nequissimæ detestabilisque versutiæ, improba æmulatione alterius animam commovere: aliudque esse zelum, aliud parazelum. Hæc est enim prava æmulatio, quæ bonorum subintrat affectum: qua etiam Judæus erravit [b] qui à vero & bono Evangelicæ disciplinæ itinere, devia Legis æmulatione, deflexit; sicut de se Apostolus ait, quod secundum æmulationem Legis persequebatur Ecclesiam Christi. (Philip. 3. 6.)

6. Ergo quamvis Deus noster ingratis Judæorum offenderetur frequenter affectibus & querelis; tamen adsumtum semel & electum sibi populum minime relinquebat: sed Synagoga tantum meretrix procax irritare eum cœpit in æmulationis amaritudinem, prævaricationis se miscendo sacrilegiis. Denique dixit ad sacerdotem Aaron: *Fac nobis deos quos adoremus*; & vituli caput adorare cœperunt. (Exod. 32. 1) Unde per canticum magnum Moysi Dominus in ore ipsius resultavit dicens: *Ipsi excitaverunt me in æmulationem in non Deo, irritaverunt me in simulacris suis: ego autem excitabo eos in æmulationem in non gente, in natione insipiente irritabo eos.* (Deut. 32. 21.) En quomodo Dominus condemnavit Synagogæ meretricios mores, quo ipsorum in eos versutiam retorqueret; & suo afficerentur ingenio, qui dominum Deum suum à quo adsumti fuerant, gravibus sacrilegiis refutarunt, deos sibi quos colerent eligentes: adsumens è contrario sibi Ecclesiam de profanis, quam prælatam sibi sine Lege, sine gratia Judæorum populus ingemisceret; atque eo amplius in æmulationem illorum excitaretur affectus, quo viliorum facta esset electio. Nam ante quo afficeretur ille populus non habebat; cùm solum se à Domino consideraret electum. Ubi vero advertit adscitam ex nationibus convenam plebem quæ sibi legem Domini, prophetarum oracula, Testamentum novum Domini vindicaret, tunc demum excruciati nimio cœpit affectu, posteaquam se repudiatum esse cognovit. Denique si videat gentilium cæremonias, non movetur: si audiat profectum Ecclesiæ, cruciatur miseraque torquetur invidiâ. Completur ergo in Judæa: *Et ego in æmulationem eos excitabo in non gente.*

7. Accedit ad cruciatus gravioris ærumnam, quod ex gentibus peccatores sibi videntur esse prælati, qui ne gentis quidem, alicujusve nationis nomen adtollant. Nam omnis congregatio cujusque regionis nomen sibi vindicare consuevit, ut Ægyptii, Æthiopes, Syri, Judæi, Arabes, provinciæ suæ terrarumque suarum vocabulum præferunt: nos de diversis populis congregati, vocabulum nobis unius gentis non possumus usurpare; & ideo quia nomen non habebamus in terris, de cælo accepimus, ut Christi populus diceremur. Sed hoc gentilis stultitiam purat, Judæus opprobrium. Verum est ergo quod scriptum est, quia ultus est Deus propriam contumeliam, Ecclesiam sibi ex non gente quærendo; & eam ex gente insipiente, vetusto illi atque regali populo præferendo. Quæ sit gens insipiens quæ prælata sit, audi dicentem: *Quoniam stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientes.* (1. Cor. 1. 27.) Et iterum: *Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens.* (Ibidem 3. 18) Reddidit ergo, non intulit Dominus æmulationis communionem; ut esset non in forma imitationis, sed in pœna iniquitatis.

8. Denique latinus interpres volens distinctionem facere inter æmulationem virtutis, & æmulationem offensionis, ait: *Numquid æmulamur Domino?* (Ibidem 10. 22.) Hoc est, numquid Domino offensionem æmulationis inferimus, ut de iis edamus, quæ immolata simulacris sunt; sicut Judæi, eum sacrificando simulacris exasperaverunt? Quod si inter homines excitandæ æmulationis offendit intentio, & frequenter persona exasperati superior invenitur, [c] quod incentoria æmulationis fraudi esse consuevit; cujus stultitiæ est majestatem irritare divinam, & offendiculo æmulationis incessere, ubi nulla ultionis est difficultas?

9. Non debemus igitur malignis æmulandi adversum nos aculeos ministrare, qui etiam non lacessiti, invidiæ stimulis excitantur, ut noceant; sicut Cain fratrem occidit, quia magis illius sacrificium acceptum esset, quam quod ipse putaverat offerendum. In quo non æmulatus Abel: sed invidus Cain prælationis gratiam scelesto parricidio persecutus est. Non enim ille fratris voluit obumbrare sacrificium, sed servare sacrificii disciplinam; ut primitias nulla desidia moraretur, nec aliqua in usus proprios derivata usurpatione violaret. Saul quoque triumphatorem Palæstinorum David prophetam, & propriæ conservatorem salutis, juvencularum sibi sermone prælatum tentavit insidiis, teli jaculo paravit occidere; ac pene sanguinem generi fuderat in-

a. Sic edit. vet. ac Rom. Mss. autem Vict. & Colb. cum vet. edit. in margine: *aut quotidianâ vitâ decertant.* Alii plures, *aut quotidiana vita decernunt.*

b. Edit. ant. & Rom. cum mss. Vat. Colb. & Vict. *qui à vero bono Evangelica disciplina, devia Legis æmulatione, deflexit.* Paris. quædam cum Reg. ... *disciplina devius, Legis* &c. Omnium, uti putamus, optime quatuor alii quos secuti sumus.

c. Edit. Rom. *invenitur, incentori æmulationis* &c. Aliæ, *invenitur, incentoria æmulationis*. Mss omnes ... *quod incentoria* &c. Et certe particula, *quod*, videtur omnino necessaria constructioni. Vocem autem, *incentoria*, fuisse tunc temporis pro causa quæ ad aliquid incenderet, usurpatam existimamus.

a nocentis, nisi vulnus ille [a] sinuati corporis inflectione elusisset. Quæ ibi malitia, si juvenculæ dixeruot: 1. Reg. 18. 7. *Saul in millibus, David in decem millibus?* Quam atrox autem invidia regis Saul, qui sermonis etrorem io innocentis exitium derivavit.

10. *Neque æmulatus*, inquit, *fueris facientes iniquitatem.* Non repetivit quod dixerat, sed mutavit; aliud est enim subæmulari, aliud æmulari: subæmulatio astutiam habet, æmulatio simplicitatem. Sed tamen etiam ipsa cauta debet esse simplicitas & provida, ut noverit quid ca- Matth. 10. 16. vendum sit. Neque enim otiose dictum est: *Estote astuti sicus serpentes, & simplices sicut columbæ.* Spiritalis ergo debet esse astutia, quæ servet salutem, dolum nesciat. Spiritalis debet esse simplicitas. Videtur autem etiam alio loco distinctionem sub- Esai. 11. 13. æmulatioois Scriptura fecisse, cùm dicit: *Et auferetur zelus Ephram, & inimici Iudæ peribunt. Non erit æmulus Ephram Iudæ, & Iudas non vexabit* 1. Cor. 14. 12. *Ephram.* Alibi autem habes: *Sic & vos, quoniam æmulatores estis spiritalium ad ædificationem Ecclesiæ, quærite ut abundetis.* Æmulatotes pro bonis, & bonæ rei imitatoribus posuit, æmulum pro obliquo & invido.

11. Primum est ergo, ne malignos ad æmulationis malignitatem lacessas: secuodum, ut non æmuleris iniquitatem facientes. Plerumque enim videntes pii fraude aliquos & astutia quæsisse divitias, & perveoisse ad honotes, æmulatiooe deformi, vias eorum sequi gestiunt; ut ad divitias & honores simili arte perveniant, vel in cootraheodo conjugio circumscribant adolescentulas. Quid enim prodest, cùm ipsæ divitiæ & omnis ℣. 2. gloria sæcularis tamquam fœnum cito aresçat, & tamquam olera herbarum in ipsa specie sui floris intercidant? Omnis caro fœnum, & omnis gloria homiois ut flos fœni. Noli ergo magnopere affectare quod perpetuum esse non possit: noli esse æmulus & obliquus: ooli esse contentiosus & decertator in zelo. Unde & Aquila dixit: *Noli concertare in malignantibus.* Symmachus: *noli contendere.* Noli etiam esse imitator iniquitatis & fraudis: sed esto apostolicæ doctrinæ, propheticæ gratiæ, saoctorumque virtutis imitator; ut fructum feras, & messem bonitatis recondas, sicut Joseph, qui multitudioe frumenti famem diuturnæ sterilitatis exclusit: ut Habacuc, qui prandium messoribus deferendo, elevatus ab Angelo aeris tramitis iter carpsit, & redditus terris, inter sævos leonum strepitus pio prophetæ dulce convivium ministravit.

℣. 3. 12. Recte ergo dicit Propheta: *Spera in Domino, & fac bonitatem; & inhabita terram, & pasceris in divitiis ejus.* Quæ est terra quam suadet inhabitandam, nisi anima tua, quam bene debes excolere, frequenter spiritalibus ioarare vomeribus, ne longo iohorrescat situ? Bonus enim agricola quotidiana operatione & pervigili sollicitudine exercet agrum suum, & propria ruta custodit; ne devastet ea aper de silva, & fructus maturos raptor eripiat. Ara ergo tertam tuam, ut cùm

A venerit, qui semioat verbum, animam tuam inveniat præpararam; ne supra inculta cordis tui decidat semen, & veniant aves cæli, & diripiant quod fuerit seminatum. Quæ sit ergo terra, audi dicentem: *Ecce exiit qui seminat, seminare agrum* Luc. 8. 5. & seq. *suum: & dum seminat, aliud cecidit secus viam, aliud* Ibidem 15. *supra petram, aliud supra terram bonam.... Quod autem supra terram bonam, ii sunt qui in corde bono audientes verbum retinent, & fructum adferunt per patientiam.* Mundum sit ergo cor tuum, munda B sit anima tua, ut fructum booitatis possis adferre, hoc est, gratiæ spiritalis. Bonitas enim fructus est Spiritus sancti; sicut sctiptum est: *Fructus* Galat. 5. 22. *autem Spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, fides, modestia, continentia.* Hi sunt fructus, quorum divitiis pascimur, & ubertate satiamur. In hac terra vitem illam fructiferam justus Noe plantavit, & de fructu ejus bibit, atque intimo corde solutus est; quando eum laudabili pietatis amictu induit virtutum suarum C geminata posteritas. Alio quoque loco nobis istas Prophera sanctus divitias demonstravit, quibus erat dives in Christo, & omnibus quæ ad vitam æternam conducerent, abundabat. Et re vera quis ditior, quam qui dives in Domioo est; ut possit dicere: *In via testimoniorum tuorum delectatus sum, quasi in omnibus divitiis?* Psal. 118. 14. Quid eoim poterat deesse viro, qui cælestibus ditabatur otaculis? Et ideo suadet hoc psalmo, ut thesautum illum nobis quæramus æternum, & delectatio- D nem ejus acquisitione capiamus.

13. Ideoque ait: *Delectare in Domino & dabit tibi* ℣. 4. *petitiones cordis tui.* Quare non dixit tuas; [b] sed cordis tui petitiones? Etenim petitiones exterioris hominis interiorisque communes non suot, nec omnes probantur à Christo; quia lex carnis legi mentis frequenter repugnat. Quæ autem interioris sunt hominis, qui renovatus est Spiritu, illas petitiones Dominus petitori donat effectu. Unde & alibi ait: *Tribuat tibi Dominus secundùm* Psal. 19. 5. E *cor suum, & omnes petitiones tuas confirmet. Secundùm cor* ait, non secundum appetentiam carois: & illas petitiooes, inquit, quæ prodeunt ex intimo corde, confirmet, non quæ ex catnis hujus illecebra & voluptatibus diriguntur.

14. *Revela ad Dominum viam tuam, & spera in* ℣. 5. *eum, & ipse faciet. Et educet sicut lumen justitiam* ℣. 6. *tuam, & judicium tuum sicut meridiem.* Hoc solo versiculo qualis esse debeas, declaravit. Quis enim revelat viam suam, oisi qui Deo occulto- F rum suorum arbitro interna sui pectoris confitetur? Bene ait, *revela*, hoc est, aperi conscientiam tuam, ne eam sæculi istius gravet umbra vel catnis. Prorumpentia enim semina si fuerint obumbrata, tenuantur: soli objecta pinguescunt. Quid de semioibus loquor? Ipsas arbusculas, quominus se se in altum subjiciant, umbra silvestris internecat, & prohibet brachia ramosa diffundere. Pulcre autem dixit: *Revela ad Dominum viam tuam.* quia natura hominum prona peccato velut quoddam meoti oostræ velamen ob-

a. Edit. quædam Parif. *nisi vulnus ille annulati corporis.* Reg. ac Thuan. .... *simulati corporis* &c. Forte quod crediderint sanctum Doctorem alludere ad ligneam illam effigiem quam pro Davide Michol supposuisse memoratur. Sed præstare Gill. & aliorum MS. lectionem palam faciunt verba, tum quæ præcedunt, tum quæ sequuntur.

b Omnes edit. cum mss. nonnullis. *Sed cordis tui? Petitiones.... communes sunt.* Aliorum quinque mss. lectionem eo prætulimus, quia sensui & contextui accommodatior visa est, nec non ad Origenis quem in psalmos Ambrosius plurimum imitatur, interpretationem magis accedit. Ipsum consule Hom. 2. in hunc Psalmum.

A ducit; ne nostra Domino peccata fateamur, qui potest vulnera nostra sanare: ut erubescat quis ore proprio postulare medicinam, ne coram hominibus sua prodantur opprobria. Premit igitur se intra hominem conscientia, cùm latere non possit: & tamdiu differt, quoad vulnus efferveat; ut jam non fidei salubritate, sed immedicabili atrocitate ulceris detegatur. *Revela*, inquit, *ad Dominum viam tuam*; hoc est, aperi viam tuam, noli abscondere, sicut abscondebat Cain, qui latere cupiebat; omnis enim qui male agit, odit lu- B
Psal. 44. 2. cem. Revelabat David viam suam, qui ait: *Dico ego opera mea Regi*. Aperi sensum tuum, ut nihil sit quod timeas reprehendi. Revelavit & Pau-
1 Cor. 4. 4. lus, qui præsumsit dicere: *Nihil mihi conscius sum*. Is actus, ea vita sit, ut via tua coram Patre tuo luceat, qui in cælis est.

15. Sed quia obnoxia fragilitati omnis humana conditio est, & non nostræ est potestatis iter nostrum ex voluntare dirigere; ideo tibi dicit: Spera in Domino, *& ipse faciet*; hoc est, ut aperiat C viam tuam, nec talem te esse permittat, ut fugias lucem, dum times prodi: & diligas tenebras, ut
Eccli. 23. 6. possis tua occultate flagitia, dicens: *Tenebræ operiunt me, quis scit si videt Altissimus?* Quomodo enim potest qui adulterium molitur, non noctem suis accommodam quærere tentamentis? Qui falsum cogitat testem suæ fraudi adhibere, qui corruptelam judicis captat; ut opprimat innocentem, iniquitatis non explorare secretum? [a] Latro in solitudine subsidet, noctis tenebras oppe- D ritur, ut sceleri cedat effectus. Iniquitas ergo tenebræ sunt: Deus lux est. Et si tu velis tuam occultare justitiam, Deus eam educet in lucem; nec patitur latere judicium quo ea quæ bona sunt, elegisti: quæ improba, refutâsti. Nec solùm facit tuum lucere judicium; sed lucere sicut meridiem. Quando se sol iste in splendorem totus effundit meridies est. Meridies erat quando Joseph cum fratribus epulabatur, non ultus injuriam, sed oblitus. E

ŷ. 7. 16. *Subditus esto Domino, & obsecra eum*. Non solum ut subjectus sis Deo, moneris; sed etiam ut obsecres Dominum, quo possis tuæ studium subjectionis implete, [b] sicut & supra ait: *Revela Domino viam tuam, & spera in eum*. Non solum revelare viam tuam te convenit; sed etiam sperare in Dominum. Bona autem subjectio, non abjecta, non vilis, sed gloriosa atque sublimis; ille enim Deo est subditus, qui facit Domini voluntatem. Denique quis ignorat quod sapientia men- F tis præstantior, quàm carnis sapientia sit? Sapientia autem mentis subjecta est Dei legi: sapientia carnis non est subdita. Et addidit Apos-
Rom. 8. 7. tolus: *Nec enim potest*. Esto ergo subditus, hoc est, proximus Christo, ut Legem impleas. Denique Christus faciendo voluntatem Patris, Legem implevit. Et ideo finis est Legis, & plenitudo est caritatis; quia diligens Patrem, affectum omnem ejus adhibuit voluntati. Unde pro gloria Aposto-
1 Cor. 15. 28. lus dixit: *Cùm autem subjecta illi fuerint omnia, tunc & ipse subjectus erit illi, qui sibi subjecit omnia; ut*

A *sit Deus omnia in omnibus*. Et ipse de se ait: *Nonne* Psal. 61. 2.
Deo subdita est anima mea; ab ipso enim salutare meum? Denique pro pietate erat, non pro infirmitate, Joseph & Mariæ parentibus subditus. Gloria autem Christi maxima, ut se universorum hominum pectoribus infundat, & omnes revocet ab impietate perfidiæ, & gentilitatis affectu, ut sibi faciat esse subjectos. Cùm autem sibi subjecerit omnia, cùm intraverit plenitudo gentium, & salvus factus fuerit omnis Israel, & toto B orbe unum fuerit corpus in Christo; tunc erit & ipse subjectus, munus suum Deo Patri offerens, & quasi Princeps omnium sacerdotum, & cælestibus [c] corpus altaribus, ut sit sacrificium fides omnium. Pietatis ergo est ista subjectio, quod erit subjectus in corpore dominus Jesus, cujus nos sumus corpus & membra. Esto ergo homo subjectus Christo, hoc est, subditus sapientiæ Dei, subditus verbo, subditus justitiæ, subditus virtuti; quia hæc omnia Christus est. Omnis homo Deo C se subjiciat; non enim unum, sed omnes docet ut subjiciant cor suum, subjiciant animam suam, subjiciant carnem suam, quo sit Deus omnia in omnibus. Subjectus ergo est qui plenus est gratiæ, & suscipit jugum Christi, & mandata Domini strenue & incunctanter exsequitur: sine subjectione autem, qui se frustra extollit, sensu propriæ carnis inflatus, insolens devotionis & piæ declinans observantiam servitutis, quam ipso jure naturæ Auctori debemus æterno. Postremo D qui sine peccato est, subjectus est Christo; quoniam redemtus à Domino est: qui autem in peccato est, non potest dici liber; sed servus, quem gravia tenent vincula peccati.

17. Sequitur: *Ne æmulatus fueris eum, qui prospere dirigitur in via sua, faciens iniquitatem*. ŷ. 7. Evidenter hîc quid superius senserit, intimavit: non excitandos malignos æmulatione ad malignitatem, neque imitandos facientes iniquitatem. Non enim iniquitas, sed prosperæ res quæ pro- E veniunt iniqua gerentibus nos sæpe sollicitant, ut eos putemus imitandos, quo ad eorum possimus pervenire successus dicentes: *Ecce ipsi peccatores, &* Psal. 72. 12. & 13. *abundantes in sæculo, obtinuerunt divitias. Et dixi: Ergo sine causa justificavi cor meum, & lavi inter innocentes manus meas; & fui flagellatus tota die*. Si igitur flagellatus est David, cavere debemus ne & nos flagellemur; & dicatur nobis quia divitiæ, honores, potentiæ, generationi huic videantur esse disposita, quasi vaga & incerta pecuniæ ope- F ra, iniquitatisque compendia, non quasi præmia ulla virtutis; ideoque velut somnium veniant, & cum somnio te resurgente deficiant. Ipsos athletas cùm vicerint, certum est coronari, non antequam vincant. Nobis lucta cum sæculo est. Vince ante sæculum, ut coronam petas. Nemo ante coronatur, nisi certamen impleverit. Qui stadium currunt, numquid ante bravium accipiunt, quam stadium percurrerint? Quanti priores in exitu cadunt, & cursus sui celeritate fraudantur? Numquid tu Deo, quam Paulus acceptior? Ille vas electionis, ille gentium Doctor

a. Edit. Rom. in corp. & vet. in marg. cum cod. scriptis aliquot: *Latro solitudines obsidet*: eædem vet. edit. in corp. & mss. Colb. ac Vict. ut nos in textu. Rursus edit. vet. in corpore ac Rom. cum mss. Thuan. ac Vat. *noctis tenebris operitur*. Vet. in marg. ac mss. Reg. Colb. & Vict. *noctis tenebras opperitur*.

b. Mss. Vat. & quinque Gallic. ita præferunt: alii autem & edit. omnes: *Sicut & supra non solum revelare &c.*

c. Omnes edit. ac mss. aliquot, *corpus altaribus*: alii plures, *corpus altaribus*. Commode; nihil enim aliud hic declaratur, nisi Christum & sacerdotis & hostiæ vicem functurum.

nomquam sibi in hoc sæculo coronam ausus est postulare. Denique audi dicentem: (2 Tim. 4. 7. & 8.) *Certamen bonum certavi, cursum consummavi, fidem servavi. Quod reliquum est, reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die.* Paulus ille raptus in tertium cælum, qui audivit arcana quæ non licet homini loqui: utrum in corpore esset (2 Cor. 12. 2.) raptus, an sine corpore, nescit, sicut ipse testatus est. Paulus ergo dicit, in illa die coronam sibi esse reddendam: tu hîc tibi ut reddatur insistis? Imple ergo certaminis tui tempus. Non semel athleta luctatur, nec semel præliatur miles, ut stipendia sua possit implere; & tibi non eum una passione luctamen est.

18. Superiores si evaseris passiones, ira succedit; (℣. 8.) & ideo tibi dicit Scriptura: *Desine ab ira, & relinque indignationem.* Sunt multa vitia quæ obrepunt insipientibus. Ira gravis passio est: plerumque accendit invitum; & volentem minus vindicare, in furorem rapit, ut perimat quem putaverit coercendum. Commotus, gladio sæpe transverberat innocentem. Amicos & fratres per indignationem plurimi peremeruot. Ideo Sapiens (Prov. 15. 1.) dicit: *Ira perdit etiam sapientes.* Salomonis dictum est, quia non solum quoscumque de medio homines, sed etiam ipsos perdat ira sapientes. Et David sapientem monet dicens: *Desine ab ira;* ne cùm accenderis eam, illa non desinat priusquam te ejus flamma consumat. *Relinque*, inquit, *indignationem;* hoc est, natura te rapit, movet affectus, culpa re alicujus excitat vel offensa, ut indigneris; sed non usquequaque, ut modum nescias: relinque eam, finem impone, ne te in peccatum (Psal. 4. 5.) trahat. Hoc est, quod supra dixit: *Irascimini, & nolite peccare.* Non enim hortatur ut irascaris, sed ad tempus cedit affectui: dat tamen medicamentum, ne diutius vis ulceris serpat. *Irascimini*, quod ait, tuæ est passionis. Medicus enim non statim adhibet medicamenta laoguori: si dolor fervet, fomenta adhibet, ut mitescat dolor: si febris exæstuat, remedii tempus exspectat, ipsum potum sitientibus negare consuevit. Non dicit: Noli febrire, cùm vapor fervet ægroti; sed dicit: Exspecta, desinat febris, digeratur commotio. Sic & Propheta non potuit dicere homini, cujus caro ut variis morborum, ita commotionum passionibus excitatur: Noo irascere; sed dicit: *Desine ab ira, & indignationem relinque*, ne pecces; IRA ENIM gravis est magistra peccati. Alius quoque (Ephes. 4. 26.) medicus dicit: *Sol non occidat super iracundiam vestram;* ne dum diu differs, veniat ille qui calefactum corporis somno excitare consuevit, & stimulet te, inserat tibi cogitationes, & in secreta se tui pectoris immergat dicens: Vindica injuriam tuam, virum te esse cognosce: femineæ infirmitatis est, non capere vindictam. Ergo contemnere te debuit servus, frater decipere, amicus illudere; & tu adhuc tuam non ulcisceris contumeliam? Proscribas necesse est, gladio oporret insurgas, & dolorem tuum adversarii morte solvas. Vir fuit ille qui suum occidit inimicum, merito prædicatur; quia ita se vindicavit, [a] ut alius ignorans audiret, eique irrogare non auderet injuriam. His stimulis plus accenditur, plus movetur; ut compleatur quod scriptum est: *Ira perdit etiam sapientes.*

19. Ergo tu ne audias eum; (℣. 9.) *ne æmuleris ut nequiter facias. Quoniam qui nequiter agunt, exterminabuntur.* Exterminantur qui radices non habent, sicut olera vel fœnum. Olera iofirmus manducet: tu autem vitem insere in agro tuo, vineam institue. Etsi venerit Achab, qui tibi dicat: (3. Reg. 21. 2.) *Da mihi vineam tuam, ut olera mihi seram;* noli ei adquiescere, ne ex consensu tuo caduca serat, abscindat æterna. Ideo Nabuthe inter sanctos habetur, quia majorum suorum hereditatem, ne regi quidem putavit esse cedendam; & lapidari maluit, ut vineam suam oon daret in direptionem. Hereditas majorum, fides vera est. Extiterunt arriani regali subnixi potentia, qui templum Domini putarent sibi esse tradendum, supplicia acerba minitaotes: sed absit, ut apud mentem Domino servientem præponderaret magis pœnæ formido, quàm forma pietatis. Non prævaluit perfidia, quia fides restitit. Est etiam quædam vioea in pectoribus fidelium, de qua dicit Esaias: (Esai. 5. 1.) *Vinea facta est dilecto in cornu uberi.* Hanc vineam Dominus plantavit in cordibus nostris; & ideo legimus dicentem Deum: (Hier. 2. 21.) *Ego te plantavi vitem fructiferam, totam veram.* Nemo ergo de agro animæ nostræ haoc auferat vitem; quia benedicta est ea vitis. Ideoque dictum est de sanctis: (Psal. 4. 8.) *A fructu frumenti, vini, & olei, multiplicati sunt.* Bonum est ergo habere intra re torcularia vioo redundantia; ut fluat tibi vinum in vas tuum de vinea Sorech, poculum illud inebrians quam præclarum! Sorech enim vinea, [b] novi principii est, & novæ æquitatis. Unde & dicitur nobis: (Esai. 42. 10.) *Cantate Domino vestro canticum novum, principium ejus, magnificate nomen ejus ab extremo terra.* Hæc ergo vinea uvas faciat, non iniquitatem. Ideo relicta est vinea Judæorum; quia iniquitatem fecit, ut scriptum est, & non (Ibid. 5. 7.) judicium. Nos ergo fructum feramus in Christo, ut perpetui esse mereamur.

20. (℣. 9.) *Sustinentes enim Dominum possidebunt terram:* illam utique viventium terram. Est quædam terra cælestis, quæ fructum cælestibus ferat, de qua ait: (Psal. 26. 13.) *Credo videre bona Domini in terra viventium.* Hæc terra multo hominum sudore ventri moistrat alimenta: illa terra bona Domini sine ullo labore fructificat, in qua justorum diuturna possessio, & piæ mentis hereditas est. Et bene ait: *Sustinentes autem Dominum, hæreditate possidebunt terram.* Hæc est enim terra quæ non præterit; nam cælum & terra præteribunt: verba autem Domini non præteribunt. Et ideo nec illa intelligibilis terra poterit præterire paradisi, in qua sunt qui Domini verba conservant. In hac terra collocatus est Adam, ut fructum æternæ caperet vitæ; sed quia verba Domini [c] servare non voluit, ideo in possessione quam accepe-

a. Sic mss. Vat. & Gallic. fere omnes: aliqui tamen, atque edit. *ut alius irrogare ei non auderet injuriam.*

b. Mss. partim cum edit. *novi principii nova est æquitas:* partim ut nos in textu, nisi quod solus Thuan. habet conjunctionem *et.* Iterum mss. Vict. Colb. cum iisdem edit .... *canticum novum, magnificate nomen* &c. Vat. autem ac plures Gallic. .... *canticum novum, principium ejus, magnificate nomen* &c. in quo consentiunt cum LXX. ubi legas: ὑμνήσατε τῷ κυρίῳ ὕμνον καινόν, ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, δοξάζετε &c.

c. Vet. edit. in marg. & mss. septem Gallicani: *servare non potuit.* Verum si lectionem hanc probaveris, accipe *non potuit*, lato modo; uti solemus dicere aliquem id non potuisse, quod re vera non fecerit, sive alioqoin habuerit, sive non habuerit, ejusdem rei faciendæ, ut cum Philosophis loquamur, possibilitatem.

rat, manere non meruit. Qui autem verba Domini custodit, confidenter dicit: *Psal. 39. 2.* *Exspectans exspectavi Dominum, & respexit me.* Adam autem quoniam non exspectavit Dominum (quomodo enim exspectavit qui refugit & offerre se timuit) ideo nec Dominus eum videre dignatus est; oculi enim Domini super justos. Hunc autem eousque videre nolebat, ut quæreret dicens: *Gen. 3. 9.* *Adam ubi es?* Qui quæritur, pro absente habetur. Fides est quæ nos repræsentat Deo, perfidia quæ facit impios exsulare. Nullus itaque absens est Deo, nisi qui se absentem fecerit. Et ideo dicit: *Matth. 9. 29.* *Fiat tibi secundum fidem tuam*; qui enim ignorat, ignorabitur. Ergo Adam quasi peccator locum suum servare non potuit. De paradiso ejectus, [a] in castellum est relegatus, ut ageret pœnitentiam. Accepit dilationem, ne continuo penitus interiret; ut salva fieret Eva per generationem filiorum, fidem sancti Abel, prophetarum gratiam, Ecclesiæ posteritatem.

21. Sed quia per hæc redimi noluerit, & in peccato perseverandum ducit, de eo dicit Propheta: *℣. 10.* *Et adhuc pusillum, & non erit peccator: & quæres locum ejus, & non invenies.* Quomodo enim esse poterit in futurum, cùm peccati locus diuturnus esse non possit? Hæc est enim terra quæ aperuit os suum, ut sanguinem susciperet innocentis. Et ideo in hac terra locus est peccatorum. Præterit terra, quomodo peccatoris locus *Gen. 1. 6.* poterit inveniri? Ego arbitror quod ideo firmamentum inter aquam & aquam Deus esse præceperit, ut à virtutibus peccata discerneret; & superior aqua quæ laudat Dominum, quieta maneret erroris, inferior peccato esset obnoxia. Denique illa Deum videt, hæc non videt: quæ super cælos est, videt; quæ in abysso, non videt. *Psal. 76. 17.* Unde etiam dictum est: *Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, & timuerunt: turbatæ sunt abyssi, multitudo sonitus aquarum.* Merito turbantur abyssi super quas tenebræ sunt deformes, & ideo pacem habere non possunt. *Matth. 8. 32.* Unde rogavit legio dæmoniorum ut in abyssum mitteretur, & se eum magno tumultu præcipitavit in fluctus, ut porcorum gregem quem repererat, strangularet. Peccatores itaque abyssum petunt, ubi caligo tenebrarum.

℣. 11. 22. *Mansueti autem possidebunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis.* Merito terram possident in quibus Deus ipse requiescit, sicut divino per Esaiam resultavit oraculo dicens: *Esai. 66. 2.* *Super quem requiescam, nisi super humilem & quietum, & trementem verba mea?* Qui sunt mansueti, nisi quos nullus stimulus dissensionis exagitat, non ira perturbat, non sævitia exasperat, non rabies crudelitatis inflammat? Et ideo quia non vina, non epulas, non divitias, sed pacem Domini dilexerunt in corpore constituti; pro illa delectatione corporalium voluptatum, qua se putarunt esse fraudandos, ut gratiam adipiscerentur æternam, *delectabuntur in multitudine pacis*, quam dominus noster Jesus in diebus suis generi donavit humano; sicut prophetia quæ non mentita est, comprehendit adserens: *Psal. 71. 7.* *Orietur in diebus ejus justitia, & multitudo pacis, donec extollatur luna.* Quæ igitur est pax qua cunctæ Ecclesiæ multiplicatus est populus; nisi illa de qua Dominus dixit: *Joan. 14. 27.* *Pacem meam relinquo vobis, pacem meam do vobis?* Dedit pacem, qui animorum bella sedavit.

23. Sequitur: *℣. 12.* [b] *Observabit peccator justum, & fremet super eum dentibus suis. Dominus autem irridebit eum; quoniam prospicit quod veniat dies ejus.* *℣. 13.* Indignantis quidem & effervescentis in iracundiam consuetudo est, dentibus fremere: [c] sed habet etiam cor maligni dentes suos, qui non resonare, sed lacerare consueverunt. Insidiæ, commenta, nequitiæ, dentes sunt peccatoris. Insidiatur ergo peccator justo, quia invidet; justi enim vita redarguit peccatorem, [d] quem tacita majore auctoritate condemnat, quam si clara voce loqueretur. Sed justus timere non debet fremitum peccatoris; quia improbitas non potest esse perpetua. Insidiæ temporales sunt: munimenta autem virtutis æterna. Mors peccatoris omnem ejus potentiam fraudemque dissolvit.

24. Plus adjicit: *℣. 14.* *Ecce*, inquit, *gladium evaginaverunt peccatores, extenderunt arcum suum, ut dejiciunt pauperem & inopem.* Quis est gladius peccatoris, nisi contrarius gladio Spiritus sancti? Docuit hunc Scriptura me gladium: docuit Apostolus dicens, quia habemus *Ephes. 6. 14. & 17.* *loricam justitiæ, & scutum fidei, & galeam salutis, & gladium Spiritus, quod est verbum Dei.* Ergo verbum Dei gladius Spiritus sancti est. E contrario utique gladius spiritus nequissimi, verbum est malum. Hoc gladio Petrus apostolus Ananiam & Sapphiram sermonis sui quasi quodam ense percussit: hoc gladio Paulus Elimæ adversanti disputationibus suis, oculorum lumen eripuit, & noctem cæcitatis infudit. Considera nunc mihi jurgantes peccatores, atque acerba jactantes insolentiæ, & criminationum opprobria proferentes, nonne si eos audias dices: *Gladium evaginaverunt peccatores*; quando sermo turpis tamquam de vagina petulanti ex ore profertur, quem cohiberi par fuit & recondi? Similiter ut gladius verbum Dei dicitur, & idem sermo est peccatoris: ita & arcus quem extendunt peccatores, mens eorum est; & sagitta quam jaciunt, sermo est venenatus. Sicut enim sagitta est Christus, qui est Verbum Dei, cui dicitur: *Esai. 49. 2.* *Posui te sicut sagittam electam*, quæ profertur ex pharetra Dei: ita sagittæ sunt perfidorum, quæ arcu quodam iniquitatis emissæ incautum vulnerant innocentem, nisi ignita eorum jacula scuto fidei repellantur. Et ideo sollicitus esse debes miles in prælio; quia pugna tibi non solum adversus carnem & sanguinem est, sed adversus ipsas quoque nequitias spiritales quæ non videntur. Abundent tibi arma fortia Deo, ut facile possis quæ volueris tela depromere; ne pauperem re & inermem hostis possit opprimere. Esto Deo fortis, Deo dives, ut dicatur de te: *Prov. 13. 8.* *Redemtio animæ viri, divitiæ ejus.* Abundato thesauro sapientiæ, esto dives in verbo & operibus bonis, ut possis esse munitus.

a. Ita edit. & sex mss. qui tamen legunt, *religatus*, quæ vox fere semper invenitur in mss. pro *relegatus*. At Vict. Colb. & vet. edit. in margine præferunt, *in carcere est religatus*.
b. Rom. edit. *Insidiabitur peccator justo* &c. Vet. autem & mss. omnes: *Observabit* &c. Faveant etiam LXX. quorum verba sunt illa: Παρατηρήσεται ὁ ἁμαρτωλὸς τὸν δίκαιον.
c. Edit. vet. cum cod. Vict. & Colb. *Sed habent etiam maligni dentes suos, quibus* &c. Rom. cum aliis, ut nos supra.
d. Vat. & quatuor Gallic. *Quem tacito magis ore condemnat.*

Fuge divitias peccatoris, ne inveniat ubi vulnerare te possit. Esto misericors, ut invulnerabilis maneas; vel curare te possis, si fueris vulneratus. Est & pauper quem volunt adversarii vulnerare,
Matth. 5. 3. ex illo numero de quo Salvator dixit: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum.*

℣. 15. 25. Et ideo *Framea peccatorum intret in corda ipsorum, & arcus eorum confringatur.* Ut quemadmodum revertitur pax in Dei servulos ab eis qui non receperint benedicentium pacem: ita etiam malitia peccatorum, qua justo nocere conantur, in B eorum perniciem revertatur; quo suis telis & vulneribus trucidentur. Sæpe enim jacula in ipsos qui ea jecerint, refunduntur. * Quod etiam proximo accidit bello, cùm infideles & sacrilegi lacesserent aliquem in Domino confidentem, & regnum ejus ereptum ire contenderent, Ecclesiis Domini persecutionum sæva minitantes; ut subito ventus oriretur, qui infidelibus excuteret scuta de manibus, ac tela omnium, atque missilia in * peccatoris exercitum retorqueret. Adhuc C hostis deerat, & jam illi ventorum prælia ferre non poterant, suisque spiculis sternebantur. Et quod pejus est, non erant corporum graviora vulnera illa, quam mentium; deficiebant enim corde, cùm Deum adversùm se pugnare cognoscerent. Exierant itaque provocantes, & de pharetra cordis sui adversus populum Christianum venenata perfidiæ jacula proferebant: sed in caput eorum sua revertebatur impietas. Denique ipsi inter se sua perfidia sunt soluti, paratasque D fidelibus insidias dissipavit Dominus; ut non solum piis nocere non possent, sed propriis auxiliis nudarentur, atque ad hostem arma sua transirent. Quanto melius non protulissent gladium de vagina, hoc est, impia nequaquam verba promsissent? Nam si pro otioso sermone redditurus est unusquisque rationem, quanto magis verba sacrilegii gravibus suppliciis expiabit?

Psal. 16. 3. 26. *Igne nos examinasti*, dicit David. Ergo omnes igne examinabimur. [a] Et Ezechiel dicit: *Ecce* E *venit Dominus omnipotens; & quis sustinebit diem introitus ejus; aut quis sustinebit cùm apparuerit nobis? Quoniam ipse introibit sicut ignis conflatorii,* [b] *& sicut alveus lavantium; & sedebit conflans & purgans sicut aurum & argentum: & purgabit filios Levi, & effundet eos sicut aurum, & sicut argentum, & erunt Domino offerentes sacrificium in æquitate.* Igne ergo purgabuntur filii Levi, igne Ezechiel, igne Daniel. Sed hi etsi per ignem examinabuntur, dicent tamen: *Transivimus per ignem & aquam.* Alii

a Malach. 3. 1 & 3.

Psal. 65. 12.

in igne remanebunt: illis rorabit ignis; ut Hebræis pueris, qui incendio fornacis ardentis objecti sunt: ministros autem impietatis ultor ignis exuret. Væ mihi si opus meum arserit, & laboris hujus patiar detrimentum! Etsi salvos faciet Dominus servos suos, salvi erimus per fidem, sic tamen salvi quasi per ignem: & si non exurimur, tamen uremur. Quomodo tamen alii remaneant in igne, alii pertranseant, alio loco nos docet Scriptura divina. Nempe in mare Rubrum demersus populus est Ægyptiorum, transivit autem populus Hebræorum: Moyses pertransivit, præcipitatus est Pharao; quoniam graviora eum peccata merserunt. Eo modo præcipitabuntur sacrilegi in lacum ignis ardentis, qui superba in Deum jactavere convicia. Sequamur ergo hîc positi columnam ignis, quæ nos in hoc corpore positos illuminet, & viam monstret; ut in futurum nobis nebula refrigeret noctis: quo sæva incendia relevare possimus. Exod. 14. 22. & seq.

27. Vide autem Scriptura quid dicat: Arcum peccatorum Dominus confringat. Arcum autem suum posuit in nube, [c] quo diluvia cessarent, tranquillitas refunderetur. Unde credendum, quia adversarius & malignus arcum extendit suum, ut quietis animis moveat tempestates, excitet flatus. Oremus ergo ut arcum malignitatis dissolvat dominus Deus noster: adsit pauperi suo & inopi, qui propter Dei timorem duxit non affectandas esse divitias, non occupanda minorum prædia, non viduas relictis majorum hereditatibus exuendas.

28. *Melius est parum justo, super divitias peccatorum multas.* Non ergo divitiæ accusantur, sed divitiæ peccatorum; nisi forte quia peccator dixit: *Omnia hæc mihi tradita sunt, & cui volo, do illa.* Deinde quoniam divitiæ magis facem cupiditatis inflammant; & unusquisque dum majora desiderat, non declinat diverticula peccatorum. Unde & Salvator dixit: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.* Iniquitatis enim census est, qui in diaboli potestate est, ut cui ille voluerit, conferatur. Potest & illud intelligi: *Melius est parum justo, super divitias peccatorum multas;* [d] quia est qui est dives in verbis, ut sunt philosophi istius mundi de sacrilegiis disputantes, de motu siderum, de stella Jovis ac Saturni, de generationibus hominum, de simulacrorum cultu, de Geometria, de Dialectica. Philosophi ergo in sermone divites sunt, fidei inopes, veritatis exsortes. Et sunt plerique simplices Domini sacerdotes, in sermone pauperes, abstinentia & virtute subli-

℣. 16.

Luc. 4. 6.

Luc. 16. 9.

*. Pugnam designat adversus tyrannum Eugenium atque Arbogastem à Theodosio Magno commissam, qua nihil in omni antiquitate magis decantatum. De ipsa scripsit non solum Augustinus lib. 5. de Civ. Dei cap. 26. & Orosius hist. lib. 7. cap. 35. sed etiam gentilis poeta Claudianus in panegyrico de tertio Honorii consulatu: cujus poetæ hi duo versus:

O nimium dilecte Deo, cui militat æther,
Et conjurati veniunt ad Classica venti,

ì duobus memoratis patribus referuntur. Post hos autem eamdem Theodosii victoriam certatim celebravere ecclesiastici scriptores.

*. *Peccatoris*, hoc est, diaboli; eum enim tum alibi hac voce designat Ambrosius, tum ad sequentem hujusce psalmi versiculum, ubi scribit: *nisi forte quia peccator dixit* &c. Quibus locis credibile est virum sanctum respexisse ad illud 1. Joban. 3. 8. *quoniam ab initio Diabolus peccat.*

a. Edit. Rom. *Et Malachias.* Certe quidem verba hîc laudata non apud Ezechielem, sed Malachiam reperire est: attamen edit. vet. ac omnes mss. legunt, *Et Ezechiel.* Quare dicendum est cum librum quem, ut Hieronymus *Proem. in Malachiam*, Sixtus Sen. *Bibl. sancta* lib. 5. annot. 162. Huetius *Demonst. Evang.* prop. 4. *De libro Malachiæ.* num. 2. & 3. auctores faciunt, Origenes ab Angelo, alii autem ab Esdra scriptum voluere, Ezechieli adscriptum fuisse ab Ambrosio. Nec forte defuit exemplar aliquod cujus auctoritate niteretur; cum parum verisimile sit ab eo testimonium hoc neque admodum breve, neque etiam ita commune ex memoria descriptum, ut in Auctore nominando errori esset locus. Sed hîc minime videtur omittendum Doctorem nostrum in eo quod omnes omnino etiam sanctissimos viros igne purgatum iri adserat, Adimantii vestigiis insistere; ut recte observavit Huetius, Origen. lib. 2. quæst. 11. num. 2. & 8. Ipsum consule, sicut & præfixam Ambrosianis hisce enarrationibus admonitionem.

b. Eadem edit. Rom. *& sicut herba lavantium*, ubi ea quidem sibi faventes habet LXX. in quibus, ϗ ὡς πόα πλυνόντων. Sed contra vet. edit. ac mss. omnium consensum nihil movemus.

c. Mss. aliquot, *quando diluvia cessarent, ut tranquillitas refunderetur.*

d. Edit. omnes, ac pauci mss. *quia est quidem* (mss. *quidam*) *dives in verbis.* Mss. quoque, *quia est qui est* &c. Et sequenti versu Rom. edit. *subtilia disputantes*; sed prætereaquam quod cuncti mss. atque edit. vet. legunt, *de sacrilegiis disputantes*, videtur non aliud his verbis significari, quam illis quibus Origenes gentiles inducit, *diversas contra se invicem impietates dialecticæ artis versutiis adstruentes.*

mes. Illi multis loquuntur perfidiam, isti paucis fidem adserunt: illi suos amittunt quotidie sacerdotes: hic pauper populos acquirit Ecclesiæ, numeroque credentium. Qui ergo hos audierit, & viderit operum qualitatem, dicit. *Melius est modicum justo, super divitias peccatorum multas.* Hinc Salomon derivavit illud, quod quasi suum ipse Prov. 10. 9. posuit: *Ex multiloquio non effugies peccatum.* Dialectica ergo divitiis verborum fluit, pietas timorem Dei servat. Ideo hic parcus in verbis, dives in spiritu, magis vult timere, quam vana veri verba jactare; timor enim disciplina sapientiæ est: loquacitas innocentiæ virtutisque naufragium, atque incentivum prolapsionis & culpæ.

℣. 17. 29. *Quoniam brachia*, inquit, *peccatorum conteratur.* Ut actus eorum justo impedimentum adferre non possint; ne derelinquatur virga peccatorum super sortem justorum. Et Paulus ait: Rom. 16. 20. *Conterat Deus satanam sub pedibus vestris.* Si enim brachium ejus contritum fuerit, totus ipse conteretur; ut conculcentur ejus commenta, sicut venena serpentis.

℣. 17. 30. *Confirmat autem justos Dominus*, brachio adversarii dissoluto. Psal. 17. 3. Et ideo justus dicit: *Et confirmasti super me manum tuam.* Job. 19. 21. Et Job ait: *Manus Domini tetigit me.* Misit ergo Dominus manum suam in servum suum; & manum peccatoris quam in eum accepta miserat potestate, brachiumque contrivit. Ita diabolus suo sermone deceptus est, Job. 2. 5. qui dixit: *Mitte manum tuam in eum, & videamus si in faciem te non benedicat.* Non enim ausus est dicere, maledicat; sed hoc intelligendum reliquit. Misit Deus manum suam, & confirmatus est Job. Cœpit benedicere, qui maledicere credebatur; sanat enim justos, cùm tangit manus divina, non vulnerat. Misit manum suam, & leprosi macula omnis abscessit: tetigit cæcorum oculos, & cæcitate depulsa lumen refulsit oculorum. Pete ergo semper ut confirmeris; quoniam & tu qui stas, vide ne cadas. Nos stare debemus, ut confirmemur à Domino. Lubricum est sæculum, cito labimur. Ideo rogemus ut nos Dominus stabilire & confirmare dignetur.

31. Noli putare quia viam tuam nesciat Dominus. Si justus es, novit. Crede dicenti Prophetæ: ℣. 18. *Novit Dominus* [a] *vias immaculatorum: & hereditas* ℣. 19. *eorum immaculata eris. Non confundentur in tempore malo.* Qui novit Dominum, scitur à Domino. Novit justos, nescit injustos; ideo injustis dicet: Matth. 7. 23. *Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem: nescio vos;* hoc est, quia estis indigni cognitione divina. Nescio vos; quia me ipsi nescire voluistis. Opera vestra me nesciunt, facta vestra me nesciunt; etsi dicatis, quia me scitis, redarguunt vos peccata vestra. Omne peccatum à malo est: qui 1. Johan 3. 6. autem non peccat, in me manet, hoc scripsit Johannes. Quid de Domino dicam, quia dedignatur impium scire? Paulus dedignatur, qui dixit: 1 Cor. 14. 37. & 38. *Si quis in vobis propheta est, aut spiritalis, cognoscat quæ scribo vobis: qui autem ignorat, ignorabitur.* 1. Tim. 2. 19. Et alibi scriptum est: *Cognovit Dominus qui sunt ejus.* Simus ergo Domini, ut cognoscat nos Dominus, & discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini.

32. Græcus habet: *Novit Dominus dies immaculatorum.* Sunt enim dies Eliæ, sunt dies Nabuchodonosor; ideo Evangelium habet: Luc. 4. 25. *In diebus Eliæ, quando clausum est cælum.* Nox erat perfidis, sed Eliæ lumen erat: clausum erat perfidis cælum, sed Eliæ patebat: fames erat perfidis, sed Eliæ ubertas; neque enim esurire poterat, cui cibum * cælestia ministrabant: nec esuriebat, qui alios ipse pascebat. Ergo sibi dies est justus in tenebris; quia & lux in tenebris lucet. Et Joseph in Ægypto erat, & lucebat ei meridies; sicut infra Psal. 49. 16. dixit: *Peccatori autem dixit Deus: quare tu enarras justitias meas?* Justitia lumen est, quia supra habes: Psal. 36. 6. *Et educes sicut lumen justitiam tuam.* Habes ergo quod in te luceat, si justitiam sequaris. Splendet tibi dies, lucet tibi nox; quia fideli & nox sicut dies illuminabitur. Dies igitur justi novit Dominus; quia ipse Johan 1. 9. *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, hoc est, illum qui ad imaginem & similitudinem Dei vivit: illum qui se hominem esse cognoscit; ut refugiat equorum libidinem adhinnientem, ferarum rabiem, lepusculorum formidinem, vulpium fraudem, rapinam luporum: illum hominem qui sic agit, quasi in hunc mundum supervenerit: qui non ex sanguine, neque ex voluntate carnis; sed ex Deo natus sit. Venisti ergo, noli remanere, noli adhærere terrenis. Ut scias autem quia dies boni sunt, Johan 8. 56. audi dicentem: *Abraham .... diem meam vidit, & gavisus est.* Bonum habet diem, qui Dei Filium bonum Deum novit, & Dominum confitetur. Et rursus ipse nos admonet cavere debere, Ephes 5. 16. *quia dies mali sunt.* Qui mali sunt dies? In quibus utique malum cognoscitur, quod est à malo. Aut forte dies sæculi mali sunt; quia sæculum in maligno positum est. Sed legimus etiam post sæculum Psal. 40. 1. diem malum: *In die mala liberabit eum Dominus*, hoc est, in die judicii, malâ quidem propter multorum supplicia. Necesse est enim ut torqueantur injusti, compatiantur justi; quia & Angeli gaudent, cùm peccator [b] à morte servatur unus. Compatiuntur igitur cum punitur; etsi alibi legerimus: Psal. 57. 11. *Lætabitur justus, cùm viderit vindictam impiorum*, quod suo loco reservo; etsi frequenter audieris cur lætetur: sed occupationes occupationibus non inseramus.

33. *Novit Dominus dies immaculatorum;* quia immaculatæ innocentiæ gratia ejus & plenitudo miseretur, non miseretur errantibus. Isti non habent diem, quia lucem fugiunt, de quibus pulcre Psal. 143. 4. dictum est: *Dies eorum sicut umbra prætereunt.* Cognitio ergo Dei, dignationis est, non visionis. Oculi ejus lux sunt: quos adspicit, illuminat; & ideo oculi ejus, dies justorum sunt.

34. Unde *& hereditas eorum in æternum erit;* quia æterna bona, non temporalis hereditatis com-

a Sic versio Arab. & LXX. Interp. cum Psalteriis antiquit Gallic. Textus autem Hebr Paraphr Chald. & versio Syr. cum Vulg. lat. legunt, *dies immaculatorum*. Quapropter quod Ambrosius infra testatur se se in græco exemplari hanc ultimam lectionem observasse, cum ad Symmachi versionem respexisse credideriamus. Quod vero edit Rom. pro, *immaculata erit*, correxerat, *in æternum erit*, in hoc quidem omnes codices sacros patrocinantes habet, sed è contrario omnes Ambr. edit. ac mss reclamantes.

*. *Cælestia*, id est, Angelus & corvi, ut habes 3. Reg. 17. 6. & 19. 5.

b. Ms Reg. *à morte servatur. Justus compatitur injusto igitur cum punitur.* Ubi vox *igitur* videtur transposita, & inanee *compatitur* retrahenda. Alii quatuor: *à morte servatur, cui compatiuntur. Igitur cum punitur peccator compatitur justus, etsi alibi &c.* Ceteri & cunctæ edit. ut in textu.

pendia quæsierunt. Et non habebunt de quo erubescant, *in tempore malo*, id est, judicii cælestis: *& in diebus famis saturabuntur*; Matth. 4. 4. quia *non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei*. Sed quis homo? 2. Cor. 12. 2. *Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim (sive in corpore nescio, sive extra corpus, nescio, Deus scit) raptum ejusmodi usque ad tertium cælum.* Ille ergo homo qui in Christo est, qui se in carne esse non novit, qui non in carne ambulat, sed in spiritu: ille qui rapitur non solum ad cælum, sed etiam ad tertium cælum, rapitur ad paradisum; B & audit arcana verba quæ non licet homini loqui: qui non in virtutibus suis, sed in infirmitatibus gloriatur: ipse non in solo pane, sed in omni verbo Dei vivit. Verbum enim Dei vita est, quia Johan. 1. 14. *Verbum caro factum est.* Unde præclare dixit Evangelista: *Quod factum est in ipso, vita est.*

35. * Alexandrini quidem & Ægyptii legunt: Ibidem 3. *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil quod factum est.* & interposita distinctione Ibidem 4. subjiciunt: *In ipso vita est.* Salva sit fidelibus illa C distinctio: ego non vereor legere: *Quod factum est in ipso, vita est*: & nihil habet quod teneat arrianus; quia non illius venena confideto, sed lectionis sacræ consuetudinem recognosco. Non enim dixit: Factum est Verbum ante omne principium. Non dixit: Factum est Verbum; sed si Ibidem 1. quod dixerit audire desideras: *Verbum*, inquit, *erat apud Deum.* Erat apud Deum, quod cum ipso operabatur, cum ipso dominabatur. Non dixit: Ibidem 1. Factum est Verbum; sed dixit: *Deus erat Verbum*: D Deus autem non factura, sed factor est & creator. Ibidem 3. Aperi aures, & audi: *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.* Discis esse Filium, in quo divinitatis est plenitudo? Aperi aures adhuc paululum, & audi dicentem: *Quod factum est in ipso, vita est.* In ipso, inquit, factum est: non Dei Verbum factum est. Aut si hoc movet te ad calumniam, quia dixit: In ipso factum est; numquid & Deo Patri calumniaris, quia Dei Filius Johan. 3. 21. dixit: *qui autem facit veritatem, venit ad lucem; ut manifestentur opera ejus, quia in Deo sunt facta?* E Psal. 117. 21. Aut quia David dixit: *Confitebor tibi, Domine, quoniam exaudisti me, & factus es mihi in salutem*; hoc est, conversus es mihi in salutem, operatus es mihi ad salutem? Possem aliis uti, sed nolo mihi credas, ne putes ª argumenta esse ingenii, non testimonia veritatis.

36. Ipse tonitrui filius, ipse qui in Christi pectore recumbebat, ipse cui secreta sua Dominus non tacebat: cui Petrus innuit ut Dominum interrogaret, & ille interrogavit, & Dominus re- F velavit: ipse exponat quid senserit de eo quod ait: *Quod factum est in ipso, vita est.* Audi ergo interpretantem, quia tuas, arriane, calumnias jam 1. Johan. 1. 1. cavebat: *Quod erat ab initio; & quod audivimus, & vidimus oculis nostris; quod perspeximus, & manus nostræ scrutatæ sunt de Verbo vitæ, & vita apparuit.* Caro ergo est quæ in Christo apparuit, vel Christus in carne: ipse nostra in omnibus vita est. Ipsius divinitas, vita est: ipsius æternitas, vita est: ipsius caro, vita est: ipsius passio, vita est. Unde & Thren. 4. 20. Hieremias ait: *In umbra ejus vivemus.* Umbra alarum, umbra crucis, umbra est passionis. Ipsius mors, vita est: ipsius vulnus, vita est: ipsius sanguis, vita est: ipsius sepultura, vita est: ipsius resurrectio vita est universorum. Vis scire quoniam mors ipsius vita est? *In morte*, inquit, *ipsius baptizati sumus .... ut cum ipso in novitate vitæ ambulemus.* Rom. 6. 3. & 4. Et ipse ait: *Amen, amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram moriatur, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum adfert.* Johan. 12. 24. & 25. Ipse granum pro nobis corpore solutus & mortuus est; ut fructum multum adferret in nobis. Mors itaque ejus fructus est vitæ. *Quod factum est* ergo *in ipso, vita est.* Caro facta est in ipso, vita est: infantia facta est in ipso, vita est: judicium factum est in ipso, vita est: mors facta est in ipso, vita est: remissio peccatorum facta est in ipso, vita est: vulnus factum est in ipso, vita est: illusio facta est in ipso, vita est: divisio facta est in ipso, vita est: sepultura facta est in ipso, vita est: resurrectio facta est in ipso, vita est. Vide quanta in ipso facta sunt, quibus vitæ nostræ facta conversio est, ut quæ perierat, redderetur. Ad postremum venditio facta est in ipso, vita est: redemtio facta est in ipso, vita est. Ad mortem venditus est à Juda, emtus à Judæis ad mortem; ut pretioso ejus sanguine nos redimeremur ad vitam. Hæc est vita quæ facta est, hæc est vita quæ apparuit, hæc est vita quam audivimus, hæc est vita quæ erat apud Patrem; quia ipse qui erat in principio, ipse postea est natus ex Virgine, ut esset vita morituris.

37. Ipsum hunc propositum nobis locum interrogemus? Quid est, *hominem in Christo*? Hoc est, factum in Christo, *in quo facta sunt omnia, sive Sedes, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates, omnia per ipsum & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant*, hoc Coloss. 1. 16. & 17. est, in virtute ejus. Homo ergo in Christo, qui factus est ad imaginem ejus & similitudinem: homo in Christo, qui totus in Christo fit. Sicut enim Deus per unitatem & plenitudinem divinitatis Pater Deus totus in Filio est, & Filius in Patre: ita per intentionem & pietatis affectum (ut exempli vice, non comparationis utamur) homo totus in Christo est; qui enim adhæret Domino unus spiritus est. Homo ergo in Christo, non ille terrenus, non ille peccati, sed homo Christi. Quid ergo movet: *Quod factum est in ipso, vita est*; si & homo præcipue interior, in ipso factus est, in ipso crucifixus, in ipso renovatus, in ipso sepultus, & cum ipso consepultus, in ipso resuscitatus? Quid movet, ut dixi, quia scriptum est: *Quod factum est in ipso, vita est*; cùm homo dixerit: *In Deo faciemus virtutem?* Psal. 59. 14. Si quæris quæ vita sit, si moveat quod factum sit in ipso, accipe. Nempe vita, Ecclesia est. In ipso facta est, in ejus costa, in ipso resuscitata Eva. Eva autem vita, hoc est, quod factum est; quia Eva quæ perierat, salva facta est per Ecclesiam, hoc est, per filiorum suorum generationem, sicut scriptum est; 1. Tim. 2. 15. quia delictum superioris prævaricatricis sobria emendavit hereditas. Unde & ipse Paulus raptus est ad vitam, qui ante erat persecutor ad mortem.

*. Græci omnes, nedum Alexandrini, & Ægyptii hunc locum legunt in hunc modum: Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν. Aliam vero interpunctionem exhibent latina exemplaria, & Latini Patres vulgo sequuntur.

a. Ita edit. omnes. Mss. vero fere ad unum, *argumenti esse ingenia.* Non male, si voces, *argumenti ingenia* sumas pro argumentationibus triticis & cavillis, sive sophismatis. Vide Glossarium Cangii ad nomen, *ingenium.*

38. Prolixius evagati sumus, ut de eo homine qui non in solo pane; sed in omni verbo Dei viveret, diceremus. Revertamur ad psalmum: Et ideo immaculati non confundentur in die judicii, & *in diebus famis saturabuntur.*

℣. 20.
39. *Deficientes sicut fumus deficient.* Grecus ἐξέλιπον habet, hoc est, defecerunt. Vides subito aliquem ad potestatem venisse, & honoris insi-
a
gnia: [a] sublimem judicas. Vides illi alium esse successum; nonne dicis de eo: Ubi honoratus & exaltatus est iste? Defecit. Ideo plus dixit Græcus; quia ubi honorari & exaltari quis creditur, ibi defectu proprio prævenitur; ut meatus fluminum præterisse citius quam venisse comprehendas: & dum ventura opperiris fluenta, te adhuc exspectante, fluxerunt. Contra, humiles atque mansueti dum subjiciuntur à divitibus & opprimuntur, exaltati sunt à sua humilitate, & subito refulserunt. Ideoque Paulus in infirmitatibus sibi placuit, non in virtutibus.

40. Sed consideremus, ne quis putet eum in revelationibus glotiatum: & repetamus ea, ut se
2 Cor. 12. 2.
ipse defendat humilitatis magistrum. *Scio*, inquit, *hominem in Christo ante annos quatuordecim, sive in corpore nescio, sive extra corpus nescio, Deus scit, raptum ejusmodi usque ad tertium cælum.* Ante annos quatuordecim revelatum sibi dicit, & tamen revelationem tamdiu apud se tenuit & repressit: nec dixisset, nisi utile nobis judicâsset ut diceret; ne nos revelationibus extolleremur. Si enim in tanta gratia non est gloriatus Paulus, nec nos gloriari oportet. Juvenis ipse non gloriatus est, senex gloriaretur? Deinde raptum se usque ad tertium cælum negare non potuit; & tamen utrum in corpore, an extra corpus raptus esset, se ignorare restatus est. Non ergo de scientia; sed de ignorantia gloriatur, & Dei circa se gratiam prædicat. Quod scientiæ est, negat: quod caritatis est, confitetur; scientia enim inflat, caritas vero ædificat. Et iterum, raptum ejusmodi hominem dixit: quemadmodum raptus esset, utrum in corpore, an extra corpus, incertum sibi esse memoravit. Vide stateram sapientiæ. Constituit unum in Christo, & se alterum, qui ait: *Nescio.* Quod alienum est, adtollit: quod suum,
Ibidem 4.
humiliat. *Et audivit*, inquit, *verba ineffabilia.* Non dixit: Audivi; sed quod alter audierit, non negavit. Verecunde itaque testem se maluit significare quam vatem, & refugit videri cælestium arbiter secretorum. TESTIMONIUM enim
b
dicere, veritatis est: [b] meritum elationis non re-
Ibidem. 5.
fugere, gloriantis. Ideoque ait: *Pro hujusmodi gloriabor: pro me autem non gloriabor.*

41. Quid est autem quod ait audisse hominem, & hominem illum in Christo, quæ non licet homini loqui? Quomodo hoc convenit, ut non licuerit homini loqui, quæ licuerit homini audire? Si ipsi homini qui audivit, non licet loqui, quomodo ei creditum est audire, quod non permissum est loqui; quæ ista distantia est? Si alteri homini qui esset exterior, quomodo potuit homo cognoscere quod homini non licebat audire? Unde videtur non gratia loquendi illi homini defuisse qui esset in Christo, cui non defuit; sed eis qui audirent, locum, tempus, meritum defuisse. Ille enim in cælo audivit; & ideo non competere judicatum est, ut id loqueretur in terris, quod audisset in cælo; cùm in ipsa terra sit ista discretio, ut quod in altera regione canitur, in altera non canatur, secundùm quod scriptum est: *Quo-* Psal. 136.
modo cantabimus canticum Domini in terra aliena? 4.
Denique Hebræi non canebant in terra captivitatis, quod in sua patria canere consueverant. Hæc terra captivitatis est, alia terra libertatis est: ista peccati, illa quietis æternæ: vallestris ista, illa cælestis. Ergo in cælo illa nunc prædicabat Paulus, quæ terris ante prædicare non poterat; inter perfectos enim secreta sapientiæ sunt loquenda.

42. Attamen quid commemoratio istius revelationis operatur, nisi ut doceat quod in revelationibus minime gloriandum sit, sed in infirmitatibus; quia infirmitas, & remedium revelationis, & virtutis exercitium est? Contra autem revelatio, elationis lubricum est; namque ne revelationis sublimitate extolleretur ipse Paulus, qui raptus in tertium cælum est, stimulum carnis accepit. Subvenit ergo infirmitas, ne gratia in periculum verteretur. Utilior ergo infirmitas, quam gratia. Eadem quoque infirmitas officina virtutis est; sicut ipsi Apostolo testificatus est Domi-
nus, quia *virtus in infirmitatibus consummatur.* 2. Cor 12.
Denique iste post revelationem rogavit reme- 9.
dium sanitatis, & non impetravit: in infirmitate autem remedium non quæsivit; sed cursum consummavit, & coronam invenit.

43. *Mutuatur*, inquit, *peccator, & non solvit:* ℣. 21.
justus autem miseretur, & tribuit. Hoc quoque convenit personæ Pauli, quia *justus miseretur & tribuit.* Vide illum Domini eloquia dividentem, vide argentum Domini fœnerantem. Unam unam accepit, duas reddidit: duas accepit, quatuor reddidit; quinque accepit, decem reddidit. Non ligavit in sudario quod acceperat, sed nummulariis erogavit; & quod erogaverat, cum usuris recepit. Ita & accipientem à peccato maximo liberavit, ne apud eum pecunia Domini deperiret; & ipse ut decem civitatibus præficeretur, emeruit. Quæ sint decem civitates, in epistolis recognosce quas scripsit; etsi apostoli præscripto
numero non teneantur, quibus dictum est: *Ite per* Marc. 16.
orbem universum, & prædicate Evangelium univer- 15.
sæ creaturæ. Hic ergo ab Hierusalem per Orientem & Illyricum & Italiam Domini pecuniam dispensavit. Et ne quis putaret quod suam fœneraret, Domini esse pecuniam testabatur dicens:
His autem qui matrimonio juncti sunt, denuntio non 1. Cor 7.
ego, sed Dominus, uxorem à viro non discedere. Et 10.
alibi: *Quid experimentum quæritis ejus qui in me lo-* 2. Cor. 13.
quitur Christus. Denique ipse rex ita dixit, in quo 3.
figura est Domini: *Oportuit te pecuniam meam committere nummulariis. Meam*, inquit, non tuam. *Justus ergo miseretur & tribuit.* Quomodo tribuat,
audi dicentem: *Per omnes Ecclesias doceo. Peccator* 1 Cor 7.
autem mutuatur, & non solvit. Vide divitem mu- 17.
tuantem, & non reddentem: pauperem accipien-

a. Edit. omnes ac mss. Vict. & Colb. *sublimem judicas. Vides illi esse successum.* Alii mss. eo dissentiunt, quod pro, *vides.... judicas*, legunt, *Vide.... judica*; è quibus etiam quatuor habent, *alium esse successum.* Et sane vocem, *alium*, necessariu sensus postulat.

b. Cod. quinque, *meritum electionis.* Sed vocem, *electionis*, pro *elationis*, ab aliquo positum arbitramur, qui non consideravit hic *elationem* dici, non superbiam, sed ipsum Apostoli raptum, quo usque ad tertium cælum elatus sive elevatus dicitur.

tem, & continuo remunerantem, ne diutius in A ære alieno ſit. Hæc moralia.

44. Vide nunc pauperem myſticum, id eſt, ſimplicem & timentem Dei nomen, audientem verbum de caſtitate, & ſolveotem; audientem de miſericordia, & ſolventem; audientem de placiditate, & non iraſcentem: divitem vero illum arrogantem & ſuperbum, audientem quidem, ſed poſt ſe rejicientem ſermooes Dei; audientem de condemnatione luxuriæ, & magis luxuriantem. Denique Eccleſia ſolvit quod accepit, Synagoga B non ſolvit. Cognoſce Eccleſiam ſolvere: *Joan. 17. 6.* *Tui*, inquit, *erant, & mihi eos dediſti, & verbum tuum ſervaverunt.* *Ibidem. 16. 27.* Et alibi: *Ipſe enim Pater diligit vos; quia vos me diligitis.* Reddidit ergo Eccleſia quam accepit à Domino pecuniam caritatis, ſed Synagoga non reddidit. *Ibidem 15. 24.* Ideoque de Judæis dicitur: *Si non veniſſem, & locutus non fuiſſem his, peccatum non haberent: nunc autem excuſationem non habent de peccato ſuo;* quia audierunt utique, & non crediderunt. Probatum eſt ergo quia mutuati ſunt C peccatores, & ooo ſolverunt. Peccator igitur eget ſemper: juſtus autem abundat & tribuit, cujus dives eſt conſcientia. Ideoque Judæi in ſuis *Pſal. 33. 11.* divitiis eguerunt: *Divites eguerunt & eſurierunt:* Chriſtiani autem in divitiis ſimplicitatis ſuæ non defecerunt.

45. Bonus ergo juſtus; & ideo addit Scriptura: *℣. 22.* *Quoniam benedicentes eum, poſſidebunt terram: maledicentes autem eum, diſperibunt.* Quomodo juſtus poſſidet terram, aut quam terram, cùm Scriptu- D ra dicat: *Eſai 5. 8.* *Numquid ſoli habitabitis ſuper terram?* Et *Apoc. 8. 13.* alibi: *Væ habitantibus ſuper terram*, quod increpationis eſt verbum atque maledicti. Cujus ergo terræ benedicta poſſeſſio eſt? Non iſtius quæ tenebris abſconditur & amaritudinibus impletur: ſed illius quæ fluit mel & lac, id eſt, habet gratiam ſuavitatis, & fulgorem lucis æternæ. Accipe mellis boni ſuavitatem; immo ſupra mel: *Eſai. 35. 10.* *Fugiet dolor & gemitus & triſtitia;* quia ſuavitas gratiæ amaritudinem humanæ fragilitatis excludet. E *Apoc. 21. 4.* Et alibi: *Et delebit omnem lacrymam de oculis eorum; & mors non erit amplius, neque luctus.* Accipe etiam *Ibid. 24. 5.* lactis nitorem. *Et non indigebunt lucerna, & lumine ſolis; ipſe enim Dominus illuminabit ſuper illos, & regnabunt in ſæcula ſæculorum, Amen.*

46. Eſt etiam myſticus juſtus, qui miſeretur & tribuit, qui omnia verba quæ accepit à Patre dedit nobis, & peccatorom ooſtrorum oobis æra dimiſit, & ſanguinem ſuum pro noſtris debitis ſolvit; ut non in fœnore eſſemus alieno, ſed in F ſuo ære bonus creditor nos haberet. Eſt & peccator ille qui congregavit quæ non peperit, & mutuatus eſt quod non tenebat, nec vult reſtituere qood accepit. Audi quia mutuatus eſt diabolus: *Luc. 4. 6.* *Tibi*, inquit, *dabo poteſtatem hanc* [a] *univerſam, & gloriam illorum (quia mihi tradita ſunt, & cui volo, do illa) ſi procidens adoraveris me.* Nequiſſime, accepiſti ad tentationem, non ad mortem; hoc eſt, accepiſti ut probarentur Dei ſervi, non ut extinguerentur: accepiſti ut Deus adoraretur, non ut negaretur: accepiſti ſæcularia, cur eripis quæ æterna ſunt: accepiſti quæ mundi ſunt, cur vis auferre quæ Chriſti ſunt? Da illa cui vis, non invidemos. Cur nobis à te quæ nos volumus, invidentur? Tu adorari vis, qui omnibus nequior, ipſa quoque indignus es ſervitute.

47. [b] *A Domino greſſus viri corrigentur.* Græcus διαβήματα dixit, hoc eſt, tranſitus. Et ideo dici- *℣. 23.* tur tibi: *Si tranſeas per aquam, flumina te non concludent.* *Eſai. 43. 2.* Tranſi ergo, noli ceſſare; ſicut bonus viator cùm venerit ad aliquod * viæ ſignum, non ſtat, ſed pertranſit: & tu in via es, quamdiu in hoc curſu es conſtitutus. Paulus ſi ſteriſſet, curſum ſuum non conſummaſſet. Vide ne ideo dicat: Et *1 Cor. 10. 12.* tu qui ſtas, vide ne cadas. Non enim qui tranſivit, poteſt timere ne cadat. *Vidi*, inquit, *impium* *℣. 35.* *ſuperexaltatum, & elevatum ſuper cedros Libani: & tranſivi, & ecce non erat.* Videns ergo impium ſuperexaltatum, qui non ſterit, non offendit: ſi ſtetiſſet, & miratus illum fuiſſet, & ſecutus eſſet, offenderat, & ciciderat ſicut impius. Ideo Moyſes videns rubum relucere & non ardere ait: *Tranſiens videbo hoc viſum magnum.* *Exod. 3. 3.* Qui tranſit de hoc ſæculo, magnum viſum videt: qui ſolvit vincula iſtius nexus quo ligamur huic corpori, magnum viſum videt. Moyſes in Exodo, ut legitur, multa videt miracula: non taota alius videt qui non eſt in Exodo. Idem Moyſes tranſivit: tranſivit & populus patrum, quia de terra captivitatis exibat. Dirigebaotur itaque à Domioo greſſus eorum, quibus per ooctem ignis columna lucebat, per diem nubis; ut nec diei ardor afficeret commeantes, nec impedimentum viantibus tenebræ noctis adferrent.

48. Et tu merere factis, votiſque depoſce ut greſſus tui à Domino dirigantur, ne moveantur pedes tui; quia ſcriptum eſt: *Mei autem pene moti* *Pſal. 72. 2.* *ſunt pedes; paulo minus effuſi ſunt greſſus mei.* Cavendum eſt quoque ne rectam ſemitam derelinquas, & diverticula te viarum tortuoſarum decipiant; ideo dicitur: *Parate viam Domino: rectas* *Eſai. 40. 3.* *facite ſemitas ejus.* Paremus ergo viam Domino Deo noſtro in mentibus noſtris: rectas faciamus animorum ſemitas, ne labamur: noo effundantur greſſus noſtri ſicut uxoris Lot, quæ poſt ſe reſpexit, & greſſus tenere non potuit; ſed effuſi ſunt, cùm in ſalem eſſet repeote converſa: non effundantur ſicut Ægyptiorum, quorum greſſum maris fluctus effudit. Ipſis Hebræis qui cum Moyſe erant, quia peccaverunt in deſerto, eeciderunt veſtigia pedum, [c] ne in terram reſurrectionis intrarent.

49. Nonne etiam de his pulere dicitur quia effuſi ſunt proceſſus eorum, quorum ſpes lapſæ, in vanum effuſus labor, vota ſunt deſtituta. Conſidera enim aliquem per aliquot annos habuiſſe ſtudium probitatis, caſtitatis cuſtodiam, vitæ adtentioris affectum, piæ propoſitum ſervitutis, ſe-

a. Ita edit. omnes, & mſſ. quatuor, quibus tum divinus textus, tum Ambroſius ipſe lib. 1. *De Cain & Abel.* cap. 5. num. 17. & alibi ſuffragantur, locum hunc eiſdem verbis exhibentes. Alii tamen quatuor mſſ. poſt vocem, *poteſtatem hanc*, inſerunt, *univerſa hæc regna*, non alia ſane de cauſa, niſi ut ſit quo referatur *&* *illorum*. Atqui ellipſis eſt ubi ſubintelligitur *&* *regnorum*, græce χειρῶν, quæ videlicet indice dæmon oſtendebat.

b. Rom. edit. *A Domino greſſus viri dirigentur & viam ejus cupiet. Greſſus viri dirigentur. Greſſus græcus* διαβήματα &c. Aliæ ac mſſ. omnes, ut nos in textu.

*. Id eſt, columnam ad indicandas vias in biviis aut triviis erectam, vel ἑρμαῖον λόφον, de quo Prov. 26. 8.

c. Ver. edit. in margine, ac Rom. in corpore, *ne in terram repromiſſionis:* ſed cuncti mſſ. conſtanter legunt, *ne in terram reſurrectionis*, tranſlato ſcilicet rei figuratæ nomine in ejus figuram.

dulæ observationis officium; subitoque eum esse A mutatum, discessisse de monasterio, vale dixisse jejuniis, continentiæ renuntiasse, indulgere deliciis, studere luxuriæ. *Dudum de monasteriis exierunt, & nunc luxuriæ sunt magistri, disseminatores incontinentiæ, incentores petulantiæ, obtrectatores pudoris. Nonne de his pulcre dixeris: Effusi sunt gressus eorum, quos bene direxisse pœnituit? Egerunt itaque novi generis pœnitentiam pro virtutibus, & non agunt pro delictis. 1. Johan. 2. 19. *Sed hi ex nobis exierunt*, dicit Johannes, *sed non* B *erant ex nobis; si enim ex nobis fuissent, nobiscum perseverassent.* Hi ergo viam suam condemnaverunt, quibus convenit dici: Prov. 2. 13. & seq. *O qui dereliquistis semitas rectas, abeundo in vias tenebrarum; & qui lætamini in malis, & gaudetis in eversione mala, quorum semitæ pravæ, & flexuosi cursus eorum*, sicut lubricus & flexuosus auctor ipsorum; *cur odisse cœpistis viam rectam, & justum consilium deseruistis?* Non vos direxit Dominus: quem autem dirigit Dominus, *viam ejus cupiet*, sicut scriptum est, & C ipsius semitis delectabitur.

50. Utrumque tamen intelligi potest, ita est medium, quod & ipse qui à Domino dirigitur, viam Domini cupiet; quia duce ipso, omnis levatur labor, omnia impedimenta removentur, incentiva subministrantur: & ipse Dominus non adspernatur, sed libenter accipit viam viri quem ad virtutem ipse direxerit. Pulcre autem viri gressus dirigi dicuntur à Domino; quia non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei, sine D offensione servare vestigium. Qui enim plantat & rigat, nihil sunt; sed qui dat incrementum Deus: ipsi soli gloria virtutum jure defertur.

51. Denique etiam justus cadit interdum; sed ℣. 24. si justus est, *cùm ceciderit, non conturbabitur.* Quod conditionis est, cadit: quod justitiæ, resurgit; quoniam justum Deus non derelinquit, sed *confirmat manum ejus.* Qua ratione non pedem, sed manum dixit? Nisi forte ea, quoniam qui cadit, non magis pede labitur; sed infirmus lubrico sæ- E pe decipitur, vel offendit in petra: hîc autem justi casum intellige, id est, fortioris. Denique de populo qui luctatur, si genu fixerit, vel pede lapsus fuerit; pro victo habetur: athleta qui luctandi peritiam habet, & ad coronam luctatur, etiam volens genu figit, ut vincat; et si lapsus fuerit, non excluditur; & si ab eo qui superior sit, prematur, manibus tamen se sustinens, jure decertat; nec aufertur bravium, nisi fuerit fusus in ventrem, aut distentus vinculo lacertorum. Inde oriuntur F crebra certamina; quia multa & incognita plerisque sunt genera ruinarum. a Nam casus eorum proprie appellantur ruina, græce enim πτώματα nuncupantur. Ergo quum stringitur & urgetur, sæpe se volvit, & fit supra qui inferior habebatur, superioremque dum surgit, elidit: quod videtur Scriptura significare, cùm dicit: Psal. 40. 4. *Universum stratum versasti in infirmitate ejus.* Itaque de eo dicitur: *Cùm ceciderit* bonus athleta, *non turbabitur*; plerique enim volunt teneri, quo maturius vincant, qui de arte præsumunt. b Sed etiamsi adsignatus, ut ipso verbo utar, & primo & secundo fuerit, non excluditur; licet ei interdum reparare luctamen, & vincere sæpe contingit, & cedere eum qui secunda contentione superaverit. Ita ergo etiam justus etsi offendiculum incurrerit & ceciderit, non relinquat tamen studium devotionis & fidei, sobrietatem teneat, pœnitentiam gerat, sæpe se reparet. Ideo interrogat Petrus: *Si peccaverit in me frater meus, quoties remittam ei; usque septies?* Matth. 18. 21. & 22. Et respondit Dominus: *Non solum septies, sed etiam septuagies septies.* Ut scias autem quia athletæ sumus & impellimur, & alii ruunt, & plerique eliduntur audi dicentem: *Suffulsit Dominus omnes qui ruunt, & corrigit omnes elisos.* Psal. 144. 14. Unde & ipse de se dicit David, vel ille qui locutus est in Propheta: *Impulsus subversus sum ut caderem; & Dominus suscepit me*; Psal. 117. 13. Jesus enim non cecidit, sed impulsus est. Etenim cùm ipse convertat elisos, quomodo ipse potuit elidi? Justum autem, cùm ceciderit, posse resurgere testatur Scriptura, quæ dicit: *Numquid qui cadit, non adjiciet ut resurgat; aut qui aversus fuerit, non revertetur? Væ iis qui avertuntur aversione impudenti, dicit Dominus.* Hier. 8. 4. & 5.

52. Utinam quidem ineluctabilis & insuperabilis sit Christi athleta, & in omni ætate, in omni virtutum genere gloriosus, sicut ille ait: *Sed in omnibus superamus propter eum qui nos dilexit.* Rom. 8. 37. Quid est in omnibus? Sunt athletæ qui vocentur pueri, ephebi, viri; hoc est, παῖδες, ἔφηβοι, πάντες. Etiam Scriptura has in luctatoribus novit ætates, dicente David: *Ne avertas faciem tuam à puero tuo*; Psal. 68. 18. &: *Juvenis fui, & senui.* Infra ℣. 25. Unde & Johannes ait: *Scribo vobis, pueri; quia cognovistis patrem: scribo vobis, juvenes; quia vicistis malum: scribo vobis, patres; quia cognovistis eum qui est ab initio.* 1. Johan. 2. 12. & seq. Maturior itaque ad patres scribens, maturos designat fidei devotionisque processu. Virtutum ergo istæ, non infirmitatis ætates sunt; neque enim sine virtute puer est, qui cognovit Patrem Deum virtutum. Ex illo puero isti sunt pueri, qui prius quam sciret vocare patrem aut matrem, accepit virtutem Damasci, & spolia Samariæ. Ipse est puer qui natus est nobis, filius qui datus est nobis, cujus principatus super humeros ejus. Ipse nos docuit pueritiam esse virtutem dicens: *Sinite pueros, & nolite eos prohibere ad me venire.* Luc 18. 16. Et alibi: *Amen, amen, dico vobis, nisi conversi fueritis, & efficiamini sicut puer iste, non intrabitis in regnum cælorum.* Matth. 18. 3. Ipsa quoque corporis fortitudine pueri plerumque viros vincunt. Et utique si ætatem pueritiæ consideremus, non potest puer aut usum omnem scire, aut vim subire luctandi. Novimus tamen quod frequenter pueri quos non poterant por-

*. His admodum affinia in epist. ad Verc. Eccl. leguntur de Sarmatione ac Barbatiano monachis apostatis. Hi siquidem cùm disciplinæ severioris impatientes asceterium Mediolanense deseruissent, ac postea petiti reditus à sancto Antistite repulsam passi fuissent, ita hanc ob ignominiam exarsere, ut in continentiam, jejunia, & alia id genus monastici instituti ornamenta bacchari atque insanire nusquam desinerent. Quapropter utrumque hoc loco designari prudenter admodum observavit Hermannus vitæ sancti Ambrosii lib. 7. cap. 4. & ex nostris qui Historiam Benedictini Ordinis vernaculo sermone nuper in lucem emisit, Illum adisis lib. 1. cap. 3. §. 5.

a. Edit. vet. & mss. aliquot: *Nam casus eos proprie appellan Latini*; sed edit. è regione in margine habent *ruinam*, quam dictionem suppressa voce *Latini* Rom. in textum transtulit. Mss. vero quatuor nobiscum faciunt.

b. Ita edit. cum parte mss. Alia pars; *Sed etiamsi adsignatur ... & secundo fugerit.* Utra lectio sit præponenda, ambiguum est. Obscuritas autem inde laborat, quod verum sensum a[illegible] illius verbi, *adsignatus* sive *adsignatur*, cognitum non habeamus. Suspicamus tamen ex serie orationis eos dici potuisse *adsignatos*, qui jam in terram dejecti tamquam mox vincendi spectatorum oculis ac naribus signabantur.

tare,

tare, vicerunt. ADEO vigot animi infirmitatem A excludit ætatis.

53. Quales autem pueri tales & ephebi, hoc est, Act. 7. 57. spiritales. Novit Scriptura adolescentem Paulum Act. 20. 9. jam proximum conversioni: novit & Euthycum adolescentem, qui cùm sermonibus Pauli intentus hæreret, somno victus de tritecto cecidit Johan. 13. 23. & resurrexit: novit & Johannem adolescentem in Christi pectore recumbentem, qui tam fortis fuit, ut persecutionem non timeret, malum vinceret. Matth. 4. 10. Hic est puer qui patrem genitalem reli- B quit, secutus Patrem eum quem cognovit æternum: Marc. 14. 51. adolescens amictus sindone, Dominum sequebatur tempore passionis, qui sua omnia dereliquerat: Johan. 1. 1. & 2. maturior, Deum Verbum in principio ipso semper fuisse atque esse cognovit, & manere in se probavit.

54. Viros quoque Scriptura nos docuit spiritales, Act. 21. 11. Agabo propheta dicente: *Virum hunc cujus est zona hæc, sic alligabunt Judæi in Hierusalem.* Act. 25. 14. Et Festus ait: *Vir quidam est relictus à Felice in cus-* C *todia.* Ante passionem suam Paulus adolescens dicitur, in passione sua vir significatur, qui cursu consummato, esset jam proximus ad coronam.

55. Cognovimus ætates pro fide & [a] devotione certantes, cognoscamus etiam genera certaminum singulorum. Hæc quoque Scripturæ nos doceat tenor. In hoc itaque sæculari agone alii sunt, qui simplici quodam & legitimo genere luctantur, & ligaturis tantum corporis certant, verberare non norunt, qui palæstritæ vocantur: alii D qui cædem & pulveris jactum membrorum nexibus miscent, omni sibi verberandi jure permisso; [b] quos pammacharios vocant, eo quod omnis litis & pugnæ adversùm se habeant potestatem: alii qui cæstibus adversùm se decernunt, & dilaceratis capitibus, cruciantur; hi πύκται feruntur.

56. Hæc omnia certamina subiit Paulus apostolus, Ephes. 6. 12. sicut ipse demonstrat. Itaque dicit: *Quoniam non est nobis pale adversus carnem & sangui-* E *nem; sed adversus principes & potestates, &* (ut compendio utar) *adversus nequitias spiritales.* In latinis plerisque colluctatio reperitur, in græcis omnibus πάλη scribitur; πάλη enim græcorum, lucta est latinorum. Et vere pale; quia caro & sanguis, & nequitiæ spiritales patientia & continentia corporis, & animi moderatione superantur. Ira, furor, cædes, arma sunt diaboli. Alibi quoque plagis supra modum cæsum se esse signi- 2. Cor. 11. 23. ficat dicens: *In plagis supra modum, in mortibus* F *frequenter.* Hierosolymis autem pugnis se esse percussum; ubi cùm intervenientibus militibus, aliquando cessassent Judæi percutere Paulum, ipse pontifex Ananias circumstantibus jussit percute- Act. 23. 3. re os ejus, cui respondit Apostolus: *Percutere te incipiet Deus, paries dealbate. Et tu sedens judicas me secundum Legem, & extra Legem jubes me percuti?* Scivit profecto referire, qui graviore pugno pontificem repercussit; ipse enim corporaliter cæsus est: illi retulit quod in animam percuteretur à Christo. In prima quoque epistola ad Corinthios 1. Cor. 9. 26. scribens ait: *Ego igitur sic curro, non ut in incertum: sic pugno, non ut aera cædens.* Quod latine dixit, *pugnator*: græce ait, πυκτεύω. Et vere quasi bonus pycta, non aerem, sed aerias potestates & Judæorum capita verberabat; quia caput omnium Jesum Dominum non habebant. In omni itaque certamine Apostolus est probatus, qui etiam coronam cursus consummati accepit. Unde & ipse ait: *Omnia possum in eo qui me confortat.* Philip. 4. 13.

57. Habet & Christus, qui in pueritia sua ævi maturos vicerint; ut Daniel puer spiritu valido seniores illos redarguit Judæorum, & de victoriæ jure dejecit in mortem. Habet & alios, qui priusquam nascerentur, in matris ventre luctati sunt. Denique Jacob fratrem supplantavit Esau, & malum vicit; atque ita de utero matris exivit, ut victoriæ insigne monstraret, & pedem senioris degeneris victor inverteret. Hieremias in vulva matris sanctificatus est & probatus. Johannes Baptista Principem agonis humani, præmiatoremque luctantium, necdum natus venisse cognovit, atque in utero matris exsiliens piæ bravium confessionis emeruit. Recte jam tunc designatus est ad coronam, qui ante omnes ad Christi agonem fidei testis & præco virtutis suum nomen obtulerat. Bonus præco, qui ad certamen alios excitabat. Et vere bonus præco, qui tam magna voce clamavit, ut ad ejus sonum secreta cælestia resultarent. Quid multa? Terram movit, cælum implevit. Ideoque vocis nomen accepit; quia Verbum Dei vox sacrata præcessit, quemadmodum ipse nos docuit dicens: *Ego vox clamantis in* Johan. 1. 23. *deserto.* Dixit hoc Esaias propheta: de se dictum Esai. 40. 3. iste firmavit. Audivimus quid dixit præco: *Pa-* Johan. 1. 23. *rate viam Domini, rectas facite semitas ejus.* Hæc est vox singularis & sola, tam sonora, ut ab omnibus audiretur: tam dulcis, ut universorum corda mulceret. Istos ergo athletas suos Dominus confirmavit ut vincerent; numquam enim suos deserit, & relinquit.

58. Et ideo addidit Propheta: *Juvenis fui, &* ✝ 25. *senui*; sic latini: aliqui autem juxta græcos habent: *Juvenis fui, etenim senui, & non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem.* Simpliciter qui vult intelligere, patet sensus, quod vitæ suæ tempore David non viderit justum derelictum. Sed hoc & brevis temporis est, & incredibile; siquidem multos videmus in sæculo justos ab hominibus derelinqui, quando eos aliqui potentium persequuntur; & nullus ad eos audet accedere, cùm in timore aut in injuria viderit constitutos. Unde Job dicit: *Fratres mei discesse-* Job. 19. 13. *runt, agnoverunt extraneos magis quàm me: amici mei immisericordes facti sunt; & qui me noverant, obliti sunt nomen meum.* David quoque non solùm destitutum; sed etiam impugnatum se ab amicis & proximis clamat: *Amici*, inquit, *mei & proximi* Psal. 37. 12. *mei adversum me appropinquaverunt.* Ergo si in hoc sæculo reperiuntur justi derelicti, quomodo sibi contraria dixit David; nisi intelligas quod justus etsi in sæculo derelinquitur, à Domino tamen non derelinquitur? Neque enim Job cùm esset Job. 2. 3. in stercore, à Domino derelictus est, quem in Angelorum concilio Dominus ipse sua voce laudabat, quem tentari passus est, ut coronaret: tentationem autem in corpus dedit, in animam de-

a Ita Rom. edit. cum sex mss. Vet. autem cum Vict. & Colb. *devotione certantium. cognoscamus etiam certamina singulorum.*

b. Omnes edit. *quos παμμάχους vocant .... capitibus cruentantur*: omnes mss. saltem Gallic. ut in textu.

negavit. Nec derelictus David cui regnum dedit, A ut populo imperaret electo: quem parricidalibus præliis appetitum, regni sui depulsum finibus, victoriæ jure restituit. Ipsi quoque Jacob, Elias & Elisæus, & Johannes Baptista, & ceteri qui in caprinis pellibus circumeuntes errabant in solitudinibus & montibus & speluncis & foveis terræ, licet ludibria multa & acerba supplicia tolerasse videantur; tamen non derelicti sunt. Siquidem cùm fratrem fugeret Jacob, & per deserta incomitatus erraret, obdormivit, & surgens vidit B
Gen. 32. 2. ibi multitudinem cælestis militiæ, & ait: *Hic locus vocatur* * *castra Angelorum*. Non satis fuit castrum vocare; sed castra, quæ tantæ multitudini convenirent. Vides ergo quia solum se putabat, & castra eum cælestis exercitus sequebantur; sicut
1. Cor. 10. 4. & patres nostros Moysis tempore, ne in deserto sitirent, petra (ut scriptum est) sequebatur. Nam
Exod. 17. 6. cùm in Exodo legerimus quod sitiente populo, percussit Moyses virga petram, & aqua fluxit, & bibit populus Dei: iterum in Levitico legerimus, C
Num. 20. 11. vel in Numeris quod rursus Moyses tetigerit petram virga, & scaturiverit aqua patribus ad bibendum; præclare Apostolus hoc interpretatus
1 Cor. 10. 4. est dicens: *Bibebant autem de consequenti eos petra: petra autem erat Christus.* Illos igitur querulos, illos murmurantes, illos prævaricantes, tamen non deserebat Dominus, sed sequebatur. Quid de Elia & Elisæo dicam, quibus per deserta gradientibus equi de cælo, & igneus currus occurrit? Quomodo derelictus Elias, qui est invitatus D
Matth. 17. 3. à Christo; quomodo derelictus in terris, qui raptus ad cælum; quomodo egenus & nudus & inanis, qui geminati spiritus hereditatem discipulo dereliquit; ut una melotide heres donatus fluvios sisteret, Jordanem revocaret in fontem, regum exercitus pasceret in deserto, & potum sitientibus ministraret? Ad ejus arbitrium de cælo profluebant pocula, in terris mortui resurgebant. Quomodo derelictus est Elisæus, qui cùm Syrorum vallatus esset exercitu, ut captivus rapere- E
4 Reg. 6. 20 & 17. tur ad regem, dicente Giezi servo: *Domine, quid faciemus, ait: Noli timere; quoniam plures nobiscum sunt, quam cum illis. Et dixit: Domine, aperi oculos ejus, ut videat. Et aperti sunt oculi ejus, & vidit montem & omnia in circuitu equis innumeris & cælestibus repleta legionibus.* Paulus quoque qui di-
2. Cor. 11. 26. xit, periculis in mari, periculis in deserto se esse
Rom 8. 31. jactatum, tamen ipse testificatus est dicens: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Ergo si ille derelictus, & destitutus ab hominibus, apud Deum F abundat & profluit. Nam & Elias destitutus erat,
3. Reg. 19. 4. ita ut diceret: *Domine, accipe animam meam*; & tamen vigebat apud Deum, ut ipsis esset regibus virtute terribilis.

59. Quomodo juvenis hoc David potuit comprehendere? Juvenis enim magis temporalia, quam æterna considerat, quia ætas ea propendet ad vitia. Sed sunt quidam in juventute senes, & alii juvenes in senectute. Sunt, inquam, viri quorum animi senilium gravitate censentur, in quibus ætas senectutis sit vita immaculata, in quibus vigeat incana prudentia: qualis erat Hieremias, qui cùm se juvenem contuitu memoraret ætatis, & per juventutem excusaret, quod prædicandi impar officio videretur, ait illi Dominus: *Noli dicere: Quia juvenis ego sum; quoniam ad omnes ad quoscumque misero te, abibis.* Jer. 1. 7. Ita juvenem non putavit, quem aptum propheticæ gratiæ judicabat. Talis ergo juvenis fuit David, qui renovatus esset, & refloruisset, ut ipse dixit, velut aquilæ juventus sua. Psal. 102. 5. B Sic ergo intelligi oportet: *Juvenis fui*; sed sanctificatus, sed propheta in gentibus positus, qui jam possem regni cælestis sacramenta cognoscere, & vera præmia considerare justitiæ: sed *non vidi justum derelictum.* [a] Postea quoque alibi & usu roboratus & munere, adquisivi incrementa sapientiæ. Eadem circa justum visa est mihi gratia permanere.

60. Explanavimus, ut potuimus, quomodo dixerit: *Juvenis fui*; sed quomodo addiderit: *Etenim senui*, consideremus. C Bona juventus, sed melior senectus; qui enim usque in finem perseveraverit, hic salvus erit. Unde non perfunctorie de patriarcha Abraham dictum est, quod nutritus esset in senectute bona. Gen. 15. Et Johannes senex cœpit scribere Evangelium, vel Epistolas, qui cum refugeret apostolum se scribere, seniorem scripsit: Epist. 2 & 3. nec minor est æstimatus, cui * cygnea quædam suppeteret gratia senectutis. Ipse Vas electionis dominicæ scribens ad Philemonem ait: *Cùm sis* Philem. 9. & 10. D *talis, ut Paulus senex, nunc autem & vinctus Christi Jesu, obsecro te pro meo filio, quem genui in vinculis, Onesimo.* Volens itaque illi plurimum deferre, seniori Paulo eum, non juveni comparavit; & ibi se senem esse gloriatus est, ubi jam in vinculis tenebatur. Act. 7. 57. Et videte distantiam: adolescens significatus est in alterius passione, senex in sua. Ibi ut adolescens, quia Judæorum vestimenta servabat: hîc senex, ubi sui corporis exuvias exuebat. Denique & Petrus ibi senex dicitur, ubi certamen E est passionis: *Cùm junior*, inquit, *esses, cingebas te, & ambulabas ubi volebas: cùm autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quo tu non vis. Hoc autem dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum.* Johan. 21. 18. Ante certamen junior dicitur, in certamine senex, qui omne certamen impleverit. Hoc ergo dicit David ille in juventute bellator, in senectute pacificus: *Juvenis*, inquit, *fui*; sed nolo me adhuc juvenem putes: *Etenim senui, & non vidi justum derelictum, nec semen* F *ejus quærens panem.*

61. Quod est semen justi? *Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini ejus; non dicit: Et seminibus, tamquam in multis; sed sicut in uno: Et semini tuo, quod est Christus.* Galat. 3. 16. Audi justi semen. *Filioli mei, quos ego parturio, donec formetur Christus in vobis.* Galat. 4. 19. Et nunc si quis ex gentibus veniens sermonem audiat nostrum, & Dominus juvare dignetur, ut formetur Christus in animo ejus, quo partus fidei ferat: semen ei Christus erit. Illic in utroque. Abraham itaque & generationis pater erat se-

* Hunc locum memoriter citavit Ambrosius; quandoquidem Jacob fugienti fratrem ea tribuit, quæ ab eo in patriam redeunte dicta memorantur. At ibi etiam reperitur aliqua varietas, cum pro, *castra Angelorum*, LXX. Interp. habeant παρεμβολὴ Θεοῦ αὕτη: qua in lectione ipsis sacri omnium idiomatum codices consentiunt.

a. Edit. Rom. *Postea quoque senui; id est, & usu roboratus* &c. Optimus sensus. Sed ei tamen ant. edit. ac mss. omnes reclamant, quorum consensum secuti sumus.

* *Cygnea . . . . gratia senectutis*, id est, suavior senectus, ex communi scilicet errore veterum, à quibus cygni sub mortem imminentem suavius canere adserebantur. Sed hoc merum esse commentum jam diffitetur nemo.

cundum carnem, & is qui verbum Domini in pectoribus justorum primus infuderit. Et ideo hoc semen Abrahæ panes istos quibus præbeatur corporalis alimonia, non requirit; quia habet [Johan. 8. 39.] panem justitiæ, qui descendit de cælo. Sicut enim negantur filii Abrahæ qui opera Abrahæ non fecerint: ita semen Abrahæ sunt, & inter filios recipiuntur, qui opus ejus effecerint. Verum Abrahæ semen Elias, cui Angelus alimenta præbebat, & in virtute escæ illius quadraginta dierum curriculis ambulabat. Non requirebat istam corporis hujus alimoniam verum semen Abrahæ, cui panes deferebantur de cælo. Denique corvi ei quotidianum convivium ministrabant. Ita indiguserat omnium, ut nihil haberet suum, & mittebatur ut victum aliis largiretur. Verum semen Daniel, cui inter leones posito aerea fercula per Habacuc prophetam referta messorum epulis vehebantur. Est ergo panis Angelorum, quem [Psal. 77. 25] manducavit homo; sic enim scriptum est: *Panem Angelorum manducavit homo*. Hic est panis, de [Psal. 22. 1.] quo dixit David: *Dominus pascit me, & nihil mihi deerit: in loco viridi ibi me collocavit. Super aquam refectionis educavit me*. Bonus David docuit me panem Angelorum, & ipse me docuit aquam refectionis. Hæc refectio spiritalis est, hæc refectio requies est mentis internæ. Bona aqua, quæ peccatum lavat, mundat interna. Quæ sit [Johan. 7. 37. & seq.] aqua hæc, audiamus. *Si quis*, inquit, *sitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dicebat de Spiritu, quem incipiebant accipere, qui credituri erant in eum*. Ergo nec hoc pane, nec aqua refectionis indiget justus, cui Spiritus sanctus est requies & refectio.

[ỳ. 26.] 62. Quomodo autem poterit indigere, qui *tota die miseretur & fænerat?* Quid est quod fœnerat justus? Non æs, non ferrum, non plumbum: sed argentum igni examinatum. Hoc defert ad mensam Domini, & dividit requirentibus: cui unam, cui duas, cui quinque mnas quotidie dividit, & numquam deficit. Sed fœnerationem audivimus [Deut. 23. 19.] in Lege reprehensam, dicente Moyse: *Non fænerabis*. Duplex est fœneratio: una pecuniæ, altera [Gen. 4. 7.] gratiæ. Divide utramque; quia scriptum est: *Si recte offeras, non recte dividas, peccasti: quiesce*. Et tu recte divide, ne pecces. Ipse Moyses doceat te dividere, qui admonuit recte dividendum; [a] ut sequaris, quod Abel egit, qui recte divisit: fugias quod Cain parricida fecit, qui recte dividere nesciebat. Dividit ergo Spiritus sanctus divisiones, qui operatur omnia dividens singulis prout vult: ille prout vult, tu prout potes, prout ingenio vales. Divide quando Lex de pecunia dicat, quan[Deut. 15. 6.]do de gratia. Dixit enim tibi: *Fænerabis gentibus, cujus Dominus usuras exigit; tu autem non mutuaberis*. Est & pecunia fœnoris, est & gratia, cujus Dominus usuras exigit: pecunia fœnoris, æs habet, gratia fidem confert. Fœnerato ergo fidem gentibus, ut tibi abundet gratia: tu autem noli mutuari quasi indigus; sed quasi dives & locuples fœnerato. Fœneravit Petrus, fœneravit Paulus, fœneravit Johannes Evangelista, vel * uterque, & non indiguit; hoc est, fœneraverunt pecuniam Christi, non fœnerarunt pecunias ad usuram. Fœnera ergo, & noli desistere fœnerare. Audis quid dicat Scriptura: *Tota die miseretur & fænerat*. Justus per diem fœnerat, avarus in nocte; gratia enim lucis est, avarina autem usura tenebrarum est. Et ideo semen fœnerantis fidem in benedictione erit, habens utique præmium benedictionis.

63. *Declina à malo, & fac bonum:* [b] *& inhabita in sæcula sæculorum.* [ỳ. 27.] *Quoniam Dominus amat judicium, & non derelinquet sanctos suos: in æternum conservabuntur.* [ỳ. 28.] *Injusti autem punientur, & semen impiorum peribit. Justi hereditate possidebunt terram: & inhabitabunt in sæculum sæculi super eam.* [ỳ. 29.] His versiculis demonstrat Propheta quod pertineamus ad Dominum, & ipse arbiter cogitationum, operationumque nostrarum sit, spectans merita singulorum, qui nihil sine judicio agit; sed malos & bonos actus judicio discernit. Declinandum ergo est à malo, & faciendum est bonum. Ne bona malaque confundas, prius est ut crimine càreas: postea ut innocentiæ fructum deferas, quo possis esse perpetuus. Noli putare quod Deum tua peccata prætereant; sic enim plerique labuntur. Ipse universa cernit & damnat, & impiorum semen exterminat; semen utique non corporalis generationis, sed mentis internæ & impietatis successionem. Nam utique Job de semine Esau genitus Scripturæ testificatione signatur. [Job. 1. 1.] Quomodo ergo semen Esau periit in Job, cùm tantus iste vir fuerit, ut venturum in terras Dominum prævideret, qui cetum istius sæculi diabolum subjugaret? Ergo hoc quæritur, ne malitia transfundatur in posteros. Hoc per baptismatis sacramentum Christus operatur, ut exuat unusquisque quod natus est, induat quod renatus: fiat [c] non familiæ heres, sed gratiæ; ut perpetuum domicilium habitationis æternæ sibi possit adquirere. Qui autem habitare meruerit in sæculum sæculi, & ipse honorificabit Deum in sæcula sæculorum.

64. Ubi moralibus justum instituit disciplinis, ut qualis deberet esse, te doceret, quæve esset perfectæ forma justitiæ; ad sapientiam & * theoremata mentem vult ejus adsurgere: & excitat ejus intentionem, ut spectet intento corde cælestia, & divina intra se volvat oracula, atque ad ea quæ complaceant Deo, suum informet affectum: sit meditatus in Lege, nec ulla cum Domini mandata prætereant; [d] motus divini Sacramenti cognoscat. Denique abhinc vide in præceptis sanctum Prophetam adsurgere: *Os justi meditabitur sapientiam, & lingua ejus loquetur judicium.* [ỳ. 30.] *Lex Dei ejus in corde ipsius: nec damnabit,* [ỳ. 31.]

a Codices aliquot manu exarati: *ut sequaris quod Abel, qui recte divisit: fugias, quod Cain erat, parricida erat, qui recte &c.*

*. *Uterque*, nimirum Evangelista & Baptista

b Rom. edit. hunc versum, ac 29. ita mutaverat, ut in hoc poneret: *Et inhabita in sæculum sæculi*; in illo autem: *Et honorificabunt Deum in sæcula sæculorum*. Haud dubie ad id respexerat, quod infra legimus: *Qui autem habitare meruerit in sæculum sæculi &c.* Sed hoc contra mss. & vet. edit. consensum parum valere existimamus.

c. Edit. ac mss. Vict. & Colb. *fiat non famula heres, sed gratia.* Codex Vat. cum quinque Gallic. *fiat non familia &c.* Melius; hic enim generis sive successionis heredibus heredes gratiæ opponuntur.

*. *Theoremata*, id est, contemplationis argumenta, sive, ut vocant, objecta

d. Vet. edit. ac mss. Vict. & Colb. *Modos divini sacramenti cognosce.* Rom. *Motus divini sacramenti cognosce.* Mss. sex ut in textu, nisi quod Reg. habet, *sacramenta*. Haud scimus an omnium optime, ut sensus ille efficiatur: Motionis atque operationis divinæ mysteria cognoscat.

ỳ. 34. inquit, *cum Dominus, cum judicabitur illi. Exspecta Dominum, & custode viam ejus; & exaltabit te, ut hereditate possideas terram: cum perierint peccatores videbis.* ỳ. 35. *Vidi impium superexaltatum & elevatum ultra cedros libani: & transivi, & ecce non erat: & quæsivi eum, & non est inventus locus ejus.* Superiora moralia, hæc intelligibilia. Quod est justi os quod meditabitur sapientiam, [a] nisi interioris hominis? Duo sunt enim homines in singulis: unus interior, alter exterior: interior cogitat quæ mentis sunt, quæ mentis sunt loquitur: exterior quæ sunt corporis. Tamen adveniens Dominus utrumque conjunxit, & duos in uno homine condidit; ne diversis se se impugnent motibus, sed invicem sibi voluntatum suarum unitate socientur. Ideo *os justi meditabitur sapientiam.* Jam enim & ipse exterior homo justi in interioris hominis transfusus est disciplinam; & in ejus conformatus naturam, ipsius exercet officia, ut caro meditetur quod mentis internæ est. Sed ne hoc incredibile tibi videatur, audi Apostolum dicentem (Philip. 3. 21.) quia dominus Jesus [b] transfiguravit corpus humilitatis nostræ, ut conforme fieret corpori gloriæ suæ. Quis audeat dicere carnem sine peccato, carnem adsumtam ex Virgine, carnem Spiritu Dei in Mariam superveniente generatam, quæ in nullo discrepavit à sapientiæ disciplinis, interioris hominis exsortem fuisse virtutum, nec in usus ejus transire potuisse; cùm supra hominem fuerit quod tactu ejus sanabantur ægroti, cæcis refundebatur adspectus, mortui resurgebant? Competenter ergo scriptum est: *Os justi meditabitur sapientiam*; eo quod totus homo sit spiritalis, non utique terrenus; qualis enim terrenus, tales & terreni: & qualis cælestis, tales & cælestes. Abiit ergo terrenus, remansit cælestis. Ideoque in tempora Redemtoris referens Propheta, *meditabitur*, dixit: licet unus è pluribus, *meditatur*, scripserit. Nec abhorret à sensu; quia prophetarum spiritui futura pro præsentibus sunt. Alii putant os pro mente dictum. Pulcre autem istud exposuit nobis * Salomon dicens: (Eccli. 27. 12.) *Narratio justi semper sapientia: stultus autem sicut luna mutatur*; id est, quod sæpe varietur, nec in sua perseveret sententia, & tamquam in tenebris lumen videatur offundere, nec tenere.

65. Sit ergo tibi semper in corde & ore meditatio sapientiæ, & lingua tua loquatur judicium, lex Dei tui in corde tuo sit. Ideo tibi dicit Scriptura: (Deut. 6. 7.) *Loqueris in illis sedens in domo, ambulans in via, dormitans, resurgens.* Loquamur ergo dominum Jesum; quia ipse est Sapientia, ipse est Verbum & Verbum Dei. Nam & hoc scriptum est: Aperi os tuum verbo Dei. Ipsum spirat, qui sermones ejus resonat, & verba meditatur. Ipsum semper loquamur. Cùm de sapientia loquimur, ipse est: cùm de virtute loquimur, ipse est: cùm de justitia loquimur, ipse est: cùm de pace loquimur, ipse est: cùm de veritate & vita & redemtione loquimur, ipse est. Aperi os tuum Dei verbo, scriptum est: tu aperi, ille loquetur. Ideo dixit David: *Audiam quid loquatur in me Dominus.* (Psal. 84. 9.) Et ipse Dei Filius dicit: *Aperi os tuum, & adimplebo illud.* (Psal. 80. 11.) Sed non omnes ut Salomon possunt percipere sapientiæ perfectionem: non omnes ut Daniel. Omnibus tamen pro possibilitate infunditur spiritus sapientiæ; sed omnibus qui fideles sunt. Si credas, habes spiritum sapientiæ; ideo Sapiens dicit: *Credidi propter quod locutus sum.* (Psal. 115. 10.) Cùm credideris, accipies loquendi gratiam. Et qui credit, redimitur: & qui orat, redimitur; si pie intendat orationibus, & in oratione assiduus sit, diem præveniat, noctem frequentet, [c] soli matutinus occurrat; ut ante ipse illuminetur à Christo, quam terra solis exortu: & qui psallit redimitur: & qui compungitur, redimitur.

66. Ideo semper meditare, semper loquere quæ Dei sunt, *sedens in domo.* Domum possumus accipere Ecclesiam, possumus accipere domum interiorem in nobis, ut intra nos loquamur. Sedent judices in Hierusalem: sederunt sedes in judicio: sedit etiam judicum concilium, & libri aperti sunt. Prophetia dicit: *Et tu cum consilio omnia fac.* (Eccli 32. 24.) Cum consilio de factis tuis judica, cum consilio vinum bibe, cum consilio loquere; ut effugias peccatum, ne incidas per multiloquium. *Sedens* loquere tecum, quasi qui judices: *in via* loquere, ne umquam vaces. In via loqueris, si in Christo loquaris, quia via Christus est. In via loquere tibi, loquere Christo. Audi quomodo illi loquaris. *Volo*, inquit, *viros in omni loco orare, levantes puras manus sine ira & disceptatione.* (1 Tim. 2. 8.) Loquere, ô homo, *dormitans*, ne tibi somnus mortis obrepat. Audi quomodo dormitans loquaris: *Si dedero somnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem; donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob.* (Psal 131. 4. & 5.) Vince naturam diligentiâ, exclude corporis somnum. Naturam nobis formare non possumus, possumus diligentiam. Honorat David: indulgebat aliquid somno per noctem; sed excludebat somnum, lavans per singulas noctes lectum suum, & lacrymis irrigans stratum suum. Ideo memor erat in stratu suo semper Domini sui, & in ipso meditabatur; ut diluculum præveniret, & in tenebris ei illucesceret Christus dicens: *Surge qui dormis.* (Ephes. 5. 14) Non in omnibus hæc gratia est, sed potest esse & in pluribus diligentia. Ne igitur exspectes ut excitet te Christus; sed potius Christum excita. Excitat eum qui de ipso dormitans cogitat. Si tu illum excitaveris, & ipse

a Edit. vet. ac Rom. cum mss. Colb. ac Vict. *nisi interior homo.* Mss. duo Vat. & quinque Gallic. *nisi interioris hominis.* Bene. Hic enim subintelligendum *os*, quod superiori versu expressum est; licet omittatur in Vict. & Colb. Porro è superioribus versibus tres ab aliis avulsos Rom. edit. alibi transcripserat, quos priorum edit. ac mss. formæ restituimus.

b. Mss. aliquot: *transfiguravit corpus humanitatis nostræ.*

* Mirabere forsitan Ecclesiasticum hic & sequenti psalmo in ỳ. 12. Salomoni adjudicari; cum non solum Augustinus de hoc sicut & de libro Sapientiæ, scripserit lib. 17. *de Civit. Dei*, cap. 20. *Non autem esse ipsius*, Salomonis scilicet, *non dubitant doctiores*: sed & Ambrosius ipse lib. 2. *de Interpell. Job* cap. 3. num. 8 eumdem Ecclesiasticum testatur scriptum fuisse à Sirach. Verum cùm illi Salomonis titulum imposuit, id fecit eo permotus quod *propter eloquii*, verba sunt Augustini loco citato, *nonnullam similitudinem, ut Salomonis dicatur, obtinuit consuetudo*; vel quod eumdem ex sententiis Salomonis compilaverit Jesus filius Sirach. Quod autem spectat ad ejus auctoritatem, quamvis non semper tanta fuerit in orientali Ecclesia, maximam tamen semper fuisse in occidentali constat tum ex loco Augustini jam laudato, tum ex eo quod ipsum Ambrosius lib. *De Bono Mortis.* cap. 8. num. 35. *De Elia & Jejunio.* cap. 18 num. 67 & in Psal. 118. Serm. 20. ỳ. 153 atque alibi numquam non pro authentico habet. Uberius de hoc eo eodem libro disputatum reperies apud Huetium in Demonst. Evang. prop. 4. *De Ecclesiastico.* num. 1. 6. & seq. Videsis etiam B. Thomam. 1. p. q. 89. a. 8. ad 2. Item 2. 2. q. 174. a. 4. ad 4. & Patrem Nicolai ad utrumque locum.

c. Ita edit. & pauci mss. Alii majori numero, *solis matutinis occurras.* Haud male, si mente suppleveris, *tadiis*, *horis*, vel quid simile.

te excitabit à somno, resuscitabit à morte dicens *Ibidem.* tibi: *Exsurge à mortuis.* Cùm surges ergo vel resurges, ipsum loquere, ut impleas quod juberis. Audi quomodo te Christus excitet. Anima tua *Cant 5. 2.* dicit: *Vox fratris mei pulsat ad januam*; & Christus ait: *Aperi mihi, soror mea sponsa.* Audi quomo- *Ibid. 5. 8.* do tu exsuscites Christum. Anima dicit: *Adjuravi vos, filiæ Hierusalem, si suscitaveritis & resuscitaveritis caritatem.* Caritas Christus est. Audi *Cant 5. 2.* etiam quomodo dormiens loquaris: *Ego dormio, & cor meum vigilat.* Hæc communiter: adtolle nunc paulo altius mentem tuam.

67. Loquere *sedens in domo*, in hac terrestri domo hujus habitationis, quæ dissolvitur, in qua peregrinamur à Domino. In corpore enim isto positi, dum supervestire magis quàm nos expoliare volumus, exsulamus à Christo, & graviter ingemiscimus. In hac sedens ergo confitere peccata tua; quia sedisti, & non stetisti, & non di- *Psal. 121. 2.* xisti: *Stantes erant pedes nostri in atriis tuis Hierusalem.* Loquere magis, & noli occultare delicta: *Psal. 126. 2.* loquere sedens, ut audias dicentem: *Surgite postquam sederitis, qui manducatis panem doloris.* Loquere *in via ambulans*, id est, carpens vitæ istius cursum. Hìc loquere, ne illic obmutescas; sicut ille obmutuit qui Angelo Christi ante non credidit: postea tamen cùm credidisset, vocem recepit. Loquere *dormiens* & quiescens, consepultus in Christo; ut cum ipso in novitate vitæ resurgas. Loquere etiam sepultus in tumulo; sicut loquebantur animæ sanctorum, petentes de mor- *Apoc 6. 10.* tis auctore vindictam. *Usquequo, Domine, sanctus & verus, non judicas & vindicas sanguinem nostrum?* Loquere postremo *cùm surgis*; sicut do- *Psal 3. 6.* cuit ille qui dixit: *Ego dormivi, & quievi, & resurrexi; quoniam Dominus suscipiet me.* Et illic ergo: *Os justi meditabitur sapientiam*, donec ad sublimiora tabernaculi secreta cælestis, ac sacræ plena jucunditatis atque lætitiæ ipse perveniat; quemadmodum Scriptura nos docuit, dicente David: *Psal. 41. 5.* *Hæc recordatus sum, & effudi super me animam meam; quoniam ingrediar in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei. In voce exsultationis & confessionis sonus epulantis.* Ergo & sedentes in hac corporea domo, & egressi hinc, atque ambulantes in via, cùm rapiemur, si meremur, obviam Christo, & dormientes loquemur.

68. Accipe tertiam ἀναγωγὴν, qua se anima elevat justi. Est enim quidam spiritalis somnus *Prov 3. 24. & seq.* intelligendus, de quo Salomon ait: *Si enim sedeas, sine timore sedebis: si dormias, suaviter requiesces, & non timebis pavorem qui superveniet tibi, neque impetus impiorum supervenientes tibi.* Cum suavitate requiesces, & pavorem, & supervenientes impiorum impetus non timebis; si lingua tua loquatur judicium Dei, & semper illud ante oculos habeas; ut peccato locum nullum relinquas, & noveris quod delicti pretium supplicii retributione solvetur. Ipse enim hoc in nonagesimo *Psal 90. 5. & seq.* interpretatus est psalmo dicens: *Non timebis à timore nocturno, & à sagitta volante per diem, à negotio perambulante in tenebris, ab occursu & dæmonio meridiano. Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis: ad te autem non appropinquabit. Verumtamen oculis tuis considerabis, & retributionem peccatorum videbis.* Justus enim cùm loquitur judicium Dei, vel cùm loquitur ipse quæ justa sunt, & veri plena judicii, non cum iracundia loquitur, non ex animi mœrentis afflictione, non ex dolore, non ex aliqua passione: sed loquitur ex veritate, loquitur ex æquitate; ut non propendat affectu, sed quæ loquitur, vero pendat examine; judicat enim quæ dicenda sint, vel non promenda. Cui simile est illud: *Labia sapientium alligata sunt sensu*; eo quod omnia quæ *Prov. 15. 7.* loquuntur, vero sensui convenire videantur, & sensus sui prudentiâ intelligant, quæ loqui debeant vel tacere; ut quæ silenda sunt, cohibeant claustro quodam nexuque labiorum: in iis autem quæ oporteat dici, labiorum vincula resolvantur. Merito ergo præmisit: *Os justi meditabitur sapientiam*; meditatio enim diuturna plenum poterit habere judicium, quod loquetur justus in tempore; cùm ea quæ perfecta sunt, facie ad faciem, viderit. Nunc enim de iis quæ non comprehendimus, loqui vera non possumus. Denique nec Paulus præsumsit dicere, qui raptus in paradisum audivit secreta cælestia: sed volens non in iis errare quæ diceret, ait: *Quam inscrutabilia sunt judicia Dei, & investigabiles viæ ejus!* *Rom. 11. 33.* Nunc autem absolutus corpore, forsitan investigabilium viarum genera, & judicia ejus quæ sicut abyssus multa sunt, comprehendit.

69. Adhuc justitiæ forma describitur & augetur, dicente Scriptura: *Lex Dei ejus in corde ipsius; & non supplantabuntur gressus ejus.* *℣. 31.* In corde justi lex Dei est. Quæ lex? Non scripta, sed naturalis; justo enim non est lex posita, sed injusto. In corde ejus lex est, non perfunctorie, sicut in labiis Judæorum, corde enim creditur ad justitiam. Qui credit, & loquitur: qui autem loquitur, non continuo credit. Denique non credidit populus, de quo dictum est: *Populus hic labiis me honorat: cor autem eorum longe est à me.* *Esai. 29. 13.* Si igitur gentes cùm ea quæ legis sunt faciunt, ipsi sibi sunt lex, cognoscentes quæ sequi debeant vel cavere; quanto magis fidelis & justus, qui ad imaginem & similitudinem Dei vivit, decora novit & honesta decernere, & uti legitimo quodam naturalis sapientiæ gubernaculo, ne ejus supplantentur vestigia; sicut Esau, quem propter gulæ aviditatem frater supplantavit ut caderet, atque in mortem vestigia ejus effudit.

70. Quo magis justus est quisque, eo magis illi insidiatur inimicus; & ideo ait Scriptura: *Considerat peccator justum, & quærit perdere eum.* *℣. 32.* *Dominus autem non derelinquet eum in manibus ejus: nec damnabit eum, cùm judicabitur illi.* *℣. 33.* Videns ergo peccator quia justus in ore suo loquitur, & in corde meditatur sapientiam, quia in lingua sua judicium loquitur, quia in corde suo legem Domini custodit; mortem peccati ei conatur inferre: sed Dominus tuetur eum. Et ideo non timeamus insidias peccatoris; quoniam Deus pro nobis est. Si ergo Deus pro nobis; quis contra nos? Propterea non derelinquet justum suum Deus, nec damnabit eum, cùm habuerit de ipso judicium. Verus enim judex est; & ideo justitia non potest periclitari. Unde & Aquila dixit: *Nec damnabit eum in judicando eo.* Symmachus: *Nec damnabit, cùm judicatur justus.*

71. Sed quia Septuaginta viri sic posuerunt:

Cùm judicabitur illi; putamus quod ad aliud res- A
Esai. 3. 14. pexerit, quia scriptum est: *Quoniam ipse Dominus veniet in judicium.* Sed in quod judicium? Audi
Psal. 50. 6. dicentem: *Tibi soli peccavi, & malum coram te feci; ut justificeris in sermonibus tuis, & vincas cum judicaris.* Ideo ergo præbet se Dominus audiendum, ut de se judicetur, quo magis vincat. Quo-
Mich. 6. 3. & 4. modo se præbeat, audi: *Populus meus, quid feci tibi; aut in quo contristavi te, aut quid molestus tibi fui; responde mihi? Quia ex Ægypto eduxi te, & de domo* B
Esai. 43. 25. & 26. *servitutis liberavi te.* Et alibi: *Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas, & memor non ero: tu autem memor esto, & judicemur.*

72. Grave hoc judicium, cùm Dominus de se postulat contra hominem judicari. Quid enim respondeas ei, qui universa tibi contulit, omnibus te præfecit; subjecit tibi Ægyptios, ad quos hospes adveneras, insectantes postea mari mersit. Ille tuos delevit hostes, atque subvertit, ille te creavit & condidit, ille suo sanguine te redemit; C & tu tradis te, ut servias ejus inimico? Ille tibi omnia peccata dimisit, & tu graviora committis? Vocat te, in judicium venies, quid responsurus es ei, qui nisi iterum tibi donet, peristi?
* Ideoque videns sanctus David hac quadam * moralitate Dei amplius se gravari, judicium refu-
Psal. 142. 2. git, misericordiam poscit dicens: *Et ne intres in judicium cum servo tuo; quoniam non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Confitetur se in tenebris sicut mortuum sæculi collocatum. Caute sicut mortuum sæculi dixit, non mortuum; non D enim mortui sæculi sunt, qui moriuntur in Christo: illi autem sunt mortui sæculi, qui omnem vitam suam quam vixerunt in sæculo, in interitu & morte constituunt. Et ideo quasi desperatus ad
Ibidem 7. remedium confugit dicens. *Cito exaudi me, Domine; quia defecit spiritus meus.* Talis enim judicii proposita sibi oblatione defecit, in quo examinanda veritas foret potius, quam misericordia conferenda.

73. Tamen tam pius est Dominus, ut etsi nemo E justificetur in conspectu ejus vivens (quis enim quamvis justus non obnoxius est peccato; aut cujus talis est vita, ut digna judicetur Dei similitudine? Utique ad imaginem & similitudinem Dei factus debet, sicut Deus qui sine peccato est, ita & is qui ad imaginem ejus est, sine peccato esse. Qua ergo dignus est pœna qui gratiam tantam Dominicæ operationis, & similitudinem divini decoris amisit? Sed quia misericors est, etiamsi ipse se judicio subjiciat; justum tamen F non judicat, sed injustum. Justo parcit, quasi conditionis fragilitate peccanti: injustum punit, quasi qui detestetur ingratum. Deinde etiamsi [a] multa habeas opera justitiæ, noli esse impatiens atque arrogans, quo præmia tibi justitiæ in hoc sæculo existimes flagitanda, aut indigne tibi adversa accidisse aliqua conqueraris. Quamdiu enim vivis, certamen tibi debetur, non præmium.

74. Exspecta ergo vel auxiliatorem vel remu-
.34. neratorem Dominum: *& custodi vias ejus*; hoc est exspectare & ejus quem exspectandum putas, mandata conservare. Etsi conteraris, etsi affligaris, etsi ægritudine deficias, tamen exspecta A Dominum, & non te confundet spes.

75. Veniet Dominus, *& exaltabit te, ut hereditate possideas terram.* Liquet superiorem esse terram, non istam in valle terrenam; sed illam quæ est repromissionis æternæ: in qua quicumque constituitur, exaltatur à Domino.

76. *Videbis* autem *cùm perierint peccatores*; tunc enim justorum remuneratio erit, cùm judicium fuerit de meritis impiorum. Sed non uno genere pereunt peccatores. Ante tibi pereunt, si eorum B potentiam & divitias non mireris: si non te moveat cùm eos honoribus, liberis, amicis abundare cognoveris. Hæc enim sæculi sunt, & sæculum sæculari subjacet malignitati: & princeps mundi iis qui sibi serviunt, favet; secundùm illud: *Om-* Matth. 4. 9.
nia tibi dabo, si procidens adoraveris me. Quid quæris ut ea tibi dentur, cùm ipse impius qui dat, in eis diutius esse non possit? Transit etiam ipse, quomodo possunt non transire quæ contulit? Tu modo constantem animum gere, justitiam C tene, nemo te moveat, & videbis nihil esse impium.

77. Denique audi dicentem: *Vidi impium su-* ℣. 35
perexaltatum, & elevatum super cedros Libani. Et transivi, & ecce non erat. Vidi eum in sæculo hoc, vidi oculis corporis: vidi etiam jactantem se, & superexaltantem sermonibus suis, æstimantem se aliquid esse, qui nihil est. Quomodo se superexal-
tat? *Ponam*, inquit, *thronum meum super nubes: &* Esai 14. 14.
ero similis Altissimo. Exaltat se, ut videas eum sicut D cedros Libani superexaltatas: & ipsæ altæ sunt, & in monte sunt altissimo. Merito ergo superexaltatæ sunt, & superexaltatus videtur impius, qui se in illo monte constituit, de quo scriptum est:
Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic Matth. 17. 19.
monti: Tollere, & jactare in mare. Huic. Cui? Dæmonio, inquit, à quo iste invasus fuerat & oppressus, quem miramini esse sanatum. Ideo caritatem magis habet in Christo, quam potestatem in diabolo. Vides cedrum in monte altissimo su- E perexaltatam; sed vento frangitur, sed igni exuritur, sed vetustate dissolvitur: ita est dives in sæculo. Fulget quidem splendore quodam gratiæ sæcularis ut Libanus, nixus est mundi potentiâ, opibus & divitiis exsultat. Videtur tibi aliquid
esse, antequam dicas: *Transiens videbo.* Sicut enim Exod. 3. 3.
Moyses animo & mente transivit materialia, & Deum vidit: ita & tu si transeas hinc, ad Dei gratiam vestigium tuæ mentis adtollens, videbis eum nihil esse qui in hac terra sibi potentissimus vide- F batur. Ideo animæ tuæ dicit, menti tuæ dicit
Deus Verbum: *Ades huc à Libano sponsa, ades huc* Cant. 4. 8.
à Libano: transibis & pertransibis. Si transeas sæcularia, pertransibis ad paradisum. Audi transeun-
tem. *Memento mei, Domine, cùm veneris in regnum* Luc. 23. 42.
tuum. Audi iterum pertranseuntem: *Amen, amen* Ibidem 43.
dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.

78. Quid est: *Ecce non erat.* In principio utique Verbum erat. Et qui Verbum videt, qui particeps Verbi est, utique & ipse est; quia Verbum Dei semper est, & sermo qui de ipso est, non est: Est & non; sed: Est; & manet in eo qui sequitur Deum. Qui autem nescit Verbum, non
est; quia non adhæret ei qui dixit: *Ego sum qui* Exod. 3.

*. *Moralitate*, id est, usu consuetudinis ac moris, humani quo se nobis Deus accommodat.

a. Cod. quinque Gallic. *multam habeas in opera justitiam, noli esse impatiens atque arrogans qui præmia &c.*

sum. Qui autem adhæret ei, unus spiritus est. Ubi autem spiritus, ibi & vita. Ideo tibi dicit Rom. 4. 17. Scriptura de Deo: *Qui vivificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt, tamquam ea quæ sunt*; hoc est, vocat gentes quæ non erant, tamquam populum suum qui erat; erant enim patres uostri, qui erant 2 Tim. 2. 19. electi Dei. Et alibi dicitur: *Cognovit Dominus qui sunt ipsius*; non cognoscit eos qui non sunt. Et Esther. 14. 11. Esther ait: *Non des virgam regni tui iis qui non sunt.* Recte ergo justus dicit: *Et transivi, & ecce non erat*; hoc est, vidi eum superexaltatum in sæculo, B antequam considerarem quia nihil est sæculum. Ubi autem transivi mente supra mundum, vidi quia jam non erat, qui ante erat superexaltatus in hoc mundo.

79. Et tu, si justus es, transi à præsentibus ad ea quæ futura sunt, & transibunt tibi præsentia. Matth. 24. 35. *Cælum & terra transibunt: verba autem mea non præteribunt.* Justo ergo omnia transeunt. Transit impius, similis vanitati est, & dies ejus sicut umbra prætereunt. Nec solum prætereunt justo præ- C sentia; sed etiam cùm ad ea quæ sunt futura, intenderit, jam ista prætereunt. Vide quomodo justo præsentia præteriere. Utique temporibus David prophetæ Synagoga erat, Ecclesia ex gentibus non erat: & idem futuris quasi præsentibus Psal. 65. 8. dicit: *Benedicite gentes Deum nostrum.* Deinde su- Psal. 46. 6. pra ait: *Adscendit Deus in jubilatione.* Transivit perfidiæ ventura tempora, non ætate, sed mente: & resurrectionem Domini multo post sæculo futuram, pia fidei devotione celebravit dicens: D Ibidem. 7. *Psallite Deo nostro, psallite: psallite Regi nostro, psallite.* Quasi interesset ipsis Christi & Ecclesiæ nuptialis copulæ sacramentis, ita tripudiat & gaudet. Causam quoque celebritatis expressit di- Ibidem. 8. cens: *Regnavit Dominus super omnem terram.* Ergo si nos prætereamus, & illa præteriisse quæ futura sunt, nobis videntur; ut si in navigando terram prætereas, illam quoque videas præterire, & quasi à te discedere. Sæpe nautæ, maxime in tempestate, fugiunt terram; & tamen cùm eam fu- E giunt navigantes, ipsa potius fugere videtur à navigantibus. Et tu si fugias mundum hunc, & ipse te effugiet: si prætereas terram hanc, & ipsa te præteribit. Et tu in mari hoc navigas, & in hoc sæculo fluctuas: fuge terram, saxa habet, lapides Esai. 62. 10. habet; sicut scriptum est: *Lapides de via projicite.* Si festines per aerium hoc profundum ad portum divinæ voluntatis, videbis tibi hæc omnia præteriisse. Quid enim interest utrum præterierint, an tibi ea judices præteriisse?

80. Est & alius impius qui videtur exaltatus & elevatus super cedros Libani: & si transeas, non erit, nec locum ejus invenies. Vide mihi scribam Judaicum reddentem seriem veterum Scripturarum, sed non sequentem: audis quia labiis reddit, miraris ut doctum. Interrogas quid sentiat: respondet secundum litteram, percurrit historiam. Superexaltatus videtur tibi & elevatus, si A litteram cogites. Transi ad intelligentiam spiritalem, quia Lex spiritalis est; vides illum nihil esse, tum dicis: *Vidi impium superexaltatum .... & transivi, & ecce non erat: & quæsivi eum, & non est inventus locus ejus.* Quæsivi eum ubi esse debuerat, ubi vita est: non illum inveni. Non erat ibi, ubi vita erat; quia mortuus erat, & ideo nec locus ejus inventus est. Quis enim mortui locus, qui non erat, nec fuit umquam? Non enim fuit, qui in littera erat; littera enim occidit: spiritus autem vivificat. Quæsivi ergo eum, ut invenirem: ille se non præbuit, ut inveniretur; hoc est, ego eum volui convertere: ille se mihi præbere noluit, ut converteretur. Feci quæ erant quærentis: ille refugit ea, quæ esse debuerant revertentis. Denique anima quæ converti vult, Verbum requirit; & cùm invenerit, dicit: *Tenui eum, & non dimittam eum*; hoc est, Dei Filium, Dei Verbum. Cant. 3. 4. Injustum autem qui sanari noluit, quæsivi eum, & non inveni; & ideo non illum imiteris.

81. *Custodi innocentiam, & vide æquitatem.* Qui ℣. 37. custodit innocentiam, æquitatem videt; quoniam qui mundus est, Deum videt, cujus virga recta est, & recta justitia; ut aversetur eos qui declinaverint ad studia pravitatis. Bona innocentia, quæ Deum videt. * Denique alii posuerunt: *Custodi perfectionem*; perfectus est enim qui malitiam nescit, nec dolum novit. Ideo inquit: *Custodi perfectionem; quia sunt reliquiæ homini pacifico.* Reliquiæ dicuntur hominis de corpore mortui, de ejus exuviis. Ideo reliquiæ, quia post mortem hominis videntur superesse; supersunt enim quæ servantur ad resurrectionem. Oportet enim hoc corruptibile induere incorruptionem, & hoc mortale induere immortalitatem. Ergo magis reliquiæ sunt hominis spes resurrectionis, & fides conversionis, & gratia dilectionis; quoniam impii non resurgunt in judicium: vita autem Justorum nota est Deo, & judicio Domini comprobatur. Huic loco pulcre illud convenit: *Reliquiæ secundum elec-* Rom. 11. 5. *tionem gratiæ salvæ factæ sunt.*

82. *Injusti autem disperibunt simul: reliquiæ im-* ℣. 38. *piorum interibunt.* Justorum reliquiæ virtutes sunt: impiorum reliquiæ, improbitas atque perfidiæ peccatum. Ea delebuntur, ut non sint.

83. *Salus autem justorum à Domino*; non à sæcu- ℣. 39. lo, non ab elemento. Cælum & terra præteribunt. Non committo salutem meam cælo; quia & ipsum præterit, quia de pluribus cælis dictum est: *Ipsi peribunt, tu autem permanes.* Deo soli com- Psal. 101. 27. F mitto, qui permanet, qui potest peccata donare; ut protector meus sit in tempore tribulationis, & adjuvet me, & liberet me, & eripiat me à peccatoribus judicii sui tempore, & salvum me faciat, quoniam speravi in eum. In ipsum solum speravi; non vult enim nos & sibi & alii servire. Qui ipsi soli servit, liberatur; quoniam ipsi est laus, gloria, perpetuitas à sæculis, & nunc & semper, & in omnia sæcula sæculorum.

*. Psalterium Græc. φύλαξον ἀκακίαν. Hebr. *custodi integrum*, id est, integritatem. Syr. .... *simplicitatem*. Arab. .... *mansuetudinem*. Multa lat. .... *veritatem*. Nullum, quod viderimus ... *perfectionem*; licet ea lectio quàm minimum ab Hebræo dissentiat.

IN PSALMUM XXXVII. PRÆFATIO.

1. DE Pœnitentia duos jam dudum scripsi A libellos, & iterum scribendum arbitror. Primum, quia utile est vel quotidie veniam delictorum precari: deinde quoniam in illis duobus libellis adhortatio pœnitentiæ vel profectus est, si geratur: nunc autem quemadmodum agi pœnitentia debeat, exprimendum est; NIHIL enim prodest agere, nisi ita agatur ut oportet. In quo sanctus David sequendum nobis proposuit magisterium, qui ideo mihi videtur gustasse peccatum, ut doceret quemadmodum peccatum pos- B set aboleri. Unde enim medicina, nisi de vulnere sumsit exordium? Dum prima ætas generis humani docet alios quod sibi profuit, & quemadmodum vulnus suum sanaverit, aliis ostendit; usus artem fecit, & ægritudo magisterium. Ipsa est enim prima & valida secta medicinæ, quam experientia, non conjectura formavit. Ideoque ab experientia ἐμπειρικοὶ primo medici sunt vocati, & ex ea secta ceteræ derivatæ sunt, [a] atque ab ea usum quemdam suæ sumsere virtutis. Quid au- C tem est ad cohortationem pœnitentiæ validius, quam quod sanctus propheta David peccatorum nostrorum nos docuit pœnitere? Quis enim dedignetur humiliare se Deo, cùm rex se humiliaverit? Aut quis dubitet affligere animam suam, cùm propheta tantus afflixerit, solvens pretium lacrymarum pro redemtione peccati? Et quamvis toto scriptorum suorum corpore gerendæ pœnitentiæ præcepta diffuderit (quis enim ejus psalmus non medicamentum est conscientiæ pec- D catricis; cùm alibi quemadmodum impulsus sit, (Psal. 117. 13.) alibi quemadmodum conturbatus, ostenderit; (Psal. 29. 8.) ut non solum quemadmodum sint sananda; sed etiam quemadmodum cavenda vulnera, demonstraret, & suo nos doceret exemplo? Quis autem stare se credat, ubi lapsus est etiam fortior) tamen in trigesimo septimo psalmo majorem vim doloris interni, & lamentabilis deplorationis expressit.

2. Denique in exordio ipse nos titulus admo- E net hujusmodi præcepta formari; sic enim legimus: (ỹ. 1.) *In commemorationem*, inquit, *diei sabbati psalmus David.* Plena enim est pœnitentiæ definitio, commemoratio delictorum; ut unusquisque peccata sua velut quodam quotidiani sermonis castiget flagello, & commissa sibi flagitia condemnet. Sic enim docemur, dicente Domino: (Esai. 43. 26.) *Dic iniquitates tuas, ut justificeris.* Et Apostolus ait: (Rom. 10. 10.) *Ore confessio fit ad salutem.* Sed forte moveat, quia non dixit peccatorum commemorationem; sed F *diei sabbati*, aut (sicut alius habet) *sabbatorum.* (Exod. 20. 8. & seq.) Quid est autem sabbatum, nisi requies futurorum, levamen præsentium, quo Lex jubet hominum opera feriari, onera deponi? Quæ sunt graviora onera, nisi nostra peccata? Hæc deponantur in sabbatorum diebus, hoc est, in hoc vitæ istius tempore. Septem enim diebus hebdomas omnis concluditur, sex diebus mundus ille formatus est, septimo die requievit Dominus ab opere suo, qui in nostra mansuetudine requiescit, A sicut ipse dixit: *Super quem requiescam, nisi supra humilem & mansuetum?* (Esai. 66. 2.) Absolve te ergo omni sabbato, & alleva pondus errorum; ut securus ad illius futuri sabbati requiem pervenire merearis. NAM SI hinc peccata gravia portaveris, illic requiem non habebis. Exonera igitur tuam mentem, rejice omnia quibus conscientia gravatur & premitur; ne fiat fuga tua hyeme vel sabbato: vita hæc in labore est, illa in requie. Leviorem te sæculi hujus reperiat consummatio; ne oneratus B peccatis fugere non possis. Ante fuge, ut prævenias. Fugit sæculum, qui sæculi illecebris non tenetur, qui se omni cura ejus absolvit. Fuge etiam futuram iram, hoc est, judicii diem. Fugit eam qui egerit pœnitentiam; sic enim definivit Baptista Johannes dicens: *Generatio viperarum, quis vobis demonstravit fugere ab ira ventura? Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ.* (Matth. 3. 7. & 8.)

3. Audistis hodie legi quia Johannes baptizabat in Ænon, juxta Salim. (Johan. 3. 23.) Ænon dicitur oculus sup- C pliciorum: Salim ipse adscendens; hoc habet interpretatio. Qui ergo baptizari eligit, supplicia prævidet; & ideo confugit ad baptismatis sacramentum, ut peccatum omne deponat, ne obnoxius incipiat esse suppliciis. Et forte supplicia prævidet qui baptizatur baptismo pœnitentiæ: at vero ille gratiam spectat, qui baptizatur in Christo. Baptismus ergo Johannis, oculus suppliciorum est: baptismus Christi, oculus gratiarum. Tametsi in Ænon baptizabat Johannes, D juxta adscendentem baptizabat; hoc enim & ista habet interpretatio, ut Salim dicatur ipse adscendens. Proximus ergo erat Christo, qui ejus nuntiabat adventum. Etenim Filius hominis qui descendit de cælo, ipse est & qui adscendit in cælum, ut impleret omnia. Sed quia qualis cælestis, tales & cælestes; & ille adscendit in cælum, qui terrena deponens consepelitur in Christo; ut cum Christo resurgat à morte peccati ad novitatem vitæ, hereditatisque consor- E tium; ut fiat, sicut scriptum est: Dei heres, (Rom. 8. 17.) Christi coheres.

4. Vera ergo medicina est gerere pœnitentiam: quæ tunc legitime prædicata est, quando medicus venit è cælo, qui non exasperaret vulnera, sed sanaret. Bonus medicus, qui docuit quemadmodum in hac terra corporis nostri remedia quæreremus; cùm flos nobis herbæ salutaris oriretur, qui *de peccato damnavit peccatum in carne.* Antidotum ergo facta est caro, quæ erat F venenum ante peccati; quia erat illecebra peccatorum. Audi quemadmodum antidotum caro Dei fit: *Verbum factum est caro:* (Johan. 1. 14.) misit manum in cavernam aspidum, venenum evacuavit, peccatum abstulit; id est, *de peccato damnavit peccatum in carne.*

5. Et ut hoc possit plenius considerari, ipsum Apostoli capitulum recenseamus. Namque ita scriptum est: *Deus mittens Filium suum in similitudinem carnis peccati, de peccato damnavit peccatum in carne; ut justificatio Legis impleretur in nobis, ut* (Rom. 8. 3. & 4.)

a. Complures mss. *atque ab ea succum quemdam* &c.

non

non secundum carnem ambulemus, sed secundum spiritum. Venit ergo Dei Filius in similitudine carnis peccati: non utique in similitudine carnis venit, qui veram carnem suscepit; sed in similitudine carnis peccati, id est, carnis peccatricis. Facta enim erat fraude & veneno infusa serpentis caro nostra, caro peccati. Postquam est obnoxia facta peccato, facta erat caro mortis; quia erat morti debita. Hujus carnis jam reæ, jam præjudicatæ similitudinem Christus in sua carne suscepit; quia etsi naturalem substantiam carnis hujus susceperat, non tamen contagia ulla susceperat: nec in iniquitatibus conceptus, & natus est in delictis, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri; sed de Spiritu sancto natus ex Virgine est. Quid ergo est: *De peccato damnavit peccatum in carne?* Utrum de similitudine carnis peccati; an quia peccata nostra Christus [a] non usu, sed qualitate suscepit: non crimine, sed suæ misericordiæ sacramento; & peccatum pro nobis factus est, qui peccatum ipse non fecit? An vero quia etiam de ista carne peccati, hoc est, nostra hac obnoxia & præjudicata damnavit peccatum in carne, docendo quemadmodum in carne positi non secundum carnem ambulemus, sed secundùm spiritum? Peccatum quippe est secundum carnem ambulare; quia luxui, & voluptatibus, & lasciviis, & carnis cupiditatibus vivit, qui secundum carnis sapientiam conversatur; sapientia enim carnis inimica est Deo: onde qui in carne sunt, Deo placere non possunt. Ideoque peccatum damnat de peccato qui se à carnis vitiis abluendo, secundùm spiritum vivit, totus Deo deditus, & cælestibus intentus oraculis: propter quod Christus advenit, ut non suam, id est carnis; sed Dei faceret voluntatem. Si quis ergo illum sequatur, ut faciat quæ placent Deo, & carnis suæ comprimat appetentiam, imitator est Christi.

6. Quid senserimus, expressimus. Qui legis, elige quid sequaris. Nullus error, ubi simplex pietatis affectus, atque omnis fidelis est sensus. Damnavit peccatum Christus, suscipiendo similitudinem carnis peccati, ut delicta nostræ carnis aboleret. Damnavit peccatum, ut peccata nostra in sua carne crucifigeret; factus pro nobis ipse peccatum, ut nos in ipso essemus justitia Dei, qui eramus captivitas mortis, & præda serpentis. Ergo pietatis est susceptio peccatorum ista, non criminis. Per hoc peccatum nos Deus æternus absolvit, qui Filio suo proprio non pepercit, & peccatum eum fecit esse pro nobis. Deinde damnavit peccatum Christus in carne de ipsa carne peccati, quæ judicabili quodam vigore & auctoritate censoria, odit vitia quæ amare consueverat, & horret impudicitiam, quam voluptatem putabat. Segregat se à lascivius, abdicat à cupiditatibus, renuntiat criminibus atque flagitus, propulsat avaritiam, quæ virilitatem quandam carnis effeminat. En tibi illum Christi imitatorem, & ipsum de peccato peccatum in carne damnantem. *Sic curro*, inquit, *non ut in incertum, sic luctor, non ut aera cædens: sed castigo corpus meum, & servituti redigo; ne cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar.* [1 Cor. 9. 27.]

7. Non superflue, ut arbitror, evagati sumus; quia & hoc ad medicinam hominis pertinebat: cui medicinæ prospiciens Deus sicut terram istam salubres herbarum atque arborum succos ferre præcepit, quibus carnis vulnera curarentur; ita etiam præceptis salutaribus replevit divinarum seriem scripturarum, quibus infirmitas animæ sanaretur. Itaque quam grave est, ut muta animalia medicari sibi noverint, & vulneribus suis herbas salubres requirant, deligere non refugiant: & hominum industria non requirat, quibus etiam medicus est missus, qui medicinæ salutaris in veteribus Scripturis semina demonstraret, & nova ipse deferret? Quam multa itaque salubria sunt, quæ noxia perfunctorie judicantur? De ipsa terra sumamus exempla.

8. Serpens alit venenum, morsus noxios habet, vulnerat carnem: sed in ipso quoque ejus veneno antidotum reperies, si requiras. Denique caro ejus exuritur, cujus pulvere theriaca conficitur, qua veneni vis consuevit hebetari, ut nocere non possit. Non terra ergo in vitio, quæ serpentem generat; sed ille qui nescit cavere serpentem. Ipse serpens potest tibi prodesse, si intelligas; immo si medici præcepta non spernas. Imitandum disce quem putas esse fugiendum. *Estote*, inquit, *astuti sicut serpentes, & simplices sicut columbæ.* [Matth. 10. 16.] Serva caput tuum sicut serpens; & si laceratus toto corpore fueris, revivisces. Caput tuum Christus est, quia caput ipse est viri: si servaveris fidem, etsi mortuus fueris sicut serpens, & tu resurges. Imitare serpentem, qui exteriorem suum exuit, ut renovetur interior: imitare serpentem, qui venenum suum evomit. Beatus & tu si cogitationes tuas malas evomas, & malitiæ tuæ venena depones. Celebris sermo est, & scriptorum auctoritate robustus, serpentem aquis appropinquantem sibilo sibi feminæ anguis sponsare concubitus: illam propriæ consulentem saluti, ea spondere lege petitos coitus sui usus, si serpens venenum evomat; captumque obedire jussis, arma deponere, ac proprii more conventus caput ori ejus inserere: atque, ubi calescere cœperit consuetudo, seu naturæ quadam violentia, seu libidinis ardore feminam stringere ora, morsusque libidinis osculis premere, atque ita caput serpentis abscindi.

9. Nonne in natura serpentis mysterium fidei recognosces? Serpens ille paradisi prior feminam ad culpæ adulterium provocavit: sed ubi venenum ejus effusum est in hunc mundum, soboles illius feminæ circumventione parentis, & fraude multa serpentis, armis eum suis exuit, & caput illius amputavit. Quod si venena prævaluerint, & peccatum in quo est aculeus mortis irrepserit, utere medicorum exemplo, ut tibi serpens vel sero moriatur. Conteras ejus venenum, corpusque comminuas, & admixtum salutaribus succis noveris temperandum; ut non solum vim suam & virus amittat, sed etiam fiat remedium de veneno. Moritur autem tibi serpens ille intelligibilis, si tu moriaris peccato, & tibi tua peccata moriantur. Sic conteritur ejus venenum, si te tua facta compungant: sic omne virus ejus aboletur, si bonis operibus tegas, & fideli confes-

a. Quinque mss. *non usu & qualitate suscepit, nec crimine; sed sua misericordia sacramento &c.*

sione temperes crimen admissum. Audi quemad. A
Rom. 16. 20. modum virtus draconis ipsius conteratur. *Conterat*, inquit, *Deus satanam sub pedibus vestris*. Con-
tere primo cor tuum, in quo erat draconis cubi-
le; ut non inveniat ubi possit habitare: contere
draconis carnes: carnes ejus peccata nostra sunt.
Iob. 40. 25. Ideo tibi dicit Deus: *Epulantur in eo gentes*. Et in-
fra ait: [a] *Præcurrit mori: Carnes autem corporis ejus*
Iob 41. 13. & 14. *sunt adhærentes ei*. Sicut enim sancti, corpus &
membra sunt Christi; ita peccatores qui pecca-
tum non deserunt, sed peccato inhærent, cor- B
pus draconis & membra sunt. Ideo nos Christi
corpus epulamur; illi autem corpus epulantur
draconis: nos epulamur, qui Christo adhærere
contendimus, remissionem quotidianam & ve-
niam peccatorum; illi autem qui peccatis quoti-
die peccata connectunt, continuationem flagi-
tiorum epulantur & criminum.

10. Contere igitur has carnes, & super eas con-
tritionem tui cordis adsperge: deinde mitte super
omnia ea Jordanis aquam. Jordanis enim descen- C
sio & adscensio est; quoniam qui in fontem sacrum
descenderit, & adscendit; ut quæ superiora sunt
quærat. Descendit enim in mortem Christi, qui
baptizatur in Christo, & in resurrectionem ejus
adscendit. Si autem jam baptizatus errasti, mit-
te aquam lacrymarum, non mendacem, sed ve-
ram; ut de profundo clames ad dominum Deum
Hier. 31. 15. tuum, & dicatur de te: *Vox audita est in Rama, fle-*
tus & ululatus multus, Rachel plorans filios suos, &
noluit consolari, quia non sunt. Rachel Ecclesia est, D
in qua benedicitur plebs Dei: ipsa pro te fleat,
ipsa tua peccata deploret, & fleat plurimum; ut
consolationem facile non admittat, quemad-
modum qui plurimum dolent. Ideo consolari se
noluit; quoniam qui eras, esse desisti. Sed hac
perseverantia doloris & fletus emereatur ut di-
Luc. 15. 32. cat: *Filius meus mortuus erat, & revixit: perierat,*
& inventus est. Aut forte consolari se noluit Ra-
chel in filiis Judæorum; quia non sunt, quos uti-
que ideo genuerat, ut essent. Et ideo non admi- E
sit consolationem, occisis parvulis ab Herode;
quia nec in adventum Jesu crediderunt, mensu-
ram sceleris adimplentes, ut & parvulos interfi-
cerent, ut inter eos & filius Virginis necaretur.
Ergo Ecclesia Domini in Judæis consolari noluit,
quia non sunt: in Christianis autem qui ex na-
tionibus congregati sunt, epulatur & gaudet;
quoniam cœperunt esse, qui non erant.

11. Misisti ergo aquam Jordanis, aquam gra-
tiæ; hoc primum bibe: misisti aquam lacryma- F
rum, aquam pœnitentiæ; hoc secundum est po-
culum, ut primum repares. Bibe aquam de tuis
Psal. 101. 10. vasis, bibe aquam de tuis fletibus, ut dicas: *Et*
potum meum fletu temperabam. Fletus ergo tuus,
Psal. 41. 4. potus est tuus; & lacrymæ tuæ, cibus est tuus. *Fue-*
runt, inquit, *mihi lacrymæ meæ panes*. Si lacrymæ
panes, habes ex peccato iniquitatis cibum con-
versionis, secundùm illud quod legis in Evange-
Luc. 7. 47 lio: *Quoniam cui plus dimittitur, plus diligit*. Unde
sæpe videmus aliquos qui ante negligentes fue-
rant Christiani, peccato aliquo commisso, fieri
diligentiores, & ex illo per pœnitentiam evadere
solere perfectos. Sicut igitur ex peccato conver-
sio; ita remedium de veneno. Audi hoc reme-
dium: *Iustus in principio sermonis accusator est sui*. Prov. 18. 17.
Venenum, peccatum est; remedium, accusatio sui
criminis: venenum, iniquitas est; confessio, re-
medium prolapsionis. Et ideo vere remedium de
veneno est, si dicas iniquitates tuas, ut justificeris.

12. Sed jam psalmum adoriamur, ut ipse nos
doceat, quemadmodum agenda pœnitentia sit.
Itaque sic incipit:

IN PSALMUM XXXVII. ENARRATIO.

13. *Domine ne in ira tua arguas me; neque in* ℣. 2.
furore tuo corripias me. Qui pœnitentiam
agit, paratus esse debet ad opprobria perferenda
injuriasque subeundas; nec commoveri, si quis
ei peccati sui crimen objiciat. Cum enim ipse ac-
cusare se debeat, quemadmodum alium non sus-
tinet arguentem? Quod si ab homine argui ti-
mere non debet, quanto magis à domino Deo
suo, cui omnes etiam in iis quæ sunt occulta, pec-
camus; cùm præsertim condemnatio præsen-
tium, absolutio futurorum sit. Qui autem non
condemnantur in sæculo, cum hominibus non
flagellabuntur. Væ mihi! si de me dicatur: *habet* Matth. 6. 2.
mercedem suam. Si bonum factum hac condemna-
tur sententia, quanto magis crimen gravatur?
Nam si misericordia facili jactata sermone, fructu
fraudatur æterno, quanto magis iniquitatis pœ-
na acerbi fœnoris accessione differtur? Ergo qui
pœnitentiam agit, offerre se debet ad pœnam; ut
hîc puniatur à Domino, [b] non ad supplicia æter-
na servetur: nec expectare tempus, sed occur-
rere divinæ indignationi.

14. Vide facta David ejus precibus convenire.
Offenderat Dominum; quia numerari jusserat
populum. Confessione prævenit Dei nuntium,
peccasse se valde, & nimis stulte fecisse comme-
morans: non quasi admoneret oblitum, sed quasi
urgeret morantem, ne diutius commotionem dif-
ferret offensæ. *Peccavi*, inquit, *valde; quoniam* 1. Par. 21. 8.
verbum hoc feci: & nunc, Domine, dele iniquita-
tem servi tui. Quomodo autem deleantur pecca-
ta, audi dicentem: *Solutum est peccatum ejus; quia* Esai. 40. 2.
recepit de manu Domini duplicia peccata sua. Non er-
go penitus sibi peccatum remitti postulat; sed mo-
derata solutione deleri; hoc est, ut in futurum ejus
memoria deleatur. Denique quasi interpellan-
tis voce conventus Dominus, ne vindicta com-
missi protelaretur erroris, misit ad eum [c] Nathan
prophetam; & ille venit ad regem, & dixit ei:
Quid fieri velis, elige: triennium famem super terram: 1. Par. 21. 11. & 12.
aut tribus mensibus fugere te à facie inimicorum tuo-
rum, & illos persequentes: aut triduo fieri mortem in
terra. Et nunc scito, & vide quid respondeam illi qui
misit me. Vide docentem Deum qua moderatione
ejus indignatio leniatur, si non penitus verbera
recusemus, sed qualitatem levandi, non evitandi
supplicii postulemus. Tria proposuit, ut quod
moderatius putaret, eligeret. Vide etiam quem-
admodum ad pœnitentiam provocat; ut nos of-
feramus injuriæ: eligere pœnam mandans, ut in
ipsa pœna electionis quædam prærogativa serve-

a Sic omnes mss. ac vet. edit. Rom. vero, *præcurrit mors ei*. Nimirum ex LXX. apud quos legas ἔμπροσθεν αὐτοῦ τρέχει ἀπώλεια, aut, ut Aquila, [illegible].

b. Plures mss. *non ad supplicia futura servetur*.

c. Rom. edit. hic & infra reposuit è sacris cod. *Gad*. Verum cùm aliæ edit. atque mss. in voce, *Nathan*, consentiant, apparet memoria lapsum fuisse Ambrosium, quem auctoritate propria emendare religioni est.

tur, & reo suo blandiatur hoc verbo. Et dixit Da- A vid ad Nathan: *Augustia mihi sunt in his tribus: sed magis incidam in manus Domini, quoniam magna est misericordia illius, quam in hominum manus.* (*Ibidem 21. 13.*) Numquid donari sibi pœnam poposcit erroris? Quod si fecisset, impudentiæ notaretur, qui moderatiooi divinæ fuisset ingratus. NAM PLURIMUM suffragratur reo verecunda confessio; & pœnam quam defensione evitare non possumus, pudore levamus. Elegit non quod à flagello esset inmuoe, sed quod moderatius judicavit; ut Dei B lenitati magis, qui nosset ignoscere, quam hominum se committeret potestati, qui meosuram ultioois frequenter excederent. Miseretur itaque, qui nescit errare: noo miseretur, qui erroris est particeps.

15. Nec fefellit sanctum David fides sua, sed in ipsa quoque offensione gratiam divinæ miserationis emeruit. Nam qui proposuerat mortem triduo exercere in terra, ne unum quidem diem passus est præterire; sed ad horam prandii liben- C ter indulsit, & (ut verbo Scripturæ utar) *habuit pœnitentiam super malitiam.* (*2 Reg. 24. 16.*) Vide quomodo te Scriptura hortatur, ut & tu pœnitentiam non refugias, sed sequaris Deum, quem sequi debes. Bene addidit, *super malitiam*; quia videtur omois dura esse viodicta. Ideo & dies judicii, dies dicitur mala, de qua beatus est qui per Deum liberatur; ut scriptum est: *In die mala liberabit eum Dominus.* (*Psal 40. 2.*) Et dixit, inquit, Angelo Dominus ut ibi parceret. Vide autem quia quando vult Dominus ignosce- D re, dat gratiam & fiduciam deprecandi. Et vidit David ferientem Angelum, & dixit: *Ecce ego sum, ego peccavi, & ego pastor male feci, & isti in hoc grege quid fecerunt? Fiat manus tua in me & in domum patris mei.* (*1. Par. 21. 17.*) Si mandaverat Dominus Angelo ut parceret, quomodo feriebat adhuc Angelus; nisi quia Dominus etsi vult ignoscere, vult rogari, [a] & ut rogetur, operatur? Nec vidisset homo Angelum ferientem, nisi Dominus ejus oculis Angelum revelasset. Unde & Elisæus dicit: *Domine,* E *aperi nunc oculos pueri hujus, ut videat. Et aperti sunt oculi pueri ejus, & vidit montem equis repletum & curribus in circuitu prophetæ.* (*4 Reg. 6. 17.*) Nec te moveat quod persona vilior servuli, quam prophetæ vel regis; quia vilior & equorum & curruum species, quam sanctitas Angelorum.

16. Et fortasse aliquibus perfunctorie legentibus durum videatur quod David ille humilis corde atque mansuetus, qui parcebat inimicis, mortem magis populi elegit, quàm suam fugam, aut F famem super terram. Famem populi vitavit; quia gravior morte & omnibus suppliciis habetur, quam sequitur etiam pestilentia, quæ cælum contaminat, mortem acervat. Suam fugam non poposcit, propter illud; quia propheta pro populo deprecari poterat, sicut factum est: populus pro propheta intervenire non poterat. Scriptum est enim: Si populus erraverit, sacerdos orabit pro eo: si sacerdos erraverit, quis rogabit pro eo? Et tamen ubi vidit occidi populum, ipse se Aogelo A ferienti obtulit; ut ipse potius pro populo feriretur. Plus est quod nec ipsa perterritus specie mortuorum gladio se obtulit, quam si sermonem propositæ conditionis optasset. In electione itaque rationem secutus est, in dolore pietatem.

17. Vide autem Domini gratiam, quod & ipse à proposita conditione deflexit. Numquid aliquod miserationis est crimen; quia plus minatur, & minus exigit? Qui in remuneratione præmiorum sua promissa custodit, in exactione pœnarum B præscriptum remordet. Cùm irascitur in reum, differt: cùm miseretur, properat, ut absolvat; terret, ut corrigat; admonet, ot emendet; prævenit ut ignoscat. Unde & alibi ait Propheta de Domino: *Calix in manu Domini vini meri plenus est mixto.... verumtamen fæx ejus non est exinanita.* (*Psal. 74. 9.*) Ad terrendum plenus est calix, ad feriendum non est exinanitus. Plenus erat calix, cùm mors per triduum mandaretur: sed occurrit misericordia Dei, teouit manum Angeli, priusquam cali- C cem istum exinaniret. Ut scias autem qoia calix pœna vel gladius est, audi dicentem: *Accipe calicem vini meri hujus de manu mea, & potionabis omnes gentes, ad quas ego mittam te: & voment, & insanient à facie gladii.* (*Hier. 25. 15. & 16.*) Et ad Hierusalem dicitur: *Bibisti calicem iræ de manu Domini; [b] calicem enim ruinæ bibisti, & exinanisti, nec erat qui te consolaretur.* (*Esaia. 51. 17.*) Hierusalem mensuram bibit, quæ supra mensuram peccavit: Ecclesia Christianorum calicem iræ exinanire non novit, sed exinanitum unguen- D tum: propter quam se Christus exinanivit, ut ubique fragraret. De manu Domini boc munus accepit: poculum autem mortis ignorat. Duos calices lego, uoum mortis, alterum vitæ. Mortis calicem suo Christus exinanivit in sanguine; & novum calicem ministravit, ut dicamus: *Calicem salutaris accipiam.* (*Psal. 115. 13.*) Novi calix est Testamenti, qui in remissionem effunditur peccatorum. Effunditur hic calix, [c] & fæx ejus non invenitur, quia mundat omne delictum.

E 18. Diximus quemadmodum in ulciscendo inflectat Domious commotionem suam: dicamus quemadmodum in remuoerando præveniat oostram precationem, & doceamus exemplo. Audi illum ex duobus latronem dicentem Domino: *Memento mei, Domine, cùm veneris in regnum tuum.* (*Luc. 23. 42.*) Respondit Dominus: *Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.* Ille adhuc rogabat, ut meminisset sui, cùm venisset in regnum suum; & Dominus cùm nondum venisset, ei jam regnum cæles- F te tribuebat. Quam velox misericordia! Tardius votum precantis, quam remunerantis est præmium.

19. Ideo ergo David moderationem tenuit, non remissionem oravit dicens: *Domine ne in ira tua arguas me, neque in furore tuo corripias me.* Furor græce θυμὸς dicitur, & iræ impetus. Hoc ergo Latinus voluit exprimere: Neque io ira, neque in ipso impetu iræ arguas me, aut corripias. Correptio autem, eruditio est. Ipsa græce dicitur παίδευσις, de qua dicitur: *Beatus homo quem tu erudie-* (*Psal. 93. 12.*)

a. Edit. omnes in corpore, *& ut rogetur, hortatur.* Vet. autem in margine, cumque illis cuncti mss. *& ut rogetur, operatur.*

b. Duo mss. ac vet. edit. in margine: *calicem enim iræ bibisti.* Hebr. *calicem enim veneni mortiferi*, vel ut Grot. vertit, *poculum horribile.* Chald. *poculum maledictionis, bibisti.* Et post non multa Rom. edit. sola: *Hierusalem supra mensuram bibit, quia &c.* Minus bene; siquidem videtur Ambrosius ad id respexisse, quod locus Esaiæ sic habeatur apud LXX τὸ ποτήριον γὰρ τῆς πτώσεως, τὸ κόνδυ τοῦ θυμοῦ ἐξέπιες, &c. Nam κόνδυ genus mensuræ est, quam Synagoga totam exhausisse hic declaratur.

c. Rom. edit. *& fæx ejus non inanitur.* Aliæ cum mss.... *non invenitur.* Melius, cùm hic aperte significetur calicem novi Testamenti fœculentum non esse, sed purum; ut pote qui nullam criminis maculam non eluat.

ris, Domine! Non enim Deus passioni patet, ut A irascatur, cùm sit impassibilis; sed quia vindicat, videtur irasci. Nobis hoc videtur; quia ipsi cum commotione vindicare consuevimus. Plerumque tamen & homines inveniuntur cùm vindicant, non moveri; sed summa patientia celebrare vindictam, exercere tormenta. Cur ergo mireris in Deo, si hoc interdum in homine recognoscas? Vindictam autem iram esse supra diximus. Denique usus habet, ut dicamus de quoquam puniro, quia iram incidit legum: non quia legum B iram, sed quia legum severitatem incidit. Sic & alibi de decem plagis Ægyptiorum ait: *Misit in eos iram per Angelos malos*, id est, vindictam; lex enim nescit irasci, sed scit legum minister. Nescit ergo irasci qui Auctor est legum, cui terrendi est voluntas, non puniendi. Imitamini ergo, imperatores, exemplum divinum; ut sitis in statuendis legibus severiores, in exigendis suppliciis misericordes. Severitas legum insolentem restringat audaciam, misericordia principum reos subtra- C hat pœnæ. Recognoscit igitur Propheta culpam suam, videt vulnera, curari postular. Qui sanari vult, argui non reformidat: sed non vult argui in furore, sed in verbo Dei. Verbum Dei, sanitas est. Sic enim legimus: *Misit Verbum suum, & sanavit eos.* Non vult erudiri in ira, sed in doctrina; ut si medicum roges, ne secet vulnus tuum, sed medicamentum apponat, urget medicamento, sed non secat. Denique est dolor, sed non supra mensuram doloris: mordet, sed non eruentat. D

Psal. 77. 49.

Psal. 106. 20.

℣. 3. 20. Et addidit: *Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi.* Eadem videtur dicere, quæ sanctus Job; sed diversa sunt. Nam & ille ait: *Sagittæ enim Domini in corpore meo sunt, quarum furor bibit sanguinem meum: cùm incipio loqui, compungunt me.* Ille de vulnere sui corporis queritur: hic deplorat animæ suæ vulnera. Et forte * hic agit pœnitentiam de peccato: ille causam agit infirmitatis humanæ; & quasi nostræ imbecillitatis adsertor, ad remedium operis auxilium Creatoris exposcit. Hic igitur precatur, E ille patrocinatur. Ideoque vehementior hujus est dolor; quia animæ vulnera graviora quàm carnis sunt. Ille dicit sagittas Domini in suo esse corpore, iste deplorat infixas: Illius sanguis bibitur, hujus effunditur: ille compungitur, hic vulneratur: illum manus Dei tetigit, super hunc gravi pondere confirmata est: hic animam suam deflet illusionibus esse completam, ille suum corpus ulceribus. Manum autem Dei, virtutem intelligimus puniendi. Hæc manus regem Ægyp- F tiorum propter Abrahæ injuriam ob tentatam Sarræ pudicitiam flagellavit. Hæc manus Ægyptiorum currus, equos & populos Rubri maris demersit profundo. Hæc manus mentem gravavit regis Saul, ut gratiam sui conservatoris odisset, & pro prævaricatione cælestis imperii desertus à sociis, interemtis quoque filiis destitutus, victus ab hostibus (quo spectaculo nihil est deformius regi) gladium in se suum ipse converteret, ne captivus senex viveret filiis & regno superstes. Hanc manum David in seipso expertus & liberis, alterius incestum, alterius parricidium deploravit, & (quod pio patri gravius est salutis suæ exitiis) simul opprobria sobolis, & pietatis deflevit excidia: quorum alter ad incestum accensus de germanitatis affectu, alter ad parricidium armatus est studio castitatis. Vide quemadmodum illos in gravissimis criminibus confinia lusere virtutum. Utinam aut ille sororem non amasset, aut hic non vindicasset! Ad postremum & ipse patriæ finibus pulsus à filio, fugiebat hostem, quem optabat heredem: metuebat vincere, ne pietatis dispendio vinceretur.

Job 6. 4.

21. Sed forte aliquis dicat: Quomodo in parricidio, vel in incestu manus fuerit Dei, cùm opus illud inimici sit? Cognoscamus igitur quoniam & ubi diabolus vulnerat, sagittæ Domini vulnerare dicantur. Nempe sic legimus, quod cùm in concilio Angelorum sanctum Job servulum suum Dominus conversus ad diabolum prædicaret; ut ureretur invidus, & humani generis adversarius (laus enim inferioris substantiæ viri, [a] condemnatio ejus est, qui de statu superiore dejectus est) responderit diabolus, quia non gratis Job Dominum veneraretur, qui nutu Dei omnibus abundaret. *Sed mitte*, inquit, *manum tuam, & tange omnia quæ habet: videamus si non in faciem te benedicat.* Et Deus potestatem dedit diabolo, ut mitteret manum suam in omnia quæ haberet Job. Quibus gestis, cùm sanctus Job immobilis in sua fortitudine permaneret, quia non est motus Job aut interitu filiorum, aut dispendio facultatum: iterum Dominus ad diabolum dixit, illudens ei, quod dissipasset omnia quæ habuerat Job, filios ejus interemisset; ipsum tamen nequaquam movere de virtutis statione potuisset. Et ille respondit: *Quæcumque habet homo, pro anima sua dabit. Sed mitte*, inquit, *manum tuam, & tange carnem & ossa ejus.* Et accepit iterum potestatem, ut mitteret manum suam in corpus ejus; tamen ut animam ipsius custodiret. Et perfudit ulceribus sanctum Job, ubi est egressus à Domino. Advertimus ergo quod manus Domini dicatur, ubi est hominis, diabolo infestante, tentatio. Siquidem & Job manum Domini dixit esse quæ se tetigerit, & sagittas Domini esse memoravit sagittas piratarum. *Et tradidit*, inquit, *me in manus injusti.* Ipse itaque * absolvit, quia cùm diabolus vulnerat, Domini sunt sagittæ, qui vulnerandi permisit diabolo potestatem. Denique si mandes, ut tuus servulus verberetur; nonne etiamsi ab adstante alio cædatur, à te dicitur verberatus? Est & illa ratio; quia Dominus ideo dat tentatori potestatem, ut hominum in tentationibus probetur affectus. Ideo fit persecutio, ut fides luceat, virtus excellat, mens interna omnibus manifestetur.

Job 1. 8. & seq.

Job 1. 11.

Ibidem 2. 4. & 5.

Job. 19. 21.

Job. 16. 11.

Ibidem 12.

22. Ergo tentatio quasi sagitta penetrat interiora hominis, & quasi gladius Dei, qui scrutatur interna. Gladius autem verbum est Dei validum, & acutius omni gladio acutissimo: de quo gladio audi dicentem Mariæ Symeonem: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius; ut revelentur multorum cordium cogitationes.* Verbo enim Dei omnia revelantur, in cujus conspectu nuda & aperta sunt omnia, [b] Anima ipsa videtur, medullæ

Luc. 2. 35.

*. Vide priores duos libros *De Interpellatione sanctorum Job & David.*

a. Rom. edit. detraxerat has voces, *substantia viri.* Non satis consulte; nec enim hic signatur aliud, nisi laudem Job viri, cujus erat substantia ac natura inferior, quàm substantia ac natura dæmonis, ejusdem dæmonis esse condemnationem.

*. *Absolvit*, id est, concludit ac evincit.

b. MSS aliquot: *Anima ipsa dividitur.*

interiores, cogitationesque manifestæ sunt: nec A ulla postremo est creatura, ut Scriptura dicit, [Hebr. 4. 13.] quæ se à cognitione ejus abscondat. Ergo vendamus omnia, ut verbum emamus, ipsumque in nostris visceribus recondamus.

23. Ipse postremo diabolus testificatur, quia omnia dat homo quæ babet pro anima sua, nec dignum illud pretium totius patrimonii pro redemtione unius animæ confitetur. Quid parcimus patrimonio, quod & ipse diabolus vile judicat pro salute. Parum dixi pro salute, parum esse B & pro errore testatur. [Matth. 4. 9.] Denique, *hæc omnia*, inquit, *tibi dabo, si procidens adoraveris me.* Nec solum divitias mundi, sed etiam honores & regna monstravit. Si tanto constat, ut diabolus adoretur; quantum Christianus debet offerre, ut cum Christo resuscitetur? Sed diabolum dimittamus quasi hircum emissionis in desertum; neque enim fidelis adsertor est veritatis; etsi aliquando transfiguret se in Angelum lucis.

24. Abundant nobis divinarum testimonia scrip- C turarum, quibus instruimur nihil esse in homine pretiosius fide, nullum tantum esse patrimonium, quod salutis nostræ atque animæ pretio conferatur. [Gen. 12. 4. & seq.] Fide Abraham patriam suam reliquit, & terram, & proximos etiam quos videbat; & eum quem non videbat, tamquam adspiciens sequebatur. [Hebr. 11. 26.] Moyses quoque animæ suæ pretium majus omnibus Ægypti divitiis æstimavit. Quid de viris [Josue 2. 4. & seq.] sublimibus loquar? Rahab meretrix alienigena illa de sæculo, tamen animam suam non solum D contemtu omnium quæ habebat; sed etiam vitæ periculis putavit esse redimendam: quæ exploratores Jesu Nave civibus suis quærentibus denegavit; & hostes patriæ, legatos tamen fidei, maluit occultare quam prodere. Non eam minæ civium, non bellorum pericula, non incendia patriæ, non suorum discrimina terruerunt. Disce vir, disce Christiane, quomodo verum Jesum sequi debeas, quando femina contemsit omnia sua, & Jesum in figura propter similitudinem nominis est secuta. E [Prov. 13. 8.] Unde præclare Salomon dixit: *Divitiæ viri, redemtio animæ ejus.* Redime ergo animam tuam. Vilis est pecunia, sed fit pretiosa per fidem: vilis est cùm conditur, pretiosa cùm dispergitur; sic [Psal. 111. 9.] enim scriptum est: *Dispersit, dedit pauperibus: justitia ejus manet in sæculum sæculi.*

25. Si igitur talis fueris,[a] ut possis contemnere non solum omnia tua, sed etiam ipsam carnem tuam pro justitia, qua nulla potest locupletior esse possessio (possessio enim pretiosa, homo mun- F dus) etsi flumina te superiora concluserint, transis. Nam etsi dederit tentandi tui Dominus potestatem, mandat tamen diabolo ut animam tuam ipse custodiat; secundùm quod scriptum est: [Psal. 8. 3.] *Ut destruas inimicum & defensorem*; tentat enim ut adversarius, defendit ut servus. Scriptum est [Job 39. 9.] enim: *Et volet tibi unicornuus servire.* Servit enim, qui non ex voluntate sua quod optat, exsequitur; sed ex necessitate mandatis imperialibus invitus obtemperat. Vide altitudinem Christi, quemadmodum retorsit in diabolum malitiæ suæ pretium. Ille nos cogit, quod odio babemus, hoc facere: [Rom. 7. 15.] *Non enim quod volo, hoc ago,* ut Apostolus dixit, *sed quod odi, illud facio.* Retorsit in illum Dominus, ut & ipse plerumque non faciat quod vult; sed quod odit, hoc faciat. Denique animam quam vult expugnare, custodit. Nos corruptelam carnis condemnamus, & sequimur; ut illa vidua quæ promissam marito fidem irritam facit, [1. Tim. 5. 20.] & postea nubere vult, quod ante fugiebat. Ille inimicus est sanctis, & defensor adhibetur, quo amplius puniatur; ut nocere non audeat, qui nocere desiderat. Et quanto tolerabilius est amare virtutes, etsi implere non possis, quam odisse virtutes, quibus nocere non possis.

26. *Non est*, inquit, *sanitas in carne mea à vultu iræ tuæ.* [℣. 4.] Exposuit nobis huoc locum Esaias: *Peccavimus, & tu iratus es nobis.* [Esai. 64. 5.] Quis est tamen iræ Domini vultus? Ne forte ille, quia *Oculi Domini super facientes mala.* [Psal. 33. 17.] Si enim oculi Domini super justos, quomodo à vultu iræ Dei infirmatur Propheta? Unde & illud considera, quod ipse David in posterioribus dixit: *Quoniam ex omnibus tribulationibus eripuisti me; & super inimicos meos respexit oculus meus.* [Psal. 53. 9.] Sicut enim bona justorum respicit; ita & peccatorum occulta deprehendit. Nisi forte ad Christum hoc referas, qui ab omnibus, à quibus conterebatur, ereptus est; quando se exuit à populo Judæorum, qui eum frequentibus sacrilegiis & quotidianis impietatibus conterebant: & inimicos suos vocavit ad gratiam, quos oculus Dei vidit & amavit. Ergo quia pius est Deus, nequaquam est desperandum. Etsi irascitur, ignoscit: etsi percutit, sanat: etsi tradit in interitum carnem, spiritum salvat. Noli ergo timere carnis infirmitatem; quia sanctus cùm infirmatur, potentior est.

27. Quid autem est quod ait: *Non est pax ossibus meis à facie peccatorum meorum?* [℣. 4.] Quæ sunt ista ossa; utrum animæ, an corporis? Sed non tanta esset doloris cura corporei, ubi & anima laborat; cùm sancti sit velle carnem propter animam flagellari; sicut se flagellabat & Paulus, ne ejus reprobaretur adsertio. Sunt quædam interioris ossa hominis, sicut & membra sunt cetera, oculi mentis, & nares; sicut Job dixit: *Spiritus divinus qui est in naribus meis.* [Job. 27. 3.] Sunt ergo & ossa, quibus caritatis quædam compago formatur. Unde & Adam dixit de consorte caritatis, & coherede gratiæ vitæ: *Hoc nunc os de ossibus meis, & caro de carne mea.* [Gen. 2. 23.] Quod Apostolus interpretatus ait: *Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo & in Ecclesia.* [Ephes. 5. 32.] Christi autem & Ecclesiæ sacramentum non carnale, sed spiritale esse quis dubitet; cùm bonus quisque in ipso conjugio non carnis, sed virtutis decore teneatur; & mores diligat in uxore, non usus? Denique audi, quia non secundum carnem loquitur, sed secundum virtutem interiorem: *Non est absconditum os meum, quod fecisti in abscondito.* [Psal. 138. 15.] Virtus itaque non caro est, quæ Dei Patris novit abscondita.

28. Ergo non est pax animæ virtutibus, quando ante oculos nobis nostra peccata concurrunt, & offundunt se mentibus nostris. Et hoc bene interpretatus est gentium Doctor electus, in epistola secunda ad Corinthios dicens: *Nam & cùm venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit* [2. Cor. 7. 5.]

a. MSS. nonnulli, *ut possis contemnere omnia tua, sed etiam ipsam carnem tuam pro justitia, contemne; qua nulla &c.* His accedit Rom. edit. nisi quod habet, *non tantum omnia tua.* Sed recta est aliorum mss. ac vet. edit. lectio, quam in textu repræsentamus.

caro nostra; sed in omnibus sumus afflicti: foris pugnæ, intus timores. A Illum Macedonum peccata vexabant; quanto magis propria unumquemque nostrûm peccata perturbant, ut requies nobis a esse non possit? [a] Gravior adversarius nobis culpa est nostra, quæ sollicitat otiosos, affligit sanos, contristat lætos, inquietat placidos, exagitat mites, excitat dormientes. Rei sumus sine accusante, sine tortore cruciamur, sine vinculis adstringimur, sine venditore vendimur. Unde & Esai. 50. 1. Scriptura dicit: *Peccatis vestris venditi estis.* Hæc B igitur peccata sunt, quæ contra nos semper sunt; Esai. 3. 12. ut dixit Propheta: *Vendiderunt nos, & dominantur nobis.* Servus qui venditur, superiore servitio exit; ut ad Dominum alterum migret: nos nec superiorum jugum deponimus, & ad nova peccata curvamur.

℣. 5. 29. Unde & ingemuit Sanctus dicens: *Quoniam iniquitates meæ superposuerunt caput meum: sicut onus grave gravatæ sunt super me;* hoc est, iniquitates meæ supertransierunt caput meum, & C supereminent mihi, ut sensus meos deprimant; oculi enim sapientis in capite ejus. Et ideo Nabal malus erat & durus; b [b] quia sensus ejus malitia & iniquitas obstruebant. Unde & Abigææ verbum ferre non potuit; sed obduruit cor ejus, & quasi insirmus occubuit. Aut vide ne hoc sit caput, de quo ait Apostolus, quia non tenet illud, Coloss. 2. 19. mente carnis inflatus. Hoc autem caput Christus est; quia omnis viri caput Christus. Hoc est caput quod per compaginationes & colligationes D totius plebis crescit in incrementum Dei; quia in omnibus nobis per singula membra sua Christus adsurgit. Ergo quando nos ingravant nostra peccata, & talento quodam iniquitatis plumbeo ad terrena deprimimur, dirumpamus vincula eorum, & projiciamus à nobis jugum ipsorum; ut possimus oculos nostræ mentis adtollere, & au- Matth. 11. 28. dire dicentem: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vos reficiam.* Denique Ægyptum avaritia onerabat, pecunia vexabat c [c] merca- E Esai. 45. 14. tus Æthiopes, sicut scriptum est: *Laboravit Ægyptus, mercatus Æthiopum, & Sabaim viri excelsi ad te transibunt.* Laboravit Ægyptus, antequam cognosceret veritatem: sed jam non laborat postquam transivit ad Christum. Sequuntur volentes Sabæi viri, qui ante fugiebant; quia tenent eos vincula caritatis, quæ adamante fortiora sunt. Esai. 1. 5. & 6. Pulcre & illud Esaiæ huic loco aptatur: *Omne caput in dolore, & omne cor in mæstitia:* d [d] *à pedibus usque ad caput non est vulnus, neque cicatrix, neque plaga* F *cum fervore.* Fervet enim iniquitas, cùm dominatur, super caput nostrum se se extollens, & locum occupans; ne eum Christus magister teneat pœnitentiæ. Non mediocrem vim habent istæ iniquitates, si consideres hominem illum iniquitatis, qui venturus est secundum opera satanæ in omni virtute, & signis, & prodigiis mendacibus,

A & omni seductione iniquitatis; quem cavendum nobis Apostolus demonstravit, quia operatio- 2. Thess. 2. 9. & 10. nem erroris accipiet; ut probentur fideles, judicentur infidi.

30. Merito ergo sub iniquitatibus positus, & (quod pejus est) suis, corruptas esse & compu- ℣. 6. truisse dicit cicatrices suas à facie insipientiæ suæ, quia levantem onera iniquitatum tardius remedium sequebatur. Tamen & Job sancto qui saniem radebat suorum ulcerum perfusus ulceri- B bus à pedibus usque ad caput, sanitas est refusa; & Lazarus pauper qui jacebat ad januam divitis, lambentibus ulcera ejus canibus, de cicatricum suarum fœtore sublatus, ab Angelis in Abrahæ sinu est collocatus. Est ergo in sancto David spes & remedium sanitatis; quia non unguentum redolent, sed fœtorem suorum vulnera peccatorum; & quia affligitur his atque curvatur, & non delectatur. Specta nunc epheborum aliquem lascivum, & egregie libidinosum, qui in stupris vi- C tam suam exigat, more illius divitis in bysso & ostro jacentem, atque epulantem quotidie splendide, cui natent pavimenta vino, tegatur humus floribus & spinis cooperta piscium, incensis diversorum thymiamatum odoribus triclinia compleantur, quemadmodum se beatum putet, & bene se olere judicet; cumque gravia atque diuturna animæ suæ vulnera gerat, & corruptum sanguinem fluat, nullum tamen fœtorem suæ cicatricis accipiat. Obstructas enim cœno nares D habet, nec potest dicere: *Spiritus divinus, qui est* Job. 27. 3. *in naribus meis.* Ideo dives ille remedium salutis invenire non potuit, pauper invenit. Denique alter apud inferos in supplicio, alter in requie.

31. Invenit ergo perpetuæ salutis remedium etiam sanctus propheta David, qui fœtere sibi animæ suæ vulnera fatebatur, & à facie insipientiæ suæ computruisse sibi cicatrices proprias loquebatur. Sed est & insipientia quæ per stultitiam prædicationis credentibus salutem adferat. E Refugit ergo Propheta Evangelico jam spiritu sapientiam istius mundi, qua non cognoscitur Deus: quæ tegit sua vulnera, non revelat ad Dominum. Melior igitur insipientia, quæ oculos habet ut videat ulcera sua, quàm sapientia quæ non habet. Et ideo insipientiæ suæ obtutu admonitus spiritali tantus rex, afflictum se miseriis protestatur; ut remedium possit pœnitentiæ reperire, quod Judas qui agrum de iniquitatis mercede possedit, reperire non potuit.

F 32. *Miseriis*, inquit, *afflictus, & curvatus sum* ℣. 7. *usque in finem: tota die contristatus ingrediebar.* e [e] Usque in quem finem se dicit esse curvatum? Utrum legitimum in finem pœnitentiæ? Aut amplius, ut mystice intelligamus, usque ad Christum, qui finis Legis est: qui se passus est verberari, passus est f corpus suum mortuum [f] lapidari? Sed nullum fœtorem pœnitentiæ, odorem vero omnem gratiæ

a. Quidam mss. *Gravis adversaria nobis* &c. Et infra iidem mss. legunt, *sine venditore servimus.*

b. Quinque mss. *quia sensus ejus malitia & iniquitas observabant.*

c. Edit. aliquot Paris. cum mss. nonnullis, *mercatus Æthiopum*. At *mercatus Æthiopes* dici possunt pro, *mercatus Æthiopici*; Æthiops enim vox adjectiva est. Rursus in Esaiæ verbis, ubi omnes edit. ac mss. nonnullis cum Vulgata edit. *Labor Ægypti, mercatus* &c. Alii mss. plures cum LXX. *Laboravit Ægyptus, mercatus*, &c. ἐκοπίασεν Αἴγυπτος &c.

d. Rom. edit. cum Vulg. *à pedibus usque ad caput est vulnus, cicatrix, ac plaga* &c. Verum qui sic emendarunt, non adverterunt Ambrosium sequi solitum versionem LXX apud quos habes, ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὁλοκληρία, οὔτε τραῦμα, οὔτε μώλωψ, οὔτε πληγὴ φλεγμαίνουσα. Sic etiam hunc locum Basilius legebat, ut docet Nobilius.

e. Edit. vet. *Usque in quem finem? Pœnitentiæ? Ut amplius & mystice intelligas usque ad Christum.* Rom. *Usque in quem finem? in finem scilicet pœnitentiæ, vel ut amplius & mystice intelligas usque in finem, hoc est, usque ad Christum.* Mss. Reg. atque alii quatuor ut supra in textu.

f. Rom. edit. sola, *vulnerari.* Sed hic *lapidari* videtur prorsus idem significare, ac *lapideo sepulcro includi.*

vulnera illa redolebant. Denique non tabes mor-
tis de vulnere ejus, sicut bominum ceterorum; sed
fons vitæ scaturivit æternæ; ut Scriptura oos edo-
Esai. 12. 3. cet dicens: *Et salies aqua cum delectatione de fon-
tibus Salvatoris.* Exsilivit ergo de vulnere aqua,
ut oos biberemus salutem. Bibent omnes pec-
catores terræ, ut peccata deponant. Vide singu-
la. Miseriis afflictus est Cbristus, ut beatos faceret
homines, qui erant in miseriis coostituti. Nemo
miserum eum qui sit justus, appellet; quia ipse di-
Ibid 33. 2. xit: *Vos nemo faciet miseros.* Curvatus est ille, ut
nos erigeremur: contristatus est ille, ut nos lætifi-
2 Cor. 2. 2. caret; secundùm quod scriptum est: *Si enim ego
contristo vos, & quis est qui me lætificet, nisi qui con-
tristatur ex me?* Qui cootristatur ergo ex domino
Jesu Christo, ipse lætificat Cbristum; & ipse læti-
ficatur à Christo. Ideo ergo & nos non perfun-
ctorie satisfaciendum à nobis esse cognoscimus.
Curvemur usque in finem, id est, non solum Chri-
sto fidem, sed etiam passionum nostrarum perse-
verantiam defereotes, & gaudeamus in passioo-
busnostris; sicut & Christus gaudebat in passio-
oibus suis. Quas ille suscipiebat pro servulis suis,
Coloss. 1. 24. nos subeamus pro Domino. Hic ergo finis. *Ut
adimpleam,* inquit, *quæ desunt tribulationum Christi
in carne mea pro corpore ejus, quæ est Ecclesia, cujus
sum factus minister.* Videmus quid nobis suscipien-
dum sit, qui mioisterium sacerdotale suscepimus;
ut non solum pro nobis, sed etiam pro Ecclesia
Domini sustinere fortiter passiones corporis de-
beamus. David autem addidit & animæ passio-
nes.

ꝟ. 8. 33. Denique ipse ait: *Quoniam anima mea com-
pleta est illusionibus: & non est sanitas in carne mea.*
ꝟ. 9. *Incurvatus sum & humiliatus sum nimis: rugiebam à*
ꝟ. 10. *gemitu cordis mei. Et ante te omne desiderium meum;*
ꝟ. 11. *& gemitus meus non est absconditus à te. Cor meum
conturbatum est, & deseruit me fortitudo mea; & lu-
men oculorum meorum non est mecum.* Advertimus
igitur laborem animæ majorem esse, quam car-
nis. Denique quibus aoima illusionibus complea-
tur, intellige; eo quod in tentationibus diabolus
ei videatur illudere & insultare quasi graviter
laboranti. Symmachus tamen ait *lumbos*, in qui-
bus seminaria sunt generatioois humanæ. Unde
Luc. 12. 35. præcinctos lumbos habere te præcipit Sapientia
Dei; ne tua castimonia resolvatur. Denique ut
scias quia in lumbis sunt libidinis commotiones,
quæ plerumque excitantur à diabolo, quando
conteodit dissipare membra Christi, & facere
Job 40. 11. membra meretricis: *Ecce,* inquit, *fortitudo ejus in
lumbis, & virtus ejus in utero.* In lumbis viri semi-
na sunt: in utero autem feminæ. Illudit ergo dia-
bolus in bis, ut faciat adulterium, incestum, for-
nicationem. Et ideo qui fornicatur, in corpus
suum peccat, non extra corpus. Prunum, quia in-
firmatur caro, quæ libidinibus diffluit, & non ser-
vat moderamina castitatis: deinde, quoniam se-
minaria quæ debent soboli proficere procrean-
dæ, inquinamentum corporis, oon fructum pos-
teritatis operaotur. Inde itaque dicuotur illusio-
nes fortasse, quod in his corporis æstus sine coi-
tus celebritate frequenter illudat. Unde beoe

A Septoaginta viri animæ illusiones dixerunt; eo
quod [a] diabolus affectus alicujus illudens, in va- a
num studeat vires ejus effuodere, virtutemque
vacuare, resolvere fortitudinem. Ideoque alibi
ait: *Et renes mei resoluti sunt.* Io quo oos etiam bea- Psal. 72. 21.
tus confirmat Apostolus, quod non illusiones ani-
mæ, non carnis iofirmitatem metuere debeamus;
quia & animæ & corporis nostri Christus est vir-
tus, qui curat ægrotos, quasi medicus: coofirmat
iovalidos, quasi omnium fortitudo. Denique *etsi* 2. Cor. 4.
B *foris homo noster corrumpitur; sed renovatur interior* 16.
de die in diem.

34. His itaque aoimæ illusionibus fatigatus
incurvaverat & humiliaverat se nimis sanctus
David, non quo iniquitatibus superponentibus
se supra caput ejus, ut diximus, locum daret, aut
inimico cederet, qui in posterioribus docet ei
non esse cedendum dicens: *Quanta maligne ope-* Psal. 73. 3.
ratus est inimicus in sanctis tuis; & gloriati sunt qui & seq.
oderant te, in medio festi tui? Posuerunt signa sua si-
C *gna; & non cognovi sicut in via supra summum. Quasi
in silva lignorum securibus conciderunt januas ejus.*
Inimicis meis, inquit, signa ioiquitatis suæ supra
summum ponentibus (quid est summum, nisi ca-
put tuum, ubi sensus sunt, ubi Christus est Sapien-
tia) ego oon cognovi, id est, non acquievi, non
his consensi, & meæ seotentiam cogitationis ad-
junxi. Unde & alibi habes: *Non cognovi verbum ne-* Psal. 100.
quam; & : *Declinantes à me malignos non cognosce-* 3. & 4.
bam. Deoique cùm omnia noverit Christus, pec-
D catum non cognovit; cognoscit eoim quæ sua
sunt, id est, quæ virtutum sunt, non quæ flagitio-
rum. Ideoque Scriptura tibi dicit. *Cognovit Domi-* 2. Tim. 2.
nus qui sunt ipsius. Iniquis autem dicit: *Discedite à* 19.
me, quia non novi vos. Et per Hieremiam locutus Luc. 13. 27.
est dicens: *Sicut agnus ductus sum ad immolandum,* Hier 11. 19.
& nescivi Quomodo nesciebat quod futurum an-
te prædixerat? Sed nescivi, inquit, cogitationes
eorum, malitiam eorum. Nolo scire quæ sangui-
nis sunt. Denique *non congregabo conventicula eo-* Psal. 15. 4.
E *rum de sanguinibus;* & : *Deleo iniquitates eorum, &* Esai. 43. 25.
memor non sum. Nolo scire quæ remissurus adve-
ni. Non cognovi ligoa quæ ardeant, nec quæ in
acervo ligoorum sunt posita, vel stipulam, vel fœ-
num; ut citius ea nutrimentis suis flamma consu-
mat. Illa volo scire quæ maneaot, ut fructum suæ
mercedis accipiant: illa volo scire quæ supra fun-
damentum ædificata sunt, ot meliorentur; non
quæ in via, ubi ea diripiant transeuntes: illa volo
scire quæ vitis sunt, illa certa ligna quæ ferant
F fructum; ooo ea quæ in fasces collecta ad incen-
dium præparantur; id est, oon sum illis arbiter &
socius, quæ caduca sunt. Non ergo societas ali-
cujus rei, sed societas criminosa io culpa est.

35. Qua ratione autem noo cognovit in infru-
ctuosis & fragilibus gloriantes? Quia malis ope-
ribus & iniquitatis suæ securibus evertunt animæ
fidelis ingressus, & crudelibus factis scindunt piæ
mentis vestibola; ne per ea possit Christus intra-
re. Debet autem unusquisque portas suas & ja-
nuas custodire; ut cùm venerit Christus & pulsa-
verit, dicaot ministræ potestates quæ præeunt &
præcurrunt: [b] *Tollite portas, principes, vestras; & ele-* b Psal. 23. 7.

a. Quædam edit. Paris. cum mss. Vat. & quinque Gallic. *diabolus affectus aliquibus illudens .... vires eorum* &c. Melius aliæ cum mss. Vict. & Colb. ut in textu.

b. Nonnulli mss. *Tollite portas principis vestri*: verum præterquam quod illi minus coherent cum istis subsequentibus, *vere principes* &c. in hoc etiam ab omnibus recedunt versionibus, quas videsis in Bibliis polygottis, atque apud Nobilium in eumdem versum.

vamini portæ æternales. Vere principes, qui se be- A
ne rexerint; ut in animas eorum Christo ingres-
Eccle. 10. 4. sus sit. Simile quoque illud est Salomonis: *Si spiri-
tus habentis potestatem adscenderit adversùm te, lò-
cum tuum non relinquas;* [a] *quia cura mitigabit delic-
ta magna?* Diligentia enim & fides superiorem
locum teneot, inferiorem perfidia. Ideo adscen-
dat ad te bona diligentia, quæ iosidias excludit
inimici, & aufert peccatum; ne malitia potesta-
Eccle. 3. 16. tem habentis nocere possit. Haoc videt Ecclesia-
stes* in Canticis malitiam sub sole, hoc est, in hoc B
mundo; unde & subsolanum locum hunc Scrip-
tura memoravit. Sub sole ergo vidit, non supra
solem, ubi pax Angelorum est, vel sanctitas cæ-
lestium potestatum. Aut forte sub sole iniquitatis
dixit; malitiæ enim diabolus præsidet, virtutibus
Christus. Itaqoe ut vinceret spiritum potestatem
habentem, quam ad tempus accepit, incurvabat
se io oratione David, cervicem sicut circulum
flectens, & humiliabat in precibus; oratio enim se
hnmiliantis oubes penetrat, & elementorum al- C
ta transcendit, ut Christo appropinquet.

36. Et rugiebat à gemitu cordis sui. Rugit, qui
gemitum solum, oon verba exprimit. Hæc est er-
Rom. 8. 26. go illa præclara oratio, quando *interpellat pro no-
bis Spiritus gemitibus inenarrabilibus,* ut Vas elec-
tionis adseruit. Hic est gemitus quem non despi-
cit Deus, qui ooo despicit servum juniorem orba-
tum patre, oec viduam, [b] si effundat loquelam.

37. Gemitum ergo ante omnia signum Spiritus
sancti Apostolus pooit, nt legimus. Denique cus- D
todiamus aoimæ nostræ januas; ne multiloquii
securibus scindatur nostræ confessionis ingressus.
Nihil iosoleos & superbum oostro ex ore proce-
dat; ne securim levemus aut malleum, quæ non
intrant in Ecclesiam Domini. Claude januam,
cùm oras, ne se ingerat spiritus nequam; ut & ibi
peccatum extorqueat, ubi lucrum volumus pie-
tatis adquirere. Qui sic orat, non est à Domino
gemitus ejus absconditus. Denique sic saocti Pe-
tri gemitus & cogoitus & exauditus est, quaodo E
flevit amarissime. Utique non lacrymæ amaræ,
sed amarus qui eas fundebat affectus. In ipso per-
fido Achab gemitus iovenisset gratiam; nisi ma-
nens invidia cumulasset offeosam. Non enim per-
functorius gemitus prædicatur; sed qui habet
conversionem; scriptum est enim: Si conversus
ingemueris, salvus eris.

38. Constituamos etiam ante Dominnm omne
desiderium nostrum. Quid est desideriom? Bonæ
Luc. 22. 15. eoim rei legi desiderium: *Desiderio desideravi hoc* F
Psal. 41. 2. *pascha manducare vobiscum;* &: *Cervus desiderat ad
fontes aquarum.* Puto autem quod is qui pœniten-
tiam gerit, qui se affligit, oon bona sua uebeat, sed
commissa sibi enumerare peccata. Denique ver-
siculis illis, ut arbitror, hoc docemur, quibus ait:
Psal. 55. 9. *Deus, vitam meam nnatiabo tibi: posuisti lacrymas
meas in conspectu tuo.* Non eoim quasi innoceotem
vitam annuntiat, ubi lacrymæ funduntur, quæ
solent legationem suscipere pro delictis. Nisi for-
te sic intelligamus, quod etsi innocens quisque
sit, securus esse non possit, cui sint adversus gra-
vissimos hostes quotidiana certamina; & ideo
hæc licet læta sit conscientia, tamen pugna la-
crymabilis. Juxta hos ergo versiculos concupis-
centiam possumus accipere magis, quam deside-
rium; ἐπιθυμίαν enim græcus posuit: concupiscen-
tia autem & desiderium ἐπιθυμία dicitur. Sed con-
cupiscentia & de bono & de malo dicitur. *Concu-* Psal. 83. 3.
pivit, & defecit anima mea in atria Domini, pro bo-
no: in Lege autem aliter: *Nam concupiscentiam nes-* Rom. 7. 7.
ciebam, nisi Lex diceret: Non concupisces, utique pro
malo. Deniqoe subjecta nos doceaot, quia occa-
sione accepta, peccatum per mandatum opera-
tur omnem coocupiscentiam in hominis affectu.
Possumus tamen sic accipere, *Ante te omne deside-
rium pono;* hoc est, tibi manifesto, quæ impetrare
desidero; ut ad seriem petitionum, non ad jactan-
tiam referendum videatur esse virtutum. JAC-
TANTIA enim insolens etiam in integro, de-
precatio autem in peccatore laudabilis.

39. Addidit etiam Propheta, quia cùm cor
suum conturbatum sit, deseruerit se fortitudo sua.
Magnum periculum si cor exagitetur, quo credi-
mus ad justitiam. Sed tamen ut in magnis pericu-
lis ægritudinum si dolor seotitur, & sensus ejus
exprimitur, remedium salutis ostenditur (dolere
enim tolerabilius est, quam noo dolere; aliud
enim vivificationis adhuc manentis insigne, si do-
leas: aliud supremæ mortis indicium, si nullus
sensus doloris sit) ita & cor salutis signa demon-
strat, quaodo causas suæ perturbationis agnos-
cit. Denique turbatum est cor David adversus
Nabal hominem pestilentem, & gratiam repe-
rit, dum occurrit Abigæa, quæ mitigaret com-
motionem indignationis, & sanctificationem be-
nedictioois acciperet. At vero Nabal duro & ri-
gido corde verbum uxoris ferre non potuit, &
obstupefactus obriguit, & in mortem incidit.

40. Quæ autem Propbetam deseruit fortitu-
do? Utrum carnis, ao meotis? Si carnis, non utique
desperanda sanitas. Nam *virtus in infirmitate per-* 2. Cor. 12.
ficitur. De quo non mediocriter disputavit [c] arbi- 9.
ter & præliator qui luctæ mentis & corporis
sciens, temperabat utriusque certamen; ut re-
stringeret carnem, si cerneret fortiorem, ne in
legem peccati captivam duceret mentem. Re-
vocabat itaque carnem, virtutem autem menti
jungebat: sic ad corooam meruit pervenire. Er-
go boc dicit Propbeta: Si carnis fortitudo dese-
ruit, mentis fortitudo prævaluit. Quod si fortitu-
dinem mentis accipimus deseruisse, oon mirum si
in gravissimis teotationibus corde turbato, putat
se homo mentis suæ fortitudine deseri. Ipse te do-
ceat dicens: *Fortitudo mea, & laus mea Dominus.* Psal. 117.
Dominum ergo quætebat; & ideo ne deseri me- 14.
reretur, sæpius putabat esse quærendum: & sicubi
fluctuabat, putabat se esse desertum. Sic apostoli

a. Mss aliquot, *quia cura mitigat delictum. Magna enim dili-
gentia* &c. Melius alii atque edit. cùm legere sit in sacro textu,
ὅτι ἴαμα καταπαύσει ἁμαρτίας μεγάλας

*. Hic eodem modo liber *Ecclesiastes* per vocem, *in Canticis* de-
signatur, quo Scriptura universim per vocem *in hymnis* significa-
tur lib. *De Fuga sæculi* cap. 4. num 20. quem consule.

b. Ita edit vet. ac Rom. cum mss. aliquot. Edit. vero nonnullæ
Paris. cum aliis scriptis cod. *si effundat loquelam gemitu* (quidam
mss. *si effundant loquelam gemitus.*) *Ergo ante omnia signum quod
inimicus ponit, non capiamus: quale signum Antichristus ponet.* Sed
ista non tam bene ex antecedentibus consequuntur.

c. Edit. omnes cum tribus mss. *Arbiter & breviator.* Melius alii
quinque cod. *Arbiter & præliator*; significatur enim Paulus & *ar-
biter*, sive agonothetes dici spiritalis certaminis, quod multis epis-
tolarum suarum locis ejus leges aliis præscripserit, præmiumque
proposuerit; & idem *præliator*, sive athleta est, ut de se ipse testa-
tur. 1. Cor. 9. 26. & 2. Tim. 4. 7.

excitant

excitant dormientem; ne obdormiret sibi, non A
quia eum obdormisse credebant. Sic Elisæus (ut
4 R 2. superiorum utamur exemplis) *Ubi est*, inquit,
Deus Eliæ? Non quod putaret absentem; sed quia
præsentiam ejus in beneficiis requirebat. Sic Hie-
17. remias eum sequebatur ut medicum, dicens: *Sa-*
na me, Domine, & sanabor: salvum me fac, & salva-
bor. Non laboravi sequens post te. Sic Ecclesia requi-
1.3 5. rebat eum in Canticis canticorum, & rogabat fi-
lias Hierusalem, ut suscitarent dilectionem. Quæ-
rebat ut inveniret, quem sua dilectione retinebat, B
nec umquam sentiebat absentem. Sic ergo & Da-
vid non querebatur à Christo se esse desertum;
sed judicabat illo præsente, se non posse turbari.

41. Denique ut scias de Christo magis intelli-
gendum, addidit: *Et lumen oculorum meorum non*
est mecum. Quod est verum lumen omnium, nisi
1.9. Christus Jesus de quo Johannes dicit: *Erat verum*
lumen, quod illuminat omnem hominem venientem
in hunc mundum; quia ipse est qui illuminat & cor-
poris oculos, & mentis obtutum? Rogemus ergo, C
ut semper nobis suum lumen infundat, & semper
nobiscum sit, sicut erat cum David; & ideo au-
Ps.40. debat dicere: *Quoniam apud te est fons vitæ, & in*
lumine tuo videbimus lumen. Ille certe quasi pro-
pheta magnum viderat lumen: nobis lucerna ejus
luceat, ne possimus errare. Et lucerna Verbum
est, sicut verum lumen est Verbum, quod totum
118. illuminat mundum. Denique *lucerna pedibus meis*
Verbum tuum, Domine. Et lucernam illam etiam
a Propheta quærebat[a], non laternam. Lucernam D
autem illam Johannes invenit, & demonstravit:
cum laterna persecutor advenit & demonstra-
vit; laterna enim clausum habet, non liberum lu-
men. Judæus quasi lucerna sub modio, vel faces
sub velamine potest videre, sed non videt: nos
autem revelata facie gloriam Domini specula-
mur æternam; ut ad ejus imaginem à gloria in
gloriam per Spiritum sanctum reformemur. Ve-
nit ergo persecutorum turba cum laternis; &
ideo inclusam in eis lucem videre eorum oculi E
nequiverunt. Venit cum facibus, quæ plus habent
in fumo caliginis, quàm splendoris in lumine.
Denique facibus mortuorum cadavera ardere
consueverunt. Sibi ergo Judæi jam ferebant in-
cendia, qui persequebantur salutis Auctorem.
Venere cum armis, significantes armis se peritu-
ros esse Romanis usque ad excidium totius civi-
tatis & templi, qui pacem Domini recusarunt.

42. *Amici mei & proximi mei adversùm me ap-*
propinquaverunt, & steterunt. Et proximi mei à longe F
steterunt. Et vim faciebant qui quærebant animam
meam. Et qui inquirebant mala mihi, locuti sunt va-
nitatem: & dolum tota die meditabantur. Ego au-
tem velut surdus non audiebam, & sicut mutus, qui
non aperit os suum. Et factus sum sicut homo non
audiens, & non habens in ore suo increpationes.
Videro qui sint qui argute ista discutiant. Mi-
hi in primo præcipuè isto versiculo Domini vi-
detur tenenda sententia; quia in tentationibus
inimici fiunt hominis etiam domestici ejus. Hoc
ergo sanctus David pure atque sincere & dolen-
ter fatetur. VERUS ENIM dolor est, & interioris
cordis confessio; quando enumerantur omnia
quibus secreta mentis viscera amarissimo com-
punguntur affectu, & domestico felle exacerban-
tur. Deplorat igitur Propheta ab amicis se &
proximis impugnatum, à quibus utique non im-
pugnari debuit, sed juvari. Quod utique cum san- Job 16. 2.
cti Job querimonia concurrit; quia & ipse argue- & seq.
bat tres illos reges consolatores malorum, qui
majora ei inferebant certamina, cùm ad conso-
landum eum amicitiæ gratiâ convenissent: quod
utique cavendum est nobis. Consolatio enim mi-
tis esse debet, non aspera, quæ magis dolorem le-
niat, fervorem mitiget, quam commotionem ex-
citet. Certe ipsius corporis medicina nos doceat,
quæ ferventibus vulneribus molliora medica-
menta consuevit adhibere, quibus dolorem alle-
vet. Ideoque foventur primo vulnera, post se-
cantur; ne offendat ipsa durities, & incisio vulnus
exasperet. Quanto igitur magis cavere nos con-
venit; ut cùm venerimus ad consolandum, non
facile, non perfunctorie loquamur? Septem die-
bus tacuit Job, tacuerunt amici, nec locuti es-
sent, nisi Job dolore prorupisset in vocem; quæ-
rendum est enim unde incipias, ne in ipso sermo-
ne offendat consolatio tua. Etiam taciturnitas ip-
sa medicina est, & velox in sermonibus magis
vulnerat. Quid miraris si alterum vulnerat, cùm
frequenter ipse se vulneret; quia ex multiloquio
peccatum non effugit? Etenim si medicus me-
dendi tempus exspectat, ut digestis ægritudini-
bus, medicinæ subsidia deferantur; ne acerba ad-
huc & immatura, ut adserunt, ægritudo curatio-
nis remediis reluctetur, & beneficium sentire
non possit; quanto magis explorare nos convenit,
ut opportune à nobis medicinalis sermo proce-
dat, qui non accendere luctum, sed lenire videa-
tur? Vis urget doloris: premitur cor mulieris af-
flictæ, quæ immaturo obitu maritum amisit, aut
filios: quid properas cùm te illa non audiat, nisi
defervescat dolor? Sæpe lites de consolationibus
vidimus excitatas. Venisti ut doleas, non ut liti-
ges. Ordo sermonis ipse quærendus est; ne pecca-
tum apud Deum incurras, dum desideras homi-
nem consolari; [b]ne dicenti tibi: Audi hæc, & alia b
multa quæ nihil prosint; respondeat: *Audite con-* Ibidem.
solatores malorum; ne in luctu alterius certamen
garrulæ disputationis inducas; ne non accedas
cùm oporteat; ne accedas, & durior sit tuus ser-
mo. Denique quid dicatur de talibus, doceat te
sanctus Job: *Simul mihi venerunt[c] tentationes gra-* Job. 19. 12.
vissimæ, circumdederunt me insidiantes: fratres mei & seq.
discesserunt à me, cognoverunt extraneos magis quam c
me. Amici mei immisericordes facti sunt. Hic ergo

a. Ita edit. ac plures mss. nisi quod hi post verba, *non laternam*, addunt, *sed lucernam*. In Vict. autem & Colb. sic legitur, *non lucernam. Et lucernam lucerna Johannes* &c. Iterum ubi edit. ac mss. aliquot, *Lumen Judæorum quasi lucerna sub modio, vel fax sub velamine, potest videri* &c. Alii cod. majori numero, ut nos in textu.

b. Locum hunc Rom. edit. ita decurtaverat: *Et ne dicatur tibi: audisti talia multa, consolatores malorum.* Nos enim ex vet. edit. restituimus, à quibus etiam non differunt cod. Vict. & Colb. nisi quod habent: *Ne dicenti tibi .... & respondeas.* Mss. vero Vat. & quinque Gallic. *Ne dicatur tibi, audi hæc .... & respondeat tibi* &c. Ad hos quoque Paris. quædam edit. accedunt, excepto quod præmittunt: *Et*, ante, *ne dicatur*; ac post, *respondeat*, expungunt: *tibi*. Quam lectionem qui non improbabit, sumat, *dicatur tibi*, pro, *dicatur ubi te*. Quod latinis auribus non est insolens.

c. Rom. edit. sola *tentationes ejus, viri mei circumdederunt me insidiantes.* In quo LXX. Interp. secuta est apud quos Ὁμοθυμαδὸν δὲ ἦλθον τὰ πειρατήρια αὐτοῦ ἐπ' ἐμοί, ταῖς ὁδοῖς μου ἐκύκλωσάν με ἐγκάθετοι.

naturalis est sensus etiam sancti prophetæ Da- A vid, ut queratur se ab amicis impugnatum, à proximis destitutum.

43. Sed ne mysticus quidem abborreat pietatis affectus, ut pro Angelis dixerit, qui prætendunt timentibus Dominum ; ut eripiant eos de tentationibus, quas ferre non possent. Quomodo ergo longe stant, qui ad adjumentum sunt adtributi? Sed non illi se separant, sed qui urgetur tentationibus putat eos longe abesse, quos propius sibi adesse desiderat ; & arbitratur dissimulare, B cùm illi juvandi tempus nutu sui imperatoris exspectent, qui athletam suum quo gloriosius vinceret, diutius certare præcepit. Et videtur hoc magis sequentibus convenire ; quia Angelis protectionis excubias relaxantibus, insidiabantur inimici, quærentes in anima ejus invenire quod noceat. Tunc enim potestas illis gravioris tentationis permittitur, cùm culpa animæ gravior reperitur. Unde habes illud in libro Regnorum regis Achab ad Eliam dictum ; quando eum Pro- C pheta vehementer increpavit, & mortem ei denunciavit: *Invenisti*, inquit, *me*. Et respondit Elias: *Inveni ; quia fecisti malignum in conspectu Domini*.

3. Reg. 21. 20.

Vides ergo quia regibus non temere vel à prophetis Dei, vel à sacerdotibus facienda injuria sit ; si nulla sint graviora peccata, in quibus debeant argui : ubi autem peccata graviora sunt, ibi non videtur à sacerdote parcendum ; ut justis increpationibus corrigantur.

44. Tamen David in hoc loco dicit quod ni- D hil invenisse videantur ; & ideo inimici ejus vanitatem locuti sunt, quoniam nihil quod pro veritate loquerentur, invenerint. Aut certe, quia etsi peccavi, tamen peccata mea pœnitendi dolore purgabam. In quo illi cum dolo mecum loquebantur ; ut me objurgatione confunderent, & à conversione revocarent. Et vide ne hoc magis senserit, quæsisse illos mala ejus : sed cùm vellent accusare, præventos ; quoniam vulnera sua ipse patefecerat, sui accusator existens ; & ideo vim E accusationis eorum esse annullatam : locutos autem fuisse vana, quæ confesso culpam nocere jam non possent.

45. Exclusi igitur à criminationis invidia, dolum adhibebant ; ut insurgerent, inquit, & mihi insultarent, quo me stimularent ad aliquam commotionem : quorum ego dolum videns, *velut surdus non audiebam*. Considera vim sermonis. Non dixit, quia simulabam non me audire quæ dicerent : sed *non audiebam*, dixit ; & quod inten- F tione mentis vocem loquentis excluderet ; nec aperiret os suum, sicut mutus. Beatus qui potest tantam habere virtutem, ut lacessitus non irascatur, commotus se nolit ulcisci. Inimici hoc agunt, ut provocent ad iracundiam: maledicunt, ut maledicamus : criminantur, ut crimen retorqueamus : conviciantur, ut excitent nos ad vicissitudinem contumeliæ. Unde præclare Petrus de domino Jesu in epistola sua posuit: *Quia cùm maledicerètur, non maledicebat : cùm pateretur, non comminabatur*. Ad ejus ergo similitudinem atque imaginem justus suæ vitæ cupiens instituta formare, accusatus tacet, læsus remittit, dissimulat lacessitus, & non aperit os suum ; ut illum imitetur, qui sicut agnus ad victimam ductus, sic non

1 Pet. 2. 23.

aperuit os suum : & cùm possit habere quod referat, magis vult silere quam dicere. Ipse enim dominus Jesus vere cùm accusaretur, tacebat ; & cùm percuteretur, non repercutiebat. Denique percussus respondit : *Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo : si bene, quid me cadis?* Vide quemadmodum quasi vere infirmus, & quasi is qui se vindicare non posset, puerili quodam loquebatur affectu: ita ergo & tu si habeas quo redarguas arguentem, melius tacebis ; ne redarguendi vicissitudine commotionem tuam prodas. Melius est enim dissimulare injuriam, quam cùm redarguis, vindicare. Bonus mutus, qui loqui male nescit, cujus ex ore crimen exire non novit. Hic est mutus vere beatus, qui cùm tacet, intra se loquitur. Dominus dat mihi linguam eruditionis, ut sciam quando oporteat me dicere sermonem. Talia loquebatur intra se Zacharias, cùm obmutuisset : & vere quia loqui ei non praefuerat, ne loqueretur, obmutuit ; & ut loqueretur, exauditus à Christo est. Denique scripsit quod Christus exaudiret : & vocem recepit, quam Christus indulsit : & gratiam adjunxit, quam ante non habuit, ut prophetaret eum, cujus mandatis ante non credidit. Quid de Domino omnium virtutum loquor, cùm mulier Susanna nec sexus infirmitate turbata, cùm se ad periculum mortis cognovit addictam, vocem emiserit? Accusabatur, & tacebat : ducebatur ad mortem, & silentio se tegebat, ne nudaret pudorem. Intra se tamen loquebatur Deo, qui eam magis audivit tacentem : quæ si voluisset loqui, forsitan non esset audita.

Jo. 18. 23.

46. Et tu ergo qui proposuisti satisfacere pro delictis domino Deo tuo, illi soli interiore corde te purga, illum conutere, qui potest peccata diluere. Adjuvat te, qui putaverit arguendum. Denique cùm malediceretur David, & ejus dux Abessa injuriam regis vellet ulcisci, dixit ad eum David : *Dimitte illum, ut maledicat ; quoniam dixit illi Dominus, ut videat humilitatem meam, & retribuat mihi Dominus bona pro maledicto hoc*. Vides igitur quod à conviciantibus adjuveris, ut Dominus audiat te, & peccatum tuum remittat? Nam cùm ipse accusator tui esse debeas, & coacervare flagitia, teque ipsum offerre supplicio ; quomodo negare objecta desideras? Pœnitentia patientiam quærit, patientia mitigat delicta magna. Quomodo irasceris aliis, tuæ ipse reus conscientiæ? Quomodo commoveris, cùm debeas esse miserabilis? Qui arguitur, & (quod est amplius) à semet ipso, curare debet sua vulnera, non alterum vulnerare. Nemo alium vulnerando se sanat. Medice cura te ipsum. Si medicus, quanto magis reus prius curare se debet? Confiteris peccatum tuum, & medicum te profiteris alienum: etsi veritatis est quod retorques, temporis non est ; peccatori enim dixit Deus : *Quare tu enarras justitias meas?* Usurpasti tibi ut de Lege arguas, qui contra Legem ipse fecisti. Quid lacrymarum tempus amittis? Quid concertando vanos sermones aut audis aut loqueris, cùm tibi scriptum sit: Non accipias auditum vanum ; cùm legeris in Evangelio pro omni sermone otioso judicium esse subeundum? Etsi alius loquitur, tace : etsi alius conviciatur, aurem tuam obstrue.

2. Reg. 16. 11.

Psal. 49. 16.

47. David tacendo vicit adversarios suos : &
quia sicut mutus factus est, vocem recepit ; quia
16. conversus ad Dominum loquebatur dicens: *Quo-*
niam in te, Domine, speravi : tu exaudies me, domi-
17. *ne Deus meus. Quia dixi, ne aliquando exsultent in*
me inimici mei. Vide singula: Tacebat David, lo-
quebantur inimici, provocabant ut aliquid & ip-
se loqueretur. Dicebant: Audiamus vocem tuam.
Intra se ille tacitus loquebatur : Quid opus est,
ut ista audiant, quibus prodesse non possunt? *In*
te, Domine, speravi : tibi soli loquor : tu audi, qui
exaudire potes. A te semper poposci, *ne aliquan-*
do exsultent in me inimici mei; quia etsi peccavi, tu
peccatum dimittis : etsi ego cecidi, tu resuscitas;
ne habeant unde exsultare possint qui peccatis
lætantur alienis. Plus enim adquisivimus, qui plus
peccavimus ; quia beatiores facit tua gratia,
quàm nostra innocentia. Habemus hunc sensum
ch. 7. 8. & in libro Michææ prophetæ : *Noli gaudere super*
me, inimica mea; quia cecidi, sed resurgam. Non est
gravis infirmitatis ruina, si non sit etiam volunta-
tis studium ab ea non resurgendi. Habe volunta-
tem surgendi, præsens est qui faciat ut resurgas.

48. Dixit ergo David in corde suo, petens ut
exaudiretur à Domino, & ut non exsultarent in
eum ejus inimici : petens etiam ut in conversio-
nis suæ proposito permaneret; ne dum propositi
sui gressus quasi quidam pedes suæ animæ com-
moventur, in eum adversarii superba & magni-
loquentiæ plena loquerentur ; ut faciunt qui in-
sultare desiderant. Tametsi moveatur ut homo,
paratum ad flagella se dicit; ut vel supplicio sol-
vat errorem. Et si cessent flagella Domini, se ta-
men dolore proprio memorat flagellari ; ut non
inveniat culpa quod damnet, quam bona con-
fessio prævenerit. Hoc est ergo quod ait: *Et dum*
commoventur pedes mei, in me magna locuti sunt ; eo
quod tam promti sunt ad insultationis ludibria,
ut in commotione pedum meorum paratam ha-
buerint magniloquentiam ; vel certe sic : *Dum*
commoventur pedes mei, putantes quod caderem,
superba jam & magniloqua sunt locuti.

72. 2. 49. Sed tamen quia ipse in posterioribus pene
motos pedes suos dixit, ne quid oriatur hinc
scrupuli, considera hîc doceri nos affectum pœ-
nitentiæ, ibi opinionem ejus erroris excludi, quod
divitiæ & successus prosperior flagitiosorum nos
movere non debeant. Consuetudo autem locu-
tionis in scripturis divinis hujusmodi reperitur.
125. 1. Sic enim & alibi : *Dum converteret Dominus capti-*
vitatem Sion, facti sumus sicut consolati. Quamquam
sanctus non in ostensione verborum, sed in vir-
tute spiritus probari se velit. Sensus ergo nobis
spectandus est semper, quem etiam ipsum fre-
quens translatio ex hebræo in græcum, ex græco
in latinum adtenuare consuevit.

50. Ad omnia itaque superiora pulcrum reme-
dium, quod in flagella paratus est, & offert se Do-
ỳ. 18. mino, ut quæ placuerint Deo, flagella sustineat.
Elegisse quidem lego sanctum David flagelli ge-
nus, quod æquanimiter sustineret : sed elegit,
quia de tribus conditionibus eligendæ unius ne-
cessitas mandabatur. Ubi autem non mandatur,
ad omnia paratus est Dei servulus, seu corpora-
lem ægritudinem subeat, seu fugam à facie inimi-
ci, sive obitum filiorum, quos non timet præmit-
A tere ; quia recipere potest imperterritus. Nam &
sciens quod si hîc fuerit punitus supplicio tem-
porali, levare in futurum perpetuæ possit pœnam
ærumnæ : rogat ergo ut recipiatur petitio sua, &
castigetur ipse, ut recipiatur ; castigat enim Do-
minus omnem filium quem recipit.

51. Si servulum tuum videas peccata propria
confitentem ultro offerre se pœnæ, inflecteris,
ignoscis : & de Domini miseratione diffidis? Ju-
dex ipse cui non licet in plurimis causis à gladio
B temperare, quia legibus servit ; potest tamen lu-
crum donare pœnarum : & tu adhuc trepidas,
quid à legum Domino & misericordiæ Auctore
deposcas, cui lex voluntas est, & donandi jus? Si
tamen tu petas tibi tua peccata donari, nec con-
sideres honores tuos, aut erubescas amicos tuos ;
ne dignitatem tuam deflexisse videaris. Amicus
Dei, propheta Dei, rex ab ipso electus Deo, &
unctus in regnum, flagellis se spontaneus offere-
bat, nec erubescebat: & tu erubescis? Non mul-
C tum ista verecundia tibi opitulabitur, cùm ad ju-
dicium Dei veneris : sed pudoris te istius pænite-
bit, * cùm in conspectu non solum hominum ; sed
etiam Angelorum & omnium Potestatum cæles-
tium constitutus cœperis peccata propria non
negare. Quomodo excusabis, cùm tanta commi-
seris? Prætendes conditionis infirmitatem, quia
nemo sine peccato? Respondebitur tibi: Debuisti
ergo agere pœnitentiam, dederam remedium,
cur refutasti? Subtexes pudorem, quod honores
D tuos erubueris? Dicet : Si tu erubuisti me coram
amicis tuis, & ego te erubescam coram Patre
meo, qui est in cælis. Disce verum esse quod
scriptum est, quia *est verecundia adducens peccatum.* Eccli. 4. 25.
David in conspectu suo dolorem suum ponebat,
ne unquam oblivisceretur : David iniquitatem ỳ. 19.
suam ipse pronuntiabat : David de peccato suo,
non de opibus cogitabat : David non erubesce-
bat sua recensere peccata ; ne de iis erubesceret
in meo judicio constitutus : & tu erubescebas?
E Non esset hodie in requie servulus meus Job si
erubuisset tres illos reges amicos suos : nec ipse
David, si erubuisset delicta propria confiteri. Er-
go quia non erubuit mihi sua aperire peccata ;
nec ego erubescam ei mea secreta reserare. Et
quia uterque eorum non erubuit factorum suo-
rum pretium in mea ponere potestate, meo se ju-
dicio voluntatique committere ; nec ego de tali-
bus servulis erubescam, ut appellem amicos, qui
meam studuerint facere voluntatem. Ideoque
F quoniam illi ante in mœrore, nunc in consola-
tione : tu quia in deliciis, nunc in suppliciis. Chaos
inter vos magnum est ; ut neque illorum ad te
gratia, nec tua ad illos possit pœna transire. Au-
dis ergo quid dicat David? Audi, dum tibi cor-
rigere & emendare permittitur : Si hîc emenda-
veris, illic requiesces. Non te dulcia mundi & sæ-
culi hujus amœna delectent ; grave enim fel mo-
vere consueunt. Non ille jucunda quærebat po-
situs in regno, qui potius eligebat mortem sanc-
torum, quàm vitam flagitiosorum.

52. *Inimici*, inquit, *mei vivunt, & confirmati* ỳ. 20.
sunt super me : & multiplicati sunt, qui oderunt me
inique. Qui retribuunt mala pro bonis, detrahebant ỳ. 21.
mihi ; quoniam subsecutus sum justitiam. Sed quan-
to illustrior ille, qui quotidie moriebatur, ut po-

pulos suos vivificaret: & corpus suum mortis vulneribus offerebat; sicut ipse ait: *In mortibus frequenter?* (2. Cor. 11. 23.) MORS ENIM honesta redemtio vitæ est etiam decoloris, aut innoxiæ firmamentum: exitus autem mortis in manu vitæ. Et ideo malebat Apostolus quotidie mori; ut vitæ suæ meritum comprobaret. Scriptum est enim: *Non laudes hominem in vita sua.* Qui enim vivunt, morientur: qui moriuntur, resurgent. Propior ergo saluti est, qui moritur ut resurgat, quam ille qui vivit ut moriatur. (Eccl. 11. 30.) Quis est autem qui quotidie moritur; nisi qui mortem domini Jesu in sua carne circumfert, ut omnia ei peccata moriantur? Confirmati autem & multiplicati sunt inimici David in hoc sæculo; sed non idoneum firmamentum, nisi ejus qui confirmatur in Christo. Denique illi confirmantur in sæculo, qui oderunt justum inique: non ergo justum odium, sed injustum; cùm odissent inique.

53. Sed vide distantiam. In posterioribus ait: *Qui oderunt me gratis*; (Psal. 68. 5.) hic habet: *Qui oderunt me inique.* Sed ibi ex persona Christi, hîc ex persona sua: ubi ex persona Christi loquitur, gratis odio habetur; ubi ex sua, inique. Homo enim potest uni alicui vulneri non patere, ut puta injustitiæ, intemperantiæ, impudicitiæ; aliis autem vulneribus patet: in Christo autem nulla causa esse potuit, qua peccati alicujus potuerit vulnus accipere, immunis à culpa, & integer à delicto, atque immaculatus à vitio. Sunt autem qui putant utrumque psalmum ex persona Christi esse decursum, qui pro nostris peccatis satisfaciebat Patri. Hîc ergo dicebat se appetitum contra justitiam, illic contra gratiam.

54. Et bene addit, ut probaret se injuste appetitum: *Quoniam subsecutus sum justitiam.* Quanta vis verbi in unius syllabæ adjectione, ut subsecutum se diceret justitiam, non secutum! Propior est enim qui subsequitur, quam ille qui sequitur, [a] & suppar quam impar, & successio heredis magis, quam accessio nuncupatur.

55. Et tamen quamvis subsequatur justitiam, non suæ virtutis putat esse, sed gratiæ cælestis, si non deseratur à Christo; eoque orat impensius dicens: (℣. 22.) *Ne derelinquas me, domine Deus meus; ne discesseris à me*; hoc est, homines me dereliquerunt, amici mei impugnaverunt dilectum sibi proximum: non appropinquaverunt. Fugiebant me quasi mortuum, & abominati sunt; quia peccata mea tibi aperire desideravi, & confiteri; quia flagellis tuis me obtuli vulnerandum; quia elegi cicatrices vulnerum super epulas regum, & jactantiam potestatum: tu solus me non derelinquas, tu hæreas servulo tuo, qui de terra suscitas inopem, & de stercore erigis pauperem. Tuo comitatu fretus, frequentiorem me ambientibus populis æstimabo. Computruerunt quidem cicatrices meæ: sed adhuc tuorum verberum desidero cicatrices, quæ sanatis vulneribus obducuntur, ut postea nullum ulcus appareat. Bonæ triumphalium vulnerum cicatrices, quibus victores hujus terreni prælii gloriantur. Quanto illustriora vulnera, quæ pro fide & nominis tui gloria videntur excepta? Ista est cicatrix quæ cælum aperit, regnum adquirit, immortalitatem invenit. Hæc ergo, fratres, est cicatrix beata; quoniam beati qui laverunt stolas suas in sanguine suo. Sic cœpit stola esse gloriæ, caro mortis: in qua & Paulus ante periclitabatur electus Dei, nisi petisset se liberari de corpore mortis hujus, ut legimus. (Rom. 7. 24.)

56. Et ideo qui sumus in hoc corpore mortis, oremus ne bonus ille dilectus Dei medicus nos derelinquat, quem patriarcha David ne à se discederet, precabatur. Ipsi nos committamus, [b] parati ad curandum quo velit curari medicamento. Nemo dicit medico corporis sui quemadmodum sit curandus. Novit medicus quæ singulis vulneribus medicamenta conveniant, cujus ulceris putredo ferro sit amputanda, ne in totius corporis serpat exitium. Si dixerit medicus medicinæ genus quo curari æger debeat, & ille fastidiat, discedit medicus & ægrum derelinquit. Vide eum qui curari velit, omni genere medico adquiescentem: attende ordinem. Aperit primo vulnera sua medico, & dicit: Cura me, sed rogo ne in ira tua; quia non sustinent duram medicinam infirmitates meæ. Medicina Christi, correptio est; corripit enim Dominus quem vult convertere. Ideo & Paulus ad medicum dicit: *Argue, obsecra, increpa.* (2. Tim. 4. 2.) Non ergo recusat curari, qui petit argui; sed levari vult pœnam, ne in iracundia arguatur, & impetu iræ corripiatur.

57. Et vide processum. Primo petit argui: postea, quod majus est, corripi. Deinde non solum confitetur peccata sua, sed etiam enumerat & accusat; non vult enim latere sua delicta. Nam ut febres cùm in alto sunt, non queunt mitigari; cùm foras erumpunt, spem adferunt desinendi: ita peccatorum morbus dum tegitur, inardescit; si confessionibus proditur, evaporat. Et ideo justus accusator est sui in principio sermonis, priusquam contagio ulceris serpat intrinsecus; gravat enim conscientiam memoria delictorum, nisi medicina poscatur. Et si differt medicus, æger offerre se debet, ut citius secetur; sicut offerebat se David in flagella Domini [c] dicens: Redde mihi duplicia peccata, dummodo hîc vindices: noli me deserere, noli avertere faciem tuam à me: noli dedignari atque horrescere fœtorem vulnerum meorum. Et Job servulus tuus percussus erat ulcere à pedibus usque ad caput, & remedium suæ sanitatis invenit; licet illud vulnus virtutis fuerit, istud erroris. Fœtebant vulnera, quæ medici curare non possent. Locutus es, Domine, mysteria sacramentorum tuorum, manifestasti venena serpentis: & solius sermonis tui medicamento servi tui curata sunt vulnera; quia tu eum non deseruisti: & *non derelinquas me, Domine, ne discesseris à me.* Homines me dereliquerunt; quia sordent illis vulnera mea, quæ pietati tuæ putavi esse reseranda. Illi dicunt: Exi à nobis, quia peccator es tu: discede, ne nos polluas. Tu autem, Domine, curas; & non pollueris: adjuvas, & non contaminaris; quia *Deus salutis meæ es,*

a Rom. edit. sola, *& suppar quam par, & successio heredis magis quam cessio nuncupatur.* Sed manifestus error est. Quis enim non videat quempiam ab alio minus remotum significari, si dicatur illi suppar esse, quam si eidem impar diceretur? Atqui apertissime hunc sensum series postulat orationis; quo etiam pacto de vocibus, *successio*, &, *accessio* philosophandum.

b Edit. omnes ac pauci mss. omittunt, *ad curandum*; quod repetitur in quinque Gallic. Haud male; idem enim est, *parati ad curandum*, ac si legeres, parati ut curemur. Rationem hujusmodi locutionis disce apud Fr. Sanctium *Minerva* lib. 3. cap. 8.

c Ita omnes mss. atque edit. excepta Rom. quæ sic habet, *dicens: Ego in flagella paratus sum, & alibi: Fiat manus tua in me; hoc est, redde mihi* &c.

mine, & manus tua non perdere, sed sanare A
suevit.

8. Complevimus psalmum etiam cum ejus
a erpretatiune versiculi a, quem græci nonnulli codices; sed non omnes habent latini. Nam ante responsorium proximum versiculus est, *Et projecerunt me, sicut mortuum abominatum*; hoc est, illi qui reddebant mihi mala pro bonis. Sed tu *ne derelinquas me, domine, ne discesseris à me*; hoc enim sequitur; id est: Tu ne derelinquas, qui mortuum fœtentem curare consuesti. Denique habemus B hoc in Evangelio. Nam cum venisset ad monu-
Johan. 11. 39. & 40. mentum Lazari, & dixisset: *Tollite lapidem; ait Martha: Iam fœtet, quatriduanus est enim; respondit ei: Non dixi tibi, quia si credideris, videbis gloriam Dei?* Et clamavit Lazarum, & sanus exivit. Credamus ergo & nos; ut de vulneribus nostris adquiramus medicinam salutis, & futuram gloriam.

59. In orationibus igitur & obsecrationibus, cum dolore & lacrymis exigenda pœnitentia est, ut illam gloriam Dei videre mereamur. Neque te moveat quod luctus, dolor, commaceratio corporis, gravissimæ passiones sunt; etsi gravissimæ videntur, tamen indignæ sunt hujusmodi Rom. 8. 18.
passiones ad superventuram gloriam; sicut restis tibi est apostolus Paulus. Non pigeat ergo nos hîc leviora deferre; ut ibi plena laudis & gloriæ possimus adipisci, pro temporalibus laboribus perpetua præmia reportantes per dominum Jesum: cui est laus, honor, gloria, perpetuitas à sæculis, & nunc, & semper, & in omnia sæcula sæculorum, Amen.

a. Rom. edit. sola, *quem græci nonnulli codices habent; sed omnes latini.* Versum autem illum nusquam alibi reperias, nisi in versione arabica; ubi legitur in hæc verba: *Respuerunt me dilectum, quasi mortuum abominandum; & clavis confixerunt corpus meum.* Quod autem ait Ambrosius hunc ipsum versiculum abs se etiam expositum esse, illum non dubitamus respicere ad superiora ista: *Homines me dereliquerunt; quia fœtent illis vulnera mea* &c.

IN PSALMUM XXXVIII. ENARRATIO.

✝ 1. Titulus: *In finem pro Idithum Canticum ipsi David.*

1. IN superiore psalmo expressa forma pœnitentiæ est: in hoc sequenti patientiæ forma signatur. Quem psalmum David scripsit, & Idithum viro disciplinis leviticis & sacerdotalibus erudito canendum dedit, qui ante arcam Domini psalmorum seriem pangendi solertissimus præcinebat. Ergo quia non Idithum scripsit hunc psalmum, sed propheta David, & Idithum viro canendi perito psallendum dedit; ideo sic inscriptus est titulus. Denique etiam in sæcularibus scriptis alii erant qui scribebant, alii qui in D scena vel cantica vel comœdias vel tragœdias ca-
* nere consueverant. Et illi quidem * coronam olympicam postulabant; unde & Ἐπινίκιον hymnum eorum scripta in fine testantur: David autem qui non hæc serta coronarum marcentium requirebat; sed illam incorruptibilem & incontaminatam remunerationum cælestium hereditatem pio desiderabat affectu, hymnum non victoriæ Ἐπινίκιον; sed ei scripsit, qui victoriam in se credentibus impertiebat, qui finis est omnium E
a quæ pia mente deposcimus. a Sive enim sapientiam quæras, sive virtuti studeas, sive veritati, sive viæ atque justitiæ, sive resurrectioni, in omnibus tibi sequendus est Christus, qui est virtus Dei atque sapientia, veritas, via, justitia, resurrectio. Ad quem igitur contendas, nisi ad perfectionem omnium, summamque virtutum? Et
Matth. 19. 21. ideo tibi dicit: *Veni, sequere me*; hoc est, ut ad consummationem virtutum pervenire merearis. Ergo qui sequitur Christum, ipsum pro possibi- F litate sua debet imitari; ut præcepta ejus secum ipse meditetur, & divinorum exempla factorum.

2. Et ideo David secum ipse meditabatur, quod Christum in se locutum esse retinebat; ut cùm aliqui ei essent molesti, & eum ad contentionem lacessere conarentur, patientiam induceret, certandi studia declinaret, ex quibus inanis strepitus & jurgia frequenter oriuntur. Ideoque C cùm sancto David plerique ejus virtutibus invidentes, qui eum de proposito mansuetudinis, & humilitatis affectu crederent diducendum, frequenter ingruerent: ipsæ quoque præcipue nequitiæ spiritales in cælestibus, adversus quas grave luctamen est justis, ad commovendum eum ministros suæ improbitatis impellerent; ne inter obstrepentium crebra certamina, & disceptationum tumultus sermo aliquis sibi offensionis excideret, tacere sanctus Propheta proposuit. O validum scutum circumspectæ munitionis silentium! O fidissimum stabilitatis fundamentum, in quo si quis potuerit stare, lubricum verbi timere non possit! Multi enim etiam stabili corde firmati, incauti tamen, sermonis fluctuantis errore sæpe ceciderunt. Videns igitur hujusmodi insidiis & vano concertantium strepitu se Propheta tentari, intra se ipse tacitus conferebat, legem sibi taciturnitatis imponens: & cùm taceret, insultantibus sibi, & ut loqueretur aliquid provocantibus; qualia solent insolentium esse certamina atque sermones: Responde nobis, si de æqualitate præsumis: vides & tu esse te victum, & nihil habere quod referas; cùm se prope ad vocem conviciis videret impelli, se ipse revocabat, ut loqueretur in corde.

3. *Dixi, Custodiam vias meas; ut non delinquam* ✝ 2.
in lingua mea. Posui ori meo custodiam; dum consistit peccator adversùm me; hoc est, proposui, confirmavi, imperavi mihi, locutus sum cordi meo; *Custodiam vias meas.* Si alii dixissem, sermo meus stare deberet; quanto magis stabile debet esse, quod mihi ipse constitui? Si quis alienum fallat, indecorum est: si quis proximum, grave; quanto igitur gravius, si quis se ipsum eo quod sibi promiserit, putet esse fraudandum; ut ipse sibi infidelis suo judicio & despicabilis æstimetur. Cui igitur idoneus videri potest, qui sibi vilis est? Teneamus igitur animæ constantiam nostræ; ne

*. Corona illa donabantur ii qui in ludis ab Hercule in honorem Jovis prope Olympiam urbem institutis, ac singulis quinquenniis celebrari solitis vicissent. Erat autem illa ex ramis olivæ. Porro Ἐπινίκια, carmina sunt quibus victoria cujuspiam celebratur, qualia fere Pindarus lyricorum princeps nobis reliquit.

a. Mss. Vict. & Colb. *Sive enim sapientiam quæras, sive virtutem; ipse est Dei virtus atque sapientia, ipse veritas, via, justitia, resurrectio.*

in offensionem labia loquendi festina prorumpant. Et Job plagam suam silentio vicit, & tolerantiam suam taciturnitate superavit. Non bene creditur carni: vicissemus, si Eva tacuisset. Ergo primum illud processit ex voce peccatum, & serpens ille nequissimus atque versutus per vocem nos ante tentavit. Atque utinam aut Adam surdus fuisset, aut Eva obmutuisset: ille, ne vocem suæ uxoris audiret; ista, ne loqueretur marito, & lubricæ vocis ministerio serpentis in virum venena transfunderet. Cain quoque etsi parricidio naturam violavit humanam, & obliteravit impios jura pietatis; tamen per vocem sacrilegium sceleri suo addidit, ut negaret Deo necati fratris interitum. Quid de singulis dicam? Populus ipse electus à Domino, cui tacitus Moyses aperuit mare, ingratus cælestibus beneficiis obmurmurabat, quo divinam contraxit offensam. Deinde ipsum ducem invii illius atque inusitati itineris Moysen respuit, & à fratre ejus Aaron deos sibi fieri quos coleret, postulavit.

4. Unde etiam ipse considerans tanta vocis pericula: *Dixi*, inquit, *Custodiam vias meas*. Quæ sint igitur istæ viæ hominis, quæ magnopere præcavendæ, ne quid gravioris offensionis incurrant, admonet nos tantus Propheta diligentius considerare. Admonet etiam Salomon ejus filius paternæ mentis interpres perspicacius examinare, qui scripsit: *Tria mihi sunt impossibilia intelligere, & quartum quod non agnosco. Vestigium aquilæ volantis, & viam serpentis in petra, & semitas navis in pelago navigantis, & vias viri in juventute. Talis via mulieris adulteræ, quæ postquam egit, abluta nihil egisse se dicit iniquum.* (Prov. 30. 18. & seq.) Tria ergo impossibilia sibi esse dixit ad intelligendum, & quartum quod ille habens inter homines sapientiæ signaculum, non agnosceret, viarum videlicet viri in juventute processum. Quarum igitur vel inexplicabilis, vel difficilis agnitio, potest facilis earum esse custodia? Unde non immerito ipse David delictorum juventutis suæ non defensionem obtulit, sed oblivionem rogavit. *Delicta*, inquit, *juventutis meæ, & ignorantiæ meæ ne memineris.* (Psal. 24. 7.) Non immerito igitur Salomon dixit se non agnoscere quod pater ejus, in quo major Dei gratia fuit, se ignorasse testatus est. Et fortasse delicta juventutis ad fervorem retulit carnis, ignorantiam autem ad verborum prolapsionem, quæ non ex sententia nostra, sed impetu quodam & cursu loquendi plerumque funduntur; quod periculosum esse Propheta cognoscens ait: *Credidi propter quod loquutus sum.* (Psal. 115. 1.) Supra fundamentum ergo virtutis vox tuta est, sine fundamento, lubrica. Ideo quasi quodam tubæ suo scripturæ divinæ electus interpres increpuit: *Corde creditur ad justitiam: ore autem confessio fit ad salutem.* (Rom. 10. 10.) Fides Credentium principalis est, confessio exsecutionis.

5. Quomodo igitur proposuerit sanctus propheta David, aut propter quid custodire vias suas, audiamus: *Ut non*, inquit, *delinquam in lingua mea.* Si hoc cavet Propheta, tu non caves? Si hoc metuit, in quo Dei gratia loquebatur, tu non metuis, qui erroris verba non refugis, & theatralibus sermonibus delectaris? Tu non reformidas, cui scriptum est in Evangelio, quia (Matth. 12. 36.)

A pro omni otioso verbo rationem es redditurus? Si pro otioso verbo periculum est, quanto magis pro criminoso? Non omne quod otiosum, est criminosum: sed omne quod non fructuosum, periculosum atque eradicabile; omnis enim arbor non faciens fructum, excidetur, & in ignem mittetur. Cùm movetur animus, exagitatur stimulantibus adversariis, obstrepentibus, illudentibus, criminantibus, excidit verbum commotionis; ideo silentium & tutum est, & decorum, B quod servat cum gravitate cautelam. Quid enim labia nostra, nisi quædam nostra vincula sunt? Denique vinculis labiorum suorum unusquisque constringitur. Ideo sapiens in tempore tacet, & secum ipse considerat quo tempore loqui debeat. De quo præclare ipse Salomon: *Labia Sapientis alligata sunt intellectu.* (Prov. 15. 7.) Quando ergo vides illudentibus protervis, sapientem tacere, dic: Ligavit iste intellectu labia sua; hoc est prudenter tacet, ne labiorum suorum vinculis alligetur. C Posuit ori suo custodiam, sepsit aures suas spinis, vectem adhibuit foribus oris sui, servat thesaurum cordis sui & argentum eloquii sui, ut examinatum & purgatum, quando oportet, proferat; ne quisquam prius fur in cor ejus aut perturbator irrumpat, & ad eos captivum trahat, quibus flagitia sua vendat.

6. Meditabatur Judas Christum vendere, sed revocabat eum tanta Domini gratia, & quædam paternæ delinimenta pietatis, quibus furor ejus D molliebatur: nec erupisset in scelus, nisi se in cor ejus, quia Christum fallere se putabat, adversarius demersisset. Non ergo dubites quando aliqui tibi molesti sunt volenti servare justitiam, ministros esse illius nequissimi peccatoris, qui omnium auctor est flagitiorum. Videbat David propheticis oculis, agnoscebat ejus figuram; ideo tacebat, ne illius faceret voluntatem, qui interturbare gestit affectum. Premebat vocem, claudebat portas suas silentio, prætendebat inen patientia, E & taciturnitatis vigilabat custodia, ne inimicos obreperet, ne de claustris oris vagus aliquis sermo & incautus exiret. Ideo fortior est patiens, qui se ipsum continet, quam qui urbes capit. Justus ipse sibi claustrum est, ipse sibi pervigil custos.

7. Cùm sibi ergo ipse prætenderet, loquebatur in suo corde: *Posui ori meo custodiam, dum consistit peccator adversùm me.* Adest semper inimicus, quia semper insidiatur. Etsi illum non vides, adest: etsi illum non sentis, F incursat. Si non vides, videnti crede: *Consistit*, inquit, *peccator adversùm me.* Qui videt peccatum suum, videt etiam peccatorem sibi in iis quæ gesserit, illudentem. Qui autem peccatorem præviderit, potest vitare peccatum. Videbat David consistere adversùm se peccatorem; quando Semei maledicebat & lapidabat regem suum, & clamabat: *Exi vir sanguinum.* (2. Reg. 16. 7.) Neque enim tam præruptus foret, ut nec tanti regis reverentiâ moveretur, nec armatum ejus timeret exercitum, cùm unus de exercitu ejus conviciantem potuisset occidere: sed amentem diabolus fecerat, qui enim impellebat ad mortem. Ideo David adversus auctorem magis præliabatur, quam ministrum persequebatur. Quid enim magnum, de homine invalido

dicari, quem ad furorem alter urgebat, in cujus nece peccator habuisset voluntatis effectum? Non gladio diabolus, sed verbo Dei vincitur; ideo taceat lingua hominis, Dei Verbum loquatur. Denique & Christus tacebat ante Pilati judicium constitutus, ut nobis daret formam tacendi; quia lingua corporis facilis est ad errorem, proclivis ad lapsum. Sunt autem & qui tacentes loquantur; sicut Moyses qui stabat adtonitus, & tacebat, cui dixit tacenti Deus: *Quid clamas ad me?* (Exod. 14. 15.) Ut Susanna, quæ tacuit in periculis suis, & Dominus exaudivit eam. Ergo etiamsi in te verbum Dei sit; & tacebis in Dei verbo, & tacitus clamabis, ut audiaris à Christo.

8. Meditare ergo quæ Christi sunt, quæ secum meditabatur propheta David, in quo ea quæ secum in hoc psalmo meditatum esse se dicit, ante in eo locutus est Christus. Sic enim scriptum est: *Ego autem cùm in aliquo mihi molesti essent, induebam me cilicio; & humiliabam in jejunio animam meam, & oratio mea in sinu meo convertetur.* (Psal. 34. 13.) Quid est, *in aliquo?* Quia tunc maxime aut sermo non opportunus elabitur, aut affectus movetur; quando vel in dolore aliquo & tristitia sumus, vel indignatione animus ægrescit, vel aliquibus sollicitudinibus impeditur, aut disceptationibus occupatur. Qui igitur molesti? Primum de ipso auctore peccati & angelis suis intellige: deinde de iis [a] qui malunt sequaces ejus esse, quam Christi. Impellitur uxor, ut sancti Job: (Job 2. 10. alibi.) amicus, quod in illo ipso libro manifestatur: filios, ut Abessalon: servus, libertus, domesticus; quia inimici hominis etiam domestici ejus, ut exagitent eum singuli. Quod igitur remedium adversus hujusmodi animorum ægritudines; nisi patientia, nisi silentium? Et, quod est gravius, ille te magis lacessit, qui beneficiis tuis usus sit: & inter ipsos amplius ille exasperat, qui plus tibi debeat; quo magis ingrati hominis acerbitate, aut vilis alicujus personæ indignitate movearis.

9. Ergo justus, etsi amicus ei est insolens, dolet pro amico; quia idcirco amicus suus labitur, quia à teoratore impellitur. Si pro amico dolet, multo magis pro uxore, pro filio; si eos quoque sibi insolentes experiatur: & si frater exagitat, ut Esau sanctum Jacob, dolet & quærit sibi fratrem reconciliare, vel fugere à facie ejus; ut Rebecca suadebat, ne iracundia fratris occasionem nocendi aliquam reperiret: et si proximus aut domesticus, dolet: & si minister, aut libertus, aut servus, fert patienter, & in his omnibus tacet; ne ei respondeat, à quo eum cernit impelli. Conviciatur ergo ex domesticis aliquis? dolet & tacet: conviciatur libertus? tacet: conviciatur servus? tacet. Sic vincitur qui laqueum ejus animæ per escam vocis extendit. Tace ergo & tu cùm tibi indignus conviciatur: tace cùm tibi servus, & maxime tuus, contumeliam facit; & dic in corde tuo: Ego taceo: *Tu autem ne taceas, Domine*; (Psal. 34. 22.) & adde: *Ne discedas à me*, ut David propheta dicebat; hoc est, ne solum me impugnantibus derelinquas. Non est enim solus, cui Deus præsens est. Accipe testimonium. *Ecce*, inquit, (Joan. 16.) *venit hora, ut dispergamini unusquisque in sua, & me solam relinquatis: sed non sum solus, quoniam Pater mecum est.*

10. Justus ergo adversus insolentes sibi tacet, justus orat. Audi justum orantem: *Pro eo ut me diligerent, detrahebant mihi: ego autem orabam.* (Psal. 108. 4.) Justus maledicentibus sibi benedicit; ut faciebant apostoli, sicut Paulus adserit dicens: *Maledicimur, & benedicimus.* (1. Cor. 4. 12.) Justus diligit inimicos suos. Vide quemadmodum paulatim per gradus singulos adscendere docetur ad incrementa virtutum, dicente Domino: *Diligite inimicos vestros.* (Matth. 5. 44.) Justus orat pro calumniantibus; quia & hoc præcepit Dominus adjungens: *Benefacite iis qui oderunt vos, orate pro calumniantibus & persequentibus vos.* (Ibidem.) Ipse est per omnia justus, qui hæc custodit & servat. Primum, quia tacet, & non respondet inimicis: deinde quia orat, hoc est, non est otiosus affectu. Et qui orat, bona orat, non ea quæ cuique possint suo inimico nocere. Plus est ergo orare, quam tacere. Justus maledicentibus sibi benedicit. Plus est & hoc quam orare pro se; securus enim sui benedicit ei, quem non timet, aut etiam ei quem ante metuebat. Justus diligit inimicum. Plus est diligere, quam benedicere; quia major est mentis dilectio, quàm sermonis gratia. Justus benefacit ei cujus odiis appetitus est. Justus orat pro calumniantibus. Bona caritas, & pietas bona: utrumque Dei, & utrumque est Deus; quia *caritas est Deus*, ut dixit Johannes in epistola. (1. Johan. 4. 16.) Ideo utrumque conjunctum est: *Diligite inimicos vestros .... & orate pro calumniantibus & persequentibus vos.* Plenitudo Legis est caritas: sed etiam hæc Evangelii plenitudo pro calumniantibus & persequentibus nos jubet orare, ut peccatis eorum veniam postulemus; sicut divino judicio Job sanctus electus est, cujus oratio regum illorum calumniantium justo aboleret offensam. (Job. 42. 8.)

11. Ergo etsi infirmus es, ora: etsi fortis es, ora. Infirmus pro te oras, fortis pro inimico tuo oras. Bonum scutum infirmitatis, oratio. Tu oras, & Dominus te protegit. Bonum scutum etiam triumphantis, ut inimicum tuum quem possis ferire, defendas; ne ab aliquo trucidetur, & (quod est majus) à Christo, qui dixit: *Mihi vindictam, & ego retribuam.* (Rom 12. 19.) Hæc est oratio, quæ in sinum convertitur deprecantis, fructum referens eorum quæ voluit impetrare; ut dona in ejus animam ac mentem recurrant, quæ poposcit à Domino; sicut in posterioribus hic idem propheta te docuit dicens: *Sic benedicam te in vita mea, & in nomine tuo levabo manus meas. Tamquam adipe & pinguedine repleatur anima mea.* (Psal 62. 5. & 6.) Ipse est sinus animæ, secretum orationis ejus, penetralia voluntatis, & quædam recurrentium votorum intima receptacula. Unde & justi in Abrahæ sinu requiescere leguntur, (Luc. 16. 22.) quod in ejus gratia, in ejus requie, in ejus placiditate requiescant, qui conformem ei induerint fidem, & eamdem in bonis operibus fecerint voluntatem.

12. Sed forte miretur aliquis, cùm Dominus dixerit per os David, quod humiliabat in jejunio animam suam; quomodo ipse David ait in posterioribus: *Si non humiliter sentiebam; sed exaltavi animam meam.* (Psal. 34. 13. Psal 130. 2.) Verum is consideret aliud esse

a Cod. Reg. & alii quatuor cum ant. edit. in marg. *qui malunt se vasa ejus esse.*

quod ad sapientiam mentis refertur, aliud quod ad humilitatem cordis: sapientia mentis sublimis est; sapientia autem carnis non debet inflari. Humiliabat ergo David in jejunio animam suam, ut castigandum nostræ carnis tumorem doceret. Exaltabat animam Propheta, per sublimem Dei gratiam; (Luc. 14. 11.) *quoniam & qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur.* Nec solum superbus retunditur, & humilis adtollitur digna remuneratione meritorum, sicut primum est intelligendum: sed quia verbum Dei ex omni parte acutum est, velut gladius qui ex duabus acutus est partibus, ego arbitror posse intelligi, quia & qui se exaltat, novit se humiliare: & qui se humiliare novit, etiam exaltare se novit. Denique Paulus ostendit, dicens: (Philip. 4. 11.) *Ego autem didici in quibus sum sufficiens esse. Scio & humiliari, scio & abundare.* Ergo & David non humiliter sentiendo [a] de Christo exaltabat animam suam, quam humiliant & dejiciunt arriani; & exaltando animam suam, sensus vigorem, fideique gratiam, virtutis humilitatis pio repræsentabat affectu.

(℣. 3.) 13. Ideo ergo dicebat: *Obmutui, & humiliatus sum, & silui à bonis*; quia noverat quando se humiliare deberet, & noverat quando silere deberet. [b] Obmutuit, ne ipsa litigiosa cum objurgantibus contentione perstreperet: humiliatus est, ut tumorem dejiceret superborum, vel ut ipsos quomodo humiliare se deberent, suo doceret exemplo: siluit à bonis; quia bona conscientia non eget defensione verborum, quæ suo nixa est testimonio, ipsa sui judex. Ideoque justus dicit: (Esai. 50. 8.) *Quis contradicat, aut quis resistat mihi?* Et Paulus dicit: (1. Cor. 4. 3.) *Mihi enim pro minimo est, ut à vobis dijudicer, aut ab humano die.* Adversum calumniantes & peccatores justus suo judicio contentus est: meritorum autem suorum judicium Christo reservat. Ideoque addidit: (Ibidem. 4.) *Qui dijudicat me, Dominus est.* Pulcherrime eum judicem elegit, qui nulla fraude fallatur; ut eum nec occulta prætereant, nec infirmæ conditionis lapsus offendat: qui fragilitati nôrit ignoscere. Ad omnia igitur utile silentium. Si peccatum agnoscis, tace; ne negando exaggeres: si non agnoscis, tace securus de innocentia. Non possunt aliena verba, crimen affigere, quod propria non recepit conscientia.

14. Sequitur: *Et dolor meus renovatus est.* Adhuc in inferiore virtutis gradu positus hæc verba depromit, quod dolor sibi peccatorum veterum objectione renovatus sit, quæ deleta jam obduxisse videbatur oblivio, vel bonorum operum texerat compensatio. Denique in posterioribus quasi fortior dicit: (Psal. 108. 25.) *Viderunt me, & moverunt capita sua*; eo quod minarentur, & nocere non possent. Et addidit: (Ibidem. 28.) *Maledicent illi, & tu benedices.* Et quod quasi validior loquitur, negligens injuriæ, vel pudoris, cui benedictio Domini pro omnibus abundaret. Ergo in isto psalmo trigesimo octavo quasi in quadam meditatione, nondum tamen in omni locatus perfectione virtutis, dicit sibi dolorem esse renovatum. Validissimus enim cicatricis offensionem sentire non novit, nec plagam potest timere, qui fortior est. In ipso pugilum certamine solet plerumque qui fortior est exspectare, ut inferioris ictu aliquo lacessatur, quo acrior offensus insurgat; ita exercitatione nimia atque patientia roboratus, ut tamquam insensibilis ad dolorem, plagam sentire non possit, percussus ridet, lacessitus initiatur. At vero inferior si forte ictum ferientis supra obductam cicatricem veteris vulneris exceperit, renovatum sentit dolorem. Sic est cui objiciuntur peccata superiora, quæ competenter doluit atque deflevit; ut satisfactione congrua vulneri peccatorum suorum obduceret cicatricem. Si perfectus est, tacet conviciantibus, nullo sibi dolore renovato; quia etsi peccavit, securus est quia sine pœnitentia sunt Dei dona; & ideo quæ semel donavit, resolvere ac renovare non soleat, cùm ipse dixerit: *Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates, & memor non ero.* (Esai. 43. 25.) Si autem imperfectus & immemor cælestium præceptorum, dolor ei tamquam rescissa cicatrice reparatur.

15. *Concaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exardescet ignis.* (℣. 4.) Graviora vulnera, sicut novimus, caustico medicamento vel admoto igne curantur. Ergo vir sapiens ipse medicus est sibi: tamen etsi medicus est, vulnus suum curat. Ideoque si non plene consummatus est ad inoffensæ habitudinem sanitatis, vaporatur ejus cor, habet febrem, ignescit ad objecta convicia. Etsi tacet, vel intra se teritur. Lapis si ad lapidem teratur, ignem excutit; ita etiam bona conscientia pudore succenditur, si renovetur ei suorum recordatio delictorum. *Et in ipsa meditatione ignis exardescit.* Non malus ignis, qui adurat, sed non exurat. Talis ignis Dei quem Moyses in rubo vidit; quando rubus urebatur, sed non exurebatur. Est ergo ignis, qui peccatum minuit, & suo culpam ardore depascit. Est & ignis qui cælestium scripturarum meditationibus excitatur; velut ille de quo dicit Hieremias: *Et erat ignis flammigerans in ossibus meis.* (Hier. 20. 9.) Aut ille de quo Cleophas, & qui simul iter agebat, quando post resurrectionem eis se Christus adjunxit, sermone mutuo conferebant dicentes: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, cùm aperiret nobis Scripturas?* (Luc. 24. 32.) Ideo & Dominus venit, ut ignem hunc in terram mitteret; quo illuminaret animas universorum, studium accenderet, crimen exureret.

16. *Loquutus sum in lingua mea: notum fac mihi, Domine, finem meum: & numerum dierum meorum qui est; ut sciam quid desit mihi.* (℣. 5.) Bonus ignis, qui fecit ut Propheta loqueretur. Et vide ne ipse sit ignis qui visus est, quando in die Pentecostes in unum locum discipulis congregatis, decidit cum

a. Ita mss. Vat. duo, & quinque Gallic. Verborum quidem sensus paulo obscurior est, verum ei non minimum accedet luminis, si modo ad superius illud respicias: *Cùm Dominus dixerit per os David &c.* Intellige igitur Prophetam in persona Christi exaltasse animam suam, & omnia jam plana erunt. Hoc autem cum minus adsequerentur Romani editores verba transposuerunt in hunc modum, *de Christo (quem humiliant & dejiciunt arriani) exaltabat animam suam, hoc est, sensus vigorem, fides gratiam, virtutem humilitatis pio repræsentabat affectu.* Aur. vero edit. & mss. Vict. & Colb. eadem verba prorsus resciderant sic præferentes, *de Christo, exaltabat animam suam, sensusque vigore, fideique gratia, virtutem humilitatis &c.*

b. Mss. Vict. & Colb. *Obmutuit & ipse, litigiosa cùm objurgantes contentione perstreperent.* Thuan. . . . *ne litigiosa cum objurgantibus contentione perstreperet.* Demum edit. vet. ac Rom. cum Vat. & aliis Gall. ut nos in textu. Rursus post pauca, ubi edit. vet. ac Rom. cum mss. Vat. & quinque Gallic. *vel ut ipsos quomodo humiliare se deberent.* Cod. Vict. & Colb. *vel ut ipsos humiliare se debere.*

vi

[illegible]na sup[illegible]os Spiritus sanctus, & linguis A [illegible]loquebantur. Sic enim scriptum est: *Quia* [illegible] *linguæ* [illegible]*orum dispersæ tamquam ignis.* Hic [illegible] ergo qui dixit ad Hieremiam: *Ecce do tibi in os verba mea ta ignem.* Hanc ergo & David linguam ignis accepit, ut divinæ cognitionis succensus ardore loqueretur: *Notam fac mihi, Domine, finem meum.* Non de morte sua quærit (neque enim hic finis resurrecturo) sed de eo fine quærit, de quo Apostolus dixit: Quia ille finis, quando dominus Jesus tradet regnum Deo Pa- B tri, & evacuabit omnes Priocipatus & Potestates: & quando mors novissima omoium destruetur; ut mala deficiant, & bona æterna succedant. Et ideo dictum est: *Fugit dolor, tristitia, & gemitus.* Hunc finem in hominibus operabatur & Paulus dicens: *Et quis est qui lætificat me, nisi qui contristatur ex me?* Objurgando eoim dolorem, tristitiam, gemitus excitabat, ut agerent pœnitentiam; quo irrevocabilem veniam & salutem, cujus Deum non pœniteret, mereretur. Ille igi- C tur verus est finis, qui non unius erit fois, sed omnium. Quomodo ergo finem meum dixit? Sed considera quis loquatur. Utique homo, vel unus ex hominibus usus communitate substantiæ, vel quia ad formam universorum describitur, & ad perfectionem consummati hominis eruditur.

17. Unde & addidit numerum sibi fieri numerum dierum qui est, ut sciat quid desit sibi. Ad perfectionem utique quid desit, non ad istius corporis vitam, de quo propheta David cupiebat ab- D solvi dicens: *Heu me! quia incolatus meus prolongatus est, & habitavi cum habitantibus Cedar.* Denique dierum numerum cognoscere volebat, noo etiam noctium. [a] Hîc enim dies & noctes sunt: ibi vero dies soli, ibi lumen perpetuum atque diuturnum. Et ideo addidit: *Qui est*, inquit, non qui transeat. Cælum enim & terra præteribunt, fides autem permanet, & dies Christi; quia heri & hodie ipse est, & in sæcula. Quem autem numerum quærat, accipe. *In domo*, ioquit, *Patris mei mansiones multæ sunt.* Dat ergo uoicuique locum dominus Jesus, hoc est, aptam pro uniuscujusque meritis mansionem. Unusquisque enim in suo ordine. Præcessit ergo, ut pararet iis credentibus locum. Unde etiam & dixit: *Si abiero, & paravero vobis locum, iterum venio ad vos, & accersam vos ad me ipsum; ut ubi ego sum, & vos sitis: & quo vado scitis, & viam scitis.* Est ergo via per quam resurgens Christus adscendit. Et ille quidem adscendit super omoes cælos ad Dei sedem: F homines autem à primo cælo ad secundum, & deiocceps à secundo ad tertium, & ab illo per distinctiones fere ad septimum cælum, [b] atque in ipsam apsidem & summitatem cælorum qui merentur, adscendunt. Si ergo numerus viarum est, & numerus mansionum; utique numerus dierum est, per quos ad cæli altitudinem pervenitur.

18. *Ecce veteres posuisti dies meos:* Alius habet: *Palæstas posuisti dies meos.* Si secundum Septuagiota viros, veteres accipimus dies; hoc est, secundùm veterem homioem intelligimus exactos. Sed vetus homo noster affixus est cruci. Ergo & vetus dies præterit, novus venit. Alius eoim dies hominis, alius dies Christi, quem Abrabam vidit, & gavisus est; de quo & David ait: *Hic est dies quem fecit Dominus, exsultemus & lætemur in eo.* Sanctus ergo in die Domini exsultat in die oovo, in quo Deus dominus illuxit nobis, & dedit novam lucem in innoxiam vitam & integram reformatis. Ideo vir justus securus novæ lucis & gratiæ Dei dicit: Erit mihi cælum novum, & terra nova, & novum lumen. Non enim lucerna, & lumen solis illic lucebit, aut lunæ; sed Dominus illuminabit super populum suum. Illa ergo desideravi, illa exoptavi; & ideo diem hominis non requisivi.

19. Quod si palæstas accipimus dies, ex nomine intelligimus plenos certaminis & laboris; quoniam palæstræ luctatores in agone dicuntur, qui luctantur ad coronam. Ergo quia & nobis lucta non solum adversus carnem & sanguinem est; sed & adversus spiritalia nequitiæ in cælestibus; dies nostri, hoc est, vitæ istius, in labore sunt & dolore. Unde & in posterioribus ait: *Anni nostri sicut aranea meditabantur: dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni. Si autem in potentatibus, octoginta anni: & plurimum eorum labor & dolor.* Unde & apostolus Paulus abundantius ceteris apostolis laboravit, ut legitime certando ad coronam quam cuperet, perveniret.

20. Sed tamen quia & architectorum mensuræ palæstræ dici feruntur, quibus ad structuræ numerum vel modum spatii colligendum, ædificia metiuntur, locumque eum in quo ædificia sunt locanda; & quia per Esaiam locutus est Deus: *Quis mensus est manu aquam, & cælum palmo, & universam terram clausa manu? Quis statuit montes in statera?* Videamus ne forte hic sensus hoc sermone sit colligendus; eo quod cognitos dies omnium habeat Deus: cui nihil immensum sit, qui omnia mensura quadam suæ scientiæ comprehendat, nihilque ei sit inæstimabile, nihil inexaminatum atque innumerabile, qui ait: *Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt.* Hoc ergo dicit Propheta: Ecce novisti dies meos: non te prætereunt quotidiani actus mei: peccata mea ante oculos tuos posuisti; & ideo *substantia mea tamquam nihilum ante te.* Quid enim est homo, nisi quia memor ejus es? Homo vanitati similis factus est. Homo in peccato: & si aliquid habeat probitatis atque virtutis, recte ceteris terrenis animantibus antefertur, & in conspectu animalium quibus est præpositus, antecellit: in conspectu autem Dei tamquam nihil est ejus substantia. Unde & alibi ait: *Quoniam non justificabitur in conspectu tuo omnis homo vivens.* Quod Symmachus manifestius expressit dicens: *Et vita mea tamquam nihilum ante te.*

21. Sunt autem qui breves putant dies dictos, quia Symmachus σπιθαμὰς posuit: σπιθαμὴ autem palmus est; & quia palmo mensus dicitur Deus

a. Edit. Rom. *Hic enim dies & noctes sunt. Ibi ergo dies solis* MSS. Vict. & Colb. *Hic enim diceret noctes sunt. Ibi ergo dies, ibi sol.* Vet. edit. & alii codices, ut nos in textu.

b. Edit. vet. ac mss. Vict. & Colb. *atque in ipsam summitatem cælorum.* Alii quatuor, *in ipsam axem & in summitatem cæli.* Vat. & Reg. *atque in ipsam apsidem summitatem* &c. Lege, *Apsidem*, sive *Apsida*, ut edit. Rom. habet. Est autem *apsida*, latior pars ædis, ut habetur in Gloss. mss. apud Cangium. Attamen scriptum mallemus, *altior*; cum sit summa fornicis curvatura. Hieron. lib. 2. in Epist. ad Ephesios, *In summo cæli fornice, & ut ipso verbo utar, apside.* Invenitur etiam illa vox apud Ecclesiasticos scriptores usurpata, ut Ecclesiæ partem ab aliis separatam, & quæ propriam haberet cameram, significet. Vide Mabillonium nostrum Tom. 2. *Analect.* atque alios.

Esaia. 40. 12. cælum (palma autem vel palmus portio manus est metientis, & aliquid comprehendentis) ideo tamquam breves dies æstimant nuncupatos; cùm cognitio Dei per mensuram, ut supra diximus, possit intelligi: cælestis autem ista cognitio, ut ad mensuram facta sint omnia. Non ergo breves, sed magni dies Prophetæ possunt intelligi, quos Deus mensus est palmo, quo mensus est cælum. Neque enim breves suæ vitæ dies diceret, qui postea ait:
Psal. 119. 5. *Heu me! quia incolatus meus prolongatus est*; nisi fortè quia propter peccata hominum breviores vitæ istius dies fecit Deus, quæ ante & nongentis & septingentis annis extendebatur; ut nunc intra centum annorum curricula claudatur. Sic ergo intelligendum est: Ecce peccato obnoxios dies meos nosti; dies enim vitæ hujus, quæ peccato est obnoxia, breves sunt: dies autem vitæ æternæ, sine fine.

22. Aut certe sic (nostrum est enim argumentis quærere veritatem, tuum est eligere quid sequaris) Ne peccatum, inquit, cresceret, abbreviasti dies vitæ humanæ qua vivimus, in bis terris; & tamen cùm maturior in hoc brevi cursu istius vitæ finis sit peccatorum, mortis celeritate *substantia mea tamquam nihilum ante te*; quia etsi ad imaginem & similitudinem Dei facti sumus, gravat tamen nos in hoc corpore constitutos quædam terrena contagio: quæ non gravaret, si nos exuere magis veterem hominem, cùm induimus gratiam, quàm supervestire mallemus; minorem etiam laborem nobis exspoliatus homo vetus, quam supervestitus adferret. Nam quod exspoliamur, abjicimus: quod supervestimur, induimus. Et ideo ingemiscimus & laboramus, donec mortale hoc veteris hominis indumentum, & errori effectum obnoxium, novitate suæ vitæ spiritualis absorbeat; ut si supra venenum plurima mella fundantur, ægre ac nimis sero veneni virus aboletur. Aqua etiam multa diu cum veneni felle luctatur, si non illud expuat, sed absorbeat.
a [a] Ideo laboriosa pœnitentia, suavis gratia; quia peccatum exspoliatur, ubi gratia est: absorbetur, ubi pœnitentia; ibi remittitur, hîc abscon-
Psal. 31. 1. ditur. Et ideo scriptum est: *Beati quorum remissa sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata.*

23. Et requievit paulisper ingemiscens humanæ conditionis ærumnam; quia dixerat: *Verumtamen universa vanitas, omnis homo vivens*. Et post [*] diapsalma, resumto spiritu, ait: *Quamquam in imagi-*
℣. 7. *ne Dei ambulet homo; tamen vane conturbatur: thesaurizat, & ignorat cui congregat ea*. Vide quomodo ante asperitatem suæ sententiæ temperavit: postea rationem suæ vocis absolvit. Temperavit dicendo: *Quia in imagine Dei ambulat homo*. Beatus homo, qui ad similitudinem Dei per fidem ambulas: beatus, qui in te fidem habes: beatior si avaritiam non haberes! Aliud bonum mentis est æternum, aliud vanum carnalis cupiditatis incendium. Fides enim Deo militat, avaritia tentatori: ista congerit quod sibi prosit, illa quod proficiat alienis. Quid igitur tam vanum, quam nescire cui laboret heredi? Quis [b] enim scit si sibi filius, aut nepos proprius supervivat? Sæpe autem in tabulis testamenti scriptus heres funesto ambitu testatorem præcedit ad tumulum, aut hereditatem superstes absorbet, aut luxuriosus dissipat, aut stultissimus non tuetur, aut proscriptus amittit. Si quem ergo videris studiose divitias congregantem, dic & tu: *Vane conturbatur: thesaurizat, & ignorat cui congregat ea*. Neque enim secum potest auferre, quæ possidet; & cùm morietur, relinquet alienis divitias suas. Succedit frequenter inimicus & ingratus, & decessori successor insultat. Quos ille dilexit, iste persequitur: quos ille nutrivit, hic vendit.

24. Græcus tamen non habet: *In imagine Dei*; sed tantummodo: *In imagine*. In qua ergo imagine ambulat homo? In ea utique ambulat ad cujus similitudinem factus est; id est, ad imaginem Dei. Imago autem Dei Christus; qui est splendor gloriæ, & imago substantiæ ejus. [c] Christus ergo imago Dei venit ad terras; ut jam non in umbra ambularemus, sed in imagine. In Christo enim imagine ambulat, qui sequitur Evangelium. Ideo discipulo suo dicit: *Vade retro post me*, Matth. 8. 33. ut me sequaris. Ideo erravit populus Judæorum; quia in umbra ambulavit. Ideo non errat populus Christianus; quia in imagine ambulat, habens solem sibi justitiæ refulgentem. Bona imago, non ceris picturæ fucata radiantis, sed plenitudine divinitatis expressa. In qua imagine & Pater simul videtur & Filius; quia per utrumque eorum unitas operationis effulget. Etsi jam resurrexit Christus, tamen in Evangelio nobis adhuc ejus imago Joan. 11. 44. monstratur. Lego quod Lazarum suscitaverit; & Patris opus & Filii credo. Filius vocavit, Pater audivit, & Lazarus ambulavit. Lego quia cum Marc. 1. 24. [d] dæmones fatebantur: fatebantur & Patrem; quia Dei Filium precabantur: fatebantur & ipsum; quia per ipsum ejiciebantur. Scriptum est enim: *Quod si in Spiritu Dei ejicio dæmonia, filii* Matth. 12. 27. *vestri in quo ejiciunt?*

25. Primum igitur umbra præcessit, secuta est imago, erit veritas. Umbra in Lege, imago vero in Evangelio, veritas in cælestibus. Umbra Evangelii & Ecclesiæ congregationis in Lege, imago

a. Cod Vat ac Gallic. aliquot, *Ideo laboriosam pœnitentiam suavis gratia sequitur.* Alii cum edit. consentiunt.

*. *Diapsalma*, est quædam in psalmo divisio, vel mutatio, *ut sicubi* (ait Hilarius Prolego in Exp. psalm) *diapsalma intercesserit, aut aliquid aliud dici, aut etiam ab altero dici, aut in altero artis musicæ modulo cantari intelligendum sit.* Hieronymus epist. 138. ad Marc. ab hac opinione discrepat, contendens *diapsalma* nihil aliud sonare, quam Hebræorum *sela*, id est, semper, quod tantum distinctionis causa ponebatur. Verum longe aliter de eadem voce differit Eusebius Cæsar. in *Expositione Cat. P P in psalmos* à Balthas. Corderio concinnata, & Antuerpiæ typis Moreti an. 1643. edita. Illic siquidem narrat quinque cantores ordinis levitici, quos David elegerat, & quorum ipse medius stabat, singula musica instrumenta pulsantes contra Sanctuarium psallere solitos Spiritu sancto inspirante. At si quando ejus afflatus cessaret, eos quoque tantisper à cantu destitisse, ac tum scripsisse *diapsalma* Gregorius Nyss. Tract. 2. in psal. cap. 10. silentium illud non cessationi divini instinctus, sed novæ cuipiam illustrationi à Spiritu sancto in mentem Davidis immissæ adtribuit. Hunc adeas licet; sicut & Cassiod. Prol. in psalmos cap. 11. & alios.

b. Ita edit. & mss Vict. & Colb. At Reg & alii quatuor, *si aut filios, aut nepotes proprios supervivat* Rursus eodem hoc loco, edit. vet. & cod. Vict & Colb *conditis tabulis, testamentis scriptis heres funesto ambitu* &c. Edit. Rom cum mss quinque ut nos in textu, nisi quod aliqui pro, *ambitu*, legunt, *obitu*: alii *abitu*, id est, discessu, vel excessu.

c. Mss. quinque, *Christus ergo imago, sancte ad imaginem Hac imago venit in terras.* Alii atque edit. ut nos supra Iterum hoc ipso loco iidem quinque mss *Ut jam non in umbra.* Alii cum edit. nonnulli: *ut jam non in umbra.* Denique ubi Rom edit. cum mss. nonnullis: *In imagine autem*, Edit. vet cum aliis habent: *In Christo enim* &c.

d. Ita edit. ante ac mss Vict. & Colb. à quibus non dissentit edit Rom nisi quod erasit verbum, *fatebantur*, ante, *& Patrem*. Reg autem & alii aliquot: *Dæmones fatebantur & Patrem, quia Dei Filium precabantur, fatebantur, & in ipso vel per ipsum (Thuan. & per ipsum) ejiciebantur.*

turæ veritatis in Evangelio, veritas in judicio A [illegible]i. Ergo quæ nunc celebrantur in Ecclesia, eorum umbra erat in sermonibus prophetarum: umbra in diluvio, umbra in Rubro mari; quando baptizati sunt patres nostri in nube, & in mari: umbra in petra, quæ aquam fluxit, & populum sequebatur. Nonne illud in umbra erat sacrosancti hujus mysterii sacramentum? Nonne in umbra erat aqua de petra, quasi sanguis ex Christo, quæ fugientes se populos sequebatur ut biberent, & non sitirent: redimeretitur, & non peri- B rent? Sed jam discessit umbra noctis & caliginis Judæorum, dies appropinquavit Ecclesiæ. Videmus nunc per imaginem bona, & tenemus imaginis bona. Vidimus Principem sacerdotum ad nos venientem, vidimus & audivimus offerentem pro nobis sanguinem suum: sequimur, ut possumus sacerdotes; ut offeramus pro populo sacrificium: etsi infirmi merito, tamen honorabiles sacrificio; quia etsi nunc Christus non videtur offerre, tamen ipse offertur in terris, quando C Christi corpus offertur: immo ipse offerre manifestatur in nobis, cujus sermo sanctificat sacrificium quod offertur. Et ipse quidem nobis apud Patrem advocatus adsistit: sed nunc eum non videmus; tunc videbimus, cùm imago transierit, veritas venerit. Tunc jam non per speculum, sed facie ad faciem ea quæ sunt perfecta, videbuntur.

26. Adscende ergo, homo, in cælum, & videbis illa quorum umbra hîc erat vel imago. Vide- D bis non ex parte, non in ænigmate, sed in consummatione: non in velamine, sed in luce. Videbis verum lumen, æternum atque perpetuum Sacerdotem, cujus hîc imagines videbas, Petrum, Paulum, Johannem, Jacobum, Matthæum, Thomam. Videbis perfectum hominem jam non in imagine, sed in veritate; qualis enim cælestis, tales & cælestes. Utique & ipsi jam in gloria vel decore, jam in resurrectionis gratia; non in corpore mortis, & corruptionis deformitate. E

27. Vide ne eo deferas imaginem terrestris, ubi lux cælestium est. Hîc si quis tyranni imagines habeat, qui jam victus interiit, jure damnatur. Quomodo tu hostis & adversarii imaginem in civitatem veri imperatoris inducis; nisi ut ipse te damnes? Et si volueris imaginem terrestris inferre, contradicet tibi princeps istius mundi, & dicet: Mea est imago hæc; & quæ offers, mea sunt. Quid facies deprehensus, cùm tibi dixerit: Mea est avaritia, mea est ambitio, meæ divitiæ, F quarum imaginem in te recognosco? Ipse est enim adversarius & defensor. Quod si fueris qualis Jacob, dices Labæ qui se transfigurat in Angelum lucis: *Recognosce si quid tuorum in me invenis.* (31. 32.) Tunc ille requiret, & non inveniens confutatus abscedet; quia abscondisti atque obliterasti omnia simulacra vitiorum. Beatus qui potest dicere: *Veniet hujus mundi princeps, & in me suam inveniet nihil.* (14. 3.) Quæ sua sunt enim quærit ille, non illa quæ Christi. Si ergo quæ sunt Christi sequeris, noli quas non habebas affectare divitias, augere quas habebas; & divitem te sibi sentiat pauper. Induc in domum tuam inopem, frange panem esurienti, & nudum operi; ut tibi thesaurus condatur in cælo, qui tecum transeat. Pauper Christus est factus, cùm dives esset, ut nos sua inopia divites faceret. Noli ergo propter divitias vane conturbari, excitari de somno, cogitare quemadmodum pecuniam tuam serves, opes tuas augeas, de nocte procedere, excubare ad judicis domum; ut aliena diripias, litem moveas pauperi, verearis exactorem tributi: vana est ista conturbatio.

28. Et ideo Justus dixit: *Et nunc quæ est exspectatio mea; nonne Dominus? & substantia mea ante te est.* (℣. 8.) Spes & patientia nostra Christus est: ipse factus est redemtio nostra, ipse est nostra exspectatio; ut dicamus singuli: *Exspectans exspectavi Dominum, & respexit me.* (Psal. 39. 2.) Respice ergo nos in judicio tuo. Respiciat super nos misericordia tua; ut qui de merito diffidimus nostro, per tuam misericordiam liberemur, in cujus potestate est animæ nostræ vitæque substantia. Et ideo non timeamus corporis mortem; sed eum qui potest animam nostram vel servare, vel perdere: cujus substantia virtus est, quam Deus ad similitudinem sui pectoribus infudit humanis.

29. Quisquis igitur habet istam substantiam animæ suæ, dicit: *Ab omnibus iniquitatibus meis eripe me.* (℣. 9.) Non unius criminis lapsum fatetur, qui ab omnibus se iniquitatibus solvi precatur. Scit enim quod nisi Dominus ignoscat, nemo salvus esse possit, quicumque natus est sub peccato, quem ipsa noxiæ conditionis hereditas adstrinxit ad culpam.

30. *Opprobrium*, inquit, *insipienti dedisti me.* (Ibidem.) Quis est insipiens, nisi qui peccatum facit, & eligit mala pro bonis? Ergo qui auctor est peccatorum, ipse insipiens magis, quam ejus minister. Cùm peccamus igitur, in opprobrium tradimur adversario; ut ille nos quasi inimicus in die judicii accuset & prodat. Suscipiamus ergo opprobrium crucis Christi, quod suscepit Moyses, & Ægypti thesauris regalibus prætulit; & ideo non est insipienti in opprobrium traditus. Alii habent codices: *Opprobrium insipienti ne tradas me.* Sed magis David eam consuetudinem habet, ut sua magis opprobria & peccata fateatur, nec de peccatis suis erubescat & opprobriis, qui scit in confessione esse veniam, & in peccati sui condemnatione justitiam.

31. Denique ex his quæ sequuntur, manifestatur hic sensus; quia subjecit: *Obmutui, & non aperui os meum; quoniam tu fecisti me*; (℣. 10.) hoc est, dedisti me in opprobrium insipienti, ideo obmutui, & non aperui os meum, ne peccata majora contraherem. Agnovi voluntatem tuam, ut ad tempus erubescerem, & postea salvus fierem veniam postulando. Prodest ergo interdum & opprobrium. Siquidem etiam ipse prodest carnis interitus; ut testificatur Apostolus dicens: *Tradidi eum in interitum carnis; ut spiritus salvus sit in die domini nostri Jesu Christi.* (1. Cor. 5. 5.) Opprobrium quoque prodesse David ipse testatus est dicens ad Abessam: *Sine, maledicat mihi Semineus; quoniam dixit illi Dominus; ut videat humilitatem meam, & retribuat mihi Dominus bona pro maledicto hoc.* (2. Reg. 16. 11. & 12.) Et re vera vidit opprobrium ejus Dominus, quod flens ibat & excalciatus, operto capite; & amovit ejus opprobrium. Liquet igitur quia cùm datus in opprobrium David fugerit, & humiliatus sit, &

rudis pedibus Domino satisfecerit, & lapides A jacientem non repercusserit, & in maledicentem non permiserit vindicari, & post hæc regno suo integro restitutus sit; quia & opprobrium à Domino sit, & prosit magis sustinere opprobrium, quam resellere. Denique victoria post secuta est. Ergo opprobrium prodest. Sed quid est quod addidit: *Quoniam tu fecisti me?* Nonne ideo obmutuisse se dicit, & non aperuisse os suum; quia agnovit Domini voluntatem: propterea patienter se pertulisse; ut satisfieret Domino per op- B probrium pro peccato?

℣. 12. Psal. 37. 18. 32. Unde & adjunxit: *Amove à me plagas tuas,* Quomodo hoc sibi congruit? In superiore psalmo flagellis se obtulit, hîc flagella à se postulat amoveri; nisi quia solvit jam de manu Domini duplicia peccata sua, erubescendo, opprobria sustinendo? Compunctiones cordis sui sunt & cogitationum, sunt & increpationum flagella. Videamus tamen ne ideo dixerit ante Deum esse substantiam animæ suæ; quia non impugnaret adver- C sarius eam, nisi potestatem accepisset à Domino; quod enim fecit Dominus, & tuetur. Denique Angelus in circuitu est hominis, qui prætendit, ne quis noceat ei. Non discedit Angelus, nisi jussus à Domino, ut suus athleta decertet. Ergo quasi substantia Domini præsumit veniam sibi iniquitatum suarum à Conditore suo posse concedi; & ideo rogat, quia novit Auctorem suum misericordem. Deinde quia datus sit in opprobrium, non resistit; sed patitur adversum se adsistere pecca- D torem, & silet substantiæ suæ conscientia, quæ bona est, & potest corporis ferocitatem refrænare, ut virtus succedat, culpa ponatur. Postremo quia factus à Domino est, citius sibi posse donari peccatum confidenter existimat, qui fortitudinem manus Domini potuerit sustinere.

33. Et hoc utique bonæ substantiæ est, etsi à fortitudine manus Domini defecisse se dicit. Fortis manus sicut male percutit, sic cito sanat: quæ fortis ad vulnus, fortis & ad remedium est. Unde E Deut. 32. 39. & ipse ait: *Percutiam, & sanabo*; ut non meminerit vulneris, qui sanatus evasit. Denique hæc manus Domini sancto Job omnia abstulit, & omnia repræsentavit; immo omnia cumulo auxit, ut amissa geminaret. Nec te moveat quod defecisse se dixit. Est qui deficit, & fortior surgit; suffulcit enim Dominus omnes qui ruunt, & corrigit omnes elisos. Cùm virtute enim surgit quicumque corrigitur. Defecit Paulus à fortitudine manus hujus. Cecidit persecutor, & surrexit F ℣. 12. Evangelii prædicator. Hoc est quod ait: *A fortitudine manus tuæ ego defeci.*

Ibidem. 34. Et addidit: *In increpationibus super iniquitatem erudisti hominem: & tabescere fecisti sicut araneam animam ejus.* Græcus, ὑπὲρ ἀνομίας dixit, hoc est, *pro iniquitate*; & integrum versum, ἐν ἐλεγμοῖς ὑπὲρ ἀνομίας ἐπαίδευσας ἄνθρωπον posuit, quod est: *In increpationibus pro iniquitate erudisti hominem.* Ideo Sapiens dixit: [a] Eccli. 23. 2. *Quis mihi dabit cogitationum mearum flagella .... & labiorum meorum si-* Eccli. 22. 33. *gnaculum?* Ut cor suum ipse suis cogitationibus flagellaret, & signaret labia sua; quo & vetera peccata minueret, nec alia loquendo renovaret; quo propriis increpationibus eruditus, exercitia virtutis indueret. Tabescit autem anima, quando peccatum minuitur: vel cùm anima tabescit, culpa deponitur: incrassatur, cùm peccata cumulantur. Unde ait Dominus de peccatoribus: *Non permanebit in his Spiritus meus in æternum; quoniam carnes sunt.* Gen. 6. 3. Et alibi Scriptura dicit: *Incrassatum est cor populi hujus.* Act. 28. 27. Ideo & Hieremias primùm baculum vidit nucinum: deinde ollam ferventem, ut tabesceret anima [b] prophetæ incipientis; quo culpa discederet, ut accederet gratia. Sed cur prius baculum, postea ollam? Quoniam qui baculo non corrigitur, in ollam mittitur, ut ardeat & tabescat. Et ideo ad prophetam Ezechielem dicitur. *Accipe tibi sartaginem .... & accipies iniquitates domus Israel .... & consummabis, & tabescent,* inquit, *in suis iniquitatibus.* Ezech. 4. 3. & seq. Et alibi in eodem libro dicit Dominus: *Sed ego magnam faciam titionem, & multiplicabo ligna, & succendam ignem; ut liquefiat caro, & imminuatur jus.* Ezech. 24. 9. & 10. Quibus testimoniis significatur quod animæ perfidorum admoto igne tabescant; ut deponant crassitudinis quemdam carnalis humorem. Mittuntur ergo in sartaginem & animæ peccatorum; ut defluat quædam peccati caro, quæ obduxerat animæ ac mentis vigorem; & velut jure quodam, ita quibusdam infuderat animam illecebris cupiditatum. Exspectant igitur nos quædam sartagines; ideo hîc conteramus cor nostrum, ut subtile fiat, & deponat omnem duritiem & pinguedinem quamdam carnalis arvinæ: quod patientur qui luxuriati sunt in hac vita; & magis ludibria dedecorum, quam opera ulla virtutum exercenda sibi more Judaico crediderunt. Incrassatus est enim Jacob, & pinguis factus est, & surrexit ludere: quem à fidei veritate lusus ille in perfidiæ traduxit errorem. Merito ergo Paulus castigabat corpus suum, ne nutriret corpus peccati; luxuriando enim facimus membra peccati, sobrietate autem membra justitiæ. Non natura ergo, sed culpa delinquit.

35. Nec iterum vana & inania sequamur, ne telam araneæ texere judicemur; eo quod peccata nulla perpetuitatis possunt habere substantiam. Unde cùm videris aliquos studere facultatibus ampliandis, cumulandis potestatibus, affectando decori, dices illud Esaiæ: [c] *Telam araneæ texunt isti in omnibus diei annis,* Esai. 59. 5. quæ diuturna esse non potest; sed cito scinditur, atque opus ejus omne dissolvitur. Non enim supra solidum aliquod firmamentum locatur; sed in vacuo suspenditur. Nihil laxum, nihil molle verum Christi militem decet; ecce enim qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt. Argutì sibi & industrii omnes avari videntur. Quid argutius, quid sollicitius aranea, quæ operi suo diebus ac noctibus semper intendit, nec ullo sumtu, ullaque impensa conficit vestimentum? Sed vanum

a Ita mss. ac edit. omnes, excepta Rom. in qua legas, *Quis mihi imponet cogitationum mearum flagella. & quis dabit mihi labiorum* &c. Ubi locum voluit accommodare ad sacri textus verba, quæ consule.

b Rom. edit. *propheta insipientis.* Melius aliæ, ac mss. aliquot, *prophetæ incipientis*; cum istthæc de Hieremia in ipso primo ejus libri capite referantur. Non male tamen alii mss. *prophetæ insipientis.* Quod vero baculus ille dicitur, *nuceus*, vel, *nucinus*, id nusquam alibi reperimus.

c. Sic mss. Vat. & quinque Gallic. Alii vero cum edit. hæc prætermittunt: *isti in omnibus diei annis.*

omne quod fecerit. Sic homo omnis est, qui A opus suum supra Christi non constituit fundamentum. Vane noctibus & diebus & ipse turbatur; cùm eum plerumque araneæ modo [a] etiam
a io ipso suæ improbitatis molimioe, operis sui ruina convolvat.

36. Et ideo sapiens qui cognoscit hujus sæculi vanitatem, non diuturnam vitæ hujus precatur usuram; sed ad illa æterna festinat, & labore hujus corporis & dolore gestit absolvi; sicut Propheta desiderasse cognoscitur dicens: *Exaudi,* B *Domine, orationem meam & deprecationem meam: auribus percipe lacrymas meas. Ne sileas à me, quoniam advena ego sum apud te in terra, & peregrinus; sicut omnes patres mei.* Alius est incola, alius advena, alius accola. Incola, qui de loco est, & genitalem locum incolit: advena qui aliunde venit: accola, qui ad tempus colit, & mutatur annorum vicibus. Hoc est ergo quod dicit David: Apud te alienus sum, dum in terra sum: non sum nunc paradisi tui incola. Unde exposuit hoc ipse C subjiciens: *Et peregrinus; sicut omnes patres mei.* Quod aperuit & apostolus Paulus, adserens quo-
v 5. 7. niam *cùm sumus in hoc corpore, peregrinamur à Domino;* quia etsi fides in nobis est, per fidem tamen ambulamus, non per speciem, id est, non facie ad faciem, quasi præsentes; ambulamus enim in ænigmate adhuc, non in veritate. Denique addi-
v. 8. dit: *Audemus ergo & confidimus magis peregrinari*
b *corpore, & adesse ad Dominum. Audemus* [b] præsumtionis in Deo fidei, non temeritatis est verbum; D & consentimus, id est, volentes adquiscimus & optantes, non plenioris scientiæ auctoritatem
c velut principaliter [c] oostro judicio dependentes: volumus verum esse quod cupimus; ut appropinquemus ad Dominum, à quo nos videtur futurorum & præsentium distantia separare. Aude-
v. 9. mus ergo adesse; & ideo inquit: *Connitimur.* Cognoscis verbum volentis adhuc pervenire, non ejus qui pervenerit. Affectus igitur in hoc sermone, non effectus ostenditur. Denique ipsum E testem sui sermonis interroga; immo audi dicen-
v. tem, vel potius audi dubitantem, cùm dicit: *Ideo connitimur, sive absentes, sive præsentes placere illi:* absentes adhuc per fidem, præsentes per speciem. Unde & hoc potest intelligi, quod & hic positi, & illic placere nostro judici, redemtori quoque nostrarum desideramus animarum. Necesse est enim nos ei adsistere per speciem; ut unusquisque operum suorum merita dignæ adipiscatur fortis examine: vel justus in requie, vel impius in ærum- F na. Fundit igitur lacrymas; quoniam cùm advena in terram venerit, demoretur & separetur à patria longo detentus exsilio. Considera nunc mihi illum Adam de paradiso ejectum, in castellum relegatum, spectantem unde dejectus sit, flentem ubertim; quia reminiscitur quid amiserit, quove deciderit. Et ideo gratias agamus Deo, qui nos perpetuo exsilio liberavit, aperiens januam qua revertamur ad patriam. Unde Apostolus præsumsit dicere: *Ergo jam non estis advenæ,* Ephes. 2. 19. *atque peregrini; sed estis cives sanctorum, & domestici Dei.*

37. Hoc volens recipere David antequam Christus veniret in terram, dixit: *Remitte mihi* ℣ 14. *ut refrigerer, priusquam eam, & amplius non ero;* hoc est, hîc mihi remitte, ubi peccavi. Nisi hîc remiseris mihi, ibi remissionis requiem invenire non potero; quod enim in terra ligatum manserit, ligatum manebit in cælo, quod solutum in terra fuerit, solutum erit in cælo. Propheta enim & prædicator Ecclesiæ congregandæ, evangelico spiritu indulgentias Domini prævidebat; & præcipienda apostolis ei Dominus revelabat; immo hæc erat * vetus sententia, ut qui se ligasset in ter- *
ris, vinctus migraret à corpore. Ideo Dominus, quod ante erat judicii sui, dedit apostolis, [d] pec- d
cata remittendi æquitate solvenda; ne cito solvenda, diu ligata manerent. Denique audi dicentem: *Tibi dabo claves regni cælorum; & quodcumque* Matth. 16. 19. *ligaveris super terram, erit ligatum & in cælo: & quodcumque solveris super terram, erit solutum & in cælo.* Tibi, inquit, dabo claves regni cælorum, ut & Ibidem. solvas & liges. Hoc Novatianus non audivit, sed Ecclesia Dei audivit; ideo ille in lapsu, nos in remissione; ille in impœnitentia, nos in gratia. Quod Petro dicitur, apostolis dicitur. Non potestatem usurpamus, sed servimus imperio; ne postea cùm venerit Dominus, & ligatos invenerit quos oportuit solvi, commoveatur adversus dispensatorem, qui ligatos servaverit servos, quos Dominus jusserat solvi dicens, quoniam *qui cognovit volunta-* Luc. 12. 47. *tem domini sui, & non fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit multam: qui autem non cognovit, & fecit digna plagis, vapulabit minus.*

38. Merito ergo David remitti sibi postulat quod sciebat non esse iis, qui secundùm Aaron erant, sacerdotibus adtributum: sed Evangelio servabatur. Cui ergo non remittitur, in exsilio est, in peregrinationis injuria perseverat. Hîc ergo petenda est venia. Hîc enim dictum est: *Beati qui* Luc. 6. 21. *nunc fletis; quia ridebitis:* hîc locus est veniæ postulandæ. Deploremus igitur in terris, ut mereamur indulgentiam. Nisi remissum peccatum hîc fuerit, non habebimus requiem: si requies non fuerit, non erit vita æterna: si vita æterna non fuerit, non erimus. Ideo petit remitti sibi, antequam eat, ut sit. Si enim remissum non fuerit, non ero, inquit, cum iis qui sunt, cum iis qui in paradisum merentur adscendere. Qui autem non est, consumetur cum descendentibus in lacum, qui in catenis & carcere fuerit derelictus.

39. Non ergo definitive dicit: *Non ero;* quia alibi dicit: *Psallam tibi in cithara, Deus sanctus Is-* Psal. 70. 22. & 23. *rael? Gaudebunt labia mea cùm cantavero tibi; & anima mea quam redemisti.* De redemtione ergo præsumit. Et alibi audi dicentem: *Placebo Domi-* Psal. 114. 9. *no in regione vivorum.* Erit ergo qui placere præsumit. Potest & sic intelligi; quia dixit: *Advena ego sum apud te in terra; & peregrinus, sicut omnes pa-*

a. Codices quinque mss. *etiam in quæstu suæ improbitatis, molimine operis sui ruina convolvat.*
b Omnes edit. & nonnulli mss. *præsumtionis & fidei, non &c.* Melius alii, *præsumtionis in Deo fidei,* hoc est, præsumtionis ac fiduciæ ejus quam fides in Deo nobis ingenerat.
c. Mss. aliquot, *nostro judicio defendentes.* Sic etiam edit. exceptis Paris. nonnullis, quæ legunt . . . . *deferentes.* At plures potioresque mss. præferunt . . . . *dependentes;* hoc est, quasi inclinata lance adjudicantes.
*. Videtur alludere ad illud Eccles. 11. 3. *Si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit.*
d Omnes edit. *peccata remittendi æquitatem; ne cito solvenda &c.* Mss. quinque Gall. *peccati remittendi æquitatem solvendam, ne diu ligatum maneret.* Omnium optime Vat. Colb. ac Vict. ut in corpore; ubi advertes dictionem, *solvenda,* ad accusativum, *peccata,* esse referendam.

tres mei; & ideo remitte mihi, ut peregrinus esse A desinam: remitte mihi exsilium, quo relegatus sum. Si remiseris antequam discedam hinc, non ero amplius exsul atque peregrinus. Cùm enim tu remiseris, non ero peregrinus; sed civis ero sanctorum tuorum. Ero cum patribus meis, qui & ipsi fuerunt ante peregrini, nunc vero jam cives sunt. Ero domesticus Dei, ut pœnam non timeam, gratiam merear: per dominum nostrum Jesum Christum, cum quo tibi est laus, honor, gloria, perpetuitas, cum Spiritu sancto à sæculis, & nunc & semper, & in omnia sæcula sæculorum. Amen.

IN PSALMUM XXXIX. ENARRATIO.

1. IN superioribus psalmis pœnitentiam prædicavit: deinde [a] de patientia sua, & perturbatione hominis est locutus: in trigesimo autem & nono psalmo, novum annuntiat Testamentum; qui enim malorum pœnitentiam agit, exspectat. Sed non est perfecti exspectare, sed exspectasse; nemo enim nisi qui perseveraverit usque in finem, salvus erit.

℣. 2. 2. Ideo addidit: *Exspectans exspectavi Dominum.* Ubi ergo hoc dicitur, nisi in Evangelio, in quo jam nobis qui exspectabatur, advenit: in quo C jam nobis non Legis caligat umbra, sed veritas *℣. 3.* fulget; quia Christus illuxit, qui exaudivit deprecationes suorum, & eduxit nos de lacu miseriæ, & de luto fæcis; ubi jam demersi tenebamur nostrorum voragine peccatorum, & totus homo noster inhærebat, nec poterat se se animus noster eruere, obrutus multiplicis labe flagitii? Gratias igitur domino Jesu, unigenito Dei Filio redemtori nostro, qui nobis peccata omnia remissurus descendit è cælo; ut nos de lacu ac limo istius D mundi, & cœnulenta quadam palude terrarum, de corpore quoque mortis hujus eriperet, atque in carne sua statueret animi nostri interiora vestigia; ut confirmati in Dei verbo, & per crucem Dominici corporis [b] passionibus absoluti, ambulemus jam non in opprobrio dedecoris, sed in remissione peccati. Confirmatus igitur & radicatus in Christo, supra petram sibi memorat pedum suorum statuta vestigia. Unde dicit Apostolus: *1. Cor. 10. 4.* *Bibebant autem de consequenti petra: petra autem* E *erat Christus.* Petra, eo quod sitientes sequatur, confirmet labentes; ne sitientibus aqua desit, labentibus firmamentum.

3. Exspectanti ergo mihi, domine Jesu, ali- *℣. 4.* quando venisti, direxisti gressus meos in Evangelio, immisisti in os meum canticum novum, quod est novum Testamentum. Gaudentes jam canimus hymnum Deo nostro, quia novarum virtutum præcepta cognovimus; ut nostra omnia relinquamus, Christum sequentes, & nostros F diligamus inimicos. Novos etiam hausimus mores; ut pro persequentibus nos, precem Domino deferamus. Maledicentes ecce benedicimus. [c] Nescimus opera nostra jactare, aut celare peccata. Angelorum etiam more nuptias refutamus.

4. Quid multa? De illo ærumnoso peccatore beatus homo factus est, jam non respiciens in istius mundi varias vanitates. *Vanitas* enim *vani-* *Ecclef. 1. 2.* *tatum, & omnia vanitas*, totus hic mundus est; sicut dixit sapiens Salomon. Quid enim nisi vanum est ea sequi, quæ perseverare non possunt; & omnia tamquam umbra prætereunt? Insaniæ B autem falsæ, aut certamina ista bellorum, in quibus pro temporali possessione sanguis tantus effunditur: aut contentionum theatralium dissensiones: aut Circensium plena furoris studia declarantur: aut hæreticorum doctrina feralis: aut pseudoprophetarum in modum oraculorum cælestium simulati gestus, verba composita. Sic enim dicit Propheta: *Beatus vir cujus est nomen* *℣. 5.* *Domini spes ejus: & non respexit in vanitates, & insanias falsas.*

5. Sunt ergo & veræ insaniæ, & forsitan prophetarum, qui in excessu mentis positi prophetabant, repleti Dei Spiritu, ut quibusdam insanire viderentur; cùm propriæ salutis immemores, nudi plerumque & excalceati, sicut Esaias sanctus, per populos currerent, vociferantes non quæ ipsi vellent, sed quæ à Domino juberentur. Ex his igitur intelligitur adfulsisse remedium salutis; quoniam qui exspectabatur, adest.

6. Exspectavit eum Adam de paradiso ejectus, ut longo liberaretur exsilio. Exspectavit eum in Noe justo, qui ad semen futurorum est reservatus; ut ex illo justitiæ semina in hominibus pullularent. Ipsum putabat publicæ salutis auctorem, qui diluvio superstes esse meruisset. Ipsum sapientiæ principem, qui excoluisset vitem, & ex ejus fructu inebriatus foret. Quid est enim vitis nisi sapientia; sicut aperuit nobis David cælestis interpres oraculi dicens: *Uxor tua sicut vitis abun-* *Psal. 127.* *dans in lateribus domus tuæ?* Eo quod in ipso esset sapientiæ plenitudo, quæ exspectabatur in Christo, qui novo repletus sapientiæ sacramento, quod oculus non vidit, nec auris audivit, inusitatum nobis deferre mysterium properavit; ut nudus jaceret, & exuberantis sapientiæ pocula inaudita proflueret: ut obliti superiorum, in novos mores, & novam sobrietatem vitæ resurgeremus æternæ; quo per stultitiam prædicationis Deus agnosceretur, quem per sapientiam non cognovit hic mundus. Denique in figura illa dormientis & nudati patris, qui stultitiam risit, maledictus est: qui venerati sunt, benedictionis gratiam sunt adepti. Ideoque qui mortem unigeniti Filii Dei, patris & creatoris omnium, ad offendiculum, aut opprobrium nostræ fidei objiciendam esse crediderint, peccatorum suorum nexibus ad perpetuam maledictionis ærumnam tenentur adstricti: qui vero eam pro totius humani generis absolutione suscipiunt, virtutis æternæ præsidio fulciuntur. Crux enim Christi Judæis offendiculum, *Cor. 1. 23. & 24.* Græcis stultitia, ut Apostolus dixit: nobis autem qui credimus in dominum Jesum, virtus Dei atque sapientia est.

a. Ita edit. & mss. Colb. ac Vict. Reg. autem mendose: *deinde patientia sua perturbatione hominis est locutus.* At paulo melius Vat. & alii quatuor Gallic. *deinde de patientia sua perturbationis nihilominus est locutus.*

b. Vox, *passionibus*, in plerisque mss. desideratur: quæ tamen sensui non videtur supervacanea.

c. Mss. aliquot: *Nesciamus opera nostra ladere* (forte legendum, *laudare*) *aut desperare peccata.*

A ...pectatus est in Moyse, [a] cùm siccasset & ...sset undas maris, & impossibile viribus ...nis, pedestris viæ aperiret in fluctibus iter: ...eretur petra, & vomeret aquas; ut sitien...m patrum in medio deserti viscera interna sa...aret.

8. Exspectatus est, & in Aaron principe sacerdotum, qui inter vivos ac mortuos medius stetit: & [b] serpentem statuit luem mortis; ne à cadaveribus defunctorum ad viventium transiret interitum. Quid enim tam proprium Christi, quam B advocatum apud Deum Patrem adstare populorum, mortem suam offerre pro cunctis, repellere necem, vitam reformare perituris.

9. Exspectatus est & in Jesu Nave, & certe venit, qui & potestatem suam & nomen accepit, ut & populum in terram repromissionis induceret, & vere Jesu nomine vocaretur. Siccavit fluenta, convertit amnem in suum fontem, solem statuit, donec consummaret in virtute victoriam. Sed adhuc figura erat ille, non veritas. Denique ve- C rus ei dux militiæ cælestis effulsit, & adoravit eum Jesus Nave; quamvis adhuc nondum in corpore verus adstiterat, sed adhuc venerat in figura.

10. Quando igitur verus advenit? Audi dicentem: *Annuntiavi & locutus sum: multiplicati sunt super numerum. Sacrificium & oblationem noluisti, corpus autem perfecisti mihi.* * *Tunc dixi, ecce venio. In capite Libri scriptum est de me, ut faciam voluntatem tuam: Deus meus, volui.* Quid evidentius quam quod cum Evangelii sui munere nobis D Jesus verus advenit. Ipse locutus est, & innumeri credentium populi congregati sunt, qui vix singuli ante credebant. Ipse venit in carne, & cessavit sacrificium Judæorum. Cessavit oblatio pro peccato, quia peccatorum remissor advenerat. Non erat remedium necessarium Legis, ubi Legis Auctor adstabat.

11. *In capite Libri scriptum est de me.* Scriptum profecto de Christo est in principio veteris Testamenti quod venturus esset, ut in redemtione E hominum, Dei Patris faceret voluntatem; quando scriptum est, quia Evam in specie Ecclesiæ ad hominis adjumenta formavit. Quid enim nobis in hac corporis infirmitate, & sæculi istius perturbatione præsidio potest esse; nisi sola Ecclesiæ gratia, qua redimimur: & fides nostra, qua vivimus. *In capite libri sceiptum est: Os de ossibus meis, & caro de carne mea. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ; & erunt duo in carne una.* [Gen. 2. 23. 24.] Quis iste sit qui locutus est, aut F de quo istud sit sacramentum, audi dicentem: *Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo & in Ecclesia.* [Ephes. 5. 32. Ibidem. 25.] Unde & admonet ut sic diligat homo uxorem suam, quemadmodum Ecclesiam Christus; quoniam membra sumus corporis ejus, de carne ipsius, & de ossibus ejus. Quæ igitur major salus, quam esse cum Christo, & ei unitate quadam corporis adhærere, in quo nec macula sit ulla, [c] nec tortitudo peccati?

12. Scriptum est in capite libri, quod Abel justi placuit hostia Deo, displicuit oblatio parricidæ. [Gen. 4. 4. & 5.] Nonne aperte significavit dominus Jesus offerendum se esse pro nobis; ut in sua passione novi sacrificii gratiam consecraret, ritum populi parricidalis aboleret? Quid autem expressius, quam quod à sancto Patriarcha oblatus est filius, & aries immolatus est? Nonne aperte ostendit hominis carnem, quæ omnibus terrenis est communis animantibus, non divinitatem unigeniti Filii Dei obnoxiam futuram sacræ vulneri passionis?

13. Scriptum est in capite libri, venturum hominem qui Potestatibus cælestibus imperaret. [Gen. 28 12.] Impletum est, quando dominus Jesus venit in terras, & Angeli ministrabant ei; sicut ipse dignatus est dicere: *Ex hoc videbitis cælos apertos, & Angelos Dei adscendentes & descendentes ad Filium hominis.* [Iohan. 1 51]

14. Scriptum est in capite libri: *Agnus sine macula, mundus, maturus, masculus, anniculus erit vobis; & occidet eum omnis synagoga.* [Exod 12 5] Quis iste sit agnus, audistis dicentem: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.* [Iohan. 1. 29.] Hic est qui occisus est ab omni populo Judæorum: quem adhuc hostili odio persequuntur. Et illum quidem oportebat pro omnibus mori; ut in ejus cruce fieret remissio peccatorum, & sanguis ipsius mundi inquinamenta lavaret: sed væ illis qui auctorem salutis propriæ negaverunt; *Fecistis*, inquit, *consilium; sed non per me.* [Esai. 30. 1.] Quomodo poterat probare parricidium, qui consilium non probabat? Et tamen quanta pietas! Abhorrebat quidem à consilio; sed si converterentur, remedium non negabat.

15. Scriptum est etiam, non solum in capite, sed in omni Legis complexione, venturum hominem ad conservandum hominum genus, qui omnia vellet quæ Deus vellet. Unde intelligis quoniam divinitatis ejusdem est, qui ejusdem est voluntatis. Unde etiam ad sacrificium passionis voluntarius accessit, meritoque prædixit: *Voluntarie sacrificabo tibi.* [Psal. 53. 8.]

16. Sed forte dicas: Quomodo in Evangelio dixit: *Pater, si possibile est, transfer à me calicem hunc; sed non sicut ego volo, sed sicut tu vis?* [Matth. 26 39] Et videtur quidem esse distantia voluntatis: verùm intelligimus aliud esse quod secundum unitatem divinitatis exprimitur, ubi dicit: *Ego & Pater unum sumus:* [Iohan. 10. 30.] aliud quod secundùm hominis est locutus affectum, quem innuit cautum esse debere, nec præsumere quod facile implere non possit; ne dum præmium quærit, incidat sacrilegium. Unde ait: *Cùm persequentur vos in hac civitate; fugite in aliam.* [Matth. 10. 23.] Merito ergo & hic subiturus corporis passionem, cœpit contristari, & mœstus esse: & adsumtis Petro & duobus filiis Zebedæi: *Tristis est anima mea,* [Matth. 26. 38.] ante præmisit; & subjecit postea: *Vigilate & orate, ne intretis in tentationem. Spiritus promtus est, caro autem infirma.* [Ibidem. 41.] Vides ubique eum secundùm hominem loqui, secundùm hominem orare, secun-

a. Vet. edit. ac mss. Colb. & Vict. *cùm sisteret undas maris.* Rom. cum iisdem vet. in marg. *cùm scinderet undas maris.* Alii mss. ut in textu; Reg. excepto ubi legitur, *cùm scidisset & pertransisset* &c.

b Omnes edit. cum mss. Vict. & Colb. *& per serpentem statuit luem mortis.* Mss alii quatuor: *& serpentem statuit, luet mortis* &c. Omnium optime codex Reg. ut in textu. Sensus autem est Aaron stare fecisse luem, quæ serpebat &c. uti docetur n. 16. sub finem.

* Ab hoc loco usque ad num. seq. Rom. edit. non pauca in versiculorum distributione partim immutatat, partim interserit, quæ ex ejusdem ac nostræ edit. collatione nullo negotio deprehendes.

c. Edit. vet. ac mss Colb. & Vict. *nec fortitudo peccati:* Edit. in margine: *forte, deformitas: aut formido.* Rom. sola, *nec sorditudo peccati.* Latin. *nec turpitudo peccati.* At mss quinque distincte lectionem nostram præferunt. Dicitur autem *peccati tortitudo*; eo quod ab æterna regula deflectat ac detorqueatur.

dùm hominem tristem esse, secundùm hominem A dixisse: *Pater meus, si possibile est.* [Matth. 26. 39.] Quod utique non impossibile Deo; sed hominis est dubitare, Dei confirmare. Ideo promtiores adsumsit, quasi electos ultimi judicii sui testes, qui verborum ejus agnoscerent sacramentum. Denique alii dormiebant, isti soli fida mente vigilabant. Unde & per Hieremiam nondum suscepto corpore, ipse ait: [Hier. 11. 19.] [a] *Ego sicut agnus ductus sum, & nescivi.* Quid est quod nesciat Sapientia Dei, quæ in arcano Patris semper est? Et ideo enarravit omnia Filius B Dei, quia Dei Patris ipse sapientia est. Quomodo præscivit se sicut agnum esse ducendum, & quo duceretur nescisse se dicit? Aut quomodo in superioribus per os ipsius David ait: [Psal. 21. 2.] *Deus, Deus meus, respice in me: quare me dereliquisti?* Quomodo derelinquitur à Patre Filius, qui ait: [Johan. 16. 32.] *Et non sum solus; quia Pater mecum est* Et alibi: [Psal. 87. 9.] *Traditus sum, & non egrediebar?* Et alibi: [Psal. 138. 18.] *Exsurrexi, & adhuc tecum sum;* nisi ut advertas quod hominum sensum exprimit, qui putant se à Domino suo, quando sunt in peri- C culis, derelictos? Denique audi quod sequitur: [Psal. 21. 2.] *Longe*, inquit, *à salute mea, verba delictorum meorum;* hoc est, alia verba sunt delictorum, alia sacramenta salutis æternæ. Non præjudicant verba virtuti: suis viribus substantia divina fulcitur. Homo videtur, homo auditur, Deus in operibus agnoscitur. Et tamen de hoc homine dictum est: [Hier. 17.] *Et homo est & quis cognoscet eum?* Quid est, *quis?* Non quo nemo, sed quo rarus, quo sapiens; sicut illud: [Psal. 23. 3.] *Quis adscendet in montem Domini? Quis sapiens & intel-* D [Osea 14. 10.] *liget ea?* Denique alibi: [Psal. 91. 7.] *Vir insipiens non cognoscit ea, & stultus non intelligit hæc.* Et tu ergo cùm legis Evangelium, [b] quasi sapiens & non stultus cognosce quæ legis: illuminet te Sapientiæ fulgor æternæ. Verba quidem sunt; sed & ipsa mundant, & ipsa illuminant, & ipsa confirmant, & ipsa vivificant. Unde ait Petrus: [Johan. 6. 69.] *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes, & nos relinquemus te?*

17. Denique ut adverteremus, quod secundùm hominem locutus esset, paulo post dixit: [Matth. 26. 45.] *Ecce ap-* E *propinquat hora, ut Filius hominis tradatur in manus peccatorum.* Et Judæ osculanti ait: [Luc 22. 48.] *Juda, osculo filium hominis tradis;* hoc est, venenum infundis osculo, quo gratia caritatis infunditur: osculo, quod sacræ pacis insigne est: osculo, quo amicitia fida firmatur: osculo, quo fides sancta signatur? Hoc ergo osculo tradis periculo, quem propter osculi commercium venerari deberes? Et tradis filium hominis homo, qui propter hominum salutem descendit de cælo? Sic enim scriptum est: F [Johan. 3. 13.] *Filius hominis qui est in cælo, ipse est qui descendit è cælo.* Filium hominis tradis, qui te ex peccatore apostolum fecit: Filium hominis tradis, qui venit, ut in sanguine suo omnium peccata dilueret? Ego osculum non nego: ipse videris, qui violaveris [Prov. 27. 6.] osculi sanctitatem. An non legisti quod utilia sunt vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici? Nec immeritò graviore telo tantæ dignationis percussus est Judas, quam si eum fulmine percussisset. Denique patientiam Domini ferre non potuit, [c] qui majestatem prodidit; adeo ut sibi ipsi tanti sceleris reatus non posset ablui. Itaque abiit, pecuniam refudit; hoc est, condemnavit avaritiam suam tantæ impietatis auctorem, pretium perfidiæ synagogæ reddidit. Non excusatur proditor, qui pœnitentiæ locum invenire non potuit; sed acervatur sacrilegium Judæorum, qui etiam proditoris vocibus arguuntur. Ille suum crimen agnovit dicens, quod tradiderit sanguinem justum: isti & pretium sceleris receperunt, & acrioribus studiis justitiæ principem persecuti sunt. Ideo ad istorum omnium perpetuam condemnationem latro crucifixus absolvitur; quia ille Christum in suppliciis agnovit suis, quem isti in beneficiis non agnoverunt: & peccatum suum confessus est Christo, qui sciret ignoscere; quia in cruce sua regnum Domini mente conspexit, quod in convivio Christi Judas videre non potuit. Ideo precationem latronis vox secuta est cælestis hujusmodi: *Amen, amen, dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.* [Luc. 23. 43.] Tripudiabas, draco, quod apostolum subtraxeras Christo: plus amisisti quam sustulisti, qui latronem vides in paradisum esse translatum. Nemo est qui possit excludi, quando receptus est latro, minister tuus; & eo pervenit, unde ipse dejectus es.

18. Subtexuimus ista propter illum versiculum, quia dixit: *Ut faciam voluntatem tuam: Deus meus, volui*, hoc est, divinitatis mihi tecum, Pater, una voluntas est. Et quia una voluntas, una substantia est; quia & inseparabilis majestas, & potentia Trinitatis. Sed alia vox carnis, & tamen ad voluntatem Dei, & ipsa consensit dicens. *Non quod ego volo, sed quod tu vis.* [Marc. 14. 36.] Et alibi: *Si non potest hoc transire, nisi illud bibam, fiat voluntas tua.* [Matth. 26. 42.] Communis affectus est mortem timere, quam suscepit Christus; ut crucifigeret, sicut crucifixit, & carnem; mihi enim est luctatus, ut mihi vinceret. Etsi caro Christi fortis, nec peccato obnoxia; tamen peccata suscepit: infirmitates suscepit, etsi nihil habuit quod doleret. Denique audi dicentem, *quia pro nobis dolet.... donec ejiciat in veritate judicium.* [Esai. 53. 4. Ibidem 42. 3.] Non enim alteram carnem, sed hanc suscepit; ut Apostolus docet dicens: *Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc immortalitatem.* [1. Cor. 15. 53.] Etsi de Virgine natus est & Spiritu sancto, tamen hominis est filius; quia homo Virgo. Et ideo quod natum est ex carne, caro est: & qui natus est de homine, homo dicitur, mediator Dei & hominum, homo Christus Jesus.

19. Propterea incorruptibilis suscepit hanc carnem, ut faceret incorruptibilem: & immortalis, ut faceret immortalem. Si quis ergo eum sequitur, induet immortalitatem. Si quis voluntatem ejus facit, non morietur in æternum; sed dicit ei Christus: *Hodie mecum eris in paradiso.* [Luc. 23. 43.] Quid est, *hodie?* Hoc est, de nocte transisti, mecum eris in lumine. Noli tenebras formidare, quem æterna lux suscepit. Pulcre etiam subjunxit: *Mecum eris in paradiso;* [Ibidem.] hoc est, noli dubitare de carne, & me in carne vidisti: noli timere, ne & tu cadas de

a. Rom. edit. *Ego sicut agnus innocens ductus sum, ut sacrificarer;* scilicet quo græcum locum redderet, ubi legimus: Ἐγὼ ὡς ἀρνίον ἄκακον ἀγόμενον τοῦ θύεσθαι.

b. Quinque mss. *quasi sapiens & justus cognosce.*

c. Sic edit. & mss. Vict. & Colb. nisi quod hi legunt .... *tanti sceleris reus* &c. Rom. edit. *cujus majestatem prodidit, ut sibi tanti sceleris reatus posset ablui · sed abiit* &c. Totum vero locum cod. quinque Gallic. ita exhibent: *Quo in majorem reatum produit: adeo ut sibi ipsi* (quatuor, *ut sibi ipsi à Deo*) *tanti sceleris reatus non posset ablui. Itaque abiit, pecuniam reficavit; hoc est, contemnens avaritiam suam tantæ impietatis auctore pretium* &c.

paradiso,

paradiso, sicut cecidit Adam; sed audi quia mecum eris, quo præsente, cadere non possis. Cecidit caro in paradiso, antequam susciperetur à Christo. Ibi eris susceptus, ubi & ille qui suscepit; quia non mentitus est dicens: *Volo ut ubi ego sum, & illi sint mecum.* [Johan. 17. 24.] Non recedet pastor à gregibus suis, licet jam lupum in paradiso timere non possis, cui dictum est: *Videbam satanam sicut fulgur de cælo cadentem.* [Luc. 10. 18.] Ideo ante consummationem adversarius dejicitur in incendium, catenis quoque perpetuis alligatur; ut tu jam nullas insidias pertimescas. (B)

20. Et Adam ut caderet, à serpente deceptus est, & flexus est ab uxore. Ideo jam nullæ in paradiso nuptiæ, sed omnes erunt sine celebritatibus nuptiarum, sicut Angeli in cælo. Non dixerat Adæ: *Mecum eris*; quia sciebat illum esse casurum, ut redimeretur à Christo. Felix ruina, quæ reparatur in melius. Ideo jam pius pastor, bonus negotiator gregem suum, & mercem propriam non reliquit. (C) Erit quidem & adhuc in paradiso cum Angelis pugna serpenti, donec dejiciatur: sed qui cum Christo est, timere non poterit. Adam cum Christo non fuit, quando deceptus est. Nam si cum Christo fuisset, & in ejus præceptione permansisset, [a] perire utique non potuisset. Non mansit in Christo, quia non in ejus sermone permansit. Denique audi, qui maneat in Christo. *Si manseritis*, inquit, *in me, & verba mea in vobis manserint quodcumque volueritis, petetis; & fiet vobis.* [Johan. 15. 7.] Et infra. *Si præcepta mea servaveritis, manebitis in mea dilectione.* [Ibidem 10.] (D) Vis scire, quia cum Christo Adam non erat? Dixit ei Dominus: *Adam ubi es?* [Gen. 3. 9.] Qui utique quasi absentem requirit, non diceret: *Ubi es*; si eum in se manere cognosceret. Sed quis eum absentem fecerit, audiamus. *Absconderunt se*, inquit, *ambo à facie Domini.* [Ibidem. 8.] Omnes videt Christus; sed qui se abscondit, absconditur; quoniam qui ignorat, ignoratur. Cognoscit enim eos Dominus qui sunt ipsius. Ille omnes suos vult esse, quos condidit & creavit. Utinam, tu homo, non fugias, (E) & te ipse à Christo non abscondas. Ille etiam fugientes requirit, & absconditos non vult perire; sed clamat dicens: *Adam ubi es?* Hoc est, homo ubi es? Ego te in lumine posui, tu tenebras requisisti.

21. Denique in paradiso, ubi semper matutinus erat dies, vesper est factus; quoniam omnia peccata tenebrosa sunt. [Ibidem. 8.] Ideoque habes, quia audierunt vocem domini Dei deambulantis ad vesperam in paradiso. Simul cognosce mysterium. (F) Mane errasti: ad vesperam liberaberis. Quomodo enim vespera, ubi Christus est? Nam licet sedes ejus supra cælum cælorum, tamen in sanctis suis Christus est. Quomodo ergo vespera ubi Deus est, cum Deus lux sit? Denique Sanlo in itinere lux refulsit, quando ei Christus occurrit. Unde etiam lumine Dei refulgente, cæcatus est persecutor. Cur ergo cæcatus; nisi quia non agnoverat Christum? Nam si cognovisset lucis arbitrum, non amisisset lumen oculorum. Denique & ubi (A) agnovit, recepit. Indicio est quod non agnoverit Christum, qui audita voce: *Saule, Saule, quid me persequeris*; [Act. 9. 4.] respondit: *Quis es Domine?* [Ibidem 5.] Non quæsisset quis esset, si cognovisset. Unde & Dominus quasi ignoranti dicit: *Ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris. Durum tibi est adversus stimulum calcitrare.* [Ibidem. 5.] Et ille dixit: *Domine, quid me oportet facere?* [Ibidem. 6.] Vide congruentia utrimque magisteria. Medicus minatur, ut corrigat; terret, ut curet: æger primo medici personam requirit, si sit idoneus à (B) quo sanari se posse præsumat; ubi medicinæ audivit auctorem, remedium poposcit, salutem invenit. Denique ab accedente non solum expulit cæcitatem: sed etiam lucem quam non habuerat, accepit; ut Christum videret, quem antea non viderat.

22. Sed videamus sequentia; repetito tamen versiculo, [b] de quo videtur esse tractatus: *Ecce venio, ut faciam voluntatem tuam: Deus meus volui, & legem tuam in medio cordis mei. Bene nuntiavi justitiam tuam in Ecclesia magna: ecce labia mea non prohibebo, Domine, tu cognovisti.* [℣. 10.] (C) *Justitiam tuam non abscondi in corde meo.* [℣. 11.] De superiore itaque versiculo intelligimus: Ecce venio non solum ut voluntatem tuam faciam; sed etiam legem tuam in medio cordis mei. Alii habent: *In medio ventris mei.* Est enim venter & mentis, [c] qui semina concipit sensuum; de quo Esaias dixit: *In utero accipimus, & parturivimus spiritum salutis.* [Esai. 26. 18.] Hoc utero parturivit & Paulus, qui ait: *Filioli mei, quos ego parturio; donec formetur Christus in vobis.* [Gal. 4. 19.] (D) Christus ergo non in ventre corporeo, sed in animæ quodam ventre formatur. Hoc ventre Apostolus genuit; sicut scriptum est: *Ego vos per Evangelium genui.* [1. Cor. 4. 15.] Ideo alii bene habent: *In medio cordis*; alii: *In medio ventris*; ut interioris hominis ventrem intelligas, qui in medio esse cordis accipitur: in quo naturalis legis præscripta servamus; quæ non solum custoditur, sed etiam fit in cordibus nostris. Unde & scriptum est, quia *non solum auditores legis justi sunt apud Deum; sed etiam factores legis justificabuntur.* [Rom. 2. 13.] (E) Sunt enim qui naturaliter ea quæ legis sunt, faciunt; sicut gentes quæ legem non audiunt, [d] & sibi lex sunt, qui cognita sibi legis præcepta conservant. Ergo quasi gentilis populi congregator, personam nostram suscepit hoc loco Christus; ut diceret facere se legem in medio cordis sui. Siquidem populus nanonum legem quam non audivit, implevit; ut agnosceret Christum, quem populus Judæorum qui legem acceperat, non recepit, nec cognoscendum putavit; (F) quia scriptum est: *Agnovit bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui: Israel autem me non cognovit.* [Esai. 1. 3.] Hic ergo credentium venter est, in quo Spiritus sanctus operatus est, & eum semine spirituali implere consuevit; sicut testificatur in Evangelio dominus Jesus, qui ait: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* [Johan. 7. 38.] Ex illo flumine ista sunt flumina, de quo legimus: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei.* [Psal. 45. 5.] De quibus ergo fluunt hujusmodi flumina spiri-

a. Edit. ant. cum mss. Vict. & Colb. *deceptus non esset.*

b. Mss. aliquot, *de quo videtur esse tractatum*, id est, qui versus jam videtur esse expositus: & certe multa jam in eum dicta sunt in superioribus. Melius tamen alii, atque edit. . . . *esse tractatus*; hoc est, qui videtur esse hujus tractatus argumentum. Namque ab ipso expositionis istius exordio hunc psalmum versari in explicando Christi domini adventu affirmaverat Ambrosius.

c. Vat. cod. *qui semine concepit spiritum.* Rom. edit. *qui semine verbi concepit spiritum.* Ceteri mss. ac edit. ut in contextu.

d. Codex Reg. *& sibi, quia ex uno sunt cognita sibi legis præcepta, conferunt.* Cui concinunt alii quatuor, præter quam in voce, *cognita*, pro qua habent, *incognita.*

Psal. 92. 3. & 4. talia, de his bene dicitur: *Elevaverunt flumina, Domine, elevaverunt flumina vocem suam. Elevabunt flumina fluctus suos à voce aquarum* spiritalium, quæ supra cælos Deum laudant.

23. Qui elevaverit vocem suam, hic potest dicere: *Bene nuntiavi justitiam tuam in Ecclesia magna.* Quid est quod addidit, *magna*; nisi quia fuit ante non magna? Quæ est magna, nisi de totius orbis terrarum partibus congregata; quando ab oriente & occidente, septemtrione & meridie populi gentium sunt vocati? Alibi tamen legimus magnam Ecclesiam: *Confitebor tibi, Domine, in Ecclesia magna: in populo gravi laudabo te.* *Psal. 34. 18.* Ibi ergo Ecclesia magna, ubi populus gravis; hoc est, non inquietus & mobilis, qui sedit manducare & bibere, & surrexit ludere. Gravis populus est qui fidem Deo suo servat, & qui non aliqua levitate mutetur: neque nutet & fluctuet, sed caritate sit fundatus in Christo; ut possit dicere: Confido enim, quia neque mors, neque gladius, neque tribulatio separare me possit à caritate Dei, quæ est in Christo Jesu. *Rom. 8. 35. & seq.*

24. Qui autem prædicat in Ecclesia magna, non abscondit justitiam Dei in corde suo; sed exaltat viribus vocem suam, annuntians Christum. Non timet eum coram populo prædicare, non erubescit crucem ejus; sed gloriatur in illa Domini passione. Non sequitur litteram Legis; sed eruit profunda mysteria, quibus revelet domini Jesu gloriam: quem Lex significavit esse venturum ad Ecclesiam, quæ magna est congreganda. Justitia igitur fides est. Denique *credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad justitiam.* *Gen. 15. 6.* *Ecce labia mea non prohibebo, Domine, tu cognovisti.* Sic & alibi: *Tu cognovisti* *Psal. 31. 5.* *confessionem meam, & resurrectionem meam.*

25. Ad Patrem dicit: *Justitiam meam non abscondi in corde meo: veritatem tuam, & salutare tuum dixi.* ℣. 11. Totus ex persona Christi psalmus iste est; ideo *justitiam meam* dicit: licet non arroganter & homo possit dicere justitiam suam, qui Deo credit, & fidem suam sibi reputari ad justitiam confitetur. Veritatem & misericordiam diligit, qui fidem prædicat veram, & peccata dimittit. Ideo enim Christus advenit, ut fidem statueret, remissionem tribueret peccatorum.

26. Et quia ex persona Salvatoris totum hunc esse diximus psalmum; ne forte dicant apollinaristæ: *Ecce corpus*, dixit, *præparasti mihi*, non etiam animam; audiant in inferioribus psalmi hujus dicentem: *Confundantur & revereantur simul, qui quærunt animam meam, ut auferant eam.* ℣. 7. ℣. 15.

27. Hæc sunt quæ in hoc psalmo difficiliora arbitrati sumus: reliqua plana & facilia, [a] nec indiga esse interpretationis existimavimus; cùm si in Tractatum incidant, in alio psalmo in quo videntur esse repetita, rectius prosequemur, favente domino Jesu: cui est laus, honor, gloria, perpetuitas à sæculis, & nunc & semper, & in omnia sæcula sæculorum. Amen.

a. MSS. Vict. & Colb. atque edit. vet. nec digna interpretationis.

IN PSALMUM XL. ENARRATIO.

1. Bono ordine, qui in superiore psalmo dixit: *Ecce venio*, in hoc jam venit, & patitur: *Psal. 39. 9.* & ideo quadragesimus psalmus inscribitur, quia quadraginta diebus jejunavit dominus Jesus; ut eo numero consummaret hominis qui perierat, perfectionem. Sicut enim per appetentiam interdicti fructus amiserat gratiam, ita per jejunium reparari ejus virtutem oportuit; ut qui perierat in Adam, repararetur in Christo. Ideo ergo, *in finem*; ℣. 1. quia ipse finis est spei nostræ, ad ipsum studia nostra dirigimus, ad ipsum vota nostra conferimus; quia ipse est plenitudo, ipse est consummatio universorum, ipse omnium summa virtutum. Ideo, *ipsi David*; *Ibidem.* quasi ei qui solus ex omnibus in sua carne nostra peccata suscepit, qui solus Dei Agnus peccatum totius mundi abstulit, qui solus chirographum decreti, sanguinis sui effusione delevit, & tulit de medio, atque suffixit cruci: quasi sapientia sciens quomodo vetus peccatum mundi solveret: quasi redemtio, quomodo hominem renovaret à culpa: quasi sanctificatio, quomodo eum sanctificaret ad gratiam. Hic ergo titulus, hoc principium.

2. *Beatus qui intelligit super egenum & pauperem.* ℣. 2. Aperi aures tuas, qui mereris sacramenta Dominicæ cognoscere passionis. Ideo tibi dicitur: *Qui habet aures audiendi, audiat.* *Luc. 8. 8. Marc. 7. 16.* Ideo surdo illi & muto aures & labia tetigit Dominus in Evangelio; ut sciret quid audiret in mysterio, quid etiam loqueretur, & quando loqueretur. Neque enim otiose scriptum est: *Dominus mihi dedit linguam eruditionis; ut scirem quando oporteat sermonem dicere.* *Esai. 50. 4.* Scire ergo debes quid audias, scire quid loqui debeas, scire etiam quando loqui debeas.

3. Audi ergo dicentem: *Beatus qui intelligit super egenum & pauperem.* Beatus quidem qui compatitur pauperi, qui haurit ejus necessitates, scit quid mali inopia adferat indigenti: sed quid sibi vult istud exordium in Domini passione? Verum est quidem quod propter pauperes passus est; sed tamen ipse corripuit Judam dicentem de illo unguento, quod effuderat Maria super pedes Christi: *Potuit hoc venumdari trecentis denariis, & dari pauperibus.* *Marc. 14. 5.* Idem & ceteri apostoli senserant, sed alio affectu; ille per avaritiam, isti per misericordiam; Judas enim furto prospiciebat, discipuli pauperum alimoniæ consulebant. Quibus in commune respondit: *Sinite illam, ut in die sepulturæ meæ servet illud. Pauperes enim semper habetis vobiscum; me autem non semper.* *Joan. 12. 7. & 8.*

4. Ergo alius intelligendus est hic beatus, qui intelligit super pauperem. Hic de fide dicit, alibi de misericordia. Prior ergo fides, secunda misericordia. Cum fide, pretiosa misericordia: sine fide, nuda; sine fide, instabilis. Fides enim virtutum omnium stabile fundamentum est. Beatus ergo qui intelligit super Christi inopiam & paupertatem, qui propter nos pauper factus est, cùm dives esset: dives in regno, pauper in carne; quia suscepit hanc pauperum carnem. Pauperes enim facti sumus nimis, qui virtutum exuvias pretiosas fraude serpentis amisimus, exclusi de paradiso, ejecti de patria, in exsilium relegari, ipso quoque nudati corporis integumento: quod antea virtu-

rum septa muniebant, postea delicta nudarunt. A Si ergo egenus & pauper in carne, utique egenus & pauper in carnis istius passione. Non ergo in divitiis suis, sed in nostra passus est paupertate.
Coloss. 2. 9. Ideoque non plenitudo divinitatis, quæ in illo corporaliter babitat, ut Scriptura testatur; sed caro passa est. Hoc intellige, hoc persequere, id tene, ne dicatur tibi: Noluit intelligere super mendicum & pauperem. Nam si hîc dubitas, certe in illo psalmo qui adversus proditionem Judæ ex persona dicitur Salvatoris, de illo versiculo du- B
Psal. 108. 17. bitare non poteris, in quo ait: *Et persecutus est hominem inopem & mendicum.* Intellige ergo in paupertatem Christi, ut dives sis: intellige in infirmitatem ejus, ut accipias sanitatem: intellige in crucem ejus, ut non erubescas: intellige in vulnus ejus, ut vulnera tua cures: intellige in mortem ejus, ut adquiras vitam æternam: intellige in sepulturam ejus, ut invenias resurrectionem.

5. Sed forte dicas: Quomodo dives in paupertate Christus? Etsi mihi ingenium deficiat, tamen C non deficiunt divinarum subsidia lectionum;
2. Cor. 8. 9. cùm dixerit Apostolus: *Quoniam dominus Iesus pauper factus est, cùm dives esset; ut vos ejus inopia ditaremini.* Quæ ergo ista paupertas, quæ divites facit? Consideremus eam, intendamus in ipsum venerabile Sacramentum. Quid purius potest eo esse atque simplicius? Non taurino quisquam
* perfunditur sanguine, *ut sacra dicuntur habere gentilium: non hircorum atque arietum cruore peccator lavatur (neque enim quisquam ita pu- D rificatur, caro enim lavatur, non culpa diluitur)
Esai. 12. 3. sed exiet, inquit, aqua cum delectatione de fon-
Psal. 22. 5. tibus Salvatoris: & paratur in conspectu tuo mensa cælestis, & poculum inebrians quam præclarum est! Hæ sunt divitiæ simplicitatis, in quibus est Christi pretiosa paupertas. Est & in moribus paupertas bona; unde & Dominus dixit:
Matth. 5. 3. *Beati pauperes spiritu.* Et in psalmis invenimus,
Psal. 33. 19. quia Dominus humiles spiritu salvabit. Est & in
* *collatione tenui paupertas abundans, si abundet E
2. Cor. 8. 2. fides. Unde Apostolus ait: *Et profunda paupertas eorum abundavit in divitiis simplicitatis eorum.*

6. Ut autem & ex aliis vocibus ejus intelligamus, quia ipse se pauperem dixit, habemus alibi
Ps. 68. 30. scriptum: *Pauper & dolens ego sum*; hoc est, quia
Esai. 53. 4. pro nobis dolet, ut legimus; neque enim in se habuit quod doleret. Sicut ergo pro nobis dolet, ut Esaias interpretatus est, qui eum vidit in spiritu: pro nobis utique tristis erat, juxta quod animam suam tristem appellavit usque ad mortem, tamen F non propter mortem: & carnem dixit infirmam, quæ mortis subjacuit infirmitati; ut aculeum mortis infringeret, quo nos in die judicii liberaret, quam non perfunctorie malam dixit.

℣. 2. 7. Sic enim subtexuit: *In die mala liberabit eum Dominus*; quoniam amara videtur, quæ plures adjudicat pœnæ. Via enim virtutis angusta est, lata delicti; ideo rariores in virtute ambulant, plures in flagitio versantur. Quo fit ut inferior eorum sit numerus, qui præmia remunerationis accipient, quam qui ob pretium gravium peccatorum sortem adversam judicii reportabunt. Quasi dolens igitur dixit malam judicii diem. Nam si Angeli in unius peccatoris absolutione lætantur; quanto magis homines in tantorum condemnatione hominum macerabuntur? Et bene dolet pro ea ove, quam humeris suis ipse reportavit, & ad ovile suum revocavit errantem. Affectu nostro loquitur Dei Filius; quia nobis dies judicii acerba est, quam timemus. Omnibus mala videtur, quia plena terroris est: qua Deus non solum forensia hominis, sed etiam occulta dijudicat: qua cogitur unusquisque aperire quod fecit, aut quod sensit. Ideoque multi damnantur, pauci coronantur. Sed etiam ipsi qui coronantur, dolebunt; justi enim coronabuntur: justus autem quasi suam putat fratris ærumnam. Et quis ego sum qui de illa judicem, qua homo Angelorum conciliis inseretur? Ipsius Domini audiamus sententiam: *Veniet*, inquit, *hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii hominis; & procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii.* Johan. 5. 28. & 29. Judicabuntur ergo qui mala egerunt: & ideo mala dies & aspera ab ipso judice nuncupatur; ut scias quia ipse nobis compatitur in Evangelio, qui compassus est in prophetis.

8. Sed etiam sic possumus accipere: *In die mala*, hoc est, in tempore malo; mundus enim in malo positus est. Et ideo mali dies istius mundi, & abundat diei malitia sua. Non mediocre est, ut hîc liberemur ab insidiis peccatoris. Qui fuerit hîc liber à crimine, ibi erit liber à pœna, & severitatem judicii subire non poterit.

9. Et ideo votis opus est & precibus quotidianis, & [a] advocatione Principis sacerdotum, de quo dicit Johannes Evangelista: *Advocatum habemus apud Patrem dominum Iesum, & ipse est deprecatio pro peccatis nostris.* 1. Johan. 2. 2. Hic ergo advocatus noster, & deprecatio pro peccatis totius sæculi orat pro eo qui intelligit & credit in Christum, & dicit: *Dominus conservet eum, & vivificet eum, & beatum faciat eum.* ℣. 3. Conservet à periculis, vivificet tamquam in mortis tenebris constitutum, beatum facere bonorum operum accessione dignetur.

10. * *Et emundet* inquit, *in terra vitam ejus.* *. Ibidem. Bene addidit, *in terra*; quia nisi hîc mundatus fuerit, ibi mundus esse non poterit. Vel certe hoc modo: *Emundet in terra.* Quomodo enim quis mundus in luto, cùm terra eum obliniat? Ergo Domini manus est necessaria, quæ fecit de terra corpus; ut ipsa mundare dignetur.

*. Innuere videtur fœdum illud sacrificium, quo apud Romanos pontifex maximus, ut ex Prudentio *Perist. hymno* 10. discere est, consecrabatur. Ejus autem erant hujusmodi ceremoniæ. Cùm terra in altam scrobem egesta esset, eò summus pontifex demittebatur vittis atque infulis exornatus: mox tabulato innumeris foraminibus terebrato scrobs tegebatur: deinde taurus ibi jugulabatur, cujus sanguis uberrim per tabularum meatus defluebat.

Defossus intus quem sacerdos excipit,
Guttas ad omnes turpe subjectans caput,
Et veste & omne putrefactus corpore
Quin os supinat, obvias offert genas,
Supponit aures, labra, nares objicit,
Nec jam palato parcit, & linguam rigat,
Donec cruorem totus atrum combibat.

Postremo eductus inde bellus pontifex omnibus adorabatur à populo. Quæ omnia fuse ac eleganter describit loco citato Prudentius.

*. *Collatio*: hîc idem est, ac pecuniæ collectæ erogatio

a. Rom. edit. sola, *Pontificis magni* . . . . . *& ipse est propitiatio pro peccatis*. Haud dubie quia allusum putarunt ad illud Hebr. 4. 14. Ἔχοντες οὖν ἀρχιερέα μέγαν; & ad istud 1. Johan. 2. 2. Καὶ αὐτὸς ἱλασμός ἐστι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. Verumtamen nihil est, cur propterea versionem Ambrosii existimemus immutandam.

*. Habentur ea verba in Psalt. mss. Germ. & Carn. nec non Rom. edito an. 1583. in omnibus autem aliis desiderantur.

ẏ. 3. 11. *Et non tradat eum in manus inimici ejus.* Quis est inimicus, nisi leo ille qui circuit rugiens, quærens quem devoret? Alii habent græci: *Et non tradat eum in animus inimicorum ejus.* Animas pro manibus posuit; eo quod inimicorum animæ bonis insidientur, & cogitationibus suis justum conentur evertere. Dicuntur & animæ pro hominibus. (Gen 46. 27.) *Omnes animæ septuaginta, quæ descenderunt in Ægyptum.* Ideo & David maluit Dei se committere potestati, quam insidiis inimicorum, qui parcere sua voluntate nescirent.

ẏ. 4. 12. Sequitur: *Dominus opem ferat illi supra lectum doloris ejus: universum stratum ejus versasti in infirmitate ejus.* Quis est lectus doloris, nisi caro infirmitatis? Et bene lectus doloris; quia corpus (Rom. 7. 24.) est mortis, de quo se liberari deprecatur Apostolus; ut tamquam de tumulo quodam possit adsurgere, in quo ægra jacet anima, & quasi quodam decumbit in lectulo. Symmachus, *lectum miseriæ*, dixit: Aquila, *grabatum miseriæ*: expressius Septuaginta viri, *lectum doloris*, putaverunt esse dicendum. His ergo versiculis utendum est apud eos, qui diutius infirmitate corporis detinentur; ut habeant medicinam Dei, quo sani esse mereantur. Lectus ergo animæ caro infirma est, cujus ægritudini anima nostra compatitur, quæ (Luc. 5. 24.) si habeat adjutorem Dominum, dicit ei: *Surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam.* Quo confortatus Dei verbo qui æger erat, surgit & tollit lectum suum in quo jacebat, & redit in statum pristinum sanitatis. Hoc est in domum suam regredi, ut habitet in domicilio robustissimæ valetudinis. Qui habitat, regit; qui regit, virtutis habet sibi gratiam suffragantem. Sed etiam stratum omnem versat Dominus in infirmitate languentis, cui adesse dignatur. Quod versatur, statum mutat, aut ex sanitate in ægritudinem, aut ex ægritudine ad sanitatem. Hic ergo qui ægrotat, versat se ad remedium sanitatis.

13. Sic ergo dominus Jesus, etsi vulneratus est propter peccata nostra, tamen non in illa infirmitate permansit; sed se ipse versavit in melius ad universorum salutem. Itaque passione infirmitas est soluta, mors resurrectione. Sicut ergo se ipse versavit ad populorum redemtionem, nec sensit aculeum mortis, aut vulneris infirmitatem: sic eum qui in se credit, etsi graviter ægrotantem, ut à morte liberet, versat ad vitam. Omnem ergo stratum, hoc est, universorum hominum infirmitatem in sua infirmitate versavit. Suscepit enim infirmitates omnium in sua carne, erexit se in crucem, & versavit omnium infirmitates in sui (Esai. 53. 5.) corporis infirmitate. Unde dicit Esaias: *Livore ejus nos sanati sumus.* Habent hoc luctatores, ut se subjiciant iis quibus congrediuntur atque luctantur, ut opprimi posse videantur; & subito [a] cùm superati æstimantur elidunt, & quadam arte se versant, ut effundant superiorem. Cadit qui portabatur, & is qui portabat, superior invenitur, ut sternat urgentem. Spiritali itaque palæstra dominus Jesus onera nostra suscipiens in illa se passionis suæ congressione subjecit; & in infirmitatis specie, ut eum adversarius hominem parem ceteris judicaret, quem facile posset opprimere, divinitatis arma deposuit, humanitatis tegmen adsumsit. Securus victoriæ propius tentator accessit; in costa eum telo militis voluit vulnerare, reputans & hunc sicut Adam per costam posse prosterni. Sed vulneratus latere dominus Jesus vitam produxit è vulnere, evacuavit omne peccatum, dejecit adversarium, cui mortem latronis eripuit; & in illa morte, in illa sui corporis sepultura cùm æstimaretur oppressus, elisus sua se virtute versavit; cecidit adversarius, Dominus resurrexit.

14. Sequitur: *Ego dixi: Domine, miserere mei: sana animam meam, quia peccavi tibi.* ẏ. 5. Potest & ex persona regis David hoc dici, qui videns in spiritu tantam victoriam & gratiam Christi, petit ut in illa remissione peccatorum omnium & sui misereatur; quoniam ipse, etsi legibus quasi rex, non teneretur humanis, Deo tamen obnoxium se pro peccatis suis esse cognoscit. Confitetur ergo peccatum suum; ut accipiat remissionem, & generalis indulgentiæ munus inveniat. Potest & ex persona Salvatoris hoc exprimi, qui nobis misericordiam Dei postulat, & peccasse se dixit, quia pro nobis peccatum factus est. Simul nos docet, cùm in aliquo sumus adversus inimicos Dei certamine constituti, ut Dei imploremus auxilium: ipsi peccata nostra fateamur, & tunc maxime cùm urgemur & terimur, cum dolore & amaritudine nos prosternamus, ne tacuisse videamur; quo medicina citius nostris vulneribus deferatur, ut sanati adversario resistamus. Quomodo enim potest congredi vulneratus? Unde discimus, quia peccatorum nostrorum aculeis vulneramur? Vulnus medicum quærit, medicus confessionem exigit.

15. Hinc quoque magis ac magis aperire Salvator sacramentum suæ incipit passionis, quod cum Evangelio concordare non dubium est. Nam maledicebant ei Judæi, mortem ejus expetebant, insidiabantur, urgebant, crescentem quotidie gloriam ejus operis non ferentes. Hoc ergo prophetia annuntiat, quod in Evangelio completum est: *Inimici mei dixerunt mala mihi; quando morietur, & peribit nomen ejus?* ẏ. 6. Amentes, qui vitæ auctorem mori posse credebant: sed vota eorum Ecclesia destruebat, credens quod etiam mortuus secundum corporis conditionem, suum nomen augeret; & ideo psallebat ei dicens: *Memor ero nominis tui in omni generatione & generationem.* (Psal. 44. 18) Repetebat: *Unguentum exinanitum est nomen tuum.* (Cant. 1. 2.) Morientur illi, qui te mori posse præsumunt: non moriar ego, quæ te novi vitæ arbitrum, salutis auctorem. Novimus enim quod tempore passionis & resurrectionis orabant discipuli congregati, quando eis Maria Magdalena resurrexisse Dominum nuntiavit, & quando eis, clausa janua, Dominus se in corpore resurrectionis ostendit, quando Thomas vulnera ejus vidit, & credidit. Insultabant ergo Judæi quasi mortuo: sed Dominus viventem se apostolis revelabat. Cùm ergo dicerent Judæi: *Ecce mundus totus post eum abiit*; (Johan. 12. 19.) cùm dicerent quia mirabilibus operibus suis seducit populum; quid aliud dicebant, nisi: *Quando morietur, & peribit nomen ejus?* Et ideo in ejus passione clamabant: *Tolle, tolle à terra talem hunc: crucifigatur, crucifigatur.* (Johan 19. 15.) Factum est quod

a Ita cod. Vat. & quatuor Gallic. Alii vero, ac edit. *cùm æstimantur elidit*, Rom. *elisi*, *quadam arte* &c.

rebant, sublatus à terra est, resurrexit, ad cæ- A
a lum adscendit, & regoum suum [a] de nobis para-
disi sedibus reformavit.

16. De Juda quoque proditore evidens prophetia subtexitur in his versiculis, qui sequuo-
b tur: [b] *Et egrediebatur ut videret, vana locutus: cor ejus congregavit iniquitatem sibi. Egrediebatur foras, & loquebatur.* Sic distioctum græcis io codicibus invenimus. Iogrediebatur ergo Judas quærens prodere Salvatorem, ut videret quid ageret, quidve loqueretur; nt eum caperet in sermone, B & Judæis annuntiaret: sed nihil inveniebat, qui
*. 13. c nihil intelligebat. Bene ait Scriptura [c] quia intus cum Jesu non erat, qui de doctrina ejus recesserat, & institutiones ejus reliquerat. Volebat intrare, sed peoetrare non poterat; quia eum sua excludebat perfidia. Omnis enim impudicus, aut avarus, aut immundus (quod est idolorum servitus) non habet hereditatem in regno Cbristi & Dei. Non solum ergo ingredi moliebatur, & non ingrediebatur; sed etiam volebat videre, & non C videbat. Denique loquebatur Jesus in parabolis, sed non audiebat Judas. Denique divina non videbat mysteria; noo enim omnes audiunt verbum Dei, qui sibi videntur audire. Nam si omnes audi-
*. 8. tent, non diceret Jesus: *Qui habet aures audiendi, audiat.* Et ideo quia non audiebat, neque videre poterat, loquebatur vana pro veris, & putabat
*. 16. quod Jesum falleret dicens: *Potuit hoc venundari, & dari pauperibus*; cùm furtis suis, non pauperibus
d provideret, [d] appellans rabbi. Nam quomodo D doctorem appellabat à cujus magisterio deviabat; cujusque cor (in quod se immerserat diabolus) congregabat sibi & augebat iniquitates? Sibi enim erat iniquus, sibi injustus, sibi delinquebat, qui intra se dolum meditabatur, qui latere non poterat. Non enim circumveniebatur Jesus, qui
*. 13. prodebatur volens, & testificabatur: *Unus ex vobis me tradet.* Denique confessus est Judas, dicens:
*. 16. *Numquid ego sum, rabbi?* Et Dominus ait: *Tu dixisti.* Nec sic intellexit Judas quod cognosceretur. E Nam si intellexisset, non prodidisset.

17. Sed nihilominus, *& egrediebatur foras, & loquebatur.* Aptus versiculus adversum eos qni secretum alicujus produnt. Pulcre ait: *Egrediebatur foras*; foris enim lupi, foris prædones: intus Moyses in nube cum Jesu, foris Judæi: intus Zacharias sacerdos in templo, foris multitudn: intus Spiritus sanctus in cordibus nostris clamat ad Patrem, foris adversarius noster sicut leo pervigilat ad rapinam: foris infideles, intus fideles. F Et ideo eos qui foris sunt, judicabit Deus: eos autem qui intus sunt, Christus absolvit. Egrediebatur igitur Judas, & loquebatur. Egrediebatur de fide: egrediebatur de coucilio & numero apostolorum: egrediebatur de convivio Christi ad latrocinium diaboli: egrediebatur de gratia sanctificationis ad laqueum mortis, qui vana ad perfidos loquebatur: egrediebatur foras, qui vitæ internæ mysteria relioquebat: egrediebatur, qui Scripturæ interiora noo noverat. Si A enim scisset, intellexisset dicentem: *Numquid qui dormit, non adjiciet ut resurgat?* Intellexisset etiam illud: *Tu vero homo unanimis, dux meus & notus meus, qui semper mecum dulces capiebas cibos, in domo Domini ambulavimus cum consensu.* Non intellexit ergo huoc psalmum, non centesimum atque octavum, noo alios, non alia testimonia Scripturarum. De quo bene Evangelista dicit Johannes, & ceteris infidelibus: *Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis. Si enim ex nobis fuissent, nobiscum mansissent.* B

Psal. 54. 14. & 15.

1. Johan. 2. 19.

18. Non manebat ergo cum apostolis proditor, qui foras exibat, & cum perfidis susurrabat. Quo verbo usa est scriptura divina, demonstrans sine auctoritate esse perfidiam, quæ timet quod loquitur, deprehendi. Fideli autem dicitur: *Exalta viribus vocem tuam.* En quo deciderat apostolus Judas, qui missus erat fidem gentibus pleno auctoritatis præconio prædicare; ut in aurem insusurraret insidiatoribus magistri sui, quod timeret audiri. Nonne judicio suo se ipse damnavit? Sed erubescebat audiri, quod facere non timebat: erubescebat; quia adversus vitæ suæ, sanctificationis, & hoooris auctorem cogitabat mala: nec gratiam beneficiis rependebat, sed mala pro bonis bono referebat magistro; quod etiam sæculi homines damnare consueverunt: erubescebat ingratus deprebeodi, erubescebat avarus videri; cùm pro pecunia auctoris sui salutem proderet: erubescebat videri perfidus. Similiter & Judæi qui adversus fidei magistrum falsos testes perfidi subornabant, ut dicerent eo quod prædicasset templum Dei quod Salomon condidit, destruendum; cùm ille de templo sui corporis significasset: *Solvite hoc templum, & in triduo suscitabo illud*; vere foris erant, qui à cognitione Verbi cælestis erant exclusi.

ỳ. 8.

Esai 58. 1.

Johan. 2. 19.

19. *Verbum*, inquit, *iniquum proposuerunt adversùm me*; id est, illicitum, & contra jus & fas sermonem proposuerunt, mihi facientes de humano sanguine pactiones, quem sceleratissime vendidit Judas: Judæi quoque emendum non minore scelere crediderunt, vanissimi homines; quasi *qui dormit*, inquit, *non adjiciat ut resurgat.* Quid sit adjectio, consideremus.

ỳ. 9.

Ibidem.

20. Naturale est omnibus terrenis animantibus, & volatilibus cæli, & piscibus maris nasci & mori: bomini vero quem pretiosiorem ceteris terræ animantibus Deus fecerat, banc præcipue contulit gratiam, ut mortuus reviviscat. Hæc ergo adjectio dicitur ad renovationem vitæ superioris. Denique & Ezechiæ regi cùm præscripsisset Dominus, quod vitæ suæ tempus implesset: & per Esaiam mandasset, ut ordinaret domum suam; quia moriturus esset: atque ille orasset ad Dominum, & flevisset fletu magno, misertus Dominus mandavit ei: *Ecce adjicio ad tempus tuum annos quindecim.* Et alibi sanctus David ait: *Dies super dies regis adjicies annos ejus.* Inventum ergo homini quod addatur: Deo autem addi nihil potest; quia scriptum est: *Non est adjicere, neque minuere,*

Esai. 38. 5.

Psal. 60. 7.

Eccli. 18. 5.

a Rom. edit. sola, *de novis paradisi sedibus reformavit.* Magis commode, *de nobis*; cum hic sensus elici ex istis verbis posse videatur: Christus in paradisi sedibus regnum suum de nobis reformavit, quod nimirum perduellium Angelorum casu fuerat quodammodo deformatum.

b. Eadem edit. Rom. *Et ingrediebatur ut videret*: in quo non solum cum omnibus omnium idiomatum Psalteriis convenit, sed etiam cum ipsomet Ambrosio infra: *Ingrediebatur ergo Judas* &c. sed ab omnibus ejusdem Patris mss. atque edit. recedit. Quod vero post, *& loquebatur*, addit, *in id ipsum*: in hoc neque cum mss. & aliis edit. neque cum ipsa orationis serie satis congruit.

c Ms. Vict. & Colb. *quia intus cum Jesus manerat.*

d. Edit. omnes ac mss. aliquot, *appellans rabbi atque doctorem, à cujus* &c. Elegantius cod. Vat. cum plerisque Gallic. ut in textu.

in quo perfecta & plena sunt omnia. Etsi Christus A resurrexit, utique in eo quod adsumserat, resurrexit, in quo plenitudini divinitatis ejus nihil vel decedere potuit, vel accedere. Deus enim incorporeus & immortalis est, cujus summa natura, & plenitudo virtutum sine ulla carnis accessione signatur. Caro autem dispensationis in Christo est, quam miserationis titulo, & pietatis jure suscepit; ut captivam redimeret, ablueret contaminatam, mortuam resuscitaret. Et pulcre ait: *Numquid qui dormit, non adjiciet ut resurgat?* Non B dixit, non adjicitur; sed, *non adjiciet ut resurgat*; eo quod ipse se Dei Filius resuscitavit, sicut supra diximus dixisse eum Judæis: *Solvite hoc templum, & in triduo excitabo illud.* (Iohan. 2. 19.) Adjectionem accepit caro, quasi sumta de homine, suscepta de Virgine: sed quasi Deus adjectionem ipsam operatus est, qui virtute propria resurrexit; ut esset suæ resurrectionis operator. a [a] Ut autem intelligas quod & Pater Filium, & Filius ipse se resuscitaverit, agnosce operationem illam divinæ fuisse virtu- C tis; quia Patri & Filio una virtus, communis operatio; quandoquidem una atque eadem substantia Trinitatis est.

21. Sed quid ego ceteros arguo (dicit dominus Jesus) quid mirum si populus me non cognovit, & cruci adjudicavit; cùm apostolus meus mercedem proditionis exegerit, cùm conviva meus mortem meam vendiderit? (ỳ. 10.) *Etenim homo pacis meæ, in quem speravi, qui edebat panes meos, ampliavit super me supplantationem.* D Aliqui Judam excusandum putant; quia refudit pecuniam quam b [b] pro mercede proditionis acceperat: sed ecce quia ultra Judæorum condemnatur infidelitatem; cui enim plus datum est, plus exigitur ab eo. Quid, inquit, de aliis querar? *Homo pacis meæ*, cui pacem meam dederam, pacem meam relinquere volueram, persecutoribus deductis me tradidit, & fefellit me, *in quem speravi.* Numquid ignoravit proditorem sui futurum, de quo ante prædixit: (Iohan. 13. 21.) *Unus* E *ex vobis me tradet?* (hoc autem dicebat de Juda, sicut scriptum est in Evangelio.) Non utique; sed quo amplius condemnaret eum, de fide ejus sperasse se dixit. Aquila, *confisus eram*, dixit: Symmachus posuit, *confidebam.* Plus enim gravamus eum in quo plurimum spei vel fiduciæ habuisse nos dicimus; si postea spem nostram opinionemque destituit.

22. Simul ostendit quanta vis divinæ sanctificationis sit, quæ excludat malitiam, & depravarum F emendet ingenium; si forma propositi melioris accedat. Quantos scimus esse conversos? Mutatus est Zacchæus ille publicanus, & ad quæstum avaro intentus affectu, qui postea quadrupla redhibitione solvit errorem, condemnavit in se avaritiam, temporis superioris abjuravit lucra, compensavit in pauperes, si deesset exactor. Latro ipse nequitiam suam proposito meliore mutavit, agnovit in cruce Christum, confessus est A Dei Filium, regem voce propria nuncupavit. Quo tempore justi plerique nutabant; ipsi certe latebant apostoli: carnifex ipse centurio non negavit. Quid de tempore Evangelii loquor? Rahab meretrix erat, quæ perfidiæ atque intemperantiæ se alebat stipendiis; tamen ubi exploratores vidit quos miserat Jesus Nave, fidem induit, & periculo imminente, justitiam reservavit: nec susceptos prodidit, sed fideli humanitate protexit. Ideo ergo sperasse se dicit; quasi jure præ- B sumserit, ut apostolus superiora deponeret, meliora sequeretur: & qui sanctificandi alios munus acceperat, ipse in se sanctitatis gratiam custodiret, & sinceritatis inhæreret officiis. Bene ait, *speravi*; quia homini dedit eligendi arbitrium, quid sequatur. *Posui*, inquit, *ante te bonum & malum.* (Deut. 30. 15.) Si malum elegeris, non natura delinquit, sed eligentis affectus. Si unusquisque hominum condemnatur qui malum elegerit; quid de Juda dicimus, qui prodidit eum cui copulabatur suavi- C tate convivii?

23. *Qui edebat*, inquit, *panes meos ampliavit super me supplantationem.* (ỳ. 10.) Quid est quod addidit, *panes meos*? Potuit dicere: Qui edebat penes mecum; nisi illam intelligas, quæ specialis est Christi, hoc est, verbi cælestis alimoniam; *non enim in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei.* (Matth. 4.) Denique alibi dicit: *Qui semper mecum dulces capiebas cibos.* (Psal. 54. 15.) Quibus versiculis bene utimur adversus eos qui necandos esse crediderint, cum quibus videntur D epulati. Gentiles hoc custodire memorantur, hostes plerumque, latrones etiam; ut parcant iis cum quibus c [c] recordentur se iniisse convivium: feræ quoque ipsæ pabulorum societate mitescunt. Unde propter hujusmodi affectum gratiæ convivalis, si verba consideremus, non otiose dulces cibos dixit. Quomodo enim dulces, qui cito corrumpuntur? Sed vide ne dulces cibos dixerit verba vitæ. Hos enim cibos nulla amaritudo corrumpit, nulla mortis corruptela E contaminat. Unde & *semper* dixit. Non enim semper edere quis poterat. Semper autem verbo Dei possumus inhærere, & noctibus & diebus, si in lege Dei die & nocte meditemur.

24. Quid est etiam, *ampliavit*? Græcis ἐμεγάλυνε dixit, hoc est, magnificavit. Utrumque nobis exposuit Dominus quod movere nos posset, dicens in Evangelio: *Qui manducat mecum panem, levavit super me calcaneum.* (Iohan. 13. 18.) Unde adsumtus hic sermo sit, consideremus. *Fuimus*, inquit, *increduli, erran-* (Tit. 3.) F *tes, servientes desideriis & voluptatibus.* Fateamur errorem, ut diluamur. Et ego vidi aliquem puer athletam, cùm elisisset adversarium, frontem ei percussisse calcaneo: quod signum fuit, eo quod insultaverit victo. Hoc est quod ait: *Magnificavit super me supplantationem*; quo verbo insultantis jactantiam declaravit. Levavit ergo & Judas super Christum calcaneum suum, cùm proderet eum; sed non levavit impune. Adhuc Adam calcaneum levat, quod à serpente est vulneratum.

a. Sic mss. Vat. & quatuor Gall. Edit autem, *Cùm igitur legas quod &c.* quibus suffragatur Reg. cod. nisi quod vocem, *igitur*, non agnoscit. At Colb. & Vict. ita legunt, *in quo ipsum legas quod &c.*

b. Plures mss *pro mercede emtionis acceperat.*

c. Mss aliquot, *recordentur contubernium habuisse.* Ceterum in confesso est olim non tantum apud Græcos ac Latinos, sed & apud Barbaros magna religione ac reverentia cultam esse mensæ atque convivtorum societatem. Etenim gentes fere omnes cum privata fœdera, tum publica per salis ac panis communionem jungebant: Jovem hospitalem mensæ præsidem & vindicem existimabant: jurabant per mensam hospitalem; & si quis hospites atque ὁμοτραπέζους violasset, non modo ipse habebatur exsecrabilis, sed & ædes ubi hoc scelus patratum esset, tamquam funestæ, interdum habitatoribus desertæ remanebant. Vide Strukium Ant. Conviv. lib. 1. cap 3.

Et utique ei pedes laverat Christus. Audierat A dicentem: *Qui lotus est, non indiget, nisi ut pedes lavet; sed est mundus totus.* (Johan. 13. 10.) Sed quod lavit gratia, inquinaverat perfidia. Judas ergo calcaneum levavit ad vulnus. Vere non tenuit caput, qui calcaneum super Christum levavit. Adam super se levavit, hic super Christum; & ideo eum serpens gravius quam ceteros vulneravit. Levavit calcaneum suum, qui fraudulentum osculum porrigebat, quo supplantaret autorem; ideoque scriptum est in Propheta: *Amplificavit super me supplantationem.* B Esau quoque ait de fratre suo: *Bis me jam supplantavit.* (Gen. 27. 36.) Qui supplantat, dolum facit, quo adversarium elidit, aut vulnerat. Ideo & Judas supplantasse dicitur, quia osculo suo vulnus infixit, quo invadendi Salvatoris signum persecutoribus demonstravit. Supplantavit ergo quasi serpens; quia serpens suo ore venenum infundit, & vulnerat dente calcaneum: & hic enim non divinitatem Christi, sed corporis extremum calcaneum vulneravit. Levavit etiam Judas calcaneum quasi C luctator insolens & superbus, in quo caput percuteret Salvatoris: sed caput Christi ferire non potuit; quia caput Christi Deus. Suum sane caput informis laquei nodo ligavit, ut remedium sibi salutis auferret.

25. Vide si pie potes illud aptare, quod in Genesi dixit sanctus patriarcha Jacob, cùm de filiis prophetaret: *Dan judicabit populum suum tamquam unam tribum in Israel;* & : *Fiat Dan sicut serpens sedens in via, & in semita, mordens calcaneum* D *equi: & cadet eques retrorsum, salutem exspectans à Domino.* (Gen. 49. 16 & 17.) Legimus quidem quod Samson de tribu Dan judex fuerit in Israel: (Judic. 13. 25.) sed alius hic significatur futurus, qui ex ea tribu progressus populum suppliciis sacrilegæ impietatis affliget. Antichristus ille, qui sedebit in templo tamquam sit Deus, vere judicium, quod habet interpretatio; Dan enim judicium significatur. Et pulcre dixit, quia populum suum judicabit, qui perpetuæ pœnæ fiet obnoxius; qui enim non credit, jam judi- E catus est: qui autem credit, non judicabitur; quia credit in Dei Filium animæ suæ redemtorem. Et ideo tamquam judicii liber dicit: *Qui dijudicat me, Dominus est.* (1 Cor. 4. 4.) Judicaturus est ergo populum impietatis, non plebem; illi enim judicantur qui cadunt ruina perfidiæ, non qui resurgunt fidei libertate.

26. Sedebit igitur in via, & insidiabitur in semita, sicut serpens, ut vulneret transeuntes, & mordeat equi nostri calcaneum; animam enim fide- F lium non poterit vulnerare. In qua autem via sedebit, & in qua semita, nisi ex quibus Christus dominus, ut legimus, nationum populum vocavit ad cœnam suam dicens: *Exi in vias, & circa sepes, & compelle ut intrent; ut impleatur domus mea?* (Luc. 14. 23.) Et quia similiter Judas amplificasse super Christum legitur supplantationem, videtur hoc loco ipse signari, quod mordere haberet calcaneum equi, quo Christus dominus vehebatur. Unde dictum est: *Equitatus tuus salus;* (Habac. 3. 8.) quod caro ejus, mundi totius erat susceptura peccatum; ut salus pro exitio, & vita æterna pro morte succederet. Vulneratus est ergo equus non mendax solus ad salutem: vulneratus est equus, qui mundi totius peccata suscepit, & onera nostra portavit, & non A fuit fatigatus: vulneratus est equus, qui ad furorem concubitus adhinnire nescivit. Et ideo fortassis Johanni Evangelistæ cælum apertum, & albus equus est demonstratus, super quem sedebat habens in capite diademata, & in femore suo nomen scriptum: *Rex regum, & Dominus dominantium.* (Apoc. 19. 16.) Albus erat, quia erat immaculatus, qui nulla peccati inquinamenta cognoverat. Nam si libido tenebrosa est, recte sanctimonia relucet & splendet. Hic ergo equus est vulneratus, sed non B retardatus. Denique cum ipso vulnere de tumulo resurrexit, cucurrit ad cælum supra omnes Angelos & Archangelos, velocior omni equitatu militiæ cælestis inventus, supra equos etiam illos igneos quibus Elias raptus est. Et merito velocior, qui super omnes cælos, & supra cælum cælorum ad sedem Dei omnipotentis adscendit, & sedet; ut Scriptura nos docuit dicens: *Videbitis abhinc Filium hominis sedentem ad dexteram virtutis.* (Marc. 14. 62.)

C 27. Hic itaque equus in figura & ante est demonstratus tempore Machabæorum, quem sedebat dux ille militiæ cælestis aureis armis refulgens, qui Heliodorum depeculatorem illum depositi vidualis, ceterorumque quæ sacræ fuerant commendata custodiæ, & stravit, & perculit, & postea exoratus Oniæ precibus sacerdotis vitali usui reformavit. Unde vere in eo arma aurea refulserunt; quia solus equum hunc sedit, & vicit, in quo nullus culpæ immunis evasit. Non D Enoch, qui raptus est, ne malitia mutaret cor ejus: non Abraham, non Isaac, non Jacob, non Moyses. Omnes enim sub peccato, omnes sub morte. Denique regnavit mors ab Adam usque ad Moysen. Solus iste est qui peccatum non fecit: solus est Christus, qui peccatum abstulit mundi, qui dixit morti: *Ubi est, mors, victoria tua; ubi est, mors, aculeus tuus?* (1. Cor. 15. 55.)

28. Quomodo ergo amplificavit super hunc supplantationem suam Judas, & cecidit eques re- E trorsum? Quod in Juda est, dolum fecit: quod in Christo, volens passus est. Sæpe videmus fortiorem velle percuti; ut acrior lacessitus insurgat, vehementius excitetur. Momordit ergo serpens calcaneum equi, virus suæ fraudis evomuit: volens eques se ipse dejecit, volens cecidit, ut nos levaret. Quid est tamen, quod ait Scriptura: *Et cadet eques retrorsum?* (Gen. 49. 17.) Cur retrorsum, nisi ut regeret retro se sequentes? Retrorsum erat Petrus, cui dixit: *Vade retro post me.* (Marc. 8. 33.) Retro erant apostoli, F & ceteri discipuli. Ideo retrorsum cecidit; quia super quos cadit, salvat. *Omnis enim qui super hunc lapidem,* inquit, *ceciderit, conquassabitur: supra quem autem ceciderit, emundabit eum.* (Luc. 20. 18.) Alii habent, *ventilabit eum;* alii, *comminuet.* Qui enim ventilat frugem, mundat à paleis: qui comminuit aliquid, in pulverem redigit; ut mollitia pulveris, vel poculo salubri, vel reliquo medicinæ usui sine ulla perturbatione proficiat. Unde colligimus cavendum, ne quis semel per baptismum susceptus à Christo, ex ejus decidat corpore, hoc est, excutiatur ab Ecclesia; ipsa est enim mortis ruina perpetuæ. Illum autem qui venit crediturus in Christum, ut eum mors ejus inveniat, crux ejus adsumat, clavus infigat, sanguis infundat, sepultura quoque ejus involuat, gratia resurrectionis ad-

tollat, de somno suscitet, à morte vivificet: illum, A inquam, à sæculo liberat, à peccato mundat, sanat à vulnere, à duritia impietatis inflectit, ad mansuetudinem pietatis emollit; ut circumciso corde, incircumscriptum illum & incomprehensibilem hauriat spiritum, bibat poculum salutis æternæ. Cecidit ergo eques retrorsum.

29. Accipe & aliud, cur retrorsum & noo ante ceciderit. Post ipsum omnes, nemo ante ipsum. Cecidit ergo non sibi, sed omnibus; ut duritiam cordis oostri super nos cadeodo molliret. Cecidit B super Adam, quem quærebat, ut inveniret. Retro eum quæsivit; ut supra humeros suos bonus pastor imponeret, secumque paradiso in illius redemtione latronis inveberet.

30. Sed forte dicas: Et persecutores ceciderunt (Johan. 18. 6.) retrorsum. Sic enim scriptum est, quia principes sacerdotum, quos adduxerat proditor Judas, & ceteri qui ad comprehendendum adveoeraot dominum Jesum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram. Hoc est quod & ego dico, quia C super peccatores voluit cadere, non super justos; justus enim medico non indiget, sed peccatores. Si apostolorum umbra sanabat; quanto magis caro Christi qoos taogit, à morte defendit? Denique leprosum tetigit, & sine dilatiooe muodavit. Ut scias autem qui legis, quia & persecutores suos voluit liberare, testem Christi interroga. Nam cùm inveberetur Petrus in Judæos, quod principem vitæ interfecissent, remedium demoostravit; ut agerent pœniteotiam, remitti si- D bi peccatum quod admiserant, mererentur. Quid autem dubitas, quod ideo cecidit, ut resoscitaret; (Deut. 32. 19.) cùm ipse dixerit: *Percutiam, & sanabo?* Verhorum tamen videto distantiam. In Genesi habetur: (Gen. 49. 17.) *Cadet eques retrorsum, salutem exspectans à Domino*; hoc est, ut oculos ooo avertat, actio meotem propriam non reflectat, resurrectionis suæ prærogativam vindicet, & divina se resuscitet potestate. (Johan. 18. 6.) Hîc autem habetur: *Abierunt retrorsum, & ceciderunt in teream.* Qui terrenus est, in terram cadit: E qui cælestis, cælo iohæret. Etsi corpore cadit, virtute non cadit: [a] oec iis quæ sua suot, sed quæ sursum semper intendit; semper enim ad Patrem respicit, ut ejus circa oos impleat voluntatem. Utinam & isti non abiissent retrorsum, sed Christum excepissent; sicut excepit Josepb, & sepelivit eum in mooumento oovo. Qui fidelis est, in terram non cadit: qui infidelis, cadit & descen- (Psal. 54. 16.) dit in inferiora terrarom; sicut scriptum est: *Descendant in infernum viventes.* Ergo persecutor su- F per terram, & in infernum cadit: Christos super resurrecturos, Christus super petram, Christus super Ecclesiam. Audi quomodo super Ecclesiam cadat. Retro erat Petrus, & sequebatur eum cùm à Judæis ad Caiphæ domum Synagogæ (Matth. 16. 18.) principis duceretur. Ipse est Petrus cui dixit: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Ubi ergo Petrus, ibi Ecclesia: ubi Ecclesia, ibi nulla mors, sed vita æterna. Et ideo addidit: (Ibidem.) *Et portæ inferi non prævalebunt ei: & tibi dabo claves regni cælorum.* Beatus Petrus, cui non inferorum porta prævaluit, noo cæli porta se clausit; sed è contrario destruxit inferni vestibula, patefecit cælestia. In terris itaque positus cælum aperuit, inferos clausit.

31. Potest & illud convenire huic loco, quod Samaritaous descendentem de Hierico hominem vulneratum illum à latronibus non præterivit, sed suscepit eum, & vulnera ejus curavit, infundens oleum & vinum: &, imposuit supra jumentum suum, & duxit ad stabulum. Quid dubitas de equo booo, cùm bonum & jumeotum legeris? Cùm legeris in Hierusalem illam, & equites multos & plurimos cum quadrigis & curribus introire? Nec te moveat quod legisti: *Hi in curribus, & hi in equis: nos autem in nomine domini Dei nostri magnificabimur. Ipsi obligati sunt, & ceciderunt.* (Psal. 19. 8 & 9.) Sed Elias non cecidit, qui curru introivit; ubi enim Dei oomeo est, ibi oullus obligatur, sed absolvuntur universi. In nomine autem Dei nostri & pauper est tutus, & dives; & nobilis, & ignobilis; & infirmus, & potens. Fidei ooo præjudicant opes; si tameo ori opibus ooverimus.

32. Et ideo nomen Dei in se habens dicit: (℣. 11.) *Tu autem, Domine, miserere mei, & resuscita me, & retribuam illis.* Quod utique noo quasi de resurrectiooe dubitans dicit, qui in potestate habebat dicere: (Johan. 2. 19.) *Solvite templum hoc, & in triduo resuscitabo illud*; sed formam dat bomini, ut misericordiam à Deo, & resurrectionem de Deo speret. Deinde non resuscitari se petit: sed resuscitari sibi postulat Matthiam in locum Judæ, ut apostolicus numerus impleatur. Etenim quia necesse habebat perire filius perditionis, ut Scriptura impleretur, oportebat in locum ipsius subrogari filium salutis. Tertium accipe. Resuscitari se, hoc est, corpus suum, poscit: corpus autem Christi, Ecclesia est. Et quia Judas figura erat infidelis populi Judæorum, qui pecunia vel emit, vel veodidit Christum (quod faciunt qui pluris ducunt pecuoiam, quàm religionem) [b] pro interitu plebis in fide sigoificat Ecclesiæ sibi gratiam resurrecturam. (Cant. 2. 7.) Uode & ipsa dicit in Canticis: *Si suscitaveritis & resuscitaveritis caritatem*, cùm quæreret de juveoculis Christum, quia Christus caritas est.

33. Quod autem ait: *Retribuam illis*; hoc intelligimus, quia florentis Ecclesiæ processibus cruciabuntur: & tunc cognoscent quæ pœna perfidiæ sit; cùm adverteriot qui fidei sit splendor, & gratiæ. Vel quia bonus Dominus est, qui poterat dicere: *Retribuebant mihi mala pro bonis.* (Psal. 34. 12.) Et medium verhum est retributionis, vel in bono, vel io malo: retributurum io hooo esse sedicit; quia etsi cæcitas in Israel ex parte continget, tamen cùm plenitudo gentium intraverit, tunc omnis Israel Cbristi miseratione salvabitur.

34. Et subjecit: (℣. 12.) *In hoc cognovi quoniam voluisti me; quoniam non gaudebit inimicus meus super me.* Superius de passiooe sua loquutus est quasi homo: hinc jam aperit majestatem suam, quod solus

a. Cod. Vict. & Colb. cumque illis antiquæ edit. *non cadit, nec iis quæ sua sunt, sed operi intendit.* Quatuor alii mss. *non cadit, sed quæ sursum sunt, semper intendit.* Reg. solus, *non cadit, sed quæ sua sunt, semper intendit.* Quæ lectio nequaquam videtur contemnenda. Etenim si homo cælestis quæ sua sunt semper intendit, utique semper intendit cælestia. Commode tamen edit. Rom. & cod. Vat. quos eo sequimur, quod melius sonent auribus christianis.

b. Ita mss. quinque Gall. ubi forte loco, *plebis in fide*, legendum, *plebis infida*; licet prior lectio sensum præbeat minime rejiciendum. Alii vero mss. & edit. vet. in marg. *pro interitu plebis infidelis significat Ecclesiam sibi gratam* (eædem edit. ac Rom. in corpore, *Ecclesia sibi gratiam*) *resurrecturam.*

sine

a sine peccato, [a] solus cui peccator inequitare non potuit, solus quem Pater ut unicum Filium dilexerit. Qua ratione ergo inimicus non est lætatus super eum? Quia etsi mortem suscepit pro nobis, resurrexit tamen; & ipse iosultavit inimico, cujus victoriam destruxit, & aculeum mortis infregit. Et nos licet in sæculo mœsti simus, atque in mœrore nostro & contritione cordis animique nostri lætetur inimicus; tamen resurgentes ejus gaudium destruimus. Uode & Michæas dixit: Mich. 7. 8. *Noli super me gaudere, inimica mea, quia cecidi; sed resurgam.* Resurrectio est ergo qua inimici omnia viocula solvuntur, triumphus omnis aboletur.

℣. 13. 35. Sequitur: *Propter innocentiam autem meam suscepisti me: & confirmasti me in conspectu tuo in æternam.* ℣. 14. *Benedictus dominus Deus Israel à sæculo & in sæculum: fiat, fiat.* Ionocens nulli nocet, in neminem peccat. Ideo sine peccato, sine dolo Christus scripturæ divinæ auctoritate signatur. Hoc igitur & hîc declaratur, ubi dicit: *Propter innocentiam autem meam suscepisti me.* Quæ autem Psal. 138. 13. susceptio significatur? Nam & alibi legimus: *Suscepisti me ex utero matris meæ.* Ergo quia ab omni coocretione generationis humanæ mundus est natus, qui de Spiritu est natus & Virgine; idèo eum Pater suscepit, quia ortum illius nulla corporeæ generatioois concretio usitata fuscavit. Suscepit eum resurgeotem; quia nulla eum offensio prolapsionis adspersit. Immaculatus ad Patrem rediit, à quo immaculatus exivit; quando Psal. 2. 7. descendit in terras. Unde dicit ei Pater: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*; hoc est, generationis meæ in te privilegium recognosco, quem nulla macula potuit inquinare peccati. Inter peccatores versatus es, peccata omoium suscepisti, peccatum pro omnibus factus es, maledictum pro omnibus factus es; sed nullus usus potuit ad te transire peccati. Ita inter peccatores versatus es, quasi inter Angelos versareris. Fecisti terram esse quod cælum est; ut & ibi peccatum tolleres. Hodie te genui, in quo complacui. Probasti te Filium, qui implesti io omoibus Patris voluntatem. Hodie te genui, in quo lucem immaculatæ prolis agnosco. Heri mihi & hodie ipse es, & in sæculum. Nox in te nulla est, quia totus es dies. Bene confirmatus in conspectu Patris dicitur in æternum; quia apud Patrem semper est: & vere in conspectu ejus, cujus splendor est gloriæ, & imago substantiæ. Sed quemadmodum complacet in Filio Pater; ita & Filius benedicit Patrem. Pater enim honorificat Filium, & Filius honorificat Patrem.

36. *Benedictus*, inquit, *dominus Deus Israel*; hoc est, populi Deum videntis, qui & Dominum suum & Deum credit: *A sæculo & in sæculum: fiat, fiat.* In hebræo habetur: *Amen, amen*; ut adseruerunt, qui librum legerunt in hebraicis litteris scriptum. Græcus hoc loco γένοιτο, γένοιτο dixit; quod est: *Fiat, fiat.* Quod verbum diversas significationes habet, ut sit interdum imperantis, interdum precantis, interdum confirmantis aliquid: imperantis est, cùm superior inferiori statuit quid facieodum sit, vel sequendum: precantis est, sicut illud: *Fiat voluntas tua*; Matth. 6. 10. non enim Deo quis imperat, sed precem fundit: confirmantis est, cùm benedicit propheta, vel sacerdos, vel sanctus aliquis; & populus respondet: *Fiat, fiat.* Hîc ergo magis confirmatio mihi videtur benedictionis, quàm oratio, vel deprecatio: maxime quia repetitio ipsius facta sermonis est. Et videtur hebræus quidem sermo mutatus; sed idem sensus expressus. Sicut enim cùm sacerdos beoedicit, populus respondet amen, coofirmans benedictionem sibi, quam plebi sacerdos à Domioo deprecatur; ita in psalmo responsum est: *Fiat, fiat*; quasi: Amen, amen. Ameo autem coofirmationis verbum evidenter ostenditur in Evangelio, ubi Dominus confirmans sermonem suum dicit: *Amen dico vobis.* Matth. 19. 23. Major autem vis est, ubi repetitus est sermo: quod io libro Evangelii secundùm Johannem frequentius iovenimus; quia ipse maxime de cælestibus & profundis mysteriis est locutus; sicut scriptum est: Johan. 3. 5. *Amen, amen dico tibi; nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* Et alibi: Johan. 16. 23. *Amen, amen dico vobis; si quid petieritis à Patre in nomine meo, dabit vobis.* Abundant duo exempla, reliqua vero si quis quæsierit, inveniet.

37. Indicium quoque est libri fioiti: *Fiat, fiat.* Nam in * quinque libros divisum videtur esse psalterium. Primus liber hoc psalmo finitur, hoc est, quadragesimo. Et pulcre usque ad passionem Salvatoris quadragesimus psalmus est compreheosus, qui finem libro daret, quoniam passio Domini fiois est quadragesimæ: ut secundus liber à mysteriis renovationis inciperet, qui liber, utpote quadragesimæ, perfectiora sacramenta complectitur. Nam & baptismatis prænuntiat sacramenta, cùm dicit: Psal. 41. 2. *Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum*: & requiem sanctorum, qui ad tabernaculum cæleste pervenerint: & Spiritus sancti descensionem, quando effusa est gratia spiritalis in quadam voce cælestium cataractarum; quia virtute magna Spiritus ferebatur, ut legimus in Actibus apostolorum: Act. 2. 2. & ingressum renovati hominis ad altare: & Salvatoris adscensum: & sanctificationem propositi virginalis. Qui liber finitur in psalmo septuagesimo primo, quo regnum Christi pacificum toto orbe diffusum prophetico sermone annuntiatur, remissioque pec-

a Mss. Vict. & Colb. atque edit. vet. in margine, *solus qui peccata inquinare non potuit.* Eædem edit. in corpore, ac etiam Rom. *solus cui peccator insultare* &c. Sed aptius ad allegoriam supra institutam reliqui mss.... *inequitare non potuit.* Hic autem obiter observa, quod jam supra adnotavimus, diabolum ab Ambrosio passim peccatoris nuncupatione signari.

* Celebris est illa psalmorum in quinque partes divisio, cùm ejus meminerint è Græcis Eusebius Cæsar. *Argum. in psalm. enumer.* Gregorius Nyss. *Tract. 1. in Psal.* cap. 5. & seq. Hieronymus epist. 134. Hilarius Pictav. *Prol. in psal.* Quibus poterit addi Cassiodorus in *Prol. super psal.* cap. 11. atque 1. Quod autem eam rejicit Hieronymus & post eum nuperus commentator, vir alioquin eruditus, dicit Hebræorum, ac maxime apostolorum auctoritate semper psalmorum librum, non autem libros nominantium; eam quidem rationem non male infra num. 37. dixit noster Ambrosius. At vero quod laudatus auctor eamdem divisionem Christo negat esse antiquiorem, præterquam quod Hieronymum atque Hilarium inter se committit, qui facile conciliari possunt, modo Hieronymianum testimonium non omnes omnino Hebræos includere consentiamus; certe manifestum est eum non vidisse Eusebii testimonium. Is enim memoratam divisionem Hebræis diserte adtribuit, atque in accuratissimis exemplaribus inveniri adserit his verbis: [illegible] Vide quæ sequuntur in *Expositione Græc. Patrum in psalmos*, jam ante à nobis citata. Quin etiam haud absurdum fuerit existimare peritos illos hebraicæ linguæ, quos Ambrosius, ut ipse numero superiori significat, de clausula hujusce psalmi percunctatus est, ab eo quoque de psalmorum apud Hebræos divisione fuisse interrogatos.

eatorum; ubi cùm henedictionem Domini præ- A misisset, subtexuit: [Psal. 71. 19.] *Et replebitur majestate ejus omnis terra: Fiat, fiat.* Tertius quoque liber finitur [Psal. 88. 53.] octuagesimo octavo psalmo; & ibi habet: *Benedictus Dominus in æternum: Fiat, fiat.* Quartus liber finitur psalmo centesimo quinto, ubi habet: [Psal. 105. 48.] *Benedictus dominus Deus Israel à sæculo & usque in sæculum; & dicet omnis populus: Fiat, fiat.* Quintus liber usque ad finem est; ubi pro hoc verbo [Psal. 150. 6.] Propheta dicit: *Omnis spiritus laudet Dominum.*

38. Sed iterum forsitan te moveat, quomodo B quinque libros adseram, cùm unum Psalterium sit. Sed etiam Evangelium unum est, & quatuor libros esse negare non possumus. Unum autem [Lib. 1. in Lucam, in proœmio.] Evangelium esse, & alibi, ni fallor, intimavimus; & si iterum exigitur, facile possumus edocere, cùm Salvator dixerit: [Matth. 26. 13.] *Amen dico vobis, ubicumque prædicatum fuerit hoc Evangelium.* Et Apostolus: [Galat. 1. 6. & 7.] *Miror quod sic tam cito transferimini in aliud Evangelium, quod non est aliud; nisi aliqui sunt qui vos perturbant.* Et alibi: C [1. Cor. 15. 1.] *Notum enim facio vobis, fratres, Evangelium.* Nec usquam habes aliter de corpore isto quatuor librorum, nisi Evangelium significatum. Denique quia unum corpus est etiam psalmorum, [a] Scriptura dixit: [Psal. 91. 4.] *In decachordo psalterio, cum cantico in cythara.* Sed iterum quia quinque libri sunt, dixit alibi: [Psal. 70. 22.] *In vasis psalmorum.*

39. Pulcre autem quinque libri & unum Psalterium; quoniam quinque sensibus homo exterior vivificatur: & rursus quinque spiritalibus D sensibus ille absconditus cordis homo noster consummatur interior, qui solus ante Deum locuples Petri apostoli testimonio reperitur. [1. Pet. 3. 4. Luc. 8. 8.] *Qui habet*, inquit, *aures audiendi, audiat.* Habes unum sensum. Et sicut sunt qui oculos habent, & non vident; ita sunt qui oculis non videntibus, plus videre creduntur. Unde & prophetæ dicebantur videntes, etiam qui oculis non viderent. Bonus etiam ille odor, de quo Apostolus dixit: [2. Cor. 2. 15.] *Bonus odor Christi sumus Deo.* Unde & Job dicit: E [Iob. 27. 3.] *Et Spiritus divinus, qui est in naribus meis.* Idem ergo odor Christi, & Spiritus sancti est Deo; quia unus odor est Trinitatis. Est & interior cibus, de quo dixit Dominus: [Iohan. 4. 34.] *Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei, qui in cælo est.* Est & interior tactus, quo Christum tetigit mulier illa in Evangelio, quæ per duodecim annos sanguinem profluebat, nec à medicis acceperat sanitatem; sed accepit à Christo. Fidei tactus est, quo tangitur Christus. Denique eam homines non videbant; A sed videbat Jesus, & se vidisse testatus est dicens: *Tetigit me aliquis; nam & ego cognovi virtutem de me exisse.* [Luc. 8. 46] COGNITIO Christi, collatio sanitatis est. Ergo quoniam decem sensus homini inesse manifestum est; ideo David, qui & foris & intus canebat; foris corpore, intus corde, dicit in psalmo: *In decachordo psalterio psallam tibi.* [Psal. 143. 9.]

40. Psalterium ergo est homo consummatus in Christo: in quo sicut arte concinentium fila chordarum; ita convenientium resonant opera B canora virtutum, ut possit dicere: *Psallam tibi, Deus, in cithara sanctus Israel: gaudebunt labia mea, cùm cantavero tibi; & anima mea, quam redemisti.* [Psal. 70. 22. & 23] Paulus ait de se: *Foris pugna, intus timores.* [2. Cor. 7. 5.] Hic & intus & foris gaudet: sed ille adhuc in certamine, iste in remissione; quia redemtionem animæ suæ se meruisse cognoverat. Qui psallit, in lætitia est: qui luctatur, in sollicitudine. Verum & Paulus sciebat psallere: sed adhuc se processibus reservabat, cùm foret plenius comprobatus, ut C psalleret; & ideo dixit: *Orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallam & mente.* [1. Cor. 14. 15.]

41. Et quia geminum psallendi officium demonstravit, geminam quoque vocem esse Scriptura edocuit, Propheta dicente: *Voce mea ad Dominum clamavi, & vox mea ad Deum, & intendit mihi.* [Psal. 76. 1.] Quid est mea? Potuit enim dicere: Clamavi ad Dominum. Sed quæ nostra est vox; nisi ista quæ melior est, quæ nescit errare? Nam ex multiloquio peccatum incurrimus, & vitare non D possumus. Illa vox Prophetæ est quæ ad Deum pervenit, quæ tacente Moyse, clamavit ad Dominum: qua etiam in orationibus suis Anna clamabat, cùm oris sui labia non moveret; & impetravit filium, quem ante diu non impetraverat, cùm corporis voce clamasset. De hac voce dixit Dominus: *Tu autem cùm oras, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio, ora Patrem tuum, qui est in abscondito: & Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.* [Matth. 6. 6.] Quid est reddet? Hoc est, E quod deprecatus es, quod orasti. Sicut enim peccatores de manu Domini recipiunt peccata sua duplicia; ita è contrario justi [b] recipiunt cum affectu propria postulata. Audi quomodo recipiant. Adscendit oratio tua ad Deum, & descendit ad te. Unde & in psalmo legimus: *Et oratio mea in sinum meum convertetur;* [Psal. 34. 13.] ut fructum scilicet referat postulanti. *Benedictus dominus Deus Israel*, qui tanta nobis aperuit mysteria: *à sæculo, & in sæculum*; id est, ex infinito in infinitum: *Fiat, fiat.*

a. Vet. edit. cum tribus mss. *Scriptura dixit. Sed iterum quia quinque libri sunt, dixit alibi: in vasis psalmorum.* Rom. *Scriptura dixit: Scriptum est enim in libro psalmorum. Et iterum, quia plures psalmi sunt, tamquam libri, dixit etiam alibi: Necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & psalmis de me.* Nos locum auctoritate quinque mss. restituimus.

b. Ita mss. omnes. Edit. vero, *recipiunt cum effectu propria* (quædam Paris. *proprio*) *postulata.*



IN PSALMUM XLIII. ENARRATIO.

℣. 1. 1. PSALMI titulus est: *In finem filiis Core intellectus.* Ubi passionis Dominicæ, & baptismatis, & ingressionis ad altare sacrosanctum decursa mysteria sunt, docet sanctus propheta David quemadmodum athletam suum, cujus nomen teneatur in agone sanctorum, Christus exerceat. Sicut enim sine labore nostro, non ex operibus, sed ex fide per gratiam suam nobis peccata donavit, & ad coronæ petitionem indulgentissimus nos & benignus admisit, nec superiora nobis fecit obesse flagitia, quibus tanto certami- B ne judicaremur indigni (quæritur enim etiam * in iis qui * lustrale certamen hoc subeunt, etiam disciplina vivendi) ita rursus ne tanta peccatorum donatione resoluti, in superiora flagitia vel desidiam revertamur, psalmus iste nos admonet multa nobis, & gravia certamina esse proposita; ut nemo nisi qui legitime certaverit, coronetur. Luctandum est igitur adversus carnis hujus illecebras, & fervorem sanguinis: luctandum est adversus nequitias spiritales. Nemo gravior domes- C * tico adversario: nemo nocentior hoste eo, cui * cælestis substantiæ potentia suffragatur. Cùm dico nemo, divini memento sermonis, quo dixit Do- Matth. 11. 11. minus: *Quia major ex natis mulieris Iohanne Baptista nemo.* Nam qui natus est ex Virgine, ipse super omnes est. Et ideo neminem vereamur, qui Christum habemus; quoniam si Christus pro nobis, quis contra nos? Certemus ergo usque ad finem; ut evacuatis omnibus, quæ adversus Jesum & Domini voluntatem in nostro ante cor- D pore militabant, veræ exercitiis virtutis intenti, soli Deo nostro & Domino serviamus. Hic enim 1. Cor. 15. 23. & seq. finis, ut scriptum est: *Primitiæ Christus .... deinde finis, cùm tradiderit regnum Deo & Patri; cùm evacuaverit omnem Principatum & Potestatem & Virtutem. ... ut mors novissima destruatur*, & incipiamus Deo esse subjecti, regnum in nobis cæleste servantes, ubi erat ante colluvio peccatorum.

2. Merito ergo: *In finem filiis Core intellectus*, psalmus inscribitur; ut in eo cognoscendo non E vulgaris auditus, sed intellectus spiritalis operetur. Denique Aquila *psalmum disciplinæ* posuit. Prov. 23. 12. Et ideo tibi dicit Scriptura: *Da in disciplinam cor tuam; aures autem tuas præpara sermonibus intel-* Prov. 1. 3. *lectus.* Et alibi: *Dilige sapientiam & disciplinam.* Sapientia est quæ sensus scaturit: disciplina in habitudinem quamdam naturæ coalita forma a virtutum, & mentis a confirmata sententia scientiæ disciplinis. Intelligere quoque obscurum sermonem atque dictionum prudentiam & ænig- Ibidem. mata Proverbiorum scriptura nos docuit, cujus auctoritate colligimus has prudentiæ principa- A les esse virtutes; eo quod sapientia semper quasi mater fœcunda parturiat, disciplina quasi severior magistra distringat, intellectus quasi diligens quæsitor inveniat, & veram justitiam, judiciumque rimetur.

3. Doceamus hæc sacræ testimoniis lectionis. Sapientia dicit: *Ego quasi fons à paradiso, dixi: Ri-* Eccli. 24. 41. 42. & 46. *gabo meum hortum.... & adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam.* b Nam generationes suas menti b hominis, bonos videlicet sensus, quasi pia mater B infundit. Accipe etiam testimonia disciplinæ: *Fi-* Prov. 3. 11. & 12. *li, ne neglexeris disciplinam Dei, nec defeceris ab eo correptus*; quem enim diligit Deus, corripit. Severa quidem in corripiendo, sed dulcis in corrigendo est disciplina; ne fluitemus & vagemur errantes, sed recipiamur à Christo. Disciplina enim non examinata vagatur, ut scriptum est. Sed pro conservatione hîc posuit disciplinam. Tamen sicut sapientia, ita & disciplina, & perfecta & imperfecta eodem nomine nuncupatur: C sed ubi sine adjectione, vel disciplina, vel sapientia nuncupantur, definitionem perfectionis accipiunt. Inexaminata ergo fluitat disciplina, sed examinata non fluitat. De intellectu quoque eadem Scriptura definit, quia *intellectus bonus* Psal. 110. 10. *est omnibus qui eum faciunt*: intellectus autem cùm in se & sapientiæ gratiam habeat, & ordinem disciplinæ; utique docemur quod & sapientia & disciplina bonæ sint eis, qui earum instituta suis ministeriis exsequuntur. Diximus de titu- D lo, psalmum adoriamur.

4. *Deus auribus nostris audivimus*; sic Symma- ℣. 2. chus: Theodotion, *in auribus nostris* dixit; sicut & Septuaginta viri. Quid est quod ait, *auribus nostris*? Quod si non satis esset, *audivimus*, certe si hoc placuerat: *Auribus audivimus*, plenum erat. Cum ergo additum est, *nostris*, quid sibi hoc vult; nisi ut intelligas illa esse nostra, quæ mentis sunt: & ea esse meliora, quam quæ istius corporis? Et ideo quasi de alio dicit hic ipse E Propheta: *Non timebo quid faciat mihi caro.* Et ali- Psal. 55. 5. bi: *Voce mea ad Dominum clamavi, & vox mea ad* Psal. 76. 2. *Deum, & respexit me.* Illa vox mea, quæ auditur à Christo, non quæ resultat in publico. Non vult igitur suum esse, quod corruptibile atque terrenum est, qui ad imaginem Dei & similitudinem meminit se creatum. Denique Scriptura nos edo- Gen. 1. 27. cet, prius ad imaginem Dei hominem esse formatum, postea de luto factum. Quasi superior er- Ibidem. 2. 7. go (superior enim qui antiquior) & gubernator & rector hujus corporis animæ vigor dicit: *Auribus nostris audivimus.* Quis iste est, nisi cui dicitur: *Qui habet aures audiendi, audiat?* Sunt enim Luc. 8. 8

*. Solebant veteres diebus lustricis, id est, quibus urbs aliqua sacris piabatur, ludos ac certamina celebrare. Hoc intelligitur ex Seneca in Troad. ubi sic habes: *nec stato lustri die .... puer citatas nobilis turmas ages.* Quod autem de vivendi disciplina adjungitur, id eodem pertinet, quo illud Pauli 1 Cor. 9. 25. *Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet*; utrobique enim significatur olim severam athletarum fuisse vivendi rationem. Ea de re exstat hæc præceptio Epicteti, *Enchir.* λέ. δεῖ σε εὐτακτεῖν, ἀναγκοτροφεῖν, ἀπέχεσθαι πεμμάτων, γυμνάζεσθαι πρὸς ἀνάγκην ἐν ὥρᾳ τεταγμένῃ, ἐν καύματι, ἐν ψύχει, μὴ ψυχρὸν πίνειν, μὴ οἶνον &c. Non dissimilia reperies apud Arrianum lib. 3 quibus addas licet quæ Horatius lib. *de Arte poetica* in hanc rem scribit.

*. Substantia spiritalium nequitiarum cælestis hic dicitur per oppositionem cum humana, quæ terrestris est; ista siquidem fuerat in cælo creata, unde cecidit.

a. Quinque Gall. cod. *confirmata sententia. Scientia est disciplinæ intelligere etiam obscurum sermonem* &c. Reliqui mss & cunctæ edit. ut in textu; nisi quod Rom. ex LXX. Interp. reposuit, *dictiones prudentiæ*, ubi ceteræ atque mss *dictionum prudentiam.* Adverte autem *dictiones*, interdum (& fortè hoc ipso loco) idem sonare, ac oracula; ut docet illud è Pacuvii fragmentis:

Flexa, non falsa, autumare dictio Delphis solet.

b. Rom. edit. sola: *Nam cogitationes suas menti hominis* &c.

qui autes habent, & audire mysteria non possunt; A de quibus dicit Jesus in tevelatione Johannis: *Foras canes & veneficos & impudicos*; (Apoc 22. 15.) quibus flagitiorum cupiditas, & ærugo pecuniæ aurem obstruit audiendi. Consideremus igitur quæ audisse se dicant, vel à quibus audivisse commemorent.

(ꝟ. 2.) 5. *Et patres*, inquit, *nostri annuntiaverunt nobis*. Qui sunt isti patres nostri? Titulus habet quia psalmus filiis Core scriptus sit, ut ab ipsis canatur, qui psallendi munus receperant, & in hujusmodi officium fuerant deputati. Core autem & B Dathan & Abiron cum aliis qui adversùm Moysen & Aaron insurrexerant studio contumaci, terræ hiatu in deserto vorari sunt & necati. Quibus mortuis, qui alii patres eorum filiis mirabilia opera Domini annuntiare potuerunt? In malevolam enim animam non ingreditur sapientia. Si sui ergo patres non annuntiaverunt filiis, alieni multo minus, qui declinarunt sobolem perfidorum. Qui sunt itaque isti patres? Vide ne illi, de quibus dictum est: *Interroga patrem tuum, ipse* C (Deut. 32. 7.) *tibi dicet*. Interroga quando legis Paulum: vel si non legis, & movet te aliquid, in ipso require. Ipse est enim bonus pater, qui potest docere & formare in nobis dominum Jesum; sicut ipse testatus est dicens: *Filioli mei, quos ego parturio; donec formetur Christus in vobis*. (Galat. 4. 19.) Ostendit tibi hos patres Evangelista Johannes, qui ait: *Dico vobis, patres, qui cognovistis eum qui est ab initio*. (1. Johan. 2. 13.) Isti sunt patres, quorum senectus vita immaculata est. Ideo in conventu seniorum appone digitum ori D tuo; ut audias quod tibi prosit, & vitæ æternæ sacramenta cognoscas: ne interstrepas insolens tyro doctoribus; & qui adhuc discere debeas, dicere præsumas. Quid igitur isti patres annuntiaverint Core filiis audiamus.

(ꝟ. 2.) 6. *Opus*, inquit, *quod operatus es in diebus antiquis*. Qui sint isti dies in quibus Deus magna & mirabilia operatus sit, requiramus. Et docet nos Scriptura esse aliquos præclaros dies in quibus refulserint facta divina; cùm lectum sit, quia *sol in te-* E (Joel. 2. 31. & 32.) *nebras convertetur, & luna in sanguinem, priusquam veniat dies Domini magnus & illustris. Et erit, quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit*. In ipso enim die Christus hominibus resurrexit; & ideo specialiter de ipso dictum est: *Hic est dies quem fecit Dominus: exultemus & lætemur in eo*. (Psal. 117. 24.) Cùm igitur omnes dies Deus fecerit, huic tamen diei præ ceteris divini operis prærogativa delata est, quo peccatum omne sublatum est. Dies autem alii peccatorum sunt. Hic ergo est dies F quem illuminavit sol ille justitiæ. Nam & ipsa ortus suos & occasus habere consuevit. Unde & scriptum est: *Orietur in diebus ejus justitia*. (Psal 71. 7.) Sunt ergo dies Christi quibus orta justitia est: sunt dies Christi quibus orta est pacis abundantia: sunt dies Christi quibus orta sapientia est. Audi quomodo exoriatur sapientia: *Si quis videtur sapiens esse inter vos in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens*. (1. Cor. 3. 18.) Et ideo dicit Sapientia, quæ stulta istius mundi elegit: *Dominus creavit me principium viarum suarum in opera sua*. (Prov 8. 22.) Sicut enim in diebus Oziæ regis, & in diebus Nabuchodonosor exorta perfidia est, dominata captivitas; sic in diebus domini Jesu exorta est fides, quæ splendorem suæ claritatis & luminis toto orbe diffudit. Qui enim meliores dies, quam quibus refulsit nobis visio Dei, sicut dixit Jacob? Sic enim scriptum est: *Vidi Deum facie ad faciem; & salva facta est anima mea*. (Gen. 32. 30. & 31.) *Et continuo exortus est ei sol*. Quis iste sol, nisi qui dies fecit fulgere justitiæ, quibus in terra natus est Christus ex Virgine? In specie vidit Jacob, & Deum vidisse se dixit: in veritate viderunt Judæi, & non crediderunt. Ideo illis breviati sunt dies, nobis illuminati; quoniam illis deficiebat dies, nobis appropinquabat. Unde Judaicam sanctus David refugiens cæcitatem ait: *Ne deducas me in dimidium dierum meorum*. (Psal. 101. 25.) Sic enim dies Domini magnus & illustris est, utique non prolixitate temporis, sed justitiæ vel gratiæ claritate. Ergo sunt dimidii dies, quibus breviantur dies impietatis caligine, & squallore perfidiæ, quibus *occidit sol super prophetas*, (Mich. 3. 6.) sicut scriptum est. Namque ut justis oritur sol justitiæ; sic occidit infidelibus.

7. Sed occurrit illud quia dicit Dominus: *Propter electos breviabuntur dies*. (Matth. 24. 22.) Et videtur contrarium, nisi diligenter advertas, & superiora repetas; dicit enim Dominus: *Tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic Christus, aut ecce illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi, & pseudopropheta, & dabunt signa magna & prodigia; ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi*. (Ibidem. 23. & 24.) Et ideo ne decipiantur electi, admonet Dominus quid sequendum sit; ut non falsorum prophetarum sermone capiamur, neque nos eorum aliqua prodigiosa facta decipiant: sed tunc credamus Christum esse venturum, cùm dies pleni justitiæ cœperint refulgere. Christus enim pleno majestatis suæ lumine revelabitur; & sicut fulgur exit ab oriente, & toto lumen suum usque in occidentem orbe diffundit: sic & Filius hominis cum suis Angelis veniens illuminabit hunc mundum; ut credat omnis homo, & salva fiat omnis caro. Non ergo credamus Antichristo, de quo dicent falsi prophetæ: Hic est Christus; dies enim perfidiæ, erunt Antichristi dies. Non credamus iis qui dicent: Christus in deserto, Christus in penetralibus; jam enim omnia plena sunt Christi, ubi appropinquare cœperit Christus. Sed cùm viderimus facta quæ Christus in Evangelio suo ante prædixit, tunc credamus ejus adventum; ne dum verum quærimus lumen, infidelitatis tenebras incidamus.

8. Cavenda ergo signa perfidiæ, quibus breviantur dies atque minuuntur. Sol enim obscurabitur, stellæ cadent, hoc est, justi Dei; sunt enim qui fulgeant sicut stellæ in cælo. Cùm hæc videris, crede adhuc tardare Christum; ubi enim Christus, ibi fides clarior: ubi Antichristus, ibi dies dimidii, de quibus utique non quereretur David propheta, si ad temporis brevitatem videretur esse referendum; cùm ipse alibi dixerit: *Heu me, quia incolatus meus prolongatus est!* (Psal. 119. 5.) Quomodo enim aut illum dilatum incolatum cælestem, aut hunc terrenum comperendinatum doleret, qui ante poposcerat, ne in dimidium dierum suorum deduceretur; cùm dierum brevitas celerandi cursus istius compendium videretur adferre? Unde colligitur & illud quod ait: *Honora patrem & matrem, ut longævus sis super terram*; (Exod. 20. 12.) quomodo intelligere debeamus. Multi enim qui honorant, cito sæpe rapiuntur, ut immatura ætate

moriantur: multi etiam qui minus deferunt pa-
rentibus suis, longævæ fruuntur stipendiis senec-
tutis; & nisi longæ vitæ illam vitæ accipiamus
æternæ, invenitur Scriptura destitui subsidio ve-
ritatis. Unde græcus expressius dixit: *Ut sis mul-
torum dierum*; hoc est, πολυήμερος. Quicumque
enim cultus pios sedulo servat officio, à tenebris
noctis alienus, in dierum luce versatur. Et ideo
Deut. 17. 19. qui legit Deuteronomium: *Leges*, inquit, *illud
omnibus diebus vitæ suæ*; non utique noctibus, sed
diebus; quia dies fulget legenti mysteria verita-
tis, & divinæ pietatis oracula. Consideremus se-
quentia.

ỷ. 3. 9. *Manus tua gentes disperdidit, & plantasti eos:
afflixisti populos, & expulisti eos.* Scimus quidem
quod multas geotes eradicaverit Dominus &
everterit; ut possessionem sibi Judæorum popu-
lus inveniret, quarum gentium terras Abrahæ
semini daturum se Dominus declaravit: sed cùm
psalmus iste Evangelium Domini, & tempora
adventus ejus annuntiet, non mihi videtur quæ
superius à Judæis gesta sunt, recensere, sed quæ fu-
tura, signare: quemadmodum crediturus esset
populus nationum. Confirmat igitur fidem Ec-
clesiæ, antequam nuntiet, & victorias pietatis
ejus enumerat: quæ non in brachio, neque in
gladio suo feras expulit gentes, & non certami-
ne bellico turmas fugavit hostiles, sed mansue-
tudine ac fide terras inimicorum sine ullo cruo-
re possedit; fides enim sola pugnavit. Et ideo
triumphos meruit, quos non revocaret perfidia,
sed augeret; quia persecutionibus suis non vin-
citur Ecclesia Domini, sed probatur. Quæ sunt
igitur istæ geotes quas vicerit Ecclesia, cognos-
camus. Vetera dico vocabula, sed mysteria no-
va. Chananæi sunt, Chettæi, & Amorrhæi, Phe-
a rezæi, [a] vel cerethæi, quorum iofra vocabula di-
geremus. Hæc autem populorum sunt nomina;
sed & passionum infirmitates, & humanorum
incentiva & opprobria peccatorum. Quod pri-
mum est igitur, homo in Christo ipse se domuit,
& ipse se vicit; ut sibi viveret. Sibi enim vivit,
qui Deo vivit; ut vitam Christi vivat æternam.
Non ergo pugnavit militaribus armis, & ferreis
telis populus Ecclesiæ; sicut pugnavit populus
Judæorum. Ille in figura pugnavit, nos pugna-
mus in spiritu: ille adversum alienigenas pu-
gnavit, nos ipsi bellum habemus in nobis; &
ideo prius nobis vincendæ sunt proprii corporis
passiones.

10. Audi pugnantem apostolum Paulum ad-
Rom. 7. 23. versus gentem Chananæorum. *Video*, inquit, *le-
gem carnis meæ repugnantem legi mentis meæ, &
captivantem me in lege peccati.* Nunc se erigit ca-
ro nostra, nuoc dejicit. Erigit menti, dejicit po-
testati: & ubi se urgeri viderit, constantiam de-
serit, & ad subjectionem parata ducitur in legem
peccati; ut fidem deserat, perfidiæ succumbat;
b [b] & Chettææ infirmitatis in ditione destituta

A vero, cedat mendacio, serviat crimini, adquiesc-
cat errori; & tamquam Amorrhæus loquatur
amara pro dulcibus. Fides enim dulcis, amara
perfidia est. Unde præclare Petrus quid fides es-
set, expressit dicens: *Domine, ad quem ibimus? Ver-
ba vitæ æternæ habes, & nos credimus*; quomodo Iohan. 6. 69. & 70.
igitur jubes ut discedamus à te? Captus enim
cælestium suavitate verborum, discedere nole-
bat à Christo. Qui autem negat Christum, ipse
se separat [c] vel separatur à Christo. Sed neque c
B versuta Amorrhæorum disputatio, quæ per phi-
losophiam nonnullos à veritate transducit; ne-
que Jebusæorum turpis abjectio, quæ se subji-
cit atque substernit cursum currentibus sæcula-
rem, qui non potest esse perpetuus; sed in por-
tis deficit mortis, de quibus exaltatum David
propheta se gaudet: neque Cinæus, qui per Psal. 9. 15.
suam pecuniam possidetur, sicut insatiabili ava-
rus affectu: neque Cenezeus, qui putat in divi-
tiis possessionem esse perpetuam, & vanam spem
C constituit in caducis, atque inani opinione se
jactat: neque Raphaim, qui profitetur aliis se fer-
re medicinam, cùm vulnera sua curare non pos-
sit; & ideo si quis ad hujusmodi medicum con-
fugerit, necesse est prius patrimonium suum om-
ne consumat, quam profectum sanitatis accipiat;
sicut illa mulier in Evangelio quæ per duodecim Luc. 8. 43. & 44.
annos fluentem sanguinem corporalium volup-
tatum statuere non potuit, nisi posteaquam con-
fugit ad Christum. Intellexit enim quod nemo
D perfectus medicus, nisi qui descendisset è cælo,
de quo cognoverat dictum: *Misit verbum suum, Psal. 106. 20.
& sanavit eos*; & advertit de ipso dictum: *Ecce
dedi verba mea in os tuum, & constitui te hodie su- Hier. 1. 9. & 10.
per gentes & regna, eradicare, & destruere, & per-
dere, & ædificare, & plantare.* Nam licet frequen-
ter Deus loquutus sit in prophetis, in quo tamen
expressius, quam in suo loquutus est Filio, qui
virtutem omnem exprimens Patris ait: *Mea doc-
trina non est mea, sed ejus qui me misit?* Non ergo Iohan. 7. 16.
E Hieremias, qui tempore captivitatis suscepit ex-
silium; sed dominus Jesus suis verbis eradicavit
ex intimis pectoribus vitia gentilium, perfidiam
nationum, & versutarum cogitationum prava
commenta destruxit, atque omnia vestigia ini-
quitatis abolevit. Deinde infudit postea fidem,
& continentiæ disciplinam; ne tamquam in vase
corrupto confusione vitiorum coacescerent sa-
cramenta virtutum.

11. Unde pulcre tibi Apostolus dicit: *Sed Rom. 5. 14.
F regnavit mors ab Adam usque ad Moysen.* Quid est
Moyses, nisi Lex; quoniam ipse interpres est
Legis: finis autem Legis Christus Jesus? Regna-
vit ergo peccatum in hoc mundo, & in peccaro
mors sæva, atque intolerabilis quædam pœna
peccati. Docuit quidem oos Moyses levare ad
Dominum manus, pii cultus instituens discipli-
nam. Docuit quemadmodum [d] Amalech versu- d
tiloquus vinceretur; ut mores nostros & opera

a Rom. edit. ex Vat cod. *& ceteri*. Aliæ cum omnibus mss. *& Cerethæi*. Eorum crebra fit mentio in *lib. Reg.* quos eosdem esse ac Philistæos tradit Lyran. *lib. differentiarum.*

b Omnes edit. ac nonnulli mss. *Chettaa* (vel *Ethaa*) *infirmitatis indicio* Reg. cum aliquot aliis.... *in ditione*. Quod videtur ad institutam allegoriam accommodatius.

c. *Vel separatur*, aberat ex omnibus edit. ac duobus mss. Sed in aliis quinque reperitur. Quod autem post vocem, *disputatio*, in cunct. edit. additur, *confirmat*, cùm hæc nullis in mss. legatur, verisimile est adjectam fuisse, ut sensus utcumque compleretur. Veruntamen etsi eam retinendam putes, nec sic locus videbitur adhuc sanatus. Arbitramur itaque illinc excidisse verba ista, *apostolos*, aut *fideles separat à Christo*, vel his affinia, quæ deinceps in membris singulis subintelligenda.

d. Omnes edit. in corpore, *Amalech versutia vinceretur*. Mss. aliquot, ac vet. edit. in marg. *Amalech versuti locus vinceretur*, lege, *versutiloquus* &c. Nam quod Vict. & Colb. habent, *versutiloquus*, mendum est scribarum ignorantiæ imputandum.

levaremus ad Christum, sic destrui posse perfidiam: sin vero dejiceremus animam, inclinaremus affectum, & à cnntinentiæ studio averteremus ingenium, ut persuasio nos vana superaret; nullum remedium futurum, nisi Jesus depressa jam brachia Moysi, tamquam infirmitatem Legis adtolleret, & sua misericordia sustineret. Sed infirmum adhuc fuisset Legis auxilium; nisi ipse Jesus venisset in terras, qui in se nostras susciperet infirmitates, quem solum nostra peccata gravare non possent, nec inclinare manus ejus: qui se inclinavit usque ad mortem, mortem autem crucis, in qua expandens manus suas, totum orbem qui erat periturus, erexit: levavit jacentes, atque ad se omnium gentium fidem traxit, dicens homini: *Hodie mecum eris in paradiso.* (Luc. 23. 43.) Hoc est ergo disperdere atque plantare; ut vitiosa eradicentur, meliora plantentur in pectoribus singulnrum. De quo præclare Moyses io Exodi cannico ait: *Indaceas plantato eos in moatem hereditatis tuæ, in præparatum habitaculum tuum;* (Exod. 15. 17.) petens ut induceret Dominus populum suum in illa præcelsæ virtutis sapientiæque plantaria, ibique plantaretur in opera sua, & instituetetur præceptorum cælestium disciplinis, atque in eo præpararet sibi suæ sanctificationis habitaculum: quod utique non hereditario jure, nec nostrorum contemplatione meritorum, sed pro sua gratia Dominus conferre dignatur. Quomodo enim, ubi remanere non potuimus, eo redire possemus; nisi privilegio fulti redemtionis æternæ.

(℣. 4.) 12. Et ideo pulcre dixit Propheta: *Quoniam non in gladio suo possederunt terram, & brachium suum aon liberavit eos: sed dextera tua, & brachium tuum, & illuminatio vultus tui; quoniam complacuit tibi in illis.* Quæ igitur terra est, quæ non brachio capiatur, non gladio possideatur; nisi terra repromissionis, de qua hic ipse dixit Propheta: *Credo videre bona Domiai in terra viventium?* (Psal. 26. 13.) Non immerito igitur ejus tam præclara possessio est, in qua non sæculi adversa dominantur, sed Domini bona æterna fructificant. Ideoque non gladio adquiritur, sed mansuetudine possidetur; sicut dominus Jesus testificatus est dicens: *Beati mites; ipsi enim possidebuat terram.* (Matth. 5. 4.) Nemo ergo impacificus, nemo arrogans aut superbus; sed mansuetus & humilis corde: qui nihil sibi arroget; sed totum ad gratiam referat: non in sua fortitudine glorietur; sed dextera Dei credat se esse protectum dicens: *Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltavit me.* (Psal. 117. 16.) Gladio quoque Dei memoret se esse servatum, illuminatum quoque Dei vultu omnipotentis: in quibus omnibus Christus est [a] protector, dextera, defensor, & gladius. Unde & Symeon dixit ad Mariam: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius.* (Luc. 2. 35.) Gladius enim Dei verbum est, quod acutius omni gladio usque ad divisiones animæ cogitationesque pertransit; ut nulla cognitionem ejus occulta prætereant. Vultus quoque paterni splendor est Christus; & ideo dicit: *Qui me videt, videt & Patrem;* (Johan. 14. 9.) quasi splendor gloriæ ejus, & imago substantiæ. Ad ipsum ergo omnia jure referenda sunt. Ipsi Moyses, ipsi Aaron, ipsi etiam Patres sacrabant nniversa quæ gesserant; ut de hostibus triumpharent. Neque enim in soa confidentia dixit Jesus Nave: *Stet sol contra Gabaon;* (Josue 10. 12.) sed quia præsumebat in Christo, quem ducem militiæ cælestis agnovit, & suppliciter adoravit: & ideo gentes feras eradicare promeruit, & populum Patrum in terram repromissionis inducere; quia nihil suis operibus deputabat, credens indigna esse opera hominum tantâ gloriæ remuneratione cælestis: quam Dominus ex sua magis misericordia, quam pro nostrorum contemplatione factorum statuit in se credentibus conferendam. Unde & Abraham impigre Deo credidit; ut apud eum justificationis gratiam reperiret, quam mercedem sui operis collocaret; uberiora enim dona sunt largientis, quam merces operantis. Propterea & illi qui æqualitatem mercedis inviderat, respondit Dominus: *Si ego bonus; oculus tuus quare nequam?* (Matth. 20. 15.) Patres ergo nostri, ut pote proximi & heredes patriarcharum, plantati in terra repromissionis, non suis hoc meritis vindicabant. Ideo nec Moyses eos induxit, ne Legis hoc existimetur esse, sed gratiæ; Lex enim merita examinat, gratia fidem spectat. Unde præclare Apostolus fidem patrum secutus ait: *Sed neque qui plantat, est quicquam, neque qui rigat; sed qui incrementum dat Deus.* (1. Cor. 3. 7.) Non enim Jesus Nave qui induxit, neque qui plantavit eos; sed Deus qui incrementum populo dedit, habet gloriæ principatum.

13. Nec te moveat quia superius dixit: *Manus tua gentes disperdidit, & plantasti eos.* (Psal. 43. 3.) Hinc enim colligis quia non omnis qui plantat, aut qui rigat, incrementum dat: sed qui incrementum potest dare, potest ipse plantare; sicut gentes plantasse dicitur Dominus. Ipse enim plantavit, qui plantationi donavit effectum; in iis tamen qui per fidem Christi Domino placere meruerunt, cui soli à Patre dicitur Deo: *Filius meus tu es: in te complacui.* (Marc. 1. 11.) Qui ergo participes Christi sunt, ab eo placendi gratiam consequuntur. Et pulcre ait: *Complacuit tibi in illis;* ut distantia videatur jure servata. Recte enim Deus in Filio complacet; quia æqualis est Patri, nec in ullo decolor invenitur, quia complacet divinæ jure naturæ, & unitate substantiæ. Et recte complacet in Filio Pater; quia Pater honorificatur in Filio, sicut in Patre Filius. In nobis autem Deo complacuit; quia nobis ipse donavit, ut ei placere possimus. Pie autem & hoc homini specialiter donatum, non arrogantius usurpatum Scriptura nos docuit. Decet enim ut in iis complaceat Deo, quos ad similitudinem suam fecit, & quos per imaginem suam voluit prærogativam gratiæ habere cælestis. In imagine ergo sua Deus complacet: in iis autem qui secundum imaginem ipsius sunt, complacet Deo. In his autem suum munus, & suum donum; quod tunc revelabitur, cùm perfectum illud advenerit; quia *cùm apparuerit quid simus, similes ei erimus,* (1. Johan. 3. 2.) ut scriptum est.

14. Ergo qui non in brachio suo, hoc est, in sua operatione præsumit, sed in Dei gratia; credens quod non facta sua unumquemque justificant, sed fides promta, dicit Domino: *Tu es ipse Rex meus, & Deus meus, qui mandas salutes Iacob.* (℣. 5.)

a. Vat. Colb. ac vet. edit. in marg. *protector, ut dextera: defensor, ut gladius.*

Non perfunctorius fermo eft, ut dicas: *Tu es ipfe* A *Rex meus*. Non quicumqne hoc dicit, fed in quo Dei regnum eft: in quo autem regnat Deus, unque in eo peccata non regnaot; non enim Deo regnum eft commune cum crimioe. Quis autem dicit Deum fuum, nifi qui ipfi exhibet plenum reverentiæ & pietatis affectum? Jufto enim dicitur: *Ego fum Deus tuus*. Denique & Thomas ubi tetigit manu propria latus Chrifti, & evideotia indicia indubitatæ refurrectionis invenit, ref-
Iohan. 20. 28. pondit: *Dominus meus, & Deus meus*. Dominus, B quia redemit fervulos fuos: Deus, quia non folum refurrexit, fed etiam ipfe fe fufcitavit. Mandavit autem falutes Jacob, quia in fingulis oraculis falus eft: in fingulis quoque falus eft manfionibus: falus in mioifteriis Angelorum, qui ad protectionem hominum deputantur. Ex mandato ergo Dei falus bomini, non ex fua operatione confertur. Deus enim maluit ut falus homini fide potius, quam operibus quæreretur; ne quis gloriaretur in fuis factis, & peccatum incurreret. C Qui autem gloriatur in Domino, fructum pietatis adquirit, & jactantiæ crimen evadit.

℣. 6. 15. Hic igitur eft qui poteft dicere: *In te inimicos noftros ventilabimus cornu*. Quid eft ventilare cornu? Dedit Dominus cornua pluribus animaotibus; ut poffint fe à ferarum incurfione defeodere. Ideoque & bos leoni frequenter refiftit, urfum proterit: cervus quoque quamvis fit pavidus, tamen & ipfe cornibus fe tuetur: aries quoque arietat lupum. Ergo ea quæ cor- D nua habent aoimalia, ventilare dicuntur. Sed bomo cornua non habet. Qnomodo ergo ventilat? Unde? Vide Scriptura quid dicat: *In te*, inquit, *inimicos noftros ventilabimus cornu*. Cornu noftrum es tu, domine Jefu; & ideo ficut non in brachio noftro præfumimus, ita nec in cornibus noftris ventilaodi habemus præfidium, fed in Chrifto. Habet enim fides cornua fua, quæ mutuatur à Chrifto. Siquidem non otiofe io benedictionibus
Deut. 33. 16. & 17. Moyfi legimus: *Qui vifus eft in rubo, veniat fuper* E *caput Iofeph, & fuper verticem ejus, glorificatus inter fratres fuos primogenitus: tauri decus fpecies ipfius, cornua unicornus cornua ipfius: in ipfis gentes ventilabit fimul ufque ad extremum terræ. Hæc decem millia Ephram, & hæc millia Manaffe*. Quis eft in rubo vifus Moyfi, nifi primogeoitus Dei Filius,
Exod. 3. 6. quia ait: *Ego fum Deus patrum tuorum, Deus Abraham, Deus Ifaac, Deus Iacob?* Ideo fe demooftravit bumanis adfpectibus; quia veoturus erat ut ab omnibus videretur. Ideo rubus urebatur, & F non exurebatur; quia terram iftam quæ nobis fpinas germinabat & fentes, difponebat urere per continentiæ difciplinam, [a] quàm confumere
Pfal. 25. 2. per mortis ærumnam. Unde dicit Propheta: *Vre renes meos, & cor meum*. Revelavit ergo futurum quoddam corporei fplendoris indicium, quo per refurrectionem caro ifta fulgeret. Quid enim fignificabat ignis innoxius, oifi lumina refurgcotium? Unde præfumfit Apoftolus dicere, quia
1. Cor. 15. 41. & 42. *ficut ftella à ftella differt in claritate, ita & refurrectio mortuorum*. Hic ergo, inquit, veoiat fuper caput tribus Jofeph; ut exaltet caput populi fui: veniat etiam fuper verticem; ut verticem capilli perambulet, amputaturus fuperflua delictorum, fanctificaturus ornamenta virtutum.

16. Hic eft glorificatus inter fratres fuos; ficut ipfe dicit: *Narrabo nomen tuum fratribus meis*. Pfal. 21. 23. Quæ major eft gloria, [b] quam pectoribus nationum cognitionem divinitatis infundere? Quem io vifione vidit Jofepb, quod manipulum ejus adorareot fratrum manipuli, adoraret eum fol & luna cum ftellis. Manipulus ille in figura carnis accipitur; omnis enim caro fœnum. Fœnum hoc noftrum fufcepit; ut fuum triticum germinaret, & fructum refurrectioois adferret. Quæris teftimonium? Audi de fe dicentem: *Nifi granum tritici cadens in terram moriatur, ipfum folum manet: fi autem mortuum fuerit, multum fructum adferet*. Iohan. 12. 24. Denique ut fcias quia de Dei Filio dicit Moyfes, ait: *Glorificatus inter fratres fuos primogenitus*. Deut. 33. 17. Utique non Jofepb erat primogenitus inter filios Jacob, fed Ruben; nam Jofeph poft plurimos erat. Sed primogenitus dicitur, qui venturus erat, ut nationum populos congregaret.

17. Unde pulcre ait Scriptura: *Tauri decus ejus*. Ibidem. Sicut enim taurus ducit armentum, ita Chriftus plebem gentium duxit ad Ecclefiam, induxit ad pafcua; ut poffet dicere: *In loco pafcua ibi me collocavit: fuper aquam refectionis conftituit me*. Pfal. 22. 2. & 3. [c] Hujus tauri decorem pro captu noftræ fragilitatis armenta fecuta fuot præcedentem, ut vitam adipifcerentur æternam. Mugivit bic taurus, & mors refugit. Leo rugit, & quis non timet? Vere maxima taurus victima; ut ab adverfaris adfumamus teftimonia. Virg. lib. 2. Georg. Quæ major enim victima, quam quæ mundi totius peccatum fuo cruore mundavit? Audi quia ipfum taurum dicit etiam fanctus propheta Jacob; cùm revelaret Domini paffionem, quem Judæi poftea perfecuti funt. *In furore*, inquit, *fuo fubnervaverunt taurum*. Gen. 49. 6. Et ut aperiret quia de Judæis dicebat, addidit: *Dividam eos in Iacob, & difpergam illos in Ifrael*. Ibidem. 7. Hic eft homo qui luctatus eft cum Jacob, & femur ejus tetigit, quo tactu Patriarchæ nervus obftupuit: fignificans ex ejus fucceffione fecundum carnem fe effe venturum, qui fubnervandus effet à populo Judæorum in fui corporis paffione. Qnod noo intelligentes myfterium, ftatuerunt ne nervum manducarent filii Ifrael. Et ideo facri fanguinis fe redemtione fraudarunt, falutiferæ quoque paffionis fe beneficiis abdicarunt, ne vitam mereantur æternam; quia fcriptum eft: *Nifi manducaveritis carnem filii hominis, & biberitis ejus fanguinem, non habebitis in vobis ipfis vitam. Qui autem manducat meam carnem, & bibit meum fanguinem, habebit vitam æternam*. Iohan. 6. 54. & 55. Accipe aliud. Quid eft nervus, nifi quo corpus omne conftringitur? Corpus Chrifti Ecclefia eft, quæ vinculo ftringitur caritatis. Quid aliud in Chrifto Judæi, nifi caritatis vinculum omne folverunt? Merito Petrus facerdos eligitur; qui fpiritu caritatis divinæ triplici fe ligavit.

17. Accipe adhuc quia ipfum fignificavit Moy-

a. Edit. Rom. *non confumere*. Sed in aliarum ac mff. lectione nihil mutandum. Eft enim hic ellipfis adverbii *magis*, vel *potius*: quæ figura minime infolens apud Ambrofium.

b. Cod. Vict. & Colb. ac edit. omnes, *quam peccatoribus nationum*. Alii mff. ut in textu.

c. Edit. vet. ac Rom. cum mff. Vict. & Colb. *Hujus tauri decore perpetuo capta noftra fragilitatis armenta* &c. Parif. quadam: *Hujus tauri decore pro captu* &c. His cod. Reg. & alii quatuor proxime accedentes nobifcum faciunt.

Deut. 33. 17. ses. Adjecit : *Cornua unicornui, cornua ipsius: in ipsis gentes ventilabis.* Sed noli timere quia ventilat ; dixit enim : *Percutiam, & sanabo.* *Deut. 32. 39.* Bona cornua, quibus inclusit orbem terrarum : bona cornua, quibus leonem illum nostrum adversarium ventilavit : bona cornua, quibus fecit ut cornua adversarii timere nequeamus ; quia & satanas habet cornua sua, sicut testificatus est Daniel *Dan. 7. 21. & 22.* dicens : *Videbam & cornu illud, quod faciebat pugnam cum sanctis : & invalescebat eis, donec venit Antiquus dierum.* Hic est Antiquus dierum. B Quis autem unicornuus, nisi unigenitus Dei Filius, & unicum Dei Verbum, quod erat in principio apud Patrem ? Quod Verbum suis cornibus gentium populos mortificavit, & vivificavit ; ut fierent in decem millia Ephræm usque ad terminos terræ, & usque in millia Manassen : eo quod crediturus esset in eum populus nationum, qui totum repleret orbem terrarum, crediturus esset postea etiam populus Judæorum, ex oblivione conversus ad gratiam. C Oblitus est enim salutem suam, qui tam sero converteretur ad Christum. Ideo Saul in millibus, David in decem millibus ; quia durus in paucis, mansuetus in pluribus.

18. Neque tamen abnuo, si quis quasi ad Joseph dictum putat : *Primogenitus tauri decus ejus* ; *Deut. 33. 17.* & sic distinguendum putat, quia dedit & sanctis suis cornua : *Exaltavit* enim *cornu populi sui.* *Psal. 148. 14.* Et Anna mater prophetæ Samuel dicit : *Exsultavit cor meum in Domino : & exaltatum est cornu meum in Deo meo.* *1. Reg. 2. 1.* D Habuit utique & Joseph in Domino cornua spiritalia. Accipiatur itaque Joseph, dummodo in ipso figura sit Christi, cui dicitur : *Joseph filius meus amplificatus, filius meus junior, ad me revertere.* *Gen. 49. 22.* Neque enim Joseph ad Jacob revertitur, sed Christus à mortuis resuscitatus ad Patrem Deum revertitur ; ut scriptum est : *A summo cælo egressio ejus, & occursus ejus usque ad summum ejus.* *Psal. 18. 7.* Esto tamen, ut de Joseph accipiatur : *Revertere ad me* ; quia populus revertitur in terram Chananæorum, in quibus ante habitaverant pa- E triarchæ. Unde dicit Isaac ad Jacob : *Non accipies uxorem à filiabus Chananæorum* ; *Gen. 28. 1.* & mittit eum in Mesopotamiam, ut ibi sibi conjugem reperiret. Numquid ei insidiati sunt * domini sagittarum ? Numquid ipse propter benedictionem uteri materni in toto orbe benedictus est, & non dominus Jesus, quem Virgo generavit ? Et ideo non solum supra homines, sed etiam supra Angelos & Archangelos, & supra omnem sublimitatem cælestium benedictus est Potestatum ; F sicut Scriptura testatur dicens : *Benedictus qui venit in nomine Domini : Deus dominus, & illuxit nobis.* *Psal. 117. 26. & 27.* Dominus enim Deus ipse est Rex regum, & Dominus dominantium in his quæ habentur in cælis. Propter hæc cornua domini Jesu, & David in voce tubæ corneæ canens, auditus à Christo est : *Psal. 97. 6.* & Moyses docuit sacrificiorum ritus tubæ sonitu esse celebrandos ; *Num. 10. 10.* sicut & scriptum est : *Canite in initio mensis tuba.* *Psal. 80. 4.* Cui hoc, nisi nobis scriptum est ? Menses enim ab initio lunæ veteres observare consueverant. Luna autem Ecclesia est, quæ spiritalibus & Evangelicis prædicationibus A in abundantia pacis, ut Propheta dixit, extollitur. *Psal. 71. 7.* In Christo ergo cornu ventilabimus inimicos nostros.

19. *Et in nomine ejus spernemus insurgentes in nos.* *ỷ. 6.* Quid est nomen ; nisi quo proprie unusquisque significatur, quod ei non sit commune cum ceteris ? Homo enim commune vocabulum est ; nisi addas qui vocetur, non potest declarari. Nomen ergo proprietas uniuscujusque est, quo possit intelligi. Unde arbitror quod & Moyses B volens proprium Dei, & aliquid de eo speciale cognoscere, quod non esset commune cum cælestibus Potestatibus, interrogavit : *Quod est nomen tuum?* *Exod. 3. 13.* Denique cognoscens mentem ejus Deus, non respondit nomen, sed negotium ; hoc est, rem expressit, non appellationem, dicens : *Ego sum, qui sum* ; *Ibidem. 14.* quia nihil tam proprium Dei, quam semper esse. Qui ergo negant Christum coæternum Patri, videant quia Deum negant, cujus est semper esse, nec aliquando non fuisse. C Hac ergo cognitione proprietatis divinæ Moyses insurgentes in se volebat spernere : vel, ut Aquila, aut Symmachus dixerunt, calcare resistentes sibi tamquam serpentes & scorpiones : quos etiam Dominus dicit in Evangelio esse spiritalibus vestigiis proterendos ; *Luc. 10. 19.* ut viam nostram impedire non possint, quæ ducit ad secreta paradisi. Habemus ergo in nobis studium divinæ cognitionis : habemus Dei Verbum, quod est nomen Patris. Hæc vere proprietas Dei ; quia Pa- D ter Christi est : & ideo in nomine Patris venit, qui venit ut Patris faceret voluntatem. Et ideo ait : *In nomine Patris veni, & non me suscepistis : si alius venerit in nomine suo, illum suscipietis* ; *Johan. 5. 43.* significans Judæos in Antichristum credituros, qui in Christum credere noluerunt. Ergo qui in Christum credit, non in arcu suo, nec in gladio suo sperat ; sed in nomine ejus spem victoriæ locat.

20. Et ideo ait : *Non enim in arcu meo sperabo :* *ỷ. 7.* E *& gladius meus non salvabit me.* Sed si in arcu sperandum est, in Dei certe arcu sperandum est, quem posuit in nube ; ut à diluvio genus humanum timere desineret. Isto arcu nos protegit, quo arcu & jaculatur sagittas, quibus percutiat inimicos & adversarios nostros.

21. Unde & ait : *Liberasti enim nos ex affligentibus nos : & eos qui oderunt nos, confudisti.* *ỷ. 8.* *In Deo laudabimur tota die : & in nomine tuo confitebimur in sæcula.* *ỷ. 9.* Audi quomodo nos liberet ; quia sagittis F quas jaculatur è cælo, terræ nostræ interiora penetrantur ; ut motus omnis terrenus intereat & quiescat, sicut in posterioribus ait : *De cælo jaculatus es judicium : terra tremuit, & quievit.* *Psal. 75. 9.* Sic igitur liberamur, dum confunduntur inimicæ & adversariæ potestates ; vel sapientia carnis istius retusa cælestibus imperatis, in suis criminibus erubescit, & flagitiorum suorum pudore confunditur : adulter in libidinis suæ flammis, & vesani amoris incendio : avarus in immodicæ cupiditatis ardore, qui aliena rapiendo, quo plura invaserit, eo majora desiderat : ebriosus in temulentia, facinorosus in scelere, qui & hic con-

* Ut ostendatur benedictio tribui Joseph à Moyse impertita, de Christo potissimum intelligi debere, hic adferuntur quædam ex verbis iis quibus Jacob moriens Joseph filio bene precatus est : quæ tamen constat proprie Christo convenire. Fit igitur allusio ad illud Gen. 49. 23. Εἰς ὃν διαβουλευόμενοι ἐλοιδόρουν, καὶ ἐνεῖχον αὐτῷ κύριοι τοξευμάτων. Et infra quoque 25 εὐλογίας μαστῶν καὶ μήτρας &c. Vide cap. 11. lib. *De Benedict. Patriarcharum.*

funduntur gravissime: sed multo amplius confundentur; cum viderint sanctos Domini resurgentes, & Evangelicum illud impleri, quod ait
Johan. 5. 28. & 29. Dominus: *Multi dormientium in terræ monumentis resurgent: isti in vitam æternam, & hi in opprobrium & perpetuam confusionem.*

22. Cùm ceperint ergo illi resuscitari in confusionem perpetuam, sanctus Domini dicit: *In Deo laudabimur tota die: & in nomine tuo confitebimur in sæculu.* Opulentus in divitiis laudatur, luxuriosus in conviviis, scortator in nocte, potens in hac vita quæ habet noctes: sanctus autem non in hac vita, sed in Deo laudabitur; qui Domino per omnia placere gestivit, qui potest dice-
Psal. 117. 14. re: *Fortitudo & laudatio mea Dominus.* Laudabitur tota die; quia honeste egit, & opera sua non abscondit & crimina, sed regi patefecit æterno, in die ambulans, non in tenebris & occultis.
Rom. 13. 13. Unde & Apostolus: *Sicut in die honeste ambulemus*; hoc est, non in ganeis atque gurgustiis, non in cubilibus & impudicitiis, in quibus flagitiosus se putat parietibus esse tectum, ut possit Dei scientiam præterire; cùm invelata apud Deum universorum flagitia sint, & occulta divinæ cognitioni peccata hominum esse non possint. Ergo sanctus laudabitur in futurum, quia non quæsivit præsentium laudem, sed gratiam futurorum.

23. Vide tamen distantiam. Hîc dum est, in Domino gloriatur: illic in Domino laudabitur, & pro brevi tempore mercedem æternitatis accipiet. Aquila tamen posuit: *in Domino gloriabimur tota die.* Symmachus ait: *Deo hymnum dicemus per omnem diem.* Concordat omnium sensus, ut non desinamus circa Dei laudes, sive * hymnum dicendo, sive divinam per omnia momenta gloriam concinendo. Qui enim hymnum dicit, puro corde & spiritaliter dicit, & omne genus passionis excludit humanæ; ut nullo mœrore, nullius doloris acerbitate impediatur ejus officium, exasperetur ejus affectus: sed hymnum Deo dicendo, immobilis atque irrevoca-
Psal. 33. 2. bilis perseveret; sicut ipse David qui ait: *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo*; sicut Job, qui amissis filiis, interem-
Job 1. 21. tis omnibus suis, direptis facultatibus, ait: *Dominus dedit, Dominus abstulit .... sit nomen Domini benedictum.*

† 10. 24. *Nunc autem repulisti & confudisti nos. Et non progrederis Deus in virtutibus nostris.* Cùm ipse
Psal. 93. 14. sanctus David alio loco dixerit: *Quia non repellet Dominus plebem suam*; quomodo hoc loco ait: *Repulisti nos*; præsertim cùm hæc de plebe dicat, cui non mediocria insignia propriæ virtutis enumeret? Neque enim mediocre est dicere quod tempestates & variæ tentationes super se vene-
Infra. 19. rint, & obliti non sint dominum Deum suum, & inique non egerint in Testamentum ejus, &
Rom. 10. cetera quæ sequuntur. Unde etiam Apostolus sanctus interpretatur, & dicit quod eo usque non repulerit plebem suam Dominus, ut posue-
Esai. 65. 2. rit loquentem eum: *Tota die expandi manus meas ad plebem non credentem, & contradicentem.* Cujus
Rom. 11. 1. sermonis auctoritate subnixus ait: *Dico igitur: Numquid repulit Deus hereditatem suam? Absit. Nam & ego Israelita sum, ex semine Abraham, de tribu Benjamin.* Non repulit Deus plebem suam, quam præscivit. Sed potest hoc loco dici quoniam ideo non repulit plebem; quia reliquiæ secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt. Et videtur in paucis non repulisse quidem populum; tametsi non totum populum, sed ex eo plurimos repulisse. Unde addidit ponendo respon- Ibidem. 4.
sum Dei, [a] quod non solum in paucis servaverit plebem; sed etiam septem millia virorum sibi reliquerit, qui non curvaverunt genua ante Baal. Verùm fuerit hoc dictum ab Apostolo secundùm Evangelium; quoniam Dominus transierat ad gentes: responsi autem divini tempus referatur ad zelum adhuc fidei ferventem; quando etiam prophetarum gratia redundabat populo Judæorum. Unde si Eliæ tempore negavit Dominus à se plebem repulsam; multo magis tempore David, vel filiorum Core, quo adhuc fides electi populi prænitebat.

25. Tamen ut & ipsum sanctum David interrogemus; quomodo Dominus plebem suam non repulerit, colligamus. Nam cùm sit Deus appropinquans, non elonginquans; sicut habet scrip- Hier. 23.
tura veteris Testamenti; [b] utique qui appropiat, non repellit. Est enim misericordiæ divinæ, ut nulli causa sit mortis, & omnes putet esse redimendos. Sed vide ne ille repellatur, qui se elongat à Domino, sicut dicit David: *Quoniam ecce* Psal. 72. 27.
qui se elongant à te, peribunt: perdidisti omnes qui fornicantur abs te. Quid est, abs te fornicantur? Quia turpitudinis suæ ludibriis te relinquunt, & à te recedunt, & à præceptis tuis devii sunt. Denique alibi habes scriptum: *Adulteros autem* Hebr. 13.
judicat Deus disperdens eos à se. Repulisti ergo, hoc est, alienando abs te perdidisti eos. Ergo qui se à Domino separat, ipse à Domino separatur: & qui non cognoscit Dominum, à Domino non cognoscitur: & qui ignorat, ignoratur; sicut ipse Dominus dixit: *Discedite à me omnes operarii* Matth. 7. 23.
iniquitatis, nescio vos. Non enim scire dignatur injustitiæ ministros & iniquitatis auctores. Peccator ergo non repellitur; quia ipse se repellit. Hoc igitur genere dicit: *Nunc autem repulisti & confudisti nos.*

26. Quomodo tamen repellat Deus, qui sequitur versiculus exponit. Quia *non progredieris*, inquit, *Deus in virtutibus nostris.* Deus quando non adjuvat, repellere videtur. Unusquisque enim qui adjumenta non sentit divinitatis sibi opitulatione conferri, repulsum se putat atque desertum. Quid est autem quod ait: *Non progrederis, Deus?* Et quid sibi vult quod Deus interdum aut progredi dicitur, aut egredi, aut exsurgere, aut descendere? Non enim corporaliter Deus movetur, aut de aliquo loco exit, aut ad alterum transit, qui supra omnia est: aut vere exsurgit, quasi in aliquo jaceat cubili, vel in aliqua sede corporaliter sedeat; sed hæc dicuntur, ut tu intelligas quando & ad quem egredi dicatur, & ad quem exsurgere. Legimus enim in hoc ipso psalmo: *Exsurge,* Infra. 23.
quare obdormis Domine? Et considerandum ne-

*. Hymnus ex Greg. Nyss. Tract. 2. in Psal. cap. 3. est ἡ ἐπὶ τοῖς ὑπάρχουσιν ἡμῖν ἀγαθοῖς ἀνατιθεμένη τῷ Θεῷ εὐφημία. Sed nos de hoc alias plura.

a. Mss. quinque Gall. *quod non solum in paucis servaverit, qui non curvaverunt genua ante Baal: verùm fuerit hoc* &c. Statuat prudens lector, num forte hæc lectio aliis præferenda sit.

b. Codex Reg. *utique qui appropiat, ut nulli causa sit mortis* &c. Alii autem quatuor: *utique qui appropiat, sic appropiat, ut nullis* &c.

quando nostris improbabilibus actibus obdormire videatur; ut in Evangelio legimus, cùm [Matth. 8. 24.] adhuc imperfecti essent apostoli, quod his Jesus [Ibidem. 25.] Christus dormiebat. Verum ubi metu naufragii & timore perculsi sunt, Christum excitaverunt dormientem. Perfidis ergo dormit dominus Jesus, fidelibus vigilat.

27. Denique & qui fidelis est, intrat ad Deum: & à negligente Deus videtur exire, atque discedere. Certe imperfectos & adhuc infirmos adtrahit ad se Dominus; sicut legisti dicentes juvenculas: [Cant. 1. 3.] *Adtrahe nos, post odorem unguentorum tuorum curremus.* At vero Moyses qui jam fortior erat, & electus à Domino, & adscendere legitur, & intrare ad dominum Deum suum; sicut scriptum est: [Exod. 24. 15. & seq.] *Quia adscendit Moyses in montem, & circumdedit lux montem, & descendit majestas Domini in montem Sina, & cooperuit eum nubes sex diebus: & vocavit Dominus Moysen die septimo, de media nube. Adspectus autem majestatis Domini tamquam ignis ardens super verticem montis coram filiis Israel. Et intravit Moyses in mediam nubem.* Sicut ergo hîc Moyses intrabat in nubem, ubi primùm ad montem vocatus à Domino est; ita in posterioribus [Exod. 33. 9. & 10.] perfectior, cùm ipse intraret in tabernaculum suum, descendebat ad eum columna nubis, & stabat in ostio tabernaculi; & stans totus populus adoraverunt unusquisque ad ostium tabernaculi sui: in nube autem Dominus; posuit enim tenebras latibulum suum. Ut scias autem quia de [Exod. 33. 1.] Domino dicit: *Et loquutus est*, inquit, *Dominus ad Moysen.* Quod autem extra castra tabernaculum Moysi positum esse commemoratur, ut occurreret Deo, non videtur esse contrarium; qui enim Deum quærit, quasi ad Deum intrat, & tota mente ad cognitionem ejus ingreditur.

28. Justus ergo intrat ad Dominum; sicut Moyses intrabat in nubem: in nube autem Deus. [Esai. 19. 1.] Denique: *Ecce Dominus venit in nube levi.* Et in [Matth. 6. 6.] Evangelio habes scriptum: *Cùm autem oras, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito: & pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.* Ergo intus quasi in cubiculo tuo Deus [Mich. 1. 3. & 4.] est. Audi etiam alibi, quia intus est Deus. *Ecce*, inquit, *Dominus procedet de loco suo, & descendet & adscendet super excelsa terræ, & movebuntur montes sub eo, & valles liquescent.* Scriptura hoc dicit: & jam tunc significabat quod desereret populum Judæorum, & transiret ad gentes. Denique & in psalmo hoc invenimus expressum, [Psal. 18. 6.] cùm dicit David: *Et ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo. Exsultavit tamquam gigas ad currendam viam.*

29. His igitur generibus reperimus egressum Dei, aut ejus ingressum; sicut & dominus dicit [Apoc. 3. 20.] Jesus quia ad virum timentem veniat. *Ecce*, inquit, *sto ad januam, & pulso: & si quis audierit vocem meam, & aperuerit januam, intrabo ad eum, & cœnabo cum illo, & ipse mecum.* Hæc igitur diximus propterea quod ait Propheta: *Repulisti nos, & non progredieris, Deus, in virtutibus nostris.*

30. Simpliciter autem & illud accipiamus; quia Deus progressus est in virtutibus Judæorum, quando Jesus Nave ducem militiæ cælestis adoravit: & ideo sine ferro vicit, & sine ulla obsidione destruxit urbem Hiericho, quæ habebat validissimos muros. Quando enim progressus est in virtutibus servorum suorum Deus, victoria consecuta est. Nam progressus est Angelus ad Ezechiæ preces, & stravit innumeras copias Assyriorum. Sed interdum & quos vult in certamine coronari Dominus, veluti derelinquit ad tempus; ut fide vincant, nec rebus secundis & prosperis devotio remittatur. Denique sæpe qui prosperorum cursu, & secundorum usurpatione ceciderunt, corriguntur adversis. Ideo frequenter invenimus Judæos post victoriam lapsos, post servitium correctos; quia precibus & deplorationibus Deum ad se redire fecerunt.

31. Unde & illud quod secundùm hominem dictum est, & hominis affectum, huic sententiæ non repugnat; quia dixit Dominus: *Deus, Deus meus respice me; quare me dereliquisti?* [Psal. 21. 1.] Non quod derelictus sit Dominus, qui ait alibi: *Quoniam solus non sum, quia Pater mecum est*; [Johan. 16. 32.] sed quia secundum carnem hominis & affectum, qui in certamine gravi est constitutus, derelictus videtur à Domino. Denique non otiose ait Scriptura, quia [Luc. 4. 13.] post tentationem primam discessit ab eo diabolus usque ad tempus, hoc est, usque ad certamen; ubi enim magnum certamen sacræ passionis advenit, iterum adversarius ad tentamenta successit: homo autem quando velut in ambiguo constitutus est, putat se à Deo suo esse desertum. Sed quemadmodum hoc secundùm carnis affectum accipimus; quia sibi homo visus est derelictus, * cujus processum operatus est Christus in corpore suo: ita etiam divinitate sciebat se numquam derelinqui à Patre; quia ipse dixit: *Ego in Patre, & Pater in me*; [Johan. 14. 10.] & solum se non esse signavit.

32. Substituit etiam versiculum istum: *Avertisti nos retrorsum præ inimicis nostris.* [ꝟ 11.] Non est bene, qui retrorsum avertitur; quia *nemo mittens manum in aratrum, respiciens retro, habilis est regno Dei.* [Luc. 9. 62.] Denique uxor Lot quia retro respexit, ad verticem montis, hoc est, ad superiora pervenire non potuit; sed in salem conversa est, quæ species cito solvitur, nec potest usum habere diuturnum. Sic sunt qui temporalia sequuntur, & non sequuntur æterna: & hîc infatuantur à stultitia sua, & futurorum gratiam habere non possunt. Sunt tamen qui retro positi obliviscuntur superiorum, & ad priora se extendunt; ut ad bravium valeant pervenire. Et Petro dicitur: *Vade retro me, satana*; [Marc. 8. 33.] ut in melius provocetur. a Et in numeris prior est, qui post Christum est. Ideo ergo *præ inimicis*; quia illi nos affligunt, & illi insectantur. Retrorsum nos esse voluisti; ut extendamus nos ad superiora, ut semper ante nos adtendamus, persequentes inimicos nostros, & eorum locum transire cupientes.

33. Denique sic Theodotion habet, quomodo Septuaginta viri; hoc est, quomodo iste versus expositus est. Aquila habet: *Avertisti nos retro ab affligente.* Symmachus: *Ordinasti nos novissimos ab omni adversario.* Contraria nobis quæ sunt; ni-

* Hoc loco id significat Ambrosius Christum gradus omnes ac notas humanorum affectuum, innoxiorum videlicet, in humanitate sua suscepisse, & præ se tulisse.

a. Edit. Rom. *Et in numero prior est.* Aliæ, atque mss. *Et in numeris* &c. Quid si conjunctum legeretur, *innumeris*?

si voluptuaria istius sæcoli, & plena deliciarum atque lasciviæ, & quæ sunt incentiva luxuriæ? Uxor Lot decepta est; quia post se habebat luxuriam Sodomitanorum, & regionis ejus illecebras. Unde decepta est? Quia post se respexit. Ee tu ergo ne ad inimicos tuos respicias, posuit te Deus novissimum in sæculo. Vel: Qui humilitate se ultimum facit, non convertitur retro; sed semper ante respicit. Ut scias autem qui sint inimici tui, audi dicentem: (Baruc. 3. 9. 10. & 11.) *Audi, Israel.... Quid est quod in terra es inimicorum .... pollutus es cum mortuis?* Quis tamen tam inimicus & hostis tuus, quam princeps istius mundi, & ejus socii, qui persequuti sunt usque ad crucem dominum Jesum, ejus potentiam nescientes? Si enim cognovissent, numquam Dominum majestatis crucifixissent. Ergo tu etsi novissimus es, noli inimicos tuos sequi; sed sequere dominum Jesum, & crucem ejus cum lætitia, & insiste vestigiis ejus. Qui enim Christum sequitur, post se non respicit; id est, ad luxurias atque illecebras peccatorum; & ideo potest dicere cum sanctis: (Infra. 19.) *Non recessit retro cor nostrum.* Unde intelligitur quod & is qui ante inimicos suos est, corde fit novissimus atque postremus; si ad illos respiciat, & carnalibus potius, quam spiritalibus affectu mentis intendat. Potest etiam qui novissimus est, corde prior esse; si ea quæ in cælo sunt, consideret, & non quæ in terris. Audi quia novissimus in sæculo, inter primos sit apud Christum. (1. Cor. 4. 9.) *Puto quia Deus nos apostolos novissimos ostendit, sicut morti destinatos; ut spectaculum simus huic mundo, & Angelis & hominibus.* Novissimum se dixit, & idem tamen quod primus esset ostendit, cùm dicit: (Philip. 3. 20.) *Nostra autem conversatio in cælis est.*

34. Sequitur: *Et qui oderant nos, diripiebant sibi.* (℣. 11.) *Dedisti nos tamquam oves escarum; & in nationes dispersisti nos.* Miraris forsitan quod cùm in posterioribus, ut diximus, summam habeant fidei constantiam qui loquuntur; hîc dicant quod ab iis qui oderant eos, diripiebantur: sed non te ista perterreant. Multi enim hîc diripiuntur, & tamen merita eorum à Christo non queunt separari. Rapiebantur apostoli, cædebantur virgis, in carcerem trudebantur, separabantur à se, & tamen cum Christo manebant: immo hoc ipso quod rapiebantur à perfidis, eorum merita crescebant, & gratia in cælestibus augebatur. Non enim statim qui ab hominibus diripitur, etiam vincitur. Vide apostolum Paulum gratulatum in periculis suis: vide gloriantem, quod per fenestram in sporta demissus sit. Vide quemadmodum sanctus Hieremias, sanctus Ezechiel, sanctus Daniel in captivitatem deducti, & ab Assyriis direpti, nullam tamen captivitatem propriæ fidei pertulerunt: nec in Testamentum Domini deliquere, qui servaverunt in captivitate etiam legis præcepta divinæ, nec de interdictis cibis putaverunt contra institutionem majorum aliquid usurpandum.

35. Unde bene Theodotion dixit: *Et qui oderant nos, exsultabant super nos;* insultatio enim inimicorum non adfert præjudicium bonis mentibus, sed nec direptio inimicorum. Ideoque sanctus dicit, qui certus est quod direptio sibi obesse non possit: (Rom 8. 35. & seq.) *Quis nos separabit à caritate Christi? Tribulatio, an angustia?* & cetera: *Sed in his omnibus superamus & supervincimus per eum qui dilexit nos: scientes quod neque mors, neque vita, neque Angelus, neque Potestates, neque præsentia, neque futura .... separare nos possint à caritate Dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro.* Ergo qui talis est, non separatur à Christo. Unde etiamsi corporaliter diripiatur, spiritaliter tamen liber est: & non solum direptioni obnoxius non est, sed etiam rapinam sibi laudabilem quærit; sicut illi de quibus scriptum est: (Matth. 11. 12.) *A diebus Iohannis Baptistæ regnum cælorum cogitur, & cogentes diripiunt illud.* Victor est itaque qui in terrenis positus [a] captivus perfidiæ esse non novit; nec solum ei non diripitur quod præclarum est, sed magis ipse diripit quod æternum est.

36. Sunt etiam qui fiant oves escarum. Bonus dominus noster Jesus Christus quia factus est ovis epulationis nostræ. Quæris quomodo factus sit? Audi dicentem: (1. Cor. 5. 7.) *Pascha nostrum immolatus est Christus.* Et considera quemadmodum parentes nostri in figura diripientes agnum manducabant significantes domini Jesu passionem, cujus quotidie vescimur sacramento. Per ipsam igitur ovem facti sunt *greges escarum*, sicut Aquila dixit: vel, *greges in escas*; sicut Theodotion loquutus est: vel, *pascua edentium*; sicut Symmachus dixit. Sed bona epulatio non solum non est metuenda sanctis, sed etiam concupiscenda. Aliter enim ad regnum cælorum non potest perveniri; cùm ipse Dominus dixerit: (Iohan. 6. 54.) *Nisi manducaveritis meam carnem, & biberitis meum sanguinem, non habebitis vitam æternam.* Probatum est igitur quod Dominus noster sit cibus, sit epulatio, vel alimentum edentium; sicut ipse ait: (Ibidem 51.) *Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi.*

37. Et ut scias quia hæc omnia propter nos facta sunt, ex quo ille descendit, ex illo sanctus ait: (1. Cor. 10. 17.) *Nos omnes unus panis sumus.* Non ergo timeamus, quia facti sumus oves escarum. Sicut enim Domini caro, & sanguis ipsius nos redemit; ita etiam Petrus pro Ecclesia multa toleravit. Multa etiam sanctus apostolus Paulus, & ceteri apostoli pertulerunt; cùm cæderentur virgis, cùm lapidarentur, cùm in carceres truderentur. Illa enim tolerantia injuriarum, & usu periculorum Domini fundatus est populus, & Ecclesia incrementum est consecuta; cùm ceteri ad martyrium festinarent, videntes per illas passiones nihil apostolorum decessisse virtutibus: sed etiam propter hanc brevem vitam immortalitatem illis esse quæsitam.

38. Quod ostendit etiam qui sequitur versiculus, quia dixerunt: (℣. 12.) *Et inter gentes dispersisti nos.* Similiter Theodotion dixit: Aquila autem & Symmachus: *In gentibus*, aut *inter gentes ventilasti nos.* Missi sunt enim sancti apostoli ad gentes, & dispersi sunt inter gentes, sicut & prophetæ sancti, de quibus supra diximus; ut illa dispersione fructus plurimi nascerentur. Ut enim dominus noster Jesus Christus sicut granum cecidit in terram, & mortuus est, ut multum fructum adferret: ita etiam dispersi sunt apostoli sancti, ut bonum inter gentes semen adferrent; quo ad eorum similitudi-

a. MSS. aliquot, *captivus per fidem esse non novit.* Haud male, si modo, *per fidem*, sumatur pro, *fidei ope ac præsidio.*

nem fructus gentium pullularet. Denique Scriptura hoc dicit dixisse Dominum: *Quia propterea vos misi, ut vos eatis, & fructum plurimum adferatis; & fructus vester maneat.* (Johan. 15. 16.) Factus est ergo dominus Jesus Christus sicut semen, secundùm quod dictum est ad Abraham: [a] *Et semini tuo;* (Gen. 17. 8.) quod est Christus. Semen ergo omnium Christus. Et ideo se cadere passus est & spargi; ut conforme corpori suo transfiguraret corpus humilitatis nostræ. Hoc ergo semen salutare omnibus hominibus pullulavit, & ex illo ad ejus imaginem figurati, quasi semina apostoli sancti missi sunt per diversa atque dipersi, [b] ut in agrum Ecclesiæ gentes congregatæ diversis fructibus refulgerent toto orbe terrarum. Istæ ergo dispersiones dicuntur, sicut etiam in posterioribus idem David dicit: *Ædificans Hierusalem Dominus, & dispersiones Israel congregans.* (Psal. 146. 2.) Dispersi sunt enim ut novos fructus facerent, & postea veluti triticum novum Ecclesiæ horreis inveherentur.

39. Hæc autem dispersio non in inferioribus fit; hoc est, non in terra, sed in cælo. Denique Legis hoc præcepta confirmant, per quam dicit Dominus: *Si fuerit dispersio tua à summo cælo usque ad summum cæli, inde congregabo te, dicit Dominus.* (Deut. 30. 4.) Quæ est dispersio à summo cælo usque ad summum cælum? Quis iste tantus, qui sic potuerit disseminari? Si homo, in terra natus est: ab imo, non à summo cœpit. Si ista te movent, atque perturbant, redi ad superiora istius sancti prophetæ, & audi quis ille sit tantus qui hujusmodi in terris segetes fœcundavit; ut fructus earum ad cælestia receptacula perveniret. Est autem ille sponsus qui quasi gigas percucurrit hanc viam totam, inviam aliis, sibi perviam: & ex illo cœpit pervia jam esse mortalibus; ita tamen, ut isti adscenderent: solus tamen ille ipse ante descenderet, ut postea sancti ejus mererentur adscendere. Audi ergo quomodo disseminatio fuerit de cæli summo ad cæli summum. *A summo,* inquit, *cælo egressio ejus, & occursus ejus usque ad summum ejus.* (Psal. 18. 7.) Cui homini hoc possit adtribui? Moyses vix in verticem Sinæ montis adscendit, & hoc quia vocatus à Domino est, & hortatus est voce cælesti. A summo cælo quis descenderet nisi Christus, qui & cùm descendit in terras, manebat in cælo? *Nemo* enim *adscendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis qui est in cælis.* (Johan. 3. 13.) Vides ergo quia & cùm descenderet & adscenderet, ipse erat & manebat in cælo. Ipse enim dixit: *Cælum & terram ego compleo, dicit Dominus.* (Hier. 23. 24.) Ipse est, qui est in cælo. Hæc de dispersione satis dicta sint.

40. Ceterum quod ait: *ventilasti nos;* etsi verbo distat, sensu congruit. Sicut enim illi qui dispersi sunt, probati sunt: ita etiam qui ventilati sunt, ad probationem pervenire meruerunt. Sicut enim triticum si ventilatur, & à paleis separatur, mundum est: si autem ventilatum non fuerit, mundum esse non poterit; sed exstat paleis concretum atque permixtum: ita etiam homo nisi tentationibus fuerit ventilatus, fragilia quæque veluti paleas à se non potest separare. Unde etiam ad Petrum dictum est: *Simon, ecce satanas expostulavit, ut ventilet vos sicut triticum: ego autem rogavi Patrem meum, ut non deficiat fides tua.* (Luc. 22. 31. & 32.) Vide quid dicit, & intellige. Ventilatur Petrus, ut Christum negare cogatur. Incidit tentationes, quædam locutus est quasi plena palearum: sed locutus est verbo, ut fundatior esset affectu. Denique flevit, & paleas suas lavit, & illis tentationibus meruit, ut pro se Christus interveniret. Quanto majus est patrocinium, quam perturbationis illius tentamentum? Et ideo plus quam passus est, adquisivit; adquisivit enim Christum sibi patrocinantem. Cogitur autem adversarius sanctos Domini ad sua damna tentare. Dum enim tentat, meliores reddit; ut qui tentatur, possit & alios instituere, qui sibi ipse invalidus videbatur. Denique Petrus Ecclesiæ præponitur, postquam tentatus à diabolo est. Ideoque ante significat Dominus quid sit illud, quod postea eum pastorem elegit Dominici gregis. Nam huic dixit: *Tu autem conversus confirma fratres tuos.* (Ibidem. 32.) Conversus est ergo sanctus apostolus Petrus ad bonam frugem, & ventilatus est sicut triticum; ut esset ipse cum sanctis Domini unus panis, qui nobis esset alimentum. Dum enim Petri actus legimus, Petri præcepta cognoscimus, fit nobis vitæ æternæ & salutis alimentum.

41. *Vendidisti,* inquit, *populum tuum sine pretio.* (ℽ. 13.) Emendi & vendendi videtur æqualis quidam esse contractus: sed tamen si ementis & vendentis affectum consideres, unusquisque sibi viliorem vendit, & complacitum emit. Ut enim præter id genus hominum loquamur, qui negotiationem vendendis mancipiis exercent; non facile quisquam vendit nisi eum, qui sibi displiceat, & quem usui suo inhabilem putet: & iterum, unusquisque emere desiderat eum, quem utilitati vel ministerio accommodum judicaverit. Sed & ipsi qui in vendendis mancipiis sumtum exercent suum, & sectantur lucra, utique ita viles habent eos, quos vendunt, ut eis viliores sint quam pecunia: & sæpe etiam ipsi quos negotiationi suæ magis habiles æstimaverint, malunt tenere, quam vendere.

42. Ita ergo & Deus viliorem vendidit, potiorem emit. Vendidit populum Judæorum, non inclementia Dei, sed sua culpa; quibus rectè dicitur: *Ecce peccatis vestris venditi estis, & propter iniquitates vestras dimisi matrem vestram.* (Esai. 50. 1.) Hoc itaque genere venditus populus Judæorum, emtus est populus Christianus: ille peccato venditus, hic emtus sanguine. Unde Petrus ait: *Pretio emti estis, non corruptibilibus argento, vel auro emti estis .... sed pretioso sanguine.* (1 Pet. 1. 18. & 19.) Quis est sanguis pretiosus, nisi Agni illius immaculati, hoc est, domini nostri Jesu Christi? Ergo sine pretio populus Judæorum, pretiosus autem populus Christianus. Ille pretium non habet; quia peccatum habet: iste in pretio est, cui peccatum remissum est. Unde rectè Ecclesiæ filiis dicitur: *Pretio emti estis, nolite fieri servi hominum.* (1. Cor. 7. 23.) Si tibi dicitur, ne servus fias hominum, & perdas propriam liber-

a Huc edit. Rom. inseruerat: *Multiplicabo semen tuum; quod interpretatus Apostolus dixit;* quæ nusquam alibi reperiuntur.

b Ita edit. ac duo mss. At vero in quinque aliis legas. *ut in agrum Ecclesiæ ex gentibus congregata diversis. .... Isti ergo dispersiones* &c. Bene si ad apostolos referas; sicut & quod sexdecim post lineas, ubi edit. & aliqui mss. habent: *segetes fœcundavit, ut fructus earum;* iidem quinque præferunt ..... *ut fructus eorum.* Haud male, potest enim & hic syllepsis esse in voce, *segetes,* qua vel apostoli, vel populi ab ipsis conversi designentur.

tatem; multo magis dicitur tibi, ne servus fias A
peccati. Et iterum, ne servus fias serpentis inimici & adversarii: sed servias soli Domino, qui propria te redemit caritate; quia ipse est suorum redemtio servulorum.

43. Non vendit ergo Dominus nisi servum malum: non vendit utique bonum. Nam etsi Joseph venditus est, non dixit tamen Propheta: A
Psal. 104. 17. Domino venditus est Joseph; sed: *In servum venditus est Ioseph*, quem fratres proprii vendiderunt: quem Dominus tamen in figura propriæ B
passionis redemit à servitute, renovavit ad gratiam. Venderunt itaque eum fratres, & acceperunt pecuniam: sed Dominus eum non solum libertati reddidit, sed etiam dignitate cumulavit. Figuram autem in eo fuisse domini Jesu ostendit Scriptura, quæ dicit: *Filius meus zelo appetitus .... ad me revertere*. Et alibi: *Primogenitus tauri decus ejus*; eo quod exaltaverit Deus Pater cornu Christi sui.
Gen. 49. 21. Deut. 33. 17.

44. Qui ergo venditur, vilis & sine pretio est; C
quasi qui magis non sit, quam qui sit. Unde & Aquila dixit: *Tradidisti populum tuum, ut non esset*. Et Symmachus: *Tradidisti populum tuum sine substantia*. Non sunt enim, qui repudiantur à Christo: sunt autem qui eliguntur à Domino; quoniam Dominus vocavit quæ non sunt, tamquam quæ sunt: & electæ sunt gentium nationes; ut destrueretur perfidia Judæorum. In nihilum ergo traditus est ille populus, quia peccato suo venditus est; nullam enim habet culpa subs- D
tantiam.

℣. 13. 45. Unde dictum puto: *Et non fuit multitudo in commutationibus eorum*; hoc est, gratis nos dispersisti per nationes. Neque enim tu quidquam per commutationem accipis, ut animam tradas hominis; nihil enim tibi gratius est animæ conversione: sed si converti detrectat, ipsa se tradit in nihilum; ut peccato & flagitio mancipetur. Ideo tu sine pretio & sine commutatione degenerem populum vendidisti. Unde in posteriori- E
Psal. 54. 20. bus ait: *Non enim est illis commutatio*. Quare non
Ibidem. est illis commutatio? *quia non timuerunt*, inquit, *Deum*.

46. Duplex autem intellectus quare commutationem non habuerit populus erroris; quia non potest homo argento, vel auro, vel possessionibus redimere animam suam. Quam enim dabit commutationem animæ suæ; cum illa temporalia vel caduca sint: anima autem permaneat vel ad præmium, vel ad pœnam? Non fuit autem F
illa commutatio etiam in impiis, quæ est in re-
1 Cor. 15. 51. surrectione, de qua dicit Apostolus: *Omnes resurgemus, non omnes immutabimur*. Potest quoque & sic intelligi, quia etsi pauci redemti immutari meruerunt, ut Abraham, Isaac, Jacob, Moyses: non tamen ad omnes commutatio ipsa pervenit. Est etiam illud, ut non sit multitudo in commutationibus gravium peccatorum; secundùm
1 Tim. 5. 24. quod scriptum est, quia *quorumdam hominum peccata manifesta sunt præcedentia in judicium: quosdam autem & subsequuntur*. Quæ gravia sunt atque manifesta, præcedunt, & sine ulla dubitatione merguntur: quæ autem leviora sunt, bonis operibus sæpe relevantur. Beati enim quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Ubi autem iniquitas propendet, nulla bonorum operum commutatione revocatur.

47. Ergo & si quis redemtus est de populo Judæorum, non ideo redemtus, quia multam habuit æstimationem sui, nec quia multitudinem habuit in commutatione sua: sed redemtus est
gratis; quod te docet Apostolus dicens: *Reliquiæ secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt*. Ubi Rom. 11. 5.
autem gratiâ, non utique merito operum, nec justificatione virtutum: sed liberalitate donantis, electione redimentis; quod æque Scriptura redocuit, dicente apostolo Paulo: *Si autem gratia, jam non ex operibus: alioquin gratia jam non est gratia*. Quid ergo quod quærebat Israel, hoc non est consecutus? Quare non sit consecutus, agnosce; quia se justificare cupiebat, quia operum suorum jactantiam requirebat, quia fidem non detulit, nec gratiam recognovit. Et ideo electio consecuta est, quæ vocantem audivit, [a] advenientem suscepit. Ibidem 6.

48. Merito ergo in persona populi illius dicitur: *Posuisti nos in opprobrium vicinis nostris: illusionem & derisum iis, qui sunt in circuitu nostro*. ℣. 14.
Qui sunt isti finitimi, & quemadmodum ad viciniam Israelitæ populi pertinuisse videantur, non est facile discernere; si spiritalis vicinia requiratur, habens quoddam lumen cognitionis ad investigandum mysterium Christi: præsertim cùm in ipso libro Salomonis qui scribitur Ecclesiastes, didicerimus quia quo magis quæritur sapientia, eo profundior judicetur. Sic enim scriptum est: *Dixi, sapientiam requiram, & ipsa longe facta est à me, longe magis quam erat: & in profundo altitudinem quis inveniet ejus?* Unde diffidentia Eccl. 7. 24. & 25.
oboritur mihi scrutari divinitus spirantis Scripturæ mysteria, & ejus examinare sermones: quod ille digne potuit, qui inter perfectos sapientiam loquebatur. Ego perfectos video, nec immerito perfectos dixerim; cum videam vos sensus exercitatos habere, ad discretionem boni & mali: sed & ipse tamen qui sciebat solidiores capere cibos, adjumenta quærebat, ut in eo verbum Domini curreret. Nec iste quoque sine precatione 2 Thess. 3. 1.
hoc potuit usurpare, ut laudatio ejus jucunda Psal. 146. 1.
fieret Deo; non enim usurpantis, sed precantis assertio est.

49. Tamen ne penitus refugisse videamur, consideremus qui vicini tribubus fuerint Judæorum. Nam ut vetera recenseamus, Philisthiim tribui Judæ finitimi habebantur: ex alio latere iidem tribui Ruben appropinquabant. Ammonitæ quoque in deserto erant: & qui erant in finibus Tyri & Sidonis, Galilææ copulabantur; hoc est, tribui Zabulon, & tribui Nephthalim, quæ erant in Galilæa; sicut Esaias dixit: *Terra Zabulon, & terra Nephthalim, via maris trans Iordanem*. Unde potest quis colligere, quæ proprie- Esai. 9. 1.

a. Rom. edit. sola, *audientem suscepit*. Hunc quidem locum non nihil offusum est obscuritatis, sed quam nulla ex parte mutatio illa discutiat. Putamus autem servata mss. & ant. edit. lectione eam facilius posse depelli. Quippe ex orationis serie id intelligere haud ægre licet eos ex Israelitis qui justificati sint, atque eos qui non pervenerint ad justificationem inter se opponi; docerique alios, quod eam operum suorum fiducia pleni quærerent, repudiatos: auditos vero & susceptos alios, quod electionem gratiamque divinam invocarent, atque ad eam accederent, humilitatis scilicet, grati animi, fideique ministerio

tas uniuscujusque singularum fuerit tribuum, ut certis quibusque finitimis jungerentur; quo paulatim etiam gentibus infunderetur cognitio cælestium sacramentorum. Quod utique potest intelligi de illa muliere Chananæa, quæ exivit de finibus suis; ut domino Jesu occurreret transeunti, & posthabitis simulacris suis, adoraret verum salutis auctorem: cui testimonium dedit dominus noster Jesus Christus, quod magna esset fides ejus. Resplendebat quidem jam gratia Evangelii, & præsentiæ [a] lumen augustæ: sed tamen quia sponte exivit, & misericordiam postulavit, & Dominum pia voce confessa est, & quasi fastidio habita, in clamore petitionis propriæ perseveravit; non mediocrem prærogativam accepit istiusmodi mulier, quæ prima exivit de gentium nationibus, & perseveranti obsecratione tantum Domini testimonium meruit reportare.

50. In quo quidem loco velut dubitasse quosdam cognovi, quid sit quod ait: *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel*; (Matth. 15. 24.) quasi nobilitatem generis electi ad salvandas animas Dominus quæsisse videatur, qui venit ut omnes redimerentur. Sed ostendere dignatus est propositum, quod eos quos primo elegerat, nequaquam refutare cupiebat; & sæpe devios & errantes tamen paterno quodam revocare quærebat affectu. Sed ubi ipsi auctorem proprium reliquerunt, sciens se Deum montium esse non vallium, [b] & regnum cælorum non à fastidientibus, sed à cogentibus diripi, paulatim conversus ad gentes est; ut & nationum plus probaretur affectus, & illorum merito pertinacia condemnaretur.

51. Quid deinde sibi vult quod ait: *Non licet accipere panem filiorum, & mittere catulis?* (Matth. 15. 26.) Utique filios dixit Israelitas, hoc est, populum Judæorum: catulos autem populum nationum. Quid ergo? Divitum aut nobiliorum est accipere sacramenta cælestia, & non eorum qui magis ad cognitionem mysterii cælestis pio mentis fervore contendant? Et si Israelita fuerit aliquis remissus & negligens, vel contumax, qui rejiciat post se sermones Dei: Chananæus autem qui impigre velit adquirendis mentem intendere sacramentis; ille potius qui dissimulat, quam iste qui defert studium, præferendus est? Non utique. Et ideo diligenter oportet intendi quid expresserit, qui cùm dixisset: *Non licet accipere panem filiorum, & mittere catulis*; respondente Chananæa: *Quia & catuli canum edunt de micis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum*; (Ibidem. 27.) studium ejus humilitatemque laudavit, quæ non sibi profundum sapientiæ à primordio vindicavit; quamvis de finibus Tyri & Sidonis jam esset egressa: sed micas quasdam verbi salutaris quæ de mensa dominorum suorum caderent, crederet colligendas. Qui enim diligenter & subtiliter Scripturæ verba rimatur, is ad altitudinem mysteriorum pervenire consuevit. Unde & huic dicitur: *Magna est fides tua: fiat tibi sicut vis*; (Ibidem. 28.) hoc est, ut aperiatur tibi ostium verbi, & refulgeat vitæ æternæ salubre mysterium.

52. Ergo qui vicinus est, exeat, & Christum videre desideret, & in oratione clamet; sicut ista Chananæa exivit de finibus suis, & Christum vidit, & jugi voce clamavit, ut ejus misericordiam reportaret. Credentibus itaque Chananæis Judæus in opprobrio sit; quia ipse non credidit: & illudi sibi doleat, & derideri se ab iis qui in circuitu sunt, ingemiscat.

53. Et videtur prophetia hæc esse de nationibus credituris; maxime cùm sequentia istud ostendant, quia ait: *Posuisti nos in similitudinem gentibus, commotionem capitis in populis*; quia Judæorum delicto salus gentibus: & quæ illis in figura gesta sunt, ad cognitionem nostram profecisse, Apostolo auctore, cognovimus. (1. Cor. 10. 11.) Et vere in opprobrium positi sunt gentibus; quia gentes opprobrium crucis Dominicæ omnibus divitiis sæcularibus prætulerunt. Qui autem crucem illam putavit opprobrium, & quasi opprobrium refugit, is vere in diuturno mansit opprobrio. Tamen quia non secundum carnem Israelitæ videntur, qui potuerunt dicere: Quia inique non egimus in testamento Domini: (Infra. 19.) nec recessit retro cor eorum à Domino; vide ne iis se in circuitu positis illusioni & derisui fuisse commemorent, de quibus dicit Dominus: *Circumdederunt me vituli multi.* (Psal. 21. 13.) Circumdederunt enim eum persecutores, quando secundùm consilium voluntatis suæ subiit passionem. Unde & alibi ait: *Circumdantes circumdederunt me, & in nomine Domini ultus sum in eos.* (Psal. 117. 11.) Ideo melius est viam rectam tenere, in qua facinorosi ambulare non possunt. Cito cadunt, quia non in directione ambulant. Unde & illi quando voluerunt Jesum dominum comprehendere, ubi respexit eos, ceciderunt. Propter hos igitur qui in circuitu ambulare consueverunt, Angelum Dominus apposuit, qui à tergo insidiantes repellat inimicos. Prætendit igitur Angelus Domini in circuitu timentium eum, & eos tuetur atque custodit. *In circuitu* enim *impii ambulant*; (Psal. 11. 9.) sicut scriptum est. Vide itaque distantiam. Impii in circuitu ambulant: Angelus autem prætendit in circuitu eorum, qui non ambulant in circuitu; & ideo prætendit, ut eruat justos ab insidiis persequentium. Justi ergo spiritales Israelitæ videntur esse qui hæc loquuntur; eo quod tentationibus sæculi subjacuerint, & opprobrium fuerint vicinorum; hoc est, eorum qui Hierusalem patriam non incolebant. Illusioni etiam fuerunt spiritalibus nequitiis & potestatibus, contra quas justis lucta esse consuevit. Denique historia te doceat quod abducti Judæi in Babyloniam, etsi propter peccata sua videbantur esse subjecti; tamen multo meliores gentibus habebantur. Pejores enim erant in circuitu eorum, qui insultabant eis, cùm ipsi peccatorum gravium essent mole curvati.

54. Primus ergo intellectus de captivis partibus usurpandus est, quibus insultaverunt Assyrii, illudentes eis in Babylonia: quibus etiam rex ille nequissimus dominabatur Nabuchodonosor. Secundus intellectus ad altiora referendus est, quod sævissimus rex diabolus est; ipse est Assyrius

a. Reg. cod. cum quibusdam edit. Paris. *lumen auctoris.*

b. Expunxerat edit. Rom. *non vallium*, quod in aliis atque omnibus mss. habetur. Alludit autem ad locum 3. Reg. 20. 28. unde tamen verba illa sustulit lib. *De Nabuthe cap.* ultimo, num. 72. quem consule. Quod vero pro, *colentibus*, ut legitur in cunctis mss. ac vet. edit. in textu, restituit, *cogentibus*, id cum eadem edit. in margine exhibent, tum S. Doctoris adstruit consuetudo. Is enim manifeste hic alludit ad illud Matth. 11. 12. *& violenti rapiunt illud*, ubi numquam non legit, *cogentes*, pro, *violenti*.

Nabuehodonosor, qoi bonis insidiari solet; ut A eos io peccatum trahat per carnis illecebram. Adtende igitur hunc regem eo loco, ubi dicit
Rom. 7. 23. Apostolus: *Video legem carnis meæ repugnantem legi mentis meæ, & captivum me ducentem in lege peccati*; boc est, in illa lege carnalis illecebræ. Adversarius leo est, qui urget obnoxios, justos fatigat. Unde pulcre posuit Aquila: *Spretionem & pompam posuisti nos iis, qui in circuitu nostro sunt.* Ita enim despicabiles æstimabantur, qui theatrum facti sunt buic mundo, & Angelis & bomi- B nibus; quia etsi in Testamento non peccent Dei, nec carnis illecebris reflectantur à Domino; tamen quasi in pompa quadam circumferri videntur & despici: quandoquidem peccatores humilitati justorum insultare consueverint; ut opprobrium ducant erucem domini Salvatoris, bumilitatemque justorum. Denique quasi in quadam pompa theatri constitutus Apostolus
1 Cor. 12. 10. dicit: *Placeo mihi in injuriis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis* In istis placet sibi, qui C omnia quæ mundi sunt, detrimentum putat; ut Cbristum lucrifaciat, solum per vitam, & mortem requirens: cui vivere Christus est, & mori lucrum, ut inveniatur in Christo.

55. Adjiciunt adhuc isti Israelitæ dicentes:
℣. 15. *Posuisti nos in parabolam gentibus, commotionem capitis in populis.* [a] Quibus gentibus posuisti, nisi credituris? Ea enim quæ acciderunt Judæis, in similitudinem figuræ facta sunt; ut fieret nobis typus & figura excidium Judæorum, atque exil- D la similitudine per parabolam, solutiooem præsentibus requiramus, quo exempla eorum cavere possimus. Deinde quia Judaicæ res omnes quasi parabolæ sunt; boc est, quasi figuræ egentes solutione. Denique Domious Judæis in parabola loquebatur; ut imperiti non intelligerent, intelligerent sapientes; ut intelligebant Apostoli, & in quo * movebantur, interrogabant Dominum: Judæi autem nec intelligebant, nee iterum discere non iorellecta cupiebant. E

56. Quid sit parabola, accipe. *Abraham igi-* Galat 4. 22. *tur duos filios babuit: unum de ancilla, & unum de libera.* Non intelligebat boc Judæus oisi secundum litteram. Nesciebat quis de filiis duobus aceiperet bereditatem patris; quia ad carnalia pro-
Ibidem. 24. pendebat. Egebat parabola solutione. Venit gentium Doctor, & fides nationum, & intellexit quod duæ illæ mulieres duo sint Testamenta: unum à monte Sina, quod io servitutem generavit populum Judæorum, quod est Agar. Et ideo F Sina, quod per interpretatiooem mensuram ejus significat: mensura autem Legis est, superabundans autem gratia est. Sina quoque merces dicitur, & convenit populo Judæorum, qui justificari se mercede operum, quàm fidei gratia maluerunt. Ergo quæ sub Lege erat Hierusalem, eum filiis suis serviebat: quæ autem sursum est Hierusalem, libera est. Et ideo Sarra, quæ principalis dicitur, libertatem habet; quod princeps sui sit, qui justus atque integer est. Ex duobus igitur Testamentis duo populi: unus Judæorum, alius narionum, qui in Christo credidit. Ille Judæorum, qui non credidit, servit: ipse est secundum caroem natus; quia secundum carnem interpretatus est Scripturam divinam, & secundum litteram, non secundùm spiritum. Qui autem de libera, natus est per repromissionem; hoc est, cui repromissio ex fide, ipse est Eeelesiæ filius, teneos gratiæ libertatem propter quem Ecclesia dicit: *Expelle ancillam, & filiam ejus; non enim* Gen. 21.16.
B *heres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac.* Et Apos- Galat. 4. 31.
tolus ait: *Itaque, fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ.* Hæc est ergo solutio; quia quod ignorabat Judæus, fides gentium soluit, infusa à Paulo doctore mentibus natiooum. Ideo ergo illorum gesta oobis io parabola sunt.

57. Sed & Domious dixit: *Factus sum illis in* Psal. 68. 12. & 13.
parabolam: adversùm me exercebantur qui sedebant in porta. In parabolam autem factus; quia dicitis, inquit: *Medice cura te ipsum.* In parabolam factus Luc. 4. 23.
C est; quia sedentes in porta increpabat; in exitu enim non otiosi, sed exerciti esse debemus. Ideoque scriptum est: *Videte, ne fiat fuga vestra hyeme,* Matth. 24. 20.
vel sabbato; hoc est, non in otio, sed in negorio. Ergo pigri sedebant Judæi; quia stare non poterant, qui veræ Hierusalem atria nesciebant; si enim scivissent illam Hierusalem, requisivissent. Isti ergo farigati in porta sedebant. Nec solum dixit, *sedebant*; sed etiam oderant Dominum in portis redarguentem. In porta enim erat, qui
D subiturus erat sui corporis passionem, per quam migraret è terris, rediret ad cælum. In porta erat cùm diceret: *Ambulate dum lucem habetis.* Quid Iohan. 12. 35.
est ergo: *Factus sum illis in parabolam*; nisi quia Psal. 68 12.
finis Legis est Cbristus, & mors ejus solvit ænigmata propbetarum; eaque quæ aote Judæis erant incognita, cùm prophetarentur, postea manifestata sunt Dominicæ passionis effectu? Factus est illis in parabolam; quia quasi vilem se præbuit, ingerens se illis, nee refugiens eorum sedi-
E tiones, & perducens eos ad tempus beneplaciti sibi; ut moreretur pro omnibus hominibus, quo illius sanguine genus homioum mundaretur.

58. Similiter in parabola scriptum est: *Non alligabis os bovi trituranti.* Solvit hanc parabolam Deut. 25. 4.
Apostolus diceos: *Numquid de bobus cura est Deo?* 1 Cor. 9. 9. & 10.
An propter nos utique dicit? Nam propter nos scripta sunt. Quis est qui arat, nisi qui in spe arat; ut in judicio Domini metat? Et ideo quasi boni agricolæ, ubi propter spem * inarata fuerit terra nostra
F eontinentia corporali; non carnalia, sed spiritalia seminemus: quoniam de carnalibus corruptela colligitur, de spiritalibus vita æterna adquiritur. Typus itaque & figura nobis sint gesta majorum. Typus lex scripta io cordibus nostris, ut nobis in ea quædam futurorum figura, non veritas sit. Lex ergo quasi figura sit oobis: Evaogelium quasi lumeo & signaculum veritatis.

59. In parabola ergo Dominus ostendit se Judæis: [b] sed non intellexerunt parabolam; quia medicum non receperuot, qui curaret animas

a. MSS. aliquot, & vet. edit. *Quibus gentibus posuisti, nisi credituris?* Rom. *Quibus gentibus positi sunt in parabolam* &c. Plures mss. nobiscum faciunt.

*. Hoc est, anxii atque dubii erant.

*. *Inarata*, id est, *arata*. Nam alioqui sæpe sumitur pro, *non arata*. Horat. Epod. 16.

Reddit ubi Cererem tellus innarata quot annis,
Et imputata floret usque vinea.

Terra vero *nostra*, idem est atque nos ipsi. Sed plana est illa metaphora.

b. Ita edit. omnes, ac mss. Vict. & Colb. Alii vero quinque, *sed non intellexerunt quia curaret animas* &c.

laborantium, & omni ægritudine & inæqualita- A te incommoditatis absolveret. Factus est etiam in parabolam, quia carnem suscepit, quam crucifixerunt Judæi, non intelligentes parabolam spiritalem. Eousque enim non intellexerunt, ut cùm auctorem vitæ crucifigerent, & suspensam in cruce cernerent carnem Domini salutarem, moverent caput. Nam si intellexissent, utique non insultassent, sed ingemuissent. Et tamen ipsa commotio capitis illis in similitudinem cessit; ut non hoc significaret quod illi sentiebant, sed B quod mysteria declarabant. Illi enim secundùm vulgi usum insultantes Domino movebant caput suum; sicut qui justis insultare desiderant, si forte eos viderint in hoc sæculo fatigari, movent caput.

60. Quæ commotio capitis geminum intellectum habet. Reprehensibiles enim videntur secundum Scripturæ auctoritatem, qui movent caput; cùm dicat & Matthæus: *Qui transibant, blasphemabant dominum Jesum moventes capita sua.* (Matth. 27. 39.) Et C Marcus: *Qui præteribant.* (Marc. 15. 29.) Transeuntes autem quod reprehensibiles æstimentur, docet hic ipse propheta, qui dicit de vinea sabaoth: *Et vindemiant eam omnes transeuntes viam.* (Psal. 79. 13.) Denique & qui sequitur versus, hoc signat: *Devastavit eam aper de silva, & singularis ferus depastus est eam.* (Ibidem. 14.) Et in posterioribus ait: *Et non dixerunt transeuntes viam: Benedictio Domini super vos* (Psal. 128. 8.); eo quod qui transit, & non stat in atriis Domini, non dat benedictionem. Ita ergo Judæi movebant caput su- D per dominum Jesum, ut præterirent, qui firmum solidumque fidei vestigium habere non poterant. Movebant autem caput suum, quorum caput Christus esse debuerat, quem non debuit dimovere & deturbare perfidia Judæorum. Sed quia non passi sunt membra se esse Christi, ideo caput eorum non fuit Christus. Non erat etiam Lex caput eorum, quia exspoliabantur & Lege à populo nationum. Non fuit his caput verbum Dei; quia amiserant prophetas, & apostolos non E habebant. Hoc de reprehensibili commotione capitis dictum sit. Est tamen & laudabilis capitis commotio: reprehensibilis Judæis, laudabilis populo nationum. Quid est enim caput, nisi in quo sensus sunt? Oculi enim sapientis in capite ejus; quos moveri oportet oculos, id est, mentis tuæ sensus, ne aliquo torpore pigrescant. Move ergo prudentiam tuam, move sapientiam, move cogitationes tuas cælestium collatione sermonum, & propheticorum disputatione verborum; F ita ut non pecces in Testamento Dei, sed fides firma sit. Sunt enim hæretici qui movent sensus suos, ut perfidiam tamen, non fidem excitent.

61. Sed jam expressius de ipsa capitis commotione quæ in similitudinem populi est posita, dicendum est. Quis est caput populorum, nisi Christus? Caput enim mulieris vir, caput viri Christus. Sed & Lex caput intelligibilis mulieris. Denique sub Lege tamquam sub viro est populus Judæorum; quia Lex νόμος dicitur græce; & ideo Synagoga νόμῳ quasi masculo copulata est, sed Legi corporali, non spiritali; hoc est, ritui Legis judaico, cujus vinculis illigata est, legitimi nesciens sacramenta conjugii. Si autem A mortua fuerit Lex, hoc est, Legis interpretatio corporalis; tunc plebs quasi mortuo conjuge priore, legitime nubet secundo viro, qui ex mortuis resurrexit. Est etiam caput * mulieris hujus Evangelium. Unde quidam mystice interpretati, mortificato ritu judaico, tamquam fratri defuncti Evangelio mulierem eam nubere ex Lege voluerunt; quia Lex annuntiaverit Evangelium. Ideo prior Lex vir, postea secundi viri nuptiæ, hoc est, Evangelii sacramenta sunt. Duo enim B quasi conjugia, duo sunt Testamenta. Unum conjugium vetus est Testamentum, quod morte viri prioris solutum est. Et ideo mulier illa cui Lex mortua est, recte in secundum conjugium convenit, hoc est, Testamentum novum. Sic duobus fratribus una conjungitur, cui superiora peccata moriuntur, meliora postea sacramenta renovantur. Hoc nobis Apostolus evidenter exposuit dicens: *Quoniam quæ sub viro est mulier, vivente viro, ligata est legi* (Rom 7. 2. & 3.); hoc est, viri sui legi, ut C ei debeat castitatem: *Si autem mortuus fuerit vir, soluta est à lege viri*; id est, ut cui velit nubat, dummodo mortuo viro, nubat; quia *vivo viro*, inquit, *adultera vocabitur, si juncta fuerit alteri viro: si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est à lege viri, ita ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro.* Hoc sacramentum etiam ad Christum & Ecclesiam pertinere, etiam alibi demonstravit *quia magnum est sacramentum.* (Ephes. 5. 32.) Hîc quoque non prætermisit dicens: *Itaque, fratres mei, & vos mortificati estis Legi per corpus Christi; ut sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit.* (Rom. 7. 4.) D Quomodo mortificatus es Legi; nisi ut tibi Legis umbra moriatur, cùm accedis ad sacramenta cælestia? Nec enim aliter debes accedere ad Evangelium, nisi solutus interpretationis corporalis impedimentis. Alioquin adulterium est, veris falsa miscere: pudicitia autem spiritalis, si anima tua exuta omnibus impedimentis deviæ cognitionis, sine ruga accedat ad Dei verbum. Ergo sicut Ecclesiæ caput Chris- E tus, ita & Synagogæ caput Lex; hoc est, iis qui sub Lege sunt: propter quos Apostolus fecit se esse sub Lege, cùm sub Lege non esset; ut eos qui sub Lege sunt, lucrifaceret. Et iterum doctor gentium factus est, quasi esset ipse sine Lege; ut eos qui erant sine Lege, adquireret Christo. Pulcre autem ait quod sine Lege Dei non esset, & in Lege Christi permaneret. (1 Cor. 9. 21.)

62. Lex autem Synagogæ caput non à principio; quia Christus erat caput veteris Synagogæ, F quam Moyses fundavit & condidit. Denique audi dicentem quia verbo Domini fundata est. *Fide*, inquit, *Moyses grandis factus negavit se esse Pharaonis regis nepotem. Malvit enim afflictis compati, quam temporalibus delectari: majoresque divitias æstimavit, & prætulit thesauris Ægypti, improperium Christi. Adspiciebat enim mercedem repromissionum Dei* (Hebr. 11. 24. & 25.), quæ est resurrectionis gratia. Sed ubi propter perfidiam Judæorum mortuum est infidelibus Dei Verbum, & excidit pectoribus Judæorum; legis spiritalis intellectus occubuit, & nupsit Synagoga ritui corporali, observationique perfidiæ. Sed non fuit illa sobrietas spiritalium nuptiarum, sed adulterium castitatis. Ideo Synagoga libera esse non potuit, quæ ma-

*. *Mulieris hujus*, *hominum intelligibilis*; hoc est, plebis Judaicæ, ut supra exponitur.

le

le nupserat, & non crediderat resurrectionem A Christi futuram. Unde bene ei nupsit Ecclesia, cui secundum sacram dispensationem secundum carnem mortuus est Christus; ut illa Judæa anima quæ ante fuerat ligata peccato, per mortem Christi absolveretur vinculo delictorum. Non nubit ergo mulier alteri viro, nisi mortuus fuerit vir suus; hoc est, nisi à vinculo legitimi amoris fuerit absoluta. Si autem mortuus vir ejus fuerit, liberata est.

Deut. 25. 5. 63. Sane tenebatur ex Lege, ut fratri proprii B conjugis copularetur; si semen nullum maritus ei reliquisset. Quod vinculum magis nectebat interpretatio litteræ, quam gratia spiritalis. Denique habebat in voluntate frater defuncti, ut si nollet, non acciperet fratris uxorem ad semen defuncti resuscitandum. Unde calciamentum suum solvere jubebatur, ut esset à nexu copulæ ejus exutus, quam à sui gratia ostendisset alienam. Sic enim scriptum est, quia solvebat vir calciamentum suum, & dabat proximo suo [a] dicens: Hoc erit in testimonium in Israel. Et dicebat propinquus: Accipe, & adquire tibi tu. Et solvebat calciamentum suum. Dicebant etiam adstantes: *Det tibi Dominus uxorem, quæ intrat domum tuam, sicut Rachel & sicut Lia, quæ ædificaverunt utraque domum Israel, & fecerunt virtutem in Ephrata.* Sed hoc ex litteræ interpretatione Judæum ligabat. Ceterum figura erat, quod Christus venturus esset in terras, qui semen defuncti populi resuscitaret. Merito fratris; quia dictum D est: *Narrabo nomen tuum fratribus meis*; &: *Quorum patres, & ex quibus Christus secundum carnem.* Vel quia Evangelium defunctæ Legis reparationem operaretur in posteris; ut semen quod Lex non reliquerat, Evangelii tenor resuscitaret.

(Ruth. 4. 7. & 8. — Ibidem, 11. — Psal. 21. 23. — Rom. 9. 5.)

64. Non mirum ergo si caput suum prava interpretatione moverunt; ut ipsi à se deturbarent sapientiam, suæ salutis auctorem: aut certe movendo caput suum, causa fieret commotionis E capitis non paucis, sed populis. Commotio hæc capitis facta est: quandoquidem in omnem terram exivit sonus eorum; ut fieret omnis terra Domini, & regnum Domini esset in nationibus. Unde & in posterioribus dicit: *Dominus regnavit, irascantur populi: qui sedes super Cherubim, moveatur terra.* Quod pulcre Aquila interpretatus est, ut * ἀλάλαξμα diceret; hoc est, transmutationem, quæ est de loco ad locum, de Judæa ad populos nationum. Quod ex ea lectione quæ in F Evangelio est, liquido poterit manifestari, quemadmodum Lex mota sit, dicente Scriptura: *Super cathedram Moysi sederunt scribæ & pharisæi. Omnia ergo quæ dicunt vobis, servate & facite: secundum opera eorum nolite facere; quæ enim dicunt, non faciunt. Alligant autem onera gravia, & imponunt super humeros hominum: ipsi autem digito suo nolunt ea movere. Omnia autem faciunt, ut videantur ab hominibus.*

(Psal. 98. 1. — Matth. 23. 2. & seq.)

65. Quid est, *sederunt scribæ*; nisi quia littera scribitur? unde & γραμματεῖς græce dicuntur scribæ, litteræ sequentes interpretationem, non spiritus intellectum; littera autem occidit. Litteram ergo occidentem sequentes, & ipsa appellatione resonantes scribæ: pharisæi autem sunt, hoc est, qui à veritatis unitate divisi sunt; phares enim interpretatur divisio. Dividunt autem pharisæi hoc genere verba Legis, ut resonent, & in ipsa meditentur: spiritalis autem mysteria Legis & sacramenta non videant. Nam si Lex spiritalis est, utique præcepta Legis sunt spiritalia, & opera ejus spiritalia sunt. Docentes ergo quæ Moyses scripsit, onera gravia ligant corporalibus Legis (gravia sunt enim quæ contraria jugo Christi sunt) & per doctrinam suam deviam gravia onera imponunt auribus audientium, quæ ipsi ne tantum quidem volunt movere, ut à corporalibus Legis ad spiritalia Scripturæ verba commoveant. Sic enim intelligendum est, quia digito suo nolunt movere illa; hoc est, nec exiguo puncto atque momento transferunt se ad intelligentiam spiritalem. Hinc est & illud, quod scriptum est: *Quod si in digito Dei ego ejicio dæmonia.* Quid sit digitus, interpretatur ipsa Scriptura, quæ dicit in alio libro Evangelii: *Quod si in Spiritu Dei ego ejicio dæmonia.* Digitus ergo Dei, Spiritus Dei est; Deus enim Spiritus est, & nihil habet in sua substantia corporale, sed totus est Spiritus. In Spiritu ergo Dei ejicit dæmonium, qui in digito Dei ejicit. Unde & sanctus David ait: *Quoniam videbo cælos tuos, opera digitorum tuorum*; hoc est, Spiritus tui opera sunt cæli, sicut & scriptum est: *Verbo Domini cæli firmati sunt, & spiritu oris ejus omnis virtus eorum.*

(Luc. 11. 20. — Matth. 12. 28. — Psal. 8. 4. — Psal. 32. 6.)

66. Ut ergo concludamus disputationem, scribæ & pharisæi nihil ad interiorem hominem referunt, qui ut ipse ad imaginem Dei & similitudinem factus est, ita in iis quæ cogitat & quæ meditatur, debet magis quæ spiritalia sunt, quam quæ carnalia cogitare. Totum ergo ad illum exteriorem, ad illum terrenum hominem referre contendunt: & ideo omnia eorum opera talia sunt, ut videantur ab hominibus, non ut placeant Patri, qui in abscondito videt. Timeo enim sua opera revelare.

67. Hæc est ergo commotio capitis quæ facta est in populis: vel, sicut Aquila & Symmachus dixerunt, *in gentibus*; omnes enim gentes moverunt caput suum, ut Legem spiritaliter interpretarentur. Nemo secundum litteram Legis se putet esse salvandum, quia littera Legis maledictum habet: spiritus benedictionem adfert. Nemo ex operibus Legis justificari potest; quia sub maledicto sunt omnes, qui sub littera sunt. Fugiant ergo omnes maledictum Legis, & confugiant ad benedictionis gratiam; ut benedictionem habeant in cælestibus, in Christo Jesu, qui mortuus est pro nobis, ut fides transiret ad gentes: qui etsi vir fuit ante Synagogæ, nec ipsam deseruit, & nos redemit; illam enim non deseruit, ut reliquiæ salvæ fierent; nos redemit eligendo populos nationum. Hæc ergo electio gentium salus Judæis; reliquiæ enim non per opera

a. Rom. edit. sola, *& dicebat: Accipe, & acquire tu tibi propinquitatem meam; & hoc erit in testimonium in Israel. Et solvebat* &c.
*. Vix adducimur ut credamus ἀλάλαξμα genuinum esse; tum quod legatur in LXX. κίνησιν κεφαλῆς ἐν τοῖς λαοῖς; tum quod ea vox ab *alesa enikm*, & *alesaaalem*; ut corruptum habent mss. longissime abhorreat. Conjiceremus libentius scriptum fuisse, κεφαλῆς κίνησιν, vel potius, ἀνάσεισιν: præcipue cùm Aquila verbo eidem voci cognato in ipso hujus psalmi titulo usus fuerit, ubi Nobilio teste, ita legebatur, ἐπὶ ἀλλοιωθησομένων τοῖς υἱοῖς Κορὲ ἐπιστήμης ᾆσμα ἀγαπήσεως &c.

sua, sed per electionem gratiæ salvæ factæ sunt. A Gratia est ergo Christi quæ & nos redemit, & reliquias vivificavit. Commotio autem capitis facta est in gentibus: sed ex hac commotione non mediocris murationis gratiam Judæi pertulerunt, quorum reliquiæ salvæ factæ sunt.

℣. 16. 69. Sequitur: *Tota die verecundia mea contra me est: & confusio vultus mei operuit me.* Quid est quod interdum ex persona unius, interdum ex persona plurimorum psalmus hic dicitur? Nam-
Supra ℣. 2. & seq. que à principio à pluribus cœpit, ut est: *Deus au-* B *ribus nostris audivimus*, & cetera quæ sequuntur. Deinde ait: *Tu es ipse Rex meus, & Deus meus.* Iterum: *In te inimicos nostros ventilabimus.* Et postea: *Non enim in arcu meo sperabo*; &: *In Deo laudabimur tota die*; &: *Tota die verecundia mea contra me est.* Quid sibi vult ista mutatio, quæ frequenter in psalmis repetitur; sicut & in centesi-
Psal. 108. 2. mo octavo psalmo ait: *Deus laudem meam ne taceris; quia os peccatoris & os dolosi super me apertum*
Ibidem. 3. & 5. *est.* Hoc de uno, sequitur de pluribus. *Loquuti sunt* C *adversùm me lingua dolosa .... & posuerunt odium*
Ibidem. 6. *pro dilectione mea.* Deinde de uno: *Constitue super eum peccatorem.* Quod videtur in centesimo octavo psalmo aliud ad populum Judæorum referri, aliud ad Judam proditorem. Quando pluraliter dicta, ad populum: quando singulariter, ad Judam. Hîc quoque possumus dicere, quando pluraliter dicta, ad sanctos: quando singulariter, ad dominum nostrum Jesum Christum referri; quia æstimari potest & pro pluribus in Propheta lo- D quutus, & ipse pro se. Et ideo dixerit: *Verecundia mea contra me est*; quæ dicitur ἐντροπή: ἐντροπή autem est, quando verecundiam vult quis incutere
Matth. 27. 42. & 43. alicui, ut inflectat propositum suum, sicut est: *Descendat nunc de cruce, & credimus ei: confidit in Deo, liberet nunc eum.* Pulcre autem ait: *Tota die*; quia Incarnatio domini nostri Jesu Christi lucem adtulit mundo. Dies itaque Incarnationis est, de
Johan. 12. 35. quo idem dicit Dominus: *Ambulate dum lucem*
Johan. 8. 56. *habetis*; &: *Abraham diem meum vidit.* Ergo hæc E verecundia habet in se confusionem. Unde & Symmachos: *Tota die*, inquit, *confusio mea contra me est.* Quæ autem confusio Christi, nisi crux; quod nudus pependit in ea? Et bene, *tota die*; quia ex quo affixus est cruci, usque in horam nonam tenebræ factæ sunt: & post horam nonam lux refulsit usque in vesperum. * Hic dies ex tribus primus. Potest tamen & chorus sanctorum pluraliter de se, & singulariter loqui; chorus enim quasi singularem personam habet, sed numerus F
Esai. 29. 13. plurimorum est; sicut illud est: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est à me.*

68. Quæ autem est confusio, quæ operuit dominum Jesum, cùm confusionem peccata faciant; ipsa sunt enim quæ operiunt peccatorem: hic autem peccatum non fecerit? Sed quemadmodum est confusio adducens peccatum, ita est A confusio quæ peccatum abolet; ut confusio crucis domini nostri Jesu Christi, per quam peccata mundantur. Est etiam omnis confusio bona, quam pro Christi nomine subeas, & admodum gloriosa; si verbi gratia in persecutione lex sit, ut verberetur Christianus, ut dignitatem amittat, ut careat * privilegio, ut in vincula ducatur. Hæc utique confusio etsi privilegium non habet, habet gloriam piæ confessionis. Est autem & Christi confusio, sicut ipse ait: *Qui me confusus fuerit* Matth. 10. 33.
B *coram hominibus, confundam & ego eum coram Patre meo, qui in cælis est.* Bona ergo confusio. Plerisque tamen hujusmodi confusio Christi amara est; hoc est, non credentibus: jucunda credentibus.

69. Sive ergo velis confusionem Christi intellige in crucem ejus, quæ Judæis videbatur esse confusio, qui insultabant ei; quasi erubesceret Christus in eo opere, in quo publicam operabatur salutem: sive etiam hanc confusionem, quæ
C inger ividebatur, *à voce exprobrantis & obloquentis: à facie inimici & persequentis.* ℣. 17. Erubescebat enim sic lapsum esse electum populum suum, & confundebatur in eos apud Patrem, quorum finis advenerat; præsens enim erat Filio Pater, à quo numquam potest Filius separari. Et ideo Pater audiebat dicentem Judæis: *Ecce relinquetur* Matth. 23. 38.
vobis domus vestra deserta.

70. Sunt autem qui etiam in confusione sua gloriantur; sicut illi de quibus dicit Apostolus:
D *Quia gloria eorum in confusione ipsorum*; quibus Philipp. 3. 19.
contraria est gloria Christi, qui crucem suscepit, nec confusionem refugit. Quam nos quoque minime timere debemus, nec formidine aut fastidio declinare; ne peccatum supra nos adducat, quæ potest adducere gratiam vitæ. Est enim & confusionis gloria, ut si in multos gentiles incidas, vel philosophos, & illi tibi objiciant crucem Christi, & verbo respondere non possis, nec salutaria quisquam audiat verba referentem, est confu-
E sio; *sed à voce exprobrantis & obloquentis: à facie inimici & persequentis.* Et ideo noli respondere insipienti ad insipientiam ejus: esto sicut homo mutus & tacens, & quasi non audiens verba insultantium & obloquentium; non quo respondere nequeas, sed quo respondere non debeas. Omni enim rei tempus: tempus tacendi, & tempus loquendi. Tacendum est, quando paratum non invenis auditorem: loquendum est, quando Dominus linguam eruditionis indulget; ut
F sermo tuus operetur in affectibus audientium. Quomodo autem te audiat, qui ideo tibi obloquitur, eo quod salubrem tuum nolit audire sermonem? Aut quomodo tibi adquiescat, qui persecutor est, & velit te sibi vindicare? Aut, ut Aquila dixit, vel Symmachus, ut ulciscatur & puniat in te, quod Christi hereditas ad gentes videatur esse transfusa? Longe itaque ista con-

*. Hic sequitur B. Ambrosius eorum opinionem, qui mortis Christi domini triduum ita explicabant, ut dicerent ejus primam noctem fuisse tenebras illas quæ Domino exspirante totum orbem operuerunt: primum vero diem, spatium illud lucis, quod inter easdem tenebras ac noctem sequentem intercessit. Verumtamen jure merito hanc opinionem repudiat Augustinus *De Consensu Evang.* lib. 3. cap 24 num. 60. ubi sicut & *Quæst. Evang.* l. 1. q. 7. docet in memoratis tribus diebus partem pro toto sumendam esse, in quo eum interpretes vulgo secuti sunt. Vide etiam D. Thomam part. 3. quæst. 51. art. 4. & alios scholasticos quorum hac in re summus est consensus. Quin immo eamdem sententiam ipsemet Ambrosius docere videtur *epist. ad Episc. Æmiliæ* scribens, *tertia quod triduum*, inquit, *& passus est, & quievit & resurrexit*.

* *Privilegium* (ut tradit Briss. de Verb. signif. lib. 14.) *jus singulare est, & in certa persona, vel causa gratiam & favorem concessum.* Christiani autem usque adeo quondam imperatorum edictis privilegiis suis spoliati sunt, ut infames declarati, reip. ferè ac [illegible] jure privati, atque adeo ad necem cuj[illegible] nefaria proscriptione addicti fuerint. Adi Baronium ad an. Christi 101. 104. & 162.

…fio à confusione & opprobrio peccatoris. Is-…is enim conscientia illuminatur, qui oblitus non est Dei sui: illorum confunditur, quorum ingenium caligat atque perturbat recordatio delictorum.

℣. 18. 71. Et ideo bene sibi conscii dicunt: *Hæc omnia venerunt super nos, & obliti non sumus te, & inique* ℣. 19. *non egimus in testamento tuo. Et non recessit retro cor nostrum: & declinasti semitas nostras de via tua.* Videtur versiculus ultimus non concordare superioribus. Nam quomodo declinarunt ii, quibus B divinitatis nulla obrepsit oblivio, nec alicujus iniquitatis conscientia, nec ulla desidia? Sed si consideres quia justus vix salvus sit, intelligis profecto & ipsius nonnumquam titubare vestigia, & auctorem declinationis eorum Deum videri; quia ipse quoque patitur justos sæpe tentari, quo magis probentur tentationibus eruditi. Quis est autem tam fortis, ut nequaquam in tentatione moveatur, nisi Dominus adjutor ei adsistat? Denique conturbatus est & ipse propheta C David; quia dixit in sua abundantia: *Non movebor in æternum.* (Psal. 29. 7.) (℣ 20.) Aut quis est ille quem locus afflictationis, & terræ corruptela non moveat; cùm divina sententia neminem exceperit, qui sit ab exercitio & à fatigatione terræ hujus immunis, cui dictum est: *Maledicta terra in omnibus operibus tuis.... spinas*, inquit, *& tribulos germinabit.* (Gen. 3. 17. & 18.) Denique ipse Paulus Dominicæ vas electionis, à maledictione veteris sententiæ absolutus domini Jesu passione; tamen captivum se duci in legem D peccati vehementissime deploravit: nec quemquam nisi Christum à quo liberaretur invenit; cùm eum lex sui corporis & umbra mortis urgeret.

℣ 20. 72. Diximus sensum: sed expressius qui locus sit afflictationis, considerare nos convenit. Utrum hic mundus, qui in maligno positus est: an vero caro nostra, in qua anima nostra humiliatur, dum in istius carnis descendit societatem: an adversa quibus exercemur in hoc corpore constituti, in E quo ingemiscimus gravati; quod nolumus spoliari, sed supervestiri? Gravis enim labor est dum exspectamus, ut absorbeatur mortale hoc à vita, quo nos exspoliare debemus; minore enim labore exspoliatur, quam absorbetur. Et vide ne ea diversitas sit exspoliantis se, & exspectantis ut absorbeatur à vita. Exspoliat gratia, absorbet pœnitentia: exspoliat sublimitas mentis, absorbet diligentia. Quomodo autem dubites quod afflictationis hic locus sit; quando corpus est mortis, F in quo operit nos etiam umbra mortis? Et ideo ad lucernam illam semper debemus intendere, quæ est verbum Dei; ut sciamus quemadmodum nostri animi semitas dirigamus & vestigia mentis interna, ut lux animorum solvat tenebras corporales.

73. Pulcre autem & Aquilæ interpretatio quemadmodum intelligere debeamus locum afflictationis, expressit dicendo: *Quoniam humiliasti nos in loco sirenarum?* Ut non caro in vitio sit, sive natura; sed ea quæ carnem corruptibi- A lem esse fecerunt. Denique Sirenas quarum secundo & tertio mentionem fecit scriptura divina, (Esai 13. 22. Mich. 1. 9.) quasdam fuisse puellas gentilis tradidit historia, quæ vocis propriæ [a] suavitate, canendi illecebris, audiendique studio illectos navigantes ad littus admovere navigia provocabant: (a Homer. lib. 12. Odyss.) eosque, cùm gratiam vocis sequerentur, scopuloso in loco naufragium facere solitos vetustas posteris tradidit. Earum autem interpretatio hæc est, voluptas vocis, & quædam adulatio. Ita ergo sæculi voluptas nos quadam carnali adulatione de- B lectat, ut decipiat. Ut ergo illic non littus in vitio erat; sed canora dulcedo, quæ faciebat asperitatem littoris non caveri: ita non caro in vitio; sed ea quibus caro ista sollicitatur & fluctuat. Denique mare si tempestas desit, quietum est: si procella sæviat, periculosum.

74. Et Septuaginta virorum videtur cum his sententia convenire; cùm dicunt quia scriptum est: *Quoniam humiliasti nos.* (℣ 20.) Cujus interpreta- C tionis testimonia de scripturis sunt nobis arcessenda divinis. Ait enim in Deuteronomio: *Si exieris*, inquit, *in pugnam adversus inimicos tuos, & tradiderit tibi eos dominus Deus tuus in manus tuas, & deprædatus fueris spolia eorum, & videris in ea deprædatione mulierem bonam specie, & cohabitaveris cum ea.* (Deut. 21. 10. & 11.) Et infra: *Si nolueris eam postea, dimittes eam liberam .... quia humiliasti eam.* (Ibidem. 14.) Vides ergo quoniam non natura sui eam, sed is qui ei integritatem pudoris eripuit, humiliasse perhibetur. D Humilitas ergo operis est, per quod caro ista, peccati corpus effecta est, & locus afflictationis. Iterum alibi: *Si virgo desponsata fuerit viro, & inveniens eam homo in civitate dormierit cum ea, educentur ambo ad portam civitatis suæ, & lapidabuntur: & morietur juvencula; quia non exclamavit in civitate, nec invocavit hominem, qui subveniret; & vir*, inquit, *quia humiliavit mulierem proximi sui.* (Deut. 22. 23. & 24.) Et hîc eadem est hujus causa sermonis, ut à corruptore humiliata dicatur. Tertium quo- E que habes de hac re testimonium, & plura, si quæras. Tamen de eodem libro audi: *Si quis invenerit virginem, quæ non sit desponsata, & vim faciens ei dormierit cum ea, & inventus fuerit, dabit qui dormierit cum ea, patri juvenculæ quinquaginta denarios, & erit uxor ejus; quia humiliavit eam: nec poterit dimittere eam per omne tempus, propter quod humiliavit eam.* (Ibidem. 28. & 29.) Ipse sermo repetitus est, ut intelligas quia non conditio carnis videatur nos humiliare, sed culpa.

F 75. Nec tamen negare possumus quod multis humilietur & caro, loco ipso, illecebris ipsis, fragilitate quoque qua patuit errori. Quæ licet non à mediocri adversario serpente [b] decepta sit; habebat tamen sui non mediocrem gratiam, antequam peccatum irreperet: in conspectu erat Dei Adam, in paradiso vigebat, cælesti gratia refulgebat, loquebatur cum Deo. Numquid eum humiliatum ante legisti; nisi posteaquam prævaricatio eum humiliavit sua? Cujus vitii hereditatem ad nos usque transmisit; ut in hoc corpore constituti nolumus peregrinari de cor-

a. Sic edit. à quibus parum abeunt mss. si sensum spectes: in verbis autem hæc reperitur præcipua diversitas. Cod. aliquot, *suavitate, canendo, illecebris provocabant.* Vict. & Colb. *suavitate, canendo, qua illecebras provocabant.* Omnes simul, *audiendi studio navigantes ad littus admovere navigium; eosque (cùm gratiam, aut ut* aliqui, *gratiâ vocis sequuntur) scopuloso in loco incidisse naufragium.*

b. Rom. edit. sola, *decepta sit Eva.* Minus bene, subintelligenda enim vox, *caro*, quæ superiori versu expressa est. Nam prætereaquam quod relativum, *qua*, ex quinque mss. restitutum id evincit, sensus Rom. lectioni minus concinit.

pore, & adesse Deo. Et ideo humiliamus ani- A mam nostram quæ se ad Deum gestit adrollere: sed corruptibile hoc corpus gravar animam, terrenaque habitacula præpooderanr; ur mens devota Deo frequeoter inclinerur ad sæculum, nec se subjicere Deo possit; quoniam subjectionem sui sapientia carnis ignorat, quæ nostrum iovolvit affectum.

76. Dicentes hæc de nobis, quid de carne domini nostri Jesu Cbristi dicemus? Qui utique sus- Philip. 2. 8. cepit carnis istius veritatem, & ideo *semet ipsum* B *humiliavit usque ad mortem, mortem aatem crucis.* Diligeoter adtende, & considera singula. Vide quia volens suscepit hanc formam corporis nostri, & tuæ obsequia servirutis, io similitudinem bominum factus: noo in similitudinem carnis, sed in similitudinem bominum peccatorum; omnis enim homo sub peccato. Ideo & specie invenrus Hier. 17. 9. ut homo; ut scriptum est de eo: *Et homo est, & qais cognoscet eam?* Homo secundum carnem; sed Phil. 2. 8. ultra hominem secundum operationem. *Vt ho-* C *mo*, inquit, *bamiliavit semet ipsum*; quia ad eos Deus venir qui humiliati fuerant, liberandos. Ipse se ergo humiliavit propter nos. Non ergo corpus illius corpus mortis; siquidem corpus est vitæ: nec caro illius, umbra morris; siquidem fulgor est gloriæ: nec in eo locus afflictationis; siquidem in illo corpore omnibus graria consolationis. Humiliavir se, ut disceres quid sit humi- Matth. 11. 29. litas. Denique audi dicentem: *Discite à me quia mitis sum, & humilis corde.* Ille se bumiliavit, ut D tu exaltareris; qui enim se humiliar exaltabitur. Sed nonomoes qui humiliantur, exaltabuntur; multos enim crimeo humiliat ad ruinam. Humiliatus est autem Dominus usque ad mortem; ut de portis mortis exaltaretur.

77. Ecce vide gratiam Christi, vide beneficia ejus. Posteaquam Christus advenit, hæc ca- ℣. 20. ro quæ erat umbra morris, cœpir per graniam Domini refulgere, & babere lumen proprium; Matth. 6. 22. unde & dictum est: *Lacerna corporis tui est oculus* E *tuus.* Sed vide de quo oculo dicat; oon de exre- Ibidem. riore, sed de interiore: *Si oculus*, inqnit, *tuus simplex fuerit, totam corpus tuam lucidum erit.* Iorerior utique est oculus, qui totum hominis corpus illuminar. Interior est eriam oculus, qui aufert toti Ibidem. 23. corpori cæcitatem; quia scriptum est: *Si autem neqaam faerit oculus taas, totam corpus tuum tenebrosum erit.* Vides in uno homine uode tenebræ oascantur, unde lumen oriatur. Ipse ergo tibi es caligo, vel lumen. Caligo iniqoitatis est, teoebræ F peccarorum: lumen innocentiæ. Ipse tibi ergo es vel injuriæ auctor, vel gratiæ: operatio divina oibil errat. Lumen in te ipso est; quia innocens iofaotia tua est. Pura meos bominis ante adolescentiæ lubricum, & juventutis errorem. Tu tibi ergo teoebras fecisti esse quod lumen est. Denique idem oculus, hoc est, sensus hominis, tenebrosus est in peccatore, splendidus in innocente.

78. Nec illud prætereamus quod Symmachus ait: *Afflixisti aos in loco deserto.* Ideo affligimur; quia inrerdum destituimur protectione cælesti, & regio ista sub maledicto est, vel io lubrico sæculari. Necdum quoque benedixerat terram suam dominus oosler Jesus Christus; & ideo laborabant, nec ad lumen pietatis ejus oculorum spiritalium inteodebatur obtutus. Deinde quia voluptas & delectatio mundi frequenter irrepit. Homer in Odyss. Unde non vinculis bominis illius ligare nos atque vincire debemus, nec cera aures claudere: sed avertere aurem quotiescumque aliena à fide, & contraria vel adversa utilitati nostræ aliquis existimat obloquenda; ne in eo sermone operiat nos umbra mortis: & si quid tale profertur, nos tamen Dei verbom debemus inserere, quod mentis nostræ oculos fulgore disputationis illuminet.

79. Sequitur: *Si obliti sumus nomen Dei nostri,* ℣. 21. *& si expandimus manus nostras ad Deos alienos. Nonne Deus requiret ista?* [a] Aquila, *investigabit* ℣. 22. *ista*, dixit. Symmacbus, *inveniet ista? Ipse enim novit occulta cordis. Qaia propter te morte afficimur tota die: æstimati sumus at oves occisionis.* Quid est quod ait: Requiret Deus? Quasi si noo requirat, igooret: & sic requirer Deus obliviooem tuam quæ irrepsit, ur auferat ejus omne vestigium. Unde & Aquila dixit: *Investigabit ista.* Nam utique qui oovir cordis occulta, quomodo quærir, cui etiam ea quæ suot interiora, manifesta sunt? Siquidem apud Deum conscientia uoiuscujusque se prodir, & cogitatio hominis apud eum se aur coodemnat, aut purgat. Denique Aquila *visiones cordis* dixit, eo quod videat cor nostrum, & omnis nostri cogitatio cordis in promtu sit apud Deum, atque ei cogitationum oostrarum imago resplendear. Bene illud ait Aquila: *In te morte afficimur*; quooiam in Cbristo mori, arduum, & gloriosum: & in ipso moritur, qui pro ejus nomine sacra passione est corooatus. Sed quid miraris quod requirentem Deum occulta cordis versiculus iste declaret; cùm alibi Deum scrutatorem legeris cordis? Quid etiam mirans Hier. 17. 10. si verbis nostris majestas divioæ substantiæ explicari non possit, [b] cùm ait Apostolus: *Nolite ante tempus qaid jadicare, donec veniat Dominus, qui* 1. Cor. 4. 5. *illuminabit occulta tenebrarum, & manifestabit consilia cordium: & tunc laus erit unicuique à Deo?* Teoebras cordis sæpe loco crimiois legimus; immo prope ubique. Vide ergo ne ista sint occulta tenebrarum, quæ sunt cordis occulta; ideoque teoebrarum oomeo acceperint, quod ea ab aliis non deprebendantur, sed lateant. Et ideo Dominus in die judicii illuminaturus adseritur occulta tenebrarum; quia cor uoiuscujusque manifestabitur, quod ante occoltum erat: soli quidem Cbristo cognitum, qui sciens judicii sui gratiam ait: *Nihil est occultum, qaod noa manifes-* Matth. 10. 26. *tabitur.*

80. Sunt autem multa quæ propter verecundiam premimus, & ut impleamus cæleste mandatum, tacito apud nos tenemus affectu; ne videamur in iis quæ nostra sunr, gloriari; & eorum fructum vulgando incipiamus amittere. Sunt au-

a. Edit. Rom. sex illis verbis: *Aquila* &c. rejectis in inferiora, & tribus versibus: *Si obliti sumus* &c. continua serie dispositis, subjungit: *Quid est quod ait, nonne Deus requiret ista? Quasi* &c. nobis ab edit. ant. & mss. recedere religioni fuit. In his tamen ab edit. & cod. Vict. & Colb. nonnihil dissentiunt quinque alii, ita partem ultimam præferentes: *Quid est quod ait, requiret Deus? Oblivionem tuam quæ irrepsit, ut auferat ejus omne vestigium.*

b. Vict. & Colb. *cùm illud quoque turbare nos non possit, quod ait Apostolus.* &c.

n occulta ſapientiæ, quæ raptus in paradiſo A
oſtolus Paulus audivit: & quia non licebat ea
mini loqui, apud ſe tegebat: non quia uſum
rum aut gratiam aliis invideret; ſed quod non
cebat homini loqui, forte etiam homini audire non proderat: quæ tunc illuminabit Dominus, cùm illuminandorum ſecretorum tempus advenerit. Vide ne etiam in Evangelio diſtantiam
Ibidem. aliquam reperias, ubi dixit: *Nihil occultum, quod non manifeſtabitur: neque opertum, quod non revelabitur.* Illud tamen adſtipulatur ad ſuperiorem B interpretationem, ut utrumque de bonis eſſe
2. Tim. 2. 19. credamus; quia ſcriptum eſt: *Cognoſcit Dominus qui ſunt ipſius.* Suos ergo cognoſcit, & eos cognoſcit qui cognoſcunt Deum: ignorat autem eos qui ignorant Deum; qui enim ignorat, ignorabitur. Dominus ergo quæ bona ſunt, recognoſcit: ea quæ ſunt plena cognitionis divinæ, ea quæ ſunt occulta ſapientiæ, novit Dominus: averſatur autem ea, quæ ſunt plena iniquitatis atque peccati. C

81. Denique ſi iſtorum perſonam conſideres, quos nulla divini cultus oblivio ſeparavit, ut alieno Deo expanderent ſuas manus, atque aperire ſuas animas noluerint: intelliges quod in occultis ſuis non flagitia aliqua erant, ſed ea quæ eſſent innocentiæ, continebant; quandoquidem morte afficiebantur pro Dei cultu, totaque die verſabantur in morte, ſicut & verſabatur Paulus,
1. Cor. 15. 31. qui ait: *Quotidie morior per veſtram gloriam.* Et vere quotidie Paulus moriebatur ſecundum car- D nem, in jejuniis, in naufragiis, in diverſis periculis, in miſeriis conſtitutus: ſed non totus moriebatur. Moriebatur homo ejus exterior, ſed renovabatur interior: & ideo non deficiebat, cùm tot periculis urgeretur; quia etſi exterior homo ejus corrumpebatur, interior renovabatur de die in diem; quia diem ſibi uniuſcujuſque fides & gratia operationis illuminat. Unde nec Paulus apoſtolus noctem ſciebat; quia qui renovatur, ſemper in luce eſt. An tibi non videtur in luce, E qui Chriſti in ſe continet caritatem? Et ideo immolationis ſecurus dura non refugit: nec eum perſecutio ulla, aut fames, aut gladius poteſt à Chriſto domino ſeparare, quem vincula divinæ caritatis adſtringunt.

82. Interim tamen in bonis etiam operibus mens humana turbatur, & tentationibus quatitur. Tamen & hoc juſtorum eſt, ut cùm ſe tentari viderint, adjumentum depoſcant; ſicut apoſ-
Matth. 8. 25. toli in Evangelio, cùm Chriſtus dormiret in na- F vi, tempeſtatem fluctuum formidantes excitaverunt dominum Jeſum, ut ab his formidinem propulſaret. Nonne tibi videntur ſancti apoſto-
ꝟ. 23. li iſtos dixiſſe verſiculos: *Exſurge, quare obdormis, Domine? Exſurge, & ne repellas uſque in finem.* Certe etſi littera diſtare videatur, concordat ſententia. Neque vero vel in corpore conſtitutus ita dormiebat dominus noſter Jeſus Chriſtus, ut ignoraret tempeſtatem maris, & exorta procella ventorum cognitionem ejus per altitudinem ſoporis excederet. Dormiebat corpore, ſed virtute vigilabat. Et diſpoſitio illa fuit, ut adſcenderet in navem Dei Filius, Dei Verbum: adſcenderent etiam ſimul diſcipuli ſui: quos remiſſos & negligentes eſſe non paſſus, quaſi de Domini præſentia & favore ſecuros, ſomno corporis ſe ſe compoſuit. Ergo illa ſpecie ſomni, dormire ſe ſe mundo huic, apoſtolis Verbum Dei demonſtrabat. Vigilabat tamen ejus poteſtas & providentia, quæ excitavit tempeſtatem in mari; ut navis propemodum inſurgentibus fluctibus operiretur: qua diſcipuli tempeſtate turbati, utrum ſalubris conſilii ſe proviſione fulcirent, an vero *remedium excederent, cognoſceretur. Sed illis quibus Jeſus non dormiebat, vigilabat fides: & ideo ſurgentes excitaverunt dominum Jeſum, dicentes: *Domine, ſalva nos, perimus.* Ibidem.

83. Vide ſi etiam illud diſcrepat ab Evangelio, quod de Jona legimus, qui dormiebat in ventre navis, & ſtertebat: in quo ſacræ paſſionis figura præceſſit. Sicut enim Jonas dormiebat in navi, & ſtertebat ſecurus, quaſi non metuens deprehendi; ita dominus noſter Jeſus Chriſtus, qui figuram illam ſacramento ſuæ mortis implevit, tempore Evangelii in navi dormivit: & ſicut ille tribus diebus & tribus noctibus fuit in ventre ceti; ita filius hominis tribus diebus & tribus noctibus fuit in corde terræ, in ſui corporis paſſione. Qui ubi ſe excitavit à morte, & ſomnum ſui corporis relaxavit, ut pro ſalute reſurgeret univerſorum, Diſcipulos viſitavit. Hic eſt ergo verus Jonas, qui obtulit animam ſuam redemtionem pro nobis. Propterea ergo ſublatus & miſſus eſt in mare; ut exciperetur & devoraretur à ceto, quo intra alvum ceti poſitus ejus interiora vacuaret. De quo ceto hoc dictum ſit, audi Job dicentem: *Qui habet*, inquit, *magnum cetum captivum reddere.* Quis iſte eſt? Utique cognoſcis, cùm legeris quod dominus noſter Jeſus Chriſtus captivam duxerit captivitatem; devicto enim adverſario & inimico, nos qui captivi eramus, cœpimus libertatem poſſidere per Chriſtum.

Jonæ 1. 5.

Job. 3.

Epheſ. 4. 8.

84. Denique ipſa oratio ſancti Jonæ docet dominicæ paſſionis eſſe myſteria, cùm dixit: *Clamavi*, inquit, *ad Dominum meum in tribulatione mea, & audivit me de ventre inferni.* Vides quia inferni ventrem dixit, non ceti? Dominus autem non in cetum, ſed in infernum deſcendit; ut & illi qui in infernis erant, à perpetuis vinculis ſolverentur. Denique plerique etiam reſurrexerunt. Quæ autem flumina circumdederunt Jonam, aut de qua abyſſo dixit Jonas: *Abyſſus circumdedit me noviſſima, merſit caput meum in fiſſuras montium: deſcendi in terram, cujus ſeræ ſunt continentes æternales?* Utique hoc ad perſonam Jonæ non quadrat, & convenit. Filius autem Dei deſcendit in fiſſuras montium, quando deſcendit in tumulum; ipſum enim Joſeph, ſicut Evangelium docet, poſuit in monumento ſuo novo, quod excidit in petra, & advolvit ſaxum magnum ad oſtium monumenti. Denique & in alio libro: *Poſuit*, inquit, *eum in monumento exciſo, in quo nondum quiſquam poſitus erat.*

Jonæ 2. 3.

Ibidem. 6. & 7.

Matth. 27. 60.

Johan. 19. 41.

85. Quis autem eſt, qui cum voce laudis & confeſſionis Domino ſacrificavit; niſi Princeps omnium ſacerdotum, qui & vota pro omnibus vovit & reddidit? Solus enim effectus ſui habuit poteſtatem. Sicut enim Jonas miſſus eſt in mare, & quievit mare à commotione ſua, ita dominus

* *Remedium excederent*, hoc eſt, præterirent omitterentque.

noster Jesus Christus venit in hunc mundum, ut mundum lucrifacerer, & sanguine suo omnia pacificaret, sive terrena, sive cælestia. Adventu igitur suo redemit universos homines; & provocavit ad Dei cultum operibus suis, cùm mortuos resuscitaret, sanaret infirmos, timorem Dei humanis infundens affectibus. Ipse est qui sacrificavit Domino sacrificium salutare pro nobis, & dignas conversionis nostræ hostias Deo obtulit: ipse est qui dormivit, & evigilavit

86. Cavendum est ergo ne obdormiat peccatoribus; obdormire enim videtur iis, quibus non resurrexerit, & quos in finem repellit. Quis autem est qui repellitur; nisi qui peregrinatur à Domino, quia non peregrinatur à corpore? Quomodo enim possunt Deo placere qui in carne sunt? Et ideo non in carne simus, sed spiritu: adhæreamus domino Jesu, qui se in octogesimo [Psal. 88. 39. & 40.] & octavo psalmo repulsum dicit pro nobis. *Tu vero repulisti pro nihilo, Domine, distulisti Christum tuum, evertisti testamentum servi tui.* Itaque repulsus in nobis factus est in opprobrium vicinis suis; ille enim suscepit opprobrium crucis, ut nos gloriam suæ resurrectionis indueret. Repulsus videtur, quasi mortuus; & perfusus confusione, quasi crucifixus: sed benedictus est in æternum, qui maledictionem sustulit, benedictionis gratiam comparavit.

[℣. 24.] 87. Sequitur: *Quare faciem tuam avertis?* Avertere à nobis Deum faciem suam putamus, quando sumus in aliquibus afflictionibus constituti; ut tenebræ nostro offundantur affectui, quibus impediti fulgorem veritatis oculis nostris haurire nequeamus. Etenim si in nostrum Deus adtendat ingenium, & nostram mentem visitare dignetur, certi simus quod nulla res nobis caliginem possit obducere. Etenim si vultus hominis ceteris membrorum partibus plus refulget: & quemcumque intuemur, vel incognitum agnoscimus, vel cognitum recognoscimus, quem adspectus noster latere non patitur; quanto magis Dei vultus quem spectat, illuminat? De quo ut cetera ejus sunt; ita & hoc præclarum sancti Apostoli, qui vere interpres est Christi, ut aptiore eum sensu & sermone nostris infunderet mentibus; unde ait: [2. Cor. 4. 6.] *Quoniam Deus qui dixit de tenebris lumen splendescere, illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem scientiæ claritatis Domini in facie Christi Iesu.* Ubi igitur in nobis relucear Christus, audivimus. Est enim fulgor æternus animorum, quem ideo Pater misit in terras, ut ejus illuminati vultu, æterna & cælestia spectare possimus, qui ante terrena caligine tenebamur. Quid de Christo loquar; cùm etiam Petrus apostolus dixerit ad illum claudum ex utero matris suæ: [Act. 3. 4.] *Respice in nos*; qui respexit in Petrum, & fidei illuminatus est gratia? Neque enim accepisset remedium sanitatis, nisi fideliter credidisset. Unde cùm tanta gloria esset in apostolis, audiens transire dominum Jesum Zacchæus adscendit in arborem; quia exiguus & pusillus in turba eum videre non poterat. Vidit Christum, & lumen invenit. Vidit eum, & qui ante aliena rapiebat, sua contulit. Merito ergo dicunt isti: *Quare faciem tuam avertis?*

88. Aut fortasse propterea dicitur; quia desiderantibus Christi moram faciebat adventus. Ipse enim est vultus Patris, qui est imago & gloria Dei. Certe si non ad Incarnationis ejus hoc accipiamus sacramentum, recte etiam illud usurpant sancti dicentes: *Quare faciem tuam avertis?* hoc est: Etsi avertis Domine, faciem tuam à nobis, tamen signatum est in nobis lumen vultus tui, Domine. Tenemus illud in cordibus nostris, & in intimo splendet affectu; neque enim quisquam potest subsistere, si tu avertas faciem tuam. *Omnia* enim *à te exspectant, ut tu des illis cibum in tempore. Dante te his, colligent: aperiente te manum tuam, universa implebuntur bonitate: avertente autem te faciem, turbabuntur. Auferes spiritum eorum, & deficient, & in pulverem suum convertentur. Emittes spiritum tuum, & creabuntur: & renovabis faciem terræ.* [Psal. 103. 27. & 28.] Agnoscis quæ sit esca, quam Deus hominibus subministrat? Ipse est cibus quem secundum voluntatem Patris unigenitus Filius ejus dominus noster epulatur; sicut ipse ait: *Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei, qui in cælis est.* [Johan. 4. 34.] Hic cibus nobis est salutaris, & omnia Dei sunt salutaria.

89. Audis quædam Dei membra, cognosce virtutes. Manus quippe ejus, plenitudo bonitatis est: facies ejus, illuminatio mentis est. Et ideo semper ab eo speremus, in ipsum vota nostra & omnia studia dirigamus: nec desperemus, etsi corporaliter eum videre non possumus; neque enim desperavit Moyses, cui dictum est: *Non potes videre faciem meam; non enim videbit faciem meam homo, & vivet.* [Exod. 33. 20. & 21.] Et addidit: *Ecce locus apud me, stabis in petra: & cùm transierit gloria mea, ponam te in cavernam petræ, & operiam te manu mea, donec transeam; & tollam manum meam, & videbis posteriora mea: faciem autem meam videre non poteris.* Non ergo videtur ab homine facies Dei. Est tamen locus in quo fide se monstret homini Deus. Est hic locus apud Deum: & ideo si steterimus in petra, id est, in carnis istius* conscientia, & fidei firmitate; etsi plenitudinem ejus videre non possumus, tamen quantum possumus, quasi reliquias ejus luminis hauriemus. Neque enim Moyses totam divinitatis ejus plenitudinem vidit, quæ habitat in Christo corporaliter: sed vidit posteriora Christi, vidit splendorem ejus ut homo, vidit ejus gloriam passionis, per quam regnum nobis cæleste reseravit.

90. Aquila autem: *Quare faciem tuam abscondis*, posuit; sed etiam ceteri, quod videtur convenire cum Moysi dictis, qui ait: *Demonstra te mihi*, [Exod. 33. 13.] quasi diceret: Noli vultum tuum mihi abscondere, sed magis demonstra videre cupienti.

91. Et addidit: *Oblivisceris*, inquit, *inopiam nostram, & tribulationem nostram.* [℣. 24.] De qua inopia dicit sanctus Propheta quod in oblivionem venerit Dei? Aut quæ est ista inopia, quam excidisse Deo nostro & Domino conqueratur? Non otiosa ista est inopia; nisi forte ea quæ protectorem Deum & remuneratorem habere consueverit. Si enim est inopia cui patet regnum cælorum, recte isti inopiam suam divinis excidisse sensibus arbitrantur, qui animam suam humiliatam in pulvere deplorabant, & ventrem suum in ter-

* Id est, in cognitione ac fide carnis Christi, quam petra illa præfigurabat.

ra hærere dicebant. Qui autem in terra hærent, videntur divina protectione privari. Quæ sit ergo ista inopia, audi (Matth. 5. 3.): *Beati enim pauperes spiritu; ipsorum enim est regnum cælorum.* Si ergo beata paupertas est, cui patet cælum, terrenas istas divitias negligamus, corporalem redundantiam declinemus. Sequamur vestigia apostolorum, ante quorum pedes unusquisque quod habebat pecuniæ ex suorum agrorum pretio conferebat, ut pauperibus dispensaretur. Istam igitur inopiam Evangelicam hi sancti viri multo ante exercere cœperant; & ideo dicebant: *Oblivisceris inopium nostram.* Tale est hoc, quale illud apostolicum (Matth. 19. 27.): *Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te.* Bona ergo paupertas, quæ à pietate procedit, & virtutum exercitatione suscipitur.

92. Nec solum inopiam, sed etiam tribulationem suam in oblivionem Deo venisse deplorant. Bonæ sunt & tribulationes quæ sunt propriæ justorum, qui non pro meritis suis, sed pro pietate eas sustinent: in quibus justus non adteritur, sed dilatatur; sicut sanctus Propheta declarat dicens (Psal. 4. 2.): *In tribulatione dilatasti mihi.* Et ipse dominus Jesus ait (Psal. 117. 5.): *In tribulatione invocavi Dominum, & exaudivit me in latitudinem.* Dilatavit sancto apostolo Paulo, quando ei oculorum lumen eripuit; ita enim confessus est Christum, quem negabat antea. Ideo vas electionis esse promeruit. Denique ut scias quia dilatavit Paulo dominus Jesus, audi ipsum Apostolum dicentem (2 Cor. 6. 11.): *Os nostrum patet ad vos, ô Corinthii, cor nostrum dilatatum est.* Aperi ergo os, confitere Christum; quia plenitudo est: ubi plenitudo, ibi etiam latitudo. Et quasi bonus magister qui discipulos habere optaret æquales, nos quoque hortatus est ut dilataremur, dicens (Ibidem 13.): *Dilatamini & vos.*

93. Cùm autem [a] Deus alicubi in tribulatione dilatat; tunc fiet latitudo cordis, sicut arena maris innumerabilis. Quæ sit ista latitudo audi dicentem sanctum Salomonem (Sap. 7. 7.): [b] *Optavi, & datus est mihi sensus: & invocavi, & venit in me spiritus sapientiæ.* Ut enim acciperet sapientiam à Deo, non divitias, non nobilitatem, non potestatem; sed sapientiam postulavit, & in illa omnia quæ etiam non postulavit, invenit. Unde Scriptura dicit quia talis erat latitudo cordis ejus (3 Reg. 4. 29.), sicut arena maris innumerabilis. Unde hanc percipias latitudinem, ait de se ipso cognoscens (Prov. 7. 3.): *In latitudine cordis tui describe eam.* Et ideo qui habet sapientiam, non in occulto teneat eam, non ad momentum; sed canat eam in exitu: ubique quod sentit, cum auctoritate prædicet.

94. Symmachus autem pro tribulatione afflictationem posuit. Sive tamen afflictatio sit, sive tribulatio, opus est ut nos maneamus in Domino, nec ab eodem recedamus; quoniam præsule Domino & adsistente nobis, omne certamen fortiter possumus sustinere. Si autem Dominum negligamus, & longe nos faciamus à Domino, facimus nobis adversarium fortiorem.

a. Edit. Rom. sola, *Deus alicui in tribulatione dilatat.*
b. Hic Scripturæ locus quem exhibent omnes edit. nusquam in nostris mss. invenitur: sed post vocem *Salomonem*, continuo subnectitur, *ut acciperet sapientiam* &c.

IN PSALMUM XLV. PRÆFATIO.

1. TITULUS psalmi hujus ita inscribitur (Psal. 45. 1.): *In finem, pro filiis Core pro occultis, psalmus ipsi David.* Quid est, *pro occultis?* Occultorum habuisse se cognitionem per revelationem domini Jesu, in quinquagesimo quoque psalmo sanctus Propheta commemorat dicens (Psal. 50. 8.): *Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi.* Quæ autem illa sint occulta, in Evangelio sancto docemur (Matth. 11. 25.), dicente Dei Filio, quod mysteria sapientiæ abscondita sint sapientibus, & parvulis revelata. Hæc sunt illa, nî fallor, quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscenderunt: quæ præparavit Dominus diligentibus eum. Ergo in occulto cordis nostri occulta sapientiæ recondamus, non temere aliquibus divulgemus; nisi sacramentorum consortibus, quos Dominus vocavit ad gratiam suam, qui se in abscondito vult rogari; quoniam solus est, qui abscondita & occulta cognoscat.

2. Denique ipse dominus Jesus ad percipiendam Legem solum Moysen, non absque Jesu tamen, in montem voluit adscendere. In Evangelio (Matth. 17.) quoque Petro, Johanni, & Jacobo solis ex omni numero discipulorum resurrectionis suæ gloriam revelavit. Ita occultum suum voluit esse mysterium: & admonebat frequenter, ne cui facile quæ viderant, annuntiarent; ne offendiculum quisquam subiret infirmior, qui vim sacramentorum fluctuanti ingenio haurire non posset. Denique ipse Petrus nesciebat quid diceret, qui tria tabernacula Domino, & servulis crederet esse facienda. Deinde fulgorem gloriæ Domini transfigurantis se sustinere non potuit: sed in terram cecidit, ceciderunt & filii tonitrui Jacobus & Johannes & nubes operuit eos: nec potuerunt surgere, nisi postea quam Jesus venit, & tetigit eos, & jussit ut surgerent, & formidinem sequestrarent. Introierunt ergo in nubem, ut abdita & occulta cognoscerent; atque ibi audierunt vocem Dei dicentis (Ibidem 5.): *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui: ipsum audite.* Quid est: *Hic est filius meus dilectus?* Hoc est, noli errare Simon, ut servulis Filium Dei conferendum putes: *Hic est Filius meus*; non Moyses filius, non Elias filius; quamvis alter aperuerit mare, alter clauserit cælum. In verbo enim Domini uterque naturam vicit elementi: sed illi ministerium præbuerunt, hic est qui solidavit aquas, cælum siccitate clausit, & quando voluit, in imbres resolvit. Ubi testimonium resurrectionis adsciscitur, adstipulantur ministeria servulorum: ubi gloria Domini resurgentis ostenditur, servulis splendor absconditur. Namque ipsos stellarum globos sol exortus obducit, & omnia earum lumina mundano sub sole vanescunt. Quomodo ergo sub æterno sole justitiæ, atque illo fulgore divino videri poterant stellæ carnales? Ubi ergo sunt illa lumina, quæ vestris ante oculis quodam miraculo refulgebant? Tenebræ sunt universa, comparatione lucis æternæ. Alii ministeriis suis Deo placere

f. ftinent: hic folus eft verum lumen & æternum, in quo Pater complacet, vel in quo beneplacitum eft mibi; ut meum fit, quidquid hic fecit: & quidquid ego feci, Filii opus effe jure credatur. Ipfum audire dicentem: *Ego & Pater unum fumus.* (Johan. 10. 30.) Non dixit: Ego & Moyfes unum fumus. Non dixit fibi & Eliæ ullum divinæ gloriæ effe conforrtium. Quid tria tabernacula præparatis? Non in terris habet ifte tabernaculum, fed in cælo. Audierunt apoftoli, & ceciderunt pavore turbati. Venit Dominus, & levavit eos, & juffit ne cui dicerent quod vidiffent.

3. Huic ergo tua occulta fervato, cui David [a] fua occulta mandabat dicens: *Ab occultis meis munda me, Domine.* (Pfal. 18. 13.) Munda enim debent effe receptacula, in quibus funt pietatis occulta myfteria. Et ideo tibi dicitur: *Bibe aquam de vafis tuis, & de puteorum tuorum fontibus .... & in plateis fuperfluant aquæ tuæ, ut irriguo fonte munderis.* (Prov. 5. 15. & 16.) Ideo tibi dicitur: *Vino torcularia tua redundent.* (Prov. 3. 10.) Ideo dicitur: *In tribulatione invocafti me, & liberavi te, & exaudivi te in abfcondito tempeftatis: probavi te in aqua contradictionis.* (Pfal. 80. 8.) Eft enim quædam in tribulationibus interna [b] pectorum fæva tempeftas, quando funt foris pugnæ, intus timores. Eft aqua contradictionis, quando velut quodam amariffimi falis æftu fluctuant noftræ cogitationes, nec ulla in profundo mentium definitionis ftabilitate placidantur. Tunc tempeftas in abfcondito, tunc aqua contradictionis, quæ folo poteft Chrifti fermone fedari, quo peccata nobis noftra dimittit, fecundùm quod ipfe dignatus eft dicere: *Jam vos mundi eftis propter fermonem, quem locutus fum vobis.* (Johan. 15. 3.) Loquere, domine Jefu: verbum tuum medicina eft, verbum tuum lumen eft, verbum tuum noftræ colluvionis ablutio eft, verbum tuum fons eft. Tu loqueris, & culpa lavatur.

4. Et quia de abfcondito tempeftatis, & de aqua contradictionis ductus eft fermo, omnia nobis factum eft Dei Verbum. Caro factum eft, ut carnem fervaret: aqua factum eft, ut aquam contradictionis fua gratia temperaret, & amaritudinem impietatis auferret: Ideoque fcriptum eft: *Aqua alta verbum in corde viri.* (Prov. 20. 5.) Alibi *verbum*, alibi iterum *confilium*, ibi enim bonum confilium, ubi bonum eft Dei verbum. Et ideo tibi Lex dicit: *Attende tibi, ne fiat tibi verbum malum in corde tuo;* (Deut. 15. 9.) & dicat Jefus: *Quid cogitatis mala in cordibus veftris?* (Matth. 9. 4.) Mifit enim Deus Verbum fuum, ut fanaret hominem, non ut perderet. Hoc Verbum medicina eft, non pœna. Hoc Verbum in corde tuo, & in ore fit tuo: hoc Verbum fit in occultis, ubi diabolus infidiatur: intret Verbum, exeat diabolus. Nam fi irrepferit diabolus, Chriftus recedit; quomodo receffit à Juda poftquam fe diabolus in cor ejus immerfit. Et tu ergo dic: *Ab occultis meis munda me, Domine;* ne diabolus infidietur in occultis, ficut leo in cubili fuo. Quod fi Chrifti occulta piè fideliterque fervaveris, infidiandi diabolo locus effe non poterit. Ideoque in pfalmo nono David de occultis fcribens Domini facramentis, quod eft converfio peccatorum, vocatio gentium, Dei regnum, præparatio cordis, judicium pauperum, refectio inopum; ante de occultis pectoris tui atque fecretis exterminandum adverfarium dicit: ne fedeat in occultis ut interficere cupiens innocentem. Ideoque tibi dicitur: *Intra in cubiculum tuum, & claufo oftio, ora Patrem tuum in abfcondito.* (Matth. 6. 6.) Illo tua defcendat oratio, ubi eam audiat qui fcrutatur abfcondita: ibi tuam patientiam deprehendat, vel tegendæ injuriæ, vel jactantiæ declinandæ; occultat enim fapiens injuriam fuam. Ibi eft latibulum fapientiæ; *pofuit* enim *tenebras latibulum fuum.* (Pfal. 17. 12.) Quærent me mali, & non invenient. (Prov. 1. 28.)

5. Ideo Abraham puteum fodit, ut aquam qui quæreret, inveniret: ideo puteum fodit Ifaac: ideo dominus Jefus fedebat ad puteum; erat autem ibi fons Jacob. Sedebat ad puteum, ut quæreres. [c] Fons ibi eft, ubi Chriftus eft. Fons eft, ut aquæ fupereffluant requirentibus; quo & univerfa carnis vel flagitia diluantur, vel reftinguantur incendia. Hæc ergo eft altitudo fapientiæ & fcientiæ Dei; ut mali eam non inveniant, boni quærant, atque in ejus adquirendæ ftudio & meditatione verfentur. Vis fcire quam verum fit? Audi fapientiæ ipfius verba: *Petite, & dabitur vobis: quærite, & invenietis: pulfate, & aperietur vobis.* (Luc. 11. 9.) Pulfa ergo januam; quia Chriftus eft janua: pulfa oftium Verbi; ut aperiatur tibi ad eloquendum myfterium Chrifti, & abfconditos in Chrifto fapientiæ poffis invenire thefauros. In ipfo nobis fapientia, in ipfo vita noftra abfcondita eft; ficut Paulus adferuit, qui ufque ad tertium raptus eft cælum, ut audiret ea quæ homini non licet loqui. (Col. 3. 3.) Quanta occultorum eft difciplina! Licet fcire homini, & non licet loqui. Scire vita eft, loqui mors eft.

6. Cognofcentes ergo quia finis occultorum, qui græcè σκοπὸς dicitur, hic eft, atque ea fumma, ut & indigni non apprehendant fapientiæ difciplinam: & qui defiderium habent, vitæ tamen & fidei meritis fuffragantibus, cognitionem divinorum capere facramentorum laborant, & quotidianis exercitationibus defudant, ut intentionis fuæ fructum mereantur adipifci; nonum pfalmum & quadragefimum quintum diligentius legamus, ut abfconditam in myfterio fapientiam fideli poffimus mente comprehendere. Soli enim ifti de occultis titulum prætulerunt. Sed jam pfalmum adoriamur.

IN PSALMUM XLV. ENARRATIO.

7. *Deus nofter refugium & virtus.* Quid eft, *nofter*? Hoc eft, eorum qui in te credimus. Sic & alibi: *Domine refugium factus eft nobis.* (Pfal.) Nobis, inquit, credentibus, non incredulis: nobis quærentibus, non refugientibus veritatem. Ille enim hoc poteft dicere, qui in folius Dei præfidio fuæ conftituit fpem falutis. Nobis ergo refugium factus es, & noftrum refugium & virtus, qui fumus ex populis nationum. Judæi non te receperunt; & ideo es converfus ad gentes, vocafti nos, & refugium factus es noftrum, & virtus es nobis. Vis fcire quia de no-

a Mff. aliquot, *fua occulta mundabat.* Melius alii, ac edit.... *mandabat*: id eft, oratione commendabat.

b Ita quinque mff. Alii vero & omnes edit. *peccatorum fæva tempeftas .... quodam maritimi falis æftu fluctuant* &c.

c. Quinque mff. *fons ibi erat. Tibi Chriftus fons eft, ut aquæ* &c. Edit. autem cum aliis mff. ut in textu.

hii

1. Cor. 1. 18. bis qui sumus ex gentibus, dictum sit? *Crux Domini Judæis offendiculum, Græcis stultitia: nobis autem* Ibidem. 30. *virtus Dei atque sapientia est*. Et infra: *Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est sapientia nobis à Deo.* Utique Paulus non de Judæis, nec de gentibus dixit: sed de iis qui conversi ad dominum Jesum prædicarent suæ salutis auctorem. Confugisti ergo ad Christum? Non deseras fundamentum, confirmatorem tuum non derelinquas; ut te qui suscepit, ipse tueatur, & mercem suam pius animarum nostrarum negotiator agnoscat.

℣. 2. 8. *Adjutor in tribulationibus quæ invenerunt nos nimis.* Bene *nimis* ad utrumque respondit, & ut in tribulationibus quæ nos nimis invenerunt, & adjutor nimis possit intelligi. Quanto enim majores tribulationes fuerint, tanto majora nobis & vehementiora adjumenta sunt necessaria. Et ideo plerumque fit, ut in gravioribus & asperioribus certaminibus coronemur; quia lacrymis & gemitibus & orationibus frequentioribus æternæ opem nobis divinitatis adsciscimus.

℣. 3. 9. Quo fit ut non timeamus, cùm terra nostra turbatur, & transferuntur montes; quia si tu pro nobis, quis contra nos? Timere non possumus fragilitates istius carnis, quæ timore ac metu frangitur, inflammatur cupiditatibus, luxuria mollitur, deliciis enervatur, vaporatur febribus, dolore vexatur, exanimatur angustiis. Vel cùm transferuntur illi montes in cor maris, de quibus Matth. 21. 21. dixit Salvator: *Si habueritis fidem sicut granum sinapis*, non solum de ficulnea facietis; sed etiam *si monti huic dixeritis: Tollere, & jactare in mare; nihil impossibile erit vobis.* Misit se * hic mons in cor Judæ, & mentem ejus gravi tempestate turbavit, diversarum exagitans fluctibus passionum. Sicut enim terrarum fertilitati fœcunda bonis operibus & devotionis ac fidei fructibus anima comparatur, ut odor Jacob, sicut odor agri pleni; ita etiam procellosi maris inquietudine figuratur anima ejus, qui quietus esse non novit, & amaris cogitationibus excitat graves fluctus. Denique nec osculo suo dominus Jesus Judæ proditoris amaritudinem temperavit. Suscepit osculum proditor, infudit venenum, mortem irrogavit: cujus aculeum quidem Christus obtudit, sed solus proditor non evasit. Et ut evidenter montem hujusmodi nobis manifestaret, alibi quoque cùm dæmonium ab homine jussisset exire, apostolis interrogantibus qua causa illud ipsi ejicere Matth. 17. 20. nequivissent, ait: *Non ejicitur hoc genus, nisi in ora-* Ibidem. 19. *tione & jejunio.* Et addidit: *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic monti: Transi hinc illo*, manu significans quis ille mons esset, quem posset perfecta transferre fides. Perfecta enim fides grano sinapis comparata est, dicente Aposto- 1. Cor. 13. 2. lo: *Si habeam omnem fidem, ita ut montes transferam: caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest.*

10. Sunt etiam qui ita distinguunt: *Et transfe-* ℣. 4. *rentur montes*; ut sequatur: *In cordibus maris sonuerunt, & turbatæ sunt aquæ ejus: conturbati sunt montes in fortitudine ejus.* Non bonæ aquæ quæ sonant, atque turbantur, & potum præbere non possunt. Meliores sunt quæ pertranseunt; sicut scriptum est: *Inter medios montes pertransibunt* Psal. 103. 10. & 11. *aquæ, & potabunt omnes bestiæ agri: suscipient onagri in sitim suam.* Denique ubi legio dæmonio- Luc. 8. 32. rum petiit & accepit potestatem, ut introiret in porcos, magno impetu se præcipitavit in mare; & aquæ illæ gregis sui præcipitatione turbatæ sunt. Alibi quoque idem David propheta sic posuit: *Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, &* Psal. 76. 17. *timuerunt*; hoc est, bonæ virtutes, quæ Verbi cælestis cognitione sunt placidæ, non sonitu & fragore terribiles. De malis autem virtutibus quid dicit? *Et conturbatæ sunt abyssi, multitudo sonitus* Ibidem 17. & 18. *aquarum.* Abyssi Deum non vident, & ideo turbationibus semper obnoxiæ sunt. Et exposuit quid essent abyssi. *Multitudo*, inquit, *sonitus aquarum.* Nam & bestia illa Antichristus ex abysso adscendit, ut adversus Eliam atque Enoch, [a] atque Johannem qui propter testimonium domini Jesu terris sunt redditi, præliaretur; ut legimus in Johannis Apocalypsi: cui datum est os loquen- Apoc. 13. 5. di magna, ut adversus Deum plena furoris convicia & sacrilegii personaret.

11. Sonuerunt ergo aquæ, id est, immundi spiritus, cum turbarentur videntes opera Dei, in Domini salutaris adventu appropinquare sibi judicium pertimescentes. Sonuerunt & turbatæ sunt aquæ in Domini passione. Unde & dictum est: *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati* Psal. 2. 1. *sunt inania?* Et alibi Scriptura dicit: *Periit memo-* Psal. 9. 8. *ria eorum cum strepitu.* Diabolus sonum quærit, Christus silentium. Denique *sicut agnus coram ton-* Esai. 53. 7. *dente se, sic non aperuit os suum.* Et alibi: *Non cla-* Esai. 42. 2. & 3. *mabit, neque contendet, nec quisquam audiet in plateа vocem ejus .... donec ejiciat in victoria judi-* Matth. 12. 19. & 20. *cium.* Quæ est ista nisi de serpente victoria? In hac fortitudine Filii Dei conturbati sunt montes; cùm diabolus & ministri ejus viderent mortuos resurgentes. Isti sunt montes qui turbantur: illi montes qui transferuntur in paradisum, quibus dicitur: *Hodie mecum eris in paradiso.* Et alius cui Luc. 23. 43. dicitur: *Sic eum volo manere donec veniam, quid ad* Johan. 21. 22. *te? Tu me sequere.* Et Enoch qui raptus est, ne malitiâ sæculi mutaretur.

12. Post Domini passionem quid aliud sequi debuit, nisi quia de corpore Domini flumen exivit: quando de latere ejus aqua fluxit & sanguis, quo lætificavit animas universorum; quia illo flumine lavit peccatum totius mundi? Est & fluvius qui de Eden exiit, & circumiit universam terram, Verbum Dei quo paradisus intelligibilis irrigatur, & omnis anima vocatur ad gratiam Christi, dicente ipso Dei Verbo: *Si quis sitit, ve-* Johan. 7. 38. & 39. *niat ad me, & bibat. Cui ego dedero aquam, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Ex illo enim unico Dei Verbo quatuor fluviorum prudentiæ & fortitudinis, temperantiæ quoque & justitiæ fluenta manarunt. *Alii enim per Spiritum datur* 1. Cor. 12. 9. & seq.

*. Per montem in hoc Evangelii loco perduellem angelum significari jam in psal. 36. col. 821. num. 77. Vir sanctus docuerat his verbis: *Dicetis huic monti; tollere, & jactare in mare. Huic Cui? Dæmonio*, inquit, &c. In qua quidem expositione gravitatem Ambrosii ac modestiam nonnulli desiderant. Verum isti, ne quid gravius dicamus, æquo morosiores sunt. Ecquis enim eat inficias, per montis altitudinem superbum illum spiritum haudquaquam insulse adumbrari? Nam quod ad litteralem sensum attinet, numquam animi fuit sancto Præsuli negare fidei vim inesse θαυματουργικὴν, sed mysticum prosequi maluit, quod eum duceret auditoribus suis utiliorem.

a. Quædam edit. Paris. *atque Iohanni*: emendamus è cod. Reg. *atque Iohannem.* Sed in aliis omnibus & mss. & edit. soli Elias & Enoch memorantur.

sermo sapientiæ, alii fides in eodem Spiritu, alii gratia curationum in uno Spiritu, alii operatio virtutum.... Hæc enim operatur omnia unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult. Hi sunt impetus fluminis, cùm se in gratiam ministeriorum operationis atque virtutis spontanea divisione transfundit.

13. His igitur fluminis superni meatibus civitas illa in qua Deus inhabitat, irrigatur; & sanctificatur Altissimi tabernaculum, omnis anima quæ inhabitatur à Christo, vel corpus illud quod Virgo generavit, de quo Gabriel Angelus dixit:
Luc. 1. 35. *Et quod nascetur ex te sanctum vocabitur Filius Dei vivi.* Bonum tabernaculum, quod nulla potuerunt obumbrare peccata. Admirabile templum Dei, & aula cælestis, quod solutum corrumpi non potuit; sed intra triduum resurrexit, resuscitatum ab ipso qui mortuus videbatur. Nec mirum, quando Deus in medio civitatis ejus erat, nec commotus est; sive quia nullius peccati prolapsione commotus est Dei Filius, nec alicujus erroris offensione titubavit, aut corporalis illecebræ nutavit impulsu; sive quia non reliquit animam ejus Dei gratia, sed inseparabilis in ea mansit, quod ab omni colluvione delicti immaculata duraverit. Unde & ad Patrem Dei Filius dixit:
Psal. 15. 10. *Nec derelinques animam meam in inferno.* Ergo quia suberat ei nec in carne peccare, divine ait:
Iohan. 14. 10. *Ego in Patre & Pater in me est.* Et alibi: *Traditus*
Psal. 87. 9. *sum, & non egrediebar.* Ab eo utique non egre-
Psal. 138. 18. diebatur, cui dixit postea: *Exsurrexi, & adhuc tecum sum.* Ubi autem aliquis gravius peccat, commovetur in eo Deus, ut ab eo transeat. Unde & Adæ peccanti deambulare visus est, & Stephano stare; quia ille in prævaricatione lapsus est,
Zach. 9. 14. hic in martyrio coronatus. Et in Zachariæ libro ita scriptum est: ª *Ambulavit in commotione indignationis iræ suæ Dominus.* Simile & in Evangelio
Matth. 23. 38 dictum est Judæis: *Ecce derelinquetur vobis domus vestra deserta.* Dereliquit enim Dominus Judæos, & statim secuta est ruina Synagogam. Quod si eam Christus non deseruisset, numquam eam supremum sequutum esset excidium. Aperuimus ergo quod dictum est: *Deus in medio ejus non commovebitur.*

14. Sequitur: *Adjuvabit eam Deus diluculo.* Quo significatur quia resurrectio matutina adjumentorum nobis cælestium subsidia confert, quæ noctem repulit, diem refudit, dicente Scriptura:
Ephes. 5. 14. *Surge qui dormis, & exsurge à mortuis: & illucescet tibi Christus.* Vide autem mysterium. Vespere
Exod. 12. 6. passus est Christus: ideo & secundum Legem ad vesperam agnus occiditur. Mane surrexit; sic
Iohan. 10. 1. enim scriptum est: *Una autem sabbati venit Maria Magdalene prima luce ad monumentum, cùm adhuc esset obscurum, & vidit lapidem amotum ab ostio.* Ad vesperam mundi occiditur, deficiente jam luce; quia in tenebris erat hic totus mundus, & majoribus fuisset tenebrarum squalloribus involutus; nisi Christus nobis è cælo lux æterna venisset, innocentiæ tempora generi refusurus humano. Passus est ergo dominus Jesus, & sanguine suo nostra peccata donavit, lux refulsit conscientiæ purioris, & dies resplenduit gratiæ spiritalis. Unde & Apostolus ait: *Nox præcessit, dies appropinquavit.* Rom. 13. 12. Evigilavimus igitur, jam non dormimus. Vestem lucis induimus, non in amictus tenebrosæ conversationis atque exuvias revertamur. Comessationibus atque deliciis, quæ nocturni sunt temporis, vale diximus: sobrietatem elegimus, cujus gratia Jacob primatus quos non habebat, invenit.

15. In aliis quoque codicibus invenitur: *Adjuvabit eam Deus vultu suo.* Quid hoc quoque significet, ipse Propheta nos doceat. Namque ipse in posterioribus dixit: *Ostende faciem tuam, & salvi erimus.* Psal. 79. 4. Adspectus ergo Dei, salus nostra est, atque in ejus vultu nostrum est adjumentum. In quo quanta vis sit, divina scriptura declarat, quæ non otiose adtexuit, quod *respexit Deus super munera Abel, super munera autem Cain non respexit*; Gen. 4. 4. & 5. & ideo contristatus est Cain, quod sacrificium suum Deo displicuisse cognovit, placuisse germani. Unde & illud quod hodie in psalmi * responsorio decantatum est, plurimum nostræ conducit adsertioni: *Exspectans exspectavi Dominum, & respexit me.* Psal. 39. 1. Quem Dominus respicit, salvat. Denique in Domini passione cùm titubaret Petrus sermone, non mente (licet ipse Petri sermo titubantis fidelior sit, quam doctrina multorum) respexit eum Christus, & Petrus flevit; quo proprium lavit errorem. Ita quem visus est voce denegare, lacrymis fatebatur.

16. *Conturbatæ sunt gentes, inclinata sunt regna: dedit vocem suam Altissimus, & mota est terra.* Adventu domini Salvatoris adversariæ potestates cum sua legione turbatæ sunt, jussæ ab humanis exire corporibus, & precatæ ut mitterentur in porcos. Turbatis nequissimis potestatibus, necesse fuit turbari cultores simulacrorum, inclinari quoque regna peccati. Erat enim grave regnum, quod sibi in grave servitium subjugaverat omnium animos peccatorum; qui enim facit peccatum, servus est peccati. Regnum autem peccati, mortis est regnum, quod diu toto orbe prævaluit. Unde & Apostolus ait: *Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysen, etiam in eos qui non peccaverunt, in similitudinem prævaricationis Adæ, qui est forma futuri.* Rom. 5. 14. Venit veritas, figura cessavit: venit vita, regnum mortis evanuit: venit re-

a. Ita plerique mss. atque omnes edit. excepto quod Rom. habet, *ambulabit.* Mss. autem Remig. *Ambulavit in minatione irritationis suæ.* Long. & Valc. *Ambulavit in commotione minationis suæ.* In quo non multum discrepant à LXX. apud quos legas: καὶ πορεύσεται ἐν σάλῳ ἀπειλῆς αὐτοῦ: ubi Vulg. *Et vadet in turbine austri.*

*. *Responsoria* proprie dicuntur, cantus qui singulis lectionibus subjicitur, vocanturque eo nomine, vel quia auditorum adsensum significant, vel quia lectionibus respondent, tristia tristibus, læta lætis; vel demum quia choro respondente canantur; quemadmodum ex Stephano Æduensium Episc. nec non ex Ruperto docet eruditionis eminentissimæ Cardinalis Bona lib. de div. Psalm. cap. 16. § 15. num. 2. Verum hic non sumi eo sensu responsoria manifestum est, cùm dicatur non lectionis, sed *psalmi responsorium.* Itaque haud illibenter existimaremus post psalmos singulos decantari olim consuevisse singula responsoria: præsertim cùm Gennadius de Script. Eccles. tradat Musæum Episc. Massil. scripsisse *Responsoria psalmorum.* & Rabanus lib. 2. de Instit. Cleric. cap. 51. auctor sit responsoria in usu longe ante antiphonas in Italia fuisse. At vero eadem posse etiam pro ipsis psalmi versiculis usurpari Ambrosius ostendit in Psalm. 37. col. 842. num. 58. *Nam ante responsorium proximum*, inquit, *versiculus est: Et projecerunt me* &c. ubi clarum est per vocem *responsorium*, intelligendum versiculum illum: *Sed tu ne derelinquas me* &c. ut patebit consideranti. Neque vero mirum videri debet, si psalmorum versiculi alternis Choris persoluti responsoria vocitentur; cùm jam laudatus Cardinalis psalmos quoque ob eamdem rationem antiphonas posse nominari autumet. Ipsum adisis lib. citato cap. 16. § 10. num. 2. Non secus ac doctissimum Cangium in voce *Responsorium.*

missio peccatorum, & peccati vincula resoluta sunt. Ante etiam leviora delicta mortis nexibus stringebantur: post adventum autem Domini salutaris etiam graviora flagitia sunt remissa. Inclinata sunt ergo regna spiritalium nequitiarum quæ sunt in cælestibus; quia cultus simulacrorum, & illecebra peccati cœpit imminui Evangelicæ prædicatione doctrinæ. Inclinata est perfidia posteaquam cœpit fides in nationum regnare pectoribus. Inclinantur regna peccati, cùm legitur: *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore.* (Rom. 6.12.) Inclinavit omnia regna perfidiæ voce sua Dominus dicens: *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis: & ego reficiam vos.* (Matth. 11. 28.)

17. Hanc vocem dedit Altissimus, & omnes eum secuti sunt populi nationum, dura peccati regna fugientes, & perpetuæ mortis atrocitatem, atque intolerabilem flagiriorum omnium servitutem; cùm polliceretur fessis requiem, captivis remissionem, servientibus libertatem: & decusso jugo ferreo Babylonii regis, jugum suum suave cervicibus fidelium subrogaret; ne vacua colla gentilium rursus inimicus catenis suæ iniquitatis adstringeret. Christus enim quos alligat, liberat: & quos adstringit, absolvit. Denique qui servus vocatus à Domino est, libertus est Domini: & qui liber vocatus est, servus Christi est. Ideoque in suis vinculis Paulus gloriatur dicens: *Paulus vinctus Jesu.* (Ephes. 3. 1.) Quod sub aliis contumelia, sub Christo gloria est. Dedit vocem suam in passione Dominus, & universa elementa tremuerunt, (Isai. 23. 1.) omnis terra commota est; ut ritus gentilium solveretur, fieretque terra Domini, & plenitudo ejus, ut scriptum est: cessarent auguria perfidorum, & sacrificium impietatis cognitio fidei & studium devotionis abolerent. Dat vocem suam Dominus quotidie, & resultat in cordibus singulorum; ut terrenum omne decedat ejus, qui bene credit affectu, atque omnes interiorum sensus animorum ab errore, à corruptione luxuriæ & dissolutione, ad cognitionem cælestium sacramentorum, & studium castitatis: à nequitia ad virtutem pia confessione moveatur.

18. Motos ergo eos dicit qui in terra sunt, vel quia terra erant omnes homines, in quibus erat terrena corruptio; quia oculos mentium ad sublime gratiæ cælestis elevare atque adtollere nesciebant, (℣. 8.) nec poterant dicere: *Deus virtutum nobiscum*; cum quibus non erat nisi prolapsionis incentor, & auctor erroris. Sed posteaquam vox Domini in Evangelio resultavit, audet Propheta dicere: *Deus virtutum nobiscum.* Bene dicit: *Deus virtutum nobiscum*; qui credidit quod Virgo in utero accepit, & peperit. Audemus & nos dicere: *Deus virtutum nobiscum*; posteaquam Emmanuel, hoc est, Deus cœpit esse nobiscum. Ubi ergo Emmanuel, ibi *Deus virtutum nobiscum.*

(Ibidem.) 19. *Susceptor noster Deus Jacob.* Imitemur ergo patriarcham Jacob, odorem ejus, virtutem ejus, laborem ejus. Sicut enim Abrahæ opera facere debemus, ut filii ejus appellari jure mereamur; ita etiam exercitia atque certamina sancti Jacob subire debemus, ut Deus Jacob Deus noster esse credatur. Nam si opera Jacob, vel quia illum æquare non possumus, studia operis ejus ac fidei non agnoscat in nobis; quomodo quasi Deus Jacob nos juvare dignabitur?

20. Dum hæc diceret, ecce per Spiritum sanctum præsens imago ei infusa est futurorum; & videns ex gravi perturbatione bellorum pacem toto orbe diffusam in adventu Domini salutaris, clamat ad universos dicens: *Venite, & videte opera Domini, quæ posuit prodigia super terram.* (℣. 9.) *Venite*, ad congregationem spectat: *Videte*, ad intentionem, & cognoscendæ studium veritatis. Videte, inquit, opera Domini plena miraculis, in quibus magnarum sunt signa virtutum. [a] Denique τέρατα græce, admiranda dicuntur latine. Non ergo quasi prodigialis horroris accipias opera Domini, sed quasi plena admirationis. Præclare posuit *super terram*; id est, in terram.

21. *Auferens bella usque ad fines terræ, arcum conteret, & confringet arma: & scuta comburet igni.* (℣. 10.) Et vere antequam Romanum diffunderetur imperium, non solum singularum urbium reges adversùm se præliabantur; sed etiam ipsi Romani bellis frequenter civilibus adterebantur. Pugnavit Marius adversus Cinnam. In utraque parte Romanus fusus est sanguis. Sylla insurrexit, & Mario victori rursus civilia bella commovit. * Lepidus, Sertoriusque rebelles se Romano imperio præbuerunt. Cæsar Pompeium est persecutus, & Galliarum furorem excitavit adversus arma Romana. Devicto seniore Pompeio, juniorem in Hispaniarum partibus debellavit. Quid * Triumviros loquar ex hostibus amicos, ex amicis rursus in hostiles tumultus esse progressos: maria quoque Actiaco bello infecta sanguine Romanorum? Unde factum est, ut tædio bellorum civilium, Julio Augusto Romanum deferretur imperium; & ita prælia intestina sedata sunt. Hoc autem eo profecit, ut recte per totum orbem apostoli mitterentur, dicente domino Jesu: *Euntes docete omnes gentes.* (Matth. 28. 19.) Illis quidem etiam interclusa barbaricis montibus regna patuerunt, ut Thomæ India, Matthæo Persia. Sed tamen quo plura obirent spatia terrarum, in exortu Ecclesiæ potestatem Romani imperii toto orbe diffudit, & dissidentium mentes, terrarumque divortia donata pace composuit. Didicerunt omnes homines sub uno terrarum imperio viventes, unius Dei omnipotentis imperium fideli eloquio confiteri.

22. Abstulit ergo bella usque ad fines terræ, quod factum esse non dubium est. Sed vide ne bella infirmitatis abstulerit, quæ sunt in corde titubantium. Qui enim terrena transierit, jam non dicit: *Foris pugna, intus timores*; (2. Cor. 7. 5.) sed dicit: *Nostra autem conversatio in cælis est.* (Philip. 3. 20.) Transi ergo mundum,

a Mss. nonnulli, *Denique prodigia græce, admiranda dicuntur latine.* Alii & edit. ut in textu, excepto quod Rom. habet .... *prodigia dicuntur latine.*

*. Fuit is M. Æm. Lepidus Marianarum partium adsertor, qui adversus Catulum Syllanæ factionis ducem quicum prius consulatum gesserat, bellum gessit. De eodem autem Lepido mox iterum dicemus.

* Antonius, Lepidus, atque Augustus prius discordes, ut Julii Cæsaris à Bruto aliisque conjuratis interfecti necem persequerentur, adsumta triumvirali potestate arma sua primo conjunxerunt: sed brevi soluta est illa societas. Namque haud multo post Lepido in ordinem redacto, Antonius denique apud Actium maritimam Epiri urbem navali pugna profligatus ab Augusto violentas manus in suam ipsius vitam convertit. Has Octaviani Cæsaris victorias, & pacem inde secutam Tacitus compendio exprimit illis verbis: *Lepidi, atque Antonii arma in Augustum cessere, qui cuncta discordiis civilibus fessa, nomine principis, sub imperium accepit.*

a ut incipias esse supra mundum; [a] φάσεκ enim transire est, vel ut dicam expressius, transfretare. Abstulit ergo Dominus bella, quæ movebat nobis nequitia spiritalis: & devicto diabolo, pacem suam nobis reliquit. Arcum confregit, de quo ignita adversarii jacula spargebantur: & scuta perfidiæ combussit igni; ut scutum fidei inviolabile permaneret.

℣. 11. 23. *Vacate*, inquit, *& videte, quia ego sum Dominus*. Vox Domini post bella sedata: *Vacate*, ut nulla animarum sit occupatio; ne offusio sæcularium perturbationum internæ oculum mentis obducat. Vacate, inquit, ab erroribus, vacate à perturbationibus, vacate à peccatis; quia *omnis qui peccat, non vidit Deum, nec cognovit eum*; sicut in Epistola sua dixit Johannes Evangelista. (1. Johan. 3. 6.) Vacate ergo studio cognoscendæ divinitatis: nolite terrenis operibus occupari. Ideo rex Ægyptiorum augeri jubebat numerum laterum, & cetera onera Judæorum; ne cognoscerent Deum, & cultui sacro vacarent, offensus Moysi & Aaron voce sanctorum, qui dicebant: Dimitte populum Dei, ut eamus & serviamus domino Deo nostro. (Exod. 5. 6. & seq.)

℣. 11. 24. *Exaltabor inter gentes, & exaltabor in terra.* Erat sublimis Dominus in excelsis, id est, in Angelis & Archangelis, in patriarchis & prophetis, qui de illo sublimia sentiebant, nec eum terrenis imaginibus [b] & simulacris scrupeis conferebant: sed non erat sublimis in populis nationum, qui Deum suum in antris & spelæorum habitaculis requirere videbantur. Denique reprehenditur Magdalena, quæ Christum quasi mortuum flebat, & quasi sepultum quærebat in tumulo. Unde dicit ad eam Christus: *Maria, quid ploras? Quem quæris?* (Johan. 20, 15.) numquid eum qui posset auferri? Audivit vocem, & recognovit eum, & volebat contingere; & ait Dominus: *Noli me tangere*, quem putas mortuum. *Ad Patrem vado.* (Ibidem 17.) Miraris quod in tumulo non invenisti, quem cælestia præstolantur? Aut forte reprehenditur, quia Christum nisi fides perfecta non tangit; sicut hæmorrhoissa plenâ eum tetigit fide. Unde ait Dominus: *Tetigit me aliquis: sentio de me virtutem exisse.* (Luc. 8. 46.) Quo dicto, agnovit in se illa quod exeunte fuerat virtute curata; & statim confessa est sui conscia quod Dominum ipsa tetigisset. Unde Dominus ait: *Fides tua te salvam fecit: vade in pace.* (Ibidem 48.) Exaltatus autem in terra Dominus est, secundùm quod ipse ait: *Cùm exaltatus fuero, omnia traham ad me ipsum.* (Johan. 12. 32.) Vel quod facta est voluntas ejus sicut in cælo & in terra.

℣. 12. 25. Et repetit dicens: *Deus virtutum nobiscum, susceptor noster* [c] *Deus Jacob.* Repetitio confirmatio est. Vel quia non solum quando natus ex Virgine est, factus est nobiscum Deus; sed etiam post resurrectionem ipse dixit: *Ecce ego vobiscum sum .... usque ad consummationem mundi.* (Matth. 28. 20.) Cui est honor & gloria, perpetuitas à sæculis, & nunc, & semper, & in omnia sæcula sæculorum. Amen.

a. Sic mss. aliquot, atque edit. omnes. Verumtamen quorsum hoc loci vox φάσεκ; nisi velis eam respicere ad φάσκω. Nam versiculus, qui hic exponitur, ita habetur apud LXX. [illegible] Nihilominus videtur Doctor noster potius scriptutus fuisse [illegible] aut [illegible] quam [illegible]. Quocirca non magno momento inflecteremur in lectionem aliorum mss. ubi legimus, *phase enim transire est.* Etenim hoc sancto viro satis usitatum, ut tectis quodammodo verbis Scripturæ locos ad eruenda ex eisdem morum præcepta subinnuat. Posset igitur inde duci hic sensus: transeundo à terrenis ad cælestia imitare Israelitarum phase &c. Sed interim lectioni receptæ non præjudicamus.

b. Mss. nonnulli, *& simulacris sculptis*. Melius alii ac edit.... *scrupeis*, id est, saxeis; scrupus enim saxum est, unde scrupulus. Quod autem adjungitur de antris ac spelæis, tangitur ethnicorum superstitio, qui deorum oracula potissimum in subterraneis locis interrogabant; ut puta in antro Delphici Apollinis, Sibyllæ, Trophonii & similibus.

c. Rom. edit. post voces, *Deus Jacob*, subjungit, *Deus virtutum nobiscum. Repetit quod supra dixerat. Repetitio autem confirmatio est.*

IN PSALMUM XLVII. ENARRATIO.

℣. 1. 1. HUjus titulus hic est: [*] *Psalmus cantici filiis Core, secunda sabbati.* Boni filii Core, & psalmis jam superioribus approbati, (Psal. 41. & seq.) eo quod congruis sensibus & cogitationibus ad virtutum studia convenientibus in semet ipsis pangerent spiritale psalterium, & cognitioni divinitatis, [a] pervigiles specula mentis intenti, cælestium mysteriorum digni forent haurire secreta. Et ideo cùm psalmorum ante arcam Domini quotidie canendorum munus & officium recepissent, videntur electi, ut psalmum cantici in secunda sabbati specialiter reciperent concinendum. Etenim quibus recte videbatur esse commissum, ut adscensionem Domini ab inferis resurgentis voce sua psallerent; his utique deferendum fuit, ut ipsum resurrectionis diem munere suo ministerioque celebrarent. Quid est enim secunda sabbati; nisi Dominica dies quæ sabbatum sequebatur? Dies autem sabbati erat dierum ordine posterior, sanctificatione Legis anterior. Sed ubi finis Legis advenit, qui est Christus Jesus (*finis enim Legis Christus, ad justitiam omni credenti*) (Rom. 10. 4.) & resurrectione sua octavam sanctificavit; cœpit eadem prima esse, quæ octava est, & octava quæ prima: habens ex numeri ordine prærogativam, & ex resurrectione Domini sanctitatem. Unde & in Evangelio legimus δευτερόπρωτον sabbatum, quod latine dicitur secundo-primum. (Luc. 6. 1.) Ubi enim Dominica dies cœpit præcellere, qua Dominus resurrexit; sabbatum quod primum erat, secundum haberi cœpit à primo. Prima enim requies cessavit, secunda successit. Unde & ad Hebræos scribens Apostolus ait: *Postera ergo die restat requies populo Dei. Festinemus igitur intrare in illam requiem.* (Heb. 4. 9. & 11.)

2. Requies ergo vera jam non in operis cessatione, sed in resurrectionis est tempore. Ideoque qui sabbati secundum Legem solemnitatem custodiebant, unam sabbati nuncupabant; quasi unum esset sabbatum, & non aliud. Nos qui ob-

*. *Psalmus & Canticum* in Dei laudibus versabantur, ille quidem voce; hoc autem organo musico, celebrandis. Verum si quando vox organo præcineret, *Psalmus cantici*: sin autem organum voci, *Canticum psalmi* dicebatur. Vide super hoc Cassiod. *Prol. in Psal.* cap. 5. & seq. Item Flam. Nobil. in hunc locum; nec non Card. Bona *De Divina Psal.* cap. 16. §. 12. n. 1. atque alios.

b Ita plerique mss. quorum tamen aliqui conjunctim legunt, *speculamentis*. His accedunt Colb. & Vict. nisi quod hic habet, *pervigilis*, ille, *pervigilibus*. Reg. & cum eo quædam Paris. edit. *pervigiles speculo mentis*. Vet. edit. ac Rom. *pervigili specula* &c. Specula autem locus editus est atque ad speculanda longinqua idoneus. Unde Præf. in psal. 1. num. 2. habes: *Altorum* (scopulorum) *specula, altiorum mentium* &c. Per metaphoram vero pro sublimi vel intenta mentis contemplatione accipitur.

servantiam induimus spiritalem, & ad similitudinem & requiem Dei cupimus nostram formare militiam, atque in illa civitate cælesti nostrum exhibere ministerium: ubi non est exemplar, non umbra, sed veritas; primam dicimus sabbati, sicut scriptum est: *Vespere autem sabbati, quæ lucescit in prima sabbati.* (Matth. 28. 1.) Nihil pulcrius, nihil expressius. Ante resurrectionem sabbatum dixit, post resurrectionem primam sabbati nuncupavit. Johannes quoque Evangelista dicit: *Prima sabbati venit mane Maria Magdalena; cùm adhuc tenebræ essent.* (Johan. 20. 1.) Tenebræ pro tempore, mane pro gratia. Sed isti expressius secundùm Evangelium, quasi recusso velamine. David autem sub Lege positus, [a] & moderationem tenuit debitæ cantionis, & mysterium non repressit, ut secunda sabbati diem Dominicam declararet; quo apud Judæos ordinem numeri putaret esse servatum, & spiritale sacramentum agnosceret revelatum. Audiamus igitur quid dicat, qui in secunda sabbati Deo psallit.

ℽ. 2. 3. *Magnus*, inquit, *Dominus & laudabilis nimis, in civitate Dei nostri, in loco sancto ejus.* Non ergo ubique Deus magnus & laudabilis est? Ille quidem ubique magnus & potens est; sed angusta mens non capit magnitudinem divinæ ejus potestatis & gratiæ. Quanto autem magis appropinquat Deo nostra cognitio, tanto præcellentior ejus nobis videtur esse majestas. Denique Thomas qui ante dicebat: *Nisi videro in manibus ejus fixuras clavorum, & mittam manum meam in latus ejus, non credam;* (Johan. 20. 25.) ubi misit digitum suum, & evidentia resurrectionis cognovit indicia, admirans intra se Dei gratiam: *Dominus*, inquit, *meus & Deus meus.* (Ibidem. 28.) Tunc ergo plenissime divinitatem ejus dominationemque confessus est, ubi eum resurrexisse non dubitavit ab inferis. Denique in Sion hymnos Deum decet, & votum ei solvitur in Hierusalem. Quid igitur mirum si in civitate cælesti, & in illo superno & æthereo loco potentia ejus vehementius prædicatur?

ℽ. 3. 4. Addidit: [b] *Dilatans exsultationem universæ terræ.* Et vere magnus dicitur, qui istius terræ in qua ante intolerabilium peccatorum germina pullulabant, ubi erat mœror tristitiæ & gemitus, exsultationem toto orbe diffudit. Itaque hominum conscientia quæ ante flagitiorum suorum gurgitibus demersa lugebat, nunc per indulgentiam Christi, & remissionem omnium peccatorum metu absoluta lætatur. Convenit igitur etsi ita intelligamus, ut diximus; sed quia in vetustis exemplaribus aliquibus reperimus: εὐρίζῳ ἀγαλλιάματι πάσης τῆς γῆς; quod latine significat bona radice exsultatione universæ terræ: sensum quidem eumdem advertimus; quia divina in nobis Dei Patris dona laudantur, qui dedit nobis exsultationem bona radice fundatam, Deum videlicet Jesum, veram & fœcundissimam vitem, de qua sacramenta fluxere cælestia; in quibus est perpetua & diuturna lætitia, quod his abluatur omne peccatum, & conscientia interna mundetur: elocutionemque convenire cognoscimus; quia bene radicata exsultatione lætamur, qui exsultamus in Christo. Sæculi enim lætitia temporalis est, perpetua autem lætitia ejus qui gaudet in Domino.

5. *Mons Sion, latera aquilonis, civitas regis magni. Deus in gradibus ejus dignoscetur, cùm suscipiet eam.* (ℽ. 4.) Cur sit exsultatio universæ terræ, evidenter expressit; quoniam dominus Jesus Ecclesiam sibi ex peccatoribus congregavit. Itaque qui erant ante latera aquilonis, id est, socii & inhærentes diabolo, cui dicitur: *Exsurge aquilo, ut veniat auster;* (Cant. 4. 16.) facti sunt Christo fideles. Ipsi sunt enim, de quibus dicitur: *Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion.* (Psal. 124. 1.) Facti sunt itaque mons Sion per gratiam Christi, & baptismatis sacramentum. Aquilonis intelligibilis gravis est flatus, qui prius tempestates asperrimas & procellas humanis movebat affectibus: cœpit suos amittere, qui vexabat alienos. Gentem omnem everterat Judæorum, nationes omnes suo revinctas tenebat imperio, ipsius erant latera; hoc est, adspirabant cum eo. Sicut enim principis latera dicimus stipatores ejus & comites, & sicut mulier latus est viri, eo quod morigera ei societate jungatur; ita latera erant diaboli, qui faciebant ipsius voluntatem. Ii ergo nunc sunt mons Sion, qui Deum speculantur æternum, & ipsi noctibus & diebus intendunt. Vide mihi Paulum cùm persequeretur Ecclesiam Domini, latus aquilonis fuisse: vide nunc cùm legitur in Ecclesia, montem esse speculatorium, per quem Christi gloriam cognoscimus, & videmus. Et quia græcus montes dixit, hoc est, ὄρη; vide quomodo servuli Christi montes sint. *Montes in circuitu ejus;* (Ibidem 2.) in quibus est Ecclesia Domini, quæ est civitas Regis magni. Simul quia Dominus secundùm cæli tractum [c] in Venerario passus est; qui erat locus in latere aquilonis. Ibi autem & mons Sion, ibi Hierusalem quæ in terris.

6. Vide ne id quoque videatur expressum, quia congregatio plebis Dei, quæ erat aquiloni conjuncta per culpam, Ecclesia Christi est facta per gratiam; ut jam non Synagoga, sed Christi Ecclesia nuncupetur. Et quia reliquiæ Judæorum per electionem gratiæ salvæ factæ sunt, in ipsis Deus cognoscitur, in Petro, Paulo, Johanne, Jacobo, qui graves & excelsi viri velut fundamenta & culmina sunt Ecclesiæ. Quasi fundamenta gravia, quos nulla gravis aquilonis flabra concusserint; sed immobiles fidei servaverunt fundamentum, ne Ecclesia tota nutaret: præcelsi quasi culmina, qui verticem ejus turribus suæ virtutis erexerint. Etenim sicut in operibus suis conditor, & in ædificationibus suis ædificator agnoscitur; ut etiamsi nomen non audias, tamen ex operum

a. Rom. edit. *& modulationem tenuit.* Aliæ ut mss. *& moderationem* &c. Sed quidam pro *cantionis*, antiquationum lapsu præferunt, *cautionis*.

b. Rom. edit. sola præmissis duobus integris psalmi versibus, hoc hemistichion annectit; ac tum subjicit: *Recte supra dixit Magnus Dominus. Nam vere* &c.

c. Mss Vict. & Colb. *Enerario passus est.* Mendose. Alii omnes saltem Gallic. *venerat, passus est ubi erat* &c. non multo sanius. Itaque ab edit. non discedimus. Notant autem ad marg. vet. edit. ex Hieronymo, per annos ferme ducentos in loco resurrectionis, Jovis simulacrum; in rupe sanctæ crucis, statuam Veneris marmoream stetisse: sperantibus persecutionis auctoribus fore, ut hac arte Christianis sanctissimorum mysteriorum fidem eximerent. Unde ibidem concluditur Venerarium ab Ambrosio dici locum, qui fuisset Veneris sacrilegis religionibus pollutus spurcatusque. Verum cum nefarius ille cultus non nisi multis annis post Domini resurrectionem adhibitus fuerit, veremur ut satis commode dicere potuerit sanctus Doctor, Christum in Venerario passum esse: maxime ob antecedentia illa, *secundùm cæli tractum;* sed ea de re eruditores pronuntient.

qualitate artificem deprehendas (& quid mirum A de humanis, cùm ipsius Creatoris æterni, qui non videtur à nobis, invisibilia tamen ejus per ea quæ facta sunt, intelligamus) ita in excelsis & magnis domibus (quæ domus nos sumus, si libertatis & gloriæ fundamentum usque ad finem firmum tenuerimus) Deus habitator agnoscitur; ut Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob. Ipse enim verus Deus, qui tales viros præceptorum suorum institutione fundavit. Ergo sicut in illis se Deum demonstravit æternum; ita, inquit, cùm B Regis magni suscipiet civitatem, gradibus ejus receptionem suæ cognitionis infundet: ut fiant docibiles Dei, qui mandatum ejus & audierint, & putaverint exsequendum; ne ab illius domus ædificatæ in petra firmitate degenerent.

℣. 5. ℣. 6. 7. [a] Hoc, inquit, videntes *reges terræ congregati sunt, & transierunt in unum. Ipsi videntes tunc admirati sunt.* Boni reges qui sui corporis possunt se præbere rectores, ab ipsa patriarchæ Abrahæ origine & institutione manantes, qui docuit pec- C catum posse superari. IDEO verus rex, qui flagitiis esse nescivit obnoxius, in quo culpæ & erroris illecebra regnare non potuit. Unde & dic- Gen. 23. 6. tum est ad hujusmodi virum à filiis Chet: *Rex à Deo tu es nobis.* Tales ergo reges terræ, qui carni imperitarent, congregati sunt; ut in uno essent Act. 4. 32. corde, & in uno spiritu, sicut legimus: Quia multitudo Credentium habebat unam animam, & cor unum, & non erat in his aliqua separatio. Ii sunt qui transierunt in unum non tam locum, D quam in eumdem affectum atque propositum. Luc. 17. 7. Probato enim dicitur: *Transi, recumbe.* Neque enim mediocris virtutis est, ab improbis ad honesta, à terrenis ad æterna transire, & carnalis vitæ consuetudinem commutare, omnemque ejus abolere usum, novos mores adsumere, totumque statum conversationis veteris detorquere. Me- Esai. 43. 2. ritoque dicitur ei: *Si transeas per aquam, tecum sum.* Cum transeunte est Deus, non cum desistente.

E 8. Ii ergo qui intra semetipsos erant ante discordes, ubi in unum, mente & studio convenerunt, recepta pace quæ fecit utraque unum, & inimicitias in carne sua medii parietis destructione dissolvit: admirati sunt, vel eum qui in gradibus suis dignoscitur, vel homines ita esse conversos; ut qui ante diabolo serviebant, nunc domino Jesu justi pietate servitii mancipati sint. Et quia reges sui corporis in semet ipsis vim non me- F diocris laboris experti (neque enim facile atque mediocre est animum vincere, resecare cupiditates, edomare carnis lasciviam, [b] averruncare luxuriam, quæ repugnabat & Paulo, ut captivum sibi peccati lege constringeret) sicut gratiam in iis qui virtute processerant, mirabantur: ita etiam ne quis relaberetur in vitia, de superiore virtutum dejectus fastigio, commovebantur. Proclivis enim & mutabilis in utrumque est humana conditio; ut quocumque intenderit, eo

A propendeat & vergat vel ad studia virtutum, vel ad illecebram delictorum.

9. Et ideo non mediocri quatiebantur affectu; ita ut ex formidine tremor apprehenderet eos, considerantes illud quod scriptum est: Quia *in* Prov. 28. 28. *locis impiorum ingemiscent Justi.* Denique vide mihi Petrum amarissime flentem, quod ei error obrepserit, & virtutem suæ mentis prolapsione corporeæ fragilitatis inflexerit: meritoque à Christo [c] supra esse reprehensum, quod ausus sit B usurpare constantiam, nec obnoxiam considerare naturam. Et hic quidem per gratiam emendavit errorem; sed Judas mansit in crimine, perseveravit in gemitu. Justus erat cùm apostolorum numero necteretur: sed quia supplantatus à diabolo est, in locis nunc deplorat & ingemit impiorum; quod de gratia sit relapsus ad pœnam. Ergo cadentibus hujusmodi viris, qualis fuit proditor Judas, vel Saul à domino Deo suo accitus ad regnum, etiam fortes viri trepidabant.

C 10. Conferentes denique quanto certamine ℣. 7. perveniretur ad finem, quantæ contritiones justorum, quantæ sollicitudines, qualis adversarius, quanta diuturno labore contentio, quantæ amaritudines [d] præpositi terroris, quæ vincula continentiæ, quæ conscientiæ verbera, non mediocriter conturbabantur; ne quis tantis vel laboribus vitæ austerioris cederet, vel doloribus. Sunt enim ibi dolores acerbi & graves; id est, in Ecclesia, in illa civitate Regis magni sunt dolores, *sicut par-* D *turientis*, donec formetur Christus in nobis. Neque enim sine dolore Paulus erat, cùm videret in Galatis insipientibus doctrinæ suæ tardiorem profectum. Ideoque dicebat: *Filioli mei, quos ite-* Galat. 4. 19. *rum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Testificatur & Dominus in Evangelio graves esse parturientis dolores; cùm dicit: *Mulier cùm par-* Joan. 16. 21. *turit, tristitiam habet; quia venit dies ejus: cùm autem pepererit puerum, jam non meminit tristitiæ propter gaudium; quia natus est homo in hoc mundo.* Ma- E gnus ergo labor, ut aliquis sibi Christum adquirat; ne sine gubernatore quasi navis in sæculi istius salo fluctuet. Denique apostoli tristes erant, cùm se Christus ad Patrem rediturum esse memoraret, quod absente rectore destitui se putarent. Gaudium Christus est. Ipse est & puer quem parturit, qui in utero suæ mentis accepit spiritum salutis. Qui pepererit, & enutrierit, exsultat: qui parturit, quatitur atque compungitur.

11. Bonum est ut & parias, & enutrias eum. *Ne* Exod. 23. 19. F *coquas agnum in lacte matris suæ*, ne dicatur tibi: *Væ in utero habentibus & nutrientibus.* Sic enim Matth. 24. 19. Christus natus est ex Maria, ut agnoscas eum, sicut bos agnovit possessorem suum: & scias quia ipse te creavit, & majores tuos ipse possedit. Non eum quasi parvulum nutrias, sed quasi verum atque perfectum Deum ex vero & perfecto Deo noveris adorandum. Sic eum Magus adoravit, ut non in lacte matris agnum coqueret; sed quasi Deum veneraretur æternum. Denique ut eum in-

a. Edit. Rom. *Quoniam ecce reges terræ congregati sunt, transierunt in unum. Ipsi videntes sic admirati sunt, conturbati sunt, commoti sunt, tremor apprehendit eos. Reges terræ congregati sunt. Boni reges &c.*

b. Omnes edit. in contextu, *evacuare luxuriam.* Omnes mss. ac vet. edit. in margine *averruncare*; hoc est, runca seu sarculo exscindere: improprie vero, avertere ac depellere, ut averrunci apud antiquos dicebantur malorum depulsores.

c. Cunctæ edit. ac duo mss. *suppresse reprehensum.* Ubi potest allusio fieri ad illud Luc. 22. 61. *Et conversus Dominus respexit Petrum*; hoc enim quoddam tacitæ reprehensionis genus est. Attamen verba proxime sequentia videntur ostendere apertam illam reprehensionem quæ Petri lapsum antecesserat, significari. Quapropter aliorum mss. lectionem antetulimus.

d. Edit. *propositi terroris.* Mss. vero alii, *præpositi terroris*: alii, *propositi erroris.* Non male, si referas ad errorem Judæ, vel similium. Sed prior vox præferenda, ob ea quæ de doloribus subjiciuntur.

veniret, cælum adſpiciebat. Non ergo quærebat A
in terris, quem de cælo fulgens ſtella monſtrabat.
Ideo cum Maria non parturivit, ſed peperit; quia
& Dominum & ſalotare ſciebat ex ſe eſſe gene-
Luc. 1. 46. randum, ſicut ipſa teſtatur dicens: *Magnificat*
& 47. *anima mea Dominum: & lætatus eſt ſpiritus meus in*
Deo ſalutari meo. Ibi ergo dolores ſicut parturien-
tis. Dolor eſt ut parturias, dolor eſt ut enutrias,
quem in principio debes habere perfectum.

12. Ideoque plerique graviter conteruntur,
℣. 8. ſicut verſiculus ſignificat, qui ſequutus eſt: *In* B
ſpiritu vehementi conteres naves Tharſis. Nam dum
ad fidei perfectionem Dei famuli pervenire deſi-
derant, commacerant corpus ſuum, caſtigando
ſeverios, & redigendo in mioiſterium ſervitutis;
ne reprobentur qui fuerant jam probati. Hoc au-
tem faciunt in ſpiritu ſancto valido atque vehe-
menti. Eſt enim ſpiritus conſilii atque virtutis, ut
nimia abſtinentia diſſolvant corpus ſuum, quo
omnes ejus evacuent voluptates; ut dicatur illis:
Iſai. 35. 3. *Convaleſcite manus remiſſa, & genua diſſoluta.* Cùm C
enim ſolutus quis fuerit ab iſta compage terre-
na, tunc fortior ad vitam reſurgit æternam. Men-
Philip. 1. 23. tior, niſi adſtipulatur Scriptura, quæ dicit: *Diſ-*
ſolvi & cum Chriſto eſſe, multo melius. Qui diſſolvi-
2. Tim. 4. 6. tur, incipit eſſe cum Chriſto. Et alibi: *Tempus*
mea reſolutionis inſtat. Qui ergo meditatus fuerit
ſe ipſum diſſolvere per abſtinentiam, diem paſſio-
nis ſuæ timere non poterit.

13. Et bene ait ſpiritum vehementem, naves
dicturus. Naves autem de corporibus dixit, quæ D
vago diverſarum paſſionum fluctu moventur: &
cito merguntur, niſi habeant gubernatorem. Un-
Pſal. 106. 23. de & alibi ait: *Qui deſcendunt in mare in navibus.*
Bene autem navigant, qui in navibus Chriſti cru-
cem ſicut arborem præferunt, atque inde explo-
rant flabra ventorum; ut corpora ſua dirigaot ad
ſancti Spiritus gratiam, in ligno Domini tuti at-
que ſecuri: nec permittunt naves ſuas vago fluctu
errare per maria, ſed ad portum ſalutis, & ad con-
ſummationem gratiæ curſus ſui directione con- E
tendunt; ut fida ſtatione potiantur, quo diſſolu-
tæ curſus ſuos poſſint in reſurrectiooe reparare,
ubi naufragium timere noo poſſint.

14. Et nos igitur circumſpectemus hanc gra-
tiam, ſpeculatores ejus ſimus, exploremus eam, ut
fiant corpora noſtra naves Tharſis. Tunc enim
caro ad ſervitutem redigitur, cùm ad Dei ioteo-
dimus gratiam; ut id quod amarum ad tempus
ſit, ſicut eſt jejunium, non quod dulce & volun-
tarium, ſequamur. Tharſis ergo eſt ſpeculatoriom F
gratiæ, intelligibilis civitas, ut Sion ſuperior. Ad
2. Par. 20. eam feſtioabat Jonas. De ea dixit Scriptura, quia
& 36. ſociatus eſt Joſaphat [a] Oziæ regi, & ſic placuit ut
facerent, & irent ad eum naves Tharſis. Sed quia
impio ſe conjunxit, ideo miſſus eſt ad eum pro-
Ibid. 37. pheta, qui diceret ei: *Deſtruxit Dominus opus ſuum,*
& contrita ſunt naves tua, & non potuerunt ire in
Tharſis. Quo ſignificatur quod prævaricantium
mandatum Dei corpora ad coosummationem
gratiæ pervenire non poſſint. Ad Salomonem
autem, utpote ſapientem & pacificum virum na-
ves de Tharſis cum auro & argento, & dentibus
eburneis ſine ulla offenſiooe veniebant, & eo ipſe
mittebat. Habebat enim cum rege Hiram ſacræ
negotiationis ſpiritale commercium, & mutuæ
gratiæ concertantis affectum. Has ergo naves ii
qui regali io ſe auctoritate potiuntur ad coercen-
dam ferociam corporalem, videntes ex corrupti-
bilibus incorruptas, ex maculoſis ſumma gratiæ
luce fulgentes, ex diſſolutis atque detritis eſſe
renovatas, vivere ex mortuis, ex ſepultis reſurge-
re, celebri ſermone commemorant.

15. *Sicut audivimus, ita & vidimus in civitate* ℣. 9.
Domini virtutum, in civitate Dei noſtri: Deus fun-
davit eam in æternum. Audivimus extra civita-
tem, vidimus in civitate, cui Deus eſt lumen æ-
ternum, fulget dies ſine ſole muodano, luna non
quæritur: fundamentum ejus non temporale,
ſed æternum eſt.

16. *Suſcepimus*, inquit, *Deus miſericordiam tuam* ℣. 10.
in medio templi tui. Si ad Filium Dei dicitur, tem-
plum ita intelligimus, ſecundùm quod ipſe de
corpore ſuo dixit: *Solvite templum hoc, & in triduo* Iohan. 2.
reſuſcitabo illud. Vere templum Dei corpus eſt 19.
Chriſti, in quo eſt noſtrorum purificatio pecca-
torum. Vere templum Dei caro illa, in qua oul-
lum peccati potuit eſſe contagiom, ſed pro de-
licto muodi totius fuit ipſa ſacrificium. Vere tem-
plum Dei caro illa, in qua Dei imago fulgebat,
& corporaliter plenitudo divinitatis habitabat,
quoniam ipſe Chriſtus eſt plenitudo. Ergo ad ip-
ſum dicitur: *Suſcepimus, Deus, miſericordiam tuam*
in medio templi tui. Quod quid eſt, oiſi quod ait:
Medius veſtrum ſtat, quem vos neſcitis; hoc eſt, in Iohan. 1. 26.
medio veſtri eſt, & non videtur? Si autem ad Pa-
trem refertur quid eſt: *In medio templi tui*; niſi
quia Deus erat io Chriſto muodum reconcilians
ſibi?

17. In illo ergo templo *ſuſcepimus*, inquit, *mi-*
ſericordiam tuam; hoc eſt, Verbum quod caro fac-
tum eſt, & habitavit in nobis. Sicut enim redem-
tio Chriſtus, ita & miſericordia. Quæ aotem ma-
jor miſericordia, quam quod pro noſtris flagitiis
ſe præbuit immolandum; ut ſanguine ſuo muo-
dum lavaret, cujus peccatum * nullo alio modo
potuiſſet aboleri? Etenim ſi de ſanctis viris Apoſ-
tolus dixit: *Templum Dei vos eſtis, & Spiritus ſanc-* 1. Cor. 3.
tus inhabitat in vobis; quanto magis caroem do- 16.
mini Jeſu templum Dei dixerim, qui ſemper ple-
nus Spiritu ſancto legitur, & ipſe teſtificatur di-
cens: *Sentio de me virtutem exiiſſe*; quæ virtus om- Luc. 8. 46.
nium vuloera acerba ſanabat? Poteſt & illud in-
telligi quod dixit ſuſcepiſſe ſe cum populo miſe-
ricordiam Dei in medio templi ejus; quoniam
ipſe Eccleſiam ſuam fundavit, & propagavit
in æternum; quoniam ipſe vere cum Filio ſuo
unigenito hanc gratiam plebi ſuæ contulit, quem
ædificatorem etiam demonſtravit dicens: *Hic ædi-* Eſai. 45. 13.
ficabit mihi civitatem; quæ diffuſa toto orbe terra-

a. Rom. edit. ſola, *Ochoſia regi, & ſic placuit ut facerent naves, & irent in Tharſis.*

*. Cum docetur hoc loco peccatum mundi nullo alio modo, quam Chriſti ſanguine potuiſſe aboleri, illud intelligendum eſt ex parte ipſius mundi; quod ſcilicet nulla exiſteret pura creatura, quæ vel pro communi peccato vel pro ſuo ſatisfacere ſaltem plene perfecteque poſſet, ut communiter adfirmant Theologi. Verum ex parte Dei, S. Thomas part. 3. quæſt. 46. art. 2. Auguſtini aucto-ritate oſtendit tametſi modus liberationis humanæ fuerit conve-nientiſſimus, abſolute tamen alium Deo non defuiſſe, quo mun-dum redimeret. Quod ſane Ambroſium negaturum fuiſſe non pu-tamus. Neque enim tam anguſti limites potentiæ ac ſapientiæ di-vinæ ſtatuendi ſunt, quam hac noſtra ætate quidam etiam è catho-licis audacius quam conſultius faciunt. Et certe Pſal. ſeq. ℣. 8. ſanctus Doctor ſoli ſimplici homini peccatorum redimendorum abjudicat facultatem.

rum, fecit ut tota terra plena landis ejus esset & nominis. Sicut eoim scriptum est: [Habac. 3.3.] *Laudis ejus plena est terra*; ita scriptum est: [Philip. 2.9. & seq.] *Datum est ei nomen super omne nomen; ut in nomine Iesu omne genu curvet cælestium, & terrestrium, & infernorum: & omnis lingua confiteatur quod dominus Iesus in gloria est Dei Patris.*

[℣. 11.] 18. Unde proprie dixit Propheta: *Secundùm nomen tuum, Deus, ita & laus tua in fines terræ: justitiâ plena est dextera tua.* Non mirum est si pleous est justitiæ Dei, qui est dextera Dei. Idem autem est virtus Dei, & justitia Dei; ut & secundùm id quod justinæ Dei plenus est, eam justitiæ plenitudinem in eo esse quam Pater habet, noveris: & secundùm id quod virtus & justiria Dei Patris & sapientia legitur, nihil in eo divinæ majestatis intelligas esse diversum; sed omnia accepisse à Patre Filium, & omnis gloriæ paternæ Filium splendorem esse cognoscas, & ejus characterem substanriæ: qui ita expressit Pærem, ut in eo totus sit Pater, sicut io Patre totus est Filius.

19. Et quia vidit in spiritu Propheta laudes Christi terris in omnibus prædicandas, velut epilogo quodam faciens suscepti sermonis excessum ad lætitiam nos & cultum nominis ejus hortatur dicens: [℣. 12.] *Lætetur mons Sion*; id est, qoi coofidunt in Domino, sicut ipse postea interpretatus est dicens: [Psal. 124.1.] *Qui confidunt in Domino sicut mons Sion* &c. Ipse domious Jesus, qui est mons & altitudo Ecclesiæ suæ, quæ Christum suum toto speculatur affectu, lætetur fide ejus & devorione quæ complacuit Deo; quoniam repudiata est infidelis. Potest igitur & hoc pie intelligi, quoniam etiam superior omoibus ipse est mons, io quem is adscendere jubetur qui fidem prædicat, dicente Scriptura: [Esai. 40. 9.] *In montem excelsum adscende qui evangelizas Sion.*

20. Exsultent, inquit, * animæ confitentes tibi. [℣. 12.] Ipsæ sunt filiæ Judææ illius io qua notus est Deus. Nam ista Judæa quæ in carne est vel littera, non agnovit Domioum. Nam si agoovisset, etiam recepisset. Sed noo agnovit, quem noo recepit, & judicia ejus refugit: quihus eos non ex patre Ahraham, sed ex diaholi semine manare memorabat; quooiam omoe peccatum semen inimici est. Confessionis autem filiæ peccatum non faciunt, sed ohumhrant. Et ideo heati quorum recta sunt peccata. Meritoque exsultahunt filiæ coofessionis propter judicia Domini; cùm cognoverint judicia ejus & vias ejus, quæ in hoc sæculo inscrutabilia & investigahilia sunt hominibus: & cùm facie ad faciem spectare cœperiot veritatem, tunc illa quæ nunc videntur inscrutabilia, comprehendent, & eorum cognitione gaudehunt.

[℣. 13.] 21. *Circumdate*, inquit, *Sion, & complectimini eam: narrate in turribus ejus.* Qui intelligunt Sion, circumdaot eam, & complectuntur suis sensihus; ut teneaot, & oon dimittant eam, oe sihi speculatoria disciplina virtutis possit auferri. Ideoque illa in Canticis dicit: [Cant. 3. 4.] *Tenui eum, & non dimittam eum*, quæ Dei sapieotiam requirebat, & complectebatur justitiam Dei brachiis caritatis, & quihusdam fidei & devotionis lacertis; ipse est enim piæ mentis amplexus. Comprehendamus ergo & nos quantum possumus interna mysteria veritatis, & scribamus ea atque affigamus ea sensibus nostris, virtutemque cælestis oraculi: quam ut adsequeretur Moyses ille peritus in omni sapientia Ægyptiorum, in montem adsceodit, atque io nubem intravit; ut operta & occolta cognosceret, adhærente sibi socio Jesu; quia nemo sioe vero Jesu potest incerta sapientiæ & occulta comprehendere. Et ideo in specie Jesu Nave, veri Salvatoris significabatur ei adspiratura præsentia, per quem fierent omnes docibiles Dei, qui Legem aperiret, Evaogelium revelaret.

22. Ergo qui Sion circumdederint prudentia sua, & complexi fuerint intellectu adscendentes super turres ejus, narrant desuper ei qui non potuerit adscendere in turres ejus, quid agendum, vel quid cavendum sit. Morata est enim civitas Dei; ideoque alibi dicit Dominus: *Ecce ego, Hierusalem, pinxi muros tuos.* [Esai. 49. 16.] Distiocta est turribus, de quibus insidiator possit, si appropioquare cœperit, deprehendi. Habet ille exercitus suos, quibus animas Dei obsidere consuevit, admovere machinas; ut possit turres expugnare munitas. Sed vos, inquit, prædicate de turribus; est enim in turribus Hierusalem abundantia. Prædicate justitiam, monete custodiam; sapientia enim in exitu canitur, & io murorum altissimis prædicatur. Et alibi iterum dicit: *In muris tuis constitui custodes, diebus ac noctibus in finem non tacebunt.* [Esai. 62. 6.] Narrate ergo sine intermissione, sioe fine. Adversarius vigilat, circuit, & rabie ferina quærit, quos inveneerit, devorare. Ideo semper canendus est Dominus, qui dentes leoonum conterat, & ora confringat; ut nobis nocere non possint.

23. *Ponite*, ioquit, *corda vestra in virtute ejus*; [℣. 14.] id est, ut virtutem ejus iotelligatis: *& distribuite gradus ejus, ut enarretis in progenie altera. Quoniam hic est Deus, Deus noster in æternum, & in sæculum sæculi: ipse reget nos in sæcula.* [℣. 15.] βάρεις dixit græcus, hoc est, excelsas & turritas domos; unde Propheta cùm de civitate Dei & iohahitantihus eam loqueretur: *Distribuite*, inquit, *gradus ejus*; hoc est, mansiones ejus altas atque suhlimes in cælestihus. Quo docet ordinem servandum esse meritorum. Uousquisque enim in suo ordine. Unde & Dominus ire & præparare se dicit Discipulis mansiones; [Iohan. 14. 2.] ut pro suurum ratione meritorum digna unusquisque hahitacula consequatur, in quibus requiem illam carpat æternam.

24. Sunt etiam suhlimia & alta præcepta, in quibus sunt occulta pietatis mysteria, & theoremata sermooum cælestium. Hæc, ioquit, distribuite, & pro captu uniuscujusque dividite, quantum possit unusquisque ingenio proprio comprehendere. Neque enim omnibus Paulus eadem disputabat. Aliis oihil prædicabat nisi Christum Jesum, & hunc crucifixum, non in persuasione sapienriæ verbi; sed in ostensione spiritus atque virtutis: inter perfectos autem sapieotiam loquebatur; quia [a] non capiehat universus populus percipere sapieotiam in mysterio quæ abscondita est.

* Hic ut alibi non uno loco pro textu Scripturæ ponitur ejus interpretatio; cum enim *Iudas* ac *Iudæa* confessionem, ut jam observatum est, significent; idcirco quas Scriptura *filias Iudæ*, seu *Iudææ*, has vir sanctus *animas confitentes* & *filias confessionis* vocat.

a Rom. edit. *Non quibat*. Aliæ autem & mss. omnes, *non capiebat*, id est, capax non erat. Itaque hic & multis aliis locis Ambrosii sensum in Rom. edit. agnoscimus, nihilo secius tamen verbum antiquum retinemus.

25. Ideo eam Christus abscondit, ut eam stulti non intelligant, prudentes studiosius quærant: & enarrent in progenie altera, quæ spiritus foret virtute perfectior; quoniam generatio superior per infirmitatem fidei, perfectæ sapientiæ cognoscere sacramenta non potuit. Et ideo signum quærebat, veritatem repudiabat; cùm utique non veritas signi, sed signum veritatis sit. Unde
Matth. 12. 39. respondit ei Dominus: *Generatio nequam & adultera signum quærit; & signum non dabitur ei, nisi Jonæ prophetæ.* Ad arguendam itaque perfidiam Judæorum, Jonæ exemplum accersitur; eo quod Ninivitæ signo crediderunt, & prædicationem Jonæ qui fuerat in utero ceti, sequendam putarunt: Judæi autem nec post resurrectionem domini Jesu crediderunt, qui de corde terræ post triduum resurrexit, & vivit ac regnat per omnia sæcula. Amen.

IN PSALMUM XLVIII. ENARRATIO.

℣ 1. Hujus titulus est: *In finem filiis Core, Psalmus David.*

℣ 2. 1. *Audite hæc omnes gentes: auribus percipite omnes qui habitatis orbem terræ.* In principio ipso vocem Domini salutaris agnoscimus gentes vocantis ad Ecclesiam; ut errori renuntient, veritatem sequantur, & pii cultus munus agnoscant. Sed quia serpentis venenis infecta erant corda successionis humanæ, & peccatis obnoxia conscientia dum desperat veniam, se revocare non poterat: remedium pollicetur, indulgentiam sponte pietatis suæ largitate promittit; ut reus non timeat, bene conscius gratuletur, quod bono domino exhibeat ministerium servitutis, qui noverit peccata donare, honorare virtutes. Denique eadem serie vocationis etiam in Evangelio nos Dominus adhortatur dicens:
Matth. 11. 28. & 29. *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vos reficiam. Tollite jugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum, & humilis corde.* Deinde jugum suum suave, & onus leve esse commemorat; quoniam qui desperaverit medicinam, sanus esse non poterit. Et ideo omnibus grata est mansuetudo, quæ vulnera interiorum curat animorum.

2. Venturus igitur ad ægrotos, venturus ut medicus, qui gravia ulcera nostra curaret; medicamenta proponit, ut videant homines, & ad
Matth. 9. 20. remedium salutis fida sedulitate concurrant. Sic illa in Evangelio meruit sanitatem, quæ profluvio sanguinis per duodecim annos laborabat. Audivit medicum venisse, festinavit contingere
Idem. 21. dicens: *Si tetigero fimbriam ejus, salva ero.* Intra se hoc dixit, & Christus audivit: & tetigit fimbriam, & virtus de Salvatore processit, quæ curavit ægram, firmavit invalidam, profluvium statuit, pietatem probavit. Similiter ergo & hîc omnes gentes vocat ad sapientiæ fontem atque prudentiæ: redemtionem omnibus pollicetur, ut nemo trepidet, nemo desperet, ubi nullus excipitur; sed omnis anima invitatur ad gratiam, ut sine pretio redimatur à crimine, & fructum vitæ adipiscatur æternæ.

3. Hic sensus est psalmi, quem suo ordine digeremus; cùm explicuerimus superiorum vim qualitatemque verborum. Præcipiuntur enim audire gentes, & auribus percipere qui inhabitant orbem terræ. Illum utique orbem terra-
Psal. 23. 1. 2. rum, de quo supra dixit: *Domini est terra & plenitudo ejus: orbis terrarum, & qui habitant in eo. Ipse super maria fundavit eum: & super flumina præparavit eum.* Quam Græci οἰκουμένην dicunt, eo quod inhabitetur à Christo, sicut ipse dixit: *Quoniam inhabitabo in illis*; inhabitat enim, ut impleat quæ vacua videbantur. Quæ est ergo οἰκουμένη; nisi sancta Ecclesia, templum Dei, & habitaculum Christi? Nec incongrue Latini dissono quidem sermone, sed pari sensu, orbem terræ nuncupaverunt, eo quod vita sanctorum qui inhabitantur ab Spiritu, sicut rota in orbem sine ulla cursus sui offensione volvatur.

4. In tribulationibus igitur fundatur Ecclesia, in tempestatibus & procellis, in sollicitudinibus & mœrore, in rebus adversis & in fluminibus præparatur. In quibus fluminibus? Audi dicentem: *Elevaverunt flumina vocem suam.* Audi & Psal. 92. 3.
in Evangelio: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dicebat de Spiritu quem accipiebant credentes in eum.* Johan. 7. 38. & 39.
In his ergo fluminibus præparatur Ecclesia, in quibus profluit Dei gratia. Hi sunt fluvii qui aure percipiunt verbum Dei, & loquuntur; ut verbum infundant pectoribus singulorum. Ideoque Scriptura discretionem fecit dicendo: *Audite hæc omnes gentes: auribus percipite omnes qui habitatis orbem terræ.* Possunt omnes audire, non omnes tamen auribus percipere; nisi Electi Dei. Ideoque Salvator dicit: *Qui habet aures audiendi, audiat.* Luc 8. 8.
Illas aures dicit interioris hominis spiritales, cujus & nares legimus, dicente Job: *Spiritus divinus qui est in naribus meis.* Job: 27. 3.
Non omnes homines has aures, & has nares habent. Alia est enim forma corporis, alia gratiæ spiritalis. Qui spiritalis est, audit omnia, dijudicat omnia: animalis autem homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei. Hic enim terrigena est, ille cælestis.

5. Ideoque addidit: *Quique terrigenæ, & filii hominum: simul in unum dives & pauper*; ut universos vocaret. ℣ 3.
Quis est terrigena, nisi filius hominis? Quis est spiritalis, nisi Dei Filius? Ille ex sanguine concretus, & ex carnis & viri voluptate generatus: iste ex Deo natus. Alius dives in omni verbo, & scientia: [a] alius pauper, gratiâ tamen dives; quia & pauper clamavit, & Dominus exaudivit eum. Econtrario est & dives in superbia, & pauper in humilitate. Omnes vocantur ad Ecclesiam, ut omnes redimantur à Christo. Qui æger est, medicum invenit, qui sanus, sapientiam adquirit, captivus redemtorem, liber remuneratorem. Omnes ædificat scriptura divina. In ea in-

a. Sic. edit. ac mss. Vict. & Colb. Reg. autem: *Alius pauper gratia Tamen quia* &c. Quatuor alii, *Alius pauper gratia. Habet tamen quia & pauper clamavit* &c.

venit unusquisque, quo aut vulnera sua curet, aut A merita confirmet. Simul autem in unum diviris & pauperis facta vocatio, io quamdam humilitatem æqualitatemque nos provocat; ut neque dives fastidiat inopem, oeque diviti pauper invideat: sed utrumque sibi gratia una connectat; quia & Domious pauper factus est, cùm dives esset; ut idem & pauperum salvator esset & divitum.

ℽ. 4. 6. Et subtexuit: *Os meum loquetur sapientiam, & meditatio cordis mei prudentiam.* Merito omnes B vocaotur, quia omnibus sapientiæ fons abundat, oec thesauro pecuniario comparatur, quæ pretiosior thesauris omnibus declaratur. Ideoque nec dives avertitur, nec pauper excluditur; quia sapieotia non facultates discriminat, sed voluntates. Ille aptior, qui prior affectu, & proximus disciplina. Quod si meditatio cordis prudentiam loquitur, quaoto magis perfecta doctrina? Deinde admonemur non tumultuarium proferre sermooem: sed exercitio quodam medita- C tionis, & statera mentis internæ examinare dicenda; quia scriptum est alibi: [a] Statera fallax

Prov. 20. 23. non bonum.

ℽ. 5. 7. *Inclinabo ad parabolam aurem meam: aperiam in psalterio propositionem meam.* Sapiens auditor intendit, atque inchoat aurem suam, ut intelligat parabolarum figuras. Ipsum aurem suam dicit Salvator, qui aurem habet audiendi. Aperit etiam Dominus clausam propositionem suam, cùm aptum organum sibi & vas electioois inve- D nerit, quod psalterium vocat: cujus similis Paulus dulcis gratiæ cantilenam oervis omnibus sibi coocioentibus resultavit, sancti Spiritus plectro interiorem chordam, exterioremque pulsando, ut & lingua oraret & mente. Ideoque ait:

1. Cor. 14. 15. *Orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallam & mente.* Hujusmodi ergo virum Christus multo ante promittit, per quem manifestaret abscoodita, & involuta prophetici obscuritate sermonis aperiret. Bonum psalterium, cum fidei E vita coofeotit, & caro animæ, virtuti adspirat voluntas. Hoc est bonum psalterium, ubi caoora est disciplioa vivendi; ut impleatur illud quod scri-

Esai. 35. 6. ptum est: *Clara erit lingua mutorum.*

ℽ. 6. 8. Sequitur: *Ut quid timebo in die mala? Iniquitas calcanei mei circumdabit me.* Hoc est, cùm os meum loquatur sapientiam, & meditatio cordis mei prudeotiam, in die jodicii timere quid

August. l. 2. contr. Jul. Pel. cap. 3. possum; nisi forte calcaoei iniquitas mihi sit ablueoda? Alia est iniquitas nostra, alia calcanei F nostri, in quo Adam dente serpentis est vulneratus, & obnoxiam hereditatem successionis humanæ suo vulnere dereliquit, ut omnes illo vulnere claudicemus. Uode Dominus discipulis pedes lavit, ut lavaret venena serpentis: & Petrus reprehenditur quod excusabat, ne sibi Dominus pedes

Iohan. 13. 8. lavaret. Ideoque dictum est ei: *Nisi lavero tibi pedes, non habebis mecum partem.* Quo audito, non solum pedes, sed etiam manus obtulit ablueodas.

Cui Dominus respondit: *Qui lotus est, non habet necesse ut iterum lavet, nisi ut pedes lavet: sed est mundus totus.* Ibidem. 10.

9. Ergo David dicit: *Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum;* qui se noverat in iniquitate esse conceptum, & in delictis à matre esse generatum. Dominus autem qui sua peccata non habuit, nec cognovit proprias iniquitates, ait: *Iniquitas calcanei mei circumdabit me;* hoc est, iniquitas Adæ, non mea. * Sed ea noo potest mihi esse terrori; in die enim judicii nostra io nobis, non alienæ iniquitatis flagitia puniuntur. Unde reor iniquitatem calcanei magis lubricum delinquendi, quàm reatum aliquem oostri esse delicti. Meritoque Dominus qui pro nobis universa suscepit: Lavemus, inquit, & pedes, ut calcanei lubricum possimus auferre; quo fida statio possit esse virtutum, & ne paterno quis errore labatur, qui suo paratus est stare proposito: & noo metuat lubricum hereditatis, qui cupit vestigium tenere virtutis. Ioiquitas ergo calcaoei nostri prævaricatio est Adæ, per quam prolapsus est in contemtum & dissimulatiooem cælestium mandatorum. Psal. 37. 5.

10. Est etiam iniquitas calcanei, Judæ * hæsitanda proditio. Calcanei ideo, quia scriptum est: *Qui manducat mecum panem, levabit super me calcaneum suum.* Bene & ibi suum, & hic meum dixit: suum, quia Christus sine iniquitate, hæc autem solius iniquitas proditoris: meum autem calcaneum, quasi ultimum sui corporis Judam Christus appellat, cujus nos sumus corpus & membra. Apostoli præstantiora & actuosa membra sunt Christi: Judas calcaneum, quasi extrema pars corporis serpenti obnoxia, & patens vulneri. Primum ergo calcaneum Adam, secundum calcaneum Judas. Ille lapsus totius hereditatis, hic solus proditoris, qui hereditatem implicare noa potuit; quia jam non carnales sumus, sed Redemtoris hereditas, Scriptura diceote: *Est hereditas credentibus in Domino.* Ibidem. Ephes. 1. 17.

11. Est & illa iniquitas calcanei sui, quæ circumdedit Christum. *Circumdantes,* inquit, *circumdederunt me, & in nomine Domini ultus sum in eos.* Psal. 117. 11. Calcaneum ejus Syoagoga est, decor & gloria vultus ejus Ecclesia; sicut scriptum est: *Dominus regnavit, decorem induit.* Psal. 92. 1.

12. Illi ergo sunt calcaneum, de quibus dicit: *Qui confidunt in virtute sua, quique in abundantia divitiarum suarum gloriantur. Divites eguerunt & esurierunt.* Quod de Judæis dictum est. Sed & omnes qui luxuriose vivunt, & non tenent caput, calcaneum Christi sunt. Sed hæc generalia, quæ late patent. Ceterum specialiter de Juda locutus est proditore, qui sibi validus & dives apostolatus gloria videbatur. ℽ. 7. Psal. 33. 11.

13. Denique de Passione Domini sermo contexitur. *Frater non redimit, redimet homo; nec dabit Deo propitiationem suam, & pretium redemtionis animæ suæ;* hoc est, ut quid timebo in die mala? Quid enim potest mihi nocere, qui non solum oonin- ℽ. 8. ℽ. 9.

a. Edit Rom. sola, *Abominatio Domino duplex statera, & jugum dolosum non bonum coram me.* Sed locum integrum reddere voluit, cujus ultimam tantum partem proposuerat Ambrosius. Vide eumdem locum infra col. 966. num. 31.

*. Agitur hic de fidelibus adultis, qui judicium non de originali peccato, sed de actualibus subituri sunt. Quod vero subditur *iniquitatem calcanei magis lubricum delinquendi, quàm reatum aliquem nostri esse delicti*, hoc nimirum significatur, quod postea in Tridene Synodo sess. 5. can. ult. sancitum est, concupiscentiam ab Apostolo peccatum appellari non, *quod vere & proprie in renatis peccatum sit, sed quia ex peccato est, & ad peccatum inclinat.* Confer sodes hunc nostri locum cum iis quæ lib. 2. cap. 40. *de Gratia & Peccato originali* tradit Augustinus. Verum loquendi hac de re alibi adhuc se dabit occasio.

*. *Hæsitanda*, quæ proferenda non est, nisi reluctante ac prope invita lingua; ut evenit iis qui hæsitantia laborant.

digeo redemtore, sed ipse omnium sum redemtor. Alios liberos faciam, & pro me ipso ipse trepidabo? Ecce faciam nova omnia, quæ supra ipsum germanitatis affectum sint atque pietatem. Quem frater eodem matris utero effusus in lucem redimere non potest, quia parilis naturæ infirmitate retinetur, redimet homo: sed ille homo Esai 19. 20. de quo scriptum est; quia *mittet illis* Dominus *hominem, qui salvabit eos*; qui de se ipso dixit: Johan. 8. 40. *Quæritis me occidere, hominem qui veritatem locutus sum vobis.* Sed quamvis homo sit, quis cognoscet eum? Quare nemo cognoscet? Quia sicut unus Deus, ita & unus mediator Dei & hominum homo Christus Jesus. Ipse est solus qui redimet hominem, vincens pietate germanos; quia pro alienis sanguinem suum fudit, quem nemo potest offerre pro fratre. Itaque corpori proprio non pepercit; ut nos redimeret à peccato: & dedit semet ipsum redemtionem pro omnibus; sicut verus ejus testis adseruit apostolus Paulus, qui ait: Rom. 9. 1. *Veritatem dico, non mentior.* Sed quare solus hic redimet? Quia nemo potest eum æquare pietate, ut pro servulis suis animam suam ponat: nemo integritate; omnes enim sub peccato, omnes Adæ illius subjacent prolapsioni. Solus Redemtor eligitur, qui peccato veteri obnoxius esse non possit. Ergo per hominem, dominum Jesum intelligamus, qui suscepit hominis conditionem; ut in carne sua peccatum omnium crucifigeret, & chirographum universorum suo cruore deleret.

14. Sed forte dicas: Quomodo redemturus Psal. 21 23. frater negatur; cùm ipse dixerit: *Narrabo nomen tuum fratribus meis?* Sed non quasi frater nobis, sed quasi homo Christus Jesus, in quo Deus erat, nobis peccata dimisit. Sic enim scriptum est: 2. Cor. 5. 19. *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi.* In illo Christo Jesu, de quo solo dictum est: Johan. 1. 14. *Quia Verbum caro factum est, & habitavit in nobis.* Non ergo quasi frater, sed quasi Dominus habitavit in nobis, cùm habitaret in carne. Cùm igitur reconciliaverit Deo mundum, utique ipse reconciliatione non eguit. Pro quo enim peccato suo propitiaret Deum, qui nulla peccata cognovit? Denique didrachma poscentibus Judæis, quod pro Matth. 17. 24. & seq. peccato dabatur ex Lege, dixit ad Petrum: *Simon, reges terræ à quibus accipiunt tributum vel censum, à filiis suis, aut ab alienis? Respondit Petrus: Ab alienis. Cui dixit Dominus. Ergo liberi sunt filii. Ut autem non faciamus illis offendiculum .... mitte hamum, & eum piscem qui primus adscenderit, tolle; & aperto ore ejus, invenies staterem: illum tollens dabis pro me & pro te.* Ostendit quod non pro se propitiationem debeat peccatorum; quia servus peccati non erat, sed ab omni erat liber errore Filius Dei. Filius enim liber, servus est in reatu. Ergo liber iste ab omnibus, nec pretium redemtionis animæ suæ dat, cujus sanguinis pretium poterat abundare ad universa mundi totius redimenda peccata. Recte ergo alios liberat, qui pro se nihil debeat.

15. Plus adjicio. Non solum pro se Christus pretium non debet suæ redemtionis, aut propitiationem pro peccato, sed etiam si de fideli quocumque homine accipias, possit intelligi quia non debeant singuli propitiationem suam; quia propitiatio omnium Christus est, & ipse est universorum redemtio. Cujus enim hominis sanguis jam idoneus est ad redemtionem sui, cùm pro redemtione omnium suum sanguinem Christus effuderit? Est ergo cujusquam sanguis qui Christi possit sanguini comparari? Aut quis tam potens homo, qui pro se propitiationem suam dare possit supra eam propitiationem, quam in se obtulit Christus, qui solus Deo mundum reconciliavit per suum sanguinem? Quæ major hostia; quod præstantius sacrificium; qui melior advocatus, quam qui pro peccatis omnium factus est deprecatio, & animam suam dedit pro nobis redemtionem? Non quæritur ergo propitiatio, aut redemtio singulorum; quia omnium pretium sanguis est Christi, quo nos redemit dominus Jesus, qui solus Patrem reconciliavit: & laboravit usque in finem; quia nostrum laborem ipse suscepit dicens: *Venite ad me omnes qui laboratis .... &* Matth. 11. 28 *ego reficiam vos.* Vide laborantem: *Laboravi cla-* Psal. 68. 4. *mans, raucæ factæ sunt fauces meæ.* Et alibi: *Issachar* Gen. 49 14. & 15. *quod bonum est, concupivit, requiescens inter fortes.* Et infra: *Supposuit humerum suum ad laborandum, & factus est vir agricola.* Ergo homo non dabit jam propitiationem suam, nec redemtionem; quia semel ablutus est à peccato per sanguinem Christi. Laborabit tamen, ut servet præcepta vivendi, & à mandatis cælestibus non recedat. Dum vi- ℣. 10. vit, in labore sit, & perseveret in eo, ut vivat in finem, ne & ipse morte moriatur, cùm sit jam redemtus à morte.

16. Qui autem servaverit mandata vitæ, non ℣. 11. videbit interitum, cùm viderit mori eos, qui sibi sapientissimi & prudentissimi in hoc sæculo videbantur. Quod specialiter ad scribas & pharisæos spectat, qui sibi cathedras in synagogis vindicant, quasi sapientiæ principatum. Qui vere frustra laborant, cùm putant quia per didrachmum liberentur, cùm spiritale pretium animæ suæ, atque illud singulare Dominici corporis sacrificium, inani quadam Legis interpretatione contemserint, refugientes baptismatis sacramentum. Neminem enim sanguis redemit hircorum atque taurorum: sed omnes unus sanguis liberat Christi, cujus in Levitico figura, non veritas est. Non enim per didrachma, sed illius solius sanguinis pretio liberamur.

17. Simus ergo docibiles Dei; ut nemo nostrum videat interitum in illo die, quando damnabuntur morte perpetua sapientes istius mundi, vel principes Judæorum, quando *simul insipiens &* Ibidem *stultus peribunt.* Non idem est utrumque. Stultus est qui nihil sapit, & stulta intelligit: insipiens, qui male sapit. Dixit insipiens, quia non est Deus. Quomodo iniquus, non quia æquitatem nesciat, sed quia improbitate cordis sui iniqua committat: improbus quoque dicitur; eo quod probitatem malitia sua destruere velit, non quia probitatem ignoret. Ipse ergo insipiens & stultus quando pereunt, alienis relinquunt divitias suas; suum enim & legitimum stultitiæ & improbitatis heredem reperire non possunt. Legitimi enim dicunt: *Quia filii Dei sumus. Si autem filii, & heredes:* Rom. 8. 16. & 17. *heredes quidem Dei, coheredes autem Christi: si tamen compatimur, ut & simul glorificemur.* Insipientes ergo divitias non habent, quia nec hereditatem habent. Non habent divitias infidi, non

possessionem; fideli enim totus mundus posses- A sio est. Non habent hereditatem; quia sola est [a] hereditas credentibus in Domino. Suas autem Luc. 12.17. divitias habent Ideoque avarus dicit: *Non habeo quo congregem fructus meos*; non enim verus fructus, sed avari fructus, pecunia est. Et Dominus Matth. 19. 21. avaro dicit: *Vade, vende bona tua .... & veni, sequere me.* Non enim perfectum bonum est patrimonium, sed hæc sunt avari bona, quæ in emolumento aliquo constituta sunt. Vende, inquit, quæ putas tua esse; cùm tua non sint, quia ad alios flu- B minis modo transeunt: & sequere me, ut bonum immortale cognoscas. Sapientes ergo in interitum deducuntur, quibus Deus abscondit, quæ parvulis revelavit. Peribunt simul, & in uno eodemque loco erunt insipiens & stultus, *& alienis relinquent divitias suas*; quia non invenit nequitia legitimum successorem.

℣. 12. 18. *Et sepulcra eorum domus illorum in sæculum, tabernacula eorum in progenie & generatione: invocaverunt nomina eorum in terris ipsorum.* Ubique C Scriptura sepulcra pro vilibus ducit, quibus de- Psal. 5. 11. generes, & vitæ hujus cupidi comparantur. *Sepulcrum patens est guttur eorum.* His ergo qui ad diem & de die vivunt, sepulcra pro domibus sunt. Domus enim justorum non in terra est, sed in cæ- Philip 3. 20. lo; sicut Apostolus docuit dicens: *Nostra autem conversatio in cælis est.* Ipsa est domus nostra, quæ Heb. 3 5. & 6. domus est Christi. Unde ait Scriptura: *Et Moyses quidem fidelis in tota domo ejus, tamquam famulus in testimonium eorum quæ dicenda essent: Christus ve-* D *ro tamquam filius in domo sua.* Piis ergo domus est Ecclesia, piis patria cælum est. Ideoque Justus Psal 38 13. ait: *Advena ego sum apud te in terra & peregrinus, sicut omnes patres mei.* Luxuriosis domus sepulcrum est. Denique tamquam in sepulcro vivunt, Esai. 22.13. qui possunt dicere: *Manducemus & bibamus; cras enim moriemur*, resurrectionem ante oculos non habentes. Ideoque tumulis suis affixi atque adtumulati adhærent, quia resuscitari se posse non crediderunt. Habitaculum ergo illis in suo bus- E to est, & tabernaculum eorum in progenie & generatione [b] terrena est; qui vermes sui corporis heredes relinquunt; ut hic tantum sit memoria eorum, & in æternum transire non possit.

19. Denique *nomina eorum in terris ipsorum*; quia opera eorum corruptibilia atque terrena. Et ideo ibi scribuntur eorum nomina, ubi vivere maluerunt. Qui autem elevaverunt opera sua, Luc. 10. 20 iis dicitur: *Nolite gaudere, quia dæmonia vobis subjecta sunt: sed gaudete, quia nomina vestra scripta sunt* F Matth. 23. 28. *in cælo.* Hinc ergo intelligamus quia non otiose Dominus eos arguit, qui ædificabant sibi sepulcra, vel tumulos prophetarum, & exornabant ea. Condemnantur enim Judæi, qui prophetis quos occiderant, terrena solatia, non æterna præmia Matth. 8. 22. deferebant. Ideoque prohibet, ut discipulus suus sepeliat patrem; quia æterno Patri sine cessatione esse debet intentus. Et in Esaiæ libro scri- Esai 22. 6. ptum est: *Quid*, inquit, *quia ædificasti & excidisti tibi sepulcrum?* Et reprehenditur Maria, quæ Christum in tumulo requirebat. Relinque sepulcra, quæ reliquerunt, qui audita voce Domini in ipsius passione surrexere de tumulis. Noli inter mortuos habitare, qui vivis. Audi vocem resuscitantis Jesu: *Surge qui dormis, & exsurge à mortuis; at tamen tibi Christi infundetur.* Alterum lumen ejus Spiritus sanctus est, qui apostolis sanctis in dispersione linguarum tamquam ignis illuxit.

20. Sequitur: *Homo cùm in honore esset, non intellexit: comparatus est jumentis quæ sine sensu sunt; & similis factus est illis. Hæc via eorum in offendiculum ipsis: & postea in ore suo complacebant.* Quia non intellexit homo, cùm in honore esset (est autem honor, quia ad imaginem Dei factus est, factus est rationis capax) comparatus est jumentis, quæ sensum non habent: qui autem intellexit, Angelis comparatur. Et ideo hic bonorum operum claritate magnificatus est: ille sicut equus adhinniens æstimatur colluvione vivendi, quæ viæ offendiculum adfert in turpitudine & obscœnitate viventibus. Insipientia enim viri contaminat vias ejus. Hujusmodi autem viri vivunt secundum appetentiam suam, quæ offendiculum creat, & post offendiculum complacebunt in ore suo, sed non in corde. Non enim boni, de quibus dicitur: *Ore suo benedicebant, & corde suo maledicebant* Quo respoosum est etiam iis qui habent in codicibus suis ita scriptum: *Et postea in ore suo benedicent.* Verbum enim tuum prope, & in ore tuo sit, & in corde.

21. *Sicut oves in infernum deducentur: mors depascet eos. Et dominabuntur eorum justi in matutinum; & auxilium eorum veterascet in inferno, à gloria eorum.* Qui noluerunt ut pasceret eos Christus, depascet eos mors. Quis ergo dimittat bonum pastorem, qui pro ovibus suis animam suam ponit; quia pertinet ad eum gregis sui cura? Aut quis eligat mercenariam mortem, quæ operum pessimorum digna mercede referatur? Simul cognosce, ô homo, quia Christus verus est pastor, qui suos pascit ad vitam. Mors subintravit, quæ ad interitum adducit alienos, & devorat eos, quibus potest propter eorum flagitia prævalere. Quibus licet in hac vita studium potentiæ fuerit & divitiarum, ut aliis dominarentur; sed in resurrectione erit servitus, cùm justis matutinus splendor illuxerit: quorum figura est, quod Jacob dominus [c] præponitur fratri. Miserabilis itaque servitus, ut eo tempore quo alii vocantur in gloriam splendoris & luminis, horum gloria veterascat, & consumatur in tenebris inferorum. Mentoque de his dicitur: De honore suo & gloria sua expulsi sunt; quia temporalis hæc gloria.

22. *Verumtamen Deus liberabit*, inquit, *animam meam de manu inferni; cùm acceperit eum.* Bene hoc dicit, qui sciebat animam suam in inferno non derelinquendam. Descendit enim, ut captivos absolveret de faucibus inferorum, non ut in his captiva remaneret.

23. Ergo quoniam hæc, quæ in isto sæculo sunt, nobiscum transire non possunt; ideo tibi dicitur: *Ne timueris cùm dives factus fuerit homo: & cùm multiplicata fuerit gloria domus ejus. Quoniam non cùm morietur, accipiet omnia: neque simul descendet cum eo gloria domus ejus.* Noli, inquit, expavescere divitias, & potentiam divitis, & gloriam sæcularem; quoniam caduca illa sunt, & ci-

a. Rom edit. *hereditas servientibus Domino*
b. MSS. aliquot, *terrena sunt, qui vermes sui corporis* &c.

c. MSS. Var. & quatuor Gallic. *præponitur fratri miserabil. itaque mala servitus* &c.

tius abeunt, quam venerunt. Somnium est iste A thesaurus: evigilas, & recessit; quoniam qui potuerit crapulam mundi istius edormire, & sobrietatem virtutis adsumere, ista contemnit, & pro nihilo pecuniam ducit. Neque timueris cùm multiplicatam gloriam domus alicujus potentis audieris. Inspice diligenter, & vacua est, quæ nihil habeat in se de fidei plenitudine. Et quid de domo dicam? Vacuus erat totus hic mundus antequam numero credentium eum Christus im-
Psal. 109. 6. pleret. Ideoque scriptum est: *Iudicabit inter gen-* B *tes, replebit ruinas.* Quid enim aliud erat ante in hoc mundo, nisi ruina perfidiæ? Quid est ruina?
Matth. 24. 28. Audi dicentem: *Ubi ruina, ibi & aquila*; id est, ubi ruina, ibi & resurrectio. Ruina, vacua firmitatis est: resurrectio, plenitudo vivendi est. Ideoque nos Adæ illius ruina vacuavit, sed Christi replevit gratia. Ideo se ille exinanivit; ut nos repleret, atque in carne hominis plenitudo virtutis habitaret. Quid sit ruina, cognosce. Dum vivit homo, infusus est spiritu: ubi mortuus fue- C rit, vacuus utique hujus vitalis est spiritus. Multo magis vacuum facit amissio gratiæ spiritalis, quem
Johan 1. 16. gratia replere consuevit; ut possimus dicere: *Quoniam nos omnes de plenitudine ejus accepimus, & gra-*
Isai 49. 4. *tiam pro gratia.* De alio dicitur: *In vacuum laboravi*: justus autem sicut odor agri pleni.

Ib. 18. 24. Quid autem non vacuum, quod sæculare atque mundanum; cùm rectè dixerit, qui mun-
Job 1. 21. dum istum sobria virtute contemsit: *Nudus sum natus, nudus & moriar?* Numquid secum quis po- D test auferre quæ possidet? Hic omnia derelinquit, solus intrat in tumulum, & vacuum illius divi-
* tis est sepulcrum, quem nec * ipsa terra capiebat.
Isai. 5. 8. Unde dictum est: *Numquid soli habitabitis super terram? Numquid descendit in illud sepulcrum gloria domus ejus aut copia?* Vide vim Scripturæ. Gloria sæculi non descendit cum peccatore, sed gloria virtutis adscendit cum innocente. Et ut compendiosius dicamus, gloria hominis cum adscendente adscendet: cum descendente non descen- E det. Quod gratiæ est ac virtutis, adscendet. In paradisum adscenditur, in infernum descenditur.
Psal. 54. 16. *Descendant*, inquit, *in infernum viventes.* Ideoque
Luc. 16. 22. & seq. Lazarus pauper per Angelos in Abrahæ sinum est elevatus. Dives luxuriosus elevans in inferno oculos suos rogat Abraham ut mittat pauperem, & digito suo contingat linguam ejus, quo requiem aliquam in ardore maximo constitutus posset adipisci. Vide illum pauperem bonis omnibus abundantem, quem sancti Patriarchæ requies beata circumdabat. Vide hunc vacuum, qui sibi in hoc sæculo abundare omnibus videbatur, cujus anima in vita ipsius benedicebatur: sed nunc iners morte cruciatur.

25. Unde pulcre sequitur: *Quoniam anima ejus in vita ipsius benedicetur: confitebitur tibi, cùm benefeceris ipsi.* Benedicent, inquit, eum benedictione terrena. Stulti homines, qui præsentia, non futura considerant. Benedicent eum adseclæ ejus atque * parasiti. Ipse quoque beatum se putat, si agrum aliquem quem desiderabat, invaserit. Confitetur tunc Deo, cùm ei in hoc sæculo secunda succedunt: quando autem adversa contingunt, impio ore maledicit. Hoc ergo dicit, quia sæcularis non agit gratias in paupertate positus & adversis; justus autem in angustiis magis Dominum grato benedicit affectu. Denique diabolus ad Deum dicit: Quid mirum, si te benedicit Job? Abundant ei omnia. *Sed mitte*, inquit, *manum tuam, & tange ea quæ possidet, videamus si in faciem te benedicet.* Et dedit ipsi Dominus potestatem, ut quæ sæculi essent hujus, auferret: carnem ipsius, ulceris atrocitate perfunderet. Job tamen benedicebat dicens: *Dominus dedit, Dominus abstulit .... sit nomen Domini benedictum.* [margin: ℣. 19. — Job. 1. 11. — Ibidem. 21.]

26. *Introibit usque in progeniem patrum ejus: usque in sæculum non videbit lumen. Homo cùm in honore esset, non intellexit; comparatus est jumentis, quæ sensum non habent, & similis factus est illis.* Ideo, inquit, iste in progeniem patrum suorum introibit. Qui est pater impiorum, Dominus declaravit dicens: *Vos ex patre diabolo estis.* Sunt & illi patres de quibus dicitur: *Relinque mortuos sepelire mortuos suos.* Ideo & Moabitæ usque in tertiam & quartam generationem prohibiti sunt introire in Ecclesiam Domini; ut filii eorum propter peccata patrum suorum introirent in eorum generationem, quorum facta imitabantur & mores. Unde & scriptum est: *Filii adulterorum in consummatione erunt.* Ergo qui non illum patrem qui in cælo est, sequitur; sed illum terrena colluvione viventem, in progenie terreni patris intrat. Qualis enim terrenus, tales & terreni; ut sit ejus vita terrena, requies nulla post mortem. In æternum non videbit lumen; quoniam temporale quæsivit. Ille autem qui Christi secutus est gloriam, qui desideravit illud lumen, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, inveniet & videbit lumen æternum; quia eum Christus redemit à morte. [margin: ℣. 20. — ℣. 21. — Iohan. 8. 44. — Matth. 8. 22. — Deut. 23. 3. — Sap. 3. 16.]

27. Tunc ergo cogitabit secum, quia *cùm in honore esset, non intellexit*; & ideo erit similis jumentorum, qui similis debuit esse Angelorum, per domini nostri Jesu Christi gratiam: cui est honor, gloria, perpetuitas à sæculis, & nunc, & semper, & in omnia sæcula sæculorum. Amen.

*. Videntur hæc proprie cadere in Alexandrum Macedonem, quem Plutarchus & Val. Maximus narrant, cùm de infinitate mundorum philosophum quemdam disputantem audivisset, flevisse, quod vix unum possideret. Hinc de illo Juven. Sat. 10.

Unus Pellæo juveni non sufficit orbis.
Æstuat infelix angusto limite mundi &c.

*. *Parasiti* sunt, qui ciborum gratia magnatibus atque divitibus adulantur, ἀπὸ τοῦ σίτου, ἐκ τοῦ αἴτου.



IN PSALMUM LXI. PRÆFATIO.

ỷ. 1. Titulus : *In finem, pro Idithum, Psalmus ipsi David.*

In hujus psalmi tractatu B. Ambrosius infidelitatem & impietatem Maximi tyranni graviter redarguit, qui ausus est dominum suum Gratianum imperatorem fraude & dolo perimere : quem imperatorem in Domini tabernaculo habitare, & in monte ejus requiescere dicit.

1. OMNIUM nostrum indubia consuetudo est, ut festinemus ad finem, & eorum quæ legimus vel vidimus & audivimus, velimus summam cognoscere. Unde titulus ipse otiosos nos esse non patitur, nec feriatis præterire auribus desiderii communis indicium. Præ ceteris enim, licet etiam in ceteris clareat, divinum tamen in hujusmodi psalmo refulget oraculum. Unde diligentius quid sit finis consideremus; finis enim dicitur τέλος, & summa rei ejus quam volumus explicare. Finis dicitur Christus, quia ipse est finis Legis; sicut Scriptum est : *Finis enim Legis Christus ad justitiam omni credenti.* (Rom. 10. 4.) Finis etiam dicitur, quia ipse est principium & finis. Ergo isti psalmi qui titulantur : *In finem*; aut de Christo sunt, aut ipsius Christi : de Christo, cùm ipse annuntiatur : ipsius Christi, cùm ipse se nuntiat, venturumque promittit in terras, & futuram nobis revelare dignatur proprii corporis passionem.

2. Ideoque *ipsi David* inscribuntur in titulo, [a] quasi vero David, ipsi Domino prophetici oris ministeria deputentur, per quem humanæ vocis officio vis cælestis increpuit, & divina sententia resultavit.

3. Meritoque *pro Idithum*, qui fuit propheta, & psalmos * cum sex filiis canebat suis, velut quædam præfatio est; eo quod esset his venia prophetanda, qui in psallendi ministerio constituti, divina oracula humana voce loquerentur. Et quia pro totius mundi abolendo errore suscipienda Dominici corporis passio foret, hujus licet nomine cujus sedulitas probaretur, commendatiorem eruditionem plebis expressit. Itaque ipsum audiamus loquentem.

ỷ. 2. 4. *Nonne Deo subdita erit anima mea?* Suscepturus carnem hominis dominus noster Jesus, ut in se eam ipse mundaret, quid prius quam peccati veteris primum debuit abolere contagium? Nam quia per inobedientiam culpa irrepserat, dum mandata divina temerantur, obedientiam nrique præ ceteris debuit reformare, ut seminarium erroris excluderet. * Fibra enim peccati inde manaverat : & ideo sicut bonus medicus radices prius ulceris debuit amputare; ut medicamentorum salubre remedium vulneris ora sentirent. Frustra enim cicatricem curaveris, si serpant interiora contagia; immo acerbatur vulnus, si foris clauditur, cùm interius virus exæstuat. Nam quid proderat donasse peccatum, si peccandi maneret affectus? Hoc erat non sanare cicatricem, sed claudere. Voluit itaque mundare vulnus, ut affectum sanaret; ne inobedientiæ fors ulla remaneret. Suscepit ipse obedientiam, ut nobis eam transfunderet. Sic enim oportebat, ut quoniam per inobedientiam unius hominis peccatores constituti erant plurimi, per unius rursus obedientiam justi constituerentur multi.

5. Unde valde errare eos res indicat, qui carnem hominis à Christo aiunt esse susceptam, affectum negant : & contra ipsius domini Jesu venire consilium, qui hominem ex homine tollunt; cùm homo sine affectu hominis esse non possit. Nam caro sine affectu & præmii immunis & culpæ est. Illud ergo suscipere debuit & sanare, unde culpa manaverat; ut originem erroris & quasdam prorumpentis delicti fores clauderet. Unde ego hodie hominem agnoscerem dominum Jesum, cujus carnem non video, affectum lego : unde, inquam, hominem eum agnoscerem; nisi esurisset, nisi sitisset, nisi flevisset, nisi dixisset : *Tristis est anima mea usque ad mortem?* (Matt. 26. 38.) Denique scriptum est : *Et homo est, & quis cognoscet eum?* (Hier. 17. 9.) Sed homo per ista cognoscitur, qui per opera divina supra homines æstimatur. Itaque ipse eo usque se hominem credi volebat, cùm Deus esset; ut se appellaret hominem dicens : *Quid me quæritis occidere, hominem qui veritatem locutus sum vobis?* (Johan. 8. 40.) Nec solum hominem, sed etiam filium hominis diceret, sicut ait : *Quid me dicunt esse homines filium hominis?* (Matth. 16. 13.) Unde ille summam tenere fidei pronuntiatus est, qui & Dei Filium cognovit, & hominem non negavit. Ipse igitur utrumque unus, inseparabilis numero, & agnoscendus operis distinctione, non varietate personæ. Non enim alter ex Patre, & alter ex Maria : sed qui erat ex Patre, carnem sumsit ex Virgine : affectum adsumsit ex matre, ut infirmitates nostras ipse susciperet. Unde ait Propheta : *Et pro nobis dolet.* (Esai. 53. 4.) Quomodo dolebat meo dolore, si meum non gerebat affectum? *Homo,* inquit, *in plaga, & sciens ferre infirmitatem.* (Ibidem 3.)

6. Itaque quasi homo infirmatus est, quasi homo doluit; & nos quasi hominem æstimavimus eum esse in doloribus : sed quasi victor infirmitatum, non infirmitatibus victus, pro nobis non pro se dolebat; & infirmatus est non propter sua, sed propter nostra peccata, ut nos suo livore sanaret. Quid utique est *homo in plaga, & sciens ferre infirmitatem*; nisi quia plagæ habebat compassionem? Aut quomodo sciebat ferre infirmitatem, si sensum infirmitatis excluserat? Quod enim portamus, hoc pro onere sustinemus. Suscepit ergo peccata nostra, ut portaret : suscepit etiam, ut purgaret. Denique scriptum est : *Et peccata eorum ipse purgavit. Ideo ipse hereditate possidebit multos, & fortium partietur spolia.* (Ibidem 11. & 12.) Ibi enim major triumphus, ubi mens interna mundatur. Quod portat igitur ad remissionem pertinet :

a. Rom. edit. sola, *quasi vero David ipsi à Domino*; cum ant. edit ac mss. aliquot, *prophetici oris ministerio deputentur.* Plures codices, & quædam edit. Paris. . . . *ministeria deputentur.* Melius; totus enim hic locus explicari debet eo sensu : Quasi ipsi Domino qui versus est David, propheticorum psalmorum cantus adtribuatur. Quamquam nec sensu careat, si vocem *ministerio* retineas.

*. Horum nomina reperias licebit lib. 1. Paral. c. 25. ỷ. 1.

*. *Fibra peccati*, dicitur per metaphoram à radicum fibris.

e.

quod purgat, ad correctionem. Suscepit itaqne A
compassionem nostram, suscepit & subjectionem.
Quod enim subjecit sibi omnia, suum est: quod
subjectus est, nostrum est. Ideoque ait: *Nonne Deo
subdita erit anima mea?* Anima, inquit, subdita,
a non divinitas: anima subjecta, non Dei virtus.
Virtus enim Dei [a] non potestati subdita est; sed
unitate, & consortio ejus utitur potestatis. Illa
subjecta est, quæ humanæ conditionis fragilitate
plerumque mutatur, non quæ mutari non potest.
Anima carni compatitur, & animæ caro, quæ sibi B
quodam contubernio copulantur. Illa subjicitur,
Matth. 26. quæ tristis est; quia scriptum est: *Tristis est anima
mea usque ad mortem.* Illa subjicitur quæ suscepta,
non ex Deo Patre nata: quamquam ipsa subjec-
tio non in specie quidem infirmitatis sit, sed in
operatione virtutis; dispensationis magis tem-
* porariæ * arbitra, quam perpetuo servitio manci-
pata. Unde & ait: *Nonne Deo subdita erit anima
mea?*

7. Cur dixit, *erit*, si sempiterna subjectio est? Sed C
quia Filius Dei qui loquebatur æternus est, ani-
mam autem suscepit ex tempore; ideo futuram
subjectionem animæ suæ dicit. Per ipsam ergo
obedientia, per ipsam humilitas; quæ tamen non
ad infirmitatem potentiæ suscepta sunt, sed ad
magisterium disciplinæ. Ipse enim dominus Jesus
Philipp. 2. 6. & 8. *cùm esset in Dei forma, non rapinam arbitratus est esse
se æqualem Deo; sed semet ipsum exinanivit formam
servi accipiens, in similitudinem hominum factus, in
specie inventus ut homo: humiliavit semet ipsum,* D
factus obediens usque ad mortem; sicut Apostolus
dicit, non jugem & perpetuam, sed temporalem
subjectionem cupiens declarare: qualis sit sus-
* cepta cum carne, & deposita cum ipsius * corpo-
ris servitute. Sic etiam ad Hebræos scriptum est.
Nam cùm proposuisset exemplum dicens: *Tu es
sacerdos in æternum, secundùm ordinem Melchisedech*;
Hebr. 5. 6. 8. 9 & subjecit idem Paulus: *Qui in diebus carnis preces
& supplicationes adhibuit ei, qui posset liberare eum
de morte, cum magna voce & lacrymis: & exauditus* E
*ab illo metu. Quamquam esset Filius, didicit ex his
quæ passus est obedientiam: & consummatus obtempe-
rantibus sibi causa factus est salutis æternæ: vocatus à
Deo sacerdos secundùm ordinem Melchisedech.* Non-
ne igitur evidenter clamavit Apostolus dicens
obedientiam illam & humilitatem non divinita-
tis fuisse, sed carnis? Quod enim discitur, tempo-
rale est. Quasi homo ergo ex his quæ passus est,
didicit obedientiam; ut consummaretur in car-
ne, & per obedientiæ transfusam in nos successio- F
nem causa fieret nobis salutis æternæ, quibus
ante per inobedientiæ hereditatem primus ille
Adam causa factus est mortis.

8. Subjectio ergo magisterium virtutis huma-
næ, non divinæ imminutio potestatis est. Nam si
illum minorem Filium & inæqualem Patri di-
cunt, quia erat subditus Patri Deo; numqnid &
matre ideo minor, quia subditus erat matri? Lec-
Luc. 2. 51. tum est enim de Joseph & Maria: *Et erat subditus
illis.* Sed pietas omnibus nobis non dispendio, sed
incremento est, per quam omnibus nobis domi-
nus Jesus fidem infudit & gratiam; ut nos spiritu
fideli subditos Patri faciat Deo. Et ideo novo &
profundo consilio Apostolus ait quod ipse Patri
erit subjectus in nobis, cùm fuerit in omnibus
plenitudo fidei, & quædam devotionis unitas.
Nunc enim quamdiu sententiis discrepamus,
quodammodo regnum Christi minoramus; quia
nondum ei subjecta sunt omnia, cujus regnum
unitas est: *Cùm autem subjecta illi fuerint omnia,* 1. Cor. 15. 28.
*tunc & ipse subjectus erit illi, qui sibi subjecit omnia,
ut sit Deus omnia in omnibus*; sicut scriptum est.
Nunc enim potestate supra omnes est, sed opus
est ut sit in omnibus voluntate: volet autem,
cùm omnia in nobis cognoverit sui plena, & va-
cua delictorum. Nondum igitur subjectus est Pa-
tri; quia nondum omnia & in omnibus Christus:
cùm autem fuerit omnia & in omnibus Christus,
erit omnia & in omnibus Deus. Unde colligitur
unum esse regnum Patris & Filii, & etiam Spiri-
tus sancti; quia qui Filium receperit, recipit & Pa-
trem, recipit & Spiritum sanctum; quia una po-
testas, una gratia, una operatio Trinitatis est.

9. Meritoque addidit Dominus: *Ab ipso enim* ℣. 2.
salutare meum. Quasi diceret: Nolite turbari quia
dixi animam meam fore Deo subditam. Anima
erit subdita, quæ vestri est portio: salutare autem
meum ab ipso; hoc est, quia à Patre & in Patre
semper sum. A Patre enim veni in hunc mun-
dum: etsi videtis hominem, Dei Filium credite.
Cùm venerit autem paracletus quem ego mittam vo- Johan. 15. 26.
*bis à Patre meo, spiritus veritatis, qui à Patre meo pro-
cedit, ille testimonium perhibebit de me.* Et Filius à
Patre procedit, & Spiritus ab ipso procedit. De
unitate ergo divinitatis ambiguum nihil. Ideo-
que concupivit David hoc salutare Dei nobis
dari; quia ipse est vita æterna, si & Patrem ve-
rum Deum cognoscamus & Filium, quem pro
nostra certum est salute venisse: sed non rapinam
arbitratus est esse se æqualem Deo. Adsertionem
suæ divinitatis sequestrat, & dispensationis hu-
manæ repræsentat officium.

10. Ideoque adjunxit statim: *Etenim ipse est* ℣. 3.
[b] *Deus meus, adjutor meus, defensor meus: non mo-* b
vebor amplius. Hæc utique quasi homo loquitur;
quia in Deo spem nostram debemus reponere,
ne facile labamur: quamquam in eo quod locu-
tus est: *Non movebor amplius*; ostendat habere se
divinæ insignia potestatis. Habes enim alibi di-
centem: *Adhuc ego semel terram movebo.* Movit Agg. 2. 7.
diluvio, quando præter arcam Noe caro omnis
interiit: movit cùm Sodoma & Gomorrha sacro
igne consumptæ sunt. Hæc supernæ indignatio-
nis indicia sunt. Sed quia elegit genus hominum
Dominus magis servare quam perdere, non mo-
vebitur amplius ad indignationem, qui venit ad
misericordiam: venit ut redimeret nos suo san-
guine, non ut nostrum effunderet: venit ut se
offerret pro nobis, & quasi bonus negotiator

a Cunctæ edit. ac plerique mss *non potestati subdita est, sed uni-
tati* &c. ... Melius cod Reg. alter .... *sed unitate* &c.

*. *Arbitra*, id est, testis; per hanc enim animæ Christi subjec-
tionem dispensatio humanæ redemtionis manifestata est; cùm
inde consilium divinum inobedientiæ primi Adæ per secundi obe-
dientiam reparandæ intellexerimus. Aut forte *arbitra* idem quo-
dammodo est ac moderatrix; quia dispensationem illam anima
Christi domini suscepit non coacta sed volens. Quippe oblatus
est, quia ipse voluit, ut Esaias 53. 7. vaticinatur.

*. Dei Filius subjectionem quidem cum corpore suscepit, sed
non deposuit cum corpore; quia illud quod semel adsumsit, num-
quam dimisit. Deposuit vero cum corporis servitute, quando
scilicet corpus excusso mortalitatis jugo, immortalitatis dotibus
præditum resurrexit.

b. Rom. edit. *Deus meus, & salutaris meus.* Sic & infra num.
18. Nimirum ex LXX. apud quos legas, θεός μου, καὶ σωτήρ μου &c.

mercem suam proprii corporis passione servaret.

11. Et cùm hoc diceret, levavit oculos suos, & vidit hinc persecutores, inde nequitias spiri-
℣. 4. tales in unum convenire, & ait: *Quousque irruitis in hominem, interficientes universos*, hoc est: Quid delere genus festinatis humanum? Hominem nescitis me pro omnium redemtione venisse? Obtuli me pro cunctis, ut omnes mea oblatione protegerem. Hominem ergo aut pro humana omni accipimus multitudine: aut si de uno accipimus, de ipso dictum intelligimus: Irruitis, B sed in hominem; quia supra Deum irruere non
Johan 8. 40 potestis; sicut habes alibi: *Quid me quæritis occidere hominem?* Neque enim divinitas morti poterat esse subjecta, sed humana susceptio. Si ergo in me irruitis, & me vultis tenere; quid eos qui mecum sunt, vultis occidere? Satis est vobis habere quem quæritis. Neque quæro consortem passionis, qui ad salutem omnium adjutore non egeo. Non requiro legatum, nuntium non præmitto; sed ipse me nuntius obruli non quærenti- C bus: me tradidi non comprehendentibus; ut liberarem eos qui mortis laqueis fuerant comprehensi. Irruitis igitur tamquam parieti inclinato & maceriæ impulsæ, ignari quia veni non ut inclinarem parietem, & maceriam impellerem; sed ut solverem. Veni enim pax, ut faciam utraque unum; & medium parietem maceriæ solvens, qui carnem & animam dividebat, ut unum sentire non possent: & ideo caro animæ repugnabat, & subdita imperio ejus esse non poterat; quia ob- D jecti parietis obstaculo gubernaculis ejus parere non poterat.

12. Lex igitur carnis legi mentis adversabatur. Hunc parietem veterum inimicitiarum velut murum sustulit dominus Jesus, & pervios fecit esse conventus mentis & carnis; ut in unum coeuntes, id quod erat utrique salutare, sequerentur. Paries ergo quædam eminentia delictorum est. Unde ad pontificem Judæorum dicit
Act. 23. 3 Paulus: *Percutere te incipiet Deus, paries dealbate*; E paries enim luto cementisque construitur. Hinc ædificabant Ægyptii civitates, quando Judæi lateres facere cogebantur. In Ægypto lutum conficiebatur, & populus Dei peccatum illic operabatur. Ideo gemebat, ideo exauditus & liberatus est à peccato. Ideo Lex data, promissa gratia; ut Lex peccatum ex parte resecaret, gratia omne donaret.

13. Et cùm hæc nobis conferret, hæc pro nobis subiret, nos pretium ejus repellebamus. Un- F
℣. 5. de ait: *Verumtamen pretium meum cogitaverunt repellere*; quando pretium referente Juda proditore, Judæi in loculum mittere noluerunt dicentes:
Matth. 27. 6. *Non licet nobis mittere in loculum; quia pretium sanguinis est.* Damnatur hîc judicio suo proditor, qui refudit pretium quod accepit, infirmus ad sacri muneris testimonium, sed validus sceleris sui testis. Unusquisque enim gravior accusator est sui, & inexcusabilem in se fert ipse sententiam. Principes Synagogæ suo condemnant se judicio. Profitentur enim pretium esse sanguinis quod dederunt, dum arguunt refundentem. Nam si recipiendum non fuit, nec solvendum fuit. Atque utinam aut non dedissent, aut quia dederant, nec recepissent. Repudiarunt enim quod

A in loculum mittere noluerunt, & emerunt inde agrum in sepulturam peregrinorum. Merito ergo gentiles, quibus agri ejus qui morte emtus est Christi, sepultura profecit, jam non sunt advenæ, atque peregrini: sed cives sanctorum facti sunt, & domestici Dei; quia consepeliuntur Dei Filio: Judæi autem qui passionis ejus pretium repudiarunt, peregrinantur à Christo. Tolerabilior illis vel in hoc proditor, quod confitetur errorem: illi autem crimen suum excusando acer- B bant. Verecundior est enim confessio post delictum. Impudenter igitur refellebant commune sacrilegium confitentem dicentes: *Quid ad nos? Tu videris.* Quid enim dicebat proditor, nisi Ibidem. 4.
hoc: *Peccavi quod tradiderim sanguinem justum?* Ibidem.
Quod erat crimen tradentis, quomodo suscipientis non poterat esse peccatum; cùm scelus sceleri sit adjunctum, ut quem scelerate emerunt, sceleratius trucidarent?

14. *Cucurri*, inquit, *in siti.* Verum est quidem ℣. 5.
C quod dominus noster Jesus sitivit. Beata Domini sitis; quia sitivit pro nobis, & maxime in passione. Denique dixit: *Sitio.* Tunc itaque sitiebat, quando de latere suo restinctura sitim omnium vivæ aquæ fluenta fundebat. Denique Johan. 19. 28
scriptum est: *Flumina de ventre ejus fluent aquæ* Johan 7. 38.
vivæ. Sed in græco medie positum est; quia ἔδραμον & singularem & pluralem numerum significat. Ergo etiam *cucurri*; & *cucurrerunt*, juxta græcum possumus intelligere. Diximus autem quid D exprimat, *cucurri*, hoc est, festinavi sitim omnium suscipere, ut universos perpetui fontis ubertate satiarem (cui enim dedero aquam, non sitiet, ne- Johan 4. 14.
que hîc, neque in futurum; sicut dictum est ad Samaritanam) nunc dicamus quid significet: *Cucurrerunt in siti.* Hoc est, festinaverunt ut perfidiæ suæ æstu fontem vivum negantes, æterna fauces suas ariditate siccarent; sicut ipse Dominus ait: *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, & fe-* Jerem. 2.
cerunt sibi contritos lacus. Nec mirum si sitierunt, E qui aquam fontis æterni tenere non poterant lubrici perfidiæ suæ rimis. Sitierunt ergo; quia se potu privaverunt spiritali, quem hauserant de consequenti petra. Unde & Symmachus ait: τῷ δόλῳ αὐτῶν εὐλόγουν; hoc est, placuit illis in mendacio, cùm objicerent falsa pro veris. Omne mendacium sitim habet, veritas ubertatem, quæ in perpetuum perseverat.

15. Et quam cito probavit, quia cucurrerunt in mendacio! *Ore suo*, inquit, *benedicebant, & corde suo* ℣. 5.
F *maledicebant.* Misera perfidorum sitis, qui aliud tenebant corde, & ore aliud loquebantur. Ubi autem fidei exundat ubertas, corde creditur ad justitiam, ore confessio fit ad salutem. Quomodo autem benedixerint ore, & corde maledixerint, series Passionis ostendit, cùm dicerent: *Descendat* Marc. 15. 32.
de cruce & credimus ei. Stulti! De morte surrexit, & non crediderunt; quomodo si de cruce descenderet, credidissent? *Speravit in Domino, eri-* Psal. 21. 9.
piat eum: liberet nunc eum, quoniam vult eum; quia illudentes potius quam optantes ista dicebant, & interrogabant utrum esset Dei Filius, verbis pacifica loquentes, corde accusationem sacrilegii cogitantes.

16. Sed hæc mystica, veniamus ad moralia. Etenim quoniam non semel appetitur Christus,

appetitus

appetitus est semel in suo corpore quod suscepit in Virgine, appetitus est frequenter in eo corpore, quod est Ecclesia; nos enim sumus corpus Christi & membra. Appetitur & in singulis sanctis suis & innocentibus, qui Domino se dicarunt.

Gratianum imperat. 17. Recordamur aliquem proxime ab omnibus appetitum, à suis destitutum ac proditum: qui dudum in suggestu locatus imperii, subito egens omnium ab ipsis quorum hereditarium fuerat sortitus obsequium, cœpit urgeri, irruentibus in exitum, inferentibus mortem, nullo auxiliatore, nullo jam socio sui, nullo comite. Quid aliud melius dixerit, quam quod ex ipso cui se devovit, acceperat: *Nonne Deo subdita erit anima mea?* Hoc est, quid persequimini; quid furitis; quid insultatis? Carnem potestis interficere, animam non potestis. Vitam illam corporis potestis eripere, meritum non potestis extinguere. Scriptum est enim: *Nolite timere eos qui possunt occidere carnem, animam autem non possunt: sed potius eum timete, qui potest animam & corpus perdere in gehennam.* Anima ergo quæ Deo subdita est, non est humanæ subdita potestati; ab ipso enim vitæ fructum sperat æternæ, & perpetuæ salutis auxilium. Ille ergo cui me tradidi, & necatum tuebitur, & mortuum resuscitabit, & ulciscetur occisum. Raptus est justus, ne malitia mutaret cor ejus. Mors ergo ista magis peccati fuga, quam morientis est detrimentum.

Matth. 10.

18. Etenim *ipse est Deus meus, adjutor meus, defensor meus: non movebor amplius.* Qui labitur, commovetur; eo quod de integritatis & innocentiæ suæ quadam statione defluat. Semel enim in petra Christi locatus lubricum non debet habere vestigium; sed tenere status proprii firmamentum. Unde immobilis dicitur, qui servat immobilem voluntatem, & propositum aliquod intentione animi fidelis exsequitur. Nam & Dei immobilem voluntatem legimus, sicut habes ad Hebræos: *In quo amplius Deus ostendere volens heredibus repromissionis immobilitatem voluntatis suæ, interposuit jusjurandum.* Recte ergo immobilis voluntas Dei, quæ nullius peccati movetur illecebris. Homines vero mobiles, lubrici ad delinquendum, faciles ad errandum. Denique de Judæis dictum est: *Transeuntes autem blasphemabant eum, moventes capita sua.* Et ipse Dominus in psalmo ait: *Omnes qui videbant me, adspernabantur me: & locuti sunt labiis, & moverunt caput.* Caput omnium Christus est. Melius est igitur ut maneat Christus in nobis, quam aliqua nostri commotione moveatur. Unde Judæi moventes capita sua dicebant: *Tolle à terra talem hunc.* Geraseni rogabant, ut de finibus eorum recederet: Ecclesia autem tenuit eum, nec dimisit eum. Ideo illa quæ tenuit eum, possidet: illi qui moverunt, tenere non possunt. Pulcre autem ait Evangelista quia transeuntes movebant capita sua: transeuntes, non stantes. Stamus in atriis sanctis, præterimus in plateis. Sacerdos præteriit, levita pertransivit: stetit ille qui vulnera inflicta curavit.

Hebr. 6. *Matth. 27.* *Psal. 21. 8.* *Act. 22.* *Luc. 8. 37.* *Matth. 27.*

Et ideo illi non dixerunt qui transibant viam: *Benedictio Domini super vos: benediximus vos de domo Domini;* stantes enim, non transeuntes sunt pedes benedicentium. Denique & vineam cujus soluta munitio est, transeuntes vindemiant, non manentes. Transeuntes sibilant, sicut in Threnis Hieremiæ legimus: *Tenuerunt super te manus omnes transeuntes per viam: sibilaverunt, & moverunt caput suum super filiam Hierusalem.* Ideo sacerdos non potuit coronari, levita non potuit; quia transierunt, & tamquam umbra præterierunt. Stephanus autem martyrio coronatus est; quia stantem videbat dominum Jesum, immobilem, non prætereuntem. Immobilis ergo fide Stephanus immobilem Christum videbat: nullo erat mortis timore commotus. Non movit se Stephanus, non movit se Christus. Commoti sunt filii proditoris, de quibus dicitur: *Commoti amoveantur filii ejus, & mendicent.* [a] Eget enim medico qui movetur. Inops peccator, dives est justus; quia nullo bono deficit, qui Dominum semper inquirit.

Psal. 128. 8. *Thren. 2. 15.* *Psal. 108. 10.*

19. Et quia inde tractus est sermo, qui dixit: *Non movebor amplius;* quod moveri ad culpam sit, ostendit ipse David dicens: *Qui posuit animam meam ad vitam, & non dedit commoveri pedes meos.* Unde & sancto dicitur à domino Deo nostro: *Tu autem hic sta mecum;* quoniam qui Deo proximus est, lapsui non potest esse vicinus. Omnis enim culpa velut adversario nisu de loco dejicere, & de proprio statu mentem movere consuevit: quod vel ab hoste, vel ab luctamine tractum videtur. Perturbat ira, incendit libido, stimulat invidia, excruciat avaritia, timor dejicit, mœror affligit. Et Petro dictum est à domino Jesu: *Veni retro post me.* [b] Non dixit: Veni retro (hoc enim diabolo soli dixit) sed: *Veni retro post me;* non est enim retro, qui post Christum est. Sed quia errabat Petrus, sicut Dominus ipse ait ad ipsum: *Quia non sapis,* inquit, *quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum;* ideo post me veni, ut incipias non humana, sed divina sentire. Ideo & hic justus rapiendus è terris ait: *Non movebor amplius. Dissolvi enim, & cum Christo esse, multo melius.* Non enim labi poterit qui cœperit esse cum Christo; quia mors justo non naturæ finis, sed culpæ est.

Psal. 65. 9. *Deut. 5. 31.* *Marc. 8. 33.* *Ibidem.* *Philip. 1. 23.*

20. Inter has voces subito videt agmina persequentium, & inter pericula positus non de se sollicitus, sed de his quos liberare cupiebat, ait: *Quousque irruitis in hominem, interficientes universi?* Si me quæritis, cur alios vultis occidere? Offero me ipse pro multis, quia pro omnibus solus se ille potuit offerre, qui auctor est omnium. Ipsius ergo quem sequebatur imitator ait: *Si me quæritis, sinite hos abire; ut impleatur sermo quem dixit Iesus: Quia non perdidi ex ipsis quemquam præter unum* (hoc enim in alio libro sententia Domini comprehendit) qui tamen sua magis periit voluntate, quam mea, inquit, severitate punitus est. Et cùm ego me sponte offeram, irruitis & incumbitis *tamquam parieti inclinato, & maceriæ impulsæ;* hoc est: Apex dudum nobilis sedis

℣. 4. *Johan. 18. 8. & 9.* *℣. 4.*

a. Edit. Rom. *Eget enim & mendicat, qui movetur.* Aliæ, ac mss. omnes, *Eget enim medico* &c. Bonus sensus licet aliquantulum reconditus: quem ut probe intelligas, adverte hic prima duo istius versiculi verba explicari; *commoti amoveantur:* commotiones autem morbos atque ægritudines animi esse; unde à græcis πάθη vocatæ sunt. Innuitur itaque hoc toto versiculo peccatores & in ægritudine & in egestate ac penuria esse positos. Hanc interpretationem confirmant quæ infra de ira, libidine atque aliis perturbationibus dicuntur.

b. Sic omnes mss. ac vet. edit. Rom. vero, *non dixit. Vade retro.* Sed discrimen de quo agitur, in vocibus, *post me*, situm est: non autem in verbis, *vade* & *veni*; cum eodem verbo Scriptura utrobique usa fuerit. Nam de diabolo ait Matth. 4. 10. ὕπαγε Σατανᾶ: de Petro autem Marc. 8. 33. ὕπαγε ὀπίσω μου Σατανᾶ.

augustæ, & circumfusi toto orbe Romano vali- A dus quondam murus imperii, sicut paries inclinatus, aut maceries impulsa collabor.

21. Sed esto, ad mortem me usque appetierunt, quæsierunt ad necem dicentes: Tollamus justum, tollamus misericordem; quia gravis est nobis etiam ad videndum: sed etiam * existimationem meam, castimoniam meam sauciandam falsis calumniis putaverunt; hoc est enim: *Pretium meum cogitaverunt repellere*; quia * pretium nostrum pudicitia est, quæ nos separat à pecudibus, Angelis B jungit. Pretium nostrum misericordia est, quæ nos dum confertur inopibus, redimit à morte. Pretium nostrum fides est, quæ omnes homines genitali errore & servitute depressos Christo adquisivit. Pretium nostrum bona existimatio est; quia uniuscujusque nostrûm meritorum series æstimatur. Pretium nostrum munditia atque simplicitas est; quia scriptum est: *Possessio pretiosa vir mundus*; nihil enim pretiosius viro simplici. Unde Apostolus pulcre: *Abundavit*, inquit, *in divitiis* C *simplicitatis suæ*. Quid enim simplicitate ditius: quæ sicut bonus paterfamilias satis sibi abundat, & sua puritate contenta, non quærit alienum, nec abrodit; sed de se ceteros fingit? Innocens enim credit omni verbo, nec se in artes varias sæpe commutat; sicut astutia quæ ut sit cauta, timet omnia, nec se consiliis suis credit: versat suas ipsa sententias. Simplicitas autem timere nil novit. Hoc igitur genere pretium justi repellere tentaverunt, etsi possit & illud intelligi, quia aurum ejus manibus accipiebant, corde intimo re- D pellebant, prædam tenentes, fidem negantes.

22. Unde & ait: *Cucurri in siti*; eo quod fidem quæreret, & invenire non posset, destitutus à sociis, à propriis derelictus. Sic dominum Jesum legimus in Evangelio & esurisse, & sitisse, cùm esuriret fidem nostram, sitiret opera nostra, quæ tere videretur aliena. Aut ut ad sitim corporis referamus, quanta indignitate dicit: *Cucurri in siti?* hoc est: Ego sitiebam, cùm alii mea vina E ructarent; & ex illo suggestu sublimis imperii, opulentiaque regali, ad extrema sins plebeia quadam vilitate deductus sum.

23. Et quia græcus habet Ἔδραμον, quod significat & cucurri singulariter, & cucurrerunt pluraliter, potest & sic intelligi: Cucurrerunt in siti, quorum fauces æstu nimio fundendi mei sanguinis aruerunt. Sicut enim est sitis fidei, ita & perfidiæ. Sitim illam justus sitit, qui ait: *Sitivit anima mea ad te Deus*. Istam perfidi, quorum lin- F gua præ siti aruit. Quam sitivit * ille qui inter convivii dapes & pocula constitutus, innocentis convivæ necem moliebatur Augusti? Nonne tibi videbatur, impie, cùm manducares, cædem parares, quod humana sub dentibus tuis ossa crepitarent? Cùm vinum biberes, & parricidium cogitares, quod illis poculis sanguinem tibi innocentis infunderes? Ita prorsus alienus non solum ab imitatione, sed etiam à lectione divina, ut non tibi veniret in mentem versiculus ille psalmorum: *Tu vero homo unanimis, dux meus & notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos*. Atque ille alius, cujus meminit in Evangelio ipse dominus Jesus: *Qui edebat mecum panem, levabit super me calcaneum suum*.

24. *Quid tibi faciam Ephram; quid tibi faciam Juda?* Plures reliquisti nobis proditionis tuæ & fraudis heredes; hæc enim etiam ad proditorem Judam potest * per apostrophen derivari. Prodidisti vitam, regnum, Dominum. Sed Jesus dominus semel in se, frequenter in servulis suis proditur. *Quod enim uni horum minimorum fecistis, mihi*, inquit, *fecistis*. Tu commissos tibi loculos & pecunias pauperum suscepisti, iste provincias sibi creditas. Tu apostoli honorem, ille militiæ dignitatem, administrationis infulas. Numero honores ejus, ut crimen exaggerem. Convivii violastis uterque consortium: tu tamen de convivio ad proditionem surrexisti, iste ad necem; hoc est, tu, licet in scelere, verecundior, qui negasti quod inferendam necem crederis Domino quem prodebas, qui pretium refudisti; ne residere apud te merces parricidii videretur. Iste non solum tenuit acceptam, verum etiam extorsit non oblatam mercedem proditionis. Iste non solum deceptus non est alieno mendacio: sed fefellit suo, & fefellit ut occideret. Et cùm ille convivium recusaret, qui se videret esse perimendum, iste sacramentum obtulit; ne qua periret sibi cumulandi pars criminis. Postremo superioris proditoris pecunia profecit ad sepulturam peregrinorum: iste sepulturam integram suo principi denegavit.

25. Nec defuit qui manus lavaret dicens: *Innocens sum à sanguine justi hujus*; in quo se Pilatus non diluit, sed inquinavit; & implicavit, non exuit. NAM ETSI nullum pondus in perditorum judiciis, tamen vinculum majus in confessionibus. Justos enim non aliena absolvit sententia, sed sua vita: injusti se ipsos vehementius suis vocibus alligant, qui alios alligare non possunt. Tamen ne huic quoque deesse confessio propria videretur, juravit ut pejeraret. * Lavit manus, cùm Evangelium tangeret; ne quid deesset exemplo. Lavit aqua manus, ut sceleratius inquinaret innocentis sanguine. * Nec Herodes defuit, cui alter Pilatus se placiturum credidit, si captum principem destinasset. Quid illud quoque dicam, quod is quoque vestem dealbatam indutus est ad illudendum: postea quoque regia veste donatus est ad moriendum; ne amisisse honorem debitum

Marginalia: ✝ 5. (beside "lumniis putaverunt"); Prov. 12. 27. (beside "plicitas est"); 2. Cor. 8. 2. (beside "Apostolus pulcre"); ✝ 5. (beside § 22); Matth. 4. 2. & Johan. 19. 28. (beside "legimus in Evangelio"); Psal. 41. 3. (beside "perfidiæ"); Psal. 54. 14 & 15. (beside "meus, qui simul"); Johan. 13. 18. (beside "me calcaneum"); Osee. 6. 4. (beside § 24); Matth. 25. 40. (beside "ditur"); Matth. 27. 24. (beside § 25)

*. Hoc atrocior ea calumnia fuit, quod in confesso est apud omnes historicos Gratianum insigni castitate ornatum fuisse. Quin immo fuere etiam qui nimiam ejus verecundiam reprehenderent, quasi gerendis imperii rebus parum commodam.

*. *Pretium*, hic dignitatem atque honorem signat; nam in sequentibus etiam pro mercede accipitur. LXX. πλὴν τιμήν μου ἐβουλεύσαντο ἀπώσασθαι.

*. Hæc necis Gratiani imperatoris adjuncta apud nullum alium ex antiquis reperire est, quam apud hunc nostrum. Orosius tantum memorat ipsum, dum in Italiam transire meditaretur, dolis circumventum à Maximo tyranno interfectum fuisse. Socrates, Sozomenus, Paulus Diac. & alii referunt Andragathium quem ad illum persequendum miserat tyrannus, rumorem sparsisse quo ejusdem conjux adventare ad eum diceretur: Gratianum autem fama hujusmodi deceptum ad lecticam, qua putabat, uxorem successisse, atque ab Andragathio ex eadem exsiliente fuisse interemptum. Sozomenus tamen facile cum Ambrosio potest conciliari. Is enim non statim, sed haud multo post trucidatum scribit: [illegible]. Quidquid sit Ambrosio tamquam testi tantum non oculato credendum est.

*. *Apostrophe*, latine *Aversio*, figura qua sermonem à re proposita ad alloquendum aliquem convertimus.

*. Observandum obiter quam antiqua sit ea consuetudo, qua gravibus in causis contacto sacrosancto Evangelio juramus. Vide Annot. H. Valesii in lib. 6. Sozomeni cap. 30. pag. 145.

*. Intellige Andragathium priusquam necem Gratiano inferret, ut duceretur ad Maximum, operam dedisse.

videretur? Nam etsi scelere interiit, jus tamen collatæ sibi potestatis etiam mortuus reservabat, eorum ipsorum à quibus negabatur, vel ministerio, vel adsensu.

26. Addebatur huic tanto sceleri pompa feralis; nisi is qui impatienter ista deflebat, cognitis quæ parabantur, justo commotus dolore increpasset victorem superbum, tyrannis illa, non regibus inserri solere. [a] Sic horrore flagitii territus deposuit teterrimi sceleris apparatum. Nec petitor igitur sepulturæ defuit, etsi Joseph ille qui justus dicebatur, defuit. Sed longe Maximus sævior denegabat, quod ipse Pilatus auferre non potuit. In quo parricidæ humanitas defuit, innocenti tamen non defuit gratia: & ad tempus adsumta patientia, * vindicta paululum comperendinata est.

ψ. 6. 27. Ideoque ait: *Verumtamen Deo subjecta est anima mea; quoniam ab ipso est patientia mea.*
ψ. 7. *Quia ipse est Deus meus, & salutaris meus, susceptor meus, non emigrabo.* Hoc est, numquid sepultura corporis negata perpetuæ quietis mansionem mihi abstulit? Habeo habitaculum meum in Domini tabernaculo, & in sancto monte ejus requiescam. Non emigrabo humano scelere, quia Domini favore susceptus sum; quia neque mors, neque gladius, neque tribulatio à caritate Christi me separare poterunt. Non enim innocens de tabernaculis justorum, sed peccator emigrat. Migrant Judæ proditoris heredes, de quibus & similibus
Psal. 108. 10. eorum merito dicitur: *Commoti amoveantur filii ejus, & mendicent, ejiciantur de habitaculis suis.*

28. Quod bene & ad dominum Jesum Christum refertur, qui cùm descendisset in terras, ut crucifigeretur, ut sepeliretur; non emigravit à Pa-
Psal. 87. 9. tre, sed in Patre mansit. *Traditus sum, & non egrediebar.* Nec deposuit quod erat, sed reservavit: nec desivit esse in Dei forma, sed perseveravit: non immutata per susceptionem corporis Dei gloria, sed manente, triumphum adquisivit,
Marc. 14. 62. potentiam non amisit. Unde ipse ait: *Amodo videbitis filium hominis sedentem ad dexteram virtutis.*

29. Unde convocatos gentium populos, & adquisitos Patri, suo sanguine, hortatur ad fidem
ψ. 9. dicens: *Sperate in eum omnes conventus plebis meæ;* hoc est, non solus Israel, sed omnes, inquit: nec solæ reliquiæ, sed etiam gentium plenitudo: nec solæ gentes, sed Israel; cùm enim intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus erit. Quis potest divina mysteria comprehendere? Quorum tanta multitudo est, ut jure Paulus mi-
Rom. 11. 33. retur, meritoque dixerit: *O altitudo divitiarum sapientiæ & scientiæ Dei!* Repulsæ gentes sunt, ut eligeretur Israel: cæcatus est postea Israel propter vocationem gentium; & cæcati Israel reliquiæ secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt, postquam intravit gentium plenitudo. Ita culpa Israel profuit gentibus: fides gentium Israelitem populum liberavit.

30. *Effundite*, inquit, *coram illo corda vestra.* ψ. 9.
Qui induit fidem, prius perfidiam debet exuere, evacuare cor suum omni labe malitiæ; ut capax fiat cor ejus gratiæ spiritalis. Ideoque Apostolus ait: *Renovamini spiritu mentis vestræ.* Cùm Ephes. 4. 23.
enim effunditur vetus malitia, nova sumitur gratia, qua unusquisque renovatur. Dicit ergo Filius Dei: *Effundite coram illo corda vestra;* quia sciebat Patrem esse dicturum: *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem.* Joel. 2. 28.
Est etiam illa traditio, ut cor nostrum videamur effundere, quando omnes cogitationes alicui & voluntates nostri cordis aperimus. Ergo jactemus in Deum cogitationes nostras, nec aliquid eum latere credamus. Effundimus cor nostrum coram ipso, cùm disceptationes exinanimus humanas.

31. *Verumtamen vani filii hominum: mendaces filii hominum in stateris, ut decipiant.* ψ. 10.
Si vani filii hominum, & mendaces filii hominum, possunt non vani esse filii Dei: qui non ex sanguine, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri; sed ex Deo nati sunt. Nam filii hominum videntur sibi ponderare æquitatem & gravitate severioris judicii examinare justitiam, [b] duri aliis, sibi remissi, operibus iniqui, sermone censores. Unde Salomon ait: *Execrabile Domino duplex pondus, & statera fallax non bona.* Prov. 20. 23.
In quo significat eos qui rapinam inexplebili corde meditantur, & sobrietatem fronte prætendunt. Tales scribæ Judæorum sunt, qui onera gravia aliis observantiæ durioris imponont, non habentes rectum *jugum animæ suæ; sed propensa iniquitate curvati: ipsi autem suorum refugi præceptorum sunt. Invenitur itaque in avaritia tamquam in radice vitiorum omnium, quæ sit caput iniquitatis & fomes: quam homo renuntians mundo, & consepultus Christo per baptismatis sacramentum, qui fit mortuus sæculo, declinare debet, atque defugere.

32. *Nolite*, inquit, *sperare in iniquitate, & rapinam nolite concupiscere: divitiæ si fluant, nolite cor apponere.* ψ. 11.
Vides quia adfluunt, non vides quia prætersluunt? Nudus es natus, nudus moriturus es. Quid excipere quæris quod tecum auferre non possis? Fluenta sunt quæ miraris: quomodo veniunt, sic transeunt & recedunt. Solus Jordanis retrorsum conversus est, *in quem descendisti:

a. Ita cod. Reg unus. Alii & vet. edit. *Sic horrore flagitiis, & sic citus.* Rom. *Sic horrorem flagitii, sic citus* &c. Neutrum satis commode. Attamen valde suspicamur communem vet. edit. ac mss. lectionem emendandam esse hoc pacto: sic horrore flagitii excitus. Ceterum hic de se ipso loqui Ambrosium palam faciunt non modo quæ in ejus vita de secunda ipsius ad Maximum legatione Paulinus tradit: verum etiam quæ ipsemet Sanctus epist. ad Valent. & in Orat. de ejusdem Obitu scripsit, ambigere nos non patiuntur. Mirare interim cum sancti viri constantiam, qua tyrannum ferocientem tanta cum libertate compescuit: tum summam ejusdem modestiam, qua cum Josepho justo se negat esse comparandum.

*. Vindicta illa Gratiani per summum scelus trucidati sic peracta est. Occupaverat magnis copiis alpium angustias comes Andragathius. Has cùm divinitus obcæcatus deseruisset, Theodosius exercitum suum licet multo inferiorem traducens Maximum qui tamquam victoriæ suæ spectator Aquileiæ insederat, cœpit atque occidit: quo comperto Andragathius in mare se præcipitem armatus dedit. Vide Orosium lib. 7. cap. 35. & alios.

b. Ita Reg. ms. jam ante non semel laudatus. Alii autem, ac edit. *Duri aliis, remissi operibus iniquis,* &c.

*. *Jugum* in trutina scapus est ex cujus extremis binæ lances pendent; unde translata est hæc metaphora.

*. Descendimus omnes in Jordanem cum Christo capite nostro, cujus contactus aquam non solum Jordanis, sed omnino omnem sanctificavit; ut dignum regenerationis nostræ fieret instrumentum. Alioquin autem multi olim in ipso Jordane baptizari peroptabant; quemadmodum de sanctis quibusdam in ipsorum vitis legere est, ac de Constantino Magno Hieronymus ex Eusebio tradit. Vide Annotationem H. Valesii in lib. 4. Eusebii de vita Constantini in cap. 62. ubi inter alia scitu dignissima legitur & istud ex itinerario Antonini, quod cum hoc loco non parum habet affinitatis: *Descendit sacerdos in flumen, & hora qua cœpit benedicere aquam, mox Jordanis cum magno rugitu post se revertitur: & stat aqua superior in se usque dum baptismus perficitur, inferior autem fugit in mare.*

...temissi rigidiorem adversus alios censuram exercerent, severitatem damnans[a]*. Ibidem etiam Iudæos, atque ...ticos & arrianos imprimis aggreditur*[b]*, demonstratque*[c] *illorum hæresim hinc scaturire, quod philosophorum ... maxime aristotelicorum argutias & vitilitigationes essent sequuti. Denique eorum qui plagii accusabant ...tores nostros, quod librorum sacrorum præclarissima quæque in operibus philosophorum compilassent, menda...cium quod alibi*[d] *non semel impugnat, hic etiam refellit*[e].

a. Serm. 4. b. Passim. c Serm. 12. d Serm. 2. & alibi. e Lib. de Abraham Patriarch. & seq.

...texit hisce omnibus longe maximam Cantici canticorum partem, cujus hic mysteria, sicut alibi dixerat[f]*, potissimum de Ecclesia interpretatur. Verum non admodum accurate huic insistit expositioni. Siquidem præterquam quod in pluribus illam sermonibus plane omittit, ejusdem sacri voluminis non nisi circa initium ac finem ordini inhæret. In reliquis prædicti libri testimonia hinc inde ex variis capitibus petita eo tantum laudat, ut illorum auctoritate res proposita adstruatur. Quapropter minime dubitat eadem iterum ac tertio allegare. Cùm vero Christianæ perfectionis consummationem eodem Psalmo contineri adseverasset*[g]*, hanc lucubrationem concludit*[h] *exponendo ultimam partem Canticorum, in qua nuptiæ spiritales Verbi cum Sponsa sua, nec non intima ejusdem cum illa conjunctio, quæ res plenam cumulatamque perfectionem constituit, describuntur. Qua quidem coronide tam præclaro operi non poterat apponi nobilior.*

f Lib. de Isaac & An. cap. 4. num. 17. g. Serm. 13. 21. h. Serm. 22.

Hujus libri excellentiam agnoscit[i] *Dallæus, ubi ait:* Opus alias præstans, & eloquentia sanaque doctrina refertum, lectuque adeo dignissimum: *nihilo tamen secius eidem, alio loco erroris notam audet inurere, adserens*[k] *illic Ambrosium vestigiis Hilarii sanctos omnes antequam Dei fruantur conspectu, flammis expiandos esse prædicantis, insistere. Addit*[l] *parum modestam illius dum in allegoricis interpretationibus ludit, licentiam esse. Postremo ipsum in explicandis litteris Hebraicis narrare*[m] *lectoribus suis mera somnia. Verum ille in tribus hisce capitibus æque iniquus est. Quod enim ad primum, erunt fortasse qui eum non satis cohærentia locutum dicant, quippe qui opus illud sana doctrina refertum palam sit professus. Nos vero quæ fuerit sancti Viri de hoc ipso capite sententia, jam declaravimus. Ceterum si hoc in opere Dallæo præter memoratum errorem nihil displicet, eum atque alios ejusdem cum ipso communionis obsecramus, ut de sacris nostris mysteriis, ac imprimis de sacro sancta Eucharistia*[n] *ipsi eadem quæ Doctor noster, & credant, & loquantur. Tam tum demum profecto contingeret, ut soluto divisionis muro utrique eadem fide jungeremur. Quod autem ad secundam accusationem, fatemur quidem cum Gregorio Nazian. excessum improbandum esse in allegoriis: sed vix ullum ex Ambrosianis operibus esse contendimus, in quod non cadat justius quam in hoc, istiusmodi criminatio. Id sane hinc planissimum fit, quod nusquam alibi, ut jam dictum est, latius in morali expositione spatietur S. Antistes, neque mysticum sive allegoricum sensum nisi obiter attingat; quin immo ex ipsis Canticis pulcherrimas morum instituendorum eruat præceptiones. Denique quod objicitur de elementorum Hebraicorum interpretatione, hoc non validiore nisi firmamento ad litteram* Aleph *demonstrabimus.*

i. Lib. de Usu Patrū. pag. 248. k. Ibidem. pag. 270. l. Ibidem. pag. 248. m. Ibidem. pag 244. n. Serm. 8. 14. 15. 16. & 18.

Hunc librum constare concionibus quas Ambrosius ad Mediolanensem populum dixit, minime obscurum est. Evincunt hoc ipse dictionis stylus, locorum iisdem diebus ex utroque Testamento in synaxibus recitatorum citationes[o]*, expressissima tandem verba*[p] *Præsulis nostri. Verum difficilius fuerit statuere, utrum singula octonaria singuli sermones complectantur. Si quorumdam prolixitatem cum brevitate aliorum componamus, rationemque tum diversitatis argumentorum, tam variarum interruptionum resumtionumque habendam putemus haud iniquo animo his adsentiemur, qui octonariorum nonnulla non unico sermone tractata fuisse existimabunt. Sed cùm mss. omnes, ac edit. antiquæ eosdem sermones secundum Hebraicorum elementorum divisionem distributos ubique exhibeant, atque adeo simillimum veri sit Ambrosium ipsum hancce commentationem, cùm illam describeret, hoc ordine constituisse, nihil hac in parte mutatum volumus. Ceterum dicendum erit operis hujus præfatiunculam, quæ certe brevior est, quàm ut concionem suam sola contineat, vel unà cum primi octonarii explicatione pronuntiatam fuisse, vel postea aliorum sermonum capiti ab ipsomet Ambrosio superadditam.*

o Serm. 3. & alibi passim. p Serm. 14.

Inquirendum jam quonam tempore eosdem ad populum habuerit S. Episcopus. Constat procul dubio illud antequam librum de Isaac & Anima *ibidem allegatum*[q] *scriberet, evenisse: hunc autem librum anno circiter* CCCLXXXVII *in lucem editum probavimus*[r]*. Præterea ibidem citari videntur*[s] *ipsius in Evangelium Lucæ commentarii quos opinio probabilior ad annum* CCCLXXXVI *refert. Ad hæc etiam mentio fit*[t] *anniversarii festi martyrum Gervasii atque Protasii, quorum sacra Lipsana sub annum* CCCLXXXV *aut proxime sequentem inventa sunt. Unde colligat eximium hunc fetum circa idem tempus prodiisse. Hoc ipsum hinc quoque videtur confirmari, quod inflammatum martyrii desiderium Vir sanctus præ se ferat iis verbis*[u]*, quæ tempus illud satis indicent ejusmodi fuisse, per quod martyrii palma etiam tum obtingere posset: quod apte congrueque ad insanientis in ipsum Iustinæ persecutionem quis referat, hoc est ad* CCCLXXXV *aut proximum. At vero admodum credibile est easdem conciones neque una & continua serie, neque uno eodemque anno esse habitas. Videmus quippe Ambrosium aliquando verba fecisse cùm anniversaria Gervasii ac Protasii, ut jam diximus, festa recurrerent, quæ festa probabile est in* XIII *Kal. mensis Iulii incidisse: aliquando vero cùm dies Sebastiano sacer ageretur*[x]*, quem etiam tunc moris erat* XIII *Kal. februarias celebrari. Advertimus etiam sanctum hunc nostrum modo jejunii diebus, modo aliis concionatum esse. Observamus denique hoc toto in opere nihil quod ad Catechumenos pertineat, deprehendi: verum illic omnia videri apud homines Christianis sacris jam initiatos, atque adeo nostrorum omnium mysteriorum cognitione instructissimos pronuntiata. Illum autem constat ad eos non diebus singulis, sed tantum dominicis aliisque solemnioribus sermonem habere consuevisse. Non enim tunc captum argumentum, ut de festo diceret, omittebat: sed interdum nonnihil de eo per digressiunculam delibare satis habebat, quemadmodum de superioribus observatum est.*

q Cap. 4. num 17. r. Admonit. in lib. de Isaac & Anima. s. Serm. 14. t. Serm. 6. u Serm. 21. x Serm. 10.

Hanc porro expositionem ad multorum codicum sin minus antiquissimorum, saltem elegantissime juxta atque accuratissime manu exaratorum fidem exegimus. In omnes editos: tum antiquiores tum recentiores non solum irrepserant menda plurima, verum etiam frequentes interpolationes sine auctoritate intrusæ fuerant, quas partim resecuimus, partim in variis lectionibus, cùm eas expungere subveriti simus, indicavimus. Postremò suam operi inscriptionem restituimus non modo scriptorum codicum editionumque veterum testimonio, sed etiam suffragio[y] *Lugdunensis Ecclesiæ, ac veterum auctorum apud quos ejusdem mentio reperitur.*

y. Lib. de tenenda ver. Script. Tom. 4. Bibl. Patr. pag. 424.

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI IN PSALMUM DAVID CXVIII EXPOSITIO.

PROLOGUS.

1. [a] LICET mystica quæque velut A tubæ increpuerit fonn David propheta: tamen moralium magnus magister in eo quantum excellat Ethica, psalmi hujus summâ declarat gratiâ. Siquidem cùm suavis omnis doctrina moralis sit, tum maxime suavitate carminis, & psallendi dulcedine delectat aures, animumque demulcet. Meritoque plerisque locis moralium sententias psalmorum tamquam stellarum dif- B fundit lumina, quæ lucent atque emicant: centesimum vero & octavum decimum psalmum, velut pleni luminis solem meridiano ferventem calore, in procesfa libri constituit ætate; ut neque matutini ortus semiplena exordia, neque vespertini occasus quidam senilis defectus, claritati aliquid perfecti splendoris decerperent. Quem per singulas Hebræorum digessit litteras, ut quemadmodum parvulorum ingenia primis litterarum elementis [b] adsuescunt discendi usum C adsumere; ita etiam nos hujusmodi elementis usum discamus vivendi.

2. Litteris autem singulis octonos versiculos adscripsit; ut simul & unitatem doceret (unitas enim coercet omnia & regit, cui subjecta omnia sunt) & purgationem legitimæ sanctificationis. Octava enim die solemnis purgatio vel ex Lege est; quia octava die circumcisionis solemnitas Levit. 12. 6. impleri statuta est: vel quia totus mundus coinquinatus erat peccatis nostris, & septem illis pollutus diebus. Ubi autem venit resurrectionis dies, convivificati domino Jesu resurreximus, & erecti sumus, in novitate vitæ ablutionis gratiam præferentes. Meritoque primogenita offerimus animantia in figura primogeniti Filii Dei, castitatis & simplicitatis animantia, spiritale sacrificium acceptum Deo, non quarto aut quinto die; ne immundum aut inconsummatum sacrificium sit: sed octava die qua omnes in Christi resurrectione non solum resuscitati, sed etiam confirmati sumus. Unde licet in baptismate plena sit statim purgatio: tamen quia ablutionis ipsius sacrificiique rationem baptizatus debet cognoscere, [*] non offert sacrificium, nisi octavum ingrediatur diem, ut informatus agnitione sacramentorum cælestium.

a. Quidam mss. *Licet mystica quaque*. Quidam cum ant. edit. *Licet mystica quoque*. Alii demum & Rom. edit. ut in texto. Iterum eadem edit. sola, *tamen in eo quantum excellat ethica, psalmi hujus declarat gratia*. Quem locum ut ita decurtaret, ejus dubio procul obscuritate effectum est. Ut autem ei lucem aliquam afferamus, monendum duximus voces, *in eo*, referri oportere ad illas, *velut tuba sono*; hoc est, *suavitate carminis, & psallendi dulcedine*, ut continuo Sanctus explicat.

b. Rom. edit. *legendi usum addiscunt: ita nos hujusmodi* &c.

*. Quodnam sit illud sacrificium, quod *Baptizatus non afferebat, nisi octavum ingrederetur diem*, haud facile apud antiquos reperias. Difficultatem vero etiam illud auget, quod certum est Eucharistiam initiatis statim post acceptum baptisma administrari olim solitam. Attamen cùm Ambrosius hic non de simplici communione, sed de sacrificio loquatur; ita potest hoc disciplinæ ecclesiasticæ caput, quod forte Mediolani tantum obtinebat, explicari. Præbebatur quidem neophyto statim è sacris fontibus egresso divinum sacramentum, sed fortè depromtum è turricula super altari erecta vel ex aurea argenteave columba ibidem, aut in baptisterio suspensa, in quibus olim illud adservabatur; sicut ex vita S. Basilii ab Amphilochio scripta, ex supplici libello in actione 5. Conc. Constant. sub Menna celebrati à clericis & monachis Antiochenis oblato, item ex Paulino, Gregorio Tur. atque aliis multi observarunt. Verum interim à sacrificio per dies septem aberant, dum plenius mysteriorum cognitione informarentur. Certe præcipuam priscis illis antistitibus curam fuisse recens baptizatos instituendi doctrina, mysteriorum quæ prius eosdem celata fuerant, non solum P. P. græcorum homiliæ in diebus paschatis, & plures Augustini sermones nimirum 227. 259. 260. & 261. testantur: sed Ambrosius ipse in lib. *de Mysteriis*, qui e sermonibus hac ipsa de causa habitis constat, planum facit. *Nunc de mysteriis*, inquit, *dicere tempus admonet, atque ipsam sacramentorum rationem edere: quam ante baptismum si putassemus insinuandam nondum initiatis, prodidisse potiùs quam edidisse æstimaremur*. Libros quoque *de Sacramentis*, quos aut Ambrosii aut saltem ejusdem ævi auctoris esse in confesso est, ad neophytorum gregem pronuntiatos fuisse probant ista ex lib. 5. cap. 3. *Gaudet Ecclesia de redemtione multorum, & adstare sibi familiam candidatam spiritali exsultatione lætatur*. Cùm illi demum instructiores facti essent, tum illos oblationem suam, id est, panem à sacerdote consecrandum ad altaria solitos adferre credibile est. Nam moris fuisse, ut unusquisque panem unde communicaturus erat, ipse offerret, cum miraculum de muliere Christi præsentiam in sacramento non credente relatum in vita Gregorii Magni satis ostendit, tum locus è libro de septem Ecclesiæ gradibus non obscure significat. Sic autem habet: *Sicut in sacerdote consecratio, ita in ministro est sacramenti dispensatio. Ille oblata sanctificat, hic sanctificata dispensat*. Porro neophitos sacrificio adesse non consuevisse, hoc videtur confirmare quod Ambrosius ac Augustinus citatis locis eos sacramentum quidem in altari vidisse adserant, de sacrificio autem plane sileant. Adde dubium esse nemini eosdem non prius gregi aliorum fidelium conjunctos fuisse, quam stolam candidam deponerent.

tium non quasi rudis, sed quasi rationis capax, A tunc demum suum munus altaribus sacris offerat, cùm cœperit esse instructior; ne offerentis inscitia contaminet oblationis mysterium.

3. Titulus autem Psalmi, *Alleluya* est, hoc est, laus Dei. In his enim bymnis vere Deus laudatur, in quibus est peccatorum remissio. Denique in superiore psalmo passio Domini præmissa est; quæ mundum bunc diluit, ut dignos faceret populos qui Deum immaculato ore laudarent. Ipsa quoque litterarum elementa, ut omnia Hebræa B nomina, non sunt rationabilis interpretationis vacua atque immunia, quorum significationes
a locis suis aperiemus. [a] Centesimus & undecimus psalmus per has litteras in Hebræo in principiis versiculorum digestus est, & est totus ethicus: & centesimus decimus mihi ita scriptus videtur. Denique vicenos & binos versus babent, & singulis versibus singulæ explicantur sententiæ. Un-
* de & per * metra adseruntur esse descripti.

SERMO PRIMUS.

א. Alepb.

* 1. PRima littera * *Aleph* dicitur, cujus interpretatio doctrina est. Sollicitus ergo auditor plenos doctrinæ versus esse qui sequuntur, debes præsumere.

1. 2. *Beati immaculati*, inquit, *in via: qui ambu-*
2. *lant in lege Domini. Beati qui scrutantur testimonia ejus: in toto corde exquirunt eum.* Quam pulcher D ordo, quam plenus doctrinæ & gratiæ! Non prius, *qui scrutatur testimonia ejus*, dixit (potuit enim convenire secundum litteram) sed prius: *Beati immaculati in via.* Ante enim vita quam doctrina quærenda est. VITA ENIM bona & sine doctrina babet gratiam: doctrina sine vita integritatem non habet. In malevolam etenim ani-
...v.1.28. mam non cadet sapientia. Ideoque ait: *Quærent me mali, & non invenient*; quia improbitate cæcatur mentis oculus, & caligante sibi iniquitate, E mysteria profunda invenire non potest. Primum ergo exercenda est vitæ militia, corrigendi mores. Cùm hæc instituerimus ad cursum debitum, ut sit offensionis correctio, puritatis gratia; tunc ad studia percipiendæ cognitionis veniamus suo ordine & via. Prima igitur sunt moralia, secunda mystica. In illis vita, in his cognitio; ita ut si perfectionem requiras, nec vita sine cognitione, nec cognitio sine vita sit: utrumque adsti-
...10. puletur alteri. Ideoque ait Scriptura: *Seminate* F *vobis ad justitiam, vindemiate ad fructum vitæ, illuminate vobis lumen cognitionis.* Non prius illuminate, sed seminate: nec solum seminate prius ad justitiam; sed etiam vindemiate, inquit, ad fructum vitæ: & sic illuminate lumen cognitionis, ut perfectio non solum consitis, sed etiam receptis fructibus approbetur. In primo quoque Psal 1.1. & 2.
psalmo bunc ordinem tenuit, ut in via ambulandum doceret prius; & tunc in Lege meditandum. Qui enim non abiit in consilio impiorum, utique de pietatis via, & justitiæ semita non recessit: meritoque in via ambulans beatus pronuntiatur; & die ac nocte meditationem Legis exercens habet gratiam beatitudinis.

3. Quam institutionem sequutus Salomon, librum de Proverbiis scripsit, in quo moralem locum uberius expressit, naturalem in Ecclesiaste; mysticum in Canticis canticorum: quamquam si diligenter discutias, & in Proverbiis mystica pleraque reperies, & in Canticis moralium suavitatem. Nam utique mysticum est: *Sapientia* Prov. 9 1.
ædificavit sibi domum; & subdidit columnas septem, interfecit suas hostias &c. [b] Hocque in Canticis b
lucet tam mysticum quam morale, in quo blanditiarum suavitas & affectus amantis exprimitur.
C *Osculetur me ab osculo oris sui; quoniam optima ubera* Cant 1.1.
tua super vinum, & odor unguentorum tuorum super omnia aromata.

4. Constitue ergo virginem desponsatam multo tempore, & justo ferventem amore, quæ multa probata opera dilecti probabilium testium adsertione cognoverit, desideriis suspensis dilatam frequenter, jam non ferentem moras; quæ omnia fecisset, ut sponsum videret: aliquando votis potitam suis, ad improvisum sponsi adventum gaudio turbatam, non quærere primordia salutationis, non verborum vices, sed statim quod desiderasset exigere. Ita ergo & sancta Ecclesia quæ in primordiis mundi desponsata in paradiso, præfigurata in diluvio, annuntiata per Legem, vocata per prophetas, diu redemtionem hominum, Evangelii decorem, dilecti exspectasset adventum, impatiens moræ in oscula ruit dicens: *Osculetur me ab osculo oris sui.* Et delectata osculis adjicit: *Quoniam optima ubera tua super vinum.*

5. Et ut moralius dicamus, intellige mihi carnem illam, quæ madefacta fuerat in Adam serpentis veneno, quæ criminum marcebat fœtore, quæ procedebat in filiabus Sion alta cervice, & nutibus oculorum, & itinere pedum trahens tunicas, & pedibus suis ludens, crinium cincinnis & compositis vultibus, atque redimiculis & omni affectato decore plus dedecens: eamdem tamen plurimis edoctam oraculis quod venturus esset, qui serpentis illecebris exclusis, sancti Spiritus infunderet gratiam, ut omnis caro videret salutare Dei, omnis caro ad Deum veniret; inarsisse desiderio: sed metuentem ne ut impatiens, ut lasciva, ut luxuriosa, ut querula, sicut ante fuerat, displiceret; & longiore quam ferre jam poterat, morantis adventus dominici exspecta-

a. Rom. edit. *Psalmus centesimus decimus .... & centesimus undecimus per has* &c. Ubi sane voluit legitimum numerandi ordinem restituere. Sed manifestum est Ambrosium id quod certum credebat, primo loco: quod vero non ita certum, secundo posuisse.

* Hanc fuisse veterum communem opinionem, sed ab ea recentiores quosdam descivisse docuimus ad calcem col. 739. quam annotationem tibi consulere si libet, licet.

*. Dallæus in libro *De usu Patrum*, pag. 244. scribit in hunc modum. *Mera somnia narrat Ambrosius lectoribus suis ... in Psalmum 118. Dum exponit nomina hebraicorum elementorum, à quibus sumunt initium versiculi singulorum Octonariorum* &c. Non semel jam ante ostendimus Doctorem nostrum in eruenda hebraicorum nominum significatione aliquando minus feliciter desudasse: verum & illi ævo quo non ita communis erat hebraicæ linguæ cognitio, id tribuendum est; nec ipsi insultandum, cùm super ea re scriptores quos tum licuit, consuluerit. Optandum quidem esset eum in fontes minus corruptos incidisse, cùm forte nullum alium repererit præter Philonis Etymologias: quas tot tantisque erroribus scatentes fuisse docet Hieronymus, ut inde ad eas expurgandas ipsemet induceretur. Ad hæc non ignorabat Dallæus quam pronum sit in explicandis vocabulis adeo multiplici significatione quasi fortis errare. Quæ sane eum adversus tantæ auctoritatis Patrem debuerant paulo modestiorem efficere.

b. MSS. plerique ac vet. edit. *Hocque in Canticis licet tam mysticum quam morale sit.* Rom. *Hocque in Canticis canticorum & mysticum & morale.* Nos vero lectionem cod. Remig. Vind. Theod. Navar. unius, atque And. repræsentamus.

tione quateretur: non immurmurantem tamen, A nec transgredientem, sed levantem in omni loco puras manus sine ira & disceptatione in habitu ornato, cum verecundia & sobrietate ornantem se, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, aut veste pretiosa; sed iis quæ castitatis & bonæ conversationis decerent gratiam, orare dicentem: *Osculetur me ab osculo oris sui; quoniam optima ubera sua super vinum.* Jam volebat adhærere Christo caro, jam festinabat innubere; ut esset unus spiritus, & fieret caro Christi, quæ B erat ante meretricis. *Osculetur*, inquit, *me* (osculatur nos Dei Verbum, quando sensum nostrum spiritus cognitionis illuminat) & tamquam despiciens omnes jucunditates & delectationes suas, cælestibus cupiens inhærere mandatis ait: quoniam optima præcepta testamentorum tuorum super omnem appetentiam carnis, & sæculi voluptatem. Meminerat enim se in Eva ante sic lapsam, dum voluptatem corporis præfert mandaris cœlestibus. Ait: *Unguentum exinanitum* C
Ibidem. 2.
nomen tuum; hoc est, totus immundis impuritatibus diversorum facinorum fœtebat hic mundus: nunc spirat ubique suavitas pudicitiæ, unguentum fidei, flos integritatis. Et à moralibus venit ad mystica dicens: *Introduxit me Rex in cubiculum suum, exsultemus & lætemur in te, diligamus ubera sua super vinum.* Simplex est enim osculum, negotiosum autem cubiculi secretum.
Ibidem. 3.

6. In ipso quoque Evangelio pulcherrimus de moralibus locus est; ut unusquisque vas suum D mundet dicente Domino: *Pharisæe cæce munda prius quod intus est calicis & paropsidis; ut fiat & id quod foris est, mundum.* Nam nisi se unusquisque intus mundaverit, etiamsi foris speciosus videatur & justus, similis erit dealbatis sepulcris; ut foris quidem justus videatur, intus vero sit fœtidus. Sic est doctrina sine vitæ innocentia. Sed nec ipsa doctrina potest mercedem habere, ubi gratiam non habet innocentiæ. *Peccatori enim dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas?* Sed E revertamur ad propositum psalmum.
Matth. 23. 26.
Psal. 49. 16.

7. *Beati*, inquit, *immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. Beati qui scrutantur testimonia ejus, in toto corde exquirunt eam.* Primus versus moralis, secundus mysticus. Quis hoc dicit? Propheta utique, * qui fungebatur carnis alloquio, & dicit hoc post eum psalmum quo descripta est domini nostri Jesu Christi passio. Ubi ergo & divina sacramenta revelata sunt, & induit Dominicæ resurrectionis lætitiam, & passionis degus- F tavit gratiam; vidit justorum congregationes, populos redemtorum, perditorum salutem, mortuorum resurrectionem, sanctificationem sacramentorum, & exclamavit dicens: *Beati immaculati in via*, hoc est: ecce maledicta terra in Adam cœpit habere beatitudinem; si tamen legem Domini non derelinquat: ecce immaculatus est homo, qui erat ante pollutus. Quam pretiosum est custodire præceptum Domini: quam pretiosum etiam præcepti ipsius scire mysterium!

8. Sed quis est immaculatus? Non utique qui in quacumque via ambulat: sed qui in Christo ambulat. Ipse enim dixit: *Ego sum via.* In hac via qui ambulat, errare non novit; si tamen ab hac via numquam recedat. Est & via Lex; & ideo dum immaculatus est, in lege Domini ambulet: nec ambulare in via hac desinat, ne immaculatus esse desistat. Non declinet in dexteram aut lævam, non titubet, non resistat, non exspectet; sed ambulet superiora obliviscens, & ea quæ sunt priora appetens, ad destinatum sequatur, ad bravium festinet, contendat usque in finem; finis enim Legis est Christus. Multi volunt ambulare in via, sed non usque ad finem. Non ambulant Judæi usque ad finem, qui non usque ad Christum ambulant. Non ambulat Manichæus in via, qui Legem refutat: sed ambulat vera fides, quæ & Legem suscipit, & plenitudinem Legis agnoscit.
Johan. 14. 6.

9. Si quis ergo in via ambulat, scrutetur testimonia Domini. Quæ licet mystica sint, tamen etiam moralia in se habent; quoniam melius potest ambulare in via, qui scrutatur Domini testimonia. Nam ut quis intemperantissimus captus adulterinæ cupiditatis æstu, & victus libidine, vel indulgens flagitiis, qui repugnare nolit appetentiæ suæ carnis, conversus huc atque illuc, si neminem forte videat, in facinus ruit: idem tamen quamvis inveniat paratam occasionem potiendi, explorat diligenter omnia, in diversum oculos suos, incuriosus justitiæ, sollicitus famæ, detorquet frequenter, erubescit testimonium erroris, qui non erubescit errorem: ac si quem forte spectatorem cognoverit facinoris sui, verecundia sequestrat intemperantiam; & quamvis cum * ancilla vel meretrice vulgari, ubi nullum sit deprehendendi periculum, tentamenta moliatur libidinis, pudore tamen incœptum deserit: quanto magis si quis allevet mentis oculos, & consideret plena esse Angelorum omnia, aera, terras, mare, Ecclesias, quibus Angeli præsunt (mittit enim Dominus Angelos suos ad defensionem eorum, qui heredes futuri sunt promissorum cælestium) concepto potest renuntiare peccato? Unde ista turba innocentium, nisi ex illis peccatoribus? Eadem natura est omnium, sed diversa disciplina. Circumcisio nihil est, & gentilitas nihil est: sed observatio mandatorum Dei, naturæ ipsius auget gratiam. Merita commutat ille qui dicit: *Tenebræ in circuitu, & parietes me operiunt: peccatorum meorum non erit memor Altissimus.* Eccli. 23. 26.

10. Non reveritus esses Angelorum præsentiam, si præsentes esse crederes? Non metueres non dicam facere, sed loqui, aut etiam cogitare quod pravum est: si tibi divina scriptura suasisset, quia Deus cogitationum arbiter, secretorum testis est verax, sicut ipse ait: *Estote mihi testes, & ego testis, dicit dominus Deus, & puer meus quem elegi?* Hominem vereris præsentem, Dei Patris & Filii non vereris præsentiam? Sed non vis credere, ne possis cavere: non vis audire, cùm legitur, quia Deus novit occulta hominum; ne incipias scire quod timeas, & timere ne pecces. Audi ergo scripturam divinam, ut convertaris à via prava & maligna. Noli sicut cæcus oculis corporalibus, aut sicut surdus, qui eo quod non Esai 43. 10.

*. Hoc est, qui velut carnis vice ac nomine loquebatur.
*. Confer hunc locum cum iis quæ supra lib. 1. *de Abraham*, cap. 7. num. 59 traduntur; nec non cum nota quam capiti 4. ejusdem libri col. 289. subjecimus.

potest

potest videre aut audire præsentes, solum esse se credit: & in plurimorum cœtu, dum putat nullum esse præsentem, perpetrare adortur quod arbitratur esse secretum; non potest enim videntes videre qui non videt: similiter & tu meotis cæcatus oculis noli æstimare quod sine teste delinquas; quia hominis præsentiam declinare potuisti. Plures sunt qui redarguant, quam quos cavere potuisti. Ipsum te fugere tui accusatorem non potes, quem * convenit propria conscientia. Et si negas aliis, tibi non negas. Et si homini non fiteris, Deo fateris. Et si volueris negare, tuæ te cogitationes revincunt.

4 Reg. 6. 16 & 17. 11. Elisæo adsistebant Angeli, quos videbat, & ideo agmina hostium non timebat: sed timebat puer ejus qui Angelos non videbat. Aperuit oculos ejus ad vocem Prophetæ gratia Dei, vidit Angelorum exercitus, & credidit esse præsentes, quos antea, quia non videbat, putabat absentes. Et tu lege Prophetam ut videas, lege ut aperiat oculos tuos: nec te hostilis legio perterreat, & obsessum esse te credas, qui liber es, qui munitus es spiritalibus turmis, si Prophetam non derelinquas. Cùm tibi Propheta loquitur, quia Deus dixit: *Ego cælum & terram compleo*: cùm tibi Propheta dicit, *quia plures nobiscum sunt*; quia in circuitu nostro Angeli sunt: adtolle oculos mentis, & videbis non solum Angelos, sed etiam Deum, qui dicat tibi: *Aperi mihi, soror mea, proxima mea*. Pulsat ad januam & quando tu dormis; si tamen vel excitatus evigiles, vel vocatus januam tui pectoris aperias, introibit. Quod si fugias lectionem propheticam, si domi non legas, in Ecclesia audire nolis; nonne sicut ille qui aversus connivet obtutu, ne videat quod possit videre, claudit oculos ne adspiciat, cui potestas videndi est, aut sicut in furore plerique injecere manus oculis suis: ita & tu primo averteris conniventi magis dissimulatione, quàm refragatione prærupta? Nam cùm ad Ecclesiam venis, & Christianum te adseris, sanus videris, aperis oculos, quibus possis videre: sed dum audire dissimulas quæ leguntur, claudis ne videas tibi, etsi aliis videre videris; injicis etiam quasdam perfidiæ & intemperantiæ manus oculis animæ tuæ, & cæcitatem inferis cordi tuo, quod est gravius, voluntariam; ut videns non videas, audiens non audias.

Hier. 23. 24. 4 Reg. 6. 16. Cant. 5. 2.

12. Putas te solum esse cùm fornicaris, & non recordaris quia oculi Domini vident orbem terrarum? Non audis dicentem: *Ecce venit hora .... ut dispergamini unusquisque in sua, & me solum relinquatis: sed non sum solus; quia Pater mecum est?* Adest ergo Pater, adest & Filius Dei, adsunt ministri, adsunt Cherubim & Seraphim, quæ dicunt: Sanctus, sanctus, sanctus: plena est terra majestatis tuæ. Plenus est enim mundus sanctarum virtutum; quia plenus est nequitiarum. Plenus est orbis terrarum remediis, quia plenus est laqueis. Putas quod in lupanari Christus te non videat, quem videt lupanar intrare? Putas quod in adulterio te non deprehendat, quem videt adulterium cogitantem? Num parietes refugit, qui spectat errores: & secretum criminis aversatur, qui scenam criminis intuetur? An putas tunc primum te intrare a meritorium, cùm fornicem meretricis ingrederis? Intrasti jam, quando cogitationes tuas meretrix introivit. Intrasti jam, quando ad potiendam prostibulæ cupiditatem gressu mentis intrasti. Pulsasti lupanaris fores, quando ad mulieris concupiscendæ decorem oculos mentis aperuisti. Et si verum audire vis, quomodo te in lupanari non vidit Christus; quando te vidit, quia adulterando in corde tuo teipsum lupanar esse fecisti? Denique ipse dicit dominus Jesus: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam adulteravit eam in corde suo.* Unde tamen tam religiosus in opinione, qui tam probrosus in crimine?

Iohan. 16. 32.

Matth. 5. 28.

13. Sed adquiesco tibi quod Jesus te nolit videre, nolit revincere, qui nolit accusare: nolint videre & Angeli. Sed videt diabolus, qui tecum introivit, immo qui te introduxit: vident ministri ejus, qui te circumdederunt, ne videres Angelos Dei: vidit Belial, vidit legio qui te impulerunt; ne quis revocaret, ne quis teneret. Noli putare quod * colludium tibi præstet silentii, qui vult tecum supplicii habere consortium. Studet plures similes sui videre; & in eo habet gloriam, quod plures perditos fecerit. Ipse est incentor, ipse accusator, ipse in Judam introivit, ipse eum ad proditionem impulit, ipse misit ad laqueum. Quanti dicturi sunt in illo die adversus eum: Tu nos circumvenisti, tu impulisti. Exemplum quæris? Accipe dicentem Evam prævaricationis suæ auctorem fuisse serpentem. Sed illum implicavit, non se absolvit. Cui respondit Dominus: Non præceperam ne gustaretis de ligno solo, quod est in medio paradisi? Respondebit ergo veritas & pluribus: Diabolum audistis suadentem noxia, me non potuistis audire vitalia mandantem.

Gen. 3. 13.

Ibidem 11.

14. Et ideo operemur justitias: *Non enim qui operantur iniquitatem, in viis ejus ambulaverunt.* ℣. 3. *Tu mandasti mandata tua custodiri nimis.* ℣. 4. *Utinam dirigantur viæ meæ ad custodiendas justificationes tuas.* ℣. 5. *Tunc non confundar, cùm perspiciam in omnia mandata tua.* ℣. 6. Non solum mandasti, inquit, custodiri mandata tua, sed etiam custodiri nimis. Quando hoc mandavit? In paradiso quidem mandavit Adæ, ut custodiret mandata: sed forte non mandaverat nimis custodire; & ideo lapsus est, ideo inflexus voce mulieris suæ, ideo deceptus erat à serpente, putans quod si in parte aliqua recederet à mandato, non penitus erraret: sed quia semel à semita mandatorum recessit, totam deseruit viam, & exspoliavit omnibus nudumque reliquit. Ideo Dominus, quia lapsus erat, qui in paradiso erat, postea te per Legem, per Prophetas, per Evangelium, per Apostolos monuit; ut nimium custodias mandata domini

Gen. 2. 16.

*. *Convenit*, verbum è foro; id est, judicio persequitur.

a Codex Navarræus unus, *meretricatorium*: sed retinendum *meritorium*. Ubi subintellige, *diversorium*, vel *stabulum*; sic enim quondam dicta sunt, ut cum Tertulliano loquamur, *consistoria libidinum publicarum*. Unde *prostibula* seu *prostibulas* quidam appellatas volunt, quod *pro stabulo*, id est, ante stabulum starent. *Meritorium* autem à merendo vocatur quod mereat, hoc est paret quæstum domino suo. Quo sensu Horat. in *Arte poet.*

Hic meret æra liber Sosiis.

Hinc etiam meretrices ac meritorii pueri nomen sortiti; licet *meritorium* quandoque honestum diversorium significet.

* *Colludium*, aut *collusio* simulationem ac fraudem significat, colludere enim dicuntur, qui cùm videantur inter se contendere aut litigare, hoc tantummodo per simulationem faciunt, cùm unus dedita opera se judicio vinci patiatur. Sed ea fraus etiam locum habet extra judicium.

Matth. 12. 36. Dei tui. Omne, inquit, verbum otiosum quod A locutus fueris, reddes pro eo rationem. Noli dissimulare: ab aliquo mandato iota unum, aut unus apex non præterit. Noli recedere de via. Si in via ambulans vix tutus es à latrone; quid facies si te extra viam vagantem invenerit? Dirigantur gressus tui; & ne infirmus sis ad dirigendum, precare ut dirigat Dominus vias tuas.

℣. 5. 15. Hîc optat: *Utinam dirigantur viæ meæ.* Psal. 39. 2. & 3. Alibi dicit: *Exspectans exspectavi Dominum, & exaudivit me .... & statuit pedes meos in petra, & direxit gressus meos.* B Roga ergo & tu, ut Dominus dirigat vestigia mentis tuæ; quo possis Domini custodire justificationes. Non confunderis, cùm respexeris in omnia mandata ejus. Ante enim confusus es in Adam & Eva. Denique nudus factus es, operuisti te foliis; quia confundebaris: abscondisti te à conspectu Dei; quia erubescebas, Gen. 3. 9. ita ut tibi diceret Deus: *Adam ubi es?* Cùm illi dicit, tibi dicit; Adam enim interpretatione latina homo dicitur, hoc est: Homo ubi es? Et C Ibidem. 10. Adam respondit: Timens quia nudus eram, & tota mente confusus, ante conspectum tuum venire non ausus sum. Ergo ne confundamur, custodiamus mandata Domini, & custodiamus omnia. Nam si quis unum mandatum custodiat, & aliud prævaricetur, nihil ei prodest. Custodivit se aliquis à sanguine, non custodivit ab adulterio; utique in uno convictus, punitur etiam legibus sæcularibus: nec prodest ei alterius criminis abstinentia, si in altero fuerit deprehensus.

℣. 7. 16. *Confitebor tibi, Domine, in directione cordis* (advertis quas vias dirigas) *in eo cùm didicero ju-* ℣. 8. *dicia justitiæ tuæ. Justificationes tuas custodiam: non me derelinquas usquequaque.* Hoc loco mystica plenius cognoscere se velle testatur; ut ingrediatur penetralia mysteriorum cælestium, & aperiantur sibi thesauri sapientiæ & scientiæ in Cant. 1. 3. Christo absconditi. Unde & Salomon ait: *Adtrahe nos post te: in odorem unguentorum tuorum nos curremus. Introduxit me Rex in cubiculum suum.* E Et Ibidem. 1. fortasse illud quod ait supra: *Osculetur me ab osculo oris sui*, significat Spiritus sancti supervenien- Luc. 1. 35. tis gratiam, sicut Angelus ad Mariam dixit: *Spiritus sanctus superveniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi.* [a] Quando autem introduxerit eam Rex in cubiculum suum, passionis tempus, lateris compunctio declarat, sanguinis effusio, sepulturæ unguentum, resurrectionis mysterium; ut osculum quasi sponsa acceperit: in cubiculum autem Christi sit introducta Ecclesia, non jam F quasi tantummodo desponsata, sed etiam quasi nupta; nec solum thalamum sit ingressa, sed etiam legitimæ claves copulæ consecuta sit. Ideoque Cant. 1. 12. quasi in thalamo sita ait: *Colligatio guttæ fraterneus mihi, inter media ubera requiescet.* Quod si cubiculum quærimus, ipse nos edoceat qui ait: Matth. 6. 6. *Tu autem cùm orabis, intra in cubiculum tuum: & clauso ostio ora patrem tuum in abscondito.* Cubiculum Ecclesiæ corpus est Christi. Introduxit eam Rex in omnia interiora mysteria, dedit ei claves; ut aperiret sibi thesauros scientiæ sacramentorum, clausas antea fores panderet, cognosceret A quiescentis gratiam, defuncti somnum, virtutem resurrectionis.

17. In illo cubiculo justitias domini Jesu nupta reperit. Quæ sunt illæ justitiæ? Utique sacramenta baptismatis, sicut legimus, quia cùm venienti ad baptismum diceret Johannes: *Ego à te* Matth. 3. 14. & 15. *debeo baptizari, & tu venis ad me; respondit Iesus: Sine modo; sic enim decet nos adimplere omnem justitiam.* In illo cubiculo justificationes Domini didicit, cognovit consilium Dei, sicut scriptum B est: *Quia omnis populus audiens, & publicani justi-* Luc. 7. 29. & 30. *ficaverunt Deum baptizati baptismo Iohannis: pharisæi autem & legisperiti consilium Dei spreverunt in se, non baptizati ab eo.* Quod illi spreverunt, nos eligamus, & sequamur consilium Dei, quo nihil potest esse sublimius; hoc enim divinum, quo fit remissio peccatorum. Cùm didicerit itaque justitias Domini, Deum timens non confundetur. Denique & Paulus ait: *In nullo confundar.* Philip. 1. 20.

18. Et quia nullus potest perfectus esse sine C favore Dei, neque tutus; ideo rogare debet, ne penitus eum derelinquat Deus. Nam supra rogavit David ne derelinqueretur dicens: *Ne dere-* Psal. 37. 22. *linquas me, domine Deus meus*; hîc ait: *Ne derelinquas me usquequaque*, hoc est, multùm. Supra forte quasi adhuc imperfectus, & in magnis perturbationibus positus ne derelinqueretur, timebat: hîc autem jam fortior non timet derelinqui ut tentetur; sed rogat ne penitus derelinquatur. Plerumque enim derelinquit Deus quos vult D probari: penitus autem derelinquit quos deserit. Dereliquit penitus Judam: non dereliquit autem Job 1. 6. sanctum Job, in cujus [b] patrimonium, in cujus corpus potestatem diabolo dedit; in animam autem non dedit. Nam si dedisset in animam, penitus dereliquisset eum. Numquid non ideo derelictus est Job, ut relictus probaretur, probatus coronaretur? Dereliquit igitur Judam, cui ait: *Quod* Iohan. 13. 27. *facis, fac celerius.* Dereliquit enim penitus, quem sceleris sui [c] permisit effectui. Alios autem apos- E tolos cùm vidisset esse turbatos, quia dixerat: *Quo ego vado, vos non potestis venire*; addidit: *Non* Ibidem. 33. Ibidem. 14. 1. Ibidem. 3. *turbetur cor vestrum.* Et infra: *Iterum venio, & accersio vos ad me ipsum; ut ubi sum ego, & vos sitis.* Denique turbatus Petrus qui derelinqui timeret ait: *Domine, quo vadis?* Vidit Dominus tur- Iohan. 13. 36. Matth. 14. 30 & 31. bari eum, & respondit ei: *Quo ego vado, non potes me modo sequi: sequeris autem postea.* Sic & in mari cùm titubaret, clamavit ad Christum; & porrexit ei dexteram Christus, ne penitus dere- F lictus periret.

19. Nemo autem debet inflari, quod numquam derelinquatur: vel dolere, quod aliquando derelinquatur; siquidem ipse Filius se dicit Psal. 21. derelictum, sicut habes: *Deus Deus meus respice in me; quare me dereliquisti?* Et ille quidem numquam derelictus à Patre est, cum quo Pater sem- Iohan. 16. 32. per est. Scriptum est enim: *Ecce jam venit hora, ut dispergamini unusquisque in sua, & me solum relinquatis: sed non sum solus, quoniam Pater mecum est.* Sed secundùm corpus in quo est traditus passioni, vox ista processit; quoniam derelinqui nobis videmur, quando sumus in periculis consti-

a. Mss. plures, *Quando autem introduxit .... compunctio declaratur.* Quod qui probaverit, ita intelligat, ac si scriptum esset, *Quando introducta legitur Ecclesia, per hoc passionis .... tempus declaratur.*

b. Post vocem, *patrimonium*, habent edit. *Ius tyrannidis adversario tribuit*; quæ desunt in mss. Gallicanis.

c. Ita mss. omnes: edit. vero *permisit effectui*, quædam Paris. *affectui. Alios autem non dereliquit apostolos, quos cùm vidisset &c.*

Rom. 8. 32. tuti. Uode & Paulus ait de Patre Deo: *Qui Filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum.* Dereliquisse videtur; quia non pepercit, qui tradidit morti: sed ooo peoitus dereliquit, Psal. 15. 10. cui dicitur: *Quia non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.*

SERMO SECUNDUS.

ב. Beth.

℣. 9. 1. *IN quo corrigit juvenior viam suam?* Superiorum octo versuum noo absurda nobis cecidit disputatio, ideoque & sequentia persequi studium fuit. Et primum litteræ secuodæ, hoc est *Beth*, interpretatio coosideranda est, quæ in latino conversa, confusio declaratur. Sed qui viam suam corrigit, noo coofundetur. Verum quia is qui corrigit, ante in errore fuit (quomodo enim corrigitur, nisi quod ante deflexit à vero) utique io lapsu positus, & adolescenriæ luxu, ac lascivæ ætatis caprus illecebris, ubi ad juventutis provectus confinia sobriâ mente resipiscet: tamquam confusus aoimo, quonam modo erubescenda deponat, & plena probitatis adsumat, diu secum volvit; & diversis fluctuans cogitationibus librat atque examinat, superiora obliviscens, & ea quæ suot priora appetens, quemadmodum viam suam corrigat, offensionemque adolescentioris ætatis seria juventutis fronte prætexat. Unde ue diu dubitet hujusmodi, & iocerto hæreat, dat Propheta consilium, quasi cum eo ipse deliberans; tunc enim salubriora consilia credimus, si propensiore meditatione examinata videantur. Sed ipsa deliberationis susceptio docta definitione distinguitur, ut diversarum cogitatiotum concursus auferat dicens: *In quo corrigit juvenior viam suam?* Hic eoim deliberantis est fiois, quo viam suam corrigat.

2. Et respondit: *In custodiendo verba tua.* Et beoe ad Domioum cooversus respondit deliberanti, quasi prece atque oratione delata consilium hoc Domini inspiratione repererit; ut non præsumtionis humanæ, sed dignationis divinæ remedium crederetur. Mens enim nostra verborum cælestium conspersa seminibus, quæ ante degenerabat in stirpibus, meliores cultus edere, fructusque adferte incipit. Dirigamus igitur semitas nostras, nec tortuosi serpentis sequamur amfractus. Viæ eoim Domini rectæ; perversæ autem

Prov. 2. 13. viæ errantium, de quibus dicitur: *O qui relinquerunt semitas rectas!* Io ordinem seges læta porrigitur, atque io versum quemdam vineta ponuotur: cervorum cursus directior, vulpeculæ fle-

Luc 13. 32. xuosus. Ideo de Herode dicitur: *Ite, dicite vulpi illi*; quia deflexerat à via recta, nec iter suum in juveotute correxerat: dignus Hieremiæ Threno, quo deflentur peccatores, qui jugum verbi in juventute suscipere recusaruot. Ideo captivi ducti sunt, ideo deplorantur tamquam mortui; quia vitæ nescierunt semitas, & digoa opera * cadaverum busto oon declinaverunt. Flens ergo mortem perpetuam Judæorum, dicit Hieremias:

Thren. 3. 27. & 28. *Bonum est viro cùm tollit jugum in juventute: sedebit singulariter, & silebit; quia tulit in se.*

3. Non solum tollere jugum verbi, sed in juventute debemus tollere. Si enim sero tollamus, incipimus [a] pœnitentiam superiorum magis habere, quam tenere gratiam. Præveniamus ergo juventutis anoos correctione congrua; ut magis

Gen. 48. 15. dicamus singuli: *Deus qui pascis me à juventute mea*; quàm recordationem habentes lapsum de-

Psal. 24. 7. fleamus dicentes: *Delicta juventutis meæ, & ignorantia meæ ne memineris.* Hoc debilitatis est remedium, illud robur salutis. Salutis medicina vulneri quæritur: gratia sanitati. Ideoque ait:

Thren. 3. 27. *Bonum est viro, cùm tollit jugum in juventute.* Ei autem qui post decursæ juveotutis annos jugum tulerit, non est statim perfectum bonum. Stimulant enim eum peccata sua, exagitat conscientiam coosuetudo peccandi, & usus erroris instabilem facit. Luctaodum est diu hujusmodi viro, [b] ut abolefaciat in juventute facta inveterata atque diuturna. Huic in periculo res est, illi in bono.

4. Denique sedebit ille singulariter, quasi is qui facile non inveniat æqualem, singularibus donatus præmiis: & silebit quietus & feriatus ab omni interpellatione muodanæ sollicitudinis, & voluptatis; & diviois vacabit oraculis, quæ solent singulariter sedentibus revelari, sicut sancto

Psal. 4. 10. David, qui ait: *Quoniam tu singulariter in spe constituisti me.* Et hic quidem oon in secreto solus sedebat, sed cùm præesset populis; singulari ta-

3 Reg. 17. 6. & 19. 7. men gratia præminebat. Elias solus sedebat, cùm ab Angelo, vel etiam corvis cibum deferentibus pasceretur. Solus noo solum secretus à turbis, verumetiam segregatus à meritis plurimorum. Denique revelationes illi divinæ gratiæ refulgebaot, cujus muoeris fructum pro mercede adipiscebatur; quia à juventute sua jugum verbi suscipiendum putavit, oec traheoda loogo diutius fune peccata.

5. Potest juveoior iste qui fecit bonum, tollendo in juventute jugum verbi, nondum perfectus, qui adhuc juvenior, segregaos vero se à colloquiis æqualium, quæ plerumque corrumpuot bonos mores, & contagia volens fugere peccantium; ita intelligi siogulariter sedere & silere, ne rudis ætatis facilitate labatur: sed intendere seoiorum præceptis, prophetarum oraculis, apostolorum magisteriis: laudandus eo quia prius vult loquenda cognoscere, quam proferre quæ sentiat, antequam loqui discat, timens ne multiloquio peccatum contrahat. Uode poto & * Pythagoram illum philosophum imitaturem juvenis hujus

*. Tangitur Græcorum, Romanorumque consuetudo urendi cadavera: quo supplicio gravia peccata digne dicuntur.

a. MSS. omnes Gallici: *sapientiam superiorum*, vel ut nonnulli habent, *superborum*, aut etiam ut alii, *supernorum*. Verum quid per sapientiam Ambrosius sibi vellet, non videmus. Quocirca potior videtur edit. omnium lectio.

b. Omnes edit. ac MSS. aliquot, *ut abolefaciat inveterata &c.* Alii plures ac potiores, *ut abolefaciat in juventute facta inveterata*; id est, ut aboleat ea quibus per totam juventutem, sub qua pueritia adolescentiaque hic comprehenduntur, adsueverat.

* Præcipuum quoddam Pythagoricæ disciplinæ nemo nescit in silentio fuisse positum. Hoc autem erat duplicis rationis. Primum quod ἐχεμυθίαν dictitabant, discipulis nonnumquam in biennium, sæpius in quinquennium indicebatur: alterum quo profanos sua celabant mysteria, & hoc μυστικὴ nominabatur. Quod vero ex Davidis atque Isaiæ scriptis multa ediscere potuerit, nec ratio chronologica repugnat; cùm ille quidem 536. hoc autem 246. annis posterior extiterit: & præterea favet Fl. Josephi, Origenis, nec non Clementis Alexan. auctoritas. Consule inpertea te Johan. Ger. Vossium *de Philosophorum sectis* cap. 6. 9. 5. Vide etiam quæ nos lib. 2. *de Abraham.* cap. 11. num. 90. sicut & ad calcem Admonit. in lib. *de Bono mortis* observavimus.

prophetici instituisse sectam, ut discipuli sui quin- [A] quennio noo loquentes tanto silentio loqui discereot; cùm præsertim & David, superioris ætatis quàm Pytbagoram fuisse non dubium sit, qui ait: [Psal. 38. 2.] *Dixi, custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam.* Et qoia forte aliquando aliquid locutus esset incautius; ideo postea à Deo poni ori suo custodiam postulavit. Esaiam quoque pythagoricis anteriorem fuisse [Esai. 40. 6.] quis nesciat? Qui cùm audisset, *clama*; oon prius clamaverit, quam audiret quid clamare deberet. [B] [Ibidem.] Respondit enim: *Quid clamabo?* Unde dictum est [Ibidem. 6. 7. & 8.] ei: *Omnis caro fœnum, & omnis gloria ejus, ut flos fœni. Aruit fœnum & flos ejus decidit: verbum autem Domini manet in æternum*; & prophetica voce clamavit.

6. Uterque igitur juvenis prædicandus: * ille tamen serus, hic cautus; ille se ipso contentus, & numquam sibi solus; iste pulcram ætati lubricæ disciplinam adsciscens silentii; nec adbuc sibi abundans, sed aliis se timens credere: quærens [C] tamen à juveotute congregare, quæ in seoectute [Eccli. 25. 5.] & sibi & proximis suis prosint, ne dicatur ei: *Quæ in juventute non collegisti, quomodo invenies in senectute?* Ergo is si in concilio seniorum sederit, manum adhibebit ori suo; ut audiens sententias colligat, quod sibi ad maturiorem servet ætatem: [Luc. 2. 51.] quemadmodum Maria cùm verba Christi audiret, conferebat ea omnia in corde suo: [Johan. 13. 25.] quemadmodum Johaones eùm caput suum supra pectus Jesu domioi reclinaret, bauriebat pro- [D] funda secreta sapieotiæ.

7. En tibi juvenem qui viam suam in juventute correxit. Piscator erat cum fratre suo, vidit dominum Jesum, cùm plicaret retia sua, & audivit diceotem: [Matth. 4. 19. & 20.] *Venite .... faciam vos piscatores hominum .... & relictis retibus suis, & patre, secutus est eum.* Viam sæculi cœperat currere: sed auditis Christi imperiis, deseruit vitam mundi, secutus est Christum: probavit quia in eo *corrigit juvenior viam suam*, si Christi verba custodiat, di- [E] [Cant. 1. 1.] cens ad eum: *Diligamus ubera tua super vinum.* Sic tamen bibens, ut noo absorberetur vino: sed gratia ejus lætitiam cordis hauriret, non corporis ebrietate titubaret. Denique bibens hoc vinum, aperuit oculos suos, & vidit viam rectam, re- [Ibidem. 3.] liquit tortuosas vias dicens: *Æquitas dilexit te*; hoc est, non flexuosa itinera te sequuotur, sed solus ad te potest justitiæ trames pervenire. Qui enim diligit justitiam, oon se avertit à Christo. Quomodo enim arbitrum justitiæ, remuneratorem- [F] que meritorum ionocens metuat conscieotia?

8. In hoc ergo [a] juvene viam suam corrigente spectato magoa mysteria, quæ in Canticis canticorum sanctus Salomon repletus Domini spi- [Johan. 13. 25.] ritu resultavit. Constitue dominum Jesum recumbentem in convivio, reclinantem se Johannem supra pectus ejus, mirantes alios quod servus se supra Dominum reclinaret, quod caro il- [A] la peccatrix supra templum Verbi recumberet, quod anima illa carnis vioculis innexa, aulam divinæ plenitudinis scrutaretur. Hæc ergo mirantibus aliis, respondit aoima Johannis: *Fusca sum,* [Cant. 1. 4.] *& decora, filia Hierusalem*; fusca per culpam, decora per gratiam. Dicit & caro: *Fusca sum, & decora*; fusca pulvere sæculari, quem certando collegi: decora oleo spiritali, quo mundi bujus pulverem squalloremque detersi. Fusca per vitium: sed decora jam per lavacrum, quod abluit om- [B] ne delictum. Fusca sum, quia peccavi: decora, quia jam me diligit Christus: quam relegaverat in Eva, recepit ex Virgioe, suscepit ex Maria.

9. Dicit etiam Synagoga, cujus mysteria hoc loco plerisque videntur exprimi: quæ cùm se rejici jam videret propter totius plebis impietatem, solabatur se tamen; quia ipsum Christum de populo suo, & Petrum & Johaonem & Jacobum, Christo adbæreotes videbat, qui habebat eloquia sibi credita; & ideo dicebat: *Fusca sum* [C] *& decora, filia Hierusalem*; fusca per incredulitatem, decora per Legem: fusca per lapsum, decora, quia dilexit me sol, & prior facta sum congregatio Dei. Nolite refugere me, quia fusca sum; ideo fusca sum, quia sol me reliquit justitiæ, qui ante me illuminare consueverat: amisi colorem vultus mei, obtusa facta est acies oculorum meorum, quibus ante solem videbam: in tenebris ambulo, quia diem Christi nescio. Nolite tameo despicere me; quoniam qui reliquit, [D] potest rursum adspicere, misereri iterum. Solet congregare dispersos, desertos requirere, colligere destitutos. Omnes tribus Israel convenite, [b] adspicite me decoram ante dilectam. *Nolite ad-* [b Ibidem. 5.] *spicere me, quoniam obfuscata sum*; hoc est, noo hoc solum adspiciatis, quia obfuscata sum. Non est intuitus me sol, & ideo obfuscata sum. Sed lucet sol super justos & injustos: super justos per gratiam, super injustos per misericordiam; illis mercedem meritorum tribuens, istis peccata dimit- [E] teos. Et geotibus non lucebat ante, nunc lucet: ouoe illis oritur, qui oriebatur mihi: qui illis remisit, remittet & mihi. Nolite arbitrari quoniam obfuscata sum, quod penitus reliquerit me sol, & jam non intueatur, [c] nun requirat ægram. Dissimulavit à me; quia oon servavi mandata ejus: reconciliabitur, cùm viderit meorum pœnitentiam delictorum. Non vidit me sol, quia non recepi advenientem, non aperui fenestras, ut lumen vitæ iotraret. Cùm aperuero, il- [F] luminabit oculos meos, qui venit ut totum mundum illumioaret, & videant etiam non videntes.

10. *Filii matris meæ pugnaverunt adversus me,* [Ibidem.] *posuerunt me custodem in vineis. Vineam meam non custodivi.* Putant aliqui hoc de illis dici, qui Synagogam ad Legis præcepta constringunt; ut Legem custodiat, vioeam suam tueatur, quam custodire non potuit. Deoique custodiebat ut faceret uvas, fecit autem spinas. Quæ sit igitur

*. Ut hujus loci obscuritas removeatur, adverte eum qui sero redit ad bonam frugem, ei qui statim ab adolescentia Domini jugum tulerit, in priori membro opponi: in posteriori autem duos illos inter se comparari, quos quidem ambos eidem jugo colla subdidisse, sed tamen non simili ratione, supra memoravit.

a Mss complures, *in hoc autem juvene spectata magna mysteria.* Vet. edit. *in hoc autem juvene spectato, hoc est, Johanne prævide magna mysteria.* Rom. cum mss. paucis, ut in textu. Hanc porro lectionem prætulimus, quod voces quæ in illis desiderantur, cùm habeantur in aliis, magnopere interpolationem redoleant.

b. Mss octo: *adspicite me decoram ante, dereliciam.* Duo, nempe Nav. primus, & S. Aud. ... *decoram ante delicta*; quod non displicet. Reliqui tamen cum edit. ut in textu, unde vel excidit copula, vel alterum adjectivum ibi vice substantivi ponitur.

c. Edit. Rom. *nec renisat ægram. Dissimulavit à me.* Vet. autem: *non requirat, & gratiam dissimulavit à me.* Mss verò magno consensu nostram editionem confirmant, exceptis duobus ubi, *revisit*, pro, *requirat*.

al. 79. 9. vinea, venit David testificari nobis dicens: *Vineum ex Ægypto transtulisti, ejecisti gentes, & plantasti eam.* Possunt & apostoli esse filii matris ejus, qui vere impugnaverunt Synagogam dicentes: d. 13. 46. *Ecce convertimur ad gentes*; & nationibus verbum Dei seminare cœperunt. Possunt & prophetæ intelligi, qui monendo denuntiandoque, ut vineam suam custodiret Synagoga, nihil profecerunt. Fecit enim spinas improbitatis, quæ virtutis uberes fructus deferre debuerat. Et ideo confitetur, quia populum suum custodire non potuit; B meritoque sero quærit tenere, quem cùm teneret, amisit: multo dissimilior ejus quæ dicit: nt. 3. 4. *Inveni quem dilexit anima mea, tenui eum, & non relinquam eum.*

11. Denique illa invitat in hortum suum Sponsum: hæc ubi pascat requirens, dicit ad ipsum: nt. 1. 6. *Annuntia mihi quem dilexit anima mea.* Cur quem dilexit anima mea dicis, & non quem diligit? Cur dimisisti, quem tenebas? [a] Dilexisti patrum fide, amisisti incredulitate: tenebas caritatis vinculis, C amisisti longo fune perfidiæ. Ideo nescis ubi pascat, ubi maneat; nam si scires, non quæreres. Dicis enim: *Ubi pascis; ubi manes in meridie?* Meridiem nosti esse Ecclesiam, quæ teneat Christum; & tu eum in noctibus quæris? Dic, inquit, mihi, Christe: responde vel propter id quia ante carus fuisti atque dilectus mihi: etsi ego tantæ prærogativam caritatis amisi; tu tamen quasi pius responde mihi: *Ubi pascis; ubi manes?* Reliquisti me, abiisti ad gentes: recessisti longe à D me; & illis propior factus es, à quibus longe eras: sed factus es prope, quia crediderunt sanguini tuo: à me recessisti; quia ego crucem tuam non suscepi, ut mundi redemtionem, sed ut noxii damnationem. Qui autem receperunt te, Domine, sicut salutis auctorem, in meridie sunt. Illis luces, illis refulges, illis caler gratia tua, sicut meridies. Mihi matutinus eras, cùm adhuc b crederem: sed non credebam plene, [b] quia non sum inventa in meridie; sicut Joseph cum fratribus E suis qui cœnabant meridie. Illis meridies factus es, qui pascuntur in divitiis tuis, & in te 36. 6 sperant. Ideo ut dixit David: *Deduces eorum justitiam tamquam lumen, & judicium eorum tamquam meridiem.*

12. Quæris ergo tamquam aliena, quæ proxima eras: tamquam pauper, quæ dives fuisti. Vis sequi, quæ præcedebas: atque utinam vel sequaris, quos præcedere debuisti. Mercenaria esse desideras, quæ ante mercenarios colligebas. F 1. 6. Mercenariæ utique vox ista dicentis est: *Ne forte fiam circumamicta super greges sodalium tuorum.* Quæ proselytos ex gentibus ante suscipiebas, A nunc ipsa in nationibus vis pro proselytis suscipi, & tamquam advena congregari.

13. Respondit Jesus: [c] *Nisi noscas te decorum inter mulieres?* Quid est se noscere, nisi ut sciat se unusquisque hominem ad imaginem & similitudinem Dei factum, rationis capacem, qui terram suam excolere tamquam bonus agricola debeat aratro quodam, & falce sapientiæ; ut vel dura findantur, vel luxuriantia recidantur: qui inferiorem sui portionem animi imperio debeat gubernare? Unde etiam in Lege scriptum est: *Attende tibi, ne fiat verbum absconditum in corde tuo.* Tibi, inquit, adtende, non utique dicit pecuniæ tuæ, non possessionibus tuis, non viribus corporis: sed animo tuo ac menti tuæ; unde omnia consilia, facta, cogitationesque manant. Tibi ergo adtende ibi, ubi potiorem esse te nosti. * Nosce te ipsum, quod Apollini Pythio adsignant gentiles viri, quasi ipse auctor fuerit hujus sententiæ; cùm de nostro usurpatum ad sua transferant, & longe anterior Moyses fuerit, qui scripsit librum Deuteronomii, quam philosophi qui ista finxerunt. Ibidem. 7. c Deut. 15. 9.

14. Unde & Salomon oraculum divinum secutus scripsit in Canticis canticorum: *Nisi scias te decorum inter mulieres*; hoc est, nisi cognoscas te mortalem, rationalem, & cito tua peccata fatearis, cito dicas iniquitates tuas ut justificeris; nisi convertaris, & prior accuses delicta tua, venit dies mortis, & jam nullum conversionis remedium est: [d] præveniris dum non cogitas. Accende facem tuam, priusquam Sponsi tibi claudatur janua, qui exspectare diu non solet negligentes. *Nisi scias te*, inquit, *decoram inter mulieres*; & dicas: *Fusca sum & decora*: fusca sum, quia peccavi: sed decora, quia diligor, quia genus sum Abrahæ, electum genus, dilectum Deo: nihil tibi proderit patrum gratia; potens est enim Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Et alibi in Evangelio legisti, quia Abrahæ filiam ligavit diabolus nequitiæ suæ vinculis, quam solvit Dominus die sabbati. Nisi ergo scias te, nihil tibi proderit. Et si dicas: Abrahæ sum filia, quæ non credis, quæ errorem non corrigis; Abraham quidem salvatur: sed te nobilitas generis non juvabit, [e] nisi fides servaverit. Non te decipiat data patribus repromissio. Non suscipio personam hominis, non suscipio prærogativam generis; nisi videro congruentem generi morum nobilitatem, ut fiat justi generis electio. Cant. 1. 7. d Cant. 1. 4. Luc 13. 11. 12. & 13. e

15. Quod si scias te, & agnoscas quia peccato obnoxia es; exeundum in calcaneis gregum est tibi. Exi ergo nuda pede, *& pasce hædos tuos in tabernaculis pastorum.* Qui sine peccato est, agnos Cant. 1. 7.

a. Quatuor mss. *Perdidisti patrum fidem, amisisti credulitatem: quem tenebas* &c.

b. In cunctis cod. Gall. desunt, *quia non sum inventa in meridie.*

c. Ita vet. edit. ac multo major mss. numerus. Aliqui tamen, ac Rom. edit. *nisi cognoscas te, decora* &c. His favent non solum LXX ubi constanter legitur ἐὰν μὴ γνῷς ἑαυτήν; verum & Ambrosius ipse lib. *De Isaac & Anima* cap. 4. num. 15. Quamquam istic etiam lectionem nostram videtur indicare, cùm scribit: *Nisi noscas te, quia decora es* &c.

* Sententiam hanc multi tribuêre Chiloni Lacædemonio, ut auctor homil. in Cant. cant. apud Orig. Hieronymus homil. 2. & alii, inter quos Ausonius in 7. Sapient. ita scribit:

Γνῶθι σεαυτόν, quod Latinum est, Nosce te.
Multi hoc Laconis esse Chilonis putant.

Sed forte eadem à quibusdam Apollini adscripta fuit, quod columnæ templi Delphici inscripta Amphictyonum jussu, ut Plato in Charmide auctor est, legeretur. Hoc etiam Ausonius tradit in sequentibus:

Brevitate nota, qua Lacones utimur,
Commendo nostrum, Γνῶθι σεαυτόν, nosce te:
Quod in columna jam tenetur Delphica.

Floruit autem Chilon annis post Moysen 930. post Salomonem vero 461. Alii præterea hujusce pronuntiati auctores habiti sunt, quos Elias Vinetus in Ausonium commemorat. Plura quoque reperies in Adag. Erasmi Chil. 1. Cent. 6. Adag. 95. Sed lubet hoc etiam adjicere, quod idem ille Poeta nimium negligi monet doletque Edyllio 31. hisce versibus:

Quamquam difficile est se noscere, Γνῶθι σεαυτόν
Quam propere legimus, tam cito negligimus.

d. Sic omnes edit. At mss. negationem non agnoscunt: quorum nonnulli habent, *prævenires, dum cogitas*; unus, *prævenire dum cogitas, accendo facem* &c. Etsi autem hæc suo sensu non careant, videntur tamen edit. anteponendæ.

e. Edit. Rom. sola, *nisi fidem servaveris.*

pascit, oves pascit. Quæ autem peccato obno- A xia est, pascit hœdos qui à sinistris sunt; non enim potest esse in dextera pastoris boni. Sequa-
Marc. 8. 33. tur magis dicentem Petro: *Veni retro me, satana.* Sequendo Petrus in dextera meruit collocari;
Johan. 21. 16. ideoque ei dicitur: *Pasce agniculos meos.* Sed quo exeat, audi: *Ad tabernacula*, inquit, *pastorum*; hoc est, ad gentes, ad dispersionem. Ideoque
Zach. 13. 7. dixit: *Percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis*; ut repleatur totus orbis terrarum gregė Christi, significans tunc fore salvam Synagogam, B cùm se huic dispersioni & ipsa sociaverit, quæ replevit hunc mundum; tabernacula enim pastorum, regna sunt terræ. Ideoque propheta Da-
Psal. 67. 33. vid nationes annuntians credituras ait: *Regna terræ cantate Deo.* Ergo sciat se juvenior, ut corrigat viam suam.

16. Sed dicis: Quis potest cognoscere viam
Prov. 30. 18. & 19. juvenior, ut corrigat; cùm Propheta dicat: *Tria sunt impossibilia mihi intelligere, & quartum quod non agnosco; vestigia aquilæ volantis, viam serpentis* C *in petra, & semitas navis navigantis, & vias viri in juventute?* Si Salomon fatetur quod non agnoscat vias viri in juventute; quomodo potest juvenior cognoscere? Cui respondebitur quod illæ viæ viri in juventute non cognuscantur, quæ sunt secus vias serpentis in petra, & secus semitas navis fluctuantis, & vestigia volantis aquilæ, quæ
a ungues asperos habet, [a] prædam includit, & supra nubes volat, in aere errat, in mari piscem interficit; & tamen non est impossibile hoc quar- D tum, sicut illa tria; cognoscit enim Dominus qui sunt ipsius, & vult ut sciat se unusquisque, sciat se populus Dei.

17. Sed esto non cognoscantur errantium viæ,
Luc. 13. 27. sicut dicit Dominus: *Non novi vos, discedite à me operarii iniquitatis*: hîc autem juvenior qui potest corrigere viam suam, fortasse juvenior sit ætate, non moribus; & habeat in primo flore juventutis suæ senilem intellectum, de quo ait:
Sap. 4. 8. *Canities autem est intellectus hominibus*, quibus E maturitas consilii, gravitasque suppetit. Unde &
Hier. 1. 7. Hieremiæ dicitur: *Noli dicere quia juvenis sum.* Et utique erat ætate juvenis; sed prohibet eum juvenem se dicere, qui esset maturioris prudentiæ.
Dan. 13. 45. Daniel cùm puer esset, accepit spiritum quo dignus senectutis primitiis haberetur; ut redargueret senes ipse non senior longævitate, sed gratia; erat enim in illo ætas senectutis vita immaculata.
Inf. ℣. 100. Cui bene competit Davidicum illud dicere: *Super seniores intellexi.* Ideoque tamquam de vete- F rani consilii, & senilis scientiæ viro divinum pro-
Ezec. 28. 3. nuntiavit oraculum: *Quis prudentior quam Daniel?*

18. Nunc illud advertamus, si possibile est ut corrigat juvenior viam suam, an non? Si non est; ergo mentitur Propheta: sed quia non mentitur, possibile est. Ita tamen possibile, ut quod impossibile videatur, fiat possibile; si custodiat junior verba Dei: si autem non custodiat, impossibile.
Matth. 19. 24. Unde illud Evangelicum: *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in re-* A *gnum cælorum.* Quod hoc quoque libro impossibile esse dixit, sic tamen intelligimus impossibile esse; quia divites non custodiunt mandata Dei: si autem custodiant, fit possibile quod impossibile videbatur. Hic est camelus qui intrat per angustam viam; quæ illum ante capere non poterat concupiscentem, jam capit custodientem mandata divina. [b] Custodientem autem verba
b Exod. 7. 1. Dei, quia custodivit ea, Moyses quasi seniorem elegit; & nunc quibus hoc Spiritu Dei committitur officii, ut eligant seniores viros, eligunt sine B dubio inter seniores juvenem corrigentem viam suam, in custodiendo verba Dei. Et si senioris ætatis virum elegerint, non quasi longævum utique elegerunt, sed quasi custodientem verba Dei: quod si reperitur in juniore, utique & ipse est eligendus. Liquet igitur ex his quod non senectutis longævitas eligatur, sed custodia verborum Dei. Denique ipse Moyses Jesum Nave Num. 14. 6. & 7. & Caleb juvenes præ ceteris approbabat, quo- C rum consilium in terræ electione magis, quam multorum seniorum & ipse sequutus est, & Deus prætulit.

19. Unde & illud de Jacob quod supra diximus: *Deus qui pascis me à juventute mea*; mani- Gen. 48. 15. festat nobis de eo dictum, qui tulerit jugum ver- Thren. 3. 27. & 28. bi in juventute sua, & recedens ab Esau & similibus ejus, sedit singulariter, in se tempus exspectans, quo possit cum disciplina proferre sermonem; & propterea spiritali est donatus alimen- D to, adhuc ævi integer, sed veteranus consilio. Neque enim dignum est, ut credamus quod tantus patriarcha de corporali cibo dixerit: *Deus qui pascis me à juventute mea*; quia nec corporalem panem desiderabat, cùm diceret: *Si dominus* Gen. 28. 20. 21. & 22. *Deus mecum est, ut det .... mihi panem manducare, & vestem indui .... omnium quæ dat mihi, decimam decimabo tibi.* Nam si patres nostri spiritalem escam manducaverunt, & spiritalem potum biberunt; quanto magis sanctus Jacob cibo pastus est E spiritali?

20. Ille quoque intellectus hoc loco suppetit, nec alienus à vero est; quia juvenior ille ex congregatione gentium populus, qui antequam in Christo crederet, tortuoso errabat amfractu; in eo corrigit viam suam, quia Dei verba custodivit, quæ noluit custodire populus Judæorum; & ideo ille viam salutis invenire non potuit. Consideremus & sequentem versum.

21. *In toto corde meo exquisivi te; ne repellas me* ℣. 10. F *à mandatis tuis.* Si Deus repellit unumquemque, quem repellendum putat; videamus ne excusationem ei tribuat, qui cùm sequi Deum vellet, repulsus sit. Et primùm quemadmodum bonus Deus repellit sequentem, nisi ipse mereatur repelli? Sicut ipse Dominus ait: *Vulpes foveas ha-* Matth. 8. 20. *bent*, & ideo quasi vulpem repellit. Et alibi: *Quia* Matth. 25. 29. *omni habenti dabitur, ei autem qui non habet, & quod videtur habere, auferetur ab eo.* Cui addit, nisi ei qui toto corde exquirit eum; ut quod deest naturæ, id Dei operatione adquirat & gratia? Sicut Sa- 3. Reg. 3. 11. & 12. lomon, qui ex toto corde exquirens Deum, sa-

a. *Prædam includit*, in ant. edit. ac plerisque mss. desideratur: at in quibusdam reperias, *prædam non includit.*
b. Vet. edit. cum mss. aliquot, *custodientem autem verba divina, quia custodit ea. Moyses quasi seniorem elegit.* Voces, *quia custodit ea*, cum sequenti puncto inde sustulit edit. Rom. Alii plures mss. *custodientem* (unus *custodiens*) *autem .... Moyses quasi senior eligitur.* Unde vix ullum legitimum sensum elicias. Melius ergo Reg. & Remig. ut in textu. Quod autem dicitur, *quia custodit ea*; idem est ac si scriberetur non aliam ob causam, sed propter hoc solum, quia divina mandata custodit.

pientiam postulavit: & quia non opes sibi regias, A sed divinæ munus gratiæ depoposcit, accipere meruit sapientiæ disciplinam: repletus est Domini Spiritu, ut cognosceeret mandata omnia. Qui autem non habet, ut in corde suo exquirat Dominum, & facit quidem opus Dei, sed oeglігenter facit; maledicto subjectus est, sicut legi-
48. inus: *Quia maledictus omnis qui opus Dei facit negligenter.* Merito ergo repellitur; quia maledicto dignus est, quia polluit magis & impedit opus, quod oegligenter putaverit exsequendum.

22. Consideremus ergo utrum bonitas sit repelli ab opere negligentem: an vero retineri. Et imaginem rei hujus ex aliis sumamus artibus. Curat medicus ægrotum, sed negligenter: & desidiâ medici virus alta vulneris serpit. Quanto igitur melius removeri hujusmodi medicum qui tempus terit, cùm profectum nullum sentiat vulneratus; ut curandi officium ad eum medicum transferatur, qui maturius possit ægroto suâ diligentiâ subvenire? Nonne clementior est qui C repellit nihil proficientem, quam qui retinet ad discrimen ægroti? Coostitue aliquem præpositum ædificantibus, vel etiam texentibus, qui debeat summam operis explicare, utrum is tibi probabilior videtur, si io id diligenter insistat, ac si quem forte iocuriosum adverterit de iis, qui operaotur in domo aliqua construenda, repellat eum, melius eredens non ædificare, quam hiantibus rimis ædificata dissolvi; atque aliquem in ejus substituat locum, qui cum diligentia ædifi- D cet? Similiter etiam textrini præpositum repulsorem negligentium, ut substituat diligentes, ne longa textrinum corrumpat incuria; non magis probabis, quam illum qui desides io sua negligentia perseverare patiatur?

23. Transi nunc ad eos qui maodata ædificant, & legem intexunt, & animam uoiuscujusque receperunt sanandam. Nonne si quis eorum ædificet domum Dei cum justitia, texat indumentum cum diligentia, sanet animam cum gratia, E opus bonum facit? Si vero incuriosus ac remissus aliquis, fabri, textoris, medici spiritalis locum occupet, ut sacerdos summus, ut presbyter, ut minister altaris sacri; nonne commodius est non subire unumquemque id muneris, quod implere non queat, quam subeuntem, neque ipsum strenue suscepto fungi munere, & eripere locum alteri, qui oaviter eum possit tueri? Quid quod etiam ipsi consulitur, qui remissior cùm sit, repellitur; ne plus offensionis contrahat? F

24. Quid sit autem repelli, consideremus; lec-
87. 5. tum est enim: *Sicut vulnerati dormientes, projecti in monumentis, quorum non meministi amplius; & quidem ipsi de manu tua repulsi sunt.* Advertamus igitur quos vulneratos & projectos in mooumentis repellit, quorum non meminerit amplius. Isti
49. sunt qui à mandatis Dei repelluntur. *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas?* Et quia à mandatis Dei repelluotur, repelluntur utique de manu Dei. Et bene prospexit, ne quis de manu Dei videatur eripi; quia nemo potest quemquam rapere de mano Dei. Qui ergo privatur muneris suscepti officio vel gratia, non ra-
23. pitur, sed rejicitur; ut dixit dominus Jesus ad
38. Hierusalem: *Quoties volui congregare filios tuos.... & noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* A Abstulit illis saoctificatiooem, altare thymiamatis, & orationis saerarium, propitiatorium, altare sacrificiorum, sacerdotum & levitarum ministeria; & tamen cùm hæc sublata essent omnia, quæ secundum Legis mandata habebant,
ait Apostolus: *Numquid repulit Deus hereditatem* Rom. 11. 1.
suam .... Non, inquit, *repulit .... sed conclusit om-* 2. & 32.
nia in incredulitate, ut omnium misereatur.

24. Sunt ergo qui ad tempus à mandatis pro- B pter miserieordiam repelluotur; sicut & illis consulitur qui vomuntur. Nam quemadmodum manens in corpore quod vomeodum est, plus acescit: ita qui debet excludi, si retineatur, nec se eorrigat, totum corpus exulcerat. Meritoque
Angelo Laodiceæ dicit testis fidelis & verus: *Scio* Apoc. 3. 15.
opera tua, quia neque frigidus es, neque calidus; uti- & 16.
nam frigidus esses, vel calidus: sed quia tepidus es, incipiam te evomere ex ore meo. Aperte negligentiam graviori damnat judicio, quàm imprudentiam. C Frigidus est eoim qui fidem nescit: ealidus qui Spiritus sancti fervore succensus est. Qui ergo calorem fidei non habet, tolerabilius illi fuerat fidem non accepisse, quam neglexisse. Est enim tepidus pejor frigido, ut Judæus qui sibi videtur fidem habere quam non habet. Quanto tolerabiliorem causam geotilis habet, qui potest dicere: Non cognovi Legem, non audivi prophetas, ideo non credidi; quam ille qui legit omnia, ex quibus venturum Jesum crederet, & oon D credidit? Neuter quidem excusatur, oec ille qui legit, nec ille qui legere noluit: sed plus delinquit, qui oegavit quod legerat, quam qui opera non fecit, quæ facienda non cogoovit. Quanta autem fidei & justitiæ gratia est, ut in ore Dei sit, qui fidem tenet, & opera exercet justitiæ: & quantum amittit, quem evomuerit ex ore suo dominus Jesus, & ex suis visceribus ejeeerit: quam pius tamen, qui & justos in ore suo tenet, & injustos noo ante evomit, quam denuntiet evomen- E dos; ut vel hujusmodi admooitione conversi digoum aliquid efficiant, quo noo vomantur. Nunc tertium versiculum consideremus.

25. *In corde meo*, inquit, *abscondi eloquia tua;* ỳ 11.
ut non peccem tibi. Propterea ergo mysterium regis bonum est abscondere; peccat eoim Deo, qui commissa sibi secreta mysteria putaverit indignis esse vulganda. Periculum itaque est non solum falsa dicere, sed etiam vera; si quis ea insinuet quibus non oportet. Quod vitium quadri- F partitum est, vel adulationis, vel avaritiæ, vel jactantiæ, vel loquacitatis iocautæ; quia dum adulari vult aliquis ei cui loquitur, effundit mysterium. Nonnulli etiam studio lucri mercedem proditionis sequuntur; ut tegenda silentio vendant loquendo. Alii, ut plura nosse videantur, & scientiam suam jactitent, aperiunt quod celare deberent. Plerique dum sioe judicio loqountur, verbum emittunt, quod revocare non possuot. Ideo vir laudatur serius, & non otiose. Erat homo abscondens sermones suos, ut apostolus Paulus, qui novit quid loquatur singulis, & quando quid loqui debeat. Unde & Corinthiis dicit:
Lac vobis potum dedi, non escam; nondum enim po- 1. Cor. 3. 2.
teratis: sed nec adhuc quidem potestis. Ideo hos in 1 Cor. 16.
transitu videt: manet autem apud Ephesios; quod 8. & 9.

ostium sibi magnum apertum esset, notum face- A
Ecclesf. 5. 7. re gentibus mysterium Christi. Ideo & Salomon tempus tacendi, & tempus esse loquendi docet.

Matth. 13. 44. 26. Præ ceteris autem dominus Jesus in Evangelio declarat suo, dicens simile esse regnum cælorum thesauro abscondito in agro. Utique [a] non aurum non argentum, non pecunia comparari potest regoo cælorum: sed eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatom, quibus ipsum regnum adquiritur. Hunc ergo thesaurum sapientiæ & cognitionis absconditum io agro, B in quo plantata sunt verba Scripturarum cælestium; cùm io venerit homo, abscondit illum in corde suo, oec divulgat eum: sciens quia si divulgaverit Babyloniis thesaurum Dei, magnam offensam contrahet; ut dicatur ei sermooe pro-
Esai. 39. 7. phetico: *De semine tuo accipient, & facient spadones in domo regis.* Per quæ significatur quia is qui prodiderit divina mysteria, posteritatem animæ suæ, semioariumque meritorum habere non possit.

27. Cave ergo ne divitias tuas perfidis prodas: C & si amicitiam simulent, non illis aperias interiora domus tuæ, non reseres thesauros regios, quos Babylooii scire non debent; oe veniant & capiaot posteros tuos, & seminarium virtutis abscindant. Hoc est quod etiam in Evangelio dicit
Matth. 7. 6. Dominus: *Nolite mittere margaritas vestras porcis.* Ideo bene facit qui abscondit eloquia Domini in corde suo, sicut abscondebat propheta David,
Luc. 2. 51. sicut Maria quæ coofervabat omoia verba domini Jesu in corde suo. Etenim si bonum est viro D sermones suos abscondere; quanto magis sermonem Dei cordis oostri gremio debemus operire, debemus abscondere?

℣. 12. 28. Quarto versu dicit: *Benedictus es, Domine: doce me justificationes tuas.* Non enim quicumque dixerit: Domine, domine, ipse intrabit in regnum cælorum: sed qui voluntatem Dei fecerit. Ideo iste qui correxerit viam suam à juventute sua, custodierit verba Dei in toto corde, quæsierit dominum Deum suum, nec repulsus sit à mandatis E Dei, & dignus habitus cui committerentur arcana sapientiæ, absconderit ea in corde suo, ne peccaret Deo; quasi habeos eloquia Dei, gratias agit, dicens: *Benedictus es, Domine*; & desiderat ipsum doctorem habere, cupiens cogooscere secreta Legis, & quemadmodum interpretationem ha-
Exod. 21. 2. beat: *Si emeris puerum Hebræum, & servierit tibi annis sex*, & reliqua, quibus præmissum est has justitias discere, quas proponit in conspectu filio- F rum Israel: hæc à Domino quærit discere, quæ homines docere non poterant; nisi Deus ante docuisset. Quæ posteaquam à Christo didicerunt
Cant. 1. 3. apostoli, Ecclesia dicit: *Introduxit me Rex in cubiculum suum*; hoc est, in illud secretum suum, in quo suot thesauri scientiæ & cognitionis suæ.
Matth. 6. 6. Ideoque tibi dicitur: *Cùm oras, intra in cubiculum tuum*, quod significat mentis animique secretum. In hoc cubiculum justitiarum Sponsa se poposcit induci; cùm post odorem unguenti excurrerit, qood semper fluit, & numquam deficit.

29. Ideo quasi edoctus Propheta justitias quin-
℣. 13. to versu dicit: *In labiis meis pronuntiavi omnia*
Psal. 35. 7. *judicia oris tui.* Et quomodo alibi dicit: *Judicia* A *tua sicut abyssus multa?* Quomodo Apostolus ait:
Rom. 11. 33 & 34. *O altitudo sapientiæ & scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt judicia ejus, & investigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit sensum Domini?* Si inscrutabilia sunt judicia, quomodo ergo judicia? quomodo *omnia pronuntiavi*, ait Propheta, *judicia oris tui?* Sec fortasse non eadem sunt judicia Dei, quæ judicia oris ejus. Si alia sunt, bene dicitur:
Psal. 39. 6. *Cogitationibus tuis quis similis erit?* Et ideo inscrutabilia sunt judicia ejus; quia ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus. Si autem oullus B
Johan. 10. 30. oisi Christus hoc dicit, qui potest dicere: *Ego & Pater unum sumus.*

30. Distinguamus tamen, nec vereamur ne impugnet se velut contrariis Scriptura venerabilis. Consideremus enim quia non dixit: Judicia oris ejus sicut abyssus multa: sed, *Judicia tua* dixit; nec Apostolus posuit: Inscrutabilia judicia oris ejus; sed: *Inscrutabilia judicia ejus.* Possumus eoim judicia Dei æstimare, quæ occulta nobis C oon patefecerit: judicia autem oris ejus, quæ annuntiaverit, & per os prophetarum locutus est. Os enim Dei propheta intelligitur, cui dicitur:
Esai. 40. 6. *Clama*; & ille ait: *Quid clamabo?* Et inspiratum est ut diceret: *Omnis caro fænum.* Quod utique locutus, oris Dei functus officio est; quia locutus est judicium Dei. Ergo prophetica oracula jam non sicut abyssus, sed etiam ipsa sunt abyssus; quia nemo potuit in cælo, vel io terra aperire librum, nisi Christus. Veniamus nunc ad sextum D versum.

℣. 14. 31. *In via*, inquit, *testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omnibus divitiis.* Alii in auro, alii in argento, alii in vestibus, alii in possessionibus, vinetis, oleis, segetibus, alii io operibus picturæ, marmorum, in diversis denique singuli delectationes habent: spiritalis in via testimoniorum cælestium delectatur, tamquam omne possidens patrimonium, in omnibus dives; sicut Apos-
1 Cor. 1. 4. & 5. tolus dicit: *Gratias ago Deo meo semper pro vobis in* E *gratia Dei nostri, quæ data est vobis in Christo Jesu; quia in omnibus divites facti estis in ipso, in omni verbo, & in omni scientia.* In tantum doctrina Apostoli Corinthii profecerunt; ut qui ante non poterant nisi sicut parvuli lac solum bibere, postea in omnibus divitiis abundarent cognitionis & verbi. Delectabatur ergo David in omnibus divitiis cognitionis, scientiæ, sapientiæ, & in omni actu booorum operum. Et si quis nunc intentus divinis, triplicem illam sapientiæ hauriat disci- F plinam, θεωρητικὴν, πρακτικὴν, λογικὴν, bonus studio percipieodæ cognitionis, pulcrior erit exsequendæ rationalis moralisque doctrinæ granam tenens. Qui prophetica ænigmata Dei Spiritu revelante cognoverit, Evangelii altitudinem in operibus compreheoderit & consiliis, apostolici sermonis moralitatem adverterit; is tamquam in omnibus dives, uberem capiet voluptatem.

Rom. 1. 20. 32. Et quia suavis est corporalis voluptas, ideo noo quasi pro gratiæ qualitate cum spiritalibus comparatur; sed quasi ad testimonium suavitatis arcessitur. Siquidem & Apostolus docet invisibilia & sempiterna Dei à nobis per ea intellecta esse, qoæ facta sunt. Io Caoticis quoque habe-

a. Scripti cod. nonnulli, *non auro, non argento, non pecunia comparari potest regnum cælorum.* Sed hic, *comparari*, collationem non adquisitionem sonat.

mus

.ant. 1. 8. mus scriptum : *Equamea in curribus Pharaonis ad-* A *similavi te, proxima mea?* In quo dum velocium equorum cursui similitudo Ecclesiæ comparari videtur, æstimatur dives ejus gratia. Non igitur unam equam divitis regis accipias : sed absolute pro equitatu, ut sæpe diximus, qualis ovis illius est pro grege ovium. Pharao igitur ut potentissimus rex, & prædives habebat equos potentes, ut Scriptura dicit currus Pharaonis ; quasi potentissimum genus ad bellorum usum, & subsidium præliandi. Denique his curribus Pharao fugien- B tes Hebræos facile comprebendit. Sicut ergo equi juncti concorditer trahunt currum, & patienter suscipiunt jugum, & portant congrua cum gratia, & jugi illius susceptione mansuescunt : sic & congregatio nationum gentilibus indomita moribus se ante jactabat ; ubi vero suscepit jugum dicentis : *Tollite jugum meum ..... quia leve est : & onus meum, quia suave est ;* & cœpit Sponsa Christi concordia & mansuetudine populorum esse sublimis, & toto circumferri or- C be, tamquam currus equis velocibus supra mundum rapta, adscendit ad Sponsum.

Matth. 11. 29. & 30.

33. Denique & in posterioribus Canticorum partibus dicit : *Posui te currus Aminadab.* Multos currus babet in se Ecclesia, quos omnes spiritalibus babenis Dominus regit : & una anima multas cogitationes babet, quas Domini habena restringit & revocat ; nequando in præruptum noster hic currus feratur. Aminadab autem interpretatione significatur pater beneplaciti, cujus filius legitur in Numeris Naason princeps populi, qui sit intelligendus interpretatione serpentinus ; & agnoscis istud, si repetas, quia sicut serpens pependit in ligno qui te redemit.

ant 6.11. Num. 2. 3.

34. Ergo anima currus est Dei, ut ira ejus, & libido, & timor, & omnes sæculares concupiscentiæ refrænentur. Ecclesia quoque currus est Dei, quæ regenda est gubernaculis Christi ; ne diversorum populorum motus eam dissensionesque perturbent. Illo quoque Naason bene intelligitur Christus ; quia virga Aaron conversa in serpentem illos serpentes Ægypnos devoravit. Has ergo divitias habeamus, his delectemur ; ut currant nobis equi rationabiles, & commoremur in præceptis eorum.

Exod. 7. 12

35. Et ideo ait : *In mandatis tuis exercebor, & considerabo vias tuas.* Qui enim exercetur in verbis apostolorum, Jesu domini mandata cognoscit, & considerat vias ejus, quibus finis est Christus, qui ait : *Ego sum via.*

Joan. 14. 6.

36. *Et in tuis justitiis meditabor, non obliviscar verborum tuorum.* Admonet bic locus memores Scripturarum nos esse debere, & justitias ejus non solum sermone, sed etiam operis imitatione meditari. Non enim qui disputant Legem, & non faciunt quæ Legis sunt ; sed qui factores Legis sunt, justificantur.

SERMO TERTIUS.

ג Gimel.

1. TErtia littera secundum Hebræos est *Gimel*, quæ latine retributio dicitur. Denique in primo statim versu hoc ostenditur.

2. *Retribue*, inquit, *servo tuo.* Quomodo supra ipse David : *Non secundum peccata nostra reddas nobis : neque secundum iniquitates nostras retribuas nobis* ; & hîc poscit retributionem? Illa videtur vox peccatoris esse, bæc bene sibi conscii, qui præmia boni operis exposcat. Unde possumus etiam hoc intelligere, quod de ejus persona psalmus iste formetur, qui natus ex Virgine pro totius mundi redemtione ad dexteram Patris sedere præsumat, sicut ipse ait : *A modo videbitis Filium hominis sedentem ad dexteram virtutis.*

ỷ 17. Psal. 102. 10. Matth. 26. 64.

3. Non est tamen alienum, nec arrogans, si etiam David remunerationem à domino Deo suo pro egregiis laboribus postulet. Prærogativa est fidei atque justitiæ, de Domini favore mercedem usurpare. Denique reprehenditur Petrus ; quia super fluctus ambulans, bumano magis dubitavit affectu, quam apostolica auctoritate præsumsit. In Evangelio quoque docemur babere fidem, & non hæsitare de iis quæ supra hominem sunt, gerendis. Merito ergo David in superioribus, quasi adhuc imperfectus, secundum peccata sibi reddi refugit, atque declinat : in hoc autem psalmo qui est posterior, quasi fundatus virtutis processu, retribui sibi secundum fidei, operisque certamina deprecatur. Siquidem etiam Paulus, qui ante dixerat : *Non sum dignus vocari apostolus,* postea ait : *Reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die, justus judex : non solum autem mihi, sed & eis qui diligunt adventum* D *ejus.* Et Apostolus ibi pollicetur, hîc autem verecundius adhuc precatur : quod unque non insolentis arrogantiæ, sed innucentis est conscientiæ ab ipso cui servieris, petere mercedem ; quoniam desperare segnitiei est materia : sperare autem, incentivum laboris est.

Matth. 14. 31. Luc. 17. 6. Psal 102. 10. 1. Cor. 15. 9. 2. Tim 4. 8.

4. Pete igitur confidenter, si merita suffragantur ; ut talia petendo studiosius elabores, quod ea petitione sis dignior. Quis athleta si desperet coronam, descendat in stadium ; aut si eam postu- E let victor, offendat? Probatio spem facit, spes confidentiam. Justi ergo talis oratio est : delectatur Dominus tali precatione ; ut pro puritate conscientiæ utaris auctoritate.

5. Tamen quominus videatur petitio arrogans, bene addidit : *Servo tuo* ; in quo & humilitatis est gratia, & præmium servitutis. Qui enim vocatus est in Domino servus, libertus est Domini, tam pretioso emtus sanguine. Magnum tibi est vocari puerum meum, quasi ad servum dici- F tur. Si quis ergo est servus, & bene servit Domino, & nihil facit quasi servus peccati : sed qui dicit : Servus inutilis sum, quod debui facere, feci ; bene is dicit : *Retribue servo tuo.*

1. Cor 7. 22.

6. Gloriosa servitus, qua pro nobis servivit & Christus. [a] Beata servitus, qua & tu servis : sed ita, si nihil possit adversarius de tuo sibi servitio vindicare. Amat ergo Christus boni libertatem servuli. Denique in Canticis dicit : *Quam speciosa facta sunt genæ tuæ sicut turturis, cervix tua sicut redimicula!* Vultus liberior est, ubi est [b] castitatis conscientia : & portare Christi jugum suave est, si ornamenta putes cervicis tuæ esse, non onera. Adtolle ergo oculos semper ad dominum

Cant. 1. 9.

a. Desunt in mss. *Beata servitus, qua & tu servis.* Sed non videntur ad sensum complendum inutilia.

b. Mss aliquot, *caritatis conscientia* : unus, *castitatis & caritatis conscientia.*

Deum tuum, & quære Deum ut invenias. Erige A
cervicem, redimicula, non vincula geris. Multa
quoque animalia redimiculis gaudent, & pha-
a lerari sibi magis, [a] quam vinculari videntur. Ge-
næ sicut turturis præferant insignia verecundiæ:
redimicula cervicis libertatis adtollant fidu-
ciam. Leve est enim jugum Christi; & ideo cer-
vix eo non premitur, sed levatur.

Ibidem. 10. 7. *Similitudines*, inquit, *auri faciemus tibi ex*
distinctionibus argenti; quoadusque Rex est in decli-
natione sua. Ex iis enim qui ex Lege sunt & pro- B
phetis, mediocriter ante crediderant gloriam
domini Jesu: sed hereditas ejus diffusa per popu-
los, quo frequentius examinata, hoc amplius est
probata. Crebræ enim persecutiones Ecclesiæ
b justorum nobis [b] titulos, & martyrii victorias edi-
derunt. Itaque sicut aurum bonum, ita Ecclesia
cùm uritur, detrimenta non sentit, sed magis
fulgor ejus augetur; donec Christus veniat in re-
gnum suum, & reclinet caput suum in Ecclesiæ
fide. Qui cùm venisset ad oves perditas domus C
Israel, non habebat ubi caput suum reclinaret:
nunc autem jam redolet fides; ideoque dicit Ec-
Ibidem. 11. clesia: *Nardus mea dedit odorem suum*. Et dicit cum
præsumtione exspectans retributionem.

8. Flagrat unguentum gratiæ, ex quo Virgo
generavit, & dominus Jesus sacramentum Incar-
Ibidem. 12. nationis adsumsit. *Colligatio*, inquit, *gutta consobri-*
c *nus meus*, [c] *botryo cypri frater meus mihi, inter media*
ubera mea requiescit. Corpus enim suscipiens do-
minus Jesus caritatis se vinculis illigavit: & non so- D
lùm se membris nostris & passionibus naturalibus,
sed etiam cruci vinxit; ideoque sicut botryo in
Ibidem. 13. Ecclesiæ fide, & morali requiescit gratia. *Nardus*
cypri, consobrinus meus in vineis Engaddi. Engaddi,
si locum quærimus, regionis cujusdam quæ in Ju-
dæa est, locus sic dicitur, in quo opobalsamum gi-
gnitur: si interpretationem, Engaddi tentatio lati-
ne significatur. In illis ergo vineis lignum est, quod
si quis compungat, unguentum emittit: hic fructus
est ligni. Si non incidatur lignum, non ita flagrat E
& redolet: cùm autem compunctum fuerit artifi-
cis manu, tunc lacrymam distillat: sicut & Christus
in illo tentationis ligno crucifixus illacrymabat
populum; ut peccata nostra dilueret, & de visceri-
bus misericordiæ suæ fundebat unguentum, di-
Luc 23. 34. cens: *Pater, dimitte illis; quia nesciunt quid faciunt.*
Tunc ergo in ligno compunctus est lancea, & exi-
vit de eo sanguis & aqua omni unguento suavior,
accepta Deo hostia, per totum mundum odorem
sanctificationis effundens: & quasi balsamum ex F
arbore, sic virtus exibat è corpore. Unde ait:
Luc. 8. 46. *Sentio virtutem exisse de me*. Inde [d] opobalsamum
d expressio dicitur; eo quod compunctione ligni
balsamum per cavernam punctionis erumpit.
Compunctus igitur Jesus odorem remissionis pec-
catorum, & redemtionis effudit. Nam & constric- Luc 23. 11.
tus erat Verbum, cùm esset homo factus: & pau-
per factus est, cùm dives esset; ut nos illius ino-
pia ditaremur. Potens erat, & despiciendum se
præbuit; ita ut Herodes sperneret eum, & illu-
deret ei. Terram movebat, & hærebat in ligno:
cælum obducebat tenebris, mundum crucifige-
bat; & crucifixus erat: inclinabat caput, & exibat
verbum: exinanitus erat, & replebat omnia: des-
cendit Deus, adscendit homo: Verbum caro fac-
tum est; ut caro sibi Verbi solium in Dei dexte-
ra vindicaret: vulnus inflictum erat, & fluebat
unguentum: scarabæus audiebatur, & Deus ag-
noscebatur.

9. Respondit & Christus. *Ecce es bona proxima* Cant. 1. 14.
mea, ecce es bona. Quoniam cognoverat Ecclesia
mysterium, & pro totius mundi redemtione cru-
cifixum dominum Jesum prædicabat, meretur
audire: *Ecce es bona*; quæ me bonum dicis, *& ipsa*
bona es: quæ vidisti gloriæ meæ decorem, *& ipsa*
bona es & decora. Quid est autem Christum dicere:
Bona es, vel *decora es*; nisi illud Evangelicum:
Constans esto, filia, remissa sunt tibi peccata tua? Matth. 9. 22.

10. Ergo cui Christus peccata donavit, recte
dicit: *Retribue servo tuo, ut vivam, & custodiam* ℣. 17.
verba tua. Non habet in retributione quod des-
peret; quia dominus Jesus venit mundum salva-
re, non perdere. Ideoque immemor est injuriæ,
memor gratiæ; sicut in prophetico libro testifi-
catur ipse dicens: *Ego sum, ego sum, qui deleo ini-* Esai. 43. 25. & 26.
quitates tuas, & memor non ero: tu autem memor
esto, & judicemur. Dic tu prius iniquitates tuas, ut
justificeris. Quicumque ergo dicit iniquitates suas
Deo, justificatur: & quicumque justificatur, re-
tributionem non timet, sed exposcit: qui retri-
butionem non timet, vivet.

11. Sed quare dixit: *Vivam*; & non dixit: Vi-
vo? Quia hæc vita non est loco præmii, quæ in
loco mortis est. Dolet Propheta in pulverem Psal. 118.
mortis se esse deductum: Apostolus cupit ex hoc Rom. 7. 24.
mortis corpore liberari; & putamus quod de hac
vita sibi blandiatur Propheta? Omnia hîc plena
mortis sunt. Intrat mors per fenestram, intrat per
ostium; nisi Dominus ostio tuo ponat custodiam.
Denique ex multiloquio peccatum nascitur. Le-
ge mandata Legis, & invenies scriptum: *Quia* Num. 19. 11.
vivens si mortuum contigerit, inquinatur. Quan-
tos tangimus mortuos? Inter quantos mortuos
versamur? Ideo tibi Auctor vitæ dicit: *Relinque* Matth. 8. 22.
mortuos sepelire mortuos suos. Ideo tibi alibi dicitur:
Surge qui dormis, & exsurge à mortuis. Quomodo Ephes. 5.
tibi diceretur: Surge à mortuis; nisi inter mor-
tuos viveres? Ponamus te mundum esse ab ope-
ribus mortuis, & peccati colluvione; quomodo
mundus es, qui in corpore mortis es, qui inter
sepulcra vivis mortuorum? [e] Oportebat Petrum

a. Omnes edit. & quatuordecim mss. *quam nudari*. Reg. cod. *quam onerari*, paulo melius. Omnium optime Vat. *quam vinculari*: de quo verbo consule Cangii Glossarium.

b Mss. non pauci, *titulos martyrii* (quidam *martyrum*) *victoriis ediderunt*.

c Rom. edit. erasserat, *botryo cypri frater meus mihi*: quæ verba tamen in mss. ac vet. edit. reperiuntur, tum etiam apud LXX. Interp. Quod autem infra eadem edit. habet, *Botrus Cypri consobrinus* &c. in hoc quidem ad Scripturæ textum accedit, sed ab omnibus mss. ac edit. Ambrosianis recedit.

d. Plerique mss. atque omnes edit. *opobalsamum expressum* (nonnulli mss. *expressum*) *dicitur*. Alii plures ac meliores, *opobalsamum expressio dicitur*. Quæ expressio quomodo fiat, consequenter describitur. Eadem res adhuc dilucidius explicatur ab eo scriptore, cui communiter Ægesippo nomen imponunt. Ita enim ille: *Illic opobalsamum gignitur: quod ideo cum adjectione significavimus, quia agricola cortice tenus virgulas incidunt eas, in quibus balsama gignuntur; ut per illas cavernas paulatim distillans humor se colligat: caverna autem græco nomine ὀπὴ dicitur.* Alii tamen ortum hoc nomen malunt ἀπὸ τοῦ ὀποῦ, quod succum ac liquorem sonat. Multa de hac re J. Gerar. Vossius in *Etymologico* ad vocem, *balsamum*.

e. Rom. edit. sola, *Oportebat primum loqui mortuis*. Minus bene; cum manifeste adludatur ad illud 1. Pet. 4. 6. *Propter hoc & mortuis evangelizatum est*; quemadmodum initio ejusdem capitis & hoc toto Ambrosii loco inter se comparatis, facile quivis intelliget.

loqui mortuis; ut procederent de sepulcris suis.

[Num. 19.] 12. Indigemus ergo purgatione; quia tetigimus mortuos. Lex nos mundari jubet: quis tantus, ut supra Legem sit? [Num. 6. 9.] Ipsum Nazaræum sanctum Dei, si is tetigerit mortuum, immundnm pronuntiat. Ideoque radit caput suum, & deponit capillum quasi ooo sanctum; & iterum orat ut exaudiatur, qui ante propter mortui adtactum exorare non potuit: irrationabiles duxit dies, quia irrationabili appropinquaverat. Deponit igitur mortua & superflua capitis sui, ut Christo reconcilietur. Ergo si Nazaræus purificatur, & nos purificari oportet.

13. Omnes contigimus mortuum. Quis enim gloriabitur castum se habere cor, aut quis audebit dicere mundum se à peccatis? Sit aliquis fortasse qui in sermone non deliquerit, licet rarus iste, de quo Deus dicat, sicut de sancto Job [Job. 22. 10.]: *Ille non peccavit labiis suis*; tamen oon semper habere potuit muodas cordis sui cogitationes, injicit se diabolus in cor hominis. Pone paratâ semper & pervigili custodiâ quisquam cor suum sepserit, tamen in medio peccatorum versatur, oecesse habet etiam ipse purificari. Unde Esaias, cùm dixisset [Isai. 6. 5. 7.]: *O miser ego! quoniam immunda labia habeo, & in medio populi versor immunda labia habentis*; statim desceodit unum de Seraphim, & contigit labia ejus carbone, ut immuoda ejus labia muodaret.

14. Non unum est baptisma: unum est quod hîc tradit Ecclesia, per aquam & Spiritum sanctum, quo oecesse est baptizari catechumenos. Est & aliud baptisma, de quo dicit dominus Jesus [Luc. 12. 10.]: *Baptisma habeo baptizari, quod vos nescitis.* Et utique jam baptizatus in Jordane fuerat [Matth. 3. 13.], sicut superiora declarant: sed sit hoc baptismum passionis, quo etiam sanguine suo unusquisque mundatur. Est etiam * baptismum in paradisi vestibulo, quod aotea noo erat [Gen. 3. 24.]: sed posteaquam peccator exclusus est, cœpit esse romphæa ignea, quam posuit Deus, quæ antea oon erat, quando peccatum non erat. Culpa cœpit, & baptismum cœpit: quo purificeotur, qui in paradisum redire cupiebant, ut regressi dicerent [Psal. 65. 12.]: *Transivimus per ignem & aquam.* Hîc per aquam, illic per igoem. Per aquam, ut abluantur peccata: per ignem, ut exurantur. Sed quod est gravius, & hîc sustinemus ignem, & illic.

15. Quis est qui in hoc igne baptizat? Non presbyter, non episcopus, non Johannes, qui ait [Matth. 3. 11.]: *Ego vos baptizo in pœnitentiam*; non Angelus, oon Archangelus, non Dominationes, oon Potestates: sed ille, de quo Johannes ait [Ibidem 11. & 12.]: *Qui venit post me, fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igne. Habet ventilabrum in manu sua, & permundabit aream suam; & congregabit triticum in horreum suum; paleas autem comburet igni inextinguibili.* [Matth. 13. 39. & 50.] Noo de hoc baptismate, quod fit per sacerdotes Ecclesiæ, dictum ipse Dominus testificatur. Siquidem post consummationem sæculi missis Angelis qui segregent bonos & malos, hoc futurum est baptisma: quando per caminum ignis iniquitas exuretur; ut in regno Dei fulgeant justi sicut sol ipse in regno patris sui. Et si aliquis sanctus ut Petrus sit, ut Johannes, baptizatur hoc igoi. Veniet ergo Baptista magnus (sic eoim eum nomino, quomodo nominavit Gabriel dicens: *Hic erit magnus*) [Luc. 1. 15.] videbit multos ante paradisi stantes vestibulum, movebit romphæam versatilem, dicet iis qui à dextris sunt, non habentibus gravia peccata: Intrate qui præsumitis, qui ignem non timetis. Prædixeram enim vobis: Ecce venio sicut ignis [Esai. 66. 15.]; & per Ezechielem dixeram [Ezech. 22.]: *Ecce proficiscar in Hierusalem, & insufflabo in vos, in igne ira mea; ut tabescatis à plumbo & ferro.*

16. Veniat ergo ignis consumens, exurat in nobis plumbum iniquitatis, ferrum peccati, faciatque nos aurum sincerum. Urat renes meos, & cor meum; ut bona cogitem, ea quæ castitatis suot, concupiscam. Sed quia hîc purgatus, iterum necesse habet illic purificari; illic qooque nos purificet, quod dicet Dominus: Intrate in requiem meam; ot unusquisque nostrûm ustus romphæa illa flammea, non exustus, introgressus in illam paradisi amœnitatem, gratias agat Domino suo, dicens: *Induxisti nos in refrigerium.* [Psal. 65. 12.] Qoi ergo per ignem transierit, iotrat in requiem. Transit à materialibus atque mundanis ad illa incorruptibilia atque perpetua.

17. Alius iste est ignis quo exuruntur peccata non voluntaria, sed fortuita, quem paravit servulis suis dominus Jesus; ut eos ab ista commoratione, quæ permixta est mortuis, emundet: alius ille ignis, quem deputavit diabolo & angelis ejus, de quo dicit: *Intrate in ignem in æternum* [Matth. 25. 41.]; quo ille dives ardebat, qui stillari sibi de Lazari digito poscebat humorem. [Luc. 16. 24.] At verò Lazarus in Abrahæ sinu recumbens, vitam carpebat æternam, quam sibi promittit Propheta dicens: *Vivam & custodiam verba tua. Vivam*, ait, quasi nondum vivens; hîc enim in umbra vivimus.

18. Ergo ista vita in corpore, umbra est vitæ atque imago, non veritas. Denique in imagine ambulat homo, & in regiooe umbræ mortis consistimus. Sed si quis non ad terrena oculos mentis intendat, sed ad spiritalia erigat; ut possit dicere: *Spiritus ante faciem nostram Christus dominus* [Thren. 4. 20.]; dignus erit qui dicat: *In umbra ejus vivemus.* Christus enim vita est; & ideo qui in umbra Christi vivit, in umbra vitæ est. Meritoque alibi dicit Sanctus Domini: *In umbra alarum tuarum protege me.* [Psal. 16. 8.] Omnes ergo etiam sancti in umbra suot, quamdiu suot io corpore: non perfectè vident: non perfectè, sed ex parte cogooscunt. Ipse Paulus ait: *Ex parte enim cognoscimus.* [1. Cor. 13. 9.] Ipse Vas electionis, cui Christus oculos reddidit, & suâ illuminavit gratiâ; non facie ad faciem, sed per speculum videbat. Et David revelari oculos suos petit [Inf. ℣. 18.]; ut removeretur umbra, * quæ iotegrum oculorum impediebat obtutum. Regionem autem hanc mortuorum esse quis dubitet; cùm Sanctus ipse dicat: *Placebo Domino in regione vivorum?* [Psal. 114. 9.] Quia perfectè hîc placere nemo potest, ubi etiam si fieri possit, ut sua peccata noo habeat, in

*. Jam ante annotavimus opinionem hanc de justis extremi judicii die per ignem expurgandis Ambrosium ab Origene mutuatum esse: hoc loco id tantum addimus, inter hunc ignem & eum quo Diabolus ac reprobi exarsuri sunt, manifestum discrimen infra num. 17. constitui; quod fecisse prorsus negatur Origenes.

ipsa tamen mortuorum regione vivendo, purificatione indiget, quæ à contagio eum regionis hujus absolvat. A

19. In umbra igitur hîc vivimus, & ideo in umbra custodimus verba Dei. Et ut exemplo utamur: [a] utique ante erant sub umbra Legis, quando custodiebant homines sabbata, quæ sunt umbra futurorum; sicut hodieque Judæi, qui verum sabbatum non vident, qui exemplari & umbræ serviunt. Nos quoque secundùm Evangelium nunc viventes, umbram sequimur verborum Dei. B Nathanael sub arbore fici videtur, David in umbra alarum domini Jesu sperare se dicit, Zacchæus in arborem sycomori adscendit, ut Christum videret. Nobis quoque expandit manus suas Jesus; ut totum mundum obumbraret. Quomodo non sumus in umbra, qui crucis ejus protegimur velamento? Quomodo non sumus in umbra, quos crucifixus à malignitate sæculi, & corporis ardore defendit? An nescimus quoniam Verbum Dei veniens in hunc mundum, non sicut Verbum ad- C venit, quale in principio erat, quale erat apud Deum: sed semet ipsum exinanivit, formam servi accipiens? Venit in nube levi: & cùm esset virtus Altissimi, obumbravit Mariæ; ut transfiguraret corpus humilitatis nostræ conforme fieri corpori gloriæ suæ. Sicut ille ergo mutavit formam, cùm ex Virgine nasceretur: ita & nobis sermones Dei transfigurati videntur; cùm leguntur in Evangelio, cùm species eorum videtur in Scripturis quasi per speculum, quia tota veritas D hîc non potest comprehendi. Cùm autem venerit quod perfectum est, non jam per descensionem, non per speciem ut transfigurati: sed integra atque expressa veritate resplendent.

Johan. 1. 48. Psal. 16. 8. Luc. 19. 4.

20. Neque te moveat, quod ait: [b] Multa verba custodiam; qui unum verbum cognoverit, multa verba cognoscit. In uno enim multa sunt, & in multis unum est. Probandum est igitur quomodo unum verbum multa sint, & multa verba unum verbum sit. Nec est difficile doceri; cùm E dixerit Apostolus, quia *ipse est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ, in quo creata sunt omnia in cælestibus & in terra, sive visibilia, sive invisibilia, sive Sedes, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates, omnia per ipsum & in ipso creata sunt.* Unum est igitur Verbum, quod operatur in singulis: & cùm in singulis operatur, operatur omnia in omnibus. Hoc Verbum unicum apud Patrem se diffudit in plurima; quia de plenitudine ejus omnes accepimus. Itaque si videas F singula omnium quæ creata sunt in ipso, videbis in singulis unum verbum esse omnium, cujus pro captu nostro participes sumus. In me verbum est humanum, [c] sed Apostolus succurrat & dicat: *Puto & ego spiritum Dei habeo*; in alio verbum cæleste, & verbum Angelorum in plerisque est.

Coloss. 1. 15. & 16.

1. Cor. 7. 40.

A Sunt qui habent verbum Dominationum & Potestatum, verbum justitiæ, verbum castitatis, verbum prudentiæ, verbum pietatis, verbum etiam virtutis. Sic unum verbum multa sunt, & multa verba unum sunt. Nec vero arduum est istud æstimari; cùm legerimus quia omnia potest Spiritus sapientiæ.

21. Itaque sicut alii datur per Spiritum sermo sapientiæ, & alii sermo scientiæ secundùm eumdem spiritum, alii fides in eodem spiritu, alii gratia curationum in uno spiritu, alii operatio virtutum, B alii spiritus cognitionis, alii spiritus consilii plenioris, alii spiritus fortitudinis, alii pietatis spiritus; tamen in omnibus unus atque idem spiritus est, dividens singulis prout vult. Est spiritus prophetarum, & spiritus apostolorum: est etiam artificum spiritus, sicut & Beseleel & Ooliab, quos implevit Dominus Spiritu divino sapientiæ & scientiæ, & omnis artis; ut facerent amictum & Tabernaculum, atque altare secundùm sensum C quem dedit his Deus; sed etiam ceteris sapientibus intelligere, & facere omnia opera secundum omnia quæ Dominus imperabat. Itaque fecerunt quæ non didicerant, nec viderant, secundum ea quæ his Spiritus demonstrabat. Et plerisque videtur alius apostolorum spiritus, alius prophetarum, & diversus in singulis: sed non est diversus, sed unus est spiritus, dividens genera diversa virtutum. Unde non dubium videri debet, si aliis verbum apostolicum, aliis propheticum, [d] aliis D evangelicum, aliis verbum operatorium datum est; & tamen unum est verbum dividens se singulis pro nostra possibilitate, vel pro sua voluntaria largitate. Hoc Verbum igitur, quod est caput omnium, hîc per speculum video; & ideo verba hîc custodire non possum: sed cùm videro gloriam ejus revelata facie, tunc vivam, & vita vivens etiam verba divina custodiam.

Exod. 35. 30. & 36.

22. Ideo ergo secundo versu dicit: *Adaperi oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua.* Qui E adaperiri sibi oculos petit, utique & gravari intelligit. Neque enim medicum rogat, nisi qui remedium ægritudini suæ poscit. Dicit ergo iste ad medicum venientem de cælo: *Adaperi oculos meos.* Si turbatus est oculus, facile dolor omnis sedatur * collyrio: sin vero acies ejus humoris suffusione prætexitur, majora remedia quæruntur. Est ergo sicut in oculis corporis, ita etiam in oculis animæ hujusmodi quædam passio, quæ ingravescat necesse est; nisi bonus medicus velamen illud F abstulerit, & nebulam quamdam concreti humoris, quæ impedire, vel potius operire, ne videat quæ videbat, mentis æstimatur obtutum. Irrepsit ægritudo veteri fermento; eo quod non exuimus vel gentilem, vel Judaicam suffusionem, cùm primùm veniremus ad Ecclesiam: non audivimus & [e] docentem boni medici disciplinam:

℣ 18.

a. Edit Rom. sola: *utique ante eramus sub umbra Legis, quando custodiebamus neomenias & sabbata.* Vet. & mss. aliquot: *utique .... custodiebamus homines sabbata.* Melius, nostro quidem judicio, alii longe plurimi, ut supra in corpore.

b. Sic edit. ant. cum cod. manu exaratis. At Rom. edit emendaverat: *Et custodiam verba; quasi multa, & non unum verbum. Nam qui unum* &c. Non infelici conatu; si vel unus ms. adstipularetur.

c. Verba illa: *sed Apostolus ... Dei habeo*, quæ in edit. desiderabantur, restituta sunt auctoritate novem mss. in quibus Reg. unus, duo Sorb. Vind. Fisc. &c.

d. Mss. nec pauci, nec infimæ notæ, *alius angelicum.*

* *Collyrium* præsertim oculorùm medicamentum significat; unde proverbium illud apud Erasmum Chil. 4. cent. 8. adag. 21. *uno collyrio omnibus oculis mederi*; attamen etiam aliis usibus adhibetur, immo & genus quoddam panis dicebatur antiquis collyrium. Fiebant autem hujusmodi medicamenta vel ex arido, & ξηροκολλύρια: vel ex humidis, & ὑγροκολλύρια nominabantur. Figura teres erat, & ad similitudinis truncatæ caudæ muris accedens; unde collyria dicta volunt ἀπὸ κολοβῆς οὐρᾶς. Alias ejusdem vocis etymologias ac significationes legere poteris apud Brissonium lib. 3. *De Verb. Juris sign.* & Vossium *Etym. Lat. linguæ* in eodem verbo.

e. Edit. Rom. cum uno cod. Vat. *docentem boni medici disciplinam*

Col. 3. 9. 10. *Exspoliantes veterem hominem cum actibus suis, induite novum, qui renovatur in agnitione, secundum imaginem ejus qui creavit eum.* Supervestivit ergo se aliquis, non exspoliavit: serpit gravior ægritudo, gravat oculos diuturnui velamen; non potest quisquam illud auferre, non Angelus, non Virtutes, non Dominationes, non Potestates. Manet velamen illud, lectionem impedit, visio-
2. Cor. 3. nem obducit; quod non revelatur, inquit Apostolus, hoc est, à quocumque alio, nisi in Christo fuerit evacuatum. Cùm vero conversus hujus- B
modi fuerit ad Dominum, auferetur velamen.

23. Habes igitur quomodo auferas velamen, quod manet supra oculos cordis tui. Converte-
Act. 9. 18. re ad Dominum, & velamen cadet. Conversus est Paulus ad benedictionem Ananiæ, velut squamæ ceciderunt ab oculis ejus; & vidit qui per triduum ante non viderat: simul oculus corporis animæque sanatur; quia medicamentum ei medicus demonstraverat ille de cælo, de quo scrip-
Psal. 106. tum est: *Misit verbum suum, & sanavit eos, & ex* C
omnibus infirmitatibus suis liberavit eos. Non est medicus iste de terris, qui omnes curat infirmitates, & [a] populos integros sanat. Mitte ergo, Pater, medicum istum: veniat Verbum tuum, aperiat oculos meos. Et apostolorum oculi clausi erant, nisi eos Jesus aperuisset. Denique duobus ex his euntibus in castellum cui nomen Emmaus, cùm interpretaretur Scripturas, & benediceret
Luc. 24. 31. eos; *Aperti sunt*, inquit, *oculi eorum, & cognoverunt eum.* Ergo nisi Jesus aperuisset nobis oculos, D
nemo vidisset: nisi Jesus sustulisset velamen, nulli Evangelii gratia refulsisset. Et Petrus clausos habebat oculos, & Johannes clausos habebat, & Jacobus clausos habebat. Denique in monte gravati erant somno, sed excitati majestatis fulgo-
Matth. 17. re divinæ oculos cordis sui aperuerunt. Et quia siti in corpore, plene videre non poterant, obumbravit eos nubes; ne corporis oculos gloriæ cælestis fulgor hebetaret.

24. Quis igitur tantus ut aperiat oculos, & Le- E
gis videat sacramenta; nisi ei Christus demons-
Exod. 4. 3. 4. tret? Non Moyses tantus. Denique, jubente Domino, virgam projecit, & facta est serpens, & fugit ab eo: apprehendit caudam serpentis, & facta est virga; & adhuc non cognoscebat mysterium, quo declarabatur descensurum in terras dominum Jesum, qui cùm se exinanisset deponi in crucem, & projici pateretur in tumulum, [b] quasi serpens de virga factus; quia in tumulum projectus, de quo secundum oracula Legis resurgens F
in gloriam Dei divinæque sedis regale consortium de serpente remearet. Apprehendamus ergo & nos caudam serpentis illius crucifixi; ut potestatem ejus regiam possimus agnoscere. Et illa quæ in pedes ejus misit unguentum, tenuit eum. Caudam ergo serpentis apprehendit Moyses: & apertum est os ejus. Non ergo loquutus esset de eo: nisi ipse Dominus os ejus aperuisset.

25. David adaperiri sibi oculos hîc petit, & in
Psal. 4. 6. superioribus dixit: *Quis ostendit nobis bona?* Erat
Hebr. 10. 1. sub Lege nutritus, sciebat quia Lex umbram habet futurorum bonorum; ipsa bona jam non per umbram, sed apertis oculis videre cupiebat. Noverat quia exemplari & umbræ cælestium mysteriorum serviebant, qui secundum legem Moysi deserviebant. Volebat ipsam cultus divini comprehendere veritatem; & ideo ut ab oculis suis velamen discuteret, conversus ad Dominum precabatur dicens: *Adaperi oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua.* Intelligebat vere militiam esse cælestem, quam posset unusquisque ex Lege cognoscere, cui tamen Dominus revelasset. Quis enim de terrenis ad cælestia, de umbra ad claritatem, de exemplari ad penetralia veritatis humano gradu sine divino ductu possit adscendere?

26. Quis potest considerare altare illud cæleste, verumque templum, sacerdotes & levitas, non istos secundum carnis officia, sed illos secundum spiritus gratiam? Denique hanc solam sibi gratiam pro maximis optabat David dicens: *Unam petii à Domino, hanc requiram; ut inhabitem in domo* Psal. 26. 4.
Domini omnes dies vitæ meæ: & ut videam delectationem Domini, & considerem templum ejus. Quis poterat cognoscere, quod offerret dives magnum munus, secundùm quod potest manus ejus, ut solvatur ejus peccatum? Quis poterat intelligere, si non haberet? Quis offerre, verbi gratiâ, arietem; quia non solvebatur ejus peccatum? Quis poterat advertere, quæ essent illæ immunditiæ, quas solvit non Lex quam putant Judæi; sed lex spiritalis, quam Paulus agnovit? Quis poterat videre remissiones peccatorum veras, quarum exemplar in Lege, veritas in Evangelio est, dicente domino Jesu: *Dimissa sunt tibi peccata*; non per hircorum Luc. 7. 48.
sanguinem, sed per hostiam sui corporis? Ille itaque dives in Lege, qui perfectæ majestatis in Christo plenitudinem confitendo, & quasi eam quibusdam ad illud altare cæleste fidei manibus offerendo, peccatum suum solverit. Ille videt verum sacerdotem, qui videt Principem sacerdotum; ille templum verum considerat, qui audit dicentem: *Solvite templum hoc, & in triduo exci-* Johan. 2. 19.
tabo illud. Magnum templum, de quo virtus exibat, & curabat omnes. Mirabile illud altare, in quo unius agni sacrificium tulit peccata mundi. Ille præstantissimus levita, qui venit non ut ministerium exigeret; sed ut omnibus exhiberet suæ ministerium passionis: cui portio Deus, qui hîc nihil possederit, ut omnia possideret.

27. Quid autem dicam de Hebræo, quem Exod. 21. 2.
Lex sex tantummodo jubet servire annis, & septimo anno exire à servitio? Quis iste Hebræus servus? Quis Hebræus liber poterat intelligi? Quis tantus, ut annos æternos in mente habens videat verum Hebræum, qui non in perpetuum manet servus; sed sex annis servili functus officio, septimo anno gratiam libertatis adipiscitur? Cujus videtur Isaac patriarcha servitutis & libertatis non ignorasse mysterium, qui ait: *Servies* Gen. 27. 40.
fratri tuo, & erit cùm deposueris & solveris jugum ejus à collo tuo; [c] significans fore tempus, quo & si quis servierit hîc positus fratri suo; postea tamen exactis annis, qui sex istis diebus, atque istis quos

a. Eadem edit. sola, *populos integre sanat.* Forte ne videretur Ambrosius docuisse populos sanos à Christo esse sanatos. Nam integer quandoque illud, maxime si de animæ sanitate agatur, significat. Sed hic *integros* intellige totos sive universos; ut non referatur ad voces, *ab omnibus infirmitatibus*; sed ad illas, *sanavit eos*.... *liberavit eos*: quæ sunt latæ & indeterminatæ significationis.

b. *Quasi serpens de virga factus; quia in tumulum projectus*: hæc in mss. Gall. desiderantur; sed tamen nonnihil conducere videntur ad perspicuitatem.

c. Mss. aliquot, *significans forte tempus* . . . . *qui ex istis diebus* &c.

hîc exigimus mensibus colliguntur; solvat jugum A à cervice sua, quod fit septimo anno remissionis. Conjicere possumus veri Hebræi typum in Joseph, qui portavit servitutis jugum: sed eum culpa non cœpit, non carcer inclusit, non Ægyptus decoloravit. Conjicimus in Petro, Johanne, Jacobo, qui creari & instituti sub jugo Legis solverunt tamen fratris sui Judaicum jugum, ubi legitimæ tempus quietis advenit, quando refulsit his remissio peccatorum: & boc tamen hîc in umbra adhuc gestum comparatione cælestium. B

28. Quanra autem quies illa, quæ ex Lege conjicitur, in Evangelio revelatur, [a] & adhuc integra reservatur, dicente domino Jesu: *Volo ut ubi ego sum, & isti sint mecum?* (Johan. 17. 24.) Quam beatus, qui istius babitationis fructum, quietis consortium illic potuerit promereri? Tunc intelliget quid sit aperuisse oculos, ut videret mirabilia de lege Dei.

29. Bene admonuit lectio Evangelii, quæ decursa est, in qua sanatus est leprosus ille, qui dixit: *Si vis, potes me mundare;* (Luc. 5. 12.) in voluntate Domi- C ni constituens potestatis effectum. Cui respondit similiter: *Volo, mundare.* (Ibidem. 13.) Præmissa pietas voluntatis, sequuta potestatis auctoritas est. Omnibus dicit Jesus, *volo;* [b] qui non vult esse peccatum. Velle Christi, commune in omnes est: mundari, fidei est credentis in Cbristum. *Et tetigit eum.* Tangit eos, quorum fide tangitur. Denique dicit: *Tetigit me aliquis; sentio enim virtutem exisse de me.* (Luc. 8. 46.) Habes operationem immaculati corporis, habes remissionem divinitatis. D

30. Sed ut plenius sanaretur, aperuit oculos ejus dicens: *Vade, ostende te sacerdoti.* (Luc. 5. 14.) Multos sacerdotes habebat Synagoga: sed qui oculos aperit, falsos non videt sacerdotes, verum adspicit. Quis est verus sacerdos, nisi ille qui est sacerdos in æternum? Et ideo Pater dixit ad eum: *Tu es sacerdos in æternum.* (Psal. 109. 4) Apcruit ergo oculos ejus, & vidit, & intellexit quale munus pro emundatione sua deberet offerre. Beatus qui audit hæc: quanto beatior qui videt, qui se vero potest ostendere E Sacerdoti; ut non babeat quod timeat in se videri, qui se prius adspicit, facie revelata. Nam nisi ipse se prius viderit, non audebit se ostendere; sicut Adam qui se occultare cupiebat, quia se non agnoscebat. Sed jam etiam id quod sequitur, consideremus.

31. *Advena ego sum in terra; ne abscondas à me mandata sua.* (℣. 19.) Non cujuscumque vox ista est: sed ejus qui terrenis renuntiaverit voluptatibus, & omni se mundanæ cupiditatis exuerit affectu. Il- F le est in hac terra advena, qui potest dicere: *Nostra autem conversatio in cælis est;* (Philip. 3. 20.) qui suam babet in Domino portionem, qui potest dolere quod diutius vivat in terris, qui vitæ hujus longævitate lassatur, cui prolixitas habitationis hujus fastidio sit, quam sanctus aversatur, & dicit: *Væ iis qui habitant in terra!* (Apoc. 8. 13.) Qui dissolvi non timet; & si solvatur, præsumit se cum Cbristo futurum: hic vere peregrinus in terra est; quia sanctorum est civis, & domesticus Dei, & thesaurum sibi condit in cælo. Non utique is exiens de Ægypto, in banc intelligibilem Ægyptum remeare desiderat, nec

A depositæ senectutis & mortis pavescit confinia, nec borrea struit messibus recondendis, jam alienis victurus ætatibus: [c] sed sola dives virtutum fœcunditate, ea congregat, quæ sibi nec mors possit auferre.

32. Meritoque dicit: *Concupivit anima mea desiderare judicia tua in omni tempore.* (℣. 20.) Quod utique non facit nisi liber à vinculis, nec solum à vinculis sollicitudinis sæcularis, sed etiam à vinculis caritatis bumanæ. Vincula complura sunt in boc sæ- B culo: vincula sunt desideria vivendi, vincula sunt oblectamenta voluptatum, vincula sunt bonorum, vincula conjugii. Denique dicit tibi bonus Magister: *Solutus es ab uxore? Ne quæsieris uxorem.* (1. Cor. 7. 27.) Nec tamen peccat, qui uxorem acceperit, sed innectit sibi vincula mentis; quia sollicitus est quomodo placeat uxori. Beatior esset, si Deo soli placere desideraret. [d] Cernis autem quia ligatus est, qui sui non babet corporis potestatem. Ergo quia mandatum Dei est, quod Legis oraculo & (Deut. 5. 5. & Matth. 10. 37.) C Apostolico sermone depromtum est, ne quis uxorem, divitias, honorem, necessitudines Deo præferat: qui autem prætulerit, fit obnoxius judiciis Dei; ideo prius poposcit, ne abscondat ab eo Deus mandata sua. Qui enim mandata Dei cognoverit, & custodierit, non refugit judicia divina, sed desiderat; meritoque tamquam revelatis sibi mandatis ait: *Concupivi desiderare judicia tua in omni tempore.*

33. Non dixit: Concupivi judicia, sed: *Concu-* D *pivi desiderare.* Sicut enim vita vivere plus est, quàm vivere (vivere namque commune etiam hujus est vitæ, vita autem vivere beatorum est) sic concupiscere ut desideremus judicia Dei, plus est quam desiderare judicia. Concupiscimus enim desiderare, quasi non sit potestatis nostræ desiderium, sed gratiæ Dei. Cùm enim Dominus oblectari nos viderit cupiditate desiderii judiciorum suorum, sobrium auget affectum. Cùm autem peccamus, non concupiscimus desiderare ju- E dicia Dei. Neque enim ægrotus uri desiderat, vel incidi; ut possit recipere sanitatem. Refugit qui gravius ægrotat; ne uratur, ne incidatur, ne alligetur, ne abstineat à cibo. Qui autem salutarem habet valetudinem, medico securus occurrit. Unde etiam Dominus non otiose ait: *Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum;* (Luc. 22. 15.) non solùm desiderans, sed etiam geminato desiderio concupiscens remissionem retribuere peccatorum. Concupiscamus ergo & nos desiderare judicia Dei. Bona conscientia quæ cùm examinatur, F probatur. Et concupiscamus desiderare *in omni tempore;* ut nullum momentum bonæ prætereat vacuum cupiditatis.

34. *Increpasti superbos: maledicti qui declinant à mandatis tuis.* (℣. 21.) Cùm dominus Jesus per obedientiam genus bumanum redemerit, justitiam reformaverit: serpens autem per inobedientiam peccatum introduxerit; quid vitii babeat superbia, hinc æstimare possumus, cujus auctor diabolus est, quem inducit Propheta dicentem: *Ponam thronum meum super nubes, & ero similis Altissimo.* (Esai. 14. 14.) Itaque cùm sit nequissimus, ut bonorem non de-

a. *Et adhuc integra reservatur.* Hæc in edit. omnibus, & mss. aliquot non habentur; tamen in septem mss. non infimæ notæ reperiuntur.
b. Septem mss. *qui non vult esse peccatorem.*

c. Ita mss. Edit. vero: *Quæ sibi nec senectus perditum dare, nec mors* &c. Sed quod in mss. non legitur, adsutum glossema est.
d. Octo mss. *Carnis autem alligatus est vinculis, qui sui* &c. Alii cum edit. ut in textu.

derit domino Deo noſtro, pejores tamen diſcipulos erudivit. Ille enim ſe ſic exaltavit, ut vellet æquari & ſimilis eſſe Altiſſimo: diſcipulus autem ejus ſignificatur ab Apoſtolo indignaturus æqualem ſimilemque ſe æſtimari Deo. Scriptum eſt [2 Theſſ. 2. 3 & 4.] enim: *Cùm revelatus fuerit homo iniquitatis, & filius interitus, qui adverſatur & extollitur ſupra omne quod dicitur Deus.* Magiſter igitur [a] ſimilem ſe præſumit, hic ſuperiorem. Ideoque & Dominus ad [Johan. 14. 12.] diſcipulos ſuos dixit: *Majora his facietis;* ut quibus ſerpens plus ademerat, quam ipſe amiſerat, majora Chriſtus facere donaret, quam ipſe in terris fecerat. In ſe enim voluit principem mundi fallere, in diſcipulis triumphare.

35. Itaque à tanto volens crimine vindicare [Luc. 18. 10. & ſeq.] humanum genus, introduxit phariſæum & publicanum in templo orantes; & docuit etiamſi bona cetera habeat, quod magis ſuperbus offendat, quam humilis, qui nulla virtutum dote ſubnixus ſit; ſtudet enim ſupplantare diabolus bonis operibus intentos. Quantum laboravit phariſæus ille, ne raperet aliena, ne injuſtus eſſet, ne adulteraret? Quantum laboravit, ne peccaret, ſicut peccavit publicanus? Quantum laboravit, ut bis in ſabbato jejunaret? Quantum laboravit, ut decimam daret omnium quæ adquireret? Quis noſtrum hæc facit? Quanti habent poſſeſſiones, & ſoli incubant fructibus, & ſolis ſibi meſſes recondunt. Advertit hoc diabolus, & perfudit eum ulcere gravi; ut non teneret caput, mente carnis inflatus; & in eo in quo laudabilis fore crederetur, ibi reprehenſibilior judicaretur. Agebat enim gratias Deo quod non eſſet raptor, adulter, injuſtus. Quam noxie ei luctatus eſt ſerpens, & gravibus eum ſpiris ligavit? Superiorem fecit, ut de altiore dejiceret: inferiorem ſe præbuit, ut ſublimiorem caſu graviore proſterneret. Mala ruina eſt arrogantiæ, quæ ſuperiorem ſubripuit. Mala hæc lucta ſerpentis, qua ſe in plurimos torquet anfractus.

36. Inflare volebat & Paulum. Quem Paulum? [1. Cor. 12. 7. & 8.] Illum utique apoſtolum non ab hominibus, neque per hominem, ſed per Jeſum Chriſtum. Et pene deceperat, ita ut ſtimulum carnis ſuæ, qui ſe humiliabat, rogaret auferri. Sed bonus Dominus, qui Paulum infirmitatibus vellet facere fortiorem, adbibuit ei angelum Satanæ; ut ſuis diabolus artibus vinceretur. Non mentiebatur phariſæus, [Luc. 18. 14.] immo etiam vera dicebat: ſed omnis qui ſe exaltat, etiamſi vera dicat, offendit. Denique probabilior phariſæus ingreſſus eſt templum, quam publicanus; & tamen condemnatus exivit. Quantum crimen ſuperbiæ, ut ei etiam adulteria præferantur!

37. Denique Dominus, qui aliis donat, ſuperbis reſiſtit, & tamquam congreditur iis qui ſe exaltant, ſibique hoc certamen vindicat: & qui aliis compatitur, arrogantes increpat; quia nihil gravius, quam ut fratres noſtros pauperes ſuperbo oculo deſpiciamus, conformes nobis intolerabili repellamus faſtidio, noſtra indignos gratia judicantes, quia ſunt inopes: cùm paupertas * facilius ſit Deo, quam theſaurus acceptior.

38. *Maledicti*, inquit, *qui declinant à mandatis tuis.* Supra dixerat: *Ne abſcondas à me mandata tua;* & ideo quaſi revelata ſibi mandata cognoſcens, condemnat eos qui declinaverint à mandatis cæleſtibus. Et bene dixit: *Qui declinant;* directum enim mandatum eſt, ideo ab eo nemo deflectat.

39. Movet autem qua ratione hîc dixerit: *Ne abſcondas à me mandata tua.* Quod enim abſconditur, obſcurum fit & occultum; cùm ſupra dixerit: *Mandatum Domini lucidum, illuminans oculos.* [Pſal. 18. 9.] Si lucidum mandatum, quomodo abſconditur; cùm lucernam nemo ponat ſub modio? Niſi forte lucidum eſt unum mandatum, multa autem mandata abſcondita ſunt. Nam *judicia tua*, inquit, *ſicut abyſſus multa.* [Pſal. 35. 7.] Non judicium ſicut abyſſus, ſed judicia dicuntur.

40. Vide autem ordinem. Supra ait: *Ne repellas me à mandatis tuis;* in ſequentibus ait: *Ne abſcondas à me mandata tua;* hîc ait: *Maledicti qui declinant à mandatis tuis.* Vere maledicti qui declinant à mandatis tuis, qui referre gratiam debuerunt: primo, quia non ſunt repulſi: ſecundo, quia non abſcondi à ſe divina mandata meruerunt. Declinat ergo aliquis quod optavit.

41. Sequitur: *Aufer à me opprobrium & contemtum; quoniam teſtimonia tua exquiſivi.* [℣. 22.] Si contemtus opprobrii loco ducitur, quomodo ſcriptum eſt: *Contemtibilia hujus mundi elegit Deus?* [1 Cor. 1. 28.] Sed conſidera quia mundi contemtibilia dixit, non Dei. Quod enim in hoc mundo contemtibile, hoc pretioſum eſt apud Deum. Denique humilitas in hoc mundo contemnitur, ſed Dei judicio comprobatur. Et ſi publicanus ſe humiliaverit, exaltatur. [b] Audi quem diligat, & non pro nihilo habeat Deus. Quicumque ſanctus eſt, qui ſine macula vivit, veritatem cuſtodit, non appetivit proximum [Pſal. 14. 2. 3. & 4.] ſuum, ad nihilum deductus eſt in conſpectu ejus malignus, [c] omnia quæ malitiæ ſunt, reprobavit: talis etiam ſi ſit gentilis, devotione humilitatis à Deo comprobatur. Superbi autem, velut phariſæus, arrogantia ſua pro nihilo ab illo æſtimantur. Denique gentilitas non eſt: devotio autem manet in æternum. Cave ergo ne Chriſto opprobrio ſis. Nolo mihi quicumque maledicat, & quaſi peccatorem deſpiciat: quam grave, ſi Chriſtus dignum opprobrio ducat? *Væ tibi*, inquit, *Corozaim & Bethſaida.* [Luc 10 13] Condemnantur; quia non egerunt pœnitentiam delictorum ſuorum. Nos ergo agamus, ut à nobis auferatur opprobrium. Quis autem eſt, qui non eſt opprobrio dignus? Qui exquiſivit Domini teſtimonia. Multi quidem ſunt qui volunt inferre opprobrium ſervis tuis, ſed ipſi ſunt magis probroſi; quia pro nomine tuo pati opprobrium, glorioſum eſt.

42. Et ideo ait: *Etenim ſederunt principes, & ad-* [℣. 23.]

a. Edit. *ſimilem honorem præſumit.* Mſſ. ut in textu, paucis exceptis in quibus, *ſe*, ſcriptorum incuria omiſſum eſt.

*. *Facilius*, id eſt magis, & ad vocem, *acceptior*, refertur; eſtque pleonaſmus, qui non raro in latinis auctoribus deprehenditur.

b. Edit. *Audi quem pro nihilo non habeat Deus.* Mſſ. aliquot omittunt, *non*: vitioſe. Alii majori numero, ut in textu.

c. Mſſ. hic præfixo puncto ſic habent: *Omnia quæ malitiæ ſunt, pro nihilo æſtimantur;* ubi non pauca quæ in textu legere eſt, prætermittuntur. Et certe nobis haud mediocriter id totum ſuſpectum eſt, videtur enim à quopiam interpolatum, qui non videret quò vox, *gentilitas* referenda eſſet, putaretque gentilis præmittendam fuiſſe mentionem. Verum, *gentilitas*, hoc loco nihil, ut arbitramur, aliud eſt, quam nobilitas, ac proſapia, quomodo gentilitia inſignia, & ſtemmata vocitantur: immo hodieque etiam nobiles apud nos appellantur gentiles. Itaque *humilitati* de qua paulo ſuperius dicitur, hic recte opponitur *gentilitas*. Sed cùm prædicta verba in omnibus edit. habeantur, & non male explicari poſſint de gentili jam ad fidem converſo; eam ob rem illa loco movere non ſumus auſi.

hîc exigimus mensibus colliguntur; solvat jugum
à cervice sua, quod fit septimo anno remissionis.
Conjicere possumus veri Hebræi typum in Jo-
seph, qui portavit servitutis jugum: sed eum cul-
pa oon cœpit, non carcer inclusit, noo Ægyptus
decoloravit. Conjicimus in Petro, Johanne, Ja-
cobo, qui creati & instituti sub jugo Legis sol-
verunt tamen fratris sui Judaicum jugum, ubi le-
gitimæ tempus quietis advenit, quando refulsit
his remissio peccatorum: & hoc tamen hîc in
umbra adhuc gestum comparatione cælestium.

28. Quanta autem quies illa, quæ ex Lege
a coojicitur, in Evaogelio revelatur, [a] & adhuc in-
Johan. 17. 24. tegra reservatur, dicente domino Jesu: *Volo ut ubi*
ego sum, & isti sint mecum? Quam beatus, qui istius
habitationis fructum, quiens consortium illic po-
tuerit promereri? Tuoc iotelliget quid sit ape-
ruisse oculos, ut videret mirabilia de lege Dei.

29. Bene admonuit lectio Evangelii, quæ de-
cursa est, in qua sanatus est leprosus ille, qui di-
Luc. 5. 12. xit: *Si vis, potes me mundare*; in voluotate Domi-
ni constituens potestatis effectum. Cui respondit
Ibidem 13. similiter: *Volo, mundare*. Præmissa pietas volun-
tatis, sequuta potestatis auctoritas est. Omoibus
b dicit Jesus, *volo*; [b] qui non vult esse peccatum.
Velle Christi, commune in omnes est: mundari,
fidei est credentis in Christum. *Et tetigit eum.*
Tangit eos, quorum fide tangitur. Denique dicit:
Luc. 8. 46. *Tetigit me aliquis; sentio enim virtutem exisse de*
me. Habes operationem immaculati corporis,
habes remissionem divinitatis.

30. Sed ut plenius sanaretur, aperuit oculos
Luc. 5. 14. ejus dicens: *Vade, ostende te sacerdoti.* Multos sa-
cerdotes habebat Synagoga: sed qui oculos ape-
rit, falsos non videt sacerdotes, verum adspicit.
Quis est verus sacerdos, nisi ille qui est sacerdos
Psal. 109. 4. in æternum? Et ideo Pater dixit ad eum: *Tu es*
sacerdos in æternum. Aperuit ergo oculos ejus, &
vidit, & intellexit quale munus pro emundatione
sua deberet offerre. Beatus qui audit hæc: quan-
to beatior qui videt, qui se vero potest ostendere
Sacerdoti; ut ooo habeat quod timeat io se vi-
deri, qui se prius adspicit, facie revelata. Nam
nisi ipse se prius viderit, non audebit se ostende-
re; sicut Adam qui se occultare cupiebat, quia se
non agnoscebat. Sed jam etiam id quod sequitur,
coosideremus.

℣ 19. 31. *Advena ego sum in terra; ne abscondas à me*
mandata tua. Non cujuscumque vox ista est: sed
ejus qui terreois renuntiaverit voluptatibus, &
omni se mundaoæ cupiditatis exuerit affectu. Il-
Philip. 3. 20. le est in hac terra advena, qui potest dicere: *Nos-*
tra autem conversatio in cælis est; qui suam habet
in Domioo portionem, qui potest dolere quod
diutius vivat in terris, qui vitæ hujus longævita-
te lassatur, cui prolixitas habitationis hujus fasti-
Apoc. 8. 13. dio sit, quam sanctus aversatur, & dicit: *Væ iis qui*
habitant in terra! Qui dissolvi non timet; & si sol-
vatur, præsumit se cum Christo futurum: hic vere
peregrinus in terra est; quia sanctorum est civis,
& domesticus Dei, & thesaurum sibi condit in
cælo. Non utique is exiens de Ægypto, in haoc
intelligibilem Ægyptum remeare desiderat, nec
depositæ senectutis & mortis pavescit confinia,
nec horrea struit messibus recoodendis, jam alie-
ois victurus ætatibus: [c] sed sola dives virtutum c
fœcunditate, ea congregat, quæ sibi nec mors
possit auferre.

32. Meritoque dicit: *Concupivit anima mea de-* ℣ 20.
siderare judicia tua in omni tempore. Quod utique
non facit nisi liber à vinculis, nec solum à vinculis
sollicitudinis sæcularis, sed etiam à vinculis cari-
tatis humanæ. Vincula complura sunt in hoc sæ-
culo: vincula sunt desideria vivendi, viocula sunt
oblectamenta voluptatum, vincula sunt bono-
rum, vincula conjugii. Denique dicit tibi boous
Magister: *Solutus es ab uxore? Ne quæsieris uxorem.* 1. Cor. 7. 27.
Nec tamen peccat, qui uxorem acceperit, sed
innectit sibi vincula mentis; quia sollicitus est
quomodo placeat uxori. Beatior esset, si Deo soli
placere desideraret. [d] Cernis autem quia ligatus d
est, qui sui non habet corporis potestatem. Ergo Deut. 6. 5.
quia mandatum Dei est, quod Legis oraculo & & Matth. 10. 37.
Apostolico sermone depromtum est, ne quis uxo-
rem, divitias, honorem, necessitudines Deo præ-
ferat: qui autem prætulerit, fit obnoxius judiciis
Dei; ideo prius poposcit, ne abscondat ab eo
Deus mandata sua. Qui enim mandata Dei co-
gooverit, & custodierit, non refugit judicia divi-
na, sed desiderat; meritoque tamquam revelatis
sibi mandatis ait: *Concupivi desiderare judicia tua*
in omni tempore.

33. Non dixit: Concupivi judicia, sed: *Concu-*
pivi desiderare. Sicut enim vita vivere plus est,
quàm vivere (vivere namque commune etiam
hujus est vitæ, vita autem vivere beatorum est) sic
concupiscere ot desideremus judicia Dei, plus
est quam desiderare judicia. Concupiscimus enim
desiderare, quasi non sit potestatis nostræ desi-
derium, sed gratiæ Dei. Cùm enim Dominus
oblectari nos viderit cupiditate desiderii judicio-
rum suorum, sobrium auget affectum. Cùm au-
tem peccamus, non concupiscimus desiderare ju-
dicia Dei. Neque enim ægrotus uri desiderat, vel
iocidi; ut possit recipere sanitatem. Refugit qui
gravius ægrotat; ne uratur, ne iocidatur, ne alli-
getur, ne abstineat à cibo. Qui autem salutarem
habet valetudinem, medico securus occurrit. Un-
de etiam Dominus non otiose ait: *Desiderio desi-* Luc. 22. 15.
deravi hoc Pascha manducare vobiscum; non solùm
desiderans, sed etiam geminato desiderio con-
cupiscens remissionem retribuere peccatorum.
Concupiscamus ergo & nos desiderare judicia
Dei. Bona conscientia quæ cùm examinatur,
probatur. Et concupiscamus desiderare *in omni*
tempore; ut nullum momentum bonæ prætereat
vacuum cupiditatis.

34. *Increpasti superbos: maledicti qui declinant à* ℣ 21.
mandatis tuis. Cùm dominus Jesus per obedien-
tiam genus humanum redemerit, justitiam re-
formaverit: serpens autem per inobedientiam
peccatum introduxerit; quid vitii habeat super-
bia, hinc æstimare possumus, cujus auctor diabo-
lus est, quem inducit Propheta dicentem: *Ponam* Esai. 14. 14.
thronum meum super nubes, & ero similis Altissimo.
Itaque cùm sit nequissimus, ut honorem non de-

a *Et adhuc integra reservatur.* Hæc in edit. omnibus, & mss. aliquot non habentur; tamen in septem mss. non infimæ notæ reperiuntur.
b. Septem mss. *qui non vult esse peccatorem.*

c. Ita mss. Edit. vero: *Quæ sibi nec senectus perditum dare, nec mors* &c. Sed quod in mss. non legitur, adsutum glossema est.
d. Octo mss. *Carnis autem alligatus est vinculis, qui sui* &c. Alii cum edit. ut in textu.

derit domino Deo nostro, pejores tamen discipu- A
los erudivit. Ille enim se sic exaltavit, ut vellet
æquari & similis esse Altissimo: discipulus autem
ejus significatur ab Apostolo indignaturus æqua-
lem similemque se æstimari Deo. Scriptum est
2 Thess. 2. 3. 4. enim: *Cùm revelatus fuerit homo iniquitatis, & fi-*
lius interitus, qui adversatur & extollitur supra omne
a *quod dicitur Deus.* Magister igitur [a] similem se præ-
sumit, hic superiorem. Ideoque & Dominus ad
Johan. 14. 12. discipulos suos dixit: *Majora his facietis*; ut quibus
serpens plus ademerat, quam ipse amiserat, majo- B
ra Christus facere donaret, quam ipse in terris
fecerat. In se enim voluit principem mundi fal-
lere, in discipulis triumphare.

35. Itaque à tanto volens crimine vindicare
Luc. 18. 10. & seq. humanum genus, introduxit pharisæum & pu-
blicanum in templo orantes; & docuit etiamsi
bona cetera habeat, quod magis superbus offen-
dat, quam humilis, qui nulla virtutum dote sub-
nixus sit; studet enim supplantare diabolus bonis
operibus intentos. Quantum laboravit pharisæus C
ille, ne raperet aliena, ne injustus esset, ne adul-
teraret? Quantum laboravit, ne peccaret, sicut
peccavit publicanus? Quantum laboravit, ut bis
in sabbato jejunaret? Quantum laboravit, ut
decimam daret omnium quæ adquireret? Quis
nostrum hæc facit? Quanti habent possessiones,
& soli incubant fructibus, & solis sibi messes re-
condunt. Advertit hoc diabolus, & perfudit eum
ulcere gravi; ut non teneret caput, mente car-
nis inflatus; & in eo in quo laudabilis fore cre- D
deretur, ibi reprehensibilior judicaretur. Agebat
enim gratias Deo quod non esset raptor, adul-
rer, injustus. Quam noxie ei luctatus est serpens,
& gravibus eum spiris ligavit? Superiorem fecit,
ut de altiore dejiceret: inferiorem se præbuit,
ut subliniorem casu graviore prosterneret. Mala
ruina est arrogantiæ, quæ superiorem subripuit.
Mala hæc lucta serpentis, qua se in plurimos tor-
quet amfractus.

36. Inflare volebat & Paulum. Quem Paulum? E
2. Cor. 12. 7. & 8 Illum utique apostolum non ab hominibus, ne-
que per hominem, sed per Jesum Christum. Et
pene deceperat, ita ut stimulum carnis suæ, qui se
humiliabat, rogaret auferri. Sed bonus Dominus,
qui Paulum infirmitatibus vellet facere fortio-
rem, adhibuit ei angelum Satanæ; ut suis diabolus
artibus vinceretur. Non mentiebatur pharisæus,
Luc. 18. 14. immo etiam vera dicebat: sed omnis qui se exal-
tat, etiamsi vera dicat, offendit. Denique proba-
bilior pharisæus ingressus est templum, quam pu- F
blicanus; & tamen condemnatus exivit. Quan-
tum crimen superbiæ, ut ei etiam adulteria præ-
ferantur?

37. Denique Dominus, qui aliis donat, superbis
resistit, & tamquam congreditur iis qui se exal-
tant, sibique hoc certamen vindicat: & qui aliis
compatitur, arrogantes increpat, quia nihil gra-
vius, quam ut fratres nostros pauperes superbo
oculo despiciamus, conformes nobis intolerabili
repellamus fastidio, nostra indignos gratia judi-
cantes, quia sunt inopes: cùm paupertas * facilius
sit Deo, quam thesaurus acceptior.

38. *Maledicti*, inquit, *qui declinant à mandatis*
tuis. Supra dixerat: *Ne abscondas à me mandata tua*;
& ideo quasi revelata sibi mandata cognoscens,
condemnat eos qui declinaverint à mandatis cæ-
lestibus. Et bene dixit: *Qui declinant*; directum
enim mandatum est, ideo ab eo nemo deflectat.

39. Movet autem qua ratione hîc dixerit: *Ne*
abscondas à me mandata tua. Quod enim abscon-
ditur, obscurum fit & occultum; cùm supra dixe-
rit: *Mandatum Domini lucidum, illuminans oculos.* Psal. 18. 9.
Si lucidum mandatum, quomodo absconditur;
cùm lucernam nemo ponat sub modio? Nisi for-
te lucidum est unum mandatum, multa autem
mandata abscondita sunt. Nam *judicia tua*, in- Psal. 35. 7.
quit, *sicut abyssus multa.* Non judicium sicut abys-
sus, sed judicia dicuntur.

40. Vide autem ordinem. Supra ait: *Ne repel-*
las me à mandatis tuis; in sequentibus ait: *Ne ab-*
scondas à me mandata tua; hîc ait: *Maledicti qui de-*
clinant à mandatis tuis. Vere maledicti qui decli-
nant à mandatis tuis, qui referre gratiam debue-
runt: primo, quia non sunt repulsi: secundo, quia
non abscondi à se divina mandata meruerunt.
Declinat ergo aliquis quod optavit.

41. Sequitur: *Aufer à me opprobrium & contem-* ℣. 22.
tum; quoniam testimonia tua exquisivi. Si contem-
tus opprobrii loco ducitur, quomodo scriptum
est: *Contemtibilia hujus mundi elegit Deus?* Sed con- 1 Cor. 1. 28.
sidera quia mundi contemtibilia dixit, non Dei.
Quod enim in hoc mundo contemtibile, hoc pre-
tiosum est apud Deum. Denique humilitas in hoc
mundo contemnitur, sed Dei judicio compro-
batur. Et si publicanus se humiliaverit, exalta-
tur. [b] Audi quem diligat, & non pro nihilo habeat b
Deus. Quicumque sanctus est, qui sine macula vi- Psal. 14. 2. 3. & 4
vit, veritatem custodit, non appetivit proximum
suum, ad nihilum deductus est in conspectu ejus
malignus, [c] omnia quæ malitiæ sunt, reprobavit: c
talis etiam si sit gentilis, devotione humilitatis à
Deo comprobatur. Superbi autem, velut phari-
sæus, arrogantia sua pro nihilo ab illo æstimantur.
Denique gentilitas non est: devotio autem ma-
net in æternum. Cave ergo ne Christo opprobrio
sis. Nolo mihi quicumque maledicat, & quasi
peccatorem despiciat: quam grave, si Christus di-
gnum opprobrio ducat? *Væ tibi*, inquit, *Corozaim* Luc. 10. 13
& Bethsaida. Condemnantur; quia non egerunt
pœnitentiam delictorum suorum. Nos ergo aga-
mus, ut à nobis auferatur opprobrium. Quis au-
tem est, qui non est opprobrio dignus? Qui ex-
quisivit Domini testimonia. Multi quidem sunt
qui volunt inferre opprobrium servis tuis, sed
ipsi sunt magis probrosi; quia pro nomine tuo
pati opprobrium, gloriosum est.

42. Et ideo ait: *Etenim sederunt principes, & ad-* ℣. 21.

a. Edit. *similem honorem præsumit* Mss. ut in textu, paucis ex-
ceptis in quibus, *se*, scriptorum incuria omissum est.
*. *Facilius*, id est magis, & ad vocem, *acceptior*, refertur; estque
pleonasmus, qui non raro in latinis auctoribus deprehenditur.
b. Edit. *Audi quem pro nihilo non habeat Deus.* Mss. aliquot
omittunt, *non*: vitiose. Alii majori numero, ut in textu.
c. Mss hic præfixo puncto sic habent: *Omnia quæ malitiæ sunt,*
pro nihilo æstimantur; ubi non pauca quæ in textu legere est, præ-
termittuntur. Et certe nobis haud mediocriter id totum suspec-
tum est, videtur enim à quopiam interpolatum, qui non videret
quò vox, *gentilitas* referenda esset, putaretque gentilis prætermis-
sam fuisse mentionem. Verum, *gentilitas*, hoc loco nihil, ut
arbitramur, aliud est, quam nobilitas, ac prosapia; quomodo
gentilitia insignia, & stemmata vocitantur: immo hodieque
etiam nobiles apud nos appellantur gentiles. Itaque *humilitati*
de qua paulo superius dicitur, hic recte opponitur *gentilitas*. Sed
cùm prædicta verba in omnibus edit. habeantur, & non male
explicari possint de gentili jam ad fidem converso; eam ob rem
illa loco movere non sumus ausi.
h

versùm me detrectabant. Vox martyris est, qui perductus ad judicium persecutorum, cùm cogeretur idolis immolare, & constanter resisteret: judices autem sedentes in tribunalibus stipati * officiis, indignantes quod suis non obsecundaretur imperiis, conferrent quo dignum supplicio censerent; stabat intrepidus dicens: *Sederunt principes & adversùm me detrectabant.* Est etiam Domini vox ista, cùm convenisset [a] presbyterium plebis, & principes sacerdotum & scribæ, & ad concilium Judæorum deductus esset dicentium: *Quid adhuc desideramus testes; audivimus enim de ore ipsius;* (Matth. 26. 65.) & staret ante præsidem, & duceretur ad crucem, quid pulcrius diceret, quàm: *Sederunt principes, & adversùm me detrectabant*, hoc est, me stante, sederunt principes? Et quia tribunalium fulcro sublimes erant, Dominum non videbant. Sedebant ergo, erant in fastigio principatus, nec Principem principum cogitabant. Sed parum hoc. *Adversus me*, inquit, *detrectabant.* Ego eorum redemtor adveneram, ego veneram ut omnium peccata mundarem, ut recuperarem amissos, restituerem paradiso sancti Jacob hereditatem; & illi *adversus me detrectabant.* Et ideo imitatores mei, discipuli mei, nolite injuriam erubescere si steteritis ante principes pro nomine meo; cùm ego steterim pro vestra salute.

43. Denique traditus in custodiam Petrus cum ceteris apostolis, & postera die statutus ante concilium constanter dicebat: *Principes populi, & seniores Israel,* [b] *si nos hodie dijudicamur, quod benefactum sit homini infirmo, in quo iste salvus factus sit; notum sit omnibus vobis, & omni plebi Israel, quod in nomine Iesu Christi Nazareni quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit à mortuis, in hoc iste adstat coram vobis sanus*, (Act. 4. 8. 9 & 10.) hoc est: Vos estis qui statuistis & Christum; gloriæ loco ducimus istam injuriam; quia arguimur pro ægroti hominis sanitate: hanc hereditatem servulis Salvator omnium dereliquit. At illi conferebant inter se dicentes: *Quid faciemus istis hominibus?* (Ibidem. 16.) Et dimiserunt eos. Gloriabatur ergo Petrus, & unusquisque apostolorum, quia digni habiti sunt, qui injuriam pro Christi nomine sustinerent. Rectè ergo tunc dicerent singuli: *Etenim sederunt principes, & adversùm me detrectabant.*

44. Sederunt principes adversus Esaiam, & disputaverunt ut secaretur: sed non timebat eos qui dicebat: *Audite.... principes Sodomorum.* (Esai. 1. 10.) Sederunt adversus Hieremiam ut mitteretur in lacum. Sederunt adversus Zachariam, qui occisus est inter templum & altare. Sederunt adversus Susannam, & contra castitatis feminam judicabant: sed ut ostenderetur principum bonum non esse consilium, excitavit pueri spiritum Dominus; & quam principes ream mortis pronuntiaverant, eamdem propheta totius innoxiam criminationis absolvit.

45. Sunt & alii principes, qui adversus nos detrectant, de quibus dicitur: *Quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem & sanguinem, sed adversus principatus & potestates, adversus mundi hujus rectores, tenebrarum harum, adversus spiritalia nequitiæ, quæ sunt in cælestibus.* (Ephes. 6. 12.) Isti sedent & explorant, qui justus sit in hoc sæculo, qui Christianus intente Deo serviat, studiosus boni operis & facti. Detrectant de eo dicentes: Insidiemur illi, impediamus eum, probibeamus eum efficere quæ desiderat, conteramus ejus mentem, frangamus animum ejus adversis frequentibus ac repentinis; & si Deo probatus est propter justitiam, rogemus dari nobis tentationes ejus. Neque enim in tantum prophetam, tentationum ejus quas plurimas subiit, potestatem habere potuissent, nisi Dominus [c] probandi sui militis causa dedisset, ut majore eum gloria coronaret. [d] Quis igitur regem Saul excitavit in eum, nisi spiritus malus (1. Reg. 16. 23.) sicut legimus, qui se dolebat excludi quotiescumque David vel citharæ sono, vel bonorum consiliorum operumque fidibus ac nervis mentem regis animumque demulcebat? Quis excitavit Doech Syri nequitiam, ut sanctum virum proderet, & hospitalem humanitatem deduceret in periculum sacerdotis? (1 Reg. 22. 9. & 10.) Quis inflammavit ardorem Ammon, ut domum incestaret propheticam, & contristaret animum patris, alterius incesta libidine, alterius injuria: & qui aliis prophetabat, domus suæ mala prævidere non potuerit? (2. Reg. 13. 14.) Quis armavit furorem Abessalon, ut patrem domo excluderet, & parricidali persequeretur prælio? (2. Reg. 15. 14.) Sed cùm prope viribus regni jam esset sanctus inferior, hoc uno incensa adversum se diaboli restinxit spicula, quod cùm filius necem peteret patris, ille tamen salutem filii pietatis mandabat affectu.

46. Ergo principes populi, ut Architophel, & ceteri bellantium duces sederunt. (2. Reg. 18. 5.) Tractabant principes populi cum Abessalon adversus Prophetam. (2. Reg. 15. 12.) Et ideo dicit: *Etenim sederunt principes, & adversùm me detrectabant: servus autem tuus exercebatur in justificationibus tuis.* Advertimus arma justi, quibus omnes adversariorum repellat impetus. Alibi ait: *Circumierunt me, & expugnaverunt me gratis: pro eo ut me diligerent, detrahebant mihi; ego autem orabam:* (Psal. 108. 3. & 4.) hîc ait quòd studium ei non exercendæ ad belli artes fuerit juventutis, non decipiendi adversantis astutia ulla cordis; ut illum vinceret quem videbat: sed adversum eos præliabatur, quos non videbat; majorque in eo pietas, quàm virtus corporis militabat. Itaque in Dei exercebatur justificationibus; ut contrario ictu diabolum vulneraret. Ille eum ab intentione justitiæ, & studio devotionis, occupationibus bellicis conabatur abducere: hic magis se divini operis & cultus meditationibus occupabat. Itaque Dominus protexit eum, in quem speravit, cum quo loquebatur, cui toto adhærebat affectu. Justus enim aut cum Deo loquitur orando, aut

*. *Officiis*, hoc est, officialibus; ut operas pro operariis dicimus. Officia autem in Jure sæpius ministros & apparitores præsidum & procuratorum fisci significant. Vide Brissonium de Verb. signif. in voce *officium*.

a. Ita edit. cum mss. Navar uno, & Aud. Reliqui autem mss. *presbyterorum plebs.* Quod minime displicet; tum quia sic opponuntur, *principibus sacerdotum*; tum quia, *plebs* idem sæpe sonat ac multitudo, grex, & similia.

b. *Si nos hodie*, & quæ ex eodem Scripturæ loco sequuntur, omittuntur in plerisque omnibus mss. Sed hoc antiquariorum compendio studentium festinationi tribuendum est.

c. Rom. edit. in corpore, ac vet. in marg. *probandi sui militis ansam dedisset.* Vet. in corpore cum mss. nonnullis.... *causam dedisset.* Alii mss. melioris notæ ... *causâ dedisset.* Optime; siquidem hic subintelligendum est, *tentationum ejus potestatem*, quod superiori membro exprimitur.

d. Cod. Vind. *Quis igitur in rege Saul excitavit vim spiritus mali.*

divina

divina loquitur opera laudando: & semper loquitur opera Dei; ne loquatur os suum opera hominum. Nihil terrenum justus loquitur, nihil mortale agit.

℣. 24. 47. Ideoque dicit. *Etenim testimonia tua meditatio mea est: & consilia mea justificatio tua.* Advertis quid doceat, quod hæc debeant esse consilia justi, ut meditetur mandata Dei, & exerceatur in Dei laudibus & oraculis; ut justificet Dominum semper. Qui facit quæ Deus mandat, quæ credit Deo placere, Deum justificat. Quod ex lectione Evangelii possumus intelligere, dicente Evangelista, quia pharisæi spreverunt consilium (Luc. 7. 30.) Dei, non baptizati baptismo [a] Johannis. Hoc in uno libro, in alio autem habes: non justificaverunt Deum, quia baptizari noluerunt. Ideo Dominus ad Johannem dicentem: *Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me,* respondit: *Sine modo; sic enim oportet nos implere omnem justitiam.* (Matth. 3. 14. & 15.) Qui ergo facit mandata Dei, justificat Deum; quia facit ejus justitiam: & bonum est ut consilium Dei sequantur hominum consilia; quia Dei consilium certum semper: nostra autem plerumque incerta consilia ex rerum probantur eventu.

SERMO QUARTUS.

ד Daleth.

1. Quarta littera secundum Hebræos *Daleth*, significat latine timorem, vel (ut alibi invenimus) nativitatem. Sed utrumque potest congruere & convenire sensu. Nativitas enim eorum est quæ generantur in hoc sæculo, per quam intelligimus corporalia & materialia, quæ sunt caduca, & ideo à timore non distat; ex corporalibus enim & materialibus nascitur timor. Quid enim est terrena nativitas, nisi timor?

℣. 25. 2. Denique inde cœpit versus: *Adhæsit pavimento anima mea: vivifica me secundùm verbum tuum.* Per pavimentum terram intelligimus, per terram materialia. Peccatori autem dictum est: *Terra es, & in terram ibis;* (Genes. 3. 19.) eo quod divinis mandatis inhærendum non putaverit: sed in materialia & corporalia deflexerit, cui impressa fuerit vitæ hujus sæcularis delectatio. Denique ejectus [*] de paradiso, hoc est, ex illo sublimi & cælesti loco, ad quem raptus est Paulus sive in corpore, sive extra corpus nesciens: ex illo ergo eminenti loco dejectus in terram, deploret Adam dicens: *Adhæsit pavimento anima mea;* sicut alibi ait: *Humiliata est in pulvere anima mea, & adhæsit in terra venter meus.* (Psal. 43. 25.) Pœnitentiam gerentis hæc vox est, qui meminisset adhærentem se Deo nescisse, nec potuisse discernere (quod non discrevit & Paulus) (2. Cor. 12. 2.) utrum in corpore esset, an extra corpus; ita infirmitatem, pigritiamque corporis nimie sentiebat, cui Domini adhærebat præsentia. Spiritus ergo propheticus, qui dolorem expressit, vel Dominus qui suscepit ejus infirmitatem, personam repræsentat Adæ, & adsumit ejus affectum.

3. Loquatur ergo Adam: *Adhæsit pavimento anima mea.* Qui ante beatissimus auram carpebat ætheream, curas vitæ hujus & tædia nesciebat, is omni sollicitudine mundi hujus, luxuriæ studio, pecuniæque cupiditate curvatus, ut vulpis foveis se inserit, latibulisque terrestribus. Meritò adhærebat pulveri, qui se levare non poterat, nisi eum supra crucem suam Christus levasset. Meritò adhærebat pavimento qui se abscondebat à Christo. Non adhæret pavimento, cui dicit Jesus: *Sequere me.* (Iohan. 1. 43.) Non adhæret pavimento, qui audit & sequitur Legem dicentem: *Post dominum Deum tuum ambulabis, & ipsi adhærebis.* (Deut. 10. 20.)

4. Quomodo ergo pavimento adhæreat unusquisque, quomodo Deo, audi dicentem: *Qui adhæret meretrici, unum corpus est . . . . qui autem adhæret Deo, unus spiritus est.* (1. Cor. 6. 16. & 17.) Terra ista quam gerimus, meretricis quibusdam nos illecebris capit, & quasi vultus quosdam voluptatum, corporalium delectationum fucis illinit; ut lateat in his veritas, & [b] forensi quadam specie decipiant appropinquantes. Sed cùm interiorem oculum mentis ad tempus obduxerunt, postea tamen decusso velut quodam pulvere voluptatum hujusmodi decore, quàm sit inanis gratia sæculi hujus aut corporis facile deprehenditur.

5. Bonum est igitur adhærere Domino, nec inflexam cervicem habere ad jugum mundi. Ideoque Ecclesiæ, vel forti animæ dicit Sapientia: *Sicut turris David cervix tua, quæ ædificata est in Thalpioth:* [c] *mille ostia pendent in ea, omnia jacula potentiam.* (Cant. 4. 4.) Erecta enim ad Deum cervix, & jugo Christi habilis, quæ nulla in terras illecebrarum inflexione corvetur, sicut Christi regalis est turris, cui jugum suum Nabuchodonosor non possit imponere. Condidit enim turrim illam David, ille manu fortis, & supra murorum ædificavit excelsa; ut subsidio pariter & decori sit: subsidio, quia hostem prævidet & repellit: decori, quia non solum inter humilia, sed etiam inter excelsa supereminet. Ita tamen subsidio, vel decori, si habeat in se verbi dogmata velut quædam phalerarum

a. Ita cuncti mss. ac vet. edit. At Rom. sola, *Johannis: publicani autem justificaverunt Deum baptizati ab eo.*

*. Ubicumque fere Ambrosius de expulsione Adami è paradiso, vel de raptu Pauli in paradisum loquitur, unum & eumdem locum esse significat; ut intelligere est è cap. 1. lib. *De Paradiso*, num. 1. aliisque locis. Unde, ut ait Sixtus Sen. lib. 5. Bibl. annot. 35. colligere sibi videntur nonnulli illum in duobus à recepta theologorum sententia recedere. Nam primo, inquiunt, paradisi locum ponit in tertio cælo: deinde rem totam ad meras allegorias redigit. Quod ad primum attinet, fatemur quidem difficulter ejusdem verba in alium sensum traduci posse: at in ejusmodi re error non ita periculosus est; cùm præsertim de paradiso sic pronunciaverit August. lib. 8. De Genes. cap. 21. *Credendum est quod locus paradisi à cognitione hominum est remotissimus.* Quod vero ad secundum, contendimus ipsum pluribus locis ea dicere quæ historiæ veritatem juxta naturalem intelligentiam supponant; ut cùm cap. 1. lib. *De paradiso*, num. 5. ait: *Intellige etiam quod non eum hominem, qui secundum imaginem Dei est, sed eum qui secundùm corpus, incorporalis enim in loco non est.* Expende plures alios locos ejusdem libri, atque imprimis cap. 10. num. 47. & 48. nec non cap. 12. num. 59. & 60. Hinc procul dubio intelliges Doctorem sanctum de veritate historica paradisi terrestris non dubitasse: sed eum cùm cap. 2. prædicti libri num. 11. integrum relinquit, ut quibus libuerit, totam illam historiam allegorice interpretentur, id fecisse per quamdam concessionem; quemadmodum clare demonstrant illa verba: *ne sermone*, inquit *nostro videantur offendi;* & quidquid in eodem capite memorata verba antecedit, valide confirmat. Ceterum cùm Augustinus hunc librum contra Julianum ad adstruendum peccatum originale laudaverit manifesto intelligitur illum vacuum esse erroris ejus qui mirum in modum favebat Pelagianis. Jam nonnihil hac de re ad eumdem locum adjigimus; & forte in epist. ad Sabinum aliquid adhuc adjiciemus.

b. Omnes edit. ac mss. aliquot, *forensi quadam specie decipiat.* Alii melius . . . . *decipiunt*, scilicet illi *vultus voluptatum.* Est autem hic *forensis species* non simpliciter exterior & quæ foris videtur, sed composita ad instar mercium quæ in foro ita collocari solent, ut alliciant oculos adventantium.

c. Ita vet. edit. cum plerisque ac melioribus mss. Rom. autem cum aliis, *mille clypei pendent in ea.* LXX Interp. χίλιοι θυρεοὶ κρέμανται ἐπ' αὐτῷ. Sed inde orta varietas est, quod θυρεοὶ ostia & clypeos ex æquo significet.

monilia, habeat etiam jacula potentium prophe- A tarum, quæ adversus omnem extollenrem se altitudinem lacertis quibusdam fidei diriguntur.

6. Noli igitur in pulverem mortis deducere animam tuam, cui Dominus etiam naturalem altitudinem tribuit, & vigorem quo se excitet & adsurgat. Unde etiam de hac conjunctione animæ & corporis dictum opportune accipitur; eo quod in naturali vitæ nostræ mysterio connexa anima corpori velut humi reptet, & pavimento adhæreat: partim propter hoc terrenum habita- B culum, partim quia corpus istud è terra est. Et regionis igitur diversorium, & materia ipsa corporis nostri huic concurrit sententiæ. Ideoque pulcre Apostolus de mortis hujus corpore liberati cupit; *Rom. 7. 24.* quia carcere quodam claudimur, & in quodam luxuriæ gurgustio siti, tenebris involvimur delictorum.

7. Ergo secundum voluntatem Dei ambulemus, ut adhærere dicamur Deo. Nam qui secundum corporis appetentiam vivit, caro est: qui se- C cundum præcepta Dei, spiritus est. Non ergo fiat anima nostra caro, hoc est, ut dicamur caro, sicut & illi qui in diluvio perierunt, de quibus dictum est, *Gen. 6. 3.* *Quia caro sunt*: sed magis caro nostra obediens animæ gubernaculo, fiat anima, & hoc appellati mereatur nomine, sicut appellata est familia patriarchæ Jacob, & generationis ejus sancta posteritas. Sic enim scriptum est: *Gen. 46. 25. & 26.* *Hi filii Balæ quam dedit Laban Rachel filiæ suæ, & peperit hos Iacob, animas septem*. Et alibi: *Omnes autem animæ quæ* D *intraverunt cum Iacob in Ægyptum, quæ exierunt de femoribus illius, præter mulieres*, inquit, *& sexaginta sex*. Et in principio Exodi legimus: *Exod. 1. 5.* *Erant autem omnes animæ de Iacob quinque & septuaginta qui erant cum Iacob*. Ergo illi qui habitabant cum Joseph, & de Ægypto exierunt, animæ sunt.

8. Qui autem cùm essent * Angeli Dei, hoc est, vitæ probitate Angelorum imitantes gratiam (qui enim non ducunt uxores, & quæ non nubunt, erunt sicut Angeli in cœlo) qui ergo cùm E Angeli viderentur, capti sunt decore feminæo, hi caro sunt, sicut dominus Deus dixit: *Gen. 6. 3.* *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis in æternum, propter quod caro sunt*. Et merito expertes libidinis Angelis comparantur: caro non sunt in carne, sed in spiritu; quales erant illi qui doctorem Apostolum sequebantur, quibus ait: *Rom. 8. 9.* *Vos autem non estis in carne, sed in spiritu*. Qui autem corporea feminarum capiuntur libidine, caro sunt: atque utinam caro tantum, & non etiam equi ad- F hinnientes; *Hier. 5. 8.* *quia in uxorem*, inquit, *proximi sui adhinniebant*.

9. Rogat ergo qui dejectionem animæ suæ sentit ad pavimentum usque curvatæ, ut vivificetur secundùm verbum Dei, quod animas ad se trahit quascumque, & miseratione sui levare cupiens abducit à terris. Vivificatur autem anima; quæ vias ambulat Christi, peccato mortua Deo vivens; ita ut mors peccati dominatum in ea post hæc habere non possit, posteaquam consepulta cum Christo justificata est à peccato. Sed

A qui justificari cupit, vias suas ante pronuntiet.

10. Ideoque secundo versu ait: *Vias meas pronuntiavi, & exaudisti me: doce me justificationes tuas.* *℣. 26.* Pulcro ordine ad justificationes Dei perveniendum putat; ut primum sua peccata fateatur. Sic enim docemur & alibi: *Dic iniquitates tuas, ut justificeris.* *Esai. 43. 26.* Itaque scire debemus, quid sit vias suas ambulare hominem, & vias Dei. Qui facit voluntates carnis, & vivit secundum concupiscentiam mundi hujus, vias suas ambulat, quibus delectatur B & gaudet. Qui autem venit voluntatem facere Patris sui qui in cælis est, cujus cibus est ut mandatum Dei compleat: qui non quærit quod sibi voluptati sit, sed quod placeat Deo; ille viam Domini pergit, illam viam quæ ait: *Ego sum via, veritas, & vita.* *Iohan. 14. 6.* Vides ergo quia ille vivit secundùm verbum Dei, qui viam ambulat Christi. Ipse etiam dominus Deus in Deuteronomio docet, quomodo in viis suis ambules, dicens: *Et nunc, Israel, quid dominus Deus petit à te, nisi ut timeas do-* *Deut. 10. 12. & 13.* C *minum Deum tuum, & ambules in viis ejus, & diligas eum, & servias domino Deo tuo ex toto corde tuo, & ex tota anima tua custodias mandata ejus, & justitias ejus.* Liquet igitur alias vias esse carnis, alias Dei: & si quis velit ambulare vias Dei, sciat ei prius esse vias carnis, & corporis, & sæcularis sapientiæ deserendas.

11. Relinquens itaque eas David, pronuntiat, & apud Deum non tacet. Confitetur errores, non tacet lapsus. Simile illi hoc dixit: *Annuntiabo adversùm me iniquitatem meam Domino.* *Psal. 31. 5.* D Si enim se accusaverit justus, vocem parati accusatoris exclusit, qui solet acerbare peccata, & uniuscujusque exaggerare flagitia. Obstruit ergo os ejus, qui ipse de se fuerit ante confessus, & præstruit veniam confitentis. Verecundia excusat reum, pudor suus accusat * auctorem. Qui enim sua delicta non tacuit, videtur in se doluisse quod fecit, in diabolo prodidisse quod suasit. Ideoque ait Scriptura: *Iustus in exordio sermonis accusator est sui.* *Prov. 18. 17.* E Qui se accusat, etsi peccator est, justus esse incipit; quia nec sibi parcit, & Dei justitias confitetur, quem putat latere nihil posse. Utinam Adam se prius accusare, quam celare voluisset. Sed non satis est ut confiteamur errorem: verum etiam si corrigi volumus, à Domino postulemus, ut doceat nos justificationes suas; ne postea errare possimus. A Domino igitur doceri petit, quia unus est magister noster, ut ait Christus. *Matth. 23. 18.* Nec otiose hoc petit; non enim ille beatus quem docet homo: sed F quem tu erudieris, Domine.

12. Ubique meminit sui, nec putat satis esse, ut doceat eum justificationes suas dominus Deus noster, sed addidit: *Viam justificationum tuarum insinua mihi, & exercebor in mirabilibus tuis.* *℣. 27.* Vide ordinem. Prius est ut discamus Domini justificationes, deinde ut gradus quosdam justificationum & ordinem noverimus, quid prius, quid consequens esse debeat. Nam scire quid facias, & ordinem nescire faciendi, non est perfectæ cognitionis: offendunt plerumque præpostera. Denique justus est, qui se in exordio sermonis accusat;

*. Hoc loco videtur Ambrosius accedere ad eorum sententiam à quibus initium 6. cap. Gen. de filiis Seth accipitur: cùm idem ipse illud de angelorum cum mulieribus concubitu sæpius exposuerit; ut docuimus ad cap. 4. lib. *De Noe & Arca*. num. 9. immo & infra serm. 8. ℣. 64. Ceterum angelos ob superbiæ peccatum è cælo fuisse deturbatos apertè docet infra serm. 7. ℣. 51. & 16. ℣. 122. hujus operis, atque alibi.

*. Auctorem seu impulsorem Diabolum hic intelligi satis declarant sequentia.

injustus autem, qui quod prius negaverat, confitetur. Ille verecundiæ invenit gratiam: hic notam incurrit impudentiæ. Ita ordinis ignorantia conturbat negotiorum naturam, formamque meritorum. Ille autem qui didicerit primò mysteria Dei, deinde ordinem mysteriorum, exercetur in mirabilibus Dei.

* 13. Græcus* ἀδολεσχήσω posuit: quod dicit latinus, hallucinabor. In quo videtur esse aliqua sermonis offensio secundum vulgarem consuetudinem; quia ἀδολεσχῆσαι vulgo æstimatur, vel hallucinari, vel plus quam oportet aliquid loqui, & a superfluum videri, quod audienti fastidio est: & videtur esse præter ordinem, cùm ordo rerum videatur adferre fastidium; ut si causam velis enarrare aliquam, & ordinem serves, auditor autem ad rerum festinet exitum, superiora fastidit. Sed non potest plene instrui, nisi qui ordine sui cuncta cognoverit. Inde non solum factum deprehenditur, sed etiam facti pondus, & facientis affectus. Ideoque David quasi bonus sui judex atque arbiter, prope usque ad fastidium vult doceri, & vel superfluo immorari tempore, quam necessarium ordinem præterire; ἀδολεσχία enim vel hallucinatio videtur longa quædam esse meditatio, & morosa quædam mentis intentio: à quo non longe abest exercitium, vel animi, vel corporis. Nam ut ille qui exercet membra sua palæstrâ, diutius exercet, ut roboret: ita qui exercet mentem in scripturis divinis, vel in consiliis, diutius exercere debet.

Gen. 24. 63. 14. *Exivit in campum Isaac.* Græcus dixit ἀδολεσχῆσαι: Latinus deambulare, vel exerceri. Rebecca veniebat: typus in ea præfigurabatur Ecclesiæ: parabantur nuptiæ, in quibus sacramentum foret magnum. Videns Patriarcha illa mysteria, exivit in campum, diffundens acrimoniam suæ mentis, & deambulans in innocentia cordis sui. Diversis utique cogitationibus exercebat animum, & in mirabilibus mysteriis delectabatur: cujus ut imitator evaderet sanctus Propheta, doceri justificationes Dei, & viam justitiarum cælestium cognoscere gestiebat, ut non dormiret anima ejus sæculi istius somnum; nec mundanæ captus vanitatis illecebris, à persequenda veritatis intentione difflueret.

15. Qua ratione ergo doceri velit, subtexuit
℣. 28. dicens: *Stillavit anima mea prætædio: confirma me in verbis tuis.* Aliqui codices habent, *dormitavit*; quia ἐνύσταξεν & ἔσταξεν duabus litteris dissonant. Potuit interpres vel antiquarius scriptor hîc falli: νυστάζειν dormire est, στάζειν stillare. Perfectior non dormitat, qui divinis animum intendit
Psal. 131. 4. mysteriis. Denique ipse alibi dicit: *Si dedero somnum oculis meis, aut palpebris meis dormitationem.* Sed vigilat semper; & si caro dormit, cor vigilat. Non ergo dormiebat, qui templum condere Domino cogitabat verborum cælestium exædificatione, non lapidum. Verbum enim Dei repulsorium tædiorum est, quo somnus animæ, sopor

A mentis excluditur. Ex tristitia enim & sollicitudine sæcularium somnus irrepit. Qui autem adhæret Deo, curarum fugitans, voluptatem capit cognitionis æternæ, nullam illic mutationem rerum sæcularium pertimescens.

16. Qui facilioribus igitur laborum utuntur compendiis, *dormitavit*, accipiunt: sed Origenes qui multorum interpretationes diligenti discussit indagine, *stillavit*, secutus est; eo quod perfecti anima quasi bene composita & confirmata
B non stillat, ut fastigia culminum quæ bene tecta atque munita sunt: ceterum incomposita cito stillant. Inde usurpatum est: *Stillicidia ejiciant hominem in die hyemali de domo sua*; b in quo frigoris asperitate, & frequenti aeris mutatione tentamur. Prov. 27. b
Denique docemur providere, ne fuga nostra fiat hyeme vel sabbato. Probatos enim jam nos dies debet reperire vel judicii, vel mortis; ne viduatos viriditatibus prosperorum, & omni spoliatos secundorum flore successuum exitus mortis in- Matth. 24. 20.
C veniat.

17. Caveamus ergo ne unusquisque nostrum ejiciatur de statu mentis suæ, & naturali quadam mansione, si habeat foramina mansionum, è quibus fluentia stillicidia tamquam ex fundamentis subruant hominem nulla sapientiæ soliditate fundatum. Ideoque ait Propheta: *Fili, ne deflaas.* Prov. 3. 21.
Confirmanda est igitur anima nostra, ne stillet; & individuâ virtutum compage solidanda, ut possit Regis æterni servare mysterium. Ceterum
D is quicumque est facilis in verbis, velut plenus rimarum, hac atque illac effluens, interiora evacuat sua, & exterioribus passionibus inundatur, regere se nesciens, nec tenere verbum quod acceperit: sicut sancta Maria quæ conservabat omnia verba Luc. 2. 51.
in corde suo, ne quid ex ejus c corde deflueret. c

18. Tali se munitam dote virtutum Ecclesia loquitur; ut digna videatur in cujus invitatus Sponsus succedat hospitium. Hinc primum se præsumit esse placituram, si bene tectam, & fida
E servantem silentia Christus adspiciat. *Ecce es*, inquit, *formosus consobrinus meus, & quidem pulcher: adclinatio nostra opaca, trabes domorum nostrarum cedri, lacunaria nostra cupressi.* Laudat Sponsi decorem Ecclesia, quem plus unusquisque tacito laudat affectu, & fidus mysteriorum interpres tacendo plus prædicat. Nam qui arcana divulgat, imminuit Christi decorem. Ideo nemo mittat margaritas suas porcis; ne conculcari faciat ornamenta pretiosa. Non ergo in tabernaculo loqua- Cant. 1. 15. & 16.
F cis & garruli; quia in multiloquio peccatum admittitur: sed in viri servi, qui sit parcus alloquii, nec sermonis intemperans, & verborum sobrietate temulentiam loquacitatis evitans, caput suum Christus inclinat.

19. Et merito opacam significat adclinationem; quia in Ecclesia constitutos virtus obumbrat Altissimi. Hac umbra David protegi se postulabat; ne eum per diem sol ureret, vel luna per Psal. 120. 6.
noctem. Hanc umbram spiritalis ministrat gra-

* Varietates circa hanc vocem, & alias ejusdem interpretationes reperias licet in lib. *De Isaac & Anima.* cap. 1. num etiam 1. & infra Serm. 11. ℣. 85. De quo verbo vide quoque August. lib. 1. quæst. in Gen. quæst. 69.

a. Edit. ant. in textu, *superfluum videre*; in marg. autem, *superfluum dicere*; quam lectionem Rom. in textum transtulit. Mss vero nobiscum faciunt. Rursus cunctæ edit. *& ordinem non serves.* Melius mss. expungunt negationem. Etenim hic ostenditur ordinem, cùm religiosius servatur, tædium adferre auditori; ut docet ipsa ratiocinatio. Et hoc congruit cum Horatii præcepto in Arte poet. ubi narrationem tradit semper ad eventum festinare debere.

b. Edit. omnes ac pauculi mss. *in qua frigoris asperitate.* Alii numero majori, *in quo* &c. Melius; refertur enim ad ante cedentia, *in die hiemali.* Rursus post pauca ubi omnes mss. ac vet. edit. *Probatos enim*; reposuerat edit. Rom. *Paratos enim* &c.

c. Omnes edit. *ore influeret.* Omnes mss. *corde deflueret.*

tia torrida sæculi hujus, & mundi æstiva fugien- A tibus. Opaca igitur adclinatio Christi & Ecclesiæ, quibus Dei Patris æterna illa requies adspirat. In hac ergo requiescamus umbra, peccatorum nostrorum æstibus fatigati. Si quos adussit libido, hos Domini crux refrigeret, in qua se reclinavit, ut nostra delicta susciperet. Si quos culpa lassavit, hos Jesus gremio suscipiat suo, & molli foveat amplexu. Unde audeo dicere quod caro Christi adclinatio sit Ecclesiæ.

20. *Trabes domorum nostrarum cedri.* Cedri spe- B cie, majorum qui justi fuerunt, gloria declaratur; justus enim ut palma florebit, & sicut cedrus quæ in Libano est, multiplicabitur. Sicut enim cedrus non putrescit: ita nec majorum gloria nullâ vetustate corrumpitur.

21. *Lacunaria nostra cupressi.* Genus hoc arboris numquam amittit viriditatem suam: hyeme juxta, vere, atque æstate comam pascit, nec diverso colore mutatur. Solam hanc arborem ventus suo numquam honore despoliat: sola numquam ve- C teri exuitur amictu, aut novo flore vestitur. Sic apostolica quoque gratia nescit defectum: sed vetustate sui floret. Anima ergo corrumpi nescit, quæ florentibus meritis vigens, semper justitiæ ceterarumque virtutum culmina patienti magnanimitate sustentat. Et ideo non defluit, neque deficit; quia nihil in ea rimosum est ac remissum, nihil mobile, nihil lubricum, nihil quod vino sermonis ex ea possit effundi. Ideoque confirmari se Psal. 72. 2. petit in verbis suis Propheta; ne moveantur pe- D des ejus, ne effundantur gressus ejus. Quæ si quis recto vigeat corde, non patitur, sed radicatus atque fundatus adversus omnes passionum fluctus immobilis perseverat.

ŷ. 19. 22. Confirmatus igitur in verbis ait: *Viam iniquitatis amove à me: & lege tua miserere mei.* Non dixit: Amove me à via iniquitatis; sed, *Viam iniquitatis amove à me*; quasi in nobis sit, & nobis inesse videatur. Quamdiu enim exercemus aliquid improbum, via iniquitatis interius manet, & non E recedit à nobis; ideoque studiose agamus, ut eam à nobis separemus. Sed quia hereditarium iniquitatis glutinum mentibus inhæsit humanis, opus est liberantis auxilio. Precare & tu, & dicito: Infelix ego homo, quis amovebit à me iniquitatis viam? Gratia Dei per Jesum Christum dominum nostrum. Et pulcre viam dixit iniquitatis, non iniquitatem; eo quod non quasi naturalis iniquitas sit in nobis, sed majorum post peccata currentium sit adtrita vestigiis.

23. Meritoque quia vulnus grande, ac vetus est, & diu serpens, perfectioris medicinæ remedia deposcit, obsecrans ut Domini legitima miseratione curetur. Cito enim refricatur vulnus, quod sanatum medicinæ lege non fuerit; immo etiam seriorem curatio sentit profectum. Ideoque si virus in interiora proserpit, medicamenta foris apposita non sentit. Exigit ergo medicinæ ratio, ut aut sectione, aut adustione curetur. Nisi enim putrefacta recidantur, aut humor inutilis decoquatur, frustra medicinæ manus adhibentur ad vulnera. Ideoque bonus medicus hujusmodi ægrum A legitime dicit esse curandum; ut possit medicina proficere. Lege ergo miseretur, qui cum justitia sapientiaque miseretur; ut ea dimittat quæ scit jure posse dimitti; ne cùm alterius miseretur, se ipsum legi faciat obnoxium. Agag postquam miseratione donatus est, fecit peccare Saul. Peccavit enim in ipsa misericordia, & ideo peccavit post misericordiam.

24. Consideremus etiam, ne & ipsum deteriorem faciamus, cujus miseremur injuste. Plerum- B que enim non coercere delinquentes [a] majoris auctoritatis est, quam si ulciscaris. Traduntur enim in passiones ignominiæ, quicumque aliquid inhonestum commiserunt, nullumque culpæ pretium ferunt. Denique eos qui cognitorem Deum suorum scelerum non putabant, & quasi sine judice & sine lege vivebant, *Tradidit illos*, inquit, Rom. 1. 28. *Deus in reprobum sensum*; quia elegerunt viam iniquitatis: viam autem veritatis eligere noluerunt.

25. Sed Propheta qui sincero converti voluit C affectu, *Viam*, inquit, *veritatis elegi: judicia tua non* ŷ. 30 *sum oblitus.* Non potest hoc dicere, qui errat in dogmate. Non potest arianus dicere, non potest sabellianus, non manichæus: non potest dicere avarus, qui sæcularia & materialia concupiscit; non potest dicere qui negotiatur; non est enim via veritatis habendi studium, cupiditas possidendi. Quomodo via veritatis, cùm ille dives in sæculo nequeat secum suas transferre divitias, & incipiat mendico illo Lazaro egentior esse post D mortem? Non est via veritatis honor sæculi, sollicitudo mundi. Denique qui viam veritatis elegit, paulo post dicit: *Averte oculos meos, ne videant* Inf. ŷ. 37. *vanitatem.* Vanitas temporalium est, veritas æternorum. Si volumus igitur ambulare viam veritatis, peregrinemur sæculo magis quam Deo, & ambulemus per fidem. Qui enim per fidem ambulat, Deo præsens est: qui ambulat per speciem, adest sæculo, peregrinatur à Domino: sed hic cito confunditur.

E 26. Unde refugus ab hujusmodi viro dicit David: *Adhæsi testimoniis tuis, Domine; ne confundas* ŷ. 31. *me.* Adhæret testimoniis Domini qui ejus mandata non respuit, judicia non obliviscitur, nec voluptatibus indulget suis. Qui adhæret Domini testimoniis, renuntiat mundo, posteriora obliviscitur, ad priora contendit; ut perveniat ad bravium, quod est insigne victoriæ. Non ergo confunditur, quem mundi hujus illecebrosa non ceperint: non confunditur, etiamsi erubescen- F da commiserit, qui veniam delictorum poscit à Christo. Ideoque respondetur ei: *Dimissa sunt tibi* Luc. 7. 48. *peccata tua . . . vade in pace.* & 50. Sed ita non confunditur, si fuerit in eo operata peccatorum remissio; ut non solùm peccata, sed etiam peccandi affectum auferat. Justitia remittat iniquitates, fortitudo timorem, temperantia impuritates, ut non solum temporalis, sed etiam perpetua fiat remissio peccatorum. Intret in animam tuam Christus, inhabitet in tuis mentibus Jesus; ut in tabernaculo virtutis peccato locus esse non possit.

27. *Viam*, inquit, *mandatorum tuorum cucurri,* ŷ. 32. *cùm dilatares cor meum*; Neque enim poterat viam

a. Ita vet. edit. & cuncti mss. Rom. autem edit. è margine unius cod. Vat. *majoris austeritatis est.* Non male, si spectetur sensus. Verum cùm omni alio suffragio destituatur, dicendum est id hoc loco significari quosdam esse qui dum crimen condonant, ut auctoritatem ostendant suam (non enim inferiorum judicum, sed principis est veniam concedere) reis plus noceant impunitatis indulgentiâ, quam si in eos severe animadverterent.

currere, si cor ejus coartaretur angustiis. Deni- A que currentibus viam Domini ait Apostolus: (2. Cor. 6. 13 & 14.) *Dilatamini & vos, & nolite jugum ducere cum infidelibus.* Et de se ait: (Ibidem. 11.) *Os nostrum patet ad vos, ô Corinthii, cor nostrum dilatatum est.* Ideo & de Salomone dicitur: (3 Reg. 4. 29.) *Latitudo cordis ejus, sicut arena maris.* Et vide distantiam: via sit angustior, cor latius, ut Patris, & Filii, & Spiritus sancti sustineat mansionem; ne veniat Verbum Dei, & pulset, & videns cordis ejus angustias, dedignetur habitare. Denique sapientia in exitu canitur, in plateis autem B cum fiducia agit. Plateæ latæ sunt. Non igitur in viis, sed in cordis latitudine sapientia decantatur. In hoc igitur campo interioris hominis, non in angustiis mentis currendum nobis est, ut comprehendamus. Scriptum est enim: (1. Cor. 9. 24.) *Sic currite, ut omnes comprehendatis.* Denique comprehendit, qui ita cucurrit, ut diceret: (2. Tim. 4. 7.) *Cursum consummavi*; cucurrit enim ut bonus equus.

28. Siquidem habet equos suos Christus, de quibus dicit Propheta: (Habac. 3. 15.) *Immisisti in mari equos* C *tuos, turbantes aquas multas*; en quod gentium populos, qui moventur ut aquæ multæ, & excitantur ut fluctus aquarum multarum, evangelizando commoverint apostoli; ut adsurgentes à terrenis idolorum cæremoniis in Christum crederent. Et supra ait: (Habac. 3. 8.) *Adscendi in equos tuos: equitatus tuus sanitas.* O bonorum equorum duodecajugum mirabile, quibus fræna pacis, habenæ sunt caritatis! Constricti sunt inter se concordiæ vinculis, & jugo fidei subjecti, quatuor rotis Evan- D gelii mysterium totius orbis finibus invehentes, bonum aurigam portantes Dei Verbum, cujus flagello fugatæ sunt illecebræ sæculares, exterminatus mundi istius princeps, justorum cursus impletus est. O rationabilium equorum grande certamen: ô mirandum mysterium! Rota intra rotam currebat, & non impediebatur. Novum Testamentum in veteri Testamento erat, intra illud currebat, per quod annuntiabatur. In quatuor partes ibant rotæ, & non revertebantur re- E trorsum; quia spiritus vitæ erat in iis, qui currebant in quatuor partes totius mundi; & sine offensione currebant, quia bona vita equorum quadrabat. Currebant igitur equi; quia non dormiebat, qui adscenderat equos.

29. Animarum igitur nostrarum auriga Jesus, qui nos quoque vult adscendere equos nostros, hoc est, nostra corpora; sed vigilare semper, ne dicatur nobis: (Psal. 75. 7.) *Dormitaverunt qui adscenderunt equos.* Transeundum est hoc mare impigre. Vix F transitur à vigilantibus: si quis autem dormierit, transire non poterit; sed demergitur, ut Ægyptius, cujus & anima & corpus interiit: (Exod. 15. 1.) *Equum enim & adscensorem projecit in mare*, qui non sequebantur legem, sed persequebantur.

SERMO QUINTUS.

ה He.

1. SEquitur quinta littera *He*, quæ latine significat, *est*: vel, ut alibi invenimus, *vivo*. Convenit sibi utraque interpretatio; qui enim est, vivit; & qui vivit, est. Denique gentiles non sunt; & ideo non vivunt, sed mortui sunt: *Jesus autem heri & hodie, ipse est & in sæcula.* (Heb. 13. 8.) Et qui est, vivit: *Vivo enim ego, dicit dominus Deus.* (Ezech. 33. 11.) Quomodo enim potest non esse, qui vivit? Vivit autem Jesus, qui etiam mortuos vivificat, & vocat ea quæ non sunt, tamquam ea quæ sunt. Nihil mirum si Domino cedit natura, ut vivificentur & mortui, & incipiant esse, qui non erant. Et ideo quia via etiam vita est secundùm illum qui ait: *Ego sum via, veritas, & vita*; (Johan. 14. 6.) viam quæramus, ut vitam habere mereamur. Audiamus ergo illum qui vivit in Christo. Vivit autem qui ait: *Sed nos qui vivimus, benedicimus te, Domine*; (Psal. 113. 18.) in Christo enim Jesu etiam quicumque mortuus fuerit, vivit.

2. Audiamus, inquam, quid dixit ut viveret: *Legem mihi constitue, Domine, viam justificationum tuarum: & quæram illam semper.* (℣. 33.) Miles qui ingreditur iter, viandi ordinem non ipse disponit sibi, nec pro suo arbitrio viam carpit, nec voluptuaria captat compendia, ne recedat * à signis: sed itinerarium ab imperatore accipit, & custodit illud: præscripto incedit ordine: cum armis suis ambulat, rectâque viâ conficit iter; ut inveniat commeatuum parata subsidia. Si alio ambulaverit itinere, annonam non accipit, mansionem paratam non invenit; quia imperator iis jubet hæc præparari omnia qui sequuntur, nec dextera, nec sinistra à præscripto itinere declinant. Meritoque non deficit, qui imperatorem sequitur suum; moderate enim ambulat, quia imperator non quod sibi utile, sed quod omnibus possibile considerat: ideo & stativas ordinat, triduo ambulat exercitus, quarto requiescit die. Eliguntur civitates, in quibus triduum, quatriduum, & plures interponantur dies, si aquis abundant, commerciis frequentantur: & ita sine labore conficitur iter, donec ad eam urbem perveniatur, quæ quasi regalis eligitur, in qua fessis exercitibus requies ministretur.

3. Hanc legem viandi esse præscriptam, Christo ducente, sanctis commeantibus, recognoscas velim. Profecti sunt enim & patres nostri de terra Ægypti per longa spatia terrarum, quorum stativæ omnes, mansionesque descriptæ sunt; donec Cades, id est, ad sanctam terram perveniretur. Istæ sunt stativæ filiorum Israel, quas descripsit Moyses ex præcepto Domini. Advertimus ergo quis has ordinaverit mansiones, quomodo ambulare oporteret filios Israel. Præibat enim illos

*. Cùm tradantur hic multa, quæ ad veterem spectent militiam, ea nos breviter & recta serie in gratiam lectorum explicabimus. *A signis*: proprie hæc sunt solidæ imagines, quales erant aquilæ, lupi, dracones: sed hoc loco etiam pro vexillis, id est, velis ex hasta suspensis ponuntur. Singulis autem legionibus ac manipulis sua signa erant, à quibus qui discessisset longius quam unde tuba audiri posset, capite luebat. *Itinerarium*, idem est, ac tessera ad iter edicendum data. *Cum armis ambulat*; leve hoc iis qui arma membrorum ducebant loco: sed prætereа ferebant in falce frumentum ac cibos sæpe in quindecim dies, vallos, sarcinas & alia. *Mansionis* vox temporibus affectæ latinitatis pro ipsis castris usurpata est. *Stativas ordinat*, subintellige sedes aut mansiones, ita scilicet à stando dictas. Negat autem Justus Lipsius sic dici ea castra, in quibus miles paucis tantum diebus commoretur. Sed ille hunc locum non legerat, quandoquidem intercalaris istius quietis post tertium quemque itineris diem nusquam meminit. Quod vero subdit Ambrosius de urbe, *in qua fessis exercitibus requies ministretur*; eum locum ab eo designari credimus, qui castris hybernis deligebatur. Denique *Imperator* non semper idem est atque rex, sive princeps orbis Romani: sed is etiam dicitur, vel qui bellum suo ductu & auspiciis administrandum suscipit, vel qui occisis in acie legitimo hostium numero hunc honoris titulum consequutus est. Sed qui plura de hac tota re desiderat, adeat eumdem Lipsium lib. 5 *De Militia Romana*, Dial. 1. 9. 11. & 12.

Deus per diem in columna nubis, ut refrigeraret viantibus: noctu autem in columna ignis, ut viam ostenderet ambulantibus, & tenebras dimoveret. Lex viarum columna erat & ignis, & nubis: denique in columna oubis loquebatur ad eos. Ubi volebat exercitum requiescere à labore itineris, non movebatur columna ignis, nec transibat nebula lucis: quaodo autem volebat exercitum movere, provehebatur & columna ignis in oocte, columna autem oubis in die. Illa aurem columna nubis, specie quidem præcedebat filios Israel, mysterio autem significabat dominum Jesum in nube venturum levi, sicut dixit Esaias; hoc est, in virgine Maria, quæ oubes erat secuodum hereditatem Evæ: levis erat secundum virginiratis iotegritatem. Levis erat, quæ non homini quærebat placere, sed Domino. Levis erat, quæ non in ioiquitate cooceperat, sed Spiritu superveniente generabat: nec in delicto, sed cum gratia parturiebat.

Isai. 19. 1.

4. Aliter quoque banc interpretationem sumere licet. Venit in nube levi Christus in Ægyptum, hoc est, venit in susceptione corporis in hoc sæculum. Io nube venit, quem nebula corporis obumbrabat: sed levis erat caro, quam nulla sua gravabant delicta. Quomodo enim peccatis gravaretur suis, qui auferebat omnium peccata populorum? *Ecce*, inquit, *Agnus Dei: ecce qui tollit peccatum mundi.* Ante hesternum lectum est, quia stabat Jesus, & habebat vestimenta sordida; mea enim peccata portabat. Sumsit vestimenta nostra, ut nos splendore immortalitatis indueret. Venit in nube levi quasi justitia; iniquitas enim in talento plumbeo sedet: Christus in corda justorum, io quibus peccata oon eraot. Et ideo bene lectum est hodie: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi?* Pro nobis Verbum suscepit carnis infirmitatem: pro nobis esurivit, vapulavit, crucifixus est, mortuus est; ut nobis in quibus ante vita ignobilis & degener habebatur, inciperet mors esse pretiosa.

Zach. 3. 19.

Psal. 115. 12.

5. Sed revertamur ad confectionem itineris, & ordinem mansionum. Et tu sequere spiritaliter haoc legem viaodi, ut exeas ex Ægypto: & inde promovens fige tabernaculum in Socoth, hæc prima tibi statio sit. Socoth prima mansio est, significans tabernaculum. Fige ergo tabernaculum quod in te est, mentisque tuæ stationem confirma; ut radicatus atque fundatus maneas in fide Christi. Sequitur maosio in Mara, hoc est, in amaritudine. Non omnes mansiones æquales sunt. Inde ventum est in Helim, ubi fontes duodecim erant, & septuaginta arbores palmarum. Post amaritudinem, ne populus deficeret, debuerunt amœna & fœcunda succedere. Inde Raphidin, quod est laudatio judicii. Inde sequitur Sina, habens in se & populi tentatiooem, & Legis promulgationem. Variantur merita mansionum; quia nulli jugis in hoc sæculo vivendi potest esse successus. Boous igitur Imperator alibi manna esurienti populo ministravit: alibi potum de petra fluere, quo sitim populi restiogueret, augusta provisione præcepit: alibi Legem dedit: alibi triumphos donavit, ut his beneficiis fotus exercitus nullum prolixi itineris sentiret laborem.

6. Itaque in illo populo typus fuit, io oobis veritas. Nos igitur committamus iter nostrum ductui domini Jesu, qui Legem primò introduxit, & antea per Jesum terram repromissionis in possessionem populo suo dedit. Sed etiam quando Moyses videbatur ductor esse, aderat illi Jesus: aderat autem non palam, nec aperte ductorem, aot Principem populi se se gerens; exspectabat enim donec Moyses tempus expleret suum, quo completo, successit Jesus. Itaque si consideres Scripturam dicentem: *Erunt dies eorum anni centum viginti*; videbis mysterium plenitudinis temporum [a] & centum viginti annos, post quos & Moyses in monte requievit, & Jesus maoifeste mansiooum suscepit principatum, ut jam non sub Legis timore sit populus, sed resuscitatus à mortuis, fructu vitæ fruatur æternæ. Ambulemus igitur secundum Legis doctrinam: via nobis lex Dei sit.

Gen. 6. 3.

7. Hanc viam ambulans Ecclesia dicit: *Ego flos campi, & lilium convallium, sicut lilium in medio spinarum*; in totam enim terram fides populi credentis exivit, & io spatioso posuit pedes suos Christus. Et ideo pulcre ait florem se esse campi. Flos erat etiam Paulus, qui dicebat: *Bonus odor Christi sumus Deo.* Et vere flos, qui poterat nova & vetera de sui cordis proferre thesauro. Pulcre etiam lilium dicitur Ecclesia; sicut enim lilium fulget, ita etiam splendent opera saoctorum. Pulcherrime etiam dictum est lilium convallium; quia io humilibus magis elucet gratia. Sed hoc lilium in medio spinarum, hoc est, inter Judæos & hæreticos, hoc est, inter sollicitudines hujus sæculi, quæ mentem hominis animumque compunguot. Possumus etiam aliter accipere; quia sicut lilium inter spinas eminet, ita super omnes cooventus Ecclesia Dei refulget.

Cant. 2. 2.

2. Cor. 2. 15.

8. Refert etiam considerare quòd hoc lilium spleodore circumfusum sit intus autem quod habet, rubeum sit, boni & ipsum odoris; eo quod caro Christi [b] velut murali divinitatis claritudine circumsepta, cælestis habuerit protectionem gratiæ. Denique in posterioribus ait: *Fraternus meus candidus & rubeus.* Candidus claritate divina: rubeus specie coloris humani, quem sacramento incarnationis adsumsit. Meritoque & ipsum quod est rubeum, beoe olet; quia caro Christi sine peccato est, quam perfidi contrectantes, manus suas inquinaverunt: sancti veneraotes, pietatis odore flagrarunt.

Cant. 5. 10.

9. Accepit hunc odorem dominus Jesus flagrantis Ecclesiæ suæ, & ait: *Ecce proxima mea bona.* Et Ecclesia dicit ad Christum: *Ecce bonus fraternus meus: ecce es bonus .... tamquam malum in lignis silvæ.* Hujusmodi pomum odoram gratiam habet, ut ceterorum pomorum flagrantiam viocat. Christus ergo affixus ad lignum, sicut malum pendens io arbore, bonum odorem mundanæ fundebat redemtionis; quia peccati gravis detersit fœtorem, & unguentum potus vitalis effudit. *Tamquam malum*, inquit, *in lignis silvæ, ita consobrinus meus in medio filiorum*; eo quod super prophetas

Cant. 1. 14. & 15.

Ibidem.

a. Edit. *Ex centum viginti annis.* Mss. vero nobiscum faciunt.

b. Mss. sex: *velut mortalis divinitatis.* Quinque: *velut murali divinitatis claritate* vel *claritudine.* Alii cum edit. *velut morali* &c. Nostram vero lectionem præferendam esse docet loci totius series; nihil enim aliud significat Ambrosius, nisi Christi carnem divinitatis splendore velut quodam muro septam fuisse.

& apostolos intima corda hominum verborum suavitate mulcebat. Sed non solum odor, verum etiam cibus suavis in malo est. Ergo cibus suavis est Christus.

Cant. 2. 3. 10. *In umbra*, inquit, *ejus concupivi, & sedi*. Legem enim acceperat, hanc sequebatur, hanc currebat viam. In Lege itaque requiescens, in umbra Christi requiescebat. Bona umbra, [a] quæ nos ab iniquitatis calore sola defendit. Cui autem dubium, quod Lex Dei umbra sit Christi? Quid est lex diei festi neomeniæ, sabbatorum, nisi umbra futurorum? Qui dies secundum legem Moysis; ut videam sex dies, & iterum septimum diem, & sic perpetua sæcula? Qui mensis secundum legem Moysis; ut sciens mensem, sciam primam mensis neomeniam, & vera sancta in neomeniis offerenda? Qui secundum legem Moysis annus sex illis diebus constat, de quibus ait: Deut. 15. 12. *Sex annis serviet Hebræus, & septimo anno liberabitur*; ut inveniantur sex anni, quibus aliquis operatur terram: septimo autem anno remittet illam proselytis, & pauperibus, & bestiis terræ? Qui septimus annus, quo conceduntur debita omnia Hebræis? In hac umbra requiescebat patrum fides, & prophetarum sancta devotio.

11. Dicit ergo congregatio religiosa, vel sancta anima: Cant. 2. 3. *In umbra ejus concupivi, & sedi.* Umbra ejus est Jubilæus annus. Quis enim ejus mystica videt, Levit. 25. ut facie ad faciem cognoscat, quæ anno quinquagesimo complenda, Lege præscripta sunt? Levit. 23. Umbra sunt dies festi secundum Legem primo mense decima die mensis usque ad quartam decimam, & inde usque ad vigesimam primam mensis. Ibidem. Quæ umbra est celebritas illa inter primum & septimum mensem [b] in tempore illo anonymo? Umbra est, sanctificata libertas in sabbato. Umbra est dies festus septimi mensis neomeniæ, & memoriale tubarum septimi mensis, dies decimus, dies propitiationis. Vides quia monas & decas duo festi dies. Item quintus decimus dies, dies tabernaculorum per octo dies. Ibidem. In umbra hæc omnia. In umbra prima dies vocata, & octava dies vocata in umbra, quæ in scenopegiis præscripta secundum Legem.

12. Constitue mihi aliquos ex circumcisione credentes, in Lege doctos, observantiæ sollicitæ viros, & nunc Evangelii agnitione illuminatos, spiritali saginatos gratia; dicit in his Ecclesia, quæ videt Christum, quæ Sponsum recipit, quæ cibo ejus pascitur: Cant. 2. 3. *In umbra ejus concupivi, & sedi: & fructus ejus dulcis in faucibus meis.* Quis fructus ejus dulcis, nisi prædicatio Dominicæ passionis, ut ipse ait: Psal. 126. 3. *Ecce hereditas Domini, filii, merces fructus ventris?* Quis enim dulcior fructus potest esse in faucibus nostris, quam remissio peccatorum? Et bene flos est Ecclesia quæ fructum annuntiat, hoc est, dominum Jesum Christum, de quo dictum est Mariæ: Luc. 1. 42. *Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui.*

13. Ergo ubi gustavit fructum suavitatis, impatiens ad perfectiora festinat dicens: Cant. 2. 4. 5. 6 & 7. *Introducite me in domum vini, constituite in me dilectionem, confirmate me in unguentis, stipate me in malis; quia vulnerata dilectionis ego sum. Læva ejus sub capite meo, & dextera ejus amplexabitur me. Adjuravi vos, filiæ Hierusalem, in virtutibus & fortitudinibus agri, si suscitaveritis, & resuscitaveritis dilectionem, usque quo voluerit.* Merito quærit eum, merito desiderat; quia bene omnia in hoc cursu atque itinere disposuit Imperator noster. Primùm omnium fidei fundamento tabernaculum hoc confirmandum putavit. Deinde si qua est nobis aspera atque arida & prærupta mansio, Imperator tamen iste turbata discernit, arida irrigat, deserta fœcundat. Si quid amaritudinis, si quid tentationis, si quid infirmitatis est, ductor noster & amara temperat, & sollicita mitigat, dura dissolvit, & invalida confirmat.

14. Sic ubi vult requiescere rex terræ exercitum suum, non ignobilem vicum, non commeatibus indigentem, non arenosa & nuda gignentium; sed urbem ædificiis nobilem, refertam, & uberem copiarum, aut agrum amœnum & virentem pascuis, aut nemorosa & campestria stativis opportuna decernit. Ergo si reges terræ norunt commoda providere sequentibus se: quanto magis Deus qui bonus est, novit quemadmodum profutura disponat diligentibus se? Ac primùm si incognitum carpendum est iter, duces eliguntur viarum, qui præcurrant agmini. Sed hoc imperatores isti injuriosum sibi arbitrantur: Deus autem præibat, cùm Hebræi facerent iter. Denique *in columna nubis loquebatur ad eos.* Et ut scias quia præibat: Exod. 13. 21. & 22. *Deus*, inquit, *præibat illis iter, die quidem in columna nubis ostendens illis viam: nocte autem in columna ignis, & non deficiebat columna nubis in die.*

15. Hanc præcedentem nubis columnam sequens Ecclesia non deficientem, ne ipsa deficeret, umbrâ ejus refrigerabatur; & ideo dicit: Cant. 2. 3. *In umbra ejus concupivi, & sedi: & dulcis ejus fructus in faucibus meis*; quia à Domino pascebatur, deducta in locum pascuum, & aquam refectionis. Cant. 2. 4. *Introducite me in domum vini.* Inde copiis præparatis, quærit progredi ad aliam mansionem in qua mysteriorum gratiam, & lætitiæ capiat suavitatem. Hinc quoque promovens verum iter, ait: Ibidem. *Constituite in me dilectionem.* Bona stativa, ubi plenitudo est caritatis. *Confirmate me*, inquit, Ibidem 5. *in unguentis, stipate me in malis.*

16. Habes alias mansiones, ad quas Ecclesia cum delectatione succedit. Istæ mansiones sunt crucis Christi, & sepulturæ, in quibus vulnerata est Ecclesia, sed vulnere caritatis. Vulnus enim est quod Christus excepit: sed unguentum est quod effudit. Pomum est quod pependit. Hoc pomum gustavit Ecclesia, & ait: Cant. 2. 3. *Et fructus ejus dulcis in faucibus meis.* Et ut scias quia pomum est Dominus, legisti supra: Ibidem. *Tamquam malum in lignis silvæ, ita consobrinus meus.* Nos quoque vulnus fatemur, cùm prædicamus Christum crucifixum: sed bonus odor sumus Deo; quia crux Christi Judæis scandalum, Græcis stultitia: nobis autem virtus Dei, atque sapientia est. Hoc vulnere Ecclesia

a. Edit. & mss. aliquot: *Quæ nos ab iniquitatis sole defendit.* Alii mss. partim ..... *calore & sole defendit*: partim .... *calore defendit*: Melius Navas. unus & Lat. ... *calore sola defendit.*

b. Vet. edit. *in tempore illo, anno quinquagesimo, qui Jubilæus dicitur.* Optime Rom. cum parte mss. *in tempore illo anonymo*; non enim hic illius celebritatis tempus nominatim exprimitur. Ceterum hæ voces, *Umbra est sanctificata libertas in sabbato*, desunt in omnibus mss. ex quibus aliqui orationis seriem ita connectunt: *In tempore illo an non umbra est dies festus* &c.

vulneratur, cùm Salvatoris sui prædicat mortem: A
sed hoc vulnus est caritatis. Denique qui non
credit, negat: qui diligit, confitetur. Manichæus
negat, Christianos fatetur; & ideo scriptum est:
Prov. 27. 6. *Vtilia vulnera amici, quam voluntaria oscula inimi-*
Cant. 2. 5. *ci*. Pulcre ergo dicit Ecclesia: *Quia vulnerata ca-*
ritatis ego sum.

17. Nudemus membra nostra bono vulneri,
nudemus sagittæ electæ. Sagitta hæc Christus
Esai. 49. 2. est, qui dicit: *Posuit me sicut sagittam electam*. Bo-
num est ergo hac vulnerari sagitta. Non medio- B
cris mansionis iste processus: non omnes possunt
dicere quia vulnerati sunt dilectionis. Dicebant
apostoli cùm pro Christo lapidarentur, & Chris-
tum prædicarent. Dicebat Paulus cùm ter vir-
gis cæderetur, & die ac nocte Christum adoran-
dum gentibus disputaret. Dicunt hoc martyres,
qui vulnerantur pro Christo: & quia vulnerari
pro ejus meruerunt nomine, plus diligunt.

18. Ad hanc ergo veniens mansionem Eccle-
sia, ad hunc processum, ut pro Christo filios suos C
offerat, ut excipiat vulnera caritatis, quasi bona
fidei alimenta reperiens, pietatisque fructus gus-
Psal. 33. 8. tavit ipsa, & hortari cœpit ceteros dicens: *Gustate,*
& videte quoniam suavis est Dominus, *sicut malum.*
Cant. 2. 3. Et in malo vulnus est, sed tamen suave est. Venit
iterum ad vallem botryonis, vidit ingentis uvam
magnitudinis, quam duo portare vix poterant:
unus qui præcederet, alius qui sequeretur. Gusta-
vit mysterium, gustavit in Jesu Nave, gustavit in
Num. 13. 28. Caleb, qui dicebant populo: *Vidimus terram pro-* D
fluentem mel & lac. Gustate, & videte, quam sua-
vis est Dominus.

Cant. 2. 6. & 7. 19. Et addidit Ecclesia dicere: *Læva ejus sub ca-*
pite meo, & dextera ejus complectetur me. Adjuravi
vos, filiæ Hierusalem in virtutibus & fortitudinibus
agri; si suscitaveritis, & resuscitaveritis caritatem us-
quequo voluerit. Et istæ mansiones sunt via regali
Iohan. 14. 2. incedentis Ecclesiæ. *Multæ* enim *sunt mansiones*
apud Patrem meum testificatur dominus Jesus; &:
Ibidem. 3. *Ecce venio, & accersio vos*. Bona mansio sapientiæ, E
& sive in læva ejus, sive in dextera, bona mansio;
quia via regalis est. Ideoque sapientes nuntii di-
Num. 20. 17. cunt: *Via regali ibimus, non divertemus dextera,*
neque sinistra, quoadusque transeamus terminos tuos.
Hoc dixerunt missi à Moyse nuntii ad regem
Edon, hoc est, terrenum; quia terrena omnia, sive
in dextera, sive in sinistra, mala sunt. Mala mansio
insipientia, mala mansio intemperantia; & ideo
pertransit has mansiones Hebræus: non divertit
ad eas, sed pertransit; ut perveniat ad sinistram F
sapientiæ & dexteram, & in ipsis maneat, ubi di-
vitiæ simplicitatis, ubi gloria, ubi longitudo vitæ
Prov. 3. 16. est. *Longitudo* enim *vitæ in dextera ejus*, ut ait Sa-
lomon: *in sinistra autem ejus divitiæ & gloria.* In
dextera vita est, in sinistra requies. Utinam super
sinistram ejus requiescam, ne quæram cervicalia.
Ezech. 13. 18. *Væ* enim *iis qui adsuunt cervicalia*, Ezechiel dicit.
Has mansiones præparat Ecclesiæ suæ bonus
ductor, & per vias sapientiæ dirigit iter ejus. De-
Prov. 3. 17. nique laudat Sapiens vias ejus: *Viæ ejus viæ bonæ,*
& omnes semitæ ejus in pace.

20. Sed quia sapientia, honestas, claritas, ita
Rom. 13. 10. perfectæ sunt, si habeant caritatem (plenitudo
enim Legis caritas est) suscitari & resuscitari vult
caritatem: suscitari in veteri Testamento, re-
suscitari in novo. *Caritas Deus est*, ut legimus: ca- 1. Iohan. 4. 8.
ritas Christus est. Suscitatur tamquam leo, & ca-
tulus leonis, ut Judæ adscendat ex germine. Re-
suscitatur ut dormiens, ut recumbens; quia non
humana, sed sua & Patris majestate est suscitatus
à mortuis. Unde ait Scriptura: *Quis suscitabit il-* Gen. 49. 9.
lum? Non enim poterat illum aut Angelus, aut
potestas suscitare aliena; cùm ipse alios resusci-
taret. Ergo cùm hîc dicit: *Si suscitaveritis, aut re-* Cant. 2. 7.
suscitaveritis caritatem usquequo voluerit, de iis di-
cit qui resurrectionem ejus possunt congrue præ-
dicare; ut audientibus ardorem fidei & devotio-
nis accendant. Vel suscitatur Christus in iis, qui
primùm accedunt: resuscitatur in iis qui post-
quam accesserint, dormierunt. Dormit ergo
Christus in negligentibus, suscitatur in sanctis.

21. Habet ergo Ecclesia per quæ gradiatur:
habet habitacula mansionum, in quibus requies-
cunt sancti, de quibus iste est qui dicit: *Legem mi-* ℣. 33.
hi constitue, Domine, viam justitiarum tuarum. Bene
ait, *statue*; ut in pectore ejus immobilis & fixa
permaneat, nec aliquo sæculi turbine, ab ejus
convellatur affectu; ut ipse lex sit sibi, opus ha-
bens legis scriptum in corde suo.

21. *Et quæram*, inquit, *illam semper*. Non est enim
mediocre quod requiritur paradisi gratia, Dei
regnum, Angelorum consortium, immortalitatis-
que domicilium. Non ergo uno die quæritur, nec
duobus, aut paucis mensibus: sed quæritur sem-
per, & quæritur per omnia; ut meritorum multa
concurrant suffragia; [illegible] enim & omne
tempus significat, & per omnia. Cùm dicit igitur:
Quæram semper, sine fine dicit esse quærendum.
Sed non satis est quærere, nisi intelligas quod
requiris.

22. Ideoque ait: *Da mihi intellectum, & perscru-* ℣. 34.
tabor legem tuam, & custodiam illam in toto corde meo.
Quærendum primùm, deinde intelligendum per-
scrutandumque legis omne mysterium, & in cor-
de custodiendum. Quis autem potest custodire
legem Dei, nisi intellectum acceperit? Qui autem
intelligit & scrutatur, scrutando in semitam man-
datorum deducitur. In quo illud advertendum
quia lex est justitia, mandatum judicium, sicut &
in hac littera legimus. Est Legis via stare in viis
Legis: est via justitiarum secundùm primum ver-
siculum. Est ergo & testimoniorum via: *In via tes-*
timoniorum tuorum delectabar. Est & via mandato-
rum: *Viam mandatorum tuorum cucurri*. Interroge-
mus ergo has vias, ut dicatur nobis: *State in viis* Hier. 6. 16.
Legis, & interrogate semitas æternas, & videte quæ
via melior, & ambulate in ea. Cùm omnes igitur
ambulaverimus vias, veniemus in omnium finem
viarum, qui ait: *Ego sum via*. Christus ergo finis Iohan. 14. 6.
viarum; *ipse enim est finis Legis ad justitiam omni* Rom. 10. 4.
credenti. Hinc audeo dicere quia finis justitiarum
Christus, qui est justitia: finis testimoniorum
Christus, de quo dictum est: *Estote mihi testes, &* Esai 43. 10.
ego testis, dicit Dominus, & puer meus quem elegi.

23. Advertimus igitur quantum nobis ambu-
landum sit, ut veniamus ad Christum. Ambulan-
dum in Lege; quia finis Legis Christus est. Sine
Lege ergo non pervenitur ad Christum. Unde
manifestum est quod hæretici, qui Legem veteris
non accipiunt Testamenti, etsi dicant quod Chris-
tum teneant; tamen non possint tenere finem,
qui

qui initium non tenuerint. Ipse Jesus est initium & finis. Oportet igitur ut ambulemus secundum legem spiritalem; ut veniamus ad Legis finem dominum Jesum. Oportet ut sequamur testimonia; ut pervenire possimus ad magnum testimonium dominum Jesum. Oportet etiam ut in præceptis Domini ambulemus; ut perveniamus ad magnum
Matth. 5. 21. & 22. præceptum, de quo legistis: *Dictum est antiquis: Non occides .... ego autem dico vobis*; hoc est, super omne præceptum dico. Itaque non usurpatorie dixerim, sed vere, quia sicut sunt sancta sanctorum; ita præceptum est præceptorum.

24. Sed ut ista servare possimus, intellectum petamus à Domino. Intelligamus quæ sit circumcisio. Circumcidit Jesus petrinis gladiis, & abstulit opprobrium Ægypti à filiis Israel. Petra Christus est. Circumcidat te Verbum Dei, & gladius oris ejus; & sic Ægypti carebis opprobrio. Non igitur corporis, sed cordis intelligenda est circumcisio. Si intellexeris Legem, servabis eam in corde tuo. Judæus in corde Legem non servat: sed in labiis Legem recitat, & Legem ignorat.
Esai. 29. 13. Denique, *Populus hic*, inquit, *labiis me honorat: cor autem eorum longe est à me*. Quomodo potest Legem tenere, qui longe est à Legis auctore? Tertius versiculus quid habeat, consideremus.

℣. 35. 25. *Deduc me in semitam mandatorum tuorum; quoniam volui eam.* Quis hoc dicit, nisi qui sequitur Christum? Non potest alius hoc dicere, nisi
Deut. 13. 4. qui illud exsequitur, quod scriptum est: *Post dominum Deum tuum ambulabis, & ipsi adhærebis; quia*
Matth. 10. 38. *ipse te deducet.* Quomodo deducat, audi: *Nisi qui tulerit crucem suam, & post me secutus fuerit, non est me dignus.* Præcedit ergo Christus, ut nos sequamur, præcedit Verbum. Principium Christus est; ideo
Prov 8. 22. Sapientia dicit: *Dominus creavit me principium viarum suarum.* Advertimus quod & principium Christus, & finis viarum sit. Non vereor ne quis dicat: Creatum ergo Christum adseris? Respondebo: Ita creatum dico, quemadmodum factum legi, hoc est, factum ex muliere, factum sub Lege, hoc est, secundum susceptionem carnis creatum, secundùm quod est natus ex Virgine. Creatus est, ut redimeret creaturas: homo factus est, ut homines à morte perpetua liberaret. Creatus est, ut vias mihi demonstraret æternas, quibus homo redire possit ad Dei regnum. Ergo quia principium est viarum Dei, hoc principium sequamur. Primus viam novi ingressus est Testamenti; ut in hac via devotionis iter nobis sterneret. Si jejunamus, ante nos ille jejunavit: si pro nomine Domini sustinemus injurias, prius ille sustinuit pro nostra redemtione. Cervices suas posuit in flagella, maxillas suas in palmas: adscendit crucem; ut doceret mortem non esse metuendam. Denique quasi præcedens ait Petro, *Tu me sequere.* Et ideo Johan. 21. 22
Petrus cursum consummavit; quia sequutus est Christum.

26. Sequitur versus quartus: *Inclina cor meum in testimonia tua, & non in avaritiam. Utilitatem* ℣. 36.
alii habent: & puto quod ideo mutatum sit; quia utilitas bonæ rei videtur esse expetenda potius quam declinanda. Sed quia plerique lucrum pecuniarum utilitatem suam putant esse; ideo si legimus *utilitatem*, non animæ utilitatem accipere debemus Prophetam declinare, sed utilitatem pecuniæ. Sanctus enim lucra ista non novit: sed omnia hæc detrimentum arbitratur; ut Christum lucretur. Et recte. Quod enim putamus lucrum esse pecuniæ, damnum est animæ; quia virtutis est detrimentum. Ergo secundum eos qui ita acceperunt, ut optet Propheta inclinare cor suum in testimonia, & non in avaritiam; & nos congruimus adsensu. Atque utinam precem sancti sequentes, & oremus quod ille oravit, & quod oramus, imitemur affectu. Quid enim mihi prodest si orem, ut avertat cor meum Deus ab avaritia, & ipse diebus ac noctibus pecuniæ quæram compendia? Si oramus sermone, compatiamur & mente. Audit & sensum nostrum Jesus, & cognoscens duobus istis non convenire, sermoni & cupiditati, non exaudit loquentem. Et ideo qui bene volebat orare, dicebat: *Orabo spiritu, orabo &* 1. Cor. 14. 15.
mente: psallam spiritu, psallam & mente. Ita magis audit orantem, si adspernetur avaritiam.

27. Sed quia invalidi sumus, & plerumque volentes avertere cor nostrum à pecunia, vel auro, vel argento, capimur adspectu, & agrum aut ædificium videntes alienum, concupiscimus, bene addidit Propheta dicens: *Averte oculos meos ne vi-* ℣. 37.
deant vanitatem: in via tua vivifica me. Etenim qui in via est Dei, vanitates non adspicit. Via perfecta Christus est. Qui igitur in Christo est, quomodo potest vanitates adspicere; cùm Christus in carne sua omnes mundi hujus crucifixerit vanitates? Avertamus igitur oculos nostros à vanitatibus; ne quod oculus viderit, animus concupiscat. Mystica enim differamus interim. Utinam hac interpretatione possimus revocare ad diversa * circensium ludorum, atque theatralium spectacula festinantes. Vanitas est illa quam cernis. Pantomimum adspicis, vanitas est: luctatores adspicis, vanitas est; quia cernis eos de [a] viridi luctantes corona. Illi enim veri sunt luctatores, qui adversum hujus sæculi luctantur illecebras. Non capiat oculos tuos palæstra membrorum. Equos currentes adspicis, vanitas est; quia vane currunt, qui adscendentem salvare non possunt. Denique recursus ipse te doceat quia vane currunt, qui non directum conficiunt iter, oblivis-

*. Circenses ludi erant varia certaminum genera, ita dicti quod in circo, id est, loco circularis figuræ celebrarentur: ad theatrorum autem spectacula non solum tragœdiæ & comœdiæ pertinebant, sed etiam saltationes pantomimorum. Etenim pantomimos saltores fuisse docet Lucianus Dial. *De Saltatione*. Horum ars erat sine voce argumentum gestu ac nutibus tam native repræsentare, ut illud spectatores non solum videre, sed & quodammodo audire sibi viderentur. Hinc Lucianus, δεῖ γὰρ διὰ τῶν ὀρχηστῶν καὶ χειρῶν ξυνιέναι, ἢ μὴ λαλοῦντος τοῦ ὀρχηστοῦ αὐτοῦ. Hinc a Cassiodoro quoque Var. lib. 4. ep ult dicuntur, *Orchistarum loquacissimæ manus, linguosi digiti, silentium clamosum, expositio tacita*. Est etiam ea de re antiquum hoc incerti epigramma:

Tot linguæ, quot membra viro, mirabilis ars est,
Quæ facit articulos, ore silente, loqui.

Eamdem hanc artem musicæ partem esse, atque à veteribus mutam appellatam tradit laudatus jam ante Cassiodorus, quem videsis Var. lib. 1. epist. 20. & lib. 4. epist. ult. nec non in eam Fr. Juretii annotationem. Consule etiam Brissonium, *De verborum juris significationibus*, ad eamdem vocem, sicut Vossii Etymologicum in voce, *mimus*. Porro cùm populi studia Ambrosii ætate in vana illa spectacula fervèrent, non mirum est, si frequentius ille insurgat in hoc vitium, nec se aliis P. P. Tertulliano, Cypriano, Chrysostomo & ceteris, hac in re inferiorem ostendat. Ipsum adi lib *De Fuga sæculi*, cap. 8. num. 1. & infra Serm. 16. ℣. 59 & 64 sed comprimis lib 1. Offic cap 50 & alibi.

a. Mss quinque: *De viridibus frondibus luctantes habere coronas.* Tres: *De putridis frondibus* &c. Unus Vat. & edit Rom. *De vili luctantes corona* Vera lectio reliquorum mss. ac edit. *De viridi*. Erat quippe in ludis Olympicis proposita corona oleagina, in Isthmiis pinea, ex apio in Nemeis.

centes superiora, & ea quæ posteriora sunt, ap- A petentes.

28. Ante nos est Christus, ante nos bravium cejus, ad quod pervenit, qui non in incertum cu- cutrit, nec revocavit cursum suum, sed incitavit. Ad hunc dirige oculos tuos, averte à spectaculis, averte ab omni sæculari pompa. Sicubi popula- res cognoveris plausus, averte oculos tuos ab his, inflecte, deprime, & serva eos; ut erigas meliori- bus. Erige ad cælum: vel nocte stellarum moni- B lia, orbem lunæ decorum, vel die solem adspice. Specta mare, terram circumspice; ut opere facta divino omnis creatura te pascat. Quæ formarum gratia in ipsis bestiis? Quantus decor in homini- bus? Quanta in avibus pulcritudo? Hæc intuere, & non videbis iniquitatem & contradictionem in civitate. Hæc vide, & non introibit mors per fenestras oculorum tuorum.

29. Si videris mulierem ad concupiscendum eam, intravit mors per fenestram. Si videris pos- sessionem minoris aut viduæ, & concupieris diri- C pere eam, intravit mors per fenestram. Si videris aliena monilia, aurum, argentum, & concupieris ut extorqueas, intravit mors per fenestram. Clau- de ergo hanc fenestram, cùm videris alienæ mu- lieris pulcritudinem; ne mors possit intrare. Ocu- li tui non videant alienam; ne lingua perversum loquatur. Tuam ergo fenestram claude; ne morti pateat intranti. Sed etiam alienam fenestram ca- ve. A fenestra enim domus suæ intrat fornicaria. A fenestra sua intrat, cùm aliquem petulantis D oculi tentat lasciviâ. Exclude igitur hanc fenes- tram verbi ostio, nec capiaris oculis meretricis, & abripiaris palpebris ejus. Sed non est una fe- nestra, per quam mors consuevit intrare. Est & fenestra verborum, per quam sermones com- meant meretricis. Et ideo te ab aliena uxore cus- todi, ne te sermonibus gratiosis adoriatur; à fenes- tra enim domus suæ intrat. Intrat mors per oscu- la; & ideo cave, ne te laqueis labiorum suorum al- liget. Intrat mors, si meretrix te osculetur. Intrat E mors si citò adquiescas loquenti. Intrat mors si multum loquaris; multiloquio enim peccatum incurritur. Intrat mors etiam si non loquaris, & Rom. 10. 10. Christum timeas confiteri. Ore enim confessio fit ad salutem. Intrat mors etiam per cavernas au- rium; & ideo aures sunt spinis sepiendæ, ut illece- bras meretricii sermonis excludas. Hæc moralia.

30. Sunt etiam mystici oculi quos avertere debeas à vanitate. Est enim & sensuum vanitas, quam oculi animæ tuæ videre non debeant; quia F illi eam vident, quos Apostolus [a] damnat. Unde Ephes. 4. 17. & 18. ipso magis auctore discamus quæ vanitas, & qui oculi sint. Manifestum est enim esse plerosque qui vanitate sensus sui obscurati sunt corde, [b] & alie- nati à via Dei propter ignorantiam quæ in ipsis est, propter cæcitatem cordis eorum; illos tamen gentes Apostolus dicit. Ignoret igitur gentilis ille quod non didicit, ignoret quod non credidit: tibi ignorare non licet quod confiteris. Christus non in vanitate venit, sed in virtute: [c] non inflavit sensum hominis, sed vivificavit: non cæcitatem A cordis, sed illuminationem mentis operatus est. Inflammavit cor tuum, ut comprehendas quæ mandatorum cælestium ratio, quæ animæ sub- stantia, quæ vitæ futuræ gratia, in quo statu post hæc erimus.

31. Erige igitur mentem, utere naturali inge- nio: ad imaginem Dei factus es, ut superna adspi- cias, & terrena non quæras. Noli curvare cervi- cem tuam, mundi premendam pondere: noli in- hiare auro atque argento; [d] ne te sæculi vinculis alligandum præbeas. Ideo dixit Dominus: *Nolite* Matth. 10. 9. B *possidere aurum atque argentum*; ne nos auri atque argenti cupiditas avara possideat. Noli ergo inse- rere collum tuum diaboli laqueis. Strangulat ava- ritia pauperem in hoc sæculo: sed in perpetuum dives suis laqueis suffocatur, cujus sensus in vani- tate est, in tenebris ambulat; quia in his laborat, quæ sibi prodesse non possint. Vanitas est sollici- tudo vitæ hujus. Unde non in crapula & ebrieta- te, non in deliciis corporis, sed in cognitione præ- C ceptorum cælestium delectationem nostri debe- mus ponere. In vanitate currit, qui sibi succes- sibus videtur adfluere sæcularibus, qui tamquam umbra prætereunt. *Averte* igitur *oculos tuos, ne va- nitatem videant.*

32. Sed non satis est ut tu avertas; ne forte ve- lis & non possis, offundat tibi diabolus vanitatum spectacula, incentiva inserat voluptatum; pete ut Dominus avertat oculos tuos. Et hæc gratia Dei, & hoc munus est Domini; ut oculos animæ nos- D træ à negotiis mundi hujus avertat. Beatitudo enim omnis à Domino est. *Beatus* autem *vir, cui* Psal. 39. 5. *nomen Domini spes ejus, & non respexit in vanitates, & insanias falsas.* Qui non respicit hæc, beatus est: qui autem respicit, insanus atque furiosus est. Et ideo resipiscat unusquisque à furore sæcula- rium cupiditatum, quæ ita mentem animumque perturbant, ut compos sui esse non possit.

33. Si in navigio fluctuante sis constitutus, avertis à sentina oculos; ne vomitum moveat ti- E bi. Si in civitate ambulans aliquid fœtidi odoris offendas, longe refugis atque declinas. Si quid occurrat quod horreat oculus tuus, clauditur aut avertitur. In salo sæculi hujus fluctuas, influit sen- tina vitiorum. In hoc navigio tui corporis move- tur æstus cupiditatum, & non avertis oculos ani- mæ tuæ; ne videant sentinam libidinum, ne ad- spiciant mundi hujus stercora, ne fœtor immun- dus nares repleat tuæ mentis, in quibus Spiritus sanctus esse consuevit; ut possis dicere: *Spiritus di-* Job. 27. 3. F *vinus qui est in naribus meis.* Nares igitur animæ tuæ à fœtore avertantur criminum diversorum; est enim in his velut quoddam insigne judicii. Un- de dicitur Sponsæ: *Nares tuæ sicut turris Libani,* Cant. 7. 4. *prospiciens faciem Damasci*; eo quod unguentum veri Sacerdotis, quod descendit de capite in bar- bam, hoc est, odor ille divinus, odor gratiæ spi- ritalis, qui de Patre in Christo erat, & sacramen- to incarnationis descendit in terras, ut omnia fuso replerentur unguento, emineat præcelsi po- testate judicii, & nares repleat animæ, ut bene- olentia discernat & fœtida; suavia sanctorum, qui

a. Post verba: *Apostolus damnat*; sequebantur illa in edit. *Cognosce quæ sit vanitas sensuum, quam oculi tui mystici videre non debeant*: sed neque in ullis cod. Gallicis reperiuntur, nec ullo modo sensui videntur necessaria.

b. Mss. decem: *& alienati à vita Dei* &c.

c. In edit. post, *sed in virtute*, adjicitur: *Non in antiquitate, sed in novitate.* Quæ verba in mss. desiderantur. At quidam pro, *in virtute*, habent, *in veritate*.

d. Mss. aliquot: *Ne te sæculo alligandum præbeas.* Aliquot alii: *Ne te sæculis alligandum præbeas.*

[2. Cor. 2. 15.] possunt dicere: *Christi* enim *bonus odor sumus Deo;* [A] & fœtida peccatorum.

34. Hæ sunt nares sicut turris Libani præcelsa supra mundum; & ideo prospicit faciem Damasci, gentilem scilicet populum, odorans fidem ejus, cujus gratia delictorum suorum detergeret fœtorem. Facies igitur Damasci fides est gentium, nullo obumbrata amictu, nullo adoperta vestitu, nuda ac libera, cælo magis intenta quam terris. Hanc speculantur & prospiciunt nares Ecclesiæ, quod suave in ea & odorum est ad- [B] spirationis & gratiæ colligentes. Et bene nares ejus sicut turris Libani; quia in sacrificiis odor suavis Ecclesiæ est, in quibus est boni odoris hostia, remissio peccatorum.

35. Sume igitur has nares, ô homo; ut à graveolentibus florulenta secernas; & tunc vivificabit te Dominus. Cùm enim adverterit quod de ipso petis, ut avertat oculos mentis tuæ à vanitate, cooperatur animæ tuæ; ut si specie aliqua capitur, aut duritia, aut infirmitate non flectitur, [C] flectat eam jugo verbi, & habenis suis regat; ut voluntate Dei abducatur à vitiis, & vitæ odorem capiat æternæ. Non enim hîc vita perfecta est: sed hæc vita in umbra. Ideo ut homo Christus Jesus ex Virgine nasceretur, obumbravit virtus Altissimi matrem futuram; quia in umbra descendit, ab umbra incipiens operari salutem hominis, & consummaturus caritate solis æterni. Umbra est ergo vita hæc: festina ad solem, ut te defendat ab umbræ hujus frigore, & calorem tibi profun- [D] [Matth. 24. 20.] dat æstivum. Et ideo suadet orandum ne fiat fuga nostra hyeme vel sabbato, non tempus diemque significans, sed frigere nos meritis prohibens, & bonorum operum esse jejunos.

36. Disce nunc quemadmodum avertat oculos ejus, quem miseratur Dominus, à vanitate. Ex his enim quæ sequuntur, hoc intelligere possumus; [ỳ. 38.] subjecit enim: *Statue servo tuo eloquium tuum in* [Psal. 110. 10.] *timore tuo.* Initium esse sapientiæ timorem Domini dicit Propheta. Quid est autem initium sapien- [E] tiæ, nisi sæculo renuntiare? Quia sapere sæcularia, stultitia est. Denique sapientiam hujus mundi, [1. Cor. 2. 19.] stultitiam esse apud Deum Apostolus dicit. Sed & ipse timor Domini, nisi secundum scientiam sit, nihil prodest; immo obest plurimum. Siquidem Judæi habent zelum Dei, sed quia non habent secundum scientiam, in ipso zelo & timore majorem contrahunt divinitatis offensam. Quod circumcidunt infantulos suos, quod sabbata custodiunt, timorem Dei habent. sed quia neftrunt Le- [F] gem spiritalem esse, circumcidunt corpus, non cor suum. Ignem sabbato adolere formidant, cùm Lex sanctificationis die libidinum ignem prohibeat accendi.

37. Et quid de Judæis dicam? Sunt etiam in nobis qui habent timorem Dei, sed non secundum scientiam, statuentes duriora præcepta quæ non possit humana conditio sustinere. Timor in eo est; quia videntur sibi consulere disciplinæ, opus virtutis exigere: sed inscientia in eo est; quia non compatiuntur naturæ, non æstimant possibilitatem. Non sit ergo irrationabilis timor. Etenim vera sapientia à timore Dei incipit, nec est sa- [A] pientia spiritalis sine timore Dei; ita timor sine sapientia esse non debet. Basis quædam verbi est timor sanctus. Sicut enim simulacrum aliquod in basi statuitur, & tunc majorem habet gratiam, cùm in basi statua fuerit collocata, standique acceperit firmitatem: ita verbum Dei, vel * rationabile Dei in timore sancto melius statuitur, fortius radicatur, hoc est, in pectore timentis Dominum; ne labatur verbum de corde viri, ne veniant volucres, & auferant illud de incuriosi & dissimu- [B] lantis affectu. Sed etiam verbo Dei timor ipse aptari ad utilitatem & constabiliri videtur; ut non sit alienus scientiæ, sicut basis acceptâ statuâ non est aliena gratiæ. Timor ergo verbi est locus, sicut in pace locus ejus. a Timor quædam statio verbi: verbum timoris est disciplina; plenus enim disciplinæ timor non nutat ad lapsum.

38. Et quia basim verbi timorem diximus; ne quid alienum à Scripturis posuisse nos quisquam putet, accipiat lectum de Dei verbo in Canticis [C] canticorum: *Crura ejus columnæ marmoreæ fundatæ* [Cant. 5. 15.] *super bases aureas;* significans columnas esse Ecclesiæ apostolos, qui fundati sunt in timore sanctorum. Nam sicut Petrus, Jacobus, & Johannes, & Barnabas columnæ esse videbantur Ecclesiæ; & quicumque vicerit hoc sæculum, fit columna Dei, quam confirmat qui dicit: *Ego confirmavi colum-* [Psal. 74. 4.] *nas ejus:* ita & basis aurea timor plenus disciplinæ, quia initium sapientiæ est. In timore ergo sapientium apostolica prædicatio tamquam super ba- [D] sim auream columna firmatur. Christi igitur eloquio & apostolico sermoni tribunal est timor justi, & basis aurea plena prudentiæ: simulacrum autem bonum tamquam effigies veritatis, sermo sanctorum. Et vide tamquam basim auream esse sanctorum timorem. Lege Esaiam: vide quantis subjecerit timorem; ut faceret irreprehensibilem & bonum timorem: *Spiritus*, inquit, *sapientiæ &* [Esai. 11. 2.] *intellectus, spiritus consilii atque virtutis, spiritus cognitionis atque pietatis, spiritus sancti timoris.* Quan- [E] tis timorem subjecit; ut haberet quod sequi posset? Informatur per sapientiam, instruitur per intellectum, consilio dirigitur, virtute firmatur, cognitione regitur, pietate decoratur. Tolle timori Domini ista, & est irrationabilis & insipiens timor, unus ex illis: *Foris pugnæ, intus timores*, qui- [2. Cor. 7. 5.] bus afflictus esset & Paulus, nisi habuisset Dominum consolantem.

39. Nec otiosum est in Proverbiis: *Tunc intelli-* [Prov. 2. 5.] *ges timorem Domini.* Quid est, *Tunc?* id est, *Cùm sa-* [Ibidem. 3. & 4.] [F] *pientiam invocaveris, & prudentiæ dederis vocem tuam; & si quæsieris illam ut pecuniam, & ut thesauros scrutatus fueris eam, tunc intelliges timorem Domini.* Et ideo tamquam super basim bonam dicit: *Statue servo tuo eloquium tuum in timore tuo.* Plena disciplinæ oratio, per quam docemur quemadmodum debeamus orare: unusquisque sermo doctrina est deprecandi. Et quia docuit nos orare, qui sit istius orationis effectus, ostendit septimus versus.

40. *Aufer à me opprobrium meum, quod suspica-* [ỳ. 39.] *tus sum.* Subobscure dictum videtur: sed explanavit Apostolus quod hîc videbatur obscurum, ubi ait: *Nihil mihi quidem conscius sum: sed non in hoc jus-* [1. Cor. 4. 4.]

*. *Rationabile*, id est, ratio; λόγιον enim ac λόγος & verbum & rationem significant. Est autem hellenismus quo neutrum adjectivum ponitur loco substantivi.

a. Scripti cod. nonnulli: *Timor quoddam studium verbi* &c.

tificatus sum. Sciebat enim se esse bominem,& sic A
cavebat ut poterat,ne post suscepta baptismi sa-
cramenta peccaret; ideoque delicti conscius sibi
non erat: sed quia homo erat,peccatorem se fate-
batur, sciens unum esse Jesum lumen verum, qui
peccatum oon fecit, nec est inventus in ore ejus
dolus;ipsum solum justificari, qui vere alienus es-
set à lapsu. Similiter ergo & Propbeta etsi pecca-
tom declinare cupiebat; tameo quasi Deom re-
pulsorem peccari esse sui cupiebat. Volebat au-
ferri opprobrium quod suspicatus est, vel quia B
cogitaverat in corde, & non fecerat: & pœniten-
tia licet abolitum, suspectus tamen erat, ne fortè
adhuc maneret ejus opprobrium; & ideo Deum
precarur ut illud auferat, qui solus novit quod
nescire potest etiam ipse qui fecit. Denique alibi
Psal. 68. 20. ipse dixit Propbeta: *Scis opprobrium meum.* Quam-
quam istud opprobrium Christi sit, quod oon est
verum opprobrium, sed gloria Dei; crux enim
Cbristi Judæis scandalum, Græcis stultitia.

41. Illis ergo opprobrium, mihi virtus est, per C
quam adversarium repello, sæculum vinco. Mihi
sapientia, per quam insipientiæ laqueos evado.
Hoc opprobrium tbesauris Ægypti Moyses præ-
Hebr. 11. 26. tulit. *Majus*, inquit, *æstimans Ægypti thesauris oppro-
brium Christi.* Si opprobrium tuum gloria est, do-
mine Jesu, quanta est gloria tua? Tuæ igitur glo-
riæ participatione quid erimus, cujus sumus op-
probrio gloriosi? Dorsum meum posui in flagel-
la, maxillas meas io palmas, os autem meum oon
averti à confusione sputorum. Ecce opprobrium D
tuum, Domine, in quo salus est universorum, in
quo muodi redemtio: per quod opprobrium cœ-
pimus non erubescere qui erubescebamus, non
confundi qui confundebamur. Denique scrip-
Psal. 33. 6. tum est: *Accedite ud eum & illuminamini, & vultus
vestri non erubescent.* Hoc opprobrium auferri à
nobis nolumus, opprobrium crucis domini Jesu,
quo nostra auferuntur opprobria. Sicut enim ma-
ledictum factus est, ut nostra maledicta deleret,
homo factus est, ut levaret hominis infirmitates: E
ita opprobrium factus est, ut omnium auferret
opprobria.

42. Non uno tempore, non semel abstulit op-
probria: aufert quotidie. Peccatum incidimus,
non unum, sed multa: cooperti sumus opprobrio
& confusione. Venimus ad baptismum, deletum
est omne peccatum, & cum peccato opprobrium.
Abstulit opprobrium meum dominus Jesus op-
Rom. 6. 3. probrio soo, quia crucifixus est mibi; quia *Quicum-
que baptizati sumus in Christo, in morte ipsius bapti-* F
zati sumus. Non habeo quod auferri petam. Sed
post baptismum incidi opprobrium, debeo agere
pœnitentiam, ut dicam: *Aufer à me opprobrium
meum.* Si non agam pœnitentiam, quomodo di-
cam: *Aufer à me opprobrium meum*; cùm boc ipsum
peccati opprobrium sit, quia non ago pœniten-
tiam? Si autem pœnitentiam, ut oportet, ago, rec-
te dico: *Aufer à me opprobrium meum, quod suspica-*
a *tus sum; judicia enim tua* [a] *dulcia.*

43. Quid timeo confiteri, quid timeo dicere
peccata mea? Quid vereor opprobrii mei men-
tionem facere apud eum, cujus judicia dulcia
sunt? Quod severum in aliis, in Christo dulce est,
in Cbristo suave est; quia ipse suavis est. Denique,
Gustate, & videte quoniam suavis est Dominus. Dul- Psal. 33. 5.
cia judicia confitenti; quia ipse dixit: *Ego sum,* Esai. 43. 25. & 26.
*ego sum qui deleo iniquitates tuas .... & memor non
ero: tu autem memor esto, & judicemur: dic iniquitates
tuas, ut justificeris.* Dulcia judicia agenti pœniten-
tiam; quia ipse dixit: *Gaudium erit in cælis super uno* Luc. 15. 7.
*peccatore pœnitentiam agente, quam in nonaginta &
novem justis, qui non indigent pœnitentia.* Si dulcia
sunt igitur judicia Domini, suavitatis fructus per-
cipere elaboremus.

44. Vis scire quam dulcia judicia Domini?
Non resurgunt impii in judicio. Qui autem in judi- Psal. 1. 5.
cio resurgunt, * habent spem veniæ; quoniam *
crediderunt. Impii non sunt, peccatores esse pos-
sunt: fidem habent, & si culpam non declina-
runt, per fidem credunt: qoi autem credit in ip- Iohan. 3. 18.
so, non judicatur. Dolcia ergo judicia creden-
tibus. Qui autem non credunt, non Christi judi-
cio damnati sunt, qui venit non ut judicet mun-
dum, sed ut salvet & redimat: sed impietatis suæ
subiere judicium, qui in remissionem peccatorum
credere noluerunt. Non enim possunt ad ejus
pertinere beneficium, qoem cognoscere refuta-
runt. Ergo qui non crediderunt in eo, judicio ejus
videntur indigni. Jodicium enim ejus quid sit, ag-
nosce, dicente ipso: *Hoc autem judicium est, quia lux* Ibidem. 19.
venit in hunc mundum. Dulce ergo, quod lux est:
dulce judicium, quod præcedit misericordia. Sic
enim scriptum est: *Misericordiam & judicium can-* Psal. 100. 1.
tabo tibi, Domine.

45. Et quia cognovit dulcia jodicia, dicit:
Ecce concupivi mandata tua: in tua justitia vivifica ℣ 40.
me. Bona judicia auctoritate ait. Ecce amat li-
bertatem fidei, qui libertatem dedit. Diligi se
gaodet, qui ideo venit io bunc mundom, qoia
hunc muodum dilexit. Amari se exigit, qui om-
nes amat; quia caritas est. Concupivit mandata
Dei, ut bonus servus, ut cultor sedulus. Concupi-
vit non ut amator meretriciam copulam, non ut
avarus pecuniam, non ut luxuriosus lasciviam. De
illis enim Lex dicit: *Non concupisces.* Dominum au- Deut. 5. 21.
tem Deum præcepit diligendum, & tenero quo- Ibidem. 6. 5.
dam atque interno amandum cupiditatis affec-
tu. Et quia amicus est qoi diligit, servus est qui
timet; quasi amicus qui omnia fecerit, quæ præ-
cepit ei Dominus: *Vos*, inquit, *amici mei estis, si* Iohan. 15. 14.
feceritis quæ ego præcipio vobis.

46. *In tua justitia vivifica me:* audet & dicit; eo
quod illa sit vera vita, quæ vivit secundum Dei
jostitiam, quam vivebant apostoli; immo quam
vivunt. Sunt enim qui viventes mortui sunt: &
qui mortui vivunt. Deniqoe alii descendunt in
iofernum viventes: alii cùm sint corpore mortui,
meritis suis vivunt. Sunt enim qui non gustabunt
mortem, donec videant Filium homiois die judi-
cii revertentem, quando cum gloria sancti resur-
gent.

---

a Voci, *dulcia*, edit. vet. & quædam Paris. adjungebat: *Quomodo oportet confiteri.* Sed hæc nec in mss. Vat. nec in nostris inveniuntur.

* Ambrosius passim ita distinguit inter impios ac peccatores; ut illos esse definiat qui numquam in Christum credidere: hos vero, qui ipsius quidem fidem amplexi sunt, sed victi concupiscentiæ illecebris peccata gravia perpetrarunt. Compara hunc locum cum iis quæ S. Doctor in Enarr. Psalm. 1. ad ℣ 5. num. 56. docet; & vide etiam quæ nos ibidem annotavimus.

SERMO SEXTUS.

ו Vau.

a 1. SExta littera *Vau*, [a] cujus interpretatio, *Ille est, & non alius*. Vel cujus interpretatio: *Et ille*.

℣. 41. 2. *Et veniat super me misericordia tua, Domine, salutare tuum secundùm eloquium tuum.* Quid significet interpretatio litteræ, quoniam subobscura est, ex psalmi serie colligendum putavi. Nam cùm Propheta postulet: *Veniat super me misericor-* B *dia tua, Domine: veniat salutare tuum*; non est du-
b bium [b] quem videre deposcat, hoc est, in quo fructus & misericordiæ veniat & salutis. Denique in
Psal. 84. 2. superioribus idem poposcit in psalmo octogesimo quarto, in quo evidentius domini Jesu prophetavit adventum. Nam terram quam benedici postulet, satis notum est, illam videlicet quæ peccatum in Adam contraxerat, cui dicitur:
Gen. 3. 19. *Terra es & in terram ibis.* Maledixerat autem
c Deus [c] non elementum naturæ carnis, sed car- C nem prævaricantium. Benedicitur caro igitur in Christo, ut maledicto superiore caro solvatur. Benedicitur caro, quam benedictus Filius Dei, adsumta hominis conditione, suscepit.

Psal. 84. 7. & seq. 3. Et ideo subdidit: *Deus tu convertens vivificabis nos, & plebs tua lætabitur in te. Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, & salutare tuum da nobis. Audiam quid loquatur in me dominus Deus; quoniam loquetur pacem in plebem suam, & super sanctos suos, & in eos qui convertunt ad ipsum cor suum. Verumta-* D *men prope timentes eum salutare ipsius; ut inhabitet gloria in terra nostra.* Totus hic locus Jesum dominum sonat, qui vivificavit mortuos: Lazarum ante passionem, plurimos tempore propriæ passionis. Ipse est misericordia, ut pote remissio peccatorum. Ideo dicit: *Ostende*, quem videre possit in corpore. Nam Deum in majestate sua videre non
Johan. 1. 18. poterat; quia *Deum nemo vidit umquam*. Avidus Propheta desiderat videre, quem sperat tenere: quem si viderit, desiderat propriis manibus com- E prehendere. Ideoque ait: *Et salutare tuum da nobis.* Salutare Dei virtus est, salutare Dei Christus est; & ideo prope timentes hoc salutare. Longe erat Christus à nobis, longe erat à nationibus: descendit in terras, factus est prope, cœpimus non timere. Nam qui Christum timet, non timori est subditus, sed devotioni. Pietatis hic timor, non infirmitatis est. Denique nihil deest timentibus eum. Quomodo autem factus sit prope, audi: *Vt inhabitet*, inquit, *gloria in terra nostra*. Quis est gloria, nisi F dominus Jesus? Unde & apostolus Paulus ait:
1. Cor. 2. 8. *Deus domini nostri Jesu Christi, Pater gloriæ.* Meritò complacet in eo Pater; quia Patris gloria est. Hunc qui à Patre separat, majorem Patri injuriam facit, quem vult esse sine gloria. Hunc quis-

A quis æqualem Patri non putat, inferiorem & Patrem judicat; cùm alio verbo Patrem plus laudare non possit, cujus summa laus & gloria Christus est.

4. Rogatur ergo ut veniat salutare Dei. Ille est qui rogatur, hoc est, dominus Jesus, & non est alius; sicut habet litteræ interpretatio. Et vel sic non solus Pater rogatur: Est & ille, hoc est, & Filius qui rogatur, & rogatus advenit, & salutare mundo dedit. Ideo σωτήρ, hoc est salvator; ideo
B Jesus, sicut Angelus dixit: *Quia salvum faciet populum suum.* Cùm invocaret igitur Propheta, aderat; ut probaret illud, quia adhuc loquentibus nobis dicit: *Adsum*. Matth. 1. 21. Esai. 58. 9.

5. Adest, quia suscitatus à filiabus Judææ, quasi resuscitatus à filiabus Hierusalem. Audit Ecclesia sonum vocis ejus, & dicit: *Vox consobrini mei. Ecce hic advenit saliens super montes, transiliens super colles.* Manipularis est liber, multas habens personas nobiles, [d] velut manipulus triumphalis, multosque actus significans, quos intelligere magis, quam expressos tenere possimus. Nam quasi advenientem Sponsum audierit cum aliquibus pariter viantibus colloquentem, dicit Sponsa: *Vox consobrini mei.* Dum loquitur cum filiabus Hierusalem, & rogat ut excitent & resuscitent Sponsum, subitò tamquam de longinquo missæ vocis sonum sentiens, dicit: *Vox consobrini mei*, annuntians quem nuntiari sibi ante quærebat, quem cupiebat ab aliis suscitari: sua prece resuscitatum à
D Patre venire jam credens, læta dicit: *Vox consobrini mei.* Bene addidit, *consobrini mei*; ut non aliæ, sed consobrina sola sibi ejus vindicaret adventum. Cant. 2. 8. d

6. *Ecce*, inquit, *iste advenit.* Adhuc ego eum quæro, & ille jam venit: adhuc ego suffragia capto ut veniat, & ille jam proximus est. Ego suscitari mihi caritatem cupio, ego me vulneratam caritatis puto; & ad me plus caritas ipsa festinat. Ego dixi: *Veni*: ille salit & transilit. Ego rogo eum
E venire cum gratia: ille gratiarum operatur augmenta: & dum venit, incrementa gratiæ secum vehit, & veniendo adquirit; quia studet etiam ipse suæ placere dilectæ. Salit super excelsa, ut adscendat ad Sponsam; Sponsæ enim thalamus tribunal est Christi. [e] Salit super Adam, transilit super Synagogam. Salit super gentes, transilit super Judæus. Videamus salientem. Salit de cælo in Virginem, de utero in præsepe, de præsepio in Jordanem, de Jordane in crucem, de cruce in
F tumulum, in cælum de sepulcro. Proba mihi, David, salientem, proba currentem; tu enim dixisti: *Exsultavit tamquam gigas ad currendam viam: à summo cælo egressio ejus, & occursus ejus usque ad summum ejus; nec est qui se abscondat à calore ejus.* Ergo & nunc salit, & nunc currit de cor- Psal. 18. 6. & 7.

a. Hic mirum quantum varient mss. ac edit. Alibi enim: *cujus interpretatio sonat vel sic. Non ille: alius interpres: Et non est, ait.* Alibi autem .... *non ut ille: alius interpres* &c. Alicubi, *cujus interpretatio est: Et ille* (in ant. edit. *Vt ille*) *alius interpres: Et non est, ait.* Alicubi etiam, *cujus interpretatio est: Est & ille: alius interpres ait: non est alius.* Postremo in mss. aliquot habetur, ut in textu. Quam lectionem eo sequuti sumus, quod eam infra num. 4. Ambrosius ipse confirmat.

b. Mss. aliquot: *quem videre deposcat, in quo fructus est misericordia, venia, & salutis.* Aliquot alii .... *fructus est misericordia, & venia salutis.* Reliqui ac edit. ut in textu.

c. Sic edit. vet. ac mss. nisi quod in horum nonnullis vox, *carnis*, omittitur; & in eisdem mss. habetur, *superiore*, ubi legebatur in edit. *superato*. Edit. autem Rom. ita habet, *non elementum terræ, neque substantiam, aut naturam carnis, sed in elemento carnem prævaricatricem. Benedicitur ergo in Christo terra, hoc est, caro* &c.

d. Edit. & mss. non pauci: *velut manipulos triumphales*. Omnes tamen ex his: *velut manipulus triumphalis.* Optime. Dicitur autem triumphalis manipulus turma senatorum, aliorumque virorum illustrium, quibus imperator, dum triumpharet, stipatus incedebat. Vide *Josephi Laurentii Polymathiam*, lib. 3. Syn. 21. Item *Johan. Prusini antiq. Rom.* lib. 10. cap. 29. & alios.

e. Ita mss. duodecim. Edit. vero cum aliis: *Salit super Ecclesiam.* Quam mutationem eâ gratiâ inductam autumamus; ut Ecclesia Synagogæ, quæ sequenti membro nominatur, opponeretur. Verum idcirco hic Adami videtur facta mentio, ut ostendatur innocentiæ, ut vocant, statum, ne legem naturæ à Christo non fuisse alienam.

de Patris super sanctos suos, de oriente super occidentem, de septemtrione super meridiem. Ipse est qui adscendit super occasum, ipse super cælos cælorum ad orientem. Ipse adscendit super montes, ipse super colles.

7. Utinam ego miser dicam, dicat anima mea: *Ecce iste advenis*, & advenit non super terrena, non super valles; sed advenit *saliens super montes*; Deus enim, Deus montium est, & non vallium. Ubi ergo salit? Super montes salit. Si sis mons, salit super te. Salit super Esaiam, salit super Hieremiam, salit super Petrum, Johannem, Jacobum. *Monses in circuitu ejus*: si non potes mons esse, nec prævales, esto vel collis, ut super te Christus adscendat; & si transilit, ita transiliat, ut te transitus ejus umbra custodiat.

Psal. 124. 2.

8. Diximus de Christo & Ecclesia: dicamus de anima & Verbo. Anima justi Sponsa est Verbi. Hæc si desideret, si cupiat, si oret, & oret assidue, & oret sine ulla disceptatione, & tota intendat in Verbum, subito vocem sibi videtur ejus audire quem non videt, & intimo sensu odorem divinitatis ejus agnoscit: quod patiuntur plerumque qui bene credunt. Replentur subito nares animæ spiritali gratia, & sentit sibi præsentiæ ejus flatum adspirare quem quærit, & dicit: Ecce iste ipse est quem requiro, ipse quem desidero.

9. Nonne cùm aliquid de Scripturis cogitamus, & explanationem ejus invenire non possumus, dum dubitamus, dum quærimus, subito nobis quasi super montes altissima dogmata videtur adscendere: deinde quasi super colles apparens nobis, illuminat mentem; ut infundat sensibus, quod invenire posse difficile videbatur? Ergo quasi ex absente fit præsens Verbum in cordibus nostris. Et rursus cùm aliquid nobis subobscurum est, tamquam subducitur Verbum, & tamquam absentis adventum desideramus: & iterum apparens ostendit se nobis, tamquam præsens sit nobis in iis, quæ requirimus, cognoscendis. Salit ergo in uniuscujusque corde frequenter: transilit & exit, & revertitur, si sequaris, si requiras, si tibi fidelium gratia, disceptatione doctorum Verbum quod exierat atque transierat, postules resuscitari; sicut illa quæ quæsivit & invenit, quæ dixit: *Frater meus transivit: anima mea exivit in verbo ejus.*

Cant. 5. 6.

10. Ergo & si super montes salit, sequere: et si super colles, sequere. Reperiuntur enim in montibus & in collibus venatores Domini, qui investigant eos qui capiuntur ad vitam. Sic enim dixit per Hieremiam Deus: *Ecce mitto multos piscatores, ... & multos venatores, & venabuntur eos super omnem montem, & super omnem collem.* Ibi ergo populus Dei quæratur, & inveniatur in Petri & in Pauli doctrina, gratia, disciplina; ut non in convalle sint, ubi fletus: sed in montibus, à quibus unumquemque Christus illuminat. Et cùm Petrum legimus, Christus illuminat. Et cùm Paulum legimus, Christus illuminat. Curavit Paulus, Christus illuminavit; quoniam invocato domini Jesu nomine, resurrexit, cujus sanatus est munere. Suscitavit mortuam Petrus, Christus illuminavit; & ideo ait: *Illuminans tu mirabiliter à montibus æternis.*

Hier. 16. 16.

Psal. 75. 5.

11. Nos igitur qui montes esse non possumus, stemus in montibus vel in collibus; ut cùm miserit piscatores suos Dominus, & venatores, ut venentur eos qui super omnem montem sunt, vel super omnem collem, id est, in Legis & prophetarum præceptis, & novi & veteris Testamenti cognitione omnem habentes conversationem, inveniant nos paratos, & velut bonas colligant spicas, opportuno missi messores tempore; quia si quis extra montem aut collem fuerit repertus, colligi velut bona spica non poterit ab iis, qui (ut comparationis faciamus alterius mentionem) triticum à paleis separare mittentur. Plurimarum igitur operationum solertes ministros Dominus habet. Iidem piscatores, iidem etiam venatores sunt, atque messores.

12. Si in tempore messis, [a] quo diriguntur isti, meriti maturus exspectes, salientem in montibus poteris intueri, & videbis dominum Jesum similem capreolo, aut hinnulo cervorum super montes Bethel. Salit enim super Ecclesiam, quæ est domus panis; eo quod fidelium corda confirmet. Merito sicut capreola; quia caprea in altis pascitur. Dorcas dicitur à videndo. [b] Dorcadion enim visus acutioris est. Quid acutius Christo, qui Patrem videt, quem videt nemo? Aut si quis vidit in Christo, ipse Filius revelavit. Merito sicut hinnulus cervorum: hinnulus quasi filius, cui paternæ inoleverit vis naturæ; ut eum occulta non lateant, serpentes fugiant, venena non lædant. Denique eductus de latibulis suis serpens, qui producebatur ex homine, dicebat: *Quid venisti ante tempus torquere nos?*

Cant. 2. 9.

Matth. 8. 29.

13. Spectemus ergo salientem hunc hinnulum, ut non possimus timere serpentem. Non timebat David. Denique de his dicebat serpentibus: *Et respondebo exprobrantibus mihi verbum; quia speravi in sermonibus tuis.* Quasi bonus cervus, qui bibisset de fontibus aquarum, nequaquam humanorum serpentium spiras, & maledicorum venena metuebat. Coluber illi non erat noxa, sed præda. Cibus erat serpentini virus alloquii, & cibus laudis de quo dicebat: *Deus, laudem meam ne tacueris; quoniam os peccatoris, & os dolosi super me apertum est.* Saginabatur venenatorum sermonibus. * Illi sibila obtrectationum ora tollebant, & sermonibus odii circumdabant innocentem. Bonus cervus inter multos colubros positus non timebat, cervus amicitiæ, & pullus gratiarum. Simulabant caritatem, fundebant obtrectationem: *Ego autem*, inquit, *orabam*. Bonus cervus in medio viperarum innocuus pascebatur. Illi trisulcis ora linguis micabant: hunc autem sancta

℣. 42.

Psal. 108. 2.

Ibidem.

a. Rom. edit. sola, *quo diriguntur isti metere, maturus exspectes.*

b. Edit. omnes: *Dorcadum enim visus acutior est.* Mss. tres: *Dioraticon*; totidem: *Diorcation*; quinque: *Diorcaticon*; unus: *Dorcaticon*, non male, si subintelligatur genus vel animal. Nam omnes habent, *visus acutioris est.* Attamen quin legendum sit δορκάδιον, id est, *capreolus*, dubitet nemo, qui seriem paulo attentius inspexerit. Rursus ubi edit. ac mss. aliquot: *Quid hoc aptius Christo*, vel ut aliqui, *à Christo?* Alii majori numero habent: *Quid acutius Christo?*

*. Videtur hoc loco Ambrosius noster adludere ad versum illum è lib. 3. Georg. de serpente:

Tollentemque minas, & sibila colla tumentem

Sed infra etiam manifestius reddit alium illum ex eodem libro:

Arduus ad solem, & linguis micat ora trisulcis.

Micare autem idem est ac producere & reducere, sumta metaphora ex quodam ludi genere, quod extensis & contractis digitis exercebant; de quo videsis *Erasmi Adagia* Chil. 1. Cent. 8. adagio 27. *Dignus quicum in tenebris mices.*

pascebat oratio, immo cibum obtrectantibus offerebat. Respondit obtrectantibus sibi verbum; [Matth. 4. 4.] verbum enim cibus est. Denique *non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo Dei.* [Psal. 108. 25.] *Viderunt me*, inquit, *& moverunt capita sua*. Maledicebant, ego autem benedicebam. Maledicebant qui obtrectabant: benedicebam, qui verbum Domini prædicabam.

14. Quam bonum est ferre convicium, & convicium non referre? Deum præsulem adquirit, qui convicianti nescit irasci. Denique quanta patientiæ gratia dicentis: [Ibidem. 28.] *Maledicent ipsi, & tu benedices?* Beatus qui maledicta non sentit. Beatus quem maledicta non permovent. Non enim potest maledicto moveri, qui maledicta hominum divinæ munere benedictionis excludit. Non potest sentire maledictum, qui habet verbum: & non potest referre maledictum, cui in ore semper est verbum.

15. Sed est etiam bonus serpens, quem iste cervus non lædat. *Estote*, inquit, *astuti sicut serpentes.* [Matth. 10. 16.] Et: *Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto: ita exaltari oportet Filium hominis.* [Joan. 3. 14.] In serpente æreo figuratus est meus serpens. In ligno illo exaltatus est meus serpens. Serpens bonus, bonus serpens, qui de ore suo remedia, non venena fundebat. Potest non timere serpentes, qui hunc novit adorare serpentem. De hoc serpente dicit illa quæ diligit: [Cant. 2. 9. 10. 11. & 12.] *Ecce hic post parietem nostrum, prospiciens per fenestras, eminens super retia. Respondet consobrinus meus & dicit mihi: Surge, veni proxima mea, formosa mea, columba mea; quia ecce hyems præteriit, imber abiit, discessit sibi, flores visi sunt in terra.* Serpens profecto est, qui decursa hyeme, amictu corporis se volebat exuere, ut specioso decore vernaret. Idem ergo est cervus & serpens. Cervus habens cornua Legis & gratiæ (cornua ejus duo sunt Testamenta) velox gressu, impiger incessu, qui totum facilè orbem percurrat uno momento, ubique celebrabilis. Serpens quoque bonus, cujus priora dente Legis non mordeant, posteriora non vulnerent Evangelii lenitate. Caput defendit à vulnere, qui Legem venit non solvere, sed tueri ab interpretationibus perfidorum. Caudam in flagella diffundit liberam, cupiens adversarios magis flagellare, quam perdere. Bonus coluber in gremium dilectæ, atque in ipsum intimæ sinum mentis facilis illabitur, & adtactu nullo implicans ignem ossibus, præcordia ipsa depascitur.

16. [a] Pulcre lectum est hodie: [Matth. 10. 16.] *Ecce ego mitto vos sicut agnos in medio luporum.* Celebramus enim diem sanctorum quo revelata sunt populis corpora sanctorum martyrum, qui velut boni serpentes, depositis carnis exuviis, tentationum hyemalium rigore superato, & Spiritus sancti renovati gratia, æstiva mundo luce fulserunt, missi vere, ut agni, in medio luporum. Lupi sunt enim persecutores, lupi sunt hæretici omnes: docere nesciunt, ululare consueverunt.

17. Sed nemo moveatur, si in medio luporum mittitur. Beneficio Christi & lupus ipse mutatus est. Benjamin lupus rapax apostolus Paulus factus est, non jam insidiator ovilium Christi, sed defensor & custos. Cum hoc lupo versari libet: per hunc lupum, factum est ut simus tuti in medio luporum. Nemo jam veretur lupos, cum his pascimur, sicut scriptum est: *Tunc lupi & agni simul pascentur.* [Esai 65. 25.]

18. Sed jam consideremus quid sit quod ait Propheta: *Et ne auferas de ore meo verbum veritatis usquequaque; quia in judiciis tuis supersperavi.* [℣. 43.] Viderat Ecclesia vel ànima justi salientem sicut hinnulum super montes, repente proximum adspiciens post parietem domus suæ, prospicientem per fenestras, eminentem super retia, exsultat & gaudet; quia etiam ipsa amatur à Sponso: qui tamquam & ipse vulneratus caritatis decore, dilectæ primò cùm abesset, ad oscula rogatus adfuerit (rogatur enim cùm dicitur: *Osculetur me ab osculo oris sui*) [Cant. 1. 1.] deinde preces Sponsæ blanditiasque non spreverit, dilecta sibi ubera prædicantis, atque in interiora domus eam benignus induxerit; denique tamquam lasciviendi ludens amore, quia velit pertentare sensus amantis, sæpe egressus ut quæreretur à Sponsa, sæpe regressus ut invitaretur ad oscula, adstiterit post parietem, prospexerit per fenestras, eminens super retia; ut non totus abesset, nec quasi totus intraret, & ipse ad se Sponsam vocaret, ut veniendi ad se invicem fierent gratiora commercia, amorisque vim mutuis [*] adolerent sermonibus: *Exsurge*, inquit, *veni proxima mea, formosa mea, columba mea.* [Cant. 2. 10.]

19. Et tu si habeas fundatum parietem, non illum medium qui domus unius separet membra, sed ædificatum supra fundamentum apostolorum & prophetarum; ut compaginata ejus structura crescat in templum, nec disterminet ejus interna, sed muniat: si habeas ergo in te ædificationem Dei, & ad orientem pateant semper fenestræ tuæ; venit Verbum, stat post tuum parietem (*oculi enim Domini super justos*) [Psal. 33. 16.] prospicit per fenestras tuas.

20. Quæ sunt fenestræ istæ? Legimus fenestras, de quibus dicit Hieremias: *Intravit mors per fenestras*, [Hier. 9. 21.] per quas intravit avaritia, intravit libido. Oculus tuus fenestra est, intravit mors per oculum tuum. Si videris mulierem ad concupiscendum eam, intravit mors per oculum tuum. Si videris possessionem viduæ vel minoris, & concupieris invadere, indefensam putans ætatem esse, vel sexum (sed non sunt indefensi, quos Dominus vult esse defensos) intravit mors per fenestram. Si videris decorem mulieris, aut thesauros minoris, & tuas excitaveris cupiditates, intravit mors per fenestram. Sicut ergo per hæc intrat mors, intrat & vita. Si decorem [*] puellæ adspiciens sacræ, venereris dominum Jesum, quod in teneris annis venerit ætas senectutis, vita immaculata: & ipse

a. Cum hæ voces, *Gervasii & Prothasii*, tituli instar hic in pluribus mss. superscriptæ, tum quæ sequuntur, *Celebramus enim* &c. sermonem hunc die revelationis eorumdem Ss. Martyrum facto pronuntiatum fuisse aperta significant. Porro quod paulo superius ait: *Et adtactu nullo implicans ignem* &c. illud Virg. 7. Æneid de serpente in sinum Amatæ uxoris Latini regis illabente, haud dubie imitatur:

Ille inter vestes & levia pectora lapsus
Volvitur adtactu nullo, fallitque furentem.

Ubi *adtactu nullo* idem sonat, ac sensim sine sensu. Neque vero minus exprimit quod, quatuor versibus interjectis, legitur.

Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem

*. *Adolerent*, id est, magis incenderent, sive augerent.

*. Puellam sacram vocat, eam quæ voto publice emisso castitatem profitebatur. Illa enim à parentibus solebat offerri, ut ab Episcopo sacrum capitis velamen, tamquam professionis suæ insigne acciperet. Aliquando tamen invitis etiam parentibus solemne illud castitatis votum nuncupabat. Sed de hoc visendi genere quod tanta cura ac sollicitudine Italiæ Mauritaniæque regionibus invexerat Ambrosius noster, alius erit dicendi locus.

filiam tuam offeras, ut pio consecretur velamine: si possessionem minoris non tamquam sollicitus invasor adspicias, sed quasi parens sedulus religioso tuearis affectu; per bas fenestras prospicit Christus, ut vocet Sponsam, *emineas super retia*.

21. Bene *emineus*, quia solus est quem retia noo involverint peccatorum. Omnes intra retia erant, immo adhuc intra retia sumus; quia nemo sine peccato, nisi solus Jesus, quem non cognoscentem peccatum, peccatum pro nobis fecit Pater. Etenim rradidit eum laqueis, tradidit eum retibus, mittens eum non in peccato, in quo erant omnes homines, sed in similitudioe carnis peccati; ut de peccato damnaret peccatum in caroe. Peccatum erat caro secuodùm illud, quia hereditatio erat damnara maledicto. Peccatum erat illecebra & ministra peccati. Venit dominus Jesus, a & in carne peccato obnoxia militiam virtutis exercuit. Facta sunt membra nostra jam non arma libidinis, sed arma virtutis. Namque ubi erant inceotiva libidinis, ibi nunc sunt domicilia castitatis. Hic ergo venit ad laqueos, sed voluotarius: venit ad retia, sed securus.

22. Plena erant omnia laqueis, referta retibus. Audi dicentem: *In via hac qua ambulabam, absconderunt laqueum mihi*. [Psal 141. 4] Et io libro Sapientiæ Syrach moneris, ut cognoscas quia in medio laqueorum ambulas. [Eccli. 9. 20.] Quot vitia, tot retia: quot peccata, tot laquei: hereditarii jam te nexus tenebant. Venit ad laqueos Jesus, ut Adam solverer: venit liberare quod perierat. Omnes retibus tenebamur, oullus alium eruere poterat, cùm se ipsum non posset exuere. Talis ergo oecessarius fuit, quem viocula generationis bumanæ delictis obnoxia non tenerent, non cepisset avaritia, non ligasset dolus. Is solus erat Jesus, qui cùm hujus catnis se circumdedisset vioculis, captus non erat, non erat alligatus: sed dirumpens ea atque dissolvens, ad se magis vocavit Ecclesiam, prospiciens per laqueos, emineos super retia; ut & ipsa disceret vinculis non teneri. Deoique eo usque non longe à vioculis fuit, ut pro nobis subiret & morrem: sed tamen non servus mortis effectus, sed liber inter mortuos; liber enim erat, qui solvendæ mortis potestatem habebat. Denique ipse te doceat, qui ait: *Solvite hoc templum, & in triduo resuscitabo illud*. [Iohan. 2. 19.]

23. Audiamus itaque quid dicat: *Exsurge, veni proxima mea*, [Cant. 2. 10.] boc est, surge à mortuis, exsurge à vinculis, quibus circumdata tenebaris. *Exsurge*; quia ego resurrexi tibi: solve vinculum iniquitatis; quia ego jam solvi tibi. *Veni*; quia jam retia soluta sunt. Virgo peperit, puer natus ex Virgine est. Nibil debet muliebri hereditati: quasi filius mulieris non tenetur. Ceroe medium parietem maceriæ jam solutum, qui interiorum affectuum concordiam dividebat, & in diversum excitabat dissensiones corporalium passionum. Veni ergo secura, cupio videre faciem tuam, & audire vocem tuam: veni, ut jam me non per retia videas, sed facie ad faciem vultibus amatoris dilecta potiaris. Etbice ista decursa sint. Mystica autem illa, si possumus, vel * linea intueamur extrema.

24. Sedebat intra domum Sponsa, devota Domino, intra parietem Legis & prophetarum, spiritalium lapidum exædificatione fundatum, qui claudebat atque vallabat domum regiam, plenam jucuoditatis atque lætitiæ. Mirabatur thesauros regios, & iotuebatur sollicite, cupiens sapientiam, quæ has sibi divitias demonstraret, adsciscere. In secreto erat, sed secreti ipsius interpretem requirebat. Venit dominus Jesus saliens super montes. Nobis sero videbatur venire, sed ille properabat. Saliebat denique & transiliebat; ut Judæorum corporalia & saxosa dogmata transiliret. Adstitit post parietem domus, quæ erat in veteri Testamento, prospiciens per Legis fenestram, per prophetarum cavernas. Nondum erant domus illius aperta vestibula: nondum claves scientiæ portarum claustra patefecerant, quibus Legis claudebantur interna. De superiore tamen hoc est, spiritali parte prospectans, Ecclesiam vocat; ut per Legem & prophetas Evangelii vertice sublimis adsurgens, retia Judaicæ interpretationis & nodos intrepido calcet vestigio. Ideoque *proxima* vocatur, ut adhæreat Christo, mundana non quærat: ideo *formosa*, ut speciosos evangelizantium pedes proferat: ideo *columba*, ut spiritalia petat, terrestria derelinquat.

25. *Ecce*, inquit, *hyems præteriit: imber abiit, discessit sibi, flores visi sunt in terra*. [Cant. 2. 11. & 12.] Ante adventum Cbristi hyems erat: venit Christus, fecit æstatem. Tunc omoia erant florum indiga, nuda virtutum: passus est Christus, & omnia cœperunt novæ gratiæ fœcundari germinibus. Imber abiit luxuriæ profluentis, & nubila tetris orta flagitiis, æstiva jam puræ conscientiæ serenitate laxantur. Ideo non evadunt, quorum fuga byeme fit; quia non sequuntur Domini passionem, oon tollunt crucem suam, & Christum sequuntur. Imber impedit flores: at nunc flores videotur in terra. Boni flores apostoli, qoi diversorum scriptorum atque operum suorum fuderunt odorem.

26. *Tempus secandi advenit*; [Ibidem 12.] quoniam matura in horreis frumenta cooduntur: & qui metit, mercedem accipit. *Vox turturis audita est*; [Ibidem.] quia invenit sibi nidum, Ecclesia enim domus est castitatis. Ficus quæ propter infœcunditatem jubebatur excidi, fructus jam ferre cœpit. [Ibidem 13] Vinea translata ex Ægypto, jam non maceriis destructa depositis, incursatur à bestiis, nec informis sentibus, sed odora jam floribus, quæ solebat facere spinas, fructu curvescit uvarum.

27. Merito igitur sanctus David pascha Domini celebrans, & ferventi spiritu tempora ingressus æstiva, qui in verbo Dei fructus varios colligebat, hyemis adversa declinans ait: *Et ne auferas ex ore meo verbum veritatis usquequaque; quia in judiciis tuis supersperavi*. Quantus labor est, ut verbum percipias? Quantum iterum peri-

a Hunc locum Catharinus Opusc. *De Concept. B. Mariæ*, laudat; sed ita refert: *Et in carne, quæ peccato in matre fuerat obnoxia* &c. Verum jam viris doctis observatum est hæc verba *in matre*, nusquam apud Ambrosium inveniri. Et certe S. Doctor id tantum hoc loco significat, Christi carnem ejusdem ac nostram, quæ peccato obnoxia est, naturæ esse: neutiquam vero inficiatur beatæ Virginis immunitatem ab omni peccato, quippe quam non obscure adstruat in ultimum hujus ipsius psalmi versiculum illis verbis: *Suscipe me non in carne, quæ in Adam lapsa est. Suscipe me non ex Sarra, sed ex Maria; ut incorrupta sit Virgo, sed Virgo per gratiam, ab omni integra labe peccati.*

*. *Extrema linea*, id est, eminus seu è remotiori loco. Nam quod in quaque re postremum est, extremum dicitur. Est autem proverbialis locutio à circo, ubi varii gradus & spatia lineis distinguebantur, translata: de qua vide Adagia Erasmi Chil. 4. Cent. 5. Prov. 46. & alibi.

culum

1. Tim. 4. 14. Prov. 27. 6. culum si amittas? Et ideo tibi dicitur: *Noli negligere gratiam quæ in te est. Excole diligenter quasi bonus agricola, campum tuum; ut pascantur agni tui, & sata tua floreant.* Non auferatur ex ore tuo verbum; ne forte factis verba non congruant, & deforment iniquitatis opera magisterium disciplinæ. Tollitur ex ore verbum, cùm dicitur peccatori: *Quare tu enarras justitias meas?* [Psal. 49. 16.] Et ipsa obmutescit facundia, si ægra sit conscientia. Veniunt aves cæli, etiam ipsæ tollunt verbum ex ore tuo, [a] quæ tollunt verbi semen è saxo, ne fructum adferat.

A

B

28. Nunc consideremus, utrum etiam ex corde possit auferri verbum veritatis. Radicatum enim verbum atque depressum, & infixum mentibus nostris difficile auferri potest. Denique dictum est à Domino: *Quare tu enarras justitias meas?* [Ibidem.] Non dixit: Quare cogitasti justitias meas? *Et adsumis Testamentum meum per os tuum?* Non dixit: Per cor tuum. Sermo cohibetur indigni animi, non obstruitur pœnitentia: insolentiam prohibet, non excludit correctionem. Cavendum tamen est ne & ipsa interius corda turbentur, & offundat tenebras malitia; ut cor vanis cogitationibus obcæcatum lucem veritatis amittat, fulgoremque verbi capere non possit. Si igitur David orat, ne auferatur ex ore suo verbum, & si auferatur, non *usquequaque*, id est, non penitus auferatur: quis tantus est, qui in potestate sua gratiam disputationis esse commemoret; præsertim si vita redarguat, quod doctrina præsumat, & judicio Dei damnanda committat? Is enim qui in judiciis Dei sperat, servare potest verbum veritatis; quia dum veretur pœnam, custodit gratiam.

C

D

29. Ideoque ait: *Et custodiam legem tuam semper, in æternum, & in sæculum sæculi.* [℣. 44.] Duo dixit, cùm unum satis esse posset, si unum significare voluisset. Sed quia non solum in præsenti vitæ hujus tempore, sed etiam in futuro post hujus vitæ curriculum custodienda lex promittitur; ideo arbitror quia & secundum eos qui exemplari & umbræ serviunt cælestium, & secundum eos qui in cælestibus siti secundum veram Legem cultus Deo deferunt, pollicetur sibi esse vivendum; ut & hîc & ibi legem custodiat. Hîc in exemplari, in speculo, in ænigmate: illic in ipsa facie veritatis.

E

30. Possumus & illud intelligere; quia αἰῶνα non solum id significat quod dicitur, semper, sed etiam id quod, per omnia; quia ille per omnia Legem custodit, qui cùm sit eruditus in Lege, sub Lege natus, & supra Legem devotionis suæ gradum promovens, liberatur [b] à Lege (Christus enim nos redemit à maledicto Legis) non sine lege Dei, sed in lege factus est Christi: aut certe si per omnia Legem custodiamus, si legitimam pueritiæ atque adolescentiæ disciplinam, juventutis conversationem, senectutis maturitatem, tramitemque singulis præscriptum ætatibus nequaquam vitæ nostræ usus excedat. Similiter etiam animæ nostræ quædam esse videntur ætates, per quas percurrit & transit, ut possit dicere: *Cursum* [2. Tim. 4. 7.] *consummavi.* Denique animæ ætas est illa, de qua dicitur: *Et ætas senectutis vita immaculata.* [Sap. 4. 9.] Per omnia ergo Legem custodit, qui & in his corporis nostri ætatibus, & in illis animæ nostræ processibus non deviarit à Lege.

F

31. *Et ingrediebar in latitudine; quia testimonia tua exquisivi.* [℣. 45.] Qui secundum mandata angustam & arctam graditur viam, ambulat in latitudine. Unde legimus: *In tribulatione dilatasti mihi.* [Psal. 4. 2.] Et alibi: *In tribulatione invocavi Dominum, & exaudivit me in latitudine.* [Psal. 117. 5.] Sapiens enim in cordis sui ambulat innocentia, & de ejus fonte superfluunt aquæ super ejus plateas, qui mentem suam non intra corporalia & terrena concludit; sed dirigit ad cælestia, ut conversatio ejus in cælo sit. Audi nullas angustias sentientem: *Pressuram*, inquit, *patimur: sed non angustamur.* [2. Cor. 4. 9. 2. Cor. 6. 11.] Et quomodo coangustari poterat, cujus os semper patebat, ne credentes coartarentur? Ipse exponat quid sit ingredi in latitudine. Dicit enim: *Quia etsi corpus angustatum est, cor nostrum dilatatum est. Non angustamini in nobis: coartamini autem in visceribus vestris.* [Ibidem 11. & 12.]

32. Coangustari in Paulo non poterant, in quo erat altitudo sapientiæ, & fidei latitudo. Quomodo enim poterant coartari in eo, qui erat vas electionis æternæ? Sed coartabantur in semet ipsis, quia improbus in se ipso coartatur, malitiæ suæ laqueis strangulatus. Constitue mihi avarum, villarum quotidie terminos proferentem, excludentem vicinos; utrum is tibi dilatari, non coangustari videtur, quem terra ipsa non capit? Quantacumque spatia domus suæ porrexerit, clauditur angustiis opinionis suæ finibus, cui quod habet non est satis. Sed non talis est, qui potest dicere: *Et ingrediebar in latitudine.* Addidit etiam causam: *Quia testimonia*, inquit, *tua exquisivi.*

33. *Et loquebar in testimoniis tuis in conspectu regum, & non confundebar.* [℣. 46.] Grate convenit ista vox martyri, qui vocatus ad sacrilegium, exprobrantibus sibi regibus crucifixum Jesum, non erubescebat: sed magis gloriabatur in cruce Christi, & illam mundi salutem esse testimoniis cælestibus adstruebat. Hus vocat Christus in Sponsa dicens in Canticis canticorum: *Et veni tu columba mea, in tegumento petræ, juxta præmunitionem*; [Cant. 2. 14] hoc est, veni juxta Evangelium. Propugnacula fidei tuæ gesta sunt Christi: muri tui subsidia verba sunt Domini: passio Dominici corporis tua virtus est. *Ostende mihi faciem tuam, & insinua vocem tuam; quia vox tua suavis est, & facies tua pulcra.* [Ibidem.] Suavis est vox; quia ore confessio fit ad salutem: & decora facies, quæ non erubescit Auctorem, non confunditur Redemtorem. Ostendit ergo faciem suam, signaculum crucis præferens: & insinuat vocem suam, auctoritatem prædicationis adsumens. In tegumento enim corporis Christi, quo redemta est à peccato, munimentum gratiæ spiritalis invenit; ut salutaria sibi & sentiat & loquatur. Suavis ergo vox quæ in divinis testimoniis loquebatur: decora facies, quæ in conspectu regum non confundebatur.

a. Edit. omnes: *ex ore tuo. Sunt enim tempora tentationum, quæ tollunt verbi semen è saxo, ne radicem habentes.* Vet. edit. *fructum adferant*: Rom. *nec etiam fructum ferant.* Sed quæ resecavimus è textu in nullis Gall. mss. reperias. Et certe penitus locum inspicienti, non obscurum fuerit scioli cujuspiam esse paraphrasim. Quò enim, quæso, *ne radicem habentes?* Nam quod Mss. aliquot legunt, *adferant*, id quidem ad *semen*, quæ vox collectiva est, potest referri.

b. Omnes edit. *à Lege. Christus enim nos redemit à maledicto Legis: & ideo non sine Lege* &c. Sed præterquam quod, *& ideo*, in cunctis mss. desideratur, minus sibi cohæret series orationis; quocirca lectio mss. potior visa est.

34. Possumus & illos reges intelligere, quibus A dicitur à Petro: *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus in adoptionem*. 1. Pet. 2. 9. Sunt enim reges qui offerunt in Hierusalem sapientiæ suæ munera, quibus data est gratia verbum loqui, & quadam potestate regali flectere populos, & animas mulcere sanctorum: non erubescentes in eo, quia nihil alienum ab honestate loquerentur, quos nemo redarguat & repellat, quasi quia non sint digni, quos idoneos Christus ministros novi fecerit Testamenti, & jam in illo non erubescen- B tes; eo quod non metuerent ne confunderentur disceptantium contraria adsertione superati. Rex igitur est qui non erubescat, ne in actu reprehendatur, redarguatur in sermonibus; eo quod & vitâ debeat esse fundatus & verbo. Itaque quamvis perfectus ita esset Propheta, ut non erubesceret in conspectu regum; tamen meditabatur in præceptis Dei omni vitæ suæ tempore, & opera sua elevabat, nihil agens quod terrenis cupiditatibus adhæreret.

℣. 47. 48. 35. Ideoque ait: *Et meditabar in mandatis tuis, quæ dilexi nimis. Et levavi manus meas ad mandata tua, quæ dilexi nimis: & exercebar in justificationibus tuis*. Pulcherrimus ordo iste, ut primo meditemur, & eorum præceptorum quæ diligimus, sit nobis adsueta meditatio. Meditatione enim mandatorum cælestium operis boni usus inolescit. Nam sicut meditationi verborum finis memoria est, ut quæ meditamur verba teneamus: sic meditationis præceptorum cælestium intentio vel finis operatio est, actusque directus ad implenda præcepta divina, quæ nisi quis diligat, implere non poterit: nec solùm diligat, sed etiam *nimis* diligat.

℣. 48. 36. Ideo prius posuit: *Et meditabar in præceptis tuis, quæ dilexi nimis*. Et subjecit: *Et levavi manus meas ad præcepta tua, quæ dilexi nimis*. Post meditationem etenim bonum est levare actus nostros ad præcepta Dei, atque id facere cum caritate, cum gaudio; ut non ex necessitate sit bonum nos- E trum, non cum mœrore atque mœstitia, sed voluntarium; quia servus invitus facit, amicus voluntarius. Nos autem studeamus ut dicatur nobis: *Iam non dicam vos servos, sed amicos*; Iohan. 15. 15. quia quasi amici mandatum Dei ex voluntate fecistis. Qui autem meditatur & diligit, & actus suos levat, ut faciat quæ placeant Deo; is debet non negligere, nec transcurrere mandata divina: sed exerceri in his, immorari plurimùm, justificationes Dei crebro revolvens sollicitæ mentis affectu.

SERMO SEPTIMUS.

.ז Zain.

1. Littera secundum Hebræos *Zain* significat latine, *duc te*: alibi significat, *huc*. Quid sibi velit ista interpretatio non satis liquet; nisi forte ut unusquisque se regat, & ipse sui ductor sit. Vel *huc*, id est, quo litteræ hujus versiculi vocant, dirigat iter. Meritoque in primo statim versu requiem suam postulat; quia ipse litteræ septi- A mus numerus est quietis. Quæ autem major requies, quàm ut in verbo Dei requiescat, atque ejus se gratia & consolatione demulceat.

2. *Memento*, inquit, *Domine, verbi tui servo tuo*, ℣. 49. *in quo mihi spem dedisti*. Verbum Dei dejectos nos atque depressos ad cælestem gratiam provocavit; ut desideremus æternitatem, [a] despiciamus præsentia, temporalium incuriosi futura & invisibilia requiramus. Vocat igitur nos ad se Dei Verbum, sicut habes scriptum: *Venite ad me omnes qui* Matth. 11. 28. *laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos*. B Ideoque sequamur vocantem dominum Jesum; ut à sæcularibus ad perpetua transeamus, nosque ipsos regere noverimus.

3. [b] Ergo David, quoniam sæpe responsis erat invitatus cælestibus, quibus remunerationem fidei meritorumque speraret fore, sicut habes scriptum, dicente Deo per Nathan prophetam: 2. Reg. 7. 8. & 9. *Accepi te de ovili ex uno grege; ut sis in principem in populum meum Israel; & eram tecum in omnibus qui-* C *bus ingrediebaris; & exterminavi omnes inimicos tuos à facie tua*. Et infra: *Et requiem tibi dabo ab omnibus inimicis tuis*. Ibidem. 11. Quo responso accepto, ait David: *Quid sum ego, domine Deus meus, & quæ domus* Ibidem. 18. & 19. *mea; quoniam dilexisti me in his, & memorata sunt minima in conspectu tuo, Domine, & locutus es pro domo servi tui in longinquo?* Et infra ait: *Et nunc, do-* Ibidem. 28. & 29. *mine meus, domine, tu es Deus, & verba tua sunt vera, & locutus es pro servo tuo bona hæc: & nunc incipe benedicere domum servi tui, ut sim in æternum in con-* D *spectu tuo; quoniam tu, domine meus, domine locutus es, à benedictione tua benedicetur domus servi tui in æternum*: hoc igitur responso & alus vocatus David, sperare non desinit, & propheticæ fidei auctoritate convenit Dominum; ut meminerit promissorum suorum, quorum immemor esse non soleat. Sanctis enim quæcumque spoponderit, implere consuevit, nostrarum immemor iniquitatum, suarum non immemor sponsionum. Denique scriptum est: *Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates* Esai 43. 25. & 26. E *tuas.... & memor non ero: tu autem memor esto & judicemur*. Vult oblivisci quæcumque minitatus fuerit peccatoribus, si vias aliquando convertant: vult etiam conveniri, ut si quis proposita secutus virtutibus præmia, bene certaverit, fructum remunerationis exspectet; quin etiam exigat, sicut habes scriptum: *Certamen bonum certa-* 2. Tim 4. 7. *vi, cursum consummavi: reposita est mihi corona justitiæ*. Non est enim arrogans usurpatio, sed fidelis; quia verum Deum non posse fallere confitetur. Ideoque admonet & David dicens, ut memine- F rit Dominus verbi sui; quo nos ad sperandum provocat; ut terrenis renuntiemus, inhæreamus cælestibus.

4. Dicit ergo David: Certamen certatus sum, bravium peto verbi tui, quod promisisti mihi: memor esto promissorum tuorum, quæ spopondisti servo tuo. Non usurpatorie speravi, quæ ut sperarem, ipse fecisti. Servus sum, exspecto alimentum à Domino: miles sum, exigo ab imperatore stipendium: vocatus sum, postulo ab invitatore promissum. Verecunde autem auctorita-

a. Edit. Rom. cum duobus mss. *Despiciamus præsentia, temporalia recusemus, futura* &c. Antiquæ cum aliis aliquot: *Despiciamus præsentia temporalium incursionum, si futura*, &c. Major autem ac potior pars mss. ut nos in textu.

b. Edit. omnes: *Ergo David* [*vocatus erat verbo Dei, & spem in eo habuit*] *quoniam* &c. Sed inclusa uncinis neque in Vat. neque in Gall. cod. reperire est. Addita vero ab aliquo videntur fuisse, qui cùm intelligeret voces (*Ergo David*) referri ad inferiores illas: *Hoc igitur responso* &c. putavit sensum nimis esse suspensum. Unde ut ei vitio mederetur, voces a nobis resecatas adjecit.

tem suæ fidei temperavit, dicendo se servum; quia Psal. 122. 2. *Oculi servorum in manibus dominorum suorum.* Hæc ex persona David propria bene promta sunt.

5. Ceterum si quis informationem cujusque hominis considerat, potest levitis communia pro- Deut. 33. 8. missa librare, sicut habes: *Date Levi viros ejus, date Levi manifestos ejus.* [a] Potest etiam populi credentis electis alloquium istud aptari: cui per typum Joseph, primò in typo ejus nominis, deinde per tribum in primæ electionis heredes transfu- Ibidem. 17. sa est divina promissio, dicente Moyse: *Primogenitus tauri decus ejus: cornua unicornis cornua ejus: in ipsis gentes ventilabit simul usque ad summitatem terræ.* Unicum enim Verbum Dei hoc prophetatur oraculo, toto per gentes orbe fundendum. Hoc ergo surrecturæ Ecclesiæ promissum David verecundus sui, impatiens vero communis profectus morantis, exigere videtur.

℣. 50. 6. Et addidit. *Hæc me consolata est in humilitate mea; quoniam verbum tuum vivificavit me.* Hæc est spes, hæc quæ verbo tuo obvenit mihi, consolata C est me, ut tolerarem acerba præsentium. Dum facit Paulus contra nomen, non habet spei consolationem: dum patitur pro nomine, [b] haurit spem de consolatione. Et fidelis factus quomodo nos Rom. 8. 35. & 36. consoletur, accipe: *Quis nos separabit,* inquit, *à dilectione Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an periculum, an gladius? Sicut scriptum est: Quia propter te morti tradimur tota die, æstimati sumus ut oves occisionis.* Et qua ratione illa patienter Ibidem. 37. tolerari possint, addidit: *Sed in his omnibus superamus propter eum, qui nos dilexit.* Ergo si quis vult adversa superare, si est persecutio, si est periculum, si mors, si ægritudo gravis, si incursus latronum, si facultatum proscriptio, si quidquid eorum quæ putantur in isto adversa sæculo, facile superantur, si sit spes quæ consoletur. Nam etsi illa acciderint, tamen gravia esse non possunt dicenti: Ibidem 38. *Existimo enim quod indigna sint passiones hujus temporis ad futuram gloriam.* Quisquis enim meliora sperat, numquam levioribus frangitur.

7. In tempore igitur humilitatis nostræ spes consolatoria est, quæ non confundit: tempus autem tentationum, tempus humilitatis animæ nostræ arbitror. Humiliatur enim anima nostra, dum traditur tentatori, duris examinanda laboribus; ut luctetur & certet, congressum contrariæ experiens potestatis: sed in his tentationibus vivificatur alloquio Dei. Hæc est enim animæ nostræ vitalis substantia, qua alitur, & pascitur, & gubernatur. Nec quidquam aliud est quod vivere faciat rationabilem animam, quàm alloquium Dei. Sicut enim augetur sermo Dei in anima nostra, dum suscipitur, dum intelligitur, dum comprehenditur; ita etiam vita ejus augetur: & quemadmodum è contrario alloquium Dei deficit in anima nostra, ita & incurrit ejus vita defectum. Itaque ut connexio ista animæ & corporis nostri spiritu vitali animatur, atque alitur, & tenetur: ita verbo Dei & spiritali gratiâ anima nostra vivificatur. Unde omni genere studere debemus, ut re- A liqua omnia posthabentes, congregemus nobis alloquia Dei, & congeramus * in principale nostrum, in sensus, in sollicitudines, considerationes, actusque nostros; ut alloquiis Scripturarum facta nostra conveniant, nec à serie præceptorum cælestium actus nostri discordare videantur, quo possimus & nos dicere: *Quoniam eloquium tuum vivificavit nos.*

8. Tertius versus est: *Superbi inique agebant nimis: à lege autem tua non declinavi.* ℣. 51. Maximum B peccatum in homine superbia est; quandoquidem inde manavit nostri origo delicti. Hoc telo nos primum diabolus vulneravit, & perculit. Nam nisi homo serpentis persuasione deceptus sicut Deus esse voluisset, & verum falsumque cognoscere, quod penitus discernere humana fragilitate non poterat; ideoque quod sequeretur acceperat, ne temeraria usurpatione de illa paradisi felicitate decideret: nisi, inquam, homo suis non contentus finibus interdicta temerasset, C numquam feralis culpæ ad nos transisset hereditas. Et quid de homine dicam? Ipse diabolus per superbiam naturæ suæ amisit gratiam. Denique dum dicit: *Ponam thronum meum super nubes .... & ero similis Altissimo,* Esai. 14. 13. & 14. consortiis excidit Angelorum: cujus criminis digna mercede damnatus, hominem sibi participem requisivit, in quem consortium suæ transfunderet offensæ.

9. Quid igitur hoc peccato potest esse deterius, quod à Dei cœpit injuria? Ideoque Scriptu- D ra dicit: *Dominus superbis resistit.* Prov. 3. 34. Tamquam suæ contumeliæ propulsator, veluti quoddam suscepit adversus superbiam speciale certamen; tamquam dicat: Meus iste adversarius est, qui me lacessit, mihi debetur ista congressio. Unde & Apostolus multiplicis culpæ materiam esse superbiam declaravit, dicens de hæretico: *Quia ei quæ secun-* 1 Tim. 6. 3. 4. & 5. *dum pietatem est, doctrinæ non adquiescit: superbus nihil sciens, sed languescens circa quæstiones & pugnas verborum, ex quibus oriuntur invidiæ, contentiones,* E *sacrilegia, suspiciones malæ, conflictationes hominum mente corruptorum, & à veritate alienorum, existimantium quæstum esse pietatem.* Quantorum itaque expressit causam esse delictorum superbiam? Unde David commendare volens devotionem suam nulla superborum iniquitate adtentatam, ait: *Superbi inique agebant nimis.* Non solum iniquitatem agentium, sed etiam nimiam iniquitatem pariter declaravit, quæ conveniret superbis: quorum ne aliquo tentaretur contagio, audi alibi di- F centem: *Superbo oculo, & insatiabili corde, cum hoc non edebam.* Psal. 100. 5.

10. Itaque quoniam quanta vis mali in superbia esset, expresserat; quemadmodum vinceretur debuit nos docere: meritoque quasi bonus doctor demonstrat remedium, qui exaggeravit venenum. Audi ergo quomodo excludas virus superbiæ: *A Lege,* inquit, *tua non declinavi.* Lex igitur Dei sola potest superbiæ virus hebetare, quæ informavit virum devotioni deditum, quali se regere debeat cautione. Multi enim non solum

a. Rom. edit. cum paucis mss. *Potest etiam populis credentibus, populis electis.* Ant. cum aliis mss. . . *populi credentis electis* Quod autem in cunctis edit. sequitur: *Potest & surrecturæ Ecclesiæ convenienter aptari,* desideratur in mss. & superfluum videtur.

b Ita vet. edit. Rom. vero conversis verbis emendaverat: *de spe consolationem.* Mss. autem totum hunc locum exhibent in hæc verba: *Dum facit & fideles futuros* (nonnulli *futuris,* aut etiam *futuri*) *quomodo nos consoletur, accipe.* Non omnino spernenda lectio, si legas, *futuros,* & verbum, *facit,* ad spem referas. Hic tamen præstare videntur editiones.

*. Id est animam partemque nostram spiritalem, de qua proxime ante dixerat. & eo verbo sæpius utitur S. Præsul eodem sensu.

alieni à fide, sed etiam qui videntur non medio- A cria Scripturarum præcepta gustasse, tentari solent prosperis superborum processibus: videntes eos qoi prævaricantur legem, impietatis arbitros, arrogantes, conremtores fidelium, extollentes se adversus eos qui bumiliant cor suum secundùm timorem Dei & præcepta cælestia, abundare in hoc sæculo divitiis, præconio, hoooribus, potestatibus; eisque quo graviora commiserint, eo adfluentiores successus commodorum sæcularium secundare; contra autem justos viros ple- B rumque laborare inopia, amissionibus filiorum, sterilirarlbus conjugum; quo exagitari atque turbati, sensum mentis inclinenr, ur putent Dei in hoc quodammodo errare judicium: non renentes caput veritatis, quo evidentissime comprehenditur non in hoc sæculo, sed io futuro repositam nostrorum remunerationem esse meritorum.

11. Sed paucorum est istud advertere. Denique in principiis eriam David ipse tentatus est; C sicut habes scriptum: *Ecce ipsi peccatores & abundantes in sæculo obtinuerunt divitias, & dixi: Numquid sine causâ justificavi cor meum, & lavi inter innocentes manus meas, & fui flagellatus tota die?* Ita igitur & nostrùm unusquisque, qui perfecti non sumus, hæc videns dicit: Ubi est providentia Dei, ubi justiria? Superbus iste abundat, arrogans iste locupletatur, impius iste beatus & potens est: justus autem ille, vides quemadmodum jacet dejectus atque defectus, quemadmodum ipso victu in- D diger: afficitur contumelus ab isto impio, ab isto insolente cooculcatur, excluditur? Non mediocris utique ista tentatio est, nisi ad ea quæ sunt ventura prospicias, nisi præceptis pleoius cælestibus instruaris.

Psal. 72. 12. 13. & 14.

12. Denique & David putabat se ante bæc cognoscere, sed nesciebat; & ideo anxius fluctuanri animo laborabat. Unde air: *Et æstimabam me scire: hoc labor est ante me, donec ingrediar in sanctuarium Dei, & intelligam in novissimis.* In quibus per id E quod se extulerunt superbi, vidit propherico spiritu dejectiores fore, & ait: *Quomodo facti sunt in desolationem, subito defecerunt, & exterminati sunt propter iniquitatem suam, sicut somnium exsurgentis?* Cognovit igitur impiorum successus in hoc sæculo somnii esse similes, non veritatis: quorum emolumenta tamdiu videntur esse, dum dormiunt. Ubi edormierint [a] somnium suum qui videbaotur sibi potare, jam sitiunt: qui epulabantur, esuriunt, nihil solidum ex isto somnio, perfectum- F que referentes. Et bene somnium dormiuor sæculares viri, qui licet sæculo vigilent, Deo dormiunt, de quibus bene sanctus Job, qui eorum ante adfluentiam mirabatur, ait: *Quia sicut palea jactantur à vento, & sicut pulvis turbine dissipantur .... moriuntur autem cum amaritudine animæ suæ, nihil manducantes, nihilque boni habentes.* Justus autem habens bonæ fiduciam conscientiæ, in suis magis novissimis gratulatur, & se viræ hujus exitu à laboribus intelligit liberari, mercedemque boni operis & factorum requirit dicens: *Reposita est mi-* A *hi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex; non solum autem mihi, sed & iis qui diligunt adventum ejus.*

Ibidem 16. & 17.

Ibidem. 19. & 20.

Job. 21. 18. & 25.

2. Tim. 4. 8.

13. Sed hoc ille ait, qui poterat dicere: *A lege autem tua non declinavi*; in quo non solum boni operis elucet gratia, sed etiam intimæ puritas conscientiæ. Lex enim non solum agendi muous informat: verumetiam secretæ emundat mentis affectum. Non enim solum in operibus, sed etiam in ipsis occultis secundum legem Domino militamus; quia Lex dicit: *Non fiat verbum injustitiæ occulta in corde tuo*; ut non solum nihil opere factisque delinquas, cùm superbos videris gloriari, nec sermone labaris: sed ne in corde quidem intimo, dum de Dei judicio disceptas, contrahas iniquitaris offensam: quæ quo putatur occultior, eo frequentior esse consuevit; [b] quia tuto putat unusquisque quod hujusmodi disceptariones, velut septus visceribus suis, conscientiæ suæ credat; cùm ipse sui accusator in die judicii sit futurus; quia revelantur cordis abscondita, testimonium perhibente conscientia accusationibus nostris.

Deut. 15. 9.

14. Cujusmodi igitur sir propositum viri sancti, hoc evidentius loco exponitur. Primum enim memor esse debet promissorum cælestium: secundo quæ vivenribus merces statuta debetur. Deinde aliud propositum viri sancti est, ut etiamsi in periculis & adversis positus sit; spe tamen quam hausir ex serie Scripturarum, se debeat consolari. Tertium propositum, ut etsi impios & sacrilegos videat, & superbos inique agentes abundare divitiis in boc sæculo, non quasi incredulus declinet à lege; sed in ejus semitis perseverer, & fugiat soperborum contagia. Contaminat enim omnis immundus: immundus autem superbus, de quo scriptum est: *Immundus ante Deum omnis tumidi cordis.*

Prov. 16. 5.

15. Quartum propositum viri sancti, ut memor sir judiciorum cælestium, sicut David adserir, qui dicebat: *Memor fui judiciorum tuorum quæ à sæculo sunt, & me consolatus sum.* Nisi enim unusquisque legis instructus & informatus exemplis, credat semper vera esse Dei judicia, cito declinat à lege. Qui aurem prærerita repetit, & ex semet colligir seriem vetustatis, cognoscit quod neque peccator pœoam suæ improbitatis evadat, neque justus æquitatis suæ præmiis defraudetur. Retexit enim animo quod ab initio Adam propter mandati cælestis prævaricationem de paradisi ejectus sit incolatu, & Cain parricidalis sceleris pretium divinæ sententiæ auctoritate damnatus exsolverit: qood Enoch propter devotionem raptus ad cælum, terrenæ malitiæ vitus evaserit: quod Noe propter justitiam diluvii victor, generis factus superstes humani sit: quod Abraham propter fidem seminarium posteritatis suæ toto orbe diffuderit: quod Israel propter laborum tolerantiam, populum credentium proprii nominis signaculo consecraverit: quod ipse David propter mansuetudinem regali honore donatus, senioribus frarribus antelarus sit: quod Elias propter zelum Dei, curru eleva-

℣. 52.

a. Omnes edit. *somnum suum*; & sic deinceps. Et favet quidem is ad quem allusum videtur, Psal. 75. versiculus 6. ὕπνωσαν ὕπνον αὐτῶν. Mss. tamen prope ad unum repugnant, quorum haud dubie sensus est hoc loco concinnior.

b. Edit. Rom. ex uno cod. Vat. *quia puto hoc viri sancti esse propositum, quo putat* &c. Edit. autem vet. ac mss. omnes Gallic. ut nos in corpore, nisi quod vet. edit. cum uno aut altero ms. legunt: *hujusmodi disceptatione*, ubi nos ex aliis reposuimus .... *disceptationes*. Quod aptius ad sensum congruere non negabit, qui locum paulo accuratius inspexerit.

tus in aerem, cælestis sedis hospitium novi gene- A ris adquisierit incolatu.

16. Hæc qui novit retexere, babet unde gratiam suæ consolationis adquirat: [a] & contra; quia (Psal 18. 10 & 11.) judicia Dei vera sunt, sicut habes: *Judicia Dei vera, justificata in semetipsa, desiderabilia super aurum & lapidem pretiosum, & dulciora super mel & favum; etenim servus tuus custodit ea.* Custodienti igitur dulcia sunt divina judicia: negligenti autem ea amara esse non dubium est; [b] quia advertit in opprobrii turpitudine peccatorum propositum B sibi divinæ eventum esse sententiæ. Qui autem bene sibi conscius est, non turbatur utique, di- (Rom. 8. 17.) cens: *Heredes sumus Dei, coheredes autem Christi; si tamen compatiamur, ut & simul glorificemur.*

17. Sed quis nostrûm hujusmodi, ut se divinorum judiciorum serie consoletur? Terribilia sunt peccatoribus etiam humana judicia, quanto magis divina formidini sunt? Denique ut hoc illa quæ vere æterna sunt, colligamus exemplo, videmus in hoc sæculo innocentes lætos ad judicium C festinare, odisse moras, celeritatem affectare judicii: reos autem refugere & pavere, differre, vitare, mœstificari denique, cùm diem judicii audierint constitutum. Beatus itaque ille qui illud cæleste judicium lætus exspectat. Scit enim sibi regnum cælorum, Angelorum consortium, coronam quoque bonorum repositam esse meritorum.

18. Consideremus nunc quod sit aliud propositum viri sancti, & ex sequentibus æstimemus. D (℣. 53.) *Pusillanimitas*, inquit, *detinuit me à peccatoribus derelinquentibus legem tuam.* Non est hoc commune cum multis; nam plurimorum est contristari, si quam ab aliquo patiantur injuriam, si læsi, si appetiti, si decolorati sint. Nostra enim causa est: nos infirmiores fraudi nobis aliquos dolemus fuisse. At vero qui fortior est, non propriam contumeliam dolet, sed aliena peccata; & in sua injuria lapsum alterius ingemiscit, & causam se fuisse deplorat lædentis erroris. Exemplum acci- E pe apostolicum; Paulus enim in peccato flebat (2. Cor. 2. 4.) alieno, sicut ipse ait: *Nam ex multa tribulatione & angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas.* Et cùm ipse contristaretur, eos ipsos quos arguebat, (Ibidem.) contristari nolebat. Denique addidit: *Non ut contristemini, sed ut sciatis quam caritatem habeo in vobis abundantius.* Contristari enim volebat usque ad pœnitentiam lapsos, non usque ad mœstitiam profundiorem; tantùm ut eorum qui arguebantur, mœstitia gaudium fieret arguenti. Unde ait: F (Ibidem. 2.) *Si enim ego contristo vos, quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me?* Arguit itaque ut allevet diuturnitatem mœstitiæ, quo pœnitentia fieret in salutem: damnat, ut absolvat: excludit, ut recipiat: non ignoscit, ut liberet. Ideo talis Paulus, quia bene peritus in lege, cognoverat præceptum dicentis: *Pusillanimitas detinuit me à peccatoribus derelinquentibus legem tuam.*

19. Dolebat David, non quia contemnebatur, non quia ipse appetebatur: sed quia lex Dei re- A linquebatur; & eorum qui hoc faciebant, damnum dolebat, quòd perirent Deo. Sicut bonus pater in phrænesi constituti filii, cùm ab eo maledicatur, verberetur, afficiatur injuriis, non suam, sed ægroti deflet ærumnam; & contumeliam dolet, non quo sibi sit irrogata, sed quia per furorem quid faciat, æger ignorat: ita vir bonus cùm videt peccatorem non revereri, non honorare etiam canos senioris, quo præsente, faciat aliquid indignum; non agnoscere quadam peccandi insania B quam indecora & inhonesta committat, quasi moriturum dolet, quasi desperatum à medicis ingemiscit: & ut bonus medicus primò monet, deinde etiamsi gravia patiatur, tamen tamquam ille ægrum, etsi cædatur, sustinet: & si maledicatur, non relinquit: & quidquid potest medicinæ adhibere, non denegat: nec tamquam contumacem deserit, sed tamquam bene de se meritum omni studio sanare contendit, exercens non solum artis peritiam, sed etiam mentis benignitatem.

C 20. Ita ergo etiam justus & cùm contemnitur à peccatore, non avertitur: & cùm læditur, furoris illud putat esse, non improbitatis; magisque vulneri ejus medicinam adferre desiderat, & compatitur, & dolet non propter se, sed propter illum qui desperato laborat incommodo: & dicit hunc unum ex fratribus sic laborare, sic affici, ut faciat mihi injuriam; qui si agnosceret me, honoraret utique, certe non læderet. Quid enim læsus est meo facto, ut habeat lædentis affectum? Ergo D cùm non suppetit causa lædendi, non potest culpa esse propositi. Ergo si justus sum, afficior propter caritatem, propter dilectionem, propter Ecclesiæ damnum, propter corporis detrimentum. Possum etiam illud dolere, quod etiam si ego lædentem non læserim, & non sim mihi conscius quod eum in me aliquibus injuriis excitaverim; tamen causa illi fuerim lapsus ejus, quod innocentem lædendo delinquat, quod factus sim ei materia peccati.

E 21. Hoc ergo dolet David, & ideo dolet; quia cùm unum membrum patitur, & cetera membra compatiuntur. Ideo fortè & illud positum est: *Justus in exordio sermonis accusator est sui.* Nam etsi (Prov. 18. 17.) possit justus [c] habere in se quod accuset, & justus esse (quia nemo sine peccato præter unum Deum) & possit etiam peccator hoc ipso justus esse, quia accusator est sui, secundùm illud: *Dic iniquitates* (Esai. 43. 26.) *tuas, ut justificeris*; attamen forsitan etiam aliquibus non videatur absurdum, ut etiam de illo dic- F tum sit, quod justus sit qui se accusat pro alio, etiamsi in se nihil habeat quod accuset.

22. Quam igitur in his omnibus sancto David viri justi prima persona conveniat, consideremus. Accusavit se, nullo accusante: peccatum confessus est proprium, quando percussus est corde, eo quod numeraverit plebem. Qui & dixit ad Dominum. *Peccavi, Domine, quòd fecerim hoc verbum: &* (3. Reg 24. 10.) *nunc, Domine, aufer iniquitatem servi tui, quòd deliqui vehementer.* Itaque quamvis Scriptura habeat, quod apposita est ira Dei, ut irasceretur in Is-

a. Edit. *Econtra, qui non novit, non habet unde consoletur Quapropter custodiamus judicia Dei, quia judicia Dei vera.* Cod vero mss. magno consensu: *Et contra; quia judicia Dei &c.* ut supra in contextu. Sed videtur aliquem supplere voluisse, quod lectori suo cogitandum reliquit Ambrosius.

b Ita mss. Edit. vero, *quia non advertit.* Sed ea negatione sensum everti manifestum est.

c. Edit. Rom. cum paucis mss. *habere nihil in se quod accuset, & justus non esse.* Forte quod creditum sit allusionem esse ad illud Pauli: *Nihil mihi conscius sum &c.* Melius tamen aut edit. ac reliqui mss. ut in textu. Hic siquidem significatur justos, etsi peccata gravia quibus justitia amittitur, in se non videant, ea saltem videre quæ sufficiant, ut se ipsi vere possint accusare: quemadmodum locus è Prov. laudatus satis ostendit.

rael, quo regis prolapsio excusari videretur: tamen cùm vidisset Angelum qui stragem plebis efficiebat, percutientis ictui se ipsum objecit dicens: *Ecce ego peccavi, & ego pastor malignum feci: & hic grex quid fecit? Fiat manus tua in me, & in domum patris mei.* (Ibidem. 17.) Quasi justus ergo accusator sui fuit in ipso sermonis exordio, & peccatum suum agnovit, & iniquitatem propriam confitendo, justificatus est in semetipso. Alibi quoque de Uriæ morte coargutus à Propheta ait: *Peccavi Domino;* (2. Reg. 12. 13.) cui responsum est propter pœnitentiam ablatum à Domino ejus esse peccatum.

23. Item alio loco cùm Semei malediceret ei, & lapidaret eum septum bellatoribus, per quos vindicare se posset, patienter ferebat; ne verbo quidem referens contumeliam: quin etiam cùm Abessa dux ejus caput maledicentis vellet auferre, ait Rex: *Quid mihi & tibi est, fili Sarviæ? Quod maledicit mihi, Dominus dixit ei maledicere David.* (2. Reg. 16. 10.) Primum igitur culpam ejus excusavit, & causam ad Domini retulit voluntatem. Secundo in suum meritum retorsit; ut non illum errasse, sed se meruisse significaret. Tertio maledictionem illius sibi non solum non nocere, sed etiam prodesse memoravit, sicut scriptum est: *Et Dixit David ad Abessa, & ad omnes pueros ejus: Ecce filius meus qui exivit de semine meo, quærit animam meum; quanto magis filius Ieminei?* (Ibidem. 11.) Granditer impetum infregit ultoris. Quomodo enim maledictum extranei pro regis injuria vindicaret, cùm filii adhuc parricidium inultum maneret? Non utique extranei maledictum, & filii parricidium æqua esset lance pensandum. Et addidit: *Sine illum maledicere; quoniam dixit illi Dominus, donec videat humilitatem meam, & retribuat mihi Dominus bona pro maledicto.* (Ibidem. 12.) Est & aliud justi propositum longe omnibus perfectius & potentius, intervenire pro persequentibus, & excusare peccantes: quod legimus in Evangelio, dicente domino Jesu cùm crucifixus esset à perfidis: *Pater, dimitte illis; non enim sciunt quid faciunt.* (Luc. 23. 34.)

24. Liquet igitur his magisteriis doctrinæ cælestis, quod justus se accusare malit, quam alium deformare. Denique de Joseph, cui desponsata erat Maria mater Domini, scriptum est quod cùm eam gravem utero vidisset, cùm esset justus, noluit eam traducere; & utique nullum adhuc audierat oraculum. (Matth. 1. 19.) Ita non solum ab ultionis atrocitate, sed etiam ab accusationis severitate persona justi aliena est: potiusque ducit suam remissionem accusari, quod [a] non indicaverit, quam alienum crimen urgere. Sed dices: Quomodo dixit ipse David: *Lætabitur justus cùm viderit vindictam impiorum?* (Psal. 57. 11.) Mihi videtur quia lætetur, quod ipse evaserit, non quia impii puniantur. Quæramus aliud justi propositum ex sequentibus.

25. Itaque dicit: *Cantabiles mihi erant justificationes tuæ in loco peregrinationis meæ.* (℣. 54.) Merito peregrinationibus non frangebatur, superbos declinabat, eorumque prosperis successibus non movebatur. Consolabatur se in judiciis cælestibus, angebatur in alienis peccatis; quia cantabiles habebat justificationes Dei. Quæ enim bene tenemus, cantare consuevimus: & quæ cantantur, melius nostris adhærent sensibus. Non enim perfunctorie transeamus quæ legimus; ut tunc tantum cùm legimus ea, in memoriam eorum redire videamur: sed etiam cùm abest codex manibus, tamquam animantia quæ probantur & munda habentur in Lege, etiam quando non pascuntur ruminare consueverunt, ex semet ipsis alimenta sibi recondita proferentia: ita & nos de nostræ memoriæ thesauro, de interioribus nostris ruminandum nobis pabulum spiritale promamus. Hymni nobis, canticum nobis, psalmi nobis justificationes Domini sint. Psallamus spiritu, psallamus & mente; ne si obliti fuerimus, in tempore necessitatis dicatur unicuique nostrûm: *Abjecisti sermones meos post te.* (Psal. 49. 17.)

26. Ideoque ut expelleretur & eliminaretur oblivio à domo sancta sua, cantatores sibi fecit verus Salomon, qui toto spiritu inquirendæ cognitioni divinitatis intenderent; ne psallenres deessent Ecclesiæ suæ, quorom cantu nequam spiritus fugaretur: (2. Paral. 5. 12.) sicut David sancti docemur exemplo, quo psallente, malus ille spiritus expellebatur, qui Saul regis corda vexabat. (1. Reg. 16. 23.) Prophetæ quoque ut prophetarent, psallendi peritum jubebant psallere, quo suavi invitata dulcedine spiritalis infunderetur gratia. (4. Reg. 3. 14.) Et in Evangelio legimus in domo patris illius filium recuperantis præcrepuisse symphoniam, qua epulantes delectabantur fideles, perfidus autem impatienter audiebat. (Luc. 15. 18.) Dulcis igitur est cantilena, quæ non corpus effeminat, sed mentem animumque confirmat. Ideoque Canticum dicitur Domini Testamentum; quia remissionem omnium peccatotum, Dominique justitias in Scripturis Evangelii suavi mentis exsultatione concinimus. Ipse quoque Dominus non dedignatus est dicere: *Cantavimus vobis, & non saltastis.* (Luc. 7. 32.) Cantavit nobis in Evangelio veniam delictorum: debuerunt Judæi mentem adtollere non histrionico corporis motu, sed sancto Spiritu. Non fecerunt, ideo reprehenduntur.

27. Sed etiam & corporis * saltatio in honorem Dei laudabilis habetur. Denique saltavit David ante arcam Domini, & vidit eum Michol filia Saul saltantem, & percutientem in organis harmonizatis in conspectu Domini, & ait ad eum, posteaquam se domum recepit: *Quid utique honorificatus est rex Israel; quia denudatus est hodie in oculis puellarum suarum ancillarum, sicut unus ex saltatoribus?* (2. Reg. 20. & seq.) Et dixit David [b] ad Michol in conspectu Domini: *Benedictus Dominus qui elegit me super patrem tuum, & super omnem domum illius constituere in principem super plebem suum Israel & Iudam: saltabo in conspectu Domini, & denudabor adhuc sic, & ero nugax in conspectu tuo, & cum puellis cum quibus dixisti me nudatum, glorificabor. Et Michol,* inquit, *filia Saul non erat filius usque in diem mortis ejus.* Evidens itaque exemplum quod &

a. Edit. ant. cum maxima parte mss. ... *quod non judicaverit.* Rom. cum mss. aliquot .... *non vindicaverit* Cod. Remig. .... *indicaverit*, id est, accusaverit, sive crimen detulerit, quo sensu non semel hoc verbi accipitur apud Ciceronem Et hic quidem optime, uti orationis docet series.

*. Saltatio inter actus religionis habita est non solum apud Hebræos, verum etiam apud gentiles. Hinc Romæ Salii sacerdotes Martis atque Herculis. Hinc varia saltationum genera in honorem deorum instituta; de quibus Lucianus in lib. περὶ ὀρχήσεως, nec non in libro *De Orchestra* fuse Meursius.

b. Rom. edit. *ad Melchol: Saltabo in conspectu Domini. Et: Benedictus* &c Habent quidem LXX. verbum ὀρχήσομαι: sed cùm apud Ambrosium nec in mss. nec in ant. edit. inveniatur, verisimile est, illud ab exemplari quo Vir sanctus usus est, absuisse.

Propheta qui percutiebat in organis, & saltavit ante arcam Domini, justificatus est: & illa quæ reprehendit eum, sterilitate damnata est.

28. Sed non satis est ut aliquis cantabiles habeat justificationes Dei, nisi terrenarum exuat se servitio sollicitudinum. [Psal. 38. 13.] Ideoque addidit: *In loco peregrinationis meæ.* Convenit sibi; siquidem & alibi ait: [Ephes. 2. 19.] *Advena sum ego in terra hac.* Unde & Apostolus non vult nos in domo Dei, fideique vocatione advenas esse & peregrinos: sed cives sanctorum & domesticos Dei. Qui enim domesticus Dei est, exsul est mundo: qui conversatur in cælestibus, peregrinus est terris. Peregrinabantur in hoc mundo Hebræi, naturam incendii non sentientes: cantabiles habebant justificationes Dei, cùm hymnum Deo de creaturarum laudatione cantarent.

29. Deinde qui cantat, vacuus est, & diversarum cogitationum curas relegat, sequestrat avaritiam, & non solum corporis voce, sed etiam mentis vivacitate se mulcet. Non enim tamquam mœstus inopiæ sollicitudine, sed tamquam liber ab omnibus corporalium affectibus passionum canebat idem Propheta: [Psal. 70. 22 & 23.] *Psallam tibi, Deus, in cithara, sanctus Israel. Gaudebunt labia mea, cùm cantavero tibi: & anima mea, quam redemisti.* [a] Cantabat hæc lætus, tamquam his melioribus epulis pasceretur. Epulabatur enim animus piæ devotionis alimento. Non solum itaque hymni & psalmi, sed etiam Legis præcepta cantabilia sanctis sunt. Denique cantabat Moyses qui Legem accepit, cùm prætergressus pedibus mare, servati populi ductor justificationes Domini prædicaret.

30. Superest adhuc propositum egregium viri justi, quia omni tempore circa Dei laudes esse debet intentus, non solum die, sed etiam nocte. [℣. 55.] Ideoque addidit: *Memor fui nocte nominis tui, Domine, & custodivi legem tuam.* Videamus si & ille memor est, qui vocat Dominum verbo, non custodit autem mandata divina. De quo dictum est satis, quia non quicumque dicit: [Matth. 7. 21.] Domine, Domine, acceptus est Christo: sed qui operibus bonis fidelem suum probare potuerit affectum. Fides ergo, probitas, innocentia memorem probant. Quod autem ait: *Memor fui nominis tui,* plena devotio est; quia nemo dicit dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto. Hoc nomen invocetur diebus ac noctibus, nullum tempus precandi vacuum sinat sancta devotio præterire.

31. Si studentes igitur doctrinis sæcularibus perparum somno indulgent; quanto magis qui Deum cupiunt cognoscere, non debent somno corporis impediri, nisi quantum naturæ satis est? David per singulas noctes lectum suum lacrymis diluebat: surgebat etiam noctis medio, ut Domino confiteretur: & tu totam noctem sopori existimas deputandam? Tunc magis tibi orandus est Dominus, tunc præsidia postulanda, culpa cavenda, quando videtur haberi secretum: tunc maxime quando tenebræ in circuitu meo, & parietes me operiunt, considerandum quia Dominus omnia intuetur abscondita. Ne dixeris ergo: Circumfusus sum tenebris, quis me videt? Et quem vereor septus parietibus & inclusus? Quia *Vultus Domini super facientes mala.* [Psal. 33. 17.] Deinde si arbitrum non vides, te ipsum non vides? Tuæ conscientiæ testimonium non vereris? Nescis illam caliginem noctis non opertorium, sed incentivum esse peccati? Cùm somno & cibo fervent corpora, tunc etiam vigor mentis sopore laxatur, somno resolvitur: tunc irrepit impuri libido concubitus: [a] tunc perturbatur cor, squallor immunditiæ non videtur, castitatis puritas non consideratur, pudicitiæ gloria non recensetur. Nox erat quando Judas prodidit, quando Petrus negavit.

32. Illo igitur præcipue tempore justificationes Dei animo retexendæ sunt, relegenda mandata hortatoria. Illa de castitate præcepta non absint: his occupata mens flagrantiam libidinis, carnis restinguat ardorem. Tene illud animo: *Lavabo per singulas noctes lectum meum.* [Psal. 6. 7.] Quis enim stupris deditus, flagitiis involutus, lavat per singulas noctes lectum suum? Nescit flere qui flenda committit; & cùm sit ipse lachrymabilis, non habet pœnæ lacrymas suæ. At ille qui castigat corpus suum, & sui sollicitus gubernator est, atque ingemiscens & dolens lapsus superioris offensæ quærit quomodo abluat eam fletibus pœnitentiæ, hic lavat per singulas noctes lectum suum. Non dormiamus ergo totis noctibus: sed maximam partem earum lectioni & orationibus deputemus.

33. Audi Ecclesiæ vocem quærentis etiam in noctibus Christum. *In cubili,* inquit, *meo, in noctibus quæsivi quem dilexit anima mea.* [Cant. 3. 1.] Accipe secundum litteram. Quæsivit in noctibus orando, deprecando, etiam lacrymis deplorando. Quæsivit in noctibus; quia posuit tenebras latibulum suum; ut quærere eum sollicitius disceremus. Quæsivit igitur in prophetis Ecclesia ex gentibus congregata, & ideo credidit. Denique adventus dominici testimonia de prophetis Evangelistæ Paulusque posuerunt. Unde scriptum est, quia *nox nocti indicat scientiam.* [Psal. 18. 3.] Quæsivit in noctibus, in persecutionibus & adversis, in tribulationibus & laboribus duris. Nox est omnibus quibus non est perfecta securitas; unde ait Dominus: *Veniet nox, quando nemo potest operari;* [Iohan. 9. 4.] cùm in hoc mundo sum, lux hujus mundi sum. Non ergo operemur in tenebris. Si enim lucent opera nostra, non operamur in tenebris, sed in lumine. Dies est quibus adest Christus: nox est quibus se denegat.

34. Non magnum ergo si tunc Domino gratias agas, quando in prosperis & secundis es: sed si tunc adhæreas Christo, quando te persecutor exagitat, quando aliqua procella perturbat. Amisisti filium? In illo dolore, in illa nocte, in illa destitutione memento domini Dei tui; ne quasi non exauditus, ingratus sis, & in tua prævaricatoris ærumna. Pulsus es in exsilium? Memento domini Dei tui; ne patriæ interdictæ tibi, caritatem Deo præferas. Alicujus divitis oppressus potentia amisisti proprias facultates, indiges sumtu? Memento domini Dei tui; ne nox te egestatis abducat à devotionis affectu. Hoc est enim mandatum Legis, ut in nocte magis quæras, quando ma-

a Edit. vet. ac mss. aliquot: *tunc perturbatur cor, squallorem immunditia non veretur.* Alii: *tunc perturbatur cor squallore immunditiæ: non videtur castitas.* Rom. edit. .... *squallor immunditiam non veretur; castitatis* &c. Sed omnium optime Remig. cod. & alii nonnulli, quos idcirco hic sequi nobis visum est.

Psal. 117. 5. gis exaudiaris à Domino, & possis dicere: *In tribulatione invocavi Dominum, & exaudivit me in latitudine.* A

35. Sed nec quærere perfunctorie abundat ad gratiam, sed ut insistas & intendas muneri. Denique ista vel Ecclesia vel anima, quæ requisivit in cubili, quæsivit in noctibus, primò non invenit; quia fortasse in cubili quæsivit: sed posteaquam surrexit, & abiit in civitatem (vide ne illam civitatem in quam Dominus celebraturus pascha, discipulos destinavit dicens: *Ite in civitatem ad quemdam*) posteaquam in foro, ut dixi, quæsivit, invenit quem dilexit, ubi oleum venditur, quod exspectantes Sponsum emere consuerunt, ubi jus, ubi leges. Si lex spiritalis, & forum est utique spiritale, ubi disputant periti legis æternæ. Quod forum non litibus tumultuosum est, sed Christi tribunalibus gloriosum. Ubi quæsivit, inquam? In foro: & post quæsivit in plateis, de quibus hi qui ad patris familias Evangelici prandium convenirent, colligebantur, qui vocati excusandum se ab hujusmodi epulis non putarunt. Posteaquam in foro, inquam, & plateis quæsivit, incidit in eos qui circumeunt civitatem: & tunc demum potuit invenire quod quæsivit, fortasse eo quod in tribulatione & metu posita magis inveniat gratiam. Denique in posterioribus ait: *Invenerunt me qui circumeunt civitatem.... tulerunt mihi pallium.* Habuit ergo certamen: sed qua ratione supra non tulerint pallium, hæreo reperire; nisi forte quia ibi interrogasse se dixit: *Numquid quem dilexit anima mea, vidistis?* Quæ Christum loquebatur, nec exuta est pallio, & quem quærebat, invenit.

(Margin: Cant. 3. 2. 3. & 4. — Matth. 26. 18. — Matth. 25. 9. — Luc. 14. 21. — Cant. 3. 3. — Cant. 5. 7. — Cant. 3. 3.; B, C, D)

36. Disce quemadmodum quæratur Christus. Ab his utique qui non perfunctorie quærunt, sed violenter retinent, sicut ista quæ ait: *Tenui eum, & non dimisi eum*, fide invenit, meditatione constrinxit. Si bonos custodes accipimus, utique Angeli sunt. Qui ergo Angelos transivit, Verbum invenit; ideo non multum intervalli fuit, cùm transivit ab his, & invenit Jesum. Quomodo ergo infra tulerunt pallium; nisi forte [a] quia processu oppressæ fidei Ecclesia dum nudatur, à Domino plus amatur, exspolians se veterem hominem, ut novum induat, quem non operiunt indumenta, sed mentis secreta clarificant: aut quia amictum sapientiæ sæcularis ad Christum ventura deposuit? Et Noe exutus est pallium posteaquam cœpit esse perfectior.

(Margin: Ibidem. 4. — a; E)

37. Simus ergo memores justificationum cælestium; ut dum eas secreta mentis voce cantamus, memores simus in nocte nominis Domini, & dicamus, ut scriptum est: *Hæc facta est mihi; quoniam justificationes tuas exquisivi*; hoc est, hæc memoria facta est mihi, ut memor essem & in nocte nominis tui, non ebrietate sopitus, non epulis resolutus in somnum, non curis sæcularibus occupatus; ut oblivia mihi tuæ venerationis irrepant: sed quotidiana meditatione membra castigans, & intentionem mentis exercens; ut assiduitate fiat nobis cursus iste solemnis; ut dominum Jesum etiam in noctibus toto veneremur affectu, cui est gloria, laus, perpetuitas à sæculis, & nunc, & semper, & in omnia sæcula sæculorum. Amen.

(Margin: ℣. 56.; F)

SERMO OCTAVUS.

ח Heth.

1. Octava littera *Heth*, [*] quæ interpretatione latina dicitur *pavor*: sanctorum pavor esse consuevit. Denique pavor cecidit in Abraham, cùm sacrificium offerret plenum mysterii spiritalis. Ipse quoque David ait: *Ego dixi in pavore meo, Omnis homo mendax.* Religionis enim reverentiam significat magis, quàm infirmitatem timoris; licet etiam ipse timor secundùm Deum sanctus sit: *Initium* enim *sapientia timor Domini*. Ergo qui timent Deum, sapientes: qui autem sapientes, beati; *Beatus* enim *quem tu erudieris, Domine, & de lege tua docueris eum.* Hi quoque qui timent Deum, beati sunt, sicut exempli exstat auctoritas, quia *Beati omnes qui timent Dominum.* Ita colligitur quia timentes Deum, & sapientes sunt, & beati. Sanctus igitur timor Domini; quia vere sanctorum est pavor.

(Margin: B — Gen. 15. 12. — Psal. 115. 2. — Psal. 110. 10. — Psal. 93. 12. — Psal. 127. 1.; C)

2. Denique præmissâ hac litterâ, statim sequitur persona justi dicens: *Portio mea, Domine: dixi custodire legem tuam.* [*] Codices plerique hunc versiculum qui primus est litteræ octavæ, ultimo loco litteræ habent septimæ: sed secundum Hebræos emendatus apud Græcos psalmorum liber hunc versum docuit nos octavæ litteræ copulandum. Deinde ordo ipse & numerus versuum ita convenit, ut ab eo incipiat octava littera.

(Margin: ℣. 57. — D)

3. *Portio*, inquit, *mea Dominus.* Quam rarus in terris qui possit dicere: *Portio mea Dominus*: quam alienus à vitiis, quam segregatus ab omni labe peccati, qui nihil habeat commune cum sæculo, nihil mundi hujus vindicet sibi, [b] non sit corporalium possessor cupiditatum, quem non inflammet libido, non stimulet avaritia, non lascivia effeminet, non luxuria decoloret, non sternat ambitio, non maceret invidia, non aliqua negotiorum sæcularium cura sollicitet, verus minister altaris, Deo non sibi natus.

(Margin: E — b)

4. Levi enim, ut habet interpretatio, significat ipse mihi adsumtus, significat & ipse meus, significat & tantum adsumtus, significat & adsumtus mihi. Ipse idem & mihi Levi, & Deo est; quomodo idem & mihi sacerdos, & Deo est: & mihi advocatus, & Domini deprecator: pro me offerens sacrificium, & idem se offerens Domino? Denique & alibi Levi interpretatione dicitur, pro me. Etenim si à me nominetur Levi, pro me est: si pro me offerat, pro me est: si pro me interveniat, pro me est. Sic autem vocetur à Domino, ipse mihi dicitur, hoc est, non alii tributarius, non decimarius,

(Margin: F)

a. Edit. Rom. *quasi processu operis, sive fidei.* Vet. *quia processu opere sua fidei.* Mss. *quia processu*, alii, *operum*, alii, *operosa*, multi, *oppressa*. non pauciores, *ostensa fidei.* Rursus eodem loco vet. edit. cum parte mss. *Dominus plus amatur.* Rom. cum alia parte: *à Deo Domino plus amatur.*

[*]. Ex toto hujus operis contextu, & ex hoc potissimum loco evidentissime colligitur talem Ambrosii tempore fuisse hujus psalmi in exemplaribus hebraicis, græcis, ac latinis divisionem, qualem etiam nunc in eis reperimus. Porro observandum obiter versum Ambrosio idem esse ac sententiam, sive absolutu sensus comprehensionem; cùm sæpius, ubi de sacris paginis agitur, versus nihil aliud significet, nisi vocum seriem quam nos Galli lineam vocitamus. Hæc autem omnino sex dictionibus constabat, eoque consilio excogitata fuerat, ne quid Scripturæ aut demi aut adjici posset. Vide Criticen vet. Testam. cap. 26.

b. Mss. tres: *non sit corporalium possessionum cupiditas.* Decem cum ant. edit. *Non sit corporalium possessio cupiditatum.* A quibus non abit edit. Rom. nisi quod ex uno cod. Vat. habet: *Cui sit &c.* Sed cùm relativum neque in edit. ant. neque in mss. ullis Gall. repertum sit, lectionem cod. Remig. ac Vind. potiorem duximus.

rius,non de possessione munificus: ipse mihi, hoc est,tamquam abundans pro his omoibus, noo ab hoc decimas, non fructus, non dona quæro, non munera,ipse mihi pro munere est, ipse est pro tributo: non io possessiooe sua munificus mibi, sed ipse mihi possessio, ipse meus fructus, ipse meus census adsumtus mihi, vel adsumtus à me. Noo potest hoc sine divina esse gratia. Sicut enim possessio non potest mea esse, nisi emero eam;sic oon potest esse Levi, nisi fuerit adsumtus à Domino; cùm enim adsumtus fuerit, recte dicitur ipse meus. Denique cùm Moysi dictum esset ut populo Judæorum per tribus singulas divideret incolatus,& distribueret singulis tribubus portionem, [...10 9.] tribum Leviticam excepit Deus dicens: *Filiis Levi non erit portio,neque sors in medio fratrum suorum; quia dominus Deus pars eorum est.* Et alibi. [...18.] *Ego Dominus portio eorum.*

5. Negatur his terrena divisio; ut ipsi dum sæcularem sibi non vindicant portionem, fiant cælestis possessio: vel hoc solum noverint possidere, hoc est,fidei & devotionis obseqoium; multo ditiores quam qui possessionum suarum spatia ampla diffundunt. Quantumlibet enim fines suos extendant,& terra deficit, & mare includit insanas cupiditares,& pendunt tributa majora quam fructus sunt. At vero iste nihil sibi possidens, nulli nisi Deo militat, supra terram ejus est portio, non eum terra deficit, non mari clauditur. Cui PORTIO Deus est, totius possessor est oaturæ. Pro agris igitur ipse sibi satis est, habens bonum fructum, qui numquam possit perire: pro domibus satis est sibi; ut sit habitatio Domini, & templum Dei, quo nibil potest esse pretiosius. Quid enim pretiosius Deo? Aut quid deest ei viro qui [...6 4.] potest dicere: *Non contingat mihi gloriari nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo?* Non potest in hoc princeps mundi hujus sibi consortium vindicare, in quo nihil suum invenit.

6. Ideoque Dominus qui venit docere, ut fieret nobis Deus portio, ait: [...14.] *Venit enim hujus mundi princeps,& in me invenit nihil.* Meritoque oos imitatores sui esse volens ait: [...10.] *Nolite possidere aurum,neque argentum, neque pecuniam.* Unde Petrus ostendens io Deo portionem sibi esse, non in sæculo, ait: [...4. 6] *Argentum & aurum non habeo, sed quod habeo, hoc tibi do, In nomine Iesu Christi Nazareni surge & ambula:* hæc est portio mea: hæc est sors mea: portio mea Christus est. *In nomine*, igitur, *Christi Iesu surge & ambula*, hoc est, in portione mea dives sum, in portione mea potens sum: merito tales præsumo fructus istius portionis,ut salus & vita donetur; quia hoc est istius patrimonium portionis quam elegi mihi. Dixit hoc claudo, & surrexit qui erat claudus ab utero matris suæ. Quomodo ergo Petrus poterat portionis suæ damna sentire,qui naturæ damna reparabat?

7. Quare non babeas argentum atque aurum, Petre,dic nobis:dic etiam quid sit istud quod habere te dicis,qui omnia quæ habebas,te reliquisse dixisti. Sic enim locutus es Domino: [...19.] *Ecce nos omnia reliquimus, & secuti sumus te*, hoc est, non quæsivimus quæ sæculi sunt,non quæsivimus partem de possessionibus:sed te elegimus portionem. Reliquisti ergo anre omnia, Petre, quæ habebas; unde habes quod babere te dicis? Surgit claudus, & sono tui sermonis erigitur. Sanitatem aliis donas, qui indigebas ipse tuæ salutis auxilio. Reliquisti ergo quæ babebas, & cepisti quæ non habebas. Cbristus tibi portio, Cbristus tibi possessio est. Illius nomeo [a] tibi munificum, illius nomen tibi est fructuosum, illius oomen tibi tributa dependit,& bona tributa, non pecuniæ, sed gratiæ. Portio tua noo ariditate siccatur, non imbre diluitur, non [b] frigore uritur, non tempestate quassatur. Per diem sol non uret te,neque luna per noctem. Serva portionem quam elegisti; ea est enim portio, quam terrenæ partes æquare non possunt. Quid enim est quod conferri possit his, de quibus Deus dicit: *Et inhabitabo in illis?* [Levit. 26. 12.] Quid magnificentius hospitio cælesti? Quid beatius possessione divina? *Et deambulabo*, ioquit, *in his.* [2. Cor. 6. 16.] Alii queruntur de sui ruris angustiis: io te Deo est ampla possessio, in quo deambulare se dicit, boc est, laxa spatia babitationis inveniens, qui terram includit manu; sic enim scriptum est: *Quis mensus est manu aquas, & cælum palmo, & universam terram clausa manu?* [Esai. 40. 12.] Cui mundus angustus est, tu ei ampla es domus. *Portio*, inquit, *mea Dominus.* Dicit hoc martyr. Ipsi ergo vivamus, cui muri est gloriosum. Aliis verbis quam bene dixit boc Paulus, ostendens nullam habere se in hoc sæculo portionem? Sic enim scriptum est: *Vsque ad hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis vapulamus, & instabiles sumus,& laboramus operantes manibus nostris. Maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & sustinemus: blasphemamur, & obsecramus. Tamquam lustramenta hujus mundi facti sumus, omnium purgamenta usque adhuc.* [1. Cor. 4. 11. 12. & 13.]

8. Fortasse moveat quod purgamentum se esse dixit. Non enim est. Sed boc sæcularibus videtur, qui putant summam in divitiis esse gloriam, vel decorem. Nonne isti universos purgamenta esse putant, quicumque illis obsequuntur propter divitias,& mirantur eos propter opes, timent propter potentiam,laudant propter nobilitatem? Sed hæc omnia Paulus detrimenta magis putabat esse,quam commoda. Ideoque ait: *Quæ mihi lucra fuerunt, hæc duxi propter Christum detrimenta esse propter eminentem scientiam Christi Iesu domini mei, propter quem omnium detrimentum passus sum,& æstimor stercora, ut Christum lucrifaciam.* [Philip. 3. 7. & 8.] *Æstimor*, inquit: non est bæc mea,sed aliena sentcotia. Frequenter enim æstimatur pauper ille irridendus & exsecrandus propter illuviem vestium,aut vulnerum cicatrices; eo quod in terra nullam habeat portionem,& tamen portio ejus in cælo est. Anima ejus ibi sibi patrimonium collocavit; quia audivit Jesum dicentem: *Nolite thesaurum vobis condere in terra*... *sed thesaurum*, inquit, *vobis condite in cælo.* [Matth. 6. 19 & 20.]

9. Sed hoc divites audire non possunt. Clausas aures habent, & sono æris obtusas: nummus magis illis resonat, quam verba divina. Deni-

a. MSS Rem. Fisc. & Sorb duo, *tibi munificum. Et secuti sumus te, hoc est, quæsivimus leium. Illius nomen tibi* &c.

b. *Vrere*, non modo noxiam vim caloris ac frigoris passim significat, verum etiam cujusvis alterius rei. Sic Horat. lib 1. ep. 10.

ut calceus olim
Si pede major erit subvertet, si minor uret,

Id est, lædet. Hoc etiam modo locutum reperimus B. Hieron. atque alios.

que accessit quidam dives ad Dominum, qui por- A tionem Dominum non habebar. Habebar enim mulras possessiones: sed Dominus non inter multa numeratur, non enim dignatur habere cum sæculo consortium. Quæ enim portio justitiæ cum
Luc. 18. 18. iniquitate? Dicit ergo hic dives: *Quid faciens vitam æternam possidebo?* Respondit ei Dominus:
Ibidem. 20. & 21. *Mandata nosti? Non homicidium facies, non adulterabis, non falsum testimonium dices:* ostendens vitam æternam in his esse mandatis. At ille justificare se volens dicit. *Hæc omnia feci, quid mihi restat?* Ad B quem Dominus ait, volens ei Dominum fieri portionem, non pecuniam, non possessiones, sed ve-
Ibidem. 22. rum Deum: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo, & veni, sequere me.* Verùm ille cui portio aurum atque argentum erat, sine quibus esse non poterat, & cum quibus Dominus illi portio esse non poterat, contristatus est. Unde Dominus pronuntiavit impossibile esse, ut dives intret in regnum cælorum, sed quod impossibile per huma- C nas cupiditates, hoc per divinam gratiam solam posse esse possibile.

Matth. 19. 29. 10. Alibi quoque ait: *Quicumque reliquerit patrem aut matrem, domum, aut fratres, aut sorores .... centuplum accipiet in hoc sæculo, & vitam æternam possidebis.* Forsitan autem dicas: Utique qui relinquendo domum (per domum autem totum censum intellige) qui relinquendo propinquos Deum secutus fuerit, portio Domini est, & portio Deus illi est; habet etiam vitam æternam: & quia ac- D cepto centuplo fit in hoc sæculo dives, dives, inquies, intrat in regnum cælorum. Deinde si centuplum dat Dominus eorum, quæ etiam simpla impedimentum adferre consuerunt ad perceptionem hereditatis æternæ: centum ergo possessiones reddit pro una possessione, centum pondo auri pro uno pondere.

11. Multos quidem in hoc sæculo qui sua pauperibus donaverunt uberiore thesauro locupletatos fuisse cognovimus. Et pulcherrimus locus, E ut etiam ad misericordiam provocentur. Sed non debent à Domino sæcularem hujusmodi exigere mercedem, nec sperare quæ mundi sunt: sed magis quia iis qui omnia reliquerint, Deus portio est. Ipse est utique merces perfecta virtutum, qui non centupli enumeratione, sed perfectæ pleni-
Gen. 17. 1. tudinis æstimatione censetur. *Ego*, inquit, *Deus tuus sum.* Non dixit, ero, sed jam sum, jam inhabito, jam possideo. Aufert dilationem, ubi inve-
Luc. 23. 43. nit justi confessionem. Sane alibi ait: *Hodie mecum* F *eris in paradiso.* Futurum promittit: sed id quod futurum est, unius diei spatio non patitur protelari. Denique potuit dicere: *Mecum eris in paradiso:* sed addidit, *hodie*; ne dilatione gratia minueretur.

12. Sed non illi soli dicit dominus Jesus: *Hodie mecum eris in paradiso:* sed & tibi dicit: *Mecum eris in paradiso*, si confitearis dominum Jesum, si ejus
Ibidem. 42. patrocinium tibi poscas, si & ipse dicas: *Memento mei, Domine, dum veneris in regnum tuum.* Sed tibi non dicit: *Hodie mecum eris:* dicit martyri: *Hodie mecum eris in paradiso.* Tibi non dicit, quia adhuc es in hoc febrienti corpore constitutus, in hoc concupiscenti, in hoc terrena adhuc desideranti:
Psal. 115. 16. sed cùm potueris dicere: *Dirupisti vincula mea*, hoc est, solvisti cursum istius vitæ, liberasti me ex hoc mortis corpore, tunc tibi dicit: *Hodie mecum eris in paradiso.*

13. Habes igitur homo inter multa proposita etiam hujusmodi portionem. Proposuit tibi Dominus in portione possessiones, in portione aurum, in portione argentum, in portione honores, in portione nobilitatem: proposuit etiam in portione se ipsum. Habes plurimas portiones, elige quam putas. Non te numerus perturbet, sed excitet gratia: non labor avertat, sed fructus invitet. In portione divina gemitus & labores sunt. Unde & sanctus Apostolus, cui portio Deus erat,
Rom. 8. 17. ait: *Heredes sumus Dei, coheredes autem Christi; si tamen compatimur, ut simul glorificemur.* Vides quia ubi hereditas Christi est, ibi debeat esse compassio. Qui autem compatitur, non perfunctorie compatitur, sed ut tribulationes Christi in corpore suo impleat, sicut implebat & Paulus, implebat & Hieremias, qui ait sub hac ipsa littera:
Coloss. 1. 24. *Misericordia Domini est quod non defecimus;* [a] *quia non sunt consummata miserationes ejus: renovabit*
Thren. 3. 22. & seq. *illas sicut lux matutina. Multi sunt gemitus mei, & cor meum defecit. Sors mea Dominus, dixi; ideo sustinebo eum.* Qui ergo sustinet Dominum, sors Do-
Psal. 39. 2. mini est. Unde & David qui ait: *Sustinens Dominum, & respexit me*, hoc loco portionem sibi Deum esse profitetur.

14. Quam rarus qui istud usurpet sibi: non nobilitate, non divitiis usurpatur. Denique rex ille
Sap. 7. 1. & seq. dives ait: *Sum quidem & ego mortalis homo, similis omnibus, & ex genere terreno illius qui prior factus est, & in ventre matris figuratus sum caro: decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine, ex semine hominis, & delectamento somni conveniente: & ego natus hausi communem aerem, & similiter in terram decidi, & primam vocem similem omnibus emisi plorans: in involumentis nutritus sum, & curis magnis.* Et addidit: *Nemo enim ex regibus diversum habuit nativitatis initium. Unus ergo omnibus est introitus nativitatis ad vitam, & similis exitus.* Et quia vidit commune esse nativitatis exordium, elaboravit esse portio Dei, & invocavit, & venit
Ibidem 7. in eum spiritus sapientiæ. Sed luxuriosi aliam par-
Sap. 2. 7. & 8. tem eligunt, qui dicunt: *Vino pretioso & unguentis nos impleamus, & non prætereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis, antequam marcescant.* Et infra:
Ibidem. 9. *Quoniam hæc pars nostra, & hæc sors.*

15. Quam magnum contemnere divitias: sed quam rarum hoc ipsum est! Utique & Moyses potuit regis esse successor, nutritus à regis filia. Potuit ergo esse non solum [b] quasi Pharao, sed etiam Pharao, & Pharao potuit esse sicut Moyses; uterque enim homo: sed omnis potentia hominis in affectu est. Moyses noluit rex esse, cùm posset: sed opprobrium Christi thesauris Ægypti arbitratus est præferendum: sed fugiendo potentiam, potentior factus est; factus est enim in deum regi Pharao. Rex erat Pharao, sed deus non erat: Moyses factus est illi deus, hoc est, regi ipsi ter-

a Rom. edit. *quia non sunt consumta miserationes ejus.* Aliæ & mss. ut in textu. Sed utraque lectio exoriri potuit ex LXX. qui sic scribunt, ὅτι οὐ συνετελέσθησαν οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ, quod utroque modo explicari potest. Ceterum si quis hujus loci verba, prout hic jacent, cum iis quibus exprimitur in sacris codicibus, conferre voluerit, non minimam inter illa reperiet discrepantiam.

b. Ita mss. omnes. Edit. vero *quasi Pharao, sed ipse Pharao potuit esse. Vterque &c.* Sed lectionem nostram præstare manifestum est.

ribilis, quem rex metueret & timeret. Sed hæc A erat potentia sanctitatis. In talium congregatione deorum Deus stat atque discernit. ᵃ Et tu si vis deus peccatoribus esse, terrori regibus, reverentiæ aliis; ut tamquam Deo tibi videantur esse subjecti, quia operaris in Dei nomine: contemne quæ sæculi sunt, & Dominicæ passionis opprobrium contende omnibus præferre divitiis. Opprobrium dico, quòd illis videatur opprobrium, hoc est, Judæis scandalum, gentibus stultitia, nobis autem virtus Dei atque sapientia. Sed hoc B Pharao opprobrium putans, hoc est, inopiam, ignobilitatem, contumelias, maluit diaboli esse, quàm Dei portio: & ideo qui Deo subjectus esse nolebat, intercessioni hominis se ipse subjecit. Ergo quia portio Dei erat sanctus propheta David, rectè ait: *Dixi custodire legem tuam:* spiritalem utique legem dicit, sicut & Paulus ostendit. Nam qui corporaliter Legem interpretati sunt, non custodiunt Legem, sed prævaricantur.

16. Veniamus ad secundum versum, qui ita est: C
† 55. *Deprecabor vultum tuum, Domine, in toto corde meo: miserere mei secundùm eloquium tuum.* Legimus in veteri Testamento quod deprecatus sit Moyses
Exod. 33. 10. ut vultum Dei videret, & responsum sit ei: *Nemo videbit faciem meam, & vivet.* Mysticè hoc primùm intelligamus. Moyses Legis figuram accepit: Lex per occulta mysteria nuntiat Christum, non autem facie ad faciem demonstrat, sicut Evangelium demonstravit. In ipso enim facie ad faciem loquebatur; licet in Evangelio homo na- D tus ex Virgine appareret, Verbum autem se per opera demonstraverit. Et fortasse hoc declaratum sit Moysi, quod populus Judæorum moriturus esset, & quod facie ad faciem Christum vidisset, & non credidisset. Quod si ad Legem referas, etiam finis Legis Christus est, secundùm illud
b Rom. 10. 4. Apostolicum: ᵇ *Finis enim Christus est secundum Legem omni credenti.* Et mortua est Legis interpretatio corporalis, ubi dominus Christus Jesus spiritalem ejus gratiam demonstravit. Vel certe quia E omnes qui Christum vidimus, & baptizati in Christo sumus, mortui sumus peccato; quia viventes Legis vinculis tenebamur. Ubi autem in Christo mortui sumus, mortificati utique sumus Legi per corpus Christi; ut simus alterius qui ex mortuis resurrexit. Sed hoc mysticum est.

17. Morale autem, historiæ veteris facit nos meminisse debere, quæ est de sancto Moyse, qui rogavit Deum ut se demonstraret ei Deus, & ut facie ad faciem eum videret. Norat utique sanc- F tus vates Domini quod invisibilem Deum facie ad faciem videre non posset: sed devotio sancta mensuram supergreditur, & putavit Deo etiam hoc esse possibile; ut corporeis oculis faceret id quod est incorporeum, comprehendi. Non est reprehensibilis hic error, sed etiam grata cupiditas atque inexplebilis, quod Dominum suum velut manu tenere, & obtutu oculorum videre cupiebat. Sciebat ad imaginem & similitudinem Dei factum esse hominem. Quando enim electus à domino Deo est ad populum liberandum, impletus est spiritu sapientiæ. Viderat Angelum illum & faciem ejus in gloria. Denique fulgente ejus lumine, pavefactus est, & vidit rubum uri, & non exuri. ᶜ Visum cæpit fulgoremque mirari: ac- e cessit cupiditate & gratia provocatus; ut diligentius fulgorem illum in rubo consideraret. Itaque si tantum accepit ardorem, tantam subitò cupiditatem, cùm Angelum vidisset in flamma ignis de rubo; ut licet pavore apprehensus considerare non auderet, considerare tamen vellet: quanto magis vultum Domini corporaliter videre desiderabat, dicens intra se vultum illum plenum lucis, plenum gloriæ, plenum virtutis, plenum divinitatis. ᵈ Non plus possum dicere vel sentire de d Deo; *Cùm enim consummaverit homo, tunc incipit: & cùm finierit, tunc aporiabitur,* ut scriptum Eccl. 18. 6. est; quia incomprehensibilis est Dei æterna majestas.

18. Irritus quidem erat postulationis effectus, sed affectus probabilis servi; quia ultra naturam suam devotione progressus de Domini Angelis æstimabat, quantùm in Domini vultum plus desideraret, quo cupiditatem suam gestiret explere. Noverat in ipso homine aliam post mortem futuram gloriam, aliam claritatem. Sicut enim stella à stella in claritate est, ita & resurrectio mortuorum: quæ etsi seminatur in corruptione, surget tamen in incorruptione, surget in gloria, surget in virtute, surget corpus spiritale. Qui ergo hæc scire poterat, meritò præsumebat ut vultum Dei videre cuperet, quem esset obita corporis morte visurus. Talem certe etiam formam receperat, talem Dominus jam probabat; ut non distaret ab Angelis cælestis minister & exsecutor oraculi. Et ideo cùm sciret quia Angeli pusillorum quotidie viderent faciem Patris qui in cælis est, putavit quod jam eam videre deberet, tamquam oblitus corporis, & carne deposita, sicut ille qui in corpore adhuc positus, cùm raperetur 2. Cor. 12. in paradisum, utrum in corpore, sive extra corpus 2. raptus esset ad tertium cælum, nescire se dixit. Sancti enim etiam cùm gerunt corpus, non sunt tamen in carne, sed in spiritu; quoniam qui in cupiditate & conversatione sunt carnali, Deo placere non possunt. ᵉ Sancti autem conversatio in e carne non erat, sed in cælo, sicut Paulus os- Philip. 3. tendit. 20.

19. Et quid dicamus de probabili desiderio vultus divini? Homines etiam si quem nobilem, si quem fortem, si quem sapientem esse audiunt,

a Am atque Era. cum maxima mss. parte: *Et tu si vis deus peccatoribus esse terroris.* (mss. *terrori*) *regibus reverentia*, ut & e Edit. Gall. ac Rom. *Et tu si vis tamquam Deus peccatoribus esse terrori, regibus*, Rom. *& regibus reverentia.* Verùm cùm hæc lectio mss. suffragio destituatur, & illa non satis plenum offerat sensum, magis placuere verba codicum Lat. & Nav alterius, quæ proinde in contextum transcripsimus. Nec tamen displicet cod. Reg. ita præferens ..... *regibus terrori ac reverentia.*

b. Rom. edit. *Finis enim Legis est Christus ad justitiam omni credenti.* Et hic quidem ei favent quotquot nunc exstant Paulinarum epistolarum exemplaria, immo & Ambrosius ipse supra Serm. 5. num 21 atque alibi; placuit tamen mss. ac vet. edit omnium lectionem non deserere. Iterum post duos versus. mss. septem, *qui in Christum credimus.* Sed forsan alios mss & cunctas edit. sic emendari oportere visum scriptoribus, quod non cogitarent superius positum, in Evangelio Christum facie ad faciem demonstrari. Itaque post verba: *qui Christum vidimus*, subintellige in Evangelio Non male tamen Reg. cod. *qui Christo vivimus.*

c. Sic mss. exceptis duobus, ubi legitur: *Visu cepit fulgorem, quem mirari accessit.* Ab his etiam non discrepant edit, nisi quod præferũnt, *quem miratus accessit.*

d. Edit. omnes hoc loci addebant: *Quem esse dicam?* Eleganter quidem, at nihil tale in mss. inventas.

e. Edit. *Sancti autem conversatione in carne non sunt.* Duo mss. *non erant.* Alii vero omnes ut supra in corpore Putamus autem vocem, *sancti*, de Moyse intelligendam, cujus conversationem in cælo fuisse noster eo probat, quod talem esse sanctorum conversationem doceat Apostolus.

tamquam supra hominem arbitrantes, concu- A
a piscunt videre. Procedit imperator, a cujus regiæ
potestati commissa pars est orbis terrarum, con-
currunt omoes, & in tanta multitudioe illum so-
lum adspicete gestiunt, & de fulgore purpuræ
plus quiddam esse in vultu imperatoris existi-
mant. Miraris si Dei desiderabilis vultus est, cùm
conformem sui hominem humanus omnis mi-
retur affectus? Hioc datur intelligi etiam illud,
b quod imperarori unusquisque oullius reus cri-
minis gestit occurrere. Nam etsi crimeo habeat B
conscieotia, tegunt illud tamen cordis occulta,
dummodo publico noo sit involutus reatu, oec
sit aliquod ejus crimeo expressum: denique ubi
b tei aliqui fueriot[b] advocati, & imperatori se &
ipsis judicibus offerre prohibentur: quemadmo-
dum turpes lenooum meretricumque personæ à
conspectu vel judicis, vel imperatoris arcentur;
oe turpissimorum visus offendat vultus regii cla-
ritatem. Qui aotem bene sibi conscius est, oul-
lius criminis reus, quasi innocens prodit io me- C
dium.

20. Ex his ergo sancti Moysis comprehenda-
c mus affectum. Videre Dei vultum[c] quasi iono-
cens velut quodam vultu conscieotiæ desidera-
bat: aperire ei faciem meotis internæ, cognosci
plenius gestiebat & Moyses, & ipse saoctus Da-
Psal. 25. 2. vid, qui alibi ait: *Proba me, Domine, & tenta me.*
Non enim vellet probari si io se crimen agnosce-
ret: oec tentari, si passionibus gravibus se sciret
obnoxium. Liber igitur à peccato, Dco se cupi- D
dus offerebat. Sed fortasse quia adhuc frequen-
tioribus Dei visitationibus mundus à vitio non
foret, noo fuerit in principio perfectus, utpote
Exod. 3. 5. cui ante paululum dictum erat: *Solve calceamen-*
tum pedum tuorum; illud utique calceamentum
quod de Ægypto detulcrat, hoc est, corporeæ
conversationis involocrum; ideo dicit ei Domi-
nus: *Nemo hominum videbit faciem meam, & vivet.*

21. Quando autem id dictum sit, considera.
Exod. 7. 1. Noodum ei dictum erat: *Faciam te in deum regi* E
d *Pharao.*[d] Adhuc homo erat, & ideo illud ei dicit:
processus ei debebatur, ut in deum fieret; & ideo
dictum est ei: De homioe dixi, desiste hominis ha-
bere peccata, & videbis faciem meam. Qui eoim
faciem meam videt, debet esse sine peccato. Sed
quia homo sine peccato esse ooo potest, ideo ut in
dei appellatiooem possit excrescere, commooe-
tur. Et quid de dei appellatiooe dicam? Esto ao-
gelus, hoc est, divini mioister imperii, obsequere
mandatis Domini. Cùm fueris aogelus, videbis F
faciem Domini. Magnum est videre Dei vultum.
Lex tibi dicit ut tertiò te offeras in Hierusalem.
Matth. 5. 8. Ipse dominus Jesus ait: *Beati mundo corde; ipsi enim*
Deum videbunt. Advertis quid à te exigatur, ut vi-
deas Deum; cui vitæ proposita sit prærogativa vi-
dendi Deum? Emuoda igitur cor tuum, ut quasi
novus creeris renovato spiritu. Omoes pollutas
cogitatiooes de corde tuo abjice, nihil sit quo
tuus ioquinetur affectus: simplex mens, pura sio-
ceritas sit. Talibus se Domious cùm involucrum
corporis deposuerint, demoostrare digoatur.

22. Nunc de reliqua ipsius versus parte dicamus:
Miserere, inquit, *mei secundùm verbum tuum.* Mise-
ricordia quidem justitiæ portio est; ut si velis do-
nare pauperibus, hæc misericordia justitia est, se-
cundùm illud: *Dispersit, dedit pauperibus: justitia ejus* Psal. 111. 9.
manet in æternum. Deiode quia conformis tuus io-
justum est ut non adjuvetur à socio; cùm præser-
tim dominus Deus ooster terram hanc possessio-
nem omnium hominum voluerit esse commu-
nem, & fructus omoibus ministrare: sed avaritia
possessiooum jura distriboit. Justum est igitur ut si
aliquid tibi privatum viodicas, quod geoeri hu-
mano, immo omnibus animaotibus in commuoe
collatum est, saltem aliquid inde pauperibus ad-
spergas; ut quibus juris tui coosortium debes, his
alimenta oon deneges.

23. Est etiam misericordiæ donare peccatum:
& misericordiæ est, & justitiæ est. Denique justi-
tiæ adscribit scriptura divina veniam peccato-
rum, secundùm illud quod hodie lectum est: *Be-* Sap. 14. 7. & 8.
nedictum lignum[e] *quod fit per justitiam: maledictum* e
autem lignum quod fit per manus hominum. Supe-
rius ad crucem Domioi retulit, posterius ad er-
rorem gentilium, qui ligna venerantur. Justitia
autem quæ est crucis, nisi quod adsceodens illud
patibulum dominus Jesus Christus, peccatorum
nostrorum chirographum crucifixit, & totius or-
bis peccatum suo cruore muodavit? In quo ergo
justus Deus, nisi in eo quia scivit quod de limo
terræ bominem figuravit, quæ terra utique cor-
ruptelæ obnoxia est, ac vitio lubricæ passioois?
Propterea ergo Dominus, qui secuodum animam
te ad imaginem & similitudinem sui fecit, hoc
est, rationabilem, justum, pudicum (io eo enim
ad imaginem Dei es, si sis justus, ut sis imago jus-
titiæ: si sis castus, ut immaculati io te figura præ-
fulgeat) sciens ergo secundum corporis fragili-
tatem corruptelæ patere hominem, quasi justus
fragili lubricæque naturæ delicta concessit.

24. Ac ne forte dicat aliquis: Cur ergo Adam
maledicto sententiæ que subjacuit? Numquid in-
justus Deus? Noo utique. Sed quia quasi fragili
atque infirmo quid caveret ante præscripsit (in-
firmus enim non usurpare debet, sed obedire
mandatis)[f] ideo prævaricationis magis reum te- f
nuit, quàm prolapsioni addixit. In illum igitur
justa severitatis processit sententia; quia scire vo-
luit, quod scire noo profuit. Nobis autem qui he-
reditario vinculo teoemur adstricti, qui io hac
carne sumus, quæ priorum præjudicio detrita

a. Rom. edit. *cui jus datum est regiæ potestatis, cui commissa* &c.
b. Eadem Rom. edit. *adnotati.* Sumitur autem ea vox in jure, potissimum duplici modo: primo pro his quos per absentiam accusatus præses requirendos in acta retulit: secundo pro illis quos deportandos præses adnotavit, vel de iisdem deportandis ad principem scripsit; ut docet Briss. ad hanc vocem. Sed cùm neutram ex his interpretationibus satis commode admittat series orationis, cùmque omnes mss. ac vet. edit. huic voci refragentur, dicendum eos hoc loco dici advocatos, qui crimen suum palam fatentur. Nam advocare interdum usurpari pro rem factam agnoscere, & hinc ortum traxisse gallicum verbum, *advouer*, scriptum reperies in Glossario doctissimi Cangii ad idem verbum. Ceterum lib. 15. Cod. Theod. tit. 7. *de Scenicis* leg. 12. cautum est, ne turpium personarum picturas in locis ubi consecrantur imperatorum imagines, liceat *adnotare*: quod nonnihil Ambr. locum illustrat.
c. Ita mss. Edit. vero .... *quasi innocens volebat, velut quodam .... mentis internæ. Cognosci* &c. At potiorem esse nostram ac mss. lectionem non diffitebitur, qui locum paulo accuratius examinaverit.
d. Edit. Rom. sola, *Adhuc homo erat, processu ei debebatur, ut in deum fieret, & ideo dictum est ei: Solve calceamentum. De homine dixit:* &c. Rursus paucis interjectis eadem etiam sola, *ut tertio te offeras coram Domino.* Sed utriusque lectionis unus est sensus.
e. Rom. edit. *per quod fit justitia.* Ex LXX. nimirum apud quos legas, δι' οὗ γίνεται δικαιοσύνη. Sed à mss. omnibus, & ant. edit. cùm inter se consentiunt ægre divellimur.
f. Edit. omnes, & mss. aliquot; *ideo prævaricationis reum tenuit, quem* &c. Melius alii, qui & majori numero, ut nos in textu.

jam atque adsuefacta peccatis non poterat emergere; quasi justus indulsit, juste enim ignovit heredi, qui præjudicio laborabat auctoris.

23 quæst. 4. cap. Est injusta. Deut 19. 13. 1. Reg. 15. 9.

25. Est ergo justa misericordia, sed est etiam injusta misericordia. Denique in Lege scriptum est de quodam*: *Non misereberis illius.* Et in libris Regnorum legis quia Saul propterea contraxit offensam; quia miseratus est Agag hostium regem, quem probibuerat sententia divina servari. Ut si quis latronis filiis deprecantibus motus, & lacrymis conjugis ejus inflexus, absolvendum putet, cui adhuc latrocinandi adspitet affectus: nonne innocentes tradet exitio, qui multorum liberat exitia cogitantem? Certe si gladium reprimit, vincula dissolvit, [a] cur laxat exsilio? Cur latrocinandi qua potest clementiore via non eripit facultatem, qui voluntatem extorquere non potuit? Deinde inter duos, hoc est, accusatorem, & reum pari periculo* de capite decernentes, alterum si non probasset, alterum si esset ab accusatore convictus, non id quod justitiæ est, judex sequatur, sed dum miseretur rei, damnet probantem: aut dum accusatori favet qui probare non possit, addicat innoxium. Non potest igitur hæc dici justa misericordia.

26. In ipsa Ecclesia, ubi maxime misereri decet, teneri quàm maxime debet forma justitiæ; ne quis à communionis consortio abstentus, brevi lacrymula, atque ad tempus parata, vel etiam uberioribus fletibus communionem quam plurimis debet postulare temporibus, facilitate sacerdotis extorqueat. Nonne cùm uni indulget indigno, plurimos facit ad prolapsionis contagium provocari? FACILITAS enim veniæ incentivum tribuit delinquendi. Hoc eo dictum est, ut sciamus secundùm verbum Dei, secundum rationem, dispensandam esse misericordiam debitoribus. Medicus ipse si serpentis interius inveniat vulneris cicatricem, cùm debeat resecare ulceris vitium, ne latius serpat; tamen à secandi urendique proposito lacrymis inflexus ægroti, medicamentis tegat quod ferro aperiendum fuit: nonne ista inutilis misericordia est, si propter brevem incisionis vel exustionis dolorem corpus omne tabescat, vitæ usus intereat? Rectè igitur & sacerdos vulnus grave, ne latius serpat, à toto corpore Ecclesiæ quasi bonus medicus debet abscindere, & prodere virus criminis quod latebat, non fovere, ne dum unum excludendum non putat, plures faciat dignos quos excludat ab Ecclesia.

Rom. 11. 22.

27. Jure ergo Apostolus divino nos hortatur exemplo dicens: *Vide ergo bonitatem, & severitatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, severitatem: in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate:* ostendens Judæorum populum jure esse à corpore Ecclesiæ separatum, ne perfidiæ virus contaminaret Ecclesiam: populum autem gentium bonitate Domini receptum, & obedientiæ munere gloriari. Jure igitur huic divina bonitas suffragatur, quamdiu in divina bonitate permaneat. Si vero & ipse desciscat, pro criminis sui qualitate damnabitur. Qua gratia Dominus & lux & ignis esse describitur, ut in tenebris ambulanti luceat quasi lumen; ne diutius possit errare, qui quærit luminis claritatem: ei autem qui multa fuerit operatus, quæ manere non debeant, sed ardere, ignis est Dominus; ut operis nostri fœnum stipulamque consumat, atque utili nos faciat salvos detrimento, sicut aurum quod dum excoquitur, plus probatur.

28. Fortasse dicat aliquis qua ratione scripserit Propheta: *Miserere mei secundùm verbum tuum?* Verbum enim Dei justitia est. Si igitur justitia fretus erat, cur misericordiam ante præmisit: aut si misericordiam requirebat, cur eam ad mensuram justitiæ putavit esse poscendam? Qui enim bene agit, & bene vivit, opus non habet misericordiâ; quia misericordia à peccato liberat. Denique non divitibus, non fortibus & felicitate subnixis misericordia conferri consuevit à nobis: sed egentibus, vel debilibus, vel iis qui ex divitiis in paupertatem, aut captivitatem, aut necessitatem aliquam deciderunt. Ergo qui eget misericordia, peccator est: qui autem peccator non est, utique justus est, & non eget misericordia Dei.

29. Secundùm quid igitur unusquisque, hoc est, secundùm quem statum egeat misericordia, aut justitiam habeat, considerandum est. Aliter enim eget justitia Dei Angelus, aliter homo. Aliter eget misericordia Archangelus, aliter homo. Angeli enim natura non utique ita corruptelæ obnoxia est, ut natura generis humani; & ideo ille eget misericordia Dei, ne possit errare, & aversâ à se Dei gratiâ, labatur in vitium: homo autem etsi jam firmiore proposito est, tamen propter contractorum seriem peccatorum, misericordiam Dei quærit. Itaque etsi uterque misericordia Dei indiget, aliter tamen Angelo misericordia, aliter homini debetur; leve enim vitium in Angelo judicio graviore censetur. Peccatum quoque adolescentiæ in homine, mitiore sententia, quàm peccatum senectutis adstringitur, & citius relaxatur.

30. Propheta igitur in isto versiculo dividit causas, ut & misericordiam quasi homo postulet, quia nemo sine sorde peccati: & justitiam quasi Propheta deposcat; vel certe, quoniam licet peccaverit sicut homo, & quasi peccator misericordia egeat; tamen correxit errorem, pœnitentiam gessit, abstinuit à æmulentia delinquendi, sobrietate virtutis. Petit ergo justitiam secundùm verbum Dei, quia verbi Dei sententia est, ut conversis venia donetur, si tamen legitime est facta conversio. Ezech. 18. 21. & 33. 12.

℣ 59. 31. *Cogitavi vias meas, & averti pedes meos in testimonia tua.* Dividuus sensus: aut quia vias superiores meas cogitavi plenas lapsus atque peccati, & ideo ut remissionem peccatorum possim mereri, morum conversione, studioque virtutum, *Averti pedes meos in testimonia tua*; ut non jam meis gressibus quibus ante sum lapsus, sed testimoniorum tuorum itineribus ambularem, quo tuorum semitæ mandatorum me errare non

*. Illo nimirum qui proximum suum per insidias interfecerit.

a. Edit. Rom. ex ant. edit. Gratiani, *laxat exsilium.* Aliæ omnes cum mss. cod. *laxat exsilio.* Sol. mss. *laxat exitio.* Est autem *laxat exsilio* idem ac liberat exsilio, seu non damnat exsilio.

*. *De capite*, hoc est de vita, sive de pœna capitis. Quippe interdum rei atque accusatoris periculum ita æquabatur, ut non solum uterque servaretur in custodia; verum etiam idem supplicium quod alteri debebatur, si fuisset convictus, alteri non probanti lege talionis irrogaretur. Cod. Theod. l. 9. tit. de Accus. leg. 19. Item Grat. cit. loco.

sinerent, nec vestigium in devia & tortuosa de- A
flecterem. Frequenter enim ignorantes iter, si
strata viarum sequantur, perveniunt quo deside-
rant pervenire, & carent erroris amfractu. Sin
autem usurpent scire quod nesciunt, & putent
aliqua sequenda compendia, à publici tractûs iti-
nere recedentes erroris labyrinthos frequenter
incurrunt; ut eos de itinere deflexisse pœniteat:
& ideo post multa laborum dispendia ad iter
quod reliquerant, redire contendunt.

32. Hic ergo sensus unus est, alius autem ita: B
Cogitavi vias meas, non superiores, sed futuras;
ut ante meos actus cogitationibus prævenirem,
a ne inconsulta operatione progressus, aliquid [a] in
ipsis cogitationibus offensionis inciderem: ut si
agere aliquid velim, ante cogitem utrum agen-
dum sit illud quod desidero, aut quo agendum
modo: similiter si alloquendum, utrum alloqui
debeam: deinde publice, an secreto loqui, præ-
sentibus aliquibus, aut nullis; sicut illud est, ut si
velis fratrem corripere, primo solus corripias, se- C
cundo præsentibus duobus aut tribus testibus,
tertio si non audierit, coram Ecclesia. Itaque
si prætermisso ordine, velis coram Ecclesia fra-
trem increpare, quem ante monere debueras, er-
ratum ipse cognoscis. Omnia igitur cum cogita-
tione facito, ut non te pœniteat operis tui. An
vero si viam ingressus, cùm veneris ad compitum
aliquod (ita enim appellatur plurimarum velut
quidam concursus viarum) si nescias quod iter
ingredi debeas; stas tamen & cogitas ipse tecum, D
utrum primam, an secundam, an tertiam, an quar-
tam, vel certe quintam, si ita est, viam eligas, quam
sequaris; nec putas prius adoriendum iter, quam
animo definieris, & pleniore mentis intentione
decideris. Stas igitur cogitans quæ sit via, quæ in
civitatem ducat, ad quam tibi putas esse pergen-
Prov. 14. 12. dum. Quanto igitur magis animo debes acmen-
te consistere, qui ad regnum cæleste contendis, &
cogitare tecum, quia non omnis via illò ducit,
non omnis via illò dirigit ad Hierusalem illam E
quæ in cælo est?

33. Sunt viæ quæ malos exitus habent, quas
diaboli tentamenta triverunt; & ideo exitus ea-
rum, exitus mortis sunt. Hæ nempe sunt viæ, de
Matth. 5. 28 quibus legisti in Proverbiis: *Quia sunt viæ quæ vi-
dentur viro rectæ esse, ultima autem earum adspiciunt
in profundum inferni*. Est autem via angustior illa,
quæ ducit ad Dei regnum. Volens igitur eam in-
gredi viam quæ ad Deum ducit, non circumspi-
cies, non tecum ipse tractabis, non considerabis; F
ne facile capiaris affectu, si viæ latitudine provo-
catus ingrediaris iter, quod ad inferna deducat?
Cogita ergo ante, atque perpende quid facias.

34. *Qui viderit*, inquit, *mulierem ad concupiscen-
dum eam, jam adulteravit eam in corde suo*. Hic uti-
que cogitavit ut videret mulierem, ut videret ad
concupiscendum; sed mala hæc cogitatio relin-
quat vias suas. Alius non cogitavit quidem, sed
subito adspexit, & captus est, & vidit, & concupi-
vit, & ideo lapsus est. Quod si fragilem suum con-
siderasset affectum, & ante timuisset, ne cùm vi-
disset mulierem, mente caperetur & animo; uti-
que non prospexisset ad mulierem, ne concupis- A
ceret eam. Videns ergo mulierem non direxit pe-
dem suum in testimonia Domini, qui si ante lap-
sum suum cogitare potuisset, [b] forsitan direxisset. b
Unusquisque ergo prius cogitet quomodo videat
mulierem; ut non videat ad concupiscendum
eam, aut non adtendat in eam. Si autem videos
repentè, vel bona cogitatione fundatus, dirigat
pedem suum ad testimonia Domini, ne in capti-
vitate permaneat: utique ei profuit cogitatio.
B Postremo amans [c] mulierem, diligens, & concu- c
piscens, Christum consideret, judicium ejus, testi-
monia ejus de præmiis castitatis, & relinquat vias
concupiscentiæ, & sequatur vias Christi; habebit
laudem in eis, si contemplatus dominum Jesum,
contemnat carnis ardorem, flammamque libidi-
nis quasi quodam fonte restinguat, allidat tene-
ras & infirmas cupiditates ad petram Christi.

35. Cogitet ergo primùm, ut eadem repetam,
quemadmodum videat, quemadmodum loqua-
C tur. Bene cogitavit qui dixit: *Pone, Domine, custo-* Psal. 140. 3.
diam ori meo; ne forte dum mens inflammat ar-
dorem, lingua sermone labatur, aut multiloquio
incauto etiam quod mens non cogitavit, incur-
rat loquendi facilitate: cogitet quemadmodum
pedem suum dirigat, manum adferat; ne impetu
indignationis impulsus, cùm repellere debeat in-
juriam, ipse alteri jactum notabilis cædis illidat.
Cogitandum est igitur quid geramus; ubi enim
præcedit cogitatio, maturitas operationis adhi-
D betur. Itaque pes iste fidei vestigium est, quem
meditatione perpensa, à corporalibus motibus ad
testimonia divina deflexit.

36. Quid igitur prosit cogitare ante, quod
postea facturus sis, docet versiculus qui sequi-
tur: *Paratus sum, & non sum turbatus, ut custodiam* ✝. 60.
mandata tua. Ubi cogitatione quis prævenit quod
acturus est, semper paratus ad agendum est, sem-
per fixus & validus; ut non queat subita aliqua
accidentium offensione turbari. Nulla eum fla-
E bra scopulosæ nimis ambitionis excutiunt, nulla
procella atque tempestas injustæ invasionis exa-
gitat, non petulantis oculus meretricis illaqueat;
oculus enim meretricis, laqueus amatoris est. In
aliena miser capitur possessione, qui improviso
igne præventus possessionem suæ mentis amisit.
Si persecutio ingruit, invenit jam paratum; ut ubi
possit esse perturbatio salutis incertæ, ibi sperata
sacri corona certaminis provida futuri medita-
tione demulceat. Si à maledicis obtrectatoribus
F frequenter obroditur, cogitet quia non est disci-
pulus super magistrum, neque servus supra do-
minum. Si supra Dei Filium opprobria expro-
brantium nefanda ceciderunt, quemadmodum
servus exsortem eorum sperare se poterit? Ideo-
que mentem suam præparare debet; ut cùm ista
acciderint, turbare se non queant. Præparet ani-
mum & meditatione componat, ut possit dicere,
si tamen possit: *Quis nos separabit à caritate Chris-* Rom. 8. 35.
ti? Tribulatio, an angustia, an fames? &c. Quare au-
tem non separetur, adjecit: *Sed in his omnibus su-* Ibidem. 37.
peramus, inquit, *& vincimus propter eum qui dilexit*
nos. Meritoque confirmatus ait: *Confido enim quia* Ibidem 38. & 39.

a. Vet. edit. ac mss. nonnulli, *in ipsis conditionibus*. Rom. è margine unius Vat. *in ipsis actionibus*. Quidam mss. *in ipsis concionibus*. Reliqui magno numero nobiscum faciunt.
b Regius cod. solus, *forsitan dixisset unusquisque: Cogitavi vias meas, & averti pedes meos in testimonia tua*. Ergo prius &c.
c. Ita mss. omnes Gall. Edit. vero, *mulierem, si averterit non tantum pedem, sed & mentem, ut diligens* &c. Sed quæ in mss. desunt, nihil aliud quam sensum pervertunt.

neque mors, neque vita, neque Angeli .... neque Potestates, neque præsentia, neque futura .... separare nos poterunt à caritate Dei, quæ est in Christo Iesu.

37. Multa Apostolus dixit, contra quæ lucta nobis est: sed alia facilia sunt, vel certe non hujus temporis aut loci; ut discutere omnia debeamus, quæ sint quæ nos separare possint à caritate Dei, nisi diligentius resistamus. Illud nunc quod vide-
Ibidem. 39. tur obscurius, non prætermittimus, quia ait: *Neque ultitudo, neque profundum*: quæ sunt gravia tentamenta. Denique habes in Esaia scriptum ad
Esai. 7. 11. & 12. regem Achaz: *Pete tibi signum à Domino in profundum, aut in altum.* Respondit ille: *Non petam, neque tentabo Dominum.* Mysticum illi propositum est, sed non intellexit: & veritus est ne tentare Dominum videretur, si signum peteret in altum, aut in profundum. Dominus autem volens gravia tentamenta remedio supplantare divino ait:
Ibidem. 14. *Ecce Virgo concipiet in utero.* Hoc est magnum signum, quod altitudinis, & profundi tentamenta destruxit. Dominus enim Jesus non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, neque quæ sua sunt, requisivit, sed formam servi accepit, humiliavit se usque ad mortem. Itaque neque elatus est potestate, neque mortis quadam dejectione turbatus. Hoc igitur signum proponitur regi; ut petat sibi remedium, per quod nec regiæ potestatis extolleretur supercilio, nec certe ærumnæ alicujus exceptione perturbaretur, ut erat corde turbatus, cùm bellum sibi videret ab Assyriis inferri. Divini igitur exemplo oraculi volumus ostendere quàm essent hæc gravia tentamenta, quibus remedium solus potuit Christus adferre.

38. Verumtamen & prophetico sermone facile est docere sarcinam quamdam horum tentamentorum. Hæc enim tentamenta duo maxima sanctus Salomon oratione propria declara-
Prov. 30. 8. & 9. vit, & rogavit ut posset excludere dicens: *Divitias autem & paupertatem ne des mihi: sed ordina mihi quæ opus sunt, & quæ abundent; ne repletus mendax fiam, & dicam: Quis me videt? aut pauper rapiam, & perjurem nomen Dei.* Potes igitur tu ista tentamenta contemnere, quæ formidavit Salomon, qui sapientiam postulavit & meruit? Dives erat, timuit extolli: pauper fieri formidavit; ne
* paupertatis necessitate *abstinentiæ gratiam non teneret. Quam multi qui videbantur sancti esse, ceciderunt ab altitudine cordis sui? Quam multi aliqua necessitate dejecti, non potuerunt contenti esse injuria, qui fuerant virtutum exercitio roborati? Rarus Job invenitur in terris, qui & divi-
a tias amisit & filios, [a] & vibicibus corporis exaratus, cùm vermes toto corpore fluerent, à Christi tamen caritate non potuit separari. Paremus igitur affectum nostrum; ne imparatum vis repentina perturbet. Denique sciens Dominus cito nos
Iohan. 14. 27. frangi solere, ait etiam apostolis: *Non turbetur cor vestrum, neque formidet.* Si te cupiditas appetentiaque tentaverit, lege Evangelium, dicat tibi Jesus Christus: *Non turbetur cor tuum.* Si quis terror ingruerit, dicat tibi Christus: *Non turbetur cor tuum, neque formidet.* Si qua supplicia persecutor inflixerit, lege Evangelium, dicat tibi Jesus: *Non turbetur cor tuum, neque formidet.* Lege Apostolum di-
centem: *Indignæ enim passiones sunt hujus temporis ad superventuram gloriam.* Si in mari naviganti Rom. 8. 18.
gravis fluctus insurgat, tempestas atra desæviat,
tibi dicat Jesus: *Ego sum, noli turbari.* Veniens igi- Marc. 6. 50.
tur in certamen aliquod magnum & grave, dic prius: *Paratus sum, & non sum turbatus; ut custodiam mandata tua.*

39. Et quid de sæcularibus dicam? Esto paratus non solum adversus ea quæ vides, sed etiam adversus ea quæ non vides. *Foris*, inquit, *pugnæ,* 2. Cor. 7. 5.
intus timores. In te ipso tibi bellum est: bonum est ut in tranquillitate sit animus tuus, & in quadam serenitate: sed gubernator ille melior est, qui in tempestate navim gubernat. Rege igitur te ipsum, quando turbatur animus, mens fluctuat. Laudaverim virtutem gubernatoris, qui nullas procellas senserit, & cursum navigii direxerit, nulla tempestate jactatus? Sed illum magis laudaverim, qui adversus ventos renititur, insurgit adversum fluctus, non timet vel cùm elevatur undis navigium, vel cùm ad profundi ima deponitur. Ita & ille laudandus est gubernator sui, qui ea quæ adversa sunt, vincit patientiâ, virtute superat, secundis non extollitur, adversis non frangitur. Bellum tibi est etiam adversus nequitias spiritales. Advertis cum quantis tibi sit prælium? Et ideo meditare, & statue animo; ut procedens ad prælia dicas: *Paratus sum, & non sum turbatus; ut custodiam mandata tua.*

40. Sequitur versus quintus: *Funes peccatorum* ℣. 61.
circumplexi sunt me, & legem tuam non sum oblitus: hoc est, funibus me circumdederunt peccatores; ut mea implicarent vestigia, ne possem incursus eorum prævidendi celeritate evitare. Non ergo illi funes sunt, de quibus scriptum est: *Funes* Psal. 15. 5.
ceciderunt mihi in præclaris; sunt enim funes illi quibus utuntur, qui terminos metiuntur agrorum limitesque distingunt, & possessionum spatia disterminant. Tenduntur ergo illi funes quoad possessio uniuscujusque diffunditur. Sic factus est funiculus hereditatis suæ Israel. Boni ergo illi funes. Isti autem funes quibus trahuntur peccata, ut fune longo, & ut loro jugi vitulæ iniquitatis. Vitula enim indomita plus se jactat & excutit, cùm tenetur, nec adquiescit imperio, nec adstringitur vinculo; sed magis cum loro retrahitur, exasperatur. Itaque nec coacta se subjicit, nec tamen libera vinculorum est. Sicut ergo trahit vitula lorum jugi, quæ etsi non tenetur è proximo; tenetur tamen, nec se explicat & absolvit: ita trahit unusquisque peccator indomitis moribus iniquitates, qui putat se liberum; quia non est jugo subditus, subjectusque judicio: & nescit quod non sit exutus, sed magis ut illa vitula, & ipse se implicat suorum nexibus peccatorum. Hi sunt igitur funes delictorum nostrorum, quibus involvimur & ligamur, quemadmodum funt & vincula delictorum. Et ideo Salvator qui habet in potestate peccatum dimittere, dicit iis qui sunt in vinculis: *Exite.* Utinam & mihi dicat: Exi de vinculis tuis: exi de nexibus peccatorum tuorum: solve funes erroris tui, quibus circumdatus

*. *Abstinentiæ*, à rapinis scilicet, ut referatur ad superius illud, *aut pauper rapiam.*

a Ita mss. aliquot, & cunctæ edit. nisi quod Eta Gill. ac Rom. præferunt, *exarabatur.* MSS. vero alii, *& ulceribus*: nonnulli, *& verberibus exaratus.* Sed *vibicibus*, magis Ambrosiana locutio est, ut jam observari potuit non uno loco

& ligatus es. Etsi enim nequissimus sim omnium, [a] & detestabilissimus peccatorum; illo tamen jubente, liber ero, qui sub uno momento latrocinii damnatum reum supplicio eripuit, constituitque in regno suo.

41. Sunt ergo vincula quibus constringimur, etsi videamur nobis liberi. Beatus qui hæc solvit sibi vincula. Et ideo David ait: *Dirumpamus vincula eorum: & abjiciamus à nobis jugum ipsorum.* (Psal. 2. 3.) Non manu utique visibilia vincula dicit esse rumpenda, sed invisibiles criminum nexus morum conversione, & fidei professione solvendos: [b] aut manu, hoc est, opere manus tuæ. Eroga pauperibus, debiles elevato, redime captivos; & solvisti vincula tua. Eleemosyna enim à peccato liberat. Eripe eum qui ducitur ad mortem, hoc est, eripe eum intercessione, eripe gratiâ, [*] tu sacerdos: aut tu imperator, eripe subscriptione indulgentiæ; & solvisti peccata tua, exuisti te vinculis.

42. Vinculis enim peccatorum suorum unusquisque constringitur, sicut ipse legisti: ligat nos vinculis carnis illecebra. (Iacob. 1.14.) Vinculum nostrum avaritia est, vinculum nostrum ebrietas est, vinculum nostrum concupiscentia est, vinculum nostrum superbia est. Sunt & diaboli vincula. Denique scriptum est: *Hanc autem filiam Abrahæ, quam ligavit satanas decem & octo annis.* (Luc. 13. 16.) Ligat nos etiam diabolus criminum nexu: ligat nos vinculo fornicationis, vinculo adulterii, vinculo perfidiæ qua Christus negatur, vinculo invidiæ qua frequenter etiam frater apperitur, vinculo crudelitatis qua nonnumquam socius & consormis occiditur. Hæc sunt vincula quibus ligatus unusquisque inclinatur, ut animam suam levare non possit, nec obtutus ad cælum mentis erigere, nisi dicat ei Dominus: Dimissus es ab infirmitate tua; (Ibidem. 12.) & munere eum suæ benedictionis erexerit. Hæc sunt sceleratorum vincula [c] quæ dure peccatores ligant, hoc est, diabolus & ministri ejus: vel certe Nemroth, hoc est, amaritudo: vel certe Esau, hoc est, terrenus & callidus. Isti enim venatores erant, qui feras laqueis captare consueverant, & muta animantia vinculis illigare. Inutiles venatores, qui capiant bestias, quæ pompam spectaculo populari præbeant, ministerium crudelitati. Denique nullum invenimus in divinarum serie scripturarum de venatoribus justum.

43. At vero alia vincula sunt, ut dixi, domini Jesu, quem sequuntur, inquit, alligati vinculis, (Osee. 11. 4.) hoc est, vinculis adstricti caritatis & amoris, fidei vinculis alligati. Licet sic possit intelligi: Alligati vinculis Christum sequuntur, hoc est, peccatorum & criminum remissorem, fontem indulgentiarum, redemtionis auctorem. Sequamur ergo vincula Christi, fugiamus vincula venatorum, ne dum incedimus, dum ignoramus, laqueos eorum pes nostræ mentis incurrat, nec animæ nostræ cervicem nexibus inseramus. Insidiantur enim quasi pessimi venatores: & quando prosperorum eventu animum relaxamus, ac secundis rebus remittimus, nec excubias cautionis habemus intentas, tunc plus jactant laqueos suos, aut in via qua ambulamus, abscondunt; ut cùm fuerint eorum laqueis innexa vestigia, trahant quo secutum supplantent viantem, vel collo adstrictos strangulent commeantes.

44. Noli ergo alta ambulare cervice, sicut filiæ Judæ; altis enim cervicibus cito laqueus innodatur. Noli ad sæcularia mentem animumque defigere: sed circumspice oculis animæ diligenter, quia pluit Dominus laqueos super peccatores; ne cadentes illigare te possint: quos poteris evitare, si legem Domini non oblivisearis. Etenim etiam qui ligatus est, si sibi sit conscius libertatis, oblivisci libertatem suam non definit, & causam nonnumquam dicit è vinculis, [d] eamque sibi legum præscripto defendit, ac judicio frequenter absolvit. Ergo & tu si peccaveris, memor esto legis. Si peccaveris, memor esto Christi, qui te liberat, dicens: *Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas .... & memor non ero.* (Esai. 43. 25.) Ipsum diebus ac noctibus tene, ipsi tua confitere peccata.

45. Docet te Propheta quomodo teneas dominum Jesum. *Media nocte*, inquit, *surgebam ad confitendum tibi, super judicia justitiæ tuæ.* (✝. 62.) Non satis est dies ad deprecandum, surgendum est & nocte, & media nocte. Ipse Dominus pernoctavit in oratione; ut te proprio ad deprecandum invitaret exemplo: & utique peccatis tuis ille indulgentiam postulabat: postulabat à Patre, [e] operabatur propria voluntate. Non tibi dicit Propheta, ut tantummodo media nocte surgas: sed ut surgas nocte, & maxime nocte media. Nocte enim surgendum ante præmisit dicens: *Memor fui in nocte nominis tui, Domine.* (Supra 55.) Potest unusquisque memor esse, & non surgere: potest unusquisque & surgere, & cùm surrexerit, ea quæ proprio arbitrio fecerint, postulare. Addidit: *Media nocte surgebam*, docens surgendum esse media nocte. Nec otiosum est quod adjunxit: *Ad confitendum tibi*, hoc est, ut illo maxime tempore deprecari Deum, & propria debeamus deflere peccata: nec solum præteritis veniam postulare, sed etiam præsentia declinare, futuris cavere; multa enim illo in tempore tentamenta proserpunt.

46. Tunc fervet carnis illecebra: tunc tentator illudit: coquitur cibus, potusque digeritur: stomachus æger, mens somnolenta, animus occupatus est. Itaque aut quiescenti calor soporis augetur, aut vigilanti nondum plenior refusus est vigor, qui errorum cavere possit incursus. Tunc igitur tentator adsistit, tunc retia jacit, quibus turbare possit mentem improvidam. Tunc spiritales nequitiæ tenebras offundunt: tunc omne nefas suadere contendunt, quando nullus arbiter culpæ, nullus criminis conscius, nullus potest esse erroris testis. Tunc varias disceptationes peccatori dormitantis infundunt; ut primò de statu

a. Omnes edit. cum paucis mss. *& detestabilis usu peccatorum.* Reliqui mss. nobiscum faciunt.

b. Rom. edit è marg. unius cod. Vat. *Aut si manu, & tunc opera manus tua eroga* &c. Vet. edit. ac tres mss. *Aut manu, hoc est, opera* &c. Alii omnes legunt ... *opere* &c.

*. Inter Episcoporum privilegia illud erat olim non minimum, ut possent certis diebus in custodia servatos adire, atque audita ipsorum causa, pro iis apud judices intervenire. Hoc liquet ex lib 9. Cod Theod Tit 3. leg. 11. & Comm Godefr in eamdem legem. Sed illud etiam clarius cognoscas ex l. 13 Append. Cod. Theod qua Imp. Hon & Theod liberum carceris aditum Episcopo visitanti patere jubent; *ut medicetur ægros*, inquiunt, *alat pauperes, consoletur insontes: & cùm singulorum causas cognoverit interventiones suas apud judicem competentem suo jure moderetur*, &c.

c. Edit. Rom. sola, *quibus dure peccatores ligant diabolus* &c.

d. Mss. sex: *Et ea qua sibi lege sunt præscripta .... absolvitur.* Alii quatuor: *Et æque sibi legum præscripta .... absolvitur.* Ceteri, ac edit. nobiscum faciunt. Hic autem *legum præscriptum*, idem est atque legum definitio, seu constitutio.

e. Rom. edit. sola, *operabatur propria potestate.*

mentis

mentis dejiciant reluctantem, & aliquorum qui A sancti habentur, proponatur exemplum, quod illi aliquando deliquerint, sed postea veniam sint adepti, & texerint superiora delicta. Nam etsi omnem emendationem nostri inimicus exosus sit; tamen ad tempus, ut sobriæ mentis vitum possit elidere, prætendit futuram indulgentiam; ut præsentia peccata persuadeat: & cùm impulerit aliquem ad erroris adsensum, si viderit eum jam non amore virtutis à culpa, sed pœnæ contemplatione revocari, infert varias disceptationes, ut dicat B sibi: *Quis me videt? Et tenebræ circumdant me, & parietes .... quem vereor?* Non videt Altissimus, non ad eum peccata nostra perveniunt, non dignatur spectare quæ turpia sunt. Hæc utique usu exemploque cognoscimus; nemo enim potest esse expers tentationis. (Eccli. 23. 25. & 26.)

47. Itaque ut tempus hoc habile est tentamentis: ita etiam tempus est pœnæ, quod ex lectione divina possumus edoceri. Non enim otiose dominus Deus noster cùm posset quocumque momen- C to primitiva Ægyptiorum extinguere; hoc tamen tempus dolori & luctui peccatoris opportunius judicavit. Sic enim scriptum est, quia media nocte primogeniti Ægyptiorum liberi ab exterminatore sint interemti. Ideoque sanctus Moyses propheta, ut hoc præveniret tempus, ac fine Hebræorum fraude transiret, agnum ante immolavit, hoc est, vesperi; ut manducaotes eum, & pascha Domini celebrantes, non occuparentur exterminatoris insidiis; ne inermes & vacuos spi- D ritalis alimenti nocturna spicula tenebrosi hostis opprimerent. (Exod. 12. 29.)

48. Hæc diligenter intende, prudenter intellige, sollicite require. Non perfunctorie ista dicuntur, sed divina tibi mysteria declarantur. Præveni & tu insidias tentatoris, instaura prius cælestæ convivium. *Indictum est jejunium, cave ne negligas. Et si te fames quotidiana cogit ad prandium, aut intemperantia declinat jejunium; tamen cælesti magis te servato convivio. Non epu- E læ paratæ extorqueant, ut cælestis sis vacuus sacramenti. Differ aliquantulum, non longe finis est diei: immo plerique sunt ejusmodi dies, ut statim meridianis horis adveniendum sit in Ecclesiam, canendi hymni, celebranda oblatio. Tunc utique paratus adsiste, ut accipias tibi munimentum; ut corpus edas domini Jesu, in quo remissio peccatorum est, postulatio divinæ reconciliationis, & protectionis æternæ. Suscipe aote dominum Jesum tuæ mentis hospitio: ubi corpus ejus, F ibi Christus est. Cùm hospitium tuum adversarius viderit occupatum cælestis fulgore præsentiæ, intelligens locum tentamentis suis interclusum esse per Christum, fugiet ac recedet: & tu mediam noctem sine ulla offensione transibis. Admonet etiam sacrificium vespertinum, ut numquam Christum obliviscaris. Non potes oblivis-

ci, cùm lectum adscendis, ejus Domini, cui in occasu diei precem fuderis, qui esurientem te sui corporis epulis expleverit. Etenim quod vesperi cogitaveris, cito cùm evigilaveris, recensebis. Excitabit te ipse dominus Jesus: admonebit ut surgas, & eo tempore arma orationis adsumas, quo solet incursare tentator.

49. Unde non otiose Paulus apostolus & Silas trusi in carcerem, cùm in nervo pedes haberent, media tamen nocte surgebant meotis vestigio, exorabaot Dominum, & laudis sacrificium deferebant. Ideoque ubi non defuit devotionis officium, adfuit etiam absolutionis remedium. Subito enim media nocte terræ motus factus est grandis; ita ut mota essent fundamenta carceris, valvæ apertæ, omnium vincula soluta sint. Audis quemadmodum si ligatus fueris, quibus manibus, quibus operibus ipse te solvas, quemadmodum custodes timere oon possis? Surge igitur ad precandum. Ea hora est, qua tentator nocere consuevit, & nequitia consuevit irruere. Ea hora est, qua solet adversus tentationes graves remedium venire cæleste. Excubandum tibi est, ne qua fraude vincaris: providendum ut eo rempore quo potes vincere, nequaquam vincendi tempus amittas. (Act. 16. 25. & 26.)

50. Et quia orationem esse subeundam media nocte diximus, non minus etiam de hujusmodi hora diei dicendum videtur, cootraria enim dici nox est. Quid enim luci commune cum tenebris? Et ideo adversa sibi eadem nocturna est vel diurna. Sicut enim media nocte primitiva Ægyptiorum tentator occidit[a], & ex eo cognoscitur quod ea maxime hora operetur adversarius; ita è contrario quod meridiano tempore virtus divinæ lucis operetur. Unde & Abraham circa meridiem sobrias tendebat excubias, & boni aliquos exspectabat eventus, levans oculos suos, ac finitima perlustrans, quod eo tempore advenientem gratiam sibi quæreret. Illo igitur tempore cum duobus Angelis sanctis divinus ei hospes advenit: illo tempore Christum suscepit hospitio: illo tempore illa quæ legis & intelligis, celebrata mysteria sunt. Quando enim magis debuit fidelem virum divina illuminare præsentia, quàm cùm lux diei plenior refulgeret? Meritoque etiam sanctus Joseph receptis fratribus, & accersito juniore germano quem maxime diligebat, meridie instaurat convivium. Erat enim meridies in sancti Joseph pectore, quando lætas epulas fratribus splenden- tis gratiæ ministrabat, suavissimique cibos alloquii dividebat; ut cùm illi pœnam fratris metuerent appetiti & venditi in servitutem, ille divino judicio ipsis diceret esse provisum, ut in Ægyptum deduceretur, qui famem sustinentibus alimoniam uon negaret. (Gen 18. 1. & 2.) (Gen 43. 16.) (Gen 45. 5. 6. & 7.)

51. Habemus ergo in nobis meridiem. Meridies est ei, cui justitiæ sol refulget, & cujus opere

*. Multa ex hoc loco erui possunt, quibus illustretur Ecclesiasticæ priscorum temporum disciplinæ cognitio. Hinc enim primo jejunii cùm indictum fuisset, ad usque diei finem servandi obligatio declaratur. Deinde consuetudo sacramenti Eucharistiæ non nisi ore jejuno recipiendi ostenditur: tum Mediolanensis Ecclesiæ usus innuitur diebus sabbati ac dominicis non jejunandi, hoc enim colligi posse videtur ex illis verbis, *immo plerique sunt ejusmodi dies &c.* quæ quidem eo sensu melius explicantur, quam si de jejuniis stationum ea intelligas; cùm maxime verisimile sit quadragesimale jejunium hic describi. Postea celebrandæ oblationis fit mentio, quam oblationem nihil aliud esse, nisi corporis Christi sacrificium ad Præfat. hujus operis observavimus. Ad hæc indidem quoque intelligere est moris fuisse in Ecclesia latina etiam jejunii diebus sacrificium offerre, & Eucharistiam accipere, contra quàm in orientali obtinebat. Postmodum memoratur etiam vespertinum sacrificium, id est, missa vespertinis horis diebus jejunii celebrari solita; de qua in Conc. Vasensi c. 3. Aurel 3 c. 19. Matiscon c. 9 actum reperimus. Recensentur denique mirabiles hujus sacramenti effectus, munimentum scilicet adversus diabolî tentamenta, remissio peccatorum. &c.

a Sic omnes mss atque edit. excepta una Rom. ubi positum est, *exterminator occidit.*

bono, vel cogitationibus innoxiis, & pura men- A
te atque sincera pascitur Christus. Disce igitur
quemadmodum tibi ipse facias meridiem. *Reve-*
Psalm. 36. 5. & 6. *la*, inquit, *ad Dominum viam tuam, & spera in eum:*
& ipse faciet, & educet sicut lumen justitiam tuam,
& judicium tuum sicut meridiem. Ubi enim vera est
fides, ibi veri luminis gratia est: ubi innocentiæ
prolixior custodia, virtutumque longa medita-
tione processus, ubi plendor bonæ conscientiæ
diu permanens, ibi intelligibilis est meridies: ibi
& tu Christo mentis tuæ epulas exhibebis, & in B
divitiis ejus etiam ipse pasceris; ita ut non præ-
maturus & velox veri luminis sequatur occasus,
nec quidam studiis tuis tenebrosus cito vesper in-
cumbat, & opera bona interjectus impediat.
Quod si tentationum nox advenerit, non imme-
rito media nocte surgendum, & orandum diu, &
protrahenda psalmis tempora, donec veniat dies,
& illucescat tibi Christus.

52. Vide igitur ne & per diem tibi media nox
fiat, quo mundi princeps tenebrosus & squallidus C
plenitudinem tibi tentationis infundat. Surge
igitur, & excita tuam mentem: non dormitabit
qui custodit te, si te non reperiat dormientem:
sed surget, si & ipse fuerit tuæ animæ vigiliis ex-
citatus: & imperabit vento, & fiet tranquillitas in
tuo pectore, quod diversarum procellarum tur-
bine fluctuabat. Surgendum igitur nobis. Solet
Sponsus media nocte venire: cave ne te dormien-
tem inveniat, cave ne facem tuam non queas
somnolentus accendere. Surgendum, inquam, & D
Domino confitendum est, ut gratias agas. Con-
fitenda etiam ejus judicia æterna, ut quidquid no-
bis boni accidit, ejus justitiæ deputemus: ac sive
divites sumus, sive salubriter valemus, id justitiæ
Domini deferamus; quia justus est, ut opus suum
tueatur ac servet, ut quos nudos indotatâ qua-
dam naturæ sorte in hanc projecit corporis in-
firmitatem, vigore animi, & misericordiæ suæ do-
te pauperes vestire dignetur. Quod utique omni
agendum tempore manifestum est, ut nec die, nec E
nocte, nec ullo tempore à gratiarum actione de-
beamus vacare.

℣. 61. 53. Sequitur versus septimus: *Particeps ego sum*
omnium timentium te, & custodientium mandata
tua. Habet & Christus participes atque consor-
Psal. 44. 8. tes sui. Denique David probat dicens: *Unxit te*
Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Ha-
bet participes carnis, quia carnem suscepit: habet
Deut. 18. 18 & 19. prophetiæ; quia *Prophetam*, inquit, *vobis suscitabit*
dominus Deus vester de fratribus vestris tamquam F
me: ipsum audietis per omnia quæcumque loquetur
vobis. Erit autem, omnis anima quæ non audierit
prophetam illum, exterminabitur de plebe. Ipse est
verus propheta, qui sine alterius munere futura
cognoscit: qui ea quæ ventura erant, locutus est
in prophetis. An non est propheta, qui facit alios
prophetare? Ipse est qui auditur sicut Lex; quia
Luc. 16. 31. & Lex est ipsius. Denique *Si Moysen*, inquit, *&*
prophetas non audiunt: nec si quis ex mortuis ad illos
abierit, credent. Ideoque populus Judæorum quia
non audivit hunc prophetam, de plebe extermi-
natus est; ut populus Dei esse desineret, qui ante
populus Dei dicebatur. Habet consortes baptis-
mi; quia baptizatus pro nobis est: habet consor-
tes justitiæ; quia ipse justitia est, & nobis de suo
dedit sui habere consortium: habet consortes ve-
ritatis; quia ipse veritas est, & nos tenere voluit
veritatem: habet consortes resurrectionis; quia
ipse est resurrectio: habet consortes immaculatæ
vitæ; quia ipse immaculatus est. Et quicumque
in novitate vitæ ambulaverit, quicumque trami-
tem justitiæ tenuerit, particeps Christi est. Ha-
bet etiam tribulationis suæ participes; ideoque
qui particeps ejus esse cupiebat, dixit: *Nunc gau-* Coloss. 1. 24.
deo in passionibus pro vobis, & adimpleo ea quæ de-
sunt passionum Christi in carne mea, pro corpore ejus,
quæ est Ecclesia. Sepulturæ quoque ejus partici-
pes sumus; quisquis enim consepultus est cum
ipso per baptismum in mortem, particeps ejus est.
Ideoque ipse Apostolus adstruens quam nobis
gratiam dederit dominus Jesus, ait: *Participes enim* Hebr. 3. 14.
Jesu Christi facti sumus.

54. Sed & ille particeps Christi est, qui lugen-
tem mœsto consolatur affectu: qui in carcere
constitutum proprio non defraudat officio: qui
lecto ægrotantis adsidet, non ut capiendæ here-
ditatis tendat aucupium; sed ut morbi vim solli-
cito mitiget ministerio, ut sedulo fessum sermone
demulceat: qui nudos vestiat, esurientes reficiat.
In his enim frequenter est Christus, sicut ipse ait:
[a] *In carcere eram, & non venistis ad me: nudus* Matth. 25. 42. & seq.
eram, & non operuistis me.... Quod enim uni eo-
rum non fecistis, nec mihi fecistis. Si oderim menda-
cium, particeps Christi sum; quia veritas Chris-
tus est: si fugiam iniquitatem, particeps Christi
sum; quia Christus justitia est. Beatus qui hoc po-
test dicere. Sicut enim membrum particeps esse
dicimus totius corporis: sic conjunctum omnibus
timentibus Deum, qui non dicat alteri: Non es
de corpore meo, hoc est, non dicat pauperi di-
ves, non ignobili nobilis, non ægro sanus, non
fortis debili, non imperito sapiens dicat: Non
estis mihi necessarii; particeps corporis Christi
est, quæ est Ecclesia. Sed qui sciat quod ii qui vi-
dentur in Ecclesia debiles, pauperes, impruden-
tes, etiam peccatores abundantiori indigeant ho-
nestate, & majore præsidio fulciendi sint: qui
hoc noverit, ipse potest dicere: *Particeps ego sum*
omnium timentium te. Qui compatiatur magis hu-
jusmodi hominibus, quam fastidiat eos: compa-
tiatur infirmis; ut sciat quia unum corpus omnes
sumus, & membris membra connexa; ut alterum
sine altero esse non possit: & cùm alterum dolet,
compatiatur alteri. Iste ergo recte potest usur-
pare hujus vocis auctoritatem.

55. Vide autem quam verecunde Propheta
dixerit: *Particeps ego sum timentium te.* Non dixit
imitantium, sed *timentium*; initium enim sapien- Eccli. 1. 16.
tiæ est timor Domini. Inter rudes se constituit hu-
militate, cùm veteranos devotione superaret. Sed
tamen & timere virtutis est; quia scriptum est: Psal. 33. 10.
Timete Dominum omnes sancti ejus.

56. Sed ne aliquibus timor iste non sanctus vi-
deatur (quia sunt qui ignava formidine perti-
mescunt, & hebeti trepidant metu) addidit:
Et custodientium mandata tua. Ut ostenderet se
sancti timoris esse consortem. Aut sic. Potest qui-

a. Ita omnes mss. Edit. contrà triplicem hujus loci negationem expungunt, ut de justis intelligatur. Sed quolibet modo proponatur, tantumdem valet ad probandum intentum.

dem timere corde devotus, sed opere piger; ut fit religiosus affectu, otiosus actu. Non tamen potest piger esse, qui mandata Domini custodit. Qui ergo timet, custodit. Ergo ejus est custodire, qui timeat. Sanctus itaque hoc dicit: ego autem hoc mihi usurpare non possum; quanti enim sunt qui timeant Deum, & non illis compatior? ᵃ Quærunt opem, & ferre nolo: misericordia indigent, sumtu non adjuvo. Quisquis autem hæc facit, ipse potest dicere se timentium Christum esse consortem.

§. 64. 57. *Misericordia tua, Domine, plena est terra: justificationes tuas doce me.* Quomodo misericordiæ Domini plena est terra, nisi per passionem domini nostri Jesu Christi, quam futuram prævidens, quasi promissam Propheta concelebrat? Prophetis enim ea quæ ventura sunt prævidentibus moris est, ut quasi jam decursa memorentur quæ posterioris ætatis sunt. Plena est ergo terra misericordiæ Domini; quia omnibus est data remissio peccatorum. Super omnes sol oriri jubetur. Et hic quidem sol quotidie super omnes oritur. Mysticus autem sol ille justitiæ omnibus ortus est, omnibus venit, omnibus passus est, & omnibus resurrexit: ideo autem passus est, ut tolleret peccatum mundi. Si quis autem non credit in Christum, generali beneficio ipse se fraudat: ut si quis clausis fenestris radios solis excludat, non ideo sol non ortus est omnibus, quia calore ejus se ipse fraudavit: sed quod solis est, prærogativam suam servat: quod imprudentis est, communis à se gratiam lucis excludit. Super omnes pluvia est, & hoc divinæ misericordiæ deputatur; quia pluit super justos & injustos. Aut certe sic interpretandum, quod misericordiæ divinæ plena sit terra; Psal. 23. 1. & 2. quia *Domini est terra, & plenitudo ejus .... ipse super maria fundavit eam, & super flumina præparavit illam.* Etenim per Ecclesiam in omnes gentes diffusa est misericordia Domini, in omnes gentes diffusa est fides.

58. Fortasse dicas: Qua ratione non dictum est, misericordiæ Domini plenum est cælum? Quia sunt etiam spiritales nequitiæ in cælestibus: sed non illæ ᵇ ad commune jus indulgentiæ Dei, remissionemque pertineant peccatorum, quibus ignis servatur æternus: & illa quæ cælestium vel potestatum vel ministeriorum sunt, licet auxilio Domini fulciantur; tamen non tanta ejus indigent misericordia, quanta ea quæ sunt inferiora atque terrena; non enim illa carnis involucro vestiuntur, in qua est frequentis erroris illecebra. Ideoque in superioribus ait idem Propheta, quia *Cælum cæli Domino, terram autem dedit filiis hominum.* (Psal. 113. 16.) Unde & cælum purius & defæcatius ab omni labe peccati est, longeque semotius ab illo de quo scriptum est: *Sicut volatilia cæli.* (Matth. 6. 26.) Hoc enim cælum velut medius quidam inter cælum & terram aerius locus dicitur, in quo sunt etiam spiritales nequitiæ in cælestibus. Nam in illo non appellativo, sed vero cælo, etiamsi diabolum legerimus in conspectu Dei Angelorum non defuisse concilio; puto tamen nulla operari tentamenta nequitiæ. Denique scriptum est quia angeli amaverunt filias hominum, eo quod terrenis capti detineantur illecebris princeps mundi istius ac Gen. 6. 2. ministri ejus, in quibus nequitia spiritalis venenis quibusdam carnis hujus imbuta, & humanis est infecta criminibus. Ideoque Dominus in Evangelio suo ait: *Fiat voluntas tua sicut in cælo & in terra.* Matth. 6. 10. Non eadem est illic iniquitas vicinum possessionis finitimo rure depellere, viduam hereditatis fraudare compendiis, minores ᶜ consortii jure detrudere, intra lignum denique & quodcumque argenti atque auri vel æris metallum velut effigiem quamdam cælestem includere potestatem. Hæc cùm sint maximi plena sacrilegii, in cælis vacant, in terris frequentantur. *Verbo enim Domini cæli firmati sunt,* non terra firmata est. Psal. 32. 6.

59. Et ideo justificationes Dei ab ipso Domino vult doceri; quia difficile est in terra magistrum hujusmodi reperire, qui ea doceat, quæ ipse non viderit. Ad illum igitur doctorem intimo Propheta contendit affectu; qui solus magister est verus. Quomodo enim potest homo quasi verum docere quod nesciat, cùm ipse sit incodax? Meritoque ait Dominus, ut nemo super terram Matth. 23. 8. vocet sibi quemquam magistrum; quia unus est magister omnium. Et quomodo posset David alium doctorem quærere, cùm ipse de Deo dixerit: *Qui docet hominem scientiam?* Docet autem Psal. 93. 10. Deus, & mentes illuminat singulorum, & claritatem cognitionis infundit, si tu aperias ostia cordis tui, & cælestis gratiæ recipias claritatem. Quando dubitas, diligenter inquiras; qui enim quærit, invenit, & ei qui pulsat, aperitur. Multa obscuritas est in scripturis propheticis: ᵈ sed si manu quadam mentis tuæ Scripturarum januam pulses, & ea quæ sunt occulta, diligenter examines, paulatim incipies rationem colligere dictorum, & aperietur tibi non ab alio, sed à Dei Verbo, de quo legisti in Apocalypsi, quod Agnus librum signatum aperuit, quem nullus ante aperire poterat; Apoc. 5. 5. quia solus dominus Jesus in Evangelio suo prophetarum ænigmata, & Legis mysteria revelavit: solus scientiæ clavim detulit, & dedit aperire nobis.

60. Dicunt se Judæi habere clavim scientiæ, sed non habent; nam si haberent, ipsi ingrederentur, ipsi agnoscerent penetralia Scripturarum. Nunc autem *Væ vobis scribæ & pharisæi, qui abstulistis clavim scientiæ, & ipsi non introistis, & introeuntes prohibuistis.* Luc. 11. 52. Quomodo enim clavim potestis habere scientiæ, qui scientiæ negastis auctorem? Et, ideo ad ipsum conversus David ait: *Tu me*, inquit, *doce justificationes tuas*; quia tu es vera justitia. Tu doce quæ sapienter dicta sunt; quia tu es sapientia. Tu aperi cor meum; quia aperuisti librum. Tu aperi illud ostium quod in cælo

a Edit. cum mss duobus: *Quærunt opem, & ferre nolo misericordiam: indigent sumtu, & non adjuvo.* Melius reliqui, ut supra in corpore.
b. Mss aliquot non infimæ notæ, *ad communem ejus indulgentiam, remissionemque* &c.
c. *Consortium*, in Cod. Theod. sumitur aliquando pro vicinia & connexis ædificiis; immo & apud Ciceronem Orat. in Verr. consortes dicuntur ii, quorum fines contigui sunt: & hoc sensu consortium ab Ambrosio hic accipitur.

d. Ambrosius in concionibus suis frequens adhortabatur auditores, ut studiose Scripturarum etiam difficiliorum lectioni incumberent. Et ne prophetarum obscuritate, sicut Augustino contigisse ex lib. 9 Conf. cap. 13. cognoscimus, à tam utili proposito deterrerentur, docet orationem à lectione atque diligentia numquam separandam. Qua quidem methodo si usus esset etiam Augustinus adhuc catechumenus, prophetæ Isaiæ lectionem, quam suadente Antistite nostro exorsus fuerat, non ita facile omisisset.

est; quia ipse es janua. Per te si quis introierit, A regnum illud possidebit æternum. Per te si quis intraverit, non decipietur; quia falli non potest quicumque domicilium fuerit veritatis ingressus.

SERMO NONUS.

ט Theth.

1. NOna littera *Theth*, cujus interpretatio est, *exclusio*. Quid est exclusio? Numquid sicut domo aliquis excluditur, hospitioque B dejicitur: ita qui excluditur à Dei regno, bonis illius fraudatur; sicut illæ exclusæ sunt virgines, (Matth. 25. 1. & seq.) quæ secum oleum non tulerunt; & dum venit Sponsus, extinctæ sunt faces earum, atque in emendo oleo, inflammandisque facibus occupatæ fecerunt moram, & ingressn jam Sponso, intrnire cupientes leguntur exclusæ? Nnn arbitror. Nam quomodo diceret [a] si à bonis sanctus Propheta esset dejectus, atque exclusus à Dei regno: *Jucunditatem fecisti cum servo tuo?* Nec Prophetæ C meritum hujusmodi intellectum videtur admittere, nec series subditorum. Audis dicentem: *Sua-* (Inf. ℣. 68.) *vis es, Domine, & in jucunditate tua doce me justifitiones tuas.* Audis dicentem: *Bonum mihi lex oris* (Ibidem. 72.) *tui super millia auri & argenti.* Et potes dicere qund sit exclusus à regno, qui nnn est exclusus à Lege? Quid ergo intelligemus? Hæret interpretatio, & obscuritatem sensus sui sermo videtur offundere.

2. Vocant merita Prophetæ, vocat ejus gratia, D vocat subjectorum series, ut altioris intellectus aliquid debeamus eruere; & [b] occurrit in tempore quòd interdum excludamur in bono. Scriptum est enim: *Perfecta caritas timorem excludit foras.* Et (1. Johan. 4. 18.) generaliter quidem caritas excludit timnrem. Ut miles qui imperatnrem diligit, bella pro imperatnre suscepta nnn metuit: ut servus amans dominum, quamvis per devia & prærupta mittatur; tamen omnia pericula domini amnre contemnit; ac si quis dnminum petat, se ipsum offer- E re nnn trepidat: ut qui trans mare pnsitns filios videre desiderat, nnn metuit naufragia, liberorum caritate ingreditur maris fluctus, subit incerta navigii: sed metum discriminis levant desideria filiorum. Quam pulcre etiam de martyribus dicitur, qui vere militant Christo, qui persecutiones, ungulas, gladins, incendia non timentes, infestis se regibus obtulerunt. Timorem etenim quem poterant habere pœnarum, excluserunt amnre martyrii.

F 3. Hunc sensum autem esse interpretatinnis hujus etiam de Threnis Hieremiæ possumus approbare. Nam & ibi sub hac littera scriptum est: *Bo-* (Thren. 3. 25. 26. & 27.) *nus est Dominus sustinentibus eum, anima quæ quærit eum. Bonum est sustinere, & sperare in salutare Dei. Bonum est viro cùm portaverit jugum grave à juventute sua: sedebit singulariter, & silebit; quia tulit jugum grave.* Hæc utique quid aliud adstruunt, nisi bonæ exclusionis hanc interpretatinnem videri? Quis enim sustinet Dnminum, nisi studin caritatis? Quis est qui sperat, nisi qui quod sperat, optat, & diligit? Quod enim speramus, per patientiam exspectamus. Ergo qui sperat, sustinet: qui sustinet impatientiæ utique excludit affectum. Quis est qui portat jugum grave à juventute sua, nisi qui deliciis renuntiat, luxuriam fugit? Quis est qui singulariter sedet, nisi qui sæcularibus voluptatibus abdicatis, molestiarum omnium excludit tumultus? Iste ergo nihil timere poterit, quia caritatis gratiâ vim timoris absorbuit.

4. Est & alius qui excludatur in bono, ut ille qui Apostolica auctoritate sublatus è medio plebis est; quia malum opus fecit, traditus est in carnis interitum, ut ejus spiritus salvaretur. Ex quo (1. Cor. 5. 5.) intelligimus quia in bono excluditur, qui jubetur agere pœnitentiam, ut humilietur, & compungatur corde. [*] Hæc enim reconciliationis solent esse suffragia.

5. Denique etiam in Hieremia scripta sub hac littera id videntur significare. Sic enim legimus de Hierusalem illa terrena: *Immunditia ejus ante* (Thren. 1. 9.) *pedes ejus. Non fuit memor novissimorum suorum, & decidit invalide: non est qui consoletur eam. Vide, Domine, humilitatem ejus; quia magnificatus est inimicus.* Et quia sic humiliata est Hierusalem, meritò postea ei dicitur: *Defecit iniquitas tua, filia Sion.* Et (Thren. 4. 22.) omni qui pœnitentiam egerit, lacrymisque propriis peccata defleverit, bene dicitur: *Defecit iniquitas tua.* Alibi quoque sub hac littera dicit Hieremias: *Boni erant vulnerati gladio, quàm vulnerati* (Ibidem. 9.) *fame. Abierunt compuncti* [c] *à nativitate agrorum.* Compungimur igitur, quando nostrnrum agimus pœnitentiam delictorum: cnmpungimur etiam recordatione delictnrum. Unde ait Propheta David: *Quæ dicitis in cordibus vestris, & in cubi-* (Psal. 4. 5.) *libus vestris compungimini.* Qui autem compungitur, utique delectationem excludit erroris: & qui agit pœnitentiam, excludit pudorem, sequestrat verecundiam flagitii cnnfitendi, ut recnperandæ spem salutis inveniat. Meritnque & ipse David ubi cognovit errorem: *Peccavi*, inquit, *Domino.* (2. Reg. 12. 13.) Tantus rex, tantus propheta non erubuit peccatum proprium confiteri; & iden dictum est ei: *Et* (Ibidem.) *Dominus abstulit peccatum tuum.*

6. Sublatn igitur peccatn, ait: *Jucunditatem fe-* (℣. 65.) *cisti cum servo tuo, Domine, secundùm verbum tuum.* Multa videntur in hoc sæculo jucunda esse, quæ non sunt, multa suavia, bona plurima. Luxuries videtur esse jucunda: sed exhausto fit amara patrimonio. Dulcis libido, cùm fervet: sed eadem horrida & exsecranda, cùm proditur. Suaves epulæ, cùm sumuntur: sed fœtidæ, cùm digeruntur. Bnna multa in hnc sæculo, dum vivimus, æstimantur; quia usui nobis sunt, ut pecunia, aurum, argentum, possessinnes: eadem nihil possunt prodesse defunctis: hîc nmnia relinquuntur. Quin etiam majnri dnlore quis moritur, cùm his se fraudari copiis ingemiscit. Non est ergo jucunditas vera, nisi illa quæ secundùm verbum Dei est; ut quis honorum meritnrum atque virtutum subsidiis gaudeat se esse munitum.

a. Codices Reg. Carb. Nav. unus, Lær. ac Fisc. *diceret, si bonus & sanctus esset Propheta dejectus.* Edit. Rom. . . . *diceret bonus sanctus Propheta, si esset* &c.

b. Quidam mss. *Et occurrit interpretatio.* Edit. . . . *in interpretatione.* At mss novem . . . *in tempore*, id est, opportune; dum videlicet mihi animus de hoc ipso inveniendo sollicitus est.

*. Hic & alibi pluribus locis Ambrosius veterem indicat Ecclesiæ morem, quo Episcopi impositas à se pœnitentibus publicis pœnas minuere, nec non excommunicationis tempus breviare consueverant, habita ratione ipsorum contritionis atque humiliationis, quæ proinde reconciliationis dicuntur esse suffragia.

c. Rom. edit. *à sterilitate agrorum.* Reliquæ cum mss omnibus, *à nativitate agrorum.* Melius; sic enim LXX. [illegible]

7. Hac David jucunditate vel bonitate Dei lætatur; quia jugum grave à juventute portavit, & sustinuit, atque exspectavit Domini in se gratiam, non præripuit, qui sæpe occidendi regis Saul tributâ sibi copiâ, maluit tamen exspectare à Domino deferendi tempus imperii, quam occiso rege præripere. Semper Deus bonus est; ideoque & Paulus ait: *Vide ergo bonitatem & severitatem Dei*; (Rom. 11. 22.) bonitas enim in omnes est, severitas in paucos. Denique subdidit idem Apostolus: (Ibidem.) *In eos quidem qui ceciderunt, severitatem: in te autem bonitatem.* B Si enim non cecidissent, utique uterentur & ipsi bonitate Dei. Nam & tibi ideo bonus est, quia permanes: quod si non permanseris in bonitate, & tu excideris. Non ergo Deus propterea bonus esse desistit, quia tu lapsus es, & indiges severitate. [a] Siquidem & severitas Dei in bonitatem recurrit; ut unusquisque castigatus pedem referat à peccatis, & ad virtutum tramitem, bonamque conversationem recurrat. Denique docet de illis qui ceciderunt, Apostolus: C (Ibidem. 23.) *Quia si non permanserint in incredulitate, inserentur. Potens enim est Deus iterum inserere illos*; ut quemadmodum deserta virgulta, ita & homines velut caudicibus quibusdam virtutis inserti, bonorum fructus possint ferre meritorum. Accuses necesse est medicum crudelitatis; quia putrefactas vulnerum fibras ferro putaverit exsecandas; quia noxia & serpentia ulcera igni adusserit, ne virus in ulteriora proserperet: vel quia magister discipulum verberaverit negligentem; ut metu D verberum indueret diligentiam? Castigare enim amantis est, non exsecrantis; & ideo bonitatis est, non crudelitatis. Rectè ergo & Dominus ubique est bonus, & cùm remittit flagitia, & cùm peccata castigat; (Heb. 12. 6.) *Castigat enim Dominus quem diligit.*

8. Castigatus est etiam David. Denique ait: (Psal. 72. 14.) *Et fui flagellatus tota die.* Sed vir sapiens, qui intellexit castigationem illam Domini sibi profuisse, ait: *Bonitatem fecisti cum servo tuo, Domine, secundùm verbum tuum*; hoc est, etsi illa mihi ad E tempus amara visa est castigatio, mihi secundum carnem, mihi secundum mœstitiam corporis: tamen secundùm verbum tuum castigatio illa fructus bonitatis adtulit. Illam mihi castigationem intelligo profuisse, illa castigatione me à vitiis esse revocatum, illa castigatione non diu aliquid in me licuisse flagitiis, per illam castigationem Domini nihil in me adversario licuisse, nihil morti. (Psal. 117. 18.) Denique, *Castigans castigavit me Dominus, & morti non tradidit me*, ipse Propheta memoravit. Castigatur enim qui recipitur: qui autem non F recipiuntur, non flagellantur. (Psal. 72. 5.) *In laboribus enim hominum non sunt, & cum hominibus non flagellabuntur.* (Ibidem 1.) Ideoque supra ait: *Quam bonus, Israel, Deus rectis corde!* Ergo bonus omnibus; quia omnes recto vult esse corde. Qui autem cor declinaverit, ipse à se gratiam divinæ bonitatis avertit.

(ỳ. 66.) 9. Sequitur: *Jucunditatem, & disciplinam, & scientiam doce me; quia in mandatis tuis credidi.* Juxta Apostolum χρηστὸν bonum intelligimus; quia dixit: (Rom. 11. 22.) *Vide ergo bonitatem Domini.* Juxta Evangelium A χρηστὸν suave accipimus. Dixit enim: *Tollite jugum meum .... quia leve est, & onus meum, quia suave est.* (Matth. 11. 29. & 30.) Dixit enim, τὸ φορτίον μου χρηστόν. Unde meritò bonitatem Dei ab ipso quærit doceri; ne forte quis perfunctorie accipiens bonum Deum esse, in erroribus perseveret, quòd per misericordiam Dei sciat impunitatem suis dari posse peccatis; cùm etsi indulgeat Dominus, tamen fœda est conversatio in criminibus semper hærere. Non ergo bonitas ista vulgaris est: sed quæ semper disciplinæ exspectet profectum.

10. Ideoque qui intelligit altam Dei esse bonitatem, doceri desiderat etiam disciplinam. Nam plerique avertuntur à studio disciplinæ, dum eam severam & tristem arbitrantur: sed perspicacior sensu intelligit, quod disciplina si tristis ad tempus sit, posterioribus fiat jucunda temporibus. Sed est disciplina vel correptio severior: est etiam moderatior. Moderatior est, de qua dicit Dominus: *Corripiam eos in auditu tribulationis eorum.* (Osee 7. 12.) Est & severior, quæ est in ira & furore correptio. Unde refugiens eam correptionem, dicit David: *Domine, ne in ira tua arguas me, neque in furore tuo corripias me.* (Psal. 6. 2.) Et Hieremias: *Corripe nos, Domine, in judicio, & non in furore.* (Hier. 10. 24.) Omnis ergo disciplina, etsi ad tempus habeat amaritudinem, habeat perturbationem; postea tamen pacificos fructus generare consuevit.

11. Sed qui petit doceri bonitatem & disciplinam, debet petere etiam scientiam doceri. Nisi enim habeat scientiam, molesta est disciplina, molesta correptio. Quid sit scientia, doceat te Salomon, qui ait de domino Deo nostro: *Ipse enim mihi dedit eorum quæ sunt cognitionem veram.* (Sap. 7. 17.) Et alibi hic idem Propheta ait: *Qui docet hominem scientiam.* (Psal. 93. 10.) Qui autem petit scientiam, credit mandatis Dei.

12. Aliud est autem in mandatis Dei credere, aliud mandatis credere. Qui enim mandatis Dei credit, citò efficit ut sit in mandatis Dei, & in ipsis conversetur. Per fidem igitur scientia adsumitur, per scientiam disciplina. Quod enim scimus placere Deo posse, in eo nos conversatio ipsa delectat. Denique scriptum est: *Nostra autem conversatio in cælis est.* (Philip. 3. 20.) Præcessit scientia, sequuta est conversatio. De mandatis Dei credere diximus. In mandatis autem Dei credere, hoc est in ipsis esse, & credere quia vera mandata sunt. Nisi enim credideris mandatis Dei, eorum utique scientiam, quæ per mandata Dei docemur, habere non poteris.

13. Sequitur versus tertius: *Priusquam humiliarer ego deliqui: propter hoc verbum tuum ego custodivi.* (ỳ. 67.) Alia editio habet: *Priusquam humiliarer, ego nescivi.* Unde putant * aliqui quod hominis anima hoc dicat: Priusquam humiliarer, ut in hoc lutum corporis introirem, tua quæ non legeram, mandata nescivi. Sed quia Septuaginta virorum sententias magis sequitur Ecclesia, & hic sensus est planior, & nihil offensionis admittit, quod possit aliquibus scrupulum commovere; ideo accipiamus, *humiliarer*, ita dictum, eo quod

a Edit. & MSS quatuor: *Siquidem .... in bonitate, ut recurrat unusquisque &c.* MSS duodecim .... *in bonitatem recurrit; ut unusquisque &c.* in quorum tamen nonnullis habetur, *recurrat*, & conjunctio, *ut*, desideratur.

*. Non est dubium quin hîc Origenistas, quod senserint animas prius exstitisse, atque peccasse, quam in corpora mitterentur, occulte perstringat Ambrosius. Et inde confirmari potest quod ante non semel jam diximus, eum has solas Origenis opiniones aliquando proponere, quas ab aliquibus aliis Patribus admissas fuisse intelligebat, neque ab Ecclesia reprobatas.

peccato videatur humiliatus. Propter peccatum enim tentationes sæpe nascuntur. [Gen. 3. 24.] Denique Adam & Eva post culpam utique dejecti sunt. Ergo humilitatis nostræ causa peccatum est, vel humiliationis; non enim hoc fugio. Potest enim de adversis plerumque intelligi humilitas, ut est illud: [Infra 71. & 92.] *Bonum mihi quòd humiliasti me; ut discam justificationes tuas*. Et: *Nisi lex tua meditatio mea esset, tunc forsitan periissem in humilitate mea*. [Psal. 141. 7.] Et: *Humiliatus sum valde*. Hic ergo ostendit humilitatem ortam esse de culpa. Et quia culpa præcessit, ideo humiliatum se ostendit, hoc est, adtritum tentationibus & adversis, & traditum anxietatibus: quemadmodum & ille qui traditus est à Paulo in interitum carnis, [1 Cor. 5. 5] humiliatus utique est; ut postea posset reconciliationem mereri.

14. Sed quamvis humilitas ista, hoc est, velut quædam dejectio, perturbationis non virtutis sit; virtutem tamen sæpe generat: & fit non pœna, sed remedium delinquentis. Nam si peccatis tuis tribuas quod humiliatus es, quidquid acciderit, in te retorques, & ex reo incipies esse justus, qui te ipse condemnas. [Prov. 18. 17.] *Iustus* enim *accusator est sui in exordio sermonis*. Nec potes indignum te judicare humilitate, qui propria errata cognoscis, in quibus erubescendo non utique extolleris, sed humiliaris. Vides ergo quia ideo humiliatus es, quia deliquisti, & non servasti eloquia Dei. Unde serva diligentius, ne pecces; ne iterum quia dejectus es, tristitia absorbearis: & fiat tibi dejectio tua incrementum iniquitatis, quæ debet correctionis esse occasio. Etenim in tentationibus homo, sicut aurum in conflatorio comprobatur. Vides Propheta quid dicat: *Priusquam humiliarer*, inquit, *ego deliqui*. Jure ergo tentationibus traditus est; quoniam delinquebat. Delinquebat autem, quia Dei eloquium non tenebat. Verùm inde ordinem emendationis invenit, unde culpa processerat. Cœpit esse subjectus eloquio divino, & culpa desivit.

[ỳ. 68.] 15. Sequitur versus quartus: *Bonus es, Domine, & in bonitate tua doce me justitias tuas*. Etiam usus disciplinæ sæcularis accepit, ut unusquisque judicem suum laudet. Unde Apostolus sequens divinarum ordinem scripturarum, cùm diceret causam, ita cœpit: [Act. 26. 2.] *De omnibus quibus accusor, rex Agrippa, à Iudæis, de his æstimo me felicem, apud te incipiens rationem reddere*. [Ibidem 27.] Et infra: *Credis, rex Agrippa, prophetis? Scio quia credis*. Ergo si laudantur homines, in quibus plerumque aliena laudantur: quanto magis unusquisque Dei sibi gratiam conciliare debet, ut dicat: *Bonus es, Domine*. Nam si hoc dicat homini, ut esse admoneatur, quod forsitan non sit; & bonitatis etiam ipse prædicatione mitescit, terroremque immitis deponit affectus: quanto magis Deo laus sua est deferenda, qui nisi bonus esset, super terram stare quis posset? Proprium autem Dei est ut bonus sit. Denique in Evangelio habes, quia [Matth. 7. 17.] *Arbor bona fructus bonos facit*. Fructus ejus Angeli sunt: fructus ejus homines sunt, hoc est, rationabiles, sancti, si Domini præcepta custodiunt: fructus ejus sunt ii qui nascuntur in terris: fructus ejus sunt virtutes hominum. Merito ergo arbor bona bonos fructus facit. Prius igitur radix laudetur, ut fructus possit probari. Sed & alibi ait idem dominus Jesus: *Et Pater vester, qui bonus est, dabit bona data petentibus se*. [Ibidem. 11.]

16. Sed quamvis bonus Deus sit, cujus etiam amara plus prosunt (non enim inferuntur, ut noceant, sed ut corrigant) rogatur tamen, ut in bonitate sua doceat nos justitias suas. Considera medicum utilia apponentem medicamenta vulneribus, ea tamen quæ mordeant ulceris virus, aut certe ferro putrefacta resecantem; cùm in eo ipso bonus sit medicus, quia utilitatem operatur ægroti, & faciat quod prodesse noverit; tamen quia æger dolorem aut non vult, aut non potest sustinere propter infirmitatem affectus sui, rogat ut medicus eum quadam bonitate & suavitate sua curet, non asperitatem adhibeat medicamentorum, non ferro incidat vulnerum fibras: aut si aliter non potest, ut cum moderatione faciat, & quadam subtilitate mitiget vim doloris. Et ideo in Evangelii bonitate melius docentur justificationes Dei, quam in Legis severitate. Opus autem justitiæ justificatio est. Unde scriptum est quia [a] pharisæi se justificare noluerunt, non baptizati baptismo Johannis. [Luc. 7. 30.] In eo enim justificationem non fecerunt; quia noluerunt agere pœnitentiam delictorum, quam Propheta in bonitate vult agere; ut ei fiat peccatorum remissio sine atrocitate damnationis, cum remissionis gratia.

17. Sequitur: *Multiplicata est super me iniquitas superborum: ego autem in toto corde meo scrutabor mandata tua*. [ỳ. 69.] Quanto magis quis Deo servire desiderat, tanto magis in se excitat adversarios: & tamquam athleta fortis coronam justitiæ reportare desiderans, irritat in se plurimos & lacessit, qui invident nostro profectui. Quod etiam in posterioribus evidenter [b] ostendit. *Cum odio habentibus pacem, eram*, inquit, *pacificus*. [Psal. 119. 7.] Nihil tamen tranquillitas ejus proficiebat; ut eos qui pacem oderant, sua tranquillitate componeret, & eorum studia comprimeret. *Cùm loquebar illis, impugnabant me gratis*, [Ibidem] hoc est, cùm causas impugnandi non haberent; tamen impugnandi studium non deponebant. Ita ergo multiplicantur sive nequitiæ spiritales, sive homines, & multiplicatur iniquitas eorum super justum. Verbi gratiâ, si filium justus amittat, quod sæculi usu sæpe contingit: si amittat patrimonium, vel diversis afficiatur incommodis rerum, vel corporis infirmitatibus, tunc dicunt superbi: Ubi est justitia ejus? Ubi misericordia? Ecce quia sic multatus est: ecce quia ei innocentia sua nihil prodest. Ideoque ad vitæ hujus specimen extrahendum, tres illi sancto Job specie amici, obtrectatione autem inimici, probitatis atque justitiæ ejus invidi, exprobratores gravia opprobria congerebant; & qui venerant ad consolandum, insultare cœperunt.

18. Sed justus his non movetur, ideoque nec Job frangebatur. Denique in amissionibus filiorum vel patrimonii dicebat: *Dominus dedit, Dominus abstulit .... sit nomen Domini benedictum*. [Iob. 1. 21.] Ergo & in adversis positi dicamus: *Bonitatem fecisti* [Supra 65.]

a Edit. vet. *quia pharisæi se justificare voluerunt*. Melius Rom. cum mss . . *noluerunt*, ut docet id quod post alterum versum dicitur: *quia noluerunt agere pœnitentiam &c.*

b. Mss septem ... *ostendit dicens: Cum odiosis non habentibus pacem &c.*

cum servo tuo. Potest enim Dominus in melius mu- A tare quæ facta sunt, ut Job sancti habemus exem- (Job. 42. 10. & seq.) plum; & quæ amissa sunt, reddere. Potest quis & amissis filiis, generare meliores. Numquid Deo est difficile meliora donare? Potest etiamsi nihil donet, hoc ipso tamen justo esse prospectum, si forte futuri improbi rapti sunt, ne mutaret malitia cor eorum. Similiter & de patrimonio, quasi non videamus plurimos propter opes patrimonii, in periculum salutis esse deductos, plurimis ex divitiarum abundantia ortam esse causam B peccandi. Qui enim non habet quod donet, adscribi ei culpa non potest, quòd non donaverit: qui autem habet quod donet, & non dat, utique obnoxius esse incipit peccato.

ỿ. 70. 19. Sequitur: *Coagulatum est sicut lac cor eorum: ego autem legem tuam meditabar.* Subtile cor sanctorum: coagulatum est vero cor superborum. Ut enim lac natura sui purum, speciosum, atque sincerum est, sed corruptione coacescit: sic mentis & cordis humani natura pura, sincera, perspicua est C priusquam vitiorum admixtione coacescat. Coagulato enim lacte, fit quædam concretio, nec suavitatem habens eamdem, nec gratiam. Ita homines, qui ante sedulitate, gratia, suavitate verborum, lactis speciem præferebant, nulla invidia corruptam: hi si cœperint invidere, coagulatur in vitium cor eorum, & fit de suavitate amicitiæ amaritudo malevolentiæ, & insuavis quidam horror invidiæ. Ergo coagulatum est cor per superbiam, per invidiam, [a] quæ lenitatem naturæ, D fluentem benevolentia, malitiæ concretione vitiarunt. Iniquorum ergo cor coagulatur: justus autem humiliatur, Legis præcepta meditando, qui habet humilitatis magisterium.

ỿ. 71. 20. Ideoque subdidit: *Bonum mihi quòd humiliasti me; ut discam justificationes tuas.* Hoc secutus Apostolus: (2. Cor. 12. 10.) *Placeo mihi*, ait, *in infirmitatibus, in injuriis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis.* Cùm enim complacet in infirmitatibus, & non frangitur animo, nec cedit injuriæ, discere E justificationes Dei & meruit, & implevit. Ergo hîc, *humiliasti me*, hoc est, diversis tentationibus & incommodis exercuisti. Quod aperuit & Symmachus scribens: *Profuit mihi quod afflictus sum, ut discerem justitias tuas.* Ergo qui humiliatur, non dejiciat animum, neque frangat: sed magis humiliando proficiat; ut superbum humilitate sua mitiget, insolentes morum severitate confundat, contumeliosos patientiâ suâ frangat, avaros nonnumquam etiam æquanimitate dispendii à jurgii F intentione deducat. Sic enim legisti, quia (Luc. 7. 35.) *justificata est sapientia à filiis suis*, dum Christus se offert supplicio, dedit injuriis, non subduxit opprobriis, nec à confusione sputorum avertit faciem suam: & ideo omnes [b] patientiâ suâ instruxit, & livore sanavit.

ỿ. 72. 21. Sequitur: *Bonum mihi lex oris tui super millia auri & argenti.* Non quicumque hoc dicit: immo rarus hoc dicit, id est, qui legem Dei auro atque argento præferat, qui potest propter legem Dei omnia relinquere. Sed nec Christus hunc reperit, nisi de iis quos ipse docere dignatus est. Petrus hoc dixit, & probavit effectu; quia pluris legem, quàm aurum habuit. Ideoque ait: *Aurum & argentum non habeo.* (Act. 3. 6.) Non avarus hoc dicit, qui defosso auro incubat. Non dicit pecuniosus, qui quotidiana emolumenta sollicito rimatur affectu, qui quotidie opes aggerat, qui hereditatis tendit aucupia, qui circa ægrotantis lectulum indefessas exercet excubias.

22. Hîc aliqui legem oris Dei tamquam legem Verbi Dei accipiunt, ut si dicas legem dexteræ Dei. Bene ergo & hoc convenit Petro dicenti: *Verba vitæ æternæ habes, & nos relinquemus te?* (Johan. 6. 69.) hoc est, *Lex oris tui super millia auri & argenti est.* Et possumus tantum deserere bonum, & sæculi hujus emolumenta captare? Sed & Moyses lex oris Dei potest dici, per quem Dominus loquutus est, & dedit Legem.

SERMO DECIMUS.

י Iod.

1. INcipit littera apud Hebræos decima *Iod*, quæ latina significatione *confessio* dicitur, vel certe *desolatio.* Nec discors ac dissonans videtur interpretatio. Siquidem qui desolati sunt, citius confitentur; magis enim secundis rebus animus extolli solet: cùm autem urgetur adversis, tunc divinum implorat auxilium. Nam & in iis quæ humana sunt, hunc usum esse cognoscimus; ut cui succedunt prospera, animus elatior fit: cui mundi hujus infesta sunt, & potentiâ alicujus adversa, tunc confugiat, tunc opem quærat; ut vel rogando superioris mitiget potestatem, vel se viribus armet adjunctis; ne quasi inferior potentioribus viribus opprimatur.

2. Denique Hieremias sub hac littera sic ait: *Manus suas extendit qui tribulatur in omnia desideria ejus. Vidit enim gentes introeuntes in sanctificationem suam, quibus mandasti ne introirent in Ecclesiam ejus.* (Thren. 1. 10.) De Hierusalem utique hoc dicit Propheta, cujus deplorat ærumnam, cujus præcessit desolatio ac destitutio; ut postea sequeretur confessio. Castigat enim Dominus omnem filium quem recipit. Recepturus igitur Hierusalem, ante captivitatis flagellavit ærumnis. Nimium enim insoleverat, & inflato se corde jactaverat; ut caput tenere non posset dominum Jesum, id est, humilitatem, gratiam, justitiam, sapientiam, hoc est, veræ fidei magisterium non teneret. Et ideo Dominus castigavit eam, qui moderator omnium novit quemadmodum unumquemque castiget. Ut enim medicus graviora vulnera asperioribus medicamentis curare consuevit, leviora levioribus: ita & Deus noster graviora peccata majore severitate castigat. Sed ipsa castigatio ad salutem proficit. Dixit enim Dominus: *Percutiam, & ego sanabo.* (Deut. 32. 39.)

3. Denique de Hierusalem spem cœpit Hieremias propheta promittere. Nam in posterioribus sub hac littera ait: *Dabit percutienti maxillam suam, & satiabitur in opprobriis. Dabit in sepultura os suum; si tamen est spes patientiæ.* (Thren 3. 30. & 29) In Evangelio dominus Jesus docens virtutem atque insigne pa-

[a] Ita mss. Edit. vero, *quæ lenitate naturæ fluentem benevolentiam* &c. Sed hoc significat B. Doctor, eos qui aliquem benevolentia complectuntur, lenitatem adversus ipsum solitos exhibere.

[b] Omnes edit. *sapientiâ suâ instruxit.* Omnes mss. *patientia sua instruxit.* Melius, cùm hoc sequatur ex superioribus istis, *Christus se offert supplicio* &c.

Matth. 5. 39. tientiæ, ait : *Qui te percusserit in maxillam, prabe ei* A *& alteram.* Vult enim discipulos suos & injuriarum esse patientes, nec referire facile,[a] nedum ferire. Patientia enim bumilitatis indicium est. Et ideo quoniam desolata erat ac destituta Hierusalem : *Dabit*, inquit, *percutienti maxillam suam*; ut oon se subducat iojuriæ, nec declioet cædis dolorem, sed percutienti maxillam offerat. Utrumque intelligi potest, sive ei qui percutere incipiat, sive ei qui jam percusserit; ut illud Evangelicum compleatur : *Qui te percusserit in maxillam, prabe ei &* B *alteram.* Et prophetice hoc positum est, ut doceret Hierusalem, hoc est, plebis Judaicæ Ecclesiam non aliter esse servandam, nisi per Evangelii disciplinam ; ut cùm cœperit Evangelii præcepta servare, & operibus implere mandatum domioi Jesu, tunc jugum captivitatis de suæ animæ cervice deponat, cùm se subdiderit jugo Christi.

4. *Et satiabitur*, inquit, *in opprobriis.* Non dixit : Subibit opprobrium ; facile est enim unam aut alteram contumeliam sustioere : sed addidit : C *Satiabitur in opprobriis* ; quo facilius Dominus moveat misericordiam, opprobriorum compluriuum deformitate miserabilis. Quod utique ex libro Regnorum potes intelligere. Quippe cùm conviciaretur Semei filius Gera sancto David, virum sanguinarium appellans, & malediceret ei, quando fugiebat filium suum Abessalon, parricidalia ad tempus bella declinans, tacebat Rex, & summum patientiæ insigne præstabat. Etenim cùm tentationis suæ tempus intelligeret, ut ei D parricidale prælium moveretur, magis humilem se volebat videri, quò Domini mitigaret offensam ; quam exasperandum ejus arbitrabatur in sua tentatione judicium, si forte suas injurias ultum iret. Unde & ad populi ducem Abessam vin-
2. Reg. 16. 10. & seq. dicare cupientem ait ? *Quid mihi & tibi est, fili Sarvia ? Ideo maledicit mihi ; quoniam Dominus dixit illi, ut maledicat. . . . . Ecce filius meus, qui exivit de ventre meo, quarit animam meam. Si autem modo extraneus maledicit mihi, dimitte illum, ut* E *maledicat ; quoniam Dominus dixit illi, ut videat humilitatem meam : & retribuet mihi Dominus bona pro maledicto hoc.* Quod & prophetico dixit spiritu, & probavit eventu. Cùm enim repleta fuerit humilitas, peccatum solvitur. Denique & in
Esai. 40 2. Esaiæ libro habes quia dixit Dominus : *Sacerdotes, loquimini ad cor Hierusalem : consolamini eam, quia repleta est humiliatio ejus, solutum est peccatum ejus ; quia accepit de manu Domini duplicia peccata sua.* Advertis igitur quia ubi desolatio, ibi humi- F litas. Desolationem enim sequitur humilitas justo ordine, bumilitatem patientia, patientiam probatio, probationem consolatio. Quod habes & in
Rom. 5. 3. 4. & 5. Apostolo scriptum : *Quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio autem spem, spes autem non confundit ; quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum*, qui utique nostrorum consolator est affectuum.

5. Quod autem ait : *Dabit in sepultura os suum*; Thren. 3. 29. ostendit quamdam supra modum patientiæ taciturnitatem; ut tamquam sepeliat os proprium, ne loquatur ; & velut quodam aggere virtutum obstruat, ne vocem doloris emittat : tantum pondus adserens patientiæ quam spes foveat ; ut vocem ipsam velut busto quodam ac tumulo sepeliat, ac includat, quam nulla extorquere, nullave excitare possit injuria. Hujus quoque litteræ interpretationem, ut potuimus, explicavimus : veniamus ad psalmum.

6. Itaque primus versiculus est : *Manus tua fecerunt me, & paraverunt me : da mihi intellectum, ut discam mandata tua.* ℣. 73. Magno commendationis exordio usus est, ut opus Dei esse se diceret ; quò facilius circa operis sui gratiam favor inclinaretur auctoris. Grandis enim prærogativa est etiam in rebus bumanis ; ut aliquis operibus & beneficiis favear suis, nec meritum spectet alienum : sed in suæ gratiæ muous intendat ; ne videatur abrogare quod ipse donavit. Itaque etsi de luto corporis nostri substanria sit, & carne induamur, & corpus ossibus intexatur & nervis ; tameo quòd simus pretiosissimum opus Dei, nemo dubitaverit. Nam & fabricam ipsam humani corporis si quis considerare velit, nihil poterit in terra pretiosius judicare. Est enim homo statu celsus, vultu decorus, cæsarie gratus, non in alvum ceterorum more curvatus animantium, sed ipso naturæ jure sublimis, qui in cælum libero spectet obtutu, nulla captivæ servitute cervicis depressus in terram, sed tamquam propriæ conscius libertatis, & locuples sui testis auctoris.

7. Verumtamen in ceteris animantibus membrorum forma laudetur, in quibus præter gratiam corporis nihil est aliud quod requiratur. Homo in eo est pulcrior quod non videtur, oon in corpore quod videtur : in se habens æternitatis gratiam, & præsentium venustatem. *Qua enim videntur, temporalia sunt ; nam qua non videntur aterna.* 2. Cor. 4. 18. In hoc terrestri hospitio indutus habitatione cælesti, cui simul competit & in terris videri, & Deo jungi. Magnum sane muous, si se ipse cognoscat ; & quædam forma justitiæ, *muodo magis quam sibi nasci. Unde & Salomon ait : Prov. 20. 6. *Grande homo, & pretiosum opus vir misericors : virum autem fidelem opus est invenire.* Et vere magnus est qui & divini operis interpres est, & imitator Dei. Homo est enim qui potuit dicere : *Imitatores mei estote, sicut & ego Christi.* 1. Cor. 11. 1. Terram excolit, mari tamquam possessione utitur, cæli ornamenta gratus miratur adsertor. EVANUERAT rerum natura, nisi qui ea uteretur, divina providentia esset adjectus.

8. Denique postquam fecit Deus cælum & terram, & maria, posteaquam omoia reptilia, volatilia, animantia, postea bominem fecit, quem animantibus viventibus anteferret : de quo non immeritò cælesti sententiâ resultavit : *Faciamus* Gen. 1. 26.

a Edit. omnes : *Ne dum ferire potens injuriam faceret, indicium humilitatis non exhiberet.* At ea quæ resecavimus in mss. desiderantur, & huc intrusa videntur ab aliquo, qui *nedum ferire*, idem esse ac *multo minus ferire*, sive, *aggredi*, non satis intelligebat.

*. Hanc sententiam elegantissime expositam reperies apud Romanum oratorem lib. 1. *De Officiis*, in hæc verba : *Sed quoniam, ut praclare scriptum est à Platone, non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patria vindicat, partem parentes, partem amici : atque, ut placet Stoicis, qua in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creari, homines autem hominum causa esse genitos : ut ipsi inter se alius alii prodesse possent, in hoc naturam debemus ducem sequi, & communes utilitates in medium adferre* &c. Laudat etiam Lucanus Catonem Uticensem quod ejus secta fuerit :

Non sibi, sed toti genitum se credere mundo.

Mirum est itaque inventum esse christianum hominem, qui præclarum hoc pronuntiatum impugnare auderet. Præcipua ejus argumenta displosa reperies Tom. 3. Philos. vet. & nov. Tract. 3. disp. 3. quæst. 3. art. 2.

hominem ad imaginem & similitudinem nostram. A Psal. 148. 5. *Cetera dixit,& facta sunt: mandavit,& creata sunt:* ut homo fiat,specialis quidam Dei accedit hortatus; ut tamquam laborantis Dei in hujus munere creaturæ significaretur operatio. Deus quidem expers laboris est: sed tamen Scripturæ verba a quid aliud, [a] nisi studiosam tui operationem ejus ostendunt? Ergo si Deus majore quodam studio te creavit, cur ipse tui studium derelinquas? Si Deus in te laboravit,qui laborare non novit, cur ipse fugitans sis laboris?

B Psal. 137. 8. 9. *Manus tuæ*, inquit, *fecerunt me,& paraverunt me.* Clamat ad Deum Propheta: Opus tuum,Domine, ne deseras, non derelinquas. Te auctorem convenio, te teneo conditorem, præsidia aliena non quæro. In adjumentum accingere, qui accinctus es ut creares. Dic ipse David,quid senseris,cur dixeris: *Manus tuæ fecerunt me?* Sed dixisti Ibidem. inferius: *Domine,retribues propter me: Domine, misericordia tua in sæculum, opera manuum tuarum non omittas*; hoc est dicere: Bestias non fecerunt ma- C Gen. 1. 20. nus tuæ,sed dixisti: *Producant aquæ reptilia animarum viventium*, & produxit terra secundùm genus quadrupedia, & reptilia, & bestias terræ. Me autem, inquit, fecisti, me tuis manibus figurasti, hoc est, non figurasti bestias manibus tuis, non reptilia, non volatilia: *Me autem fecerunt manus tuæ, & paraverunt me.*

10. Non mediocre opus est,quod paratum est: cum sapientia unumquodque disponitur & para- Prov. 8. 27. tur. Denique Sapientia dicit: *Cùm pararet cælos, cum illo eram.* D Quod de hominibus dicit idem Pro- Psal. 18. 9. pheta: *Vox Domini præparantis cervos.* Quæ vox Gen. 1. 26. domini Dei est,nisi, *Faciamus hominem?* Qui sunt isti cervi,nisi inimici serpentibus, qui super aspides ambulant, & venena non sentiunt? Non vile igitur, non corporale arbitror, quod paravit Deus. Nosce te ipsum, homo: tuæ animæ dicitur Cant. 1. 7. in Canticis canticorum: *Nisi cognoveris te formosam in mulieribus.* Cognosce te, anima, quia non b de terra,non de luto es; [b] quia insufflavit te Deus, E Gen. 2. 6. & fecit te in animam viventem. Opus es magni- Deut. 4. 9. ficum, Dei generatione inspiratum. *Attende tibi*, ut Lex dicit, hoc est tibi, id est, animæ tuæ. Sæcularia te & mundana ne teneant, terrestria non morentur. Ad illum tota intentione festina, Prov. 20. 6. ex cujus inspiratione consistis. *Grande*, inquit, *homo,& pretiosum opus vir misericors: virum autem fidelem opus est invenire.* Disce,homo, ubi grandis, ubi pretiosus sis. Vilem te terra demonstrat: sed gloriosum virtus facit,fides rarum,imago pretio- F sum. An quidquam tam pretiosum, quam imago est Dei, quæ primò tibi fidem debet infundere; ut in corde tuo refulgeat quædam auctoris effigies; ne qui mentem tuam interrogat, non agnoscat auctorem? An quidquam tam pretiosum, quam humilitas; ut naturam corporis animæque c perspiciens, [c] alteri te subjicias, alterum regere cognoscas? Prona in vitium carnis illecebra misericordiam suadet; quia quod alteri contuleris, tibi solvis: quidquid a te procedit,in te recurrit: & quidquid profueris, tibi proficit.

11. Vivacis animæ vigor sensus, rationis, & intellectus capax, atque judicii; ut digna domus tanto habitatore videatur,non amittat suæ prærogativam naturæ, ne hominis nomen amittat. Scriptura enim eum hominem dicit, qui est ad imaginem & similitudinem Dei: peccantem autem,non hominem,sed aut serpentem,aut equum adhinnientem feminis, aut vulpeculam, aut jumentum vocare consuevit. *Nolite fieri sicut equus* Psal. 31. 9. *aut mulus,quibus non est intellectus. In camo & freno maxillas eorum constringe, qui ad te non appropinquant.* Et: *Dicite huic vulpi*, de Herode ait. *Genera-* Luc. 13. 32. *tio viperarum* vocatur à Johanne plebs hominum. Luc. 3. 7. Magnum ergo opus Dei es, homo, magnum est quod dedit tibi Deus; vide ne quod Deus tribuit, amittas magnum illud munus, quòd es ad imaginem Dei, & hoc in te puniatur magis. Deus enim non punit similitudinem suam: sed eum punit qui ad similitudinem Dei factus, hoc quod accepit, [d] servare non potuit. d Punitur ergo illud quod ad similitudinem Dei esse desistit, hoc est, peccatum tuum. Nam suam Deus non damnat imaginem, nec in illud incendium mittit æternum: sed magis vindicat imaginem suam de eo, qui imagini illi fecit injuriam; ut per malitiam homo,quod eras,esse desineres,& fieres mulus ex homine. Vindicatur ergo imago,non condemnatur. Vindicatur quasi expulsa: non condemnatur quasi rea. Postquam enim peccasti,aliud esse cœpisti: illud quod eras,esse desiisti. Quomodo igitur punitur in te, quod in te non invenitur? Nam si inveniatur in te imago Dei & similitudo, non supplicio incipis dignus esse,sed præmio. Ita imago illa qua ad imaginem & similitudinem Dei factus es,non condemnatur,sed coronatur. Condemnaris autem in eo, quod ipse mutatus es; ut fieres ex homine serpens, mulus, equus, vulpecula. His enim nominibus jam nos Scriptura condamnavit; quia exuti cælestis imaginis ornamento,etiam nomen hominis amittimus, qui gratiam hominis non tenemus.

12. In aliquibus tamen codicibus invenimus: *Manus tuæ fecerunt me, & plasmaverunt me.* Nec istud alienum; quia & Job dixit: *Manus tuæ plas-* Job 10. 8. *maverunt me,& fecerunt me.* Unde & hìc edicitur, ut meminerit Deus quia pulvis sumus; ut uberioris gratiæ munus infundat, nec infirmum opus deserat. Gubernator fluctuante navigio plus laboris impendit, quam cùm [e] secundo remigium e labitur fluctu, aut ventorum flatus, suo superante labore, præcurrit.

13. *Manus tuæ*, inquit, *plasmaverunt me.* Manus dicit pluraliter, non manum. At vero alibi ait: *Ego manu mea solidavi cælum.* Et: *Manus mea fecit* Esai. 45. 12. Esai. 66. 2.

a. Rom. edit. *nisi custodiam tui ob gratiam operationum ejus ostendunt.* Vet. edit. *nisi studiosam ob gratiam tui operationem* &c. Sed, *ob gratiam*, nec in mss. reperitur, nec sensus necessarium est.

b. Cunctæ edit. *quia insufflavit in te Deus.* Cuncti fere mss. non agnoscunt præpositionem. Rursus vet. edit. *Opus est magnificum, Dei generatione inspiratum.* Rom. *Opus magnificum est homo, Dei inspiratione formatum.* Omnes mss. ut in textu; nisi quod ultima verba tres sic invertunt ... *inspiratione generatum.*

c. Edit. ant. ac mss. prope omnes hic corrupti sunt. Edit. Rom. *altero te subjicias, altero te recognoscas.* Verum cùm à mss. ac vet. edit. nimium recedat, cod. Vind. & Sorb. lectionem secuti sumus. Rursus ibidem edit. omnes, *illecebra misericordia suadet.* Contra omnes mss. *illecebra misericordiam suadet.* Non male.

d. Rom. edit. sola, *servare non voluit.* Sed hic *potuit*, uti de eodem verbo jam diximus, liberiori sensu est interpretandum.

e. Vet. edit. *secundo remigio labitur fluctu, & ventorum flatum suo suppara superante* (Gill. in marg. *properante*) *procurrit.* Rom. *secundo labitur fluctu, aut ventorum flatu suppara prosperante* &c. Mss. vero, omnes, *secundo remigium labitur fluctu*: at hic divisi, aliquot habent: *aut flatu prosperante præcurrit*: plures ac probatiores, ut in contextu.

hac. In hominis constitutione videtur non abundasse, quod toti mundo, ut fierer, abuodavit. Cælum una firmavit manus, ut scriptum est: & utraque Dei manus bominem figuravit, ut legimus. Cælum non ad similitudinem, homo ad similitudinem. Angeli ad ministerium, homo ad imaginem.

14. Esto ut & Angeli ad imagioem. Scriptura tamen de homine locuta est quod sit ad imaginem. Habemus enim aliquid quod sortasse Angeli non habeant; ubi enim abundavit peccarum, superabundavit gratia. Nobis est natus Christus ex Virgine. Legimus enim: *Puer natus est nobis, & filius datus est nobis.* [Esai. 9. 6.] Nobis carnem suscepit: immo porius nos in illa carne suscepit,[a] quod filium hominis in Dei sede constituit. Non lego Angelos in Dei sede nisi stantes, nisi ministerium deferentes. Non lego Angelos, sed homines consepultos Christo, & in Cbristo resuscitaros. [Hebr. 1. 14. Apoc. 8. 2. Dan 7. 10. Rom. 6. 4. & 5. Ephes. 2. 5. & 6.] Denique ait Apostolus: *Quia convivificavit nos in Christo, cujus gratia estis salvi facti: & simul suscitavit, simulque sedere fecit in cælestibus, in Christo Iesu.* Filius ergo hominis ad dexteram Dei, non Angelus, non Archangelus, nec Cherubim, & Seraphim. Illa laudanr: Filius hominis seder. Filius hominis Angelorum ore laudatur, quòd Angelos malos vicerit, de nequitiis spiritalibus quæ sunt in cælestibus, triumphaverit: quòd fecerit similes Angelotum homines, in quibus ante erant contagia mortuorum.

15. *Verbo*, inquit, *Domini cæli firmati sunt, & spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* [Psal. 32. 6.] Homo quoque spiritu Domini perfectionem viræ, consummationemque virtutis accepir. *Inspiravit in eum Deus spiritum vitæ, & factus est homo in animam viventem.* [Gen. 2. 7.] Vita ergo ooltra cœpir ex inspiratione divina: sed vita hæc secessione animæ, corporisque dissolvitur, inspiratio autem divina non solvitur. Et ideo intellige aliud esse quod figuratum est, aliud quod factum est, vel paratum. Meritoque dupliciter babes scriptum de homine. Primùm enim scriptum est: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudiuem nostram.* [Gen. 1. 26. & 27.] Et: *Dominabuntur*, inquit, *vel principatum habebunt.* Et: *Fecit Deus hominem ad imaginem Dei.* Secundo autem loco ita scriptum est, quia *Accepit Deus pulverem de terra, & plasmavit hominem.* [Gen. 2. 7.] Ubi pulvis, ibi plasmatio: ubi autem non pulvis, ibi non rerra, non materia; sed incorporeum, sed admirabile: ibi non materia, sed immateriale. Quod enim secundum imaginem Dei est, non est in corpore, nec in materia, sed in anima rationabili. Ibi operatur, ibi ostenditur homo ad similitudioem & imaginem Dei, ubi justitiæ, ubi sapientiæ, ubi omnis forma virtutis adsumitur.

16. Si intelligas imaginem, videbis ad imaginem; homo enim oon est imago Dei, sed ad similitudinem factus est. Alius est imago Dei iovisibilis, primogenitus universæ creaturæ, per quem facta sunt omnia. Ille non ad imaginem, sed imago: tu non imago, sed ad imaginem. Habes ergo in tua substantia aliquid de imagine & similitudine Dei, quod sit divinæ simile imaginis. Propterea imago ad eum qui est ad imaginem, venit: & quærir imago eum, qui est ad similitudinem sui; ut iterum signet, ut iterum confirmet; quia amiseras quod accepisti. Insufflaverat enim tibi Deus, ut inspirarionis suæ dono haberes gratiam, quam tibi tua culpa sustulerat. Factus eras in animam viventem: audi quid dicat, non in carnem, sed in animam viveotem. Sed quia peccator signaculum tenere non potuit, & in crimine positus noo habebat quæ Dei sunt, sed quæ hominum; propterea venit dominus noster Jesus Christus, ut legisti in Evaogelio, & à mortuis resurgens cùm clausos discipulos reperisset, claustris ingressus est manentibus, & dixit: *Pax vobis. Sicut misit me Pater, & ego mitto vos. Cùmque hoc dixisset, insufflavit, & dixit eis: Accipite Spiritum sanctum.* [Johan 20. 21. & 22.]

17. Videsne ergo quæ manus fecerint hominem, aut quem hominem fecerint; illum utique quem secundùm Christum induimus: *Exspoliantes veterem hominem cum actibus ejus, & induimus novum, qui renovatur in agnitionem secundum imaginem ejus qui creavit eum; ubi non est . . . servus & liber, sed omnia & in omnibus Christus.* [Coloss. 3. 9. 10. & 11.] Christum ergo induimus, sicut & alibi dictum est: *Christum induistis.* [Galat. 3. 27.] Accepimus Spiritum sanctum, qui non solum nostra * peccata dimittit: sed etiam nos facit sacerdotes suos aliis peccata dimittere. Ideo ait Propheta: *Tu finxisti me, & posuisti super me manum tuam.* [Psal. 138. 5.] Finxit per lutum, posuit per gratiam spiritalem; licet plerique hunc psalmum ex persona dictum Salvatoris accipiant. Audi quia manus Domini, etiam Spiritus dicitur. Clamat Job: *Spiritus divinus, qui fecit me.* [Job. 33. 4.] Istæ sunt ergo manus quæ hominem paraverunt, Christus & Spiritus. Ergo dominus Jesus & corporis auctor est nostri, qui primùm fecit hominem ad imaginem, & postea de luto finxit, & voluit servare quod fecerat, salvare quod psalmaverat; ut totum homioem salvum faceret, sicut ipse dixit in Evangelio: *Mihi irascimini, quia totum hominem salvum feci in sabbato.* [Johan. 7. 23.] Quod specialiter [b] Ecclesia docet, quia non solum anima, sed etiam caro nostra servetur: anima per cognitionem Dei, caro per resurrectionem: quorum alterum docuit divini auctoritate sermonis, alterum propriæ resurrectionis exemplo.

18. Hic est ergo homo geminæ substantiæ. Alia est enim facti substantia, [c] alia figurati: ista de Dei Spiritu, illa de limo. Propterea ait Job: *Resuscitabit corium meum*, [Job. 19. 26.] quia quod de limo est, resuscitatur; terra enim in terram redit quod autem factum est, ut principatum haberet soper ceteras animantes, id præstantius esse intelligis. Luti enim etiam bestiis nobiscum commune consortium est; & ideo animæ specialis prærogativa donata est. Idem tamen quia ceteris animantibus imperat; ut possit imperare, debet Deo esse subjectus. Docetur igitur servire; ut ad regnum pervenire mereatur. Qui enim servit Christo, placuit Deo. Qui servit Christo, placet utique

a. Ita plerique mss. & omnes edit. nisi quod hæ legunt, *quando filium*, pro, *quod filium*. Reliqui mss. *quos tamen per filium*, &c. Quæ lectio non displiceret, nisi vox *tamen* hic inepte posita, interpolationem aliquam innueret.

*. Adverte hic diserte doceri sacerdotes aut episcopum in ordinatione sua & propriorum peccatorum remissionem accipere, & potestatem remittendi peccata aliorum.

b. Mss. non pauci, nec inferioris notæ, *Ecclesiam docet.*

c. Rom. edit. *alia insufflati.* Sed retinendum cum aliis & ceteris mss. *alia figurati.* Hic siquidem innuitur, quod supra non semel traditum est, homini non in corpore, sed in anima impressam fuisse divinam imaginem.

veritati, & debet nescire mendacium. Qui servit A justitiæ, debet repellere iniquitatem. Qui servit immaculato, debet tenere castimoniæ disciplinam. Qui servit luci, debet odisse tenebras peccatorum. Ergo quia corpus infirmum est, visitationem Domini postulemus. Unde Propheta ait:
Psal. 8. 5. *Quid est homo, quod memor es ejus; aut filius hominis, quia visitas eum?*

19. Et nunc in reliqua versiculi portione ait:
℣. 73. *Da mihi intellectum, & discam mandata tua.* Spiri-
a talem igitur se esse [a] cognoscens Propheta, petit B gratiam Spiritus sancti. Etenim intellectum dari à Domino, & inter munera gratiarum primo
1. Tim. 1. 7. constitui loco, in Apostolica lectione didicisti;
Esai. 11. 2. quia unicuique datur manifestatio spiritus ad utilitatem: & in Propheta primo loco sapientiæ & intellectus spiritalis gratia postulatur. Petitur ergo Dei donum. Deinde vide ordinem: *Da mihi*, inquit, *intellectum; ut discam mandata tua.* Intellectus præmittitur, ut scientia sequatur. Nam nisi quis intellexerit, doctus esse non pote- C rit. Doctrinam igitur intellectus facit, non memoria. Nihil enim prodest multa legisse, nisi in-
1. Cor. 12. 7. telligas ipse quæ legeris. Et in Apostolo post manifestationem Spiritus, sermonem scientiæ legisti postea substitutum; ut scias intellectum memoriæ præferendum, & illum posse habere scientiam, cui ante intellectus adfulserit.

20. Simul humilitatem considera. Si Propheta intellectum dari sibi postulat, quis tam arrogans, qui profiteatur in sua potestate esse intelligen- D tiam? Intellectum petit, ut ipse se noverit, & naturæ suæ possit scire rationem: at illi qui de rerum natura disputant, cæli scrutantur plagas, qui se ipsos scire non possunt, putant intelligentiam sine Dei dono posse concedi. Unde & nos humilitatem debemus adsumere; ne extollamur, si forte unam aliquam de Scripturis parabolam cognoverimus: aut quia interdum secundum litteram plana legimus; si fortè secundum litteram aliquid intellexerimus, doctrinæ nobis adsumamus E scientiam. Propheta ille qui accepit Spiritum sanctum, postquam unctus est in regnum, unctus est in Prophetam, centesimum & octavum decimum psalmum scribens, intellectum sibi dari poscit, ut mandata Dei intelligat. & scit nisi à Domino acceperit gratiam, intelligere ejus se mandata
Matth. 13. 36. non posse. In Evangelio quoque lego, quia proponebat parabolas dominus Jesus, & apostoli non intelligebant. Denique explanationem propositæ parabolæ postulabant. F

21. Ipse dominus Jesus cùm diceret, ut legisti in libro Evangelii secundùm Matthæum scrip-
Matth. 5. 3. tum: *Beati pauperes spiritu*; subjecit in [b] posteriori-
b
Matth. 7. 24. bus: *Omnis qui audierit mea verba hæc, & fecerit ea, similis erit viro sapienti.* Non ergo qui audit tantummodo, similis erit: sed qui facit quæ audierit. Ergo neque factum sine auditione, neque auditio sine facto potest esse sapientis: sed qui audit & facit. Audiamus igitur, ut intelligamus: faciamus, ut intellexisse nos quod audivimus, comprobemus.

22. Sequitur versus secundus: *Qui timent te, vi-* ℣. 74.
debunt me, & lætabuntur; quia in verba tua supersperavi. Fortasse aliquibus videatur hoc esse contrarium, quia justus dicit: *Qui timent te, videbunt me, & lætabuntur*; multis enim justus gravis est, cùm videtur. Denique in Evangelio plerique Luc. 8. 37.
dominum Jesum videre non poterant: sicut Geraseni rogabant eum, ut abiret de regionibus eorum: & alii ei transitum denegabant, [c] quando ta- Luc. 9. 52. & 53.
men per eos transire nolebat. Unde puto quod si- c
cut illic Judaicæ forma impietatis exprimitur: ita hîc Ecclesiæ gratia reveletur. Prophetat enim totum orbem replendum esse timore divino, & ideo quasi timentes Deum sanctorum dicit cognitione lætari; qui enim videt justum, & gaudet, etiam ipse vult esse justus. Pulcrum est enim ut in aliis delectetur, quod vult in se servare, [d] si sumserit. Est d
enim insitum bonis, ut castum, pudicum, prudentem sapiens affectu pio diligat, misericors liberalem; & virtutes suas in aliis amet. PLERISQUE ENIM justi adspectus admonitio correctionis est, perfectioribus vero lætitia est. Quam pulcrum ergo, ut videaris & prosis? Bonum ergo vir justus.

23. Propterea denique Paulus apostolus ad- Galat. 1. 18.
scendit Hierosolymam, ut justos videret: & cum Petro mansit diebus quindecim; ut ex ejus aliquid cohabitatione proficeret. Propterea ipse Act. 15. 4.
Paulus & Barnabas, cùm Hierosolymam ingrederentur, magnifice excipiebantur ab Ecclesia, ab apostolis, & majoribus natu. Cùm autem abire vellent, ne discederent, rogabantur: &, ut postea de Paulo legimus, cum lacrymis deducebantur. Act. 20. 38.
Nam si est tanta vis in naturalibus, ut animal visum prosit ictericis; ita ut mortui quoque [e] cornu e
ejus animantis prodesse dicatur, si fuerit demonstratum iis, qui hujusmodi inciderint passionem: dubitare possumus quod justi sanet adspectus? Ergo vile animal irrationabile tantam virtutem habet, ut sanare possit hominem momento exiguo, quo videtur: homo justus, si tamen cum fide ab eo adspiciatur, qui utilitatem ab eo percipere desiderat, nihil confert? An non vel ipsi oculorum radii virtutem quamdam videntur infundere iis, qui fideliter eum videre desiderant?

24. Sed quemadmodum justus lætificat cor innocentium, cùm videtur: ita improbi justorum cognitione torquentur; quia vel tacitis sanctorum moribus arguuntur. Torquet castitas incontinentiam, avaritiam liberalitas, impietatem fides. De hoc quoque parile vilis animantis sumamus exemplum. Nam sicut prodesse diximus mu-

a Ita cod. scripti tredecim. Alii autem atque edit. *cognoscit Propheta per gratiam Spiritus sancti.* Eorum autem quæ sequuntur à voce, *didicisti*, usque ad *intellectus præmittitur*, ordinem edit. Rom. sic invertit: *Propheta verò primo loco sapientiæ, inde intellectus donum inter munera gratiarum constituit. Et quia unicuique datur manifestatio spiritus ad utilitatem; ideo Dei donum petit Propheta: Da mihi intellectum, ut discam mandata tua. Vide ordinem, intellectus præmittitur &c.*

b Voci, *posterioribus*, subjungit edit. Rom. *qui autem fecerit, & docuerit, magnus vocabitur in regno cælorum. Et in alio loco. Omnis qui audierit &c.*

c. Ita cuncti mss. ac vet. edit. Rom. autem, *quando tantum per eos transire volebat.* Planus sensus, nisi esset omni alio præsidio destitutus.

d Edit. Rom *si possit.* Aliæ cum mss. omnibus, *si sumserit.* Videtur autem is sensus esse, virum justum eo bono delectari in aliis, quod ipse elegerit ac susceperit in se conservandum.

e. Eadem edit. Rom. *corpus ejus animantis.* Nimirum quia cùm Plin. lib 30. Hist. Nat. cap 11. aviculæ virtutem medendi icterico morbo adtribuat, non videbatur vox *cornu* legitimum sensum exhibere. Sed cùm eadem vox constanter legatur in omnibus & mss. & ant. edit. dicendum hunc locum forte de quadrupede quopiam animali intelligendum esse; nisi quis malit per cornu ejusdem avis ungues ac rostrum significari.

tum animal, cùm videtur: ita obesse percipimus A
lupum, si aliquem videndo prævenerit, vocem
enim feruntur amittere, quos priùs lupus vide-
rit. Basiliscus quoque, hoc est, noxius serpens, si
quodcumque prior viderit animal, fertur occi-
dere: & allegatur statim necari, qui potuerit à
serpente hujusmodi prævideri. Ipse quoque ser-
pens mori dicitur, si fuerit hominis præventus
adspectu. Ergo si tanta virtus, vel in oculis ser-
pentis, vel in oculis est hominis, ut si alter alterum
prior viderit, possit occidere: non est virtus in B
oculis justi, qui repletus virtutis est gratiâ; cùm
præsertim tantum operetur fides, ut & illa quæ
Matth. 9. 21. Luc 9 35. & 43. fimbriam Domini tetigit, sanaretur, & ille cui in-
tendit dominus Jesus, statim ex ejus oculis gra-
tiam sanitatis hauriret?

25. Sed qui videt justum, debet scire quid videat:
non illum videt in corpore, non in vestimento,
non in patrimonio, non in vultu; sed intus videt:
non, inquam, illum videt, nisi ejus viderit men-
tem, nisi ejus sermonem intenderit, nisi sensus il- C
lius potuerit comprehendere, sapientiam de trac-
tatu ejus adsumere. Tunc igitur lætabitur, cùm
ista perspexerit, cùm ista cognoverit. Ita ergo &
nos sicubi audivimus justum, festinemus videre, si-
Luc. 7. 37. & 38. cut illa mulier quæ audivit in domo pharisæi dis-
cumbere dominum Jesum, & ingressa est, & ejus
pedes perfudit unguento. Illius imitatores simus;
namque Ecclesiam in illa muliere figuratam esse
quis dubitet? Sicubi ergo justus sedeat, sicubi ac-
cumbat, festinemus videre eum. Pretiosum est D
videre virum justum; ut videas eum secundum
imaginem Dei. Quod foris est, nihil prodest:
quod intus est, sanat. Sane & in eo qui foris est,
illum qui intus est, frequenter adspicimus; ut si
viderimus pauperem, illum ad cujus similitudi-
nem factus est, honoremus in paupere, de quo
Matth. 25. 35. & 40. ait: *Dedistis mihi manducare . . . . quia quod uni eo-*
a *rum dedistis, mihi dedistis.*[a] Qui enim coronat ima-
ginem imperatoris, utique illum honorat, cujus
imaginem coronavit: & qui statuam contemse- E
rit imperatoris, imperatori utique cujus statuam
consputaverit, fecisse videtur injuriam. Genti-
les lignum adorant; quia Dei imaginem putant:
sed invisibilis Dei imago, non in eo est quod vi-
detur: sed in eo utique quod non videtur.

26. Vides ergo quia inter multas Christi ima-
gines ambulamus? Caveamus ne coronam imagi-
ni detrahere videamur, quam unicuique Christus
imposuit. Caveamus ne aliquid detrahamus iis
quibus debemus adjungere. Sed quod pejus est,
non solum non honestamus pauperes; sed etiam
dehonestamus, destruimus, persequimur: & igno-
ramus quod has Dei imagini congeramus inju-
rias, cùm factos ad imaginem Dei putamus esse
lædendos. Qui enim irridet pauperem, exacerbat
eum qui fecit illum. Sed aderit ille qui dicat:
Esurivi, & non dedistis mihi manducare: sitivi, & *Matth. 25. 42. & 43.*
non dedistis mihi bibere.... æger eram.... & non visi-
tastis me. Et quanto ista leviora sunt, quam si di-
cat: Injurias mihi fecistis, nudastis me, verberastis
me? Quem si quis interrogaverit: Quando tibi
injurias fecimus, quando spoliavimus, quando
etiam verberavimus? Dicet: *Quamdiu uni horum* *Ibidem. 45.*
minimorum fecistis, mihi fecistis. Propterea cavea-
mus diligentius, ne cui vel minimo contumeliam
irrogemus; ne ipsi Domino in illis minimis con-
tumeliosi fuisse videamur.

27. Qua ratione autem dixerit: *Qui timent te,*
videbunt me, & lætabuntur, ipse exposuit dicens:
Quia in verba tua supersperavi: hoc est dicere: In-
tus me viderunt, intus me tetigerunt, intus me
adspexerunt; ubi spem adsumsi de tuis verbis, ubi
tua verba percepi. Beati ergo qui vident justum,
& lætantur; quia sperant in Dei verba. Quam
multi autem sunt qui oderunt justos, qui per-
scrutantur Dei verba, qui justi sunt: & cùm ali-
quos doctos audiunt impii, eos propter doctri-
nam vitare consuerunt.

28. Sequitur versus tertius: *Agnovi, Domine,* *† 75.*
quoniam justa judicia tua: & in veritate tua humi-
liasti me. Qui potest intelligere quæ sunt divinæ
providentiæ, utitur eo sermone quo usus est pro-
pheta sanctus David; quia omnia judicio Dei
fiunt, ut ægrum corpus aliquis habeat, ut salu-
bre, ut dives, ut pauper sit, ut moriatur juvenis,
vel senex. Si quis intendat scripturis divinis, in-
telligit hæc fieri judicio Dei; nihil enim est præ-
ter Dei scientiam. Exemplum quærimus? Non est
absconditum; siquidem Job numquam amisisset
proprias facultates, nisi esset traditus adversariæ
potestati. Dedit enim Dominus diabolo potesta- *Iob. 1. 12.*
tem in facultates ejus, ut tentaretur qualem,
amisso patrimonio, haberet affectum: dedit in fi- *Iob. 2. 6.*
lios, dedit in corpus ejus; ut probaretur num de-
functorum dolore liberorum, aut cruciatu corpo-
ris à constantia mentis animique desciseret. Do-
minus quidem noverat fortem, sed in illo docere
atque examinare nos voluit, utrum imitatores
ejus esse possemus. Denique & Abraham tenta- *Gen. 22. 2.*
vit, quando filium senis unicum sibi petiit immo-
lari. Sciebat utique mentem Abrahæ: sed sciens
tentat Dominus, sicut legisti in Evangelio, quia
cum interrogasset dominus Jesus discipulos, quot
panes haberent; & illi respondissent, quia quin-
que tantum haberent panes, ipse ait: [b] Quid fa- *b*
ciemus inter tantos homines: hoc autem dicebat *Iohan. 6. 5. & 6.*
tentans eos; sciebat enim quid facturus esset. Qui

a. MSS novem: *Qui enim honorat..... imaginem honoravit* Alii & cunctæ edit. *coronat..... coronavit* Melius; solebant enim imperatorum imagines floribus coronari, ut observat Jos. Laurentius Polym lib 5 pag 391 Neque vero mirum ejusmodi honorem etiam christianorum principum statuis redditum esse; quandoquidem constat easdem cùm in oppida inferebantur, à magistratu ac populis cum thure, cereis atque adoratione excipi solitas. Sed eum cultum tandem prohibuit Theod Jun. Cod. Tit. 4 Leg unica; quam consule, sicut & Comm. Gothofr in eamdem. Libet autem huc adjicere quæ Hilarius Pont Rom epist. secundæ Nic. Syn. inserta refert ex D Chrisost. sunt enim simillima iis quæ ab Ambrosio nostro hic traduntur Aie igitur vir· οἶδας ὅτι ἔστι τὴν εἰκόνα τὴν ἐκ ξύλου ... ὑβρίσῃ ... οὐχ ὡς ... ἄψυχον ... κρίνεται, ἀλλὰ ... τὸν βασιλέα. Observatu porro dignum est Ambrosium post quatuor versus in eo idololatriam ethnicorum constituere, non quod idola deos esse crederent, sed quod eadem adorarent existimantes in illis imaginem Dei residere, qui cùm sit incorporeus materiali effigie adsimilari nequaquam potest. Hinc autem contraria ratione consequitur eum Christi domini, B Virginis, martyrum, aliorumque sanctorum sacras icones, honoresque ipsis exhibitos minime improbasse. Certe omnis doctrina 7. Conc. Oecum supra laudati in eo quasi cardine vertitur. Etenim passim adserit Dei quidem naturam, utpote spiritalem, pingi non posse: quæ in re illi præivere Greg. 2. ep 1. ad Leonem Isaurum scribens, Θεοῦ φύσιν ἀδύνατον ἱστορῆσαι ἢ ζωγραφῆσαι. De Christi vero & sanctorum imaginibus plane contrarium colligunt, atque decernunt iidem Patres Quin immo cùm angelorum quoque imaginibus suffragentur, ea potissimum ratione quod ... : eodem argumento evincitur illicitum non esse, symbolicas divinarum personarum imagines sub quibus ipsæ se manifestasse in Scripturis leguntur, populo venerandas proponere: Sed isthæc ad controversistas.

b Rom. edit *Quid sunt inter tantos homines? Et subjecit in Evangelista: Hoc autem.... examinat justitia sua agnovit quia &c.*

ergo justus est, examine justitiæ suæ credit quia A Dei justa judicia sunt: vel secundùm græcum, quia Dei judicia sunt ipsa justitia.

29. Sed boc ut agnosceret, fecit præmissa precatio; quoniam intellectum sibi dari poposcit, ut mandata Dei disceret. Accepta est ergo intellectus & cognitionis gratia, agnovit justa esse Dei judicia: agnoscere autem perfecti est. Denique aliud est credere, aliud agnoscere. Fides timentis, agnitio est sapientis. Qui enim timet, rationem non quærit: sapiens autem & agnitionem eorum B
Psal. 115. 1. investigat, quæcumque percipere desiderat. *Credidi*, inquit, *propter quod locutus sum*: cogoovit autem intelligens quod locutus est.

30. In quo ergo justa judicia Dei sunt? Quia per labores, & tribulationes, & afflictiones ad cæleste præmium pervenitur. Sicut enim certantibus athletis corona defertur justo judicio hominum: ita legitime certantibus Christianis divino
Apoc. 3. 21. judicio palma decernitur. *Vincenti*, inquit, *dabo sedere mecum in sede mea*. Vita ergo nostra examinatur igne, sicut splendor argenti; ut virtus certa- C
Psal. 65. 12. minibus approbetur. *Transivimus*, inquit, *per ignem & aquam, & induxisti nos in refrigerium*. Per hæc igitur vera judicia tua esse cognovi. Humiliatus enim sum, ut hæc viderem; quia ii qui exaltati sunt corde, oculos ad veritatem aperire non possunt. Cùm autem humiliamur, peccata nostra cognoscimus, & ipsa bumilitate delicta nos-
Psal. 114. 6. tra purgamus. *Humiliatus sum*, inquit, *& salvum me fecit*. In veritate ergo humiliatus est, qui hu- D miliatus est ad salutem: nec vane pertulit passionem, qui salutem veritatis secutus est.

31. Distat igitur inter cognoscere & timere, ut eo revertamur. Denique Evangelii lectio docere nos debet. Ait enim Dominus ad eos qui
Joan. 8. 31 & 32. credebant ei ex Judæis: *Si manseritis in verbo meo, ... cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos*. Si manseritis, inquit, cognoscetis. Vides quia non à principio potuit cognoscere quicumque Deum timens verbum ejus audivit. Non solum autem E non idem est timor & cognitio; verum etiam non idem est fides & cognitio. Siquidem etiam Apos-
1. Cor. 12. 8. & 9. tolus docuit diversa esse munera gratiarum. *Alii enim*, inquit, *per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ secundùm eundem Spiritum, alii fides in eodem Spiritu*. Si ergo alii fides datur, alii cognitio; vides quia ubi fides, non statim cognitio: ubi autem cognitio, & fides est & prudentia, nec ab eo possumus diligentiam separare.

32. Habuit ergo cognitiooem sanctus David, F utpote propbeta perfectus; quandoquidem ita perfecte cognovit, ut humiliaretur in ipsa veritate. Sive ergo in adversis positus, agnovit probationis gratiam, ea quæ laboriosa & adversa sunt, sustinenda: justum autem esse Dei judicium; & ideo bene certantes numquam deseri, vel relinqui, & coronam bis post labores posse deferri: sive in secundis & prosperis positus, cognovit
a etiam [a] divitias regum, diversosque successus, tentationis causa solere suppetere; ut is qui his utitur, rerum prosperitate tentetur. In eo igitur propheta David laudandus, quia cùm ista agnosceret, humiliabatur; ut humilitate sua, vel prosperorum excluderet tentamenta, vel adversorum subiret constanti æquanimitate tolerantiam.

33. Non ergo magnopere laudabilis esset Propheta, si laudaret judicia Dei, usus adfluentia secundorum. Quid enim magnum facimus, si quando in secundis sumus, laudamus Deum, quaodo in divitiis sumus, quando nullis vexamur injuriis? Illud est magnificum, si subjectus injuriis, contumeliis, judicium Dei laudes, si vexatus ægritudine, judicia Dei prædices: si te ioopia non revocet, quominus laudes justitiam Dei. Ergo semper laudanda sunt judicia Dei, sicut scriptum est: *Exsultaverunt filiæ Iudæ propter judicia tua*. Quæ sunt fi- Psal. 47. 12.
liæ Judæ, nisi animæ religiosæ, animæ Ecclesiæ quæ Jesum Christum dominum confiteotur, quæ videntes rationem judiciorum tuorum, semper exsultant? Qui enim non ex aliquo secundorum proventu, sed ex cognitione rationis induit lætitiam; non nisi in exsultatione perpetua constitutus est.

34. Sequitur versus quartus: *Fiat nunc misericordia tua at exhortetur me, secundùm verbum tuum* ỷ. 76.
servo tuo. Aliqui habent in hoc loco: *Consoletur me* Sed etiam in Apostolo legimus exbortationem 2. Cor. 1.
pro consolatione dictam, & consolationem pro 4. & 6.
exbortatione. Magna est ergo misericordia Dei, quæ non solum remissionem tribuit peccatorum; sed etiam certantibus adhibet exhortationis calcaria, ne suscepti certaminis passiones imbelli formidine derelinquant. Non ergo misericordiam, quasi is qui victus cedat, [b] aut ut veniæ precator, b
implorat; sed ut Dei miseratione succinctus, majora viribus tanto munere fultus expediat. Egregiam & singularem Prophetæ spectato virtutem. Alius enim humiliatus ærumnis posceret, ut circa eum tentamenta desinerent, & sedare Dominus adversa dignaretur, ne tribulationum procella in eum sæviret: iste autem tamquam athleta fortis & patiens, [c] qui exerceri & ungi animam suam c
tribulationibus nosset, non tristia dimovere, non impugnantia declinare desiderat, non omne illud desinere, quod fatigationem & laborem adferret, exposcit; sed magis in tempore laboris sui adversùs tentationum procellas dari sibi verbum consolationis exposcit; ut possit forti quæ ingeruntur mente tolerare, ne aliqua mœstitiæ perturbatione lassetur. In eo igitur obsecrat misericordiam Dei, ne auxilio destitutus expediendi, cœptam militiam derelinquat.

35. Denique adbortationem divinæ esse misericordiæ, evidens testimooium docet; Moysi enim dicit Deus: *Miserebor cui misertus ero, & mise-* Rom. 9. 15.
ricordiam præstabo, cui misericordiam præstitero. Igitur & 16.
non est volentis, neque currentis; sed miserantis Dei est. Forte dicas: Ergo non debemus, vel velle, vel currere: atqui negligentes Deus deserere consuevit. Non ergo hoc dicit: sed quid dicat, consideremus. Non volentis, neque currentis hominis perseverantia est; non est enim in hominis potestate: sed miserantis Dei est, ut possis complere quæ cœperis. Denique iterum Moysi dicit: *Quia in hoc ip-* Ibidem. 17.
sum te suscitavi, ut ostendam in te virtutem meam.

a Edit. omnes, ac mss. aliquot, *divitias rerum, variosque successus tentationis causas* (nonnulli, *causa*) *solere suppetere*. Alii nobiscum faciunt, excepto quod Vind legit, *divitias, regum*, &c.
b. Sex mss. *aut veniam peccator, implorat*.

c. Vet. edit cum majori scriptorum cod. numero: *Qui exerceri & ungi animam suam*. Rom. cum reliquis, ut in corpore. Utraque autem lectio ex arena profecta est, quod apud Ambrosium familiare.

Colligitur ergo adbortationem divinæ miseticordiæ deputandam. Unde sequitur: [Ibidem. 18.] *Ergo cui vult miseretur, & quem vult obdurat.* Hunc miseratus hortatur, illum non tevocat exsecratus. Et vere misericordia est Dei nostratum militia passionom, per quam nobis peccata minuuntur. Denique Lazarus pauper, quia in hac vita toleravit mala complutima, in gremio Abrahæ requiem consolationis invenit: ille autem dives, qui consolationem habuit in sæculo, post curricula vitæ hujus fructum quietis amisit. Quem si miseratus esset Deus, castigasset potius in hoc sæculo, ut postea noo flagellaretur. Denique Job licet graviter flagellatus, & quidem flagellis plurimis inopiæ, amissionis filiorum, doloribus corporis, opprobtiis amicorum; consolatione tamen fruitur æterna.

36. Ergo quanto majores tribulationes fuetint, taoto uberior consolatio teservatur. Et tamen ne cadas atque succumbas, quanto majores tentationes videtis, tanto magis roga Verbum Dei, ut adbortationem tibi adferat: sicut rogavit, & Paulus qui ait: [2. Cor. 1. 3. 4. & 5.] *Benedictus Deus & Pater domini nostri Iesu Christi, Pater misericordiarum, & Deus omnis consolationis, qui nos exhortatur in omni angustia; ut possimus & ipsi consolari eos, qui sunt in omni tribulatione, per exhortationem qua & ipsi advocamur à Deo; quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita per Christum abundat etiam consolatio nostra.* Tanta vi Apostolicæ petitionis rogat, ut consolationem accipiat à Domino in omni tribulatione, quo non solum ipse induat tolerantiam, verum etiam alios consolctur, ut & ipsi possint propriæ mentis angustias sustinere. Si igitur ipse in omni ttibulatione idoneus fueris approbatus, tunc demum dignus eris, qui consolationem accipias in omni ttibulatione. Et tamen [a] non omnis passio digna consolatione est: sed quæ passio per Christum est, hæc consolationem Christi meretur.

37. Pulcre autem addidit: *Secundùm verbum tuum servo tuo.* Ipse enim Dominus pro suo nomine [Matth. 10. 19. & 20.] prælianttbus auxilium pollicetur dicens: *Cùm ergo tradent vos, nolite cogitare, quomodo aut quid loquamini; dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos estis qui loquimini, sed Pater meus qui loquitur in vobis.* Ergo ne impares simus certamini, divinum semper oremus auxilium, ut nobis tribuat adhortatiooem. Si enim babeamus eum qui nos exhortetur, non facile cedimus.

38. Plerique autem habent: *Qui consoletur nos*, nec abhorret à vero. Instigantis enim aliquem blanda quædam est exhortatio, quæ certantem studio laudis accendat, & velut quadam consolatione demulceat; ne laborum asperitate revocetur.

[℣. 77.] 39. Sequitur versus quintus: *Veniant mihi miserationes tuæ, & vivam; quoniam lex tua meditatio mea est.* Cui Lex Dei meditatio est, huic præsto sunt misericordiæ, ut vivat in æternum. Quomodo enim beatus quis potest esse sine miseratione divina? [Psal. 1. 1. & 2.] *Beatus . . . . . autem qui in Domini lege die ac nocte meditatur.* Sed qui meditatur in Lege, eruditur in Lege: & quem Lex erudierit, Dominus erudivit, qui locutus est Legem. Ideoque scriptum est: [Psal. 93. 12.] *Beatus quem tu erudieris, Domine, & de lege tua docueris eum.* Discamus ergo, & nos in Lege meditari, non avocemur sæcularibus illecebris, non occupemur impedimentis; sed semper ad legem Dei simus adtenti. Scriptum est enim: [Psal. 36. 30.] *Os justi meditabitur sapientiam, & lingua ejus loquetur judicium.* Hoc in veteri Testamento: audi dicentem & in novo: [Rom. 10. 8.] *Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo.* Et maxime hanc meditationem sacerdotibus necessariam ostendit ad Titum scribens, quia debet Episcopus amplecti eum, [Tit. 1. 9.] *Qui secundum doctrinam est fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt, arguere.* Quod utique sollicitæ atque intentæ meditationis est, non perfunctotiæ lectionis. Et ad Timotheum scribens, ait: [1. Tit. 4. 13.] *Adtendite lectioni, exhortationi, doctrinæ.* Lectio enim frequens, nec intermissione aliquâ destituta, doctrinæ munus operatur.

40. Quod autem poscit ut vivat, frequenter ostendimus hujus corporis vitam veræ vitæ gratiam non habere; sed illam veram vitam fore, cujus bona unusquisque sanctorum credit se videre in terra viventium. Quod credimus nos visuros, non præsens utique, sed futurum est.

41. Sequitur versus sextus: [℣. 78.] *Confundantur superbi; quoniam injuste iniquitatem gesserunt in me: ego autem exercebor in præceptis tuis.* Superius ait idem Propheta: [Psal. 7. 5.] *Si reddidi retribuentibus mihi mala.* Numquid hîc maledicit iis, qui in se iniqua gesserunt? Non utique. Videbat enim caritatem etiam inimicissimis deferendam, cùm venisset Evangelii prædicator. Unde arbitror quia quasi medicus velit eos ipsos sanare qui læserint, ut iniquitatis suæ contemplatione conventi, de propriis flagitiis erubescant: in quo non solum propheticam incipiunt probare patientiam, verum etiam emendare suam insolentiam. PUDOR ENIM plerumque corrector est nostri; & dum incipit nos pudere commissi, ne diutius pudeat, deserere quæ erubescenda sunt, admonemur. Non ergo maledicit Propheta, sed quasi bonus medicus vult illos cognoscere & scire quid fecerint; ut cùm se in suam conscientiam receperint, quanta suorum sit colluvies delictorum incipiant erubescere: erubescentes autem possint prioribus renuntiare peccatis. Considera mihi nunc aliquos fornicantes, inequitantes viduis ac puellis, aliena rapientes; & in his non solum non erubescere, sed etiam gloriari solere, tamquam vel pulcritudinis, vel potentiæ suæ titulos deferentes: de quibus bene dixit Apostolus, quod [Philip. 3. 19.] *eorum gloria in confusione ipsorum*; eo detestabiliores ipsis criminibus suis, quod cùm tanta committant, non confundantur. Verum eorum si quis postea veniat in Ecclesiam, credat in dominum Jesum, audiat Evangelium, compungatur corde: tunc demum incipiet quam atrocia & gravia deliquerit, agnoscere; & in iis quæ agnoverit, erubescere.

42. Quid sit autem exerceri in [b] præceptis Domini nostri, quia dixit: *Ego autem exercebor in præceptis tuis*, in Lege didicisti; hoc est, si bos adver- [Exod. 23. 5.]

a. Edit. ant. ac mss. haud pauci, *non omnis passio, divina consolatio est.* Melius alii aliquot, *non omnis consolatio, divina consolatio est.* At omnium optime reliqui licet pauciores, quos cum edit. Rom. hic secuti sumus.

b. Edit. vet. *in præceptis Domini, quomodo existimarem, nisi quia dixit.* Rom. . . . . *nisi quia quod dixit.* Mss. vero nobiscum faciunt, excepto quod *nisi*, in nonnullis pro *nostri* reponitur, in nonnullis utrumque desideratur; unde illa exorta est interpolatio.

sarii ceciderit, vel jumentum; ut non deserendum A existimes, sed potius elevandum. Quod autem ait: *Injuste iniquitatem gesserant*; in quem hoc dicatur considera, nisi in eum qui forte juste iniquitatem gerat: id est, si læsus per Legem se incipiat vindicare juxta præcepta Moysis, juste videtur facere iniquitatem, sed non secundum Evangelii præcepta. Et ideo ait: *Non veni vocare justos, sed peccatores*; [Matth. 9. 13.] quia Judæi ad vindicandum se auctoritate Legis utuntur.

43. Habes hoc & in Apostolo: *Sobrii estote, & B juste*. [1. Cor. 15. 34.] Non solum sobrios nos, sed etiam juste sobrios esse debere docuit evidenter. Potest autem aliquis & sobrius esse, & non juste sobrius, ut sobrius sit à vino, & non sit sobrius æquitate, atque justitia; est enim crapula iniquitatis. Potest & aliquis ebrietati & luxuriæ semper indulgens, dum aliena tamen diripere conatur, eo occupatus studio sobrius esse à vino, & non sobrius à rapinis: nec iste juste sobrius. Ideo Apostolus admonet, ut sit in nobis justa sobrietas. Denique ad- C didit: *Et nolite peccare*. [Ibidem.] Qui enim peccat, etsi sobrius sit, non potest tamen tamquam juste sobrius prædicari. *Nolite*, inquit, *seduci*, [Ibidem 33.] hoc est, ne alieni erroris ebrietas vos faciat temulentos. *Corrumpunt bonos mores colloquia mala*; eo quod ore & labiis infidelium tamquam ebrietas quædam moribus audientis infunditur. Meritoque addidit: *Sobrii estote juste, & nolite peccare*. Ignorantiam enim Dei quidam habent; ut sobrius ille sit, qui non habet ignorantiam Dei, nec titubat D ebrietate perfidiæ: juste autem sobrius, in quo operum gratia cum fidei sobrietate resplendet.

[℣. 79.] 44. Sequitur versus septimus: *Convertantur ad me qui timeant te, & qui sciant testimonia tua*. Alius habet, maxime juxta græcum: *Convertantur mihi*. Si *ad me* legimus: convertantur qui timent Deum, de commissis propriis erubescant; vel certe luant supplicia delictorum: convertantur autem ad Dei servulum, propheticamque doctrinam; ut dediscant pudenda committere, & tanti E emendatione doctoris exuant mores suos, delictorumque labe detersa, virtutum induant disciplinam. Si autem ita legimus: *Convertantur mihi*, hoc est, quoniam exercebor in præceptis tuis, mihi convertantur, mihi autem jam non peccanti, jam non erranti. Convertantur, inquit, qui timentes te propriis renuntiavere peccatis; ut consortio justorum Propheta ad uberius provehatur, & ipse de ea gratia quæ in ipso est, plurimum conferat audientibus. Convertantur igitur jam, F non peccante me, justi ad justum. De testimoniis autem puto jam non opus esse repetere, cùm ante jam dictum sit.

[℣. 80.] 45. Sequitur versus octavus: *Fiat cor meum immaculatum in justificationibus tuis, ut non confundar*. Quanto excelsior est Propheta, vel munere prophetiæ, vel regni gratia, tanto magis sequitur humilitatem, & docet quid nos debeamus imitari; eo quod Propheta tantum immaculatum cor fieri sibi deposcit. [Psal. 50. 12.] Supra postulavit: *Cor mundum crea in me Deus*. Non dixit, fac: sed *crea*; ut de integro cor ejus instauret & mundet. Major quidem in hoc sermone ambitus est. Grande enim cor est à Domino creatum, quod recipiat Verbum de cælestibus virtutibus, ac potestatibus. Grande cor quod recipiat ipsum Dominum dicentem: *Inhabitabo in illis, & deambulabo in ipsis*. [2. Cor. 6. 16.] Ut hæc igitur recipiat, creatorem sibi cordis sui non Angelum fieri, sed ipsum Dominum deprecatur, qui cælum creavit & terram.

46. Et bene ait: *Immaculatum*; quia cor hominis quadam velut indecentium cogitationum colluvione maculatur. Si cogitatio ipsa polluit, quanto etiam facta ipsa contaminant? Noli extraordinariis cogitationibus adversa naturæ contaminare penetralia; ne id inquinamento gravi polluas, quod putas habere te mundum. Manus lavas quasi possis crimina eluere, cùm mentem tuam [a] immundis cogitationibus inquinatam lavare non possis. Et Pilatus manus lavit: sed cor suum lavare non potuit. Mansit scelere pollutus, quamvis manus suas aquæ infusione lavisset. Audi quia & cogitatio inquinat: *Non quod intrat in os, coinquinat hominem: sed quod exit de ore. De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ. Hæc sunt quæ coinquinant hominem*. [Matth. 15. 17. & seq.] Si ergo intus coinquinaris, priùs munda quod intus est. Si quod intus est mundaveris, & exteriora mundasti: ut si [b] aqua turbidùm fluat, frustra putes lacum esse mundandum, si fons profluat cœnulentus; receptacula enim tersisse nihil proderit, cùm in fonte sit vitium. Ipse tibi ante purgandus es, ut fluat omne quod purum est. Cor tuum cogitationum tuarum est scaturigo. In illo fonte vel turbida aqua impuritatis evomitur, vel sincera pietatis unda prorumpit.

47. Didicisti cor esse mundandum, disce quemadmodum mundes. Mundat hunc fontem justificatio legitima, hoc est, confessio peccatorum. Denique publicanus ille qui peccata propria fatebatur, justificatus magis de templo, quam pharisæus exivit; quia jejunia sua & munera pharisæus, atque innocentiam præferebat. Munda ergo aquam tuam, illam aquam de qua dictum est: *Aqua alta consilium in corde viri*. [Prov. 20. 5.] Bonam tibi aquam natura dedit, nisi eam cœno tuo polluas: ipsa te diluit, si pura, si simplex, si etiam naturalis sit, si nihil habeat sordidum atque terrenum. Quid mali est, si ea aqua quæ mundare debeat, polluat? Sed non est aqua tua quæ te polluit. Ista aqua aliena est. Denique dictum est tibi: Ab aliena aqua abstine te. [Prov. 5. 15] Aliena aqua mentitur & fallit, & contrarium naturæ profluit. Ideo ait: *Filii alieni mentiti sunt mihi*; [Psal. 17. 46.] nam si alieni non fuissent, utique non fefellissent. Nemo ergo glorietur castum se habere cor, quemadmodum Salomon dixit: [Prov. 20. 9] *sed qui gloriatur, in Domino glorietur*, [2. Cor. 10. 17.] qui sanctis suis cor mundum creare dignatus est, & immaculatum facere justificationibus suis. Quæ sint justificationes, audisti dicentem: *Dic iniquitates tuas, ut justificeris*. [Esai. 43. 26.] Ergo qui iniquitates suas dicit, justificatur: qui autem justificatur, non confunditur; quia pudorem peccatorum matura confessione prævenit.

a. Omnes edit. cum parte mss. *vel nudis cogitationibus inquinatum*. Reliqui mss. *immundis* &c.

b. Edit. omnes, *aqua turbida influat*. Mss. vero, *aqua turbidum fluat*: quod adverbii modo ponitur, non secus ac apud Horatium lib. 2. Ode 19.

Mens .... turbidum lætatur.

SERMO UNDECIMUS.

.כ Caph.

1. INcipit undecima littera *Caph*, quæ latina ioterpretatione significat, *Curvati sunt.* Soous iorerpretationis ipse oos docet, quid sit curvari; qui enim inclinatur in terram, curvari (Inf. ℣. 87.) videtur. Unde ait Propheta sub hac littera: *Paulominus consummaverunt me in terra.* Curvatur autem qui agit pœnitentiam; eo quod cervicem B suam curvet, dum bumiliatur ad Domioum, & interiorem magis cervicem, id est, cervicem mentis (Esai 58. 5.) & cordis. Nam de hac cervice dictum est: *Nec si flectas ut circulum collum tuum*; qui enim cor suum non flectit, frustra cervicem suam flexerit.

2. Docet etiam Hieremias propbeta bumilitatem hac interpretatione signari. Ait eoim sub (Thren. 3. 31. 32. & 33) hac littera io Threnis: *Quia non repelles in aeternum Dominus; quia cùm humiliaverit, miserebitur secundum multitudinem misericordiæ suæ; quia non hu-* C *miliavit toto corde suo, neque repulit filios hominum.* Bonum ergo curvari, ut humiliemur Domino, & Dominus misereatur. Deoique & in superioribus sub hac littera idem Hieremias propheta osten- (Thren. 1. 11.) dens gemitus, & humilitatem plebis, ait: *Omnis populus ejus ingemiscentes, quærentes panem, dederunt desideria sua in escam, ut reficiant animam. Vide, Domine, & adspice, quia facta est sine honore.* Ergo qui animæ suæ quærit refectionem, bumilitate curvetur, quo possit citius ad Domini pervenire mi- D sericordiam.

3. Ideoque tamquam eurvatus multo amplius anima ac mente, quam corpore exorsus est Da- (℣. 81.) vid, dicens: *Defecit in salutare tuum anima mea, & in verbum tuum speravi.* Non usitatus sermo nos capiat, ut tamquam corporeæ fatigationis defectiooem bujusmodi judicemus. Neque enim hoc solum dixit: *Defecit anima mea*; sed, *defecit in salutare tuum.* Itaque ut de usu capiamus exemplum, si verbi gratia, dicamus: Defecit ille in illam, vi- E detur exprimi boc verbo, quod totus in mulieris desiderium cupiditate traosierit. Et quidquid est quod vebementer expetimus, nisi ejus maturiorem habeamus effectum, id nos videtur longa quadam intensiooe lassare. Amor impatiens die nocteque meretricias fores pulsans, si diutius potiendi desideria differaotur, ipsa deficit exspectatione, dum sperat: in quo utique non finis amoris, sed incremeorum est. Et quidquid est desiderabile, si noo contingat desideranti, deficit in illud, F & quasi ipsam deponit animam qui desiderat. Si tamen spes propior adsurgat, dar vires spes proxima: si aurem abseotia sit dilecti, eo ipso quod absentem desiderat, qui concupivit, animæ suæ patitur defectionem. Itaque quanto longius est istud quod desideratur, tanto magis deficit qui desiderat. Id est ergo deficere, unumquemque in id totis studiis migrare quod diligat. Illud cogitat, illi adhæret, illud personat, quod receperit diligendum, in id quadam animæ defectione transfunditur; ut si mater filii exspectet præsentiam, (Tob. 10. 3. 4. & seq.) quemadmodum exspectabat Tobiæ uxor filium peregrinantem, deficiens à desiderio, & in angus- A tiis coostituta, & tamqoam resoluta viribus. Quid enim aliud nisi defectum quemdam ejus verba significant? Sed quo magis lassatur affectus, eo amplius amor crescit: & quo diutius abest qui desideratur, eo exspectantis desideria majore quadam vi amoris igoescuot. Caro deficit, sed cupiditas alitur & augetur.

4. Hinc ergo colligere possumus quid sit: *Defecit in salutare tuum anima mea.* Etenim spiritui adbærens anima deficit ab eo quod est anima, B & fit unus spiritus; quoniam *qui adhæret Domino, unus spiritus est.* (1. Cor. 6. 17.) Itaque sanctus & timens Deum, nescit aliud desiderare, nisi salutare Dei, quod est Cbristus Jesus. Illum concupiscit, illum desiderat, in illum totis intendit viribus, illum gremio mentis fovet, illi se aperit & effundit: & boc solum veretur, ne illum possit amittere. Itaque quanto majore desiderio exercitata fuerit aoima cupiens adhærere salutari suo, tanto magis deficit. Ergo ista defectio imminutionem quidem fragilitatis, C sed adsumtionem virtutis operatur. Denique ipse alibi dicens: *Sitivit in te anima mea*; subjecit (Psal. 62. 2.) infra: *Adhæsit anima mea post te: me suscepit dextera* (Ibidem. 9.) *tua.* Qui enim sitit, cupit semper adhærere fonti, nec aliud sibi nisi aquam expetere & cootiogere videtur, ut ipso pascatur affectu. [a] Suscipiens ergo dextera animam meam, & de suo virtutem impartiens, facit eam esse quod non erat, ut dicat: *Vivo autem jam non ego, vivit autem in me* (Galat. 2. 20.) *Christus.* Disce autem etiam exemplo defectio- D nem istam nimiæ esse cupiditatis. *Concupiscit*, in- (Psal. 83. 3.) quit, *& deficit anima mea in atria Domini.* Ante coocupiscens inquit, & quasi totam se effundens in concupiscentiam, longo fune suspensa defectione dissulvitur. Denique quomodo deficiat anima io salutare Dei, Hieremias docet. *Et factum* (Hier. 20. 9.) *est*, ioquit, *in corde meo ut ignis ardens, flammans in ossibus meis, & dissolutus sum undique, & ferre non possum.* Hoc igitur inflammatus desiderio, ait David: *Defecit in salutare tuum anima mea, & in* E *verbum tuum speravi.*

5. Recte speravi dixit in verbum; ante enim spes præcedit, & ideo sequitur defectio. Speravit autem in verbum quod prædicatum est esse venturum, quod potest intelligi de Deo Verbo. Aut certe in verbum speravit, qui verbo cælesti credidit, quo domini nostri Jesu Christi annuntiatur adventus, vel quo ejus gloria declaratur. Ergo Propheta considerans quæ legerat, & cernens quod cùm adesset corpori, velut quibusdam li- F gatus vinculis hujus vitæ, aberat à salutare Dei, concupiscebat, desiderabat, deficiebat, & toto dissolvebatur affectu; ut totus illius fieret quod desiderabat, sicut etiam in posterioribus ipse dicit: *Effundo in conspectu ejus orationem meam, tribulationem meam ante ipsum pronuntio, in deficiendo ex me spiritum meum.* (Psal. 141. 3. & 4.) Defecit enim ejus spiritus, immo ab eo deficit spiritus suus, qui se ipsum negar, ut adbæreat Cbristo. Unde semitæ ejus cognoscuntur à Domino; quia noo sunt carois, sed Cbristi semitæ.

6. Etenim requirentium Deum via Cbristus est. Er oos igitur illud concupiscamus æternum, illud salutare Dei: oon coocupiscamus pecuniam,

a. Edit. omnes: *Suscipiens ergo me Dei dextera, anima mea inhians, & de sua virtute mihi impartiens.* MSS. vero nobiscum faciunt, excepto quod nonnulli ultima verba habent sicut edit. *de sua virtute mihi impartiens.*

quam

quam avarissimi concupiscunt, non concupiscamus alienæ oxoris decorem, non ambitionis exagitemur desiderio, non sæculari intendamus gloriæ, non fallacis circumscriptionis studiis occupemur, non proximum circumvenire iniquitate cupiamus, non postremo partes vulpium simus in terrenæ voluptatis interiora demersi, tamquam exsules æternorum, & de illa supernæ spei præsumtiooe dejecti. Adtollat igitur se anima nostra deficiens viribus suis, ut adhæreat salutari Dei, qui est Christus dominus Jesus, quod interpretatione dicitur Domini salus. Ipse est enim salus, veritas, virtus atque sapientia. Qui igitur deficit sibi, ut virtuti adhæreat, amittit quod suum est, accipit quod æternum est.

ỷ. 82. 7. Sequitur: *Defecerunt oculi mei in verbum tuum, dicentes: Quando consolaberis me?* [a] Supra est πρακτικὸν, hîc θεωρητικὸν: ibi in salutare deficit anima, eo quod concupiscit eum, cujus Passione servata est: hîc in verbum Domini Prophetæ oculi defecerunt. Et videamus ne quemadmodum illic adhærens Christo anima deficit in unum spiritum, & fit unus spiritus; ita & deficiant ocoli, ut fiat una mens. Oculi enim meotis isti sunt oculi, scilicet interioris hominis, uon hi oculi qui ministerio funguntur obtutus. [b] Est enim oculus & mens, carnis: sed ille cæcus est oculus, qui non videt quæ divina sunt, qui frustra mente carnis inflatus est. Est & alius oculus, sensus Christi, quo Ecclesia videt Christum; sicut ipse dicit ad Sponsam: *Corde nos cepisti uno ab oculis tuis.* (Cant. 4. 9.) Merito uno oculo Christus videtur; quia non videtur oculo carnali: aut quia duos oculos habens Ecclesia, moralem & mysticum, fidei oculo plus videt Christum. Mysticus enim oculus acutior est, moralis dulcior.

8. Et fortasse isti oculi sunt, quibus Paulus videbat æterna, ubi cœpit corporalia non videre. Denique qui Christum non videbat, priusquam oculos amitteret, vidit eum posteaquam visum amisit oculorum. Vidit enim qui dixit: *Quis es Domine?* (Act. 9. 5.) Videbat utique Christum, quem etiam Dominum fatebatur. Et infra: *Domine*, inquit, *quid me vis facere?* (Ibidem. 6.) Non ergo videbat eum, cujus exspectabat imperium? Quibus igitur oculis videre Paulus plus cœpit, nisi iis quos nobis ipse monstravit, dicens: *Orabo spiritu, orabo & mente?* (1. Cor. 14 15.) Denique ut scias quia vidit orando: *Factum est*, inquit, *revertenti mihi in Hierusalem, cùm orarem in templo, pavorem habui, vidi illum dicentem mihi: Festina, & exi citius de Hierusalem; non enim recipient testimonium tuum de me.* (Act. 22. 17. & 18.) Isti ergo oculi in verbum Dei deficiunt, & dicunt: *Quando consolaberis me?* Istis oculis prophetæ dicebantur Videntes; quia per revelationem ea quæ erant abscoodita, mente cernebant.

9. Quid est oculos deficere? De corporalibus dicamus, ut intelligamus de spiritalibus. Nonne quando aliquem desideramus, & speramus adsore, eo dirigimus oculos, unde speramus esse venturum? Itaque contenti diu quotidiaoa exspectatione deficimus. Sic Anna circumspiciens in viam, sollicitis adventum filii explorabat excubiis. (Tob. 10. 7.) Sic David propheta, [c] currentem de prælio, positis in turre exploratoribus, interrogare de salute filii pater sedulus gestiebat. (2. Reg. 18. 24.) Sic teneræ uxor ætatis de specula littorali, indefessa exspectatione viri præstolatur adventum, ut quamcumque navim viderit, illic putet conjugem navigare, metuatque ne videndi gratiam dilecti alius anteverlat, nec ipsa possit prima dicere: Video te, marite; sicut Aona dicebat ad filium: *Video te, fili, amodo libentius moriar*; (Tob. 11. 8.) mortis videlicet dolorem exoptati coospectus soavitate non sentiens. Ergo ut illa quæ advenienti viro se optat offerre, ablegatis omnibus domesticis occupationibus, semitas viantis aut pedum vestigia legit: sic Propheta curis exutus sæcularibus, interiorum oculorum in verbum Dei pervigil custos usque ad defectionem sui intendebat obtutus, corpus suum redigens servituti, & aoimam suam ad humilitatis patientiam araneæ modo tabescentis erudiens. Desiderabat enim sicut cervus fontes aquarum, & sitiebat in dominum Deum suum, cupiens ejus videre præsentiam, & apparere ante faciem Dei, nimioque desiderio & vehementi cupiditate deficiens, tunc se habiliorem iis quæ de Domino poposcerit, impetrandis propheticâ gratiâ præsumebat. Et nos igitur intendamus cor nostrum, ut possimus intelligere series Scripturarum, & verbum nobis venire à Domino postulemus, atque intellectum dari. Si quis de longinquo Verbum Dei obtutu mentis adspexerit, nondum planum atque distinctum, is velut quibusdam oculis interioribus Verbi oavigium appropinquare animæ suæ cernit. Quo autem expressius videre cœperit, eo magis quasi ad portum veritatis festinat accedere, ut sit proximus invehendæ.

10. Defecerunt ergo oculi Prophetæ in verbum Dei, dicentes: *Quando consolaberis me?* Si oculi isti significati sunt, quibus cernimus & videmus, dicere debuerunt, Quando consolaberis nos; hoc est, non singulariter, sed pluraliter? Sed quia oculus mentis & oculus carnis unus oculus fiunt, & tunc homo consolatione fulcitur, cùm caro & mens diversa non cupiunt, sed uoum desideraot, unum requirunt; ideo intenti ad eum, qui ait: *Ego & Pater unum sumus*, (Johan. 10. 30.) isti quoque oculi unum se esse confitentur; quia uno atque eodem desiderio officioque funguntur.

11. Deficiebat ergo in verbum Propheta. Nos autem otiosos nos putamus, si verbo tantummodo studere videamur: & pluris æstimamus eos qui operantur, quam eos qui studium cognoscendæ divinitatis exercent. Dicunt enim plerique: Ecce homo & opera ejus. Quasi vero qui verbo studeat, oon operetur; cùm majus opus istud quam cetera siot. Si eoim opus justitia est, si opus temperantia, si opus fortitudo: utique opus est etiaom sapieotia; istæ enim quatuor principales virtutes habentur. Nam si operatur Christus secundùm quod justitia est, utique operatur secundùm quod

a. Omnes edit. *Supra* πρακτικὸν, *hic* θεωρητικὸν. Contra mss. fere ad unum in emendationem nostram consentiunt.

b. Rom. edit. sola, *Est enim oculus & mentis, & carnis.* Bonus fer sus si per se ac seorsim spectetur. Sed eum non convenire huic loco, non solum aliarum edit. ac mss. consensus evincit; verum etiam confirmant voces, quæ sequuntur, *qui frustra mente carnis inflatus est.* Intellige igitur mentem carnis etiam oculi vocabulo posse nominari, sed oculum illum cæcum ac superbum esse.

c. Ita scripti cod. Editi vero, *currente de prælio uno post alterum qui nuntiaret, positis &c.* Qui autem sequentem comparationem ac epistolæ Phillidos Ovidianæ finem inter se contulerit, non ægre fatebitur eò respexisse nostrum Ambrosium.

Verbum est. Et operabatur eùm esset io princi- A pio apud Patrem. Denique *per ipsum omnia facta sunt*; (Johan. 1. 3.) ot scias operatorem omnium esse, & opus nostrum esse Christum Jesum. Etenim secondùm quod verbum est, verbum inquirentibus, grande opus verbum est. Unde cùm Martha festinaret circa ministerium, Maria autem verbum Domioi audiret: ea quæ audiebat, ei quæ ministrabat, meruit anteferri. Dicenti enim Marthæ: (Luc. 10. 40. 41. & 42.) *Domine non est tibi cura, quod soror mea reliquit me solam ministrare? Dic ergo illi ut me adjuvet. Respondens, dixit* B *Dominus: Martha, Martha.... Maria bonam partem elegit, quæ non auferetur illi.* Ita verbum cognuscere majus opus esse quam ministrare, divinæ auctoritate sententiæ defioitur.

12. Sed fortasse dicat aliquis dictum esse ab (1. Cor. 4. 20.) Apostolo: *Quia non in sermone regnum est Dei, sed in virtute.* Scriptum non nego, sed in qoo sermone, cognosce; nempe quem inflatus effuderit, qui audieotibus sermo prodesse non possit, qui sine ostensione sit spiritus atque virtutis, hunc sermo- C nem Paulus non dignatur cognoscere; vult enim magis virtutem sermonis [a] agnoscere. Denique nolebat talem suum esse Apostolus sermonem, qui in infirmitate veniebat, ut alios faceret fortiores: in timote & tremore; ut timentes nihil metuerent, nisi dominum Jesum: ttementes pacem ejus tranquillitatemque servatent. Audi ergo qualem Apostolus sermonem habebat. (1. Cor. 2. 4.) *Et sermo*, inquit, *meus & prædicatio mea non in persuasione sapientiæ verborum, sed in ostensione spiritus &* D *virtutis*; quia fides non in forensi sermone [b] sapientiæ, sed Dei virtute firmatur. Ergo in sermone sanctorum virtus est, in sermooe autem forensi isto ac philosophico vanitas mundi. Virtutem autem esse in sermone sanctorum etiam iste (Psal. 67. 12.) Propheta re doceat, qui ait: *Dominus dabit verbum Evangelizantibus virtute multa*; hoc est, ut multa possint virtute Evangelium prædicate. Probarum est ergo quod in Evangelii prædicatione sit virtus: prædicatio autem Evangelii, ser- E mo sanctorum est: ita dubium non residet, quin in sermone sancto sit virtus.

(ỳ 83.) 13. Sequitur versus tertius: *Quoniam factus sum tamquam uter in gelicidio, justificationes tuas non sum oblitus.* Vox ista, vox justi est, qui mortificaverit suum corpus; rectè enim urer dicitur justus, qui exspoliatus, non nodus ioveniatur: uter namque de exuviis fit animantis mortui. Igitur & nos peccato moriamur, ut vivamus Deo. Repleti spiritus jucunditate, & suavitate lætitiæ, erimus F exuviæ spiritales, carentes infirmitate corporea, & integro mentis sioo iofusam nobis divinorum mysteriorum gratiam reservantes. De bis (Matth. 9. 17.) uttibus dicitur, quia vinum novum in uttes novos mittunt, qui voluot utrumque servare, & corpus, & gratiam. Non effluat igitut tuus hic uter, non rimosus sit, non terreno inveterascat situ; ne vinum novum veretes utres rumpat, quo scindantur utres, fundatur gratia. Non iterum sole iniquitatis & nimia vi caloris arescant, sed ferventium viscerum cupiditates diversæ nivali quodam frigore temperentur. Frigescat æstus libidi- A nis, & qnodam contineotiæ gelu, jejuniorumqoe restinctus, matutina oratione perfletur; quando sicut ros, ita super terram nostram Dei verba descendunt, sicut imber super gramen, & sicot nix super fœnum. Nescit utrem bonum ista nix lædere, nix quæ divini splendore fulget eloquii. Nix hæc refrigerat, noo adurit: fœcundat sata, non internecat. Nix hæc præceptio continentiæ est, quæ calorem facit corporeum frigere, & omnem naturæ interioris restinguit ardorem. Et forte B ideo cùm resurrectionis suæ demonstraret gloriam, vestimenta ejus erant candida sicut nix; ut non solum ipse alienus æstimaretut à contagione peccati, verum etiam quicumque resuscitatur, congelatis conjugii cupiditatibus, resurgete frigidus videretor. In resurrectione enim neqoe nubunt, neque uxores ducunt, sed erunt sicut Angeli Dei in cælo. Boni ergo utres frigidi, boc est, in gelicidio constricti pruinis, non libidinis calore resoluti.

C 14. Utrem autem eotpus hoc dici, licet ex pluribus loeis, tamen etiam inde intellige, quod Adam (Gen. 3. 21.) & Eva ubi imaginem deposuere cælestis, quam ante portabant, imaginem terreni hominis ioduentes, runicas dicti sunt vestiti esse pelliceas, corporales enim eos de spiritalibus fecerat culpa commissa. Nec illud absutdum ad intelligendum, quod ita se dicat factum David sicut uttem in gelicidio, eo quod in asperitate licet positus glaciali, mortificaverit tamen corpus suum, ne sentiret D byemis illius asperitatem, quam Salvator dicit (Matth. 24. 20.) gravem fututam esse fugientibus. Sicut enim glaciem non sentit urer, quia pellis est animalis mortui; ita mortuus peccato Propheta frigus peccati sentire non poterat: vel certe quod non frangarur oecessitatibus, nec resistat caro menti; sed mollior ductu, animæ se inflectat imperiis, & in hoc mundi gelicidio non arescat: vel quia corpus afflictionis sumus, & mortem domini Jesu semper in nostro corpore citcumferre debemos. E Hic est uter qui castigat corpus suum, non ut ille (Exod. 32. 6.) incrassatus & obesus populus, qui sedit manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Hic est uter qui inebriat non vino, sed spiritus in quo non botryo amaritudiois, noo draconum furor, noo furor aspidum, sed poculum inebrians quam præclarum est! In hoc ergo glotiatur David, quia factus est sicut urer in gelicidio, operationem peccati non sentiens.

15. Et bene peccatum gelicidio comparatut. F Sicut enim gelicidium ad nullum usum utile est, ad nullam operationem; sic culpa nulli prodest usui, nulli operationi: & ideo sicut gelicidium declioanda est, ne noceat & adurat. Bonum ergo mihi fieri sicut uttem in gelicidio; ut possim non oblivisci justificationes Domini, ut earum liquore perfusus refrigeret omois fervor internæ cupiditatis. Non ergo vacuum, sed plenum hunc utrem esse oportet, pleoum spiritus, plenum justificationum; ut peccata mea ipse confitear, ut luxuriam carnis meæ comprimam; motiendum est enim mundo, ut vivamus Deo. Si autem vivamus catni, mors utique est carnis prudeotia: vi-

a. Mss plures, *agnoscere. Denique volebat talem.* Melius alii atque e iis. *agnoscere* (sola Rom. *commendare.*) *Denique nolebat talem.* At post pauca edit. omnes, *ut alios salvos faceret, & fortiores.* Melius omnes mss. *ut alios faceret fortiores.*

b. Post *sapientia*, legebatur in edit. *sed in ostensione spiritus*: quod in nullis mss. reperias.

vere non possumus Deo; quia inimica est Deo A carnalis ista sapientia, & vita sæcularis.

℣. 84. 16. Sequitur versus quartus: *Quot sunt dies servi tui? Quando facies mihi de persequentibus me judicium?* Potest sic accipi: *Quot sunt dies servi tui*, quasi dicat: Quanti sunt dies humani, quantum tempus, quantum spatium? Cur invidetur tam brevi vitæ; ne tranquillo cursu istius sæculi perfruamur? Cur in brevi spatio tam multi persequentium nos laquei tenduntur? Adsit jam judicium, in quo pœna est perfidorum, in quo perse- B cutoribus digna impietatis suæ pretia redduntur. Vel sic: Quousque insultare poterunt, quousque inquietare, qui nos diversis modis quærunt affligere? Non serùs erit terminus; etenim quasi Propheta celeritatem transcurrendæ istius vitæ non annorum, sed dierum æstimatione subducit, dicens: *Quot sunt dies servi tui?* Et bene dies dixit; ut non solum moras annuas prophetica visione transcurreret: verum etiam splendidum sibi vitæ hujus curriculum virtutum lumine declararet. C Meritoque securus ait: *Quando facies mihi de persequentibus me judicium?* Mihi, inquit, judicium de persequentibus facies, non de me persequentibus judicium dabis; quoniam non resurgunt impii in judicio. Sed mihi, inquit, da judicium; ut cùm remuneras innocentiam, fidem provehis, misericordiam coronas, impii persecutores [a] meritorum præmiis propheticorum judicentur.

17. Non absurdum etiam illud, ut quia breves dies & pauci sunt istius vitæ, non diutius gratiam D suam Dominus circa Prophetam suum differat: sed ipsi judicium de persequentibus faciat. Nam hîc quoque judicium est de persecutoribus; siquidem qui non credit in Christo, jam judicatus est. Judicium autem hoc est, quod dedit servulis suis dominus Jesus dicens: *Habebitis potestatem calcandi super serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici.* (Luc. 10. 19.) Et verum judicium, in quo torquetur inimicus, sicut ipse confessus est dicens: *Quid . . . . venisti ante tempus torquere nos?* (Matth. 8. 29.) E

18. Hoc ergo deposcit virtutum stabilitate fundatus Propheta, ut subjiciatur sibi non homo, sed ille qui locum sibi in homine vindicavit. Unde & Apostolus ipsum magis in hominis peccato putavit esse damnandum, ipsum subjiciendum, de quo ait: *Conterat Deus satanam sub pedibus vestris cito.* (Rom. 16. 20.) Ex hoc ergo persecutore judicium sibi fieri gestit; ut fidei propheticæ vestigiis adversarius conteratur, & comminuat eum sub pedibus suis Propheta [b] sicut pulverem: & in hac F corporis sui militia constitutus, quamvis dies vitæ breves sint; triumphum tamen de adversario adipiscatur, quo reformati hominis in veterem gratiam, quem ante delictorum vinculis tenebat adstrictum, & ferventis libidinis lassabat æstu, libertatem ingemiscat, potestatem sentiat. Subjectus est igitur adversarius secundum Domini sententiam. Etenim dominus Jesus veniens in hunc mundum per Virginis partum subjecit animæ nostræ omnes contrarias potestates; ut fide tua, verbo tuo, conversatione tua, & operibus conte- A rantur. Si ergo non conteris adversarium, tua culpa est, qui permissa non uteris potestate. In nobis est igitur, ut aut subjiciatur adversarius, aut resultet. Si enim actus noster displiceat, incipit adversarius superbire: si autem bonis inhæreamus operibus, exerceamus studia castitatis, justitiæ, continentiæ, calcamus serpentem, & scorpionem. Calcamus enim illum pedibus castitatis; [c] conterimus & scorpionem, ne possit excutere: calcamus continentiæ vestigiis, verecundiæ, justitiæque gressi- B bus. Possumus ergo & in hac brevi vita triumphum de adversariis habere perpetuum.

℣. 85. 19. Sequitur versus quintus: *Narraverunt mihi injusti exercitationes, sed non sicut lex tua, Domine.* Bene optat judicium sibi fieri de persequentibus, qui non solum opera justi impedire, verumetiam fidem superflua narratione subvertere conati sunt. Etenim quasi fabulæ cujusdam nænias narratas sibi dicit ἀδολεσχίας, hoc est, superfluas loquacitates. Narratores enim superflui, sicut hi- C rundines, disputationis suavitatem nativæ loquacitatis continuatione corrumpunt, ut Aristotelis sententia est.

20. Superflua igitur loquitur hæreticus, qui non loquitur veritatem, non loquitur secundum legem. Qui autem fundatus in lege est, novit à veris falsa discernere: spiritalis eruditione doctrinæ, hæretica ab Evangelicis dogmata separare. Ideoque ne multi decipiantur, jubetur à Domino tacere peccator: *Peccatori enim dixit Deus: Quare* (Psal. 49. 17.) D *tu enarras justitias meas?* Conticescat igitur perfidia, quæ tramitem veritatis tenere non novit, quæ Dei præcepta non servat. Cur enim per os suum adsumunt peccatores Evangelium veritatis, in quorum ore veritas non est? Omnia autem præcepta Dei veritas, Christus autem veritas. Non ergo est Christus in disputationibus perfidorum, qui dicit perfido: *Os tuum abundavit nequitiâ, & lingua tua concinnavit dolum;* (Ibidem 20.) lingua enim quæ vult adstruere mendacium, dolum utique nectit E adsertis. Sed hujusmodi fur est, & cum fure concurrens. Multi enim fures sunt, qui verbum Dei non ad utilitatem suam furantur & rapiunt, sed ad fraudem: & patrimonium quoddam cælestium scripturarum in sua furta detorquent, adulterina sibi compendia colligentes, dolo magis quam veritate quæsita. Sed hi sunt qui miscent aquam vino, tamquam caupones pessimi, adulterantes sermonem Dei, & insincerum proferentes quidquid perfido & tamquam ebrio ore depromserint; & F ideo aliena loquuntur à lege. Unde eos bene Propheta refugit atque reprehendit, sciens quid præscripto legis acceperit.

℣. 86. 21. Recte ergo ait sequenti versiculo: *Omnia præcepta tua veritas: injuste persecuti sunt me, adjuva me.* Quasi bonus miles bella non refugit, nec conflictus quamvis gravium præliorum bellator pavescit adsuetus: sed fidelis & providus adspirare sibi divinitus orat auxilia, & piæ devotionis fidelia sibi adjumenta deposcit. Ideoque non petit ut persecutiones quiescant: sed in persecutionibus se postulat adjuvari. Sciebat enim quod om-

a. Rom. edit. *meritorum pœnis.* Sed omnino cum aliis atque omnibus mss. legendum, *meritorum præmiis*; hæc enim sunt remuneratio innocentiæ, provectio fidei, misericordiæ coronatio.

b. Post vocem, *pulverem*, in sola Rom. edit. subjungitur, *ante faciem venti*

c. Ita cuncti mss. ac vet. edit. nisi quod Reg. pro *excutere*, legit *exsurgere*. At Rom. edit. verba sic invertit, *conterimus & scorpionem continentiæ vestigiis, verecundia, justitiaque gressibus, ne possit excutere. Possumus &c.*

nes qui volunt pie vivere in Christo Jesu, persecu- A
tiones patiuntur. Mavult ergo persecutiones pa-
ti ; ut pie vivere in Christo possit. Et bene non
unam persecutionem, sed multas persecutiones
dixit, nec expressit vocabula persequentium ;
quia multi persecutores, non solum quos vide-
mus, sed etiam quos non videmus. Persequuntur
nequitiæ spiritales, persequitur hæreticus, Ju-
dæus, gentilis. Omnes ergo sub persecutoribus,
qui volunt pie vivere ; quia ubi multi persecuto-
res, nullum à persecutionibus vacat tempus pie B
vivere gestienti. Et fortasse cùm persecutiones
non patimur, tamquam condemnati habemur ;
quia nequaquam pie vivere velimus in Christo.
2. Tim. 3. 12. Nam utique cùm sit definita sententia, quod *Om-*
nes qui volunt pie vivere in Christo Iesu, persecutio-
nes patiuntur, videtur is qui persecutinnes non
pantur, abdicatus, quòd non sit piæ intennionis
in Christo ; devotionem etenim fidei prælia per-
sequuntur. Si desint certamina, vereor ne deesse
Johan. 15. 20. videatur, qui certare desideret. *Omnia*, inquit, C
præcepta tua veritas. Quæ præcepta nisi illa : *Si me*
persecuti sunt, & vos persequentur? Hæc præcepta
David, anterior licet Incarnationis sacramento,
jam tamen audiebat in spiritu : & quasi Christi
discipulus non subtrahebat se passionibus, sed
certaminibus offerebat : sciebat hoc sibi ad glo-
riam fructuosum, hoc ad custodiam salutis tu-
tum ; ut frequentibus exercitiis justi pietas confir-
maretur. Cito enim fides inexercitata langues-
cit, & crebris otiosa tentatur incommodis. Re- D
missas excubias callidus insidiator irrumpit: ad-
suetum autem bello virum externa fraus instruit,
& ad gloriosæ provehit palmam victoriæ. Pax
ergo, fidei corruptelæ materia est.

22. Quam pulcre nobis persecutionis proces-
sere tempora. Inrentus erat sicut mendicus inti-
mæ ad Deum mentis affectus: illi adhærebat, nec
ullas cogitationes obstrepentes sibi precantis
animus sentiebat : totis visceribus fundebatur
oratio, & quidam miscebatur sermo cum Domi- E
no: quotidiana meditatio habebat jam contem-
tum periculi, & usum calcandæ mortis recepe-
rat. Quòd amisimus exercitium, tentant otia,
quos bella non fregerant. Periculosa igitur & pa-
cis otia. In pace plures persecutiones esse cœpe-
runt. Nullus erat rempore persecutionis adula-
tor, qui callida mentem adulatione tentaret.
Non vacabat animo corporis de'ectatione dis-
solvi, & hujusmodi quæ secundis rebus excitari
Act. 5. 41. solent, admittere passiones. Ideo Apostoli cùm F
cæderentur, includerentur, exsultabant quòd il-
lis injuriis æternæ gloriæ meritum lucrabantur,
qui digni fuerant pro Christi nomine injurias
sustinere. Non illis erat cura de patrimonio, stu-
dium de potestatibus & honoribus, non de præ-
latione, quæ etiam justos exagitare consuevit: sed
ille se præferri putabat, qui esset pluribus verbe-
a ribus [a] flagellatus.

23. Merito ergo David occasiones expetit
triumphandi, & certandi copiam pro devotionis
eruditione non metuit, qui noverat persecutio-
nes iniquorum proficere ad incrementa virtutis.

A Non enim dixit: Quia persecutiones patior, adju-
va me: sed, *Injuste*, inquit, *persecuti sunt me, adjuva*
me. Potest enim quis & persecutiones pati, sed
non injuste ; quia est etiam justa persecntio, si ode-
rimus obscœnos, si infesti simus injustis, si iniquos
velimus opprimere, ne pluribus noceant, si ava-
rum fraudis suæ compendiis exuamus, si exsecre-
mur insolentiam superborum. Qui autem pro fi-
de, pro justitia, pro castitate persecutionem pati-
tur, bene is dicit : *Injuste persecuti sunt me, adju-*
B *va me.*

24. Sequitur versus septimus: *Paulominus con-* ℣. 87.
summaverunt me in terra : ego autem non dereliqui
mandata tua. Non superfluò divinum quæsivie
auxilium, qui sciebat sibi adversus fortes esse cer-
tamen, pluraque sibi prælia præparata dimicatu-
ro nunc adversus nequitias spiritales, quæ sunt in
cælestibus, nunc adversus calorem sanguinis, &
innumeras corporis hujus illecebras, quarum ne-
xu vario & diuturna colluctatinne lassatus pu-
C dendo corruisset certamine, nisi fidei se radice te-
nuisset. Discamus cavere quem gerimus, hic no-
bis hostis domesticus, hic inimicus gravis est nos-
tri ipsius usus corpòris. Inflammatur vino, ardee
libidine, decore mulieris occursantis accenditur,
spe alitur, desperatione uritur, illecebris exuritur,
non evaporat effectu, timore turbatur, metu fran-
gitur, luxuria mollitur, lascivia dissolvitur, labore
afficirur, sollicitudine fatigatur, passione conteri-
tur. Miraris si inter tot adversarias passionum vi-
D ces se etiam justus tenere vix possit, cùm impares
simus etiam singularum certamini ? Quem vel so-
la libido non vindicet, quem non subjuget avari-
tia, quem formido non quatiat, quem luxuria non
enervet, quem lascivia non emolliat, quem non
supplantet ebrietas ?

25. Quasi conscius igitur carnalis infirmitatis,
& explorator persecutionis hostilis, dicit : *Paulo-*
minus consummaverunt me in terra. In hac utique
terra, in qua Adam primus corruit, & pudenda Gen. 3. 17.
E prolapsione dejectus, totius gressum futuræ pos-
teritatis inflexit. In hac terra, in qua Cain mune-
ta fraterna dolens suis esse prælata, ruinâ est stra-
tus invidiæ. Denique vox fraterni sanguinis cla- Gen. 4. 10.
mavit à terra. In hac terra Noe sanctus quem to- Gen. 9. 21. & 22.
tius orbis diluvia in tantis procellis & fluctibus
pervigilem probaverunt, ubi tamen otioso curas
laxavit corpore, somnum ebrietatis [b] offendit, b
contumeliam paternæ pietatis incurrit, docens
periculosa ona securæ esse virtuti. In hac terra Gen. 19. 32. & seq.
F Lot reverendi parentis imitator, quem non luxu-
riantis Sodomitanæ plebis decoloravit impuri-
tas, non flamma Sodomæ ardentis involvit, venia-
bilis quidem ignorantiæ, pudendæ tamen com-
mixnonis non evasit incestum. Uritur iste flam-
mis mulierum, quem sulphurea flamma non ussit.

26. In hac terra etiam David propemodum
consummatum se esse dixit. Siquidem pene motos Psal 72. 2. & seq.
pedes suos & gressus suos paulominus sensit effu-
sos : quia divitias sæculares & successus corpora-
lium prosperorum loco beatitudinis æstimavit
peccatoribus abundare. Propter quod etiam fla-
gellatus est: sed flagella justo remedia salutis sunt.

a. Voci, *flagellatus*, Cod. Aud. & unus Nav. adjiciunt : *Time ergo qui semper vis esse prælatus.* Sed illud glossema esse quivis facile judicaverit.

b. Omnes edit. *offendit*, [*quando mediastino filio delirante*] *contumeliam* &c. Verum quæ includuntur uncinis, prorsus in nullis cod. reperiuntur.

Heb. 12. 6. *Castigat* enim *Dominus omnem filium quem recipit.* Unde etiam David conversus ad Domini caritatem, atque in ejus eruditus præceptis, non ignorans quod caducis caduca fortuito quodam deferantur eventu, & quia non divitiarum abundantiâ, sed virtutum gratiâ vitæ probabilis merita pensantur, dilexit magis quam dereliquit mandata Dei, quibus solis potuit ingruentes nequitias spiritales, & insurgentes hujus corporis appetitus in hac tam fragilis naturæ infirmitate superare. Magna igitur virtus, quæ sub tantis persecutionibus constituta, & pene oppressa; tamen suum non est oblita præsidium, nec mandata Domini dereliquit.

27. Ideo quia solum sibi Deum profuisse cognovit, preces ad Dominum dirigens, ait versu sequenti: *Secundum misericordiam tuam vivifica me: & custodiam testimonia oris tui.* (ỳ 11. sup. ỳ. 17.) Quam vivificationem sui postulet, supra diximus; quia non id precatus est quod habebat, sed quod desiderabat, id est, ut viveret in æternum, intelligens vitæ beatitudinem in hoc fluctuanti, & infido nobis corpore esse non posse, cujus imbecillitas propositum animæ derelinquat. Opus est ergo misericordia Dei, ut continua & perpetua sit in hoc corpore vivificatio; ut quotidie justus Deo vivat, peccatoque moriatur. Si enim culpa moriatur in nobis, erit vita Deo vivens, & custodia præceptorum cælestium perseverans, quam utique ille custodit, qui vivificatur à Domino.

28. Denique vivificari se ante poscit à Domino, & postea custodiam testimoniorum cælestium pollicetur; non enim communis hæc vita custodit cæleste mandatum, sed illa quæ munere fulcitur æterno per operationem gratiæ spiritalis. Possumus etiam sic intelligere: quia jam Propheta quæ erant Legis agnoverat, optat adventus Dominici misericordiam, ut accipiat præcepta, quibus Lex adimpleatur; ut non solum adulterium sciret esse vitandum, sed etiam concupiscentiam adulterii declinandam. Os enim Patris Jesus dominus locutus est in Evangelio, (Matth. 5. 28.) eum qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, in corde suo adulterium perpetrasse. Quantum Evangelio profecerunt studia castitatis, quo non solum turpioris facti, sed etiam studii degeneris ablegatur opprobrium!

29. Qui sunt autem de quibus dicit quod paulominus consummaverunt eum in terra, nisi persecutores? De quorum uno ait Dominus Jesus: (Luc. 13. 32.) *Ite, dicite vulpi illi*, hoc est, de Herode. Et alibi cùm (Matth. 8. 20.) se fraudulenter interrogari adverteret, dixit: *Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos ubi requiescant*; eo quod fraudulenter in terrestrium passionum quibusdam latibulis demorentur. Unde (Judic. 15. 4. & 5.) etiam Samson binas vulpes sibi nexuit, ad quarum caudas alligavit faces, & dimisit eas per messes allophylorum; per hanc figuram significans quod improbi ac fraudulenti homines, & maxime hæretici, liberam linguam habeant ad latrandum, sed exitus impeditos: [a] aut litigiosa principia, finem verò fraudis suæ incendio deputatum. Ideoque & trecentas vulpes dimisit, eo quod perfidi crucis quidem se prædicatione commendare desiderant, sed mysterium ejus tenere non possunt, qui hac prædicatione composita & falsa atque simulata urere magis fructus conantur alienos; cùm utique vera crux Domini non exurat aliena merita, sed fœcundet. Meritoque scriptum est in Canticis canticorum: *Prendite nobis vulpes pusillas exterminantes vineas; ut vineæ nostræ floreant.* (Cant. 2. 15.) Quo ostenditur, quod vel dominus Jesus, vel Ecclesia, fraudulentorum dolos à vineis suis exterminandos esse præcipiant; ne pusillulis vineis noceant, quia adultis jam vitibus nocere non possunt. HÆRETICUS enim imperfectum tentare potest, non potest supplantare perfectum.

SERMO DUODECIMUS.

ל Lamed.

1. LAmed littera duodecima incipit, cujus interpretatio, *cor*, vel ut alia interpretatio habet, *servo*. Unde videtur admonere, vel prudenter hæc intelligenda, vel sollicite servanda præcepta. Nam hoc primus statim versiculus admonet. Cor etenim sibi mundum creari in superioribus hic Propheta, ut legimus, postulavit. (Psal. 50.) Cor sibi prudens dari oravit à Domino filius hujus Salomon. (1. Reg. 3. 9.) Qui ergo habet cor mundum, qui habet cor prudens, ipse intelligit seriem subditorum versuum, atque virtutem. Unde & alibi invenimus [b] cor solum, id est, vel singulare, vel quod nulla illecebra hujus sæculi impediat, & carnis possit interturbare sapientia. Qui autem habet cor, servat mandata Dei: quemadmodum legisti de Maria, quæ conservabat omnia domini Salvatoris in corde suo vel dicta, vel gesta. (Luc. 2. 51.)

2. Circumcidamus ergo cor nostrum: nihil corporeum, nihil vile quæramus: vile autem omne terrenum. Nihil ergo terrenum, nihil sæculare, nihil corporeum, nihil leve atque mutabile in eloquiis constituamus cælestibus. *Eloquia* enim *Domini, eloquia casta*; (Psal. 11. 7.) ut his mysteriorum cælestium immaculata & pudica sinceritas spiritali interpretatione resplendeat. Non adulterina quadam opinione misceamus terrena divinis, & illud inviolabile sacramentum propheticæ visionis, aut perennis oraculi naturæ nostræ æstimatione violemus. Ideo enim addidit: *Argentum igne examinatum, purgatum terra, probatum septuplum*; (Ibidem.) ut tamquam boni nummularii spiritu examinemus prophetici sermonis argentum, secernentes Domini pecuniam, atque ab omni labe terrena salutaris fontis infusione purgantes, ut Christo digna sentire videamur, qui ait: *Nolite thesaurizare vobis in terra, ubi ærugo & tinea exterminant.... sed thesaurizate vobis in cælo.* (Matth. 6. 19. & 20.)

3. Thesaurus tuus est fides, pietas, misericordia: thesaurus tuus Christus est. Noli eum æstimare de terris, hoc est, de creaturis; quia Dominus totius creaturæ est. *Maledictus*, inquit, *homo qui spem habet in homine*: (Hier. 17. 5.) sed mihi salus per hominem venit. Vide tamen quid Scriptura vetus dixerit: *Et homo est, & quis cognoscet eum?* (Ibidem 9.) Ille igitur homo non humana mihi, sed divina potestate

a. Sic mss. omnes. Contra vero edit. *aut religiosa principia.* Minus bene; licet enim religionis speciem secessioni suæ obtendere soleant hæretici, non tamen absolute dici debent, maxime in concione ad populum, eorum *religiosa principia*.

b. Rom. edit. sola, *cor unum, vel cor aliud, quod nulla* &c. Nimirum ut Ambrosii verba magis accederent ad illud Ezech. 11. 19. Καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν ἑτέραν. Sed eone vir sanctus respexerit, non ita liquet.

omnia peccata donavit, Deus in corpore dominus Jesus, mundum reconcilians sibi, quem redimebat à culpa.

4. Thesaurus noster pretiosus intellectus est. Si terrenus intellectus fuerit, si fragilis, hæretica eum tinea, & impietatis ærugo consumet. Levemus ergo & erigamus sensus nostros, nec impossibile judicemus, ut hæc humani corporis infirmitas ad cognitionem mysteriorum cælestium provehatur; cùm jam ad nos dominus Jesus, in quo absconditi erant scientiæ sapientiæque thesauri, B divina sua miseratione descenderit; ut clausa reseraret, aperiret latentia, revelaret occulta. Veni ergo, domine Jesu, aperi nobis & istius prophetici sermonis januam; multis enim clausa est, etsi prima specie aperta videatur.

℣. 89. 5. *In æternum*, inquit, *Domine, permanet verbum tuum in cælo.* Vides etiam in te permanere debere, quod etiam in cælo permanet ac perseverat. Serva ergo verbum Dei, & serva in corde tuo, & ita serva, ne obliviscaris. Serva legem Do- C mini, & meditare; ne justificationes Domini de tuo corde labantur. Docet te litteræ interpretatio, ut serves diligenter. Docet te Propheta in

Inf. ℣. 92. & 93. subditis, dicens: *Nisi quia lex tua meditatio mea est, tunc forsitan periissem in humilitate mea. In æternum non obliviscar justificationum tuarum.* Legis ergo meditatio facit, ut tempora tribulationis, tempora quibus humiliamur aliquibus adversis, sustinere & tolerare possimus; ut neque humiliato nimis, neque dejecto frangamur affectu. De- D nique Dominus non frangi nos humilitate usque ad desperationem vult, sed usque ad correptionem.

6. Unde & Hieremias propheta sub hac lit-

Thren. 3. 34. & seq. tera in Threnis ait: *Ut humiliaret sub pedibus omnes vinctos terræ, & declinaret judicium viri contra faciem Altissimi, ad condemnandum hominem, cùm judicatur,* [a] *Dominus non dixit.* Et infra. *De ore Al-*

Ibidem. 38. *tissimi non exibunt mala.* Humilitas ergo quæ à Domino est, plena justitiæ, plena est æquitatis; E quia non exeunt mala de ore Domini. Denique

Psal. 114. 6. qui humiliabatur à Domino, dicebat: *Humiliatus sum, & salvum me fecit.*

7. Ergo sicut prudenter considerandum est, quando humilitas à Domino fit causa probationis, quando etiam ipsa ab homine inferendæ humilitatis impressio, quæ tamen ipsa solet patientiâ & magnanimitate tolerari; ita etiam sapienter considerandum quid sit, in æternum in cælo verbum Domini permanere; vel sicut aliqui co- F dices habent, *in sæculum*; quia græcus *εἰς τὸν αἰῶνα* posuit, quod diverse interpretati sunt translatores: Alii *in æternum*, alii *in sæculum. In sæculum* ergo *permanet, Domine, verbum tuum in cælo.*

Matth. 24. 35. Et quomodo ipse dixisti: *Cælum & terra transibunt: verba autem mea non præteribunt?* In sæculum permanet verbum, non ultra sæculum & sæcula; sæcula enim temporis sunt. Cælum ergo & terra, id est, istius mundi opera præteribunt, & tempora permanebunt. Alius qui spiritalis est, & dijudi- A cat verba legis: *In æternum*, inquit, *Domine, permanet verbum tuum in cælo.* Æternitas enim verbi manentis opinionem verbi prætereuntis excludit. Quomodo autem permanet verbum in cælo, si ipsum cælum præterit? Et quomodo possunt stare culmina, si cedant fundamenta? Aut quomodo potest permanere habitator in habitatione sua, nisi & habitatio perseveret? Sed fortè illud occurrat, quia scriptum est: *Erit cælum novum.* Verùm nec sic absolubile; quia nec in hoc potest per- (Esai. 65. 17.) B manere quod præterit, nec illud potest dici mansisse, quod cœperit. Tinea intellectum tuum scindet, si putes verbum sicut cælum, vel incipere, vel præterire.

8. Unde si virtutem prophetici sensus cognoscere volumus, primùm in his quæ visibilia & sensibilia sunt, [b] ethicum consideremus; ut ex eo quæ sunt intelligibilia manifestemus. Si verbum Dei in cælo permanet, imitemur cælum ubi permanet verbum, permanet ordo solemnis cælestium C statutorum, & beneficiorum Domini crebræ vices solemnibus muneribus perseverant. Supernis nempe vel pluviis, vel calore, vel fotu aeris hujus infunditur terris atque alitur larga fœcunditas. Cælo annus labitur per dies, ac menses, & tempora autumni atque hyemis, veris quoque & puræ digestus æstatis. De cælo vitæ tuæ imaginem cape. Etiam quando non germinas fructum, sere tamen semen ad fructum. Sunt semina quæ de cælo sunt, & seruntur in terris. Est etiam superna D vindemia; unde ait Propheta. *Serite vobis ad justitiam, vindemiate ad fructum.* Et quando non flo- (Osee. 10. 12.) rent opera tua, fove tamen semina tua, ne lasciviendo luxurient. Quod luxuriat in flore sermonis, tenuatur & hebetatur in fructu. Fructus ipsos usque ad maturitatem decoque.

9. Imitatores etiam ipsius cælestis simus elementi; non semper sole fervet ardenti, frequenter nubibus texitur, pluviis vehementibus inhorrescit, jactis nivibus tegit terram. Non ergo sit in te E quoque diuturna lascivia, succedant mœsta senilium curarum tempora, & tamquam incana maturitas agrum hunc tui corporis reprimat. Utilior sæpe tristitia est, quæ comitem solet habere gravitatem. Numquid ulla in ipso est sole prævaricatio? Nonne quotidianos cursus suos servat? Numquid continuos novit luna defectus, & commissi munus deserit ministerii? Iisdem nempe vicibus annus redit, eodem statu reparantur tempora, iisdem obsequiis reformantur. Sol diem F illuminat, tempora statuta custodiens. Fulget splendoribus luna nocturnis, & lux ejus in tenebris micat. Stellarum nitentium rutilat globus, solemnique statione & conversione ac demutatione funguntur. Lex una diversis, constitutorum semel vices cursuum custodire, nec fines transire præscriptos. Manet ipsa immutabilis demutatio, & conversio vertere ordinem suum nescit. Una omnium obedientia, discretis muneribus indiscretam præscriptæ constitutionis tenere concordiam.

a. *Dominus non dixit*, quod habent edit. omnes, in mss. nonnullis prætermittitur: in majori autem numero ita legitur, *cùm judicatur Dominus. Nam dixit & infra* &c. Verum integritas sensus ac testimonii prophetici cum aliis, atque edit. facit.

b Edit. vet. *& hic eum locum consideremus.* Rom. *eum consideremus.* Mss. nonnulli, *& hic eum loco consideremus.* Alii vero frequentes, ut in contextu. Et eam lectionem germanam esse illud confirmat, quod exemplo ad sensum moralem sermo convertitur, à quo deinde transitus fit ad intelligibilem, seu mysticum. Porro hæc varietas non aliunde orta videtur, quàm ab ignorantia Amanuensium qui unicam vocem *ethicum* in duas vel tres præpostere diviserunt.

10. In cælo ergo permanet Verbum quia satanas de cælo cecidit: non habebat in cælo locum, propterea cecidit. Quo cecidit nisi in terras? Ideo hîc adulteria, homicidia, ebrietates abundare cœperunt. Inde exclusus actior ad nos venit, & tentationes solito asperiores tamquam iratus exercet. In cælo igitur permanet Verbum, quia inde dejectus est diabolus: in terra non permanet; quia huc totus advenit. Et vide utrum hîc permanere Verbum possit in nobis, ubi tantos laqueos diabolus adspersit, qui dum esset in cælo, nec ibi Verbum poterat permanere. Denique quia & ipse Verbum non tenuit, cecidit è cælo.

11. In cælo ergo Verbum permanet, & quod secundùm Verbi dispositionem regitur & gubernatur. Sed quia & ipsum cælum præterit, ideo non dixit in sæcula permanere, sed *in sæculum*: quamquam prætereat, ut fiat novum cælum, & nova terra, novum testamentum; ut facie ad faciem gloriam Domini videre possimus.

12. Verumtamen quia & in cælo fuit vitiis locus (nam utique non cecidisset inde adversarius, nisi in criminibus deprehensus, nam & stultus sicut luna mutatur, & cælum ipsum tenebris obducitur) videtur utique non de elemento dictum, sed de Virtutibus Potestatibusque cælestibus. Sunt enim sanctæ Virtutes in cælo, in quibus nihil lubricum atque terrenum sit. Sunt etiam in terris cæli, qui enarrant gloriam Dei. Qui sunt isti cæli? *1. Cor. 15. 49* Audi dicentem: *Sicut portavimus imaginem illius terreni, portemus & imaginem hujus cælestis.* Isti igitur sunt cæli, qui etiam in terris positi audent *Philip. 3. 20.* dicere: *Nostra autem conversatio in cælis est.* Isti sunt cæli, in quibus fides, gravitas, continentia, doctrina, vita cælestis est. Nam quemadmodum terra dictus est, qui lapsus ex illa prævaricatione cælestis gratiæ, & in hæc terrena vitia dejectus, prævaricationis suæ se vinculis ligavit: ita è contrario cælum dicitur, qui vitam Angelorum custodiâ integritatis exercet, & corpus suum continenti sobrietate moderatur, mentem quoque suam miti tranquillitate componit, pecuniam pauperibus misericordi liberalitate dispensat. Est ergo & in terris cælum, in quo possunt virtutes esse cælestes. *Esai. 66. 1.* *Cælum mihi thronus*, ego magis justi affectum quam elementum intelligo. Illum puto cælum, ad cujus animam venit Christus, & pulsat januam, & si aperueris, ingreditur. Nec solus ingreditur; *Johan. 14. 23.* sed etiam cum Patre, sicut ipse ait: *Ego & Pater veniemus, & mansionem apud eum faciemus.*

13. Vides igitur quòd Verbum Deus & otiosum provocat, & dormientem excitat. Qui enim venit, & januam pulsat, vult semper intrare. Sed in nobis est quòd non semper ingreditur, non semper manet. Pateat advenienti janua tua, aperi animam tuam, expande gremium mentis tuæ; ut videat divitias simplicitatis, thesauros pacis, suavitatem gratiæ. Dilata cor tuum, occurre soli lucis æternæ, quæ illuminat omnem hominem. Et illud quidem verum lumen omnibus lucet: sed si quis fenestras suas clauserit, æterno lumine se ipse fraudabit. Excluditur ergo & Christus, si tu mentis tuæ januam claudas: etsi possit intrare, non vult tamen importunus irruere, non vult invitos cogere. Ortus ex Virgine processit ex alvo, universa totius orbis irradians, ut luceret omnibus. Capiunt, qui desiderant fulgoris perpetui claritatem, quam nox nulla interpolat. Soli enim huic quem quotidie cernimus, nox tenebrosa succedit: sol autem justitiæ numquam occidit, quia sapientiæ non succedit malitia.

14. Beatus ergo ille, cujus pulsat januam Christus. Janua nostra fides est, quæ totam domum, si fuerit robusta, communit. Per istam januam Christus ingreditur. Unde & Ecclesia dicit in *Cant. 5. 2.* Canticis: *Vox fratris mei pulsat ad januam.* Audi pulsantem, audi introire cupientem: *Ibidem.* *Aperi mihi, soror mea Sponsa, columba mea, perfecta mea; quia caput meum repletum est rore, & crines mei guttis noctis.* Considera quando maxime pulsat januam tuam Deus Verbum: cùm repletum est caput ejus rore nocturno. In tribulatione etenim & tentationibus positos visitare dignatur; ne quis forte succumbat victus ærumnis. Repletur ergo caput ejus rore, vel guttis, quando corpus ejus laborat. Tunc ergo vigilandum, ne cùm Sponsus venerit, recedat exclusus. Si enim dormias, & cor tuum non vigilet, discedit antequam pulset: si cor tuum vigilet, pulsat, & aperiri sibi januam poscit. Habemus ergo animæ nostræ januam, habemus & portas, de quibus dictum est: *Psal. 23. 7.* *Tollite portas principes vestras, & elevamini portæ æternales, & introibit Rex gloriæ.* Est ergo & cælum in his, in quibus portæ sunt æternales. Si has fidei tuæ portas velis attollere, intrabit ad te Rex gloriæ, triumphum portans propriæ passionis. Habet etiam justitia portas. Nam etiam de his legimus scriptum, dicente domino Jesu per Prophetam suum: *Psal. 117. 19.* *Aperite mihi portas justitiæ.* Et infra ait propheta David: *Psal. 147. 12. & 13.* *Lauda Hierusalem Dominum: lauda Deum tuum, Sion; quoniam confortavit seras portarum tuarum.*

15. Est ergo anima quæ habet januam, est quæ habet portas. Ad hanc januam venit Christus & pulsat: pulsat & portas. Apeti ergo illi: vult introire, vult Spoosam invenire vigilantem. Noli bono amatori facere moras, cito recedit: & tu somno corporis tui videris exclusisse pulsantem. Excludis enim eum, cùm desidiosus es, cùm piger, cùm somnolentus: his repagulis Christus excluditur; etsi castus, etsi sobrius sis, cave ne negligens sis. Majorem Christo facit injuriam, qui advenientem repellit.

16. Nonnomquam etiam, si moratis, mittit manum suam per fenestram, sicut ait Sponsa: *Cant. 5. 4. & 5.* *Frater meus misit manum suam de prospectu, & venter meus conturbatus est super eum. Exsurrexi ego aperire fratri meo. Manus meæ distillaverunt myrrham: digiti mei myrrha pleni.* Primum ergo tamquam à prospectu mittit manom suam, quando Deus esse operibus æstimatur. Unde ait: *Johan. 10. 38.* *Si mihi non creditis, vel operibus credite.* Deinde augetur amor, & intimis visceribus conceptus inolescit. Inde intelligibili utero, in quo est receptaculum verbi, seminibus ejus infusis, plenitudinem ejus corporaliter inhabitantem haurire anima nostra desiderat. Non enim turbatur uterus feminarum, nisi quæ fuerint alvo graves.

17. Surgit igitur anima, ut aperiat Dei Verbo, sed dum se expandit atque aperit; ut opera mundi hujus verbi receptione mortificet, sicut ille qui ait: *2. Cor. 4. 10.* *Mortificationem domini Jesu in corpore nostro circumferimus.* Ergo dum aperit, transivit Spon-

fus. Vult enim sempet quæri, frequentius inveni- A
ri: & si clausam iovenerit januam, pulsat: & si per
moram fuerit exclusus, recedit. Sed cito redit, &
iterum pulsat; ut vel postea Sponsam inveniat
Cant. 5. 6. præparatam. Potest quidem & sic accipi: *Frater*
meus transivit, sicut legimus, quòd penetravit
dilectæ intima medullarum, & quemadmodum
Luc. 2. 35. ad Mariam dictum est: *Et tuam ipsius animam per-*
transibit gladius; ut revelentur multorum cordium co-
Cant. 5. 6. *gitationes.* Denique addidit Sponsa animam suam
exisse in verbo ejus, quod fit quando anima pere- B
grinatur à corpore, & Deo præsens est.

18. Explanavimus igitur, ut potuimus, quid
esset: *In æternum, Domine, permanet verbum tuum in*
cælo. Possumus tamen & sic intelligere, quia in cæ-
lo magis permanet in æternum, ubi Angeli &
Archangeli, Cherubim & Seraphim; quoniam
homines quamvis sancti sint, tamen affectus co-
rum sæpe mutatur. Nunc gaudemus, continuò
mœremus, irascimur, ingemiscimus. In ipsa pœ-
nitentia non vult nos saris contristari Aposto- C
2. Cor. 2. 7. lus, ne tristitia absorbeamur. Ubi ergo iracundia,
ubi tristitia gravis, noo permanet ibi Verbum.
Denique de solo domino Jesu dictum est à Johan-
Marc. 1. 10. ne, quia *Vidit .... Spiritum sanctum descendentem*
de cælo sicut columbam & manentem super eum. Nam
& prophetæ non semper ptophetabant, sed cùm
2. Reg. 12. 5. & seq. infunderet his gratiam spiritus prophetandi. De-
nique nec David præscivit quid annuotiaret Na-
than missus à Domino: & utique inferiot Na-
than propheta cognovit quod David præstan- D
tior nesciebat. Et alius dixit propheta: *Celavit*
4. Reg. 4. 27. *me Dominus.* Unde & plerique accipiunt in cælo
permanere Dei Verbum, io Potestatibus cælesti-
bus, in quibus non sunt affectuum varietates. Ali-
qui autem de ipsa accipiunt Trinitate, quæ sola
immutabilis sit; & ideo in cælo permanet Ver-
Johan. 14. 10. bum, id est, in Patre, quia Verbum dixit: *Ego*
in Patre, & Pater in me.

℣ 90. 19. *In generationem & generationem veritas tua.*
Multi sunt qui dicuotur dii, sed non sunt. Ergo E
in gentibus mendacium est, in Ecclesia veritas.
Hanc tamen veritatem habuit primo Synagoga,
quæ habebat eloquia Dei; est enim veritas & in
veteri Testamento, quæ fuit ante in populo Ju-
Psal. 75. 1. dæorum. *Notus* enim *in Judæa Deus*: Deus autem
veritas est: ergo in Judæa veritas. Fuit igitur ve-
ritas io patribus, Moyse, & Jesu Nave, in Samuel,
in David, Elia, Elisæo, & in illis septem millibus
virorum, qui non curvaverunt genua Baal. Sed
quia posterior soboles Judæorum à patrum mo- F
ribus deviavit, recessit ab illis veritas, & ad Ec-
clesiam venit. Recessit enim ab illis, quando di-
Johan. 19. 15. xerunt de domino Jesu: *Tolle, tolle, crucifige eum*;
tradiderunt enim veritatem, & elegerunt ini-
quitatem. Omnes ergo aliæ generatioones verita-
tis exsortes, omnium hæreticorum generationes
non tenent veritatem: sola Ecclesia veritatem
pio affectu possidet; quia generatio Judæorum,
quæ ante eam possidebar, amisit. Populus ergo Ju-
dæorum prior fidei generatio; & ideo infantior,
& infirmior, qui lubrico adolescentiæ stare non

potuit: populus autem Christianus fidei secunda
generatio; ideo robustior, & venerabili maturiot
senectute. Illa generatio Legis, hæc gratiæ. Unde
& alibi ait: *In generationem & generationem an-* Psal. 88. 2.
nuntiabunt veritatem tuam.

20. Sequitur versus tertius: *Fundasti terram, &*
permanet. Dispositione tua permanet dies. Quomodo
fundaverit Deus terram Scriptura nos docuit,
dicente Propheta: *Deus sapientiâ fundavit terram:* Prov. 3. 19.
paravit autem cælos in intellectu. Terra ergo tam-
quam fundamentum est, in qua consistimus; li-
cet a ipsam in hemicyclo cæli esse, & is qui foris a
est sermo concelebret, & Scriptura significare vi-
deatur, dicente Job: *Suspendens terram in nihilo.* Job. 26. 7.
Includitur ergo orbe cælesti; & ideo sol noctibus
non videtur, quia gyrando in inferiore inveni-
tur orbis parte cælestis. Sed non est cura sanctis
axem cæli, & elementorum spatia philosophico
more, numerosque describere (quid enim hoc
prodest saluti) quia sancti spiritalibus semper in-
tendunt, & vitæ æternæ profutura vel cognosce-
re gestiunt, vel docere.

21. Denique hunc locum pulcre nobis aperuit
Ecclesiastes spiritalem esse, non materialem, di-
cens: *Quæ abundantia homini in omni labore suo quo* Eccle. 1. 3. & 4.
laborat sub sole? Generatio vadit, & generatio venit, &
terra stat in sæculum; hoc est, quæ abundantia spiri-
tali homini laboranti sub sole justitiæ? Et subje-
cit: *Generatio vadit, & generatio venit.* Vadit gene-
ratio, quia *divites eguerunt & esurierunt.* Qui aote Psal. 33. 11.
abundabant gratia, postea tamen propter perfi-
diam suam egere cœperunt. Qui autem pauperes
erant populi nationum, jam per fidem Christi sa-
tiantur & abundant, sicut scriptum est: *Edent pau-* Psal. 21. 27.
peres, & saturabuntur. Audierunt enim dicentem:
Abundantes.... in omni verbo, non in pecuniis uti- 1. Cor. 1. 5.
que, non in auro & argento, sed *in omni verbo*, Ibidem.
inquit, *& cognitione.* Et alibi ait: *In divitiis sim-* 2. Cor. 8. 2.
plicitatis. Hæ divitiæ sunt salubres; nam copiæ
sæculares salutem adferre non possunt. Qui au-
tem habuerit abundantiam spiritalem, hujus ter-
ra fructifera stat in sæculum, bene fundata radice
virtutum, vel anima bonos utique germinans
fructus, vel caro nullis cupiditatibus mobilis ad
prolapsionem.

22. Hanc terram circuit sol justitiæ salutaris,
de quo scriptum est: *Et oritur sol, & occidit, & in* Eccl. 1. 5. & 6.
locum suum trahit. Ipse oriens illuc vadit ad austrum,
& gyrat ad aquilonem: b *gyrando gyrat Spiritus, &* b
in gyros ejus convertitur Spiritus. Oritur sol justis,
occidit autem injustis: oritur tranquillitati piæ
mentis, occidit iracundiæ. Unde ait: *Sol non occidat* Ephes. 4. 26.
super iracundiam vestram. Hinc potest colligi quia
iisdem oriatur & occidat, quorum & vitia sepe-
liat, & illuminet gratiam. Mortuus est enim pec-
cato, ut Deo viveret; hoc est, peccato sumus in il-
lo mortui, ut Deo in perpetuum viveremus. Vide
ipsum mysterium prænuntiatum. *Et oritur*, inquit,
sol & occidit & in locum suum trahit. Hoc est quod
ait Dominus: *Cùm exultatus fuero .... omnia tra-* Johan. 12. 32.
ham ad me ipsum. Traxit enim ad se omnium stu-
dia, ut vel peccata oostra crucifigeret, vel bo-

a Edit. Rom. *licet ipsam in meditullio cæli* &c. Vet. ac mss... *in hemicyclo*, nonnulli, *in hemicielio.* Nihil autem aliud vult sanctus noster, nisi terram, *in qua consistimus*: hoc est, hemisphærium nostrum mediæ tantum parti orbis cælestis respondere; ideoque solem, ubi ad aliam transierit, à nobis non posse videri. Ceterum per ea quæ subjungit verba, *& is qui foris est sermo*, philosophicas ratiocinationes designari ab Ambrosio jam non semel licuit advertere.

b Ita edit. omnes, quibus accedunt mss. non pauci. Octo tamen probatæ manus legunt: *gyrando gyrat Christus, & in ... g et* &c.

num

num ingenium ad justitiam provocaret. Adverte quemadmodum trahat ad se: *Pater.... volo ut ubi ego sum, & isti sint mecum.* (Johan. 17. 24.) Et ad latronem ait: *Hodie mecum eris in paradiso.* (Luc. 23. 43.) Adverte quomodo omnia trahat. Exaltatus est cruce, & totus credidit mundus.

23. *Ipse oriens*, inquit, *vadit ad austrum, & gyrat ad aquilonem.* Ille utique oriens, qui ait: *Oriens nomen est mihi*: (Zach. 6. 12.) qui semper oritur piis, numquam occidit. Ipse oriens populo Hebræorum ad austrum ivit, ad molliorem populum, luxuria magis ferventis corporis lubricum, quam impietatis immanitate prædurum: aut certe ad nobiliorem plebem, quæ erat genus electum, vindicans sibi patriarcharum prosapiam. Sed quia perseverabat in vitiis, nec emendabat errorem; ideo sol justitiæ gyravit ad gentes, quæ ante eloquiis cælestibus defraudatæ, immanes & ignobiles habebantur; aquilo enim gravis ventus, ut populus nationum. Sed qui erant graves ante perfidia, nunc super aquilas leviores facti sunt fide, atque pietate, posteaquam venit qui diceret: [a] Ab aquilone adduc. (Esai. 43. 6.) Et in Evangelio: *Venient ab oriente & occidente, & ab aquilone, & austro, & recumbent cum Abraham in regno Dei.* (Luc 13. 29.) Et ecce sunt novissimi, qui erant primi: & sunt primi, qui erant novissimi. (Matth. 20. 16.) Denique & ipse Psalmista ait: *Mons Sion, latera aquilonis, civitas regis magni*; (Psal. 47. 3.) hoc est, qui erant aquilonis latus, populus factus est Regis æterni, qui solus est magnus Dominus.

24. Sed fortè dicas: Quomodo in Canticis est: *Exsurge aquilo, & veni auster.* (Cant. 4. 16.) Plerique enim accipiunt quasi projiciatur aquilo, & invitetur auster. Quod si ita accipiunt: exturbatur ab Ecclesia perfidiæ glacialis asperitas; *Ne fiat fuga nostra hyeme, vel sabbato*, (Matth. 24. 20.) & invitatur australis verna temperies. Aut certe: *Exsurge aquilo*, hoc est: *Surge qui dormis, & exsurge à mortuis.* (Ephes. 5. 14.) Populus nationum, qui diu ante dormisti, evigila aliquando, & illucescet tibi Christus. Postremo omnes invitantur ad Ecclesiam, & Synagogæ populus, & gentilium: sed prius Synagogæ; quia priores ex Judæis apostoli crediderunt, per ipsos postea nationum populi congregati sunt.

25. Vide ergo venientem solem nostrum ad austrum, postea gyrantem ad aquilonem. *Hierusalem, Hierusalem* (venit utique ad eam, quam etiam vocare dignatus est. Sed hæc Hierusalem terrena est, quæ occidit prophetas, hoc est, Synagoga Judæorum) *quoties*, inquit, *volui congregare filios tuos, sicut gallina pullos suos, & noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* (Matth. 23. 37. & 38.) Gyravit igitur se ad gentes: gyrando autem gyravit Spiritus Dei, & in gyro suo conversus est; ut fieret Deus omnia, & in omnibus. Ideo sanctus cælum dicitur, quia vicinior eum claritas solis semper illustrat. Habet splendorem suum domesticum; ut tenebras noctis non sentiat. Ideo Ecclesia & cælum dicitur, & mundus, quod habeat sanctos Angelis & Archangelis comparandos, habeat etiam plerosque terrenos. Dicitur & orbis terrarum, qui est fundatus super maria, & super flumina præparatus. Denique quasi orbis terrarum dicit Ecclesia: *Nolite adspicere me, quoniam fusca sum; quia non respexit me sol*; (Cant. 1. 5.) eo quod velut pruinis hyemalibus, geluque constrictam gentilis erroris congregationem gentium Sol justitiæ diu indignam æstimaverit, quam serena vultus sui luce lustraret. Nonne tibi videbatur hiberni rigor temporis, quando notus erat in Judæa tantummodo Deus? Nunc autem plenitudo lucis effulget æstivæ, quando omnia & in omnibus Christus. Nonne terra Domini, & plenitudo ejus? Et vere orbis terrarum in Ecclesia, in qua non Judæus tantummodo aut Græcus, non Barbarus aut Scytha, non servus aut liber: sed omnes in Christo unum sumus. Sol omnibus fulget, dies omnibus lucet.

26. Ideoque ait: *Dispositione tua permanet dies.* (℣ 91.) Nam nisi ita accipias, quomodo permanet dies; cùm post breve momentum diei sequatur occasus, & fiat noctis successio? Sed sunt quibus semper dies est, illis utique quibus Christus adest, qui dicit: *Ambulate, dum lucem habetis.* (Johan. 12. 35.) Hic est dies quem vidit Abraham, (Johan. 8. 56.) dies remissionis peccatorum, de quo legis: *Hic est dies quem fecit Dominus, exsultemus & lætemur in eo.* (Psal. 117. 24.) Sunt ergo sancti, quibus sol numquam occidit; quia Dominus lux eorum est, sicut scriptum est: *Et erit illis Dominus lumen æternum.* (Esai. 60. 19.)

27. Et expressit causam permanentis diei, atque subtexuit: *Dispositione tua permanet dies; quoniam universa serviunt tibi.* Videtur itaque significare futurum illud, quando *Nox non erit amplius. & non indigebitur lucerna, vel solis lumine; quoniam Dominus illuminabit eos.* (Apoc. 22. 5.) Qui sint illi supra ait, dicens: *Et servi ejus servient ei*, (Ibidem 3.) hoc est, Domini facient voluntatem. Nunc enim non omnes servimus: *Cùm* autem *tradiderit regnum Deo & Patri .... tunc subjecta erunt omnia ei*, (1. Cor. 15. 24. & 28.) qui sibi universa subjecit, adquirens omnium fidem per unigeniti passionem. Subjectio igitur mentium facit sedulam servitutem. Ergo cùm omnes crediderint in dominum Jesum, tunc universa Deo servient; ut sit Deus omnia, & in omnibus: nunc autem non omnes servi Dei; quia plerique servi peccati. *Qui* enim *peccatum facit, servus est peccati.* (Johan. 8. 34.) Dominus autem non vult cum aliis consortium habere dominatus. Permanet ergo dies immutabilis. Potuit ergo dicere, permanebit: sed prophetis futura pro præsentibus præsto esse videntur in spiritu.

28. Sequitur versus quartus: *Nisi quia Lex tua meditatio mea est, tunc forsitan periissem in humilitate mea.* (℣ 92.) Lucebat Propheta ut dies, cui meditatio Lex erat; etenim oleum luminis accipiebat ex Lege. Denique ne corpore mortis lux diei posset extingui, ambulabat in Lege; ideo ambulabat in lumine. *Alioquin*, inquit, *periissem in humilitate mea.* Humilitas non semper virtutis est, sed etiam afflictionis; hoc est, non semper voluntaria, sed quæ etiam ex necessitate suscipitur, quando aliqua afflictione tentamur. Alioquin nemo perit in humilitate, quæ magis servare consuevit. Ergo quando in afflictionis tempore sumus, & quatimur adversis, meditatio nobis in lege sit; ne imparatos procella tentationis affligat. Athleta nisi

a. Rom. edit. sola, *Ab oriente adducam semen tuum, & ab occidente congregabo te: dicam aquiloni, adduc: & africo, ne prohibeas.* Verum ut maxime probabile sit eo respexisse Ambrosium nostrum, videtur tamen non tam ipsa prophetæ verba voluisse proferre in medium, quam locum veluti extremo digito indicare.

exercitio palæstræ prius fuerit adsuefactus, non A
audet subire certamen. Ungamus igitur oleo lectionis nostræ mentis lacertos. Sit nobis tota die
ac nocte exercitii usus in quadam cælestium scripturarum palæstra, artusque animorum nostrorum salubris spiritalium ferculorum esca confir-
* met; ut cùm adversarius adsistere cœperit, & *pulvere nos suæ tentationis adsperserit, stemus intrepidi, nitamur non ut in incertum, nec ut aera
cædentes. Melius percutimus verberati, si percutienti maxillam alteram præbeamus, si vindictam B
Rom. 12. 19. non requiramus: sed ei qui dixit: *Mihi vindictam, & ego retribuam*, causam vindictæ integram
reservemus. Cædimus aerias potestates, si nos
1. Cor. 9. 27. ipsos castigare noverimus. Castigabat carnem
suam Paulus, ut adversarios verberaret: & servituti redigebat corpus suum, ut dominaretur inimicis. Exerceamur igitur indefesso meditationis
usu, exerceamur ante certamen; ut simus certamini semper parati: & cùm frequentior adversarii ictus ingruerit nunc inopia, nunc rapina, nunc C
orbitate, nunc corporis ægritudine, nunc mœrore animi, nunc terrore mortis, & acerbitate pœnarum; dicat unusquisque nostrum, qui potuerit
sustinere ac perp:ti: *Nisi quia lex tua meditatio mea est, tunc forsitan perissem in humilitate mea.*

29. Quanta simul coacervata sunt; ut in illa
afflictione Job sanctus periret? Sed quia patriarcharum moribus informatus, oraculorumque
cælestium, & naturalis legis erat institutione formatus, ideo in tentationibus tantis perire non D
potuit. Denique cùm amisisset tam amplas subito facultates, carissimos filios, quasi is cui medita-
Job. 1. 21. tio quotidiana esset in lege divina, ait: *Nudus exivi de utero matris meæ, nudus ibo eò. Dominus dedit,
Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum.* Perfusus etiam corporis totius ulceribus, cùm tentaretur uxoris alloquiis, qui meminisset Adam sic esse dejectum,
Job 2. 10. dum propriæ credidit uxori, respondit: *Sicut una ex insipientibus mulieribus locuta es.* Quod si illam E
quasi sapientem voluisset audire, ipse sapiens non
Job. 19. 3. fuisset. Tentatus etiam diversis alloquiis amicorum, cùm fidei stabilis, immobilisque patientiæ
præmia meruisset à Domino, nonne dicebat: *Nisi quia Lex tua meditatio mea est, tunc forsitan perissem in humilitate mea?*

30. Quam grate hoc dicit hodie, qui in martyrio plurima flagella sustinuit, equuleo & ungulis, plumbo, laminis ardentibus, gladio comprobatus? Potuit enim perire, nisi meditatus in Le- F
ge, graviora præsentibus futura supplicia credidisset.

31. Quanta sanctus Joseph pertulit, quam acer-
Gen. 37. 28. ba, quam dura? Primo fratrum odia, degeneris servitutis ærumnas, parentibus defraudatus, ablegatus exsilio, negotiatorum vernula, & Ægyptii
ignobilis vile mancipium. Quæ potuit nobilis prosapiæ puero gravior esse tentatio, quàm ut
tanto familiæ splendore dejectus, serviret apud
Ægyptios? EST CONSOLABILIS servitus, servire vel justis. Æquitate domini levatur injuria servitutis. Tanto igitur genere dejectus, satis gratum
habebat, si ministro regio suum obsequium probaretur. Ne hoc quidem satis fuit ad tentationis
acerbitatem: redit adversarins ad suas artes, notasque vires suas omni fraude commovit; ut per
mulierem laqueos innoxiæ necteret conscientiæ.
Concitavit in eum libidinis stimulis uxorem do- Gen. 39. 12.
mini sui, quæ adulterinos à servulo concubitus
flagitaret; ut si adquiesceret, crimen impleret: si
recusaret, incideret offensam, nexum calumniæ
non evaderet. Denique trusus in carcerem, & in- Ibidem. 20.
nocens inter noxios æstimatus, ab eo amplius cœpit urgeri, cui fidem suam cum periculis præstitisset. Sed quia contumeliæ virum frangere nequiverunt, mutata est tentatio, [a] longe asperior a
specie prosperorum. Plurimos enim supplantaverunt secundæ res, quos supplicia acerba non
fregerant. Producitur è carcere nutu regio, in- Gen. 41. 14. 8. & seq.
terpretatur somnium, eligitur ut honore præstantior esset omnibus Ægyptus, regi secundus,
esurientibus populis alimenta divideret. Obji- Gen. 42. 6. & seq.
ciuntur ei fratres, qui eum ad servitutis injuriam non fraterno amore vendiderant; ut vel
contumeliæ & appetitæ salutis dolore tentatus
excuteret germanitatis affectum. Sed vir justus Gen. 44. 2. & seq.
oblitus est contumeliam, cumulavit gratiam;
eoque se magis fratrem voluit exhibere, quo fratres ipse non fuisset expertus. Denique hoc munere [b] & fratres recepit, & patrem pia fraude b
quæsivit. Quid igitur aliud melius diceret sanctus
Joseph, quam istud ad Dominum: *Nisi quia lex tua meditatio mea est, tunc forsitan perissem in humilitate mea?*

32. Fertur prophetæ cuidam (& plerique *fe- *
runt quod Esaiæ in carcere posito) cùm mole
imminentis urgeretur exitii, dixisse diabolum:
Dic quia non à Domino locutus es quæ dixisti,
& omnium in te mentes affectusque mutabo; ut
qui indignantur injuriam, absolurionem consequerant. Sed ille gratius judicavit pro veritate supplicium, quam pro adulatione beneficium. Quod
utique non fecisset, nisi meditatione Legis fuisset
exercitatus.

33. Sit ergo nobis quotidiana lectio pro exercitio, ut quæ legimus, meditemur imitari. In hac
desudemus virtutum palæstra; ut cùm increpuerint tentamenta, non tamquam inexercitatos, non tamquam expertes spiritalium ciborum,
& adtenuatos jejunio lectionis, tentationum tempus inveniat. Quod si *athleticis epulis pastam *
animam nostram potuerit invenire: si sit Evangelicus succus in nobis: si apostolicis escis maturitas nostræ mentis toros, animæ robusta solidaverit: si frequenti meditatione memoria tenax
præceptorum cælestium parata ad tempus exempla depromserit, nulla tentationum poterit nos
perturbare congressio.

34. Sequitur versus quintus: *In æternum non oblivsicar justificationum tuarum; quoniam in ipsis* ℣. 93.
vivificasti me. Lex secundùm Apostolum pæda- Galat. 3. 24.

*. Translatum ex arena: de quo vide notam ad calcem col. 560.

a. Mss. tex haud malæ notæ: *longe asperior acie prosperorum.* Non absurde. Diabolus enim primo adversa, dein prospera quasi diversas acies instruere in electos solet.

b. Sic edit. omnes, ac mss. aliquot. Alii vero plures, neque deteriores: *Et patrem recepit, & fratrem pia fraude quæsivit.*

* Hic evidenter innuit Ambrosius communem scriptorum sui temporis fuisse opinionem, Esaiam jussu Manassis regis in duas partes sectum occubuisse. Sed huic sententiæ quidam cum Tostato refragantur, quibus proinde relata ab Ambrosio diaboli verba de alio propheta explicanda sunt.

*. De victu athletico diximus ad Psal. 43. num. 1. col. 885.

gogus est parvulorum, donec ad perfectæ fidei A maturiorem quamdam veniamus ætatem. In Lege autem mandata sunt, justificationes, testimonia, justitiæ, præcepta. Vivificamur ergo in Lege; unde & ait Apostolus: *Lex autem non est ex fide: sed qui facit illam, vivet in ea.* (Ibidem. 12.) Sed quia idem supra ait: *Quoniam in Lege nemo justificatur,* (Ibidem. 11.) intelligis utique quia justificatio Legis species est & imago, non veritas. Secundum veritatem ergo ad perfectionem nemo iustificatur in Lege, secundum speciem justificatur. Ergo sanctus Prophe- B ta, qui adhuc in Legis justificationibus vivebat, [a] videbat autem fulgorem Evangelii; quasi memor veteris disciplinæ, Legi tamquam pædagogo utili gratiam reservabat. Considera aliquem excedentem ex ephebis in divitiis & honoribus constitutum, pædagogo suo honorificentiam reservantem, cujus officiis informatum se esse cognosceret; ut maturiorem regere posset ætatem.

(Exod. 12. 28.) 35. Monet siquidem etiam ipsa Lex, ut his qui C nobis aliquando profuerint, nequaquam esse debeamus ingrati. Nam sicut habemus in veteri Testamento, pascha celebratum est in Ægypti finibus, cùm adhuc sub rege Pharao positi patres nostri deplorarent miseræ servitutis injuriam: & postea liberati rursus [b] in terra repromissionis (Josue 5. 10.) pascha celebrarunt: superius ad commonitionem, posterius ad recordationem. Si quis ergo interroget Hebræum qua ratione in Ægypto, pascha celebratum est, respondebit: Quia regi D Pharao adhuc servitutis vinculo obnoxii tenebamur, ille agnus patrum populum liberavit, ille agnus vocavit ad libertatem, ille agnus maris profunda solidavit; ut Ægyptum transire possemus. Quoties ergo pascha celebramus, meminisse debemus veteris servitutis, & novæ libertatis: quid fuerimus, & quid acceperimus. NON ENIM potest plene quis intelligere quid acceperit, nisi meminerit ante quid fuerit.

36. Non ergo obliviscamur quia dominus Je- E sus, agnus Dei, mundi hostia solvit nos gravium nexibus delictorum, quibus Pharao ille teterrimus non unius Ægypti, sed sæculi istius princeps vinculo servitii gravis nos tenebat adstrictos. Non obliviscamur in æternum; ut cùm venerimus in illam vere terram repromissionis, ubi est regio vivorum, meminerimus quanta hîc nobis Pharao dirus intulerit, quot perpessi in hoc sæculo simus, quibus tandem erepti malis; & agamus gratias eripienti nos domino Jesu, qui per- F turbatorem omnium fecit esse captivum.

(℣. 94.) 37. Sequitur versus sextus: *Tuus sum ego, salva me, Domine; quoniam justificationes tuas exquisivi.* Facilis vox, & communis videtur, sed paucorum est. Satis rarus est enim qui potest dicere Deo: *Tuus sum.* Ille enim dicit, qui adhæret Deo totis sensibus, qui aliud cogitare non noverit. Ille hac voce utitur, qui potest dicere: *Ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.* (Johan. 14. 8.) Numquid hac voce utitur avidus pecuniæ, honoris, potestatis? Multis non est satis Deum scire, & quidem pluribus. Tanti populi, tantæ nationes, tanti divites paupertatem putant Domino servire: & qui supra omnes est, illis exiguus & angustus est: illis non est satis Dei filius, in quo sunt omnia. Denique ille dives in Evangelio, cui dictum est: *Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes, & da pauperibus,* (Matth. 19. 21.) Deum sibi non sufficere judicavit. Denique & contristatus est, quasi (Ibidem. 22.) quod plus esset relinquere juberetur: quod minus esset, eligere. Ille ergo dicit: *Tuus sum,* qui potest dicere: *Ecce omnia reliquimus, & sequuti sumus te.* (Ibidem 27.)

38. Apostolorum itaque vox ista est, nec omnium tamen apostolorum. Nam & Judas apostolus fuit, & in convivio Christi inter apostolos recumbebat. Dicebat & ipse: *Tuus sum,* sed voce, non corde. Venit, & *introivit in eum satanas,* (Johan. 13. 27.) & cœpit dicere: Non est tuus, Jesu, sed meus est. Denique ea quæ mea sunt, cogitat; quæ mea sunt, in pectore suo volvit: tecum epulatur, & mecum pascitur: à te panem accipit, à me pecuniam: tecum bibit, & mihi tuum sanguinem vendit: tuus est apostolus, & meus est mercenarius.

39. Non potest dicere sæcularis: *Tuus sum*; plures enim dominos habet. Venit libido, & dicit: Meus es; quia ea quæ sunt corporis, concupiscis: in illius adolescentulæ amore te mihi vendidisti, in illius concubitu meretricis pretium pro te annumeravi. Venit avaritia, & dicit: Argentum & aurum quod habes, servitutis tuæ pretium est: possessio quam tenes, juris tui emtio, venditio libertatis tuæ est. Venit luxuria, & dicit: Meus es; unius diei convivium, pretium tuæ vitæ est: ille sumtus epularum, [c] tui capitis licitatio, tui est summa contractus; & quod pejus est, caro emtus es, vilior cibo es tuo: pretiosior est unius diei mensa tua, quàm totius temporis vita. Inter calices te redemi, inter epulas adquisivi. Venit ambitio, & dicit tibi: Plane meus es. Nescis quod ideo imperare aliis te feci, ut mihi ipse servires? Nescis quod ideo potestatem in te contuli; ut meæ te subjicerem potestati? An ignoras ipsi domino Salvatori dictum esse ab hujus mundi principe, cùm ei ostendisset omnia regna mundi: *Hæc omnia dabo tibi, si procidens adoraveris me.* (Matth. 4. 9.) Ante ergo ipse subjicitur, qui alios vult habere subjectos. Veniunt omnia vitia, & singula dicunt: Meus es. Quem tanti competunt, quam vile mancipium est!

40. Quomodo ergo tu qui hujusmodi es, potes Christo dicere: *Tuus sum*? Respondebit tibi ille: *Non quicumque dicit mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum:* (Matth. 7. 21.) non quicumque dicit mihi: *Tuus sum,* meus est. Meus plane es, si vocem non redarguat conscientia, si sermonem tuum animus aut opera non refutent. Ego non nego meum esse eum, qui ipse se non neget, aut certe si pro me se ipsum sibi abneget. Nolo habere servulum pluribus dominis servientem. Nam quomodo meus est, si mihi dicat verbo: *Tuus sum,* & operibus neget, & factis se diabolo adjudicet & obstringat? Non est meus quem libido succendit; quia mea est castitas. Non est meus quem cura spoliandi mi-

a. Parisi. quædam edit. *vivebat autem fulgore Evangelii.* Aliæ ac mss. omnes, *videbat* &c. Iterum cunctæ edit. *veteris disciplina legis, tamquam.* Et infra, *honorificentiam reservatam habere.* Contra omnes mss. utrobique, ut nos in textu.

b. Cod. Aud. Vind. Colb. unus, & Nav. item unus, *in terra resurrectionis.* Quam locutionem Ambrosio novam non esse jam advertimus.

c. Edit. Am. & Era. cum mss. aliquam multis, *tui capitis litatio*, quidam, *licitatio.* Et post pauca mss. septem, *carne emtus es, vilior cibo* &c. Melius alii & edit. ut nos supra: ubi subintellige, *pretio.*

a nores exagitat; [a] quia mea integritas est. Non est A meus quem ira mobilis inquietat; quia mea tranquillitas est. Non est meus vini crapula temulentus in lucem, ambitione gloriæ sæcularis ebrius, qui in periculum non possit sobriæ moderationis servare vestigium. Pax sum ego, litigare non novi. Quid mihi ad eum de quo veniat diabolus, & dicat: Meus est; nam mihi sua colla curvavit, mea in illo plura reperio: nomen sibi tuum vindicat, & meum munus?

41. Non est ergo Christi, nisi qui est alienus à B crimine: non est Christi, nisi qui potest semper se Christi servulum demonstrare. Nam si quis mutabilis est, [b] ut ego aut mœrore mutor, aut indignatione, venit ira, & dicit: Meus est: ante horam meus erat, spero quod iterum meus fiat. Venit tristitia, & dicit: Meus est: ante horam in mea possessione fuit, in meo jure: erigere animum præ mœrore non poterat, nec oculos levare; & si triste aliquid acciderit, ad me illico reverretur. Quis ergo est Dei, nisi qui potest dicere: *Nihil mihi conscius* C *sum*? (1. Cor. 4. 4.) Ideo dicebat Paulus apostolus Jesu Christi, quia nulli alii obnoxius tenebatur. Ego autem nunc Dei mei sum, nunc tristitiæ, nunc iracundiæ, nunc verbi otiosi; & ideo qui plures dominos habet, non potest uni dicere: Domine Jesu, *Tuus sum*. Unde arbitror etiam de hujusmodi dominis dixisse Paulum: *Nam etsi sunt qui dicantur dii sive in cælo, sive in terra.... nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia, & nos in illo: & unus dominus Iesus, per quem omnia, & nos per ipsum.* (1. Cor. 8. 5. & 6.) Verbi igitur totus D erat apostolus Paulus; ideo dicebat: *Quoniam experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus.* (2. Cor. 13. 3.) Ille ergo dicebat, Christi sum; & respondebat ei Dominus: Meus es. Qui vere dicit: *Tuus sum*, audit à Domino: Meus es. Denique de ipso Dominus ad Ananiam, cùm mitteret eum ad sanandum Paulum, ait: *Vade, quoniam vas electionis est mihi.* (Act. 9. 15.) Et quia perseveravit Christi esse, quasi impleto certamine, coronam meruit invenire justitiæ.

42. Recte ergo propheta David dixit: *Tuus sum,* E qui semper in Domino mansit. Et qua ratione dixerit: *Tuus sum*, addidit: *Iustificationes tuas exquisivi*, hoc est, nihil aliorum quæsivi, sed id solum quod tuum est desideravi. Alii quærunt monilia pretiosa, ego solas justificationes tuas quasi quædam serta justitiæ: alii domum ad domum, villam ad villam jungunt, quasi soli habitare possint in terra hac, & elementum volunt occupare commune, alii possessionem aeris ipsius vindicare: mihi in tuis justificationibus omne patrimonium F est. Nescio possidere nisi quod tui juris est. In tuis eloquiis spiritalis mihi cura refulsit argenti. Mihi portio Deus est. *Tuus sum ego*; quia pars mihi hereditatis non in auro, non in argento est, sed in Christo Jesu.

℣. 95. 43. Sequitur versus septimus: *Me exspectaverunt peccatores, ut perderent me: testimonia tua intellexi.* Potest vox ista convenire martyrio, in quo positus sanctus jam de judicio persecutoris egressus dicat: *Me exspectaverunt peccatores, ut perderent* A *me*, hoc est, adhibuerunt omnia genera pœnarum, omnes artes persuasionum: sed de proposito abducere nequiverunt. Vicit fides vitæ hujus illecebram, corporisque cruciatum. Exspectaverunt peccatores, ut de me triumphum referrent: sed gratias Christo, qui mihi dedit de persecutoribus triumphare. Redite victi, qui sperabatis vos esse victores: redite dejecti, qui veneratis superbi. *Vbi est, mors, victoria tua? Vbi est, mors, aculeus tuus?* (1. Cor. 15. 55.) Non tua jam, sed nostra [c] cœpit esse B victoria; quia in te vincimus, in qua antea vincebamur. Bene ergo dicit martyr: *Me exspectaverunt peccatores, ut perderent me.* Post momentum, immo in corpore adhuc situs videt deducentium choros, Angelorum gaudia. Qui enim super unius peccatoris conversione lætantur, quanto magis in passione justorum? Videt gloriam, & ait: Me exspectaverunt justi, ut deducerent me. Videt dominum Jesum, & ait: Me exspectavit Christus, ut coronaret me.

C 44. Aliter qui vult intelligere: Multi, inquit, peccata persuadere, [d] atque extorquere conati sunt mihi: alius adulterium, alius hominis necem, alius oppressionem viduæ vel pupilli, alius aliud; & putabant me suis retibus esse capiendum. *Exspectaverunt me, ut perderent* contagione peccati: sed ego non illecebris peccatorum mentem à studio divinæ cognitionis averti, nec intentionem meam, Domine, à mandatorum tuorum serie declinavi: sed *intellexi testimonia tua*. Si enim non in- D tellexissem, peccatores me utique illi perdidissent. Quæ intellexi utique sensu, etiam operibus secutus sum; neque enim nudus intellectus est, sed quem etiam facta testantur. Denique *Beatus qui intelligit super egenum & pauperem.* (Psal. 40. 2.) Ille utique intelligit super pauperem, qui largitur pauperi. Nam quid prodest misereri inopis, nisi alimoniam eidem largiaris?

45. Sequitur versus octavus: *Omnis consummationis vidi finem: amplificum mandatum tuum* E *valde.* (℣. 96.) Non possumus in omnibus vim græci sermonis exprimere: major in græco plerumque vis & pompa sermonis est. Τέλος dicitur græce, quod nos latine & finem dicimus & consummationem: τέλος autem & consummationis ipsius finis est, sicut finis Legis est Christus ad justitiam omni credenti. (Rom. 10. 4.) Habes scriptum: *Ecce ego vobiscum sum .... usque ad consummationem sæculi.* (Matth. 28. 20.) Consummatio ergo sæculi finis sæculi est: finis autem omnium Christus. Consummationes autem multæ. Est F consummatio, quando resurrectio est ad salutem. Consummatum quoque opus dicitur perfectum opus. Consummata malitia dicitur, id est plena, cui nihil desit ad studium & artem nocendi. Est consummatio hominis, & multæ consummationes, donec ad perfectum veniat.

46. Legimus ergo & consummationem sæculi, legimus & finem. De consummatione sæculi supra posuimus exemplum, quam sequitur resurrectio: *Sicut* enim *in Adam omnes moriuntur: ita & in Christo omnes vivificabuntur.* (1. Cor. 15. 22.) Post resurrectionem

a. Ita cuncti mss. Edit. vero, *quia mea largitio est. Non est meus quem aura mobilitatis inquietat .... illuvie ambitionis impurus, gloria sæcularis cupidus, ebrius in periculum, qui non potest* &c. Solus Reg. cod. *quia mea largitio est*, cetera cum aliis convenit.

b. Edit. omnes, *ut ego qui aut mœrore .... non est Christi. Venit* &c. Cod. manu exarati, ut in corpore.

c. Mss. octo, *quod cœpisti esse victoria.* Unus, *quia cœpisti esse, est victoria.* Et post tres voces pro, *in qua antea*, mss. duo legunt *qua antea* &c.

d. Edit omnes, *atque ex pectore fidem extorquere.* Sed verba, *ex pectore fidem*, in scriptis cod. prætermittuntur, nec videntur contextui necessaria.

Ibidem. 23. & 24. consummatio: *unusquisque autem in suo ordine: primitiæ Christus, deinde ii qui sunt Christi, qui in adventum ejus crediderunt: deinde finis, cùm tradiderit regnum Deo & Patri, dum evacuaverit omnem principatum & potestatem.* Ergo consummationem sæculi sequitur finis juxta Apostolum. Unde colligitur quod sequatur finis omnem consummationem. A

1. Johan. 5. 19. 47. Mundus in maligno positus est, ut dixit Johannes; ergo & sæculum in maligno est, mundus plenus peccati. Consummaverat malitiam suam mundus, sicut consummaverat Saul, cujus B 1. Reg. 20. 31. videns consummatam malitiam Jonathas filius in David prophetam, eidem nuntiavit ut declinaret & fugeret. Est ergo consummatio malitiæ, consummatio peccatorum. Venit agnus Dei, qui tulit peccatum mundi, qui est Christus Jesus, finis Legis, principium & finis, & remissio peccatorum. Hunc finem consummationis vidit Propheta in spiritu, qui consummatum sæculi aboleret errorem: vidit sanguine ejus diversa omnium pec- C cata mundari. Bene ergo dixit: *Omnis consummationis vidi finem*; hoc est, vidi consummati adulterii remissorem, vidi consummatæ luxuriæ atque lasciviæ, consummatæ crudelitatis atque sævitiæ, omnis postremò flagitii per crucem suam delicta donantem.

48. Est etiam consummata virtus, consummata sapientia, consummata justitia, sed habet finem. Rom. 10. 4. Finis omnium virtutum Christus, qui *finis est Legis ad justitiam omni credenti.* Vides quia finis est D fidei? Bene ergo ait: *Omnis consummationis vidi finem.*

49. Nunc quia consummationis finem agnovimus, agnoscamus quid sit: *Latum mandatum* Matth. 7. 14. *tuum valde.* Legimus quod angusta sit porta per quam ingrediantur, qui æternæ vitæ fructum adipiscuntur. RARA ENIM virtus & difficilis passionum tolerantia. Plures sunt qui sæculi hujus spatiosa sectentur, qui dicant: Angusta & arcta nobis est via, quæ ad Dominum ducit, conteri- E mur in illa, relinquamus eam. Quomodo ergo dicit Propheta latum mandatum Dei, & valde latum? Ideo quia angustæ viæ latum mandatum necessarium est. Denique hic ipse Propheta ait: Psal. 4. 2. *In tribulatione dilatasti mihi.* Et iterum: Psal. 117. 5. *In tribulatione invocavi Dominum, & exaudivit me in latitudine.*

50. Hæc latitudo mandatorum cælestium cor Prophetæ dilatabat & Apostoli. Denique & ipse 2. Cor. 6. 11. dicebat: *Os nostrum patet ad vos, ô Corinthii, cor* F *nostrum dilatatum est.* Dispensando enim cælestia mandata, cor suum dilataverat: & quod ante persecutionis perfidia coartabat, hoc Christi amplificavit gratia. Et qua ratione latum mandatum? Ne nos coartemur angustiis mandatorum. Unde Ibidem 12. ait: *Non angustiamini in nobis.* Si hoc Paulus, quanto magis Christus, qui clausa reseravit? Ergo dicit: Nolo coartetur in me populus meus. In angusto virtutum tramite debet latitudo præcepti mei viantibus esse solatio; ne quis deficere possit, aut conteri.

A 51. Ambulemus ergo in Dei mandato; quia satis latum est. Est enim latum mandatum sapientiæ, quæ in exitu canitur, in plateis autem fiducialiter agit; πλατεῖα enim græci sermonis est, quæ latine dicitur latitudo. Dilatemus igitur cor nostrum; ut recipiamus apostolicæ vim sententiæ, quæ ait: *Capite nos.* Recipiamus ergo ejus 2. Cor. 7. 2. sermones in cor nostrum: induamus viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, patientiam. O homo, quam latus es, si ad amplitudinem B præceptorum cælestium sinum mentis tuæ expandas! Quam latum mandatum est caritatis! *Diligite*, inquit, *inimicos vestros.* Omnes utique in Matth. 5. 44. affectu caritatis inclusit, qui non exclusit inimicos. Quis enim videtur exceptus, cùm recipiatur inimicus? Unde Apostolus, *Si fieri*, inquit, *potest* Rom. 12. 18. *...cum omnibus hominibus pacem habentes.* Non potest hoc Judæis dici, non gentibus, ut cum omnibus pacem habeant. Illi vix suos diligunt: Christiano etiam inimicos non licet non amare. CHRIS- C TIANUM cùm dico, perfectum dico; in Christo enim plenitudo divinitatis est, cujus nomen usurpas. Qui vocabulum geris, interpretationem vocabuli perfectionemque cur refugis? Audi latum mandatum: *Benedicite eos qui persequuntur vos .... & nolite maledicere.* Ibidem. 14. Iste ipse qui latum dicit esse mandatum, probavit supra dicens: *Illi quidem* Psal. 108. 4. *detrahebant, ego autem orabam.* Quid orabas, David, dicito nobis ipse. Sed dixisti; legi enim dicentem: *Maledicent illi, & tu benedices.* Ibidem 28.

D
SERMO DECIMUS-TERTIUS.

מ Mem.

1. [a] MEm littera tertia-decima significat in alio interprete *viscera*, in alio *ex ipsis*: & utrumque non discordat à textu. Nam statim primus versus internorum viscerum caritatem exprimit, quæ utique ex intimis procedit medullis, & quodam nexu caloris implicatur ossibus. a

E 2. Denique in Threnis Hieremiæ textus litteræ hujus hoc continet: *Ex alto suo misit ignem in* Thren. 1. 13. *ossibus meis.* Bonus ergo Deus qui nobis immittit unde diligentes eum, meritum sub conspectu ejus invenire possimus. Quem mittat ignem, ipse nos doceat: *Ignem veni mittere in terram, & quid volo,* Luc. 12. 49. *nisi ut accendatur?* Bonus ignis quem desiderat omnium Salvator accendi, cùm præsertim ipsum Deut. 4. 24. Deum legerimus ignem esse, qui nostra peccata consumat, intimisque pectoribus nostris suæ divi- F næ cupiditatem cognitionis infundat, atque ardeat in nobis cor nostrum, cùm legimus divinarum seriem scripturarum, si forte aliquid quo aperiantur propheticæ lectionis occulta, intellectu adsumimus spiritali. Hoc igne Cleophas cor suum Luc. 24. 32. dicebat ardere, cùm ipsi & socio ejus Christus Scripturas aperiret. De hoc igne dixit Dominus in libro [b] Ezechiel: *Ecce proficiscar in Ierusalem, &* b Ezech. 22. 19. & 20. *exsufflabo in vos ignem iræ meæ; ut tabescatis à plumbo, & ferro, & reliquis materialibus.* Profunda in verbis usitatis videmus mysteria. Totum hoc spiritale. Quibus precibus emereamur ut veniat

a. Ita mss omnes, paucis exceptis, in quibus legas tituli instar: *Incipit de littera decima-tertia, quæ dicitur Mem, quod sonat in latinum, ex intimis, & ut alii, ignis ex ultimis.* Et Hieronymus, ex ipsis quod additum fuisse obscurum non est. Edit. vero præferebant: *Mem littera* (Rom. edit. *Hebræa tertia-decima*) *sonat in latinum, ex intimis; vel ut alii, ignis ex ultimis. Et utrumque* &c.

b. Rom. edit. *Ezechiel: Ego recipiam vos in medio Hierusalem, sicut recipitur argentum, æs, & ferrum, & plumbum in medio &c. Et insufflabo super vos in igne iræ meæ, & conflabimini in medio ejus, sicut conflatur argentum in medio fornacis.*

Dei verbum, intret in Ecclesiam, fiat ignis consumens; ut exurat fœnum & stipulam, & quidquid est sæculare, consumat: grave plumbum iniquitatis, quod in plerisque est, liquefiat igne divino, & ferreus quidam peccati rigor superno mollescat incendio: meliorentur vasa aurea & argentea; ut omnis sapientium sensus, omnis sermo prudentium, flagrantium passionum calore decoctus, incipiat esse pretiosior. Bonus ignis caritatis, quo corpus omne Ecclesiæ in mutuam adolescit gratiam. Bonus ignis dilectionis, quo unusquisque sanctus ad reverentiam sui auctoris accenditur. Sed qui Deum diligit, non perfunctorie diligit: sed diligit legem ejus, præcepta custodit, justificat cor suum, non dictorum sonora prædicatione, sed studiosa imitatione factorum. Doceat igitur nos Deus quemadmodum à sanctis suis diligatur.

℣. 97. 3. Sic inquiens Propheta subjungit: *Quomodo dilexi mandatum tuam, Domine: tota die meditatio mea est.* Diligentis circa studium cognoscendæ Legis hæc vox est, quæ instruit perfectionem hominis, quam totus hic psalmus informat. Et quoniam maximum mandatum in Lege esse cognovit, ut diligamus dominum Deum nostrum ex toto corde nostro, & ex tota anima nostra, sui imitatione nos quoque, quos erudire studet, vult esse perfectos, dicens: *Quomodo dilexi mandatum tuum, Domine.* Hoc ipso caritas crescit affectu, quod ipsum testem advocat, cui munus dilectionis impenditur: nec speciem, sed plenitudinem caritatis tali conventione testatur. Hac usus est Petrus: *Tu scis*, inquit, *Domine, quia diligo te.* (Iohan. 21. 15.) Sed qui diligit Dominum, legem ejus diligit, sicut Maria diligens Filium, omnia verba ejus in corde suo, materno conferebat affectu. (Luc. 2. 51.) *Diligens te, feci voluntatem tuam*, scriptum est. (Esai. 48. 14.) Ideo commisit & Christus Petro, ut pasceret gregem suum, & Domini faceret voluntatem; quia caritatem ejus agnovit. (Ioan. 21. 18.) Qui enim diligit, ex voluntate facit quæ sibi sunt imperata: qui timet, ex necessitate. Itaque Dominus operationes servulorum suorum spontaneas probat potius, quam coactas. Ideo ex servis liberos facit; ut magis voluntatum nostrarum munera, quam necessitatum obsequia conferamus.

4. Non potest dicere Marcionista: *Quomodo dilexi Legem tuam*, qui Legem non suscipit. Non potest dicere Judæus, qui Legem spiritalem ignorat: & litteram Legis nudam, non sensum Legis intellectumque meditatur. Solus ergo dicit Christianus, qui multum jam Legis cognitione profecerit, qui non pœnam Legis pavido corde formidet: sed divina mysteria veri Hebræi, veri sabbati, veræ remissionis[a] intrepido rimetur affectu. Vere ergo diligit, qui sine tristitia, sine timore, voluntario potius studio quam coacto præcepta conservat.

℣. 98. 5. Alius versus: *Super inimicos meos*[b] *intelligere me fecisti mandata tua; quia tu es.* Cito probavit diuturnæ meditationis effectum, quando intellexit super inimicos suos Domini mandatum. Sed quos habet inimicos Propheta, qui aut sui populi viros legitima debet caritate complecti, aut alienigenas Evangelica prædicatione invitare ad Dei gratiam? Feræ consortem naturæ suæ diligunt: quomodo dilectionem conformis sui Propheta respueret? Esse igitur justam aliquam causam oportet, qua ii quos significat, jure videantur inimici. Ea quæ sit possumus investigare, si meminerimus quia alibi idem iste dixit: *Et super inimicos tuos tabescebam, & justo odio oderam illos.* (Psal. 138. 21. & 22.) Istos ergo Evangelica auctoritate suos inimicos dicit esse, qui inimici sunt Dei. Nam si is qui non relinquit parentes propter Dei nomen, non est Deo dignus: quanto magis qui diligit ejus inimicos, acceptus Deo esse non poterit? Quos ergo inimicos habet? Si gentiles:[c] quomodo, quos prophetico credituros spiritu prævidebat? Denique ut benedicant & ipsi Dominum, in superioribus adhortatus est. (Psal. 66. 4.) Et quæ magna laus super eos intelligere, qui metalla & saxa venerando, similem rigorem stuporis adtraxerint?

6. Quos igitur habet inimicos, nisi hæreticos? Ipsi enim sunt impugnatores fidei, veritatis inimici. Quos, nisi Judæos? Ipsi enim graviores inimici, qui ex amicis facti sunt inimici. Super eos intelligit, qui Legem spiritalem esse intelligit. Quid ergo prodest Lex, si finem Legis ignores, si mysterium nescias, si sacramenta non noveris? Judæis ex ovibus agnus occiditur pro celebritate paschali: nobis pro redemtione mundi unigenitus Dei, partus Virginis immolatur. Quid proficiunt Judæi, quod sanguine agni domos & postes suos illiniunt? Nihil utique; quoniam ligna his aut saxa prodesse non possunt. Nobis proficit omne mysterium, qui abhorrere credimus à gratia spiritali; ut habitationes nostras sanguine pecudis cruentemus, ora nostra cruore tingamus: sed corpora nostra *sacramento crucis Dominicæ consecramus, & confessione mortis Domini nostri Jesu Christi sanctificamus oris alloquia. *Corde enim creditur ad justitiam: ore autem confessio fit ad salutem.* (Rom. 10. 10.) Quid prodest quod Hebræi aurem servuli pertundunt subula, & præputia sui circumcidunt corporis? Non intelligunt penitus quid Lex divina discernat. Signa sunt ista, non veritas. Sed ille intelligit, qui cor suum spiritali circumcisione castificat; ut colluviem omnem corporeæ labis emundet. Ille intelligit, qui subulam & aurem, mentis vigore transcendit, & illam animam quam pertransivit gladius ad revelanda cordis occulta, perpetuæ præmio libertatis adtollit: vel examinandis sermonibus sollicite serviens, quoscumque virtutis suæ aure susceperit, mysterio sanctificat spiritali. Azyma sibi Judæus quotannis facere consuevit, & nescit se malitiæ esse fermentum. Sed qui intelligit quid sit vetus expurgare fermentum, ne totam massam corrumpat; veterem hominem cum actibus suis expurgat, ut fiat nova conspersio veritatis. Judæo ista dicta sunt, & Christianus audivit; quia dum aurem suam ille subula pertundit, audire non potuit: vulneratam aurem gerens, non Legis, sed stultitiæ suæ subula

a. Mss plurimi, & cum his cunctæ edit. *intrepido miretur affectu.* Melius alii, *intrepido rimetur* &c

b Vet. edit. ad marginem, *prudentem me fecisti mandato tuo; quia in æternum mihi est.* Huc accedunt mss. aliquot. Alii autem, *edocuisti me mandatum tuum, quia in æternum.* Alii denique cum edit. ut nos in textu.

c. Edit. *Quomodo super inimicos intellexit, quos* &c Non male. Melius tamen mss. cod *quomodo, quos* &c Hic enim subintelligitur, *inimicos habet*, post verbum, *prævidebat.*

*. *Sacramento*, id est, baptismo, vel forte signo crucis. Namque ejus usum priscorum Christianorum pietati familiarissimum fuisse passim legimus in sanctorum Patrum monumentis.

cruentavit aurem suam. Ille audiendo quæ spiritaliter revelantur, perforavit aurem suam ferro; A maluit enim in ferrum quam in Verbum credere. Ideo servit, ideo liber esse non meruit, ideo nec completi temporis ei gratia suffragatur; quia plenitudinem temporis non recepit, quo Filius Dei missus est ad salutem, & venit ad redemtionem, factus sub Lege, natus ex Virgine, victor mortis, largitor resurrectionis. Manet ergo vulnus illi, cui Christus non surrexit. O vulnus quod farciri non possit, nisi forte relinquat subulam, B & sumat sibi [a] gladium quem pro Christi nomine non refutet, vel quo corporalia à spiritalibus, umbram à veritate distinguat: sumat Dei verbum, gladium bis acutum, & ex illo divino ore doceatur mandatum Domini, præscriptum Legis agnoscere, quod non temporalis habeat observantiam celebritatis, sed salutaria & sempiterna remedia succo gratiæ spiritalis infundat.

7. Tota ergo die in Lege meditare: non perfunctoria tibi debet esse transcursio. Si agrum C emere velis, si mercari domum, prudentiorem adhibes, & quid juris sit, diligenter consideras: & ne in aliquo forte fallaris, tibi ipse non credis. At nunc tu ipse emendus es tibi: de tuo pretio tractatur, considera quid sis, quod nomen habeas, quid adquiras tibi, non agrum, non pecuniam, non gemmarum monilia: sed Christum Jesum, cui nulla possunt pretia, nulla ornamenta conferri. Adhibe tibi consiliarios Moysen, Esaiam, Hieremiam, Petrum, Paulum, Johannem, ipsum D magnum consiliarium Jesum Dei Filium; ut adquiras Patrem. Cum his tractandum, cum his tota conferendum est tibi, tota meditandum die; sicut meditabatur David, & hæc erat illi sola meditatio. Non sæcularibus animus traducebatur illecebris, non pecuniaria coacervandi patrimonii cupiditate flagrabat: non proferendi limitis, excludendique finitimi anxius curarum æstus studio meditationis intentum reflectebat affectum: quidquid poterat temporis dies habere, hoc E totum sola sibi in Lege meditatio vindicabat.

8. Sed etiam hoc parum est diligenti, qui velit ad beatitudinis gratiam pervenire. Beatus enim die ac nocte meditatur in Lege. Angustior dies est meditatione doctrinæ. Non tantus dies in tempore, [b] quantus meditator in Lege. Unde vide ne illud magis videatur significare, quod ei qui in Lege meditatur, semper dies est, & lumen sine defectu, quod nullæ tenebræ noctis interpolent. Alinquin quomodo negligentiorem in processu F operis declararet, quem diligentiorem in ipsis operis sui Propheta principiis esse voluisset? In die ergo meditator Legis, & Evangelii prædicator.

9. Et fortasse illi * qui novum non recipiunt Testamentum, in nocte legerunt, & ideo nescierunt neque intellexerunt. Unde Salvator, ne etiam nos legeremus in tenebris, admonet dicens ambulandum in die, quia non offendit qui in die ambulat; (Johan. 11. 9. & 10.) videt enim gratiam lucis. Qui autem ambulat in tenebris, scopulum offensionis incurrit.

10. Sequitur: *Super omnes docentes me intellexi; quia testimonia tua meditatio mea est.* (℣. 99.) Doctrinam profitentur scribæ Judæorum; quia Legem & prophetas ipsi priores habere meruerunt. Sed illi profitentur docere, sed non docent. Ei autem populo qui ex gentibus credidit, competit dicere: *Super omnes docentes me intellexi;* quia illi non intellexerunt. Respondet Judæus: Unde habuisti intelligere? Scriptum est: *Interroga patrem tuum, & annuntiabit tibi: seniores, & dicent tibi.* (Deut. 32. 7.) Ego sum Pater tuus, me interroga. *Sed etsi interrogavero, non respondebitis mihi*, dixit Jesus: (Luc. 22. 68.) [c] & ex illo respondere non possunt, & ex illo supra illos intelligo qui non intelligebam; quia testimonia didici, quæ ille non novit. Didici: *Qui sequitur me.... tollat crucem suam.* (Matth. 16. 24.) Didici: *Diligite inimicos vestros.* (Matth. 5. 44.) Et ideo optat anathema esse Paulus pro fratribus genere, inimicis fide. (Rom. 9. 3.)

11. Videretur inconveniens esse verecundiæ prophetali hujusmodi usurpatio; eo quod præsumserit dicere quod super omnes docentes intellexerit, cùm vel Legem Moyses acceperit à Domino, (Exod. 19. 7.) & populo ejus instituta tradiderit, Aaron, (Exod. 28. 1. 2. & seq.) sacrificiorum omnium decurso ritu, sacerdotalem docuerit disciplinam, Jesus Nave significaverit quemadmodum circumcisio possit iterari, (Josue 5. 2. 3 & seq.) Samuel unctionis propheticæ pariter ac regiæ sacramenta monstraverit. (1. Reg. 16. 13.) Videretur, inquam, incongrua præsumtio, nisi præmisisset superiora, quibus non immerito super docentes intellexisse se comprobaret. Debuit hanc adsumere confidentiam, qui docebatur à Domino: & mandatum quod docebatur, Domini erat, (Sup. ℣. 2.) & ipse Dominus qui docebat. Merito super omnes intellexit, quem docebat ipsa Sapientia. Unde & alibi ait: *Beatus quem tu erudieris, Domine, & de lege tua docueris eum.* (Psal. 93. 12.)

12. Ostendit igitur quod divinum est homines docere non posse: & ideo qui docere præsumunt, nesciunt; sed agnoscit discipulus qui docetur. [d] In quo præter donum scientiæ quod de Spiritu sancto fuerat consecutus; moralis quoque suavis locus est, quod multi docentes sunt qui quod non intelligunt, docere se dicunt: & plurimi sunt discipuli qui studio suo adsequuntur & industria quod non didicerunt à magistris. Denique ante nos quidam interesse dixit inter docentes atque doctores; fortasse hoc arbitratus quia doctores sunt aliorum judicio ad hoc munus electi; docentes autem qui propria usurpatione hoc sibi munus adsumserint. Sed cedant necesse est ei doctores quoque, quem testimoniorum meditatione cælestium doctrina Dei docentis imbuerit.

13. Sequitur: *Super seniores intellexi; quia præcepta tua exquisivi.* (℣. 100.) Nec hoc quidem difficile, ut is quem Dominus docuerit, super seniores intelligat; [e] siquidem Dei gratiâ ad doctrinam, & ma-

a. Sic mss. At editiones, *gladium qua Christi nomen non refutet.*
b. Omnes edit. ac mss. aliquot; *quantus meditatus in Lege.* Et infra, *meditatur Legis & Evangelii prædicator.* Sed mss. plures ac potiores utrobique habent, *meditator.*
* Nempe Judæi, quos hic subinde vir sanctus exagitat.
c. Edit. omnes cum mss. nonnullis, *& ex illo non respondere, & ex illo supra illos intelligo, quod non intelligebant.* Alii majori numero, ut in textu; ubi post vocem, *ille*, subintelligendum videtur, tempore, quo Christus hæc verba Judæis dixit. Rursus edit. Rom. *quæ illi non noverant.* Aliæ cum mss. *quæ ille non novit*: quod referendum ad superiora: *Respondet Judæus* &c.
d. Superiores edit. *In qua? Propter donum scientiæ, quod .... consecutus. Moralis* &c. Mss. autem magno consensu, ut in corpore; nisi quod loco præpositionis *præter*, pauci legunt, *præest*; non male, si punctum transferatur post vocem *consecutus.*
e. Ita mss. prope ad unum. Vet. autem edit. *Siquidem Dei gratia erogata ad doctrinam, maturitatem ætatis supergreditur senilis.* Rom. edit..... *doctrina, maturitatem ætatis supergrediatur senilis.*

Sap. 4. 19. turitatem ætatis progrediatur senilis. Cùm enim A
ætas senectutis vita immaculata sit, utique doc-
trina vitæ immaculatæ senilem præstat ætatem.
Denique excusanti Hieremiæ quod juvenis es-
Hier. 1. 7. set, responsum est: *Noli dicere, juvenis sum*; eo quod
non æstimaretur juvenis definitione divina, qui
canam haberet prudentiam, quæ sanctificationis
cælestis granâ reluceret.

14. Verumtamen non mihi videtur se ipsum
laudare Propheta, & præferre senioribus, cùm
Eccli. 8. 11. legerit: *Non te prætereat narratio seniorum: & ipsi* B
enim didicerunt à patribus. Nam & alibi dixit Si-
Eccli. 32. 13. rach Sapientia: *Ubi sunt senes, non multum loquaris.*
Sed novit quibus se præferat senioribus, invete-
ratis scilicet in peccato, & veterno impietatis, at-
que senio perfidiæ delirantibus. Illi sunt seniores
plebis de quibus dictum est qui dominum Jesum
Pilato præsidi tradiderunt: *Convenerunt* enim *sa-*
Marc. 14. 53. *cerdotes, & scribæ, & seniores*, ut ait Marcus. Et ite-
Marc. 15. 1 rum: *Fecerunt sacerdotes concilium cum senioribus; ut*
eum traderent. Et adversum apostolos in Actibus C
Act. 4. 1. & seq. eorum, quod seniores Israel convenerint, Petrus
sanctus, & Lucas Evangelista testantur. Non er-
go senili derogavit ætati: sed voce populi senioris
indocibilem Dei vetustum illum dierum Judæo-
rum fore populum prophetavit, qui quod in ju-
ventute sua non adquisierat, & in senectute inve-
nire non potuit. Namque à principio frequenti-
bus Dominum exasperavit offensis. Cujus igitur
gratiam cùm esset juvenis, non potuerat emere-
ri, hujus adventum senex non meruit agnoscere, D
a donum tenere non potuit. [a] Sensus autem in cani-
tie, indicium senectutis in sensu est, & veterani
consilii scientia intellectus maturitate, non vitæ
longævitate præfertur.

15. Exquiramus ergo mandata Dei; ut super
seniores intelligamus. Fugiamus viam lubricam
peccatorum; ut possimus præcepta custodire cæ-
lestia. Hoc enim declarant sequentia. Super se-
Gen. 25. 32. niores intellexit Jacob junior frater; quia cùm
senior frater Esau prærogativam sibi benedictio- E
nis privilegio ætatis exposcit, reliquit epulas mi-
Gen. 27. 15 & seq. tiores, dum quærit agrestes. Profecto illo in ve-
nationem, junior frater vestimenta ejus accepit,
& mihi tradidit populo nationum, materno usus
consilio. Illam ergo sapientiæ stolam quam ha-
buit antea populus Judæorum, induit me Rebec-
ca. Stola ejus bona Lex & prophetæ. Hac stola
ille populus est nudatus, nos induti sumus. Induit
nos mater illa Hierusalem, quæ in cælo est. Ac-
cedimus ergo ad Patrem, offerimus illi epulas F
mitiores, patientiæ cibos, misericordiæ lenita-
tem, intellectus suavitatem. Accipio benedictio-
nem, præripio fratri seniori gratiam spiritalem.
Venit ille, irascitur: non invenit quod accipiat.
Mater occurrit, & pio nos hortatu informat. Re-
sidet penes me stola illa bonis intexta mandatis.

℣. 101. 16. *Ab omni*, inquit, *via maligna prohibui pe-*
des meos; ut custodiam verba tua. Vere dignus qui
super seniores intelligeret; quandoquidem divi-
no est honoratus spiritu, ut seniores doceret non
solum intellectus veritatem, verumetiam pecca-
ti fugam, culpæque cautelam. Itaque cùm fragi-
litas humana prona sit, ut ad imum affectibus,
[b] & currente vestigio feratur in vitium, docet b
quemadmodum viæ istius lubricum & itineris
hujus amfractus viantem implicare non possit.
Prohibui, inquit, *pedes meos à maligna via*, hoc est,
ab istius sæculi vanitate; quia sæculum in mali-
gno positum est. Dubium quidquid est, & anci-
pitis [c] effectus, hoc malignum est; ut lux dubia, c
maligna dicitur: ita malignum est quidquid ad-
miscet malitiæ tenebras veritati. Revoca ergo
ab istius mundi lubrico pedes animi tui, & men-
tis incessum. Prohibe, inquam, resiste cupiditati-
bus, obsiste motibus qui videntur irruere, sicut
bestiæ atque jumenta; ut teneros fructus, & nova
ruris hujus nostri culta depascant.

17. *Prohibui*, inquit, *pedes meos.* Non utique cor-
poris pedes prohibent, qui mentis piæ plerum-
que obsequuntur arbitrio. Neque enim prohi-
bendi sunt, cùm prodeunt ad Dei templum, vi-
duæ opem ferre festinant, impium prævenire,
supplantare aliquem fraudulentum. Alius igitur
est pes qui jure prohibetur. Quis ille sit, ipse Pro-
pheta nos doceat: *Non veniat*, inquit, *mihi pes su-* Psal. 35. 12.
perbiæ. Est etiam pes iniquitatis, qui cito labitur,
& stare non potest, sicut pes perfidorum est, de
quibus scriptum est: *Ibi ceciderunt omnes qui ope-* Ibidem 13.
rantur iniquitatem, expulsi sunt, nec potuerunt stare.
Prohibe ergo pedes tuos, ne cadas; sunt enim non
solum criminum, sed etiam infirmitatis pedes. Et
videndum ne cadas. Et videaris tibi forsitan bene
stare: sed dicit tibi Paulus: Et tu qui stas, vide ne 1. Cor. 10. 12.
cadas. Diligenter adtende viam tuam, ut audias:
Tu autem hic sta mecum. Stans enim cum Deo, lap-
sum timere non poteris. Stans cum Deo poteris
dicere: *Eruit . . . . pedes meos à lapsu:* sed ita eruit Deut. 5. 31.
Dominus pedes tuos ab omni lapsu, si cognove-
rit quod tu prohibeas pedes tuos à lapsu. Ideo
hoc meruit David, ut Deus à lapsu pedes ejus
erueret; quoniam pedes suos ipse prohibebat, ne
præcipiti atque incauto peccatorum laberentur
vestigio: unde & potuit verba custodire divina.
Non enim custodire quis poterit, nisi potuerit
prius stare. Cùm autem custodierit, ipsi incipit
Dei Verbum ferre custodiam. Prohibitos pedes
suos à via maligna bene dicit, qui Christum viam
esse novit.

18. *A judiciis tuis non declinavi; quoniam tu le-* ℣. 102.
gem posuisti mihi. Exposuit quid esset à via mali-
gna prohibere pedem; à judiciis utique non de-
clinare divinis, & firmum atque immobile perse-
verantis innocentiæ tenere vestigium, non de-
flectere gradum, nec de curriculo avertere disci-
plinæ, sed semitis non solum veteris in Sina, sed

a. Vet. edit. *Sinceriorum autem in canitie judicium senectutis sensu est.* Rom. . . . *in cana judicium senectutis, & veterani* &c. MSS. cicys: *Sponsum* (id est promissum) duo. *Promtum autem in cana judicium senectutis in sensu est.* Ceteri denique, ut in contextu, nisi quod nonnulli habent, *judicium senectutis.*

b. Edit. ante *pronus sit ut labatur non ad unum affectibus malum, & currentem cuncta in præceps suscipiant probra, atque toto e vestigio feratur in vitium: docet quemadmodum via istius lubricam declinans semitam, itineris* &c. Rom. edit. post voces, *affectibus malum*, ita reposuit: *sed universum toto vestigio feratur in vitium, & currentem cuncta in præceps suscipiant probra. Docet* &c. MSS. vero omnes ad locum restituendum concurrunt, nisi quod in duobus legitur, *prona ut ad imum affectibus, & currente vestigio feratur in vitium, docet* &c. Non male, si vocula *ut* expungeretur. In quibusdam aliis habetur etiam *unum*, pro *imum*: ex quo errore totius loci corruptio secuta est.

c. MSS. complures, *& ancipitis affectus*, id est, quod ancipiti modo nos movet & afficit. Alii tamen non pauci, ac edit. omnes, *& ancipitis effectus.* Quod autem de maligna luce adjicitur, id procul dubio desumtum est ex illo Virg. lib. 6. Æneid.

Quale per incertam lunam sub luce maligna
Est iter in silvis.

etiam novæ Legis insistere secundum Evangelii A claritatem.

19. Est etiam Evangelii lex, de qua dicit in superioribus hic Propheta: *Psal. 9. 21.* *Constitue, Domine, legislatorem super eos: sciant gentes quoniam homines sunt.* Adventum utique Domini intelligimus [a] prophetari, & vocationem gentium quæ ante in lutum quoddam corporis hujus videbantur infixæ, voluptati corruptionis suæ tamquam fæci, & libidini inhærentes; quia Dominum nescierunt. *Ibidem. 18.* Et ideo iratus: *Avertantur*, inquit, *peccatores in infernum*; B ut non viderent descendentem & adscendentem animam domini Jesu, & converterentur ad Dominum, qui converti cùm viverent, noluerunt. *Ibidem.* Sed de illis dicit gentibus, quæ obliviscuntur Dominum.

20. Scierunt ergo & obliti sunt: tamen prophe- *Ibidem. 20.* tica benignitate orat, ut exsurgat Dominus, non prævaleat homo; ut cogitationes terrenæ, & motus omnes ferventes hujus corporis conquiescant. *Indicentur gentes*; quoniam tunc cognos- C citur Dominus, cùm timentium convertitur affectus, gravis terrore judicii: *Et discant gentes quoniam homines sunt*, luti corruptione resolubiles, & limo durescente formati: quod ante qui Legem non acceperant, nesciebant. Unde Propheta quasi & ipse turbatus terrenæ fragilitatis *Ibidem. 22.* contemplatione, ait: *Ut quid, Domine, discessisti longe?* Bene timet, qui hominem se esse cognoscit: sed quia plus timet nobis, qui sumus ex gentibus peccatores, precatur ne longe fiat à suis gentibus; D ut qui longe eramus, incipiamus esse propiores, & sciamus quia homines sumus, ad imaginem scilicet & similitudinem Dei facti, quibus per Virginis partum etiam Christus conformis est factus. Recte ergo & ad infirmitatem accipitur, & ad gratiam: *Sciant gentes quoniam homines sunt*: altero per commune quoddam atque carnale consortium bestiarum, altero per imaginem Dei, & carnis Dominicæ sacramentum dignitas esse cœpit, quæ ignobilitas videbatur.

21. Merito ergo non declinavit à judiciis Dei E populus nationum, qui potest dicere: *Quoniam tu legem posuisti mihi.* Non per Moysen, non per prophetas, sed ipse per te, Jesu, *legem posuisti mihi*, hoc est, Evangelium. Ideo non declinavi à via; quia te adspexi, te cognovi, tua itinera sequutus veram cognovi viam.

22. Itaque prædicationem audiens Evangelii quam propheticus spiritus præcinebat, ait: *℣. 103.* *Quam dulcia faucibus meis verba tua, super mel & F favum ori meo!* Et bene *dulcia*, quibus prædicatur remissio peccatorum, vitæ perennitas, resurrectio etiam defunctorum, quæ perpetuæ mortis & acerbæ amaritudinem temperarunt. Per hæc mortem cœpimus non timere, qui cœpimus di- *1 Cor. 15. 55.* cere: *Ubi est, mors, victoria tua?* Et bene *faucibus dulcia*; eo quod intimis infusa visceribus gratia spiritalis sit.

23. *Super mel & favum*, inquit, *ori meo dulcia.* Et ideo quia dulcia nobis verba tua esse cœpe- *Cant. 4. 11.* runt, dicis ad Ecclesiam: *Favum distillant labia tua, Sponsa.* Quid sit favus, doce nos, Salomon? Tu enim dixisti: *Favi mellis, sermones boni.* *Prov. 16. 24.* Et vere bonus favus, quem manducat Ecclesia, multorum prophetarum velut apum spiritali ubertate congesta mella redolentem. Hoc est mel de quo ait: *Manducavi panem meum cum melle meo: bibi vinum meum cum lacte meo.* *Cant. 5. 1.* Mysticus sermo cælestium scripturarum sicut panis est, qui confirmat cor hominis, velut fortior cibus verbi. Suasorius autem ethicus, dulcis, & mollior; eo quod ethica prædicatione mentis interna [b] mulcentur: amara febribus, id est, pœnitentiâ delictorum, miti corda sermone dulcescunt. Stillant mel labia prædicantis, quando collisa duris casibus vel ruinis, lapsæ animæ membra refoventur.

24. Est etiam vis ferventior verbi, sicut vini. Est etiam in lactis specie sermo lucidior. *Edite*, inquit: *proximi mei, & bibite, & inebriamini.* *Ibidem.* Bona ebrietas, quæ ad meliora atque jucunda facit quemdam mentis excessum, ut immemor sollicitudinum animus noster vino jucunditatis hilaretur. Bona mensæ spiritalis ebrietas. Denique, *Poculum inebrians quam præclarum est!* *Psal. 22. 5.* Sed & alibi habes: *Rivos ejus inebria, multiplica generationes ejus*; *Psal. 64. 11.* eo quod ebrietas terræ cùm infusa fuerit imbre cælesti, suscitare semina, fructus multiplicare consueverit. Itaque verbum Dei quod sicut pluvia descendit de cælo, ubi venas terræ nostræ, vel animæ ac mentis inebriavit prædicatione divina, excitavit virtutum studia diversarum, fructusque fidei & castæ devotionis adolevit; meritoque ei dicitur: *Visitasti terram, & inebriasti eam.* *Ibidem. 10.* Susceptione etenim corporis visitavit, ut sanaret infirmos: inebriavit gratia spiritali, ut anxios jucunditate mulceret.

25. Recte ergo Sponsæ dicitur: *Favum distillant labia tua, Sponsa: mel & lac sub lingua tua.* *Cant. 4. 11.* Os enim justi distillat sapientiam: de ore justi suavitatis & misericordiæ mella procedunt: in ore justi nullus dolus, nulla fallacia, nulla est amaritudo peccati. Audit Ecclesia verba justi, audit plebs Dei præcepta sapientis, delectatur alloquii suavitate, moralis disputationis jucunditate mulcetur, dicens: *Quam dulcia faucibus meis verba tua, super mel & favum ori meo!* quia mel apum ad horam delectat, sed cito sapor ejus evanescit, & plerumque viscera vitiosa læduntur: verborum autem moralium etsi pungunt mella, non lædunt. Cognosce tamen cui illa credantur; scriptum est enim: *In aurem insipientis nihil dicas; ne quando irrideat prudentes sermones tuos.* *Prov. 23. 9.* Evomet enim, & rejiciet sermonem tuum stultus, qui ejus non potest sentire suavitatem.

26. Sequitur: *A mandatis tuis intellexi: propter hoc odio habui omnem viam iniquitatis.* *℣. 104.* Consequens huic versiculo est: *Concupiscens sapientiam, serva mandata.* *Eccli. 1. 33.* Sed nemo potest servare, nisi qui intelligit. Denique redduntur quotidie omnia verba Legis à quibusdam senioribus Judæorum, & nemo eorum potest custodire mandatum. Neque enim arborem dixerim custodire fœcunditatem naturæ, quæ luxuriat in foliis, vanescit in fructu: nec terram illam dixerim custodire fructus suos, quæ filicem invisam parit

a. Mss. aliquot, *prophetari vocatione gentium.* Rursus ubi omnes edit. cum Reg. cod. *tamquam fæci & libidini*: alii cod. magno numero, *quam fecerant* (tres, *quam fecerunt*) *& libidini.*

b. Ita cuncti mss. & vet. edit. Rom. vero: *Sicut enim oris amara, quæ febribus vel aliis acciderunt ægritudinibus, mel mitificat; ita tristia delictorum pœnitentia &c.*

agricolis, edere frumenta non soleat: nec pastor A custodire videtur pecus, qui eligere pabula profutura non noverit, lupos cavere, canibus vallare ovilia sua, nesciat potum, cùm opus sit, ministrare. Nam producere tantummodo sine ulla cura mutum pecus, tantumdem est quantum Scripturas legere tantùm populum Judæorum. Ubi sint spiritalis pascua sacramenti, ubi littera occidat, ubi intelligibiles incursent lupi, ubi sit requies refectionis, ubi spes resurrectionis, qui sint canes qui pro gregis possint latrare custo- B dia, populus & ipso grege magis mutus ignorat.

27. Itaque si dicat: Mandata custodio; res-
Psal. 49. 17 18. 19. & 20. pondetur ei: *Tu vero odisti disciplinam, & projecisti sermones meos post te. Si videbas furem, simul currebas cum eo, & cum adulteris portionem tuam ponebas. Os tuum abundavit nequitiâ, & lingua tua concinnabat dolos. Sedens adversus fratrem tuum detrahebas.* Non est hoc custodire mandata, sed prævaricari: statutis facere contraria, non est intelligere, sed ignorare. Quomodo possunt verba Dei C dulcia esse in faucibus tuis, in quibus est amaritudo nequitiæ? Quomodo mel & lac sub lingua tua? cùm dolum lingua tua componat; ut aliud pectore concipias, aliud forensi sermone prætendas, ut decipias incautum; cùm tibi Petrus apostolus dicat, ut deponas omnem malitiam, & su-
1. Pet. 2. 2. cum simulationis abjicias, dicens: *Sicut nunc geniti infantes, rationabiles, & sine dolo, lac concupiscite.* Ostendit enim nobis quid sit mel & lac habere sub lingua; ut non maledicere maledicenti- D bus, sed benedictionem referre noverimus: nesciamus odisse nisi viam iniquitatis; ut facere quod exsecramur, reluctanti caveamus affectu. Ideo
Rom. 7. 15. Paulus cavebat in carne sua malum; quia oderat.
1 Johan. 2. 16. Ideo Johannes monet in epistola sua ne diligamus sæculum: *Quia omne quod in sæculo est, concupiscentia est carnis, & concupiscentia oculorum, & jactantia vitæ.*

28. Est ergo in nobis ut & bene aliquid oderi-
Matth. 5. 44 mus, & bene aliquid diligamus. Sicut enim bene E amare possumus servos Dei, & bene diligere possumus inimicos nostros secundùm verbum Domini: ita bene odisse possumus inimicos Dei, odisse iniquitatem, odisse perfidiam, odisse turpitudines, odisse mundi istius vanitates. Odio igitur esse debent quæ sæculi sunt; ne securis affectibus & otiosis blanditer conciliatricula voluptatis irrepat illecebra. Facile capit oculos petulantis forma meretricis, nisi eos odia premant justa, & impuritatem indignatus avertat affectus. Inflat ple- F rumque homines, & [a] tumido resupinat fastidio nobilitatis jactantia, & rerum adfluentia sæcularium; nisi pudeat in te aliena magis, quam propria laudari. Christus cùm dives esset, pauper factus est: in paupere, non in divite te redemit. Confitentibus Dei filium imperabat tacere; ut operibus magis quam sermonibus Deus agnosceretur: & tu nobilem te dicis, qui es factus è terra? Da-
Psal. 102. 14 vid rex dicit: *Memento, Domine, quia pulvis sumus*: & tu in hoc caduco atque limoso genere gloriaris, & divitem te putas, qui cras potes esse mendicus; cùm vita tua non in abundantia tua, sed in Dei sit misericordia? Cui honor, gloria, laus, perpetuitas à sæculis, & nunc, & semper, & in omnia sæcula sæculorum. Amen.

SERMO QUARTUS-DECIMUS.

נ Nun.

1. NUn littera hebræa est quarta-decima cujus interpretatio est, *Unicus*: vel in alia interpretatione: *Pascua eorum*. Ecce ipsæ Hebræorum litteræ testificantur dominum Jesum esse unicum Patris Filium, Verbum Dei. Denique primo statim versu David de unico Filio Dei dicit: *Lucerna pedibus meis Verbum tuum, & lumen semitis meis.* Unde intelligimus ideo per litteras Hebræorum psalmum hunc esse digestum; ut homo noster tamquam parvulus, & ab infantia C per litterarum elementa formatus, quibus ætas puerilis adsuevit, usque ad maturitatem virtutis exerescat. Litteræ autem singulæ velut tituli sunt eorum versuum, qui sub iisdem litteris adscribuntur, seriem & continentiam declarantes, sicut hîc *unicum* significat littera, & de unigenito Dei Filio, atque ejus æterni luminis claritate psalmi hujus portio prophetat.

2. Nec sane ab ista abhorret etiam illa in alio reperta codice litteræ hujus [b] interpretatio. Quæ D sunt enim pascua nostra, hoc est, fidelium, nisi Christus? In cujus pascuis se locatum Propheta lætatus est, dicens: *In loco pascuæ ibi me collocavit.* Psal. 22. 2. Ipse enim nos pascit, & reficit. Bona pascua divina sacramenta sunt. Carpis illic novum florem, qui bonum odorem dedit resurrectionis. Carpis lilium, hoc est, splendorem æternitatis. Carpis [*] rosam, hoc est, Dominici corporis sanguinem. Bona etiam pascua libri sunt scripturarum cælestium, in quibus quotidiana lectione pascimur, E in quibus recreamur ac reficimur; cùm ea quæ scripta sunt, degustamus, vel summo ore libata frequentius ruminamus. His pascuis grex Domini saginatur

3. [c] Bona etiam Christi pascua, qui pascit in liliis, in splendore sanctorum: bona pascua etiam montes convallium. Nam & in his pascitur Christus, sicut capreolus, aut hinnulus cervorum. Montes sunt convallium, sicut luminaria istius mundi sedula humilitate fulgentes, qui virtutum diver- F sarum præstant cacumine, & supra mundum meritis suis eminent. Isti sunt de quibus dicitur: *De hoc mundo non sunt, sicut & ego non sum de hoc mundo*; Johan. 17. 14. quia supra mundum sunt qui Christum sequuntur. Convallis autem mundus est: ideoque disposuit in convalle fletus; eo quod in hoc mundo fletus sint lacrymæque. Et providens Dominus disposuit in hoc mundo Testamentum suum; ut magis hîc fleamus peccata nostra, quam flenda servemus.

a. Edit. vet. *tumido ore supinat fastigium nobilitatis, jactantia* &c. Rom. & duo mss. *tumido resupinat fastigio nobilitatis jactantia*. Alii magno numero, *tumido ore supinat fastigio* &c. Quatuor tantum, sed, nostro quidem judicio, hic præferendi, legunt, ut in corpore

b Omnes edit. *interpretatio, quæ est, pascua eorum, hoc est, fidelium. Quæ sunt pascua, nisi Christus?* Mss. ad unum, ut in textu

*. *Rosam*, eo forte Dominicum sanguinem vocat, quod frequentius è vino rubei coloris consecraretur maxime ob similitudinem. Consule super ea re lib. 4. *De Sacram.* cap. 4. Ex lib. 1. *De Liturgia Gall.* cap. 5. num. 9. pag. 40.

c. Ita lex mss. melioris notæ: in aliis vero, & ant. edit. omittuntur, *Nam & in his* . . *montes sunt convallium*. At Rom. edit. verba hic inverterat: *Bona etiam Christi pascua montes convallium (nam & in his pascitur Christus, sicut capreolus, aut hinnulus cervorum) hoc est, in splendoribus sanctorum, sicut* &c.

4. Pascua nostra etiam isti versiculi sunt, de quibus hodie tractaturi sumus, in [a] quibus David dicit: Pascebam oves patris mei, [1. Reg. 17. 34.] ostendens veram lucernam, docens humilitatem. In pascuis talibus verus David, verus humilis, & manu fortis, qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semet ipsum exinanivit, & homo natus per Virginis partum humiliavit se usque ad mortem, oves Patris sui divina prædicatione pascebat; cùm secundum Scripturas suum probaret adventum, [Luc. 4. 21.] cùm quinque panibus & duobus piscibus hominum millia multa saturaret. [Johan. 6. 9. & seq.]

5. Hæc ergo nostra sunt pascua, hæc eorum qui possunt dicere: *Quam dulcia faucibus meis verba tua!* [Sup. ℣. 103.] Hæc eorum pascua qui dicunt: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine.* [℣. 105.] Pascitur enim os nostrum verbo, cùm loquimur mandata Dei Verbi. Pascitur & oculus noster interior lucernæ spiritalis lumine, quæ nobis in hac mundi nocte prælucet; ne sicut in tenebris ambulantes, incertis titubemus vestigiis, & viam veram invenire nequeamus. Intelligibilis igitur pedum gressus, intelligibilis & lucerna; quia Verbum Dei lucerna est. Nonne hoc in principio erat Verbum apud Deum: quomodo ergo lucerna est? Nonne hoc erat verum lumen, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum: quomodo ergo lucerna dicitur? Esaias clamat: *Populus qui sedebat in tenebris, lucem vidit magnam:* [Esai. 9. 2.] quomodo hîc dicitur lucerna?

6. Sed videamus ne fortè idem Verbum Dei aliis magna lux sit, aliis lucerna. Mihi lucerna, Angelis lux est. Petro lux erat, quando adstitit ei Angelus in carcere, & lumen circumfulsit eum. [Act. 12. 7.] Paulo lux erat, quando euntem ad persequendum populum Christianum circumfulsit eum lux de cælo, & audivit dicentem sibi: *Saule, Saule, quid me persequeris?* [Ibid. 9. 4.] Et magna quidem lux. Denique lucernæ Pauli lumen evanuit, ubi divinæ splendor lucis emicuit.

7. Et vere lucerna est mihi Christus, quando isto nostro ore recensetur. Lucet in limo, fulget in vase fictili thesaurus ille, quem habemus in vasis [b] fictilibus. Mitte oleum, ne deficiat tibi; quia lumen lucernæ est oleum, non oleum terrestre, sed illud oleum misericordiæ cælestis & gratiæ, quo ungebantur prophetæ. Oleum tuum humilitas est, quo cervicis nostræ dura mollescunt: oleum tuum misericordia tua est, quo etiam collisa scopulis peccatorum foventur corpora. Hoc oleum vulneratio illi à latronibus, descendenti ex Hierusalem Evangelicus ille Samaritanus infudit, [Luc 10. 33 & 34.] qui videns eum, misericordia motus est, & alligavit vulnera ejus, infundens oleum & vinum. Hoc oleum sanat ægrotos; misericordia enim à peccato liberat. Hoc oleum lucet in tenebris, si opera nostra luceant coram hominibus. Hoc oleum lucet in Ecclesiæ solemnitatibus. Denique quibus oleum non defuit, nec lumen fidei defecit; [Matth. 25. 10. 11. & 12.] sed cum lampadibus in locum nuptiarum introire meruerunt: quæ autem in vasis suis oleum non tulerunt, hoc est, non habuerunt fidem, non prudentiam, non misericordiam, animæ in hoc constitutæ corpore, merito infidelitatis exclusæ sunt. Ideo & tu habeto semper lucernam ardentem, vel lucentem facem. Si enim neque lucerna, neque lampas tua luceat, stulta virgo diceris, nec introibis in thalamum Sponsi tui superioris: sed remanebis in tenebris cæcitatis, quasi qui oderis lucem; ne opera tua flagitiosa prodantur. *Omnis enim qui male agit, odit lucem.* [Johan. 3. 20.] Habeto fidem, habeto prudentiam, ut semper habeas in vasis tuis oleum misericordiæ, devotionis gratiam; quia prudentes acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus suis. Ungite, ô homines, lampades vestras: cùm jejunatis, ungite caput vestrum. Infundamus mentibus nostris oleum; ut corpus nostrum lucidum sit. Luceat tibi semper lucerna Verbum Dei: luceat & lucerna corporis tui oculus tuus. Conscientia tua lucens, bene in hoc corpore lucernæ lux est; quia ipsa est oculus tuus. Sit purus oculus tuus. Si conscientia tua munda sit, munda est caro tua: si autem tenebrosa est conscientia tua, etiam corpus tuum conscientiæ tuæ nocte tenebrosum est. Lucernæ ergo & nos sumus toto operti corpore, vix aliquid exiguum habentes unde lucere possimus.

8. Denique & Johannes lucerna erat, sicut dixit Dominus de eo: *Ille erat lucerna ardens, & illuminans.* [Johan. 5. 35.] Bona lucerna, quæ lumen accipiebat à Christo; ut lucere posset in hoc sæculo: meritò ardens, meritò illuminans; quia erat nuntius Christi, illuminans prædicatione fidei pectora singulorum. Sed & istis lucernis dedit, ut lux mundi essent, dicens ad apostolos: *Vos estis lux mundi.* [Matth. 5. 14.] Ergo si gloria sanctorum nunc sicut lucerna, nunc sicut lux mundi fulgebat in hoc sæculo, quid dicimus de Verbo Dei, quod & lucerna est pedibus meis?

9. Et fortasse ubi non sunt tenebræ, non est lucerna Verbum Dei, sed supra lucernam; quia lux est. Tenebræ iis non sunt qui vident lucem. Denique, *tunc justi fulgebunt sicut sol in regno patris sui.* [Matth. 13. 43.] Et fortasse secundum Legem lucerna est Verbum Dei, secundùm Evangelium lux magna est. Judæis lucerna est, & lucerna sub modio. Lucet Lex, sed non videtur; quia operta eorum doctrina est & [c] cogitatione vitiorum, & cæcitate perfidiæ: populo autem ex nationibus lux est. Denique, *populo qui sedebat in regione umbræ mortis, lux orta est eis.* [Esai. 9. 2.] Aperi igitur fenestras tuas; ut splendor tibi magnæ lucis introeat. Paratum fac candelabrum tuum; ut lux tua non operiatur integumento corporis tui, & mensura terrenæ hujus fragilitatis: sed supra mensuram corporeæ infirmitatis animæ tuæ virtute præfulgeas. [d] Aut si ad mensuram teneris, vide ne super efficiant ipsæ mensuræ, ne supereffluant: sed bonis seminibus sint contentæ. Non sit otiosus sermo tuus, non ferietur & vacet verbum tuum; ne fiat lucerna sub modio. Potens est Deus qui super candelabrum constituat lucernam tuam; ut luceat omnibus qui in domo

a. Mss. septem, *in quibus David pascebat oves patris sui.*

b. Omnes edit. ac non pauci mss. *fictilibus. Lumen lucerna est, mitte oleum ne deficiat tibi lumen lucernæ. Et oleum non olea terrestris* &c. Septem alii mss. melioris notæ, ut nos in textu.

c. Sic plerique mss. Alii nonnulli, & cunctæ edit. *contagione vitiorum.* Non male: sed tamen allusio videtur hic fieri ad opinionem sacerdotum Judaici populi, qui cogitationes ac desideria Legi contraria non condemnabant.

d. Rom. edit. *Aut si mensuram teneris, vide ne deficiant ipsa mensura, nec supereffluant* &c. Vet. cum cunctis mss. *Aut si ad mensuram teneris.* In reliqua veteri parte mss. inter se divisi partim voci *teneris*, continuo subjungunt, *supereffluat ipsa mensura, supereffluat, sed bonis sit conferta seminibus*: partim cum vet. edit. lectionem præferunt, quam secuti sumus.

sunt,nt qui ingrediuntur lumen videant. Cande- A labrum principale nnstrum est. Pooe sermooem in principali tuo, & omnibus luceat qui ingre- diuntur in Ecclesiam. Accipe & aliud candela- brum. Considera os ruum, considera & sermonem tuum. Nonne os tuum caodelabrum est, & verbum tuum lucerna est, cùm de ore tuo profertur? Hæc lucerna semper tibi luceat, hoc est, verbum tuum loceat, & numqnam extinguatur.

10. Quæris ut doceam quomodo non possit B
Iob 18. 5. extiogui? Scriptum est: Lumen justi sempet inextinguibile est: *lumen* autem *impiorum extinguetur.* Hoc lumen erat lucernæ, quæ lucebat in tabernaculo Testimnnii, & hodieque lucet in Ecclesia, vir sapiens. Hic est oculus Ecclesiæ, qui
a non dicit manibus, hoc est, [a] operantibus, sed non acutis ad intelligendum: Non estis mihi necessarii. Ergo super candelabrum lucebat, qui dice-
Philip. 3. 20. bat: *Nostra autem conversatio in cælis est.* Nam & David tota mente jam conversabatur in cælo, & C adbuc tamen dicebat. *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* Aut fortasse quasi bonus magister mihi præire cupiebat; ut lumen sequi discerem, & illius pedibus ambularem. Ostendit ergo mihi
b [b] hanc lucernam sequi discere in istius ignorantiæ, in istius operimenti corporei tenebris constituto; ut Christum sequens, nullum lapidem offensioois iocurram. Errabat Petrus in tenebris ignorantiæ, negabat Cbristum esse moriturum; quia adbuc non videbat moriturum & resurrecturum esse pro nobis. Conversus ad eum Domi- D
Matth. 16. 23. nus ait: *Vade retro post me.* Ostendit illi lucernam quam deberet sequi, *post me*, dicens. Sequutus verbum Dei confirmatus est: postea cœpit inhærere Christo, timens ne iterum aliquo laberetur errore. Nonne & ipse qui dicebat: *Lucerna pedibus meis verbum tuum*, ad banc lucernam festinavit,
Matth. 14. 28. cùm diceret in mari; *Domine .... jube me venire ad te super aquam:* sed quia non sequebatur lucer-
* nam, motus est, atque titubavit, * naturæ vebementioris mole turbatus. E

11. Sequamur ergo lucernam hanc: & sicut in nocte ambulemus ad lumen. Multæ foveæ, multi scopuli in istius sæculi caligine oon videntur. Præfer tibi lucernam quam Propheta moostravit: vide quo debeas traosferre vestigium, contuere ubi pedem ponere mentis internæ: per singulos cura sit gressus: nulli credas tuum, nisi præeunte lucernæ istius luce, processum. Nam ubi putas quod luceat, gurges est: videtur lucere sed polluit: & ubi putas solidum esse vel siccum, ibi lu- F
* bricum est. Sed & si lucerna * tibi, iter longius sit. Sit ergo fides tibi itineris tui prævia, sit tibi iter scriptura divina. Bonus est cælestis ductus eloquii. Ex hac lucerna accende & tu lucernam; ut luceat interior oculus tuus, qui lucerna est tui corporis. Multas habes lucernas, accende omnes;
Luc. 12. 35. quia dictum est tibi: *Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ vestræ ardentes.* Quia multæ sunt tenebræ, multæ sunt lucernæ necessariæ; ut meritorum nostrorum in tantis tenebris lumen eluceat. Istas

A lucernas Lex significavit semper lucere debere Exod. 27. 20.
in tabernaculo Testimonii, non illas quas Judæi acceodunt quotidie. Illæ sub umbra lucent, & extinguuntur quotidie; quia quod faciuot, non vident: quod legunt, nesciunt, accipientes secundum litteram quod præcipitur secundùm spiritum. Tabernaculum enim Testimonii corpus boc nostrum est, in quo Cbristus advenit, per amplius & perfectius tabernaculum, sicut scriptum est; Heb 9. 11. & 12.
ut per sanguinem suum intraret in sancta, & con- B scieotiam nostram ab omni opere mortuorum & labe mundaret; quo in corporibus nostris, quæ suorum testimonio & qualitate factorum cogitationum nostrarum abscondita & occulta testantur, lucernarum modo luceat nostrarum lux clara virtutum. Istæ sunt lucernæ ardentes, quæ die ac nocte in templo Dei lucent. Si templum Dei in corpore tuo servas, si membra tua membra sunt Cbristi, lucent virtutes tuæ, quas nullus extinguit, nisi eas tuum crimen extinxerit. Hoc lu- C mine castæ mentis & piæ devotionis solemnitatis nostræ festa resplendeant.

12. Luceat ergo semper lucerna tua. Arguit Cbristus etiam eos qui utuntur lucerna, si non semper utantur, dicens: *Sint lumbi vestri præcincti,* Luc. 12. 35.
& lucernæ ardentes. Non ad boram exsultemus in lumine. Ad boram exsultat, qui audit verbum in Ecclesia, & gaudet: egressus autem obliviscitur quod audivit, & negligit. Iste est qui sine lucerna in domo sua ambulat; ideoque in tenebris ambu- D lat, qui opera tenebrarum facit, in comessationibus & ebrietatibus, in cubilibus & impudicitiis, in contentionibus & æmulationibus, indutus vestimenta diaboli, non Cbristum. Hæc fiunt quando verbi lucerna non lucet. Numquam ergo negligamus verbum Domini, ex quo nobis omnium origo virtutum est, universorumque operum quidam processus. Si membra corporis nostri sioe luce operari recte non queunt (nam pedes vacillant sioe lumine, & manus errant) quanto magis E ad verbi lumen dirigenda sunt animæ nostræ vestigia, atque mentis incessus? Sunt & manus animæ quæ bene tangunt (ut tetigit Tbomas Do- Johan. 20. 27.
minicæ resurrectionis indicia) si verbi præsentis nobis lumen luceat. Hæc lucerna acceosa sit in omni verbo, in omni opere. Ad hanc lucernam gressus noster forensis internusque moveatur.

13. Sed jam progrediamur ad cetera, & fiat pedibus meis lucerna verbum Dei, & semitis meis lux. Pedibus lucerna satis est ad ambulandum, F semitis non est satis ad illuminandum: idem Verbum tamen & pedibus lucerna est, & semitis lux est, quia idem unigenitus Dei Filius & delinquentibus advocatus, & remunerator est fortibus, peccatorum remissor, præmiorum largitor.

14. Itaque cui lucerna fuerit Verbum Dei, huic quocumque pergit, lucent semitæ, sicut lucebant sancto David; & ideo quasi in lumine ambulans dicit: *Iuravi, & statui custodire judicia justitiæ tuæ. Humiliatus sum usquequaque.* Vox ambu- ℣. 106.
lantis in lumine est cum auctoritate dicere: *In-*

a. Cunctæ edit. *operantibus* (*cùm sit quidam angustis operus, sed non angustus ad intelligendum*) *Non estis* &c. Mss plerique, *operantibus ad intelligendum Non estis* &c. Optime omnium Navarrinus, Vind Aud Ebr. & Fisc. ut supra in contextu.

b Edit. vet & mss aliquot, *lucernam. hanc sequar in istius ignorantia operimento, in istius corporis tenebris constitutus.* Rom.. *in istius ignorantia tenebris, in istius corporea fragilitatis operimento constitutus.* Aliorum mss quatuor, *hanc lucernam. Sequar discere* &c. Unus, *hanc lucernam, ut discerem sequi* &c Sex denique ut supra in contextu. Durriuscula sane locutio, & quam credibile est vitare voluisse eos, qui tot varietates induxere. Sed eam tamen confirmant superiora, *ut lumen sequi discerem.*

* *Natura*, id est, elementi, scilicet maris.

*. Post vocem *tibi*, subintellige substantivum, *est*.

rnvi, & flutui. Qui enim statuit, non movetur, non metuit ne cadat; quia plus est statuere, quam stare. Stat igitur David mentis statione fundatus, nec timet ne in bis mundi bujus tenebris possit errare; si enim metueret, non juraret: si trepidaret, utrum divina posset custodire judicia, non cum jurisjurandi statueret sacramento. Nemo bene jurat, nisi qui potest scire quod jurat. JURARE igitur, indicium scientiæ, testimonium conscientiæ est. Et bene jurat, qui ad lucernam verbi pedes suos dirigit, qui lucem in semitis suis cernit. Lux tibi præeat, si jurare disponis, id est, cognitio veritatis præcedat, ut vinculum sacramenti tibi non possit nocere. UBI RELIGIO sanctior, ibi fides veritatis est plenior. Denique ideo Dominus, qui venit docere parvulos, imbuere novos, [a] firmare perfectos, ait in Evangelio: *Non jurandum omnino*; (Matth. 5. 34.) quia infirmis loquebatur. Denique non ad solos apostolos loquebatur, sed ad turbas; voluit enim te non jurare, ne perjures. Et addidit non jurare (Ibidem 34. 35. & 36.) omnino neque per cælum, neque per terram, neque per Hierosolymam, neque per caput tuum, per hæc videlicet quæ subjecta non sunt tuæ potestati. *Iuravit Dominus, nec pœnitebit eum.* Juret (Psal. 109. 4.) ergo ille quem sacramenti sui pœnitere non poterit. Et quid juravit Dominus? Quia Christus in (Ibidem.) æternum sacerdos est. Numquid incertum, numquid impossibile erat quod juravit Dominus? Numquid poterat esse mutabile? Noli ergo usurpare exemplum sacramenti, qui implendi sacramenti non habes potestatem.

15. Quid igitur juravit David? *Custodire judicia justitiæ Domini.* In nullo videlicet jam perfectum, jam instructum divinæ justitiæ movebant judicia. Quanti moventur, cùm vident justum aliquem orbatum liberis, dispendiisque frequentibus ad ultimæ egestatis deductum necessitatem, ut ipsa alimentorum subsidia babere non possit: fractum ægritudine gravi, & perpetua debilitate vexatum, ut obire nequeat communis officia naturæ? Sed qui firmus est, non movetur, & is magis intelligit justitiam Dei prædicandam; quia corripit Dominus quem diligit. Numquid non frequentius corripitur filius, quam servulus? Injusta ergo pietas patris, magis quàm domini severitas? Asperioribus exercet pater filium, quam dominus vernaculum. Sed dona patris non æstimantur imperita flagella; quia vult filium meliorem esse, quam servulum. [*] Eruditio ergo plena justitiæ est.

16. Orbatus est sanctus Job liberis suis, in quos Dominus potestatem diabolo dedit. Numquid iniquus Deus? Absit: immo justus; quia probaturus justum suum, per bujusmodi exercitia in quibus ejus est [b] probata patientia, magis dignum qui probaretur, effecit. Quo enim clarius meritum coronati, hoc uberior justitia coronantis. Nudatus est facultatibus cùm dives esset, & hæc Deo subiit permittente dispendia. Non erant pecuniæ jam damna, sed vitæ; cùm deesset alimonia, ademtis omnibus. Quis accuset justitiam Dei; cùm Job si non omnem amisisset pecuniam, non tantam invenisset gratiam? Athletam suum nudum ungere voluit Deus [c] oleo pænitentiæ; ut & subeundo faceret certamini fortiorem, & emerendo præmio digniorem. Perfusus totum corpus vulnere gravi, sedebat in stercore, radens saniem sævis ulcerum vibicibus defluentem: & boc permissu Domini diabolus intulerat justo viro, Videretur vicisse sibi diabolus, nisi acceptâ, quam poposcerat, potestate esset etiam ipse superatus. Quid igitur fuit illa tentatio, quid inopia facultatum, destitutio filiorum, tolerantia vulnerum, nisi exercitium fidei, insigne patientiæ, eruditio gloriosa virtutis, confessio plena victoriæ; ut qui ante contradicentem habebat diabolum, postea non haberet? NEMO ERGO dura putet esse quæ justa sunt. Non videbantur dura ei, qui poterat dicere: *Nudus natus sum, nudus exibo: Dominus dedit, Dominus abstulit . . . sit nomen* (Iob. 1. 21.) *Domini benedictum.* BENEDICIT enim Dominum justus cùm laborat, peccator cùm [d] luxuriat. Non ergo ex infirmitate nostra vis æstimanda justitiæ est.

17. Quid durum putamus esse quidquid per imbecillitatem animi ferre non possumus? Tolle persecutiones, & martyres desunt. Sed & persecutores Deus, id est, potestates sæculi est passus adsurgere; ne deessent qui vincerent Christo. Quis tunc non dixit infirmus: Domine cur dedisti plebem tuam in potestatem persequentium? Sed quis bodie neget beatiores illos esse qui passi sunt, quam illos quos nulla vexarunt supplicia persecutorum?

18. Justus ergo optat probari, tentari non timet; qui enim statuit custodire judicia Dei, non timet tentationes. Ubi statuit, nisi in corde? Illic enim radicati & fundati esse debemus, non fluitantes, neque mobiles omni vento doctrinæ. Intus ergo statuamus in corde nostro, in pectore, in animo; ut nobis fiat illud propheticum: *Cogitationes* (Prov. 12. 5.) *justorum semita.* In his semitis bene ambulat justus; ideoque dicit: *Proba me, Domine, & tenta me.* (Psal. 25. 2.) Denique hoc quoque loco auctoritati respondens suæ, qui juraverat, & statuerat custodire judicia justitiæ Domini, probari se voluisse dicit, qui humilitatem subeundam credidit esse pro Christo.

19. Ideoque ait: *Humiliatus sum nimis.* Non so- (℣. 107.) lùm humiliatum, sed etiam nimis humiliatum se esse gaudet. Beatus qui gloriatur bumilitate magis, quam potestate. POTESTAS decipit, humilitas non destituit. Bona humilitas, quæ etiam in Christo laudem virtutis invenit. Hanc in illo plus veneror, quàm creationem; quia creati ad laborem sumus, redemti ad quietem. Denique ipse advocans populos ad misericordiam suam, de bumilitate propria gloriatur, dicens: *Palam factus sum* (Esai. 65. 1.) *non quærentibus me: apparui iis qui me non interrogabant.* Et alibi: *Scapulas meas dedi in flagella, ma-* (Esai. 50. 6.) *xillas meas in palmas: faciem autem meam non averti à confusione sputorum.* Recte ergo David humiliare se voluit; ut tribulationum Christi in se ipso, quod deesset, impleret.

20. Potest & ipse hoc ex sua persona per os David locutus dixisse: *Humiliatus sum nimis,* qui dixit in Evangelio: *Venite ad me omnes qui labora-* (Matth. 11. 28 & 29.)

a. MSS. novem, *formare imperfectos.* Reliqui, & cunctæ edit. *firmare perfectos.* Quid si legendum, *formare imperfectos*?
*. *Fruditio* hic idem sonat, ac verberum castigatio.
b. MSS non pauci, ac veteres edit. *probata sapientia.* Melius tamen alii mss. ac Rom. edit. *probata patientia*
c. Rom. edit. *oleo patientiæ.* Sed aliæ, ac mss omnes refragantur.
d. Cod. Nov. alter, *luxuriat* (hoc est, abundat) *Nonne ergo ex infirmitate nostrâ visa sunt dura mandata justitiæ.*

tis, & onerati estis, & ego vos reficiam. Tollite jugum A *meum super vos, & discite à me, quia mitis sum, & humilis corde, & invenietis requiem animabus ves-tris.* Discamus ergo ab eo, qui docere nos voluit quod proficeret ad salutem, & nobis dicit: *Discite à me.* Non est mediocre quod dicit, *Discite:* & addidit, *A me discite.* Non facile potest quisquam humilitatem a docere inflatus: quamvis sit humana a præditus sapientia; mens tamen inflatur, quam superbia carnis extollit. Et qui paupertate contentus est, non est contentus injuria: & qui potest fer- B re verberum pœnas, exagitatur verborum contumeliis: & qui potest administrationes contemnere, dolet sibi aliquem honorificentia esse prælatum. GRANDE est in omnibus humilitatis tenere mensuras. Superbia hominem prima dejecit. Dum plus volumus, etiam quod minus est solemus amittere. Bona humilitas, quæ nihil appetendo, totum quod contemnit, adipiscitur. Ipse dominus Jesus se humiliavit, ut nos elevaret: & Philip. 2. 9 & 10. humiliavit se usque ad crucem, *Propter quod exal-* C *tavit,* inquit, *illum, Deus.... ut in nomine ejus omne genu flectatur.* Quanta fecit Dominus audeo dicere, & non flexi ei genu? Sed flexi ei postquam se humiliavit. Sic enim, hoc est, per humilitatem, per crucem sibi Ecclesiam congregavit.

Psal. 50. 8. 21. David rex erat, incerta & occulta sapientiæ sibi parefacta testatur; sed ideo se magis humiliabat. At vero Ezechias cecidit ab altitudine cordis sui. Ille laudabilis rex, ille qui de obsidione, de ægritudine beneficiis Domini & mirabili- D bus liberatur, cecidit per superbiam, & gratiam meriti superioris imminuit. Quid fuisset Joseph, si humilis non fuisset? Scivit sibi obfuisse, quod prælatus erat fratribus: etiam plus amor miseriam prælationis invenerat. Prælatio armavit fratres, humilitas conciliavit extraneos: prælatio concitavit germanos, humilitas regem subditum fecit; ut vere quasi ex persona Joseph dictum putemus, Psal. 114. 6. quod hic ipse supra dixit: *Humiliatus sum, & salvum me fecit;* quamquam si consideremus quæ ille E toleravit, ex persona sua eum dixisse reperiemus.

22. Golia superato, occurrerant juvenculæ 1 Reg. 18. 7. psallentes: *Saul in millibus, David in decem millibus:* commotum est fel regis, & quærebat eum occidere: & humiliavit se David ante Jonathan filium regis, & convertit ejus affectum; ut quem successorem patrii regni potuerat habere suspectum, eumdem adversùm studia paterna servaret, 1. Reg 19. 5. dicens patri: *Quid peccas in sanguinem innocentis?* & id vocem extorqueret invito, quod non me- F Psal. 114. 7. reretur occidi David. Recte ergo ait: *Humiliatus sum, & salvum me fecit.* Et iterum cùm ad eum propheta venisset, & indignationem Domini in causa Bethsabee mulieris denuntiasset, humiliavit se, & ait: *Peccavi Domino.* Et dixit Nathan ad eum: 2 Reg 12. 13. *Quoniam pœnituit te, abstulit Dominus peccatum* A *tuum: non morte morieris.* Bona igitur humilitas. Denique humiliatus est, & salvus factus est. Et alio loco, cùm propter numeratum populum Dominus esset offensus, & misisset prophetam Gad, qui regi David diceret: *Elige tibi quid velit fieri, triennio famem super terram, aut tribus mensibus fugere te à facie inimicorum tuorum persequentium te, aut fieri triduo mortem in terra.* 2. Reg. 24. 13. Respondit David: *Angustiæ sunt mihi hæc tria: sed magis incidam in manum Domini, quoniam magna est misericordia* Ibidem. 14. B *illius valde, quàm in manus hominum incidam.* Et cùm dedisset Dominus mortem in Israel à mane usque ad horam prandii, septuaginta millibus hominum mortuis, respexit David ad Dominum, & cùm vidisset Angelum ferientem populum, dixit: *Ecce ego peccavi, & ego pastor male feci: & isti in hoc grege quid fecerunt? Fiat manus tua in me, & in domum patris mei.* Ibidem 17. Et propitius factus est Dominus, cùm sacrificium reconciliationis Domino esset oblatum. Bona ergo humilitas, quæ regem ple- C bemque servavit. Itaque, reconciliato Domino, ait David: *Bonum mihi est, quòd humiliatus sum.* Sup. ℣ 71.

23. Bona ergo humilitas, præsertim si adjungatur ei devotio voluntaria. Ideoque se vivificari secundùm verbum petit; ut secundùm verbum vivat, & omnia cum ratione faciat, non secundum carnis voluntatem. Unde * mysticum illud etiam moraliter accipi potest: *In principio erat Verbum & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta* Iohan 1. 1. 2 & 3. D *sunt, & sine ipso factum est nihil.* Et tu imitator esto Dei. Quomodo imitator? Numquid cælum potes facere, aut terram, aut mare? Non utique: sed ut omnia per verbum facias, nihil sine verbo: omnia cum ratione, nihil sine ratione; quia non es irrationabilis, o homo, sed rationabilis.

24. Sequitur versus quartus: *Voluntaria oris* ℣ 108. *mei comproba, Domine, & judicia tua doce me.* Qui se humiliat, vivificatur secundùm promissum Domini: qui vivificatur spiritu Dei, voluntarius est E minister; plurimum enim refert utrum ex voluntate quid facias, an ex necessitate, quod placeat Deo. Denique voluntarius minister habet præmium, coactus dispensat obsequium, sicut Apostolo docente cognovimus. Scripsit enim: *Væ enim mihi est si non evangelizavero! Si enim volens hoc ago, mercedem habeo: si autem invitus, dispensatio mihi credita est.* 1. Cor. 9. 16. & 17. Vide voluntarium executorem cælestis arbitrii. Liber erat ex omnibus, b & omnium servus est factus, voluntate utique, non ne- Ibidem. 19. 20. 21 & 22. F cessitate; ut plurimos lucraretur. Iis quoque qui Legis vinculo tenerentur quasi sub Lege esset, se exhibuit, cùm sub Lege non esset, ut eos servaret qui sub Lege vivebant. Infirmis infirmus factus est; ut infirmos adsumtione infirmitatis propriæ sustineret. Omnibus omnia factus est, non * legitima necessitate, sed voluntatis obsequio. Aperuit

a. Ita edit cum paucis mss. Alii autem partim, *humilitatem docere inflat quamvis humana sapientia, mens carnis extollit &c* partim, *humilitatem docere inflatus, quamvis humana mens sapientia carnis extollatur.* Vel etiam, *humana sapientia mens carnis extollitur.*

* *Mysticum*, hoc loco neutiquam opponitur litterali, quandoquidem utrique litteram in hujusce textus Evangelici sensum constantissime propugnat Ambrosius: atque adeo interpretationem ab Arianis & Ægyptiis nec non & a Photino eo inductam, ne vel minima hæresi arianæ daretur occasio, rejiciendam contendit, ut videre est Enar. in Psa. 36. num 35 & Comm. in cap. 1 Lucæ. Hoc ergo testimonium illud ideo *mysticum* dicitur, quia rem non mere corpoream, sed a sensibus, immo ab ipso humano intellectu remotissimam exponat, æternam scilicet Verbi divini generationem. Moralitas autem in eo est, quod λόγος græci codicis latine verbum & rationem significet. Porro cum ex memoratis verbis moraliter dictu haudquaquam excludi litteralem nobiscum confiteri cogantur novi hæretici, quamobrem etiam non contendimus, licèt sacrum illud effatum: *Hoc est corpus meum*, a Patribus mystice ac spiritualiter expositum videant, inde tamen naturalem & litteralem interpretationem non excludendam.

b. Mss. quinque: *Et in omnibus servus est factus.*

* *Legitima necessitas* est ea, quam lex imponit.

mihi hujus altitudinem consilii in epistola ad A Philemonem scripta; quia quod ipse esset, alium esse vellet, ut voluntate potius quàm necessitate detulisse Domino videretur. Itaque pro Onesimo Philem. 13. & 14. interveniens sic ait: *Tu autem illum ut mea viscera suscipe, quem ego volueram mecum detinere; ut pro te mihi ministraret in vinculis Evangelii: sed sine consilio tuo nihil facere volui; ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium.* Quam sedulus suasor, qui cùm esset vas electionis divinæ, consortium consilii non dedignabatur alieni; ne alterum B fructu voluntatis propriæ defraudaret. Rectè ergo David ait quasi propheta: *Voluntaria oris mei comproba, Domine*, oris sui offerens Domino sacrificium voluntarium; eo quod ut apis illa prophetica bonos flores colligere ore consueverit, favos ore fingere, mella ore componere, & ex herbis a suavibus [a] ore filios legere: quæ *cùm sit*, inquit, Prov. 6. 8. *robore infirma, sapientia prædicatione substantia sua producit atutem.* Quod sit istud voluntarium oris Psal. 49. 14. sacrificium, recognosce: *Immola*, inquit, *Deo sa-* C *crificium laudis.*

25. Exspectat Dominus voluntarios ministros. Esai. 6. 8. Denique in libro Esaiæ dicit Dominus: *Quem mittam?* Utique servulo suo poterat imperare, quem dignum qui mitteretur, invenerat: sed maluit eum spontaneæ oblationis non fraudare mercede, qui ut ipse se offerret, præstolatus est. Et quamvis ejus sciret affectum, exspectavit tamen vocem, ut cu- Ibidem. mularet gratiam. Unde se offerens Esaias ait: *Ecce ego, mitte me:* & sic postea missus est ad populum. D Rom. 10. 20. Ideo de eo dictum est: *Quia Esaias audet, & dicit.* Etenim quasi voluntarium organum uberiore spiritus sui gratia Christus implevit.

26. Nec otiose hoc positum puto; quia voluntaria oris sui placere desiderat Domino. Multi prophetæ, sed in omnibus oris voluntaria pla- Hier. 1. 6. & 7. cent. Excusabat Hieremias, dicens: *Quis es dominator Domine? Ecce nescio loqui, quia juvenior sum ego. Et dixit ei Dominus: Noli dicere, quia juvenior sum ego; quia ad omnes ad quoscumque misero te, ibis: & secundum omnia quæcumque mandavero tibi,* E *loqueris.* Verecunde propheta ætatem corporis prætendebat, ne exsequendis cælestibus imperatis impar esse adolescentia deprehenderetur. Sed Deus ut qui morum magis quam annorum judicaret ætatem considerandam, & in juvenili corpore maturitatem robustæ sapientiæ in suo servulo prævideret, ait: *Noli dicere, juvenior sum ego*, hoc est, prohibuit eum juvenilis ætatis contemplatione vires suas perpendere, cui fides cani- F ciem sapientiæ ministraret. Et iterum in poste- Hier. 20. 7 & 9. rioribus cùm dixisset idem propheta: *Seduxisti me, Domine, & seductus sum.... Et dixi: Non nominabo nomen ejus, & non loquar in nomine ejus ultra*; addidit: *Et factus est in corde meo, ut ignis ardens, flammans in ossibus meis: & dissolutus sum undique, & ferre non possum.* Advertimus igitur quod iis etiam qui aut excusandum officium suum, aut certa aliqua causa negandum putaverint, Dominus tamen noster aut ratione persuadeat, aut cupiditate propheticæ revelationis inspiret; ut ad subeundum officium voluntate concurrant, non necessitate conscendant; quo merces ad eos integræ devotionis possit plenior pervenire. Prophetavit & Caiphas, *Quia expedit unum hominem* Iohan 11. 50. *mori pro populo*: sed hoc voluntarium oris ministerium non erat; quia loquebatur invitus. Denique quid diceret, nesciebat.

27. Quæ ergo voluntaria oris sui Domino David placere desiderat? *Elegi abjectus esse in domo* Psal. 83. 11. *Domini, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum. Audiam quid loquatur in me dominus Deus.* Psal. 84. 9. *Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones* Psal. 77. 2. *ab initio sæculi. Paravi lucernam Christo meo.* Cor- Psal. 131. 17. pus suum quod erat ante limosum, & cœno hereditariæ colluvionis obstructum, [b] ut oleum spiritale recipere non posset, Christo paravit, ut lu- b ceat. Christo lucet, cujus opera in Christi lucent lumine. Christo lucebat Petrus, cùm diceret: *In* Act. 3. 6. *nomine Iesu Christi Nazareni surge, & ambula.* Christo lucebat ille qui dicebat: *Sanet te dominus* Act. 9. 34 *Iesus.* Christo lucebat martyrum lucerna, qui pro Christo subiere martyrium. Christo lucebat David, qui poterat dicere: *Cor meum, & caro mea* Psal. 83. 3. *exsultaverunt in Deum vivum.* Christo paraverat mentem, cùm de eo, à quo frequenter ad mortem fuerat appetitus, diceret: *Non mihi contingat* 1 Reg. 24. 7. *à Domino, si fecero hoc verbum, domino meo, christo Domini injicere manum meam.* Cùm majorem haberet causam tuendæ salutis suæ, ut occideret persequentem, etiam alios qui suadebant inimico non esse parcendum, quem Dominus juxta promissum suum, in manus ipsius tradidisset, ab ejus necandi cupiditate revocabat. Christo lucebat Propheta, cùm de eo qui patris domum turpi maculaverat incestu, qui patris salutem parricidalibus præliis appetebat, pius tamen pater diceret ad prælium profecturis: *Parcite filio meo Abessalon.* 2 Reg. 18. 5. Tacebat improbitatis scelus: pietatis autem gradum, & nomen necessitudinis præferebat, ut pugnaturi non adversarium regis, sed filium cogitantes, dolorem læsæ pietatis inhiberent. Et post mortem ejus operuit faciem suam, & voce magna clamabat, dicens: *Filius meus Abessalon, filius meus.* Ibidem. 33. Hanc vocem parricida non meruit: sed Christi prophetabat gratiam. Didicerat Propheta de Christo bonus esse pater, qui bono filio serviebat.

28. Denique ideo dicebat: *Et judicia tua doce me*; quia judicia Dei sicut abyssus multa, & inscrutabilia, ut Apostolus dicit. Ideo non poterat ea, Rom 11 33. nisi Christo docente, cognoscere; quia unus ma- Matth. 23 8. gister omnium Christus est. Hæc autem Christi judicia sunt; ut iis qui nobis insidiati fuerint, noverimus non vicem injuriæ rependendam, sed pro injuria magis deferendam gratiam. Denique maledicentibus non remaledixit, percutientes non repercussit: sed magis etiam crucifixus pro persequentibus se piæ intercessionis apud Patrem auxilium deferebat dicens: *Pater dimitte illis; non* Luc 23 34. *enim sciunt quid faciunt.* Hæc igitur [c] quisquis fecerit legis judicia, remuneratione donatur à Christo. c

a. Ita mss. sex. Reliqui vero & ant. edit. *ore flores legere*. Rom. *ore natos legere*. Scilicet quia adverterant editores Ambr. alludere ad Virgilianum illud e lib. 4. Georg.

Verum ipsa è foliis natos, & suavibus herbis
Ore legunt.

Vide hac ipsa de re lib. 5. Hexaem. cap. 21. num. 67.

b. Edit. *ut oleum spiritale recipere posset*. Mss. .... *non posset*. Melius; si quidem hoc loci ante *ut*, subintelligendum est, *ita*: quæ dicendi forma bonis auctoribus est familiaris.

c. Omnes edit. *quisquis spiritaliter intellexerit, & fecerit*. Omnes mss. ut in textu. Sed a multis etiam absunt sequentes duæ voces, *legis judicia*.

29. Sed quis judicia Dei [a] doceri potest, nisi qui A animam suam semper intenderit ad Dominum? Qui potest dicere: *Anima mea in manibus tuis* ψ. 109. *semper, & legem tuam non sum oblitus.* Aliqui habent: *Anima mea* [*] *in manibus meis semper*, hoc est, in actibus meis, hoc est, in operibus meis. Quamvis in periculis positus dicit justus ad Dominum: Propter te quotidie morior, quotidie periclitor: periclitor ab insidiatore, periclitor ab obtrectatore, periclitor ab iis quos arguo, quos revinco, periclitor pro veritate atque justitia: ego tamen B nec periculis territus, tuæ legis oblitus sum; propterea, *in manibus meis anima mea*. Sed quia plerique habent: *Anima mea in manibus tuis semper*; hoc latius explanandum arbitror.

30. Scit Propheta, scit ubi animæ suæ præsidium locet, unde opem speret: in manibus Dei constituere vult animam suam; quia cor regis in manu Prov. 21. 1. Dei est. Quicumque proprium corpus subegerit, nec ejus passionibus turbari animam suam rector sui congrua vivacitate permiserit, is bene regia C quadam potestate se cohibens rex dicitur; quod regere se noverit, & arbiter sui juris sit: non captivus trahatur in culpam, nec præceps feratur in vitium. Hujus anima non perit in æternum, nec quisquam rapit eam de manu Patris omnipotentis aut Filii. MANUS ENIM Dei quæ solidavit cælum, quos tenuerit, non amittit.

31. Quæ sint igitur istæ manus, consideremus. Cant. 2. 6. In Canticis habes: *Læva ejus sub capite meo, & dextera ejus complectetur me.* Hæc loquitur Sponsa de D Christo, anima de Verbo Dei. Christus autem idem est Verbum Dei, atque sapientia: beata ergo anima, quam complectitur sapientia. Magna est sapientiæ manus, magna dextera totam complectitur animam, tota enim munita est, quæ desponsata Dei Verbo est; plenitudo enim sapientiæ, timere Deum. Quæ ergo Deum timet anima, pleno se munit ipsa præsidio: mittit sapientia lævam suam sub collum ejus, dexteram autem in complexum ejus. Utrumque quidem brachium E ejus ad utilia extenditur, habent tamen proprietates suas singulæ manus. Sapientia in dextera, & longitudo vitæ est: in sinistra autem divitiæ & gloria. Bonis utique manus utraque dotata est dotibus: in eo tamen habent varietatem sui muneris, quod & præsentia & futura tempora comprehendunt; ut læva præsentium remuneratrix, dextera futurorum sit.

32. Possumus hoc etiam de prophetia sancti patriarchæ Israel cognoscere. Nam cùm dexteram F suam posuisset super Ephræm, sinistram autem super Manassen: & convertere eas Joseph ætatum consideratione voluisset; ut dexteram patris super caput Manasse senioris filii collocaret: noluit Gen. 48. 19. & dixit: *Scio, fili, & hic erit in populum, & hic exaltabitur: sed frater junior major illo erit.* In quo major? In eo utique quia benedictione prælatus est, Ibidem. 20. dicentibus posteris: *Faciat vobis Deus sicut Ephræm & Manassen*: vel quia semen ejus multitudo gentium sit, quæ in hoc sæculo laborem elegit, credens in dominum Jesum; ut consolationem habeat futurorum. Manasses autem semen est populus oblivionis, qui proprium oblitus auctorem, exaltatus ad tempus in hoc sæculo est, daturus in reliquum pœnas graves; quia Deum suum & Dominum denegavit.

33. Hoc ideo diximus, ut probaremus ea esse potiora, quæ futura sunt. Denique læva sapientiæ sub capite Sponsæ est: dextera autem superior, qua totam complectitur Sponsam. Itaque illa quasi fulcrum est quietis præsentis, quo anima innixa requiescit. Habet ubi reclinet caput suum; quia læva sapientiæ sunt divitiæ & gloria. Ad tempus hæc demulcent, & ex parte solatio sunt. Et ideo *Filius hominis non habebat ubi caput suum* Matth. 8. 20 *reclinaret; quia cùm dives esset, pauper factus est*: nec 2. Cor. 8. 9. gloriam aliquam istius sæculi requirebat; quia venerat non ut in portione, sed ut universo humano generi subveniret dicens: *Mihi irascimini,* Johan. 7. 23. *quia totam hominem sanum feci in sabbato*; hoc est, totum, non ut facultatum collatione ditaret, non ut honorum insignibus, non ut gloriæ sæcularis cumularet augmento; hæc enim non habent beatitudinis & gratiæ plenitudinem: sed totum hoc est; ut longitudinem vitæ complecteretur æternæ. Neque enim communis vitæ similis vita in dextera est sapientiæ: sed longitudo vitæ est; ut qui accipit vitam à sapientia, non exiguitatem vitæ, sed perpetuitatem, & æternitatis longitudinem adipiscatur.

34. Bonus amictus æternitas vitæ. Hoc pallium Sponsæ custodes murorum voluerunt auferre, quo primus homo fuerat exutus: sed anima Deo devota quæsitum diu tenendo, & non dimittendo dilectum, pretioso caritatis divinæ se vestivit involucro. Beati igitur qui tali pallio vestiuntur, & amictum hujusmodi, legis observatione meruerunt; quia non sunt legis obliti: sed quæ erant legis, operati sunt. Nam qui præter legem agit, legis oblitus est. Et ideo hæc anima candida adscendit è terris; quia fulget amicta veste sapientiæ: & dicunt de ea virtutes illæ quæ portas cæli custodiunt. *Quæ est quæ adscendit candida, in-* Cant. 8. 5. *nitens super fratrem suum?* Cùm ea quæ posuit caput suum super lævam sapientiæ, ut aperiret manus pauperi ad subveniendum inopi: [b] paratis autem b derelictis sibi, non invasis atque direptis divitiis uteretur, quæ gloriæ cupida bonis eam operibus adquisivit, non inanes sæcularis jactantiæ dignitates ambivit. Hoc est enim caput suum, & quoddam sensuum principale supra manum constituere sapientiæ. Ea, inquam, anima meritis adscendit albentibus [*] ex isto vitæ hujus, ut habent ple- * rique, deserto, ad illum florentem semper locum jucunditatis æternæ. Istæ sunt virtutes quæ & in Esai. 63. 1. Esaiæ libro dicunt: *Quis est iste qui advenit ex Edom, rubor vestimentorum ex Bosor, sic pretiosus in stola?* Istæ, inquam, sunt quæ mirantur ex isto confragoso scopulosoque deserto aliquam adscendere animam posse sine magnorum labe vitiorum; & ideo gratulantur repertam, quæ vestimenta

a. Omnes edit. cum mss. aliquot, *doceri potest*. Alii mss. meliores notæ, *doceri potest*. Optime, hoc enim aptius cohæret cum superioribus, *ideo non poterat ea, nisi Christo docente, cognoscere* &c.

*. Hieron. epist. ad Suniam apud LXX. aliosque omnes interpretes legi testatur, *in manibus meis*. Nostræ tamen edit. eumdem LXX. immo & cod. scripti, quibus adde Hilar. atque August. nec non antiquissima psalteria manu exarata, cujusmodi sunt Germ. Carn. & alia præferunt, *in manibus tuis*.

b. Edit. omnes: *paratis, aut derelictis* . . . *non inanis sæcularis jactantiæ ambivit dignitates*. Mss. nonnulli, *paratis, aut derelictis* .. *non inanis jactantiam sæcularis dignitatis ambivit*. Alii majori numero, & auctoritate, ut in textu.

*. Voces, *ex deserto*, apud LXX. editionis Romanæ ac Venetæ desiderantur: sed reperiuntur in Complutensi

innocentiæ

innocentiæ naturalis non polluerit atramento insipientiæ sæcularis: sed magis sapientiæ spiritalis, & gratiæ candore mundarit.

35. Dicit ergo ea anima jam secura, jam læta: [ỳ. 110.] *Posuerunt peccatores laqueum mihi: & de mandatis tuis non erravi.* Digna vox relinquentis hoc sæculum, eo quod retia persequentium, & insidiatorum laqueos evaserit. Vox digna martyribus, quibus multa supplicia proponebantur, multa etiam offerebantur præmia; ut à martyrii studio vel terrore pœnarum, & sævæ mortis horrore, vel præmiorum revocarentur illecebra. Gravis laqueus proscriptionis, qui sæpe frangit sanctos inopiæ deformitate, quos mortis formido non fregerit: laqueus alius incendii, laqueus carceris, diuturnique supplicii: grandis laqueus, cùm divitiæ promittuntur, cùm honores, cùm amicitiæ tyrannorum. Qui ergo hæc evaserit, & ad martyrium pervenire potuerit, rectè dicit: *Posuerunt peccatores laqueum mihi: sed à tuorum mandatorum non declinavi semitis;* cui despicienti præsentia, futura quærenti, regnum cæleste [a] divinitatis tuæ promissione reseratum est.

36. Qui sunt isti peccatores qui posuerunt laqueos? Aperuit tibi Apostolus auctorem omnium peccatorum, & demonstravit dicens: [1. Tim. 6. 9.] *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem & laqueum diaboli.* Advertis igitur laqueum diaboli esse divitias, quem tetendit etiam Salvatori: sed ille qui nihil habuit quod posset princeps istius mundi veniens suum dicere, laqueorum ejus vincula dissolvit. Ac ne mediocrem hunc laqueum putes, hic laqueus Judam apostolum strangulavit. Qui miser, cùm esset illaqueatus ut proderet Dominum, ubi advertit quantum sceleris esset admissum, laqueo se ipse suspendit. Sed & ipse laqueus diaboli fuit, ut non ageret pœnitentiam, sed laqueo se suffocaret. Deus enim etiam in ipsos pius est proditores, ut ad pœnitentiam provocentur, atque à flagitioso proposito reflectantur, & resipiscant à diaboli laqueis, à quo capti tenentur ad ipsius voluntatem. Jam non ærumna est incidisse, sed crimen: qui non solum se dedêre capiendos, sed etiam ad voluntatem diaboli tenentur adstricti; cùm possint dicere: [Psal. 2. 3.] *Dirumpamus vincula ipsorum.* Dedit enim tibi scriptura divina ut non solùm caveas diaboli laqueum: sed etiam per pœnitentiam ejus vincula dirumpas.

37. Quid tibi, homo, cum deliciis ac voluptatibus? Non capit laqueus, nisi ante esca te cœperit. Dum prædam petis, laqueo ipse te nectis. Esca laquei avaritia est: esca diaboli luxuries est, quibus nos vult inescare, non pascere. Et ideo clamabat Apostolus: [Coloss. 2. 21. & 22.] *Ne adtaminaveritis, ne gustaveritis, quæ sunt omnia ad corruptelam ipso usu.* Noli ergo adtaminare luxuriam, & illa te contaminare non poterit. Noli gustare avaritiæ corruptelam, & eris immunis à laqueo. Quid tibi postremò cum terris, qui cum Christo resurrexisti? [Coloss. 3. 1. & 2.] *Quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est.... quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram.* Mortui sumus terris, vitam nostram cum Christo abscondimus in Deo nostro: non jam nos vivimus, sed Christus vivit in nobis. Quid iterum ad terrena remeamus? *Ecce elongavi fugiens*, dicit sanctus. [Psal. 54. 8.] *Vidi laqueos iniquitatis & contradictionis in civitate.* [Ibidem. 10.] Laquei sunt enim ubi est usura & dolus. Elongavit ille fugiens terrena dedecora; ideo ad cælestia pervenit præmia.

38. Quid, inquam, te reflectis in terram, si in Enoch raptus ad cælum es, in Elia levatus es curru, in Paulo raptus es ad paradisum, conversatus in cælis, in David exauditus; ut pennas columbæ adsumeres, & volares: in Christo exaltatus, volucris factus in Spiritu; quando sicut columba descendit, illas tibi alas dedit; ut tu disceres evolare de terris? Neque vero cunctandum putes quomodo tibi volandum sit, quibus alarum remigiis. Dixit quidem David: [Ibidem. 7.] *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & volabo, & requiescam?* Et quasi dubitasse visus est à quo pennas posset accipere; licet sic soleat divina gratia declarari, quæ in terris non potest inveniri: idem tamen in posterioribus, quæ sint istæ pennæ, docuit evidenter dicens: [Psal. 67. 14.] *Si dormiatis inter deros medii, pennæ columbæ deargentatæ, & posteriora dorsi ejus in specie auri.* Etsi dormias, exsurgunt tamen pennæ tuæ. Sunt enim qui vigilant dormientes, ut vigilabat illa quæ dixit: [Cant. 5. 2.] *Ego dormio, & cor meum vigilat.* Etsi nox est, vigilat spiritus, de quo scriptum est: [Esai 26. 9.] *De nocte vigilat ad te spiritus meus.* Tunc tibi pandentur alæ ex eloquiis spiritalibus, pretiosâque auri prudentiâ volatus adsurget. Ubi ergo laqueos poteris pertimescere, cui remigium præsto spiritale est? Si sinceritas animi, si puritas mentis adfulgeat, columba es. Ideo tibi dictum est: [Matth. 10. 16.] *Estote.... simplices sicut columbæ.* Si majora desunt remigia, vel minora ne spernas. Esto vel passer; ut laqueos sagaci indagine prævideas, & [illegible] captus illecebris peccatorum, tamen aliquando revocatus possis dicere: [Psal. 123. 7.] *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium: laqueus contritus est, & nos liberati sumus.* De quo quoniam alibi putavimus esse tractandum, [Lib. 3. in Luc. c. 12.] nunc alio transeundum videtur.

39. Satis est tibi ut avem te esse noveris, adsumtum in naturam volandi, dicente Domino per Prophetam: [b] [Psal. 90. 3.] *Liberate vos ex laqueo venatorum, & à verbo conturbationis;* non enim injuste tenduntur retia avibus. Avis es, ô homo, qui sicut avis in quamdam aquilæ renovatus es juventutem. [c] Et ideo non injuste tenduntur retia avibus. Quid enim te in terram dejicis, qui jam cælum petebas? Non enim injuste renovato tenduntur retia; quia jam Christi esse cœpisti, venantium esse desiisti. Adtende laqueos venatorum. Ante quasi prædam suam diabolus suo jure capiebat: nunc Dominicæ crucis mercem cur alienus incursat? Potes tamen etiam hos laqueos evitare, ne dicas: venantes ceperunt me sicut passerem; si laqueum cordis evadas, quem misit diabolus in cor Judæ, & ita eum in facinus proditionis armavit. Aver-

a. Cod. Lat. & Nav. unus, *divina satiato promissione reseratum est.* Alii aliquot, *divinitatis tua promissione reservatum est.*

b. Ita omnes mss. atque edit. vet. cum ant. edit. B. Hilarii. Edit. autem Rom. ex sacrorum codicum, aliorumque Patrum auctoritate, *liberabit te ex laqueo venatorum.*

c. *Et ideo non injuste tenduntur retia avibus*, desunt in superioribus edit. At in mss. repetiuntur. Iterum omnes edit. cum multo majori parte mss. *venantiam esse desiisti*; ubi cod. Gem. Fisc. Ebrulph. habent, *venantium esse desiste.* Postremo ubi cunctæ edit. ac mss. quatuor, *Ante te laqueo venator, ante quasi prædam*, ibi quatuor legunt. *Habes qui te liberet de laqueo. Venator ante quasi prædam.* Reliqui omnes lectionem nostram constituunt.

tat à nobis Deus hos laqueos, qnos super pecca- A tores pluit. Et ideo dicit Propheta: Psal. 34. 8. Dabis illis, Domine, laqueum cordis eorum, [a] quem parasti eis. Nobis autem da, Domine, auxilium; ut post te sequamur, tuis alligati vinculis. Nulla enim vehementiora, nulla sunt gratiora, quam vincula caritatis. Qui tibi ligatus est, solutus est mundo.

℣. 111. 40. *Hereditavi testimonia tua in æternum; quoniam exsultatio cordis mei sunt.* Etiam ista vox martyrum est, dicentium quod hereditatem acceperint cælestium testimoniorum. Dicit ergo Pro- B pheta: Heres sum mandatorum tuorum, successionem tuam fidei pietatisque jure quæsivi. Non potest dicere istud, nisi qui mandata custodit, cælo & terra testibus, adquisita. Dixit enim Dominus: Esai. 1. 2. *Audi cælum, & auribus percipe, terra.* Testatur elementa Dominus ad redarguendos eos, qui noluerint præcepta divina servare; ut refugia omnia excusationis obsepiat. Testatur & homines, dicens: Esai 43. 10. *Estote mihi testes, & ego testis, dicit Dominus.* Mandata ergo Domini plena sunt testimo- C niis, & ipsa sunt testimonia, quorum satis idoneus testis est, qui non mentitur Deus, apud quem & conscientia tua testis est, cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus, satis fidelis etiam in infido pectore; quoniam arbitrum omnium quæcumque commissa sunt, latere non possunt. Nam si in judicio terrestri etiam is qui ad mentiendum venerit subornatus, tamen si testimonio fuerit convictus alterius, solet prodere veritatem; quanto magis in judicio cælesti apud D dominum Jesum necesse habet quæ vera sunt confiteri, quem novit scire quod factum est?

41. Et bene ait: *Hereditate quæsivi testimonia tua;* quoniam sicut ante heredes fuimus peccatoris: ita nunc heredes sumus Christi. Illa fuit criminum, hæc est virtutis hereditas: illa nos obligavit, hæc solvit: [b] illa obæratos fœnore delictorum adjudicavit inimico, hæc redemtos titulo Dominicæ passionis Christo adquisivit. Mala Evæ successio [c] totum hominem devorabat: præclara E Christi hereditas totum hominem liberavit. Non ad unum quidem, non ad paucos: sed ad omnes Testamentum suum scripsit Jesus. Omnes scripti heredes sumus non pro portione, sed pro universitate. Testamentum commune est, & jus omnium, hereditas universorum, & soliditas singulorum. Novum Testamentum singuli adeunt, & omnes possident: nec minuitur heredi, quidquid à coheredibus vindicatur. Manet emolumentum integrum, & eo magis singulis crescit, F quo pluribus fuerit adquisitum. Alia conditio est hereditatis humanæ. Si divisa fuerint emolumenta, minuuntur: & heredis est damnum descriptio coheredis. Indivisum regnum Christi est, indivisa hereditas. Quomodo fieri poterat, ut divisa esset hereditas; cùm hereditatis fructus sit indivisus, quod est regnum cælorum? Aurum, argentum, prædium ab homine pluribus derelictum distribuitur ac secatur: solida ad singulos Christi dona A perveniunt: omnes habent, & nemo fraudatur.

42. Audiamus igitur commoda hereditaria. Remissio peccatorum hereditas Christi est. Certe solida per singulos, & in commune est lucrativa; quibuscumque enim collata fuerit, nulli decedit, accedit omnibus. Corpori adquiritur, quidquid unicuique relaxatur. Nam si Angeli super uno peccatore pœnitentiam agente lætantur; quia lucrum suum putant hominis redemtionem: quanto magis lucrum est generis, quod est lu- B crum naturæ? Hereditas Christi est resurrectio. Hanc quisquam damnum suum dixerit, quæ in uno communis gratiæ nomen invenit? Christus enim surgens, omnibus resurrexit; quoniam per hominem resurrectio mortuorum. Quomodo igitur potest singulorum esse dispendium, quæ est totius corporis & humani generis reformatio? Recitetur itaque Testamentum, & institutiones ejus consideremus. *Testis autem nobis & Spiritus* Hebr. 10. 15. & seq. *sanctus. Cùm enim* [d] *dixerit: Hoc autem testamentum* C *quod testabor ad illos, dicit Dominus. Dabo leges meas in cordibus eorum, & in sensibus eorum scribam eas, & peccati & injustitiæ eorum non memorabor.* O vere testator æternus, qui nostris cordibus leges affigit suas, & scribit in sensibus; ut nihil aliud cogitare, nisi divina præcepta possimus, nihil aliud sentire, nisi Dei oracula debeamus. Dedit gratiam, reformavit naturam, sibique qui oblivisci nihil solet, memoriam meorum abstulit peccatorum, [e] mihi dedit præceptorum suorum.

D 43. Noli ergo tollere de corde tuo legem Dei, & affigere legem peccati. Noli scribere in sensibus tuis diaboli illecebras, & Dei delere mandata. *Ecce ego,* inquit, *pinxi muros tuos, dicit Dominus* Esai 49. 16. *ad Hierusalem;* hoc est, ad animam studiosam tranquillitatis & pacis, quam fecit ad imaginem suam. Noli, inquam, auferre imaginem cælestem, & imaginem mortis imponere. Recusasti hereditatem sæculi: serva Christi testimonia; quoniam in his exsultatio atque lætitia est, quandoquidem E omnis fletus delebitur, & mors non erit amplius, neque luctus, neque fletus, neque clamor. Passio Christi imago fuit regni cælestis. Nemo audivit in plateis vocem ejus; quia illo silentio passionis suæ clamorem omnem in posterum impiæ vocis abolebat. Nolebat fleri, qui dicebat ad filias Hierusalem: *Filiæ Hierusalem nolite me flere, sed vos ipsas flete.* Luc. 23. 28. Ablaturus enim omnes lacrymas suæ beneficio crucis, in passione propria futuræ instar beatitudinis exhibebat; ut nemo fleret, nisi qui F Christi beneficia non teneret.

44. Merito ergo vir Evangelicus dicit: *Hereditate quæsivi testimonia tua in æternum; quoniam exsultatio cordis mei sunt.* Quis non exsultet, qui cælum & terram hereditate quæsivit (quæ duo elementa contestatus est etiam Deus, cùm legem daret) quia quæsivit Deum, de quo dicit Sanctus: *Portio mea Dominus:* quæsivit dominum Jesum, quæsivit Spiritum sanctum; & post illa quæsivit Angelos, & cum illis vivit, non hodie tantum

a. Rom. edit sola, *quem paraverunt nobis.*

b Mss. Navar. unus. Colb. Gem. & Aud. *illa obærhavit fœnore delictorum* &c.

c. Rom edit sola, *totum hominem devotavit.*

d. Post verbum *dixerit*, subjungunt omnes edit. *Testis sum testamentorum meorum, quæ testificatus sum in vobis, tunc testimonium perhibebit quod testatus sit dicens: Hoc autem* &c. Sed illa neque in mss. ullis Ambr. aut Scripturæ edit. reperimus, neque omnino alia esse judicamus, quam inepti cujusdam nugatoris glossemata.

e. Edit Rom sola, *mihique dedit legem præceptorum suorum* Sed vocem, *legem*, neque in mss ullis, neque in vet edit. invenias. Hic ergo subintellige *memoriam*, quæ in superiore membro exprimitur Iterum mss omnes, & edit ant. *futuræ instar beatitudinis exhibebat.* Rom. edit. sola.... *lætitiam exhibebat.* In cassum; quandoquidem sensus in priori lectione satis constat, cùm vox *instar* exemplum, sive imaginem significet.

& cras, sed in æternum: nec ullis pro nomine Do- A mini contristatur injuriis? Denique gaudebant apostoli cùm verberarentur, cùm in carcerem truderentur.

45. Exsultans igitur in testimoniis Domini ju-
℣. 112. re dicebat: *Inclinavi cor meum ad faciendas justitias tuas in æternum, propter retributionem.* Qui retributionem bonorum operum sperat à Deo, & ad eum festinat, inclinat cor suum, ut faciat Chris-
Matth. 3. 15. ti justitias. Quæ est Christi justitia? Sine nos, inquit, implere omnem justitiam, qua peccatum B minuitur, culpa laxatur. Et bene ait, *Inclinavi*; ut non sit tibi arduum atque difficile, cùm mentem tuam quasi ad humilia & plana convertas. Aut certe, quoniam sapientia carnis legi Dei non est subdita, videtur inclinare cor suum, qui legi facit esse subjectum extollentem se corporis sensum, contuituque religionis inflectit. Atque ille dudum extollens se frustra, & inflatus mente carnis suæ, cùm se humiliat, inclinat.

46. Humiliavit enim & ipse se Christus; ut no- C vum conderet Testamentum. Cùm lego Evan-
Matth. 1. 16. gelium, audio Filium Dei carnem sumsisse de Maria, videor mihi cum Christo ipse descendere.
Philip. 2. 6. & 7. Lego enim eum, qui cùm in forma Dei esset, semet ipsum exinanivit. Exinanivit autem, ut formam servi acciperet; & specie inventus ut homo, humiliavit se usque ad mortem. Lego enim di-
Matth. 11. 28. & 29. centem: *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos & discite à me quia mitis sum, & humilis* D *corde.* Non dixit: Discite à me quia potens sum: non dixit: Discite à me quia gloriosus sum: sed discite à me quia humilis sum, quod potestis imi-
a tari. Nolite extollere vos, [a] nolite exaltare cor vestrum. Docuit ergo me humiliari, & inclinare cor meum ad faciendas justitias; non ad iniquitatem, sed ad æquitatem inclinare, *propter retributionem.* Retributio regnum cælorum, & paradisi est incolatus.

SERMO DECIMUS-QUINTUS. E

ס Samech.

1. INcipit *samech* littera decima-quinta, quæ interpretationem habet, *Audi.* Est & alia ejus interpretatio, quæ dicitur, *Firmamentum.* Quid est, *Audi?* Non otiose dicitur quod commune est omnibus, & suppetit universis ipso jure naturæ. Et ideo non est otiosum quod admoneris ut audias; cùm etiam inviti, & aliud agentes, F sonum tamen, aut vocem audire soleamus. Sed quia non est solum audire hoc quod suppetit officio naturæ: sed etiam illud quod majus est, ut audias non usu tantum corporis, quantum intellectu mentis; ideo diligentius considera istius litteræ interpretationem, seriemque versuum qui sequuntur.

2. Ut noveris autem mysticum esse audire, ut audias & intelligas mysteria, de Judæis scriptum
Esai. 6. 9. est: *Aure audietis*; quia mysteria legis audierunt, A sed non intellexerunt. Unde ait Dominus: *Audi populus meus, & loquar.* Psal. 49. 7. Lex utique spiritalis est, audi ergo spiritaliter. Denique qui scivit audire, ait: *Audiam quid loquatur in me dominus Deus*, id Psal. 84. 9. est, cognoscam quid locutus in me fuerit Deus. Ideoque alibi ait: *Quanta audivimus, & cognovimus ea*; Psal. 77. 3. ut comprehenderet non solùm audisse se, sed etiam intellexisse. Nemo enim cognoscit, nisi prius intellexerit. Audi ergo, ne si te videat negligentem, veniat Petrus arripiat gladium, ab- B scindat auriculam tuam; quod superfluo habeas aurem corporis, qui audire & examinare non noveris. Et fortasse virtutem animæ qua examinantur quæcumque audiuntur, habeant amputatam, qui ea altitudine qua scriptum est, audire non possunt.

3. Meritoque hanc litteram *firmamentum* alii interpretati sunt: quod cum superiore interpretatione concurrit; nisi enim unusquisque audierit quid sequi debeat, nemo firmatur. In officio C igitur audiendi omnium firmamentum est.

4. Dicit igitur tibi in Threnis Hieremias propheta per litteram, *audi.* Et ut scias mysticum esse quod audire debeas, subjecit hujusmodi seriem huic litteræ: *Abstulit omnes fortes meos Dominus de medio mei. Vocavit in me tempus; ut contereret in me electos meos. Lacum calcavit Dominus virgini filiæ Juda.* Thren. 1. 15. Non tunc abstulit omnes Judææ fortes Dominus, quando in Babyloniam regionem captivus ductus est populus Judæorum, sed D quando Christus advenit, & libertatem animæ suæ captiva non vidit, nesciens gravibus incurvatam peccatis mentis suæ erigere cervicem, & quædam fidei colla ad lucem cognitionis adtollere. Ideo lacus factus est Judæis passio Salvatoris, quæ gentibus portum salutis ostendit; quia crux Domini non credentibus præcipitium est, vita credentibus. Hac ratione præmisit, *audi*, ut futura cognosceret.

5. Alio quoque loco litteræ huic ista subjecit: E [b] *Tenuerunt super te manus omnes transeuntes per viam: sibilaverunt & moverunt caput suum super filiam Hierusalem. Hæc est civitas, dicentes, corona gloriæ, & jucunditas universæ terræ.* Thren. 2. 15. b Passionem Salvatoris prophetari liquet, & defleri ab Hieremia [c] excidium Judæorum, quod cum ex aliis, tum ex c illo intelligi potest; quia in posterioribus habet: *Spiritus ante faciem nostram Christus dominus, comprehensus est in interitu nostro, sub cujus umbra, diximus, vivemus inter gentes.* Thren. 4. 20. Quid hoc manifestius, F quando & nomen expressum est, & comprehensio inter manus persequentium perfidorum est declarata, & umbra vivificans, & gratia gentibus conferenda descripta est?

6. Sed etiam ipsa verba significant quæ in Evangelio de passione Domini legimus, quia hoc loco mors ejus annuntiata est per Prophetam. Sic enim Matthæus scripsit: *Transeuntes autem blasphemabant eum, moventes capita sua, & dicentes: Vah qui destruebat templum Dei, & in triduo illud reædificabat! Libera te, si filius Dei es.* Matth. 27. 39. & 40. Vulgus po-

a. Ita mss. omnes. Edit. autem: *Nolite exaltare cornu vestrum.*

b. Sic omnes mss. & vet. edit. Rom. autem, *Sonuerunt super te manus*; ubi omnium Scripturæ textuum ac versionum suffragio defendi potest. At forte pro ἐκρότησαν ἐπὶ σὲ χεῖρας, ut habetur apud LXX. Ambrosius legerit ἐκράτησαν &c. nisi malis scripsisse Doctorem nostrum, *Tonuerunt super te manus* &c.

c. Omnes edit. *non excidium Judæorum.* Sed negatio abest ab omnibus mss. neque adeo necessaria est, cùm videatur Ambrosius id significatum voluisse, Hieremiam & Christi passionem prædixisse, & deflevisse illud Judæorum excidium, quod ex eadem passione consecutum est. Cui quidem lectioni videntur ea suffragari, quæ infra usque ad num. 11. disseruntur.

puli cùm insultat alicui, sibilare consuevit. Simul A
quia vocem non habebant, qui Verbum nega-
bant, sicut irrationabilia animalia sibilabant. Et
ideo transibant viam, qui in via stare debuerant.
Non stabant ergo quasi constantes : sed transi-
bant quasi mobiles. Justi autem pedes stabant in
atriis Hierusalem, in quibus perfidi stare non po-
Marc. 15. 29. terant; & ideo præteribant, sicut Marcus signifi-
cavit. Prætetit umbra, non veritas. Dies ejus si-
a cut umbra prætetit, [a] qui obliviscitur, qui dere-
linquit. Sed & transire infideles legimus, sicut est B
Psal. 79. 13 illud : *Et vindemiant eam omnes transeuntes viam.*
Quis enim nisi perfidus despoliat vineam Christi?
Psal. 128. 8. Sed & alibi scriptum est : *Et non dixerunt transeun-*
tes viam : Benedictio Domini super vos. Stantibus
Psal. 133. 1. enim dicitur : *Ecce nunc benedicite Domino.* Tamen
& in bono legimus transire ; ut est illud Moysis:
Exod. 3. 3. *Transiens videbo hoc visum magnum.* Et qui vidit
Psal. 36. 36 impium exaltatum ultra cedros Libani, *Transi-*
vi, inquit, *& ecce non erat.* Et nemo dicit servo:
Luc. 17. 7. *Transi, recumbe.*

7. Quæ ergo distinctio sit consideremus ; nisi
forte illa, quia ubi in bono accipitur transire, ab-
solute lectum est : non dixit, hoc aut illud tran-
siens, sed tantummodo transiens. Ubi in malo :
Psal. 79. 13. *Transeuntes*, inquit, *viam.* Via enim bona est, quæ à
commeantibus frequentatur, non facile incursa-
tur à latronibus, qui aversa viarum obsidere con-
suerunt : regale iter munitum est. Moyses au-
tem non transivit viam, sed in via stetit, cui di-
Deut. 5. 31. ctum est : *Tu autem hic sta mecum.* Stetit cum illo D
Joan. 14. 6. qui ait : *Ego sum via, & veritas, & vita.* Hanc qui
viam transit, labitur. Moyses autem non lapsus
est : sed pertransivit à sæcularibus ad spiritalia, à
Psal. 36. 36 temporalibus ad æterna. Et qui vidit impium, nec
remansit, sed pertransivit, evasit, quia non adhæ-
sit impio, ne fieret unum corpus : sed se ab eodem
Luc. 17. 7. separavit. Et cui dicitur : *Transi, recumbe*, evadit
utique laboriosam præsentium servitutem ; ut ha-
beat gloriosam futurorum quietem. Et Sponsæ
Cant. 4. 8. dicitur : *Ades huc à Libano, Sponsa, ades huc à Li-* E
bano, transibis & pertransibis à principio fidei. Tran-
sit & pertransit, quæ festinat ad Sponsum. Per-
transit sæculum, & festinat ad Christum.

8. Nunc discutiamus quid sit movere caput.
1. Cor. 11. 3. Quis est populi caput, nisi Christus ? *Caput enim*
mulieris vir, caput autem viri Christus. Sed etiam
Lex caput intelligibilis mulieris. Denique mulier
sub Lege tamquam sub viro fuit. Mortificato au-
tem ritu Judaico qui erat secundum litteram Le-
gis, innupsit ei mulier qui à mortuis resurrexit. F
Unde quidam mystice interpretati, mortificato
b ritu Judaico, [b] tamquam fratri defuncti ritus ve-
teris Evangelio mulierem illam intelligibilem
nubere ex Lege voluerunt ; quia Lex Evange-
lium fraterna quadam prædicatione præcessit.
Ergo Synagogæ caput mortuum est, hoc est, ca-
put ejus Lex mortua est, observatio videlicet
Legis : evacuata est Legis littera, spiritalis ejus
intellectus adstruitur. Hujus commotionis me-
minit David in quadragesimo tertio psalmo, di-
Psal. 43. 15. cens : *Posuisti nos in parabolam gentibus, commotio-*
nem capitis in populis ; eo quod à Lege in Evan-

gelium sit facta commotio, quasi transitus qui-
dam. In vicesimo autem & primo psalmo, in quo
totius prophetatur series passionis, sic habet :
Omnes qui conspiciebant me, adspernabantur me, & Psal. 21. 8. & 9.
locuti sunt labiis, & moverunt caput. Speravit in
Domino, eripiat eum : salvum faciat eum ; quo-
niam vult eum. Moverunt ergo Legem, quæ im-
mobilis videbatur ; & ideo finis Legis Christus
intravit.

9. Qui moverunt capita pharisæi fuerunt, id
est, à veritate divisi ; unde & in veritatem non
crediderunt. Sed & sic potest accipi : Moverunt
caput suum Christum, qui in sua venerat : sed mo-
verunt eum, quia sui eum non receperunt. Move-
runt autem, dicentes : *Tolle, tolle, crucifige eum.* Et Joan. 19. 15.
moverunt caput suum, qui onera sua movere no-
lebant ; cùm ligarent onera gravia, & aliis impo-
nerent : *Ipsi autem digito*, inquit, *ea movere nolunt.* Matth. 23. 4
Quod est mysticum ; quia corporalis ritus obser-
vationem numquam mutare voluerunt, & intro-
C ducere intellectum spiritalem. Digitum enim
pro spiritu legimus, ut Lex digito Dei scripta est, Deut. 9. 10.
& ideo Lex spiritalis est. Noluerunt ergo onera
sua movere, quæ sunt gravia, & leve Christi ju-
gum atque onus ejus suave suscipere.

10. Verum quia passio Salvatoris omnes rede-
mit, non absurdum est intelligere ita hos movisse
capita sua, sicut prophetabat princeps ille Syna-
gogæ : *Expedit unum hominem mori pro populo.* Aliud Joan. 11. 50.
dicere volebat, aliud significabat. Et isti aliter
movebant caput quasi insultantes, & aliud an-
nuntiabant ; quia ipse erat qui venit, ut pigrum
illud atque terrenum principale hominum com-
moveret, quo evacuata observatione litteræ,
mysterium quæreremus in verbis. Unde ait : *Po-* Psal. 43. 15.
suisti nos in parabolam gentibus, commotionem capi-
tis in populis. Quod in bono utique accipitur ;
quia præmisit : *Et in nationes dispersisti nos.* Disper- Ibidem. 12.
si sunt enim Judæi ; ut reliquiæ eorum salvæ fie-
rent secundum electionem gratiæ : in parabolam
autem politi, ut ea quæ per parabolam dicta sunt,
revelata esse illorum exitu disceremus, vel eorum
exemplo admoneremur cavere perfidiam. Tunc
enim cognovit magis Hieremias Judæam esse
deflendam ; & ideo Hierusalem captam esse tunc
temporis prophetavit, quando Redemtorem
proprium non recepit. Illi igitur insultatur, de
qua dicent, inquit : *Hæc est, civitas .... universæ* Thren. 2. 15
terræ ; eo quod ubi erat ante fidei jucunditas, ibi
nunc sit amaritudo perfidiæ : vel certe movendo
caput suum, & de corporalibus ad spiritalia
transeundo meretur audire ; cum crediderit in
Christum, quod corona sit gloriæ.

11. Quæ est autem corona gloriæ, nisi Eccle-
sia, quæ caput suum Christum coronat? Quæ ju-
cunditas universæ terræ, nisi domus populi Chri-
stiani, aula sanctorum, de quibus scriptum est :
In omnem terram exivit sonus eorum, & in fines or- Psal. 18. 5.
bis terræ verba eorum? Ergo quia corona gloriæ est
Ecclesia ; ideo dicitur in Canticis : *Egredimini ....* Cant. 3. 11.
& videte regem Salomonem in corona, qua coronavit
eum mater ejus in die sponsalium ejus, & in die ju-
cunditatis cordis ejus. Ad animas dicitur ut è gur-

a. Omnes edit. & pauci mss. *qui obliviscitur quod delinquit*, vel *qui delinquit*. Mss. novem, *qui obliviscitur, qui derelinquit.* Unus aut alter .... *qua relinquit*, ubi subintellige *Christum*, vel *Hierusalem.*

b. Edit. *tamquam fratris defuncti, ritu veteri, Evangelico* (Am. *Evangelio*) *mulierem illam* &c. Melius cod. scripti, quos secuti sumus.

gustiis & claustris exeant corporalibus, extra A corporis cogitationes exeant, egrediantur á cupiditatibus, & á curis, & á ceteris carnis istius affectibus, & lubricis passionibus, supra mundum adscendanc, de boc mundo exeant, Christo occurrant, paratæ adsint facibus ardentibus relucentes. Quasi Angeli Christi hæc loquuntur: Non potestis videre claritatem ejus, gloriam ejus, nisi egrediamini humanæ fragilitatis curas, filiæ Hierusalem. Quasi dicant: Quid viventem inter mortuos quæritis? Non intra hunc mun- B dum quæritur Christus, qui supra mundum suos voluit esse discipulos. Quæ est corona qua coronatur Christus, nisi corona gloriæ? Joseph corooam habuit castitatis, Paulus justitiæ, Petrus fidei. Singularum virtutum corooæ sunt. Solus Christus habet coronam gloriæ, qua eum Ecclesia coronavit. In hac corona omnes corooæ sunt; quia gloria non portio unius coronæ, sed præmium omnium coronarum est.

12. Tertia traditione moverunt caput suum, C
Cant. 5. 11. boc est Christum, qui est caput suæ plebis. *Caput ejus aurum cephas.* Unde & Aquila petram aurum dixit: Symmachus lapidem aureum, quod significat stabilem, eminentemque sapientiam. Corpus Christi Ecclesia est. Hujus *caput aurum*, id est, sapientia pretiosa sanctorum est, boc est, viri
Ibidem. justi atque prudentes. *Crines ejus abietes nigra, si-*
Cant. 6. 4. *cut corax*; de quo alibi ait: *Capillamentum tuum, ut grex tonsarum.* Ideo capillamentum, quia virtus
Eccles. 2. 14. omnium sensuum in capire est. *Oculi* enim *sapien-* D *tis in capite e us.* Profunda igitur doctorum prudentia, quæ potest ea quæ obscura suot revelare, & alta aperire sensuum. Et hujusmodi disputatores crines Ecclesiæ sunt, sicut pulli corvorum, quibus Dominus escam dat, sicut dedit sancto Jacob á juventute ejus, & eum pavit. Hos altos ac profundos ubertate doctrinæ pascit Dominus cælestibus sacramentis.

Cant. 5. 12. 13. *Oculi quoque e us sicut columbæ:* oculi sunt viri, videlicet spiritalibus ornati sensibus, qui ad vi- E denda mysteria sunt acuti, & parati ad penetranda scripturæ secreta divinæ, rationabili lacte fulgentes, in quibus non fit aliqua doli maculosa confusio, sed simplicis affectus pura & immaculata sinceritas. Ideo in aquarum abundantia
Ibidem. lotas has columbas in lacte memoravit.

Cant. 6. 5. 14. Jam certe dentes, & genas, & sicut coccinum resticulum labia sponsæ, intelligimus animæ esse virtutes, doctorumque diversitates: qoi vel spiritalem menti alimoniam dispensatione sedula F subministrent: vel prædicatione Dominicæ crucis, sicot verbi quadam linea alligent audientem: vel modesti ac verecundi, & juventutis flore gratissimi [a] etsi á tractatu pudore revocentor, redoleat tamen in his odor Christi, & sicut in genas quasi de capite sacerdotali descendit ungoentum, eluceat pulcritudo doctrinæ. Et hoc caput movit Synagoga; & ideo abstulit Dominus mirabilem consiliarium, & prudentem architectum, & sapientem auditorem: *Caput,* inquit, *& caudam;* Esaia 9. 14. quoniam qui caput non tenuerunt, novissima habere non possunt. Sed jam ea quæ annexa sunt, consideremus.

15. *Iniquos odio habui: & legem tuam dilexi.* ℣ 113.
[b] Quanto erga Domioum se protendat affectu sanctus propheta David hoc versiculo declaravit; quia cùm suos inimicos oequaquam sit persecutus (ut pote qui & regis Saul, á cujus insidiis periculum salutis cavere vix poterat, nec vitam putaverit appetendam, & mortem æstimaverit vindicandam, & parricidæ filii ingemuerit interitum, & multorum persequentium se flagitiis appetitus ignoverit, ut ipse ait, quia vicem inju- Psal. 7. 5. riæ lædeotibus non rependerit) prævaricatores tamen divinæ legis exosos horrescat: in quo utique & clementia morum ejus, mansuetudoque pietatis, & vebemens devotionis aperitur intentio, evangelici præcepti conveniens disciplinæ, quam prophetico spiritu prævidebat. Etenim dominus Jesus & nostrorum inimicorum dilectio- Matth. 5. 44. nem nobis expetendam esse præcepit, & Dei hostes, etiamsi nobis aut parentum, aut filiorum, aut coojugii germanitatisque necessitudine copulentur, odio prosequendos. Sic enim scriptum est: *Si quis venerit ad me, & non oderit patrem, &* Luc. 14. 26. *matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc etiam & animam suam, non est me dignus.*

16. Quod si quis otiosis accipiat auribus, forte dicat: Tu domine Jesu, legem dedisti dicens: *Dilige dominum Deum tuum, dilige proximum tuum;* Deut 6. 5. & ut impleres hanc legem, venisti: dixisti per Levit. 19. 18. Legem: *Honora patrem & matrem*; & in Evange- Matth 15. 4. lio jubes ut parentes oderim. Quomodo sibi conveniunt ista præcepta? Sic mitis & humilis corde venisti? Non possum salvo pietatis jure odisse patrem, cui debeo quod creatus sum, [c] matrem loogo decem mensium fastidio pii fœtus onera portantem, cui in absolutione plus periculi, in dilatione plus tædii est. Quid dulcissimi merentur filii, ut á paterno excludantur amore, cùm sit impium mori nolle pro liberis? Quid uxor carissima quædam vitæ cohercs, & consortium commune naturæ? Quid fratres iisdem concreti visceribus, atque formati eodem naturæ hospitio in hunc usum lucis emissi? Oderim ergo pignora caritatis? Ita Evangelii lenitate rigorem præduræ Legis inflectis, ut quorum Lex condemnat injurias, eorum tu Evangelio tuo condemnes gratiam?

17. Video istiusmodi adsertioni me respondere non posse: sed tu, Domine, responde; nec enim indiges ut excuseris, qui non egisti ut diceres. Respondebit igitur: Egone condemno pietatem, qui odi iniquitatem? Ego parentes præcipio non amandos, qui inimicos suadeo diligendos? Sed non legisti: *Tempus amandi, & tempus odio ha-* Eccles. 3. 8. *bendi, & tempus belli, & tempus pacis?* De quo hoc dicit Ecclesiastes? Nonne de eo quod ratione temporis fiat; ut aliquos pie & amare & odisse possimus: & quos dilexeris, odisse; & quos ode-

a Rom. edit. *etsi à tactu pudore revocentur.* Melius aliæ ac mss. *etsi à tractatu* &c. Tractare siquidem ab antiquis Patribus usurpabatur, pro sacram scripturam ad populum exponere.

b Edit. omnes: *Quanto Dominus noster perpendat affectum, sanctus* &c. Mss. aliquot: *Quanto ergo Dominus noster pendat* (unus, *nos perpendat*) *affectu, sanctus* &c. Optime alii decem, ut in textu.

c In quibusdam mss. legitur, *novem mensium.* Perperam. Clarum enim est alludi ad illud Virg. egl. 4.

Matri longa decem tulerant fastidia menses

Quamvis autem hunc Poetæ versum de lunaribus mensibus intelligendum esse nonnulli velint; tamen partus legitimi tempus esse non solum nonum mensem, sed & decimum atque undecimum docet Hippocrates lib. de partu septimestri & octomestri, ac post eum alii innumeri. Immo Plin. lib. 7. cap. 5. atque Agell. lib. 3. cap. 16 tradunt mense decimo tertio partum quandoque in lucem edi. Vide quoque Ulyssem Albrovandum, *De Monstris*, pag. 50.

ris, amare conveniat? Non ergo parentum infudi odia pectoribus filiorum: nec conjugum suasi fastidia mentibus maritorum. Naturam interroga quid exegerim, quæ utique auctoris arbitrium genitali singularum necessitudinum testatur affectu. Amare patribus filios lex naturæ est: maritis conjuges, lex divina est, quæ conjugii caritatem in naturam vertit; ut fiat una caro & unus spiritus. Diligere fratribus fratres naturæ prærogativa est, quæ eodem domicilio diu fotos adsuefacit ad gratiam caritatis.

18. Non ergo necessitudinum intestina bella mandavi, sed illecebram suspectam habui. An non jure suspectam; cùm serpens ille callidus & astutus ad construendas nequitiæ suæ artes, quo incorruptæ ac rudis naturæ dote fundatum primogeniti Adam labefactaret affectum, femineis magis illecebris quam suis commisit venenis? Itaque femina virum, quem serpens tentare non ausus est, cibo oris & vi amoris inflexum, molli quadam & conciliatricula uxoriæ sedulitatis affectione traduxit. Et adhuc Eva liberos non habebat, quorum gratia, ut dulcis ad amorem, ita facilis ad lapsum, plurimos à martyrii consummatione sæpe revocavit? Denique sæpe cognovimus, quoniam quem formidolosa carnificum pompa non terruit, nec divisi lateris sulcus infregit, nec ardentes laminæ à triumphalis fortitudinis rigore deducere potuerunt, eum inter sacra jam præmia constitutum uxor teneræ sobolis oblatione miserabilis unius lacrymæ miseratione decepit. Samson captus est per uxorem, numquid tu fortior? Salomon captus est in uxore, numquid tu sapientior? Ille igitur cujus sapientia totis celebratur sæculis, factus est insipiens, quia nimium amavit uxorem.

19. Quid de fratribus dicam? Experta est in liberis & Prophetæ domus[a] detestabiliora oscula, quam odia esse fraterna. Itaque parricidium pater quidem flevit, sed magis est indignatus incestum. Denique licet parricidam, percussorem tamen incesti revocabat.

20. *Tempus* igitur *amandi, tempus odio habendi*, hoc est, tempus martyrii, quando ea quæ divina sunt, omni caritati necessitudinum præferenda sunt. *Tempus belli*, quo etiam bellum pro Christi nomine perfidis pignoribus inferamus. *Tempus pacis*; quia *in pace locus ejus*. Denique ipse in Evangelio evidenter exposuit qua ratione nostros debeamus odisse, dicens: *Qui diligit patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus.* [Matth. 10. 37.] Non dixit indignos esse, qui parentes suos diligunt: sed eos indignos ait, qui plus parentes quam Christum diligunt. Si enim ideo deferimus parentibus amorem, quia nostræ generationis auctores sunt: quanto magis Christum amare debemus qui ipsorum est auctor parentum? Illi dederunt quod non potestatis est, sed ministerii sui: Christus donat salutem, qui parentum beneficia conservat.

21. Pulcre autem dixit: *Iniquos odio habui, legem autem tuam dilexi*; quia si legem amamus, odisse debemus adversarios legis, qui operibus suis præcepta legis impugnant. Græcus melius eos & proprie nuncupavit dicens, παρανόμους: παράνομος exlex vocatur; quia extra legem est. Hos ergo odit, qui in lege Christi est; quia legis mandata non servant. Non solum enim qui legem nescit, sed etiam ille qui non agit secundum legem, exsors legis est; quia *Non auditores legis.... sed factores legis justificabuntur.* [Rom. 2. 13.] Redarguit me ipse David si aliter intelligam. Quomodo iniquos homines oderat, qui parricidam filium commendabat præliatoribus, ne eum aliquis occideret? Qui Saul regis mortem etiam vindicavit in eum, qui à se nuntiavit occisum?

22. Ergo non iniquos homines, sed iniquos sermones oderat. Denique *Iniquos*, dixit, *odio habui*, non addidit, viros. Deinde cùm dicat Jesus in Evangelio: *Diligite inimicos vestros*; [Matth. 5. 44.] dicat Apostolus: *Benedicite eos qui persequuntur vos, & nolite maledicere*: [Rom. 12. 14.] quomodo excusaretur iste vir sub evangelica vivens disciplina, si iniquos homines odisset? Nisi intelligas quod iniquitatem odio habuit, non eos qui etsi operarentur iniquitatem, possent tamen evangelica prædicatione converti. Aut certe nisi ita accipiamus: quia sicut ille qui non honorat patrem, iniquus est, idem tamen secundùm illud exosus patrem quod scriptum est: *Qui non odit patrem, aut matrem.... aut fratres, aut sorores, aut animam suam, non potest meus esse discipulus*, [Luc. 14. 26.] etiam laudabilis habetur: sic & ille inquos odio habuit. Eodem modo & eos oderat, quo patrem prævaricantem, aut animam suam: præferens videlicet vitæ hujus suavitati gratiam Christi.

23. Sequitur: *Adjutor & susceptor meus es tu: & in verbum tuum spero.* [℣. 114.] Adjutor per Legem, susceptor per Evangelium. Quos Lege adjuvit, in carne suscepit; quia scriptum est: *Hic peccata nostra portat; & ideo in verbum ejus spero.* [Esai 53. 4.] Græcus tamen ἐπήλπισα habet, quod est *supersperavi*: quod de eo dicitur qui semper addit ad sperandum; & cùm speraverit aliquid, iterum sperat, & spe proficit, extendens se semper ad superiora, [b] & ea quæ præterit obliviscens.

24. Pulcre autem ait: *In verbum tuum speravi*, hoc est, non in prophetas speravi, non in Legem: sed *in verbum tuum speravi*, hoc est, in adventum tuum; ut venias & suscipias peccatores, delicta condones, ovem lassam tuis in cruce humeris bonus pastor imponas. Si quis sperat in Christum, separare se debet à consortio perfidorum.

25. Ideoque dicit: *Discedite à me maligni, & scrutabor mandata Dei mei.* [℣. 115] Cujus versiculi testimonio significatur quia ubi malignitas est, ibi custodia mandatorum cælestium esse non possit; *In malevolam* enim *animam non intrat sapientia.* [Sap. 1. 4.] Et alibi: *Quærent me mali, & non invenient.* [Prov. 1. 28.] Simplicem mentem, purum ac defæcatum animum diligit Christus, nec potest immaculatæ virtuti ullum cum maculosis[c] contubernium esse flagitiis. Odit, refugit, adspernatur contagia, qui dicit: *Discite à me quia mitis sum.* [Matth. 11. 29.] Malignos repellit, laborantes vocat. Dicit illis Jesus: *Discedite à me om-* [Matth. 7. 23.]

a Edit. omnes: *detestabiliora inimici oscula.... Itaque fratricidium* Mss. *detestabiliora oscula.... Itaque parricidium.* Optime, siquidem hic incesti Ammonis exsecranda oscula designantur. At paucis interjectis, mss. novem: *Denique parricidam luget, percussorem tamen revocat incesti.* Melius alii atque edit. *Denique licet parricidam* &c. Sensus enim est Absalonem quamvis fratrem parricidio sustulisset, tamen quia incestum necaverat, in aulam esse revocatum.

b Nonnulli mss. *& ea quæ præterierunt, obliviscens.*

c Edit. Am. Lu. & Rom. cum duobus omnino mss. *contubernium esse. flagitia odit*, &c. Gill. cum aliis, ut in textu.

Matth. 11. 28. *nes qui operamini iniquitatem*; istis ait: *Venite ad* A *me omnes qui laboratis & onerati estis*, non utique malignitate mentis, sed infirmitate carnis onerati: onerati, inquam, alieni hereditate peccati. Laborantibus subvenio: fraudulentis prodesse non debeo, ne pluribus noceant. Hos pœna compescat: illos emendet gratia. MALITIA enim fons peccati est: culpa infirmitatis est lapsus. Illi debeo subvenire, qui laborat: illum etiam odisse qui decipit. Malas igitur operationes repellit. Nam nisi ita accipias, videtur dicere: Dis- B cedite à me; quia mundus sum, quia purus sum. Hoc pharisæus dicebat, sed reprehensus à Christo est. Non ergo Propheta dicit: Mundus sum,
Psal. 50. 12. sed, *Cor mundum crea in me Deus.*

26. Ideoque relegato consortio malignorum, quasi qui ante permixtus illis suscipi non posset à
℣. 116. Domino, dicit: *Suscipe me secundùm eloquium tuum, & vivam: & non confundas me ab exspectatione mea.* Si vivit qui in sinu est patriarchæ Abrahæ, ut ille Lazarus pauper; quanto magis vivit qui suscipi- C tur à Christo? Quomodo enim potest non in æternum vivere, quem sempiterna vita suscepit, quem totum sibi Christus adsumsit, qui totus Verbi est, cujus vita abscondita est in Christo Jesu? Sed & qui in sinu Abrahæ sedet, susceptus à Christo est. Intolerandæ autem præsumtionis videretur dicere Deo: *Suscipe me*; nisi promissum ejus adjungeret, hoc est: Ut hoc auderemus, ipse fecisti, tuo te chirographo convenimus, qui nostrum chirographum sustulisti. Nos fecimus chirographum D mortis, tu scripsisti chirographum vitæ.

27. Ergo non confundas ab exspectatione sua servulum tuum, quia in te spero; spes enim non confundit. Et si tribulamur, patientiam subministras, ut ferre possimus; ut quia te exspecto, non opprimar infirmitatibus, non succumbam tentationibus, non affligar procellis, in quibus est probanda patientia, ut probatio consequatur, quæ spem confirmat & roborat, quæ non confundit; hoc est: Frangimur frequenter laboribus, fati- E gamur: si spes desit, confundimur, & tota mente turbamur. Sed esto, sint aliqui duri ad labores, firmi ad injurias perferendas: si spem auferas, non potest perpetua esse patientia. Ipsa patientia non probatur, si fides desit, cujus radix spes est. Quæ enim potest probatio esse, nisi pro Christi nomine vel incommoda, vel pericula universa sustineas? Ideo spes est sola quæ nostrum non confundit affectum. Ubi est spes, apostolicum illud,
2. Cor. 7. 5. *Foris pugnæ, intus timores*, nocere non possunt. F

a 28. [a] Alia interpretatio habet: *Non erubescere facias.* Non erubescet qui sperat in Christum.
Psal. 24. 2. Ideo qui bene sperat, dicit: *In te confido, non erubescam.* Et bene ait, *Confido*; robur enim spei nostræ, & quædam sperantis auctoritas confidentia est. Spera igitur semper, & nemo te ab exspectatione confundit. Exspectatio nostra, vita æterna est. Exspectatio nostra, regnum Dei, Angelorum consortium, benedictiones sunt spiritales. Spera quotidie. Finem ista res non habet, nescit inducias. Spera etiam positus in adversis. Si quis dicat tibi aliqua fortè necessitudinum amissione percusso: Quid tibi prodest justitia tua; tu tamen spera, non deficiat fides tua. Si quis dicat tibi: Quid tibi quotidiana profuere jejunia; quid castitas corporis, pudor mentis? Ecce sicut injustus & impius vulneratus es. Non deficiat fides tua. Nam etiamsi infirmus es, fidelis tamen sollicitus est pro te Christus. Dicit ad discipulos suos: *Date* Matth. 14. 16.
illis vos manducare; ne deficiant in via. * Habes *
apostolicum cibum, manduca illum, & non deficies. Illum ante manduca; ut postea venias ad cibum Christi, ad cibum corporis Dominici, ad epulas Sacramenti, ad illud poculum quo fidelium inebriatur affectus; ut lætitiam induat de remissione peccatorum, curas sæculi hujus, metum mortis, sollicitudinesque deponat. Hac ergo ebrietate corpus non titubat, sed resurgit: animus non confunditur, sed consecratur.

29. Sequitur: *Adjuva me*, inquit, *& salvus ero: &* ℣. 117.
meditabor justificationes tuas semper. Qui sperat, præsumit juvari: ubi autem adjumentum Dei, ibi certum salutis auxilium. Supra dixit: *Adjutor &* Sup. ℣. 114.
susceptor meus es tu: hîc iterum juvari petit, quasi dicat: Sine cessatione me adjuva. Non mihi satis est quod poposci, iterum peto ut salvus fiam. Hîc non magna, non vera est salus: tunc salvus ero, cùm fuero in paradiso, cùm vivere cœpero inter electos tuos Angelos, cùm laqueos terræ hujus evasero.

30. Sed ne forte adjuti in necessitatibus, postea in prosperis positi negligamus, docet nos immemores beneficiorum cælestium nequaquam esse debere, sed meditari justificationes Domini; ut & cùm boni operis aliquid fecerimus, semper tamen ei nostra peccata fateamur; hæc enim est justificatio Domini. Denique pharisæi non justi- Luc. 7. 30.
ficaverunt Deum, qui baptizari baptismo pœnitentiæ noluerunt. [b] Ergo ille justificat, quem suo- b
rum pœnitet delictorum. Quem enim pœnitet, confitetur, ut est illud: *Tibi soli peccavi, & malum* Psal. 50. 6.
coram te feci; ut justificeris in sermonibus tuis. Ideoque Publicanus magis justificatus exivit è tem- Luc. 18. 14.
plo, quia Pharisæus se justificabat, suas justitias prædicando: Publicanus autem justificabat Deum, iniquitates proprias confitendo. Ergo qui meditatur justificationes Domini, semper humiliatur. Non hodie humiliatur, & cras exaltatur: sed semper humilis corde & mitis affectu est. Plus est autem semper, quam die ac nocte, vel tota die; hoc enim supra tempus est. Ergo vel inter Angelos annumeratus dicas oportet justificationes Dei semper, & illam quam adeptus es gloriam, non tuis meritis arroges, sed divinæ miserationi semper adscribas; ne tibi dicatur: *Quid* 1. Cor. 4.
autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti, 7.
quid gloriaris quasi non acceperis? Omnis enim creatura quæcumque bona habet, accepit à Christo, qui totius est auctor creaturæ.

a. MSS ferme ad unum: *Alia interpretatio: Non erubescet qui sperat in Christum.*

*. *Apostolicum cibum* vocat Ambrosius lectiones sacræ Scripturæ quas Eucharistiæ sumtioni præmittendas monet. Ex his porro quæ subdit verbis: *infirmus es .... metum mortis sollicitudinesque deponat. .. corpus non titubat, sed resurgit*; non inviti adducimur, ut sanctum Doctorem de Eucharistia tamquam viatico loquutum fuisse suspicemur. Nec male forsitan in suspicionis confirmationem adduci potest is, qui ab eo laudatur Evangelii locus, quem alios etiam PP de viatico interpretatos constat. Sic enim Hieron. in Matth. cap. 15. *Non vult Jesus dimittere jejunos, ne deficiant in via. Periclitatur ergo, qui sine cælesti pane ad optatam mansionem pervenire festinat &c.*

b. Omnes edit. *Ergo ille justificatur.* Omnes mss. *Ergo ille justificat.* Commode, si mente suppleveris vocem, *Deum*, quæ superiori periodo exprimitur.

ỳ. 118. 31. *Sprevisti*, inquit, *omnes qui discedunt à justificationibus tuis; quia iniqua cogitatio eorum.* Omnis superbus immundus est in conspectu Domini; quia non potest per superbiam suam mundare peccata, qui artoganti spiritu coacervat errorem. Ideoque spernitur atque despicitur; quia despectui habet divina mandata. Bene autem cælestis servatur prærogativa clementiæ; quia nullum repellit, sed quicumque noluerint peccata propria confiteri, ipsi discedunt à domino Deo nostro. Denique ille discessit, qui peregre profectus, omne quod acceperat à patre, fidei & gratiæ patrimonium dissipavit. Et quia eum discessisse pœnituit, postea est regressus ad patrem, quem reliquerat cùm peccatum proprium nollet confiteri. Non ergo intervallo locorum Deus relinquitur, sed pravitate morum, & deformitate gestorum. Discedit à Domino, qui se elongat ab eo, quemadmodum audita præsentia Dei, Adam latere cupiebat. Sed discedens à Domino salutem habere non poterat; quoniam scriptum est:
Psal. 72. *Ecce qui elongant se abs te, peribunt.* Unusquisque igitur suis studiis se se aut jungit aut separat. Denique quàm plerosque nec locorum intervalla secernant, vel finitima & vicina connectant, indicio est quia sunt plerique in corpore siti, qui peregrinantur à corpore, & adsunt Deo; ut ille
Xsai. 6. 8. qui dicenti Deo: *Quem mittam?* respondit: *Ecce ego, mitte me.* Audet & Paulus adesse Deo, quia nihil in se præter carnis materiam videbat esse corporeum. Exivit & Cain à facie Dei, postquam commisso parricidio, gerendam peccatorum suorum pœnitentiam non putavit.

a 32. [a] Rectè autem ait: *Ad nihilum deduxisti prævaricatores.* Non peccatores dixit, sed prævaricatores. Nam quæ nobis spes foret, quando omnes sub peccato sumus? Etiam illud pulcre: *Omnes ad nihilum deduxisti prævaricatores.* Sive ille dives sit, nihil illi divitiæ suæ proficiunt: sive honoratus, nihil dignitas: sive potens, nihil potentia. Sed aliud est prævaricatorem esse discedentem à justificationibus Dei: aliud prævaricatorem esse terræ. Illud gravius, hoc levius.

b 33. Ideoque [b] subjecta ne te turbent, vide, nam
ỳ. 119. subjecit his: *Prævaricatores æstimavi omnes peccatores terræ: propterea dilexi testimonia tua semper.* Rectè prævaricator dicitur, qui discedit à Domino. Denique græce à discedendo apostata nominatur.
Eccli. 19. 2. Unde & ille: *Vinum & mulieres faciunt*, inquit, *apostatare.* Cavenda ergo incentiva & lenocinia delictorum, ne in scelus vergant. Prævaricator autem latine & transgressor vocatur, eo quod à lege Domini transeat ad errorem, & transgre-
Deut. 30. 20. diatur mandata cælestia, cui dictum est ut adhæreat domino Deo suo. Adhæreto igitur individuo semper affectu, ne te ab eo vis ulla possit evellere. Si quid rarum, si quid intermissum adversarius viderit, statim se immittit in pectus & cor tuum; ut te laqueo teneat suæ fraudis, & hostilis vinculo potestatis innexus, à devotione retraharis. Sed non solus ille prævaricator est, qui posthabitâ Ecclesiâ, ad cultus transgreditur idolorum: sed etiam quicumque Legis mandata non servat. Omnis ergo peccator, prævaricator. Unde illud: *Omnis prævaricatio, ... justam accipit remunerationem.* Nomen commune, sed diversa merita delictorum; & pretia ergo diversa culparum. Hebr. 2. 2.

34. Quid sibi vult quod ait: *Peccatores terræ.* Sunt ergo & cæli peccatores, sicut ille qui ait: *Pater peccavi in cælum, & coram te.* Sunt qui dicant Luc. 15. 18. quia is qui cælestia non servat oracula, prævaricator est cæli. [c] Sed sive hoc, sive quia minuit c gratiam quam accepit è cælo, quam Spiritus sanctus infudit: sive quia avis cæli factus, non debes in terram redire de cælo. In cælum ergo peccas, si cæli incola cælum relinquas. Diversitas igitur est eorum. Alii peccatores cæli, alii peccatores terræ sunt.

35. *In matutinis*, inquit, *interficiebam omnes peccatores terræ.* Quomodo unus omnes interficere Psal. 100. 8. poterat peccatores terræ? Sed si consideres justum, cui nox præcessit, dies appropinquavit; potes videre quomodo exoriente tibi sole justitiæ, de luce vigilans interficias fomenta omnia delictorum. Utinam mihi adspiret hæc gratia, ut gladio spiritali, qui est verbum Dei, ab Ecclesia Domini incentiva universa possim abolere vitiorum, & terrena auferre delicta, quibus in foveam quamdam lubrici præcipitamur erroris; ut de civitate Dei expellatur iniquitatis operator. Civitas Dei Ecclesia est: Ecclesia corpus est Christi. Peccat in cælum, qui cælestis civitatis jura contaminat, & immaculati corporis violat sanctitatem suorum colluvione vitiorum.

36. Et vide ne forte sint qui cæli & terræ peccatores sint. Nam utique Adam cùm in paradiso esset, cælestis erat: post lapsum autem terrenus est factus, & de paradiso expulsus est & ejectus. Unde & Apostolus ait: *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis.* Abjiciatur ergo 1. Cor. 15. 47. à nobis imago terreni, suscipiatur imago cælestis, non fuco expressa, non ceris, non coloribus adumbrata, sed moribus, in qua Christus se agnoscat.

37. *Confige clavis à timore tuo carnes meas; à judiciis enim tuis timui.* Qui diligit Domini testimo- ỳ. 120. nia, configit clavis carnes suas, sciens quia vetus homo suus cum Christo confixus cruci luxuriam destruat carnis; ne cupiditates ejus indomito fervore lasciviant, ne radix avaritiæ [d] serpentibus se d fundat radicibus. Confige ergo clavis, & destrue fomenta peccati: moriatur in carne tua omnis illecebra delictorum: libertatem vagandi cupiditas voluptatum cruci affixa non habeat. Est quidam clavus spiritalis, qui patibulo crucis Dominicæ affigat has carnes. Et fortasse sint carnes quædam animæ, sicut corpus est animæ. Carnes animæ sunt carnales cogitationes. Configat has carnes timor Domini & judicium ejus, & servituti redigat. Quod si carnes istæ rejiciunt clavos divini timoris, haud dubie dicitur: *Non permanebit spiritus meus in his hominibus; quoniam carnes* Gen. 6. 3. *sunt.* Nisi igitur affigantur cruci hæ carnes, &

a Rom. edit. sola: *Rectè autem ait: Sprevisti omnes qui discedunt à justificationibus suis: vel ut alii: Ad nihilum*, &c.
b. Eadem edit. Rom. *superiora ne turbent, vide quid* &c. Ver autem, ac mss. ut in textu, nisi quod in edit. & aliquot mss. *te*, omittitur, nec non *quid*, pro *nam*, exhibetur

c. Edit. omnes: *Sed sive hoc, sive illud sit, è diverso unum significamus peccatorem, alterum prævaricatorem, quia* &c. Verum quam resecuimus laciniam, ea in omnibus mss. desiderantur.
d. Octo mss. *serpentinis se fundat radicibus.* Totidem alii, & cunctæ edit. nobis congruunt.

configantur

configantur clavis à timore Dei nostri, non permanebit in his spiritus Dei. A

38. Sicut sunt aculei timoris, quibus compungimur: ita sunt clavi timoris, quibus configimur. Qui compungitur, excitatur: qui configitur, mortificatur; ut peccato deficiat, Deo vivat. Ut sciamus autem clavos spiritales esse, etiam stimuli spiritales sunt, de quibus scriptum est: *Durum tibi est adversus stimulum calcitrare.* (Act. 9. 5.) Hoc stimulo Paulus stimulatus surrexit è terra, & se levavit, ut conversaretur in cælo. Confixus est clavis apostolus Thomas, ut diceret: B *Nisi videro in manibus ejus fixuras clavorum, & mittam digitum meum in locum clavorum.* (Johan. 20. 25.) Clavi erant bonæ cupiditatis; clavi erant etsi non perfectæ fidei, tamen fidei incrementa quærentis.

39. His configitur clavis, qui Christo commoritur, ut cum Christo resurgat. His configitur clavis, qui mortificationem domini Jesu in corpore suo portat. His clavis configitur, qui meretur audire, dicente Jesu, C *Pone me ut signaculum in cor tuum, ut sigillum in brachium tuum; quia valida est ut mors caritas, durus sicut inferi zelus.* (Cant. 8. 6.) Infige ergo pectori tuo & cordi tuo hoc signaculum crucifixi, infige & brachio tuo; ut opera tua peccato mortua sint. Nihil in his criminis reviviscat, nihil erroris resurgat. Fortasse hanc imaginem clavi non solum timoris, sed etiam caritatis assigunt; quia valida est ut mors caritas, durus sicut inferi zelus. Non te ergo offendat duritia clavorum; quia est duritia caritatis: nec D valıdus clavorum rigor; quia valida est etiam caritas sicut mors. Caritas enim culpam & omnia peccata mortificat: caritas sicut mortis ictus interimit. Denique morimur flagitiis atque peccato, dum Domini mandata diligimus. Caritas est Deus, caritas Dei verbum est, quod est validum, & acutius omni gladio acutissimo, usque ad divisionem quidem animæ, ac spiritus, artusque, & intima penetrans medullarum. Est durus ergo zelus caritatis, qui non cedat inferis; cùm E pro Dei zelo unusquisque nec suis parcat. His clavis caritatis configatur anima nostra & caro nostra, ut & ipsa dicat: *Quia vulnerata caritate ego sum.* (Cant. 5. 8.) Habet ergo clavum suum caritas: habet gladium suum, quo anima vulneratur. Felix qui hoc gladio meruerit vulnerari. Hæc sunt vulnera quæ osculis præferuntur: *Utiliora vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici.* (Prov. 27. 6.)

40. His nos vulneribus offeramus, quibus quicumque mortuus fuerit, mortem gustare non poterit. F Talis enim eorum mors, qui Domioum sequebantur, * de quibus dictum est: *Sunt aliqui de istis adstantibus qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regno suo.* (Matth. 16. 28.) Merito Petrus non timebat hanc mortem; non timebat enim qui dicebat, quia etsi oporteret eum pro Christo mori, non eum relinqueret aut negaret. (Matth. 26. 35.) Tollamus ergo crucem Domini, quæ configat carnes nostras, peccatum destruat. Est timor qui configit carnes: *Nisi quis tulerit crucem suam, & secutus me fuerit, non est me dignus.* (Matth. 10. 38.) Ille enim dignus qui habet Christi timorem, ut crucifigat carnale peccatum. Hunc timorem sequitur caritas, quæ consepulta cum Christo non devellatur à Christo, moriatur in Christo, adtumuletur Christo, resurgat cum Christo.

SERMO DECIMUS-SEXTUS.

ע Ain.

1. INcipit littera decima-sexta *Ain*, cujus interpretatio est, *Oculus*, sive *fons*. [a] Oculus utitur videndi munere: sed sæpe videmus ea quæ complacent, & sæpe quæ displicent: nec in eo oculi est vel culpa vel probitas pro eorum qualitate quæ viderit; oculi est enim officium nuntiare quod viderit. Est sane vel offensa vel gratia, si aut delectetur suavibus, aut offendatur adversis. Ideo frequenter oculus suppliciorum dicitur, oculus tentationis, oculus hœdi, oculus vitulæ, oculus generationis, aut fons generationis.

2. Legimus in Evangelio quia baptizabat Johannes in Ennon. (Johan. 3. 23.) Ennon oculum suppliciorum interpretati sunt. Itaque nemo venit ad baptismum, nisi qui desiderat sibi propria peccata dimitti, quorum supplicia corde provido perhorrescat. Itaque licet oculus suppliciorum dicatur, prævidentis est tamen supplicia, non sustinentis; licet baptismum pœnitentiæ habeat aliquam de suppliciorum susceptione tolerantiam. Oculi est ut intuendi officio fungatur: tuum est cavere quod videris.

3. Denique & oculus tentationis dicitur; quia per oculum sæpe tentamur. Oculus meretricis laqueus amatoris. Sed oculus nihil delinquit; ideoque Salvatoris sententia plena justitiæ est, dicentis: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam adulteravit eam in corde suo.* (Matth. 5. 28.) Non dixit; Qui viderit mulierem, sed *ad concupiscendum* viderit. Oculum absolvit, mentem ligavit. Nec dixit: Adulteravit eam in oculo, sed *in corde*. In oculo visus est, in corde peccatum.

4. Oculus hœdi qui ad sinistram est; quod ea quæ dextra sunt, peccator videre non possit. Sanctus autem dicit: *Providebam Dominum in conspectu meo semper; quoniam à dextris est mihi, ne commovear.* (Psal. 15. 8.) Et Petro sancto apostolo, cùm tota nocte nihil cepisset, ut legimus in Evangelio, à Salvatore dictum est: *Mitte in dexteram partem navigii retia.* (Johan. 21. 6.) Itaque fretus imperatis cælestibus, misit retia, & plurimum piscium congregavit. In sinistra nox erat: in dextera divini sermonis [b] claritudo fulgebat diurna.

5. Est & oculus vitulæ: quod æque ad peccatores refertur; quia sicut jugi loro vitulæ adtrahunt iniquitates, non dirumpentes neque abscindentes proprium, sed longo trahentes fune peccatum. Indomita enim vitula fero mansuescit, & trahit lora, non suscipit; quia impatiens est tenendi: & quo diutius traxerit, eo amplius impeditur.

6. Oculus quoque generationis, aut fons generationis dicitur; quia ex oculorum conspectu aut booa, aut adversa generantur. Vidisti mulieris pulcritudinem, laudasti artificis opus, venustatem

*. Petrus scilicet, Jacobus & Johannes, qui Christi Transfigurationi interfuere, ut plenius explicatur infra in Luc 9. 27.

a. Sic omnes mss. Contra vero edit. *Oculo utimur videndi munere.*

b. Mss. *claritudo diuturna*, quæ lectio defendi potest, *si diuturna*, pro constanti ac perenni usurpetur: hic tamen præstare videntur editiones, ut cum priori membro fiat antithesis.

naturæ: generatio fidei, devotionis est partus. Contentus fuisti formæ decore, [a] non census ambitione, sumsisti in uxorem, genuit filios liberalioris gratiæ: oculus tibi fuit generatio prosperorum. Contemplatus es sacram puellam, pressit oculos tuos augustæ reverentia castitatis: prædicasti dominum Jesum, qui senilem dedisset in adolescentula ætate gravitatem, immaculatamque vitam inter infirmas tam lubricæ hujus carnis illecebras humanis infudisset affectibus: fons bonorum est. Vidisti possessiones pupillorum, B non ad invadendum, sed ad tuendum: & paternis ingemuisti visceribus, si quid advertisti de minoris commodis esse neglectum: repulisti eum qui fines ejus volebat invadere: judicasti pupillo: oculus tuus fons tibi fuit & origo justitiæ. Judicasti viduæ (sicut enim mala drachma, non drachma: sic malum judicium, non utique judicium) judicasti ergo sicut justus & bonus judex: vidisti usurpatorem improbum, qui maritali auxilio destitutam, suam prædam putaret: iniquitatem C non passus es: tulisti indefensæ opem, quo adjuta præsidio, inoffensa opera castitatis exercuit, nec auxilium quærere maritale compulsa est; dicit tibi Dominus: *Venite disputemus.* (Esaia 1. 18.) Quia judicasti viduam, oculus tuus fons gratiæ tibi factus est. Vidisti nudum corpus inopis jacere defuncti, non prætetisti, ut ille qui exponitur in Evangelio, sacerdos atque levita (Luc. 10. 31. & 32.): sed continuo miseratus, sepulturæ solatiis tradidisti: generavit tibi oculus materiam redemtionis.

7. Contra, si adspiciens agrum pupilli vineis consitum, lætum segetibus, nemoribus umbrosis, aut fluviis decurrentibus, aut fontibus scaturientibus, aut riparum herbosis amœnum thoris, & avaritiæ facibus accensus transtulisti patrum limites, atque in possessionem indefensam improbus irruisti: oculus tuus tibi mortis perpetuæ acerba generavit. Vicinæ viduæ jura temerasti: coegisti eam quæ aut dolorem suum, aut pudorem secretis clausa parietibus fovere deberet, prosilire in publicum, inverecundius quam injustius litigare: oculus tuus partus iniquitatis est factus. Vidisti inopem superbo oculo, & insatiabili corde: despexisti precem pauperis: & quem misereri debueras, cum fastidio præteristi: oculus tuus fons tibi fuit & origo peccati.

8. Ideoque oculi tui non lupi oculi sint, & insidiantis ad prædam, sed sicut Sponsæ dicitur: *Oculi tui stagna in Esebon, in portis filiæ multorum: nares tuæ sicut turris Libani.* (Cant. 7. 4.) Stagna in Esebon F quid est, nisi in cogitationibus rationabilibus abundantia, quæ est in portis Ecclesiæ, cui meritò defertur multitudo doctrinæ? Filia enim multorum, plurimarum doctrinarum posteritas effecta est, cujus nares odor est sacrificiorum floribus omnibus præstans. Quid enim Christi odore sublimius, qui abolebat thuris flagrantiam? Oculus ergo iste provideat quæ futura sunt: & si adversa imminere prævideris, fletu lacrymisque emollire ac mitigare non desinat.

9. Ideo Hieremias in captivitate gentis Judææ positus, futuram prævidens perpetuæ captivitatis ærumnam, quam perfidiæ pretio Judæorum populus habebat exsolvere, dicebat in Threnis sub hac eadem littera: *In hoc ego fleo, oculi mei caligaverunt à fletu; quia elongavit à me qui me consolabatur.* (Thren. 1. 15. & 16.) Non igitur abductum se esse de terris suis dolebat, sed à Christo populum relinquendum, consolationemque futuræ vitæ cernebat amissam. Hæc est vere dolenda captivitas, quæ æternæ spei libertate privata videbatur. Alio quoque loco sub hac eadem littera repetivit in Threnis, dicens: *Dominus quæ cogitavit, consummavit, verbum suum quod mandavit à diebus antiquis. Destruxit, & non pepercit, & lætificavit super te inimicum, & exaltavit cornu tribulantis te.* (Thren. 2. 17.) Nonne evidenter futurum judicium Christi annuntiatur, sicut in psalmo quoque præsenti declarari certum est. Oculus ergo prævideat quæ ventura sunt, & ea aut profusione lacrymarum, aut erroris correctione detorqueat. Denique Hieremias flebat, quia malam causam impiæ plebis susceperat, quæ perfidiæ pertinaciâ proprium negabat auctorem.

10. David autem prophetico spiritu judicium prævidens Christi, in quo nemo innocens periclitabitur, nemo sceleratus eludet, bonâ fretus conscientiâ dicit: *Feci judicium & justitiam: ne tradas me nocentibus me.* (℣. 121.) Non quasi gloriosus ac D insolens se ipse laudat, cùm utique peritus legis, alterius magis quam proprio ore unumquemque laudandum esse non ignoraret. Non, inquam, [b] prædicatarum jactantia est hic ulla virtutum, sed vitæ innocentis adsertio jure præsumta; ne dignus æstimaretur qui propter gravia peccata à Domino relinqueretur, & nocentium potestati traderetur. Defensio est igitur, non arrogantia, quando non excellentia aliqua honoris adsumitur, sed formidabilis ærumna propulsatur. Deni- E que Petrus hoc genere defensionis utitur dicens: *Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te: quid ergo erit nobis?* (Matth 19. 27.; Ibidem. 28.) In quo si dicti arrogantis decolor aliquis nævus fuisset, non tantum gratiæ de dominoi Salvatoris sententia retulisset; ut non solum minime subdendus ipse judicio, sed etiam judicaturus de aliorum meritis ipse nuntiaretur. Neque enim in judicio, si quis innocentiæ suæ tuendæ gratiâ, quid fecisset aperiret, ad jactantiam potius quàm ad defensionem causæ dictum æstimare- F tur. Aliud est dignum se præmio dicere, aliud indignum injuria.

11. Et tamen ille ipse Philosophiæ summus, ut aiunt, magister, cùm accusaretur, interrogatus qua tandem pœna se dignum putaret, respondisse fertur, [c] ut in Prytaneo publico quotidie convivio susciperetur. Ille honorem usurpavit, [d] hic præcavit ærumnam: ille gloriam arrogavit, hic humilitatem servavit. Nam quæ major esse

a. Scripti codices magno numero: *non accensus ambitione.* Melius alii, ac edit. *Non census ambitione.* Est enim hoc loco *census*, proventus quem quisque annuatim è possessionibus percipit.

b. Edit. omnes, *prædicatoris jactantia est hic ulla virtutum.* MSS. complures, *prædicatarum jactantia*, &c. Melius tamen alii quinque, ut in contextu.

c. MSS aliquot: *ut in prandio publico.* Alii, atque edit. *ut in Prytaneo.* Pulcre id quidem; erat enim Prytaneus locus Athenis, ubi sumtu publico de Rep. benemeriti, ac publicorum certaminum victores alebantur. Hoc autem responsum apud Platonem in apologia Socratis ita legere est: [illegible] Adisis etiam Ciceronem lib. 1. de Oratore.

d. Edit. Am. *ærumnam precatus est.* Era. & alii emendarunt... *deprecatus est.* Non male, si vel unus è MSS. adstipularetur. Sic etiam infra sermone XVII. ℣. V. sub finem edit. habent, *Quàm jure precatus est*, ubi MSS. *Quàm jure præcavit.* Quod utroque loco concinne dici nemo non videat.

humilitas potest, quàm ut conscius sibi judicii & justitiæ reservatæ, tradi potestati diaboli vereretur? A Hominem se esse cognovit, impar sibi bellum adversùm spiritalia nequitiæ in cælestibus: raptum novit Enoch esse, ne malitia mutaret cor ejus: Noe inebriatum, Lot incestatum, sacerdotem primum ipsum Aaron cum Maria sorore tentatum, lepræ maculis adspersam Mariam primùm, post, absolutam: Moysen pene internecatum, nisi circumcisione filii, & ejusmodi sanguinis fusione Sephora mulier ejus omne ab eo peri- B culum depulisset. His igitur commonitus exemplis nequaquam se fortitudini suæ credit: sed cautæ humilitas divinum sibi precando adsciscit auxilium, petens ne tradatur nocentibus.

12. Scit enim auctorem esse principem mundi omnium delictorum. Ipse individuos proximorum irarum stimulis excitatos scindit affectus: ipse flammam accendit libidinis: ipse adolet avaritiæ cupiditates; ut quo plus rapuerimus, amplius requiramus: ipse suggerit & ministrat fo- C menta luxuriæ: ipse odia exasperat, & immodicæ studium ambitionis inflammat. Quod vitium blandum in exordio, sævum in processu, nec fraternæ germanitatis potuit contemplatione revocari. Dum dolet sibi gratiæ cælestis ambitor fratrem esse prælatum, de sacrificio processit ad parricidium. Auctorem igitur incontinentiæ diabolum esse Apostolus docet: (1. Cor. 7. 5.) *Ne tentet vos propter incontinentiam vestram.* Incentorem quoque avaritiæ ipsum esse legimus, dicente Paulo: (1. Tim. 6. 9.) *Qui vo-* D *lunt divites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli.* Et alibi: (Coloss. 3. 5.) *Mortificate ergo membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, & avaritiam, quæ est idololatria.* In his enim diaboli voluntatem facimus, & exsequimur potestatem, qui per carnis istius desideria incentivum suæ fraudis operatur.

13. Quemcumque ergo in vitiorum suorum possessione repererit, tamquam obnoxium suo E juri vindicat. Adulterium quis facit, luxuriam exercet, aliena diripit; portio diaboli est: pudicus autem, & continens, & misericors, Christi portio est. Christi ergo servum sibi non potest vindicare, nisi forte illapsum in vitia deprehenderit: nec tunc quidem vindicat, sed tamquam suum sibi tradi postulat. Ideo ergo dicit David: *Feci judicium & justitiam*, non ut arroget, sed excuset; ne quasi peccator deseratur à Christo. Exemplo sit nobis apostolica lectio quam ob rem F unusquisque tradatur. (1. Cor. 5. 4. & 5.) Illum enim qui uxorem patris habuit, quia sic operatus est, [a] tradidi satanæ, dicit Apostolus: non ergo esset traditus, nisi opera fecisset diaboli. Unde non immerito recusat Propheta nocentibus tradi, qui allegat non diaboli opera se fecisse, sed Christi; Christus enim dicit: (Esai. 1. 17.) *Judicate pupillo, & justificate viduam.* Hoc est ergo: *Feci judicium & justitiam*, in judicio non contempsi pauperem, non oppressi viduam, personam divitis non recepi, in omnibus operibus justitiam reservavi.

14. Judicii finis justitia est. In altero veritatis custodia, in altero fructus est æquitatis: utraque tamen non privata virtus, sed publica. Nam immaculatum corpus à virili permixtione servare, & palmam castimoniæ limoso in corpore usque ad Angelorum conversationem custodiâ integritatis evehere, utilitas privata, laus publica est: Frugi esse ac modestum, & sobriæ parcitatis tenere mensuram probatur à pluribus, sed sibi soli proficit. Fortitudo in præliis eminet, in otio friget: cujus opus in tempore necessarium, in voto adversum; malunt enim homines non pugnare, quam vincere. Sola justitia est quæ omnibus temporibus, aliis potius nata quàm sibi, quotidiano usu, & fructu publico, suo damno alienas custodit utilitates: quæ nihil habeat utilitatis, & plurimum laudis. Hanc igitur Propheta prætendit ad sui meriti commendationem, dicens: *Feci judicium & justitiam: ne tradas me nocentibus me.* Ubi justitia, ibi misericordia. Misericordia à peccato liberat. Quomodo ergo peccatoribus trador? Simile illud in Canticis: *Exui tunicam meam, quomodo induam eam? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo eos?* (Cant. 5. 3. & 4.) Exui tunicam peccatoris, velamenque terreni: cur quasi peccator atque terrenus adjudicor? Lavi pedes meos, ne qua delicti sors posset adhærere vestigio: cur das in me delinquentibus potestatem?

15. Sequitur: *Suscipe servum tuum in bono: non calumnientur me superbi.* (℣. 122.) Quasi judicii & justitiæ conscius, auctoritate prophetica progreditur; ut servum Domini se dicere non reformidet: servus enim Domini nihil debet alienis. Pretiosa hæc est servitus, quæ virtutum constat expensis. Cur autem timet nocentibus tradi, aperit evidenter; quia calumniatores sunt, qui oderint veritatem: impugnent innocentiam, quia superbi sunt. Qualis enim adversum servulos Dei potest superbus esse, qui adversus Deum se exaltat, & dicit: *In cælum adscendam: super sidera cæli ponam sedem meam: sedebo in monte excelso, super montes altos qui sunt ab Aquilone: adscendam super nubes, & ero similis Altissimo?* (Esai 14. 13. & 14.) Quid igitur mirum, si gravare homines possit, qui pervicaci spiritu nec Deo cedit? Quomodo mensuram veritatis, & fidem in hominem reservabit, qui sacrilego, impudentique mendacio omnipotenti se Domino adæquandum esse promittit? Quomodo calumniatur singulis, qui totam irritavit terram, concussit reges, posuit universum orbem desertum, & civitates destruxit: eos qui in abductione erant, non solvit?

16. Caveamus ergo ne muros animæ nostræ destruat, ne propugnacula nostræ mentis diruat, ne super sidera thronum suum ponat. Ponit super sidera, quando electum decipit, quando justum circumvenit, cujus opera lucent sicut stellæ in cælo. Nonne & Judas proditor inter ceteros audiebat: *Vos estis lux hujus mundi?* (Matth. 5. 14.) Nonne diabolus lumen ejus extinxit? Qui etiam quos non potuerit circumvenire, calumniatur, invidens regni cælestis gloriam; ut quos illecebris suis à Christo non potuit separare, eos calumniis suis debiti honoris fructu fraudare conetur. Fugiamus ergo malos calumniatores, qui peccatum operantur in nobis, & ipsi nobis calumnias infes-

a. Omnes edit. *tradidit satanæ Apostolus* MSS. non pauci .... *ut dicit Apostolus.* Alii partim, *tradi satanæ dicit Apostolus*. partim, *tradidi* &c. quorum lectionem hic arbitramur anteponendam.

tissima accusatione componunt, id quod ipsi se- A cerint arguentes. Ecce manus Domini parata est, quæ te fugientem ab adversariis tueatur ac protegat. Pharao te in patribus tenebat superbus, immitis: fugisti ab eo, suscepit te manus Domini, & de periculis liberavit. Non dimisisset te Pharao, nisi tu ad Dominum confugisses. Dicebat Pharao: *Dominum nescio, & Israel non dimitto.* Vides quam superbus? Meritò ergo susceptus in bono est, qui malum fugit. Non patitur ergo Deus in malo nos esse: suscipit in bono; nec B patitur suos calumniis subjacere.

Exod. 5. 2.

ỳ. 123.

17. *Oculi mei defecerunt in salutare tuum, & in eloquium justitiæ tuæ.* Qui sunt isti oculi considera, qui in Christum deficiunt, dum ejus præstolantur adventum: animæ videlicet oculi non corporis, tota fidei intentione defixi; in eo enim quem diligimus, totis oculis occupamur, nec quidquam aliud videre delectat. Non potest hoc dicere nisi qui à mundanis sollicitudinibus & sæcularibus voluptatibus intentionem omnem suæ C mentis avertit. Nam quomodo hoc dicit, qui theatralibus ludibriis occupatur? Sed ille hoc dicit, qui supra dixit: *Averte oculos meos, ne videant vanitatem.* Qui autem sunt oculi qui deficiunt in eloquium Dei, nisi oculi interioris hominis, obtutusque animæ, qui tenduntur ut videant Dei verbum, & nimia intentione & exspectatione deficiunt in salutare Dei, defectum sui patientes, ut adsumant quod verbi est?

Serm. 5. ỳ. 37.

18. Et quia eloquium Dei plerosque movere D potest, ideo addidit: *Eloquium justitiæ;* ut movere non debeat. Movere autem poterat, quia scriptum est: *Major serviet minori.* Nam nisi ad mysterium accipias, naturæ injuria est. Et, *Dedi vobis præcepta non bona.* Ergo Deus mala dat præcepta. Et, *Ego Dominus creans mala.* Sed & de præceptis sic solvitur; quia infirmis non dare debuit perfecta præcepta, quæ sustinere non possent. Quando audiret Judæus: *Dimitte omnia tua.... & sequere me?* Quando audiret Judæus: *Qui non tulerit cru-* E *cem suam, & sequutus me fuerit, non est me dignus?* Sed hæc perfectiora præcepta Evangelio reservata sunt. Et mala non creavit Deus, sed hæc quæ videntur nobis austera, verbera, mors, & hujusmodi alia quæ propter emendationem præscripta sunt noxiorum; justis enim non est lex posita, sed injustis. Nam si noxii nihil timerent, innocentes semper timerent.

Gen. 25. 23.
Ezech. 20. 25.
Esai. 45. 7.
Matth. 19. 21.
Matth. 10. 38.

19. Qui sunt igitur isti oculi qui deficiunt in salutare Dei? Diximus oculum suppliciorum esse, F qui prævidens futura supplicia peccatorum, grandem annuntiet pœnitentiam. Demonstravit hunc oculum Baptista Johannes dicens: *Generatio viperarum, quis ostendit vobis fugere ab ira ventura? Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ.* Ad baptismum enim Johannis veniebat, qui habebat oculum suppliciorum: ad Christi autem baptismum venit, qui videt gratiam. Hic enim oculus est quem Dominicæ passionis umbra tuetur & protegit. Aliud ergo Ennon, aliud Ain. In Enoon baptizatur conscius gravium delictorum: qui autem purum oculum habet, gratiam suscipit spiritalem. Et imperfectæ fortasse animæ oculus sup-

Luc. 3. 7. & 8.

pliciorum est: perfectæ autem oculus gratiarum est purior atque sincerior, qui significatur hac littera, ad quam justi forma dirigitur; quia imperfecta peccati tantummodo judicium declinare desiderat, perfecta vero meritum regni cælestis adquirere. Præsumimus tamen quod utrumque oculum una anima habeat, & oculum suppliciorum, & oculum gratiæ: lævum oculum suppliciorum, dexterum gratiæ; quia non à primo homines possunt esse perfecti, sed per processum virtutis adscendunt. Ante igitur unaquæque anima quasi ad baptismum Johannis venit; ut præmittat pœnitentiam delictorum: & in processu paulatim ubi peccata sua defleverit, spiritali abluta baptismate, Christi accipit sacramentum. Unde videtur & in Canticis canticorum Ecclesia prædicari, cui dicitur: *Cor nostrum cepisti, soror mea Sponsa, cor nostrum cepisti uno ab oculis tuis;* ut iste oculus gratiæ sit, qui Christi sibi pleniorem adquisiverit caritatem. Cant. 4. 9.

20. Plerique tamen hoc loco accipiunt duos oculos Ecclesiæ: unum qui mystica videat, alterum qui moralia; eo quod sancta Ecclesia non solum moralium teneat disciplinam, sed etiam cælestis doceat secreta mysterii. Unde dictum est de ea: *Oculi tui sicut columbæ, extra taciturnitatem tuam,* quòd & spiritaliter videat, & noverit tempus tacendi esse, & tempus loquendi; ut in tempore sermonem suum proferat, ne importunitate loquendi peccatum possit incurrere. Ibidem. 1.

21. Habet ergo oculos columbæ ad similitudinem Christi; quia & de ipso lectum est: *Oculi tui sicut columba super abundantiam aquarum lota in lacte, sedentis super plenitudinem.* Baptizat in lacte Dominus, id est, in sinceritate. Et isti sunt qui vere baptizantur in lacte, qui sine dolo credunt, & puram fidem deferunt; ut immaculatam induant gratiam. Ideo candida Sponsa adscendit ad Christum; quia in lacte baptizata est. Ideo mirantur eam Virtutes & Potestates, dicentes: *Quæ est hæc quæ adscendit dealbata?* Ante paululum dicebat, *Nigra sum:* nunc dealbata cernitur, & adscendit ad cælum, & innixa Dei Verbo, alta jam penetrat. Nec immeritò illic aquarum abundantia, ubi Christus; ut mens humana repleri cupiat. Has sitit aquas cervus, quas cùm biberit, sitire non possit. Has aquas sitivit Propheta, cùm dixit: *Sitivit in te anima mea.* Sedet ergo Christus super abundantiam aquarum, & super plenitudinem. [a] Et ideo qui baptizatur in lacte, dicit: *Et nos omnes de plenitudine ejus accepimus.* Unde & oculus suppliciorum non alienus est ab Ecclesia; quia etsi baptizabat Johannes in Ennon, baptizabat juxta Salim, ubi erat aquarum abundantia, duodecim fontes, & septuaginta Palmarum arbores.

Cant. 5. 12.
Cant. 8. 5.
Cant. 1. 4.
Psal. 41. 3.
Johan. 1. 16.
Johan 3. 23.

22. Hos fontes habet Ecclesia, hoc est, in veteri Testamento duodecim patriarchas, & in novo duodecim apostolos. Ideoque dictum est: *In Ecclesia benedicamus dominum Deum de fontibus Israel.* His fontibus ante perfunditur quicumque Christi mysteria sacrosancta consequitur; isti enim fontes ex æterno fonte manantes, toto orbe fluxerunt. Ubi isti fontes, ibi adscensio ani- Psal. 67. 27.

a. Ita mss. quatuordecim. Editio Rom. sola: *Et ideo qui baptizat in aqua.* Aliæ edit. & duo mss. utraque omissa lectione voci *plenitudinem,* subjungunt: *Unde & nos omnes de plenitudine ejus accepimus.*

marum. Denique Salim interpretati sunt, *Ipsum* A *adscendentem*. Ille enim vere adscendit, qui propria peccata depònit. Hoc igitur verbo purificatoriæ sanctificationis usus exprimitur. Unde etiam bene in Canticis Christus dicit ad Eccle- Cant. 4. 2. siam: *Dentes tui sicut grex tonsarum, quæ adscenderunt à lavacro, quæ omnes gemellos creant, & infœcunda non est in eis.* Quod specie teous de captis dicitur, mystice autem de Ecclesiæ grege.

23. Nec vilia tibi videantur ista animalia. Denique audi quæ de his sanctus loquitur Spiritus: B Cant. 6. 4. & 7. *Capillamentum tuum ut grex tonsarum, quæ revelatæ sunt à monte Galaad. Dentes tui ut grex tonsarum, quæ adscenderunt de lavacro.* Vides quod in altis grex iste pascitur, audax in monte. Itaque ubi aliis præcipitia, ibi capris nullum periculum: ubi aliis periculum, ibi gregis hujus alimentum, ibi cibus dulcior, ibi fructus electior. Spectantor à pastoribus suis dumosa de rupe pendentes: ibi luporum incursus esse non possunt, ibi fœcundæ arbores fructum integrum subministrant. Cer- C nere licet uberi lacte distentas super teneram sobolem materna pietate sollicitas. Ideo elegit eas Spiritus sanctus quibus cœtum venerabilis Ecclesiæ compararet.

24. Et ut mystice audias: capillamentum Verbi est altitudo & eminentia quædam justarum animarum; quoniam sensus sapientis in capite ejus. In altitudine enim cogitatioois humanæ certum est esse sapieutiam. Et quemadmodum tondentur capræ, ut superflua deponant: ita etiam D tonsarum animarum gregem, hoc est, multarum animarum virtutes babet sancta Ecclesia, in quo grege nihil possis* insensibile reperire, nibil superfluum; quoniam fides sapientes fecit, spiritalis autem gratia ab omni superfluorum labe mundavit.

25. Merito igitur revelatæ sunt animæ justorum, & revelatæ à monte Galaad, hoc est, à transmigratione testimonii; eo quod à Synagoga ad Ecclesiam testimonium cæleste migravit. In boc E itaque monte nascitur thymiama, resina, & ceteri Gen. 37. 25. odores, quos negotiatores illi Ismaelitæ, ut babes in primo libro Testamenti veteris, deferebant. Hos odores habet Ecclesia, quos mercatores ex gentibus congregati, fide & devotione vexerunt. Itaque sicut capræ bonis refectæ cibis, & solis calore vernantes, lavantur in flumine, & exsultantes mundæ resurgunt de flumine: ita animæ justorum adscendunt ab spiritali lavacro.

26. Istæ sunt vere quæ geminos creant, in qui- F bus non est infœcunditas aliqua virtutum, sterilitas ulla meritorum. Bene geminos creant; quia congeminant sensus suos. Unde babes in Prover- Prov. 22. 20. bus scriptum: *Et tu scribe hæc tibi tripliciter, in consilio, & in cognitione.* Triplicem præmisit scriptionem, & duo subdidit, consilium, & cognitionem: sed cognitio gemina est: una incorporalium, altera corporalium.

27. Diximus de fœcunditate: dicamus de dentibus. Nam & navigantes plerique, & properantes itinere terreoo, ubi viderint speciosum aliquem locum, delectationis gratia demorantur, pascunt oculos, animumque allevant; oec mora ulla commeandi putatur, sed gratia: ita & nobis pulcherrimos dentes justarum animarum considerare cordi est. Docuit enim Scriptura pulcherrimos dentes esse justorum, dicens secuodum litteram quidem de patriarcha Juda, spiritaliter autem de Christo: *Hilares oculi ejus à vino, & den-* Gen. 49. 12. *tes sicut lac.* In quo non utique carnis bumanæ officia, sed divinæ gratiæ munera prædicavit. Docet igitur exemplum, dentes noo esse prætereundos, ubi de oculis dixerimus.

28. Qui sunt igitur justarum dentes animarum, nisi qui informem ac durum accipieotes cibum, vel frigidum plerumque, vel supra modum calentem nunc comminuuot, nunc foveot, nunc temperant, prout qualitas fuerit alimentorum? Dura comminuunt, ne asperitas litteræ in veteri Testamento, & sæcularis intellectus rigor, nisi fuerit spiritali dente resolutus, vitalia ipsa interclusis ciborum salutarium mearibus, & gulam quamdam animæ iocuriosa edacitate suffocet. Par est igitur ut dividas primum, si solida tibi videtur esca quæ sumitur, & distioguas eam, atque emollitam sioe noxa aliqua, animæ in omnia ejus membra naturali divisione transfundas; ut vitalem succum omne ejus corpus epuletur. Nibil cadaverosum, nibil mortuum ore tuo sumas, ne dicatur: *Sepulcrum patens est guttur eorum:* sed vivum Psal. 13. 3. haurias verbum; ut in tuæ mentis visceribus possit operari.

29. Hi dentes super lac candidiores, quia dentes justorum sunt. Denique cùm omnes in Moyse baptizati in nube & in mari patres nostri fuerint, oon otiose tamen scriptum est, quia *Omnes* 1. Cor. 10. 3. & 4. *eamdem escam spiritalem manducaverunt, & omnes eumdem potum spiritalem biberunt;* ut istis sanctorum dentibus major quidam fulgor accederet, quos post transitum maris Rubri, myrrhæ fontis Exod. 15. 25. & 27. amaritudine per ligni gratiam temperatâ, cognoscimus esse mundatos, deinde duodecim footium potu, postremò petræ spiritalem undam vomentis irriguo; petra enim erat Christus. Ideo Num. 20. 11. & manna manducaverunt; ut toties abluti man- Psal. 77. 25. ducarent panem, ut scriptum est, Angelorum. Nunc quoque in Evangelii mysteriis[a] recognoscis, quia baptizatus licet toto corpore, postea tamen esca spiritali potuque muodaris.

30. Merito ergo David & oculos interiores purificatos, & dentes tamquam illuminatos spiritalium dentium candore sermones profert dicens: *Feci judicium & justitiam.* Sup. ℣ 121. Ille est enim verus dentium fulgor, ubi bene sibi consciæ mentis resonat canora confessio. Ille mundus oculus, quem peccatorum gravium trabes nulla depresserit: quem purgamentorum levium festuca oulla turbaverit. Iste oculus io verbum justitiæ defecit. *Qui enim Christo adhæret, unus est spiritus.* Et 1. Cor. 6. 17. Balaam petebat, ut anima sua deficeret io aoimis Num. 23. 10. justorum, id est, ut proprii oblivisceretur erro-

*. *Insensibile*, id est, à sensu sapientis alienum, ut tota series orationis declarat.

a Edit. *recognoscis baptizatus licet .... mundari.* MSS. vero nobis concinunt exceptis paucis, ubi pro, *toto corpore*, legunt, *tincto corpore*. Potest autem utrolibet modo hæc ultima pars admitti; potior tamen videtur prima lectio. Etenim non solum ea baptismum per immersionem administrari solitum significat: sed etiam opponitur ineptiæ quorumdam hæreticorum, qui cunctas corporis partes inficiabantur esse abluendas; ut Theodoretus lib. 4. *Hæret. fabul.* auctor est. De immersione vero fusius Tom. 2. Ambrosius lib. *De Mysteriis* cap. 3. & Auctor tractatus *De Sacramentis* lib. 2. cap. 7. quos consule.

ris : quod suum erat, deponeret : quod justitiæ A
& æquitatis, adsumeret. Sed progrediamur ad
cetera.
℣ 114. 31. Sequitur : *Fac cum servo tuo secundum miseri-*
cordiam tuam, & justitias suas doce me. Præstruxit
viam, & commendationis suæ incrementa præ-
Sup ℣ 121. & 122. sumsit. Supra poposcit ne nocentibus traderetur:
iterum petiit ut susciperetur in bono; ne calum-
niarentur ei superbi, hoc est: Non declino judi-
cium, sed calumniam perfidorum; illi enim ju-
dicare nesciunt, calumniari sciunt. Ad te confu- B
* gio, qui nosti * repræsentare judicium. Et bene
non vult calumniatoribus tradi; multa enim Job
passus est justus, postquam traditus est nocenti.
Job. 2. 6. Sed difficile fuit illud & grande certamen, quod
nisi Job nimiâ patientiâ haud facile quisquam
superare potuisset; tamen ille non totus est tra-
ditus, sed meliore exceptus est portione. Qui
Sup. ℣ 121. dicit : *Non tradas me*, quæ majora sunt compre-
hendit. Plus autem in anima, quàm in carne su-
Rom. 8. 9. mus; justis enim dicitur : *Vos autem non estis in* C
Psal. 38. 12. *carne, sed in spiritu.* Tradi ergo animam suam re-
cusat, qui corpore sicut aranea tabescebat.
32. Hoc igitur loco, majore quodam familiari-
tatis usu potiora præsumens, ait: *Fac cum servo*
tuo secundum misericordiam suam, & justitias tuas
doce me. Misericordiam sibi deferri poscit, justitias
doceri. Alibi quoque, hoc est, in posterioribus
Psal. 142. 2. habes hunc sensum : *Et ne intres in judicium cum*
servo tuo. Etenim nostrorum conscii peccatorum,
misericordiam magis petere Dei nostri, quàm D
a justitiam implorare debemus. [a] Alia veniam lar-
gitur : alia examen impertit. Quæ spes homini-
bus certandi apud eum, quem occulta non fal-
lunt, quem latere peccata non possunt? Ideoque
sciens ejus potentiam, qui hominem non timeret,
Psal. 50. 6. ait : *Tibi soli peccavi.* Non potest hoc justus ne-
gare; quia nemo sine peccato: non potest rex,
quia etsi leges in potestate habet, ut impune de-
b linquat; [b] Deo tamen subditus est: immo plus
ipse debet, cui plus commissum est. E
33. Hoc ergo dicit : *Fac cum servo tuo secundum*
misericordiam tuam; quia etsi quid boni feci, plu-
ra debeo quasi servus. Non uno facto servus ab-
solvitur; quia nemo servum habens arantem,
Luc. 17. 7. & 8. aut oves pascentem, dicit illi : *Transi, recumbe; sed*
dicit illi : Para quod cœnem, & præcinge te, & mi-
c *nistra mihi....* [c] *Numquid gratiam habet servus,*
si fecit quod imperatum est ei? Ergo & cùm feceri-
mus quod nobis imperatum est, non statim nos
exaltare debemus, sed magis humiliare; quia non F
statim si aliquid fecimus, implevimus omnia ser-
vitutis obsequia. Quis tanta naturæ munera, vitæ
salutisque servatæ divina beneficia digno possit
æquare servitio? Quis potest solvere quod acce-
pit? Ideoque sciens omnia, misericordiam petit
d Psal. 142. 2. potius [d] quàm audientiam : *Quoniam*, inquit, *non*
justificabitur in conspectu tuo omnis homo vivens.
34. Quintus versiculus sequitur: *Servus tuus sum* ℣ 125.
ego : da mihi intellectum, & scibo testimonia tua.
Intellectus spiritale munus est; & ideo quod Dei
est, à Domino postulatur. Nec quasi extraneus
poscit, qui servum se confitetur. Bene ait : *Servus*
tuus sum. Servus enim voluntatem domini sui fa-
cit. Servus quærit servitutis stipendia [e], remune- e
rationem sperat. Servus Domini non potest idem
esse servus peccati : & ideo intellectum sibi dari
poscit, ut sciat cavere peccatum. Habebat qui-
dem intellectum, sed non ut redundare sibi cre-
deret : uberiorem requirit.
35. Est autem & intellectus naturæ, & est intel-
lectus non bonus. Ideo & Salomon ait : *Intellectus* Prov. 13. 15.
autem bonus dat gratiam. Nam si omnis intellectus
bonus esset, non opus fuisset additamento. Jure
gratiam Domini sui quærit, aliter enim scire non
potest secreta Domini, nisi intellectus spiritalis
munus acceperit. Habes hoc in Hieremia: *Notum* Hier. 11. 18.
mihi fac, Domine, & scibo; quia nisi Deus notum
fecerit hominibus mysterium suum, scire non
possumus.
36. Sequitur versiculus sextus : *Tempus faciendi,* ℣ 126.
Domine : dissipaverunt legem tuam iniqui. Bene ait
tempus faciendi esse; *Est* enim *tempus tacendi, &* Eccles. 3. 7.
tempus loquendi. Sed loquendi tempus advenit :
ac per hoc Dominici adventus tempus jam esse
memorat; ut quia Legis facta est prævaricatio,
veniat finis Legis, & consummatio ejus, & pleni-
tudo dominus Jesus, qui donet hominibus uni-
versa delicta : & abolito chirographo debitorum,
absolvat omnes & liberet peccatores. *Tempus est*
faciendi, ut si ingravescente ægritudine alicujus
incommodi, curras ad medicum, ut citius veniat;
ne postea subvenire non possit. Medicus enim
tunc amplius desideratur, cùm gravis incubue-
rit ægritudo languenti. Ergo cùm videat in Spi-
ritu sanctus Propheta prævaricationes populi,
luxuriam, delicias, dolos, fraudes, avaritiam, te-
mulentiam, quasi pro nobis interveniat, currit
ad Christum, quem solum tantis sciebat subve-
nire posse peccatis : urget ut veniat, nec patitur
fieri moras. *Tempus*, inquit, *faciendi, Domine*, hoc
est, ut pro nobis crucem adscendas, mortem sub-
eas. Totus in periculum ultimum mundus urge-
tur : veni ut tollas peccatum mundi. Veniat vita
morientibus: veniat resurrectio jam sepultis. Fac-
tum tuum subveniat; quoniam nec tua præcepta
prodesse potuerunt. In Lege præceptum est, [f] in f
Evangelio ministerium.
37. Cæcus omnis populus proprium non vide-
bat auctorem. Claudus erat mundus, & tituban-
te vestigio fidei fluctuabat. Non erat malagma
imponere, neque oleum, neque alligaturam. Om- Luc. 8. 43.
ne patrimonium suum in medicos erogaverat mu-
lier illa Evangelica, speciem habens congrega-

*. *Repræsentare judicium* idem est atque exhibere, seu in præ-
senti ferre judicium 8. Cod. Theod. Tit. 18. Lege 42.
a. Edit. *Alius veniam largitur, alius examen impertit.* Mss ali-
quot : *Alii .... alii* &c. Ceteri magno numero, ut in textu.
b. Ita mss. At edit adjiciunt, *Deo tamen subditus est*, post voces,
qui nulli debet, immo &c.
c. Edit. & pauci mss. *Numquid gratiam habet servo*, cui lectioni
græcus textus, & latinæ versiones suffragantur. Alii mss. ... *ser-*
vus. Non male; si *gratiam* hic idem esse ac meritum animadver-
tas. Et hoc modo eum Evangelistæ locum reddidit interpretatio
persica atque æthiopica, quas in *Polygl. Angl.* consulas licet.
d. Mss aliquot, *quàm sapientiam.* Rom. edit. *quàm excusatio-*
nem. Melius alii mss. & vet. edit. *quam audientiam*; hoc est,
quam locum sibi dari ad causam defendendam.
e Superiores edit. *remunerationem non sperat.* Melius cod. mss.
remunerationem sperat. Etenim servus præter diaria, peculium &
alia stipendia servitutis, ad manumissionem quoque adspirat. Infra
vero ubi mss. *sed non ut redundare* Edit inde negationem detra-
xerant. Minus commode id quidem, ut patebit locum adtentius
consideranti.
f. Edit. omnes, & mss. non pauci : *in Evangelio mysterium.* Me-
lius cod. Rem. Corb. Vind. & Nav. unus .... *ministerium.* Si-
gnificatur enim in Evangelio exhibitum sive impletum fuisse à
Christo, quod in Lege fuerat præceptum.

tionis humanæ, quæ coibat ex gentibus: nec fluentem sanguinem, & inveteratæ passionis lethale profluvium poterant sæculi hujus medici restringere. Principis populi posteritas interierat, & omnis occiderat ejus hereditas. Videns hæc Propheta, dicit ad Christum: *Tempus faciendi, Domine*: non jubendi, inquit, sed *faciendi*; quia non legatus neque nuntius, sed Dominus salvaturus erat populum suum. Et ille quidem tempus sciebat, & non differebat: sed nos nesciebamus quo melius tempore [a] subveniret.

38. Aut fortasse vult à nobis admoneri, vult rogari: immo si rogatus fuerit, ante tempus venit. Venit ad ficulneam: & ante horam venit, ut dicit ad matrem. Illa rogabat pro nobis, illa festinabat, dicens: *Vinum non habent, fili*. (Joan. 2. 3. & 4.) Respondit Jesus: *Quid mihi & tibi est, mulier? Nondum venit hora mea*. Et mater quæ sciebat ejus affectum, dicit ministris: *Quodcumque dixerit vobis, facite*. (Ibidem. 5.) Jesus quoque qui horam suam venisse negaverat, fecit quod ante differebat; nam omnia Deus suo tempore fecit. Quidquid facit, non est extra tempus: sed totum opportunum est, quod fecerit: [b] & mihi tempore suo advenit; omne enim tempus opportunum saluti, nihil præproperum pro salute periclitantium: sed volebat exspectare adhuc Synagogæ correctionem. Ideo ante tempus ad ficulneam venit, (Marc. 11. 13.) hoc est, cito Judæis venit, opportune gentibus: cito venit perituris, commode credituris.

(ℽ. 127.) 39. Sequitur versus septimus: *Propter hoc dilexi mandata tua super aurum, & topazion*. Lex annuntiatrix Christi est: præcepta ergo Legis spem futurorum bonorum deferunt, mandatum est enim Domini: *Adtende tibi, ne derelinquas levitem per omne tempus quo vixeris super terram*. (Deut. 12. 19.) Quis est iste levites? Intelligis si consideres quis sit ille qui venit ministrare, qui sacerdos est in æternum. Aliud mandatum ait: *Custodi mensem novorum, & facies pascha domino Deo tuo*. (Deut. 16. 1.) Et infra: *In loco quem elegerit dominus Deus tuus invocari nomen suum, ibi occides pascha vespere ad occasum solis in tempore quo existi de Ægypto*. (Ibidem. 6.) Ergo mandata Dei habent futuræ redemtionis indicia, resurrectionis insignia; ideo super aurum & topazion memorat sibi esse dilecta. Quid enim salute gratius, resurrectione pretiosius?

40. Vel quia quæ stulta sunt mundi, Christus elegit; ut quoniam per sapientiam mundus non cognovit Deum, per stultitiam prædicationis salutem adferret credentibus; ideoque ait: Super sapientiam operationis cælestis, & mundanæ constitutionis, & super ornamenta solis & lunæ, stellarumque pretiosa monilia, dilexi obaudientiam Dominicæ passionis. Plus enim redimendo mihi contulit, quam creando; tunc enim sine sensu natus sum, nunc cum voluntate servatus. Sed non quicumque dicit: *Dilexi mandata tua super aurum, & topazion*. Non dicit avarus, qui auro incubat, divitiis inhiat, ornamenta desiderat: sed ille dicit, qui potest dicere: *Argentum & aurum non habeo*; (Act. 3. 6.) quoniam non requiro, quoniam nihil mihi aurum prodest: præceptum autem & mandatum cæleste me redemit.

41. Diximus continentiam sensus, nunc de Topazio lapide exprimamus historiam. De quo invenimus scriptum in historia Xenocratis, qui scripsit [c] quasi lithosnomon, nasci eum vel inveniri circa Thebaidis civitatem Alabastrum, vel Topazion, ut aliqui putant; unde & nominatus est ab eo in quo gigneretur loco. Sunt autem qui putaverint insulam nuncupari Topazion ad quam appulsus Troglodytas: orta subito commotione maritima, eo quod navium usum non haberent, regredi nequivisse. Deinde plurimo immorantes tempore, in insula invenisse lapidem, & delectatos colore ejus repetiisse domum, & Arabis negotiatoribus advenientibus vendidisse: ab illis emisse Philonem, & ad matrem Ptolomæi secundi, cui nomen erat Berenice, ab ipso esse perlatum: illam autem quamvis regalibus ornamentis abundaret, supra modum tamen colore ejus stupefactam, elaborasse ut diutius species tam pretiosi lapidis non lateret: ideoque studio ejus quæsitum lapidem, in usus frequentiores venisse.

42. Diximus quomodo innotuerit Topazion lapis, nunc expressius de ejus qualitate dicamus. [d] Duorum colorum est in hoc lapide [illegible], hoc est, quædam temperata permixtio. [illegible], & chrysopa similis chrysopraso, secundùm utrumque velut quasdam extendens colorum figuras, & plenius quidem à peritis fertur extendere. Est autem parichrus, & satis purus: & chrysochrus, & pinguis, resplendenti similis, maxime cùm solis splendore percutitur. Est etiam pulcherrimus & mirabilis super omnes chrysoprasos magnitudine, & ut dixi, visu pinguior. Natura hujusmodi, ut si polire & levigare cum velis, asperetur magis, & usu minuitur. Est autem quodam genitali operæ naturæ euglyphus, hoc est, [e] bene insignitus, atque mirabilis: & ut summo studio dignus haberetur, difficile invenitur: & repertus, raro tamen in usu hominum est, quasi is quem dives regina mirata sit.

43. Sed jam sicut Troglodytæ illi quasi pretio suæ remansionis invento, repetierunt domum: ita & nos emolumento moræ hujus recepto redeamus eo unde divertimus. Nec par est nos ornamentis regiis diutius sermonis nostri quædam

a. Edit. post verbum *subveniret*, addebant: *Et jam venit, & abiit, & iterum vult venire, & tempus nescire*. Glossema insulsum, quod in mss. nullis repertum est.

b. Paris. quædam edit. *Et nihil nisi tempore suo advenit*.

c. Mss. aliquot; *Quasi lithognomon*. Lectio non contemnenda. Quis autem fuerit ille Xenocrates, cùm ejus nominis plures exstiterint, non omnino liquet: veri tamen videtur similius hic agi de Platonis discipulo, quem Diog. Laertius sex libros de Natura scripsisse commemorat: quos historiæ titulo designare potuisset Ambrosius. Verum cùm Plinius recentioribus hanc opinionem lib. 37. Nat. hist. cap. 8. tribuat, putamus eam historiam Xenocrati medico, qui circa illa tempora floruit, adtribuendam. Quod autem de Troglodytis subditur, id etiam ex Plinii citato loco petitum est; ubi tamen non *Philo*, sed Philemo eumdem lapidem emisse memoratur. Porro *Troglodytas* ex eodem Plin. l. 5. c. 8. discimus Æthiopiæ populos fuisse admodum barbaros, qui in specubus non longe à Rubro mari habitarent.

d. Sex mss. *Duorum colorum est similitudo in hoc lapide*, [illegible] &c. Ubi autem omnes mss. ac vet. edit. *& chrysopa* Rom. ex Plinio emendavit, *chrysolitron*: sed pro *similis chrysopraso*, ut habetur in edit. & mss. plerisque reponendum ex eodem fuerat, *similis chrysopasto*. Et hanc lectionem vehementer suspicamur germanam esse, cum in mss. quibusdam legamus, *similis chrysopasso*: sed interim ab aliis, atque edit. non discedimus. Infra vero ubi edit. *parychrus*, scribimus cum mss. *parichrus*, ut sit color parius, sive albus à marmoribus insulæ Pari ita dictus.

e. Rom. edit. sola, *bene figurabilis*. Et cum aliis, ac mss. aliquot, *ut summo studio dignus habetur. Difficile invenitur*. Sed mss. melioris manus, ut in contextu. Quod autem habent omnes edit. *Et repertus insignitur*, nullus mss. verbum, *insignitur*, agnoscit.

admovere bracbia; cùm babeamus in manibus A
crucem Cbristi, quam admonet Propbeta super
aurum & topazion præferendam: quæ ab omni
errore culpaque revocat & corrigit. Quis enim
justorum non ambiat Christi in morte solatium,
io resurrectione consortium? Quis non reflectat
gradum, quando audiat sibi superiora omnia pec-
cata donari? Propter hoc enim plerique [a] à con-
versionis studio revocari solebant, quod delicto-
rum suorum conscii, nullam spem veniæ præsu- B
merent: & in Ecclesia quanto sanctiora præcep-
ta, tanto sioe venia putarent esse peccata.

℣. 128. 44. Ideoque ait octavo versiculo: *Propterea*
ad omnia mandata tua corrigebar: omnem viam
injustam odio babui. Merito corrigebatur, quo-
1. Pet. 4. 8. niam diligebat; *caritas* enim *operit multitudinem*
peccatorum. Vide quanta operiat, quanta corrigat.
1. Cor. 13. 4. & seq. *Caritas patiens est, benigna est. Caritas non amula-*
tur, non agie perperam, non inflatur, non est ambitio-
sa, non quarit qua sua sunt, non irritatur, non cogi-
tat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet C
autem veritati. Omnia suffert, omnia credit, omnia
sperat, omnia sustinet. Caritas numquam excidit. In
Ibidem 13. inferioribus tria perfecta posuit, spem, fidem,
caritatem: majorem autem dixit caritatem, &
recte; *Caritas* enim *omnia sperat, omnia credit.*
Cùm igitur spes & fides in caritate sint, non est
dubium quod major caritas sit. Et bene sibi res-
Psal. 18. 8. pondit Propbeta. Supra enim dixit: *Lex Domini*
irreprehensibilis, convertens animam. Si Lex ani-
mam convertit, utique qui diligit, Legis dilector D
est. Deinde in hoc ipso centesimo decimo-octavo
Sup. ℣. 1. psalmo primum posuit: *Beati immaculati in via,*
qui ambulant in Lege Domini. Si immaculatus est
qui in lege Dei ambulat; utique convertitur, qui
diligit Dei legem. Ergo si Lex immaculatum fa-
cit, recte caritas multitudinem operit peccato-
rum; quia plenitudo Legis caritas est

45. *Omnem*, inquit, *viam injustam odio babui.* Si
is qui præcepta justitiæ diligit, facit illa quæ di-
ligit; utique is qui odit iniquitatem, non facit E
quod exosus est. Nec immerito ad omnia præ-
cepta Domini corrigitur, qui omnem viam odit
iniquitatis. Nam nisi omnem viam iniquitatis
oderis, oon potes in omnibus præceptis Dei cor-
rigi. Potest enim fieri ut aliquis se temperet à
crudelitatis horrore; lubrico tamen deceptus
amore meretricis, & semitas incontinentiæ ju-
venilis ingressus, impressum semel non queat re-
vocare vestigium. MULTOS enim vitia blandio-
ra decipiunt, & contra avertit à se plurimos tris- F
tis & nimium severa crudelitas. Sed juventus ad
amorem liberior, ad lapsum incautior, ad infirmi-
tatem fragilior, ad correctionem durior est. Alius
se restringit à luxuria: sed avaritiæ cupiditate
raptatur. Plerumque enim peccata bujusmodi
sunt, ut si alterum declines, incurras alterum: &
naturæ usus adjuvat infirmitatem. Odisti luxu-
riam quasi frugi, sed frugalitatis studio babendi
cupiditas frequenter irrepit. Avaritiæ ipsi rapina
est subdita. Et quanto tolerabilius est propria
profundere, quam aliena diripere! Sunt qui me-
tuentes aliquid proprio minuere de censu, etiam
ioopi sumtum negent, & misericordiam detri-
mentum putent. Sunt qui degenerem vitantes
ignobilitatem, flabro sæcularis ambitionis agi-
tentur, & sicut quassatæ arundines huc atque
illuc ferantur incerti. Sunt etiam qui dum majo-
rum suorum statum sequuntur, veluti digna con-
versatione contenti, ne errores quidem patrios
existiment declinandos; ut fide mutandam per-
fidiam non arbitrentur: cùm in melius mutare
propositum non levitas, sed virtus; neque culpa,
sed gratia sit. Alius circensibus ludis, aut thea-
tralibus sollicitatus voluptatibus, aut ceteris va-
nitatibus occupatus, Ecclesiam non frequentat:
alium ruris quieta delectant, eâque causâ ad Ec-
clesiam rarus accessus est. Itaque diverso usu in
eumdem indevotionis errorem uterque concur-
rit. Sed qui omnem viam iniquitatis odit, ad
universa corrigitur & emendatur. Et bene posuit,
Viam iniquitatis; ille enim facilius iniquitatem
declinat, qui vias ejus non fuerit ingressus.

SERMO DECIMUS-SEPTIMUS.

פ Phe.

1. PHe littera decima-septima, quæ latine si-
gnificat, *Erravi*, sive, *Os aperui.* Merito ergo
hæc lacrymabilis series psalmi subjecta est huic
litteræ: *Respice in me, & miserere mihi.... & non* Infra. 132. 133. & 135.
dominetur mei omnis iniquitas. Faciem tuam illu-
mina super servum tuum; ut ei qui erat in umbra
mortis, populo cælestis misericordiæ lumen ori-
retur, adveniret Christus remissio peccatorum,
captivorum redemtio, subsidium laborantium.
Sed quia venire tardius desiderantibus videbatur:
Exitus, inquit, *aquarum deduxerunt oculi mei.* Infra. 136.

2. In Hieremiæ quoque Threnis lacrymabi- Thren. 1. 17.
lior series sub bac littera est: *Expandit Sion manus*
suas: non est qui consoletur eam. Dignam remune-
rationem recepit; ut quæ expandentem manus
audire neglexit, & sub alas ejus succedere, ipsa
postea expanderet manus, & consolantem inve-
nire non posset. Nam etsi ante adventum Domi-
ni Hieremias captivitatem Judæorum à Babylo-
nus illatam deflere videatur; tamen prophetico
spiritu istam magis captivitatem prævidens, qua
eos intelligibilis Babylonius in perpetui erroris
viocula subjecit, & domesticæ virtutis extorres
de statu paternæ devotionis eliminans, longin-
quæ affecit peregrinationis exsilio, miserabili do-
lore deplorat. Nulla enim patria verior quàm
fides, quæ eos qui longe erant, prope esse fecit,
[b] & advenis atque peregrinis civitatis supernæ
jura connexuit, sicut scriptum est: *Ergo jam non* Ephes. 2. 19.
estis advena, atque peregrini: sed estis cives sanc-
torum & domestici Dei.

3. Alibi quoque Hieremias dicit sub hac littera: Thr. 2. 16.
Aperuerunt in te os suum omnes inimici tui, sibilave-
runt, fremuerunt dentibus, & dixerunt: Deglutivi-
mus eam; tamen hac est dies quam sperabamus, inve-
nimus eam, vidimus eam. Et hîc sicut Judæorum
populus os aperuit in Christum, quemadmodum

a. Edit. Am. & Gill. *ad conversionis studium revocare* (Gill. *revocari*) *solebant.* Melius Rom.... *revocari nolebant.* Optime autem omnium Era. quem simul & majorem mss. partem sumus secuti. Alii vero mss. partim his, partim illis edit. patrocinantur. Hic porro Novatiani obiter perstringuntur, quos de industria impugnat sanctus Præsul in lib. *De pœnitentia*, qua de re illic à nobis dicetur uberius.

b. Cunctæ edit. *& advenas atque peregrinos civitatis superna jure connexuit.* Mss. ut in contextu, nisi quod nonnulli habent: *& ex advenis* &c.

in vigesimo

Psal. 21. 4. in vigesimo primo psalmo de ejus passione legisti, A quod aperuerunt os suum maledicentes: dignæ sortem remunerationis agnoscis; ut ipsi ab inimicis suis talia sustinerent, & fremeret in eos dentibus intelligibilis ille peccator diabolus, sicut leo rugiens, & requirens quem devoraret. Isti igitur Psal. 123. 6. non dixerunt: *Benedictus Dominus qui non dedit nos in capturam dentibus eorum*; quia sperandum de Domino non putaverunt. Ergo excidium eorum diabolus quod præsumebat, invenit. Deglutivit eos; quoniam deerat pastor offensus, qui B extraheret de ore leonis crura ovis, [a] aut cartilaginem.

4. Sequi noluerunt, audire noluerunt: ideo decedente pastore, vestigia eorum atque aures suis Thren. 4. 16. faucibus occupavit; quia *faciem sanctorum non receperunt, & nobilibus misericordiam non dederunt*, ut tertiò Hieremias sub hac littera dicit in Threnis: Qui erant nobiles, nisi qui non secundum obscuram hanc vitam, sed in lumine sanctitatis egerunt. Et omnibus quidem misericordia inopi- C bus jure debetur: sed major quidam, cùm ex divitibus atque nobilibus in ultimum statum, atque egestatis necessitatem aliquos ærumna dejicit, miserationis pulsat affectus.

5. Hieremias ergo flebiliter satis dolet, utpote qui perpetuæ aculeo mortis deploraret amissos: David verò moderate, quasi qui obreptionem doleret erroris, remedium non desperaret correctionis; ut contristaretur, non absorberetur.

6. Denique confirmatus sobrietate pœniten- D ℣. 129. tiæ, & spe veniæ provocatos, sic cœpit: *Mirabilia testimonia tua, propterea scrutata est ea anima mea.* Moralis oratio, ut quoniam eum puderet erroris; Deum tamen propriæ miserationis testimoniis conveniret. Hoc est dicere: Ego in exordio sermonis loquens mea peccata, non audeo levare oculos meos ad te Deum vivum: sed tu, Domine, me ad sperandam veniam, tantarum indulgentiarum titulis provocasti. *Mirabilia testimonia tua*: [b] cùm in Abraham non lapsu incuriæ juve- E nilis offensus es: dum monuisti ut Chaldæorum errores, patriam, cognationem relinqueret, & evocatum virtutis exercitiis erudisti. Cùm Hebræorum populum à paternæ studio nobilitatis aversum, & viles escas Ægypti super divina munera præferentem, non solum solidatis Rubri maris fluctibus liberasti: verum etiam triumphis plurimis evexisti ad gloriam, & uberis terræ possessione donasti ad quietem. Te totus securitate deseruit: te bellorum acerbitate depressus invoca- F vit; & ut injurias tuas oblivisceteris, emeruit. Te Jesus Nave ducem sibi cælestis militiæ venisse cognovit. Te populus triumphator ut Madian sibi dominaretur, offenderat: te ut Madian vinceretur, oravit. Tibi in Saul rege non obtemperavit; ut de eo alienigenæ triumpharent: tibi, David præeunte, servivit, ut de alienigenis victoriam reportaret. Ego quippe pastor malignum feci, & confessione peccati veniam reportavi. Pulcherrimus itaque versiculus ad martyrum cohortationem. Denique prophetica anima sic proficit in melius, dum mirabile credit Dei testimonium: & quia credidit, diligenti indagine quæsivit. Profectum quæris, agnosce ex his versiculis qui sequuntur.

7. *Manifestatio sermonum tuorum illuminat me, & intellectum dat parvulis.* ℣. 130. In Evangelio, cùm mitteret discipulos suos Johannes ad dominum Jesum, dicebat: *Tu es qui venturus es, an alium exspectamus?* Math. 11. 3. Respondit Jesus cæcos videre, claudos ambulare, audire surdos; hoc enim adventus sui testimonium fore, per Esaiam prophetam si- Esaia. 61. 1. gnificaverat. Hæc ergo quæ annuntiavit per prophetas, in Evangelio manifestavit: & quod ipse locutus est per prophetas, in Evangelio ipse complevit. Ipsius ergo sermo erat propheticus sermo, sicut habes scriptum: *Audi cælum, & percipe auribus, terra; quoniam Dominus locutus est.* Esaia. 1. 2.

8. Intellectus ergo datus est etiam his qui perfectam sapientiam non haberent, dum muti loquuntur, mortui resuscitantur. His enim signis intellectum est ab iis qui rudes erant, & adhuc quasi in cunabulis fidei constituti, ut erat populus nationum, ipsum venisse qui exspectabatur. Illuminat igitur fidei claritate, resurrectionis suæ gloria, & divinorum operum potestate: *Et intellectum dat parvulis.* Quibus utique, nisi de quibus in Evangelio gratias agit Patri, in eo quod ipse Math. 11. 25. operabatur Filius, quod mysteria sua Deus abscondisset à sapientibus, & parvulis revelasset: ostendens citius plebem ex gentibus, vel status inferioris viros, quam scribas & principes Judæorum, & divites hujus sæculi credituros? Ideo, *Divites eguerunt & esurierunt*: pauper autem cla- Psal. 33. 11. mavit, & exauditus est.

9. Sequitur tertius versiculus: *Os meum aperui, & duxi spiritum; quoniam præcepta tua concupiscebam.* ℣. 131. Habemus in Evangelio quòd dominus Jesus Math. 5. 2. aperuit os suum, cùm benedictiones ediceret. Sed ille os aperuit, ut daret aliis spiritum: David aperuit, ut acciperet. Denique Jesus dicit: *Accipite Spiritum sanctum*; Johan. 20. 22. [c] Jesus dicit: *Dilata os tuum, & adimplebo illud*: Psal. 80. 11. hoc homini dicit; plenitudo enim Christus est. Qui implet omnia, implet os tuum. Scribe ergo quæ dicit in latitudine cordis tui, hoc est, os tuum clames ad Dominum. Clamat os tuum, & cùm taces: sicut & Moyses cùm tace- Exod. 14. 15. ret voce, clamabat spiritu. Ab hominibus non audiebatur, apud Deum personabat; est enim interioris clamor affectus, qui auditur è cælo. Anna 1. Reg. 1. 13. quoque cùm oraret, tacita clamabat: labia non movebat, & interiori voce piæ mentis excitabat Jesum. Denique cum effectu rediit, quæ cum silentio precabatur; quia clamabat in ea Spiritus Dei, qui etiam tacentibus nobis clamat: *Abba pater.* Rom. 8. 6.

10. Intellige ergo quid os sit: utrum cor, an interioris hominis habitus. Habet os anima, quæ habet membra. Hoc os aperi non solùm Christo: sed etiam Christi discipulo, qui os suum Christo implendum præbuit; & ideo dicit: *Os nostrum pa-* 2. Cor. 6. 11.

a. Rom edit. *aut auris cartilaginem*; & certe vox, *auris*, in aliis, & mss. subintelligitur, cùm aperte alludatur ad Amos 3. 12 ἐκσπάσῃ ὁ ποιμὴν ἐκ στόματος τοῦ λέοντος δύο σκέλη, ἢ λοβὸν ὠτίου. Et infra ubi aliæ, ac mss. omnes, *faciem sanctorum*, eadem è sacris cod. reposuit; *faciem sacerdotum*: verum eadem ratione mutandus fuerat totus locus, cùm ejus ultima pars in iisdem sacris cod. ita legatur, *& prophetis* (alibi etiam *senibus*) *misericordiam non dederunt.*

b. Ita mss. complures: Alii cum edit. *Cùm in Abraham collapsu incuriæ . . . dum ut Chaldæorum errores, patrumque cognationem relinqueret, evocatum &c.*

c. Rom. edit. sola, *David dicit: Dilata &c.* Perperam; docet enim series, hunc versum non Davidi, sed Christo convenire.

et ad vos, ô Corinthii: cor nostrum dilatatum est. Ideo A [Philip. 3. 17.] imitatores nos sui esse debere admonet, sicut ipse Christi est. Qui sanctior est, Christo apetuit os suum: qui inferior, Apostolo. Prius propheta legitur, & apostolus, & sic Evangelium, in quo verba lucida, sed validiora præcepta. Lex dicit: [Levit. 19. 18.] *Diliges proximum tuum*; & Evangelium dicit tibi: [Matth. 5. 44.] *Diliges inimicum tuum.*

11. David ergo quasi perfectus propheta os [Psal. 77. 2.] suum Christo aperuit, & ideo in parabolis aperuit os suum. Aperuit os, duxit spiritum. Meritò ergo B [Sup. ℣. 113.] ait: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel & favum ori meo!* Sponsa Christi os suum Sponso aperuit: percepit omni melle dulciora præcepta. [Cant. 5. 16.] Et ideo testata est, dicens: *Fauces ejus dulcedinis, & totus desiderium.* Delectata igitur tenuit eum, [Cant. 3. 4.] & non dimisit eum. *Et introduxi*, inquit, *eum in domum matris meæ, & in secretam ejus, quæ me concepit.* Fortasse domus est, in qua præfulget moralium disciplina: secretum autem illud est, in quo sunt altiora mysteria. Meritò ergo concupiscebat C præcepta Domini, in quibus divinæ gratiæ mella redolebant. An non omni melle dulcior peccatorum remissio? Nonne omni flore gratior resurrectio mortuorum?

[℣. 132.] 12. Quartus versiculus: *Respice in me, & miserere mei, secundùm judicium diligentium nomen tuum.* Pulcre addidit: *Respice in me, & miserere mei*; quia respicit & iratus, ut respexit super castra Ægyp- [Exod. 14. 24 & 25.] tiorum, & ligatis axibus curruum, omnes eos de- [Gen. 19. 21.] jecit in fluctus. Respexit super Sodomam & Go- D morrham, quarum utraque peccatorum suorum luitura supplicium, divinæ pretium solvit offensæ. [Psal. 103. 32.] Scriptum est etiam: *Adspicit super terram, & facit eam tremere.* Et contra, [Gen. 4. 4. & 5.] *Respexit super munera Abel: super Cain autem munera non respexit.* Quo exasperatus Cain, parricidali crimine cruorem fratris effudit.

13. Quid sit autem respicere Deum, evidentis- [Psal. 101. 18.] sime illo testimonio declaratur: *Quia respexit super filios pauperum, & non despexit preces eorum*; E oculus enim Domini non adspernatur justorum munera. Denique oculos nostros cùm in aliquem movemur, avertimus; quasi indignum eum adspectu judicemus, quem oderimus affectu.

[℣. 133.] 14. Sequitur versus quintus: *Gressus meos dirige secundùm verbum tuum: & non dominetur mihi omnis iniquitas.* [a] Gressus pro profectibus animæ accipiendos frequentibus Scripturarum testimoniis admonemur. Nam quis tam stolido ingenio est, qui putet David de pedum suorum corporali F gressu esse sollicitum, & his divinæ directionis auxilium postulare? Ille vero, ut sanctus, vitæ suæ cursum dirigi gestiebat; sicut & alibi Scriptura [Prov. 20. 24.] testatur, dicens: *A Domino diriguntur gressus viri.* Denique ipsius utamur testimonio, qui ait in su- [Psal. 72. 2. & 3.] perioribus: *Paulo minus effusi sunt gressus mei; quia zelavi in peccatoribus pacem.* Animi itaque sui ostendit claudicasse vestigium, dum pacem pecca- A torum putat esse mirandam. Videntur quidem habere tranquillitatem, videntur quiete frui: sed non est quies, ubi animus inquietus est: non est tranquillitas mentis, ubi animus exagitatur obnoxiæ stimulis conscientiæ. Quomodo securitas, ubi diversarum pugna est passionum, ubi conflictus gravium cogitationum? Unde Dominus definiens quid sit pacem habere, ait: *Pacem meam do vobis,* [Johan. 14. 27.] *pacem meam relinquo vobis: non sicut mundus dat, ego do vobis*, ostendens pacem quam mundus dat, B veræ pacis gratiam non habere. Ideoque non in homine esse pacem volens docere, addidit: *Pacem meam relinquo vobis.* Et iterum: *Pacem meam do vobis.* Denique Propheta dicebat: *Pax, pax, &* [Hier. 6. 14.] *ubi est pax?* Manifestum est igitur eum de titubatione suæ dixisse sententiæ, in qua animi, non corporis titubaverat gressus.

14. Et Moyses ait: *Transiens videbo hoc visum* [Exod. 3. 3.] *magnum.* Etenim ut Deum videret, progressione quadam virtutis ad ulteriora processit. Pastor C erat ovium, & dux factus est civium. Et ad Sponsam dicitur in Canticis: *Speciosi facti sunt gressus* [Cant. 7. 1.] *tui in calceamentis, filia Aminadab: moduli femorum tuorum similes torquibus opere artificis.* Non est dubium gressus hîc quoque Ecclesiæ, vel animæ profectus significari: *Quam speciosi pedes sunt* [Esaia 52. 7.] *evangelizantium pacem, evangelizantium bona!* Utique speciosos dicit Evangelicæ prædicationis & disputationis progressus, ut alibi dicitur: *Trans-* [Esai. 47. 2.] *gredere flumina*: hoc est, fluentia, & lubrica istius D mundi transcurre stabili mentis incessu. [b] Quod [b] de animæ gressu dici in posterioribus hic ipse David evidenter ostendit, adserens quod tor- [Psal. 123. 5.] rentem iniquitatum sua anima transisset.

15. Sed revertamur ad Sponsæ gressus. Quid sibi vult quod addidit in calceamentis speciosos esse gressus Ecclesiæ? Legimus itaque dictum ad Moysen: *Solve calceamentum pedum tuorum*; quo [Exod. 3. 5.] videtur admonitus, ne corporalibus vinculis teneretur adstrictus. Ergo speciosam significat in E Canticis animæ pulcritudinem, quæ carne tamquam calceamento utitur, & in ipso calceamento impedimentum non patitur: sed incessus decore præcellit. [c] Calceat ergo se carnem anima, [c] vel Ecclesia gratiam; ut cursum vitæ hujus & transitum cum decore prætereat. Quod fit, si calceamentum suum non inquinet luto corporali, nec in vitiorum merset voragine: si castiget carnem suam, ne moretur ad cursum, & arvinæ pinguis pondere degravetur. Bonum calceamentum F animæ pudicitia est. Bonus gressus est in vestigio castitatis. Sapientia autem amictus est animæ; unde scriptum est: *Honora eam, & amplectetur te.* [Prov. 4. 8.] Utamur ergo corpore tamquam calceamento, ad inferioris opera virtutis: ad ministerium, [d] non [d] ad præceptum: ad obsequium, non ad delectationem: ad obedientiam, non ad dissensionem: & in via sapientiæ vestigium collocemus; ne gressus nostros vis torrentis aliqua concludat.

a. Plures mss. *pro affectibus animæ.* Alii, ac edit. *pro profectibus animæ.* Magis commode; ut ex sequentibus intelligitur. Vide etiam quæ in lib. *De Isaac & anima*, cap. 6. de variis profectibus animæ disputantur.

b. Vet. edit. *Quod de animæ gressibus dicit in posterioribus, hic ipse David.* &c. Edit. Rom. *Quod de animæ gressibus hic dicit, in posterioribus ipse David* &c. Nec alia hujus inversionis causa, quàm quod articulum, *hic*, pro adverbio positum, atque eo psalmum nostrum 118. cui Psal. 123. in marg. edit. ejusdem adnotatus posterior est, ab Ambrosio designari falso putarunt. Quare melius mss. ut in corpore.

c. Edit. *Calceat se ergo carnis anima Ecclesiastica gratia.* Mss. aliquot hoc loco nihil sani habent. Alii magno numero: *Calceat ergo se anima Ecclesiasticam gratiam.* Non male. Melius tamen Reg. & Corb. quos hic sequimur.

d. Omnes edit. ac pauci mss. *non ad præcipitium*: Alii magno numero magis concinne, *non ad præceptum*, id est, non ad imperium.

16. Ideo ad Moysen dictum est: *Solve calceamen-* A *tum.* Josue 5. 16. Dictum est & ad Jesum Nave: ad Christum autem non est dictum, sed magis scriptum est, Matth 3. 11. dicente Baptista: *Post me venit vir.... cujus non sum dignus calceamenta portare;* quia illi bene admonentur, ut solvant calceamentum suum, qui a sine peccato esse non poteranr. [a] Hic autem non solùm calceamentum non solvit, sed etiam calceamenta aliorum absolvit; quia non solum corpus suum peccati immune servavit: sed etiam omnium dedit indulgentiam peccatorum. Ergo Ec- B clesia ad imitationem Christi speciosa est, & in calceamentis omni abluta delicto.

17. Et fortasse quando sapientiam inter perfectos loquitur, speciosa est in superioribus membris: quando antem etiam inferioris status, ant doctrinæ homines verbnm sequuntur, fidei seriem non obliviscuntur, sacerdotis præcepta custodiunr; speciosa est in calceamentis. Plerumque clerus erravit, Sacerdos mntavit sententiam, divites cum sæculi istius terreno rege senserunt: popu- C lus fidem propriam reservavit. Unde etiam de domino Jesu bene possumus dicere, quia & in his quæ corporalia sunt, speciosos gressus Verbum Matth. 10. 20. habeat, cùm de moralibus disputatur. Et apostoli ideo forrasse nudis mittuntur pedibus; ne obumbraretur eorum disputatio, sed eluceret. Itaque Ecclesia filia Aminadab, boc est, voluntarii vel beneplaciti; quia voluntarius eam & beneplacitus congregavit, & in calceamentis speciosa est.

Cant. 7. 1. 18. Meritoque additum est in Canticis: *Moduli* D *femorum tuorum similes torquibus opere manuum artificis;* nt posteritatis Ecclesiæ ornamenta canerentur. Per femur enim insigne generationis Psal. 44. 4. agnoscimus, juxta illud: *Accingere gladium tuum circum femur, potentissime:* quo significatur quod Filius Dei cùm semet ipsum exinanisset, Verbi accinctus divinitatem, & generationem calceatus humanam, prodiret ex Virgine, omnibus daturus salutem. Moduli autem dicuntur ornamenta pre- E tiosa quæ suspendi matronarum cervicibus solenr. Tantus ergo processus Ecclesiæ significatur; ut ornamentis pretiosissimis comparatus sit, & torquibus triumphantium; hæc enim ornamenta sunt bellatorum. Unde & Symmacbus Ἐπιτραχήλια dicit, boc est, quæ sunt circa collum. Sive ergo generatio Cbristi ex Virgine, sive Ecclesiæ propagatio, specie quidem tamquam manu artificis torquibus adornatis, veræ autem virtutis insignibus spiritalibus cervices fidelium coronavit. F

19. Denique tota ista descriptio membrorum Ecclesiæ plena decoris & laudis est. Nam & um- Cant. 7. 2. bilicus ejus tamquam crarer tornatilis prædicatur, mixro non deficiens; eo quod in omni doctrina tornarus, plenitudine cognitionis, & potu non deficiat spiritali: & venter ejus non solum acervo tritici, id est, cibis fortioribus cælestis mysterii saginetur, verumetiam tamquam liliis quibusdam, moralium suavitate replearur.

20. Unde & ipsa ramquam benemerita regina Christi sanguine coronatur, sicut scriptum est: *Et ornatus capitis tui sicut purpura.* Sanguis Christi Ibidem 5. purpura est, qui inficit sanctorum animas, non solum colore resplendens, sed etiam potestate; quia reges facit, & meliores reges, quibus regnum donet æternum.

21. Meritoque ad tantum Ecclesiæ decorem, cui Cbristi sanguis irrutilat, Spiritus sanctus exclamat: *Quam pulcra & suavis facta es, caritas, in* Ibidem. 6. *deliciis tuis!* Pulcra decore virtutis, suavis jucunditate gratiæ, remissione vitiorum, quam nulla vexat amaritudo peccati: & ipsa jam cariras, quæ diligendo Deum, ipsius & nomen acceperit; quia *Deus caritas est.* 1 Johan. 4. 16.

22. Recte ergo David petit gressus suos dirigi secundùm verbum Dei, ut fiant & ipsi speciosi, & non dominetur ei iniquitas: quam jure præcavit. Sciebat enim & Abraham gressus suos secundùm præcepta Domini dirigentem, & apperito speciosæ uxoris pudore tentatum, sed non confusum: [b] & in unici immolatione filii postulatâ, patriæ b mentis pietate luctatum, sed coronatum: se quoque in furore Saul, incestu Ammon, Abessalon parricidio, iniquitatis improbæ feralibus tentationibus appetitum, boc solo evasisse, quod dirigens gressus suos secundum pietatem Domini, à paterno non recessit affectu: inrra se gemens crimen incesti, à se relegans odia parricidæ. *Filius* 2. Reg. 18. 33. *meus Abessalon, filius meus,* inquit, *Abessalon, quis dabit mihi mortem pro te,* memor naruræ pietas, offensæ immemor, de quo ante quæsivit: *Puer ne* Ibidem 29. *vivit?*

23. Et fortasse quærendum sit, qua ratione ante puerum dixit, postea filium nominavit: cur non in utroque, aut puerum dixit, aut filium? Si viveret, puer erat; quia parricidio petebat patrem. Non ergo pietatis nomen accipere debebat, sed infirmitatis. Ideoqne vir justus quod religionis fuit, tacuit: quod infirmitatis, adspersit. Ubi vero est mortnus, apud pium patrem personæ crimen defecit, naruræ nomen remansit.

24. Sequitur: *Libera me à calumnia hominum;* ℣. 134. *ut custodiam mandata tua.* Non unum genus est nostræ afflictionis: est & tentatio, est & calumnia: sed tentatio levior, calumnia gravior; siquidem tentatio potest esse calumnia, calumnia in se & tentarionem babet. Est & humana tentatio, quam ferre possumus: calumnia autem gravis est. Et Matth. 26. 63. ideo Dominus, quæ sunt graviora suscepit, & calumniis appetitus silentium detulit triumphale. Calumnia autem eò gravior est, quia non solum falsa componit: verumetiam quæ pie gesta sunt, decolorat: nt Josepb non solum adulterii obla- Gen 39. 10. 11. & seq. tione tentatus est, & [c] invitamenro herilis illecebræ: verumetiam tentatus calumniis, composi- c to, quod ipse adulrerium dominæ suæ inferre voluisset, comprehensusque exuerit vestem; [d] ne d fraudis indicium, arque insigne criminis teneretur: cùm ntique amictum ideo fugiens reliquerit,

a. Mss. duodecim: *Hic autem non solum calceamentum, sed etiam calceamenta non solvit; quia &c.* Aliorum tamen ac edit. lectio cum orationis serie magis congruit. Infra vero pro, *omnium dedit*, mss. aliquot habent, *omnibus dedit.* Non incommode.

b. Ita mss. Edit. vero: *& in unici immolatione filii, postulatâ patria mentis pietate, luctatum.*

c. Edit. ant *& invitatus ad crimen herilis illecebra.* Rom.... *herilis illecebra* Mss. nonnulli: *& incitamento puerilis illecebra.* Alii frequentes, ut in textu. Quod autem voci, *composito*, in quibusdam edit. adjectum est, *elogio*, hoc frustra fuit, subintelligitur enim *mendacio*, vel *crimine*, id est, accusatione.

d. Edit. Rom. *ne ipse ut fraudis indicium, atque insigne criminis teneretur: amictumque ideo &c.* Nos vero in lectione mss. ac vet. edit. nihil mutamus. Sed ut perspicuus sit sensus, post, *ne fraudis indicium*, subintellige, *in ipso comprehenso, & non elapso.*

ut laqueos vim inferentis, & nexus illecebrosæ A artis evaderet. [a] Ipse David senserat, quod timebat. Quibus enim Saul regis calumniis laboravit, [b] Perterritis omnibus, allophyli impetum lusit, & singulari certamine summam belli, & totius prælii pondus excepit, virtute sua solus commune crimen refellens, & totius retorquens in hostem plebis opprobrium; & tamen quia juvenculæ dixerunt: *Saul triumphavit in millibus, David in decem millibus*, (1. Reg. 18. 7.) gloriâ in invidiam versâ, odio cœpit urgeri. Et ut de posterioribus loquamur: B Susanna bene sibi conscia erat; & apud homines (Dan. 13. 34. & seq.) sibi adesse non poterat. Duo presbyteri senes falsum testimonium deferebant, numerus sacerdotum atque senectus vocem auferebant puellæ: sola conscientia erat apud Deum libera. Denique hominum damnata judicio, nutu est absoluta divino.

25. Ideo ait Propheta: *Libera me à calumnia hominum; ut custodiam mandata tua*: qui enim opprimitur calumnia, non facilè potest custodire C mandata divina. Tristitiæ necesse est plerumque aut timori cedat, & affligatur vel metu calumniæ, vel dolore.

(℣. 135.) 26. Sequitur septimus versus: *Vultum tuum illumina super servum tuum: & doce me justitias tuas.* Illuminat Dominus sanctos suos, & lucet in corde justorum. Itaque cùm sapientem videris, cognosce quia descendit super eum Dei gloria, illuminavit ejus mentem scientiæ fulgore, cognitionisque divinæ. Illuminavit autem etiam corpora- D liter faciem Moysi, & transfigurata est gloria vul- (Exod. 34. 29. 30. & seq.) tus ejus, quam videntes Judæi trepidaverunt: & ideo factum est ut Moyses velamen imponeret super faciem suam, ne in eam filii Israel intenderent, & perturbarentur. Simul declarabatur mysterium, quod illud velamen quod in facie Moysi corporaliter ponebatur, in cordibus Judæorum mysticè poneretur; eo quod veram Legis claritatem videre non possent. Vultus enim Moysi fulgor est Legis: fulgor autem Legis non in littera, E sed in intellectu est spiritali. Itaque quamdiu vixerat Moyses, & alloquebatur Judæorum populum, velamen habebat in facie sua: mortuo autem (Josue 1. 10.) Moyse, Jesus Nave jam non per velamen, sed facie revelatâ, & presbyteros alloquebatur & (Ibidem, 5.) populum, & nemo trepidabat: cùm utique & ipsi dixerit Deus, quod cum ipso ita esset futurus, ut fuit cum Moyse, & eum similiter illuminaret, gestorum utique, non vultus gloriâ: hoc significante Spiritu sancto, quod venturus esset verus F Jesus, ad quem si quis converteretur, & eum vellet audire, de corde suo velamen auferret, & revelatâ facie verum Salvatorem videret.

27. Ergo Deus omnipotens Pater, qui in Moysi facie excæcavit populum Judæorum, non duritiâ, sed præscientiâ: nec malitiâ, sed æquitate atque justitiâ; ipsi enim sibi velamen posuerunt, qui (Rom. 7. 14.) Legem intelligere noluerunt: *Lex enim spiritalis est*, sicut dixit Hebræus. Is utique secundùm illud quod dat unicuique nostrum, in quo non tribuentis, sed non diligentis est culpa; iste, inquam, A Dominus illuminavit cor populi nationum in facie Christi Jesu, per ejus adventum: quod evidenter Apostolico declaratur exemplo, sicut scriptum habemus: *Quoniam Deus qui dixit de tenebris lumen splendescere, illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Christi Iesu.* (2. Cor. 4. 6.)

28. Ideo ergo dicit David ad dominum Jesum: *Vultum tuum illumina super servum tuum.* Faciem Christi videre cupiebat; ut mens ejus illuminari posset. Et secundum Incarnationem potest acci- B pi. *Multi enim prophetæ & justi videre voluerunt*, ut (Luc. 10. 24) ipse Dominus declaravit. Quod autem negatum (Exod. 33. 20.) Moysi fuerat, non quærebat, ut corporaliter Dei vultum videret incorporei: si tamen & Moyses, tam sapiens & eruditus hoc potuerit simpliciter magis, quam in mysterio postulare; humanum tamen est desideria supra nos extendere. Nec immerito faciem ejus advenientis ex Virgine quærebat videre, ut illuminaretur in corde, sicut illu- C minabantur etiam illi qui dicebant: *Nonne cor nos-* (Luc. 24. 32.) *trum ardebat in nobis.... cùm aperiret nobis Scripturas?* Quod si quis ad Deum Patrem dictum vult videri, potest accipi vultus Patris, Filius; qui enim videt Filium, videt & Patrem.

29. Illuminat tamen vultus Dei secundùm quod oculi ejus super justos habentur. Quod cùm spiritaliter sit probandum, tamen quia incidit illuminationis vultus Moysi historia, ne quis non putet corporaliter id fieri potuisse, cognoscat. D Etenim usu solis multis etiam pallore confectis totius corporis figura mutatur, & ignis vapore calefactis species vultus rutilantis ostenditur. Oriente die, rubent terræ croceo colore perfusæ, [c] imaginem de beneficio mutuatæ, gemmarum quoque monilia coruscantia transfundunt finitimis, quod ipsa radiaverint; & miraris si Moysis vultus divinæ infectus sit claritate præsentiæ? Miraris si refulgente Dei gratiâ justi vaporetur ingenium? Non dubitavit Propheta, qui poposcit illuminari prius; ut justitias Domini posset E addiscere.

30. Sequitur versus octavus: *Decursus aquarum descenderunt oculi mei; quia non custodivi legem tuam.* (℣. 136.) Granditer affectum pœnitentiam gerentis expressit, dicens quod aquarum decursus oculi sui descenderint: sive quia per eos tamquam meatus undantium fluentorum, ita exuberantium lacrymarum se quidam ductus effuderit, & fletus irrigui continuum quoddam & juge profluvium: si- F ve quod ipsi descenderint oculi. Habet enim hoc vis summi doloris, ut cum lacrymis oculi quodammodo ipsi videantur descendere; eo quod tanta vis lacrymarum sit, ut putentur oculi in fletus resolvi, & in lacrymas effundi.

31. Oculi ergo ipsi tamquam in decursus descenderunt aquarum, quo verbo impetus deplorantium vehemens expressius declaratur, secundùm illud quod in Canticis scriptum est: *Fons hortorum, puteus aquæ vivæ, & impetus descendens à Libano.* (Cant. 4. 15.) [d] Hos impetus Ecclesia deduxit à Libano: hoc impetu diluuntur peccata: hoc impetu puri

a. Rom. edit. *Ipse David senserat quod timebat Saul, & quibus calumniis laborabat.* Sed qui ita correxit, sensum auctoris minime intellexit. Tu vero eumdem interpretare ad eum modum: *Ipse David expertus erat calumnias, quas timebat dum diceret: Libera me à calumnia &c.*

b. Mss. non pauci, *præteritis omnibus.* Bene, si mente suppleas, *aliis calumniis.*

c. Mss. aliquot, *imaginem Dei beneficio mutuata.* Melius alii, ac edit. *de beneficio*; nam subintelligendum, *orientis diei*, vel *lucis*.

d. Scripti cod. septem: *Hic impetus Ecclesiam deduxit &c.*

fontis, & Spiritus sancti adfluit à Libano Sponsa, & à principio fidei transivit sæculum, & pertransivit ad regnum. Aliis fons est, aliis puteus pro captu nostro gratia spiritalis: aliis hortus clausus, fons signatus: aliis horrorum fons, qui in Ecclesiæ dote numeratur: aliis impetus descendens à Libano, & magnus impetus qui numquam deficit. (*Hier. 18. 14.*) Non enim deficiunt de petra ubera, neque nix à Libano, neque aqua quæ fertur valido vento virginis Hierusalem. Descendit impetus à Libano, quando collectis in unum apostolis & plurimis credentibus, (*Act. 2. 1. 2. & 3.*) factus est subito de cælo sonus, tamquam vi magna Spiritus ferretur, & repleti sunt omnes Spiritu sancto diversitates donante linguarum. Bonus impetus, qui lædere nesciat, norit implere.

32. Si quis igitur hunc impetum supervenientis è cælo gratiæ vult mereri, descendat etiam ipse oculis in decursus aquarum. Qui hunc primum impetum fuderit, illum merebitur. Descendit oculis suis in hos ductus aquarum, quæ lacrymis irrigavit in Evangelio Domini pedes: (*Luc. 7. 38. Luc. 8. 44.*) & ideo fidei suæ pretio emit animæ suæ, & corporis sanitatem jam non sanguinis proflua, sed gratiæ spiritalis.

33. Descendit ergo David propheta; ideo de peccato gratiam retulit. Descendit in aquarum ductus, hoc est, replevit eos, & decurrentium aquarum lacrymis suis fluenta cumulavit: aut inanes & vacuos ductus solis replevit fletibus: aut quod elocutionis moralis quidam sensus ostendit, descendit in aquarum ductus, transivit eos. Et possemus dicere: Transcendit eos, & supergressus est: sed minuitur vis eloquii, quo vis major adfluentiæ descendentis, quàm adscendentis exprimitur. Vide, rogo, quid de usu verba habeant, ut impetum suum sermo propheticus non amittat; licet usus ipse scriptorum sensui servire majore decore consueverit. Diverse hoc & sæpe significavit, & propemodum incrementa semper adsumsit. (*Psal. 6. 7.*) Dixit enim primò: *Lavabo per singulas noctes lectum meum: lacrymis stratum meum rigabo.* (*Psal. 41. 4.*) Dixit iterum: *Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes.* (*Psal. 101. 10.*) Dixit etiam: *Et potum meum cum fletu miscebam.* Hîc addidit dicens: *Decursus aquarum descenderunt oculi mei.*

34. Hoc secutus in Threnis Hieremias, affectum doloris expressit, vim oculi descendentis imitatus; (*Thren. 2. 11.*) sic enim habes: *Defecerunt in lacrymas oculi mei:* [a] *conturbatum est cor meum.* Tamquam descendunt oculi, qui deficiunt in lacrymas. Et alibi: (*Thren. 3. 49.*) *Oculus meus absorptus est.* Sed plus est aquas lacrymis vincere, quam oculos absorberi fletibus. Et alibi idem Hieremias: (*Thren. 2. 8.*) *Exclamavit cor eorum ad Dominum: muri filiæ Sion deducant torrentes, fluant lacrymas die ac nocte. Noli dare tibi requiem, non sileat pupilla oculi tui.* Oculi igitur qui torrentes deducunt lacrymis suis, ipsi ductus aquarum descendunt, hoc est, cumulantur; ut faciant eos suis augentes fletibus impetu exundare torrentium.

35. Sunt tamen codices qui habeant: διεξόδους ὑδάτων κατεβίβασαν οἱ ὀφθαλμοί μου, hoc est, *Ductus aquarum direxerunt oculi mei.* Sed ego in græco codice meo * κατέβησαν legi, hoc est, *descenderunt:* in quo potest fieri, ut in utramlibet partem duarum adjectione aut diminutione litterarum scriptor erraverit.

36. Et habuit quidem multa quæ fleret, vel incestum filiæ, vel interitum filiorum: sed hîc non hoc flevisse se dicit, sed quia non custodivit legem Domini. A sancto viro plus culpa, quàm ærumna defletur. Flevit itaque quando ei Nathan de Uriæ morte indignationem Domini nuntiavit: (*2. Reg. 12. 16. & seq.*) & peccatum suum de prævaricatione legis agnovit. Denique filio in ægritudine constituto, neque cibum sumsit, neque regium thronum aut cubile conscendit: sed stratus in terra, jejuna ora lacrymis diluebat, non tam filii mortem, quàm peccati sui pœnam in illo levare desiderans. Flevit, quando numerato populo, repente corde percussus est. Denique *Peccavi*, inquit, *graviter, peccavi stulte.* (*2. Reg. 24. 10.*) Flevit igitur primò, quia elatus regia potestate, quærendo numerum plebis, mensuram egressus est conditionis humanæ: deinde quia sui erroris pretio vindicabatur in plebem. Sed à Domino hæc proposita pœna fuerat, non à Rege est postulata. Domini tamen se committendo misericordiæ, electionis causam probavit: simul quia propter eum populus laborabat, ipse se offerendo pro populo, elationis solvit injuriam, pietatis probavit affectum.

SERMO DECIMUS-OCTAVUS.

צ Sade.

1. SEquitur *Sade* littera decima-octava, quæ latina interpretatione dicitur *consolatio.* Post more torrentium lacrymas profluentes, & graves fletus doloris, oportebat consolationem sequi. Nam & qui in doloribus sunt, consolatione indigent: & qui gravibus ærumnis pœnas commissorum luerunt criminum, sperant indulgentiam: & qui fletibus & lacrymis propria delicta laverunt, requiem promerentur.

2. Hæc omnia in scripturis divinis qui quærit, invenit. Nam primum illud ut in dolore positos consolemur, docet illa quæ in libro Hieremiæ flebiliter clamat ad captivos & exsules Judæorum: (*Baruc. 4. 19. & seq.*) *Ite, proficiscimini, filii; ego enim derelicta sum deserta. Exui me stolam pacis: indui autem stolam precationis meæ, & clamabo ad Excelsum in diebus meis. Animo æquo estote, filii, clamate ad Dominum; & extrahet vos de manu principum inimicorum. Ego enim speravi in illo æterno salutem vestram.* Credentibus igitur in Dominum, est in Domini misericordia consolatio. Est etiam aliud consolationis genus iis qui graves solverint pœnas, ut habes scriptum in Esaiæ libro: (*Esai 40. 1. & 2.*) *Consolamini, consolamini populum meum, dicit Dominus: Sacerdotes loquimini in cor Hierusalem, consolamini eam; quoniam repleta est humiliatio ejus, solutum est peccatum ejus; quoniam accepit de manu Domini duplicia peccata sua.* Etiamsi fides deerat, pœna satisfecerat. Relevantur solutione pœnarum, qui absolvuntur commendatione meritorum. Tertium est, cùm lacrymis crimen abluitur; ut est illud: (*Psal. 6. 9.*) *Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem; quoniam exaudivit Dominus*

a. Decem mss. *oculi mei caligaverunt.* Alii, & omnes edit. cum sacris cod. *conturbatum est cor meum.*

*. Edit. Aldina, & Complutensis habent κατέδυσαν sensu non multum diverso.

votem fletus mei. Quod etiam hoc loco, & pleris- A que locis in libro psalmorum facile reperitur.

De pœnit. dist. 3 cap. Prima consolatio.

3. Consolatio igitur prima ordine, quoniam non obliviscitur Deus facere misericordiam, neque in æternum projicit, quos putaverit coercendos. Secunda, quod decursis suppliciis, quæ propter peccata nostra toleravimus, ad veniam pertinemus. Unde nonnulli * philosophi disputaverunt obesse improbis absolutionem, prodesse mortem: quòd in illa sit incentivum delinquendi, in morte autem finis delicti. Quod assumtum B esse de nostris cui dubium, cùm in Proverbiis Salomonis sit: *Qui parcit baculo, odit filium suum:* Et infra: *Flagellum equo, & stimulus asino imperat: virga autem nationi imprudenti*; pœna enim corrigit, & emendar errantem. Si talis est qui emendari non queat, aufertur è medio, ne graviora committat; mortuus enim jam nescit errare. Ideoque Ecclesiastes ait: *Et laudavi ego mortuos magis quam viventes: & optimus supra hos qui nondum natus est, qui non* C *vidit hoc opus mali.* Mortuus præfertur viventi; quia peccare desivit. Mortuo præfertur qui natus non est; quia peccare nescivit.

Prov. 13. 24. Prov. 3. 12. Prov. 26 3. Eccl. 4. 2. & 3.

castigat autem Dominus quem diligit?

4. Nunc dicamus etiam de iis, qui pœnas scelerum solverunt suorum. Nonne isti tulerunt culpæ pretium, & jam non integra his pœna debetur? Clamat per Esaiam Dominus: *Consolamini, populum meum.... quia recepit de manu Domini duplicia peccata.* Discite unde * Plato hæc sumserit. Eruditionis gratiâ in Ægyptum profectus, ut D Moysis gesta, Legis oracula, prophetarum dicta cognosceret; audivit consolationem populi, qui supra peccati modum videbatur fuisse punitus: & hunc locum quadam adopertum dote verborum in Dialogum transtulit, quem scripsit de Virtute. Quem locum tamen Dominus in Evangelio plenius comprehendit, & apertius declaravit, dicens per Abrahæ personam ad illum divitem sæculi hujus: *Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hîc consola-* E *tionem habet, tu vero cruciaris: & in his omnibus inter nos & vos chaos magnum firmatum est; ut ii qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc transmeare.* Sed jam audiamus quid justus in consolando se loquatur.

Esai. 40. 1. & 2. Luc. 16. 25. & 26.

ỳ. 137.

5. *Justus es, Domine, & rectum judicium tuum. Mandasti justitiam testimonia tua, & veritatem tuam nimis.* Vere justus vir, qui lacrymis profluens, involutus ærumnis, gravi supplicio delicta persolvens, non tædio vincitur, non metu frangitur, F non labore lassatur, non ingratus, aut tristis est. Plerumque enim vulgus hominum sua delicta non reputans, injuste se putat tolerare quæ patitur: at vero vir justus qui se ipsum statim in exordio sermonis accusat, justitiam Domini prædicat, quod meritis suis digna patiatur. Dicendo autem justum Deum, de sua quidem injustitia an- A te pronunciat: sed de justitia Domini sperat & veniam. Justus enim non semper irascitur; sicut enim ultor culpæ, ita moderator est pœnæ: sicut vindex peccatorum, ita remunerator est virtutum, optimorumque meritorum. Qui vult dare præmium, debet spectare certamen; quia nemo sine certamine coronatur. Sinit ergo nos sæpe tentari, volens juste præmia dare luctanti utique, non dormienti. NON DECET redimitos floribus corona, sed pulverulentos: nec molles deliciis, sed duros labore exercitii ornat victoria.

6. Justus ergo in adversis suis justitiam Dei laudat. Sed non hoc sentit amissis teneris parens liberis, non immaturo nuptæ viduatus consortio, non æger in dolore, non naufragus in periculo, non reus in judicio, non captivus in laqueo. Clamabat tamen Hieremias, cùm futuræ annuntians populis captivitatis ærumnam, in luti voraginem turpi necandus illuvie mergeretur: *Justus es, Domine:* Clamabat iterum cùm victæ plebis miserandis servitiis angeretur: *Justus est Dominus; [a] quia os ejus irritavit.... A foris sine filiis fecit, & ab intus mors.* Clamabant Hebræi cùm propter virtutem devotionis, & fidei gratiam fornacis ardentis ambirentur incendiis: *Justus es, Domine, in omnibus quæ fecisti*; & ideo meruerunt ut illæsi ignibus, Domini justitias prædicarent. Daniel quoque propheta secundò in lacum missus leonum, & immanium ferarum sævitia atque horrore circumdatus, recta omnia in conspectu esse Domini imperterrito clamore jactabat. Jonas inclusus utero bestiali, anhelandi spiritus vix habens commeatum: justus injustorum sorte damnatus, clamabat de ventre ceti in mari: *Cum voce laudis & confessionis supplico tibi.* David cùm fugeret à facie Abessalon parricidalibus armis & terris pulsus, & regno egressus, cùm pro totius populi se offerret excidio, dicebat: *Justus es, Domine, & rectum judicium tuum.* Grex innocens iste quid fecit? Ego pastor feci malignum, apud justum Deum, pœna de culpæ auctore sumatur. Ipse pater fidei Abraham, cùm ad immolandum unicus à sene filius posceretur, paternæ pietatis affectum divinæ confessione justitiæ temperabat, dicens: *Justus es, Domine*; non enim poscis alienum, sed tuum reposcis: ipsum tibi restituo, quem dedisti. Hunc imitatus Job, extinctis liberis, patrimonioque nudatus amisso, amictum sui corporis scindens ait: *Nudus natus sum, nudus,* inquit, *& moriar. Dominus dedit, Dominus abstulit ... Sit nomen Domini benedictum.*

Hier. 12. 1. Thren. 1. 18. & 20. a Dan 3. 27. Dan. 6. 22. Jona. 2. 10. Job 1. 21. & 22.

7. Omnes ergo justum Dominum prædicemus: & qui moribunda sepulcro sua membra componit, & qui damno feritur, aut funere filiorum, dicat: *Justus es, Domine.* Quid enim nostrum amittimus? Clamat Apostolus: *Quid habes quod non accepisti?* Quod habemus ergo, accepimus: quod igitur amittimus, reddimus, non amittimus. Justus

1. Cor. 4. 7.

*. Hac de re fuse disputat Plato in Gorgia, ubi agens contra Polum inter alia scribit: [illegible] Ad quæ verba respexisse Ambrosium credibile est.

*. De hac Platonis profectione in Ægyptum, præter Diogen. Laertium lib 3 loquuntur Justinus *Paran. ad gentes.* Hieron epist. ad Paulin. August. lib 8. De Civit. Dei, & alii Strabo autem lib. 17. eumdem istic annis 13. cum Ægyptiis sacerdotibus versatum esse adseverat. Id vero quod ab eodem philosopho in Dial. de virtute translatum esse ait Ambrosius, non aliò commodius referas, quam ad illa verba: [illegible], in quibus verbis [illegible] Platonianæ veritatis fundamentum.

a. Ita mss. Edit vero multa hic inseruerunt in eum modum: *Quia os ejus ad iracundiam irritavi. Et sub alia littera: Ita forte sine filiis fecit, et ab intus mors: Hoc est, sicut in paradiso fecit; ita & in hujus sæculi ærumnam desævit. Invidia enim Diaboli mors introivit in orbem terrarum. Justus es Domine.* Clamabant &c.

Dominus in periculis, justus in damnis, justus in A ultionibus est, non solùm quia unusquisque juste culpæ suæ pretium luit; verumetiam quia dum unus punitur, plurimi corriguntur. Ananias in Actibus apostolorum fraudati pretii quod de agri sui venditione perceperat, crimen admisit: qui potuerat nihil offerre, & crimen evadere. Verum ne quis impune circumscribendus apostolos arbitraretur, aut misericordiæ suæ munus fraude contaminaret perfidiæ, [a] morti addictus æternæ, universos ad fidei studium justo terrore B composuit. Pharao cum populo suo fluctibus mersus, mundanæ conversationis exemplum est; ne quis Dei populum persequatur. Denique potuit eum Deus voluntati suæ facere obedientem: sed ejus pœnâ omnes voluit emendari. Ideoque dicit ad eum Dominus: *Quia ad hoc ipsum te suscitavi; ut ostendam in te virtutem meam: & annuntietur nomen meum in universa terra.* Non utique Dominus suæ laudis, sed nostræ correctionis incrementa quærebat.

Act. 5. 1. & seq.

Exod. 9. 16.

8. Omnes ergo sapientes dicunt: *Justus es, Domine, & rectum judicium tuum*; neque enim tradimur adversariis sine judicio ipsius, neque sine ipsius judicio in tribulationes venimus. Hæc justorum est consolatio: hoc est Domini judicium. Denique & supra habes: *Memor fui judiciorum tuorum, quæ à sæculo sunt, & me consolatus sum.* Advertis ergo quia judicia Domini consolationes sunt.

Sup. ℣. 52.

℣. 138.

9. *Mandasti justitiam testimonia tua, & veritatem tuam nimis.* Utrum nimis mandasti, an nimiam ve- D ritatem? Sed & nimia veritas plena laudis, & nimium mandare providentiæ atque cautelæ est. Etenim infirmos noverat; ideo sæpius admonebat, ut non obliviscerentur.

℣. 139.

10. Sequitur versus tertius: * *Exquisivit me zelus domus tuæ; quoniam obliti sunt verborum suorum inimici mei.* Est zelus ad vitam, & est zelus ad mortem. Ad vitam zelus est divina præcepta servare, & amore Domini ejus custodire mandata, ut fecit Phinees, de quo legimus in Numeris, dicente E Domino ad Moysen: *Phinees filius Eleazar filii Aaron sacerdotis sedavit furorem meum à filiis Israel, in eo quod æmulatus est zelum meum in illis: & non consummavi filios Israel in zelo meo, sicut dixi. Ecce ego do ei testamentum pacis, & erit illi & semini ejus post eum testamentum sacerdotii æternum, propter quod æmulatus est Deum suum, & non [b] exoravit pro filiis Israel.* Cæsa jacebant viginti quatuor millia populorum: tendebat pœna in omnes, nec ullus finis exitii. Arripuit sicam Phinees, duos occidit interdicta sibi consuetudine copulatos, re- F demit omnes, indignationem Domini mitigavit, dedit victoriam quibus negabat salutem. Quam salutaris est igitur Dei zelus?

Num 25. 11. & seq.

11. Non unius temporis illud vitium fuit: & nunc Madianitis miscetur Judæo. Madianitis est, quæ nullo est uxoris legitimæ copulata conjugio, nullo fidei juncta consortio. Madianitis est hæreticorum perfidia, cùm populum Dei tentat. Quàm multis populis meretrix ista feralis irrepsit, quæ publico fucore totum populum communi morte tumulavit? Veni & nunc, Phinees, arripe gladium verbi, interfice perfidiam, jugulato hæresim; ne propter eam populus universus intereat. Urget ira cælestis, percute ipsam vulvam impietatis, generatoriumque perfidiæ; ne partus formetur infelix, ne adulterina conceptio diffundat semioarium prævaricationis & sceleris; ut Dominus tecum statuat testamentum pacis, & testamentum gratiæ, testamentum promissionum cælestium. Zelum habere debet sacerdos, qui incorruptam servare studet Ecclesiæ castitatem; Et ideo Princeps sacerdotum dicit: *Zelus domus tua* [c] *devoravit me.* Et Phinees sacerdos erat, & nepos sacerdotis, & filius sacerdotis. Bonus zelus, & utilis in sacerdote: præcipue ne negligens, ne remissus sit. MELIUS EST ut unius, aut duorum damnatione plurimi liberentur, quàm duorum absolutione plures periclitentur.

Iohan 2. 17.

12. *Exquisivit*, inquit, *me zelus domus tuæ.* Vides quia zelus Dei gratia est, qui exquirit, qui supervenit, qui se justi infundit pectori. Zelus Dei vita est. Denique Dominus ait: *Zelus domus tua devoravit me.* Sicut enim ante in Adam devoraverat hominem mors prævalens: ita zelus devoravit, quem vivificavit in Christo. Zelum habuit Elias, & ideo raptus ad cælum est. *Zelans*, inquit, *zelavi Dominum.* Zelum habuit [d] Matathias Butaous, qui adversus sacrilegia Antiochi excitavit Dei plebem. Zelum qui habent, omnes sibi inimicos suos putant qui sunt hostes Dei, quamvis patrem, fratres, sorores. De omnibus dicit: *In hostes facti sunt mihi*, sicut David ait. Quid multa? Apostolus quoque Domini hoc declaratus est nomine, ut Judas Zelotes diceretur, sicut legimus in Evangelio.

3. Reg. 19. 10.

Psal. 138. 22.

Luc. 6. 15.

13. Zelo fidei populus gentilium vitam sibi adquisivit æternam, quam negligentiâ atque desidiâ Judæorum populus amisit. Ideo scriptum est: *Zelus apprehendit populum ineruditum*; quoniam populus qui erat eruditus in Lege, nullum fidei habebat ardorem. Contulit se zelus ad gentes: cujus tanta est gratia, ut electionis prærogativam vicerit, & eruditionis industriam. Denique apprehendens populum ineruditum, fecit esse meliorem. Itaque ea gratia operata est in populo nationum, ut hereditatem Domini mereretur, qua operatus est Dominus, ut Ecclesiam sibi ex nationibus copularet. Zelus ergo caritas est.

Esaia. 26. 11.

a. Edit vet. *morti addictos æterna perfidos.* Rom *morti addictis æterna perfidis.* Verum satis apparet id ita concinnatum fuisse ab iis qui post nomen Ananiæ Saphiram quoque, cujus nulla in mss. mentio fit, quo jure quave injuria in edit intrudere voluerunt. Nos locum ex mss omnium fide repræsentamus. Quod vero iisdem conjugibus quorum ibi crimen, nullibi vero pœnitentia declaratur, mortem æternam fuisse inflictam asserit Ambrosius, in eo quidem ab Origene, aliisque nonnullis Patribus dissentit pœnam hanc non nisi temporalem extitisse affirmantibus. Certe Augustinus & quidam alii ea de re dubitanter loquuntur. Plura videas licet apud Baron. ad an. 34. num. 269. & interpretes in hunc locum.

*. Ita mss. & edit. omnes magno consensu. Attamen non solum varii Scripturæ textus, ac versiones refragantur, sed etiam græci ac latini Patres, à quibus citatur idem versiculus. Est autem satis verisimile in cod Ambr pro ἐξέτηξέ με ὁ ζῆλος &c. librarii lapsu scriptum fuisse ἐξεζήτησέ με &c.

b. Rom. edit. *& exoravit*, in quo ei textus Hebr. Syr. & omnes versiones Scripturæ patrocinantur. Cùm tamen in mss & ant. edit. legatur, *& non exoravit*, vel ut in quibusdam mss *& non deprecatus est*, satis probabile fit pro καὶ ἐξιλάσατο scriptum in codice Ambrosii fuisse, καὶ οὐχ ἱλάσατο; ubi facilis admodum mutatio.

c. Cod. Vind. & Colb. annorum, ut minimum, 800. *comedit me.* Et sic etiam infra.

d. Rom. edit. *Mathathias bar Iohannis.* Sed præterquam quod abhorret à consuetudine Ambrosii ab Hebræo & Syro istiusmodi nomina compingere, omnes mss. & vet edit. refragantur. Itaque lectionem antiquam reposuimus, tametsi utrum ea etiam sincera sit, subdubitemus.

Cant. 8. 6. Denique *valida est sicut mors caritas: durus sicut* A *inferi zelus.* Durus zelus, quem vitæ hujus nulla vincit illecebra. Durus sicut inferi, per quem peccato morimur, ut vivamus Deo.

14. Angeli quoque sine zelo nihil sunt, & sub-stantiæ suæ amittunt prærogativam, nisi eam zeli ardore sustentent. Denique in Apocalypsi Johan-

Apoc. 3. 15. 16. 17. & 18. nis Dominus ad Angelum Laodiciæ dicit: *Scio opera tua: neque frigidus es, neque calidus. Utinam frigidus esses, aut calidus: sed quia tepidus es, inci-piam te evomere ex ore meo; quia dicis: Dives sum,* B *& ditatus, & nullius egeo: & nescis quod tu es miser, & miserabilis, & mendicus, & nudus, & cæcus. Con-sulo tibi, ut emas à me aurum igne probatum.* Hic est Dei zelus, hic est fidei vapor, devotionisque fer-vor, qui nos velut suavem cibum in Christo re-mollit & format. Quanta Domini gratia, ut nos in suo ore constituat, & quasdam meritorum nostrorum epuletur dapes; ac, si meremur, devo-ret, si nostri cibi suavitatibus delectetur. Beatus quem sapientia devoraverit, quem virtus hause-C rit, quem justitia receperit: culpa in eo habere non potest portionem, quem absorbuerit remis-sio peccatorum; ubi enim error inveniet, quem integritas immaculata susceperit?

15. Et quid miremur si Angeli eum habent?

Zach. 8. 2. Ipse Deus Pater ait: *Zelans zelabo Hierusalem zelo magno.* Quia Deus magous, ideo & zelus ejus ma-gnus est: & pro uniuscujusque potentiæ qualitate, ita zelus aut mediocris, aut magnus est. Zelo vin-dicatur Hierusalem, zelo Ecclesia congregatur, D zelo fides adquiritur, zelo pudicitia possidetur.

Johan. 2. 17. Dominus quoque Jesus ait: *Zelus domus tuæ come-dit me*; increpans Jodæos quod domum orationis fecerint speluncam latronum, fecerint & do-mum negotiationis.

16. Sed non solùm locum Ecclesiæ zelare de-bemus, sed hanc quoque interiorem in nobis do-mum Dei, ne sit domus negotiationis, aut spelun-ca latronum. Si enim lucra, quæstus, pecuniæ emolumenta aucupemur, domum negotiationis E fecimus. Si invadamus alienas possessiones, fines viduæ vel minorum, fecimus speluncam latro-num. Veniat ergo Verbum Dei, & de hac domo projiciat fures, direptores, caupones; ut mundum sit cor tuum, pectus tuum.

17. Sed est zelus ad culpam, est & zelus ad gra-

Psal. 72. 2. tiam. Nam & ipse David ait: *Zelavi in peccatori-*

Eccli. 9. 1. *bus pacem.* Et in Ecclesiastico scriptum est: *Non zeles mulierem sinus tui; ne ostendas super te mali-tiam doctrinæ nequam.* Et mulier zelotypa in mu-F lierem fidelem jure reprehenditur. Advertimus ergo quod mensura quædam & disciplina sit zeli, sicut disciplina virtutis. Et ideo beatus qui zeli noverit disciplinam, & oderit eos qui Domini gratiam relinquentes, salutem propriam dese-rant, errores sibi fraudis adsciscant.

18. Ideoque ait: *Quoniam obliti sunt verborum suorum inimici mei.* Qui sunt isti inimici? Si popu-lus Judæorum: quomodo inimici erant sub ejus imperio constituti? David enim Judæos omnes regno proprio gubernabat. Si gentiles: quomo-do obliti verborum Dei, qui legem Domini nes-ciebant? Nemo enim nisi id quod acceperit, obli-visci potest. Illi ergo inimici mei, qui inimici tui, qui Dominum in propria sua venientem non erant recepturi. Hos graves hostes, hos inimicos suos Propheta testatur; non qui sibi essent, sed qui Christo rebelles. Denique alibi dicit: *Et super ini-* Psal. 138. 21 & 22.
micos tuos tabescebam: & justo odio oderam illos; gra-viora putans arma perfidiæ esse, quàm pugnæ. NEMO ENIM gravior hostis omnium, quam qui omnium lædit auctorem. Ideo ergo zelo magno adquisitus est populus nationum, quoniam à suo Deus populo negabatur. Nec enim poterant aut fidei devotionem, aut disciplinam tenere vir-tutis, qui memoriam præceptorum cælestium non tenebant. Sic Adam de paradiso ejectus: sic populus Judæorum de prærogativa electionis ex-clusus est.

19. Sequitur: *Ignitum eloquium tuum nimis, &* ℣. 140.
servus tuus dilexit illud. Ignem quidem Dominus misit in terram, non ut eam sodomitano rursus, sicut scriptum est, arderet incendio: nec ut eam Gen. 19. 24.
donatæ munere fœcunditatis, aut usu vel flore viriditatis exueret. OPUS ENIM suum Domi-nus probare magis atque augere, quam minuere aut damnare consuevit. Neque vero dignum erat, ut elementa innoxia nostri luerent sceleris ultionem. Quid natura deliquerat, si adulta jam soboles erravit? Non erat partus in vitio, si devio lapsa est errore [a] progenies: sed usus in culpa. a
Quem ergo Dominus ignem in novo sparsit Tes-tamento? Qui secretos mentium divinæ ardore cognitionis inflammaret affectus, qui vaporem fidei & devotionis adoleret, qui cupiditatem vir-tutis accenderet. Hoc igne calefactus dicit Hie-remias: *Et erat ignis flammigerans in ossibus meis.* Hier. 20. 9.
Hoc sermonum igne cælestium vaporari Cleo-pbas, & ille alius qui simul cum Domino ab Hie-rusalem usque in castellum confecerant iter, di-cebant: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis...* Luc. 24. 32.
cùm aperiret nobis Scripturas?

20. Ignis ergo hic, sermo Christi est. Et bonus ignis, qui calefacere novit, nescit exurere, nisi sola peccata. Hoc igne super bonum fundamen-tum [b] positum illud apostolicum aurum proba-tur: hoc igne illud merum operum examinatur b 1. Cor 3. 12. & 13.
argentum: hoc igne pretiosi illi lapides illumi-nantur, fœnum autem & stipula consumitur. Mundat ergo hic ignis animum, consumit erro-rem. Unde & Dominus ait: *Jam vos mundi estis* Johan 15. 3.
propter sermonem quem locutus sum vobis. Hic est Levit. 6. 12.
ignis qui ardet ante Dominum; nisi enim quis flagrantiam devotionis adsumserit, præsentiam Domini habere non poterit. Accende hunc prius ignem in mentibus tuis, ut Christi tibi lumen ef-fulgeat. Hoc igne urebatur rubus, & non exure- Exod. 3. 2.
batur. URIT ENIM sermo divinus, ut corrigat conscientiam peccatoris: non exurit, ut perdat. [c] Hic ignis hebetare, hic ignis extinguere mate- c
rialium sæva flammarum consuevit incendia. Denique Hebræi hoc igne succensi, fornacis ar- Dan. 3. 50.
dentis vaporem nec timere, nec sentire potue-runt.

a. Post vocem, *progenies*, subjungebatur in edit. *non est hic na-tura.* Quod in omnibus omnino scriptis cod. prætermittitur.

b. Edit. omnes, *posito.* Melius mss. *positum*, ut referatur ad vocem, *aurum.* Et continuo post, cunctæ edit. cum duobus mss. *illud merum vel operum.* Mss. vero cæteri, ut in textu; paucis exceptis ubi legas, *illud bonorum operum* &c.

c. Ves. edit. & recentiores nonnullæ, *Hic ignis habitare Chris-tum per fidem facit.* Rom. cum mss. omnibus nobiscum legit. Et certe prior lectio non aliunde inducta est, quàm ab aliquo qui nesciebat, *hebetare*, idem hic esse, ac retundere vel minuere.

runt. Merito ergo bonus servus diligit ignitum A Domini eloquium, quo induitur caritas, quæ excludit timorem.

21. Pulere autem addidit, *nimis*; quia omnis quidem doctor iostammat audientis affectum: sed supra omnes est sermo Dei, divisiones artuum & intima penetrans medullarum. Triplieiter ergo describe tibi ignitum eloquium Dei, vel quod mundat, vel quod accendit, vel quod illuminat

Sophon. 1. 12. audientes. Ideo ait Dominus: *Scrutatus sum Hierusalem ad lucernam.* Sed neminem in ea vel qui B mundaretur, vel qui accenderetur, aut illuminaretur, invenit; ideo eam in tenebris dereliquit.

22. Nec mireris si servus diligit ignitum Domini alloquium, quod & Sponsa dilexit, quæ ait:

Cant. 4. 3. *Sicut resticula coccinea labia tua*; in eocco enim species ignis, & crueis Dominicæ sanguis irrutilat. Coccinea labia Domini, quæ passiooem propriam loquebantur. Denique in Exodo [a] coecum pro igne collocatum est. Non enim ex cocco mundus, sed ex quatuor constat elementis: sed in C coceo figura ignis expressa est, eujus vapor nisi cælum, atque aerem, maria, terrasque penetraret, omnia tamquam effœtis viribus solverentur. Per resticulam igitur vineulum persuasionis agnoscimus: per eoccum, vel cupiditatis ardorem qui sciotillet in animis audientium, vel indicium pas-

Cant. 5. 13. sionis. Unde & alibi ait Sponsa: *Labia ejus lilia distillantia myrrham plenam.* Per myrrham enim passioois unguentum, & resurrectionis gratia declaratur, quæ redivivum vitæ odorem suscitatis D mortuorum visceribus infundit. Merito igitur alloquii ejus accipiens suavitatem, exelamans

Ibidem. 16. Sponsa testatur: *Fauces ejus dulcedines, & totus desiderium.*

℣. 141. 23. Sequitur versus quintus: *Iuvenis sum ego, & despectus; justificationes tuas non sum oblitus.* Multis sanctorum qui à prima adolescentia exercitati sunt duris laboribus, potest hic versiculus convenire. Nam & Joseph eùm à fratribus junior in Ægyptum venderetur, junior erat, & despec- E tus, qui ad servitutis injuriam vendebatur: & postea cùm productus è carcere, præpositus Ægypto, populis frumenta divideret, fratribus vicem injuriæ non referret, sed refuso pretio alimenta donaret, senilem patris à fame atque jejunio vindicaret ætatem, curruque sommisso, obvius, & famulantibus eeteris amplæ potestatis insignibus, adoraret, jure dicebat: *Iunior ego sum, & despectus: justificationes tuas non sum oblitus.*

24. Ipse David quoque juoior fratribus, eùm F patris oves pasceret tamquam vili ablegatus obsequio, non oblatus est saeerdoti, quasi iodignus qui ungeretur in regnum: sed à sacerdote quæsitus, & accersitus à pascuis, prærogativam regiæ unctionis accepit. Postea quoque progressus ad bellum, cùm Golias totum populum Judæorum corporis sui mole despicicns, singulari certamioe provocaret, timentibus ceteris, poposcit à rege, ut eoogrediendi sibi permitteret facultatem. Necdum quidem tanto certamini habilis æstimatus est, rege dicente: *Non potes ire ad allophylum, & pugnare cum eo; quoniam tu pueres, & ille vir bellator est à juventute sua.* 1. Reg. 17. 33. Neqoe esset admissus, nisi fecisset fidem, quod in sua adolescentia leonem suis manibus strangulatum, extractis raptæ ovis cruribus peremisset. Ipse etiam despectus ab allopbylo, quòd adversus armatum præliatorem cum virga & lapidibus processisset, retulit non viribus se fretum esse, oon armis: sed in nomine Domini confidentem ad prælium esse progressum; ut la- B cessitæ plebis auferret opprobrium. Hic ergo jovenis, atque despectus stravit allophylum, potitusque victoria, in decem millibus juvencularum psallentium testimonio triumphavit.

25. Gerebat enim typum ejus qui quasi despectus venturus esset in terras, & sine legato, sine adjutore, sine nunrio totum populum mundi hojus crucis suæ prælio liberaret: cui applauderent animæ sanctorum, per baptismatis sacramentum renovatæ, quod verum illum Goliam re- C velatum nobis, ac proditum verbi sui gladio trucidasset. Jacet igitur verus Golias homilitate Filii Dei stratus: amisit caput quod in multas artes vertebat & fraudes. Psallunt securæ jam animæ, quæ ante peccatorum suorum tormenta deflebant. Dicunt tympanis, boc est, corporibus suis peccato mortuis resultaotes: *Saul triumphavit in millibus: David in decem millibus.* 1. Reg. 18. 7. Rex ille durus indignatur, & irascitur diabolus; eo quod canerent juvenculæ quia duritiæ filius paucos dece- D pit, Cbristus totum mundum redemit. Dicit ergo Cbristus natus ex Virgine: *Iuvenis ego sum, & despectus: justificationes tuas non sum oblitus.*

26. Dicit etiam populus nationom, ille in prima electione despectus, rudis adhuc io fide, & studio primævæ devotionis adolescens, vel certe renovatus aquilæ juventotæ per baprismatis sacramenta: *Iuvenis ego sum, & despectus: justificationes tuas non sum oblitus.* Ille ego despectus ante, jam præferor, jam anteponor electis. Ille aote E despectus populus peccatorum, babeo cælestium sacramentorum veneranda eonsortia. Jam meosæ cælestis honore suscipior: epulis meis noo pluvia undatur, non terræ partus laborat, oon arborum fructus. Potui meo oon flumina quærenda, non fontes: Cbristus mihi cibus, Christus mihi potus: earo Dei cibus mihi, & Dei saoguis potus est mibi. Non jam ad satietatem mei annuos exspecto proventus, Christus mihi quotidie ministratur. Non verebor, ne qua mibi eum cæli F intemperies, aut sterilitas ruris imminuat, si pii cultus diligentia perseveret. Noo jam coturnicum pluvias mihi opto descendere, quas ante mirabar: non manna quod ante cibis omnibus præferebam; quia qui manna manducaverunt patres esurierunt. Meus cibus est, quem si quis manducaverit, non esuriet. Meus cibus est, qui non corpus impinguat, sed confirmat eor hominis.

27. Fuerat mihi ante mirandus panis de cælo; scriptum est enim: *Panem de cælo dedit eis manducare*: Iohan. 6. 32. sed non erat verus ille panis, sed futuri um-

a. Mss. aliquot, *coccus pro igne collatus est*, aut *coccum .... collatum est.* Reliqui, ac edit. ut in textu. Videtur autem Ambr. respicere ad locum Fl. Josephi è lib. 3 *Antiq. Iudaic.* cap. 8. ubi colorum quibus Tabernaculi vela intexebantur, mystica significatio ita exponitur: [illegible] Hanc interpretationem Origenes primus secutus est Hom. 13. in cap. 25. Exodi atque alii post eum.

A bra. Panem de cælo illum verum mihi servavit Pater. Mihi ille panis Dei descendit de cælo, qui vitam dat huic mundo. Non Judæis descendit, non Synagogæ descendit: sed Ecclesiæ descen- dit: sed populo Dei juniori descendit. Nam quo- modo Judæis descendit panis qui vitam dedit; cùm omnes qui illum panem manducaverunt, hoc est, manoa, quem putaverunt Judæi verum panem, in deserto mortui sunt? Quomodo Syna- gugæ descendit; cùm Synagoga omnis interierit, B & æterno jejunio fidei macerata defecerit? De- nique si accepissent panem verum, non dixissent: Ibidem. 34. *Domine, da nobis semper panem hunc.*

28. Quid petis, Judæe; ut tribuat tibi panem, quem dat omnibus, dat * quotidie, dat semper? In te ipso est, ut accipias hunc paoem: accede ad hunc panem, & accipies eum. De hoc pane dic- tum est: *Omnes qui elongant se abs te, peribunt.* Psal. 72. 27. Si te elongaveris ab eo, peribis: si appropinquaveris ad eum, vives. Hic est panis vitæ: qui ergo vitam C a manducat, mori non potest. Quomodo enim mo- rietur, cui cibus vita est? Quomodo deficiet, qui habuerit vitalem substantiam? Accedite ad eum, & satiamini; quia panis est: accedite ad eum, & potate; quia fons est: accedite ad eum, & illumi- namini; quia lux est: accedite ad eum, & libera- mini; quia *ubi spiritus Domini, ibi libertas*: 2. Cor. 3. 17. acce- dite ad eom, & absolvimioi; quia remissio pecca- torum est. Quis sit iste quæritis? Audite ipsum dicentem: Johan. 6. 35. *Ego sum panis vitæ: qui venit ad me, non esuriet: & qui credit in me, non sitiet umquam.* D Au- distis eum, & vidistis eum, & non credidistis ei; ideo mortui estis: vel nunc credite, ut possitis vivere.

29. Sed miramini Moysen, quia patres vestros per mare siccis duxit vestigiis. Moyses non im pe- ravit, sed impetravit: non jussit mari, sed servi- vit jubenti fluctibus. Moysen laudatis, quia re- gem Pharao cum exercitu suo mersit: Moyses orabat, & alius imperabat. Moyses precabatur, E Christus operabatur. Moyses fugiebat, Christus insequebatur. Moyses columnam sequebatur, ut nocturnas tenebras declinaret: Christus illumi- nabat. Moysen agnoscitis, quia aquæ amaritudi- nem temperavit. Moysen agnoscitis, quia aquam produxit de petra: Christum non agnoscitis, qui veri illius Ægyptii regis stravit exercitum, & abyssi mersit profundo: qui nos liberat quotidie de mundi hujus fluctibus; ne nos sæculi hujus procella demergat. Quid profuit patribus tran- F sire per mare Rubrum, quibus ad terram repro- missionis non licuit pervenire? Quicumque enim exierunt de Ægypto, perierunt in deserto. Mor- tuus est Aaron, mortua est Maria, mortuus est & ipse Moyses: solum Jesum Nave nominis sacri si- militudo servavit. Plaudat Judæus, quia sitienti illi undam saxa vomuerunt: mihi de corpore Dei fons fluxit æternus: meas amaritudines bibit Christus; ut mihi suæ donaret gratiæ suavita- tem.

30. Dicit ergo populus Christianus: *Iuvenis* A *ego sum, & despectus: justificationes tuas non sum obli- tus.* Bene hoc dicit, qui justificavit Deum baptis- matis sacramentis. Qui enim baptizatur, justifi- cat Deum; quia peccata propria confitetur, & à Domino suorum [a] præstolatur indulgentiam a peccatorum. Justificavit David, qui ait: *Tibi soli* Psal. 50. 6. *peccavi, & malum coram te feci; ut justificeris in ser- monibus tuis.* Non justificaverunt pharisæi, qui baptizari Johannis baptismo noluerunt, ut in Evangelio legisti. Luc. 7. 30. Nec solùm justificare satis est, B sed etiam non oblivisci justificationum Dei, id est, ut intemerata gratiæ spiritalis dona custodiat, & sacræ remissionis munera illibata atque inoffensa conservet.

31. Hæc generalia: sed etiam specialis singulis Christianis suppetit prærogativa dicendi: *Iuvenis ego sum, & despectus*; si humilis corde sit, si mitis atque mansuetus. Dicat ergo: *Iuvenis ego sum, & despectus.* Præmittat ætatis generalem jactantiam, quo plus commendet humilitatis suæ gratiam. C Non mirabilis humilitas in senectute, quæ effœ- ta viribus, fracta debilitatibus, tristis doloribus, anhela suspiriis, cocta curarum æstibus, & ipso vivendi mœsta fastidio, alacritatem est oblita jactaotiæ. Rara sane in juvenibus est humilitas, ideoque miranda. Dum ætas viget, dum vires solidæ, dum sanguis exæstuat, dum sollicitudo nescitur, dum ignoratur debilitas, dum lætitia frequentatur: tunc fervet jactantia: tunc se ju- ventutis superbus extollit affectus: tunc humili- D tas quasi vilescit, abjecta contemnitur: tunc sub- jectio degeneris conscientiæ æstimatur infirmi- tas. Grandis igitur morum adsuefacienda matu- ritas, quæ vincat naturam.

32. Denique si consideremus, in paradiso defe- cit humilitas; & ideo venit è cælo. In paradiso orta est inobedientia; & ideo obedientia cum Salvatore descendit. Inflabatur caro, unde sub- jectio mansuetudinis inveniri non poterat in ter- ris. Intumuerat omnis prævaricatoris hæreditas. E Veniens Dominus Jesus primùm se exinanivit, Philip. 2. 6. 7. & 8. noo rapinam arbitratus esse se æqualem Deo, formam servi sibi accipiens, & specie inventus ut homo: humiliavit semet ipsum, factus obediens usque ad mortem. Non te moveat, quia scriptum est, *ut homo*; non enim similitudinem suscepit ho- minis, sed veritatem. Nam & ipse Apostolus ait alibi: *Mediator Dei & hominum homo Christus Iesus.* 1. Tim. 2. 5. Et ut de Evangelio adferamus exemplum: *Vidi- mus*, inquit Johannes, *gloriam ejus, gloriam quasi* Johan. 1. 14. F *unigeniti à Patre, plenum gratiæ & veritatis.* Num- quid quia dixit, *quasi unigeniti*; similitudinem magis unigeniti, quàm veritatem voluit æsti- mari?

33. Non ergo supervacuò Christus advenit. Jam potest dicere homo: *Iuvenis ego sum, & des- pectus*; qui erat ante in populo priore senex su- perbus. Dicit: *Iuvenis sum, & despectus*, quomodo dicit Ecclesia: Cant. 1. 4. *Nigra sum, & decora.* Præmisit ni- gram, ut augeret decorem. Sic & hìc præmisit juvenem, ut augeret humilitatem. Non dixit:

*. Perseverabat adhuc in Ecclesia Mediol. antiqua fidelium consuetudo qua quotidie sacræ communionis participes fieri so- lebant. Hinc in lib. 5 de Sacram. cap. 4. *Accipe quotidie, quod tibi quotidie prosit* &c. Sed monet idem Auctor Græcos tum semel in anno Eucharistiæ communione contentos. In plerisque vero Occidentis Ecclesiis mos quotidianæ communionis in desuetudi- nem abierat, adeo ut episcopi aliique doctiores viri eum nec re- prehenderent, nec laudarent. Hieron. epist. 50. ad Pammach. & August. epist. ad Januar.

a. Cod. Lat. & Navar. unus, *præstatur indulgentia peccatorum.* Alii cum edit. ut in corpore, nisi quod loco verbi, *præstolatur* mss. aliquot habent, *sperat*, quod significatu non est diversum.

Nigra sum decora; ne quod nigrum est, decorum A æstimaretur. Nec dixit: Juvenis sum despectus; ne juventus despicabilis putaretur; sed ait, *Juvenis*, & quod mireris, humilis, non superbus, dejecto propior quam tumenti. Sic & ibi: Nigra sum superiore peccato, sed decora confessione peccati, & correctionis studio, atque amore virtutis. Quamvis ergo, &, syllaba, ut grammatici appellant, conjunctiva sit; habet tamen distinctionem quâ confusio disjungitur ac separatur: ut si dicas Ambrosium Bassum intus esse, uous putatur: sin B autem adseras Ambrosium, & Bassum intus esse, duo utique intelliguntur.

34. Dicat ergo: *Juvenis sum, & despectus*; quia Christus in paupere atque despecto mundum redemit, quia Christus humilitate diabolum vicit. Dicat: *Despectus sum*; quia cor humiliatum Deus non spernit; quia despectus ille Lazarus in Abrahæ nunc requiescit sinu, & dives ille jactantior affligitur in inferno. Despectus erat Moyses, nec sibi idoneus videbatur, cùm ad liberandum He- C bræorum populum mitteretur. Despectus erat
Hier. 1. 6. Hieremias, qui dicebat: *Dominator Domine, ecce nescio loqui; quia juvenis sum ego*. Sed facilius iste
Ibidem. 7. & 8. despectus eligitur. Denique dicitur ei: *Noli dicere quia juvenis sum ego; quia ad omnes ad quoscumque misero te, ibis: & per omnia, quæcumque mandavero tibi, loqueris. Ne timeas à facie eorum; quia ego tecum sum, dicit Dominus, ut liberem te.* Despectus erat ille Publicanus, qui oculos ad cælum non audebat levare: & ideo facilius quam ille Pharisæus D
Luc. 18. 14. exaudiebatur; *Omnis enim qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliaverit, exaltabitur.*

℣. 142. 35. Sequitur: *Justitia tua, justitia in æternum: & lex tua veritas.* Possunt quidem singuli facere opera justitiæ, sed non in æternum manentia. Dives ille cui abundaverunt divitiæ in hoc sæculo, fortasse fecerit aliqua opera justitiæ, quorum
a remunerationem in præsenti vita [a] acceperit; quod non magna fuerint opera illa, nec remuneratione digna perpetuâ. Quid quod, etiam si E facimus opera aliqua justitiæ, facimus tamen non continua, sed rara. Plerique non rapiunt aliena, sed nesciunt de proprio largiri. Alii invadentes indebitas facultates, quo speciem justitiæ sibi adquirant, solent conferre pauperibus. Non est ista in æternum justitia. Multi justi plerumque graviter deliquerunt, non babentes æternæ fructum justitiæ. Soli Deo suppetit in perpetuum per omnia possidere justitiam, qui pascit justos & injus-
b tos; non enim [b] beneficis solis referenda justitia F est: sed illa vera justitia est, quæ ipsis quoque de-
Matth. 5. 44. fertur inimicis. Meritoque ait Justitia Dei: *Diligite inimicos vestros.*

36. Ergo sicut in æternum est justitia solius Dei, ita lex Dei veritas. Sed quomodo istud accipimus? Utrum quia lex Dei veritas, hoc est, vera: & quod statuit Deus, omne verum, sicut infra ait: *Omnia præcepta tua veritas?* An quia veritas lex Dei est; quia non mentitur Deus? Apud eum igitur veritas lex est, fallacia prævaricatio est. Sed & sic potest intelligi, lex Dei veritas est: apud Judæos ergo non est lex Dei, quia non recipiuot
Rom. 7. 14. veritatem. *Lex Dei spiritalis est*, sicut Apostolus dixit: non habent ergo veram legem, qui eam non acceperint spiritaliter. Quod autem non verum, mendax est: quod mentitur, occidit. Littera ergo quæ occidit mentitur: spiritus qui vivificat, verus est.

37. Accipiamus & sic: Lex Dei non typus, non umbra, non exemplar cælestium; sed ipsa cælestia. Uode & scriptum est, quia *finis Legis est Chris-* Rom. 10. 4.
tus. Non defectus utique, sed plenitudo Legis in Cbristo est; quia veoit Legem non solvere, sed
c implere. Sicut enim [c] Testamentum est vetus, sed omnis veritas in novo est Testamento: ita & lex per Moysen data figura legis est. Vere ergo illa Lex veritatis exemplar est; in exemplari enim agni saoguis effunditur, io veritate Cbristus immolatur. Meritoque Apostolus cùm præmisisset vitulorum immolationem secundum Legem, adjecit: *Necessarium itaque est exemplaria cælestium his* Hebr. 9. 23. & 24.
mundari: nam ipsa cælestia melioribus hostiis; non enim in manufacta sancta intravit Christus exemplaria verorum, sed in ipsum cælum: & nunc appareat vultui Dei pro nobis. Ut cognoscamus autem quia legem oovam dedit dominus Jesus, habes dicentem Spiritum sanctum: *Hoc autem testamentum* Hebr. 10. 16. & 17.
quod testabor ad eos, dicit Dominus: Dabo leges meas in cordibus eorum, & in sensibus eorum scribam eas, & peccati, & injustitiæ eorum non ero memor. Ubi ergo remissio, jam non oblatio pro peccatis. Quo evidenter ostenditur omnem veritatem in Evangelio contineri; quia lex Dei in sensibus hominum, & in cordibus eorum scribitur, non in tabulis lapideis (qui ergo præcepta Dei oon babent in cordibus suis, non babent legem) sive quia inveteratur in Judæis, renovatur in nobis.

38. Umbra est, non veritas; ut cùm fiat oblatio pro peccatis secundum Legem, noo fiat remissio peccatorum. *Impossibile est enim sanguine taurorum* Hebr 10. 4.
& hircorum peccata mundari. Mendax ergo erat illa remissio, donec remissionis veritas adveniret. Quid deinde maoifestius, quam Johannis Evangelistæ sententia, qui ait: *Quia Lex per Moysen da-* Iohan. 1. 17.
ta est: gratia autem & veritas per Iesum Christum facta est? τῆς ἀντιδιαστολῆς legis retulit veritatem. Nam cùm sit, *autem*, disjunctio, intelligendum est disjunctiooem ideo interpositam; quia si
d veritas fuisset in Lege, [d] non fuisset facta per Christum.

39. Possumus & sic intelligere: Veritas Christus est; ergo veritas lex est. Et si mandatum Domini lex est, multo magis vivum & operatorium Verbum Dei lex est.

40. Sequitur versus septimus: *Tribulatio & ne-* ℣. 141.
cessitas invenerunt me: mandata tua meditatio mea est. Quærunt tribulationes & oecessitates justum,

a. Voci, *acceperit*, connectebant omnes edit. *quæ ad vitam æternam non pertinuerint.* Sed isthæc in cunctis mss. desiderantur.

b Omnes edit. ac multi mss. *beneficiis solis*. Elegantius Reg. Sorb. Remig. ac Navar. unus, *beneficis solis*; ut ii opponantur *inimicis*, & utrique ad *justos & injustos*, de quibus ante dictum est, referantur.

c Ita cuncti mss. excepto quod in fine pauci habent: *Vera ergo illa lex.* Cunctæ vero edit. *Testamentum vetus venit non solvere, sed implere; ita novum certificare. Sed sicut omnis veritas in novo est Testamento; ita & lex .... legis est vera. Ergo illa lex &c.* Sed qui locum eo modo consarcinarunt, Ambrosii sensum nequaquam videntur adsecuti; cum autem putamus esse hujusmodi: Quemadmodum licet vetus Testamentum fuerit, veritas tamen, hoc est, figurarum ejus impletio, in novo est: ita licet lex per Moysen data sit, ea tamen impleta, nisi in lege nova nequaquam fuit.

d. Edit. omnes, *non fuisset gratia facta per Christum.* Mss. contra prætermittunt vocem, *gratia*. Concinnius; vox enim, *facta*, referenda est ad superiorem, *veritas*, de qua hic præcipue agitur,

& interdum inveniunt, interdum non inveniunt eum. Invenitur, cui corona debetur: non invenitur, qui idoneus certamini non probatur. Tribulatio igitur velut quædam gratia est. Denique *Sacrificium Deo spiritus contribulatus.* (Psal. 50. 19.) An non est gratia, quæ operatur patientiam? Qui ergo noverat tribulationis profectum esse, quæsitus à tribulatione inventus est, nec refugit.

41. Dicit Sapientia: *Quærent me mali, & non invenient;* (Prov. 1. 28.) non quia Dominus nolebat inveniri ab hominibus, qui se omnibus etiam non quærentibus offerebat: sed quia his operibus quærebatur, ut indigni essent qui quærerent, invenire. Ceterum Simeon qui eum exspectabat, invenit. (Luc. 2. 25. & seq.) Invenit Andreas. Denique ait ad Simonem: *Invenimus Messiam, quod interpretatur Christus.* (Iohan. 1. 41.) Philippus quoque dicit ad Nathanael: *Quem scripsit Moyses in Lege, & prophetæ, invenimus Iesum filium Ioseph, qui est à Nazareth.* (Ibidem 45.) Et ut ostenderet quemadmodum Christus inveniretur, ait: *Veni, & vide.* (Ibidem 46.) Qui ergo Christum quærit, veniat non corporis gressu, sed mentis vestigio: videat eum non exterioribus oculis, sed internis. Æternus enim corporalibus non videtur adspectibus; quoniam *quæ videntur, temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna.* (2. Cor. 4. 18.) Christus igitur non temporalis, sed ex Patre ante tempora, quasi Deus, verus Dei Filius, & quasi virtus sempiterna supra tempora, quem nullus temporum finis includat: quasi vita supra tempora, quem numquam dies mortis inveniat; *Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem vivit, vivit Deo.* (Rom. 6. 10.)

42. Audis quid dixerit hodie Apostolus? *Peccato,* inquit, *mortuus est semel.* Semel tibi peccatori mortuus est Christus: noli iterum peccare post baptismum. Omnibus in commune semel mortuus est, & singulis semel moritur, non frequenter. Peccatum es, ô homo; ideo peccatum fecit Christum suum omnipotens Pater. Hominem fecit, qui peccata nostra portaret. Mihi ergo peccato mortuus dominus Jesus; *Ut nos in illo essemus justitia Dei.* (2. Cor. 5. 21.) Mihi est mortuus, ut mihi resurgeret. Semel est mortuus, semel resurrexit. Et tu cum illo mortuus, cum illo sepultus, cum illo in baptismate resuscitatus, cave ne cùm mortuus fueris semel, moriaris iterum. Jam non peccato morieris, sed veniæ: ne cùm resurrexeris, moriaris secundò; *Christus* enim *resurgens ex mortuis, jam non moritur, mors in eum jam non dominabitur.* (Rom. 6. 9.) Ergo mors dominata est ei? In eo utique quod dixit, *jam non dominabitur,* ostendit esse dominatam. Noli tantum amittere beneficium, ô homo. Propter te Christus dominationi mortis se subdidit; ut te jugo dominationis exueret. Ille suscepit mortis servitutem; ut tibi tribueret vitæ æternæ libertatem.

43. Qui quærit ergo Christum, quærit & tribulationem ejus, nec refugit passionem. Denique David qui dignus erat, ut à tribulatione quæreretur, tribulationem & ipse quæsivit. Nam nisi quæsisset, non invenisset. Quod invenerit autem, ipse testatur, dicens: *Tribulationem & dolorem inveni, & nomen Domini invocavi.* (Psal. 114. 3 & 4.) Et alibi: *In tribulatione invocavi Dominum, & exaudivit me in latitudine.* (Psal. 117. 5.) Bona ergo tribulatio, quæ dignos facit nos, qui in latitudine exaudiamur à Domino. Gratia est autem exaudiri à domino Deo nostro.

44. Qui quærit igitur tribulationem, non refugit: qui non refugit, invenitur. Non enim [a] refugit, qui mandata Dei sensu operibusque meditatur. Nam utique illum athletam certamina inveniunt, qui in usu exercitii fuerit constitutus: qui vero exercitium dereliquerit, sine dubio non poterit reperiri; qui indignus est, ut quæratur. David ergo quasi bonus athleta dicit: *Tribulatio & necessitas invenerunt me;* quia paratum semper habuerunt, non refugientem necessitatum & tribulationum prælia, sed petentem.

45. Sequitur: *Iusta testimonia tua in æternum: intellectum da mihi eorum, & vivifica me.* (℣. 144.) Quis tantus, qui possit intelligere Domini testimonia? Et ideo intellectus à Domino postulandus est, cujus tanta est vis, ut initium ejus sit plenitudo virtutis. Denique scriptum est: *Pietas autem in Deo initium intellectus,* (Prov. 1. 7.) quæ virtutum omnium fundamentum est juxta humanarum rerum & cælestium disciplinam. Pietas amica Deo, parentibus grata, Dominum conciliat, necessitudines fovet, Dei cultura, merces parentum, filiorum stipendium. Pietas, inquam, justorum tribunal, egenorum portus, miserorum suffugium, indulgentia peccatorum.

46. Qui habet intellectum, ipse vere est pius; intelligit enim humanæ lubricum fragilitatis, & citò ignoscit erranti. Intelligit commune nobis datum naturæ ususque consortium; & ideo pauperibus tamquam debitum solvit, non inficiatur tamquam indebitum. Intelligit vices esse calamitatum; & ideo tamquam naufragus mundi istius portu quodam suæ humanitatis occurrit. Hæc perfecta virtus in hominibus, hæc plena in Deo laus est.

47. Meritò intellectum sibi etiam Salomon, magisterium secutus paternum, à Domino postulavit, dicens: *Ego sum puer humilis, & ignoro introitum meum, & exitum meum, & servus tuus in medio populi tui, quem elegisti, populum multum sicut arenam maris, quæ dinumerari non potest præ multitudine: & dabis servo tuo cor prudens, audire & judicare cum justitia populum tuum, & intelligere inter bonum & malum.* (3. Reg. 3. 7. 8. & 9.) Unde complacuit Domino; quia non sibi longævitatem vitæ, & regalium divitiarum copias, sed sapientiam ad intelligenda Domini judicia & justitias depoposcit: & ideo tantum populum regno pacifico gubernavit; quia non usurpavit, ut Adam, boni & mali scire distantiam: sed intelligendæ ejus gratiam [b] oravit à Christo. Quod enim scire divinum est, hoc à domino Deo tuo, ut possis cognoscere, promerendum est. Si petisset & Adam [c], sicut petivit David, nequaquam illos inextricabiles erroris laqueos incidisset, quibus omnis ejus hereditas strangulatur. Ideoque mortuus est, & quod gravius est,

a. Cod. Navar. unus, *refugit mandata Dei, sed sensu* &c. Melius alii, & edit. ut in textu; ubi post verbum, *refugit,* subintelligendum, *tribulationem.*

b. Rom. edit. *oravit à Domino.* Sed non insolens est Ambrosio, ut quæ propriè Verbo conveniunt, ea Christo domino propter unitatem personæ adtribuat. Sic serm. 15. num. 30. de Christo dicitur, *qui totius auctor est creaturæ.* Sic & alibi passim.

c. Omnes edit. *sicut petivit Salomon.* Omnes mss. *sicut petivit David.* Non male, cùm ipse David in hoc ipso versu à Domino postulet intellectum.

morte peccati; quia ante usurpavit scire, quam intellectum qua vivificaretur, acciperet.

48. Vivificat ergo intellectus, ut Spiritus; quia ipse intellectus gratia spiritalis est; ideoque intellectum munere suo Spiritus sanctus operatur. [Psal. 110. 10.] *Intellectus* autem *bonus est omnibus, qui eum faciunt*; quo docemur quia non solùm sensu complecti, sed etiam factis, id quod intelligimus, exsequi debeamus.

SERMO DECIMUS-NONUS.

ק Koph.

1. INcipit littera decima-nona *Koph*, cujus interpretatio est, *Conclusio*; & sicut alibi invenimus, *Adspice*. Distat littera, congruit sensus. Nam qui concluditur, circumspicere se debet, & causam periculi non dissimulare; maxime cùm lethale discrimen sit. Concluditur unusquisque tumescentibus visceribus, internisve faucibus, cùm intercluso spiritus commeatu, spirandi ac respirandi commercia coartantur. Concluditur femina, cùm fit peridrome matricis, qua pectoris ipsius premitur principale; unde graves oriuntur angustiæ, & nisi in locum suum illa recipiendorum seminum aula revocetur, vitam consuevit excludere. Ita etiam qui animo angitur, & quibusdam adversis imminentibus perurgetur, concludi dicitur non minoribus angustiis mentis, quàm corporis. MAJORES ENIM animæ æstus, fervoresque sunt animorum, quam corporum.

2. Conclusus igitur viscerum tumore, medicum quærit; ut possit propulsare periculum, & constricta laxare. Veniens medicus tentat omnia, explorat interna. Et tu ergo conclusus animi fervore, adspice te ipsum interiori oculo. Morbi vis urget, fervet noxia conscientia, moles peccatorum premit, intercipiunt sensum mentis angustiæ: cognosce te ipsum, & orationis quære medicinam: posce ut videat medicus ille qui descendit de cælo, qui maxime ægrotos [Matth. 9. 12.] requirit, sicut ipse ait: *Non opus est sanis medicus, sed iis qui male habent.* Habes vulnera? Ne differas: non est apud eum ulla comperendinatio sanitatis. Habes ulcera? Ne timeas: verbo, non ferro curare consuevit. Adspice igitur illis oculis, quibus David auxilium quæsivit & meruit. [Psal. 120. 1. & 2.] *Levavi*, inquit, *oculos meos ad montes: quæsivi unde mihi veniret auxilium.* Non inveni nisi à Domino; qui enim mundum condidit, tuetur accolas mundi. Adspice ergo, & semper adspice; quia justi oculi semper ad Dominum.

3. Hoc monet te etiam Hieremias in Threnis [Thren. 2. 19.] sub hac ipsa littera, dicens ad Hierusalem: [a] *Surge & expergiscere in nocte, in principio vigiliæ tuæ effunde sicut aquam cor tuum ante faciem Domini: extolle ad Dominum manus tuas pro animabus parvulorum tuorum, qui deficiunt fame in plateis omnium itinerum.* Nonne & aperte conclusionis ostendit angustias, & monet ut intentione cordis, in quo est oculi melioris obtutus, remedium tibi salutare provideas? Denique etiam infra, [Thren. 4. 18. & 19.] iterum sub hac littera ait: *Appropinquavit enim tempus nostrum, repleti sunt dies nostri, advenit finis noster. Leves facti sunt qui persecuti sunt nos, super aquilas cæli. In montibus accensi sunt: in deserto insidiatus est nobis.*

4. Demonstravit summam conclusionem, nec ullum remedium nisi in adventu domini nostri Jesu Christi, qui solus desperatis possit adferre medicinam. Et quasi ostendens eum, dicit: *Spiritus ante faciem nostram, Christus dominus comprehensus est in interitu nostro..... In umbra ejus vivemus inter gentes.* [Ibidem 20.] Et infra: *Bibes*, inquit, *& inebriaberis.* [Ibidem 21.] Adhuc: *Visitabit iniquitates tuas, revelabit super peccata.* [Ibidem. 22.] Quàm breviter adventum & passionem ejus expressit, remissionemque omnium peccatorum: quàm aperte congregationem futuram gentium declaravit! Hinc illud apostolicum: *Quia cæcitas ex parte Israel contigit, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel salvus fieret.* [Rom. 11. 25. & 26.]

5. Veni domine Jesu: sed jam non in umbra, sed in sole justitiæ. Si umbra profuit, si passionis tuæ umbra protexit, si corporis umbra salvavit; quantum conferre poterit claritas aperta virtutis? Per umbram lepra curata est: per umbram [Matth. 8. 3.] quoque illius feminæ quæ fimbriam vestis Dominicæ adtigit, sanguis stetit: [Luc. 8. 44.] per umbram te vidimus, quando non habebas speciem neque decorem. Umbra tua caro fuit, quæ nostrarum æstus refrigeravit [b] cupiditatum, quæ restrinxit ignes libidinum, quæ avaritiæ, diversarumque passionum incendia temperavit. Et quid dicam de umbra Domini, quando & apostolorum umbra sanabat? [Act. 5. 15.] Venientε etenim Petro unusquisque offerebat ægros suos, quos transeuntis apostoli umbra reddidit sanitati.

6. Audi quia caro Domini umbra erat: *Ecce Dominus sedet super nubem levem, & veniet in Ægyptum.* [Esai. 19. 1.] Et David dicit: *Sub umbra alarum tuarum protege me.* [Psal. 16. 8.] Factus est igitur exinanitus umbra nobis, quos sol iniquitatis exusserat. Vidimus ergo in umbra eum, cùm adhuc fides prima procederet. Sed nunc jam totum illuminat mundum: & tamen adhuc eum per sui corporis, quæ est Ecclesia, umbram videmus, nondum facie ad faciem; neque enim oculi corporis divinitatis possunt recipere fulgorem. Hæc quoque umbra totum quotidie protegit orbem terrarum. Profuit igitur conclusio; *Conclusit enim Deus omnia in incredulitate; ut omnium misereatur.* [Rom. 11. 32.] Sed jam consideremus quid in conclusione dicendum est, & unde incipiendum.

7. *Exclamavi in toto corde meo, exaudi me, Domine: justitias tuas exquiram.* [℣. 145.] Cùm impressiones patimur corporales, exclamare consuevimus, ut alios ad præsidium nobis vocare possimus. Premebatur sanctus Propheta, appropinquantibus sibi persecutoribus. Saul primò infestus armato eum insequebatur exercitu: postea parricida filius imminebat: non contentus fugientis exsilio, vitam patris quærebat eripere. Sed ab illis minus pati poterat quos in præsenti videbat, quam ab illis quos non videbat; est enim colluctatio sanctis non solum adversus carnem & sanguinem,

a. Rom. edit. *Surge meditari in nocte*: forte ut magis locus accederet ad Vulg. ubi legitur, *Consurge, lauda in nocte.* Omnes vero mss. & vet. edit. nobiscum faciunt. Et certe nostra lectio magis congruit cum LXX, apud quos legas, ἀνάστα, ἀγαλλίασαι ἐν νυκτὶ &c. *Surge, exsulta in nocte*

b. Ita mss. magno consensu: cunctæ vero edit. post vocem, *cupiditatum*, illa subnectunt, *quæ compescuit insolentiam vitiorum.*

sed etiam adversus principatus & potestates is- A tius mundi, rectoresque tenebrarum, qui latronum modo in istius sæculi nocte humanis insidiantur affectibus. Horum igitur sanctus David cùm graves adversùm se videret fieri incursus, exclamavit in toto corde suo. Etenim adversus diabolum non vocis magnitudine, sed magnanimitate cordis utendum est.

8. Est tamen & vox cordis; quia est & vox sanguinis, quæ ad Deum pervenit. Denique Deus B (Gen. 4. 10.) dicit: *Vox sanguinis fratris tui de terra clamat ad me.* Clamat ergo cor nostrum non sono corporis, sed cogitationum sublimitate, concentuque virtutum. Grandis fidei clamor. Denique in spiritu adoptionis clamamus, Abba pater, & ipse Spiritus Dei clamat in nobis. Magna vox justitiæ, magna est castitatis, per quam & mortui loquuntur; nec solum loquuntur, sed etiam sicut Abel clamant. At vero injusti anima nec viventis clamat; quia Deo mortua est. Nihil in illa sublime, nihil magnificum est: quale eorum, C quorum sonus in omnem terram exivit, & verba in fines orbis terrarum. [a] Gracili voce Moyses loquebatur, & plus omnibus audiebatur. Quotidie auditur in Ecclesia: ab illis solis, hoc est, Judæis non auditur, qui aure audiunt, sed non exaudiunt. Prophetæ dicitur alteri: (Esai. 58. 1.) *Exalta viribus vocem tuam.*

9. (1 Reg. 1. 13.) Anna tamen non clamabat in corde suo, sicut Moyses, sed loquebatur: fortasse quia filios postulabat, hoc est, bona quidem, sed privata non D publica, non clamabat. Sed quia à Domino postulabat, quia Domino eum, si quem susciperet, offerebat, loquebatur Deo: clamabat autem Moyses; quia non pro se, sed pro omni populo precabatur. Unde dictum est ei à Domino: (Exod. 14. 15.) *Quid clamas?* Clamabat affectu pio, & sensu profundo, & personabat in cælo, miraculis petens digna cælestibus; ut mundi elementa mutaret.

10. Denique ut ipsius loci seriem recenseamus: E instabat Pharao, & innumeris Ægyptiorum stipatus curribus, urgebat Hebræos: hinc circumfusus hostis, inde interfusum mare plebem Dei clauserat. Nulla in armis fiducia, spes nulla in viribus. Strepebat tantummodo querela miserabilis, quòd commodius sibi foret dura in Ægypto servitutis onera subire, quàm acerba in deserto morte consumi: querela nihil præsidii offerens, plurimum offensæ adferens. Stabat ergo Moyses mœstus, sollicitus, anxius populi & periculis & F querelis, exspectans fidem cælestium promissorum: & tacitus secum ipse volvebat qua tandem Dominus ope, injuriæ immemor, memor gratiæ, subveniret. Dicit ad eum Dominus: *Quid clamas ad me?* Sonum ejus non audio, vocem ejus agnosco: silentium ejus lego, clamorem ejus in operibus deprehendo. Clamabat populus, & non audiebatur: tacebat Moyses, & audiebatur. Non A populo dictum est: *Quid clamas ad me?* Non enim ad Deum clamabat populus, qui injusta, & viris indigna clamabat. Sed Moysi dictum est: *Quid clamas ad me?* hoc est: Tu solus ad me clamas, qui de me speras: tu solus ad me clamas, qui virtutem meam excitas: tu solus ad me clamas, qui per universam terram annuntiari meum nomen exspectas.

11. Clamabat ergo Moyses in corde suo, & omnis sapiens in corde suo clamat. Denique sapientia cum altissima prædicatione convocat ad cra- B teram, dicens: *Relinquite insipientiam.... & quærite sapientiam.* (Prov. 9. 6.) Magnæ sublimitatis, magnæ vocis hæc prædicatio est, quæ stultis sapientiam pollicetur. Et Jesus dominus exclamabat: *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.* (Iohan. 7. 37.) [b] Et vere magna clamabat, qui vocabat homines ad regnum cælorum, ad illum venerabilem potum quo vitæ æternæ fluctus infunditur. Et tu cùm oras, magna ora, id est, ora quæ æterna sunt, non quæ caduca. Ora quæ C divina sunt atque cælestia; ut sis sicut Angeli in cælo. Noli orare pro pecunia, quia ærugo est: noli pro auro, quia metallum est: noli pro possessione, quia terra est: ista oratio ad Dominum non pervenit. Non audit Deus, nisi quod dignum suis ducit esse beneficiis: sed audit piam vocem, plenam devotionis & gratiæ.

12. Non solùm ergo clamandum in corde, sed etiam in toto corde clamandum est. Sicut enim corporaliter tunc bene clamatur, cùm toto ore D clamatur: ita spiritaliter toto est clamandum corde, si volumus magna referre, & à Domino quæ poscimus, impetrare. Hanc Dominus vocem exigebat a populo, quam populus nesciebat. Ideoque dixit Dominus: *Populus hic labiis me honorat: cor autem eorum longe est à me.* (Esai. 29. 13.) Qui ergo appropinquaverit corde, ipse auditur à Domino. Cor ergo priùs clamet, ut sermo possit audiri.

13. Sed non satis est clamare ad Dominum, sed etiam justitias ejus exquirere. Exquirit autem E justitias, qui id quod in omnibus creaturis, & maxime in animantibus rationalibus, vel etiam irrationabilibus [c] justum est, providentiæ adscribit divinæ. Unde turturi studium pudicitiæ, quæ compare amisso, concubitui indulgere non novit: quod homines servare non possunt? Unde plerisque animantibus, tam sobria partus cura servandi, ut ubi conceptionis munus agnoverint, ibi coitum non putent esse repetendum; ne receptorum seminum fiat adulterina permixtio? F Phœnix coitus corporeos ignorat, libidinis nescit illecebras, sed de suo resurgit rogo: sibi avis superstes, ipsa & sui heres corporis, & cineris sui fœtus. Aquila ne degeneres partus nutriat, diligenti librat examine: & adhuc teneros fœtus pio ungue suspendit, solisque offert radiis; ut si forte oculos suos vi fulgoris inflexerint, tanquam degeneres laxato in præceps ungue dimittat: sin

a Rom. edit. sola, *Gracili voce erat Moyses, nec loquebatur: plus omnibus tamen audiebatur.* Et paulo post, ubi eadem edit. *& corde non intelligunt.* Vet. ... *non audiunt.* Mss. omnium vocem, *corde*, ex quibus duo solum pro, *sed non audiunt*, exhibent, *sed non exaudiunt*. Haud male, idem enim est, ac non consentiunt.

b Omnes edit. *Et voce vere magna clamabat.* Sed cùm, voce, in nullis reperiatur mss. *magna*, hic videtur esse in eodem casu, quo infra dicitur, *magna ora* &c. Rursus edit. Rom. cum parte mss. *fructus infunditur.* Aliæ edit. cum reliquis mss. *fluctus infunditur.* Melius, cùm videatur alludi ad illud Scripturæ, *Et torrente voluptatis tua potabis eos.*

c. Sic omnes mss. ac vet. edit. in corpore. Ita autem & Gill. in marg. *insitum est*, quod in textum transtulit Rom. edit. Sed recta est nostra lectio, cùm hic utique doceamur, quomodo Dei justitiæ in animantibus omnibus investigandæ sint: quod tum fieri declaratur, quando ad eum refertur, quidquid justi in illis deprehendimus. Confer autem, si vacat, quæ continuo traduntur, cum lib. 5. Hexaëm. cap. 18. 19 & 22.

vero naturæ vigorem constanti adversum radios A solis obtutu potuerint vindicare, dignæ indolem sobolis onere grato reportet.

14. Volatilia cæli omnia non feruot, neque metunt, & Deus pascit illa: quia justitias Domini custodiunt, nihil sibi proprium vindicando: sed ligoo fructifero, quod Domini judicio communem ad escam datum est, famem relevare cootenta. Ex bis igitur nos cognoscimus, quam divinæ subsidia providentiæ bominibus non deessent, si Dei justitiam servare vellemus. Qui alit aves, B non aleret homines, quos ad imaginem & similitudinem sui fecit? Nonne pluris sumus illis? Naturæ prærogativa pluris somus, sed a inferiores [a] devotionis gratia, & prævaricationis injustitia.

℣. 146. Deut. 30. 19. 15. Sequitur versus secuodus: *Clamavi ad te, salva me: & custodiam mandata tua.* Repetit quod ad Dominum clamaverit, & custodem se promittit cælestium statutorum, quæ cælo terraque testibus dominus Deus sanxit; ut prævaricatores C elementorum testimoniis arguantur. Quomodo cælum adspiciant prævaricationis suæ conscium? Quomodo fructus de terra exspectent, quæ oovit ingratos? Vide igitur quam non parva promittat Propbeta. In clamando fidelis & promtus affectus exprimitur: io custodiendo testimonia, contineotiæ vistus, obsequii sedulitas declaratur.

℣. 147. 16. Sequitur versus tertius: *Anticipavi in maturitate, & exclamavi: in verba tua speravi.* Græ- D cus ἐν ἀωρίᾳ dixit, quod est, ante boram, ante tempus. Qui ergo Dominum deprecatur, oon velut præscripta præcipua tempora præstoletur, nesciens in obsecratiooibus Domini tempus esse aliquod, sed semper in ipsis sit. Sive manducamus, sive bibimus, Christum anountiemus, Christum rogemus, Cbristum cogitemus, Cbristum loquamur: in corde nostro semper, semper in ore sit Christus.

17. Sed forte dicas: Quomodo scriptum est: E
Eccl. 3. 1. *Tempus omaibns, & tempns omni rei sub calo est?* Sed dominus Jesus supra cælum elt, nullo circumscriptus est tempore. Claudat os suum arriana perfidia. *Tempus*, inquit, *omni rei sub calo*: quanto magis sub Deo tempus, non supra Deum? Geoeratio ex Patre non habet tempus; neque enim opus ante auctotem, sed auctor supra ope-
Iohan. 7. 6. ris exordium. Fortasse objiciant quia dixit: *Tem-*
Iohan 17. 1. *pns meam nondnm advenit.* Et iterum dixit: *Pater, venit bora.* Sed bæc bora est passionis. Est etiam F
Esai. 7. 14. tempus virginalis conceptionis: *Ecce virgo in ntero accipiet*; quia virgo sub tempore, & ideo præscripta ætate concepit.

18. Qui togat itaque, semper roget: & si non semper precatur, paratum semper habeat pre-
Luc. 6 12. cantis affectum. Pernoctabat in oratione dominus Jesus, non indigens precationis auxilio, sed statuens tibi imitationis exemplum. Ille pro te rogans pernoctabat; ut tu disceres, quomodo pro te rogares. Redde igitur ei quod pro te detulit.
Serm. 8. ℣. 63. Audi supra dicentem Prophetam: *Media nocte surgebam ad confitendum tibi.* Et tu surge vel media nocte, si non potes tota semper nocte vigilare; ut dum oras nocte, veri solis pectori tuo splendor irradiet; quia omnis aoima quæ Cbristum cogitat, in lumine [b] semper est: dies lucet, tibi semper Cbristus adspirat. Sed quia sequens versiculus de tempore precandi evidenter expressit, in b isto versiculo actuum magis, operumque arbitror, quam orationis tempus intelligendum.

19. Præcurrit ætatis maturitatem quisquis in adolescentia positus senilem gravitatem induit, & juveniles annos veteranâ quadam continentiâ regit, fervoremque virentis corporis incanâ morum maturitate compomt. Nam qnid potest babere laudis, si effœtum corpus voluptatibus, & jam senectutis gelu frigidum, ad sera devotionis officia, deposito jam segnior vigore, convertat? Non est corona, nisi ubi fuerit difficilioris lucta certaminis: ad quam rati adtingere possunt, noo omnes qui ingressi fuerint stadium, pervenire. Ille laudabilis, cui est in se ipso ante certamen, qui carnem suam reluctantem sibi mentis coercet imperio, parca frugalitate castigat, & servituti redigit; ne effrenata libertate luxuriet, atque indomita fervens cupiditate, habenas animi regentis abrumpat. In hora est ergo senex, si munia sobriæ maturitatis exerceat: aote horam præcurrens juvenis, si senili pondere incentiva comprimat voluptatum, ac ferventis illecebras cupidi-
tatis extinguat: *Bonus est* enim *Domiaus sustinenti-* Thren. 3. 25.
bns, Hieremias dicit. Et, *Bonam est viro, qai grave* Ibidem. 27.
portavit jagam à juventute: sedebit singulariter, & silebit; quia tulit jagum verbi. Qui enim à juventute jugum portaverit, & habenis maturi moderaminis teneriora voleos colla subdiderit, sedebit singulariter, remotus à strepitu interpellantium passionum, & quietus silebit: cui oecesse jam non sit jurgari cum corpore, decertare cum variis cupiditatibus; quia tulit jugum verbi aoima quæ quærit Deum, quæ captivas sibi fecit omnes delitias juventutis. Unde fortasse & illud Do-
minicum: *Non clamabit, neque contendet, neque au-* Matth 12. 19. ex Esai. 42. 2.
dies quisquam in plateis vocem ejas, oon solùm ad defeosioois silentium, absolutionisque contemtum, & tolerantiam passionis, sed etiam ad compressiones omniom accipere possumus corporalium voluptatum. Unde & alibi scriptum est:
Quia peccatum non fecit. Recte igitur tacebat in 1. Petr. 2. 22.
mortis periculo constitutus, qui mortis aculeum non timebat.

20. *In verba*, inquit, *tua speravi.* Græcus ἐπήλπισα dixit, quod est ad sperandum semper crescere, & spem spei adjungere. Justus semper sperat, & in adversis positus, & frequentibus afflictus ærumnis desperare non novit: sed quo graviora toleraverit, magis sperat, & sperandi sumit
profectum, secundùm illud oraculum: *Consola-* Esai 40. 1. & 2.
mini, consolamini populum meum, dicit Dominus: Sacerdotes, loqaimini jastitiam in cor Hierusalem, consolamini eam; qaia repleta est dejectio, & solutum est peccatum ejus; quia recepit de manu Domini duplicia peccata sua. Quam citò dixit plenitudinem dejectionis solutionem esse peccati, & repetivit causam consolationis eo majus esse reconciliatio-

a. Omnes edit. ac duo mss *diminutione gratia.* Unus, *diminutionis gratia.* Reliqui, *devotionis gratia*: id est, obedientia, quæ sane in brutis major est, quam in homine.

b. Rom. edit. *semper est. Nam dies lucem tibi Christus adspirat.* Duo mss *semper est dies Lucem tibi &c.* Vet. edit. & reliqui mss. ut in textu.

nis insigne, quo numerosior fuerit pœna, quàm A
culpa.
Iob. 18. 5. 21. Job tot gravatus incommodorum acerbita-
tibus, pio spem cumulabat affectu, discretam à
piis causam adserens impiorum, quorum lumen
Prov 13. 9. extinguetur *Lux* autem, secundùm Salomonem
semper est justis. Unde colligitur quia justus sem-
per in verba Dei sperat, & spem adjicit spei.
Quod evidentius expressit Esaias, dicens: *Tri-*
Esai. 28. 10. a *bulutsionem super tribulationem* [a] *exspectu, spem super*
spem. Ad perlactatos & abductos ab uberibus lo- B
quebatur, hoc est, ad eos qui prima infantiæ ali-
meota transissent, cibo jam habiles fortiori.
Exemplo sit, quod ablactatus Isaac patriarcha
Gen. 22. 10. tantus evaserit; ut adhuc inter rudimenta pri-
mævæ positus ætatis, nequaquam tamen gladium
Gen. 21. 8. ferituri parentis horruerit. Plures filios habuit
Abraham, nullum ablactavit alium, sed in hoc
solo fecisse legitur epulum magnum. Et bene
magnum epulum Scriptura dixit, quia typus erat
ejus, quem semper epulantur corda sanctorum. C
℣. 148. 22. Sequitur versus quartus: *Prævenerunt oculi*
Sup. ℣. 147. *mei mane mediturі verbu tua.* Supra ait: *Præveni*
ἐν ἀωρίᾳ, hoc est, ante horas, ante tempus; hîc
ait, *mane*: aliud significans tempus orandi, atque
psallendi Domino; ut sit illud prius, secundùm
quod ait: *Media nocte surgebam*; hoc autem juxta
Serm 8. ℣. 63. illud: *Prævens orientem solem*; grave est enim, si te
otiosum in stratis radius solis orientis inverecun-
do pudore conveniat, & lux clara feriat oculos
somnolento adhuc torpore depressos. Arguit nos D
tanti temporis spatium sine ullius devotionis
munere, ac sacrificii spiritalis oblatione, feriata
nocte transmissum. An nescis, ô homo, quod pri-
mitias tui cordis, ac vocis quotidie Deo debeas?
Quotidiana tibi messis, quotidianus est fructus.
Occurre ergo ad solis ortus, ut te oriens inveniat
jam paratum; ne lumina tua madido adhuc so-
pore mergentia primus diei fulgor exagitet.
Cant. 3. 1. b 23. [b] *In cubili meo, in noctibus quæsivi quem dilexit*
anima mea, dicit Ecclesia. Ideo meruit eum in- E
venire, ideo ejus gratiam promereri; quia etiam
in cubili quæsivit, quæsivit in noctibus. Propterea
copiam ejus adepta in posterioribns loquitur ad
Cant. 7. 11. Sponsum: *Veni, frater meus, exeamus in agrum, re-*
quiescamus in castellis. diluculo surgamus in vineas.
Adverris quemadmodum Sponsa Verbum invi-
tet Dei; ut veniat in terras, & tollat peccata
mundi? Ager hic erat ante desertus, sentibus
nostrorum squalidus delictorum, horridus spinis.
Castellum erat, in quo relegatus Adam perpe- F
tuo suæ posteritatis heredes stringebat exsilio.
Illo ergo ducit Ecclesia Christum, ut Adam libe-
ret. Deiode exsulibus absolutis, cœpit mundi
istius ager idoneos habere cultores: & qui erat
ante jejunus, factus est vitis æternæ plantatione
fœcuodus Nec tamen sic spiritalibus læta pal-
mitibus evagatur: sed ad bas vineas vocat Chris-
tum, ubi psallentes sint, & orantes, ubi noctibus
ac diebus fructus innoxius perseveret.

A 24. *Ibi, inquit, dabo ubera mea tibi: dederunt man-* Ibidem. 13.
dragora odorem. [*] Plerique discernunt quemdam *
inter mandragoras sexum, ut & mares puteot esse
& feminas, sed feminas gravis odoris. Significat
ergo gentes quæ ante fœtebant, cùm essent in-
firmiores evirata quadam imbecillitate perfidiæ,
boni odoris fructum ferre cœpisse, postquam in
adventum Domini crediderunt. Legimus etiam Gen. 30. 14. & seq.
quod mandragoras acceperit sancta Rachel à so-
rore sua Lia; ut concederet ei illa nocte dormire
cum sancto Jacob. Mandragoras Ruben primo- B
genitus adtulerat matri suæ Liæ, quæ lippienti-
bus oculis, Synagogæ figuram [c] accepit; quia c
Christi gratiam videre non potuit, hebetato de-
bilis mentis obtutu. Quo declaratur quod fructus
quos ante Synagoga à primogenito Dei filio sus-
ceperat, Ecclesiæ concessit: sed quia illius noctis
potita concubitu genuit Lia suæ posteritatis he-
redem, implevit mysterium; quoniam credenti-
bus apostolis, reliquiæ Judæorum per electionem
C gratiæ, salvæ factæ sunt.
25. Unde ait Ecclesia: *Nova & vetera, frater* Cant. 7. 13.
meus, servavi tibi. Quis dabit te fratrem lactentem
ubera matris meæ? Inveniens te foris, osculabor te, & Cant. 8. 1. & 2.
quidem non spernent me. Adsumam te, & inducam in
domum matris meæ, & in secretum ejus quæ concepit
me: ibi docebis me. Habens igitur informationem
novarum & veterum Scripturarum, nec despica-
bilem se esse sentiens, non solùm orationibus in
secreto cordis Verbum tenet, verum etiam psal-
D lenribus chori vocibus velut quibusdam eum os-
culis gratiæ osculatur.
26. Itaque malorum granatorum, hoc est, di-
versorum & innumerabilium fructuum, & præci-
pue [d] fidei odoribus, gratiæ, sapientiæ, & gloriæ, d
vitæque æternæ subnixa divitiis, quæ sunt circa
sinistram & dexteram Sponsi, per animas sanctas
laudantium coogregationum plausibus excitat
Christum, dicens: *Adjuravi vos, filiæ Hierusalem,* Ibidem. 4.
ut suscitetis & resuscitetis dilectionem, usquequo vo-
E *luerit.*
27. Unde eam mirantur filiæ Hierusalem, san-
ctæ animæ patriarcharum, & prophetarum, ve-
terumque justorum, vel cælestes potentiæ, dicen-
tes: *Quæ est hæc quæ adscendit dealbata, innitens* Ibidem. 5.
super fratrem suum? hoc est, talibus solemnitati-
bus fulget Ecclesia: & quæ ante per diem fusca
erat, jam splendet in noctibus & relucet.
28. Ipse quoque Dominus tanto munere psal-
lentium delectatus ait: *Pone me ut signaculum in* Ibidem. 6. & 7.
F *cor tuum, ut sigillum in brachium tuum, quia valida*
est ut mors caritas, durus sicut inferi zelus. Alæ ejus,
alæ ignis & flammæ: aqua multa excludere non pote-
rit caritatem, & flumina non inundabunt eum. Quia
vidit tantam devotionem Ecclesiæ, idoneos pu-
tat esse jam populos qui in corde nostro & in
brachio signaculum ejus portare possimus. Ipsum
enim Pater signavit Deus: & qui testimonium
ejus accepit, signavit; quia Deus verax est: &
ideo operantes cibum permanentem in vitam

a. Nullæ edit. agnoscunt vocem, *exspecta*, quam tamen mss omnes exhibent, exceptis paucis ubi legitur, *exsp. ctur.* Perperam; LXX. enim constanter legunt, θλῖψιν ἐπὶ θλῖψιν προσδέχου &c. Verùm in textu hebræo, & aliis versionibus non parva est hoc loco diversitas, quam in Bibliis polygl. videre est.

b. Edit. omnes, *in cubiculo meo*. Mss. *in cubili meo*, quod melius respondet græco, ἐπὶ κοίτην μου, apud LXX.

*. Sequitur hoc loco Sanctus noster imprimis sententiam Dioscoridis lib 4. cap 7. ita tamen ut aliorum non rejiciat Has videre licet apud Mathiolum in eumdem lib & cap. Diosc. Sed & Critici sacri de mandragoris nonnihil etiam tradunt in cap. 30. Gen. ℣ 14. quos consule.

c. Post verbum, *accepit*, irrepserat in edit quasdam Paris. *quia Christi gratiam accepit*, quod nos ut adulterinum abdicavimus.

d. Ita edit. ac multi mss. Alii tamen nec ipsi pauci, *fides odoribus grata, sapientia* &c.

æternam,

æternam, signati sunt ad imaginem & similitudinem Christi, qui est imago invisibilis Dei. Sicut ergo Deus verax est, & tu signa in tuo sensu & opere veritatem; ut os tuum non loquatur mendacium, manus tua non operetur opera hominum, quæ sunt fallacis istius mundi, sed illa quæ Dei sunt; ut pauperibus largiatur, debiles sublevet, mortuos honoret tumuli sepulturâ. His operibus caritas quæritur, ut nemo possit à Christo vel periculo mortis avelli. Unde ille ait: *Quis nos separabit à Christo? Tribulatio, an angustia.... an persecutio?* Et infra: *Confido enim quia neque mors, neque vita, neque Angeli.* (Rom. 8. 35. Ibidem. 38.)

29. Ea specie etiam zelus durus est caritatis, & alæ ejus, alæ ignis. Habet alas sicut columba; sunt enim pennæ columbæ deargentatæ, quibus evolat qui diligit, dicens: *Ecce elongavi fugiens, & mansi in solitudine:* (Psal. 54. 8.) sed alæ caritatis, alæ ignis, quibus dilectionis inflammat ardorem. Hoc vapore ferventes fecit Dominus Angelos suos spiritus, & ministros suos ignem urentem, sed non exurentem. Legimus & alam templi, supra quam diabolus tentans fecit adscendere Salvatorem, (Matth. 4. 5.) quæ erat in templi culmine. Sunt ergo [a] fastigia pinnæ, sunt culmina caritatis, quæ vaporem gratiæ pectoribus humanis adolere consueverunt; ut multa aqua extinguere atque excludere non queat caritatem, & flumina eam sæcularium tempestatum nulla concludant.

30. Cùm ergo tanta Ecclesiæ gratia, tanta nos præmia devotionis invitent, præveniamus orientem solem, occurramus ad ejus ortus, antequam dicat: *Ecce adsum.* (Esai. 58. 9.) Vult se præveniri Sol justitiæ, & ut præveniatur, exspectat. Audi quemadmodum exspectet, & cupiat præveniri: *Dicit Angelo Pergami Ecclesiæ.... Age pœnitentiam: ceterum veniam tibi citò. Dicit Angelo Laodiceæ.... Æmulare ergo, & pœnitentiam age: Ecce sto ad januam, & pulso; & si quis audierit vocem meam, & aperuerit januam, intrabo ad eum.* (Apoc. 2. 12. & 16. Apoc. 3. 14. 19 & 20.) Poterat intrare: denique nec resurgentem eum cum corpore ulla (Johan. 20. 19.) clausarum valvarum repagula retinere potuerunt, subito se apostolicis penetralibus improvisus infudit: sed studia devotionis tuæ desiderat experiri; apostolos jam probatos habebat. Aut fortè, in persecutione prævenit: ubi tranquillitas est, præveniri cupit. Præveni certe hunc quem vides solem. *Surge qui dormis, & exsurge à mortuis; ut illucescat tibi Christus.* (Ephes. 5. 14.) Si hunc solem prævenéris antequam iste surgat, adspicies Christum illuminantem. Ipse prius in tui cordis illucescit arcano: ipse tibi dicenti: *De nocte vigilat ad te spiritus meus,* (Esai. 26. 9.) matutinum lumen temporibus faciet splendere nocturnis, si mediteris verba Dei. Dum enim meditaris, lux est: & videns lucem non temporis sed gratiæ, dices quia *Lux præcepta tua.* (Ibidem.) Cum autem te meditantem verba divina dies invenerit, & tam gratum opus orandi, atque psallendi delectaverit tuam mentem, iterum dices ad dominum Jesum: *Exitus matutinos, & vespere delectabis.* (Psal. 64. 9.)

31. An vero Moyse magistro [b] usus populus Judæorum, quotidie in sermonibus suis, qui ad hoc munus electi sunt, noctibus ac diebus sine ulla cessatione recenset scripturas divinas: (Exod. 18. 14 & seq.) & si quid aliud seniorem interrogaveris, nescit nisi scripturæ divinæ seriem resultare. Vacat illic sermo de sæculo, sola illic Scriptura contexitur, singulorum sibi per vices ora succedunt, ne quando sacer ille sonus mandatorum cælestium ferietur: & tu Christiane, dormis, cui magister est Christus, & non vereris ne de te dicatur: Populus iste nec labiis me honorat? Judæus vel labiis, tu vero nec labiis. Si illius qui vel labiis honorat, cor longe est à Deo: quomodo potest cor tuum prope esse, qui etiam labiis non honoras? Quamdiu te somnus, quamdiu te sæcularia tenent, quamdiu sollicitudines istius vitæ, quamdiu terrena?

32. Divide saltem Deo & sæculo tempora tua: vel quando non potes agere in publico quæ sunt istius mundi, & tenebræ prohibent noctis, Deo vacato, indulge orationibus; & ne obdormiscas, psallito: somnum tuum bona fraude fraudato. Mane festina, & ad Ecclesiam defer primitias pii voti: & postea si vocat sæcularis necessitas, non excluderis dicere: *Prævenerunt oculi mei mane, meditari verba tua:* securus procedes ad tuos actus. Quam jucundum inchoare ab hymnis & canticis, à [c] beatitudinibus quas in Evangelio legis? (Matth. 5.) Quam prosperum ut te sermo Christi benedicat, & dum recantas Domini benedictiones, studium alicujus virtutis adsumas; ut etiam in te benedictionis divinæ meritum recognoscas.

33. Sequitur versus quintus: *Vocem meam exaudi secundum misericordiam tuam, Domine: & secundùm judicium tuum vivifica me.* (ỷ. 149.) Semper homo, etiamsi sanctus, & justus sit, debet orare; ut exaudiat eum Dominus secundum misericordiam suam, non secundum merita virtutis alicujus; quia rara virtus, multa peccata: & secundùm judicium suum, ut infirmis opem ferat. Et maxime hoc debemus orare cùm aliquibus urgemur adversis. Vnde non otiose à sancto David præmissa est divinæ misericordiæ postulatio.

34. Sequitur enim: *Appropinquaverunt persequentes me inique: à lege autem tua elongaverunt.* (ỷ. 150.) Græcus sic posuit: *Appropinquaverunt persequentes me iniquitate,* hoc est, qui cum iniquitate me persequebantur. Quanto magis mihi appropinquaverunt, tanto amplius se à lege tua separaverunt; quoniam qui fratrem suum persequitur, à lege secernitur. Lex enim dicit: *Diliges dominum Deum tuum.... diliges proximum tuum.* (Deut. 6. 5.) Non ergo oderim fratrem, ne dicatur mihi: *Si fratrem tuum* (1. Johan. 4. 20.)

a. Omnes edit. & pauci mss. *fastigia pietatis.* Alii non multo plures, *fastigia pia.* Reliqui denique, *fastigia pinna.* Optima lectio, cum referatur ad illud supra positum, *legimus & alam templi* quam partem *pinnaculum* vocat Vulgata versio.

b. Sic omnes mss. Edit. autem, *usus est populus Judæorum quotidie in sermonibus suis, à mane usque ad vesperam judicium Dei aperiendo. Quod videns cognatus ejus esse intolerabile, consilium dedit negotii consummandi, partito cum aliis onere, qui ad hoc munus electi sunt.* Merum glossema.

c. *Beatitudines*, seu *benedictiones* vocat Ambrosius priorem imprimis partem sermonis illius quem Christus ad discipulos suos in monte habuit; immo & aliquando totam illam divinissimam concionem, ut ex ejus in Lucam præfat. observare est. Illas autem beatitudines iis etiam diebus quibus Christiani sæcularibus vacabant negotiis, in prima Ecclesiæ synaxi recantari consuevisse, ut inde stimularentur ad exercenda misericordiæ opera, ex hoc loco non male conjicere nobis videmur. Et forte peculiaris ea fuerit Ecclesiæ Mediol. consuetudo; in aliis siquidem bene multis hanc matutinam Christianorum congregationem legimus: sed an ibi Evangelicæ beatitudines tam sæpe recitarentur, nullum uspiam deprehendimus vestigium. Cæterum quod addit Ambrosius, *ut te sermo Christi benedicat*, eo sensu dicitur, quo in Luc. 6, de Christo eum sermonem incipiente: *Et benedictionem de thesauro divinitatis promturus* &c.

non diligis, quem vides: quomodo potet Deum dilige- A
re, quem non vides? Nescis fratrem tuum mercem
esse sanguinis Christi? Mercem ergo non diligis
Christi, si fratrem non diligis.
35. Ergo persecutor mihi appropinquat, ut no-
ceat: sed is se à lege disterminat; quæ enim por-
tio justitiæ cum iniquitate? Qui autem à lege Dei
se separat, separat se ab æterna vita; lex enim
Levit. 18. 5. vita est. Denique ostendens Propheta legem Dei,
ait: Ecce ista est vita, quoniam qui facit quæ le-
gis suot, vivet in eis: quod legi convenit utrique B
spiritali. Et fortasse qui mihi appropinquat, ut
noceat mihi, dum separatur à lege, separatur à
Christo, quia Christus est vita. Ego autem si
adhæream Christo, nec mihi appropinquat, quia
etiamsi curporis mei habeat potestatem, animæ
tamen meæ oocere non poterit. Denique perse-
cutores martyrum, quam longe ab eorum meri-
tis separati sunt!
36. Sed forte dicas: Quomodo sancti adhærent
℣. 151. Deo? Et ideo sequitur: *Prope es tu, Domine, & om-* C
nia præcepta tua veritas. Prope est Dominus om-
nibus, qui ubique adest: nec fugere eum possu-
mus, si offendimus: nec fallere, si delinquimus:
nec amittimus, si colamus. Spectat omnia Deus,
omnia videt, adsistit figulis, dicens: *Deus appropin-*
Hier. 23. 23. *quans ego sum.* Et quomodo potest deesse alicubi
Sap. 1. 7. Deus, cùm de Spiritu Dei legeris: *Spiritus Domi-*
ni replevit orbem terrarum? Quia ubi Domini Spi-
Hier. 23. 24. ritus, ibi Dominus Deus. *Cælum & terram ego com-*
pleo, dicit Dominus. Ubi igitur deficit qui implet D
omnia? Aut quomodo de plenitudine ejus nos om-
nes accepimus, nisi omnibus appropinquet?
37. Denique David sciens illum ubique esse, &
Psal. 138. 7. 8. 9. & 10. implere cælum, & terram, & maria, ait: *Quo ibo à*
Spiritu tuo, & quo à facie tua fugiam? Si adscendero
in cælum, tu ibi es: si descendero in infernum, ades:
si sumsero pennas meas ante lucem, & habitem in
novissimo maris; etenim ibi manus tua deducet me,
& tenebit me dextera tua. Quam citò significavit
ubique Deum esse, [a] & ubi est Deus, ibi spiritum E
ejus esse præsentem, & ubicumque est Dei spiri-
tus, ibi Deum esse. Quo loco iodividuæ copula
Trinitatis expressa est. Siquidem hæc per os Pro-
phetæ locutus est Dei Filius, in persona hominis
locutus, qui per incarnationem descendit in ter-
ras, per resurrectionem adscendit in cælum, per
corporis mortem penetravit infernum, ut solve-
ret alligatos. Aut si ad Prophetam referas, ad-
vertis expressum quod ubique manus & dextera
Dei Christus adsistat, ubi Pater Deus, & sanctus F
Dei Spiritus.
38. An cùm de sole dubitare nequeamus, quod
procedente die toto orbe radios diffundat suos,
& omnibus lumen infundat, quem etiam illi qui
videre non possunt, sentiunt tamen aeris ipsius
fotu esse præsentem? Ubi enim deest calor illius?
Quo radii ejus non perveniunt, cùm discussis
noctis, aut nubium tenebris, illuminat terras? In
cælo fulget, in mari rutilat, servet in terris. De
sole ergo non dubitas, quod ubique resplendeat:
de Deo dubitas, quod ubique fulgeat spleodor
gloriæ ejus, & imago substantiæ? Quid non pe-
netret Verbum Dei, splendor æternus, qui etiam
occulta mentis illuminat, quæ non potest iste sol
penetrare; Verbum enim Dei gladius spiritalis
est, usque ad divisiones animæ, atque artuum,
medullarumque perveniens. De quo dicit Si-
meon justus ad Mariam: *Et tuam ipsius animam* Luc. 2. 35.
pertransibit gladius; ut revelentur multorum cordium
cogitationes.
39. Penetrat ergo animam, & quasi candor æter-
næ lucis illustrat. Sed quamvis diffuse per omnes,
& in omnes, & supra omnes potestates sit; quia
omnibus ortus ex Virgine est, & bonis & malis
(sicut & solem suum oriri jubet super bonos &
malos) illum tamen fovet qui appropinquat sibi.
Sicut enim à se fulgorem solis excludit, qui fenes-
tras domus suæ clauserit, locumque tenebrosum
in quo diversetur, elegerit: ita qui se averterit à
sole justitiæ, non potest splendorem ejus adspice-
re: io tenebris ambulat, & in omnium luce ipse
sibi causa est cæcitatis. Tuas igitur illi aperi fenes-
tras; ut tota domus tua veri fulgore solis illuceat:
aperi oculos tuos, ut videas orientem tibi solem
justitiæ. Sed cave ne eos ulla stipulæ festuca per-
turbet. Si quid sordis in oculo fuerit mentis tuæ,
non poteris intueri: si quid ægritudinis, plus gra-
vabit; confusam oculorum aciem lux ferit, majo-
remque dolorem excitat. Sit ergo simplex oculus
tuus; ne incipiat totum corpus tuum esse tene-
brosum, & vacillet in lumine, sicut sunt cæcorum
vestigia.
40. Numquid si quis ostia domus suæ claudat,
solis est culpa quòd non illuminet domum ejus?
Ergo si quis peccatorum suorum repagulis ob-
serandam mentem propriam judicaverit, & Ver-
bi à se splendorem stultus avertat, ac sibi inferat
insipientiæ cæcitatem; causari poterit quod sol
justitiæ noluerit intrare, aut infirmitatem luminis
cælestis arguere? Pulsat januam tuam Dei Ver-
bum. *Si quis .... mihi aperuerit*, inquit, *intrabo.* Si Apoc. 3. 20.
quis ergo non aperuerit, numquid nun ingre-
dientis, & non magis non aperientis est culpa?
Nihil quidem Deo est obseratum, nihil clausum
æterno lumini: sed portas malitiæ dedignatur
aperire, conclavia non vult penetrare nequitiæ.
41. An vero cùm animæ nostræ vigor putrem
corporis refugiat portionem, quod ejus gratiam
corrupti actus sentire non possint; Deus corruptæ
animæ membra quædam dignatur habitare? Ani-
mæ tamen vigor per corpus omne diffunditur,
sive manus, sive pes, sive digitus particeps sensus
est: Dei potest alicubi deesse sapientia, alicubi
ejus deesse majestas? Sane fugientes non retinet,
non cogit invitos: sed neque fastidit appropin-
quantes: & illius quidem virtus, illius Verbum
Deus omnibus prope est: *In ipso* enim *constant* Coloss. 1. 17. & 18.
omnia, & ipse est caput corporis Ecclesiæ, in quo omnis Coloss. 2. 9.
inhabitat [b] *plenitudo.* Sed plerosque ab eo peccata
secernunt, de quibus dictum est: *Ecce qui elongant* Psal. 72. 27.
se à te, peribunt. Unde sanctus Propheta ait: *Mihi* Ibidem. 28.
autem adhærere Deo bonum est. Et Apostolus osten-
dens non esse longe Deum ab unoquoque nos-
trum: *In ipso*, inquit, *vivimus, & movemur, & su-* Act. 17. 27. & 28.
mus. Vitalem etenim omnibus gratiam subminis-

a. Omnes edit. *& ubi est Dei spiritus, ibi Deum esse, & ubi est Deus, ibi spiritum Dei esse præsentem.* Mss. aliquot non minus præpostere: sed alii plures ac potiores, ut in textu.

b. Omnes edit. *plenitudo divinitatis.* Sed vox, *divinitatis*, ab omnibus mss. abest, nec magnopere videtur ambrosiano sensui necessaria.

trans, omnibus præsto est munere bonitatis suæ: A
sed propior est illis qui contrito sunt corde.

42. Quod vetus quoque per ænigmata historia docet. Moyses in montis Sinai supercilio erat, & solus erat: populus in valle, in imo montis: presbyteri in parte montis supra merita plebis, sed plurimo intervallo à Moysi meritis separati. Non omnes in vertice, neque in imo omnes, sed populus: Moyses solus in vertice Sina montis, qui latina interpretatione dicitur, *tentatio*. Et tu si supra tentationes adscenderis, & contrito corde B detuleris precem, Deo proximus eris: si mundo corde fueris, & tu Deum videbis; *Beati enim mundo corde; quia ipsi Deum videbunt.*

Exod. 19. 20. & seq.

Matth. 5. 8.

43. Qui ergo Deo proximus est, dicit: *Prope es, Domine, & omnia præcepta tua veritas.* Judæus hoc non potest dicere, qui non recipit dominum Jesum; separavit enim se, nec in veritatem, sed in umbram credit. Quomodo dicit: *Præcepta tua veritas;* cùm gratia & veritas per Jesum Christum facta sit; cùm eum non agnoscat, qui veritate C & plenitudine circumcisionis suæ totum mundum redemit?

℣. 152.

44. Octavus versus est: *Initio cognovi de testimoniis tuis; quia in æternum fundasti ea.* De testimoniis, inquit, tuis ab initio cognitionem & fidem adsumsi, quod in æternum fundata sunt; testimonium enim fidele est, & præstat parvulis sapientiam. Si cognovissent Adam & Eva quod quasi parvulis data essent cautiora præcepta; ne usurparent sibi scientiam boni & mali, quam D recto discrimine definire non possent, paradisi incolatum in perpetuum vindicare potuissent. Si considerent homines quia sanguis hominis ad Deum clamat, manus proprias à nece hominis abstinebunt. Si custodiant præcepta quæ dedit Dominus coram cælo & terra [a] testibus, dicens: *Audi cælum, & auribus percipe terra:* sciences quia quidquid flagitii commiserint, adversus legem Domini fecisse, Angelorum, & Potestatum, sanctorum quoque hominum testimoniis arguan- E tur; supra hæc testimonia fundamentum sibi constituent, quia æterna sunt atque perpetua. Et nos ergo opus nostrum ædificemus supra fundamentum testimoniorum cælestium, ut non ardeat sicut lignum aut stipula: sed sicut aurum probetur; ut æterno maneat nixum fundamine.

Esai 1. 2.

SERMO VIGESIMUS.

ר Res.

1. Incipit littera vigesima *Res*, quæ latina interpretatione *caput* dicitur, vel *primatus*. Caput est, ut formam generis humani considerenius, quod fovet membra omnia, & dirigit atque implet sensibus. *Sensus* enim *sapientis in capite ejus*. Inde ductus venarum, meatusque spiritus, sanguinis vires in totius partes corporis derivantur. Lustrat omnia, ornat omnia. Sublato capite, corpus sine nomine est, non agnoscitur, nec ulla superest usura vivendi. Propterea qui in aliquo

Eccl. 2. 14.

damnantur crimine, eo quod ornamentum est totius corporis, [*] capite abdicantur: & quia turpi vel scelesto reatu belluinæ fœditatis illuviem, vel bestialis immanitatis horrorem commisisse detecti sunt, tamquam ii qui proposito humanæ moderationis exciderint, formam quoque humanæ conditionis jubentur exuere. Reciso enim capite, reliqui corporis truncus bestiarum corpori comparatur, & sapientiæ arce fraudatur; quia sapientiæ non potuit tenere rationem. Sepelitur igitur sine decore suo corpus; in capite etenim vigor vitæ, in capite est gratia venustatis.

2. Fertur coluber, cùm urgetur periculo, caput semper abscondere, & in orbem se colligens, objecta reliqui parte corporis, hoc solum tueri; [b] quod illæsa feratur membra cetera, salvo capitis vigore, reparare. Hoc & tu moraliter caput serva, hoc servato & mystice. Mysticum caput Christus est; quia *Omnia in ipso constant, & ipse est caput corporis Ecclesiæ.* Hoc caput qui amiserit, vivendi usum habere non poterit. Hoc solo distamus à bestiis, ad imaginem Dei & similitudinem virtutum vigore formati. Fides nos ab irrationabilium pecudum comparatione secernit. Hoc caput humani servate serpentes; etiamsi omnia membra cædantur, totum uratur corpus incendiis, mergatur profundo, eviscerетur à bestiis, hoc tamen capite custodito, vita integra, salus tuta est; nemo enim potest perire, cui non sublatus est Christus.

Coloss. 1. 17. & 18.

3. Est & caput summa studii atque operis nostri, summa negotii, summa spei, summa virtutum. Omnis autem summa est studii nostri, ut simus humiles, veritatem sequamur, *quam non videt extollens se, frustra inflatus mente carnis suæ, & non tenens caput.* Quod sit hoc caput evidenter expressit dicens: *Ex quo omne corpus per compaginationes & colligationes subministratum & copulatum crescit in incrementum Dei.* Et in Esaiæ libro dicit Dominus per Prophetam: *Auferam à Judæa caput & caudam, initium & finem.* Hoc caput Judæa quod tenebat amisit, quæ Jesum dominum non recepit. Ubi fides est, & initium, & finem habemus. Ubi perfidia, nec initium nec finis est. Ecclesia principium habet, quæ Christum habet; Christus enim Ecclesiæ principium est, primogenitus ex mortuis. Habet & finem; quia ipse est primus & novissimus. Ipse est finis Legis ad justitiam omni credenti. Synagoga nec initium nec finem habet; quia nec in principio invenit quod sequatur, nec F in fine quod speret. Inflatus ergo caput non tenet, hoc est, illam Christi humilitatem qua descendit usque ad crucem, descendit usque ad inferos. Ideo Judæus non credidit; quia contemsit dicentem: *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde.* Hæc humilitas virtutum omnium caput est, quæ totum velut quoddam nostrorum actuum fovet corpus.

Coloss. 2. 18 & 19.

Ibidem. 19.

Esai 3. 14.

Matth. 11. 29.

4. Quamvis infirmus aliquis sit, pauper, ignobilis; tamen si non se extollat & præferat, ipsa se humilitate commendat. Sit aliquis prædives &

a Rom. edit. [illegible] (unde & ait Propheta *Audi cælum* ... *terra*.) Verum non [illegible], apparet cui bono ea mutatio inducta sit, cùm Deum in Propheta locutum quivis intelligat.

*. Alia [illegible] etiam præter capitis pœnam extrema supplicia, ut ve[illegible] fect[illegible], vel eculeus, bestiæ, laquens: verum [illegible] quis hic illam [illegible] V[illegible] sanctus commemoraret, vel quia in seni suam magis [illegible], et forte quia ad temporis alias erat frequentior, vel tandem quia non solum mortis, sed & exsilii ac servitutis pœna, capitalis nomine censentur. Vide Brisson de Verb. signif. lib. 3. ad voces, *Capitalia crimina*.

b Mss aliquot, ac vet. edit. *quod illæsa feratur* ... *reparare*. Rom. sola, *quod læsa ferantur* ... *reparare*. Alii mss majori numero, & meliori nota, ut in textu. Confer autem hunc locum cum Enar. in Psal. 37. num. 19.

nobilis, idem si nobilitatem generis & divitias suas jactet, insolentiâ sui vilis est. Sit aliquis facundus & fortis, qui tumore facundiæ ac virtutis elatus plurimum sibi arroget: nonne ei propter verecundiam, & insipiens plerumque & invalidus antefertur? Denique Pharisæus in Evangelio [Luc. 18. 10 & seq.] a cùm abstemius & parcus esset alieni, liberalis sui, non refugus jejunii, ut ipse dicebat; tamen propter jactantiam, etiam illa quæ habere poterat, amisit. Nihil ei tot genera virtutum uno vitio decolorata prodesse potuerunt. Publicanus qui nihil enumerare poterat quod posset probari; propter humilitatem tamen justificatus magis, quam ille Pharisæus descendit è templo, secundùm quod scriptum est in Propheta: *Quia humiles spiritu salvabit.* [Psal. 33. 19.]

5. Hoc autem esse caput quod hæc littera exprimat, evidenter etiam in Hieremiæ Threnis docemur. Nam prælata hac littera ait Propheta: *Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus..... sub umbra ejus in gentibus vivemus.* [Thren. 4. 20.] Hoc ergo caput vere est, quod omnium caput est.

6. Diximus de capite, dicamus & de primatu, quod licet sermone distet ac littera; sensu tamen in eamdem concurrit intelligentiam. [Gen. 25. 33.] Primatus enim legimus in veteri Testamento, quos in primogenitis Esau fratri suo cessit; & ideo vocatum est nomen ejus Edom, hoc est, terrenus & callidus. Isti sunt autem fratres, de quibus rogatus est Dominus ab Isaac patre eorum; ut daret ei suæ posteritatis hæredes de Rebecca uxore sua, quæ per viginti annos nullum dederat generationis insigne. Exaudivit eum, & concepit Rebecca, & rogavit Dominum, b cùm jactare se parvuli viderentur in utero ejus, & responsum accepit: *Duæ gentes in utero tuo sunt, & duo populi ab utero tuo separabuntur, & populus populum superabit, & major serviet minori.* [Ibidem. 23.] Nonne apertum est mysterium, duos significari populos, hoc est, populum Judæorum seniorem, & Christianum populum juniorem, qui propter coctutam lentis primatus fratris accepit senioris? Quo indicio evidenter exprimitur quod populus senior ille terrenus propter intemperantiam gulæ, primatus quos habuit, amisit: populus autem Ecclesiæ per sobrietatem & continentiam, primatus quos ordine non habebat ætatis, & concessione fraterna, & pio furto paternæ benedictionis eripuit. Quid est igitur quod populus rapuit Christianus, nisi Dominum Jesum? A diebus enim Johannis Baptistæ regnum cælorum cogitur, & cogentes diripiunt illud, sicut ipse Dominus declaravit. [Matth. 11. 12.] Bona fraus, quæ vitam furatur æternam. Sed quoniam satis dictum de litteræ hujus interpretationibus arbitramur, consideremus ea quæ huic litteræ Propheta subjecit.

7. [ꝟ. 153.] Primus itaque versus est: *Vide humilitatem meam, & erue me; quoniam legem tuam non sum oblitus.* Fortasse dicat aliquis: Gloriatur de se Propheta. Et si gloriatur, gloriatur in infirmitatibus suis, in quibus & Apostolus gloriatur, dicens: *Gloriabor in infirmitatibus meis.* [2. Cor. 12. 5.] Alius in divitiis, alius in titulis nobilitatis ac prosapiæ suæ, alius in administrationibus & honoribus gloriatur: justus in humilitate gloriatur; bona enim gloria, Christo esse subjectum. Ut scias autem quia jactare non se cupiat, sed Domini in se gratiam provocare, alibi idem Propheta ait: *Vide humilitatem meam, & laborem meum.* Ergo quasi is qui humiliaverit cor suum, quasi is qui plurimum laboraverit, ibi sibi dimitti peccata desiderat, hîc erui se precatur.

8. Constitue aliquem sacerdotem pro ministri salute sollicitum, quem probatum advertat Deo: aliquem patrem pro filio in ægritudine constituto gravi: aliquam feminam vel pro filio, vel pro viro mœstam, orationibus incubantem, fondentem uberes lacrymas noctibus ac diebus, humiliantem se ac sternentem solo, multiplicantem jejunia, & quod his gravius est, mentis atque animi dolore confectam, morbi ac periculi dilatione torpentem dicere ad Dominum: *Vide humilitatem meam, & erue me.*

9. Considera etiam quia spiritali quodam oleo cælestium præceptorum ungit nos atque exercet quotidie scriptura divina, & Dominus noster plurimos ad subeunda certamina gestiens provocare, diversa posuit præmia coronarum. Considera, inquam, Christi athletam innumeris contentionibus fatigatum, ac prope jam lassatis viribus resistentem, periculi mole turbatum; cùm videat sibi non solum adversus carnem & sanguinem, sed etiam adversus spiritales nequitias, quæ sunt in cælestibus, esse luctamen, dicere: *Vide humilitatem meam, & erue me; quoniam legem tuam non sum oblitus;* non enim potuit oblivisci, qui secundum ejus præcepta certavit.

10. Contuere etiam aliquem in martyrio constitutum, frequentibus afflictum suppliciis, retrusum in tenebras, gravi fractum pondere catenarum, nervis crura distentum, evisceratum equuleo, exaratum ungulis, adustum candentibus laminis, perseverantis fidei virum, sed jam tædiantis animi quod diutius differatur sacræ mortis corona, dicentem: *Vide humilitatem meam, & erue me; quoniam legem tuam non sum oblitus.* Non solum enim in studiis atque propositis, sed etiam in tentationibus humilitatem dici posse, testimoniis Scripturarum docemur. Siquidem lectum est: *Homines acceptabiles in fornace humilitatis;* [Eccli. 2. 5.] ταπεινώσεως enim græcus dixit, quod est, *humilitatis.* Hoc ideo posui quia plurimi habent latini, *in fornace afflictionis.* Latinus discernit, græcus non separat: ταπείνωσις & humilitas virtutis dicitur, & humilitas afflictionis. Nihil impedit si latinus separat; non enim græcus ex latino transtulit, sed latinus ex græco.

11. Denique & Hebræi quamdiu in Ægypto erant, in fornace erant ferrea, hoc est, in fornace tentationis, in fornace afflictionis, cùm duris affligerentur imperiis. Unde & scriptum est: *Quia eduxit eos Deus de fornace ferrea, ex Ægypto.* [Hier. 11. 4.] Fornax erat ferrea; quia nullius adhuc in Ægypto opera virtutum plena lucebant, nullius aurum illic

a Era. & seq. edit. *cùm abstinens* Am. & mss. *cùm abstemius.* Non male, sæpe enim *abstemius* idem simpliciter sonat, atque abstinens, ut patet ex illo Horatii:

Si forte in medio positorum abstemius herbis
Vivis & urtica.

Unde nobis valde suspecta est illa Varronis originatio, qua dicitur *abstemius*, fieri ab *abstinentia temeti*, id est, vini, præsertim cum inveniatur apud probatos auctores, *vini abstemius*.

b Era. & seq. edit. *cum luctari inter se.* Am. & pauci mss. *cùm luctari se.* Alii magno numero, *cùm jactare se.*

fuerat comprobatum, nullius plumbum iniquitatis exustum. Dura fornax, fornax mortis perpetuæ: quam fornaeem nullus poterat evadere, quæ omnes consumeret, in qua solus dolor esset *Dan. 3. 51.* & luctus. At vero fornax in qua Ananias, Azarias, Misael hymnum Domino eanebant, fornax aurea illa, non ferrea: per quam toto orbe sapientia fide devotionis illuxit. Erat quidem etiam hæc fornax in Babylonia, ubi aurum non erat *Ephes. 4. 8.* spiritale, nisi fortè captivum; *Captivam* enim *Dominus duxit captivitatem*. Hoc erat aurum in Dei sanctis, qui captivi erant apud Babylonios corpore: spiritu autem liberi apud Deum, soluti vinculis captivitatis humanæ, jugo gratiæ spiritalis innexi. Et fortasse eadem fornax ferrea fragilibus est, aurea perseverantibus.

12. Omnes oportet per ignem probari, quicumque ad paradisum redire desiderant; non enim *Gen. 3. 24.* otiose scriptum est, quod ejectis Adam & Eva de paradisi sede, posuit Deus in exitu paradisi gladium igneum versatilem. Omnes oportet transire per flammas, sive ille Johannes Evangelista sit, quem ita dilexit Dominus, ut de eo diceret ad *Johan. 21. 22.* Petrum: *Sic eum volo manere.... quid ad te? Tu me sequere* De morte ejus aliqui dubitaverunt, de transitu per ignem dubitare non possumus; quia in paradiso est, nec separatur à Christo. Sive ille sit Petrus, qui claves accepit regni cælorum, qui *Psal. 65. 12.* supra mare ambulavit, oportet ut dicat: *Transivimus per ignem & aquam, & induxisti nos in refrigerium*. Sed Johanni cito versabitur igneus gladius; quia non invenitur in eo iniquitas quem dilexit æquitas. Si quid in eo vitii humani fuit, *Cant 8. 6.* caritas divina decoxit; *Alæ* enim *ejus sicut alæ ignis*.

13. Qui habuerit hîc caritatis ignem, illic ignem gladii timere non poterit. Ipsi Petro qui toties *Luc 17. 7.* mortem suam pro Christo obtulit, dicet: *Transi, recumbe*. Sed ille dicet: Igne nos examinavit, sicut igne examinatur argentum; etenim in quo aqua multa excludere non potuit caritatem, quomodo eum ignis excludet? Sed ille examinabitur ut argentum, ego examinabor ut plumbum: donec plumbum tabescat, ardebo. Si nihil argenti in me inventum fuerit, heu me! in ultima inferni detrudar, aut ut stipula totus exurar. Si quid inventum in me fuerit auri vel argenti, non per meos actus; sed per misericordiam & gratiam Christi, per ministerium sacerdotii, dicam for- *Psal. 24. 3.* tasse ego: *Etenim qui sperant in te, non confundentur*.

14. Illo igitur igneo gladio iniquitas exuretur, quæ sedet super talentum plumbeum. Ideo unus ignem illum sentire non potuit, qui est justitia Dei Christus, quia peccatum non fecit; nihil enim ignis in eo quod exurere posset, invenit. Denique soli elevatæ sunt portæ æternales, ut introiret rex gloriæ, non reus causæ. Et hîc quidem mortem caro illius gustavit; neque enim aliter posset resurgere. Quod legi, præsumo: quod non legi, veneratus scientibus derelinquo: unum confitens, quia quidquid caro illa subiit, ideo subiit; ut viam ceteris vel triumphandi per martyrii passionem, vel transeundi in paradisum suis vestigiis informaret. Nemo ergo sibi arroget, nemo de meritis, nemo de potestate se jactet: sed omnes A speremus per dominum Jesum misericordiam invenire; quoniam omnes ante tribunal ejus stabimus. De illo veniam, de illo indulgentiam postulabo; quæ enim spes alia peccatoribus?

15. Et qui se hîc aurum putat, babet plumbum: & qui putat se granum tritici, habet stipulam quæ possit exuri. Sed hîc sibi multi aurum videntur. Non illis invideo: sed tamen aurum examinabitur, uretur ut possit probari. Sic enim scriptum est: *Sicut aurum in conflatorio probabo illos.* *Zach. 13. 9.* B Ergo advertant, quia examinabuntur omnes. Multi ergo qui se aurum putant, & ipsi bumilitatem sequantur; ut vitia sua decoquant. Sed hîc inanis jactantia est; ideo multis qui se massas putant auri, dicit sapientior auri massa: Omnes nos fornax probabit. Ergo quia examinandi sumus, sic nos agamus; ut judicio probari mereamur divino. Teneamus hîc positi humilitatem; ut cùm unusquisque nostrum venerit ad judicium Dei, ad illos ignes quos transituri sumus, dicat: C *Vide humilitatem meam, & erue me*; nam si superbus fuerit, si arrogans, si contumax, non poterit hoc dicere. Nemo autem dicet: Vide superbiam meam: sed, *Vide humilitatem meam*; ut ejus gratiâ erui ab illo igne mereatur.

16. Est ergo humilitas laboris & fatigationis: est & humilitas virtutis atque propositi, quam in secundis & prosperis, & in otio positus tenet justus. Nullo licet fractus labore, nullius certaminis dubiis eventu, bumilem omnibus affectum D exhibet, nec sua extollere studet: sed magis minuere operis sui pretium, & meriti sui gratiam. Audi justum humiliantem se: *Ego sum*, inquit, *minimus apostolorum*. *1 Cor. 15. 9.* Ille vas electionis divinæ, ille gentium doctor minimum esse se dicit, indignum ejus officii nomine, quod suis operibus præferebat; nihilque sibi arrogat, sed totum gratiæ Dei deputat. Hoc utique decet justum.

17. Hac humilitate Abraham pater fidei nuncupatus est: qui cùm divino participaretur allo- *Gen. 18. 27.* E quio, terram se esse dicebat, & limum. Ipse quoque Dominus ait: *Ego autem sum vermis, & non* *Psal. 21. 7.* *homo: opprobrium hominum, & abjectio plebis*, cùm de sui corporis passione loqueretur: qui non quæ sua sunt quæsivit, sed quæ aliorum. Cujus nos imitatores vult fieri Apostolus, atque hortatur dicens: *Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo* *Philip 2. 5. 6. & 7.* *Jesu: qui cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semet ipsum exinanivit formam servi accipiens*. Nec nos igitur nobi- F litatem generis, nec divitias requiramus, si volumus Christum sequi. Exinanivit se, cùm esset in Dei forma: cùm dives esset, pauper factus est. Noli & tu contemnere plebeium, quia nobilis es: noli despicere servum, quia potens es: noli pauperem fastidire, quia dives es. Numquid nobilior, numquid potentior, numquid ditior, Christo es? Ille pro te suscepit illa, quæ tu despicis. Ille pro te humiliavit se usque ad mortem, & mortem crucis; ut tuæ lapsum aboleret superbiæ; ut quod per unius Adæ inobedientiam perdideramus, per nnius domini Jesu obedientiam reciperemus: *Propter quod Deus*, inquit, *illum exaltavit, & dedit illi nomen quod est super omne nomen;* *Ibidem. 9. 10. & 11.* *ut in nomine Jesu omne genu flectatur..... quoniam dominus Jesus in gloria est Dei Patris.*

18. Considera, ô homo, quid legas. Non labo- A
ravit Apostolus potentiam Christi probare: sed
obedientiam prædicare: sed demonstrare quan-
ta sit humilitatis gratia, quantus ejus profectus.
Si simplicibus accipias auribus, & Christum exal-
tavit. Sed Christus non quæ sua, sed quæ tua
a erant, illa humilitate quærebat. [a] Accipe ergo
argutis auribus: moraliter, tibi profuit; mystice,
tuam redemit salutem. Quomodo vis intelligi
salus est tua. Si putas quod Christo profuit hu-
militas sua; cui ergo non proderit? Si illum exal- B
tavit; quem non augebit? Factus est minister
omnium Dominus, & auctor omnium vapulavit,
pedes lavit, crucifixus est, mortuus est. Sed in his
omnibus detrimentum nullum video divinitatis
ejus, profectum operationis agnosco. Qui nihil
habebat, quod ad potestatem suam adderet, ha-
buit quod ad cultum suæ majestatis adjungeret.
Audeo dicere: operationis suæ munus amiserat,
nisi id humilitas recepisset. Itaque nos quidem
redemit, sed etiam sibi adquisivit. Nihil ergo hu- C
militas affert dispendii. Ille qui se exinanivit, ple-
nus est. Ille qui non rapinam arbitratus est esse se
æqualem Deo, formam servi accipiens, in gloria
est Dei Patris. Suscepi quem nesciebam, agnovi
quem non cognoscebam, confiteor quem nega-
bam. Ipsi genu corporis flecto, ipsi genu mentis
inflecto, ipsum adoro, quem ante fugiebam.

19. Gratias tibi agimus, domine Jesu, quod
creasti nos, sed creatos feris, bestiis, mutis ani-
mantibus præfecisti. Majora sunt visitationis tuæ D
munera. Visitatos [a] majestatis tuæ consortiis ho-
Psal. 21. 23. norasti, dicens: *Narrabo nomen tuum fratribus meis;*
suscepto enim corpore frater es factus, nec Do-
b minus esse desisti. [b] Major redemtionis gratia: pe-
riclitantes morte propria redemisti, sicut scrip-
Johan 18. 14. tum est: *Expedit unum hominem mori pro populo.*
Suscitasti mortuos, dicens: *Solvite templum hoc, &*
Johan. 2. 19. *in triduo suscitabo illud,* in illo enim templo Domi-
nici corporis omnibus jus resurrectionis adcrevit.
Matth. 22. 30. Resurgentes adæquasti Angelis, sicut dixisti: *Quo-* E
niam qui non nubunt, & ii qui non ducunt uxores,
erunt sicut Angeli in cælo. Postremò ad dexteram
Dei in illo Filii hominis solio collocasti, sicut ipse
Luc 22. 69. dignatus es dicere: *Ex hoc autem erit Filius homi-*
nis sedens ad dexteram virtutis Dei.

20. Unde Apostolus admirans divinæ dona pie-
tatis, simul ostendens unam Patris & Filii esse li-
Ephes. 2. 4. beralitatem, ait: *Deus autem qui dives est in mise-*
ricordia, propter multam caritatem qua dilexit nos.
Audis in quo debeas, homo, dives esse, quas ha- F
c bere [c] virtutes, amare in Deo, in te probare: imi-
re beneficia misericordiæ caritatisque cælestis.
ibidem. 5. & 6. Et addidit: *Et cùm essemus mortui peccatis, convivi-*
ficavit nos in Christo, cujus gratia estis salvati: & si-
mul suscitavit, simul fecit sedere in cælestibus, in Christo
Jesu. In Christo utique honoratur & caro. Ille
igitur qui ad dexteram Dei sedet, propter nos
humiliatus est. Ideoque dicit nobis: *Discite à me* Matth. 11. 29.
quia mitis sum, & humilis corde. Non dixit: Disci-
te à me, quia potens sum, sed quia humilis corde;
ut tu illum imiteris, ut tu ei dicas: Domine audi-
vi vocem tuam, implevi præceptum tuum. Dixis-
ti ut à te disceremus humilitatem: didicimus non
solum sermone tuo, sed etiam actu tuo: feci quod
imperasti: *Vide humilitatem meam.*

21. Athleta bonus membra sua monstrat; ut
conversationis suæ approbet disciplinam. Mons-
trat etiam tunc membra sua, quando post aliqua
certamina graviora, iterum certare compellitur;
ut judex videns fessum corpus, nequaquam eum
certare compellat. Et tu ostende cordis tui hu-
militatem; ut titulos virtutis ostendas. Ostende
& corporis tui certamina; ut dicas: *Certamen bo-* 2. Tim. 4. 7.
num certavi, cursum consummavi: & videns spirita-
lis judex [d] certaminis, coronam justitiæ decer- d
nat; quoniam legem agonis implesti.

22. Sequitur versus secundus: *Judica judicium* ℣. 154.
meum, & libera me: propter verbum tuum vivifica
me. Festinant innoxii ad judicium, & propriæ in-
nocentiæ arbitris desiderant citius comprobari.
Habet hoc usus etiam in sæculo, quod est com-
mune cum sanctis. Verùm is qui apud Deum jus-
tus est, habet aliam causam judicii non timendi;
quia apud misericordem judicem sibi causa est,
apud redemtorem suum vult cito & sperat ab-
solvi. Absolutio enim matura sanctorum est. Un-
de & Dominus ait per Ezechielem ad Angelos Ezech. 9. 6.
qui ministri sunt ultionum: *A sanctis meis incipite.*
Non vult Dominus commune sanctis cum diabo-
li sociis consortium esse judicii; diabolus enim &
ministri ejus cum hominibus non flagellabuntur.
Separata est pœna, ubi distat & culpa. Ideoque
alio loco Scriptura ait: *Tempus est incipere judicium* 1. Pet. 4. 17.
à domo Dei Quos miseratur enim, cito castigat; ut
non diutius afficiantur futuri exspectatione judi-
cii, non prolixius misera reatus sorte macerentur;
ut unusquisque reddat etiam duplicia peccata
sua, quo tandem possit absolvi. POENA ENIM
reorum, quædam absolutio delictorum est.

23. Videmus in hoc sæculo insertos nexibus ca-
tenarum reos in specie pompæ miserabilis duci:
& nonnumquam hoc patiuntur insontes; ut tole-
rabilius sit mori, quam talia subire supplicia.
Optant utique audiri bene sibi conscii: optant
etiam hi qui gravibus flagitiis urgentur, pœnam
mortis celeritate transigere; ut aliquanta com-
pendia pœnarum lucrentur. Spes est etiam de ju-
dicis misericordia. Ipso exsilio claustra carceris
duriora sunt, nec reditus in perpetuum omnibus
intercluditur relegatis. Si hæc operatur huma-
num examen, quanto magis Christi est omnibus
expetendum. Differtur diaboli judicium; ut sit
semper in pœnis reus, semper improbitatis suæ
innexus catenis, conscientiæ suæ, in perpetuum
sustineat ipse judicium. Ideo [e] dives ille in Evan- e

a. Voci, *Accipe*, præmittebant superiores edit. *Ego, inquit, si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum* Sed ea in mss. omnibus desiderantur Et sane de verbis Pauli adhuc agitur.

b. Vet. edit. *Majorem redemtionis gratiam præstitisti, quia periclitantes.* Rom. edit. & mss. inter se congruunt, nisi quod illa habet, *quia periclitantes:* horum autem aliqui, *Major redemtionis gratia periclitantes.* Nec ipsi male.

c. Edit. anc. *virtutes. Amorem Dei te probato imitari, beneficia misericordiæ caritatisque cælestis.* Rom. *virtutes. Amorem Dei te habere probato, imitare cælestis caritatis dulcedinem.* Mss. autem ut in textu, nisi quod plures præferunt, *imitari;* satius tamen est legere cum aliis, *imitare*, ut sit quasi conclusio verborum superiorum.

d. Post vocem, *certaminis*, edit. subnectunt, *agonem* quæ vox deest in mss. omnibus, nec admodum necessaria est, cùm participium, *videns*, referri possit ad illud antecedens: *Ostende & corporis tui certamina.*

e. Si quis contendat hic indicari divitem illum epulonem de quo Luc. 8. parabola instituitur, hoc dictum intelligat in sententia eorum, de quibus Enar. in Psal. 1. ad num. 54. nonnihil observavimus. Quod verò negatur diabolus judicium adhuc subiisse, aut omnino in pœnis esse, hæc fuit omnium anc. Patrum opinio, quorum seriem texit Maldon. *De Angelis*, q. 7. *de Pœnis dæmonum.*

Luc. 11. 10. gelio, licet peccator pœnalibus urgetur ærumnis, ut citius possit evadere: Diabolus autem nequaquam pervenisse ad judicium demonstratur, nequaquam adhuc pœnis esse subjectus, nisi quas ipse tantorum conscius scelerum solvit timore perpetuo, ne aliquando securus sit.

24. Immo ut verius dicam, sanctus ad judicium venit, impius non venit: Psal. 1. 5. *Quoniam non resurgunt impii in judicio.* Hic petit ut absolvatur, alius ut coercitus dimittatur.[a] Qui autem non judicatur, non credidit, sed impietatis suæ judicio ipse punitur. Apud imperatores istos non puniuntur sceleris rei barbari, quod in sua gente commiserint; quia non sunt sibi subditi, sed graviore nomine hostes habentur, qui sine interrogatione privati sceleris puniuntur. Ita & Christus suos castigat quos diligit, alienos tamquam generali damnatione impieratis adstrictos pœnæ donat æternæ; 1. Cor. 15. 26. *Novissima enim..... destruetur mors*: & tamen verecunde docet Propheta exemplo sui; ut etiam qui diffidit operibus suis, propter verbum tamen Dei clementiorem speret sententiam.

25. Alius propter divitias vivere cupit, alius propter filios: hic propter verbum Dei vivificari petit, sicut Symeon Domini exspectavit adventum; [b] vidit enim Dominum in templo, & ait: Luc. 2. 29. & 30. *Nunc dimittis servum tuum..... in pace; quia viderunt oculi mei salutare tuum*: adserens vivendi sibi cupiditatem aliam non fuisse, nisi ut Christum videret. Denique vidit, & vinculis solvi corporis postulavit.

26. Possumus etiam intelligere: *Judica judicium meum*, quasi gravior à nobis causa sit de judicio nostro, quam de errore dicenda. Erranti enim facilius datur venia, quam improbe in alium judicanti: NECESSE EST enim eam formam in te redire judicii, quam in alium ipse decernendam putaveris.

℣. 155. 27. Sequitur versus tertius: *Longe est à peccatoribus salus; quoniam justitias tuas non exquisierunt.* Quorum serum est judicium, eorum salus longe est: sed ipsi sunt sui auctores periculi, qui Domino non appropinquarunt. Ideo facti sunt longe, quia voluntate sua à salutis se gratia separaverunt. Non refugit eos salus, sed ipsi salutem, qui se elongaverunt. Venit ad Judæos, sed ipsi salutem non receperunt. Quomodo non receperunt? Audi, Jesus salus est, Jesus filius hominis nuncupatus est: Luc. 19. 10. *Venit enim Filius hominis quærere, & salvum facere quod perierat*: sed Judæi dimitti sibi latronem postulaverunt, Jesum repudiaverunt. Johan. 18. 10.

28. Quis autem est qui se longe facit à Domino, nisi qui non exquirit justitias ejus? Qui vero justitias exquirit, prope est, adhæret Deo. Et ideo justitias Dei quærentibus dicit Apostolus: Ephes. 2. 13. *Vos qui eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi.* Sanguis Christi justitia est. Denique ipse ait ad Johannem: Matth. 3. 15. *Sine.... nos implere omnem justitiam.*

℣. 156. 29. Sequitur versus quartus: *Miserationes tuæ multæ nimis, Domine: secundùm judicium tuum vivifica me.* Etsi longe est à peccatoribus salus, tamen nemo desperet, quia multæ sunt misericordiæ Domini. Qui enim suo peccato pereunt, misericordia Domini liberantur. Exod. 33. 19. *Miserebor*, inquit, *cui* A *misertus ero.* Palam apparuit non quærentibus, vocavit refugientes, congregavit ignaros, pro omnibus se obtulit passioni. Num ergo multum misericors? Misericordia enim hominis in proximum suum: misericordia Domini in omnem carnem; ut omnis caro ad Dominum adscenderet, illâ Domini miseratione donata.

30. Sed cùm dixerit multas esse Domini miserationes, quomodo secundum judicia ejus vivificari petit; maxime cùm alibi ipse dicat: *Et non* Psal. 142. 2. B *intres in judicium cum servo tuo?* Sed aliud est illud judicium beneficiorum Christi, cui respondere non possumus (quis enim potest debitum referre naturæ, debitum salutis & gratiæ) aliud judicium, quo fragilitatis nostræ æstimatione censemur. In hoc ipso tamen judicium cum misericordia copulatum est; ut veritas judicii miseratione Domini temperetur.

31. Aut fortasse, quia dixerat: *Judica judicium meum*; Sup. ℣. 154 ideo subtexuit miserationes Domini nimium C multas esse; grave est enim de altero judicare. Unde etiam scriptum est: *Nolite judicare, ut non judicemini.* Luc. 6 37. Cùm enim unusquisque sit suorum conscius peccatorum, quomodo potest de alterius judicare peccato. Judicet de alterius errore, qui non habet quod in se ipse condemnet; 3. quæst. 7. cap. Judicet. judicet ille, qui non agat eadem quæ in alio putaverit punienda; ne cùm de alio judicat, in se ferat ipse sententiam: judicet ille qui ad pronuntiandum nullo odio, nulla offensione, nulla levitate D ducatur. Audisti hodie quid judex verus & justus locutus sit: *Non possum*, inquit, *ego à me facere quidquam.* Johan. 5. 30.

32. Nonnulli hæretici solebant hinc facere quæstiones, quasi infirmus esset Filius, qui à se nihil faceret; quasi secundum divinitatem quoque subditus, & paterno subjectus imperio: nec advertunt quod hoc quoque magis potestatis divinæ unitas comprobetur, ubi putant inter Patrem & Filium esse distantiam potestatis. Nihil à E se facit Filius, quia per unitatem operationis nec Filius sine Patre facit, nec sine Filio Pater. Denique Pater dicit ad Filium: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*, Gen. 1 26. communem adserens operationem esse, ubi commune consilium est. Quid sine Sapientia facit, qui omnia in Sapientia fecit, ut lectum est: *Omnia in Sapientia fecisti?* Psal. 103. 24. Denique Sapientia dixit: *Cùm faceres cælos, cum illo eram..... ego eram cui applaudebat.* Prov. 8. 27 & 30 Et Evangelista ait: *Omnia per ipsum facta sunt, & sine* Johan. 1. 3. F *ipso factum est nihil*; ut doceret non solùm operatorem omnium Filium, sed etiam paternæ operationis consortem esse.

33. Ego tamen arbitror, quod hic locus ad judicii formam videatur esse referendus; Evangelium etenim non solùm fidei doctrina, sed etiam morum est magisterium, & speculum justæ conversationis. Invenio in Evangelio, quòd dominus Jesus multorum affectus, & officia susceperit; ut doceret quomodo nos in his conversari oporteret officiis. Suscepit personam pastoris, & ait: *Pastor bonus animam suam ponit pro ovibus suis.* Johan. 10. 11. Ideoque pro rationabili grege se ipsum passioni corporis non negavit; ut ovem lassam crucis suæ

a. Rom. edit. *Qui autem non credit, non judicatur.* Haud incommode, nisi ab aliorum, & mss. consensu desciscere.

b. Omnes edit. *Unde & Dominum accipiens in templo, ait: Nunc dimitte &c.* Mss vero ut in textu.

humeris superponens, pii oneris functione re- [A] crearet.

[1 Johan. 2. 1.] 34. Suscepit advocati personam: *Ipsum enim advocatum habemus apud Patrem.* [Luc. 6. 12.] Pernoctabat in oratione pro nobis, ut nos suo informaret exemplo quemadmodum veniam nostris debeamus exorare peccatis. Non enim ideo pernoctaret, quasi qui aliter Patrem nobis reconciliare non posset: sed ut qualis advocatus esse debeat, demonstraret: qualis Sacerdos, ut non solum diebus, sed etiam noctibus pro grege Christi debeat [B] precator adsistere. An impetrandi egebat auxilio, qui facere ipse poterat quod rogabat, quemadmodum ipse dicebat: [Johan. 14. 12. & 13.] *Ego ad Patrem vado: & quodcumque ab eo petieritis in nomine meo, hoc faciam?* Denique alibi ait, cùm Lazarum resuscitaret: [Johan. 11. 42.] *Sciebam quod semper me audis.* Hîc quasi infirmus pernoctabat, qui sciebat quod semper auditur, & clamavit: [Ibidem. 44.] *Lazare, veni foras.* Locuta est resurrectio, mors recessit.

35. Suscepit etiam affectum rei, & stetit ante [C] judicem tamquam reus: nec dedignatus est Dominus omnium, præsidis vilitatem. [Ibidem. 19. 9.] Interrogatus tacebat, ostendens non in clamore vocis, nec in forensis adsertione patrocinii, sed in conscientiæ integritate esse innocentiæ defensionem: nec salutem corporis ambiendam, sed animi puritatem. Denique qui Susannam absolvit tacentem, se obtulit morti. In illa causa ostendit, ut nemo desperaret: in hac, ut redimendæ universitatis sacrificium non negaret. Cæsus postremò, non [D] conviciatus est, non repercussit: & Dominus cæli atque terrarum studium deposuit ultionis, vocem humilitatis emisit, dicens: [Johan. 18. 23.] *Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo: si bene, quid me cædis?* Quasi infirmus, cædis deplorat injuriam: & cùm se posset ulcisci, queri maluit quam vindicare.

36. Ergo & hîc personam judicis, propositumque suscepit, dicens: [Johan. 5. 30.] *Non possum à me facere quidquam.* [3 quæst. 7. cap. Judicet. § Bonus.] Bonus enim judex nihil ex arbitrio suo facit, & domesticæ proposito voluntatis: sed [E] juxta leges & jura pronunciat, scitis juris obtemperat, non indulget propriæ voluntati: nihil paratum & meditatum domo defert: sed sicut audit, ita judicat; & sicut se habet negotii natura, decernit. Obsequitur legibus, non adversatur: examinat causæ merita, non mutat.

37. Discite, judices sæculi, quem in judicando tenere debeatis affectum, quam sobrietatem, quam sinceritatem. Dominus omnium dicit: *Non possum ego à me facere quidquam.* Alibi lego: [F] [2. Tim. 2. 13.] *Negare semet ipsum non potest.* Non potest utique, non per infirmitatem, sed per integritatem: non per impossibilitatem faciendi, sed per observantiam judicandi. Quid non potest qui omnia potest, [a] a nisi quod posse nolit? Non vult posse quod damnet, non vult posse adversus fidem, non vult posse adversus veritatem. Audi postremò ipsum dicentem cur non possit à se facere quidquam: [Johan. 5. 30.] *Sicut audio*, inquit, *& judico*, hoc est, non ex mea potestate decerno quod libitum, sed ex [A] judicandi religione, quod justum est: & ideo judicium meum verum est; quia non voluntati meæ indulgeo, sed æquitati. Audite quid judex dicat cælestis. *Non possum à me facere quidquam: sed sicut audio, & judico.*

38. Et Pilatus dicebat ad dominum Jesum: [Johan. 19. 10.] *Potestatem habeo dimittendi te, & potestatem habeo crucifigendi te.* Usurpas, ô homo, potestatem quam non habes; cùm Deus neget se habere, qui habet super omnia potestatem? Audi quid justitia [B] dicat: *Non possum à me facere quidquam.* Audite quid judex æquitatis adserat: *Sicut audio, & judico.* Audite quid judex iniquitatis loquatur: *Potestatem habeo dimittendi te, & potestatem habeo crucifigendi te.* Tua, Pilate, voce coostringeris, tua damnaris sententia. Pro potestate igitur, non pro æquitate crucifigendum Dominum tradidisti: per potestatem absolvisti latronem, auctorem vero vitæ interfecisti. Sed nec istam à te habuisti, quam habere te adseris, potestatem. [C] Denique dicit tibi dominus Jesus: [Ibidem 11.] *Non haberes potestatem adversus me ullam, nisi data tibi esset desuper.* Mala potestas [b] licere quod non liceat. Potestas ista tenebrarum est, verum non videre, sed spernere.

39. Audite quid verus judex loquatur: [Johan. 5. 30.] *Non quæro voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me.* Quasi homo loquitur, quasi judex docet quoniam qui judicat, non voluntati suæ obtemperare debet, sed tenere quod legum est. [3 quæst. 7. cap. Judicet. § Qui.] [D] Constitue judicem de hoc sæculo: numquid potest adversum imperialis formam [c] venire rescripti? Numquid potest normam augustæ definitionis excedere? Quanto magis divini formam debemus servare judicii? Christus dicit: *Non quæro voluntatem meam*, hoc est, hominis, quæ vel odio dirigitur, vel studio intenditur, vel gratiâ inflectitur, vel aliorum mendacio depravatur; [Psal. 115. 2.] *Omnis* enim *homo mendax. Sed voluntatem*, inquit, *ejus qui me misit*; hoc est, divinæ cognitionis [E] formam veni docere, ut in judicando magis cordi sit veritatis custodia, quàm obedientia voluntatis. [3. quæst. 7. cap. Judicet. § In judicando.] Non ergo hîc quoque infirmitas potentiæ, sed forma est expressa justitiæ.

40. Justum igitur est judicium Filii Dei; quia est secundùm voluntatem Dei, non secundùm hominis affectum; Deus enim misericordiarum plenus est: & misericordia ejus cum judicio, & judicium cum misericordia; neque sine judicio miseretur, neque sine misericordia judicat. Denique [F] scriptum est: [Esai. 28. 17.] *Misericordia ejus in stateris. Filii* autem *hominum mendaces in stateris, ut decipiant.* [Psal. 61. 10.] Examinat ergo & trutinat Deus merita singulorum, & quemadmodum pro mensura dat gratiam; ne supra mensuram sit: ita pro mensura dat misericordiam. Unde ait: [Luc. 6. 38.] *Mensuram bonam, confertam, commotam, supereffluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem mensura qua mensi fueritis, reddetur vobis.* Similiter in statera singulorum facta pensantur; ut si bona opera malis præponderent, remuneratio præmii deferatur: si pec-

a. Plerique mss. *nisi quod possit, nolit.* Non male. Alii tamen aliquot, & omnes edit. *nisi quod posse nolit*: quod quidem videtur confirmari ex verbis sequentibus: *Non vult posse* &c.

b. Mss. non pauci, ac vet. edit. *licere, quod nocent.* Alii tamen plures, ac Rom. edit. ut in textu, excepto quod pro, *licere*, hæc reposuit, *posse*.

c. Pauci mss. *venire decreti.* Reliqui, ac omnes edit. *venire rescripti.* Melius, *rescriptum* enim imperialis constitutio erat, quæ variis nominibus solebat appellari. Hæc in vet. Glossario dicitur βασιλικὸν ὑπόγραμμα, in jure, *sacra adfatus*, & hic ab Ambrosio ipso, *augusta definitio.* Vide Cod. Theod. leg. 1. tit. 4. & Gothofr. Beiss. &c.

cata

cata virtutibus, tristior reum pœna constringat: A quod expressum habes ad Timotheum, dicente apostolo Paulo: *Quorumdam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad judicium, quosdam autem & subsequuntur.* Similiter & facta bona manifesta sunt, & quæ aliter se habent, abscondi non possunt.

1. Tim. 5. 24.

41. Omnia ergo à domino Deo nostro mensura quadam, & pondere fiunt. *Quis posuit....* inquit, *rupes in statera?* Et supra: *Quis mensus est manu aquas, & cælum palmo?* Qui nostra exa- B minat, sua utique examinata largitur, & salvo omnia decernit examine. Ponderat misericordiam, ponderat ultionem; in utroque certum pondus, habilisque mensura est. Unde & David ait: *Et potum dabis illis in lacrymis, in mensura;* ne sine moderatione mensuræ pœnæ cumulo gravarentur, & sustinere non possent. Et alibi idem ait propheta: *Calix in manu Domini vini meri plenus est mixto. Et inclinavit ex hoc in hoc, verumtamen fæx ejus non est exinanita.* Et Hiere- C mias ait: *Calix aureus Babylon in manu Domini, à quo inebriatæ sunt gentes:* hoc est, pœna à nationibus persoluta est; [a] ne diutius insultarent, quod Dei populum acerbissima populatione vexarent. Sensus igitur versus Davidici hic est: Parata & plena est pœna quæ debetur impiis, quam Dominus declinat in perfidos: sed tamen miseratione sua non usque ad fæcem dignatur effundere; ne plenitudinem supplicii ferre non possint. Inclinat ergo calicem, non evacuat. D Quod inclinat, censuræ est: quod non evacuat, misericordiæ.

Esai. 40. 12. Ibidem. 12. Psal. 79. 6. Psal. 74. 9. Hier. 51. 7.

42. Ergo judicium quoque misericordiâ temperat dominus Deus noster. Quis enim nostrum sine divina potest miseratione subsistere? Quid possumus dignum præmiis facere cælestibus? Quis nostrum ita adsurgit in hoc corpore, ut animum suum elevet, quo jugiter adhæreat Christo? Quò tandem hominum [b] meritum defertur, ut hæc corruptibilis caro induat incor- E ruptionem, & mortale hoc induat immortalitatem? Quibus laboribus, quibus injuriis possumus nostra eluere peccata? *Indigna sunt passiones hujus temporis ad superventuram gloriam.* Non ergo secundum merita nostra, sed secundum misericordiam Dei, cælestium decretorum in homines forma procedit.

Rom. 8. 18.

43. Sequitur versus quintus: *Multi persequentes me, & tribulantes me: à testimoniis tuis non declinavi.* Non est magnum, si tunc à Dei testi- F moniis non declines, cùm te nullus affligit, nullus persequitur. Quis enim inoffense sibi prosperorum eventuum secundante successu, fieret ingratus? Quis divitiis adfluens, jugi salute robustus, non ad Dei gratiam referat quod sibi illa concessa sint? Denique cùm sanctum Job prædicaret Dominus, ait adversarius. *Numquid gratis colit Iob Dominum? Nonne tu vallasti eum?*

℣ 157. Iob 1. 9. 10. & 11.

.... *Mitte manum tuam in omnia quæ habet, si non in faciem te benedixit.* Tunc igitur plus probatus est, quando amissis opibus & filiis, à Domini cultu & gratia non recessit. Sed non unus persecutor est: multos ministros habet, sed non te terreant: *Per multas* enim *tribulationes, oportet nos introire in regnum Dei.* Si multæ persecutiones, multæ probationes, ubi multæ coronæ, multa certamina: tibi ergo proficit, quod multi persecutores sunt; ut inter multas persecutiones facilius invenias quemadmodum coroneris.

Act. 14. 21.

44. *Utamur exemplo Sebastiani martyris, cujus hodie natalis est. Hic Mediolanensis oriundus est. Fortasse aut jam discesserat persecutor, aut adhuc non venerat in hæc partium, aut mitior erat. Advertit hic aut nullum esse, aut tepere certamen. Romam profectus est, ubi propter fidei studium persecutionis acerba fervebant: ibi passus est, hoc est, ibi coronatus. Itaque illic, quo hospes advenit, domicilium immortalitatis perpetuæ collocavit. Si unus persecutor fuisset, coronatus hic martyr utique non fuisset.

45. Sed quod pejus, non hi solum persecutores sunt qui videntur, sed etiam qui non videntur; & multo plures persecutores! Sicut enim unus persecutor rex multis persecutionis præcepta mittebat, & per singulas vel civitates, vel provincias erant diversi persecutores: ita etiam diabolus multos ministros suos dirigit, qui non foris tantummodo, sed etiam intus faciant persecutiones in animis singulorum. De his dictum est persecutionibus: *Omnes qui volunt pie vivere in Christo Iesu, persecutionem patiuntur.* Omnes dixit, nullum excepit. Quis enim exceptus potest esse, cùm ipse Dominus persecutionum tentamenta toleraverit? Persequitur avaritia, persequitur ambitio, persequitur luxuria, persequitur superbia, persequitur fornicatio. Unde & Apostolus ait: *Fugite fornicationem.* Nam qua causa fugeres, nisi illa te persequeretur? Est enim malus spiritus fornicationis, est malus spiritus avaritiæ, malus spiritus superbiæ.

2. Tim. 3. 12. 1. Cor. 6. 18.

46. Isti sunt persecutores graves, qui sine gladii terrore mentem hominis frequenter elidunt, qui illecebris magis, quam terroribus animos expugnant fidelium. Hi tibi hostes cavendi, hi graviores tyranni, per quos Adam captus est. Multi in persecutione publica coronati, occulta hac persecutione ceciderunt. *Foris*, inquit, *pugnæ, intus timores.* Advertis quam grave certamen sit, quod est intra hominem, ut secum ipse confligat, cum suis cupiditatibus prælietur. Ipse Apostolus fluctuat, hæret, adstringitur, captivari se adserit in lege peccati & mortis corpore debellati, nec potuisse evadere, nisi esset Domini Jesu gratia liberatus.

2. Cor. 7. 5. Rom. 7. 23. 24. & 25.

47. Verum ut multæ persecutiones, ita multa martyria. Quotidie testis es Christi. Teotatus

a. Mss. aliquot bonæ manus, *ut diutius exsultarent.*

b Edit. Era. & seq. *merito defertur;* ut nimirum congrueret cum superiore vocula, *Quis:* sed credibilius est hanc obtre adverbii vices pro, *usquequo*, sive, *usque ad quem gradum*; quandoquidem Amerb. & mss. omnes nobiscum faciunt.

*. Vides eam diem qua habitus ab Ambrosio fuit hic sermo, in Ecclesia Mediolanensi Sebastiano martyri sacram exstitisse. De cujus quidem martyris patria etsi tam distincte pronunciare videatur sanctus Præsul, ejus tamen verba in diversos sensus traxerunt historici. Namque à Baron. ad an. 284. num. 12. dicitur *Narbone oriundus, Mediolani vero educatus.* vel ut *sanctus Ambrosius* (hoc scilicet loco) *& alii tradunt, patre Narbonensi, matre Mediolanensi natus Mediolani.* Saussaius autem patre Gallo, matre Mediolanensi Narbone natum fuisse scribit. Ceteri partim huic, partim illi opinioni facile adsentiuntur. Denique Acta ejusdem martyris à Bollando novissime sub Ambrosii nostri nomine ex veteribus mss. edita hæc secundum plures mss. habent: *Sebastianus Mediolanensium partibus educatus:* at secundum quosdam alios, *Mediolanensium partium civis*, quod quidem cum textu nostro optime congruit.

A es spiritu fornicationis; sed veritus Christi futurum judicium, temerandam mentis & corporis castimoniam non putasti: martyr es Christi. Tentatus es spiritu avaritiæ, ut possessionem minoris invaderes, indefensæ viduæ jura temerares; & tamen contemplatione cælestium præceptorum opem magis ferendam, quàm inferendam injuriam judicasti: testis es Christi. Denique tales vult testes Christus adsistere, secundùm quod scriptum est: *Judicate pupillo, & justificate viduam: & venite, disputemus, dicit Dominus.* [Esai. 1. 17. & 18.] Tentatus es B spiritu superbiæ; sed videns inopem atque egenum, pia mente compassus es, humilitatem magis quam arrogantiam dilexisti: testis es Christi; & quod est amplius, non sermonis tantummodo, sed etiam operis [a] testimonium perhibuisti. Quis enim locupletior testis est, quam qui confitetur dominum Jesum in carne venisse, cùm Evangelii præcepta custodit? Nam qui audit & non facit, negat Christum: etsi verbo fateatur, operibus negat. Quam multis dicentibus: *Domine, domine,* C *nonne in tuo nomine prophetavimus, & dæmonia ejecimus, & virtutes multas fecimus,* [Matth. 7. 22.] in illo die respondebit: *Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem.* [Ibidem. 23.] Ille ergo testis est, qui adstipulantibus factis, domini Jesu præcepta testatur.

48. Quanti ergo quotidie in occulto martyres Christi sunt, & Jesum dominum confitentur? Novit hoc martyrium Apostolus & testimonium Christi fidele, qui dixit: *Hæc est enim gloriatio nostra, testimonium conscientiæ nostræ.* [2. Cor. 1. 12.] Quanti foris confes- D si sunt, & intus negaverunt? Namque uxoris ducendæ gratia, [*] quæ gentili viro à Christianis parentibus negabatur, simulata ad tempus fide, plerique produntur quod foris confessi sunt, intus negasse. An fornicationis causa tantummodo putamus dominum Deum nostrum in populum Judæorum tam severe esse commotum, ut viginti tria millia de populo necarentur, propterea quod Madianitæ gentis feminis concubitu miscerentur: [Num. 25. 9.] ac non eo quod per illos concubitus alieni- E genarum desciscere à fide, negare Dominum cogerentur?

49. *Nolite*, inquit, *omni spiritui credere:* [1. Johan. 4. 1.] sed à fructibus eorum cognoscite, quibus credere debeatis. Venit quis in Ecclesiam, dum honorem affectat sub imperatoribus Christianis, simulato metu orationem se fingit deferre: [*] inclinatur, & solo sternitur, qui genu mentis non flexerit: videt illum homo, Christianum putat: videt homo orantem suppliciter, & credit; sed Deus audit ne- F gantem. Discedit probatus ab homine, sed condemnatus à judice. Quanto tolerabilius fuerat homini negasse, & Deo esse confessum? Licet hoc quoque reprehensibile; perfecta enim confessio & animi quærit devotionem, & vocis professionem: *Corde enim creditur ad justitiam: ore autem confessio fit ad salutem.* [Rom. 10. 10.]

50. Ergo in persecutionibus interioribus esto fidelis & fortis; ut & istis forensibus persecutionibus approberis. Et in intimis persecutionibus sunt reges, & præsides, terribiles judices potestate. Dabis exemplum in Domini tentatione quam pertulit: demonstrata sunt ei omnia regna, & dictum est ei: *Tibi dabo hæc omnia, si procidens adoraveris me.* [Matth. 4. 9.] Lectum & alibi: *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore.* [Rom. 6. 12.] Vides ante quos reges statuaris, ô homo, ante quos præsides peccatorum, si culpa regnat? Quot peccata, quot vitia, tot reges. Et ante hos adducimur, & ante hos stamus. Habent etiam isti reges tribunal in mentibus plurimorum: sed si quis Christum fateatur, statim regem illum facit esse captivum, dejicit de solio suæ mentis. Quomodo enim poterit diaboli tribunal manere in eo, cui Christi tribunal adsurgit?

51. *Multi ergo persequentes, & tribulantes me.* Et fortasse Christus hoc dicit, & dicit in vocibus singulorum; ipsum etenim adversarius persequitur in nobis. Si declinas persequentem, Christum abjicis, qui se tentari patitur, ut vincat. Ubi illum viderit diabolus, ibi parat insidias, ibi tentationum machinas admovet, ibi dolos nectit; ut illum, si possit, excludat. Ubi autem diabolus præliatur, ibi Christus adsistit. Ubi diabolus obsidet, ibi Christus includitur, ibi murorum spiritalium septa defendit. Ergo qui persecutorem refugit, rejicit etiam defensorem. Sed cùm audis: *Multi persequentes, & tribulantes me,* noli timere, qui potes dicere: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* [Rom. 8. 31.] Verùm hoc dicit ille, qui à testimoniis Domini nullo vitiorum declinat amfractu.

52. Sequitur versus sextus: *Vidi non servantes pactum, & tabescebam; quoniam verba tua non custodierunt.* [℣. 158.] Beatus vir qui in caritate Dei tabescit; quia videt non servantes pactum. Alius propter vitiosos amores tabescit, qui distillat dum est dilatus amore dilectæ: & dum protelatur flagrantis cupiditatis effectus, animus deficit, vires corporis quadam deformitate palloris, fessorumque artuum tabe minuuntur. Alius qui pecuniam concupiscit, donec potiatur eâ, avaro miser tabescit affectu. Alius immodice capessendi honoris impatiens, si desideria longa suspiret, non mediocri mentis tabe conficitur. Non talis qui dicit: *Quàm distabuit caro mea in terra deserta, in invia, & sine aqua;* [Psal. 62. 2. & 3.] hic enim castigabat carnem suam, & tabescere faciebat, dum indefesso desiderio divinæ cogitationis intentus, & lucem diei sollicita exspectatione præveniens, antelucanum solvere Domino canticis & hymnis gestiebat obsequium.

53. Tabescit ergo vir pacificus, quando alios videt pacta rescindere, consensuum abolere concordiam, jurgia de pace reparare, in tumultus redire de gratia. Quod utique non facit, qui Domini præcepta custodit: non facit qui audit dicentem: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* [Johan. 14. 27.] Ergo qui pactum servat, is Christi obedit imperiis: qui autem non servat, ille Christi præcepta contemnit; & quod pejus est, comperta fastidit, & negligit.

a. Cunctæ edit. *testimonium perhibuisti: testis es Christi:* sed hæc ultima verba mss. omittunt; & super vacanea esse intelliget, quisquis locum paulo attentius expenderit.

*. Ambrosius cum antiquis PP. conjugia inter fidelem ac infidelem numquam non improbavit: an vero contracta ea dissolvi voluerint, lis est veteres inter ac recentiores Theologos. Id enim illi Gratianum, Magistrumque sententiarum secuti, obnixe adfirmant, quod postea alii penitus negavêre. Sed de his fusius ad epist. ad Vigilium.

*. Observa ex hoc loco moris fuisse apud veteres Christianos in Ecclesia inter orandum non solùm caput inclinare, ac genua flectere; verum etiam totum se in terram prosternere. Hic namque non de catechumenis & pœnitentibus, sed de fidelibus agi manifestum est.

℣. 159. 54. Sequitur versus septimus: *Vide quia præcepta tua dilexi, Domine: in misericordia tua vivifica me.* Hîc quoque invitat Dominum, ut plenum caritatis suæ spectet affectum. Nemo dicit, *Vide*, nisi qui judicat se, si videatur, esse placiturum. Et pulcre dicit, *Vide*, & secundum Legem dicit; Exod. 23. 17. quia Lex præcepit, ut unusquisque ter in anno se offerat in conspectu Domini. Quotidie se sanctus offert, quotidie apparet, & non vacuus apparet; non est enim vacuus, qui de plenitudine ejus accepit. Psal. 125. 1. Non erat vacuus David, qui ait: *Repletum est gaudio os nostrum*; quia gaudium fructus est Spiritus sancti. Johan. 1. 16. Et sicut de plenitudine Verbi nos omnes accepimus, quemadmodum dixit Johannes: ita etiam Spiritus sanctus de plenitudine sua Luc. 1. 67. replevit orbem terrarum. Non erat vacuus Zacharias, qui repletus est Spiritu sancto, & pro- Ephes. 5. 2. phetabat adventum domini Jesu. Non erat Paulus vacuus, qui evangelizabat in abundantia: & repletus erat, accipiens odorem bonæ suavitatis 1. Cor. 1. 7. ab Ephesiis, placentem Deo hostiam. Non erant Corinthii vacui, in quibus abundabat Dei gratia, juxta ejusdem Apostoli testimonium.

Sup. ℣. 131. 55. Offerebat se ergo David quotidie Deo, & non vacuus offerebat, qui poterat dicere: *Os meum aperui, & duxi spiritum.* Ideo ergo dicebat: *Vide quia præcepta tua dilexi.* Audi in quo te offerre debeas Christo. Non in his quæ videntur, sed in occultis, & in abscondito; ut pater tuus qui videt in abscondito, reddat tibi, & fidelem remuneret affectum. *Præcepta*, inquit, *tua dilexi.* Non dixit, servavi: non dixit, custodivi; nam imprudentes non custodierunt præcepta Domini. Aliqui enim * codices habent ἀσυνετοῦντας, hoc est, insipientes, non intelligentes. Ergo qui non intelligunt, non sapiunt; hi non custodiunt. Qui autem perfectus est intellectu, perfectus sapientia, diligit: quod est amplius quam custodire; custodire enim necessitatis plerumque est, & timoris: diligere caritatis. Custodit qui evangelizat: sed qui volens evangelizat, mercedem accipit; quanto magis qui diligit, mercede donatur? Possumus enim non amare quod volumus: non possumus nolle quod amamus. Sed quamvis mercedem perfectæ caritatis exspectet, & miserationis divinæ suffragium poscit, ut in ea vivificetur à Domino. Non ergo arrogans debitæ mercedis exactor, sed verecundus misericordiæ divinæ est deprecator.

℣. 160. 56. Sequitur versus octavus: *Principium verborum tuorum veritas: in æternum omnia judicia justitiæ tuæ.* Cùm principium verborum Dei veritas sit, veritas utique fidei fundamentum est. Primùm etenim oportet ut credamus vera esse Dei summi, quæ in divinis scripturis legimus, oracula. Secundum est, ut virtutem eorum pleniore Psal. 110. 9. cognitione discamus. Sicut enim *Initium sapientiæ timor Domini*: plenitudo autem sapientiæ dilectio; lex enim sapientia, plenitudo autem legis dilectio: ita plenitudo verborum Dei sapientia, cognitioque justitiæ. Nam sicut à timore Domini processus quidam est ad gratiam caritatis: ita à veritate ad judicium justitiæ divinæ quidam videtur fieri processus.

57. Venisti ad Ecclesiam: audisti unum Deum dici, unde Lex incipit, sicut habes scriptum: *Audi, Israel, dominus Deus tuus, Deus unus est*: Deut. 6. 4. crede unum Deum esse, non plures deos. Cùm autem cœperis legere dominum Jesum Dei Filium in carne venisse propter totius mundi redemtionem, distingue sapienter unum Deum Patrem esse, ex quo omnia, & nos in illum: & unum dominum Jesum, per quem omnia, & nos per ipsum. Cognosce quia ideo venit, ut virtutis semitis noster informetur affectus, ut morum mansuetudinem conversationis ejus disceremus exemplo, ut aboleretur culpa per gratiam: & tunc à veritatis confessione ad cognitionem justitiæ processisti. Fides principium christiani est: plenitudo autem christiani justitia est. Fides in confessione populorum, justitia in martyrum passione.

58. Scientes igitur in æternum mansura judicia omnia justitiæ Dei, caveamus ne opera nostra displiceant, & æternum incipiamus subire judicium: nec si aliquid boni fecimus, resupino solvamur affectu. *Omnes oportet nos ante tribunal Christi adsistere; ut recipiat unusquisque quod gessit, sive bonum, sive malum.* 2. Cor. 5. 10. Vides quia & Paulus adsistet, ut ipse commemorat. Cave ligna, cave stipulam, ne ad judicium Dei tecum deferas, quæ ignis exurat. Cave ne cùm in uno aut duobus habeas quod probetur, in pluribus operibus deferas quod offendat. *Si cujus opus arserit, detrimentum patietur; potest tamen & ipse per ignem salvari.* 1. Cor. 3. 15. Unde colligitur quia idem homo & salvatur ex parte, & condemnatur ex parte. Cognoscentes itaque multa esse judicia, opera nostra examinemus omnia. In viro justo grave est detrimentum, grave operis alicujus incendium: in impio pœna miserabilis. Sint magis omnia judicia plena gratiæ, plena florentium coronarum; ne forte dum trutinantur facta nostra, culpa præponderet.

SERMO VIGESIMUS-PRIMUS.

ש Scin.

1. INcipit littera vigesima-prima *Scin*, quæ latine dicitur, *Super vulnus.* Super vulnus quid est, nisi medicamentum, quo vulneris acerbitas mitigatur? Super vulnus oleum infunditur; ut omnis vulneris emolliatur asperitas. Super vulnus malagma, super vulnus alligatura, quibus omne vulnus fovetur. Ubi ergo spes refundendæ est sanitatis, ibi adhibentur medicamenta vulneribus. Esai. 1. 5. & 6. Ubi autem omne caput in dolore, & omne cor in mœstitia, non est vulnus, neque cicatrix, non plaga cum fervore: hoc est, ubi non portio sed universitas periclitatur, [a] & quædam corruptio totius corporis tabe consumitur: ibi non est malagma imponere, neque oleum, neque alligaturam. Multo igitur commodius, ut sit vulnus quod foveas, atque constringas, quàm sine vulnere mors serpat interior.

2. Sed est non solùm corporis vulnus, sed etiam mentis, quod oleo quodam mollioris alloquii, &

*. Omnes edit. LXX. Interp. εἶδον ἀσυνετοῦντας, καὶ ἐξετηκόμην; quibus accedit versio Arabica. Sed Vulg. lat. ex Hebræo, *vidi prævaricantes & tabescebam.*

a. Edit. Rom. & *quædam totius constitutio corporis tabe consumitur.* Haud male, nisi recederet ab omnibus aliis edit. & mss. quorum lectio etsi minus usitata, potest tamen etiam defendi; cùm *quædam corruptio totius corporis*, idem omnino sit, ac corpus quodammodo corruptum. Rursus ubi cuncti mss. ac vet. edit. *mors serpat interior*, eadem Rom. *morbus serpat interior.* Sed ea mutatione nihil opus est.

pacifici sermonis suavitate mitescit. Suot fomen- A ta verborum, suot medicamenta cælestium præceptorum, quibus omne nequitiæ virus aboletur. Sunt legis vincula quæ non adurant, sed magis liberent alligatos: est malagma spiritale, quo collisa animæ quædam membra solidentur.

3. Consideremus igitur quid sit vulnus, quid supra vulnus. *Principes persecuti sunt me gratis*, vulnus est. *Exsulto ego in verbis tuis, sicut qui invenit spolia multa*, super vulnus est; quia verbis Dominicis vulneris dura curantur. B

4. In Threnis quoque Hieremiæ habes sub hac littera scriptum: *Audisti opprobrium eorum, Domine, omnia consilia eorum adversùm me, labia insurgentium mihi, & meditationes eorum adversùm me tota die, sessionem eorum, & resurrectionem eorum*, vulnus est. Sed subjecit: *Adspice in oculos eorum: redde illis retributionem, Domine, secundum opera manuum ipsorum*, super vulnus est; quia vindicta plerumque solet dolorem vulneris mitigare. Et infra idem Hieremias ait: *Gaude & lætare, filia Iduman,* C [a] *quæ habitas in Geth: & quidem ad te pertransibit calix: bibes, & inebriaberis adhuc*, super vulnus est; calix enim Domini remissio peccatorum est, quo sanguis effunditur, qui totius mundi peccata redemit. Hic calix inebriavit gentes; ne proprii meminissent doloris, sed veterem obliviscerentur errorem. Bona igitur ebrietas spiritalis, quæ turbare nescit corporis incessum, [b] levare mentis novit vestigium. Bona ebrietas poculi salutaris, quæ mœstitiam peccatricis abolet conscientiæ, D jucunditatem vitæ infundit æternæ. Ideo Scriptura dicit: *Et poculum tuum inebrians quam præclarum est!*

Thren. 3. 61. 62. & 63. — Ibidem. 64. — Thren. 4. 21. — a — b — Psal. 22. 5.

5. Medicamentum igitur super vulnus est; quia dominus Jesus ipse medicus, qui vulnera nostra curavit, infundens vinum & oleum, & alligans vulnera Adæ illius, qui descendens ab Hierusalem, à latronibus vulneratus est. Caveat ergo unusquisque ne descendat ab Hierusalem; peccatis enim suis unusquisque descendit, & meritis E adscendit. Aut quia fragiles sumus; qui descendit, currat ad illum Samaritanum, custodem [c] operis sui, custodem Legis & gratiæ; ut vulneri suo possit invenire medicinam: qui alligaturam verborum cælestium super vulnus imponat, dicens: *Pœnitentiam agite; appropinquavit enim regnum cælorum*. Bona alligatura, quæ fracta animæ tuæ ossa connectat, & soliditate reparatâ, in pristinas vires reformet, ac discissos artus sine ulla sibi cicatricis offensione restituat. F

c — Matth. 3. 2.

6. De litteræ interpretatione satis pro captu nostro dictum putamus; adoriamur sancti Prophetæ versus considerare, quos Spiritu sancto revelante subjecit. *Principes persecuti sunt me gratis, & à verbis tuis trepidavit cor meum*. Si veterem repetamus historiam, & Saul, & Abessalon, & multi alienigenæ principes sanctum David persecuti sunt: sed nemo potuit de eo triumphare. Sunt & principes mundi, rectoresque tenebrarum, qui te in tuo pectore conantur opprimere, & persecutionum sæva intus operantur, promittentes regna terrarum, honores atque divitias, si fragili mente succumbas, & obediendum eorum imperiis arbitreris. Isti principes interdum gratis persequuntur, interdum non gratis. Gratis eum persequuntur, apud quem nihil suum inveniunt, & eum subjugare contendunt: non gratis persequuntur eum, qui se eorum dederit potestati, & in possessionem sæculi totus intraverit; in suos enim sibi jure dominatum vindicant, atque ab iis mercedem iniquitatis efflagitant.

℣. 161.

7. Bene hoc martyr dicit, quòd injuste persecutionum tormenta sustineat, qui nihil rapuerit, nullum violentus oppresserit, nullius sanguinem fuderit, [d] nullius thorum putaverit esse violandum: qui nihil legibus debeat, & graviora latronum sustinere cogatur supplicia: qui loquatur justa, & non audiatur: qui loquatur plena salutis, & impugnetur, ut possit dicere: *Cùm loquebar illis, impugnabant me gratis*. Gratis igitur persecutionem patitur, qui impugnatur sine crimine: impugnatur ut noxius, cùm sit in tali confessione laudabilis: impugnatur quasi veneficus, quia in nomine Domini gloriatur; cùm pietas virtutum omnium fundamentum sit. Vere frustra impugnatur, qui apud impios & infidos impietatis arcessitur, cùm fidei sit magister.

d — Psal. 119. 7.

8. Verum is qui gratis impugnatur, fortis debet esse & constans. Quomodo ergo subtexuit: *Et à verbis tuis trepidavit cor meum?* Trepidare infirmitatis est, timoris atque formidinis. Sed est etiam infirmitas ad salutem: est etiam timor sanctorum. *Timete Dominum sancti ejus*; &: *Beatus vir qui timet Dominum*. Qua ratione *Beatus?* Quia *in mandatis ejus cupiet nimis*. Pone ergo martyrem inter pericula constitutum; cùm inde immanitas bestiarum ad incutiendum terrorem infremat: aliunde stridor candentium laminarum, & flamma fornacis ardentis exæstuet: ex parte alia personent tractus gravium catenarum; hinc carnifex cruentus adsistat: pone, inquam, circumspectantem omnia plena supplicii, deinde cogitantem mandata divina, illum ignem perpetuum, illud sine fine incendium perfidorum, illam pœnæ recrudescentis ærumnam; trepidare corde, ne dum præsentibus cedit, perpetuis se dedat exitiis; perturbari animo, dum futuri judicii rhomphæam illam terribilem [e] quadam conspectus sui acie contuetur. Nonne hanc trepidationem fiduciæ viri constantis æquabis? In eumdem concurrit effectum confidentia cupientis æterna, & divina trepidantis. Sit tamen fortior ille qui sperat: sit fortior qui præsumit.

Psal. 33. 10. — Psal. 111. 1. — e

9. Utinam ego talis esse merear; ut si forte persecutor ingruerit, non considerem suppliciorum meorum acerbitates; non metiar tormenta, non pœnas; non cogitem ullius atrocitatem do-

a Ita cuncti mss. atque edit. vet. Rom. vero, *quæ habitas in terra Hus*. Et certe hic et favet textus Hebræus, atque omnes versiones, excepta LXX. Interp. hi enim vocem *Hus*, non admittunt, sed locum exhibent in hæc verba, ἡ κατοικοῦσα ἐπὶ γῆς: ubi pro γῆς, quin Ambr. legerit Γὲθ, non est dubium.

b. Rom. edit. cum parte mss. *levare mentis non novit vestigium*. Melius aliæ cum reliquis mss. omittunt negationem.

c. Omnes edit. *corporis sui*. Omnes mss. *operis sui*, duobus exceptis, in quibus utrumque prætermissum est.

d. Mss. bene multi, *nullum justorum*. Sed ea varietas inde profecta est, quod in quibusdam mss. vox, *nullius*, ita dividebatur, ut posteriores litteræ voci sequenti adhærerent, unde in nonnullis etiamnum legimus, *nulli justorum* quod cùm aperte vitiosum sit, alii proprio marte reposuerunt, *nullum justorum*.

e. Sic mss. complures. Alii autem, & omnes edit. *quadam conspectus specie contuentur*. Utrumque non male. Quod vero eædem edit. consequenter legunt: *Nonne ad hanc trepidationem fiducia viri constantis, æqualis in eumdem concurrit effectum* &c. Hinc sane aut nullus, aut multum confusus sensus eruı poterat; quapropter locum ex mss. restituimus.

loris; sed hæc omnia levia ducam: trepidem autem; ne Christus me neget, ne Christus excludat, ne me repellat de concilio sacerdotum, si indignum eo collegio judicaverit; videat magis licet permotum corporalium terrore pœnarum, plus tamen trepidantem futura judicia. Et si dixerit
Matth. 14. 31. mihi: *Modicæ fidei, quare dubitasti?* porriget tamen dexteram, & insurgentis hujus sæculi fluctus mole turbatum, fida mentis statione firmabit.

℣. 162. 10. Sequitur versus secundus: *Exsulto ego in verbis tuis, sicut qui invenit spolia multa.* Bona igitur trepidatio à verbis Dei, si exsultationem generat; qui enim trepidat à verbis Dei, postea exsultat in verbis Dei. Ergo qui habet in aula sua, corde videlicet suo, verba Dei, excludit sermones principum à corde suo: excludit timor timorem. Si enim ingressus quis balneas, solis deponit æstus, & calor excludit calorem: quanto magis divini judicii terror hunc terrorem excludit humanum: fervorem gratiæ sæcularis, gratiæ fervor æternæ?

11. Exsultat ergo qui habet verbum Dei; habet enim spolia multa, quæ Judæis abstulit: habet
1. Reg. 17. 51. prostrati hostis exuvias. Sicut David abstulit Goliæ gladium, & ipsius gladio caput ejus exsecuit: sic verus David humilis atque mansuetus dominus Jesus, intelligibilis Goliæ caput armis ipsius amputavit. Arma enim diaboli gentes erant: fide autem gentium vulneratus caput quod habebat, amisit. Detracta sunt spolia prostrato, vasa ejus direpta; quia alligatus est fortis. Vas diaboli caro erat hominis peccatoris: sed posteaquam in Christum credidimus, caro nostra cœpit esse vas electionis; ut habes de apostolo Paulo, qui ad gentes missus est, dictum à domino Jesu ad Ana-
Act. 9. 15. niam: *Vade, quoniam vas electionis mihi est.* Merito
Esai. 8. 3. & 4. ergo vocatum nomen est Christi: *Velociter spolia detrahe,* [a] *divide cito; quia priusquam sciat puer vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariæ contra regem Assyriorum.* Ergo rex Assyriorum, eorum scilicet quos vanos sua perfidia fecerat, amisit spolia quæ tenebat. Et ut iterum cognoscas, quia spolia Christus à diabolo, quæ in Adam ille invaserat, vindicavit: [b] & Sabaim viri excelsi ad dominum Jesum alligati vinculis transierunt, atque ipsum adorare cœperunt, quia captivam duxit captivitatem. Ideo caput ejus abstulit; ut ipse caput esset corporis interemti. Meritò nunc gentes toto orbe caput regale circumferunt; quia membra sunt Christi.

12. Cognovisti de nationibus, cognosce etiam de Judæis, quibus dominus Jesus abstulit spolia; hoc est, regnum cælorum abstulit, & dedit genti
Esai. 1. & seq. facienti fructum ejus. Abstulit virtutem panis, & virtutem aquæ, prophetam, & admirabilem consiliarium, & prudentem architectum, & sapientem auditorem. Illis abstulit, nobis dedit. Merito *exsulto..... sicut qui invenit spolia multa.* Sine labore meo inveni spolia quæ non habebam. Inveni * Heptateuchum, inveni Regnorum libros, inveni prophetarum scripta, inveni Esdram, inve-
A ni Psalmos, inveni Proverbia, inveni Ecclesiasten, inveni Cantica canticorum, inveni admirabilem consiliarium Christum, inveni Paulum prudentem architectum, inveni sapientem auditorem populum Christianum, qui novit ea quæ leguntur, audire; ille enim audit, qui ea quæ audit, intelligit. Lex spiritalis est. Non illam audit Judæus, qui audit corporaliter: sed ille audit, qui audit in spiritu. Habent illi libros sed sensum librorum non habent. Habent prophetas, sed non
B habent quem illi prophetaverunt. Quomodo enim habent, quem non receperunt? Ideo cum Moyse & Elia mihi apparuit; quia ab illis recessit. Multa habet spolia, qui habet Dei Verbum. Habet resurrectionem, habet justitiam, virtutem atque sapientiam, habet omnia; quia in ipso constant omnia. Hebræi spoliaverunt Ægyptios, & Exod. 12. 36.
vasa eorum abstulerunt: Judæorum spolia habet populus Christianus, & totum habemus quod illi habere se nesciebant. Illi aurum & argentum ma-
C teriale abstulerunt, nos aurum mentis accepimus, nos adquisivimus cælestis sermonis argentum.

13. Sequitur versus tertius: *Injustitiam odio habui, & abominatus sum: legem autem tuam dilexi.* ℣. 163.
Merito odit injustitiam, qui habet arma justitiæ. Hebræus cùm haberet hæc arma, hoc est, Legem & prophetas, mutem abominabatur mortuum; quia Lex dicit: *Omnis qui tetigerit mortuum..... immundus erit;* & humanitatis suprema negabat of- Num. 19. 11.
ficia defunctis: sed Legi non est mortuus, nisi qui
D injustus est. Hæc est immunditia justi, quæ iniquitas. Quid enim immundius, quàm mentem, qua nihil homini pretiosius est datum, turpibus commaculare criminibus, & atrocibus efferare commentis? Quid illis prodest quod mortuum hominem visere reformidant? [c] Utinam vita eorum c
non pollueret appropinquantem, quorum mors contaminare neminem potest. Mors nemini nocet, utinam vita non noceat. CONTAGIUM enim colluvionis, consortium iniquitatis est. Quomo-
E do ergo contaminare potest, qui iniquus esse jam non potest, cùm etiamsi fuit, tamen esse desivit? Fuge ergo iniquitatem, ne te comprehendat. Fuge injustitiam, quæ viventes adhuc mortuos facit.

14. Sed nemo fugit iniquitatem, nisi qui diligit æquitatem; & ideo ait: *Legem tuam autem dilexi.* In lege æquitas est, si spiritalem accipias legem, si consurgas cum Christo, & ibi altare sacro-sanctum illud cæleste consideres, non altare terre-
F num, quod hostili depopulatione destructum est. Si illam Hierusalem spectes, quæ in cælo est, non istam quæ à populo Judæorum frequentabatur in terris, quæ propter incolarum perfidiam à Romano exercitu triumphata, injecto flagravit incendio. Si intuearis in illum principem sacerdotum, de quo scriptum est: *Habentes itaque ma-* Heb. 4. 14.
gnum sacerdotem egressum de cælis, Jesum Filium Dei, teneamus confessionem fidelem: qui quondie advocatus pro nobis est apud Patrem; ut pro quibus in diebus carnis suæ misericordi est compassus

a. Nonnulli mss. cum textu Hebr. & plerisque versionibus, *cito prædare.* Sed alii magno numero, & cunctæ edit. *divide cito:* quibuscum faciunt LXX, apud quos legas, ταχέως προνόμευσον.
b. Omnes edit. *& Saba dona adducent viri excelsi* &c. Sed verisimile est verba quæ in mss. desunt, addita fuisse, ut allusio fieret ad Psal. 71. 10 cùm forte ad Esai 45 14 tantum alludatur.
*. Per *Heptateuchum* intellige priores 7. vet. Testam. libros, ita tamen ut *Judices* ac *Ruth* unico libro comprehendantur. Etenim hunc illi tamquam partem aut appendicem ab Hebræis adjungi solitum docet Joseph lib 2. *contra Appionem.* Origenes *Philoc.* cap 3. & alii post ipsos.
c Ita mss omnes, & Rom edit. quod etiam cum sequentibus belle congruit. Edit. tamen vet. *Utinam vita eorum non pollucrent.*

affectu, prò his operetur remissionem quotidie A
peccatorum.Quæ enim spes alia generi bumano,
nisi omnium viventium delicta donentur ? Ille
ergo princeps solus est sacerdotum, cui adstant
pii sacerdotes, in cælestium sacrarium illud altis-
simum merito proprii cruoris ingressi. Illa ergo
lex diligenda , in qua verus Hebræus liber ab
omni servitute vitiorum est,in qua magnum sab-
batum,& inoffensa requies defunctorum, in qua
mortui populi semen resuscitatur non commix-
tione, sed redemtiooe fraterna. Secundum hanc B
ergo legem odio habet sanctus injustitiam , non
injustum qui potest sæpe converti : nec mortuo-
rum reliquias, sed mortuam iniquitatem exsecra-
tur , & refugit.
ℽ. 164. 15. Sequitur versus quartos : *Septies in die lau-*
dem dixi tibi , super judicia justitia tuæ. Et numero
quidem studium sanctæ devotioois exprimitur :
sed puto magis quod purus,& quietus,ac vacuus
ab omni unere delictorum declaretur affectus ;
ut sine ullo iracundæ imprecationis, aut flagitio- C
sæ cupiditatis iocendio deferatur oratio ; oihil
quod alii noceat postulemus; nihil quod nos sæ-
cularibus petitionibus decoloret. Laudemus in
hymnis & caoticis, vera semper & justa ea quæ
de divinis canimus laudibus, confitentes. Non sit
aoceps & dubia sententia : non discolor meotis
intentio , non materialibus negotiis occupata à
propositi spiritalis exsecutione deflectat. Justifi-
cetur semper justitia Dei tranquillo animo, non
otio feriato.
ℽ. 165. 16. Sequitur versus quintus : *Pax multa diligen-*
tibus nomen tuum : & noa est illis scandalam. Supra
Sup ℽ. 162. diximus quia caritas excludit timorem : nunc di-
cimus quia excludit omnem perturbationem.
Etenim qui Deum diligit, profunda est in eo con-
Cant. 8. 7. firmatæ mentis traoquillitas. *Aqua*, inquit, *malta*
excladere non poterit caritatem, & flumina aon iuun-
dabunt eam. Multa aqua diversarum est passio-
num, & flumina sæcularium cupiditatum corpo-
a ralibus motibus incitata,[a] quæ tamen murum ca-
ritatis subvertere non possunt. Ideoque caritate
Psal. 123. 5. fundatus dicit : *Torrentem pertraasivit anima nos-*
tra. Numquid aqua maris excludere Moysis po-
tuit caritatem ? Et ut secundum litteram tibi
psalmorum series suffragetur , nempe diligens
Deum , tutum sibi credidit iter esse per maria.
Qui autem non dilexerunt Deum , hi demersi
fluctibus dignum sacrilegiis suis exitum pertule-
4. Reg. 2. 8. runt. Elias atque Elisæus Jordanem transmise-
runt pede ; & hæc fuit nimiæ merces & gratia F
caritatis. Hi igitur ut traosirent aquas fluvii Jor-
danis, passionum fluenta nostrarum mentis prius
vestigio transierunt. De hac aqua dicit Dominus:
Esai 43. 2. *Si transeas per aquam , tecum sum ; & flumina non*
iuundabunt te. Adest suis justis semper cùm ali-
b quibus[b] teruntur adversis ; si tamen transeant
mente constanti, non dubitanti ; oon fidei tur-
bentur incerto.
17. Transi ergo & tu fidelis animi directione, si
divinam vis tibi adesse præsentiam : si non solum
pax, sed etiam multa pax sit in animo tuo , nulla
A te prælia diversæ eupiditatis impognent, non ira-
cuodia stimulet, non libido : & si est pugna , ta-
meo foris, non intus sit. Præliare adversus perse-
quentes, licet & ipsis silentio sæpe cedendum sit,
quia tibi vincunt. Illorum potentia , tua victoria
est. Tunc denique triumphaotur , cùm se vicisse
crediderint. Non ergo te impugnet avaritia, non
copiditas exagitet, non tristitia dejiciat , noo in-
flammet libido, non resupinet superbia, non cur-
vet ambitio, non formido consternat. Pax multa
B abondet tibi , quæ exsuperat omnem mentem, Philip. 4. 7.
secundum Apostoli sententiam : quo nihil pul-
crius dici potuit. SUMMUS ENIM sapientiæ fi-
nis est ; ut simus mente tranquilla : non commen-
titiis poetarum fabulis lubricus turbetur affectos.
Summus finis est justitiæ ; ut ioiquitas mentem
justi movere non possit. Virtutis totius bic finis ,
c & corporeæ ipsius fortitudinis ; ut confecto bel- c
lo, pacem reformet. Paci ergo & ipsa plerumque
militat fortitudo bellandi : nemo ergo pacificum
C turbet affectum.
18. Multa generantur ad perturbationem ho-
miois: & uxor plerumque decepta serpentis insi-
diis animum viri exagitare conatur : & pater fi-
dem filii frequenter irridet : & vir conjugis suæ
mentem tentat opprobriis. Sed in his omnibus
superat justus, & dicit : *Quis aos separabit à cari-* Rom. 8. 35.
tate Christi? Tribalatio, aa angustia..... au persecu-
tio? Quoties ipsa benefacta crimini dantur? Quo-
ties virtus opprobrio ducitur? Quoties ipsa iogra-
D ta est gratia ? Vendidit justus facultates suas, dis-
pensavit pauperibus, nihil sibi reliquit : contem-
nitur plerumque io ipsa Ecclesia ; quia dives esse
desivit, sicut scriptom est: *Si dederit vir omnes fa-* Cant. 8. 7.
cultates suas in caritate , contemtu contemtus erit.
Non ergo moveatur ; non enim mercedem hujus
sæculi , nec gratiam , sed vitæ quæsivit æternæ.
Non indignetur , quia homines pecuniis magis
quam operibus bonis deferunt. Nam si ei prop-
ter bonum opus in boc sæculo deferatur, & hu-
E jus studii fructum hîc adipiscatur, dicitur de eo:
Percepit mercedem suam. Habet quidem opus Matth. 6. 2.
bonum, & hîc gratiam : sed brevis portio emeren-
dæ salutis est. Serva futuris mercedem tuam : &
istius sæculi opprobria incrementa mercedis tuæ
judica. Cogita semper Apostolicum illud , quod
Indignæ sint passiones hujas temporis ad superventu- Rom. 8. 18.
ram gloriam. Nullis ergo justus frangarur inju-
riis , nullis moveatur periculis, nullis teotetur
procellis ; sive mors ingruat , sive vita , sive An-
F geli cælorum. Neque dejiciatur adversis , neque
extollatur secundis. Nusquam sit ejus infirmus
affectus. Et mors teotat , & vita tentat : cave
scandalum.
19. Qui pacem habet, quæ omnem mentem su-
perat, magnus est : non est de pusillis istis. Ideo
scandalum pati noo debet ; quia pusillorum est
exagitari scandalo. Unde & Dominus ait : *Qui-* Matth. 18. 6.
cumque scandalizaverit uaum de pusillis istis mini-
mis. Non solum pusillos, sed etiam minimos dixit,
quos perturbant scandala ; & ideo gravi oboo-
xius pœnæ est, ut legisti, quicumque turbaverit

a. Sex mss. *murum tamen caritatem subvertere non possunt.*
b. Ita vet. edit. & cuncti mss. Rom. edit. *sola ; terrentur adversis.* Minus bene , Infra vero edit. vet. & quædam Paris. *sed etiam multa sit in animo tuo dilectio.* Rom. cum mss omnibus , *sed etiam multa pax* &c.

c. Edit. vet. & Paris. quædam , *ut corporea ipsius fortitudinis efficiat miles bella.* Rom. cum mss. in lectionem nostram consentiunt ; nisi quod illa vocem , *miles*, transtulit in membrum sequens hoc modo , *miles pacem reformet* . sed ea mutatio non admodum sensui necessaria est.

infirmæ mentis infantiam. Sicut enim graviori dignus supplicio est, qui persuaserit crimeno infantulo, & incautam præcipitarit ætatem: ita qui invalidum, & insipientem, & improvidum circumscripserit persuasione erroris, aut exagitatione cordis affectum. Vis scire quam infirmus sit qui scandalizatur? *Non manducabo*, inquit, *carnem.... ne fratrem meum scandalizem*. Quanta infirmitas, & quædam infantia animi, ut cum etiam esca fratris exagitet? Unde non potest homini esse præcipitium, quando etiam hinc est periculum? 1. Cor. 8. 13.

20. Et quod pejus est, infirmitas hujusmodi serpit in multos. Vides inopem justum, tentaris: vides divitem iniquum, tentaris: vides sine liberis sanctum, tentaris: vides liberis, honoribus, laudibus sæcularibus abundantem injustum, tentaris. Quantæ foveæ, quanti laquei, & quod est gravius, qui plurimos strangulent? In Sodomitana urbe vix unus Lot qui non tentaretur inventus est, cujus tamen uxor non potuit tentationis laqueos evadere. Hebræorum populus maria transivit: sed non potuit tentamenta transire. Tentati sunt omnes præter Jesum, & Caleb, qui ideo de senioribus terram repromissionis introire meruerunt; quia fuerunt tentationis expertes. Nec Aaron introivit, nec Maria; quia & ipsi tentati sunt. Nec Moyses introivit, qui dux erat populi qui tentabatur: typus Legis quæ excludere tentamenta non poterat, non poterat in terram resurrectionis inducere; quia ista Evangelio gratia debebatur. Lex pacem non potuit dare; ideo Moyses quoad vixit, semper præliatus est: semper Legis populus in ancipiti bellorum est: Jesus autem Nave plebis animos profunda pace composuit; quoniam qui sub Lege est, agitatur incertis: qui sub Evangelio, audit dicentem: *Pacem relinquo vobis: pacem meam do vobis*. Ideoque diligentibus non est scandalum. Johan 14. 27.

21. Accipe aliter: crux Domini Judæis scandalum, Græcis stultitia est. Scandalum est perfido; quia dicit Judæus: Ergo hic Deus est, qui homo visus est, hic Deus est qui jejunavit, hic Deus est qui vapulavit, hic Deus est qui crucifixus est, hic Deus est qui de cruce descendere, & se liberare non potuit? Denique hoc dicebant tempore Dominicæ passionis: *Descendat de cruce, & credimus ei. Confidit in Deo, liberet nunc eum, si vult*. Non te ista teneant, non te ista perturbent, non in animum tuum hujusmodi se ingerant cogitationes. Ubi pax, & multa pax: ibi crux Christi non opprobrio, sed saluti est. Non fuit opprobrio Petro crux Christi, quæ tantum ei gloriæ dedit; ut inversis Christum honoraret vestigiis: metuens ne si ea specie crucifixus esset, qua Dominus, affectasse Domini gloriam videretur. Crux ergo opprobrium perfido: fideli autem gratia, fideli redemtio, fideli resurrectio est; quia pro nobis passus est Dominus; quia illo nos redemit sanguine, illa ad paradisum resurrectione revocavit. Qui hæc credit, quomodo potest turbari, cui spes regni cælestis adsurgit? Matth. 27. 42. & 43.

ℽ. 166. 22. Sequitur versus sextus: *Exspectabam salutare tuam, Domine: & præcepta tua feci*. Qui exspectat, sperat. Caritatem ergo spes præcedit, sequitur salus. Spes igitur præcurrit effectum; ideo qui exspectavit salutem à Domino, præcepta Domi-

A ni fecit. Unde & Dominus appellat amicos in Evangelio, non servos, qui sua præcepta fecerunt. Qui diligit enim, facit: & qui fecerit, merito dilectionis remuneratione donatur. Johan. 15. 14. & 15.

23. Sequitur versus septimus: *Custodivit anima mea testimonia tua: & dilexit ea nimis*. Plus est diligere, quam custodire: & supra diximus quia custodire, interdum necessitatis est, vel timoris: diligere caritatis. Ideo cùm hîc dixisset: *Custodivi*, adjecit: *Dilexi*; ut custodia amantis fuerit, B non timentis. Qui nimium diligit, nimium custodit. ℽ. 167. ℽ. 159. num. 11.

24. Sequitur versus octavus: *Servavi præcepta tua & testimonia tua; quoniam omnes viæ meæ ante te, Domine*. Beatus qui potest dicere: *Omnes viæ meæ ante te*: qui noluit abscondere omnes cogitationes suas, omnes actus suos: abscondebat Adam viam suam, abscondebat Eva post culpam, abscondebat Cain necem fratris. In affectu habemus abscondere, non in effectu. Plena absconC dentis perfidia, etsi apud Deum nulla sit latebra. Ideo Ecclesia in Canticis sua ei secreta monstrabat, dicens: *Adsumam te, & inducam te in domum matris meæ, & in secretum ejus quæ concepit me*. Nam etsi Deus omnia videat cordis occulta; bonum tamen est ut unusquisque animam suam ei aperiat & expandat, & tamquam lumini, vel calori ejus occurrat. Nec immerito gloriatur Ecclesia, dicens: *Ego eram in oculis ejus tamquam inveniens pacem*; quoniam vias suas prodere non timebat. D Justi ergo est ista vox: *Oculi* enim *Domini super justos*. Itaque domino Jesu Christo, qui est via & veritas, bene hoc dicitur ab iis qui illam veram viam fide, moribus, actuque desiderant convenire: *Omnes viæ meæ coram te, Domine*. Nulla enim potest via esse bona, nisi quam tu illuminandam tui visitatione luminis judicaveris: cui est honor, gloria, laus, perpetuitas à sæculis, & nunc, & semper, & in omnia sæcula sæculorum. Amen. ℽ. 168. Cant. 8. 2. Ibidem. 10. Psal. 33. 16.

E SERMO VIGESIMUS-SECUNDUS.

ת Tau.

1. INcipit littera *Tau*, quæ latina interpretatione significat, *Erravit*: alia interpretatio habet, *Consummavit*. Quid est erravit? Vigesima secunda littera est, quæ apud Hebræos est ultima. Psalmo autem isto, hoc est, centesimo octavo decimo profectum hominis diximus significari, qui doctrinæ moralis magisteriis eruditus, deponeret omnem inexercitatæ mentis infantiam: adF sumeret autem veterani consilii scientiam, & prudentiæ senilis ætatem. Ubi autem error est, culpa signatur. Hic ergo est profectus finis, ut etiam culpæ sit. Sed vide quid interpretetur. *Erravit*, inquit; non errat, sed *erravit*. Errasse, præteriti est temporis: errare, præsentis. Qui erravit, desiit errare, & veterem condemnat errorem. De eo enim dicitur, erravit, qui in errore jam non sit; nam is qui adhuc in errore permaneat, non errasse dicitur, sed errare, errare enim permanentis in vitio est: errasse, corrigentis est lapsum. Sup. in prolog. hujus Psal.

2. Denique emendator morum ait: *Eramus enim aliquando insipientes, increduli, errantes in desideriis, & voluptatibus*. Non dixisset utique: *Eramus aliquando insipientes*, nisi qui adeptus esset postea sapientiæ disciplinam. Neque dixisset: Tit. 3. 3.

Eramus errantes, nisi qui superiorem deposuisset errorem. Denique ut abolitum lapsum doceret, nec ullum offensionis resedisse vestigium, ait: (Ibidem. 4. & 5.) *Cùm autem benignitas, & humanitas apparuit salvatoris nostri Dei, non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos: sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis & renovationis Spiritus sancti.* Veteri igitur errore deposito, & Spiritu sancto, atque omni motum emendatione renovatus dicit: *Eramus enim aliquando errantes.* Vides ergo quia errori renuntiasse non vitii, sed profectus est.

3. Postremo ipse te doceat dominus Jesus, si humanis consiliis vel sententiis non putas esse credendum. (Lucæ 15. 4.) Namque in Evangelio suo ipse adseruit quod pastor reliquit nonaginta & novem oves, & unam requirit quæ erravit. Centesima ovis est quam dicit errasse: perfectio & plenitudo nomeri ipsa te instruat & informet. Non immerito ceteris antefertur; QUIA PLUS EST à vitio se revocasse, quam prope vitia ipsa nescisse. Imbutos enim vitiis animos exuere frænis cupiditatum atque emendasse, non solum perfectæ virtutis, sed etiam cælestis est gratiæ. Emendare etenim futura adtentionis humanæ est: [a] præterita damnare (Ibidem. 5.) divinæ est potestatis. Denique inventam pastor ovem humeris imposuit suis. Agnoscis utique mysterium, quomodo ovis lassa reficiatur; quia non potest aliter humana conditio lassa recreari, nisi sacramento Dominicæ passionis, & sanguinis (Esai. 9. 6.) Jesu Christi, *cujus principatus super humeros ejus*; in illa enim cruce infirmitates nostras portavit, ut ibi omnium peccata vacuaret. Merito gaudent Angeli; quia is qui erravit, jam non errat, jam suum est oblitus errorem.

4. Non error igitur, sed consummatio est, ut altera docet interpretatio. Consummatio autem, perfectio disciplinæ est. Unde & Hieremias in (Thren. 4. 22.) suis Threnis sub hac littera ait: *Defecit iniquitas tua, filia Sion: non adjiciet te expellere adhuc. Visitavit iniquitates tuas, filia Edom: revelavit super peccata tua.* Advertis quoniam iniquitas non potuit sine Dei visitatione deficere, nec plena esse correctio, nisi per gratiam domini Salvatoris? Quomodo autem deficiat iniquitas, audi dicen- (Cant. 5. 3.) tem Ecclesiam: *Exui tunicam meam, quomodo induam eam? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo eos?* Veteris igitur hominis vestimentum vitiis erroris intextum, in lavacri regeneratione depositum nescit quomodo possit inducere; studio enim correctionis inoleverat oblivio peccatorum. Tanta vis consummatæ emendationis est; ut in quamdam pueritiæ redeat spiritalis ætarem, quæ vias erroris ignoret, crimen etiamsi velit, non possit admittere; quia desueverit usum nosse peccandi. Et jam de hujus litteræ interpretatione satis dictum arbitror: nunc cognoscamus ex subditis, [b] quæ sit viri consummati sententia.

(℣. 169.) 5. Itaque sic ait: *Appropinquet oratio mea in conspectu tuo, Domine: secundum verbum tuum mihi tribue intellectum.* Volare facit orationem bona vita, & dat alas precibus spiritales, quibus sanctorum ad Deum evehatur oratio. Sed & spiritus quo oramus, sublevat precem justi; maximè si corde contrito compatiens eam commendet affectus. Consummati autem viri ista est confidentia. Denique ipse David in superioribus istius Psalmi lucernam suis pedibus requirebat; ne in hoc itinere terreno ambulans posset errare. (Sup. ℣. 105.) Nunc autem quasi jam in fine & processu positus, consummato viandi munere, totus adsurgit. Et orationem suam dirigit in cælestia: mittit eam in conspectum domini Salvatoris, dans illi flabra justitiæ, sapientiæ flamina, remigia devotionis & fidei, innocentiæ puritatisque subsidia; peccato enim gravescit oratio, & longe fit à Deo. Tanto autem plus gravatur, quanto improbabilior est vita deprecantis. Innocentium autem adscendit oratio, & gemitus compatientis affectus, si Ægyptium lutum oderint, & operari terrena declinent. Denique sic legisti, quod Hebræorum qui dura (Exod. 2. 23.) Ægyptiorum imperia ferre non poterant; & ut gravia, ita & lutulenta opera indigna sui nobilitate generis recusabant, gemitus & vox adscendcrit ad dominum Deum nostrum. Adscendit enim oratio; quia etsi operabantur, tamen operabantur inviti. Descendebat itaque ad illos Dei misericordia; quia illorum ad Deum adscendebat devotio.

6. Adscendebat itaque non corporaliter; neque enim propheta tantus precationem suam petebat Deo corporaliter appropinquare: nam qui ita putat, utique is Deum certo in aliquo loco ac sede concludit, ut diffusiorem locum in quo Deus sit arbitretur; cùm utique invisibilis, ineffabilis, incomprehensibilis impleat omnia, & divinitatis in eo habitet plenitudo. Legi Moysen (Exod. 24. 11.) appropinquasse Deo, cùm Legem acciperet: sed solrâ David verecundiâ non semet ipsum, sed orationem suam Deo appropinquare postulat; ut videatur ordo quidam esse distinctus, quod ii qui perfectiores sunt, ipsi appropinquent Deo, sequentis autem ordinis justi viri satis habeant si eorum appropinquet oratio.

7. Ex usu autem nostri sermonis consideremus quid sit appropinquare. Constitue magistrum, atque discipulum: si discipulus studiosius magistri vel hausit ingenium, vel præcepto inteodit, ita ut ad similitudinem operis ejus atque doctrinæ proxime videatur accedere; nonne dicere solemus quòd appropinquavit magistro? Ergo & tu si imitatorem te præbeas Christi sicut ille qui ait: (1. Cor. 4. 16.) *Imitatores mei estote, sicut & ego Christi*: si dolum nescias, mendacium oderis, veritatem sequaris, justitiam non refugias, diligas castimoniam, appropinquasti Christo, & per Christum Deo. Ipse enim est via, qua pervenitur ad Patrem, qui apud Patrem semper est.

8. Didicimus quid sit appropinquare orationem, hoc est, elevetur actibus nostris. Si elevas actus tuos, elevasti orationem tuam. Qui novit elevare manus suas, dirigit orationem suam in conspectu Dei, sicut infra legisti: (Psal. 140. 2.) *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum.* Hæc utique oratio ad vitam, alia oratio in peccatum: *Et oratio* (Psal. 108. 7.)

a. Edit. vet. *præterita donare* Rom. *præterita damnare.* Et rursus infra, vet. edit. *conditia lapsa recreari.* Rom. *conditio lassa recreari.* Mss. vero utrobique partim huic, partim illis accedunt.

b. Septem mss. *quæ sit viri consummati fiducia.* Pro hac lectione facit, quod paulo post in omnibus mss. & edit. habetur: *consummati autem viri ista est confidentia.*

ejus

ejus fiat in peccatum. Et tu si sæcularia petas, si flagitiosa postules, oratio tua non ad Deum dirigitur, sed in peccatum. Ideoque intellige quæ petas.

9. *Secundùm*, inquit, *verbum tuum mihi tribue intellectum.* Adverte quid postulet. Non intellectum generaliter dixit, sed intellectum secundùm verbum Dei; est enim intellectus ad mortem,
Luc. 16. 8. sicut est prudentia ad interitum. *Filii hujus sæculi prudentiores sunt quam filii lucis in hac generatione.* Sed prudentia ista quæ sæculi est, ad vitam non B suffragatur æternam. Circa honores, circa lucella est, quæstibus coacervandis intenta, non meritis comparandis. Postremo circa elementa mundi est phalerata magis quam vera sapientia, ut est philosophia omnis quæ aliena quærit, cùm sua nesciat; scrutatur cæli plagas, mundi spatia rimatur, quæ sibi prodesse nihil possunt: Deum ignorat, quem solum deberet inquirere.

1 Cor. 3. 18. & 19. 10. Ideo verus sapiens dicit: *Si quis videtur sapiens esse inter vos in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sa-* C *piens; sapientia enim hujus mundi, stultitia est apud Deum.* Elaborandum est igitur ut in hoc sæculo stulti simus, nihil nobis cum philosophia; ne quis fidem nostram per elementa mundi hujus traducat à vero; ne quis adsertionem nostram per philosophiam deprædetur. Sic enim arrianos in perfidiam ruisse cognovimus, dum Christi generationem putant usu hujus sæculi colligendam. Reliquerunt Apostolum, sequuntur Aristotelem. Reliquerunt sapientiam quæ apud Deum est: D elegerunt disputationis tendiculas, & aucupia verborum secundum dialecticæ disciplinam, cùm
Coloss. 2. 8. clamet Apostolus: *Ne quis vos deprædetur per philosophiam, & inanem seductionem, secundum traditionem hominum, secundum elementa hujus mundi, & non secundùm Christum.*

11. Utinam possim imitari illam stultitiam, qua sim sapiens: illum virum habentem amplas possessiones, sed negligentem fructuum, intentum Deo illum virum, qui honores etiam delatos sibi E respuat, doctrinam philosophiæ non requirat; etiamsi ante cognovit, tamen scire dissimulet, non requirendo dediscat: non quærat quæ sua sunt, sed aliis sua conferat, sibi adquirat æterna. Hic potest dicere: *Secundùm verbum tuum mihi tribue intellectum*, id est, non secundum philosophos, non secundum causidicos, non secundum mercatores hujus sæculi, non secundum architectos domorum: sed secundùm verbum tuum, quod est veræ sapientiæ bonorumque operum F fundamentum; ut super illud constituat propheta aurum cordis sui, argentum sermonis sui, lapides pretiosos operationum suarum; ut opus suum labi & perire non possit.

℣. 170. 12. Sequitur versus secundus: *Intret postulatio mea coram te: secundùm verbum tuum libera me.* Vide ordinem. Primùm dixit: *Appropinquet oratio mea:* postea intellectum poposcit, *secundùm verbum:* tertiò ait, *Intret postulatio mea coram te.* Nonne quodam Dominus nos invitat usu, & sus-A cipere dignatur affectu? Nonne cùm aliquem de primariis viris desideras convenire, primùm ad ejus domum appropinquas: postea quæris informari atque instrui; ut cognoscas mentem patrisfamilias: deinde ut ejus domum ingrediaris, imploras; ne quis te abjiciat & excludat? Pulsa ergo & tu regiam illam cælestem: pulsa non manu corporis, [a] sed quadam orationis tuæ dextera. Non sola manus corporis pulsat: pulsat & vox; scriptum est enim: *Vox fratris mei pulsat ad ja-* Cant. 5. 2. B *nuam.* Pulsamus & digito. Denique & Thomas digito meruit januam resurrectionis aperire. Et tibi dicit Jesus: *Infer digitum tuum huc..... [b] &* Iohan. 20. 27. *mitte manus tuas in latus meum: & noli esse incredulus, sed fidelis.* Pulsa ergo digito, si non potes tota manu. Pulsa januam. Christus est janua, qui ait: *Per me si quis introierit, salvabitur.* Iohan 10. 9.

13. Cùm hanc igitur januam pulsaveris, vide quomodo ingrediaris; ne forte & jam ingressus, extra conspectum regis sis. Multi ingrediuntur C palatia, & non statim regem istum terrenum vident: sed frequenter observant; ut aliquando videre mereantur. Nec præsumunt videndi copiam: sed jussi repræsentantur, & precem fundunt; ut cum benevolentia suscipiantur. Primus sui sermonis ingressus est, ne quid titubet, ne quid offendat. Quanto magis rogandus est Deus, ut ostium misericordiæ suæ nostra ingrediatur oratio? Denique & Paulus rogat ut aperiatur sibi Coloss. 4. 3. ostium verbi ad loquendum mysterium Christi.

D 14. Sed quia Græcus habet, Εἰσελθέτω ἀξίωμά μου, hoc est: *Intret dignitas mea*; licet potuerit & scriptor errare, & fecerit ἀξίωσις, hoc est, *deprecatio:* tamen hoc quoque explanemus, ut possumus. [c] Nempe cùm hominem regem rogas, dicis ut contemplationem habeat honoris tui, tangat eum tuæ contemplatio dignitatis; ut aut misereatur, si venia est postulanda: aut deferat pro ordine dignitatis. [d] Et quid dicam, rogas? Sic unusquisque ingreditur, ut dignitatibus defe- E ratur. Recte ergo & devotus Deo dicit: *Intret dignitas mea coram te.* Habet & Christianus dignitatem suam, qui tanto imperatori militat.

15. Sunt maximæ & veræ fidei dignitates, sunt honorum diversi & apud Christum ordines. *Posuit Deus in Ecclesia primo apostolos, secundo prophetas, tertio doctores.* 1 Cor. 12. 28. Sed istæ administrantium dignitates. Sunt etiam privatorum, ut est pietas, justitia, sobrietas, castimonia, disciplina. Sunt etiam orationis dignitates: si pro vidua roges, si roges F pro pupillo, si roges pro misericordi, si roges pro nimium devoto ac fideli: si roges in tribulatione, roges cum dolore, si mœsto & ipse qui rogas compatiaris affectu, intrat oratio tua Dei gratiam: intrat domum ejus, si tecum Ecclesia deprecetur, si populus universus imploret; ut Domini inclinet favorem.

16. Quid autem rogat? Ut eruatur, ut liberetur; eo quod jam diu adversus nequitias spiritales, adversus tentamenta hujus sæculi prælietur; eo quod [e] grave est satis longævo cursu istius vitæ

a. Omnes edit. *sed quadam rationis tua dextera.* Melius omnes mss ... *orationis tua dextera.*

b. Mss. non pauci, *& mitte in manus meas, & latus meum.*

c. Edit. omnes, *Nempe cùm hominem rogas, regem te dicis.* Sensus absurdus. Itaque legitimum è cunctis mss. restituimus. Corruptio autem non aliunde exorta est, nisi ex eo quod pauci mss. dictionem, *regem*, post verbum, *rogas*, transposuerint, quod intrudendi voculam, *te*, sciolo cuipiam dedit occasionem.

d. Mss. aliquot, *Et quid dicam? Rogans unusquisque sic ingreditur* &c. Non ita male.

e. Ita quinque mss. Alii autem, ac vet. edit. dictionem, *vitæ*, prætermittunt: quod si placeat, referendum erit relativum, *istius*, ad vocem *sæculi*, prius positam. Sed Rom. edit. proprio marte sic emendavit: *grave est satis longævo, cursus istius diuturnam* &c.

diuturnam sustinere militiam. Deoique & iofra A
Psal. 119. 5. dicit: *Heu me quod incolatus meus prolongatus est!*
Iogemiscit enim quod indefessas jugi labore ten-
dat excubias; & ideo petit à tot adversaotibus
liberari, nec cum terrenis hominibus vult habe-
re coosortium.

ỳ. 171. 17. Sequitur versus tertius: *Eructabunt labia mea hymnum; cùm docueris me justificationes tuas.*
2. Cor. 2. 15. Eructavit hymnum, qui potest dicere: *Bonus* enim *odor Christi sumus Deo.* Et beoe eructat, qui pluri-
ma & suavia præcepta Domini gustaverit. Eruc- B
tat hymnum, qui eructaverit verbum. Denique
Psal. 44. 2. & David ante eructavit verbum bonum, hîc
eructat hymnum. Bonum enim panem gustavit,
qui de cælo descendit: bonum panem, quem
si quis mandocaverit, non morietur io æternum.
Habet verbum Dei epulas suas: alias fortiores,
ut est Lex, & Evangelium: alias suaviores, ut sunt
psalmi, & Cantica canticorum. Eructabat hym-
num Ecclesia, vel anima pia, cui dicebat Deus
Cant. 2. 14. Verbum: *Insinua mihi vocem tuam; quia vox tua* C
suavis est. Eructabat hymnum, cui dicebat: *Fa-*
Cant. 4. 11. *vum distillant labia tua, ô sponsa: mel & lac sub lingua tua.*

18. Sed ooo potest quis ante eructare hymoum,
nisi didicerit justitias Dei, & didicerit ab ipso
domino Deo suo. Ideo specialiter hoc David
petit, ut eum doceat Deus; audierat enim & co-
Matth. 23. 10. gnoverat in spiritu, *Quia unus magister est*; & ideo
ubique ipsum sibi doctorem fieri postulabat, ut ab
ipso disceret justificationes ejus. Quomodo enim D
caotare potest quis io metu positus, & timore
pœnarum? Quomodo caotare potest gravium si-
bi conscius delictorum, nisi prius fiat veniæ secu-
Psal. 136. 4. rus? Denique in posterioribus habes: *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena*, in qua
impugnetur, in qua capriverur in lege peccati,
io qua defleat atque deploret suæ captivitatis
ærumoam?

19. Et tu ergo ede scripturarum cælestium ci-
bos, & ede ut permaneant tibi io vitam æternam, E
& ede quotidie, ut non esurias, ede ut replearis,
ede ut verborum cælestium eructes saginam.
Spiritales epulæ non obesse soleot, sed prodesse
satiatis; ideoque repleri volebat Propheta qui
Psal. 70. 8. dicit: *Repleatur os meum laude; ut cantem gloriam tuam.* Qui cantat Dei gloriam, hymnum Domi-
oo cnr ejus eructat.

ỳ 172. 20. Sequitur versus qoartus: *Loquetur lingua mea verbum tuum; quoniam omnia mandata tua justitia est.* Qui didicerit justitias Dei, loquitur verbum F
Dei: & qui verbum Dei loquitur, otiosum ver-
bum non loquitur. Otiosum verbum est, loqui
Psal. 16. 4. opera homioum. Ideo Sanctus dicit dari sibi à
Domino gratiam, ut non loquatur os suum ope-
ra hominum; quia otiosum verbum est: nec so-
lùm otiosum, sed etiam periculosum, pro quo
Matth. 12. 36. rationem sumus redditiri. Omoe enim verbum
otiosum quodcumque locuti fuerimus, redde-
mus pro eo rationem. Noo enim mediocre peri-
culum est, cùm habeas tanta eloquia Dei, & Dei
opera quæ fecit in Geoesi, fecit io Exodo, fecit
in Levitico, Numeris, Deuteronomio, Jesu Nave,
Judicum libro, Regnorum, atque Esdræ libris,
fecit in Evaogelio, vel in Actibus apostolorum,
illis prætermissis, loquaris quæ sæculi sunt, au-
dias quæ sæculi sunt. [a] *Sepi aures tuas spinis*: uti- Eccli. 28. 28.
nam & linguam tuam obsepias. Sed quod pejus
est, circumdata est liogua tua spinis, quæ com-
pungunt, & vulnerant loquentem quæ mundi
sunt. Ideo adversarius etiam orantibus frequen-
ter sæculares offuodit cogitationes. Si ergo non
debemus audire aliena, vel superflua: quanto
magis non debemus obloqui; cùm dicat unicui-
que nostrum Scriptura venerabilis: *Argentum & aurum tuum alliga: & ori tuo fac jugum & pondus?* Ibidem. 29.
Alliga seosum tuum fida taciturnitate: alliga ser-
mones tuos, impone jugum ori tuo; ne indomi-
ta cervice verborum se jactet. Impooe poodus,
ot cauto omnia quæ loquimur trutinemus exa-
mine. Quibus tamen spiois ut sepias aures tuas
Scriptura tibi dicit; nisi contrito corde, & timo-
re judicii? Salubriter ista compungunt: stimu-
laot ista, non vulneraot, licet & vulnera utilia
siot amici.

21. *Omnia*, inquit, *mandata Dei justitia est*;
quia suot maodata justitiæ, & ideo sine justitia
esse oon possunt. Mandatum Dei est, ut diligas Deut. 6. 5.
Deom tuum. Unde ait Paulus: *Qui diligit proxi-* Rom. 13. 8. & 9.
mum suum, legem implevit; scriptum est enim: Non adulterabis, non occides, non furaberis, non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur. Si io ipso verbo instauratur omne man-
datum, quod verbum justitia est (quid enim tam
justum, quam ot diligas Deum tuum, & diligas
fratrem tuum) utique omoia Dei mandata justi-
tia est. Sicut enim [b] qui occidere potest fratrem,
utique noo diligit: qui adulterat fratris uxorem,
utique non diligit fratrem: qui furatur: qui coo-
cupiscit alienum, utique non diligit eum quem
fraudare desiderat: ita qui superbe despicit fra-
trem, qui eum deformare conatur, qui pascitur
ejus iojuriis, à consortio caritatis alienus est.

22. Sequitur versus quintus: *Fiat manus tua* ỳ. 173.
salvum facere me; quoniam mandata tua elegi.
Adveotum Domini videtur orare; quia manus
Dei Christus est. Ipsum legimus dexteram Dei,
de quo supra ait: *Dextera Domini fecit virtutem:* Psal. 117. 16.
dextera Domini exaltavit me. Cur ergo hîc ma-
num dixit; nisi forte non solum propter diversi-
tatem gratiæ, quam scriptores noo prætermittere
soleot: sed etiam propter quamdam proprieta-
tem maouum dictum est; ut ibi dextera dicatur,
ubi scribitur quod exaltavit eum virtute: hîc ma-
ous, ubi intelligi oportet, quod eum humilitate
servavit? Potest & sic ioteliigi manus Domioi,
sicut dicitur io usu: Magna est manus illius regis,
hoc est, magnus exercitus: & illius iofetior est
maous, ut etiam hîc iotelligamus: Fiat adjumen-
tum tuum atque subsidium, ut mittas Angelos
tuos, opem tuam, subsidia potentiæ tuæ ad libe-
randum populum tuum. Hæc est maous Dei, de
qua scriptum est: *Nonne omnes ministri spiritus,* Hebr. 1. 14.
qui mittuntur in ministerium propter eos, qui futuri

a. Plures mss. *Sepi aures tuas spinis.* Haud male. Alii tamen & omnes edit. *Sepi* &c. Quod autem post verbum, *obsepias*, cunctæ edit. adjectum, *ne loquaris quæ sæculi sunt, audias quæ sæculi*, hæc in mss. nullis reperias: & certe mera est repetitio superiorum.
b. Cod. Corb. *qui occidere vult fratrem.* Sorb. unus, *qui occidere potest fratrem.* Sed ea mutatio non aliunde quam è scriptorum ignorantia promanavit. Non viderunt siquidem *potest occidere*, hîc idem esse ac re vera occidere, ut Virgilianum illud:
potuisti linquere solam?
perinde est ac *quomodo solam dereliquisti?*

erunt heredes salutis? Qui ergo elegit mandata A Dei, utitur confidentiâ; ut cum auctoritate deposcat sibi divina subsidia.

℣. 174. 23. Sequitur versus sextus: *Concupivi salutare tuum, Domine: & lex tua meditatio mea est.* Alius longævitate vitæ istius delectatur, & concupiscit usque ad depositæ senectutis finem corporis hujus vitam producere. Alii franguntur ægritudinis infirmitate, de quibus nemo potest dicere: (2. Cor. 12. 10.) *Cùm infirmor, tunc potens sum.* Beatos se putant, si inoffensa valetudinis commoditate potiantur, B quibus non est infirmitas ad salutem. Horum quoque nemo potest dicere: *Concupivi salutare tuum, Domine;* suam enim magis salutem, quàm salutare Dei quærunt, medicis potius quàm Scripturis obedientes. (De conf. dist. 5. Contraria.) Contraria autem studiosis divinæ cognitionis præcepta sunt medicinæ. A jejunio revocant, lucubrare non sinunt, ab omni intensione meditationis abducunt. Itaque qui se medicis dederit, se ipsum sibi abnegat. Qui autem quærit salutare Dei, Christum sequitur, qui C dicitur [a] salus Dei: non quæ corporis, sed quæ æterna sunt quærens, cùm hoc in corpore conversetur. Qui autem salutem Dei quærit, die utique & nocte meditatur in lege. Jugis illi meditatio est divinorum decretorum, neque aliquâ curâ corporis hujus avertitur à studio disciplinæ.

℣. 175. 24. Sequitur versus septimus: *Vivet anima mea, & laudabit te: & judicia tua adjuvabunt me.* Futuræ utique vitæ, non præsentis sibi remuneratione blanditur; hæc enim vita quomodo dici po D test, de qua scriptum est: (Psal. 21. 16.) *Et in pulverem mortis deduxisti me?* Quam multi viventes in inferno sunt? Ipse Paulus cupiebat de corpore mortis hujus liberari, qui vere concupivit salutare Dei, dicens: (Philip. 1. 23.) *Dissolvi enim cupio, & cum Christo esse multo melius: permanere autem in carne magis necessarium,* quàm voluntarium. Quomodo ergo vivit anima operta mortis involucro: aut quæ est vita, quæ in umbra est? In regione umbræ mortis sumus; abscondita est vita nostra, non libera; erit E enim libera in regione vivorum, in qua fiduciam (Psal. 114. 9.) complacendi justus adsumit; ut placeat Domino in regione vivorum. Ibi ergo vivit anima nostra, ubi nihil mortale, nihil infirmum amicta sit, nihil debitum pœnæ.

25. Ibi laudabit Dominum, ubi deposito infirmitatis corpore, conformis esse cœperit gloriæ corporis Christi. Nam dum in peccato sumus, (Psal. 49. 16.) plene laudare quî possumus? *Peccatori enim dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas?* In umbra F sumus hîc positi: in umbra vivimus: in umbra laudamus: perfecte in umbra laudare non possumus. In terra aliena sumus: denique audisti in (Psal. 136. 4.) posterioribus dicentes: *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?*

26. Adjuvant autem judicia Dei sanctos, cùm bonis operibus remuneratio vitæ confertur æternæ. Beatus qui dicit: *Et judicia tua adjuvabunt me.* Ego infirmus, ego peccator timeo judicia Dei propter conscientiam delictorum: mihi terrorem adferunt, me exagitant: sanctos adjuvant. Sed A tamen juvabunt etiam peccatorem, licet diverso modo. Sanctus adjuvabitur, dum probatur: peccator adjuvabitur, dum humiliatur, dum castigatur, ut peccata solvat duplicia: dum opus ejus exuritur, ut ipse salvus fiat, sic tamen quasi per ignem. Fortassis etiam sic convenit sensus: Si dignus fuero judicio, dignus ero ut exuar à consortiis impiorum; quoniam *non resurgunt impii in judicium.* (Psal. 1. 5.) Et juvabunt me judicia; quoniam qui credit in Domino, non judicatur. Proderit illi fi- B des, & suffragabitur ad veniam, etiam si qua in operibus offensa sit.

27. Sequitur versus ultimus: *Erravi sicut ovis quæ perierat: vivifica servum tuum; quoniam mandata tua non sum oblitus.* (℣. 176.) Græcus habet: *Quære servum tuum*, hoc est, ζήτησον: & potuit falli scriptor, ut scriberet ζῆσον, quod est vivifica. Sensus quidem uterque constat, sed opportunior est huic loco: *Quære servum tuum*; quoniam ovis quæ erravit quærenda est à pastore, ne pereat. C Ideo dicit, *Erravi. Dic & tu iniquitates tuas, ut justificeris.* (Esai. 43. 26.) Quòd lapsum fateris, in eo tibi cum omnibus commune consortium est; quia nemo sine peccato: negare hoc, sacrilegium est; solus enim Deus sine peccato est. Confiteri hoc Deo, impunitatis remedium est. *Erravi*, inquit: sed qui erravit, in viam potest redire, in viam revocari potest. Et pulcre addidit: *Sicut ovis quæ perierat*; non enim perit qui agnoscit errorem.

28. *Quære*, inquit, *servum tuum; quoniam man-* D *data tua non sum oblitus.* Veni ergo, domine Jesu: quære servum tuum, quære lassam ovem tuam: veni pastor, quære sicut oves Joseph. Erravit ovis tua, dum tu moraris, dum tu versaris in montibus. Dimitte nonaginta novem oves tuas, & veni unam quærere quæ erravit. Veni sine canibus, veni sine malis operariis, veni sine mercenario, qui per januam introire non noverit. Veni sine adjutore, sine nuntio: jamdudum te exspecto venturum. Scio enim venturum; *Quoniam man-* E *data tua non sum oblitus.* Veni non cum virga, sed cum caritate, spiritusque mansuetudine.

29. Noli dubitare relinquere in montibus nonaginta novem oves tuas; quia in montibus constitutas lupi rapaces incursare non possunt. In paradiso semel nocuit serpens: amisit ibi escam, postquam Adam inde depulsus est: illic jam nocere non poterit. Ad me veni, quem luporum gravium vexat incursus. Ad me veni, quem ejectum de paradiso [b] serpentis diri ulceris venena F pertentant; quia erravi à gregibus tuis illis superioribus: nam & me ibidem collocaveras, sed ab ovilibus tuis lupus nocturnus avertit. Quære me, quia ego te requiro. Quære me, inveni me, suscipe me, porta me. Potes invenire quem tu requiris: [c] dignaris suscipere, quem inveneris, imponere humeris, quem susceperis. Non est tibi pium onus fastidio: non tibi oneri est vectura justitiæ. Veni ergo, Domine; quia etsi erravi, tamen *mandata tua non sum oblitus:* spem medicinæ reservo. Veni, Domine; quia & ovem erraticam solus es revocare qui possis: & quos reliqueris,

a Rom. edit. hîc & paulo inferius, *salutare Dei.* Infra vero ubi post vocem, *quærens*, ante edit. addunt, *cùm hoc in corpore conversetur, quod salus quæritur*; hoc totum eadem Rom. resecaverat. Verum satis fuisset resecasse, *quod salus quæritur*; hæc enim verba in mss. non inveniuntur.

b. Ita plerique mss. à quibus hoc tantum discrepant edit. quod ver. habent, *serpentinis diri ulceris.* Rom. *serpentis diri ulceris.* Alia vero pars mss. voces, *diri*, sive, *diri ulceris*, non exhibent.

c. Edit. *dignare*, Amerb. *dignaris*, *suscipere quem inveneris: impone* &c. Sed mss. ferme ad unum lectioni nostræ adstipulantur.

non mœstificabis; & ipsi enim peccatoris reditu A
gratulabuntur. Veni, ut facias salutem in terris, in cælo gaudium.

30. Veni ergo, & quære ovem tuam jam non per servulos, non per mercenarios, sed per temet ipsum. Suscipe me [a] in carne, quæ in Adam lapsa est. Suscipe me non ex Sarra, sed ex Maria; ut incorrupta sit virgo, sed virgo per gratiam ab omni integra labe peccati. Porta me in cruce, quæ salutaris errantibus est, in qua sola est requies fatigatis, in qua sola vivent quicumque B
moriuntur.

31. Pulcre autem etiam *vivifica*, potest dici; eo quod mori non possit, quem humeris suis virtus portaverit.

32. Dicit ergo & anima, dicit & Ecclesia: *Erravi sicut ovis quæ perierat.* Sed dicit: *Quæsivi quem dilexit anima mea*; hoc est enim dicere: *Vivifica servum tuum; quoniam mandata tua non sum oblitus.* Ego te quæsivi, sed invenire non possum, nisi tu volueris inveniri. Et tu quidem vis inveniri: C
sed vis diu quæri, vis diligentius indagari. Novit hoc Ecclesia tua; quia non vis ut te dormiens quærat; non vis ut te jacens investiget. Denique pulsas ad januam, ut excites dormientem: exploras si cor vigilat, & caro dormit. Vis jacentem levare, dicens: *Surge qui dormis, & exsurge à mortuis.* Mittis manum per cavernam, ut surgat: & si tardius surrexerit, derelinquis. Vis ut quærat iterum, & quærat à multis, & non obliviscatur quærere, non obliviscatur sermones tuos: & si tenet eos, D
offeras te videndum, non refugias & teneri.

(Cant. 3. 1. — Ephes. 5. 14.)

33 Quæ cùm te meruerit amplecti, ostendet fructus suos, docebit non oblitam se mandatorum tuorum, dicetque tibi: *Veni, frater meus: exeamus in agrum..... & in foribus nostris omnis fetus arborum: nova & vetera, frater meus, servavi tibi.* Hoc est dicere: Teneo mandata tua omnia novi & veteris Testamenti. Sola hoc dicere Ecclesia potest. Non dicit alia congregatio: non dicit Synagoga, nec secundum litteram nova te- E
nens, nec secundùm spiritum vetera. Non dicit hæresis manichæa: Vetera servavi tibi, quæ [b] Prophetas non suscipit. Merito dealbata cernitur, quæ utriusque fulget gratiâ Testamenti.

(Cant. 7. 11. & 13.)

34. Respondit ei Sponsus: *Pone me ut signaculum in cor tuum, ut sigillum in brachium tuum*, quæ nova & vetera servasti mihi. Signaculum meum es, ad imaginem meam es, & similitudinem. Fulget in te imago justitiæ, imago sapientiæ, imago virtutis. Et quia imago Dei in corde tuo est, sit & F
in operibus tuis: sit effigies Evangelii in tuis factis; ut in tuis moribus mea præcepta custodias. Effigies Evangelii erit in te, si percutienti maxillam, alteram præbeas, si diligas inimicum tuum, si crucem tuam tollas, & me sequaris. Ideo crucem [c] ego pro vobis portavi; ne tu pro te portare dubitares.

(Cant. 8. 6.)

35. Audierunt hoc filiæ Hierusalem, quod jam dominus Jesus sibi Ecclesiam copulabat: & quia considerantes magnitudinem Verbi, imparem tantis nuptiis æstimabant; ne fortè tantæ copulæ pondus sustinere non posset, excusant dicentes: *Soror nostra parva, & ubera non habet.* Sic enim qui volunt differre nuptias, excusare consueverunt; ut prætendant immaturæ ætatis infirmitatem, & adstruant quod ubera non habeat, quæ nubilis significant tempus ætatis. Hoc solet symbolum commune omnibus virginibus esse nupturis; ut cùm ubera cœperint eminere, tunc conjunctioni habiles judicentur. (Ibidem 8.)

36. Turbatæ igitur quod studio dilectionis urgeat nuptias Sponsus, dicunt: *Quid faciemus sorori nostræ in die qua loquetur in ea?* vel, ut Symmachus, *qua loquetur ei*; hoc est, sponsalium celebritate solet fieri collocutio, & confirmatio nuptiarum. Quid ergo faciemus, dicunt turbatæ, quia urgetur conjunctio spiritalis? A tantis nuptiis excusare non possunt; nemo enim est qui copulam vel animæ & Spiritus, vel Christi & Ecclesiæ non beatam putet. Sed quia plenitudo Verbi vel Spiritus sancti vibrat & fulget, & nihil est quod illis possit æquari; ideo differre desiderant; ut illa dilatione vel anima, vel Ecclesia possit esse perfectior. (Ibidem.)

37. Dicunt ergo: *Si murus est, ædificemus super eum receptacula: & si janua est, sculpamus super eam tabulas cedrinas.* Murus est anima sancti. Habet & Ecclesia muros suos, quæ jam perfectior dicit: *Ego civitas munita.* Hic est murus, qui habet duodecim portas apostolicas, per quas populo nationum patet ingressus in Ecclesiam. Sed murus quamvis ambitum totius urbis includat, tunc tamen est munitior, cùm receptacula habuerit præparata, in quibus propugnatores urbis tutum speculandi ac tuendi possint habere subsidium. Sed quia rationabilis hæc civitas est, & omnis spes ejus in Dei verbo est: non ferrea, sed argentea ei propugnacula requiruntur, eloquiis cælestibus magis quam corporis voluptatibus hostiles impetus repulsare consueta. Eo fulta præsidio, eo splendore refulgens habilior Christi copulæ judicatur. (Ibidem. 9. — Esai. 27. 3.)

38. Et quia janua Christus est, qui ait: *Per me si quis introierit, salvabitur;* & Ecclesia janua nuncupatur; quia per ipsam patet populis aditus ad salutem. Ne hæreticorum corrumpatur tineis aut vermibus, dicunt filiæ Hierusalem, vel Angeli, vel animæ justorum: *Ædificemus super eam tabulas cedrinas*, hoc est, fidei sublimis bonum odorem; est enim suavis hujus materiæ odor, quam non vermis, non tinea corrumpat. Ideo hujus materiæ usus eligitur tectorum fastigiis elevandis, formandisque litterarum elementis, quibus ætas puerilis ad studium liberalis eruditionis imbuitur. Est ergo materia ista sublimis ad gratiam, levis ad onus, suavis ad odorem, utilis ad instrumentum scientiæ, habilis ad ministerium cognitionis æternæ. (Johan. 10. 9.)

39. Sed quemadmodum Sponsam suam diligens Christus urgebat ad copulæ spiritalis solemnitatem: ita & Ecclesia Verbi decore jam capta festinabat ad nuptias. Ideoque moraram & dilationis impatiens, quas filiæ Hierusalem innecte-

a Paris. edit. *non in carne, qua in Adam lapsa est.* Sed aliæ omnes, & cuncti mss respuunt negationem. Et optime id quidem; neque aliud hic significatur, nisi quod Christi caro ejusdem naturæ fuerit atque Adæ caro, unde per generationis successionem propagata est; licet ejusdem peccato nequaquam maculata.

b. Per *Prophetas*, totum vetus Testamentum hic intellige, quod integrum à Manichæis rejiciebatur. Epiphan. Hæresi. 66. Augustin. de Hæres. cap 46.

c. Sic mss magno numero. Nonnulli tamen cum edit. omnibus, *ego pro te portavi, ne tu propter me portare dubitares.* Non male.

Cant. 8. 10. re gestiebant, dicit: *Ego murus, & ubera mea turres*, hoc est: Nolite dubitare utrum murus sim (illæ enim dixerant: *Si murus est*) ego, inquit, murus sum, & non parva ubera habeo, sed ut turres ubera mea sunt. Quomodo dicitis, quia non habeo ubera? Sensus, ut turres, habeo sapientiæ, in quibus est abundantia, sicut scriptum est: Psal. 121. 7. *Et abundantia in turribus tuis*. His uberibus, id est, sensibus habilem se tantis nuptiis æstimabat: sed filiæ Hierusalem adhuc non poterant æstimare, quia sensuum ejus abundantiam non videbant.

Cant. 8. 10. 40. Et addidit: *Ego eram in oculis ejus tamquam inveniens pacem*, hoc est: Deliberatis de meis sensibus, cùm pacem Dei invenerim, quæ exsuperat omnem mentem, [a] & custodit corda & sensus in Christo Jesu. Talis, inquit, eram in oculis Sponsi, qualis quæ habet pacem. Scriptum est enim: Prov. 12. 20. Qui recte [b] quærunt pacem, habebunt eam testimonium. Festinantibus igitur dilecto atque dilectâ, celebrata conjunctio spiritalis est, mutuo expetita consensu.

Cant. 8. 11. 41. Ideoque tamquam nuptiale canens carmen, exsultavit Spiritus in Propheta, dicens: *Vinea facta est Salomoni in Beelamon: dedit vineam suam iis qui servant*. Clamat ergo Spiritus: Plantata est congregatio populorum, & vitis æternæ fundata radice, & spiritalia sub jugum Verbi corde mansueto colla subjecit. Plantata autem est in multitudine nationum; hoc enim esse intelligendum *Beelamon* Symmachus, Aquila, [c] aliæque translationes græco sermone docuerunt. Repudiata est vetus copula, quæ fructum adferre non poterat: data est vinea novis fidelibusque cultoribus, qui non solùm facere fructum possent, sed etiam custodire. Una igitur ovis erravit: sed revocata, totius spatia orbis implevit. Unam ovem error abduxerat: sed multitudinem populorum Domini gratia congregavit. Erravit homo: sed Ecclesia jam murus est, & murus validus. Erravit Adam: murus est David, qui mandata Dei oblitus non est.

42. Custodita igitur & vallata hæc vinea munimine spiritali, mille fructus dat Christo, ducentos autem fructus custodibus. Ideoque ait Ecclesia: Ibidem 12. *Vitis mea in conspectu meo, mille Salomoni, & ducenti servantibus fructum*. Perfectio & plenitudo Christi est portio servulorum. Habes hoc mysterium in Genesi, Gen. 43. 34. ubi quinque partes Benjamin fratri juniori tribuit Joseph, singulas reliquis fratribus. Domino igitur quinque sensuum portio A & prærogativa defertur, quam illi utique tribuit ipse quem diligit: sicut dilexit & Paulum, cui dedit ad evocandas gentes sapientiæ principatum. Act. 22. 21.

43. His igitur fructibus delectata Ecclesia dicit ad Christum: *Qui sedes in hortis, amici intendentes sunt voci tuæ: vocem tuam insinua mihi*. Cant. 8. 13. Delectabatur enim quod in hortis Christus sedebat: & in hortis positi amici intendebant voci ejus. Sed quia amici illi de cælestibus erant Archangeli, vel Dominationes, & Throni (homines enim ex- B pulsi de paradiso fuerant propter inobedientiam cælestium mandatorum, atque ideo adhuc Ecclesia vocem ejus non poterat, quam cupiebat, audire) ideo ait: *Vocem tuam insinua mihi*. Unde & nos si volumus eum in nobis sedere, simus horti clausi atque muniti, feramus virtutum flores, gratiæ suavitatem, ut disputantem cum Angelis dominum Jesum audire possimus.

44. Sed quia futurum erat, ut cùm ad plenitudinem Ecclesia pervenisset, persecutionibus va- C riis tentaretur; ideo cùm Verbi gratiâ delectaretur, subito cernit insidias persecutorum: & quæ plus Sponso quam sibi timeret, aut quia à persecutoribus Christus magis appetitur in nobis, ideo ait: *Fuge, frater meus, & similis esto tu capreolæ, aut hinnulo cervorum super montes aromatum*. Ibidem. 14. Propter infirmos fugit, qui tentamenta graviora ferre non possent. Ideo scriptum est ut de civitatibus ad civitates fugiamus: & si nos in hac civitate fuerint persecuti, fugiamus in aliam. Matth. 10. 23. Prop- D ter infirmos igitur, ut diximus, fugiat persequentes; [d] aut fugiat ab infirmis, & transeat ad montes aromatum, qui pro martyrio odorem possint beatæ resurrectionis adferre. Montes aromatum sancti sunt. Ad eos confugit Christus, quia *Fundamenta ejus in montibus sanctis*. Psal. 86. 1. Ad eos igitur confugit, qui sunt ejus stabilia fundamenta. In nobis fugit, in illis fida statione consistit. Mons igitur aromatum Paulus est, qui potest dicere: *Bonus enim odor Christi sumus Deo*. 2. Cor. 2. 15. Mons aromatum Da- E vid, cujus orationis odor adscendebat ad Dominum; & ideo dicebat: *Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo*. Psal. 140. 2.

45. Symmachus tamen & Aquila interpretati sunt, quod Christus dicat ad Ecclesiam: *Quæ sedes in hortis*, hoc est, jam in hortis sedes, superno digna paradiso; & ideo *Vocem tuam insinua mihi*, cui amici intendunt. Ego quoque eam audire desidero. Cœpit in hortis esse Ecclesia, postquam [e] in hortis passus est Christus.

a. Mss. non pauci, *& custodit corpora & sensus*.

b. Rom. edit. *quærunt pacem, gaudebunt*. Ubi ad marginem adnotavit Prov. 12. 20. qui locus eo modo in Hebr. & omnibus versionibus constanter legitur. Attamen à cunctis mss. ac vet. edit. hic recedere nobis religio est.

c. Omnes pæne scripti cod. *aliaque traditiones*.

d. Ita plerique mss. Alii tamen aliquot, & edit. omnes, *aut fugiat ab infimis*, ut nempe infimi per antithesin montibus opponantur: sed melius opponuntur infirmi martyribus.

e. Rom. edit. sola, *in hortis captus est Christus*. Sed præterquam quod potest id de Christi agonia intelligi, etiam extra pomœria urbium, ubi erat mons calvariæ situs, conseri horti consueruntur.

IN EXPOSITIONEM EVANGELII SECUNDUM LUCAM

ADMONITIO.

Hoc opus sermonibus quibus Evangelium Lucæ Ambrosius populo enodavit, constare extra controversiam est. Illud enim non modo ex orationis forma, citatisque [a] Scripturæ in Ecclesia priusquam vir sanctus aggrederetur ad dicendum, recitatæ locis intelligitur: sed multo magis ex eo declaratur, quod illum diebus [b] dominicis aliisque [c] celebrioribus, verba fecisse deprehendimus. Immo vero non difficulter animadvertimus Evangelicum textum quem exponere ille cogitabat, publice recitatum fuisse: quandoquidem complures ejusdem Evangelii locos, textu [d] non citato, ita explicat; ut quæ [e] tractabantur, nisi materia orationis præ-

a Lib. 7. in cap. 10. & 14. & alibi. b Lib. 8. in cap. 19. c Lib. 4. in cap. 5. &c. d Lib. 2. in cap. 3. e Lib. 9. in c. 7. l. 7. in c. 9. & alibi sæpius.

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI EXPOSITIO EVANGELII SECUNDUM LUCAM

LIBRIS X. COMPREHENSA.

PROLOGUS.

1. SCRIPTURI in Evangelii Librum, quem Lucas sanctus pleniore quodam modo rerum Dominicarum distinctione digessit, stylum ipsum prius exponendum putamus; est enim historicus. Nam licet scriptura divina mundanæ evacuet sapientiæ disciplinam, quod majore fucata verborum ambitu quàm rerum ratione subnixa sit: tamen si quis in scripturis divinis etiam illa quæ miranda illi putant, quærit, inveniet.

2. Tria sunt enim quæ philosophi mundi istius præcellentissima putaverunt, * triplicem scilicet esse sapientiam, quod aut naturalis sit, aut moralis, aut rationabilis. Hæc tria jam & in veteri Testamento potuimus advertere. Quid enim aliud significant tres illi putei, quorum unus est Visionis, alius Abundantiæ, tertius Juramenti: nisi triplicem istam in Patriarchis fuisse virtutem? Rationabilis puteus Visionis; eo quod ratio visum mentis acuat, & animi purget obtutum. Ethicus puteus Abundantiæ; eo quod cedentibus allophylis, quorum specie vitia corporis figurantur, vivæ Isaac liquorem mentis invenit. Purum enim profluunt boni mores, & bonitas ipsa popularis abundat aliis, sibi restrictior. Tertius puteus Juramenti, hoc est, sapientiæ naturalis, quæ ea quæ supra naturam, vel naturæ (A) sunt, comprehendat. Quod enim affirmatur, & quasi Deo teste juratur, etiam divina complectitur; cùm Dominus naturæ, fidei testis adhibetur. Quid etiam tres libri Salomonis, unus de Proverbiis, alius Ecclesiastes, tertius de Canticis canticorum; nisi trinæ hujus ostendunt nobis sapientiæ sanctum Salomonem fuisse solertem? Qui [a] de rationabilibus, & ethicis in Proverbiis scripsit, de naturalibus in Ecclesiaste; quia *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas*, quæ in hoc mun- a Eccle. 1. 2.
(B) do sunt constituta, *Vanitati enim creatura subjecta est:* de moralibus autem, & rationabilibus in Can- Rom. 8. 20.
ticis canticorum; eo quod cùm animæ nostræ amor Verbi cælestis infunditur, & rationabili mens sancta quadam societate connectitur; admiranda mysteria revelantur.

3. Evangelistis quoque quam putas defuisse sapientiam; quorum alii cùm variis generibus sint referti, singuli tamen diverso genere præstant? Est enim vere sapientia naturalis in libro Evan-
(C) gelistæ secundùm Johannem. Nemo enim, audeo dicere, tanta sublimitate sapientiæ majestatem Dei vidit, & nobis proprio sermone reseravit. Transcendit nubes, transcendit Virtutes cœlorum, transcendit Angelos, & Verbum in principio reperit, & Verbum apud Deum vidit. Quis autem moralius secundùm hominem singula persecutus, quam sanctus Matthæus, qui edidit no-

*. Hanc Philosophiæ divisionem vulgo Platoni adtribuunt: qua de re ita sanctus Augustinus lib. 8. de Civit. Dei, cap 4 *Plato . . . philosophiam perfecisse laudatur, quam in tres partes distribuit: unam moralem quæ maxime in actione versatur: alteram naturalem, quæ contemplationi deputata est: tertiam rationalem qua verum determinatur à falso*. Idem tradunt Cicero lib. 1. Acad. quæst. Laert in Vita Platonis. Euseb. de Præpar Evang. lib. 11. cap. 1. Plutarchus & alii. Sunt tamen qui Philosophiam in duo tantum membra distribuunt, naturalem ac moralem, quod non abhorret ab Augustini sententia, ubi loco citato subjungit rationalem philosophiæ partem utrique, id est, actioni & contemplationi necessariam.

a. Mss. Carn. & Taur. *de moralibus, id est, ethicis*. Sed præterquam quod hic non obscurum, sed clarum explicaretur per obscurius, & duo hi cod. recentiores sunt, quam ut aliorum & edit. consensui præferantur: communis lectio etiam confirmari potest his verbis è Prol. expos. in Psal. 118. n. 1. *Et in Proverbiis mystica pleraque reperias*. Et infra ubi omnes edit. cum majori parte mss. *de moralibus autem & rationalibus*, sive ut habent plerique mss. *& rationabilibus*: Cod. Corb. & alii septem pro, *moralibus*, legunt, *mirabilibus*. Verum etsi videatur huice mss. favere, quod legimus in fine periodi, *admiranda mysteria revelantur:* tamen receptam lectionem defendit illud ex eodem loco memoratæ expos. *Hocque in Canticis lucet tam mysticum, quam morale.*

bis præcepta vivendi? Quid rationabilius illo [A] admirabili copulato, quam quod sanctus Marcus in principio statim locandum putavit? [a] [Marc. 1. 2. & 3.] *Ecce*, inquit, *mitto Angelum meum:* &, *Vox clamantis in deserto*; ut & admirationem moveret, & doceret hominem humilitate atque abstinentia & fide placere debere, sicut ille sanctus Johannes Baptista his ad immortalitatem gradibus adscendit, vestimento, cibo, nuntio?

4. At vero sanctus Lucas velut quemdam historicum ordinem tenuit, & plura nobis gestorum [B] Domini miracula revelavit; ita tamen ut omnis sapientiæ virtutes Evangelii istius complecteretur historia. Quid enim præcellentius ad sapientiam naturalem, quàm quod Spiritum sanctum [Luc. 1. 35.] creatorem etiam Dominicæ incarnationis exstitisse reseravit? [b] Docet ergo naturalia, si creat spiritus. Unde & David docens sapientiam naturalem: *Emitte*, inquit, *Spiritum tuum & creabuntur.* [Psal. 103. 30.] Docet moralia in eodem libro, cùm me in illis beatitudinibus docet mores: quemadmodum [C] [Luc. 6. 27. & seq.] amare inimicum debeam: quemadmodum non referire, & non repercutere verberantem: quemadmodum benefacere, mutuum dare cum desperatione recuperationis, aut remunerationis & mercedis. Merces enim facilius sequitur non exspectantem. Docuit etiam rationabilia, cùm lego, quoniam *Qui fidelis est in minimo, etiam in majore fidelis est.* [Luc. 16. 10.] Quid adhuc de naturalibus dicam, quod docuit virtutes cælorum moveri, Dominum solum esse unigenitum Dei Filium, in cujus [D] [Luc. 21. 26.] passione tenebræ per diem factæ sunt, terra obscurata est, sol refugit? [Luc. 23. 44.]

5. Ergo omnem quem mundana sibi prudentia falsa vindicat principatum, sapientia vere possidet spiritalis: præsertim cùm, audacius ut aliquid usurpemus, ipsa fides nostra, ipsum mysterium Trinitatis sine hac triplici sapientia esse non possit; nisi credamus & illum naturaliter Patrem, qui nobis genuit Redemtorem: & illum ethicum Filium, qui Patri usque ad mortem secundùm [E] hominem obediens, nos redemit: & illum rationabilem Spiritum, qui rationem colendæ divinitatis, & vitæ regendæ, humanis pectoribus insudit. Nec quisquam putet nos potestatis aut virtutis fecisse distantiam, cùm hæc calumnia etiam Paulum possit incessere. Neque enim distantiam fecit ille, cùm dixit, *Divisiones gratiarum sunt,* [1 Cor. 12. 4. 5 & 6.] *idem autem Spiritus: & divisiones ministeriorum sunt, idem autem Dominus: & divisiones operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in* [F] *omnibus.* Operatur enim omnia, & in omnibus Filius, sicut habes alibi, quia *Omnia, & in omnibus Christus.* [Coloss. 3. 11.] Operatur & Spiritus sanctus, quia *Omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult.* [1 Cor. 12. 11.] Nulla ergo operationum distantia, nulla discretio est, ubi vel in Patre, vel in Filio, vel in Spiritu sancto, nulli secunda plenitudo virtutis est.

6. Hæc igitur cùm legimus, diligenter consideremus, ut in ipsis locis nobis possint melius elucere. *Qui enim quærit, inveniet: & qui pulsat, aperietur ei.* [Matth. 7. 8.] Aperit sibi diligentia januam veritatis, & ideo præceptis cælestibus pareamus. Neque enim otiose dictum est homini, quod nulli aliorum animantium: *In sudore vultus tui manducabis panem tuum.* [Gen. 3. 19.] [Gen. 1. 18.] His enim animalibus quæ naturâ irrationabilia sunt, jussu Dei terra pabulum ministrare præcepta est: soli autem homini, ut rationabile quod accepit, exerceat, vitæ cursus in labore præscribitur. Qui enim non est con- [B] tentus animalium pabulo cæterorum, cui non satis est lignum fructiferum in commune omnibus ad escam datum: sed delicias sibi variarum exquirit epularum, delicias sibi transmarinis arcessit è terris, delicias verrit è fluctibus, recusare non debet, qui labore victum requirit, brevem si laborem pro vita subeat æterna. Itaque si quis in hæc sacratarum disputationum certamina veniens, exuat se vitæ hujus exposita ad errorem sollicitudine, & nudus malitiæ, athleta pietatis [C] oleo spiritali velut quædam animæ membra perfusus, suscipiat certamina veritatis, haud dubie perpetua promerebitur sacratarum præmia coronarum. BONORUM enim laborum nobilis fructus est: & quanto plura certamina, tanto præcellentior corona virtutum.

7. Sed ad propositum revertamur. Historico enim stylo diximus hunc Evangelii librum esse digestum. Denique describendis magis rebus, quam exprimendis præceptis, studium uberius [D] comparatione aliorum videmus impensum. Et ipse Evangelista historico more à narratione sumsit exordium. *Fuit*, inquit, *in diebus Herodis regis Judææ sacerdos quidam nomine Zacharias*, eamque [Luc. 1. 5.] historiam plena digestione persequitur. Unde etiam ii qui quatuor animalium formas quæ in Apocalypsi revelantur, quatuor Evangelii libros [Apoc. 4. 7.] intelligendos arbitrati sunt, hunc librum volunt vituli specie figurari; vitulus enim sacerdotalis est victima. Et bene congruit vitulo hic Evange- [E] lii liber, quia à sacerdotibus inchoavit, & consummavit in vitulo, qui omnium peccata suscipiens, pro totius mundi vita est immolatus; sacerdotalis enim est ille vitulus. Idem quippe & vitulus & sacerdos: sacerdos, quia propitiator est noster; advocatum enim ipsum habemus apud Patrem: vitulus, quia suo sanguine nos diluit, & redemit. Et bene accidit, ut quoniam Evangelii librum secundùm Matthæum diximus esse moralem, opinio hujuscemodi non prætermitte- [F] retur; mores enim proprie dicuntur humani.

8. Plerique tamen putant ipsum Dominum nostrum in quatuor Evangelii libris, quatuor formis animalium figurari, quod idem homo, idem leo, idem vitulus, idem aquila esse comprobatur. Homo, quia natus ex Maria est: leo, quia fortis est: vitulus, quia hostia est: aquila, quia resurrectio est. Atque ita in libris singulis forma animalium figuratur, ut uniuscujusque libri series propositorum videatur animalium aut naturæ, aut virtuti, aut gratiæ, aut miraculo convenire. Quæ

a Omnes [illegible] aliquot, *admirabili copulato*. Plures & potiores, [illegible]. Et recte nihil vetat, cùm et dicitur *adus*, & *adum* ita etiam dicatur *copulatus* & *copulatum*. Rursus edit. Rom. *quàm sanctus Marcus*. at edit. vet. & mss. *quàm quod sanctus Marcus*. Quæ verba non incommodum sensum efficiunt, modo intelligatur rationabilius quidem esse illum copulatum, sed adhuc rationabilius id esse, quod illum statim initio [illegible] collocandum

b Edit. Rom. hæc rejecerat post verba, *Et creabuntur*, contra vet. edit. & mss. omnium fidem. Sed nec ad hoc ulla cogebat necessitas, cum hic superioris sententiæ, *quam quod Spiritum sanctum creatorem* &c. conclusio, cujus sequens illa, *Unde & David* &c. confirmatio est. Ceterum [illegible] pro, *si creat spiritus*, habent, *creata à spiritu*.

licet

Matth. licet omnia in omnibus sint; tamen plenitudo quædam in singulis virtutum est singularum. Ortum hominis alius descripsit uberius, moresque hominis præceptis uberioribus erudivit. *Marcus.* Alius à potestatis cœpit expressione divinæ, quod ex Rege Rex, fortis ex forti, verus ex vero, vivida mortem virtute contemserit. *Lucas.* Tertius sacrificium A sacerdotale præmisit & ipsam vituli immolationem stylo quodam pleniore diffudit. Quartus copiosius ceteris divinæ miracula resurrectionis expressit. Unus igitur omnia, & unus in omnibus, sicut lectum est: non dissimilis in singulis, sed verus in cunctis. *Coloss. 3. 11.* Sed jam ipsum sermonem adoriamur Evangelii.

LIBER PRIMUS.

Cap. 1. ℣. 1. **Q***Uoniam*, inquit, ***multi conati sunt ordinare narrationem rerum.***

1. Pleraque nostrorum, quemadmodum veterum Judæorum, paribus & generibus formantur & causis: atque exemplorum similium pari usu, exituque conveniunt: principioque rerum & fine concordant. Nam sicut multi in illo populo divino infusi Spiritu prophetarunt: alii autem prophetare se pollicebantur, & professionem destituebant mendacio (erant enim pseudo-prophetæ C potius quam prophetæ, sicut Ananias filius Azor) *Hier. 28. 1.* erat autem * populi gratia discernere spiritus, ut cognosceret quos referre deberet in numerum prophetarum; quos autem quasi bonus nummularius improbaret, in quibus materia magis corrupta sorderet, quàm veri splendor luminis refulgeret: sic & nunc in novo Testamento multi Evangelia scribere conati sunt, quæ boni nummularii non probarunt. Unum autem tantummodo in quatuor libros digestum ex omnibus D arbitrati sunt eligendum.

2. Et aliud quidem fertur Evangelium, a quod duodecim scripsisse dicuntur. Ausus est etiam Basilides Evangelium scribere, quod dicitur secundùm Basilidem. Fertur etiam aliud Evangelium, quod scribitur secundùm Thomam. Novi aliud scriptum secundùm Matthiam. Legimus aliqua, ne legantur: legimus, ne ignoremus: legimus non ut teneamus, sed ut repudiemus; & ut sciamus qualia sint in quibus magnifici isti cor E exaltant suum. *Oss 17. cap. Legimus aliqua.* Sed Ecclesia, cùm quatuor Evangelii libros habeat, per universum mundum Evangelistis redundat: hæreses, cùm multa habeant, unum non habent: *Multi enim conati*, sed Dei gratia destituti sunt. Plerique etiam ex quatuor Evangelii libris in unum * ea quæ venenatis putaverunt assertionibus convenientia, referserunt. B Ita Ecclesia quæ unum Evangelium habet, unum Deum docet: illi autem qui alium Deum veteris Testamenti, alium novi asserunt, ex multis Evangeliis non unum Deum, sed plures fecerunt.

3. *Quoniam multi*, inquit, *conati sunt*. Conati utique illi sunt, qui implere nequiverunt. Ergo multos cœpisse, nec implevisse, etiam sanctus Lucas testimonio locupletiore testatur, dicens plurimos esse conatos. Qui enim conatus est ordinare, suo labore conatus est, nec implevit. Sine conatu sunt enim donationes & gratia Dei, quæ ubi se infuderit, rigare consuevit; ut non egeat, sed redundet scriptoris ingenium. Non conatus est Matthæus, non conatus est Marcus, non conatus est Johannes, non conatus est Lucas: sed divino Spiritu ubertatem dictorum rerumque omnium ministrante, sine ullo molimine cœpta complerunt. Et ideo dicit:

Quoniam multi conati sunt ordinare narrationem rerum, quæ in nobis completa sunt, vel * *quæ in nobis redundant.*

4. Quod enim redundat, nulli deficit: & de completo nemo dubitat, cùm fidem effectus adstruat, exitus prodat. Itaque Evangelium completum est, & redundat omnibus per universum orbem fidelibus, & mentes omnium rigat, animumque confirmat. Ergo fundatus in petra, & qui omnem fidei sumserit plenitudinem, firmamentumque constantiæ, rectè dicit: *Quæ in nobis completa sunt*; quoniam non signis & prodigiis, sed verbo vera & falsa discriminant, qui salutaria Domini gesta describunt, vel qui animum mirabilibus ejus intendunt. Quid enim tam rationabile, quam ut credas, cùm legis ea gesta quæ supra hominem sunt, potioris esse naturæ? At vero cùm legis ea quæ sunt mortalia, suscepti

* Cave credas hanc Ambrosii mentem fuisse, ut singulis è populo Judæorum eam gratiam attribuerit; cum ejus partem multo maximam toties à pseudo-prophetis deceptam tradant sacri codices: at credibilius est ipsam hanc prærogativam ei sacerdotum collegio, quod *sanedrim* vocabant, adscripsisse; cum ad eorum judicium in gravibus controversiis recurrere populus jubeatur Deut. 17. 9 & seq. Forsan etiam hoc tantum significatum voluit, benignitate divina fuisse provisum, ne umquam universus populus à falsis prophetis perverteretur, ut Reg 3. 19. tempore Achab factum legimus.

a. Rom. edit *quod duodecim apostoli*: quo etiam vocabulo adulterinum hoc Evangelium ab Hieronymo nominatur Proemio in Matth sed vox, *apostoli*, subpressa in vet edit. ac mss satis à lectore intelligitur Infra vero ubi omnes edit. & plures mss. *secundùm Basilidem* mss. quinque melioris notæ legunt, *secundùm proprium nomen*. De hoc Basilidis Evangelio loquitur Hieronymus citato loco, & in Isai. cap. 64 ubi alia nonnulla hujusmodi apocrypha Evangelia recenset. Evangeliorum quoque Thomæ ac Mathiæ idem Hieronymus memorato Proem. in Matth. mentionem facit, sicut & Evangelii secondum Bartholomæum Denique heretici eousque amplificarunt numerum pseudo-evangeliorum, ut suum etiam Judæ proditori adscriberetur, quemadmodum ab Epiphanio hæresi 38 ac Theodoreto lib. 1. *hæret. fabul.* discere est. Origenes Hom 1. in Luc. Athanasius in Synopsi, & alii nonnulla ex his insanorum evangelistar m commentis memorant, quæ omnia configit decreto suo Gelasius, & Innocentius I. epist. 3. ad Exuper. Notandum porro quod hic dicitur, *Legimus aliqua, ne legantur*; innuit enim his verbis S. Doctor bonorum episcoporum munus esse, ut pravos libros ipsi pervolventes detecto eorum veneno illos refellant, & plebi suæ hac pestifera lectione interdicant.

*. Ea temeritate corrumpendi sacras paginas Marcionem in Evangelio B Lucæ usum testantur Tertul. in libris adversus eumdem hæreticum, & Epiphan. hær. 4. De manichæorum autem in conspurcandis libris divinis audacia hic aperte Ambrosius noster non secus ac Leo papa serm 4 de epiph conqueruntur. Ad extremum Gelasius citato decreto Evangelia Luciani atque Hesicii apocrypha declarat. Ceterum hoc loco liceat obiter admonere hoc decretum de libris apochryphis, quod recentiores quidam Hormisdæ pontifici adtribuit, a nobis sub consueto Gelasii titulo allegari, quia illud in mss. ante mille annos exarata eadem inscriptione prænotatum reperiatur. Vide Mabill. nostrum in *Offert. de Cursu Gallic.* § 1. *num* 9

*. Græce πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν, quod etiam nonnulli vertunt, *quæ nobis abunde probata sunt.* Vide annot. Corderii in Catenam græc. Patrum ad hunc versum.

credas esse corporis passiones? Ita verbo atque ratione, non signis fides nostra fundatur.

℣ 2. *Sicut tradiderunt*, inquit, *nobis qui ab initio ipsi viderunt, & ministri fuerunt Verbi.*

5. Non congruit ista locutio, ut [a] magis ministerium verbi visum quam auditum esse credamus. Sed quia non prolativum verbum, sed substantiale signatur Verbum illud quod caro factum est, & habitavit in nobis; non vulgare verbum, sed illud cæleste intelligamus, cui Apostoli ministrarunt. Et tamen in Exodo lectum est, quia populus videbat vocem Domini: (Exod. 20. 18.) & utique vox non videtur, sed auditur. Vox enim quid est, nisi sonus qui non oculis cernitur, sed aure percipitur? Verùm altissimo ingenio voluit declarare Moyses, quia vox videtur Dei; interioris enim mentis videtur obtutu. In Evangelio autem non vox, sed illud quod voce præstantius est, Verbum videtur. Unde & Johannes sanctus Evangelista: (1 Iohan. 1. 1. & 2.) *Quod erat*, inquit, *ab initio, quod audivimus, & quod vidimus, & oculis nostris perspeximus, & manus nostræ scrutatæ sunt de Verbo vitæ: & vita apparuit, & vidimus, & testamur, & annuntiamus vobis de vita, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis.* Vides ergo quod Verbum Dei & visum est apostolis, & auditum. Non solùm enim secundùm corpus viderunt Dominum, sed etiam secundùm Verbum; (¶ August. Epist. nunc 148 al. 121) Viderunt enim Verbum, qui cum Moyse & Elia viderunt gloriam Verbi. Isti enim viderunt Jesum, qui in sua viderunt gloria: alii non viderunt, qui corpus tantummodo videre potuerunt; non enim corporalibus, sed spiritalibus oculis Jesus videtur.

6. Denique Judæi non viderunt eum, quia non videbant in spiritu. Vidit eum Abraham; quia scriptum est: (Iohan. 8. 56.) *Abraham diem meum vidit, & gavisus est.* Vidit ergo eum Abraham, qui Dominum utique in corpore non videbat: sed qui vidit in spiritu, vidit in corpore: qui autem vidit in corpore, & non vidit in spiritu, nec in ipso vidit corpore, quod videbat. Vidit eum Esaias: & quia vidit in spiritu, vidit & in corpore. Denique (Esai. 53. 2.) *Non habebat*, inquit, *speciem suam neque decorem.* Non viderunt eum Judæi; obcæcatum enim erat insipiens cor eorum. Ipse quoque non se posse à Judæis videri testificatur dicens: (Matth. 23. 24.) *Duces cæci, liquantes culicem, camelum autem glutientes.* Non vidit eum Pilatus: non viderunt illi, qui clamabant: (Iohan. 19. 6.) *Crucifige, crucifige eum*; si enim vidissent, numquam Dominum majestatis crucifixissent. Qui ergo Deum vidit, vidit Emmanuel, hoc est, vidit nobiscum Deum: qui autem nobiscum Deum non vidit, non potuit videre quem virgo peperit. Denique qui non crediderunt Dei Filium, nec Filium virginis crediderunt.

7. Quid est ergo Deum videre? Nolo me interroges, Evangelium interroga, ipsum Dominum interroga, immo docentem audi: (Iohan. 14. 9. & 10.) *Philippe, qui videt me, videt & Patrem qui me misit. Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem? Non credis quia ego in Patre, & Pater in me est?* Utique non corpus videtur in corpore, nec spiritus videtur in spiritu: sed solus ille Pater videtur in Filio, aut iste Filius videtur in Patre. Non enim dissimiles in dissimilibus videntur: sed ubi unitas operationis est atque virtutis, & Filius in Patre, & Pater videtur in Filio. (Iohan. 5. 19.) *Quæ ego*, inquit, *opera facio, & ille facit.* In operibus Patris Jesus videtur, in operibus Filii & Pater cernitur. Vidit Jesum qui Galilæum illud mysterium, (Iohan. 2. 9.) [b] id est, ex aqua vinum factum vidit; quòd nemo posset, nisi mundi Dominus elementa convertere. Video Jesum, quando lego quia cæco linivit oculos luto, (Iohan. 9. 6.) & reddidit visum. Ipsum enim recognosco, qui de luto finxit hominem, (Gen. 2. 7.) & ei vivendi spiritum, & videndi lumen infudit. Video Jesum, quando peccata condonat; (Marc. 2. 6. & 7.) nemo enim potest peccata dimittere, nisi solus Deus. Video Jesum, quando Lazarum suscitat: (Iohan. 11. 44.) & non viderunt, qui viderunt. Video Jesum, video etiam Patrem, quando oculos ad cælum erigo, ad maria converto, ad terram retorqueo: (Rom. 1. 20.) *Invisibilia enim ejus, per ea quæ perfecta sunt intellecta, conspiciuntur.*

8. *Sicut tradiderunt nobis, qui ab initio viderunt, & ministri fuerunt Verbi.* Gemina virtus est in homine perfecto, ut & intentio sit, & actio. Utramque igitur virtutem sanctus Evangelista apostolis defert; non solùm eum viderunt, sed etiam *ministri*, inquit, *Verbi fuerunt.* Intentio visionis, actionis est ministerium: finis autem intensionis est actio: principium actionis intentio. Atque ut proprio apostolorum utamur exemplo, intentio est quod Petrus & Andræas audita Domini voce dicentis: (Matth. 4. 19.) *Faciam vos fieri piscatores hominum*, sine ulla comperendinatione reliquerunt scalmum, Verbum secuti sunt. Sed non statim in intentione actio: nec ibi quidem adhuc actio, sed intentio, ubi dicit Petrus: Domine, (Iohan. 13. 37.) *Quare non possum te sequi modò? Animam meam pro te ponam.* Erat enim intentio passionis, sed nondum erat actio; licet in jejuniis jam esset actio, esset in vigiliis, esset in contemtu corporalium voluptatum; hæc enim est actio Christiani. Neque enim in omnibus rebus simul & intentio, & actio est: sed cùm sit rei alterius actio, alterius adhuc intentio est. Nam & ipse Petrus [c] cùm multa apostolica virtute perperi peregisset; postea tamen quando dixit ei Dominus: (Iohan. 21. 22.) *Tu me sequere*, tulit crucem suam, & secutus est Verbum, atque actionem subiit passionis. Sed fuerat in Petro, Andrea, Johanne, & ceteris apostolis & intentionis, & actionis æqualitas.

9. Est autem nonnumquam plus in intentione quàm in actione, aut plus in actione quàm in intentione; ut in Evangelio cernimus inter sanctam Mariam, & Martham fuisse distantiam. Alia enim Verbum audiebat: alia festinabat circa ministerium, quæ stetit, & ait: (Luc. 10. 40. 41. & 42.) *Domine, non est tibi curæ, quod dereliquit me soror mea solam ministrare. Dic ergo illi, ut me adjuvet. Et dixit illi Dominus: Martha, Martha..... Maria optimam partem elegit, quæ*

a Sic edit. omnes, & mss. aliquot. Novem tamen non infimæ notæ legunt: *ut magis*, è quibus quatuor *magis*, *ministerium verbi, quam auditum*: ex quo etiam numero quidam forte calami lapsu, *quam auditum*. Sed in illis omnibus deest, *visum*.

b. *Id est, ex aqua vinum factum* Hæc verba quæ non nisi in tribus mss. & in edit. Rom. reperiuntur, è glossa in textum irrepsisse haud improbabile est.

c Rom. edit. & pauci mss. *cum multa apostolica virtute perperi prælegisset*: duo mss. *perelegisset*. Aliæ edit. & cod. scripti: *cùm multa apostolica virtute perperi* (quidam, *perpeti*, quidam vero utrumque omiserunt) *peregisset*. Atqui sensus docet ultimam hanc lectionem optimam ac retinendam esse. Non enim vox, *apostolica*, in sexto casu, sed in quarto, sicut nec *perperi* pro verbo, sed pro adjectivo, sumenda est.

non auferetur ab ea. Ergo in altera intentionis stu- A
dium, io altera actionis mioisterium redundabat:
utrique tamen utriusque virturis studium suppe-
tebat. Siquidem & Martha, nisi audisset verbum,
ministerium non subisset, cujus actio intentioois
Johan. 12. 3. indicium est: & Maria tantum gratiæ de utrius-
que retulit perfectione virtutis, ut ungeret pedes
Jesu, & tergeret capillis, & totam domum suæ
fidei odore compleret. Est etiam nonnumquam
maxima intentio, cassa actio; ut si medicinæ ani-
mum aliquis intendat, & cùm omnia medendi B
præcepta cognoverit, non exsequatur officia:
atque ita fit ut quia cassa actio, cassa etiam in-
tentio sit. Est etiam in nonnullis uberior aliquan-
do actio, exilior intentio; ut si quis baptismi salu-
taris sacramenta percipiat, & cognoscendis va-
riarum virtutum præceptis animum nolit inten-
dere, fit plerumque ut per inteotionis iocuriam
fructum actionis amittat. Ideo ergo utriusque
virtutis plenitudo quærenda est, quam consequi
potuerunt apostoli, de quibus dicit: *Qui ab ini-* C
tio viderunt, & ministri fuerunt Verbi; ut per id
quod viderunt, divinæ cognitionis intelligatur
intentio: per id quod ministri fueruut, eorum
actio declaretur.

℣. 3. *Visum est*, inquit, *& mihi.*

10. Potest etiam non soli visum esse, qnod visum
sibi esse declarat. Non enim voluntate tantum
humana visum est: sed sicut placuit ei qui in me,
2. Cor. 13. 3. inquit, loquitur Christus; qui ut id quod bonum D
est, nobis quoque bonum videri possit, opera-
tur; quem enim miseratur, & vocat. Et ideo qui
Christum sequitur, potest interrogatus cur esse
voluerit Christianus, respondere: Visum est mi-
hi. Quod cùm dicit, non negat Deo visum; à
Deo enim præparatur voluntas hominum. Ut
enim Deus honorificetur à sancto, Dei gratia
est. Denique plurimi voluerunt scribere Evan-
gelium: sed quatuor tantummodo, qui divinam
meruerunt gratiam, sunt recepti. E

Visum est, inquit, *& mihi adsecuto à principio*
a *omnia* [a] *diligenter ex ordine.*

11. Prolixiorem hunc Evangelii librum quam
ceteros esse oemo dubitaverit. Et ideo non ea
quæ falsa sunt, sed quæ vera, sibi vindicat. De-
nique etiam à sancto apostolo Paulo testimo-
nium meruit diligentiæ. Sic enim laudat Lucam:
2. Cor. 8. 18. *Cujus laus*, inquit, *est in Evangelio per omnes Ec-*
clesias. Et vere laudabilis est, qui meruit à tanto F
gentium doctore laudari. Adsecutum itaque se
non pauca dicit, sed omnia: & adsecuto omnia
visum est scribere non omnia, sed ex omnibus.
Non enim scripsit omnia, sed adsecutus est om-
Johan. 21. 25. nia; quia quæ fecit, inquit, Jesus, si scribantur
omnia, nec ipsum capere mundum arbitror. Ad-
vertis enim quod consultò etiam ea quæ ab aliis
sunt scripta, præteriit; ut diversa in Evangelio
gratia refulgeret, & propriis quibusdam singuli

libri mysteriorum gestorumqne miraculis emi-
nerent. Diviserunt enim sibi vestimeota Domini
milites Christi, quod suo loco plenius explana- Infra lib. 10 10 cap. 23 34.
bitur.

12. Scriptum est autem Evaogelium ad Theo-
philum, hoc est, ad eum [b] quem Deus diligit. Si b
Deum diligis, ad te scriptum est: si ad te scrip-
tum est, suscipe munus Evangelistæ: pignus ami-
ci in penetralibus animi diligenter adserva. *Bo-* 2. Tim. 1. 14.
num depositum custodi per Spiritum sanctum, qui
datus est nobis: frequenter inspice, sæpius discu-
te. Fides pignori prima debetur: fidem sequitur
diligeotia; ne commissa tibi pignora aut tinea,
aut ærugo consumat. Quod enim tibi commis-
sum est, consumi potest: Evangelium consumi
non potest. Evangelium bonum pignus est: sed
vide ne vel in animo tuo illud aut tinea aut æru-
go coosumat. Coosumit tinea, si quod bene le-
geris, male credas.

13. Tioea hæreticus est, tinea Photinus est, ti-
nea tua Arrius est. Sciodit vestimentum, qui se-
parat à Deo Verbum. Scindit vestimentum Pho-
tinus, cùm legit: *In principio erat Verbum, &* Johan. 1. 1.
Verbum erat apud Deum, & Deus erat. Integrum
enim vestimentum est, si legas: *Et Deus erat Ver-* Ibidem.
bum. Sciodit vestimentum qui separat à Deo
Christum. Scindit vestimentum qui legit: *Hæc* Johan. 17. 3.
est autem vita æterna; ut cognoscant te solum verum
Deum; nisi cognoscat & Christum. Non enim
solum Patrem vere Deum cognuscere vita æter-
na est: sed etiam [c] Christum cognoscere verum c
Deum, verum de vero, Deum de Deo, vita est
sempiterna. Tinea est Christum cognoscere sine
divinitatis fide, aut corporis sacramento. Tinea
est Arrius, tioea est Sabellius. Patitur has tineas
spiritus fluctuantium: patitur bas tineas spiritus
qui non credit quia Pater & Filius divioitate
unum sunt. Scindit quod scriptum est: *Ego &* Johan 10. 30.
Pater unum sumus, qui unum per discretas sub-
stantias dividit. Paritur hanc tineam spiritus,
qui Jesum Christum in carne venisse non credit:
& ipse est rinea; ipse est enim antichristus. Qui
autem de Deo sunt, fidem tenenr; & ideo tineam
pati noo queunt, quæ dividit vestimentum. Om-
ne enim quod inter se dividitur, sicut satanæ
regnum, noo potest esse perpetuum.

14. Est etiam ærugo animi, cùm sæcularium
sordibus cupiditatum religiosæ acies ioteotionis
obducitur, aut fidei puritas decoloratur nube
perfidiæ. Ærugo mentis est rei cupiditas fami-
liaris: ærugo mentis incuria est: ærugo mentis
est ambitio dignitatum, si in his summa spes vi-
tæ præsentis locetur. Et ideo ad divina cooversi,
acuamus ingenium, exerceamus affectum; ut
gladium illum, quem vendita veste, emi Domi- Luc 22. 36.
nus jubet, paratum semper & lucidum tamquam
in vagina mentis reconditum babere possimus.
Arma enim spiritalia & fortia Deo ad destruen-
das munitiones militibus Christi debent semper
esse præsentia, ne cùm venerit dux cælestis mili-

a Sic mss omnes. Addunt vet. edit. *tibi scribere.* Rom. autem locum ita necurtaverat: *omnia diligenter* Et ideo &c.

b. Edit Rom. *qui Deum diligit*, quod quidem cum hoc sequenti, *si Deum diligis*, videtur melius convenire: sed huic lectioni vet. omnes edit. ac mss refragantur. Ceterum videtur hoc loco Ambrosius per Theophilum non certi cujuspiam hominis nomen intelligere, sed quamdam omnium Christianorum appellationem. Communior tamen opinio certum ac definitum hominem eo significari contendit; & hoc imprimis nitiur argumento, quod honoris gratia *optimus* salutetur, qui titulus non nisi viris illustribus tribui consueverat. Vide Baron. ad an 58 num. 35. & interpretes in hunc locum, nec non in Acta apost. cap. 1. ℣. 1. cap 23. ℣ 26 & alibi.

c. Ita vet. edit. quibus scripti cod. consentiunt. Edit. vero Rom. locum interpolaverat hoc modo: *Christum cognoscere Deum de Deo, verum de vero, vita est sempiterna.*

tiæ, situ nostrorum offensus armorum, à legio- A num suarum nos societate secernat.

ỳ. 5. *Fuit*, inquit, *in diebus Herodis regis Judeæ, sa-*
cerdos quidam nomine Zacharias de vice Abia: &
uxor ejus de filiabus Aaron, & nomen ejus Eliza-
ỳ. 6. *beth. Et erant ambo justi, incedentes in omnibus man-*
datis, & justificationibus Domini sine querela.

15. Docet nos Scriptura divina non solum mores in iis qui prædicabiles sunt, sed etiam parentes oportere laudari; ut veluti transmissa imma- B culatæ puritatis hereditas in iis quos volumus * laudare, præcellat. Quæ enim alia intentio hoc loco sancti Evangelistæ, nisi ut sanctus Johannes Baptista nobilitetur parentibus, miraculis, moribus, munere, passione? Sic etiam sancti Samuel mater Anna laudatur: sic Isaac à parentibus nobilitatem pietatis accepit, quam posteris dereliquit. Sacerdos itaque Zacharias, nec solum sacerdos, sed etiam de vice Abia, id est, nobilis inter superiores familias.

16. *Et uxor*, inquit, *ejus de filiabus Aaron.* Non solum igitur à parentibus, sed etiam à majoribus sancti Johannis nobilitas propagatur; non sæculari potestate sublimis, sed religionis successione venerabilis. Tales enim majores habere debuit prænuntius Christi; ut non repente conceptam, sed à majoribus acceptam, & ipso infulam jure naturæ prædicare fidem Dominici videretur adventus.

17. *Erant*, inquit, *ambo justi, incedentes in om-* D *nibus mandatis & justificationibus Domini sine querela.* Quid ad hoc referunt qui peccatis suis solatia præferentes, sine peccatis frequentibus hominem putant esse non posse, & utuntur versiculo; quia scriptum est in Job: (Job 14. 4. & 5.) *Nemo mundus à sorde, nec si una die vita ejus sit in terra, numerosi menses ejus ab ipso?* Quibus respondendum est, prius ut quid sit hominem sine peccato esse definiant: utrum numquam omnino peccasse, an * desiisse peccare? Si enim hoc putant sine pec- E cato esse, [a] desiisse peccare: & ipse consentio; (Rom. 3. 23.) *Omnes enim peccaverunt, & egent gloria Dei.* Sin autem eum, qui veterem errorem correxerit, & in eam se vitæ transformaverit qualitatem, ut temperet à peccato, negant abstinere à delictis, non possum in eorum convenire sententiam; cùm legamus: Quia (Ephes. 5. 25. & 27.) *sic Dominus dilexit Ecclesiam .... ut exhibeat sibi ipse gloriosam, & non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid ejusmodi: sed ut sit sancta, & immaculata.* Nam cùm Ecclesia ex F gentibus, hoc est, ex peccatoribus congregata sit, quomodo ex maculatis immaculata potest esse; nisi primò per Dei gratiam, quod abluta à delicto sit: deinde quod per qualitatem non peccandi abstineat à delictis? Ita nec ab initio immaculata, humanæ enim hoc impossibile est naturæ: sed per Dei gratiam & qualitatem sui, quia jam non peccat, fit ut immaculata videatur.

18. Nec otiose justos ante Deum dixit, *incedentes in mandatis & justificationibus Domini:* A in quo Patrem omnipotentem, & Filium comprehendit. Filium esse qui legem tulerit, mandata præscripserit, etiam sanctus Lucas Evan- (Luc. 6. 47.) gelista declarat. Et bene justos ante Deum; non enim omnis qui justus est ante homines, justus est ante Deum. Aliter vident homines, aliter videt Deus: homines in facie, Deus in corde. Et ideo fieri potest ut aliquis, affectata bonitate populari, justus videatur mihi: justus autem ante Deum non sit, si justitia non ex mentis simplicitate formetur, sed adulatione simuletur; abs- B condita enim in ea homo non poterit deprehendere. Perfecta igitur laus est, ante Deum justum esse. Unde & Apostolus: *Cujus laus*, inquit, *non* (Rom. 2. 29.) *ex hominibus, sed ex Deo est.* Beatus plane ille qui in conspectu Dei justus est. Beatus ille, de quo Dominus dignatur dicere: *Ecce vere Israelita, in* (Johan. 1. 47.) *quo dolus non est;* verus enim Israelita, qui Deum videt, & videri se novit à Deo, & ipsi exhibet cordis occulta. Solus enim perfectior, qui ab eo C probatur, qui non potest falli: *Judicia* enim *Do-* (Psal. 18. 10.) *mini vera:* judicia autem hominum sæpe falluntur; ut & injustis justitiæ gratiam frequenter adscribant, & justum aut odio persequantur, aut mendacio decolorent. *Novit* autem *Dominus im-* (Psal. 36. 18.) *maculatorum vias;* nec pro peccatore laudabilem, nec pro laudabili peccatorem: sed unumquemque pro competentium judicat ratione meritorum; idem est enim arbiter mentis & facti. Divina namque judicia meritum justi ex mentis habitu, non aliquo factorum exitu metiuntur. D PLERUMQUE enim aut bona mens facti reprehensibilis exitu deformatur: aut improba cogitatio facti alicujus decore velatur. Sed etiam quod bene feceris, si male cogitaveris, divino judicio non potest comprobari. Scriptum est enim: *Justè quod justum est persequeris.* (Deut. 16. 20.) Nam nisi esset ut justum injustè faceres, numquam dictum esset: *Justè quod justum est persequeris.* Et certe posse justum injuste fieri docuit nos ipse Salvator dicens: *Cùm feceris eleemosynam, noli tuba cane-* (Matth. 6. 2. & 5.) E *re ante te.* Et, *Cùm oratis, non eritis sicut hypocritæ.* Bonum est enim misericordia, bonum est oratio: sed potest injuste fieri, si jactantiæ causâ aliquis pauperi largiatur, ut videatur ab hominibus.

19. Unde sanctus Evangelista non solum justos ante Deum, & incedentes in mandatis omnibus, & justificationibus Domini: sed etiam sine querela incedentes ait. Quod mire cum prophetico congruit dicto, quo sanctus Salomon in Prover- F bus usus est dicens: *Provide bona semper coram* (Prov. 3. 4.) *Deo, & coram hominibus.* Nulla ergo querela est, ubi & mentis bonitas concordat, & facti. Et plerumque justitia durior hominum querelam excitat.

20. Quam verò congruat verborum ipsa distinctio, & ordo conveniat, diligenter adverte. *Incedentes*, inquit, *in omnibus mandatis, & justificationibus Domini.* Prius enim mandatum, secunda est justificatio. Itaque cùm mandatis cælestibus obedimus, in mandatis incedimus Domini:

a Rom. edit. *numquam omnino peccasse.* Ceteræ, ac mss. omnes, *desiisse peccare*, ex quibus verbis ut depellatur ambiguitas locum intellige isto sensu. Si dicant eum esse sine peccato, qui peccare desierit, de hac definitione ipsis adsentior, cùm alia in homine quadrare nequeat. Sed si præterea contendant qui secesserit à prioribus peccatis, in posterum ab iisdem aut aliis abstinere non posse, id vero penitus inficior. Ceterum non levia & quotidiana, sed gravia peccata, qualia sunt quæ sanctificantem gratiam excludunt, hic intelligenda esse manifestum est; cùm ipse miseram hanc peccandi, quoad isto corpore mortis liberemur, necessitatem passim agnoscat. Et certe quam pulcre ipsi cum Augustino hac in parte conveniat, à nobis jam fuit observatum.

cùm judicamus, & congrue judicamus, tenere A Domini justificationes videmur.

21. Plena igitur laudatio est quæ genus, mores, officium, factum, judicium comprehendit. Genus in majoribus, mores in æquitate, officium in sacerdotio, factum in mandato, in justificatione judicium.

ỹ. 8. *Factum est autem, cùm sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis suæ ante dominum Deum,*
ỹ. 9. *secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exiit ut incensum*
ỹ. 10. *poneret ingressus in templum Domini: &* B *omnis populus foris orabat hora incensi.*

22. Videtur hîc sanctus Zacharias summus designari sacerdos; quia, sicut lectum est ᵃ de priore
Hebr. 9. 6. & 7. tabernaculo in quod semper intrabant sacerdotes ministeria consummantes, non uno tantum anni tempore intrabant in templum: in secundo autem semel in anno singularis summus sacerdos non sine sanguine, quem offerret pro se, & populi delictis. Hic est ille summus sacer- C dos, qui adhuc sorte quæritur; quia verus adhuc ignoratur: qui enim sorte legitur, humano judicio non comprehenditur. Ille igitur quærebatur, & alius figurabatur. Ille quærebatur verus
Psal. 109. 4. in æternum sacerdos, cui dicitur: *Tu es sacerdos in æternum*: qui non hostiarum cruore, sed proprio sanguine Patrem Deum generi reconciliaret humano. Sed tunc sanguis fundebatur in specie, & in specie sacerdos ordinabatur: nunc quia veritas venit, relinquamus speciem, veri- D tatem sequamur. Et tunc quidem vices erant,
b nunc autem est perpetuitas. ᵇ Erat ergo, & certe erat cujus vices erant gerebantur.

23. Sorte ergo legebatur, ut introiret in templum sacerdos. Si igitur in typo nullus poterat testis adhiberi, quid aliud significabatur, nisi eum sacerdotem esse venturum, cujus sacrificium non esset commune cum ceteris: qui denique non in manufactis templis sacrificaret pro nobis, sed in sui corporis templo nostra peccata vacuaret. E
Johan. 19. 24. Sorte ergo quærebatur sacerdos. Ideo fortasse & milites vestimenta Domini sortiebantur, ut quoniam in templo suo pro nobis Dominus deferre sacrificium præparabat, circa ipsum quoque sortis agitatio præceptum Legis impleret.
Matth. 5. 17. Propter quod ait: *Non veni Legem solvere, sed adimplere.* Certe ut ipse esset, qui & exspectatus in veteri Testamento, & mandato Dei videretur electus. Denique & super apostolum Matthiam Act. 1. 26.
* sors cecidit, ne apostoli electio à mandato discrepare legis veteris videretur. *

Apparuit autem illi Angelus Domini stans à dextris altaris incensi. ỹ. 11.

24. Non immerito Angelus videtur in templo; Aug. epist. 148. al. 111. & alibi. quia veri Sacerdotis jam nuntiabatur adventus, & celeste sacrificium parabatur, in quo Angeli ministrarent. Et bene apparuisse dicitur ei, qui eum repente conspexit. Et hoc specialiter aut de Angelis, aut de Deo Scriptura divina tenere consuevit; ut quod non potest prævideri, apparere dicatur; sic enim habes: *Apparuit Deus Abrahæ ad ilicem Mambre.* Nam qui ante non Gen. 18. 1. præsentitur, sed repentino videtur adspectu, apparere memoratur. Non enim similiter sensibilia videntur, & is in cujus voluntate ᶜ situm est c videri, & cujus naturæ est non videri, voluntatis videri. Nam si non vult, non videtur: si vult, videtur. Apparuit enim Deus Abrahæ, quia voluit; aliis, quia noluit, non apparuit. Visum est etiam Stephano, cùm lapidaretur à populo, aperiri cælum: visus est etiam Jesus stans ad dexte- Act. 7. 55. ram Dei; & non est visus à populo. Vidit Esaias Esai. 6. 1. dominum Sabaoth, sed alius videre non potuit; quia cui placuit, apparuit.

25. Et quid de hominibus loquimur, cùm etiam * de ipsis cælestibus virtutibus & potestatibus * legerimus, quia *Deum nemo vidit umquam?* Et ad- Johan. 1. 18. didit, quod ultra cælestes est potestates: *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Ibidem. Aut adquiescatur igitur necesse est, si Deum Patrem nemo vidit umquam, Filium visum esse in veteri Testamento; & desinant hæretici ex Virgine ei principium dare, qui antequam nasceretur ex Virgine, videbatur: aut certe refelli non potest, vel Patrem, vel Filium, vel certe Spiritum sanc- Aug. loco citato. tum (ᵈ si tamen est Spiritus sancti visio) ea specie d videri, quam voluntas elegerit, non natura formaverit; quoniam Spiritum quoque visum ac- Matth. 3. 16. cepimus in columba. Et ideo Deum nemo vidit umquam, quia eam quæ in Deo habitat plenitudinem divinitatis nemo conspexit, nemo mente aut oculis comprehendit. *Vidit* enim ad utrum-

a. Rom. edit. *In priore tabernaculo semper intrabant sacerdotes ministeria consummantes: in secundo autem* &c. Ant. edit. atque mss. addunt . . , *consummantes, uno tantum anni tempore intrabant in templum* &c. Mss. nonnulli . . *intrabat in templum*. Denique unicus Clarom. post vocem, *consummantes*, negationem habet, quem licet recentiorem sequi visum est, cùm sensum præ se ferat expeditiorem. Non tamen omnino displicent qui legunt, *intrabat*, &c. ut referatur ad summum sacerdotem: sed sic etiam videtur inferenda negatio. Tandem si de sacerdotibus inferioribus intelligas, & malis amandare negationem, dicendum erit Ambrosium in ea sententia fuisse, vicem cujusque familiæ ad ministrandum in templo semel tantum in anno rediisse; cùm tamen post 168. dies rediret, ut ex J. Scalig. observat Grotius in hunc locum.

b. Edit. Rom. in textu jugulaverat sequentia: *Erat ergo, & certe erat cujus vices etiam gerebantur*: quæ nos in suum locum vet. edit. & mss. omnium auctoritate restituimus.

*. Sortium usum in veteri Testamento frequentem fuisse ignorat nemo. Sed nec ab August. epist. al. 180. nunc 228. idem usus in novo plane repudiatur, & in Conc. Barcel. ann. 599. can. 3. comprobatur. At forte mirabitur aliquis scripsisse Ambrosium nostrum sortem idcirco illic adhibitam esse, *ne apostoli electio à mandato discrepare legis veteris videretur*. Difficultas autem inde oritur, quod jam tunc hujusmodi legales observationes in desuetudinem abiisse censeantur. At relato hoc ipso loco Venerabilis Beda in Acta apostolorum objectioni occurrit ad eum modum: *Matthias ante pentecosten*, inquit, *ordinatus sorte quæritur; quia scilicet nondum erat plenitudo Spiritus sancti effusa.* Unde sic colligit: *Donec veritas compleretur, figuram licuit exercere. Inde est quod Matthias qui ante pentecosten ordinatur, sorte quæritur.* Et hoc in posterioribus ea confirmat, quod postea in electione diaconorum nulla sors memoretur intervenisse. Addi etiam potest id forte eo modo peractum esse, ut ne Judæis recens ad fidem conversis offensionis daretur occasio, quam ipsam ob causam Actuum 16. narratur Apostolus Timotheum patre gentili natum circumcidisse. Adi sis Thomassinum Discipl. Eccl. lib. 2. cap. 14.

c. Sic omnes mss. ac vet. edit. Rom. vero locum contraxit in hanc formam, *situm est videri, natura vero est non videri.*

*. Cùm nemo catholicus ambigere possit, quin beati Angeli semper videant faciem Patris, intelligendus hic locus de visione, ut vocant, comprehensiva. Quod quidem ipse Doctor satis aperte significat, dum infra subdit, *plenitudinem divinitatis nemo conspexit, nemo mente aut oculis comprehendit.* Neque vero aliter accipiendum est quod ait Chrysostomus: [illegible]. Nam in sequentibus haud ambiguis verbis se ipse exponit, ubi dicit, [illegible]. Et infra eidem Filio tribuit soli, [illegible].

d. Rom. edit. sola, *si tamen & Spiritus sanctus visus est.* Id autem autumamus eo sensu intelligendum quo S. Thom. 1. part. quæst. 43. ar. 7. ad 6. negat in vet. Testamento factam fuisse Spiritus sancti visibilem missionem. Alioquin enim tres personas Ss. Trinitatis Abrahamo apparuisse liquido in libris de eodem Patriarcha, & alibi tradit hic noster Ambrosius.

que referendum est. Denique cùm additur: *Unigenitus Filius ipse enarravit*, mentium magis quam oculorum visio declaratur; species enim videtur, virtus vero narratur: illa oculis, hæc mente comprehenditur.

Esai. 6. 6. 26. Sed quid de Trinitate dicam? Seraphim quando voluit, apparuit, & vocem ejus Esaias solus audivit. Apparuit Angelus, & nunc præsto est; sed non videtur; neque etiam in potestate nostra est videre, sed in potestate illius apparere. Tamen, etsi potestas non est videndi, est gratia pro- B merendi ut videre possimus. Et ideo qui habuit gratiam, meruit copiam: nos copiam non meremur, quia Deum videndi gratiam non habemus.

27. Et quid mirum si in præsenti sæculo, nisi quando vult, Dominus non videtur. In ipsa quoque resurrectione non facile est Deum videre, Matth. 5. 8. nisi iis qui corde sunt mundo. Et ideo ait: *Beati mundo corde; ipsi enim Deum videbunt.* Quantos beatos jam numeraverat, & tamen videndi his Deum non promiserat facultatem? Si ergo ii C qui mundo sunt corde, Deum videbunt; utique alii non videbunt. Neque enim indigni Deum videbunt, neque is qui Deum videre noluerit, potest Deum videre. Nec in loco Deus videtur, sed mundo corde: nec corporalibus oculis Deus quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Et cùm absens putatur, videtur: & cùm præsens est, non videtur. Denique nec apostoli omnes Johan. 14. 9. Christum videbant; & ideo ait: *Tanto tempore* D *vobiscum sum, & adhuc me non cognovistis!* Qui enim cognovit quæ sit latitudo, & longitudo, & altitudo, & profundum, & supereminentem scientiæ caritatem Christi, vidit & Christum, vidit & Patrem. Nos enim jam secundum carnem non novimus Christum, sed secundùm spiritum; spiritus enim ante faciem nostram Christus Dominus, qui nos in omnem plenitudinem Dei misericordia sua implere dignetur; ut videri possit à nobis. Ideo ergo apparuit Zachariæ An- E gelus à dextris altaris incensi, quia apparuit cum voluit, non apparuit quamdiu noluit.

28. Apparuit autem à dextris altaris incensi; Psal. 15. 8. quia divinæ insigne misericordiæ deferebat: *Dominus* enim *à dextris est mihi, ne commovear.* Et Psal. 120. 5. alibi: *Dominus protectio tua super manum dexteram tuæ.* Atque utinam nobis quoque * adolentibus altaria, sacrificium deferentibus adsistat Angelus, immo præbeat se videndum. Non enim dubites adsistere Angelum, quando Christus adsis- F 1. Cor. 5. 7. tit, quando Christus immolatur. *Etenim pascha nostrum immolatus est Christus.* Nec verearis ne turbetur cor tuum Angeli visione (perturbamur enim, & à nostro alienamur affectu, quando præstringimur alicujus superioris potestatis occursu) idem enim Angelus qui occurrerit nobis, confirmare nos poterit, sicut turbatum ante Zachariæ firmavit animum, dicens:

℣. 13. *Ne timeas Zacharia, quoniam ecce oratio tua ex-* A *audita est: & uxor tua Elizabeth pariet filium, & vocabis nomen ejus Johannem: & erit gaudium tibi:* ℣. 14. *& multi in nativitate ejus gaudebunt.*

29. Plena semper, & redundantia sunt divina beneficia: non exiguo constricta numero, sed uberi bonorum coacervata congestu; ut hîc primo precationis fructus, deinde sterilis partus uxoris, tum lætitia plurimorum, & magnitudo virtutis. Altissimi quoque Propheta promittitur: quin B etiam, ne qua esset dubitatio, futuri quoque vocabulum designatur. Tantis igitur supra votum fluentibus, non immerito diffidentiæ pœna silentium est: quod in posterioribus explanabimus. Solemnis autem lætitia est in ortu & generatione sanctorum; sanctus enim non solum parentum gratia, sed etiam salus est plurimorum. Unde admonemur hoc loco sanctorum generatione lætari.

30. Admonentur etiam parentes gratias agere C non minus pro ortu, quam pro meritis filiorum; non enim mediocre munus est Dei, dare liberos propagatores generis, successionis heredes. Lege Gen. 49. 28. Jacob duodecim filiorum generatione gaudere. Gen. 21. 2. Abrahæ filius datur. Zacharias exauditur. Divinum igitur munus, fœcunditas est parentis. Agant itaque patres gratias, quia generaverunt: filii, quia generati sunt: matres, quia conjugii præmiis honorantur; stipendia enim militiæ suæ filii sunt. Vernet in Dei laudem terra, quia colitur: D mundus, quia cognoscitur: Ecclesia, quia devotæ numero plebis augetur. Nec otiose in princi- Gen. 2. 24. pio statim genesis Dei jussu conjugium copulatur, nisi ut hæresis destruatur. Sic enim Deus conjugium probavit, ut jungeret: sic remuneratus est, ut quibus sterilitas filios denegasset, pietas divina concederet.

Et erit magnus coram Domino. ℣. 15.

31. Non corporis hîc, sed animæ magnitudinem E declaravit. Est coram Domino magnitudo animæ, magnitudo virtutis: est etiam parvitas animæ, & pueritia virtutis. Juxta enim animæ & corporis numeramus ætates, non pro ratione temporis, sed pro qualitate virtutis; ut vir perfectus ille dicatur, qui careat errore pueritiæ, & lubricum adolescentiæ animi maturitate non sentiat: pusillus autem, qui nullum adhuc virtutis videatur habuisse processum. Unde illud in Hieremia, cùm misereretur Dominus deflentis F Ephræm, [a] & peccata propria deprecantis: *A juventute*, inquit, *mea dilectus mihi est filius Ephræm,* Hier. 31. 20. *puer in deliciis.* Si enim non fuisset puer in deliciis, numquam peccavisset. Et bene utrumque dixit, & in deliciis, & puerum; est enim puer, qui non peccat: *Ecce puer meus, quem elegi.* Per de- Esai 42. 1. licias itaque peccavit, [b] qui ita erat informatus à Domino, ut nescius esset erroris. Ergo & si puer in deliciis non fuisset, & si in virum perfectum virtutis processisset ætate, numquam lapsus fuisset; ut illi necesse esset veniam suorum petere

*. Hujus loci testimonio utitur Card. Bona. *Rerum Liturg.* lib. 1. cap. 25. num. 9 ut Thurificationis antiquitatem probet. Sed eo non minus demonstrari potest admissum ab antiquis Patribus in Ecclesia verum sacrificium, qua de re Ambrosii extant loci complures, ut jam alibi observavimus.

a. Ita edit. Amerb. in corpore. Era. & Gill. in marg. cum mss. fere omnibus. Edit. autem Era. Gill. ac Rom. in corpore cum paucissimis mss. *peccata propria deplorantis.*

b Omnes edit. *qui non ita erat informatus à Domino.* Omnes mss. *qui ita*, vel, *quia ita erat* &c. Negationem autem hic superfluam esse videtur satis indicare sequens conclusio: *Ergo & si puer in deliciis* &c.

delictorum, cùm magis meritorum præmia sperare deberet. Quod etiam Dominus noster in Evangelio videtur exprimere, cùm dicit: *Nolite contemnere unum de pusillis istis.* Sed loco suo plura serventur. Ergo pusillus contrarius est magno. Et si, juxta Apostolum, parvulus sub elementis est: *Cùm enim essemus parvuli, sub elementis hujus mundi eramus*: ergo magnus supra elementa mundi est.

Matth. 18. 10. Galat. 4. 10.

32. Erit itaque Johannes magnus non virtute corporis, sed animæ magnitudine. Denique non fines alicujus propagavit imperii, non triumphos aliquos bellici certaminis adoreis præoptavit: sed quod est amplius, in deserto prædicans, delicias hominum, corporisque lasciviam magna animi virtute depressit. Parvulus ergo in sæculo, magnus in spiritu. Denique quasi magnus, nec vitæ captus illecebris, sententiæ constantiam vivendi desiderio mutavit.

ỷ. 15. *Et Spiritu*, inquit, *sancto replebitur adhuc in utero matris suæ.*

33. Non est dubium, verum hoc Angeli esse promissum; siquidem sanctus Johannes, antequam nasceretur, matris adhuc in utero positus, Spiritus accepti gratiam designavit. Nam cùm & pater ejus aut mater nulla ante mirabilia fecissent, in utero parentis exsiliens, parenti Domini evangelizavit adventum; sic enim habes, quod cùm advenisset mater Domini ad Elizabeth, ait illa: *Ecce ut facta est salutatio tua in auribus meis, exsultavit infans in utero meo.* Nondum enim erat illi * spiritus vitæ, sed spiritus gratiæ. Denique & alibi vivendi substantiæ præcurrere sanctificandi gratiam potuimus advertere, cùm dicit Dominus: *Priusquam exires de vulva, sanctificavi te, & prophetam in gentibus posui te.* Alius enim est spiritus vitæ hujus, alius gratiæ: ille nascendo sumit exordium, moriendo defectum: iste non temporibus, non ætatibus coercetur, non obitu extinguitur, non alvo matris excluditur. Denique & sancta Maria plena sancto Spiritu prophetavit: & Elisæus mortuus defunctum cadaver hominis tactu sui corporis suscitavit: & Samuel post mortem, secundùm Scripturæ testimonium, futura non tacuit.

Luc. 1. Infra 44. Hier. 1. 5. Luc 1. Infra 46. 4 Reg. 13. 21. 1 Reg. 28. 17. & seq.

34. *Et Spiritu*, inquit, *sancto replebitur.* Cui enim adest Spiritus gratiæ, nihil deest. Et cui Spiritus sanctus infunditur, magnarum plenitudo virtutum est. Denique

ỷ 16. *Multos*, inquit, *filiorum Israel convertet ad dominum Deum ipsorum.*

35. Non egemus testimonio quod plurimorum sanctus Johannes corda converterit, in quo nobis propheticæ scripturæ & evangelicæ suffragantur. *Vox* enim *clamantis in deserto: Parate viam Domino, rectas facite semitas ejus*: & baptismata A populis frequentata declarant conversæ plebis non mediocres factos esse processus; quia dum creditur Johanni, creditur Christo. Non enim de se, sed de Domino prædicabat prænuntius Christi. Et ideo

Esai 40. 3. Matth. 3. 6.

Præibit in conspectu Domini in spiritu & virtute Eliæ. ỷ. 17.

36. Bene ista junguntur; numquam enim sine virtute spiritus, nec sine spiritu virtus est. Et ideo B fortasse in spiritu & virtute Eliæ; quia sanctus Elias & virtutem magnam habuit & gratiam: virtutem, ut ad fidem animos populorum à perfidia retorqueret: virtutem abstinentiæ atque patientiæ, & spiritum prophetandi. In deserto Elias, in deserto Johannes: ille corvis pascebatur, hic dumis; & calcatâ omni voluptatis illecebrâ, parcimoniam prætulit, luxumque contemsit: ille Achab regis gratiam non quæsivit, hic sprevit Herodis: ille Jordanem divisit, hic ad lavacrum C salutare convertit: hic cum Domino versatur in terris, ille cum Domino apparet in gloria: hic prioris, ille sequentis Dominici præcursor adventus: ille post triennium arescentem pluviis terram rigavit, & hic post triennium nostri corporis humum fidei imbre perfudit. Quæris quod triennium sit? *Ecce*, inquit, *anni tres sunt, ex quo venio quærens fructum in ficulnea hac, & non invenio*; mysticus enim numerus debebatur, ut salus populis redderetur. Unus in Patriarchis annus: D denique de hominibus tunc anni proventus fuit, qualis non fuit postea super terram. Alius in Moyse, & prophetis ceteris. Tertius in domini Salvatoris adventu: *Ecce*, inquit, *annum Domini acceptum, & diem retributionis*. Et ille paterfamilias qui plantavit vineam, non semel exactores fructuum, sed sæpius destinavit: primùm servulos, secundo alios servulos destinavit, tertio autem Filium suum misit.

Luc. 13. 7. Luc. 4. 19. Matth. 21. 33 & seq.

37. Venit ergo Johannes in spiritu & virtute E Eliæ; alterum enim sine altero non potest esse, sicut etiam in sequentibus reperitur, cùm dicitur: *Spiritus sanctus superveniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit te.* Sed fortasse hoc supra nos, & supra apostolos [a] videatur exemplum. Nam & ille sub Elia diviso amne fluvialium recursus undarum in originem fluminis (sicut dicit Scriptura: *Jordanis conversus est retrorsum*) significat salutaris lavacri futura mysteria, per quæ in primordia naturæ suæ, qui baptizati fuerint parvuli à mali- F tia reformantur. Quid quod etiam apostolis suis ipse Dominus virtutem Spiritus esse tribuendam promisit, dicens: [b] *Accipietis virtutem advenientem in vos Spiritu sancto.* Deinde in sequentibus: *Factus est*, inquit, *subito sonus de cælo, tamquam vi magna ferretur Spiritus.* Bene *vi magna*, quia *Spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Et virtus est illa, quam à sancto Spiritu apostoli consecuti sunt.

Luc. 1. Infra 35. Psal. 113. 5. S. August. lib. 1. cont. Jul. Pelag. cap. 2. Act. 1. 8. Act. 2. 2. Psal 32. 6.

*. *Spiritus vitæ*, hic non est accipiendus pro rationali anima, sed tantum pro aeris respiratione, ut Doctor Angelicus acute exposuit 3. parte quæst. 27. art. 2. Et hac etiam ratione intelligamus necesse est quod ait, *vivendi substantia præcurrere sanctificandi gratiam*: etenim per vivendi substantiam designari eamdem respirationem satis declarat Ambrosius, cùm ei spiritum gratiæ opponens de priore dicit, *ille nascendo sumit exordium*: de posteriore autem *non alvo matris excluditur*. Et confirmari ex eo potest, quod illa verba: *Priusquam te formarem in utero, novi te*, à quibus Hier. locus in cunctis edit. ac mss. aliquot exordium ducit, in antiquissimis mss. prætermittuntur. Confer etiam, si lubet, hunc locum cum iis quæ in *Apologia David*, cap. 11. num. 56. tradit idem sanctus Ambrosius.

a. Rom. edit. *videatur expletum*. Sed haud dubie aliarum, ac mss. omnium lectio præponenda est.

b. Plures & antiquiores mss. *Accipietis virtutem advenientem in vos Spiritus sancti.* Duo ... *Spiritum sanctum.* Nonnulli tamen, ac omnes edit. nobiscum legunt. Quod quidem magis convenit cum sacro textu, in quo constanter exhibetur: ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς.

38. Bene etiam præibit ante faciem Domini A
sanctus Johannes, qui prænuntius natus est, &
prænuntius mortuus est. Et fortasse hoc myste-
rium in hac vita nostra hodieque celebratur.
Præcurrit enim animæ nostræ quædam virtus
Johannis, cùm credere paramus in Christum; ut
paret ad fidem animæ nostræ vias, & de vitæ
illius tramite tortuoso, rectas semitas nostri fa-
ciat commeatus, ne amfractu labamur erroris;
quo omnis vallis animæ nostræ, virtutis fructi-
bus possit impleri, & omnis sæcularium altitudo B
meritorum Domino se humili magis timore
prosternat, sciens nihil sublime posse esse, quod
fragile est.

℣ 18. *Et dixit Zacharias ad Angelum: Unde hoc sciam?*
Ego enim sum senex, & uxor mea processit in diebus
℣ 19. *suis. Et respondit et Angelus dicens: Ego sum Ga-*
briel Angelus, qui adsisto ante Deum, & missus sum
hæc annuntiare tibi. Et ecce eris tacens, & non
℣ 20. *poteris loqui usque in diem quo hæc fiant; propterea*
quod non credidisti verbis meis, quæ implebuntur in
tempore suo.

39. Condemnatur silentio incredulitas sacer-
dotis, & fides prophetarum probatur oraculo.
Esai. 40. 6 Clama, inquit. *Et dixi: Quid clamabo? Omnis caro*
fœnum. Vides jubentis imperium, obtemperantis
obsequium: interrogantis affectum, obsequentis
oraculum. Credidit enim, qui quid clamaret ex-
poscit: & quia credidit, prophetavit. At vero Za-
charias qui non credidit, non potuit loqui: sed

℣ 22. *Erat annuens illis, & remansit mutus.*

40. Non unius mysterium, nec unius silentium
est. Tacet sacerdos, tacet propheta. Nisi fallor, in
uno vox totius plebis obmutuit; quia in uno to-
tus ad Dominum per Moysen populus loqueba-
tur. Cessatio sacrorum, & silentium propheta-
rum, taciturnitas prophetæ, & taciturnitas sacer-
Esai 3. 1. & 2. dotis est. Auferam, inquit, validam virtutem,
prophetam, & consiliarium. Et vere abstulit pro- E
phetas, à quibus abstulit verbum quod loqui in
prophetis solebat. Et vere his abstulit virtutem,
à quibus Dei virtus recessit. Abstulit his consi-
a liarium, [a] quem magni consilii Angelum decla-
ravit. Abstulit vocem; quia vox verbi, non vocis
est verbum. Nam nisi Verbum illud operetur in
nobis, nullus est sonus vocis. Vox Johannes est;
Luc. 3. 4. vox enim clamantis est in deserto: Christus est
Verbum, hoc Verbum operatur; & ideo ubi de-
b sivit operari, muta repente,[b] carens spiritu veluti F
quædam animæ lingua conticuit. Transivit enim
ad nos Dei Verbum, & in nobis non tacet. Deni-
que jam non potest Judæus dicere, quod potest
2. Cor. 13. 3. dicere Christianus: quia *Experimentum quæritis*
ejus, qui in me loquitur Christus?

41. *Et ipse erat annuens illis.* Remansit ergo
c mutus Zacharias & erat innuens illis. [c] Quid est
nutus, nisi quidam sine verbo corporalis actus,
indicare moliens, nec exprimens voluntatem:
quidam, suprema morte, voce suppressa, mutus
sermo morientium? Nonne tibi videtur huic si-
milis esse populus Judæorum, ita irrationabilis,
ut actuum suorum non possit præstare rationem:
qui in ultimo spei vitalis obitu constitutus, vocem
quam habebat, amiserit; quæ titubantis actu cor-
poris signum verbi cupiat explicare, non ver-
bum? Mutus ergo populus sine ratione, sine ver-
bo. Cur enim tibi magis videatur mutus esse qui
sonum, quam qui mysterium nescit? Et est pro-
fecto vox operum, fideique clamor, sicut lectum
est: *Sanguis fratris tui clamat ad me.* Et ille cla- Gen. 4. 10.
mat, qui in corde suo clamat per diem. Qui
ergo cordis clamorem perdidit, perdidit etiam
linguæ. Nam qui distinctionem fidei non tenet,
quomodo potest tenere verborum? Et ante qui- Exod. 4. 10.
dem Moyses dixerat quia loqui non poterat: sed
posteaquam dixit, verbum accepit, & bonorum
operum edidit claritatem. Ergo sicut Moyses ty-
pus populi fuit, & typus Legis: ita etiam Zacha-
rias tacuit.

42. Singula itaque ut concurrant, conside-
C randum est. Verbum in utero, Lex in silentio.
Johannes appellatur, & Zacharias loquitur. Ver-
bum editur, Lex absolvitur: sed Legis absolutio,
Verbi est explicatio. Et ideo qui dixerit ver-
bum, loquitur, etiamsi ante non sit locutus. Ab
Angelo jubetur tacere Zacharias, ab Angelo
vox premitur Judæorum. Non enim humanæ,
sed divinæ hoc potestatis imperium est; ut non
loquatur Deo, qui non credidit Christo. Et ideo
credamus, ut loquamur. Credat Judæus, ut lo-
D qui possit. Loquamur in spiritu mysteria, intel-
ligamus rationem sacrificiorum veterum, ænig-
mata prophetarum. Mutus est qui non intelligit
Legem, mutus est qui non intelligit divinarum
seriem scripturarum. Vox enim nostra fides est;
& ideo *malo in Ecclesia quinque verba mente mea* 1. Cor. 14. 19. & 22.
loqui ut alios instruam, quàm decem millia in lin-
gua .... Linguæ enim *in signum sunt non fidelibus,*
sed infidelibus: prophetia autem non infidelibus,
sed fidelibus.

E *Post hos autem dies concepit Elizabeth uxor ejus,* ℣. 24.
& occultabat se mensibus quinque dicens: Quid mihi ℣. 25.
sic fecit Dominus in diebus, quibus respexit auferre
opprobrium meum inter homines?

43. Magna sanctis cura est verecundiæ, ut ple-
rumque [d] in ipsis pudor votis sit; sicut hoc loco d
advertimus sanctam Elizabeth, quæ utique filios
habere cupiebat, occultantem se mensibus quin-
que. Quæ causa occultationis, nisi pudoris? Est
F enim unicuique officio præscripta ætas: & quod
tempore decet, tempore non decet, ævique mu-
tario, facti uniuscujusque mutat sæpe naturam.
Sunt etiam ipsi quædam tempora præscripta
conjugio, quando dare operam liberis sit deco-
rum: dum anni vigent, dum suscipiendorum li-
berorum spes est. Dum generandi usus est in
exemplo, copulæ quoque usus in studio est: at
vero ubi matura ævi senectus successerit, & ætas
regendis liberis habilior quàm creandis, pudor
est legitimi licet coitus indicia gestare, & grava-
ri alienæ ætatis onere, & tumescere alvum non

a Sic plures probatioresque mss. Attamen aliqui, & omnes edit præferunt, quem, vel, à quibus iis qui consilii Angelus declaravit.
b. Rom. edit. sola, carens spiritu velut quadam anima &c.
c. Vet. edit. cum mss. aliquot, Quid est mutus. Rom. cum aliis pluribus ac probatioribus magis commode, Quid est nutus. At infra è converso vet. edit. & cuncti mss. spei vitalis obitu constitutus. Rom. sola, spiritus vitalis &c.
d. Mss. nonnulli, omnesque edit. in ipsis pudor voti sit. Alii mss. majori numero atque auctoritate .... votis sit; id est, in rebus quas summo studio expetierunt.

sui

sui temporis fructu. Senes enim ab ipsa conclu- A duntur ætate, & justo intemperantiæ pudore ᵃ revocantur facere opera nuptiarum. Adolescentes ipsi plerumque filiorum vota prætendunt, & excusandum arbitrantur ætatis calorem, generationis affectu. Quanto magis senibus agere turpe est, quod adolescentibus pudor est confiteri? Quinetiam ipsi juvenes, sobria timore divino corda qui temperant, suscepta plerumque sobole, renuntiant operibus juventutis.

44. Et quid mirum de hominibus, si pecudes B quoque muto quodam opere loquuntur generandi sibi studium, non desiderium esse coeundi? Siquidem ubi semel gravem alvum sibi senserint & ᵇ genitali arvo semen receptum, jam nec concubitu indulgent, nec lasciviam amantis, sed curam parentis adsumunt. At vero homines nec conceptis, nec Deo parcunt: illos contaminant, hunc exasperant. *Priusquam te*, inquit, *formarem in utero, novi te: & in vulva matris sanctificavi te.* (Hier. 1. 5.) Ad cohibendam petulantiam tuam, manus C quasdam tui Auctoris in utero hominem formantis advertis. Ille operatur, & tu sacri uteri secretum incestas libidine? Vel pecudem imitare, vel Deum verere. Et quid de pecudibus loquor? Terra ipsa à generandi opere sæpe requiescit: & si impatienti hominum studio jactis frequenter seminibus occupetur, impudentiam multat agricolæ, & fœcunditatem sterilitate commutat. Ita quidam in ipsis elementis, ac pecudibus ab usu non cessare generandi, naturæ pudor est.

45. Merito ergo etiam sancta Elizabeth erubescebat gratiam, etsi non agnosceret culpam. Nam etsi de viro conceperat (neque enim aliter de hominis ortu fas est credere) tamen partus sui erubescebat ætatem. Et rursus caruisse se gaudebat opprobrio; pudor est enim feminis nuptiarum præmia non habere, * quibus hæc sola est causa nubendi. Hoc igitur opprobrium (31 q. 2. c. Pudor.) consolatur sui pudore sublatum, eo pudore, ut dixi, quod pudebat eam propter ætatem. Unde intelligi potest quia jam non conveniebant inter se concubitu conjugali; neque enim ea quæ senilem non erubesceret coitum, erubesceret partum: & tamen erubescit onus parentis, quamdiu nescit mysterium religionis.

46. Illa quæ occultabat se, quia conceperat filium, jactare se cœpit quia generabat prophetam. Et quæ erubescebat ante, benedicit: & quæ dubitabat ante, firmatur. *Ecce enim*, inquit, *ut vox salutationis tuæ facta est in auribus meis, exsultavit in gaudio infans in utero meo.* (Luc. 1. infra 44.) Itaque magna voce clamavit, ubi Domini sensit adventum; quia religiosum credidit partum. Nulla enim causa erat pudoris, ubi Prophetæ ortus datæ, non affectatæ fidem generationis adsciscceret.

a Rom. edit. *revocantur ab opere nuptiarum.* Optime, nisi reliquæ, & cuncti mss dissentirent. Intellige igitur, *revocantur facere*, hic per hellenismum poni pro, *revocantur à faciendo.* Quod autem eadem edit. Rom post duos versus reposuit, *ætatis calore, generationis affectum* hoc non solum ab aliis, & mss omnibus abhorret, verum etiam ab Auctoris nostri sententia; quemadmodum series patefaciet intueati.

b. Omnes edit ac mss non pauci, *genitali alvo.* Cod. Corb & alii aliquot melioris notæ, *genitali arvo.* Melius; eadem quippe metaphora usum etiam reperimus Virgil. lib. 3. Georg.

*. *Quibus hæc sola est causa nubendi Sola*, inquit Glossa Decreti, *id est præcipua.* Nec sane credendum est mentem Ambrosio fuisse alias duas causas, quas proli adjungunt Theologi post Aug nempe fidem & sacramentum, excludere. Præsertim cum infra verum conjugium inter Mariam ac Joseph intercessisse defendat: quæ etiam fuit Augustini sententia lib 2. *De consensu Evang* cap 1. lib. 23 *cont. Faustum*, cap. 8. & lib. *De Nupt. & Concupis.* cap 11. Adi quoque B. Tho. 3. part. quæst. 29. art. 2. & alios. Forte etiam simplicius explicari possit, *sola causa*, subintelligendo, *ut plurimum*, id est, causa maxime ordinaria.

LIBER SECUNDUS.

(Cap 1. ℣. 26. ℣. 27.) **E**odem autem tempore missus est Angelus Gabriel à Domino in civitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad Virginem desponsatam viro cui nomen erat Ioseph, de domo David: & nomen Virginis, Maria.

1. Latent quidem divina mysteria, nec facilè juxta Propheticum dictum quisquam hominum potest scire consilium Dei: sed tamen ex ceteris factis atque præceptis domini Salvatoris possumus intelligere & hoc perpensioris fuisse consilii, E quod ea potissimum electa est ut Dominum pareret, quæ erat desponsata viro. Cur autem non antequam desponsaretur, impleta est? Fortasse ne diceretur quod conceperat ex adulterio. Et bene utrumque posuit Scriptura, ut & desponsata esset, & virgo: virgo, ut expers virilis consortii videretur: desponsata, ne temeratæ virginitatis adureretur infamiâ, cui gravis alvus corruptelæ videretur insigne præferre. Maluit autem Dominus aliquos de suo ortu quam de matris pudore dubitare; sciebat enim teneram esse virginis verecundiam, & lubricam famam pudoris: nec putavit ortus sui fidem matris injuriis adstruendam. Servatur itaque sanctæ Mariæ sicut pudore integra, ita inviolabilis opinione vir- D ginitas; oportet enim sanctos & ab his testimonium habere qui foris sunt: nec decuit sinistra virginibus opinione viventibus velamen excusationis relinqui, quod infamata mater quoque Domini videretur.

2. Quid autem Judæis, quid Herodi posset adscribi, si natum viderentur ex adulterio persecuti? Quemadmodum autem ipse diceret: *Non veni Legem solvere, sed adimplere*; (Matth. 5. 18.) si videretur cœpisse à Legis injuria, cùm partus innuptæ Lege damnetur? (Deut 22. 17.) Quinetiam locupletior testis pudoris maritus adhibetur? Qui posset & dolere injuriam, & vindicare opprobrium, si non agnosceret sacramentum. Quid quod etiam fides Mariæ verbis major adsciscitur, & mendacii causa removetur? Videretur enim culpam obumbrare voluisse mendacio innupta prægnans. Causam autem mentiendi indesponsata habuit, desponsata non habuit; cum conjugii præmium & gratia nuptiarum partus sit feminarum.

3. Non mediocris quoque causa est, ut virginitas Mariæ falleret principem mundi: qui cùm desponsatam viro cerneret, partum non potuit habere suspectum. Fallendi autem principis mundi fuisse consilium, ipsius Domini verba declarant, cùm apostoli jubentur tacere de Christo. (Matth 16. 20.)

Matth. 8. 4. to, cùm sanati prohibentur gloriari de remedio, A
cùm dæmones præcipiuntur silere [a] de Dei Filio.
Luc. 4. 35. a Fallendi, ut dixi, principis mundi fuisse consi-
1. Cor. 2. 7. & 8. lium etiam Apostolus declaravit dicens: *Sed lo-*
quimur Dei sapientiam in mysterio absconditam.....
quam nemo principum istius sæculi cognovit. Si enim
cognovissent, numquam Dominum majestatis crucifi-
xissent, hoc est, numquam me redimi Domini
morte fecissent. Fefellit ergo pro nobis, fefellit
ut vinceret, fefellit diabolum cùm tentaretur,
cùm rogaretur, cùm Dei Filius diceretur, ut num- B
quam divinitatem propriam fateretur. Sed ta-
men magis fefellit principem sæculi; diabolus
Matth. 4. 6. enim etsi aliquando dubitavit, cùm diceret: *Si*
filius Dei es, mitte te deorsum; tamen vel sero cog-
novit, & discessit ab eo. Cognoverunt & dæ-
b mones qui dicebant: [b] *Novimus qui sis Iesu Filius*
Matth. 8. 29. *Dei. Quid venisti ante tempus torquere nos?* Et ideo
venisse cognoverunt, quia præcognitum habe-
bant esse venturum. Principes autem sæculi non
cognovisse, quo majore possumus quam Aposto- C
licæ sententiæ probare documento: *Si enim cog-*
novissent, numquam Dominum majestatis crucifixis-
sent? Dæmonum enim malitia facile etiam occul-
ta deprehendit: at vero qui sæcularibus vanita-
tibus occupantur, scire divina non possunt.

4. Bene autem sibi diviserunt Evangelistæ,
ut sanctus Matthæus Joseph ab Angelo moneri
Matth. 1. 20. induceret [c] Mariam conjugem accipere: Lucas
illic Evangelista testimonium ferret quòd non
c convenissent: hîc ipsa Maria fateretur, cùm D
Luc. 1. 34. dicit Angelo: *Quomodo fiet istud, quoniam virum*
non cognovi? Et ipse sanctus Lucas virginem de-
claravit dicens: *Et nomen Virginis Maria.* Et Pro-
Esai. 7. 14. pheta edocuit, qui ait: *Ecce virgo in utero accipiet.*
Matth. 1. 19. Et Joseph designavit, qui quoniam prægnantem
videbat quam non cognoverat, dimittere gestie-
bat. Et Dominus ipse in cruce positus manifesta-
Iohan. 19. 26 & 27. vit, cùm dixit matri: *Mulier, ecce filius tuus. Dein-*
de Discipulo: Ecce mater tua. Etiam uterque testa-
Ibidem. 27. tus est, Discipulus & mater, quia *Ex illa hora sus-* E
d *cepit eam Discipulus* [d] *in sua.* Utique si convenisset,
numquam virum proprium reliquisset, nec vir
eam justus passus esset à se discedere. Quomodo
autem Dominus divortium præcepisset, cùm
Matth. 5. 32. ipsius sit sententia, quia nemo dimittere debet
uxorem, exceptâ causâ fornicationis?

27. quæst. 2. c. Quod autem § Item si conjuges. 5. Pulcre autem docuit sanctus Matthæus quid
facere debeat justus, qui probrum conjugis de-
prehenderit, ut incruentum ab homicidio, cas-
1. Cor. 6. 16. tum ab adulterio præstare se debeat: *Qui enim* F
conjungitur meretrici, unum corpus est. Ergo ubique
in Joseph justi gratia & persona servatur, ut testis
ornetur; os enim justi mendacium nescit, & lin-
gua ejus loquitur judicium, judicium ejus loqui-
tur veritatem. Nec te moveat quod frequenter
Scriptura conjugem dicit; non enim virginitatis
ereptio, sed conjugii testificatio, nuptiarum cele-
bratio declaratur. Denique quam non accepit,
nemo dimittit; & ideo qui volebat dimittere, fa-
tebatur acceptam.

6. Simul etiam movere non debet quod ait
Evangelista: *Non cognovit eum, donec peperit filium*; Matth. 1. 25.
illud enim vel idioma Scripturæ est, sicut habes
alibi: *Et donec senescatis, ego sum.* Numquid post Esai. 46. 4.
illorum senectutem Deus esse desivit? Et in Psal-
mo: *Dixit dominus Domino meo: Sede à dextris meis:* Psal. 109. 1.
donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum.
Numquid postea non sedebit? Vel quoniam qui
causam agit, satis putat quod causæ est dicere,
redundantia non requirit; satis enim est ei ut
causam susceptam adstruat, incidentem differat.
Et ideo qui Incarnationis incorruptum suscepe-
rat probare mysterium, non putavit uberius pro-
sequendum virginitatis Mariæ testimonium; ne
defensor magis Virginis, quam adsertor myste-
rii crederetur. Certe quando justum docuit Jo-
seph, satis declaravit quod sancti Spiritus tem-
plum, uterum mysterii, matrem Domini violare
non potuit.

7. Didicimus seriem veritatis, didicimus con-
silium: discamus & mysterium. Bene desponsata,
sed virgo; quia est Ecclesiæ typus, quæ est im-
maculata, sed nupta. Concepit nos virgo de
Spiritu, parit nos virgo sine gemitu. Et ideo
fortasse sancta Maria alii nupta, ab alio repleta;
quia & singulæ Ecclesiæ Spiritu quidem replen-
tur & gratiâ; [e] junguntur tamen ad temporalis
speciem sacerdotis.

Et ingressus ad eam Angelus dixit: Ave gratia ℣. 28.
plena, Dominus tecum, benedicta tu inter mulieres.
Ipsa autem ut vidit eum, mota est in introitu ejus. ℣. 29.

8. Disce virginem moribus, disce virginem ve-
recundiâ, disce virginem oraculo, disce mysterio.
Trepidare virginum est, & ad omnes viri ingres-
sus pavere, omnes viri affatus vereri. Discant
mulieres propositum pudoris imitari. Sola in pe-
netralibus, quam nemo virorum videret, solus
Angelus reperiret: sola sine comite, sola sine
teste; ne quo degeneri depravaretur affatu, ab
Angelo salutatur. Disce, virgo, verborum vi-
tare lasciviam: Maria etiam salutationem An-
geli verebatur.

Erat tamen, inquit, *cogitans, qualis esset hæc* Ibidem.
salutatio.

9. Et ideo cum verecundia; quia pavebat: cum
prudentia; quia benedictionis novam formulam
mirabatur, quæ nusquam lecta est, nusquam ante
comperta. Soli Mariæ hæc salutatio servabatur.
Bene enim sola gratiâ plena dicitur, quæ sola

a. Rom. edit. vocibus aliquot resecatis ita posuit, *de Dei Filio: quod etiam Apostolus declaravit* &c.

b Omnes edit. *Novimus te, quia es Iesus Dei Filius.* MSS. vero, *Novimus qui sis Iesu Filius Dei*: paucis exceptis, quorum alii habent, *quis sis Iesus*: alii, *quod sis* &c.

c. Ita vet. edit. ac plerique mss. excepto quod edit. omittunt, *illic*, mss. autem, *accipere*. Quidam alii legunt, *induceret, ne dimitteret Mariam* &c. Unicus, *induceret. Maria Lucas illic testimonium ferret. Quod non cognovissent* (Matthæus & Lucas videlicet) *hoc ipsa Maria fatebatur.* Quam lectionem vehementer suspicamur germanam esse, & potissimum, quod in aliquot mss. pro, *non convenissent, hic ipsa*, legatur etiam, *non cognovissent, hoc ipsa*. Ceterum edit. Rom. totum locum emendare conata est hoc pacto, *induceret, ne Mariam conjugem timeret accipere; quo testimonium ferret quod non convenissent: quod hic ipsa* &c.

d. MSS. nonnulli, ac postremæ Paris. edit. *in suam*. Reliqui & mss. & edit. cum sacris cod. *in sua*, græce εἰς τὰ ἴδια, id est *in propria*, sive *in res suas*, sive, ut alii volunt, in domicilium: qua de re vide Gulli[?]stium in eadem verba. Quod vero Doctor noster adfirmat Josephum tempore passionis etiam tunc superstitem exstitisse, in hoc quidem consentit cum D. Cypriano Tract. *De Passione Domini*: sed dissentit ab Epiph. Heresi. 78. num. 10. quem recentiores magis sequendum existimarunt. Consule Card. Bar. ad annum Christi [?] num. 9. Estium loco cit. & alios.

e. Ita edit. ant. & potiores mss. Rom. autem & Vat. cod. *Junguntur tamen temporali ad speciem sacerdoti*. Reliqui.... *ad temporis speciem sacerdoti*, vel, *sacerdotis*. Lectionem vero nostram interpretare hoc sensu, *sacerdoti externi apparenti junguntur.*

gratiam quam nulla alia meruerat, consecuta est, ut gratiæ repleretor auctote. * Erubescebat ergo Maria, erubescebat etiam Elizabeth; & ideo cognoscamus quid intersit inter mulieris & virginis verecuodiam. Illa de causa erubescebat, hæc per verecundiam: in muliere modus pudoris adhibetur, in virgine pudoris augetur gratia.

℣. 30. *Et ait Angelus ad eam: Ne timeas, Maria, in-*
℣. 31. *venisti enim gratiam apud Deum, & ecce concipies in utero, & paries filium, & vocabis nomen ejus*
℣. 32. *Iesum. Hic erit magnus.*

10. Dictum est quidem etiam de Johanne ab Angelo, (Luc. 1. 15.) quia *erit magnus*: sed ille quasi homo magnus, hic autem quasi Deus magnus; (Psal. 144. 3.) *Magnus enim Dominus, & laudabilis nimis, & magnitudinis ejus non est finis.* (Luc. 7. 28.) Et vete est ille magnus; quia *major inter natos mulierum propheta Iohanne Baptista nemo est.* (Ibidem.) Habet ṭamen majorem; quia *qui minor est in regno Dei, major est illo.* Magnus autem Johannes; sed coram Domino [a] magnus. Et Johannes vinum & siceram non hibit, hic cum publicanis & peccatorihus manducat & bibit. Ille abstinentia meritum colligat, cui potentia nulla naturæ: Christus autem cui * naturaliter suppetebat delicta donare, cur eos declinaret, quos abstinentibus poterat præstare meliores.

11. Simul mystice noo dedignatur eorum convivium, quibus daturus est sacramentum. Hic ergo manducat, ille jejunat: [b] utriusque populi typus in illo jejunat, in hoc pascitur. Sed jejuñavit & Christus, ne * præceptum declinares: manducavit cum peccatorihus, ut gratiam cernetes, agnosceres potestatem. Magnus ergo & Johannes, sed hujus magnitudo habet principium, habet finem: (1. Tim. 6. 16.) domious autem Jesus idem est finis atque principium, idem primus & novissimus. Nihil ante primum, nihil ultra novissimum.

12. Neque te generationis humanæ consuetudo in vitium trahat, ut putes ooo primum esse, quia filius est. Sequere Scripturas, ut errare non possis. Primus Filius dicitur. Lectum est etiam quia & solus Pater, (1. Tim. 1. 17.) *qui Solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem;* sicut legisti: *Et immortali soli.... Deo:* sed neque primus ante Patrem, neque solus sine Filio. Si alterum negas, [c] alterum adstruis, utrumque sequere, & utrumque confirmas. Non dixit: Ego prior, & ego posterior, sed: (Apoc. 1. 17. & 22. 13.) *Ego primus, & ego novissimus.* Primus est Filius, & ideo coæternus; habet enim Patrem, cum quo sit æterous. Audeo dicete. Primus est Filius, sed solus non est; & bene dico, & religiosè dico. Quid erigitis ad impietatem, hæretici, aures? In laqueos quos tenditis, incidistis. Primus est Filius, & solus non est: primus, quia cum Patre semper: sulus non est; quia sine Patre numquam est. Non ego hoc dico, sed ipse dixit: (Iohan. 16. 32.) *Et non sum solus, quia Pater mecum est.* Solus Pater, quia unus Deus: solus Pater, quia sola divinitas Patris & Filii & Spiritus sancti: & quod unum est, solum est. Solus Pater, solus Unigenitus, solus & Spiritus sanctus; neque enim qui Filius, & Pateri aut qui Pater, & Filius: aut qui Spiritus sanctus, & Filius. Alius Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus; legimus enim: (Iohan. 14. 16.) *Rogabo Patrem, & alium Paraclitum dabit vobis.* Solus Pater, quia unus Deus, ex quo omnia: solus Filius, quia unus Domious, per quem omnia. Solum divinitas facit, generatio & Patrem testificatur & Filium; ut nusquam Filius sine Patre, aut Pater esse videatur sine Filio. Ergo nec solus, quia non solus immortalis: nec solus lucem habitat inaccessibilem, quia (Iohan. 1. 18.) *Deum nemo vidit umquam, nisi unigenitus Filius qui est in sinu Patris,* qui sedet ad dexteram Patris. Et hioc quidam audent dicere inaccessibilem lucem esse quam habitat Pater. Numquid lux melior Patre? Quæ autem lux inaccessibilis ei, cui noo est inaccessibilis Pater? Et ipse lux vera, & genitor lucis æternæ, de qua dictum est: (Iohan. 1. 9.) *Eras lux vera, qua illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Vide ne illa sit lux inaccessibilis quam habitat Pater, habitat & Filius; quia Pater in Filio, & Filius in Patre.

13. Beoe ergo magnus; late enim funditur Dei virtus, late cælestis substantiæ magnitudo porrigitur. Nihil præscriptum, nihil circumscriptum, nihil emensum, nihil dimensum Trinitas habet. Non loco clauditur, oon opinione comprehenditur, non æstimatione concluditur, oon ætate variatur. Dedit quidem dominus Jesus hominibus magoitudinem: (Psal. 18. 5.) *In omnem enim terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terra verba eorum;* non in fines tamen mundi, noo in fines cæli, non ultra cælos. At verò in domino Jesu (Coloss. 1. 16 & 17.) *omnia condita sunt in cælis & in terra, visibilia & invisibilia.... & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant.* Cælum adspice, Jesus illic est: terram intuere, Jesus adest: adscende * verbo in cælum, descende verbo in infernum, Jesus adest. Etenim si adscenderis in cælum, Jesus illic est: si descenderis in infernum, adest. Hodie cùm loquor, mecum est, iotra hoc punctum, intra hoc momentum. Et si in Armenia nunc loquitur Christiaous, Jesus adest: (1. Cor. 12. 3.) *Nemo enim dicis dominum Iesum, nisi in Spiritu sancto.* Abyssos opinione si penetres, illic quoque Jesum videbis operari; scriptum est enim: (Rom. 10. 6. & 7.) *Ne dixeris in corde tuo: Quis adscendit in cælum? id est Christum deducere: aut quis descendit in abyssum? hoc est Christum à mortuis reducere.* Ubi ergo non est, qui cælestia, inferna, & terrena complevit? Beoe ergo magnus, cujus virtus mundum replevit, qui ubique est, & erit semper; quia *regni ejus non erit finis.*

℣. 34. *Dixit autem Maria ad Angelum: Quomodo fiet istud; quoniam virum non cognovi?*

14. Videtur hîc non credidisse Maria, nisi diligenter advertas; neque enim fas est ut electa ad generandum unigenitum Dei Filium, fuisse vi-

* Hic sequentem Evangelii textum ponunt nonnulli mss. sed non antiquissimi.

a. Quod hoc loco legitur in edit. Rom. *Magnus hic, sed Dominus,* optimum quidem sensum efficit; sed nulla alia edit. vel mss. confirmatur.

*. *Naturaliter*, nimirum ad ministrorum differentiam indicandam.

b. Mss aliquot non infimæ notæ, *utriusque populi spiritus.*

*. Observa præceptum jejunii, ac ejus obligationem novum inventum nequaquam esse in Ecclesia.

c Edit. Amerb & Era. *Alterum destruis.* Gill. & Rom. cum potissima parte mss. *Alterum adstruis.* Reliqui: *Alterum non adstruis.* Et rursus nonnulli habent, *& utrumque confirma.* Sed totus locus obscuritate non caret.

*. *Verbo*, id est, ratione & cogitatione; ut infra, *Abyssos opinione si penetres*, & alibi frequenter.

deatur incredula. Quo autem modo fieri posset (licet salva prærogativa sit matris, cui profectò fuit amplius deferendum: sed ut prærogativa major, major etiam fides ei debuit reservari) quo ergo modo fieri posset, ut Zacharias qui non crediderat, silentio condemnaretur: Maria autem si non credidisset, Spiritus sancti infusione exaltaretur? Sed neque non credere Maria, neque tam temere debuit usurpare: non credere Angelo, usurpare divina. Neque enim facile erat scire mysterium absconditum à sæculis in Deo, quod nec superiores Potestates scire potuerunt. Et tamen non fidem tenuit, non officium refutavit: sed accommodavit affectum, spopondit obsequium. Etenim cùm dicit: *Quomodo fiet istud*; non de effectu dubitavit, sed qualitatem ipsius quæsivit effectus.

15. Quanto temperatior ista responsio, quàm verba sunt sacerdotis? Hæc ait: *Quomodo fiet istud?*
Sup. ỳ. 18. Ille respondit: *Unde hoc sciam?* Hæc jam de negotio tractat: ille adhuc de nuntio dubitat. Negar ille se credere, qui negat scire; & quasi fidei adhuc alium quærit auctorem: ista se facere profitetur, nec dubitat esse faciendum, quod quomodo fieri possit, inquirit; sic enim habes: *Quomodo fiet istud; quoniam virum non cognovi?* Incredibilis & inaudita generatio ante audiri debuit, ut crederetur. Virginem parere, divini est signum
Esai. 7. 14. mysterii, non humani. Denique, *Accipe*, inquit, *tibi signum: Ecce virgo in utero accipiet, & pariet filium*. Legerat hoc Maria, ideo credidit futurum: sed quomodo fieret, ante non legerat; non enim quemadmodum fieret, vel tanto prophetæ fuerat revelatum. Tanti namque mandati mysterium non hominis fuit, sed Angeli ore promendum. Hodie primum auditur: *Spiritus sanctus superveniet in te*. Et auditur, & creditur. Denique:

ỳ. 36. *Ecce*, inquit, *ancilla Domini, contingat mihi secundùm verbum tuum.*

16. Vide humilitatem, vide devotionem. Ancillam se dicit Domini, quæ mater eligitur. nec repentino exaltata promisso est. Simul ancillam dicendo, nullam sibi prærogativam tantæ gratiæ vindicavit, quæ faceret quod juberetur. Mitem enim humilemque paritura, humilitatem debuit etiam ipsa præferre. *Ecce ancilla Domini, contingat mihi secundùm verbum tuum.* Habes obsequium, vides votum. *Ecce enim ancilla Domini*, apparatus officii est: *contingat mihi secundùm verbum tuum*, conceptus est voti.

17. Quam citò ergo etiam [a] de impari conceptione credidit Maria! Quid enim tam impar quam Spiritus sanctus, & corpus? Quid tam inauditum, quam virgo prægnans contra legem, contra consuetudinem, contra pudorem, cujus carior cura est virgini? Zacharias autem non de impari conditione, sed de senili ætate non credidit; nam conditio congruebat. Ex viro & femina solemnis est partus: nec incredibile debet videri, ubi natura concordat. Cùm enim ætas naturæ sit, non natura ætatis, sit plerumque ut ætas impediat naturam; non est tamen irrationabile ut minor cedat causa majori, & potior prærogativa naturæ usum inferioris excludat ætatis. Huc accedit quod Abraham & Sarra filium in senectute susceperant: & Joseph filius senectutis est.
Gen. 18. 11. Quod si, quia risit Sarra, reprehenditur: justius condemnatur qui nec oraculo credidit, nec exemplo. Maria autem cùm dicit: *Quomodo fiet*
Supra 14. *istud; quoniam virum non cognovi?* non videtur dubitasse de facto, sed de facti qualitate quæsisse. Liquet enim quia faciendum esse crediderat, quæ quomodo fieret, interrogavit. Unde & meruit audire: *Beata quæ credidisti.* Et vere beata,
Infra 45. quæ sacerdote præstantior; cùm sacerdos negasset, virgo correxit errorem. Nec mirum si Dominus redempturus mundum, * operationem suam inchoavit à Maria; ut per quam salus omnibus parabatur, eadem prima fructum salutis hauriret ex pignore.

18. Et bene quæsivit quomodo fieret; legerat enim quia virgo generaret, sed non legerat quemadmodum generaret. Legerat enim dixi: *Ecce*
Esai. 7. 14. *virgo in utero accipiet*: quomodo autem acciperet, in Evangelio primum Angelus est locutus.

ỳ. 39. *Exsurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione in civitatem Iuda, & in-*
ỳ. 40. *travit in domum Zachariæ, & salutavit Elizabeth.*

19. Morale est omnibus, ut qui fidem exigunt, fidem adstruant. Et ideo Angelus cùm absconditа nuntiaret, ut fides adstrueretur exemplo, senioris feminæ sterilisque conceptum virgini Mariæ nuntiavit; ut possibile Deo omne quod ei placuerit, adsereret. Ubi audivit hoc Maria, non quasi incredula de oraculo, nec quasi incerta de nuntio, nec quasi dubitans de exemplo: sed quasi læta pro voto, religiosa pro officio, festina pro gaudio, in montana perrexit. Quò enim jam Deo plena, nisi ad superiora cùm festinatione contenderet? Nescit tarda molimina sancti Spiritus gratia.

20. Discite & vos, sanctæ mulieres, sedulitatem quam prægnantibus debeatis exhibere cognatis. Mariam, quæ ante sola in intimis penetralibus versabatur, non à publico virginitatis pudor, non ab studio asperitas montium, non ab officio prolixitas itineris retardavit. In montana virgo cum festinatione, virgo officii memor, [b] injuriæ immemor, affectu vigente, non sexu, relicta perrexit domo.

21. Discite, virgines, non circumcursare per alienas ædes, non demorari in plateis, non aliquos in publico miscere sermones. Maria in domo sera, festina in publico, mansit apud cogna-

a. Ita cuncti mss. & vet. edit. in corpore. Erat autem ac Gill. in marg. & Rom. in corp. *de impari conditione*: quod etiam videtur eo confirmari, quod infra mss. & edit. legunt, *non de impari conditione*; uno tantum cod. excepto, ubi pro, *conditione*, habetur *conceptione*.

*. Ex hoc loco manifestum est non minus Christum cùm peccata ne fiant, gratiæ præsidio impedit, quam cùm dimittit perpetrata, redemtorem esse. Namque à matre dicitur inchoasse redemtionem, quoniam ne incredula esset Angeli verbis, ipse prohibuit. Quo quidem cuneo eorum qui immaculatam Deiparæ conceptionem impugnant, nodosissimum, ut ipsi putant, argumentum facili negotio diffringitur atque disjicitur.

b. *Injuria*, qua nimirum virginis pudor afficitur, dum cogitur prodire in publicum. Consequenter autem Rom. edit. *affectu urgente*. Aliæ, ac mss. omnes, *affectu vigente*. Aptius sane, ut caritatis vigor puellari debilitati opponatur. Infra vero omnes edit. cum majori parte mss. legebant, *Maria in domo sera*: ubi è cod. Vat. Corb. & aliis nonnullis reposuimus, *Maria in domo seria*. Corb. quidem in glossa indicans legendum esse *sera*, addit, *id est tarda*, quam correctionem alii forte secuti sunt. Sed tamen magis placet, *seria*, hoc est, gravis; nam gravitati etiam contraria ut plurimum censetur festinatio.

tam ſuam tribus menſibus. Etenim quæ propter officium venerat, inhærebat officio. Manſit ergo menſibus tribus, non quod domus eam delectaret aliena, ſed quia frequentius videri in publico diſplicebat.

22. Didiciſtis, virgines, pudorem Mariæ: diſcite humilitatem. Venit propinqua ad proximam, junior ad ſeniorem: nec ſolum venit, ſed etiam prior ſalutavit; decet enim ut quanto caſtior virgo, tanto humilior ſit. Noverit honorem deferre ſenioribus. Sit magiſtra humilitatis, in qua eſt profeſſio caſtitatis. Eſt & cauſa pietatis, eſt etiam norma doctrinæ. Contuendum eſt enim quia ſuperior venit ad inferiorem, ut inferior adjuvetur: Maria ad Elizabeth, Chriſtus ad Johannem. Denique etiam poſtea, ut ſanctificaret baptiſmum Johannis, Dominus venit ad baptiſmum. Cito quoque adventus Mariæ, & præſentiæ dominicæ beneficia declarantur.

℣. 41. *Simul enim ut audivit ſalutationem Mariæ Elizabeth, exſultavit infans in utero ejus. Et repleta eſt Spiritu ſancto.*

23. Vide diſtinctionem, ſingulorumque verborum proprietates. Vocem prior Elizabeth audivit, ſed Johannes prior gratiam ſenſit: illa naturæ ordine audivit, iſte exſultavit ratione myſterii: illa Mariæ, iſte Domini ſenſit adventum: femina mulieris, & pignus pignoris. Iſtæ gratiam loquuntur, illi intus operantur, pietatiſque myſterium maternis adoriuntur profectibus; duplicique miraculo prophetant matres ſpiritu parvulorum. Exſultavit infans, repleta eſt mater. Non prius mater repleta, quàm filius: ſed cùm filius eſſet repletus Spiritu ſancto, replevit & matrem. Exſultavit Johannes, exſultavit & Mariæ ſpiritus. Exſultante Johanne, repletur Elizabeth: Mariam tamen non repleri Spiritu, ſed ſpiritum ejus exſultare cognovimus; incomprehenſibilis enim incomprehenſibiliter operabatur in matre. Et illa poſt conceptum repletur, iſta ante conceptum.

℣. 42. ℣. 43. *Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. Et unde hoc mihi ut veniat mater Domini mei ad me?*

24. Novit ſermonem ſuum Spiritus ſanctus, nec umquam obliviſcitur. Et prophetia non ſolum rerum completur miraculis, ſed etiam proprietate verborum. Quis eſt iſte fructus ventris, niſi ille de quo dictum eſt: *Ecce hereditas Domini filii, merces fructus ventris?* (Pſal. 126. 3.) Hoc eſt, hereditas Domini filii ſunt, qui merces ſunt fructus illius, qui de Mariæ ventre proceſſit. Ipſe fructus ventris eſt, flos radicis, de quo bene prophetavit Eſaias dicens: *Exiet virga de radice Ieſſe, & flos ex radice ejus adſcendet;* (Eſai. 11. 1.) radix enim eſt familia Judæorum, virga Maria, flos Mariæ Chriſtus: qui veluti bonæ arboris fructus pro noſtræ virtutis proceſſu nunc floret, nunc fructificat in nobis, nunc redivivâ corporis reſurrectione reparatur.

Et unde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me?

25. Non quaſi ignorans dicit; ſcit enim eſſe Spiritus ſancti gratiam & operationem, ut mater Prophetæ à matre Domini ad profectum ſui pignoris ſalutetur: ſed quaſi non humani hoc meriti, ſed divinæ gratiæ munus eſſe cognoſcat, ita dicit: *Unde hoc mihi?* Hoc eſt, [a] quantum bonum mihi accidit; ut mater Domini mei veniat ad me? Non cognoſco meum. *Unde hoc mihi*, qua juſtitia, quibus factis, pro quibus meritis? Non uſitata hæc officia feminarum ſunt; *Ut veniat mater Domini mei ad me.* Miraculum ſentio, cognoſco myſterium: mater Domini Verbo fœta, Deo plena eſt.

Ecce enim ut facta eſt vox ſalutationis tuæ in auribus meis, exſultavit gaudio infans in utero meo: & beata quæ credidiſti. ℣. 44. ℣. 45.

26. Vides non dubitaſſe Mariam, ſed credidiſſe, & ideo fructum fidei conſecutam. *Beata*, inquit, *quæ credidiſti.* Sed & vos beati, qui audiſtis, & credidiſtis; quæcumque enim crediderit anima, & concipit & generat Dei Verbum, & opera ejus agnoſcit. Sit in ſingulis Mariæ anima, ut magnificet Dominum: ſit in ſingulis ſpiritus Mariæ, ut exſultet in Deo. Si ſecundum carnem una mater eſt Chriſti; ſecundum fidem tamen omnium fructus eſt Chriſtus. Omnis enim anima accipit Dei Verbum, ſi tamen immaculata & immunis à vitiis, intemerato caſtimoniam pudore cuſtodiat.

27. Quæcumque igitur talis eſſe potuerit anima, magnificat Dominum, ſicut anima Mariæ magnificavit Dominum, & exſultavit ſpiritus ejus in Deo ſalutari. Magnificatur enim Dominus, ſicut & alibi legis: *Magnificate Dominum mecum;* (Pſal. 33. 44.) non quod Domino aliquid humana voce poſſit adjungi, ſed quia magnificatur in nobis. Imago enim Dei Chriſtus eſt; & ideo ſi quid juſtum fecerit anima aut religioſum, illam imaginem Dei, ad cujus eſt ſimilitudinem creata, magnificat. Et ideo dum magnificat eum, magnitudinis ejus quadam participatione ſublimior fit; ut illam imaginem ſplendido bonorum colore factorum, & quadam æmulatione virtutis in ſe videatur exprimere. Magnificat autem anima Mariæ Dominum, & exſultat ſpiritus ejus in Deo; eo quod & animâ & ſpiritu Patri Filioque devota, unum Deum ex quo omnia, & unum Dominum per quem omnia, pio veneretur affectu.

28. [b] Sequitur Mariæ, quo perſona melior, eo prophetia plenior. Nec otioſum videtur quod & ante Johannem Elizabeth prophetat, & Maria ante Domini generationem; ſerpunt enim jam tentamenta ſalutis humanæ. Nam ſicut peccatum à mulieribus cœpit: ita etiam bona à mulieribus inchoantur; ut feminæ quoque muliebria opera deponentes, infirmitati renuntient; & anima quæ non habet ſexum, ut Maria quæ neſcit errorem, religioſo imitetur ſtudio caſtitatem.

Manſit autem Maria cum illa menſibus tribus: & reverſa eſt in domum ſuam. ℣. 56.

a. Edit. Rom. ſola, *quo tantum bonum mihi accidit* &c.
b. Edit. omnes: *Sed Maria quo.* MSS. aliquot: *Sequitur enim ut Maria, quo.* Alii, qui & melioris ætatis: *Sequitur Maria, quo* &c. ut nos in textu.

29. Bene inducitur sancta Maria, & exhibuisse A
a officium, [a] & mysticum numerum custodisse.
Non enim sola familiaritatis est causa quòd diu
mansit, sed etiam tanti vatis profectus. Nam si
primo ingressu tantus processus exstitit; ut ad
salutationem Mariæ exsultaret infans in utero,
repleretur Spiritu sancto mater infantis: quan-
tum putamus usu tanti temporis sanctæ Mariæ
addidisse præsentiam? *Mansit autem Maria cum*
illa mensibus tribus. Ungebatur itaque, & quasi
bonus athleta exercebatur in utero matris pro- B
pheta; amplissimo enim virtus ejus certamini
parabatur. Denique tamdiu mansit Maria, quam-
diu Elizabeth pariendi tempus impleret. Quod
si diligenter advertas, invenies hoc nusquam
positum, nisi in generatione justorum. Denique
impleti sunt dies, ut pareret Maria: impletum
est tempus, ut pareret Elizabeth: impletum est
vitæ tempus, cùm sancti viri ex hoc vitæ curri-
culo demigrarunt. PLENITUDINEM justi vita ha-
bet, inanes autem dies sunt impiorum.

30. Peperit ergo filium Elizabeth, & congra-
b tulabantur [b] vicini. Habet sanctorum editio læ-
titiam plurimorum, quia commune est bonum;
justitia enim communis est virtus. Et ideo in ortu
justi, futuræ vitæ insigne præmittitur, & gratia
secuturæ virtutis exsultatione vicinorum præfi-
gurante signatur. Pulcre autem tempus quo fuit
in utero Propheta, describitur; ne Mariæ præ-
c sentia taceatur: sed tempus [c] siletur infantiæ, eo
quod præsentiâ Domini, matris in utero robo- D
ratur, qui infantiæ impedimenta nescivit. Et
ideo in Evangelio nihil super eo legimus, nisi
ortum ejus, & oraculum, exsultationem in ute-
ro, vocem in deserto. Neque enim ullam infan-
tiæ sensit ætatem, qui supra naturam, supra æta-
tem in utero situs matris, à mensura perfectæ
d cœpit ætatis plenitudinis [d] Christi.

ỳ. 60. *Et respondit mater ejus, & dixit: Non, sed voca-*
ỳ. 61. *bitur Iohannes. Et responderunt ad illam: Nemo*
ỳ. 62. *est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine. An-*
nuebant ergo patri ejus, quem vellet vocari eum.
ỳ. 63. *Et accepit pugillares, & scripsit, dicens: Iohannes*
ỳ. 64. *est nomen ejus. Et mirati sunt omnes. Continuò au-*
tem resoluta est lingua ejus, & apertum est os ejus,
& loquebatur benedicens Deum.

31. Mire sanctus Evangelista præmittendum
putavit, quod plurimi infantem patris nomine
Zachariæ appellandum putaverint; ut advertas F
matri non nomen alicujus displicuisse degeneris,
sed id sancto infusum Spiritu quod ab Angelo
ante Zachariæ fuerat prænuntiatum. Et quidem
ille mutus intimare vocabulum filii nequivit uxo-
ri: sed per prophetiam Elizabeth didicit, quod
non didicerat à marito; *Iohannes est*, inquit, *no-*
men ejus, hoc est, non nos ei nomen imponi-
mus, qui jam à Deo nomen accepit. Habet vo-
cabulum suum quod agnovimus, non quod ele-
gimus. Habent hoc merita sanctorum, ut à Deo
nomen accipiant. Sic Jacob Israel dicitur, quia Gen. 32.
Deum vidit. Sic dominus noster Jesus nomina- 28.
tus est, antequam natus: cui non Angelus, sed
Pater nomen imposuit. *Revelabitur enim*, inquit, 4. Esdr. 7.
filius meus Iesus cum iis qui cum eo jucundabuntur, 28 29. &
qui relicti sunt in annis quadringentis. Et erit post 30.
annos hos, & morietur Filius meus Christus Iesus...
& convertetur sæculum. Vides Angelos, quæ au-
dierint, non quæ usurpaverint, nuntiare. Nec
mireris si nomen mulier quod non audivit, ad-
seruit; quando Spiritus ei sanctus qui Angelo
mandaverat, revelavit. Neque poterat Domini
ignorare prænuntium, quæ prophetaverat
Christum.

32. Et bene additur quia nemo in cognatione
ejus vocabatur hoc nomine; ut intelligas nomen
non generis esse, sed vatis. Zacharias quoque
nutu interrogatur: sed quia incredulitas ei affa-
C tum eripuerat & auditum, quod voce non pote-
rat, manu & litteris est locutus; scripsit enim
dicens: *Iohannes est nomen ejus.* Et hoc nomen
non imponitur, sed adstruitur: meritoque con-
tinuò resoluta est lingua ejus; quia quam vinxe-
rat incredulitas, fides solvit. Credamus & nos
igitur, ut loquamur, ut lingua nostra quæ incre-
dulitatis vinculis est ligata, rationis voce solva-
tur. Scribamus spiritu mysteria, si volumus lo-
qui: scribamus prænuntium Christi non in ta-
D bulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.
Etenim qui Johannem loquitur, Christum pro-
phetat. Loquamur Johannem, loquamur &
Christum; ut nostrum quoque os possit aperiri,
quod in sacerdote tanto irrationabilis modo pe-
cudis fræna nutantis fidei coercebant.

Et Zacharias pater ejus impletus est Spiritu sanc- ỳ. 67.
to, & prophetabat dicens.

33. Vide quam bonus Deus, & facilis indul-
E gere peccatis: non solum ablata restituit, sed
etiam insperata concedit. Ille dudum mutus pro-
phetat; hæc enim gratia Dei maxima, quod eum e
[e] qui negaverant, confitentur. Nemo ergo diffi- De pœnit.
dat, nemo veterum conscius delictorum præmia dist. 3. cap.
divina desperet. Novit Dominus mutare senten- Novit Do-
tiam, si tu noveris emendare delictum. minus.

Et tu puer propheta Altissimi vocaberis. ỳ. 76.

34. Pulcre cùm [f] de Domino prophetaret, ad f
prophetam sua verba convertit; ut hoc quoque
beneficium esse Domini designaret; ne cùm pu-
blice enumeraret sua, quasi ingratus tacuisse quæ
acceperat beneficia videretur, quæ agnoscebat
in filio. Sed fortasse aliqui quasi irrationabilem
mentis excessum putent, quod octo dierum al-
loquitur infantem. Verum si teneamus, intelli-
gimus profectò quod potuit vocem patris natus

a Albin. codex: *& implesse mysterium; ut & parentem* (forte
parientem vel parturientem) *non desereret, & mysticum numerum*
custodiret.
b. Vict. cod. *vicini In illo tempore Elizabeth impletum est tempus*
pariendi, & peperit filium Habet sanctorum &c.
c Rom. edit. *siletur infantia, quia infantia impedimenta nescivit.*
Cur tamen interjectæ voces jugulentur, nihil causæ est.
d. Unus e Colb. *Christi. Et nota quod de Iohannis vocabulo erat*
vicinorum hæsitatio. Unde indubitanter fatemur, quia cujus nomen
Angelo nuntiante in templo cognoverat ejusdem vocabulum Spiritus
prophetia Elizabeth matri revelaverat. Unde conquirentes dixerunt,
quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine. Et respondit
&c. Sed hæc non tam auctoris verba, quam paraphrasis.
.e Edit. Fra. & seq. ac pauci mss. *qui*, alii plures, *quem nega-*
verat, confitetur. Amerb. & cod. Corb. cum aliis probatioris
notæ, *qui negaverant, confitentur.* Et hoc sane non tam dicitur de
Zacharia, quam ejus occasione universim colligitur.
f. Mss. Corb *de domo*: alii aliquot: *de dona* Reliqui cum ant.
edit. in lectionem nostram consentiunt. nisi quod in uno e Vat.
cod & Rom edit. desiderantur, *quæ acceperat beneficia.* Quæ-
dam edit. Paris. finem loci hujus ita immutaverant: *& quæ ac-*
ceperat beneficia, videretur agnoscere in filio.

audire, qui Mariæ salutationem antequam nasceretur, audivit. A Sciebat propheta alias esse aures prophetæ, quæ Spiritu Dei, non corporis ætate reserantur. Habebat intelligendi sensum, qui exsultandi habebat affectum.

35. Simul illud adverte quam paucis Elizabeth, quam multis Zacharias prophetet; & uterque sancto impletus Spiritu loquebatur: sed disciplina servatur, ut mulier discere magis quæ divina sunt, studeat, quam docere. Nec facile ullam prophetasse uberius quàm matrem Domini reperimus. B

Exod. 15. 20. & 21. Num. 12. 1. & seq. Prophetissa ipsa Maria soror Aaron quàm cito Cantici verba conclusit! Eademque ubi prolixius est locuta cum fratre, nequaquam sui pœnam sermonis evasit.

Cap. 2. ℣. 1. *Factum est autem, in diebus illis exiit edictum à Cæsare Augusto, ut censum profiteretur universus orbis terræ.*

36. De ortu Salvatoris dicturi, non putamus alienum ut quo natus sit tempore, requiramus. C Quid enim professio sæcularium ad generationem Domini pertineret, nisi ut advertamus hoc quoque divinum esse mysterium; quia dum professio sæcularis obtenditur, spiritalis impletur, a non terrarum regi dicenda, sed cæli? [a] Professio ista fidei, census est animorum; abolito enim Synagogæ censu vetusto, novus census Ecclesiæ parabatur, qui tormenta non exigeret, sed auferret: & spiritaliter in typo plebs sua jam Christo nomina conferebat. Non hîc spatia terrarum, D sed mentium animorumque censentur: nec describuntur limites, sed proferuntur: nec ætas ulla * distinguitur, sed omnis adscribitur; [*] nullus enim ab hoc immunis est censu, quia omnis ætas munifica Christo est, quem vagientes pueri martyrio confitentur, quem intra uterum positi exsultatione testantur. Nihil in hoc censu vereare terribile, nihil immite, nihil triste; sola unumquemque fides signat. Vis Christi audire censores? [b] Jubentur censere sine virgis: nec terrore, E (b Matth 10. 9 & 10.) sed gratiâ plebem quærere: recondere gladium, non possidere aurum. Talibus censoribus adquisitus est orbis.

37. Denique ut scias censum non Augusti esse, sed Christi, totus orbis profiteri jubetur. Quando nascitur Christus, omnes profitentur: quando mundus concluditur, omnes periclitantur. Quis ergo poterat professionem totius orbis exigere, nisi qui totius habebat orbis imperium? Non enim Augusti, sed *Domini est terra, & plenitudo ejus, orbis terrarum, & universi qui habitant in eo.* (Psal. 23. 1.) Gothis non imperabat Augustus, non imperabat Armenis: imperabat Christus. Acceperunt utique Christi censorem, qui Christi martyres ediderunt. Et ideo fortasse nos vincunt, ut præsentia docent; quoniam quem illi oblatione sanguinis fatebantur, huic arriani quæstionem generis inferebant.

Hæc, inquit, *professio prima facta est.* ℣. 2.

38. Atqui plerasque jam partes terrarum sæpe fuisse descriptas loquuntur historiæ. Hæc est ergo professio [c] prima, sed mentium: cui omnes c profitentur, quia nullus excipitur, non præconis evocatione, sed vatis qui multò ante prædixit: *Omnes gentes plaudite manibus: jubilate Deo in voce exsultationis, quoniam Deus summus, terribilis, rex magnus super omnem terram.* (Psal 46. 2. & 3.) Denique ut scias censum esse justitiæ, veniunt ad eum Joseph & Maria, hoc est, justus & virgo: ille, qui Verbum servaret: ista, quæ pareret. Ubi profitentur justus & virgo, nisi ubi nascitur Christus? *Omnis* enim *spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, de Deo est.* (1 Iohan 4. 5. 2.) Ubi autem secundum altiorem rationem nascitur Christus, nisi in corde tuo, & in pectore tuo? *Prope est* enim *Verbum in ore tuo, & in corde tuo.* (Rom. 10. 8.)

39. Pulcre autem quod & præsidis nomen addidit, ut seriem temporis designaret. *Præside*, inquit, *Syriæ Cyrino facta est hæc prima professio.* Ut quasi consulem quemdam, signi gratiâ, huic libro Evangelista adscripsisse videatur. Nam si consules adscribuntur tabulis emtionis, quanto magis redemtioni omnium debuit tempus adscribi? Habes ergo omnia quæ in contractibus esse consueverunt: vocabulum summam illic potestatem gerentis, diem, locum, caussam. Testes quoque adhiberi solent: hos quoque nativitati suæ, & generationi secundum carnem Christus adhibuit, qui signarent Evangelium, dicens: *Vos eritis mihi testes in Hierusalem.* (Act. 1. 8.)

Factum est autem, cùm essent ibi, impleti sunt dies ut pareret. ℣. 6. *Et peperit filium primogenitum, & pannis eum involvit, & posuit in præsepio;* ℣. 7. [d] *quia non erat locus in eo diversorio.* d

a Rom edit. post voces, *Professio ista*, loco moverat dictionem *fidei*, quæ tamen omnium vet. edit. ac mss auctoritate propugnatur. Iterum eadem edit. pro, *qui tormenta non exigeret*, reposuerat, *qui tributa non exigeret.* Perperam, etenim obscurum non est allusionem fieri ad censoriam Romanorum disciplinam, quam constat fuisse longe severissimam. Ipseque Ambrosius hoc infra satis aperte indicat, cùm illi opponens Christi censuram dicit: *Nihil in hoc censu vereare terribile, nihil immite, nihil triste, sola unumquemque fides signat* &c. His autem ultimis verbis innuitur ille vetus censorum ritus, quo nonnullos ignominiæ caussa Cerituum ceris sive tabulis adscribebant: quo spectat illud Horatii epist. 6. lib. 1.

Quid deceat, quid non, obliti. Cerite cera
Digni &c.

Qua de re paroemia exstat apud Erasm. Chil. 1. cent. 10. ada. 81.

*. Mares ante annum 14. feminæ ante 12. non cogebantur apud censores profiteri, cùm ante illam ætatem tributum ab eisdem non exigeretur. Consule super hoc J. Lipsium lib. 2. de Mag. Rom. cap. 3.

b Sic omnes mss. Contra vero cunctæ edit. *Iubentur censere, sed non virgis.* Minus bene, cùm manifesta fiat allusio ad Luc. 9. 3. ubi prohibentur apostoli, ne virgam ferant, ad prædicandum Evangelium proficiscentes.

c Edit. omnes, *professio prima, non terrarum, sed mentium.* Apertus sensus. Verum quia in cunctis & Gallic. & Vat. cod. desunt, *non terrarum*: & alioqui potest sententia constare illis expunctis, in hoc mss. consensum sequi maluimus. Dicitur autem, *professio prima*, non absolute, sed prima sub Cyrino, ut opponatur secundæ sub eodem præside; ut docet Baronius *Appar. ad Annales eccles.* pag. 29. Jans. Gand. aliique interpretes in hunc locum. Sed litteralem sensum unde parum utilitatis redire poterat ad suos lectores, hoc loco non excutit B. Ambrosius. Quod porro subditur, *non præconis evocatione*, hoc satis declarat suos præcones fuisse censoribus, licet hoc negetur à nonnullis. Qui de censura, ejusque officio plura voluerit, adeat lib. 13. Cod. Theod. Tit. 10. *de Censu*, & Tit. 11. *de Censit.* Rosin. *Antiq. Rom.* lib. 7. cap. 10. Laur. Polym. lib. 3. Syn. 4. § 4. & alibi.

d Omnes edit. ac recentiores mss. *quia non erat ei locus in diversorio.* Reliqui, *quia non erat locus in eo diversorio:* quæ lectio etiam eo confirmatur, quod infra mss. & edit. magno consensu præ se ferant, *ille alium locum in eo diversorio non habuit.* Unde intelligas Ambrosium in græcis vocibus ἐν τῷ καταλύματι accepisse particulam τῷ non pro articulo, sed pro demonstrativo, ut non raro etiam à probatis auctoribus usurpatur. Hinc præterea advertas licet eumdem sanctum Ambrosium ab opinione Eusebii *Demonst. Evang.* lib. 7. cap. 5. Epiphan. Hæresi 20. Hieronymi epist. 18. ad Marcellam, & aliorum dissentire; quandoquidem hi omnes Christum non in stabulo domus cujuspiam, sed in saxea spelunca natum volunt. Neque tamen desunt qui Doctori nostro patrocinentur, quos videre potes apud interpretes.

40. Breviter sanctus Lucas & qnnmodo, & A
quo tempore, & quo loco secundum carnem
Christus natus sit, explicavit. At vero de cæ-
lesti generatione si quæris, lege Evangelium
sancti Johannis, qui à cælestibus exorsus ad ter-
rena descendit. Illic invenies & quando erat, &
quomodo erat, & quid erat, quid egerat, quid
agebat, & ubi erat, & quò venerit, & quomodo
venerit, quo tempore venerit, quâ causâ vene-
Johan. 1. 1. rit. *In principio*, inquit, *erat Verbum*; habes quan-
do erat: *Et Verbum erat apud Deum*; habes quo- B
modo erat. Habes etiam quid erat: *Et Deus*, in-
Ibidem. 3. quit, *erat Verbum*. Quid egerat: *Omnia per ipsum*
Ibidem. 9. *facta sunt*. Quid agebat: *Erat lux vera quæ illu-*
minat omnem hominem venientem in hunc mundum.
Ibidem. 10. Et ubi erat: *In hoc mundo erat*. Quò venerit: *In*
Ibidem 11. *sua propria venit*. Quomodo venerit: *Verbum ca-*
Ibidem. 14 *ro factum est*. Quando venerit, Johannes testimo-
Ibidem 30. nium perhibet de ipso dicens: *Hic est de quo dixi,*
qui post me venit, ante me factus est; quia prior me
erat. Quâ causâ venerit, Johannes ipse testatur. C
Ibidem. 29. *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*. Si igi-
tur generationem utramque cognovimus, &
a [a]utriusque munus unum, & causam qua venit
advertimus; ut percuntis mundi peccata susci-
piens, peccati labem, & omnium mortem in se,
qui vinci non posset, aboleret: consequens est
ut nunc quoque sanctus Lucas Evangelista nos
doceat, & vias Domini secundum carnem cres-
centis ostendat.

41. Nec quemquam movere debet quod altio- D
ri consilio Johannis infantiam diximus præter-
missam, Christi vero infantiam adserimus esse
1 Cor. 9 22 descriptam; non enim omnium est dicere: *Factus*
sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifaciam: om-
nibus omnia factus sum: neque de quoquam alio
Esai 53 5. ita dici potest, quia *Vulneratus est propter iniqui-*
tatem nostram & infirmatus est propter peccata nos-
tra. Ille igitur parvulus, ille infantulus fuit; ut
tu vir possis esse perfectus: ille involutus in pan-
nis; ut tu mortis laqueis sis absolutus: ille in præ- E
b sepibus; [b] ut tu in altaribus: ille in terris; ut tu
in cælis: ille alium locum in eo diversorio non
habebat; ut tu plures haberes in cælestibus se-
2 Cor 8. 9 dibus mansiones. *Qui cùm dives*, inquit, *esset*,
propter vos pauper factus est; ut illius inopia vos di-
taremini. Meum ergo paupertas illa patrimonium
est; & infirmitas Domini mea est virtus. Maluit
sibi egere, ut omnibus abundaret. Me illius in-
fantiæ vagientis abluunt fletus, mea lacrymæ
illæ delicta laverunt. Plus igitur, domine Jesu, F
injuriis tuis debeo quòd redemtus sum, quàm
operibus quòd creatus sum. Non prodesset nas-
ci, nisi redimi profuisset.

42. Sed nemo intra usum corporis formam
omnem divinitatis includat. Alia natura carnis
est, alia divinitatis gloria. Propter te infirmitas,
in se potentia: propter te inopia, in se opulen-
tia. Noli hoc æstimare quod cernis, sed quòd
redimeris, agnosce. Quia in pannis est, vides:
quia in cælis est, non vides: infantis audis va-
gitus, non audis bovis Dominum agnoscentis
mugitus: *Agnovit* enim *bos possessorem suum, &* Esai. 1. 3.
asina præsepe domini sui; immo *præsepium* dixe-
rim, sicut scripsit qui transtulit; nihil enim apud
me distat in verbo, quod non distat in sensu.
Nam si orator illorum qui phaleras sermonum Demosth. Orat pro Ctesiph.
sequuntur, neget in hoc positas esse fortunas
Græciæ, hoc an illo verbo usus sit, sed rem spec-
tandam putat: si ipsi philosophi eorum qui totos
dies in disputatione consumunt, minus latinis &
receptis usi sermonibus sunt; ut propriis uteren-
tur: quanto magis nos negligere verba debemus,
spectare mysteria, quibus vincit sermonis vilitas,
quod operum miracula divinorum nullis venus-
tata sermonibus, veritatis suæ lumine refulse-
runt? Denique asinam illam irrationabilem [b] non b
fuco deliciarum, sed succo naturalis alimoniæ
præsepia sancta paverunt.

43. Hic est Dominus, hoc præsepe, quo no-
bis divinum mysterium revelatum est: irrationa-
biles gentes, pecudum intra præsepia more vi-
ventes, alimoniæ sacræ ubertate pascendas.
Agnovit ergo asina, species scilicet, & forma
gentilium, præsepe domini sui. Et ideo dicit: *Do-* Psal. 22 1.
minus pascit me, & nihil deerit. An mediocribus
signis Deus probatur, quod Angeli ministrant,
quod Magi adorant, quod martyres confiten-
tur? Ex utero funditur, sed coruscat è cælo: ter-
reno in diversorio jacet, sed cælesti lumine vi-
get. Nupta peperit, sed virgo concepit: nupta
concepit, sed virgo generavit. Docuit enim nos
sanctus Matthæus non mediocre mysterium,
quod sanctus Lucas, quia plene jam erat exposi-
tum, silendum putavit, satis se divitem fore cre-
dens, si præsepe Domini sibi ex omnibus vindi-
casset.

44. Istum igitur parvulum, quem tu quasi Math. 2. 1. & seq.
vilem, qui infidelis es, arbitraris, Magi ex orien-
te venientes, tam longo spatio sequuntur, &
procidentes adorant, & regem appellant, &
resurrecturum fatentur, offerentes de thesauris
suis aurum, thus, & myrrham. Quæ sunt ista
veræ fidei munera? Aurum regi, thus Deo, myr-
rha defuncto; aliud enim regis insigne, aliud di-
vinæ [c] sacrificium potestatis, aliud honor est se- c
pulturæ, quæ non corrumpat corpus mortui, sed
reservet. Nos quoque qui hæc audimus & legi-
mus, de thesauris nostris talia, fratres, munera
proferamus: *Habemus* enim *thesaurum in vasis* 2. Cor. 4 7.
fictilibus. Si igitur in te ipso quod es, non ex te
debes æstimare, sed ex Christo; quanto magis
in Christo non tua debes æstimare, sed Christi.

45. Ergo Magi de thesauris suis offerunt mu-
nera. Vultis scire quam bonum meritum ha-
beant? Stella ab his videtur: & ubi Herodes est,
non videtur: ubi Christus est rursus videtur, &
viam monstrat. Ergo stella hæc via est, & via

a. Sic mss. aliquot melioris notæ. Alii nonnulli prætermittunt dictionem, *unum*, quod haud scio in quibusdam recentioribus emendare conati sunt qui repererunt, *& utriusque unam esse*… *naturam* &c. quam lectionem secutæ sunt omnes edit.

b. *Ut tu in altaribus*, nempe ad accipiendum corporis Domini sacramentum. Quo illud similiter pertinet, quod lib. de Instit. cap. 8 dicitur, *Hæc abluta plebs*… *contendit ad altaria*. Et non multo post: *venit igitur, & videns sacrosanctum altare compositum*. Ubi plura dicendi de ritu quo in prisca Ecclesia divinissimum illud sacramentum administrabatur, locus erit opportunior.

b. Cunctæ edit. ac mss. non pauci, *non fuco deliciarum*. Cod. vero melioris ævi, *non fuco divitiarum*, id est, lautæ ac opiparæ conditis cibis. Quidni enim delicatas illas cupedias, ciborum fucum non liceat appellare?

c Omnes edit. *sacramentum est potestatis*: omnes mss. *sacrificium potestatis*. Utrumque commode. Ceterum mystica illa munerum a Magis allatorum interpretatio decantata fuit à tot Patribus, ut non videatur in iis recensendis immorandum.

Christus;

Num. 24. 17.

Chriſtus; quia ſecundùm Incarnationis myſterium Chriſtus eſt ſtella: *Orietur* enim *ſtella ex Iacob, & exſurget homo ex Iſrael.* Denique ubi Chriſtus, & ſtella eſt; ipſe enim eſt ſtella ſplendida, & matutina. Suâ igitur ipſe luce ſe ſignat.

Pſal. 119. 6.

46. Accipe aliud documentum. Aliâ venerunt viâ Magi, aliâ redeunt; qui enim Chriſtum viderant, Chriſtum intellexerant, meliores utique quàm venerant, revertuntur. Duæ quippe ſunt viæ: una quæ ducit ad interitum, altera quæ ducit ad regnum: illa peccatorum eſt, quæ ducit ad Herodem: hæc via Chriſtus eſt, qua reditur ad patriam; hic enim temporalis eſt incolatus, ſicut ſcriptum eſt: *Multum incola facta eſt anima mea.* Caveamus igitur Herodem mundanæ ad tempus præſulem poteſtatis; ut patriæ cæleſtis æternum conſequamur habitaculum.

Coloſſ. 3. 11.

47. Non electis tantum præmia iſta propoſita ſunt, ſed etiam omnibus; quoniam *Omnia, & in omnibus Chriſtus.* Vides enim quia non otioſe, vel de Chaldæis, qui peritiores in numeris habentur, Abraham Deo credidit: vel Magi qui licet [a] magicis artibus, cùm reconciliandæ ſibi divinitati ſtudium impendunt, ortum in terris Domini crediderunt: non, inquam, otioſe, ſed ut ex adverſariis gentibus ſanctæ religionis teſtimonium ſumeretur, & divini timoris exemplum.

48. Sed tamen qui ſunt iſti Magi, niſi qui, ut hiſtoria quædam docet, à Balaam genus ducunt, à quo prophetatum eſt: *Orietur ſtella ex Iacob?* Iſti ergo ſunt non minus fidei, quàm ſucceſſionis heredes. Ille ſtellam vidit in ſpiritu, iſti viderunt oculis, & crediderunt. Viderunt novam ſtellam, quæ non erat viſa à creatura mundi. Viderunt novam creaturam, & non ſolum in terra, ſed etiam in cælo gratiam novi hominis requirebant, ſecundùm quod Moyſes prophetice poſuit, quia *Orietur ſtella ex Iacob, & exſurget homo ex Iſrael.* Et cognoverunt hanc eſſe ſtellam, quæ hominem Deumque ſignificat. Adoraverunt parvulum: utique non adoraſſent, ſi parvulum tantummodo credidiſſent. [b] Magus ergo intelligit ſuas ceſſare artes, tu non intelligis tua dona veniſſe? Ille fatetur alienum, tu non agnoſcis promiſſum? Ille contra ſe credit, tu pro te non putas eſſe credendum?

49. Natum ergo Magi nuntiant regem: perturbatur Herodes, congregat ſcribas & principes ſacerdotum, & interrogat ubi Chriſtus oriatur. Magi tantummodo regem nuntiant: Herodes Chriſtum requirit. Ipſum igitur regem de quo interrogat, confitetur. Deinde cùm ubi naſci haberet inquiritur, utique prænuntiatus oſtenditur; neque enim quæri poterat, qui non erat nuntiatus. O amentes Judæi, veniſſe non creditis, quem videtis: veniſſe non creditis, quem dicitis eſſe venturum? Nuntiate, inquit, mihi, ut veniam, & adorem puerum. Inſidiatur quidem Herodes, ſed Deum non negat, quem memorat adorandum. Deinde infantes occidi jubet. Cui alii niſi Deo talis victima debebatur? Expers licet ſenſus infantia, Deum tamen pro quo interimitur, confitetur. Hæc de Matthæo pauca libavimus; ut clareret infantiæ tempora à divinitatis operibus non vacaſſe. Quod ſi ætas carnis [c] ignava operis fuit, profectò Deus erat, qui divinitatis operibus exercebat carnis ætatem: qui etiam paſtores faciebat in illa regione vigilare, cuſtodientes vigilias noctis ſupra gregem ſuum.

Matth. 2. 8. — Ibidem. 16

50. [d] Videte Eccleſiæ ſurgentis exordium: Chriſtus naſcitur, & paſtores vigilare cœperunt, qui gentium greges, pecudum modo ante viventes, in aulam Domini congregarent; ne quos ſpiritalium beſtiarum per offuſas noctium tenebras paterentur incurſus. Et bene paſtores vigilant, quos bonus paſtor informat. Grex igitur populus, nox ſæculum, paſtores ſunt ſacerdotes. Aut fortaſſe etiam ille ſit paſtor, cui dicitur: *Eſto vigilans, & confirma;* quia non ſolum epiſcopos ad tuendum gregem Dominus ordinavit, ſed etiam Angelos deſtinavit.

Apoc. 3. 2.

Ecce Angelus Domini ſtetit ante illos. ℣. 9.

51. Videte quemadmodum cura divina fidem adſtruat: Angelus Mariam, Angelus Joſeph, Angelus paſtores edocet. Non ſatis eſt ſemel miſſum; duobus enim vel tribus teſtibus ſtat omne verbum.

Et facta eſt cum Angelo multitudo exercitus cæleſtium laudantium Deum, & dicentium: Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. ℣. 13. ℣. 14.

Pſal. 148. 1 & 2. — Marc. 1. 13.

52. Bene Angelorum nominatur exercitus, qui ducem militiæ ſequebantur. Cui igitur laudem Angeli, niſi Domino ſuo dicerent, juxta quod ſcriptum eſt: *Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelſis. Laudate eum omnes Angeli ejus?* Impleta igitur prophetia eſt. Laudatur de cælis Dominus, & videtur in terris. De quo ſanctus Marcus ait, quia *Cum beſtiis erat, & Angeli miniſtrabant ei;* ut in altero miſericordiæ inſigne, in altero divinæ indicium poteſtatis agnoſcas. Tuum eſt quod beſtias patitur, ſuum quod ab Angelis prædicatur. Et aiunt:

Transeamus uſque Bethlehem, & videamus hoc Verbum quod factum eſt, ſicut Dominus oſtendit nobis. Et venerunt feſtinantes. ℣. 15. ℣. 16.

53. Vides feſtinare paſtores; nemo enim cum deſidia Chriſtum requirit. Vides paſtores Angelo credidiſſe: & tu Patri, Filio, Spiritui ſancto,

a. Edit. omnes, ac major numerus mſſ. *magicis artibus conciliandæ ſibi divinitatis.* Rom. edit. *divinitati.* Cod. vero Corb. Prat. Carn. ac Gem. ut in textu. Melius, cùm ſuperior lectio æquivocatione non careat. Ceterùm quod illi Magi ortum a propheta Balaam duxiſſe memorantur, hoc non obſcure delumtum eſt ex Orig. Hom. 13. *in Numeros:* quod autem magicis artibus imbuti ſignificantur, hoc non ſolùm videtur petitum ex ejuſdem Adamantii loco citato: ſed etiam manifeſte legitur ipſius lib. 1. *cont. Celſum:* in quo illum ſecuti ſunt Juſtinus martyr *Dial. cont. Triph.* Ignat. *epiſt. ad Epheſios.* Hier. in *Iſaiam.* cap. 19 & 47. nec non alii. Quod vero ad cognitionem numerorum, quam proxime ante Chaldæis adjudicat ſanctus Doctor, id intelligi oportet de numeris aſtrologicis, ex quibus genethliaci futura prædicere poſſe ſibi videbantur: unde eſt illud Flacci lib. 1. Ode 11.

Nec Babylonios tentaris numeros,

Hanc ſcientiam ab Abrahamo ad Ægyptios illatam ſcribunt: nos tamen non ſuperſtitioſam illam a Patriarcha traditam autumamus, ſed tantum rectam atque honeſtam ſyderum diſciplinam, quam poſtmodum inquieta hominum curioſitas ad pravas artes detorſit ac traduxit.

b. Codex Remig. *Magus ergo intelligit per ſuas artes, tu &c.*

c. Edit. Rom. cum una aut altero mſſ. *ignara operis fuit.* Aliæ, ac reliqui mſſ. *ignava &c.* Concinnius; ſic enim ſignificatur infantia non modo quid agatur, ignorare; ſed etiam agendi virtute deſtitui.

d. Hic pauci mſſ. iique recentiores inferunt textum Scripturæ: *Et paſtores erant &c.* quem Rom. edit. paulo ſuperius exhibet, cùm in omnibus ant. edit. & aliis mſſ. deſideretur.

a Angelis, prophetis, & apostolis a crede. Vide A quam signatè Scriptura singulorum libret momenta verborum: Festinant, inquit, Verbum videre. Etenim cùm caro Domini videtur, Verbum videtur, quod est Filius. Non mediocre fi-
b dei tibi hoc videatur exemplum, b non vilis persona pastorum. Certe quo vilior ad prudentiam, eo pretiosior ad fidem. Non gymnasia choris referta sapientum, sed plebem Dominus simplicem requisivit, quæ phalerare audita, & fucare nesciret. SIMPLICITAS enim quæritur, non am- B bitio desideratur. Nec contemnenda putes qua-
c si vilia c verba prophetarum: à pastoribus etiam Maria fidem colligit: à pastoribus populus ad Dei reverentiam congregatur; *miranti enim sunt de iis, qua dicebantur à pastoribus ad ipsos.*

℣. 19. *Maria autem conservabat omnia verba hæc, conferens in corde suo.*

54. Discamus sanctæ Virginis in omnibus castitatem, quæ non minus ore pudica quàm cor- C pore, argumenta fidei conferebat in corde. Si Maria à pastoribus discit, cur tu declinas discere à sacerdotibus? Si Maria ante præcepta apostolica tacet, cur tu post apostolica præcepta magis cupis docere, quam discere? Disce vitium esse personæ, non sexus; sexus enim sanctus. Denique Maria præceptum non accepit, exemplum edidit.

55. Circumciditur itaque puer. Quis ille puer, Esai. 9. 6. nisi ille de quo dictum est: *Puer natus est nobis, Filius datus est nobis?* Factus est enim sub Lege, D ut eos qui sub Lege essent, lucrifaceret.

d 56. d Sistitur autem in Hierusalem. Quid sit autem in Hierusalem sisti Domino, dicerem; nisi in Esaiæ commentis ante dixissem. Circumcisus enim vitiis, Dominico dignus judicabatur obtu- Psal. 33. 16. tu; quia *Oculi Domini super justos.* Vides omnem legis veteris seriem fuisse typum futuri; nam & circumcisio purgationem significat delictorum. Sed quoniam prona quadam cupiditate peccandi humanæ carnis & mentis fragilitas inextricabilibus vitiis implicatur, eo per octavum circumcisionis diem culpæ totius futura purgatio resurrectionis præfigurabatur ætate; hoc est enim illud: *Quia omne masculinum adaperiens vulvam,* Exod. 13. 2. *sanctum Domino vocabitur;* verbis enim Legis promittebatur Virginis partus. Et vere sanctus, quia immaculatus. Denique ipsum esse qui Lege signetur, in eumdem modum ab Angelo repetita verba declarant: *Quia quod nascetur,* inquit, Luc. 1. 35. *sanctum, vocabitur Filius Dei.* Non enim virilis coitus vulvæ virginalis secreta reseravit: * sed a immaculatum semen inviolabili utero Spiritus sanctus infudit; solus enim per omnia ex natis de femina sanctus dominus Jesus, qui terrenæ contagia corruptelæ immaculati partus novitate non senserit, & cælesti majestate depulerit.

57. Nam si litteram sequamur, quomodo sanctus omnis masculus, cùm multos sceleratissimos fuisse non lateat? Numquid sanctus Achab? Numquid sancti pseudo-prophetæ, quos ad Eliæ preces ultor cælestis injuriæ ignis absumsit? Sed ille sanctus, e per quem figuram futuri mysterii e pia legis divinæ præscripta signabant; eo quod solus sanctæ Ecclesiæ virginis ad generandos populos Dei immaculatæ fœcunditatis aperiret genitale secretum. Hic ergo solus aperuit sibi vulvam. Nec mirum; qui enim dixerat ad Prophetam: *Priusquam te formarem in utero, novi te: &* Hier. 1. 5. *in vulva matris sanctificavi te.* Qui ergo vulvam sanctificavit alienam, ut nasceretur Propheta, hic est qui aperuit matris suæ vulvam; ut immaculatus exiret.

Et ecce homo erat in Hierusalem, cui nomen Symeon: & homo iste justus, & timoratus, exspectans consolationem Israel. ℣. 25.

58. Non solum ab Angelis & prophetis, à pastoribus & parentibus, sed etiam à senioribus &

a. Ita omnes mss. At ex adverso edit. omnes, *credere non vis?*

b. Edit. Rom. sola, *quod vilis sit persona pastorum.* Certe non esse necessariam hanc mutationem patebit locum attentius consideranti. At post tria verba cod. Corb. & Mich. legunt, *eo prudentia pretiosior*, ubi alii & edit. *eo pretiosior* &c.

c. Cod. Reg. & Rom. edit. *verba pastorum:* sed hic mutato nihil est opus, cùm non ambiguè ipsi pastores à S. Doctore prophetæ vocitentur.

d. *Sistitur autem in Hierusalem*, hæc verba quæ in ant. edit. exstant, sed absunt ab omnibus mss. Rom. edit. sustulerat, reposueratque eorum loco textum Scripturæ, qui in mss. & vet. edit. æque desideratur: sed cùm illa passim id juris sibi arroget, semel hoc observasse sufficiat. Quod vero commentariorum suorum in Esaiam meminit sanctus Præsul, ea quidem reperimus ab Aug. non semel allegata, sed eo magis dolemus illa interiisse, quod in pretio fuisse apud tantum Doctorem intelligimus.

* His verbis non solum cuncti mss. atque edit. hunc locum exhibent, verum etiam August. lib. 2. *De peccato orig.* cap. 41. & lib. 1. *cont. Jul. Pelag.* cap. 3. Garnerius tamen in appendice ad 2. partem Marii Mercatoris pag. 179. s. contendit interiicodam voculam, *se*, ante verbum, *infudit*; sit enim, inquit, *allusio ad vocem Angeli: Spiritus sanctus superveniet in te.* Verum eu minime evincitur additione ulla hic opus esse, cùm videatur Ambrosius noster eam Spiritus sancti operationem significare, qua effectum est, ut purissimum Virginis semen in ejus vulvam defluere. In conjecturæ suæ confirmationem addit idem Auctor receptam loci hujus lectionem *à malevolo interprete*, in eorum gratiam trahi posse, qui teste eodem Mario, *sceleratissime opinantur Spiritum sanctum fuisse pro semine.* At si ita esset, huic malo non hilum remedii adferret additio illa; immo vero locutionem calumniæ redderet magis obnoxiam, ut fatebitur quisquis locum paulo diligentius expenderit. Ergo potius recurrendum esset ad solutionem quam similibus Patrum locis adhibendam docet S. Th. 3. part. quæst. 32. art. 2. ad 2. *Sed hoc*, inquit, *de facili solvitur; quia secundùm quod in semine intelligitur virtus activa comparant semini Spiritum sanctum, vel etiam Filium* &c.

e. Omnes edit. *quem in figura futuri mysterii* &c. Contra omnes mss. *per quem figuram futuri mysterii.* Nec male. Vult enim ibi sanctus Doctor, Christum virginalem matris uterum immaculato partu reserantem, sui ipsius spiritalem Ecclesiæ vulvam ad generationem fidelium aperientis figuram esse. At enim vere ac & physicus aperta fuit in partu vulva castissimæ Virginis? Negantem sententiam amplectuntur theologi, eo scilicet innitentes quod fidei dogma sit, PP. omnium, Nicæni Conc. & sequentium, quot quot fuere, auctoritate munitum, Mariam in partu quoque virginem exstitisse, quod cum apertione uteri consistere nequaquam posse existimant. Ipse quidem Ambrosius opinionem quorumdam negantium parentem Domini, quam Virginem concepisse non diffitebantur, virginem generasse, in Aquileiensi Concilio damnandam curavit, ut intelligas ex ejus ad Siricium papam epistula, ubi collectis pluribus antiqui fœderis exemplis ac figuris, partus virginei possibilitatem adstruit. Hoc ipsum præstat lib. *De Instit. Virg.* cap. 8. Et, *in hymno de Nat. Domini*, & ubi non? Erasmus tamen *Annot. in Luc.* allatis his quæ infra leguntur verbis: *Hic est qui aperuit matris suæ vulvam, ut immaculatus exiret*, adfert Doctorem nostrum cum Origene *Hom.* 14. *in Luc.* docuisse Christum nascendo reserasse vulvam maternam. Et certe hic locus non omni difficultate immunis est: sed eam expedit S. Th. 3. part. quæst. 28. art. 2. ubi proposito in hanc rem Ven. Bedæ testimonio ita concludit, *unde illa adapertio non significat reserationem communem claustri pudoris virginei, sed solum exitum prolis de utero matris.* Quam interpretationem nec Erasmus ipse repudiat. Aliam quoque alii suppeditant perinde accipientes, *adaperiens vulvam*, ac si scriptum esset, *fœcunditate donans*; quemadmodum *concludere vulvam* pro eo dicitur, quod est, *sterilem reddere.* Forte etiam addi possit non omni uteri patefactione violari virginitatem, sed eâ quæ fit actu aliquo venereo, vel saltem ex eo consequatur. Id non obscure docet August. lib. 1. *De Civit. Dei.* cap. 18. Immo & hoc ipsum post D. Thom. 2. 2. quæst. 152. art. 1. in corp. & ad 3. tenentur scholastici agnoscere; ibi enim ait: *quod si aliquo casu membri integritas corrumpatur, non magis præjudicat virginitati, quam si corrumpatur manus, aut pes.*

justis generatio Domini accipit testimonium. Omnis ætas, & uterque sexus, eventorumque miracula fidem adstruunt. Virgo generat, sterilis parit, mutus loquitur, Elizabeth prophetat, Magus adorat, utero clausus exsultat, vidua confitetur, justus exspectat. Et bene justus, qui non suam, sed populi gratiam requirebat: cupiens ipse corporeæ vinculis fragilitatis absolvi, sed exspectans videre promissum; sciebat enim quia beati oculi qui eum viderent.

ỳ. 29. *Nunc*, inquit, *dimitte servum tuum.*

59. Vide justum velut corporeæ carcere molis inclusum velle dissolvi, ut incipiat esse cum Christo; dissolvi enim, & cum Christo esse, multo melius. Sed qui vult dimitti, veniat in templum, veniat in Hierusalem, exspectet Christum Domini, accipiat in manibus Verbum Dei, [a] complectatur quibusdam suæ fidei brachiis. Tunc dimittetur, ut non videat mortem, qui viderit vitam.

60. Vides uberem in omnes gratiam Domini generatione diffusam, & prophetiam incredulis negatam esse, non justis. Ecce & Symeon prophetat in ruinam & resurrectionem plurimorum venisse dominum Jesum Christum; ut justorum iniquorumque merita discernat, & pro nostrorum qualitate factorum judex verus & justus aut supplicia decernat, aut præmia.

ỳ. 35. *Et tuam*, inquit, *ipsius animam pertransibit gladius.*

61. Nec littera, nec historia docet ex hac vita Mariam corporalis necis passione migrasse; non enim anima, sed corpus materiali gladio transverberatur. Et ideo prudentiam Mariæ haud ignaram mysterii cælestis ostendit. (Heb 4.12.) *Vivum enim verbum Dei, & validum, & acutum omni gladio acutissimo, penetrans usque ad divisionem animæ, & spiritus, artuumque & medullarum, cogitationes cordis, & secreta scrutatur animorum*; quia nuda mentium, & aperta sunt omnia Dei Filio, quem conscientiæ secreta non fallunt.

62. Prophetavit itaque Symeon, prophetaverat Virgo, prophetaverat copulata conjugio, debuit etiam vidua; ne qua aut professio deesset, aut sexus. Et ideo Anna & stipendiis viduitatis, & moribus talis inducitur; ut digna plane fuisse credatur, quæ redemtorem omnium venisse nuntiaret. Cujus merita cùm alibi descripserimus, cùm viduas hortaremur, (Lib. de viduis cap. 1.) hoc loco quoniam ad alia properamus, non putamus iteranda. Non otiose tamen annos octoginta quatuor viduitatis ejus expressit; quia & septem dodecades, & duæ quadragesimæ sacrum videntur numerum designare.

ỳ. 42. *Et cùm facti essent illi anni duodecim.*

63. A duodecimo anno, ut legimus, Dominicæ sumitur disputationis exordium; hic enim prædicandæ fidei Evangelizantium numerus debebatur. Nec otiose immemor suorum secundum carnem parentum, qui secundum carnem utique sapientiâ Dei implebatur & gratiâ, post triduum reperitur in templo; ut esset indicio quia post triduum triumphalis illius passionis in sede cælesti, & honore divino fidei nostræ se resurrecturus offerret, qui mortuus credebatur.

Quid est quod me quærebatis? Nesciebatis quia in propria patris mei oportet me esse? ỳ. 49.

64. Duæ sunt in Christo generationes: una est paterna, materna altera: paterna illa divinior, materna vero quæ in nostrum laborem usumque descendit. Et ideo quæ supra naturam, supra ætatem, supra consuetudinem fiunt, non humanis adsignanda virtutibus, sed divinis referenda sunt potestatibus. Alibi eum [b] ad mysterium mater impellit: (Iohan 2. 3.) hîc mater arguitur; quia adhuc quæ humana sunt, exigat. Sed cùm hîc duodecim describatur annorum, illic discipulos habere doceatur; vides matrem didicisse de Filio, ut exigeret à validiore mysterium, quæ stupebat in juniore miraculum.

Et venit Nazareth, & erat subditus illis. ỳ. 51.

65. Quid enim magister virtutis, nisi officium pietatis impleret? Et miramur si Patri defert, qui subditur matri? Non utique infirmitatis, sed pietatis est ista subjectio; adtollat licet sævis emissus latebris coluber perfidiæ caput, & serpentinis evomat venena pectoribus. Cùm dicit se Filius missum, (Iohan. 8. 29.) majorem hæreticus appellat Patrem; ut imperfectum Filium dicat, qui potest habere majorem; ut alienis auxiliis adserat eum qui mittitur, indigere: numquid & humano egebat auxilio; ut materno serviret imperio? Deferebat homini, deferebat ancillæ (ipsa enim dicit: *Ecce ancilla Domini*) (Luc 1. 38.) deferebat simulato patri; & miraris si Deo detulit? An homini deferre pietas est, Deo deferre infirmitas est? Vel ex humanis divina perpende, [c] & quid patri amoris debeatur, agnosce. Pater honorificat Filium, (Iohan. 8. 54 & 49. Luc. 3. 22.) non vis ut Filius honorificet Patrem; Pater voce cælesti in Filio se complacere profitetur, non vis ut Filius humanæ carnis indutus amictu, cùm humana voce, humano loquatur affectu, Patrem dicat esse majorem? (Iohan 14. 28.) Nam si *Magnus Dominus, & laudabilis nimis, & magnitudinis ejus non est finis:* (Psal. 144. 3.) utique magnitudo quæ finem non habet, nec augmentum habet. Sed cur non accipiam religiosis auribus Filium Patri in susceptione corporis obedientem, cùm religiose accipiam Patrem Filio deferentem?

66. Disce potius tuæ utilitatis præcepta, & exempla pietatis agnosce. Disce quid parentibus tuis debeas, cùm legis à Patre Filium non voluntate, non opere, non tempore discrepare; etsi personis duo, potestate unum sunt. Et utique nullum Pater ille cælestis laborem genera-

a. Vet. edit. *complectatur velut quibusdam sua fidei brachiis, operibus suis*: Rom. inversa phrasi, *complectatur operibus suis velut* &c. Mss. vero, ut in textu.

b. Edit Era Gill ac Rom. cum mss. aliquot: *ministerium*. Ita etiam eædem illæ infra. Edit. autem Amerb in corpore, Era & Gill. in marg. utroque loco habent cum tredecim optimis mss. *mysterium*, & cetera ut nos in textu, nisi quod in solis mss. pro, à *filio*, legitur, *de filio*. Quod autem hîc legimus, *mater arguitur*, noli hanc inferre cum Calvino S. Præsulis hanc mentem esse, ut Deiparam peccasse indicaret: quo nihil à B. viro magis alienum, ut jam non semel licuit advertere. Intellige ergo, *arguitur*, lato modo positum pro *docetur*, aut alio consimili verbo: quod à communi usu non abhorret.

c. Rom. edit. sola, *& quid honoris patri debeamus*. Sed nihil mutandum, cùm amor in parentes semper honori conjunctus intelligatur.

tionis expertus est : tu matri debes pudoris in- A
juriam, virginitatis dispendium, partus pericu-
lum, matri looga fastidia, matri longa discrimi-
na, cui miseræ in ipsis votorum fructibus majus
periculum est : & cùm ediderit quod optavit,
partu absolvitur, non timore. Quid anxios pa-
tres loquar pro filiorum profectu, & multipli-
catos alienis usibus census, jactaque agricolæ
semina posterorum ætatibus profutura? Nonne
pro bis obsequia saltem oportet rependi? Cur
impio patris vita prolixior, & communitas pa- B
trimonii videtur angustior, cùm Christus non
refugiat cohæredes?

Cap. 3. ℣. 2. *Factam est verbum Domini super Iohannem Zacharia filium in deserto.*

67. Congregaturus Ecclesiam Dei Filius, ante
operatur in servulo. Et ideo bene posuit sanctus
Lucas factum esse verbum Domini super Johan-
nem Zachariæ filium in deserto; ut Ecclesia non
ab homine cœperit, sed à Verbo. Ipsa enim est C
Esai 54. 1. desertum, quia *Plures filii deserta. magis quàm ejus*
Ibidem. *qua habet virum*. Denique ipsi dicitur : *Lætare ste-*
Esai. 52. 9. *rilis*, &, *Exsalta desertum*; quia nullis adhuc con-
venæ plebis operibus colebatur, neque ullum
adhuc arbores illæ, quæ fructum ferre non pote-
rant, meritorum suorum verticem præferebant.
Psal. 51. 10. Nondum venerat qui diceret : *Ego autem sicut oli-*
va fructifera in domo Domini. Nondum vitis illa
cælestis fructus palmitibus suis, verborum quo-
dam suorum traduce, ministrabat. Factum est D
ergo verbum, ut quæ erat ante deserta, fruc-
tum nobis terra generaret. Factum est verbum,
vox secuta est; verbum enim prius intus opera-
tur, sequitur vocis officium. Unde & David di-
Psal. 115. 1. cit : *Credidi propter quod locutus sum*. Prius credi-
dit, ut loqui posset.

68. Factum est autem verbum, ut sanctus
Baptista Johannes pœnitentiam prædicaret. Et
ideo plerique sancto Johanni typum Legis im-
ponunt; eo quod Lex peccatum denuntiare po- E
tuit, donare non potuit. Lex enim unumquem-
que qui viam gentium sequebatur, revocat ab
errore, restringit à crimine : pœnitentiam sua-
Luc. 16. 16. det; ut gratiam consequatur. *Lex autem & Pro-*
phetæ usque ad Iohannem : Johannes vero prænun-
a tius Christi. [a] Ita Lex & Ecclesiæ prænuntia, &
gratiæ pœnitentia est. Bene itaque sanctus Lu-
cas compendio usus est, ut Johannem declara-
ret prophetam, dicens factum esse super eum
verbum Domini : alia non adderet; nullus enim F
eget indicio sui, qui verbo Dei abundat. Unum
itaque dixit, & omnia declaravit.

Matth. 3. 4. Marc 1. 6. 69. At vero sanctus Matthæus & Marcus ves-
titu, & cinctu, & cibo Propbetam declarare vo-
luerunt; eo quod vestitum de pilis camelorum
habuit, & zonam pelliceam super lumbos suos :
locustas autem, & mel silvestre edebat. Prænun-
tius enim Cbristi non patiebatur immundarum
perire exuvias bestiarum : ipso quoque vestitus
indicio designans Christum esse venturum, [b] qui b
belluina, illuvieque contexta pro nostrorum de-
formitate meritotum, gentilitatis immundæ pec-
cata suscipiens, in illo trophæo crucis, amictu
quodam se nostræ carnis exueret.

70. Quid autem sibi vult cinctus zonæ pelli-
ceæ, nisi quod caro ista quæ mentem prius gra-
vare consueverat, ea post adventum Domini
non impedimento cœpit esse, sed cingulo? Sci-
licet juxta David : *In salicibus .... organa nostra* Psal. 136. 2.
suspendimus; & juxta Apostolum confidentiam Philip. 3. 3.
non habemus in carne, & confidentiam habe-
mus in corpore : non habemus in voluptatibus,
habemus in passionibus; quoniam in spiritu fer-
vens vigeat affectus, & ad omne accingamur
obsequium cælestium præceptorum, devotione
mentis intenti, atque apparatu corporis expediti.

71. Cibus quoque propheticus index officii,
nuntiusque mysterii est. Quid enim tam otio-
sum ad hominis officium, quam locustas quære-
re : & quid tam plenum ad vatis mysterium?
Nam quo magis ad fructum inutiles, [c] ad usum c
laboris inertes, ad tactum fugaces, vagæ saltu,
ore stridulæ sunt locustæ; eo convenientius bis
populi figura gentilis aptatur, qui nullo usu la-
boris, nullo operis sui fructu, sine gravitate, sine
voce sonum querelæ ederet, verbum vitæ igno-
raret. Hic igitur populus cibus est propbeta-
rum; nam quo numerus major populi congre-
gatur, eo uberior prophetici oris usus augetur.
Ecclesiæ quoque gratia præfiguratur in melle
silvestri, non intra alvearium legis plebis Judai-
cæ fœtu reperta, sed in campis, & foliis sylvæ
gentilium errore diffusa, juxta quod scriptum
est : *Invenimus eam in campis sylvæ*. Psal 131. 6.

72. Et hic quidem mel silvestre edebat, an-
nuntians populos de petræ melle saturandos,
sicut scriptum est : *Et de petra mellis saturavit* Psal 80. 17.
eos. Sic etiam Eliam corvi [d] cibo advectitio, & 1. Reg 17. 6. d
lucrativo potu inter deserta paverunt; ut indicio
foret populos nationum tetro squalentes colore
meritorum, qui ante cibum fœtidis in cadaveri-
bus requirebant, nunc de se advectitiam pro-
phetis alimoniam præbituros. Cibus enim pro-
phetarum, divinæ voluntatis effectus est, sicut
ipse Dominus declaravit dicens : *Meus cibus est*, Iohan. 4. 34.
ut faciam voluntatem ejus qui me misit.

Vox clamantis in deserto. ℣. 4.

73. Bene vox dicitur Johannes Verbi præ-
nuntius. Nam interrogatus ipse Johannes : *Quid* Iohan. 1. 22. & 23.
dicis de te ipso? Ait : Ego vox clamantis in deserto.

a. Ita vet. edit. cum plerisque atque optimis mss. Et recta est ea lectio; nihil enim eâ significatur, nisi Legem cujus typus erat Johannes, Ecclesiæ quasi viam paraisse : & pœnitentiam quam idem Johannes prædicabat, ad gratiam aditum aperuisse. In quibusdam tamen cod deest vox, *pœnitentia*. & in aliis locus legitur in hæc verba : *Ita Lex Ecclesiæ prænuntiat gratiam pœnitentiæ* Rom. autem edit. sic mutavit. *Itaque Lex Ecclesiæ prænuntia, & gratia prævia est*

b. Edit omnes : *qui belluinis induviis, quæ contexta sunt nostrorum* &c. Contra vero mss. Vaticani Gallicanique magno consensu lectionem nostram stabiliunt, nisi quod in quibusdam lapsu calami, pro *illuvie*, scribitur *ingluvie* : in uno, *forde, illuvieque*.

c. Mss. non pauci nec infimæ notæ, *ad usum inertes*, omissa dictione, *laboris* Hic porro Doctor noster dissentit ab opinione eorum, quibus ἀκρίδες non locustæ sunt, sed frutices aut herbæ cujusdam generis, immo, si Deo placet, etiam pisces delicati. Sed cum Ambrosio pars multo maxima Patrum ac interpretum consentiunt Neque sane alia opinio videtur aliunde introducta, nisi quod locustæ animalcula non crederentur esui esse; cùm tamen certos populos illis & olim victitasse, & etiam num victitare prodant historici Qua de re adiri possunt Erasmus atque Drusius in hunc locum.

d. Cunctæ edit. ac mss non pauci, *cibo adventitio .... de se adventitiam*. Reliqui, & iidem antiquissimi, *cibo advectitio* &c. Quod vero edit. Rom. resecarat, *& lucrativo potu*, in hoc refragantes habet omnes & mss & ant. edit.

Ibidem. 30. Et ideo ait: *Qui poſt me venit, ante me factus eſt;* A
quia vox præcedit inferior, verbum ſequitur, quod præcellit. Ideo & à Johanne baptizari voluit; quia in hominibus verbum conſecratur voce doctoris. Ideo fortaſſe Zacharias vocem recepit, quia vocem locutus eſt.

ỷ. 7. *Generatio viperarum, quis oſtendit vobis fugere*
ỷ. 8. *à ventura ira? Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ. Et ne cœperitis dicere: Pater noſter eſt Abraham. Dico autem vobis, quia potens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ.* B

74. Argui quidem videtur malitia Judæorum, eo quod vario noxiæ mentis veneno, ſerpentinos lapſus, & terrena cubilia, non divinæ aliquod myſterium cognitionis operentur: ſed tamen cùm dicitur: *Quis oſtendit vobis fugere à ventura ira?* oſtenditur his Dei miſeratione infuſa prudentia; ut gerant ſuorum pœnitentiam delictorum, futuri terrorem judicii provida devotione metuentes. Ad generationem ergo, non ad C ſucceſſionem referenda eſt comparatio vipera-
Matth. 10. 16. rum. Aut fortaſſe juxta quod ſcriptum eſt: *Eſtote prudentes ſicut ſerpentes*, oſtenduntur habere prudentiam naturalem, qui profutura videant, & ſponte depoſcant: ſed adhuc noxia non relinquant.

75. Et ideo admonentur claritatem ſibi magis operis, quàm nobilitatem generis vindicare; quod nulla in ſucceſſione prærogativa ſit, niſi fidei adſtipuletur hereditas, quam Dei nutu ad D populos gentilium transferendam, ſermone prophetico revelavit, dicens: *Potens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ.* Nam licet Deus poſſit diverſas convertere & commutare naturas; tamen quia mihi plus myſterium quam miraculum prodeſt, in prænuntio Chriſti nihil magis quam ædificationem Eccleſiæ debeo ſurgentis agnoſcere: quæ non rupeis ſaxis, ſed vivis lapidibus extructa, in habitaculum Dei & faſtigium templi converſione noſtrorum ſurrexit E animorum. Etenim parabat Deus mentium noſtrarum dura mollire, & de lapidibus offenſionis excitare cultores religionis. Quid enim aliud quam lapides habebantur, qui lapidibus ſerviebant, ſimiles utique iis qui facerent eos? Prophetatur igitur ſaxoſis gentilium fides infundenda pectoribus, & futuros per fidem Abrahæ filios oracula pollicentur, quibus per duritiam mentis ſaxeus quidam inſenſibilis, irrationabiliſque naturæ uſus inoleverat. Nam ſi lapidibus F
a vivis[a] firmatos viros fidei robore ſententia apoſ-
1. Petr. 2. 5. tolica comparavit, juxta quod ſcriptum eſt: *Et vos tamquam lapides vivi ædificamini domus ſpiritalis, in ſacerdotium ſanctum, offerentes hoſtias ſpi-*
b *ritales:* [b] multo altius hîc videntur voce prophetica lapidibus homines comparari, qui ita humanæ ſenſum mentis amiſerant; ut dum lapidibus putant divinitatis alicujus ineſſe rationem, ipſi in naturam lapidum non uſu corporis, ſed
Eſai 1. 10. mentis habitu verterentur. Denique ex Abra-

A hæ ſecundum carnem ſucceſſione manantes, & Matth. 23.
principes Sodomorum appellantur, & parietes 27.
dealbati: ita ſibi prærogativam generis morum Act. 23. 3.
magis ſimilitudo vindicat, quàm ordo majorum. Quinetiam ut ſcias quia lapidibus comparati ſunt homines, arboribus quoque homines comparavit ſubjiciens Propheta:

Quia jam ſecuris ad radices arborum poſita eſt. ỷ. 9.

76. Exempli autem ideo facta mutatio eſt; ut B illo comparationis proceſſu quidam intelligatur hominis clementior jam profectus. Nam illi ante deformes ad uſum, nudi ad ornatum, ſteriles ad fructum, irrationabiles ad profectum, jam in arborum ſpeciem figurantur, quæ rationabili quodam naturæ munere decoræ ad uſum, ad adſpectum venuſtæ, ad fructum opimæ, ſurgunt cacuminibus, funduntur brachiis, replentur fructibus, frondibus veſtiuntur. Atque utinam nos fœcundarum uſum arborum poſſimus imi- C tari, meritiſque creſcentibus longævæ humilitatis radice fundati, ſublimes ab humo, decori ad ſpeciem adultos fructuoſorum operum vertices erigamus; ne Evangelica ſecuris agricolæ
trunci radicem ſylveſtris excidat. *Væ enim mihi* 1. Cor. 9.
eſt, ſi non evangelizavero. Sed vox iſta Apoſtoli- 16.
ca eſt. Væ mihi eſt, ſi non peccata deflevero: væ mihi eſt, ſi non media nocte ſurrexero ad confitendum tibi: væ mihi eſt, ſi dolum proximo meo fecero: væ, ſi locutus non fuero verita- D tem. Ad radicem ſecuris eſt poſita, faciat fructum qui poteſt gratiæ, qui debet pœnitentiæ. Adeſt Dominus qui fructum requirat, fœcundos vivificet, ſteriles reprehendat. Anni tres ſunt ex quo venit, & fructum in Judæis invenire non potuit: utinam inveniat in nobis. Juſſurus eſt ſuccidi infructuoſos, ne terram occupent. Sed qui adhuc non habet fructum, conetur ut adferat in futurum. Bonus ille cultor agri interveniet pro nobis infœcundis, pro nobis infruc- E tuoſis; ut detur ſpatium, patientia deferatur; ne forte & nos aliquem fructum ferre Deo poſſimus.

77. Singulis quoque generibus hominum con- Diſt. 86.
veniens tribuit ſanctus Johannes Baptiſta reſ- cap. In ſin-
ponſum, unum omnibus: ita publicanis, ne ultra gulis.
præſcriptum exigant: militibus, ne calumniam faciant, ne prædam requirant: docens idcirco ſtipendia conſtituta militiæ; ne dum ſumtus quæritur, prædo graſſetur. Sed hæc & alia officio- F
rum præcepta propria ſingulorum: [c] miſericor- c
dia communis eſt uſus, ideo commune præceptum: omnibus officiis, omnibus ætatibus neceſſaria, & ab omnibus deferenda. Non publicanus, non miles excipitur, non agricola vel urbanus, dives & pauper, omnes in commune admonentur, ut conferant non habenti. MISERICORDIA enim plenitudo virtutum eſt. Et ideo omnibus eſt propoſita perfectæ forma virtutis; ne veſtimentis alimentiſque ſuis parcant. Miſericordiæ tamen ipſius pro poſſibilitate condi-

a. Rom. edit. ſola, *formatos viros fidei robore.* Non tam commode, ut ipſe orationis contextus declarat.

b Ita vet. edit. in corpore, ac miſſ. longe plurimi. Eædem vet. edit. in marg. *multo alius* Rom. & cod. Corb. in gloſſa cum paucis aliis, uſque recentioribus, *multo aptius.* Non male: ſed tamen alia lectio non rejicienda; namque hîc *altius* idem ſonat, neque altiori, ac profundiori ſenſu.

c. Miſſ. non pauci, nec infimæ notæ, *miſericordia communis eſt uſus .... ætatibus neceſſaria*, quidam, *neceſſarie*, *tamen omnibus deferenda.* Alii quatuor, *miſericordia .... neceſſarium & ab omnibus deferendum eſt.* Reliqui, ac edit. ut in textu.

tionis bumanæ mensura servatur; ut non sibi unusquisqoe totum eripiat: sed quod habet, cum paupere partiatur.

ŷ. 15. *Æstimante autem populo & cogitante in cordibus*
ŷ. 16. *suis de Iohanne, ne forte ipse esset Christus; respondit dicens: Ego quidem vos baptizo in aqua, in pœnitentia.*

78. Videbat ergo Johannes cordis occulta. Sed consideremus cujus hæc gratia. Quemadmodum autem prophetis palam fiant cordis oc-
1. Cor. 14. 25. culta, Paulus ostendit dicens: *Occulta quoque cordis ejus manifesta fient: & procidens in faciem adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus est in vobis.* Dei ergo munus est qui revelat, non virtus hominis qui divino magis adjuvatur beneficio, quam naturali cernit officio. Quo autem proficit ista cogitatio Judæorum, nisi ut secundum Scripturas venisse Christum probetur? Erat enim qui exspectabatur: & ipse utique qui exspectabatur, non is qui non exspectabatur, advenit. Quid autem ineptius quam quod is qui in alio æstimatur, in se ipso esse non creditur? Quem per mulierem venturum putabant, per virginem venisse non credunt. Quæ Deo secundum carnem dignior generatio, quàm ut immaculatus Dei Filius immaculatæ generationis servaret etiam in suscipiendo corpore puritatem?
* Et utique divini adventus * signum in virginis partu, non in mulieris constitutum est.

79. *Ego*, inquit, *vos aqua baptizo.* Cito probavit non esse se Christum, qui visibili operetur
a officio. [a] Nam cùm ex duabus naturis homo, id est, ex anima subsistat & corpore, visibile per visibilia, invisibile per invisibile mysterium consecratur. Aquâ enim corpus abluitur, spiritu animæ delicta mundantur. Aliud agimus, aliud invocamus; licet etiam in ipso fonte sanctificatio divinitatis adspiret. Non enim aqua omnis ablutio est, sed hæc inter se divisa esse non possunt; & ideo aliud fuit baptisma pœnitentiæ, aliud gratiæ est. Istud ex utroque, illud ex uno; nam cùm communia delicta sint mentis & corporis, purificatio quoque debuit esse communis. Et bene sanctus Johannes se intellexisse significans quid in cordibus cogitarent, & quasi non intellexerit, declinans majestatis invidiam, non verbo, sed opere declaravit non esse se Christum. Opus enim hominis est gerere pœnitentiam delictorum: Dei munus est gratiam implere mysterii.

Ibidem. *Venit autem fortior me.*

80. Non comparationem fecit, ut ipso se tantùm fortiorem dixerit Christum (neque enim inter Dei Filium & hominem ulla poterat esse collatio) sed quia multi fortes; nam & diabolus for-
Marc. 3. 27. tis: *Nemo* enim *potest vasa fortis .... diripere, nisi prius alligaverit fortem.* Multi ergo fortes, fortior nemo nisi Christus. Denique eousque non fecit comparationem, ut addiderit: *Cujus non sum dignus calceamenta portare*, Evangelicæ prædicationis ostendens in apostolos gratiam esse collatam, qui sunt calceati in Evangelium.

81. Videtur tamen ideo hoc dicere, quòd plerumque Johannes personam accepit populi Ju-
dæorum. Unde ad hoc referunt quod ait: *Illum* Iohan. 3. 30.
oportet crescere, me autem minui, quod oporteret minorem fieri populum Judæorum, crescere in Christo populum Christianum. Denique & Moyses accepit personam populi: sed ille calceamentum non Dominicum portabat, sed pedum suorum. Et isti calceati sunt calceamento fortasse
non suorum pedum: ille autem solvere calcea- Exod. 3. 5.
mentum pedum jubetur suorum; ut animi ejus gressus & mentis, corporei nexus vinculis absolutus, iter spiritale gradiatur. Apostoli autem cal- Luc. 10. 4.
ceamentum deposuerant corporale, quando missi sunt sine calceamento, sine virga, sine pera, sine zona: sed non statim Domini calceamenta portarunt. Fortasse post resurrectionem portare cœ- Luc. 8. 56.
perunt; ante enim ne cui gesta Domini dicerent,
monebantur. Denique postea bis dicitur: *Ite* Marc. 16. 15.
in orbem universum, & prædicate Evangelium; ut evangelicæ prædicationis vestigium proferentes, toto Dominicorum seriem circumferrent orbe gestorum. Est igitur calceamentum nuptiale
evangelica prædicatio. Sed de hoc opportunius Inf. cap. 10.
aliquid in aliis explicabimus.

Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni:
habens ventilabrum in manu sua, & purgabit aream ŷ. 17.
suam, & congregabit triticum in horreum suum: paleas autem igni comburet inextinguibili.

82. *Habens ventilabrum in manu.* Ventilabri indicio discriminandorum Dominus declaratur jus habere meritorum; eo quod dum frumenta in area ventilantur, plena à vacuis, ab inanibus fructuosa veluti quodam auræ spirantis examine separantur. Per hanc igitur comparationem ostenditur quod Dominus judicii die solidæ merita fructusque virtutis ab inanis jactantiæ, exiliumque factorum infructuosâ levitate discernat: perfectioris meriti viros locaturus in mansione cælesti. Ipse enim perfectior fructus est, qui meruerit ejus esse conformis, qui sicut granum tritici cecidit; ut plurimos fructus adferret in nobis, invisus paleis, inanibus meritis non amicus. Et ideo ante eum ignis ardebit, non naturâ sui noxius; utpote qui mala improbitatis exurat, splendorem probitatis accumulet.

Factum est autem, cùm baptizatus esset omnis po- ŷ. 21.
pulus, & Iesu baptizato, & orante, apertum est cælum,
& descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut co- ŷ. 22.
lumba in ipsum: & vox de cælo facta est: Filius meus es tu, in te complacui.

83. Baptizatus est ergo Dominus non mundari volens, sed mundare aquas; ut ablutæ per carnem Christi, quæ peccatum non cognovit, baptismatis jus haberent. Et ideo qui ad Christi lavacrum venerit, peccata deponit. Pulcre autem in iis quæ à ceteris dicta sunt, sanctus Lucas

*. Scilicet Isai. 7. 14. *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo concipiet, & pariet filium &c.* Rectè autem Ambrosius Judæos arguit, qui Christum ex muliere venturum putantes, hebraicam Isaiæ vocem עלמה pro qualibet muliere, non pro virgine, quæ virginitatem in conceptu & partu servaverit accipiendam esse pertinacius contendebant. Vide Huet. *Demonst. Evang. cap. 9.*

a. Sic omnes edit ac propemodum cuncti mss. Corb. tamen & alii pauculi: *Nam cùm ex duobus naturalis homo &c.* Rursus eodem loco edit. omnes, sed cum mss. omnino duobus: *visibile per visibile, invisibile per invisibile &c.* Mss. octo: *visibile per invisibile, invisibile per visibile &c.* Verum alii totidem propius ab editis recedentes: *visibile per invisibilia &c.* & hoc satis apposite ad propositum.

A Evangelista compendium sumsit, & intelligendum magis quod à Johanne Dominus baptizatus est, qoam expressum reliquit. Quæ autem Dominici causa baptismatis, Dominus ipse declarat Matth. 3. 15. dicens: *Sine modo; sic enim decet nos implere omnem justitiam.*

84. Cùm igitur tanta ad ædificationem Ecclesiæ suæ divino Deus favore concesserit; ut post patriarchas, prophetas, Angelos, unigenitus descenderet Dei Filius, & ad lavacrum veniret; nonne vere atque divine de Ecclesia cognovimus B Psalm. 126. 1. dictum: *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam?* Nec mirum si homo ædificare non potest, qui non potest custo- Ibidem. dire: *Nisi Dominus custodierit civitatem, in vanum vigilaverunt qui custodiunt eam.* Hæc de quodam psalmo. Audeo tamen etiam ego dicere, quod homo viam non possit adoriri, nisi Dominum ha- Deut. 13. 4. beat præviantem. Unde scriptum est: *Post domi- Prov. 20. 24. num Deum tuum ambulabis:* Et, *A Domino diriguntur via viri.* Denique ille perfectior, qui intelli- C Psal. 24. 4. geret se sine Domino ambulare non posse: *Vias,* inquit, *tuas edoce me.* Et ut ad historiam veniamus (non enim simplicem tantùm rei gestæ seriem debemus haurire, sed etiam actus nostros ad æmulationem scriptorum referre) ex Ægypto populus exivit, nesciebat viam quæ ad terram Exod. 13. 21. duceret sanctam. Misit Deus per noctem columnam ignis; ut per columnam populus viam disceret. Misit etiam per diem columnam nubis; ut neque ad sinistram, neque ad dexteram declina- D ret. Sed non es talis homo, ut merearis & tu ignis columnam: non habes Moysen, non accipis signum; nunc enim post adventum Domini fides exigitur, signa conduntur. Time Deum, & præ- Psal. 33. 8. sume de Domino: *Immittit* enim *Angelos Dominus in circuitu timentium eum, & eripiet eos.* Vides ita- S. August. lib. de gratia Christi cap. 44. que quia ubique Domini virtus studiis cooperatur humanis; ut nemo possit ædificare sine Domino, nemo custodire sine Domino, nemo quidquam incipere sine Domino. Et ideo juxta Apos- E 1. Cor. 10. 31. tolum: *Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite, in nomine domini nostri Jesu Christi.* In duabus enim epistolis: Coloss. 3. 17. alibi *in nomine domini nostri Jesu Christi:* alibi *in gloriam Dei* facere te præcipit; ut scias eamdem esse Patris & Filii gloriam, eamdemque virtutem: nec in aliquo circa sui divinitatem Patrem & Filium discrepare, qui circa præsidia nostra Psal. 126. 1. non discrepant. Docuit igitur me David quod nemo sine Domino ædificet domum, custodiat F civitatem.

Gen. 1. 1. 85. Docuit me etiam Moyses quod nemo nisi Deus fecerit mundum: *In principio* enim *fecit Deus* Gen. 2. 7. *cælum & terram.* Docuit etiam quod hominem Deus opere suo fecerit; nec otiose posuit: *Finxit Deus hominem de limo terræ, & insufflavit in faciem ejus flatum vitæ;* ut actum quemdam Dei circa ædificationem hominis usu quodam corporalis operationis advertas. Docuit etiam quia & muhe- Ibidem 21. & 22. rem fecit Deus: *Immisit* enim *Deus soporem in Adam, & dormivit, & sumsit unam costam de latere* A *ejus,* [a] *& replevit carnem ejus: & ædificavit dominus* a *Deus costam quam sumsit ab Adam, in mulierem.* Non frustra, ut dixi, corporalibus quibusdam manibus circa Adam & Evam Moyses Deum inducit operantem. Mundum Deus fieri jussit, & factus est, & uno verbo opus mundi Scriptura indicat Psal. 140. 5. absolutum: ad hominem venitur, & manus ipsas quodammodo studuit tibi Propheta Dei laborantis ostendere.

86. Plus nescio quid in his intelligere, quam B lego, opera Dei elaborata me cogunt. Subvenit Apostolus æstuanti, & quod ego non intelligebam quid esset: *Os de ossibus meis, & caro de carne* Ibidem. 23. *mea:* Et, *Hæc vocabitur mulier; quoniam de viro suo adsumta est,* divino mihi spiritu revelavit dicens: *Sacramentum hoc magnum est.* Quod sacramentum? Ephes. 5. 32. *Quia duo erunt in carne una:* Et, *Quia relinquet* Ibidem 31. *homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ:* Et, *Quoniam membra sumus corporis ejus, de carne* Ibidem. 30 *ejus, & de ossibus ejus.* Quis est iste vir propter C quem mulier parentes relinquat? Relinquit parentes Ecclesia, quæ de gentilibus populis congregata est, cui prophetice dicitur: *Obliviscere po-* Psal. 44. 11. *pulum tuum, & domum patris tui.* Propter quem virum, nisi fortè illum de quo dicit Johannes: *Post* Johan. 1. 27. *me venit vir, qui ante me factus est?* De cujus latere dormientis costam Deus sumsit; ipse enim est qui dormivit, & quievit, & resurrexit; quoniam Dominus suscepit eum. Quæ est hujus costa, [b] nisi b virtus? Quia tunc quando miles latus ejus ape- Johan. 19. 34. D ruerit, continuò aqua & sanguis exivit, qui effusus est pro sæculi vita. Hæc sæculi vita, costa Christi est: hæc costa secundi est Adam. Primus enim Adam in animam viventem, novissimus Adam in spiritum vivificantem: novissimus Adam Christus est, costa Christi vita Ecclesiæ est. Nos ergo membra sumus corporis ejus, de carne ejus, & de ossibus ejus. Et fortasse hæc est costa de qua dixit: *Sentio de me virtutem exisse.* Hæc est costa Luc. 8. 46. quæ de Christo exivit, nec corpus ejus imminuit; E non enim corporalis, sed spiritalis est costa: spiritus autem non dividitur ipse: sed dividit singulis prout vult. Hæc est Eva mater omnium viventium. Si enim [c] intelligas viventem cum mor- c tuis quæri, intelligis eos mortuos esse, qui sine Christo sunt, qui participes vitæ non sunt; hoc est enim Christi non esse participes, quia Christus est vita. Mater ergo viventium Ecclesia est, quam ædificavit Deus in ipso summo angulari lapide Christo Jesu, in quo omnis structura com- F paginata crescit in templum Dei.

87. Veniat ergo Deus, ædificet mulierem, illam quidem adjutricem Adæ, hanc vero Christi. Non quia Christus adjumentum requirit, sed quia nos quærimus & desideramus ad Christi gratiam per Ecclesiam pervenire. Et nunc ædificatur, & nunc formatur, & nunc mulier figuratur, & nunc creatur. Et ideo novo verbo usa est Scriptura; quia Ephes. 2. 20. superædificamur super fundamentum apostolorum & prophetarum. Et nunc domus spiritalis surgit in sacerdotium sanctum. Veni, domine Deus, ædifica mulierem istam, ædifica civitatem:

a. Sic mss. undecim optimæ notæ. Alii partim: *replevit eam carne;* partim cum edit. *replevit locum ejus carne.* Quibus verbis non male redduntur græca illa LXX Senum, [illegible] [illegible] [illegible], sed præpositionem [illegible] abfuisse à cod. Ambrosiano credibile est.
b. Rom. edit. *nisi vita:* reliquæ, & cuncti mss. *nisi virtus.* Et hæc lectio inde confirmatur, quod citatur infra: *Sentio de me virtutem exisse.*
c. Mss. septem: *intelligas viventem, quid cum mortuis quæris?* Alii tres, *intelligas viventem, cum mortuis non quæris.* At potior videtur aliorum atque edit. lectio.

Esai. 45. 13. veniat & puer tuus; tibi enim credo dicenti: *Ipse* A
ædificabit civitatem mihi.
88. Ecce mulier omnium mater, ecce domus
spiritalis, ecce civitas quæ vivet in æternum;
quia mori nescit. Ipsa enim est civitas Hierusa-
lem, quæ nunc videtur in terris: sed rapietur su-
pra Eliam; Elias enim unus fuit. Transferetur
super Enoch, cujus mors non invenitur. Ille enim
raptus est, ne malitiâ mutaretur cor ejus: hæc
autem diligitur à Christo quasi sponsa gloriosa,
sancta, immaculata, sine ruga. Et quanto melius B
totum corpus adsumitur, quam unus adsumtus
est? Hæc enim est spes Ecclesiæ. Rapietur pro-
fectò, adsumetur, transferetur ad cælum. Ecce
curru igneo raptus est Elias: rapietur & Ecclesia.
Non mihi credis? Crede vel Paulo, in quo Chris-
1 Thess. 4. 16. tus locutus est: *Rapiemur*, inquit, *in nubibus ob-
viam Christo in aera, & ita semper cum Domino
erimus.*
89. Ad hanc igitur ædificandam mittuntur
quidem plures, mittuntur patriarchæ, mittuntur C
prophetæ, mittitur Gabriel Archangelus, innu-
meri Angeli diriguntur, & multitudo cælestis
exercitus Deum laudat; quia civitatis hujus ædi-
ficatio propinquat. Mittuntur plures ad eam, sed
Christus eam solus ædificat: verùm non est so-
lus; quia Pater præsens est. Et si solus ædificat;
gratiam tamen tantæ ædificationis non solus
usurpat. Scriptum est de templo, quod ædifica-
2 Par. 2. 2. vit Salomon, in quo typus Ecclesiæ fuit, [a] quia
a septuaginta millia erant qui in humeris porta- D
rent, & octoginta millia lapidum cæsores, & tria
millia sexcenti operum præpositi. Veniant Ange-
li illi, veniant lapidum cæsores: cæ lantur super-
flua lapidum nostrorum, aspera levigentur. Ve-
niant & qui in humeris portant; scriptum est
Esai. 49. 22. enim: *Super humeros tollentur.*
Matth. 3. 13. 90. Venit ergo ad Johannem, quoniam cætera
comperistis. Venit ad Johannis baptisma: sed
Johannis baptisma habebat pœnitentiam delic-
torum. Et ideo prohibet eum Johannes, dicens: E
Ibidem. 14. *Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me?* Cur
venis ad me, qui peccatum non habes? Ille enim
baptizandus est a me, qui peccatum habet: qui
autem peccatum non fecit, lavacrum pœniten-
Ibidem. 15 tiæ cur requirat? *Sine*, inquit, *modo*: hoc est, dum
Ecclesia ædificetur, *decet nos implere omnem justi-
tiam.* Quæ est justitia, nisi misericordia? *Dispersit
Psal. 111. 9. enim, dedit pauperibus: justitia ejus manet in ater-
num.* Dedit mihi pauperi, dedit mihi inopi gra-
tiam quam ante non habui. *Justitia* ergo *ejus* F
manet in æternum. Quæ est justitia, nisi ut quod
alterum facere velis, prior ipse incipias, &
tuo alios horteris exemplo? Quæ est justitia, nisi
ut qui carnem suscepit, non quasi Deus sensum
aut ministerium carnis excluderet: sed quasi ho-
mo carnem vinceret; ut vincere me doceret?
Docuit enim me qua ratione possim terrenis
concretam vitiis obnoxiæ carnis illuviem sepeli-
re criminibus, renovare virtutibus.

A 91. O vere divinam in ipsa humilitate Domini
prospicientiam! Quanto enim abjectior humili-
tas, tanto divinior providentia. Injuriarum sua-
rum acerbitate Deus proditur: & remediorum
suorum usu, qui nullis remediis indigeret, Deus
probatur. Quid enim tam divinum ad populos
provocandos, quam ut nemo refugiat lavacrum
gratiæ, quando Christus lavacrum pœnitentiæ
non refugit? Nemo se dicat exsortem esse pec-
cati, quando Christus venit ad remedium pecca-
B torum. Si pro nobis Christus lavit, immo nos in
corpore suo lavit: quanto magis nos nostra de-
licta lavare debemus? Quo igitur magis opere,
quo magis mysterio Deus (quamquam Deus in
omnibus) quàm hoc probatur; quando per to-
tum mundum, qua generis humani conditio dif-
funditur, per separatarum divortia tractusque
regionum, uno momento in uno corpore Deus
fraudem vetusti erroris abolevit, gratiam regni
cælestis effudit? Unus enim mersit, [b] sed elevavit b
C omnes: unus descendit, ut adscenderemus om-
nes: unus omnium peccata suscepit, ut in illo
omnium peccata morerentur. Purificate igitur
vos, ut Apostolus dicit; quia purificavit se ille Jacob. 4. 8.
pro nobis, qui purificatione non eguit. Hæc de
nobis.
92. Nunc consideremus mysterium Trinitatis.
Unum Deum dicimus: sed Patrem confitemur,
& Filium Deum confitemur. Nam cùm scriptum
sit: *Diliges dominum Deum tuum, & ipsi soli servies,* Deut. 10. 20
D negavit Filius esse se solum, dicens: *Sed non sum* Johan. 16. 32.
solus; Pater enim mecum est. Nec nunc solus est;
Pater enim se adesse testatur. Adest & Spiritus
sanctus; numquam enim potest a se Trinitas se-
parari. Denique *Apertum est cælum, & descendit Spi-
ritus sanctus corporali specie, sicut columba.* Quomo-
do ergo hæretici dicunt quia solus in cælo est,
qui non est solus in terris? Advertamus myste-
rium: quare sicut columba? Simplicitatem enim
lavacri requirit gratia; ut simus simplices sicut
E columbæ. Pacem lavacri requirit gratia, [c] quam c Gen. 8. 11.
in typo veteri columba quondam ad illam arcam
quæ sola fuit diluvii immunis, advexit. Docuit
me cujus typus columba illa fuerit, qui nunc des-
cendere dignatus est in specie columbæ. Docuit
in illo ramo, in illa arca typum fuisse pacis Eccle-
siæ, quòd inter ipsa mundi diluvia Spiritus sanc-
tus ad Ecclesiam suam pacem adferat fructuo-
sam. Docuit etiam David, qui prophetico spiritu
cernens baptismatis sacramentum, ait: *Quis dabit* Psal. 54. 7.
F *mihi pennas sicut columba?*
93. Venit ergo Spiritus sanctus: sed adtende Coloss. 1. 16. & 17.
mysterium. Venit ad Christum. *Omnia* enim *per
ipsum .... facta sunt..... & in ipso constant.* Sed vide
benevolum Dominum, qui solus se injuriis subdi-
dit, solus gratiam non quæsivit. Et ubi ædifica-
vit Ecclesiam? *Rogabo*, inquit, *Patrem, & alium* Johan. 14. 16 & 17.
*Paracletum dabit vobis, ut vobiscum sit in æternum,
spiritum veritatis, quem hic mundus non potest acci-
pere; quia non videt eum, nec agnoscit eum.* Meritò

a. Vet. edit. ac mss. septem: *quia tria millia sexcenti erant qui portabant in humeros, & septuaginta millia lapidum cæsores*, vel *lapidum*, vel etiam, *lapidum cæsores. & octoginta millia tollentes onera*. Veniant &c. Alii cum edit. Rom. ut nos in corpore, nisi quod in plerisque desiderantur hæc verba: *Et tria millia sexcenti operum præpositi*. Alii denique ordine paululùm inverso eumdem ac in textu sensum retinent.

b. Edit. Era. Gill. & Rom. *sed lavit omnes*: Am. *Sed levavit*: Mss. ad unum: *sed elevavit*: At Tul. & Colb. duo pro *omnes*, legunt, *multos*.

c. Rom. edit. *quam in typo oliva*. Certum quidem est vocibus, *in typo veteri*, designari olivam, ut ex sequentibus intelligitur: sed non ideo ea vox in textum intrudenda. Porro in prophanis etiam auctoribus oleam pacis symbolum esse notius est, quàm ut vel à tenuiter docto possit ignorari. Hanc autem ejus rei causam reddunt, quod artibus, quæ maxime in pace florent, oleum usui sit.

ergo se in corpore demonstravit; quoniam divi- A nitatis substantia non videtur.

94. Vidimus Spiritum sed in specie corporali: videamus & Patrem. Sed quia videre non possumus, audiamus. Adest enim benevolus Deus, non derelinquet templum suum. Vult omnem exædificari animam: vult eam ad salutem informare: vult lapides vivos à terra ad cælum transferre. Diligit templum suum: & nos diligamus eum. Si diligimus Deum, præcepta ejus servemus. Si dili-

1. Iohan. 2. 4. gimus eum, noverimus eum. *Qui enim dicit quia* B *novit eum, & præcepta ejus non servat, mendax est.* Quomodo enim potest Deum diligere, qui non diligit veritatem, cùm Deus veritas sit? Audiamus ergo Patrem; invisibilis enim Pater: sed & Filius invisibilis secundum divinitatem; Deum

a enim nemo vidit omquam. Cùm ergo [a] Filius Deus, in eo utique quod Deus Filius, non videtur; sed demonstrare se voluit in corpore: & quia Pater corpus non gerebat, ideo probare voluit Pater nobis in Filio se esse præsentem, C dicens: *Filius meus es tu, in te complacui.* Si vis discere Filium cum Patre semper esse præsen-

Psal. 138. 8. tem, lege Filii vocem dicentis: *Si adscendero in cælum, tu ibi es: si descendero ad infernum, ades.* Si Patris testimonium quæris, audisti à Jubanne. Crede igitur ei, cui se baptizandum credidit Christus, cui Pater Filium cælesti voce commisit, dicens: *Hic est Filius meus dilectus, in quo complacui.* Matth. 3. 17.

95. Ubi sunt arriani, quibus non placet Filius, in quo complacuit Pater? Hoc non ego dico, neque hominum quisquam locutus est; neque enim per hominem Deus, neque per Angelos, neque per Archangelos: sed ab ipso Patre vox de cælo missa signavit. Deinde alibi idem Pater reperit, dicens: *Hic est filius meus dilectus, in quo* Matth. 17. 5.
complacui: ipsum audite, dicentem utique audite: *Ego & Pater unum sumus.* Qui ergo [b] Filio non Iohan. 10. 10 b
credit, non credit Patri. Testis est ille de Filio: si dubitatur de Filio, paterno non creditur testimonio. Deinde cùm dicit: *In quo complacui*; non aliena in Filio, sed sua laudat. Quid est enim dicere: *In quo complacui*; [c] nisi quia omnia quæ habet c Filius, & Pater habet: sicut & quæ Patris sunt, Filii sunt? Filius dixit: *Omnia quæ habet Pater, mea* Iohan. 16. 15.
sunt; indifferentis enim divinitatis potentia non secernit inter Patrem & Filium, sed unam Patri Filioque participat potestatem. Credamus Patri, cujus vocem elementa sonuerunt: credamus Patri, cujus voci elementa obsequium præbuerunt. Credidit mundus in elementis, credat in hominibus: credidit in exanimis, credat in viventibus: credidit in mutis, credat in loquentibus: [d] credidit in iis quæ non habent sensum, cre- d dat in iis qui sensum, ut Deum cognoscerent, consecuti sunt.

a. Rom. edit. *Filius Dei in eo utique quod Deus est, non videatur, demonstrare* &c. Vet. *Filius Dei* .... *Deus est, non videtur, sed demonstrare*. Ab his propius recedunt scripti cod. quos sequimur.
b. Edit. ac pauci mss. *Filium non credit.* Alii plures, & potiores, *Filio non credit*: quod quidem apertius cohæret cum superioribus.
c. Ita edit. omnes: at contra omnes mss. *nisi omnia quæ habet Filius, mea sunt, sicut Filius dicit: omnia quæ habet Pater, mea sunt. Indifferentis* &c. In uno vel altero omittitur: *sicut Filius* &c. & pro, *indifferentis*, ponitur, *indifferenter*, aut *indifferens*.
d. Desiderantur in mss. septem, neque illis quidem infimæ notæ; *credidit in iis quæ non habent sensum*: quæ verba cùm ad sententiam non sint absolute necessaria, potuerunt in sequioris ævi cod. irrepere. Cùm autem exstent in multis mss. & omnibus edit. ea loco movere visum non est.

LIBER TERTIUS.

ET ipse Iesus erat incipiens fere annorum triginta, qui putabatur esse filius Ioseph.

1. De generationibus dicturi, quarum nonnullam videmus in Evangelio secundùm Matthæum, vel in hoc cujus interpretationem habemus in manibus, esse distantiam; quoniam non est credibile adversantia sibi sanctos viros potuisse di-

a cere, [a] de gestis præsertim domini Salvatoris, quanto studio possumus, non dixisse eos discrepantia demonstremus.

2. Et primùm omnium neminem movere debet quod ita scriptum est: *Qui putabatur esse filius Ioseph.* Bene enim putabatur, quia naturâ non erat: sed ideo putabatur; quia eum Maria, quæ Joseph viro suo erat desponsata, generaverat;

Matth. 13. 55. sic enim habes: *Nonne hic est filius Ioseph fabri?* Diximus supra qua ratione per virginem: diximus etiam qua ratione per desponsatam, & quare census tempore nasci voluerit dominus Salvatoris: non alienum etiam videtur ut qua ratio-

* ne [*] fabrum patrem habuerit, declaremus. Hoc enim typo eum patrem sibi esse demonstrat qui fabricator omnium condidit mundum; juxta D quod scriptum est: *In principio fecit Deus cælum &* Gen. 1. 1.
terram. Nam etsi humana non sunt comparanda divinis; typus tamen integer est quod Pater Christi igne operatur & Spiritu, & tamquam bonus animæ faber vitia nostra circumdolat, cito securim admovens arboribus infœcundis, secare doctus exigua, culminibus servare sublimia, rigida mentium spiritus igne mollire, & in varios usus omne humanum genus diversa ministeriorum qualitate formare.

E 3. Cur autem Joseph magis quam Mariæ generatio describatur, cùm Maria de Spiritu sancto generaverit Christum, & Joseph à generatione Domini videatur alienus, dubitare possemus, nisi consuetudo nos instrueret Scripturarum, quæ semper viri originem quærit. Sic enim habes: Phares fuit filius Judæ principis Tribus: *Hic ge-* Matth. 1. 3. & seq.
neravit Hesron, & Hesron generavit Aram, & Aram generavit Hamminadab, & Hamminadab generavit Nahasson, & Nahasson generavit Salmon, & Salmon F *generavit Bohoz, & Bohoz generavit Hobed, & Hobed generavit Iesse, & Iesse generavit David.* Viri enim persona quæritur, qui etiam in senatu & reliquis [*] curiis civitatum generis adserit dignitatem, *

a. Rom. edit. sola, *de generationibus præsertim* &c.
*. Cujusmodi faber fuerit S. Joseph in controverso est. Alii volunt fuisse ferrarium, quidam cæmentarium, plures lignarium; unde illud ecclesiastici viri dictum ad Julian. apost. [illegible]. Videtur autem ab Ambr. significari simul & ferrariam & lignariam artem Josephum exercuisse, ut sequentia clare ostendunt.
*. Curiæ apud Romanos triginta fuerunt, in quas Romulus universum populum divisit, quem morem aliæ quoque civitates imitatæ sunt. Indicat itaque Doctor noster viros in suæ quemque curiæ tabulas referri atque adscribi solitos, non feminas. Alias quoque significationes habet ea vox, quas colligere est ex Cod. Theod. lib. 16. Tit. 2. lib. 2. 3. 33. & alibi. Nonnullas etiam Rosinus lib. 6. *Antiq. Rom.* cap. 2. refert, atque alii.

Quam deforme aotem si relicta viri origine, A origo feminæ quæreretur, nt videretur patrem non habuisse ille totius mundi populis prædicandus?

4. Sed etiam alibi diverso ordine generationem doceamus esse decursam, ne hîc quoque Evangelistæ discrepare videantur, qui veterem 1. Reg. 1. 1. ordinem sunt secuti. Sic enim habes: *Fuit homo* [a] *ex Arath, & nomen ejus Elcana, filius Hieremiel, filius Heli, filius Ozi de monte Ephraim.* Vides & à patribus ad filios, & à filiis ad patres originis de- B scriptionem veteri more contextam. Vides ubique familiam per virorum generationes esse de- Math. 1. 2. cursam. Noli mirari si Matthæus ab Abraham usque ad Joseph, Lucas à Joseph usque ad Adam, & ad Deum generationum ordinem percurrit. Noli mirari quod Joseph origo descripta est. Etenim secundum carnem natus, usum debuit sequi carnis: & qui in sæculum venit, sæculi debuit more describi; maxime cùm in Joseph origioe etiam origo sit Mariæ. Nam cùm vir justus C fuerit Joseph, utique ex tribu sua, & ex patria sua accepit uxorem: nec potuit justus facere contra id quod Lege præscriptum est. Sic enim habes, Num. 36. 6. 7. & 8. quia unusquisque in hereditarem tribus suæ patriæ adhærebunt filii Israel, nec de tribu ad tribum traosibunt: & omnis filia quæ habet hereditatem tribuum filiorum Israel, uni ex populo, & Luc. 2. 4. & 5. ex tribu patris sui erit uxor. Itaque & ceosus tempore adscendit Joseph de domo & de patria David, ut profiteretur cum Maria uxore sua. Quæ D ex eadem domo, & ex eadem patria professiooem defert, utique ejusdem tribus, & ejusdem patriæ se esse designat.

Luc. 1. 36. 5. Cognata quoque Mariæ inducitur Elizabeth: primo quod omnes Judæi cognati, quem- Rom. 9. 3. & 4. admodum te Apostolus docuit dicens: *Optabam enim anathemu esse ipse.... pro fratribus meis, cognatis secundum carnem, qui sunt Israelitæ.* Cognatæ ergo, quia ambæ Israelitæ erant: simul & cognatæ, quia ambæ erant ex tribu Juda. Didicisti E ex tribu Juda Mariam, disce & Elizabeth. Nam Luc. 1. 39. & 40. *Exsurgens Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione, in civitatem,* inquit, *Iuda. & in-* Num. 2. 2. *travit in domum Zachariæ.* Cùm enim intra tribus suas Moyses habitare unumquemque præscripserit; utique cùm in civitate Judæ manserit, erat & in tribu Juda; maxime cùm ex genere Elizabeth fuerint sacerdotes, quorum Deus portio est. Simul quam pulcrum, ut cùm illa præoun- F tium Christi, Christum ista generaverit: & altera de Spiritu sancto conceperit, altera sancto repleta Spiritu prophetaverit; secundum carnem quoque videantur fuisse cognatæ, quæ secundùm Deum spiritalis cognationis consortio non Ephes. 5. 23. carebant? Quod si omnis feminæ caput vir secundùm sanctum Apostolum, & sunt duo io car- Gen. 2. 24. ne una secundum legem divinam: utique ii qui una caro erant, & unus spiritus, quomodo poterat fieri ut viderentur patriam & tribum habere divisam? Accedit illud quod etiam Angelus Ga- Luc. 1. 32. briel de Domino prænuntiaverat, quod *Dabit illi Deus sedem David patris sui.* Certum est igitur A etiam Mariam de David generatione manasse. Simul etiam discimus nihil referre quo ordine generationis series exprimatur, cùm iter hinc atque inde sit pervium.

6. Cur autem sanctus Matthæus ab Abraham generationem enumerare cœperit Christi, sanctus verò Lucas à Christo usque ad Deum perduxerit, explanandum videtur. Sed prius cur sanctus Matthæus cùm ab Abraham cœperit generationis ordinem, non ita posuerit: Liber generationis Abrahæ: sed, B *Liber generationis Iesu* Matth. 1. 1. *Christi filii David, filii Abraham.* Et cur hos duos potissimum oominaverit, nequaqoam prætereundum puto. Non enim otiose fidelissimi auctores generis eliguntur, ut iotelligamus quod in ipsa generatione carnis, spiritalis magis successio requiratur. Duo sunt enim isti viri in quos manaverunt promissa divina.

7. Prior Abraham qui ante Moysi legem, & ante populum Judæorum propria derelinqueos, C & cognoscens Deum, meruit fidei testimonium; quia *Credidit Deo, & reputatum est ei ad justitiam:* Gen. 15. 6. qui etiam à Deo accepit oraculum, dicente sibi: *Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo* Gen. 12. 1. 2. & 3. *patris tui, & vade in terram quam tibi monstrabo, & faciam te in gentem magnam, & benedicam te, & magnificabo nomen tuum, & eris benedictus, & benedicam benedicentes te, & maledicam maledicentes te, & benedicentur in te omnes tribus terræ.* Vides igitur congregationes gentium, & sacrosanctum D Ecclesiæ cœtum oraculo divino huic esse primò promissum. Et ideo is auctor geoeris debuit designari, qui instaurandæ Ecclesiæ sponsionem primus emeruit.

8. David quoque meritò & ipse auctor generis declaratur; quia cum jurejurando responsum, quod ex ipso secundum carnem Christus futurus esset, accepit; sic enim scriptum est: *Iuravit Do-* Psal. 131. 11. *minus David veritatem, & non pœnitebit eum: Ex fructu ventris tui ponam super sedem tuam.* Et alibi: E *Semel juravi in sancto meo, si David mentiar, semen* Psal. 88. 36 37 & 38. *ejus in æternum manebit, & sedes ejus sicut sol in conspectu meo.* [b] Et in Paralipomenis: *Et erit cùm* 1. Par 17. 11 12. & 13. *completi fuerint dies tui, & dormies cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, qui erit de ventre* b *tuo, & parabo regnum ejus. Ipse mihi ædificabit domum, & erigam sedem ejus in sæculum. Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium, & misericordiam meam non dispergam ab eo, sicut dispersi ab iis qui ante te fuerunt.* Per Esaiam quoque idem domi- F nus Deus generationem Domini revelavit, dicens: *Exiet virga de radice Iesse, & flos ex radice* Esai. 11. 1. & 2. *ejus adscendet, & requiescet super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiæ & intellectus.* Et infra: *Et erit* Ibidem. 10. *radix Iesse, & qui exsurget imperare gentibus: in ipso gentes sperabunt.* Et alibi: *Puer natus est nobis,* Esai. 9. 6. *filius datus est nobis, cujus principium super humeros ejus, & vocabitur nomen ejus, magni consilii Angelus. Adducam enim pacem super principes & salutem: & magna potestas ejus, & pacis ejus non erit finis, in sede David, & in regno ejus.* In quo juxta Aquilæ quoque interpretatiooem non quasi de homioe, sed de eo qui ultra hominem esset,

a. Rom. edit. *ex Aramathaim Sophim .... filius Hieroham, filii Helm, filii Soph.* MSS. Carn. Gem. Prat. *ex Ramath* &c. Rursus Gem Prat. *filius Ieremel.* Carn. *Heromel, filius Heli, filius Zoi.* Quibus accedit Corb. nisi quod habet, *ex Arath,* & scribit, *Iheremel.* Reliqui vero cum ant. edit. nostram exhibent lectionem.

b. Edit. ac pauci mss. *Et in Paralipomenon.* Aliquot alii, *Et in Paralipomenis.* Melius Corb. alii nonnulli, *in Paralipomenis,* ex græco ἐν τῷ παραλειπομένῳ.

vidimus exstitisse promissum. Idem enim inter- A pretatus est: *Puer natus est nobis, filius datus est nobis, & facta est mensura ejus in humero ejus, & vocabitur nomen ejus, admirabilis consiliarius, Deus fortis, potens, pater saeculi, princeps pacis. Ejus impleta est disciplina, & pacis ejus non est finis, supra sedem David, & supra regnum ejus.*

9. Omnia convenire de Christo evidentibus signatur oraculis, nec posse divinæ fructum potentiæ ad Salomonis gratiam derivari, qui David filius fuit, cujus finis haud dubie cognoscitur. B Finis enim fuit regni Salomonis, & pacis, ut Regnorum lectionibus demonstratur. Unus est Christus, cujus regnum non habet finem. Deinde nullis Salomon gentibus imperavit, Christus vero Ecclesiam de nationibus congregavit universis. Postremò vivente David, & natus est Salomon, & regnum est consecutus. Hic autem qui promittitur, post mortem David surrecturus esse
1. Par. 17. 11. & 12. monstratur, sicut habes: *Quia cùm completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo de* C *semine tuo, qui erit ex ventre tuo, & parabo regnum ejus. Ipse mihi ædificabit domum, & erigam sedem ejus in saeculum.* Numquid in sæculum regnavit Salomon, qui annis tantummodo quadraginta
Ibidem. 13. regnavit? *Ego ero*, inquit, *ei in patrem, & ille mihi in filium.* Quis est iste proprius Dei Filius, nisi
Psal. 2. 7. cui dictum est: *Filius meus es tu, ego hodie genui te?*
1 Par. 17. 13. & 14. Et, *Misericordiam meam non dispergam ab eo ... & fidelem eum servabo in domo mea, & in regno ejus in saeculum?* At vero Salomonem fortasse ideo errasse D tam graviter, ne errarent homines, & ad ipsum crederetur manasse promissum, divinarum serie
3. Reg. 11. 4. 5. & seq. cognovimus lectionum. Ædificavit enim templum Astartæ idolo propter amorem mulieris, & indignatus est Dominus in Salomonem. Si igitur, vivente David, regnare cœpit (sic enim habes, quod cùm esset nuntiatum David regnare Salomonem, adoravit rex David in cubili suo,
3. Reg. 1. 48. & dixit: *Benedictus dominus Deus Israel, qui dedit mihi hodie de semine meo sedentem in throno meo,* E *& oculi mei videns*) si erravit, si offendit, vides quoniam promissi series Christum spopondit.

10. Et ideo istos duos generis auctores Evangelista delegit: unum, qui promissum accepit de congregatione populorum: alterum, qui de generatione Christi oraculum consecutus est. Et ideo licet ordine sit successionis posterior, prior tamen quam Abraham in Domini generatione describitur; quia plus est promissum accepisse de Christo, quàm de Ecclesia; quoniam Ecclesia F ipsa per Christum. Ergo unus princeps generis secundum carnem, alter princeps generis secundum spiritum: alter secundum seminis gratiam, alter secundum populorum fidem; potior enim qui salvat eo qui salvatur. Et ideo David filius
Matth. 1. 1. dicitur: *Liber generationis Iesu Christi, filii David.* Ejus enim primo loco debuit filius dici, cui dari filius est promissus; licet Apostolus etiam Abra-
Galat. 3. 16. hæ Christum dicat esse promissum: *Abrahæ enim dictæ sunt promissiones, & semini ejus. Non dicit: Et seminibus, tamquam in multis, sed sicut in uno: Et semini tuo, qui est Christus*; ut alteri proprietas generationis, principatus alteri deferatur. Illi delatum est, ut Jesus ejus filius diceretur: huic quasi principi, familiæ gentiumque prærogativa servatur; ut ab Abraham generationis Dominicæ manaret exordium. Qui enim fidei auctor est, ipsum adserere Scriptura quoque debuit divinæ generationis auctorem.

11. Unde & Lucas ad Deum putavit originem ejus esse referendam; quod verus Christi generator Deus sit, vel secundum veram generationem pater, vel secundum lavacri regenerationem mystici muneris auctor. Et ideo non à primo generationem ejus cœpit describere: sed postea quam baptismum ejus explicuit, auctorem omnium Deum per baptismum cupiens demonstrare, Christum quoque à Deo ordine manasse successionis adseruit: universa contexens, ut & secundum naturam, & secundum gratiam, & secundum carnem Dei Filium demonstraret. Quod autem evidentius divinæ generationis indicium, quam quod de generatione dicturus, ipsum Patrem præmisit loquentem: *Hic est filius meus dilectus, in quo complacui?* Luc. 3. sup. 22.

12. Hic quoque aliqui solent inserere quæstiones, quod Matthæus ab Abraham usque ad Christum quadraginta duas generationes enumeraverit, Lucas vero quinquaginta; & quod per alias personas Matthæus, per alias Lucas generationem manasse descripserit: in quo jam potes illud probare quod diximus, quia cùm alios Matthæus majores Dominici generis, alios verò Lucas in ordine generationis texuerit, ab Abraham tamen & David reliquos auctores generis uterque signavit.

13. Quod vero per Salomonem Matthæus generationem derivandam putavit, Lucas vero per Nathan: alter regalem, alter sacerdotalem Christi familiam videtur ostendere. Quod non ita accipere debemus, quòd alterum altero verius: sed alter alteri pari fide & veritate concorder. Fuit enim vere & secundum carnem regalis, & sacerdotalis familiæ: rex ex regibus, sacerdos ex sacerdotibus, licet oraculum non de carnalibus, sed de cælestibus exprimatur; quoniam & rex in Dei virtute lætatur, cui judicium à Patre rege defertur, & sacerdos est in æternum, secundùm quod scriptum est: *Tu es sacerdos in aeternum secundùm ordinem Melchisedech.* Psal. 109. 4. Bene igitur uterque tenuit fidem; ut Matthæus per reges ductam originem comprobaret, & Lucas per sacerdotes à Deo transmissam in Christum seriem generis deducendo, sanctiorem ipsam originem declararet. Simul in hoc quoque vituli figura signatur, quòd ubique sacerdotale mysterium putat esse servandum.

14. Nec mireris si ab Abraham plures secundùm Lucam successiones usque ad Christum sunt, pauciores secundùm Matthæum; cùm per alias personas generationem fatearis esse decursam: potest enim fieri ut alii longævam transegerint vitam, alterius vero generationis viri immatura ætate decesserint; cùm videamus complures senes cum suis nepotibus vivere, alios vero viros statim filiis obire susceptis.

15. Illud quoque advertimus quod sanctus Matthæus, Jacob qui fuit pater Joseph, filium Matthan esse memoraverit: Lucas vero Joseph Matth. 1. 15. Luc. 3. 24. cui desponsata erat Maria, filium Heli: Heli autem filium Melchi esse descripserit. Quomodo

unius duo patres, id est, Heli & Jacob? Quomodo etiam duo paterni avi, Mathan & Melchi? *Deut. 25. 5.* *Euseb. Cæs. Eccl. hist. lib. 1. c. 7.* Sed si vere quæris, invenies quod juxta præscriptum legis veteris duo fratres diversos filios uterinos ex una uxore genuerint. Traditur enim Mathan, qui à Salomone genus duxit, Jacob generasse filium, & uxore superstite, decessisse, quam postea Melchi accepit uxorem, ex qua generatus est Heli: rursus Heli fratre sine liberis decedente, copulatus est fratris uxori, & genuit filium Joseph, qui juxta Legem Jacob filius dicitur; quoniam semen fratris defuncti frater juxta legis veteris seriem suscitabat. Ita duorum filius dictus est, non ab utroque generatus: sed quia alterius secundum generationem, alterius secundum Legem factus est filius. In quo præscripto Legis futuram perpetuitatem defunctorum seminis nobis esse promissam non intellexit populus Judæorum: sed secundum litteram accipiens, gratiam corrupit oraculi. Alius enim erat frater, qui defunctorum fratrum semen resuscitaret, non frater secundum carnis germanitatem, sed secundum gratiæ puritatem. Et ideo *Psal. 48. 8.* fortasse, *Frater non redimit, redimet homo*; quia non germanus frater ille, sed Dominus & mediator Dei & hominum homo Christus Jesus resurrectionis gratiam propagavit. Licet sit versiculi istius & alia interpretatio, quam suo dicemus loco. *In Enarr. in Psal. 48.*

16. Non absurdum autem videtur quod, geminato mystico numero, quater denas generationes dividendas sanctus Matthæus putavit, ab Abraham usque ad David, à David usque ad transmigrationem Babylonis, à transmigratione Babylonis usque ad Christum: in quo vices mutationum pariter designavit. Ab Abraham enim usque ad David tempora sine regibus fuit populus Judæorum; regnum enim justum à David cœpit: deinde per reges actum genus omne est Judæorum, & intemerata usque ad transmigrationem eorum regna manserunt. Post transmigrationem vero in occasum degenerantis populi nobilitas circumcisa vergebat. De quinquaginta vero successionibus quas ab Abraham Lucas contexendas putavit, numeri mystici servata gratia satis claret. Nam & decimus & septimus numerus mysticus est, & tertiò uterque repetitus mysterium signat. Et pentecoste, cujus Lucas, & tesseracoste, cujus Matthæus secutus est gratiam, satis superque numerum mysticum prodiderunt.

17. Plerique etiam mirantur cur Thamar mulieris famosæ, ut illis videtur, Matthæus commemorationem in Dominica generatione contexendam putaverit. Cur etiam Ruth, cur ejus quoque mulieris quæ Uriæ uxor fuit, & occiso A marito, in David nuptias commigravit; cùm præsertim Sarræ, & Rebeccæ, & Rachel sanctarum feminarum nusquam fecerit mentionem. Sic enim habes: *Abraham genuit Isaac, Isaac genuit Jacob, Jacob genuit Judam & fratres ejus: Judas autem genuit Phares & Zaram ex Thamar.* *Matth. 1. 2. & 3.* Non otiose itaque hujus mulieris Evangelista nomen inseruit, de qua divise interim tractandum videtur.

18. Primùm enim si veris intendas animum, B hæc mulier non tam famosa, quàm justa; non enim temporalis usum libidinis requisivit, sed successionis gratiam concupivit. Erat enim * deforme liberos non habere: quod etiam legum civilium fuit auctoritate mulctatum. Promiserat eam filio suo Judas, & diu pactarum fœdera distulerat nuptiarum. Per moram promissi defunctus est sponsus. Nondum virginitatis, nondum viduitatis ante Christi adventum vernabat gratia. Dolens se sine filiis remansisse, dolum studio C generationis commenta est, & Judam consilio prævertit; ut se eidem offerret ornatam, posteaquam defunctam ejus cognovit uxorem. Vides utique mulieris vitam probari, quod non alienum præripuit thorum, non meretricio studio quasi meretrix adornata est; non enim vagam captavit libidinem, sed diu soceri fraudata promissis, ex ea familia quam delegerat, converso dolo, fructum voluit successionis adipisci. Quis itaque castior, illa quæ tamdin exspectavit pro- D missum, an ille qui amorem ferre non potuit oblatum? Illa quæ sponsi familiam non refugit, an iste qui meretricem putavit? Illa quæ horam sui corporis volentibus non permisit ad copulam, an iste qui quod studio cœpit erroris, ad successionis gratiam castitate mulieris consummavit? Illa quæ filios non habebat, & tempus conceptionis morâ conjugii timebat excludi: illa quæ gravitatem maturioris elegit, an iste qui ætatem adolescentioris adamavit? Denique ipse E confessus est dicens: *Justificata est Thamar magis quam ego; propter quod non dedi eam Selon filio meo.* *Gen. 38. 26.* Itaque illa experiri exactorem ipsum suæ voluit castitatis. Denique numquam postea virum experta est, amictum viduitatis sumsit à coitu: iste unius horæ impatiens, qui annos à puella exegerat castitatis, luctum expulit, * vestem mutavit, comam totondit, rogum deseruit, thorum amator adscendit.

19. Sed non ita illam defendimus, ut istum F accusemus: immo utrumque excusemus; non autem nos, sed mysterium quod copulæ illius fructus expressit; generavit enim mulier Phares & Zaram filios, generavit geminos. Unde non otiose Matthæus utrumque signavit, cùm Phares tantummodo commemorationem causa de-

*. Quam turpe fuerit ante partum virgineum conjugatos liberis carere, declarat Rachel Gen. 30. 1. ubi Jacob marito, *Da mihi liberos*, inquit, *alioquin moriar*. Item etiam cognoscimus tum ex dolore Annæ matris Samuelis, Reg. 1. tum ex verbis Annæ matris Johannis Baptistæ, Luc. 1. 25. Leges quoque civiles apud Romanos latæ fuat contra *cœlibes & orbos*, nimirum *Lex Papia*, & *Lex Julia*: quarum pœnas Augustus, ut à Suetonio ac Tacito proditum est, auxit. Verum eas demum sustulerunt Christiani imperatores, cùm Constantinus Magnus & Theodosius Junior easdem jam magna ex parte minuissent, ut intelligitur è Cod. Theod. lib. 8. Tit. 16. L. unica, *De infirm. pœnis cœlib.* &c. Et Tit. *De jure liberorum* &c. L. 2. & 3. in quas, sicut & *in Papiam*, ac *Juliam* consule Godefr. Porro quod additur, *nondum virginitatis, nondum viduitatis ante Christi adventum vernabat gratia*, sic interpretare, ut non absolute negentur exstitisse, qui has virtutes colerent ante Domini adventum; cùm contrarium Elias, Elisæus de virginitate, Judith, & Anna Prophetissa de viduitate convincant: sed indicatur easdem illas virtutes, nec admodum frequentes, nec magno in pretio fuisse ante Christi tempora.

*. *Vestem mutavit*, lugubrem videlicet, seu viduitatis. Quod autem etiam dicitur, *comam totondit*, innuitur mos prisci orientalium præsertim populorum qui in luctu barbam ponebant, crines promittebant. Quod vero subjungitur, *rogum deseruit*, *rogus*, late sumitur pro tumulo. Nam Hebræi, sicut & Ægyptii mortuos non urebant.

Matth. 1. 3. posceret: *Phares enim genuit Esron, Esron genuit Aram:* deinde per ordinem singuli. Cur autem, cùm Isaac duos generaverit, Jacob plures, singulorum tantummodo quos successionis Dominicæ causa poscebat, fecit Scripturæ series mentionem, horum autem utrumque memoravit; nisi quia hîc in utroque mysterium est?

20. Tractavimus moralem locum, quia non opera meretricis exercuit, sed munera fœcunditatis elegit: tractemus historicum, & mysticum ventilemus. Neque enim sine mysterio potest esse quod annulum, & monile accepit, & virgam. Non vilis persona quæ meretur accipere ornamentum, signaculum, potestatem: factorum signaculum, pectoris ornamentum, regiæ libertatis insigne. Ergo ut ordiamur historiam, cùm generaret Thamar, legisti quia unus de utero ejus præmisit manum, quam corripiens obstetrix, coccum ligavit dicens: *Hic exiet prior.* (Gen. 38. 28.) Ut autem manum revocavit puer in matris uterum, statim exivit frater ejus. Dixit autem obstetrix: (Ibidem 29. & 30.) *Quid incisa est per te sepis? Et vocavit nomen ejus Phares. Et post ipsum exivit frater ejus, in cujus manu erat coccum, & vocavit nomen ejus Zaram.* Vides quanta ænigmata mysterium prodant? Manus præmissa, coccum ligatum, reducta manus, vox obstetricis gemina, quod prior alter exiret, sepem alter incideret.

21. Cur autem alter manum præmisit ex utero, alter genitali præcessit exortu; nisi quia per geminorum mysterium gemina describitur vita populorum: una secundum Legem, altera secundum fidem: una secundum litteram, altera secundum gratiam? Prior gratia quam Lex: prior fides quam littera. Et ideo gratiæ typus manum ante præmisit; quia gratiæ actus ante præcessit, qui fuit in Job, Melchisedech, Abraham, Isaac, & Jacob, qui per fidem sine Lege vivebant: (Gen. 15. 6.) *Credidit enim Abraham Deo, & reputatum est ei ad justitiam.* (Gen. 14. 18.) Melchisedech quoque sancti gratiam præcedens sacrificii figura monstravit; prævenientes enim Legem patriarchæ sancti, præscriptorum vinculis absoluti, libera & consimili nobis Evangelii gratia refulserunt.

22. Junior horum frater, secundus ordo pietatis; primus enim in patriarchis, secundus in regibus & sacerdotibus est. Utraque enim vita secundùm Deum; quia illi quoque qui secundum legem Moysi religiosam & piam militiam militabant, non sunt gratiæ & honoris exsortes: sed prior pietatis fructus in auctoribus, quam in heredibus. Prior enim Zara, qui interpretatione significat oriens, lux enim pietatis veri splendor orientis est, illius utique qui dixit: (Zach. 6. 12.) Oriens nomen est mihi: cujus in patriarchis primitus radius lucis illuxit. Hi enim primi vitæ suæ actum in hoc sæculo præmiserunt, in quorum manu nostri quoque actus tamquam plenioris corporis, qui adhuc naturæ quodam generantis utero tenebantur, figura præcessit. Sed media tamquam sepis objecta Legis est observatio, & quodammodo vita majorum videtur incisa, de qua in typo illa obstetrix, fortasse justitia, quæ nos emissos alvo naturæ matris excepit, dixisse proditur: A *Hic exiet prior,* Et revera mirabilis ille erat ordo pietatis, non à Moyse, nec ab aliquo homine, nec per hominem, sed munere quodam sapientiæ sponte se infundentis impressus.

23. Prima igitur disciplina pietatis secundùm Evangelium; quia per crucem & sanguinem credimus Christi, cujus Abraham diem vidit, & gavisus est: (Johan. 8. 56.) cujus Noe gratiam in typo Ecclesiæ figuratam, spiritali cognitione præsensit: (Gen. 22. 10.) cujus Isaac vicem in sacrificio non recusavit: (Gen. 32. 25.) quem B Jacob cùm vinceret, adoravit: cujus Esaias ruborem vidit vestimentorum (Esai. 63. 2.) (nam secundùm Evangelium vita etiam prophetarum est) in cujus sanguine inter excidia mundi publicæ futurum salutis insigne Rhaab illa typo meretrix, (Josue 2. 1.) mysterio Ecclesia indicavit: quæ multorum convenarum copulam non recusat, & quo conjunctior pluribus, eo castior: [a] immaculata virgo, sine ruga, pudore integra, amore plebeia, casta meretrix, vidua sterilis, virgo fœcunda. Meretrix, C quia à pluribus amatoribus frequentatur cum dilectionis illecebra, & sine colluvione delicti: (1 Cor. 6. 16.) *Qui enim adhæret meretrici, unum corpus est.* Vidua sterilis, quæ viro parere non norit absente: venit vir, & hunc populum plebemque generavit. Virgo fœcunda, quæ hanc genuit multitudinem cum fructu amoris, sine usu libidinis.

24. Sed ut ad historiam revertamur: quid sibi volunt obstetricis eloquia dicentis: *Hic exiet prior;* nisi quia ejus typum gerebat, qui ortu corporis D posterior, virtute & veritate primus existens, principatum sibi omnium vindicavit? Inde & Johannes: (Johan. 1. 27.) *Post me venit vir, qui ante me factus est.* Quid sibi vult quod coccum in manu ejus ligavit, nisi quia typus ejus erat, qui crucis indicio suæ, & sanguinis effusione actum illustravit humanum? Itaque posteaquam manum reduxit, quasi incisione factâ sepis, exivit frater ejus, quem quasi medium parietem sepis vel maceriæ Apostolus (Ephes. 2. 14.) nominavit, atque ipse de incisione nomen accE epit; Phares enim divisio est: unde & Pharisæi nuncupati, eo quod à multorum se conjunctionibus separarent. Beatius autem & multo melius fuisset non incidi sepem, sed unam eamdem & indivisam permanere. Quod fieri potuit, si ei vitæ quæ prior manum misit, hoc est, actum ostendit suum, consequens fuisset ejus vitæ militia quæ secuta est. Multo enim melius, si circumcisus populus vitam majorum voluisset imitari; sic enim fuisset una sepis, una maceria, una ædificaF tio priorum ac sequentium. Sed quia primum illum vitæ actum posterioris infirmitas non potuit implere, incisione sine dubio factâ sepis ejus sive maceriæ, quæ secundùm Deum ædificata erat, tamquam medius paries interjectus est; ut illa sepis, hoc est, perpetua atque continua bonorum morum ædificatio rumperetur. Sepis enim est qua ager circumdatur fructuosus, furis removetur incursus, quæ culta concludit, deserta secernit. Maceria quoque domum claudit: hæc si maneat, domus tuta est. Denique, *Auferam,* inquit, *maceriam ejus, & erit in direptionem.* (Esai. 5. 5.)

25. Optemus ut hæc integra sit maceria domus nostræ, domus spiritalis quæ in nobis est; non

a Cod. Mich. & Colb. unus, *intemerata genitrix.* Et post tria verba ubi edit. *amore repleta*, pauci mss. *amore plebeio casta*, longe plurimi, *amore plebeia, casta.* Melius; idem enim est, atque amore popularis, quod non male aptatur Ecclesiæ

enim ab homine exædificari potest, sed à Deo A
Esai. 5. 2. vivo, qui ait: *Et materiam circumdedi.* Perdide-
runt igitur salutem qui materiam perdideruot.
Maneat ergo maceria, maneat hæc sepis. Vis
scire quam sit utilis sepis? *Sepi aures tuas spinis*
Eccli. 28. 28. *& tribulis, & noli audire linguam nequam.* Sepis
enim ista te defendit à culpa.

26. Ergo dominus Jesus qui postea secundum
carnem venit in lucem, veteris illius munitionem
sepis instaurans, in majorum nos actum & anti-
quam simplicitatem fidei reformavit. Unde de B
eo & Propheta dixit: *Vocaberis ædificator sepis.*
Esai. 58. 12. Tulit enim illum obicem qui unitatem mentis &
corporis, seriemque vitæ simplicis dividebat;
atque ipse factus est pax nostra, qui fecit utraque
unum, & medium parietem sepis solvit. Quem
parietem exponit Apostolus inimicitias esse in
Ephes. 2. 14. carne. Has ergo inimicitias tulit Dominus, &
pacem refudit, legemque mandatorum io decre-
tis evacuavit; ut duos conderet in unn novo ho-
mine: in qno non solùm exteriorem & interio- C
rem, sed etiam Judæum significat & Græcum;
ut esser nmnia & in omnibus Christus. Dominus
enim sabbati, superstitionem tulit sabbati cor-
poralis, & quasi medium solvit Legis parietem:
qui nos ab ea pierate quæ secundùm Deum est,
decretorum difficnltate probibebat; eo quod
a juxta Moysi legem non erat [a] facile atque possibi-
le gentibus militare Deo, cùm inanis superstitio
Judæorum purum affectum gentium à subeun-
da observatione revocaret. Quid ergo? Lex inu- D
tilis? Absit: sed utilis incredulis, infirmis neces-
saria, quæ lubricos & errantes præcepti saluta-
ris austeritate cobiberet, & observationum ad-
tentione coocluderet. Bona autem Lex est, quia
spiritalis. Ei ergo non bona, qui non putat spiri-
talem: qui mente exiguus humilisque factus, eam
quæ super Legem est, majestatem scilicet Christi
videre non potuit. Quam utique tamquam supra
illum parierem respiciens ille mente sublimis
Esai. 6. 1. Esaias gloriam Dei vidit, quæ videtur in mnnti- E
bus, non in collibus.

27. Docuit iraque nos Ecclesia in Canticis can-
ticornm, quod iste paries domino nostro Jesu
Christo obstare non potuit, nec ei qui secutus est
Cant. 2. 8. 9. 10. 11. & 12. Christum, dicens: *Vox fratris mei: ecce hic venit
saliens super montes, & transiliens super colles, similis
frater mens caprea vel binnulo cervorum in montibus
Bethel. Ecce hic retro post parietem nostrum, prospi-
ciens per fenestras, prospiciens per retia. Respondit fra-
ter meus, & dixit mihi: Surge, veni proxima mea,
speciosa mea, columba mea; quoniam ecce hyems tran-
sivit, pluvia abiit, discessit sibi, flores visi sunt in ter-
ra, tempus secandi advenit, vox turturis audita est.*
Flores, apostoli: tempus messis, fructus est Chris-
ti: vox turturis, vox Ecclesiæ. Jure igitur Dei
Filius posteaquam terrenos homines nec gra-
dientes ad superna, & corporalibus inspexit an-
Psal. 13. 3. gustiis coartatos (non enim erat qui faceret bo-
num, non erat usqoe ad unum) descendere in
terras ipse digoatus est; ut parietem illnm Legis,
hoc est, mnlem quamdam & superstitionem in-
tellectus corporalis auferret, quæ quasi preme-
ret & obumbraret cnrda populorum. Melior
igitur maceria, quàm paries. Denique non bonus
paries dealbatus. Quod non otiose dictum est Act. 23. 3.
principi sacerdotum, eo quod medii parietis im-
pedimenta servabat, quem dominus Jesus abstu-
lit qoasi duram militiam, quo clariorem obser-
vantiam religionis infunderet; ut jam non unum
Judæorum genus quasi corporali quodam præ-
scripto Legis inclusum, sed omnes gentes ad Dei
cultum per Evangelium vocarentur.

28. Duo igirur gemini duæ geminæ viræ, duæ
geminæ sunt militiæ; ira ut prior melior sit se-
quente. Et ideo quod est melius reformatum
est. Quis autem neget Evangelium præstare Le-
gi? Bona tamen Lex, si supra litteram mentem
erigas: *Littera enim occidit.* Quid autem haberet 2. Cor. 3. 6.
hæc historia gratiæ, nisi lucem tanti mysterii vi-
deremus? Docuit enim nos Apostolus sanctus in
simplicitate bistoriæ secretum quærere veritatis,
& in quasdam non intelligibiles secundum litte-
ram disputationes sensum referre, scribens: [b] *Di-* b Galat. 4. 21. 22. 23. & 24.
*cite mihi qui Legem legistis, Legem non audistis?
Scriptum enim est quia Abraham duos filios habuit,
unum ex ancilla, & unum de libera: sed qui ex
ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de
libera, secundum promissionem. Quæ sunt,* inqnit,
per allegoriam dicta. Hæc enim sunt duo Testamenta.
Et infra: *Quæ autem sursum est Hierusalem, libe-* Ibidem. 26.
ra est.

29. Ad illam igitur quam medius paries inci-
dere & dividere non potuit, mentis sublimitate
tendamus. Solutus est enim secundùm intellec-
tum corporalem ille paries veteris Testameoti:
expulsa est ancilla, tenetur libera. Ex libera su-
mus liberi; libera est enim Ecclesia, expulsa est
Synagoga. Serviebat enim populus Judæorum,
remorum est servitutis jugum, quod nostræ ani-
mæ quædam colla reprimebat; ne ultra parietem
vitæ prioris possemus adspicere. Habemus jugum
bonum ac leve, quod habenis pacis, & gratiæ
vincolis magis erigat, quam deprimat copulatos.
Hic est Dominus, cujus in Zara typus aote præ-
cessit; eo quod ex tribu & ex semine illius Zaræ
dominus Jesus secundum carnem non solum à
femina, sed etiam sub Lege generatus est; ut eos
qui sub Lege erant, redimeret pretio sanguinis
sui. Cujus figura ideo in manu illius Zaræ præ-
cessit; ut promitteret nobis quia venturus erat,
qui veteris vitæ revocarer usum, & libertatem
quam tribuerat primo illi Adæ, in Adam nnvis-
simo reformaret; ut jam genus hnminum sine le-
ge sit servitutis.

30. [c] Si igitur Thamar cognovimus propter mys-
terium inter Dominicas generationes esse de-
scriptam: Rutb quoque sine dubio pari ratione
minime prætermissam æstimare debemus: de qua
sensisse videtur Apostolus sanctus, cùm alienige-
narum vocatinnem gentium spiritu prævideret
per Evangelium esse celebrandum, dicens quod 1. Tim. 1. 9.
Lex noo sit justis posita, sed injustis. Quomodo
enim Rutb, cùm esset alienigeoa, Judæo nupsit?
Et qua ratione in Christi generatione ejus puta-
vit Evangelista copulæ commemorannnem esse

a. Rom. edit. contra ceterarum, ac mss. fidem eliserat, *atque possibile.* Sed jam advertimus, *non possibile,* sæpe pro *difficili,* usurpari.
b. Ita cuncti mss. Edit. vero, *Dicite mihi sub Lege volentes esse, Legem* &c. His accedit Apostoli textus atque omnes versiones, excepta Æthiopica, ubi secundùm interpretem legitur: *Dicitis mihi: In præcepto Legis sumus, & non audistis Legem.*
c. Rom. edit. sola, *Sic igitur* ... *descriptam. Qui fuit Obed, qui fuit Booz,* &c. *Cur etiam Ruth mentionem fecit Matthæus.*

Deut. 23. 3. [a]

faciendam, quæ Legis serie vetabatur? [a] Non ergo ex legitima Salvator generatione manavit? Videtur esse deforme, nisi ad Apostolicam sententiam revertaris, *quia Lex non est justis posita, sed injustis.* Hæc enim cùm sit alienigena & Moabitis (præsertim cùm lex Moysi probiberet has nuptias, Moabitasque excluderet ab Ecclesia; sic enim scriptum est: *Moabita non introibunt in Ecclesiam Domini usque ad tertiam & quartam generationem, & usque in sæculum*) quomodo intravit in Ecclesiam, nisi quia sancta & immaculata moribus supra legem facta est? Si enim Lex impiis & peccatoribus posita est, utique Ruth, quæ definitionem Legis excessit, & intravit in Ecclesiam, & facta est Israelitis, & meruit inter majores Dominici generis computari, propter cognationem mentis electa non corporis, magnum nobis exemplum est; quia in illa nostrûm omnium qui collecti ex gentibus sumus, ingrediendi in Ecclesiam Domini figura præcessit. Hanc igitur æmulemur; ut quia hæc moribus hanc prærogativam meruit adsciscendæ societatis suæ, sicut historia docet: nos quoque propter morum electionem in Ecclesiam Domini, meritis suffragantibus, adlegemur.

Ibidem.

31. Etenim cùm Israelitas in diebus Judicum superioribus fames temporibus urgeret, à Bethlehem civitate Judeæ, in qua natus est Christus, abiit vir colere in agro Moab cum uxore & duobus filiis, Elimelech viro nomen, mulieri Noemi. Filii ejus acceperunt sibi uxores Moabitidas, nomen uni Orpha, & nomen secundæ Ruth: & inhabitaverunt illic quasi decem annis, & mortui sunt. Sed derelicta mulier, duobus filiis & viro proprio destituta, cognito quod Deus visitaret Israel, regredi domum parans, cœpit suadere ut domum propriam repeterent uxores filiorum suorum. Una concessit: Ruth verò cum socru mansit. Cui cùm diceret socrus: *Ecce jam conspon-sa tua ad populum suum regressa est, & ad deos suos: & tu revertere pariter cum conspousa tua, respondit Ruth: Non contingat mihi dimittere te, & [b] redire ad deos meos; quia quocumque tu ieris, ibo tecum, & ubi tu habitaveris, habitabo. Populus tuus, populus meus: Deus tuus, Deus meus. Et ubi mortua fueris, moriar: & ubi sepulta fueris, sepeliar.* Atque ita duæ pervenerunt Bethlehem. Hos igitur mores, atque hanc sanctitatem erga socrum, pietatem erga defunctum, religionem erga Deum cùm cognovisset Booz proavus David, juxta legem Moysi, ut semen defuncti proximi suscitaret, eam sibi elegit uxorem.

Ruth. 1. 15. 16. & 17.

Ruth 4. 13.

32. Refert autem advertere quod & in agro pleno messis reperta, manipulos, sicut scriptum est, colligens, & socrui fructus reservans, & non post juvenem abiit, sed virum perfectum secuta est, unde & meruit audire: *Quia mulier virtutis es tu; vel quia bene fecisti misericordiam tuam novissimam, plus quàm primam.* Novissima enim misericordia Ecclesiæ congregatæ [c] præstat priori. Quod brevius hîc dicimus, quia plenius in libris digessimus quos de Fide scripsi. Appropinquavit autem qui longe erat; quia elongavit qui proximus erat, & calceamentum proximi, muliere adquisivit acceptâ. Mos enim erat ut qui proximus erat, si nollet accipere in conjugium propinquam suam, calceamentum suum solveret, & alii cederet: in quo non mediocre mysterium, eo quod is qui alienigenam in typo sumsit, evangelizandi accepit facultatem.

Ruth 2. 17.

Ruth. 3. 10.

Lib. 3. De fide ad Gratian. c. 5. [c]

Ruth. 4. 7.

33. Denique in typo has fuisse nuptias testatur benedictio seniorum dicentium: *Det Dominus mulierem quæ intrat in domum tuam, sicut Rachel, & sicut Liam, quæ ædificaverunt domum Israel, & facere virtutem in Ephrata: & sit nomen in Bethlehem: & fiat domus tua sicut domus Phares, quem peperit Thamar Judæ. De semine tuo det tibi Dominus ex hac puella. Et accepit Booz Ruth, & facta est ei in matrimonium,* & peperit Obed patrem Jesse, avum David. Recte igitur sanctus Matthæus per Evangelium gentes ad Ecclesiam vocaturus, auctorem ipsum Dominum gentilis congregationis, alienigenarum generationem secundum carnem adsumsisse memoravit; ut jam tunc esset indicium quod illa generatio ederet gentium vocatorem, quem sequeremur omnes ex alienigenis congregati, relinquentes paterna, & dicentes ei qui nos ad Dei cultum vocaret, verbi gratiâ Paulo, aut cuicumque episcopo: *Populus tuus, populus meus: & Deus tuus, Deus meus.* Ergo Ruth, sicut Lia & Rachel, oblita populum suum, & domum patris sui, solvens vinculum Legis, ingressa est in Ecclesiam.

Ibidem. 11. 12. & 13.

Ruth. 1. 16.

34. Solvit autem calceamentum, qui non accepit Ecclesiam. Et Moysi dicitur: *Solve calceamentum pedum tuorum;* ne ipse sponsus Ecclesiæ crederetur. Solus ille non solvit, qui verus est sponsus. Et ideo dicit Johannes: *Cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamenti ejus.* Ergo & hic typus est, & ædificavit domum Israel.

Exod. 3. 5.

35. Quàm vero commemoratio ejus Dominicæ prosapiæ fuerit inserenda, declarat mysterii altioris expressio, qua prophetatum est ex genere ejus in Ephrata Christum esse generandum, cùm dicitur: *Det tibi Dominus...... facere virtutem in Ephrata, & sit nomen in Bethlehem.* Quæ est enim virtus, nisi quæ per Christum gentium populos congregavit? Quod autem nomen, nisi illud quòd Bethlehem patria Domini secundum carnem nascentis est facta? Unde per Prophetam dictum est: *Et tu [d] Bethlehem Judea non es minima inter principes Juda; ex te enim exiet princeps qui*

Ruth. 4. 11.

Mich. 5. 2. [d]

a. Edit. Amerb. atque Era. *Non ergo quod ex legitima* &c. Gill. cum paucis mss. *Non ergo quod non ex legitima Salvator generatione manavit videtur* &c. Nullo sensu. Edit. Rom. *Non ergo ex non legitima Salvatorem generatione manasse videtur* &c. Non melius, licet illi unus è Vat. cod. adstipuletur, nisi quod ante, *legitima*, deest, *non*. Germana lectio est, quam ex mss. decem optimæ notæ restituimus.

b. Mss. non pauci, *redire ad Deum meum*. Alii, & edit. *redire ad Deos meos.* Sed in sacris cod. neutrum invenias; ut verisimile sit meram esse verborum Noemi repetitionem ab aliquo librario scriptore in Ambrosianum textum inductam.

c. Ita mss. sex probatissimi, neque ab his recedunt edit. nisi quod pro, *dicimus*, legunt, *comprehendi*, non secus ac multi ex mss. Aliorum vero nonnulli, *præstat priori: in quo non mediocre mysterium*: quidam, *præstat priori. Et non mediocre mysterium* &c. Quidam etiam omittunt, *non*. At certe hæc verba: *in quo non mediocre mysterium*, incuriâ amanuensium vel loco mota, vel superaddita videntur, cùm eadem paulo post repetantur.

d. Rom. edit. *Bethlehem Ephrata non es minima in millibus Juda*: nimirum ex LXX. apud quos, ἢ σὺ Βηθλεὲμ οἶκος Ἐφραθά, ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα. Ubi tamen vides negationem deesse, quam nec ulla biblia aliorum idiomatum agnoscunt. Vet. autem edit. *Bethlehem Juda .... inter principes Juda.* Cui lectioni suffragantur scripti cod. nisi quod optimi habent, *Bethlehem Judaa*; & alii nonnulli, *nequaquam minima es*: quo modo etiam repetitur apud Matth. 2. 6.

regat populum meum Israel. Videmus igitur mulierum[a] commemorationi historiam, mores, mysterium convenire.

36. Neque tamen abnuo cùm Thamar & Ruth defendo, peccatores quoque inter majores Dominici generis computatos: quorum commemorationem sanctus Lucas declinare desiderans, alium quemdam successionum ordinem tenuit; neque Achab, neque Jechoniam, neque postremò Uriæ uxorem nominandos putavit; ut immaculatam sacerdotalis generis seriem declararet. Sed ut [b]illi consilii sui ratio subsistit: ita etiam sancti Matthæi consilium à rationis justitia non abhorret. Nam cùm evangelizaret Dominum secundum carnem esse generatum, qui omnium peccata susciperet, subjectum injuriis, subditum passioni; ne hujus quidem putavit exsortem adserendum esse pietatis, ut maculatæ quoque originis non recusaret injuriam; simul ne puderet Ecclesiam de peccatoribus congregari, cùm Dominus de peccatoribus nasceretur. Postremo ut beneficium redemtionis etiam à suis majoribus inchoaret; ne quis putaret originis maculam impedimento posse esse virtuti: nec se insolens de sui se generis nobilitate jactaret, neve parentum crimina verecundior erubesceret, cui obumbrandæ originis facultas daretur flore virtutis.

37. An vero sanctus David, licet multa ejus in mysterium figurentur, non eo præcelsior, quod hominem se esse cognovit, & commissum super abrepta Uriæ uxore peccatum pœnitentiæ putavit lacrymis abluendum, ostendens nobis neminem virtuti propriæ debere confidere? Habemus enim adversarium magnum, qui vinci à nobis sine Dei favore non possit. Et plerumque in illustribus & beatis viris gravia peccata fuisse reperies; ut quasi homines tentationi patuisse cognoscas, ne virtutibus egregiis plusquam homines crederentur. Si enim David quia præsumtione virtutis
[Psal. 7. 5.] elatus dixerat: *Si reddidi retribuentibus mihi mala:*
[Psal. 29. 7.] & alibi, *Ego autem dixi in mea abundantia, non movebor in æternum*; statim insolentiæ hujus pœ-
[Ibidem. 8.] nam subiisse se memoravit, dicens: *Avertisti faciem tuam à me, & factus sum conturbatus:* si ipse Dominici generis auctor insolentiæ excepit offensam; quanto magis nos ceteri peccatores, quibus nulla suffragatur prærogativa meritorum, insolentiæ scopulum timere debemus, in quo naufragium sit bonorum; præsertim cùm tantus vir nobis & magisterii auctor sit & exempli, qui quasi palinodiam quamdam ad repropitiandum Dominum in posterioribus canendam
[Psal. 130. 1.] putavit, dicens: *Domine, non est exaltatum cor meum, neque in altum elati sunt oculi mei:* & Do-
[Psal. 15. 8.] minus *à dextris meis, ne commovear*; scivit enim quando se sibi credidit, esse se lapsum. Denique nihil aliud esse in homine designavit, nisi quia Deum novit. Sic enim habes: *Quid est homo, quod innotuisti ei: aut filius hominis, quia computas eum?* [Psal. 143. 3.] Si ergo David insolentiam damnat, humilitatem induit, rectè in historia uxoris Uriæ magisterium istud affectandæ humilitatis adsciscitur.

38. Et tamen si ex ea natus est ille pacificus Salomon, videamus ne forte mysterium sit, quòd sublato eo de medio, qui ante conjugio suo plebem gentium vindicabat, alii Ecclesia viro nupserit, vero David. David enim vocatus est Christus, in parentis nomen adscitus, juxta quod scriptum est: *Inveni David servum meum*; cui nupsit [Psal. 88. 21.] Ecclesia, quæ Verbi semine, & Spiritu Dei plena, Christi corpus effudit, populum scilicet Christianum. Est ergo mulier, quæ vivente viro alligata est legi: & ideo mortuus est vir ejus; ut non esset adultera, si esset cum alio viro. Mysterium igitur in figura, peccatum in historia: culpa per hominem, sacramenta per verbum. De qua his- [Apolog. David. cap.] toria quoniam alibi plenius diximus, hîc transcurrendum videtur. Meritoque sanctus David de hac historia mysticum psalmum quinquagesimum scripsit propter Bersabee nuptias, dicens: *In plurimum lava me ab injustitia mea, & à delicto* [Psal. 50. 4.] *meo munda me.* Si iniquitatem suam Dei amicus agnoscit, & meritis suis obstare delictum: si denique Deo se peccasse confitetur; cur tu de confessione criminis erubescas, cùm criminis commentum, non confessio sit pudori?

39. Ergo cùm David Bersabee historiam non prætermiserit in suis Psalmis; ut in ea vel mysterium, vel actum perfectæ pœnitentiæ nos doceret, jure videmus etiam in generationibus Dominicis non prætermissam; quia & ipse David qui eam accepit in uxorem sibi, generationis Dominicæ secundum carnem præcessor adseritur. Cujus speciale, ut diximus, meritum; ut Ecclesiæ in hoc mysterio videret exortum, & acciperet oraculum quod ex suo Christus genere nasceretur. Alterum enim ad Ecclesiam pertinet, quod dixit: *Ecce audivimus eam in Ephrata:* [Psal. 131. 6.] *invenimus eam in campis sylvæ.* Alterum specialiter ad Dominici corporis sponsionem, quod oraculo manifestissimo revelatur, cùm dicitur: *Ex* [Ibidem. 11.] *fructu ventris tui ponam super sedem tuam.* Noli tamen tanto negligens esse promisso; non enim [c]sine definitione datum est. Sed si custodieris testamentum, & testimonia servaveris Domini, quæ in Evangelio se pollicetur esse dictutum, tibi quoque copia sedis patebit æternæ. Hæc de uxore Uriæ.

40. De Achab autem satis claret, cui uxor Je- [3. Reg. 16. 31.] zabel: & de Jechonia de quo satis idoneus auctor est Hieremias, maximi reum esse delicti: cui etiam quod habuit nomen, eripuit. Et ideo qui Joachim in Regnorum libris dicitur, Jechonias [4. Reg. 24. 1.] ab Hieremia est nominatus, dicente eo, *Abjectus est Iechonias ut vas,* [d] *non est usus in eo; propter quod* [Hier. 22. 28. 29 & 30.]

a Rom. edit. *commemorationem historia, moribus mysterium convenire.* Vet. cum paucis mss. *commemorationi historiam, moribus* &c. Alii vero cod. magno numero & auctoritate, ut in textu.

b. Ita edit. ac mss. omnes tribus exceptis, qui legunt: *Ille consilii sui ratione subsistit.* Contra vero mss. quatuordecim optimæ notæ in fine loci habent, *à rationis justitia adhorret*; ubi edit. & soli quatuor mss. *à ratione justitia* &c. Denique ubi edit. *de Zara esse generatum*, in memoratis quatuordecim mss. non invenias, *de Zara*, quod videtur absurde superadditum, cum Ambrosius ipse non de Zara, sed de Phares Christum descendere supra num. 19. observaverit. Nam quod idem ait num. 29. Dominum ex tribu & semine Zaræ generatum esse, hoc perinde interpretamur ac si scriptum esset: ex eadem tribu & semine, quibus editus fuit Zara, Christum esse propagatum.

c. Rom. edit. *sine conditione* Aliæ ac mss. omnes, *sine definitione.* Sed hic utriulque eadem plane significatio est

d. Rom. edit. cum duobus aut tribus omnino mss. *cujus non est usus in eo:* unus aut alter: *cui non est usus in eo.* Paulo post Corb. solus: *& semen ejus à terra. Audi* &c. Ful. *& semen ejus in terra. Terra audi* &c. Postremo major ac potior pars mss. *princeps. Adhuc eo enim regnante, Tres in Iudaa regnante* &c.

projectus

projectus est ipse, & semen ejus. Terra, terra, audi verbum Domini, scribe virum istum abdicatum; quia non exsurget ex semine ejus sedens in throno David, princeps adhuc in Juda. Eo enim regnante, Judæam Babylonii vastaverunt, neque postea umquam de semine ejus regnum quisquam in Judæa potuit obtinere. Postea enim populus de captivitate dimissus, sub sacerdotibus & tetrarchis fuit. Unde etiam usque ad Christi generationem mansere tetrarchæ, ne ipsi quidem, quantum historia docet, regalis dignitatem generis reservantes.

41. Fertur enim ab his, qui sive argumentati, sive simpliciter docentes, sive vere adstruentes tradiderunt nobis, quia Idumæi latrones Ascalonem urbem Palestinæ ingressi, de fano Apollinis quod vicinum muris erat, Antipatrum Herodis cujusdam * Hieroduli filium inter alios abduxere captivum, quem pater redimere propter paupertatem nequivit. Is igitur imbutus disciplinis & mysteriis Judæorum, Hyrcano Judææ regi amicitiâ copulatur, quem pro se ad Pompeium Hyrcanus legatum direxit: & quia legationis fructu potitus est, per eam gratiam partem regni affectavit. Occiso autem Antipatro propter felicitatis invidiam, filius ejus Herodes postea sub Antonio senatusconsulto Judæis regnare præceptus est. Cujus Herodes filius & alii tetrarchæ. * Quod ideo ex Græcorum historiis putavimus transferendum, ut clareat Herodem nullo affinem generi Judæorum, regnum adulterina fraude quæsisse. Denique conscius ignobilitatis suæ, ne qua posteris suis vel de præscripto veteri quæstio moveretur, scripturas eorum incendit, existimans quod si indicia de publico sustulisset, nullis aliis testimoniis clarere posset, quin de patriarcharum vel proselytorum veterum genere demanaret. Sed ut pleraque curæ humanæ sunt, cognitioni hoc & indagini veritatis præjudicare non potuit.

42. Ne nobis tamen possit præjudicare videamus, qui veri regalisque generis dicimus Christum, & per veros & nobiles reges actum Domini genus. Sed ubi adulterina regnum affectavit propago, successionem nobilitatis suæ, non potentiæ, sed generationis ordo servavit. Tamen ipsum regem secundùm honorem sæculi non accepimus Christum. Quomodo ergo *Ex fructu ventris tui ponam super sedem tuam?* [Psal. 131. 11.] Quomodo & Angelus de eo dicit, quod *Dabit illi dominus Deus sedem David patris sui, & regnabit in domo Iacob?* [Luc. 1. 32.] Quomodo regnare promittitur, nec ostenditur? Aut quomodo ex semine Jechoniæ nullus regnaturus dicitur per Prophetam? Si enim Christus regnavit, ex semine autem Jechoniæ Christus est, Propheta mentitus est, mentita sunt & Oracula. Sed illic futuros ex semine Jechoniæ posteros non negatur; & ideo de semine ejus est Christus: & quod regnavit Christus, non contra prophetiam est; non enim sæculari honore regnavit, nec in Jechoniæ sedibus sedit; sed regnavit in sede David.

43. Verum cùm ipse Jechonias David sederit sedem, quemadmodum solvitur quod dictum est, quia David sedem Jechoniæ posteri non sedebunt, cùm eadem sedes fuisse videatur amhorum? Itaque & nos sedem David fuisse negare non possumus; non eamdem tamen regis David sedem Christus, quàm Jechonias sedit: immo nec quisquam alius ex genere David sedem ejus potuit sedere, quàm Christus; quia nec in alio semen ejus æternum est, sed in Christo, sicut Deus ipse juravit dicens: *Semel juravi in sancto meo, si David mentiar, semen ejus in æternum manebit, & sedes ejus sicut sol in conspectu meo.* [Psal. 88. 36. 37. & 38.] Quem igitur dicit hîc? Non Salomonem utique, non Roboam, non Nathan, sed illum de quo solo potest dicere: *Ponam in mari manum ejus, & in fluminibus dexteram ejus. Ipse invocabit me, Pater meus es tu, &c.* [Ibidem. 26. & 27.] *Ponam in sæculum sæculi semen ejus, & thronum ejus sicut dies cæli.* [Ibidem. 30.] Non utique hunc thronum Salomon sedit, non Roboam, non Jechonias. Vis scire quis sederit? Hic est de quo dicit Angelus ad Mariam: *Ecce concipies in utero, & paries filium, & vocabis nomen ejus Iesum. Hic erit magnus, & filius Altissimi vocabitur: & dabit illi dominus Deus sedem David patris sui, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni ejus non erit finis.* [Luc. 1. 31. & 32.] Si Angelo non credis, ipsi saltem Domino crede dicenti: *Tu dicis, quia ego sum rex.* [Ioban. 18. 37.] Numquid ergo & ipse mentitus est; quia regnare se dixit, qui non regnavit in terris? Quomodo Scriptura solvitur, quæ regnare eum dicit, & regnare non adstruit?

44. In abruptum disputationis venimus, hæremus in vado, & quodam veritatis naufragio fluctuamus. Excitemus igitur Christum, ipsum interrogemus, ipse respondeat. Interrogemus Scripturas. Invenimus quia regnum Domini non est de hoc mundo; ipse enim dixit: *Regnum meum non est de hoc mundo.* [Ibidem. 36.] Qui dicit non esse de hoc mundo regnum suum, ostendit esse supra mundum. Ita & erat regnum ejus, & non erat: non erat in sæculo, erat supra sæculum. Erat ergo regnum aliud veri David, quod solus Christus accepit: & erat semen aliud David, quod in æternum manet, de quo solus generatus est Christus, qui solus verus filius David, cujus etiam solus nomen accepit, juxta quod scriptum est; *Inveni David servum meum, in oleo sancto meo unxi eum.* [Psal. 88. 21.] Quod utique non de propheta David, sed de Domino dici præmissa declarant; scriptum est enim: *Posui adjutorium super potentem, & exaltavi electum de populo meo.* [Ibidem 20.] Solus enim potens, solus electus est Christus. Sanctorum enim magis in fide, quàm in generatione semen est. Et ideo Apostolus: *Si enim qui ex fide sunt, hi filii sunt Abrahæ.* [Galat. 3. 7.]

45. Illud quoque non prætermittendum putamus, quod à David temporibus usque ad Jechoniam, hoc est, usque ad captivitatem, cùm decem & septem fuerint reges Judææ, quatuordecim generationes sanctus Matthæus posuerit: & rursus ab Jechonia usque ad Joseph [a] cùm virium

*. *Hieroduli*, hoc est, servi seu ministri cujusdam ædis sacræ, puta custodis, ut interpretantur cod. Colb. unus, & Fal.

*. Hæc iisdem pene verbis leguntur apud Eusebium lib. 1. hist. cap. 7. isque ea ex Africano desumsisse se testatur: sed narratio illa ut prorsus fabulosa & commentitia rejicitur, neque omnino probatur Ambrosio. Ceterùm cur hic tanto studio de Christi genealogia disputetur, non alia videtur esse causa, quàm ut Judæi & gentiles, qui cum Juliano apud Cyril. lib. 8. & aliis locis Evangelistarum dissensionem Christianis numquam non objiciebant, revincerentur.

a MSS. non pauci, *cùm varietate.* Melius alii, atque omnes edit. *cùm virium.*

generationes duodecim computentur, postea A
quatuordecim generationes descriptas esse me-
Matth. 1. 17. moraverit. Sic enim habes: *Omnes generationes, ab*
Abraham usque ad David generationes quatuorde-
cim: & à David usque ad transmigrationem Babylo-
nis, generationes quatuordecim: & à transmigratio-
ne Babylonis usque ad Christum generationes qua-
tuordecim. Et primùm oportet cognoscere, quod
ante jam diximus, posse plures esse successiones,
& pauciores generationes. Possunt enim diutius
vivere aliqui, & serius generare, aut certe peni- B
tus exsortes generationis existere. Itaque non
quæ regum, eadem generationum tempora. Un-
de & Matthæus eos quos ad generationem non
putavit pertinere, præteriit. Nam si propositum
esset ei successiones describere, rationabiliter
moveremur, cur cùm in Regnorum libris & Pa-
4 Reg 8. & deinceps. 2 Par. 22. & deinceps. ralipomenis conveniat, quod post Joram Ocho-
zias regnaverit, & Jodam, & Amasias: Amasiæ
autem successerit Ozias; sanctus Matthæus tres
illos reges præterierit, Ochoziam, Jodam & C
a Amasiam, [a] & post Joram Josaphat subjecerit.
Sed non eum in regum successione, sed in gene-
ratione subjecit. Denique generationum relato-
rem se fuisse memoravit: potuit autem fieri ut &
Joram tardius generaverit, & Josaphat serius per-
ceperit regnum; atque ita Joram patri suo, cui
in potestatem non successit, in generatione suc-
cesserit.

46. Quod vero post Jechoniam duodecim ge-
nerationes enumerasse videtur Evangelista, si di-
ligenter advertas, hîc quoque quatuordecim ge-
nerationum poteris invenire rationem. Duode-
cim enim usque ad Joseph numerantur, non us-
que ad Christum. Tertius-decimus est Christus.
Sed nihil refert utrum in duabus generationibus,
b an in una mendacium sit. [b] Tamen ne hîc quidem
cæcum aliquem scopulum aut naufragium inve-
nias veritatis. Duos Joachim, hoc est, duos Je-
chonias fuisse historia indicat; unum ante trans-
migrationem, alterum in ipsa transmigratione E
generatum, id est, patrem & filium. Ergo pater
inter generationes superiores est computatus,
qui successit Josiæ: filius inter posteriores, qui
successit patri, id est, nepos Josiæ. Duos autem
fuisse Regnorum libri indicant. Sic enim scrip-
4 Reg 23. 34. & 36. tum est. [c] *Et imperavit Pharao super Israel, Ioachim*
c *filio Iosiæ regnante in Iudæa pro Iosia patre suo; &*
convertit nomen Ioachim in regnando, & undecim an-
nos regnavit in Hierusalem. Quibus subjecit: *Et* 4. Reg. 24. 5. & seq.
reliqua verborum Ioachim, & omnia quæ fecit, non-
ne scripta sunt in libro verborum, & in diebus eorum,
qui regnaverunt in Iudæa? Et dormivit Ioachim cum
patribus suis; & regnavit Ioachim filius ejus pro eo....
Filius decem & octo annorum erat Ioachim, & cùm
regnaret, tribus mensibus regnavit in Hierusalem:
nomen matris ejus Mesola.... & omnia quæ fecit sub
oculis Domini pater ejus, & ipse fecit: & in diebus
ejus adscendit Nabuchodonosor rex Babylonis in Hie-
rusalem. Vides igitur quod alius fuerit Josiæ filius,
alius nepos: filius ille, cui Hieremias nomen im-
posuit, nepos iste qui patris vocatus est nomine.
Et bene sanctus Matthæus à Propheta noluit dis-
crepare; ut non Joachim, sed Jechoniam nomina-
ret. Simul, ut supra diximus, majorem fructum
Dominicæ pietatis adstruxit, si generis nobilita-
tem non in omnibus Dominus requisivit: sed de
captivis & peccatoribus congrue nasci voluit, qui
remissionem veniebat prædicare captivis. Non
igitur suppressit alterum Evangelista, sed utrum-
que signavit; quod uterque Jechonias dictus sit.
Ita addito juniore Jechonia, generationes qua-
tuordecim computantur. Ergo illa Matthæus.

47. Pulcre autem Lucas quoniam filios Jacob
plures non poterat comprehendere, ne extra
generationes evagari superfluâ serie videretur;
licet in aliis, id est, longe posterioribus, patriar-
charum tamen nequaquam nomina prætermit-
tenda arbitratus sit, sed præ ceteris eligenda,
D Joseph, Judæ, Symeonis, & Levi. Quatuor enim Luc. 3. 30.
genera in his quorum isti posteri sunt, cognosci- Gen. 49. 11.
mus fuisse virtutum. In Juda, id est, illo superiore,
Dominicæ per figuram passionis mysterium fuis- Gen. 39. 7.
se prophetatum: in Joseph præcessisse castitatis Gen. 34.
exemplum: in Symeon vindictam læsi pudoris: in 25. Num. 3. 6.
Levi officium sacerdoris. Per Nathan quoque 2. Reg. 12. 1.
expressam advertimus prophetiæ dignitatem; ut
quia unus omnia Christus Jesus, in singulis quo-
que majoribus genera virtutum diversa præce-
derent.

48. Noe quoque justi inter Dominicas gene-
rationes commemoratio non debuit prætermitti;
ut quia ædificator Ecclesiæ nascebatur, eum sui Gen. 6. 14.
generis auctorem præmisisse videatur, qui eam in Gen. 5. 27.
typo ante fundaverat. * Nam de Mathusala quid *
dicam, cujus ultra diluvium numerantur anni;
ut quoniam solus est Christus, cujus vita nullam
sensit ætatem, in majoribus quoque suis non sen-

a. Omnes edit. *& post Ioram Oziam subjecerit.* Mss è contrario, *& post Ioram Iosaphat subjecerit.* Quæ quidem vera lectio est, cùm infra in omnibus omnino mss. & edit. hoc ipsum nomen inveniatur. Quocirca nihil absurdi dicturum eum putamus, qui affirmarit, Oziam Ambrosio trinominem fuisse, ac non modo Oziam atque Asariam, quibus vocabulis in sacris paginis nuncupatur, appellatum, sed & Avi nomine Josaphat. Nec vero desunt exempla Hebræorum qui similiter triplici nomine vocitati sint, ut videre est apud Corn. Jans. Comment. in Conc. Evang. parte 1. cap. 6.

b. Hic trifariam dividuntur mss. Etenim Corb. Mich. & alii sex optimæ notæ præferunt: *Tamen ne hic quidem eum capere aliquem scopulum, aut* (quidam, *&*) *naufragium invenias* (vel ut nonnulli, *invenies*) *veritatis.* Reliqui vero partim cum ant. edit. legunt: *Tamen ne hic quidem capere aliquem scopulum aut naufragium possis, invenios veritatem:* partim cum edit. Rom. ut supra in corpore. Et hi cod. quamquam pauciores, nobis tamen videntur hoc loco potiores, cùm sensum clariorem, atque elegantiorem phrasim exhibeant.

c. Ita mss. & vet. edit. magno consensu. Non tamen diffitemur ab historia sacra prout in Bibliis omnibus exhibetur, hunc locum dissidere haud mediocriter. Itaque Rom. edit. eum emendare conata est in hanc formam: *Et constituit Pharao super Iudam & Hierusalem Eliachim filium Iosiæ regem pro Iosia patre ejus, & convertit nomen ejus Ioachim .... in libro sermonum dierum regum Iuda .... Ioachim cùm regnaret, & tribus mensibus .... matris ejus Nestha.* Et rursus paucis interjectis, *filius ille, cujus Pharao nomen convertit: nepos iste, cui Hieremias* &c. Porro consensus ille ant. edit. & mss. Ambrosianorum illud confirmat, quod jam alibi annotavimus, græcum vet. Testamenti codicem, quo utebatur Antistes noster, ab iis quos nunc habemus, in multis discrepasse.

* Quo tempore Mathosala mortuus sit, *famosissima* (ut ait Hieron. lib. de Quæst. Hebr.) *quæstio, & disputatione omnium Ecclesiarum ventilata.* Non pauci cum quibus hic subscribit Ambrosius quibusdam corruptis 70. Interp. codicibus nimium confisi eum 14. post diluvium annos vixisse crediderunt; & ne ipsis objici ea possent quæ de diluvio Scriptura commemorat, eumdem dixerunt eum temporis cum patre suo Enoch è terris translatum vitam produxisse. Verum August. lib. 15. de Civit. cap. 11. & Quæst. 2. in Gen. & Hieron. loc. cit. falsitate codicum illorum ex aliis Hebraicis deprehensâ, Mathusalam vel sexto ante diluvium, ut ille: vel ipso, ut alter contendit, diluvii anno diem obiisse demonstrarunt; atque in hanc posteriorem sententiam ubi demum frequentes tum Chronologistæ, tum Interpretes pedibus ivêre.

Ibidem. 5. fisse diluvia videretur. Enoch vero nonne manifestum & pietatis Dominicæ & divinitatis indicium est, eo quod nec mortem senserit Dominus, & ad cælum remeaverit, cujus generis auctor raptus ad cælum est? Unde manifestum est, & Christum potuisse non mori [a], sed noluisse; ut nobis mors illa prodesset. Et ille quidem raptus est, ne malitia mutaret cor ejus: Dominus autem quem malitia sæculi mutare non poterat, eo unde venerat, naturæ suæ majestate remeavit. Siletur sane parricida fratris; neque enim rationabile erat (Gen. 4. 8.) ut eum qui percusserat fratrem, inter Domini numeraret auctores; cùm servulos iste servaverit, ut fraterni eos nominis honore [b] donaret: iste non servaverit, nec fratri pepercerit. Sed nec (Gen. 5. 3.) illud otiosum, quod Seth præteritus non est, quem posteriore Adam generatione suscepit; ut cùm duæ sint populi generationes, signaretur in typo dominum Jesum Christum in posteriore potius quam priore generatione numerandum.

49. (Rom. 5. 14.) Jam de ipso Adam qui juxta Apostolum figuram accepit Christi, quid pulcrius potuit convenire, quam ut sacro-sancta generatio à Dei Filio inciperet, & usque ad Dei Filium deduceretur: creatusque præcederet in figura, ut natus (Gen. 1. 27.) in veritate sequeretur: ad imaginem factus præiret, propter quem Dei imago descenderet? Et si mysterium primi discutiamus erroris, lignum (Gen. 3. 6.) scientiæ boni & mali, fallente diabolo, Eva suadente, ille gustavit; ut iste nobis priusquam sciret malum, eligeret bonum, utrique serpentis insidias Ecclesia suadente, evacuaret, juxta quod (Esai. 7. 16.) scriptum est: *Quoniam priusquam sciat puer bonum aut malum, non credet malitiæ; ut eligat quod bonum est.* Et, *Priusquam sciat vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariæ.* (Esai. 8. 4. Matth. 2. 11.) Hic enim est puer cujus incunabula Magi spoliis orientalibus referserunt; quia gens ante Christum incredula, de exuviis idolorum, mutata jam fide, manubias obtulit Domino triumphales.

50. Hæc tibi, frater, de generatione Christi non incognita putavi prolixius prosequenda; ne quis cùm ista in Evangelio minus adtento animo recenseret, aliquatenus fluctuaret: quæ sancti Evangelistæ ad majora miracula, & diviniora Domini gesta properantes, perstringenda brevius, quam diffundenda uberius putaverunt. Eorum igitur more, qui satis putant ignaris viarum quasi notas quasdam itineris & semitas demonstrare, spiritalis viæ semitas colligentes, videro utrum secundo veritatis eventu, certe religioso fidei ductu in mysteriorum secreta contendimus; verentes ne quis ista cùm legerit, quod proverbialiter dicitur, quasi puer machæram, tractare per infantiam fortia arma nesciret, magisque vulnus ex imprudentia, quàm salutem ex lectione sentiret. INFIRMOS enim tela sua vulnerant, nec potest bene uti armis, qui ea ferre non novit. Et ideo circa fidem vir perfectus exigitur, in quo non per humum scientiæ repter infantia, non debilis quædam, nec carens sensibus mysticæ cognitionis titubet ætas, quæ virtute juventutis amissâ, coronam gloriosi certaminis non requirat, & senescentis aquilæ modo, quæ prius aut leporem rapere pedibus consuerat, aut anserem, ævo fessa minorum avium implumes fœtus requirat, qui solidiorem cibum adferre non possint.

a. Edit. omnes cum parte mss. *sed voluisse*, respicientes nimirum ad sequentia illa, *ut nobis mors illa prodesset*. Mss. vero Corb. ac decem alii melioris notæ: *sed noluisse*. Optima lectio. Subintelligitur enim: *non mori*, quod præcedit.

b. In edit. omnibus ac mss. aliquot desiderabantur sequentia: *iste non servaverit, nec fratri pepercerit*: quæ verba ex mss. decem remotioris ævi restituimus; cùm alioquin ut plenior oppositio reddatur, non sint omnino superflua.

LIBER QUARTUS.

1. NOn absurdum, opinor, de generatione Domini confecimus opus: certe infructuosum non fuit Dominicis diutius inhærere majoribus. Nam si ii qui magnum mare littorali parant navigatione transmittere, altioris compendium cursus, [a] itidem ut nos, fiduciæ infirmitate vitantes, agros & urbes littore deductas, capti locorum decore frequenter invisunt: quanto magis nos in tanto non elementorum, sed gestorum cælestium siti profundo, viciniores legere portus, & frequentes amare debemus excursus; ne quis longæ navigationis tædio fatigatus, fastidii vomitum tenere non possit. [b] Certe si quis intutæ ratis vitia infida perspexerit, tamquam frequenti librorum portu objecto, licet ut aurium vela deponat, & lectionis anchoram figat. Non videtur deseruisse navigium, sed confecisse cursum, qui descendit in portum.

2. Et plerisque in locis fortasse amœnitas ipsa locorum invitet prætermeantem. Nam si Ulyssem illum, ut fabulæ ferunt (licet & Propheta dixerit: *Habitabunt in ea filiæ Sirenum*: etsi non dixisset Propheta, nemo tamen jure reprehenderet; (Esai. 13. 22.) cùm & gigantes, & vallem Titanum Scriptura comprehenderit) [c] si ergo Ulyssem illum post (2. Reg. 5. 22. & 23. 13.) decem annorum exsilia quibus bellatum in Ilio est, decemque erroris annos festinantem ad patriam Lotophagi suavitate baccarum tenere potuerunt: si horti Alcinoi retardarunt: si postremo Sirenes cantu vocis illectum, ad illud famosum voluptatis naufragium pene deduxerant, nisi adversus illecebrosæ sonitus cantilenæ insertâ cerâ sociorum clausisset aures: quanto magis religiosos viros cælestium factorum decet admiratione mulceri? Atque hîc jam non baccarum suavitas haurienda, sed panis ille qui descendit de cælo: non olera Alcinoi spectanda, sed sacramenta sunt Christi. Nam *Qui infirmus est, olera manducet.* (Rom. 14. 2.) Non claudendæ igitur aures, sed reserandæ sunt; ut Christi vox possit audiri, quam quisquis perceperit, naufragium non timebit. Non corporalibus, ut Ulysses, [*] ad arborem vin-

a. Rom. edit. hinc resciderat, *itidem ut nos*: quæ tamen verba nec in ulla alia edit. vel mss. prætermittuntur, nec sane ineptam sententiam efficiunt.

b. Ita cuncti mss. & vet. edit. Rom. vero, *Certe si quis infida ratis vitia perspexerit* . . . *portu objecto, aurium vela deponat.*

c. *Si ergo Ulyssem illum*, hæc omissa fuerant in Rom. edit. cùm tamen post parenthesim longiusculam prima periodi verba ferè repeti frequentissimus scriptorum usus palam faciat.

*. *Ad arborem*, navis scilicet, id est, ad malum. Vide Homer. Odyss. M, ubi fabulæ hujus seriem fuse descriptam reperies.

culis alligandus, sed animus ad crucis lignum A spiritalibus nexibus vinciendus; ne lasciviarum moveatur illecebris, cursumque naturæ detorqueat in periculum voluptatis.

3. Figmentis enim poeticis fabula coloratur; ut quædam puellæ scopuloso in littore maris habitasse prodantur: quæ si quos deflectere navigium propter aurium suavitatem dulci voce pepulissent, in vada cæca deductos, & insida statione deceptos, naufragii miserabilis sorte consumerent. Compositum hoc specie, & ambitiosa B compatarione fucatum est; ut mare, vox, feminæ, litora vadosa fingantur. Quod autem mare abruptius quam sæculum, tam infidum, tam mobile, tam profundum, tam immundorum spirituum flatibus procellosum? Quid sibi vult puellarum figura, nisi eviratæ voluptatis illecebra, quæ constantiam captæ mentis effeminet? Quæ autem illa vada, nisi nostræ scopuli sunt salutis? Nihil enim tam cæcum, quam sæcularis suavitatis periculum: quæ dum mulcet animum, vitam C obruit, & corporeis quibusdam scopulis sensum mentis illidit.

4. Meritò igitur dominus noster Jesus Christus jejunio suo nos atque deserto adversus voluptatum informat illecebras, & tentari se à diabolo Dominus omnium patitur; ut in illo omnes vincere disceremus. Advertamus igitur quia tria non otiose à Domino principaliter ordinata Evangelista descripsit. Tria sunt enim quæ ad usum proficiunt salutis humanæ, sacramentum, D desertum, jejunium: *Nemo enim nisi qui legitime certaverit, coronatur:* nemo autem ad certamen virtutis admittitur, nisi prius ab omnibus ablutus maculis delictorum, gratiæ cælestis munere consecretur.

2. Tim. 2. 5.

5. Venit igitur Dominus ad lavacrum; ut mysterii gratia nobis [a] & visu probaretur & sensu. Et quoniam Lex, cælo & terris testibus, promulgatur; ut mysterium divinitatis absconditum à sæculis in Deo plus crederes esse quam Legem: E non jam ad testimonium cælum vocatur, sed utitur testis officio, cùm vox Dei defertur è cælo. Simul ne fidei mysterium dubio mentis offendas, invisibilia tibi visibilitet declarantur operari.

6. Venit Dominus ad lavacrum; omnia enim pro te factus est. Iis qui sub Lege sunt, quasi sub Lege esset, cùm ipse sub Lege non esset: circumcisus est; ut eos qui sub Lege sunt, lucrifaceret; his qui sine Lege erant, convivii communitate so- F ciatus est; ut lucraretur eos, qui sine Lege vivebant. Factus est infirmis infirmus per corporis passionem; ut infirmos lucrifaceret. Omnibus postremò omnia factus est, pauper pauperibus, dives divitibus, flens flentibus, esuriens esurientibus, sitiens sitientibus, profluus abundantibus. In carcere cum paupere est, cum Maria flet, cum apostolis epulatur, cum Samaritana sitit: in deserto esurit; ut cibus primi hominis, quem prævaricatione gustaverat, jejunio Domini solveretur. Nostro periculo Adam scientiæ boni & mali famem solvit, nostro emolumento famem iste suscepit.

[b] *Tunc Iesus ductus est in desertum ab Spiritu, ut tentaretur à diabolo.* Cap. 4. ỳ. 1.

7. Convenit recordari quemadmodum de paradiso in desertum Adam primus ejectus sit; ut advertas quemadmodum de deserto ad paradisum Adam secundus reverterit. Videte enim quemadmodum suis nodis præjudicia resolvantur, & suis divina beneficia vestigiis reformentur. Ex terra virgine Adam, Christus ex virgine: ille ad imaginem Dei factus, hic imago Dei: ille omnibus irrationabilibus animalibus, hic omnibus animantibus antelatus. Per mulierem stultitia, per virginem sapientia. Mors per arborem, vita per crucem. Ille spiritalium nudus, arboreis se texit exuviis: hic sæcularium nudus, corporis non desideravit exuvias. In deserto Adam, in deserto Christus; sciebat enim ubi posset invenire damnatum, quem ad paradisum, resoluto errore, revocaret. Sed qooniam sæcularibus indutus exuviis redire non poterat, nec paradisi incola potest esse, nisi nudus à culpa; exuit veterem hominem, novum induit; ut quia solvi non queunt divina decreta, persona magis quàm sententia mutaretur.

Gen. 3. 24. Gen. 2. 7. Gen 1. 27. Ibidem 28. Gen 3. 6. & 7.

8. Sed qui in paradiso sine duce iter amisit acceptum, quemadmodum de deserto sine duce iter repetere posset amissum, ubi tentationes plurimæ, nisus ad virtutem difficilis, lapsus facilis ad errorem: cùm eadem sit virtutis natura, quæ nemorum; ut si adhuc exigua de terrenis ad superna se subrigant, dum teneris æras adolescit frondibus, sævi veneno dentis obnoxia facilè aut succidi possit, aut uri: si vero altâ se radice fundaverit, & ramorum sublimitate sustulerit, frustra jam vel ferarum morsibus, vel lacertis agrestium, vel diversorum flatuum procellis arbor robusta tentetur.

9. Quem igitur opponeret ducem contra tot illecebras sæculi, contra tot versutias diaboli; cùm sciret nobis primo contra carnem & sanguinem, deinde contra potestates, contra rectores mundi tenebrarum harum, adversus spiritalia nequitiæ quæ sunt in cælestibus, esse luctamen? Angelum opponeret? Et ipse lapsus est, & legiones Angelorum vix singulis profuerunt. Seraphim dirigeret? Et ipsum descendit in terras in medium popoli immunda labia habentis, & onius tantum prophetæ labia, apposito carbone, mundavit. Alius dux requirendus fuit, quem sequeremur omnes. Quis tantus esset dux, qui prodesset omnibus, nisi ille qui supra omnes est? Quis me supra mundum constitueret, nisi qui major est mundo? Quis tantus esset dux, qui posset masculum & feminam, Judæum & Græcum, Barbarum & Scytham, servum & liberum uno regere ductu; nisi solus qui est omnia & in omnibus Christus?

Esai. 6. 6. & 7.

10. Multi enim laquei quacumque progredimur. Laquei in corpore, laquei in Lege, * laquei

a. Rom. edit. sola, *& usu probaretur & sensu.* Infra vero eadem inversis verbis, *sed vox Dei utitur testis officio, cùm defertur è cælo.*

b. Constat quidem hic textus Matthæi verbis, pro quibus Lucæ verba repesuit Rom. edit. Sed aliarum tamen ac mss. auctoritati standum duximus, præsertim cùm nulla sit in sensu diversitas.

*. Non obscura videtur allusio fieri ad illud Eccli. 9. 20. Ἐπίγνωθι ὅτι ἐν μέσῳ παγίδων διαβαίνεις, ἢ ἐπάλξεων πόλεων περιπατεῖς.

in pinnis templorum, in crepidioibus parietum A
tenduntut à diabolo. Laquei in philoſophis, la-
quei in cnpiditatibos; ocolus euim meretricis
laqueus eſt peccatoris: laqueus in pecunia, la-
queus in religione, laqueus in ſtudio caſtitatis.
EXIGUIS ENIM momentis mens inclinatut huma-
na, & huc atque illuc per verſutias ſuadentis fre-
* quenter impellitur. * Videt aliquem diabolus re-
ligioſum virum, Deo venerabiliter deferentem,
& quod ſacro-ſanctum eſt æſtimantem, nullius
capacem injuriæ; in ipſa eum religione ſupplan- B
tat, ut faciat non credere quod Dei Filius vere
hanc noſtram ſuſcepetit carnem, hoc noſtrum
corpus, hanc noſtrorum membrorum fragilita-
tem; cùm utique paſſio corporis fuerit, divinitas
exſors injuriæ manſerit. Ita de religione fit culpa;
1. Iohan. 7. omnis enim qui negat Jeſum Chriſtum io carne
veniſſe, de Deo oon eſt. Videt integrum & illi-
batæ caſtimoniæ virum, ſuadet ut ouptias dam-
net; quo ejiciatur ab Eccleſia, & ſtudio caſtita-
tis à caſto corpore ſeparetur. Audivit alius quia C
1. Cor. 8. 6. *Vnus Deus.... ex quo omnia*, adorat, atque vene-
ratur. Inſidiatut ei diabolus, claudit anres ne au-
Ibidem. diat, quia *Vnus Deus per quem omnia:* ita nimia
pietate impium eſſe compellit, ut dum Patrem à
Filio ſeparat, Patrem Filiumque confundat, &
perſonam unam putet eſſe, non poteſtatem. Ita-
que dum menſuram fidei neſcit, perfidiæ incur-
rit ærumnam.

11. Quomodo igitur hos laqueos evitabimus;
Pſal. 123. 7. ut poſſimus & nos dicere: *Anima noſtra ſicut paſſer* D
erepta eſt de laqueo venantium: laqueus contritus eſt,
& nos liberati ſumus? Non dicit: Ego contrivi la-
queum: non auſus eſt hoc dicere David, ſed;
Ibidem 8. *Adjutorium noſtrum in nomine Domini*; ut oſtende-
ret unde laqueus ſolveretur, ut prophetaret quod
ventutus eſſet in hanc vitam, qui contereret la-
queum fraude diaboli præparatum.

12. Sed non potuit melius conteri laqueus, niſi
prædam aliquam diabolo demonſtraſſet, ut dum
ille feſtinat ad prædam, ſuis laqueis ligaretur, & E
Pſal. 56. 7. ego poſſem dicere: *Laqueos paraverunt pedibus*
meis, & ipſi inciderunt in eos. Quæ potuit eſſe præ-
da, niſi corpus? Oportuit igitur hanc fraudem
diabolo fieri, ut ſuſciperet corpus dominus Jeſus,
& corpus hoc corruptibile, corpus infirmum; ut
crucifigeretur ex infirmitate. Si enim fuiſſet cor-
Matth. 26. 41. pus ſpiritale, non dixiſſet: *Spiritus promtus eſt,*
caro autem infirma. Audi igitur utramque vocem,
Ibidem 39. & ſpiritus promti, & carnis infirmæ: *Pater, ſi poſ-*
ſibile eſt, tranſeat à me calix iſte: hæc carnis eſt vox. F
a *Sed non quod ego volo, ſed quod tu vis:* [a] habes de-
votionem ſpiritus & vigorem. Quid repudias di-
gnationem Domini? Dignationis eſt quod ſuſce-
pit corpus meum, dignationis eſt quod ſuſcepit
injurias meas, ſuſcepit infirmitates meas: quas
utique natura Dei ſentire non potuit; cùm enim
natura hominis contemnere didicerit, vel ſuſti-
nere ac perpeti. Et ideo ſequamur Chriſtum,
Deut. 10. 20. & 13. 4. juxta quod ſcriptum eſt: *Poſt dominum Deum tuum*
ambulabis, & ipſi ſoli adhærebis. Cui adhærebo,
1 Cor. 6. 17. niſi Chriſto, ſicut Paulus dixit: *Qui adhæret Do-*

A *mino, unus ſpiritus eſt?* Illius igitur, de deſerto
ut ad paradiſum redire poſſimus, veſtigia perſe-
quamur.

13. Et videte quibus itineribus reducamur.
Nunc in deſerto Chriſtus eſt, agit hominem, in-
ſtruit, informat, exercet, ungit oleo ſpiritali: ubi
videt robuſtiorem, per ſata & fructuoſa tranſ-
ducit, quando querebantur Judæi quod diſcipuli Matth. 12. 2.
ejus ſabbato de ſegete ſpicas vellerent (jam enim
apoſtolos ſuos in agro culto, & fructuoſo opere
B collocaverat) poſtea in paradiſo conſtituit tem-
pore paſſionis; ſic enim habes: *Hæc cùm dixiſſet* Iohan 18 1.
Ieſus, cum diſcipulis ſuis tranſivit trans torrentem
Cedron, ubi erat hortus, in quem introivit ipſe cum
diſcipulis ſuis. Agro enim fœcundo hortum eſſe
ponorem docet Propheta in Caoticis cantico-
rum dicens: *Hortus clauſus ſoror mea ſponſa, hortus* Cant 4.
clauſus, fons ſignatus, emiſſiones tuæ paradiſus. Illa 12. & 13.
eſt enim animæ pura & immaculata virginitas,
quæ nullo terrore pœnarum, nullis à fide ſæ-
C cularis voluptatis illecebris, nullo vitæ amore
transducitur. Denique virtute Domini hominem
eſſe revocatum præ ceteris hic Evangeliſta teſ-
tatur, qui ſolus inducit Dominum dicentem la-
troni: *Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiſo.* Luc. 23.

14. Plenus igitur Jeſus Spiritu ſancto agebatur 43.
in deſertum: conſilio, ut diabolum provocaret;
nam niſi ille certaſſet, non mihi iſte viciſſet:
myſterio, ut Adam illum de exſilio liberaret:
exemplo, ut oſtenderet nobis diabolum ad me-
D liora tendentibus invidere, & tunc magis eſſe
cavendum, ne myſterii gratiam defetat mentis
infirmitas.

Quadraginta autem *dies.* ℣. 2.

15. Myſticum numerum recognoſcis. Tot enim
diebus aquas abyſſi effuſas eſſe meminiſti, & tot Gen. 7. 12.
jejunio dierum ſanctificato Prophetâ, refuſam 3. Reg. 19. 8.
cæli ſerenioris eſſe clementiam. Tot jejunio die-
rum ſanctus Moyſes perceptionem Legis eme- Exod. 34. 28
E ruit. Tot annos io eremo conſtituti patres pa- Num. 14. 32.
nem Angelorum & cæleſtis alimoniæ gratiam
conſecuti ſunt: nec antequam myſtici numeri
tempus explerent, terram repromiſſionis intrare
meruerunt. Tot jejunio dierum Domini nobis
in Evangelium pateſcit ingreſſus. Unde ſi quis
Evangelii gloriam, fructumque reſurrectionis
optat adipiſci, myſtici jejunii prævaricator eſſe
non debet: quod & io Lege Moyſes, & in Evan-
gelio ſuo Chriſtus utriuſque Teſtamenti auctori-
F tate præſcripſit fidele virtutis eſſe certamen.

16. Quid verò ſibi vult quod Evangeliſta Do-
minum eſuriſſe ſignificavit, cùm de Moyſi atque
Eliæ jejunio nihil tale videamus expreſſum?
Numquid hominum patientia Deo fortior eſt?
Sed qui quadraginta diebus eſurire non potuit,
oſtendit non cibum eſuriſſe ſe corporis, ſed ſa-
lutem: ſimul ut adverſarium laceſſeret jam ti-
mentem, qui quadraginta dierum fuerat jejunio
vulneratus. Et ideo fames Domini pia fraus eſt;
ut in quo diabolus majora metuens jam cavebat,
[b] famis ſpecie lactatus tentaret ut hominem, ne b

*. Hic potiſſimum triplex indicatur error in quem pietatis ſpecie non pauci miſere præcipitantur. Primus autem ac ſecundus ad errorem Manichæorum pertinet, tertius ad Sabellianorum.

a. Edit. Amerb. cum tribus mſſ. iiſque recentioris manus: *Habes quemadmodum devotionem doceamus ſpiritum.* Mſſ. *ſpiritus* &c.

b. Mſſ. aliquot, *famis ſpecie jactatus.* Melius nonnulli alii, *latatus.* Optime autem reliqui cum edit. *lactatus.* Et poſt pauca edit. Era. & ſeq. cum duobus mſſ. *Spiritus opus, hoc eſt, divinum* &c. Edit. Amerb. cum aliis ſcriptis cod. ut in textu.

impediretur triumphus. Simul illud disce mysterium, quod Spiritus opus hoc divinum fuisse judicium, ut tentandum se diabolo Christus offerret. A

℣. 3. *Dixit autem illi diabolus: Si Filius Dei es, dic lapidi huic ut panis fiat.*

17. Tria præcipue docemur esse tela diaboli, quibus ad convulnerandam mentem hominis consuevit armari: gulæ unum, aliud jactantiæ, ambitionis tertium. Inde autem cœpit, unde jam vicit. Et ideo inde incipio in Christo vincere, unde in Adam victus sum; si tamen mihi Christus imago Patris, virtutis exemplum sit. B Discamus igitur cavere gulam, cavere luxuriam, quia telum est diaboli. Laqueus tenditur cùm mensa regalis convivii præparatur, quæ constantiam sæpe mentis inclinat. Non solum enim cùm audimus verba diaboli, sed etiam cùm videmus ejus copias, laqueum vitare debemus. Didicisti igitur diaboli telum, sume scutum fidei, loricam abstinentiæ.

18. Sed quid sibi vult talis sermonis exorsus: *Si Filius Dei es*; nisi quia cognoverat Dei Filium esse venturum: sed venisse per hanc infirmitatem corporis non putabat? Aliud explorantis, aliud tentantis est; & Deo se profitetur credere, & homini conatur illudere.

19. Sed vide arma Christi quibus tibi non sibi vicit. Nam qui majestate sua lapides in panem posse converti naturæ alterius transfusione monstravit, docet nihil tibi pro diaboli arbitrio, nec declarandæ virtutis contemplatione faciendum. Simul in ipsa tentatione artificem diaboli disce versutiam. Sic tentat, ut exploret: sic explorat, ut tentet. Contrà Dominus sic fallit, ut vincat: sic adhuc vincit, ut fallat. Nam si convertisset naturam, prodiderat creatorem. [a] Medie ergo respondit dicens:

℣. 4. *Scriptum est quoniam non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo Dei.*

20. Vides quo genere utatur armorum, quo hominem à spiritalis nequitiæ incursione defendat, adversus irritamenta gulæ septum atque munitum? Non enim quasi Deus utitur potestate (quid enim mihi proderat?) sed quasi homo commune sibi arcessit auxilium; ut divinæ pabulo lectionis intentus famem corporis negligat, alimentum verbi cælestis adquirat. Huic intentus Moyses panem non desideravit: huic intentus Elias famem prolixioris non sensit jejunii. Non enim potest qui verbum sequitur, panem desiderare terrenum, cùm substantiam panis cælestis accipiat; humanis enim divina præstare non dubium est, & corporalibus spiritalia. Et ideo qui vitam veram desiderat, [b] illum panem expetat, qui per insensibilem substantiam humana corda confirmat. Simul cùm dicit: *Non in pane solo vivit homo*, ostendit hominem esse tentatum, hoc est, susceptionem nostram, non suam divinitatem.

21. Sequitur jactantiæ telum, quo proclive delinquitur; quia dum homines gloriam virtutis suæ jactare desiderant, de loco meritorum suorum & statione decedunt.

Et duxit illum, inquit, *in Hierusalem, & statuit eum supra pinnam templi.* ℣. 9.

22. Ita est enim jactantia, ut dum se putat unusquisque ad altiora conscendere, sublimium usurpatione factorum ad inferiora trudatur.

Et dixit illi: Si Filius Dei es, mitte te deorsum. Ibidem.

23. Vere diabolica vox, quæ mentem hominis de gradu altiore meritorum præcipitare contendit. Quid enim tam proprium diabolo, quam suadere ut unusquisque se mittat deorsum?

24. Disce ergo & tu diabolum vincere. Agit te spiritus, sequere spiritum. Non te revocet carnis illecebra, spiritu plenus disce contemnere voluptates. Jejuna, si vis vincere. Consequens C est ut per hominem diabolus te putet esse tentandum: Christus quasi fortior, facie ad faciem tentatur, tu per hominem. Et illud diaboli verbum est, [c] cùm dicit homo: Fortis es, manduca & bibe, & similis mane. Noli te tibi credere, non erubescas egere præsidiis, quibus non egebat Christus; & tamen ea non negligebat, ut te doceret dicens: *Cavete ne gravetur cor vestrum in vino & crapula.* Non erubuit Paulus, qui ait: *Sic certo, non ut aera cædens.* Aera quidem non cæ- Luc. 21. 34. 1. Cor. 9. 26.
D debat Apostolus: sed Potestates aeris verberabat. *Sed castigo*, inquit, *corpus meum, & servituti redigo; ne forte cùm aliis prædicaverim, ipse reprobus inveniar.* Ibidem. 27.

25. Simul infirmitatem suam diabolus malitiamque designat; [d] quia nemini potest nocere diabolus, nisi ipse se miserit. Nam qui relictis cælestibus, eligit terrena, voluntarium quoddam præcipitium vitæ labentis incurrit. Simul quoniam telum suum diabolus vidit obtusum, qui E omnes homines propriæ subjecerat potestati, plus cœpit quam hominem judicare. Sed Dominus rursus nec ea quidem quæ de se fuerant prophetata ad arbitrium diaboli putavit esse facienda: sed divinitatis propriæ auctoritate servata, versutiæ ejus occurrit; ut quia Scripturarum exemplum prætenderat, Scripturarum vinceretur exemplis. Potestas enim Deo vincere, [e] qui mihi vincit.

26. Disce hîc quoque quia satanas transfigu- F rat se velut Angelum lucis, & de scripturis ipsis divinis sæpe laqueum fidelibus parat. Sic hæreticos facit, sic evisceratat fidem, sic jura pietatis impugnat. Ergo non te capiat hæreticus; quia potest de Scripturis aliqua exempla proferre, nec sibi arroget quod doctus videtur. Utitur & diabolus testimoniis Scripturarum non ut doceat, sed ut circumscribat & fallat. Cognovit aliquem adtentum religioni, virtutibus clarum, signis & operibus præpotentem: jactantiæ tendit laqueum, ut hujusmodi virum inflet tumore;

a. Edit. quædam Parif. *Meritò ergo respondit.* Aliæ & cuncti mss. commodius, *Medie* &c. id est, responsionem sic temperavit; ut & diabolum vinceret, nec suam aperiret divinitatem.
b. Mss. bene multi, *illum panem exspectat*, nonnulli .... *exspectet.* Alii, ac edit. .... *expetat.*
c. Omnes edit. ac mss. nonnulli, *cùm dicit: Homo fortis esto, & similis mane*, ultimæ Parif. edit. *& si malis mane.* Sed mss. de melioris nota & majori numero, *cùm dicit homo. Fortis es* &c. Melius; hoc enim refertur ad superius illud: *Consequens est ut per hominem diabolus te putet esse tentandum*
d. Rom. edit. sola, *quia neminem potest mittere deorsum.*
e. Omnes edit. ac mss. non pauci, *Scriptura mihi vincit.* At mss. melioris notæ, *qui mihi vincit.*

quò pietati se non credat, sed credat jactantiæ: A nec Deo deputet, sed sibi arroget. Ideoque apostoli non in suo, sed in Christi nomine dæmoniis imperabant; ne arrogare sibi aliquid viderentur. Sic Petrus[a] paralyticum curat dicens: (Act. 3. 6.) *In nomine Iesu Nazareni surge, & ambula.* Disce etiam de Paulo jactantiam fugere. (2. Cor. 12. 3. 4. & 5.) *Scio*, inquit, *hominem, sive in corpore, sive extra corpus nescio, Deus scit, quoniam raptus est in paradisum, & audivit verba ineffabilia, quæ non licet homini loqui. Pro hujusmodi gloriabor, pro me autem non gloriabor,* B *nisi in infirmitatibus meis.*

27. Ergo & hîc diabolus, quoniam fortem sensit, jactantiam prætendit, quæ etiam fortes decipit: sed Dominus respondit ei: *Non tentabis dominum Deum tuum.* In quo & Dominum & Deum Christum: & Patrem & Filium potestatis unius esse cognoscis, juxta quod scriptum est: (Iohan. 10. 30.) *Ego & Pater unum sumus.* Et ideo si *Unum* obtendit diabolus, occurre ei quia scriptum est: *Ego & Pater unum sumus.* Et distingue *Unum*, [b] ne po- C testatem discernas: distingue *Unum*, ne Patrem Filiumque secernas.

(ỷ. 5.) *Et duxit illum diabolus iterum in montem altissimum, & ostendit illi omnia regna orbis terræ in momento temporis.*

28. Bene in momento temporis sæcularia & terrena monstrantur. Non enim tam conspectus celeritas indicatur, quàm caducæ fragilitas potestatis exprimitur; in momento enim cuncta illa D prætereunt, & sæpe honor sæculi abit antequam venerit. Quid enim sæculi potest esse diuturnum, cùm ipsa diuturna non sint sæcula? Docemur hîc inanis ambitionis flabra despicere, quod omnis dignitas sæcularis diabolicæ subjaceat potestati: ad usum fragilis, & inanis ad fructum.

29. Sed quomodo hîc dat diabolus potestatem: & alibi legitur, quia (Rom. 13. 1.) *Omnis potestas à Deo est?* Numquid potest quis duobus dominis servire, E aut à duobus accipere potestatem? Numquid ergo contrarium est? Minime. Sed vide quia omnia à Deo; neque enim sine Deo mundus; quia (Iohan. 1. 10.) *Et mundus per ipsum factus est:* sed licet à Deo factus sit; tamen opera ejus mala, quia sæculum (1. Iohan. 5. 19.) in maligno positum est; & ordinatio mundi à Deo, opera mundi à malo. Ita etiam à Deo potestatum ordinatio: à malo ambitio potestatis. (Rom 13. 1.) Denique: *Non est*, inquit, *potestas nisi à Deo: quæ autem sunt, à Deo ordinatæ sunt*; non datæ, sed F (Ibidem. 2.) ordinatæ: &, *Qui resistit potestati, Dei*, inquit, *ordinationi resistit.* Hîc quoque licet dicat dare se diabolus potestatem, omnia tamen illa ad tempus permissa sibi esse non abnuit. Itaque qui permisit, ordinavit: nec potestas mala, sed is qui male utitur potestate. (Ibidem. 3.) Denique, *Vis non* A *timere potestatem? Fac bonum, & habebis laudem ex illa.* Non ergo potestas mala, sed ambitio. Denique eo usque à Deo ordinatio potestatis, ut Dei minister sit, qui bene utitur potestate: *Dei*, (Ibidem. 4.) inquit, *minister est tibi in bonum.* Non ergo muneris aliqua culpa est, sed ministri: nec Dei potest ordinatio displicere, sed administrantis actio. Nam ut de cælestibus ad terrena derivemus exemplum, dat honorem imperator, & habet laudem. Quod si quis male honore usus fuerit, B non imperatoris est culpa, [c] sed judicis. Habent reum suum crimina, non quia potestas unumquemque, sed malitia sua implicat.

30. Quid ergo? Bonum est uti potestate, studere honori? Bonum si deferatur, non eripiatur. Distingue tamen hoc ipsum bonum. Alius enim bonus in sæculo, alius perfectæ virtutis usus; bonum est enim cognoscendæ divinitatis studium, nullis occupationibus impediri. Nam etsi multa bona, una tamen est vita æterna: (Iohan. 17. 3.) *Hæc est autem* C *vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.* Et ideo vitæ æternæ maximus fructus, & solus Deus vitæ remunerator æternæ est. Solum Deum & Dominum nostrum adoremus, & ipsi soli serviamus; ut solus ipse nos fructu remuneret amplissimo. Fugiamus omnia quæ diabolicæ subjacent potestati; ne tamquam malus tyrannus in eos, quos intra suum regnum invenerit, acceptæ sævitiâ potestatis utatur.

D 31. Non ergo à diabolo potestas est, sed obnoxia tamen insidiis diaboli. Nec tamen ideo mala ordinatio potestatum, quia malo obnoxiæ potestates. Bonum est enim Deum quærere, sed quidam ipsius inquisitionis amfractus & error obrepit. Nam si inquisitor in sacrilegium sæva interpretatione vertatur, in deterius vertitur quærentis [d] offensa, quàm si non quæsisset: nec tamen inquisitionis, sed quæsitoris est culpa: nec inquisitio obnoxia malo, sed quærentis affectus. E Quod si is qui Deum quærit, propter fragilitatem carnis, & mentis angustias sæpe tentatur; quanto magis qui sæculum quærit obnoxius est? Atque hoc ipso perniciosior ambitio, quod blanda quædam est conciliatricula dignitatum; & sæpe quos [e] vitia nulla delectant, quos nulla potuit movere luxuria, nulla avaritia subvertere, facit ambitio criminosos. Habet enim forensem gratiam, domesticum scelus: & ut dominetur aliis, prius servit. Curvatur obsequio, ut honore F donetur: [f] & dum vult esse sublimior simulata humilitate, fit vilior, & fit remissior; cùm in ipsa potestate, quod præcellit, alienum sit; legibus enim imperat, sibi servit.

32. Dicet fortasse aliquis, quia solus qui malum fecerit, timet; tamen qui mare navigat, plus timet. Et contra in immobili terrarum statione

a. Sic omnes mss. ac vet edit. Rom. vero, *claudum curat.* Sed quid si eum ex paralysi, seu resolutione nervorum claudicasse ratus est noster Ambrosius?

b. Edit. Rom *non ut potestatem discernas, sed ut Patrem Filiumque secernas.* Perspicuus sensus, si quo mss. aut aliarum edit. præsidio firmaretur. Veterem igitur lectionem interpretamur in hunc modum: Accipe vocem, *unum*, eo consilio positam, ne Patris ac Filii potestatem distinguas, vel aliam personam ab alia separes, nam ut ait Hilar. 7. de Trinit. *In divinis personis nihil diversum . . . nihil separabile* &c. cùm Pater in Filio, & Filius in Patre sit unitate naturæ. Quæ fusius explicat ipsemet Ambrosius lib. 1. de fide cap. 2.

c. Rom edit. sola, *sed utentis.* At hic agi de judiciaria potestate liquidò probant superiora.

d. Hæc verba, *Quàm si non quæsisset:* & inferiora illa, *obnoxius est*, edit. Rom. rejecerat: sed cum in vet edit. ac mss omnibus inveniantur, eadem non restituere in integrum religio fuit.

e Eadem Rom. edit. sola, *vitia nulla deflectunt.* & post pauca cum reliquis edit. ac paucis mss *domesticum periculum:* sed mss. plures & potiores, *domesticum scelus.* Magis apposite ad antecedentia, *facit ambitio criminosos.*

f. Edit. omnes ac mss. aliquot: *Et dum vult esse sublimior, fit remissior.* Quæ vero interjiciuntur, è novem optimis codicibus restituta sunt.

consistens, non solet timere naufragium: at si mo- A bile conscendat elementum, frequentioribus obnoxius fit periculis. Fuge ergo sæculi mare, & naufragium non timebis. Et si frequenter arborum vertices spirantium verberent flabra ventorum; solidatis tamen radicibus nullus occasus est: at in mari furentibus ventis, etsi non omnium naufragium, omnium tamen periculum est. Ita enim adversis flatibus nequitiæ spiritalis, nullus in arena vel in salo tutus est, & naves Tharsis vehementi sæpe spiritu conteruntur. Hæc mo- B raliter.

33. Ceterùm quod ad mysticum ordinem spectat, cernis vetusti erroris vincula suis resoluta vestigiis; ut primo gulæ, * secundo facilitatis, tertio ambitionis laqueus solveretur. Pellectus est enim Adam cibo: ᵃ & in locum interdictæ arboris sententiæ facilitate transgressus, temerariæ quoque ambitionis crimen incurrit, dum similitudinem divinitatis affectat. Et ideo prius Domi- C nus veteris nexus solvit injuriæ; ut nos jugo captivitatis excusso, vincere crimina Scripturarum præsidio disceremus.

34. Quod si dominus Jesus propria non desideravit, tu aliena cur quæras? Si creator omnium sæculi gloriam, subeundæ paupertatis virtute contemsit: cur tu fastidias quod natus es, appetas quod indebitum est? Cur ea quæ ad usum tibi diuturna esse non possunt, ad supplicium diuturna deposcas? Cave insidias, cave fraudes. Et hoc ipso quod ad subruendum hominem to- D tum versuta diabolus mundum fraude concutiat, totius sæculi pugnet illecebris, ejus tibi blanditia plus cavenda est. Non Evam cibus inflexerat, non mandatorum oblivio destituerat: sed promissi honoris ambitio illecebrosa decepit. Quæ si solum Dominum adorare voluisset, indebita non quæsisset. Et ideo remedium datur quo telum ambitionis obtundas, ut soli Domino serviamus; caret enim ambitione religiosa devotio.

v. 13. *Et consummata omni tentatione, diabolus recessit* E *ab illo usque ad tempus.*

35. Prope omnium criminum fontes hæc tria genera demonstrantur esse vitiorum. Neque enim consummatam omnem tentationem Scriptura dixisset; nisi in his tribus esset omnium materia delictorum, quorum semina in ipsa origine sunt cavenda. Finis ergo tentationum, finis est cupiditatum; quia causæ tentationum causæ cupiditatum sunt. Causæ autem cupiditatum F sunt carnis oblectatio, species gloriæ, aviditas potentiæ. Quàm religiosum videtur ut ᵇ commorationem christianæ feminæ non recuses! Sed crebra inde tentatio. Si adtentos Deo viderit diabolus, fuggerit ut decipiat: sed tu quamvis de proposito præsumas, cave tentationem, sciens naturam. Hæc tria, si recorderis, etiam Paulus cavenda præscribit, designans tres esse species peccatorum, à quibus liber exspectat justitiæ

1. Thess. 2. 5. & 6. coronam. *Neque enim*, inquit, *in verbo adulationis fuimus, neque in occasione avaritiæ, Deus testis est, neque gloriam quærentes ab hominibus*; & ideo diabolum vicit, coronam petivit.

36. Vides ergo ipsum diabolum non esse in studio pertinacem, cedere solere veræ virtuti. Et si invidere non desinat, tamen instare formidat; quia frequentius refugit triumphari. Audito itaque Dei nomine, *Recessit*, inquit, *usque ad tempus*; postea enim non tentaturus, sed aperte pugnaturus advenit.

37. Docet igitur te scriptura divina non tibi contra carnem & sanguinem, sed contra insidias spiritales esse certamen. Vides magnificentiam christiani viri, qui certat cum rectoribus mundi; & licet constitutus in terris, adversus spiritalia nequitiæ quæ sunt in cælestibus, animi virtute decernit. Non enim de terrenis contendimus, ut dimicemus in terra: sed spiritalibus propositis præmiis, de regno Dei & Christi hereditate necesse est spiritalia prius impedimenta superentur. Corona proposita est, subeunda certamina sunt. Nemo potest, nisi vicerit, coronari; nemo potest vincere, nisi ante certaverit. Ipsius quoque coronæ major est fructus, ubi major est labor: *Arcta enim & angusta est via, quæ ducit ad vitam.... lata vero & spatiosa, quæ ducit ad mortem.* Et ideo tentationem neutiquam timere debemus; est enim causa victoriæ, materia triumphorum. Ephes. 6. 12. Matth. 7. 14. & 13.

38. Dives ille, qui tentationem non sensit in sæculo, in pœnis est apud inferos: pauper ille Lazarus qui ita paupertate morboque afflictus est & adtritus, ut vibices ejus à canibus lamberentur, vitæ istius labore miserabilis, coronam gloriæ quæsivit æternæ. *Multæ* enim *tribulationes*, non quorumcumque, sed *justorum*. Denique quos diligit Dominus, sæpe castigat. Petrus tentatus est, ut negaret: negavit, ut fleret. Et quid de ceteris dicam? Nempe Job erat probatus Deo: sed licet probatus erat; victor tamen non erat. Probata erat devotio; virtutis tamen præmium non habebat. Et ideo tentandus offertur, ut gloriosior redderetur. Luc. 16. 22. Psal. 33. 20. Hebr. 12. 6. Luc. 22. 57. & seq. Job. 1. 12. & 2. 6.

39. Illius quoque certaminis refert ut gradum spectes. Non unum telum diabolus habet, frequentat spicula; ut aut præmio vincat, aut tædio. Primò cupiditate vulnerat, secundò pietate, tertiò sanitate; mentis enim pariter & corporis pugnat ulceribus. Diversitas quoque ipsa tentationum pro diversitate certaminum est. Avaritiæ damno dives urgetur, pater dispendio filiorum, homo doloribus, corpus ulceribus. Quanta hæc tela! Unde Dominus noluit habere quod perderet; & ideo pauper huc venit, ne haberet diabolus, quod auferret. Vis scire quam verum sit? Ipsum Dominum dicentem audi: *Venit hujus mundi princeps, & in me invenit nihil.* Noluit etiam paucorum esse patet, ut esset omnium. Frustra autem corporis tentaretur ulceribus, qui contemneret omnes corporis passiones; simul ut ostenderet nobis quod immaculata, corporis hoste depulso, victoria sibi deberetur. Sed ille quasi homo suis tentatur, hic publicis: illi patrimonium aufertur, huic regnum orbis offertur. Nec totus Johan. 14. 30.

*. *Secundo facilitatis.* per facilitatem designari jactantiam ac vanitatem ex superioribus manifestum est: nec immerito sane; enim hoc vitium è quadam animi facilitate levitateque oriatur.

a. Ita mss. atque ant. edit. in corpore summo consensu. Rom. autem *& in esum interdictæ arboris* &c. quod illa è margine edit. Era. ac Gill. transtulit in textum.

b. Mss. nonnulli cum edit. Amerb. Era. & ultima Paris. *commemorationem christianæ feminæ*. Commodius reliqui cod. scripti ac editi, *commorationem*, id est, frequentiora & longiora colloquia, nimiamque familiaritatem.

fine

ſine fraude diabolus, qui exaſperare Dei Filium A vereretur: illum injuriis tentat, hunc præmiis. [Iob 1. 21.] Ille quaſi ſervulus dicit: *Dominus dedit, Dominus abſtulit:* hic naturæ ſuæ diſpoſitioniſque conſcius [Ibidem 14. 15. & ſeq.] ſua ſibi ridet offerri. Et ut ad illud revertamur, ingruit nuntius ſuper nuntium, congeminant vulnera: nec tamen fortis athleta mente turbatur. [Iob 2. 9.] Adhibetur mulier primæ fraudis illecebra: hic per virginem natus errori obnoxiam non habebat. Amici adhibentur qui pravis conſiliis [Ibidem. 10.] opprimant reluctantem. Sed *in omnibus quæ acciderunt ei, nuſquam peccavit Iob labiis ſuis in conſpectu Dei.* B

[Iob 3. 3.] 40. Nam quod maledicit diei, dicens: *Pereat* [Ibidem 8.] *dies illa in qua natus ſum*; & infra: *Et maledicat ei is qui maledixit diem illam, qui habet magnum cetum opprimere*, ad prophetiam pertinet; eo quod diabolum tamquam procelloſi ſæculi iſtius cetum dominus noſter Jeſus Chriſtus oppreſſit: & generationis ſuæ carnalis diem perire deſiderat; ut dies ejus in regeneratione numeretur. Pereat, C inquit, dies ſæcularis, ut dies ſpiritalis oriatur. Ergo in tentatione ſanctus Job myſteria loquebatur; qui enim vincebat ſæculum, Chriſtum videbat.

41. Nos igitur non timeamus tentationes, ſed [2. Cor. 12. 10.] magis tentationibus gloriemur, dicentes: Cùm infirmamur, tunc potentes ſumus; tunc enim nectitur corona juſtitiæ. Sed illa Paulo fortaſſis accommoda: nos autem quia plures coronæ ſunt, quamcumque ſperare debemus. In ſæculo D laurus corona eſt, * corona eſt ſcutum. At verò [Prov. 4. 9.] tibi propoſita eſt corona deliciarum: *Corona enim* [Pſal. 5. 13.] *deliciarum obumbrabit te.* Et alibi: *Scuto bonæ vo-* [Pſal. 8. 6.] *luntatis ſuæ circumdabis te.* Gloria quoque & honore quem dilexit Dominus, coronavit. Ergo qui vult coronam dare, tentationes ſuggerit. Et ſi quando tentaberis, cognoſce quia paratur corona. Tolle martyrum certamina, tuliſti coronas: tolle cruciatus, tuliſti beatitudines.

42. Nonne tentatio Joſeph virtutis eſt conſe- E cratio? Nonne injuria carceris corona eſt caſtitatis? Quemadmodum regni in Ægypto conſortium potuiſſet adipiſci, niſi venditus fuiſſet à fratribus? Quod Dei factum arbitrio, ut juſtus probaretur, ipſe monſtravit, dicens: [Gen. 50. 20.] *Quemadmodum fieret in hodierno, ut paſceretur populus multus?* Non debemus igitur tentationes ſæculi pro malis timere, quibus bona præmia comparantur: ſed magis rogare contemplatione conditionis humanæ; ut eas tentationes ſubeamus, quas ferre F poſſimus.

[℣. 14.] *Et egreſſus eſt Ieſus in virtute Spiritus, in Galilæam.*

43. Completur hoc loco prophetia Eſaiæ di- [Eſai. 9. 1. & 2.] centis: *Regio Zabulon, & terra Nephtalim, & ceteri paraliam inhabitantes, & qui ſecus maritima, &* A *trans Iordanem Galileæ gentium, populus qui ſedebat in umbra mortis, lucem viderunt magnam.* Quis eſt enim lux magna, niſi Chriſtus qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum?

44. Deinde librum accepit, ut oſtenderet ſe [℣. 17.] ipſum eſſe qui locutus eſt in prophetis: & removeret ſacrilegia perfidorum, qui alium Deum dicunt veteris Teſtamenti, alium novi: vel qui initium Chriſti dicunt eſſe de virgine; quomodo enim cœpit ex virgine, qui ante virginem B loquebatur?

Spiritus Domini ſuper me. [℣. 18.]

45. Vides Trinitatem coæternam atque perfectam. Ipſum loquitur Scriptura Jeſum Deum hominemque, in utroque perfectum: Deum loquitur & Patrem, & Spiritum ſanctum. Spiritus enim ſanctus cooperator oſtenditur, quando corporali ſpecie ſicut columba deſcendit in Chriſtum; cùm Dei Filius baptizaretur in fluvio, Pater loqueretur è cælo. Quod igitur majus quærimus teſtimonium, quam quod ſe fuiſſe qui loquutus eſt in prophetis, propria voce ſignavit? Ungitur oleo ſpiritali, & virtute cæleſti; ut paupertatem conditionis humanæ theſauro reſurrectionis rigaret æterno, captivitatem mentis averteret, cæcitatem illuminaret animorum, annum Domini perpetuis diffuſum temporibus prædicaret, qui redire in orbem laboris neſciat, continuationem fructus hominibus & quietis indulgeat. Atque ille ita ad omnia ſe curvavit obſequia, ut ne lectoris quidem adſpernaretur officium: nos vero impii, qui divinitatis fidem miraculis operum colligendam contemplatione corporis negabamus.

Amen dico vobis quod nemo propheta acceptus eſt in patria ſua. [℣. 24.]

46. Non mediocriter invidia proditur, quæ civicæ caritatis oblita, in acerba odia cauſas amoris inflectit. Simul hoc exemplo pariter & oraculo declaratur quod fruſtra opem miſericordiæ cæleſtis exſpectes, ſi alienæ fructibus virtutis invideas; adſpernator enim Dominus invidorum eſt, & ab iis qui divina beneficia in aliis perſequuntur, miracula ſuæ poteſtatis avertit. Dominicæ quippe carnis actus divinitatis exemplum eſt: & inviſibilia nobis ejus per ea quæ ſunt viſibilia demonſtrantur.

47. Non otioſe itaque ſalvator excuſat quod nulla in patria ſua miracula virtutis operatus ſit; ne fortaſſis aliquis viliorem patriæ nobis eſſe debere putaret affectum. Neque enim cives poterat non amare, qui amaret omnes; ſed ipſi ſe caritate patriæ, qui invident, abdicarunt; *Caritas* [1. Cor. 13. 4.] *enim non æmulatur..... non inflatur.* Nec tamen exſors beneficiorum patria divinorum eſt. Quod enim majus miraculum, quam quod * in ea natus

*. Quidam interpretes in Pſal. 5. ℣. 13. tradunt poſt D. Thomam in more antiquis fuiſſe, ut in curru victores ſcuto capiti ſuperpoſito coronarentur, antequam coronarum uſus inolevisſet. Sed cùm tata hujus rei exſtent veſtigia, quomodo ſcutum corona dicatur, multis hæret aqua. Et certe Hieronymus in eumdem locum dicere, *apud ſæculum*, inquit, *aliud eſt ſcutum, aliud corona*. Unde cum ipſe tum alii poſt Origenem ad ſpiritalem ſenſum confugiunt. Ambroſius tamen non ſolum hoc loco, ſed & lib. 3. Hexaem. cap. 14. num. 40. ſcutum coronis, hoc eſt, victoriæ præmiis, annumerat. Illic enim poſteaquam vitis fultum ſcuti ſimilitudine deſcripſit, ſubdit deinde: *Etenim bravii ſpeciem videtur effingere.... innaſcitur ſpecies & prærogativa victoriæ. Secum igitur habet bravium ſuum quo & munimen ſibi præbetur* &c. Et huc etiam facit, quod in eumdem citati Pſalmi verſum dicit Caſſiodorus, *Clypeus impoſitus capiti corona eſt, aptatus cordi defenſio.* Nec forte aliam ob cauſam ſcuta in columna Trajani coronis inſignita viſuntur, licet hujus rei rationem nonnihil diverſam reddat Lipſius in Anal. ad lib. de Magn. Rom.

*. Quod Chriſtus de patria in qua educatus fuerat, dicit, id etiam ad patriam quæ ipſum naſcentem ſuſceperat, extendit Ambroſius. Nec ſane injuria, quando illic etiam nullum à Chriſto miraculum legamus perpetratum.

est Christus? Videte igitur quid mali invidia adferat. Indigna propter invidiam patria judicatur, in qua civis operetur, quæ digna fuit in qua Dei Filius nasceretur.

ℽ. 25. *In veritate dico vobis: Multæ viduæ fuerunt in diebus Eliæ.*

48. Non quia Eliæ dies fuerunt, sed in quibus Elias operatus est: aut quia dies faciebat illis, qui in ejus operibus lucem videbant gratiæ spiritalis, & convertebantur ad Dominum. Et ideo aperiebatur cælum videntibus æterna & divina mysteria: claudebatur quando fames erat; quia nulla erat cognoscendæ divinitatis ubertas. Sed de hoc plenius scripsimus, cùm de Viduis scriberemus. (Lib. de Viduis.)

ℽ. 27. *Et multi leprosi erant in Judæa temporibus Elisæi prophetæ: & nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus.*

49. Evidenter hic sermo nos Domini salutaris informat, & ad studium venerandæ divinitatis hortatur, quod nemo sanatus ostenditur, & maculosi morbo corporis absolutus, nisi qui religioso officio studuit sanitari. NON ENIM dormientibus divina beneficia sed observantibus deferuntur. Et bene apto comparationis exemplo arrogantia civium retunditur invidorum, Dominicumque factum Scripturis docetur veteribus convenire; quod in libris quoque Regnorum legimus gentilem virum Naaman prophetico oraculo lepræ maculis absolutum, cùm plurimos Judæorum lepra corporis pariter & mentis absumeret. (4. Reg. 5. 14.) Siquidem quatuor illos qui cogente fame, in castra regis Syriæ primi tetenderunt, tradit historia fuisse leprosos. (4. Reg. 7. 3.) Cur igitur non curabat fratres, non curabat cives, non sanabat Propheta consortes; cùm sanaret alienos, sanaret eos qui observantiam Legis, & religionis consortium non habebant: nisi quia voluntatis est medicina, non gentis; & divinum munus votis eligitur, non naturæ jure defertur? Disce, christiane, rogare quod cupias impetrare; fastidiosos viros cælestium profectus munerum non sequuntur.

50. Sed quamvis simplex expositio moralem informet affectum; gratia tamen non est occulta mysterii. Etenim cùm posteriora à superioribus deriventur, tum etiam superiora posterioribus adstruuntur. Diximus enim in libro alio, in vidua illa ad quam Elias directus est, typum Ecclesiæ præmissum. (Lib. de Viduis.) [a] Populus Ecclesiam congruit, ut sequatur. Populus ille ex alienigenis congregatus, populus ille ante leprosus, populus ille ante maculosus prius quam mystico baptizaretur in flumine, idem post sacramenta baptismatis maculis corporis & mentis ablutus, jam non lepra, sed immaculata virgo cœpit esse sine ruga. Merito ergo magnus Naaman in conspectu Domini sui, & admirabilis facie describitur; quoniam in ejus typo salus futura gentibus declaratur, [b] qui solutæ consilio puellæ, quæ fractis viribus civium, in hostilem captiva venerat potestatem, à Propheta salutem sperare commonitus, non terreni regis imperio, sed divinæ misericordiæ liberalitate sanatur. (4. Reg. 5. 2.)

51. Cur mystico numero mergere jubetur? Cur Jordanis fluvius eligitur? *Nonne boni,* inquit, *Abana & Pharphar fluvii Damasci præ Jordane?* (Ibidem 12.) Sed iratus hos prætulit, Jordanem meditatus elegit; nescit enim ira mysterium, fides novit. Disce baptismatis gratiam salutaris: qui leprosus merserat, fidelis emersit. Disce spiritalia sacramenta signari: corporis remedium petitur, mentis adquiritur. Abluitur caro, affectus abluitur. Non enim magis corporis quàm mentis lepram video fuisse mundatam; quando post baptismum, veteris erroris colluvione detersa, negat se diis alienis hostias, quas spoponderat Domino, litaturum.

52. Disce etiam congruæ præcepta virtutis; (Ibidem. 16.) probavit fidem, qui præmia recusavit. Disce utroque dictorum factorumque magisterio quid sequaris. Habes Domini præceptum, vatis exemplum, gratis accipere, gratis dare: nec vendere ministerium, sed offerre. (Matth. 10. 8.) Non enim pretio taxatur Dei gratia, nec in sacramentis lucrum quæritur, sed obsequium sacerdotis.

53. Non tamen satis est si lucrum ipse non quæras: familiæ quoque tuæ cohibendæ sunt manus: nec hoc solum exposcimus, ut te solum castum immaculatumque custodias. Non enim dixit Apostolus, te solum: sed, *Te ipsum castum custodi.* (1. Tim. 5. 22.) Quæritur ergo non solùm tua ab hujusmodi nundinis, sed etiam domus tuæ castitas: *Oportet* enim *irreprehensibilem esse sacerdotem..... suæ domui bene præpositum, filios habentem subditos, cum omni castitate. Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit?* (1. Tim. 3. 2. 4. & 5.) Instrue ergo familiam tuam, hortare, custodi: & si te fefellerit servulus (humanam enim non excipio facultatem) prophetico deprehensus repudietur exemplo. Cito turpem sequitur lepra mercedem, & pecunia corpus animumque male quæsita commaculat. (5. & 2. cap. Cito.) *Accepisti,* inquit, *pecuniam, & possidebis ex ea agrum, & vineam, & oliveta, & greges:* [c] *& lepra Naaman applicabit se in te, & semini tuo usque in æternum.* (4. Reg. 5. 26. & 27.) Vides quia facto auctoris successio damnatur heredis. INEXPIABILIS EST enim venditi culpa mysterii, & gratiæ vindicta cælestis transit ad posteros. Denique Moabitæ & ceteri non intrabunt in Ecclesiam Dei usque ad tertiam & quartam generationem: tamdiu videlicet (ut simplicius interpretemur) donec culpam auctorum multiplicis successio generationis aboleret. (Deut. 23. 3.)

54. Sed cùm illi qui in Deum idololatriæ errore deliquerunt, in quartam generationem videantur esse multati: profectò durior videtur esse sententia, qua Giezi semen usque in æternum pro cupiditate habendi, prophetica auctoritate damnatur, præsertim cùm dominus noster Jesus Christus per lavacri regenerationem omnibus remissionem dederit peccatorum; nisi ut vitiorum magis quam generis semen intelligas.

a. Edit. omnes cum mss. quatuor infimæ ætatis: *Populus Ecclesiam congregavit.* Alii magno numero .... *congruit.* Melius. Non enim populus Ecclesiam congregasse rectè dici potest, cùm ex populo congregata sit Ecclesia. Sed *Populus Ecclesiam congruit, ut sequatur,* sensum expeditum præferet, si trajectis verbis ita explicetur, *congruit ut populus Ecclesiam sequatur.*

b. Rom. edit. sola: *qui sanctæ consilio puellæ.* Vet. edit. ac mss. undecim.: *qui sacratæ* &c. Optime vero codices Corb. Mich. & alii sex probatiores: *qui solutæ* &c. id est nullis conjugii vinculis adstrictæ: vel si mavis, paternarum ceremoniarum jugo liberæ. Quo utroque nomine Ecclesiæ potest figuram ac similitudinem præ se ferre.

c. Ita manu exarati codices magno consensu. Edit. autem omnes: *Et lepra Naaman adhærebit tibi* &c.

Sicut enim qui filii promissionis sunt, æstimantur A in semen bonum: ita etiam qui filii erroris sunt, æstimantur in semen malum. Nam & Judæi ex patre diabolo, non utique carnis successione, sed criminis. Ergo omnes cupidi, omnes avari Giezi lepram cum divitiis suis possident: & male quæsita mercede, non tam patrimonium facultatum, quam thesaurum criminum congregarunt æterno supplicio, & brevi fructu. Nam cùm divitiæ sint caducæ, pœna perpetua est; quia neque avarus, neque ebriosus, neque idolis serviens B regnum Dei possidebit.

ỷ. 28. ỷ. 29. *Et repleti sunt ira omnes in Synagoga, hæc audientes: & surrexerunt, & ejecerunt illum extra civitatem.*

55. Sacrilegia Judæorum, quæ multo ante Dominus prænuntiaverat per prophetam, & psalmi versiculo declaraverat quæ passurus esset in corpore constitutus, dicens: *Retribuebant mihi mala pro bonis*, (Psal. 34. 12.) in Evangelio docet esse completa. Nam C cùm ipse per populos beneficia diffunderet, illi injurias irrogabant. Nec mirum si perdiderunt salutem, qui ejecerunt de suis finibus Salvatorem: mortalis enim Dominus; & qui docuerat exemplo sui apostolos suos omnibus omnia fieri, nec volentes repudiat, nec invitos alligat, nec ejicientibus reluctatur, nec rogantibus deest. Sic Gerasenos alibi (Luc. 8. 37.) cùm virtutes ejus sustinere non possent, quasi infirmos & ingratos reliquit.

56. Simul intellige non ex necessitate fuisse, D sed voluntariam corporis passionem: nec captum à Judæis, sed à se ipso oblatum. Etenim quando vult capitur, quando vult elabitur, quando vult suspenditur, quando vult non tenetur. Et hîc in supercilium montis præcipitandus adscenderat: & ecce per medium illorum, mutata subito vel obstupefacta furentium mente, descendit; nondum enim hora venerat passionis. Quinetiam malebat adhuc Judæos sanare quam perdere; ut inefficaci furoris exitu desinerent velle, E quod implere non possent. Vides igitur & hîc divinitatis esse [a] quod operatus est, & illic voluntatis esse quod captus est. Nam quemadmodum à paucis teneri potuit, qui à populo non tenetur? Sed noluit sacrilegium esse multorum; ut in auctores culpæ crucis invidiam retorqueret, atque à paucis quidem affigeretur, sed pro toto orbe moreretur.

ỷ. 33. ỷ. 38. *Et in Synagoga erat homo habens spiritum immundum.* Et infra: *Surgens autem de Synagoga intravit in domum Simonis & Andreæ. Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus.* F

57. Vide clementiam domini Salvatoris: nec indignatione commotus, nec scelere offensus, nec injuria violatus Judæam deserit: quin etiam immemor injuriæ, memor clementiæ, nunc docendo, nunc liberando, nunc sanando, infidæ plebis corda demulcet. Et bene sanctus Lucas virum ab spiritu nequitiæ liberatum ante præmisit, & substituit feminæ sanitatem. Utrumque enim sexum Dominus curaturus advenerat: & prior sanari debuit, qui prior creatus est; nec prætermitti illa quæ mobilitate magis animi, quàm pravitate peccaverat.

ỷ. 39. 58. Sabbato medicinæ Dominicæ opera cœpta significat, ut inde nova creatura cœperit, ubi vetus ante desivit: nec sub Lege esse Dei Filium, sed supra Legem in ipso principio designaret: nec solvi Legem, sed impleri. Neque enim per Legem, sed Verbo factus est mundus, sicut legimus: *Verbo Domini cæli firmati sunt.* (Psal. 32. 6.) Non solvitur ergo Lex, sed impletur; ut fiat renovatio hominis jam labentis. Unde & Apostolus ait: *Exspoliantes vos veterem hominem..... induite novum qui secundùm Christum creatus est.* (Ephes. 4. 22. & 24. Coloss. 3. 9. & 10.) Et bene sabbato cœpit; ut ipsum se ostenderet creatorem, qui opera operibus intexeret, & prosequeretur opus quod ipse jam cœperat: ut si domum faber renovare disponat, non à fundamentis, sed à culminibus incipit solvere vetustatem. Itaque ibi prius manum admovet, ubi ante desierat.

59. Deinde à minoribus incipit, ut ad majora perveniat. Liberare à dæmone & homines, sed in verbo Dei possunt: resurrectionem mortuis imperare divinæ solius est potestatis.

ỷ. 34. 60. Nec quemquam movere debet, quòd Jesu Nazareni nomen in hoc libro diabolus dixisse primus inducitur. Nec enim ab eo Christus nomen accepit, quod de cælo Angelus ad Virginem detulit. (Luc. 1. 31.) Est enim hujus impudentiæ, ut inter homines aliquid primus usurpet, & ad homines quasi novum deferat, quo terrorem suæ potestatis incutiat. Denique & in Genesi primus Deum homini nuncupavit; sic enim habes: *Et dixit serpens mulieri: Quid utique dixit Deus ne edatis ab omni ligno?* (Gen. 3. 1.) Uterque igitur deceptus à diabolo est, sanatus à Christo.

61. Sequere cetera, & Evangelicæ lectionis disce mysteria, atque in duorum sanitate publicæ sacramentum salutis agnosce. *Sicut* enim *in Adam omnes moriuntur: ita & in Christo omnes vivificabuntur.* (1. Cor. 15. 22.) Quis est ille qui in Synagoga spiritum dæmonii habebat immundum, nisi populus Judæorum, qui quasi serpentinis spiris revinctus, & innodatus diaboli laqueis, simulatam corporis munditiam interioris mentis sordibus inquinabat? Et bene: *In synagoga homo erat qui spiritum immundum habebat;* quia Spiritum sanctum amiserat. Introierat enim diabolus, unde Christus exierat. Simul ostenditur [b] natura diaboli non improba, opera iniqua. Nam quem per superiorem naturam Dominum confitetur, opere negat. Et in hoc apparet [c] ejus nequitia, & improbitas Judæorum, quod ita populo vesanæ cæcitatem mentis offudit, ut populus neget, quem dæmones confitentur. O pejor magistro discipulorum hæreditas! Ille verbo Dominum tentat, hi facto: ille dicit, *Mitte te:* isti adoriuntur, ut mittant. (Luc. 4. Supra 9.)

62. Si altiore consilio ista pensamus, animi debemus intelligere & corporis sanitatem, ut prius animus qui serpentis laborabat insidiis, absolutus sit. Anima enim numquam à corpore vincere-

a. Omnes edit. *quod non captus est.* Omnes mss. *quod operatus est:* nempe mutationem in mente furentium.

b. Mss. aliquot, *natura diaboli non improbari*, quidam, *non improbare, opera iniqua.* Sed potiorem esse aliorum, ac edit. lectionem patet ex iis quæ sequuntur.

c. Edit. Rom. sola: *ejus nequitia & improbitas, quod ita populo Judæorum &c.* Vet. edit. cum tribus omnino mss. ut in textu. Ceteri cod. *ejus nequitia improbitas Judæorum &c.* Non ita male, si *nequitia*, sumatur in sexto casu, pro *per nequitiam.*

tur, nisi prius à diabolo tentaretur. Nam cùm A
anima corpus agat, vivificet, & gubernet; quem-
admodum in ejus illecebras captiva raperetur,
nisi & ipsa superioris alicujus potestatis vinculis
stringeretur? Denique non prius Eva esurivit,
quàm serpentis eam versutia tentavit: & ideo
adversus ipsum anctorem peccati prius debnit
medicina salntis operari.

63. Fortassis etiam in typo mulieris illius so-
crus Simonis & Andrææ variis criminum febri-
bus caro nostra languebat, & diversarum cupi- B
ditatum immodicis æstuabat illecebris. Nec mi-
norem febrem amoris esse dixerim, quàm calo-
ris. Itaque illa animum febris, hæc corpus in-
flammat. Febris enim nostra avaritia est, febris
nostra libido est; eo quod ignitæ sint cupidita-
tes. Unde & Apostolus ait: *Si non se continent,* 1. Cor. 7. 9.
nubant; melius est enim nubere quam uri. Febris
nostra luxuria est, febris nostra ambitio est, fe-
bris nostra iracundia est. Quæ licet corporis vi-
tia sint; ignem tamen ossibus implicant, men- C
tem, animum, sensusque pertentant. Hæc prior
diaboli sollicitatur arte. Etenim ager bonus,
vestis, monile, suadela serpentis est. Honorum
gratia, sublimitas potestatum, epularum suavi-
tas, forma meretricis laqueus est diaboli, &
quasi quidam nequitiæ spiritalis illecebrosus
affatus, qui per carnis illecebram quæ cito fe-
minea quadam levitate mollitur, animum quo-
que de gradu dejicit. Neque enim formam mu-
lieris animus prius quam corporis oculus concu- D
piscit. Denique quod non videris, non amabis;
sed ubi caro concupierit, compatientis quoque
animi constantia defatiscit, & mens consortio
amoris inflectitur (duo enim in carne una sunt)
atqne ita mors irrepit sceleris effectu, tentante
diabolo, carne suadente.

64. Vehementior tamen est animi, quàm cor-
poris febris: & ideo pro animi voluptate corpo-
ris salus plerumque contemnitur, nec à pericu-
lis abstinetur. Unde non alienum videtur repe- E
tere quemadmodum Theotimus cùm gravi ocu-
lorum incommodo laboraret, & amaret uxo-
rem, interdictâ sibi à medico facultate coeundi,
cupiditatis impatiens, atque impetu libidinis
raptus, se moderari nequiverit. Sciens enim pru-
densque quod esset oculos amissurus, priusquam
conveniret uxori, in ipso æstu ferventis cupidi-
tatis, & consuetudinis apparatu: Vale, inquit,
amicum lumen. Sic febre libido flagrantior est,
graviusque præcipitat & inflammat.

65. Sed nbi quis resipuerit à furore, tunc con-
scientiæ interioris aperitur visus, factique pœni-
tentia succedit, & pudenda sui unusquisque fa-
cinnris conscientia erubescit. Tunc Deus time-
tur, & peccator se cupit celare, sed non potest:
tunc caro arguitur, diabolus accusatur: hæc
quasi lena vitiorum, ille quasi auctor erroris.
Patescit deformitas; nudum est enim Deo omne
secretum, nec illius ficus foliis, hoc est, tegmine
corporali, vel jactantiâ sæculari flagitiorum se-
creta velantur. Et unusqnisque divinum peccati
consciâ formidat mente judicium dicens: Qui
super me montes cadent: in quibus me abscon-
dam scissuris petrarum, cùm venerit confringere
terram? Tunc tribulos & spinas animo caro, hoc
est, curarum morsus sollicitudinumque generat,
æstusque, quns sibi per cnncupiscentiam carnis
animus ipse circumdedit. Etenim quasi clavis
quibusdam suffigitur anima corporeis volupta-
tibus: & cùm semel adhæserit cupiditatibus de-
mersa terrenis, difficile in altum potest unde
descendit, sine Dei favore revolare. Actuum
enim suorum vincta laqueis, & deliciarum sæcu-
larium illecebris obnoxia jam tenetur.

66. Hunc ergo Adam, hanc Evam Dominus
liberaturus advenit: quorum alter ad imaginem
Dei factus, altera virtutem sui accipiens viri,
quamdiu fuit subdita fortiori, unam gerebant in
uno spiritu Deo placitam voluntatem: & in pa-
radiso Dei positi, vitæ cælestis operabantur ali-
moniam. Postea vero quàm caro suadere diver-
sum, [a] & legem cœpit propriam non tenere, pa-
radisi exsules facti, in hunc inferiorem demer-
sumque locum peccati merito reciderunt. Nec
quisquam putet incongruum esse, si Adam atque
Eva in typo animæ & corporis æstimentur; cùm
in typo Ecclesiæ æstimentur & Christi. Nam
cùm duo esse in carne una Apostolus diceret,
adjecit: *Sacramentum*, inquit, *hoc magnum est:* Ephes. 5. 32.
ego autem dico in Christo & in Ecclesia. In quo
ergo superni Dei, in eo multo magis animi nos-
tri potest esse mysterium.

67. Sed hæret, suffixus est, captus est, & cor-
poreis succensus febribus, compassione carnis D
ægrescit. Quærendus est medicus. Sed quis iste
tantus est, qui sauciæ mentis medeatur ulceri-
bus? Quis tantus est homo, qui possit aliis sub-
venire, cùm ipse sibi non possit? Quis aliis possit
vitam reddere, cùm ipse mortem non possit eva-
dere? Omnes enim in Adam mortui; quia *Per* 1. Cor. 15. 22.
unum hominem in hunc mundum peccatum introi-
vit, & per peccatum mors: & ita in omnes homines
pertransivit, in quo omnes peccaverunt. Illius igitur Aug lib. 1. cont. Jul Pelag. c. 3.
culpa mors omnium est. Denique missi sunt E
sancti, missi sunt & prophetæ, qui oracula divi-
na loqnerentur; nec quidquam promovere po-
tuerunt. Quæramus ergo aliquem de Angelis
aut Archangelis medicum. Sed quemadmodum
mihi possunt præsidium ferre, ne peccem; cùm
ipse Archangelus à peccato non potuerit absti-
nere? Quemadmodum ad paradisum Angelus
revocare me poterit; cùm ipse satanas & an-
geli sui sedem quam acceperunt, servare non
possint? F

Adscendens autem in unam navim, quæ erat Cap. 5. v. 3.
Simonis, rogavit eum ut reduceret à terra ali-
quantulum.

68. Ubi Dominus multis impertivit varia ge-
nera sanitatum, nec tempore, nec loco cœpit
ab studio sanandi turba cohiberi. Vesper incu-
buit, sequebantur: stagnum occurrit, urgebant.
Et ideo adscendit in Petri navim. Hæc est illa
navis quæ adhuc secundùm Matthæum fluctuat, Matth. 8. 24.
secundùm Lucam repletur piscibus; ut & prin-
cipia Ecclesiæ fluctuantis, & posteriora exube-
rantis agnoscas; pisces enim sunt, qui hanc ena-

a Edit. Am. atque Era. cum mss. tribus, *legem cœpit propriam non timere.* Gall. cum duobus mss. *legem cœpit primam*, Rom. sola: *primam non timere.* Denique mss. undecim, in quibus Corb. & alii melioris notæ, ut in textu.

vigant vitam. Ibi adhuc discipulis Christus dormit, hîc præcipit. Dormit enim trepidis, perfectis vigilat. Sed quemadmodum dormiat Christus, audisti dicentem in Propheta: *Ego dormivi, & cor meum vigilat.* (Cant. 5. 2.)

69. (Matth. 8. 26.) Et sanctus Matthæus rectè non prætermittendum putavit æternæ indicium potestatis, ubi imperat ventis. Non est enim humana doctrina, (Luc. 4. 36.) sicut audistis Judæos dicere, verbo imperat spiritibus: sed cælestis majestatis insigne. Quòd turbatum sedatur mare, & divinæ vocis imperio obsequuntur elementa, atque insensibilia sensum accipiunt obsequendi; divinæ mysterium gratiæ revelatur. Quod fluctus mitescunt sæculi, verbo immundus spiritus conquiescit; non alterum altero refellitur, sed utrumque celebratur. Habes miraculum in elementis, habes documentum in mysteriis.

70. Ergo quia sanctus Matthæus illa prælibaverat, sanctus Lucas eam sibi navim, in qua Petrus piscaretur, elegit. (24 quæst. cap. Non turbatur.) Non turbatur ista quæ Petrum habet, turbatur illa quæ Judam habet. Etsi multa illic discipulorum merita navigabant; tamen eam adhuc perfidia proditoris agitabat. In utraque Petrus: sed qui suis meritis firmus est, turbatur alienis. Caveamus igitur perfidum, caveamus proditorem; ne per unum plurimi fluctuemus. Ergo non turbatur hæc navis in qua prudentia navigat, abest perfidia, fides spirat. Quemadmodum enim turbari poterat, cui præerat is, in quo Ecclesiæ firmamentum est? Illic ergo turbatio, ubi modica fides: hîc securitas, ubi perfecta dilectio.

71. Denique etsi aliis imperatur ut laxent retia sua; soli tamen Petro dicitur: (℣. 4.) *Duc in altum*, hoc est, in profundum disputationum. Quid enim tam altum, quàm altitudinem divitiarum videre, scire Dei Filium, & professionem divinæ generationis adsumere? Quam licet mens non queat humana plenæ rationis investigatione comprehendere; fidei tamen plenitudo complectitur. Nam etsi non licet mihi scire quemadmodum natus sit; non licet tamen nescire quod natus sit. Seriem generationis ignoro, [a] sed auctoritatem generationis agnosco. Non interfuimus cùm à Patre Dei Filius nasceretur: sed interfuimus cùm à Patre Dei Filius diceretur. Si Deo non credimus, cui credimus? Omnia enim quæ credimus, vel visu credimus, vel auditu: visus sæpe fallitur, auditus in fide est. An adserentis persona discutitur? Si viri boni dicerent, nefas putaremus non credere: Deus adserit, probat Filius, refugiens sol fatetur, tremens terra testatur. In hoc altum disputationis Ecclesia à Petro ducitur; ut videat hinc resurgentem Dei Filium, inde Spiritum sanctum profluentem.

72. (Ibidem.) Quæ sunt autem apostolorum quæ laxari jubentur retia, nisi verborum complexiones, & quasi quidam orationis sinus, & disputationum recessus qui eos quos cœperint, non amittant? Et bene apostolica instrumenta piscandi retia sunt, quæ non captos perimunt, sed reservant, & de profundo ad lumen extrahunt: fluctuantes de infimis ad superna traducunt.

73. Est & aliud apostolicum piscandi genus, (24. q. 1. c. Est aliud.) quo genere solum Petrum piscari Dominus jubet dicens: *Mitte hamum, & eum piscem qui primus adscenderit, tolle.* (Matth. 17. 26.) Magnum quidem est & spiritale documentum, quod christiani viri sublimioribus potestatibus docentur debere esse subjecti; (11. q. 1. c. Magnum quidem.) ne quis constitutionem regis terreni putet esse solvendam. Si enim censum Dei Filius solvit, quis tu tantus es, qui non putes esse solvendum? Et ille censum solvit qui nihil possidebat: tu autem qui sæculi sequeris lucrum, cur sæculi obsequium non recognoscas? Cur te supra sæculum quadam animi arrogantia feres, cùm sæculo sis misera cupiditate subjectus.

74. Penditur igitur didrachma, quod erat [b] pretium nostræ redemtionis & corporis, in Lege promissum, in Evangelio persolutum, non otiose in ore piscis inventum: *Ex ore enim tuo justificaberis.* (Matth. 12. 17.) Etenim pretium immortalitatis est nobis nostra confessio; quia sicut scriptum est: *Ore confessio fit ad salutem.* (Rom. 10. 10.)

75. Et fortasse primus hic piscis primus est martyr, in ore habens didrachma, hoc est, pretium census. Didrachma nostrum Christus est. Habebat igitur primus ille martyr, Stephanus scilicet, in ore thesaurum, cùm Christum in passione loqueretur. Sed revertamur ad propositum locum, & discamus apostolicam humilitatem.

Præceptor, inquit, *per totam noctem laborantes nihil cœpimus: sed in verbo tuo laxabo retia.* (℣. 5.)

76. Et ego, Domine, scio quia nox mihi est, quando non imperas. Nemo adhuc nomen suum dedit, [c] adhuc noctem habeo. Misi jaculum vocis per Epiphania, & adhuc nihil cœpi. Misi per diem, exspecto ut jubeas: in verbo tuo laxabo retia. O vacua præsumtio, ô humilitas fructuosa! Qui nihil antea cœperant, magnam in verbo Domini concludunt piscium multitudinem. Non hoc humanæ facundiæ opus, sed supernæ vocationis est munus. Cedunt disputationes hominum: fide suâ plebs credit.

77. Rumpuntur retia, nec labitur piscis. (℣. 6. & 7.) Vocantur ad adjumentum socii, qui erant in alia navi. Quæ est illa alia navis, nisi forte Judæa, ex qua Johannes & Jacobus eliguntur? *Facta est* enim *Judæa sanctificatio ejus.* (Psal. 113. 2.) Hi igitur de Synagoga ad navem Petri, hoc est, ad Ecclesiam convenerunt; ut implerent ambas naviculas. Omnes enim in nomine Jesu genu flectunt, sive Judæus, sive Græcus: *Omnia & in omnibus Christus.* (Coloss. 3. 11) Sed mihi cumulus iste suspectus est, ne plenitudine sui naves pene mergantur; oportet enim & hæreses esse, ut probentur boni.

78. Possumus tamen & aliam Ecclesiam intelligere, navem alterius; ab una enim plures Ec-

a. Sic vet. edit. ac plures mss. Rom. autem edit. cum mss. aliquot, *sed auctorem generationis agnosco.*

b. Rom. edit. *pretium redemtionis nostræ animæ, & corporis.* Sed in cunctis aliis, atque mss. deest, *animæ*: quæ vox omnino necessaria non videtur, cùm *nostra redemtio* idem sit ac *redemtio animæ nostræ.* Namque hominem in anima potissimum consistere passim testatur Ambrosius.

c. Eadem edit. sola, *adhuc per noctem laboro.* Quod autem addit S. Præsul jaculum (est id retis genus à jaciendo dictum) abs se per epiphania festa missum fuisse, indicat institisse se non baptisatis, ut nomen in album catechumenorum referri postularent. Et hinc non male conjicias illos bis nomen suum dedisse, 1. cùm catechumeni fierent, 2. & solemnius cùm inter competentes describerentur ut alibi jam notavimus. Inde etiam rursus colligere est hunc sermonem circiter sacræ quadragesimæ initia esse pronunciatum.

clesiæ derivantur. Ecce alia sollicitudo Petri, cui sua jam præda suspecta est. Sed novit perfectus quemadmodum servare possit reconditos, qui scit quemadmodum capere possit dispersos. Quos in verbo capit, [a] Verbo credit: negat suam prædam, negat suum munus.

ỳ. 8. *Exi*, inquit, *à me, Domine; quia homo peccator sum.*

79. Admirabatur enim dona divina: & quo A plus meruerat, hoc præsumebat minus. Dic & tu: *Exi à me, Domine; quia homo peccator sum*; ut respondeat tibi Dominus: [b] *Noli timere.* Indulgenti Domino peccatum fatere. Noli timere etiam quæ tua sunt Domino deferre; quia quæ sua sunt nobis ille concessit. Nescit invidere, nescit eripere, nescit auferre. Vides quam bonus Dominus, qui tantum tribuit hominibus; ut vivificandi habeant potestatem.

a. Rom. edit. *Verbo reddit.* Haud absurdus sensus. Attamen non male etiam aliæ ac mss. *Verbo credit*, quidam mss. *credidit*; idem enim est ac *Verbo ejusque præsidio committit*.
b Ita edit. Amerb. cum mss. fere omnibus: in quorum tamen nonnullis scribitur.... *peccatum fateri*. Et hoc in causa fuit cur Era. & seq. edit interpunctionem immutarent hoc modo *Noli timere indulgenti Domino peccatum fateri*: quod minus belle quadrat cum superioribus.

LIBER QUINTUS.

ỳ. 12. *Et factum est cùm esset in una civitatum, ecce vir plenus lepra, procedens in faciem, rogavit eum dicens: Domine, si vis, potes me mundare.*
ỳ. 13. *Et extendens manum suam, tetigit illum, dicens: Volo, mundare.*

1. Bene ubi leprosus mundatur, certus non exprimitur locus; ut ostendatur non unum populum specialis alicujus civitatis, sed omnium populos fuisse sanatos. Bene autem & secundùm Lucam quarto signo, ex quo in Capharnaum C
Gen. 1. 14. Dominus venit, iste sanatur; nam si quartum diem sole illuminavit, & clariorem ceteris fecit diebus, cùm illucescerent elementa mundi: &
Matth. 4. hoc clarius opus æstimare debemus. Et secundùm Matthæum primus hic post benedictiones à Domino sanatus inducitur; ut quia dixerat
Matth. 5. 17. Dominus: *Non veni solvere Legem, sed adimplere*;
Levit. 13. 3. ille qui excludebatur à Lege, purgari se Domini potestate præsumens, non ex Lege, sed supra Legem esse gratiam judicaret, quæ leprosi maculam posset abluere.

2. Verum ut in Domino potestatis auctoritas, ita in illo fidei constantia declaratur. Ille in faciem procidit, quod humilitatis est & pudoris; ut unusquisque de suæ vitæ maculis erubescat: sed confessionem verecundia non repressit. Ostendit vulnus, remedium postulavit: & ipsa religionis & fidei plena confessio est. *Si vis*, inquit, *potes me mundare.* In voluntate Domini tribuit potestatem; de voluntate autem Domini non quasi pietatis incredulus dubitavit, sed quasi colluvionis suæ conscius non præsumsit. Cui morali quadam Dominus sanctitate respondit: *Volo, mundare.*

ỳ. 13. *Et continuò lepra ejus discessit ab eo.*

3. Nihil enim medium est inter opus Dei, atque præceptum; quia in præcepto est opus. De-
Psal. 32. 9. nique *dixit, & facta sunt.* Videtis igitur quod dubitari non potest, quia voluntas Dei potestas est. Si ergo voluntas ejus potestas est; qui unius voluntatis Trinitatem adserunt, unius utique adserunt potestatis. Itaque statim lepra discessit; B ut intelligas medentis affectum, qui veritatem operi addidit.

4. Denique secundùm Marcum miseratus est Marc. 1. 41.
eum Dominus: quod pulcre est positum. Et pleraque talia posuerunt Evangelistæ, qui nos in utroque fundare voluerunt, describentes signa virtutis ad fidem, exprimentes opera virtutis ad imitationem. Unde & tangit non dedignatus, & imperat non diffisus; hoc enim est indicium potestatis, quia quasi habens potestatem sanandi, & jubendi auctoritatem, operandi testimonium non refugit. [a] *Volo*, ergo dicit propter Photinum, imperat propter Arrium, tangit propter Manichæum.

5. Nec unius tantum lepra curatur, sed omnium quibus dicitur: *Iam vos mundi estis propter* Johan. 15. 3.
sermonem quem locutus sum vobis. Si igitur lepræ medicina verbum est: contemtus utique verbi lepra mentis est. Sed ne lepra transire possit in medicum, unusquisque Dominicæ humilitatis D exemplo jactantiam vitet. Cur enim præcipitur nemini dicere, nisi ut doceret non vulganda nostra beneficia, sed premenda; ut non solum à mercede abstineamus pecuniæ, sed etiam gratiæ? Aut fortasse etiam illa silentii causa est imperati, quòd meliores putabat qui fide magis spontanea, quàm qui speratis beneficiis credidissent.

6. Offerre autem juxta Legem se præcipitur sacerdoti, non ut alium deferat: sed ut se ipsum Deo offerat spiritale sacrificium; ut actus præ- E teriti colluvione detersa, per cognitionem fidei & sapientiæ disciplinam placitura Deo hostia consecretur: *Omnis enim victima sale salietur.* Marc. 9. 49.
Unde & Paulus ait: *Obsecro ergo vos, fratres, per* Rom. 12. 1.
misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam acceptabilem, placentem Deo.

7. Simul illud mirabile, quod eo sanavit genere quo fuerat obsecratus. *Si vis, potes me mundare. Volo*, inquit, *mundare.* Habes voluntatem, habes etiam pietatis effectum. *Et extendens manum, tetigit illum.* Lex tangi leprosos prohibet: Levit. 13.
sed qui Dominus Legis est, non obsequitur Legi, sed Legem facit. Non ergo tetigit, quia sine tactu mundare non poterat: sed ut probaret

a. *Volo.... propter Photinum*; Photinus enim etsi Marcelli Ancyrani Arrianis partibus addicti discipulus in multis tamen cum Sabellio sentiebat: hunc autem negasse constat eamdem in Patre ac Filio potestatem reperiri; ut Ambrosius supra lib. 4. num. 10. indicavit. Igitur cùm in Deo voluntas ac potestas unum fiat, apte colligitur Christum ostendendo voluntatem suam ejusdem efficaciæ esse ac Paternam, simul ostendisse utriusque eamdem habendam potestatem; proindeque eamdem etiam substantiam atque omnimodam similitudinem; quod idem Photinus pernegabat. *Imperat propter Arrium*, qui videlicet cùm Christo divinitatem abjudicaret, eadem operâ illum imperandi auctoritate spoliabat. *Tangit propter Manichæum*; is quippe tangendi facultatem eidem Christo adimebat, quando veram ac naturalem carnem ab illo adsumtam inficiabatur.

A quia subjectus non erat Legi, nec contagium timebat, ut bomines: sed quia contaminari uon poterat, qui alios liberabat: simul è contrario lepra tactu Domini fugaretur, quæ solebat contaminare tangentem.

ỳ. 14. 8. Ostendere autem se sacerdoti jubetur, & offerre pro emundatione sua; ut dum offert se sacerdoti, intelligeret sacerdos non Legis ordine, sed Dei gratia supra Legem esse curatum: & dum mundato jubet offerre sacrificium secundùm præceptum Moysi, ostenderet Dominus B quia Legem noo solveret, sed impleret: qui secundum Legem gradiens, supra Legem sanare eos quos remedia Legis non sanaverant, videretur. Et bene addidit: *Sicut præcepit Moyses; Lex* Rom. 7. 14. *enim spiritalis est*; ideoque videtur sacrificium spiritale mandasse.

9. Denique addidit: *Ut sit in testimonium hoc vobis*, hoc est, si Deo credatis, si impietatis lepra discedat, si occultorum cognitor sit sacerdos, si puri testis affectus: uode potest ille magis sacer- C dos videri quem occulta non lateant, cui dicitur; *Tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech.* Psal. 109. 4.

ỳ. 18. *Et ecce viri portantes in lecto hominem qui fuerat paralyticus, & quærentes eum inferre, & ponere* ỳ. 19. *ante eum, & non invenientes qua parte illum inferrent præ turba, adscenderunt super tectum, & per tegulas submiserunt illum in lecto, in medium, ante Iesum.*

10. Non otiosa bujus paralytici, nec angusta medicina est, quando Dominus & orasse præmittitur, non utique propter suffragium, sed propter exemplum; imitandi enim specimeo dedit, non impetrandi ambitum requisivit. Et convenientibus ex omni Galilæa, & Judæa, & Hierusalem Legis doctoribus, inter ceterorum remedia debilium, paralytici istius medicina describitur. Primùm omnium quod ante diximus, unusquisque æger petendæ precatores salutis E debet adhibere, per quos nostræ vitæ compago resoluta, actuumque nostrnrum clauda vestigia verbi cælestis remedio reformentur. Sint igitur aliqui monitores mentis, qui animum hominis, quamvis exterioris corporis debilitate torpentem, ad superiora erigant. Quorum rursus adminiculis & adtollere, & bumiliare se facilis, ante Jesum locetur, Dnminico videri dignus adspectu. Humilitatem enim respicit Dominus: *Quia respexit humilitatem ancillæ suæ.* Luc. 1. 48.

ỳ. 20. *Quorum fidem*, inquit, *ut vidit.*

11. Magnus Dominus qui aliorum merito ignoscit aliis, & dum alios probat, aliis relaxat errata. Cur apud te bomo collega non valeat, cùm apud Dominum servus & interveniendi meritum, & jus habeat impetrandi? Disce qui judicas, ignoscere: disce qui æger es, impetrare. Si gravium peccatorum diffidis veniam, adhibe precatores, adbibe Ecclesiam quæ pro te precetur, cujus contemplatione quod tibi Dominus negare posset, ignoscat.

12. Et quamvis historiæ fidem non debeamus ỳ. 21. omittere; ut verè paralytici istius corpus credamus esse sanatum: cognosce tamen interioris hominis sanitatem, cui peccata donantur, quæ cùm Judæi adserunt à solo Domino posse concedi, Deum utique eum confitentur, suoque judicio perfidiam suam produnt; ut opus adstruant, personam negent. Itaque ab ipsis & operis sui Dei Filius accipit testimonium, & vocis suffragium non requirit; perfidia enim confiteri potest, credere non potest. Itaque testimonium non deest divinitati, fides deest saluti. Nam & validius est ad fidem quod confitenrur inviti: & perniciosius ad culpam quod negant, qui suis adsertionibus revincuntur. Magna itaque insidæ plebis amentia; ut cùm confessa fuerit solius Dei esse donare peccata, non credat Deo peccata donanti. Dominus autem salvos volens facere peccatores, & ỳ. 22. occultorum cognitione Deum se esse demonstrat, & admiratione factorum, adjiciens:

Quid est facilius dicere, Dimissa sunt tibi peccata tua: aut dicere, Surge, & ambula? ỳ. 23.

13. Quo loco plenam speciem resurrectionis ostendit, qui mentis vulneribus corporisque sanatis, peccata donat animorum, debilitatem carnis excludit; hoc est enim totum bominem esse curatum. Quamvis igitur magnum sit bominibus peccata dimittere (quis enim potest peccata dimittere nisi solus Deus, qni per eos quo- D que dimittit,* quibus dimittendi tribuit potestatem) tamen multo divinius est resurrectionem donare corporibus; quandoquidem ipse Dominus resurrectio est.

14. Hic lectus qni tolli jubetur, quid est aliud, ỳ. 24. nisi quia humanum jubetur corpus adtolli? Ipse est qui per singulas noctes ᵃ lavatur à David, ut legimus: *Lavabo per singulas noctes lectum meum: lacrymis meis stratum meum rigabo.* Psal. 6. 7. Hic est lectus doloris, in quo anima nostra gravi conscientiæ E ægra cruciatu jacebar. Sed si quis secundum Christi præcepta se gesserit, jam non lectus doloris est, sed quietis. Miseratione etenim Domini cœpit quies esse quod mors erat: qui nobis soporem mortis vertit in gratiam voluptatis. Nec solùm levare lectum, sed etiam domum suam reperere, hoc est, ad paradisum redire censetur; ea est enim vera domus, quæ hominem prima suscepit: non jure amissa, sed fraude. Merito ergo restituitur domus; quoniam venerat qui oexum F fraudis aboleret, jus reformaret.

15. Nec mora ulla sanitatis intervenit: nnum ỳ. 25. dictorum remediorumque momentum est. Spectant surgentem increduli, mirantur abeunrem: & divini operis miracula malunt timere quam credere. Nam si credidissent, non timnissent unque, sed dilexissent; perfecta enim dilectin timorem 1 Iohan. 4. 18. excludit foras. Et ideo isti, quia non diligebant, calumniabantur. Calumniantibus autem dicit: *Quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Luc. 5. 22. Quis boc dicit? Sacerdos magnus. Lepram videbat io cordibus Judæorum, ostendit eos pejores esse leproso. Ille sacerdoti est se jussus offerre purgatus:

*. Non poterat Ambrosius clarioribus verbis potestatem dimittendi peccata ministris Ecclesiæ à Christo datam prædicare.

a. Quidquid inter voces, *lavatur à David*; & illas, *lectus doloris*, continetur, deerat in cunctis edit. Verum io omnibus Gall. mss. reperitur, excipimus tamen Reg. & Clarom. Sed uterque recentior, & hic noo tam Ambr. expositio est, quam ejus epitome.

hos saeerdos repudiat; ne alios quoque eorum A lepra contaminet.

a ℣. 27. 16. [a] Sequitur mystica evocatio publicani, quem sequi jubet non corporis gressu, sed meotis affectu. Itaque ille prius avara * de mercedibus, dura de laboribus periculisque nautarum emolumenta convertens, verbo vocatus, propria deretiquit, qui rapiebat aliena: ac vile illud sedile destituens, toto post Dominum vestigio mentis incedit. Convivii quoque magni exhibet apparatum; qui enim domicilio Christum recipit in- B terno, maximis delectationibus exuberantium pascitur voluptatum. Itaque Dominus libenter ingreditur, & in ejus qui crediderit, recumbit affectu.

17. Sed rursus accenditur invidia perfidorum, & futuræ pœnæ species præfiguratur. Epulantibus enim fidelibus, & in illo cælorum recumbentibus regno, perfidia jejuna torquebitur. Simul ostenditur quantum intersit inter æmulos Legis & gratiæ, quòd illi qui Legem sequun- C tur, jejuoæ mentis famem patiantur æternam: qui vero verbum in interioribus animæ receperunt, alimenri cælestis & fontis ubertate recreati esurire & sitire non possunt. Et ideo qui animo jejunabant, murmurabant dicentes:

℣. 30. b *Quare cum publicanis & peccatoribus* [b] *manducat & bibit?*

Gen. 3. 1. 18. Serpentina vox ista est. Denique haoc primam vocem serpens emisit, diceos Evæ: *Quid* D *utique dixit Deus: Nolite manducare ex omni ligno?* Ergo patris sui veoena diffundunt, qui dicunt: Quid utique cum publicanis & peccatoribus manducat & bibit? Unde Domious com peccatoribus manducando, etiam cum geotilibus oon prohibet nos inire convivium, dicens:

℣. 31. *Non egent qui sani sunt, medico; sed qui male habent.*

19. Novum medicameotum novus magister E advexit. Hoc de terra oon pullulavit; imprudens enim est omnis creatura hujus confectionis. Venite omnes qui incurristis peccatorum varias passiones, utimini peregrioo medicamento, quo venenum serpentis excluditur: quod non solùm passionum abstulit cicatricem, sed etiam causam diri vulneris amputavit. Hoc medicameotum non famem indicit, sed cibum animæ subministrat.
Luc. 7. 34. *Venit enim Filius hominis manducans & bibens, & dicunt: Dæmonium habet*; & ideo mens F nostra non est jejuna: jejunant hi quibus abest Christus, bonorumque meritorum copiis egent.
c [c] At verò cui virtus suæ voluntatis sufficit, qui sua domo recipit Christum, convivium magnum exhibet, hoc est, bonorum operum spiritale convivium, quo dives populus eget, pauper epulatur. Et ideo, inquit, jejunare non possunt filii sponsi, quamdiu cum illis est sponsus. ℣. 34.

Venient autem dies, cùm auferetur ab illis sponsus. ℣. 35.

20. Qui sunt illi dies, quibus oobis Christus aufertur, maxime cùm ipse dixerit: *Vobiscum ero... usque ad consummationem mundi*: ipse dixerit: *Non relinquam vos orphanos?* Certum est enim quod si nos relioquat, salvi esse nequeamus. Nemo tibi Christum potest auferre, nisi te illi ipse auferas. Non te auferat jactantia tua, non te auferat arrogantia, nec tibi de Lege præsumas; noo enim vocare justos venit, sed peccatores. Matth. 28. 20. Johan. 14. 18.

21. Quomodo igitur Dominus justitias dilexit, neque David vidit justum derelictum? Aut quæ ista æquitas Dei si justus relinquitur, & peccator adsciscitur; oisi intelligas quod eos justos dicit, qui ex Lege præsumunt, & Evangelii gratiam oon requirunt? Nemo autem justificatur ex Lege, sed redimitur ex gratia. Est igitur in Lege justitia, sed non est per Legem justitia; nam ipse Apostolus ait, Hebræus ex Hebræis, secundum Legem Pharisæus, secundum justitiam quæ in Lege est, conversatus sine quærela, qui gloriatur ex Lege: *Quæ mihi*, inquit, *lucra fuerunt, hæc duxi propter Christum detrimenta esse*, hoc est, abjeci justitiam & gloriam Legis; justitia enim Legis sine Christo vacua est, quia plenitudo Legis Christus est. Et ideo etsi est io Lege justitia, non est tamen per Legem justitia: *Si enim per Legem justitia, ergo Christus gratis mortuus est*; mortuus est enim Christus, ut impleret justitiam. Denique Johanni dicenti: *Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me*, respondit: *Sine modo; sic enim decet nos implere omnem justitiam.* Ergo non gratis mortuus: sed pro nobis mortuus est Christus; ut justi fulgerent sicut sol in regno Patris sui. Sed non Judæi justi, quibus dicitur: *Cùm videritis justos intrare in regnum cælorum.* Isti sunt justi qui percutientem non repercutiunt, qui inimicum diligunt. Psal. 10. 8. Psal. 36. 25. Philip. 3. 5. 6. Ibid. 9. 7. Galat. 2. 21. Matth. 3. 14. & 15. Luc. 13. 28.

22. Si sic non accipimus, invenitur contrarium: *Non veni vocare justos.* Sed illos non vocat, qui se justos esse dicunt: *Ignorantes enim Deum, & suam justitiam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti.* Ergo usurpatores justitiæ non vocantur ad gratiam; nam si gratia ex pœnitentia, utique qui fastidit pœnitentiam, abdicat gratiam. [d] Sitierunt vuloerati, qui se sanctificaot; istis spoosus auferetur: nobis autem noo Caiphas, non Pilatus Christum abstulit, nec possumus jejunare; qoia Christum habemus, & Christi carnem epulamur & sanguinem. Quomodo enim ℣. 32. Rom. 10. 3. d

a. Edit. Gill. intruserat in textum: *Sequitur de publicano & de eo quod non venit justos vocare, sed peccatores. Mystica vocatio* &c. Sed manifestum est hæc tituli, non textus rationem ac formam habere. Rom. autem, omisso verbo, *sequitur*, sic reposuit: *Mystica hæc est* &c.

*. Quid si legeres cum mf. Reg. *de mercibus*? Certe quæ sequuntur non obscure indicant Matthæum Ambrosio fuisse ex eo genere publicanorum, qui tributum è portoriis, id est, è mercibus importatis, exportatisque exigerent. Sed contra fidem tot mss. atque edit. omnium nihil audemus; cùm præsertim tributa non solùm mercibus mercatorum, sed etiam mercedi nautarum mercatoribus operam suam locantium imponi potuerint.

b. Rom. edit. hic & infra, *manducatis & bibitis*. Huic suffragatur textus Evangelistæ, atque omnes ejusdem versiones; Æthiopicam tamen excipimus; hæc enim cum ant. edit. cunctisque mss. Ambrosianis lectioni nostræ patrocinatur: cui etiam favet loci series, si modo non perfunctorie examinetur.

c. Ita mss. complures: alii vero & ant. edit. *At verò cui virtus sua voluntate sufficit.* Sed reponere placuit Rom. *At verò cui virtus suppetit.* Eadem edit. pro verbis, *Et ideo . . . . cum illis est sponsus*, ut in aliis, & cunctis mss. habetur, longum locum ex Lucæ Evangelio, suo more substituerat.

d. Mss. non pauci cum ant. edit. *Isti erunt vulnerati*: alii aliquot in quibus Corb. *Sitierunt vulnerati.* Et hæc vera lectio est. Hic enim ii qui jejunant, non jejunantibus opponuntur: cùm autem de ultimis infra scriptum sit: *Quomodo videtur jejunare, qui non sitit*; satis intelligimus jejunare illos, de quibus dicitur, *sitierunt.* Nam hic, *vulnerati*, idem est ac *pœnitentia non sanati*: vel forte, *ardenter sitientes*; siquidem vulneribus confossi solent maximo sitis æstu ob exhaustum sanguinem laborare.

videtur

videtur jejunare, qui non esurit? Quomodo videtur jejunare, qui non sitit? Quomodo autem sitire potest, qui bibit Christum; cùm ipse dixerit: Johan. 4. 13. *Qui biberit de aqua quam ego dabo, non sitiet in æternum?* Denique de animi dictum jejunio, etiam sequentia declarant.

℣ 36. *Dixit enim similitudinem ad illos: Quia nemo commissuram de vestimento novo immittit in vestimentum vetus.*

23. Dixerat filios sponsi, hoc est, filios Verbi, qui per lavacri regenerationem in jus divinæ generationis adsumti sunt, quamdiu cum illis est sponsus, jejunare non posse. Non utique hoc jejunium relegatur, quo conficitur caro, & corporalis luxuria castigatur; hoc enim jejunium nos commendat. Nam quemadmodum discipulos Luc. 4. 2. Matth. 17. 21. hîc jejunare prohiberet, cùm ipse Dominus jejunaret: cùm postremò diceret nequissimos spiritus nonnisi jejuniis & orationibus solere superari? Denique etiam hoc loco jejunium vestimentum appellavit vetus, quod exuendum Apostolus æstimavit dicens: Coloss. 3. 9. & 10. Exspoliate vos veterem hominem cum actibus ejus; & induite eum qui baptismatis sanctificatione renovatur. In eamdem igitur formam series convenit præceptorum, ne actus veteris & novi hominis misceamus; cùm ille corporalis exterior opera carnis operetur, & hic interior qui renascitur, non versicoloram speciem veterum novorumque debeat habere gestorum, sed concolor Christo illum studio mentis imitari, cui renatus est in lavacro. Absint igitur decolora mentis velamina, quæ displicent sponso; displicet enim ei, qui vestem non habuerit nuptialem. Sponso autem quid potest placere, nisi pax animi, puritas cordis, caritas mentis?

24. Bonus sponsus dominus Jesus, hîc novo partu naturam initiavit. Huic desponsata corruptelis carnis absolvitur: non filios mortales requirit, non Evæ delectatur doloribus, non virum obnoxium culpæ, non hereditatem condemnati patris requirit. Vidit enim carnis ulcera, quam antea concupiscebat: advertit non esse pulcritudinem veram, quæ vitiorum habeat deformitatem. Et ideo quid tibi cum tali sponso, femina? Require diligenter, & in omni corpore invenies cicatricem. Cognosce alium magis sponsum, qui circumdatur luce, cujus species non potest interire. Hunc tolle in animo tuo, consecra in templo tuo, tolle in corpore tuo; sicut scriptum est: 1. Cor. 6. 20. *Tollite Dominum in corpore vestro.* Hujus thalamos ingredere novos, hujus spectato peregrinum decorem, hunc indue, hunc vide ad dexteram Patris, & gaude quia talem habes sponsum: hic te vestiet benedictionem, ne qua noceat scissura peccati.

25. Servemus igitur vestem, quam nos sacro Dominus emergentes fonte vestivit. Cito scinditur vestis, si facta non congruant: cito tineis carnis adteritur, & veteris hominis errore maculatur. Ergo hîc nova veteribus copulare: in Apostolo autem etiam novis vetera supervestire prohibemur, 2. Cor. 5. 2. 3. & 4. sed exuere vetus, novum sumere; ut exspoliati, non nudi inveniamur. Exspoliamur enim meliora sumpturi; nudamur autem cùm indumentum nobis aliena fraude detrahitur, non nostra voluntate deponitur.

Et nemo mittit vinum novum in utres veteres. ℣ 37.

26. Fragilitas humanæ conditionis aperitur, cùm corpora nostra exuviis defunctorum animalium comparantur. Atque utinam honorum utrium usum possimus implere; ut sacramentum quod accepimus, reservemus. Levat injuriam industria, si renovatis utribus nova vina credantur. Et ideo utres hos plenos servare semper debemus; vacuos enim cito tinea & ærugo consumit, gratia servat impletos.

27. Pulcre autem operi huic talia præcepta conveniunt; sextum est enim opus, quo Levis Luc. 5. 27. Gen. 1. 26. novâ quadam figuratur formâ. Sexto autem die factus est homo: sexto igitur Christi opere reformatur jam non vetus, sed nova creatura, & quædam forma peregrina. Et ideo tamquam nova creatura Christo convivium exhibet; eo quod & in ipso Christus delectaretur, & ipse partem delectationis mereretur habere cum Christo. Ad hunc igitur informandum præcepta dat Dominus; sequebatur enim jam lætus, alacer, & exsultans, dicens: Jam non publicanum gero, jam non porto Levin. Exui Levin, postquam Christum indui. Odi genus meum, fugio vitam meam priorem: solum te sequor, domine Jesu, qui sanas vulnera mea. Quis enim me separat à caritate Dei, quæ in te est? Tribulatio, an angustia, an fames? Ligatus sum fidei clavis quibusdam, & bonis compedibus caritatis innexus sum. Omne mandatum tuum sicut cauterium impressum tenebo. Et si urit cauterium mandati; tamen putrefacta carnis exurit, ne ad vivum serpat contagio: & si mordet medicamentum, tamen vitium ulceris tollit. Aufer igitur, domine Jesu, potenti machæra tua meorum putredines peccatorum: dum me habes ligatum caritatis vinculis, seca quodcumque vitiosum est. Veni cito incidens occultas & latentes, variasque passiones: aperito vulnus, ne noxius serpat humor. Emunda omne quod fœtidum est peregrino lavacro. Audite me, terreni homines, qui peccatis vestris cogitationes ebrias geritis. Et ego Levis talibus eram passionibus sauciatus. Inveni medicum qui in cælo habitat, & in terris spargit medicamenta. Hic solus potest sanare vulnera mea, qui sua nescit: hic auferre cordis dolorem, palloremque animæ, qui novit occulta.

Factum est autem in sabbato secundo-primo, cùm transiret per seminata, vellebant discipuli ejus spicas, & manducabant, confricantes eas manibus suis. Cap. 6. ℣. 1.

28. Nec solum comprehensione verborum, sed etiam usu ipso, specieque gestorum incipit hominem dominus Jesus veteris observatione Legis exuere, novoque indumento gratiæ vestire. Itaque eum jam in sabbato per seminata traducit, hoc est, [a] admovet fructuosis. Quid sibi sabbatum velit, quid seges, quid spicæ non mediocre mysterium est. Ager enim est omnis hic mundus:

a Omnes edit. *admovet fructuosis itineribus.* Mss vero non habent, *itineribus*: quæ vox introducta videtur ab aliquo, qui non putaret scite dici posse, *admovet fructuosis*, subintelligendo, *operibus*, vel, *actionibus*.

agri seges in satione humani generis fœcunditas nuioerosa sanctorum: spicæ agri fructus Ecclesiæ, quos operibns discutientes suis apostoli pascebantur, nostro se alentes profectu.

29. Stabat igitnt seges jam fœcunda virtutum, pullulantibus spicis, quibus nostri fructus meriti comparanrur; æque enim aut imbre marcescunt, aut sole torrentur, aut pluviis humescunt, aut tempestanbus eliduntur, aut à messoribus iotra horreorum felicium receptacula recondun- tut. Receperat ergo terra jam Dei verbum, & cælesti semine satus divites fœtus ager almus effuderat. Esuriebant discipuli salutem hominum, & tamquam è folliculis corporum mentium fructus ad fidei lucem præclaris operum suorum miraculis eruebant. Sed hoc putahant Judæi sabbato non licere: Christus autem novæ gratiæ munere designabat otium Legis, opus gratiæ.

30. Nec sine mysterio hoc ab Evangelista secundùm Matthæum & Marcum [a] sabbata pure posita puto; quoniam sabbata perpetua feriæ sunt resurrectionis æternæ. Vel in hoc igitur sæculo feriatis ac vacantibus superstitionibus Judæorum, vel in futuro ferias ipsi perpetua solemnitate celebrantes, quæ bona sunt terræ manducabimus, juxta quod scriptum est: Illi manducabunt, vos vero esurietis.

Matth. 12. 1. 2 Marc. 2. 23.

Esai. 65. 13.

31. Mire tamen secundùm Lucam, secundoprimum, oon primo-secundum sahbatum dixit; *δευτερόπρωτον* enim scriptum est. Præferri eoim debuit quod præcellit. Secundum ideo, quia primum ante ex Lege præcessit, in quo etiam pœna præscripta est, si quis operetur: primum autem ideo, quia sabbatum illud ex Lege solutum est, quod erat primum; & hoc primum factum est, quod secundò est coostitutum. Nam & cùm operari sabbato liceat, & operantis nulla sir pœna; sabbati utiqoe ex Lege cujus vis soluta est, nec nomeo hærebat: sed tamen fuerit illud primum ordine, hoc primum munere; nec ideo minus hoc, quia secundum; nam & Adam primus, nec comparandus secundo Adam: *Primus enim Adam in animam viventem, novissimus Adam in spiritum vivificantem.... Et primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis.* Prælarus utique secundus primo; ille enim causa mortis, hic vitæ. Sic & secundo-primum sahbarum dicitur: secuodum juxta numerum, primum juxta operationis gratiam; melius est enim sabbatum quo impunitas datur, quàm quo pœoa præscribitur. Prima Lex, secundum Evangelium; inferior tamen formido quàm gratia. Aut fortè & primum hìc in prædestinatione consilii, & secundum in sanctione decreti.

Exod 31. 14.

1. Cor. 15. 45. & 47.

32. Bene autem Dominns in Lege typum futuri hoc quoque demonstrat loco, & defeosores Legis arguit oescire quæ Legis sunt, exemplum adferens quòd David, cùm esuriret ipse cum sociis, intravit in domum Dei, & panes propositionis sumsit, & manducavit, & dedit iis qui cum ipso erant. Magoum & vere exemplum propheticum, qoo primùm non inania Legis, [b] sed solida utilitatis nohis sequenda produotur. Deinde quia David cum socus fugiens à facie regis Saul hìc præfiguratus in Lege Christus est, qui cum apostolis principem mundi lateret.

℣. 3. & seq.

1. Reg. 21. 1. & seq.

33. Quomodo autem ille observator Legis, atque defensor panes & ipse manducavit, & dedit iis qui secum erant, quos non licebat manducare nisi tantummodo sacerdotibus; nisi ut per illam demonstraret figuram, sacerdotalem cibum ad usum transiturum esse populorum? Sive quod omnes vitam sacerdotalem debemus imitari: sive quia omnes filii Ecclesiæ sacerdotes sunt; ungimur enim io sacerdotium saoctum, offerentes nosmet ipsos Deo hostias spiritales.

34. Legi igirur jam superessluit doctrina Christi, oec Legem solvit, sed implet; quia nec sabbatum solvit. [c] Si enim sabbatum propter bomines factum est: utilitas autem hominis postulahat esurientem hominem qui diu fuerat terræ fructibus abdicatus, veteris famis jejunia vitare; non utique Lex solvitur, sed impletur. Quomodo igitur Domino ad erimen objicitur, quod in servo pro crimine non teoetur?

35. Quid autem evidentius hac figura, quæ per totam currit historiam? Intravit David io domum Achimelech sacerdotis: sed nec periculo mortis proposito, hospitem recusat, nec declinat exsulem sancti animus sacerdotis. Taota hospitalitatis est gratia, ut libenter in nos aliena pericula transferamus.

1. Reg. 21. 1.

36. Verùm hoc [d] in historia morale, in mysterio prophetatum est, quod nec præsumto futuræ mortis exitio, verum illum David hospitio suæ mentis religiosi excluderent sacerdotes. Nec solum in cujusque domo vatis reperturus docetur Christus hospitium: sed etiam per figuram nequitiæ spiritalis manubias & arma sumturus; nam qui Christum hospitio recipit, intelligibilem illum Goliam spoliat suis telis.

37. Quid verò evidentius quam qnod in Achimelech domo quioque panes petit David, & unum accipit: demonstrante typo quod jam non * quinque libris, sed Christi corpore cihus fidelibus pararetur; ut Christus corpus adsumeret, ne quis de fidelibus esuriret? Nec Doech figurâ vacat, qui erat custos mulotum; eo quod nemo alius nisi infructuosi gregis eustos Judæ typum proditoris impleret.

Ibidem. 5. & 6.

Ibidem. 7.

38. Jam illud quod pro David receptione omnem Achimelech domum præter Abiathar principem tuoc temporis sacerdotum Saul persecutus est, ostendit prophetia nobis quod nemo possit nocere vero principi sacerdotum, qui solus est Christus.

1. Reg. 22. 20.

39. Hinc ad alia progreditur dominus Jesus. Nam qui totum hominem salvum facere dispo-

℣. 7.

a. Edit. vet. cum paucis mss *sabbatum secundum* (Rom. *secundo-primum*) *positum puto; quoniam sabbatum perpetuo feria* &c. Ceteri cod. magno numero, & melioris ævo scripti, ut in textu. Sic porro interpretare, *sabbata pure posita*, quasi esset, simpliciter, atque, ut aiunt, sine addito posita: quam lectionem germanam esse inspectis utriusque Evangelistæ locis facile deprehendes.

b. Edit. vet. ac mss nonnulli, *sed solius utilitatis.* Rom. *sed solida veritatis.* Mss. plerique, *sed solida utilitatis.* Consequenter autem ubi omnes mss. & vet. edit. *Deinde quia David* &c. Rom. sic immutavit: *Oeinde quia in David cum sociis fugiente à facie regis Saul, præfiguratus cum apostolis Christus est, ut principem* &c.

c. Rom. edit. sola, *sabbatum enim propter homines factum est: si vero utilitas* &c.

d. Ita mss. omnes, quibusdam exceptis, ubi *morali*, scribitur pro *morale*, & pro *in mysterio*, *in mysterium*, duo, *propheticum*, unus, *prophetica allegoria est.* Omnes autem edit. à nostra eo differunt, quod illæ habent, *propheticum est.*

*. *Quinque libris*, Moysis videlicet, id est, Pentateucho.

a fuerat, [a] per singula membra currebat; ut vere A
Johan. 7. 23. diceret: *Mihi irascimini, qui totum hominem sanum feci in sabbato.* Itaque hoc loco manum
Gen. 3. 6. illam quam extendit Adam, & interdictæ arboris poma decerpsit, succis bonorum factorum salutaribus irrigavit; ut quæ crimine aruerat, bonis operibus sanaretur. In quo Judæos redarguit Christus, qui malis interpretationibus Legis præcepta violarent, æstimantes sabbato etiam à bonis operibus feriandum; cùm Lex in præsentibus formam præfiguraverit futurorum: in qui- B bus utique malorum feriæ futuræ sunt, non bonorum. Nam licet sæcularia opera conquiescant, non otiosus tamen boni operis actus est in Dei laude requiescere.

℣. 10. 40. Audisti igitur Domini verba dicentis: *Extende manum tuam.* Communis ista generalisque medicina est. Et tu qui putas manum habere te sanam, cave ne avaritia, cave ne sacrilegio contrahatur. Extende sæpius eam, extende ad illum pauperem, qui te obsecrat: extende, ut proxi- C mum juves, ut viduæ præsidium feras, eripias injuriæ, quem vides injustæ contumeliæ subjacere: extende ad Deum pro peccatis tuis. Sic
1 Reg. 13. 4. & 6. manus extenditur, sic sanatur. Sic Hieroboam manum, cùm idolis sacrificaret, contraxit: & rursus cùm Deum rogaret, extendit.

℣. 12. b *Factum est autem in illis diebus, exiit [b] in montem orare, & erat pernoctans in oratione Dei.*

41. Non omnis qui orat, adscendit in mon- D tem (est enim oratio quæ peccatum facit) sed qui bene orat, à terrenis ad superiora progrediens, verticem curiæ sublimis adscendit. At ille non adscendit in montem, qui de sæculi divitiis, aut de honore sollicitus est: non adscendit in montem, qui fundi jus optat alieni. Adscendit ille qui Deum quærit, adscendit ille qui cursus sui Dominica adjumenta deposcit. Omnes magni, omnes sublimes montem adscendunt; non
Esai. 40. 9. enim cuicumque Propheta dicit: *Adscende in* E *montem excelsum, qui evangelizas Sion: exalta in virtute vocem tuam, qui evangelizas Hierusalem.* Non vestigiis multis corporalibus, sed factis subli-
c mioribus [c] in hunc montem adscendas. Sequere
Psal. 124. 2. Christum; ut ipse esse mons possis: *Montes enim in circuitu ejus.* Quære in Evangelio, invenies solos cum Domino montem adscendisse discipulos.

42. Orat ergo Dominus non ut pro se obsecret, sed ut pro me impetret; nam etsi omnia po- F suerit Pater in potestate Filii, Filius tamen ut hominis formam impleret, obsecrandum Patrem putat esse pro nobis; quia advocatus est noster. Noli insidiatrices aperire aures, ut putes Filium quasi infirmum rogare, ut impetret quod implere non possit potestatis auctor. Obedientiæ magister ad præcepta virtutis suo nos informat

A exemplo. *Advocatum*, inquit, *habemus apud Patrem.* Si advocatus est, debet pro meis interveni- 1. Johan. 2. 1.
re peccatis. Non ergo quasi infirmus, sed quasi pius obsecrat. Vis scire quoniam omnia quæ velit, possit? Et advocatus, & judex est. In altero pietatis officium, in altero insigne est potestatis.

43. *Et erat*, inquit, *pernoctans in oratione Dei.* Species tibi datur, forma præscribitur quam debeas æmulari. Quid enim te pro salute tua facere oportet, quando pro te Christus in oratione per- B noctat? Quid te facere convenit, cùm vis aliquod pietatis officium adoriri; quando Christus missurus apostolos, oravit prius, & solus oravit? Nec usquam alibi, si non fallor, orasse cum apostolis reperitur: ubique solus obsecrat. DEI ENIM consilium humana vota non capiunt, [d] nec quisquam d
interiorum potest esse particeps Christo. Vis scire quoniam mihi, non sibi oraverit?

Vocavit, inquit, *discipulos suos, & elegit duode-* ℣. 13.
C *cim ex ipsis:*

44. Quos ad propagandum auxilium salutis humanæ per terrarum orbem satores fidei destinaret. Simul adverte cæleste consilium, non sapientes aliquos, non divites, non nobiles: sed piscatores & publicanos, quos dirigeret, elegit; ne traduxisse prudentiâ, ne redemisse divitiis, ne potentiæ nobilitatisque auctoritate traxisse aliquos ad suam gratiam videretur; [e] ut veritatis e
ratio, non disputationis gratia prævaleret.

D 45. Eligitur & Judas, non per imprudentiam, ℣. 16.
sed per providentiam. Quanta est veritas, quam nec adversarius minister infirmat! Quanta moralitas Domini, qui periclitari magis apud nos judicium suum quam affectum maluit! Susceperat enim hominis fragilitatem; & ideo nec has partes recusavit infirmitatis humanæ. Voluit deseri, voluit prodi, voluit ab apostolo suo tradi; ut tu à socio desertus, à socio proditus, moderate feras tuum errasse judicium, perisse beneficium.

E *Et descendit*, inquit, *cum illis, & stetit in loco* ℣. 17.
pede-plano.

46. Adverte omnia diligenter, quomodo & cum apostolis adscendat, & descendat ad turbas. Quomodo enim turba nisi in humili Christum videret? Non sequitur ad excelsa, non adscendit ad sublimia. Denique ubi descendit, invenit infirmos; in excelsis enim infirmi esse non possunt.
Sic etiam Matthæus docet, in inferioribus debi- Matth. 8. 1.
F les esse sanatos; prius enim unusquisque [f] sanatus f
est; ut paulatim virtutibus procedentibus, adscendere posset ad montem. Et ideo unumquemque in inferioribus sanat, hoc est, à libidine revocat, injuriam cæcitatis avertit. Ad vulnera nostra descendit, ut usu quodam [g] & copiâ sui, naturæ g
comparticipes nos faciat esse cælestis. Et sanabat hos quidem, sed in inferioribus relinquebat.

a. Omnes edit. & quidam mss. *per singula membra curabat.* Alii plurimi elegantius.... *currebat*; hoc enim respondet verbo superiori, *progreditur.*

b Sic omnes edit. ac duo mss. Alii vero omnes, *in nocte orare.* Minus apposite ad sequentia.

c Vet. edit. & pauci mss. *in hunc montem si adscendas, sequeris Christum.* Rom.... *adscende, & sequere Christum* Mss. alii multo plures ac potiores, ut in textu, nisi quod legatur in quibusdam, *adscendes* Et rursus infra edit. Era. ac seq. cum mss. aliquot, *Quære in Evangelio invenies*: Amerb. cum aliis multis, *Quare* &c.

d Edit. ultimæ Paris. *nec quisquam inferiorum.* Mss nonnulli, *nec quisquam exteriorum.* Commodius alii, ac vet. edit.... *interiorum.*

e. Mss. aliquot, *ut veritatis ratione, disputationis gratia prævaleret*

f. Rom. edit. & cod. Clarom. *sanandus est, ut.... adscendere possit* Aliæ, ac reliqui mss. ut in textu, nisi quod horum aliquot legunt, *possit*, pro *posset.*

g. Omnes edit. *& copiâ sua natura comparticipes nos faciat esse regni calestis.* E contrario omnes mss. in lectionem nostram conveniunt.

Math. 5. 1. 47. *Videns autem turbas*, ut legisti, *adscendit in* A *montem. Et cùm sedisset, adscenderunt ad eum discipuli ejus.* [a] Evangelizaturus enim, & benedictionum de thesauro divinitatis promturus oraeula, incipit esse sublimior. Hîc autem etsi in humili stabat, tamen oculos alte levavit. Sic enim etiam (Johan. 11. 33.) cùm Lazarum suscitaret, infremuit spiritu: sic etiam caput levavit, cùm mulieri adulteræ (Johan. 8. 10.) peccata donaret. Quid est enim levare oculos, nisi interius lumen aperire?

Matth. 5. 2. 48. Denique sanctus Matthæus: *Aperuit*, inquit, B *os suum*, thesauros scilicet sapientiæ & scientiæ Dei [b] reclusis adytis templi sui. Ora reseravit: ergo & tu aperi os tuum, sed priùs ut aperiatur implora. Si enim Paulus in apertione oris sui (Ephes. 6. 19.) implorat auxilium, multo magis implorare te convenit. Ostendit etiam tibi clavem scientiæ, qua os aperire tuum debeas, dicens Propheta: (Prov. 31. 9.) *Aperi os tuum verbo Dei.* Verbum Dei clavis tui oris est: clavis scientiæ oris tui clavis est, qua laxatis silentii catenis, impetitiæ claustra reserantur. C

℣. 20. *Beati pauperes spiritu; quia vestrum est regnum Dei.*
℣. 21. *Beati qui nunc esuriunt & sitiunt; quia saturabuntur.*
℣. 22. *Beati qui nunc fletis; quia ridebitis. Beati eritis, cùm vos oderint homines.*

49. Quatuor tantum beatitudines sanctus Lucas Dominicas posuit, (Matth. 5. 3. & seq.) octo vero sanctus Matthæus: sed in his octo illæ quatuor sunt, & in istis quatuor illæ octo. Hic enim quatuor velut vir- D tutes amplexus est cardinales: ille in illis octo mysticum numerum [c] reservavit. Pro octava enim multi scribuntur psalmi (Psal. 6. 1. & 11. 1.), & mandatum accipis (Eccles. 11. 2.) octo illis partem dare fortasse benedictionibus; sicut enim spei nostræ octava perfectio est: ita octava summa virtutum est.

50. Sed prius quæ sunt ampliora videamus. (Matth. 5. 3.) *Beati*, inquit, *pauperes; quoniam vestrum est regnum cælorum.* Primam benedictionem hanc uterque Evangelista posuit. Ordine enim prima est, & pa- E rens quædam generatinque virtutum; quia qui contemserit sæcularia, ipse merebitur sempiterna: nec potest quisquam meritum regni cælestis adipisci, qui mundi cupiditate possessus, emergendi non habet facultatem.

51. Secunda benedictio: *Beati*, inquit, *mites.* (Ibidem. 4.) Tertia, *Beati qui lugent.* (Ibidem. 5.) Quarta, *Beati qui esuriunt.* (Ibidem. 6.) Quinta, *Beati misericordes.* (Ibidem. 7.) Sexta, *Beati mundo corde.* (Ibidem. 8.) Septima, *Beati pacifici.* (Ibidem. 9.) Et bene septima; quoniam eo die ab omnibus mundi operibus requie- (Gen. 2. 2.) A vit Deus; dies enim quietis, & pacis est. Octava, *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam.* (Matth. 5. 10.)

52. Veni, Domine Jesu, doce nos ordinem beatitudinum tuarum; neque enim sine ordine dixisti, primò beatos pauperes spiritu, secundò beatos mites, & tertiò qui lugent. Nam etsi cognosco aliquid, tamen ex parte cognosco. Si enim (1. Cor. 13. 9.) Paulus ex parte cognovit, quantum ego possum cognoscere? Paulo quantum vita, tantum etiam verbo inferior sum; vita enim verbum exigit B & adquirit: sermo autem sine vita non est sermo Dei. Quanto me sapientior Paulus? Ille gloriatur in periculis, ego in successibus: ille gloriatur (2. Cor. 12. 5. & 7.), quia revelationibus non extollitur; ego si quæ revelationes mihi contingerent, gloriarer. Sed tamen potest Deus de lapidibus homines suscitare, & verbum proferre de clausis, vocem elicere de mutis. Quod si asinæ oculos aperuit (Num. 22. 27.), ut videret Angelum; potens est & nobis quoque aperire oculos, ut possimus Dei videre C mysterium.

53. *Beati*, inquit, *pauperes.* Non omnes beati pauperes; paupertas enim media est: possunt & boni & mali esse pauperes. Nisi forte ille intelligendus pauper beatus, quem Propheta descripsit dicens: *Quia melior pauper justus, quam dives mendux.* (Prov. 19. 1.) Beatus pauper qui clamavit, & Dominus exaudivit eum: pauper à crimine, pauper à vitiis, pauper in quo mundi princeps nihil invenit: pauper illius æmulus pauperis, qui cùm dives esset, D propter nos pauper factus est. Unde plene Matthæus aperuit, dicens: *Beati pauperes spiritu*; (Matth. 5. 3.) pauper enim spiritu non inflatur, non extollitur mente carnis suæ.

54. Prima ergo ista benedictio est: cùm deposuero omne peccatum, & exuero omnem malitiam, & simplicitate contentus fuero, inops malorum, superest ut & mores meos temperem. Quid enim mihi prodest carere sæcularibus, nisi fuero mitis atque mansuetus? Nam qui sequitur E viam rectam, sequitur utique illum qui ait: *Discite à me quia mitis sum, & humilis corde.* (Matth. 11. 29.) Depone igitur quæ improba sunt, [d] egeto vitiis secundum bonam paupertatem, mitiga affectum tuum; ut non irascaris, aut certe iratus ne peccaveris, juxta quod scriptum est: *Irascimini, & nolite peccare.* (Psal. 4. 5.) PRÆCLARUM est enim motum temperare consilio: nec minoris virtutis ducitur, cohibere iracundiam, indignationemque compescere, quàm omnino non irasci; cùm plerumque illud lentius, hoc fortius æstimetur.

a Ultima edit. Paris. *Evangelizaturus enim, & benedictionem de thesauro divinitatis promturus, oracula incipit. &c.* MS. Clarom. *Evangelizaturus Dominus benedictionem, & promturus oracula, incipit &c.* Ceteri cod. scripti atque edit. nobiscum faciunt.

b MSS. prope omnes, non secus ac edit. ant. hunc locum iisdem quibus nos, verbis exhibent. Verum cùm in his periodus tantum post verbum, *reseravit*, notato puncto, terminaretur, nullus hinc erui poterat legitimus sensus. Quare ut huic malo afferretur aliquid remedii, scriptor unius è MSS. Colb. reposuit, *ore*, pro *ora*, quæ voces omnino in ms. Clarom. prætermissæ sunt. In hoc Rom. edit. etiam cum Clarom. convenit, sed præterea addidit vocem, *veteris*, ante vocem, *templi*. Nos vero quò & sensui consuleremus, & communem lectionem retineremus, interpunctionem existimavimus restituendam, ut eam cernis.

c. Omnes edit. *reseravit*. E contrario omnes propemodum MSS. *reservavit*, id est, *servavit*, compositum pro simplici. Porro ut hunc locum cui offusæ tenebræ plusquam cimmeriæ multis videntur, pro nostra virili illustremus, lector advertat octonarium numerum duplici de causa mysticum dici. Prima est quia *de octava multi scribuntur psalmi*: per octavam autem beatam resurrectionem intelligi tum frequenti PP. Græcorum Latinorumque testimonio cognoscimus; ut puta Gregor. Nyss. Dydim. in Psal. 6. Hilar. Prolog. in Psal. & in Psal. 118. Hieron. August. Cassiod. in Psal. 6. &c. tum ex verbis ipsius Ambrosii sup. lib. 2. in cap. 1. & inf. lib. 6. in cap. 9. *octava enim die facta est resurrectio; unde & pleroque psalmi pro octava scribantur*, intelligere est. Unde idem subdit octavam esse spei nostræ perfectionem, id est, terminum & eorumdem. Secundam vero causam reddit, quod nobis præcipitur Eccles. 11. 2. *octo partem dare*: atqui per vocem *octo*, universalitatem designari Hieron. in Mich. 5. & alibi. Vatab. Estius aliique observarunt. Quapropter hic idem est, *octo benedictionibus partem dare*, atque *universis virtutibus operam dare*. Et hinc est quod additur, *ita & octava summa virtutum est*: summa enim dicitur per allegoriam ad numeros, quibus collectis summa conficitur. Nec ob aliud ponitur adverbium, *fortasse*, nisi ut indicet hujus loci qui ad litteram de eleemosina accipitur, nativam non esse interpretationem, vel etiam mystice de veteri novoque Testamento posse intelligi, ut alibi sæpius ipse interpretatus est. Sensus ergo est, per octavam & resurrectionem futuram, & virtutum universitatem ex æquo signari.

d. Rom. edit. cum unico ms. Reg. *Egete divitiis.* Manus apposite ad contextum.

55. Cùm hoc feceris, memento quia peccator A es: lugeto peccata tua, lugeto delicta. Et bene tertia benedictio est peccata deflentis; quia Trinitas est quæ peccata condonat. Ablue igitur te lacrymis tuis, & fletibus lava. Si tu ipse te fleveris, alius te non flebit; nam si Saul deflevisset (1 Reg. 15. 35.) peccata sua, Samuel eum non deflevisset. Habet unusquisque quos fleat mortuos suos. Mortui sumus, quando peccamus, quando implemur ossibus mortuorum. Mortuus est sermo malus, qui exit de ore; exit enim de sepulcro malo: *Sepulcrum* B (Psal. 5. 11.) *autem patens est guttur eorum*. Iden dicit Apostolus: *Imitatores mei estote*. (1. Cor. 4. 16.) Vult nos delictorum meminisse nostrorum. Paulus non habebat quod lugeret, ex quo in Christum credidit, & tamen priora deflebat dicens: *Quia non sum dignus vocari apostolus; quia persecutus sum Ecclesiam Dei.* (1. Cor. 15. 9.) Ille igitur peccator ante fidem, nos vero adhuc peccamus post fidem. Qui peccator est, defleat se, & arguat se; ut fiat justus: *Justus*, enim, *accusator est sui.* (Prov. 18. 17.)

56. Ordinem igitur persequamur, quia scriptum C est: *Ordinate in me caritatem*. (Cant. 2. 4) Deposui peccatum, temperavi mores, delicta deflevi: esurire incipio & sitire justitiam. Æger enim cùm in gravi morbo est, non esurit; quia ægritudinis dolor famem excludit. Sed quæ est ista fames justitiæ? Qui sunt isti panes quos esurit justus? Ne forte panes illi de quibus dictum est: *Juvenis fui, & senui, & non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem.* (Psal. 36. 25.) Qui esurit, utique virium quærit augmentum. Quod autem majus virtutis incrementum, D quam norma justitiæ?

57. Post hos: *Beati*, inquit, *misericordes*; (Matth. 5. 7) justitiam enim sequitur misericordia. Unde dictum est: *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in æternum.* (Psal. 111. 9.) Sed etiam qui misericordiam defert, mercedem amittit, nisi mundo corde misereatur; nam si jactantiam quærat, nullus est fructus. Emunda igitur interiora mentis tuæ: & si diligenter pectoris tui secreta mundaveris, compatere iis qui impugnantur: & intellige quanti homi- E num, quanti fratrum tuorum auxilium tuum quærant.

58. Sed nisi tu prius interiora tua vacuefeceris ab omni labe peccati, ne dissensiones contentionesque ex affectu tuo prodeant, non potes aliis ferre medicinam. A te igitur pacem incipe; ut cùm fueris ipse pacificus, pacem aliis feras. Quomodo enim potes aliorum corda mundare, nisi tuum ante mundaveris?

59. Profuisti igitur aliis, tulisti auxilium pluri- F bus: festina, contende ad finem. Multi cùm essent exitus vitæ, unus Domino competebat; nam quod natum erat secundum carnem, oportebat secundum carnem mori. Elegit passionem ut moreretur pro nobis: & tu dic de omnibus quæ retribuit tibi Dominus: *Calicem salutaris accipiam, & nomen Domini invocabo*, (Psal. 115. 13.) hoc est, passionem. Unde etiam illis qui ad dexteram vel ad sinistram sedere cupiebant, ait: *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum?* (Matth. 20. 22.) Usque ad finem te ducit, usque ad martyrium prosequitur, & constituit beatitudinum palmam.

60. Vide igitur ordinem. Oportet te fieri pauperem spiritu; humilitas enim spiritus divitiæ virtutum sunt. Nisi pauper fueris, mitis esse non poteris. Qui mitis est, potest lugere præsentia: qui inferiora luget, potest desiderare meliora: qui superiora quærit, [a] inferiora devitat; ut & ipse à superioribus adjuvetur: qui miseretur, cor suum mundat. Quid est enim mundare animum, nisi sordem mortis abolere? *Eleemosyna* enim *à morte liberat*: (Tob. 4. 11.) patientia vero perfectio est caritatis. Qui autem patitur persecutionem, in ultimo certamine constitutus probatur adversis; ut cùm legitime certaverit, coronetur. Hos quidam gradus volunt esse virtutum, per quos ab ultimis ad superiora possimus adscendere.

61. Denique sicut incrementa virtutum, ita etiam sunt incrementa præmiorum; plus est enim Dei esse Filium, quam possidere terram, & consolationem mereri. Sed quia & primum præmium regnum cælorum est, & ultimum præmium regnum cælorum est: numquid æquale præmium incipientibus atque perfectis est? Ne forte mystice docemur quia est primum regnum cœlorum illud apostolicum: *Dissolvi & esse cum Christo.* (Philip. 1. 23.) Habes primum regnum, quando sancti rapiuntur in nubibus obviam Christo in aera; multi enim dormientium surgent: isti in vitam æternam, illi in opprobrium. Primum ergo regnum cælorum sanctis propositum est in absolutione corporis: secundum regnum cælorum est post resurrectionem esse cum Christo. Cùm fueris in regno cælorum, tunc processus est mansionum: etsi unum regnum, diversa tamen merita sunt in regno cælorum. Post resurrectionem terram tuam incipies possidere, absolutus à morte. Ille enim cui dicitur: *Terra es, & in terram ibis*, (Gen. 3. 19.) non possidet terram suam; non enim potest esse possessor, qui non capit fructum. Absolutus igitur per dominicam crucem (si tamen intra jugum Domini fueris inventus) consolationem in ipsa possessione reperies: consolationem sequitur delectatio, delectationem divina miseratio. Quem autem Dominus miseratur, & vocat: qui vocatur, videt vocantem: qui Deum viderit, in jus divinæ generationis adsumitur: tuncque demum quasi Dei Filius, cælestis regni divitiis delectatur. Ille igitur incipit, hic repletur. Nam & intra hoc sæculum multi in imperio Romano sunt: sed majorem imperii gratiam qui propiores imperatori sunt, consequuntur.

62. Nunc dicamus quemadmodum in quatuor benedictionibus sanctus Lucas benedictiones sit octo complexus. Et quidem scimus virtutes esse quatuor cardinales, temperantiam, justitiam, prudentiam, fortitudinem. Qui pauper est spiritu, avarus non est. Qui flet, non superbit: sed mitis est & pacatus. Qui luget, humiliatur. Qui justus est, non negat [b] quod scit omnibus ad usum communiter datum. Qui miseretur, largitur de suo. Qui suum donat, non quærit alienum, nec dolum proximo struit.

63. Connexæ igitur sibi sunt concatenatæque virtutes; ut qui unam habet, plures habere videatur.

a. Reg. cod. solus, *inferiores adjuvet*; nimirum ut cum sequenti membro fiat antithesis: sed non ideo communis lectio delenda. Et paulo post, omnes edit. *nisi sordem mentis abluere*, sic etiam mss aliquot, excepto quod cum aliis legunt, *abolere*. Ceteri plures potioresque, *nisi sordem mortis* &c. id est, corruptionem. Et hoc melius quadrat cum verbis sequentibus.

b. Ita edit. Amerb. & Era. cum maxima parte mss. Gill. autem ac Rom. cum aliis mss *quod sit omnibus* &c.

deatur: & sanctis una competit virtus, sed ejus A quæ fuerit uberior, uberius est præmium. Gen. 18. 2. Quaota hospitalitas in Abraham! quanta humilitas! a quanta saoctitas, ut fratris filium ab hoste ser- Gen. 14. 16 varet! & quanta abstioentia, ut nihil de præda Ibidem 23. quæreret! Sed quia fide præstitit, fidei præ cete- Gen. 15. 6. ris meruit priocipatum. Ergo unicuique plura præmia, quia plura incentiva virtutum: sed quod in aliquo merito copiosius, hoc etiam io prænio redundantius.

64. *Beati* igitur *pauperes spiritu*. Habes tempe- B ranriam, quæ à peccato abstinet, sæculum calcat, illecebrosa non quærit.

65. *Beati qui esuriunt & sitiunt*; qui enim esurit, esurienti compatitur, compatiendo largitur, Psal. 111. 9. largiendo fir justus; quia *Justitia ejus manet in æternum*. Unde in Matthæo sitim & famem intelligimus spiritalem, qua [b] cibus justitiæ desideratur aut potus: quia virtus quasi materia quærendam virtutum est, ut justus æqualem se inferioribus præstet, dolum excludat, veritarem requirat. C

66. *Beati qui nunc fletis, quia ridebitis*. Habes prudenriam, cujus est flere occidua, & ea quæ æterna sunt quærere: lugere sæcularia, [c] quæ se ipsa compugnent: Deum pacis inquirere, qui stulta mundi elegit, ut confundat sapientes: & qui ea quæ non sunt destruat, ut quæ sunt, possit adipisci.

67. *Beati eritis cùm vos oderint homines*. Habes fortitudinem, sed eam quæ non odium mereatur ex crimine: sed persecutionem patiatur ex D fide; sic enim ad passionis pervenitur coronam, si gratiam hominum negligas, divinam sequaris. Denique ur scias consummationem esse for- ℣. 23 titudinis passionem: *Secundum hæc*, inquit, *faciebant prophetis patres eorum*; quia prophetas Judæi usque ad mortem corporis persecuti sunt. Est etiam fortitudinis iram vincere, indignationemqoe cohibere: ac per hoc fortitudo animum juxta corpusque confirmat, nec pertutbari sinit timore aliquo vel dolore: quibus velut pravis in- E terpretibus plerumque percellimur.

68. Ergo temperantia [d] cordis habet animique muoditiam, justitia misericordiam, pacem prudenria, mansnetudinem fortitudo.

℣. 24. *Væ vobis divitibus, qui habetis consolationem vestram.*

69. Licet in pecuniariis copiis multa sint lenocinia delictorum; pleraque tamen sunt etiam incentiva virtutum. Quamquam virtus subsidia non requirat, & commendatior sit collatio pauperis, quàm divitis liberalitas; tamen non eos qui habeant divitias, sed eos qui uti his nesciant, sententiæ cælestis auctoritate condemnat. Nam ut ille pauper laudabilior, qui promto largitur affec- A tu, nec impendentis egestatis repagulis inhibetur, inopemque se uon putat, qui habet quod oaturæ satis est: ita hic dives criminosior, qui vel Deo referre gratiam de eo debuit quod accepit, nec censom ad commuoem usum datum sine usu abdere, defossisque terræ incubare thesauris. Non census igitur, sed affectus in crimine est. Et quamquam tota ætate custodiæ miserabilis sollicitas avara mens tendat excubias, [e] quo nulla pœna gravior est, successorum profutura compendiis anxio timore servare; tamen quoniam B avaririæ studia, & desideria congerendi, inani quadam voluptate pascuntur: qui consolationem vitæ præsentis habuerunt, remunerarionem perpetuam perdiderunt.

70. Possumus hìc tamen divitem intelligere populum Judæorum, vel hæreticos, vel certe mundi philosophos, qui ubertate verborum, & quodam ambitiosæ facundiæ patrimonio delectati, simplicitatem veræ fidei supergressi, thesauros C inutiles condiderunt. Noone tibi videtur hæreticus aliquis, cùm audis eum de generatione Domini juxta usum sæculi disputantem, dives in verbis, pauper in viribus? Qui putat se in hoc tempore locupletes habere divirias: sed in futuro egestatem suæ fidei recognoscet; cibumque perfidiæ, [f] quem præsenti ætate ructaverit, æterno fidei commaceratus jejunio, causam tanti sciet esse supplicii. Eritque tempus, ut risus suos lugeant, [g] qui dicta nostra nunc rident. Quibus D bene dicetur:

Væ cùm bene vobis dixerint omnes homines. ℣. 26.

71. Nonne tibi videtur bis dicere, qui dudum in * Ariminensi concilio perfidæ prævaricationis auctores, dum imperatoris gratiam seqnuntur, Dei gratiam perdiderunt? Qui cùm placere potenribus aucupantur, maledicto se perpetuo subdidere.

72. Ergo sanctus Matthæus præmiis ad virtutem & fidem populos provocavit: hìc etiam à E criminibus atque peccatis futurorum suppliciorum denontiatione deterruit, qui non otiose plurimorum factorum cælestium eoumerarione progressus, ad benedictioonum locum serius venit; ut populos divinorum miraculis roboratos, ultra Legis tramitem virtutum progredi vestigiis edoceret. [h] Fuerit caveodum illic, ubi adhuc infirmæ plebis corda nutabant: hìc tubæ clangore excitanda virtus fuit. Docet hoc libri hujus, quæ in procemiis, & quæ in processu sermonis aperitur oratio. Illic qui infirmi sunt, adhuc quodam Legis lacte potantur; & ideo per Legis tramitem ducuotur ad gratiam: audiunt quæ Legis sunt, ut ultra Legem, Legem sequendo procedant: hìc Ecclesia fundatior non lacte imbuitur, sed cibo

a. Edit. Rom. *quanta caritas*: sed pietas in consanguineos sanctitatis nomine non tam impropie designatur, ut propterea videatur ab aliis edit. cunctisque mss. descedendum.

b. Sic mss. omnes ac edit. ant. nisi quod nonnulli mss & edit. Era. & Gill. habent, *qua*, pro, *quia*. Rom. vero elisa dictione, *virtus*, verba transposuit in hunc modum, *cibus aut potus desideratur justitia, qua quasi* &c.

c. Mss aliquot, *quæ se ipsa compungent*. Haud ita male.

d. Mss aliquammulti, *carnis habet animique munditiam*.

e Rom. edit. *& quo nulla pœna . . . . anxio timore reservet*. Aperta quidem lectio, sed omoi cum aliarum edit. tum mss patrocinio destituta. Remur itaque hoc loco inesse hellenismum, ac verbum *servare*, sumi debere pro ad conservandum τῷ φυλάττειν. ubi præpositio supprimitur.

f. Cod. Gem. & Prat. *quem pro satietate ructaverit*.

g. Mss. non pauci, nec infer. notæ, *qui dicta nostra non credunt*.

* Celebre illud est Ariminense Consilium anno Christi 359. celebratum, cui interfuere ex arrianis octoginta, ex catholicis trecenti quinquaginta episcopi. Hi cùm initio Nicænam fidem strenue propugnassent, ab ea tandem seu vi, seu minis, seu dolis, aut majoribus Constantii imperatoris promissis allecti, ad arrianas partes miserè defecerunt. Verum de his fusius epist. ad Marcell. & de Basilicis non tradendis.

h. Ita mss. & edit. Amerb. nisi quod in hac, duobusque mss. legitur, *Fuit*, pro *Fuerit*. Edit. vero Era. Gill. & Rom. *Fuit canendum illic*. Forte ut opponerentur inter se cantus ac tubæ clangor. At *cavendum* eò ponitur, quod superius dictum est populos à Matthæo præmiis ad fidem esse invitatos.

vescitur; cibus enim validior est caritas. Denique inter tria maxima, fidem, spem, caritatem, major est caritas.

ẏ. 27. & seq. 73. Ordinatur igitur caritas, cùm dicitur: *Diligite inimicos vestros*; ut compleatur illud Ecclesiæ, Cant. 2. 4. quod ante jam dictum est: *Ordinate in me caritatem.* Ordinatur enim caritas, cùm caritatis præcepta formantur. Vide quam ab altioribus cœperit, & Legem post benedictionis Evangelicæ Exod. 21. 24. terga rejecerit. Lex vicissitudinem imperat ultionis, Evangelium inimicitiis caritatem, benignitatem odiis, vota maledictis, subsidia persequentibus, patientiam esurientibus, & gratiam remunerationis impertit. Quanto athleta perfectior, qui non sentit injuriam?

74. Et ne videatur Dominus Legem dissolvere, in beneficiis vicem servat, quam negligit in ẏ. 31. injuriis. Sed tamen dicendo: *Prout vultis ut faciant vobis homines, facite & vos illis similiter*, vicissitudo ipsa cumulatior est, quando votis actus æquatur. NESCIT ENIM virtus mensuram gratiæ: nec contenta referre quod acceperit, vult cumulare quod sumsit; ne inferior sit beneficio, licet æquetur officio. Non enim cumulo tantum, sed ordine & tempore beneficia pensantur; cùm in beneficio pari prior sit, qui prior cœpit; beneficus enim est qui gratiam cœperit, debitor qui retulerit. Aliud itaque beneficium est * beneficii principatus; nam si qui pecuniam reddidit, non solvit gratiam, manetque debitor gratiæ, etsi jam non sit pecuniæ: cur gratiam referendo putamus posse vacuari, cujus relatio acceptæ magis est testimonium, quàm absolutæ?

ẏ. 32. 75. Bono itaque exemplo imbuitur christianus; ut non contentus jure naturæ, gratiam ejus requirat. Si enim commune est omnibus, etiam peccatoribus, redamare: cui genus professionis excelsius, studium quoque debet esse virtutis uberius; ut diligat etiam non amantes. Nam etsi nulla merita diligendi usum amoris excludant, non tamen virtutis excluserint. Sicut enim in eo qui te diligit, pudet gratiam non referre; & gratiæ amore referendæ amor tibi ejus inolescit quem antea non amabas: ita etiam in eo qui non amat, debes amare virtutem; ut dum virtutem amas, incipias eum amare quem non amas: cùm rara & caduca remuneratio sit amantis, sempiterna virtutis.

ẏ. 29. 76. Quid autem tam mirum, quam percutienti maxillam præbere alteram? Nonne omnis indignantis frangitur impetus, ira sedatur? Nonne fit per patientiam, ut sua amplius pœnitentia reverberes verberantem? Ita erit ut & injuriam repellas, & gratiam quæras. Ac sæpe maximæ causæ amoris existunt, cùm patientia insolentiæ, gratia refertur injuriæ. Equidem, ut audire me D. Laert. in vita Plat. memini, vel hoc solo pressum philosophiæ supercilium putamus; quod in tres partes illa sibi videtur divisisse justitiam: unam in Deum, quæ pietas vocatur: alteram in parentes, vel reliquum humanum genus: tertiam in mortuos, ut his exsequiarum justa solvantur. At vero dominus Jesus Legis oraculum, ac philosophiæ fastigium supergressus, in eos quoque qui læserint, pietatis porrexit officium. Etenim si hostis qui tecum bello armisque certaverit, depositis armis, misericordiam suæ salutis adipiscitur, idque plerumque vel contemplatione naturæ, vel ipsius belli jure defertur, ut subjectis vita tribuatur: quanto amplius meliore religionis intuitu deferendum est? Nam cùm præliatorem appetitæ salutis causa non moveat, quid movere debet * militem pacis?

77. Itaque illud Apostolicum, quia *Caritas patiens est, benigna est, non æmulatur..... non inflatur*, 1. Cor. 13. 4. in his præceptis consummatum videmus. Si patiens est, debet patientiam verberanti: si benigna est, non debet respondere maledictis: si non quærit quæ sua sunt, non debet resistere diripienti: si non æmulatur, odisse non debet inimicum. Et tamen apostolicis divinæ superfluunt præcepta pietatis, plus est enim donare, quam cedere: plus est amare inimicos, quam non æmulari. Quæ omnia Dominus & dixit, & fecit. Qui cùm malediceretur, non remaledixit: cùm percuteretur, non repercussit: cùm despoliaretur, non restitit: cùm crucifigeretur, ipsis persecutoribus veniam postulavit, dicens: *Pater, dimitte illis peccatum, quia nesciunt quid faciunt.* Luc. 23. 34. Criminatores suos excusabat à crimine. Illi crucem parabant, hic salutem & gratiam rependebat.

78. Et tamen quoniam studia ipsa virtutum sine remuneratione torpescunt, & exemplum nobis ẏ. 35. adtulit, & mercedem spopondit è cælo, filios Dei futuros pollicens, qui fuerint imitatores ejus. Qui enim festinat ad præmium, fastidire non debet exemplum; quia quanto præcellentius præmium, tanto impensius officium. Quanta autem misericordiæ merces, quæ in jus divinæ adoptionis adsciscitur? Sequere igitur misericordiam, ut merearis gratiam.

79. Late patet benignitas Dei: super ingratos ẏ. 36. pluit, malis fœcunda non negat terra proventus. Idem mundi sol sacrilegos religiososque pariter illuminat. Aut ut mystice ista pendamus: propheticis populum Judæorum Dominus pluviis irrigavit, & solis æterni refulsit radiis, etiam non merentibus. Sed quoniam illi mundano rore maduerunt, Ecclesia Dei ad cæleste lumen adsciscitur; ita tamen ut illis quoque misericordiæ, si credant, prærogativa servetur.

80. Addidit, non temere judicandum; ne cùm ẏ. 37. sis tui conscius ipse a delicti, in alterum cogaris ferre sententiam.

81. Magna etiam disciplina, ut de infructuosis ẏ. 44. fructuosa non quæras, nec de incultis proventum fœcunditatis exspectes. Unicuique enim sua cultura dat fructus. In spinis istius mundi ficus illa non potest reperiri, quæ quia fœcundis fructibus melior est, bene species ei resurrectionis aptatur: vel quia ut legisti: *Ficus dederunt grossos suos*; Cant. 2. 13. quod immaturus, & inutilis, & caducus in Synagoga fructus ante præcessit: vel quia immatura vita

*. *Principatus*, ponitur hic pro principio, sive initio, quemadmodum alibi principium pro principatu, sive imperio positum reperimus. Vult igitur S. Ambrosius eum qui prior beneficium confert, dupliciter benemereri.

*. Per *militem pacis*, intellige hominem christianum. Nam hic loci totius sensus est: si præliator ad victum hostem interficiendum non eo impellitur, quod sua ipsius vita ab eodem oppugnata sit, nihil esse debere quod christianum commoveat ad ultionem.

a. Rom. edit. *delicti, dum alterum judicas, in te ipsum cogaris ferre sententiam.* Optime, si sensum spectes. At vero dissentiunt omnes mss. ac vet. edit. Nobiscum autem consentiunt, excepto quod pro, *cogaris*, ut habetur in mss. præferunt edit. *cogitaveris.*

nostra est in corpore, matura in resurrectione. A Et ideo procul à nobis debemus sæculares sollicitudines abdicare, quæ mordeant animum, mentemque adurant; ut maturos fructus culturæ diligentis possimus adipisci: quod in incultis istius mundi reperire non possumus; *Quia non legunt de spinis ficus, neque de tribulis vindemiant uvam.* Alterum ad mundum & resurrectionem, alrerum ad animam & corpus refertur: vel quia nemo peccatis fructnm adquirit animæ suæ, quæ sicut uva proxima terris corrumpitur, in superiori- B bus maturarur: vel qnia nemo potest damnationem carnis evadere, nisi quem Christus redemerit, qui sicut uva pependit in ligno. Procul igi-
Gen. 3. 18. tur ab illa carne, quæ damnato homini tribnlos generare præcepta est, levemus oculos spiritales, tendamus manus; ut Cbristum vindemiare possimus.

✝ 46. 82. Omnium antem fundamentum docet esse virtutum obedientiam cælestinm præceptorum, per quam domus hæc nostra non profluvio vo- C luptatum, non nequitiæ spiritalis incursu, non imbre mundano, non bæreticorum possit nebulosis disputationibus permoveri.

Cap. 7. ✝ 1. & seq. 83. Pulcre autem ubi præcepta complevit, suorum præceptorum formam exsequi docet; nam statim gentilis centurionis servus Domino curandus offertur, in quo populus nationnm, qui mundanæ serviruris vinculis tenebatur æger lethalibus passionibus, beneficio Domini sanandus exprimitur. Quod autem moriturum dixit, in eo D Evangelista non fefellit; moriturus enim erat, nisi fuisset sanatus à Christo. Implevit igitur præceptum caritate cælesti, qui sic dilexit inimicos; ut morti eriperet, atque ad perpetuæ spem salutis adsciseeret.

✝ 6. 84. Quantum autem divinæ humilitatis insigne, ut cæli Dominus nequaquam dedignaretur centurionis servulum visitare? Elucet fides in operibus, sed plus operatur humanitas in affectibus. Quod utique non ideo faciebat, quia absens cu- E rare non poterat: sed ut formam tibi darer imitandæ humilitaris, qua juxta humilioribus doceret ac superioribus deferendum. Denique alibi
Johan. 4. 50. regulo dicit: *Vade, filius tuus vivit*; ut scias & potentiam divinitatis, & humilitatis gratiam. Ibi noluit pergere, ne in reguli filio videretur magis divitiis detulisse: hîc ipse perrexit, ne videretur in centurionis famulo conditionem despexisse servilem; omnes enim, servus & liber, in Christo unum sumus. F

85. Sed vide fidem prærogativam esse medicinæ. Adverte etiam in ipso populo gentili perspicaciam esse mysterii. Dominus pergit: excusat centurio, militarique deposito tumore, reverentiam sumit, & ad fidem facilis, & ad honorificentiam promtus. Et bene Lucas etiam in occursum amicos dicit esse à centurione transmissos; ne præsentiâ suâ gravare Domini verecundiam videretur, & officium officio provocasse. Hæc moraliter.

86. Mystice antem, quem Judæorum populus crucifixit, inviolatum ab injuria manere desiderarct populus nationum: & quod ad fidem pertinet, sermoni credidir, hoc est, non hominis, sed Dei potestare conjiciens dari à Christo hominibus sanitatem: quod vero ad mysterium spectat, vidit in pectora adhuc gentilium non esse penetrabilem Christum. Et ideo quia necdum cogitationis prærerita maculas abluisset, gravari se magis Domini dignatione putavit, quàm juvari. Sic illa vidua Sareptana indignam se prophetico 3. Reg. 17. 18.
judicavit hospitio. Ideoque Dominus in uno isto fidem gentium præferebat.

87. Et quidem si sic legas: *In nullo tantam fidem inveni in Israel*, simplex inrellectus & facilis est. ✝ 9.
Sin vero juxta Græcos: *Nec in Israel tantam fidem inveni*, fides hujus eriam electioribus, & Deum videntibus antefertur.

88. Videte autem œconomiam: probatur fides domini, & servi sanitas roboratur. Potest ergo meritum domini etiam famulis suffragari non solum fidei merito, sed etiam studio disciplinæ. Spectate etiam alteram [a] œconomiam Dominicæ humilitatis: quæ non spondet, operatur; namque etsi nondum imperaverat sanitatem, tamen servi qui missi fuerant, sanum servulum repererunt. ✝ 10.

Cùm autem appropinquaret portæ civitatis, ecce efferebatur defunctus filius unicus matris suæ: & hæc erat vidua: & turba multa civitatis cum illa. ✝ 12.
Quam cùm videret Dominus, misericordia motus, ✝ 13.
dixit illi: Noli flere. Et accessit, & tetigit loculum. ✝ 14.

89. Et hic locus ad utramque redundat gratiam, ut & cito flecti divinam misericordiam matris viduæ lamentatione credamus, ejus præcipue quæ unici filii vel labore, vel morte frangatur; cui tamen viduæ gravitaris meritum exsequiarum turba conciliat: & hanc viduam populorum turba septam, plus videri esse quam feminam, quæ resurrectionem unici adolescentis filii sui lacrymis meruerit impetrare; eo quod sancta Ecclesia populum juniorem à pompa funeris, atque à supremis sepulcri suarum revocet ad vitam contemplatione lacrymarum: quæ flere [b] prohibetur, cùm ei resurrectio debeatur.

90. Qui quidem mortuus in loculo, materialibus quatuor ad sepulcrum ferebatur elementis: sed spem resurgendi habebat; quia ferebatur in ligno. Quod etsi nobis anre non proderat; tamen posteaquam Jesus id tetigit, proficere cœpit ad vitam; ut esset indicio salutem populo per crucis patibulum refundendam. Audito igitur Dei verbo, stererunt acerbi illius funeris portitores, qui corpus humanum lethali fluxu naturæ materialis urgebant. Quid enim aliud, nisi quasi in quodam fererro, hoc est, supremi funeris instrumento jacemus exanimes, cùm vel ignis immodicæ cupiditatis exæstuat, vel frigidus humor exundat, vel pigra quadam corporis habitudine vigor hebetatur animorum, vel concreta noster spiritus labe, puræ lucis vacuus mentem alit? Hi sunt nostri funeris portitores.

91. Sed quamvis suprema mortis spem vitæ omnis aboluerint, & tumulo proxima corpora jaceant defunctorum; verbo tamen Dei jam mo-

a Rom. edit. sola, *œconomiam: Dominus qua non spondet, operatur &c.*
b. Omnes edit. ac mss. non pauci, *prohibetur cum cui resurrectio debebatur.* Alii tamen plures ac potiores nobiscum faciunt. Illic ergo significatur ipsi Ecclesiæ filiorum suorum deberi resurrectionem: quod concinnius respondet antecedentibus.

ritura resurgunt cadavera, vox redit, redditur filius matri, revocatur à tumulo, eripitur à sepulcro. Quis iste est tumulus tuus, nisi mali mores? Tumulus tuus perfidia est, sepulcrum tuum guttur est: *Sepulcrum enim patens est guttur eorum*, unde verba mortua proferuntur. Ab hoc sepulcro te liberat Christus, ab hoc tumulo resurges, si audias verbum Dei.

Psal. 5. 11.

92. Et si grave peccatum est * quod pœnitentiæ tuæ lacrymis ipse lavare non possis, fleat pro te mater Ecclesia, quæ pro singulis tamquam pro unicis filiis vidua mater intervenit; compatitur enim quodam spiritali dolore naturæ, cùm suos liberos lethalibus vitiis ad mortem cernit urgeri. ª Viscera sumus de visceribus ejus; sunt enim & spiritalia viscera, quæ habet Paulus dicens: *Ita, frater, ego te fruar in Domino, refice viscera mea in Christo.* Nos ergo viscera sumus Ecclesiæ; quoniam membra sumus corporis ejus, de carne ejus, & de ossibus ejus. Doleat igitur pia mater, adsistat & turba: non solum turba, sed etiam multa compatiatur bonæ parenti. Jam resurges à funere, jam liberaberis à sepulcro: stabunt illi ministri tui funeris, incipies vitalia loqui, timebunt omnes; unius enim exemplo plurimi corrigentur. Laudabunt etiam Deum, qui tanta nobis remedia vitandæ mortis indulserit.

Philem. 20.

℣ 19 *Et convocavit duos de discipulis suis Iohannes, & misit ad eum dicens: Tu es qui venturus es, an alium exspectamus?*

93. Non simplex intellectus in simplicibus est verbis; alioquin præsentibus superiora compugnant. Quomodo enim Johannes, quem in superioribus, Deo Patre demonstrante, cognovit, hîc nescit? Quomodo & ibi quem ante nescivit, agnovit: & hîc quem jam ante sciebat, ignorat? *Nesciebam*, inquit, *eum: sed qui misit me baptizare, ipse mihi dixit: Supra quem videris Spiritum sanctum descendentem.* Et dicto credidit, & demonstratum agnovit, & baptizatum adoravit, & venientem prophetavit. Denique, *Ego*, inquit, *vidi, & testimonium perhibui, quoniam* ᵇ *hic est electus Dei.* Quid ergo fieri posset ut sic propheta tantus erraret; ut de quo dixerat: *Ecce qui tollit peccata mundi*, adhuc eum Dei Filium esse non crederet? Aut enim insolentiæ est divina ei tribuere quem nescias: aut de Dei Filio dubitasse perfidia est. Non cadit igitur in talem Prophetam tanti erroris suspicio.

Luc. 3. 22. *Johan. 1. 33.* *Ibidem. 34.* *Ibidem. 29.*

94. Itaque si intellectus simplicis forma compugnat, spiritalem quæramus figuram. Et quia supra jam diximus in Johanne typum esse Legis, quæ prænuntia fuit Christi: rectè Lex quæ pectoribus perfidorum, tamquam æternâ carceribus luce vacuatis, corporaliter tenebatur inclusa, quam viscera fœcunda pœnarum, & fores amentiæ coercerent, plenum exitum testimonii Dominicæ dispensationis sine Evangelii nequit adstipulatione perferre. Prophetavit quidem Lex in Exodo baptismatis gratiam per nubem & mare: spiritalem in agno prænuntiavit escam: fontem perennem designavit in petra: remissionem peccatorum in Levitico revelavit: regnum cælorum annuntiavit in psalmis: terram repromissionis in Jesu Nave manifestissime declaravit.

In Luc. c. 3. *Exod. 14. 19.* *Exod. 12. 3.* *Exod. 17. 6.* *Levit. 25. 10.*

95. Hæc omnia cum Johannis quoque congruunt testimonio: sed tamen tyrannicis mundi istius potestatibus quominus lucem Dominicæ resurrectionis effunderet, inclusa cohibetur. Mittit ergo discipulos suos ad Christum Johannes, ut supplementum scientiæ consequantur; quia plenitudo Legis Christus est: ut quoniam nutant plerumque dicta sine factis, & fides plenior gestorum testificationibus, quàm verborum sponsionibus exhibetur, quæ tunc in pectoribus Judæorum velut obserata Lege nutabat, ipso spectaculo Dominicæ crucis, & pleno resurrectionis testimonio panderetur.

96. Et fortasse isti discipuli sunt duo populi, quorum unus ex Judæis credidit, alter ex gentibus, ᶜ qui ideo credidit, quia audivit. Voluerunt ergo isti videre propter illud: *Vestri autem beati oculi qui vident, & aures vestræ quæ audiunt.* Sed etiam nos vidimus in Johanne: oculis nostris perspeximus in apostolis: & manibus nostris perscrutati sumus in Thomæ digitis. *Quod enim erat ab initio, quod audivimus, & quod vidimus, oculis nostris perspeximus, & manus nostræ scrutatæ sunt de Verbo vitæ, & vita apparuit.* Quando apparuit? Quando vidimus. Non sic apparebat antequam videretur. Gratias ergo Domino, qui crucifixus est pro fide nostra, crucifixus est pro cupiditatibus nostris. Mens mea in illo crucifixa est.

Matth. 13. 16. *1. Johan 1. 1 & 2.*

97. Itaque & nunc qui vetus Testamentum recensent, antequam cognoscant Evangelium, & quasi quædam Dominici corporis legunt vestigia, venturum putant, & requirunt utrum ipse sit Christus Dei Filius, qui venturus est. Et cùm legunt quando cum Abraham locutus est, vel quando se dux militiæ cælestis ostendit, dicunt utique: *Tu es qui venturus es, an alium exspectamus?* Cùm autem venerint ad Evangelium, & cognoverint illuminari cœcos, ambulare claudos, audisse surdos, mundatos esse leprosos, mortuos resurrexisse, tunc dicunt: *Vidimus eum, & oculis nostris perspeximus*, & in vestigia clavorum ejus digitos nostros inscruimus. Videmur enim nobis vidisse quem legimus, spectasse pendentem, & vulnera ejus, spiritu Ecclesiæ scrutante, tentasse; si enim digito Dei ejiciuntur dæmonia, fides quoque digito Ecclesiæ reperitur. Aut fortasse in parte quadam operatrice corporis nostri omnes videmur investigasse Dominicæ seriem passionis; fides enim per paucos ad plures pervenit. Lex ergo Christum venturum annuntiat: Evangelii scriptura venisse confirmat.

Gen. 18. 10 & seq. & 22. 1. *Iosue 5. 14.*

98. Nonnulli etiam de ipso Johanne sic intelligunt, magnum quidem ita prophetam, ut Christum agnosceret, annuntiaret remissionem peccatorum futuram: sed tamen non tamquam dubium, sed tamquam pium vatem, quem venturum crediderat, non credidisse moriturum. Non

* Hæc confer, si lubet, cum iis quæ habentur lib. 2. de Pœnit. cap. 2. ubi multa quæ variis ab auctoribus de peccatis canonicis, publicaque eorum pœnitentia solent explicari, istis plane similia ac pene eadem reperies.

a Ita edit. ac pauci mss. Alii autem partim, *Viscera Dei sumus, viscera Ecclesiæ*: partim, *Viscera sumus ejus Ecclesiæ*.

b. Rom. edit. cum paucis iisque recentioribus mss. *hic est Filius Dei.* Cui lectioni favet etiam sacer textus. Reliquæ tamen edit. cum ceteris mss. *hic est electus Dei.*

c. Mss. aliquot, *qui Deo credidit* &c.

igitur fide, sed pietate dubitavit. Dubitavit & A
Matth. 16. 22. Petrus dicens: *Propitius esto, Domine, non fiet hoc.* Ille fidei princeps (cui se Christus nondum Dei
Ibidem. 16. Filium dixerat, & tamen ille crediderat) de morte Christi nec Christn credidit. Pieraris affectus, nnn indevntinnis est lapsus. Denique alibi lavari
Johan. 13. 8. sibi pedes recusat, ubi mysterium non agnnscit, dum Dominicn gravatur obsequin. Ergn moritu-
1. Cor. 2. 9. rum Christum nec sancti crediderunt: *Quod enim oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscendit, hæc præparavit Deus diligentibus eum.* B
a Religiosis itaque lapsus amnris fidem non impedit.

99. Denique Dnminus sciens neminem sine Evangelio plene credere posse; quia sicut fides à vereri incipit Testamentn, ita impletur in novn: interrngatus de se, nnn verbo aliqun, sed factis se esse signavit.

ℽ. 21. *Ite*, inquit, *nuntiate Iohanni quæ audistis, & vidistis. Cæci vident, claudi ambulant, surdi audiunt,* C *leprosi mundantur, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur.*

100. Plenum sane testimnnium quo Dnminum Propheta cognosceret; de ipsn enim, non de
Psal. 145. 8. & 9. alin fuerat prophetatum: quia *Dominus dat escam esurientibus, Dominus erigit allisos, Dominus solvit compeditos, Dominus illuminat cæcos, Dominus diligit justos, Dominus custodit advenas, orphanum & viduam suscipiet, & viam peccatorum exterminabit.*
Ibidem. 10. Qui ista, inquir, facier: *Regnabit Dominus in æternum.* D Ergn non humanæ ista, sed divinæ virtutis insignia sunt, cæcis perpetuæ nnctis tenebras aperire, defossnrumque nculnrum vulnera infusâ luce sanare, audirum in aures insinuare surdorum, laxatis snluta membra reformare compagibus, in lucem quoque refusn vignre vivendi revncare defunctos.

101. Hæc ante Evangelium vel rara, vel nulla.
Tob. 11. 12. Receperit Tnbias nculos, unus est in exemplo; & tamen Angeli fuit illa medicina, nnn hominis. E
1. Reg. 17. 20. Elias mnrtuum suscitaverit; ille tamen rngavit & flevit: hic jussit. Elisæus leprosum mundari
4. Reg. 5. 14. fecerir; nnn tamen illic valuit præcepri auctnritas, sed figura mysterii. Non defecerit ad escam
3. Reg. 17. 16. viduæ esurientis, prophericis se multiplicans farina præceptis; unam tamen viduam farina illa, vel potius eamdem qunque sacramenti species præfigurata servavit. Sed tamen parva adhuc ista Dnminicæ testificationis exempla sunt: plenitudo fidei, crux Dnmini, obitus, sepultura est. Et F iden cùm illa superinra dixisset, addidit:

ℽ. 23. *Beatus*, inquit, *qui in me non fuerit scandalizatus.*

102. Crux enim etiam electis scandalum posset adferre: sed nullum hoc majus divinæ personæ est testimonium: nihil est quod magis esse ultra humana videatur, quam totn unum se nbtulisse pro mundo; hoc vel solo plene Dominus decla-
Johan. 1. 29. rarur. Deniqne sic designatus est à Jobanne: *Ecce agnus Dei: ecce qui tollit peccata mundi.* Verùm hoc non dunbus illis viris Jobannis discipulis, sed nnbis omnibus respondetur; ut ita credamus in Christum, si facta conveniunt. Veniet enim qui hnc sibi nomen usurpet, qnem licet hominis non queas appellarione secernere; factnrum tamen cnnsiderarione discernas.

Quid existis in desertum videre? Arundinem vento moveri? ℽ. 24.

103. Ubi præmonuit discipulos Jnhannis in crucem Dnminicam esse credendum, redeuntibus illis, cnnversus ad turbas cœpit ad virtutem pauperes provocare; ne exaltari cnrde, mente instabiles, consilin infirmi, spectosa urilibus, æternis caduca præferrent: sed humili spiritu crucem potius tollerenr, quàm phaleras mundi hujus extollerenr: & quasi beati panperes, qui nihil haberent sæculi quod amitterent, libenter cnrporis vitam cum immortali glnria commutarent. Nnn ntiose igitur sancti Jnhannis hîc persona laudatur, qui vitæ amnre postbabitn, justitiæ fnrmam nec mnrtis rerrore mutavit.

104. *Quid*, inquit, *existis in desertum videre?* Deserto mundus hic cnmparari videtnr, adhuc incultus, adhuc sterilis, adbuc infœcundus, in quem negar nnbis ita Dnminus prndeundum, ut mente carnis inflarns vacuosque virturis internæ viros, & fragili se gloriæ sæcnlaris sublimitate jactantes, pro exemplari quodam & imagine nobis putemus imitandns: quns procellis mundi hujus nbnoxins vita mnbilis inquietat, jure arundini comparandns: in quibus snlidæ justitiæ nullus est fructus: qui forensibus criniti phaleris, nodis obsiri, vacuo nris strepitu sonori, nulla sui utilirate, freqnenti etiam offensinne, intus inania, foris specinsa sectantur. Arundines sumus, nulla validinris naturæ radice fundati. Et si levis adspiraverit prnsperinris aura successus, vagn mntu proximos verberamus: innpes ad suffragandum, faciles ad nncendum. Arundines fluvios amant, & nns labentia mundi caducaque delectant.

105. Tamen hanc arundinem si quis de terræ evellat planraris, & superfluis exuat, exspolians se veterem hnminem cum actibus ejus, & scribæ velnciter scribentis manu temperet, incipit nnn arundo esse, sed calamus, qui præcepta cælestium scripturarum penetralibus imprimat mentis, tabulis cnrdis inscribat. De qun calamn habes dic-
tum: *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis:* Psal. 44. 2.
qnnd ad Christum alii referre volunt. Uno igitur locn & Verbum, & calamus legitur, & scriba. Verbum, quia de genitali Patris processit arca-
no: *Eructavit cor meum Verbum bonum.* Calamus, Ibidem.
quia caro Christi paternæ seriem volunraris expressir, & linguæ mandata divinæ sacri effusinne cruoris implevit. Scriba, quia calamo sun individua quadam distinctinne, nnvi & veteris Testamenti, vel divinitaris & carnis, paternæ nobis dispositinnis mysteria revelavit.

106. Hunc calamum imitare tuæ carnis temperamentn. Et calamum tuum, hoc est, carnem tuam tinge non attramentn, sed spiritu Dei vivi; ur quod scribis, æternnm sit. Tali calamo Paulus
illam epistolam scripsit, de qua dicit: *Epistola nostra vos estis. . . . . scripta non atramento, sed spiritu Dei vivi.* 2. Cor. 3. 2. & 3.
Tinge carnem tuam in Christi sanguine,
sicut scriprum est: *Ut tingatur pes tuus in sangui-* Psal. 67. 24.

a. Edit. omnes, ac mss. nonnulli, *Religiosus itaque.* Alii multo plures, *Religiosis itaque.* Duo, sed recentiores addunt, *viris.*

ne. Et tu ergo vestigium animi tui, & mentis incessum indubitata confessione crucis Dominicæ tinge. Tingis carnem tuam in Christi saoguine, si vitia diluas, peccata detergas, mortem Christi in tua carne circumferas, sicut Apostolus ait:
2. Cor. 4. 10. *Mortificationem Iesu Christi in corpore nostro circumferentes.* Noli ad terrena iosflecti, ne tuam arundinem frangas. Et ideo de Christo, quia non erat ad terrena curvandus, prophetatum est:
Esai. 42. 3. *Arundinem quassatam non confringet*; quoniam carnem quam peccata quassaverant, resurrectionis virtute solidavit. Bona arundo caro Christi, quæ serpentis diaboli caput, & mundanæ cupiditatis illecebras patibulo crucis affixit.

℣. 24. ℣. 25. *Sed quid existis in desertum videre? Arundinem vento moveri? Quid existis videre? Hominem mollibus vestimentis indutum?*

107. Non hîc Domini sermo de vestibus; quamquam plerosque mollioris cura vestis effeminet, qui quasi lanæ onus ferre oon possint, sericas vestes tectis per terram verrunt vestigiis, usuque faciunt ut amictus oneri sit. Sed tamen alia videtur hîc indumenta signare, & nisi fallor, humana corpora quibus anima nostra vestitur. Denique
Gen. 37. 31. & Joseph tunica ad speciem Dominici corporis cruentata est. Et Apostolus ait: [a] *Exuens se carnem,*
Coloss. 2. 15. *principatus & potestates omnes traduxit.* Quid alind oltendit, nisi vice indumenti corpus fuisse, quo se ita exspoliavit Domious in passione; ut divinitas libera immunisque maneret injuriæ? Totus igitur hic locus exemplo nos prophetico ad virtutem subeundæ passionis hortatur. Denique addidit:

℣. 25. *Ecce qui in veste pretiosa sunt in domibus regum sunt.*

108. Sunt etiam mollia indumenta deliciosi actus & mores: propter quod nos hortatur Apostolus,
Coloss. 3. 9. & 10. ut exspoliantes veterem hominem cum actibus ejus, induamus novum, in quo non dulcis illecebra sit, ludusque lasciviæ, sed usus laboris & fructus; eo quod tenera corporis cura, luxuque, & lasciviarum cupiditate mollitos nequaquam cælestis aula suscipiat, ad quam duris laboriosæ gradibus virtutis adscenditur. Hi vero quibus fluida deliciis membra solvuntur, regni cælestis extorres, intra mundi hujus habitacula coosenescunt, quos rectores hujus mundi [b] atque tene-
Ephes. 16. 12. brarum incolas esse non dubium est. Hi (sunt enim reges, quia sæculari quadam potestate dominantur) suorum æmulos operum receperunt.

℣. 26. *Sed quid existis videre? Prophetam? Utique dico vobis, & plus quam propheta hic est.*

109. [c] Quomodo igitur in deserto Johannem videre cupiebant, qui erat clausus in carcere? Quem nobis Dominus imitandum proponit, qui viam Domino non solum nascendi secundum carnem ordine fideique nuntio, sed etiam præcursu quodam gloriosæ paraverit passionis. Major saoe prophetâ, in quo finis est prophetarum. Major prophetâ, quia mulri cupierunt videre quem iste propheravit, quem iste conspexit, quem iste baptizavit.

110. Sed tamen numquid & illo major, de quo Moyses dixit, quia *Prophetam..... vobis suscitabit* Deut. 18. 15.
Dominus noster? Et de quo dixit: *Erit untem omnis* Ibidem. 19.
anima quæ non audierit prophetam illum exterminata de plebe? Si igitur Christus propheta, quomodo major hic omoibus? Numquid Christum prophetam negamus? [d] Immo & dominum prophetarum confitemur: Johannem autem prophetam adsero, & bunc omnibus dico esse majorem, sed inter mulieris, non virgiois oatos. Major enim ℣. 28.
fuit iis quibus æqualis esse poterat sorte nascendi. Alia ista natura est, nec cum humanis generationibus comparanda. Non potest homioi cum Deo esse ulla collatio; suis enim quisque præfertur. Denique eousque cum Dei Filio non poterae Johannis ulla esse collatio, ut & infra Angelos æstimetur.

Nam qui minor est, inquit, *in regno calorum, major est eo.* Ibidem.

111. Etenim quoniam Angelum dixerat, homi- ℣. 27.
nibus jure prælatus est: & quia inter natos mulierum declaraverat potiorem, ideo addidit: *Nam qui minor est in regno calorum, major est eo*; ut Angelis scires esse cedendum. Meritò autem Johannes suis præfertur æqualibus, à cujus diebus *Regnum* Matth. 11. 12.
calorum cogitur. Quæ subobscura videtur esse locutio, & ideo eam de alio libro Evangelii putavimus derivandam. Nam si litteram sequamur, utique inferior à potiore cogitur: regnum autem cæli præstat humanis. Sed cùm sint aliqua quæ cogendo densari feruntur, non est absurdum quia cogitur regnum, quando à pluribus frequentatur.

112. *Cogentesque diripiunt illud.* Si repetamus Ibidem.
Dominicum illud quod scriptum est, dicente Filio Dei: *Regnum Dei intra vos est*; advertimus in Luc. 17. 21.
nobis regnum cæleste solidari, cùm Christus exploso mundani priocipis regno, fugatisque deliciis sæcularibus, intra nostrorum secreta regnat animorum. Vis igitur menti adfertur humanæ, quæ diversis illecebris delinita laborem fugit, voluptatem expetit; cùm vel metu supplicii coercita, vel præmio provocata, vincere ipsa se nititur: & tamquam exantlatis laboribus, palmam quæ sibi plurimis adversantibus, subtrahebatur, contendit eripere. Rapimus enim ex hoc mundo palmam salutis, & quasi excubantibus obsessos serpentibus fructos pervigili labore decerpimus; ita tamen ut non furtiva sublatio, sed direptio sit triumphalis. Est & aliud direptionis genus, quando aliis sublata diripimus. Qui sint igitur raptores illi, non laboramus intelligere, cùm de Ben- Gen. 49. 27.
jamin lupi rapacis genere nos manare noverimus. Præcesserat Johannes, ut justificaret populum Judæorum: ipse Dominus venerat ad oves perditas domus Israel: apostolos destinaverat, ut fidem

a. Rom. edit. sola, *Exuens principatus.* In quo ei patrocinatur textus Apostoli, atque omnes versiones, Syriaca excepta, quæ nobiscum facit.

b. Ita mss. septem melioris notæ. Alii nonnulli, *atque tenebrarum cœperunt. Hi sunt.* &c. Reliqui demum & edit. *atque tenebrarum vocat Apostolus. Hi sunt enim reges.* Rom. expunxit *sunt enim.*

c. Resecaverat edit. Rom. *Quomodo igitur .... clausus in carcere?* Quæ quidem verba non esse hoc loco plane supervacanea ex eo intelligitur, quod infra de præcursu passionis subjicitur.

d. Amerb. ac Era. cum mss. probatioribus *Immo & dominum prophetarum* (mss. *prophetam*) *adsero, & hunc omnibus* &c. Quod minime displicet. Gill. tamen, ac Rom. edit. cum aliis mss. ut nos in textu.

populi Judæorum vel disputatione, vel signis, miraculisque fundarent: sed cùm illi munera sibi oblata defugerent, publicani & peccatores in Deum credere, in fidem coire cœperunt. In his igitur apostolica prædicatione regnum cælorum cogitur, & fidelis populi adspiratione solidatur.

Luc. 8. 44. 113. Diripit regnum illa quæ fluxu sanguinis laborabat, nam cùm Dominus ad filiam principis Synagogæ tenderet, furtivo quodam tactu sanitatis remedium [a] prælibavit. Diripit regnum illa Chananæa, quæ à suis finibus egressa clamabat dicens: *Miserere mei, Domine, Fili David: filia mea male à dæmonio vexatur.* Vere hæc regnum coegit, pertinax in precibus, sapiens in responsis, fidelis in verbis. Prætereuntem revocat, tacentem rogat, excusantem adorat, negantem inclinat. Nonne tibi videtur eripere, cùm elicit quod negatur, præripere quod aliis reservatur? Negaverat enim Dominus panem filiorum dari canibus oportere: at illa consensit, & consentiendo diripuit dicens: *Utique, Domine; nam & catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum.* (Matth. 15. 22.; Ibidem. 27)

114. Didicisti quemadmodum regnum cæleste rapiatur. Cogamus igitur & nos, diripiamus illud, nemo enim nisi festinans pascha manducat. Sed quæ est ista quæ rapit regnum? Non improbitas, non lascivia, non voluptas: sed illa de qua dicitur: *Magna est fides tua: fiat tibi sicut vis.* Ecce rapuit, quæ quod voluit, impetravit: quod rogavit, extorsit. Rapuit & illa vidua, quæ frequenter orando, si non propter innocentiam, saltem propter importunitatem ut exaudiatur, extorquet. (Exod. 12. 11.; Matth. 15. 28.; Luc. 18. 5.)

115. Rapuit igitur Ecclesia Synagogæ regnum. Regnum meum Christus est: rapio illum Judæis missum sub Lege, natum in Lege, nutritum juxta Legem; ut me qui eram sine Lege, servaret. Rapitur Christus, cùm aliis promittitur, aliis prædestinatur: rapitur Christus, cùm aliis nascitur, aliis suffragatur: rapitur Christus, cùm ab aliis occiditur, sepelitur à nobis: rapitur insidiantibus, rapitur dormientibus. Habes ubi ipsi confessi sunt nos rapuisse, se dormisse, dicentes: *Dicite quia discipuli ejus nocte venerunt, & furati sunt eum, nobis dormientibus.* Surge igitur qui dormis; ne & tu dum dormis, Christum amittas. *Surge qui dormis, & exsurge à mortuis.* Vides mortuos esse qui dormiunt? Et ideo non invidemus aliis, sed providemus nobis; non enim mortui poterant servare viventem. (Matth. 28. 13.; Ephes. 5. 14.)

116. Exsurgant vel sero qui dormierunt, etiam qui Christum perdiderunt. Non sic amittitur Christus, but non revertatur, si tamen requiratur: sed vigilantibus regreditur, & exsurgentibus præsto est: immo omnibus adest, qui ubique semper est, quia complet omnia. Nulli enim deficit, nos deficimus: nulli, inquam, deficit, superabundat omnibus; superabundavit enim peccatum, ut superabundaret gratia. Gratia Christus est, vita Christus est, Christus est resurrectio: qui surgit igitur, invenit esse præsentem.

117. Rapitur ergo regnum cælorum, cùm Christus à domesticis denegatur, à gentilibus adoratur: rapitur cùm ab illis repudiatur, à nobis colitur: rapitur cùm per hæreditatem non agnoscitur, per adoptionem adquiritur.

a In cod. Ful. & duobus Colb. post verbum, *prælibavit*, interpolantur sequentia: *Dæmones, inquit, ejicite, & discite quis in eo dignus sit, atque ibi manete. Itaque nec hic mandatum videtur ut Christum Dei Filium prædicarent. Ordo igitur disputationis est ordo tractans; & ideo si hic diripit regnum &c.* Sed hæc omnia aliunde in textum translata esse manifestum est.

b. Sic omnes mss. è contrario omnes edit. *ut non reperiatur.*

LIBER SEXTUS.

ŷ. 29. *Et omnis populus audiens, & publicani justificaverunt Deum, baptizati baptismo Johannis:*
ŷ. 30. *pharisæi autem & legisperiti consilium Dei spreverunt in se, non baptizati.*

1. Aperuit sanctus Lucas specialibus additis, quod quasi generalibus sanctus Matthæus subobscurum reliquerat; ille enim ait: *Et justificata est sapientia à filiis suis.* Primùm quæ sit illa sapientia, hîc videmus expressum, ait enim: *Justificaverunt Deum.* Deus ergo sapientia est; quia sapientia Dei Filius est: sapientia per naturam, non per profectum. Alia est sapientia Dei Patris virtus, alia sapientia virtus animæ: [a] illa nata est, hæc creata. Alia sapientia auctor operum, alia opus; opus enim mentis sapere prudenter, sentire vivaciter. Hæc dona naturæ sunt: operator autem non creatura est, sed creator, hoc est, non naturæ munus, sed munerator naturæ. (Matth. 11. 19.)

2. Justificatur itaque Deus ipse per baptismum, dum se homines peccata propria confitendo justificant, sicut scriptum est: *Dic tu iniquitates tuas, ut justificeris.* Justificatur in eo, quia non per contumaciam refutatur, sed per justitiam Dei munus agnoscitur: *Justus enim Dominus, & justitiam dilexit.* In eo ergo justificatio Dei est, si non ad indignos & obnoxios, sed ad innocentes per ablutionem factos videatur & justos sua munera transtulisse. Justificemus igitur Dominum, ut justificemur à Domino. (Esai. 43. 26.; Psal. 10. 8.)

3. Quid sit justificari Deum, impensius requiramus. Apostolus dicit: *Sit autem Deus verax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est: Ut justificeris in sermonibus tuis, & vincas cùm judicaris.* David quoque dicit: *Tibi soli peccavi, & malum coram te feci; ut justificeris in sermonibus tuis, & vincas cùm judicaris.* Ergo is qui peccat, & confitetur Deo peccatum, justificat Deum cedens ei vincenti, & ab eo gratiam sperans. In baptismate igitur justificatur Deus, * in quo est confessio, & venia peccatorum. (Rom. 3. 4.; Psal. 50. 6.)

a. Rom. edit. sola, *illa genita est.* Sed quorsum ista mutatio, cùm Christus passim in scriptis Patrum, variisque Symbolis quæ & recipit, & quotidie cantat Ecclesia, non modo *genitus*, verum etiam *ex Patre natus* dicatur.

*. Hanc primis Ecclesiæ temporibus constat obtinuisse consuetudinem, ut sacro baptismate abluendi non modo jejuniis atque orationibus se se ad sacramentum regenerationis præpararent, verum etiam confessione peccatorum. Hujus moris testis Cyrillus, Hieros. Catech. 1. Greg. Nyss. Orat. 40. in sacrum lavacrum. Chrysost. Hom. 10. in c. 11 Matth. & Socrates Hist. Eccl. l. 5. c. 17. Tertul. lib. de Baptis. c. 19. & alii. Verum hanc confessionem sacramentum non fuisse, sed tantum ad baptismum religiosius suscipiendum dispositionem prudenter admonuit Menardus noster *In Sacram. Greg.* pag. 138. quem consule.

4. Non contemnamus igitur sicut pharisæi A consilium Dei. Consilium Dei est in baptismate Johannis: quis igitur dubitet Dei esse consilium in Christi lavacro? Hoc est consilium quod magni consilii Angelus reperit, quod nemo cogno-
Rom. 11. 34. vit: *Quis enim cognovit sensum Domini?* Hominis consilium nemo contemnit, Dei consilium quis refutet? Ergo quasi filii matrem justificemus, matrem sequamur. Scimus quia mater pro filiis
a se offert periculo. [a] Matris sapientiæ consilio, matris obediamus imperio. B

℣. 32. *Cantavimus vobis, & non saltastis: lamentavimus, & non plorastis.*

5. Etsi non incongrua hæc puerorum videantur esse personæ, qui levem corporis motum imprudentiâ adhuc maturioris gravitatis exercent; tamen ad altiorem sensum referri posse præsumo, eo quod videantur Judæi, nec psalmis primò, nec threnis postea propheticis credidisse: psalmis ad præmia provocati, threnis ab errore revoca- C
Psal. 136. 2. ti. Cantavit David, ut in salicibus nostra suspen-
2. Reg. 6. 14. deremus organa. Cantavit ipse, & ante arcam Domini non pro lascivia, sed pro religione saltavit. Ergo non histrionicis motibus sinuati corporis saltus, sed impigra mentis, & religiosa corporis agilitas designatur. Sed non in triumphis, non in excidiis Judæorum secuta correctio est, qui divinæ indulgentiæ muneribus provocari, levare mentem, corpus attollere, terrena deserere, cælestia quærere debuerunt; & injuriis cap- D tivitatis adtriti, deflere peccatum, quòd culpa esset auctor injuriæ.

℣. 35. 6. *Justificata est* ergo *Sapientia ab omnibus filiis suis.* Bene ab omnibus, quia circa omnes justitia servatur, ut susceptio fiat fidelium, rejectio perfidorum. Unde plerique græci sic habent: *Justificata est Sapientia ab omnibus operibus suis*; quod opus justitiæ sit, circa uniuscujusque meritum servare mensuram.

7. Bene ergo dicit: *Cantavimus vobis, & non* E
Exod. 15. 1. *saltastis.* Cantavit enim Moyses quando in mari Rubro ad transitum Judæorum fluctus obriguit, unda circumstetit, eademque equos Ægyptio-
b rum, adscensoresque refusa demersit. [b] Cantavit
Esai. 5. 1. Esaias dilectæ vineæ suæ canticum, significans asperam flagitiis fore plebem, quæ fœcundis
Dan. 3. 24. priùs erat virtutibus fructuosa. Cantaverunt Hebræi, cùm vestigia eorum tactu flammæ rorantis humefcerent, & intus exstaque ardentibus omnibus; solos tamen ignis innoxius lamberet, F
Habac. 3. 1. nec adureret. Abacuc quoque cantico publicam doctus mulcere mœstitiam, prophetavit dulcem Domini fore fidelibus passionem. Cantaverunt ergo prophetæ spiritalibus modulis publicæ salutis oracula resultantes. Fleverunt prophetæ threnis flebilibus dura Judæorum corda mulcentes.

Psal. 46. 8. 8. Docuit nos Scriptura cantare graviter, psallere spiritaliter. Docuit etiam saltare sapienter,
Ezech. 6. 11. dicente Domino ad Ezechiel: *Plaude manu, &*
c *percute pede*; neque enim [c] histrionicos fluxi corporis motus Deus morum censor exigeret, aut indecoros crepitus viris, plaususque femineos imperaret; ut tantum prophetam deduceret ad ludibria scenicorum, & mollia feminarum. Non congruunt resurrectionis revelata mysteria, & opprobria saltationis exacta. Sane est quidam proprius bonorum actuum factorumque plausus, cujus sonus in orbem exeat, & bene gestorum resultet gloria. Et honesta saltatio, qua tripudiat animus, & bonis corpus operibus elevatur; quando in salicibus organa nostra suspendimus.

9. Jubetur ergo propheta plaudere manu, & percutere pede: jubetur psallere; quia sponsi nuptias jam videbat, in quibus desponsatur Ecclesia, Christus adamatur. Et bonæ nuptiæ, quando Verbo anima, spiritui caro nubit. In his propheta David nuptiis ludere nos voluit, ad has invitavit; quia suos posteros copulabat: & ideo lætior quàm ceteri, quasi in ipso actu nuptiarum positus, nos ad celebritatem festi muneris adhorta-
tur dicens: *Exsultate Deo adjutori nostro, jubilate* Psal. 80. 2. & 3.
Deo Iacob. Sumite psalmum, & date tympanum, psalterium jucundum cum cithara. Nonne actum quemdam prophetæ saltantis advertis? Denique alibi:
Psallam tibi in cithara sanctus Israel. Gaudebunt la- Psal. 70. 22. & 23.
bia mea cùm cantavero tibi, & anima mea quam redemisti. Audis citharizantium voces, audis saltantium crepitus? Nuptias crede.

10. Sume & tu citharam, ut pulsata spiritus plectro interiorum chorda venarum, boni operis sonum reddat. Sume psalterium, ut harmonia dictorum factorumque tuorum concinat. Sume tympanum, ut organum tui corporis spiritus moduletur interior, factisque operantibus dulcis morum tuorum suavitas exprimatur. Sic psallebat
Propheta, cùm diceret: *Veni huc à Libano sponsa,* Cant. 4. 8.
veni huc à Libano.

11. Hoc canticum cecinerunt pueri, nec auditi
sunt. Qui pueri? De quibus dicit: *Ecce ego, & pueri* Esai. 8. 18.
quos dedisti mihi. Sed hoc canticum non in foro, non in plateis canebatur: sed in Hierusalem, ipsa est enim Dominicum forum, in quo præceptorum cælestium jura conduntur.

Et ecce mulier quæ erat in civitate peccatrix. ℣. 37.

12. Hoc loco plerique pati videntur scrupulum, & serere quæstiones, utrumnam videantur Evangelistæ duo discordasse de fide: an vero aliquam in dictorum diversitate diversitatem signare voluisse mysterii? Habes enim in Evangelio secun-
dùm Matthæum, quia *Iesus cùm venisset in Betha-* Matt. 26. 6. & 7.
niam, in domum Simonis leprosi, accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti pretiosi, & recumbente illo, fudit super caput ejus. Deinde istic:
Pharisæus intra se dicit, quod si esset propheta, sciret
peccatricem, & unguentum ejus vitare deberet. Illic Ibidem 8.
unguento effuso discipuli conqueruntur. Utrumque igitur explicandum est, sed ante quod scriptorum ordine prius est, priorem quoque ordinem interpretationis accipiat.

13. Venit ergo Dominus Jesus in domum Simonis leprosi. Apparet œconomia, quod leprosum non refugit, non vitat immundum; ut maculas humani corporis possit abolere. Domus autem

a. Mss. non pauci, *Matris sapienti consilio.* Unus, *Matris sapientia, matris consilio.* Melius alii, atque edit. *Matris Sapientiæ consilio*; ut nempe referatur ad superius illud: *Et justificata est Sapientia à filiis suis.*

b. Rom. edit sola, *Cantavit Esaias dilecto dilecti vineæ* &c.

c. Vet. edit *histrionicos fluxu corporis motus* Rom. cum paucis mss. . . . . *fluxu corporis* &c. non male. Plures tamen ac potiores, *fluxi* &c. hoc est, mollis & effeminati.

leprosi erat in Bethania, quæ per interpretatio- A
nem domus obedientionis dicitur. Omnis igitur locus Bethania, portio autem totius loci domus Simonis. Nonne tibi videtur Bethania mundus hic esse, in quo servitii obedientis debemus obsequium, domus autem Simonis leprosi terra esse, quæ mundi portio est? Princeps autem sæculi hujus quidam leprosus est Simon. Ergo Dominus Jesus Christus ex illis superioribus locis venit in hunc mundum, & descendit in terram. Non erat in hoc mundo, sed obediente pietate, missus B
Joan. 6. 37. est in hunc mundum. Ipse dicit: Sicut misisti me in hunc mundum. Audivit ergo mulier ista venisse Christum, intravit in domum Simonis; neque enim sanari potuisset hæc mulier, nisi Christus venisset in terram. Et fortasse ideo etiam ipsa ingreditur domum Simonis, quod speciem cujusdam habeat superioris animæ scilicet, vel Ecclesiæ, quæ descendit in terram, ut bono odore sibi populum congregaret.

Matth. 26. 7. 14. Hanc ergo mulierem inducit sanctus Mat- C
thæus supra caput Christi effundentem unguentum: & ideo forte noluit dicere peccatricem,
℣. 38. nam peccatrix secundùm Lucam supra Christi pedes effudit unguentum. Potest ergo * non eadem esse, ne sibi contrarium Evangelistæ dixisse videantur. Potest etiam quæstio meriti & temporis diversitate dissolvi, ut adhuc illa peccatrix sit, jam ista perfectior. Etsi enim personam non mutet Ecclesia, vel anima, tamen mutat profectum. Itaque si constituas animam fideliter appro- D
pinquantem Deo, non peccatis turpibus & obscœnis, a sed pie servientem Dei Verbo, habentem immaculatæ fiduciam castitatis, advertis quod
1. Cor. 11. 3. ad ipsum Christi adscendit caput (*caput autem Christi Deus est*) & odorem meritorum spargit suo-
2. Cor. 2. 15. rum: *Christi* enim *bonus odor sumus Deo.* Deum quippe honorat bonum flagrans odorem vita justorum.

Matth. 26. 13. 15. Si hæc intelligas, videbis hanc feminam valde beatam, ubicumque prædicatum fuerit hoc E
Evangelium, nominari, nec ejus unquam memoriam exolescere; eo quod super caput Christi bonorum flagrantiam morum, justorumque factorum effudit unguenta. Qui accedit ad caput, nescit extolli; sicut ille frustra inflatus mente carnis suæ, & non tenens caput. Sed qui caput
Coloss. 2. 19. non tenet Christi, vel pedes teneat; quia corpus unum copulatum & subministratum crescit in incrementum Dei.

16. Altera est illa vel personâ vel profectu, quæ F
propinqua nobis est. Nondum enim peccatis nostris renuntiavimus. Ubi sunt nostræ lacrymæ,
Psal. 94. 6. ubi gemitus, ubi fletus? *Venite adoremus, & procidamus ante Deum, & ploremus ante Dominum nostrum, qui fecit nos;* ut saltem ad pedes Jesu venire possimus. Nondum enim possumus ad caput venire; quia peccator ad pedes, b justus ad caput.

17. Habet tamen & quæ peccavit unguentum. Defer mihi & tu post peccata pœnitentiam. Quocumque vel c in domum indigni, vel in domum pharisæi audieris justum venisse, contende: præripe hospiti gratiam, præripe regnum cælo-
Matth. 11. 12. rum: *A diebus* enim *Iohannis Baptistæ.... regnum cælorum cogitur, & cogentes diripiunt illud.* Ubicumque audieris Christi nomen, accurre: in cujuscumque interiorem domum Jesum intrasse cognoveris, & ipse festina. Cùm repereris sapientiam, cùm repereris justitiam in alicujus penetralibus recumbentem, accurre ad pedes, hoc est, vel extremam partem quære sapientiæ. Noli fastidire pedes: fimbriam illa tetigit, & sanata est. Luc. 7. 44.
Lacrymis confitere delicta, dicat de te quoque justitia illa cælestis:

Lacrymis suis rigavit pedes meos, & capillis suis tersit. ℣. 44.

18. Et fortasse ideo non lavit pedes suos Christus, ut eos lacrymis nos lavemus. Bonæ lacrymæ, quæ non solùm nostrum possunt lavare delictum, sed etiam Verbi cælestis rigare vestigium, ut gressus ejus in nobis exuberent. Bonæ lacrymæ, in quibus non solum redemtio peccatorum, sed etiam refectio est justorum; justi enim vox est: *Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte.* Psal. 41. 4.

19. Et si ad caput Christi accedere non potes, tangat pedibus tuis caput tuum Christus. Et fimbria ejus curat, & pedes curant. Expande capillos, sterne ante eum omnes tui corporis dignitates. Non mediocres capilli sunt, qui possunt tergere pedes Christi. Testatur hoc ille, qui Jud. 16. 5. & seq.
quamdiu capillos habuit, vinci nequivit. Deni- 1. Cor. 11. 15.
que & mulierem decalvatam orare non decet. Habeat plane capillos quibus Christi circumvolvat vestigia, d quibus suæ criniculis pulcritudinis & decoris sapientiæ pedes tergat; ut extremo saltem rore divinæ virtutis humescant, figat justitiæ pedibus oscula sua. Non mediocris hæc merin est, de qua potest dicere Sapientia:

Ex quo intravi, non cessavit osculari pedes meos. ℣. 45.

20. Ut aliud nisi sapientiam loqui nesciat, ut aliud nisi justitiam diligere nesciat, ut aliud nisi castitatem libare nesciat, ut aliud nisi pudicitiam osculari nesciat. OSCULUM ENIM mutui amoris indicium est: osculum pignus est caritatis.

21. Beatus qui potest & oleo ungere pedes Christi: denique adhuc Simon non unxerat. Sed ℣. 46.
beatior quæ unxit unguento; multorum enim florum in unum collecta gratia spargit odorum varias suavitates. Et fortasse istud unguentum non alius possit nisi Ecclesia sola deferre, quæ diversi spiraminis innumerabiles flores habet: quæ meritò speciem accipit peccatricis; quia Christus quoque formam peccatoris accepit.

22. Et ideo nemo tantum potest diligere, quan- ℣. 47.
tum illa quæ in pluribus diligit. Nec Petrus ipse qui dixit: *Domine, tu nosti quia diligo te.* Nec Petrus Johan. 21. 17.

*. Utrum mulier peccatrix, Maria soror Lazari, ac Maria Magdalene plures personæ fuerint, an una tantum, & jam olim controversum est, & hodieque controvertitur. Primam opinionem propugnare videntur plerique Græci Patres, ab altera vero stare multi Patres Latini. Hos Sorbona alumnis suis sequendos proposuit; nec tamen desunt qui calculum suum tribuant oppositæ sententiæ; immo & novissime prodiit libellus in publicum, quo plures fuisse multis certatur argumentis. Quid ergo nos in tanta controversia? Ambrosii nostri in re minime perspicua nihil definientis exemplum nobis credimus imitandum.

a. Mss. non pauci, nec infimæ notæ, *sed pie servientem Dei verba.* Potior tamen videtur aliorum atque edit. lectio.

b. Mss. aliquot melioris ævi, *justus ad caput habet unguentum. Defer* &c. Minus bene; videtur enim hic lacuna esse, quam forte traxerunt ab exemplari, ex quo descripti sunt.

c. Rom. edit. sola, *in domum immundi.* Eadem vero cum aliis omnibus, ac paucis mss. *contende præripere hospitis gratiam, præripere* &c. Sed mss. plures ac probatiores, ut in textu.

d. Mss. non pauci, nec inferioris notæ, *quibus pulcros ac decoros sapientia pedes tergeat.*

Ibidem. ipse qui doluit quia interrogatus est: *Amas me?* A Quod enim manifestum erat, nolebat quasi incognitum quæri. Ergo nec Petrus ipse, [a] quia Ecclesia dilexit in Petro. Nec Paulus ipse, quia Paulus quoque ejus est portio. Et tu plurimum dilige, ut & tibi plurimum remittatur. Multum peccavit Paulus, qui etiam persecutor fuit: sed multum dilexit, qui usque ad martyrium perseveravit. Remissa sunt ei peccata multa; quia & ipse dilexit multum, qui sanguini proprio pro Dei nomine non pepercit.

23. Vide œconomiam: in domo Pharisæi peccatrix glorificatur: in domo Legis & prophetæ non pharisæus, sed Ecclesia justificatur; pharisæus enim non credidit, ista credebat. Denique ille

℣. 39. dicebat: *Si esset hic propheta, sciret utique quæ & qualis est mulier, quæ tangit eum.* Domus autem [b] Legis Judæa, quæ non in lapidibus scribitur, sed in tabulis cordis. In hac justificatur Ecclesia jam Lege major; Lex enim peccatorum nescit remissionem: Lex mysterium non habet quo occulta mundantur; & ideo quod in Lege minus C est, consummatur in Evangelio.

℣. 41. *Duo*, inquit, *debitores erant cuidam fœneratori: unus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta.*

24. Qui sunt isti debitores duo, nisi populi duo: unus ex Judæis, alter ex gentibus fœneratori illi thesauri cælestis obnoxii? *Unus*, inquit, *debebat denarios quingentos, alius quinquaginta.* Non me- D diocris est iste denarius, in quo regis imago formatur, qui trophæum habet imperatoris expressum. Non materialem fœneratori huic debemus pecuniam, sed meritorum examina, æra virtutum: quarum meritum gravitatis pondere, justitiæ specie, sono confessionis expenditur. Væ mihi si non habuero quod accepi: aut quia difficile quisquam est qui fœneratori huic integrum debi-

Matth. 6. 12. tum possit exsolvere, væ mihi si non petiero: Concede mihi debitum! Non enim nos ita Dominus E orare docuisset, ut peteremus dimitti nobis nostra debita, nisi sciret difficile aliquos fore idoneos debitores.

25. Sed quis est populus iste qui amplius debet, nisi nos, quibus amplius creditum est? Illis credita sunt eloquia Dei, nobis creditur partus Virginis. Habes talentum Virginis partum: habes fidei centesimum fructum. Creditus est Emmanuel nobiscum Deus, credita Domini crux, mors, resurrectio. Et si Christus pro omnibus passus est, F pro nobis tamen specialiter passus est; quia pro Ecclesia passus est. Itaque non est dubium quod

S. Aug. lib. 1. de gratia Christi cap. 44. plus debeat qui plus accepit. Et secundum homines plus fortasse offendit, qui plus debuerit: sed per misericordiam Domini causa mutatur, ut amplius diligat qui amplius debuit, si tamen gratiam consequatur. GRATIAM ENIM & qui reddit, habet: & qui habet in eo ipso quod habet, solvit; [c] nam & reddendo habetur, & habendo redditur.

26. Et ideo quoniam nihil est quod digne Deo referre possimus (quid enim referamus pro susceptæ carnis injuria? quid pro verberibus? quid pro cruce, obitu, sepultura) væ mihi si non dilexero! Audeo dicere: non reddidit Petrus, & ideo plus dilexit. Non reddidit Paulus? Reddidit quidem mortem pro morte, sed alia non reddidit, quia multa debebat. Audi ipsum dicentem quia non reddidit: *Quis prior dedit illi, & retribuetur ei?* Rom. 11. 34. Reddamus licet crucem pro cruce, funus pro funere, numquid reddimus quod ex ipso, & per ipsum, & in ipso habemus omnia? Reddamus er- B go amorem pro debito, caritatem pro munere, [d] gratiam pro sanguinis pretio; plus enim diligit cui donatur amplius.

27. Sed revertamur ad illam superiorem, cujus consilium adhuc nec apostoli intelligunt, quod erat absconditum à sæculis in Deo: *Quis enim cognovit sensum Domini?* Ibidem. Conquerebantur ergo discipuli quia mulier super caput effudit unguentum, & quærebantur dicentes: *Quare hoc sic periit? Potuit enim venumdari pretio, & dari pauperibus.* Matth. 26. 8. Quid utique displicuerit Christo in eorum sermonibus, non poteris deprehendere, nisi mysterium intelligas; luxuriosi enim hominis, vel potius non hominis est olere unguentum. Certe & ipsi qui olent, ungere se, non perfundere solent. Quid ergo displicuit quia dictum est: *Potuit hoc venumdari pretio, & dari pauperibus?* Matth. 25. 40. Certe & ipse supra dixerat: *Quidquid uni minimorum horum fecistis, & mihi fecistis.* Sed ipse mortem suam pro pauperibus offerebat.

28. Non est igitur simplex figura; & ideo respondit illis Dei Verbum: *Quid molesti estis huic mulieri? ..... Semper pauperes habetis vobiscum, me autem non semper?* Matth. 26. 10 & 11. Semper ergo tecum pauperem habes, & ideo benefac. Num igitur differre pauperem debes; quia semper tecum est, cùm tibi Propheta dicat: *Ne dixeris pauperi..... Cras dabo?* Prov. 3. 28. Sed ille de sola misericordia locutus est: hic autem misericordiæ fidem prætulit, quæ tunc habet meritum, si fide præcedente, conferatur. *Mittens enim unguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit.* Matth. 26. 12. Non ergo unguentum Dominus, sed caritatem dilexit, fidem suscepit, humilitatem probavit.

29. Et tu si desideras gratiam, caritatem auge: mitte in corpus Jesu fidem resurrectionis, odorem Ecclesiæ, communis caritatis unguentum; & ita progrediens pauperi dabis. Plus tibi pecunia illa proderit, si non tamquam affluentem tribuas, sed tamquam profuturam Christi nomine largiaris: si ita eam conferas pauperi, ut deferas Christo. Non ergo juxta litteram tantummodo accipias superfusum capiti unguentum: *littera enim occidit;* 2. Cor. 3. 6. sed secundùm spiritum, quia spiritus vita est.

30. Quod ergo istius mulieris unguentum est? Quis hoc audire potest? Quis tales aures habet, ut dicente Jesu verbum quod accepit à Patre, immo qui ipse Verbum est, possit tantam mysterii altitudinem capere? Et discipuli ex parte intelligunt, etsi non totum intelligant. Unde & quidam putant dixisse discipulos unguenti pretio

a. Omnes edit. *quia Ecclesiam dilexit in Petro.* Contra scripti cod. prope ad unum, *quia Ecclesia dilexit in Petro:* quam lectionem manifeste sensus ac ratiocinatio exigit.

b. Post vocem, *Legis*, Rom. edit. vocem, *Judæa*, omiserat, quam tamen sensui necessariam esse obscurum non est.

c. Nonnulli mss. *nam & credendo habetur, & habendo redhibetur*, quidam, *redimitur*.

d. Iidem mss. *gratiam pro sanguine, pro pretio pecuniam.* Alii nonnulli, *gratiam pro pecunia.*

emi fidem gentium debuisse, quæ sanguinis Dominici tantum pretio debebatur; quod videtur verisimile. Denique Johannes Evangelista inducit sermone Judæ Iscariotis æstimatum trecentis Johan. 12. 5. denariis illud unguentum, sicut habes: *Potuit enim venumdari trecentis denariis, & dari pauperibus.* Trecenta autem æra crucis insigne declarant: sed Dominus non perfunctoriam mysterii præscientiam quærit, sed consepeliri in se fidem credentium mavult.

31. Id tamen de ceterorum apostolorum vocibus intelligimus: Judas autem condemnatur avaritiæ, qui pecuniam Dominicæ prætulit sepulturæ, qui etiamsi de passione sensit, erravit tam cara auctione: vili vult æstimari se Christus, ut ab omnibus ematur, ne quis pauper deterreatur. Matth. 10. 8. *Gratis*, inquit, *accepistis, gratis date.* Pecuniam non quærit divitiarum altitudo, sed gratiam. Ipse nos pretioso sanguine redemit, non vendidit. De quo Lib. 3 de Spiritu sancto cap. 18. plenius diceremus, nisi à nobis ipsis tractatum alibi recordaremur.

Coloss. 2. 3. 32. Ergo secundum dicta Domini, *In quo sunt thesauri sapientia & scientia absconditi,* quos nemo potuit prævidere, operari me oportet in sepulturam ejus; ut caro ejus requievisse, non corruptionem vidisse credatur: & mors corporis ejus ita domum nostram odore sui compleat, ut credamus quia in manus Patris commendavit spiritum suum, & à morte sequestrata divinitas corporalium non subiit consortium passionum.

33. Intellige quemadmodum corpus filii unguentum oleat. Corpus illud est quod exutum est, non quod amissum est. Corpus ejus traditiones sunt Scripturarum. Corpus ejus Ecclesia est. Corporis ejus odor sumus; & ideo decet ut mortem corporis ejus ornemus. Etsi nostros illa non requirat ornatus, sed requirunt pauperes. Ornabo corpus ejus, si fiam sermonum ejus prædicator, & possim gentibus crucis aperire mysterium. Ornavit ille qui dixit: 1 Cor. 1. 23. & 24. *Quia prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam: ipsis vero vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam.* Ornatur crux, cùm id quod per imperitiam stultum putatur, per Evangelium sapientius æstimatur; ut possimus docere quemadmodum virtus adversaria per crucem Domini destruatur. Misi in Domini corpus unguentum, spirare incipit quod mortuum putabatur.

34. Ideo unusquisque adoriatur emere labore suo, nisuque virtutum alabastrum unguenti, non vile aliquod atque commune, sed pretiosum unguentum alabastri, & unguentum pisticum. Si enim quis fidei congreget flores, & prædicet Jesum Christum crucifixum: in omnem Ecclesiam, quæ Christi Corpus est, mundo mortua, requiescens Deo, fidei suæ transfundit unguentum. Olere incipit tota domus Domini passionem: olere incipit mortem: incipit olere resurrectionem; ut possit unusquisque ex hoc sacræ Galat. 6. 14. plebis numero dicere: *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.* Spirat odor, redolet unguentum in corpore, si quis possit (at-

A que utinam ego possim) confidenter loqui: *Mihi* Ibidem. *autem mundus crucifixus est.* Non amanti divitias, non amanti honores sæculi, non amanti quæ sua sunt, sed quæ Jesu Christi: non amanti quæ videntur, sed quæ non videntur: non cupido vitæ, sed ei qui festinat dissolvi, & cum Christo esse, crucifixus est mundus. Hoc est enim crucem tollere, & sequi Christum; ut & nos commoriamur & consepeliamur cum eo; ut unguentum quod ista mulier in sepulturam ejus misit, olere possi-
B mus. Non mediocre istud unguentum est, quo Christi longe lateque diffunditur nomen. Unde etiam prophetice dictum est: *Unguentum exinanitum est nomen tuum.* Cant. 1. 2. Ideo exinanitum, ut majore fides odore flagraret.

35. Ex hac ergo muliere intelligimus illud Apostolicum quid sit: Superabundavit peccatum, ut Rom 5. 20. superabundaret gratia. Nam si in ista muliere non superabundasset peccatum, non superabundasset gratia; agnovit enim peccatum, & detulit
C gratiam. Et ideo Lex necessaria; per Legem enim peccatum agnovi. Si Lex non fuisset, peccatum lateret. Agnoscendo peccatum, veniam peto. Per Legem ergo genera peccatorum, prævaricationis quoque crimen agnosco, curro ad pœnitentiam, gratiam consequor. Lex ergo auctor est boni, quæ mittit ad gratiam.

Mater & fratres mei hi sunt, qui verbum Dei audiunt, & faciunt. Cap. 8. ℣. 21.

D 36. Moralis magister qui de se ceteris præbet exemplum, atque ipse præceptor, ipse etiam suorum exsecutor est præceptorum. Præscripturus enim ceteris quoniam qui non reliquerit patrem Luc. 14. 25. & matrem suam, non est Filio Dei dignus, sententiæ huic primus ipse se subjicit: non quo maternæ refutet pietatis obsequia (ipsius enim præceptum est, *Qui non honoraverit patrem aut ma-* Exod. 20. *trem, morte moriatur*) sed quia [a] paternis se mysteriis amplius quam maternis affectibus debere co-
E gnoscat. Neque tamen injuriose refutantur parentes, sed religiosiores copulæ mentium docentur esse, quam corporum.

37. Ergo non debuerant foris stare, qui Christum videre quærebant: *Prope est* enim *verbum in* Rom 10. 8. *ore tuo, & in corde tuo.* Intus igitur verbum, intus est lumen. Unde & ille ait: *Accedite ad Dominum,* Psal. 33. 6. *& illuminamini.* Si enim foris adstantes nec ipsi agnoscuntur parentes, & propter nostrum fortasse non agnoscuntur exemplum: quemadmo-
F dum nos agnoscemur, si foris stemus?

38. Nec putet aliquis offendiculum esse pietatis, ubi mandatum Legis impletur: si enim relin- Ephes 5. 31. & 32. quet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una, recte sacramentum hoc in Christo servatur & Ecclesia. Et ideo parentes corpori proprio non potuit anteferre. Ergo hîc non (ut quidam * hæretici tendiculas aucupantur) mater negatur, quæ de cruce Johan. 19. 26. etiam agnoscitur, sed necessitudini corporali præscriptorum cælestium forma præfertur. Illud quoque intelligere non abhorret, quia per figuram parentum demonstrat Judæis, ex quibus est

a. Rom. edit. sola, *paternis se ministeriis.*

*. Qui fuerant hæretici illi, & cur matrem à Christo negatam tam impudenter asseruerint, luculenter declarat Hieronymus in cap. 12. Matth. *Non ergo,* inquit, *juxta Marcionem & Manichæum matrem negavit; ut natus de phantasmate putaretur: sed apostolos cognationi prætulit* &c. His similia habes apud Epiphanium Hæres. 42. & Chrisostomum in cap. 12. Matth. &c.

Christus

Chriſtus ſecundum carnem, Eccleſiam quæ cre- A didit, præferendam.

39. Itaque qui ſe intelligeret propter divinum in terras veniſſe myſterium, Eccleſiæque conventum, relictis navem adſcendit parentibus. Neque enim quiſquam poterat hunc mundum enavigare ſine Chriſto quando eos quoque quibus Dominus adeſt, tentationum ſæcularium ſæpe procella perturbat. Et œconomia ſervatur in apoſtolis, ut advertas ſine tentatione neminem poſſe ex hoc vitæ curriculo demigrare, quia exercitium fidei B tentatio eſt.

40. Subjecti igitur ſumus nequitiæ ſpiritalis procellis: ſed quaſi pervigiles nautæ gubernatorem excitemus. Verùm & ipſi periclitari ſolent. Quem igitur gubernatorem requiramus? Illum utique qui non ſerviat, ſed imperet ventis, de quo ſcriptum eſt:

℣. 24. *At ille ſurgens, increpavit ventum.*

41. Quid eſt *ſurgens*? Quieſcebat enim: ſed C quieſcebat corporis ſomno, cùm intenderet divinitatis myſterio; ubi enim ſapientia, ubi verbum, nihil ſine verbo fit, nihil ſine prudentia.

Luc. 6. 12. 42. Supra habes, quia pernoctabat in oratione: quomodo hîc in tempeſtate dormiret? Sed exprimitur ſecuritas poteſtatis, quòd omnibus timentibus, ſolus intrepidus quieſcebat. Non eſt ergo conſors naturæ, qui non eſt conſors periculi. Et ſi corpus dormit, operatur divinitas, operatur

Matth. 8. 26. fides. Denique dicit: *Modicæ fidei; quare dubi-* D *taſtis?* Et bene arguuntur qui præſente Chriſto timebant, cùm utique qui ei adhæret, perire non poſſit.

43. Ergo confirmavit fidem, refudit tranquillitatem. Ventum ceſſare præcepit, non aquilonem, non africum: ſed illum utique ventum, cui dictum

Juda. 9. Matth. 8. 26. eſt ab angelo Michaele *in epiſtolâ Judæ: *Imperet tibi Dominus.* Unde etiam ſanctus Matthæus: *Imperavit*, inquit, *vento & mari.* Atque utinam in nobis flatus ejus aſperos cohibere dignetur; ut E fluctuanti vitæ refuſa tranquillitas naufragii metum demat. Et ſi jam non dormiat ſui corporis ſomno, caveamus tamen ne noſtri corporis ſomno nobis dormiat, & quieſcat.

a 44. Et [a] quoniam quæ loco ſuperiori perſtrinximus, delibaſſe ſatis eſt: nunc quia in libro ſe-

Ibidem. 28. cundùm Matthæum duos homines in regione Geraſenorum dæmoniis afflatos Chriſto occurriſſe cognovimus, hîc autem ſanctus Lucas unum inducit, eumdemque nudum (nudus enim eſt F quicumque tegumentum naturæ ſuæ & virtutis amiſit) qua ratione Evangeliſtæ de numero diſſonare videantut, non otioſe prætereundum, ſed requirendum arbitror. Et quidem licet diſcordet numerus, tamen concordat myſterium; vir enim

iſte qui habebat dæmonium, populi figura gentilis eſt, [b] opertus vitiis, nudus errori, patens crimini. Duo illi quoque ſimiliter figuram populi gentilis accipiunt; quoniam cùm tres filios Noe generaverit, Sem, Cham, & Japhet; Sem tantùm familia in poſſeſſionem adſcita eſt Dei. Ex duobus illis diverſarum nationum populi pullularunt, quorum alter maledictus, quod nudatum patrem non texerat: benedictus alter, quod averſus licet, ne confuſionem nudati parentis hauriret, duce tamen patrem [c] pietate texiſſet, & fraterni maledictum ſeminis eluiſſet. b Gen. 9. 18 c

Qui multis, inquit, *temporibus agebatur.* ℣. 27.

45. Ut pote qui à diluvio uſque ad adventum Domini vexabatur, furore dementi rumpens vincula naturæ. Nec immerito etiam ſanctus Matthæus in monumentis illos habitaſſe ſignificavit. Matth. 8. 28. Siquidem talium animæ in quibuſdam habitare videntur [d] tumulis ſepulcrorum. Quid enim aliud d ſunt corpora perfidorum, niſi quædam defunctorum ſepulcra, in quibus Dei verba non habitant? Agebatur ergo in loca deſerta, ſpiritalium ſcilicet infœcunda virtutum: profugus à Lege, diſcretus à prophetis, remotus à gratia.

46. Non enim uno dæmonio, ſed totius legionis laborabat incurſu: quæ cùm Dominum vidiſſet, cognoviſſetque præſcia Dominici adventus tempore in abyſſos ſe eſſe trudendam, cœpit orare ut introeundi in porcos acciperet facultatem. ℣. 10. & ſeq. Et primum clementiam Domini debemus advertere, quòd nullum prius ipſe condemnat, ſed unuſquiſque ſibi auctor eſt pœnæ. Non mittuntur in porcos dæmones, ſed ipſi petunt; quia cæleſtis luminis claritatem ſuſtinere non poterant: ut qui oculos dolent, radium ſolis ferre non poſſunt; ſed tenebroſa eligunt, & ſplendentia derelinquunt. Fugiant ergo dæmones ſplendorem lucis æternæ, & ante tempus debita ſibi tormenta formident, non prædivinantes quæ futura ſunt, ſed quæ prophetata ſunt recordantes; dixit enim Zacharias: *Et erit in illa die, diſperdet Dominus, nomina idolorum de terra, & non erit ulterius memoria eorum..... & ſpiritum immundum* [e] *exuram de terra.* Docemur ergo quod non ſemper manebunt; ne malitia eorum in hominibus poſſit eſſe perpetua. Nunc igitur illam metuentes pœnam, aiunt: *Veniſti..... perdere nos.* Sed quia adhuc eſſe deſiderant, jam ab hominibus recedentes, propter quos pœnam ſciunt ſibi eſſe ſubeundam, petunt in porcos mitti. Zach. 13. 2. e Matth. 8. 29.

47. Qui ſunt iſti porci, niſi forte illi de quibus dictum eſt: *Nolite dare ſanctum canibus, nec miſeritis margaritas porcis; ne forte conculcent eas pedibus ſuis?* Illi ſcilicet, qui immundorum uſu animalium vocis & rationis expertes, lutulentis Matth 7. 6.

* Narrat poſt Euſeb Hiſt. lib. 2. cap 23 & 24. & lib. 3. cap. 25. Hieron. in Catal hanc epiſtolam cùm auctoritatem vetuſtate & uſu jam meruiſſet, tamen à plerique rejectam, quod in ea ab Apocryphis teſtimonium auctor adſumſiſſet. Verùm iis contemtis ab Eccleſiæ PP & Conc. inter canonicas Scripturas recepta eſt, puta ab Tertull lib de Hab. mul. cap. 3. Cypr. adv Novat. Orig. Homil. 13. in Gen. in Joſue, in Matth. & alibi. Athanaſ in Synop. Clem Alex. lib [illegible] Epiph Hær 50 &c. Conc. Laodic. cap. 59. Carthag III. cap. 47 &c. Tanta tamen tantorum virorum auctoritas, totque ſæculorum præſcriptio Novatores noſtros prohibere non potuit, quin hanc eamdem epiſtolam, non aliis fieri argumentis, ex canonicorum librorum albo iterum eraderent. Sed quid vetet in epiſtola canonica apocrypham citari commentationem, cùm Apoſtolus ipſe paganorum carmina laudaverit, & iis nos ſpoliis ditari debere frequens doceat Ambroſius, Hieronymus, atque alii.

a. Edit Rom. *quoniam hæc loco ſuperiori perſtrinximus, nunc delibaſſe ſat eſt. Verùm quia* &c

b Eadem edit. Rom *apertus vitiis.* Alii, ac mſſ omnes, *opertus vitiis.* Neutra lectio adſpernanda.

c. Ita mſſ. ac vet. edit. Rom. vero, *pietate texit.... ſeminis vitavit.*

d. Edit Rom. ſola, *tumulis peccatorum.* Sed ponitur vox *ſepulcrorum*, diſtinctionis ergo, tumulus enim per ſe ac proprie quemlibet editiorem locum ſignificat.

e. Eadem edit. Rom. *auferam de terra.*

vitæ suæ actibus naturalium coinquinaverint or- namenta virtutum. Qui impetu feruntur in præ- ceps; quoniam nullius meriti contemplatione revocantur: sed tamquam de superioribus ad infe- riora per improbitatis proclive detrusi, suffocan- tur in aquis, inter fluctuantia mundi istius stran- gulatorum in modum, intercluso pereunt spiri- tus commeatu; neque enim in iis qui fluido æstu voluptatum huc atque illuc feruntur incerti, ul- lius spiritus potest esse vitale commercium.

48. Videmus igitur quia homo ipse sibi est aoc- tor ærumnæ. Nam nisi quis porci more vixisset, numquam accepisset in eum diabolus potestatem: aut si accepisset, non ot perderet, sed ut probaret. Aut fortasse quia post Domini adventum bonos jam depravare non poterat, non omnium homi- num, sed levium jam quærit interitum; ut latro non armatis iosidiatur, sed inermibus: & injuriis lacessit infirmum, qui se intelligit [a] vel à forti conteri, vel à potenti damnari.

[a]

49. Sed dicit aliquis: Cur hoc à Deo permitti- tur diabolo? At ego dico, ut boni probentur, improbi puniantur; hæc enim pœna peccati est.
Deut. 28. 59. & seq. Denique lege quia immittit Dominus febrem, & tremorem, & malos spiritus, & cæcitatem, & omnia flagella, juxta merita peccatorum. Sed re- deamus ad lectionem.

℣. 34. *Viderunt*, inquit, *hoc magistri gregum, & fugerunt.*

50. Neque enim aliquam philosophiæ profes- sores, vel principes Synagogæ pereuntibus popu- lis possunt ferre medicinam. Solus est Christus qui aufert peccata populorum; si tamen meden- di patientiam non recusent. Ceterùm curare non dignatur invitos, & cito infirmos deserit, quibus oneri videt esse præsentiam suam, sicut Gerase- norum populis, qui exeuntes de civitate in qua species Synagogæ videtur existere, rogabant ut discederet:

℣. 37. *Quia timore magno tenebantur;*

51. infirma enim mens non capit Dei verbum, nec potest pondus sustinere sapientiæ: fatiscit, & solvitur.

Ibidem. 52. Et ideo diutius molestus non fuit: sed *Adscen- dit, & regressus est*: adscendit utique ab inferiori- bus ad superiora, à Synagoga scilicet ad Eccle- siam. *Regressus per stagnum est*, ut hîc ait: aut sicut
Matth. 9. 1. Matthæus *per fretum*; inter oos enim & illos fre- tum magnum est. Itaque nemo de Ecclesia ad Synagogam sine periculo transit salutis. Sed & ille qui de Synagoga ad Ecclesiam transire desi- derat, crucem suam tollat, ut discrimen evadat.

53. Cur autem non recipitur liberatus, sed do- mum redire censetur; nisi ut & jactantiæ causa vitetur, & infidelibus sit exemplo, quoniam do- mus illa naturale sit diversorium; & ideo qui re- medium sanitatis fuerat consecutus, à tumulis & sepulcris in illam spiritalem domum redire præ- cipitur; ut fiat Dei templum, in quo erat mentis sepulcrum.

Et ecce venit vir cui nomen Iairus, & ipse princeps Synagogæ erat: & cecidit ante pedes Iesu, rogans eum ut intraret domum suam; quia filia unica erat illi fere annorum duodecim, & hæc moriebatur. ℣. 41 & 42.

54. Reliquerat in Gerasenis Synagogam Chris- tus, ut diximus: & quem sui non receperant, ex- cepimus alieni, excepimus quem exspectabamus. Nec nobis igitur à quibus exspectabatur, diu de- fuit: nec ad illos, si rogetur, redire fastidit. Vir enim iste princeps Synagogæ, cui filia erat unica, pro Synagogæ pereuntis remedio precabatur, quæ urgebatur in mortem; quia deserebatur à Christo. Quem putamus Synagogæ principem esse, nisi Legem, cujus cootemplatione Dominus Synagogam non penitus dereliquit, sed medici- oam salutis credentibus reservavit? Ad hanc er- go principis filiam dum properat Dei Verbum, ut salvos faceret filios Israel, sancta Ecclesia de gentibus congregata, quæ inferiorum lapsu cri- minum deperibat, paratam aliis fide præripuit sanitatem.

55. Moraliter hunc locum satis potavimus ex- primendum: & ideo oon illa quæ dicta sont [b] re- tractamus, sed mystica brevi voluimus sermone perstringere. An oon ita factum est, ut Dei Ver- bum cùm venisset ad Judæos, adscisceretur à gentibus, & priùs ab illis qui in Lege noo credi- derant, in gratia crederetur?

[b]

56. Nam sicut illa quæ in medicis erogaverat omnem substantiam suam, ita etiam congrega- tio gentium [c] amiserat omnia dona naturæ, & patrimonium vitale prodegerat, sancta, verecun- da, religiosa, fide promtior, pudore cunctatior; hoc est enim pudoris & fidei, agooscere infirmi- tatem, oon desperare veniam. Verecunda ergo fimbriam tetigit, fidelis accessit, religiosa cre- didit, sapiens sanatam se esse cognovit. Sic sanc- ta plebs gentium quæ Deo credidit, peccatum erubuit, ut desereret: fidem detulit, ot crederet: devotionem exhibuit, ut rogaret: sapientiam in- duit, ut sanitatem suam & ipsa sentiret: fiduciam sumsit, ut fateretur quod præripuisset alienum. Ibid. ℣. 43. [c]

Accessit retro. ℣. 44.

57. Cur autem retro tangitur Christus? An quia scriptum est: *Post dominum Deum tuum am- bulabis?* Quid etiam sibi vult quod & principis filia annorum duodecim moriebatur, & mulier ista fluxu sanguinis ab annis duodecim labora- bat; oisi ut intelligatur quia quamdiu Synagoga viguit, laboravit Ecclesia. Defectus illius, hu- jus est virtus; quia *Illorum delicto salus gentibus*: & consummatio illius, hujus exordium, non oa- turæ exordium, sed salutis; *Quia cæcitas ex parte Israel contigit, donec plenitudo gentium intraret.* Noo igitur tempore, sed specie sanitatis antiquior Sy- oagoga quam Ecclesia; quia quamdiu illa cre- debat, ista non credidit, & per varias corporis atque animæ passiooes [d] immedicabili remedio ægra languebat. Audivit ægrotare populum Ju- Deut. 13. 4. Rom. 11. 11. Ibidem. 25. [d]

a. Ita mss. magno numero & auctoritate. Quidam tamen atque edit. *vel à forte contemnus*

b. Omnes edit. ac pauci mss. *recensemus*. Plures potioresque, *retractamus*: unus, aut alter, *recantamus*. Sed *retractamus* hic idem sonat, atque *iterum & secunda cura tractamus*, non vero, *palinodiam canimus*.

c. Rom. edit. *quæ amiserat omnia .... prodegerat, facta est verecunda .... pudore constantior*. Aliæ cum omnibus mss in lectionem nostram, quæ nec ipsa contemnenda est, conspirant.

d. Edit. Rom. *immedicabilis remedio* Non male, nisi ab aliis, & mss. omnibus hic deficeret. Sumendum igitur, *immedicabili*, pro *inefficaci atque inepto ad medendum*.

dæorum, sperare cœpit salutis suæ remedium: tempus veoisse cognovit quo medicus adesset è cælo, surrexit ut occurreret Verbo: vidit quia comprimebatur à turbis; non enim credunt, qui comprimunt, credunt qui tangunt. Fide tangitur Christus, fide Christus videtur: non corpore tangitur, non oculis comprehenditur; neque enim videt, qui videns non videt: neque audit, qui ea quæ audit, non intelligit: [a] neque tangit qui non fideliter tangit. Denique ut fidem tangentis exprimeret, ait:

℣. 46. *Tetigit me aliquis; nam ego cognovi virtutem de me exisse.*

58. Quod est evidentis indicii, quia non intra possibilitatem conditionis humanæ, atque intra corporis claustrum inclusa [b] sapientia, divinitas coartata est: non capitur angustiis corporalibus, non tenetur, sed ultra fines nostræ mediocritatis virtus exundat æterna. Non enim humana ope plebs gentium liberatur: sed Dei munus est congregatio nationum, quæ etiam brevi fide misericordiam inclinat æternam. Nunc si consideremus quanta sit fides nostra, & intelligamus quantus sit Filius Dei, videmus quia comparatione ejus fimbriam tantummodo tangimus, superiora vero vestimenti ejus nequimus adtingere. Si igitur & nos curati volumus, fide tangamus fimbriam Christi.

59. Non latet eum quicumque fimbriam tetigerit, qui tetigerit aversum; neque enim Deus indiget oculis ut videat, neque corporaliter sentit, sed in se habet cognitionem omnium. Beatus ergo qui vel extremam partem Verbi contigetit; nam totum quis potest comprehendere? Verum ut ad illam quæ adhuc ægra est, revertamur; [c] ne per nostram moram dum diu Christi moramur ingressum, mortua esse credatur:

℣. 49. *Venerunt*, inquit, *servi dicentes principi: Noli vexare illum, filia tua mortua est.*

60. Et primum illud consideremus quod suscitaturus mortuam, ad faciendam fidem hæmorrhousam ante curavit. Et ut scias exempli gratiâ stetisse sanguinis fluxum: [d] dum illa petitur, ista curatur. Sic & resurrectio temporalis in Domini passione celebratur; ut & perpetua illa credatur. Sic & Mariæ paritura sterilis indicatur; (Luc. 1. 36.) ut conceptura virgo credatur. Denique audivit parituram Elizabeth, nec de sua generatione dubitavit.

61. *Venerunt*, inquit, *servi dicentes principi: Noli vexare illum.* Adhuc & hi iocreduli ad resurrectiooem, quam Jesus in Lege prædixit, in Evangelio complevit. Itaque cùm venisset in domum, paucos futuræ arbitros resurrectionis adscivit; non enim à multis cootinuò est credita resurrectio. Denique dicente Domino:

Non est mortua puella, sed dormit. Deridebant, inquit, *eum.* ℣. 52. & 53.

62. Quicumque enim non credit, irridet. Fleant igitur mortuos suos, qui putant mortuos: ubi resurrectioois fides est, non mortis est species, sed quietis. Nec abhorret illud Matthæi, quod ait tibicines fuisse in domo principis, & (Matth. 9. 23.) turbam tumultuantem: vel quia * more veteri tibicines ad incendendos excitandosque luctus videbantur adhiberi: vel quia per Legis & litteræ cantilenam, exsultationem Syoagoga non poterat capere spiritalem.

63. Tenens ergo manum puellæ Jesus sanavit eam, & jussit ei dari maoducare. Quod est testimonium vitæ; ut non phantasma, sed veritas crederetur. Beatus ille cui manum sapientia tenet. Utinam meos quoque teoeat actus, teoeat manum justitia, teneat Dei Verbum, inducat in penetralia sua, spiritum avertat erroris, convertat salutis, dari mihi jobeat manducare; panis enim cælestis, Dei verbum est. Inde & illa sapientia quæ divini corporis & sanguinis sacrosancta altaria replevit alimentis: *Venite*, inqoit, *edite panes meos, & bibite vinum quod miscui vobis.* (℣. 54. & seq.) (Prov. 9. 5.)

64. Quæ tameo tantæ diversitatis est causa? Supra publicè viduæ filius suscitatur, hîc removentur plures arbitri. (Luc. 7. 12.) Sed puto quod in eo quoque pietas Domini declaretur; quia vidua mater unici non patiebatur moram, & ideo ne amplius afficeretur, maturitas additur. Est etiam forma sapientiæ, in viduæ filio citò Ecclesiam credituram, in archisynagogi filia credituros quidem Judæos, sed ex pluribus pauciores.

ET *quicumque non receperint vos, exeuntes de civitate illa, etiam pulverem de pedibus vestris excutite in testimonium supra illos.* (Cap. 9. ℣. 5.)

65. Qualis debeat esse qui evangelizat regnum Dei, præceptis evangelicis desigoatur; ut sine virga, sine pera, sine calceamento, sine pane, (℣. 3.) sine pecunia, hoc est, subsidii sæcularis adminicula non requirens, [e] fideique deditus sit, & quaoto mious appetat temporalia, taoto magis speret ea sibi posse suppetere. Quæ possunt qui volunt ad eum derivare tractatum; ut spiritalem tantummodo locus iste formare videatur affectum, qui velut indumeotum quoddam videatur corporis exuisse, non solum potestate rejecta, contemtisque divitiis, sed etiam carnis ipsius illecebris abdicatis.

66. Quibus primò omnium datur pacis atque constantiæ geoerale mandatum; ut pacem ferant, coostantiam servent, hospitalis necessitudiois jura custodiant: alienum à prædicatore regni cælestis adstruens cursitare per domos, & inviolabilis hospitii jura mutare. Sed ut hospitii gratia deferenda censetur; ita etiam si non reci- (℣. 4.)

a. Ita vet. edit. cum plerisque mss. Rom. vero cum aliis, *neque intelligit, qui non fideliter tangit.*
b. Omnes edit. *sapientia divinitatis coartata est.* Omnes mss. *sapientia, divinitas* &c.
c. Mss. aliquot, *ne per nos magis quam per suam moram, mortua esse credatur.*
d. Omnes edit. *dum ad illam petitur.* Mss. autem nonnulli, *dum illa patitur.* Alii multo plures, ac melioris notæ, *dum illa petitur.* Optime, idem enim atque, *dum illa convenitur*, sive, *ad illam itur.*

* Dicuntur à quibusdam Græci fuisse primi auctores hujus moris: quem tangit Ovid lib. 4. Fast. & 5 Trist. Eleg. 1 ubi non obscure indicat communem fuisse cum tam hominum, quam puerorum funeribus. Lactantius tamen tibias puerorum inferiis, majorum vero tubas adhiberi consuevisse testatur. Sed tibias in justis etiam majorum, si non essent è nobilium ordine, locum habuisse volunt nonnulli.
e. Sic plerique, nec non optimæ notæ mss. Alii tamen aliquot, omnesque edit. *fideque tutus, putet sibi quominus ea requirat, magis posse suppetere.*

piaotur, excutiendum pulverem, & egredien- A dum de civitate mandatur. Quo non mediocris boni remuneratio docetur hospitii, ut non solum pacem tribuamus hospitibus: verum etiam si qua eos terrenæ obumbrant delicta levitatis, receptis apostolicæ prædicationis vestigiis, auferantur. Nec otiose secundùm Matthæum domus Matth. 10. 11. quam ingrediantur apostoli, legenda decernitur; ut mutandi hospitii necessitudinisque violandæ causa oon suppetat. Non tamen eadem cauno receptori mandatur hospitii; ne dum hos- B pes eligitur, hospitalitas ipsa minuatur.

67. Sed bæc ut secundum litteram de hospitii religione venerabilis est forma præcepti: ita eriam de mysterio senrentia cælestis arridet. Etenim cùm domus eligitur, dignus hospes inquirirur. Videamus igitur ne forte Ecclesia præferenda designetur, & Christus. Quæ enim dignior 24 quæst. 1. cap. Quæ dignior. domus apostolicæ prædicationis ingressu, quàm sancta Ecclesia? Aut quis præfereodus magis omnibus videtur esse quam Christus, qui pedes C suis lavare consuevit hospitibus, & quoscumque sua receperit domo, pollutis non patiatur habitare vestigiis: sed maculosos licet vitæ prioris, in reliquum tamen dignetur muodare processus? Hic est igitur solus quem nemo debet deserere, oemo mutare. Cui bene dicitur: *Domine, ad* Johan 6. 69. & 70. *quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes, & nos credimus.* Vides exsecutorem cælestium præceptorum: qui quoniam non mutavit hospitium, cælestis consortium consecrationis emeruit.

68. Fides igitur imprimis Ecclesiæ quærenda mandatur, io qua si Christus habitator sit, band dubie sit legeoda. Sin vero perfidus populus, aut præceptor bæreticus deformet babitaculum, vitanda hæreticotum communio, fugienda Synagoga censetur. Excutiendus pedum pulvis, ne fatiscentibus perfidiæ sterilis siccitatibus, tamquam humi arido arenosoque mentis tuæ vestigium polluatur. Nam sicut corporeas infirmitates populi fidelis suscipere in se debet Evangelii prædicator, & tamquam propriis inania gesta pulveri comparanda, allevare atque abolere vestigiis, juxta quod scriptum est: *Quis infir-* 2. Cor. 11. 29. *matur, & ego non infirmor?* Ita si qua est Ecclesia quæ fidem respuat, nec apostolicæ prædicationis fundamenta possideat; ne quam labem perfidiæ possit adspergere, deserenda est. Quod Apostolus quoque evidenter adseruit dicens: Tit. 3. 10. *Hæreticum hominem post unam .... correptionem devita.*

℣. 13. *Ait autem ad eos: Date illis vos manducare. At illi dixerunt: Non sunt nobis plusquam quinque panes.*

69. Quæ ratio est, quod cùm in posterioribus ℣. 8. Jobannis passio describatur, hîc jam mortuus verbis Herodis ostenditur? Ne forte illa, quia post Legis defectum Evangelicus cibus incipit jejuna pascere corda populotum? Denique postea quam illa quæ Ecclesiæ typum accepit, à fluxu curata est sanguinis, postea quam apostoli ad evangelizandum regnum Dei sunt destinati, gratiæ cælestis impartitur alimentum. Sed quibus impartiatur, adverte. Non otiosis, noo in A civitate quasi in Synagoga, vel sæculari dignitate residentibus, sed inter deserta quærentibus Christum; qui enim non fastidiunt, ipsi excipiuntur à Christo, & cum ipsis loquitur Dei Verbum non de sæcularibus, sed de regno Dei. Et si qui corporalis gerunt ulcera passionis, his medicinam suam libenter indulget.

70. Consequens igitur erat, ut quos à vulnerum dolore sanaverat, eos alimoniis spiritalibus à jejunio liberaret. Itaque nemo cibum accipit B Christi, nisi fuerit ante saoatus. Et illi qui vocantur ad cœnam, prius vocando sanantur. Si claudus fuit, gradiendi facultatem nt veniret, accepit. Si lumine oculotum privatus erat, domum utique Domini, nisi refusa luce, intrare oon potuit.

71. Ubique igitur mysterii ordo servatur; ut prius per remissionem peccatorum vulneribus medicina tribuatur, postea alimonia mensæ cælestis exuberet: quamquam ooodum validioribus hæc turba reficiatur alimentis, neque Chris- C ti corpore & sanguine jejuna solidioris fidei corda pascantur. *Lacte*, inquit, *vos potavi, non escâ;* 1. Cor. 3. 2. *nondum enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis.* In modum lactis quinque sunt panes. Esca autem solidior corpus est Christi, potus vehementior sanguis est Domini. Non statim à primo epulamur omnia, neque potamus omnia. *Hoc primum*, inquit, *bibe.* Est ergo primum, est Esai. 9. 1. etiam secundum quod bibas. Est & primum D quod manduces, est etiam secundum, est tertium. Primum quioque panes sunt, secundnm septem, tertium ipsum corpus est Christi.

72. Nequaquam igitur talem Dominum deseramus, qui pro uniuscujusque viribus impartire nobis alimenta dignatur; ne aut infirmum validior cibus opprimat, aut validum exsilia alimenta non satient: *Qui enim infirmus est, olera* Rom. 14. 2. *manducet.* Et ille qui jam videtur laqueos infirmitatis evadere, de quioque istis manducet pa- E nibus, & duobus piscibus. Certe si petere cibum validiorem veretur, ipse relictis suis omoibus, festinet ad Dei verbum. Dum audire incipit, incipit esurire. Incipiunt apostoli esurièntem videre. Et si illi adhuc non intelligunt qnid esuriat, intellexit Christus. Scit quod non sæcularem cibum esuriat, sed cibum Christi. Dicat: *Dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via.* Bo- Matth. 15. 32. nus Dominus studia exigit, vires ministrat.

73. Utinam, domine Jesu, velis mecum istos F jejunos non dimittere, sed impartitis abs te epulis reficias eos; ut possint tuis alimoniis fortiores infirmitatem jejuoii non timere. Dicas utinam etiam de nobis: *Nolo eos jejunos dimittere.* Et causam mihi dicito, quare eos nolis jejunos dimittere: immo jam dixisti, quia si quem dimiseris jejuoum, deficit in via, hoc est, deficit vel in istius cursu vitæ, vel antequam ad * caput perveniat viæ, antequam perveniat ad Patrem, & intelligat quod ex Patre Christus est, inrelligat quod Christus è cælo, & intelligat qnod Christus qui descendit, ipse est & qui adscendit; ne fortè cùm acceperit quod natus ex Virgine est, incipiat non Dei virtutem, sed hominis æstimare. Ergo ne deficiant, inquit:

* *Caput viæ*, dicitur finis ac terminus viæ; nam quod summum atque extremum in singulis rebus est, caput dicitur.

Date illis vos mandacare. At illi dixerant: Non sant nobis plusquam quinque panes, & duo pisces: nisi nos eamus, & emamus in omnem hanc turbam escas.

74. Nondum intellexerant apostoli cibum populi credentis non esse venalem. Noverat Christus, noverat ipse nos potius esse redimendos: suas vero epulas gratuitas dnnat. Nondum ergo habebant discipuli cibum qui redimere nos posset. Habebant tamen jam cibum qui satiare nns posset: habebant cibum qui confirmare nos posset: *Panis* enim *confirmat cor hominis.* (Psal. 103. 16.) Miseretur ergo Dominus, ne quis deficiat in via. Si quis ergn defecerit, non per dominum Jesum, sed per se deficit: nec habes quod adscribas Domino, qui vincit cùm judicatur; quid enim dicas ei qui in te contulit omnia firmamenta virtutis? Nonne ipse te genuit, nonne ipse te pavit? Cibus ejus virtus est, cibus ejus fortitudo est. Sed si tu negligentia tua virtutem quam acceperas perdidisti, non alimentnrum cælestinm, sed tuæ mentis tibi præsidia defuerunt. Denique Dominus sicuti super justos & injustos pluit: ita etiam injustos pascit & justns.

75. Nnnne in escæ virtute cùm jam deficeret in via sanctus Elias, (3. Reg. 19. 8.) quadraginta ambulavit diebus, & illam escam Angelus dedit? Si autem te paverit Jesus, & acceptam escam servaveris, ambulabis non quadraginta diebus & quadraginta noctibus, sed (andeo dicere Scripturæ fretus exemplis) quadraginta annis: & egredieris ab Ægyptiis finibus, donec pervenias in terram multam, in terram fluentem lac & mel, quam juravit Dnminus datnrum se patribus nostris. Hujus terræ tibi virtus requirenda est, quam pnssidet mitis. Non istam terram dico quæ arida est, sed illam quæ Christi cnnfirmatur alimentis, quæ sub imperm constituta regis æterni sanctorum incolatibus frequentatur.

76. Dividit ergo escas dominus Jesus. Et ille quidem vult dare nmnibus, negat nemini; dispensator enim est omnium: sed cùm ille panes frangat, & det discipulis, si tu manus non extendas tuas, ut accipias tibi escas, deficies in via; nec poteris in eum culpam tuam referre, qui miseretur, & dividit: sed his dividir, qui cum eo etiam in deserto permanent, qui primo & secundo & tertio die non recedunt. Sic enim habes alibi: *Misereor hujus turbæ; quia triduum est jam quod perseverant mecum.* (Matth. 15. 32.) Quanta dignatin, quanta ab en hominibus inspiratur humanitas! Non vult jejunos dimittere, non vult; ne deficiant in via.

77. Nnli ergo deficere à disciplina Domini, neque fatigeris cùm ab eo increparis. Non fatigeris nunc, ne pnstea fatigeris. Quid enim respnndebis ei: aut quomodo te excusabis, si escæ virtutem quam ministrat, amiseris? Non potes dicere quia escam non dedit, quia dat omnibus. Non potes dicere quia nnluit te bnnum facere, A ante quem posuit bonum & malum; ut non ex necessitate bnnum tuum esset, sed voluntarium. MULTUM ENIM refert inter eum qui necessitate invitus aliquid agit, & inter eum qui ex voluntate quod bnnum est eligit: *Si enim invitus hoc ago, dispensatio mihi credita est: si volens mercedem habeo.* (1. Cor. 9. 17.) Cnnsideremus ergo quia stabimus ante tribunal Christi, & si opus nostrum arserit, non habebimus quod excusare possimus. Dicet etenim quod jam per Prophetam locutus est: B *Populus meus, quid feci tibi.... aut in quo molestus fui tibi, responde mihi.* (Mich. 6. 3.) Dicet & ei qui in via defecerit: Qua ratione defecisti in via? Nnnne [a] panes fregi: nonne benedixi; nonne jussi dari? Sed cur tu accipere noluisti?

78. Quanti etiam præsentium deficient in via, & pnst hos sermnnes, qui licet nnstri sint, tamen quia nemn dicit dnminum Jesum nisi in Spiritu sancto, (1. Cor. 12. 3.) [b] panes æstimandi sunt: quanti, inquam, deficient, & in vias gentium transversis itineribus C fornicantes abibunt? Atque utinam unus, & non plurimi! Sed nnn Jesus auctor defectus, etiamsi quis defecerit; nmnibus enim distribuit qui sequuntur, sive quinque millia, sive quatunr millia sint.

79. Non otiosus numerus, non otiosus ordo, non otinsæ reliquiæ manducantium. Cur enim plures, id est, quinque millia quinque panibus, hoc est, numero minori satiantur: paucinres vern, qui sunt quatuor millia septem panibus, D hoc est, numern majnre pascuntur? Si enim facti tantùm sequamur miraculum, videtur esse divinius quod de minore mndo pluribus abundavit. Cur ergn quod minus est ei qund est amplius, quasi præstaret, adjectum est? [c] Prius enim quinque millia quinque panibus: (Matth. 14. 19.) postea vern quatunr millia septem panibus legimus satiata. (Matth. 15. 36.) Quæramus ergn mysterium, quod miraculo præstet.

80. Itaque videntur illa quinque millia quasi quinque corporis sensus adbuc corporalibus pro- E xima alimenta accepisse de Christo: quatuor vero millia etsi adbuc in corpore sint, & in boc mundo qui ex quatunr constat elementis, non otinse tamen referuntur mysticæ escam accepisse quietis; jam enim æquantur mundo, supra mundum futuri. Nam etsi in hoc mundo sunt, intra mundum tamen non sunt, quibus mysticæ quietis impartitur alimentum; sex enim diebus mundus est factus, septimo requietum est die, & Dominus sanctificavit eum. Ultra mundum ergo F quies, [d] ultra mundum etiam fructus quietis. Denique *Beati pacifici; ipsi enim filii Dei vocabuntur.* (Matth. 5. 9.) Nam cùm Deus supra mundum sit, nemo utique pntest Deum videre, nisi mundum prius spiritali transcendat nbtutu. Septima itaque benedictio pacatnrum: septem etiam illis quatunr millibus fragmentorum sportæ supersunt. (Matth. 15. 37.) Nnn mediocris hic panis est sabbatorum, panis sanctificatus, panis quietis. Et fortasse si primùm quinque panes sensibiliter manducaveris, audebo &

a. MSS. longe plurimi, *panes feci.* Corb. tamen per correctionem, & alii nonnulli cum edit. *panes fregi.*

b. Rom edit. sola, *Domini æstimandi sunt.* Minus commode. Palam enim est ab Ambrosio significari suos etiam sermones per Spiritus sancti gratiam panes esse.

c. Sic omnes edit cum MSS. aliquot. Alii vero neque numero, neque ætate inferiores multis resecatis locum ita contrahunt: *Prius enim quinque millia quasi quinque corporis sensus adbuc corporalibus proxima alimenta &c.* Quod quidem minime absurdum sensum efficiet, si verbum, *referuntur,* sequenti membro expressum hic subintelligas.

d. MSS. aliquam multi, nec sequioris ætatis, *intra mundum etiam &c.* Porro obiter monendum eosdem cod. ex quopiam exemplari descriptos esse, in quo post verba, *benedictio pacatorum,* folium videtur fuisse transpositum; unde ad illos quoque eadem transpositio promanavit.

dicam, post quinque panes & septem tertiò jam in terra non manducabis panem: sed supra terram manducabis octo panes, sicut qui sunt in cælestibus. Sicut enim septem panes, panes quietis: ita octo panes, panes sunt resurrectionis. *Ibidem. 32.* Ergo isti qui septem aluntur panibus, triduo perstiterunt, & fortasse integram resurrectionis futuræ fidem & constantiam consecuti. Denique *Exod. 5. 3.* sanctorum vox est: *Tribus diebus ambulabimus, ut epulemur domino Deo nostro.* Sed illa suo loco.

81. De quinque ergo panibus sanctus Johannes docuit me quod nesciebam, quod non docuerat sanctus Matthæus, non docuerat sanctus Lucas (singulis enim diversa impartita est gratia) *Johan. 6. 9.* docuit, inquam, me quinque istos panes hordeaceos fuisse; & ideo non inepte diximus escam istam esse habilem [a] corporalibus. Cur enim primò hordeaceos? Quia primò lacte, deinde esca est nutriendus qui accedit ad fidem; nondum enim poteramus, & fortasse plerique nec adhuc possumus. Nam cùm sint inter nos contentiones, & dissensiones, nonne carnales sumus, & secundùm hominem ambulamus? Suis quæque apta sunt alimenta virtutibus; & inde prius hordeum, deinde triticum nobis ad alimoniam datur: *3. Reg. 17. 13.* fortiori verò sicut Eliæ, de interioribus frumenti panis farinaceus ministratur, [b] quem non queunt depascere peccatores.

82. Nec solum panis & numeri, sed etiam accubitionis est differentia: illi enim supra fœnum discumbunt, isti supra terram recumbunt: supra fœnum quinque millia, supra terram quatuor millia. Plus est terram premere, quàm supra fœtum jacere; illi enim quibus adbuc sensus sunt corporales, mollioribus delectantur, & ideo supra fœnum recumbunt: *Esai. 40. 6.* *Omnis* enim *caro fœnum:* isti vero supra terram, quæ triticum & vinum gignit & olivam, cibum gratiæ consequuntur. Illi discumbunt, isti recumbunt; major enim est quædam requies recumbentis. Ibi duo pisces, hîc sine numero; unde plerique sepriformis Spiritus gratiam in panibus definitam, in piscibus quoque duplicis Testamenti figuram intelligendam putaverunt.

83. Non piget ergo æstimare quod quatuor millia ex quatuor mundi collecta partibus, in quibus Ecclesia figuratur, majoris gratiæ cibum sumant, juxta quod scriptum est: *Matth. 8. 11.* *Quia venient ab oriente & occidente & septemtrione & austro, & recumbent cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cælorum.* Unde hîc gratiæ Patri aguntur à Christo; non enim frustra illic benedictio tantum, hîc etiam gratiarum est actio. Pro Ecclesia quippe sua Dominus Patri gratias agere consuevit; quia quæ abscondit sapientibus, ea parvulis revelavit. Benedictio igitur super nos, qui inferiores sumus: gratiarum actio super eos qui de infirmitatibus corporum suorum sacratis passionibus triumpharunt. Jam illud in superioribus prælibavimus, quia cùm quinquageni discumbere juberentur, licet sacrato numero definito, tamen videtur hîc fundatioris Ecclesiæ populus, qui sine numeri definitione recumbit.

84. Mysticum quoque est quod & manducans populus satiatur, & ministrant apostoli; nam & in satietate, repulsæ in perpetuum famis indicium designatur; quia non esuriet qui acceperit cibum Christi: & in apostolorum ministerio futura divisio Dominici corporis sanguinisque præmittitur. Jam illud divinum, quemadmodum quinque panes quinque millibus populi redundaverunt; non enim exiguo, sed multiplicato cibo populum liquet esse satiatum.

85. Videres incomprehensibili quodam rigatu inter dividentium manus, quas non fregerant, fructificare particulas, & intacta frangentium digitis sponte suâ fragmenta subrepere. Qui hæc legit, quemadmodum juges aquarum miretur meatus, & liquidis fontibus stupeat continuos fluere successus: quando etiam panis exundat, & naturæ solidioris rigatus exuberat? Hæc igitur facta sunt, ut illa quoque quæ non cernimus, cerneremus. His evidenter illorum quoque designavit auctorem, & totius naturæ creatorem materialis existere, quæ non (ut philosophi volunt) reperta, sed facta, gignendis omnibus rebus successus defluos subministrat.

86. Hoc quidem mirum, quidquid de fluminibus haurias, signo dispendii non notari: quidquid de fontibus auferas, usurario quodam reparari meatu. Sed & fluminibus si nihil decedere, nihil tamen videatur accedere: & fontibus ut cumulata fluenta cernuntur, ita dum minuuntur fluenta, produntur. At vero hic panis quem frangit Jesus, mystice quidem Dei verbum est, & sermo de Christo, qui dum dividitur, augetur; de paucis enim sermonibus, omnibus populis redundantem alimoniam ministravit. Dedit sermones nobis velut panes, qui in nostro dum libantur ore, geminantur. Visibiliter quoque panis iste incredibili ratione dum frangitur, dum dividitur, dum editur, sine ulla dispendii comprehensione cumulatur.

87. Nec dubites vel quod in manibus ministrantium, vel in ore edentium crescat; quando ubique nostri operis testimonium ad firmamentum credulitatis adsciscitur. Sic in nuptiis ex fontibus vina, ministris operantibus, colorantur, & *Johan. 2. 5. & seq.* ipsi qui impleverant hydrias aqua, vinum quod non detulerant, hauriebant. Comprehende, si potes, tanta rerum miracula. Hîc edentibus populis crescunt suis fragmenta dispendiis, & de quinque panibus majores reliquiæ quàm summa est, colliguntur: illic in alienam speciem vertuntur elementa, nec suos patitur natura defectus, nec suos agnoscit ortus, usu tamen proprio recognoscit. Quinetiam melior est mutati vini natura quàm nati; quia in arbitrio creatoris est, & quos usus velit adsignare naturis, & quas naturas impartire gignendis. Vide quantis operibus opus adstruat: dum aquam minister infundit, odor transfusus inebriat, color mutatus informat, fidem quoque sapor haustus accumulat.

88. Conferant gentiles, si placet, cum Christi beneficiis deorum suorum non facta, sed ficta.

a. Gill in marg. *corporibus vel pecoribus.* Duo etiam mss. legunt, *pecoribus.* Melius tamen alii atque edit. *corporalibus*, refertur enim ad superiora illa, *corporalibus proxima alimenta*: quæ sic in omnibus mss. & edit. exhibentur.

b. Edit. cum mss. non paucis, *quem* (Rom. *quia*) *vatem* (quidam mss. *autem*) *non queunt contaminare, sed pascere peccatores.* Sed quis sensus, nisi ineptus hinc eruatur? Nos vero locum ex quinque mss. probatioris notæ restituimus.

Ferunt certe eorum fabulæ fuisse * regem quemdam qui quidquid tangebat, aurum fiebat. Sed etiam convivia ipsa ferala; nam & ipsa mantilia digitis apprehensa riguerunt: & cibus in ore crepitabat, ferens non alimenta, sed vulnera: & in gutture porus hærebat, nec penetrare facilis, nec redire. Digna beneficia votis, digna tanto munera precatore, digna liberalitas conferente! Talia sunt idolorum beneficia, ut cùm videntur prodesse, plus noceant: at vero Christi munera parva videntur, & maxima sunt. Denique non uni collata, sed populis; nam & cibus edentium in ore crescebat, & videbatur esse corporalis alimoniæ, sed sumebatur salutis æternæ.

89. Cur autem quinque millibus hominum plus redundat, quatuor millibus minus? Quia quatuor millia ista triduo cum Christo fuerunt; & ideo amplius cælestis pabuli receperunt.

90. Nec otiose quæ turbæ supersunt, à discipulis colliguntur; quia ea quæ divina sunt, apud electos facilius possis quam apud populos reperire. Utinam mihi contingat audire: Collige quæ supersunt. Si audiero & fecero, habebo multa quæ turbæ, habebo multa quæ pueri & mulieres edere nequiverunt. Beatus ille qui potest colligere quæ etiam doctis supersunt.

91. Videamus quomodo colligat. Dixit Lex: *Non mœchaberis.* (Exod. 20. 14.) Fregit hunc panem Christus, divisit hoc verbum, non aliunde adjiciens, sed de suo partiens: *Qui viderit*, inquit, *mulierem ad concupiscendum, jam mœchatus est eam.* (Matth. 5. 28.) Habes fragmentum de suo. Addidit: *Si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum.* (Ibidem. 29.) Habes aliud. *Et si dextera tua scandalizat te, abscinde eam*; (Ibidem. 30.) &, *Qui dimissam à viro ducit, mœchatur.* (Luc. 16. 19.) Vides ex uno quam multa fragmenta. Moyses dicit quod *Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, & unum de libera.* (Galat. 4. 22.) Paulus dixit: *Hæc sunt duo Testamenta.* (Ibidem. 24.) Divisit hoc verbum, & invenit mysterium. Beatus ergo qui colligit, quæ dividit Christus.

92. Qua ratione autem cophinos duodecim Christus implevit, nisi ut illud populi Judaici solveret: *Quia manus ejus in cophino servierunt:* (Psal. 80. 7.) hoc est, populus qui ante lutum in cophinis colligebat, hic jam per crucem Christi vitæ cælestis operatur alimoniam; & eo fidei cibum congerit, ubi erat ante cœnum gentilis perfidiæ. Nec paucorum hoc munus? sed omnium est. Nam per duodecim cophinos tamquam tribuum singularum fidei firmamentum redundat: *Panis enim confirmat cor hominis.* (Psal. 103. 16.)

Dixit autem illis: Vos quem me esse dicitis? Respondit Simon Petrus, Christum Dei. (℣. 20.)

93. Nec turbæ quidem otiosa opinio est, quia alii Eliam, quem venturum putabant: alii Johannem, quem decollatum sciebant, aut unum de prophetis prioribus surrexisse credebant. Sed hoc quærere supra nos est: a alterius scientiæ, alterius prudentiæ est. Nam si Paulo apostolo satis est nihil scire nisi Christum Jesum, & hunc crucifixum, (1. Cor. 2. 2.) quid amplius mihi desiderandum est scire quam Christum? In uno enim hoc nomine & divinitatis & incarnationis expressio, & fides passionis est. Et ideo licet ceteri apostoli sciant; Petrus tamen respondit præ ceteris: *Tu es Christus filius Dei vivi.* (Matth. 16. 16.) Complexus est itaque omnia, qui & naturam & nomen expressit, in quo summa virtutum est. Etiamne nos de generatione Dei inserimus quæstiones, cùm Paulus judicaverit nihil se scire nisi Christum Jesum, & hunc crucifixum: Petrus nihil amplius quam Dei Filium confitendum putaverit? Nos & quando, & quomodo natus sit, & quantus sit, humanæ infirmitatis contemplatione rimamur. Scivit Paulus quod in istis magis offendiculum quæstionis, quam ædificationis profectus esset; & ideo judicavit nihil se scire nisi Christum Jesum. Scivit Petrus quod in Filio Dei omnia sint: *Omnia enim dedit Pater Filio.* (Johan. 13. 3.) Si omnia dedit, æternitatem quam habet, majestatemque transfudit. Sed quo pro labor longius? Fidei meæ finis Christus est, finis fidei meæ Dei Filius est. Non licet mihi scire generationis seriem; non licet tamen nescire generationis fidem.

94. Crede igitur sic quemadmodum Petrus credidit; ut & tu beatus sis, ut & tu audire merearis: *Quoniam non caro & sanguis tibi revelavit, sed Pater meus qui in cælis est.* (Matth. 16. 17.) Caro enim & sanguis non queunt nisi quæ terrena sunt revelare: at verò qui spiritu loquitur mysteria, non carnis & sanguinis magisterio, sed divina inspiratione fundatur. Noli ergo adquiescere carni & sanguini; ne carnis & sanguinis haurias præcepta, atque ipse sanguis & caro fias. Qui enim carni adhæret, caro est: & *Qui adhæret Deo, unus spiritus est.* (1. Cor. 6. 17.) *Non permanebit*, inquit, *spiritus meus in hominibus istis in æternum, propter quod caro sunt.* (Gen. 6. 3.)

95. Sed utinam caro & sanguis non sint qui audiunt, sed à carnis & sanguinis remoti cupiditatibus possint dicere singuli: *Non timebo quid faciat mihi caro.* (Psal. 55. 5.) Qui enim carnem vicerit, Ecclesiæ fundamentum est: si æquare Petrum non potest, imitari potest; magna sunt enim Dei munera, qui non solum nobis quæ nostra fuerant reparavit, verumetiam quæ sunt sua propria concessit.

96. Refert tamen quid sibi velit quod non alium turbæ opinabantur, nisi aut Eliam, aut Hieremiam, aut Johannem Baptistam. Et Eliam forte; quia raptus ad cælum est. Sed non Elias est Christus: ille rapitur, iste regreditur: ille inquam, rapitur, iste rapinam non arbitratus est esse se æqualem Deo: ille petitis ignibus vindicatur, hic persecutores suos maluit sanare, quam perdere. Cur autem Hieremiam putabant? Fortasse quia sanctificatus in vulva est. Sed non hic Hieremias: ille sanctificatur, iste sanctificat: illius sanctificatio cœpit ex corpore, hic sanctus ex sancto. Cur etiam Johannem populus putabat, nisi forte quia in matris utero positus, Domini præsentiam sentiebat? Sed non hic est Johannes: ille adorabat in utero, hic adorabatur: ille baptizabat in aqua, Christus in spiritu: ille pœnitentiam suadebat, hic peccata donabat.

97. Et ideo Petrus non exspectavit populi

*. Midam intellige Phrygiæ regem quem poetæ, quò sub ejus persona quam stulta sint avarorum vota, ob oculos ponerent, finxerunt eo munere donatum à Baccho, ut quidquid tangeret, in aurum verteretur. Vide Ovidii Metamor. lib. 11. Fab. 5.

a. Edit. Amerb. cum longe maxima parte mss. *alterius sententiæ*; Perstat tamen alia lectio.

sententiam, sed suam promsit dicens: *Tu es Christus Filius Dei vivi.* [a] Qui & semper est, nec cœpit ut esset, & esse non deficit. Magna autem Christi gratia, qui omnia prope vocabula sua discipulis suis donavit. *Ego sum*, inquit, *lux mundi*: & id tamen quo ipse gloriatur, discipulis nomen indulsit dicens: *Vos estis lux mundi. Ego sum panis vivus*; &, *Nos omnes unus panis .... sumus. Ego sum vitis vera.* Et tibi dicit: *Plantavi te vitem fructuosam omnem veram.* Petra est Christus: *Bibebant enim de spiritali sequente petra, petra autem erat Christus*: etiam discipulo suo hujus vocabuli gratiam non negavit; ut & ipse sit Petrus, quod de petra habeat soliditatem constantiæ, fidei firmitatem.

Johan. 8. 12. — Matth. 5. 14. — Johan. 6. 51. — 1. Cor. 10. 17. — Johan. 15. 1. — Hier. 2. 21. — 1. Cor. 10. 4. — Matth. 16. 18.

98. Enitere ergo ut & tu petra sis. Itaque non extra te, sed intra te petram require. Petra tua actus est, petra tua mens est. Supra hanc petram ædificatur domus tua; ut nullis possit nequitiæ spiritalis reverberari procellis. Petra tua fides est, fundamentum Ecclesiæ fides est. Si petra fueris, in Ecclesia eris; quia Ecclesia supra petram est. Si in Ecclesia fueris, portæ inferi non prævalebunt tibi. Portæ inferi, portæ mortis sunt: portæ autem mortis, portæ Ecclesiæ esse non possunt.

99. Quæ autem sunt portæ mortis, hoc est, portæ inferi, nisi singula quæque peccata? Si fornicatus fueris, portas mortis ingressus es. Si fidem læseris, portas inferi penetrasti. Si peccatum mortale commiseris, portas mortis intrasti: sed potens est Deus, qui exaltet te de portis mortis; ut annunties omnes laudes ejus in portis [b] filiæ Sion. Portæ autem Ecclesiæ portæ castitatis sunt, portæ justitiæ, quas justus intrare consuevit dicens: *Aperite mihi portas justitiæ, & ingressus in eas confitebor Domino.* Sed ut porta mortis, porta inferi: ita & porta justitiæ, Dei porta est. *Hæc enim porta Domini, justi intrabunt per eam.* Et ideo fuge pertinaciam delictorum, ne portæ tibi possint inferi prævalere; si enim dominatum fuerit peccatum in te, mortis porta prævalebit. Fuge ergo contentiones, dissensiones, strepitus, tumultusque discordiæ; ne portas mortis ingressus incurras. Dominus enim Jesus Christus prædicari se primò noluit, ne ullus strepitus nasceretur. [c] Increpat discipulos suos, ne cui hæc dicerent, quod

Psal. 117. 19. — Ibidem. 20.

℣ 22. *Oportet Filium hominis multa pati, & reprobari à principibus sacerdotum, & senioribus, & scribis, & occidi, & die tertio resurgere.*

100. Et fortasse ideo hoc addidit Dominus, quia sciebat difficilè passioni & resurrectioni etiam discipulos credituros. Et ideo passionis & resurrectionis suæ adsertor esse maluit; ut ex facto fides, non ex auditu discordia nasceretur. Ergo Christus noluit gloriari, sed maluit ignobilis videri, ut passionem subiret: & tu qui ignobilis natus es, gloriaris? Eadem tibi, qua Christus ambulavit, gradiendum est via. Hæc ejus agnitio, hæc ejus imitatio, per ignobilitatem ac bonam famam; ut glorieris in cruce Domini, sicut ipse est gloriatus. Sic ambulavit Paulus, & ideo gloriatur dicens: *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi.*

Galat. 6. 14.

101. Sed videamus cur secundùm Matthæum reperiamus admonitos discipulos, ne cui dicerent quod ipse sit Christus: hîc autem scriptum sit increpatos esse, ne cui dicerent quod esset multa passurus, & resurrecturus. Videtis quod in uno Christi nomine omnia sint. Ipse est enim Christus qui natus est ex Virgine, ipse est qui mirabilia fecit in populo, ipse qui mortuus est pro peccatis nostris, & resurrexit à mortuis. Unum horum si retraxeris, retraxisti salutem tuam. Nam etiam hæretici habere sibi Christum videntur; nemo enim Christi nomen negat: sed negat Christum, qui non omnia quæ Christi sunt, confitetur. Multis igitur ex causis jubet tacere discipulos; ut fallat principem mundi, ut declinet jactantiam, doceat humilitatem; simul ne rudes & imperfecti adhuc discipuli maximæ prædicationis molibus opprimantur.

Matth. 16. 20.

102. Nunc quâ causâ etiam immundos spiritus jubeat tacere, consideremus. Sed & hoc nobis Scriptura aperuit, quia *Peccatori dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas?* Ne quis dum prædicantem audit, sequatur errantem; improbus enim magister est diabolus, qui falsa veris sæpe permiscet; ut specie veritatis testimonium fraudis obtexat.

Psal. 49. 16.

103. Etiam illud consideremus, utrum hîc primùm mandaverit discipulis, ne cui dicerent quia ipse esset Christus: an vero & ante mandaverit, quando apostolos duodecim destinavit, denuntians illis: *In viis gentium ne ambulaveritis, & in civitates Samaritanorum ne introieritis: ite autem ad oves quæ perierunt domus Israel .... ægrotos curate .... leprosos mundate, dæmonia ejicite .... & in quamcumque civitatem .... intraveritis, discite quis in ea dignus sit, atque ibi manete.* Itaque nec hîc mandatum videtur, ut Christum Dei Filium prædicarent.

Matth. 10. 5. 6. 8. & 11.

104. Ordo igitur * disputationis est ordo tractatus, & ideo etiam nos, cùm aliqui ex gentibus vocantur ad Ecclesiam, ita præceptorum seriem formare debemus, ut primò unum Deum auctorem mundi, omniumque esse doceamus, in quo vivimus, & sumus & movemur, cujus & genus sumus; ut non solum propter munera lucis & vitæ, verum etiam propter cognationem quamdam generis diligendus à nobis sit. Deinde opinionem illam, quæ est de idolis, destruamus; ut non possit auri argentique vel ligni materia vim in se habere divinam. Cùm unum Deum esse persuaseris, [d] tunc indicio ejus adstrues per Christum nobis salutem datam; incipiens ab illis quæ gessit in corpore, & ea divina describens, ut plus quam homo fuisse videatur, victam unius virtute mortem, mortuumque ab inferis suscitatum; paulatim enim fides crescit, ut cùm su-

a Edit. omnes, cum paucis mss. *Qui est semper est.* Cetera cum mss. reliquis conveniunt; nisi quod Rom. sic prosequitur, *nec cœpit, nec esse desiest.*

b Ita mss. prope ad unum. At edit. omnes: *filiæ Sion. Sunt enim portæ castitatis, sunt portæ justitiæ.*

c Rom. edit. sola, *Sic enim scribit Evangelista: At ille increpans illos, præcepit ne cui dicerent.* Sed frequentes illi tales mutationes.

* Id est quemadmodum in disputationibus philosophicis procedere solent à facilioribus & simplicioribus ad difficiliora & magis impedita, sic in tractando quoque Evangelio procedendum.

d Amerb. cum mss. aliquot, *tunc judicio ejus.* Minus bene.

pra homines fuisse videatur, Deus esse credatur. A Nam nisi probaveris quod facere illa sine divina virtute non potuit, quemadmodum potes probare in eo vim fuisse divinam?

105. Sed fortasse nobis parum auctoritatis & fidei deferatur: lege sermonem Apostoli apud Athenienses habitum, qui si à primo destruere voluisset cæremonias idolorum, sermonem ejus aures gentilium respuissent. Ab uno igitur Deo Act. 17. 24. operatore mundi incipit dicens: *Deus qui fecit mundum, & cuncta quæ sunt in eo.* Negari non B poterat unum operatorem esse mundi, unum Deum, unum omnium creatorem. Adjunxit eo a quod cæli & terræ Dominus [a] in manufactis non dignetur habitare. Deinde quod intra auri argentique cassam materiem nequaquam verisimile sit artificio hominis vim divinitatis includi: erroris remedium docens esse studium pœnitendi. b Tunc venit ad Christum, [b] nec tamen Deum Ibidem 31. maluit quam hominem nuncupare, dicens: *In viro quo definivit omnibus fidem, suscitans eum ab* C *inferis.* Qui enim tractat, debet audientium considerare personas; ne prius irrideatur quam audiatur. Quomodo enim Athenienses crederent Ibidem 32. quia Verbum caro factum est, & de Spiritu sancto Virgo concepit, qui irridebant quia resurrec- Ibidem 34. tionem audierant mortuorum? Tamen & Dionysius Areopagites credidit, & alii crediderunt in virum; ut in Deum crederent. Quid interest, quo quisque credat ordine? NON IN PRINCIPIIS perfecta quæruntur: sed de principiis ad ea quæ D perfecta sunt pervenitur. Ergo tali Athenienses informavit præcepto: talis nobis apud gentiles ordo servandus est.

106. At vero cùm Judæos alloquerentur apostoli, ipsum Christum esse dicebant qui propheticis nobis esset promissus oraculis: quem non prius auctoritate sua Dei filium nominabant: Act. 2. 22. & 3. 14. & 13. 33. sed virum probatum, virum justum, virum à mortuis suscitatum, illum virum de quo dictum est in Psal. 2. 7. prophetis: *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* E Ita ergo & tu ad ea quæ difficilè creduntur, auctoritatem divini sermonis adscisce, & promissum ejus adventum prophetarum voce designa; resurrectionem quoque multo ante compertam Scripturarum testimoniis edoceto, non usitatam cum ceteris atque communem; ut in ipsa suscitati corporis adsertione, æternæ testimonium divinitatis adquiras. Cùm enim ceterorum corpora corruptionem probaveris subiisse Psal. 15. 10. post mortem, hunc utique de quo dicitur: *Non* F *dabis Sanctum tuum videre corruptionem*, comprobas humanæ fragilitatis expertem, probas humanæ conditionis merita supergressum, Deo magis quam hominibus conferendum.

107. Quod si ad sacramenta fidelium tendens catechumenus imbuendus sit, dicendum quia unus est Deus ex quo omnia, & unus Jesus 1. Cor. 8. 6. Christus per quem omnia: non duos dominos esse dicendos: perfectum quidem Patrem, perfectum esse & Filium; sed unius Patrem & Filium esse substantiæ: Verbum æternum æterni Dei, non quod profertur, sed quod operatur, ex patre genitum, non voce editum. Prohibentur ergo apostoli evangelizare eum Dei Filium, ut evangelizarent postea crucifixum. Hæc est fidei gloria, si vere intelligas crucem Christi. Aliæ cruces nihil mihi prosunt, sola crux Christi mihi utilis est, & vere utilis, *Per quam mihi mun-* Galat. 6. 14. *dus crucifixus est, & ego mundo.* Si mihi crucifixus est mundus, scio quia mortuus est, non diligo eum: scio quia præterit, non concupisco eum: scio quia corruptela consumit hunc mundum, quasi fœtidum vito, quasi luem caveo, quasi nociturum relinquo.

108. Sed non statim per crucem possunt aliqui credere salutem mundo refusam. Adstrue ergo per historias Græcorum hoc fuisse possibile, sicut interdum etiam Apostolus suadet incredulis: Act. 17. 28. nec [c] versus poeticos refugit, ut fabulas destruat c poetarum. Si enim revocetur in memoriam quod legiones sæpe & magnos populos, oblatis aliquorum mortibus, * historiæ Græcorum adserant li- * heratos: si recordetur quod imperatoris filia propter Græcorum exercitus transferendos ad sacrificium sit vocata: si nostrum illud consideremus, quia *Sanguis taurorum & hircorum, &* Hebr. 9. 13. *cinis vitulæ adspersus inquinatos sanctificat ad carnem emundandam*, sicut ad Hebræos scriptum est. * Si pestilentia regionum aliquibus homi- * num contracta peccatis, unius alicujus morte adseritur esse resoluta; [d] quod aut ratione præ- d valuit, aut dispositione convaluit, quo facilius in crucem Domini crederetur: proclive erit ut qui sua negare non possunt, nostra confirment.

109. Sed quoniam nullus hominum tantus esse potuit, qui totius peccata tolleret mundi, neque Enoch, neque Abraham, neque Isaac Gen. 22. 9. qui licet morti se obtulerit, servatus tamen est; quia omnia non poterat abolere peccata (quis enim tantus homo, in quo omnium peccata morerentur) idcirco non unus è plebe, non unus è numero, sed Filius Dei à Deo Patre electus est, qui cùm supra omnes esset, pro omnibus se posset offerre: quem mori oportuit, ut cùm esset fortior morte, alios liberaret, *Factus .... inter* Psal. 87. 6. *mortuos sine adjutorio liber*, sine adjumento scilicet hominis, aut alicujus creaturæ, liber à morte. Et bene liber, qui servitutem cupiditatum repulit, mortis vincla nescivit.

a. Mss. aliquot, *non in manufactis idolis.* Melius alii cum edit. vocem, *idolis*, non admittunt, pro qua subauditur *templis*, ut referatur ad Apostoli verba, ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ.

b. Mss. quatuor, *nec tamen Deum tacuit, quando hominem nuncupavit.* Infra vero ubi cuncti mss. & ant. edit. *definivit omnibus fidem*: Rom. reposuit, *definivit, prabens omnibus fidem*, in quo ei textus Apostolicus patrocinatur.

c. Nonnulli mss. *versus propheticos.* Minus commode, nisi quis velit ad id alludi, quod Apostolus. Tit. 1. 12. poetam Epimenidem vocitet Cretensium prophetam, cujus etiam carmina χρησμῶν titulo inscripta erant: qua de re videsis Grotium in eumdem locum.

* Similia de Codro ultimo Atheniensium rege narrat Pausanias in Atticis, & post eum Eusebius: nec non ex Latinis Justinus, Paterculus, atque alii. Quod autem subnectitur de *imperatoris filia .... ad sacrificium vocata*; innuitur Iphigeniæ Agamemnonis Græcorum in bello Trojano imperatoris filiæ sacrificium: quam fabulam non solum Euripides in Trag. de hoc argumento, & alii poetæ pluribus locis, sed etiam Dictys Cretensis historicus lib. 1. *de Bello Troj.* commemorat.

*. Cùm pestis totam Aoniam devastaret, oraculumque respondisset eam tum demum cessaturam, si se duæ Virgines morti devovissent, filiæ cujusdam Orionis Bœoti ultro sibi violentas manus inferentes pestem sedasse referuntur. Vide Anton. Liberalem ex Nicandro lib. 4. *Alterationum*; & Corinna lib. 1. *Mutationum.* Sed forte ad Thebanam luem quæ sub Oedipode contigit, quæque ipso in exsilium abeunte, atque interfecta matre Jocasta, cessasse dicitur, hoc loco respexit Ambrosius. De qua re consule Diodorum lib. 2. Statium, Senecam & alios.

d. Rom. edit. sola, *quod aut relatione prævaluit.*

LIBER SEPTIMUS.

℣. 27. *Dico autem vobis, vere sunt aliqui hic stantes* A
qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei.

1. Semper Dominus sicut ad præmia erigit futura virtutum, atque utilem sæcularium rerum docet esse contemtum: ita etiam infirmitatem mentis humanæ præsentium remuneratione sustentat. Arduum quippe est crucem tollere, & animam periculis, morti corpus offerre: negare quod sis, cùm velis esse quod non sis; raroque, quamvis excelsa virtus, futuris præsentia com- B
mutat. Difficile quippe videtur hominibus, ut spem periculis emant: damnoque præsentium futuræ lucrum mercentur ætatis. Ergo bonus & moralis magister ne quis desperatione frangatur aut tædio; quoniam vitæ dulcis illecebra constantem quoque mulcet affectum, continuos vivendi successus fidelibus pollicetur; frigent enim solatia sub metu mortis, magnusque amor vitæ ægre blanditias spei cum appetitæ salutis terrore compensat. Non habes igitur quod queraris, non C
habes quod excuses: arbiter omnium dedit & virtuti præmium, & infirmitati remedium; ut præsentibus sustineatur infirmitas, virtus futuris. Si fortis es, contemne mortem: si imbecillis es, fuge. Sed nemo potest fugere mortem, nisi vitam sequatur. Vita tua Christus est, ipsa est vita quæ mori nescit.

2. Itaque si volumus mortem non timere, stemus ubi Christus est; ut & de nobis dicat: *Vere sunt aliqui hic stantes, qui non gustabunt mortem.* D
Non satis est stare, nisi ubi Christus est, stetur; soli enim non queunt gustare mortem qui possunt stare cum Christo. In quo licet ex verbi ipsius qualitate perpendere, ne tenuem quidem sensum habituros mortis, qui Christi videantur meruisse consortia. Certe mors corporis libando gustetur, vita animæ possessione teneatur.

3. Sed quid est gustare mortem? Ne forte quemadmodum panis vita est, ita etiam panis
Psal. 126. 2. mors sit; sunt enim qui manducant panem dolo- E
Psal. 73. 14. ris: sunt etiam Æthiopum populi qui acceperunt in escam draconem. Absit à nobis venenum draconis vorare; habemus enim panem verum, panem illum qui descendit de cælo. Panem illum manducat, qui ea quæ scripta sunt servat. Sunt ergo qui mortem non gustent, donec videant regnum Dei. Sunt etiam qui mor-
Psal. 88. 49. tem non videant, sicut scriptum est: *Quis est homo qui vivet, & non videbit mortem?*

4. Sed quis est homo qui non moriatur, cùm F
resurrectio nisi mortui esse non possit? Quamvis de Enoch & Elia nullam mortem corporis acceperimus, & de Evangelista Johanne Dominus
Johan. 21. 22. dixerit: *Sic eum volo manere donec venio;* tamen quoniam non de uno Johanne hoc putamus expressum, sed generale de multis hoc esse præceptum; non hîc mors corporis, sed animæ denegatur. Sunt enim qui mortui vivunt; quoniam sunt
qui viventes mortui sunt, sicut vidua illa quæ 1. Tim. 5. 6.
vivens mortua est, sicut scriptum est: *Veniat mors* Psal. 54. 16.
super eos, & descendant in infernum viventes. Si ergo vivus quis in infernum descendit ([a] peccato enim mortuus in inferni descendit habitaculum) sunt profecto quibus nec in morte corporis interruptus sit ordo vivendi, sicut Abraham, Isaac, & Jacob, quos vivere divinæ sententiæ
auctoritate comperimus; quoniam cùm sit Deus Matth. 22. 32.
Abraham, Isaac, & Jacob, non utique mortuorum est Deus, sed viventium.

5. Itaque non de uno, sed de pluribus dicit;
neque enim Petrus mortuus est, cui juxta Do- Matth. 16. 18.
minicam sententiam inferi porta prævalere non
potuit. Nec Jacobus & Johannes mortui filii to- Marc. 3. 17.
nitrui, quibus in usum gloriæ cælestis adsumtis non prævalent terrena, sed subjacent. Esto ergo
& tu Petrus, devotus, fidelis, pacificus; ut portas Ecclesiæ aperias, & portas mortis evadas. Esto filius tonitrui. Dicis: Quomodo possum esse filius tonitrui? Potes esse, si non in terra, sed in pectore Christi recumbas. Potes esse filius tonitrui si te terrena non moveant, sed ipse potius ea quæ terrena sunt, mentis tuæ virtute concutias. Tremat te terra, non capiat: vereatur caro potestatem animi tui, & concussa subdatur. Eris filius tonitrui, si fueris filius Ecclesiæ. Dicat &
tibi de patibulo crucis Christus: *Ecce mater tua.* Johan. 19. 27.
Dicat & Ecclesiæ: *Ecce filius tuus;* tunc enim in- Ibidem. 26.
cipis esse filius Ecclesiæ, cùm in cruce victorem videris Christum. Nam qui crucem scandalum putat, Judæus est, Ecclesiæ filius non est: qui crucem stultitiam putat, Græcus est. Ille autem est Ecclesiæ filius, qui crucem triumphum putat, [b] qui crucem Christi triumphantis agnoscit.

6. Ergo ut scias quia Petrus, Jacobus, & Johannes mortem non gustaverunt, gloriam resurrec-
tionis videre meruerunt; solos enim tres istos ℣. 28.
post hæc fere verba in diebus octo adsumsit, & duxit in montem. Quid est quod iste dicit: *In diebus octo post hæc verba?* Ne forte quia is qui verba Christi audit & credit, resurrectionis tempore gloriam Christi videbit; octava enim die facta
est resurrectio; unde & plerique psalmi in octa- Psal. 6 & 11.
vam inscribuntur. Aut fortè ut ostenderet nobis quia dixerat quod is qui propter Dei verbum perdiderit animam suam, salvam faciet eam; quoniam promissa sua in resurrectione restituat.

7. Sed Matthæus & Marcus post dies sex adsum- Matth. 17. 1.
tos hos esse memorarunt. De quo possemus di- Marc. 9. 1.
cere, post sex millia annorum; *Mille enim anni in* Psal. 89. 4.
conspectu Dei tamquam dies una: sed plures * quàm sex millia computantur anni: & malumus sex

a. Edit. omnes, *peccato enim mortis in infernum descendit, sunt &c.* MSS. contra ut in textu, excepto quod in paucis, *mortis*, legitur pro, *mortuus*, ac *infernum* .... *ad habitandum*, pro *inferni* ..... *habitaculum*. Porro peccatum *mortis* potuit Ambrosius illud dicere, quod supra lib. 6. n. 99. peccatum *mortale*, appellaverat.

b. Ita omnes edit. ac pauci mss. Alii vero tum frequentiores, tum antiquiores, *qui vocem Christi &c.*

* Hanc supputationem Ambrosio peculiarem esse tradit Sixtus Sen. Bibl. lib. 5. Annot. 190. *Nam*, inquit, *secundum Hebraica veritatis calculum Ambrosii tempore nondum præterierant anni* 4400. Verum hæc sancti Præsulis opinio magnis auctoribus defenditur Theoph. Cypr. Clem. Alex. & aliis. Diversitatis autem ratio est, quod qui LXX seniores secuti sunt, multo majorem annorum numerum mundi ætatibus ac potissimum primæ adtribuant, quam ii qui Hebræis Latinisque codicibus adhæserunt. Sed de his adi, si vacat, Genebr. Torniel. Baron. in Apparatu Hist. § cxix. Scalig. de Emend. Temp. Calvis. in Chronol. Petav. de Doctrina Temp. & alios.

A dies per symbolum intelligere, quòd sex diebus
a mundi opera sunt creata; a ut per tempus opera, per opera mundum intelligamus. Et ideo mundi temporibus impletis, resurrectio futura monstratur: aut quia is qui supra mundum adscenderit, & hujus sæculi momenta transcenderit, velut in sublimi locatus, futuræ resurrectionis fructum exspectabit æternum.

Esai. 42. 9. 8. Transcendamus igitur opera mundi, ut possimus facie ad faciem Deum videre. *Adscende in montem qui evangelizas Sion.* Si in montem adscendit qui evangelizat Sion, quanto magis qui Christum evangelizat, & Christum in gloriam resurgentem? Fortasse enim in corpore eum multi videant; multi enim secundum carnem cognovimus Christum: nunc autem jam non novimus.

9. Multi cognovimus, quia multi vidimus.
Esai. 53. 3. *Vidimus eum, & non habebat speciem neque decorem.* Tres autem soli, & tres electi ducuntur in montem. Putarem in tribus mystice genus hominum
C comprehensum; quia ex tribus filiis Noe genus omne defluxit humanum, nisi electos cernerem. Aut fortasse quia soli ex omnibus ad resurrectionis pervenire gratiam qui Christum confessi fue-
Psal. 1. 5. rint, merebuntur; quia impii in judicium non resurgunt, sed tamquam habito judicio puniuntur. Tres igitur eliguntur, qui adscenderent montem; quia & duo eliguntur qui cum Domino viderentur. Utrinque sacratus numerus. Et
D hoc fortasse propterea, quia nemo potest resurrectionis gloriam videre, nisi qui integrum mysterium Trinitatis incorrupta fidei sinceritate ser-
Matth. 16. 19. vaverit. Petrus adscendit, qui claves regni cælo-
Johan. 19. 2. rum accepit: Johannes quoque, cui committitur
b Domini mater: Jacobus etiam, b qui primus solium sacerdotale conscendit.

ŷ. 30. 10. Inde apparent Moyses & Elias, hoc est, Lex & prophetia cum Verbo; neque enim Lex potest esse sine Verbo; neque propheta, nisi qui de Dei Filio prophetarit. Et illi quidem filii toni-
E trui corporali gloria Moysen quoque & Eliam
* speculati sunt: sed etiam nos quotidie c videmus Moysen cum Dei Filio; videmus enim Legem in
Deut. 6. 5. Evangelio cùm legimus: *Diliges dominum Deum tuum.* Videmus Eliam cum Dei Verbo, cùm le-
Esaia 7. 14 gimus: *Ecce Virgo in utero accipiet.* Unde bene Lucas addidit, quia

ŷ. 31. *Dicebant excessum ejus quem completurus erat in Hierusalem.*

F 11. Docent enim te de excessu ejus mysteria. Et hodie Moyses docet, & hodie Elias loquitur, & hodie in majore gloria videre possumus Moysen. Quis enim non potest, quando & populus Judæorum eum videre potuit, immo vidit? Vi-
Exod. 34. 30. & seq. dit enim in gloria faciem Moysi: sed velamen accepit, sed in montem non adscendit. Et ideo erravit, quia solum Moysen vidit, Dei Verbum simul videre non potuit.

12. Revelemus igitur nos faciem nostram; ut revelata facie gloriam Dei speculantes, in eamdem imaginem reformemur. Adscendamus in montem, deprecemur Dei Verbum; ut in specie & pulcritudine sua nobis appareat, & confortetur, & prospere procedat, & regnet. Et hæc enim mysteria sunt, & altius referuntur; etenim pro tua possibilitate aut minuitur tibi Verbum, aut
B crescit, ac nisi altioris prudentiæ cacumen adscendas, non tibi apparet sapientia, non tibi apparet mysteriorum cognitio, non tibi apparet quanta sit gloria, quanta sit species in Dei Verbo: sed Dei Verbum quasi quodam apparet in corpore, non habens suam speciem, neque decorem; & apparet quasi homo in plaga, qui ferre possit infirmitates nostras; apparet tibi quasi quidam sermo natus ex homine, litterarum opertus involucris, virtute spiritus non re-
C fulgens. Sed si dum hominem consideras, de Virgine credas esse generatum, & paulatim adspiret fides, quòd de Spiritu Dei natus sit, incipis montem adscendere. Si in cruce positum triumphantem de morte videas, non peremtum; si videas quod terra tremuit, sol refugit, tenebræ offusæ sunt oculis perfidorum, monumenta aperta sunt, mortui surrexerunt; ut esset indicio quia gentilis populus qui mortuus erat Deo, tamquam reseratis sui corporis tumulis, infuso crucis lu-
D mine resurrexit: si hoc videas mysterium, in excelsum adscendisti montem, alteram Verbi gloriam cernis.

13. Vestimenta ejus alia deorsum sunt, alia sursum. Et fortasse vestimenta Verbi, sermones sunt Scripturarum, & quædam intellectus indumenta divini; quia sicut ipse Petro, Johanni, & Jacobo ŷ. 29. in altera specie apparuit, & vestitus ejus albus refulsit; ita & oculis tuæ mentis jam divinarum lectionum sensus albescit. Fiunt igitur verba di-
E vina sicut nix, vestimenta Verbi candida nimis, qualia fullo super terram facere non potest.

14. Quæramus hunc fullonem, quæramus hanc nivem. Legimus ad villam fullonis adscendisse Esai. 7. 3.
Esaiam. Quis est iste fullo, nisi forte ille qui delicta nostra lavare consuevit? Denique ipse dixit: Esai. 1. 18.
Si fuerint delicta vestra sicut phœnicium, ut nivem dealbabo. Quis est iste fullo, nisi qui indumenta nostri intellectus abluit, & induit nos indumenta virtutum, ablutisque maculis corporalibus,
F Soli solet offerre divino?

15. Audivi etiam (ut ad redarguendos eos de contrariis sumamus exemplum) * duorum prudentium facundiam nivi & apibus comparasse. *
Inveni quoque dixisse David: *Quam dulcia faucibus meis verba tua, super mel & favum ori meo!* Psal. 118. 103.
Et infra: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine, & lux semitis meis.* Verbum Dei lux est, Ibid. 105.

a Corb. ms. *ut per tempora mundum intelligamus.*

b Rom. edit. *qui primus martyrium sustinuit*: ubi subintellige, *apostolorum*. Recta emendatio; non enim hic Jacobus episcopalem Jerosolymorum sedem tenuisse usquam legitur: quod de Jacobo Alphæi filio fratreque Domini post Clem. Alex. tradit Eusebius Hist. Eccl. lib. 2, cap. 1. & alii. Malumus tamen cum Maldonato in cap 17. Matth. lapsum memoriæ, quem idem etiam Augustino adscribit, in Ambrosio nostro agnoscere, quam ab omnibus mss. ac vet. edit. desciscere. Ceterum observandum obiter non deesse qui Jacobum Alphæi distinctum velint à Jacobo fratre Domini, contendantque primum apostolum fuisse, non secundum; secundum vero Jerosolymorum episcopum exstitisse, non primum. Videsis Bollandi continuat. ad 1. Maii.

c. Eadem edit. Rom. *videmus Moysen & Eliam cum Dei Filio. Videmus enim Moysen in Evangelio.* Melius aliæ, & cuncti mss. ut in textu. Etenim primum de solo Moyse probat, quod eum videamus, quia verba Legis quam is in monte repræsentabat, in Evangelio legimus: postea Eliam quoque à nobis videri adseverat, quandoquidem in Evangelio occurrit prophetia, cujus in eodem monte Elias quamdam referebat adumbrationem.

*. Intellige Ulyssem ac Nestorem, de quibus Homer. Iliad. Δ & Γ; necnon post eum Cic. *de Senect.* & Quint. lib. 12. cap. 10.

verbum Dei nix est. Super mel quoque & favum A est Dei verbum, quòd ore divino melle dulcior fluxit oratio, & perspicua, nivis ritu, mollioribus cadunt verba sententiis. Vere hic solus sermo nivibus comparandus, qui de cælo missus in terras, jejuna nostrorum arva pectorum fœcundavit. Quod non usurpatorie præsumtum, sed ex lectionis serie derivatum Deus ipse testatur, dicens: *Exspectetur sicut pluvia eloquium meum, & descendant velut ros verba mea, sicut imber super gramen, & sicut nix super fœnum.* B

Deut. 32. 2.

16. Utinam, domioe Jesu, mens mea pluviæ tuæ humore viridescat: utinam terram meam nivis istius candore respergas; ne præpropero calore vernantis corporis arva luxurient, sed potius fotu nivali semina verbi cælestis pressa fœcnndent. Nix cùm cadit, aves cæli ubi inhabitent non habeot, & lætior solito tritici proventus exuberat.

ỳ. 32. a

17. Vidit [a] hanc gratiam Petrus, viderunt & qui cum illo erant, licet somno gravati fuissent; C premit enim incomprehensibilis splendor divinitatis nostri corporis sensus. Nam si solis radium è regione oculorum contuentium corporea nequit acies sustinere; quomodo Dei gloriam humanorum ferret corruptela membrorum? Eoque purior & subtilior exhaustâ concretione vitiorum, corporis habitus in resurrectione formatur. Et fortasse ideo gravati erant somno, ut resurrectionis viderent speciem post quietem. Itaque evigilantes viderunt majestatem ejus, nemo enim D nisi vigilans gloriam videt Christi. Delectatus est Petrus, & quem sæculi hujus illecebrosa non caperent, gratia resurrectionis illexit.

ỳ. 33. Philip. 1. 23.

18. *Bonum est*, inquit, *nos hic esse* (hinc & sanctus Paulus ait: *Dissolvi* enim, *& cum Christo esse multo melius*) nec laudasse contentus, non solum affectu, sed etiam factorum devotione præstantior, ad exædificanda tabernacula tria impiger operarius communis obsequii ministerium pollicetur. Et quamvis nesciret quid diceret; tamen E pollicebatur officium: quo non inconsulta petulantia, sed præmatura devotio fructus pietatis accumulat. Nam quod ignorabat, conditionis fuit: quod promittebat, devotionis. Sed non capit humana conditio in hoc corruptibili, in hoc mortali corpore facere tabernaculum Deo. Sive in animo, sive in corpore, sive alio aliquo loco fuge quærere quod non licet scire. Si Petrus nescivit, quemadmodum tu potes scire? Si nescivit ille qui promisit, & qui corporis termi- F nos magnitudine animi nesciebat; quemadmodum scire nos possumus, desidia quadam mentis intra proseptum carnis inclusi? Denique placuit tanta devotio Deo.

ỳ. 34. *Et inter hæc verba facta est nubes, & obumbravit eos.*

19. Divini spiritus est obumbratio ista, quæ noo caligat affectibus hominum, sed revelat occulta. Quæ etiam alio comperta est loco, dicente angelo: *Et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Luc. 1. 35. Cujus profectus ostenditur, audita Dei voce dicentis:

Hic est filius meus dilectus, ipsum audite. ỳ. 35.

20. Hoc est, non Elias filius, non Moyses filius: sed hic est Filius, quem solum videris; recesserant enim illi, ubi cœpit Dominus designari. Vides hanc non solum insipientium, sed etiam B perfectorum, immo etiam cælestium fidem esse perfectam, Filium Dei scire. Sed quoniam hæc jam supra diximus, cognosce nubem istam non fumigantium esse montium nebuloso humore concretam, & coacti aeris caliginem piceam, quæ cælum tenebrarum horrore subtexat: sed lucidam nubem, quæ nos non pluvialibus aquis, & humentis alluvione imbris immadidet; sed de qua mentes hominum voce Dei omnipotentis emissa, ros fidei rigavit.

Et dum fit vox, inventus est Iesus solus. ỳ. 36.

21. Itaque cùm tres essent, unus est factus. Tres in principio videntur, unus in fine; [b] perfecta b enim in fine unum sunt. Denique hoc etiam Do- Iohan. 17. 21. minus Patrem orat, ut omnes unum simus. Nec solum Moyses & Elias in Christo unum sunt, sed etiam nos unum corpus sumus Christi. Ergo & illi [c] tamquam recipiuntur in Christi corpus, quia c & nos unum erimus in Christo Jesu. Aut fortassis D quia Lex & propheta ex Verbo: quæ autem ex Verbo cœperunt, in Verbo desinunt: *Finis enim* Rom. 10. 4. *Legis est Christus, ad justitiam omni credenti.*

* *Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos, ubi requiescant: nam Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet.* * ỳ. 58.

22. Non videtur convenire rationi, ut simplicem fidelemque istum arbitremur, qui Domini dignatione respuitur; cùm indefessi famulatus E obsequium spopondisset: sed Domious non obsequiorum speciem, sed puritatem quærit affectus. Denique supra ait:

Quicumque receperit puerum istum in nomine meo. ỳ. 48.

23. Quo loco Dominus simplicitatem sine arrogantia docet, caritatem sine invidia, devotionem sine iracundia esse debere: nam & pueri mens provectioris affectu recipienda suadetur; quia dum puer nihil sibi vindicat, formam vir- F tutis exsequitur: & si rationem nescit, culpam ignorat. Tamen quia plerisque non virtus, sed infirmitas videtur sine ratione simplicitas; ut tu veram recipias admoneris, id est, ut exsequaris [d] industriâ munus naturæ. Et ideo ait: d

Quicumque receperit puerum istum in nomine meo, me recipit. Et qui me recipit, recipit eum qui me misit. Ibidem.

24. Qui enim imitatorem Christi recipit, Chris-

a Quædam edit. Paris. ac mss. nonnulli, sed recentiores, *hanc gloriam.*

b Sex mss. *perfecta enim unum sunt.* Quinque, *perfecta enim fides unum sunt.* Alii aliquot, & omnes edit. *perfecta enim fide unum sunt.* At omnium optime unus è Colb. *perfecta enim in fine* &c. Est enim ratio illius antecedentis, *unus in fine.*

c Omnes edit. *tamquam in uno corpore.* Sed nullus mss. voces, *in uno corpore*, agnoscit.

*. Ab his verbis usque ad num. 30. omnia in Rom. edit. fuere transposita, ut ad ordinem versiculorum Scripturæ accommodarentur. Sed præterquam quod reclamant omnes mss. ac vet. edit. series orationis Ambrosianæ manifeste corrumpitur, ut patebit illam attentius dispicienti. Porro ejusdem Rom. edit. mutationes non putavimus hoc loco repræsentandas, ne plus nimio margines oneremus. Confer, si lubet, inter se eamdem edit. ac vet.

d. Mss. aliquot, *industriam unius naturæ.*

tum recipit : & qui imagioem Dei receperit, recipit Deum. Sed quia imaginem Dei non poteramus videre, facta eſt ad nos per incarnationem Verbi preſeotia ; ut reconciliaretur nobis quæ ſupra nos eſt divinitas.

25. Quod autem propenſius ſtudio caritatis Johannes plurimùm diligens, & ideo redamatus plurimùm, excludendum putat à beneficio eum, qui non utatur obſeqnio, rectè non reprehenditur, ſed docetur : non reprehenditur, quia amore faciebat, ſed docetur ; ut noverit infirmorum eſſe firmorumque diſtantiam. Et ideo Dominus etſi fortiores remunerat ; tamen non excludit infirmos.

ỳ. 50.

Sinite eos, & nolite prohibere ; qui enim non eſt adverſum vos, pro vobis eſt.

26. Bene, Domine, nam & Joſeph & Nicodemus occulti diſcipuli propter metum, in tempore tamen ſuum tibi officium non negarunt. Sed tamen quia alibi dixiſti : *Qui non eſt mecum, adverſùm me eſt : & qui mecum non colligit, diſpergit ;* aperi nobis, ne videatur eſſe contrarium. Et puto quia ſi quis mentium conſideret ſcrutatorem, dubitare non debeat uniuſcujuſque factum mente diſcerni. Denique alii dicit, *ſeqaere me :* alii, *vulpes foveas habent.* Ille cogitur, iſte removetur ; ut ſcias quia devotus admittitur, indevotus excluditur.

ỳ. 54. & ſeq. 23 q. 4. cap. Quod Chriſtus.

27. Quòd vero diſcipulos increpavit quia ignem ſuper eos deſcendere geſtiebant, qui non receperant Chriſtum ; oſtenditur nobis non ſemper in eos qui peccaverint vindicandum ; quia nonnumquam amplius prodeſt clementia tibi ad patientiam, lapſo ad correctionem. Denique Samaritani citius crediderunt, à quibus hoc loco ignis arcetur. Simul diſce quia [a] recipi noluit ab his, quos ſciebat non ſimplici mente converſos ; nam ſi voluiſſet, ex indevotis devotos feciſſet. Cur autem non receperint eum, evangeliſta ipſe memoravit dicens : *Quia facies ejus erat euntis in Ieruſalem.* Diſcipuli autem recipi intra Samariam geſtiebant : ſed Deus quos dignatur vocat, & quem vult religioſum facit. Nec diſcipuli peccant qui Legem ſequuntur ; ſciebant enim & Phinees reputatum ad juſtitiam, quia ſacrilegos intereme rat, & ad preces Eliæ ignem deſcendiſſe de cælo, ut prophetæ vindicaretur [b] injuria : ſed vindicetur qui timet : vindictam non quærit, qui non timet. Simul oſtenditur nobis in apoſtolis fuiſſe merita prophetarum ; quando eamdem ſibi poteſtatem quam propheta magnus emeruit, impetrandi jure præſumunt. Et bene præſumunt quia ad ſermonem ſuum ignis de cælo deſcenderet ; quoniam ſunt filii tonitrui.

ỳ. 53.

Auguſt. lib. 1. de gratia Chriſti cap. 46.

28. Dominus autem mire omnia, nec illum temere ſe offerentem recepit : nec in hos indevote Dominum refutantes proprium, commovetur ; ut oſtenderet quia non habet ultionis ſtudium perfecta virtus : nec ulla ſit iracundia, ubi plenitudo eſt caritatis : nec excludenda infirmitas, ſed juvanda. Procul à religioſis indignatio : procul à magnanimis cupiditas ultionis : procul etiam à prudentibus [c] inconſiderata conjunctio, & incauta ſimplicitas. Unde & illi dicitur : *Vulpes foveas habent :* nec obſequium ejus admittitur, cujus non probatur officium. Circumſpectom etenim fidei debet eſſe hoſpitium ; ne dom ioſidelibus noſtræ domus penetralia reſeramus, in alienæ perfidiæ caſſes improvida credulitate labamur.

29. Sed ne illud improvide præteriiſſe videamur, cur hîc eos qui poſſunt per manus impoſitionem immondis imperare ſpiritibus in nomioe Jeſu, neget eſſe prohibendos : ſecundùm Matthæum autem dicat his : *Non novi vos : diſcedite à me omnes operarii iniquitatis.* Advertere debemus non eſſe diſtantiam ſenſus, ſententiarumque diſcordiam : ſed illud cenſeri eo quod non ſolom officii in clericis, ſed etiam virtutis opera requirantur : tantumque eſſe Chriſti nomen, ut etiam parum ſanctis opituletur ad præſidium ; etſi non opituletur ad gratiam. Unde nemo jactare ſe debet, nec purgati hominis ſibi gratiam vindicare, in quo æterni nominis virtus, non aliqua poſſibilitas humanæ fragilitatis operata ſit ; non enim merito tuo diabolus, ſed odio ſui vincitur.

Matth. 7. 23.

30. Quod poteſt homo, ſinceram exhibeat fidem, & obſervantiam mandatorum religioſa mente cuſtodiat ; ne dicatur ei : *Vulpes foveas habent.* Fallax quippe animal, & inſidiis ſemper intentum, rapinam fraudis exercet. Nihil tutum, nihil otioſum, nihil patitur eſſe ſecurum, quòd inter ipſa hoſpitia hominum prædam requirat.

31. Hæreticis autem vulpes comparat. Denique cùm gentes vocet, hæreticos excludit. Vulpis enim plenum fraudis eſt animal, foveam parans, & io fovea ſemper latere deſiderans : ita ſunt hæretici, qui domum ſibi parare oon norunt, ſed circumſcriptionibus ſuis alios decipere conantur. Jacob domum habitat : hæreticus in fovea eſt, ut fraudulenta vulpis gallinæ illi evangelicæ dolum ſemper intendens, de qua ſcriptum eſt : *Quoties volui congregare filios tuos ſicut gallina pullos ſuos, & noluiſti? Ecce relinquetur domus veſtra deſerta.* Merito ergo foveas habent, quia domum quam habuerant, perdiderunt. Hoc animal neque manſueſcit umquam ; unde & Apoſtolus ait : *Hæreticum hominem poſt unam .... correptionem devita :* neque ulli uſui eſt, aut cibo utile ; non enim de hoc dicit Chriſtus : *Meus cibus eſt, ut faciam voluntatem Patris mei qui in cælis eſt.* Quin etiam eas à fructibus ſuis relegat : *Capite nobis vulpes puſillas, exterminantes vineas,* hoc eſt, quæ minorem vioeam, non majorem exterminaot. Et ideo Samſon ad caudas earum faces ligavit, & in meſſes alienigenarum dimiſit ; eo quod hæretici fructus incendere conentur alienos, latratibus magis ſonori, quam vocibus expoliti (qui enim Verbum negat, nec vocem habet) ad præſens [d] ore libero, ſed in futurum fine

Matth. 23. 37. & 38.

Tit. 3. 10.

Johan. 4. 34.

Cant. 2. 15.

Judic. 15. 4.

a. Amerb. cum pleriſque mſſ. *recipi noluit non ſimplici mente converſos.* Rom. *recipere noluit* &c. Optime Era. ac Gill. licet cum paucioribus mſſ. ut nos in textu.

b. Quidam mſſ. *injuria. Qui timet, vindictam non quærit : qui non timet, ultionem oſtendit. Simul* &c. Minus commode.

c. Mſſ. aliquot, *inconſiderata commotio.* Melius alii, atque edit. *inconſiderata conjunctio ;* ut nimirum ad ſequentia referatur.

d. Edit. omnes, *ore libero, ſed in futurum finem jam vincti, cauda facibus* &c. Mſſ. vero univerſi ab his diſſidentes legunt ut in textu, niſi quod unus, *fune*, pro, *fine*, alter, *vinctis*, pro *vincto*, præfert. Porro nobis magis arridet communis lectio mſſ. aliorum, ut ſenſus ſit, per extremam partem caudæ vulpinæ facibus alligatam extremum hæreticorum incendium ſignificari.

jam vincto caudæ facibus, significantes sui finis A
incendium.

32. Volucres quoque cæli, quæ frequenter ad
nequitiæ spiritalis similitudinem derivantur, ve-
luti nidos quosdam instruunt in pectoribus im-
proborum; & ideo Filius hominis, quia abunda-
vit iniquitas, non habet ubi caput suum reclinet.
Etenim dominante versoria, cùm simplicitati
nullus sit locus, nulla potest in affectibus singu-
1. Cor. 11. 3. lorum divinitatis esse possessio: *Caput* enim *Chris-*
ti Deus est, qui obi mentem probarit innoxiam, B
supra ipsam quodammodo vim suæ majestatis re-
clinat: quod esse videtur indicio, quia profusior
quædam gratia bonorum pectoribus inseratur.

33 Itaque ut advertas Deum non cultus ad-
spernantem esse, sed fraudis: qui repudiaverat
℣. 59. fraudulentum, elegit innocentem dicens: *Sequere*
me. Sed hoc dixit ei, cujus patrem jam sciebat
mortuum, illum utique patrem de quo dictum
Psal. 44. 11. est illi: *Obliviscere . . . domum patris tui.* Vide igi-
tur quia Dominus quos miseratur, etiam im- C
prudentes advocat, & postulanti paternæ ve-
niam sepulturæ respondit:

℣. 60. *Sine, mortui sepeliant mortuos suos: tu autem*
vade, annuntia regnum Dei.

34. Itaque cùm religiosum humandi acceperi
mus officium, quemadmodum hîc paterni quo-
que funeris sepultura prohibetur, nisi ut intelli-
gas humana posthabenda divinis? Bonum stu-
Act. 6. 2. & seq. dium, sed majus impedimentum; nam qui parti- D
tur studium, derivat affectum: & qui dividit
a Luc. 10. 4. curam, differt profectum. Ergo prius obeunda
quæ maxima sunt; nam & apostoli, [a] ne occupa-
rent studium dispensandi, ministros pauperibus
ordinarunt: & ipsis cùm à Domino mitterentur,
neminem in via salutare præscriptum est: non
quòd benevolentiæ displiceret officium, sed
quòd persequendæ devotionis intentio plus pla-
ceret.

35. Quomodo autem mortui sepelire mor- E
b tuos possunt, [b] nisi cùm ab infidelibus humatur
cadaver, cujus ita cor animam perdidit, ut illo-
rum animæ Deum: sive quia duplex hîc intelli-
genda est mors, una naturæ, altera culpæ? Est
etiam mors tertia, in qua peccato morimur, &
Deo vivimus, sicut Christus qui peccato mor-
Rom. 6. 10. tuus est: *Quod enim mortuus est peccato, mortuus*
est semel: quod autem vivit, vivit Deo.

36. Una est igitur mors, quâ copula corporis
& animæ separatur, non formidabilis, non ti- F
menda; cùm discessio quædam nostri videatur
esse, non pœna: non metuenda fortibus, desi-
deranda sapientibus, miseris expetenda, de qua
Apoc. 9. 6. dictum est: *Quærent homines mortem, & non in-*
venient eam.

37. Est & alia quæ sæcularium adferat inte-
ritum voluptatum; in qua non natura, sed de-
licta moriontur. Hanc mortem subimus conse-
pulti baptismate, & mortui cum Christo ab ele-
mentis hujus mundi, cùm actus patimur prioris
oblivia. Hanc mortem voluit, cùm prophetaret
Balaam, ut Deo viveret; & ideo dixit: *Moriatur* Num. 23. 10.
anima mea in animis justorum, & fiat semen meum
ut semen eorum.

38. Est & tertia mors, quando Christus, qui
est vita nostra, nescitur: scire autem Christum
vita est sempiterna, quæ nunc justis præsto est
io umbra, in futurum autem erit facie ad fa-
ciem; *Spiritus* enim *ante faciem nostram Christus* Thren. 4. 20
Dominus, de quo dixit: *In umbra ejus vivemus in* Psal. 56. 2.
gentibus. In umbra alarum ejus speravit David: in Cant. 2. 3.
umbra ejus concupivit, & sedit Ecclesia.

39. Si tantum, domine Jesu, confert umbra tua,
quantum utique veritas adferet? Quemadmo-
dum vivemus, quando jam non erimus in um-
bra, sed in ipsa vita? *Nunc enim vita nostra abs-* Coloss. 3. 3. & 4.
condita est cum Christo in Deo. Cùm autem Christus,
inquit, *apparuerit vita nostra, tunc & nos cum eo*
apparebimus in gloria. Dulcis illa vita est, quæ
non habet mortem: hæc autem vita corporis
habet mortem [c] prævaricatione naturæ, quæ ple- c
rumque etiam desideratur. Habet etiam ipsa
anima plerumque mortem labe peccati: *Anima* Ezech. 18. 4.
enim *qua peccat, ipsa morietur.* Cùm autem firmi-
tate beatitudinis roborata cœperit obnoxia non
esse peccato, jam non erit mortalis, sed vitam
carpet æternam.

40. Ad hanc vitam, fratres, festinemus, mœsti
in sæculo, quia *peregrinamur à Domino*; qui enim 2. Cor. 5. 6.
non peregrinatur à corpore, peregrinatur à Do-
mino. Multo autem melius dissolvi à corpore,
& adhærere Deo; ut & nos unum simus apud
omnipotentem Deum, & unigenitum Dei Fi-
lium videamus, per resurrectionis gloriam in na-
turæ claritatem adsumti, & inviolabilis concor-
diæ animorum fœdere sempiterno unitatem diu-
turnæ pacis imitati; ut compleatur id quod de
nobis Dei Filius Patri orando promisit: *Ut & ipsi* Johan. 17. 23.
unum sint, sicut & nos unum sumus.

41. Non ergo paterni funeris sepultura prohi-
betur, sed necessitudini generis divinæ religionis
pietas anteferrur: illud consortibus relinquitur,
hoc mandatur electis. Aut quia sepulcrum pa- Psal. 5. 11.
tens guttur est impiorum, memoria eorum abo-
lenda præscribitur, quorum simul cum corpore
meritum occidit: nec revocatur ab officio patris
filius, sed fidelis à perfidi communione secernitur.

42. Est enim propria quædam sepultura justo-
rum, qualis illa de qua dictum est: *Hæc enim mit-* Matth. 26. 12.
tens hoc unguentum in corpus meum, ad sepeliendum
me fecit; & ideo qui bona fide in se sepelit Chris-
tum, ut cum eo resurgat, diaboli perfidiam in se
sepelire non debet.

43. Est & illa prophetica, ut supra [d] sepulcra Tob. 4. 18. d
majorum quædam ponamus, quæ lector agnos-
cis, infidelis intelligere non debet: non quod
cibus imperetur aut potus, sed sacræ oblationis
veneranda communio reveletur. Non ergo in-
terdictum est muneris, sed religionis mysterium,

a. Edit. Gill. ac Rom. cum paucis, iisque recent. mss. *ne occu-parentur studio dispensandi.* Amerb. & Era. cum reliquis, *ne occu-parent studium*; id est, in se susciperent, exercerentque.

b. Ita cod. Corb. cum aliis sex melioris notæ, nisi quod idem Corb. per correctionem pro, *cor*, legit, *corpus*. Minus bene; cor-dis enim hic mentio fit, eo quod illic animam præcipua quadam ratione residere docuerint plures philosophi. Reliqui autem atque edit. contractius habent, *nisi geminam hîc intelligas mortem, unam natura, alteram culpa.*

c. Omnes edit. ac plerique mss. *forte natura.* Aptius tamen Corb. cum aliis quibusdam, *prævaricatione naturæ.*

d. Vet. edit. in corpore, *sepulturam malorum.* Rom. cum pau-cis mss. *sepulturam justorum.* Era. autem & Gill. in margine, ac mss. quatuordecim, ut in textu. Paucis vero interjectis, ubi edit. cum parte mss. *quo* (mss. *quod*) *cibus imperetur*: alii bene multi, *quod impetretur*: duo etiam, *quo cibo impleretur, aut potu.*

communionem oobis cum gentibus mortuis non futuram. Nam cùm ſacrameota vivorum ſint, non videntur mortui, qui habent vitam.

Cap. 10. ỳ. 3. E*cce ego mitto vos ſicut agnos inter lupos.*

44. Ad ſeptuagiota diſcipulos dicit, bos quos deſignavit, & miſit binos ante faciem ſuam. Et *Gen. 7. 9.* qua ratione binos miſit? Quia bina miſſa ſunt animalia in arcam, boc eſt, cùm mare femina: *immuoda per numerum, ſed mundata Eccleſiæ ſacramento. Qood completum eſt oraculo quod ſanctus Petrus accepit, dicente ſibi Spiritu ſancto: *Quod Deus mundavit, tu ne commune dixeris.* *Act. 10. 15.* Et advertit dictum eſſe de gentibus, quæ corporeæ magis generationis ſucceſſionem quàm ſpiritalis gratiæ ſequebantur. Hos mundavit Dominus, & paſſionis ſuæ fecit heredes.

45. Mittens ergo diſcipulos in meſſem ſuam, quæ licet verbo Dei inſita; tamen culturæ laborem, & ſollicitum munus operarii requirebat; oe aves cæli ſparſa ſemina diſſiparent, ita: *Ecce ego mitto vos ſicut agnos inter lupos.* *Iſai. 65. 25.*

46. Contraria ſunt iſta ſibi animalia, ut alia ab alis devorentur. Sed bonus paſtor lupos gregi ſuo timere oon novit: ideoque iſti diſcipuli non in prædam, ſed ad gratiam diriguntur; ſollicitudo enim boni paſtoris efficit, ur lupi in agnos audere nihil poſſint. Mirrit ergo agnos inter lopos, ut compleretur illud: *Tunc lupi & agni ſimul paſcentur.*

47. Et quoniam proxime de vulpe nobis oon ingratus tractatus evaſit, ſi judicium veſtrum fidele io figura minuſculi animantis expertus ſum, *In Luc. cap. 9.* præſumo quod profunda myſteria quæ luporum ſpecie velanrur, ſtudiorum veſtrorum poſſim aperire ſuffragio. In ſpecie vulpium hæreticos ſignificari ſupra expreſſimus, qui promittunr nomine quod Chriſtum ſequantur, ſed ſtudio fraudis abjurant. Hos non ſuſcipit Dominus, ſed à ſuo nido arcet & prohiber. Lupi quid ſignificare videantur, debemus advertere.

48. Beſtiæ nempe ſunr quæ inſidiantur ovilibus, circa paſtorales verſantur caſas, habitacula domorum intrare non audent, ſomnum canum, abſentiam aut deſidiam paſtoris explorant, ovium guttur invadunr; ut cito ſtranguleot: feri, rapaces, iidemque natura corporis rigidiores; ut ſe facile non poſſint inflectere, impetu quodam ſuo feruotur, & ideo [a] ſæpe luduntur. Tum præterea ſi quem priores hominem viderint, vocem ejus quadam naturæ feruntur vi eripere: ſi autem homo prius eos viderir, exagitari memorantur. Et ideo cavendum mihi eſt ne ſi in hodierno tractatu ſpiritalium myſteriorum graria noo potuerit refulgere, lupi me prius vidiſſe credantur, & ſolemne vocis extorſiſſe ſuffragium.

49. Nonoe lupis iſtis hæretici comparandi ſunt, qui inſidiantur ovilibus Cbriſti, fremunr circa caulas oocturno magis tempore quam diurno; Semper enim perfidis nox eſt, qui lucem Chriſti ſævæ nebulis ioterpretatioois obducere, & quantum io ipſis eſt fuſcare, conaotur. Verſaotur ergo circa caulas; ſtabula tamen Cbriſti iotrare non audent. Et ideo non ſanantur, quia io ſtabulum ſuum non vulr eos Cbriſtus inducere, in quo curatus eſt ille qui de Hieruſalem deſcendens incidit in latrones: quem vuloeribus alligatis, infuſo oleo & vino, imponeos in jumentum ſuum Samaritanus ille duxir in ſtabulum, & ſanandum ſtabulario dereliquit. *Luc. 10. 30 & ſeq.* Non accipiunt ergo medicinam, qui medicum non requiruor; ſi enim requirerent, non derogarent.

50. Explorant paſtoris abſeotiam, & ideo paſtores Eccleſiarum vel necare, vel in exſilium agere contendunt; quia præſentibus paſtoribus oves Cbriſti incurſare noo poſſunt. Spoliare ergo gregem Domini raptores conantur, qui corporea quadam meotis intentione duri ac rigidi, nequaquam ſolent à ſuo errore deflectere. Et ideo Apoſtolus ait: *Hæreticum hominem poſt unam .... correptionem devita*, ſciens quia ſubverſus eſt, qui ejuſmodi eſt. *Tit. 3. 10.* Hos Scripturæ verus interpres Cbriſtus illudit; ut inanes ſuos in vanum effundant impetus, & nocere noo poſſiot.

51. Qui ſi quem verſura diſputatioois ſuæ circumſcriptione prævenerint, faciuot obmuteſcere; motus eſt enim qui Verbum Dei non eadem quâ eſt gloriâ confiretur. Cave ergo ne tibi vocem tollat hæreticus, ſi prior eum non ipſe depreheoderis; ſerpit enim, dum later ejus perfidia: ſi autem commenta impietatis ejus agnoveris, jacturam piæ vocis timere non poreris. Cave igitur verſuræ diſputationis veoena: animam petunt, guttur invadunt, vitalibos vulnus affigunt. Graves ſunt morſus hæreticorum, qui ipſis graviores & rapaciores beſtiis, nullum avaritiæ finem, impietatiſque noverunt.

52. Nec vos moveat quod formam prætendere videutur humanam: etſi foris homo cernitur, intus beſtia fremir. Et ideo eos lupos eſſe oon dubium eſt, juxta domini Jeſu divinam ſententiam, qui ait: *Attendite vobis à falſis prophetis, qui veniunt ad vos in veſtitu ovium: intus autem ſunt lupi rapaces; ex fructibus eorum cognoſcetis eos.* *Matth. 7. 15. & 16.* Si quis ergo ſpecie movetur, fructum interroget. Audis aliquem ſacerdotem dici, [b] rapinas ejus agnoſcis. Veſtirum ovis habet, facta prædonis. Foris ovis, intus lupus eſt: qui modum noo habet rapinarum, qui tamquam in nocte Scythico membra duratus gelu, cruentus ora, circumvolat quærens quem devoret. Nonne vobis videtur lupus, qui humanæ necis inſaturabili crudelitate fidelium morte populoruio rabiem ſuam explere deſiderat.

53. Ululat iſte, * non tractat, qui negat vocis auctorem, & ſacrilego ſermone beſtiale murmur interſtrepit, qui noo confitetur dominum Jeſum

*. *Immunda per numerum*, ideo dicuntur, quia per binarium mixtio & compoſitio ſignificatur, quæ opponitur ſimplicitati, cujus figura eſt unitas. Hinc Philo Jud. lib *Quod Deus ſit immut.* Καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος μονὰς, [illegible] ἡ μονὰς ἄνθρωπος. [illegible] (ſupple ἐστιν) [illegible] οὐχ ἁπλοῦν, [illegible]

a. Mſſ. aliquot, *ſæpe læduntur.* Melius alii, *ſæpe luduntur*; ut ſatis inde intelligas, quod infra num. 50. ſcribitur. *Hos Scripturæ verus interpres Chriſtus illudit.*

b. Cunctæ edit. & mſſ. nonnulli, *rapinas ejus non agnoſcis.* Alii plures ac probatiores negationem reſpuunt, quæ nullo modo videtur eſſe admittenda. Hic porro Auxentium arrianum deſignari ex eo intelligas, quod iiſdem ferme verbis ille deſcribitur *de Baſil. non trad.* ubi legimus, *Auxentii ipſius qui ſe dicit epiſcopum,* &c. ubi etiam quod dicitur, *Minora fecit in Scythia* &c. liquido reſpondet verbis infra poſitis, *Scythico membra duratus gelu* &c.

*. *Non tractat*, hoc eſt, ſcripturam non exponit, quo ſenſu hoc verbum Patribus maxime familiare eſt.

æternæ præsulem vitæ. Audivimus ejus ululatus, cùm in [a] orbem gladius mitteretur. Dentes asperos, ora tumida præferebat, & putabat quod vocem omnibus abstulisset, quam solus amiserat. Et ideo ut hos lupos effugere possimus, docet Dominus quid sequamur, dicens:

Ibid. 4. *Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta.*

54. Quid sit, sacculum non esse portandum, alibi evidenter expressit; scripsit enim Matthæus
Matth. 10. 9. quoniam dixit ad discipulos Dominus: *Nolite possidere aurum, neque argentum.* Si prohibemur aurum possidere: quid eripere, quid auferre? Si quod habeas, donare præciperis, quemadmodum [b] congeris quod non habebas? *Qui prædicas non*
Rom. 2. 21. 22. 23. & 24. *furandum, furaris? Qui dicis non mœchandum, mœcharis? Qui exsecraris idola, sacrilegium facis? Qui in Lege gloriaris, per prævaricationem Legis Deum inhonoras? Nomen enim Dei per vos blasphematur.*

55. Non sic apostolus Petrus, qui primus dominicæ exsecutor sententiæ, ut ostenderet non in vacuum Domini effusa mandata; cùm posceretur à paupere, ut ei aliquid pecuniæ largiretur,
Act. 3. 6. ait: *Argentum atque aurum non habeo.* Ille gloriatur quòd non habeat argentum neque aurum: vobis pudori est minus adhuc habere quam cupitis? Est ergo & pauperies gloriosa; quia est &
Matth. 5. 3. beata, sicut scriptum est: *Beati pauperes spiritu.* Tamen non tam hoc gloriatur Petrus, quòd argentum & aurum non habeat, quam quòd servet mandatum Domini, qui præcepit: *Nolite possidere aurum*; hoc est dicere: Vides me Christi esse discipulum, & aurum à me requiris? Aliud nobis multò pretiosius auro donavit, ut in nomine ejus operemur. Itaque non habeo quod non dedit,
Act. 3. 6. sed quod dedit habeo: *In nomine domini Iesu surge, & ambula.*
Luc. 12. 16. 56. Sicut ergo qui horrea vult congerendis ædificare frumentis, Dominicæ sententiæ auctoritate reprehenditur: ita qui sacculum vult auro parare condendo, nævum reprehensionis incurrit.

57. *Non peram, neque calceamenta.* Utrumque de corio mortui animantis confici solet: nihil autem in nobis dominus Jesus mortale vult esse. Denique ad Moysen dicit: *Solve calceamentum pedum*
Exod. 3. 5. *tuorum; locus enim in quo stas, terra sancta est.* Mortale igitur atque terrenum calceamentum jubetur solvere, cùm mitteretur ad populum liberandum; hujus enim minister muneris timere nihil debet, nec à suscepto officio, mortis periculo retardari. Ipse enim cùm defensionem fratrum,
Exod. 2. 13. hoc est, Judæorum voluntarius recepisset, calumniæ terrore revocatus est ab incœpto, & fugit ex Ægypto. Et ideo cùm Dominus affectum ejus probasset, conditionem autem vidisset infirmam, animi ejus mentisque vestigium mortalibus vinculis censuit exuendum.

58. Quod si quem movet qua ratione in Ægypto calceati jubentur edere agnum: apostoli autem sine calceamentis ad prædicandum Evangelium diriguntur, is considerare debet quia in Ægypto positus, debet adhuc morsus cavere serpentis; multa enim venena in Ægypto, & qui in typo pascha celebrat, patere potest vulneri: qui autem minister est veritatis, [c] hebetat venena, non trepidat. Denique momordit Paulum vipera in Melita insula, & videntes pendentem de manu ejus viperam incolæ loci illius putabant eum esse moriturum: sed ubi inoffensum stare viderunt, Deum esse dicebant, cui venenum nocere non poterat. Et ut scias hoc verum esse, ipse Dominus ait: *Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes & scorpiones, & supra omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebunt.* Exod. 12. 11. Act. 28. 3. & seq. Luc. 10. 19.

59. Non virgas in manu jubentur tollere apostoli; sic enim Matthæus scribendum putavit. Quid est autem virga, [d] nisi præferendæ potestatis insigne, & ulciscendi instrumentum doloris? Ergo humilis Domini (*in humilitate* enim [e] *judicium ejus sublimatum est*) humilis, inquam, Domini præceptum discipuli ejus humilitatis officiis exsequuntur; eos enim misit ad seminandam fidem, qui non cogerent, sed docerent: [f] nec potestates exererent, sed doctrinam humilitatis adtollerent. Quo loco humilitati putavit etiam patientiam copulandam; quia ipse quoque, juxta testimonium Petri, cùm malediceretur, non remaledixit: cùm percuteretur, non repercussit. Hoc est ergo dicere: Imitatores mei estote, ultionis studia deponite, insolentiam verberantium non injuriæ relatione, [g] sed magnanimitate patientiæ verberate. Nemo debet quod ipse in alio reprehendit, imitari: graviora contumacibus mansuetudo vulnera refert. Hoc pugno repercussit Dominus verberantem, dicendo: *Qui te percutit in maxillam, præbe illi & alteram.* Fit enim ut judicio suo ipse se damnet, & quodam stimulo sui compungatur affectus, qui relatam sibi sedulitatem pro injuria quam fecit, adverterit. Matth. 10. 10. Esai. 53. 8. 1. Petr. 2. 23. Matth. 5. 39.

60. Habet tamen quos & cum virga apostolos miserit, sicut Paulus testificatur, dicens: *Quid vultis, in virga veniam ad vos, an in caritate & spiritu mansuetudinis?* Hanc virgam etiam Timotheo dedit Apostolus, dicens: *Argue, obsecra, increpa.* Aut fortasse ante passionem Domini, quæ 1. Cor. 4. 21. 2. Tim. 4. 2.

a. Mss. non pauci, nec inferioris notæ, *cùm in urbem*, scilicet Mediolanum, non Romam, ut alibi apud auctores. Melius tamen, *in orbem*. Etenim per vocem, *gladius*, crudelem illam legem Auxentii ipsius manu scriptam, & 12. Kal. Febr. promulgatam innuit Ambrosius, de qua idem quoque *de Basil. non trad.* scribit, *Auxentius gladium volantem per omnes urbes direxit.* Confer utrumque locum inter se; namque illi mutuo se se mirum in modum explicant, & confirmant.

b. Sic mss. complures, ac melioris notæ. Alii nonnulli, & edit. ant. *congeris, quod possidere prohiberis.* Rom. resecatis tribus ultimis verbis post, *congeris*, subnectit, *Qui prædicas* &c.

c. Omnes edit. ac mss. aliquot, *evitat venena.* Melius alii majori numero & antiquitate, *hebetat*, id est, retundit, superat, &c.

d. Rom. edit. *nisi proferenda potestatis.* Minus commode; non enim *ad proferendam*, id est, amplificandam potestatem, sed eam *præferendam*, hoc est, significandam atque ostentandam virgarum fasces antiquis magistratibus præferri consueverant.

e. Omnes edit. ac prope omnes mss. *judicium ejus sublatum est*, Corb. tamen ... *sublimatum est.* Melius, namque in epist. ad Vercell. idem locus ita refertur, *judicium ejus exaltatum est*: cui lectioni favet versio Arabica secundùm Interp. Lat. habet enim & illa, *judicium ejus altum est.* Hinc autem promanavit ea diversitas, quod verbum ἤρθη quo usos videmus LXX. perinde & per *exaltatum*, & per, *sublatum* reddi potest. Heb. vero, Syr. ac Vulg. Lat. præferunt, *de judicio sublatus* (sive *raptus*) *est.*

f. Mss. non pauci, atque omnes edit. *nec vim potestatis exercerent*, Rom. *exercerent.* Ex aliis autem mss. plures habent, *nec potestates exercerent*, antiquiores .... *exererent.*

g. Edit. omnes, *sed.... supportate.* Mss. omnes è contrario, *sed ... verberate.* Elegantius, si quidem illud hoc loco significatur, quod lib. 5. num. 78. elarioribus verbis exprimitur, his videlicet: *Nonne sis per patientiam, ut ..., reverberes verberantem.*

nutantium

nutantium populorum corda firmavit, necessaria sola fuerit mansuetudo; post passionem correctio. Certe mulceat Dominus, increpet Paulus: suadeat qui potest pectora etiam dura mollire: arguat qui non potest universa suadere. Virgam igitur Paulus ex doctrina Legis adsumserat. Legerat enim: *Qui parcit baculo, odit filium suum.* (Prov. 13. 24) Legerat etiam quia agnum manducantes, baculum in manibus habere præcepto prophetico jubebantur. (Exod. 12. 11) Et ideo Dominus in veteri Testamento ait: *Visitabo in virga iniquitates eorum.* (Psal. 88. 33) In novo autem se ipsum obtulit, ut ignosceret universis, dicens: *Si me quæritis, sinite hos abire.* (Johan. 18. 8) Et alibi habes quia cùm apostoli ignem de cælo petere vellent, ut consumeret Samaritanos, qui Jesum dominum intra civitatem suam recipere noluerunt: *Conversus increpavit illos*, & ait: *Nescitis cujus spiritus estis; Filius enim hominis non venit animas perdere hominum, sed salvas facere.* (Luc. 9. 55. & 56.)

61. Perfectiores ergo sine virga diriguntur, infirmiores cum baculo manducant. Sed & Paulus virgam quidem minatur: sed in spiritu mansuetudinis visitat delinquentes. Denique ut scias mitem esse doctorem, eorum ipsorum quos arguit, consulit voluntatem. *Quid vultis*, inquit, *in virga veniam ad vos, an in caritate & spiritu mansuetudinis?* (1. Cor. 4. 21.) Semel virgam dixit, bis mitiora subjecit, adjiciens mansuetudinem caritati. Prius tamen minatus est virgam, sed exhibuit mansuetudinem; nam in secunda epistola ad eosdem Corinthios scribens ait: *Testem Deum invoco in animam meam, quod parcens vobis non veni ultra Corinthum.* (2. Cor. 1. 23.) Audi qua ratione putaverit esse parcendum: *Ne iterum*, inquit, *in tristitia venirem ad vos.* (2. Cor. 2. 1.) Abjecit virgam, & affectum caritatis adsumsit.

℣. 4. *Et neminem salutaveritis in via.*

62. Fortasse quibusdam hoc durum & superbum, nec mansueti & humilis Domini præcepto convenire videatur, quod ille qui etiam accubitionis locum præcepit esse cedendum, (Luc. 14. 8.) hoc loco mandet discipulis: *Neminem salutaveritis in via*; cùm iste communis sit usus gratiæ. Sic inferiores superiorum sibi favorem conciliare consueverunt. Gentiles quoque cum Christianis habent hujusmodi officiorum commercia. Quomodo Dominus hunc usum humanitatis avellit?

63. Sed considera non hoc esse solum: *Neminem salutaveritis*: sed non frustra additum, *In via*. Denique & Elisæus cùm mitteret servum suum, (4. Reg. 4. 29.) ut baculum ejus poneret supra corpus defuncti pueri, mandavit ei ne in via aliquem salutaret; festinantem enim eum jubebat pergere, ut celebrandæ resurrectionis exsequeretur officium, ne confabulatione alicujus obvii, mandato reflecteretur à munere. Ergo & hîc non salutationis sedulitas aufertur: sed obstaculum impediendæ devotionis aboletur; ut quando divina mandantur, paulisper sequestrentur humana. Pulcra est salutatio, [a] sed pulcrior matura exsecutio divinorum, quæ per moram sæpe traxit offensam. Ideo autem & honesta prohibentur, ne solemnis gratia obrepat officii, & impediat ministerium, cujus mora culpa sit.

64. Jam [b] illud virtus alia, ne de domo ad domum quis vaga facilitate demigret; (℣. 8.) ut servemus etiam hospitali in amore constantiam, nec coalitam amicitiæ necessitudinem facile resolvamus; ut pacis præferamus nuntium, ut ipse primus ingressus pacis benedictione celebretur: cibo potuque oblato oportere nos esse contentos, vexilla fidei non premenda, & regni cælestis Evangelium prædicandum, excutiendum de pedibus pulverem, si quis recipiendos civitatis hospitio non putaverit.

65. Docet etiam graviori pœnæ obnoxios fore (℣. 13. & seq.) qui Evangelium non sequendum, quàm qui Legem judicaverint esse solvendam, eo quod Tyrus & Sidon si tanta operationum cælestium vidissent miracula, non despexissent remedium pœnitentiæ. Istam quoque vel affluentiam vel insolentiam sæcularem neque cælesti muneri comparandam, neque rursus sine remedio derelinqui, cùm unicuique sit subsidium pœnitendi. Postremò aperit cæleste mysterium, quòd placuerit Deo (℣. 21.) ut parvulis magis quam prudentibus istius mundi suam gratiam revelaret. Quod apostolus Paulus stylo pleniore digessit dicens: *Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi? Nam quoniam in Dei sapientia non cognovit hic mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes.* (1. Cor. 1. 20. & 21.)

66. Parvulum ergo accipiamus, qui se exaltare non noverit, & phaleratis sermonibus artem suæ jactare prudentiæ, quod philosophi plerique faciunt. Parvulus erat qui dixit: *Domine non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei, neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me.* (Psal. 130. 1.) Et ut scires parvulum hunc non ætate, non sensu fuisse, sed humilitate sua, & quadam declinatione jactantiæ, addidit: *Sed exaltavi animam meam.* (Ibidem 2.) Vides quam excelsus fuerit hic parvulus, quanto virtutum sublimis vertice? Tales nos parvulos vult esse Apostolus, cùm dicit: *Si quis videtur sapiens esse inter vos in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens; sapientia enim hujus sæculi stultitia est apud Deum.* (1. Cor. 3. 18. & 19.)

67. Pulcherrimus connectitur de fide locus, (℣. 22.) quando omnia sibi tradita dicit à Patre suo. Cùm *omnia* legis, omnipotentem agnoscis, non decolorem, non degenerem Patris: cùm *tradita* legis, Filium confiteris, cui per naturam omnia unius substantiæ jure sint propria, non dono collata per gratiam. Addidit:

Nemo scit quis est Filius, nisi Pater: & quis est Pater, nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare. (Ibidem.)

68. Quem locum in iis quos de Fide scripsi libellis, (Lib. 4. de fide cap. 6.) memini non esse præteritum. Ut scias autem quia sicut Filius Patrem quibus vult revelat, etiam Pater revelat quibus vult Filium, audi dicentem ipsum dominum Jesum cùm laudaret Petrum, quod eum Filium Dei esse confessus sit: *Beatus es, Simon Barjona, quia non caro & sanguis revelavit tibi, sed Pater meus qui in cælis est.* (Matth. 16. 17.)

a Edit. Amerb. cum mss. non paucis, *sed pulcrior, quo maturior exsecutio divinorum.* Era. Gill. ac Rom. *sed eo pulcrior, quo præceptorum maturior exsecutio divinorum.* Alii mss. qui & notæ probatioris, ut in textu.

b. Omnes edit. *illa moralis.* Omnes mss. *illud* (unicus *illa*) *virtus alia.* Idem est autem ac si legeretur, *illud quo de jam diximus, ad aliam virtutem referendum est.*

ỳ. 25. 69. Adhæret his lectio, [a] qua exponuntor hi A
a qui sibi legisperiti videntur, qui verba Legis te-
nent, vim Legis ignorant: & ex ipso primo Le-
gis capitulo docet esse Legis ignaros, probans
quod in principio statim Lex & Patrem & Fi-
lium prædicaverit, iocarnationis quoque Domi-
Deut. 6. 5. nicæ annuntiaverit sacramentum, dicens: *Diliges*
dominum Deum tuum.... Et diliges proximum tuum
sicut te ipsum.

ỳ. 28. 70. Unde Dominus ait ad legisperitum: *Hoc fac,* B
& vives. At ille qui nesciret proximum suum;
quia noo credebat in Christum, respondit: *Quis*
est meus proximus? Itaque qui Christum nescit,
nescit & Legem. Quomodo enim potest scire
Legem, cùm veritatem ignoret, cùm Lex an-
nuntiet veritatem?

ỳ. 30. *Homo quidam ex Hierusalem descendebat in Hie-*
richo, & incidit in latrones.

71. Ut eum locum qui propositus est nobis,
planius possimus absolvere, veterem civitatis C
Hiericho repetamus historiam. Meminimus ita-
que quod Hiericbo, sicut legimus in libro qui
Josue 6. 1. inscribitur Jesu Nave, magna civitas fuerit, mu-
ralibus septa parietibus, quæ non ferro pervia,
Josue 2. 4. & seq. non arieti posset esse penetrabilis: in ea Rhaab
habitasse meretricem quæ exploratores quos
direxit Jesus, hospitio recepit, consilio instruxit,
postulantibus civibus abiisse respondit, abscon-
dit in tecto: & ut se suosque urbis excidio posset
Josue 6. 20. eripere, coccum in fenestra ligavit: urbis autem D
ipsius inexpugnabiles muros septem tubarum sa-
cerdotalium sono, & populi jubilantis ululatu
consono corruisse.

72. Videte quemadmodum unusquisque pro-
prium servet officium: exploratores excubias,
mysterium meretrix, fidem victor, religionem
sacerdos. Hi periculum pro laude non metuunt:
illa susceptos nec in periculis prodit: iste sollici-
tus fidem magis servare quàm vincere, meretri-
cis prius mandat salutem, quàm excidium civi- E
tatis: religionis autem insignia arma sunt sacer-
dotis. Jam illud quis non plenum putet esse mi-
raculi, quod ex tota urbe nemo servatus est, nisi
quem meretrix liberavit?

73. Hæc simplicis historia veritatis est: quæ si
altius consideretur, admiranda signat mysteria.
Hiericbo enim figura istius mundi est, in quam
de paradiso, hoc est, de Hierusalem illa cælesti
ejectus Adam prævaricationis prolapsiooe des-
b cendit, boc est, de vitalibus [b] ad infirma demi- F
grans: cui noo loci, sed morum mutatio naturæ
suæ fecit exsilium. Longe enim mutatus ab illo
Adam, qui inoffensa beatitudine fruebarur, nbi
in sæcularia peccata defluxit, incidit in latrones:
in quos non incidisset, nisi his mandati cælestis
devius se fecisset obnoxium. Qui sunt isti latro-
nes, nisi angeli noctis atque tenebrarum, qui se
nonnumquam transfigurant io Angelos lucis, sed
perseverare non possunt? Hiante dispoliant quæ
accepimus indumenta gratiæ spiritalis, & sic vul-

A nera inferre consuerunt; nam si intemerata quæ
sumsimus indumenta servemus, plagas latronum
sentire non possumus. Cave ergo ne ante nude- S. Aug. l. 2. cont. Jul. Pel. cap. 3.
ris, sicut Adam ante nudatus est, mandati cæ-
lestis custodia destitutus, & exutus fidei vesti-
mento, & sic lethale vulnus accepit: in qno om-
ne genus occidisset humanum, nisi Samaritanus
ille descendens, vulnera ejus acerba curasset.

74. Non mediocris iste Samaritanus, qui eum
quem sacerdos, quem levita despexerat, non
B etiam ipse despexit. Nec vocabulo sectæ despi-
cias, quem verbi interpretatione miraberis; Sa-
maritani etenim vocabulo custos significatur.
Hoc habet interpretatio. Et quis est custos, nisi
ille de quo dictum est: *Custodiens parvulos Domi-* Psal. 114. 6.
nus? Itaque sicut Judæus alius in littera, alius in
spiritu: ita & Samaritanus alius foris, alius in
occulto. Hic ergo Samaritanus descendens quis
est? Scilicet: *Qui descendit de cælo, & qui adscendit* Johan. 3. 13.
in cælum, Filius hominis qui est in cælo? Videns se-
C mivivum, quem nemo potuerat ante curare,
sicut illam quæ cursu sanguinis profluens, in me- Luc. 8. 43. & 44.
dicis erogaverat omne patrimonium suum: *Ve-*
nit secus eum, hoc est, factus est compassionis nos-
træ susceptione finitimus, & misericordiæ colla-
tione vicinus.

Et alligavit vulnera ejus, infundens oleum & ỳ. 34.
vinum.

75. Multa medicamenta medicus habet iste,
D quibus sanare consuevit. Sermo ejus medicamen-
tum est. Alius ejus sermo constringit vulnera, alius
oleo fovet, alius vinum infundit. Constringit vul-
nera austeriore præcepto, fovet remissione pec-
cati, sicut vino compungit denuntiatione judicii.

Et imposuit, inquit, *in jumentum suum.* Ibidem.

76. Audi quomodo te imponat: *Hic peccata* Esai. 53. 4.
nostra portat, & pro nobis dolet: & pastor imposuit Luc. 15. 5.
ovem lassam super humeros suos. Homo enim
E jumento similis factus est; & ideo supra jumen-
tum suum nos imposuit, ne nos essemus sicut
equus & mulus; ut per nostri corporis adsumtio-
nem infirmitates nostræ carnis aboleret.

77. Denique duxit nos in stabulum, qui eramus
jumenta. Est autem stabulum, in quo fessi longo
itinere succedere solent. Duxit itaque in stabu-
lum Dominus, *Qui suscitat à terra inopem, & de* Psal. 112. 7.
stercore erigit pauperem.

78. *Et curam egit*; ne æger ea quæ acceperat, Ibidem.
F nequaquam præcepta [c] servaret. Sed non vaca- c
bat Samaritano huic diu in terris degere: re-
deundum eo erat, unde descenderat. Itaque:

Altero die. ỳ. 35.

79. Quis est iste alter dies, nisi forte ille Do-
minicæ resurrectionis, de quo dictum est: *Hic est* Psal. 117. 24.
dies quem fecit Dominus?

Protulit duos denarios, & dedit stabulario, & ait: ỳ. 35.
Curam illius habe.

a. Rom. edit. sola, *qua exploduntur hi* &c.

b. Omnes edit. & mss. aliquot, *ad inferna demigrans.* Alii plu-
res potioresque, *ad infirma.* Melius; ut nimirum *vitalibus, infir-*
ma, seu infirmitates opponantur.

c. Verbo *servaret*, subjungunt nonnulli mss. *in quo agnovit asi-*
na præsepe Domini sui. Quibus insuper adjicit unus è Colb. *&*
ubi de terra inopes suscitantur, & de stercore pauper erigitur: certe
ubi greges clauduntur agnorum; ne frementibus ad caulas rapacibus
lupis facilis in ovilia sit ingressus. Verum isthæc & è proprio loco
avulsa, & adulterinis aliquot vocibus interpolata esse ex iis quæ
non multo post subjicimus, intelligimus.

80. Qui ſunt iſti duo denarii, niſi forte duo Teſtamenta, quæ imaginem in ſe habent æterni regis expreſſ: m, quorum pretio vulnera noſtra curantur? Redemti enim ſumus pretioſo ſanguine; ut ultimæ mortis ulcera vitaremus.

81. Hos ergo duos denarios (licet horum quoque librorum quatuor formas non abſurdum ſit intelligere) accipit ſtabularius. Quis? Ille forſi-
Philip. 3. 8. tan qui ait: *Æſtimo ut ſtercora, ut Chriſtum lucrifaciam*; quo curam haberet hominis vulnerati. Sta-
1. Cor. 1. 17. bularius itaque ille eſt qui dixit: *Miſit me Chriſtus evangelizare.* Stabularii ſunt illi quibus dicitur:
Marc. 16. 15. & 16. *Ite in orbem univerſum, & prædicate Evangelium univerſæ creaturæ: & qui crediderit & baptizatus fuerit, hic ſalvus erit*, ſalvus utique à morte, ſalvus à vulnere quod infixum eſt à latronibus. Beatus ille ſtabularius, qui alterius vulnera curare poteſt. Beatus ille cui dicit Jeſus:

℣. 35. *Quodcumque ſupererogaveris, revertens reddam tibi.*

82. Bonus diſpenſator, qui etiam ſupererogat. Bonus diſpenſator Paulus, cujus ſermones & epiſtolæ veluti ei rationi quam acceperat, ſupereffluunt. Moderatum Domini mandatum prope immoderato labore mentis & corporis executus; ut multos ab ægritudine gravi ſpiritalis alloquii diſpenſatione relevaret. Bonus ergo ſtabularius ſtabuli ejus in quo agnovit aſina præſepe Domini ſui, & in quo grex clauditur agnorum; ne frementibus ad caulas rapacibus lupis, facilis in ovilia ſit incurſus.

a 83. [a] Spondet ergo mercedem ſe redditurum. Quando reverteris, Domine, niſi in judicii die? Nam licet ubique ſis ſemper, & ſtans in medio noſtrum, non cernaris à nobis, erit tamen tempus quo univerſa caro te adſpiciat revertentem. Reddes ergo quod debes. Beati quibus es debitor! Utinam nos ſimus idonei debitores: utinam quod accepimus, poſſimus exſolvere; nec nos aut ſacerdotii aut miniſterii munus extollat. E
Matth. 5. 12. Quomodo reddes, domine Jeſu? Promiſiſti quidem in cælo bonis copioſam eſſe mercedem.
Matth. 25. 23. Reddes tamen & cùm dicis: *Euge bone ſerve, quoniam ſuper pauca fidelis fuiſti, ſuper multa te conſtituam: intra in gaudium Domini tui.*

84. Ergo quoniam nemo magis proximus quam qui vulnera noſtra curavit, diligamus eum quaſi dominum, diligamus eum quaſi proximum; nihil enim tam proximum, quam caput membris: diligamus etiam eum qui imitator eſt Chriſti: diligamus eum qui inopiæ alterius corporis unitate compatitur. NON ENIM cognatio facit proximum, ſed miſericordia: quia miſericordia ſecundum naturam; nihil enim tam ſecundum naturam, quam juvare conſortem naturæ.

℣. 38. 85. Dictum eſt igitur de miſericordia, ſed non una eſt forma virtutis. Subjicitur Marthæ exemplo & Mariæ: alterius operibus actuoſa devotio, alterius religioſa mentis intentio Dei verbo, quæ ſi cum fide congruat, etiam ipſis operibus ante-
Ibid. 42. fertur, juxta quod ſcriptum eſt: *Maria optimam partem ſibi elegit, quæ non auferetur illi.* Studeamus igitur & nos habere quod nemo nobis poſſit au- A ferre, non ut perfunctoria, ſed diligens audientia deferatur; ſolent enim etiam ipſius ſemina Luc. 8. 12.
verbi cæleſtis auferri, ſi ſecus viam ſint ſeminata.
[b] Agat te ſicut Mariam deſiderium ſapientiæ; b
hoc enim majus, hoc perfectius opus: nec miniſterii cura cognitionem verbi cæleſtis avertat, nec arguas eos, & otioſos judices, quos videas ſtudere ſapientiæ; hanc enim ſibi cohabitantem Salomon ille pacificus adſcivit.

86. Nec Martha tamen in bono miniſterio reprehenditur: ſed Maria, quod meliorem partem ſibi elegerit, antefertur; Jeſus enim multis abundat, & multa largitur: & ideo ſapientior judicatur; quia quod principale advertit, elegit.
Denique apoſtoli optimum non putaverunt re- Act. 6. 2.
linquere Dei verbum, & miniſtrare menſis. Sed
utrumque munus ſapientiæ eſt; nam & Stepha- Ibidem. 5.
nus plenus ſapientia miniſter electus eſt. Et ideo qui miniſtrat, doctori deferat: & miniſtrantem doctor invitet & provocet; unum enim eſt corpus Eccleſiæ, etſi diverſa membra: alterum altero eget. Non poteſt dicere oculus manui: Opera tua non deſidero: aut iterum caput pedibus, aut auricula ſe negare eſſe de corpore; nam etſi alia principalia, tamen alia neceſſaria.
Sapientia in capite, actus in manibus: *Oculi* enim Eccleſ. 2. 14.
ſapientis in capite ejus; quia ille vere ſapit, cujus animus in Chriſto eſt, & cujus interior oculus erigitur ad ſuperna. Et ideo: *Sapientis oculi in capite ipſius*: ſtulti autem in calcaneo.

D *Quis veſtrum habens amicum, ibit ad illum* Cap. 11. ℣. 5.
media nocte, & dicit illi: Amice, commoda mihi tres panes.

87. Alius præcepti locus eſt, ut omnibus momentis non ſolum diebus, ſed etiam noctibus oratio deferatur. Vides enim quod iſte qui media nocte perrexit, tres panes ab amico ſuo poſtulans, & in ipſa petendi intentione perſiſtens, non defraudetur oratis. Qui ſunt iſti tres panes, niſi myſterii cæleſtis alimentum? Quod ſi diligas dominum Deum tuum, non ſolùm tibi, ſed etiam aliis poteris emereri. Quis autem amicior nobis, quam qui pro nobis corpus ſuum tradidit? Ab hoc media nocte panes David petiit, & accepit;
petiit enim quando dicebat: *Media nocte ſurgebam* Pſal. 118. 62.
ad confitendum tibi; ideo meruit hos panes quos
appoſuit nobis edendos. Petiit cùm dicit: *Lavabo* Pſal. 6. 7.
per ſingulas noctes lectum meum; neque enim timuit ne excitaret dormientem, quem ſcit ſemper F vigilantem.

88. Et ideo ſcriptorum memores, noctibus ac diebus orationi inſtantes, peccatis noſtris veniam poſtulemus. Nam ſi ille tam ſanctus, & qui regni
erat neceſſitatibus occupatus, ſepties in die lau- Pſal. 118. 164.
dem Domino dicebat, matutinis & veſpertinis ſacrificiis ſemper intentus: quid nos facere oportet, qui eo amplius rogare debemus, quo frequentius carnis ac mentis fragilitate delinquimus; ut de via laſſis, & iſtius ævi curſu, ac vitæ hujus amfractu graviter fatigatis, panis refectionis deeſſe non poſſit, qui hominis corda confirmet?

89. Nec ſolum media nocte Dominus, ſed om-

a. Rom. edit. ſola, *Spondet ergo ſe reverſurum. Quando reverteris, Domine, &c.*

b Quinque mſſ. *Laudatur ergo in Maria deſiderium ſapientiæ.* Unus, *Acuat te ſicut Mariam &c.*

nibus prope docet vigilandum esse momentis; A
venit enim & vespertinâ, & secundâ, & tertiâ
vigiliâ, & pulsare consuevit: *Beati*, itaque, *servi*
Luc. 12. 37. *illi, quos cùm venerit Dominus, invenerit vigilan-*
tes. Si ergo disideras ut virtus Dei præcingat se,
& ministret tibi, vigilandum est semper: multæ
enim insidiæ sunt bonis, & gravis corporis som-
nus; quia si dormire mens cœperit, vigorem
suæ virtutis amittit. Excita igitur somnum tuum,
ut pulses ostium Christi: quod aperiri sibi etiam
Coloss. 4. 3. Paulus exposcit, non solum suis, sed etiam po- B
puli orationibus obsecrans se juvari, ut aperia-
tur ostium sibi ad loquendum mysterium Christi.
Et fortasse illud est ostium quod apertum vidit
Apoc. 4. 1. Johannes; vidit enim, & dixit: *Post hæc vidi, &*
ecce ostium apertum in cælo: & vox prima quam au-
divi tamquam tubam loquentem mecum, & dicen-
tem: Adscende huc, & ostendam tibi quæ oporteat
fieri. Apertum est igitur ostium Johanni, apertum
est ostium Paulo; ut nobis panes, quos edere-
mus, acciperent. Perseveravit ostium pulsans C
opportune, importune; ut gentes mundani tra-
mitis labore vexatas, alimoniæ cælestis ubertate
recrearet.

90. Ergo præceptivus locus frequenter orandi,
spes impetrandi, ratio persuadendi, prius in
præcepto ponitur, post in exemplo. Qui enim
promittit aliquid, spem debet adferre promissi;
ut monitis obedientia deferatur, promissis fides,
quæ humanæ contemplatione pietatis in majus
æternæ spem pietatis adquirit; si tamen æqua D
poscantur, ne in peccatum vertatur oratio. Nec
erubuit aliquid sæpius postulare, ne vel diffidere
de Domini misericordia videretur, vel arrogan-
ter dolere, quòd non prima prece aliquid impe-
2. Cor. 12. 8. traverit. *Propter hoc*, inquit, *ter Dominum rogavi:*
& ostendit quod frequenter Deus ideo non con-
cedat oratus, quod inutilia judicet, quæ nos
profutura credamus.

℣. 17. *Omne regnum in se ipsum divisum desolabitur, &* E
domus supra domum cadet.

91. [a] Causa dicti hujus ea est, quod in Beelze-
bub principe dæmoniorum ejicere dæmonia di-
cebatur, ut ostenderet regnum suum indivi-
duum esse atque perpetuum. Meritóque etiam
Johan. 18. 36. Pilato respondit: *Regnum meum non est de hoc*
mundo. Et ideo qui non in Christo spem gerunt,
sed in principe dæmoniorum ejici dæmones opi-
nantur, eos regni negat esse perpetui: quod
spectat ad populum Judæorum, [b] qui hujusmodi F
passionibus ad dæmonium ejiciendum, dæmonii
arcessit auxilium. Nam quemadmodum potest,
cùm fides scindatur, regnum manere indivisum?
Etenim cùm in Lege sit populus Judæorum,
Christus quoque secundum carnem ex Lege sit
generatus: quomodo regnum potest Judæorum
esse perpetuum, quod ex Lege est; cùm populus
ipse dividat Legem, quando à Legis populo
Christus negatur, qui ex Lege debetur? Ita ex
parte se fides Judaicæ plebis impugnat, & im-
pugnando dividitur, & dividendo dissolvitur. Et
ideo regnum Ecclesiæ manebit in æternum; quia

A individua fides, corpus est unum: *Unus enim* Ephes. 4. 5. & 6.
Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus &
pater omnium, qui super omnes, & per omnes, & in
omnibus.

92. Quanta hîc sacrilegi furoris amentia, ut
cùm Dei Filius ad immundos spiritus conteren-
dos, & ad manubias mundani principis auferen-
das susceperit carnem, & destruendæ nequitiæ
spiritalis hominibus quoque dederit potestatem,
dividens spolia ejus, quod insigne est triumphan-
B tis, aliqui sibi adjumentum ac præsidia diabolicæ
potestatis adsciscant, cùm in digito Dei, vel
certe secundùm Matthæum in spiritu Dei dæ- Matth. 12. 28.
mones excludantur? Unde intelligitur indivi-
duum quoddam [c] velut corpus esse divinitatis
& regnum; cùm Christus Dei dextera sit. Spiri-
tus autem digiti speciem velut unius secundum
divinitatem corporis seriem videatur exprime-
re. Nonne videtur individuum esse regnum,
cùm velut corpus sit indivisum? *Habitat enim*, Coloss. 2. 9.
C ut legisti, *corporaliter plenitudo divinitatis in*
Christo. Quod utique & de Patre negare non po-
teris, & de Spiritu negare non debes. Nec tibi
membrorum comparatione nostrorum portio
quædam videatur facienda virtutis; individuæ
enim rei non potest esse divisio: & ideo ad for-
mam unitatis, non ad distinctionem potestatis
referenda digiti nuncupatio est; cùm & dextera
Dei dicat: *Ego & Pater unum sumus.* Sed licet in- Johan 10. 30.
dividua divinitas, distincta persona est.

D 93. Digitus tamen cùm dicitur Spiritus, ope-
ratoria virtus significatur, quod divinorum ope-
rum sicut Pater & Filius, ita & Spiritus sanctus
operator sit. David enim dicit: *Quoniam videbo* Psal. 8. 4.
cælos opera digitorum tuorum. Et in trigesimo secun-
do psalmo: *Et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Psal. 32. 6.
Et Paulus ait: *Hæc omnia autem operatur unus at-* 1. Cor. 12. 11.
que idem Spiritus, dividens singulis prout vult. Et
id cùm dicit:

E *Quod si in Spiritu Dei ego ejicio dæmonia, profecto* ℣. 20.
pervenit in vos regnum Dei:

94. Simul ostendit imperialem quamdam esse
sancti Spiritus potestatem, in quo regnum est
Dei. Nos quoque in quibus habitat Spiritus, re-
galem domum habemus Unde & in posterioribus
dixit: *Regnum Dei, intra vos est.* Et ideo divinita- Luc. 17. 21.
tis, & dominationis, & imperatoriæ majestatis
consortem debemus æstimare Spiritum sanctum;
quia *Dominus est Spiritus: ubi autem Spiritus Do-* 2. Cor. 3. 17.
F *mini, ibi libertas.*

Cùm immundus spiritus exierit de homine, ambu- ℣. 24.
lat per loca arida quæ non habent aquam, quærens
requiem, & non inveniens.

95. Hoc de Judæorum plebe dictum ambigi
non potest, quam Dominus à regno suo in supe-
rioribus segregavit. Unde omnes quoque hære-
ticos & schismaticos à regno Dei, & ab Ecclesia
intellige separatos. Et ideo non Dei, sed immun-
di spiritus omnes schismaticorum hæreticorum-
que liquidò claret esse conventus. Itaque in uno
homine totius Judaici populi comparatio est, à

a Rom. edit. sola, *Causa dicti hujus, quoniam Jesus in Beelze-bub .... dicebatur, est ostendere* &c.
b Eadem edit. Rom. expunxerat voces, *hujusmodi passionibus.* Et infra pro, *ex Lege sit generatus*, nec non *ex Lege est*, propria auctoritate posuerat, *sub Lege* &c.
c. MSS. aliquot, *velut corporis esse divinitatis regnum.*

quo per Legem spiritus immundus exierat. Sed A quia in nationibus & gentibus per fidem Christi requiem reperire non potuit (immundis enim spiritibus Christus incendium est, qui in pectoribus gentilium, quæ ante arida erant, postea per baptismom rore Spiritus sancti humescebant, jacula adversarii ignita restrinxerat) ideo regressus ad plebem est Judæorum, quæ forensi & perfunctoriâ specie comta, animo manet interiore pollutior. Neque enim sacri fontis irriguo aut abluebat, aut restinguebat ardorem: meritoque B ad eam spiritus redibat immundus, adducens secum septem spiritus nequiores se; quoniam iti hebdomada Legis & octavæ mysterium sacrilega mente commisit. Itaque ut nobis multiplicatur sepriformis Spiritus gratia: ita illis immundorum spirituum omnis cumulatur injuria; universitas enim hoc numero aliquoties comprehenditur,
Gen. 2. 2. propter quod septimo die conclusis mundi ope-
1 Reg. 2. 5. ribus, requievit Deus. Ideo & *sterilis septem peperit, & populosa in filiis infirmata est.* Denique ut C scias Synagogæ populum deformari, ubi Ecclesiæ beatitudo laudatur, subjecit:

℣. 29. *Generatio hæc, generatio nequam est: signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ pro-*
℣. 30. *phetæ. Nam sicut Ionas fuit signum Ninivitis: ita erit & Filius hominis.*

96. In hoc quoque Judæorum plebe damnata, Ecclesiæ mysterium evidenter exprimitur, quæ in Ninivitis per pœnitentiam, & in regina austri D per studium percipiendæ sapientiæ de totius orbis finibus congregatur; ut pacifici Salomonis verba cognoscat. Regina plane, cujus regnum est indivisum, de diversis & distantibus populis in
Ephes. 5. 32. unum corpus adsurgens. Itaque *Sacramentum hoc magnum est.... de Christo & Ecclesia:* sed tamen hoc majus est; quia illud in figura ante præcessit: nunc autem plenum in veritate mysterium est; illic enim Salomonis typus, hîc autem Christus in suo corpore est. Ex duobus igitur constat Ec- E clesia, ut aut peccare nescias, aut peccare desinas; pœnitentia enim delictum amovet, sapientia cavet. Hoc in mysterio.

97. Ceterùm Jonæ signum ut typus Dominicæ passionis, ita etiam gravium, quæ Judæi commiserant, testificatio peccatorum est. Simul advertere licet & majestatis oraculum, & pietatis indicium; namque Ninivitarum exemplo & denuntiatur supplicium, & remedium demonstratur. Unde etiam Judæi debent non desperare indul- F gentiam, si velint agere pœnitentiam.

℣. 33. *Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, neque sub modio, sed supra candelabrum.*

98. Ergo quia in superioribus Ecclesiam Synagogæ prætulit, hortatur nos ut fidem potius nostram ad Ecclesiam transferamus; lucerna
Psal. 118. 105. enim fides est, juxta quod scriptum est: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine;* verbum enim Dei fides nostra est, verbum Dei lux, lucerna est
Iohan. 1. 9. fides. *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Lucerna autem lucere non potest, nisi aliunde lumen acceperit. Hæc est lucerna quæ accenditur, virtus scilicet nostræ mentis & sensus, ut mnas illa possit quæ Luc. 15. 8.
perierat, reperiri. Nemo ergo fidem sub Lege constituat; Lex enim intra mensuram est, ultra mensuram gratia: Lex obumbrat, gratia clarificat. Et ideo nemo fidem suam intra mensuram Legis includat, sed ad Ecclesiam conferat, in qua septiformis Spiritus relucet gratia, quam Princeps ille sacerdotum fulgore supernæ divinitatis illuminat, ne eam Legis umbra restinguat.

99. Denique lucerna illa quam matutinis vespertinisque temporibus, ritu veteri Judæorum, Exod. 27. 21.
princeps sacerdotum solebat accendere, velut sub modio sita Legis evanuit: & civitas illa Hierusalem, quæ in terris est, quæ occidit prophetas, quasi in convalle fletus posita delitescit: illa autem Hierusalem quæ in cælo est, in qua militat fides nostra, in illo altissimo omnium locata monte, hoc est in Christo, Ecclesia non potest tenebris & ruinis hujus mundi abscondi: sed fulgens candore solis æterni, luce nos gratiæ spiritalis illuminat.

Nunc vos, Pharisæi, priùs quod deforis est calicis ℣. 39.
& catini mundatis.

100. Vides corpora nostra terrenorum & fragilium expressione signari, quæ brevi lapsu præcipitata franguntur: & facile ea quæ mens voluit interna per sensus & gesta corporis prodi, sicut illa quæ calix interius continet, foris lucent. Unde & in posterioribus non dubium est voca- Luc. 22. 42.
bulo calicis passionem corporis declarari, cùm dicit Dominus: *Calicem quem mihi Pater dedit, non* Iohan. 18. 11.
vis ut bibam illum? Bibit enim corpus suum, qui corporalem fragilitatem spiritali absorbet affectu, & quasi in mentem animumque transfundit; ut interioribus exteriorum imbecillitas hauriatur. Cernis igitur quod nos non exteriora hujus calicis aut catini, sed interiora contaminant. Et ideo quasi bonus præceptor docuit quemadmodum nostri mundare corporis contagium debeamus, dicens:

Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt ℣. 41.
vobis.

101. Vides quanta remedia? Mundat nos misericordia, mundat nos Dei sermo, juxta quod scriptum est: *Iam vos mundi estis propter sermonem* Iohan. 15. 3.
meum, quem locutus sum vobis. Nec hoc loco solum, sed etiam in aliis quanta sit gratia expressum tenes: *Eleemosyna enim à morte liberat:* &, Tob. 12. 9.
Conclude eleemosynam in corde pauperis, & hæc pro Eccli. 29. 15.
te exorabit in die malo.

102. Totus itaque pulcherrimus ab hinc dirigitur locus, ut quoniam nos ad studium simplicitatis invitat, superflua Judæorum & terrena condemnet, qui secundùm corpus intelligendo quæ Legis sunt, vitro & catino propter fragilitatem sui non immeritò comparantur; & ea de quibus nobis nullus est usus, observant: ea autem in quibus nostræ spei fructus est, negligunt; & ideo peccatum grande committunt, dum meliora despiciunt: & tamen ipsis peccati abolitio promittitur, [a] si misericordia consequatur. a

a. Nonnulli mss. *si misericordiam consequantur.* Inepte; sensus enim est, pharisæis promitti peccatorum abolitionem, si modo eam misericordia, id est, eleemosyna pauperibus erogata adquirat, atque mereatur.

ỳ. 42. 103. Breviter autem vitia eorum multa perstrin- A git, qui viliorum fructuum decimis conferendis omne studium intendant suum: nec ullum futuri judicii metum, nec aliquam Dei habeant caritatem, cùm opera fine fide vana sint; prætereunt enim judicium & caritatem Dei: judicium ideo, quia non omnia quæ agunt, in judicium referunt: caritatem ideo, quia non ex affectu Deum diligunt.

104. Sed ne rursus fidei nos studiosos faciat, operum negligentes, perfectionem fidelis viri B brevi sermone concludit; ut & fide & operibus

Ibidem. approbetur, dicens: *Et hæc oportuit facere, & illa non omittere.*

ỳ. 43. 105. Arrogantiam quoque jactantiamque redarguit Judæorum, dum primatus accubitionis in conviviis appetunt. In ipsos quoque peritos

ỳ. 44. Legis damnationis sententia promulgatur: qui quasi sepulcra quæ non apparent, specie fallunt, visuque decipiunt; ut cùm foris speciosa promittant, intus ossa plena fœtoris includant. Quod C faciunt plerique doctores, quæ ab aliis exigunt, quæ ipsi non queant æmulari. Et ideo ipsi mo-

Psal. 5. 11. numenta sunt, sicut & alibi dictum est: *Sepulcrum patens est guttur eorum.*

ỳ. 47. 106. Bonus etiam locus adversus superstitionem vanissimam Judæorum, qui ædificando sepulcra prophetarum, patrum suorum facta damnabant: æmulando autem paterna scelera, in se ipsos sententiam retorquebant. Etenim prophetICORUM ædificatione tumulorum, sceleris eos D qui occiderant, arguebant: & similium æmulatione factorum, se quoque declarabant paternæ iniquitatis heredes. Non igitur ædificatio, sed æmulatio loco criminis æstimatur. Neque enim possunt hereditariæ iniquitatis absolvi, qui Dei Filium crucifigendo, quod gravius est, paternis cumulum sceleribus addiderunt. Et ideo bene

Matth. 23. 32. alibi addidit: *Implete mensuram patrum vestrorum;* quia nihil est ultra Dei injuriam gravius peccare quod possint.

ỳ. 49. 107. Propterea mittit ad illos Sapientia apostolos & prophetas. Quis est Sapientia nisi Chris-

Matth. 23. 34. tus? Denique in Matthæo habes: *Ecce ego mitto ad vos prophetas & sapientes.*

ỳ. 52. 108. Arguuntur adhuc sub nomine Judæorum, & futuro supplicio statuuntur obnoxii; quia cùm doctrinam sibi divinæ cognitionis usurpent, & alios impediunt, nec ipsi quod profitentur agnoscant.

Cap. 12. ỳ. 6. *Nonne quinque passeres veneunt dipondio, & unus ex illis non est in oblivione coram Do-*

ỳ. 7. *mino? Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite timere, multis passeribus pluris estis.*

109. Pulcherrimum locum tenendæ simplicitatis, & æmulandæ fidei Salvator intexuit, ne Judaicæ perfidiæ more alia premamus affectu, alia voce simulemus; cùm ultimo tempore occulta cogitationum accusantium, aut etiam defendentium secretum nostræ mentis aperitur, ut videantur. Quæ enim major est simplicitatis illecebra, quàm ut unusquisque cognoscat latebram fraudis esse non posse?

110. Sed quoniam gemina est causa perfidiæ, quæ aut ex insita malitia, aut ex accidenti metu nascitur; ne quis metu territus potestatis, Deum quem corde cognoscit, negare conetur, pulcre addidit animæ tantùm formidabile esse supplicium, pœnam corporis non esse metuendam; mors enim naturæ finis, non pœna est: & ideo mortem supplicii corporalis esse defectum, pœnam vero animæ esse perpetuam; eoque Deum solum esse metuendum, cujus potestati non natura præscribat, sed eadem natura subjaceat: mortem vero non esse terribilem, quam locupletiore fœnore sit immortalitas redemtura.

111. Inspiraverat Dominus simplicitatis affectum, virtutem mentis erexerat, fides sola nutabat: bene eam de vilioribus roboravit; nam si Deus oblivionem passerum non habet, hominum habere qui potest? Quod si tanta est Dei, & tam æterna majestas, ut unus ex passeribus, aut nostrorum numerus capillorum præter scientiam Dei non sit: quam indignum est æstimare quod fidelium corda Dominus aut ignoret, aut spernat, qui viliora cognoscat?

112. Fortasse dicat aliquis: Quomodo Apostolus dixit: *Numquid de bobus cura est Deo;* cùm utique bos passere pretiosior sit? Sed aliud est cura, 1. Cor. 9. 9. aliud scientia. Denique numerus capillorum non in actu computationis, sed in facilitate cognitionis accipitur; non enim sollicitam Deus curæ numerantis intendit excubiam: sed cui cognita sunt omnia, quasi numerata sunt omnia. Bene tamen numerari dicuntur; quia illa quæ volumus servare, numeramus.

113. Possumus tamen hîc discutere aliquod intelligentiæ spiritalis arcanum: præsertim cùm hoc videatur absurdum, ut homines non potius hominibus quam passeribus comparentur. Videntur enim quinque isti passeres quinque esse corporis sensus, tactus, odoratus, gustus, visus, auditus: qui modo passerum si terrenarum sordium rimentur illuviem, atque ex incultis locis & fœtidis cibum quærant, delictorum suorum E laqueis occupati, ad superiorum operum fructus, quibus epulantur animæ, revolare non possunt. Est enim lenocinantis quidam laqueus voluptatis, qui nostrorum vestigiis animorum quædam vincula subnectat; ut si igneum vigorem, puritatemque naturæ, terrenæ materiæ sensus hebetaverit, luxuriæ pretio sæcularis addictum sub quadam vitiorum auctione constituat.

114. Sunt etiam quædam nostrorum nundinæ delictorum. Itaque variarum capti illecebris vo- F luptatum, aut venumdamur sub peccato, aut redimimur à peccato. Christus nos redimit, adversarius vendit: ille auctionatur ad mortem, hic redimit ad salutem. Unde bene Matthæus Matth. 10. 29. duos passeres posuit, corpus animamque significans; quoniam caro quoque si consentiens Dei legi, & exuens se lege peccati in naturam animæ sensuum puritate transierit, alis ad cælum spiritalibus elevatur. Itaque docemur quia volandi nobis gratiam natura dedit, voluptas abstulit, quæ malorum escis gravat animam, atque in naturam corporeæ molis inclinat.

115. Meritoque posuit quia nemo illorum ca- Ibidem. dit sine voluntate Dei; quod enim cadit, vergit in terram: & quod volat, fastigio immortalitatis evehitur. Ne cui autem dubium esset quod

Matthæus dixit, Lucas evidenter absolvit, quia a voluntas hominis Deo cognita est; noo enim quicumque cadit, voluntate Dei cadit: sed qui delictorum suorum mole ruerit, Deum latere non poterit; nam & Job ex Dei voluntate tentatur. (Job. 1. 12.) Dedit tibi adversarium, sed proposuit præmium. Nec excuses fragilitatem, qui habes imaginem, accepisti munitionem: unde & hoc proficit ad salutem, ut sine permissione Dei diabolum nocere non posse cognoscas; ne potentiam diaboli magis timeas, quàm divinitatis offensam.

116. Jam illud non dubium est, animæ passerem comparari, cùm legeris: (Psal. 123. 7.) *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium.* Et alibi: (Psal. 10. 2.) *Quomodo dicitis animæ meæ: Transmigra in montem sicut passer?* Ipsum quoque bominem legimus comparari passeri; quia scriptum est: (Psal. 101. 8.) *Ego autem sicut passer singularis in ædificio*; scilicet ex duobus passeribus in unum passerem, hoc est, spiritalis substantiæ subtilitatem, concordantis utriusque alæ compage formatus. Ergo passer bonus est, cui volandi natura suppeditat. Est etiam malus passer, qui volandi usum terrenæ vitio labis aboleverit: quales sunt isti passeres, qui dipondio væneunt.

117. (Matth. 10. 29.) Alibi asse væneunt, alibi dipondio. Quanta vilitas delictorum! Mors enim vilis, sed pretiosa virtus. Etenim adversarius tamquam captiva mancipia vilioris pretio æstimationis addicit: at vero Dominus tamquam speciosa servitia, quæ ad imaginem & similitudinem sui fecit, idoneus sui operis æstimator magno pretio nos redemit, sicut sanctus Apostolus dixit: (1. Cor. 6. 20.) *Emti enim estis pretio magno.* Et bene *magno*, quod non æstimatur ære, sed sanguine; quia pro nobis mortuus est Christus, qui pretioso nos sanguine liberavit, sicut etiam sanctus Petrus in Epistola commemorat suâ, scribens ad nos: (1 Petr. 1. 18 & 19) *Quia non corruptibilibus argento vel auro*, inquit, *redemti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis: sed pretioso sanguine quasi agni incontaminati & immaculati Christi Jesu.* Et bene *pretioso*, quia immaculati corporis sanguis est, quia sanguis est Filii Dei: qui non solum de maledicto Legis, sed etiam de impietatis morte perpetua nos redemit.

118. In summa igitur hic sensus est: si Dominus vilibus avibus, & infidelibus hominibus vel in oriundo sole, vel in terrena fœcunditate prospexit; si misericordiæ suæ omnibus munus impartit, haud esse dubitandum contemplationem apud illum fidelium valituram esse meritorum. Præclare autem & fidem acuendo intexuit, & fidei ipsi virtutum fundamenta subjecit; nam ut fortitudinis incentivum est fides, ita fidei firmamentum est fortitudo.

℣. 9. *Qui autem negaverit me coram hominibus, negabitur coram Angelis Dei.* ℣. 10. *Et omnis qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur ei: in Spiritum autem sanctum qui dixerit, non remittetur ei.*

119. Utique *Filium hominis* Christum intelligimus, qui de Spiritu sancto generatus in virgine est, quod parens ejus in terris sola sit Virgo. Numquid ergo major est Christo Spiritus sanctus, ut in Christum peccantes veniam consequantur, in Spiritum sanctum delinquentes remissionem non mereantur adipisci? Sed ubi unitas potestatis est, nulla comparationis est quæstio, neque controversia magnitudinis, cùm magnus sit Dominus, & magnitudinis ejus finis esse non possit. Si igitur, quod credimus, unitas Trinitatis est, indiscreta utique magnitudo, sicut indiscreta operatio; quod in sequentibus demonstratur: nam cùm alibi dictum sit: Pater vobis dat quid loquamini, hîc subjecit: *Spiritus enim sanctus docebit vos in illa hora quæ oportet dicere.* (Matth. 10. 19.) Ergo si operatio una est, una est contumelia.

120. Sed ad proposita revertamur. Hîc videtur quibusdam ut eumdem & Filium hominis & Spiritum sanctum Christum intelligamus, salva distinctione personarum, & unitate substantiæ; quia unus & Deus & homo Christus, idem spiritus, sicut scriptum est: *Spiritus ante faciem nostram Christus dominus*: (Thren. 4. 20.) idem sanctus; quia sicut Deus Pater, & Filius Deus, dominus Pater & Filius dominus: ita etiam & Pater sanctus, & Filius sanctus, & Spiritus sanctus. Denique Cherubim & Seraphim indefessis vocibus clamant: (Esaia. 6. 3.) Sanctus, sanctus, sanctus; ut Trinitas repetitâ tertiâ appellatione signetur. Si ergo utrumque Christus est, quæ est diversitas, nisi ut sciamus quia divinitatem Christi nobis negare non liceat? Denique in persecutione quid quæritur, nisi ut Deus Christus negetur? Itaque quicumque spiritus non confitetur in Christo Deum, & ex Deo, atque in Deo Christum, veniam non meretur. Sed etiam quicumque non confitetur Christum in carne venisse, ex Deo non est: qui enim hominem negavit, Deum negavit; quia Deus in homine, & homo in Deo Christus.

121. Plerique tamen illud tenent, ut eam blasphemiam dicant non esse veniabilem, si quis Christum dicat in Beelzebub ejicere dæmonia, non potestate divina.

℣. 13. *Et ait quidam de turba: Magister, dic fratri meo ut dividat mecum hereditatem.* ℣. 14. *At ille dixit ei: Homo, quis me constituit judicem aut divisorem supra vos?*

122. Totus hic locus ad subeundam pro confessione Domini passionem, aut contemtu mortis, aut spe præmii, aut mansuri denuntiatione supplicii, cui numquam venia laxetur, instruitur. Et quoniam avaritia plerumque solet tentare virtutem, etiam hujus abolendæ rei præceptum subjicitur & exemplum, dicente Domino, *Quis me constituit judicem aut divisorem supra vos?* Bene terrena declinat, qui propter divina descenderat: nec judex esse dignatur litium, & arbiter facultatum, vivorum habens mortuorumque judicium, arbitriumque meritorum. Non ergo quid petas, sed à quo postules intuendum est: nec coram majoribus intento animo putes minoribus obstrependum. Unde non immerito refutatur hîc frater, qui dispensatorem cælestium

a. Omnes edit. cum parte mss. *voluntas Dei cognitio Dei*, mss. tamen pro, *cognitio Dei*, habent, *cognita est*. Alii vero qui & melioris notæ, ut in textu. Consequenter autem ubi præferunt edit. *non enim quisquam*, Amerb. *quisque*, *voluntate Dei cadit*: mss. omnes nobiscum faciunt, excepto quod in nonnullis primum *cadit*, prætermittitur.

gestiebat corruptibilibus occupare; cùm inter A fratres patrimonium non judex medius, sed pietas debeat sequestra dividere: quamquam immortalitatis patrimonium, non pecuniæ, sit hominibus expetendum; frustra enim congregat
ỳ. 17. & seq. opes, qui se his nescit usurum: sicut ille qui cùm repleta horrea novis messibus rumperentur, exuberantium sibi fructuum receptacula præparabat, cui congregaret ignarus. Remanent enim in sæculo cuncta quæ sæculi sunt, & prætereunt nobis quæcumque congregantur heredibus; ne- B que enim nostra sunt, quæ non possumus auferre nobiscum. Sola virtus comes est defunctorum, sola nos sequitur misericordia, quæ cælestium dux prævia mansionum, pecuniæ vilis usurâ tabernacula defunctis adquirit æterna, sicut Do-
Luc. 16. 9. mini præcepta testantur, dicentis ad nos: *Facite vobis amicos de iniquo mammona, qui vos recipiant in æterna tabernacula sua.* Bonum itaque ac salutare præceptum, & idoneum quod vel avaros possit animare, quo studeant corruptibilia per- C ennibus, terrena mutare divinis. Sed quoniam plerumque devotio fidei infirmitate revocatur, & ad conferendum patrimonium promti, victus sui consideratione retrahontur, eo addidit Dominus dicens:

ỳ. 22. *Nolite solliciti esse anima quid manducetis: neque*
ỳ. 23. *corpori quid vestiamini. Anima plus est quàm esca: & corpus plus quam vestimentum.*

123. Nihil enim moralius ad faciendam fidem D omnia credentibus à Deo posse conferri, quam quod aerius ille spiritus vitale collegium animæ, corporisque contubernio fœderatum, sine nostro labore perpetuat, nec salutaris deficit usus alimenti, nisi cùm venerit dies suprema moriendi. Cùm igitur anima indumento corporis vestiatur, & vigore animæ corpus animetur, absurdum est ut victus nobis copiam defuturam putemus, qui vivendi jugem substantiam consequamur. E

Matth. 6. 26. 124. *Considerate*, inquit, *volatilia cæli.* Magnum sane & aptum quod fide sequamur exemplum. Nam si volatilibus cæli quibus nullum exercitium cultionis, nullus de messium fœcunditate proventus est, indeficientem tamen providentia divina largitur alimoniam, verum est causam inopiæ nostræ avaritiam videri. Etenim illis idcirco inelaborari pabuli usus exuberat, quod fructus sibi communem ad escam datos speciali quodam nesciunt vindicare dominatu: nos com- F munia amisimus, dum propria vindicamus; nam nec proprium quidquam est, ubi perpetuum nihil est; nec certa copia, ubi incertus eventus. Cur enim divitias tuas æstimes, cùm tibi Deus etiam victum cum ceteris animantibus voluerit esse communem? Aves cæli speciale sibi nihil vindicant, & ideo pabulis indigere nesciunt; quia non norunt aliis invidere.

ỳ. 27. *Considerate lilia quomodo crescunt.* Et infra: *Si*
ỳ. 28. *autem fœnum quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit: quanto magis vos minimæ fidei?*

125. Bonus quidem sermo atque moralis, quòd ad fidem divinæ nos misericordiæ conferendæ, A vel juxta litteram, quia ad staturam corporis nos- ỳ. 25.
tri, vel spiritaliter, quia supra mensuram staturæ nostræ sine Dei favore nihil valemus adjungere, comparatione floris & fœni sermo Dominicus provocavit. Quid enim tam morale ad persuasionem, quàm cùm videas quod etiam quæ sunt irrationabilia, sic Dei prospicientia vestiuntur; ut nullo usu vel ad gratiam egeant, vel ornatum: multo magis credas rationabilem hominem, si omnem sui usum in Deo collocet, nec B studio mutandi violet fidem, numquam egere posse; eo quod jure præsumserit de favore divino?

126. Sed tamen or etiam altius ista pendamus; quia non otiosum videtur quod flos vel homini confertur, vel certe plus quam hominibus in Salomone præfertur, qui tantum meruit ut vel in specie templum Deo conderet, vel in mysterio Christi Ecclesiam figuraret: non alienum videtur ut per claritatem coloris, Angelorum cæ- C lestium gloriam puremus expressam, qui vere mundi istius flores sunt; quando eorum claritatibus mundus ornatur, & bonum odorem sanctificationis adspirant. Quorum præsidio fulti possumus dicere: *Bonus odor Christi sumus Deo in iis qui* 1. Cor. 2. 15.
salvi fiunt: qui nulla sollicitudine præpediti, nullo usu laboris exercitati, divinæ in se liberalitatis gratiam, & cælestis servant dona naturæ. Unde bene & hîc vestitus gloria sua Salomon, & alibi Matth. 6. 29.
coopertus ostenditur, quod infirmitatem corpo- D reæ naturæ veluti virtute quadam mentis adopertam operum gloriâ vestiebat. Angeli vero quorum natura divinior expers manet injuriæ corporalis recte, licet maximo viro, consideratione tamen nostræ injuriæ præferuntur. Ergo quoniam per resurrectionem erunt homines sicut Angeli in cælis, nos quoque exemplo Angelorum gloriæ cælestis augmentum Dominus, qui & illis eam tribuit, sperare præcepit, quoad absorbeatur hoc mortale à vita: *Oportet enim cor-* 1. Cor. 15. 53.
E *ruptibile hoc induere incorruptelam, & mortale hoc induere immortalitatem.*

127. Plerique etiam comparationem hanc secundum naturam floris & usum putant propositi germinis aptiorem; eo quod lilia nullius annui usus cultum requirant, nec sicut erga proventum fructuum ceterorum, ita etiam erga generationem istius floris sollicitis in orbem redeat labor actus agricolis. Quibuslibet enim siccitatibus agri omne illud quod alitur in florem, F quadam virtute genitali ex se se atque in se succi semper manentis animatur: ita cùm foliorum puberum caulem videas aruisse, floris tamen natura virescit; absconditur enim viriditas, non amittitur. At ubi vernis fuerit provocata blanditiis, indumentum germinis, comam floris, liliive resumit ornatus. Quem locum nunc, quoniam alibi uberius tractatum esse reminiscimur, perstrinxisse satis est; ne in eadem sit recursus.

128. Illud quoque advertendum est, quia non in asperitatibus montium, incultisque sylvarum lilia, sed in hortorum amœnitate generantur. Sunt enim horti quidam diversarum pomiferi virtutum, juxta quod scriptum est: *Hortus clau-* Cant. 4. 12.
sus, soror mea sponsa, hortus clausus, fons signatus eo quod ubi integritas, ubi castitas, ubi religio;

ub,

ubi fida silentia secretorum, ubi claritas Ange- A
lorum est, illic * coofessorum violæ, lilia virginum, rosæ martyrum sunt. Nec incongruum quisquam putet quod Angelis lilia comparentur, cùm lilium se Christus ipse memoraverit di-
Cant. 2. 1. cens: *Ego flos campi, & lilium convallium.* Et bene lilium Christus; quia ubi martyrum sanguis, ibi Christus, qui est flos sublimis, immaculatus, innoxius: in quo non spinatum offendat asperitas, sed gratia circumfusa clarescat. Suot enim spinæ rosarum, qoia tormeota sunt martyrum. B
Non habet spinas inoffensa divinitas, quæ tormenta noo sensit.

129. Ergo si lilia vel Angeli supra hominum gloriam vestiuntur, nec in nobis misericordiam Dei desperare debemus, quibus per resurrectio-
Matth. 22. 30. nis gratiam Dominus similem Angelorum speciem pollicetur. Quo loco etiam illam videtur perstringere quæstionem, quam etiam Apostolus
1. Cor. 15. 35 non omisit; quia gentes hujus mundi quærunt, quomodo resurgant mortui, & quali corpore ve- C
niant?

ỳ. 31. 130. Nam cùm dicat: *Quærite regnum Dei: & hæc omnia adjicientur vobis*; nec ad præsens, nec in reliquum fidelibus ostendit gratiam defuturam: si modo qui divina desiderant, terrena non quærant. Indecorum quippe est hominem curare de cibo, qui militant de regno. Novit rex quemadmodum familiam suam pascat, alat, vestiat;
Psal. 54. 23. & ideo dixit: *Jacta in Deum cogitatum tuum, & ipse te enutriet.* D

ỳ. 49. ỳ. 50. *Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi jam accendatur? Baptisma habeo baptizari, & quomodo angor, usque dum perficiatur?*

131. In superioribus vigilare nos voluit, per omnia exspectantes momenta domini Salvatoris adventum; ne dum aliquis remittit & negligit, de die in diem opera sua differens, judicii futuri die, vel propria morte præventus, meritum suæ commeodationis amittat. Et illa quidem in om- E
nes præcepti forma generalis: verum series sequentis exempli dispensatoribus, hoc est, sacerdotibus videtur esse proposita; quo sciant sibi gravem in futurum pœnam esse subeundam, si sæcularibus intenti deliciis, familiam Domini plebemque commissam sibi gubernare neglexerint.

132. Sed quia exiguus est profectus, & parva meritorum gratia, supplicii metu ab errore revocari, majorque prærogativa caritatis & amoris F
est, Dominus ad promerendam sui gratiam studia nostra acuit, & adquirendæ cupiditate divinitatis inflammat dicens: *Ignem veni mittere in terram.* Non utique illum igoem consumtorem bonorum, sed bonæ voluntatis auctorem, qui aurea Dominicæ domus vasa meliorat, fœnum vero consumit & stipulam, ac sæcularia omnia mundi voluptate concreta, perituræque opus carnis exurit ignis ille divinus, qui flammigerabat in ossibus prophetarum, sicut sanctus Hieremias dicit: *Quia factus est sicut ignis ardens, flam-* Hier. 20. 9.
migerans in ossibus meis. Est enim ignis Domini, de quo dictum est: *Ignis ante eum ardebit.* Est & Psal. 96. 3.
idem Dominus ignis, sicut ipse dixit: *Ego sum* Exod. 3.
ignis ardens, & non consumens. Ignis enim Domini lumen æternum est. Quo igni illæ accenduntur lucernæ, de quibus supra dixit: *Sint autem lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes.* Et ideo quia nox est dies hujus vitæ, lucerna est necessaria. Hunc ignem in se etiam Amaon & Cleophas à Domino missum esse testantur dicentes: *Nonne cor nostrum ardens erat in via, cùm* Luc. 24. 32.
aperiret nobis Scripturas? Evidenter itaque docuerunt qualis istius ignis sit operatio, qui secreta cordis illuminat. Ideo fortasse Dominus in igne venturus est; ut resurrectionis tempore vitia universa consumat, suique conspectu desideria compleat singulorum, meritorumque & mysteriorum lumen accendat.

133. Tanta itaque Domini dignatio est, ut infundendæ nobis devotionis, & consummandæ perfectionis in nobis, & maturandæ pro nobis studium passionis sibi inesse testetur: qui cùm in se nihil haberet quod doleret, nostris tamen angebatur ærumnis, & sub tempore mortis mœstitiam prætendebat, quam non ex metu mortis suæ, sed ex mora nostræ redemtionis adsumserat, juxta quod scriptum est: *Et quomodo angor usque dum perficiatur?* Utique qui usque ad perfectionem angitur, de perfectione securus est. Et ait alibi: *Tristis est*, inquit, *anima mea usque ad* Matth. 26. 38.
mortem. Non propter mortem, sed usque ad mortem tristis est Dominus; quia eum conditio corporalis affectus, non formido mortis offendit. Nam qui corpus suscepit, omnia debuit subire quæ corporis sunt; ut esuriret, sitiret, angeretur, contristaretur: divinitas autem commutari per hos nescit affectus. Simul ostendit quod in certamine passionis mors corporis, absolutio anxietatis, non coacervatio sit doloris.

ỳ. 51. ỳ. 52. ỳ. 53. *Putatis quod pacem veni dare in terram? Non dico vobis, sed separationem. Erunt autem ex hoc quinque in domo una divisi, tres in duos, & duo in tres dividentur. Pater in filium, & filius in patrem dividentur: mater in filiam, & filia in matrem: socrus in nurum suam, & nurus in socrum suam.*

134. Cùm in omnibus fere Evangelicis locis spiritualis intellectus operetur; tamen in præsenti maxime ne quem duritia nudæ expositionis offendat, spiritali altitudine sensus series temperanda est: præsertim cùm sacro-sancta religio moralibus disciplinis, & mitibus pietatis exemplis etiam fidei exsules ad reverentiam tamen sui clementer invitet; ut prævia fide indisciplina mansuetudine sui superstitionum dura dissolvat, & obnoxias erroribus mentes cogat etiam fide credere, quas potuit pietate mulcere. Etenim cùm fidei alta pectoribus non capiuntur infirmis, per ea quæ præcepta sunt, ea quæ veneranda sunt, æstimantur; ut justa de justo, sancta

*. Confessores, qui nonnumquam ab antiquis sumuntur pro ipsis martyribus, ab eisdem hoc loco manifeste distinguuntur. Utrum autem tam ii significentur hoc nomine qui cùm pro fide carcerem aut tormenta passi essent, postea tamen incruenta morte vitam clauserunt: quàm illi qui propter diuturnius pœnitentiæ martyrium hoc vocabulo jam communiter apud nos designantur, non satis constat. Etenim hoc ultimo sensu id nominis apud veteres vix usurpatum reperias. Alias vero ejusdem vocis interpretationes videsis apud Menardum nostrum in lib. sacram. S. Greg. pluribus locis, & Cangium in Glossar. ad eamdem vocem. Quod autem confessoribus violæ adsignantur, ea causa est, quod corpora severiori castigatione livensia, mortuorumque cadaveribus haud multum dissimilia quodammodo violaceum colorem referunt. Vide Sylvam Allegoriarum in voce, viola

de sancto bonorum suorum bonum testentur auctore.

135. Ergo Dominum illum qui simul divinitatis reverentiam, & pietatis gratiam [a] suadere complexus est dicens: *Diliges dominum Deum tuum.... & diliges proximum tuum*; ita nunc mutatum esse opinabimur, ut abolere necessitudinum nomina, collidere pietatis affectus, carissimorum pignorum dissidia mandasse credamus? Et quomodo *ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum?* Quomodo ipse dicit: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis*, si parentes à filiis, filios à parentibus dissidio necessitudinis separaturus advenit? Quomodo *Maledictus qui non honorat patrem*, religiosus qui deserit?

Luc. 10. 27. — Ephes. 2. 14. — Johan. 14. 27. — Deut. 27. 16.

136. Sed si advertamus quia prima causa religionis, secunda pietatis est, [b] enodem etiam hanc æstimabimus quæstionem; oportet enim ut divinis humana posthabeas. Nam si officium parentibus exhibendum est, quanto magis auctori parentum, cui gratiam etiam pro parentibus tuis debes? Aut si illi omnino non recognoscunt parentem, quemadmodum tu recognoscas? Non igitur dicit renuntiandum esse pignoribus, sed Deum omnibus præferendum. Denique habes in alio libro: *Qui diligit patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus.* Non diligere parentes, sed eos Deo præferre prohiberis; etenim naturæ pignora Domini beneficia sunt: nec quisquam debet plus amare beneficium quod accepit, quam Deum à quo beneficium servatur acceptum. Ergo etiam secundum litteram pie intelligentibus expositio religiosa non deest; subest tamen quo altius referendum putemus hunc sensum, quia addidit:

Matth. 10. 37.

Erunt ex hoc quinque in domo una divisi, tres in duos, & duo in tres dividentur.

137. Qui sunt enim quinque, cùm sex personarum facta videatur subjectio, patris & filii, matris & filiæ, socrus & nurus? Quamquam eadem mater quæ socrus accipi possit, quæ enim mater est filii, socrus ejus uxoris est; ut juxta litteram quoque numeri non absurda sit ratio, liquidòque clareat fidem vinculis nexam non esse naturæ, quo licet officio pietatis obnoxii, fide tamen liberi sunt.

138. Non incongruum quoque videtur si mystica interpretatione enodemus hunc sensum. Domus una, homo unus est. Unusquisque enim domus aut Dei est, aut diaboli. Itaque domus spiritualis, homo est spiritualis, sicut habemus in epistola Petri: *Et vos tamquam lapides vivi ædificamini domus spiritualis in sacerdotium sanctum.* In hac ergo domo duo in tres, tres in duos dividuntur. Duos legimus frequenter animam & corpus. Quod si duobus in terra convenerit, efficit utraque unum. Et alibi: *Castigo corpus meum, & servituti redigo.* Aliud est quod servit, aliud cui subjicitur.

1. Pet. 2. 5. — Matth. 18. 19. — 1. Cor. 9. 27.

139. Si duos agnovimus, etiam tres agnoscamus: quod proclive ex illis duobus est intelligere. Tres enim animæ in corpore affectiones sunt: una rationabilis, alia concupiscibilis, [c] tertia impetibilis, hoc est, λογιστικὸν, ὀρεκτικὸν, ὀργιστικόν. Non ergo duo in duos: sed duo in tres, & tres in duos dividentur; etenim per adventum Christi homo qui erat irrationabilis, rationabilis factus est. Ante eramus similes bestiarum quæ rationem nesciunt, eramus carnales, eramus terreni juxta illam sententiam: *Terra es, & in terram ibis.* Venit Dei Filius, misit Spiritum suum in corda nostra; facti sumus filii spirituales.

Gen. 3. 19.

140. Possumus dicere quia in hac domo sunt alii quinque, id est, odor, tactus, gustus, visus, auditus. Ergo si secundum ea quæ audimus aut legimus, separato sensu visus atque auditus, excludamus superfluas corporis voluptates, quæ gustu, tactuque, & odore pariuntur, duos in tres dividimus; eo quod mentis habitus vitiorum non capiatur illecebris, sed æmulatione virtutis à lenociniis se voluptatis abducat: & ne fiat omnium una consensio, quæ præcipitet in errorem, sed dividendo se separent desideria cordis, & officia virtutis. Aut si quinque sensus accipimus corporales, vitia jam corporis & peccata se separant. Et fortasse quinque sunt quos fratres suos ille in Evangelio dives luxuriosus appellat, qui cruciari describitur apud inferos, quibus mandari rogat ut noverint in hoc sæculo delicias abdicandas, ut possint requiem habere post sæculum, studio virtutis.

Luc. 16. 28.

141. Possunt etiam videri caro atque anima ab odore, tactu, gustuque luxuriæ separata, in una domo se adversus incursantia vitia dividentes, caro & anima subjicientes se legi Dei, & removentes à lege peccati: quorum licet dissensio per prævaricationem primi hominis in naturam se verterit; ut nequaquam sibi paribus ad virtutem studiis convenirent; tamen per crucem domini Salvatoris tam inimicitiis, quam etiam mandatorum lege vacuatis, in societatis concordiam congruerunt, posteaquam *Christus è cælo pax nostra descendens, fecit utraque unum, & medium parietem maceriæ solvit, inimicitias in carne sua lege mandatorum in decretis evacuans; ut duos conderet in uno novo homine faciens pacem, & reconciliaret utrosque in uno corpore Deo.* Quis est uterque, nisi unus interior, alter exterior? Alter animæ spectat vigorem, alterum refert ad corporis sensum; [d] quamquam in se separabilis affectus conspiratione concordent, cùm caro subjecta meliori, salutaribus obedit imperiis: non quod in naturam animæ subtilitate materiæ transfusa demigret, sed quia deliciis abdicatis, ab omni defæcata labe vitiorum, cælestis conversationis tramitem obedientiæ affectione gradiatur: jam non ut antea legi mentis repugnans, sed per legem mentis & spiritum vitæ liberata à lege peccati; ut animæ caro fiat appendix, non jam lena vitiorum, sed æmula quædam, & quasi pedissequa virtutis.

S. Aug. lib. 2. cont. Jul. Pelag. c. 5. — Ephes. 2. 14. 15 & 16.

a. Omnes edit. ac mss. nonnulli, *sua lege complexus.* Reliqui multo majori numero & auctoritate, ut in textu.

b. Vet. edit. ac pauci mss. *in eodem* Mendose. Rom. *enodandam* Melius. Optime vero mss. plerique, *enodem*, id est, facilem atque expeditam.

c. Amerb. *tertia impenetrabilis.* Aliæ edit. *irritabilis.* Mss. unus *impassibilis*, alius *impatibilis*, & hic forte non male. Reliqui tamen magno consensu, *impetibilis*, hoc est, quæ impetit, sive impetu fertur in obstantia.

d. Omnes edit. cum parte mss. *quamquam inseparabilis.* Magis fecere alii, ut in textu; nisi quod unus habet, *quamquam in se parilis*: alter, *in se paris.* Utrumque male.

142. Et rursus quando anima corporis non connivet illecebris, nec carnalium voluptatum delectatione vincitur, sed mens pura mundique hujus exuta famulatu, sensus corporis in suas illicit & adtrahit voluptates; ut audiendi legendique usu incrementa virtutis epuletur, atque [a] interioris succi spiritualibus nescitura famem satietur alimentis. Etenim oratio cibus mentis est, præclaraque alimonia suavitatis, quæ membra non oneret, neque se in naturæ pudenda, sed in ornamenta convertat; cùm libidinum volutabrum commutatur in Dei templum, diversoriumque vitiorum sacrarium incipit esse virtutum. Quod utique tunc facit cùm caro in naturam regressa, vigoris sui agnoscit altricem, atque ausu deposito contumaciæ, moderantis animæ conjugatur arbitrio: qualis fuit cùm inhabitanda paradisi secreta suscepit, antequam veneno pestiferi serpentis infecta, sacrilegam famem sciret, divinorumque memoriam præceptorum animæ sensibus inhærentem, edacitatis studio præteriret.

S. Aug. lib. 2 cont. Iul. Pelag. c. 5.

143. Hinc peccatum manasse proditur, tamquam corpore animaque genitoribus, dum corporis natura tentatur, anima male sana compatitur. Quæ si appetentiam corporis refrenasset, in ipso ortu extincta esset origo peccati, quam velut virili infusam corporis motu, [b] madefacta anima etiam sui vigore corrupto, alienis gravis operibus parturivit. Etenim ille violentior & fortior sexus quodam valido impetu velut virilis fertur affectus: hæc molliorem quàm vehementiorem studet tenere rationem. Ex his itaque diversarum cupiditatum motus adolevit.

144. Sed ubi in se anima redit, deformis partus pudore conventa, degeneres abjurat heredes, abdicans motus, exosa peccatum. Caro quoque gravium laborum defœnerata sorte, & usurâ injuriæ miserabilis fatigata, ubi se cupiditatibus suis quas sibi ipsa generavit, tamquam sentibus mundi doluit esse confixam, veterem hominem festinat exuere; ut se sibi auferat, [c] ne improvidam parentem successio peritura destituat. Rursus cupiditatum irrationabilis motus, quasi cujusdam formæ decore fucato, voluptatis lenociniis illectans, eam sibi tamquam in usum societatis adscivit: ita velut quædam corporis atque animæ nurus voluptas motui pravæ cupiditatis innubit.

145. Ergo quamdiu mansit in una domo, conspirantibus vitiis individua inseparabilisque consensio, nulla videbatur esse divisio. Ubi vero Christus ignem quo [d] delicta carnis exureret, vel gladium qui significat exertæ aciem potestatis, quo spiritus medullarumque secreta penetrantur, misit in terras; tunc caro atque anima regenerationis innovata mysteriis, oblita quod erat, incipit esse quod non erat: ac sic veteris vitii, quamvis sibi ante dilecti, societatem secernit, & quasi prodigæ copulam posteritatis eliminat; ut dividantur parentes in filios, dum intemperans motus temperantiâ corporis abdicatur, & anima declinat consortium culpæ, nec extrariæ illi & foris sumtæ locus remanet voluptati.

146. Filii quoque in parentes dividuntur, dum renovati hominis censuram senilem vitia vetusta declinant, pietatisque normam voluptas adolescentior, tamquam seriæ domus refugit disciplinam. Non incongruum quoque est si putemus quod & isti ideo se dividant, ut meliores fiant parentibus; maxime cùm in posterioribus dixerit: *Si quis venit ad me, & non odit patrem aut matrem, aut filios, & fratres, & sorores, etiam & animam suam, non potest meus esse discipulus.* (Luc. 14. 26.) Et ideo secundum simplicem intelligendi formam, gentilibus parentibus qui Christum sequitur filius antefertur; religio enim præstat pietatis officiis.

147. Illud quoque secundum altiorem interpretationem, quia de carne peccatum nascitur, & velut in utero carnis operatur, de quo ait Apostolus: *Si autem quod nolo hoc ago, jam non ego illud operor: sed quod habitat in me peccatum.* (Rom. 7. 20.) Cùm pro vita mundi hujus effusus Domini sanguis aboleverit vitia, in gratiam ex offensione convertitur: *Superabundavit enim peccatum, ut superabundaret gratia;* (Rom. 5. 20.) fitque ut ex peccato orta pœnitentia ad conversionem propositi, & ad cupiditatem gratiæ spiritalis impellat. Itaque quod erat mihi ad mortem, hoc erit in salutem. Ergo peccatum irrigui fontis ablutum, ab ea unde generatum est carne secernitur: & dum unusquisque cupit redimere delictum, fit ex serie culpæ studium disciplinæ.

148. Concupiscentia quoque rerum malarum, & quidam motus fervidior cupiditatis Dei verbo in appetitum transfunditur divinæ caritatis & amoris, atque in eadem natura fit varia disciplina, multoque meliorem quàm antea voluptatem sibi mysteriorum cælestium ille corporis atque animæ appetitus adquirit. Alitur enim animus cognitione rerum, & comperta futurorum repromissione sublimior, animæ opera vetusta fastidit: *Animalis* enim *homo non percipit quæ sunt spiritus Dei; stultitia enim illi est:* (1. Cor. 2. 14.) spiritalis autem dijudicat omnia; ipse autem à nemine dijudicatur.

Dum vadis cum adversario tuo ad magistratum, in via da operam liberari ab illo; ne forte condemnet te apud judicem, & judex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerem. Dico tibi, non exies inde donec etiam novissimum quadrantem reddas. (℣. 58. ℣. 59.)

149. Hoc etiam Matthæus posuit: sed ille specialiter, iste generaliter: ille enim de reconcilianda pace dissidentium fratrum dictum putavit: hic de pœnitentia, & omnis emendatione delicti. Discutiamus igitur qui sit adversarius, qui magistratus, qui judex, quive exactor, quemve putemus esse quadrantem, quem nisi quis exsolverit, mittatur in carcerem. (Matth. 5. 25.)

150. Et juxta Matthæum quidem adversarius est, cum quo minime tibi in hac vita convenisse videatur, qui apud judicem futurum vivorum

a. Nonnulli mss. *interioribus fultis.* Alii etiam pauci, *interioris succis*, verum tunc pro *alimentis*, legendum esset, *alimenti.* Rursus ubi omnes edit. cum mss. aliquot, nec non Aug. Lovan. edit præferunt, *etenim ratio*, plures potioresque mss. legunt, *etenim oratio.* Ubi vero edit. Amerb. Rom. Aug. loco cit. & maxima pars mss. nobiscum habent, *diversoriumque vitiorum.* Era. & Gill. cum aliquot mss. maluerunt, *diversorumque vitiorum*: quod si cui placeat subaudiendum erit, *volutabrum* supra expressum.

b. Omnes edit. ac pauci mss. *male facta anima* .... *Etenim ille valentior.* Mss. autem magno numero, ut in textu.

c. Mss. aliquot, *ne invidiâ* (quidam *invida* & *improvida*) *parentem* (duo *parentum*) *successio peritura destituat*: duo, *destruat*: totidem, *destruatur.* Commodius alii, & edit. ut nos in corpore.

d. Ita mss. aliquot melioris notæ. Ceteri ac edit. *delicta cordis.*

atque mortuorum manentis simultatis te crimine persequatur: juxta Lucam autem est adversarius noster ille præcipue, qui ferit illecebras delictorum; ut habeat in supplicio participes, quos habuit in errore consortes: atque ideo socios quærit ad culpam, ut obnoxios prodat ad pœnam. Quem nobis cavendum Petrus apostolus monet dicens: *Adversarius vester diabolus tamquam leo rapiens & rugiens quærit quem devoret.* 1. Petr. 5. 8.

151. Est & adversarius noster juxta Matthæum omnis virtutis usus, & apostolicus & propheticus sermo, qui nos ad asperiora præcepta, & durioris vitæ documenta constringit: cui consentire nos convenit, ut eum operibus æmulemur, ne aliqua nostri contumacia ab eo desciviſſe prodamur. Juxta Lucam autem nemo nobis magis adversarius quam noster est lapsus, qui nos vitæ nostræ accusat indiciis: non quod accusationis ullius judex futurus quærat officium, sed quod apud omnium cognitorem noster nos accusat, dum ab usu virtutis, apostolicisque præceptis invenitur alienus.

152. Itaque adversarius nobis omnis vitiorum usus, adversaria nobis libido, adversaria avaritia, adversaria omnis improbitas, adversaria omnis iniqua cogitatio: denique mala est conscientia, quæ nos & hic afficit, & in futurum accusabit & prodet, sicut testatur Apostolus dicens: *Testimonium reddente illis conscientia illorum, & invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus.* Rom. 2. 15. Quod si conscientia unumquemque prodit, quanto magis gestorum nostrorum opus ante Deum præsto est, quod expressum in nostro corpore ultimo tempore recensebitur, & secretum cogitationis scriptum in cordibus nostris legetur? Demus igitur operam, ut dum in hoc sumus vitæ curriculo constituti, tamquam à malo adversario, ita ab improbo liberemur actu; ne dum imus cum adversario ad magistratum, in via nostrum condemnet errorem.

153. Ideo & Matthæus ait: *Esto consentiens adversario tuo dum es cum illo in via:* εὐνοῶν autem Græcus dixit, hoc est, benevolens; si enim dum sumus in hac vita, exsolvamus nos à vinculis diaboli, nec ille propter nos damnabitur, & nos à vinculis ejus erimus alieni. Matth. 5. 25. Unde & pro Assyrio psalmus inscribitur septuagesimus quintus. Bene ergo consulis adversario, & pro illo Assyrio, hoc est vano, bene facis, si ejus laqueis exutus præstes hanc benevolentiam; ut & pœnam tui lapsus & mortis evadat. Quod si vinculis ejus inhæreas, tradet te tamquam reum magistratui, idem accusator & proditor.

154. Quis est magistratus, nisi penes quem omnis potestas est, & qui pleni & perfecti temporis sublimem sibi vindicat dignitatem? Ad quem bonorum operum fretus conscientia, non timens adversarium sanctus Propheta festinat dicens: *Sitivit anima mea ad Dominum vivum: quando veniam, & apparebo ante faciem Dei?* Psal. 41. 3. Hic enim magistratus tradet reum judici, ei scilicet cui vivorum & mortuorum tribuit potestatem: & tribuit per naturam, non per gratiam; non enim quam non habebat accepit, sed quam ex substantia Patris cùm generaretur, adsumsit. Hunc magistratum tibi & judicem monstrat, qui monstravit accusatorem, & ostendit quando fit revelandus: *In die,* inquit, *qua judicabit Deus occulta hominum secundùm Evangelium meum per Jesum Christum dominum nostrum.* Rom. 2. 16. Hic igitur est judex Jesus Christus, per quem occulta redarguuntur, & improbi operis pœna mandatur.

155. Vis scire Christum esse judicem qui exactori tradit, & in carcerem mittit? Ipsum interroga, immo ipsum lege in Evangelio dicentem: *Tollite & mittite illum in tenebras exteriores.* Matth. 22. 13. Exactores quoque suos ipse monstravit alio loco ubi dicit: *Sic erit in consummatione sæculi, exibunt Angeli, & separabunt malos de medio justorum, & mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus & stridor dentium.* Matth. 13. 49 & 50.

156. Superest nunc ut intelligamus quid sibi velit figura quadrantis. Et videtur usualis rei expressum nomine intellectus spiritualis arcanum. Nam sicut qui pecunias solvunt, debitum reddunt, nec priùs evacuatur fœnoris nomen, quam totius sortis a ad nummum usque quocumque solutionis genere quantitas universa solvatur: sic compensatione caritatis actuumque reliquorum, vel satisfactione quacumque, peccati pœna dissolvitur.

157. Non otiosum etiam, quia non æra (sicut alibi) duo, non assem, non denarium, sed quadrantem hoc posuit loco; quadrantaria enim permutatio velut quædam est compensatio, cùm aliud redditur, & aliud significatur solutum: ita & hic aut pretio caritatis redimitur injuria, aut injuriæ æstimatione pœna laxatur. Luc. 21. 2. Matth. 10. 29. Matth. 20. 2.

158. Quadrantem autem in balneis dari solere reminiscimur, cujus oblatione ut illic unusquisque lavandi accipit facultatem, ita hic accipit eluendi; quia uniuscujusque peccatum suprascriptæ genere conditionis eluitur; cùm tamdiu exercetur noxius pœnis, ut commissi supplicia erroris expendat.

159. De Galilæis autem illis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum, figura quædam videtur eos tangens, qui coactu diabolico, non pure offerunt sacrificium: quorum oratio in peccatum, sicut de Juda scriptum est proditore, qui proditionem sanguinis Dominici inter sacrificia positus cogitabat. Cap. 13. ✝ 1. Psal. 108. 7.

Arborem fici quidam habuit plantatam in vinea sua. ✝ 6.

160. Quid sibi vult quod in Evangelio suo Dominus fici parabolam frequenter inducit? Habes enim alibi, quod jussu Domini, viriditas omnis hujus ligni frondentis arucrit: unde intelligis omnium creatorem, qui potest imperare naturis, ut vel arescant subito, vel virescant. Matth. 21. 19. & Marc. 11. 13. Alibi ex teneritudine arboris hujus & foliis commemorat conjici solere æstatis adventum, utroque significans & Judaicæ plebis inanem quam prætendebat gloriam, velut florem in adventu Domini decidisse; quia operibus infructuosa dura- Matth. 24. 32.

a. Rom. edit. solo, *ad minimum usque.* Porro quod infra de quadrantaria permutatione subjicitur, etsi nonnihil obscuritatis p æ se ferat, nihil tamen aliud significatur, nisi commutationem quamdam videri, dum qui pecuniam solvit, libertatem à carcere & vinculis aliisve pœnis quibus obnoxius erat, accipit. At significatione non nihil diversa Cic. Orat. pro M. Cælio, *quadrantariam permutationem* vocat eam qua Clodia accepto quadrante corporis sui copiam balneatori faciebat.

bat: & judicii diem velut æstatis adventum, quo adulti fructus terrarum omnium reconduntur, ex plenitudine Ecclesiæ, in quam Judæi quoque credituri sunt, [a] metiendum.

Esai 5. 5.

161. Hîc ergo altioris sensus aliquod etiam quæramus arcanum. [b] Ficus in vinea est: erat autem vinea Domini Sabaoth, quam dedit in rapinam gentium. Itaque qui vineam suam diripi fecit, hîc etiam ficum jussit excidi. Apta autem Synagogæ arboris istius comparatio est; quia sicut ista arbor foliis redundans fluentibus spem possessoris sui cassa speratorum proventuum exspectatione destituit: ita etiam in Synagoga dum doctores ejus operibus infœcundis, verbis tantum velut foliis redundantibus gloriantur, inanis umbra Legis exuberat, spes autem falsi exspectata proventus, populi vota credentis illudit.

162. Est etiam in natura arboris, quo magis credas Synagogæ speciem comparatione hujus expressam; etenim si diligenter inquiras, discretam ab usu arborum ceterarum consuetudinem naturæ hujus invenies. Namque aliæ florem ferunt, antequam fructum, pomaque ventura prænuntio sui flore designant; hæc sola ab initio germinat poma pro floribus: in aliis flos decutitur, & poma nascuntur; in hac poma decidunt, ut poma succedant. Ergo priora illa cassa fructuum, vice floris emergunt: ita præcoqua quodam nascendi usu, quæ ordinem naturæ nesciunt, beneficium naturæ servare non possunt. Etenim qua se medio trudere de cortice gemma consuevit, eâ minutissima quæque hujus generis poma prorumpunt. De quibus legimus in Canticis canticorum: *Ficus producit grossos suos*. Itaque ceteris albentibus primo vere virgultis, sola ficus proprio nescit flore canescere; ideo fortasse quod nullus istis maturior sit usus in pomis. Nam succedentibus aliis, hæc quasi degenerantia respuuntur, & arenti infirma radice, renovans quibus sit succus utilior, [c] exuruntur. Manent tamen aliqua perrara, nec decidunt, quibus hic proventus arriserit; ut de medio duarum virgarum claviculo brevi erumpente promergant, quo geminis tecta præsidiis tamquam naturæ parentis gremio, succi fotu plenioris inolescant. Ea clementioris auræ provocata temperie, & prolixioribus adultiora temporibus, ubi sylvestrem animum succi prioris exuerint, specie ceteris & maturitatis gratia præferuntur.

Cant. 2. 13.

163. Specta nunc cultus & animos Judæorum, qui quasi primi fructus male feracis Synagogæ, grossi labentis similitudine corruerunt, [d] ut mansura supra ævum nostri generis poma succederent. Etenim primus Synagogæ populus quasi radice operum infirmus arentium, ubertatem sapientiæ naturalis haurire non potuit. Et ideo velut inutilis decidit fructus; ut quasi ex iisdem claviculis arboris fructuosæ de pinguedine religionis antiquæ novus Ecclesiæ populus emergeret. Ergo ille qui erat, esse desiit; ut esse inciperet qui non erat. Primi tamen ex Israel quos naturæ validioris ramus extulerat, sub umbra Legis & crucis, in utriusque sinu succo gemino colorati, grossi maturescentis exemplo, pulcherrimorum gratia fructuum ceteris præstiterunt, quibus dicitur: *Sedebitis super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel.*

Matth. 19. 28

164. Nec illud alienum quod Adam atque Eva, primi illi nostri ut generis ita erroris parentes, qui hujus arboris texêre se foliis, paradisi exsules esse meruerunt: cùm Domini deambulantis præsentiam transgressionis suæ conscii declinarent; ut significarent futurum quod ultimis temporibus populus Judæorum sub domini Salvatoris adventu, qui eos vocaturus advenit, exutum se virtutibus per diaboli tentamenta cognoscens, & intecta conscientiæ probra formidans, à religione devius, prævaricatione confusus, esset à Domino recessurus, verborum fluentium velut foliorum velaminibus adopertus pudenda gestorum.

Gen. 3. 7.

165. Ergo illi qui folia de ficulnea non poma carpserunt, eliminati sunt à Dei regno; erant enim in animam viventem. Venit secundus Adam, & jam non folia, sed poma quærebat; erat enim in spiritum vivificantem. In spiritu autem fructus virtutis adquiritur, Dominus adoratur. Quærebat autem Dominus non quia fructum ficulneæ deesse nesciret, sed ut ostenderet in figura, quia fructum Synagoga jam habere deberet. Deinque ex sequentibus docet non se ante tempus venisse, qui per triennium venit; sic enim habes:

1 Cor. 15 45.

Ecce anni tres sunt ex quo veni quærens fructum in ficulnea hac, & non invenio. Succide ergo illam; ut quid etiam terram occupat? ℣. 7.

166. Venit ad Abraham, venit ad Moysen, venit ad Mariam, hoc est, venit in signaculo, venit in Lege, venit in corpore. Adventum ejus ex beneficiis recognoscimus. Alibi purificatio, alibi sanctificatio, alibi justificatio est: circumcisio purificavit, sanctificavit Lex, justificavit gratia. Unus in omnibus, & in uno omnia. Nemo enim mundari potest, nisi qui metuit Dominum: nemo Legem meretur accipere, nisi purificatus à culpa: nemo accedit ad gratiam, nisi noverit Legem. Ergo populus Judæorum neque purificari potuit; quia circumcisionem non animi, sed corporis habuit: neque sanctificari; quia virtutem Legis ignoravit, qui carnalia magis quam spiritalia sequebatur (*Lex autem spiritalis est*) neque justificari; quia delictorum suorum pœnitentiam non gerebat, & ideo gratiam nesciebat.

Rom. 7. 14.

167. Merito ergo nullus in Synagoga fructus inventus est; & ideo jubetur excidi. Sed bonus cultor, & fortasse ille in quo Ecclesiæ fundamentum est, præsciens alterum ad gentes, se autem ad eos qui ex circumcisione sunt, esse mittendum; religiose ne excidatur intervenit, fretus vocatione sua etiam populum Judæorum per Ecclesiam posse salvari. Ideoque dicit:

Galat. 2. 8.

Remitte illam & hoc anno, usque dum fodiam circa illam, & mittam cophinum stercoris. ℣. 8.

168. Quam cito duritiam Judæorum super-

a. Scripti cod. bene multi, *metuendum*. Haud ita male.
b. Sic omnes edit. cum parte mss. Attamen octo cod. non infimæ notæ præferunt: *Ficus inventa est*.
c. Mss. multi, bonique, *exuuntur*. Minime male.
d. Ita cunctæ edit. ac mss. non pauci. Alii tamen plures & potiores, *ut mansura supra eum*. Non incommode; si relativum ad vocem, *grossi*, referas.

biamque causas esse sterilitatis agnovit: Itaque A
novit excolere, qui novit vitia deprehendere.
Pollicetur dura cordis eorum apostolicis ligoni-
bus esse fodienda; ut longo incultu situm men-
tis obductum sermo bis acutus invertat, & corde
proscisso, excitet sensum aerio spiramine jam vi-
gentem; ne radicem sapientiæ terrarum acervus
obtuat & abscondat. Cophinum quoque sterco-
tis dicit esse mittendum. Magna profecto vis
stercoris, quæ tanta est, ut de infœcundis fœ-
cunda, de arentibus virentia, de sterilibus faciat B
Job 2. 8. fructuosa. In quo sedit Job cùm tentaretur, &
Philip 3. 8. vinci nequivit. Et Paulus æstimat ut stercora, ut
Christum lucrifaciat. Denique cùm ante Job
plurima perdidisset, posteaquam sedit in sterco-
re, non habuit quod ei diabolus posset auferre.
Bona ergo terra quæ foditur, bonum stercus
Psal. 112. 7. quod mittitur. Denique *Dominus de terra suscitat
inopem, & de stercore erigit pauperem.*

169. Itaque per intellectus exercitium spiri-
tualis, & humilitatis affectum etiam Judæos in C
Evangelium Christi cultor ille bonus fore æsti-
Agg. 2. 20. mat fructuosos. Meminerat enim quia per Ag-
gæum Dominus locutus est, quoniam quarto &
vicesimo noni mensis, à die quo fundatum est
templum Domini omnipotentis, vineam, inquit,
& ficus, & malogranata, & ligna olivæ, quæ
non adferent fructum, ex hac die benedicam:
quo revelatur sub ipsum anni vergentis occasum,
hoc est, sæculi jam senesceotis occiduo, sanctum
Dei templum, quod est Ecclesia, esse conden- D
dum, cujus gratia per sanctificationem lavacri
Judæorum nationumque populi fructum suorum
possint habere meritorum.

170. Ergo per naturam arboris, Synagogæ spe-
cies indicatur, secundis proventibus fructuosa;
nos enim ex patrum semioe. Meritoque Judæi
grossis labeotibus comparantur, quod incrassato
corde, & prædura cervice ad perennitatem sui
pervenire non possunt. Qui si moriantur, & quasi
decidant huic mundo, ut in interiorem homi- E
nem per lavacri gratiam renascantur, erunt uti-
que fructuosi. Perfidia autem hominum pertina-
cium Synagogam inutilem fecit; & ideo quasi
sterilis jubetur excidi.

171. Quod de Judæis dictum, omnibus caven-
dum arbitror, & nobis maxime; ne fœcundum
Ecclesiæ locum vacui meritis occupemus: qoi
quasi malogranata benedicti, fructus ferre debe-
mus internos, fructus pudoris, fructus conjunc-
tionis, fructus mutuæ caritatis & amoris, sub uno F
utero Ecclesiæ matris inclusi; ne aura noceat, ne
grando decutiat, ne æstus cupiditatis exurat, ne
humoris imber elidat.

172. Noonulli tamen ficum istam per allego-
riam non Synagogæ, sed maliriæ improbitatis-
que figuram putant; hi tamen in nullo distant,
nisi quod pro specie genus eligunt. Id autem ca-
vere se dicunt, quia Dominus dixit ad ficum;
Matth. 21. 19. *Numquam ex te fructus nascatur in sempiternum;*
cùm urique plurimos ex Judæis credidisse, & cre-
dituros esse noverimus. Sed qui credit, non Sy-
nagogæ jam fructus est, sed Ecclesiæ: nec ex Sy-
nagoga nascitur, qui renascitur in Ecclesia. *Sicut* 1 Johan. 2. 19.
*enim sunt qui ex nobis exierunt, sed non erant ex
nobis; si enim ex nobis essent, nobiscum mansissent:*
sic de iis qui ex Judæis creduot, dicimus quia si
ex Synagoga essent, in Synagoga manerent: sed
propterea exierunt de Synagoga, ut ex Synago-
ga non fuisse credantur. Deinde pro malitia in-
terveniret aliquis, & diceret excolendam ut
fructum adferret; cùm ideo venerit Dominus, 1. Johan 3. 5.
ut semina improbitatis aboleret.

Erat autem docens in Synagoga eorum sabbatis. ℣. 10.
Et ecce mulier quæ habebat spiritum infirmitatis an- ℣. 11.
nis decem & octo, & erat inclinata.

173. Quam cito quod de Synagoga diceret in- Matth. 15. 24.
dicavit! Ad ipsam utiqne arborem venisse se
monstrat, qui in eadem prædicabat. Deoique in
muliere infirma quasi Ecclesiæ figura succedit,
quæ cùm mensuram Legis & resurrectionis im-
pleverit, in illa quiete perpetua in sublime erec-
ta fastigium, ioclinatiunem nostræ infirmitatis
sentire non poterit. Nec aliter curari potuisset
hæc mulier, nisi quia Legem implevit & gra-
tiam: Legem in præceptis, in lavacro gratiam,
per quam mortui sæculo resurgimus Christo;
nam in decem verbis, Legis perfectio est: in
octavo oumero, resurrectioois est plenitudo.
Opus ergo sabbati signum futuri est, quod unus-
quisque Lege perfunctus & gratia, per miseri-
cordiam Christi corporeæ fragilitatis molestiis
exuetur. Et ideo in signo ante per Moysen præ- Exod 19. 10
missa est sanctificatio; ut esset exercitium futuræ
sanctificationis, & observantiæ spiritualis, à sæcu-
laribus operibus abstinendo. Denique & Deus
[a] ab operibus mundi quievit, sed non ab operi- Gen. 2. 2.
bus, cujus sempiterna & jugis operatio est; sicut
Filius ait: *Pater meus usque modo operatur, & ego* Johan. 5. 17.
operor; ut ad similitudinem Dei sæcularia nostra
opera, non religiosa cessarent.

174. Hoc autem non intelligens Archisyna- ℣. 14.
gogus, prohibebat quemquam curari sabbato,
cùm sabbatum futurarum typus sit feriatum. Et
ideo non operis boni, sed mali feriæ sunt; eoque
præscriptum sit ut nullam ferentes sarcinam de-
lictorum, oec bonorum jejuni operum sabbata
post mortem futura celebremus. Unde Dominus
spiritaliter videtur respondere, cùm dicit:

Hypocrita, unusquisque vestrum sabbato non solvit ℣. 15.
bovem suum aut asinum, & ducit adaquare?

175. Cur non aliud animal indicavit, nisi ut
ostenderet, adversanribus licet Synagogæ prin-
cipibus, futurum tamen ut Judaicus & gentilis
populus sitim corporis, æstusque mundi istius Do-
minici fontis ubertate deponat? *Agnovit enim bos* Esai 1. 3.
possessorem suum, & asinus præsepe domini sui. Ita-
que ille populus qui antea fœoi vilis, quod prius-
quam evellatur arescit, alimoniâ pascebatur,
panem illum qui è cælo descendit, accepit. Et
ideo per vocationem duorum populorum Eccle-
siam dicit salvam futuram, quæ tempore Legis
impleto, & Dominicæ resurrectionis ætate, tem-
pus suæ absolutinnis acceperat. Quam clemens Luc. 13. 7

a. Rom. edit. sola, *ab operibus mundi quievit, sed non ab operi-
bus sanctis.* Nonnulli mss. *non ex operibus mundi quievit: sed ab
operibus mundi quievit.* Alii magno numero cum ant. edit. ut in
textu. Et sane ea vera lectio est, nihil enim aliud vult Ambro-
sius, quam Deum quidem ab operibus mundi quievisse, non vero
simpliciter ab omnibus operibus, cùm ejus æterna sit operatio.

ergo Dominus, quam pios in utroque, cùm aut miseretur, aut vindicat! In Synagogæ typo arborem excidi jubet, in typo Ecclesiæ feminam salvat. Quam dulcis parabola! facilis autem solutio. Vinculum vinculo comparat; [a] ut insimulatione Judæorum actus ipsorum redarguatur. Nam cùm ipsi animalibus sabbato solvant vincula, reprehendunt Dominum, qui homines à peccatorum vinculis liberavit.

✝ 18. *Cui simile est regnum Dei, & cui simile illud astimabo?* / 19. *Simile est grano sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum, & crevit: & facta est arbor, & volucres cæli requieverunt in ramis ejus.*

176. Docet nos præsens lectio naturam comparationum spectandam esse, non speciem. Itaque videamus cur sublime regnum cælorum grano sinapis comparetur: nam memini etiam alio loco granum sinapis lectum, ubi fidei confertur, dicente Domino: *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic monti: Tollere, & jactare in mare.* (Matth. 17. 19 & 21.) Nec exigua hæc, sed magna est fides, quæ monti possit ut se transferat, imperare; neque enim mediocrem fidem Dominus exigit ab apostolis, quibus adversus altitudinem extollentem se nequitiæ spiritalis scit esse certandum. Vis scire magnam fidem requiri? Lege in Apostolo: *Et si habeam omnem fidem, ita ut montes transferam.* (1. Cor. 13. 2.)

177. Ergo si regnum cælorum sicut granum sinapis, & fides sicut granum sinapis: fides utique regnum cælorum est, & regnum cælorum est fides. Itaque qui fidem habet, habet regnum cælorum. Et regnum Dei intra nos, & fides intra nos est; legimus enim: *Regnum Dei intra vos est.* (Luc. 17. 21.) Et alibi: *Habete fidem in vobis ipsis.* (Matth. 16. 19.) Denique sanctus Petrus qui omnem habuit fidem, regni cælorum claves ut & aliis reseraret, accepit.

178. Nunc ex natura sinapis, quæ virtus comparationis sit æstimemus. Granum ejus certe res est vilis & simplex: si teri cœperit, vim suam fundit. Etiam fides primò simplex videtur: sed si teratur adversis, gratiam suæ virtutis effundit; ut alios quoque qui vel audiunt vel legunt, odore sui compleat. Granum sinapis martyres nostri sunt Felix, Nabor, & Victor [b]: habebant odorem fidei, sed latebat. Venit persecutio, arma posuerunt, colla flexerunt, contriti gladio per totius terminos mundi gratiam sui sparsere martyrii, ut jure dicatur: *In omnem terram exivit sonus eorum.* (Psal. 18. 5.)

179. Sed aliàs teritur fides, aliàs premitur, aliàs seminatur. Ipse Dominus granum est sinapis. Erat integer ab injuria: sed eum velut granum sinapis qui non attriverat populus, nesciebat. Teri maluit, ut diceremus: *Christi enim bonus odor sumus Deo.* (2. Cor. 2. 15.) Comprimi maluit; unde & Petrus dixit: *Comprimunt te turba.* (Luc. 8. 45.) Seminari maluit velut granum quod acceptum homo misit in hortum suum; in horto enim Christus & captus & sepultus: in horto crevit, ubi etiam resurrexit, & factus est arbor, sicut scriptum est: *Sicut arbor mali* (Cant. 2. 3.) *inter ligna silva: ita frater meus inter medium filiorum.*

180. Ergo & tu semina in horto tuo Christum. Hortus utique locus plenus est florum & fructuum diversorum, in quo gratia tui operis efflореat, & multiplex odor variæ virtutis exhalet. Ibi ergo sit Christus, ubi fructus est. Semina dominum Jesum. Granum est cùm comprehenditur, arbor est cùm resurgit, arbor mundum obumbrans. Granum est cùm sepelitur in terra, arbor est cùm elevatur ad cælum.

181. Preme etiam cum Christo, & semina fidem. Premitur fides, cùm crucifixum credimus Christum. Pressit fidem Paulus, cùm diceret: *Et ego veniens ad vos, fratres, veni non cum eminentia sermonis aut sapientia, prædicans vobis mysterium Dei; neque enim judicavi me scire quid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum.* (1. Cor. 2. 1. & 2.) Et quia docuit premere fidem, docuit & levare, dicens: *Nunc enim crucifixum jam non novimus Christum.* (2. Cor. 5. 16.) Seminamus autem fidem, cùm ex evangelio & apostolicis ac propheticis lectionibus credimus in Domini passionem. Seminamus ergo fidem, cùm eam velut mollito & subacto solo Dominicæ carnis operimus; ut quasi vapore & compressu sacri corporis fides se ipsa disseminet. Qui enim crediderit factum hominem Dei Filium, credit mortuum esse pro nobis, credit resurrexisse pro nobis, credit adscendisse pro nobis. Semino ergo fidem, cùm sepulturam ejus intersero.

182. Vis scire granum Christum, & seminatum Christum? *Nisi granum tritici cadens in terram moriatur, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum adferet.* (Iohan. 12. 24.) Ergo non erravimus, quia diximus quod ipse jam dixerat. Est autem & granum tritici; quia confirmat cor hominis: & granum sinapis; quia cor hominis accendit. Et licet ad omnia utrumque conveniat; videtur tamen granum tritici, cùm de ejus resurrectione tractatur: panis enim Dei est, qui de cælo descendit; eo quod verbum Dei, & resurrectionis exemplum mentes alat, spem augeat, firmet affectum: granum autem sinapis; eo quod amarior & acrior sermo sit de Domini passione; amarior ad flendum, acrior ad commovendum. (Iohan. 6. 11.) Itaque cùm audimus & legimus jejunasse Dominum, sitisse Dominum, lacrymasse Dominum, vapulasse Dominum, dicentem quoque eum sub tempore passionis: *Vigilate & orate, ne intretis in tentationem;* (Matth. 4. 2. Iohan. 4. 7. Iohan. 11. 35. Matth. 26. 41.) velut succo amarioris sermonis increpiti, dulciores justo voluptatum suavitates corporalium temperamus. Ergo qui seminat granum sinapis, seminat regnum cælorum.

183. Ne despicias hoc granum sinapis: *Minimum quidem est omnibus seminibus, sit autem cùm creverit, majus omnibus oleribus.* (Matth. 13. 32.) Si granum sinapis Christus, quemadmodum Christus aut minimus est, aut crescit? Verum non per naturam, [c] sed per speciem rursus excrescit. Vis scire minimum? *Vidimus eum, & non habebat speciem neque decorem.* (Esai. 53. 2.) Disce maximum: *Speciosus forma præ* (Psal. 44. 3.)

a. Omnes edit. ac mss. aliquot, *ut insimulatio Iudæorum actu*, &c. Sed alii plures & probatiores nobiscum faciunt, excepto quod in quibusdam legitur per divisionem *in simulatione*.

b. Ita mss. fere ad unum. Omnes tamen edit. subjungunt, *Gervasius, & Protasius, & Nazarius.* Quarum edit. si standum esset auctoritati, nostra de hujus operis ævo sententia invictè contra Baronii illud anno 376. tribuentis opinionem adstrueretur; nam eo anno ne nomina quidem horum sanctorum cognita erant. Verum ingens suspicio est horum trium nomina tribus prioribus à quopiam ea propter in mss. aliquo recentioris ævi addita esse, quod Mediolani qua in urbe illi omnes passi sunt, præcipuo in honore haberentur, & reperiantur in Ambrosii scriptis celebrati.

c. Vet. edit. vocibus, *sed per speciem*, addunt, *nostram*. Rom. *adsumtam*. Sed neutrum agnoscunt mss.

filiis hominum. Etenim ille qui non habebat spe- A
ciem neque decorem, excellentior factus est
Angelis, ultra omnem gloriam propherarum,
quos infirmus Israel velut olera manducaverat;
panem enim quo corda firmantur, alterum re-
futaverat, alterum non acceperat.

184. Semen autem Christus, quia semen Abra-
Galat. 3. 16. hæ: *Abrahæ enim dictæ sunt promissiones, & semi-*
ni ejus. Non dicit: Et seminibus, tamquam in multis,
sed sicut in uno: Et semini tuo, quod est Christus.
Nec solùm semen est Christus, sed etiam mini- B
mum omnibus seminibus; quia non venit in re-
gno, non in divitiis, non in istius mundi sapien-
tia. Subito autem velut arbor sublimem suæ ver-
Cant. 2. 3. ticem potestatis effudit, ut dicamus: *Sub umbra*
ejus concupivi, & sedi. Et frequenter simul, ut
arbitror, videbatur & arbor, & granum. Gra-
num est cùm dicitur: *Nonne hic est filius Ioseph fa-*
Matth. 13. 55. *bri?* Sed inter hæc verba crevit subito, testan-
tibus Judæis, quia quasi latæ arboris ramos non
Ibidem. 56. poterant comprehendere, dicentes: *Unde huic* C
ista sapientia?

185. Granum igitur est figurâ, arbor est sapien-
Psal. 101. 7. tiâ: in cujus frondentibus ramis ille nycticorax
in domicilio, ille passer singularis in ædificio,
2. Cor. 12. 4 & 1. ille raptus in paradisum, in aerem rapiendus &
Thess. 4. 16. nubes, tuta jam sede requiescat. Requiescunt
etiam Potestates & Angeli cælorum, & qui-
cumque spiritualibus factis evolare meruerunt.
Requievit sanctus Joannes, cùm recumberet
super pectus Jesu; immo & ipse ejus arboris suc- D
co velut ramus extenditur. Ramus est Petrus,
ramus est Paulus posteriora obliviscens, & ea
quæ sunt priora appetens.

186. In quorum sinus, & quosdam disputatio-
num recessus, qui eramus longe, nos scilicet ex
a nationibus congregati, quos diu[a] per inane mun-
di procella & turbo nequitiæ spiritalis agitabat,
adsumtis virtutum remigiis advolamus; ut nos
umbra sanctorum ab illius mundi ardore defen-
dat, certæ stationis jam securitate vernantes: eo E
quod anima nostra gravibus ante, sicut illa mu-
lier, inclinata peccatis, ut passer erepta de laqueo
venantium in ramos Domini montesque migra-
vit. Itaque ante superfluis observationibus vani,
& inani levitate volitantes, nunc jam per fidem
Christi soluti manus, & liberi à vinculis sabbato-
rum, bonis operibus intendimus: & in ipsis epu-
lis libertatem habemus, intemperantiam exclu-
dimus; ne liberi à Lege, cupiditatibus serviamus:
Lex enim ligavit sibi, ut absolveret cupiditati- F
bus. Gratia quæ minorem abstulit servitutem,
1. Cor. 10. 23. multo graviora præcepit. *Omnia nobis licent, sed*
non omnia expediunt; grave est enim potestate
uti, ut sub potestatem recidas. Desiste esse sub
Lege, ut virtute supra Legem sis.

℣. 21. *Cui simile æstimabo regnum Dei? Simile est fer-*
mento quod acceptum mulier abscondit in farinæ, do-
nec fermentatum est totum.

b 187. Hæc[b] de requirendis quæstionibus com-
paratio tantum ambiguitatis offundit, ut diver-
sas habeat sententias plurimorum. Opportune
itaque granum tritici supra diximus Christum,
quia suberat nobis spiritale fermentum, eoque
plerique fermentum Christum putant, quod
virtutem adtollat acceptam. Et quia fermentum
ex farina, ut non specie generi suo præstat:
Christus quoque ex patribus, æqualis corpore,
sed divinitate incomparabilis præminebat. Igi-
tur sancta Ecclesia quæ typo mulieris istius Evan-
gelicæ figuratur, cujus farina nos sumus, domi-
num Jesum in interioribus nostræ mentis abscon-
dat, donec animi nostri secreta penetralia calor
sapientiæ cælestis obducat.

188. Et quia in Matthæo legimus tribus men- Matth. 16. 33.
suris absconditum esse fermentum, congruere vi-
sum est ut Dei Filium crederemus absconditum
in Lege, adopertum in prophetis, evangelicis
prædicationibus adimpletum; ut perfectam fi-
dem nobis adquirat ex omnibus, & scriptorum
collatione formatus in nobis, qui sumus corpus
ipsius, omnia & in omnibus impleatur; ipse enim
erat Verbum Dei, atque mysterium quod abs- Coloss. 1. 26.
conditum est à sæculis & à generationibus: quo
nihil potest ad expressionem perennitatis ejus ad-
testatius dici. Erat enim profecto, ut absconditus
sacrilegis, manifestatus in sanctis, prædestinatus
ante sæcula, servaretur ad gloriam. Hæc est au-
tem gloria, ut possimus, fratres, investigare mys-
terium absconditum à sæculis in Deo. Quod in
Deo, utique & ex Deo; neque enim Deus alie-
næ capax potest esse naturæ.

189. Nec sum dubius animi, quod aliqui de
hoc mundo dictum putent, donec fermentetur
in Lege, prophetis, Evangelio; ut Dominum om-
nis lingua fateatur. Itaque discutiamus omnia,
& diligentius requiramus. Nemo invenit nisi qui
ante quæsierit. Ædificemus turrim, compute-
mus sumtus Scripturarum, conferamus impen-
sas; ne quis etiam de nostrum aliquo dicat: *Hic* Luc. 14. 30.
voluit ædificare, & non potuit consummare. Qui
ædificat domum, bonum debet jacere funda-
mentum. Bonum fundamentum est fides, bonum Ephes. 2. 20.
fundamentum apostolorum & prophetarum;
duobus enim Testamentis fides nostra consurgit:
nec injuriam facit qui parem dixerit in utroque
perfectamque fidei esse mensuram, cùm ipse di-
cat Dominus: *Si crederetis Moysi, crederetis & mihi*; Iohan. 5. 46.
quia & in Moyse Dominus est locutus. Bene er-
go in utroque perfecta mensura; quia perfectus
in utroque: & fides utriusque una; quia unius
est virtutis & sensus oraculum atque responsum.

190. Me tamen sequi juvat quod ipse Dominus
docuit fermentum Ecclesiæ spiritalem esse doctri-
nam; nam cùm scriptum sit: *Cavete à fermento* Matth. 16. 6.
pharisæorum; & cùm Apostolus dixerit: *Non in* 1. Cor. 5. 8.
fermento nequitiæ & malitiæ, ostenditur quia doc-
trina fermentum est. Sed aliud est fermentum
zizaniæ, aliud fermentum tritici. Unde & bonis
auctoribus acquiescimus, ut dicamus quia Eccle-
sia renatum hominem qui est in corpore & ani-
ma & spiritu, fermento sanctificat spirituali.
Sanctificatur enim[c] corpus atque anima, & ipsa c

a. Edit. omnes & mss nonnulli, *per mare mundi*. Alii frequen-
tiores, *per inane mundi*: quod aptius cohæret cum sequentibus.
Quidam tamen legunt, *per inanem mundi procellam turbo* &c.

b. Rom. edit. sola, *de requirendis comparationibus quæstio*.

c. Omnes edit. *corpus atque anima per gratiam spiritalem, & ac-*
cipit &c. E contrario omnes mss. . . . . *& ipsa gratia spiritalis acci-*
pit &c. Melius; hic enim idem est, *gratia spiritalis* ac *ipse spiritus*:
quemadmodum *virtutis gratia*, vel, *decus*, sæpe non aliud sonat,
quam *ipsa virtus*. Alioquin hic omitteretur sanctificatio spiritus,
qui supra ac deinceps semper cum anima & corpore numeratur.

gratia

A gratia ſpiritalis accipit ſanctificationis augmentum; cùm per Eccleſiæ velut quoddam fermentantis officium, Scripturarumque doctrinam, quæ velut cæleſtium collatione ſermonum & ubertate concreſcit, infuſus toti bomioi atque permixtus uſus inoleverit, ut fiant unum etiam ipſa fermentum. Quod utique tunc fit, cùm ſibi tria hæc pari quadam cupiditatum lance conſentiunt, & æqualis adſpirat [a] concordia voluptatum.

B 191 Hoc igitur Eccleſiæ opus non tumultuarium, nec fortuitum, ſed diuturna meditatione collatum; ut hæc tria unum ſint, integra à lege peccati. Cujus ſententiæ adſertorem habemus (1. Theſſ. 5. 23.) Apoſtolum dicentem: *Ipſe autem Dominus ſanctificet vos per omnia; ut integer ſpiritus, & anima, & corpus ſine querela in die domini noſtri Ieſu Chriſti ſervetur.* Quod per ſæcularia quidem tentamenta non provenit, niſi fermentum illud cui com(Matth. 13. 33.)paratur regnum cælorum, mulier illa Evangelica abſcondat in farinæ menſuris tribus, donec C fermentetur totum; tres enim menſuræ ſunt, ut dixi, carnis, animæ, & ſpiritus [b], ſed ſpiritus quo vivimus omnes in hoc corpore ſiti: hoc verius quando carnis laſcivia non redundat, & anima corporalibus non incurvatur erroribus, ac menſura vivendi in toto homine inoffenſa ſervatur. Sed quia menſuratum æqualitas ſine adjumento Eccleſiæ atque doctrinæ difficile perſeverat; idcirco mulier illa, quæ figuram Eccleſiæ gerit, tamdiu virtutem illis doctrinæ ſpiritalis admiſ- D cet, donec fermentetur totus ille interior homo cordis abſconditus, & in gratiam panis cæleſtis adſurgat. Bene enim fermentum doctrina dicitur Chriſti; quia panis eſt Chriſtus, & Apoſtolus ait: (1. Cor. 10. 17.) *Quia unus panis unum corpus multi ſumus.*

192. Fit ergo unum fermentum, quando caro non concupiſcit adverſus ſpiritum, nec ſpiritus adverſus carnem: ſed facta carnis mortificamus, & anima ex flatu Dei flatum vitæ ſumſiſſe ſe E conſcia, ſæcularis neceſſitudinis contagia terrena declinat. Unde & Apoſtolus non in carne, ſed (Coloſſ. 3. 9. & 10.) in ſpiritu ambulare nos præcipit: ut ſanctificati per lavacrum regenerationis, veterem hominem cum ſuis deſideriis exuentes, induti novum, qui ſecundùm Chriſtum creatur, non in vetuſtate (Rom. 6. 4.) litteræ, ſed in novitate ſpiritus gradiamur; quo poſſit nobis etiam reſurrectionis tempore incorrupta corporis & animæ & ſpiritus manere communio: & tunc omnia quæ petimus, impetre- F mus. Quod pleriſque videtur etiam Dominus (Matth. 18. 19.) ſignificaſſe, dum dicit: *Si duobus ex vobis convenerit ſuper terram, de omni re quamcumque petieritis, fiet vobis à Patre meo, qui in cælis eſt.*

193. Itaque alii duos, animam & corpus accipiunt: alii animam & ſpiritum; ut ſi in terra, hoc eſt, in corpore ſibi anima ſpiritúſque conſentiant, nec ſe impugnent invicem diverſis cupiditatibus, omnia in effectum videantur orata poſſe deduci. Quod ita fit, cùm fuerint utraque unum, ſi ſubtractis inimicitiis, vel ſolutis, duo condantur in unum novum hominem, id eſt, anima & ſpiritus: *Ut oremus ſpiritu, oremus & mente.* (1. Cor. 14. 15.) Licet plerique duos populos accipiant, ex Iſraele & ex gentibus in unum reſurrectionis tempore congregandos; ut fiat in æternum manſura perfectio, & id quod ex parte eſt, deſtruatur. Plerique autem virum & uxorem conſentientes ſibi ſtudio caritatis accipiunt.

194. Itaque ſi in hac vita tres menſuræ in eodem fermento manſerint, donec fermententur, & fiant unum; ut æqualitatum nulla diſtantia ſit, nec compoſiti ex trium diverſitate videamur, erit in futurum diligentibus Chriſtum incorrupta communio: nec compoſiti manebimus; nam & qui compoſiti nunc ſumus, unum erimus, & in unam ſubſtantiam transformabimur. Neque enim in reſurrectione aliud erit alio inferius, ſicut nunc fragilis in nobis eſt carnis infirmitas, & corporalis habitudo naturæ vel vulneribus patet, vel injuriis ſubjacet, vel ſui oneris mole depreſſa ſupra terras nequit extollere altius atque elevare veſtigium; ſed in ſimplicis creaturæ gratiam figurabimur, cùm completum fuerit quod dictum eſt à Johanne: (1. Iohan. 3. 2.) *Cariſſimi, nunc filii Dei ſumus, & nondum revelatum eſt quid erimus: ſed ſcimus quia cùm revelatum fuerit, ſimiles ei erimus.* Itaque cùm Dei natura ſit ſimplex (ſpiritus enim Deus eſt) nos quoque in eamdem imaginem figurabimur (2. Cor. 3. 18.); ut qualis cæleſtis, tales & cæleſtes. Igitur ſicut portavimus imaginem illius terreni, portemus & imaginem hujus cæleſtis, (1. Cor. 15. 48. & 49.) quam animus noſter debet induere.

195. Et ideo primo abhinc loco curatur hydropicus, in quo fluxus carnis exuberans, animæ gravabat officia, ſpiritus extinguebat ardorem. (Cap. 14. ℣. 2. 3. & 4.) Deinde docetur humilitas, dum in illo convivio nuptiali [c] appetentia loci ſuperioris arcetur; clementer tamen, ut perſuaſionis humanitas aſperitatem coercitionis excluderet, ratio proficeret ad perſuaſionis effectum, & correctio emendaret affectum. (℣. 8. 9. & 10.) Huic quaſi proximo limite humanitas copulatur, quæ ita Dominicæ ſententiæ definitione diſtinguitur, ſi in pauperes & debiles conferatur; nam hoſpitalem remuoeraturis eſſe affectus avaritiæ eſt. (℣. 12. 13. & 14.)

196. Poſtremùm quaſi emeritæ militiæ viro contemnendarum ſtipendium præſcribitur facultatum; quod neque ille qui ſtudiis intentus inferioribus poſſeſſiones ſibi terrenas coemit, regnum cæli poſſit adipiſci, cùm Dominus dicat: (℣. 18. 19. & 21.) *Vende omnia tua, & ſequere me*; (Matth. 19. 21.) nec ille qui emit boves, cùm Eliſæus occiderit, & populo diviſerit quos habebat (3. Reg. 19. 21.): & ille qui ducit uxorem, cogitet quæ mundi ſunt, non quæ Dei. Non quo conjugium reprehendatur, ſed quia ad majorem honorem vocetur integritas; quoniam *Mulier innupta, & vidua cogitat quæ ſunt Domini, ut ſit ſancta corpore & ſpiritu. Nam quæ nupta eſt, cogitat quæ ſunt mundi, quomodo placeat viro.* (1. Cor. 7. 34.)

197. Sed ut in gratiam, ut ſupra cùm viduis, ita nunc etiam cum conjugibus revertamur, non refugimus opinionem, quam ſequuntur plerique ut tria genera hominum à conſortio magnæ illius

a. Edit. *concordia voluntatum.* Haud male; melius tamen mſſ. fere ad unum, *concordia voluptatum*, id eſt, cùm corpus, anima, & ſpiritus iiſdem rebus delectantur.

b. *Sed ſpiritus ... hoc verius* Iſta in decem mſſ. non reperiuntur: quibus ablatis ſenſus nihil videtur paſſurus detrimenti.

c. Mſſ nonnulli, *de potentia loci ſuperioris arcetur.* Paucis vero interjectis, ubi vet. edit. ac mſſ. *perſuaſionis humanitas* Rom. invertendo repoſuit, *perſuaſio humanitatis.* Denique ubi omnes edit. ac pauci mſſ. *proximo limine*: reliqui elegantius exhibent, *proximo limite.*

cœnæ æstimemus excludi, gentilium, Judæorum, A bæreticorum.

Rom. 1. 29. 198. Er ideo Apostolus avaritiam dicit esse fugiendam, ne impediti more gentili, iniquitate, malitia, impudicitia, avaritia, ad regnum Christi pervenire nequeamus: *Omnis enim immundus,* Ephes. 5. 5. *non habet aut avarus, quod est idolorum servitus, hæreditatem in regno Christi & Dei.*

199. Judæi autem corporali ministerio juga sibi Legis imponunt, & ideo secundùm Prophe- B tam: *Dirumpamus vincula eorum, & projiciamus* Psal. 2. 3. *à nobis jugum ipsorum*; Christum enim recepimus, qui cervicibus nostris pietatis suæ jugum mite suspendit. Quinque autem juga sunt verborum decem, vel quinque libri veteris legis, de quibus in Evangelio videtur Samaritanæ dicere: *Quin-* Johan. 4. 18. *que enim viros habuisti.*

200. Ar verò hæresis velut Eva femineo rigorem fidei tentat affectu, & lubrica facilitate prolabens, lenocinia falsi decoris affectat, inteme- ratam negligens pulcritudinem veritatis. Ideo C igitur excusant, quia nemini intercluditur regnum, nisi ei quem suæ professio vocis excluserit: Dominus autem omnes clementer invitat, sed nos aut desidia nostra, aut error avertit.

201. Ergo & ille qui villam emit, alienus à regno est; ementes enim atque vendentes [a] Noe, ut legisti, tempore diluvia obruerunt: & ille qui Luc. 17. 28. jugum potius Legis, quàm gratiæ munus elegit: & ille qui propter ducendam excusat uxorem; scriptum est enim: *Si quis venit ad me & non* D Luc. 17. 27. *odit patrem suum, & matrem & uxorem, non potest meus discipulus esse.* Etenim si propter te Dominus suæ renuntiat matri, dicens: *Quæ est mater mea,* Luc. 14. 21. *aut qui fratres mei;* [b] cur tu Domino tuus cupias anteferre? Sed neque ignorare naturam, neque servire naturæ Dominus jubet: sed ita indulgere naturæ, ut venereris auctorem, nec à Deo parentum amore desciscas.

℣ 21. 22. & 23. 202. Itaque post divitum resupina fastidia contulit se ad gentes, jubet bonos & malos introire, E ut bonos augeat, malorum affectum in meliora commutet; ut compleretur illud quod hodie Esai. 65. 25. lectum est: *Tunc lupi & agni simul pascentur.* Invitat pauperes, debiles, cæcos: quo ostenditur nobis quod nullum debilitas corporis excludat à regno, rariusque delinquat cui illecebra desit peccandi; vel quod infirmitas peccatorum per misericordiam Domini remittatur; ut non ex operibus, sed ex fide redemtus à crimine sit, ut qui gloriatur, in Domino glorietur.

203. Mittit itaque ad exitus viarum; prudentia enim in exitu canitur. Mittit ad plateas, quia misit ad peccatores; ut de latioribus viis ad angustam venirent, quæ ducit ad vitam. Mittit ad vias, & circa sepes, quod hi videlicet apti sint regno cælorum, qui nullis præsentium cupiditatibus occupati ad futura festinant, in quodam bonæ voluntatis tramite constituti: & qui modo sepis quæ ab incultis culta secernat, & incursus arceat bestiarum, norint bona malaque distinguere, & adversus tentamenta nequitiæ spiritalis, fidei munimen obtendere. Denique Dominus, ut vineam suam ostenderet fuisse munitam, *Et sepem*, inquit, *circumdedi, & circumfodi eam.* Matth. 21. 33. Et Apostolus medium parietem sepis dicit esse Ephes. 2. 14. sublatum, qui continuationem munitionis irrumperat. Fides igitur & ratio quæritur, & quæritur in plateis, hoc est, in meatibus interioris affectus; quia scriptum est: *In plateis tuis diffundantur* Prov. 5. 16. *aquæ tuæ.*

204. Nec hoc tamen plenum est, ut aliquis vocatus adveniat, nisi vestem habeat nuptialem, hoc est, [c] fidem habeat & caritatem. Et ideo qui c pacem & caritatem non detulerit ad Christi altaria, tolletur ligatis pedibus & manibus, *&* Matth. 22. 13. *mittetur in tenebras exteriores. Illic erit fletus, & stridor dentium.* Quæ sunt tenebræ exteriores? Numquid illic quinque carceres aliqui latumiæque subeundæ sunt? Minime. Sed quicumque extra promissa sunt cælestium mandatorum, in tenebris exterioribus sunt; quia mandata Dei lumen sunt: & quicumque sine Christo est, in tenebris est; quia [d] lumen in tenebris est Christus. d

205. Ergo neque est corporalium stridor aliquis dentium, neque ignis aliquis perpetuus flammarum [*] corporalium, neque vermis est corporalis. a Sed hæc ideo ponuntur, quia sicut ex multa cruditate & febres nascuntur & vermes: ita si quis non decoquat peccata sua, velut quadam interposita sobrietate abstinentiæ, sed miscendo peccata peccatis, tamquam cruditatem quamdam contrahat veterum & recentium delictorum, igne adurerur proprio, & suis vermibus consumetur. Unde & Esaias ait: *Ambulate in lumine* Esai. 50. 11. *ignis vestri, & flammâ quam accendistis vobis.* Ignis est quem generat mœstitia delictorum: vermis est, eo quod [e] irrationabilis animæ peccata mentem rei sensumque compungant, & quædam e exedant viscera conscientiæ: quæ tamquam ver-

a. Ita cuncti mss ac vet. edit. nisi quod hæ cum illorum nonnullis loco, *obruerunt*, habent, *sorbuerunt*. Edit. autem Rom. *Loth, ut legisti, tempore incendio perierunt.* Sed locum ab Ambrosio ex memoria citari manifestum est. Porro quidquid legitur à vocibus, *excusat uxorem*, usque ad numeri sequentis initium, in edit. Rom. contra aliarum ac mss omnium fidem rejectum fuerat post verba, *improbitate delinquere*, num. 20. posita.

b. Paris. quædam edit. *cur tu Domino tuo*. Inepte.

c. Mss non pauci, nec postremæ classis, *firmam* (aliqui *fidam*) *habeat caritatem.*

d. Plerique mss atque edit. Era. & Gill. in margine, *lumen interius est Christus.*

*. Coquæus in lib. 21. *de Civitate Dei*, cap. 9 scribit Ambrosium, tametsi has pœnas methaphorice videatur interpretari, non tamen negare *verum & proprium ignem, qui torquent damnatos.* Contra vero Huetius Origen lib 2. quæst. 11. citato hoc Doctoris nostri loco, *Ignem*, inquit, *in conscientiæ facibus & flagellis iisdem ut Origenes constituit Ambr.* Certe quidem aperitiora sunt Ambrosiana verba, quam ut possint Coquæanam interpretationem admittere. Neque vero solus Ambrosius hac in re amplexus est Origenis opinionem. Idem quippe tenuit Greg Nyss lib. *de Anima & resurr.* Item Johan. Damasc. lib 4. *de Orthod. fidei* sub finem. Plures etiam fuisse qui starent ab hac sententia, testatur Hieron. lib. 3. *in Epist. ad Ephes.* 5. 6. Qui quidem licet acriter eidem sententiæ hic & alii refragetur, alicubi tamen non videtur ipsam rejicere, ut puta lib. 18. *Comment. in Isai.* Aug vero postquam dubie & anxie lib. *de Gen. ad lit.* cap. 32. & 33. *de Civit. Dei* lib. 20. cap. 9. 10. 16 & 26. locutus est, lib demum 21. cap. 10. ait: *Cur enim non dicamus quamvis miris, tamen veris modis etiam spiritus incorporeos posse pœna corporalis ignis affligi?* quibus satis ostendit se in eam sententiam quæ nunc in catholicis scholis obtinet, propendere. Sed nec ab illa alienus est ipsemet Ambrosius in Psalm. 118. variis locis, maxime ubi de illo igne tractat, quo etiam justos ac sanctos urendos tradit. Nihil autem est quod opposita eum proponere quis miretur, ac pote in controversia cujus utraque pars magnorum ac sanctorum virorum auctoritate innitatur, neutra vero ab Ecclesia repudiata sit: quemadmodum cum Bellarm. lib. 2. *de Purgat.* cap. 11. fatentur theologi.

e. Edit vet. ac mss. non pauci, *irrationabilia anima peccata.* Mediis Corb & alii aliquot, *irrationabilis anima*, id est, partis inferioris, quam non semel animam simpliciter vocat Ambrosius, cùm supra in homine tria agnoscit *corpus, animam, & spiritum.* In quo Platonicos videtur imitatus; nam Photinus apud Nemesium dictitat hominem ζῶον ἐκ τριῶν σώματος, ἢ ψυχῆς, ἢ νοῦ.

mes ex unoquoque nascuntur, tamquam ex corpore peccatoris. Denique Dominus id per Esaiam declaravit dicens: *Et videbunt membra hominum prævaricantium in me: & vermis eorum non morietur, & ignis non extinguetur.* (*Esai 66. 24*)

206. Stridor quoque dentium prodit indignantis affectum; eo quod sero unumquemque pœniteat, sero ingemiscat, sero irascatur sibi, quod tam pervicaci improbitate deliquerit.

(*Cap. 15. ℣ 4.*) *Quis ex vobis*, inquit, *homo qui habet centum oves, & si erraverit una ex illis, nonne dimittit nonaginta novem in deserto, & ibit ad illam quæ erravit?*

207. Didiceras in superioribus ablegare negligentiam, vitare arrogantiam, devotionem sumere, sæcularibus occupationibus non teneri, caduca non præferre perpetuis: sed quia fragilitas humana firmum nequit in tanto sæculi lubrico tenere vestigium, etiam adversus errorem remedia tibi bonus medicus demonstravit, spem veniæ judex misericors non negavit. Itaque non otiose sanctus Lucas ex ordine tres parabolas posuit: ovis quæ perierat, & inventa est: drachmæ quæ perierat, & inventa est: filii qui erat mortuus, & revixit; ut triplici remedio provocati, vulnera nostra curemus; spartum enim triplex non corrumpetur. (*℣ 8. & seq.*)

208. Qui sunt isti, pater, pastor, mulier? Nonne Deus Pater, Christus pastor, mulier Ecclesia? Christus te suo corpore vehit, qui tua in se peccata suscepit, quærit Ecclesia, recipit Pater. Quasi pastor revehit, quasi mater inquirit, quasi pater vestit. Prima misericordia, secunda suffragatio, tertia reconciliatio. Singula singulis quadrant; redemtor subvenit, Ecclesia suffragatur, auctor reconciliatur. Eadem divini operis misericordia, sed diversa pro meritis nostris gratia. Ovis à pastore lassa revocatur: drachma quæ perierat, invenitur: ad Patrem filius suis vestigiis redit, & plenâ condemnati erroris regreditur pœnitentiâ. Unde bene scriptum est: *Homines & jumenta salvos facies, Domine.* (*Psal. 35. 8.*) Quæ sunt ista jumenta? Dixit Propheta: *Semen Israel in semen hominum, & Iuda in semen animalium.* (*Hier. 31. 27.*) Itaque Israel quasi homo salvatur, quasi ovis Juda colligitur. Malo ergo filius esse, quam ovis; ovis enim à pastore repetitur, à Patre Filius honoratur.

209. Gaudeamus igitur, quoniam ovis illa quæ perierat in Adam, levatur in Christo. Humeri Christi, crucis brachia sunt. Illic peccata mea deposui, in illa patibuli nobilis cervice requievi. Ovis illa genere est una, non specie: *Omnes enim unum corpus sumus, sed multa membra* (*1. Cor. 10. 17.*); & ideo scriptum est: *Vos autem corpus estis Christi, & membra ex membris ejus.* (*Ibidem. 15.*) *Venit itaque Filius hominis salvum facere quod perierat* (*Luc. 19. 10.*); omnes scilicet: *Quia sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur.* (*1. Cor. 15. 22.*)

210. Dives igitur pastor cujus omnes nos centesima portio sumus. Habet Angelorum, habet Archangelorum, Dominationum, Potestatum, Thronorum, aliorumque innumerabiles greges, quos in montibus dereliquit. Qui quoniam sunt rationabiles, non immerito hominum redemtione lætantur. Quamquam hoc quoque proficiat ad incentiva probitatis, si unusquisque conversionem suam gratam fore credat cœtibus Angelorum, quorum aut affectare patrocinium, aut vereri debet offensam. Et tu igitur esto Angelis lætitiæ, gaudeant de reditu tuo.

211. Non otiosum etiam quod mulier illa drachmâ lætatur inventâ. Non mediocris hæc drachma est, in qua principis est figura. Et ideo imago regis, census Ecclesiæ est. Oves sumus, oremus ut super aquam refectionis nos collocare dignetur. Oves, inquam, sumus, petamus pascua: drachmæ sumus, habeamus pretium: filii sumus, festinemus ad Patrem.

212. [a] Nec vereamur quia acceptum spiritalis patrimonium dignitatis terrenis prodegimus voluptatibus, quod Pater in filios quem habebat, thesaurum contulit. Fidei census numquam exinanitur: licet totum dederit, totum habet; quia quod donavit, non amittit. Nec vereare, ne te non recipiat: *Non enim delectatur Deus perditione vivorum* (*Sap. 1. 13.*); etiam occurrens venienti tibi cadet supra collum: *Dominus enim erigit allisos.* (*Psal. 145. 8.*) Osculum dabit quod est pignus pietatis & amoris. Stolam, annulum, calceamenta proferri jubebit. Tu adhuc injuriam metuis, [b] ille restituit dignitatem: tu supplicium vereris, ille osculum defert: tu convicium times, adornat ille convivium. Sed jam ipsam parabolam discutiamus.

Homo quidam habuit duos filios, & dixit illi adolescentior: Da mihi portionem substantiæ. (*℣ 11. & 12.*)

213. Vides quòd divinum patrimonium petentibus datur. Nec putes culpam patris, quod adolescentiori dedit: nulla Dei regno infirma ætas, nec fides gravatur annis. Ipse certe se judicavit idoneum qui poposcit. Atque utinam non recessisset à patre, impedimentum nescisset ætatis: sed posteaquam domum patriam derelinquens peregre profectus est, [c] cœpit egere. Merito ergo prodegit patrimonium, qui recessit ab Ecclesia. Posteaquam domum, inquit, patriam derelinquens,

Peregre profectus est in regionem longinquam. (*℣ 13.*)

214. Quid enim longinquius quam à se recedere; nec regionibus, sed moribus separari: studiis discretum esse, non terris; & quasi interfuso luxuriæ sæcularis æstu, [d] divortia habere factorum? Etenim qui se à Christo separat, exsul est patriæ, civis est mundi. *Sed nos non sumus advenæ atque peregrini, sed cives sumus sanctorum, & domestici Dei* (*Ephes. 2. 19.*); qui enim eramus longe, facti sumus prope in sanguine Christi. (*Ibidem 13.*) Non invideamus de longinqua regione remeantibus; quia & nos fuimus in regione longinqua, sicut Esaias docet di-

a Ita mss. ac edit. omnes, exceptâ Rom. hæc enim totum locum invertit in hunc modum: *Nec vereamur quod Pater in Filium quem habebat, thesaurum contulit. Fidei enim census.* . . *nec vereare quia acceptum spiritalis patrimonium dignitatis terrenis prodegerit voluptatibus, ne te non recipiat.*

b Mss. aliquot, *errantem ille restituet dignitati.*

c *Cœpit egere*, deest in omnibus mss. Sed cum in omnibus edit. habeatur, eoque demto sensus quasi suspensus remaneat, ideo illud non putavimus loco movendum. Quibus tamen potiores hic videbuntur mss. subintelligere poterunt, *impedimentum sensit ætatis*, vel quid simile, nisi pro *derelinquens* malis cum recentioribus quibusdam mss. legere, *dereliquit.*

d. Rom. edit. sola, *divortia habere sanctorum.*

Esai. 9. 2. cens: *Qui sedebant in regione umbra mortis, lux* A
orta est illis. Regio ergo longinqua, umbra est
mortis: nos autem, quibus spiritus ante faciem
Christus est Dominus, in umbra vivimus Christi.
Cant. 2. 3. Et ideo dicit Ecclesia: *In umbra ejus concupivi, &*
sedi. Ille igitur vivendo luxuriose consumsit om-
nia ornameota naturæ. Unde tu qui accepisti
imaginem Dei, qui habes similitudinem ejus,
noli eam irrationabili fœditate consumere. Opus
Hier. 2. 27. Dei es, noli ligno dicere: *Pater meus es tu*; ne
accipias similitudinem ligni; quia scriptum est: B
Psal. 113. 8 *Similes fiant illis, qui faciunt ea.*

℣. 14 *Facta est fames per regionem illam.*

215. Fames non epularum, sed bonorum ope-
rum atque virtutum, quæ sunt miserabiliora je-
junia. Etenim qui recedit à verbo Dei, esurit:
Matth. 4. 4. *Quia non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo*
Dei. Qui recedit à fonte, sitit: qui recedit à the-
sauro, eget: qui recedit à sapientia, hebetatur:
qui recedit à virtute, dissolvitur. Merito ergo C
iste egere cœpit, quia thesauros sapientiæ &
scientiæ Dei, divitiarumque cælestium altitudi-
nem dereliquit. Egere ergo ideo cœpit, & famem
pati, quia nihil prodigæ satis est voluptati. Sem-
per famem patitur sui, qui alimentis perpetuis
nescit impleri.

℣. 15. *Abiit itaque, & adhæsit uni civium.*

216. Qui enim hæret, in laqueo est. Et videtur
civis iste princeps esse istius mundi. Denique ad D
villam ejus mittitur quam emit, qui excusat à
Ibidem. regno. Et pascit porcos: illos utique in quos pe-
tit diabolus introire, quos præcipitat in mare
istius mundi, in sordibus ac fœtore viventes.

℣. 16. *Et cupiebat*, inquit, *siliquis implere ventrem suum.*

217. Neque enim alia cura est luxuriosis, nisi
Philip. 3. 19. ut ventrem suum impleant, quorum Deus ven-
ter est. Quis autem aptior hujuscemodi homini-
bus cibus, quam is qui siliquæ modo intus ina- E
nis, foris mollis est: quo corpus non reficitur, sed
impletur, ut sit magis oneri, quam usui?

a 218. [a] Suot qui porcos accipiant pro gregibus
dæmonum, siliquas pro exili virtute inanium
hominum, sermonumque jactantia, qui nihil
prodesse possunt, inani quadam philosophiæ se-
ductione, & quodam sonoro facundiæ plausu
pompam magis quàm utilitatem aliquam de-
monstrantes. Sed hæc diuturna oblectamenta
esse non possunt; & ideo,

℣. 16. 219. *Nemo illi dabat*; erat enim in regione illius,
qui neminem habet; quia eos qui sunt, non ha-
Esai. 40. 17. bet. Omnes quippe gentes in nihilo æstimantur:
Rom. 4. 17. solus autem Deus est qui vivificat mortuos, *Et*
vocat quæ non sunt, tamquam quæ sunt.

℣. 17. *In se autem reversus dixit: Quantis panibus mer-*
cenarii patris mei abundant?

220. Bene in se revertitur, qui à se recessit.
Etenim qui ad Dominum regreditur, se sibi red- A
dit: & qui recedit à Christo, se sibi abdicat. Mer-
cenarii autem qui sunt, nisi qui ad mercedem ser-
viunt, qui sunt ex Israel, non id quod bonum est
probitatis studio persequentes, nec virtutis gra-
tia, sed utilitatis studio provocati? At vero filius
qui habet Spiritus sancti pignus in corde, sæcu-
laris mercedis [b] lucella non quærit, quibus ser- b
viat. Heredes sunt etiam mercenarii qui condu-
cuntur ad vineam. Bonus mercenarius Petrus,
Johannes, Jacobus, quibus dicitur: *Venite, &* Matth. 4. 19.
faciam vos piscatores hominum. Isti non siliquis, B
sed panibus abundant. Denique collegerunt
fragmentorum cophinos duodecim. O domine Ibidem. 14. 20.
Jesu, si nobis auferas siliquas, & panes tribuas:
Tu enim dispensator in domo es Patris. O si nos
quoque mercenarios digneris conducere, licet
sero venientes! Nam & undecima conducis bo- Ibidem. 20. 9.
ta, & æqualem dignaris mercedem solvere,
æqualem mercedem vitæ, non gloriæ; neque
enim omnibus reposita est corona justitiæ, sed
ei qui potest dicere: *Certamen bonum certavi.* C 2. Tim. 4. 7.

221. Quod ideo non prætermittendum arbitra-
tus sum, quia scio quosdam dicere quod * ad *
mortem sibi lavacri gratiam, vel pœnitentiam
reservent. Primum qui scis an nocte proximâ,
tua à te anima reposcatur? Deinde cur putas
otioso tibi omnia posse deferri? Pone unam gra-
tiam, unam esse mercedem; diversum tamen
bravium victoriæ est, ad quod se non frustra
Paulus extendit, qui post mercedem gratiæ, Philip. 3. 14.
bravium tamen ut comprehenderet sequebatur; D
quia sciebat etsi par esset merces gratiæ, palmam
tamen esse paucorum.

222. Et quoniam in vineam Domini venimus,
non vacui recedamus; juvat enim fructus lege-
re, mercenarios ejus videre. Quid enim sibi vult Matth. 20. 1. & seq.
quod una die diversis horis conducuntur opera-
rii, nisi *quia mille anni in oculis Domini, sicut dies* Psal. 89. 4.
hesterna quæ præteriit, & hora in nocte? Quæ est
nox, nisi quæ præcessit, ut dies appropinqua- 2. Pet. 3. 8.
ret? Et bene *hora in nocte, quia mille anni sicut* E Hebr. 13. 8.
dies una. Novit vim diei hujus ille qui dixit: *Jesus*
Christus heri & hodie, ipse est & in sæcula. Scivit
& ille diem esse multiplicem, qui scripsit: [c] *Hic* c Gen. 2. 4.
dies generationis cæli & terræ, cùm facta sunt; qua
die fecit Deus cælum & terram, & omne viride agri.
Cùm enim supra septem descripsisset dies, postea
uno die omnia facta complexus est, totum mun-
di tempus ostendens in conspectu Domini tam-
quam diem unum; eo quod ex incompositis at- F
que tenebrosis forma istius mundi, divini operis
claritate processerit. Ergo si dies totum tempus
est mundi, habet utique etiam in sæculis horas
suas: aut ipsa sæcula horæ sunt. Horæ autem
diei duodecim sunt; unde bene in mysterio dies
Christus, cujus apostoli duodecim, qui cælesti
lumine distinctis in se gratiæ vicibus refulse-
runt.

223. Venit ergo paterfamilias & primâ horâ
conduxit operarios, fortassis eos qui à principio
mundi usque ad diluvium justi esse meruerunt,

a. Mss. plerique, *Sunt qui siliquas sæcularia verba significent, porcos* &c. Alii, & omnes edit. *Sunt qui porcos* &c. Melius; voces enim quæ in his omittuntur, plane redolent interpolationem, ipsæque in textum è margine ab imperito scriptore transferri facile potuerunt.

b. Ita sex mss. melioris notæ. Alii, & omnes edit. *lucella* { Amerb. & pauci mss. *buccellam* } *non quærit, quia jus servat heredis.* Minus commode, ut lectorum nemo diffitebitur.

*. Frequens ac familiaris fuit ea querela sanctis patribus, quæ utinam nostra ætate in pœnitentia multo justiorem locum non inveniret!

c Rom. edit. ex LXX. Interp. *Hic liber generationis* &c.

Hier. 7. 25. de quibus ait: *Et locutus sum ad vos ante lucem: & misi ad vos servos meos prophetas ante lucem.* Tertia post diluvium incipit, Noe ceterorumque tempora comprehendens, qui quasi boni operarii in vineam destinantur; ideo quasi in prandio inebriatus est Noe. Sexta & reliquæ Abrahæ, Isaac, & Jacob Patriarcharum merita distinguunt. Nonâ, inclinante jam sæculo, & tamquam pallescente luce virtutis, Lex & prophetæ decolores mores hominum notaverunt. Undecimam, & quod superest diei, sacer pro- B ducit adventus. Unde & ipse in Evangelio dicit:
Johan. 12. 35. *Ambulate dum lumen habetis.*

224. Sed jam redeamus ad Patrem; licet non verear ne istius pœnitentiam gerentis exemplo diu absuisse videamur (numquam enim abfuimus, qui versabamur in vinea, in qua si & iste mansisset, non recessisset à Patre) cavendum tamen est, ne nos ei reconciliationis faciamus moram, quam non fecit Pater. Facile reconciliatur, quando impense rogatur. Et ideo disca- C mus quali Pater obsecratione sit ambiendus. *Pater*, inquit. Quam misericors, quam pius, qui nec offensus patrium dedignatur nomen audire!

℣. 18. *Pater*, inquit, *peccavi in cœlum, & coram te.*

225. Hæc est prima confessio apud auctorem naturæ, præsulem misericordiæ, arbitrum culpæ.
* Sed etsi Deus novit omnia, * vocem tamen tuæ
Rom. 10. 10. confessionis exspectat. *Ore enim confessio fit ad salutem*; quia allevat pondus erroris, quisquis ipse D se onerat: & accusationis excludit invidiam, qui
Prov. 18. 17. accusatorem prævenit confitendo: *Justus enim in primordio sermonis accusator est sui.* Frustra autem velis occultare, quem nihil fallat: & sine periculo prodas, quod scias esse jam cognitum. Confitere magis, ut interveniat pro te Christus, quem advocatum habemus apud Patrem: roget pro te Ecclesia, & illacrymet populus. Nec vereare ne non impetres. Advocatus spondet ve-
a niam, patronus promittit gratiam, [a] reconcilia- E tionem tibi paternæ pietatis pollicetur adsertor. Crede, quia veritas est: adquiesce, quia virtus est. Habet causam ut pro te interveniat, ne pro te gratis mortuus sit. Habet causam ignoscendi Pater, quia quod vult filius, vult & Pater.

℣. 18. 226. *Peccavi in cælum, & coram te.* Non utique elementum exprimitur: sed peccato animæ cælestia significantur dona Spiritus imminuta: vel quia ab illius gremio matris Hierusalem quæ in cælo est, non oportuit deviari. F

℣. 19. *Iam non sum dignus vocari filius tuus.*

227. Dejectus enim se exaltare non debet; ut merito suæ possit humiliatis adtolli.

Ibidem. *Fac me sicut unum mercenariorum tuorum.*

228. Novit esse distantiam inter filios, amicos, A mercenarios, & servos: filius per lavacrum, amicus per virtutem, mercenarius per laborem, servus per timorem. Sed etiam ex servis & mercenariis fiunt amici, juxta quod scriptum est: *Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis: jam non dico vos servos.* Johan. 15. 14.

229. Hæc apud se dixit: sed non satis est dicere, nisi ad patrem venias. Ubi illum requiras, ubi invenias? Exsurge primo, hoc est, qui sedebas ante dormiebas. Et ideo dicit Apostolus: *Surge qui* Ephes. 5. 14 B *dormis, & exsurge à mortuis.* Iniquitas in talento plumbeo sedet. Moysi dicitur: *Tu autem hîc sta.* Deut. 5. 31. Stantes elegit Christus. Exsurge ergo, curre ad Ecclesiam: hîc est Pater, hîc est Filius, hîc est Spiritus sanctus.

230. Occurrit tibi, qui audit te intra mentis ℣. 20. & 21. secreta tractantem. Et cùm adhuc longe sis, videt, & adcurrit. Videt in pectore tuo, adcurrit ne quis impediat, complectitur quoque: [b] in occur- b su præscientia est, in complexu clementia, & C quasi quidam patrii amoris affectus. Supra collum cadit, ut jacentem erigat, & oneratum peccatis, atque in terrena deflexum reflectat ad cælum, in quo suum quærat auctorem. Cadit in collum tuum Christus; ut cervicem jugo exuat servitutis, & collo tuo jugum suave suspendat. Nonne tibi videtur cecidisse in collum Johannis, quando erat Johannes in sinu Jesu, cervice recumbens reflexa? Et ideo Verbum apud Deum vidit; quia erectus est ad superna. Cadit in col- D lum, cùm dicit: *Venite ad me qui laboratis.... & ego vos reficiam: tollite jugum meum super vos.* Ca- Matth. 11. 28. & 29. dit ergo hoc modo, si convertaris.

231. Et jubet proferri stolam, annulum, cal- ℣. 22. ceamenta. Stola amictus est sapientiæ, quo nuda corporis apostoli regunt, eo quod se unusquisque convolvat; & ideo stolam accipiunt, ut corporis infirmitatem sapientiæ spiritalis virtute convestiant. De Sapientia enim dictum est: *Lavabit* Gen 49. 11. *in vino stolam suam.* Ergo stola spirituale indu- E mentum, & vestimentum est nuptiale. Annulus quid est aliud, nisi sinceræ fidei signaculum, & expressio veritatis? Calceamentum autem Evangelii prædicatio est; & ideo accepit sapientiam primam. [c] Est enim & aliud mysterium quod c nescit, nisi qui accepit dictorum suorum, factorumque signaculum, & quoddam munimentum bonæ intentionis & cursus, necubi offendat ad lapidem pedem suum, & supplantatus à diabolo Dominicæ prædicationis officium derelinquat. F Hæc est [d] præparatio Evangelii, ad cælestium d cursum dirigens præparatos; ut non in carne ambulemus, sed in spiritu.

232. Occiditur & vitulus saginatus, ut carnem ℣. 23. Domini spirituali opimam virtute per gratiam sacramenti mysteriorum consortio restitutus epuletur. Nemo enim nisi qui timuerit Deum (*quod est initium sapientiæ*) nisi signaculum spiri- Prov. 9. 10.

*. Hæc verba intelligenda esse de ea confessione, quam à peccatoribus sive publice, sive secreto Ecclesiæ ministris fieri oportet, inde probatur, quod ea ponitur post primam, quæ soli Deo fit confessionem. Hinc autem validissime confirmatur, quod infra dicitur, *Confitere magis, ut .... roget pro te Ecclesia, & illacrymet populus.* Hæc namque non mentalem, sed exteriorem ac verbalem confessionem apertissime significant.

a. Mss. non pauci, nec infimæ auctoritatis, *reconciliationem tibi paterna pietas pollicetur. adsertori crede, quia* &c.

b. Ita mss. octo optimæ notæ. Alii vero & edit. *in occursu præsentia* (Era. & Gill. in margine, *præscientia*) *est in complexu clementia. Et quasi quodam patris amoris affectu supra collum cadit.*

c. Omnes edit. cum parte mss. *Est enim & alia quæ mysterium nescit, quæ accepit dictorum .... & quoddam monumentum,* &c. Alii mss. in quibus antiquissimi sunt, magis scite præferunt ut in textu. Etsi vero ea lectio sensum non contineat satis expeditum, nullum tamen in hoc videmus locum admirationis; hic enim dubio procul de sacramento eucharistiæ sermo est, de quo dedita opera sæpenumero obscure ac perplexe Patres locutos nemo nescit. Expende etiam numerum sequentem.

d. Sic plures potioresque mss. atque edit. Era. & Gill. in margine. Alii mss. ac edit. omnes in corpore, *prædicatio Evangelii.*

male vel custodierit vel receperit, nisi Domi- A num prædicaverit, sacramentis debet interesse cælestibus. Qui autem anoulum habet, & Patrem habet, & Filiom, & Spiritum sanctum; quia signavit nos Deus, cujus imago Christus: & dedit pignus Spiritum in cordibus nostris; ut sciamus hoc annuli istius qui in manu datur, esse signaculum, quo cordis interiora, factorumque nostrorum ministeria signaotur. Ergo signati sumus, sicut & legimus: *Credentes*, inquit, *signati estis Spiritu sancto.* Beoe autem carnem vituli, B quia sacerdotalis est victima, quæ pro peccatis ficbat.

Ephes. 1. 13.

a ℣. 23. 233. a Epulantem patrem inducit filius; ut ostenderet quoniam paternus cibus est salus nostra, & Patris gaudium oostrorum redemrio peccatorum est. Et hîc quidem si ad Patrem referas, quia hostia pro peccatis Filius est, delectatur Pater reditu peccatoris: supra delectatur Filius, inventa ove; ut scias quia una est Patris & Filii delectatio, una operatio in Ecclesiæ fun- C damento. Lætatur autem pater;

℣. 24. *Quia filius perierat, & inventus est: mortuus fuerat, & revixit.*

234. Ille perit qui fuit; non enim potest perire qui non fuit. Itaque gentes non sunt, Christianus est, juxta quod supra dictum est: *Quia elegit Deus quæ non sunt; ut quæ sunt, destrueret.* Potest tamen & hîc in uno accipi species generis humani. Fuit Adam, & in illo fuimus omnes. Perit D Adam, & in illo omnes perierunt. Homo igitur & in illo homine qui perierat, reformatur: & ille ad similitudinem Dei factus & imaginem divina patientia & magnanimitate reparatur. Quid est ergo: *Elegit Deus quæ non sunt; ut quæ sunt, destrueret?* Id est, elegit populum geotium qui non erat; ut destrueret populum Judæorum.

1. Cor. 1. 28.

S. August. lib. 3. cont. Jul. Pelag. cap. 3.

1 Cor. 1. 28.

235. Potest & de agente pœnitentiam dictum videri; quia non moritur, nisi qui aliquando vixit. Et ideo gcotes non moriuntur, sed mortuæ E sunt; etenim qui in Christum noo credidit, semper est mortuus. Et gentes quidem cùm crediderint, per gratiam vivificantur: qui vero lapsus fuerit, per pœnitentiam reviviscit.

236. Sequitur locus, ut remittendis post pœnitentiam debeamus favere peccatis; ne dum veniæ alterius invidemus, ipsi eam oon mereamur à Domino. Quis enim tu es qui Domino contradicas, ne cui velit, culpam relaxet; cùm tu cui F volueris, ignoscas? Vult rogari, vult obsecrari. Si omnium justitia, ubi Dei gratia? Quis tu es, qui invideas Deo?

℣. 25. & seq. 237. Et ideo notatur hic frater, usque adeo ut de villa venire dicatur, hoc est, terrenis operibus occupatus, ignorans quæ sunt spiritus Dei: ut denique numquam pro se vel hœdum queratur occisum; oon enim pro invidia, sed pro venia mundi agnus est immolatus. Invidus hœdum quærit: ionocens agnum pro se desiderat immolari. Ideo & senior dicitur, eo quod cito aliquis per invidiam consenescat. Ideo & foris stat, eo quod malevolentia eum animi liventis excludat. Ideo chorum & symphoniam audire non potest, b hoc est, non illa theatralis incentiva luxuriæ, nec aulicorum concentus sonorum, sed plebis concordiam concinentis, quæ de peccatore servato dulcem resultet lætitiæ suavitatem. b

238. Constitue mihi aliquem ex bis qui sibi justi videntur, qui trabem io oculo suo non vident, & alieni festucam vitii ferre oon possunt. Quomodo indignatur, quando alicui peccatum fatenti, & diu indulgentiam deploranti venia relaxatur? Quomodo aures ejus symphoniam populi spiritualem ferre noo possunt? Hæc est enim symphonia, quando concinit in Ecclesia c diversorum actuum atque virtutum, velut variarum chordarum indiscreta concordia, psalmus respondetur, amen dicitur. Hæc est symphonia quam scivit & Paulus; & ideo ait: *Psallam spiritu, psallam & mente.* Hæc de parabola præsenti putavimus esse tractaoda. c

1. Cor. 14. 15.

239. Nec invidemus si quis duos fratres istos velit referre ad populos duos; ut sit adolescentior populus ex gentibus tamquam Israel, cui frater major beneficium paternæ benedictionis invidit. Quod faciebant Judæi, cùm quererentur quia Christus cum gentibus epularetur; & ideo bœdum, mali odoris sacrificium requisierunt. Judæus hœdum requirit, Christianus agnum; & ideo illis Barabbas solvitur, nobis agnus immolatur. Unde apud illos fœtor est criminum, apud nos remissio peccatorum, dulcis io spe, suavis in fructu. Qui hœdum quærit, exspectat Antichristum; Christus enim boni odoris est victima. Ephes. 5. 2.

240. d Queri etiam in hœdo videtur, quia Judæi ritum veteris sacrificii perdiderunt: vel quia oullius sanguis his profuit, sicut Christi sanguis Ecclesiæ; non eoim redimere eos sanguis potuit prophetarum. Impudens autem & similis illius pharisæi justificantis se arroganti prece, qui putabat quod numquam præterierit mandatum Dei, quia Legem servabat in litteris. Impius, qui accusabat fratrem quod cum meretricibus paternam substantiam prodegisset, cùm debuerit advertere quia sibi dictum est: *Meretrices & publicani præcedunt vos in regnum cælorum.* d

Matth. 21. 31.

℣. 28. 241. Stat autem foris, nec excluditur: sed oon ingreditur, ignorans voluntatem Dei de vocatione gentium, servus jam factus ex filio; servus enim nescit quid dominus agat. Ubi cognovit, invidet, & torquetur Ecclesiæ bonis, & foris stat. Foris enim Israel audit chorum & symphoniam: sed irascitur quia hîc concinit plebis gratia, & consona populi jubilatio. Sed

Johan. 15. 15.

a. Pauci mss. ac Gill. in margine. *Epulante patre inducitur filius.* Idem in corp. cum reliquis mss. atque omnibus edit. *Epulantem patrem inducit filius*; nisi quod Rom. vocem *filius*, amandavit.

b. Rom. edit. *hoc est, non plebis concordiam concinentis, quæ de peccatore salvato dulcem resultet lætitia suavitatem. sed theatralis illa incentiva luxuria, vel aulicorum concentus sonorum.* Non satis commode; hujus namque loci idem sensus est, ac si legeretur: Non potest audire chorum & symphoniam, qui chorus & symphonia non significant fomitem atque incentiva luxuriæ, sed concordiam plebis &c. Porro per voces *aulicorum sonorum*, non videntur intelligendi soni, qui fiunt in aulis, hoc est, in regum palatiis: sed potius ita dici ἀπὸ τῶν αὐλῶν, à tibiis seu fistulis.

c. Ita mss. septem probatioris notæ. Alii vero & edit. *diversarum ætatum atque virtutum*, utrumque non male. At observandum obiter non pauca hîc dici ab Ambrosio, quibus novatianorum in peccatores resipiscentes crudelitas perstringi videatur.

d. Mss. aliquot cum edit. Gill. in marg. ut Rom. in textu. *Quæ res.* Reliqui cod. atque edit. *Quæri*, quod utcumque explicari potest, si subintelligatur *Christus*, quæ vox proxime ante exhibetur. Attamen rectius scribi putamus *Queri*; ut significetur senior filius dum hædi non occisi mentionem facit, mystice quiritari, quod ritus veteris sacrificii perierit &c.

bonus pater etiam hunc salvare cupiebat, dicens:

ỳ. 31. *Fili, tu semper mecum fuisti;*

242. Vel quasi Judæus in Lege, vel quasi justus in communione: & es, si desinas invidere.

Ibidem. *Et omnia mea tua sunt;*

243. Vel Judæus sacramenta veteris Testamenti, vel baptizatus etiam novi possidens.

Cap. 16. ỳ. 13. *Nemo servus potest duobus dominis servire;*

244. Quia non duo, sed unus est dominus. Nam etsi sunt qui mammonæ serviant; tamen non ille novit aliqua jura dominatus: sed ipsi sibi jugum servitutis imponunt; neque enim [a] justa potestas, sed injusta est servitus. Et ideo ait:

ỳ. 9. *Facite vobis amicos de iniquo mammona;*

245. Ut largiendo pauperibus, Angelorum nobis ceterorumque sanctorum gratiam comparemus. Nec reprehenditur villicus, in quo discimus non ipsi esse domini, sed potius alienarum villici facultatum. Et ideo licet peccaverit, tamen quia sibi in posterum ex indulgentia domini quæsivit auxilia, prædicatur. Pulcre autem iniquum mammona dixit; quia variis divitiarum illecebris [b] nostros avaritia tentabat affectus, ut velimus servire divitiis. Unde ait:

ỳ. 12. *Si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est, quis dabit vobis?*

246. Alienæ nobis divitiæ sunt, quia præter naturam sunt; neque nobiscum nascuntur, neque nobiscum transeunt: Christus autem noster est, [c] quia vita est. Denique *In sua propria venit, & sui eum non receperunt.* Ergo nemo dabit quod vestrum est; quia vestrum non credidistis, vestrum non recepistis. Iohan. 1. 11.

247. Argui igitur videntur Judæi & fraudis & avaritiæ. Et ideo qui in facultatibus fideles non fuerunt, quas cùm alienas scirent (communem enim ad usum fructus terrarum à domino Deo datus est omnibus) debuerunt utique participare pauperibus: nec Christum accipere meruerunt, quem Zachæus ut adquireret, dimidiam partem bonorum suorum obtulit. Luc. 19. 8.

248. Ergo non serviamus alienis quia nullum dominum debemus scire nisi Christum: *Unus enim Deus Pater, ex quo omnia, & nos in ipso: & unus dominus Iesus, per quem omnia.* Quid ergo, Pater Dominus, aut Filius Deus non est? Sed & Pater dominus, quia *Verbo Domini cæli firmati sunt:* & Filius Deus *qui est super omnes Deus benedictus in sæcula.* Quomodo ergo nemo potest duobus dominis servire? Unus enim Dominus, quia unus Deus: denique *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli servies.* Unde claret unum Patris & Filii esse dominatum. Unus autem est, si non dividatur: sed totus in Patre, totus in Filio sit. Itaque [d] quia unius deitatis atque dominatus adserimus Trinitatem, unum Deum, & unum Dominum confitemur. Qui autem aliam Patris, aliam Filii, aliam Spiritus memorant potestatem, plures deos, & plures dominos in Ecclesiam gentilis vitio erroris inducunt. 1. Cor. 8. 6. Psal. 32. 6. Rom. 9. 5. Matth. 4. 10.

a. Edit. quædam Paris. *injusta potestas, sed justa est servitus.* Præpostere

b. Rom. edit. *nos avaritia tentat affectus.*

c. Mss. non pauci, nec inferioris notæ, *quia via est.*

d. Mss. aliquot probatæ manus, *qui unam esse deitatis &c.*

LIBER OCTAVUS.

ỳ. 16. *Lex & Propheta usque ad Iohannem.*

1. Non quia Lex defecit, sed quia incipit Evangelii prædicatio; videtur enim minora compleri, cùm potiora succedunt. Et ideo vim faciamus regno cælorum; omnis enim qui vim facit, vehementi studio properat, non torpenti lentescit affectu. Est ergo fidei violentia religiosa, segnitia criminosa. Lex multa secundum naturam [a] statuit; ut naturalibus indulgentior desideriis ad justitiæ studium nos vocaret: Christus naturam incidit, quia naturales quoque amputat voluptates; & ideo vim faciamus naturæ, ut non ad terrena demergat, sed ad superna se subrigat.

ỳ. 18. *Omnis qui dimittit uxorem suam, & ducit alteram, mæchatur: & qui dimissam à viro ducit, mæchatur.*

2. Prius dicendum arbitror de lege conjugii, ut postea de prohibendo divortio disputemus. Quidam enim putant omne conjugium à Deo esse, maxime quia scriptum est: *Quæ Deus conjunxit, homo non separet.* Ergo si omne conjugium à Deo est, omne conjugium non licet solvi. Et quomodo Apostolus dixit: *Quod si infidelis discedit, discedat?* In quo & mirabiliter noluit apud Christianos causam residere divortii, & ostendit non à Deo omne conjugium; neque enim Christianæ gentilibus Dei judicio copulantur; cùm Lex prohibeat. Marc. 19. 6. 1. Cor. 7. 15.

3. Sed occurrit illud quod ait Salomon: *Domum & substantiam* [b] *patres partiuntur filiis: à Deo autem præparabitur viro uxor.* Quod qui in græco legit, non putat esse contrarium. Bene enim dixit græcus ἁρμόσεται; harmonia enim conveniens & apta rerum omnium dicitur commissa connexio. Harmonia est cùm fistulæ organi per ordinem copulatæ, legitimæ teneant gratiam cantilenæ, chordarumque aptus servat ordo concordiam. Itaque non habeant harmoniam suam nuptiæ, Prov. 19. 14.

a. *statuit*, deest in cunctis edit. & compluribus mss. sed tamen in septem reperitur.

b. Mss. bene multi ac probatæ notæ, *patris partiuntur filii.* Melius tamen alii cum omnibus edit. *patres partiuntur filiis;* LXX. enim constanter præferunt, μερίζουσι πατέρες παισί. Quod autem in hoc ipso loco Rom. edit. reposuit, *præparatur*, auctoritatem quidem secuta est LXX. ubi sicut & in vet. Ambr. edit. constanter habetur, ἁρμόζεται: attamen ant. edit. ac mss. omnium hic & infra exhibentium, *præparabitur*, consensus facit, ut credamus Ambrosium legisse ἁρμόσεται. Quippe insolens non est, ut futura media sumantur in passiva significatione. Adverte autem quam improbaverit Doctor noster initum inter personas cultu dispares conjugium: qua de re videsis notam in Psal. 118. serm. 20. num. 48. & in epist. ad Vigil.

quando Christiano viro gentilis mulier non le- A
gitime copulatur. Ergo ubi nuptiæ, harmonia:
ubi harmonia, Deus jungit. Ubi harmonia non
est, pugna atque dissensio est: quæ non est à
1. Johan. 4. 8. Deo, quia *Deus caritas est.*

4. Noli ergo uxorem dimittere, ne Deum tuæ
copulæ diffitearis auctorem. Etenim si alienos,
multo magis uxoris debes tolerare & emendare
Matth. 5. 32. mores. Audi quid dixerit Dominus: *Qui dimittit*
mulierem, facit eam mœchari. Etenim cui non licet
vivente viro, mutare conjugium, potest obrepere B
libido peccandi. Itaque qui auctor erroris, etiam
reus culpæ est. Quò cum parvulis fœta dimitri-
tur? Quò titubanti vestigio grandæva dettudi-
tur? Durus, si excludas parentem, pignora te-
neas, ut ad contumeliam caritatis, addas etiam
pietatis injuriam: durus, si propter matrem etiam
filios simul pellas; cùm magis redimere à patre
liberi debeant culpam parentis. Quam periculo-
sum, si fragilem adolescentulæ ætatem errori
offeras! Quam impium, si ejus destituas senec- C
tutem, cujus defloraveris juventutem! [a] Ergo
inhonoratis stipendiis & veteranum imperator
dimittat inglorium, atque imperii sui possessione
detrudat: & rusticum laboris sui effœtum agro
33. quæst. 2. c. An quod. suo propulset agricola? An quod in subditos
nefas est, in comparem fas est?

5. Dimittis ergo uxorem quasi jure, sine crimi-
ne; & putas id tibi licere, quia lex humana non
prohibet: sed divina prohibet. Qui hominibus
obsequeris, Deum verere. Audi legem Domini, D
Matth. 19. 6. cui obsequuntur etiam qui leges ferunt: *Quæ*
Deus conjunxit, homo non separet.

6. Sed non solùm hîc cæleste præceptum, sed
quoddam etiam opus Dei solvitur. Paterisne,
oro, liberos tuos, vivente te, esse sub vitrico; aut
incolumi matre, degere sub noverca? Pone, si
repudiata non nubat. Et hæc viro tibi debuit
displicere, cui adultero fidem servat? Pone, si
nubat. Necessitatis illius tuum crimen est: &
conjugium quod putas, adulterium est. Quid E
enim refert, [b] utrum id aperta criminis confes-
sione, an mariti specie adulter admittas; nisi
quod gravius est legem criminis fecisse, quam
furtum?

Deut. 24. 1. 7. Sed fortasse dicit aliquis: *Quomodo Moyses*
mandavit dari librum repudii, & dimittere uxorem?
Qui hoc dicit, Judæus est: qui hoc dicit, Christia-
nus non est. Et ideo quia hoc objicit, quod ob-
Matth. 19. 8. jectum est Domino, respondeat ei Dominus: *Ad*
duritiam, inquit, *cordis vestri permisit vobis Moyses* F
dare librum repudii, & dimittere uxores: ab initio
autem non fuit sic. Moyses permisit, inquit, non
Deus jussit: ab initio autem Dei lex est. Quæ est
Gen. 2. 24. lex Dei? *Relinquet homo patrem & matrem, &*
adhærebit uxori suæ, & erunt ambo in carne una.
Ergo qui dimittit uxorem, carnem suam scindit,
dividit corpus.

8. Ostendit autem hic locus, quæ propter fra-
gilitatem humanam scripta sunt, non à Deo
scripta. Unde & Apostolus: *Denuntio*, inquit, *non* 1. Cor. 7. 10.
ego, sed Dominus, uxorem à viro non discedere. Et
infra: *Ceteris*, inquit, *ego dico, non Dominus: si* Ibidem. 12.
quis frater infidelem habet uxorem, & relinquit eam.
Itaque ubi est impar conjugium, lex Dei non est.
Et addidit: *Quod si infidelis discedit, discedat.* Simul Ibidem. 15.
idem Apostolus negavit legis esse divinæ, ut
conjugium qualecumque solvatur: nec ipse præ-
cepit, nec dedit deserenti auctoritatem, sed cul-
pam [c] abstulit destituto. Hæc moraliter.

9. Tamen quia supra proposuit regnum Dei ℣. 17.
evangelizare, & cùm dixisset de Lege unum
apicem non posse cadere, subjecit: *Omnis qui di-*
mittit uxorem suam, & ducit alteram, mœchatur.
Recte admonet Apostolus dicens sacramentum Ephes. 5. 32.
hoc magnum esse de Christo & Ecclesia. Inve-
nis igitur conjugium quod nemo dubitet à Deo
conjunctum, cùm ipse dicat: *Nemo venit ad me,* Johan. 6. 44.
nisi Pater meus qui misit me, attraxerit eum; ille
enim solus potuit has nuptias copulare. Et ideo
mystice Salomon dixit: *A Deo præparabitur viro* Prov. 19. 14.
uxor. Vir Christus, uxor Ecclesia est: caritate
uxor, integritate virgo. Ergo quem Deus traxit
ad Filium, non separet persecutio, non avertat
luxuria, non Philosophia deprædetur, non mani-
chæus contaminet, non arrianus avertat, non
sabellianus inficiat. Deus junxit, Judæus non se-
paret. Adulteri sunt omnes qui adulterare cu-
piunt fidei & sapientiæ veritatem.

10. *Quis liber est*, inquit, *iste repudii matris vestræ,* Esai. 50. 1.
quo dimisi eam? Audisti repudium, crede conju-
gium. Audisti quid Judæorum plebi ipse vir di-
cat: *Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, & in* Ibidem. 1.
peccatis vestris dimisi matrem vestram. Mane ergo
tu in domo patris, mane cum sponso, enitere
ut placeas viro. Mens quæ credidisti Deo, esto
fortis mulier, qualis illa vel anima ecclesiastica,
vel Ecclesia, de qua dicit Salomon: *Mulierem* Prov. 31. 10.
fortem quis inveniet? Pretiosior autem est lapidi-
bus pretiosis, quæ talis est: confidit in ea vir suus. Ibidem. 11.
Videamus quid hæc viro faciat suo, quod opus
ejus, quod sit obsequium, cui confidat in ea
Christus.

11. Bona uxor virum suum vestit. Vestiat Jesum
fides nostra corpore suo, vestiat carnem suam Ibidem. 21. & seq.
divinitatis suæ gloriâ: sicut & illa bina vestimen-
ta fecit viro suo; ut & in præsenti & in futuro
sæculo honorificet eum. Non mediocris hæc fe-
mina, cujus tale textrinum est: quam non mol-
lia lanæ fila carpentem, sed pretiosæ virtutis
pensa tractantem vir ejus inveniat: quæ manus
extollat in noctibus, & ad libram dirigat opus,
morumque suorum pondus examinet, gestorum
quoque noverit servare mensuram, gloriosi sub-
tegmen laboris intexens: sollicita quando vir
redeat, anxia atque suspirans, & jam cum viro

a Omnes edit. cum tribus mss. *inhonoratum stipendiis.* Alii mss. *inhonoratis stipendiis.* Optime, si voce *stipendiis*, pro annis in militia peractis sumas, ac subintelligas *militem.* Ac paucis interjectis ubi cuncti mss. & edit. *quasi jure, sine crimine*, in tribus Gratiani codicibus, ut testantur ejusdem correctores, habetur, *quam fas vivere sine crimine.* Quod porro de lege humana divortium non prohibente dicitur, credibile est S. Doctorem respicere ad Legem à Constantino Magno latam, quæ continetur lib. 3. Cod. Theod. Tit. 16. *De repudiis.* Hac enim etsi repudii causas quæ antea plurimæ ac nonnumquam levissimæ fuerant, ad pauciores reduxerit, illius tamen usum nequaquam sustulit. Sed hanc esse minoris mali tolerantiam, ut gravius vitaretur, non obscure indicat Ambrosius.

b. Eras. ac Gill. in corp. *utrum aperta .... adulterum admittas:* in marg. autem cum duobus mss. & Rom. edit. .... *adulterium admittas.* Reliqui mss. ut nos in textu; duos tamen excipimus, ubi lapsu calami scriptum est .... *adulteram dimittas*, ut apud Amerb. errore etiam typographi .... *adultera dimittas.* Videtur autem maritus dimittens uxorem quæ alteri nubit, propterea adulter dici, quòd in eum uxoris adulterium redit, ut proxime ante expositum est.

c. Mss. aliquot antiquæ manus, *abstulit de instituto.*

suo

ſuo eſſe deſiderans, dicens: Motas facit vir meus venire, feſtinabo ipſa ad eum: occurram ei facie ad faciem, cùm venire cœperit in gloria ſua.

12. Veni domine Jeſu, ut invenias ſponſam tuam, non contaminatam, non adulteratam, quæ non violaverit domum tuam, non mandata neglexerit. Dicat tibi: *Inveni quem dilexit anima mea:* (Cant. 3. 4.) introducat te in domum vini (vinum enim lætificat cor hominis) (Pſal. 103. 15.) inebrietur in ſpiritu, agnoſcat myſterium, loquatur oraculum.

(℣. 19.) *Homo autem quidam dives induebatur purpuram.*

13. Narratio magis quàm parabola videtur, quando etiam nomen exprimitur. Non otioſe autem hîc divitem Dominus perfunctum deliciis ſæcularibus, in perpetuæ famis apud inferos conſtitutum ſignificavit ærumna: cui non immeritò quinque fratres, id eſt, quinque ſenſus corporis naturali quadam germanitate videntur fuiſſe ſociati, qui immodicis atque innumeris cupiditatibus æſtuabant: Lazarum verò in Abrahæ gremio quaſi in quodam ſinu quietis, & ſanctitatis receſſu locavit; ne illecti præſentium voluptate, maneamus in vitiis; vel tædio victi, laborum dura fugiamus. Sive itaque Lazarus pauper in ſæculo, ſed Deo dives: ſive apoſtolicus aliquis pauper in verbo, locuples in fide (neque enim ſancta omnis paupertas, aut divitiæ criminoſæ: ſed ut luxuria infamat divitias, ita paupertatem commendat ſanctitas) ſive ergo apoſtolicus qui veram teneat fidem, verborum infulas, fucum argumentorum, ambitioſa ſententiarum velamina non requirat: fœneratam mercedem accipit, impugnans hæreticos Manichæum, Marcionem, Sabellium, Arrium, Photinumque (iſti enim non aliud quam fratres ſunt Judæorum, quibus perfidiæ germanitate nectuntur) reprimens quoque carnis cupiditates, quæ illis, ut dixi, quinque ſenſibus vaporantur: fœneratam, inquam, mercedem accipit, cui compenſatio exuberantium copiarum, & perpetuitatis uſura eſt.

(℣. 20. & 21.) 14. Nec alienum putamus, ut de fide quoque opinemur hunc eſſe tractatum, quam Lazarus abjectam de menſa divitis collegit: cujus utique ulcera ſecundum litteram dives faſtidioſus horreret, nec inter pretioſas epulas unguentatoſque convivas fœtorem ulcerum lambentibus canibus ſuſtineret, cui odor aeris, & ipſa eſſet natura faſtidio: quamquam inſolentia & rumor divitum indiciis competentibus exprimatur, quod ita conditionis immemores humanæ ſint; ut tamquam ſupra naturam ſiti, de miſeriis pauperum incentiva ſuarum capiant voluptatum, rideant inopem, inſultent egenti, & quorum miſereri deceat, his auferant.

15. Utrumque ergo qui volet, tamquam Lazarus colligat. Cui ſimilem illum puto, qui cæſus ſæpius à Judæis, (2. Cor. 11. 25.) ad patientiam credentium, & vocationem gentium ulcera ſui corporis lambenda quibuſdam velut canibus offerebat, quia ſcriptum eſt: *Convertentur ad veſperum, & famem patientur ut canes.* (Pſal. 58. 15.) Quod agnovit Chananitis illa myſterium, cui dicitur: Nemo tollit panem filiorum, & mittit canibus. (Matth 15. 26.) Agnovit hunc panem, non panem eſſe qui videtur, ſed illum qui intelligitur; & ideo reſpondit: *Utique, Domine, nam & catelli edunt de micis quæ cadunt de menſa dominorum ſuorum.* (Ibidem. 27.) Micæ iſtæ de illo pane ſunt. Et quia panis verbum eſt, & fides verbi eſt, micæ velut quædam dogmata fidei ſunt. Unde reſpondit Dominus, ut oſtenderet fideliter dictum: *O mulier, magna eſt fides tua!* (Ibidem. 28.)

16. O felicia ulcera, quæ perpetuum excludunt dolorem! O uberes micæ, quæ repellitis jejunium ſempiternum, quæ colligentem pauperem æternis expletis alimentis! Abjiciebat vos de menſa ſua archiſynagogus, (Luc. 13. 14.) cùm propheticarum ſcripturarum, & legis interna myſteria refutaret; micæ enim ſermones ſunt Scripturarum, de quibus dicitur: *Et projeciſti ſermones meos poſt te.* (Pſal. 49. 17.) Abjiciebat vos ſcriba, ſed Paulus diligentiſſime colligebat, in injuriis ſuis legens plebem. Lambebant ulcera ejus, qui morſu ſerpentis intrepidum, (Act. 28. 6.) excuſſo ſerpente, viderunt, & crediderunt. Lambebat ille carceris cuſtos, qui vulnera Pauli lavit, (Act. 16. 33.) & credidit. Beati canes, in quos ulcerum talium diſtillat humor; ut adimpleat cor, & impinguet fauces eorum: qui cuſtodire domum, ſervare gregem, cavere adſueſcant lupos.

17. Pone nunc ante conſpectum ſæcularibus arrianos ſtudiis intentos, qui ſocietatem potentiæ regalis affectant; ut armis militaribus impugnent Eccleſiæ veritatem: nonne tibi videntur in quadam purpura & byſſo & exſtructis jacentes thoris, qui pro veris fucata defendant; ditibus abundare ſermonibus, cùm jactant Dominico terram tremuiſſe ſub corpore, cælum tenebris obductum, excita verbo maria vel ſedata: verumtamen Dei Filium denegantes? Conſtitue & illum pauperem, qui ſciens non in ſermone, ſed in virtute regnum Dei eſſe, paucis quid ſentiret expreſſit, dicens: *Tu es Filius Dei vivi:* (Matth. 16. 16.) nonne illæ tibi videntur egere divitiæ, hæc redundare paupertas? Dives * hæreſis Evangelia multa compoſuit: pauper fides hoc ſolum Evangelium tenuit, quod accepit. Dives Philoſophia plures ſibi deos fecit: pauper Eccleſia unum Deum novit.

18. Inter hunc igitur divitem & pauperem chaos magnum eſt; (℣. 26. & ſeq.) quia poſt mortem nequeunt merita mutari, eoque in inferno dives inducitur, cupiens a aliquid de paupere ſpiritus, refrigerantis haurire; aqua enim refectio eſt animæ in doloribus conſtitutæ, de qua dicit Eſaias: *Et ſaliet aqua cum delectatione de fontibus Salutaris.* (Eſai. 12. 3.) Cur autem cruciatur ante judicium? Quia luxurioſo carere deliciis, pœna eſt. Nam & Dominus dicit: *Ibi erit fletus & ſtridor dentium; cùm videritis Abraham, Iſaac, & Iacob, & omnes prophetas in regno cælorum.* (Luc. 13. 28.)

19. Serus autem dives iſte magiſter eſſe incipit; (℣. 27.) cùm jam nec diſcendi tempus habeat, nec docendi. Quo loco evidentiſſime declarat Dominus, vetus Teſtamentum eſſe fidei firmamentum,

* De hujuſmodi pſeudo-evangeliis conſule quæ ſcripſit ſanctus Doctor ſupra lib. 1. num. 2 & nos ibidem notavimus.

a. Edit Rom. *aliquid ſpiritus à paupere refrigerantis haurire.* Minus bene; non enim, uti putamus, aquam à quoquam ſpiritus vocabulo nominatam reperias. Refer igitur vocem *ſpiritus*, (aut *ſpiritu*, quemadmodum Amerb. & duo mſſ præferunt) ad vocem *paupere*, niſi cum uno & altero mſſ. atque edit. Era. & Gill. in marg. legere malis *de pauperis ſpiritu.*

retundens perfidiam Judæorum, & excludens A nequitias hæreticorum, à quibus mens supplantatur infirmior; ipsi enim pusilli sunt, qui adhuc nesciunt incrementa virtutis.

20. Licet autem advertere quod in villici illius superiore, & istius divitis præsenti comparatione incentivum misericordiæ sit: & ibi fortasse sanctis quos amicos dicit, & quibus tabernacula tribuit; hîc veru docet pauperibus conferendum.

Cap. 17. ℣. 3. *SI peccaverit in te frater tuus, increpa illum.*

21. Quam bene post divitem qui cruciatur in pœnis, subjecit præceptum veniæ largiendæ, his utique qui se ab errore converrunt; ne quem desperatio non revocet à culpa! Quam vero moderatus est, ut neque difficilis venia, nec remissa sit indulgentia; ne quem vel austera percellat invectio, vel conniventia invitet ad culpam! Sic & alibi: *Si peccaverit in te frater tuus, vade &* C *corripe eum inter te & ipsum.* Plus enim proficiat amica correptio, quàm accusatio turbulenta: illa pudorem incutit, hæc indignationem movet. Servetur potiùs quod prodi metuat, qui monetur. Bonum quippe est ut amicum magis te qui corripitur credat, quàm inimicum; facilius enim consiliis aquiescitur, quam injuriæ succumbitur. Unde & Apostolus: Corripite, inquit, ut fratrem, ut erubescat, non ut inimicum eum existimetis. [a] Infirmus enim custos diuturnitatis est timor: pudor autem bonus magister officii; qui enim metuit, reprimitur, non emendatur: quem pudet facere, in naturam vertit.

Matth. 18. 15. — 2. Thess. 3. 15.

22. Pulcre autem posuit: *Si peccaverit in te*; non enim æqua conditio in Deum, hominemque peccare. Denique Apostolus, qui divini est verus interpres oraculi: *Hæreticum*, inquit, [b] *post unam correptionem devita*; quia non est æque perfidia ut culpa, veniabilis. Et quoniam plerumque per imperitiam error obrepit, corripiendum præcepit; ut aut pertinacia vitetur, aut prolapsio corrigatur. Verùm quid est:

Tit. 3. 10.

℣. 4. *Si septies conversus fuerit ad te dimitte illi?*

23. Num veniæ numerus præfinitur: an vero quia cùm septimo die requieverit Deus ab omnibus operibus suis, post hebdomadam istius mundi quies nobis diuturna promittitur; ut quemadmodum mala istius mundi feriata cessabunt, ita etiam vindictæ severitas conquiescat? F Sabbatum autem non solùm dierum, sed etiam mensium est; & ideo septimi mensis decima die sabbata sabbatorum: nec solum mensium, sed anoorum quoque: neque annorum tantùm, sed etiam generationum: postremo ipsius mundi, cujus typus est sabbatum magnum; sicut in Lege est hebdomada septima, post quam celebratur annus Jubilæus. Quod mysterium nobis Dominus voluit revelare, cùm dicit: *Non solum septies, sed etiam septuagies septies.* Quia septima generatione, ut habes secundùm Lucam, Enoch raptus est, ne malitia immutaret cor ejus; & in eo aculeus doloris quievit. Septuagesima autem & septima generatione Dominus natus ex Maria, humani generis in se peccata suscipiens, remissionem tribuit omnium delictorum.

Levit. 25. 9. — Matth. 18. 22. — Luc. 3. 17. — Sap. 4. 11.

24. Ergo quamvis secundum litteram discas frequenter ignoscere, nec indignationem tenere (nibil enim est quo possit offendi, cui ignoscendi est consuetudo) tamen agnosce mysterium; neque enim otiose sabbato dixit Dominus mulieri: *Dimissa es ab infirmitate tua*, ostendens plebi suæ, quæ sicut mulier illa vocata sequeretur, adventu suo se remisisse peccata. Septuagies itaque & septies Lamech condemnatur; quia gravius delinquit, * qui scelus dum punit, admittit. Omnem autem enormitatem sceleris baptismi sacramenta dimittunt. Disce ergo donare injurias tuas; quia persecutoribus suis Christus ignovit.

Luc. 13. 12. — Gen. 4. 24.

25. Nec illud otiosum [c] quod sabbato passus est magno, significans fore sabbatum, quo mors destrueretur à Christo. Quod si Judæi sabbatum ita celebrant; ut & mensem & annum totum quasi sabbatum babeant: quanto magis nos re- D surrectionem Domini celebrare debemus? Et ideo majores tradidere nobis pentecostes omnes quinquagiota dies ut paschæ celebrandos; quia octavæ hebdomadis initium Pentecosten facit. Unde & Apostolus quasi Christi discipulus, qui sciret diversitatem esse temporum, scribens ad Corinthios: *Apud vos*, inquit, *forsitan manebo, & hyemabo.* Et infra: *Manebo autem Ephesi usque ad pentecosten; ostium enim mihi apertum est magnum.* Itaque apud Corinthios hyemem agit, E quorum erroribus angebatur; quod eorum circa Dei cultum frigeret affectus: cum Ephesiis pentecosten celebrat, atque his tradit mysteria, relaxat animum; quia fidei cernebat ardore ferventes. Ergo per bos quinquaginta dies jejunium nescit Ecclesia, sicut Dominicâ qua Dominus resurrexit, & sunt omnes dies tamquam Dominica.

1. Cor. 16. 6. — Ibidem. 8. & 9.

26. Erit & alia Dominica qua Dominicum corpus resurgat. Novit haoc Paulus, qui ait: *Vos autem estis corpus Christi, & membra ex membris.* Hoc enim corpus Domini & ossa de ossibus ejus capiti cohærebunt: *Caput autem Ecclesia Christus.* Tunc ergo cessabit jejnoium; quoniam in perpetua jucunditate fatigatio, cura, lassitudo cessabit. Tunc mors destructur: *Novissima enim mors*

1. Cor. 12. 27. — Ephes. 5. 23. — 1. Cor. 15. 26.

a Ita vet. edit. & cuncti mss. duobus exceptis, ubi legitur: *Infirmus enim custos diuturnus est timor.* Rom. vero: *Infirmus enim custos diuturnæ bonitatis* &c.

b Quædam edit. Paris. *post unam aut secundam correptionem.* Sed videtur omnino Ambrosius legisse, *post unam correptionem.* Etenim non solum hic, verum etiam lib. 2. *de Abraham*, & alibi omnes aliæ edit. cum mss. in hanc lectionem conspirant. Post pauca vero edit. Rom. reposuerat, *Et septies in die conversus fuerit ad te dicens, Pœnitet me, dimitte illi.* At cùm lectio nostra in ant. edit. & cunctis mss. habeatur, locum ab ipsomet Ambrosio contractum fuisse existimandum est.

*. Videtur hic sequi Ambrosius quorumdam Hebræorum opinionem, asserentium Cainum à Lamecho interemtum fuisse; qui tamen casu fortuito id factum volunt. Qua de re multa interpretea in hunc locum.

c Rom. edit. sola, *quod sabbato sepultus est.* Sed aliarum ac mss. omnium in voce *passus est*, convenientium auctoritate adducimur, ut Christum sabbato passum ideo hîc dici autumemus, vel quia erat ea dies *obgerensè* ad sequens sabbatum, vel quod, ut statim subjicitur, sabbatum ita celebraretur à Judæis, ut & mensis & annus instar sabbati haberetur. Ubi vero omnes edit. & plures mss. statim subjungunt, *magnum significans* &c, maluimus cum mss. aliis, iisque melioris notæ legere *magno* &c. Judæis enim tria festa erant quæ *sabbata magna* nuncupabantur, pascha scilicet, pentecoste, ac scenopegia, quorum primum eodem anno incidebat in sabbatum minus, uti ex sacris historiis intelligimus. Quod porro dicitur 50. *dies ut pascha celebrandos*, hoc de quibusdam tantibus intelligendum, de quibus in *Apol. David* cap. 8. n. 42.

destruetur. Nam etsi cessavit in Enoch, & non est A
Gen. 5. inveota in eo; destructa tamen non est: ille enim
24. raptus est, ut evaderet eam: Christus ut destrue-
1. Cor. 15. ret, immolatus est. Et ideo bene dixit: *Vbi est,*
55. *mors, victoria tua? Vbi est, mors, aculeus tuus?* Ergo
in hac resurrectione iterum Christus tamquam
suo resurget in corpore. Beatus itaque qui ha-
buerit partem in prima resurrectione; sicut enim
1. Cor. 15. primitiæ dormientium Christus, sic tunc primi-
20. tiæ resurgentium Ecclesia & sancti ejus.

27. Hoc mysterium Petrus scire non potuit. B
Fortasse scierit de Enoch: quis tamen potuit
mysterium absconditum in Deo bumana mente
comprehendere? Veniat ergo Dominus in ani-
mam meam, in mentem meam, atque eam subji-
ciat sibi; ut cùm subjecta mens fuerit mea, di-
Psal. 22. cam: *Non timebo mala, quoniam tu mecum es.*
4.

ỷ. 6. *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis*
huic arbori moro: Eradicare, & jactare in mare, &
obaudiet vobis. C

28. De grano sinapis supra dictum est, nunc
de arbore mori est disputandum. Arborem lego,
tion tamen arborem credo. Nam quæ ratio, qui
profectus hic noster, ut arbor quæ laboranti-
bus agricolis ferat fructus, eradicetur, & mitta-
tur in mare? Licet hoc pro virtute fidei possibi-
le judicemus, ut sensibilibus imperiis natura in-
sensibilis obsequatur: quid sibi vult tamen etiam
Amos. 7. ipsa arboris species? Legi quidem: *Pastor eram*
14. *caprarum, vellicans mora;* & puto prophetam si- D
gnificasse nobis, quod ex peccatorum grege pec-
cator ipse conversus sit: licet conveniat ut futu-
rus gentium propheta fructum quæsisse videatur
in seotibus, cibum ex sentibus eruisse, sed de-
coloros & fœtidos greges gentium, populos na-
tionum, in suorum scriptorum pascuis locaturus,
ut spirituali refectione pinguescerent; ipse autem
de peccatore converso lac spirituale mulgeret.

Matth. 17. 29. Sed cùm in alio Evangelii libro de monte
19. sit dictum, cujus species nuda gignentium vitium, E
olearumque jejuna, infœcunda messibus, apta
latibulis bestiarum, ferarumque cursibus in-
quieta, extollentem se altitudinem nequitiæ
spiritualis videatur exprimere, sicut scriptum
Hier. 51. est: *Ecce ego ad te, mons corrupte, qui corrumpis om-*
25. *nem terram;* congruit ut boc quoque loco opi-
nemur id dictum, quoniam fides spiritum ex-
cludit immundum, maxime cùm arboris natura
huic concurrat opinioni. Nam fructus ejus pri-
mo albet in flore, deiode jam formatus irrutilat, F
maturitate nigrescit. Diabolus quoque ex al-
benti angelicæ flore naturæ & potestate rutilan-
ti, prævaricatione dejectus, tetro inhorruit odo-
re peccati. En tibi illum arbori moro diceotem:
Eradicare, & jactare in mare, cùm legionem eje-
cit ex homine, io porcos transire permittit: qui
exagitati diabolico spiritu, se in maria demer-
serunt.

30.[a] Hic igitur locus bortatorius ad fidem, do-
cens moraliter etiam ea quæ solidata sunt, fide
posse dissolvi. Ex fide autem caritas, ex caritate
spes, & rursus in se sancto quodam circuitu re-
funduntur.

31. Sequitur ut nemo in operibus glorietur, ỷ. 7.
quia jure Domino debemus obsequium. Nam si
tu non dicis servo arauti, aut oves pascenti:
Transi recumbe (ubi intelligitur quia nullus re-
cumbit, nisi ante transierit: denique & Moyses
ante transivit, ut magnum visum videret) si
ergo tu non dicis servo tuo: *Recumbe;* sed exigis ỷ. 8.
ab eo aliud mioisterium, & gratias ei oon agis:
ita nec in te patitur Dominus unius usum esse
operis aut laboris; quia dum vivimus, debemus
semper operari.

32. Ergo agnosce esse te servum plurimis obse-
quiis defœneratum. Non te præferas quia filius
Dei diceris: agnoscenda gratia, sed non igno-
raoda natura. Neque te jactes si bene servisti,
quod facere debuisti. Obsequitur sol, obtempe-
rat luna, serviunt Angeli. Vas gentium electus à
Domino: *Non sum,* inquit, *dignus vocari apostolus;* 1 Cor. 15.
quia persecutus sum Ecclesiam Dei. Deinde alibi nul- 9.
lius se ostendens coosciùm culpæ, subjecit: *Sed* 1. Cor. 4.
non in hoc justificatus sum. Et nos ergo non à no- 4.
bis laudem exigamus, nec præripiamus judicium
Dei, & præveoiamus sententiam judicis: sed suo
tempori, suo judici reservemus. Post bæc repre- ỷ. 17.
beoduotur ingrati: atque ita demum ad tracta-
tum futuri venitur judicii.

In illa hora qui fuerit in tecto, & vasa ejus in ỷ. 31.
domo; ne descendat tollere illa: & qui in agro simi-
liter non redeat retro. Memores estote uxoris Lot. ỷ. 32.

33. [a] Interrogatus à discipulis Dominus quaodo a
veniret regnum Dei, ait: *Regnum Dei intra vos* ỷ. 21.
est; utique per veritatem gratiæ, noo per servi-
tutem culpæ. Itaque qui vult esse liber, fit ser-
vus in Domino; ea enim parte qua participamur
servitute, participamur & regno. Ait ergo: *Re-*
gnum Dei intra vos est: quaodo autem veniret,
noluit dicere, sed dixit judicii diem esse ventu-
rum; ut terrorem omnibus judicii imminentis in-
cuteret, nec securitatem dilationis adferret.

34. Et ne videretur contristare discipulos, [b] si b
bis aliquid denegaret, ait in alio libro: *De die* Matt 24.
autem & hora nemo scit, neque Angeli cælorum, neque 36.
Filius. Bene mediè posuit Filium, est enim idem
filius bominis Filius Dei; ut magis dictum se-
cundùm filium bominis æstimemus, quia tem-
porum finem non per oaturam hominis, sed per
naturam Dei novit. Nec alienum tamen à fide
est, si Filium accipias Dei Quid eoim est quod
bonus Pater Filium celaverit, cui omnia dedit?
Aut quomodo non dedit cognitionem temporis,
cui dedit ipsius judicii potestatem? Quomodo Iohan. 14.
autem Filius nescire potest, quod Pater novit; 11.
cùm in Patre Filius sit, & Spiritus scrutetur etiam
alta Dei, cùm ipse Filius altitudo sit divitiarum 1. Cor 2.
sapientiæ, & scientiæ Dei? Sed cur nolit dicere, 10.

a. Edit. Rom. sola. *Interrogatus à pharisæis . . . utique per liber-tatem gratiæ.* Sed in voce *pharisæis* potuit S. Doctor vel memoriâ, vel quo usus est codice, falli; præterquam quod in sequenti versu mentio fit discipulorum; vox autem *veritatem* recta est; cùm illa, ut jam à nobis observatum est, idem apud probatos auctores quandoque significet ac æquitas; itaque *per veritatem gratiæ* perinde erit atque per æquitatem seu justitiam quæ ortum ducit ex gratia.

b. Sic. vet. edit. & cuncti mss. nisi quod in quibusdam prætermittitur, *in alio libro.* At Rom. edit. locum immutavit in hanc formam, *si eos aliquid celaverit, subjungitur. Et ait ad discipulos suos, venient dies. Et in alio libro.* Et post non multa ubi Amerb. cum paucis mss. *Bene medium posuit filium,* & Era. ac Gill. cum reliquis, *Bene medie* &c. Eadem Rom. edit. exhibet, *Bene interposuit filium.* Sed omnino legendum, *medie,* hoc est, non determinando utrum *Dei,* anve *hominis.*

Act. 1. 7. ostendit alio loco: *Non est vestrum scire tempora & annos, quæ Pater posuit in sua potestate.* A

35. Videtis quo tendat qui Trinitatem negat unius potestatis, ut sit aliquid quod nesciat Filius? Cur enim celaret Filium proprium Pater? Aut enim invidiæ causa nolumus aliis intimare quod scimus, aut ne forte prodamur: sed nec invidi in Patrem, nec proditoris in Filium suspicio cadit. Ergo unius sunt cognitionis; quia unius sunt potestatis. Deinde qui signa novit futuri judicii, utique novit & finem. B

℣. 24. 36. Quid enim est quod nesciat ille sicut fulgur coruscans, eo quod lux, Dei Filius interna mysterii cælestis illuminet? [a] *In illa*, inquit, *hora*. Ergo & horam novit: sed novit sibi, nescit mihi. Bene autem causam diluvii, & incendii, & judicii de *Ibidem. 39.* nostris adserit prodisse peccatis; quia Deus malum non creavit, sed nostra sibi merita repererunt.

℣. 27. *Edebant* enim *& bibebant: uxores ducebant, & nubebant.* C

37. Non quia conjugia damnentur, neque ut alimenta damnentur; cùm in illis successiones, in istis naturæ subsidia sint; alioquin de hoc mundo est exeundum: sed in omnibus modus quæritur; *1. Cor. 7. 5.* quidquid autem abundantius est, à malo est. Sit aliquis consensus ad tempus, ut vacemus orationi: sit aliqua inter sollicitudines mundi, & intemperantiæ crapulas sobrietas religionis, & induciæ castitatis. D

38. Ergo quia propter improbos necesse est probi in hoc sæculo contritionem cordis animæque patiantur, quo uberiorem mercedem acci- *Matth. 24. 16.* piant in futurum, remediis instruuntur, ut qui in Judæa sunt, fugiant in montes. Quæ est ista Judæa? Novi enim & aliam Judæam secundùm *Psal. 75. 1.* spiritum, non secundum litteram: *Notus enim in Iudæa Deus*. Quales autem isti montes qui possint metum futuri cohibere judicii, cùm scriptum sit: *Esai. 64. 3. Luc. 21. 33.* *Tremor autem montes occupabit? Cælum & terra transibunt*: quomodo terrarum portio manebit immunis, aut tueri me poterit, quæ nec ipsa se servat? Ubi igitur me ab ira ejus abscondam, qui *Psal. 138. 8.* conturbat profundum maris? *Si adscendero in cælum, ibi est: si descendero in infernum, adest.* Non ergo falli potest qui ubique est, sed placari. E

39. Adest itaque judicii dies: si vis non comprehendi, quotidie time, quotidie fuge. Quæris *Esai. 40. 9.* quomodo fugias? *Adscende in montem qui evangelizas Sion*; ut excelsorum vertice possis eminere F *3 Reg. 20. 28.* meritorum: Deus enim montium, & non Deus vallium est. Adscende eo ubi Christus sedet ad *Psal. 86. 1.* dexteram Dei, cujus *Fundamenta in montibus* *Psal. 124. 2.* *sanctis*: &, *Montes in circuitu ejus*. Mons tuus Paulus, mons tuus Petrus est. Supra illorum fidem mentis tuæ locato vestigium. In lege Dei atque hereditate fidei constitutos judicii dies non ad pœnam invenit, sed ad gloriam.

A 40. Si quis etiam in tecto est positus, hoc est, superiora jam domus suæ, eminentiumque virtutum culmen adscendit, ad terrena mundi hujus opera non recidat. Novi enim tectum in quo *Iosue 2. 1. & seq.* Rhaab illa typo meretrix, mysterio Ecclesiæ sacramentorum consortio populis copulata gentilibus, exploratores quos Jesus direxit, abscondit; qui si ad inferiora descendissent domus, ab exploratoribus qui ad corripiendos eos missi fuerant, occidissent. Tectum ergo sublimis est men- B tis officium, animæque fastigium, quo nuda corporis operitur infirmitas. Unde mihi videtur *Marc. 2. 3.* etiam paralyticus ille idcirco esse sanatus, quia à quatuor juvenibus demissus è tecto est; quia quatuor adminiculo virtutum, prudentiæ, fortitudinis, temperantiæ, atque justitiæ ad pedes Christi alta quadam se ratione subjecit. Nihil enim excelsius humilitate, quæ tamquam superior nescit extolli; quia nemo id affectat, quod infra se judicat.

C 41. Sed quoniam in judicio versamur, non digrediamur à tecto; ne dum vasa quæ in domo sunt, auferre cupimus, capiamur. Non enim in omni domo sunt vasa aurea & argentea, sed in plerisque sunt lignea: nec omnis domus plena; sunt enim & vacuæ, quas novit propheta qui dixit: *Quid factum est tibi nunc, quia adscendisti in domos vacuas? Impleta est civitas clamantium.* Et *Esai. 22. 1. & seq.* subjecit: *Omnes principes tui fugerunt, quicumque in se vulnerati sunt*, & ad perfidiam de fide lapsi D sunt. Vulneratus est Sabellius, vulneratus est Valentinus, vulneratus est Arrius; in domo enim vacua sunt reperti.

42. Vis domum videre plenam? Sequere Pe- *Act. 10. 9.* trum, cùm esuriret ad domus superiora gradientem: ibi agnovit mysterium Ecclesiæ congregandæ; ut gentilem populum non judicaret immundum, quem * fides posset ab omni mundare contagio. Vasa autem de luto sunt: ergo vas corpus est. Et ideo cave ne desiderio corporis, E præclara mentis studia derelinquas. Si Petrus non accepit mysterium in inferioribus positus, tu quemadmodum accipies? Ille accepit, quia adscendit, ut evangelizaret Dominum, passionem corporis non timeret.

43. Ergo *Qui in tecto est, non descendat: & qui in agro est, non revertatur retro.* Unde intelligam quid sit ager, nisi ipse me doceat Jesus, dicens: *Luc. 9. 62.* *Nemo mittens manum in aratrum, & respiciens retro, aptus est regno cælorum?* Otiosus in villa sedet, F laboriosus in agro seminat: debilis ad focum, *Gen. 27. 27.* fortis ad aratrum. Bonus odor agri; odor enim Jacob odor agri pleni. Ager plenus est florum, plenus est fructuum diversorum. Ara igitur agrum tuum, si vis dirigi ad Dei regnum. Floreat tibi bonorum seges fœcunda meritorum. Sit *Psal. 127. 3.* *Vitis abundans in lateribus domus tuæ, & novella olivarum in circuitu mensæ tuæ.* Dicat anima tua Christo, fertilitatis suæ jam conscia, & seminata

a. Rom. edit. *De die autem & hora dixit Matthæus.* Verum ea mutatio non aliunde invecta est, quam quod superiorem Lucæ textum cùm rejecisset post verba inferius posita, *sed ad gloriam*, alios textus omissos ab Ambrosio substituerit, ad quos referri non poterat ista expositio. Quod autem mox subjicitur, *novit sibi, nescit mihi*, referendum est ad superiora illa, *sed cur nolit dicere, ostendit.* Quapropter hic non est æquivocatio, sed metonymiæ species qua causa ab effectu denominatur, quomodo hunc locum etiam ab Augustino expositum reperimus lib. Quæst. 83. quæst. 60. Namque ibi à maximo illo Doctore traditur, *nescire Filium sic dictum esse, quia facit nescire homines, id est, non prodit eis quod inutiliter scirent.*

*. Non ita hic fides intelligenda, ut necessitas bonorum operum excludatur, quod sane ab Ambrosii doctrina quam alienissimum esse probe norunt, qui in ejus lectione non sunt omnino peregrini; sed ea sola ideo nominatur, quia salutis ac virtutum omnium est fundamentum, ut docet Sanctus noster lib. 2. *De Cain & Abel*, cap. 9. num. 28. atque alibi.

Dei verbo, ſpiritalibus quoque inarata culturis: A
Cant. 7. 11. *Veni, frater meus, exeamus in agrum.* Ille reſpon-
Ibid. 5. 1. deat: *Introivi in hortum meum, ſoror mea ſponſa: vindemiavi myrrham meam.* Quæ enim melior quàm fidei vindemia, qua reſurrectionis fructus recoonditur, quâ perpetuæ lætitiæ fons rigatur?

44. Itaque cùm reſpicere prohibearis, multo magis redire prohiberis, & tollere tunicam;
Matth. 5. 40. comperiſti enim quod ei qui tunicam te petierit, remittere debeas & pallium. Ergo directus ad Dei regnum, opes & patrimonium non re- B quiras. Novit & aliam Scriptura tunicam, de qua
Coloſſ. 3. 9. & 10. nos hortatur Apoſtolus dicens: *Ut exſpoliantes veterem hominem cum actibus ejus, induti novum,* ſuperioris tunicam non requiramus erroris. Un-
Cant. 5. 3. de & illa ait: *Nocte exui me tunicam meam, quomodo induar eam?* quòd non ſolum renuntiare peccatis, ſed etiam memoriam omnem debeas
Philip. 3. 13. actus ſuperioris abolere. Denique Paulus ſuperiora obliviſcens, culpam exuit, pœnitentiam non omiſit. C

45. Et ideo Dominus: *Memores*, inquit, *eſtote uxoris Lot:* quæ ideo quia reſpexit retro, perdidit naturæ ſuæ munus; retro enim Satanas, retro Sodoma. Quapropter fuge intemperantiam, declinato luxuriam. Et ut cognoſcas quia non om-
Gen. 19. 30. nes poſſunt fugere in montem, recordare quia ille qui ſe à veteribus ſtudiis non reflexit (Sodomam enim ante delegerat) ideo evaſit, quia pervenit ad montem: illa quæ infirmior fuit, quoniam ad poſteriora reſpexit, nec mariti adjuta ſuffragio, D ad montem pervenire potuit, ſed remanſit.

℣. 34. *In illa nocte erunt duo in lecto uno: unus adſumetur, & alter relinquetur.*

46. Bene noctem dixit, quia Antichriſtus hora tenebrarum eſt; eo quod pectoribus hominum tenebras offundat, cùm dicat ſe eſſe Chriſtum, exſurgentibus pſeudo-prophetis qui adſerant nunc in deſertis Jeſum degere, ut vagæ errore opinionis illudant: nunc in penetralibus, ut qui E audierint, præcelſæ nomine poteſtatis arteantur.
Matth. 24. 27. Chriſtus autem ſicut fulgur coruſcans per univerſum mundum luminis ſui globos ſpargit. Et ideo nec in deſertis vagatur, nec aliquibus locis
Hier. 23. 24. clauditur; quia *Cælum & terram ego impleo*, dicit Dominus: ſed luce fulgoris ſui fulget, ut in illa nocte reſurrectionis gloriam videre poſſimus. Quid igitur ſibi vult quod ait:

℣. 35. *Duo in lecto uno .... duæ molentes in piſtrino... duo in agro: unus adſumetur, & alter relinquetur.* F

47. Numquid iniquus Deus, ut pares ſtudiis & ſocietate vivendi, atque indiſcretos actuum qualitate, meritorum remuneratione diſcernat? Non ita eſt, ſed pro actibus hominis remunerationis eſt qualitas. Non ergo merita hominum copulæ uſus exæquat: nam & pater in filium, & filius in patrem ſtudio religionis inſurgunt; quia
Matth. 10. 22. non omnes quod adoriuntur, efficiunt: *Sed qui perſeveraverit in finem, hic ſalvus erit.* Tum deinde non forenſe obſequium, ſed interiorem
Gen. 4. 7. Dominus rimatur affectum; neque enim ſi juſte offeras, & non juſte dividas, acceptum eſt ſacri- A ficium Deo. Ergo ex uno ſtrato (eſt enim ſtratum infirmitatis humanæ, quia ſcriptum eſt: *Univer-* Pſal. 40. 4.
ſum ſtratum ejus verſaſti in infirmitate ejus) unus relinquitur, alter adſumitur. Qui adſumitur, rapitur obviam Chriſto in aera: qui autem relinquitur, improbatur.

48. *Duæ molentes in piſtrino.* Senſus quidem eſt quod hi ſignificari videantur, qui ex occultis alimenta quærant, & in apertum ex interioribus proferant. Sed tamen quid molant iſtæ duæ mu- B lieres, requirendum eſt. Niſi forte quod legimus in Eſaia: Si adferatis ſimilaginem, vanum eſt; ut Eſai. 1. 13.
ſimilago ſit, quæ à molentibus offeratur. Diſcutiamus ergo quæ molant, quidve molant, quidve piſtrinum ſit. Et fortaſſe mundus iſte piſtrinum eſt, [a] in quo aptius reor quia humani corporis forma referatur, in quo anima noſtra velut quodam carcere includitur corporali, panem, ſi boni conſulat, operatura cæleſtem. In hoc ergo piſtrino vel Synagoga, vel anima obnoxia delictis, triti- C cum molendo madefactum, & gravi humore corruptum, non poteſt interiora ab exterioribus ſeparare, & ideo relinquitur, quia ejus ſimilago diſplicuit. At vero ſancta Eccleſia, vel anima nullis maculata contagiis delictorum, quæ tale triticum molet quod ſolis æterni calore ſit torridum, quod Deus quemadmodum voluit, ſic veſtivit, & Angeli ab omni purgamentorum labe mundarunt, bonam ſimilaginem de penetralibus hominum Deo offerens, ſacrificii ſui libamenta D commendat.

49. Nec ſolum molentes duæ, ſed etiam operantes duo erunt in agro uno, è quibus adſumetur unus. Bonus ſeminator, qui non ſupra vias ſeminaverit, ſed ſupra aratum & cultum ſolum, ut fructum humilitate preſſum, non jactatione diſperſum terra multiplicet. Relinquitur autem ſeminator zizaniorum, ex quibus refutabilis ſimilago conficitur. Qui ſint autem iſti agricolæ differentes poſſumus reperire, ſi advertamus qua E ratione duos νοῦς, hoc eſt, duas mentes eſſe in nobis Apoſtolus dixerit; fortaſſe enim ideo, quia altera exterioris eſt hominis, qui corrumpitur, altera interioris, qui per ſacramenta renovatur. Et eo ille fortaſſe deterior, qui extollitur fruſtra inflatus mente carnis ſuæ, & non tenens caput; quia à domini noſtri Jeſu Chriſti ſalutarium præceptorum obſervatione declinat: ipſe enim caput omnium, qui auctor eſt omnium. Alter eſt ille præſtabilior, qui humilitatem diligit, ſapien- F tiam quærit, miſericordiam non omittit, bonus ſcilicet ſeminator: *Diſperſit enim dedit pauperi-* Pſal. 111. 9.
bus, juſtitia ejus manet in æternum. Hic igitur ſpiritalis eſt, ille carnalis. Nam ſicut verbis Apoſto-
licis comprehendimus illum extollentem ſe tu- Coloſſ. 2. 18.
mido animo ſeductorem mente carnis inflari: ita etiam ſanctum virum renovari ſpiritu mentis
oſtendimus, dicente eodem: *Renovamini autem* Epheſ. 4. 23.
ſpiritu mentis veſtræ. Duas ergo mentes eſſe demonſtrat: unam, quæ mens carnis efficitur, vincta peccato: alteram, quæ ſpiritui copulata, carnis abjurat illecebras.

50. Nec ſolum duæ mentes, ſed etiam duæ leges in nobis ſunt, quarum utramque nobis Apoſ-

a Ita omnes mſſ. & edit. niſi quod illorum aliqui pro *referatur*, habent, *reformatur*. Unus, *reſeratur*. Edit. autem Rom. pro, *in quo aptius reor quia*, (vel *quod* ut edit.) repoſuit, *quod aptius reor quod in eo* &c.

Rom. 7. 22. & 23. tolus explicavit, dicens: *Condelector enim legi Dei secundùm interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captivantem me in lege peccati, quæ est in membris meis.* Est ergo lex interioris hominis, est etiam exterioris: illa quæ peccarum prohibet, ista quæ suadet: illa quæ damnat errorem, ista quæ suggerit: illa quæ mentem instruit, ista quæ tentat. Sunt etiam duæ aliæ vebementiores in nobis leges, una Dei, altera peccati, secundùm eumdem Apostolum dicentem: Ibidem. 25. *Igitur ego ipse mente servio legi Dei, carne autem legi peccati.* Et ostendirur quod si mentem tantummodo dicas, contrariam carnis ostendas; cùm enim dicar Paulus se legi Dei mente servire, utique mentem per se ipsam, nisi carne vincatur, booam esse demonstrat, & naturâ ira creatam, ut resistar errori. Itaque cùm vincitur, mens carnis est, non ex natura habens, sed ex carne, qnod labitur; & quasi in nomen proprieraremque victricis victa succedit: natura aurem adversa carnis est. Deoique mente Deo servimus, carne peccaro. Melior autem mens erit, si cooperaria saocto Spiritui religiosum non intermittat officiom.

51. Istæ sunt igitur operantes in agro nostro, quatum altera bonum fructum diligentiâ dat, altera amittit incuriâ, quam sanguinem Legislator appellar, dicens: Levit. 17. 14. *Anima omnis carnis, sanguis ejus.* Quo plerique referunt etiam illud quod scriptum est: Gen. 4. 9. *Non manducabis carnem in sanguine;* ne vulneribus animæ cruentatas corporis voluptates, refectioois potius loco, quàm reatu sanguinis æstimemus, quos oportet Dei verbo refici. * Est ergo cibus refectionis, est cibus sanguinis; sicut enim caro Domini vere est cibus, ita sanguis vere noster est potus. De consec. dist. 2. cap. In quibus. §. Est cibus. Bonam ergo de oostris operibus escam Domino suggeramus; ne rursus cùm venerit, & sicut in illa ficu pomum non invenerit, nostrorum meritorum infœcunditate jejunus propositum pietatis avertat, dicens ad illam animam quam nudam pomorum repererit, & sanguine cruentatam: Matth. 21. 19. *Numquam ex te fructus nascatur in sempiternum.* Est ergo anima carnis omnis sanguis ejus. Est etiam præstabilior anima, de qua dixit Deus: Ezech. 18. 4. *Omnes animæ meæ sunt: sicut anima patris, ita etiam anima filii mea est.*

52. Nec illud prætereat ut duos populos interpretemur, id est, quod in hoc mundo qui agro frequeotissime comparatur, duo populi sint, unus credeotium, alter qui non credit, relaturi meritorum vicem suorum; & ideo alter qui fidelis est, adsumatur: alter qui infidelis, relinquatur. Duæ autem illæ molenres, duæ animæ, vel certe Ecclesia atque Synagoga; non enim uoa tantum figura, sed moltiplex io divinis scripturis esse consuevit; ut unus sermo plures species comprehendat. Itaque mens carnis, & anima carnis, & Synagoga id triticom colligunt, & eam similaginem molunt, quæ offertur in vanum: mens autem quæ juncta est animæ, & aoima quæ [a] receptrix est salutaris verbi: vel Ecclesia Dei, excolunt & molunt veræ legis similaginem spiritalem; unde etiam paoes propositionis fiuor, quos soli sacerdotes edunt, Levit. 24. 8. quibus puriorem panem manducare præscriptum est, illum utique qui descendir de cælo. Johan. 6. 51. Omnes autem sumus, si merita nostra parianrur, justitiæ sacerdotes, qui unctione lætitiæ in regnum & sacerdotium consecramur.

53. Ergo ita exerceamus & colamus agrum nostrum in istius culturæ muoere coostituri; ut in illa superiore Hierusalem, ubi Legis custodia vera celebratur, habeamus similaginem de manipulis nostris, quos beati qui poruerint congregare; Psal. 125. 6. *Ut venientes veniant in exsultatione, tollentes manipulos suos.* Isti igitur fructus sunr spirirales, & felices veri proventus laboris, qui nullo inutili imbre madefiant: fructus autem carnis corruptelæ obnoxius est; & ideo qui carnalia seminaverit, carnalia & meret. 1. Cor. 9. 6. De agro verò quid dicam, cùm manifestum sit in opere cultoris vel laudem esse, vel culpam?

Et respondentes dixerunt: Ubi Domine? ℣. 36.

54. Hoc discipuli locuti sunt: Dominus autem ubi præmonuit & quò fugiendum, & ubi commorandum, & quid esset cavendum, complexus est summam definitione generali, dicens:

Ubi fuerit corpus, ibi congregabuntur & aquilæ. ℣. 37.

55. Itaque prius quæ sint aquilæ conjiciamus, ut quod sit corpus definiamus. Justorum enim animæ aquilis comparantur, quod alta petant, humilia derelinquant, longævam ducere ferantur ætatem. Unde & David animæ suæ dicit: Psal. 101. 5. *Renovabitur sicut aquilæ juventus tua.* Si igitur intelleximus aquilas, de corpore jam dubitare non possumus, maxime si meminerimus quod à Pilato Joseph corpus acceperit. Johan. 19. 38. Nonne tibi videntur aquilæ circa corpus Maria Cleophæ, & Maria Magdalene, & Maria mater Domini, apostolorumque conventus circa Domini sepulturam? Nonne tibi videntur aquilæ circa corpus, quando veniet cum intelligibilibus nubibus Filius hominis, Apoc. 1. 7. *& videbit eum omnis oculus, & qui eum compunxerunt?*

56. Est etiam corpus de quo dictum est: De consec. dist. 2. cap. In quibus. §. Est etiam. Johan. 6. 56. *Caro mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus.* Circa hoc corpus aquilæ sunt, quæ alis circumvolant spiritalibus. Sunt & circa corpus aquilæ quæ credunt Jesum in carne venisse; quia omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, de Deo est. 1. Johan. 4. 2. Ubi ergo fides, ibi sacramentum, ibi diversorium sanctitatis. Est etiam corpus Ecclesia, in qua per baptismi gratiam renovamur spiritu, & occidua senectutis in redivivas reparantur ætates. *

Cap. 18. ℣. 16. *Sinite pueros venire ad me, & nolite eos vetare; talium est enim regnum Dei.*

57. Atqui ætas hæc infirma est viribus, invalida iogenio, immatura consilio: noo ergo ætas præfertur ætati, alioquin obesset adolescere,

*. Hæc verba Gratianus loco citato in margine S. Leoni adtribuit; sed ejusdem Gratiani correctores ea nusquam nisi apud Ambrosium reperiri observarunt. Eosdem quoque non fugit similis error admissus in verbis, *Est etiam corpus* &c. num. 56. quem errorem nec B. Anselmus declinavit.

a Mss. aliquot, *receptrix est salutis, Ecclesiam Dei excolunt.* Melius alii plures, & edit. omnes ut in textu; nisi quod pro *salutaris verbi*, non pauci quoque horum mss. legunt *salutis.*

*. In mss. non paucis hoc loco inseritur ampla lacinia in parabolam pharisæi ac publicani: quæ non modo in mss. antiquioribus non invenitur, verum etiam vel prima lectione deprehenditur nihil habere Ambrosiani, ac præterea totidem verbis apud Bedam lib. 5 *Comment. in Lucam*, cap. 71. legitur. Quapropter alienum partum legitimo non putavimus admiscendum.

Luc. 6, 13. Quid votis opus eſt ut ævi maturitas conſequa- A tur, ſi mihi meritum regni [a] demtura cæleſtis eſt? Ergo Deus vitæ proceſſum ad vitia dedit, non ad incrementa virtutis. Et cur ipſe apoſtolos non puerilis, ſed provectioris elegit ætatis? Cur autem pueros aptos regno dicit eſſe cælorum? Fortaſſe quia malitiam neſciant, fraudare non norint, referire non audeant, [b] ſerutari ignorent opes, honorem, ambitionem non appetant. Sed ignorare iſta virtus non eſt, ſed contemnere; nec continentiæ laus, ubi infirmitatis integri- B tas: non igitur pueritia, ſed æmula puerilis ſimplicitatis bonitas deſignatur. NON ENIM virtutis eſt non poſſe peccare, ſed nolle, atque ita tenere perſeverantiam voluntatis, ut voluntas infantiam, uſus imitetur naturam. Denique ipſe Matth. 18. 3. hoc Salvator expreſſit, dicens: *Niſi converſi fueritis, & efficiamini ſicut puer iſte, non intrabitis in regnum cælorum.*

58. Quis eſt ergo puer imitandus apoſtolis Chriſti: num unus ex parvulis? Hæc igitur vir- C tus apoſtolorum? Quis ergo puer? Ne forte ille Eſai. 9. 6. de quo Eſaias dicit: *Puer natus eſt nobis, filius datus eſt nobis?* Matth. 16. 24. Ipſe enim tibi puer dixit: *Tolle crucem tuam, & ſequere me.* 1. Pet. 2. 23. Et ut agnoſcas puerum: *Cùm malediceretur, non remaledixit: cùm percuteretur, non repercuſſit;* hæc eſt enim perfecta virtus. Itaque & in pueritia eſt quædam venerabilis morum ſenectus, & in ſenectute innocens pueritia: Sap. 4. 8. & 9. *Senectus enim venerabilis eſt, non diuturna, nec numero annorum computata: cani autem ſunt ſenſus* D *hominis, & ætas ſenectutis vita immaculata.* Unde Pſal. 112. 1. & ſcriptum eſt: *Laudate pueri Dominum, laudate nomen Domini;* quia nemo niſi perfectus laudat 1. Cor. 12. 3. Dominum. *Nemo enim dicit dominum Ieſum, niſi in Spiritu ſancto.*

59. Quod videtur de Eccleſiæ populo prophetatum, qui junior ſeniorem populum Judæo- Eſai. 8. 18. rum virtutis ſtudiis anteivit. Et ideo illud: *Ecce ego & pueri mei, quos dediſti mihi.* Iſti ſunt pueri Matth. 21. 15. qui Dominum pullo aſinæ ſupervectum prophe- E ticis vocibus proſequentes, redemtionem gentium veniſſe dicebant: iſti ſunt pueri vel infantes qui Chriſti illa ubera ſuper vinum hauſtu Pſal. 8. 3. pleniore ſuxerunt. *Ex ore enim infantium & lactentium perfeciſti laudem.*

60. Durum itaque aliquibus & immite videri poteſt, quod diſcipuli ad Dominum infantulos adire prohibebant, niſi vel myſterium intelligas, vel affectum; neque enim id invidæ in pueros mentis aſperitate faciebant, ſed ſedulæ ſer- F vitutis obſequia Domino deferebant, ne comprimeretur à turbis. Denique alibi ſcriptum eſt: Luc. 8. 45. *Magiſter, comprimunt te turbæ.* RESPUENDA quippe eſt utilitas noſtra, ubi divinitatis injuria eſt. Ergo fugiamus ſuperbiam, ſequamor puerilem ſimplicitatem; quia veritas adverſaria ſuperbiæ, ſimplicitas autem concurrens veritati, in ipſa humilitate ſublimis. Non enim in abjecto corde habitat Deus, ſed ſicut tradiderunt nobis pro- Hier. 17. 12. phetæ: *Thronus virtutis exultatus eſt;* in eo ſcilicet, cujus elevatur ſapientia ad altitudinem veritatis. Nec ſicut Cain fraterna ſpecie dolum

A percuſſoris abſcondat: ſed foris, intraque ſit frater. Hæc in affectu. In myſterio autem; quia prius ſalvari populum Judæorum, ex quo & ſecundum carnem nati fuerant, geſtiebant: ſed & Matth. 15. 23. pro Chananea muliere ſupplicarunt. Sciebant ergo myſterium, quod utriſque populis vocatio deberetur: ſed fortaſſe adhuc ordinem neſciebant.

61. Nunc diſtantiam intende verborum. Ubi ad ſe infantes accedere jubet, ut eos [c] vel prædi- B catione, vel manuum impoſitione benediceret, pueros appellat: ubi præcipit non ſcandalizandos, Ibidem. 18. 6. puſillos vocat; non enim ſcandalizantur qui tanguntur à Chriſto, non labuntur qui Chriſto propinquant: ſed labuntur illi quos puſillos non ætatis exiguitas, ſed virtutis puſillitas fecit. Simul etiam docet infirmos non eſſe tentandos; ne in nos eorum delicta vertantur, quorum preces ad Dominum, etſi ipſi virtutum meritis infirmi ſint, Angelorum tamen patroci- C niis evehuntur. Nemo ergo irrideat pauperem, Prov. 14. quia exacerbat illum qui fecit eum: nemo tentet invalidum, ne Angelos lædat: nemo præcipitet infirmum, ne ſolvat beneficium Redemtoris.

62. Et ideo dixit: *Væ huic mundo ab ſcandalis;* Matth. 18. 7. quia crucem Domini plerique ſcandalum judicarunt, cùm Dominicæ humilitas paſſionis noſtræ ſit ſacramentum ſalutis; ut adoriamur virtutis officium, ſumamus humilitatis exemplum. D Væ igitur ei qui in crucem Domini non crediderit, qua ſcandalizantur infirmi: *Expedit ei ut* Ibidem. 18. 6. *ſuſpendatur mola aſinaria in collo ejus, & demergatur in profundum maris.*

63. In divinis quidem ſcripturis non verborum ſeriem, ſed rerum pondus examinare debemus; plus enim proficit ad reprimenda peccata, inauditi generis atque deformis belluina quædam pompa ſupplicii. Tamen ne cui hinc quoque ſcandalum generetur infirmo, non otioſe ſimul- E poſitam putamus molam aſinariam, collum hominis, profundum maris. Etenim cùm aſini typum populus gentilis acceperit, nonne tibi videtur tamquam molam aſinariam volvere, quamdiu in imperitiæ ſuæ errore verſatur, naturæ quidem vinculis alligatus; ut verbum emolat, Deum quærat: ſed opertæ mentis cæcitate ſuffuſus; ut vultum animi erigere ad Deum, & oculos cordis aperire non noverit? Et ideo ſine ulla curſus alacritate, veſtigiis in ſe ſæpe redeuntibus, F invitus uſui laborat alieno. Tamen qui molam volvit, conſummandi aliquando finem operis habet, & exuendæ ſpem gerit cæcitatis: cui verò mola ad collum ſuſpenditur, portat lapidem, qui portare Domini jugum recuſavit. Aſinus ergo ad molam, cæcus ad lapidem, gentilis ad ſaxum, qui adorat eum quem non videt, nec agnoſcit: *Deus enim non in manufactis habitat*, nec in ſaxo Act. 17. 24. agnoſcitur, ſed in ſpiritu.

64. Uterque igitur populus & gentilis & Judæus pompa quadam ſermonis hujus exponitur; ſed vehementior in Judæos pœna decernitur. Gentilium enim memoria ſæculi iſtius fluctibus

a Mſſ. aliquot, *dum natura cæleſtis eſt.* Minus commode.
b. Ita edit. ant. ac mſſ omnes, excepto quod in horum nonnullis pro *honorem*, legere eſt, *honorum.* At Rom. edit. ſola, *ſcrutari ignorent, opes, honorem, ambitionemque non appetant.*
c Rom. edit. *vel precatione* quam lectionem lubentes amplecteremus, ſi ea ſaltem unico mſſ defenderetur.

obruetur, & cæno mundi hujus abolebitur, qui A
inter ea quæ non sunt, esse voluerunt, & aliena-
ti à scientia Dei tamquam in profundum maris
mersi sunt: at vero Judæi per patriarchas adsum-
ti, circumcisione signati, per Legem eruditi non
tamquam ignoti peribunt, sed tamquam sacri-
Act. 17. 23. legi punientur. Etenim Atheniensibus ignotus
Psal. 75. 2. Deus, in Judea notus, sed non receptus. Et ideo
qui ignorat, ignorabitur: qui prævaricatur, dam-
nabitur; nec ille exutus à culpa, qui suum nesci-
vit auctorem: & ille exutus à venia, qui Domi- B
num non recepit. Tolerabilius tamen est fidem
non detulisse Christo, quam manus intulisse.

℣. 18. *Interrogavit autem eum quidam princeps, dicens:*
Magister bone, quid faciendo vitam æternam possi-
℣. 19. *debo? Dicit autem ei Iesus: Quid me dicis bonum?*
Nemo bonus, nisi solus Deus.

65. Versuta interrogatio, & ideo arguta respon-
sio. Tentator enim princeps iste magistrum bo-
num dixit, qui Deum bonum dicere debuisset. C
Nam licet & in divinitate bonitas sit, & in boni-
tate divinitas (nemo enim bonus nisi solus Deus,
Psal. 115. 11. omnis autem homo mendax: quidquid autem
mendax, utique non bonum) tamen addendo,
Magister bone, in portione bonum dixit, non in
universitate; nam Deus universitate bonus, ho-
mo ex parte. Propterea Dominus: *Quid me dicis*
bonum, quem negas Deum? Quid bonum dicis,
cùm bonus nemo nisi unus Deus? Non ergo bo-
num se negat, sed Deum designat. Bonus enim D
quid est, nisi plenus bonitatis? At vero cùm
Psal. 13. 2. scriptum sit: *Non est qui faciat bonitatem, non est*
usque ad unum, utique de hominibus, non de
Deut. 6. 4. Deo dixit; Deus enim unus est, non unus è nu-
mero: ita & Dei Filius quasi unicus exceptus est,
non quasi unus ex multis: unigenitus est, non
unus ex genitis. Et ideo: *Nemo bonus*, non præ-
judicat Christo; quia nemo judicat Christum:
Nemo enim tamquam communiter de nobis di-
citur, sed nihil Christo commune nobiscum.

66. Quod si quem movet, quia *Nemo bonus nisi*
unus Deus, moveat & illud, quia nemo bonus
nisi Deus. Quod si à Deo Filius non excipitur,
utique nec à bono Christus excipitur. Sed cùm
in Deo Filius personâ alter, potestate unus sit:
1. Cor. 8. 6. *Unus enim Deus ex quo omnia, & unus Dominus per*
quem omnia: Deus autem & Dominus non duo
Deut. 6. 4. dii, sed unus Deus sit; quia *Dominus Deus tuus*
Dominus unus est, utique cùm secundum majesta-
tem Deus unus utraque persona sit, & bonus F
unus in utroque est. Nam quomodo non bonus
Matth. 7. 17. ex bono natus? *Arbor enim bona bonos fructus facit.*
Quomodo non bonus, cùm bonitatis substantia
adsumta ex Patre non degeneravit in Filio, quæ
Psal. 142. 11. non degeneravit in Spiritu? Et ideo, *Spiritus tuus*
bonus deducet me in viam rectam. Quod si bonus
Spiritus qui accepit ex Filio, bonus utique &
ille qui tradidit. Et cùm bonus Pater, utique &
Johan. 17. 10. ille bonus qui omnia habet, quæ Pater habet.
Aut si negatis Filium habere bonitatem, negatis
& Patrem.

67. Ratio evidens exemplis non eget, tamen
vel auctoritatem sequimini Scripturarum; scrip-
tum est enim: *Dominus judex bonus domui Israel.* Esai. 33. 22.
De Filio, an de Patre dicit? Sed *Pater non judicat* Johan. 5. 22.
quemquam; quia omne judicium dedit Filio. Ergo
Dominus bonus Filius. Accipe aliud: Trinita-
tem utique confitentur qui ad baptismum ve-
niunt, quia baptizantur in nomine Patris, & Filii,
& Spiritus sancti: ergo & Patri & Filio & Spiri-
tui sancto confitentur. Cùm ergo dicitur: *Confi-* Psal. 135. 1.
temini Domino, quoniam bonus: bonus utique Pa-
ter, bonus & Filius, bonus & Spiritus sanctus:
sed Deus unus est; quia *Bonus Dominus exspectan-* Thren. 3. 25.
tibus eum. An non bonus, qui bona tribuit *animæ*
quærenti eum? An non bonus, *Qui satiat in bonis* Psal. 102. 5.
animam tuam? An non bonus, qui ait: *Ego sum* Johan. 10. 11.
pastor bonus?

68. Sed putatis ideo Deum bonum; quia judi-
cium non habet, in quo est necessitas vindican-
di. Quamquam jam præmissum sit judicem bo- Supra num. 67.
num esse domui Israel; tamen alibi habes: *Quam* Psal. 72. 1.
bonus Deus Israel rectis corde! De quo igitur puta-
tis dictum: de Patre, an de Filio? Si de Patre:
ergo non omnibus bonus. Cur igitur Filio dero-
gatis? Si de Filio, ergo bonum Deum & Filium
confitemini; ipse est enim *Benedictus Deus Israel,* Luc. 1. 68.
quia visitavit & fecit redemtionem plebis suæ. Ipse
est rex & Deus Israel, cui dicitur: *Rabbi, tu es* Johan. 1. 49.
Filius Dei, tu es rex Israel. Sic igitur hîc dicit:
Quoniam tu bonum me non potes sentire qui
tentas, quid me dicis bonum? Bonus quidem
ego, sed *Rectis corde*: cui bonum esse ex natura
suppetat, non ex versutia. Bonus ergo Filius:
Candor est enim lucis æternæ, & speculum sine ma- Sap. 7. 26.
cula Dei majestatis, & imago bonitatis illius. Quo-
modo ergo non bonus, qui est imago bonita-
tis? Sicut enim imago Dei Deus, sed unus Deus:
ita & divinæ imago bonitatis bona, sed una bo-
nitas. Mihi certe utile est bonum Deum crede-
re, quem meorum habiturus sum judicem de-
lictorum. Illi viderint qui credere bonum no-
E lunt. Itaque quia legisperitus est iste qui tentat, Marc. 10. 18.
sicut in libro alio demonstratur, bene dixit: *Nemo*
bonus nisi Deus; ut admoneret quia scriptum est:
Non tentabis dominum Deum tuum: sed magis con- Deut. 6. 16.
fiteretur Domino, *Quoniam bonus*. Psal. 135. 1.

69. Denique eum sæpe perstringit: nam glo- ℣. 21. & seq.
rianti in Lege quod à juventute suâ omnia cus-
todisset; ut inanem jactantiam ejus exponeret,
ostendit ei adhuc deesse quod Legis est. Et ideo
ad misericordiæ præceptum tristis inducitur; ut
F in eum naturalis quædam detur forma senten-
tiæ:

* *Facilius camelum per foramen acus transire,* ℣. 25.
quam divitem intrare in regnum Dei.

70. Magna vis, magnum pondus in verbis.
Quibus enim verbis alius vehementius exprime-
ret, non debere jactare se divitem in divitiis suis,
quam talibus quibus definitur contra naturam
esse dives misericors? Aufer mihi lenocinia qu-
cumque verborum, quæ solent enervare sen-
tentias. [a] Lactari non debuit iste, sed frangi, qui
misericordiam respuebat. Tamen si quos verbo-

*. Edit. Rom plura hic per quatuor aut quinque columnas propriá auctoritate transposuerat, quæ nos etsi pristino ordini restituamus; ea tamen in marginibus, quæ non nisi ægre tam multa caperent describere supersedemus.

a. Sic edit. Era. & Gill. in marg. nec non Rom in corp. cum plerisque scriptis cod. Edit. autem vet. in corp ac nonnullæ ex ultimis Paris. cum mss. aliquot, *jactari non debuit*. Non satis apte.

rum

rum magis ornamenta quam sensus virilis & na-
turalis quidam habitus & forma delectant: quod
boni faciunt petitores in uxore ducenda, ut
mores discutiant, non decorem; nec adspectus
offensione revocentur, cùm virtute animi pro-
vocantur: hi quoque in verbis mysterium quæ-
rant, quod est mens quædam & anima verbo-
rum; nec in mysterio verba discutiant.

71. Camelus ergo in typo populus gentilis ac-
cipitur, quem leo ille quærens quem devoret,
a onustum thesauro propheticis [a] agitat speciebus
Esai. 30. 6. in desertum: In tribulatione enim & angustia
leo & catulus leonis, aspides & progenies aspi-
dum volantium ferebant in asinis & camelis di-
vitias suas. Et bene camelus pro gentili figura-
tus est populo; quia superstitionis deformitate
degenerans, prius quam crederet populus natio-
num, belluinæ speciem fœditatis, absurda vesti-
Matth. 7. 14. gia, ora turpia præferebat. Facilius igitur iste
peccator per viam intravit angustam (quæ est
via Christi, qui per proprii corporis passionem
mortis penetrans viam, velut acus redintegravit
scissa quædam nostræ vestimenta naturæ) quàm
populus Judæorum dives in Lege, egenus in fide,
præruptus in furore, probrosus in crimine.

72. Potest etiam moraliter de omni intelligi
Luc. 18. 13. peccatore, & de arrogante divite. Nonne tibi
videtur publicanus ille oneratus suorum con-
scientia delictorum, cùm oculos ad Deum non
auderet adtollere, velut quidam camelus in fo-
ramen acus confessionis suæ remediis facilius in-
b troire, quam pharisæus ille [b] in regnum Dei, ar-
rogans in prece, jactans innocentiæ, præsumtor
gloriæ, exprobrator misericordiæ, prædicator
sui, criminator alieni: qui magis conveniret Do-
minum, quam rogaret? Si quis igitur horret ca-
melum, horrescat eum qui factis fœdior sit ca-
melo.

℣ 20. *Honora patrem & matrem.*

Exod. 20. 12. 73. Pulcre mihi hodie legitur Legis exordium,
quando mei natalis est sacerdotii; [c] quorannis
c enim quasi de integro videtur incipere sacerdo-
tium, quando temporum renovatur ætate. Bo-
num etiam quod legitur: *Honora patrem & ma-*
* *trem.* Vos enim mihi estis parentes, [*] qui sacer-
dotium detulistis: vos, inquam, filii, vel paren-
tes: filii singuli, universi parentes; libenter enim
meos dixerim vos vel liberos, vel parentes, qui
verbum Dei auditis & facitis: filios, quia scrip-
Psal. 33. 12. tum est: *Venite, filii, audite me*: parentes, quia
Luc. 8. 21. ipse Dominus dixit: *Quæ mihi mater aut fratres?
Mater & fratres mei hi sunt, qui audiunt verbum
Dei & faciunt.*

Deut. 6. 5. 74. Bene ergo Lex quæ præmiserat: *Diliges
dominum Deum tuum, & diliges proximum tuum*,
subjecit: *Honora patrem tuum & matrem.* Primus
enim gradus iste pietatis est; namque hos aucto-
res tibi esse voluit Deus. Honora obsequiis, ut
abstineas à contumeliis; quia ne vultu quidem
lædenda pietas est parentum. Sed parum est non
lædere, quia Lex prospexit ne patiantur inju-
riam: *Qui enim maledixerit patri vel matri, morte* Exod. 21. 17.
morietur: tu honora, ut bonus sis. Aliud est Legis
beneficium, aliud pietatis officium. Honora tuos,
quia suos Dei Filius honoravit. Legisti enim, *Et* Luc. 2. 51.
erat subditus illis: si Deus servulis, quemadmo-
dum tu parentibus? Honorabat igitur Joseph &
Mariam Christus non naturæ debito, sed pietatis
officio. Honorabat & patrem Deum, quemad-
modum nemo potuit honorare; ut esset obe-
diens usque ad mortem: honora ergo & tu pa-
rentes.

75. Est autem honor non solum honorificentiæ,
sed etiam largitatis: *Viduas honora, quæ vere vi-* 1. Tim. 5. 3.
duæ sunt. Honor enim est deferre pro meritis.
Pasce patrem tuum, pasce matrem tuam. Et si
paveris matrem, adhuc non reddidisti dolores,
non reddidisti cruciatus quos pro te passa est: non
reddidisti obsequia quibus te illa gestavit: non
reddidisti alimenta quæ tribuit tenero pietatis
affectu, immulgens labris tuis ubera: non reddi-
disti famem quam pro te illa toleravit; ne quid
quod tibi noxium esset, ederet; ne quid quod
lacti noceret, hauriret. Tibi illa jejunavit, tibi
manducavit, tibi illa quem voluit cibum non
accepit, tibi quem noluit cibum sumsit, tibi vigi-
lavit, tibi flevit: & tu [d] illam egere pateris? O d
fili, quantum tibi sumis judicium, si non pascas
parentem! Illi debes quod habes, cui debes quod
es. Quantum judicium, si pascat Ecclesia quos tu
nolis pascere? *Si quis fidelis*, inquit, aut si qua 1. Tim. 5. 16.
fidelis *habet viduas, subministret illis; ut non gra-
vetur Ecclesia, ut his quæ vere viduæ sunt, sufficiat.*
Hoc de extraneis: quid de parentibus?

76. Non otiose diximus proxime, quia nos ma-
terna querela præstrinxit: sed maluimus eum
qui talis est, [*] publice monere, quam domestice *
coercere. Et si nostra voce non proditur, vel suo
tamen erubescit affectu. Ne commiseris, fili, ut
parentes tuos aliorum fames pascat: ne commi-
seris, fili, ut jejunia pauperum parentibus tuis
cibum quærant. Si non propter gratiam & salu-
tem, propter verecundiam pasce vel tu fili, vel tu
filia. Non pudet si te ingrediente in Ecclesiam,
alienis manus suas anus mater extendat, & præ-
termissâ filiâ, de extraneis stipem poscat; cùm tu
transeas sublimi collo, & nutibus oculorum, tra-
hens vestem, habens inaures & dextralia & annu-
los, & reliqua quæ Esaias dicit? Quid si in te ser- Esai. 3. 16. & seq.
monem suum vertat, reposcens naturæ debitum,
nutrimentorum pretium, manus tuæ quod geni-
trici debetur officium? Quid respondebis?

77. Dabisne aliis? Quid si tibi objiciant: Vade,
prius matrem tuam pasce. Nam etsi pauperes
sunt; impiam tamen non quærunt collationem.

a. Omnes edit. & pauci mss. *agit affatibus*. Septem mss. *agit adspectibus*. Non absurde. Alii tamen septem, *agitat speciebus*, id est, figuris ac imaginibus, quibus prophetica visio exprimitur. Ubi autem post pauca mss. plerique legunt, *ad aspides*: alii nonnulli atque edit. omnes præpositionem omittunt, magis congrue ad propheticum textum.

b. *In regnum Dei*, resecata fuerant in edit. Rom.

c. Mss. aliquot, *tot annis enim .... quanta temporum* &c. Hic porro vetus consecrationis antistitum quotannis celebrandæ consuetudo indicatur, minime indigna quam observemus. De qua videsis Baron. in *Martyr. Rom.* ad xv Kal. Febr. & alios.

*. Dicitur hoc loco populus sacerdotium detulisse, quod nimirum Ambrosium *ordinari*, ut Paulinus testatur, *mirabili & incredibili concordia conclamasset*, non quod ei contulisset ordinem aut jurisdictionem. Illa quippe nequaquam inter se confundenda sunt, quod hæretici faciunt, ut missionis ac potestatis ministrorum suorum defectum quoquo modo videantur defendere. Sed ordinationem per quam confertur jurisdictio, numquam nisi ab episcopis in Ecclesia catholica peractam esse extra dubium est.

d. Tres mss. *illam, quem voluit, cibo egere pateris.*

*. Hinc intelligas episcopis olim non solum admonendi, verum etiam coercendi jus auctoritatemque fuisse.

Luc. 16. 19. & seq. Nonne audisti supra quia dives ille in bysso & A purpura recubans, cujus de mensa micas Lazarus colligebat, pœnis cruciatur æternis; quia pauperi non impartivit alimenta? Si non donare extraneis, grave est: quanto gravius excludere parentes? Sed dicis te, quod eras parentibus collaturus; Ecclesiæ malle conferre. Non quærit donum Deus de fame parentum. Unde reprehendentibus Judæis quia discipuli Domini manus

Matth. 15. 5. & 6. non lavarent, respondit Jesus: *Quicumque dixerit; Munus quodcumque est ex me, tibi proderit, non ho-* B *norificabit patrem aut matrem.*

78. Quapropter obscuritatem sensus non imprudenter deflexímus. Nam Judæi cùm hominum traditionem sequuntur, Dei negligunt: discipuli traditionem Dei præferentes, hominum negligebant, ut manus non lavarent, cùm pa-

Johan. 13. 10. nem manducarent; quoniam *Qui lotus est totus, non habet necesse ut manus lavet.* Laverat eos Jesus, lavacrum aliud non quærebant; uno enim Christus baptismate omnia solvit baptismata. Itaque C quem laverit Ecclesia, non habet necesse iterum

a lavari. Ergo mysterio intendebant discipuli, [a] non sui munditiam corporis, sed animæ requirentes. Hoc reprehendebant Judæi: sed argute redarguuntur à Domino, quod inania observent, profutura despiciant. Et ideo illis dicit: Vos quare dicitis patri aut matri, quos Lex præcipit hono-

Exod. 20. 12. rari: *Munus quodcumque est ex me, tibi proderit*; id est, cùm petit aliquid ad sumtum egens pater

b aut mater à filio, [b] quia Legem timens Judæus D excusationem non dandi requirit, dicere solet: *Munus quod est ex me, tibi proderit*; ut dicatam à filiis Deo pecuniam pater religiosus accipere reformidet. Sed hæc traditio hominum est excusa-

Dist. 86. c. p. Ceterum. tiones obtexentium avaritiæ suæ. Ceterum Dei traditio est, ut prius pascas parentes. Nam si

Exod. 21. 17. juxta divinum oraculum, contumelia parentis morte luitur, quanto magis fames quæ morte gravior est?

79. Quo loco insolentem Dominus infrænat E jactantiam. Multi enim, ut prædicentur ab hominibus, Ecclesiæ conferunt, quæ suis auferunt; cùm misericordia à domestico progredi debeat pietatis officio. Da ergo prius parenti, da

* etiam pauperi, da illi * presbytero quod tibi abundat terrenum, ut ab illo accipias spirituale quod tibi deest; etenim qui honorat, honorabitur. Vide ergo quia ille cùm accipit, tradit: & accipit non quasi inops, sed quasi remuneraturus majore mensura. Da pauperi in requiem ejus, F ut & tu communicans de tuo inopi, requiem consequaris. Sed ut pascendos Scriptura dicit

Luc. 14. 26. parentes: ita propter Deum relinquendos parentes; si impediant devotæ mentis affectus.

℣. 35. *Factum est autem cùm appropinquasset Hiericho, quidam cæcus sedebat secus viam.*

Matth. 20. 30. 80. In libro secundùm Matthæum duo indu- A cuntur, hîc unus: ibi egrediente Hiericho, hîc appropinquante. Sed nulla distantia; nam cùm in hoc uno typus populi gentilis sit, qui sacramento Dominico recipit amissi luminis claritatem, nibil interest utrum in uno medicinam, an in duobus accipiat; quoniam ex Cham & Japhet Noe filiis originem ducunt, in duobus cæcis duos generis sui prætendebant auctores.

81. Quod videtur etiam Lucas non omisisse, cùm Zacbæum subjicit, qui statura pusillus, hoc est, nulla nobilitatis ingenitæ dignitate sublimis, exiguus meritis, sicut populus nationum, audito domini Salutaris adventu, quem sui non recepe- B rant, videre cupiebat: sed nemo facile Jesum videt, nemo potest Jesum videre constitutus in terra. Et quia non prophetas, [c] non regnum c habebat, tamquam formæ gratiam naturalis adscendit in sycomorum, vanitatem scilicet Judæorum vestigio suo proterens, errata quoque corrigens superioris ætatis: & ideo Jesum inte- C rioris domus recepit hospitio. Et bene adscendit in arborem, ut arbor bona bonos fructus faceret, ac naturali excisus oleastro, & contra naturam insertus in bonam olivam, fructum posset Legis adferre; radix enim sancta, etsi rami inutiles, quorum infructuosam gloriam plebs gentium fide resurrectionis quasi quadam corporis elevatione transcendit.

Et ecce vir nomine Zachæus. Cap. 19. ℣. 2.

82. Zachæus in sycomoro, cæcus in via. Quo- D rum alterum Dominus miseraturus exspectat, alterum mansionis suæ claritate nobilitat: alterum sanaturus interrogat, apud alterum [d] se non d invitaturum invitat; sciebat enim uberem hospitis sui esse mercedem: sed tamen etsi nondum vocem invitantis audierat, audierat affectum.

83. Verùm ne cæcum istum tamquam fastidio si pauperum cito reliquisse videamur, & transisse ad divitem; exspectemus eum, quia exspectavit & E Dominus: interrogemus eum, quia interrogavit & Christus. Nos interrogemus, quia nescimus: ille, quia noverat: nos interrogemus, ut sciamus unde iste curatus sit: ille interrogavit, ut in uno plures disceremus unde Dominum videre mereremur; interrogavit enim, ut crederemus nisi confitentem non posse sanari.

Et confestim vidit, & sequebatur illum magnificans Dominum. ... Et perambulabat in Hiericho. Cap. 18. ℣. 43.

84. Aliter enim non videret, nisi sequeretur F Christum, nisi Dominum prædicaret, nisi sæculum præteriret. Cum divitibus quoque in gratiam revertamur; nolumus enim offendere divites, quia volumus, si fieri potest, sanare omnes; ne in cameli comparatione præstricti, & in Zacbæo citius quam oportuit, derelicti, justæ habeant commotionis offensam.

85. Discant non in facultatibus crimen hære-

a. Mss. non pauci, nec inferioris notæ, *non sua munditiam animæ, non corporis requirentes.* Atque haud scimus an non illa vera sit lectio. Non male tamen alii, & edit. omnes, ut in textu.

b. Ita mss. plures, potioresque. Alii, & edit. vocem *Judæus*, non agnoscunt, cujus loco in Rom. substituitur *filius*, ante voces, *quia Legem*.

* Adverte nequaquam esse vituperandum si presbyteri quæ spiritalia & sui officii sunt laicis impendentes, ab eisdem vicissim eleemosynam terrenam accipiant; dum modo hinc absit pudenda cupiditas, ac turpis rerum sacrarum nundinatio.

c. Vet. edit. *non alibi regnum habebat.* Vox autem *alibi*, omittitur in mss. At Rom. edit. emendavit, *non legem habebat.* Haud infelici conatu.

d. Omnes edit. ac mss. non pauci, *se non invitatus*: alii, qui & melioris notæ, *se non invitaturum.* Rursus eædem edit. & mss. aliquot, *hospitis sui*: alii plures, *hospites sui.* Denique ubi memoratæ edit. *jam viderat affectum*: mss. contra fere ad unum præferunt, *audierat affectum.*

re, sed in iis qui uti nesciant facultatibus; nam A divitiæ ut impedimenta in improbis, ita in bonis sunt adjumenta virtutis. Dives certe Zachæus electus à Christo, sed dimidium bonorum suorum pauperibus largiendo, reddendo etiam in quadruplum quæ fraude sustulerat (alterum enim non sat est: nec habet gratiam liberalitas, si injuria perseverat; quia non spolia, sed dona quæruntur) uberiorem mercedem, quàm conferebat, accepit.

℣. 2. 86. Et bene princeps inducitur publicanorum. B
a Quis enim de se desperet, quando [a] & iste pervenit cui census ex fraude? *Et ipse*, inquit, *dives.*
Ibidem. Ut scias non omnes divites avaros.

℣. 3. 87. Quid sibi vult quod nullius alterius staturam Scriptura nisi hujus expressit, *Quia statura pusillus erat?* Vide ne forte malitia pusillus, aut
b adhuc pusillus fide; nondum enim [b] promiserat, cùm adscenderet, nondum viderat Christum, merito adhuc pusillus. Denique Johannes magnus, quia & Christum vidit, & Spiritum sicut C columbam super Christum manentem, sicut
Johan. 1. 32. ipse ait: *Vidi Spiritum descendentem sicut columbam, & manentem super eum.*

88. Quæ autem turba, nisi imperitæ confusio multitudinis, quæ verticem nequit videre sapientiæ? Ergo Zachæus quamdiu in turba est, non videt Christum: supra turbam adscendit, & vi-
c dit; hoc est, [c] plebeiam transgressus inscientiam, meruit, quem desiderabat, adspicere. Pulcre autem addidit: D

℣. 4. *Quia illa parte erat transiturus Dominus.*

d 89. [d] Vel ubi sycomorus, vel ubi crediturus; ut & mysterium servaret, & gratiam seminaret: sic enim venerat, ut per Judæos transiret ad gentes.

90. Vidit itaque Zachæum sursum; jam enim sublimitate fidei inter fructus novorum operum velut fœcunda altitudine arboris eminebat. Et quoniam de typo ad moralia deflexímus, inter
e tot [e] credentium voluntates Dominica die relaxate animum, festivitatem admiscere delectat. E Zachæus in sycomoro, novum videlicet novi temporis pomum, ut in hoc quoque compleretur illud: *Arbor fici produxit grossos suos*; ad hoc
Cant. 2. 13. enim Christus advenit, ut ex lignis non poma,
Johan. 1. 48. f sed homines nascerentur. Legimus alibi: *Cùm esses sub arbore fici, vidi te.* [f] Ergo non Nathanael sub arbore, hoc est, supra radicem, quia justus; radix enim sancta: sub arbore tamen Nathanael, quia F sub Lege: Zachæus supra arborem, quia supra Legem: ille domini occultus defensor, hic publicus prædicator: ille adhuc Christum ex Lege quærebat, iste jam supra Legem, relinquebat sua, & Dominum sequebatur.

Ecce mna tua decem mnas adquisivit. ℣. 16.

91. Bonus ordo, ut vocaturus gentes, & Judæos jussurus interfici, qui noluerunt regnare supra se Christum, hanc præmitteret comparationem, ne diceretur: Nihil dederat populo Judæorum: unde potuit melior fieri; aut quid ab eo qui nihil recepit, exigitur? Non mediocris ista est mna, quam supra mulier Evangelica quia non invenit, Luc. 15. 8. lucernam accendit, lumine quærit admoto, gratulatur inventam.

92. Denique ex una decem mnas alius fecit, ℣. 18. alius quinque. [g] Fortasse istæ moralia habent, g quia quinque sunt corporis sensus: illæ decem, duplicia, id est, mystica Legis, & moralia probitatis. Unde & Matthæus quinque talenta & duo Matth. 25. 15. talenta posuit: in quinque talentis ut sint moralia, in duobus utrumque, mysticum atque morale. Ita quod numero inferius, re uberius. Et hîc possumus decem mnas, decem verba intelligere, id est, Legis doctrinam: quinque mnas, magisteria disciplinæ. Sed legisperitum in omnibus volo esse perfectum; non enim in sermone, sed in virtute est regnum Dei.

93. Bene autem quia de Judæis dicit, duo soli multiplicatam pecuniam deferunt; non utique æris, sed [h] disputationis usuris. Alia est enim pe- h cunia fœnoris, alia doctrinæ cælestis usura.

94. Denique Dominus cùm dicit: *Quare non* ℣. 23. *dedisti pecuniam meam ad mensam?* non nostræ, sed suæ pecuniæ quærit usuram.

95. Unus intra terram abscondisse se dicit, Matth. 25. 18. quod rationem quæ ad imaginem & similitudinem Dei data est nobis, studio voluptatis obruit, & tamquam in foveam carnis abscondit. De aliis siletur, qui quasi prodigi debitores, quæ acceperant, perdiderunt. In duobus illis pauci sunt, qui Luc. 20. 10. per duas vices ad cultores vineæ destinati sunt: in reliquis omnes Judæi. Quam comparationem Matth. 24. 18. Matthæus etiam nobis voluit aptare, quod similiter ut dives qui pecuniam suam non impartit pauperibus: ita etiam qui doctrinæ suæ gratiam non dividit imperitis, docere cùm possit, haud mediocris reus est culpæ. De quo, quoniam in Lib. 5. de Fide cap. 1. libris de Fide scriptis diximus, transcurrere melius fuerit.

96. Civitates autem [i] decem esse quæ possunt, ℣. 17. i nisi forte animæ quibus jure præponitur qui pecuniam Domini, & illa eloquia casta probata sicut argentum, mentibus hominum fœneraverit? Nam sicut Hierusalem dicitur ædificata sicut Psal. 121. 3. civitas, ita sunt animæ pacificæ. Et sicut Angeli præsunt; ita & hi qui vitam meruerint Angelorum.

a Edit. Rom. *& iste cui census ex fraude ad salutem pervenit.*

b Rom. edit iterum sola, *reddere promiserat*

c. Cunctæ edit. & complures mss. *plebium jam transgressus, in scientiam meruit, quam &c.* Inscite. Nobis vero locum restituère mss. Corb. Colb. unus, Vict. & alii nonnulli. At post verbum, *adspicere*, Rom. edit. in tertia illis, *in quo & mysterium licet advertere*, prosequitur, *nam statura pusillus &c* ut num. 87.

d Rom edit. sola, hoc loco partim decurtatu, partim inverso ita reposuerat. *Hic enim venerat ut per Judaos transiret ad gentes, ut & mysterium servaret, & gratiam seminaret.*

e. Ita mss. & edit. omnes, excepta Rom. & ms. Reg ubi, *credentium voluptates.* Sed in mss. sæpissime, *voluntas & voluptas*, confunduntur.

f Rom edit & ms. Reg. *Ergo Nathanael.* Sed negationem aliæ edit ac mss. ceteri præ se ferunt

g. Edit. ant. *Fortasse iste moralia habet .... illa decem duplicia.* Rom ab his tantum eo recedit, quod resecavit, *decem.* Verùm diversitatis locum non aliud dedit, nisi quod in mss. quibusdam e simplex pro diphthongo scriptum legatur.

h. Rom. edit. sola, *dispensationis usuris* Sed vox *disputatio* frequenter apud Ambrosium idem significat, quod tractatio seu prædicatio Evangelica Rursus eadem edit Rom. cum Era. & Gill. *Alia est enim pecunia fœnebris.* Amerb. vero & mss. nobiscum faciunt, nisi quod legitur in duobus .... *pecunia vel fœnoris.*

i. Sic omnes mss. & edit. præter Rom. quæ pro *decem* reposuit *quinque.*

LIBER NONUS.

℣. 29. *Et factum est, cùm appropinquasset ad Bethphage & Bethaniam, ad montem qui vocatur Oliveti, misit duos discipulos, dicens: Ite in castellum* ℣. 30. *quod contra est, in quod introeuntes invenietis pullum asinæ alligatum, in quo nemo sedit.* A

1. Pulcre relictis Judæis, habitaturus in affectibus gentium, templum Dominus adscendit; hoc enim templum est verum, in quo non in littera, sed in spiritu Dominus adoratur: hoc Dei templum est, quod fidei series, non lapidum B structura fundavit. Deseruntur ergo qui oderant, eliguntur qui amaturi erant.

2. Et ideo ad montem venit Oliveti, ut novellas oleas in sublimi virtute plantaret, quorum mater est illa quæ sursum est Hierusalem. In hoc monte est ille cælestis agricola, ut plantati omnes in domo Dei, possint viritim dicere: *Ego autem sicut oliva fructifera in domo Domini.* (Psal. 51. 10.) Et forrasse ipse mons Christus est. Quis enim alius tales fructus ferret olivarum, non curvescentium ubertate baccarum, sed spiritus plenitudine gentium C fœcundarum? Ipse est per quem adscendimus, & ad quem adscendimus. Ipse est janua, ipse est via, qui aperitur, & qui aperit, qui pulsatur ab ingredientibus, & ab emeritis adoratur.

3. Ergo in castello erat, & ligatus erat pullus cum asina: non poterat solvi, nisi jussu Domini: solvit eum manus apostolica: talis actus, talis vita, talis gratia. Esto talis, ut & tu possis ligatos solvere.

4. Nunc consideremus qui fuerint illi, qui errore detecto, de paradiso ejecti, [a] in castello sunt religati. Et vides quemadmodum quos mors expulerat, vita revocaverit. Et ideo secundùm (Matth. 21. 2.) Matthæum & asinam & pullum legimus; ut quia in duobus hominibus uterque fuerat sexus expulsus, in duobus animalibus sexus uterque revocetur. Ergo illic in asina matre quasi Evam figuravit erroris: hîc autem in pullo generalitatem populi gentilis expressit; & ideo in pullo E sedetur asinæ.

5. Et bene: *In quo nemo sedit*; quia nullus antequam Christus nationum populos vocavit ad Ecclesiam. Denique secundùm Marcum sic habes: *Quem nemo adhuc sedit hominum.* (Marc. 11. 2.) Alligatus autem perfidiæ vinculis tenebatur, iniquo addictus domino, [b] errore famulatus: sed dominatum sibi vindicare non poterat, quem reum fecerat non natura, sed culpa. Et ideo cùm Dominus dicitur, unus agnoscitur; nam & multi dii, & F multi domini, sed generaliter: nobis tamen unus Deus, & unus Dominus. Itaque etsi non exprimitur, Dominus definitur non jam per adjunctionem personæ, [c] sed per universitatem naturæ.

6. Marcus autem induxit ligatum ante januam, (Marc. 11. 4.) quia extra Christum quicumque est, foris est in via: qui autem in Christo est, foris non est. *In transitu*, addidit, ubi nullius certa possessio, non præsepe, non alimenta, non stabulum. Misera servitus cui vagum jus est; plures enim dominos habet, qui unum non habet. [d] Alieni alligant, ut possideant; iste solvit, ut teneat; vehementiora enim dona novit esse, quam vincula.

7. Nec illud otiosum quod duo discipuli diriguntur, Petrus ad Cornelium, Paulus ad reliquos. (Act. 10. 21. & 13. 3.) Et ideo non personas designavit, sed numerum definivit; tamen si quis est qui personas exigat, potest æstimare de Philippo quem Spiritus misit in Gazam, quando Candacis reginæ (Ibid. 8. 26.) baptizavit eunuchum, & ab Azoto in Cæsaream per omnes civitates verbum Domini seminavit. Nec illud prætereundum quod mox remittendos adserit; quia dirigendi erant qui dominum Jesum in finibus gentium prædicarent.

8. Illi ergo directi cùm solverent pullum, numquid suis verbis usi sunt? Minimè: sed dixerunt sicut dixerat illis Jesus; ut agnoscas quod ℣. 34. non suo sermone, sed Dei verbo; nec proprio, sed Christi nomine fidem populis infudêre gentilibus, atque adversatiæ potestates quæ sibi nationum obsequia vindicabant, mandato cessere D divino.

9. Unde & apostoli propria Christo vestimenta substernunt, sive [e] quo facti gloriam ℣. 35. evangelica prædicatione præferrent: in scripturis enim divinis plerumque vestimenta virtutes sunt, quæ gentium duritiam in aliquantum propria quoque virtute mollirent; ut inoffensa vecturæ felicis obsequia sedulis affectibus exhiberent. Non enim mundi Dominum forensi specie gestari dorso asinæ delectavit: sed ut latente mysterio penetralia nostræ mentis insterneret, & in secretis animorum interiore consessu mysticus vector insideret, quasi quodam corpore divinitatis infusus, regens mentis vestigia, lascivias carnis infrænans; ut ductu pietatis adsuetum populi gentilis edomaret affectum. Felices illos, qui talem internis renibus recepere vectorem; Felices plane illos, quorum ora ne multiloquio solverentur, verbi cælestis habena restrinxit;

10. Quæ est ista habena, fratres? Quis me doceat quemadmodum ora hominum aut restringat, aut solvat? Monstravit mihi habenam ille qui dixit: *Ut detur mihi sermo in apertionem oris* (Act. 9. 5.)

a. Edit. omnes, *in castellum sunt*, Amerb. *religati*, aliæ *relegati*. Mss. autem nullo pœne excepto, ut nos in textu. Et sane hanc lectionem allegoria non obscure exigit; quippe qua peccatores delictorum suorum vinculis alligati per asinam & pullum in castello religatos adumbrentur.

b. Rom. edit. & pauci mss. *errori famulatus*. Melius aliæ, ac mss. longe plurimi, *errore famulatus*; id est, per errorem, ubi subintelligendum est *dæmoni*, ad quem verba proxime sequentia referuntur. In quibus verbis pro voce *reum*, ut edit. & plures mss. habent, in mss. quatuor legitur *Deum*, in tribus *Dominum*, quod ultimum forte an vera lectio est.

c. Eadem Rom. edit. sola, *per unitatem naturæ*. Sed *universitatem* Ambrosius vocat communitatem illam quâ tribus personis æqualiter convenit natura divina. Infra vero ubi vet. edit. cum parte mss. *foris est à via*: nostra cum reliquis, *foris est in via*; exceptis uno vel altero in quibus .... *in vico*: Rom. edit. tantum retinuit, *foris est*.

d. Edit. Rom. *Alii alligant*. Aliæ ac mss. omnes commodius, *Alieni alligant*, hoc est, non legitimi Domini. Rursus eadem edit. cum vet. in textu & mss. aliquot, *jura novit esse*: Gill. in marg. & mss. plures potioresque, *dona novit esse*. Sed utrumque suum sensum habere potest.

e. Ita cuncti mss. & edit. excepta Rom. ubi, *quo facti gloriam evangelicæ prædicationis præferrent*, nullo sensu.

mei. Sermo ergn habena eſt, ſermn ſtimulus eſt; A
& ideo durum eſt tibi adverſus ſtimulum calcitrare. Docuit igitur hic nos [a] aperire cor, ſtimulum perpeti, jugum docere. Doceat & alius linguæ retinacula pati: RARIOR ENIM tacendi virtus eſt, quam loquendi. Doceat plane ille,
Pſal. 37. 14. qui velut mutus adverſùs dolum non apetuit os ſuum, paratus in flagella, & verbera non recuſans, ut eſſet pia ſeſſin Deo.

11. Diſce à domeſtico Dei geſtare Chriſtum,
Luc. 15. 6. quoniam prius te ille geſtabat, cùm paſtor errantem redńceret nvem: diſce ſedula mentis tuæ dorſa ſubſternere, diſce eſſe ſub Chriſto, ut poſſis eſſe ſupra mundum. Non quicumque facile
Pſal. 37. 9. vehit Chriſtum, ſed ille qui poteſt dicere: *Incnrvatus & hnmiliatus ſnm nimis: rugiebam à gemitu cordis mei*. Quod ſi deſideras non moveri, ſuper
℣. 36. illa veſtimenta ſanctorum elutum fige veſtigium. Cave enim ne lutulentis pedibus incedas, cave ne tranſverſis greſſibus, perſtrata tibi propheticarum viarum itinera derelinquas; namque ut C tutior venturis gentibus eſſet inceſſus, propriis indumentis uſque ad Dei templum qui præibant Jeſum, ſemitam mnnierunt. Ut tu ſine offeuſione gradiaris, diſcipuli Domini amictu ſe proprii corporis exuentes, inter adverſa turbarum viam tibi ſuo ſtravere martyrio. Si quis tamen ita vult accipere, non renitimur, quod pullus iſte jam ſupra Judæorum veſtimenta graderetur.

Matth. 21. 8. 12. Quid autem ſibi velint ramorum fragmina, quæ utique incedentium greſſus implicare conſuerunt, D dubitarem profecto, niſi me in ſuperioribus bonus mundi totius docuiſſet agricola, quia jam ſecuris ad radices arborum poſita eſt, quæ ſub adventus dnmini Salutaris infœcunda ſuccidat, & ioftuctuoſarum inanem gloriam gentium ſolo ſteroat, fidelium pedibus proterendam; ut renovatæ mentis ſpiritu nationes, velut novellarum arborum ſtirpes de vetuſtis poſſint germinare caudicibus.

13. Ne ergo deſpicias hunc aſellum; nam ſicut E in veſtitu ovium ſunt lupi rapaces, ita cnntra ioeſt homo cordis abſconditus ſub ſpecie beſtiali; quia ſub exuviis corporis, quod nobis eſt commune cum belluis, mens Deo plena vegetatur. Quod ad figuram hominum pertinere ſanctus
Johan. 12. 13. Johannes evidentius declaravit, addendo quia acceperunt [b] ſibi medullas palmarum; juſtus enim ut palma floret. Et iden adventante Chriſtn, erigebantur jam ſupra humcros hominum vexilla juſtitiæ, & inſignia triumphorum. Quid F miratur turba quòd operatut myſterium? Etſi neſciat quid miretur; mitatur tamen quia in illo pullo ſapientia ſedet, virtus manet, inhæret juſtitia.

14. Ne deſpicias qunque aſinam iſtam, quæ
Num. 22. 23. quondam Angelum Dei vidit, quem homo videre non potuit. Et vidit, & detulit, & locuta eſt; ut agnoſceres poſterioribus tempnribus ſub adventu magni Angeli Dei gentiles illos, ante aſinos, locuturos.

A 15. Pnlcre antem ſecundùm Lucam turbas lau- ℣. 37.
dantes Deum ad deſcenſum montis occurriſſe legimus, ut operatorem myſterii ſpiritalis ſignificarent ſibi veniſſe de cælo. Turba igitur agnoſcit Deum, regem appellat, prophetiam repetit: Pſal. 117.
Hoſanna filio David, hoc eſt, * redemtorem domus 24.
David, exſpectatum quoque ſecundum carnem David filium veniſſe declarat: & hoc turba illa poſt exiguum crucifixura momentum. Vere memorabile divinæ operatioois inſigne; ut adver- B ſùm ſe teſtimonium extorqueatur invitis, cùm Deum negant affectibus, quem vocibus coofitentur. Unde & Dnminicum illud:

Si hi tacuerint, lapides clamabunt; ℣. 40.

16. Neque enim mirum ſi laudes Domini contra naturam ſuam ſaxa reſpondeant, quem ſcopulis durinres prædicant peremtores. Aut fortaſſe quia obmuteſcentibus Judæis poſt Domini paſſiooem, vivi erant ſecuodùm Petrum, lapides 1. Pet. 2. 5.
C clamaturi. Ergo compugnantibus licet affectibus ſuis, turba tamen Deum ad templum ſuum cum laude deducit.

17. Sed Deus templum ſuum non mercatoris vult eſſe diverſorium, ſed domicilium ſanctitatis: nec vendibili religionis officio, ſed obſequio gratuito uſum miniſterii ſacerdotalis iofnrmat. Conſidera igitur quid tibi ad exemplum vivendi Dominica geſta præſcribant.

18. [c] *Et ejiciebat omnes vendentes & ementes in* Matth. 21.
D *templo: & menſas nummulariorum evertit, & ca-* 12.
thedras vendentium columbas. Generaliter itaque ſupra docuit ſæculares à Dei templo abeſſe debere contractus: ſpecialiter autem nummularios pepulit. Qui ſunt nummularii, niſi qui de pecunia Dnmioi lucrum quærunt, nec bona malaque diſcernunt? Pecunia enim Domini ſcriptura divina eſt; nam & denarios ſervis diſtribuit Matth. 25.
profecturus, & talenta diviſit, & pro ſanitate 14.
hominis vulnerati duo æra ſtabulario dereliquit; Luc. 10.
E duobus enim Teſtamentis vulnera noſtra curan- 35.
tur. Sed tu quaſi bonus nummularius eloquia Pſal. 11. 7.
Domini, eloquia caſta, argentum igue examinatum reconde, purgatum Spiritu ſeptiformi: nec adulteram imaginem Regis (quia & ſatanas transfigurat ſe in Angelum lucis) impia commutatione ſuſcipias: nec imminutam Principis tui figuram arrianæ fraude perfidiæ, theſauro tuo miſceas: nec pecuniæ ſono aures tentes fidelium, ut religioſarum audieotiam Scripturarum tinni- F tus æris excludat, vel religioſis affectibus habendi cupiditas inſeratur. Non ergo omnes excludantur nummularii; ſuot enim & booi. Deni-
qne, *Pecuniam meam*, inquit, *dediſſes nummula-* Matth. 25.
riis, & ego veniens cum uſuris recepiſſem eam. Quod 27.
ſi nummus eſt Scripturarum, & uſura eſt Scripturarum.

19. Cathedras autem vendentium columbas cur everterit, ſecundum litteram nou iotelligo; neque enim nundinatores avium vindicare ſibi poterant honorati alicujus in nundinis ſolii di-

a. Edit Rom. ſola, *aperire ora*: quæ conjectura ſatis arridet.
b. Rom. edit. *ramos palmarum*. Aliæ, ac mſſ. omnes, *medullas palmarum*. Quomodo etiam locutum reperimus Auctorem *Quæſt. vet. & novi Teſtam.* quæſt. 81 in app. 3. tom S Aug. novæ edit.
*. Ambroſium arguit Eraſmus, quaſi hic cum Hilario Pictav. parum erudite doceat voce *Hoſanna*, redemtionem domus David ſignificari. Sed parum arguta eſt ea correctio; non enim de grammatica illius vocabuli ſignificatione agit S. Doctor, cùm hoc unum indicet, à populo fauſtis ac propheticis acclamationibus adventum redemtoris domus David eſſe declaratum.
c. Hunc Matthæi textum qui in omnibus mſſ. & ant. edit. invenitur, edit. Rom. rejecerat, ut alium ex Luca ſubſtitueret: ſed aliorum Evangeliſtarum locos, auctore non citato, proponere atque exponere non ſemel in hoc opere contigit Ambroſio.

gnitatem. Nam quæ prærogativa dignitatis est A in columbis? Admonet tamen Dominici forma Luc. 3. 22. baptismatis, quando descendit Spiritus sanctus in columba, typo ejectorum de templo hujusmodi mercatorum, in Ecclesia Dei consortium eos habere non posse, qui sancti Spiritus gratiam Matth. 10. 8. nundinentur. *Gratis enim*, inquit, *accepistis, gratis date.* Denique Simoni, qui sanctificandi munus pretio in se putavit posse conferri, respon- Act. 8. 20. & 21. dit Petrus: *Pecunia*, inquit, *tua tecum sit in interitum; quoniam gratiam Dei putas te pecunia con-* B *sequi posse: non est tibi pars, neque sors in hac fide.*

Johan. 2. 15. 20. Venditores quoque ovium & boum eos puto, qui de labore alieno vel simplicitate, fœdi auctionatores quasdam nundinas aucupantur: aut quia oves ejiciuntur & boves, columbæ jubentur auferri, populus videtur Judæus excludi; Osea. 7. 11. Ephræm enim sicut columba, quod eorum Dominus & successiones oderit & labores. Æs effunditur, ut gratia colligatur: mensa nummulariorum evertitur, ut Domini subrogetur: ara deji- C citur, ut erigantur altaria.

Johan. 2. 15. 21. Atque hoc non aliqua succinctus manu divitiisque faciebat, sed flagello de restibus cædebat turbas, & nullus resistere audebat. Et nunc Psal. 44. 7. virgâ utitur, nunc flagello (*virga enim recta est, virga regni tui*) virgâ, ut corrigat: flagello, ut suadeat. Directa illic: hîc moralis quasi inflexa præceptio, qua peccatoris conscientia velut lento verbere flagellatur; alii sunt enim terrores prophetici, aliæ apostolicæ suasiones: in utro- D que tamen unius verbi est disciplina. Et ideo fla- Psal. 15. 6. gellum de restibus fecit; quia *Funes ceciderunt*, inquit, *mihi in præclaris: etenim hereditas mea præclara est mihi*; funes enim dicuntur, quibus agrimensores metandorum limites partiuntur agrorum. Et ideo tamquam bonus agrimensor Synagogæ terminos distinguebat & Ecclesiæ, sacrilegos de templo jubebat exire. Novus enim venerat feracium metator animarum, qui agrorum genera, nun spacia metaretur.

22. Pulcre tamen non extentis funibus modus aliquis possessionis includitur, nec quasi definitæ rei limites fidei terminantur: sed flagello in immensum libero fines Ecclesiæ porriguntur: eliminantur Judæi, non præscripto aliquo exsilio sed intermino; ut nusquam Synagogæ locus in orbe remaneret.

Cap. 20. ℣. 9. V*ineam plantavit homo.*

23. Plerique varias significationes de vineæ Esai. 5. 7. appellatione derivant: sed evidenter Esaias vineam Domini Sabaoth, domum Israel esse memoravit. Hanc vineam quis alius nisi Deus condidit? Hic est ergo qui locavit eam, & peregre profectus est: non quia ex loco ad locum profectus est Dominus, qui ubique semper est: sed quia est præsentior diligentibus, negligentibus abest. Multis autem temporibus abfuit; ne præpropera videretur exactio. NAM quo indulgentior liberalitas, eo inexcusabilior pervicacia.

24. Unde bene secundùm Matthæum habes, Matt. 21. 33. quia *Et sepe circumdedit*, hoc est, divinæ custodiæ munitione vallavit; ne facile spiritalium pateret Ibidem incursibus bestiarum. *Et fodit in ea torcular.* Quo- A modo intelligimus quid sit torcular, nisi forte quia psalmi pro torcularibus inscribuntur; eo Psal. 8. 80. & 81. quod in his mysteria Dominicæ passionis, modo musti sancto fervente Spiritu prophetarum redundantius æstuaverint? Denique ebrii puta- Act. 2. 13. bantur, quibus Spiritus sanctus inundabat. Ergo & hic fodit torcular, in quod uvæ rationabilis fructus interior spiritali infusione deflueret. *Ædi-* Matth. 21. 33. *ficavit turrim*, verticem scilicet Legis adtollens: atque ita hanc vineam munitam, instructam, B ornatam locavit Judæis.

25. Et tempore fructuum servulus suos misit. ℣. 10. Bene tempus fructuum posuit, non proventum; nullus enim fructus exstitit Judæorum, nullus vineæ hujus proventus, de qua Dominus ait: *Exspectavi ut faceret uvas, fecit autem spinas.* Ita- Esai. 5. 2. que non lætitiæ vino, non spirituali musto, sed cruento prophetarum sanguine torcularia redundarunt. Denique Hieremias in lacum missus Hier. 38. 6. est; hæc enim erant jam torcularia Judæorum C non vino repleta, sed borbore. Et licet generaliter prophetæ videantur exprimi; dat tamen lectio, ut illum qui lapidatus est, Nabutham esse 3. Reg. 21. 13. credamus: cujus etsi nullum acceperimus propheticum verbum, accepimus tamen propheticum factum; quia multos pro hac vinea futuros martyres proprio sanguine prophetavit. Quis autem est ille qui in capite vulneratur? Nimirum Esaias cujus facilius compaginem corporis serra divisit, quàm fidem inclinavit, constantiamve D detrivit, aut vigorem mentis exsecuit.

26. Eo igitur factum est, ut cùm plures alios ℣. 11 & seq. destinasset, quos Judæi inhonoros & inanes sibi, de quibus nihil potuerunt proficere, dimiserunt; novissime etiam Filium unigenitum mitteret, quem perfidi, quasi heredem removere cupientes, occiderunt crucifigendo, ejecerunt negando.

27. Breviter itaque quam magna, quam multa. Primùm quia naturalis est bonitas quæ plerumque credit indignis: deinde quia postremum ma- E lorum remedium Christus advenit: tum quoniam qui heredem negat, de auctore desperat. Heres autem Christus, idemque testator & heres; quia morti propriæ supervivit, & Testamentorum quæ ipse condidit, tamquam hereditaria in nostris profectibus emolumenta consequitur.

28. Pulcre ergo interrogat, ut sua se ipsi dam- ℣. 15. nent sententia. Venturum autem Dominum dicit vineæ, quod in Filio adsit etiam paterna majes- F tas, vel quod ultimis temporibus præsentior humanis adspiret affectibus. Ipsi itaque in se sententiam dicunt, ut mali pereant, & ad alios colonos vinea transferatur. Qui igitur sint coloni, quæ vinea, consideremus.

29. Vinea typus noster est, quod populus Dei vitis æternæ radice fundatus, supereminet terris, ac solum vile prætexens, nunc geminanti flore pubescit, nunc circumfusa viriditate vestitur, nunc mite jugum suscipit, cùm maturioribus brachiis quasi sarmentis fœcundæ vitis adoleverit. Agricola quippe omnipotens pater, vitis est Johan. 15. 1. & seq. Christus: at vero nos palmites, qui nisi fructum feramus in Christo, cultoris æterni falce succidimur. Recte igitur vinea Christi populus nominatur, vel quod crucis in fronte prætexatur in-

dicium, vel quod fructus ejus postrema anni legatur ætate, vel quod omnibus ut ordinibus vinearum, ita pauperibus atque divitibus, humilibus atque potentibus, servis ac dominis in Ecclesia Dei æqua dimensio, nulla discretio sit: ut vitis maritatur arboribus; ita corpus animæ, anima quoque corpori conjugatur: ut vinea dum jugatur, erigitur; & recisa non minuitur, sed augetur: ita sancta plebs dum ligatur, * exuitur: dum humiliatur, adtollitur: dum reciditur, coronatur. Quinetiam ut teoer surculus veteri abscissus ex arbore, in alterius fœtu radicis inseritur: ita populus hic sanctus surculi veteris cicatricibus enodatis, in illo crucis ligno tamquam gremio piæ parentis fotus inolescit: Spiritusque sanctus sicut in altas demissus terrarum scrobes, ita in hoc carcereum corpus infusus, aquæ salutaris irriguo diluit quidquid est fœtidum, membrorumque nostrorum habitus in cælestem erigit disciplinam.

30. Hanc vineam diligens agricola fodere, ᵃ jugare, contendere consuevit: eruderatisque terrenæ molis aggeribus, operta corporis nostri nunc sole torrere, nunc imbre perfundere, stirpare agrum solitus; ne à sentibus gemma lædatur, ne luxuriet umbra foliorum, verborumque infructuosa jactatio virtutibus obumbrando, maturitatem indolis naturalis impediat. Sed absit ut huic vineæ quidquam timeamus adversi, quam pervigil custos domini Salutaris adversus omnes nequitiæ sæcularis illecebras muro vitæ vallavit æternæ, & extendit palmites ejus usque ad mare: *Domini enim est terra.* Ubique Deus patet colitur, ubique Christus dominus adoratur. (Psal. 79. 11. Psal. 23. 1.)

31. Hæc est nostra vindemia. Læti igitur atque securi, pars gremium fundo mitium fructuum onerent uvarum, alii cælestia munera ore libemus, plerique bonarum gressibus volutatum divini fructum muneris exprimentes, vestigia cothurnis nuda direptis, musto fluente tingamus; locus enim in quo stamus, terra sancta est, & ideo calceamenta solvenda sunt, ut spiritale vestigium sacrosanctæ sedis tribunal adscendens, corporei nexus vinculis exuatur; decet enim totius orbis hîc esse vindemiam, ubi totius orbis est vinea. (Exod. 3. 5.)

32. Ecce tempus acceptabile, quo non hyemalibus perfidiæ caligantis pruinis annus riget, ᵇ nec altis nubibus informis crusta blasphemiæ, gelu durante, concrescit: sed procellis sacrilegii liberata, novos fructus terra jam parturit. ᶜ Vere patit, dissensionum quippe omnium procella deferbuit, cuncti sæcularis cupiditatis ardores, æstusque omnes quibus Italiæ populus per Judaicæ olim, & arrianæ proximè sævitatis incendia coquebatur, sereno jam spiramine temperantur. Sedata tempestas est, concordia navigat, fides spirat: certatim nautæ repetunt fidei quos religione portus, & dulcia patriis oscula littoribus adfigunt, liberatos se periculis, absolutos erroribos gratulantes.

33. Salve vinea tanto digna custode: te non unius Nabuthæ sanguis, sed innumerabilium prophetarum, & (quod est amplius) pretiosus cruor Domini consecravit. Ille licet non regalibus minis territus constantiam metu prætulerit, non præmiis uberrimis provocatus religiosum vendiderit affectum; sed studio regis obsistens, ne in hortulis suis malvarum olus, succisa vite, sereretur, quando aliud facere nequibat, parata vitibus incendia proprio cruore restinxerit; temporalem tamen vineam defendebat: te vero in perpetuum multorum nobis martyrum plantavit interitus: te crux apostolorum æmula Dominicæ passionis usque in orbis totius terminos propagavit. (3. Reg. 21. 3.)

Cujus habet imaginem & inscriptionem? (℣ 24.)

34. Docet hoc loco Dominus circumspectos nos in respondendo adversus hæreticos vel Judæos esse debere. Alibi dixit: *Estote astuti sicut serpentes.* Quem locum plerique accipiunt, ut quia serpente suspenso, Christi crux annuntiata est, quo serpentinum nequitiæ spiritalis virus aboleret, videatur astutus ita esse debere sicut Christus, simplex sicut Spiritus. ᵈ En tibi serpentem illum qui caput semper custodiat, lethale vulnus excludat. Interrogatus à Judæis utrum de cælo accepisset potestatem, respondit: *Baptismus Iohannis unde est: de cælo, an ex hominibus?* ut dum illud de cælo esse negare non auderent, ipsos amentiæ confutaret, qui ejus auctorem negarent esse de cælo. Postulatus didrachma quærit de imagine; alia enim imago Dei, alia imago mundi. Unde & ille nos admonet: *Sicut portavimus imaginem terreni illius, portemus & imaginem hujus celestis.* (Matth. 10. 16. Luc. 20. 4. Matth. 17. 23. 1. Cor. 15. 49.)

35. Imaginem Cæsaris non habet Christus; quia imago est Dei. Imaginem Cæsaris non habet Petrus, quia dixit: *Reliquimus omnia, & secuti sumus te.* Imago Cæsaris non reperitur in Jacobo vel Johanne; quia filii tonitrui sunt: sed reperitur in mari, ubi dracones illi contritis capitibus super aquam, & ipse draco major comminutus caput, datur in escam populis Æthiopum. Si ergo non habuit imaginem Cæsaris, cur dedit censum? Non de suo dedit, sed reddidit mundo quod erat mundi. Et tu si vis non esse obnoxius Cæsari, noli habere quæ mundi sunt: sed si habes divitias, obnoxius es Cæsari. Si vis nihil regi debere terreno, relinque omnia tua, & sequere Christum. (Matth. 19. 27. Marc. 3. 17. Psal. 73. 14.)

36. Et bene prius quæ Cæsaris sunt, Cæsari reddenda decernit; neque enim potest esse quis Domini, nisi prius renuntiaverit mundo. Sed omnes renuntiamus verbis, sed non omnes renuntiamus affectu; nam cùm ᵉ sacramenta susci- (℣ 25.)

*. *Exuitur*, supple *vinculis*, ut in fine sequenti exprimitur.

a. Omnes edit. *rigare, tondere.* Mss. fere omnes, *jugare*, sed non pauci legunt cum edit. *tondere.* ant. tamen, *contendere*: quod pro *tendere*, sive *extendere*, hîc sumendum est. Iterum sequenti versu pro voce, *operta*, quam omnes edit. ac mss. aliquos habens, alii plures & antiquiores præferunt, *operata*; Et ea quidem vox, si recta est idem significat atque *exculta*. sed veremur, ne durius-cule sonet auribus eruditis.

b. Era. & seq. edit. cum mss. nonnullis, *nec altis nivibus.* Amerb. cum aliis mss. pluribus ac potioribus, ut in textu. Nec sane male, si grandinem quæ semper frugibus noxia est, informis illa crusta in altis nubibus concreta designet.

c. Omnes edit. *veteres praterit.* Plerique mss. *veteres parit.* Quidam, *pellit.* Corb. & alii aliquot, *Vere parit.* Aptius, ut intelligitur ex sequentibus, quibus non ambigue Justinæ persecutio, atque secuta pax designantur.

d. Ita mss. majori numero, & pretio. Quidam vero, & cunctæ edit. *Imitare & tu serpentem illum.*

e. Intellige sacramentum baptismatis, in quo etiamnum *diabolo & pompis ejus*, id est, mundi vanitatibus renuntiamus. Hæc porro consuetudo clarius exponitur *De Init.* cap. 2. & lib. 1. *De Sacram.* cap. etiam 2.

pimus, renuntiamus. Quam gravia vincula pro- A
Eccles. 5. 4. mittere Deo, & non solvere? *Melius est*, inquit, *non vovere te, quam vovere, & non reddere*. Major est contractus fidei, quàm pecuniæ. Redde promissum, dum in hoc corpore es, prius quam
Matth. 5. 26. veniat exactor, & mittat te in carcerem. *Amen dico tibi, non exies inde, donec solvas novissimum quadrantem.*

℣. 28. *Si frater alicujus mortuus fuerit.*

37. Saddocæi, hoc est, detestabilior portio Ju- B dæorum, hoc loco Dominum tentant: quorum aperte stultitia reprehenditur, mystice autem sententia retorquetur; a quia excluserunt de se castitatis exemplum, dum secundum litteram
Deut. 25. 5. nubere mulier cogitur & invita, ut defuncti semen excitet frater. Ergo littera occidit, qua-
2. Cor. 3. 6. si lena vitiorum: spiritus autem magister est castitatis.

38. Videamus itaque ne hæc mulier Synagoga sit, quæ septem viros habuit, sicut Samaritanæ C
Johan. 4. 18. dicitur: *Quinque enim viros habuisti*; quia Samaritani * quinque tantum libros Moysi: Synagoga septem sequitur principaliter, & de nullo propter perfidiam suam bereditariæ posteritatis semen accepit. Et ideo partem cum viris suis in
Apoc. 20. 6. resurrectione habere non poterit, quia spiritale præceptum secundùm sensum carnis invertit; non enim frater carnalis aliquis denuntiatus est qui semen fratris suscitaret defuncti: sed ille qui demortuo populo Judæorum sapientiam sibi divioi cultus adsciseeret in uxorem, atque ex ea semen in apostolis excitaret: qui quasi defunctorum reliquiæ Judæorum informes adhuc in Synagogæ utero derelicti, secundum electiooem gratiæ reservari novi seminis admixtione meruerunt.

39. Synagoga autem frequenter stolam accipit, quod est * insigne conjugii, quasi auctor fidelium: repudiata quoque frequenter inducitur, quia mater est perfidorum: cui Lex occidit corporalis, ut spiritualis resurgeret. Ergo sancta plebs Dei, b si quinque libros Legis quadam conjugii caritate dilexerit, & quasi maritalibus obsecundarit imperiis, babebit in resurrectione cæleste consortium, non corporeæ colluvionis pudore confusa, sed divinæ gratiæ ditata muneribus.

a. Omnes edit. & pars mss. *Quale de suo dederunt castitatis exemplum*. Reliqua pars, quæ & potior nobiscum legit.

*. Cur solos 5. libros Moysis admiserint Samaritani, hanc esse causam putat eruditus quidam atque acer criticus, quia quo tempore facta est secessio Judæos inter ac Samaritanos, nempe sub Roboamo, nullidum ex aliis divinis libris vulgati essent. Sed veremur, ut omnibus satis probetur ea conjectura.

*. Hic *Stola* dicitur *insigne conjugii*; quia, ut Vir sanctus supra lib. 7. num. 231. docet, *vestimentum est nuptiale*. Quibus verbis intelligitur in more positum fuisse antiquis ut matronæ nubentes stolam acciperent, sine qua deinceps illis in publicum exire non licuisse auctor est Tertullianus in libro *De Pallio* cap. 4.

b. Sic plerique mss. ac edit. omnes præter Rom. quæ cum duobus iisque recentioribus mss. habet, *si septem libros*. Minus commode, cùm de libris Legis, quo nomine 5. libri Moysis vulgo designantur, agat Ambrosius.

LIBER DECIMUS.

℣. 41. D*ixit Dominus Domino meo.*

1. Consummaturus præcepta Dominus, etiam præviam passioni fidem ac misericordiam Testamenti sui fine concludit: fidem, in eo ut Christum & Dominum & Deum nostrum, & ad dexteram Dei sedere credamus: non quod corporaliter sedeat, qui ubique est. Denique ipse in Patre est; quia in substantia Dei, quia una virtus, una majestas. Ipse ergo in Patre, & in ipso Pater; E quia Verbum in Deo, Deus in Verbo: ipse in Patre; quia Verbum: ipse ad dexteram Patris; quia Patri consors, nulli secundus: ipse missus à Patre; quia descendit de cælo paternum impleturus arbitrium. Tolle hinc perfidiæ quæstiones, & plena est religio. Nec præfertur, quia ad dexteram sedet: nec injuriam patitur, quia mittitur. Gradus non quæritur dignitatis, ubi plenitudo est divinitatis.

℣. 44. 2. Illud quoque considerandum, quia repre- F hendit eos qui Christum filium David dicunt. Et
Luc. 18. 43. quomodo cæcus ille David filium confitendo meruit sanitatem? Quomodo pueri dicentes:
Matth. 21. 9. *Hosanna filio David*, præcelsæ prædicationis Deo gloriam deferebant? Sed non reprebenduntur hoc loco quia David filium confitentur, sed quia non credunt Filium Dei. Non enim alterum, sed alterutrum in fide verâ est: nam etsi in prin-
1. Cor. 2. 2. cipio judicavimus nihil nos scire nisi Christum Jesum, & hunc crucifixum; nunc tamen, ut pote judicio proximi, crucifixum jam non novimus D Christum, sed venientem in nubibus opperimur. Incredulus vulnera adspicit: fidelis obviam Christo in aera raptus occurrit.

3. Ergo & Deum Christum & hominem esse credamus: unum in utroque, non alterum: cui à Patre subjiciuntur inimici non per infirmitatem potestatis suæ, sed per unitatem naturæ; quia in altero alter operatur. Nam & Filius subjicit inimicos Patri, qui Patrem clarificat super Johan. 17. 4.
terram. Et dedit Pater Filio *Nomen, quod est super* Philip. 2. 9. & 10.
omne nomen: sed & Filius Patri dicit: *Nomen tuum* Johan. 17. 6.
manifestavi hominibus quos dedisti mihi. Daodo autem nomen quod est super omne nomen, non plus dedit quam habuit: sed totum quod babuit, dedit. Dedit autem hoc nomen, ut *Omnis lingua* Philip. 2. 11.
confiteatur Deo; quoniam dominus Jesus in gloria est Dei Patris.

4. Vide ergo singula. Pater subjicit Filio, Filius subjicit Patri: Pater suscitat Filium, Filius ipse se suscitat. Unde ait: *Solvite hoc templum, & in triduo* Johan. 2. 19.
illud resuscitabo. Et Pater Dominus, & Filius Dominus: *Dixit Dominus Domino meo*. Et non duo Domini, sed unus Dominus; quia & Pater Deus, & Filius Deus: sed onus Deus; quia Pater in Filio, & Filius in Patre. Unus Deus, quia una deitas: *Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi: virga recta* Psal. 44. 7. & 8.
est, virga regni tui. Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus. Sed unus Deus, eo quo & novi & veteris Testamenti doctrina concordat. Nam & in veteri Testamento scriptum est: *Diliges dominum Deum tuum*: &, Deut. 6. 5. & 13.
Dominum Deum tuum adorabis, & ipsi soli servies.

In

Ephes. 4. 6. In novo: *Unus Deus, & Pater omnium.* Sic & Pater A Dominus, & Filius Dominus: sed unus Dominus. Denique scriptum est: *Nolite duobus dominis servire* (Matth. 6. 24.); hoc in novo: in veteri autem scriptum est: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est* (Deut. 6. 4.). Unde mirabiliter Apostolus, ne duos Deos diceret, aut duos Dominos nominaret, aut derogaret vel Filio, vel Patri: *Unus*, inquit, *Deus Pater, ex quo omnia: & unus Dominus Iesus, per quem omnia* (1. Cor. 8. 6.). Nam qui Deus, & Dominus; & qui Dominus, Deus. Denique scriptum est: *Scitote* B *quia Dominus ipse est Deus noster* (Psal. 99. 3.).

5. Omnia ergo quæ Pater habet, & Filius habet. Deus Pater secundum generationis rationem: Deus Filius secundum imaginis unitatem. a Dominus Filius, quia omnia sibi cùm potestate posset, ratione subjecit: Dominus Pater, quia radix est Filii. Sic nobis Pater in Filio personarum definitione distinguitur, potestatis unitate connectitur. Itaque alter in altero, & unus in alterutro. Nam & Patris gloria est, si non degeneravit in Filio: & Filii gratia, si Pater videtur C in Filio. Ergo non degener, in quo unitatis summa majestas: non alienus, in quo proprietas generationis, expressio veritatis est.

Cap. 21. ꝟ. 6. **N**on relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur.

ꝟ. 5. & seq. 6. Sequebatur de vidua locus, quam quoniam jam in libro quem de Viduis scripsimus prædicavimus (Lib. de Vid.), nunc sequestramus. b Verum autem dictum est juxta proposita de templo quod Salo- D mon condidit, idque judicii esse tempore subvertendum; nihil est enim opere & manu factum, quod non aut vetustas conficiat, aut vis subruat, aut ignis exurat: est tamen & aliud templum constructum ex speciosis lapidibus, & ornatum donis, cujus eversionem Dominus significare videatur, Synagoga scilicet Judæorum, cujus structura vetus, Ecclesiâ surgente, dissolvitur. Est etiam templum in unoquoque, quod deficiente E fide labitur: & maxime si quis falsò Christi nomen obtendat, quo interiorem expugnet affectum.

7. Potest etiam ea esse expositio, quæ mihi plus profit. Quid enim mihi prodest diem scire judicii? Quid mihi prodest tantorum conscio peccatorum, si Dominus veniat, nisi veniat in meum animum, redeat in meam mentem, nisi vivat in me Christus, in me Christus loquatur? Ergo mihi Christus debet venire, mihi debet adven- F tus ejus fieri. Fit autem Domini secundus adventus in defectione mundi, quando possumus dicere: *Mihi autem mundus crucifixus est, & ego mundo* (Galat. 6. 14.).

8. Sed hunc virum talis mundi defectus si in superioribus domus inveniat, ut conversatio hujus in cælis sit, tunc destruetur templum corporale atque visibile, Lex corporalis, pascha corporale, & pascha visibile, azyma corporalia, & azyma visibilia, audeo dicere, Christus temporalis, ut fuit Paulo, antequam crederet; quia in eo cui mundus deficit, Christus æternus est. Hunc spirituale templum, lex spiritualis, pascha etiam spirituale; quoniam semel Christus occiditur. Hic epulatur azyma non ex fruge terrena, sed ex fruge justitiæ. Fit ergo huic præsentia sapientiæ, præsentia virtutis atque justitiæ, præsentia redemtionis; Christus enim semel quidem pro peccatis populi mortuus est, sed quotidie peccata populi redemturus. (1. Pet. 3. 18.)

ꝟ. 9. *Cùm autem audieritis prælia & opiniones præliorum.*

9. Interrogatus Dominus quando templi esset futura destructio, & quod signum esset adventus ejus, de signis docet, de tempore non putat intimandum. Sed Matthæus interrogationem tertiam addidit, ut & templi tempora destruendi, & signum adventus, & consummatio sæculi à discipulis quæreretur (Matth. 24. 3.): Lucas satis putavit de consummatione sæculi cognitum, si de adventu Domini diceretur.

10. Verborum autem cælestium nulli magis quam nos testes sumus, quos mundi finis invenit. Quanta enim prælia, & quas opiniones accepimus præliorum? Chunni in Alanos, Alani in Gothos, Gothi in * Tayfalos, & Sarmatas insurrexerunt. Nos quoque in Illyrico exsules patriæ Gothorum exsilia fecerunt, & nondum est finis. Quæ omnium fames, lues pariter boum atque hominum, ceterique pecoris; ut etiam qui bellum non pertulimus, debellatis tamen nos pares fecerit pestilentia? Ergo quia in occasu sæculi sumus, præcedunt quædam ægritudines mundi. Ægritudo mundi est fames, ægritudo mundi est pestilentia, ægritudo mundi est persecutio.

11. Sunt autem & alia bella quæ vir sustinet christianus, diversarum quoque prælia cupiditatum, studiorumque conflictus, multoque graviores domestici hostes, quam externi. Nunc avaritia stimulat, nunc accendit libido, nunc metus terret, nunc iracundia exagitat, nunc ambitio movet, nunc terrere tentant spiritalia nequitiæ, quæ sunt in cælestibus (Ephes. 6. 12.). Itaque quasi quibusdam urgetur præliis, & quibusdam terræ motibus quatitur mobilis animi nutantis affectus.

12. Sed fortior dicit: *Si consistant adversùm me castra, non timebit cor meum: si exsurgat adversùm me prælium, in hoc ego sperabo* (Psal. 26. 3.). Stat in acie ferens hosti obvium pectus, etiam si quis Golias exsurtem magnus (1. Reg. 17. 4.)

a. *Dominus .... subjecit*, desunt in Ametb. In Era. autem Gill. & mss. nostris ita habentur, ut ea exhibemus, nisi quod in Era. rejiciuntur post voces, *radix est Filii*. At in Rom. edit. ultimorum verborum facta est illa mutatio .... *omnia sibi qua potest Pater, subjecit.*

b. Rom. edit. sola, *Verum licet juxta proposita de templo quod Salomon condidit, intelligatur; idque primum ab hoste judicii* &c.

*. Plerique mss. *Tafsalos*: melius aliis atque edit. *Tayfalos*; ita enim semper legitur apud Ammianum lib. 31. Sed alius de hac gente atque aliis hic memoratis esis loquendi locus. At vero pestilentiam illam quæ non solum homines, sed pecora ipsa tam misere devastabat, signo crucis facillime depulsam fuisse Hermannus lib. 2. cap. 12. *Vita S. Ambrosii* observat ex Baronio. Nititur autem magnus Cardinalis Ecloga Sev. Endelechi christiani poetæ, ubi inter cetera sic habetur:

Buculus. . . . . *Dic age Tityre,*
Quis te subripuit cladibus his Deus,
Ut pestis pecudum qua populata sit
Vicinos, tibi nulla sit.
Tit. *Signum quod perhibent esse crucis Dei*
. . . .
Hoc signum mediis frontibus additum,
Cunctarum pecudum certa salus fuit.

Ceterum quæ Ambrosius de dissensionum fine atque animo relaxando superiore libro memorabat, ea non obscure probant illum de rebus jam præteritis hic disserere.

gat immitis atque præcelsus, timentibus tamen
ceteris, exsurget hnmilis quasi David, regis ab-
jiciens arma terreni, sumens fidei tela levinra,
* & * triplici sparto jaculum puræ confessinnis in-
totquens, persecutoris vulnerat impudentiam,
contemtor minarum, negligens potestatum,
etiam idoneus in qun Christus loquatur. Alibi
Christus, alibi Pater, alibi Spiritus loquitur Pa-
tris. Non discordant ista, sed congruunt. Qund
unus lnquitur, tres lnquuntur; quia vnx una est
Trinitatis. Huic victori, qui suo Goliam gladio
peremerit, dum mortem pro Christo excipit,
fugatis allophylis, occurrunt juvenculæ, illæ
1. Reg. 18. scilicet sicut aquilæ, dicentes: *Percussit Saul in*
7. *millibus, David in decem millibus.* Quod indicio
est, victores sæculi principibus anteferri. Deni-
que mortuis regibus, in perpetuum martyres
regnum cælestis gratiæ honore succedunt: & illi
fiunt supplices, hi patrnni.

1. Reg. 21. 13. Est & alius Goliæ gladius, aliud diaboli te-
9 lum, sermo scilicet hæreticorum, quem vir psal-
Ephes. 4. lere sciens arripit, ut adversarium vincat, audiens
14 hîc bella, nnn patiens, nec alicujus ventn doc-
Amos. 8. trinæ mobilis inquietus, nesciens famem verbi,
11. & scripturæ cælestis nbertate satiatus, qui vanis
hæreticum vocibus personantem lacessere non
tesformidet. Tunc qui est infirmus, exspectet; ne
præjudicium ceteris faciat congressu impari. Ve-
Iudic. 16. niat David, cui Christus os aperiat ad elnquen-
17. da mysteria: veniat ille Nazaræus, cujus capil-
lus non cadat, vel nihil habens superfluum qund
cadere possit, vel nihil de superioribus virtuti-
bus amissurus, integer sobrietate, fortis in pace,
qui sensus omnes usque in finem, & verba cus-
todiat.

14. Prædicetur Evangelium, ut sæculum de-
Matth. 24. struatur. Sicut enim præcessit in orbem terræ
14. Evangelii prædicatio, cui jam & Gnthi & Arme-
nii crediderunt, & ideo mundi finem videmus:
ita & à virn spirituali Evangelium prædicatur,
quandn omnes sapientiæ progressus, & omnes
virtutes exsequitur, psallenti mente & spiritu,
novissimam destruens mortem; tunc enim finis,
1. Cor. 15. cùm tradiderit in eo Christus regnum Deo &
25. Patri, fueritque iste subjectus ei qui sibi subje-
cit omnia, ut sit Deus omnia, in omnibus. Et
prædicabitur Evangelium per omnes civitates, id
Psal. 75. 1. est, civitates Judææ: *Notus* enim *in Iudæa Deus.*
Tunc enim civitates ædificantur Judææ, quando
virtutum fundamenta ponuntur.

℣. 20. *Cùm videritis circumdari ab exercitu Hierusalem.*

15. Vere Hierusalem ab exercitu obsessa est, &
expugnata à Romano duce. Unde Judæi putave-
runt tunc factam abominatinnem desolationis,
eo quod caput porci in templum jecerint illu-
dentes Romani Judaicæ ritum observantiæ.
Qund ego nec furens dixerim. Abnminatio enim
desnlationis, exsecrabilis adventus Antichristi
est; eo quod sacrilegiis infaustis mentium inte-
riora contaminet: sedens juxta historiam in tem-
plo, ut sibi divinæ vindicet solium potestatis.
Juxta interpretationem autem spiritalem pulcre
inducitur stare, eo quod in affectibus singulo-
rum vestigium perfidiæ suæ confirmare deside-
ret, ex Scripturis disputans esse se Christum.

16. Tunc appropinquabit desolatio, quoniam Ibidem.
à vera religione plerique lapsi errore descíscent.
Tunc erit Dnmini dies, quod etiam Apostolus 2. Thess. 2.
evidenter exposuit dicens, non timendum esse & seq.
nobis quasi instet dies Dnmini; ne quis nos se-
ducat ullo modo: quoniam nisi venerit discessio
primum, & revelatus fuerit homo peccati, filius
perditionis, qui adversatur, & extollitur supra
omne qund dicitur Deus, aut quod colitur; ita
ut in templo Dei sedeat, ostendens se tamquam
sit Deus.

17. Ergo sedebit in templo, & in templo interio-
re Judænrum, qui Christum negabunt: in templo
nnn inviolabili, sed corruptelæ obnoxio, quod
aut perfidiæ invnlvat ruina, aut iracundiæ vis
subruat, aut cupiditatum ignis exurat. Et bene
tunc veniet dies Dnmini, & breviabuntur dies Matth. 24.
propter electos: qunniam sicut primus adventus 22.
Domini prnpter redimenda peccata, ita & se-
cundus [a] prnpter reprimenda delicta, ne plures
perfidiæ errnre labantur.

18. Tunc pseudo-prophetæ, tunc fames. Repe-
te mihi Eliæ tempora, & invenies tunc prophe-
tas confusionis, tunc Jezabel, tunc famem, tunc
ariditatem terræ. Qua ratione? *Quia abundave-* Matth. 24.
rat iniquitas, refrixerat caritas. Denique justus in 12.
deserto, iniquus in regno est.

19. Est alius Antichristus auctor hujus, diabo-
lus scilicet, qui meam Hierusalem, meam ani-
mam, certe animam Dei, animam pacificam ob-
sidere nitatur [b] suæ legionis exercitu. *Non est* Ephes. 6.
enim *colluctatio nobis adversus carnem & sangui-* 12.
nem: sed adversùs principatus & potestates, adver-
sus mundi hujus rectores, tenebrarum harum. Tunc
est discessio cùm anima à seipsa descíscit: & rursus
cùm Dominum cogitat, tremit atque turbatur.
[c] Tunc cùm interiora Antichristus tenet: donec
de medio fiat, injustitia exsultat, iniquitas regnat.
Tunc fides rara, ut ipse quasi addubitans Dnmi-
nus dixerit: *Tunc veniens Filius hominis, numquid* Luc. 18. 8.
inveniet fidem super terram, vel in nostra utique
terra, vel in orbe terrarum? Sic & alibi: *Domi-* Psal. 13. 2.
nus respexit super filios hominum, si est intelligens,
aut requirens Deum. Non quia dubitet Deus, sed
quia ita rara erit in hominibus fides, ut secun-
dum opinionem hominum videretur esse dubi-
tandum.

20. Ergo quando in medio templi est diabolus,
desolatio abominatinnis est, secundùm Danie- Dan. 9. 27.
lem prophetam: cùm autem unicuique laboran-
ti Christi præsentia spiritualis illuxerit, tollitur
iniquus è medio, & incipit regnare justitia quæ
omnem fidelium mentibus evacuat principatum.

21. Est etiam tertius Antichristus, aut Arrius,

*. Allegorica Trinitatis confessio describitur. Porro voces illæ, *triplici sparto jaculum intorquens*, non hastam designant amentatam, sed lapidem funda excussum; quidquid enim jacimus, non improprie jaculum nominamus: *spartum* vero ponitur pro ipsa funda: eo quod funda texatur è funiculis, quos ex illo frutice veteres contorquebant.

a. Edit. Amerb. & Rom. cum paucis mss. *propter redimenda delicta.* Minus commode.

b. Mss. fere ad unum, *sua legis exercitu.* Melius tamen cunctæ edit. *suæ legionis exercitu.* Facilis quippe scriptorum lapsus trium elementorum omissio.

c. Vet. edit ac pauci mss. *Tunc cùm iste Antichristus tenet: donec de medio fiat, justitia exsulat.* Rom. *Tunc Antichristus tenet: dum justitia exsulat.* Reliqui mss. magno consensu nobiscum faciunt; nisi quod pro *interiora*, in quibusdam tantum legitur *in te*, non pravo sensu.

aut Sabellius; immo omnes sunt Anticbristi qui A prava nos interpretatione seducunt. Et ideo *qui legis intelligat*: (Matth. 24. 15.) qui intelligit, non seducatur, ut credat falsa pro veris, more utique Judæorum, qui verum Christum negaverunt; unde coosequens erit ut credant verum esse qui falsus est: sic & arriani, quod negant Christo, Antichristo non negabunt.

(℣. 23.) *Va illis qua in utero habeat, & abera dant in illis diebat!*

22. Ergo conceptio criminnsa est? Atqui liberi præmia nuptiatum sunt. Et quomodo Saram Dominus benedixit, & peperit? Quomodo Anna oravit, & genuit? Quomodo Rachel filios benedicta suscepit? Numquid erraverunt prophetæ, quoniam Dominus errare non potuit? Sed in prophetis quoque Dominus est locutus, & ideo nec illi errare potuerunt. [a] Quî igitur quadrare poterit discordia litterarum?

23. Sed quia ibi bellum est, convertamur ad C spiritum pacis; Pax enim dixit: *Mulier cùm parturit, tristitiam babet, quia venit bora e us: cùm autem pepererit, jam non meminit tristitia.* (Johan. 16. 21. & 22.) Habetis iterum quod subjecit: *Et vos modo quidem tristitiam habetis, iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum*; ut osteoderet perfectorum esse lætari, nutate infirmorum, quasi adhuc incerta metuentium. Sed & hîc in superioribus dixit: *Edebant & bibebant: nubebant, & uxores ducebant*, (Luc. 17. 27.) ligantes scilicet se in hanc vitam, & sollicitudinibus sæcu- D laribus vincientes. Hæ sunt itaque prægnantes quibus væ dicitur, quæ aruinam suæ carnis extendant, & quibus intimorum gressus pigrescat animorum, effœtæ virtutum, fœtæque vitiorum.

24. Sed nec illæ prægnantes condemnationis exsortes sunt, quæ in bonorum actuum molimine constitutæ, necdum aliquos suscepti operis dedêre processus. Sunt enim & quæ de Dei timore concipiunt, quæ dicunt: *De timore tuo concepimus & parturivimus.* (Esai. 26. 18.) Sed non omnes pariunt, non omnes perfecti, non omnes possunt dicere: *Peperimus spiritum salutis in terra*: non omnes Mariæ, quæ de Spiritu sancto Cbristum concipiant, Verbum pariant. Sunt enim quæ abortivum excludant Verbum, antequam pariant: sunt quæ in utero Christum babeant, sed eum nondum formaverunt, quibus dicitur: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* (Galat. 4. 19.) Ergo qui adbuc in utero sunt, parturiuntur quasi imperfecti: jam illi perfectiores, quibus dicitur: *Ego vos per Evangelium genui.* (1. Cor. 4. 15.)

25. Multi patres per Evangelium, & multæ matres quæ Christum pariunt. Quis mibi igitur Cbristi monstret parentes? Ipse monstravit, dicens: *Quæ mihi est mater, aut qui fratres? . . . . Qui fecerit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse mibi & frater, & soror, & mater est.* (Matth 12. 48. & 50.) Fac voluntatem Patris, ut Christi marer sis. Multæ conceperunt Christum, & non genuerunt. Ergo A quæ parit justitiam, Christum parit: quæ parit sapientiam, Cbristum parit: quæ parturit verbum, Christum parturit.

26. Est etiam quæ parturivit injustitiam, & peperit iniquitatem. Istis væ prægnantibus, quæ corpore graves, ad evadendum periculum pigriores sunt! Istis væ, quibus futuri partus, quo corpus omne concutitur, [b] dolor ingeritur. (Matth 24. 8) His futuri signa judicii initia sunt dolorum.

27. Docuit etiam Moyses esse prægnantem, (Exod. 21. 22) B quam si duo conculcaverint litigaotes, abortivum cito incidat. Et ideo bona femina litem fugiat, pacem sequatur, ut partum possit absolvere: nec novem mensium tempus exspectet, verbi partus non io tempore, sed diligentiæ plenitudine est. Consummatus autem in brevi justus explevit tempora multa. (Sap. 4. 13.) At contra cito anima imperfecta calcatur, & verbum quod concepit, amittit. Sed væ illi qui scandalizaverit unum de pusillis istis! (Marc. 9. 41.) Væ illi qui prægnantem calcaverit! C Nam si informe adhuc pignus excluserit, pecuniæ jactura est: si vero formatum, reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu.

28. Sed cur oculum aut manum, cùm abortivus & manum habeat, & oculum habeat, qui jam formatus excussus est? Unde apparet pro eo modo quo nocuit, unumquemque damnandum. Si enim catecbumenum quis vel bæreticus vel schismaticus tamquam de utero vel animæ vel D Ecclesiæ parturientis excusserit, levius punitur: si fidelem, gravius. Et ideo cavendum ne cum talibus litigando Ecclesiam calces; stultas enim pugnas, & sine disciplina quæstiones devita, (2. Tim. 2. 16.) sciens quia generant lites, quibus Ecclesia quasi parturiens totius corporis conculcatione vexetur.

29. Ergo cito reple ventrem tuum, ut citius possis partum edere. Audi quomodo repleas, & quibus repleas: *Ex fructu*, inquit, *oris sui vir implevit ventrem suam: fructibus autem labiorum suorum satiabitur.* (Prov 18. 20.) E

30. De nutrientibus quoque docuit me illud Salomonis sublime judicium, (3 Reg 3. 25.) & illa duarum contentio feminarum, quod etiamsi jam partus dolore sint absolutæ, adbuc tamen [c] coofidendorum pignorum metu nutent; quia per temulentiam nutrientis somnus obrepat, parvulum mater opprimat, neget suum, quærat alienum: sed & illa quæ filium non peremit, periclitatur suo; F quia judicii hæret incerto.

31. Ergo & oos, ne quasi imperfectorum parentes operum aut judicii dies, aut mortis inveniat, parvulos nostros ablactare properemus. Ablactatus Isaac non fuit somno matris obnoxius; (Gen. 21. 8.) & ideo epulum magnum exhibuit Abraham, quando ablactavit filium. Ablactatus David retributionem animæ suæ sperat; (Psal 130. 2.) non enim ut Corinthius in primordio fidei, escæ adhuc invalidus fortiori, lacte potatur: (1. Cor. 3. 2.) sed jam pane solido firmatus in plenitudinem perfectæ ætatis adoleve-

a. Edit. Era & Gill. in margine ac Rom. in texru cum mss. nonnullis. *Quid ergo? Errare poterit discordia litterarum?* Exdem edit. Era. & Gill. in texru cum Amerb. maximaque parte mss. *Quia* (mss. aliquot, *quis*) *quadrare poterit discordiam litterarum?* Elegantius vero Corb. & alii quidam, quos secuti sumus.

b. Cunctæ edit. & pleræque mss. *dolor integer.* Alii mss. partim *dolor ingreditur*: partim, *dolor ingeritur.* Et hoc ultimum elegantius. Iterum ubi omnes edit. *abortivum cito induxant*, mss. congra prope ad unum habent, *abortivum cito incidat*, subintellige *corpus*, vel potius *pignus*, quæ vox infra non semel adhibetur.

c. Plures mss. atque omnes edit. exceptis ultimis Paris. præferunt, *confirmandorum pignorum.* Potior tamen alia lectio.

rat. Ergo non satis est cura generandi, nisi suppetat efficacia nutriendi.

32. Itaque & tibi tamquam Mariæ verbum Dei crescat, sapientia & ætate proficiat. Quod ita fit, si omnia dicta justitiæ in corde custodias, nec senectutis tempus exspectes : sed in prima ætate desponsata alii viro justo sapientiam sine corruptela corporis tui cito concipias, cito parias, cito
Act. 9. 22. nutrias. Vide mihi Paulum hesterno persequentem, hodie credenrem, die crastina prædicantem.

Matth. 24. 20. 33. *Orate ne fiat fuga vestra hyeme, vel sabbato.* B Cùm judicii die venturus sit Dominus, ante quem ignis ardebit; ignis autem vis aut semper eadem, aut citius adurat æstate : quomodo orandum dicit ne fuga nostra hyeme fiat; nisi forte quia is qui in montes fugit, frigus & glaciem, procellas & grandinem delictorum timere debet, & optare æstivæ lucis serenitatem, ne lubrico corporis vestigia infirma labantur?

34. Unde & illa jam secura processu, jam firmis
Cant. 2. 11. & 12. radicibus nixa lætatur, dicens: *Hyems abiit, tempus secandi advenit*; C hyeme enim arbores ventus suo honore despoliat, & asperitas frigoris teneras frondes in speciem mortis interficit: vere autem resurgunt semina, & tamquam nova æstas naturæ viridantis adolescit. Vere pascha est, quando servatus sum : æstate est Pentecoste, quando resurrectionis gloriam celebramus ad instar futuri.

35. Orandum etiam ne sabbato te, hoc est, ab operibus otiantem veniens Dominus deprehen- D dat. Et ideo juxta Legem operare diem in die, & esto spiritu ferventi, & labore pervigili. Nec
Levit. 23. otiosum illud, quia scriptum est: *Sabbato humiliabis animam tuam* : & quia septuaginta annis populus in captivitate duravit, tunc violata religio, obtrita libertas, pudicitia vulnerata. Ergo tunc tibi emigrandum ex hac vita, quando virtutes vigent, vitia captiva sunt: non quando captiva est anima, vigor & virtus vacat corporis, & peccata dominantur.

℣. 25. *Et erunt signa in sole & luna & stellis.*

36. Et prophetiæ vera series, & integra causa mysterii, quòd & captivi Judæi secundo in Babyloniam, Assyriamque ducentur, captivi in toto erunt orbe, quia negaverunt Christum : & Hierusalem quæ videtur, ab hostili exercitu calcabitur, cadentibus Judæis in ore gladii: & Judæa omnis à nationibus credituris subjicietur in ore gladii spiritalis, qui est sermo bis acutus: & fient signa diversa in sole & luna & stellis.

37. Quæ signa secundùm Matthæum eviden-
Matth. 24. 29. tius exprimuntur: *Tunc*, inquit, *sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent.* Plurimis enim à religione deficientibus, clara fides obscurabitur nube perfidiæ; quia mihi sol ille cælestis mea fide vel minuitur, vel augetur. Quemadmodum si plurimi radios mundani solis adspiciant, pro captu videntis aut pallidior sol videtur, aut clarior : ita pro devotione credentis unicuique spiritale lumen infunditur. Et quemadmodum menstruis cursibus luna vel terræ oppositu cùm fuerit è regione solis, vanescit : sic & sancta Ecclesia, cùm lumini cælesti vitia carnis obsistunt, fulgores divini luminis de Christi ra- A diis non potest mutuari. Nam in persecutionibus lucem Dei solus plerumque amor vitæ hujus excludit.

38. *Stellæ cadent*, illi utique resurrectionis gloriâ jam micantes, illi viri sicut luminaria in sæculo verbum vitæ continentes, illi viri de quibus Abrahæ dictum est, quia sicut cælum fulget & Gen. 15. 16. stellæ, sic & semen ejus. Excident ergo hominibus patriarchæ, excident prophetæ, si persecutionis acerbitas convalescat: quæ oportet fieri, donec Ecclesiæ in omnibus virtutum, in singulis plenitudo cumuletur; sic enim probantur boni, sic produntur infirmi. Ergo varii animorum æstus ita graves erunt, ut delictorum multitudine male conscius, futuri judicii metu, sacri in nobis ros fontis arescat; aret enim perfidia, fides rorat.

Nam virtutes in cælo commovebuntur: & tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus. ℣. 26. & 27.

39. Fortasse quemadmodum Domini exspectatur adventus; ut ejus præsentia in toto fiat vel hominis orbe vel mundi, quæ fit utique in singulis, cùm omnibus affectibus receperint Christum : sic etiam virtutes cælorum adventu domini Salutaris ac reditu, est enim virtutum Domi- Psal. 23. 10. nus, augmentum gratiæ consequantur necesse est, & plenitudine divinitatis propius se infundente moveantur.

40. Sunt etiam virtutes cælorum quæ enar- Psal. 18. 2. rant gloriam Dei, quæ pleniore Christi infusione moveantur, virtutes spiritales, quæ vident Christum. Docuit nos David quemadmodum hæ moveantur virtutes, dicens: *Accedite ad eum, & illuminamini.* Psal. 33. 6. Docuit etiam Paulus quemadmodum 2. Cor. 3. 16. Christum videas; cùm enim conversus fueris ad Dominum, aufertur velamen, & vides Christum.

41. Vides illum in nubibus. Non equidem puto quod in caligine tenebrosa & horrore pluvia- E li Christus adveniat; nubes enim quando videntur, cælum utique caliganti horrore subtexunt. Et quomodo in sole posuit tabernaculum suum, Psal. 18. 6. si pluvialis erit ejus adventus?

42. Sed sunt nubes quæ, quia sic oportet, cælestis obtexunt mysterii claritatem : sunt nubes quæ rore gratiæ spiritalis humescant. Adspice nubem in veteri Testamento: *In columna*, inquit, Psal. 98. 7. *nubis loquebatur ad eos.* Per Moysen utique loquebatur, per Jesum Nave, qui solem statuit; ut ple- Josue 10. 12. F nioris luminis acciperet claritatem. Ergo Moyses & Jesus nubes sunt. Adspice quia viri sancti nubes sunt, qui sicut nubes volant, & quasi columbæ cum pullis. Super me nubes sunt Esaias, Esai. 60. 8. Ezechiel, qui mihi per Cherubim & Seraphim sanctitatem divinæ Trinitatis ostendunt. Nubes sunt omnes prophetæ : in his nubibus venit Christus. Venit in nube in Canticis canticorum, Cant. 3. 11. serena nube, & Sponsi refulgens lætitiâ. Venit & in nube levi incarnatus ex Virgine; vidit enim Esai. 19. 1. Propheta sicut nubem venire ab oriente. Et bene levem nubem dixit, quam terrena vitia non gravarent. Vide nubem, in quam Spiritus Luc. 1. 35. sanctus supervenit, & virtus Altissimi obumbravit.

43. Cùm ergo apparuerit Christus in nubibus, Matth. 24. 30.

concident se Tribus terræ; est enim quidam ordo criminum, & series peccatotum, quæ Christi dirimatur adventu.

ỳ. 29. & 30. *Videte ficulneam & omnes arbores, cùm producunt jam ex se fructum, scitis quia prope est æstas.*

44. Diverso quidem modo, in unum tamen concurrere videtur Evangelistarum sententia; Matth. 24. 32. Matthæus enim de sola dixit ficulnea, cùm ramus ejus tener fuerit: hic de arboribus omnibus. Verum sive cùm fructus in omoibus virescit arboribus, & ficulnea fœcunda jam floret, ut omnis lingua confiteatur Deo, confitente etiam populo Judæorum; sperare Domini debemus adventum, quo tamquam temporibus æstivis resurrectionis fructus metentur: sive cùm levem fragilemque jactantiam homo iniquitatis tamquam folia Synagogæ ramus, induerit; conjicere debemus appropinquare judicium: nam remunerare fidem Dominus, & delinquendi finem adserre festinat.

45. Duplicem igitur habet figuram hæc ficulnea, vel cùm dura mitescuot, vel cùm peccata luxuriant. Nam per fidem credentium quæ arebant ante, florebunt: & per gratiam delictorum peccatores gloriabuntur: ibi fructus est fidei, hîc Luc. 13. 9. perfidiæ lascivia. Fructum mihi ficulneæ agricolæ Evangelici cultura promittit, desperare noo debemus, si foliis ficulneæ peccatores se tamquam fraudis veste texerunt, ut conscientiam velarent: Gen. 3. 7. ergo folia suspecta sine fructu. Tales vestes paradisi exsules habent.

Cap. 22. ỳ 10. *Ecce introeuntibus vobis in civitatem, occurret vobis homo amphoram aquæ portans.*

46. Bonum est considerare ubi Dominus [a] pascha faciat. Matth. 26. 18. Secundùm Matthæum habes: *Ite in civitatem ad quemdam.* Primum majestatem divinitatis adverte. Cum discipulis loquitur, & jam novit quid alibi sit futurum. Deinde dignationem ejus intuere; quia non persona divitis aut potentis eligitur: sed pauper ambitur, & angustum hospitium pauperis amplis nobilium ædibus antefertur. *Ite,* inquit, *ad quemdam.* Sciebas, Domine, nomen ejus, [b] cujus sciebas ministerium, sciebas ministerium cujus sciebas occursum: sed ideo sine oomine designatur, ut ignobilis æstimetur. Nihil hîc compositum, ubi non exprimitur persona, sed causa. Secundùm Mar- Marc. 14. 13. cum autem, *Lagenam aquæ portans.* Hic ergo apostolis mandatur sequeodus.

ỳ 11. 47. Et quomodo parerfamilias? Ut agnoscas ỳ. 12. sanctitatis definitionem esse, non census. Quomodo [*] in superioribus habens stratum magnum? Ut magnum meritum ejus advertas, in quo Dominus cum discipulis sublimium virturum ejus delectatione requiesceret. Utinam ergo mihi contingat amphoram aquæ portare, contingat lagenam aquæ portare, quam portat paterfamilias, habens in superioribus strarum magnum. Quid est enim amphora, nisi [c] mensura perfectior? Non mediocres qui mensuram habent. Denique Dominus: *Mensuram*, inquit, *bonam* Luc. 6. 38. *commotam, superfluentem dabunt vobis.*

48. Nam de aqua quid loquar? Super aquam Gen. 1. 2. ante ipsos muodi oatales sanctus, ut legitur, Spiritus ferebatur. O aqua, quæ humano adspersum sanguine, ut præseotium lavacrorum figura præcederet, orbem terrarum lavisti! O aqua, quæ sacramentum Christi esse meruisti, quæ lavas omnia, nec lavaris! Tu incipis prima, tu comples perfecta mysteria. A te principium, in te finis: vel potius tu facis ut fioem nesciamus. Per te fœtor tabidæ carnis aboletur, & pereuntia situ viscera [*] adsperso sale, in multam servantur ætatem. Per te arentibus æstu corporibus dulcis ad gratiam, salutaris ad vitam, suavis ad voluptatem potus infunditur. Tu nomen prophetis & Esai 60. 8. apostolis, tu nomen Salvatori dedisti: illi nubes cæli, [d] illi sal mundi, iste fons vitæ est. Matth 5. 13. Quæ montibus pressa non clauderis, quæ scopulis illisa Iohan. 7. 38. non frangeris, quæ terris infusa non deficis: sed intimis scaturieos venis, aut spiritum inclusa vitalem inhalas, aut succum infusa fertilem præstas, [e] aut rigatu superfusa ad commodum subministras; ne siccatis exinanita vitalibus, solemnes neget terra proventus. Omnium elementorum substantia, cælum, aer, mare, & terra te reddunt. Exod 17. 6. Te prophetico percussa tactu, ut sitientium rigares corda populorum, vomuit petra: te, cùm de Iohan. 19. 34. latere Salvatoris erumperes, percussores viderunt, & credideruot: & ideo regenerationis 1. Iohan. 5. 8. nostræ de tribus una es testibus; tres enim testes suot, aqua, sanguis, & spiritus. Aqua ad lavacrum, sanguis ad pretium, spiritus ad resurrectionem.

ỳ 29. *Et ego quidem dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum.*

49. Regnum Dei non est de hoc mundo. Non ergo æqualitatis homioi ad Deum, sed similitudinis æmulatio est; solus enim Christus est plena imago Dei, propter expressam in se paternæ claritudinis unitatem: justus autem homo ad imaginem Dei est, si propter imitandam divinæ conversationis similitudinem mundum hunc Dei cognitione cootemnat, voluptatesque terrenas verbi Dei perceptione despiciat, quo alimur in De consec. dist. 2 cap. In quibus. §. Corpus. vitam; unde & corpus Christi edimus, ut vitæ æternæ possimus esse participes. Non enim victus & potus nobis præmii loco spondetur & honoris, sed communicatio gratiæ cælestis & vitæ: ỳ. 30. neque duodecim throni tamquam aliqua corporalis sunt receptacula sessionis; sed quia sicut secundum divinam similitudinem judicat Christus cognitiooe cordium, non interrogatione facto-

a. Mss. nonnulli, *ad pascha*, (unus, *in pascha*) *veniat.*

b. Ita decem mss. melioris notæ. Alii, & edit. *cujus sciebas ministerium, cujus sciebas occursum.*

*. Innuit Ambrosius veterem consuetudinem cœnandi in ædium parte superiori; unde cœnaculum Marco 14. 15. dicitur ἀνώγεον: qua de re consule Criticos sacros in eum locum, nec non Stuchium *Antiq. convivi.* lib. 2 cap. 14.

c Omnes propemodum mss. *mensura perfectior, non mediocrem mensuram habens?* Potiores tamen hoc loco videntur edit.

*. Quum ex hoc loco, tum ex Origenis, Augustini, & aliorum testimoniis antiquitatem ritus illius, quo sal catechumenis in os inseritur, ostendit Jos. Vicecomes *De Antiq. Bapt. rit. ac caerem.* lib. 2. cap. 42.

d. Pleique mss. *ille sal* (nonnulli, *ille salvator*) *mundi. tu fons vitæ es, quæ* &c.

e Mss. non pauci, & ant. edit. *aut rigatum superfusa ad commodum subministras, ne siccatis exanimata* &c. Edit. Rom. hinc tantum expunxit præpositionem, quam forte melius cum adjectivo conjunxisset, ut esset *adcommodum*, pro *accommodum*, ut nunc scribimus. Mss. vero plures ac potiores nobiscum faciunt. Ita porro locum interpretare ac si legeres, *aut rigatu superfusa ad utilitatem illud subministras, ne videlicet* &c.

rum, virtutem remunerans, impietatemque con- A
demoans : ita & apostoli in judicium spiritale
formantur remuoeratione fidei, & exsecratione
perfidiæ, virtute errorem redarguentes, sacrile-
gos odio persequentes.

50. Convertamur igitur, & caveamus oe in
perditionem aliqua inter oos de prælatione pos-
Matth. 4. 20 sit esse contentio; si enim conteodebant aposto-
li, noo excusationi obteoditur, sed cautiooi pro-
ponitur. Si Petrus aliquaodo convertitur, qui ad
primam Domini secutus est vocem, quis potest B
dicere cito se esse conversum? Cave ergo jac-
tantiam, cave sæculum; ille eoim coofirmare
Luc. 18. 28. jubetur fratres suos qui dixit : *Omnia dimisimus, & secuti sumus te.*

a 51. Deinde cootueodum est quia [a] non omois
bonorificentiæ studio bumilitas defioitur; potes
enim deferre alicui propter sæculi gratiam, po-
tentiæ metum, utilitatisque contuitum. Tua ædi-
ficatio quæritur, non alterius booor : & ideo
una datur omnibus forma sententiæ, ut non de C
prælatione jactantia sit, sed de bumilitate con-
tentio; eoque se Dominus proponit imitandum.
Egebamus omnium, ipse nullorum; & tamen
præbuit se humilitatis auctorem, cùm discipulis
ministraret. Quod utique non faciebat studio
utilitatis, sed exercitatione virtutis.

ỷ 31. 52. Petrus autem etsi spiritu promtus, corporis
tamen adbuc infirmus affectu denuotiatur Do-
minum oegaturus; oeque enim porerat divinæ
constantiam inteotionis æquare. Passio Domini D
æmulos babet, pares non habet. Ita noo repre-
hendo quod oegavit, laudo quod flevit. Aliud
commune conditionis est, aliud speciale virtutis.
Et ideo instruitur ad caveodum, ooo cogitur ad
negaodum.

ỷ 36. *Qui nunc habet*, inquit, *sacculum tollat similiter & peram : & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat sibi gladium.*

53. O Domine, cur emere me jubes gladium, qui E
ferire me prohibes? Cur habere præcipis, quem
vetas promi? Nisi forte ut sit parata defensio,
oon ultio necessaria; & videar potuisse vindicari,
sed noluisse. Lex tamen referire non vetat, &
ỷ 38. ideo fortasse Petro duos gladios offerenti : *Satis est*, dicis, quasi licuerit usque ad Evangelium; ut
sit in Lege æquitatis eruditio, in Evangelio bo-
nitatis perfectio.

54. Multis hoc ioiquum videtur : sed non ini-
quus Dominus, qui cùm se posset ulcisci, maluit F
immolari. Est enim gladius spiritalis, ut vendas
patrimonium, emas verbum, quo nuda mentis
penetralia vestiuntur. Est etiam gladius passionis,
ut exuas corpus, & immolatæ carnis exuviis ema-
tur tibi sacri corona martyrii : quod ex benedic-
tionibus Dominicis colligere potes, qui summam
omniom corooam, si quis persecutionem patia-
tur pro justitia, prædicavit. Denique ut scias quia
de passiooe locutus est, ne turbaret discipulorum
animos, de se exemplum protulit, dicens : *Quo-* ỷ. 37.
niam hoc quod scriptum est, oportet impleri in me, quod & cum injustis deputatus est.

55. Movet tamen adbuc quod duos gladios dis-
cipuli protulerunt; oe forte unum novi, alterum
veteris Testamenti, qoibus adversus diaboli ar-
mamur insidias? Denique dicit Dominus : *Satis est*,
quasi nihil desit ei, quem utriusque Testamenti
doctrina munierit.

Pater, si possibile est, transfer à me calicem istum. ỷ. 42.

56. Hærent plerique hoc loco, * qui tristitiam ỷ. 41. *
Salutaris ad argumentum inolitæ potius à prin-
cipio, quàm susceptæ ad tempus iofirmitatis in-
clioaot, & naturalis sensum cupiunt detorquere
sententiæ. Ego autem non solùm excusandum
noo puto, led etiam nusquam magis pietatem
ejus majestatemque demiror; minus enim coo-
tulerat mibi, nisi meum suscepisset affectum. Ergo
pro me doluit, qui pro se nihil habuit quod dole-
ret : & sequestrata delectatione divinitatis æter-
oæ, tædio meæ iofirmitatis afficitur. Suscepit
enim tristitiam meam, ut mibi suam lætitiam lar-
giretur : & vestigiis oostris descendit usque ad
mortis ærumnam, ut oos suis vestigiis revocaret
ad vitam. Confidenter ergo tristitiam nomino,
quia crucem prædico; neque enim speciem Io-
carnationis suscepit, sed veritatem. Debuit ergo
& dolorem suscipere, ut vinceret tristitiam, non
excluderet. NEQUE ENIM babent fortitudinis
laudem, qui stuporem inagis vulocrum tulerint
quam dolorem : *Homo enim in plaga, & sciens*, Esai. 53 3.
inquit, *ferre infirmitates.*

57. Nos vult erudire; ut quia in Josepb didice-
ramus carcerem non timere, mortem vincere
disceremus io Christo : & quod est amplius,
quemadmodum futuræ mortis mœstitiam vioce-
remus. Quomodo enim te imitaremur, domine
Jesu, oisi sequeremur ut hominem, nisi mortuum
crederemus, nisi vulnera vidissemus? Quemad-
modum discipuli crederent fuisse moriturum,
nisi morituri tristitiam comperissent? Sed adhuc
dormiunt, & nesciunt dolere, pro quibus Christus
dolebat; ita enim legimus : *Quia peccata nostra* Esai 53 4
portat, & pro nobis dolet. Doles ergo, Domine, non
tua, sed mea vulnera : non tuam mortem, sed
nostram infirmitatem : & nos æstimavimus te esse
in doloribus, cùm tu noo pro te, sed pro me do-
leres; infirmatus enim es, sed propter peccata Esai. 53 5.
nostra : non quia illa tibi infirmitas erat ex Patre
adsumta, sed pro me suscepta; quia mihi prode-
rat ut eruditio pacis nostræ esset in te, & livore
tuo vulnera nostra sanares.

58. Sed quid mirum si pro omnibus doluit, qui
pro uno flevit? Et quid mirum si moriturus pro Johan. 11. 35.
omnibus tædeat, qui Lazarum ressuscitaturus
illacrymat? Sed & ibi piæ sororis lacrymis com-
movetur; quia mentem bumanam taogebant : &
hîc alto operatur affectu; ut quia in carne suâ
peccata oostra perimebat, mœrorem quoque

a. Omnes edit. *non omnis honorificentia studium humilitatis*, (Rom *humilitas*) *definitur*. Scripti cod. magno numero, ut nos in textu. Post voces autem, *non omnis honorificentia*, subintelligendum est, *alius exhibenda*; quemadmodum sequentia planum faciunt.

*. His verbis castigantur apollinaristæ, qui teste Epiphanio Hær 77 num 31. pervicaciter contendebant *etiam divinitatem Christi passam esse* : aut forte, ut ait B Th. in Matthæum, à quibus adfirmabatur in Christo *Verbum esse loco animæ . . . ut omnia quæ ad defectum pertinent, ad Verbum referrentur*. Et hoc tota ferme orationis confirmatur. Falsus est ergo Maldonatus si ad huncce locum respexit, cùm in cap. 26 Matthæi scripsit Ambrosii ætate olim exstitisse *qui negarent veram in Christo fuisse tristitiam*. Verum quidem est justa reperiri nonnulla quibus Manichæi Christum vere passum esse negantes perstringantur, sed hoc obiter, ac levi manu.

animæ nostræ, suæ animæ mœrot aboleret. Et
fortasse ideo tristis est, quia post Adæ lapsum
tali transitu nobis erat ex hoc sæculo receden-
Sap. 1. 13. dum, ut mori esset necesse: *Deus enim mortem non*
fecit, nec lætatur in perditione vivorum; & ideo
fastidit quod ipse oon fecit.

59. Denique ait: *Transfer à me calicem istum*,
quasi homo mortem recusans, quasi Deus sen-
tentiam suam se.vans; oportet enim mori nos
a sæculo, [a] ut resurgamus Deo; ut juxta divinam
Gen. 3. 19. sententiam lex maledictionis, resoluto in terræ
limum naturæ fine, solvatur. Quod autem ait:

℣. 42. *Non mea voluntas, sed tua fiat.*

60. Suam ad hominem retulit: Patris, ad divi-
nitatem; voluntas enim hominis temporalis, vo-
luntas divinitatis æterna. Non alia voluntas Pa-
tris, alia Filii; una enim voluntas, ubi una divi-
nitas. Disce tameo Deo esse subjectus; ut non
quod ipse vis eligas, sed quod Deo scias esse
placiturum.

61. Deiode verborum ipsorum proprietatem
Matth. 26. 38. consideremos: *Tristis est*, inquit, *anima mea*. Et
Psal. 6. 4. alibi: *Nunc anima mea turbata est valde*. Non ergo
suscipiens, sed suscepta turbatur; anima enim
obnoxia passionibus, divinitas libera. Denique,
Matth. 26. 41. *Spiritus promtus, caro autem infirma*. Tristis autem
est non ipse, sed anima. Non est tristis sapientia,
b non divina substantia, [b] sed anima. Suscepit cor-
pus meum: non me fefellit, ut aliud esset, aliud
videretur. Tristis videbatur, & tristis erat, non
pro sua passione, sed pro nostra dispersiooe. De-
Matth. 26. 31. nique ait: *Percutiam pastorem, & dispergentur oves*
gregis. Tristis erat, quia nos parvulos relinque-
bat. Ceterum quam constanter se morti obtule-
Iohan. 18. 4. rit, Scriptura declarat; quandoquidem quæ-
rentibus occurrit, turbaros coofirmavit, trepi-
dos provocavit, proditorem osculi dignatione
suscepit.

62. Nec illud distat à vero, si tristis erat pro
persecutoribus suis, quos sciebat immanis sacri-
Luc. 22. 42. legii pœnas daturos. Et ideo dixit: *Transfer hunc*
calicem à me; non quia Dei Filius mortem time-
c bat, sed quia vel malos perire nolebat. [c] Deni-
Ibidem. 23. 34. que ait: *Domine, ne statuas illis hoc peccatum*, ut
passio sua esset omnibus salutaris.

℣. 48. *Iuda, osculo Filium hominis tradis?*

63. Magna divinæ significatio potestatis, magoa
disciplina virtutis. Et consilium proditionis ape-
ritur, & adhuc patientia non negatur. Ostendisti,
Domine, quem proderet, dum occulta maoifes-
tas. Ostendisti etiam quem traderet, dum dicis:
Filium hominis; quia caro, non divinitas com-
prehenditur. Illud tamen plus confutat ingra-
tum, quod eum tradiderit, qui cùm esset Dei

A Filius, propter nos tamen Filius hominis esse vo-
luisset. Quasi dicat: Propter te suscepi, iograte,
[d] quod tradis. Eo hypocrisin. Ergo per interro- d
gationem pronuntiandum puto, quasi amaotis
affectu corripiat proditorem: *Iuda, osculo Filium*
hominis tradis? Hoc est, amoris pignore vulnus
infligis, & caritatis officio sanguinem fundis, &
instrumento pacis mortem irrogas? Servus do-
mioum, discipulus prodis magistrum, electus
auctorem? Hoc est illud: *Utilia vulnera amici*, Prov. 27. 6.
B *quam voluntaria oscula inimici*. Proditori hoc: pa-
cifico verò quid dicitur? *Osculetur me ab osculis* Cant. 1. 1.
oris sui.

64. *Et osculatus est*, inquit, *eum*. Non quo simu- Matth. 26. 49.
lare nos doceat, sed ut neque proditionem refu-
gere videretur, & plus afficeret proditorem, cui
amoris officia non negaret; scriptom est enim:
Cum odientibus pacem eram pacificus. Psal. 119. 7.

65. Et signo dato, inquit, ab iis qui cum fusti-
bus venerant, comprehenditur: sed Domioum Matth. 26. 52.
C omnium mysteria oon arma tenuerunt. Denique
locutus est, & cecideruot retrorsum. Quo mihi Iohan 18. 6.
legiones Angelorum, quo cælestis exercitus? Vox
Domioi sola plus terret. Hanc ille ad demons-
trandum divioæ majestatis indicium, qui in pec-
tore Christi recumbebat, eligit. Voleon ergo
injicit manus turba, nectuntur vincula. O amen-
tes! O perfidi! non sic comprehenditur sapien-
tia, non sic tenetur justitia.

66. Nec discipulorom studia defuerunt. Deoi- ℣. 49. & 50.
D que Petrus eruditus io Lege, promtus affectu,
qui sciret Phineæ reputatum ad justitiam quod Psal. 105. 31.
sacrilegos peremisset, percussit principis servum.
Sed Dominus vuloera crueota detersit, mysterio
divina subjecit; ut servus principis, sæcularium
est, non naturæ conditione auris suæ vulnus exciperet;
famulus qui non audisset verba sapientiæ. *Omnis denique* Iohan. 8. 34.
qui facit peccatum, servus est peccati. Peccatis, ioquit, Esai 50. 1.
vestris venditi estis. Venditio propter peccata
E nostra: propter bonitatem autem Dei redemtio
peccatorum. Aut si Petrus volens percussit au- 24. quæst. 1. c. Si Petrus.
rem, docuit quod aurem habere in specie non
deberent, quam in mysterio non habebant. Sed
bonus Dominus & ipsi refundit auditum, secun-
dum prophetica dicta demonstrans & ipsos, si Esai. 35. 10.
convertantur, posse sanari, qui in passione Do-
mini vulnerati sunt; eo quod omne peccatum
fidei mysteriis abluatur.

67. Tollit ergo Petrus aurem. Quare Petrus?
F Quia ipse est qui accepit claves regoi cælorum: Matth. 16. 19.
ille enim condemnat, qui & absolvit; quoniam
idem & ligaodi & solvendi adeptus est potesta- Ibidem.
tem. Tollit autem aurem male audientis: tollit
autem gladio spiritali aurem interiorem male
intelligentis.

a. Ita cuncti mss ac vet. edit. nisi quod hæ illorumque non-nulli legunt .... *lex maledictionis resoluta*. Et alii duo *resoluto ter-ra*, (unus, *in terram*) *limo*. Minus commode. Rom. vero locum immutavit in hunc modum, *ut corpore juxta divinam sententiam, in terra limum natura sua resoluto, spiritu resurgamus Deo*.

b. Omnes edit. cum uno aut altero mss. *sed anima; suscepit enim animam meam, suscepit corpus meum*. Mss vero ceteri & Synodus Hispal. 2. ubi hic locus allegatur, in nostram lectionem consen-tiunt; excepto quod in mss. aliquam multis, ac margine memo-ratæ Synodi legitur, *sed anima, qua suscepit* &c. Minus appo-site.

c. Rom. edit. sola, *unde ait: Pater dimitte illis hoc peccatum*. Vet. autem ac mss. hoc tantum inter se dissentiunt, quod plu-rimi mss nobiscum legunt *Domine*, alii aliquot & edit. præferunt, *Pater*. At vero ubi omnes edit. habent, *ne extralis esset populo passio sua, futura omnibus salutaris*: mss. omnes omnino nostram ad-struunt lectionem.

d. Edit. Gill. & Rom. cum paucis mss. *quod tradis in hypocrisi*. *Ergo* &c. nimirum ut *in hypocrisi*, ad exsectandam perfidi illius discipuli simulationem referatur. Amerb. Era. cum aliquot mss. *quod tradis. In hypocrisim* (Era. *in hypocrisi.*) *ergo* &c. ubi per *hypocrysin* nihil aliud significatur, quam imitatio seu modus ex-primendi affectum, quo pronuntiata sunt verba Salvatoris; *ὑπο-κρίσις* enim proprie imitandi actionem sonat. Et hoc etiam sensu accipienda videtur lectio Corb. & aliorum quorumdam mss. quam sequimur.

68. Caveamus ne cui tollatur auricula. Legi- A tur passio Domini: si ad divinitatem ejus referimus infirmitatem corporeæ passionis, exciditur auricula, & exciditur à Petro, qui non passus est Christum prophetam æstimari: sed Dei Filium docuit fideli confessione signari. Ergo cùm legimus teneri Jesum, caveamus ne ab aliquo audiamus, & putemus eum secundum divinitatem teneri, teneri invitum, teneri quasi infirmum. Te- (Johan. 18. 12.) netur quidem, & ut dixit Johannes, ligatur secundum corporis veritatem: sed væ illis qui li- B gant Verbum! Ligant enim qui tantummodo Christum hominem putant: ligant [a] qui præscium non putant, qui omnipotentem non confitentur. Mala vincula Judæorum quibus non Christum ligant, sed seipsos alligant. Ligatur autem in do- (Johan. 11. 50.) mo non pii alicujus & justi, sed in domo Caiphæ, hoc est, in impia domo; ubi etiam moriturus pro omnibus prophetatur. Quam amentes igitur qui beneficia divina confitentur, & beneficiorum auctorem persequuntur! C

69. Ideo aurem perdunt, quia perdiderunt auditus profectum. Auditum multi non habent, qui habere se credunt. In Ecclesia omnes habent, extra Ecclesiam non habent. Aut fortasse ideo aurem tulit; ne amplius delinquerent audientes, qui audita servare non possent. Sic & (Gen. 11. 7.) aliquando confudit Deus linguas exstruentium turrem, ne se audirent, & opus suæ impietatis augerent.

70. Comprehende, si potes, quomodo ad dex- D teræ salutaris adtactum fugiat dolor, & vulnera non medicamento [b] adspersa, sed tactu obducta [illegible]pentur. Operatorem suum limus agnoscit, & ro; quomodo [illegible] Domini manum sequitur ca- (Johan. 9. 6.) taurat. Sic & alibi cæco u[illegible] suum creator inf- los illito, quasi in naturam redierit, refor[illegible] supra ocu- Jubere potuit, sed operari maluit, ut cognoscamus ipsum esse qui è limo terræ corporis membra nostri variis apta formavit officiis, & infuso E vigore mentis animavit.

(℣. 54.) 71. Venerunt ergo & comprehenderunt eum, gravius perituri studii sui fructu: nec intellexerunt infelices mysterium, nec venerati sunt tam clementem pietatis affectum, quod etiam hostes suos non passus est vulnerari. Illi justo mortem inferebant: persecutorum vulnera iste sanabat.

(Ibidem.) *Petrus vero sequebatur à longe.*

72. Et bene à longe sequebatur jam proxime F negaturus; neque enim negare potuisset, si Christo proximus adhæsisset. Sed fortasse & in hoc nobis maxima sit admiratione reverendus, quod Dominum non reliquit, etiam cùm timeret. Metus naturæ est, cura pietatis. Alienum, quod timet: suum, quod non fugit. Quod sequitur, devotionis: quod negat, obreptionis. Commune, quod labitur: fidei, quod pœnitet. Jam (℣. 55.) in domo principis sacerdotum ignis ardebat: accessit Petrus, ut calefaceret se; quia clauso Domino, calor mentis etiam in ipso refrixerat.

(℣. 56.) 73. Quid sibi vult quod prima eum prodit ancilla, cùm viri utique magis eum potuerint recognoscere; nisi ut & iste sexus [c] peccasse in necem Domini videretur, ut & iste sexus redimeretur per Domini passionem? Et ideo mulier (Johan. 20. 17.) resurrectionis accipit prima mysterium, & mandata custodit; ut veterem prævaricationis aboleret errorem.

74. Petrus ergo proditus negat; ponamus enim (℣. 17.) negasse Petrum, quia dixit Dominus: *Ter me negabis?* (Matth. 26. 34.) Et malo negasse Petrum, quam Dominum fefellisse. Quid negavit? Quod promisit incaute. Devotionem consideravit, non respexit conditionem. Multatus, quia dixit se animam ponere: (Johan. 13. 37.) quod non humanæ infirmitatis, sed divinæ est potestatis. Cùm tam gravem imprudentis sermonis multam luerit, quanta est pœna perfidiæ?

75. Ubi tamen negat Petrus? Non in monte, non in templo, non in sua domo: sed in prætorio Judæorum, in domo principis sacerdotum. Ibi negat, ubi veritas non est: ibi negat, ubi Christus captus, ubi Jesus ligatus est. Quid, nisi erraret, quem intromisit ostiaria, interrogavit (Johan. 18. 17.) ostiaria, & ostiaria Judæorum? Male Eva induxit Adam, male Petrum introduxit femina. Sed ille in paradiso labitur, ubi non veniabilis culpa: hic in prætorio Judæorum, ubi difficilis innocentia. Illi interdictus lapsus, huic prædictus error. Ille commissus huic præjudicavit, hic illum resolvit.

76. Consideremus etiam quo in statu neget. *Frigus*, inquit, *erat*. Si tempus consideremus, (Johan. 18. 18.) frigus esse non poterat: sed frigus erat ubi Jesus non agnoscebatur, ubi non erat qui lucem videret, ubi negabatur ignis consumens. Frigus ergo erat mentis, non corporis. Denique ad carbones stabat Petrus, quia algebat affectu. (Marc. 14. 54.) Mala flamma Judaica: urit, non calefacit. Malus focus, qu[illegible] quamdam etiam sanctorum mentibus fuliginem err[illegible] adspergit, juxta quem etiam Petri interiores oculi caligarunt. Illi oculi non carnis & sanguinis, sed oculi mentis, quibus Christum videbat.

77. Dicet aliquis: Tu Judæorum etiam elementa condemnas? Non condemno elementa, quia non sunt Judæorum, [d] sed Christi: sed alia est quam condemno, flamma perfidiæ. Hanc flammam condemno Judæorum, divina secutus oracula; dicit enim Dominus: *Argentum vestrum reprobum est.* (Hier. 6. 30.) Si argentum Judæorum reprobum est, & focus reprobus Judæorum est. Denique foco (Exod. 32. 24.) & auro Judæorum caput vituli figuratum est, hoc est, sacrilegii principatus.

78. Sed videamus negandi tenorem, quem inter Evangelistas video esse diversum. Ita novum fuit Petrum potuisse peccare, ut peccatum ejus nec ab Evangelistis potuerit comprehendi. Itaque Petrum prodenti ancillæ quod ex illis esset qui cum Jesu Galilæo erant, prima voce Matthæus posuit respondisse: *Nescio quid dicas.* (Matth. 26. 70.) Hoc etiam Marcus, qui secutus est Petrum, & ex ipso potuit [*] verius cognoscere. (Marc. 14. 68.) Prima vox negantis est Petri; quâ tamen non negare Dominum, sed à proditione se separasse mulieris videtur.

a. Paril. quædam edit. *qui præsentem non putant.* Taur. cod. *qui perfectum non putant.*

b. Sic vet. edit. & mss. paucis exceptis, ubi pro *adspersa*, legitur *conspersa*: unde Rom. edit. videtur fecisse vocem *compressa*.

c. Mss. aliquot, *præcessisse in nece* &c.

d. In mss. non paucis, nec inferioris notæ, deest *sed Christi*.

*. *Verius*, secundùm hominum judicandi consuetudinem; alioqui enim æque vera sunt omnia quæ scripserunt Evangelistæ.

79. Quid tamen negaverit, considera. Ex illis utique se esse, qui cum Jesu Galilæo erant, vel, ut Marcus posuit, cum Jesu Nazareno. [a] Numquid negavit cum Dei fuisse se Filio? Hoc est dicere: Nescio Galilæum, nescio Nazarenum, quem Dei Filium novi. Habeant homines locorum vocabula, Dei Filii patria non potest nuncupari, cujus majestatem locus nullus includit. Et ut scias hoc verum esse, etiam exemplo probatur; nam alibi cùm interrogaret Dominus discipulos: *Quem dicunt esse homines Filium hominis? Alii Eliam, alii Hieremiam* dixerunt, *aut unum de prophetis*: Petrus autem ait: *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Numquid & ibi negavit, quia Christum non hominis Filium, sed Dei maluit confiteri? Certe quid hîc putamus ambiguum, quod etiam Christus probavit?

(Ibidem 67. — Matth. 16. 13. & 14.)

80. Et aliud accipe. Interrogatus enim Petrus: *Et tu ex illis es, qui cum Iesu Galilæo erant?* Verbum æternitatis refugit; non enim erant, qui esse cœperunt, hoc est dicere: Ille solus erat, qui in principio erat. Denique ait: *Non sum ego*; illius est enim esse, qui semper est. Unde & Moyses ait: *Qui est, misit me.*

(Matth. 26. 69. — Johan. 1. 1. — Exod. 3. 14)

81. Rursus cùm urgeretur quod ex illis esset, secundùm Marcum negavit; ut scias Evangelistam veritati quàm gratiæ plus dedisse: sed tamen negavit ex illis se esse, non Christum negavit. Negavit hominum consortia, non Dei gratiam. Negaverit ex illis se esse, qui cum Galilæo erant, non negavit cum Dei Filio.

(Marc. 14. 70.)

82. Denique secundùm Matthæum proditus quod cum Jesu Nazareno fuisset, ait: *Nescio hominem.* Hoc idem & in tertia voce uterque, de quibus proposuimus, Evangelista; cum juramento enim respondisse posuerunt, quia nesciret hominem. Et bene negavit hominem, quem sciebat Deum. Denique ubi jusjurandum est, cauta responsio est. Nam etsi negavit Petrus, non tamen pejeravit; quia nec Dominus pejeraturum esse memoraverat. Quod si in Petro dubium est, quam periculosum est jusjurandum?

(Matth. 26. 72.)

83. Johannes autem sic posuit, quoniam interrogatus ab ancilla Petrus, utrum ex discipulis esset illius hominis, prima voce responderit: *Non sum.* Non enim erat hominis apostolus, qui erat Christi. Denique & Paulus hominis apostolum se esse negavit, dicens: *Paulus apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum, & Deum Patrem.* Sed ne videretur ambiguum aliquod incarnationis adferre, subjecit: *Qui suscitavit eum à mortuis*; ut & hominem credas, cùm Deum ante credideris. Quod alibi quoque eodem tenore custodit, ubi dicit: *Unus enim Deus, & unus mediator Dei & hominum homo Christus Iesus.* Prius utique mediatorem Dei quam hominum nuncupavit; non enim fat est utrumque credere, nisi fidei ordo servetur.

(Johan. 18. 17. — Galat. 1. 1. — Ibidem. — 1. Tim. 2. 5.)

84. Concordat igitur ubique responsio; nam qui dixit: *Nescio hominem*, æquum erat ut interrogatus utrum esset ex discipulis hominis, diceret: *Non sum.* Itaque non Christi discipulum se negavit, sed hominis negavit esse discipulum. Itaque & Petrus & Paulus hominem negaverunt, quem Dei Filium fatebantur. Quod fecit Petrus, & Paulus expressit; hinc & ille profecit. Error Petri, doctrina justorum est: & titubatio Petri, omnium petra est. Denique super undas titubat, sed dexteram porrigit Christo: in monte cadit, sed levatur à Christo. Titubavit quidem Petrus in mari, [b] sed ambulavit. Firmior titubatio Petri, quàm nostra est firmitudo. Ibi cadit, quò nullus adscendit: ibi nutat, ubi nemo ambulat. Et tamen inter undas licet titubet, non labitur: nutat, non cadit: fluitat, non præcipitatur. Et si cecidit, in monte tamen cecidit: sed felicius ille cecidit, quam alii steterunt: felicius cecidit, quem Christus levavit.

(Matt. 14. 30.)

85. Iterum autem interrogatum quod ex discipulis ejus esset, Johannes scripsit negasse. Et bene negavit, quia ex ejus dicebatur esse discipulis, quem hominem in superioribus sunt locuti. [c] Nam & tertiò quod cum illo visus esset, negavit, & hoc de superioribus derivatur: Cum illo quem hominem nuncupatis, non fui: sed à Dei Filio non recessi.

(Johan. 18. 25.)

86. Lucas quoque scripsit Petrum interrogatum utrum ex illis esset, respondisse prima voce: *Non novi illum.* Et bene dixit. Temerarium quippe erat, ut diceret quia noverat eum, quem mens humana non potest comprehendere. *Nemo enim novit Filium, nisi Pater.* Rursus secunda voce, secundùm Lucam idem Petrus ait: *Non sum ego.* Maluit videlicet se negare, quam Christum. Aut quia videbatur negare Christi societatem, utique se negavit. Certe cùm de homine negat, in Filium peccavit hominis, ut remitteretur ei, non in Spiritum sanctum. Tertio quoque interrogatus, ait: *Nescio quid dicas*, hoc est, sacrilegia vestra nescio.

(Matth. 11. 27.)

87. Sed nos excusamus, [d] ipse non excusavit; non enim satis est involuta responsio confitentis Jesum, sed aperta confessio. Quid prodest verba involvere, si videri vis denegasse? Et ideo Petrus non de industria sic respondisse inducitur; quia postea recordatus est, & tamen flevit. Maluit enim ipse suum accusare peccatum, ut justificaretur fatendo, quam gravaretur negando: *Iustus enim in principio accusator est sui*; & ideo flevit.

(Prov. 18. 17.)

88. Quare flevit? Quia culpa obrepsit ei: ego soleo flere, si culpa mihi desit, hoc est, si non me vindicem, si non obtineam quod improbe cupio.

a MSS nonnulli, *numquid negavit eum Dei fuisse Filium?*

b. Omnes edit. *sed ambulavit firmior. Titubatio Petri nostra est firmitudo.* MSS autem ut in texto.

c. Rom. edit. cum tribus mss. *Nam quod tertiò cum illo se fuisse negavit*

d. Omnes edit. *Dominus ipse non excusavit.* At in mss. omnibus ut Dominus, ut ipse ad Petrum referatur; quod magis sane congruit cum sequentibus. Ceterùm si ne qui Ambrosio nostro, quod Petri peccatum nimis elevare conatus sit, vitio vertant; in quibus reperitur Guill. Estius vir pietate juxta ac doctrina clarus. Sic autem ille, *De negatione*, inquit, *multa commentatur Ambrosius . . . & ita loquitur quasi Petrus negando Christum, non peccaverit saltem mortaliter. Sed videtur Ambrosius re vera peccare in hoc, quod peccatum Petri pro quo ille flevit amare, nimium extenuet.* Fatemur quidem cavendum esse ne dum in excusando eodem peccato operam plus justo anxiam ponimus, Christum mendacem qui illud prædixit: Petrum vero ineptum qui ob illud ipsum amarissime flevit, ostendamus. Verum, pace docti viri dixerimus, qui totam hanc Ambrosii commentationem attentius legerit, nihil ipsi occurret, unde jure queat colligi, Petri peccatum sancto Doctori non nisi veniale visum fuisse. Etenim inter mortalia crimina aliud alio levius est; unde putavit Ambrosius sibi licere, ut honoris causâ quidquid ad minuendum tanti apostoli peccatum facere posset, id oratorio modo in medium adferret. Et certe ex aliis P.P. non defuerunt qui Petri defensionem adhuc urgerent ardentius, eum non semel justum etiam post negationem vocare perseverantes. V. de eumdem Estium *Annot. in præcipua ac diffic. S. script. loca.* In cap. 26. Matth. ℣. 70.

De pœnit. dist. sup. Petrus. Petrus doluit & flevit; quia erravit ut homo. * Non invenio quid dixerit, invenio quod fleverit: lacrymas ejus lego, satisfactionem non lego: sed quod defendi non potest, ablui potest. Lavent lacrymæ delictum, quod voce pudor est confiteri. Et veniæ fletus consulunt, & verecundiæ. Lacrymæ sine horrore culpam loquuntur: lacrymæ crimen sine offensione verecundiæ confitentur: lacrymæ veniam non postulant, & merentur. Inveni cur tacuerit Petrus, ne tam cito veniæ petitio plus offenderet. Ante flendum est, sic precandum.

** Eadem dist. cap. Lachrymæ.*

S. Aug. lib. 2. de gratia Christi, cap. 45.

89. Bonæ lacrymæ, quæ lavant culpam. Denique quos Jesus respicit, plorant. Negavit primò Petrus, & non flevit; quia non respexerat Dominus. Negavit secundò, non flevit; quia adhuc non respexerat Dominus. Negavit & tertiò, respexit Jesus, & ille amarissime flevit. Respice, domine Jesu, ut sciamus nostrum deflere peccatum, lavare delictum. Unde etiam lapsus sanctorum utilis: nihil mihi nocuit quod negavit Petrus, profuit quod emendavit. Didici cavere alloquia perfidorum. Petrus inter Judæos negavit, Salomon contubernio gentili deceptus erravit.

3. Reg. 11. 4.

90. Flevit ergo & amarissime Petrus, [a] flevit ut lacrymis suum posset lavare delictum: & tu si veniam vis mereri, dilue lacrymis culpam tuam: eodem momento, eodem tempore respicit te Christus. Si in aliquo [b] fortasse labaris, quia secretorum tuorum adsistit testis, respicit ut recorderis, & fatearis errorem. Imitare Petrum dicentem alibi tertiò: *Domine, tu scis quia diligo te.* Etenim quia tertiò negaverat, tertiò confitetur: sed negavit in nocte, confitetur in die.

S. q. 1. cap. Imitare Petrum. *Joan. 21. 15.* *S. Aug. lib. 2. de gratia Christi, cap. 45.*

91. Hæc autem ideo scripta sunt, ut sciamus neminem jactare se debere; nam si Petrus [c] lapsus est, quia dixit: *Etsi alii scandalizati fuerint in te, ego non scandalizabor*, quis alius jure de se præsumat? Denique & David quia dixerat: *Ego dixi in mea abundantia, non movebor in æternum*, eam sibi jactantiam obfuisse profitetur, dicens: *Avertisti faciem tuam à me, & factus sum conturbatus.*

Marc. 14. 29. *Psal. 29. 7. & 8.*

92. Unde te evocem, Petre, ut doceas me quid flens cogitaveris? Unde, inquam, te evocem? De cælo, ubi jam choro insertus es Angelorum: an etiam de tumulo; quia non putas injuriam & ibi esse, unde Dominus resurrexit? Doce nos quid tibi profuerint lacrymæ tuæ. Sed docuisti illico: nam qui lapsus es, antequam fleres, postquam flevisti, [d] electus es, ut alios regeres, qui te ipse ante non rexeras.

93. Habebat ergo lacrymas Petrus, pio quas fundebat affectu: non habebat proditor fletus quibus culpam ablueret, sed tormenta conscientiæ quibus sacrilegium [e] fateretur; ut dum suo reus judicio damnatur, & spontaneo supplicio facinus expiatur, pietas Domini, qui se ipse nollet ulcisci, & divinitas probaretur, qui conscientiam mentis invisibili potestate interrogaret.

94. *Peccavi*, inquit, *quod tradiderim sanguinem justum.* Etsi cassa est pœnitentia proditoris, quia peccavit in Spiritum sanctum; est tamen nonnullus in scelere pudor culpam agnoscere. Et quamvis ille non absolvitur, Judæorum tamen impudentia confutatur: quos cùm professio redarguat venditoris, scelerati tamen sibi vindicant jura contractus, & exsortes reatus esse se credunt, dum dicunt: *Quid ad nos? Tu videris.* Amentes plane, qui putent solvi se magis auctoris scelere, quam teneri. In pecuniariis causis refuso pretio jus solvitur: hi pretium recipiunt, & sacrilegium persequuntur, ac pertinacibus studiis funestam sibi vindicant sanguinis auctionem, cùm refunderet venditor sacrilegii mercedem.

Matth. 27. 4. *Ibidem.*

95. Evidenter itaque dum pretium sanguinis à Judæorum gazophylaciis separatur, & ager figuli eâ qua venditur Christus, comparatur pecuniâ; dum is locus humandis peregrinorum reliquiis dicatur, & prophetiæ impletur oraculum, & surgentis Ecclesiæ mysterium revelatur. Ager enim secundum divina præcepta mundus hic omnis est: figulus autem, ille qui nos formavit è limo, de quo habes in veteri Testamento: *Quia finxit Deus hominem de limo terræ*, formandi per naturam, reformandi per gratiam habens pro suo arbitrio potestatem. Nam etsi propriis vitiis corruamus; per illius tamen misericordiam resumto mentis spiritu, secundum Hieremiæ oracula reformamur.

Ibidem 7. *Hier. 32. 44.* *Matth. 13. 38.* *Gen. 2. 7.*

96. Pretium quoque sanguinis est pretium Dominicæ passionis. Ergo pretio sanguinis emitur mundus à Christo; venit enim ut salvetur mundus per ipsum: in quo juxta ut opus auctoris, & jus est. Venit ergo ut consepultos per baptismum, & commortuos Christo ad perpetuitatis gratiam reservaret. Sed non passim omnibus ad sepeliendum est locus; nam etsi omnes mundus in-

Joan. 3. 17.

*. Nihil agunt, qui hoc abutuntur loco, ut pœnitentiæ sacramentalis, de qua hic nullo modo agitur, necessitatem conentur elevare. Etenim per *satisfactionem* nequaquam significari confessionem nostram, aut partem ejus extremam, aperte demonstrant quæ sequuntur. Nam quemadmodum verba, *ablui potest*, referuntur ad *lacrymas ejus lego*, sic ista, *sed quod defendi non potest* pertinent ad *satisfactionem non lego.* unde manifestum est *satisfactionem* hic aliud non esse, nisi defensionem: quo pacto satisfacere objectis criminibus, idem est atque objecta crimina diluere, seu refellere. Sed nec etiam sequentia nempe, *Lavent* (vel ut edit. Gill ac Rom. & mss. Reg. *lavant*) *lacrymæ delictum, quod voce pudor est confiteri*, vocalem confessionem saltem secretam excludunt; nihil enim aliud hic ostenditur, nisi eum qui grave crimen perpetraverit à lacrymis ordiri debere conversionem, sic namque tacuisse Petrum, *ne tam cito veniæ petitio plus offenderet. Ante flendum* &c. Itaque Ecclesiasticam temporis sui disciplinam qua pœnitentes delicta privatim prius deflere jubebantur, quam ad petendam reconciliationem accederent. Oris autem confessionem in Petro diserris verbis non semel agnoscit S. Doctor, cùm supra num. super. inquit: *Maluit enim ipse suum accusare peccatum, ut justificaretur fatendo, quam gravaretur negando:* & infra num. 90. *Si in aliquo fortasse labaris respicit . . . ut recorderis & fatearis errorem. Imitare Petrum* &c. Afferri possunt & aliæ hujusce loci solutiones quas videre est apud Magist. Sentent. lib. 4. dist. 17. §. *Jam secundum.* Rob. Pullum in 6. Sentent. Hug. Vict. lib. 2. *De Sacram* pag. 14. cap. *De Confessione* &c. Card. Bellarm. *De Pœnit* lib. 3. & ut alios omittamus apud D. Dionysium Sammarthanum tractatu gallice scripto, *De Confess* pag. 151. 157. & 167.

a *Flevit ut lacrymis*, usque ad *eodem momento*, in mss. bene multis desiderantur: sed cùm habeantur in nonnullis, & cunctis edit. nec non pleniorem sensum efficiant, ea non putavimus loco movenda.

b. Mss. octo non infimæ notæ, *fortasse laboras.* Non male; *laboro* enim non raro sumitur pro eo quod est *de salute periclitor*, ut apud Horat. lib. 1. Ode 27.

Quanta laboras in Charybdi!

c. Edit. Rom. *lapsus est, qui dixit.* Aliæ ac mss. omnes . . . . *quia dixit* Melius; jactantiam enim S. Petri causam fuisse cur in peccatum laberetur, multi ex antiquis scriptoribus agnoscunt.

d. Eadem Rom. edit. cum uno Vat. cod. & Reg. *erectus es ut alios erigeres, qui . . . . non erexeras.* Aliæ, ac mss. nostrates hoc tantum inter se differunt, quod ubi plures potioresque mss. habent *electus es*, alii cum edit. scribunt, *erectus es*: duo vero pro *ut alios regeres*, exhibent, *alios regere.*

e. Verbo, *fateretur*, addit Rom. edit. sola, *quando projectis argenteis laqueo se suspendit.*

cludat, non omnes reservat: & si communis ha- A bitatio; tamen legitima sepultura est eorum scilicet qui nunc sunt per fidem domestici Dei, sed fuerunt in lege peregrini. Qui sunt isti nisi de

Ephes. 2. 12. & 12. quibus dicitur: *Memores estote quod aliquando vos gentes, qui eratis in carne alienati à conversatione Israel, & peregrini promissionis Testamentorum?* Sed hi nunc jam non sunt advenæ atque peregrini; quoniam cives sanctorum esse fidei jure meruerunt.[a]

97. Sequitur admirabilis locus, quo subeundæ B æquanimiter injuriæ moralis infunditur patien-

Matth. 27. 12. tia pectoribus humanis. Accusatur Dominus, & tacet: & bene tacet, qui defensione non indiget. Ambiant defendi, qui timent vinci. Non ergo accusationem [b] timendo confirmat, sed despicit non refellendo. Quid enim timeret, qui non ambiret salutem? Salus omnium suam prodidit, ut adquirat omnium. Sed quid de Deo loquar? Susanna tacuit, & vicit; melior enim causa, quæ non defenditur, & probatur. Et hîc Pilatus ab C solvit: sed absolvit judicio, crucifixit mysterio. Verùm hoc speciale Christi: illud humanum, ne apud iniquos judices magis videretur noluisse, quam non potuisse defendi.

98. Cur autem Dominus tacuerit, ipse præ-

Luc 22. 67. & 68. misit, dicens: *Si vobis dixero, non credetis mihi: si vos interrogavero, non respondebitis mihi.* Illud tamen præstantissimum, quod maluit regem se probare, quam dicere; ut condemnandi causam habere non possent, qui quod objiciunt, hoc D fatentur.

℣. 8. 99. Herode autem cupiente aliqua mirabilia ejus videre, ipse tacuit & nihil fecit; quia nec illius crudelitas merebatur videre divina, & Dominus jactantiam declinabat. Et fortasse typice in Herode omnes impii significantur: qui si Legi non crediderint & prophetis, mirabilia Christi opera in Evangelio quoque videre non possint.

℣. 11. 100. Ad Herodem mittitur, ad Pilatum remittitur. Et si uterque reum non pronuntiant; alie- E næ tamen crudelitatis studiis obsequuntur. [c] Lavit quidem manus Pilatus, sed facta non diluit;

Matth. 27. 24. judex enim nec invidiæ cedere debuit, nec timo-

Ibidem 19. ri; ut sanguinem innocentis addiceret. Monebat uxor: lucebat in nocte gratia: divinitas eminebat; nec sic à sacrilega sententia temperavit.

101. Similiter in hoc typum omnium judicum arbitror esse præmissum, qui damnaturi essent eos quos innoxios æstimarent. Tolerabiliores tamen gentiles esse quam Judæos * conjuncta Pilato persona demonstrat: & magis eos divinis ad fidem operibus admoneri. Quales autem illi qui Dominum majestatis crucifixerunt?

102. Nec immerito homicidæ absolutionem ℣. 18. petunt, qui flagitabant innocentis exitium. TALES LEGES iniquitas habet, [d] ut oderit innocentiam, scelus diligat. In quo tamen nominis interpretatio speciem dat figuræ; Barrabas enim patris filius latine dicitur: illi ergo quibus dicitur: *Vox ex patre diabolo estis*, vero Dei Filio filium Iohan. 8. 44. patris sui Antichristum prælaturi esse produntur.

Et indutum illum veste alba remisit. ℣. 11.

103. Non otiosum quod veste alba induitur ab Herode, immaculatæ tribuens indicia passionis; quod agnus Dei sine macula, cum gloria peccata mundi susciperet. In typo etiam Herodis, atque ℣. 12. Pilati, qui amici ex inimicis facti sunt per Jesum Christum plebis Israel populique gentilis figura servatur, quod per Domini passionem utriusque sit futura concordia; ita tamen ut pius populus nationum capiat verbum Dei, & ad populum Judæorum fidei suæ devotione transmittat; ut C illi quoque gloria majestatis suæ corpus vestiant Christi, quem ante despexerant.

104. [e] Chlamidem autem coccineam induitur à militibus, & purpuream tunicam: in altera desi- Matth. 27. 27. gnans martyrum palmas, in altera regiæ potestatis insignia; [f] quod caro ejus fusum toto orbe terrarum sanguinem esset susceptura pro nobis, & passio regnum paritura de nobis.

105. [g] Corona quoque de spinis capiti ejus adnexa, quid aliud quam divini operis munus Ibidem 29. D ostendit, quòd de peccatoribus mundi tamquam sæculi spinis triumphalis gloria Deo quæreretur. [h] Nec flagella vacant, quia flagellatus est ipse, ne nos flagellaremur: *Homo* enim *in plaga, & sciens* Esai 53. 3. & 4. *ferre infirmitates, pro nobis dolet*, à nobis qui Deum antea fugiebamus flagella detorquens: tam patiens Dominus, ut fugitivorum vinculis proprias manus, fugitivorum flagellis suum corpus offerret. [i] Detestabili itaque mentis affectu, honorarum tamen Judæi exitum produnt; nam etsi E compungentes coronant, illudentes adorant: etsi corde non credunt; quem perimunt, confitentur. Illis defuerunt boni operis affectus, Deo tamen suus non defuit honor: qui salutatur ut rex, coronatur ut victor, quasi Deus, & Dominus adoratur.

106. Arundo quoque vel secundùm Matthæum Matth. 27. 29. comprehenditur manu ejus; ut fragilitas humana jam non sicut arundo moveatur à vento, sed operibus Christi [k] corroborata fundetur, & adfixo cruci chirographo quod erat contrarium nobis, sententia vetusta cessaret: vel secundùm Marcum caput ejus percutit; ut solidata divini- Marc. 15. 19. tatis adtactu nostra conditio nutare non possit.

a. Hic edit. Rom. intrusis, ut solet, compluribus Evangelii versiculis subjungit: *Secundùm Matthæum cùm accusaretur à principibus sacerdotum, & interrogaretur à Pilato, non respondit ad ullum verbum. Admirabilis* &c. In sequentibus autem à numero 99. usque ad 129. occurrunt perpetuæ mutationes, additiones, ac transpositiones. Compone eamdem edit. cum alia vel mss. aliquo & tæbebere; nos enim præcipuas tantùm subjiciemus.

b. Omnes edit. & pleraque mss. *tacendo confirmat.* Corb. tamen cum aliis aliquot, *timendo confirmat.* Magis concinne, ut intelligas ex sequentibus illis, *Quid enim timeret, qui non ambiret salutem.* Post quas voces Rom. edit. sola, *Salus ipsa se prodit, pro Salus omnium* &c.

*. *Conjuncta Pilato persona*, nimirum illius uxor.

c. Eadem edit. Rom. *Tunc secundùm Matthæum, lavit Pilatus coram populo manus, dicens. Innocens ego sum à sanguine justi hujus.*

d. Vid. cod. *ut quod oderit innocentiam, scelus diligat.*

e. Rom. edit. *Inde secundùm Matthæum chlamide coccinea induitur à militibus: & secundùm Iohannem veste purpurea circumdatur.*

f. Colb. unus, & Reg. *quod caro ejus toto orbe terrarum sanguinem esset fusura.* Clarom. *quod caro ejus passionem esset susceptura.*

g. Rom. edit. *Denique secundùm Matthæum coronam de spinis capiti ejus imponunt. Hoc quid aliud* &c. Post pauca vero ubi omnes edit. & pleraque mss. *tamquam sæculi pænis*, sex mss. habent, *tamquam sæculi spinis*: quæ lectio videtur præferenda.

h. Eadem edit. Rom. *Tunc secundùm Iohannem Pilatus flagellavit Jesum. Nec flagella mysterio vacant.*

i. Rom. edit. *Secundùm Marcum autem inde milites plectentes coronam spineam, imponunt ejus capiti, & salutant eum dicentes: Ave rex Iudæorum. Et ponentes genua adorabant eum. Quod detestabile licet mentis operentur affectu* &c.

k. Rom. edit. *corroborata firmatur: vel secundùm Marcum*: reliquis omissis.

a 107.[a] Sed jam trophæum suum victor adtollat.
ȳ. 26. Crux super bumeros imponitur ut trophæum,
quod sive Simon, sive ipse portaverit; & Chris-
tus in bomine, & homo porravit in Christo. Nec
discordant Evangelistarum sententiæ, quando
concordat mysterium: & bonns ordo nostri pro-
fectus est; ut prius crncis suæ trophæum ipse eri-
geret, deinde martyrihus traderet erigendum.
Non Judæus est qui crucem porrat, sed alieni-
gena, atque peregrinus: nec præcedit, sed se-
quitur, juxta quod scriptum est: *Tolle crucem tuam,* B
& sequere me. Non enim suam, sed nostram cru-
cem Christus adscendit. Nec mors illa divinitatis
Matth. 27. fuir, sed quasi hominis; unde & ipse ait: *Deus,*
46. *Deus meus, respice me: quare me dereliquisti?*
b 108.[b] Pulcre adscensurus crucem regalia vesti-
menta deposuit; ut scias quasi hominem passum
esse, non quasi Deum regem: etsi utrumque
Christus, quasi hominem tamen, non quasi Deum
cruci esse suffixum. Sed milites non Judæi sciunt
quo tempore, qualia vestimenta Christo conve- C
c niant. [c] Judicio quasi victor adsistit: ad passio-
nem tamquam reus, humilis venit.

109. Nunc quoniam trophæum jam vidimus,
currum suum triumphator adscendat: nec arbo-
rum truncis, aut quadrijugis plaustris manubias
de mortali hoste quæsitas, sed patihulo trium-
phali suspendat captiva de sæculo spolia. Non hîc
revinctis post tergum hrachiis gentes, nec excisa-
rum urhium imagines cernimus, oppidorumque
captorum simulacra, aut suhmissa captorum re- D
gum colla miramur, quales humanorum solent
species esse triumphorum; nec victoriæ terminos
regionis fine distunctos: sed ovantes populos na-
tionum, quæsitos non ad supplicium, sed ad præ-
mium, reges liberis affectibus adorantes, volun-
tariis urbes studiis deditas, & in melius reforma-
* tas imagines oppidorum, quas non * fucus expres-
serit, sed devotio coloraverit fidei: arma, victo-
riarumque jura toto orhe currentia, captivum
principem mundi, & spiritualia nequitiæ quæ E
sunt in cælestibus, obedientia vocis bumanæ im-
perio, suhditas dominationes variarumque vir-
tutum species, non sericis, sed moribus emican-
tes. Fulget castitas, fides splendet, & induta
mortis exuviis devotio fortitudinis jam resurgit.
Unus Dei triumpbus fecit omnes prope jam ho-
mines triumphare, crux Domini.

d 110.[d] Refert ergo considerare qualis adscendit.
Nudum video: talis ergo adscendat qui sæculum
vincere parat; ut sæculi adjumenta non quærat. F
Victus est Adam qui vestimenta quæsivit: vicit
ille qui tegumenta deposuit. Et talis adscendit
quales nos autore Deo, natura formavit: talis in
paradiso primus homo habitavit, talis ad para-
disum bomo secundus intravit. Er ut non sibi soli
sed omnibus vinceret, manns extendit, quo om-
nia traheret ad se; ut nodo mortis exuta, jugo
fidei suspensa, cælestibus ea quæ prius erant ter-
rena sociaret.

111. Scrihitur etiam titulus: solet præcedere ȳ. 18.
pompa victores; at vero currum Domini trium-
phalem præibat bona pompa resurgentium de-
functorum. Solet etiam titulus suhjugararum gen-
tium numerum designare. Sit in illis triumphis
ordine quodam digesta miserabilis devictarum,
pereuntium contumeliosa captivitas nationum:
hîc redemtarum gennnm vernat gratia: digni
tanto triumpho jugales, ut cælum, terra, maria,
inferna à corruptela mutentur ad gratiam.

112. Scribitur autem [e] titulus, & super crucem e
ponitur, non infra crucem; quia principium su-
per humeros ejus. Principium autem quid est,
nisi sempiterna virtus ejus, atque divinitas?
Unde & ipse interrogatus quis esset, respondit:
Principium, qui & loquor vobis. Legamus hunc
titulum:

Iesus, inquit, *Nazarenus rex Iudaorum.*

113. Merito supra crucem titulus; quia non
humani corporis, sed divinæ potestatis est re-
gnum quod habet Cbristus. Merito supra cru-
cem titulus; quia licet in cruce erat dominus
Jesus, super crucem tamen regis majestate radia-
bat. Vermis in cruce, scarabeus in cruce: &
bonus vermis qui hæsit in ligno, honus scara- f
beus qui clamavit è ligno. [f] Quid clamavit? *Domi-*
ne, ne statuas illis hoc peccatum. Clamavit latroni:
Hodie mecum eris in paradiso. Clamavit quasi sca-
rabeus: *Deus, Deus meus, quare me dereliquisti?* Et
bonus scarabeus, qui lutum corporis nostri ante
informe ac pigrum virtutum versabat vestigiis:
bonus scarabeus, qui de stercore erigit paupe-
rem. Erexit Paulum, qui æstimatus est ut sterco-
ra: erexit & Job qui sedebat in stercore. Non
mediocris ergo titulus.

114. Ipse autem crucis locus, * vel in medio, *
ut conspicuus omnibus: vel supra Adæ, ut He-
bræi disputant, sepulturam. Congruebat quippe
ut ibi vitæ nostræ primitiæ locarentur, ubi fue-
rant mortis exordia.

115. [g] Dividuntur vestimenta, aliis aliud sorte g
defertur; Dei enim spiritus non humana opi-
nione comprehenditur, sed quasi quodam even-
tu inopinatus illabitur. Et fortasse milites isti
quatuor Evangelistarum habebant typum, qui
scripserunt titulum, quem omnes legamns. Lego
titulum regis Judæorum, cùm lego: *Regnum meum* Johan. 18.
36.

a. Rom. edit *Secundùm Iohannem Christus bajulat sibi crucem. secundùm Lucam imponitur Simoni. Sed sive Simon, sive ipse portaverit, crux tamen super humeros imponitur; ut trophæum & Christus in homine, & homo portaret in Christo.*

b. Edit. Rom. *Denique secundùm Marcum, milites eum exuerunt purpura, quod nec mysterio vacat. Christus enim adscensurus* &c.

c. Eadem edit. Rom. *Judicio enim in purpura quasi victor adsistit, ad passionem vero in suis vestimentis quasi reus, humilis venit.*

* *Fucus*, propriè quoddam rubei coloris genus est: sed hic laxe sumitur pro colore omni quo pictores utuntur, ut apud Horat. lib. 3. Ode 5. pro qualibet tinctura qua inficiuntur panni. Ceterum non indiligenter hoc & sequentibus numeris ea percurruntur, quæ olim in triumphis Romani observabant. De quibus multa Sigonius, Rosinus, Laurentius & alii.

d. Rom. edit *Refert vero considerare (quia secundùm Marcum, crucifigentes eum diviserunt vestimenta ejus) qualis crucem adscendat.*

e Eadem edit Rom. *Titulus etiam secundùm Iohannem, & supra crucem ponitur; ut affixo cruci chirographo, quod erat contrarium nobis, sententia vetusta cessaret.* Et infra. *Titulus autem erat secundùm Johannem. Iesus Nazarenus Rex Iudaorum; quem multi Iudaorum legerunt. Legamus igitur & nos. Lego titulum regis* &c.

f. Edit. Rom. *Pater, dimitte illis; hoc est, ne statuas illis hoc peccatum.*

*. Ambrosius, quæ sua modestia est, nihil hoc loco definit. Harum autem opinionum posteriorem Maldonatus in cap. 27. Matthæi, citatis, qui ab illa stabant, antiquis patribus, opinionem vocat *multorum veterum scriptorum auctoritate nobilem.* Verum ea minus placuit sancto Hieronymo, qui priorem amplexus est in cap. 5. Ezechielis: & item in cap. 5. ad Ephesios.

g. Rom. edit sola, *Dividentes vero vestimenta ejus miserunt sortes. Quod nec mysterio vacat. Alii enim aliud* &c. Infra vero post 4. versus, *qui scripserunt Evangelium.*

non est de hoc mundo. Lego causam Christi super caput ejus scriptam, cùm Lego: *Et Deus erat Verbum*; caput enim Christi Deus est. (Johan. 1. 1.)

116. [a] Isti ergo servabant Jesum & hodie servant; ne cui forte labatur, ne cui de passione descendat, quod petebat populus Judæorum. Mihi plane Christus in passione moriatur, ut post passionem resurgat. [b] Noluit descendere sibi, ut moreretur mihi. Nobis ergo jam Christus servatur: propter nos dividuntur vestimenta ejus. Non possunt singuli habere omnia, & ideo super tunicam sors agitatur; quia non pro hominis voluntate divisio fit spiritus sancti. Divisiones enim gratiarum sunt, sed operatus est Spiritus, dividens singulis pro ut vult.

117. Intuere nunc Christi vestimenta divisa. Ubi ista quæram? Quære in Matthæo, invenies penes ipsum solum clamidem coccineam: penes Johannem vestem purpuream: penes Marcum purpuram tantum: penes Lucam vestem albam; hac enim sola pro sua fuit portione contentus. Quantos itaque Christus sua veste vestivit? Puto autem quod non quatuor tantum, sed omnes vestivit milites, & omnibus abundavit. [c] Sed revertamur ad Evangelistas. (Matth. 27. 28. Johan. 19. 2. Marc. 15. 17. Luc. 23. 11.)

118. Mystice itaque istæ quatuor partes, non partes vestium, sed qualitates mihi videntur esse virtutum. Alius enim de regno sublimius scripsit: alius de hominis institutione diffusius: Lucas nitorem sibi sacerdotalis vestis elegit: Marcus vero verborum textum non desideravit: denique Johannes quasi quasdam intexit sententias, quibus vestiat fidem nostram. Nonne tibi videtur intextum illud: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum, & omnia per ipsum facta sunt?* At vero Marcus tamquam purpuræ fulgore contentus, sine ulla intextione verborum: *Initium*, inquit, *Evangelii Iesu Christi Filii Dei.* (Johan. 1. 1. 2. & 3. — Marc. 1. 1.)

119. Ergo vestimenta divisa sunt Christi, vel gesta, vel gratia; quia tunica non potuit dividi, [d] fides scilicet, quoniam non pro portione singulorum, sed pro jure communis est omnium; quod enim non dividitur, singulis manet integrum.

120. Et bene *Desuper texta*; sic enim texitur fides Christi, ut de divinis ad humana descendat; ex eo quod ante sæcula [e] ex Deo natus, posteriori tempore susceptionem carnis adsumserit. Significatur igitur nobis eo quod non debeat fides scindi, sed solida permanere.

℣. 43. *Amen, amen dico tibi: Hodie mecum eris in paradiso.*

121. Pulcherrimum [f] affectandæ conversionis exemplum, quod tam citò latroni venia relaxatur, & uberior est gratia quàm precatio; semper enim Dominus plus tribuit, quam rogatur. Ille enim rogabat ut memor esset sui Dominus, cùm venisset in regnum suum: Dominus autem ait illi: *Amen, amen dico tibi: Hodie mecum eris in paradiso:* Vita est enim esse cum Christo; ideo ubi Christus, ibi vita, ibi regnum. Citò igitur ignoscit Dominus; quia cito ille convertitur. (Matth. 27. 44. Marc. 15. 32.)

122. Unde & illud solvi videtur, quia alii duos convitiantes inducunt latrones, iste unum conviciantem, & unum rogantem. Fortasse & iste prius conviciatus est, sed repente conversus est. Nec mirum si converso culpam ignoscebat, qui insultantibus veniam relaxabat. Potuit etiam de uno pluraliter dicere, sicut illud est: *Adstiterunt reges terræ, & principes convenerunt in unum*; solus enim Herodes rex, & princeps Pilatus in apostolorum Actibus conspirasse adversus Christum Petri voce produntur. Sic & ad Hebræos habes, in caprinis pellibus ambulabant, secti sunt, & leonum molas obstruxerunt; cùm solus Elias melotidem habuisse, Esaias sectus esse, Daniel à leonibus intactus mansisse doceatur. (℣. 39. — Psal. 2. 2. — Act. 4. 27. — Hebr. 11. 37. — 4. Reg. 1. 8. — Dan. 6. 22.)

123. Quàm exsecrabilis in facto iniquitas Judæorum, ut quasi latronem crucifigerent omnium redemtorem! Bonus tamen in mysterio latro, qui insidiatus est diabolo, ut vasa ejus auferret. Mystice autem latrones duo duos populos peccatores significant per baptismum crucifigendos esse cum Christo: quorum dissentio diversitatem pariter credentium signat. Denique unus à sinistris, alter à dextris erat. Increpatio quoque futurum crucis scandalum etiam circa credentes revelat. (Johan. 19. 10. ℣. 40.)

124. [g] Et acetum offerebant Judæi. Bene ad consummanda omnia & corruptio sinceritatis hauritur; ut omnia cruci quæ vitiata fuerant, figerentur. Acetum itaque bibitur, vinum cum felle non bibitur; non quia fel, sed quia admixtæ vino amaritudines recusantur. Nam amaritudines vitæ nostræ pro corporis utique conditione suscepit. Denique ipse ait: *Dederunt in escam meam fel, & in siti mea potaverunt me aceto.* Sed sinceritati non debuit amaritudo misceri; ut ostenderetur sine amaritudine immortalitas resurgentium futura: quæ quoniam immortalitas in vase coacuerat humano, [h] separatur in Christo. Ergo acetum bibitur, hoc est, vitium corruptæ per Adam immortalitatis aboletur in calamo; ut de corpore absorberetur humano. Nos quoque vitia nostra per incuriam mentis corporisque concreta transfundamus in Christum; transfundamus per baptismum, ut crucifigamur in Christo: transfundamus per pœnitentiam, ut ab illo nobis vini sanguinisque cælestis incorrupta sinceritas refundatur. (Matth. 27. 48. — Ibidem 27. 34. — Psal. 68. 22. — Matth 27. 48.)

125. Denique ubi acetum bibit: Consummata (Johan. 19. 30.)

a. Eadem edit. Rom. *Et secundùm Matthæum sedentes servabant eum, & dicebant: Si rex Israel est descendat nunc de cruce. Isti ergo* &c.

b. Ita mss. fere omnes: contra vero cunctæ edit. & ms. Aeg. *Noluit descendere, ne descenderet sibi, sed* (Amerb. *sed ut*) *moreretur mihi.* Non satis apposite ad contextum.

c. Rom. edit. *Accipe & aliud. Ista quatuor partes* &c.

d. Eadem edit. *& ideo secundùm Iohannem, super illa sors agitatur, quia fides non pro portione* &c. Infra vero post voces, *desuper texta*, subdit, *in Iohanne legitur.*

e. Sic omnes mss. atque edit. excepta Rom. ubi reponitur, *ex Deo genitus.*

f. Tres mss. *affectanda conversationis.* Unus, *affectanda confessionis.*

g. Rom. edit. *Inde secundùm Matthæum, currens unus spongiam implevit aceto, & dabat ei bibere, quod & bibit. Sic enim habes secundùm Iohannem: Cùm ergo accepisset Iesus acetum. Vinum verò cum felle mixtum non bibit. Sic enim habetur in Matthæo: Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum: & cùm gustasset noluit bibere.*

h. Ita mss. plures ac probatiores. Alii vero nonnulli, & ant. edit. *reparatur in Christo . . . aboletur in calamo* (duo mss. *abolitur & calamo*, quod non displicet) *ut de corpore absolveretur*, (Erasm. & Gill. in marg. *absorberetur*) *humano.* Denique edit. Rom. totum locum præfert istis verbis: *edulcatur in Christo. Ergo acetum bibitur quod erat arundini impositum, hoc est . . . absorbetur in calamo, ut de corpore aboleretur humano.*

A sunt, inquit, omnia; eo quod adsumtæ mortalitatis impletum esset omne mysterium, & exhaustis omnibus vitiis, immortalitatis sola lætitia remansisset. Et ideo ait:

ỳ. 46. *In manus tuas Domine, commendo spiritum meum.*

126. Et bene commendatur spiritus, qui reservatur; quod enim commendatur, utique non amittitur. Bonum ergo pignus est spiritus, bonum depositum. Unde & illic ait: *O Timothee, bonum depositum custodi.* [2. Tim. 1. 14.] B Commendatur enim Patri spiritus, & ideo ait: *Quoniam non derelinques in inferno animam meam.* [Psal. 15. 10.] Vide autem magnum mysterium. Nunc commendat in manibus Patris spiritum suum, nunc in Patris gremio sedet; quia totum alius non capit Christum. Denique: *Ego*, inquit, *in Patre, & Pater in me.* [Johan. 14. 10.] Commendatur ergo Patri spiritus. Sed cùm sit in superioribus, illuminat & inferna, ut universa redimantur; etenim Christus omnia, & in Christo omnia, [Coloss. 3. 11.] licet in singulis Christus operetur. C Caro moritur, ut resurgat: spiritus Patri commendatur, ut cælestia quoque ab iniquitatis vinculo solverentur, & pax fieret in cælo, quam terrena sequerentur.

ỳ. 46. a *[a] Et hoc dicto, tradidit spiritum.*

127. Et bene *tradidit*, qui non invitus spiritum emisit. Denique Matthæus ait: *Emisit spiritum;* [Matth. 27. 50.] quod enim emittitur, voluntarium est: quod amittitur, necessarium. [b] Propterea addidit: *Magna voce.* D In quo vel professio gloriosa usque ad mortem se pro nostris descendisse peccatis (ergo nec ego erubescam fateri quod Christus non erubuit voce magna proferri) vel evidens manifestatio contestantis Dei [*] secessionem divinitatis & corporis. Sic enim habes: *Clamavit Iesus voce magna dicens: Deus, Deus meus, respice in me: quare me dereliquisti?* [Matth. 27. 46.] Clamavit homo divinitatis separatione moriturus. Nam cùm divinitas mortis libera sit, utique mors esse non poterat, nisi vita discederet; quia vita divinitas est. E

128. Jam quæ sequuntur, ostendunt quia propter impietatem hominum finis sæculi sit futurus. Itaque significatur per Domini passionem occasura præsentia, ut oriantur futura. [ỳ. 44.] Tenebræ igitur offusæ sunt oculis perfidorum, ut fidei [c] lumen resurgeret. [ỳ. 45.] Sol occidit sacrilegis, vel refugit; ut funesti spectaculum sceleris obumbraret. [Matth. 27. 51.] Petræ scissæ sunt, ut per prærupta saxorum ostenderetur futurum, quoniam verbi vis pectorum dura penetraret; F quo facilius ex cavis petrarum illi venatores quos Hieremias prædixit, [Hier. 16. 16.] Domino venarentur. [Matth. 27. 52.] Monumentorum autem reseratio quid aliud, nisi claustris mortis effractis, resurrectionem significat mortuorum, quorum in adspectu fides, in processu typus, quod in sanctam prodeundo civitatem, præsentium specie declarabant in illa Hierusalem quæ in cælo est, futurum perenne diversorium resurgentium? Etiam velum scinditur, [ỳ. 45.] quo vel duorum populorum divisio, vel mysteriorum Synagogæ profanatio declaratur. Scinditur ergo velum vetus; ut Ecclesia nova fidei suæ vela suspendat. Synagogæ velamen aufertur; ut religionis interna mysteria, revelato mentis cernamus obtutu. Denique jam etiam centurio Dei filium quem crucifixerat, confitetur. [ỳ. 47.] O duriora saxis pectora Judæorum! Finduntur petræ, sed horum corda obdurantur. Judex arguit, credit minister, proditor scelus suum morte condemnat, elementa fugiunt, terra concutitur, monumenta reserantur: Judæorum tamen immobilis duritia manet orbe concusso.

129. Stabant autem & mulieres hæc videntes: [ỳ. 49.] stabat & mater, cùm studio pietatis sua pericula posthaberet. Sed & Dominus pendens in cruce, qui sua pericula contemneret, pio matrem commendabat affectu. Quod non otiose Johannes [Johan. 19. 25.] pluribus prosecutus est; alii enim mundum descripsere concussum, cælum tenebris obductum, refugisse solem. Addiderunt Matthæus & Marcus, [Matth. 27. 46. Marc. 15. 34.] qui humana [d] atque moralia uberius prosecuti sunt: *Deus, Deus meus, respice in me: quare me dereliquisti?* ut ad crucem Christi susceptionem pervenisse crederemus conditionis humanæ. Lucas autem competere evidenter adseruit [Luc. 23. 43.] latroni veniam sacerdotali intercessione donatam, & Judæis persequentibus eodem munere indulgentiam postulatam.

130. Johannes ergo qui plenius divina penetravit mysteria, non immerito laboravit, ut quæ Deum generaverat, mansisse eam virginem declararet. Solus ergo me docet, quod alii non docuerunt, [Johan. 19. 26.] quemadmodum in cruce positus appellaverit matrem, pluris putans quod victor suppliciorum atque pœnarum, victor diaboli, pietatis officia dividebat, quam quod regnum cæleste donabat. Nam si religiosum est quod latroni venia donatur à Domino, multo religiosius quod mater honoratur à Filio.

131. Nec præposterum judicetur, quod prius latronis absolutionem quàm matris appellationem scripsi; qui enim venerat salvos facere peccatores, non absurdum si prius in meis scriptis susceptum munus in redimenda salute peccatoris implevit. Denique ipse ait: *Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei?* [Matth. 12. 48.] Quia non venerat vocare justos, sed peccatores. Sed ibi pro loco, hîc & in cruce non immemor matris, appellat eam dicens: *Ecce filius tuus;* & Johanni: *Ecce mater tua.* [Johan. 19. 26 & 27.] Testabatur de cruce Christus, & testamentum ejus signabat Johannes, dignus tanto testatore testis. Bonum testamentum non pecuniæ, sed vitæ: quod non atramento scribitur, sed Spiritu Dei vivi: *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis.* [Psal. 44. 1.]

132. Sed nec Maria minor quàm matrem Christi decebat, fugientibus apostolis ante cru-

a. Rom. edit. *Et hæc dicens expiravit. Et bene expiravit.*

b. Ita mss. At Rom. edit. sola, *propterea præmisit.* Eadem & Gill. *in quo Dei professio* Utraque demum cum Amerb. & Era. post vocem peccatis adduut, *annuntiat*: sed eo hic nihil est opus, cum substantivum *est*, facile cogitatione suppleatur.

*. Itane opinatus est Ambrosius divinitatem contra manifestum Pauli testimonium secessisse à Christi corpore vel anima semel adsumtis? Respondent Petrus Lomb. lib. 3. Sentent. dist. 21. §. 1 & S. Th. 3. p. q. 50. a. 2. ad 1. recessisse divinitatem quod ad effectum, id est, protectionem suam subtraxisse; Etenim *si non cohibuisset potentiam*, inquit ille, *sed exercuisset, non moreretur Christus.*

c. Omnes edit. *lumen refulgeret.* Omnes mss. *lumen resurgeret.*

d. Edit. omnes, & plures mss. *atque mortalia*: tamen alii aliquot, qui & melioris notæ, *atque moralia.* Rursus post pauca ubi Amerb. omniumque propemodum mss. auctoritate reposuimus, *competere evidenter adseruit*, Era. Gill. ac Rom. præferunt, *competenter adseruit*: quæ lectio cur priori anteponatur, nihil videmus.

cem stabat, & piis spectabat oculis Filii vulnera; A quia exspectabat non pignoris mortem, sed mundi salutem. Aut fortasse quia cognoverat per Filii mortem mundi redemtionem, aula regalis putabat se & sua morte publico muneri aliquid additutam. Sed Jesus non egebat adjutore ad omnium redemtionem, qui dixit: *Factus sum sicut homo sine adjutorio, inter mortuos liber.* (*Psal. 57. 5.*) Suscepit quidem matris affectum, sed non quæsivit hominis auxilium. Habemus igitur [a] pietatis magistrum: docet lectio quid maternus B debeat affectus imitari, quid sequi reverentia filiorum; ut illæ se offerant in filiorum periculis, illis amplius sollicitudo materna quàm suæ mortis mœstitia sit dolori.

133. Quo loco uberrimum testimonium Mariæ virginitatis adhibetur. Neque enim abrogatur uxor marito, cùm scriptum sit: *Quod Deus conjunxit, homo non separet*; (*Matth. 19. 6.*) sed quæ propter mysterium conjugium prætexuit, completis mysteriis jam conjugio non egebat. Aut si moralia sequi- C mur, [*] in mœrore castitas imperatur.

134. Mysticum tamen est quod commendatur Johanni inter ceteros juniori: quod non otiosis auribus debemus accipere. Periculosa est enim mulieribus copula adolescentis, & species juventutis; ne qua fortasse curiosa exempli, incuriosa mysterii, quæ luxuriari in Christo cupiens, Mariæ speciem prætendat, non imitetur affectum, sicut vulgus nunc male audit mulierum, relicto seniore marito, ut juniorem sequantur. Discat D ergo Ecclesiæ hîc esse mysterium, quæ populo seniori specie ante copulata, non usu, posteaquam peperit Verbum, & in corporibus ac mentibus hominum per fidem crucis & sepulturam Dominici corporis seminavit, ex præcepto Dei societatem populi junioris elegit.

135. [b]. Quæro etiam cur ante mortem non inveniamus esse percussum, post mortem inveniamus? (*Johan. 19. 34.*) Nisi forte ut voluntarius exitus ejus magis quam necessarius fuisse doceatur, & ordinem E mysticum noverimus; quia non ante altaris sacramenta, quam baptismum: sed baptismum ante, sic poculum. Deinde ut advertamus quia licet corporis ejus fuerit natura mortalis, licet qualitas similis; dissimilis tamen gratia. Nam utique post mortem sanguis in nostris corporibus congelascit: [c] ex illo autem incorrupto licet corpore, sed defuncto, omnium vita manabat. Aqua enim & sanguis exivit: (*Ibidem.*) illa quæ diluat, iste qui redimat. Bibamus ergo pretium nos- F trum, ut bibendo redimamur.

136. Quid sibi etiam vult, quod non apostoli, (*℣. 50.*) sed Joseph & Nicodemus [d] Christum sepeliunt? (*Johan. 19. 38. & 39.*) Unus justus & constans, alter in quo dolus non erat; talis enim Christi est sepultura, quæ fraudem iniquitatemque non habeat. Obstruitur A igitur tergiversandi locus, & domestico Judæi testimonio revincuntur; nam si apostoli sepelissent, dicerent utique non sepultum, quem sepultum raptum esse dixerunt.

137. Justus autem Christi corpus operit sindone, (*Ibidem 40.*) innocens ungit unguento; namque hæc non otiose distincta reperimus; quia justitia vestit Ecclesiam, innocentia gratiam subministrat. Vesti ergo & tu Domini corpus gloria sua, ut & ipse sis justus: etsi mortuum credis, operi ta- B men divinitatis plenitudine suæ. Unge illud myrrha & aloe, ut bonus odor Christi sis. Bonum linteum misit Joseph ille vir justus, & fortasse illud quod Petrus vidit è cælo ad se esse demissum, (*Act. 10. 11.*) in quo erant genera quadrupedum & ferarum & volucrum, ad similitudinem gentium figurata. Mystico igitur unguento illo pistico consepelitur Ecclesia, quæ diversitatem populorum fidei suæ communione sociavit.

138. De hoc Joseph in Johanne solo invenio (*Johan. 19. 38.*) C quod occultus venerit ad Pilatum propter metum Judæorum. Quomodo justus latebram periculi timore quæsivit? Ego autem puto quod ideo occulte petierit; ut corpus impetraret, non ut periculum caveret. Et tamen quid mirum si occultabatur justus, quando occultabantur & apostoli justorum magistri? Veni & tu: vel sero, vel nocte, vel quacumque hora veneris, invenies Jesum ad suscipiendum paratum, nec minorem serius venientibus mercedem pia largitate sol- D ventem; nam & qui sextâ horâ venit, non est (*Matth. 20. 4. & seq.*) mercede fraudatus: & qui undecimâ, plenitudinem mercedis accepit. Sed etiam Nicodemus (*Johan. 3. 2.*) nocte venit. Nox erat, quia adhuc non erat resurrectio. Denique resurrexit Christus, & justus ait: *Nox præcessit, dies autem appropinquavit.* (*Rom. 13. 12.*)

139. Hunc Joseph justum Lucas dixit, Matthæus divitem. (*Luc. 23. 50. Matth. 27. 57.*) Et meritò dives hoc loco dicitur, ubi corpus suscepit Christi; suscipiendo enim divitem, nescivit fidei paupertatem. Dives E est ergo qui justus est. Justus igitur sindone involvit: Israelita verò & diversos miscet virtutum (*Johan. 19. 39.*) odores, & aloes mittit quasi libras centum, hoc est, perfectæ fidei quantitatem. Et ligaverunt corpus Jesu juxta [e] consuetudinem spiritalium Judæorum, non utique nodis perfidiæ, sed fidei ligaturis. Et posuerunt in horto, cui frequenter (*Ibidem. 41.*) Ecclesia comparatur, quæ diversorum habeat poma meritorum, floresque virtutum.

140. Nec otiose alius monumentum novum (*Ibidem & Matth. 27. 60.*) F dixit, alius monumentum Joseph. Non habebat igitur Christus tumulum suum; etenim tumulus bis paratur qui sub lege sunt mortis: victor mortis tumulum suum non habet. Quæ enim communio tumulo & Deo? Denique Ecclesiastes ait de eo [*] qui meditatur in bonis: *Et sepultura non est illi.* (*Eccles. 6. 3.*) Specialis igitur præter commu-

a Edit. Rom. sola, *pietatis magisterium*: cum aliis edit. *Docet lectio*. Mss vero fere ad unum, ut in textu. At infra ubi omnes edit. & maximus mss. numerus habent, *sollicitudo materna*, nequaquam displicet lectio duorum Colb in quibus, *solitudo materna*; *solitudo* enim frequenter bonis auctoribus idem est, atque *orbitas*. Ceterum quidquid de Maria & Johanne hoc loco dicitur, prope ad verbum in Ep. ad Eccl. Vercel. sub finem repetitur.

* *In mœrore*; hinc est quod viduis feminis tempore luctus maritalis quem Theodosius cod. sui tom. 3. Tit. 8 *De secund. nupt.* duodecim mensium esse voluit, ad secunda vota, ut loquuntur jurisperiti, convolantibus eadem Lege pœna irrogatur: quo respexisse Ambrosium probabile est.

b. Rom. edit. *Denique secundùm Johannem: Ad Jesum autem cùm venissent, . . . latus ejus aperuit. Quæro ergo cur* &c.

c. Eadem edit. Rom. *de illo verò inquit Johannes: Et continuo exivit sanguis & aqua. Ex illo enim incorrupto* &c.

d. Rursus eadem Rom. edit. *ut Johannes dicit, Christum sepeliunt? Unus justus & constans, alter qui erat magister in Israel. Talis enim Christi est sepultura, quæ justitiam magisteriumque habeat.*

e. Ita vet. edit. cum mss. omnibus. Rom. vero, *consuetudinem specialem Judæorum.*

*. LXX. Interp. Καὶ ψυχὴ αὐτοῦ οὐ πλησθήσεται ἀπὸ τῆς ἀγαθωσύνης. *Et anima ejus non replebitur à bonitate.* Vulgata, *Et anima ejus non utatur bonis substantiæ suæ.*

nem omnium mortem mors Chtisti est : & ideo A
non cum aliis sepclitur , sed solus tumulo inclu-
ditur ; omnia enim in similitudinem hominum
habuit incarnatio Domini , [a] sed similitudo erat
a eum differentia. Natus est ex Virgine, similitu-
dine generationis , dissimilitudine conceptionis.
Luc. 3. 16 Curabat ægros , sed imperabat. Aquâ Johannes
baptizabat , bic spiritu. Et mors ergo Cbristi
eommunis secundum naturam corporis , specia-
lis secnodum virtutem.

ꝟ. 58. 141. Quis autem est Joseph , cujus in tumulo B
ponitur ? Utique ille justus. Bene ergo Cbristus
b [b] monumento creditur justi ; ut babeat Filius
hominis ubi caput suum reclinet , & justitiæ ha-
bitatione requiescat. Bene autem novo , secun-
dum littetam quidem , ne alius suscitatus à per-
fidis diccretur : mystice vero quid possumus in-
Psal. 5. 11. telligere , nisi forte quia legimus : *Sepulcrum pa-*
tens est guttur eorum ? Ergo sepulcrum pateos est
guttur hominis , in quo perfidia lethalis & mor-
tua verba conduntur , quod per vetustatem & C
incursionem aliquam bestiarum fatiscit & solvi-
tur. Est ergo è contrario monumentum in se-
crctis bominum , quod sibi in pectoribus duritiæ
gentilis penetrabili verbo justus excidit , fidei
atque doctrinæ operibus perpolitum, ut præten-
deret in nationibus virtus Christi.

Matth. 27. 60. 142. Coi pulcberrime lapis admotus est , ne
pateret ; quicumque enim in se bene bumaverit
Christum , diligenter custodiat ; ne eum perdat,
neve perfidiæ sit ingressus. Vides enim quia Pe- D
Johan 20. 6 & 8. trus & Johannes priores intrare meruerunt. De-
nique Johannes ipse non antequam crederet ,
introivit.

Matth. 27. 60. 143. Et bene in petra excisum dicitur , hoc
est , in fidei firmamcoto , de qua veri Israelitæ
dulcedinem mellis & oleum spiritale suxerunt.
Sepelierunt autem Cbristum justus , & qui
Deum vidit ; non enim sepeliunt Christum , nisi
c qui [c] Deum credunt.

144. Denique non omnes possunt sepelire E
ꝟ. 55. Christum : quamvis religiosæ mulieres , à longe
stant : sed quia religiosæ , locum diligenter ob-
servant ; ut unguenta adferant, & superfundant.
Sollicitæ tamen & à monumento posteriores re-
cedunt , & ad monumentum priores revertun-
tur : etsi deest constaotia , non deest diligentia.
Sexus nutat , devotio calet.

Johan. 2. 1. 145. Denique resurrectionis tempore præsto
d sunt , & [d] cùm viri fugarentur , solæ tamen ab
Ibidem. 2. Aogelo ne timeant admonentur. Petrum evo- F
Ibidem. cant studio priores , sed posteriores fiducia. De-
nique ille sioe metu advenit , & constanter qui
posterior venerat , primus ingreditur , quasi qui
claves regoi ut alius aperiret , acceperat.

Matth. 28. 2. 146. Terræ motus autem fidelibus resurrectio
est , impiis metus : bis , quia pigrum corpus à
mortis sopore se commovet : illis , quia tremore
corporis & terrena mobilitate turbati , à resur-
rectionis fide & credulitate desciscuot.

Mane autem sabbati venerunt valde tempore Cap. 24. ꝟ. 1.
ad monumentum.

147. Magna oritur hoc loco plerisque dubi-
tatio ; nam etsi non videntur Evangelistæ dixisse
contraria , tamen diversa dixeruot. Siquidem
hic , *Mane valde tempore* : Marcus , *Valde mane* : Matth. 28. 1.
Matthæus , *Vespere sabbati* : Jobaones , *Prima sab-* Marc 16. 1.
bati cùm adhuc tenebræ essent , mulieres ad monu- Johan. 20. 1.
meotum venisse dixerunt. Deinde hic duos vi- ꝟ. 4.
ros , Marcus unum juvenem in albis sedentem , Marc. 16. 5.
Matthæus unum Angelum , Johannes duos An- Matth. 28. 2.
gelos io albis sedentes visos esse memoraverunt. Johan. 20.
Postremo , quod vix enodabile videatur , Johan- 17.
nes scripsit dictum Mariæ Magdalenæ : *Noli me* Matth. 28.
tangere ; nondum enim adscendi ad Patrem meum : 9.
Matthæus occurrisse Dominum scripsit Mariæ
Magdalenæ , & alteri Mariæ, & illas accessisse,
& tenuisse pedes ejus , & adorasse evidentissi-
ma descriptione digessit.

148. Quomodo ergo solvendum , nisi quatuor
Evangelistas de diversis quatuor putes dixisse
temporibus ; ut & personas alias mulierum , &
alias conjicias visiones ? Denique aliæ cum un-
guento primâ sabbati veniunt : aliæ sine unguen-
to , vespere sabbati. Istarum nomen exprimitur,
illæ de Galilæa secutæ Dominum designantur.

149. Quo loco ne quem spinosæ interpretatio-
nis in fine offendat asperitas , ubi suavia forte
præsumta sunt ; æstimate jam nos complendi ser-
monis vela submittere , quoniam ad portum ve-
nimus : & navis quæ cursu concito maria trans-
mearit , ubi littori cœperit appropinquare , la-
tentia cautium cursu perstringit infracto. Ergo
ne tamquam inerti gubernatori in arenis litto-
ris mihi hæreat sermo , [e] tamquam in vada cæca e
lentandum iter quam præcipitandum arbitror ;
quo minus rimosa nobis patescat oratio.

150. Primùm igitur illud spectandum est ,
quod scriptum est : *Vespere autem sabbati , quæ lu-* Matth. 28. 1.
cescit in prima sabbati , resurrexisse Dominum.
Sic enim habes : quia *Vespere sabbati venit Maria*
Magdalene & altera Maria videre sepulcrum. Et
ecce terræ motus factus est magnus. Non enim die
sabbati (nam * *siluerunt sabbato secundùm manda-* Luc. 23. 56.
tum) sed post sabbati diem , nocte utique resur-
rexit. Denique quæ mane venerunt , licet valde
tempore , tamen jam Dominum resurrexisse co-
gnoverunt.

151 Sic igitur temperandum est , ut neque ma-
ne Dominicâ quæ est prima post sabbatum , ne-
que sabbato resurrectio facta credatur. Nam
quomodo triduum compleretur ; non ergo ves-
perascente die , sed noctis vespere resurrexit.

a. Mss. complures nec inferioris notæ , *sed similitudo erat cum differentia naturæ. Ex virgine similitudo generationis , dissimilitudo conceptionis* ; nonnulli tamen legunt cum edit. *similitudine .... dissimilitudine* Alii mss licet pauci , & edit. habent ut in textu.

b. Omnes edit & pauci mss *monumento* (Rom *in monumento*) *ponitur justi*. Reliqui mss magno numero , *monumento creditur* , (quidam corrupte *ingreditur*) *justi*.

c. Rom. edit post voces , *Deum credunt* , insertis aliquot Evangelii versibus , & resecatis è textu Ambrosii non paucis verbis ita mutavit , *Quamvis mulieres à longe starent* Sed in lectione omnium & mss. & vet. edit mutato nihil opus esse per se intelliget quisquis non omnino perfunctorie locum despiciet.

d. Eadem edit. *sola* , *cùm viri fugerent*.

e. Ita mss. aliquot melioris notæ. Alii , & edit. *tamquam vada cæca legam* , *lentandum* (Gill & Rom. *tentandum* , cui Rom. edit. addit , *prius* , forte præstaret , *potius* , quod in lectione nostra subintelligitur) *iter .... patescat oratio*. Eras & seq. edit. *fatiscat oratio* ; nimirum eo fortasse quia vir doctus putavit allusum esse ad illud Virgil ex 1. Æneid.

rimisque fatiscunt.

Sed *patescat* non absurdum est , & in mss omnibus invenitur. Porro *lentandum* , hic nihil est aliud quam *lente moderandum* : nam apud Virg idem est atque *inflectendum*

*. *Siluerunt* , Scripturæ usu ac more ponitur pro *quieverunt*.

Denique

Denique græcus sero dixit, hoc est, ὀψέ. Sero autem & boram signat in occasu diei, & cujusque rei significat tarditatem; quomodo si dicas: Sero mihi suggestum est, id est, tarde. Sero venit, id est, post præstitutum tempus advenit: & licet mane [a] sequenti die venerit, sero est tamen, ubi agendi tempus emensum est. Est & sero rempus noctis profundum, ut si dicas: Sero ad lucubrandum surrexit, id est, non vespertino tempore, sed profunda nocte surrexit.

152. Unde & mulieres ad monumentum accedendi habent facultatem, jam utique custodibus quiescentibus: & ipsi custodes terrentur amplius, quod usu venit somno excitis. Postremo etiam principes sacerdotum congregati cum senioribus nocte id factum esse confirmant, dicentes custodibus: *Dicite, quia discipuli ejus nocte venerunt, & furati sunt eum, nobis dormientibus.* (Matth. 28. 13.) Ex tempore enim quod à custodibus compererunt, argumentum fraudis arripiunt. Nam Johannes mane, cùm adhuc tenebræ essent, Mariam Magdalenam ad se & ad Petrum venisse significat, (Johan. 20. 2.) & tamen ignaram factæ resurrectionis inducit; nam utique si advesperascente die, facta esset, statim potuit innotescere.

153. Mane est, & adhuc Petrus nescit, nescit Johannes. Numquid patiebatur Dominus diutius torqueri discipulos [b] suæ mortis incerto, ad quos statim Angelus, statim Dominus gestæ rei nuntias mulieres destinavit? Et ut scias nocte factum, mulieres aliæ nesciunt, aliæ sciunt: sciunt quæ observaverunt noctibus & diebus, nesciunt quæ recesserunt. Nescit una Maria Magdalene, secundùm Johannem: (Johan. 20. 15.) scit altera Maria Magdalene, secundùm Matthæum; (Matth. 28. 9.) nam eadem & ante scire, & postea nescire non potuit. Ergo si plures Mariæ, plures fortasse etiam Magdalenæ, cùm illud personæ nomen sit, hoc locorum.

154. Denique alteram esse cognosce. Illa admittitur pedes Domini tenere: tangere Dominum ista prohibetur. Illa Angelum videre meruit, bæc primò quando venit, neminem vidit. Illa discipulis Dominum resurrexisse nuntiavit, ista raptum esse significat. Illa gaudet, hæc plorat. Illi in gloria sua jam Christus occurrit, hæc adbuc mortuum quærit. Illa Dominum vidit & credidit, bæc non potuit agnoscere cùm videret. Illa fideli adorabat in spiritu, hæc dubio mœstificabatur affectu.

155. Merito nimirum prohibetur tangere Dominum; non enim corporali tactu Christum, sed fide tangimus: *Nondum enim*, inquit, *adscendi ad Patrem meum*; (Johan. 20. 17.) hoc est, nondum tibi adscendi, quæ viventem cum mortuis quæris: & ideo ad fortiores mittitur, quorum credere [c] discat exemplo, ut illi resurrectionem prædicent.

156. Sicut in principio mulier auctor culpæ viro fuit, vir executor erroris: ita nunc quæ mortem prior gustaverat, resurrectionem prior vidit, culpæ ordine, & remedio prior. Et ne perpetui reatus apud viros opprobrium sustineret: quæ culpam viro transfuderat, transfudit & gratiam, veterisque lapsus compensat ærumnam resurrectionis indicio. Per os mulieris mors ante processerat, per os mulieris vita reparatur.

157. Sed quia constantia ad prædicandum necessaria, inferior sexus ad exsequendum infirmior, viris evangelizandi mandatur officium. Nam sicut mulierum per Jesum non solùm culpa solvitur, sed etiam multiplicatur gratia; ut pluribus suadeat, quæ unum ante deceperat: ita & vit, qui temere ante crediderat, fœneratum munus recuperare debuit; ut qui sibi ipse fuerat ad credendum lubricus, fieret aliis ad prædicandum idoneus.

158. Sed advertamus ipsa verba mandati. *Noli me tangere; nondum enim adscendi ad Patrem meum. Vade autem ad fratres meos, & dic eis: Adscendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum: Deum meum, & Deum vestrum.* (Johan. 20. 17.) Quomodo non adscenderas, domine Jesu? Quemadmodum aberas, qui in manus Patris commendaveras spiritum? Aut quando abesse potes, qui semper in Patre es, cum Patre semper? Denique ipse dixisti: *Si descendero in infernum, ades. Si sumsero pennas meas ante lucem, & habitem in extremo maris; etenim illò manus tua deducet me.* (Psal. 138. 8. & seq.) Aut quomodo adscendis, qui ubique semper es?

159. Descendisti quidem Filius hominis, nec Patri, cùm descenderes, abfuisti: sed descendisti nobis, ut te oculis ac mentibus videremus, ut in te crederemus. Ergo & adscendisti nobis, ut & te sequeremur mentibus, quem oculis videre non possumus. Adscendisti apostolis, quibus dixisti: *Qui me videt, videt & Patrem.* (Johan 14. 9.) Denique Johannes ubi te quæreret, scivit. Apud Patrem quæsivit, & reperit, & ideo ait: *Et Verbum erat apud Deum.* (Johan. 1. 1.) Adscendisti & Paulo, qui non contentus solus te sequi, nos quoque docuit quemadmodum te sequamur, & ubi te reperire possimus, dicens: *Si ergo consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt, quærite, ubi Christus est ad dexteram Dei sedens.* (Coloss. 3. 1.) Et ne oculorum magis hoc quam animorum putaremus officium, addidit: *Quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram.* (Ibidem 2.)

160. Ergo non supra terram, nec in terra, nec secundum carnem te quærere debemus, si volumus invenire; nunc enim secundum carnem jam non novimus Christum. (2. Cor. 5. 16.) Denique Stephanus non supra terram quæsivit, qui stantem te ad dexteram Dei vidit: (Act. 7. 55.) Maria autem quia quærebat in terra, tangere non potuit. (Johan. 19. 17.) Stephanus tetigit, quia quæsivit in cælo, Stephanus inter Judæos vidit absentem: Maria inter angelos non vidit præsentem. Sed quare non potuerit illa tangere, Evangelista ipse nos docuit dicens, quia cùm te videret, nesciebat quia tu es; sic enim babes: *Conversa est retrorsum, & vidit Iesum stantem, & non sciebat quia Iesus est.* (Ibidem. 14.) Merito tangere non potuit, quæ videre non potuerat; nam qui videt, tangit.

161. Itaque quid intersit inter illam & banc Mariam Scriptura distinguit. Illa occurrit, ut

a Confixerat edit. Rom. voces, *sequenti die*: qua autem causa id fecerit, non satis patet.

b. Rom. edit. *sua resurrectionis incertos.* Vet. & plerique mss. *sua mortis incertos*, mss. aliquot melioris notæ, *incerto* Elegantius. Infra vero ubi omnes edit. *statim Angelus Domini*: mss. cuncta fere ad unum, *statim Angelus, statim Dominus* &c. Quod etiam cum evangelica historia belle congruit.

c. Corb. & alii quatuor, *cogatur exemplo.* Sed hic verbum *cogatur*, lata significatione accipiendum esset pro *inducatur*.

Jesum videat; hæc retrorsum convertitur: illa A
salutatur, hæc redarguitur. Denique sic habes:
Johan. 20. 14. *Dixit ei Iesus: Mulier.* Quæ non credit, mulier.
est, & adhuc corporei sexus appellatione signa-
tur: nam quæ credit, occurrit in virum perfec-
tum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi,
carens jam nomine sæculi, corporis sexu, lubri-
co juventutis, multiloquio senectutis. Dicit er-
Ibidem. 15. go Jesus: *Mulier, quid ploras?* Quasi dicat: Non
lacrymas nudas Deus, sed fidem exigit. Bonæ
Ibidem. lacrymæ, si Christum agnoscas. *Quem quæris?* B
inquit. Molimina enim Dominus sera condem-
nat. Sed bene addidit: *Quem quæris?* Non quod
iste dubitet quem requirat: sed quia illa quem
quærat, ignorat; non enim Christum quærit,
quem putat raptum. Adest Christus, quemad-
modum quæritur? Nescitur ergo qui quæritur,
quando non cognoscitur, cùm videtur.

161. Denique Christum videbat, & hortula-
Ibidem. num putabat; sic enim habes: *Illa existimans
quia hortulanus esset, dixit ei: Domine, si tu sustu-* C
*listi eum, dicito mihi ubi posuisti eum, & ego eum
tollam.* Etsi fide incerta, tamen sermone non lu-
brica: etsi hortulanum putavit, tamen Dei Fi-
lium designavit: etsi adhuc non credit, tamen
a affectat ut credat; ipse enim corpus tulit, [a] qui
suscitavit. Ergo veniabilis error mulieris, quæ
licet dubitare non debuit Christi corpus per
gloriam resurrectionis adsumtum; doceri tamen
gestit à Christo, & fidem suam jam devota pro-
mittit; ut & ipsa illud jam tollat è terris, & ad D
dexteram Dei quærat.

Ibidem 16. 163. Denique post hæc verba non mulier,
sed jam Maria vocatur; aliud est enim commune
vulgi nomen, aliud speciale personæ Christum
b sequentis. Et ad discipulos, licet [b] nondum arbi-
tra plenæ fidei, tamen nuntia destinatur. Prohi-
Coloss. 2. 9. betur autem tangere, quia nondum inhabitare
in Christo corporaliter plenitudinem divinita-
tis, sicut Paulus, acceperat: nondum evacuave-
rat lubricum sæculi, carnis ambiguum: nondum E
c vitam vixerat Christi. [c] Denique stat, non ado-
Matth. 28. 9. rat Dominum, nec pedes tenet, sicut illa Maria:
in qua utique non tam obsequium corporale,
quam plenæ fidei designatur affectus; quod
Christum & hominem & Deum credat: Deus
est enim qui adoratur, homo est qui tenetur.

164. Non igitur tangi Dominus fastidit à fe-
Luc. 7. 38. mina, cujus & Maria pedes unxit unguento: nec
tactum dedignatur, sed profectum docet; quia
non omnes Christum possunt tangere resurgen- F
tem, quem tetigerunt in hac vita & corpore
commorantem. Qui vult Christum tangere, sua
membra mortificet, & resurrecturo similis induat
viscera misericordiæ, & non ambigat renuntiare
terrenis.

Johan. 20. 17. 165. Quid est igitur: *Noli me tangere?* Noli
manum adhibere majoribus: sed vade ad fratres
Matth. 12. 50. meos, hoc est, ad perfectiores. *Quicumque enim
fecerit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse
meus & frater, & soror, & mater est.* Quia resur- A
rectio non facile nisi à perfectioribus capi po-
test, fundatioribus hujus fidei prærogativa ser-
vatur: *Mulieribus autem docere in Ecclesia non per-* 1. Cor. 14. 35.
mitto, domi viros suos interrogent. Ad eos ergo 1. Tim. 2. 12.
mittitur, qui domestici sunt: & accepit præ-
scripta mandata.

166. Nec fugit hoc loco sensisse quosdam
ideo Christum noluisse tangi, quia nondum [d] re- d
ceperat typum quem commendaverat Patri,
B quasi adhuc eum tangere non deberet.

167. *Adscendo ad Patrem meum, & Patrem ves-* Johan. 20. 17.
trum, Deum meum, & Deum vestrum. Bene distin-
xit, quia mulieri loquebatur; non enim com-
munis nobis natura cum Christo, nisi conditio-
nis humanæ. Illi Pater generatione propria,
nobis adoptione voluntaria: illi per naturam,
nobis per gratiam: illi Deus unitate mysterii,
nobis potestate cælesti.

168. Dicit aliquis: Quomodo ergo Thomas Ibidem. 27.
C cùm adhuc non crederet, tetigit tamen Chris-
tum? Sed ille non de resurrectione Domini, sed
de resurrectionis videtur qualitate dubitasse; &
tactu suo debuit me docere, sicut docuit & Pau-
lus: *Oportet enim hoc corruptibile induere incorruptio-* 1. Cor. 15. 53.
nem, & hoc mortale induere immortalitatem; ut
incredulus credat, & cunctator dubitare non
possit: facilius enim credimus, quod videmus.
Habuit autem admirandi causam Thomas, cùm
videret clausis omnibus per invia septa corpori-
D bus, inoffensa compage, corpus insertum; &
ideo mirum quomodo se natura corporea per
impenetrabile corpus infuderit, invisibili aditu,
visibili conspectu: tangi facilis, difficilis æsti-
mari.

169. Denique conturbati discipuli æstimabant ℣. 37.
se spiritum videre; & ideo Dominus, ut speciem
nobis resurrectionis ostenderet: *Palpate*, inquit, ℣. 39.
*& videte, quia spiritus carnem & ossa non habet,
sicut me videtis habere.* Non ergo per incorpo-
E ream naturam, sed per resurrectionis corporeæ
qualitatem impervia usu, clausa penetravit.
Nam quod tangitur, corpus est: quod palpatur,
corpus est: in corpore autem resurgemus: *Semi-* 1. Cor. 15. 44.
natur enim corpus animale, surgit corpus spiritale:
sed illud subtilius, hoc crassius; utpote adhuc
terrenæ labis qualitate concretum.

170. Nam quomodo non corpus, in quo ma-
nebant insignia vulnerum, vestigia cicatricum,
quæ Dominus palpanda obtulit? In quo non
F solum fidem firmat, sed etiam devotionem acuit;
quod vulnera suscepta pro nobis cælo inferre
maluit, abolere noluit; ut Deo Patri nostræ pre-
tia libertatis ostenderet. Talem sibi Pater ad
dexteram locat, trophæa nostræ salutis amplec-
tens: tales illic Martyres nobis cicatricis suæ
corona monstrabit.

171. Et quoniam sermo huc usque noster eva-
sit, consideremus qua gratia secundùm Johan- Johan. 20. 20.
nem crediderint apostoli, qui gavisi sunt: se-

a Mss. aliquot melioris ævi, *qui suscepit*; eo nempe significato, quo infra dicitur, *corpus per gloriam resurrectionis adsumtum*.
b. Era. & seq. edit. cum mss. quibusdam, *nondum arbitra, plena tamen nuntia fidei*. Melius Amerb. cum aliis mss. ut in textu, nisi quod Amerb. vocem, *arbitra*, commate distinxit à sequenti.
c. Omnes edit. ac mss. non pauci, *Denique ista nec adorat*. Alii etiam multi bonæque manus, *Denique stat, non adorat*.
d Mss duo, & edit. Era. ac Gill. in marg. nec non Rom. in corpore, *receperat spiritum*. Alii mss. ac vet. edit. *receperat typum*: quod etsi paulo obscurius videatur, potest tamen non incommode explicari, si dicamus per *typum*, seu formam intelligi perfectam humanitatis glorificationem, quam Christus tum demum recepit, cùm ad patris dexteram adscendit: priusquam vero illam reciperet, eum tangere nequaquam potuit Magdalena; hoc est, Ecclesia gentium, quæ in ea muliere designabatur, in ipsum non credidit. Vide August. Tract. 121. in Johan. num. 3.

v. 35. & 49. cundùm Lucam quasi increduli redarguuntur: A ibi Spiritum sanctum acceperint, hìc sedere in civitate jubeantur, quoadusque induantur virtute ex alto. Et videtur mihi ille quasi apostolus majora & altiora tetigisse, hic sequentia, & humanis proxima: hic historico usus circuitu, ille compendio; quia & de illo dubitari non potest, qui testimonium perhibet de his quibus ipse *Johan.* 19. 35. interfuit, & verum est testimonium ejus. Ab hoc quoque, qui evangelista esse meruit, vel negligentiæ, vel mendacii suspicionem æquum est B propulsari. Et ideo verum utrumque putamus, non sententiarum varietate, nec personarum diversitate distinctum. Nam etsi in primo Lucas eos non credidisse dicat, postea tamen credidisse demonstrat: & si prima consideremus, contraria sunt: si sequentia, certum est convenire. Ipsa igitur Scripturæ verba consideremus.

Johan. 20. 20. & *seq.* 172. Sic ait Johannes: *Et gavisi sunt discipuli, viso Domino.* Dicit ergo his iterum: *Pax vobis, sicut misit me Pater, & ego mitto vos. Et cùm hoc* C *dixisset, insufflavit his & dixit: Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur his, & quorum retinueritis, retenta sunt.* Lucas *v.* 35. & *seq.* autem dicit: *Et quomodo cognoverunt eum in fractione panis. Dum autem hæc loquuntur, ipse stetit in medio eorum, & dicit eis: Pax vobis, ego sum, nolite timere. Conturbati vero & conterriti æstimabant se spiritum videre.* Et possent videri hìc plures fuisse: sed quia & hic sero resurrectionis die (nam advesperascente jam die qui fuerant in D gressi manere cum Domino, ubi ille se repente subduxit, eadem hora ad discipulos hi duo remeasse produntur, quando Dominus palpandum *Johan.* 20. 19. se obtulit) & secundùm Johannem sero die illa, unâ sabbatorum inducitur apparuisse discipulis, & vulnera obtulisse palpanda; ne quid ambiguitatis adferret, putavimus diligentius requirendum.

173. Videtur enim separatim se istis undecim * demonstrasse, sicut se * Ammanni & Cleophæ E seorsum jam vespere demonstraverat: & quemadmodum isti duo, ita etiam videntur illi undecim ad confirmandos reliquos convenire potuisse. Denique & conturbati sunt, ut habes secundùm Lucam; & iden aperuit eis sensum, ut intelligerent ea quæ scripta sunt. Hunc autem latius, illum succinctius scripsisse non dubium est. Quomodo enim soli Cephæ visum dicerent, si ab omnibus erat visus? Sed sicut ex mulieribus Mariæ, & alii Mariæ Magdalenæ; ita ex viris Petro visus est primo mane. Et Paulus sic ait: F *1. Cor.* 15. 3. & *seq.* *Tradidi enim vobis imprimis, quia Christus mortuus est secundum Scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum Scripturas, & Marc. 16. 5. & 7. visus est Cephæ.* Et ideo Marcus specialiter inducit juvenem mandantem ut Petro & discipulis dicerent mulieres, quia surrexit Dominus.

174. Petrus ergo vidit solus Dominum; devotio enim parata semper & prompta credebat, & iden studebat frequentiora fidei signa colligere. Alibi cum Johanne, alibi solus, ubique tamen impiger currit, ubique aut solus, aut primus: non contentus vidisse quæ viderat, repetit intuenda, & quærendi Domini amore succensus, non satiatur videndo. Videt eum solus, videt cum undecim, videt cum septuaginta, videt & quando Thomas credidit, videt cùm piscaretur: sed non vidisse contentus, impatiens desiderii, negligens captionis, immemor periculi, non tamen immemor reverentiæ; ubi Dominum vidit in littore, veste se texit, ferum æstimans si cum ceteris navigio perveniret. Sic cùm in undis Dominus ambularet, super undas maris naturæ suæ *Matth.* 14. 28. oblitus occurrit: sic cùm à Judæis Dominus teneretur, adversùm turbas gladium solus exeruit: *Ibidem.* 26. 51. sic & nunc cùm Dominus stetisset in littore periculoso, compendio religiosum maturavit obsequium. *Johan.* 21. 4.

175. Non est igitur dubium credidisse Petrum, & credidisse quia dilexit, dilexisse quia credidit. Unde & contristatur quia & tertiò interrogatur: *Amas me?* Is enim interrogatur, de quo *Ibidem.* 17. dubitatur: sed Dominus non dubitat, qui interrogat, non ut disceret, sed ut doceret quem elevandus in cælum, amoris sui nobis velut vicarium relinquebat. Sic enim habes: *Simon Johannis diligis me? Utique tu scis, Domine, quia* *Ibidem.* 16. *amo te. Dicit ei Iesus: Pasce agnos meos.* Bene-conscius sui non ad tempus adsumtum, sed jamdudum Deo cognitum Petrus testificatur affectum. Quis est enim alius, qui de se hoc facile profiteri possit? Et ideo quia solus profitetur ex omnibus, omnibus antefertur; major enim omnibus caritas.

176. Illud quoque diligentius intuendum, cur cùm Dominus dixerit: *Diligis me?* ille respondeat: *Tu scis, Domine, quia amo te.* In quo videtur mihi dilectio habere animi caritatem, amor quemdam æstum conceptum corporis ac mentis ardore, & Petrum opinor non solùm animi, sed etiam corporis sui circa Dei cultum signare flagrantiam. Denique tertiò Dominus non jam, *Diligis me*, sed, *Amas me*, interroga- *Johan.* 21. 17. vit: & jam non agnos, ut primò, quodam lacte vescendos: nec oviculas ut secundò; sed oves pascere jubetur, perfectiores ut perfectior gubernaret.

177. Et ideo quasi perfecto in omnibus, quem caro jam revocare non posset à gloria passionis, corona decernitur: *Cùm esses*, inquit, *junior, cin-* *Ibidem* 18. *gebas te, & ambulabas ubi volebas: cùm autem senueris, extendes manus tuas, & alius te præcinget, & ducet quo tu non vis.* Bona senectus, non vitæ longævitate imbecilla ad usum, sed maturitate virtutis ad martyrium præparata: quæ lasciviam

*. Petavius in notis ad Epiph. Hær. 23. hæc observat. *Ambrosius Ammaonem hunc vocat ad Luca cap 24. Sed desse apud Ambrosium aliquid suspicor. Nam videtur Ammaonis loci vocabulum fuisse levi depravatione pro Emmaunte. Porro alterius discipuli nomen subsistendum.* Verum, pace tanti viri, ea conjectura stare non potest Non enim hic solum, sed multis aliis locis, ut puta in hac ipsa Expositione ad cap. 17. In Apol. 2. David cap. 8. Tract. in Symb Serm in Domin. 6. post Epiph. & alibi alter ex illis discipulis Ammaon vocitatur. Neque tamen hinc insultandum Ambrosio, quasi pro Christi discipulo castellum acceperit. Etenim cùm eumdem illum Orig. Præfat in Evang. Johan. nominet Simeonem, quid vetet quin ibi Ammaonem codicis vitio, ut non temere existimavit, legerit Ambrosius? Sed potest etiam dici Doctoris nostri (immo forte ipsiusmet Origenis) hanc sententiam fuisse, Ammaonem sive Emmaonem à loco nuncupatum fuisse, non secus ac supra num. 153. Magdalena locorum vocabulum esse dicitur. Et videtur sane hinc firmari posse isthæc opinio, quod Evangelista eorumdem Christi discipulorum in castellum ingressum atque accubitum ita describat, ut putes eos potius repetere proprios lares, quam ad alienos divertere.

corporalium reprimat voluptatum, nec indul- A
geat cupiditatibus, dulcia quæque declinet, spe-
ciosa non appetat; caro enim concupiscit ad-
Galat. 5. 17. versùm spiritum, & transversarios tramites gra-
diendi quâ velit, diversarum sibi invenit volup-
tatum. Bona vero mentis senectus, quæ non id
quod suave corpori, sed quod menti utile putat,
elegit: non voluprario corporis rapitur appe-
titu, sed repugnandi moderamine quasi invita
revocatur.

Luc. 22. 33. 178. Ergo & Petrus etsi paratus erat animo B
subire martyrium, tamen ubi periculum adve-
nit, constantiam mentis inflexit; capit enim nos
suavitate sui, cælestis usus muneris. Nam quis
martyrium è nobis non eligeret, si libenter mori
posset? Ergo & Petrus videtur nolle, sed parat
vincere. Et quid mirum si Petrus nolit, cùm Do-
Matth. 26. 39. minus dicat: *Pater, si fieri potest, transfer à me ca-*
licem hunc; verumtamen non mea voluntas, sed tua
fiat? Denique post tentationem præsumtionis
suæ Petrus jam non audet voluntatis perseveran- C
tiam polliceri: sed quasi ad solatium sui, consor-
tium quærit alterius.

179. Tot igitur adducti virtutis exemplis Pe-
Johan. 20. 8. trum credimus non potuisse dubitare. Johannem
quoque credidisse manifestum est, cùm Salvato-
rem videret: qui jam tunc credidit, posteaquam
ỳ. 37. vacuum corporis vidit sepulcrum. Cur ergo Lu-
cas inducit plures fuisse turbatos? Primò om-
nium, quia paucorum opinionem sententia ma-
joris partis includit: deinde quia etsi Petrus de D
resurrectione crediderat, turbari tamen potuit,
cùm videret quod se Dominus cum corpore in
ea quæ vestibulis obseratis, & constructis erant
septa parietibus, improvisus infunderet. Lucas
ergo historice singula prosecutus est: ille finem
ỳ. 45. spectavit, hic seriem. Nam utique dicendo: *Tunc*
aperuit illis sensum, ut intelligerent ea quæ scripta
sunt, etiam ipse discipulos credidisse profitetur.

Johan. 20. 22. 180. Spiritum autem sanctum vel illis undecim
quasi perfectioribus insufflavit, & reliquis postea E
ỳ. 49. tribuendum esse promittit: vel iisdem ibi insuf-
flavit, hic spopondit. Nec videtur esse contra-
1. Cor. 12. 8 & seq. rium, cùm divisiones sint gratiarum: *Alii enim*
datur sermo sapientiæ, alii autem sermo scientiæ se-
cundùm eumdem Spiritum, alii fides in eodem Spi-
ritu, alii gratia curationum in uno Spiritu, alii
operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spi-
rituum, alii genera linguarum, alii interpretatio
sermonum. Ergo aliam insufflavit ibi operatio-
nem, hic aliam pollicetur; ibi enim remitten-
dorum gratia tributa est peccatorum, quod esse
videtur augustius: & ideo insufflatur à Christo,

A ut credas Spiritum Christi, & credas de Deo
Spiritum; Deus enim solus peccata dimittit.
Lucas autem linguarum gratiam describit effu-
sam. Denique ibi habes: *Accipite Spiritum sanc-* Johan loco cit.
tum: quorum remiseritis peccata, remissa erunt. At
vero in Actibus apostolorum sic habes: *Et repleti* Act. 2. 4.
sunt omnes Spiritu sancto, & cœperunt loqui variis
linguis, quomodo Spiritus sanctus dabat eloqui illis.

181. Diversitas autem visionum frequentiam Matth. 18. 2.
famulantium significat Angelorum, juxta quod ỳ. 4.
Dominus ipse promiserat dicens: *Et videbitis* Johan. 1. 51.
B *Angelos descendentes & adscendentes ad Filium ho-*
minis. Atque utinam cum Evangelii fine noster
quoque sermo claudatur.

182. Cur secundùm Matthæum & Marcum Matth. 26. 32.
mandat discipulis: *Præcedam vos in Galilæam, ibi* Marc. 16. 7.
me videbitis: secundùm Lucam vero & Johan- ỳ. 16.
nem etiam intra conclave obtulit se videndum? Johan. 20. 19.
Et quidem quod se videndum frequenter obtu- 1. Cor. 15. 6.
lerit, & plusquam quingentis fratribus, & Pe-
C tro, & Jacobo, etiam apostolico probavimus
testimonio. Et Lucas in Actibus apostolorum
docuit quod discipulis *manifestaverit se vivere* Act. 1. 3.
post passionem suam, in multis argumentis apparens
his, & disputans de regno Dei. Ergo quia sæpius
& diversis apparuit, cùm in Galilæa quando sit
visus, nequaquam præscriptum ac definitum
tempus Scriptura signaverit: in Hierusalem
quando se obtulerit, & diem & horam expresse-
rit; timidiores intra conclavia revisuntur, for-
D tiores ad montem convenerunt.

183. Denique intra conclave, ostiis clausis, in- Johan. 20. 19.
ducit Johannes discipulos congregatos propter
metum Judæorum: quos non undecim Lucas, ỳ. 33.
sed plures scripsit fuisse: istos autem Matthæus
undecim solos in Galilæa convenisse non siluit.
Denique sic habes: *Undecim autem discipuli* Matth. 28. 16. & 17.
abierunt in Galilæam, in montem ubi constituerat
illis Jesus, & videntes eum adoraverunt: quidam
autem dubitaverunt. Quibus docendi & bapti-
E zandi tribuit potestatem. Undecim quoque dis-
cumbentibus discipulis & Marcus in fine appa- Marc. 16. 7.
ruisse scribit, quando similiter prædicandi bis
per totum orbem mandat officium.

184. Unde hoc convenientius arbitror, quod
Dominus quidem mandaverit discipulis ut in
Galilæa se viderent: sed illis metu intra conclave
residentibus, primò se obtulisse, postea vero
confirmatis animis, undecim illos Galilæam pe-
tisse. Vel certe (hoc quoque diligentibus scrip-
toribus placuisse reperio) nihil obstat si dicamus
pauciores intra conclave, in monte complures
fuisse.

COMMENTARIUS
IN CANTICA CANTICORUM
E SCRIPTIS SANCTI AMBROSII,
A GUILLELMO QUONDAM ABBATE SANCTI THEODERICI,
POSTEA MONACHO SIGNIACENSI
COLLECTUS.

LECTORI.

Nostri quidem consilii fuerat hoc volumine non alia opera exhibere, quam quæ ad veteris novique Testamenti expositionem pertinerent, & quæ constaret ab Ambrosio, si tantum alteram David Apologiam excipias, esse conscripta: Verum cùm tractatuum supposititiorum quos ad calcem sequentis voluminis edere constituimus, numerum expendentes, ne idem molis æquo majoris futurum esset, vereremur, huic primo supplementum aliquod putavimus adjiciendum. Cùm autem ex legitimis Doctoris nostri lucubrationibus nulla occurreret quæ vel satis cum superiorum argumento congrueret, vel inducenda inter utrumque volumen æqualitati satis esset; nihil commodius visum est, quam ut commentationem hanc subjiceremus. Ea sane media cujusdam inter vera & notha B. Ambrosii opera conditionis est, nec ab eo prorsus aliena, cùm ejusdem verbis constet ac sententiis: nec rursus omnino ipsi propria, cùm ab alio fuerit concinnata. Certum quippe est Ambrosium numquam ex proposito scripsisse in Cantica canticorum, sed tùm eo libro tantopere ipsum delectatum esse appareret, ut illius illustrandi nullam in variis suis scriptis prætermiserit occasionem, hoc in mentem induxit quibusdam operum Ambrosianorum studiosis, ut illic sparsa atque disjecta colligentes, ex eisdem inter se in centonis morem adjutis unum commentarii corpus conficerent. Inde est quod anno M D LVIII *Lovanii prodiit Expositio in Cantica canticorum à Costerio reg. Can. excerpta: cujus diligentiam tametsi prædicet Gillotius, eum tamen omnia commutasse, multa ademisse, plura de suo addidisse testificatur. Decennio post idem Gillotius in calce operum S. Ambrosii cura sua recognitorum aliam Cantici canticorum vulgavit Expositionem quæ ab Ant. Monchiaceno Demochare, Doctore sorbonico, excerpta, & in unum corpus collecta memoratur. Veruntamen vero multo videtur similius eam collectionem à Demochare tantum auctam atque interpolatam fuisse; quandoquidem non modo in collegii Navarrici manuscripto annorum circ.* CCCC, *& in codice cœnobii Vindocinensis ante annos* DC *exarato eadem licet brevior continetur: sed etiam habetur in exemplari ann. ut minimum* DCCC, *& à Floro Diacono Lugdunensi, qui circ. an.* DCCC LV *vivebat, in commentario in Epistolas S. Pauli nondum edito citata reperitur. Hos autem duos codices Petrus Franc. Chiffletius penes se, dum in vivis ageret, adservabat. Tertiam porro super eadem materia commentationem numquam antea prælo subjectam damus, quam etsi multis in bibliothecis suppresso auctoris nomine reperiamus manu exaratam, attamen constat ab altero collectam non esse, quam à Guillelmo prius abbate S. Theoderici, postea Signiacensi monacho. Id quidem ex eo ipso licet intelligere, dum lucubrationes suas in præfatione tractatus* De vita solitaria ad fratres de monte Dei *recensens, ita loquitur:* Excerpsi enim ex libris S. Ambrosii quidquid in eis differuit super Cantica canticorum, opus grande & inclytum. *Quod sane de Chiffletiano commentario intelligi neutiquam potest, cùm Guillelmus ille tantum an. circiter* M C XLII *floruerit. Sed argumentum decretorium illud est, quod nempe ejusdem Guillelmi codex autographus, inscripto ipsius nomine, extet Signiaci, unde nobis apographum R. P. Casimirus Oudin Can. Ord. Præmonst. è congr. reformata, vir ad bene de omnibus merendum natus, manu propria descripsit. Hujus autem collectionis in memorato Signiacensi codice hic titulus est:* Excerpta de libris beati Ambrosii super Cantica canticorum.

PROLOGUS.

Cap. 1. ŷ. 1. 1. O*SCULETUR me osculo oris sui:* non hic fœditatis incentiva, sed castitatis celebrantur mysteria; ubi spiritualiter agitur & affectuali quadam contemplatione de nuptiis & conjunctione Christi & Ecclesiæ, increati spiritus & creati, carnis & spiritus. Circumcidamus ergo cor nostrum, nihil vile, nihil corporeum quæramus; vile autem omne terrenum. Nihil ergo terrenum, nihil carnale, nihil sæculare, nihil corporeum, nihil leve atque mutabile in his eloquiis constituamus cælestibus: *Eloquia enim Domini eloquia casta:* ut in his cælestium mysteriorum immaculata & pudica sinceri- A tas spiritali interpretatione resplendeat. Non adulterina quadam opinione misceamus terrena divinis, & illud inviolabile sacramentum propheticæ visionis aut perennis oraculi, naturæ nostræ æstimatione violemus: sive enim de osculis, sive de talibus totum decet, quidquid defertur religioni; ut nullum obsequium quod proficiat ad cultum & observantiam Christi erubescamus: sicut in illa saltatione David ante arcam, non enim illa deliciarum comes fuit atque luxuriæ saltatio, sed quod unusquisque corpus attollat impigrum, nec humi pigra jacere membra, vel tardis sinat torpere vestigiis. Hoc enim nos magisterium non invenimus, sed accepimus, sic instituit ordinem mystici carminis, doctrina cælestis.

In Ps 118. Serm 12. ante 1. vers.

℣. 5. De Virg. lib. 2. ad finem. 2. *Osculetur me ab osculis oris sui ; quia bona ubera tua super vinum. & odor unguentorum tuorum super omnia aromata. Unguentum exinanitum est nomen tuum.* Totus iste deliciarum locus ludum sonat, plausum excitat, amorem provocat. *Ideo*, inquit, *adolescentulæ dilexerunt te. & attraxerunt te ; retro odorem unguentorum tuorum curramus.* ℣. 3. *Induxit me rex in tabernaculum suum.* Ab osculis cœpit ut ad tabernaculum perveniret, atque illa impatiens domestici laboris exercitatæque virtutis, agitur ut aperiat manu claustra, in agrum exeat, in castellis maneat ; in principio tamen retro odorem currit unguenti, cùm in tabernaculum venerit, unguentum mutatura castellis. Denique quo evadat, vide.

Cap. 8. ℣. 9. De Virg. ubi s. 3. *Si murus*, inquit, *est, ædificemus super eum turres argenteas.* Quæ ludebat osculis, jam turres erigit, ut pretiosis sanctorum turrita fastigiis, non solum hostiles frustretur incursus, verum etiam bonorum propugnacula struat tuta meritorum. Ibidem. Etiam in his conjugiis temporalibus nubenti prius plauditur, quam imperatur ; ne ante dura offendant imperia, quam blanditiis amor fotus inolescat. Bucula plausus cujusdam sonitum discit amare, cervicis ne recuset jugum : denique prius assuescitur ver- A bo lasciviæ, quam verbere disciplinæ. Ast ubi colla subdiderit jugo, & habena constringit, & stimulus urget, & compares trahunt, & jugalis invitat. Sic etiam Virgo nostra debuit prius amore pio cudere, aurea thori cælestis fulcra mirari, & in ipso vestibulo nuptiarum & postes frondium sertis cernere coronatos, & chori strepentis interius haurire delicias ; ne se prius dominico jugo timefacta subduceret, quàm vocata inclinaret. Oportet enim ut gradus quosdam profectuum & ordinem noverimus, quid prius, quid consequens esse debeat : nam scire quid facias, & ordinem nescire faciendi, non est perfectæ cognitionis, offendunt enim plerumque præpostera. Itaque Lib. 2. de Virg. ad finem. B quia quot homines, tot sententiæ, si quid defæcatum est in sermone nostro, omnes legant : si quid decoctum, maturiores probent : si quid modestum, pectoribus inhæreat, genas pingat : si quid florulentum, ætas florulenta non improbet. Debuimus sponsæ excitare amorem ; scriptum est enim : *Diliges dominum Deum tuum :* Deut. 6. debuimus in nuptus crines sponsæ calamistris quibusdam orationis ornare ; scriptum est enim : *Plaude manu, & percute pede :* Ezech. 21. debuimus perpetuos spargere thalamos rosis.

INCIPIT TEXTUS.

CAPUT PRIMUM.

In Ps. 118. Serm. 1. vers. 1. Sap. 1. Pr. u. 5. 1. ANte vita quàm doctrina quærenda est ; vita enim bona & sine doctrina habet gratiam, doctrina sine vita integritatem non habet, *In malevolam etenim animam non cadit sapientia :* ideoque ait : *Quærent me mali. & non invenient ;* quia improbitate cœcatur mentis oculus, & caligante sibi iniquitate mysteria profunda inveniri non potest. Primùm ergo exercenda est vitæ militia, corrigendi mores. Cùm hæc instituerimus ad cursum debitum, ut sit offensionis correctio, puritatis gratia : tunc ad studia percipiendæ cognitionis veniamus suo ordine & via. Prima igitur sunt moralia, secunda mystica : in illis D vita, in his cognitio ; ita ut si perfectionem requiras, nec vita sine cognitione, nec cognitio sine vita sit, utrumque a stipuletur alteri. Quam institutionem secutus Salomon librum de Proverbiis scripsit, quo moralem locum uberius expressit, naturalem in Ecclesiaste, mysticum in Canticis canticorum : quamquam si diligenter discutias, & in Proverbiis mystica pleraque reperias, & in Canticis moralium suavitatem. Proverb. 1. Nam utique mysticum est : *Sapientia ædificavit sibi domum. & subdidit columnas septem. interfecit hostias suas* &c. Hoc quippe in Canticis licet mysticum quod morale, in quo blanditiarum suavitas & affectus amantis exprimitur.

Cap. 5. ℣. 5. & 2. 2. *Osculetur me ab osculo oris sui ; quoniam optima ubera tua super vinum. & odor unguentorum tuorum super omnia aromata.* Constitue ergo Virginem desponsatam multo tempore, & justo ferventem amore, quæ multa præclara opera dilecti, probabilium testium assertione cognoverit, desideriis suspensis dilatam frequenter, jam non ferentem moras, quæ omnia fecisset ut sponsum videret ; aliquando votis potitam suis, ad improvisum sponsi adventum gaudio turbatam, non quærere primordia salutationis, non verborum vices, sed statim quod desideraret exigere. Ita ergo & sancta Ecclesia quæ in primordiis mundi desponsata in paradiso, præfigurata in diluvio, annuntiata per F Legem, vocata per prophetas, cùm diu redemtionem hominum, Evangelii decorem, dilecti exspectasset adventum ; impatiens moræ, in oscula ruit dicens : *Osculetur me ab osculo oris sui ;* & delectata osculis adjicit : *quoniam optima ubera tua super vinum.*

3. Et ut moralius dicamus, intelligo mihi carnem illam quæ madefacta fuerat in Adam serpentis veneno, quæ criminum marcebat fœtore, quæ procedebat in filiabus Sion alta cervice & nutibus oculorum, & itinere pedum trahens tunicas, & pedibus suis ludens, crinium cincinnis & compositis vultibus atque redimiculis, & omni affectata decore plus dedecens, eamdem tamen plurimis C edoctam oraculis, quod venturus esset qui serpentis illecebris exclusis, Spiritus sancti infunderet gratiam ; ut omnis caro videret salutare Dei, omnis caro ad Deum veniret, marcuisse desiderio : sed metuentem ne ut impatiens, ut lasciva, ut luxuriosa, ut querula, sicut ante fuerat displiceret, quamvis longiore quàm ferre jam poterat, morantis adventus dominici exspectatione quæreretur : non murmurantem tamen nec transgredientem, sed levantem in omni loco puras manus, sine ira & disceptatione, in habitu ornato cum verecundia & sobrietate, ornantem se non in tortis crinibus aut auro aut margaritis aut veste pretiosa, sed his quæ castitatis & bonæ conversationis decerent gratiam, orare dicentem : *Osculetur me ab osculo oris sui ; quoniam optima ubera tua super vinum.* Jam volebat adhærere Christo caro, jam festinabat innubere, ut esset unus spiritus, & fieret caro Christi quæ erat ante meretricis. *Osculetur*, inquit, *me :* osculatur nos Dei Verbum, L. de Isaac. cap. 3. quando sensum nostrum spiritus cognitionis illuminat.

4. Igitur vel Ecclesia est jamdiu promisso sibi per prophetas Dominico adventu per tempora multa suspensa, vel anima quæ elevans se à corpore abdicatis luxuria atque deliciis, voluptatibusque carnalibus, exuta quoque sollicitudine sæcularium vanitatum, jamdudum infusionem sibi divinæ præsentiæ & gratiam Verbi salutaris E optet, commacerari eam quod sero veniat, & affligitur ; ideo quasi vulnerata caritatis, cùm moras ejus ferre non possit, conversa ad Patrem, rogare ut mittat sibi Deus Verbum, & causam qua sit ita impatiens declarare dicentem : *Osculetur me ab osculis oris sui.*

5. Non unum osculum quærit, sed plura oscula, ut desiderium suum possit explere ; quæ enim diligit, non est unius osculi parcitate contenta, sed plurima exigit, plura vendicat, & ita se amplius dilecto commendare consuevit. Denique illa in Evangelio sic probata est, *Quia non* Luc. 7. *cessavit*, inquit Dominus, *osculari pedes meos. & ideo remissa sunt ei peccata multa. quia dilexit multum.* Ergo & hæc anima oscula Verbi multa desiderat, ut illuminetur divinæ cognitionis lumine ; hoc est enim osculum Verbi, lumen scilicet cognitionis sacræ. Osculatur enim nos Deus Verbum, quando cor nostrum & ipsum principale hominis Spiritus divinæ cognitionis illuminat ; quo anima donata caritatis pignore nuptiali, læta atque ovans dicit : *Os meum aperui & eduxi spiritum.* Psal. 118. Osculum est enim quo invicem amantes sibi adhærent, & velut gratiæ interioris suavitate potiuntur. Per hoc osculum adhæret anima Dei Verbo, per quod sibi spiritus transfunditur osculantis : sicut etiam hi qui se osculantur, non sunt labiorum prælibatione contenti, sed spiritum suum sibi invicem videntur infundere.

Lib. 5 de sacram. cap. 1.

6. *Osculetur me ab osculis oris sui.* Vis ad Christum A aptare? Nihil gratius. Vis ad animam tuam? Nihil jucundius. *Osculetur me*, videt te mundum esse ab omni peccato, quia delicta de terra sunt; ideo te sacramentis cælestibus dignum judicat, & ideo invitat ad cæleste convivium; ut *Osculetur te ab osculis oris sui.* Tamen propter sequentia, anima tua, vel humana conditio, vel Ecclesia vidit se ab omnibus mundatam esse peccatis, dignam quæ ad altare Dei possit accedere. Quid est enim altare, nisi forma corporis Christi? Vidit sacramenta mirabilia, & ait: *Osculetur me ab osculis oris sui*; hoc est, osculum mihi Christus infigat. Quare? quia:

7. *Meliora ubera tua super vinum*, hoc est, meliores B sensus, meliora tua sacramenta super vinum, super illud vinum quod etsi suavitatem habet, lætitiam habet, gratiam habet: tamen in illo lætitia sæcularis, in te autem jucunditas spiritalis est. Jam tunc ergo Salomon inducebat nuptias vel Christi & Ecclesiæ, vel spiritus & carnis & animæ. Et tamquam despiciens omnes jucunditates & delectationes suas, cælestibus cupiens inhærere mandatis, ait: quoniam optima præcepta testamentorum tuorum super omnem appetentiam carnis, & sæculi voluptatem; meminerat enim se in Eva ante sic lapsam, dum voluptatem corporis præfert mandatis cælestibus. Ostendens itaque non solam speciem Verbi, & vultum quemdam, sed C omnia interiora ejus diligere, adjungit ad osculorum gratiam; *Quia bona*, inquit, *ubera tua super vinum, & odor unguentorum tuorum super omnia aromata.* Illa osculum poposcit, Deus Verbum se ei totus infudit, & nudavit ei ubera sua, hoc est, dogmata sua & interioris sapientiæ disciplinas, & unguentorum suorum dulci odore flagravit: quibus capta dicit uberiorem esse jucunditatem divinæ cognitionis, quàm lætitiam omnis corporeæ voluptatis.

Psal. 118. Serm. 1. ℣. 1. — *L. de Isaac. cap. 3.*

Psal. 118. Serm. 1. vers. 1. L. de Isaac. cap. 3.

8. *Unguentum exinanitum vel oleum effusum nomen tuum*: hoc est, totus immundis impuritatibus diversorum facinorum fœtebat hic mundus, nunc spirat ubique suavitas pu- D dicitiæ, unguentum fidei, flos integritatis. Adspirat etiam in Verbo odor gratiæ & remissio peccatorum, quæ in totum diffusa mundum, omnia tamquam exinanito replevit unguento, quia per universos gravis illuvies detersa vitiorum est. Hoc unguentum exinanitum est supra Judæos, & collectum est à gentibus: exinanitum in Judæa, & redoluit in omnibus terris. Hoc unguento uncta est Maria, & Virgo concepit, Virgo peperit bonum odorem Dei filium: hoc unguentum effusum est super aquas, & sanctificavit aquas: hoc unguento uncti sunt tres pueri & humorem his flamma toravit, hoc unguento Daniel unctus est & leonum ora mollivit, feritatemque permulsit. E Fluit hoc unguentum quotidie, & numquam deficit. Accipe vas tuum virgo, & accede, ut possis hoc unguento repleri: accipe unguentum æstimatum trecentis denariis, sed gratis datum, non venditum, ut omnes haberent gratis. Virgo ungere, noli contristari sicut Judas, quia hoc unguentum effunditur, sed consepeli in te Christum: claude sane vas tuum, ne unguentum effluat: claude integritatis clave, loquendi verecundia, abstinentia glorian-di; hoc quæ habet unguentum, Christum recipit: *Unguentum exinanitum nomen tuum.*

Lib. 3. de Virg. cap. 3.

℣. 2. Lib. 5. de sacram c. 2. item lib. 1. de S. Spir. cap. 7.

9. *Propterea adolescentulæ dilexerunt te.* Quæ sunt istæ adolescentulæ, nisi animæ singulorum, quæ deposue- F runt istius corporis senectutem, renovatæ per Spiritum sanctum? *Unguentum effusum nomen tuum*, cujus virtute sermonis nihil potest esse præstantius. Nam sicut inclusum in vase aliquo unguentum cohibet odorem suum, qui odor quamdiu vasis illius angustiis coercetur, etsi ad plures non potest pervenire, tamen vim suam servat: cùm verò de vase illo quo claudebatur unguentum fuerit effusum, longe lateque diffusum dicitur: ita & Christi nomen ante ejus adventum in Israel populo quasi in vase aliquo Judæorum mentibus claudebatur; *Notus enim in Judæa Deus, in Israel magnum nomen ejus.* Hoc itaque nomen quod vasa Judæorum angustiis suis coercitum continebant. Magnum quidem & tunc nomen, cùm infirmorum atque paucorum hæreret angustiis, sed magnitudinem sui nondum per corda gentium & in fines totius orbis effu- A detat: postquam vero per omnem mundum suo illuxit adventu, per omnem utique creaturam divinum illud suum nomen extendit, non repletum accessione aliqua, plenitudo enim nescit augmentum; sed replens vacua, ut esset admirabile nomen ejus in universa terra. Hujus igitur effusio nominis abundantem quamdam exuberantiam gratiarum, bonorumque cælestium significat ubertatem, ex abundanti enim superfluit quidquid effunditur. *Ideo adolescentulæ dilexerunt te*: Bona, inquit, prudentia, sed dulcis misericordia; illam enim pauci assequuntur, hæc ad omnes pervenit: propter hanc, inquit, indulgentiam tuam diligunt te animæ renovatæ spiritu.

Psal. 75. 1.

L. de Isaac. cap. 3.

10. *Adtrahe nos post te, curremus in odorem unguentorum tuorum.* Osculata jam anima sancta Verbum Dei, B modum non capit, nec expletur dicens: Suavis es Domine & in jucunditate tua doce me justificationes tuas. Osculata Dei Verbum concupiscit super omnem decorem, diligit super omnem lætitiam, delectatur super omnia aromata, cupit frequenter videre, sæpe intendere, cupit adtrahi ut sequi possit: *Unguentum*, inquit, *exinanitum nomen tuum, propterea te diligimus adolescentulæ*; propterea certamus, sed comprehendere non possumus: adtrahe nos, ut possimus currere; ut odore unguentorum tuorum accipiamus virtutem sequendi. Festinat etiam interna C mysteria videre ipsam requiem Verbi, ipsam boni illius summi habitationem, & lucem ejus & claritatem in illo sinu ac recessu patrio; festinat audire sermones ejus, & cùm audierit super omnem suavitatem accipit.

℣. 3. Epist. ad Irenæum. — *Psal. 118.* — *Sup ℣ 2.*

11. Doceat te propheta qui gustavit, & ait: *Quam dulcia faucibus meis verba tua, super mel & favum ori meo.* Quid enim aliud desiderat anima, quæ semel Verbi suavitatem gustaverit, quæ semel claritatem ejus viderit? Moyses in monte positus quadraginta diebus Legem accipiens, cibum corporis non requirebat: Elias ad illam festinans requiem, rogabat ut acciperetur anima sua à se: Petrus adspiciens & ipse in monte Dominicæ resurrectionis glo- D riam, nolebat descendere dicens, *Domine bonum est nos hic esse.* Quanta igitur illa divinæ substantiæ gloria, quanta Verbi dona, in quæ concupiscunt & Angeli prospicere.

Psal. 118. — *Matth 17.*

12. Anima igitur quæ illud videt, corpus hoc non requirit, minimamque familiaritatem cum eo esse debere intelligit, renuntiat sæculo, abducit se à vinculis carnis, & exuit omnibus voluptatum istarum nexibus. Denique Stephanus Jesum videbat, & lapidari non formidabat, immo cùm lapidaretur non pro se, sed pro illis à quibus perimebatur, rogabat. Paulus quoque raptus usque ad tertium cælum, cum corpore esset vel sine corpore nesciebat, E raptus, inquam, in paradisum, usum proprii jam non sentiebat corporis, & audiens verba Dei, quomodo ad corporis infirmitates descenderet, erubescebat. Itaque sciens quid vidisset in paradiso, vel quid audisset, clamabat dicens: *Quid adhuc velut viventes de hoc mundo decernitis? Ne tetigeritis, ne adtaminaveritis, ne gustaveritis, quæ sunt omnia ad corruptelam ipso usu.* Volebat enim nos in figura esse istius mundi, non possessione atque usu; ut ita utamur hoc mundo tamquam non utamur, tamquam prætereuntes non tamquam residentes, ambulantes tamquam in imagine sæculi non in cupiditate, ut velocissima disputatione ipsam imaginem hujus mundi F transeamus. Denique ipse fide ambulans, non specie, peregrinabatur à corpore, aderat Deo: & cùm esset in terris, non in terrenis, sed in cælestibus conversabatur. Ergo anima nostra quæ Deo vult appropinquare, elevet se à corpore, semper illi summo bono adhæreat, illi bono quod est divinum, quod est semper, & quod erat ab initio, & quod erat apud Deum, hoc est, Dei Verbum: ipsum est illud divinum, *In quo vivimus & sumus & movemur.*

Coloss 2. 1 Cor. 7. — *1. Johan. 1.* — *Act. 17.*

13. *Curremus in odorem unguentorum tuorum.* Hunc odorem fragrat anima quæ Christo aperire incipit, ut accipiat primum odorem Dominicæ sepulturæ, & credat, quia caro ejus non vidit corruptionem, nec odore aliquo mortis emarcuit: sed æterni illius floris & semper virentis odore condita surrexit. Quomodo enim poterat vel in carne marcescere, cujus nomen *Unguentum exina-*

nitum est? Exinanivit se ut spiraret tibi, semper hoc unguentum erat, sed erat apud Patrem, erat in Patre, olebat tantum Angelis & Archangelis, tamquam intra vas cæli. Apetuit os Pater dicens, *Esai. 49.* *Ecce posui te in testamentum generis mei, in lucem gentium; ut sis in salutem usque ad extremum terræ.* Descendit Filius, repleta sunt omnia novo odore Verbi, eructavit cor Patris Verbum bonum, flagravit Filius, Spiritus sanctus exhalavit, atque per omnium corda diffudit: *Rom. 5.* *Diffusa est enim caritas Dei in cordibus nostris per Spiritum sanctum.* Ipse Dei filius in corpore tamquam in vase odorem primò cohibebat suum, opperiens tempus sicut ait: *Dominus dat mihi linguam eruditionis, ut sciam quando oporteat dicere sermonem.* B Venit hora, aperuit os, *L. de Isaac. cap. 3.* exivit unguentum, quando virtus exibat de eo. Et ideo ista festinat ad Verbum, & rogat ut adtrahatur, ne forte derelinquatur; quia currit Dei Verbum, & non est alligatum. *Psal. 44.* Denique *Exsultat tamquam gigas ad currendam viam.* *2. Tim. 2.* *Psal. 118.* Et quia *Egressus ejus summo cælo, & occursus ejus usque ad summum ejus,* videns se imparem tantæ velocitati, dicit: *Adtrahe nos.*

14. Bona anima quæ non pro se sola, sed pro omnibus rogat: *Adtrahe*, inquam, *nos*; habemus enim cupiditatem sequendi, quam unguentorum tuorum inspirat gratia: sed quia cursus tuos æquare non possumus, *Adtrahe nos*; C ut auxilio tuo fultæ, vestigiis tuis possimus insistere. Si enim tu adtraxeris, curremus & nos, & spiritalia velocitatis flabra capiemus. Deponitur enim sarcina quibus manus tua sulcro est: & oleum tuum infunditur, quo curatus est ille qui à latronibus vulneratus est.

15. At ne impudens tibi videatur quod ait, *Adtrahe nos*; *Luc. 10.* *Matth. 2.* audi dicentem, *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego vos reficiam.* Vides quod libenter nos adtrahit, ne remaneamus sequentes: sed qui vult adtrahi, currat ut comprehendat, & currat posteriora oblivíscens, & ea quæ sunt priora appetens, sic enim poterit Christum comprehendere; D unde & Apostolus ait: *Sic currite ut comprehendatis.* Vult & ista ad bravium pervenire, quæ desiderat comprehendere. Prudenter ergo rogat ut adtrahatur, quia non omnes sequi possunt. *Johan. 3.* Denique Petro dicenti, *Quo vadis*, respondit verbum Dei, *Matth. 16.* *Non potes me sequi modo, sequeris autem postea.* Claves ei commiserat regni cœlorum, & in sequendo se imparem judicavit. Hanc tamen animam non distulit; quia non præsumebat, sed rogabat. Denique,

ỽ. 3. *L. de Isaac. cap. 3.* 16. *Introduxit me in cubiculum suum.* Beata anima quæ Verbi ingreditur penetralia, namque ea insurgens de corpore, ab omnibus fit remotior; atque illud quod est supra semetipsum, divinum illud si quomodo asse- E qui possit, scrutatur & quærit: quod cùm potuerit comprehendere, ea quæ sunt intelligibilia supergressa, in illo confirmatur, atque eo pascitur. Talis erat Paulus qui sciebat se raptum in paradisum, sed sive extra corpus sive in corpore nesciebat. Adsurrexerat enim anima ejus de corpore, & se à visceribus & vinculis carnis abduxerat atque levaverat, factusque à semetipso alienus, intra semetipsum tenuit verba ineffabilia quæ audivit & vulgare non potuit, quæ adverrit ea homini loqui non licere. Anima ergo bona contemnit visibilia & sensibilia, nec consistit in eis, nec in respiciendis his immoratur & residet: F sed adscendit ad illa æterna & invisibilia & plena miraculis, puro sensu se piæ mentis adtollens. Etenim perfectioni studens, solum illud bonum divinitatis intendit, nec aliud quidquam requirendum putat, quia tenet quod summum est.

In Psal. 118. Serm. 1. ỽ. ultimo. 17. *Introduxit me rex in cubiculum suum.* Simplex est osculum, sed negotiosum cubiculi secretum; hoc enim loco mysteria plenius cognoscere se velle testatur, ut ingrediatur penetralia mysteriorum cælestium, & aperiantur sibi thesauri sapientiæ & scientiæ in Christo absconditi: quod ut possit, forsasse illud ait quod supra: *ỽ. 2.* *Osculetur me ab osculis oris sui.* Significat Spiritus sancti supervenientis gratiam, sicut Angelus ad Mariam dixit: *Spiritus sanctus superveniet in te & virtus altissimi obum-* *In Luc. 1.* *brabit tibi.* Quando autem introduxit eam rex in cubiculum suum, passionis tempus, lateris compunctio declarat, sanguinis effusio, sepulturæ unguentum, re- A surrectionis mysterium; ut osculum quasi sponsa acceperit: in cubiculum autem Christi sit introducta Ecclesia, non jam quasi tantummodo desponsata, sed etiam quasi nupta: nec solùm thalamum sit ingressa, sed etiam legitimæ claves copulæ consecuta sit. Ideoque quasi in thalamo sita ait: *Colligatio guttæ frater meus mihi, inter media ubera mea requiescit.* *ỽ. 12. Infra eodem loco.*

18. Quod si cubiculum quærimus, ipse nos edocet qui ait: tu autem cùm orabis, *intra in cubiculum tuum, & clauso ostio ora patrem tuum in abscondito.* *Matth. 6.* Cubiculum Ecclesiæ corpus est Christi. Introduxit eam rex in B omnia interiora mysteria, dedit ei claves ut aperiret sibi thesauros scientiæ, sacramentorum clausas ante fores panderet, cognosceret quiescentis gratiam, defuncti somnum, virtutem resurgentis. In illo cubiculo justitias Domini Jesu nupta reperit. Quæ sunt illæ justitiæ? Utique sacramenta baptismatis, sicut legimus, quia cùm venienti ad baptismum diceret Johannes: *Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me?* *Matth. 3.* Respondit Jesus: *Sine modo, sic enim decet nos implere omnem justitiam.* In illo cubiculo justificationes Domini discit, consilium Dei cognovit, quo nihil potest esse sublimius; hoc est enim divinum, in quo fit remissio peccatorum.

C 19. Hæc à Domino quærit discere, quæ homines docere non poterant, nisi antea Deus docuisset: quæ posteaquam à Christo didicerunt apostoli, Ecclesia dicit: *Ibidem octav. 1.* *Introduxit me rex in cubiculum suum*; hoc est, in illud secretum, in quo sunt omnes thesauri scientiæ & cognitionis suæ. Ideoque tibi dicitur, *Cùm oras, intra in cubiculum tuum*, *Coloss. 2.* *Matth. 6.* quod significat mentis animæque secretum. In hoc cubiculo justitiarum sponsa se poposcit induci, cùm post odorem unguenti excurrerit, quod semper fluit, & numquam deficit.

20. *Introduxit me rex in cubiculum suum.* græcus in *Lib. 5. de sacram. c. 1.* promptuarium suum & in cellarium suum, habet: ubi D bona libamina, ubi boni odores, mella suavia, ubi fructus diversi, ubi epulæ variæ sunt, ut plurimis epulis tuum prandium condiatur. Denique in illud divini illius sponsi introducta secretum:

ỽ. 3. *L. de Isaac cap. 4. ỽ. 3.* 21. *Exultemus*, inquit, *& lætemur in te, diligamus ubera tua super vinum*; non enim in divitiis & auri argentique thesauris, non in possessionum fructibus, non in potestatibus, non in conviviis, sed in solo Deo exsultat, dicens ad eum: *Diligamus ubera tua super vinum.* *In Psal. 118. Serm. 1. ỽ. 1.* Sic tamen bibebat, ut non absorberetur à vino, sed gratia ejus lætitiam cordis hauriret, non corporis ebrietate titubaret. Denique bibens hoc vinum, aperuit oculos E suos, & vidit viam rectam, reliquit tortuosas vias dicens: *Æquitas dilexit te*; *ỽ. 3.* hoc est, non flexuosa itinera te sequuntur: sed solus ad te potest justitiæ trames pervenire, qui enim diligit justitiam non se avertit à Christo. Quomodo enim arbitrum justitiæ, remuneratoremque meritorum innocens metuat conscientia? Eadem tamen anima cognoscens corporis societate se fuscatam, dicit ad alias animas, vel ad alias cælestes & appositas sacro mysterio potestates: *Nolite adspicere me quoniam obfuscata sum, quia non est intuitus me sol.* *L. de Isaac cap. 4. ỽ. 3.*

ỽ. 4. 22. *Fusca sum & decora, filiæ Hierusalem.* Constitue Dominum Jesum recumbentem in convivio, reclinantem F se Johannem supra pectus ejus, mirantes alios quod servus supra Dominum reclinaret, quod caro illa peccatrix supra templum Verbi recumberet, quod anima illa carnis vinculis innexa aulam divinæ plenitudinis scrutaretur. Hæc ergo mirantibus aliis, respondit anima Johannis: *Fusca sum & decora, filiæ Jerusalem*: fusca per culpam, decora per gratiam. Dicit & caro, *fusca sum & decora*; fusca pulvere sæculari, quem certando collegit, decora oculo spiritali, quo mundi hujus pulverem squalloremque detersit: fusca per vitium, sed decora jam per lavacrum, quod abluit omne delictum: fusca sum quia peccavi, decora quia jam me diligit Christus, quam relegaverat enim in Eva, recipit in virgine, suscipit ex Maria.

23. Dicit etiam Synagoga, cujus mysteria hoc loco plerisque videntur exprimi, quæ cùm se rejici videret propter totius plebis impietatem; solabatur se tamen,

quia

quia ipsum Christum de populo suo non tantum, sed & Petrum, Johannem, Jacobum Christo adhærentes videbat, quia habebat eloquia sibi credita. Et ideo dicebat: *fusca sum & decora, filia Hierusalem*: fusca per incredulitatem, decora per legem: fusca per lapsum, decora, quia dilexit me sol, & prior facta sum congregatio Dei. *Nolite me refugere quia fusca sum*: ideo fusca sum, quia sol me reliquit justitiæ, qui ante illuminare consueverat. Amisi colorem vultus mei, obtusa facta est acies oculorum meorum quibus ante solem videbam: in tenebris ambulo, quæ diem Christi nescio. Nolite tamen despicere me; quoniam qui reliquit, potest rursum adspicere. Misereri iterum solet, congregare dispersos, desertos requirere, colligere destitutos. Omnes tribus Israel convenite, adspicite me decoram ante delicta, *nolite adspicere me, quoniam obfuscata sum*; hoc est, non hoc solum adspiciatis quia obfuscata sum; non est intuitus me sol, & ideo obfuscata sum. Sed lucet sol super justos & injustos, super justos pro gratia, super injustos pro misericordia; illis mercedem meritorum tribuens, illis peccata dimittens. Et gentibus non lucebat ante, nunc lucet, nunc illis oritur qui oriebatur mihi; qui illis remisit, remittet & mihi. Nolite arbitrari quoniam obfuscata sum, quod penitus reliquerit me sol, & jam non intueatur, non requirat ægram. Dissimulavit à me, quia non servavi mandata ejus: reconciliabitur cùm viderit meorum pœnitentiam delictorum. Non vidit me sol, quia non recepi advenientem, non aperui fenestras, ut vitæ lumen intraret: cùm aperuero, illuminabit oculos meos, qui venit ut totum mundum illuminaret, & videant etiam non videntes.

In Psal. 118. Serm. 2. vers. 1.

24. Vel dicit Ecclesia de gentibus: *Nolite adspicere me quoniam fusca sum, quia non respexit me sol*; eo quod velut pruinis hyemalibus geluque constricta gentilis erroris, congregationem gentium sol justitiæ diu indignam æstimaverit, quam serena vultus sui luce lustraret. Nonne tibi videbatur hiberni rigor temporis, quando notus erat in Judæa tantummodo Deus? Nunc autem plenitudo lucis fulget æstivæ, quando omnia & in omnibus Christus. Nonne *terra Domini & plenitudo ejus*? Et vere orbis terrarum in Ecclesia, quia *non Judæus tantummodo aut Græcus, non Barbarus aut Scytha, non servus aut liber: sed omnes in Christo unum sumus*. Sol omnibus fulget, dies omnibus lucet. *Nigra sum, & decora*. Præmisit nigram, ut augeret decorem: non dixit, Nigra sum decora, ne quod nigrum est decorum æstimaretur: sed ait, Nigra sum superiore peccato, sed decora confessione peccati, & correctionis studio, atque amore virtutis. Quamvis ergo *Et* syllaba ut grammatici appellant conjunctiva sit; habet tamen distinctionem, quâ confusio distinguitur ac separatur; ut si dicas Ambrosium Basilium intus esse, unus putatur: sin autem asseras Ambrosium & Basilium intus esse, duo utique intelliguntur.

Ibidem. Psalm. 23. Coloss. 3. In Psal. 118. Serm. 18. vers. 5.

25. *Sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis*: tentoria enim de exuviis fiunt mortuorum animalium. Igitur quæ hoc dicebat, mortua erat peccato, & vivebat Deo: & nos igitur peccato moriamur, ut Deo vivamus. Repleti spiritus, jucunditate & suavitate lætitiæ, erimus exuviæ spirituales, carentes infirmitate corporea, & integro mentis sinu infusam nobis divinorum mysteriorum gratiam reservantes. Tabernacula autem Cedar, pellesve Salomonis corpus hoc dici liquet ex pluribus locis, tamen etiam inde intelligo, quod Adam & Eva ubi imaginem deposuere cælestis quam ante portabant, imaginem terrem hominis induentes, tunicas dicti sunt vestiti esse pelliceas; corporales enim eos fecerat de spiritualibus culpa commissa.

℣. 4. L. 1. de Spir. sancto c. 11. in Psal 118. Serm. 2. vers. 3.

26. Nec illud absurdum ad intelligendum, quod ita se dicit sponsa factam sicut pelles solis adustas ardoribus; eo quod in asperitate licet tribulationum posita, mortificaverit tamen corpus suum, ne sentire possit illam asperitatem: sicut enim ardorem solis non sentit pellis tabernaculi, eo quod pellis sit animalis mortui; ita hæc mortua peccato, ardorem peccati sentire non poterat: vel quia non frangebatur necessitatibus, vel quia corpus afflictionis sumus, & mortem Domini Jesu semper in corpore nostro circumferre debemus.

27. *Filii matris meæ pugnaverunt adversùm me*: hoc est, impugnaverunt me corporis passiones, carnis illecebræ decoloraverunt: ideo sol justitiæ mihi non refulsit, quia viduata præsidio devotionem meam & observantiam plenam servare non potui, hoc est enim, *vineam meam non custodivi*, quia spinas & non uvam attulit, id est faciens peccata pro fructibus. Et cùm de Verbo loquitur, irradiante sibi Verbi splendore, conversa ad ipsum dicit:

℣. 5. ℣. 5.

28. *Ubi pascis, ubi manes in meridiano?* Recte dicit, *ubi pascis*, quia regale est Dei Verbum: *ubi manes* quia morale: *in meridiano*; quia mysticum: siquidem meridie Joseph cum fratribus suis in convivio constitutus futurorum mysteria temporum revelabat. Sed etiam David dicit, *Revela ad Dominum viam tuam & spera in eum, & ipse faciet, & educet sicut lumen justitiam tuam, & judicium tuum sicut meridiem*. Et ipse Paulus circumfulsisse sibi lumen meridie adseruit, quando à persecutione est conversus ad gratiam.

℣. 6. L. de Isaac, cap. 4. Gen 34. Psalm. 36.

29. Quæritur ergo quod derelicta sit, quod destituta sit pauper ex divite; abundabat enim munere gratiarum: sed egere cœpit, ubi divinæ præsentiæ sibi copia denegata est. Et ideo vel quasi mercenaria haberi postulat, quæ ante sibi pretiosioris copulæ gratiam vindicabat.

30. *Posuerunt me custodem in vineis, vineam meam non custodivi*. Putant aliqui hoc de illis dici qui Synagogam ad legis præcepta constringunt, ut legem custodiat, vineam suam tueatur, quam custodire non potuit. Denique custodiebat ut faceret uvas, fecit autem spinas. Quæ sit igitur vinea, venit David testificare nobis dicens: *Vineam de Ægypto transtulisti, & ejecisti gentes, & plantasti eam*. Possunt & apostoli esse filii matris ejus, qui vere impugnaverunt Synagogam dicentes: *Ecce convertimur ad gentes*: & nationibus verbum Dei seminare cœperunt. Possunt & prophetæ intelligi qui monendo denuntiandoque ut vineam suam custodiret Synagoga, nihil profecerunt; fecit enim spinas improbitatis, quæ virtutis uberes fructus deferre debuerat: & ideo confitetur quod populum suum custodire non potuit meritoque sero quærit tenere, quem cùm teneret, amisit: multo dissimilior ejus quæ dicit: *Inveni quem diligit anima mea, tenui eum, & non relinquam eum*. Denique illa invitat in hortum suum sponsum, hæc ubi pascat requirens, dicit ad ipsum:

℣. 5. In Psal. 118. Serm. 2. vers. 1. Psalm. 79. Cap. 3. ℣. 4.

31. *Annuntia mihi quem dilexit anima mea*. Cur *quem dilexit anima mea*, dicis, & non quem diligit? Cur dimisisti quem tenebas? Dilexisti patrum fide, amisisti incredulitate: tenebas caritatis vinculis, amisisti longo fune perfidiæ. Ideo nescis ubi pascat, ubi maneat; nam si scires, non quæreres. Dicis enim: *Ubi pascis, ubi manes in meridie?* Meridiem nosti esse Ecclesiam quæ teneat Christum, & tu eum in noctibus quæris? Dic, inquit, mihi Christe, responde vel propter id quia ante carus fuisti atque dilectus mihi; etsi ego tantæ prærogativam caritatis amisi, tu tamen quasi pius, responde mihi, *Ubi pascis, ubi manes?* Reliquisti me, abisti ad gentes, recessisti longe à me, & illis propior factus es à quibus longe eras. Sed factus es prope, quia sanguine tuo crediderunt. A me recessisti, quia ego crucem non suscepi ut mundi redemtionem, sed ut noxii damnationem. Qui autem receperunt sicut salutis auctorem, in meridie sunt; illis luces, illis refulges, illis calet gratia tua sicut meridies. Mihi matutinus eras, cùm adhuc crederem, sed non credebam plene, quia non sum inventa in meridie, sicut Joseph cum fratribus suis qui tenebant meridiem: illis meridies factus es, qui pascuntur in divitiis tuis, & in te sperant. Ideo ut dixit David: *Deduces eorum justitiam tamquam lumen, & judicium eorum tamquam meridiem*.

℣. 6. ℣. 16. Ephes. 2. Genes. 43. Psalm. 36.

32. Quæris ergo tamquam aliena quæ proxima eras, tamquam pauper quæ dives fuisti; vis sequi quæ præcedere debas, atque utinam vel sequaris quos præcedere debuisti. Mercenaria esse desideras quæ ante mercenarios colligebas; mercenariæ itaque vox ista dicentis est: *Ne*

℣. 6.

forte fiam circumamicta super greges sodalium tuorum. Quæ proselytos ex gentibus ante suscipiebas, nunc ipsa in nationibus vis pro proselytis suscipi, & tamquam advena congregari. Respondit Verbum Dei animæ desideranti:

℣. 7. In Psal. 118. Serm 10. vers. 1.

33. *Nisi cognoscas te decora inter mulieres.* Nosce teipsum homo, tuæ animæ dicitur, nisi cognoveris te formosam in mulieribus. Cognosce te anima; quia non de terra, non de luto es; quia insufflavit in te Deus, & fecit in animam viventem. Opus es magnificum, Dei inspiratione formatum: *Adtende tibi*, ut Lex dicit, id est animæ tuæ: sæcularia te & mundana non teneant, terrestria non moreantur. Ad illum tota intentione festina, ex cujus inspiratione consistis: *Grande*, inquit, *homo*, *& pretiosum vir misericors: virum fidelem opus est invenire.* Disce homo ubi grandis, atque pretiosus sis. Vilem te terra demonstrat, sed gloriosum virtus facit, fides rarum, imago pretiosum. Ubi namque quidquam tam pretiosum, quam imago est Dei, quæ tibi primò fidem debet infundere, ut in corde tuo refulgeat quædam auctoris effigies; ne qui mentem tuam interrogat, non agnoscat auctorem. An quidquam tam pretiosum, quam humilitas; ut naturam corporis animæque perspiciens, altero te subjicias, altero recognoscas. Prona in vitium carnis illecebra misericordiam suadet; quia quod alteri contuleris, tibi solvis: quidquid à te procedit, in te recurrit: & quidquid feceris, tibi solvis: & quidquid profueris, tibi proficit. Vivacis animæ vigor, sensus rationis & capax intellectus atque judicii, ut digna domus tanto habitatore videatur, non amittat suæ prærogativam naturæ. *Nisi cognoscas te decora inter mulieres.* Quæ quereris quod derelicta sis, nisi te cognoscas, nisi pœniteat te lapsus tui, nisi intentionem devotionis approbes, nisi fides tua & sinceritas augeatur, querela nihil proderit. Ait sic, nisi cognoscas te quia decora es, nisi pulcritudinem naturæ tuæ serves, & corporis te illecebræ non demergant, nec impedimenta detineant, nihil tibi creaturæ melioris nobilitas suffragabitur.

Prov. 10. — Lib. de Isaac cap. 4.

34. Cognosce igitur te & naturæ tuæ decorem, & exi quasi exuta vinculis pedum, & nudo exerta vestigio, ut carnalia integumenta non sentias: vestigium mentis tuæ corporalia vincla non implicent, ut pes tuus speciosus appareat. Tales enim sunt, qui ad regnum cælorum annuntiandum eliguntur à Domino, de quibus dictum est: *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem.* Talis Moyses cui dicitur, *Solve calceamentum pedum tuorum*; ut qui vocaturus populum ad Dei regnum procederet, prius carnis abjiciens exuvias, nudo spiritu vestigioque mentis incederet; hoc est ergo quod ait: *Exi tu in calcaneis gregum, & pasce hædos tuos in tabernaculis pastorum.*

Esaia 52. — Exod. 3. — ℣. 7.

35. Per greges regnum intelligimus, eo quod potestatis sit gregibus præsidere. Præsidet autem unusquisque sibi quadam potestate regali, si coerceat in se corporis luxus, & servituti redigat carnem suam; ideoque dictum est: *Regnum Dei intra vos est.* Unde pulcre ait ad animam, *Exi*, id est exi à servitio, exi à carnis imperio atque dominatu, & exi non in carne sed in spiritu, exi ad regimen potestatis. Ideoque addidit, *Pasce hædos tuos*, hoc est, rege ea quæ in sinistra tua sunt; nam si non regantur, facile labuntur. Coerce petulantiam, lasciviam mi corporis & luxuriam irrationabilem, edoma leves motus: pasce eos non in corporeis tabernaculis, sed in tabernaculis pastorum qui regere gregem norunt; sunt enim amabilia tabernacula Israel, sicut nemora obumbrantia super flumen, in quibus anima tamquam in procinctu bellico sita bonam exercet militiam, incursus explorat hostiles.

Psalm. 118. Serm. 2. vers. 1.

36. *Nisi noscas te decora inter mulieres.* Quid est se noscere, nisi ut sciat unusquisque hominem se ad imaginem & similitudinem Dei factum, rationis capacem, qui terram suam excolere tamquam bonus agricola debeat aratro quodam & falce sapientiæ; ut vel dura findantur, vel luxuriantia recidantur, qui interiorem sui portionem animi imperio debeat gubernare. Unde etiam in Lege scriptum est: *Adtende tibi, ne fiat verbum absconditum in corde tuo*: tibi, inquit, adtende, non utique dicit pecuniæ tuæ, non possessionibus tuis, non viribus corporis, sed animo tuo ac menti tuæ, unde omnia consilia, facta, cogitationesque manant. Tibi ergo adtende ibi, ubi potiorem esse te nosti. Nosce teipsum, quod Apollini Pythio adsignant gentiles viri, quasi ipse auctor fuerit hujus sententiæ; cùm de nostro usurpatum ad sua transferant, & longe anterior Moyses fuerit qui scripsit librum Deuteronomii, quam philosophi qui ista finxerunt.

Deut. 6. & 5.

37. Unde & Salomon oraculum divinum secutus, scripsit in Canticis canticorum: *Nisi scias te, decora inter mulieres*; hoc est, nisi cognoscas te mortalem rationalem, & cito tua peccata fatearis, cito dicas iniquitates tuas ut justificeris, nisi convertaris, & prior accuses delicta tua, venit dies mortis & jam nullum conversionis remedium est; præveniris dum cogitas. Accende facem tuam, priusquam sponsi tibi janua claudatur, qui exspectare diu non solet negligentes. *Nisi scias te*, inquit, *decora inter mulieres*; & dicas: *Fusca sum & decora: fusca sum*, quia peccavi, *decora*, quia diligor, quia genus sum Abrahæ, electum genus, dilectum Deo; nihil tibi proderit patrum gratia: *Potens enim Deus est de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.* Et alibi in Evangelio legisti, quia Abrahæ filiam ligavit diabolus nequitiæ suæ vinculis, quam Dominus solvit in die sabbati. Nisi ergo scias te, nihil tibi proderit. Etsi dicas, Abrahæ sum filia quæ non credis, quæ errorem non corrigis; Abraham quidem salvatur, sed te nobilitas generis non juvabit, nisi fides salvaverit. Non te decipiat data patribus repromissio, non suscipio personam hominis, non suscipio prærogativam generis; nisi videro congruentem generi morum nobilitatem, ut fiat justi generis electio.

In Psal. 118. Serm. 2. vers. 1. — Matth. 15.

38. Quod si scias te, & cognoscas quia peccato obnoxia es, exeundum in calcaneis gregum est tibi. Exi ergo nuda pede, & pasce hædos tuos in tabernaculis pastorum. Qui sine peccato est, agnos pascit, oves pascit: quæ autem peccato obnoxia est, pascat hædos qui à sinistris sunt; non enim potest esse in dextera pastoris boni. Sequatur magis dicentem Petro: *Veni retro me satana.* Sequendo Petrus meruit in dextera collocari; ideoque ei dicitur: *Pasce agniculos meos.* Sed quo exeat audi, *Ad tabernacula*, inquit, *pastorum*, hoc est, ad gentes, ad dispersionem. Ideoque dixit, *Percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis*; ut repleatur totus orbis terrarum grege Christi, significans tunc fore salvam Synagogam, cùm se huic dispersioni & ipsa sociaverit, quæ replevit hunc mundum; tabernacula enim pastorum sunt regna terræ.

Marc. 8. — Iohan. 21. — Zach. 13.

39. *Equa mea in curribus Pharaonis adsimilavi te, proxima mea.* In quo dum velocium equorum cursui similitudo Ecclesiæ comparari videtur, æstimatur dives ejus gratia. Non igitur unam equam divitis regis intelligas, sed absoluto pro equitatu, ut sæpe diximus, qualis ovis illius est, pro grege ovium. Pharao igitur ut potentissimus rex & prædives habebat equos potentes; unde & Scriptura dicit, *Currus Pharaonis*, quasi potentissimum genus ad bellorum usum, & subsidium præliandi: denique his curribus Pharao fugientes Hebræos facile comprehendit. Sicut ergo equi juncti facile trahunt currum, & patienter suscipiunt jugum, & portant cum gratia, & jugi illius susceptione mansuescunt: sic & congregatio nationum gentilibus indomita moribus se ante jactabat. Ubi vero suscepit jugum dicentis: *Tollite jugum meum super vos, quia leve est; & onus meum, quia suave est*; & cœpit sponsa Christi concordiâ & mansuetudine populorum esse sublimis, & toto circumferri orbe, tamquam currus equis velocibus supra mundum rapta adscendit ad sponsum.

℣. 8. In Psal. 118. Serm. 2. vers. 6. — Exod. 15. — Matth. 11.

40. Habet enim equos suos Christus, de quibus dicit Propheta: *Immisisti in mare equos tuos, turbantes aquas multas*; eo quod gentium populos qui moventur ut aquæ multæ, & excitantur in fluctus aquarum, evangelisando commoverint apostoli, ut adsurgentes à terrenis idolorum ceremoniis, in Christum crederent. Et supra ait: *Adscendisti in equos tuos, equitatus tuus sanitas.* O bonorum equorum duodecajugum mirabile, quibus fræna pacis,

Habac. 3.

habenæ sunt caritatis : constricti inter se concordiæ vinculis, & jugo fidei subjecti, quatuor totis Evangelii mysterium totius orbis finibus invehentes, bonum aurigam portantes Dei Verbum : cujus flagello fugatæ sunt illecebræ sæculares, exterminatus mundi istius princeps, justorum cursus impletus est. O rationabilium equorum grande certamen ! ô mirandum mysterium ! Rota intra rotam currebat, & non impediebatur, novum testamentum in veteri testamento, intra illud currebat, per quod annuntiabatur. In quatuor partes ibant rotæ, & non revertebantur retrorsum ; quia spiritus vitæ erat in his, qui currebat in quatuor partes totius mundi : & sine offensione currebat, quia bona equorum vita quadrabat. Currebant igitur equi, quia non dormiebat qui adscenderat equos.

41. Animarum igitur nostrarum auriga Jesus ; qui nos quoque vult adscendere equos nostros, id est, corpora nostra ; & vigilare semper ne dicatur nobis : *Dormitaverunt qui adscenderunt equos.* Transeundum est hoc mare impigre, vix transitur à vigilantibus. Si quis autem dormierit, transire non poterit, sed demergitur, ut Ægyptius cujus & anima & corpus interiit. *Equum enim & adscensorem projecit in mare*, qui non sequebantur legem, sed persequebantur.

Psalm. 75.

Exod. 15.

Lib. de Isaac cap. 4.

42. *Equæ meæ in curribus Pharaonis adsimilavi te.* Virtutis labor quærit victoriam, ut non possit equæ illi quæ Salomonis est comparari, velox ad currendum, habilis ad partum ; quoniam fœcunditas animæ desideratur & quæritur. Hæc ergo equa pretiosa est, & currus Pharaonis veloces. Sed hoc loco de anima dicendum suscepimus, hujus equæ quæ similis æstimatur huic animæ, hoc est, propheticæ vel apostolicæ virtutis : quod in eorum annumeretur grege, qui fœcunditate prædicationis suæ totius orbis terrarum spatia repleverunt. Et quamvis in corpore constituti, nulla tamen cursus spiritalis sensêre dispendia. Ideoque laudatur quod cælesti sibi illuminante præcepto, jam speciosa, jam pulcra sit, quæ vultu præferat castitatis decorem, & redimicula cervicis tollat, in qua sunt patientiæ & humilitatis insignia. Atque idcirco sponsam suam collaudans dicebat :

℣. 9. In Psal. 118. Serm. 3. vers. 1.

43. *Quam speciosæ factæ sunt genæ tuæ sicut turturis, cervix tua sicut redimicula.* Vultus liberior est, ubi est caritatis conscientia : & portare jugum Christi suave est, si ornamenta putes cervicis tuæ esse, non onera. Attolle ergo oculos semper ad Dominum tuum, & quære Deum, ut invenias. Erige cervicem, redimicula non vincula gestis : mutaque animalia redimiculis gaudent, & phalerari sibi magis, quam nodari videntur. *Genæ sicut turturis*, perserant insignia verecundiæ : *Redimicula cervicis* libertatis adtollant fiduciam ; leve est enim jugum Christi, & ideo cervix eo non premitur, sed levatur.

℣. 10. In Psal. 18. loco cit.

44. *Similitudines*, inquit, *auri faciemus tibi, ex distinctionibus argenti, quoad usque rex erit in declinatione sua.* Ex iis enim qui ex Lege sunt & prophetis, mediocriter ante crediderant gloriam Domini Jesu, & hæreditas ejus diffusa per populos, quo frequentius examinata, hoc amplius est probata. Crebræ enim persecutiones Ecclesiæ justorum nobis titulos, martyrii victorias ediderunt. Itaque sicut aurum bonum, ita Ecclesia cùm utitur, detrimenta non sentit, sed magis fulgor ejus augetur, donec Christus veniat in regnum suum, & reclinet caput suum in Ecclesiæ fide. Qui cùm venisset ad oves perditas domus Israel, non habebat ubi caput suum reclinaret : nunc autem jam redolet fides, ideoque dicit Ecclesia : *Nardus mea dedit odorem suum* ; & dicit cum præsumtione exspectans retributionem. Flagrat unguentum gratiæ, in quo virgo generavit, & Dominus Jesus sacramentum incarnationis adsumsit.

℣. 11.

℣. 12.

45. *Colligatio guttæ frater meus mihi, in medio uberum meorum manebit*, sive *commorabitur.* Prius quidem dixerat, quod nardus sua dedisset ei odorem sponsi ; & quia per unguentum quo unxerat, odoris ejus flagrantiam recepisset : nunc autem ait : Frater meus mihi guttam redolet, & hanc non diffusam neque ut libet dispersam, sed colligatam & constrictam, quo scilicet odor ipsius suavitatis densior reddatur & vehementior. Et hic, inquit, cùm talis sit, in medio uberum meorum commoratur & commanet, & requiem ac mansionem suam facit in loco pectoris mei. *Colligatio*, inquit, *guttæ consobrinus meus, botrus cypri frater meus mihi, inter media ubera mea requiescet.* Corpus enim suscipiens Dominus Jesus, caritatis se vinculis alligavit, & non solum se membris nostris & passionibus naturalibus, sed etiam cruci junxit ; ideoque sicut botrus in Ecclesiæ fide, & morali requiescit gratiâ.

℣. 13. In Psal. 118. Serm. 3. vers. 1.

46. *Nardus cypri consobrinus meus in vineis Engaddi.* Si locum quærimus regionis cujusdam quæ in Judæa est, locus sic dicitur in quo opobalsamum gignitur : si interpretationem, tentatio latine significatur. In illis vero vineis lignum est, quod si quis compungat, unguentum emittit, hic fructus est ligni. Si non incidatur lignum, non ita flagrat & redolet, cùm autem compunctum fuerit artificis manu, tunc lacrymam distillat. Sicut & Christus in illo tentationis ligno crucifixus, illacrymabat populum, ut peccata nostra dilueret, & de visceribus misericordiæ suæ fundebat unguentum dicens : *Pater dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt.* Tunc ergo in ligno compunctus lancea, exivit de eo sanguis & aqua, omni unguento suavior, accepta Deo hostia, per totum mundum odorem sanctificationis effundens. Et quasi balsamum ex arbore, sic virtus exibat è corpore, unde ait : *Sentio virtutem de me exisse.* Inde opobalsamum expressius dicitur, eo quod compunctione ligni balsamum per cavernam punctionis erumpit.

℣. 13. In Psal. 118. loco cit.

Luc. 23.

Luc. 8.

47. Compunctus igitur Jesus, odorem remissionis peccatorum & redemtionis effudit. Nam & constrictus erat, cùm Verbum esset homo factus : & pauper factus est, cùm dives esset, ut nos illius inopia ditaremur : potens erat, & despiciendum se præbuit, ita ut Herodes sperneret eum & illuderet ei : terram movebat & hærebat in ligno : cælum obducebat tenebris, & mundum crucifigebat, & crucifixus erat : inclinabat caput, & exibat Verbum : exinanitus erat, & replebat omnia : descendit Deus, adscendit homo : Verbum caro factum est, ut caro sibi Verbi solium in Dei dextera vindicaret : vulnus erat & fluebat unguentum : scarabæus audiebatur, & Deus agnoscebatur. Respondit & Christus :

48. *Ecce bona es proxima mea, ecce es bona : oculi tui columba.* Quoniam cognoverat Ecclesia mysterium, & pro totius mundi redemtione crucifixum Dominum Jesum prædicabat, meretur audire : *Ecce es bona*, quæ me bonum dicis : *Ecce es bona*, quæ vidisti gloriæ meæ decorem, & ipsa speciosa es & decora. Quid est autem dicere Christum : *Bona es*, vel *decora es* ; nisi illud evangelium : *Constans esto filia, remissa sunt tibi peccata tua ?* Ergo cui Christus peccata donavit, rectè dicit : *Retribue servo tuo, ut vivam, & custodiam mandata tua.* Non habet in retributione quid desperet ; quia Dominus Jesus venit mundum salvare, non perdere. Ideo immemor est injuriæ, memor gratiæ, sicut in prophetico libro testificatur ipse dicens : *Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas, & memor non ero : tu autem memor esto & judicemur, dic tu prius iniquitates tuas ut justificeris.* Quicumque ergo dicit iniquitates suas Deo, justificatur : & quicumque justificatur, retributionem non timet, sed exposcit : qui retributionem non timet, vivit.

℣. 14. In Psal. 118. Serm. 3. vers. 1.

Luc. 9.

Psal. 118.

Esaia 43.

49. *Ecce*, inquit, *formosus consobrinus meus, & quidem pulcher. Adclinatio nostra opaca, trabes domorum nostrarum cedri, lacunaria nostra cypressi.* Laudat sponsi decorem Ecclesia, quem plus unusquisque tacito laudat affectu, & fidus mysteriorum interpres tacendo plus prædicat. Nam qui arcana divulgat, imminuit Christi decorem ; ideo nemo mittat margaritas suas porcis, ne conculcari faciat ornamenta pretiosa. Non ergo in tabernaculo loquacis & garruli ; quia multiloquio peccatum admittitur : sed in viri seri, qui sit parcus alloquii, nec sermonis intemperans, & verborum sobrietate temulentiam loquacitatis evitans, caput suum Christus reclinat.

℣. 15. & 16. In Psal. 118. Serm. 4. vers. 4.

50. Et merito opacam significat reclinationem ; quia in Ecclesia constitutos virtus obumbrat altissimi. Hac umbrâ David protegi postulabat, ne eum per diem sol ureret, vel luna per noctem. Hanc umbram spiritualis ministrat

Psalm. 120.

gratia, torrida sæculi hujus & mundi æstiva fugientibus. A Opaca igitur adclinatio Christi & Ecclesiæ, quibus Dei Patris æterna illa requies adspirat. In hac ergo requiescamus umbra, peccatorum nostrorum æstibus fatigati si quos adussit libido, hos Domini crux refrigeret, in qua se reclinavit, ut nostra debua susciperet. Si quos culpa lassavit, hos Jesus gremio excipiat suo, & molli foveat amplexu; unde audeo dicere, quod caro Christi adclinatio est Ecclesiæ.

50. *Trabes domorum nostrarum cedri.* Cedri specie, *Psalm. 91.* majorum qui justi fuerunt, gloria designatur. *Justus enim ut palma florebit, & sicut cedrus quæ in Libano est, multiplicabitur*; sicut enim cedrus non putrescit, ita nec majo- B rum gloria ullâ vetustate corrumpitur.

52. *Lacunaria nostra cypressi.* Genus hoc arboris numquam amittit viriditatem suam, hyeme juxta atque æstate comam pascit, nec diverso colore mutatur. Solam hanc arborem ventus numquam suo honore despoliat, sola numqnam veteri exuitur amictu, aut novo flore vestitur. Sic apostolica quoque gratia nescit defectum, sed vetustate sui floret. Anima ergo corrumpi nescit, quæ florentibus membris viget, semper justitiæ ceterarumque virtutum culmina patienti magnanimitate sustentat; & ideo non defluit, neque deficit; quia nihil in ea rimosum est ac remissum, nihil mobile, nihil lubricum, nihil C quod vitio sermonis ex ea possit effundi. Sequitur Ecclesia vel fidelis anima, animam dico, ideo quia nihil tam est homo, quàm anima.

CAPUT SECUNDUM.

℣. 1. & 2. In Psal. 118. Serm. 5. vers. 1. 1 EGo *flos campi, & lilium convallium. sicut lilium in medio spinarum*; in totam enim terram fides populi credentis exivit, & in spacioso posuit pedes suos Christus; & ideo pulcre ait florem se esse campi. Flos erat etiam *2. ad Cor. 2.* Paulus qui dicebat: *Bonus odor Christi sumus Deo.* Et vere flos, qui poterat nova & vetera de sui cordis proferre thesauro. *Ego flos campi.* Et bene flos est Ecclesia D quæ fructum annuntiat, hoc est, Dominum Jesum *Luc.* Christum, de quo dictum est Mariæ: *Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui.*

Lib. 7. in Luc. ad cap. 12. 2. Alio quoque sensu florem tibi demonstro carpendum, illum utique qui dixit: *Ego flos campi, & lilium convallium.* Plerique comparationem hanc secundum naturam floris, & usum putant proposita germinis aptiorem; eo quod lilia nullius annui usus cultum requirant, nec sicut erga proventum fructuum ceterorum, ita etiam erga generationem istius floris, sollicitis in orbem redeat labor actus agricolis; quibuslibet enim siccitatibus agri, omne illud quod alitur in florem quadam virtute geni- E tali ex sese, atque in se succi semper virentis animatur; ita ut cùm foliorum puberum caulem videas amisse, floris tamen natura virescat; absconditur enim viriditas, non amittitur. Ast ubi vernis fuerit provocata blanditiis, indumentum germinis, comam floris, liliave resumit ornatus.

3. Illud etiam delectat advertere, quia non in asperitatibus montium incultisque silvarum lilia, sed in hortorum amœnitate generantur. Sunt enim horti quidam diversarum pomiferi virtutum, juxta quod scriptum est: *Cap. 4. ℣. 12.* *Hortus conclusus, &c.* eo quod ubi integritas, ubi casti- F tas, ubi religio, ubi fida silentia secretorum; ibi claritas Angelorum est, ibi confessorum violæ, lilia virginum, rosæ martyrum sunt. Bene lilium Christus est, quia ubi martyrum sanguis, ibi Christus qui est flos sublimis, immaculatus, innoxius, in quo non spinarum offendat asperitas, sed gratia circumfusa clarebat. Sunt enim spinæ rosarum, quæ sunt tormenta martyrum; non habet spinas inoffensa divinitas, quæ tormenta non sensit.

Lib. 1. de Virg. 4. *Tamquam lilium in medio spinarum.* Quod est evidentis indicii spiritalium nequitiarum sentibus virtutem obsideri, unde fructum nemo referat, nisi qui cautus accedat. Sume igitur alas virgo, sed spiritus: ut super- *Psalm. 112.* voles vitia, si contingere cupis Christum, *Qui in altis habitat, & humilia respicit.* Et species ejus sicut cedrus Libani, quæ comam nubibus, radicem terris inserit; principium enim ejus de cælo, posteriora ejus in terris, A fructus cælo proximos ediderunt. Scrutare diligentius tam bonum florem, necubi eum in pectoris tui convalle reperias; humilibus enim frequenter inhalatur. Amat generari in hortis, in quibus eum Susanna dum deambularet, invenit: mori potius quam violari parata.

5. Aliter, *Ego flos campi, & lilium convallium, tamquam* *Lib. 2. de* *lilium in medio spinarum.* Ecce alium locum in quo solet *Spir. sancto.* Dominus conversari, immo non in uno sed in pluribus: *Ego*, inquit, *flos campi*; quia patentem simplicitatem puræ mentis frequentat. *Et lilium convallium*; flos enim humilitatis est Christus, non luxuriæ, non voluptatum atque lasciviæ, sed flos simplicitatis, flos humilitatis. B Flos odorem suum & succisus reservat, & contritus accumulat, nec avulsus amittit: ita & Dominus Jesus in illo patibulo crucis nec contritus emarcuit, nec avulsus evanuit, & illa lanceæ punctione succisus, sacro speciosior fusi cruoris colore vernavit, mori ipse nescius, & mortuis æternæ vitæ munus exhalans.

4. *Tamquam lilium in medio spinarum*, nonne inter *Lib. 3. de* asperitates laborum contritionesque animorum boni flos *Virgin.* odoris adsurgit; quia contrito corde Deus placatur. Hoc est desertum, filiæ, quod ducit ad regnum, hoc est etiam desertum quod floret ut lilium, juxta illud quod scriptum est: *Lætare sterilis, & exsulta desertum, & floreat* *Esaia 35.* C *ut lilium.* In hoc deserto, filiæ, arbor illa bona fructifera quæ bonos fructus facit, incipit brachia factorum suorum diffundere, verticem divinitatis adtollere, juxta quam nostræ ligna silvæ frutescant; quia sicut arbor mali inter ligna silvæ, ita frater meus in medio filiorum; ut videns hoc Ecclesia, & fidei nostræ jam læta successu, dicat: *In umbra ejus concupivi & sedi, & fructus ejus* *℣. 3.* *dulcis in faucibus meis.*

7. Nota quod sæpe in hoc Canticorum libro Salomon *Lib. de Isaac* triplicem illam sapientiam evidenter expressit, moralem *cap. 4.* scilicet naturalem, & mysticam, sicut in Proverbiis dixerat; ut tripliciter sibi scriberet, qui sapientiam ejus vellet D audire. Ait ergo in Canticis sponsa de sponso. *Ecce pulcher es consobrinus meus, ecce pulcher es & decorus; accle-* *Cap. 1. ℣. 15. & 16.* *natio nostra opaca. trabes domorum nostrarum cedri, lacunaria nostra cypressi.* Possumus hoc de moralibus accipere; ubi enim requiescit Christus & Ecclesia, nisi in operibus suæ plebis? Denique ubi impudicitia, ubi superbia, ubi iniquitas erat, ibi ait Dominus Jesus: *Filius autem* *Matth. 8.* *hominis non habet ubi caput suum reclinet.* De naturalibus autem quid accipiamus? *In umbra*, inquit, *ejus concupivi* *℣. 3.* *& sedi, & fructus ejus dulcis in faucibus meis*; qui enim terrena supergreditur, & cui mundana moriuntur (quoniam crucifigitur ei mundus, & ipse mundo) omnia quæ E sunt sub sole, refugit & contemnit. De mysticis quoque ait: *Introducite me in domum vini, constituite in me cari-* *℣. 4.* *tatem.* Etenim sicut vineam suam vitis, ita Dominus Jesus populum suum quasi vitis æterna quibusdam brachiis caritatis amplectitur.

8. Considera singula; in moralibus flos est inter spinas lilium, sicut ipse ait: *Ego flos campi, & lilium convallium.* *Sup. ℣. 1.* In moralibus ergo flos est, sicut in naturalibus sol justitiæ, qui oriens & resurgens illuminat, occidens obumbrat. Cave ne tibi occidat, quia scriptum est: *Sol non* *Ephes. 4.* *occidat super iracundiam vestram.* In mysticis caritas est; F quia plenitudo legis est Christus. Et ideo Ecclesia quæ diligit Christum, vulnerata est caritate.

7. Pulcre etiam lilium dicitur Ecclesia; sicut enim li- *In Psal. 118. Serm. 5. vers. 1.* lium fulget, ita etiam splendent opera sanctorum. Pulcherrime etiam dictum est: *Lilium convallium*; quia in humilibus magis elucet gratia. Sed hoc lilium in medio spinarum, hoc est, inter Judæos & hæreticos, hoc est, inter sollicitudines hujus sæculi, quæ mentem hominis animumque compungunt. Possumus etiam aliter accipere, quia sicut lilium inter spinas eminet, ita super omnes conventus Ecclesia Dei refulget.

10. Refert etiam considerare, quòd hoc lilium splendore circumfusum sit, intus autem quod habet, rubeum sit, boni & ipsum odoris; eo quod caro Christi velut murali divinitatis claritudine circumsepta, cælestis habuerit protectionem gratiæ. Denique in posterioribus ait: *Fraternus meus candidus, & rubeus*: candidus claritate *Cap. 5. ℣. 10.*

divinâ, rubens specie coloris humani, quem sacramento incarnationis adsumsit. Meritoque & ipsum quod est rubrum, bene olet, quia caro Christi sine peccato est, quam perfidi contrectantes, manus suas inquinaverunt: sancti venerantes, pietatis odore flagrarunt.

11. Accepit hunc odorem Dominus Jesus flagrantis Ecclesiæ suæ, & ait: *Ecce proxima mea bona.* Et Ecclesia

℣. 3. dicit ad Christum: *Ecce es bonus fraternus meus, ecce es bonus, tamquam malum in lignis silvæ.* Pulcherrima collatio! Quid enim pulcrius aptiusque dici queat, quam ut sponsum arbori mali comparet? Hujusmodi enim pomum odorem gratum habet, ut ceterorum pomorum flagrantiam vincat. Et Christus affixus ad lignum, sicut malum pendens in arbore, bonum odorem mundanæ fundebat redemtionis, quæ peccati gravem detersit fœtorem, & unguentum potus vitalis effudit.

Ibidem. 12. *Tamquam malum*, inquit, *in lignis silvæ, ita consobrinus meus in medio filiorum*; eo quod super prophetas & apostolos, intima corda hominum, verborum suavitate mulcebat. Sed non solum odor, verum etiam cibus suavis in malo est: ergo cibus suavis est Christus.

℣. 3. 13. *In umbra ejus concupivi, & sedi*: legem enim acceperat, hanc sequebatur, hanc currebat viam: in lege itaque requiescens, in umbra Christi requiescebat. Bona umbra, quæ nos ab iniquitatis sole deffendit! Cui autem C dubium quod lex Dei umbra sit Christi? Quid est lex diei festi, neomeniæ, sabbatorum, nisi umbra futurorum? Qui dies secundum legem Moysi: Ut videam sex dies, & iterum septimum diem, & sic perpetua sæcula? Quis mensis secundum legem Moysi, ut sciens mensem, sciam primam mensis neomeniam, & vere sancta in neomeniis offerenda? Quis secundum legem Moysi annus,

Deut. 15. sex illis diebus constans de quibus ait: *Sex annis serviet Hebræus, & septimo anno liberabitur*; ut inveniantur sex anni quibus aliquis operatur terram, septimo autem anno remittit illam proselytis, & pauperibus, & bestiis terræ? Quis septimus annus, quo concedantur omnia D debita Hebræis?

14. In hac umbra requiescebat patrum fides, prophetarum sancta devotio. Dic ergo congregatio religiosa vel sancta anima, *In umbra ejus concupivi, & sedi.* Umbra est jubilæus annus: quis enim ejus mystica videt, ut facie ad faciem cognoscat quæ anno quingentesimo complenda Lege præscripta sunt? Umbra sunt dies festi secundum Legem à primo mense decimâ die mensis usque ad quartamdecimam, & inde usque ad vigesimam primam mensis. Quæ umbra est celebritas illa inter primum & septimum mensem in tempore illo anonymo? Umbra est sanctificata libertas in sabbato. Umbra est dies festus E septimi mensis neomeniæ, & memoriale tubarum, septimi mensis dies decimus, dies propitiationis. Vides quia monas & decas, duo festi dies. Item quintus decimus dies, dies tabernaculorum per octo dies: in umbra hæc omnia. In umbra prima dies vocata, & octava dies vocata in umbra, quæ scenopægiis præscripta secundum Legem.

15. Constitue mihi aliquos ex circumcisione credentes, in Lege doctos, observantiæ sollicitæ viros, & nunc Evangelii agnitione illuminatos, spiritali saginatos gratia, dicit in his Ecclesia quæ videt Christum, quæ sponsum recipit, quæ cibo ejus pascitur: *In umbra ejus con-* F *cupivi, & sedi, & fructus ejus dulcis in faucibus meis.* Quis fructus ejus dulcis, nisi prædicatio Dominicæ pas-

Psalm. 126. sionis? ut ipse ait, *Ecce hereditas Domini, filii merces fructus ventris.* Quis enim dulcior fructus potest esse in faucibus nostris, quàm remissio peccatorum?

Epistola ad Irenæum. in c. 16. Exodi. 16. *Et fructus ejus dulcis gutturi meo.* Est spiritale manna, hoc est, pluvia spiritalis sapientiæ, quæ ingeniosis & quærentibus de cælo infunditur, & irrorat mentes piorum, & obdulcat fauces eorum: qui igitur intellexerit infusionem divinæ sapientiæ, delectatur nec alium cibum quærit, nec in solo pane vivit, sed in omni verbo Dei. Qui curiosior fuerit, quærit quid sit illud quod melle dulcius sit: Respondet illi minister Dei. Hic est panis quem dedit vobis Dominus manducare. Quid sit iste panis, audi: *Verbum*, inquit, *quod ordinavit Deus.*

A Hæc ergo ordinatio Dei, hæc alimonia alit animam sapientis, & illuminat atque obdulcat, resplendens veritatis corusco, & mulcens tamquam favo quodam, ita diversarum virtutum suavitate, & sermone sapientiæ. *Favi* enim *mellis sermones sunt boni*, sicut scriptum est in Proverbiis. Ergo ubi gustavit fructum suavitatis, impatiens ad perfectiora festinat, dicens:

17. *Introducite me in domum vini, constituite in me dilectionem, confirmate me in unguentis, stipate me in malis; quia vulnerata dilectionis ego sum. Læva ejus sub capite meo, & dextera ejus complectitur me. Adjuravi vos, filiæ Hierusalem, in virtutibus & fortitudinibus agri, si suscitaveritis* ℣. 4. & seq.
B *& resuscitaveritis dilectionem, usquequo voluerit.* Meritò quærit eum, meritò desiderat; quia bene omnia in hoc cursu atque itinere disposuit imperator noster. Primum omnium fidei fundamento tabernaculum hoc confirmandum putavit. Deinde si qua est nobis aspera atque arida & prærupta mansio, Imperator tamen iste turbata discernit, arida irrigat, deserta fœcundat. Si quid amaritudinis, si quid tentationis, si quid infirmitatis est, ductor noster & amara temperat, & sollicita mitigat, dura dissolvit & invalida confirmat. In Psal. 118. Serm. 5. vers. 1.

18. Sicubi vult requiescere rex terræ exercitum suum, non ignobilem vicum non commeatibus indigentem,
C non arenosa & nulla gignentium: sed urbem ædificiis nobilem, refectam & uberem copiarum, aut agrum amœnum, aut virentem pascuis, aut nemorosa & campestria stativis opportuna decernit. Ergo si reges terræ norunt commoda providere sequentibus se, quanto magis Deus qui bonus est, novit quemadmodum profutura disponat diligentibus se? Ac primùm si incognitum carpendum est iter, duces eliguntur viarum, qui præcurrant agmini, sed hoc imperatores isti injuriosum sibi arbitrantur; Deus autem præibat, cùm Hebræi facerent iter, denique in columna nubis loquebatur ad eos. [illegible] ut scias quia præibat, *Deus*, inquit, *præibat illos: in*[illegible] ...od. 13.
D *die quidem in columna nubis ostendens illis viam; noctu autem in columna ignis, & non deficiebat columna nubis interdiu.* Hanc præcedentem nobis columnam sequens Ecclesia, non deficientem ne ipsa deficeret, umbrâ ejus refrigerabatur; & ideo dicit: *In umbra ejus concupivi, & sedi, & dulcis ejus fructus in faucibus meis*; quia à Domino pascebatur, & deducta in locum pascuorum & aquam refectionis. Sup. ℣. 3.

19. *Introducite me in domum vini.* De copiis præparatis, quærit progredi ad aliam mansionem in qua mysteriorum gratiam & lætitiæ capiat suavitatem. Hinc quoque promovens verum iter, ait: *Ordinate in me dilec-* Lib. 3 de Virgin.
E *tionem.* Bona stativa, ubi plenitudo est caritatis. Caritas non potest esse sine fide; tres enim velut vades sunt Ecclesiæ, spes, fides, caritas, cùm spes præcesserit, fides fundata fuerit, ordinatur caritas, Ecclesia copulatur.

20. *Confirmate me*, inquit, *in unguentis, stipate me in malis.* Habes alias mansiones, ad quas Ecclesia cum delectatione succedit. Istæ mansiones sunt crucis Christi & sepulturæ, in quibus vulnerata est Ecclesia, sed vulnere caritatis; vulnus enim est quod Christus excepit, sed unguentum est quod effudit. Pomum est quod per pendit, hoc pomum gustavit Ecclesia, & ait: *Et fructus ejus dulcis in faucibus meis.* Et ut scias quia pomum est In Psal. 118. Serm 5. vers. 1.
F Dominus, legisti supra: *Tamquam malum in lignis silvæ, ita consobrinus meus.* Nos quoque vulnus fatemur, cùm prædicamus Christum crucifixum, sed bonus odor sumus Deo; quia crux Christi Judæis scandalum, Græcis stultitia, nobis autem virtus Dei atque sapientia est. Hoc vulnere Ecclesia vulneratur, cùm Salvatoris sui prædicat mortem, sed hoc vulnus est caritatis. Denique qui non credit, negat: qui diligis, confitetur. Manichæus negat, Christianus fatetur; & ideo scriptum est: *Utiliora vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici.* Pulcre ergo dicit Ecclesia: *Quia vulnerata caritate ego sum.* Prov 27.

21. Nudemus membra nostra bono vulneri, nudemus sagittæ electæ: sagitta hæc Christus est qui dicit: *Posuit me sicut sagittam electam*; bonum est ergo hac vulnerari sagitta, non mediocris mansionis iste processus, non omnes possunt dicere, quia vulnerati sunt dilectione. Esai. 49.

dicebant apostoli, cùm pro Christo lapidarentur & Christum prædicarent: dicebat Paulus cùm ter virgis cæderetur, & die ac nocte Christum adorandum gentibus disputaret: dicunt hoc martyres, qui vulnerantur pro Christo; & quia vulnerari pro ejus meruerunt nomine, plus diligunt. Ad hanc ergo veniens mansionem Ecclesia, ad hunc processum, ut pro Christo filios suos offerat, ut excipiat vulnera caritans, quasi bona fidei alimenta reperiens, pietatis fructus gustavit ipsa, & hortari ceteros cœpit, dicens: *Gustate & videte quoniam suavis est Dominus.* Et addidit Ecclesia dicere:

℣. 6.
In Psal. 118. Serm. 5. vers. 2.
Joan. 14.
Ibidem.
Num. 20.

22. *Læva ejus sub capite meo, & dextera ejus complectetur me.* Et istæ mansiones sunt via regali incedentis Ecclesiæ; *Multæ enim sunt mansiones apud Patrem meum.* Testificatur Dominus Jesus: *Et ecce venio, & accersio vos.* Bona mansio sapientiæ, & sive in læva ejus, sive in dextera, bona mansio; quia via regalis est. Ideoque sapientes nuntii dicunt: *Via regali ibimus, non divertemus in dextera, neque in sinistra, quoadusque transeamus terminos tuos.* Hoc dixerunt missi à Moyse nuntii ad regem Edom, hoc est terrenum; quia terrena omnia sive in dextera, sive in sinistra, mala sunt. Mala mansio insipientia, mala mansio intemperantia; & ideo pertransit has mansiones Hebræus: non divertit ad eas, sed pertransit; ut perveniat ad sinistram sapientiæ & dexteram, & in ipsis maneat, ubi divitiæ simplicitatis, ubi gloria, ubi longitudo vitæ est. *Longitudo* enim *vitæ in dextera ejus*, ut ait Salomon: *In sinistra autem ejus divitiæ & gloria:* in dextera vita est, in sinistra requies. Utinam super sinistram ejus requiescam, nec quæram cervicalia! *Væ enim his qui adsuunt cervicalia*, Ezechiel dicit. Has mansiones præparat Ecclesiæ suæ bonus ductor, & per vias sapientiæ dirigit iter ejus. Denique laudat sapiens vias ejus: *Viæ ejus viæ bonæ, & omnes semitæ ejus in pace.*

Prov. 3.
Ezech. 13.
Prov. 3.
In Psal. 118. Serm. 14. vers. 5.

23. *Læva ejus sub caput meum, & dextera illius complectitur me.* Hæc loquitur sponsa de Christo, anima de Verbo Dei: Christus autem idem est Verbum Dei atque sapientia. Beata ergo anima quam complectitur sapientia. Magna est sapientiæ manus, magna dextera, totam complectitur animam; tota enim munita est, quæ desponsata Verbo Dei est. Plenitudo enim sapientiæ, timere Deum: quæ ergo Deum timet anima, pleno se munit ipsa præsidio. Mittit sapientia lævam suam sub collum ejus, dexteram autem in complexum ejus. Utrumque quidem brachium ejus ad utilia extenditur; habent tamen propria sua singulæ manus sapientiæ: *In dextera longitudo vitæ* est, *in sinistra autem divitiæ & gloria.* Bonis utique manus utroque dotata est dotibus: in eo tamen habent varietatem sui muneris, quod & præsentia & futura tempora comprehendunt; ut læva præsentium remuneratrix, dextera futurorum sit.

24. Possumus hoc etiam de prophetia sancti patriarchæ Israel cognoscere, nam cùm dexteram suam posuisset super Ephræm, sinistram autem super Manassen, & convertere eas Joseph ætatis consideratione voluisset; ut dexteram patris super caput Manasse senioris filii collocaret, noluit, & dixit: *Scio, fili, & hic erit in populum, & hic exaltabitur, sed frater junior major erit illo.* In quo major: in eo utique quia benedictione prælatus est, dicentibus posteris Ephræm: *Faciat vos Deus sicut fecit Ephræm & Manassen:* vel quia semen ejus multitudo gentium, quæ in hoc sæculo laborem elegit, credens in Dominum Jesum, ut consolationem habeat futurorum. Manasse autem semen est populus oblivionis, qui proprium oblitus auctorem, exaltatus ad tempus in hoc sæculo est, daturus in reliquum pœnas graves; quia Deum suum & Dominum denegavit.

Genes. 48.

25. Hoc eo diximus, ut probaremus ea esse potiora quæ futura sunt. Denique læva sapientiæ sub sponsæ capite est, dextera autem superior, quæ totam complectitur sponsam. Itaque illa quasi fulcrum est quietis præsentis, quo anima innixa requiescit. Habet ubi reclinet caput suum, quia læva sapientiæ divitiæ sunt & gloria. Per id tempus hæc mulcent, & ex parte solatio sunt, & ideo; *Filius hominis non habebat ubi caput suum reclinaret: quia cùm dives esset, pauper factus est:* Nec gloriam aliquam istius sæculi requirebat; quia venerat non ut in portione, sed ut universo humano generi subveniret, dicens: *Mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbato*, hoc est totum, non ut facultatum collatione ditaret, non ut honorum insignibus, non ut gloriæ sæcularis cumularet augmento; hæc enim non habent beatitudinis & gratiæ plenitudinem: sed totum, hoc est, quod longitudinem vitæ complecteretur æternæ. Neque enim communis vitæ similis vita in dextera est sapientiæ, sed longitudo vitæ est, ut qui accipit vitam à sapientia, non exiguitatem vitæ, sed perpetuitatem & æternitatis longitudinem adipiscatur.

Matth. 8.
2. Cor. 8.
Johan. 7.

26. Bonus amictus æternitas vitæ. Itaque sponsa malorum granatorum, hoc est, diversorum & innumerabilium fructuum, & præcipue fidei odoribus, gratiæ, sapientiæ & gloriæ, vitæque æternæ subnixa divitiis quæ sunt circa sinistram & dexteram sponsi, per animas sanctas laudantium congregationum plausibus excitat Christum, dicens:

In Psal. 118. Serm. 19 vers. 4.

27. *Adjuravi vos filiæ Hierusalem in virtutibus & fortitudinibus agri, si suscitaveritis, & resuscitaveritis dilectionem usquequo voluerit.* Ager ille quem benedixit Dominus, non iste terrenus aut horridus silvis, aut confragosus torrentibus, aut inutilis vitibus, aut infœcunda glarea saxosus, aut hiulcus, & aridus siccitate, aut sanguine madidus, aut sentibus incultus & spinis, sed ille ager de quo Dominus ait: *Et species agri mecum est.* In hoc agro uva illa reperitur quæ expressa sanguinem fudit, & mundum diluit: in hoc agro est ficus illa sub qua sancti requiescent, spiritalis gratiæ suavitate recreati: in hoc agro est oliva illa fructifera, dominicæ fluens pacis unguentum: in hoc agro florent malo-granata, quæ plurimos fructus uno fidei munimine tegunt, & quodam fovent caritatis amplexu.

℣. 7.
Lib. de Jacob & vita beata cap. 1.
Psalm. 49.

28. Quia igitur sapientia & honesta claritas ita perfecta sunt, si habeant caritatem (plenitudo enim legis est caritas) suscitari & resuscitari vult caritatem, suscitari in veteri testamento, resuscitari in novo. Caritas Deus est, ut legimus, caritas Christus est. Suscitatur *tamquam leo, & catulus leonis; ut Juda adscendat ex germine:* resuscitatur ut dormiens, ut recumbens; quia non humana, sed sua & Patris majestate suscitatus est à mortuis. Unde ait Scriptura: *Quis suscitabit illum?* Non enim poterat illum aut Angelus aut potestas suscitare aliena, cùm ipse alios suscitaret. Ergo cùm hic dicit: *Si suscitaveritis & resuscitaveritis dilectionem, usquequo voluerit;* de iis dicit, qui resurrectionem ejus congrue possunt prædicare, ut audientibus ardorem fidei & devotionis accendant: vel suscitatur Christus in his qui primum accedunt, resuscitatur in his qui postquam accesserint, dormierunt. Dormit ergo Christus negligentibus, suscitatur in sanctis.

In Psal. 118. Serm. 5. vers. 2.
Rom. 3.
1. Joan. 4.
Gen. 49.
Osee 6.

29. Hanc itaque caritatem suscitat & resuscitat, donec vocem ejus accipiat, & præsentiam ejus accersat; quia quæsitus non solum venit, sed etiam saliens venit. Sed jam sponsus aderat, ut probaret illud quod adhuc loquentibus nobis dicit, *Adsum.* Adest, quia suscitatus à filiabus Judæ, quasi resuscitatus à filiabus Hierusalem. Audit Ecclesia sonum vocis ejus, & dicit:

Lib. de Isaac cap. 4.

30. *Vox consobrini mei, ecce hic advenit saliens super montes, transiliens super colles.* Manipularis est hic liber multas habens personas nobiles, velut manipulus triumphalis, multosque actus significans, quos intelligere magis quam expressos tenere possumus. Nam quasi advenientem sponsum audierit cum aliquibus pariter viantibus colloquentem, dicit sponsa: *Vox consobrini mei.* Dum loquitur cum filiabus Hierusalem, & rogat ut excitent, & resuscitent sponsum; subito tamquam de longinquo missæ vocis sonum sentiens, dicit: *Vox consobrini mei*, annuntians quem nuntiari sibi ante quærebat. Quem cupiebat ab aliis suscitari, sua prece resuscitatum, à Patre venire jam credens, læta dicit: *Vox consobrini mei.* Bene addidit, *consobrini mei*: ut non aliæ, sed consobrina sola sibi ejus vindicaret adventum.

℣. 8.
In Psal. 118. Serm. 6. vers. 1.

31. *Ecce*, inquit, *iste advenit*, adhuc ego eum quæro, A & ille jam venit: adhuc ego suffragia capto ut veniat, & ille jam proximus est: ego suscitari mihi caritatem cupio, ego me vulneratam caritatis puto, & ad me plus ipsa caritas festinat: ego dixi, veni; salit ille & transilit: ego rogo eum venire cum gratia, iste gratiarum operatur augmenta; & dum venit, incrementa gratiæ secum vehit, & veniendo adquirit, quia studet etiam ipse suæ placere dilectæ. Salit super excelsa, ut adscendat ad sponsam; sponsæ enim thalamus tribunal est Christi. Salit super Adam, transilit super Synagogam; salit super gentes, transilit super Judæos.

32. Videamus salientem. Salit de cælo in Virginem, B de utero in præsepe, de Jordane in crucem, de cruce in tumulum, in cælum de sepulcro. Proba mihi David
Psalm. 67. salientem, proba currentem; tu enim dixisti: *Exsultavit ut gigas ad currendam viam, à summo cælo egressio ejus; & occursus ejus usque ad summum ejus, nec est qui se abscondat à calore ejus.* Et nunc salit, & nunc currit, de corde Patris super sanctos suos, de oriente super occidentem, de septemtrione super meridiem. Iste est qui adscendit super occasum, ipse super cælos cælorum ad orientem, ipse adscendit super montes, ipse super colles.

33. Utinam ego miser dicam, dicat anima mea: *Ecce iste advenit*, & advenit non super terrena, non super C valles, sed advenit: *Saliens super montes*; Deus enim Deus montium est, non vallium: ubi ergo salit, super montes salit. Si sis mons, salit super te, salit super Isaiam, salit super Hieremiam, salit super Petrum, Johannem,
Psalm. 124. Jacobum. *Montes in circuitu ejus*: si non potes esse mons & non prævales, esto vel collis, ut super te Christus adscendat: etsi transilit, ut te transitus ejus custodiat.

34. Diximus de Christo & ecclesia, dicamus de anima & Verbo. Anima justi sponsa est Verbi, hæc si desideret, si cupiat, si oret & oret assidue, & oret sine ulla disceptatione, & tota intendat in Verbum: subito vocem sibi D videtur ejus audire quem non videt, & in timore sensus odorem divinitatis ejus agnoscit, quod patiuntur plerumque qui bene credunt. Replentur subito nares animæ spiritali gratia, & sentit sibi præsentiæ ejus flatum adspirare quem quærit, & dicit: Ecce iste ipse est quem requiro, ipse quem desidero.

35. Nonne cum aliquid de Scripturis cogitamus, & explanationem ejus invenire non possumus: dum dubitamus, dum quærimus, subito nobis quasi super montes, id est, altissima dogmata videtur adscendere. Deinde quasi super colles apparens nobis, illuminat mentem, ut infundat sensibus, quod invenire posse difficile videbatur: E ergo quasi ex absente fit præsens Verbum in cordibus nostris. Et rursus cùm aliquid nobis subobscurum est, tamquam subducitur Verbum, & tamquam absentis adventum desideramus; & iterum apparet, ostendit se nobis tamquam præsens fit nobis in iis quæ requirimus cognoscendis.

36. Salit ergo in uniuscujusque corde frequenter, transilit & exit & revertitur: si sequaris, si requiras, si tibi fidelium grata disputatione doctorum Verbum quod exierat atque [illegible]ieras, postules resuscitari. Sicut illa
Cant. 5. ℣. 6. quæ quæsivit & invenit, quæ dixit: *Frater meus transivit, anima mea exivit in verbo ejus.* Ergo etsi super F montes salit, sequere: etsi super colles, sequere. Reperiuntur enim in montibus & in collibus venatores Domini, qui investigant eos qui capiuntur ad vitam; sic
Hierem. 16. enim dixit per Hieremiam Deus: *Ecce mitto multos piscatores & multos venatores, & venabuntur eos super omnem montem & super omnem collem.* Ibi ergo populus Dei quæratur & inveniatur in Petri & in Pauli doctrina, gratia, disciplina; ut non in convalle sint, ubi fletus, sed in montibus à quibus unumquemque Christus illuminat, & cùm Petrum legimus, Christus illuminat: & cùm Paulum legimus, Christus illuminat. Curavit Paulus, Christus illuminavit; quoniam invocato Domini Jesu nomine, resurrexit, cujus sanatus est munere. Suscitavit mortuam Petrus, Christus illuminavit; & ideo ait: *Illumi-*
Psalm. 75. *nans tu mirabiliter à montibus æternis.*

37. Nos igitur qui montes esse non possumus, stemus A in montibus vel in collibus; ut cùm miserit piscatores suos Dominus & venatores, ut venentur eos qui supra omnem montem sunt, vel super omnem collem, id est, in legis & prophetarum præceptis; & novi & veteris testamenti cognitione omnem habentes conversationem, inveniant nos paratos, & velut bonas colligant spicas, opportuno missi messores tempore; quia si quis extra montem aut collem fuerit repertus, colligi velut bona spica non poterit ab his, qui ut comparationis faciamus alterius mentionem, triticum à paleis separare mittentur. Plurimarum igitur operationum solertes ministros Dominus habet, iidem piscatores, iidem etiam B venatores sunt, atque messores. Si in tempore messis quo diriguntur isti metere, maturus exspectes, salientem in montibus poteris intueri, & videbis Dominum Jesum similem capreolo aut hinnulo cervorum super montes Bethel. Salit enim super Ecclesiam quæ est domus panis, eo quod fidelium corda confirmet; unde & sponsa de eo dicit:

38. *Similis est consobrinus meus, capreæ aut hinnulo* ℣. 9.
cervorum, super montes Bethel; salit enim super Ecclesiam, quæ est domus Dei, eo quod fidelium corda confirmet. Merito sicut capreola, quia capra in altis pascitur. Dorcas dicitur à videndo, dorcadion enim visus acutioris est. C Quid hoc aptius Christo, qui Patrem vidit quem nemo vidit: aut si quis vidit in Christo, ipse filius revelavit? Merito *sicut hinnulus cervorum*, hinnulus quasi filius, cui paternæ inoleverit vis naturæ; ut eum occulta non lateant, serpentes fugiant, venena non lædant. Denique eductus de latibulis suis serpens qui educebatur ex homine, dicebat: *Quid venisti ante tempus torquere* Matth. 8.
nos. Spectemus ergo salientem hunc hinnuculum, ut non possimus timere serpentem.

39. *En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per* ℣. 9.
fenestras, prospiciens per retia. Venit ergo & primò post Lib. de Isaac
D parietem est, ut inimicitias animæ & corporis solvat, cap. 4.
sublato pariete qui impedimentum concordiæ videbatur adferre. Deinde prospicit per fenestras: quæ sint fenestræ, audi Prophetam dicentem: *Fenestræ apertæ sunt è cælo.* Esai. 24.
Prophetas itaque significat, per quos Dominus genus respexit humanum, priusquam in terras ipse descenderet. Et hodie si qua eum anima multum requirat, multum meretur misericordiæ; quoniam qui multum requirit, multum debetur ei. Si qua ergo anima eum studiosius quærat, longe audit vocem ejus: & quamvis ab aliis requirat, præ ipsis à quibus quærit, audit vocem ejus. Videt eum salientem ad se venire, id est, properantem E atque currentem & transilientem eos, qui infirmo corde virtutem ejus capere non possunt: deinde prospicientem per ænigmata prophetarum, legendo eos, & tenendo eorum sermones; videt enim prospicientem, sed quasi per fenestram, non quasi adhuc præsentem. Videt eminentem super retia. Quid est hoc? Nisi forte quia illa retia nobis sunt, non illi retia sunt, eo quod illa anima adhuc intra sensibilia & mundana sit, quæ mentem hominis capere & quodam sinu proprio consueverunt involvere.

40. *En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per* In Psal. 118.
fenestras, prospiciens per retia. Viderat enim Ecclesia vel Serm. 9.
F anima justi salientem sicut hinnuculum super montes, & vers. 3.
repente primum adspiciens post parietem domus suæ, prospicientem per fenestras, eminentem per retia, exsultat & gaudet, quia etiam ipsa amatur à Sponso. Qui tamquam & ipse vulneratus caritatis decore, dilectæ cùm primum abesset, ad oscula rogatus adfuerit (rogatur enim cùm dicitur: *Osculetur me ab osculis oris sui*) deinde Cant. 1 ℣. 1.
preces blandinasque sponsæ non spreverit, dilecta sibi ubera præbentis; atque in interiora domus eam benignus induxerit: deinde tamquam lasciviente ludens amore, quia vellet pertentare sensus amantis, sæpe egressus ut quæreretur à Sponsa, sæpe regressus ut invitaretur ad oscula, adstiterit post parietem, prospexerit per fenestras, eminens super retia; ut non totus abesset, nec quasi totus intraret, & ipse ad se sponsam vocaret; ut veniendi ad se invicem fierent gratiora commercia, amoremque mutuis adolerent sermonibus.

℣. 10. Psal. 118. loc. cit.

41. *Exsurge*, inquit, *veni proxima mea*, *formosa mea*, *columba mea*; & tu si habeas fundatum parietem, non illum medium qui domus unius separet membra, sed ædificatum supra fundamentum apostolorum & prophetarum, ut compaginata ejus structura crescat in templum, nec disterminet ejus interna, sed muniat. Si habeas ergo in te ædificationem Dei, & ad orientem pateant semper fenestræ tuæ, venit Verbum, *Stat post parietem tuum*; *oculi enim Domini super justos*; *prospicit per fenestras tuas*.

℣. 9. Psal. 33. Hier. 9.

42. Quæ sunt fenestræ istæ? Legimus fenestras de quibus dicit Hieremias: *Intravit mors per fenestras*, per quas intravit avaritia, intravit libido. Oculus tuus fenestra est. Si videris mulierem ad concupiscendum eam, intravit mors per oculum tuum: si videris possessionem viduæ, vel thesauros minoris, & tuas excitaveris cupiditates, *Intravit mors per fenestram*. Sicut ergo per hæc intrat mors, intrat & vita: si decorem puellæ adspiciens sacræ, venereris dominum Jesum, quod in teneros annos venerit ætas senectutis, vita immaculata, & ipse filiam tuam offeras, ut pio consecretur velamine: si possessionem minoris non tamquam sollicitus invasor adspicias, sed quasi parens sedulus religioso tuearis affectu: per has fenestras prospicit Christus, ut vocet sponsam.

℣. 9.

43. *Eminens super retia*: bene *eminens*; quia solus est quem retia non involverint peccatorum. Omnes intra retia eramus, immo adhuc intra retia sumus; quia nemo sine peccato nisi solus Jesus, quem non cognoscentem peccatum, peccatum pro nobis fecit Pater, etenim tradidit eum laqueis, tradidit eum retibus: mittens eum non in peccato in quo erant omnes homines, sed in similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum in carne. Peccatum erat caro, secundùm illud quia hereditatio erat damnata maledicto, peccatum erat illecebra & ministra peccati. Venit dominus Jesus, & in carne peccato obnoxiâ militiam virtutis exercuit: facta sunt membra nostra jam non arma libidinis, sed arma virtutis; namque ubi erant incentiva libidinis, ibi nunc sunt domicilia castitatis. Hic ergo venit ad laqueos, sed voluntarius: venit ad retia, sed securus. Plena erant omnia retibus, referta laqueis, audi dicentem: *In via hac quam ambulabam, absconderant superbi laqueum mihi*. Et in libro sapientiæ Sirach moneris ut cognoscas quia in medio laqueorum ambulas. Quot vitia, tot retia: quot peccata, tot laquei.

Psal. 141. Eccli. 9

44. Hereditarii jam te nexus tenebant, venit ad laqueos Jesus, ut Adam solveret: venit liberare quod perierat. Omnes retibus tenebamur, nullus alium eruere poterat, cùm se ipsum non posset eruere. Talis ergo necessarius fuit, quem vincula generationis humanæ delictis obnoxia non tenerent, non cœpisset avaritia, non ligasset dolus. Is solus erat Jesus, qui cùm hujus carnis se circumdedisset vinculis, captus non erat, non erat alligatus: sed dirumpens ea atque dissolvens, ad se magis vocavit Ecclesiam, *Prospiciens per laqueos*, *eminens super retia*: ut & ipsa disceret vinculis non teneri. Denique eo usque non longe à vinculis fuit, ut pro nobis subiret & mortem, sed tamen non servus mortis effectus, sed liber inter mortuos; liber enim erat qui solvendæ mortis potestatem habebat. Denique ipse te doceat qui ait: *Solvite templum hoc*, *& in triduo resuscitabo illud*. Audiamus itaque quid dicat:

Iohan. 26.

℣. 11. Psal. 118. Serm. 6. vers. 3.

45. *Exsurge*, *veni proxima mea*; hoc est, surge à mortuis, exsurge à vinculis, quibus circumdata tenebaris. Exsurge, quia ego resurrexi tibi: solve vincula iniquitatis, quia ego jam solvi tibi: veni, quia jam retia soluta sunt, Virgo peperit, puer natus ex virgine est, nihil debet muliebri hereditati, quasi filius mulieris non tenetur: cerne medium parietem maceriæ jam solutum, qui interiorum affectuum concordiam dividebat, & in diversum excitabat dissentiones corporalium passionum. Veni ergo secura, cupio videre faciem tuam, & audire vocem tuam: veni, ut jam me per retia non videas, sed facie ad faciem vultibus amatoriis dilecta potiaris.

46. Et hic ista ethice decursa sint. Mystica autem illa si possumus, vel linea intueamur extrema. Sedebat intra domum Sponsa devota Domino, intra parietem Legis & prophetarum, spiritalium lapidum exædificatione fundatum, qui claudebat atque vallabat domum regiam, plenam jucunditatis atque lætitiæ. Mirabatur thesauros regios, & intuebatur sollicite, cupiens sapientiam quæ has sibi divitias demonstraret, adsciscere. In secreto erat, sed secreti ipsius interpretem requirebat. Venit dominus Jesus saliens super montes. Nobis sero videbatur venire, sed ille properabat. Saliebat denique & transiliebat, ut Judæorum corporalia & saxosa dogmata transiliret. Adstitit post parietem domus quæ erat in veteri Testamento, prospiciens per Legis fenestram, & prophetarum cavernas.

47. Nondum erant domus illius aperta vestibula, nondum claves sapientiæ portarum claustra patefecerant, quibus Legis claudebantur interna; de superiore tamen, hoc est, spiritali parte prospectans Ecclesiam vocat, ut per Legem & prophetas, Evangelii vertice sublimis adsurgens, retia Judaicæ interpretationis, & nodos intrepido calcet vestigio. Ideoque *Proxima* vocatur, ut adhæreat Christo, mundana non quærat: ideo *Formosa*; ut speciosos evangelizantium pedes perferat: ideo *Columba*, ut spiritalia petat, terrestria derelinquat.

℣. 14. ℣. 11.

Ibidem consequenter.

48. *Ecce*, inquit, *hyems præteriit*, *imber abiit*, *discessit sibi*, *flores visi sunt in terra*, *tempus secandi advenit*. Ante adventum Christi hyems erat: venit Christus, fecit æstatem. Tunc omnia erant florum indiga, nuda virtutum: passus est Christus, & omnia cœperunt novæ gratiæ fœcundati germinibus. Imber abiit luxuriæ profluentis, & nubila terris orta flagitiis æstiva jam puræ conscientiæ serenitate laxantur. Ideo non evadunt quorum fuga in hyeme fit; quia non sequuntur Domini passionem, non tollunt crucem suam, & Christum sequuntur.

℣. 12. L. de Isaac. cap. 4 & Psal. 118. Serm. 6. vers. 3. ℣. 11. ℣. 13.

49. Imber impedit flores: at nunc flores videntur in terra. Boni flores apostoli, qui diversorum scriptorum suorum atque operum fuderunt odorem. *Tempus secandi advenit*, quando matura in horreis frumenta conduntur; & qui metit, mercedem accipit. *Vox turturis audita est*, quia invenit sibi nidum; Ecclesia enim domus est castitatis. *Ficus* quæ propter infœcunditatem jubebatur excidi, *fructus ferre jam cœpit*. Vinea translata ex Ægypto, jam non maceriis destructa depositis, incursatur à bestiis; nec informis sentibus, sed odora jam floribus.

Ex Apologia David postrema cap. 9.

50. *Exsurge*, inquit, *veni proxima mea*, *formosa mea*, *columba mea*, *perfecta mea*: *proxima* utique fidei desiderio, *formosa* decore virtutis, *columba* gratiâ spirituali; *Pennæ enim columbæ deargentatæ* æternam illam significant potestatem, & columbæ volatus Spiritus sancti præsentiam declaravit. Vocat igitur ad se eam Christus ut veniat, quoniam spiritualibus jam pretiis dotata veniebat. *Quia ecce*, inquit, *hyems præteriit*, *imber abiit*, *discessit sibi*, *flores visi sunt in terra*. Videte quemadmodum sancta invitetur Ecclesia. *Hyems*, inquit, *discessit sibi*, ne hyemem nuda formidet, hyemem non temporis sed infirmitatis, quæ agrum animæ fœcundum omni flore despoliat. Est enim hyems non terreni solis, est hyems mentis, quando animo frigus illabitur, quando vapor animi vanescit, quando solvitur vigor sensus, quando nimius humor exundat, & mentem gravat, quando interior caligat adspectus. Et ideo ait Dominus; *Videte ne fiat fuga vestra hyeme vel sabbato*: bonum enim ut tunc dies judicii vel mortis adveniat, cùm viget animi blanda temperies, cùm cæleste mysterium serena luce resplendet, cùm cor nostrum ardet in nobis. Tunc enim Christus est præsens, sicut testatur in Evangelio Ammaon & Cleophas dicentes: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis in via*, *cùm aperuisset in nobis Scripturas*. Viget autem animus, quando etiam flos videtur in terris. Quis est iste flos boni odoris, nisi ille qui dixit: *Ego flos campi & lilium convallium*? de quo & in Esaia scriptum est: *Exiet virga de radice Jesse*, *& virga ex radice adscendet*, *& flos ex virga exiet*. Radix utique familia Judæorum est, virga Maria, flos Mariæ Christus: qui quando nostra resplendet in terra, & in agro animæ redolet, vel in Ecclesia sua vernat, nec frigus possumus timere, nec pluviam vereri, sed exspectare judicii diem. Et ideo Ecclesia ut hunc florem videret, omni studio festinabat, sicut ipsa in posterioribus

Matth. 24. Luc. 24. ℣. 1. Esai. 11.

Cant. 3. ℣ 1. ribus testatur dicens: *In cubili noctibus quæsivi quem diligit anima mea.*

℣. 13. Lib. 7. in Lucam ad cap. 13.

50. *Ficus protulit grossos suos.* Apta Synagogæ arboris istius comparatio est, quia sicut arbor ista foliis redundans fluentibus, spem possessoris sui cassa speratorum proventuum exspectatione destituit: ita etiam in Synagoga, dum doctores ejus operibus infœcundi, verbis tantum velut foliis redundantibus gloriantur, inanis umbra Legis exsuperat; spes autem falsi exspectata proventus, populi vota credentis illudit.

51. Est etiam in natura arboris quo magis erectas Synagogæ speciem comparatione hujus expressam. Etenim si diligenter inquiras, discretam ab usu arborum ceterarum consuetudinem naturæ hujus invenies; namque aliæ florem ferunt antequam fructum, pomaque ventura prænuntio sui flore designant: hæc sola ab initio poma germinat pro floribus: in aliis flos decutitur & poma nascuntur, in hac poma decidunt, ut poma succedant. Ergo priora illa cassa fructuum, vice floris emergunt: ita præcoci quodam nascendi usu, quæ ordinem naturæ nesciunt, beneficium naturæ servare non possunt. Etenim qua se medio trudere de cortice gemma consuevit, eâ inoutissima quæque hujus generis poma prorumpunt: de quibus legimus in Canticis canticorum, *Ficus protulit grossos suos.* Itaque ceteris albentibus primo vere virgultis, sola ficus proprio nescit flore canescere; eo forte quod nullus sit istis maturior usus in pomis. Namque succedentibus aliis quæ quasi degenerantia despuuntur, & arenti infirma radice, renovatis quibus sit succus utilior, exuuntur. Manent tamen aliqua perrara, nec decidunt, quibus hic proventus attriserit, ut de medio duarum virgarum claviculo brevi erumpente promergant, quo geminis tecta præsidiis, tamquam naturæ parentis gremio, succi fotu plenioris inolescant. Ea clementioris auræ provocata temperie: & prolixioribus adulta temporibus, ubi silvestrem animum succi prioris exuerint, specie ceteris & maturitatis gratia præferuntur.

52. Specta nunc cultus & animos Judæorum, qui quasi primi fructus male feracis Synagogæ, quasi labentis similitudine corruerunt, ut mansura supra ævum nostri generis poma succederent. Etenim primus Synagogæ populus, quasi radice operum infirmus arenti, ubertatem sapientiæ naturalis haurire non potuit. Et ideo velut inutilis decidit fructus, ut quasi ex iisdem claviculis arboris fructuosæ, de pingue line religionis antiquæ novus Ecclesiæ populus emergeret. Ergo ille qui erat, esse desivit, ut iste inciperet qui non erat: primi tamen ex Israel, quos naturæ validioris ramus extulerat, sub umbra Legis & crucis, in utriusque sinu succo gemino colorati, grossi maturescentis exemplo, pulcherrimorum gratia fructuum ceteris præstiterunt, quibus dicitur: *Sedebitis super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel.* *Matth. 19.*

℣. 5. Lib. 9. in Luc. ad cap. 20.

53. *Vineæ florentes dederunt odorem suum.* Bene per vineam Ecclesia designatur; ut enim vitis maritatur arboribus, ita corpus animæ, anima quoque corpori conjungitur: ut vinea dum ligatur, erigitur, & recisa non minuitur, sed augetur; ita plebs sancta dum ligatur, exuitur: dum humiliatur, adtollitur: dum reciditur, coronatur. Quin etiam ut tener surculus, veteri abscissus ab arbore, in alterius fœtu radicis inseritur: ita populus hic sanctus surculi veteris cicatricibus enodatis, in novo illo crucis signo tamquam gremio piæ parentis fotus inolescit: Spiritusque sanctus in hoc carceteum corpus infusus, velut in altas demissus terrarum scrobes, aquæ salutaris irriguo diluit quidquid est fœtidum, membrorumque nostrorum habitus in cælestem erigit disciplinam.

54. Hanc vineam diligens agricola fodere, rigare, contendere consuevit, eruderatisque terrenæ molis aggeribus, opera corporis nostri nunc sole torrere, nunc imbre perfundere, stipare agrum solitus, ne sentibus gemma lædatur, ne luxuriet umbra foliorum, verborumque infructuosa jactantia virtutibus obumbrando, maturitatem naturalis indolis impediat.

℣ 14. Psal. 118. Serm. 6. versu 6.

55. *Et veni, inquit, columba mea, in tegimento petræ, juxta præmunitionem*: hoc est, veni juxta Evangelium: propugnacula fidei tuæ, gesta sunt Christi: muri tui subsidia, verba sunt Domini: passio Dominici corporis, tua virtus est.

℣. 14.

56. *Ostende mihi faciem tuam, & insinua vocem tuam; quia vox tua suavis est, & facies tua decora.* Suavis est vox tua; *quia ore fit confessio ad salutem*: & decora facies; quia quæ non erubescit auctorem, non confunditur redemtore. Ostendit ergo faciem suam, signaculum crucis præferens: & insinuat vocem suam, auctoritatem prædicationis adsumens. Integimento enim corporis Christi, quo redemtus est à peccato, munimentum gratiæ spiritalis invenit; ut salutaria sibi & sentiat & loquatur. Suavis ergo vox, quæ in divinis testimoniis loquebatur: *Decora facies*, quæ in conspectu regum non confundebatur.

L. de Isaac. cap. 4.

57. *Exsurge*, inquit, *veni proxima mea*; id est, exsurge à delectationibus mundi, exsurge à terrenis, & veni ad me, quæ adhuc laboras, & onerata es, quæ sollicita es quæ sunt mundi: veni supra mundum, veni ad me, quia ego vici mundum: veni prope me, jam pulcra æternæ vitæ decore, jam columba, id est, mitis atque mansueta, jam tota plena gratiæ spiritalis. Jure ergo jam retia timere non debet, cùm is vocet ad se animam, qui tentamentis & retibus mundi non potuit capi. Nam cùm homines in medio laqueorum ambulemus, per appetentiam escæ retibus simul & laqueis obnoxii sumus. Ille in corpore positus retia non timebat, sed eminebat super retia, id est, supra tentamenta mundi & corporis passiones; immo & alios eminere faciebat.

58. Exsurge, veni proxima mea, noli timere retia, jam præteriit hyems. Venit pascha, venit indulgentia, venit remissio peccatorum, cessavit tentatio, imber abiit, procella abiit & quassatio. Ante adventum Christi hyems erat, post adventum Christi flores sunt, unde ait: *Flores visi sunt in terra.* Ubi ante spinæ, ibi nunc flores; *Tempus*, inquit, *secandi advenit.* Ubi ante desertum, ibi messis est. *Vox turturis audita est in terra nostra*: bene addidit propheta *nostra*, quasi admirans, quod ubi ante impudicitia, ibi castitas. *Ficus protulit grossos suos.* Quæ quasi infructuosa jubebatur abscindi, hæc fructus adferre jam cœpit. Sed quid dubitas, quia grossos dixit? Priorea discutit, ut posteriores meliores adferat: sicut Synagogæ fructus abjicitur, renovatur autem Ecclesiæ.

59. Et quamvis plena tranquillitas sit, & adoleverint mysteria, iterum tamen dicit: *Exsurge secura in tegmento petræ*, id est, tuta præsidio passionis meæ & fidei munimento. Suxerunt enim mel de petra & oleum de firma petra. Hoc integimento animæ piorum indutæ, jam nudæ non sunt, & hæc illis est præmunitio. Ideoque & huic animæ ait, *Et veni tu columba mea in tegimento petræ juxta præmunitionem: ostende mihi faciem tuam, & insinua vocem tuam.* Hortatur ad confidentiam, ut non erubescat crucem Christi, nec ejus signaculum. Hortatur ad confessionem, vult omnes insidias dimoveri; ut bonus fidei odor spiret, ut dies fulgeat, ut adversæ noctis umbra non noceat; quoniam qui juxta Christum est, dicit: *Nox præcessit, dies autem appropinquavit.* Est & umbra sæcularium quæ præterit, & dies cælestium Christus, qui sanctis suis lucet. *Rom. 13.*

℣. 15. In Ps. 118. Serm. 10. vers. 1.

60. *Prendite nobis vulpes pusillas exterminantes vineas, ut vinea nostra floreant.* Scriptura eum hominem dicit, qui est ad imaginem & similitudinem Dei: peccantem autem non hominem, sed aut serpentem, aut equum adhinnientem feminis, aut vulpeculam, aut jumentum vocare consuevit. De quorum uno ait Dominus: *Ite dicite vulpi illi*, hoc est, de Herode. Et alibi cùm se fraudulenter interrogari adverteret, dixit: *Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos, ubi requiescant*; eo quod fraudulenter in terrestrium passionum quibusdam latibulis demorentur. *Luc. 13.* *Matth. 8.*

Judicum 15.

61. Unde etiam Samson binas vulpes sibi nexuit, ad quarum caudas alligavit faces, & dimisit eas per messes allophylorum: per hanc figuram significans quod improbi ac fraudulenti homines, & maxime hæretici, liberam linguam habeant ad latrandum: sed exitus impeditos, aut litigiosa principia, finem vero fraudis suæ incendio deputatum. Ideoque & trecentas vulpes dimisit, eo quod perfidi crucis quidem prædicatione se commendare desiderant: sed mysterium ejus tenere non possunt, qui hac *Ibidem.*

præ licatione composita, & falsa atque simulata, utere ma- A
gis fructus conantur alienos: cùm utique vera crux Do-
mini non exurat aliena merita, sed fœcundet.

62. Meritoque scriptum est, *Prendite nobis vulpes pu-*
sillas, exterminantes vineas, ut vinea nostra floreant. Quo
ostenditur quod vel Dominus Jesus vel Ecclesia fraudu-
lentorum dolos vineis suis exterminandos esse præcipiat;
ne pusillulis vineis noceant, quia adultis jam viribus no-
cere non possunt. Hæreticus enim imperfectum tentare
potest, non potest supplantare perfectum.

63. *Frater meus mihi, & ego illi.* Vox ista est virginis; B
℣. 16. In Ps. 118. Serm. 16. vers. 1.
nam immaculatum corpus à virili permixtione servare,
& palmam castimoniæ, limoso in corpore usque ad an-
gelorum conversationem, custodia integritatis evehere,
utilitas privata, laus est publica. Quàm rarus in terris, qui
hoc potest dicere, quam alienus à vitiis, quam segregatus
ab omni labe peccati, qui nihil habeat cum sæculo com-
mune, dicens: *Dilectus meus mihi & ego illi, in medio ube-*
Ibid, Serm. 8. vers. 5.
rum meorum commorabitur. Scilicet nihil mundi hujus sibi
vindicet, cui non sit corporalium possessio cupiditatum,
quem non inflammet libido, non stimulet avaritia, non
lascivia effeminet, non luxuria decoloret, non sternat
ambitio, non maceret invidia, non aliqua negotiorum sæ- C
cularium cura sollicitet: verus minister altaris, Deo na-
tus non sibi; Levi enim ut habet interpretatio, significat:
Ipse mihi assumtus: significat, Et ipse meus: significat &
tantum, Assumtus: significat, Et adsumtus mihi.

64. Ipse idem, & mihi Levi & Deo est. Quomodo idem
& mihi sacerdos & Deo est. Et mihi advocatus & Domini
deprecator est: pro me offerens sacrificium, & idem se
offerens Domino. Denique & alibi Levi interpretatione
dicitur, *Pro me*; etenim si à me nominetur Levi, Levi pro
me est: si pro me offerat, pro me est: si pro me interve-
niat, pro me est: sin autem vocetur à Domino, ipse mi-
hi dicitur: hoc est, non alii tributarius, non decimarius, D
non de possessione munificus. Ipse mihi, hoc est, tam-
quam abundans pro suis omnibus. Non ab hoc decimas
quæro, non fructus, non dona, non munera; ipse mihi
pro munere est, ipse est pro tributo. Non in possessione
sua munificus mihi, sed ipse mihi possessio, ipse meus
fructus, ipse meus sensus. Adsumtus à me, vel adsumtus
mihi, non potest hoc sine divina esse gratia. Sicut enim
possessio non potest mea esse, nisi emero eam: sic non po-
test esse Levi, nisi fuerit adsumtus à Domino; cùm enim
adsumtus fuerit, recte dicitur, ipse meus. Denique cùm
Moysi dictum esset, ut populo Judæorum per tribus sin-
gulas divideret incolatus, & distribueret singulis tribubus E
portionem: tribum Leviticam excepit Deus dicens filiis
Deuter. 18. Levi: *Non erit ei portio, neque sors in medio fratrum suo-*
Levit. 18. *rum: quia Dominus Deus pars eorum est:* & alibi, *Ego*
Dominus portio eorum.

65. Negatur his terrena divisio, ut ipsi dum sæcularem
sibi non vindicant portionem, fiant cælestis possessio:
vel hoc solum noverint possidere, hoc est, fidei & de-
votionis obsequium, multo ditiores quam qui possessio-
num suarum spatia ampla diffundunt. Quantumlibet enim
fines suos extendant, & terra deficit, & mare includit
insanas cupiditates, & pendunt tributa majora quam fruc-
tus sunt. At vero iste nihil possidens, nulli nisi Deo tri- F
butat, supra terram ejus est portio, non cum terra deficit,
non mari clauditur. Cujus portio Deus est, totius pos-
sessor est naturæ. Pro agris igitur ipse sibi satis est, habens
bonum fructum, qui numquam possit perire. Pro domi-
bus satis est sibi, ut sit habitatio Domini, & templum
Dei, quo nihil potest esse pretiosius. Quid enim pretio-
sius Deo? Aut quid deest huic viro qui potest dicere:
Non contingat mihi gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu
Galat. 6.
Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo?

66. Non potest in hoc princeps mundi hujus sibi con-
sortium vindicare, in quo nihil suum invenit. Ideoque
Dominus qui venit docere, ut fieret nobis Deus portio,
ait: *Venit enim hujus mundi princeps, & in me invenit ni-*
Johan. 14. Matth. 10.
hil. Meritoque imitatores sui esse volens, ait: *Nolite*
possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam. Unde
Petrus ostendens in Deo portionem sibi esse, non in sæ-
culo, ait: *Argentum & aurum non habeo, sed quod habeo,*
Act. 3.
hoc tibi do: in nomine Jesu Christi Nazareni surge, & am-
bula; hoc est, hæc est portio mea, portio mea Christus
Ibidem.
est: *In nomine igitur Christi Jesu surge, & ambula.* Hoc est,
in portione mea dives sum, in portione mea potens sum.
Merito tales præsumo fructus istius portionis, ut salus
& vita donetur; quia hoc est istius patrimonium portio-
nis quam elegi mihi: *Dilectus meus mihi, & ego illi.*

67. *Qui pascitur inter lilia.* Lilium castitatem significat.
℣. 16. In Ps. 118. Serm. 14. ante vers. 1.
Sicut itaque bonus pastor, ubi pascat gregem suum, quæ
pabula ovibus suis expectant. Quæ sunt pascua nostra,
hoc est, fidelium, nisi Christus? In cujus pascuis se lo-
Psal. 22.
catum Propheta lætatus est, dicens: *In loco pascuæ, ibi me*
collocavit: ibi enim nos pascit & reficit. Bona pascua, sa-
cramenta divina sunt. Carpis illic novum florem, qui bo-
num odorem dedit resurrectionis: carpis lilium, in quo fit
splendor æternitatis: carpis rosam, hoc est, dominici
corporis sanguinem. Bona etiam pascua, libri sunt scri-
pturarum cælestium, in quibus quotidiana lectione pasci-
mur, in quibus recreamur ac reficimur; cùm ea quæ scri-
pta sunt degustamus, vel summo ore libata frequentius
ruminamus. His pascuis grex Domini saginatur. Bona
etiam Christi pascua montes convallium; nam & in his
pascit Christus sicut capreolus aut hinnulus cervorum,
C hoc est, in splendoribus sanctorum.

68. *Donec adspiret dies, & inclinentur umbræ.* Zachæus
℣. 17. In Ps. 118. Serm. 5. vers. 2.
in arborem Sycomori adscendit, ut Christum videret:
nobis quoque expandit manus suas Jesus, ut totum mun-
dum obumbraret. Quomodo non sumus in umbra, qui
crucis ejus protegimur velamento? Quomodo non su-
mus in umbra, quos crucifixus à malignitate sæculi & cor-
poris ardore defendit? An nescimus, quoniam Verbum
Dei veniens in hunc mundum, non sicut Verbum advenit,
Quale erat in principio, quale erat apud Deum: *sed semet-*
Johan. 1. Philip. 2.
ipsum exinanivit, formam servi accipiens. Venit in nube
Esaia 19. Luc. 1.
levi, & cùm esset virtus altissimi, obumbravit Mariæ;
Philip. 3.
D ut transfiguraret corpus humilitatis nostræ, conforme
fieri corpori gloriæ suæ. Sicut ille ergo formam mutavit,
cùm ex Virgine nasceretur: ita & nobis sermones Dei
transfigurati videntur, cùm leguntur in Evangelio, cùm
species eorum videtur in Scripturis quasi per speculum;
quia tota veritas hic non potest comprehendi, cùm au-
tem venerit quod perfectum est, non jam per discussio-
nem, non per speciem ut transfigurati, sed integra at-
que expressa veritate resplendent.

69. Flectat ergo animam jugo Verbi, & habenis suis re-
In Ps. 118. Serm. 5. vers. 5.
gat, ut voluntate Dei abducatur à vitiis, & vitæ odorem
capiat æternæ; non enim hæc vita perfecta est, sed hæc
E vita in umbra. Ideo ut homo Christus Jesus ex Virgine
nasceretur, obumbravit virtus altissimi matrem futuram;
quia in umbra descendit, ab umbra incipiens operari sa-
lutem hominis, & consummaturus claritate solis æterni.
Umbra est ergo vita hæc. Festina ad solem, ut te de-
fendat ab umbræ hujus frigore, & calorem tibi perfun-
dat æstivum. Et ideo suadet orandum, ne fiat fuga nostra
hyeme aut sabbato, non tempus diemque significans,
sed frigere nos meritis prohibens, & bonorum operum
esse jejunos.

CAPUT TERTIUM.

F 1. IN *cubili meo, in nocte quæsivi quem dilexit anima*
Cap. 3. ℣. 1.
mea: quæsivi eum & non inveni. Exsurgam itaque, &
quæram in civitate, in foro, in plateis, quem dilexit anima
mea. Acceperat jam hæc anima bona pignora caritatis,
sed quia semper solliciti esse debemus, semper intenti,
& quia Verbum Dei sicut capreola exsilit, aut sicut hin-
nulus cervorum; semper vigilet anima, & prætendat
eum quem quærit, & quem tenere desiderat. Ideo quasi
sublapsum sibi deplorans, *In cubili*, inquit, *meo, in noc-*
L. de Isaac cap. 5.
tibus quæsivi quem dilexit anima mea. Qui bene quærit,
in cubili quærat, in noctibus quærat: nec dies feriatus,
neque noctes sint: nullum tempus vacet à pietatis offi-
cio; etsi non invenerit primo, perseveret in requirendo.
Ideoque dicit:

2. *Exsurgam itaque, & quæram in civitate, in foro, in*
℣. 2. In Ps. 118. Serm. 7. vers. 8.
plateis. Et fortasse ideo non invenit adhuc, quia in foro
quæsivit, ubi lites sunt; in plateis, ubi nundinæ rerum

venalium ; non enim Chriſtus pecunia comparatur. Nullum tempus prædicandi vacuum ſinat ſancta devotio præterire. Si ſtudentes doctrinis ſæcularibus, perparum ſomno indulgent ; quanto magis qui Deum cupiunt cognoſcere, non debent ſomno corporis impediri, niſi quantum naturæ ſatis eſt ? *Pſalm. 6. Pſal. 118.* David per ſingulas noctes lectum ſuum lacrymis diluebat, ſurgebat etiam noctis medio, ut Domino confiteretur : & tu totam noctem ſopori exiſtimas deputandam ? Tunc magis tibi orandus eſt Dominus, tunc præſidia poſtulanda, culpa cavenda, quando videtur habere ſecretum. Tunc maxime quando tenebræ in circuitu meo, & parietes me operiunt, conſiderandum quod Deus omnia intuetur abſcondita. Ne dicteris B ergo circumfuſus tenebris, quis me videt ? Et quem vereor ſeptus parietibus & incluſus ? *Pſalm. 33.* Quia *Vultus Domini ſuper facientes mala.* Denique ſi arbitrum non vides, te ipſum non vides ? Tuæ conſcientiæ teſtimonium non veteris ? Neſcis illam caliginem noctis non opertorium, ſed incentivum eſſe peccati ? Cùm ſomno & cibo fervent corpora, tunc etiam mentis vigor ſopore laxatur, ſomno reſolvitur. Tunc irrepit impuri libido concubitus, tunc perturbatur cor ſqualſore immunditiæ, non videtur caſtitas, puritas non conſideratur, pudicitiæ gloria non recenſetur.

3. Nox erat, quando Judas prodidit, quando Petrus negavit. C Illo igitur præcipue tempore juſtificationes Dei animo retexendæ ſunt, relegenda mandata hortatoria : illa de caſtitate præcepta non abſint, ut his occupata mens, flagrantiam libidinis, carnis reſtinguat ardorem. Tene *Pſal. 6.* illud animo : *Lavabo per ſingulas noctes lectum meum.* Quis enim ſtupris deditus, flagitiis involutus, lavat per ſingulas noctes lectum ſuum ? Neſcit flere, qui flenda committit ; & cùm ſit ipſe lacrymabilis, non habet pœnæ lacrymas ſuæ. At ille qui caſtigat corpus ſuum, & ſui ſollicitus gubernator eſt, atque ingemiſcens & dolens lapſus ſuperioris offenſam, quærit quomodo abluat eam fletibus pœnitentiæ, hic lavat per ſingulas noctes lectum D ſuum. Non dormiamus igitur totis noctibus, ſed maximam partem earum lectioni & orationibus deputemus. Audi Eccleſiæ vocem quærentis etiam in noctibus Chriſtum : *In cubili*, inquit, *meo, in noctibus quæſivi quem dilexit anima mea.*

4. Accipe ſecundum litteram, quia quæſivit in noctibus orando, deprecando, etiam lacrymis deplorando. Quæſivit in noctibus ; *Pſal. 17.* quia *Poſuit tenebras latibulum ſuum*, ut quærere eum ſollicitius diſceremus. Quæſivit igitur in prophetis Eccleſia ex gentibus congregata, & ideo credidit. Denique adventus dominici teſtimonia de prophetis, Evangeliſtæ Pauluſque poſuerunt, unde ſcriptum eſt : E *Pſal. 18.* *Quia nox nocti indicat ſcientiam.* Quæſivit in noctibus, in perſecutionibus & adverſis, in tribulationibus & doloribus duris. Nox eſt omnibus, quibus non eſt perfecta ſecuritas ; *Iohan. 9. Ibidem 5.* unde ait Dominus : *Veniet nox quando nemo poteſt operari. Cùm in hoc mundo ſum, lux hujus mundi ſum.* Non ergo operemur in tenebris ; ſi enim lucent opera noſtra, non operamur in tenebris, ſed in lumine.

5. Dies eſt quibus adeſt Chriſtus, nox eſt quibus ſe denegat. Non magnum tibi ſi tunc Domino gratias agas, quando in proſperis & ſecundis es : ſed ſi tunc adhæreas Chriſto, quando te perſecutor exagitat, quando aliqua F procella perturbat. Amiſiſti filium ? In illo dolore, in illa nocte, in illa deſtitutione, memento domini Dei tui ; ne quaſi non exauditus, ingratus ſis, & in tua prævaricationis ærumna. Pulſus es in exſilium ? Memento domini Dei tui, ne patriæ interdictæ caritatem Deo præferas. Alicujus divitis oppreſſus potentia, amiſiſti proprias facultates, indiges ſumtu ? Memento domini Dei tui, ne nox te egeſtatis abducat à devotionis affectu. Hoc eſt enim mandatum Legis, ut in nocte magis quæras, quando magis exaudiaris à Domino, & poſſis dicere : *Pſal. 117.* *In tribulatione invocavi Dominum, & exaudivit me in latitudine Dominus.*

6. Sed nec quærere perfunctorie abundat ad gratiam, ſed ut inſiſtas & intendas muneri. Denique iſta vel Eccleſia vel anima, quæ requiſivit in cubili, quæſivit in noctibus, primò non invenit, quia fortaſſe in cubili quæ- A ſivit. Sed poſtea quam ſurrexit, & abiit in civitatem (vide ne in illam civitatem in qua Dominus celebraturus paſcha, diſcipulos deſtinavit dicens : *Ite in civitatem ad quemdam*) *Matth. 26.* poſtea quam in foro, ut dixi, quæſivit, ubi oleum venditur, quod exſpectantes Sponſum emere conſuerunt ; ubi jus, ubi leges. Si enim lex ſpiritualis, & forum utique ſpirituale, ubi diſputant periti legis æternæ. Quod forum non litibus tumultuoſum eſt, ſed Chriſti tribunalibus glorioſum. Ubi quæſivit, inquam ? In foro, & poſt quæſivit in plateis, de quibus hi qui ad patris familias Evangelici prandium convenirent, colligebantur ; qui vocati excuſandum ſe ab hujuſmodi epulis non pu- B tarunt. Poſtea quam in foro, inquam, & plateis quæſivit, incidit in eos qui circumeunt civitatem, & tunc demum potuit invenire quod quæreret ; fortaſſe quod in tribulatione & metu poſita magis inveniat gratiam. Denique poſterius ait :

7. *Invenerunt me qui circumeunt civitatem, tulerunt mihi pallium.* *℣ 3. Ibidem ubi ſupra.* Habuit ergo certamen : ſed qua ratione hi ei non tulerint pallium, hæreo reperire ; niſi forte quia ibi interrogaſſe ſe dixit : *Num quem dilexit anima mea, vidiſtis ?* *℣ 3.* Quia Chriſtum loquebatur, nec exuta eſt pallio, & quem quærebat, invenit. Diſce quemadmodum quæratur Chriſtus : ab his utique qui non perfunctorie quæ- C runt, ſed violenter tenent, ſicut iſta quæ ait : *Tenui eum nec dimittam*, cùm fide invenit, meditatione conſtrinxit.

8. Si bonos cuſtodes accipimus, utique Angeli ſunt. Qui vero Angelos tranſivit, Verbum invenit : ideoque non multum intervalli fuit, cùm tranſivit ab his, & invenit Jeſum. Quomodo ergo infra tulerunt pallium, niſi forte quia proceſſu offenſæ fidei, Eccleſia dum nudatur, à Domino plus amatur, exſpolians ſe veterem hominem ut novum induat, quem non operiunt peccata, ſed mentis ſecreta clarificant, aut quia amictum ſapientiæ ſæcularis ad Chriſtum ventura depoſuit ? & non exutus eſt pal- D lio, poſteaquam cœpit eſſe perfectior.

9. Simus ergo memores juſtificationum cæleſtium ; ut dum eas ſecreta mentis voce cantamus, memores ſimus in nocte nominis Domini, & dicamus ut ſcriptum eſt : *Hæc facta eſt mihi, quia juſtificationes tuas exquiſivi* ; *Pſal. 118.* hoc eſt, hæc memoria facta eſt mihi, ut memor eſſem & in nocte nominis tui, non ebrietate ſopitus, non epulis reſolutus in ſomnum, non curis ſæcularibus occupatus, ne oblivia mihi tuæ venerationis irreperent : ſed quotidiana meditatione membra caſtigans, & intentionem mentis exercens ; ut aſſiduitate fiat nobis curſus iſte ſolemnis, ut dominum Jeſum etiam in noctibus toto ve- E neremus affectu.

10. *In cubiculo meo, in noctibus quæſivi quem dilexit anima mea.* *L. de Iſaac. cap. 5.* Poſſumus & ſic intelligere. In cubili quærit Chriſtum, qui quærit eum cum tranquillitate, cum pace. In noctibus quærit, quoniam per parabolas loquebatur ; *Pſal 18.* *Poſuit* enim *tenebras latibulum ſuum, & nox nocti indicat ſcientiam.* Deinde, quoniam quæ dicimus in corde noſtro, ea nos compungere debent in cubilibus.

11. Sed tamen nec ſic invenit, & ideo dicit : *Exſurgam*, id eſt, erigam & attollam intentionem meam, ut quæram impigre, quæram ſollicite : introibo in civitatem. Eſt & anima quæ dicit, *Ego civitas munita, ego civitas obſeſſa.* *Eſai. 27.* F Eſt civitas munita per Chriſtum, eſt civitas illa Hieruſalem in cælo, in qua abundant divinæ legis interpretes & diſciplinarum periti, per quos Verbum Dei quæritur. Quæram, inquit, in foro illius civitatis, in illo foro ubi tractans jura conſulti, ubi oleum venditur, quod evangelicæ virgines emunt, ut ſemper faces ſuæ luceant, nec eas fumus iniquitatis extinguat. Quæram, inquit, in plateis in quibus ſuperfluunt aquæ de illis fontibus prorumpentes, de quibus Salomon dicit eſſe potandum.

12. *Invenerunt me*, inquit, *cuſtodes qui circumeunt civitatem.* *Ibidem. ut ſupra.* Dum quærit igitur Chriſtum ; invenit cuſtodes qui in miniſterio ſunt, ab his ſequitur : *Num quem diligit anima mea vidiſtis ?* Sed anima quæ Deum quærit, etiam cuſtodes tranſit. Sunt enim myſteria quæ etiam Angeli concupiſcunt videre, unde Petrus ait : *1. Pet. 1.* *Nuntiata ſunt*, inquit, *vobis per eos quibus evangelizaverunt, Spiritu*

sancto misso de cælo, in quem concupiscunt Angeli prospicere. A

℣. 4. Ibidem ubi supra.

13. *Quam modicum cùm transivi ab eis, inveni eum, tenui eum. & non dimisi eum.* Ergo qui transierit custodes, Verbum invenit. Transivit Johannes, qui Verbum apud Patrem invenit. Multi quoque alii sunt qui in otio quærunt Christum, & non inveniunt: & quærunt eum in persecutionibus, & inveniunt. Et ideo quasi post tentationes, quia in periculis fidelium suorum adest: *Quam modicum,* inquit, *cùm transivi ab eis, inveni eum, & tenui eum, & non dimisi eum.* Omnis enim qui quærit, invenit; & qui invenerit, adhærere debet, ne possit amittere.

14. Et quoniam per Evangelium in terris videmus cælestia mysteria figurata, veniamus ad Magdalenam, veniamus ad alteram Mariam. Consideremus quemadmodum Christum in cubili corporis sui, in quo defunctus jacebat, in noctibus quæsiverint, quando dixit illis Ange- B

Matth. 28. Luc. 24.

lus: *Jesum qui crucifixus est quæritis: non est hic, surrexit enim: quid igitur quæritis viventem cum mortuis?* Quid quæritis in sepulcro eum, qui jam in cælo sit? Quid quæritis in vinculis sepulturæ, universorum vincula solventem? Non sepulcrum huic sedes, sed cælum est, ideo dixit una ex his: *Quæsivi eum, & non inveni.* Tamen dum

Matth. 28.

vadunt apostolis renuntiare, misertus quærentes, occurrit eis Jesus, dicens: *Avete.* Illæ autem accesserunt, & tenuerunt pedes ejus, & adoraverunt eum.

15. Tenetur ergo Jesus, & delectatur sic teneri, quia fide tenetur. Denique delectavit eum & illa mulier, quæ tetigit eum, & curata est à sanguinis fluxu, de qua dixit: *Tetigit me aliquis: nam sentio virtutem de me exisse.* Tan-

Luc 8.

ge ergo, & fide tene eum, & constringe fideliter pedes ejus, ut virtus de eo exeat, ut sanet animam tuam. Et si dicat, *Noli me tangere;* tu tene. *Nondum enim adscendi ad*

Johan. 20.

Patrem meum, dixit. Semel dixit, *Noli me tangere,* quando resurrexit: aut forte illi dixit, quæ putabat furto esse sublatum, & non virtute propria resuscitatum. Denique in alio libro habes, quia tenentibus pedes & adorantibus dixit: *Nolite timere.*

Matth. 28.

16. Tene ergo & tu anima, sicut tenebat & Maria, & dic, *Tenui eum, & non dimittam:* cui dicebant ambæ, tenemus te. Vade ad patrem, sed non derelinquas me, ne iterum labar; & cum Maria non errante, sed arborem vitæ tenente, tecum rape tuis pedibus inhærentem. Tecum adscendam, noli me dimittere, ne iterum serpens venena sua fundat, ne iterum queat femineum mordere vestigium, ut supplantet Adam. Dicat ergo anima tua; *Teneo te, & inducam te in domum matris meæ, & in secre-*

Cant. 3.

tum ejus quæ concepit me; ut cognoscam mysteria tua, ut hauriam sacramenta tua.

℣. 4. Lib. 3. de Virg.

17. *Tenui eum, nec relinquam eum, donec introducam eum in domum matris meæ, & in cubiculum ejus quæ me concepit.* E Quæ est domus matris meæ & cubiculum ejus, nisi internum tuæ secretumque naturæ? Hanc domum serva, hujus domus mundato penetralia, ut cùm immaculata domus fuerit, nec ullius adulterinæ conscientiæ sordibus inquinata, spiritalis domus in sacerdotium sanctum lapide angulari coagmentata consurgat, & Spiritus sanctus habitet in ea. Quæ sic Christum requirit, quæ sic Christum obsecrat, non relinquitur ab eo; immo etiam frequenter revisitur.

In Psal. 118. Serm. 17. vers. 3.

18. Vel domus matris, fortasse domus est, in qua præfulget moralium disciplina: secretum autem illud est, in F quo sunt altiora mysteria, in quibus divinæ gratiæ mella redolent. An non omni melle dulcior peccatorum remissio? Nonne omni flore gratior resurrectio mortuorum? Sus-

L. de Isaac. cap. 5.

cipe igitur Evam, non jam ficulneæ foliis coopertam, sed sancto amictam spiritu, & nova gratia gloriosam; quia jam non tamquam nudata absconditur, sed tamquam circumdata vestimenti splendore fulgentis occurrit, quia vestit eam gratia: sed nec Adam primo nudus erat, quando eum innocentia vestiebat. Videntes itaque eam filiæ Hierusalem Christo inhærentem, & adhuc adscendentem cum eo (dignatur enim quærentibus frequenter occurrere, & condescendere, ut eos elevet) dicunt:

℣. 6. Epist. ad Irenæum.

19. *Quæ est hæc quæ adscendit à deserto?* Sis sicut illa anima, quæ Christi in se caritatem excitat, quam mirantur adscendentem virtutes cælorum; quod sine offensione adscendat, & ex hoc mundo adscendat cum lætitia & jucunditate, sicut vitis propago, & sicut fumus se ad superna subrigat, flagrans odorem resurrectionis piæ, & suavitatem fidei, sicut habes scriptum: *Quæ est hæc quæ adscendit à deserto, sicut vitis propago, fumo incensi odorificata, myrrha & thure ab omnibus pulveribus unguenti.* Pulcre subtilitatem ejus expressit, pulveris comparatione, & unguenti commemoratione; quia in Exodo subtile legimus, & ex multis compositum thymiama, illud esse incensum propheticum, quod est sanctorum oratio, ut dirigatur in conspectu Domini, sicut & David dicit: *Di-*

Psalm. 140.

rigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo.

L. de Isaac. cap. 5.

20. *Quæ est ista quæ adscendit à deserto?* Desertus hic terræ locus & incultus videtur, sentibus & spinis nostrorum obsitus delictorum. Mirantur videlicet quomodo anima quæ ante in inferno relinquebatur, inhæreat Dei Verbo, & adscenderit sicut vitis propago, in superiora subrigens se, velut fumus natus ex igne, atque alta petens, tum præterea bonis odoribus flagret. Odor autem ille orationis piæ redolet suavitatem, quæ dirigitur *sicut incen-*

Psal. 140.

sum in conspectu Domini. Et in Apocalypsi legimus, quod *Adscendit fumus incensorum de orationibus sanctorum,* quæ

Apoc. 8.

incensa referuntur per Angelorum suorum orationes, scilicet super altare illud aureum quod est ante sedem Dei. C Et tamquam suave piæ precationis flagrat unguentum; quia de æternorum & invisibilium, non de corporalium petitione compositum est: præcipue tamen myrrham redolet & thus, eo quod peccato mortuus sit, & Deo vivat. Unde & in posterioribus: *Ibo,* inquit, *mihi ad montem myrrhæ, & ad collem thuris.* Sequitur:

℣. 7. L. 1. de Officiis cap. 38.

21. *En sexaginta potentes in circuitu propaginis ejus, strictis armatæ ensibus, & eruditi præliaribus disciplinis.* Qui sunt isti fortes & eruditi præliaribus disciplinis, adverte. Fortis & ecclesiastici est viri non dissimulare cùm aliquid immineat, sed prætendere & tamquam explorare de specula quadam mentis, & obviare cogitatione provida rebus profuturis; ne forte dicat postea: Ideo in ista D incidi, quia non arbitrabar posse evenire. Denique nisi explorentur adversa, cito occupant. Ut in bello improvisus hostis vix sustinetur, et si imparatos inveniat, facile opprimit: ita animum mala inexplorata plus frangunt. In his ergo duobus illa est animi excellentia, ut primum animus tuus bonis exercitatus cogitationibus, mundo corde quod verum & honestum est, videat: *Beati enim mundo corde, quia ipsi etiam Deum videbunt:* atque id quod honestum est, solum bonum judicet. Deinde nullis perturbetur occupationibus, nullis cupiditatibus fluctuet.

E 22. Neque vero id quisquam facile facit: quid enim tam difficile quam dispicere tamquam ex arce aliqua sapientiæ, opes aliaque omnia, quæ plerisque videntur magna & præcelsa? Deinde ut judicium tuum stabili ratione confirmes, & quæ judicaveris levia, tamquam nihil profutura contemnas? Deinde ut si quid acciderit adversi, idque grave & acerbum putetur, ita feras, ut nihil præter naturam accidisse putes, cùm legeris: Nudus sum natus, nu-

Job 1.

dus exibo: quæ Dominus dedit, Dominus & abstulit; & utique & filios amiserat & facultates: servesque in omnibus personam sapientis & justi, sicut ille servavit, qui ait: *Sicut Domino placuit, ita factum est, sit nomen Domini*

Ibidem.

benedictum. Et infra, *Sicut una insipientium mulierum lo-* F *cuta es: si bona suscepimus de manu Domini, quæ mala sunt, non sustinebimus?*

Ibidem 2.

L. 1. de Officiis cap. 35.

23. Non est igitur mediocris nec discreta à ceteris animi fortitudo, quæ bellum cum virtutibus gerat; sed quæ sola defendat ornamenta virtutum omnium, & judicia custodiat, & quæ inexpiabili prælio adversus omnia vitia decernat, invicta ad labores, fortis ad pericula, rigidior adversus voluptates, dura adversus illecebras, quibus aurem deferre nesciat, nec (ut dicitur) ave dicat, pecuniam negligat, avaritiam fugiat tamquam labem quamdam, quæ virtutem effeminet; nihil enim tam contrarium fortitudini, quàm lucro vinci. Frequenter pulsis hostibus, inclinata in fugam adversariorum acie, dum exuviis cæsorum capitur præliator, inter ipsos quos stravit, miserandus occubuit: & triumphis suis dejectæ legiones dum

spoliis occupantur, hostem in se revocarunt, qui fugerat.

24. Fortitudo igitur tam immanem pestem repellat & proterat; nec tenetur cupiditatibus, nec frangatur metu; quia virtus sibi constat, ut fortiter omnia persequatur vitia, tamquam virtutis venena. Iracundiam velut quibusdam propulset armis, quæ tollit consilium, & tamquam ægritudinem vitet. Gloriæ quoque caveat appetentiam, quæ frequenter nocuit immoderatius appetita, semper autem usurpata. Emolliri enim adulatione non solum fortitudinis non esse, sed etiam ignaviæ videtur. Horum fortium castra Jacob videns in spiritu, *Castra*, inquit, *Dei sunt hæc*.

Gen. 32.

Ep. ad Horontianum.

25. Quid autem sunt sexaginta? Scimus hebdomadam veteris, Ogdoaden autem novi esse Testamenti, scilicet quando Christus resurrexit, & dies omnibus novæ salutis illuxit: quo die se fulgor plenæ atque perfectæ circumcisionis humanis pectoribus infudit. Septem autem & octo, quindecim faciunt. Isti ergo sunt septem & octo, id est, quindecim, quibus conduxit Osee meretricem, quam conducendam Dominus ei præceperat. Hebdomada itaque & octava significant duorum testamentorum consummationem, & fidei plenitudinem: quindenarius vero numerus quater ductus, qui sunt sexaginta, Evangelii perfectionem.

Lib. de Benedict. patriarch. cap. 10.

26. Quæ est autem propago in cujus circuitu potentes isti sunt? *Nephtalim*, inquit, *vitis remissa, porrigens in germine decorem.* Sarmentum vitis aliud amputatur quod videtur inutile, ne callida vitis sarmentorum exsultatione luxuriet, & aliud paulisper reciditur & remittitur, ut fructum adferat, cujus decus in generatione porrigitur; quia dum ad superna se subrigit, vitem amplectitur, & ad verticem adscendens, jugi quædam colla vitium pretiosi palmitis vestit monili. Est & ille decorus in generatione, quia plenis palmitibus multos fructus exundat. Decorum hoc, sed multo illud pulcrius, quod hærentem palmitem viti significat spiritali, cujus nos sarmentum sumus, & fructum adferre possumus, si maneamus in vite, sin autem præcidimur. Sanctus patriarcha Nephtalim erat palmes abundans, unde & Moyses dicit: *Nephtalim satietas accipientium, replebitur benedictione à Domino: mare & Africum possidebit*; exponens hoc quod Jacob dixerat, quid si *vitis remissa*, hoc est, per fidei gratiam vinculis mortis exutus: in quo significatur populus Dei ad libertatem fidei & ubertatem vocatus gratiæ, toto orbe diffusus, qui jugum Christi bono fructu vestiat, & ligna veræ illius vitis, hoc est, mysteria Dominicæ crucis ambiat, nec timeat confessionis ejus periculum: sed magis etiam in persecutionibus positus, Christi nomine glorietur.

Deut. 33.

27. Tenent autem fortes isti gladios in manibus, quos pro Christi nomine non refutent, vel quibus corporalia à spiritualibus, umbram à veritate distinguant. *Vivus est enim Dei sermo & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum, & intentionum cordis: & non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus, sed omnia nuda & aperta sunt oculis ejus.* Est enim verbum Dei gladius bis acutus. Sunt & alii duo gladii in Ecclesia de quibus dicitur: *Domine ecce duo gladii hic.* Ecclesiasticæ scilicet potestatis & mundanæ, quibus falsa repugnat misericordia.

Hebr. 4.

Lib. 10. in Luc. ad cap. 22.

28. Est justa misericordia, sed est etiam injusta misericordia. Denique in Lege scriptum est de quodam: *Non misereberis illius.* Et in libris Regnorum legis quia Saul propterea contraxit offensam, quia miseratus est Agag hostium regem, quem prohibuerat sententia divina servari. Ut si quis latronem filiis deprecantibus motus, & lacrymis conjugis ejus inflexus, absolvendum putet, cui adhuc latrocinandi adspiret affectus: nonne innocentes tradet exitio, qui liberat multorum exitia cogitantem? Certe si gladium reprimit, vincula dissolvit, laxat exsilium; cur latrocinandi quà potest clementiore via non eripit facultatem, qui voluntatem extorquere non potuit? Deinde inter duos, hoc est, accusatorem & reum pari periculo de capite decernentes, alterum si non probasset, alterum si non esset ab accusatore convictus, non id quod justitiæ est, judex sequatur; sed dum miseretur rei, damnet probantem: aut dum accusatori favet qui probare non possit, addicat innoxium. Non potest igitur hæc dici justa misericordia.

In Psal. 118. Serm. 8. vers. 2. Deut. 19. 1. Reg. 15.

29. In ipsa Ecclesia ubi maxime misereri decet, teneri quam maxime debet forma justitiæ, ne quis à consortio communionis abstentus, brevi lacrymula, atque ad tempus parata, vel etiam uberioribus fletibus communionem quam plurimis debet postulare temporibus, facilitate sacerdotis extorqueat. Nonne cùm uni indulget indigno, plurimos facit ad prolapsionis contagium provocari. FACILITAS enim veniæ, incentivum tribuit delinquendi. Hoc eo dictum est, ut sciamus secundùm verbum Dei, secundum rationem dispensandam esse misericordiam debitoribus: aliàs autem gladius quod suum est, exsequatur.

30. *Lectum fecit sibi Salomon rex ex lignis Libani, columnas ejus fecit argenteas, adclinatorium aureum, adscensum ejus purpureum, dorsum ejus gemmis stratum.* Quis est iste lectus, nisi corporis nostri species? Namque in gemmis aer specie fulgoris ostenditur, in auro ignis, aqua in argento, terra per lignum; ex quibus corpus humanum quatuor constat elementis, in quo nostra recubat anima, si non aspero montium, non humi arido expers quietis existat; sed sublimis à vitiis ligno fulta requiescat. Unde & David dicit: *Dominus opem ferat illi super lectum doloris ejus*; nam lectus doloris esse qui potest, cùm dolere non possit, qui non habet sensum? Corpus autem doloris, sicut corpus est mortis: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis ejus?*

℣. 9 & 10. Lib. 3. de Virg.

Psal. 40.

Rom. 7.

31. Et quoniam versiculum induximus, in quo Dominici corporis fecimus mentionem, ne quem forte perturbet legentem, quòd Dominus corpus suscepit doloris, recordetur quia Lazari mortem & doluit & flevit, & in passione est vulneratus, atque ex vulnere sanguis & aqua exivit, spiritumque exhalavit. Aqua ad lavacrum, sanguis ad potum, spiritus ad resurrectionem. Unus enim est Christus nobis spes, fides, caritas: spes in resurrectione, fides in lavacro, caritas in sacramento. Tamen ut corpus suscepit doloris, ita etiam stratum in infirmitate versavit; quia convertit in commodum carnis humanæ: nam passione infirmitas est soluta, mors resurrectione. Et tamen mœrere pro sæculo, gaudere debetis in Domino; tristes ad pœnitentiam, alacres ad gratiam, licet & flere cum flentibus, & gaudere cum gaudentibus oportere gentium Doctor salutari præceptione præscripserit.

Iohan. 11. & 19.

Rom. 12.

32. *Media caritate constravit, propter filias Hierusalem.* Quæ sunt istæ filiæ? Non debet esse occultum, quod superiores videantur qui ante generati sunt, infirmiores qui postea. Comparantur enim utero mulieris partus sæculi hujus; quoniam fortiores sunt qui in virtute juventutis nati sunt, infirmiores qui tempore senectutis. Defecit enim multitudine generationis hoc sæculum sicut vulva generantis, & tamquam senescens creatura robur juventutis suæ, velut marcenti jam virium suarum vigore deponit. Istæ ergo sunt filiæ Hierusalem, id est, teneriores & infirmiores animæ: istis se exhibet ut luceat imago ejus in confessione earum, luceat in dilectione, luceat in operibus; & si fieri potest, tota ejus species exprimatur in ipsis.

℣. 10. Lib. de bono mortis c. 10.

33. Hæ igitur filiæ Hierusalem sponsam adscendentem, & non resilientem videntes, & meritorum ejus odoribus delectatæ, agnoscentes quoque Salomonis illius esse pacifici sponsam, etiam comitatu sedulo persequuntur usque ad lectum Salomonis; eo quod et vera in Christo requies debeatur. Lectus enim sanctorum Christus est, in quo universorum fessa sæcularibus prœliis corda requiescunt. In hoc lecto requievit Isaac, & benedixit filium juniorem, dicens: *Major serviet minori*: in hoc lecto recubans Jacob, benedixit duodecim patriarchas: in hoc lecto recubans archisynagogi filia, surrexit à morte: in hoc lecto jacens unicus viduæ defunctus filius, mortis vincula Christi voce vocatus dissolvit. Perducta igitur sponsa usque ad sponsi requiem, nuptiale canunt carmen, dicentes filiabus Hierusalem:

Lib. de Isaac cap. 5.

34. *Egredimini & videte in rege Salomone coronam, qua coronavit eum mater ejus, in die sponsalium ejus.* Canunt epithalamium, & vocant ceteras potestates cælorum, vel

℣. 11

animas ut videant caritatem, quam circa filias Hierusa-
lem habet Christus. Unde & meruit coronari à matre
Coloss. 1. quasi filius caritatis, sicut Paulus ostendit dicens: *Quia*
Deus eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in
regnum filii caritatis suæ. Caritatis itaque filius & ipse ca-
ritas est: non ex accidentibus habens caritatem, sed ha-
Johan. 18. bens eam substantiâ suâ, sicut regnum de quo dicit: *Ego*
in hoc natus sum.

35. Ideoque dicit, *Egredimini*, id est, exite de sollici-
tudinibus & cogitationibus sæculi: exite de angustiis cor-
poralibus: exite de vanitatibus mundi, & videte quam
rex pacificus in die sponsalium suorum habeat caritatem:
quàm gloriosus sit, quia corporibus resurrectionem de-
dit, & animas sibi junxit. Hæc magni est corona certami-
nis, hoc præclarum munus sponsalium Christi, sanguis
ejus & passio. Quis enim plus potuit dare, qui sibi etiam
non pepercit, & pro nobis in mortem animam suam po-
suit.

In Ps. 118. Serm. 15. ante vers. 1. 36. Quæ autem corona gloriæ, nisi Ecclesia quæ caput
suum Christum coronat? Quæ jucunditas universæ terræ,
nisi domus populi Christiani, aula sanctorum, de quibus
Psal. 18. scriptum est: *In omnem terram exivit sonus eorum?* Ergo
quia corona gloriæ est Ecclesia, ideo dicitur: *Egredimini*
filiæ Syon, & videte regem Salomonem, in corona qua coro-
navit eum mater ejus, in die sponsalium ejus, & in die ju-
cunditatis cordis ejus.

37. Ad animas dicitur ut è gurgustiis & claustris exeant
corporalibus, extra corporis cogitationes exeant, egre-
diantur à cupiditatibus, & à curis, & à ceteris carnis illius
& affectus lubrici passionibus: supra mundum adscen-
dant, de hoc mundo exeant, Christo occurrant, paratæ
adsint facibus ardentibus relucentes, quasi Angeli Christi
hæc loquuntur: Non potestis videre claritatem ejus, glo-
riam ejus, nisi egrediamini humanæ fragilitatis curas, fi-
Matth. 25. liæ Hierusalem. Quasi dicant: *Quid viventem inter mor-*
tuos quæritis? Non intra hunc mundum quæritur Christus,
qui supra mundum suos esse voluit discipulos.

38. Quæ est corona qua coronatur Christus, nisi coro-
na gloriæ? Joseph coronam habuit castitatis, Paulus
justitiæ, Petrus fidei. Singularum virtutum coronæ sunt.
Solus Christus habet coronam gloriæ, qua eum Ecclesia
coronavit. In hac corona omnes coronæ sunt; quia glo-
ria non portio unius coronæ, sed præmium omnium co-
ronarum est.

CAPUT QUARTUM.

Cap. 4. ỳ. 1. 1. JAm vero conversus Sponsus in laudem sponsæ dicit:
Quam pulcra es amica mea, quam pulcra es, oculi tui
Ibidem. ubi supra. *sicut columba, extra taciturnitatem.* Pulcra in prædicatio-
ne, pulcra in conversatione. *Oculi quoque ejus*, inquit,
sicut columbæ. Oculi sunt viri, videlicet spiritalibus orna-
ti sensibus, qui ad videnda mysteria sint acuti, & parati
ad penetranda scripturæ secreta divinæ, rationabili lacte
fulgentes, in quibus non sit aliqua doli maculosa confu-
sio, sed simplicis affectus pura & immaculata simplicitas.
Ideo in aquarum abundantia lotas has columbas in lacte
postea memoravit.

2. Jam cetera dentes & genas, & sicut coccineum res-
ticulum labia sponsæ intelligimus animæ esse virtutes
doctorumque diversitates: qui vel spiritalem menti ali-
moniam dispensatione sedula subministrent, vel prædi-
catione Dominicæ crucis, sicut Verbi quadam linea, alli-
gent audientem: vel modestia verecundi, & juventutis flo-
re gratissimi. Etsi à tactu pudore revocentur, redoleat
tamen in his odor Christi: & sicut in genas, quasi à capi-
te sacerdotali descendat unguentum, sic & in his eluceat
pulcritudo doctrinæ.

ỳ. 1. In Ps. 118. Serm. 16. vers. 3. 3. *Oculi tui sicut columba extra taciturnitatem tuam;*
quod & spiritualiter videat, & noverit tempus tacendi
esse & tempus loquendi; ut in tempore sermonem suum
proferat, ne importunitate loquendi peccatum possit in-
currere.

Ibidem. Serm. 10. vers. 3. 4. *Oculi tui sicut columba.* Hic columbæ, id est, Eccle-
siæ simplicitas revelatur & gratia. Vide itaque simplicita-
tem oculi, qui enim justum videt & gaudet, etiam ipse
vult justus esse: pulcrum est enim ut eo in aliis delectetur,

A quod vult ipse in se servare, si possit: est enim insitum
bonis, ut castum pudicus, prudentem sapiens affectu pio
diligat, misericors liberalem, virtutes suas in aliis amet.
Plerisque etiam justi adspectus admonitio correctionis est,
perfectioribus vero lætitia. Nam si tanta vis in naturali-
bus est, ut animal visum prosit ictericis, ita ut mortuis
quoque corpus ejus animantis prodesse dicatur, si fuerit
demonstratum iis, qui hujusmodi inciderint passionem:
dubitare possumus quod justi sanet adspectus, cujus sunt
oculi sicut columbæ, simplices & pudici? Ergo vile ani-
mal irrationabile tantam virtutem habet, ut sanare homi-
nem possit momento exiguo, quo videtur: homo justus,
B si tamen cum fide ab eo conspiciatur, qui utilitatem ab eo
percipere desiderat, nihil conferet? Quam pulcrum igitur
ut videaris & prosis!

5. Bonum ergo vir justus. Propterea denique apostolus
Gal. 1. Paulus adscendit Hierosolimam, ut justos videret: & cum
Petro mansit diebus quindecim, ut ex ejus aliquid cohabi-
tatione proficeret. Propterea ipse Paulus & Barnabas cùm
Hierosolimam ingrederentur, magnifice excipiebantur ab
Ecclesia, & apostolis, & majoribus natu: cùm autem
abire vellent, ne discederent rogabantur, & ut postea de
Paulo legimus, quod cum lacrymis deducebatur. Nonne
vel ipsi oculorum radii virtutem quamdam videntur in-
C fundere, iis qui fideliter eum videre desiderant.

6. Sed quemadmodum justus lætificat cor innocentium,
cùm videtur: ita improbi justorum cognitione torquen-
tur, quia vel tacitis sanctorum moribus arguuntur. Tor-
quet castitas incontinentem, avaritiam liberalitas, impie-
tatem fides. De hoc quoque parile vilis animantis suma-
mus exemplum. Nam sicut prodesse diximus mutum ani-
mal cùm videtur, ita obesse percipimus lupum, si aliquem
videndo prævenerit; vocem enim feruntur amittere, quos
priùs lupus viderit. Basiliscus quoque (hic est notius ser-
pens) si quodcumque viderit prior animal, fertur occi-
dere: & allegatur statim necari, qui potuerit à serpente
D hujusmodi prævideri. Ipse quoque serpens mori dicitur,
si fuerit hominis præventus adspectu. Ergo si tanta vir-
tus vel in oculis serpentis, vel in oculis est hominis, ut si
alterum alter prior viderit, possit occidere: non est vir-
tus in oculis justi, qui repletus virtutis est gratia, cùm
præsertim tantum operetur fides; ut & illa quæ fimbriam Matth. 9.
Domini tetigit, sanaretur: & ille cui intendit dominus
Jesus, statim ex ejus oculis gratiam sanitatis hauriret.

7. Sed qui videt justum, debet scire quid videat. Non
illum videt in corpore, non in vestimento, non in patri-
monio, non in vultu: sed intus videt. Non, inquam, il-
lum videt, nisi ejus viderit mentem, nisi ejus sermonem
E intenderit, nisi sensum illius potuerit comprehendere,
sapientiam de tractatu ejus potuerit adsumere. Tunc igi-
tur lætabitur cùm ista perspexerit, cùm ista cognoverit.
Ita ergo & nos sicubi justum audimus, festinemus videre,
sicut illa mulier quæ audivit in domo pharisæi discumbere Ibidem. 26.
Dominum Jesum, & ingressa est, & ejus pedes perfudit
unguento. Illius imitatores simus, quia Ecclesiæ in illa
muliere figuram esse quis dubitet? Sicubi ergo justus se-
deat, sicubi accumbat, festinemus videre eum. Pretiosum
est videre virum justum, ut videas eum secundum ima-
ginem Dei. Quod foris est, nihil prodest: quod intus est,
F sanat. Sane & in eo qui foris est, illum qui intus est, fre-
quenter adspicimus; ut si viderimus pauperem, illum ad
cujus similitudinem factus est, honoremus in paupere, de
quo ait: *Dedistis mihi manducare, quia quod uni eorum de-* Matth. 25.
distis, mihi dedistis.

8. *Capillamentum tuum ut grex tonsarum, quæ revelatæ* ỳ. 1.
sunt à monte Galaad. Ideo capillamentum, quia virtus om-
nium sensuum in capite est; *Oculi enim sapientis in capite* Eccl. 2.
ejus. Profunda igitur doctorum prudentia, quæ potest ea
quæ obscura sunt revelare, & alta aperire sensuum.

9. *Dentes tui sicut grex tonsarum, quæ adscenderunt à la-* ỳ. 2. In Ps. 118. Serm. 16. vers. 3.
vacro, quæ omnes geminos creant, & infœcunda non est in
eis. Quod specie de capris dicitur, mystice de Ecclesiæ
grege sentiendum. Nec vilia tibi videantur ista animalia,
vides quod in altis grex iste pascitur, audax in monte.
Itaque ubi aliis præcipitia, ibi capris nullum periculum:
ubi aliis periculum, ibi gregis illius alimentum, ibi cibus

dulcior, ibi fructus electior. Speculantur à pastoribus A suis, dumosa de rupe pendentes, ubi luporum incursus esse non possunt, ibi fœcundæ arbores fructum integrum subministrant. Cernere licet uberi lacte distentas, super teneram sobolem materna pietate sollicitas. Ideo elegit eas Spiritus sanctus, quibus cœtum venerabilis Ecclesiæ compararet.

10. Et ut minister audias, capillamentum Verbi est altitudo, & eminentia quædam justarum animarum; quoniam sensus sapientis in capite ejus. In altitudine enim cogitationis humanæ certum est esse sapientiam. Et quemadmodum tondentur capræ, ut superflua deponant: ita etiam tonsarum animarum gregem, hoc est, multarum B animarum virtutes habet sancta Ecclesia, in quo grege nihil possis insensibile reperire, nihil superfluum; quorum fides sapientes fecit, spiritalis autem gratia ab omni superfluorum labe mundavit.

11. Merito igitur revelatæ sunt animæ justorum, & revelatæ à monte Galaad, hoc est, à transmigratione testimonii, eo quod à Synagoga ad Ecclesiam testimonium cæleste migravit. In hoc itaque monte nascitur thymiama, resina, & ceteri odores, quos negotiatores illi Ismaelitæ, ut habes in libro primo Testamenti veteris deferebant. *Gen. 37.* Itaque sicut capræ bonis refectæ cibis, & solis calore vernantes, lavantur in flumine, & exsultantes C mundæ surgunt de flumine: ita animæ justorum ascendunt ab spiritali lavacro.

℣. 2. 12. Istæ sunt vere qui geminos creant, in quibus non est infœcunditas aliqua virtutum, sterilitas ulla meritorum. Bene geminos creant, quia congeminant sensus suos; unde habes in Proverbiis scriptum: *Et tu scribe hæc tibi tripliciter, in consilium, & in cognitionem.* *Prov. 22.* Triplicem præmisit scriptionem, & duo subdidit, consilium & cognitionem. Sed cognitio gemina est, una incorporalium, altera corporalium; unde etiam in posterioribus habes: *Duo ubera tua sicut duo hinnuli capreæ gemelli, qui pascuntur in liliis, donec adspiret dies, & inclinentur umbræ.* *Infra.* D

℣. 3. 13. Diximus de fœcunditate, dicamus de dentibus. Nam & navigantes plerique, & properantes innere terreno, ubi viderint speciosum aliquem locum, delectationis gratia demorantur, pascunt oculos animumque allevant. Nec mora ulla putatur commeandi, sed gratia. Ita & nobis pulcherrimos dentes justarum animarum considerare cordi est; docuit enim Scriptura pulcherrimos dentes esse justorum dicens secundum litteram quidem de patriarcha Juda, spiritualiter autem de Christo: *Hilares oculi ejus à vino, & dentes sicut lac.* *Genes. 49.* In quo non utique carnis humanæ officia, sed divinæ gratiæ munera prædicavit. Docet igitur exemplum, dentes non esse prætereundos, ubi E de oculis disserimus.

14. Qui sunt igitur justarum dentes animarum, nisi qui informem ac durum accipientes cibum, vel frigidum plerumque, vel supra modum calentem nunc comminuunt, nunc fovent, nunc temperant, prout qualitas fuerit alimentorum? Dura comminuunt, ne asperitas litteræ in veteri Testamento & sæcularis intellectus rigor, nisi fuerit spiritali dente resolutus, vitalia ipsa intercludis libri salutarium commeatibus, & gulam quamdam animæ incuriosa edacitate suffocet. Par est igitur ut dividas primum, si solida tibi videtur esca quæ sumitur, & F distinguas eam; atque emollitam sine noxa aliqua animæ in omnia ejus membra naturali divisione transfundas; in vitalem succum omne ejus corpus epuletur, nihil cadaverosum, nihil mortuum ore tuo sumas, ne dicatur: *Sepulcrum patens est guttur eorum.* *Psalm. 13.* Sed vivum haurias verbum, ut in tuæ mentis visceribus possit operari. Hi dentes super lac candidiores; quia dentes justorum.

15. Denique cùm omnes in Moyse baptizati in nube & in mari patres nostri fuerint, non otiose tamen scriptum est: *Quia omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt, & omnes eumdem potum spiritalem biberunt;* *Gen. 49. 1. Cor. 10.* ut istis sanctorum dentibus major quidam fulgor accederet, quos post transitum maris rubri, myrrhæ fontis amaritudine per ligni gratiam temperata, cognoscemus esse mundatos: *Exodi 15. Num. 20.* deinde duodecim fontium potu, postremò petræ spiritalem undam vomentis irriguo; *Petra enim erat Christus.* *1. Cor. 10.* A Ideo & manna manducaverunt, ut toties abluti manducarent panem, ut scriptum est, angelorum. *Psalm. 7* Nunc quoque in Evangelii mysteriis recognoscis baptizatos, licet toto corpore, postea tamen esca spiritali potuque mundari; ille enim est verus dentium fulgor, ubi bene consciæ mentis resonat canora confessio. Ille mundus oculus, quem peccatorum gravium trabes nulla depresserit, quem purgamentorum levium festuca nulla turbaverit.

℣. 2. Lib. de initiandis. 16. *Dentes tui sicut grex tonsarum, quæ adscenderunt de lavacro, quæ omnes geminos creant, & infœcunda non est in eis.* Non mediocris ista laudatio, primùm apta comparatione tonsarum; capras enim & in aliis pasci sine periculo B novimus, & in præruptis securas cibum sumere, deinde cùm tondentur, deonerari superfluis. Harum gregi comparatur Ecclesia, multas in se habens animarum virtutes, quæ per lavacrum superflua peccata deponant, quæ mysticam fidem & moralem gratiam deferant Christo, quæ crucem Domini Jesu loquantur. In his formosa est Ecclesia, unde ad eam Deus Verbum dicit: *Ecce formosa es proxima mea: ecce es formosa, oculi tui sicut columbæ. Tota formosa es proxima mea, & reprehensio non est in te;* *Cant. 4.* quia culpa demersa est. *Ades huc à Libano sponsa, ades huc à Libano, & pertransibis à principio fidei:* eo quod renuntians mundo, transierit sæculum, pertransierit ad Christum.

C 17. *Sicut resticula coccinea labia tua.* *℣. 3. In Psal. 118. Serm. 18. vers. 4. Exod. 25.* In cocco enim species ignis, & crucis Dominicæ sanguis irrutilat. Coccinea labia Domini, quæ passionem propriam loquebantur. Denique in Exodo coccum pro igne collocatum est. Non enim ex cocco mundus, sed ex quatuor constat elementis. Sed in cocco figura ignis expressa est, cujus vapor nisi cælum atque aerem, maria terrasque penetraret, omnia tamquam effœtis viribus solverentur. Per resticulam igitur vinculum persuasionis agnoscimus, per coccum vel cupiditatis ardorem qui scintillat in animis audientium, vel indicium passionis.

18. *Sicut turris David cervix tua, quæ ædificata est in Thalphioth, mille clypei pendent in ea, omnia jacula potentium.* *℣. 4.* D Erecta enim ad Deum cervix, & jugo Christi habilis, quæ nulla in terras illecebrarum inflexione curvetur; sicut Christi regalis est turris, cui jugum suum Nabuchodonosor non possit imponere. Condidit enim turrim illam David ille manu fortis, & supra murorum ædificavit excelsa; ut subsidio pariter & decori sit: subsidio, quia hostem prævidet & expellit: decori, quia non solum inter humilia, sed etiam inter excelsa supereminet. Ita tamen subsidio vel decori, si habeat in se verbi dogmata velut quædam phalerarum monilia: habeat etiam jacula potentium prophetarum, quæ adversus omnem extollentem se E altitudinem, lacertis quibusdam fidei diriguntur.

19. Noli igitur in pulverem mortis deducere animam tuam, cui etiam Dominus naturalem altitudinem tribuit & vigorem, quo se excitet & adsurgat. Unde etiam de hac conjunctione animæ & corporis dictum oportune accipitur, eo quod in naturali vitæ nostræ mysterio, connexa anima corpori velut humi repte, & pavimento adhæreat, partim propter hoc terrenum habitaculum: partim quia corpus istud de terra est. Et regionis igitur diversorium, & materia ipsa corporis nostri huic concurrit sententiæ. Ideoque pulcre Apostolus de mortis hujus corpore liberari cupit; quia carcere quodam claudimur, & in quodam luxuriæ gurgustio siti tenebris involvimur delictorum. F

20. Ergo secundum voluntatem Dei ambulemus, ut adhærere dicamur Deo. Nam secundum corporis appetentiam qui vivit, caro est: qui secundum præcepta Dei, spiritus est. Non ergo fiat anima nostra caro, hoc est, ut dicamur caro; sicut & illi qui in diluvio perierunt, de quibus dictum est: *Quia caro sunt.* *Genes. 6.* Sed magis caro nostra obediens animæ gubernaculo, fiat anima, & hoc appellari mereatur nomine; sicut appellata est familia patriarchæ Jacob, & generationis ejus sancta posteritas; sic enim scriptum est: *Hi filii Bala quam dedit Laban Rachel filiæ suæ: peperit hæc Jacob animas septem.* *Genes. 46.* Et ibidem: *Omnes autem animæ quæ intraverunt cum Jacob in Ægyptum, quæ exierunt de femoribus ejus, præter uxores filiorum, sexaginta sex.* Et in principio Exodi legimus: *Erant autem omnes animæ de Jacob, quinque & septuaginta.* *Exod. 1.*

21. Ergo illi qui habitabant cum Joseph, & de Ægypto A
exierunt, animæ sunt: qui autem cùm essent Angeli Dei,
hoc est vitæ probitate Angelorum imitantes gratiam (*Qui*
Matth. 22. *enim non ducunt uxores, & qui non nubunt, erunt sicut An-*
geli Dei in cælo) qui ergo cùm Angeli viderentur, capti
sunt decore femineo, hi caro sunt, sicut dominus Deus
Genes. 6. dixit: *Non permanebit spiritus meus in hominibus in ætér-*
num, propter quod caro sunt. Et merito expertes libidi-
nis, Angelis comparantur, caro enim non sunt; quia non
sunt in carne, sed in spiritu: quales erant illi qui docto-
rem Apostolum sequebantur, quibus ait: *Vos autem non*
Rom. 8. *estis in carne, sed in spiritu.* Qui autem corporea femi-
narum capiuntur libidine, caro sunt: atque utinam caro
tantum, & non etiam equi adhinnientes: *Quia*, inquit,
Ierem. 5. *ea uxorem proximi sui adhinniebant.*

℣. 7. *Lib. 1. de Virgin.* 22. *Tota es formosa proxima mea, & reprehensio non est*
in te. Pulcritudinem vero quis potest majorem existimare
decore ejus, quæ amatur à rege, probatur à judice, de-
dicatur Domino, consecratur Deo. Semper sponsa, sem-
per innupta; ut nec amor finem habeat, nec damnum
pudor. Hæc profecto vera pulcritudo est, cui nihil deest,
quæ sola meretur audire à Domino: *Tota es formosa pro-*
xima mea, & reprehensio non est in te.

℣. 8. 23. *Veni huc à Libano, veni huc à Libano: transibis &* C
pertransibis à principio fidei, à capite Sanir & Hermon,
à latibulis leonum, à montibus pardorum. Quibus indiciis
ostenditur perfecta & irreprehensibilis virginalis animæ
pulcritudo, altaribus consecrata divinis, inter occursus
& latibula spiritalium bestiarum non inflexa mortalibus,
sed intenta mysteriis Dei, meruisse dilectum, cujus ubera
plena lætitiæ; Vinum enim lætificat cor hominis.

℣. 10. *Lib. 3. de Virg.* 24. *Et odor*, inquit, *vestimentorum tuorum, sicut odor*
Libani. Veni à Libano sponsa, veni à Libano: transibis &
pertransibis à principio fidei: transibit in sæculum certa-
tura, pertransibis ad Christum triumphatura de sæculo.
Audisti quia te à leonum & pardorum, id est, à spiritalium D
nequitiarum incursionibus separavit: audisti quia placet ei
tuarum pulcritudo virtutum.

℣. 8. *Lib. de Isaac cap. 5.* 25. *Ades huc à Libano sponsa, ades huc à Libano: transi-*
bis, & pertransibis à principio fidei, à capite Sanir, & Her-
monim, à speluncis leonum, à montibus pardorum; hoc est,
egredere de corpore, & totam te exue. Non potes enim
mihi adesse, nisi ante peregrineris à corpore; quoniam
qui in carne sunt, peregrinantur à Dei regno. *Ades*, in-
quit, *ades*. Bene repetivit, quia sive præsens sive absens,
adesse & placere domino Deo tuo debes: adesto præsens,
adesto absens, etsi adhuc in corpore es; mihi enim omnes
præsentes sunt, quorum fides mecum est. Adest mihi qui E
exiit de sæculo: adest mihi qui me cogitat, me intuetur,
de me sperat, cui ego portio sum: adest mihi qui absfuerit
sibi: ille mecum est, qui intra se non est; quoniam qui in
carne est, non est in spiritu: ille mecum est, qui ex seip-
so egreditur: ille juxta me est qui extra se fuerit: ille mi-
hi integer, qui propter me perdiderit animam suam; &
ideo, *Ades, ades sponsa, transibis & pertransibis à prin-*
cipio fidei. Transit & pertransit ceteros, quæ ad Christum
pervenit: transit fidei merito, & operum claritate, quæ lu-
cet sicut Sanir & Hermon, hoc est, via lucernæ; transit
devictis tentationibus sæculi, & superatis nequitiis spiri-
talibus, legitimi petens coronam certaminis. F

℣. 9. *In Psal. 118. Serm. 12. vers. 2.* 26. *Vulnerasti cor meum soror mea sponsa, vulnerasti cor*
meum in uno oculorum tuorum, & in uno crine colli tui.
Oculi enim mentis isti sunt oculi, scilicet interioris ho-
minis, non hi oculi qui ministerio funguntur obtutus. Est
enim oculus & mentis & carnis, sed ille cæcus est oculus
qui non videt quæ divina sunt, qui frustra mente carnis
inflatus est. Est & alius oculus sensus Christi, quo Eccle-
sia videt Christum, sicut ipse dicit ad Sponsam: *Corde nos*
cepisti ab uno oculorum tuorum. Merito uno oculo videtur
Christus; quia non videtur oculo carnali, aut quia duos
oculos habens Ecclesia, moralem & mysticum, fidei
oculo plus videt Christum; mysticus enim oculus acu-
tior est, moralis dulcior.

27. Et fortasse isti oculi sunt, quibus Paulus videbat
æterna, ubi cœpit temporalia non videre. Denique qui
Christum non videbat, priusquam oculos amitteret, vidit
eum posteaquam amisit visum oculorum; vidit enim qui *Act. 9.*
dixit: *Quis es Domine?* Videbat utique Christum, quem
etiam Dominum fatebatur. Et infra, *Domine*, inquit,
quid me vis facere. Non ergo videbat eum, cujus exspec-
tabat imperium? Quibus igitur oculis videre Paulus plus
cœpit, nisi iis quos nobis ipse monstravit, dicens: *Orabo* *1. Cor. 4.*
spiritu, orabo & mente? Denique ut scias quia vidit oran-
do: *Factum est*, inquit, *revertente me in Hierusalem, cùm* *Act. 22.*
orarem in templo, pavorem habui, vidi illum dicentem mihi:
Festina, exi citius de Hierusalem; non enim recipient testi-
monium tuum de me.

28. Isti ergo oculi in verbum Dei deficiunt, & dicunt:
Quando consolaberis me? Istis oculis prophetæ dicebantur *Psalm. 118. Aliquanto post.*
videntes; quia per revelationem ea quæ erant abscondi-
ta, mente cernebant. Sed quia oculus mentis & oculus
carnis unus oculus sunt, & tunc homo consolatione ful-
citur, cùm caro & mens diversa non cupiunt, sed unum
desiderant, & unum requirunt; ideo intenti ad eum qui
ait: *Ego & pater unum sumus.* Isti quoque oculi unum *Iohan. 10.*
esse se confitentur; quia uno atque eodem desiderio offi-
cioque funguntur.

29. *Pulcriora sunt ubera tua vino, & odor unguentorum* *℣. 10.* *Lib. 3. de Virg.*
tuorum super omnia aromata. Et infra: *Odor vestimento-*
rum tuorum sicut Libani. Vide quem nobis tribuas, virgo,
processum? Primus enim odor tuus super omnia aroma-
ta, quæ in Salvatoris missa sunt sepultura, & mortuos cor-
poris motus membrorumque redolet obiisse delicias. Se-
cundus odor tuus, sicut odor Libani, Dominici corporis
integritatem, virgineæ florem castitatis exhalat. Favum
itaque mellis tua opera componant. Odor etiam vesti-
mentorum est odor actuum nostrorum. Admove igitur
manus naribus tuis, & odorem actuum tuorum indefessa
ac pervigili alacritate mentis explora. Mulcebit te odor
dexteræ tuæ, & flagrantiam resurrectionis tua membra
redolebunt, myrrham digiti tui sudabunt, hoc est, veræ
fidei gratiam spiritalia gesta flagrabunt. Capis ergo, vir-
go, ex interiore tuo corpore voluptatem, & ipsa tibi dul-
cis, ipsa tibi suavis es, ipsa tibi (quod peccantibus sæpe
contingit) non incipis displicere.

30. *Favus distillans, labia tua, sponsa.* Favum itaque mel- *℣. 11.* *Lib. 1. de Virg.*
lis tua opera componam; digna enim virginitas quæ api-
bus comparetur, sic laboriosa, sic pudica, sic continens:
rore pascitur apis, nescit concubitus, mella componit.
Ros quoque virginis est sermo divinus, quia sicut ros Dei
verba descendunt. Pudor virginis est intemerata natura,
partus virginis est fœtus labiorum, expers amaritudinis,
fertilis suavitatis: in commune labor, communis est
fructus. Quam te velim filiam imitatricem esse hujus api-
culæ, cujus cibus flos est, ore soboles legitur, ore com-
ponitur. Hanc imitare tu, filia; verba tua nullum doli
velamen obtendant, nullum habeant fraudis involucrum;
ut & puritatem habeant, & plena gravitatis sint. Meri-
torum quoque tuorum tibi æterna posteritas tuo ore pa-
riatur, nec soli tibi, sed etiam pluribus congreges quid *Luc. 12.*
scis enim quando à te tua anima reposcatur; ne recepta-
cula horreorum frumentis coacervata dimittens, nec vi- *Luc. 14.*
tæ tuæ usui futura nec meritis, rapiaris eo, quo thesau-
rum tuum ferre non possis. Dives igitur esto, sed pau-
peri, ut naturæ participes tuæ, participes sint etiam fa-
cultatum.

31. *Favus distillans labia tua sponsa.* Quis sit favus, doce
nos Salomon? Tu enim dixisti, *Favus mellis sermones* *Prov. 19.*
boni. Et vere bonus favus, quem manducat Ecclesia,
multorum prophetarum velut apum spirituali ubertate
congesta mella redolentem. Hoc est mel de quo ait: *Man-* *Cant. 5.*
ducavi panem meum cum melle meo. Stillant mel labia præ-
dicantis, quando collisa duris casibus vel ruinis, lapsæ
animæ membra refoventur. *Favum distillant labia tua,*
sponsa, mel & lac sub lingua tua, os enim justi distillat
sapientiam: de ore justi suavitatis & misericordiæ mella
procedunt: in ore justi nullus dolus, nulla fallacia, nulla
est amaritudo peccati. Audit Ecclesia verba justi, audit
plebs Dei verba sapientis, delectatur alloquii suavitate,
moralis disputationis jucunditate mulcetur, dicens: *Quam* *Psalm. 118.*
dulcia faucibus meis verba tua, super mel & favum ori meo!
Quia mel apum ad horam delectat, sed cito sapor ejus
evanescit,

evanescit, & plerumque viscera vitiosa læduntur: verborum autem moralium etsi pungunt mella, non lædunt.

32. Cognosce tamen cui illa credantur, scriptum est

Prov. 23. enim: *In aurem insipientis nihil dicas; ne quando irrideat prudentes sermones tuos.* Evomet enim & rejiciet sermonem tuum stultus, qui ejus sentire non potest suavitatem. Quomodo possunt verba Dei dulcia esse in faucibus tuis, in quibus est amaritudo nequitiæ? Quomodo *mel & lac sub lingua tua*, cùm dolum lingua tua componat, ut aliud pectore concipias, aliud forensi sermone prætendas, ut decipias incautum? Cùm tibi Petrus apostolus dicat, ut deponas omnem malitiam, & fucum simulationis abji-

1. Petri 2. cias, dicens: *Sicut dudum geniti infantes, rationabiles & sine dolo, lac concupiscite.* Ostendens enim nobis quid sit mel & lac habere sub lingua, docet ut non maledicere maledicentibus, sed benedictionem referre noverimus: nesciamus odisse nisi viam iniquitatis, ut facere quod exsecramur, reluctanti caveamus affectu.

℣. 12. Lib. 1. de Virgin. 33. *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus. Emissiones tuæ* &c. Eo quod in hortis ejusmodi impressam signaculis imaginem Dei, sinceri fontis unda resplendeat, nec volutabris spiritualium bestiarum sparsa cœno fluenta turbentur. Hinc ille muralis septus spiritu pudor clauditur, ne pateat ad rapinam. Itaque sicut hortus furibus inaccessus, vitem redolet, flagrat oleam, rosam renidet; ut in vite religio, in olea pax, in rosa pudor sacratæ virginitatis inolescat. Hic est odor quem

Genes. 27. Jacob patriarcha flagravit, quando meruit audire: *Ecce odor filii mei, sicut odor agri pleni.* Nam licet plenus omnibus fere fructibus patriarchæ sancti fuerit ager, ille tamen fruges majori virtutis labore generavit, hic flores. Accingere itaque virgo, & si vis hujusmodi tibi ut hor-

Psal. 140. tus aspiret, propheticis eum claude præceptis: *Pone custodiam ori meo, & ostium circumstantiæ labiis meis.*

Lib. de Isaac cap. 3. 34. *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus; emissiones tuæ paradisus malorum punicorum, cum fructu pomorum cypri.* Laudatur Sponsa eo quod hortus sit, habens in se odorem agri illius pleni, de quo di-

Genes. 27. cit Isaac: *Odor filii mei, tamquam odor agri pleni.* Bona ergo anima flagrat odores justitiæ. Et fortasse ager est patriarcha, hortus est anima inferioris alicujus, quasi agri portio: & *Hortus conclusus*, ne incursetur à bestiis: & *Fons signatus*, quæ integritate signaculi, perseverantiaque fidei propria peccata diluerit. Nam qui de Ecclesia acceperit; habet quod ad virginitatis gratiam referat; eo quod in paradiso delectationis posita sine labore fructus capiat spiritales, ut ei patriarcharum animæ rurali quodam animæ suæ labore fructus suos conferant, quo ista capere possit perpetuam suavitatem: quæ merito fons signatus dicitur, eo quod imago in illa Dei invisibilis exprimatur.

Epist. ad Sabinum. 35. *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus.* Omnes doctores congruunt in paradiso, & lignum vitæ radicatum & lignum scientiæ, quo discernat bonum & malum: ceteraque ligna plena vigoris, plena vivificationis, spirantia & rationabilia. Ex quibus colligitur paradisum ipsum terrenum videri posse, non in solo aliquo, sed in nostro principali, quo animatur & vivificatur anima virtutibus & infusione Spiritus sancti. Denique Salomon in spiritu paradisum in homine esse evidenter declaravit. Et quia mysteria exprimit vel animæ & Verbi, vel Christi & Ecclesiæ; ideo ait de virgine anima vel Ecclesia, quam volebat virginem castam assignare

Danielis 13. Christo: *Paradisus clausus soror mea sponsa, paradisus clausus, fons signatus.* Paradisus græce, latine hortus dicitur. Denique Susanna in paradiso erat, & sic legitur latine: & Adam in paradiso erat, & sic legimus. Ergo non te moveat quod alii codices latini hortum habent, alii paradisum. Ibi ergo est casta uxor, ubi & virgo. Licet virgo excepta habeat claustra sua & signacula, sed utraque in paradiso; ut adversum æstus corporis & carnis flagrantiam refrigeretur virtutum umbraculis.

36. Ergo paradisus in principali nostro est, silvescens plurimarum opinionum plantariis, in quo principaliter lignum vitæ constituit Deus, id est, pietatis radicem. Ea est enim vitæ nostræ substantia, si Domino & Deo nostro debitos cultus deferamus. Constituit etiam scientiæ boni & mali seminarium; homo enim solus in ceteris animantibus terrenis, habet scientiam boni & mali. Alia quoque illic plantaria diversa, quorum fructus virtutes sunt. Sed quia scientiæ capax hominis affectus cognitus est à Deo, quod citius ad astutiam inclinaretur, quam ad summum prudentiæ; neque eum judicem qui fines certos in anima nostra constituit, operis sui qualitas latere poterat: eliminare voluit astutiam de paradiso, quasi providus auctor nostræ salutis, & vitæ studium & disciplinam pietatis infundere. Ideoque præcepit homini, ab omni ligno quod est in paradiso gustandum, de ligno autem scientiæ boni & mali non esse gustandum. Sed quia creatura omnis passioni obnoxia est, ideo delectatio sicut serpentino illapsu humanis irrepsit affectibus.

37. Itaque non immerito sanctus Moyses delectationem serpentis figuravit similitudine; prona est enim in ventrem sicut serpens, non pedibus incedens, aut ullis elevata cruribus: sed sinuoso flexu totius velut corporis sui lubrica. Et terra cibus est sicut serpenti, quoniam escam nescit cælestem; corporalibus enim pascitur, atque in varias mutatur species cupiditatum, & tortuosis angulatur amfractibus. Venenum in dentibus habet, quibus unusquisque se eviscerat luxuriosus, helluo interneat, abligurritor perimit. Quantos rupetunt vina, dissolvit ebrietas, distendit cruditas! Nunc intelligo qua causa Dominus Deus insufflavit in faciem hominis; ibi enim sensus omnes, ibi sedes atque illecebra delectationis, in oculis, auribus, naribus, atque in ore; ut sensus nostros adversus delectationem fortiores faceret. Hæc ergo nobis sicut serpens astutiam infudit; non enim delectatio, sed labor & diuturna meditatio cum Dei gratia dat perfectam prudentiam. Tamen quia serpentis fraudibus involuta est humani generis hæreditas, in eo astutiam serpentis sequamur, ut caput nostrum non projiciamus in pericula, sed præ ceteris integrum custodiamus; caput autem nostrum Christus est. Hoc maneat incolume, ut serpentis venena nobis non possint nocere: bona enim est sapientia cum hæreditate, id est, cum fide; quoniam est hæreditas credentium in Domino.

38. Quod si primus homo, qui cum Deo loquebatur in paradiso positus, labi tam facile potuit, ex terra creatus virgine: quæ ad verbum Dei formata & creata recenti fuerat exortu, nondum ea parricidali ceterorumque concreta sanguine, flagitiis & dedecore polluta, nondum carne nostra damnata maledicto obnoxiæ hæreditatis: quanto facilius postea, lubrica ad peccandum via, majus advexit humano generi præcipitium, cùm deterior tolerabiliori per vices generationis successerit? Etenim si magnetes lapis tantam naturæ vim habet, ut ferrum ad se trahat, & transfundat se in illius speciem; ita ut plerisque experiri volentibus, cùm plures annulos ferreos ad eum lapidem admoverint, omnes pari teneat modo. Deinde si ei annulo cui adhæserit lapis, alium admoveas annulum, & rursum per ordinem singulis substituas; licet in omnes penetret per ordinem ex illo lapide vis naturæ, tamen priores nexu vehementiore constringit, posteriores remissiore: quanto magis humani generis conditio atque natura, ex puriore statu in deteriorem lapsa est, quanto nequiorem adegit? Nam si per eas species imminuitur natura, quæ non sunt culpæ capaces: quanto magis per animos atque artus labe pollutos scelerum, virtus ejus hebetatur. Unde quia vincente malitia, abolita innocentia fuerat, non erat qui faceret bonitatem, non erat usque ad unum. Venit ergo Dominus, qui reformaret naturæ gratiam, immo augeret; ut ubi superabundavit peccatum, superabundaret gratia.

39. Ergo liquet quia auctor hominis Deus, & quod unus Deus, non multi dii; sed unus qui mundum operatus est, & unum, non multos mundos, ut dicunt philosophi. Primum ergo mundum creavit, deinde habitatorem mundi, cui totus mundus patria foret: nam si hodie quocumque accesserit sapiens, ubique civis est, ubique sua intelligit, nusquam se peregrinum, nusquam hospitem judicat: quanto magis ille primus homo, totius mundi erat incola, & ut græce dicitur, cosmopolites, Dei recens.

confabulator, assiduus civis sanctorum; complantatus virtutibus, præpositus omnibus terrenis animantibus, maritinis, volatilibus, totum mundum suam possessionem putabat, quem Dominus tuebatur ut opus suum, neque ut bonus parens atque auctor deserebat. Denique eousque crearum fovit, ut abdicatum redimeret, eliminatum reciperet, mortuum passione filii sui unigeniti resuscitaret. Est ergo hominis auctor Deus, & diligit opus suum operator bonus, nec derelinquit bonus pater, quem etiam sicut dives paterfamilias censu propriæ hæreditatis redemit.

40. Caveamus ergo ne hominem istum, id est, nuũ mulier illa, id est, passio sensuum nostrorum delectatione & ipsa decepta atque illusa effeminet, & circumscriptum in leges suas & sententiam trahat. Fugiamus delectationem sicut serpentem, multas artes habet & maxime in homine. Nam alia animantia cibi aviditate capiuntur, homo quanto plures sensus oculorum aurumque habet, tanto majora pericula. Itaque cave ne vigor mentis tuæ, coitu quodam corporeæ voluptatis inflexus emolliatur, atque in ejus omnes amplexus resolvatur, & fontem ejus aperiat, qui debet esse clausus & septus intentionis studio & consideratione rationis: *Hortus enim clausus, fons signatus.* Namque resoluto mentis sensu, se corporales delectationes effundunt perniciosæ nimis, & in appetentiam plenam gravis periculi profluentes; quas si mentis vivi læ considerata mansisset custodia, refrænasset.

Lib. de Isaac. cap. 8.

℣. 13. & 14. Lib. de Isaac. cap. 5. & 6.

41. *Emissiones*, inquit, *tuæ paradisus malorum punicorum cum pomorum fructu, cypri cum nardo, nardus & crocus, fistula & cinnamomum cum universis lignis Libani, myrrha & aloe cum omnibus primis unguentis.* Laudantur munera animæ quæ missa sunt à Sponso, quibus dotata veniebat (Deo autem præ animæ boni odores sunt) myrrha, aloe, crocus & alia, quibus spirat hortorum gratia, & peccatorum fœtor aboleatur. Itaque tanto secura præconio, conquiescere aquilonem graveni ventum petit, ne flores discutiat: spirare austrum, hoc est, velut hyemem præterire, & mollioris flatus vernare temperiem. Invitat Sponsum in hortum suum, descendit sponsus, & fructuum ejus diversitate delectatus, lætatur quod invenerit fortiorem cibum, invenerit etiam dulciorem. Est enim velut panis quidam Verbi & mel, alius vehementior, alius suasorius sermo. Est & fides alia ferventior, ut vinum: alia lucidior, ut succus est lactis. Hunc cibum Christus epulatur in nobis, hoc poculum bibit, & ejus potus ebrietate nos provocat, ut ad meliora & optima ab inferioribus faciamus excessum.

Cant. 5.

42. Audiens hæc anima hausit mysteriorum ebrietatem cælestium, & velut soporata à vino, & quasi in excessu vel stupore posita, dicit: *Ego dormio, & cor meum vigilat.* Tum Verbi præsentis lumine percussa, excitatur à Verbo. Quartus autem hic processus est animæ. Primùm etenim caritatis impatiens, & Verbi moras non ferens, rogabat ut oscula mereretur, & meruit desideratum videre. Secundò introducta in cubiculum regis, cùm mutua misceret alloquia, in umbra ejus requievit, & subito ei Verbum medio sermone discessit; quærenti tamen non diu abfuit, sed saliens supra montes & transiliens super colles advenit. Nec multo post quasi capreolus aut cervorum hinniculus dum affatur dilectam, exsilivit & reliquit. Tertiò cùm in cubilis & noctibus, in civitate & foro, in plateis quæsitum non reperit, & aliquando orationibus suis gratiâ quærentem revocavit, adeo etiam ut propius vocaretur à sponso. Quartò ipsa jam dormiens ab ipso excitatur, quamvis corde vigilaret; ut continuo vocem pulsantis audiret: sed moram passa, dum surgit (quia velocitatem Verbi non potuit comprehendere) dum aperit ostium, transivit Verbum, & ipsa exivit in Verbo ejus: & per vulnera requisitum sed vulnera caritatis, vix tandem invenit, & tenuit, ut postea non amitteret. Ad summam hæc compendioso sermone perstrinxi, nunc discutiamus singula.

Cant. 4.

℣. 15. Lib. de Isaac. c. 4.

43. *Fons hortorum, puteus aquarum viventium, quæ fluunt impetu de Libano.* Habes hæc in Salomone, quia Proverbia ejus moralia, Ecclesiastes naturalis, in quo quasi vanitates istius despicit mundi; mystica sunt ejus Cantica canticorum. Habes & in propheta: *Seminate vobis ad justitiam, vindemiate ad fructum vitæ, illuminate vobis lumen cognitionis*: hoc est enim lumen cognitionis, habere caritatis perfectionem. Ideoque dictum est: *Ne timeas*; caritas enim timorem excludit foras.

Osee. 10.

1. Johan. 4.

44. Ut cognoscamus autem quia Salomon ita hos interpretatus est tres puteos, quos fodit Jacob, ut ad moralem doctrinam & naturalem referret & mysticam, in singulis libris suis, quos de moralibus & naturalibus vel mysticis scripsit, posuit hos puteos. Nam & in Proverbiis, cùm declinandam speciem diceret sæcularis illecebræ, ait: *Bibe aquam de tuis vasis, & de puteorum tuorum fontibus, & superfluant tibi aquæ de tuo fonte.* Et infra: *Fons aquæ tuæ sit tibi proprius, & jucundare cum uxore quæ ab adolescentia tua*: eo quod adversus tentamenta mundi remedium nobis vera sapientia sit. Moralis quoque doctrina quæ imaginem mundanæ voluptatis meretriciis quibusdam illitam fucis irriguo suo diluat, & fluento sui fontis abstergat.

Prov. 5.

Ibidem.

45. De naturalibus quoque habes in Ecclesiaste ipsum: *Feci mihi piscinas aquarum ad irrigandum ex his saltum germinantem.* Neque te moveat quod pro puteo piscinas posuit, quia & Moyses puteum latitudinis dixit; eo quod à sollicitudine omni & angustiis solvitur, qui mundum hunc pia mente transcenderit. Non immerito ergo piscinas habet Ecclesiastes, qui vidit nullam abundantiam esse sub sole: sed si quis abundare velit, in Christo abundet.

Eccle. 2.

46. De mysticis & puteus superest nobis, quem etiam ipsum reperimus in Canticis canticorum, dicente Scriptura: *Fons hortorum, puteus aquæ vivæ, & impetu descendens à Libano.* Etenim si mysteriorum altitudinem perfe quaris, puteus tibi videtur tamquam in profundo sita mystica esse sapientia: si vero haurire velis affluentiam caritatis, quæ major & uberior est, quàm fides & spes, tunc tibi fons est. Exuberat enim caritas, ut & haurire eam comminùs, & rigare ejus affluentia hortum tuum possis, spiritalibus fructibus redundantem. Et quia ipse puteus latitudinis est, qui caritatem habet; ideo dixit, quia ubi caritas est, ibi impetus magnus descendit à Libano.

47. Ne quid autem moveat, quod & puteum, & fontem eumdem dixit; etiam Evangelium te instruat, in quo scriptum est: *Quia venit Jesus in civitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar, juxta prædium quod dedit Jacob Joseph filio suo.* Erat autem ibi fons Jacob: *Et fatigatus*, inquit, *sedebat sic super puteum.* Unde ad mysticam doctrinam hunc referri puteum etiam ibi cognoscimus, quia ibi Samaritana illa, id est, custos (custos autem cælestium præceptorum) hausit de puteo illo divina mysteria, cognoscens quia Deus spiritus est, & non in loco adoratur, sed in spiritu: & quia Messias venit, qui Christus est. Quibus auditis mulier illa quæ speciem Ecclesiæ gerit, Legis sacramenta cognovit & credidit.

Johan. 4.

48. *Fons hortorum, puteus aquarum viventium, & impetus descendens à Libano.* Hos impetus Ecclesia deduxit à Libano, hoc impetu diluuntur peccata, hoc impetu puri fontis Spiritus sancti adfluit à Libano Sponsa, & à principio fidei transivit sæculum, & pertransivit ad regnum. Aliis fons est, aliis puteus pro captu nostro gratia spiritalis: aliis hortus clausus, fons signatus, aliis hortorum fons, qui in Ecclesiæ dote numeratur: aliis impetus descendens à Libano, & magnus impetus qui numquam deficit. Non enim deficiunt de petra ubera, neque nix à Libano, neque aqua quæ fertur valido vento virgini Hierusalem.

Psal. 118. Serm. 17. vers. 8.

49. Descendit impetus à Libano, quando collectis in unum apostolis & pluribus credentibus, factus est subito de cælo sonus, tamquam vi magna spiritus ferretur, & repleti sunt omnes Spiritu sancto diversitates donante linguarum. Bonus impetus qui lædere nesciat, novit implere. Si quis igitur hunc impetum supervenientis è cælo gratiæ vult mereri, descendat etiam ipse oculis in decursus aquarum. Qui hunc primum impetum fuderit, illum merebitur. Descendit oculis suis in hos ductus aquarum, quæ lacrymis in Evangelio rigavit Domini pedes, & ideo fidei suæ pretio emit animæ suæ & corporis sanitatem, jam non sanguinis profluvio, sed gratiæ spiritalis.

Act. 2.

Luc. 7.

50. Descendit ergo David propheta, ideo de peccato A gratiam retulit. Descendit in aquarum ductus, hoc est, replevit eos, & decurrentium aquarum lacrymis suis fluenta cumulavit, aut inanes & vacuos ductus solis replevit fletibus. Aut quod elocutionis moralis quosdam sensus ostendit, descendit in aquarum ductus, transivit eos. Et possemus dicere, transcendit eos, & supergressus est: sed minuitur vis eloquii, quo vis major affluentiæ descendentis, quàm adscendentis exprimitur. Vide, rogo, quid de usu verba habeant, impetum suum sermo propheticus non amittat, licet usus ipse scriptorum sensui servire, majore decore consueverit.

Lib. de Nabothe. c. 52. 51. *Puteus aquarum viventium*; puteus enim si nihil hauB rias, inerti otio & degeneri situ facile corrumpitur: exercitatus autem nitescit ad speciem, dulcescit ad potum. Ita & acervus divitiarum, cumulo arenosus, speciosus est usu, otio autem inutilis habetur. Derivato igitur aliquid *Eccli. 5.* de puteo hoc: *Ignem enim ardentem restinguit aqua, & eleemosyna resistit peccatis.* Aqua autem stativa cito vermes facit: non stet thesaurus tuus, ne ignis tuus stet. Stabit in te, nisi eum operibus tuæ miserationis averteris.

℣ 16. Lib. 3. de Virg. 52. *Exsurge aquilo, & veni auster, adspira hortum meum, & perfluant aromata mea.* Audisti, Christi sponsa, quia placeret ei tuarum pulcritudo virtutum, audisti quia vestimentorum tuorum aromata, hoc est, bonum odorem inteC gritatis omnibus odoribus prætulit. Audisti quia hortus es clausus, suavium pomiferarum refertus frugibus. Pete igitur ut adspiret tibi Spiritus sanctus, adspiret supra cubile tuum, atque odorem piæ mentis, & gratiæ spiritalis accumulet. Excita Spiritum sanctum dicens: *Exsurge aquilo, & veni auster, adspira hortum meum, & perfluant aromata mea. Descendat fraternus meus in hortum suum, & manducet fructum pomiferarum suarum.* Hortus Verbi, animæ vernantis affectus est, & in pomiferis virtutis est fructus. Venit ergo, & sive manduces, sive bibas, si *Prov. 9.* Christum invocas, adest dicens: *Venite, manducate panes meos, & bibite vinum meum.* D

Lib. 1. de Virg. 53. *Exsurge*, inquit, *aquilo, & veni auster, adspira hortum meum, & perfluant aromata mea.* Ex omnibus enim partibus mundi odor sacræ religionis adolevit, quo dilectæ virginis membra flagrarunt. Unde & Ecclesia altitudinem servans mysteriorum cælestium, rejicit à se graviores venti procellas, & invitat vernantis gratiæ suavitatem; & sciens quod hortus suus Christo displicere non possit, advocat *Psal. 118. Serm. 12. vers. 2.* Sponsum suum: *Exsurge, inquit, aquilo, & veni auster.* Plerique hæc ita accipiunt, quasi projiciatur aquilo, & invitetur auster. Quod si ita accipiunt, exturbatur ab Ecclesia perfidiæ glacialis asperitas, ne fiat fuga nostra hyeme vel sabbato, & invitatur australis verna temperies.

54. Aut certe: *Exsurge aquilo*, hoc est, *surge qui dor*-*Ephes. 5.* *mis, & exsurge à mortuis.* Populus nationum qui diu ante dormisti, evigila aliquando, & illucescet tibi Christus. Postremo omnes invitantur ad Ecclesiam, & Synagogæ populus & gentilium: sed prius Synagogæ, quia priores ex Judæis apostoli crediderunt, & per ipsos postea nationum populi congregati sunt. Vide ergo venientem solem nostrum ad austrum, postea girantem ad aquilonem. *Hierusalem, Hierusalem*: venit utique ad eam, quam etiam vocare dignatus est: sed hæc Hierusalem terrena est, quæ occidit prophetas, hoc est, Synagoga Judæorum: *Matth. 23.* *Quoties*, inquit, *volui congregare filios tuos, sicut gallina pullos suos, & noluisti? Ecce relinquetur domus vestra deserta.* Giravit igitur ad gentes: girando autem giravit Spiritus Dei, & in gyros suos conversus est, ut fieret Deus omnia in omnibus.

CAPUT QUINTUM.

Cap. 5. ℣. 1. Lib. de bono mortis. c. 5. 1. V*Eniat dilectus meus in hortum meum, & comedat fructum pomorum suorum.* Hinc hortum illum sibi Plato composuit, quem Jovis hortum alibi, alibi hortum mentis appellavit; Jovem enim & Deum & mentem dixit. In hunc introivisse animam quam venerem nuncupat, ut se abundantia & divitiis horti repleret, in quo repletus potu jaceret, potu qui nectar effunderet. Hoc igitur ex libro Canticorum composuit; eo quod anima Deo adhærens in hortum mentis ingressa sit, in quo esset abunA dantia diversarum virtutum, floresque sermonum. Quis *Gen. 2.* autem ignorat quod ex paradiso illo quem legimus in Genesi habere lignum vitæ, & lignum scientiæ boni & mali, & ligna cetera, abundantiam virtutum putaverit transferendam, & in hortum mentis esse plantandam?

Cant. 4. 2. Quem in Canticis canticorum hortum animæ significat, vel ipsam animam; sic enim scriptum est: *Hortus clausus sponsa, soror mea, hortus clausus, fons signatus.* Et infra ait anima: *Exsurge aquilo, & veni auster, perfla hortum meum, & defluant unguenta tua, descendat frater meus in hortum suum.* Quanto hoc pulcrius, quod anima ornata virtutum floribus, hortus fit; vel habeat in se paB radisum germinantem, in quem hortum invitat Verbum Dei descendere; ut anima illa Verbi imbre cælestis, & ejus copiis irrigata fructificet? Verbum autem Dei pascitur animæ virtutibus, quoties animam obedientem sibi & opimam invenerit: & carpit fructus ejus, & his delectatur. Cùm autem descenderit in eam Dei Verbum, defluunt ex ea salubrium unguenta verborum, & diversarum flagrant longe lateque redolentia gratiarum spiramina. Unde ait Sponsus (Sponsus autem animæ, Deus Verbum est, cui anima legitimo quodam connubii fœdere copulatur)

℣ 2. 3. *Ingressus sum in hortum meum, soror mea sponsa, vindemiavi myrrham meam cum unguentis meis, manducavi C panem meum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo. Edite, proximi mei, & bibite & inebriamini, fratres mei. Ego dormio, & cor meum vigilat.* Cognoscamus quos fructus vel cibos epuletur Deus, vel quibus delectetur. Delectatur eo, si quis mortificet peccatum suum, obliteret culpam suam, sepeliat atque abolefaciat iniquitates suas; myrrha enim est sepultura mortuorum, mortua autem peccata sunt, quæ vitæ suavitatem habere non possunt. Perfunduntur autem divini sermonis unguentis, & fortiori cibo verbi velut pane, & suaviori sermone velut melle curantur quædam vulnera delictorum. Sermones *Prov. 16.* autem cibos esse docet & alibi Salomon, dicens: *Favi D mellis sermones boni.* In illo ergo horto sermones boni sunt, alius qui culpam coerceat, alius qui iniquitatem corripiat, alius qui mori faciat insolentiam, & velut sepeliat eam, quando correptus aliquis erroribus suis renuntiat.

Psalm. 118. 4. Est etiam sermo fortior, qui confirmat cor hominis validioribus scripturæ cælestis alimentis. *Comedi favum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo.* Est enim sermo suasorius dulcis ut mel, & tamen peccatoris conscientiam in ipsa suavitate compungens. Est etiam ferventioris spiritus sermo, qui inebriat sicut vinum, & cor hominis lætificat. Est denique lacteus sermo, purus & candidus. Hos cibos dulcium utriumque sermonum epulan-*Psalm. 103.* E dos Sponsus proximis suis dicit: *Edite proximi mei, & bibite, & inebriamini, fratres mei.* Proximi autem sunt qui eum sequuntur, & ejus nuptiis intersunt. Quo cibo & *Prov. 5.* potu (bibit enim unusquisque aquam de suis vasis, & de puteorum suorum fontibus) repleta anima, atque inebriata, sæculo dormiebat, vigilabat Deo. Et ideo sicut posteriora docent, aperiri sibi Deus Verbum ejus januam postulabat, ut eam suo repleret ingressu.

5. Hinc ergo epulatores illi Platonici, hinc nectar illud ex vino & melle prophetico, hinc somnus ille translatus est, hinc vita illa perpetua quam deos suos dixit epulari, quia Christus vita est. Ideoque talium sermonum seminiF bus, animæ ejus repletus est venter, atque ipsa exivit in Verbo: quæ autem exit anima à servitio isto, & elevat se *Sup. cap. 4.* à corpore, Verbum sequitur. Aliter, ut superius aliquan-*Lib. de Inst. cap. 9.* tulum repetamus: *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus.* Quo significat signatum debere apud te manere mysterium; ne violetur operibus malæ vitæ, atque adulterio castitatis: ne divulgetur quibus non convenit, ne garrula loquacitate dispergatur in perfidos.

6. Bona debet ergo fidei tuæ esse custodia, ut intemerata vitæ ac silentii integritas perseveret. Unde & Ecclesia altitudinem servans mysteriorum cælestium, rejicit à se graviores venti procellas, & invitat vernantis gratiæ suavitatem. Et sciens quod hortus suus Christo displicere non *Cant. 4.* possit, advocat ipsum sponsum dicens: *Exsurge aquilo, & veni auster: perfla hortum meum, & fluant unguenta*

mea: descendat frater meus in hortum suum, & edat fructum pomiferarum suarum: bonas enim arbores & fructiferas habet, radicesque suas quas tinxerat in sacri fontis irriguo, & in bonos fructus novæ fœcunditatis germine pullulaverint; ut non jam prophetica cædantur securi, sed evangelica ubertate fœcundentur. Denique fertilitate earum Dominus delectatus respondet:

7. *Ingressus sum in hortum meum, soror mea sponsa: vindemiavi myrrham cum unguentis meis, manducavi panem meum cum melle meo: bibi potum meum cum lacte meo.* Quare panem & vinum dixerit, fideles intelligunt. Illud autem non dubium, quod nobis ipse manducat & bibit, sicut in nobis legisti qui a in carcere esse se dixit. Unde & Ecclesia videns tantam gratiam, hortatur filios suos, hortatur proximos, ut ad sacramenta concurrant, dicens: *Edite proximi mei, & bibite, & inebriamini fratres mei.* Quid edamus, quid bibamus, alibi tibi per prophetam Spiritus sanctus expressit, dicens: *Gustate, & videte quoniam suavis est Dominus, beatus vir qui sperat in eo.* In illo sacramento Christus est, quia corpus est Christi: non ergo corporalis esca, sed spiritalis est. Unde & Apostolus de typo ejus ait; *Quia patres nostri escam spiritalem manducaverunt, & potum spiritalem biberunt.* Corpus enim Dei corpus est spiritale, corpus Christi corpus est divini spiritus; quia spiritus est Christus, ut legimus: *Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus.* Et in Petri epistola habemus: *Christus pro nobis mortuus est.* Denique cor nostrum esca ista confirmat, & potus iste lætificat cor hominis, ut propheta memoravit.

Matth. 25. — Psalm. 33. — 1. Cor. 10. — Thren. 4. — 1. Pet. 2. — Psal. 103.

8. *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus*: ne facile aperiat os suum, nec vulgari resignet alloquio; neque enim de ipsis divinis decet, nisi verbo Dei interpellata respondeas. Quid tibi cum ceteris? Soli Christo loquere, soli fabulare Christo. Si enim ut mulieres taceant in Ecclesia scriptum est: quanto magis non decet patere virginis januam, non decet viduæ patere fores? Cito insidiator pudoris obrepit, cito verbum excipit, quod revocare desideres. Si Evæ clausa fuisset janua, nec Adam deceptus fuisset, nec respondisset interrogata serpenti. Introivit mors per fenestram, hoc est, per Evæ ostium. Ingreditur mors per ostium tuum, si falsum loquaris, si turpiter, si procaciter, postremò si ubi non oportet, loquaris. Clausæ sint igitur labiorum tuorum fores, & obseratum maneat vocis vestibulum, tunc fortasse reserandum, cùm audieris Dei vocem, cùm audieris Dei verbum. Tunc tibi myrrha sudabit, tunc tibi baptismatis adspirabit gratia; ut ab elementis mundi commoriare cum Christo, & cum Christo resurgas. *Quid adhuc*, inquit, *velut viventes, de hoc mundo decernitis? Ne tetigeritis, ne adtaminaveritis, ne gustaveritis, quæ sunt ad corruptionem ipso usu.*

Lib. 3. de Virg. — 1. Cor. 14. — Coloss. 2.

9. *Descendat frater meus in hortum suum, ut comedat fructum pomiferarum suarum.* Quæ sunt istæ pomiferæ? Lignum aridum factus es in Adam, sed nunc per gratiam Christi pomifera arbor pullulasti. Libenter accepit Dominus Jesus, & dignatione cælesti respondit Ecclesiæ suæ: *Descendi*, inquit, *in hortum meum, vindemiavi myrrham cum unguentis meis, manducavi panem meum cum melle meo, & bibi vinum meum cum lacte meo.*

Lib. 5 de sacram. c. 3.

10. Edite, inquit, fratres mei, & inebriamini: *Vindemiavi myrrham cum unguentis meis.* Quæ est ista vindemia? Cognoscite vineam, & agnosceris vindemiam. *Vineam*, inquit, *ex Ægypto transtulisti*, hoc est, populum Dei. Vos estis vinea, vos estis vindemia: quasi vinea plantati, quasi vindemia fructum dedistis. *Vindemiavi myrrham cum unguentis meis*, hoc est, in odorem quem accepistis.

Psalm. 79.

11. Manducavi panem meum cum melle meo. Vides quod in hoc pane nulla sit amaritudo, sed omnis suavitas sit. *Bibi vinum meum cum lacte meo*, vides hujusmodi esse lætitiam, quæ nullius peccati sordibus polluatur? Quotiescumque enim bibis, remissionem accipis peccatorum, & inebriaris spiritu. Unde & apostolus ait: *Nolite inebriari vino... sed implemini Spiritu sancto.* Vino enim qui inebriatur, vacillat & titubat: spiritu qui inebriatur, radicatus in Christo est; & ideo præclara ebrietas, quæ sobrietatem mentis operatur.

Ephes. 5.

12. *Edite*, inquit, *amici mei, & bibite, & inebriamini.* Bona ebrietas quæ ad meliora atque jucunda facit quemdam mentis excessum, ut immemor sollicitudinum animus noster, vino jucunditatis hilaretur. Bona mensæ spiritalis ebrietas; denique *poculum inebrians quam præclarum?* Et alibi habes; *Rivos ejus inebria, multiplica generationes ejus*; eo quod ebrietas terræ cùm infusa fuerit imbre cælesti, suscitare semina, fructus multiplicare consueverit. Itaque ubi Verbum quod sicut pluvia descendit de cælo, venas terræ nostræ, id est, animæ ac mentis inebriavit prædicatione divina, excitantur virtutum studia diversarum, fructusque fidei, & castæ devotionis adolescit, meritoque ei dicitur: *Visitasti terram, & inebriasti eam.* Susceptione etenim corporis visitavit, ut sanaret infirmos: inebriavit gratia spiritali, ut anxios jucunditate mulceret.

Psalm. 118. Serm. 5. vers. 2. — Psalm. 22. — Psalm. 64. — Psalm. 64.

13. *Ego dormio, & cor meum vigilat.* Est sanctorum somnus etiam operatius, secundùm quod scriptum est: *Ego dormio, & cor meum vigilat.* Et secundùm quod Jacob sanctus divina dormiens videbat mysteria, quæ vigilans non viderat; de cælo ad terras aetem prævium sanctis, respicientem Dominum, & pollicentem terræ ejus possessionem. Itaque brevi somno dormiens, impetravit quod magno labore postea adquisivit, hereditas enim ejus est somnus sanctorum, feriatus ab omnibus corporis voluptatibus, ab omni animi perturbatione, tranquillitatem mentis invehens, placiditatem animæ; ut tamquam soluta nexu corporis se sublevet, & Christo adhæreat. Hic est somnus vitæ sanctorum.

℣. 2. Lib 3. epist. 21. ad Ambrosium.

14. *Vox dilecti mei pulsantis, aperi mihi soror mea.* Et si dormias, et si modo devotionem animæ tuæ noverit Christus, venit, & pulsat ejus januam, & dicit: *Aperi mihi soror mea.* Bene soror, quia nuptiæ spiritales sunt Verbi atque animæ; neque enim animæ norunt conjugiorum fœdera, & usus copulæ corporalis, sed sunt sicut Angeli Dei in cælo. *Aperi*, inquit, *mihi*, sed extraneis claude. Claude sæculo, claude mundo. Neque ipsa foras ad illa materialia prodeas, neque tuum relinquens lumen, alienum requiras; quia materiale lumen tenebrosam infundit caliginem, ut non videatur lumen veræ gloriæ. *Aperi ergo mihi*, noli coarctari, sed dilata te, & adimplebo te. Et quia decurso orbe terrarum, plus molestiarum & offensionis reperi, nec facile habui ubi requiescerem; ideo tu aperi, ut in te filius hominis reclinet caput, cui non est requies nisi super humilem & mansuetum.

℣. 2. L. de Isaac, cap. 4.

15. *Aperi mihi soror mea, surge proxima mea, columba mea, perfecta mea.* Caritate proxima, columba simplicitate, virtute perfecta. *Quia caput meum plenum est rore*: sicut enim ros cæli nocturnas amovet siccitates, ita ros Domini nostri Jesu Christi nocturnis & sæcularibus tenebris æternæ vitæ stillavit humorem. Hoc est caput quod æstu mundi nescivit arescere, unde ait: *Quia si in humido hæc faciunt, in arido quid facient?* Hoc igitur caput rorat aliis, sibi abundat. Et bene abundat caput Christi; quia caput tuum Christus est, qui plenus est semper, nec liberalitatibus hauritur suis, aut diutina deficit largitate. In hoc caput ferrum non adscendit, quod est instrumentum belli, insigne discordiæ. Nunc specta, & vide ros ille qualis sit, scilicet non vulgaris humoris.

℣. 5. Lib. 3. de Virg. — Luc. 23.

16. *Cincinni autem mei guttarum noctis.* Noli, proxima mea, accipere cincinnos corporalium capillorum: non illa ornamenta, sed crimina sunt: lenocinia formæ, non præcepta virtutis. Alios cincinnos Nazaræus habet, in quibus ferrum non adscendit, quos nemo præcidit: qui non calamistris compositi aut arte digesti, sed multiplici crispantes virtutum nitentium gratia refulserunt. Disce in historia quales Nazaræus cincinnos habeat, quos quamdiu Samson habuit intactos, numquam vinci potuit. Cincinnos perdidit, & meritum virtutis amisit.

℣. 2. — Iud. 16.

17. Audita igitur voce Verbi, quam exueras tunicam nocte, ne quæsieris quemadmodum induas eam; ostenditur enim, & frequenter offertur per nequitiam spiritalem quemadmodum, inquam, induas eam, obliviscaris & nescias; quasi jam Dominus adsistat, exsors corporalium vinculorum turbata consurgas, internam orationibus præpares mentem, dum surgis; ut ex humilibus ad superna contendas, & studeas fores tui cordis aperire. Dum

℣. 3.

manus tuas tendis ad Christum, fidelem tua gesta spirabunt odorem.

Psalm. 118. Serm. 22. vers. 2.

18. *Aperi mihi soror mea.* Nonne cùm aliquem de primariis viris desideras convenire, primo ad ejus domum appropinquas: postea quæris informari atque instrui, ut cognoscas mentem patrisfamilias: deinde ut ejus domum ingrediaris, imploras, ne quis te abjiciat & excludat. Pulsa ergo & tu regiam illam cælestem, pulsa non manu corporis, sed quadam orationis tuæ dextera. Non sola manus corporis pulsat, pulsat & vox; scriptum est enim: *(℣ 2.) Vox fratris mei pulsat ad januam.* Pulsamus & digito. Denique & Thomas digito meruit januam resurrectionis aperire: & tibi dicit Jesus: *(Johan. 20.) Infer digitum tuum huc, & mitte in manus meas & latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis.* Pulsa ergo digito, si non potes tota manu, pulsa januam. Christus est janua qui ait: *(Ibidem. 10.) Per me si quis introierit, salvabitur.*

19. Cùm hanc igitur januam pulsaveris, vide quomodo ingrediaris; ne forte etiam ingressus extra conspectum regis sis. Multi ingrediuntur palatia, & non statim regem istum terræ vident, sed frequenter observant, ut aliquando videre mereantur. Nec præsumunt videndi copiam, sed jussu repræsentantur, & precem fundunt; ut cum benevolentia suscipiamur, caventes primos sui sermonis ingressus; ne quid titubet, ne quid offendat: quanto magis rogandus est Deus, ut ostium misericordiæ suæ nostra ingrediatur oratio.

Lib. 3. de Virgin.

20. *Vox fratris mei pulsat ad januam.* Januam quoque tuam disce, ô sponsa Christi, temporibus obserare nocturnis; ne facile quisquam patentem reperiat. Sponsus ipse vult clausam esse, cùm pulsat. Janua nostra os nostrum est, Christo propemodum soli debet aperiri, nec aperiatur nisi ante pulsarit Dei Verbum. *Vox fratris mei pulsat ad januam.* Audi pulsantem, audi introire cupientem.

℣ 2. In Ps. 118. Serm. 12. vers. 1.

21. *Aperi mihi soror mea, sponsa, columba mea, perfecta mea; quia caput meum plenum est rore, & crines mei guttis noctis.* Considera quando maxime pulsat januam tuam Deus Verbum, cùm repletum est caput ejus rore nocturno. In tribulatione enim & tentationibus positos visitare dignatur; ne quis forte succumbat victus ærumnis. Repletur ergo caput ejus rore vel guttis, quando corpus ejus laborat. Tunc ergo vigilandum, ne cùm venerit Sponsus, recedat exclusus. Si enim dormias, & cor tuum non vigilet, discedit antequam pulset: si cor tuum vigilet, pulsat, & aperiri sibi januam poscit.

Psal. 23.

22. Habemus ergo animæ nostræ januam, habemus & portas de quibus dictum est: *Tollite portas principes vestras, & elevamini portæ æternales, & introibit Rex gloriæ.* Est ergo & cælum in his in quibus sunt portæ æternales. Si has fideles tuæ portas velis attollere, intrabit ad te Rex gloriæ, triumphum portans propriæ passionis. Haber enim justitia portas, nam etiam de his legimus scriptum, dicente domino Jesu per prophetam suum: *(Psal. 117.) Aperite mihi portas justitiæ.* Et infra ait propheta David: *(Psal. 147.) Lauda Hierusalem Dominum, lauda Deum tuum Sion; quoniam confortavit seras portarum tuarum.*

23. Est ergo anima quæ habet januam, est quæ habet portas. Ad hanc januam venit Christus, & pulsat: pulsat & portas. Aperi ergo illi, vult introire, vult Sponsam invenire vigilantem. Noli ergo bono amatori facere moras, cito recedit: & tu somno corporis tui videris exclusisse pulsantem. Excludis enim, cùm desidiosus es, cùm piger, cùm somnolentus. His repagulis Christus excluditur: si castus et si sobrius sis, cave ne negligens sis. Majorem Christo facit injuriam, qui advenientem repellit.

In Ps. 118. Serm. 1. vers. 2.

24. *Aperi mihi soror mea, proxima mea:* pulsat ad januam etiam quando tu dormis: si tamen vel excitatus evigiles, vel vocatus januam tui pectoris apertas, introibit. Quod si fugias lectionem propheticam, si domi non legas, in Ecclesia audire nolis, nonne sicut ille qui averso conivet obtutu, ne videat quod possit videre, claudit oculos ne adspiciat, cui potestas videndi est: aut sicut in furore plerique injecere manus oculis suis; ita & tu primò averteris conniventi magis dissimulatione, quam refragatione prærupta. Nam cùm ad Ecclesiam venis & te Christianum esse adseris, sanus videris, aperis oculos quibus possis videre: sed dum audire dissimulas quæ leguntur, claudis ne videas tibi, et si aliis videre videaris. Injicis etiam quasdam perfidiæ & intemperantiæ manus oculis animæ tuæ, & cæcitatem infers cordi tuo (quod est gravius) voluntariam; ut videns non videas, audiens non audias.

25. Putas te solum esse cùm fornicaris, & non recordaris, quia oculi Domini vident orbem terrarum? Non audis dicentem: *Ecce venit hora ut dispergamini unusquisque in sua, & me solum relinquatis: sed non sum solus; quia Pater mecum est.* *(Johan. 16.)* Adest ergo Pater, adest & Filius Dei, adsunt ministri, adsunt Cherubim & Seraphim, qui dicunt: *Sanctus, sanctus, sanctus, plena est terra majestatis tua.* *(Esaia 6.)* Plenus est enim mundus virtutum, quia plenus est nequitiarum: plenus est orbis terrarum remediis, quia plenus est laqueis.

℣ 3. Lib. 3. de Virg.

26. *Exui tunicam meam, quomodo induam illam?* Etenim in hac sæculi nocte prius tibi corporalis vitæ amictus est exuendus; exuit etiam se carnem Dominus, ut pro te de dominationibus & potestatibus mundi hujus triumpharet. *Quomodo induam illam?* Vide anima Deo devota, quid dicat? Sic se actus corporis, & terrenos exuit mores, ut nesciat quomodo etiamsi velit, rursus induere possit. *Quomodo induam illam?* Hoc est qua verecundia, quo pudore, qua postremò memoria? Consuetudo enim boni, usum veteris pravitatis amisit.

L. de Isaac. cap. 6.

27. Audiens anima, *Aperi mihi*, caput roris plenum habens, hoc est, tentationibus sæcularibus, subito turbata, & quasi surrectura quæ surgere jubebatur, ait cùm aloem redoleret & myrrham insigne sepulturæ: *Exui tunicam meam, quomodo induam illam: lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?* Veretur enim ne iterum in tentationes resurgat, ne iterum in culpam recidat atque peccatum, & egressus suos virtutumque profectus terrenis incipiat vestigiis inquinare.

Apoc. 3.

28. Certe hoc modo etiam perfectionem virtutis suæ indicat, quæ tantam Christi meruerit caritatem; ut ad eam veniat, & pulset januam ejus, & veniat cum Patre, & cœnet cum eadem anima, & ipsa cum eo, sicut in Apocalypsi dixit Johannes apostolus. Etenim cùm in superioribus audisset: *Ades huc à Libano*; & cùm adverteret in carne se Christo adesse non posse, sed tunc adesse si adesset in spiritu, conformans se ad ejus voluntatem, ut esset & ipsa conformis imagini Christi; jam non sentit carnis exuvias, jam quasi spiritus exuens se corporis conjunctione, jam quasi oblita, & quæ si velit, copulæ illius meminisse non possit, ait: *Exui tunicam meam, quomodo induam eam?* Exui enim tunicam illam pelliceam, quam acceperunt Adam & Eva post culpam, tunicam corruptelæ, tunicam passionum: *Quomodo induam illam?* Non requirit ut induat: sed ita significat abjectam, ut jam indumento sibi esse non posset.

℣ 3.

29. *Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?* Hoc est, vestigia mea lavi, dum egrederer, ac me elevarem de corporis contubernio, de illa connexione & familiaritate carnalis amplexus: quomodo inquinabo ea, ut in corporis claustrum, & illum tenebrosum passionum ejus carcerem revertar? Sic passiones sepelimus, si crucem hujus corporis non resolvamus; si chirographum peccati quod deletum est, in cruce Christi non rescribamus, si veteris hominis amictum quem exuimus, non induamus. Scriptum est enim in Canticis: *Exui tunicam meam, quomodo induam eam: lavi pedes meos, quomodo inquinabo eos?* Mortificata igitur sunt corporis membra, cur ejus pullulant vitia? Ideo non prævaluit Lex, quia carnem non mortificavit: ideo quasi umbra præteriit, quia non decoloravit: ideoque obumbravit nos à sole justitiæ, quia coacervavit crimina.

Apol. 2. David. cap. 9.

30. Aliquando nudam esse, virtutis indicium est, quia scriptum est: *Exui tunicam meam, quomodo induam eam: Lavi pedes meos, quomodo inquinabo eos?* Quam igitur tunicam exuerit, & non invenerit quemadmodum induat eam, de Scripturis si possumus, revelemus. Est enim quædam tunica corporalis, sunt cupiditatum quædam intexta velamina; & ideo interdum melius est nudum esse corpore, quam corde velatum. Unde etiam Paulus nos admonere,

net, exſpoliari multo melius eſſe quam ſuperveſtiri, di- A cens alibi: *Exſpoliantes vos veterem hominem cum actibus ſuis, induite novum qui renovatur in agnitionem, ſecundum imaginem ejus qui creavit eum.* Ergo quæ exſpoliata eſt, & pedes lotos habet, neſcit quemadmodum inquinari non poſſit; obliviſcitur enim per gratiam, quod hauſerat per naturam.

Lib. 3. de Virg. 31. *Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?* Didiciſti in Evangelio, quod pedes lavare fidei myſterium; humilitatis inſigne ſit, juxta quod ſcriptum eſt: *Si ego lavi* *Iohan. 13.* *pedes veſtros Dominus & magiſter, quanto magis vos debetis alter alterius pedes lavare?* Sed hoc ad humilitatem per- B tinet. Quantum vero ad myſterium, pedes debet lavare ſuos, qui vult partem habere cum Chriſto: *Si enim non* *Ibidem.* *lavero*, inquit, *tibi pedes, non habebis partem mecum.* Cùm hoc Petro dicitur, quid de nobis cenſetur? Qui lavit igitur pedes, non neceſſe habet iterum lavare; & ideo caveat ne inquinet eos.

32. Et bene ſancta Eccleſia dicit: *Lavi pedes meos*; non dicit, quomodo iterum lavabo eos, ſed *quomodo iterum inquinabo eos?* Quaſi oblita maculæ veteris, oblita contagii, admonet quomodo in miniſterio corporali ſpiritale debeamus actuum noſtrorum diluere veſtigium. Itaque pedes cùm ſemel laveris æterni fontis irriguo, & myſterii mundaveris ſacramento, cave iterum corporeæ cupidita- C tis illuviem, ne lutulenti actus terrenis ſordibus inquinentur. Iſti ſunt pedes quos David lavit ut ſpiritu, qui te docet quemadmodum eos inquinare non poſſis, dicens: *Stantes erant pedes noſtri, in atriis tuis Hieruſalem.* Ubi- *Pſal. 121.* que hîc non corporis, ſed animi intellige pedes; quomodo enim terrenus homo in cælo haberet corporis pedes? Hieruſalem ſicut Paulus te docuit in cælo eſt: & idem te docuit quemadmodum in cælo ſtare poſſis, cùm dicit: *Noſtra* *Philip. 3.* *autem converſatio in cælis eſt.* Converſatio morum, converſatio factorum, converſatio fidei.

Pſal. 118. Serm 16. verſu 1. 33. *Feci judicium & juſtitiam, non tradas me calumnian-* D *tibus me.* Ubi juſtitia, ibi miſericordia. Miſericordia à peccato liberat. Quomodo ergo peccatoribus trador? Simile eſt illud in Canticis: *Exui tunicam meam, quomodo induam eam? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo eos?* Exui tunicam peccatoris, velamenque terreni, cur quaſi peccator atque terrenus adjudicor? Lavi pedes meos, ne qua peccati ſors poſſet adhærere veſtigio? Cur das in me delinquentibus poteſtatem?

Ibid. Serm. 22. ante 1 verſum. 34. Hieremias in ſuis Threnis ait: *Defecit iniquitas tua, filia Sion, non adjiciet te expellere adhuc: viſitavit iniqui-* *Thren. 4.* *tates tuas, filia Edom, revelavit ſuper peccata tua.* Advertis quoniam iniquitas non potuit ſine Dei viſitatione E deficere, nec plena eſſe correctio, niſi per gratiam Domini Salvatoris? Quomodo autem deficiat iniquitas, audi dicentem Eccleſiam: *Exui tunicam meam, quomodo induam* *Cant. 5.* *eam? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo eos?* Veteris igitur hominis veſtimentum vitiis erroris intextum, in lavacri regeneratione depoſitum, neſcit quomodo poſſit induere; ſtudio enim correctionis inoleverat oblivio peccatorum. Tanta vis conſummatæ emendationis eſt, ut in quamdam pueritiæ redeat ſpiritalis ætatem, quæ vias erroris ignoret: crimen etiamſi velit, non poſſit admittere; quia deſueverit uſus noſſe peccandi.

℣. 4. Pſal in 118. Serm 12. verſ. 1. 35. *Frater meus miſit manum ſuam de proſpectu, & ven-* F *ter meus conturbatus eſt ſuper eum. Exſurrexi ego aperire fratri meo. Manus meæ diſtillaverunt myrrham, digiti mei myrrha pleni.* Primùm ergo tamquam à proſpectu mittit manum ſuam, quando Deus ex operibus æſtimatur, unde ait: *Si mihi non creditis, operibus credite.* Deinde augetur *Iohan. 10.* amor, & intimis viſceribus conceptus inoleſcit. Inde intelligibili utero, in quo eſt receptaculum Verbi, ſeminibus ejus infuſis, plenitudinem ejus corporaliter inhabitantem haurire anima noſtra deſiderat; non enim turbantur uterus feminarum, niſi quæ fuerint alvo graves. Surgit igitur anima ut aperiat Dei Verbo, ſed dum ſe expandit atque aperit, ut opera mundi iſtius Verbi receptione mortificet; ſicut ille qui ait: *Mortificationem domini Jeſu* *Coloſſ. 2.* *in corpore noſtro circumferimus.* Ergo dum aperit, tranſit Sponſus; vult enim ſemper quæri, frequentius inveniri. Et ſi clauſam invenerit januam, pulſat; & ſi per moram A fuerit excluſus, recedit: ſed cito redit, & iterum pulſat; ut vel poſtea Sponſam ſuam inveniat præparatam.

36. Poteſt quidem & ſic accipi, *Frater meus tranſivit:* ſicut legimus quod penetravit dilectæ intima medullarum, quemadmodum ad Mariam dictum eſt: *Et tuam ipſius* *Luc. 2.* *animam pertranſibit gladius, ut revelentur multorum cordium cogitationes.* Denique addidit Sponſa, animam ſuam exiſſe in verbo ejus, quod fit quando anima peregrinatur à corpore, & Deo præſens eſt. Audiens hæc Sponſus miſit operationem ſuam Verbum, tamquam per cavernam, non adhuc facie ad faciem: miſit tamquam manum, *Et venter*, inquit, *meus conturbatus eſt ſuper eum.* Quiſquis B ſic vivit, poteſt dicere:

37. *Frater meus miſit manum ſuam per proſpectum, & ven-* *Lib. 3. de Virg.* *ter meus conturbatus eſt ad illum: ſurrexi aperire fratri meo.* Bonum eſt ut ad adventum Domini interiora turbentur. Si ad Angeli adventum Maria turbata eſt, quanto magis ad Chriſti nos turbamur adventum? Influentibus quippe divinis, corporeus peregrinatur affectus, & uſus ille exterioris hominis exoleſcit. Et tu turbare, tu feſtina. Feſtinantes illi agnum manducare præcipiuntur. Surge, aperi, ad januam Chriſtus eſt, veſtibula domus tuæ pulſat: ſi aperueris, introibit, & introibit cum Patre. Nec ſolùm cùm ingreſſus fuerit, mercedem relinquit: ſed etiam prioſquam ingrediatur, mercedem præmittit. Ad- C huc anima turbatur, adhuc parietes domus ſuæ palpat, adhuc oſtium quærit ubi Chriſtus eſt, adhuc ſolvit vinculum carnis & corporis clauſtrum, adhuc Chriſtus foris pulſat.

38. Quæ eſt feneſtra noſtra, niſi per quam opera Chriſti *Ibidem inferius.* videmus, oculus ſcilicet animi & mentis obtutus? Et ideo, virgo, per feneſtram tuam Chriſtus introeat, Chriſtus manum ſuam mittat: per feneſtram tibi Verbi veniat, non corporis amor. Si igitur per feneſtram tuam manum mittit Dei Verbum, vide quemadmodum feneſtras tuas præpares, vide quemadmodum ab omni pulvere delicto- D rum detergere debeas. Nihil tetrum habeant, nihil adulterinum feneſtræ virginis. Procul ſtibium & ceteras affectati nugas decoris, procul adulterini amoris illecebras. Similis aurium clauſura eſt, quibus non ſuſpendenda onera, non figenda vulnera, ſed unus ornatus eſt, audire quod proſit.

39. *Aperui*, inquit, *fratri meo, frater meus tranſivit.* *℣. 6. Ibidem ſuperius.* Quomodo tranſivit, id eſt, mentis interna penetravit, ſicut dictum eſt Mariæ: *Et tuam ipſius animam pertranſibit* *Luc 2.* *gladius.* Vivum enim Dei verbum, ſicut gladius acutus, penetrans corporalium repagula cogitationum, cordis interna rimatur. In cubili ergo tuo & nocturno in tem- *Paulo poſt inferius.* pore conſtituta, ſemper meditare Chriſtum, & ejus ad- E ventum omnibus ſperato momentis. Si tardare tibi videtur, exſurge. Tardare videtur, cùm diu dormis: tardare videtur, cùm ab oratione vacas: tardare videtur, cùm vocem non excitas pſalmis. Primitias vigiliarum tuarum Chriſto dicato, primitias actuum tuorum Chriſto immola.

40. *Surrexi ego aperire fratri meo, manus meæ diſtillave-* *℣. 5. Lib. de Iſaac cap. 6.* *runt myrrham, digiti mei myrrha pleni ſunt ſuper manus clauſuræ.* Quid hoc ſignificet, conſideremus. Primum operibus ſuis videtur, ut dixi, Deus Verbum tamquam per cavernam, non plene atque perfecte: deinde augetur amor & conceptus adoleſcit, atque ex ſeminibus ejus F quæ quodam utero intelligibili ſuſceperit anima, totam plenitudinem divinitatis ejus habitantem in eo corporaliter, ut legimus, videre deſiderat. Surrexit ut propius illud Dei Verbum videret, & in hoc ipſo proceſſus ejus ſignificatur, quod ſurrexit per vigorem atque virtutem; præſentia enim Verbi hauſit animæ virtutem, ſicut præſentia Mariæ cùm utero gravis eſſet, erudivit Johannem in utero conſtitutum: adeo ut exſiliret ex utero & exſultaret, Domini præſentiam recognoſcens.

41. Surrexit aperire, & opera ejus & facta mortificata ſunt mundo. Talis enim debet eſſe anima, quæ Verbum eſt receptura, ut moriatur mundo, & conſepeliatur in Chriſto; ſic enim Chriſtus invenitur, & tale ſibi quærit hoſpitium. Deinde ipſa miniſteria operationum, id eſt, manus & digiti, quibus comprehenditur Chriſtus, mortificantur: quos digitos velut eminentia factorum noſtrorum opera

possumus æstimare. Itaque velut è complexu suo, cùm A jam extenderet intelligibiles manus suas & digitos, ut comprehenderet Verbum, transisse sibi illud, non tamen adhuc pertransisse anima pia dicit. Et hunc processum habet, quando transit & pertransit animam Verbum Dei, quia scriptum est: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut revelentur multorum cordium cogitationes.* Hinc adhuc transitur, non pertransitur; ut in Maria in posterioribus forte pertransitur, ubi tamquam signaculum ponitur in medio ejus Dominus Jesus.

Luc. 2.

42. Denique statim alius profectus Verbi pertranseuntis, quia exivit anima in Verbo ejus; hoc est, Verbum ejus B secuta exivit de corpore, elevans se de ejus habitaculo, & peregrinam se faciens ei, ut adesset Deo, & esset civis sanctorum. Simul enim & carnis domestici & Dei esse non possumus. Ergo in hoc loco exire significatur, ut dixi, anima, quando abducit se à corporis voluptatibus. Denique scriptum est: *Exi de Babylone, fugiens a Chaldæis.* Non utique ut regiones Babylonis Hebræus fugiat, sed mores, ut prophetico admonetur alloquio: siquidem sint qui in Babylone sunt Hebræi, & de Babylone exisse moribus doceant. Nam & illi de quibus dicit Propheta, quod *sedebant super flumina Babylonis*, sedebant quidem in regione Babylonis, sed in ejus non erant vitiis & confu- C sione. Nam quomodo erant in illa confusione vitiorum, qui flebant gerentes pœnitentiam, quod de arca devotionis, ac fidei, & virtutis paternæ meritis excidissent? Quæ autem in verbo exit anima, Verbum requirit; unde & ista dum quæreret, incidit in custodes qui circumeunt civitatem.

Esai 48.

Psalm. 136.

℣. 7. Ubi supra consequenter.

43. *Invenerunt me custodes qui circumeunt civitatem, percusserunt me, & vulneraverunt me, & tulerunt pallium meum à me custodes murorum.* Bene quidem quasi sponsa veniebat cum pallio, quo obnuberet caput suum, cùm sponsus occurreret; sicut Rebecca quæ cognito quod Isaac D sibi veniret obvius, descendit de camelo, & pallio se operuit: ita & hæc anima, nuptialis vestis præmittebat insignia, ne forte rejiceretur quasi vestem non habens nuptialem; vel ut caput velaret propter Angelos. Sed illi percusserunt eam, ut amplius probaretur; exercentur enim animæ tentationibus. Tulerunt ei pallium, quærentes si verum decorem nudæ virtutis afferret, vel quia sine integumento quis in illam cælestem civitatem debeat introire, nullo deferens secum operimenta fucorum. Sunt etiam qui requirant, ne qua anima exuvias secum vehat carnalis illecebræ, & concupiscentiam corporalem. Nudatur pallio, cùm ejus conscientia manifestatur. Sed est E quæ bene nudantur, cui licet imitari dicentem: *Venit enim princeps hujus mundi, & in me invenit nihil*; quia certe in illo solo nihil invenit, qui peccatum non fecit.

Johan. 14.

44. Beata & illa est in qua non gravia aut multa invenit, sed invenit in ea amictum fidei & sapientiæ disciplinam. Itaque sine dispendio sui (quia et si volet quis, non potest auferre veram sapientiam) etsi adversarius obstrepat; ubi tamen vera innoxiæ conversationis elucet integritas, transivit custodes, & filiabus illius cælestis civitatis admixta, Verbum requirit: & quærendo ejus in se excitat caritatem, & ubi Verbum quærat, agnoscit. Non injuria tantummodo est non invenisse quem quæras, sed etiam plerumque ubi non oportet, quæsisse vulnus est: F quæsisse in domibus virorum qui sibi falso nomen doctorum adsumunt, quæsisse procacius quam verecundius. Ergo caveamus exemplo illius, ne nos custodes inveniant qui circumeunt civitatem.

Lib. 3. de Virg.

45. *Invenerunt*, inquit, *me custodes qui circumeunt civitatem: percusserunt, & vulneraverunt me, & tulerunt pallium meum à me custodes murorum.* Non in se, filiæ, sed in nobis vulneratur Ecclesia. Caveamus igitur ne lapsus noster, vulnus Ecclesiæ fiat, ne quis à nobis pallium auferat, hoc est, amictum prudentiæ, insigne patientiæ, quo melioris ambitio vestis exuitur: *Qui enim mollioribus vestibus induuntur, in domibus regum sunt.* Nobis autem pallium dedit Christus, quo apostolos suos & corpus suum ipse vestivit, quod denique jubet te dare, si quis à te tunicam petit, ut dimittas ei & pallium; id est, insigne philosophiæ tuæ tradas, & quasi amictu pruden- A tiæ tuæ eum qui ante nudus fuerat, circumvestias.

Matth. 11.

Matth. 5.

46. Ibi igitur, filiæ, Christum quæramus, ubi quærit Ecclesia, in montibus boni odoris, qui excelsorum sublimitate factorum, suavem vitæ odorem pro meritorum verticibus exhalant. Ea quæ Christum requirit, non debet esse vulgaris, non debet esse in foro, non in plateis, voce querula, gressu lubrica, facilis aditu, vilis aspectu. Terrenum tibi Apostolus consortium negat, & ultra naturæ propemodum terminos, alis ad cælum docet spiritalibus evolandum. *Quæ sursum sunt*, inquit, *sapite, non quæ super terram.* Sed quia hoc impossibile erat in hoc corporis B velut claustro reclusis, & quia defunctis corporibus, anima fertur ad superiora revolare, alligata dum vivimus, quadam nostræ lege naturæ, ideo addidit: *Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* Si abscondita est cum Christo in Deo, non appareat mundo, Christus enim mortuus est mundo, vivit Deo. Vide nunc quemadmodum desiderari amet Christus, consabulationes non amet. Aperuit virgo illa suas fores Dei Verbo: sed *transivit*, inquit, *& exivit anima mea in verbo ejus.* Exivit à mundo, exivit à sæculo, remansit in Christo. *Quæsivi*, inquit, *eum, & non inveni eum.* Amat enim Christus diu requiri.

Ibidem in sequentibus.

Coloss. 3.

Rom. 6.

℣. 6.

C 47. Invenerunt illam custodes murorum. Fortasse sunt & alii custodes, quos magis intelligere debeamus. Est enim civitas quæ portas murorum clausas non habet, de qua dictum est: *Et portæ ejus non claudentur per diem*; nox enim non erit amplius in ea, afferent gloriam & honorem gentes in illam. Illa est ergo civitas Hierusalem quæ in cælo est, intra quam jam quasi perfecta & immaculata servaris; non enim intrat in eam omne commune. Communis castitas non est, communis pudicitia non est, quæ in libro vitæ scribitur.

Apoc. 21.

48. Si igitur invenimus civitatem, ingrediamur in eam, videamus lumen ejus, videamus muros, videamus funda- D menta muralia, videamus etiam custodes murorum. Sed quomodo ingrediamur in eam? In hac civitate vita est, & una est via quæ ducit ad vitam. Via ergo Christus est, ergo Christum sequamur. Sed ipsa in cælo est civitas; quomodo igitur adscendamus ad cælum? Docet Evangelista, qui dicit: *Et aduxit me in spiritu in montem magnum & altum, & ostendit mihi civitatem sanctam Hierusalem descendentem de cælo.* Adscendamus ergo spiritu, quia caro adscendere ad eam non potest. Adscendamus nos interim in cælum, ut ad nos postea de cælo illa descendat, in qua lumen est simile lapidis pretiosissimi, ut lapidis jaspidis & crystalli habet murum magnum & altum.

Apoc. 21.

E 49. Didicisti lumen, didicisti murum: disce portas, disce custodes. *Habet*, inquit, *portas duodecim, & in portis Angelos duodecim, in quibus duodecim tribuum filiorum Israel superscripta sunt nomina.* In portis patriarcharum nomina continentur, in muro apostolorum; fundamenta enim civitatis, apostoli, & lapis angularis est Christus, in quo omnis structura consurgit. Deus extra, Deus intus, Deus ubique est: *Habet enim*, inquit, *civitas majestatem Dei.* Ergo & vos sanctæ virgines, & quicumque justi estis, & immaculatam animæ gentis castitatem, cives sanctorum estis & domestici Dei. Sed tunc nobilitatem istam patriæ possidebitis, si Christum intra civitatis istius F septa quæratis, ingressi per fidem actusque pretiosos, patriarcharum clarificati lumine, fundati super apostolos, versantes inter Angelos.

Ibidem.

50. Quomodo igitur isti custodes Angeli sunt, qui castæ animæ pallium tollunt? Aliud pallium virginum est, aliud adolescentulæ circumforaneæ. Illa quæ in foro Christum requirit, pallium etiam quod habebat, amisit. Prudentia enim non in foro, non in plateis, sed in Ecclesia possidetur. Et fortasse ut cum ipsis quoque veniamus in gratiam, atque omnium misericordem Deum esse doceamus; quia & illi Christum aliquando reperiunt, si tamen jugiter quærant, pallium hoc amictus est corporis. Ergo qui quæsivit Christum in cubili, si tamen sic quæsivit, sicut ille qui dixit: *Sic memor fui tui super stratum meum*: si quæsivit in noctibus, juxta quod scriptum est: *In noctibus extollite manus vestras in sancta*: si quæsivit in civitate, in foro & in plateis, in civitate Dei nostri: in foro fortasse,

Psalm 62.
Psal. 133.

in quo judex ille divini juris sedet, in plateis unde collecti sunt qui ad cœnam Dominicam convenerunt; potest custodientibus civitatem Dei Angelis, dum diu quærit, occurrere. Quin etiam ex cælesti custodum natura, cælestem intelligere possumus civitatem, cæleste forum justitiæ sempiternæ, non viles plateas, sed fortasse in quibus superfluere fons ille consuevit, de quo scriptum est: *Superfluant tibi aquæ de tuo fonte, & in plateis tuis diffundantur tuæ aquæ.* (Prov. 5.) Qui sic ergo Christum requirit, ad Angelos pervenit.

51. Sed si bonis ad Angelos meritis pervenitur: cur qui pervenerit, vulneratur? Est & gladius bonus, cujus gladii bonum vulnus. Vulnerat Dei verbum, sed non ulcerat. B Est vulnus boni amoris, sunt vulnera caritatis; ideoque dixit: *Vulnerata caritatis ego sum.* (Cant. 2.) Quæ perfecta est, vulnerata caritate est. Bona sunt igitur Verbi vulnera, bona sunt amantis vulnera: *Utiliora enim vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici.* (Prov. 27.) Vulneratæ caritatis Rebecca est, quæ relictis parentibus, migravit ad sponsum. Vulneratæ caritatis Rachel, quæ zelavit sororem, amavit maritum; sorori enim quod abundaret filius, ipsa sterilis adhuc invidebat, quia typum gerebat Ecclesiæ, cui dicitur: *Lætare sterilis quæ non paris, erumpe & clama quæ non parturis.* (Esai. 54.)

52. Invenerunt ergo custodes & vulneraverunt eam, & C tulerunt ei pallium, hoc est, actus corporalis involucrum sustulerunt, ut nulla mentis simplicitas quæreret Christum; quia nemo potest amictu vestitus philosophiæ, in habitu scilicet sapientiæ sæcularis Christum videre. Et bene tollitur ei amictus philosophiæ, ne quis eam per philosophiam deprædetur. Bene tollitur ei pallium, quæ ad Christum propinquat, ut Deum visura, mundo corde gradiatur: *Beati* enim *mundo corde, quia ipsi Deum videbunt.* (Matth. 25.) Denique ubi mundavit cor, Verbum reperit, Deum vidit. Quære ergo illum, virgo, immo quæramus omnes; anima enim sexum non habet. Sed ideo fortasse femineum nomen accepit, quod eam violentior æstus corporis D agit: ipsa autem imperium carnis & amoris sui, molli quadam & blanda ratione demulcet. Ergo orationibus & obsecrationibus Deum invitare debemus, ut quasi bonus auster afflare dignetur, Verbique nobis auram cælestis adspiret: quæ fructiferas arbores non turbare vento gravi, sed leni spiramine flatuque molli consuevit agitare.

53. (℣. 7. In Ps. 118. Serm. 14. vers. 5.) *Tulerunt mihi pallium meum.* Bonus amictus æternitas vitæ, hoc pallium Sponsæ voluerunt auferre custodes murorum, quo primus homo fuerat exutus: sed anima Deo devota quæsitum diu tenendo, & non dimittendo dilectum, pretioso caritatis divinæ se vestivit involucro. Beati ergo qui tali pallio vestiuntur, & amictum ejusmodi E legis observatione meruerunt; quia non sunt legis obliti, sed quæ erant legis operati sunt.

54. (℣. 2. Ibid. Serm. 8. vers. 2.) *Adjuro vos filiæ Hierusalem, si inveneritis dilectum meum, ut annuntietis ei, quia amore langueo.* Quis est autem hic animæ langor? Morale historiæ veteris facit nos meminisse debere, quæ est de sancto Moyse, qui rogavit Deum ut se demonstraret ei, & facie ad faciem eum videret. (Exod. 33.) Noverat utique sanctus vates Domini, quod invisibilem Deum facie ad faciem videre non posset. Sed devotio sancta mensuram supergreditur, & putavit Deo etiam hoc esse possibile, ut corporeis oculis faceret id quod est incorporeum comprehendi. Non reprehensibilis hic er- F ror, sed etiam grata cupiditas atque inexplebilis, quod Dominum suum velut manu tenere, & obtutu oculorum videre cupiebat. Sciebat enim ad imaginem & similitudinem Dei factum esse hominem, quando enim electus à domino Deo ad populum liberandum, repletus est spiritu sapientiæ, viderat Angelum illum, & faciem ejus in gloria, (Exod. 3.) denique fulgente ejus lumine pavefactus est, & vidit rubum uri & non exuri. Visu cœpit fulgorem, quem miratus accessit; cupiditate & gratia provocatus, ut diligentius fulgorem illum in rubo consideraret. Itaque si tantum accepit ardorem, tantam subiit cupiditatem, cùm Angelum vidisset in flamma ignis de rubo, ut licet pavore apprehensus considerare non auderet, considerare tamen vellet: quanto magis vultum Domini corporaliter videre desiderabat, dicens intra se: Vultum illum plenum lucis, A plenum gratiæ, plenum virtutis, plenum divinitatis quem esse dicam? Non possum plus dicere vel sentire de Deo; cùm enim consummaverit homo, tunc incipit: & cùm finierit, tunc aporiabitur, ut scriptum est, quia *Incomprehensibilis est Dei æterna majestas.* (Eccl. 18.)

55. Irritus quidem erat postulationis effectus, sed affectus probabilis servi; quia ultra naturam suam devotione progressus de Domini Angelis æstimabat, quantum de Domini vultu plus desideraret, quo cupiditatem suam gestiret explere. Noverat in ipso homine aliam post mortem futuram gloriam, aliam claritatem: *Sicut enim stella à stella differt in claritate, sic & resurrectio mortuorum: quæ* (1. Cor. 15.) B *& si seminatur in corruptione, surget tamen in incorruptione, surget in gloria, surget in virtute, surget corpus spiritale.* Qui ergo hæc scire poterat, merito præsumebat ut vultum Domini videre cuperet, cùm esset obita corporis morte visurus. Talem certe etiam formam cœperat, talem Dominus jam probabat, ut non distaret ab Angelis cœlestis minister & exsecutor oraculi. Et ideo cùm sciret, *Quia Angeli pusillorum quotidie vident faciem Patris qui in cælis est,* (Matth. 18.) putavit quod jam eam videre posset & deberet, tamquam oblitus corporis, & carne deposita; sicut ille qui in corpore adhuc positus, cùm raperetur in paradisum, utrùm in corpore, sive extra corpus raptus esset (2. Cor. 12.) C ad tertium cælum se nescire dixit. Sancti enim etiam cùm gerunt corpus, non sunt tamen in carne, sed in spiritu; quoniam qui in cupiditate & conversatione carnali sunt, Deo placere non possunt. Sancti autem conversatione in carne non sunt, sed in cælo.

56. (In Ps. 118. Serm. 20. vers. 1.) Ex his ergo Sponsæ languentia comprehendamus affectum. Videre Dei vultum quasi innocens, velut quodam vultu conscientiæ desiderabat, aperire ei faciem mentis internæ, & cognosci plenius gestiebat. Amor impatiens, diu noctuque meretricias fores pulsans, si diutius potiendi desideria differuntur, ipsa deficit exspectatione, dum sperat: in quo utique non finis amoris, sed incre- D mentum est. Et quidquid est desiderabile, si non contingat desideranti, deficit in illud, & quasi ipsam deponit animam qua desiderat; si tamen spes propior adsurgat, dat vires spes proxima: si autem absentia sit dilecti, eo ipso quo absentem desiderat, quæ concupivit, animæ suæ patitur defectionem. Itaque quanto longius est illud quod desideratur, tanto magis deficit qui desiderat. Id ergo deficere est, in id unumquemque totis studiis migrare, quod diligat: illud cogitat, illi adhæret, illud personat, quod receperit diligentiam, in id quadam animæ defectione transfunditur. Ut si mater filii exspectet præsentiam, quemadmodum exspectabat Tobiæ uxor filium peregrinantem; (Tob. 5.) E deficiens à desiderio, & in angustiis constituta, & tamquam resoluta videbatur. Quid enim aliud nisi defectum quemdam ejus verba significant? Sed quo magis lassatur affectus, eo amplius amor crescit: & quo diutius abest qui desiderat, eo exspectantis desideria majore quadam vi amoris ignescunt. Caro deficit, sed cupiditas alitur & augetur.

57. Itaque sancta anima nescit aliud desiderare quam Sponsum, qui est Christus Jesus: illum concupiscit, illum desiderat, in illum totis intendit viribus, illum gremio mentis fovet, illi se aperit & effundit, & hoc solum veretur, ne illum possit amittere. Itaque quanto majore desiderio excitata fuerit anima, cupiens adhærere Deo sa- F lutari suo, tanto magis deficit. Ergo ista defectio imminutionem quidem fragilitatis, sed adsumtionem virtutis operatur. Concupiscebat, desiderabat, deficiebat, toto (Ibidem aliquãdo post.) dissolvebatur affectu, ut totus illius fieret quem desiderabat, sicut etiam David ipse dicit: *Effundo in conspectu ejus orationem meam, & tribulationem meam ante ipsum pronuntio, in deficiendo ex me spiritum meum.* (Psalm 141.) Defecit enim ejus spiritus; immo ab eo defecit spiritus, qui seipsum negat, ut adhæreat Christo. Itaque quasi amoris impatiens, circumcursabat, & quærebat ubique Dei Verbum, (Apol. David post c. 8.) quia vulnerata, quia nulla: & quærebat adminiculum alicujus, à quo Christus rogaretur ut veniret. Vide æstuantem, vide desiderantem: *Adjuro,* inquit, *vos filiæ Hierusalem, &c:* deinde filiabus cælestis illius civitatis admixta, Verbum requirit, & quærendo, & speciem ejus contemplando, ejus in se excitat caritatem.

58. *Frater,*

ỷ. 10. Lib. 5. de Virg.

58. *Frater*, inquit, *meus candidus & rubens, electus ex millibus*. Decet enim, virgo, ut plene noveris quem diligis, atque omne in eo & ingenitæ divinitatis & adsumptæ mysterium incorporationis agnoscas. Candidus ergo est meritò, quia patris splendor: rubeus, quia partus est virginis. Color in eo fulget & rutilat utriusque naturæ. Memento tamen antiquiora in eo divinitatis insignia, quam corporis sacramenta; quia non cœpit à Virgine, sed qui erat venit in Virginem.

In Psal. 118. Serm. 5. vers. 1.

59. *Frater meus candidus & rubens*. Candidus claritate æterna, rubeus specie coloris humani, quem sacramento incarnationis adsumsit. Meritoque & ipsum quod est rubeum, bene olet; quia caro Christi sine peccato est, quam perfidi Judæi contrectantes, manus suas inquinaverunt: sancti venerantes, pietatis odore flagrarunt.

Lib. de Benedict. patriarch. cap. 11.

60. *Electus ex millibus*. *Decem millia*, inquit Jacob, *Ephram & millia Manasse*: id est, & Judæorum & gentium dominetur, & ex utroque populo adquirat sibi Ecclesiæ plenitudinem. Ideoque dexteram suam super Ephræm posuit sanctus Jacob; eo quod legis, dicente Ecclesia in Canticis canticorum: *Frater meus candidus & rubens, electus ex decem millibus*. Denique etiam David juvenculæ Mariæ auctorem ex cujus successione Christus est natus per Virginis partum, in decem millibus prædicabant: Saul autem in millibus, cùm reverentiæ gratiam circa regem magis præponere debuissent.

ỷ. 11. In Psal. 118. Serm. 15. ante 1. versum.

61. *Caput ejus aurum Cephas*, Quod significat stabilem eminentemque sapientiam. Corpus Christi Ecclesia est, hujus caput ut aurum, quia sapientia pretiosa sanctorum est, hoc est, viri justi atque prudentes.

ỷ. 1.

62. *Crines ejus ut abietes, nigra sicut corax*. De hoc alibi dixit, *Capillamentum tuum, ut grex tonsarum*. Ideo capillamentum, quia virtus omnium sensuum in capite est: *Oculi* enim *sapientis in capite ejus*. *Eccle. 2.* Profunda igitur doctorum prudentia, quæ potest ea quæ obscura sunt revelare, & alta aperire sensuum. Et hujusmodi disputatores crines Ecclesiæ sunt, sicut pulli corvorum quibus Dominus escam dat: sicut dedit sancto Jacob, & eum pavit à juventute sua. Hos altos ac profundos ubertate doctrinæ pascit Dominus cælestibus sacramentis.

ỷ. 12. Ibidem ubi supra.

63. *Oculi* quoque *ejus sicut columba*. Oculi sunt viri videlicet spiritualibus ornati sensibus, qui ad videnda mysteria sunt acuti, & parati ad penetranda scripturæ secreta divinæ, rationali lacte fulgentes, in quibus non sit aliqua doli maculosa confusio, sed simplicis affectus immaculata sinceritas. Ideo in aquarum abundantia lotas has columbas in lacte memoravit, dicens:

Ibidem Serm. 16. vers. 3.

64. *Oculi ejus sicut columba super abundantiam aquarum, lota in lacte, sedentes super plenitudinem*. Baptizat in lacte Dominus, id est, in sinceritate. Et isti sunt qui vere baptizantur in lacte, qui sine dolo credunt, & puram fidem deferunt, ut immaculatam induant gratiam. Ideo candida Sponsa adscendit ad Christum, quia in lacte baptizata est; ideo mirantur eam virtutes, dicentes: *Quæ est hæc quæ adscendit dealbata?* *Cant. 8.* Ante paululum dicebat, *Nigra sum*: *Cant. 1.* nunc dealbata cernitur, & adscendit ad cælum, & innixa Dei Verbo, alta jam penetrat.

65. Nec immerito illic aquarum abundantia, ubi Christus, unde mens humana repleri cupiat. Has sitit aquas cervus, quas cùm biberit, sitire non possit. Has aquas sitivit Propheta cùm dixit: *Sitivit in te anima mea*. *Psalm. 41.* Sedet ergo Christus super abundantiam aquarum, & super plenitudinem, & ideo qui baptizat in aqua dicit: *Et nos omnes de plenitudine ejus accepimus*. *Iohan. 4.* Unde & oculus suppliciorum non alienus est ab Ecclesia; quia etsi baptizabat Johannes in Enon, baptizabat juxta Salim, ubi erat aquarum abundantia, & duodecim fontes, & septuaginta palmarum arbores. Hos fontes habet Ecclesia, hoc est, in veteri Testamento duodecim patriarchas, in novo duodecim apostolos; ideoque dictum est: *In Ecclesiis benedicite dominum Deum de fontibus Israel*. *Psalm. 41.* His fontibus ante perfunditur, quicumque mysteria sacrosancta consequitur; isti enim fontes ex æterno fonte manantes, toto orbe fluxerunt. Ubi isti fontes, ibi adscensio animarum. Denique Salim interpretati sunt, ipsum adscendentem; ille enim vere adscendit, qui propria peccata deponit. Hoc igitur verbo purificatoriæ sanctificationis usus exprimitur.

ỷ. 13. In Psal. 118. Serm. 15. ante vers. 1.

66. *Genæ ejus sicut phiala aromatis, gignentes unguentaria*. Jam genas & cetera intelligimus animæ esse virtutes, doctorumque diversitates: qui vel spiritalem menti alimoniam dispensatione sedula subministrent, vel prædicatione crucis Dominicæ sicut Verbi quadam linea alligent audientem, vel modestia verecundi, & juventutis flore gratissimi. Etsi à tactu pudore revocentur, redoleat tamen in his odor Christi: & sicut in genis quasi de capite sacerdotali descendit unguentum, sic & in his eluceat pulcritudo doctrinæ.

ỷ. 13. Ibidem Serm. 12. vers. 4.

67. *Labia ejus distillantia myrrham plenam*. Per myrrham enim passionis unguentum & resurrectionis gratia declaratur, quæ redivivum vitæ odorem suscitatis mortuorum visceribus infundit. Clausæ sint igitur labiorum fores tuorum, & obseratum maneat vocis vestibulum, tunc fortasse reserandum, cùm audieris Verbum Dei. Tunc tibi myrrha sudabit, tunc tibi baptismatis adspirabit gratia; ut ab elementis mundi commoriare, & cum Christo resurgas.

Ibidem Serm. 18. vers. 2.

68. *Labia ejus distillantia myrrham plenam*. Nos autem otiosos nos putamus, si verbo tantummodo studere videamur: & pluris æstimamus eos qui operantur, quam eos qui studium cognoscendæ veritatis exercent; dicunt enim plerique: Ecce homo & opera ejus: quasi qui verbo studeat, non operatur; cùm magis opus istud quam cetera sint. Si enim opus justitia est, si opus temperantia, si opus fortitudo: utique opus est etiam sapientia; istæ enim quatuor principales virtutes habentur. Nam si operatur Christus secundùm quod justitia est, utique operatur secundùm quod Verbum est. Et operabatur cùm esset in principio apud Patrem. Denique per ipsum omnia facta sunt, ut scias operatorem omnium esse, & opus nostrum esse Christum Jesum. Etenim secundùm quod Verbum est, Verbum inquirentibus, grande opus Verbum est. Unde cum Martha festinaret circa ministerium, Maria autem Verbum Domini audiret, ea quæ audiebat, ei quæ ministrabat, meruit anteferri; dicenti enim Marthæ: *Domine, non est tibi curæ quod soror mea reliquit me solam ministrare? Dic ergo illi ut me adjuvet*; *Luc. 7.* respondens dixit Dominus: *Martha, Martha, Maria bonam partem elegit, quæ non auferetur illi*. Ita Verbum cognoscere majus opus esse quam ministrare, divinæ auctoritate sententiæ definitur.

69. Sed fortasse dicat aliquis dictum esse ab Apostolo: *Non in sermone esse regnum Dei, sed in virtute*. *1 Cor. 4.* Scriptum non nego, sed in quo sermone, cognosco; nempe quem inflatus effuderit, qui audientibus sermo prodesse non possit, qui sine ostensione sit spiritus atque virtutis. Hunc sermonem Paulus non dignatur cognoscere; vult enim magis virtutem sermonis commendare. Denique volebat talem suum esse Apostolus sermonem, qui in infirmitate veniebat, ut alios faceret fortiores: in timore & tremore, ut timentes nihil metuerent, nisi dominum Jesum; trementes, pacem ejus tranquillitatemque servarent. Audi ergo qualem Apostolus sermonem habebat. *Et sermo*, *Ibidem.* inquit, *meus, & prædicatio mea non in persuasione humanæ sapientiæ verborum, sed in ostensione spiritus & virtutis*; quia fides non in forensi sermone sapientiæ: sed in ostensione spiritus, sed in Dei virtute firmatur.

70. Ergo in sermone sanctorum virtus est, in sermone autem forensi isto & philosophico vanitas mundi. Virtutem autem esse in sermone sanctorum, etiam iste propheta te edoceat, qui ait: *Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa*: *Psal. 67.* hoc est, ut multa possint virtute Evangelium prædicare. Probatum est ergo quod in Evangelii prædicatione sit virtus, prædicatio autem Evangelii sermo sanctorum est; ita dubium non residet quin in sermone sancto sit virtus. Et hæc myrrha distillans ex labiis Sponsi, scilicet per quam vitia mortificantur.

ỷ. 14. Ibidem Serm. 10. vers. 1

71. *Manus illius tornatiles, aureæ, plenæ iacinthis*. Vide quæ manus fecerint hominem, & quem hominem fecerint? Illum utique *Quem secundùm Christum induimus, exspoliantes veterem hominem cum actibus suis, & induentes novum qui renovatur ad agnitionem secundum imaginem ejus qui creavit eum: ubi non est servus, & liber, sed omnia & in omnibus Christus*. *Coloss. 3.* Christum ergo induimus, sicut & alibi dictum est: *Christum induistis*. *Galat. 3.* Accepimus Spiritum sanctum, qui non solum nostra peccata dimittit;

Psal. 138. Job. 33.

sed etiam nos facit sacerdotes suos aliis peccata dimittere. Ideo ait Propheta: *Tu finxisti me & posuisti super me manum tuam*: finxit per lutum, posuit manum per gratiam spiritalem; licet plerique hunc psalmum ex persona dictum Salvatoris accipiant. Audi quia manus Domini etiam spiritus dicitur, clamat Job: *Spiritus divinus qui fecit me.* Istæ sunt ergo manus quæ hominem paraverunt, Christus & Spiritus.

72. Ergo dominus Jesus & corporis auctor est nostri, qui primum fecit hominem ad imaginem; & postea de luto finxit, & voluit salvare quod fecerat, salvare quod plasmaverat, ut totum hominem salvum faceret. Istæ sunt manus Dei tornatiles, id est, perfectæ: aureæ propter sapientiam qui est Christus, plenæ iacinthis propter Spiritum sanctum, & plenitudinem carismatum ejus.

℣. 14. Lib. de Incarnat. Dni. 2. Cor. 13. 2. Cor. 5.

73. *Venter ejus eburneus, distinctus sapheris.* Apostolus, *Et si*, inquit, *crucifixus est ex infirmitate*; ecce venter, id est, carnis infirmitas: *Vivit tamen ex virtute Dei*; ecce distinctio saphiri. Saphirus enim eo quod cæli sereni speciem gerat, quæ sunt divinitatis opera significat. Onix autem propter castitatem & nitorem & perpetuitatem, carnem illam significat Salvatoris, de qua idem Apostolus dicit: *Quia etsi Christum secundum carnem novimus, sed nunc jam non novimus.*

℣. 15. In Ps. 118. Serm. 5. vers. 7. Psal. 74.

74. *Crura illius columnæ marmoreæ, fundatæ super bases aureas.* Significant columnas esse Ecclesiæ Apostolos, qui fundati sunt in timore sancto. Nam sicut Petrus, Jacobus, Johannes & Barnabas columnæ esse videbantur Ecclesiæ, sic & quicumque vicerit hoc sæculum, fit columna Dei, quam confirmat qui dicit: *Ego confirmavi columnas ejus.* Ita & basis aurea timor plenus disciplinæ, quia initium sapientiæ est. In timore ergo sapientium apostolica prædicatio tamquam super basim auream columna firmatur Christi. Igitur eloquio & apostolico sermoni tribunal est timor justi, & basis aurea plena prudentiæ: simulacrum autem bonum tamquam effigies veritatis, sermo sanctorum.

Esai. 11. 2. Cor. 7.

75. Et vide tamquam basim auream esse sanctorum timorem. Lege Esaiam: vide quantis subjecerit timorem, ut faceret irreprehensibilem & bonum timorem: *Spiritus*, inquit, *sapientiæ & intellectus, spiritus consilii atque virtutis, spiritus cognitionis atque pietatis, spiritus timoris Domini*: quantis timorem subjecit, ut haberet quod sequi possit? Informatur per sapientiam, instruitur per intellectum, consilio dirigitur, virtute firmatur, cognitione regitur, pietate decoratur. Tolle timori Domini ista, & est irrationabilis & insipiens timor, unus ex illis: *Foris pugnæ, intus timores*; quibus afflictus esset & Paulus, nisi habuisset Dominum consolantem.

℣. 15. Lib. 3. de Virginib. In Ps. 118. Serm. 4. vers. 4.

76. *Species ejus ut Libani, electus ut cedri.* In altis habitat, & humilia respicit, quia species ejus sicut cedrus Libani, quæ comam nubibus, radicem terris inserit; principium enim ejus è cælo, posteriora ejus in terris fructus cælo proximos ediderunt. Genus hoc arboris numquam amittit viriditatem suam, hyeme juxta ac æstate comam pascit, nec diverso colore mutatur: solam hanc arborem ventus suo numquam honore despoliat: sola numquam veteri exuitur amictu, aut novo flore vestitur. Sic apostolica quoque gratia nescit defectum, & perpetua venustate sui floret. Anima ergo corrumpi nescit, quæ florentibus membris viget, semper justitiæ ceterarumque virtutum culmina patienti magnanimitate sustentat; & ideo non defluit neque deficit, quia nihil in ea ruinosum est ac remissum, nihil mobile, nihil lubricum, nihil quod vitio sermonis ex ea possit effundi.

℣. 16. Psalm. 18. In Ps. 118. Serm 5. vers. 7. Psal. 33. Esai. 43. Luc 15.

77. *Guttur illius suavissimum, & totus desiderium. Judicia Domini vera, justificata in semetipsa, desiderabilia super aurum & lapidem pretiosum multum.* Quod severum in aliis, in Christo dulce est, in Christo suave est; quia ipse suavis est: *Denique gustate & videte quoniam suavis est Dominus.* Dulcia judicia confitenti, quia ipse dicit: *Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas, & memor non ero: tu autem memor esto, & judicemur. Dic iniquitates tuas, ut justificeris.* Dulcia judicia agenti pœnitentiam, quia ipse dixit: *Gaudium erit super uno peccatore pœnitentiam agente, quam in nonaginta & novem justis, qui non indigent pœnitentia.* Si dulcia sunt igitur judicia Domini, suavitatis fructus percipere elaboremus. Vis scire quam dulcia judicia Domini? *Qui credit in ipso, non judicatur.* Dulcia ergo judicia credentibus: qui autem non credunt, non Christi judicio damnati sunt, qui venit non ut judicet mundum, sed ut salvet & redimat; sed impietatis suæ subiere judicium, qui in remissionem peccatorum credere noluerunt. Non enim possunt ad ejus pertinere beneficium, quem cognoscere refutarunt. Ergo qui non crediderunt in eum, judicio ejus videntur indigni. Judicium enim ejus quid sit, agnosce, dicente ipso: *Hoc autem judicium est, quia lux venit in hunc mundum.* Dulce ergo, quod lux est, dulce judicium, quod præcedit misericordia, sic enim scriptum est, *Misericordiam & judicium cantabo tibi Domine.* Dulce etiam guttur & suavissimum, unde hæc misericordia præcedit & hoc judicium.

Johan. 3. Ibidem. Psal. 100.

℣. 18. Psal. 44. Epist. ad Sabinum. Philip. 4. 1. Tim. 2. Johan. 1.

78. *Et totus desiderabilis. Speciosus forma præ filiis hominum.* Homo quippe erat secundum carnem, sed ultra hominem, secundum divinam operationem. Denique cùm leprosum tangeret, homo videbatur: sed ultra hominem, cùm emundaret. Et cùm Lazarum fleret mortuum, quasi homo flebat: sed supra hominem erat, cùm mortuum vinctis jubet pedibus exire. Homo videbatur, cùm penderet in cruce: sed supra hominem cùm reseratis tumulis, mortuos resuscitaret. Nec sibi adblandiatur vitus Apollinaris, quòd ita legitur: *Et specie inventus ut homo*; non enim negatus est homo Jesus, cùm alibi ipse Paulus de eo dicat: *Mediator Dei & hominum homo Christus Jesus*; sed confirmatus est. Id enim est usus & moris Scripturæ sic significare, sicut & in Evangelio legimus: *Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti à Patre.* Sicut ergo quasi unigenitus dicitur, & non abnuitur unigenitus Dei Filius; ita & homo dicitur, & perfectio fuisse in eo hominis non negatur.

Psal. 118. Serm. 5. vers. 7. Esai. 49. Philip. 2.

79. Cùm esset igitur in forma servi, humiliatus usque ad mortem, erat tamen in Dei gloria. Quid ei igitur obfuit servitus? Servus autem factus legitur, quia legitur factus ex Virgine, & creatus in carne; omnis enim creatura servit, dicente propheta: *Quia universa serviunt tibi.* Hæc est Christi gloria, quia servitutem suscepit in corpore suo, ut libertatem omnibus redderet: peccata nostra portavit, ut mundi peccatum tolleret: servus, peccatum, maledictum factus est, ut tu peccati servus esse desisteres, te divinæ sententiæ maledicto absolveret. Ille ergo maledictum suscepit tuum: *Maledictus enim omnis qui pendet in ligno*: ille maledictum in cruce factus est, ut tu benedictus esses in Dei regno: ille dehonestatus & depretiatus est, nec aliquid æstimatus: ille dicebat, *In vacuum laboravi*; per quem meruit Paulus dicere, *Non in vacuum laboravi*; ut boni operis fructum, & evangelicæ prædicationis gloriam suis conferret servulis, per quam universi sarcinâ laboris absolverentur.

℣. 17. L. de Isaac. cap. 6. Cant. 6.

80. *Talis est dilectus meus, & amicus meus, filiæ Hierusalem.* Sic Ecclesia vel anima sancta filiabus cælestis illius civitatis admixta Verbum requirit, & quærendo illius in se excitat caritatem; illis vero requirentibus & dicentibus: *Quo abiit dilectus tuus ô pulcherrima mulierum? Quo declinavit dilectus tuus, ut quæramus eum tecum?*

CAPUT SEXTUM.

Cap. 6 ℣. 1. Lib. de Isaac cap. 6.

1. D*ilectus*, inquit, *meus descendit in hortum suum ad areolam aromatis, ut pascatur in hortis, & lilia colligat.* Ubi Verbum quærat, agnoscit: quod inter orationes sanctorum moretur, & quod ipsis inhæreat, novit; & quod Ecclesiam suam vel animas justorum suorum inter lilia pascat, intelligit. Hoc mysterium tibi in Evangelio demonstravit, cùm in sabbato duceret per seminata discipulos. Moyses per desertum duxit populum Judæorum, Christus per seminata ducit, Christus per lilia ducit; quia per passionem ejus desertum floret ut lilium. Sequamur ergo, ut in die sabbati illius magni, in quo requies magna est, fructus colligamus. Nec verearis ne pharisæi accusent seminata colligentes; etsi illi accusant, Christus excusat, & similes facit quas vult animas se sequentes David illius, qui supra Legem panem propositionis manducabat, novæ gratiæ sacramenta prophetica jam tum mente concipiens.

℣. 2.

2. *Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, qui pascitur in*

Psalm. 118. Serm. 12. vers. 5. *ter lilia.* Facilis vox & communis videtur, sed paucorum est. Satis rarus est enim qui potest dicere: *Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi.* Quid est dicere: Tuus sum; ille enim dicit qui adhæret Deo totis sensibus, qui aliud cogitare non novit: ille hac voce utitur, qui potest dicere Domino: *Ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.* *Iohan. 14.* Numquid hac voce utitur avidus pecuniæ, honoris, potestatis? Multis non est satis Deum scire, & quidem pluribus. Tanti populi, tantæ nationes, tanti divites paupertatem putant Domino servire; & qui supra omnes est, illis exiguus & angustus est: illis non est satis Dei Filius, in quo sunt omnia. *Coloss. 1. Matth. 19.* Denique ille dives in Evangelio cui dictum est: *Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes, & da pauperibus;* Deum sibi non sufficere judicavit. Denique & contristatus est, quasi quod pluris esset, relinquere juberetur, quod minus esset, eligere. Ille ergo dicit: Tuus sum, qui potest *Matth. 19.* dicere: *Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te.*

3. Apostolorum vox ista est, nec omnium tamen apostolorum; nam & Judas apostolus fuit, & in convivio Christi inter apostolos recumbebat. Dicebat & ipse: Tuus sum; sed voce, non corde. Venit & introivit in eum satanas, & cœpit dicere: Non est tuus, Jesus, sed meus est. Denique ea quæ mea sunt, cogitat, quæ mea sunt in pectore suo volvit: tecum epulatur, & mecum pascitur: à te panem accepit, à me pecuniam: tecum bibit, & mihi tuum sanguinem vendit: tuus est apostolus, & meus mercenarius. Non potest dicere sæcularis: Tuus sum; plures enim Dominos habet. Venit libido, & dicit: Meus es; quia ea quæ sunt corporis, concupiscis: in illius adolescentulæ amore te mihi vendidisti: in illius concubitu meretricis pretium pro te annumeravi. Venit avaritia, & dicit: Argentum & aurum quod habes, servitutis tuæ pretium est: possessio quam tenes, juris tui emtio, venditio libertatis tuæ est. Venit luxuria, & dicit: Meus es; unius diei convivium, pretium tuæ vitæ est: ille sumtus epulatum, tui capitis licitatio, tui est summa contractus. Et quod pejus est, caro emtus es pretio, vilior cibo es tuo: pretiosior est unius diei mensa tua, quàm totius temporis vita: inter calices te redemi, inter epulas adquisivi. Venit ambitio, & dicit tibi: Plane meus es. Nescis quod ideo imperare aliis te feci, ut mihi ipse servires? Nescis quod ideo potestatem in te contuli, ut meæ te subjicerem potestati? An ignoras ipsi Domino salvatori dictum esse ab hujus mundi principe, cùm ei ostendisset omnia regna mundi: *Matth. 4.* *Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me.* Ante ergo ipse subjicitur, qui alios vult habere subjectos. Veniunt omnia vitia, & singula dicunt: Meus es. Quem tanti competunt, quam vile mancipium est! Quomodo ergo tu qui hujusmodi es, potes Christo dicere: Tuus sum? Respondebit tibi ille: *Non quicumque dicit mihi, Domine, Do-* *Matth. 7.* *mine, intrabit in regnum cælorum:* non quicumque dicit mihi: Tuus sum, meus est.

4. Meus plane es, si vocem non te arguat conscientia, si sermonem tuum animus aut opera non refutent. Ego non nego meum esse eum qui ipse se non neget, aut certe si pro me seipsum sibi abneget. Nolo habere servulum plurimis dominis servientem. Nam quomodo meus est, si mihi dicat verbo: Tuus sum; & operibus neget, & factis se diabolo adjudicet & obstringat? Non est meus quem libido succendit, quia mea est castitas: non est meus quem cura spoliandi minores exagitat, quia mea largitio est: non est meus, quem aura mobilitatis inquietat, quia tranquillitas mea est. Non est meus vini crapula temulentus, illuvie ambitionis impurus, gloriæ sæcularis cupidus, ebrius in periculum, qui non potest sobriæ moderationis servare vestigium. Pax sum ego, litigare non novi: ut quid mihi eum de quo veniat diabolus & dicat: Meus est; nam mihi sua colla curvavit, mea in illo plura reperio: nomen sibi tuum vendicat, & meum munus. Non est ergo Christi, nisi qui est alienus à crimine: non est Christi, nisi qui potest semper se Christi servulum demonstrare.

In Ps. 118. Serm. 2. vers. 3. 5. *Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia.* Videtur hîc dilecta dilecti dicere: *Secretum meum mihi, secretum meum mihi.* Quædam enim in extasi amoris sui occulta fidei intellexerat mysteria, quæ nec ipsis filiabus Hierusalem propalanda censebat. *Mysterium* *Tob. 12.* *regis bonum est abscondere;* peccat enim Deo, qui commissa sibi mysteria putaverit indignis esse vulganda. Periculum itaque est non solum falsa dicere, sed etiam vera, si quis ea insinuet quibus non oportet. Quod vitium quadripartitum est, vel adulationis, vel avaritiæ, vel jactantiæ, vel loquacitatis incautæ; quia dum adulari vult aliquis, ei cui loquitur, effundit mysterium: nonnulli etiam studio lucri, mercedem proditionis sequuntur, ut tegenda silentio vendant loquendo: alii ut plura nosse videantur, & scientiam suam jactitent, aperiunt quod celare deberent: plerique dum sine judicio loquuntur, verbum emittunt quod revocare non possunt. Ideo vir laudatur senus, & non otiosus. Erat homo abscondens sermones suos, ut apostolus Paulus, qui novit quid loquatur singulis, & quando quid loqui debeat. *1. Cor. 3.*

6. *Beneplacita es, soror mea, speciosa sicut Hierusalem, admiratio sicut ordinata.* *℣. 3.* Veritas amoris ex sui perpetuitate probatur. Laudatur itaque Sponsa à Sponso, quod tam bene & constanter requisierit eum. Ideoque jam non solum *soror* dicitur, sed etiam *beneplacita* nominatur, quasi ei complacita; quia complacuit Patri: &, *Speciosa sicut Hierusalem, admiratio sicut ordinata;* *Lib. de Isaac, c. 7.* quod civitatis æternæ universa habeat mysteria: & admirationi sit omnibus videntibus eam; quia plena ut æquitas, atque perfecta est: & fulgorem de Verbi lumine mutuata, dum id semper intendit, sit etiam terribilis ut acie quodam ad summum provecta virtutum.

7. *Pulcra es, inquit, amica mea, suavis & decora, &c.* *Epist. ad Irenaeum. Psal. 44.* Et vere pulcra, quæ intendit in illum de quo dicitur: *Speciosus forma præ filiis hominum.* Unde & nos intendamus quantùm possumus animum in illo, & in illo simus. Illud animo teneamus, quod est pulcrum, decorum, bonum; ut fiat illuminatione ejus & fulgore speciosa anima nostra, & mens dilucida. Nam si oculi nostri cùm aliqua obducuntur caligine, pascuntur agrorum viriditate, & specie nemoris vel collis umbrosi omnem inæqualitatem ægrescentis obtutus repellunt, & quadam salubri specie pupillæ ipsæ atque orbes colorari videntur: quanto magis hic mentis oculus, cùm illud summum intuetur bonum, & in eo versatur, atque eo pascitur, splendescit atque enitet. *Pulcra ut Hierusalem.* *Lib. 1. de Virg.* Non caduci itaque ista est corporis pulcritudo, vel morbo peritura vel senio, sed nullis obnoxia casibus, opinioni bonorum numquam moritura meritorum, quoniam non humanis jam, sed cælestibus quorum vitam vivit in terris, digna est comparari. Ideoque Sponsus Sponsæ jam quasi perfectæ, dicit:

8. *Averte oculos tuos à me, quia me avolare fecerunt.* *℣. 4. Lib. de Isaac. c. 7.* Noli contra me intendere devotione nimia ac fide. Possibilitatem naturæ & conditionis propriæ supergressa es, quia lucem inaccessibilem è regione intueri est grave. *Averte*, inquit, *oculos tuos à me;* eo quod plenitudinem divinitatis ejus, & splendorem veri luminis sustinere non possit.

9. Possumus tamen & sic accipere: *Averte oculos tuos à me;* etsi tu perfecta es, aliæ mihi adhuc redimendæ sunt animæ, aliæ fulciendæ. Elevas enim me videndo: ego autem ideo descendi, ut omnes elevem. Etsi surrexi, & habeo Patris sedem, tamen orphanos non relinquam vos, paterno quasi præsidio destitutos, sed præsentia mea vos confirmabo. Habes in Evangelio hoc scriptum: *Ecce ego* *Matth. 28.* *vobiscum sum usque ad consummationem mundi.* Averte ergo oculos à me, quia me elevas. Quanto enim quis ad Dominum intendit, tanto amplius Dominum elevat, & ipse elevatur. Unde & ille ait: *Exaltabo te Domine, quo-* *Psalm. 29.* *niam suscepisti me;* sanctus enim exaltat Dominum, peccator humiliat. Vult ergo avertere illam oculos, ne eam considerans, quod jam ad superiora sequi possit, elevetur, & ceteras animas derelinquat. Ideo & in Evangelio *Matth. 17.* non omnibus discipulis sed perfectioribus suam gloriam demonstravit. Constitue nunc aliquem doctorem, qui rem obscuram aperire velit audientibus, quemadmodum etsi ipse potens in sermone sit & scientia; condescendat tamen ad eorum inscitiam, qui non intelligunt, & simplici & planiore atque usitato sermone utatur, ut possit intelligi. Si quis igitur inter audientes vivacior sensu sit, qui facile sequi possit, elevat eum atque excutit. Hunc videns doctor revocat, ut patiatur magis doctorem humilioribus

A & planioribus immorari, quo & ceteri sequi possim.

℣. 1. & seq. Lib. de Isaac cap. 7.

10. Laudatur etiam Sponsa quod fidelis, quod verbo quod una sit potens, quod fructibus fœcunda diversis, columba, babens spiritus unitatem, in qua sit pax, quæ facit utraque unum: & quæ non sit composita ex diversis elementis discretæ compugnantisque naturæ. Quid enim tam diversum, quam ignis & aqua, aer & terra, ex quibus corporis nostri creatura consulit? Anima autem benedicta omnis simplex, quæ imitatur dicentem: *Ut omnes unum sint, sicut & tu, Pater, in me, & ego in te, & ipsi in nobis unum sint*; hæc enim est consummatio atque perfectio, unde & addidit: *Ut sint unum, sicut & nos unum sumus: & ego in his, & tu in me, ut sint consummati in unum.* Hæc est ergo una columba atque perfecta, quæ simplex atque spiritualis, neque hujus turbatur corporis passionibus, in quo foris pugnæ, intus timores sunt. Denique hoc verbo unitatis concordiam & pacem significari Scriptura nos docet, dicens: *Multitudo autem credentium habebat cor unum & animam unam, & non erat separatio in eis ulla.*

Iohan. 17. *Ibidem.* B *Act. 4.*

11. Nec otiosæ fœcunditatis laudatur anima, non solum quod sit fœcunda virtutibus, sed etiam quod nihil habeat in se mali; illud enim decorum atque speciosum est, in quo nihil sit mali. Decorum enim quod bonum, quod autem indecorum, hoc malum. Speciosa fœcunditas est bonorum operum, contraria ergo speciositati sterilitas; C quoniam qui privatur specie vel decore, in eo est omne malum: quod autem malum, hoc sterile & infœcundum. Cujus rei quod evidentius indicium, quam terra est? Terra enim quæ bona est, fertilis atque fœcunda: quæ autem mala, ea jejuna atque sterilis; quæ vero fertilis, hæc & decora. Quid enim pleno agro pulcrius, cùm seges fluctuat, cùm poma rutilant, vel cùm ovarum serta dependent, aut baccis onusta olea curvescit, vel viridanti gramine montium vertices, vallium humilia vestiuntur?

Ibidem paulo post.

12. Omnium enim bonorum auctor est Deus: & quæ sunt ejus, profecto omnia bona sunt, & nusquam illic malum; & si in illo mens nostra maneat, malum nescit. D Anima igitur quæ in Deo non manet, ipsa sibi auctor malorum est, itaque peccat: *Anima autem quæ peccat, ipsa morietur*; aureis enim vinculis soluta virtutum, prona fertur præcipitin, & labitur ad inferiora. Anima autem beata est, quam nulla adversa corporis prælia expugnant. Hæc anima sicut passer laqueo contrito, evolat. Escæ enim malorum sunt voluptates corporeæ: his quisquis intendit, laqueo innectit animam suam. Qui autem ab escis ejus temperat, & de tenebris ejus exit, ejus anima fulget ut diluculum, de qua dicitur:

Ezech. 18.

℣. 9.

13. *Quænam est hæc prospiciens tamquam diluculum, pulcra sicut luna?* Prospicit enim tamquam de domo libera, E nec dicit: *Tenebræ cooperiunt me, & parietes circumdant me, & quis scit si videt altissimus?* Sed ipsa magis lucem expetit tamquam in superioribus domus suæ, id est, corporis sui: & supra mundum posita, divina intuetur, & ad æterna se elevat, ut Deo assistat; jam lumen suorum operum sicut luna orbem suum toto orbe circumferens.

Eccle. 23.

℣. 10. Lib. 3. de Virg.

14. *In hortum nucis descendi, videre in nativitate torrentis, & inspicere si floruisset vinea, & germinassent mala punica.* Invitatur denique Dei Verbum in hortum nucis, in quo fructus propheticæ lectionis, & sacerdotalis est gratia, quæ amara in tentationibus, dura in laboribus, in virtutibus interioribus fructuosa est. Unde etiam virga F Aaron nucea floruit, non jam naturâ suâ, sed virtute secreta. Descendat ergo in hortum, ut vindemiat fidem, capiat odores, pabulum cæleste reperiat, suavitatem nostri mellis epuletur.

Lib. de Isaac. c. 8.

15. Dum enim laudatur à Sponso, verecunde refugiens coram laudari, deinde Sponsi amore revocata, ait: *In hortum nucis descendi videre in nativitate torrentis.* Ubi enim est Ecclesia, nisi ubi virga & gratia floret sacerdotalis? Ibi est frequenter, ut in amaritudinibus & in tentationibus probetur. Per nucem amaritudines intelligimus, per torrentem tentationes, sed tamen tolerabiles, quia scriptum est: *Torrentem pertransivit anima nostra.* Itaque descendit in locum amaritudinis, ubi floret vitis & malorum granatorum specie diversus & multiplex fructus, qui velut uno tegmine totius corporis fide & caritate munitur.

Psalm 123.

A 16. In illa ergo amaritudine non cognovit se anima, *Corruptibile enim corpus gravat animam, & terrenum habitaculum cito inclinatur.* Se autem cognoscere semper debet. Sed tentatus est Petrus, & non se cognovit & Petrus; nam si cognovisset, non negasset auctorem. Sed cognovit eum Christus. Denique cognovit, quia & respexit; cognoscit enim Dominus qui sunt ejus: & tamquam suum misericordiæ suæ frænis ut bonus rector, revocavit à lapsu: rector ergo noster Christus est. Unde & sequitur:

Sap. 9.

17. *Posuit me currus Aminadab*; eo quod anima conjungatur corpori, & velut quidam equorum frementium currus, rectorem sui quærat aurigam. Aminadab enim pater B Naason fuit, sicut in Numeris legimus, qui erat princeps populi Juda, cujus figura refertur ad Christum, qui verus populi princeps animam justi velut currum agitator adscendens, Verbi habenis gubernat, ne violentorum equorum furore in præceps & abrupta rapiatur. Sunt enim ejus velut quatuor equi quatuor affectiones, ira, cupiditas, voluptas, timor: quibus furentibus cùm cœperit agi, nequaquam seipsam cognoscit. Corruptibile enim corpus animam gravat, & tamquam irrationabilium animalium currus invitam rapit, volventibus curis velut quodam impetu proruentem, donec memoratæ corporis passiones Verbi virtute mitescant.

℣. 11. Lib. 3. de Virg.

Num. 1.

18. Hæc Verbi tamquam boni agitatoris est providentia, C ne illi animæ quæ in se non est morti obnoxia, corpus mortale conjunctum, agitationem sui faciat esse difficilem. Primo igitur hos veloces corporis motus domitet, & nexu rationis infrænet: deinde caveat ne dispari motu se velut equi implicent; ut bonum aut improbus decoloret, aut tardus impediat, aut turbidus inquietet. Fremit enim equus malitiæ, seseque jactando currum lælit, gravat jugalem. Hunc bonus auriga demulcet, & in campum veritatis emittit, fraudis declinat amfractus. Tutus ad superiora cursus est, periculosus ad inferiora descensus. Inde quasi bene emeriti, qui portaverunt jugum Verbi, D usque ad Domini præsepe ducuntur, in quo non fœnum est esca, sed panis qui descendit de cælo. Hujus currus rotæ sunt, de quibus dixit Propheta: *Et spiritus vitæ erat in rotis*; eo quod currus animæ teres atque rotundus sine ulla offensione volvatur.

Ezech. 5.

19. *Posuit me currus Aminadab.* Anima ergo currus, quæ bonum rectorem sustinet. Si currus est anima, habet equos vel bonos vel malos. Boni equi, virtutes animæ: mali equi, passiones corporis sunt. Bonus ergo rector malos equos restringit & revocat, bonos incitat. Boni equi sunt quatuor, prudentia, temperantia, fortitudo, justitia: mali equi iracundia, concupiscentia, timor, iniquitas. E Interdum ipsi equi inter se dissilent, & aut iracundia protendit, aut timor: & se invicem impediunt, & cursum retardant. At vero boni equi volant, & à terris ad superiora se subrigunt, animamque elevant; maxime si jugum habeant suave & onus leve dicentis: *Tollite jugum meum super vos: jugum enim meum suave est, & onus meum leve.*

Lib. de Isaac. c. 8.

Matth. 11.

20. Ipse rector est, qui novit equos proprios gubernare, ut æqualis omnium cursus sit, velociores prudentia tardat, justitia admonet flagello proprio segniores, temperantia mansuetiores, fortitudo duriores reddit. Novit copulare discordes, ne forte currum suum dissipent. Itaque licet intelligibili spectaculo videre unamquamque ani- F mam cum summo certamine ad cælum rapi, festinantes equos qui priores præveniant ad bravium Christi, quorum prius imponatur palma cervicibus. Isti sunt equi subjecti fidei jugo, adstricti vinculo caritatis, justitiæ frænis, retinaculis sobrietatis.

21. Pulcre ergo ait: *Posuit me currus Aminadab*, hoc est, pater populi: ipse autem qui pater populi, idem pater Naason, id est, serpentum. Jam tu recole quis sicut serpens in cruce pependerit pro salute universorum, & intelligas illam animam esse pacificam, cui Pater Deus præsul sit, Christus agitator; quia scriptum est & hoc nomen in nostris: *Pater, pater, agitator Israel.* Hic ergo agitator dicit:

4. Reg. 2.

22. *Convertere, Sunamitis, convertere.* Bene & quasi agitator dicit, & quasi ad currum dicit: *Convertere Sunamitis*, hoc est, pacifica; quæ enim pacifica est anima cito se convertit & corrigit, etiamsi ante peccavit: & magis eam

℣. 12.

Habacuc 3. Christus adscendit, & regere dignatur, cui dicitur: *Adscende in equos tuos, & equitatus tuus sanitas.* Et alibi: *Misisti equos tuos Tharsis.* Hi sunt equi Christi. Adscendit ergo equos suos Christus: adscendit Verbum Dei animas pias. Cùm fuerit anima nostra pacifica, ut dicatur ei: *Convertere, convertere Sunamitis.* quod pacificam significat: tunc accipiet in se sicut signaculum Christum, hoc
1. Cor. 15. est, imaginem Dei, ut sit ad imaginem; quoniam *Qualis cælestis, tales & cælestes, & oportet nos portare imaginem cælestis.* id est, pacem. Atque ut sciamus verum esse, habes in eisdem Canticis in ultimo jam perfectæ animæ dici,
Cant. 8. quod & mihi dicat Dominus Jesus: *Pone me ut signaculum in cor tuum, ut signaculum in brachium tuum;* ut luceat pax in corde meo, & in operibus meis Christus, formetur in me sapientia, & justitia, & redemtio.

CAPUT SEPTIMUM.

Cap 7 ℣. 1. Psalm. 118. Serm. 17. vers. 5. Esaia 25. 1. QUam speciosi facti sunt gressus tui in calceamentis, filia Aminadab! Modulis femorum tuorum similes torquibus, opere artificis. Non est dubium gressus hic quoque Ecclesiæ, vel animæ profectus significari. *Quam speciosi sunt pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona!* Utique speciosos dicit evangelicæ prædicationis & disputationis progressus, ut alibi dicitur:
Esaia 47. *Transgredere flumina,* hoc est, fluenta & lubrica istius mundi transcurre stabili mentis incessu. Quod de animæ incessu dici
Psal. 123. David evidenter ostendit, adserens quod torrentem iniquitatum anima sua transiret.

2. Sed quid sibi vult quod ait, in calceamentis speciosos esse gressus Ecclesiæ? Legimus dictum ad Moysen:
Exodi 3. *Solve calceamentum pedum tuorum:* quo videtur admonitus, ne corporalibus vinculis teneretur adstrictus. Ergo speciosam in Canticis significat animæ pulcritudinem, quæ carne tamquam calceamento utitur, & in ipso calceamento impedimentum non patitur, sed incessus decore præcellit. Calceat ergo se anima ecclesiasticam gratiam, ut cursum vitæ hujus & transitum cum decore prætereat. Quod fit si calceamentum suum non inquinet luto corporali, non in vitiorum mergat voragine: si castiget carnem suam, ne moretur ad cursum, & arvinæ pinguis pondere prægravetur. Bonum calceamentum animæ pudicitia est, bonus gressus est in vestigio castitatis. Sapientia autem amictus est animæ, unde scriptum est:
Prov. 4. *Honora eam, & amplectetur te.* Utamur ergo corpore tamquam calceamento ad inferioris opera virtutis: ad ministerium, non præceptum: ad obsequium, non delectationem: ad obedientiam, non dissensionem; & in via sapientiæ vestigium collocemus, ne gressus nostros vis torrentis aliqua concludat.

Exodi 3. 3. Ideo ad Moysen dictum est: *Solve calceamentum.*
Josue 5. Dictum est & ad Jesum Nave. De Christo autem dictum
Matth. 3. non est, sed magis scriptum est, dicente Baptista: *Post me venit vir, cujus non sum dignus calceamenta portare:* quia illi bene admonentur, ut solvant calceamentum suum, qui sine peccato esse non poterant. Hic autem non solum calceamentum non solvit, sed etiam calceamenta aliorum absolvit; quia non solum corpus suum à peccatis immune servavit, sed etiam omnium dedit indulgentiam peccatorum.

4. Ergo Ecclesia ad imitationem Christi speciosa est, & in calceamentis omni abluta delicto. Et fortasse quando sapientiam inter perfectos loquitur, speciosa est in superioribus membris: quando autem etiam inferioris gradus aut doctrinæ homines Verbum sequuntur, fidei seriem non obliviscuntur, sacerdotis præcepta custodiunt, speciosa est in calceamentis. Plerumque clerus erravit, sacerdos mutavit sententiam, divites cum sæculi istius terreno rege senserunt, populus fidem propriam reservavit.

5. Unde etiam de Domino Jesu bene possumus dicere, quia & in his quæ corporalia sunt, speciosos gressus Verbum habeat, cùm de moralibus disputatur. Et apostoli ideo fortasse nudis mittuntur pedibus, ne obumbretur eorum disputatio, sed eluceat. Itaque Ecclesia filia Aminadab, hoc est, voluntarii vel beneplaciti; quia voluntarius eam vel beneplacitus congregavit, & in calceamentis speciosa est. Merito que additum est:

6. *Modulis femorum tuorum similes torquibus, opere manuum artificis;* ℣. 1. ut posteritatis Ecclesiæ ornamenta canerentur. Per femur enim insigne generationis agnoscimus, juxta illud: *Accingere gladium tuum super femur, potentissime:* *Psal. 44.* quo significatur quod Filius Dei cùm semetipsum exinanisset, Verbi accinctus divinitatem, & generationem calceatus humanam, prodiret ex Virgine omnibus daturus salutem. Moduli autem dicuntur ornamenta pretiosa, quæ suspendi matronarum cervicibus solent. Tantus ergo processus Ecclesiæ significatur, ut ornamentis pretiosissimis comparatus sit, & torquibus triumphantium; hæc enim ornamenta sunt bellatorum. Unde & Symmachus Epitrachelia dixit, hoc est, quæ sint circa collum. Sive ergo generatio Christi ex Virgine, sive Ecclesiæ propagatio, specie quidem tamquam manu artificis torquibus adornatis, veræ autem virtutis insignibus spiritualibus cervices fidelium adornavit. Denique tota ista descriptio membrorum Ecclesiæ plena decoris & laudis est. Nam &:

7. *Umbilicus ejus tamquam crater tornatilis* prædicatur, ℣. 2. *Ibidem ubi supra.* mixto non deficiens; eo quod in omni doctrina tornatus, plenitudine cognitionis, & potu non deficit spiritali. Et venter ejus non solum acervo tritici, id est, cibis fortioribus cælestis mysterii saginetur, verum etiam tamquam liliis quibusdam moralium suavitate repleatur. Unde & ipsa tamquam bene merita regina Christi sanguine coronatur, sicut scriptum est: *Et ornatus capitis sui sicut purpura.* Sanguis Christi purpura est, qui inficit sanctorum animas, non solum colore resplendens, sed etiam potestate; quia reges facit, & meliores reges quibus regnum dat æternum.

8. *Umbilicus tuus ut crater tornatilis, numquam indigens poculis.* *Epist. ad Irenæum.* Umbilicus animæ ac venter subtilis est illius quæ adscendit ad Christum; ideoque laudatur voce Sponsi dicentis: *Umbilicus tuus ut crater tornatilis, non deficiens mixto; venter tuus acervus tritici munitis inter lilia.* Est enim in omni doctrina tornatus, & potus spiritalis non deficiens plenitudine, & cælestium secretorum cognitione. Venter quoque animæ mysticus, sicut umbilicus, quo ventre non solum fortem cibum sumit quo corda firmantur, sed etiam suave ac floculentum quo delectantur.

9. *Oculi tui stagna in Hesebon, in portis filia multorum.* ℣. 4. *In Ps. 118. Serm. 16. vers. 1.* *Nares tuæ sicut turris Libani.* Stagna in Hesebon quid est, nisi in cogitationibus rationabilibus abundantia, quæ est in portis Ecclesiæ, cui merito defertur multitudo doctrinæ? Filia enim multorum, plurimarum doctrinatum posteritas est & effectus, cujus nares odor est sacrificiorum, floribus omnibus præstans.

10. *Nasus tuus sicut turris Libani:* ℣. 4. *Psal. 118. Serm. 5. vers. 5.* præcelsa supra modum, & ideo prospicit faciem Damasci, gentilem scilicet populum odorans, & fidem ejus cujus grana delictorum suorum detergeret fœtorem. Facies igitur Damasci fides est gentium, nullo obumbrata amictu, nullo adoperta vestitu, nuda ac libera, cælo magis intenta quam terris. Hanc speculantur & prospiciunt nares Ecclesiæ, quod suave est in ea & odorum adspirationis & gratiæ colligentes.

11. Et bene, *Nares ejus sicut turris Libani;* quia in sacrificiis odor suavis Ecclesiæ est, in quibus est boni odoris hostia remissio peccatorum. Sume igitur has nares ô homo, ut à grave olenobus floculenta secernas, & tunc vivificabit te Dominus. Cùm enim adverterit quid de ipso petis, ut avertat oculos mentis tuæ à vanitate, cooperatur animæ tuæ, ut si specie aliqua capitur, aut duritia aut infirmitate non flectitur, flectat eam jugo Verbi, & habenis suis regat, ut voluntate Dei abducatur à vitiis, & vitæ odorem capiat æternæ.

12. *Adscendam in palmam, & apprehendam sublimitatem ejus.* ℣. 8. *Lib de Isaac cap 8. Cant. 7.* Unde cognosce quia & istam adscendit, & perduxit eam ad locum palmæ, quando & dicit ad eam: *Quam pulcra & suavis facta es, caritas, in deliciis tuis! Statura tua similis facta est palmæ.* Et ipsa ait: *Dixi, adscendam ad palmam.* Sed etiam ipsa caritas palma est, ipsa est enim plenitudo victoriæ; plenitudo enim Legis caritas est. Curramus ergo ut comprehendamus, curramus ut vincamus: qui vicit, adscendit in palmam, & manducat fructus ejus: qui vicit, jam non currit, sed sedet, sicut

Apoc. 3. scriptum est : *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in sede mea.* A
sicut & ego vici, & sedi cum Patre meo in sede ipsius. Hinc
philosophi curulia illa animarum in suis libris expressere
certamina, nec tamen ad palmam pervenire potuerunt;
quoniam suavitatem Verbi & altitudinem, illorum animæ
nescierunt. *Adscendam*, inquit, *in palmam* vincendo sæ-
culum; ut teneam Verbi altitudinem, quam cognovit hæc
anima, in qua erat Verbi conversio; sic enim ait:

℣. 10. 13. *Ego fratri meo, & super me conversio ejus.* Hunc
sensum tertio repetivit diverse in Canticis canticorum.
Cant. 2. In principio ait: *Frater meus mihi, & ego ei: qui pasci-
tur in liliis usque dum adspiret dies, & inclinentur um-*
Cant. 6. *bræ.* Deinde ait: *Ego fratri meo, & frater meus mihi,
qui pascitur inter lilia.* In fine ait: *Ego fratri meo, &
super me conversio ejus.* Primum ad institutionem animæ;
ideo & præmisit: *Frater meus mihi*; illo enim demons-
trante se, etiam adhærendi Deo sumsit affectum. Quod
sequitur secundùm profectum: tertium secundùm perfec-
tionem. In primo quasi in institutione adhuc umbras vi-
det anima, nec lumen Verbi appropinquantis revelatione
commotas; & ideo adhuc ei dies Evangelii non refulge-
bat: in secundo sine umbrarum confusione odores pios
carpit: in tertio jam perfecta requiem in se Verbo minis-
trat; ut convertatur super eam, & caput suum reclinet
atque requiescat, & invitat ad agrum suum, dicens:

℣. 11. 14. *Veni frater meus, exeamus in agrum, requiescamus in
castellis.* Supra ad hortum invitabat, hîc ad agrum ha-
bentem non solum florum gratiam, sed etiam triticum &
hordeum, hoc est, solidarum firmamentum virtutum, ut
fructus ejus adspiciat. *Requiescamus*, inquit, *in castellis*, ad
quæ Adam cùm de paradiso ejectus esset, fuerat relega-
tus: in his requiescebat, sed terram operabatur.

15. Qua autem ratione exire eum in agrum velit, intel-
lectus manifestus est; ut quasi bonus pastor pascat gre-
gem suum, lassos allevet, revocet errantes. Nam et si ista
anima nova & vetera servavit, tamen sunt adhuc velut D
agni, qui lactis succo nutriendi sunt. Ergo quasi perfecta,
non pro se, sed pro aliis intervenit; ut de sinu patris
exeat, ut procedat foras tamquam sponsus de thalamo
suo, egrediens currat viam, ut infirmos lucretur, non in
illo secreto patris solio, & in illa luce immoretur, quo
invalidi equi conscendere non queunt; sed ut adsumatur,
& inducatur in domum Sponsæ atque secretum. Sit foris
sibi, ut nobis intus: fit medium nostrum, et si non videa-
Cant. 8. tur à nobis. Unde ait: *Quis dabit te, frater, lactantem
ubera matris meæ? Inveniens te foris, osculabor te.* Bona
anima, quæ foris est, ut Verbum intus sit: illa extra cor-
pus, ut Verbum habitet in nobis. E

Cant. 4. 16. *Adsumam te*, inquit, *& inducam te.* Rectè adsumi-
tur, & inducitur Verbum Dei; quia pulsat animam, ut
aperiatur sibi ostium: & nisi apertum sibi ostium invene-
rit, non intrat. Si quis autem aperuerit januam, intrat &
cœnat. Sic Sponsa Verbum adsumit, ut adsumendo do-
ceatur. Unde non immerito adscendit ad hanc, ad supe-
riores mansiones, & semper processum accipit virtutis.

Lib. 3. de Virg. 17. *Veni frater meus, exeamus in agrum, requiescamus
in castellis, diluculo surgamus in vineas, videamus si floruit
vitis.* Multi agri fructus habent, sed ille melior est, qui
& fructibus redundat & floribus. Est ergo Ecclesiæ ager
diversis fœcundus copiis. Hîc cernas germina virginitatis F
flore vernantia, illic tamquam in campis silvæ, viduita-
tem gravitate pollentem, alibi tamquam uberem frugem
Ecclesiæ, segetem conjugii replentem mundi horrea, ac
veluti maritatæ vineæ fœtibus torcularia domini Jesu re-
dundantia, in quibus fidelis conjugii fructus exuberat.

Psal. 118. Serm 19. versu 4. 18. Sponsa desiderii sui copiam adepta, loquitur ad
Sponsum: *Veni frater meus, exeamus in agrum, requiesca-
mus in castellis, diluculo surgamus ad vineas.* Advertis
quemadmodum Sponsa Verbum invitet Dei, ut veniat
in terras & tollat peccata mundi. Ager hic erat ante de-
sertus, sentibus nostrorum squallidus delictorum, hor-
ridus spinis. Castellum erat in quo religatus Adam per-
pento suæ posteritatis heredes stringebat exsilio. Illo ergo
ducit Ecclesia Christum, ut Adam liberet. Deinde exsuli-
bus absolutis, cœpit mundi istius ager idoneos habere
cultores: & qui erat ante jejunus, factus est vitis æternæ

A plantatione fœcundus. Nec sic tamen spiritalibus læta pal-
mitibus evagatur, sed ad has vineas vocat Christum, ubi
psallentes sint & orantes, ubi noctibus ac diebus fructus
innoxius perseveret.

19. *Ibi*, inquit, *dabo ubera mea, ibi mandragoræ dede- ℣. 12.
runt odorem.* Plerique discernunt quemdam inter mandra-
goras sexum; ut & mares & feminas putent esse, sed fe-
mininas gravis odoris. Significat ergo gentes, quæ ante
fœtebant, cùm essent infirmiores evirata quadam im-
becillitate perfidiæ, boni odoris fructus ferre cœpisse,
postquam in adventum Domini crediderunt. Legimus
etiam quod mandragoras acceperit sancta Rachel à sorore
B sua Lia; ut concederet ei illa nocte dormire cum sancto
Jacob. Mandragoras Ruben primogenitus attulerat ma-
tri suæ Liæ, quæ lippientibus oculis, Synagogæ figuram
accepit; quia Christi gratiam videre non potuit, hebe-
tato debilis mentis obtutu. Quo declaratur quod fructus
quos ante Synagoga à primogenito Dei Filio susceperat,
Ecclesiæ concessit. Sed quia illius noctis pretio concubi-
tu concepit & genuit Lia suæ posteritatis heredem, im-
plevit mysterium; quoniam credentibus apostolis, reli-
quiæ Judæorum per electionem gratiæ salvæ factæ sunt,
unde ait Ecclesia.

20. *Nova & vetera, frater meus, servavi tibi. Quis da- ℣. 13. Ibidem continuo.
bit te fratrem lactantem ubera matris meæ? Inveniens te foris,
C osculabor te, & quidem non spernent me. Adsumam te &
inducam in domum matris meæ, & in secretum ejus quæ con-
cepit me, ibi docebis me.* Habens ergo informationem no-
varum & veterum Scripturarum, nec despicabilem se sen-
tiens, non solum orationibus in secreto cordis Verbum
tenet, verum etiam psallentis chori vocibus, velut qui-
busdam eum gratiæ osculis osculatur.

21. *Nova & vetera, frater meus, servavi tibi*; hoc est Psalm 118. Serm. 22. vers. ultimo
dicere, teneo omnia mandata novi & veteris Testamenti.
Sola hoc dicere Ecclesia potest: non dicit alia congregatio,
non dicit Synagoga, nec secundùm litteram nova tenens,
nec secundùm spiritum vetera. Non dicit hæc esis mani-
chæa, *Vetera servavi tibi*, quæ prophetas non suscipit.
Merito dealbata dicitur, quæ utriusque fulget gratia Tes-
tamenti.

22. *Adjuravi vos filiæ Hierusalem, quod suscitetis & re- Cant. 4.
suscitetis dilectionem usquequo voluerit.* Adhuc quærit sus-
citantem, & suscitari eam sibi poscit à filiabus Hierusa-
lem, quarum gratia, hoc est, animarum fidelium Spon-
sum in amorem sui uberiorem desiderat provocari. Di-
cunt itaque virtutes illæ, quæ portas custodiunt cæli.

CAPUT OCTAVUM.

1. **Q**ua est hæc quæ adscendit candida, innitens super ℣. 5. Psal. 118. Serm. 14. vers. 5.
fratrem suum? Quomodo ea quæ posuit caput
suum super lævam sapientiæ, ut aperiret manus pauperi
ad subveniendum inopi; partitis aut derelictis sibi, non
invasis atque direptis divitiis uteretur, quæ gloriæ cupida
bonis etiam operibus adquisivit, non inani sæcularis jac-
tantia ambivit dignitatis; hoc est enim caput suum, &
quoddam sensuum principale supra manum sapientiæ
constituere. Ea, inquam, anima meritis adscendit albenti-
bus, ex isto vitæ hujus ut plerique habent deserto, ad il-
lum florentem semper locum jucunditatis æternæ.

2. Istæ sunt virtutes, quæ & in Esaiæ libro dicunt: *Quis* Esaia 63.
F *est iste qui advenit de Edom, rubor vestimentorum ex Bosor,
sic speciosus in stola?* Istæ, inquam, sunt quæ mirantur ex
isto confragoso scopulosoque deserto aliquam adscen-
dere animam posse, sine magnorum labe vitiorum; &
ideo gratulantur repertam, quæ vestimenta innocentiæ
naturalis non polluerit atramento insipientiæ sæcularis,
sed magis sapientiæ spiritalis & gratiæ candore mundarit.
Admirantur filiæ Hierusalem, sanctæ animæ patriarcha- Psalm. 118. Serm 19. vers. 4.
rum & prophetarum, veterumque justorum, vel cælestes
potentiæ dicentes: *Quæ est hæc quæ adscendit dealbata in-
nitens super fratrem suum?* Hoc est, talibus solemnitati-
bus fulget Ecclesia, & quæ ante per diem fusca erat, jam
splendet in noctibus, & relucet. Ipse quoque Dominus
tanto munere psallentium delectatus ait:

3. *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut sigillum su- ℣. 6.
per brachium tuum; quia valida est ut mors caritas, durus*

situs inferi, zelus tuus. Alæ ejus, alæ ignis, & flamma. A *Aqua multa excludere non poterit caritatem, & flumina non obruent eam.* Quia vidit tantam devotionem Ecclesia, idoneos putat esse jam populos, qui in corde nostro & in brachio signaculum ejus portare possimus. Ipsum enim Pater signavit Deus, & qui testimonium ejus accepit, signavit quia Deus verax est; & ideo operantes cibum permanentem in vitam æternam signati sunt ad imaginem & similitudinem Christi, qui est imago invisibilis Dei. Sicut ergo Deus verax est, & tu signa in tuo sensu & opere veritatem; ut os tuum non loquatur mendacium, manus tuæ non operentur opera hominum, quæ sunt fallacis istius mundi: sed illa quæ Dei sunt, ut pauperibus largiantur, debiles sublevent, mortuos honorent B tumulis sepulturæ. His operibus caritas quæritur, ut nemo possit à Christo vel periculo mortis avelli; unde ille
Rom. 8. ait: *Quis nos separabit à Christo? Tribulatio, an angustia, an persecutio?* Et infra: *Confido enim quia neque mors, neque vita, neque Angeli.*

4. Ea specie etiam zelus durus est caritatis, & alæ ejus alæ ignis. Habet alas sicut columba, sunt enim pennæ columbæ deargentatæ, quibus evolat qui diligit; dicens:
Psalm. 67. *Ecce elongavi fugiens, & mansi in solitudine:* sed alæ cari-
Psalm. 54. tatis alæ sunt ignis, quibus dilectionis inflammat ardo-
Psal. 103. rem. Hoc vapore fecit Dominus ferventes Angelos suos C spiritus, & ministros suos ignem urentem, sed non exu-
Matth. 4. rentem. Legimus & alam templi, supra quam diabolus tentans, fecit adscendere Salvatorem, quæ erat in templi culmine. Sunt ergo fastigia pietatis, sunt culmina caritatis, quæ vaporem gratiæ pectoribus humanis adolere consueverunt; ut multa aqua exstinguere atque excludere non queat caritatem, & flumina eam sæcularium tempestatum nulla concludant. Diximus quia caritas excludit timorem, non diximus quod excludit omnem perturbationem; etenim qui Deum diligit, profunda est ei confirmatæ mentis tranquillitas.

℣. 7. 5. *Aquæ*, inquit, *multa non poterunt excludere carita-* D
Psalm. 118. *tem, & flumina non inundabunt ipsam.* Multa aqua diver-
Serm. 21. sarum est passionum, & flumina sæcularium cupiditatum
vers. 5. corporalibus motibus incitata, quæ tamen murum caritatis subvertere non possunt. Ideoque caritate fundatus
Psalm. 123. dicit: *Torrentem pertransivit anima nostra.* Numquid aqua maris excludere Moysis potuit caritatem? Et ut secundum litteram tibi psalmorum series suffragetur, nempe diligens Deum, tutum sibi credidit iter esse per maria: qui autem non dilexerunt Deum, hi demersi fluctibus, dignum sacrilegii sui exitum pertulerunt.

℣. 5. 6. *Quæ est hæc quæ adscendit, innitens super fratrem*
Lib. de *suum?* Superius dixerunt, *Quænam est hæc prospiciens tam-* E
Isaac. c. 8. *quam diluculum, speciosa sicut luna, electa ut sol?* Hîc plus quod adjiceretur, inventum est, eo quod Verbo Dei innixa adscenderat; perfectiores enim supra Christum recumbunt, sicut & Johannes in Christi pectore recumbebat. Ita ergo & hæc vel incumbebat in Christum, vel supra ipsum se reclinabat: aut certe quoniam de nuptiis loquimur, jam quasi tradita in Christi dextera, in thalamum ducebatur Sponso. Et quia jam copula caritatis est, blanditur ei Sponsus, & dicit:

℣. 5. 7. *Sub arbore malo elevavi te, illic parturivit te mater*
Iohan. 1. *tua, illic parturivit te quæ peperit te.* Bona anima quæ F requiescit sub arbore fructuosa, & maxime boni odoris. Nam si Nathanael bonus, in quo dolus nullus erat, sub arbore fici visus est; utique bona anima, quæ sub arbore mali elevata est à Sponso suo. Plus est enim elevari, quam videri: plus etiam à sponso elevari. Nam etsi Nathanael videbatur sub arbore, tamen anima ejus sponsa non erat; quia occulte veniebat ad Christum, quia verebatur Judæos. Non erat speciosa sicut luna, electa ut sol, quæ erat in umbra; quia quæ sponsa per diem nubit, publice confitetur. Ideo ista sub arbore mali, illa sub ficu; quia hæc confessionis suæ odorem diffundebat longius, illa habebat puritatis innocentiæ suavitatem, fragrantiam spiritus non habebat.

℣. 5. 8. *Illic*, inquit, *parturivit te mater tua, illic parturivit te quæ peperit te:* ibi enim nascimur, ibi renascimur. Parturiuntur autem in quibus imago Christi formatur, unde A & Paulus ait: *Filioli quos ego parturio, donec formetur* *Galat. 4.*
Christus in vobis. Parturivit enim qui in utero accipit spiritum salutis, & aliis infundit. Unde quoniam jam formatus in hac erat Christus, ait:

9. *Pone me ut signaculum in cor tuum, ut sigillum in bra-* *℣. 6.*
chium tuum. Signaculum Christi in fronte est, signaculum in corde: in fronte, ut semper confiteamur: in corde, ut semper diligamus: signaculum in brachio, ut semper operemur. Luceat ergo imago ejus in confessione nostra, luceat in lectione, luceat in operibus & factis; ut si fieri potest, tota ejus species exprimatur in nobis. Ipse sit caput nostrum, quia caput viri Christus: ipse oculus B noster, ut per illum videamus Patrem: ipse vox nostra, per quam loquamur ad Patrem: ipse dextera, per quam Deo Patri sacrificium nostrum offeramus. Ipse quoque est signaculum nostrum, quod est caritatis & perfectionis insigne; quia diligens Pater signavit Filium, sicut legimus:
Quem Pater signavit Deus. Caritas itaque nostra Christus. *Iohan. 6.*
Bona caritas, quando obtulit se morti pro dilectis: bona caritas quæ peccatum remisit.

10. Et ideo anima nostra induat caritatem, & caritatem ejusmodi quæ sit valida ut mors; quia sicut mors finis peccatorum est, ita & caritas; quoniam qui diligit Dominum,
peccare desinit: *Caritas enim non cogitat malum, neque* *1. Cor. 13.*
C *gaudet super iniquitate, sed omnia sustinet.* Nam qui quæ sua sunt non quærit, quomodo aliena quæret? Est & mors illa valida per lavacrum, per quod peccatum omne sepelitur, & culpa dimittitur. Talis erat caritas quam deferebat evangelica illa mulier, de qua Dominus ait: *Re-* *Luc. 7.*
missa sunt peccata ejus multa, quoniam dilexit multum. Est & illa mors sanctorum martyrum valida, quæ culpam abolet superiorem; & ideo valida, cujus non impar est caritas, quæ adæquatur martyrum passioni, ut auferat meritum delictorum.

11. Zelus quoque ut inferi, quoniam qui Dei zelum *℣. 6.*
habet, pro Christo nec suis parcit. Itaque & mortem habet caritas, & zelum habet caritas, & alas ignis habet caritas. Denique Christus diligens Moysen, in igne ei apparuit. Et Hieremias habens in se donum divinæ caritatis, dicebat: *Et erat ignis inflammans in ossibus meis, &* *Hierem. 20.*
dissolutus sum undique, & ferre non possum. Bona igitur caritas alas habens ignis ardentis, quæ volitat per pectora & corda sanctorum, & exurit quidquid materiale & terrenum est: quidquid vero sincerum est: probat, & quod contigerit, suo igne meliorat.

12. Hunc ignem in terram misit Dominus Jesus, & re- *Luc. 12.*
fulsit fides, accensa est devotio, illuminata est caritas, justitia resplenduit. Hoc igne inflammavit corda apostolo-
E rum suorum, sicut testatur Cleophas dicens: *Nonne cor* *Luc. 24.*
nostrum ardens erat in nobis, cùm aperiret Scripturas? Alæ igitur ignis in flamma, Scripturæ sunt divinæ. Denique aperiebat Scripturas, & ignis exibat, atque audientium
corda penetrabat. Et veræ alæ ignis, quia: *Eloquia Do-* *Psalm. 11.*
mini eloquia casta, argentum igne examinatum. Cùm Paulus quoque adsumeretur à Christo, vidit circumfulsisse super se lucem, & super eos qui simul erant, cecidit à pavore, & probatior resurrexit. Denique apostolus factus est, qui persecutor advenerat. Spiritus quoque sanctus descendit, & replevit totam domum in qua erant plurimi F sedentes, & visæ sunt dispertitæ linguæ tamquam ignis. Bonæ alæ caritatis, vere alæ, alæ quæ volitabant per ora apostolorum: & alæ ignis, quia purgatum sermonem loquebantur.

13. His alis evolavit Enoch raptus ad cælum, his alis evolavit Elias curru igneo, & equis igneis ad superna translatus. His alis dominus Deus per columnam ignis deducebat patrum plebem. Has alas habuit Seraphim, quando sumsit carbones ignis de altari, & tetigit os Prophetæ, & iniquitates ejus abstulit, & peccata purgavit. Harum alarum igne purgati sunt filii Levi, & baptizabantur populi nationum, sicut testificatur Johannes, dicens de domi-
no Jesu: *Ipse vos baptizabit in spiritu & igne.* Merito uri *Matth. 3.*
renes suos volebat & cor suum David, quia alas igneas caritatis sciebat non esse metuendas. Merito Hebræi pueri in fornace ardenti non sentiebant ignis incendia; quia caritatis eos flamma refrigerabat. Et ut plenius cognosca-

mus quia alas habet perfecta caritas, audisti dudum dicentem: *Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub alas suas!*

Matth. 23.

14. Sumamus igitur has alas, quæ sicut flammæ ad superiora dirigunt. Exuat unusquisque animam suam involucris sordidioribus, & quasi aurum igne approbet detersam luto. Sic enim purgatur anima, velut aurum optimum. Pulcritudo autem animæ sincera virtus & decor, verior cognitio supernorum; ut videat illud bonum ex quo pendent omnia, ipsum autem ex nullo. Eo igitur vivit, atque intellectum accipit. Vitæ enim fons est summum illud bonum, cujus in nobis accenditur desiderium, cui appropinquare & misceri voluptas est: quod ei qui non videt, desiderio est: & ei qui videt, vita est; ideoque universa alia despicit, hoc uno mulcetur, & delectatur. Hoc est quod subministrat universam substantiam: ipsum autem manens in semetipso, dat aliis; nihil autem in se ex aliis suscipit, de quo Propheta ait: *Dixi Domino Deus meus es tu: quoniam bonorum meorum non eges.*

Psal. 15.

℣. 6. Psalm. 118. Serm. 20. versu 2.

15. *Ala ejus, ala ignis.* Omnes oportet per ignem probari, quicumque ad paradisum redire desiderant, non enim otiose scriptum est, quod ejectis Adam & Eva de paradisi sede, posuit Deus in exitu paradisi gladium igneum versatilem. Omnes oportet transire per flammas, sive ille Johannes Evangelista sit, quem ita dilexit Dominus, ut de eo diceret ad Petrum: *Si eum volo manere, quid ad te? Tu me sequere.* De morte ejus aliqui dubitaverunt, de transitu per ignem dubitare non possumus; quia in paradiso est, nec separatur à Christo. Sive ille sit Petrus, qui claves accepit regni cælorum, qui supra mare ambulavit, oportet dicat: *Transivimus per ignem & aquam, & eduxisti nos in refrigerium.* Sed Johanni citò versabitur gladius igneus; quia non invenitur in eo iniquitas, quem dilexit æquitas. Si quid in eo vitii humani fuit, caritas divina decoxit: *Ala enim ejus sicut ala ignis.* Qui hic habuerit caritatis ignem, illic ignem gladii timere non poterit. Ipsi Petro qui toties mortem suam pro Christo obtulit, dicit: Transi, recumbe. Sed ille dicit: *Igne nos examinavit, sicut ipse examinavit argentum.*

Johan. 21.

Psalm. 65.

Lib. 3. de Virg.

16. *Ala ejus, ala ignis.* Ergo quia volandi nobis data est copia, excitet unusquisque in se gratiam Dei, ac posteriora oblivíscens, priora appetens, ad destinata contendat. Procul à militiæ honoribus, procul ab æstibus mundi; ne quod fabulæ ferunt, æstu solis cera resoluta Icareos volatus penna relabente destituat. Nam licet gravitas dictorum obsit, poetico tamen sale declarare voluerunt prudentium maturitati tutos esse volatus per cælum; juvenilem vero levitatem obnoxiam cupiditatibus mundi, refluentibus pennis, & per oblivia veritatis meritorum compage resoluta, majore pernicie in terram relabi.

17. Haud facilis volatus omnibus, difficilis etiam discordantibus in terris animalibus vitæ cursus humanæ est. At si ubi actus nostri ordo conveniat, videbit & in nobis propheta rotam illam unam super terram, conjunctam animalibus quatuor. Videbit ergo rursus Ezechiel, videt enim adhuc & viget & vigebit: videbit inquam, rotam in medio rotæ, super terram sine offensione labentem. Rota enim super terram, vita est corporis ad animæ aptata virtutem, & ad Evangelicum cohærenti cursu formata præceptum. Rota autem in medio rotæ, velut vita intra vitam, quod sanctorum sibi vita non dissonet; sed qualis fuerit superioris ætatis, talis sit & sequentis: vel hoc in hac vita corporis vitæ volvatur usus æternæ. Cùm ista congruerint, tunc divina vox resultet, tunc super similitudinem throni similitudo sicut species hominis apparebit. Hic homo Verbum est, quia *Verbum caro factum est:* hic homo nostrorum est agitator animalium, nostrorum rector est morum, qui pro nostrorum ratione meritorum, aut currum plerumque, aut montem adscendit, aut navim.

Ezech. 1.

Johan. 1.

℣. 6. In Ps. 118. Serm. 22. vers. ult.

18. *Pone me ut signaculum in cor tuum, ut sigillum in brachium tuum, quæ nova & vetera servasti mihi.* Signaculum meum es, ad imaginem meam es & similitudinem. Fulget in te imago justitiæ, imago sapientiæ, imago virtutis. Et quia imago Dei in corde tuo est, sit & in operibus tuis: sit effigies Evangelii in tuis factis, ut in tuis moribus mea præcepta custodias. Effigies Evangelii erit in te, si percutienti maxillam, alteram præbeas, si diligas inimicum tuum, si crucem tuam tollas, & me sequaris. Ideo crucem ego pro te portavi; ne tu propter me portare dubitares. Audierunt hoc filiæ Hierusalem, quod jam dominus Deus Ecclesiam sibi copulabat: & quia considerantes magnitudinem Verbi, impares se tantis nuptiis æstimabant; ne forte tantæ copulæ pondus sustinere non possent, excusant dicentes.

℣. 8.

19. *Soror nostra parvula, & ubera non habet.* Sic enim qui volunt differre nuptias, excusare consuerunt, ut prætendant immaturæ ætatis infirmitatem, & adstruant quod ubera non habeant, quæ nubilis significant tempus ætatis. Hoc solet symbolum commune omnibus virginibus esse nupturis; ut cùm ubera cœperint eminere, tunc conjunctioni habiles judicentur. Turbatæ igitur, quod studio dilectionis urgeat nuptias Sponsus, dicunt:

℣. 8.

20. *Quid faciemus sorori nostræ, in die qua loquetur in ea,* vel ut Symmachus, *qua loquetur ei?* Hoc est, in sponsalium celebritate solet fieri collocutio, & confirmatio nuptiarum. Quid ergo faciemus, dicunt turbatæ, quia urget conjunctio spiritalis? A tantis nuptiis excusare non possunt; nemo enim est qui copulam vel animæ & spiritus, vel Christi & Ecclesiæ non beatam putet. Sed quia plenitudo Verbi vel Spiritus sancti vibrat & fulget, & nihil est quod illis possit æquari; ideo differre desiderant, ut illa dilatione vel anima, vel Ecclesia possit esse perfectior. Dicunt ergo:

℣. 9. Ibidem ubi supra.

21. *Si murus est, ædificemus super eum receptacula argentea: & si janua est, sculpamus super eam tabulas cedrinas.* Murus est anima sancti. Habet & Ecclesia muros suos, quæ jam perfectior dicit: *Ego civitas munita.* Hic est murus, qui habet duodecim portas apostolicas, per quas populo nationum patet ingressus in Ecclesiam. Sed murus quamvis ambitum totius urbis includat; tunc tamen est munitior, cùm receptacula habuerit præparata, in quibus propugnatores urbis tutum spectandi ac tuendi possint habere subsidium. Sed quia rationalis hæc civitas est, & omnis spes ejus in Dei Verbo est, non ferrea, sed argentea ei propugnacula requiruntur, eloquiis cœlestibus magis quam corporeis voluptatibus hostiles impetus repulsare consueta.

Esai. 27.

22. Eo fulta præsidio, eo splendore fulgens, habilior Christi copulæ judicatur. Et quia janua Christus est, qui ait: *Per me si quis introierit, salvabitur;* & Ecclesia janua nuncupatur, quia per ipsam patet populis aditus ad salutem. Sed ne hæreticorum corrumpatur tineis aut vermibus, dicunt filiæ Hierusalem, vel Angeli, vel animæ justorum: *Ædificemus super eam tabulas cedrinas,* hoc est, fidei sublimis bonum odorem. Est enim suavis hujus materiæ odor, quam non vermis, non tinea corrumpat. Ideo hujus materiæ usus eligitur tectorum fastigiis elevandis formandisque litterarum elementis, quibus ætas puerilis ad studium liberalis eruditionis imbuitur. Est ergo materia ista sublimis ad gratiam, levis ad onus, suavis ad odorem, utilis ad instrumentum scientiæ, habilis ad ministerium cognitionis æternæ. Sed quemadmodum Sponsam suam diligens Christus urgebat ad copulæ spiritalis solemnitatem; ita & Ecclesia Verbi decore jam capta, festinabat ad nuptias. Ideoque morarum & dilationis impatiens, quas filiæ Hierusalem innectere gestiebant, dicit:

Johan. 10.

℣. 10. Ibidem ubi supra.

23. *Ego murus, & ubera mea turres.* Hoc est, nolite dubitare utrum murus sim; illæ enim dixerant: *Si murus est;* ego, inquit, murus sum, & non parva ubera habeo, sed ut turres ubera mea sunt. Quomodo dicitis, quia non habeo ubera? Sensus habeo ut turres sapientiæ, in quibus est abundantia, sicut scriptum est: *Et abundantia in turribus tuis.* His uberibus, id est, sensibus, habilem se tantis nuptiis æstimabat. Sed filiæ Hierusalem adhuc non poterant æstimare, quia sensuum ejus abundantiam non videbant. Et addidit:

Psalm. 121.

℣. 11.

24. *Ego eram in oculis ejus tamquam inveniens pacem:* hoc est, deliberatis de meis sensibus, cùm pacem Dei invenerim, quæ exsuperat omnem mentem, & custodit corda & sensus in Christo Jesu. Talis, inquit, eram in oculis sponsi, qualis quæ habet pacem; scriptum est enim: *Qui recte quærunt pacem, gaudebunt.*

25. *Ego,*

℣. 12. *Lib. de bono mortis c. 5. Esaia 27.* ℣. 10. *Esaia 49.*

25. *Ego*, inquit, *civitas munita, ego civitas obsessa.* His munitur muris, his obsessa defenditur. Et vere murus anima, quæ prætenditur in castris. Unde & ipsa ait in Canticis: *Ego murus, & ubera mea sicut turres.* Bonus murus quem pinxit Dominus, sicut ipse ait: *In manibus meis pinxi muros tuos, & in conspectu meo es semper.* Bona anima quæ habet speculatorem Deum, & in manibus ejus est, sicut anima prophetica, quæ in manus Dei commendatur ut spiritus, & quæ in conspectu Dei est: *Oculi enim Domini super justos* (*Psalm 33.*); sicut & ipse ait: *Ego eram in oculis ejus tamquam inveniens pacem* (*In Ps. 118. Serm. 22. vers. ult.*). Bonas turres habet, quæ habet & de intelligibilibus verbum, & de moralibus disciplinam. Festinantibus igitur dilecto atque dilectâ, celebrata conjunctio spiritalis est, mutuo experta consensu. Ideoque tamquam nuptiale canens carmen, exsultavit spiritus in propheta dicens:

℣. 11.

26. *Vinea facta est Salomoni in Beelamon, dedit vineam suam iis qui servant.* Clamat ergo spiritus, plantata est congregatio populorum, sed vitis æternæ radice fundata, & spiritalia sub jugum Verbi corde mansueto corda subjecit. Plantata autem est in multitudine nationum. Hoc enim intelligendum *Beelamon*. Symmachus, Aquila, aliæque translationes græco sermone docuerunt. Repudiata est vetus copula quæ fructum adferre non poterat, data est vinea novis fidelibusque cultoribus, qui non solum facere fructum possent, sed etiam custodire. Una igitur ovis erravit, sed revocata, totius spatia orbis implevit. Unam ovem error abduxerat, sed multitudinem populorum Domini gratia congregavit. Erravit homo, sed in Ecclesia jam murus est & murus validus. Erravit Adam, murus est David, qui mandata Dei oblitus non est. Custodita igitur & vallata hæc vinea munimine spiritali, mille fructus dat Christo, ducentos autem fructus custodibus; ideoque ait Ecclesia:

℣. 12. *Gen. 43.*

27. *Vitis mea in conspectu meo mille Salomoni, & ducenti servantibus fructum.* Perfectio & plenitudo Christi est portio parvulorum. Habes hoc mysterium in Genesi, ubi quinque partes Benjamin fratri juniori tribuit Joseph, singulas reliquis fratribus. Domino igitur quinque sensuum portio & prærogativa defertur, quam illi utique tribuit ipse quem diligit, sicut dilexit & Paulum, cui dedit ad gentes evocandas sapientiæ principatum. Facessat hic sacris virginibus metus (*Lib. 1 de Virg.*), quibus tanta præsidia tribuit primum Ecclesia, quæ teneræ prolis sollicita successu, ipsa quasi murus abundantibus in modum turrium excrescit uberibus: donec soluto obsidionis hostilis incursu, pacem validæ juventuti maternæ præsidio virtutis adquirat. Unde & propheta ait: *Fiat pax in virtute tua, & abundantia in turribus tuis* (*Psalm. 121.*).

℣. 13. *Lib. de bono mort. c. 5.*

28. *Qui sedes in hortis, amici intendentes voci tuæ, vocem tuam insinua mihi.* Ideoque hæc anima habens gratiam suorum uberum, ingreditur in hortos, & inveniens illic Sponsum sedentem & disputantem cùm amicis, ait: *Qui sedes in hortis, vocem tuam insinua mihi*: mihi, inquit, non amicis.

In Ps. 118 serm. 22. vers. ult.

29. *Qui sedes in hortis, amici intendentes voci tuæ, vocem tuam insinua mihi.* Delectabatur enim quod in hortis Christus sedebat, & in hortis positi amici intendebant voci ejus: sed quia amici illi de cælestibus erant, Archangeli vel Dominationes & Throni, (homines enim expulsi de paradiso fuerant propter inobedientiam cælestium mandatorum, atque ideo adhuc Ecclesia vocem ejus audire non poterat, quam cupiebat audire) ideo ait: *Vocem tuam insinua mihi.* Unde & nos si volumus eum in nobis sedere, simus horti clausi atque muniti, feramus virtutum flores, gratiæ suavitatem, ut disputantem cum Angelis Dominum Jesum audire possimus. Sed quia futurum erat, ut cùm ad plenitudinem Ecclesia pervenisset, persecutionibus variis tentaretur; ideo cùm Verbi gratiâ delectaretur, subito certus insidias persecutorum: & quæ plus Sponso quam sibi timeret, aut quia à persecutoribus Christus magis appetitur in nobis, ideo ait:

℣. 14.

30. *Fuge frater meus, & similis esto tu capreolæ aut hinnulo cervorum, super montes aromatum.* Propter infirmos fugit, qui tentamenta graviora ferre non possent. Ideo scriptum est, ut de civitatibus ad civitates fugiamus: & si nos in hac civitate fuerint persecuti, fugiamus in aliam. Propter infirmos igitur, ut diximus, fugiat persequentes: aut fugiat ab infirmis, & transeat ad montes aromatum, qui pro martyrio odorem possit beatæ resurrectionis adferre. Montes aromatum sancti sunt. Ad eos confugit Christus; quia *Fundamenta ejus in montibus sanctis* (*Psalm. 86.*). Ad eos igitur confugit, qui sunt ejus stabilia fundamenta. In nobis fugit, in illis fida statione subsistit. Mons igitur aromatum Paulus est, qui potest dicere: *Bonus odor Christi sumus Deo* (*2. Cor. 2.*). Mons aromatum David, cujus orationis odor adscendebat ad Dominum, & ideo dicebat: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo* (*Psal. 140.*).

31. Symmachus tamen & Aquila interpretati sunt, quod Christus dicit ad Ecclesiam: *Quæ sedes in hortis*, hoc est, jam in hortis sedes, superno digna es paradiso, & ideo *Vocem tuam insinua mihi, cui amici intendunt*: ego quoque eam audire desidero. Cœpit in hortis esse Ecclesia, postquam in hortis captus est Christus.

Lib. 3 de Virgin.

32. *Fuge, frater meus, & similis efficere cervo aut hinnulo cervo, in montes aromatum.* Serpentinis enim invisus colubris, & effugitans canum, atque humi repentibus infestus serpentibus nescit habitare nisi in sublimitate virtutum, nescit commorari nisi talibus Ecclesiæ filiabus, quæ possunt dicere: *Christi enim bonus odor sumus Deo.* Sed quibusdam odor mortis in mortem, in iis qui pereunt: quibusdam odor vitæ in vitam, in iis utique qui odorem resurrectionis Dominicæ vivida fide sperant. Isti sunt aromatum montes, qui Domini corpus Jesu acceperunt, & in linteis cum aromatibus ligaverunt. Quicumque enim crediderunt, quia Jesus mortuus est, & sepultus est, & resurrexit, hi excelsum veræ cacumen fidei virtutum fastigiis extulerunt. Ubi ergo Christus quæritur, in pectore prudentis scilicet sacerdotis?

2 Cor. 2. Lib. de bono mort. c. 5. Lib. de Isaac. c. 8. sub finem.

33. *Fuge frater meus.* Hortatur ut fugiat Sponsus, quia jam sequi poterit ipsa terrena fugientem. Dicit ut similis sit damulæ quæ evadit de retibus; vult enim & ipsa fugere, & evolare supra mundum. Fugiamus ergo in patriam verissimam. Illic patria nobis, & pater à quo creati sumus, ubi est Hierusalem civitas quæ est mater omnium. Sed quæ est fuga? Non utique pedum, qui sunt corporis; isti enim quocumque currunt, in terra currunt, & de solo ad solum transeunt. Nec navibus fugiamus aut curribus, aut equis qui obligantur & cadunt; sed fugiamus animo & oculis, aut pedibus interioribus adsuescamus oculos nostros videre quæ dilucida & clara sunt, spectare vultum continentiæ & temperantiæ, omnesque virtutes; in quibus nihil scabrum, nihil obscurum & tortuosum sit: & seipsum spectet quis & conscientiam suam, illum oculum mundet; ne quid sordidum habeat. Quod enim videtur, non debet dissonare ab eo qui videt; quoniam conformes nos Deus imaginis voluit esse filii sui.

Act. 7.

34. Cognitum igitur nobis est illud bonum, nec longe est ab unoquoque nostrum: *In ipso enim vivimus, adsumus, & movemur; ipsius enim & genus sumus*, ut Apostolus gentiles voluit monere. Ipsum est enim bonum quod quærimus, & solum bonum; nemo enim bonus, nisi solus Deus. Hic est oculus, qui magnum illum & verum decorem intuetur. Solem nisi sanus & valens oculus non adspicit, nec bonum potest videre nisi anima bona: fiat ergo bonus, qui vult videre Dominum, & quod est bonum. Hujus boni similes simus, & secundùm id operemur quæ bona sunt. Hoc est bonum quod supra omnem operationem est, supra omnem mentem atque intellectum, ipsum est quod semper manet, dans vivere & esse omnibus; quia fons est omnium vitæ Christus, de quo propheta ait: *In umbra ejus vivemus.* Nunc enim *vita nostra abscondita in Christo est: cùm autem apparuerit Christus vita nostra, & nos apparebimus cum ipso in gloria.*

35. Ergo non timeamus mortem; quoniam requies est corporis, animæ autem vel libertas vel absolutio. Nec vereamur eum qui potest carnem interficere, animam autem non potest; quia non timemus eum qui potest vestitum non potest; quia non timemus eum qui potest nostra furari, nos autem non potest. Nos igitur animæ simus, si volumus esse Hebræi de iis qui sunt socii Jacob, id est, imitatores ejus. Nos animæ simus, nostra autem membra vestimenta sunt: servanda sunt quidem vestimenta ne scindantur, ne inveterascant: sed ille magis qui his utitur, servare se debet & custodire.

ELENCHUS

MANUSCRIPTORUM NEC-NON EDITORUM CODICUM ad quos exacta & castigata sunt ea sancti Ambrosii opera quæ in hoc primo volumine comprehenduntur.

LIBRI HEXAEMERON

COLLATI SUNT CUM MSS.

VAticanis, seu variantibus lectionibus è Vaticana bibliotheca excerptis.
Corbeiensi aliàs, nunc Sangermanensi, scripto litteris Longobardicis, & annos plus minus 800 præferente.
Corb. altero, nunc etiam Sangerm. sed recentioris manus.
Sangerm. tertio non remotæ etiam antiquitatis.
Thuaneo aliàs, nunc Colbertino annorum circiter 700.
Colb. altero, annorum non amplius 400.
Victorinis duobus, annorum etiam non multo amplius 400.
Regio uno adhuc ævi recentioris.
Dionysiano uno annorum, ut videtur, 500.
Carnutensi, nimirum è monasterio sancti Petri in Valle, uno litteris Longobardicis ante 800 annos exarato.
Bigotiano uno annorum, uti videtur, plusquam 600.
Gemeticensi uno ann. circiter 500.
Benigniano uno, hoc est, è monasterio S. Benigni Divionensis, eleganti, atque annos 800 præ se ferente.
Remigiano uno, id est, è monasterio sancti Remigii apud Remos, annorum similiter 800.
Cœnomanensi uno, sive monasterii sancti Vincentii Cœnom. ætate non multo inferiore scripto.

ITEM CUM EDITIONIBUS.

Amerbachii vulgata Basileæ anno 1492.
Erasmi apud cl. Chevallonium, Parisiis an. 1529.
Joh. Gillotii apud Guil. Merlin &c. Parisiis an. 1568.
Cardinalis Felicis de Monte alto, apud Domin. Basam Romæ an. 1579.
Ejusdem Cardinalis excussis Parisiis, an. 1603. 1614. 1642. & 1661.

Porro cùm ferme ad easdem edit. quilibet hujus voluminis tractatus sint castigati, ipsarum in posterum recensionem prætermittemus.

LIBER DE PARADISO

COLLATUS EST CUM MSS.

Vatic. seu variant. lection. de quibus supra.
Claromontano, seu è collegio Lud. Magni, uno an. 800.
Thuan. nunc Colb. uno ann. 800.
Colb. alio annorum circiter 500.
Bigot. uno ann. ferme 600.
Laudino, seu Canonicorum reg. sancti Laudi Rotomagensis, uno ann. ad summum 300.
Gemet. uno ann. circiter 600.
Michaelino, seu è monasterio sancti Michaelis in periculo maris, uno ejusdem ætatis.
Remensi, sive Ecclesiæ B. Mariæ apud Remos, uno, quem cùm eidem Ecclesiæ Hincmarus archiepiscopus dederit, scriptum ante annos 800. dubium non est.
Remig. uno annorum circiter 400.
Theodericensi, seu è monasterio sancti Theoderici prope Remos, uno ann. 500.
Benign. uno ann. 800.
Tornacensi, seu è monasterio sancti Martini Tornacensis, uno ann. etiam 500.

LIBRI DE CAIN ET ABEL

CASTIGATI SUNT AD MSS.

Vatic. duos optimæ notæ.
Benign. unum ann. 800.
Floriacensem, seu è monasterio sancti Benedicti ad Ligerim, unum antiquæ manus.
Laudinum unum recentiorem quidem, sed satis emendatum.

LIBER DE NOE ET ARCA

RECENSITUS EST AD MSS.

Vatic. duos, ut supra.
Corb. nunc Germ. unum ann. circiter 800.
Colb. unum ann. fere 500.
Mazarinum è bibliotheca regia, non sane perantiquum; sed accuratissime exaratum.
Tornacensem unum ann. 500.
Longipontinum, seu è monasterio Longipontis ordinis Cistert. unum ann. etiam circiter 500.
Vallisclarensem, seu è monasterio Vallis-Claræ ord. quoque Cistert. unum ejusdem similiter ætatis.

LIBRI DE ABRAHAM

COLLATI SUNT CUM MSS.

Vatic. seu lection. Var. ut supra.
Corb. nunc Germ. uno ann. 800.
Colb. uno ann. circiter 500.
Mazar. nunc regio ann. non amplius 300.
Reg. alio, valde imperfecto, nec ætatis remotioris.
Vallic. uno annorum plus minus 500.
Long. uno ejusdem ferme antiquitatis.
Theod. uno etiam ann. circ. 500.
Torn. uno similiter æquali superioribus.

LIBER DE ISAAC ET ANIMA

CASTIGATUS EST AD MSS.

Vatic. de quibus supra.
Thuan. unum, nunc Colb. ann. 800.
Colb. alium ann. paulo minus 500.
Bigot. unum, etiam ann. circ. 600.
Ebrulphensem, seu è monasterio sancti Ebrulphi, unum non multo inferioris ætatis.
Remig. unum annorum ut minimum 400.
Theod. unum ann. 500.
Torn. unum ann. etiam 500.
Long. unum, & Vallic. unum ejusdem antiquitatis.
Joyacensem, hoc est, è monasterio de Joyaco Cistert. ordinis, unum annorum amplius 400.

LIBER DE BONO MORTIS

COLLATUS EST CUM MSS.

Vatic. ut supra.
Thuan. nunc Colb. uno ann. 800.
Colbert. alio ann. prope 500.
Regiis duobus ann. amplius 400.
Bigot. uno ann. circ. 600.
Pratellensi, seu è monasterio sancti Petri de Pratellis, uno

ann. pariter 600.
Michael. uno ejuſdem propemodum ætatis.
Albiniano, hoc eſt, è monaſterio ſancti Albini Andegavenſis, uno bonæ antiquitatis.
Cœnom. uno ejuſdem notæ.
Floriac. uno ævi non inferioris.
Remig. uno ann. circiter ann. 400.
Theod. ann. amplius 500.
Torn. uno. Long. uno. Vallic. uno. Joyac. etiam uno: qui omnes ſunt ejuſdem fere antiquitatis.

DE JACOB ET VITA BEATA

RECENSITUS EST AD MSS.

Vatic. ſeu variantes lectiones, ut ſupra.
Thuan. nunc Colb. unum ann. 800.
Colb. alium ann. fere 500.
Victor. unum ætatis paulo antiquioris.
Bigot. unum ann. pluſquam 600.
Remig. unum ann. ut minimum 400.
Theod. unum ann. 500.
Tornac. unum propemodum ejuſdem ætatis.
Long. unum, Vallic. unum, Joyac. unum, etiam ann. circ. 500.

DE FUGA SÆCULI

CASTIGATUS EST AD MSS.

Vatic. ſeu variantes lectiones, de quibus ſupra.
Thuan. nunc Colb. unum ann. 800.
Colb. alium ann. ferme 700.
Colb. tertium & quartum, ann. circ. 500.
Vict. unum ann. amplius 600.
Bigot. unum ann. haud minus 600.
Pratell. unum ann. etiam circ. 600.
Fiſcanenſem unum ano. 500.
Ebrulph. unum ætatis non inferioris.
Albin. unum optimæ notæ.
Remig. unum ano. circ. 400.
Theod. unum ann. 500.
Torn. unum æqualis ætatis.
Alnetinum, hoc eſt, è monaſterio B. M. de Alneto Ciſterc. ord. unum, anno circ. 500.
Vallic. unum ejuſdem ſimiliter ætatis.

DE JOSEPH PATRIARCHA

COLLATUS EST CUM MSS.

Vatic. ſeu var. lect. de quibus ſupra.
Corb. nunc Germ. uno ann. 800.
Germ. alio ann. 400.
Colbert. uno ann. circ. 500.
Fulientino, ſeu è monaſterio S. Bernardi Pariſ. uno etiam ann. non minus 500.
Ebrulph. uno }
Michael. uno } ejuſdem ætatis.
Albin. uno }
Benign. uno ann. 800.
Laudunenſi, ſive inſignis Eccleſiæ Laudunenſis, uno ann. 700.
Theod. uno }
Torn. uno } ann. circ. 500.
Vallic. uno }

DE BENEDICT. PATRIARCHARUM

CASTIGATUS EST AD MSS.

Vatic. ſeu variantes Lectiones de quibus ſupra.
Corb. nunc Germ. unum ann. 800.
Germ. alium ann. 400.
Regium unum }
Foll. unum }
Ebrulph. unum } ann. circ. 500.
Michael unum. }
Albin. unum. }
Theod. unum. }

Tornac. unum ann. 500.
Laud. unum ann. 700.
Benign. unum ann. 800.

DE ELIA ET JEJUNIO

COLLATUS EST AD MSS.

Vatic. ſeu variantes lectiones, de quibus ſupra.
Thuan. nunc Colb. uno ann. 1000.
Colb. alio ann. circ. 500.
Germ. uno ann. 500.
Victor. uno ejuſdem ætatis.
Michael. uno ann. circ. 600.
Laudun. uno ann. ferme 700.
Tornac. uno ann. 500.
Valliluc. ſeu è monaſterio Vallis Lucentis Ciſterc. ord. uno ejuſdem ætatis.

DE NABUTHE JESRAELITA

RECENSITUS EST AD MSS.

Vatic. ſeu variantes lectiones, de quibus ſupra.
Thuan. unum nunc Colbert ann. 1000.
Thuan. alterum, nunc etiam Colb. ſed recentiorem.
Colbert. tertium ann. amplius 500.
Colb. quartum ejuſdem ætatis.
Clarom. unum ann. 800.
Mazar. unum, nunc Reg. ann. 300.
Dionyſ. unum ann. 500.
Pratell. unum ann. pluſquam 600.
Gemet. unum ætatis haud multo inferioris.
Laudinum unum, ſed recentiorem.
Michael. unum ann. circiter 600.
Albin. duos ejuſdem aut ſupparis ætatis.
Vindocinenſem unum, hoc eſt è monaſterio SS. Trinitatis Vindoc. ann. circ. 700.
Remen. unum ab Hincmaro datum, proindeque ann. ut minimum, 800.
Remig. unum ſat bonæ notæ.
Laudun. unum ann. circ. 700.
Theod. unum, ann. amplius 500.
Benig. unum ann. 800.
Tornac. unum ann. 500.
Pontiniacenſem, ſeu è monaſterio Pontin. ord. Ciſterc. unum, ann. circiter 500.
Caroliloccenſem, ſeu è monaſterio Caroliloci ejuſdem ord. Ciſterc. unum, ætatis etiam non inferioris.

LIBER DE TOBIA, NECNON LIBRI DE INTERPELLATIONIBUS JOB ET DAVID

COLLATI SUNT CUM MSS.

Vatic. ſeu variant. lect. ut ſupra.
Thuan. nunc Colbert. uno, ann. 1000.
Colbert. alio }
Victor. uno }
Dion. uno } ann. circ. 500.
Tornac. uno }
Laudun. uno ann. 700.

Hos autem tractatus ab invicem propterea non disjunximus, quia iiſdem in manuſcriptis continentur.

APOLOGIA DAVID PRIOR.

COLATA EST CUM MSS.

Vatic. ſeu variant. lectionibus, ut ſupra.
Thuan. uno, nunc Colb. ann. 1000.
Colbert. aliis duobus ann. circ. 500.
Reg. uno ann. circ. 500.
Mazar. nunc Reg. uno ann. 300.
Corb. nunc Germ. uno ann. 800.
Victor. uno ann. circ. 500.
Dionyſ. ejuſdem aut ſupparis ætatis.
Audoeniano: ſeu è monaſterio S. Audoeni Rotomagenſis uno, ann. 600.

Albin. duobus melioris notæ.
Cænom. uno bonæ antiquitatis.
Laudun. uno ann. circ. 700.
Remig. uno ann. 400.
Theol. uno ann. circ. 500.
Benign. uno ann. 800.
Tornac. uno ann. circ. 500.

APOLOGIA POSTERIOR

CASTIGATA EST AD MSS.

Vatic. ſeu vairantes lectiones de quibus ſupra.
Regium unum ann. circiter 500.
Mazar unum ann. 300.
Colbert. duos, Victor unum, Dion. unum } ann. circ. 500.
Laud. unum ann. circ. 700.
Theol. unum circ. 500.

ENARRATIONES IN PSALM. XII.

COLLATÆ SUNT CUM MSS.

Vatic. de quibus ſupra.
Regio uno ann. 600.
Thuan. uno nunc Colb. ann. 500.
Colbert. alio, Victor. uno } ejuſdem ætatis.
Remig. uno ann. 400.
Vallic. uno, & Long. uno ann. 500.

ENARRATIO IN PSALMUM CXVII.

RECENSITA EST AD MSS.

Vatic. ſeu variantes lectiones, ut ſupra.
Regium unum ann. plus minus 500.
Sorbonicos duos circ. ejuſdem ætatis.
Navarricos duos ætatis etiam non multum diverſæ.
German. unum ann. circiter 400.
Colbert. unum etiam ann. totidem.
Audoen. unum ann. circ. 500.
Gemet. unum ann. circ. 400.
Fiſcan. unum ann. circ. 600.
Ebrulph. unum ejuſdem aut ſupparis ætatis.
Vindoc. unum ann. fere totidem.
Remen. unum notæ non multo inferioris.
Remig. unum ann. circiter 500.
Theol. unum ann. circ. 500.
Lætienſem, hoc eſt, è monaſterio Lætienſi in Hannonia, unum, cujus ætatem aut caracterem diſcere nobis non licuit.

EXPOSITIO IN LUCAM

CASTIGATA EST AD MSS.

Vatic. ſeu variantes lectiones, de quibus ſupra.
Corb. nunc Germ. unum ann. 950.
Colbert. quinque ann. 600. 500. & 400.
Victor. unum ann. circ. 400.
Fulien. unum circ. 500.
Reg. unum ann. circ. 200. aut 300.
Clarom. ejuſdem ætatis.
Gemet. unum ann. 600.
Pratel. unum 700.
Taurin. unum anno 600.
Michael. unum ann. circ. 700.
Albin. unum ann. circ. 500.
Carnut. unum ævi non recentioris.
Remenſ. unum ann. 700. vel 800.
Remig. unum ejuſdem antiquitatis.
Sorb. unum ann. 300.





INDEX LOCORUM SACRÆ SCRIPTURÆ
IN HOC VOLUMINE EXPOSITORUM.

Genesis.

CAP. I. 1. *In principio fecit Deus cælum & terram.* pag. 3. num. 5.
Terra autem erat invisibilis & incomposita. 13. 25.
2. *Tenebræ erant super abyssum.* 15. 28.
3. *Et Spiritus Dei superferebatur super aquas. & dixit Deus fiat lux.* 16. 28. * 19. 33.
4. *Et discrevit inter lucem & tenebras.* &c. 20. 34. & seq.
6. *Fiat firmamentum inter mediam aquam*, &c. 24. 4.
7. *Et diserevit Deus inter mediam aqua quæ erat sub firmamento.* &c. 26. 8.
Et vocavit Deus firmamentum cælum, &c. 30. 15 * 31 18.
9. *Congregetur aqua in unam congregationem. & appareat arida.* 33. 1. * 39. 17.
10. *Et vidit Deus quia bonum.* 41. 20.
11. *Germinet terra herbam fœni*, &c. 42. 25.
14. *Fiant luminaria in firmamento cæli ad illuminationem terræ.* 64. 5. * 67. 12.
20. *Producant aquæ reptilia*, &c. 79. 2.
Et volatilia circa firmamentum cæli. 30. 15.
24. *Producat terra animam viventem secundum genus*, &c. 114. 4.
26. *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.* 127. 40.
II. 2. *Et requievit die septimo.* &c. 243. 42.
5. *Non erat pluvia super terram, nec homo terram operabatur*, &c. 264. 86.
8. *Et plantavit Deus paradisum in Eden. secundum orientem.* 145. 1.
9. *Produxit Deus lignum speciosum ad adspectum*, &c. 147. 7.
10. *Dividitur hic fons in quatuor initia.* 150. 14 * 930. 12.
Nomen est uni Phison, &c. 150. 14.
15. *Et apprehendit Deus hominem quem fecit, & posuit eum in paradiso operari, & custodire.* 153. 24.
16. *Ex omni ligno quod est in paradiso ad escam. edes*, &c. 154. 26.
18. *Non est bonum solum esse hominem.* 165. 46. & seq.
20 *Imposuit Adam nomina omnibus pecoribus*, &c. 167. 49.
21. *Et immisit Deus soporem in Adam*, &c. 167. 50. * 1309. 85.
23. *Hæc vocabitur mulier, quoniam de viro suo sumta est.* 743. 14.
III. 1. *Serpens autem erat sapientior omnium bestiarum.* 169. 54.
2. *Et dixit serpens mulieri: quid utique dixit Deus, ne edatis*, &c. 170. 56. * 174. 61. & seq.
7. *Et aperti sunt oculi amborum*, &c. 158. 33. * 174. 63. & seq. 1450. 164.
8. *Et audierunt vocem domini Dei deambulantis in paradiso ad vesperam.* 176. 68.
9 *Adam ubi es?* 176. 68. * 865. 20. & 979. 15.
10. *Vocem tuam audivi in paradiso. & timui*, &c. 493. 25.
13. *Serpens decepit me, & manducavi.* 177. 71.
14. *Supra pectus tuum & in utero tuo ambulabis*, &c. 179. 74. * 434. 41.
15. *Et inimicitias ponam inter te, & inter mulierem.* 434. 43.
17. *Maledicta terra in operibus tuis: in tristitia manducabis.* &c. 180. 75. & seq.
22. *Factus est Adam tamquam unus ex nobis.* 177. 70. * 538. 8.
24. *Ejecitque Adam: & collocavit ante paradisum voluptatis Cherubim*, &c. 1225. 12.
IV. 1. *Adquisivi hominem per Deum.* 183. 2. & seq.
2. *Et adjecit parere Abel.* 183. 3. & 10.
Et factus est Abel pastor ovium. Cain autem operabatur terram. 187. 11.
3. *Et factum est. post dies obtulit Cain ex fructibus terræ munus Domino.* 195. 25.
7. *Si recte offeras, non autem recte dividas, peccasti. quiesce.* 214. 18.
Tu princeps es illius. 217. 25.
8. *Eamus in campum.* 218. 26.
9. *Nescio, numquid custos fratris mei ego sum?* 219. 28.
10. *Sanguis fratris tui ad me clamat.* 218. 27. * 298. 47. & 476. 45.
13. *Major causa mea est. quam ut dimittatur mihi*, &c. 221. 32. & seq.
15. *Omnis qui occiderit Cain, septies vindictam exsolvet.* 221. 34.
29. *Hic faciet nos requiescere ab operibus, & a tristitia*, &c. 227. 2.
VI. 3. *Non permanebit spiritus meus in hominibus, quia carnes sunt.* 230. 7.
4. *Gigantes autem erant in terra in diebus illes.* 230. 8.
7. *Et delebo omnem resurrectionem carnis à facie terræ, ab homine usque ad pecus*, &c. 231. 10. * 245. 45.
12 *Corrupit omnis caro viam suam.* &c. 232. 11. & seq.
14. *Fac igitur tibi arcam de lignis quadratis*, &c. 233. 13. & seq.
16. *Ostium ex adverso facies.* 141. 72. * 236. 24. & 237. 27.
17. *Quæcumque sunt in terra, morientur.* 239. 31.
18. *Statuam testamentum meum ad te.* 240. 35.
Intra tu & omnis domus tua in arcam, &c. 241. 36.
VII 2. *Ex omnibus animantibus mundis tolle septena & septena*, &c. 242. 39.
5. *Et fecit omnia Noe quæ mandavit ei dominus Deus.* 246. 47.
11. *Et rupti sunt omnes fontes abyssi*, &c. 247. 49.
12. *Quadraginta diebus. & quadraginta noctibus facta est pluvia super terram.* 244. 43.
16. *Et clausit Dominus à foris arcam.* 248. 50.
23. *Delevit Deus omne quod erat super terram*, &c. 250. 54.
VIII. 1. *Memor fuit Dominus Noe*, &c. 250. 56. & 58.
2. *Clausi sunt fontes aquarum, & cataracta cæli.* 252. 59.
4. *Et sedit arca septimo mense, septima & vigesima mensis.* 252. 60.
7. *Donec siccaret aqua à terra.* 254. 63.
11. *Regressa est igitur columba ad vesperam*, &c. 256. 67.
13. *Et denudavit Noe tectum arcæ.* 258. 72.
16. *Et dixit dominus Deus ad Noe: Exi de arca tu, & uxor tua. & filii tui.* &c. 259. 75.
18. *Exivit ipse & uxor ejus*, &c. 259. 76.
20. *Et ædificavit Noe aram Deo*, &c. 260. 78. & seq.
21. *Et dixit dominus Deus: Recogitans non adjiciam maledicere terram*, &c. 261. 80.
22. *Semen & messis, frigus & æstus, hyems & æstas, die & nocte non requiescent.* 262. 82.
IX. 1. *Et benedixit Dominus Noe, & filios ejus*, &c. 263. 86.
3. *Omnia reptilia quæ sunt viva, erunt vobis in escam*, &c. 264. 88. & seq.
20. *Et cœpit Noe homo agricola esse terræ.* 62. 72. * 271. 107.
21. *Et bibit de vino, & inebriatus est.* 62. 72. * 272. 111.
22. *Vidit Cham pater Chanaan nudationem patris*, &c. 273. 114. & 116.
24. *Et sobrius factus est Noe à vino*, &c. 275. 118. & 119.
25. *Maledictus Chanaan, servus servorum erit fratribus suis*, &c. 513. 1.
26. *Benedicens filium suum Sem, ait Noe: Benedictus dominus Deus Sem*, &c. 275. 120. & 122.
28. *Vixit autem Noe post diluvium trecentis quinquaginta annis.* 276. 123.
X. 5. *Rhodus & aliæ insulæ sunt nationum.* 276. 124.
9. *Sicut Nembroth gigas venator ante Deum.* 278. 128.
XII. 1. *Exi de terra tua, & de cognatione tua*, &c. 282. 3. * 314. 2.
2. *Benedicam te, & faciam te in gentem magnam.* 314. 4.
4. *Exiit Abraham quemadmodum locutus est ei Dominus*, &c. 315. 5. & 6.
6. *Et perambulavit Abraham usque ad locum Sychem ad quercum altam.* 283. 5. * 316. 8.
7. *Apparuit autem Dominus Abram. ædificavit ibi altare Domino.* &c. 317. 9. & seq.
13. *Dic ergo, obsecro te. quod soror mea sis*, &c. 319. 15. & seq.
17. *Afflixit autem Dominus Pharao*, &c. 284. 7. & seq. * 320. 17.
XIII. 1. *Adscendit ergo Abram de Ægypto*, &c. 321. 19. & seq.
5. *Et Lot qui ambulabat cum Abram*, &c. 323. 25 & seq.

Index locorum sacræ Scripturæ

6. *Divisit Abraham, quia non capiebat illos terra habitare simul.* 286. 12. * 323. 26. & seq.
9. *Si tu in sinistram, ego in dexteram.* &c. 326. 32.
10. *Et levavit oculos Lot, & elegit irriguam regionem Jordanis.* 287. 33. * 327. 33. & seq.
14. *Et dixit Deus ad Abram, postquam recessit Lot ab illo: Respice oculis tuis, & vide,* &c. 328. 37.
17. *Surge & perambula terram in longitudinem, & in latitudinem; quia tibi dabo eam, & semini tuo in æternum.* 319. 39.
XIV. 14. & 15. *Numeravit Abram trecentos decem & octo vernaculos suos, & percussit eos.* 286. 15. * 330. 42. & seq.
23. *Nihil sumam ab omnibus tuis.* &c. 331. 46.
XV. 1. *Noli timere Abram, ego protegam te, merces tua multa erit valde.* 288. 18. * 332. 47.
2. *Quid mihi dabis? Ego autem dimittor sine filiis.* 333. 48.
3. *Quia mihi semen non dedisti, vernaculus meus mihi heres erit.* &c. 288. 19. & seq.
5. *Eduxit eum foras,* &c. 333. 48.
6. *Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad justitiam.* 289. 21.
8. *Quomodo intelligam quia heres ejus sum.* 333. 49. & seq.
11. *Divisit Abraham corpora, & considit illis.* 336. 55.
12. *Solis occasu excessus cecidit super eum,* &c. 339. 61. & seq.
17. & 18. *Cum jam sol esset ad occasum, flamma facta est,* &c. 343. 67. & seq.
XVI. 1. *Igitur Sarai uxor Abram, non genuerat liberos,* &c. 345. 72.
6. *Ecce ancilla tua in manibus tuis,* &c. 291. 26.
8. *A facie Sarræ dominæ meæ fugio.* 292. 26.
XVII. 1. *Ego sum Deus tuus, ambula in conspectu meo, & esto sine querela.* &c. 292. 27. * 346. 76.
6. *Augebo te valde,* &c. 347. 77.
10. *Circumcidatur omne masculinum vestrum, & circumcidatis carnem vestram,* &c. 347. 78. * 349. 82. & seq.
15. *Sarai uxorem tuam non vocabis Sarai, sed Sarram.* 351. 85.
17. *Et cecidit in faciem Abraham, & risit,* &c. 294. 31. * 351. 86. & seq.
19. *Etiam ecce Sarra uxor tua pariet tibi filium,* &c. 352. 89.
XVIII. 2. *Et respiciens oculis vidit, & ecce tres viri stabant secus illum,* &c. 295. 33.
6. *Et festinavit Abraham in tabernaculum ad Sarram, & dixit ei: Festina & consperge tres mensuras similaginis.* 197. 30. * 296. 37.
8. *Manducaverunt illi: Abraham autem stabat sub arbore,* &c. 297. 41.
9. *Dixit autem ad illum: Ubi est Sarra uxor tua?* &c. 297. 42.
10. *Risit autem Sarra.* 297. 43.
Revertar ad te in futurum, & erit Sarra filium. 352. 90.
17. *Num celabo Abraham puerum meum, quæ ego faciam.* 298. 45.
20. *Clamor Sodomorum & Gomorrhæ impletus est: descendam itaque,* &c. 298. 46. & seq.
24. *Si fuerint quinquaginta justi in civitate,* &c. 299. 48.
XIX. 1. *Venerunt autem Angeli duo in Sodomam ad vesperam.* 299. 50. & seq.
5. *Viri autem civitatis Sodomorum circumdederunt domum,* &c. 299. 52.
XX. 3. *Ecce in morieris propter mulierem,* &c. 301. 59.
6. *Et ego cognovi quoniam puro corde fecisti hoc, & peperci tibi,* &c. 302. 59.
XXI. 6. *Dixit & Sarra: Risum mihi fecit Dominus,* &c. 303. 62.
7. *Et dixit Sarra: Quis annuntiabit Abrahæ, quoniam lactet infantem Sarra.* 303. 63.
8. *Fecit autem Abraham cœnam magnam, quæ die ablactatus est Isaac filius ejus.* 303. 64.
9. & 10. *Ejice ancillam & filium ejus; non enim heres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac.* 303. 65.
12. *Non sit durum ante te de puero, & de ancilla,* &c. ibidem.
XXII. 1. *Et factum est post hæc verba, Deus tentavit Abraham,* &c. 304. 66.
2. *Accipe filium tuum amantissimum quem diligis Isaac,* &c. 304. 67.
3. *Exsurgens mane stravit asinam suam; & adhibuit secum duos pueros, & Isaac filium suum,* &c. 197. 29. & seq.
5. *Sedete hic cum asina: ego autem & puer pertransibimus,* &c. 305. 71.
6. *Accepit autem ligna holocausti, & imposuit Isaac filio suo,* &c. 306. 72.
7. *Dixit autem Isaac ad Abraham patrem suum, Pater. Qui dixit: Quid vis, fili?* &c. 306. 73. & 74.
8. *Deus providebit sibi ovem ad holocaustum fili.* 306. 74.
Et colligatis manibus ac pedibus Isaac filii sui, imposuit eum in aram super ligna. 307. 75.
11. *Et dixit Angelus, Abraham. Abraham.* 307. 76.
12 *Non injicias manum in puerum,* &c. ibid.
13. *Et ecce aries unus hærens in virgulto.* 307. 77.
14. *Vocavit Abraham nomen loci illius, Dominus videt,* &c. 307. 78.
XXIII. 3. *Et surrexit Abraham à mortuo.* 308. 80.
60. *Esto in millia millium, & semen tuum possideat adversariorum civitates.* 358. 7.
XXIV. 2. *Et vocavit puerum seniorem domus suæ.* 308. 82.
6. *Adtende tibi, ne revoces filium meum illo,* &c. 309. 86.
10. *Et surgens puer profectus est Mesopotamiam.* 301. 87.
15. *Occurrit ei Rebecca habens hydriam super humerum.* &c. 310. 87.
16. *Descendens ad fontem implevit hydriam, & adscendit.* 355. 2.
XXV. 23. *Duæ gentes in utero tuo sunt,* &c. 184. 4. & 5. * 362. 18. & 1213. 6.
32. *Ut quid mihi primatus?* 188. 12.
XXVII. 11. *Nosti quod Esau, frater meus homo pilosus sit, & ego lenis.* 376. 60.
22. *Vox quidem vox Jacob.* &c. 462. 3.
27. *Odor Jacob, odor agri pleni,* 62. 72. * 459. 3.
35. *Frater tuus veniens cum dolo, accepit benedictionem tuam.* 462. 10.
38. *Numquid una benedictio tibi est, pater?* 178. 72.
40. *Servies fratri tuo: erit autem cum deposueris & solveris jugum illius à collo tuo.* 463. 13.
45. *Mittam ad te, & accersiam te inde.* 427 21.
XXVIII. 2. *Surgens vade in Mesopotamiam,* &c. 426. 20.
12. *Et vidit Angelos Dei adscendentes, & descendentes.* 464. 16.
22. *Do tibi Sicimam præcipuam super omnes fratres tuos,* &c. 516. 11.
XXXI. 3. *Revertere in terram patris tui,* &c. 465. 20.
32 *Cognosce si quid tuum est apud me.* 465. 21.
XXXII. 24. & 25. *Et ecce vir luctabatur cum eo usque mane.* 468. 30.
30. & 31. *Vidi Deum facie ad faciem & salva facta est anima mea,* &c. 888. 6.
32. *Propter hoc non manducant hodieque filii Israel nervum.* 469. 31.
XXXIII. 3. *Et adoravit septies in terra.* 467. 27.
XXXIV. 30. *Odiosum me fecistis, ita ut fœtus videar.* 496. 7.
XXXV. 1. *Exsurgens adscende in locum Bethel.* 469. 32.
XXXVII. 7. *Putabam nos ligare manipulos in agro,* &c. 485. 7.
10. *Objurgavit illum pater ejus,* &c. 485. 8.
13. *Et misit in Sichem.* 486. 9.
20. *Et videbimus quid proderunt somnia illius.* 887. 12.
27. *Venite, vendamus Joseph Ismaelitis.* 487. 14.
31. *Tulerunt autem tunicam ejus,* &c. 489. 18.
XXXVIII. 28. & 29. *Hic exiet prior: ille verò retrahente manum, egressus est alter,* &c. 1321. 20.
XXXIX. 7. *Immisit oculos uxor Domini ejus in Joseph,* &c. 491. 22. & seq.
XL. 9. *Et narravit præpositus vini somnium suum.* &c. 494. 29.
XLI. 1. *Et factum est post biennium.* 496. 33.
25. *Septem vaccæ bonæ, septem anni sunt,* &c. 497. 37.
51. & 52. *Vocavitque nomen primogeniti, Manasses,* &c. 514. 4.
XLII. 1. & 2. *Et Jacob dixit filiis suis: Quare pigri estis.* 499. 43.
XLIII. 3. *Respondit Judas: Denunciavit nobis vir ille sub adtestatione jusjurandi,* &c. 500. 46. & seq.
23. *Propitius sit vobis Deus, nolite timere,* &c. 501. 51.
25. *Paraverunt autem munera, donec intraret Joseph meridie.* 502. 52. & seq.
29. *Hic frater vester est adolescentior?* 503. 57.
XLIV. 2. *Scyphum autem meum argenteum, & pretium quod dedit tritici, pone in ore sacci junioris.* 504. 61. & seq.
XLV. 2. & 3. *Et emittens vocem cum fletu, ego sum, inquit, Joseph,* &c. 506. 67. & seq.
16. *Auditumque est celebri sermone vulgatum in aula regis,* &c. 507. 74.
23. & 24. *Tantumdem pecuniæ & vest*

tium mittens patri suo, &c. 508. 77. & 78.
25. Et adscenderunt de Ægypto, &c. 509. 79. & 80.
XLVI. 1. Et elevans se Israel, venit ad puteum juramenti, &c. 509. 81. & 82.
4. Joseph mittet manum super oculos tuos. 510. 83.
27. Filii autem Joseph qui facti sunt ei in Ægypto, anima novem, &c. 130. 46.
XLVII. 9. Omnes dies vitæ meæ quos ago, breves & maligni. 72. 22.
XLVIII. 1. Nunciatum est Joseph quod ægrotaret pater suus, &c. 513. 2.
15. Deus qui pascit me à juventute mea. 988. 19.
20. Faciat vobis Deus sicut Ephraem & Manassen. 1151. 32.
22. Ego do tibi sicimam magnificam super fratres tuos, &c. 643. 15.
XLIX. 3. Ruben primitivus meus, tu virtus mea, & initium filiorum meorum, &c. 515. 7.
6. In furore suo subnervaverunt taurum. 894. 17.
In consilium eorum non veniat anima mea, &c. 516. 10.
8. Juda, te laudabunt fratres tui. 487. 13 * 518. 16.
13. Zabulon juxta mare habitabit, &c. 521. 26.
14. Issachar bonum concupivit, &c. 522. 30
16. Dan judicabit populum suum, &c. 522. 32. * 877. 25.
17. Et cadet eques retrorsum. 878. 28. & 30.
19. Gad tentatio, tentavit eum, &c. 524. 35.
20. Aser pinguis ejus panis, &c. 524. 38.
21. Nephtalim vitis remissa, &c. 525. 41.
22. Filius amplisandus meus, Joseph, &c. 526. 46.
27. Benjamin lupus rapax, &c. 530. 57.

EXODI.

Cap. III. 5. Solve calceamentum pedum tuorum 362. 16. * 619. 22. * 1063. 20. & 1326. 34.
14. Ego sum, qui sum. 896. 19.
VII. 1. Posui te in Deum Pharaoni. 186. 7.
XII. 2. Hic mensis primus erit vobis in diebus anni. 7. 13. * 259. 73.
5. Agnus sine macula, mundus, &c. 297. 40. * 862. 14.
11. Sic autem comedetis illum: renes vestros accingetis, &c. 1424. 58.
28. Vocavit autem Moyses omnes seniores filiorum Israel, &c. 1125. 35.
35. Petierunt ab Ægyptiis vasa argentea, &c. 340. 63.
Fecerunt filii Israel, sicut præceperat Moyses. 340. 63.
XIII. 2. Quia omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur. 347. 78. * 1300. 56.
13. Omne quod aperit vulvam asinæ, mutabis ove 209. 8.
Si autem non mutabis, redimes. 209. 9.
XIV. 15. Quid clamas ad me? 1211. 9.
XV. 17. Inducens plantato eos in montem hereditatis, &c. 891. 11.
21. Equum & adscensorem projecit in mare. 584. 65.
XVII. 6. Percuties petram, & exiet aqua ex ea, &c. 540. 15.
XX. 12. Honora patrem & matrem, &c. 888. 8. * 1491. 78.
XXII. 25. Quod si pecuniam fœneraveris pupillo, &c. 606. 46
26. & 27. Si pignus acceperis vestimentum propinqui tui, ante solis occasum restitues illud, ne nudati appareat turpitudo. 607. 47.
XXV. 11. Et deaurabis eam auro mundissimo intus & foris. 234. 16.
XXXIII. 20. Nemo videbit faciem meam, & vivet. 924. 89. * 1061 16.
XXXIV. 29 Cùmque descenderet Moyses de monte Sinai, tenebat duas tabulas testimonii, &c. 1192. 26.

LEVITICI.

Cap. XIII. 3. Qui cùm viderit lepram in cute, & pilos in album mutatos colorem, &c. 1356. 7.
XVII. 11. Anima totius carnis, sanguis est. 266. 92.
XXV. 9. Et clanges buccina mense septimo, decima die mensis, &c. 1475. 23.
XXVI. 10. Manducate vetera veterum, &c. 215. 19.
19. Erit tibi cœlum super caput tuum æneum, &c. 30. 16.

NUMERORUM.

Cap. III. 12. Ecce tuli Levitas de medio filiorum Israel pro omni primogenito, &c. 208. 7.
13. In ea die qua interfeci omne primogenitum Ægypti, sanctificavi mihi omne primogenitum Israel. 213. 16.
XXII. 23. Cernens asina angelum stantem in via, & evaginato gladio, avertit se de itinere, &c. 1497. 14.
XXIII. 10. Moriatur anima mea in anima justorum. 396. 15.
XXIV. 17. Orietur stella ex Jacob, & exsurget homo ex Israel. 1297 45.
20. Initium nationum Amalec, & semen ejus peribit. 8 14.
XXXV. 13. Sex civitates ad refugia erunt vobis, &c. 419. 5.

DEUTERONOMII.

Cap. IV. 9. Attende tibi soli. 128. 42. * 1089. 10.
24. Ego sum ignis consumens. 68. 10.
V. 31. Eruit pedes meos à lapsu. 1136. 17.
VI. 7. Loqueris in illis sedens in domo, ambulans in via, dormiens, resurgens. 807. 65.
VIII. 11. Attende tibi, ne obliviscaris beneficia domini Dei tui, &c. 196. 26.
IX. 4. & 5. Ne dicas in corde tuo, cùm consumere cœperit dominus Deus tuus gentes illas, &c. 196. 28.
XV. 6. Fœnerabis gentibus multis: tu autem mutuum non accipies. 463. 12. * 613. 63.
9. Attende tibi, ne fiat verbum absconditum in corde tuo. 986 13.
XVI. 20. Juste quod justum est persequeris. 1172. 18.
XXI 15. Si fuerint homini duæ uxores, una earum dilecta, & altera odibilis, &c. 188. 13.
XXIII. 18. & 19. Non exiges à fratre tuo usuram pecuniæ, & usuram escarum, &c. 607. 48.
XXIV. 10. Si debitum tibi fuerit à proximo tuo quodcumque, non introibis in domum ipsius pignerare pignus, &c. 615. 69.
XXV. 5. Quando habitaverint fratres simul, & unus ex eis absque liberis mortuus fuerit, uxor defuncti non nubet alteri, &c. 913. 63. * 1503. 28.
XXVII. 16. Maledictus qui non honorat patrem. 1443. 136.
XXVIII. 18. Maledicta progenies ventris tui. 612. 62.
43. & 44. Advena qui est in te, adscendet super te: tu autem descendes inferius, &c. 614. 66.
XXX. 4 Si fuerit dispersio tua à summo cœlo usque ad summum cœli, inde congregabo te, dicit Dominus. 903. 39.
XXXII. 6. Quia nemo scit sepulturam ejus usque in hodiernum diem. 186 8.
11 Sicut aquila protegit nidum suum, &c. 104. 60.
21. Ipsi excitaverunt me in æmulationem in non Deo, &c. 779. 6.
22. Dan catulus leonis, & effluet ex Basan. 523. 34.
33. Furor draconum vinum eorum, &c. 551. 52.
XXXIII. 12. Dilectus à Domino habitabit fidens, &c. 530. 58.
13. A benedictione Domini terra ejus, à finibus cœli, & à rore, &c. 528. 53.
16. Qui visus est in rubo, veniat super caput Joseph, &c. 893. 15.
17. Decem millia Ephraim & millia Manasses. 529. 55.
XXXIV. 5. Per verbum Dei mortuus est. 186. 8.

JOSUE.

Cap. X. 13. Sol contra Gabaon ne movearis. 714. 24.
XX. 6. Erit in civitate refugii homicida ille, donec moriatur sacerdos magnus. 422. 13.

JUDICUM.

Cap. XIV. 14. De manducante exivit esca, & de forte & tristi exivit dulce. 547. 39. * 609. 53.
XV. 4. & 5. Perrexitque, & cepit trecentas vulpes, caudasque earum junxit ad caudas, &c. 1113 29.

RUTH.

Cap. XI. 13. Et accepit Booz Ruth, & facta est ei in matrimonium. 1326. 33.

I. REGUM.

Cap. II. 30. Honorificantes me honorificabo, &c. 179. 74.
XVII. 51. Cucurrit & stetit super Philistæum, & tulit gladium ejus, &c. 1241. 11.
XXI. 6. Dedit ei ergo sacerdos sanctificatum panem, &c. 1363. 32.
XXIV. 7. Ut mittam manum meam in eum, quia Christus Domini est. 684. 27.

II. REGUM.

Cap. VI. 21 Coram Domino nudabor adhuc, & ero nudus ante oculos tuos, &c. 685 28.
VII. 12 Sed cùm tu dormieris, excitabo semen tuum post te; & ipse ædificabit domum nomini meo. 714. 23.
XI. 2. Viditque mulierem se lavantem ex adverso super solarium suum, &c. 721. 40.
XII. 1. Duo viri erant in una civitate, unus dives, & alter pauper, &c. 727. 55.

3 *Pauper autem nihil habebat omnino, præter ovem unam parvulam quam emerat.* &c. 682. 21.
6. *Agnam restituet in quadruplum.* 682. 22.
12. *Quoniam tu hoc fecisti in occulto. & ego faciam hoc verbum coram omni Israel.* 683. 23.
XVI. 10. *Quid mihi & tibi est, fili Sarviæ.* &c. 683 30.
XVIII. 29. & 33. *Puerne vivit . . . . filius meus Absalon, filius meus.* 1190. 22.
XXIII. 15 *Quis mihi potum dabit de lacu qui est in Bethleem ad portas.* 445. 3. * 686. 34.

III. Regum.

Cap. XVII. 6. *Corvi quoque deferebant ei panem & carnes mane.* &c. 1304. 72.
XX. 29. *Vidisti quemadmodum commotus est Achab à facie mea?* &c. 587. 70. & seq.
XXI. 1. *Erat vinea Nabuthe Jezraelitæ in Israel juxta domum Achab regis Samariæ.* &c. 567. 6.
2. *Da mihi vineam tuam, ut olera mihi seram.* 785. 19.
4. *Et non manducavit panem suum.* 569. 15.
10. *Deum benedixit & regem.* 578. 46.
16. *Cùm audisset Achab quia mortuus est Nabuthe, conscidit vestimenta sua.* 578. 47.
19. *Occidisti, & possedisti hæreditatem; propter hoc in loco in quo linxerunt canes.* &c. 578. 48.
20. *Invenisti me, mi inimicus meus.* 579. 50.

IV. Regum.

Cap. II. 12. *Pater, pater, agitator Israel, & eques ejus.* 584. 64.
14. *Ubi est Deus Eliæ?* 833 40.
XXIII. *Joachim filio Josiæ regnante in Judæa pro Josia patre suo: & convertit nomen Joachim in regnando.* 1331. 46.

IV. Esdræ.

Cap. VII. 32. *Quia cùm venerit judicii dies, reddet terra defunctorum corpora, & pulvis reddet eas quæ in tumulis requiescunt, reliquias mortuorum.* 407. 45. & seq.

Job.

Cap. II. 10. *Si bona accepimus de manu Domini, quæ mala sunt, cur non sustineamus?* 652 3.
III. 3. *Pereat dies illa in qua natus sum,* &c. 1345. 40.
VI. 4. *Sagittæ enim Domini in corpore meo sunt.* &c. 823. 20.
IX. 1. *Quomodo enim erit justus & mortalis,* &c. 629. 10.
17. *Multas contritiones fecit mihi, respirare me non sinit,* &c. 632. 16.
25 *Fugerunt & non viderunt.* 433. 39.
X. 2. *Dicam Domino, quare sic me judicas?* &c. 632 17.
9. *Memento quia lutum me finxisti.* 394. 12.
XIII. 26. *Quare adscripsisti adversùm me mala.* &c. 633. 21.
XIV. 1. *Mortalis filius mulieris, brevis vita.* &c. 633. 22.
12. *Cùm autem dormierit homo, non resurgit usque dum cælum non adsuatur.* 134. 24.
XVII. 12. *Unde inventa est sapientia, aut quis locus disciplinæ?* &c 636 27.
XIX. 7. *Clamabo, & nondum judicium.* 655. 7.
XXI. 1. *Audite, audite verba mea, non sit mihi à vobis quærere consolationem.* &c. 656. 10.
7. *Inveteraverunt in divitiis.* 657. 12.
8. *Semen eorum secundum nutum.* 657. 13. &. 14.
10. *Bos eorum concepit, & non abortivit.* 658 14.
11. *Quia manent sicut oves æternæ; pueri autem eorum ludunt accipientes psalterium.* &c. 658. 15.
14. *Discede à me, vias tuas scire nolo,* &c. 659. 16.
17. *Verumtamen etiam impiorum lucerna extinguetur.* 659. 17.
XXVII. 14. *Si multiplicati fuerint filii ejus, in gladio erunt.* &c. 660. 21.
XXIX. 13. *Benedictio morituri in me veniat.* 404. 36.
XXXVIII. 4. *Ubi eras cùm fundarem terram? Indica mihi si habes scientiam.* &c.
10. *Conclusi mare portis, & dixi: Usque huc venies.* &c. 11. 22.

Psalmi 1. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 43. 45. 47. 48. 61. exponuntur à pag. 737. ad pag. 968

Psal. I. *Beatus vir qui non abiit in concilio impiorum.* &c. 459. 2.
4. *Non sic impii, non sic, sed tanquam pulvis quem projicit ventus à facie terræ.* 277. 126.
5. *Quoniam non resurgunt impii in judicio.* 1229. 24.
II. 3. *Dirumpamus vincula eorum.* &c. 1071. 41.
7. *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* 881. 35.
IV. 5. *Irascimini, & nolite peccare.* 1368. 34.
VI. 7. *Lavabo per singulas noctes lectum meum.* 1054. 32.
VIII. 4. *Quoniam videbo cælos tuos, opera digitorum tuorum.* 730. 63.
IX. 15. *Qui exaltas me de portis mortis.* 56.
21. *Constitue, Domine, legislatorem super eos.* 1137. 19.
XIII. 1. *Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt.* &c. 751. 2.
2. *Dominus respexit super filios hominum.* &c. 1308. 19.
XVI. 8. *Custodi me, Domine, ut pupillam oculi.* &c. 73. 22. * 137. 60.
XVII. 10. *Inclinavit cælos, & descendit.* 730. 64.
29. *Quoniam tu illuminas lucernam meam Domine.* 406. 41.
43. *Comminuam eos ut pulverem ante faciem venti.* &c. 759. 47.
XVIII. 1. *Cæli enarrant gloriam Dei,* &c. 30. 15. * 335. 54.
9 *Mandatum Domini lucidum, illuminans oculos.* 1006 39.
13. *Lapsus quis intelliget?* 690. 46.
XIX. 4. *Et Holocaustum tuum pingue fiat.* 214. 17.
5. *Tribuat tibi Dominus secundùm cor tuum.* &c. 782. 19.
XXI. 2. *Longe à salute mea verba delictorum meorum.* 863. 16.
11. *In te projectus sum ex utero,* &c. 646. 23.
19. *Diviserunt vestimenta mea sibi,* &c. 616. 73.
XXII. 2. *In loco pascuæ ibi me collocavit.* 1140. 2.
5. *Parasti in conspectu meo mensam.* &c. 545. 33 * 733. 14. & 1138. 24.
XXIII. 4. *Qui non accepit in vanum animam suam.* 401. 28.
7. *Tollite portas, principes, vestras.* &c. 1118 14.
XXIV. 13. *Anima ejus in bonis demorabitur.* 405. 39.
XXVI. 4. *Unam petii à Domino, hanc requiram.* &c. 454. 30. * 641. 9.
12. *Et mentita est iniquitas sibi.* 769. 9.
XXXI. 1. *Beati illi quorum tecta sunt peccata.* 274. 117. * 692 49.
XXXIV. 13. *Ego autem cùm illi aliquo mihi molesti essent, induebam me cilicio,* &c. 845. 8. * 846. 12.
21. *Ne discedas à me.* 845. 9.
XXXVI. 6. *Et educet quasi lucem justitiam tuam, & judicium tuum sicut meridiem.* 65. 8.
25. *Junior fui, etenim senui: & non vidi justum derelictum.* 611. 59. * 1360. 21.
XXXVII. 27. *Declina à malo, & fac bonum.* 744. 18.
XXXVIII. 5. *Notum fac mihi, Domine, finem meum,* &c. 668. 20.
7. *Thesaurizat: & ignorat cui congregat eos?* 569. 17.
13. *Advena ego sum in hac terra, & peregrinus.* &c. 340. 62.
XXXIX. 2. *Exspectans exspectavi Dominum.* 787. 20.
7. & 8. *Holocausta & pro peccato non postulasti,* &c. 702. 80.
13. *Comprehenderunt me iniquitates meæ,* &c. 428. 25.
XL. 1. *Beatus qui intelligit super egenum & pauperem.* 576. 40. * 744. 17. & 1128. 43.
2. & 3. *Sicut desiderat cervus ad fontes aquarum.* &c. 356. 3. * 640. 6.
5. *Horum memor effudi super me animam meam.* 641. 8.
6. & 7. *Quare tristis es anima mea: quare conturbas me?* &c. 642. 12. & 14.
8. *Abyssus abyssum invocat in voce cataractarum tuarum.* 644. 18. * 773. 18.
10. *Apud me oratio Deo vitæ meæ,* &c. 645. 20. * 647. 26.
XLII. 4. *Et introibo ad altare Dei mei,* &c. 650. 32. * 652. 36.
XLIII. 25. *Humiliata est in pulvere anima mea.* &c. 180. 74.
XLIV. 2. *Eructavit cor meum verbum,* &c. 527. 51. * 1380. 105.
XLV. 5. *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei.* 147. 4.
XLVII. 8. *Ibi dolores ut parturientis.* &c. 631. 15.
12. *Exsultaverunt filiæ Judæ propter judicia tua.* 1098. 33.
XLVIII. 8. *Frater non redimit, redimet homo.* 1319. 15.
9. *Non accipiam de domo tua vitulos,* &c. 586. 67.
XLIX. 11. *Et species agri mecum est.* 47. 36.

Pſal. 50. integer explicatur à pag. 689. n. 43. uſque ad pag. 704. n. 85. Idem Pſ. iterum explicatur à pagina 729. n. 62. uſque ad paginam 730.

L. 4. *Quoniam iniquitatem meum ego agnoſco, &c.* 769. 8.
6. *Tibi ſoli peccavi.* 1179. 32.
12. *Cor mundum crea in me Deus.* 1101. 45.
LIV. 8. *Ecce elongavi fugiens, & manſi in ſolitudine.* 430. 30.
21. & 12. *Vidi iniquitatem & contradictionem in civitate, &c.* 594. 12.
LV. 9. *Deus, vitam meam nuntiabo tibi, &c.* 831. 38.
LVII. 11. *Lætabitur juſtus cùm viderit vindictam impiorum.* 1051. 24.
LXI. 11. *Divitiæ ſi affluant, nolite cor apponere.* 572. 27.
LXV 12. *Tranſivimus per ignem & aquam.* 997. 14.
LXVII. 14. *Si dormiatis inter medias ſortes.* 130. 15. * 596. 18.
30. *Tibi offerent reges munera.* 347. 77. * 585. 67.
LXVIII. 5. *Qui oderunt me gratis.* 839. 53.
11. *Operui in jejunio animam meam* 538. 9.
12. & 13. *Factus ſum illis in parabolam, &c.* 910. 57.
18. *Ne avertas faciem tuam à puero tuo.* 800. 52.
30. *Pauper & dolens ego ſum.* 869. 6.
LXXI. 14. *Ex uſuris, & iniquitate liberavit eos.* 595. 14.

Pſalm. 72. explicatur à pag. 662. ad pag. 672.

27. *Quoniam ecce qui elongant à te, &c.* 898. 25.
LXXIII. 3. *Quanta maligne operatus eſt inimicus in ſanctis tuis, &c.* 830. 34.
5. *Poſuerunt ſigna ſua ſigna, & non cognovi.* 647. 26.
6. *Sicut in via ſuper ſummum: quaſi in ſilva lignorum ſecuribus conciderunt, &c.* 648. 27.
LXXIV. 9. *Calix in manu Domini vini meri plenus eſt mixto, &c.* 822. 17.
LXXV. 1. & 2. *Notus in Judæa Deus: & in Iſrael magnum nomen ejus.* 583. & 1119. 19.
3. *Et factus eſt in pace locus ejus.* 583. 62.
6. *Omnes viri divitiarum.* 583. 63.
6. *Dormierunt ſomnum ſuum. &c.* 572. 27.
7. *Dormitaverunt qui adſcenderunt equos.* 523. 32.
12. *Orate & reddite Domino Deo veſtro, &c.* 585. 67. * 586. 68.
13. *Terribili, & ei qui aufert principum ſpiritum, & terribili apud reges terræ.* 585. 69.
LXXVI. 2. *Voce mea ad Dominum clamavi, &c.* 884. 41.
3. *Ad te confugi & non ſum deceptus.* 435. 45.
17. *Viderunt te aquæ, Deus, &c.* 33. 2. * 930. 10.
LXXVII. 49. *Miſit in eos iram per angelos malos.* 823. 19.
LXXX. 7. *Quia manus ejus in cophino ſervierunt.* 1405. 92.
LXXXIV. 7. *Deus tu convertens vivificabis nos, &c.* 1033. 3.
9. *Audiam quod loquatur in me Dominus Deus.* 1158. 2.

LXXXVI. 4. *Memor ero Rahab, & Babylonis ſcientibus me.* 778. 23.
LXXXVII. 6. *Factus.... inter mortuos liber.* 1410. 109.
LXXXIX. 4. *Quia mille anni in oculis Domini, ſicut dies heſterna, &c.* 1464. 222.
XCII. 1. *Dominus regnabit, decorem induit.* 526. 45.
XCIII. 14. *Quia non repellet Dominus plebem ſuam.* 897. 24.
XCV. 13. *Exſultabunt omnia ligna ſilvarum.* 146. 3.
C. 3. *Non cognovi verbum nequam.* 830. 34.
8. *In matutinis interficiebam omnes peccatores terræ.* 1168. 35.
CI. 8. *Ego autem ſicut paſſer ſolitarius in ædificio.* 1437. 11.
CII. 1. *Benedic anima mea Dominum, &c.* 698. 65.
5. *Renovabitur ſicut aquilæ juventus tua.* 396. 16. * 142. 74.
CIII. 19. *Fecit lunam in tempora, ſol cognovit occaſum ſuum.* 65. 7.
24. *Quam magnificata ſunt opera tua, Domine, &c.* 120. 21.
28. *Aperiente te manum, implebuntur omnia bonitate.* 432. 36.
CIV. 17. *In ſervum venditus eſt Joſeph.* 905. 43.
19. *Eloquium Domini uſſit eum.* 215. 20.
CVI. 33. *Poſuit flumina in deſertum & exitus aquarum in ſitim.* 40. 17.
CIX. 1. *Dixit Dominus Domino meo: ſede ad dexteram meam.* 715. 25.
2. *Et dominaberis in medio inimicorum tuorum.* 518. 17.
4. *Tu es ſacerdos in æternum ſecundùm ordinem Melchiſedech.* 288. 16. * 424. 16.
CX. 10. *Initium ſapientiæ timor Domini.* 1029. 36.
CXIII. 3. *Mare vidit & fugit, Jordanis converſus eſt retrorſum.* 33. 2.
5. *Omnia quæcumque voluit fecit.* 24. 5.
16. *Cælum cæli Domino, terram autem dedit filiis hominum.* 1077. 58.
CXIV. 9. *Placebo Domino in regione vivorum.* 412. 55.
CXV. 13. *Calicem ſalutaris accipiam, & nomen Domini invocabo.* 1369. 59.
15. *Pretioſa in conſpectu Domini mors ſanctorum ejus.* 392. 8.
16. *Dirupiſti vincula mea.* 1060. 12.
17. *Tibi ſacrificabo hoſtiam laudis.* 392. 8.
CXVII. 21. *Et factus es mihi in ſalutem.* 793. 35.

Pſalm. CXVIII. explicatur à pagina 973. 1. uſque ad paginam 1261.

CXVIII. 36. *Declina cor meum in teſtimonia tua, & non in avaritiam.* 417. 1.
37. *Averte oculos meos, ne videant vanitatem.* 418. 4.
81. *Defecit anima mea in verbum tuum.* 185. 5.
CXIX. 7. *Cum loquebar illis, impugnabant me gratis.* 1084. 17.
CXXIII. 7. *Anima noſtra ſicut paſſer erepta eſt de laqueo venantium, &c.* 1337. 11.
CXXVI. 1. *Niſi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam?* 1309. 84.
3. *Ecce hereditas Domini, filii: merces, fructus ventris?* 1289. 24.

CXXXI. 11. *Ex fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam.* 716. 28.
17. *Paravi lucernam Chriſti meo.* 1150. 27.
CXXXVIII. 5. *Tu finxiſti me, & poſuiſti ſuper me manum tuam.* 1092. 17.
6. *mirabilis facta eſt cognitio tua ex me.* 132. 50.
Si ſumſero pennas meas ante lucem. 419. 27.
15. *Non eſt abſconditum os meum, quod feciſti in abſcondito.* 697. 60.
21. & 22. *Et ſuper inimicos tuos tabeſcebam, &c.* 1132. 6.
CXL. 3. *Pone, Domine, cuſtodiam ori meo.* 1068. 35.
CXLI. 2. *Et non intres in judicium cum ſervo tuo.* 1230. 30.
CXLIII. 4. *Homo vanitati ſimilis factus eſt* 358. 4.
CXLVI. 1. *Laudate quoniam bonus eſt pſalmus, &c.* 740. 9.
CXLVIII. 5. *Quoniam ipſe dixit & facta ſunt, &c.* 26. 10.

PROVERBIORUM.

CAP. I. 7. *Initium ſapientiæ eſt timor Domini.* 6. 12.
28. *Quærent me mali, & non invenient.* 973. 2. * 1207. 42.
III. 18. *Lignum vitæ eſt omnibus percipientibus eum.* 755. 35.
28. *Ne dixeris, cras dabo.* 580. 53. * 1390. 28.
34. *Dominus ſuperbis reſiſtit.* 1046. 9.
V. 19. *Cervus amicitiæ & pullus gratiarum confabuletur tibi.* 637. 2.
VI. 6. *Confer te ad formicam ô piger, &c.* 118. 16.
8. *Vade ad apem, & vide quomodo operaria eſt, &c.* 107. 70.
27. & 28. *Ligabit quis ignem in ſinu, veſtimenta autem non comburet? &c.* 711 13.
VII. 6. *De feneſtra domus mea per cancellos proſpexi.* 711. 14.
14. *Sacrificium pacis eſt mihi, hodie reddo vota mea, &c.* 189. 14.
20. *Non enim adeſt vir meus in domo, &c.* 189. 14.
VIII. 22. *Dominus creavit me principium viarum ſuarum.* 1025. 25.
X. 19. *De multiloquio non effugies peccatum.* 200. 37. * 268. 97.
XV. 7. *Labia ſapientium alligata ſunt ſenſu.* 810. 68.
XVII. 2. *Divitum pauperes propoſiti erunt, & proprii ſervi dominos fœnerabunt.* 582. 60.
6. *Ejus qui fidelis ſit, totus mundus divitiarum.* 328. 37.
XVIII. 17. *Juſtus in exordio ſermonis accuſator eſt ſui.* 1012. 11. * 1050. 21. & 1465. 225.
XIX. 14. *A Deo autem præparabitur viro uxor.* 1470. 3. * 1472. 9.
17. *Fœnerat Domino, qui miſeretur pauperi, &c.* 610. 55.
XX. 23. *Execrabile Domino duplex pondus, &c.* 966. 31.
XXVI. 9. *Spinæ naſcuntur in manu ebrioſi.* 543. 28.
XXIX. 13. *Fœneratoris & debitoris ſibi occurrentium proſpectum amborum facit Dominus.* 598. 25.
XXXI. 10. *Mulierem fortem quis inveniet?* 1472. 10.

Index locorum ſacræ Scripturæ

ECCLESIASTIS.

CAP. I. 3. *Quæ abundantia homini in omni labore ſuo quo laborat ſub ſole? Generatio vadit*, &c. 1120. 21.

8. *Non ſatiabitur oculus videndo, & non ſatiabitur auris auditu*, &c. 605. 44.

II. 14. *Oculi ſapientis in capite ejus.* 135. 55. * 134. 17.

III. 2. & 3. *Tempus enim pariendi, & tempus moriendi*, &c. 605. 43. * 1162. 17.

16. *Vidi ſub ſole in loco judicii impietatem.* 831. 35.

IV. 2. & 3. *Et laudavi ego mortuos magis quam viventes*, &c. 1195. 3.

V. 3. & 4. *Si voveris votum, non facias moram reddere illud*, &c. 193. 25.

12. *Eſt languor malus quem vidi ſub ſole divitias cuſtoderi in malum poſſidentis eas.* 750. 18. * 657. 12.

VI. 26. *Circuivit cor meum ut ſcirem impii lætitiam*, &c. 402 28.

VII. 5. & 6. *Cor ſapientum in domo luctus.* &c. 748. 25.

VIII. 3. *Noli ſtare in ſermone malo.* 748. 26.

X. 4. *Et ſi ſpiritus poteſtatem habentis in te adſcendat, locum tuum ne derelinquas.* 648. 28.

XI. 1. *Mitte panem tuum ante faciem aquæ.* 641. 7.

30. *Ante mortem non laudaveris quemquam.* 404 35.

Canticum canticorum explicatur à pag. 1545. ad paginam. 1618.

SAPIENTIÆ.

CAP. II. 24. *Invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum.* 169. 54.

IV. 8. & 9. *Senectus enim venerabilis, ... & ætas ſenectutis vita immaculata.* 470. 35.

VII. 26. *Candor eſt enim lucis æternæ, & ſpeculum ſine macula Dei majeſtatis*, &c. 1488. 68

XIV. 7. & 8. *Benedictum lignum quod fit per juſtitiam*, &c. 1064. 23.

ECCLESIASTICI.

CAP. VI. 1. *Cum amico miſce animum tuum, non cum inimico.* 401. 26.

XI. 30. *Ante mortem ne laudaveris aliquem.* 744. 16.

XXIII. 25. & 26. *Omnis homo tranſgrediens in lecto ſuo, contemnens, & dicens in anima ſua: Quis me videt?* &c. 627. 6.

XXVII. 12. *Stultus ut luna mutatur.* 77. 31. * 807. 64.

XXVIII. 28. & 29. *Sepi aures tuas ſpinis .... argentum & aurum tuum alliga*, &c. 1252. 20.

XXIX. 2. & 3. *Redde proximo in tempore, conaguſta verbum, & fideliter age cum illo*, &c. 617. 78.

13. & 14. *Perde pecuniam propter fratrem & amicum*, &c. 593. 9.

27. *Recipe proximum ſecundum virtutem tuam, & adtende tibi ne cadas.* 620. 90.

XXXI. 8. *Qui inventus eſt ſine macula, & qui poſt aurum non abiit*, &c. 581. 55.

28. *Splendidum in panibus benedicent labia juſtorum.* &c. 382. 59.

ESAIÆ.

CAP. I. 3. *Agnovit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe Domini ſui.* 1296. 42.

5. & 6. *Omne caput in dolore, omne cor in mæſtitia.* 750. 28.

9. *Niſi Dominus ſabaoth nobis reliquiſſet ſemen, ſicut Sodoma facti eſſemus*, &c. 257. 69.

11. *Quò mihi multitudinem ſacrificiorum veſtrorum dicit Dominus? Plenus ſum.* 651. 33.

III. 1. & 2. *Ecce enim dominator Dominus exercituum auferet à Jeruſalem & à Juda validum & fortem*, &c. 1279. 40.

V. 1. *Vinea facta eſt dilecto in cornu, in loco uberi.* &c. 52. 50. * 519. 55.

8. *Væ iis qui jungunt domum ad domum, & villam ad villam.* 568. 12.

11. *Væ iis qui conſurgunt mane, & ſectantur ſiceram, qui ebrii ſunt veſperi*, &c. 551. 53.

VI. 8. *Quem mittam: ecce ego mitte me.* 1149. 25.

22. *Non confundetur qui in anguſtia eſt uſque in tempus: hoc primum bibe.* 753. 32.

IX. 6. *Quoniam puer natus eſt nobis, filius datus eſt nobis.* 754. 33. * 522. 31.

14. *Auferam à Judæa caput & caudam, initium & finem.* 1222. 3.

XI. 1. *Exiet virga de radice Jeſſe, & flos ex radice ejus adſcendet.* 519. 19.

XIII. 5. *Ecce venit Dominus diſperdere orbem terrarum.* 559. 77.

XXIII. 1. *Ululate naves Carthaginis, quæ perierunt, & non amplius erunt.* 556. 69.

2. & 3. *Mercatores Phœnicum tranſmeantes mare in aqua multa*, &c. 556. 70.

4. *Erubeſce Sidon, dixit mare.* 71. 19. * 557. 71.

15. *Eritque poſt ſeptuaginta annos Tyrus ut canticum meretricis.* 558. 73.

XXIV. 8. *Feneſtræ apertæ ſunt è cælo.* 366. 32.

XXVI. 18. *In utero accepimus, & parturivimus ſpiritum ſalutis.* 204. 47.

XXVII. *Ego civitas munita, ego civitas obſeſſa.* 132. 49.

XXVIII. 10. *Tribulationem ſuper tribulationem exſpecta, ſpem ſuper ſpem.* 1215 21.

17. *Miſericordia ejus in ſtateris.* 1232. 40.

XXX. 8. *Scribe in buxo.* 54. 53.

XXXIII. 22. *Dominus judex bonus domui Iſrael.* 1488. 65.

XXXV. 3. *Convaleſcite manus remiſſæ & genua diſſoluta.* 432. 37.

XL. 6. *Clama. Quid clamabo? Omnis caro fœnum*, &c. 44. 29 * 1279. 39.

9. *Adſcende in montem qui evangelizas Sion.* 1479. 39.

12. *Quis menſus eſt manu aquam, & cælum palmo, & univerſam terram clauſa manu?* 850. 20.

15. *Sic omnes gentes ut ſtillicidium de urceo, & ſicut momentum ſtateræ æſtimatæ ſunt, & ut ſputum æſtimabuntur.* 761. 49.

XLI. 1. *Renovamini inſulæ.* 651. 34.

11. *Ecce confundentur & reverebuntur omnes adverſarii*, &c. 759. 47.

XLIII. 26. *Dic iniquitates tuas, ut juſtificeris.* 633. 19.

XLV. 7. *Ego Dominus creans mala.* 1175. 18.

14. *Laboravit Ægyptus, mercatus Æthiopum, & Sabaim viri excelſi ad te tranſibunt.* 817. 29.

XLVII. 2. *Tranſgredere flumina.* 1188. 14.

XLVIII. 20. *Exi à Babylone, fugiens à Chaldæis.* 746. 22. * 373. 54.

XLIX. 16. *Ecce ego, pinxi muros tuos.* 119. 42. * 132. 49. * 397. 17. * 669. 14. & 1156. 43.

L. 1. *Cui vendidi vos fœneratori.* 600. 31.

2. *Ecce ego increpatione mea deſolabo mare*, &c. 774. 10.

9. *Lætare ſterilis, exſulta deſertum.* 1303. 67.

LIII. 3. *Homo in plaga, & ſciens ferre infirmitatem.* 936. 6.

7. *Sicut ovis ad victimam ductus eſt.* 728. 58.

LVI. 10. *Canes muti, neſcientes latrare.* 119 17.

LVIII. 5. *Non hoc jejunium elegi, ut ſi flectas ut circulum collum tuum*, &c. 577. 44.

LXV. 25. *Tunc lupi & agni ſimul paſcentur*, &c. 81. 6.

LXVI. 1. *Cælum mihi thronus.* 1117. 12.

9. *Nonne ſterilem, & parientem ego feci, dicit Dominus?* 302. 61.

HIEREMIÆ.

CAP. I. 5. *Prinſquam te formarem in utero matris tuæ, novi te*, &c. 695. 57.

7. *Noli dicere: Juvenior ſum.* 1135. 13. * 1149. 26.

11. *Sume tibi baculum nucinum.* 725. 50.

II. 18. *Quid tibi & viæ Ægypti, ut bibas aquam Geon?* 755. 36.

IV. 19. *Ventrem meum doleo, ventrem meum doleo.* 434. 42.

IX. 11. *Intravit mors per feneſtras.* 418. 3. * 1038. 20.

X. 14. *Infatuatus eſt homo à ſcientia ſua.* 5. 9.

XI. 4. *Eduxit eos Deus de fornace ferrea.* &c. 1224. 11.

19. *Ego ſicut agnus ductus ſum, & neſcivi.* 863. 16.

19. *Injiciamus lignum in panem ejus.* 766. 3.

XIII. 23. *Si mutabit Æthiops pellem ſuam, & pardus varietatem ſuam.* 118. 15.

XVI. 16. *Ecce ego mitto venatores multos.* 133. 50.

XVII. 1. *In pectore cordis tui.*

11. *Clamavit perdix & congregavit quæ non peperit.* 117. 13.

12. *Thronus virtutis exaltatus eſt.* 1485. 60.

XX. 9. *Et erat ignis inflammans in oſſibus meis*, &c. 381. 77.

XXII. 28. *Abjectus eſt Jechonias ut vas*, &c. 1329. 40.

XXIV. 5. *Sicut ficus iſtas bonas recogniſcant tranſlatos Juda.* 56. 59.

XXXI. 15. *Vox audita eſt in rama, fletus & ululatus*, &c. 819. 10.

20. *A juventute mea dilectus mihi eſt filius Ephram, puer in deliciis.* 1276. 31.

XXXII. 17. *Quis es Domine? Tu feciſti cælum & terram*, &c. 729. 62.

LI. 7. *Calix aureus Babylon in manu Domini, à quo inebriatæ ſunt gentes*, &c. 552. 56. * 1233. 41.

9. *Curavimus Babyloniam & ſanata non eſt.* 489. 17.

THRENORUM.

CAP. I. 15. Abstulit omnes fortes meos Dominus de medio mei. &c. 1158. 4.
15. & 16. In hoc ego fleo. oculi mei caligaverunt à fletu. 1172 9.
III. 27. Bonum est viro, qui grave portavit jugum à juventute. &c. 1214. 19.
30. Dabit percutienti maxillam suam. & saturabitur in opprobriis. &c. 1086. 3.
IV. 9. Bone erant vulnerati gladio. quam vulnerati fame. &c. 1080. 5.
16. Faciem sanctorum non receperunt. &c. 1185. 4.
20. In umbra ejus vivemus. 998. 18.
21. Gaude & letare, filia Idumea.... & quidem ad te pertransibit calix: bibes, & inebriaberis adhuc. 1239. 4.

EZECHIELIS.

CAP. I. 16. Quia rota intra rotam currit, nec impeditur. 476. 46.
IV. 3. Accipe tibi sartaginem.... & accipies iniquitates domus Israel. &c. 856. 34.
IX. 6. A Sanctis meis incipite. 1228. 21.
XVIII. 7. & 8. Vir si.... pignus debitori reddiderit. per vim nihil rapuerit: panem suum esurienti dederit, & nudum operuerit vestimento. &c. 608. 52.
XXII. 19. & 20. Ecce proficiscar in Hierusalem. & exsufflabo in vos ignem ira meæ: ut tabescatis à plumbo, & ferro, & reliquis materialibus. 1130. 2.

DANIELIS.

CAP. VII. 10. Judicium sedit. & libri aperti sunt. 762. 51.

OSEÆ.

CAP. I. 2. Vade. accipe tibi uxorem fornicariam. 726. 50.
X. 12. Seminate vobis ad justitiam. vindemiate ad fructum vita. illuminate vobis lumen cognitionis. 364. 23.

AMOS.

CAP. VII. 14. Pastor eram caprarum. vellicans mora. 1477. 28.

JONÆ.

CAP. II. 3. Clamavi ad Dominum meum in tribulatione mea. & audivit me de ventre inferni. 922. 84.

MICHEÆ.

CAP. VI. 3. Popule meus quid feci tibi. aut quid contristavi te. aut quid molestus fui tibi. &c. 693. 54.

HABACUC.

CAP. III. 3. Dominus à Libano veniet, à monte umbroso & opaco. 249. 52.
8. Adscendes super equos tuos, & quadrigæ tuæ salus. 584. 64. * 877. 26.
15. Immisisti in mari equos tuos, turbantes aquas multas. 1017. 28.

AGGÆI.

CAP. II. 20. Numquid jam semen in germine est: & adhuc vinea. & ficus, & malo granatum, & lignum olivæ non floruit? Ex die ista benedicam. 1452. 169.

MATHÆI.

CAP. I. 1. Liber generationis Jesu Christi filii David. 716. 27. * 1316. 6.
2. & 3. Abraham genuit Isaac.... Judas autem genuit Phares & Zaram ex Thamar. 1310. 17.
5. Booz autem genuit Obed ex Ruth. 1324. 30.
6 David autem genuit regem Salomonem ex ea quæ fuit Uriæ 1328 38.
15 Eleazar autem genuit Mathan.
17. Omnes generationes ab Abraham usque ad David generationes quatuordecim. 1331. 45.
21. Pariet filium, & vocabis nomen ejus Jesum. 767 4.
II. 1. Cum ergo natus esset Jesus in Bethlehem Juda in diebus Herodis regis: ecce Magi, &c. 1296. 44.
III. 13 Tunc venit Jesus à Galilæa in Jordanem ad Johannem. ut baptizaretur ab eo. &c. 1311. 90.
IV 10. Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli servies. 1470. 248.
V. 3. Beati pauperes: quoniam vestrum est regnum cælorum. &c. 1367. 50. & seq.
7. Beati misericordes. 1369. 57.
8. Beati mundo corde: ipsi enim Deum videbunt. 1275. 27.
21. & 22. Dictum est antiquis: non occides.... ego autem dico vobis, &c. 1025. 23.
25. Esto consentiens adversario tuo citò, dum es cum illo in via 747. 24 * 1446. 146.
32. Qui dimiserit mulierem, facit eam mœchari. 1471. 4.
34. Non jurandum omnino. 1145. 14.
40. Et ei. qui vult tecum judicio contendere. & tunicam tuam. &c. 1481. 44.
44. Benefacite iis qui oderunt vos: orate pro calumniantibus. & persequentibus vos. 846 10.
VI. 5. Tu autem cùm orabis. intra in cubiculum tuum. 100. 35.
6 Et pater tuus qui videt in abscondito. reddet tibi 184 41.
16. Cùm autem jejunatis nolite fieri sicut hypocritæ tristes. &c. 546. 35. & seq.
22. & 23. Lucerna corporis tui est oculus tuus. &c. 919. 77.
26. Respicite volatilia cæli. quoniam non serunt, neque metunt. &c. 43. 28.
28. Considerate lilia agri. 47. 36.
34. Sufficit diei malitia sua. 391. 6.
VII. 17. Arbor bona fructus bonos facit. 1083 15.
23 Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem. nescio vos. 791. 31. * 1418. 29.
VIII. 20. Vulpes foveas habent.... filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet. 131. 48.
24. Et ecce motus magnus factus est in mari. ita ut navicula operiretur fluctibus. 1353. 68. & 69.
28. Et cùm venisset trans fretum in regionem Gerazenorum occurrerunt ei duo habentes dæmonia. &c. 1393. 44.
29. Si ejicis nos hinc. mitte nos in gregem porcorum. 1394 47.
IX. 23. Et cùm venisset Jesus in domum principis. & vidisset tibicines & turbam tumultuantem. 1398. 61.
X. 8. Gratis accepistis, gratis date. 1348. 52.
11. In quamcumque autem civitatem aut castellum intraveritis. interrogate quis in ea dignus sit. &c. 1399. 66.
16. Estote astuti sicut serpentes. 433. 40. * 1037. 15. & 1502. 34.
28. Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. 396. 16.
29. Nonne duo passeres asse veneunt. &c. 1456. 114.
37. Qui diligit patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus. 1163. 20. * 1443. 136.
XI. 12. A diebus Johannis Baptistæ regnum cælorum cogitur. &c. 188. 11. * 1382. 111.
19. Et justificata est sapientia à filiis suis. 1383. 1.
28. & 29. Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, &c. 1157. 46. * 1165. 25.
XII. 1. Abiit Jesus per sata sabbato. 1313. 30.
28. Si autem ego in spiritu Dei ejicio dæmones. 1432 92.
36. Dico autem vobis. quoniam omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii. 843. 5.
48. Quæ est mater mea. aut qui sunt fratres mei? 420. 7.
XIII. 27. Domine nonne bonum semen seminasti in agro tuo? &c. 50. 44.
33. Simile est regnum cælorum fermento. quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus, &c. 1455. 188. & seq.
47. Simile est regnum cælorum reti misso in mare, &c. 85. 15.
55. Nonne hic est filius Joseph fabri? 1313. 2.
XIV. 16. Date illis vos manducare. 1156. 28.
19. Manducantium autem numerus fuit, quinque millia virorum. &c. 1402. 79.
31. Modicæ fidei. quare dubitasti? 631. 15.
XV. 13. Omnis plantatio quam non plantavit pater meus. eradicabitur. 146. 2.
24. Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel. &c. 907 50.
26. Non licet accipere panem filiorum, & mittere catulis? 907. 51.
32. Dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via. 1400. 73.
XVI. 6. Cavete à fermento Pharisæorum. 1456. 190.
17. Quoniam non caro & sanguis tibi revelavit, sed pater meus qui in cælis est. 1406. 94.
18. Et ego dico tibi. quia tu es Petrus. & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. 1407. 97.
20. Tunc præcepit discipulis suis, ut nemini dicerent quia ipse esset Jesus Christus. 1408. 101.
23. Vade retro me. 300. 55.
XVII. 1. Et post dies sex adsumsit Jesus Petrum. &c. 1412. 7.
5. Hic est filius meus dilectus. in quo mihi complacui: ipsum audite. 926. 2. * 1314 95.
19. Si habueritis fidem sicut granum sinapis dicetis huic monti. &c. 1453. 176. * 1477. 29.
26. Mitte hamum. & eum piscem qui primus adscenderit, tolle 85. 15. * 1354. 73.
6. Expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus. & demergatur in profundum maris. 1244. 19. * 1486. 63.
19. Si duobus ex vobis convenerit super terram de omni re. &c. 1457. 192.
XIX. 21. Veni. sequere me. 841. 1.
24. Facilius est camelum per foramen acus transire. quam divitem intrare in regnum cælorum. 987. 18.

27 Ecce nos omnia reliquimus, & ſecuti ſumus te. 1057. 7.
29. Quicumque reliquerit patrem aut matrem, domum, aut fratres, aut ſorores, &c. 1059. 10.
XX. 1. Simile eſt regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam ſuam. 1454. 220. * 1495. 4.
XXI 2. Ite in caſtellum, quod contra vos eſt, &c. 1495. 4.
8. Alii autem cædebant ramos de arboribus, & ſternebant in via. 1497. 11. & 13.
9. Hoſanna filio David. 1503. 2.
12. Et ejiciebant omnes vendentes & ementes in templo, &c 1498. 18. & 19.
33. Et ſepe circumdedit, & fodit in ea torcular, &c. 1499. 24.
XXII. 13. Et mittetur in tenebras exteriores, illic fletus & ſtridor dentium. 1460. 204.
20. Et ait illis Jeſus: Cujus eſt imago hæc, & ſuperſcriptio? 1502. 35. & 36.
XXIII. 2. Super cathedram Moyſis ſederunt ſcribæ & phariſæi, &c. 913. 64.
4. Ipſi autem digito ea movere nolunt. 1160. 9
28. Ubi ruina, ibi & aquila. 953. 23.
29 Tunc ſol obſcurabitur, & luna non dabit lumen ſuum, & ſtellæ cadent. 1511. 37. & 38.
32. Ab arbore autem fici diſcite parabolam, &c. 1448. 160. & ſeq.
36. De die autem & hora nemo ſcit, neque Angeli cælorum, neque Filius. 1478. 34. & 35.
41. Una adſumetur, altera relinquetur. 197. 30.
XXV. 18. Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram, & abſcondit pecuniam domini ſui. 1494. 95.
XXVI. 6. & 7 Acceſſit ad eum mulier habens alabaſtrum, &c. 1386. 12.
8. Quare hoc ſic periit? Poterat enim venumdari pretio, & dari pauperibus. 1390 27.
18. Ite in civitatem ad quemdam. 1513. 46.
25. Numquid ego ſum rabbi? Tu dixiſti 873. 16.
34. Non cantabit gallus, prinſquam me ter abneges 112. 88. * 1520. 74.
38. Triſtis eſt anima mea uſque ad mortem. 1442. 133 * 1517. 61.
39. Pater, ſi poſſibile eſt, transfer à me calicem hunc. 862. 16.
41. Vigilate, & orate, ut intretis in tentationem. 154 25.
43. Et oſculatus eſt eum. 1518. 64.
69 Et tu cum Jeſu Galilæo eras. 1521. 79. & 80.
70. Neſcio quid dicas. 1520. 78.
72 Neſcio hominem. 1521. 82.
XXVII. 6. Non licet nobis mittere in loculum; quia pretium ſanguinis eſt. 959. 13.
7. Concilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli, &c. 1524. 95.
12. Et cùm accuſaretur à principibus ſacerdotum & ſenioribus, nihil reſpondit. 1525. 97.
Innocens ſum à ſanguine juſti illius. 964. 25.
28. Et exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei. 1526. 101. & 104.
29. Et plectentes coronam de ſpinis, poſuerunt ſuper caput ejus, &c. 1526. 105. & 105.
39. Qui tranſibant, blaſphemabant Dominum Jeſum moventes capita ſua. 911. 60.
* 961. 18. & 1158. 6.
44. Idipſum autem & latrones qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei. 1530. 122.
48. Et continuo currens unus ex eis acceptam ſpongiam implevit aceto, &c. 1530. 124.
50 Jeſus autem iterum clamans voce magna emiſit ſpiritum 1531. 127.
51. & 52. Terra mota eſt, & petræ ſciſſæ ſunt: & monumenta aperta ſunt. 1531. 128.
57. Venit quidam homo dives ab Arimathæa. 1534. 139.
60. Et poſuit illud in monumento ſuo novo, quod exciderat in petra. 1534. 140. & 143.
XXVIII. 1. Veſpere autem ſabbati. 1536. 150.
5. Nolite timere. 414. 37.
9. Jeſum qui crucifixus eſt, quæritis: non eſt hic, ſurrexit enim, &c. 368. 42.
9. Et ecce Jeſus occurrit illis dicens: avete. Illæ autem acceſſerunt, &c. 3:8. 43. * 1537. 154.

Marci.

Cap. I. 11. Filius meus es tu, &c. 892. 31.
Cum beſtiis erat, & Angeli miniſtrabant ei. 1298 52.
II. 3. Et venerunt ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur. 1480. 40.
III. 17. Et impoſuit eis nomen Boanerges, quod eſt, filii tonitrui. 1412. 5.
IV. 14. Qui ſeminat, verbum ſeminat. 50. 45.
VIII. 33 Vade retro poſt me. 962. 19.
34. Tolle crucem tuam, & ſequere me. 672. 28
XI. 4. Et abeuntes invenerunt pullum ligatum ante januam foris in bivio. 1496. 6.
XIV. 5. Poterat hoc venumdari trecentis denariis, & dari pauperibus. 868. 3.
70. Hic ex illis eſt. At ille iterum negavit. 1521. 81.
XV. 17. Induunt eum purpura. 1527. 108.
XVI. 2. Et valde mane. 153′. 147.

Evangelium ſecundùm Lucam explicatur à pagina 1261. uſque ad pag. 1544.

Lucæ.

In peregrinis locis.

Cap. I. 36. Et ecce Eliſabeth cognata tua, &c. 1315. 5.
II. 29. Nunc dimittis ſervum tuum in pace. 391. 5.
35. Et tuam ipſius animam pertranſibit gladius. 373. 53. * 643. 15. & 891. 12.
IV. 6. Tibi dabo poteſtatem hanc univerſam & gloriam illorum, &c. 797. 45.
13. Et conſummata omni tentatione, diabolus receſſit ab illo, uſque ad tempus. 900. 31.
25. In diebus Eliæ, quando clauſum eſt cælum. 792. 32.
V. 12. Si vis, potes me mundare. 1003. 29.
VI. 34. Et ſi mutuum dederitis à quibus ſperatis recipere, quæ vobis eſt gratia? &c. 609. 54.
37. Nolite judicare, ut non judicemini. 1230. 31.
VII. 12. Et acceſſit, & tetigit loculum; & ait: Adoleſcens tibi dico, ſurge. 1398. 64.
32. Cantavimus vobis, & non ſaltaſtis. 1052 26.
41. Duo erant debitores uni fœneratori, unus debebat denarios quingentos, alius quinquaginta, &c. 619. 85.
Dimiſſa ſunt tibi peccata. 1001. 26.
VIII. 8. Qui habet aures audiendi, audiat. 946. 4.
IX. 60 Relinque mortuos ſepelire mortuos ſuos. 338. 59.
X. 18. Videbam ſatanam ſicut fulgur cadentem de cælo. 433. 40.
XII. 10. Baptiſmo habeo baptizari, quod vos neſcitis. 997. 14.
17. Quid faciam quòd non habeo quo congregem fructus meos, &c. 573. 29.
20 Quid ſcis an nocte hac à te anima tua repoſcatur? 407. 43.
58. Dum vadis cum adverſario tuo ad magiſtratum, da operam liberari ab illo, &c. 601. 35.
XIII. 7. Ecce anni tres ſunt, ex quo venio quærens fructum in ficulnea hac, & non invenio. 1278. 36.
11. Illa mulier quæ habebat ſpiritum infirmitatis inclinata erat. 52. 50.
32. Ite, dicite vulpi illi. 1113 29.
XIV. 25. Si quis venit ad me, & non odit patrem ſuum, & matrem, & uxorem, &c. 1392 36.
XVI. 8. Filii hujus ſæculi prudentiores ſunt quam filii lucis in hac generatione. 1249. 9.
XVII. 7. Tranſi, recumbe. 428. 15.
21. Regnum Dei intra vos eſt. 1382. 112.
XIX. 5. Zacchæe feſtinans deſcende. 198. 31.
8. Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus, &c. 214. 16.
13. Homo quidam cùm dives eſſet, abiit in regionem longinquam, &c. 682. 20.
XXII. 48. Juda, oſculo filium hominis tradis? 139. 68 * 8'3. 17.
XXIII. 43. Hodie mecum eris in paradiſo. 864. 19. * 1059. 11.

Johannis.

Cap. I. 1. In principio erat Verbum, &c. 1295. 40.
1. Verbum erat apud Deum, &c. 793. 35.
3. Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. 1107. 11. * 1230. 32.
9. Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. 792. 32.
18. Deum nemo vidit unquam. Unigenitus Filius qui eſt in ſinu patris ipſe enarravit. 1274. 25.
26. Medius veſtrum ſtat, quem vos neſcitis. 198 32. * 942. 16.
47. Ecce vere Iſraëlita in quo dolus non eſt. 1272. 18.
48. Cùm eſſet ſub arbore fici, vidi te. 1493. 90.
II. 15. Et invenit in templo vendentes boves, & oves, & columbas, &c. 1499. 20.
19. Solvite templum hoc, & in triduo reſuſcitabo illud. 942. 16.

III. 5. *Nisi enim quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* 351. 84.
19. *Dilexerunt enim magis tenebras quàm lucem.* 764. 56.
23. *Erat autem & Johannes baptizans in Ænon juxta Salim.* 816. 3.
29. *Qui habet sponsam, sponsus est.* &c. 519. 22.
30. *Illum oportet crescere, me autem minui.* 1308 81.
IV. 4. & 6. *Venit Jesus in civitatem Samariæ, quæ dicitur Sychar.* &c. 364. 26.
7. *Venit mulier de Samaria haurire aquam.* &c. 310. 88.
50. *Vade, filius tuus vivit.* 1375. 84.
V. 9. *Quæ ego opera facio, & illi facit.* 1268. 7.
17. *Pater meus usque modo operatur, & ego operor.* 198. 32.
28. & 29. *Multi ergo dormientium in tumulo terræ surgent, qui bene egerunt, in resurrectionem vitæ.* &c. 763. 93.
30. *Sicut audio, & judico.* &c. 1231. 37. & 39.
VI. 9. *Est puer unus hic, qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisces.* 1403. 81.
31. *Panem de cælo dedit eis manducare.* 1202. 27.
51 & 52. *Ego sum panis vivus qui de cælo descendi.* &c. 525 39.
VII. 23. *Mihi irascimini, qui totum hominem sanum feci in sabbato.* 1152. 33. * 1365 39.
38. *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* 35. 6.
VIII. 24. *Initium quod & loquor vobis.* 8. 15.
46. *Abraham diem meum vidit, & gavisus est.* 792. 32. * 1267. 6.
IX. 6. *Hæc cùm dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & linivit lutum super oculos ejus.* 1519. 70.
X. 30. *Ego & pater unum sumus.* 155. 26.
XI. 33. *Jesus ergo, ut vidit eam plorantem. . . . infremuit spiritu, & turbavit se ipsum.* 504. 59.
XII. 4. *Potuit enim venumdari trecentis denariis, & dari pauperibus.* 1391. 30.
24. *Nisi granum tritici cadens in terram mortuum, ipsum solum manet.* &c. 1454. 182.
27. *Nunc anima mea turbata est.* 642. 11.
XIII. 10. *Qui lotus est totus, non habet necesse ut manus lavet.* 1491. 78
18. *Qui manducat mecum panem, levabit super me calcaneum.* 876. 24.
27. *Quod facis, fac celerius.* 213. 16.
37. *Quare non possum te sequi modo? Animam meam pro te ponam.* 1268. 8.
XIV. 2. *In domo Patris mei mansiones multæ sunt.* 849. 17.
6. *Ego sum via, veritas & vita.* 764. 57.
9. *Tanto tempore vobiscum sum, & adhuc me non cognovistis?* 1275. 27.
9. & 10. *Philippe, qui videt me, videt & Patrem qui me misit.* &c. 774. 22. * 1267. 7.
27. *Pacem meam relinquo vobis, pacem meam do vobis.* 468. 28. * 664. 6.
30. *Venit enim princeps mundi hujus, & in me invenit nihil.* 427. 23.
31. *Surgite, eamus hinc.* 396. 16.
XV. 3. *Jam vos mundi istis propter sermonem, quem locutus sum vobis.* 927. 3.
XVII. 3 *Hæc est autem vita æterna; ut cognoscant te solum verum Deum.* 1270. 13.
12. *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, & illi sint mecum.* &c. 412. 54.
XVIII. 8. & 9. *Si me quæritis, sinite hos abire.* &c. 962. 20.
17. *Non sum.* 1521. 83. & 84.
18. *Frigus erat.* 1520. 76.
35. *Regnum meum non est de hoc mundo.* 1350. 44.
XIX. 2. *Et veste purpurea circumdederunt eum.* 1526. 104.
24. *Dixerunt ergo ad invicem: non scindamus eam, sed sortiamur de illa cujus sit.* 1273. 23.
26. & 27. *Ecce filius tuus. . . . ecce mater tua.* 1532. 131.
30. *Cùm ergo accepisset Jesus acetum, dixit: Consummatum est.* 1530. 125.
34. *Sed unus militum lancea latus ejus aperuit, & continuo exivit sanguis & aqua.* 1533. 135.
38. & 39. *Post hæc autem rogavit Pilatum Joseph ab Arimathæa.* &c. 1533. 136 & seq.
XX. 1. *Prima sabbati cùm adhuc tenebræ essent.* 1536. 147.
14. & 15. *Mulier, quid ploras? quem quæris?* &c. 1537. 154. * 1539. 162. & seq.
17. *Noli me tangere.* 1537. 156. * 1539. 166.
17. *Adscende ad Patrem meum, & Patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum.* 1540. 168.
20. *Et gavisi sunt discipuli viso Domino.* &c. 1540. 172. & seq.
25. *Nisi videro in manibus ejus fixuras clavorum, & mittam digitum meum in locum clavorum.* 1169. 38.
27. *Deinde dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc.* &c. 1540. 169.
XXI. 15. *Tu scis, Domine, quia diligo te.* 1131. 1. * 1542. 176. & seq.
* 22. *Sic eum volo manere donec venio.* 1411. 4.

ACTUUM.

CAP. III. 6. *Argentum atque aurum non habeo.* 611. 60. * 1423. 55.
IV. 8. *Principes populi, & seniores Israel, si nos hodie dijudicamur, quod benefactum sit homini infirmo.* &c. 1007. 43.
VII 55 *Ecce video cælos apertos, & Filium hominis stantem ad dexteram Dei.* 85. 16.
X. 47. *Numquid aquam vetare possumus, ut baptizentur ii, qui Spiritum sanctum acceperunt?* 612. 61.
XV. 7. *Viri fratres, vos scitis quia à diebus antiquis in nobis Deus elegit ex ore meo audire nationes verbum Evangelii.* 111. 94.
XVII. 28. *Quamvis non longe sit ab unoquoque nostrum, in ipso enim vivimus, & sumus, & movemur.* 45. 31.

ROMANORUM.

CAP. I. 20 *Invisibilia ejus per ea quæ facta sunt intelliguntur.* 8. 16.
28. *Tradidit illos Deus in reprobum sensum* 1016. 24.
II. 4. *An divitias bonitatis ejus, & patientiæ, & longanimitatis contemnis?* &c. 423. 14.
13. *Non solum auditores legis justi sunt apud Deum, sed etiam factores legis justificabuntur.* 867. 22.
IV. 11. *Abraham signum accepit circumcisionis.* &c. 293. 29.
17. *Qui vivificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt.* 813. 78.
V. 14. *Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysen.* 890 11.
20. *Lex autem subintravit, ut abundaret delictum. Ubi autem abundavit delictum, superabundavit gratia.* 1392 35.
VI. 4. *Consepulti sumus cum illo per baptismum in mortem.* &c 470. 34.
1. *Nescitis quoniam cui exhibuistis vos servos ad obediendum, servi estis ejus cui obedistis.* &c. 448. 11.
16. *Omnis qui facit peccatum, servus est peccati.* 490. 20.
17. & 18. *Gratias autem Deo quod fuistis servi peccati, sed obedistis ex corde in eam formam justitiæ, in qua traditi estis.* &c. 447. 9.
VII. 2. *Quoniam quæ sub viro est mulier, vivente viro, ligata est legi.* 912. 61.
13. *Quod ergo bonum est, mihi mors est. Absit.* &c. 449. 15.
22. & 23 *Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis.* &c. 889. 10. * 1483. 50.
24. *Infelix ego homo! quis me liberabit de corpore mortis hujus?* 324. 27.
25. *Ego ipse servio legi Dei, carne autem legi peccati.* 1483. 50.
VIII. 3. & 4. *Deus mittens filium suum in similitudinem carnis peccati, de peccato damnavit peccatum.* &c. 816. 4.
18. *Indignæ sunt passiones hujus temporis ad superventuram gloriam.* 625. 1.
32. *Qui etiam proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum.* 452. 25.
IX. 16. *Non volentis, neque currentis, sed miserantis Dei est.* &c. 346. 74. * 1098. 35.
XI. 4. *Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal.* 898. 24.
5. *Reliquiæ secundùm electionem gratiæ salvæ factæ sunt.* 906. 47.
22. *Vide ergo bonitatem & severitatem Dei.* &c. 1065. 27. * 1081. 7.
32. *Ut concluderet Deus omnia in incredulitate.* 665. 12.
33. & 34. *O altitudo sapientiæ & scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt judicia ejus.* &c. 773. 18. * 992. 29.
36. *Quoniam ex ipso & per ipsum & in ipsum sunt omnia.* 9. 19.
XII 18. & 19. *Si fieri potest, quod ex vobis est, cùm omnibus hominibus pacem habentes, non vos vindicantes.* &c. 325. 30. * 508. 78.
XIII. 1. *Non est potestas nisi à Deo: quæ autem sunt, à Deo ordinatæ sunt.* 1341. 29.
13 *Sicut in die honeste ambulemus.* 897. 22
14. *Induite dominum Jesum.* 616. 74.
XVI. 20. *Conterat Deus satanam sub pedibus vestris.* 819. 9.

CORINTHIORUM.

CAP. I. 28. *Elegit Deus quæ non sunt; ut*

Index locorum ſacræ Scripturæ.

que ſunt, deſtrueret. 1467. 234.
IV. 3. Pro minimo mihi eſt ut à vobis dijudicer, aut ab humano die: ſed neque me ipſum dijudico. 675. 3.
5. Nolite ante tempus quid judicare, donec veniat Dominus, qui illuminabit occulta tenebrarum, &c. 920. 79.
7. Quid autem habes quod non accepiſti? Si autem accepiſti, quid glorìaris quaſi non acceperis? 1166. 30.
20. Non in ſermone regnum eſt Dei, ſed in virtute. 1107. 12.
V. 8. Non in fermento nequitiæ & malitiæ. 1456. 190.
VI. 18. Fugite fornicationem. 425. 17.
VII. 15. Quod ſi infidelis diſcedit, diſcedat. 1470. 2.
VIII. 6. Nobis autem unus Deus, Pater, ex quo omnia. &c. 1410. 107.
IX. 16. Væ enim mihi eſt, ſi non evangelizavero. 1306 76.
X. 20. Numquid æmulamur Dominum? 780. 8.
31. Sive manducatis, ſive bibitis, ſive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite, &c. 1309. 84.
XI. 3. Caput mulieris vir, caput autem viri Chriſtus. 546. 37. * 1159. 8.
XII. 22. & 23. Quæ putamus ignobiliora eſſe membra corporis, his honorem abundantiorem circumdamus, &c. 236. 24.
28. Poſuit Deus in Eccleſia primò apoſtolos, ſecundo prophetas, tertio doctores. 1250. 15.
XIII. 4. Caritas patiens eſt, benigna eſt. &c. 1374. 77.
XV. 4. Reſurrexit tertia die ſecundum Scripturas, & viſus eſt Cephæ. 1541. 174. & ſeq.
22. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes vivificabuntur. 409. 48.
31. Quotidie morior per veſtram gloriam. 921. 81.
33. Nolite ſeduci. 1101. 43.
41 Sicut ſtella differt à ſtella in claritate, ita & reſurrectio mortuorum. 289. 20.
51. Omnes reſurgemus, non omnes immutabimur. 905. 46.

II. Corinthiorum.

Cap. I. 22. Dedit Deus pignus Spiritum in cordibus noſtris. 614. 67.
II. 4. Non ut contriſtemini, ſed ut ſciatis quam caritatem habeo in vobis abundantius. 1049. 18.
III. 13. Et non ſicut Moyſes ponebat velamen ſuper faciem ſuam, &c. 723. 45.
IV. 7. Habemus theſaurum in vaſis fictilibus. 311. 90.
V. 7. Cùm ſumus in hoc corpore, peregrinamur à Domino, &c. 857. 36.
VIII. 9. Qui cùm dives eſſet, propter nos pauper factus eſt: ut illius inopia ditaremini. 610. 56. * 1295. 41.
XII. 2. Scio hominem in Chriſto ante annos quatuordecim ſive in corpore, &c. 795. 40.
4. Quæ non liceat homini loqui. 168 53.

Ad Galatas.

Cap. II. 20. Vivo autem jam non ego, vivit autem in me Chriſtus. 165. 45. * 180. 76.
III. 16. Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones, & ſemini ejus, &c. 804. 61.
IV. 22. Quia duos filios habuit Abraham, unum de ancilla, & unum de libera. &c. 292. 28. * 679. 11. & 909. 56.

Epheſiorum.

Cap. II. 14. Chriſtus è cælo pax noſtra deſcendens, fecit utraque unum, &c. 1323. 26. * 1444. 141.
V. 14. Surge qui dormis, & exſurge à mortuis: & illuceſcet tibi Chriſtus. 931. 14.
16. Quia dies mali ſunt. 792. 32.
18. Nolite ebriari vino in quo eſt luxuria, ſed inebriamini Spiritu. 554 61.
25. & 27. Sic Dominus dilexit Eccleſiam.... ut exhibeat ſibi ipſi glorioſam, & non habentem maculam, aut rugam, &c. 1272. 17.
VI. 12. Quoniam non eſt nobis colluctatio adverſus carnem & ſanguinem, ſed adverſus principes & poteſtates, &c. 1344. 37.

Philippenſium.

Cap. I. 21. Mihi enim vivere Chriſtus eſt, & mori lucrum. 391. 7.
23. Diſſolvi, & eſſe cum Chriſto multo melius. 392. 8.
II. 6. Qui non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo: ſed formam ſervi accipiens humiliavit, &c. 720. 31. * 919. 76. & 1226. 17.
9. & 10. Propter quod exaltavit illum Deus: ut in nomine ejus omne genu flectatur, &c. 142. 74. * 1147. 20.
III. 7. & 8. Quæ mihi lucra fuerunt, hæc duxi propter Chriſtum detrimenta, &c. 1058. 8. * 1360. 21.
20. Noſtra autem converſatio in cælis eſt. 393. 10.

Coloſſenſium.

Cap. I. 16. Omnia per ipſum facta ſunt, & in ipſum creata ſunt. &c. 9. 19. * 1286. 13.
II. 15. Exuens ſe carnem, principatus & poteſtates omnes traduxit. 1381. 107.
III. 1. & 2. Si ergo conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite, &c. 1538. 161.
3. Vita veſtra abſcondita cum Chriſto in Deo. 156. 29.
9. & 10. Nolite mentiri invicem, exſpoliantes vos veterem hominem cum actibus ſuis, & induentes novum, &c. 1381. 108.
20. Filii, diligite patres veſtros: parentes, nolite ad iracundiam provocare filios veſtros. 121. 22.

I. Theſſalonicenſium.

Cap IV. 12. Nolumus autem ignorare vos fratres, de dormientibus; ut non triſtemini, ſicut & ceteri qui ſpem non habent. 455. 31

I. Timothæi.

Cap. I. 17. Qui ſolus habet immortalitatem, & lucem habitat inacceſſibilem. 1285. 12.
II. 14. Adam non eſt ſeductus: mulier autem ſeducta in prævaricatione fuit. 153. 24.
V. 24. Quorumdam hominum peccata manifeſta ſunt præcedentia ad judicium, quoſdam autem ſubſequuntur. 683. 24.

II. Timothæi.

Cap. II. 13. Non poſſum ego à me facere quidquam. 1231. 3.
19. Cognovit Dominus qui ſunt ipſius. 157. 30. * 921. 80.

Ad Titum.

Cap. III. 3. Eramus enim aliquando inſipientes, increduli, errantes in deſideriis, & voluptatibus. 1246. 2.
10. Hæreticum hominem poſt unam.... correptionem devita. 1422. 50.

Hæbreorum.

Cap. VII. Talis enim nobis decebat. 424. 16.

I. Petri.

Cap. I. 18. & 19. Pretio emti eſtis, non corruptibilibus, auro vel argento emti eſtis.... ſed pretioſo ſanguine. 904. 42.

I. Johannis.

Cap. I. 1. & 2. Quod erat ab initio quod audivimus, & quod vidimus, &c. 1267. 5.
II. 1. Advocatum habemus apud Patrem. 1366. 42.
III. 4. Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit. 698. 62.

Apocalypſis.

Cap. I. 17. Ego primus, & ego noviſſimus. 1285. 12.
III. 15. & 16. Scio opera tua, quia neque frigidus es, neque calidus, &c. 990. 24.
VIII. 4. Adſcendit fumus incenſorum de orationibus ſanctorum. 369. 44.
13. Væ habitantibus in terra. 330. 41.
XX. 6. Beatus qui habet partem in prima reſurrectione. 763. 54.
XXI. 3. & 4. Et ipſe Deus cum illis erit, & delebit omnem lacrymam de oculis eorum, & mors non erit amplius, &c. 322. 22.
XXII. 3. Et ſervi ejus ſervient ei. 1222. 27.
13. Ego primus & ego noviſſimus. 1285. 12.

INDEX
RERUM ET SENTENTIARUM.

A

AARON figura Christi. 861. 8. Cur terram repromissionis non introierit? 1245. 20.
ABEL figura Christi. 862. 22. Et Ecclesiæ populique Christiani. 185. 5. Cur Caino præferatur. 187. 11. Cur sacrificium ejus Deo plus placuerit. 768. 7. Obtulit Deo non secunda sed prima, non exigua sed pinguia. 402. 402. Cur ille pastor, Cain vero operarius terræ legatur. 195. 24. Illi ambo duas sectas sibi compugnantes significabant. 184. 4. Per eos sapientiæ humanæ processus designatur. 187. 10.
Abnegatio. Ab eo deficit spiritus suus, & Christo adest, qui seipsum negat, ut illi adhæreat. 370. 47. * 1104. 5.
Abominatio desolationis quæ sit. 1507. 15. Quæ secundum Judæos. *Ibidem.*
ABRAM cui mutato nomine vocatur Abraham. 292. 27. Eam votis suis Philosophia æquare non potuit. 282. 3. Ille disputationes Philosophorum divites facit, qui de ejus actu præcepta formarent sua. 322. 23. Quare Moyses eum nobis imitandum proposuerit. 281. 2.
Abrahami quanta devotio, in exequendis mandatis Dei. 282. 3. Quanta ejus hospitalitas. 294. 32. Nonaginta novem annos cùm processisset, puer cur dicatur. 298. 23. Quomodo Deus eum tentaverit. 304. 66. *& seq.* Tentatione Domini comprobatus est fidelis. 348. 9. Decerbatus plerumque falsa specie bonorum, sed non penitus inclinabatur. 315. 6. Num de ancilla filium suscipiens, adulterium commiserit. 209. 22. *& seq.* Tentatur ut fortis, incitatur ut fidelis, provocatur ut justus. 283. 3. Triumpho humilior factus est. 287. 26. Quoniam propter Deum contempsit omnia, recepit ab eo multiplicata omnia. 285. 9. Hoc quod pro magno inter Sapientum dicta celebratur ἕπου θεῷ, id est, sequere Deum, ipse perfecit. 283. 4.
Abraham à stellarum observatione demigrans Deum vidit. 327. 9. Quomodo viderit Dominum. 1267. 6. Dominus apparuit ei revelans sui corporis passionem. 307. 78. Perfectæ in personis singulis Trinitatis interiore mentis arcano deferebat. 297. 30. Quomodo prophetabat venturum justitiæ solem. 317. 11. Prophetavit quod ignorabat. 306. 71.
Abraham & David cur Matthæus generis Christi auctores potissimum nominandos elegerit. 1316. 6. *& seq.* Congregationes gentium, & sacrosanctus Ecclesiæ cœtus oraculo divino Abrahæ primò promissa sunt. *ibid.* Propago ejus diffusa est per hereditatem fidei. 289. 22. Qui sint semen Abrahæ, & inter filios ejus recipiantur? 805. 61. Non solum credidit multitudinem populorum in Christum credentium, sed etiam cœlestis gratiæ splendorem, & resurrectionem vitæ immortalis sobolis Ecclesiæ deferendam. 333. 48. Cur justi in Abrahæ sinu requiescere legantur. 846. 11.
ABSTINENTIA ad paradisum revocavit. 538. 7.
Abstinentiæ divitum ac pauperum elegans comparatio. 569. 16. Divites jejunant, ut crimen admittant. 577. 44. 45. Abstinentia in iis qui lustrale certamen subeunt, requiritur. 885. 2.
Absinthii herbâ cum oleo coctâ qui ungitur, eum culices non tangunt.
Abyssus multitudo & profundum aquarum dicitur. 19. 32.
Achab, *Vide Avaritia.*
Accipitres in proprios fœtus inclementiæ nunquam accusandi. 103. 59.
Accolam inter & incolam, & advenam discrimen. 857. 36.
ACCUSATOR gravior quisquisque sui est, & inexcusabilem in se fert ipse sententiam. 959. 13. Ipsum te fugere tui accusatorem non potes, quem convenit propria conscientia. 977. 10. Non absurdum videtur, ut justus sit is qui se pro alio accuset. 1050. 21.
ACTUS & momento quid sit, & quomodo differant. 1268. 8. 9. Pro actibus hominis remunerationis est qualitas. 1481. 47.
ADAM interpretatione latina homo dicitur. 979. 15. Ille extra paradisum factus, mulier vero intra paradisum, quid nos doceant. 153. 24. Adam in paradiso ὁ γῆς terrenum interpretati sunt. 149. 12. Figuram accepit Christi. 1333. 49. Ille mens dicitur, Eva sensus, serpens delectatio. 313. 1. Serpentis typum accepit delectatio corporalis mulier symbolum est sensus nostri, Adam mentis. 179. 73. Adam & Eva typus sunt animæ & corporis, sicut Christi & Ecclesiæ. 1352. 66.
Adam quomodo positus in paradiso operari & custodire. 154. 25. Quem soporem Deus in eum immiserit. 167. 50. Cur bestiæ indomitæ & volatilia cœli deducta sint ad eum, non autem pecora domita. 167. 49.
Adamum prævaricatorem an Deus bonus potuerit creare. 161. 40. *& seq.* An ei scientiam boni & mali rectè interdixerit. 156. 30. Cur illi mandatum dederit, quod noverat minime servaturum. 160. 38. *& seq.*
Adamo quis cibus prohibitus. 163. 42. Præceptum de non edendo de ligno scientiæ boni & mali examinatur. 154. 26. Cur Deus Adæ dixerit *morte moriemini*, & non simpliciter, moriemini. 163. 43. Quomodo qui mortem non gustaverat, mortem timere poterat. 155. 28. 29. Unde mors ei acciderit. 159. 35. *& seq.*
Adam qua fraude dejectus. 758. 3. * 753. 33. Triplex Adami peccatum. 1343. 33. De paradiso non descendisset, nisi delectatione deceptus esset. 418. 3. Superbiæ peccato cecidit. 1046. 8. Scire voluit, quod scire non profuit. 1064. 24. Non sua culpa sed vitio uxoris lapsus est. 174. 62. Cur serpens eum femineis magis illecebris, quam suis commisit venenis. 1163. 28. Gravius in paradiso cecidit, quam si cecidisset in terra. 776. 26.
Adam & Eva quomodo cognoverunt se esse nudos. 174. 63. Quomodo sibi succinctoria fecerint, & quid ea significent. 175. 64. *& seq.* Illos corporales de spiritalibus fecerat culpa commissa. 1108. 14.
Adam ut culpæ reus num à Deo potuerit condemnari. 157. 32. *& seq.* Cur ante increpatur, quam mulier quæ prior peccaverat? 177. 70. Discrimen inter ejus & serpentis condemnationem. 180. 75. *& seq.* Cur ante serpens damnetur, secundò mulier, tertiò vir. 179. 73. Cur Deus post peccatum posuerit Adam contra paradisum. 168. 52. Ei non loci, sed morum mutatio naturæ suæ fecit exsilium. 1427. 73. De paradiso ejectus est, & in castellum relegatus, ut ageret pœnitentiam. 787. 21. Castellum erat, in quo relegatus Adam perpetuo suæ posteritatis heredes stringebat exsilio. 1215. 23. *V. Eva.*
Adam cur illos in extricabiles laqueos incidit, quibus omnis ejus hereditas strangulatur. 1208. 47. Ejus culpa mors omnium est. 1352. 67. In illo fuimus omnes, & in illo omnes perierunt. 1467. 234. Ejecti eramus de paradiso Domini, ex quo Adam peccati sui conscius vultum Domini declinavit. 650. 32. *V. Peccatum originale.*
Adami cum Christo comparatio. 1336. 7. Nos Adæ ruina vacuavit, sed Christi replevit gratia. 953. 23. Mala Evæ successio totum hominem devorabat: præclara Christi hereditas totum hominem liberavit. 1155. 41. Nostro periculo Adam scientiæ boni & mali famem solvit: nostro emolumento famem Christus suscepit. 1335. 6. In Adamo omne genus occidisset humanum, nisi Samaritanus descendens vulnere ejus acerba curasset. 1428. 73. Christus spolia, quæ diabolus in Adam invaserat, vindicavit. 1241. 11. *V. Christus.*
ADOLESCENTIA sola est invalida viribus, infirma consiliis, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa deliciis. 633. 21. Adolescentiæ nostræ motus fida senectutis statione placidantur. 188. 11. Adolescentes magis metu quam ratione revocantur à vitio. 504. 58.
Advena in terra & peregrinus quis vere dici possit. 1003. 31.
Adriæ cetera maria miscentur. 38. 13.
ADVERSITAS & tribulatio quædam gratiæ sunt. 1207. 40. *& seq.* Bonæ sunt tribulationes quæ sunt propriæ justorum, qui non pro meritis suis, sed pro pietate eas sustinent. 925. 92. Omnia quæ patiatur homo gravia in terra, non propter peccata sua eum perpeti. 653. 2. * 657. 11. *& seq.* Non sine Dei judicio in tribulationes venimus. 1197. 8. Quid justo adversa, nisi exercitium fidei, insigne patientiæ, eruditio gloriosa virtutis, confessio plena victoriæ. 1146. 26. Cito fides inexercitata languescit, & crebris otiosa tentatur incommodis. 1111. 21. Tibi proficit, quod multi persecutores sunt. 1234. 43. Flagella justo remedia sunt salutis. 1212. 26.
Qui prosperiorem cursu, & secundorum usurpatione ceciderunt, corriguntur adversis. 900. 30. Confidentiam non habemus in voluptatibus, habemus in passionibus. 1304. 70. In adversis beata vita est, etiamsi multis periculis inundetur. 454. 27. *& seq.* Afflictationes forti viro coronæ sunt, invalido infirmitates. 319. 13. Qui in tribulatione non frangitur, & legem sequitur, beatus est. 754. 34. Eximia aliquorum exempla qui in adversis beati fuerunt. 473. 39. *& seq. V. Martyres.*
Hæc prima virtus, ut non frangaris adversis, neo extollaris secundis. 733. 31. *& seq.* Ille laudandus gubernator sui, qui secundis non extollitur, adversis non frangitur. 1070. 39. Justus neque dejiciatur adversis, neque extollatur secundis. 1244. 18. *V. Prosperitas.*
In adversis justos non frangi. 1084. 17. Tunditur secularium curarum fluctibus, sed non subruitur. 318. 11. Justi tentantur secularibus afflictationibus, sed non alienantur à custodia præceptorum cœlestium. 320. 21. Dominus non frangi nos humilitate usque ad desperationem vult, sed usque ad correptionem. 1115. 5. Quisquis meliora sperat, numquam levioribus frangitur. 1045. 6.
Adversa quæ putantur quare patienter ferenda. 685. 30. Quas Christus pro servulis suis suscipiebat passiones, nos pro Domino subeamus. 829. 32. Quando quatimur adversis, meditatio nobis in lege sit. 1122. 28. Fideles utiles non petit in persecutiones quiescant, sed in persecutionibus se postulat adjuvari. 1110. 21. Cùm animus urgetur adversis, tunc divinum implorat auxilium. 1186. 1. Deus adest suis justis semper, cùm aliquibus feruntur adversis, & qua lege. 1243. 16. Justo semper bonus Deus etiam in adversis. 662. 3.
In angustiis justus magis Dominum grato benedicit affectu. 954. 25. Justum in adversis justitiam Dei laudare variis probatur exemplis. 1196. 6. *& seq.* Illud magnificum si subjectus injuriis, contumeliis, ægritudini, inopiæ, judicium Dei laudes. 1098. 33. Magnum si tunc adhæreas Christo quando te procella aliqua conturbat. 1054. 34.
Desolationem sequitur humilitas, humilitatem

patientia, patientiam probatio, probationem consolatio. 1087. 4. Quanto majores tribulationes fuerint, tanto uberior consolatio reservatur. 1099 36. Unum solatii genus in ærumna est culpâ vacare 609.10. Nihil prosunt flagella post mortem. 665. 8. In hac vitâ nec prospera permanent, nec adversa diuturna sunt. 748. 24. *V. Persecutio & tribulatio.*
Adversariis fidem promissam esse servandam. 687. 36. Nemo gravior domestico adversario, nemo nocentior hoste eo cui cælestis substantiæ potentia suffragatur. 885. 1. Ante de oculis pectoris tui atque secretis exterminandum adversarium. 918 4.
ADULTERIUM grave est, & naturæ injuria. 87 79. Barbarus agnoscit crimen adulterii esse sibi cavendum. 285. 8. Quidquid in eam quæ non sit legitima uxor commissum fuerit, adulterii damnatus crimine. 291 25. Quam severe Deus adulterium puniat. 684. 7. * 302 59. 60. In beutis adulterium naturæ ab hominibus procurata arguuntur. 82. 9.
Adulteræ etiā spicula sunt, oculi, verba, interpellandi assiduitas. 492 23.
Ægypti feminas æque ac masculos circumcidebant. 348. 78.
Æmulationem in bono legimus & in malo. 778. 4. & seq. Æmulus pro obliquo & invido ponitur in Scriptura. 781 11. Subæmulatio astutiam habet, æmulatio simplicitatem. 781. 10.
Ænon dicitur oculus suppliciorum. 816 3.
Æquinoctium VIII, ut Romani, vel ut alii putant, V. Kal. April. 253. 60.
Aer græco nomine ver latine dicitur. 263. 84.
An aer Lunæ exortu mutari soleat. 76. 30.
ÆTAS omnis manifica Christo est. 1293 36. Vigor animi infirmitatem excludit ætatis. 801 52.
Æthiopia abjecta & vilis latinâ interpretatione signatur. 151 16.
Affectus hominum quamvis sancti sint, sæpe mutantur. 1129 18. Omnis potentia hominis in affectu est. 1060. 15. Errat oculus, ubi errat affectus. 406. 40.
Agar dicitur habitatio, & cæt. 345 72. Et advena, atque accola. 194 63.
Agniculus multis licet versetur in millibus ovium, vocem matris agnoscit, & illa filii. 182 25.
AGNUS Paschalis figura erat Christi. 297 40. Parentes nostri agnum manducantes quid figurarent. 902 36.
Agri pleni pulcritudo describitur. 46. 36.
Agricolam esse aliud est, aliud operatorem terræ 271 107.
Ain littera, id est, oculus, sive fons. 1170. 8.
Alanorum bella 1506. 10.
Albanus lacus fluctibus non miscetur 39. 16.
Alea suas habet leges, quas fori jura non solvant. 603 38.
Allegoria est cùm aliud geritur, & aliud figuratur. 292. 28.
Alleluia, hoc est, laus Dei. 973. 3.
Aleph prima littera, cujus interpretatio, doctrina est. 973. 1.
Allio homines delectantur. 123. 28. Sumendum est pro medicamento non pro cibo. *ibid.*
Amara non inferuntur à Deo, ut noceant, sed ut corrigant. 1084. 16.
AMBITIOSUS qui terrena maxime facit adorare videtur diabolum. 190. 16. Sæpe quos vitia nulla delectant, facit ambitio criminosos. 1340 31. Quo remedio telum ambitionis obtundatur. 1343 34.
AMBROSII Sacerdotis natalis dies quotannis celebratus. 1489. 73. Gaudebat justos diu vivere, eosque mori dolebat. 222. 12. Plurima de Eliæ gestis frequenti diversorum librorum sermone digessit. 537. 5. Non probandi ingenii sui gratiâ, sed populi sui instruendi causâ laborem tractandi suscepit. 35. 7.
Amen cur sæpius in Johannis Evangelio repertum. 882 36. Hæc est symphonia quando in Ecclesia Psalmus respondetur, amen dicitur. 1468 138.
Amiantus nullo facile igne consumi. 541. 19.
Amigdali quomodo medicentur agricolæ, ut ex amaris fiant dulces. 55 56.
Aminadab significatur pater beneplaciti. 993. 33.
AMARI se exigit qui omnes amat. 1032 45. Morale est ut quos diligimus, eos videamus, præ ceteris. 503. 56. Amoris aculei ello corda compungunt, nisi desiderii fræna laxentur. 303. 57. *V. Caritas, & dilectio.*
Amfiranii qui sint. 71. 23.
ANANIAS mentitus est sibi, qui potuit minus offerre sine fraude. 769 9. Morti addictos æternæ, universos ad fidei studium justo terrore composuit. 1197. 7.
ANGELORUM natura divinior expers manet injuriæ corporalis. 1440. 126. Angeli sine zelo nihil sunt, & substantiæ suæ amittunt prærogativam. 1199 14 Etsi aliquando cœperunt, erant tamen jam quando hic mundus est factus. 9 17. Laudant Dominum ante ipsum mundi initium. 737. 2.
Angelorum mirabilis potestas. 300 53. Deus eis tantum tribuit, ut vivificandi habeant potestatem. 1356 79 Quam citius concepto renunciat peccato, qui Angelorum plena esse omnia considerat. 976. 9 Non est in potestate nostra videre Angelum sed in potestate illius est apparere. 1275 26.
Angeli custodes boni sunt. 1055. 36. Illos mittit Dominus ad defensionem eorum qui heredes futuri sunt promissorum cælestium 976. 9. Unusquisque Angelorum aut affectare patrocinium, aut vereri debet offensam. 1462. 210.
Angeli aliter quam homines egent misericordia Dei. 1066. 29. * 1077 58. Archangelus ipse à peccato non potuit abstinere. 1354. 76. Quo errore Angeli de sua virtute & gratia dejecti. 677. 4. Leve vitium in Angelo judicio graviore censetur. 1066 09. Laus Jobi inferiorıs substantiæ, condemnatio est Angeli, qui de statu superiore dejectus est. 824. 23. Quàm inanis pompa jactantiæ angelicæ. 770. 11.
Angeli mali & diabolus in quo loco sint. 1077. 58. Terrenis capti detinentur illecebris. 1078. 58. Ad commune jus indulgentiæ Dei, remissionemque peccatorum non pertinent. 1077. 58. *V. Diabolus.*
ANIMA hominis quid sit. 266. 92. Qualis sit, 357 4. Aristoteles ἐντελέχειαν esse dixit. 266. 92. Critias & ejus discipuli sanguinem esse dixerunt. *ibid.* Multi Philosophi ignem esse voluerunt. *ibid.* Fabulas philosophorum esse animas hominum pariter ac bestiarum esse communes. 408 45. Secundum physiologos appellatur terra 303. 26.
Anima non de luto, non de terra, opus est magnificum Dei generatione inspiratum. 1089. 10. Non est corporea. 405 38. Incorporea, immaterialis & admirabilis est. 1091. 15 & seq. Dogma de incorruptione animæ adstructum. 222. 36. & seq. 405. 38. 42. & seq.
Anima melior hominis portio. 127 39. In hac totus est. 129. 43 &c. Nomine hominis nuncupatur. 130. 45. Ad imaginem Dei est: corpus autem ad speciem bestiarum. 129 42. 43. & seq. 760. 48.
Anima ibi vivit, ubi nihil mortale, nihil infirmum amicta sit, nihil debitum pœnæ. 1253. 24. Altior animus cognitione rerum. 1446. 148. Non aliud est quidquam quod vivere faciat rationabilem animam, quàm alloquium Dei. 1045. 7. Quædam videntur ejus esse ætates. 2041 30. Quæ sint ejus primitiæ. 205. 1.
Animæ in corpore tres affectiones sunt, rationabilis, concupiscibilis, irascibilis. 1444 139. Irrationabile septem in partes dividitur. 240 40 Quatuor motus, & qui sint. 335. 54. Majores æstus, fervoresque sunt animorum quam corporum. 1209. 1.
Animæ gressus, ejus sunt profectus. 1137 14. Quomodo dirigendi. 1144 10 Primus ejus processus explicatur. 359 8. & seq. Et secundus. 360. 11. & seq. Et tertius. 367. 38 & seq. Et quartus. 371. 50. & seq.
Animæ pulcritudo & gratia quæ sit. 231 10. * 382 78. & 1188. 15. Et fortitudo. 216. 22 Et magnitudo. 1276 31. Verbum Dei inscribit in anima vel naturæ dona vel gratiæ. 902. 80.
Anima cùm sexum non habeat, utriusque sexus munera repræsentat, nubit, concipit, parit. 204. 47. Anima justi sponsa est Verbi. 1055. 8. Qualis animæ sponsus. 1361. 24. Nemo est qui copulam vel animæ & Spiritus, vel Christi & Ecclesiæ non beatam putet. 1056. 36. Christo sponso quid potest placere nisi pax animi, puritas cordis, caritas mentis? 1361. 23. Qui sint ejus partus, & quam maturè producendi? 205. 1.
Anima quanto majora desiderio cupit adhærere Christo, tanto magis deficit. 1104. 4. Talis debet esse quæ Verbum est receptura, ut moriatur mundo, & consepeliatur Christo. 373. 53. Cùm adhæret bono invisibili & immortali Deo fit illius similis. 406 41. Divinis intendit, terrena refugit. 358. 6. Contemnit visibilia & sensibilia, adscendit ad æterna. 360 11.
Animæ justorum aquilis comparantur. 1484. 55. Anima currus est qui equos bonos vel malos habet. 378. 65. Currus est Dei. 993 34. Unde Philosophi currulia animarum certamina in suis libris expresserint. 379. 67. Virtutum ea ornata floribus hortus est, vel in se paradisum habet germinantem. 398. 19. Civitas est munita per Christum, obsessa per diabolum. 131. 49. Murus est & quomodo. 1056 37.
in Anima hominis duæ sectæ. 184. 4 Ex ea bonum & malum. *ibid.* Quam divisionem suarum patiatur portionum? 337. 57. Gemma ejus nudatio. 272. 112. & 113. Quæ sit ærugo ejus? 1270 14. Tabescit quando peccatum minuitur, incrassatur cùm peccata cumulantur, & quam ob causam. 856. 34. Mors illius irrepit sceleris effectu, tentante diabolo, carne suadente. 1357. 63. Cùm semel adhæserit cupiditatibus, difficile in altum potest, unde descendit, sine Dei favore revolare. 1354. 65. Cavendum ne agglutinetur huic corpori. 406 40. Non fiat anima nostra caro, sed magis caro nostra fiat anima. 1011. 7. Numquam à corpore vinceretur, nisi prius à diabolo tentaretur. 1351. 62. Carnes animæ sunt carnales cogitationes. 1168 37.
Anima quomodo sanetur. 252. 59. Quomodo peccatum declinet atque abdicet. 1445. 144. & seq. Licet dissensio carnis & animæ per prævaricationem primi hominis in naturam se verteris, tamen per crucem Salvatoris in societatis concordiam congruerunt. 1444. 141.
Animæ in Scriptura ponuntur pro manibus & pro hominibus. 871. 12.
ANNA talis inducitur, ut digna plane fuisse credatur, quæ redemtorem omnium venisse nunciaret. 1301 60.
ANNUS solaris quis? 74. 24. Lunaris secundum Hebræos & Romanos quis? 74. 24. Quo mense incipiat. 253. 60. * 258. 71. Plures quam sex millia anni computantur à mundi constitutione. 1412. 7.
Anserum excubiæ Romana Capitolia à Gallo hoste servarunt. 97 44.
ANTICHRISTUS futurus ex tribu Dan. 503. 32. Ex abysso adscendit, ut adversus Eliam, Enoch, atque Johannem præliaretur. 930. 10. Arrius, aut Sabellius, immo omnes sunt Antichristi qui prava nos interpretatione seducunt. 1508. 21. Ubi Antichristus, ibi dies dimidii. 888. 8. Judæi in eum credituri sunt. 896. 19.
Apelles auctor ex quo plerique in Scripturam sacram quæstiones proponebant. 155. 08.
Apum mirabilis natura in prolis generatione, constructione favorum, collectione mellis, regis institutione ac fide erga illum. 106. 67. & seq. Earum cantus. 109. 76. Superfusi oleo necantur, aceto reviviscunt. *ibid.*
Apollinaristæ arguuntur qui dicunt Christum corpus, non animam suscepisse. 868. 26.
Apollo Pythius non fuit auctor sententiæ, *Nosce te ipsum*, sed ex Moyse desumta. 986. 13.
APOSTOLI præstantiora, & estuosa sunt membra Christi. 948 10. Cur Christus non sapientes aliquos, non divites, non nobiles, sed peccatores & publicanos elegerit. 1366. 44. Christus eos misit ad seminandam fidem, qui non cogerent, sed docerent: nec potestatem exercerent, sed doctrinam humilitatis attollerent. 1464. 59. Prælia intestina Romanorum sedata, eo profecerunt, ut recte per totum orbem Apostoli mitterentur. 934. 00. Christi censores sunt quibus adquisitus est orbis. 1293 36. Columnæ sunt Ecclesiæ. 1031. 38. In iis fuisse merita prophetarum. 1417. 27. Non solum secundùm corpus viderunt Dominum Dominum, sed etiam secundùm Verbum. 1267. 5. Boni flores sunt qui diversorum scriptorum atque operum suorum fuderunt odorem. 1040. 25. Apostolos quos Dominus ab

omni

Index rerum & sententiarum.

omni peccatorum labe mundavit, macula nulla postea fuscavit. 520. 25. Dominus quod ante etas judicii sui, eis dedit peccata remittendi aquitate solvenda, ne cito solvenda diu ligata manerent. 858. 37. Cur non in suo, sed in Christi nomine dæmonas imperabant. 1341. 26. Cur apostolica instrumenta piscandi retia sint. 1354. 72. Apostoli horæ sunt, Christus dies. 1464. 222.

Apparere quid dicatur. 1274. 24.

Aqua dividitur in tres species, mare, fluvios, lacus. 336. 55. Aquarum congregatio quomodo fieri potuerit. 35. 8 & seq. Quo omnis earum redundantia derivata sit. 39. 14. 15. Quomodo super cælos esse possint. 26. 9. & seq. Aquæ mira diversitas. 57. 62. Congregari, timere, & fugere novit, quando Deus præcipit. 33. 1. 2. Aquarum commendatio. 1514. 48.

Aquila an fœtus suos alat. 104. 60. Quomodo eosdem probet. ibid. & 1222. 13.

Aquila & Symmachus qui unitatem Patris & Filii videre non potuerunt, eam aliquoties in sermone confessi sunt. 155. 27.

Arborum ortus. 51. 47. diversitas, fœcunditas, ætas, sexus. 54. 54. * 61. 70. Utilitates. 59. 65. Lacrymæ earum quantum inter se discrepent. 58. 63.

Arca Noe cum arca fœderis comparatus. 234. 16. In ejus ædificatione descriptam humani figuram corporis. 232. 13. * 248. 50.

Arcum suum cur Deus posuerit in nube. 790. 27.

Animalia propter hominem, alia propter militatem, alia delectationis gratiâ, alia voluptatis. 239. 33. Noxia in terris, in aquis innoxia sunt. 81. 6. V. Bestia.

Ardea imbres formidans supra nubes volat. 97. 43.

Arida significat aliquam terrarum speciem, & qualem. 39. 17. Cur terra vocata sit arida? 40. 19.

Aries cur neri comparetur. 334. 50. Figura est Verbi divini. 335. 52. Immolatus ab Abrahamo figura fuit Christi. 307. 77.

Ariminensi in concilio perfidiæ prævaricationis auctores, dum imperatoris gratiam sequuntur, Dei gratiam perdiderunt. 1372. 71.

Aristotelis sententia de narratoribus superfluis. 1110. 29. Duo principia rerum ponit, materiam & speciem, & tertium cum iis quod operatorium dicitur. 2. 2. Quid de mundi æternitate senserit. 2. 3. V. Anima.

Arma. infirmos tela sua vulnerant, nec potest bene uti armis, qui ea ferre non noverit. 1334. 50.

Armenii & Gothi prædicationi evangelicæ crediderunt. 1507. 14.

Arrius unde est, & quam ob causam. 1207. 63. Quem martyres oblatione sanguinis Dei filium fatebantur, huic Arriani quæstionem generis inferebant. 1094. 37. Dum unum à consortio divinæ operationis excludunt, plures inferunt, & prærogativam quam filio negant, servulis donant. 128. 40. Quod negant Christo, Antechristo non negabunt. 1509. 21. Eos in perfidiam ivisse cognoscimus, dum relinquerunt Apostolum, sequuntur Aristotelem. 1149. 10. Non multum à Judæis differunt, 715. 26. In Manichæorum assertionem pervenerunt. 732. 70. & seq. Contra eos probatur filii divinitas. 1314. 95. Animam suam humiliaat & dejiciunt. 847. 62. Regali submixi pmentiâ minantur nerebat supplicia, nisi eis templum tradatur. 786. 19. Societatem regalis potentiæ affectant, ut militaribus armis impugnent Ecclesiæ veritatem. 1474. 17.

Arrogantiæ ruina mala est. 1005. 35. Didicisti humilitatem magis sequi quàm arrogantiam, sedulitatem affectare quàm potestatem. 196. 27. V. Divitiæ & superbia.

Arteriarum initium & insiti caloris eos esse plerique arbitrantur. 137. 60. Arteria minor habet sanguinis, multo amplius spiritus. 266. 92.

Artium aliæ sunt actuosæ, aliæ theoreticæ. 9. 17.

Arundini & calamo quinam comparentur. 1380. 104.

Asæni qui sint? 73. 23.

Aser interpretatione latina significat divitias, 504. 38. Benedictio ejus explicatur. ibidem.

Asinus piger quid nos doceat 117. 18.

In asina figuratur populus gentilium, nonc Christo subditus. 305. 71. * 1296. 43.

Assyrii, hoc est, dirigentes. 151. 17.

Astuta timet omnia, nec se consiliis suis credat.

963. 61. Spiritalicesse debet, quæ servet salutem, dolum nesciat. 781. 10.

Athletarum diversa certamina & nomina 801. 55. Qui vocentur pueri, ephebi, & viri? 800. 52. Iis abstinentia necessaria. 883. 1. Athleta bonus membra sua monstrat, ut conversationis suæ approbet disciplinam. 1228. 21. Ultimo die solitam coronæ habet. 113. 1. Quandonam in certamine victus habeatur. 799. 51. Illius casus propriæ ruinæ appellatur. ibidem. Ambrosius puer athletam vidit, qui cùm elisisset adversarium, frontem ei percussit calcaneo, quod signum fuit eo quod insultaverit ei. 876. 24.

Athleta Dei exercetur, & probatur adversis 284. 16. Athletæ sumus & suspellimus: alii ruunt, & plerique eliduntur. 800. 52.

Atomorum validiorum complexionem causam perseverantiæ jugis non præstare. 4. 7.

Avaritia possessionum jura, quæ Deus omnibus voluerat esse communia, distribuit. 1064. 62. Refugit consortium plurimorum. 99. 47. Magna illecebra delinquendi est rerum affluentia secundarum: in superbiam extollit, oblivionem auctoris infundit. 659. 16. Quomodo laqueus in auro, viscus in argento, nexus in prædio, clavus est in amore. 397. 16. Auri cupiditatem materiam esse perfidiæ, & avaritiæ studio sacrilegia solere generari. 681. 16. Fidem frangit, nec tenet verborum simplicitatem. 755. 37. Verum est causam inopiæ nostræ avaritiam videri. 1439. 124. Vanum est profluvium. 576. 42.

Avaritia hominum quanta sit. 90. 26. Arguitur. 92. 30. Invida opum tetras facit tetras, & ad latrocinium plurimos excitat. 557. 70. Inexplebilis mercatorum avaritia arguitur. 557. 70. & seq. Quam male crebra naufragia acculeat. ibid. Inflammatur lucro avaritia, non extinguitur. 567. 4. Quo plura abstulerit, eo magis inopem se esse credit. 193. 21. Nullus rapiendi modus, ubi nulla mensura cupiendi. ibidem. Non minorem febrem amoris esse quàm laboris: febris nostra avaritia est, febris nostra libido. 1351. 63. Vanum est carnalis cupiditatis incendium. 832. 23. Cur malus avaritiæ languor. 750. 28. Ipsi sapientia subdita est. 1183. 45. In historia Achab & Jezabel avaritia divitum describitur. 576. 42. V. Divitiæ.

Avari bona non sunt vera bona. 951. 17. Nescit bona nisi ea quæ quæstuosa sunt, nominare. 574. 36. Sterilitas illi soli est quæstuosa. 574. 35. Avaris lucrum omne ad virtutem dispendium est, ad cupiditatem incendium. 89. 23. Quomodo quod putamus lucrum esse pecuniæ, damnum fit animæ. 1066. 16. Pecunia vendunt Christum, qui plurie eam ducunt quàm religionem. 880. 30. Rarus qui legem Dei auro & argento præferat. 1085. 21.

Avarum divitem quam juste Deus puniat. 578. 48. Dum plus volumus, etiam quod nostrum est, amittimus. 1147. 61. Toto mundo eget, cujus non capit mundus cupiditates. 379. 50. Quantumcumque spatia domus suæ porrexeris, claudetur angustiis opinionis suæ finibus. 1040. 33. Custos est non Dominus facultatum suarum, qui eas terræ infodit. 580. 58. Quid miserius quam ne custodia torqueat, quarum abundantia nihil prosit. 391. 4. Alios devorans, & ipse ab aliis devoratur 84. 13. 14. Oculatus non lupi oculi fiat, & insidiantis ad prædam. 1171. 8. Quomodo servus & mendicus omnis avarus. 490. 20. Cave ne coeterum terræ vivus infodias 466. 23. Quid aliud nisi metallum est mens avari. 668. 21. Omnes cupidi, omnes avari Giezi lepram cum suæ divitiis possident. 1349. 54. V. Divites.

Audiendi officium omnium est firmamentum. 1158. 3. Tacendum est quando paratum non invenis auditorem. 916. 70.

Avernum mare, 39. 15.

Augusto Romanum imperium tædio bellorum civilium delatum est. 934. 20.

Avium varia genera describuntur. 98. 47. 48. Diversi pedes, & cur? 108. 74. Cur nulli pedum officio careant. 98. 46. Piscium cum avibus cognatio. 98. 45.

Aures cur extantiores, & sinuatio interiorum. 138. 62. * 635. 19. Earum us necessarius usus, ita decora species. 235. 19.

Aurum non tam sua gratia, quàm hominum pœna commendat. 581. 55. V. Avaritia.

B

Babylon, hoc est, confusio. 678. 128.

Balneum. Romæ olim cum parentibus filii & maxime puberes non lavabant. 274. 216.

Barrabas patris filius latine dicitur. 1524. 108.

Basiliscus quodcumque prior viderit animal feriatur occidere: si hominis fuerit præventus aspectu, interficitur. 1095. 64.

Baptismus Johannis oculus suppliciorum est: baptismus Christi oculus gratiarum. 816. 3. Inter utrumque baptismum quoddam discrimen. 1173. 19. & 1307. 79. Aquâ Johannes baptizabat, Christus Spiritu. 1355. 140.

Baptizatus est Dominus non mundari volens, sed mundare aquas; ut baptizatis jus haberent. 1308. 83. Aqua incipit prima, & complet mysteria. 1514. 48. Non ante altaris sacramenta quam baptismus. 1533. 135.

Baptizatus diabolo & operibus ejus abrenuntiat. 7. 14. Renuntiat & mundo. 1502. 36. Justificat Deum, quia peccata propria confitetur. 1204. 30. In baptismate est confessio & venia peccatorum. 1348. 3.

Baptizatus in Jordanem nudus descendit. 966. 32. Descendit etiam in mortem Christi. & in resurrectionem ejus adscendit. 819. 10.

Baptizatur licet toto corpore, postea tamen circa spiritali potuque mundatur. 1178. 29. Non offert sacrificium, nisi octavum ingrediatur diem. 972. 2. Servanda vestis qua nos sacro Dominus emergentes fonte vestivit. 1361. 23.

Baptisma Ecclesiæ donum est, quo necesse est baptizari Catechumenos. 997. 14. Fit per sacerdotes Ecclesiæ. ibid. 15. Cuilibet ætati conferendum. 349. 81. Nec umquam iterari debet. 1491. 78.

Quid per baptismatis sacramentum Christus operetur. 806. 63. In eo justitia omnis impletur. 629. 44. & 980. 17. Peccatum abluitur. 42. 23. * 210. 10. * 561. 83. * 1032. 42. & 1476. 24. Aqua enim corpus abluente, Spiritu animæ peccata mundantur. 1307. 79. Etiam in ipso fonte sanctificatio divinitatis adspirat. 1307. 79. Homo septiformem accipit Spiritum. 652. 36. Arguuntur qui baptismo initiari different. 561. 83. & seq. 1464. 261.

Mare rubrum, fuit figura baptismatis. 689. 43. Item Jordanis fluminis conversio. 1178. 37. Hujus quoque typum demonstravit Elias. 562. 48.

Baptismus passionis est, quo unusquisque sanguine suo mundatur. 997. 14. Quis baptizetus in lacte. 1176. 21. V. Sacramentum.

Bathuel sapientia dicitur: interpretatione autem latinâ, filia Dei significatur. 406. 20.

Beatitudinem non in divitiis, non in potestatibus & honoribus, non in nobilitate generis aut decore aut pulcritudine, nec in corporis salubritate positam esse. 743. 15. Hic eam non magnam, non veram invenimus. 1166. 30. Ea enim posteta quæ futura sunt. 1152. 33. Aristotelis & Peripateticorum, ac Pythagoricum dogma de beatitudine prius ab Abrahamo agnitum. 345. 70. Quod perfectum, beatum. 456. 34.

Beatitudo omnis à Deo est. 1028. 32. Sita est in sola possessione veri & boni. 455. 32. * 1058. 7. Beatitudo æternæ vitæ describitur. 411. 52. & seq. Quæ Deum videat. 787. 21. Etsi multa bona, una tamen est vita æterna. 1342. 30. In beatitudine perfecta omnia. 410. 49.

Beatitudinem vitæ æternæ cui Christus proposuerit. 742. 13. Item cur diversa præmia. 1124. 9. Quæ sint animarum post mortem habitacula usque ad ultimam judicii diem. 407. 45. & seq. Quo ordine digesta sit earum lætitia. 408. 48. In resurrectione nos in simplicis creaturæ gratiam transfigurabimur. 1458. 194. Retributio, regnum cælorum & paradisi est incolatus. 1157. 46. Non meritis nostris adscribenda ejus acquisitio. 1166. 30.

Nulla Dei regno infirma ætas. 1462. 213. Nullus etiam sexus. 743. 14. Nemini ætas eluditur, nisi ei quem sive professio vocis excluditur, nisi ei quem sive professio vocis excluderit. 1459. 200. D. bilitas beatitudinem impedire non potest. 471. 34. Latro minister diaboli, eò pervenit, unde ipse dejectus est. 864. 17. Difficile videtur hominibus, ut spem periculis emant: damnoque præsentium

futuræ lucrum mercentur ætatis. 1411. 1. Quemadmodum regnum cæleste rapiatur. 1381. 112 & seq.
Cur quatuor tantum beatitudines sanctus Lucas Dominicas posuit, octo vero sanctus Matthæus. 1367. 49. * 1370 61
Bellatorii viri ius difficilioribus locis est necessaria. 229 5. Certamina bellorum infaniæ sunt falsæ. 866. 4.
Benacus lacus fluctibus non miscetur. 39. 16.
Benedictio pro maledicto vocatur. 578 46. Benedictio est sanctificationis & gratiarum votiva collatio. 515 7.
Cùm Sacerdos benedicit, populus respondet amen, & quare. 882. 36.
Beneficia nostra non vulganda, sed premenda. 1356 5. In beneficio pati potior est, qui prior cœpit. 230. 6 & 1373. 74.
Beneficia divina plena semper & redundantia sunt 1276. 29. Non dormientibus, sed observantibus deferuntur. 1347 49.
Benjamin typus Pauli Apostoli. 530 57. & seq. & 1038 17. Ejusdem benedictio exponitur. 530. 57. & seq.
Bethabee filia Sabbati, aut filia plena, vel puteus dicitur juramenti. 726 51. Cur in generationibus Domini non prætermissa sit. 1328. 39.
Bestiis aliis cur Deus colla breviora, aliis longiora formaverit. 124. 30 Earum pluribus cur cornua concessit. 893 15. Solo norunt odore noxia & profutura discernere. 120. 21. Nesciunt odia novercalia. 121. 22. V. Animalia
Beth litterâ confusio declaratur. 981 1.
Bethel, id est, domus Dei. 284 6.
Bitumen vehementer ad constringendum naturæ est. 234. 14.
Boni natura quænam sit. 376. 60. Quod malum non est, illud etiam bonum. 389 1. Ordo bonorum quis? 327. 33.
Unde philosophi bonum illud transtulerint, quod summum asserunt. 411. 55. Unde Epicurei traxerint summum bonum voluptatem esse, 351 85. Iidem refelluntur. 314. 3.
Deus solus summum est bonum. 382 78 79. Quod verè bonum, illud incorruptibile est. 314 3
Id quod bonum est carnaliter nobis intelligimus esse præceptum. 161 39 Quæ bona sunt Spiritu Dei vivi scribuntur, quæ autem vitiosa graphio ferreo. 731 66. Quod bonum & faciendum, consonans est & adhærens: quod vero turpe hoc dissonans 154. 26. Bonum nostrum, non ex necessitate sit, non cum mœrore atque mœstitia, sed voluntarium. 1243. 36.
Quidquid nobis boni accidit, illud Dei justitiæ deputemus. 183. 2. & 1075 52 Deus operatur quod bonum est, non quod malum gloriam operatur, pœnam relinquit. 179 74. Divinum est quod bona promittantur, nostrum quod mutantur. 230. 6.
In Boni operationem remuneratio est. 744. 17. Multa in hoc sæculo bona esse & jucunda videntur quæ non sunt. 1080 6 Bono viro ex sententia cujusdam philosophi quatuor inesse debent, & quæ illa. 325 29.
Bonitas fructus est Spiritus sancti. 782 12. Nulla querela est ubi & mentis bonitas concordat & facti. 1271. 19
Bonitas popularis abundat aliis, sibi restrictior. 1261 2
Boves impendente pluvia ad præsepia se tenere noverunt. naturali sensu serenitatem colligentes, foras spectant. 120. 20.
Buxus elementorum apicibus utilis exprimendis. 54. 51

C

Cadavera mortuorum olim facibus ardere consueverant. 833. 41
Cælum unde sic appelletur. 30. 15. Quæ sit qualitas & substantia ejus. 10 21. * 11. 23. Intelligibilis νοῦς est, terra autem visibilis vel sensibilis substantia. 331. 46. Philosophi æthera ex quinta quadam οὐσίᾳ esse asserunt. 338 58. Refellitur hæc opinio. 13. 23 & 24. Cælum volucrem esse asserit Plato. 335 54.
In cælum os suum ponunt, qui criminum auctoritates nativitatis putant quadam necessitate deferri. 666 12.
Cælum multipliciter majus quam terra est, ut à plerisque punctum comparatione cæli terra sit æstimata. 761. 49. Plures esse cælos. 24. 5. & 6.
Cælorum conversione inenarrabilem harmoniam excitari quinam crediderint. 336 54. & 738. 2. Eorum opinio refutatur. 24 6. & 7.
In cælo fuit vitiis locus. 1117. 12.
Cur sanctum dicatur. 1121. 15.
Cælum is dicitur qui vitam Angelorum custodia integritatis exercet. 1117. 12 Cæleste elementum vitæ cur imago esse debet. 1116. 8. 9. In cælum quomodo per varias distinctiones adscendat homo. 829 17.
Cæsar Pompeium Magnum, & juniorem debellavit. 934 11.
Cæsaries reverenda in senibus, veneranda in Sacerdotibus, terribilis in bellatoribus, decora in adolescentibus, comta in mulieribus, dulcis in pueris. 135. 56. Utilitas ejus & decus. 235 21.
Cain dictus est acquisitio, & cur. 184 3. Duplex defectus in ejus sacrificio. 195. 25 & seq. Alter defectus. 214 18. Justitia defuit, 216. 21. Cur idem campum sterilem parricidio elegerit. 218. 26. Cur illum Deus interrogaverit ubi esset frater ejus. 218 17 & seq. Cur signum acceperit, ut eum nemo occideret. 769 7. Cur in illum continuò non vindicatum. 223. 38. Cur remissum sit sine præscripto pœnæ. 177. 71 Et longævitas indulta, vindicta fuit. 222. 37 A quo timeret occidi. 221. 33 Cain parricidalis figura fuit Synagogæ populique Judæorum 185 5.
Calceamenta de corio animalis mortui confici solent. 1483 57.
Calices duo, unus mortis, alter vitæ. 822 17.
Calumnia gravior tentatio levior. 1190. 24. & seq
Adversus calumniantes & peccatores justus suo judicio contentus est: meritorum autem suorum judicium Christo reservat 847 13 Cur turbari non debeant, qui falsis criminibus appetuntur. 493. 17.
Cancri astutia ad capiendum ostreum. 88. 22.
Canis rationis expers sentiendi sagacitate vim sibi rationis adsciscit. 221. 23. Canis sanguine, omnis ferarum morbus curatur. 123 26. Canes ad relationem gratiæ humanum erudiunt affectum. 119. 17. Antiochiæ canis militem qui Dominum suum necaverat, indicavit. 122. 24. Canum origines quæ recensere solent, arguuntur. 580. 54.
Cantica cantic. triplicem sapientiam continent, moralem, naturalem & mysticam. 365. 17. & seq.
Duo cantica Moysis quantum liberos ejus illustrent. 739 5.
Cantores cur sibi Salomon constituerit. 1052. 26.
Cantus Ecclesiæ, 34. 5 Virorum, mulierum, virginum, parvulorum. 42. 23 & 741 9.
Cantibus aut fidibus certantes ultimo die habent fortem coronæ. 118 1.
Canere intus quid? 742 12.
Cantico delectatur Deus non solùm laudari, sed etiam reconciliari. 739. 5.
Caph littera significat curvati sunt. 1103. 7.
Capræ unde nomen. 334. 50. Capris & ovibus cibus medicina est 48. 40. Armata venenis tela sentientes, herbis vulneri remedium adhibent. ibidem.
Caprea dictamno excludit sagittas de vulnere. 123. 26. Capreæ agrestis sanguine sibi medetur leopardus, 123. 26. Allium fugit. ibid. 28.
Captivitas hæc est vere dolenda quæ æternæ spei libertate privata videtur. 1172. 9.
Caput membrorum omnium præstantissimum esse demonstratur. 135. 55. & seq. 234. 17. * 236 13. Ex eo ductus venarum, meatusque spiritus, sanguinis vires in totius corporis partes derivamur. 1121. 1. Capitis ossa cur densioribus capillis vestiantur. 141. 73. Cur capite abdicantur qui in aliquo crimine damnantur. 1281. 1.
Caritatem spes præcedit, sequitur salus. 1245. 22. Cùm spes & fides in caritate sint, non est dubium quod major sit caritas. 1283. 44. Major omnibus caritas. 1542. 176.
Quam bonum ignis caritatis. 1131 2. Bona caritas, & pietas bona, utrumque Dei, & utrumque est Deus. 846. 20. Si parentes diligimus, quanto magis diligere debemus creatorem parentum, auctoremque nostrum. 421.10. Vere Deum diligit, qui sine tristitia, sine timore, voluntario potius studio quam coacto præcepta conservat. 1131 4. Qui Christum sequitur, non præmio ducitur ad perfectionem, sed perfectione consummatur ad præmium. 672 28 Caritas suscitatur in veteri Testamento, resuscitatur in novo. 1013 20.
Caritatis alæ, alæ ignis, quibus dilectionis inflammat ardorem. 1217. 19. Habet clavum suum caritas: habet gladium suum, quo anima vulneratur. 1169. 39. Nulla vehementiora, nulla sunt graviora vincula quam caritatis. 1155 19.
Bona caritatis vulnera. 713. 44 Bonum est vulnerari sagitta caritatis. 1013. 17. Cur durus sit zelus caritatis. 1169 9 Mortem habet caritas, & zelum habet caritas, & alas ignis habet caritas. 381. 77. Beatus vir qui in caritate Dei tabescit. 1136. 52.
Caritas culpam, & omnia peccata mortificat. 1169 39 Multam caritatem remittere peccata. 692. 49 50. Caritas excludit omnem perturbationem. 1079. 2. & 1243. 16. Nos superioribus nectit, cæloque inserit. 53. 57. Sive in læva, sive in dextera bona est mansio caritatis. 1023. 19. Qui diligit, ex voluntate facit mandata legis: qui timet, invitus observat. 951 30. * 1131 3. Major est mentis dilectio quam sermonis gratia. 846. 10. Justus quasi suam putat fratris ærumnam 870. 6. Pietatis & caritatis officiis benedictionem mortuis nobis impetrandam. 404. 36.
Qui diligit, in omni statu suo debet servare diuturnæ caritatis affectum. 752. 30 Ii qui videntur in Ecclesia debiles, pauperes, imprudentes, etiam peccatores abundantiore indigent honestate, & majore præsidio fulciendi sunt. 1076 54.
Quo sensu Christus præcipiat parentes odisse, & inimicos diligere. 1162 15. & seq Legis oraculum, ac philosophiæ fastigium supergressus, in eos quoque qui læserint, pietatis caritatisque porrexit officium. 1373. 73. & seq. Christianea etiam inimicos non licet non amare. 1100. 41. & 1130. 57. Qui aliis non pepercerit, ipse sibi spem remissionis eripiet. 221. 34. Convicium ferre & non referre quam bonum sit. 1037. 14. V. Inimicus.
Caro posita in scripturis pro homine terreno. 132 32. Non potest esse ad imaginem Dei. 130. 45. Caro nostra terra est, quam improbus operatur, & bonus excolit, & quomodo. 271. 108.
Non caro sed affectus auctor est culpæ, caro autem voluntatis ministra 448. 11. Fraude & veneno infusa serpentis, facta est caro peccati, & caro mortis. 817 5.
Carnis natura disciplinæ repugnat, quia voluptati obtemperat. 230. 7. Semper exæstuat, sibique ipsa tempestas est. 232. 12. * 634. 23. Stimulus mentis est, & passiones ejus compunctiones sunt nostræ. 318 13.
Carnis simul domestici, & Dei esse non possumus. 373 54. Peccatum est secundum carnem ambulare, & cur? 817. 5.
Caro & sanguis, & nequitiæ spiritales, patientia & continentia corporis, & animi moderatione superantur. 801. 56. Nisi sensus carnis moriatur, nullus potest esse fructus vitæ æternæ 420 8 Nemo gravior homini hostis quam homo ipse, & carnis suæ infirmitas. 650. 30. Castigandum carnis nostræ tumorem. 847. 11.
Licet non conditio carnis videamur nos humiliare sed culpa; tamen multis humiliatur & caro. 918. 75. Si carnis fortitudo deficiat, mentis fortitudo prævaluit. 831 40. Animæ caro fuit appendix 1444 141.
Carnis humanæ fragilitas eleganter describitur. 44. 30. Herba & flos fœni figura est carnis humanæ. 44. 29. Caro infirmitatis, est lectus doloris 871 11 Carnis timendam non esse infirmitatem, & qua causa. 826 26. & 830 33.
Quorum carnalia sunt opera, hos filios dicimus carnis. 231. 9. Gigantum similes sunt homines studentes cultui carnis suæ. 130. 8.
Maledixerat Deus carnem prævaricantium: benedictus autem in Christo. 1033 2. Vas erat diaboli caro hominis peccatoris, quæ postea facta est vas electionis. 1140 11.
Carthaginem Tyrii condiderunt. 557. 78.
Caspium mare, Creticum, & Septentrionale, 38. 12.
Castitatis ubi est conscientia, vultus li-

berior est. 994. 6. Castitas omnes corporis passiones abolere consuevit, 131 26.

Castitatis laus in juvene quam in sene major est. 504. 58. In castitatis vestigio bonus gressus est, 1188. 13. Portæ Ecclesiæ portæ castitatis sunt. 1407. 99. Ecclesia domus est castitatis. 1040. 16. Quantum Evangelio profecerint studia castitatis. 1039. 21. & 1113. 28. Pudicitia nos separat à pecudibus, Angelis jungit. 963. 21. Quam merito expertes libidinis Angelis comparentur. 1031. 8. In insulis se abdicant qui continentiæ proposito eligunt mundo latere. 41. 23.

Catechumenus qua methodo imbuendus. 1410. 107. Quomodo cavere debeat ne male dilcat à Photino, Ario, & Sabellio. 172. 58.

Cedrus suspendendis tectorum apta culminibus 54. 33. Cedrinarum tabularum usus eligitur tectorum fastigiis elevandis, formandisque litterarum elementis. 1236 38. Cedri specie, majorum qui justi fuerunt, gloria declaratur. 1015. 20.

Cerebrum cur partibus ceteris mollius. 138 61. Initium est nervorum & omnis voluntariæ commotionis. 137. 61.

Cervis cibi loco venenum est. 48. 40. Ramusculis oleæ sanantur. 47. 37. Eorum cursus directior, vulpeculæ flexuosius. 981. 2. quanta eorum simplicitas. 638. 2.

Certamen lustrale subeuntibus disciplina vivendi necessaria. 883. 8 In certamine curuli quanta equorum græcorum industria. 690. 46. In circo vilis & abjecta contentio, litium fœda difformitas, Circensium studia insanie sunt falsæ. 860. 4 Arguuntur ii qui ad diversa circensium ludorum atque theatralium spectacula festinant. 1026. 27.

Certamen grave intra hominem, ut secum ipse pugnet, & cum suis cupiditatibus prælietur. 1234. 46. Gravior est pugna ejus qui intus, quàm illius qui foris dimicat. 711 15 Quare plerumque fiat ut in gravioribus & asperioribus certaminibus coronemur. 929. 8. Quid agendum sit ei qui nomen dedit ad agonem Christi. 560 79.

Cete immensa piscium genera ubi habitent? 91. 28. In Athlantici maris profundo feruntur videri. 93 32.

Cethura latine odorifera significatur. 194. 32.

Chaldæorum opinio de mundo superiore. 316 9. Eos superstitioni vanæ intentos esse magis quam ceteros accepimus. 190. 22. Siderum cursus vanæ studio superstitionis explorant, & impiæ serunt gentilitatis errores. 747. 22. Chaldæorum, id est, Mathematicorum scientia de hominum nativitate inutilis est, noxia, impossibilis, impia. 67. 12. Pestiores in numeris habentur. 1297. 47.

Cham significat calorem. 270. 106. * 276. 120. Non Cham qui peccaverat, sed filium ejus Noe servituti addixit & quare. 274. 120. Cham improbum meruit habere filium, quia improbus fuerat pater. 270. 105. * 273. 114.

Chamæleon diversas species fertur vario calore mentiri. 109. 77.

Chanaan idem ac turbatio eorum. 270. 106. 276. 120.

Chananæa prima exivit de gentium nationibus, & perseveranti obsecratione tantum Domini testimonium meruit reportare. 907. 49. Christum prætereuntem revocat, tacentem rogat, excusantem adorat, negantem inclinat. 1383. 113.

Christos est Messias. 365. 26 Verbum potuisse suscipere carnem 717. 29. & seq. Cur necessarius, ut Adam peccatum solveret. 1019. 22. Deus ex ipsa natura plurima exempla ante præmisit, quibus susceptæ Incarnationis decorem probaret, & adstrueret veritatem. 605. 65. Christum in Adam & aliis patriarchis expectatum fuisse inductione probatur. 860. 6. & seq. Isaac oblatus à patre figura ejus est. 862. 12. Et Jacob. 467. 25. Et Judae. 679. 11. Cujus benedictio eidem Christo accommodatur. 318. 86. & seq. Item designatus in Joseph. 679. 12. In virga Moysis. 1001. 24. In Columna nubis. 1019. 3. In serpente æreo. 1073. 13. David typus Christi. 686. 12. 14. * 682. 120. & 1202. 25.

Cur Lucas ad Deum putaverit generationem Christi esse referendam. 1318. 15. Radix est familia Judæorum, virga Maria, flos Mariæ Christus. 1289. 24. Cur ab Abraham plures secundum Lucam successiones usque ad Christum sint pauciores, & per alios secundum Matthæum. 1318. 14. & seq Cur Matthæus generationem Christi per Salomonem derivandam putavit, Lucas vero per Nathan. 1318. 13. In genealogia Christi posse plures esse successiones, pauciores generationes. 1331. 45. Quomodo Christus veri regalisque generis fuerit, si nullum ex semine Jechoniæ regnaturum Propheta prædixerit. 1329. 42. & seq. Cur Matthæus computaverit inter majores Dominici generis peccatores plurimos, idque Lucas declinaverit. 1327. 36. * 1332. 46. Achab & Jechoniæ adnumeratione ejus majoribus, ut omnes homines redempturus, beneficium à suis majoribus inchoaret. 718. 33.

Christus quando erat, quomodo erat, quid erat, quid egerat, quid agebat, ubi erat, quo venerit, quomodo venerit, quo tempore, & quâ causâ. 1295. 40. Christi caro erat Virginis partus. 682. 22. Nam etsi de Virgine natus est, & Spiritu sancto, tamen hominis est filius, quia homo Virgo. 864. 18 Judæi quem per mulierem venturum putabant, per virginem venisse non credunt. 1307 78

in Christo caro dispensationis est, quam miserationis titulo, & pietatis jure suscepit, ut captivam redimeret, ablueret contaminatam, mortuam resuscitaret. 873. 20. Quomodo saltu quodam venit in mundum. 365. 31. Venit in signaculo, venit in lege, venit in corpore. 1430. 166.

Caro Christi nascitur nobis, Verbum datur. 754. 33. Creatus est, ut vias mihi demonstraret æternas, quibus homo redire possit ad Dei regnum. 1025. 25. Natus est nobis qui credimus, non Judææ, non hæreticis, non manichæis. 734. 33. Venit in ruina sit perfidorum, justorum autem & fidelium resurrectio. 776. 28. Cito Judæis venit, opportune gentibus: cito perituris, commode credituris. 1181 38. Ubi nascitur, nisi in corde tuo & in pectore tuo. 1294. 34.

Si apostolorum umbra sanabat, quanto magis caro Christi quos tangit à morte defendit. 879 30. Umbra erat quæ sanabat, & nunc totum protegit orbem terrarum. 1210. 5. 6. Caro Christi cur Dei templum sit. 942. 16. Corpus ejus magnum est templum & mirabile altare. 1002. 26.

Christus nascens non mediocribus signis Deus probatur. 1296. 43. Omnis ætas, & uterque sexus, eventorumque miracula fidem generationis Domini adstruunt. 1301. 58. & seq. Quando & quomodo natus, & quantus sit æstimari, magis offendiculum quæstionis, quàm ædificationis profectus est. 1406. 93. Non licet mihi scire generationis Christi seriem, non licet tamen nescire generationis fidem. 1406. 93. Christum non quasi parvulum nutrias, sed quasi verum atque perfectum Deum noveris adorandum. 940. 11.

Christus solus est plena imago Dei 1514. 49. Deus ex Deo est, æqualis ex æquali. 767. 4. Ex intima & incomprehensibili Patris processit substantia & in ipso est semper. 327. 52. Christi velle, perfecisse est. 412. 54 Ille bene magnus, cujus virtus mundum replevit, qui ubique est, & erit semper. 1286. 13.

Christus non cœpit ex virgine, qui ante virginem loquebatur. 1346. 44. Cur secundum divinitatem initium omnium sit & finis. 8. 15.

Christum qui non crediderunt Dei filium, nec filium Virginis crediderunt. 1267. 6. Ipsum loquitur Scriptura Jesum Deum hominemque, in utroque perfectum. 1346. 45. In uno Christi nomine & divinitatis & incarnationis expressio, & fides passionis est. 1405. 93. Christus non alter ex Patre & alter ex Virgine. 767. 4. non deposuit quod erat, sed reservavit. 963. 27. Christum qui sine divinitatis fide, aut corporis sacramento cognoscit, tinea est. 1270. 13. Qui hominem eum negavit, Deum negavit. 1438. 120. Ipse est qui natus est ex Virgine, ipse est qui mirabilia fecit in populo, ipse est qui mortuus est pro peccatis nostris, & resurrexit à mortuis: unum horum si retraxeris, retraxisti salutem tuam. 1401. 101.

Christi caro nec detrimentum divinitati afferre potuit, nec augmentum. 717. 29. Illi soli servabatur magnarum prærogativa virtutum. 655. 6. Verus est propheta, & quomodo. 1075. 53. Temporum finem non per naturam hominis, sed per naturam Dei novit. 1478. 34. Novit sibi, nescit mihi. 1479. 33. Christi caro velut murali divinitatis claritudine circumsepta, cælestis habuit protectionem gratiæ. 1020. 7.

Christus habet semper in substantia sua caritatem sicut & regnum. 369 46. Illi Deus est pater generatione propria, nobis adoptione voluntaria: illi per gratiam, nobis per naturam. 1540. 167. Homo erat secundum carnem, sed ultra hominem secundum operationem 919. 76. Non humani corporis sed divinæ potestatis est regnum quod habet 1518. 113.

Valde errant qui carnem hominis aiunt esse susceptam à Christo, affectum negant. 956. 5. Cùm corpus suscepit, omnia debuit subire quæ corporis sunt: divinitas autem communis per hos nescit affectus. 1442 133. Sequestrata delectatione divinitatis, tædio meæ infirmitatis vere afficitur. 1316. 56. & seq. Fuit in doloribus quasi victor infirmitatum, non infirmitatibus victus 936. 6. Ad vulnera nostra descendit, ut nos quodam & copiâ sui, naturæ comparticipes nos faciat esse cælestis. 1366. 46. Multorum affectus & officia suscepit, ut doceret quomodo nos in his conversari oporteret. 1230. 33. Miseriis afflictus est, ut beatos faceret homines, qui erant in miseriis constituti. 829. 32. in Christo obedientia, humilitas, & mors non divinitatis fuit, sed corporis. 720. 39. Orasse dicitur, non propter suffragium, sed propter exemplum. 1357. 10. Quomodo Christi anima timore turbata est. 642. 11.

in Christo nulla causa esse potuit quâ peccati alicujus potuerit vulnus accipere. 839. 53. Solus Christus numquam deflectit. 315. 6. & 679. 10. Caro qua se Christus induit, ab omni fuerat munda delicto. 696. 59. Natus ex Virgine nihil debet muliebri hereditati. 1039 23. Dignum fuit ut qui non erat habiturus corporeæ peccatum prolapsionis, nullum sentiret generationis naturale contagium. 695. 57. Quare cùm omnia noverit, peccatum non cognoscat, luculenter demonstratur. 830. 34.

Quomodo Christus in carne sua susceperit similitudinem carnis peccati, & pro nobis factus sit peccatum. 811. 5 6. Susceptio peccatorum in illo pietatis est, non criminis. 817. 6. Solus ille non est capax sæculi hujus vanitate, & carnali tumore 187. 20. Orat non ut pro se obsecret, sed ut pro me impetret. 1365. 42.

in Christo aliud est quod secundum unitatem divinitatis exprimitur, aliud quod secundum hominem est locutus affectum. 862. 16 Locat satis se divitem fore credidit, si præsepe Domini sibi ex omnibus vindicasset. 1296. 43.

Christus qua ratione in terris patrem fabrum habuerit. 1313 2. Honorabat Joseph & Mariam non natura debito, sed pietatis officio. 784. 16. * 1302. 65. & 1490. 74. Subjectum ejus magisterium virtutis humanæ, non divinæ imminutio potestatis est. 957. 8. Non in specie infirmitatis est, sed in operatione virtutis; dispensationis magis temporariis arbitra, quàm perpetuo servitio mancipata. 957. 6. Deposita cum ipsius corporis servitute. ibid 7.

Christus operationis suæ munus amiserat, nisi id humilitas recepisset 1227. 18. Cur præbuerit se humilitatis auctorem. 1515. 31. Quanto abjectior humilitas ejus, tanto divinior providentia 1328 91 Formam dat humilitatis. 1375. 84. Se humiliavit, ut disceres quid sit humilitas 929. 76 Ita se curvavit ad omnia obsequia, ut ne lectoris quidem adspernaretur officium. 1346. 43.

Christi servitus, paupertas, & dolor. 767. 2. & seq. Christus in paupere atque despecto mundum redemit. 1205 34. Ideo pauper huc venit, ne haberet diabolus, quod auferret. 1344. 39 Quomodo dives in paupertate 869. 3 Quantus est in divitiis, qui paupertate sua omnes divites fecit. 524. 33. Christi inopia ditat, sanat fimbria, fames satiat, mors vivificat, sepultura resuscitat. 524. 38. Meum paupertas ejus patrimonium, & infirmitas Domini mea est virtus 1295 41.

Christus agebatur in desertum consilio, myste-

rio, exemplo. 1338. 14. Ejus de deserto, ut ad paradisum redire possimus, vestigia periquamur. 1338. 12.

Christus se à diabolo tentari patitur, ut in illo omnes vinceremus 1335. 4. Sic fallit, ut vincat: sic vincit, ut fallat. 1339. 19. Diabolum & principem sæculi fefellit 1283. 3. Ita multis tentationibus se objecit, ut nulla tentationis nostræ certamina præteriret 755. 38 Solus ille nobis dux constitui poterat adversus illecebras sæculi, & versutias diaboli. 1336. 9.

Tuum est quod Christus bestias patitur, suum quod ab Angelis prædicatur 1298. 52. Fames Domini pia fraus est. 1338. 16. Beata ipsius sitis; quia sitivit pro nobis. 960 14.

Christus in Jordane baptizatus est, quando formam lavacri salutaris instituit. 642. 14. Nullo magis opere quam mysterio sui baptismatis Deus probatur. 1362. 91. Tria principaliter sunt in Christo quæ ad usum proficiunt salutis humanæ, sacramentum scilicet baptismi, desertum, jejunium. 1335. 4. Christi cum Johanne comparatio. 1385. 10.

Cur Christus cum peccatoribus manducaret. 1183. 10. Non gymnasia choris referta sapientum, sed plebem simplicem requisivit. 1399. 53. Cur inter Moysen & Eliam medius apparuerit 588. 30.

Cur in passione à paucis teneri potuit, qui aliquando à populo non tenebatur. 1349. 56. Cùm legimus teneri Jesum, caveamus ne putemus eum secundum divinitatem teneri. 1519. 68. Calumniis appetitus, silentium dedit triumphale. 1190. 24. Cùm se posset ulcisci, queri maluit quam vindicare. 1231. 35. Vili vult se æstimari Christus, ut ab omnibus ematur. 1391. 31.

Christi vulnera nullum fœtorem pœnitentiæ, odorem omnem gratiæ redolebant. 828. 32. Quomodo derelictus à Patre. 900. 31. & 980. 19. Tantum fuit Domino studium tuæ salutis, ut propemodum de sua periclitaretur, dum te lucraretur. 453. 25.

Christus inimicos suos vocavit ad gratiam quos oculus Dei vidit & amavit. 826. 26. Etiam hostes suos non passus est vulnerare 1519. 72.

Solus Christus tali dignus electus est morte, quâ tolleret peccatum mundi. 682. 22. Cur ad id electus est à Patre. 1410. 109. Christum moriturum nec sancti crediderunt. 1379. 98 Eum potuisse non mori, sed noluisse. 1333. 47. Omnibus in commune semel mortuus est, & singulis semel moritur, non frequenter. 1207. 42. Idem testator & heres. 1500. 17. Quomodo crucem suam quasi currum triumphator adscendat. 1527. 109. Crucis locus ubi fuerit. 1518. 114. In Veneram passus est. 938. 5. Passio Christi imago fuit regni cælestis. 1156. 43. Reddamus Christo amorem pro debito, caritatem pro munere, gratiam pro sanguinis pretio. 1390. 26. In eo à morte sequestrata divinitas corporalium non subiit consortium passionum. 1391. 32.

Christus cur post mortem tantum percussus. 1533. 135. Exivit de vulnere Christi aqua, ut nos biberemus salutem. 829. 32. Sepulturæ Christi & Moysis comparatio. 186. 9. Primus dies quo Christus mortuus est, quomodo computandus. 915. 69. Quomodo tribus diebus, & tribus noctibus post mortem fuit in corde terræ. 610. 14.

Christus ideo passus est, quia benefacere eum delectavit, non quia incrementum gloriæ ex sua passione quærebat. 672. 28. Crucifixus est pro fide nostra, crucifixus est pro cupiditatibus nostris. 1378 96. suscepit mortis servitutem, ut tibi tribueret vitæ æternæ libertatem. 1207. 41. Sanguis Christi purpura est, qui inficit sanctorum animas & reges facit. 1190. 20. Sanguis & passio Christi corona est magni certaminis, & præclarum munus sponsalium ejus. 372. 46 Crux Domini non credentibus præcipitium est, vita credentibus. 1158. 4. Hæc est fidei gloria, si vere intelligas crucem Christi. 1410. 107. Paradisum nobis crux reddidit Christi, & cur? 766. 3. In ea requievimus, & peccata nostra deposuimus. 1461. 208. In ligno Domini navigamus tuti & securi. 941 13. Crux Domini omnes abolet atque abscondit errores. 683. 24 Vera crux Domini non exuit merita aliena, sed fœcundat. 1114 29. Sumus in umbra, qui crucis Christi protegimur velamento. 999. 19. Est quidam clavus spiritalis, qui patibulo crucis dominicæ affigat carnes. 1168. 37.

Christus in infernum descendit; ut illi qui in inferno erant, à perpetuis vinculis solverentur. 922. 84. Christus natus auctoritate propria, mortuus propria voluntate, dormiens potestate propria, ipse resurrectionis suæ auctor est. 519. 20. Ubi testimonium resurrectionis adsciscitur, adstipulantur ministeria servulorum: ubi gloria Domini resurgentis ostenditur, servulis splendor absconditur. 926. 2. Christus est Dominus, quia redemit servulos suos: Deus, quia ipse se suscitavit. 893. 14. Ejus divinitas vita est, æternitas vita est, caro vita est, passio vita est, mors vita est, resurrectio vita est universorum. 793. 36. Primum & maximum fidei fundamentum in resurrectionem Christi credere. 509. 80. Christus non per corpoream naturam, sed per resurrectionis corporeæ qualitatem impervia usu, clausa penetravit. 1540. 170.

Christus salit de cælo in Virginem, de utero in præsepe, de præsepio in Jordanem, de Jordane in crucem, de cruce in tumulum, in cælum de sepulcro. 1034. 6. Adscendit super omnes cælos ad Dei sedem, & quomodo. 849. 17. Descendit Deus, adscendit homo: Verbum caro factum est, ut caro sibi Verbi solium in dextera Dei collocaret. 996. 8 Eo unde venerat, naturæ suæ majestate remeavit. 1333. 47. Vulnera suscepta pro nobis cur cælo inferre maluerit. 1540 171.

Christus finis legis est, & mors ejus solvit ænigmata prophetarum. 910. 57. Cur finis legis sit, & plenitudo caritatis. 783. 16. Finis est viarum, finis justitiarum, finis testimoniorum. 1024. 22. Finis spei nostræ, plenitudo & consummatio universorum, atque omnium summa virtutum. 867. 1. Ad Christum omnia referenda. 893. 12

Christus caput est omnium. 962. 18. Caput erat veteris Synagogæ, quam Moyses fundavit. 912. 62. Caput est quod in omnibus nobis per singula membra adsurgit. 827. 19. Eo dempto, vivere membra non possunt. 1222. 2. Appetitus est semel in suo corpore, appetitus est frequenter in eo corpore quod est Ecclesia. 961. 16. Soli Christo prærogativa vocandarum Ecclesiarum reposita erat. 312. 92. Solus est sponsus Ecclesiæ. 510. 22.

Christus sanguine suo mundum lavit, cujus peccatum nullo alio modo potuisset aboleri. 943. 17. Remissio peccatorum est, captivorum redemtio, subsidium laborantium. 1184. 1 Non prodesset nasci, nisi ab eo redimi profuisset. 1295. 41. & 1160. 10. Plus redimendo mihi contulit, quam creando. 1181. 40. * 1227. 19. Nos redemit, adversarius vendit: ille auctionatus ad mortem, hic redimit ad salutem. 1436. 114. Ille vilioris pretii nos addixit, hic magno nos redemit 1417. 117. Cur solus hominem redemit. 949 13. Hominis causam locumque susceperat. 671. 37. Beneficium redemtionis à suis majoribus inchoavit. 1327. 36. Nihil est quod magis esse ultra humana videatur, quam toto Christum se obtulisse pro mundo. 1179. 102.

Christus sicut redemtio, ita & misericordia. 942. 17. Spes & patientia nostra Christus est: ipse factus est redemtio nostra, ipse est nostra exspectatio. 854. 28. Religioso pretiosior est Deus, peccatori pretiosior est Redemtor. 488 14. Solida ad singulos Christi dona perveniunt: omnes habent, & nemo fraudatur. 1155. 41 Quid tam proprium Christo, quam advocatum apud Patrem adstare populorum, mortem suam offerre pro cunctis, sepellere necem, vitam reformare perituris. 861. 8.

Christus quam bonus sit medicus. 816. 4. Apud eum nulla comperendinatio sanitatis, qui verbo curare consuevit, non ferro. 1209. 2. Ejus sermo medicamentum est. 1458. 75. Nec non ipsius cognitum 884. 39.

Velle Christi commune in omnes est. 1003 29. Omnibus ortus est, omnibus venit, omnibus passus est, & omnibus resurrexit. 1077. 57. Vel sero, vel nocte, vel quacumque hora veneris, invenies Jesum ad suscipiendum paratum. 1534. 148. Ubi gratia largienda est, Christus adest: ubi exercenda severitas soli adsunt ministri, deest Jesus 299. 50. Quod severum in aliis in Christo dulce est. 1032. 43. Quos alligat, liberat; & quos adstringit, absolvit. 933. 17. Nulli deficit, superabundat omnibus, nos deficimus. 1384. 116.

Christus verum lumen omnibus lucet, non vult tamen importunis irruere, non vult invitos cogere. 1117. 13. * 1401 74. & seq. Nec volentes repudiat, nec invitos alligat, nec ejicientibus reluctatur, nec rogantibus deest. 663. 4. * 1349. 56. Eum nemo potest tibi auferre, nisi te illi ipse auferas. 1360. 20. 1395. 50. Perfidis dormit, fidelibus vigilat. 899. 26. Dormit in negligentibus, suscitatur in sanctis. 1014. 20.

Quomodo quæratur Christus. 1055. 36. * 1207. 41. & seq. 1538. 161. Vult semper quæri, frequentius inveniri. 1119. 17. Dignatur quærentibus frequenter occurrere, & condescendere, ut eos elevet 369 44. Vult se prævenire Sol justitiæ; & ut præveniatur, exspectat. 1517. 30 Januam cordis nostri pulsanti quam cito aperiendam. 1118. 14. & seq.

In omnibus sequendus est Christus, & ipsius quisque pro possibilitate sua debet imitari. 841. 1. Tribus eum non sequitur ad excelsa, non adscendit ad sublimia. 1366. 46. Habet in se remunerationem suam qui sequitur Jesum. 454. 28 Perfectio & plenitudo Christi est portio servulorum. 1257 42.

Christus veniendo incrementa gratiæ secum vehit. 1034. 6. Nulla major salus quàm esse cum Christo, & ei unitate quadam corporis adhærere. 861. 11. & 1393 42. Qui domicilio Christum recipit interno, maximis delectationibus exuberantium pascitur voluptatum. 1359. 16. & 19. Non jejunant. 1360. 22. Ubi Christus, ibi vita, ibi regnum. 1530. 125. Nemo potest perire, cui non sublatus est Christus. 1222. 2. Vocem ejus quisquis perceperit, naufragium non timebit. 1334. 2.

Quomodo Christus teneri debeat 368. 43 Solus est quem nemo debet deserere, nemo mutare. 1399. 67. Qui se ab eo separat, exsul est patriæ, civis est mundi. 1462. 214. Quis eum concipiat & pariat. 1509. 24. & seq. Quis eum possit tangere. 1539. 165. Qui caput non tenet Christi, vel pedes teneat. 387. 15. & seq. Ipsum semper loquamur; & qua ratione id fieri debeat. 807. 65.

Quis imitator Christi. 817. 5. & 6. Qui sint participes & consortes ejus. 1075. 53 Quid participatione gloriæ ejus erimus, cujus opprobrio sumus gloriosi. 1031. 41. Quod sub aliis contumelia, sub Christo gloria est. 933 17. Optima conditio esse sub Christo, sub quo & pretiosa servitus, & gloriosa libertas. 448. 11. Jugum illius non conterit colla, sed honestat. 563 83.

Via perfecta Christus est. 1026. 26. Moyses per desertum duxit populum Judæorum, Christus per lilia ducit. 374. 56. Quomodo committere debeamus iter nostrum ductui Domini Jesu. 1019. 5. * 1022. 11. & seq. Via est quæ perducit, veritas quæ confirmat, vita quæ per se redditur. 4111. 54. Christum scire vita est sempiterna. 1420. 38.

Christus cur verum sit lumen omnium. 833 41. Bene in mysterio dies Christus, cujus apostoli duodecim horæ. 1464 122. Dies est quibus adest Christus: nox est quibus se denegat. 1054. 33. Ante adventum Christi hyems, post adventum ejus flores sunt. 366. 35. * 1040. 25.

Christus cur dicatur manus Dei. 1252 22. Verbum dictum, calamus, & scriba 1380. 105. Verus levites, & quare 1210 11. Verus est pastor, & qui noluerunt ab eo pasci, depascet eos mors. 952. 21.

Christi cibus virtus est, Christi cibus fortitudo est. 1401. 74. Ejus virtute egredens ab Ægyptiis finibus, & perveniens in terram repromissionis. ibid. 75. Omnes esurient, quos non paverit. 499. 41.

Christus granum est tritici, & granum synapis. 1454 181. & seq. Quomodo vitis & uva fuerit. 520. 24 Agnus nobis est, Judæis verohædus. 489. 18. Cervo quam apte comparatus. 638. 2 & seq. Secundùm Incarnationis mysterium est stella. 1297. 45. Quare sit petra. 859. 2. Mons magnus & exiguus. 644. 17. Bonus torrens qui Judæis cessavit, ut nobis abundaret. 774. 20. Lectus sanctorum est, in quo universa fessa sæcularibus præliis corda requiescunt. 369. 45. Caro Christi adclinatio est Ecclesiæ. 1015. 19.

Christus quomodo signaculum sit in fronte, in

corde, in brachio. 380. 75. Ejus magna gratia, qui omnia prope vocabula ſua diſcipulis ſuis donavit. 1407. 97.

CHRISTIANI quia nomen non habebamus in terris, de cælo accepimus, ut Chriſti populus diceremur. 780. 7. Habet Chriſtianus dignitatem ſuam, & ſunt honorum diverſi apud Chriſtum ordines. 1250. 14. Chriſtiani viri quanta magnificentia. 1344. 36. Chriſtianum cùm dico, perfectum dico. 1130. 51.

Chriſtianorum pleraque quemadmodum veterum Judæorum, patribus & generibus formamus, & cauſis. 1265. 1. Chriſtiani in divitiis ſimplicitatis ſuæ non defecerunt, Judæi in ſuis divitiis eguerunt. 797. 44. Quomodo Judæorum ſpolia habeant. 1240. 11. & ſeq. Oves ſumus petamus paſcua: drachmæ ſumus, habeamus pretium: filii ſumus, feſtinemus ad patrem. 1462. 231. Dei filius per lavacrum, amicus per virtutem, mercenarius per laborem, ſervus per timorem. 1466. 228.

Chriſtiani viri quænam ſint bella. 1506. 11. Nihil laxum, nihil molle, Chriſti militem decet. 856. 23. Nihil non debet offerre, ut cum Chriſto reſuſcitetur. 825. 23. Chriſtianis qui ſtatuunt duriora præcepta, arguuntur. 1029. 37. Quam recte Chriſtiani vineæ comparentur. 1500. 29. & ſeq.

CIBUS hominis cur poſt beſtiarum pabulum creatus. 43. 28. An oleribus magis quam carnibus veſcendum præceperit Dominus. 265. 89. Victu ſimplicis herbæ, oleriſque cibis, aut pomi contentos eſſe omnes oportere. 43. 28. Lex quædam naturæ eſt tantum quærere, quantum ſufficiat ad victum, & alimentorum modo ſortem cenſere patrimonii. 90. 26. Eum de cibo curare indecorum eſt, qui militet de regum. 1441. 130.

Cibus nobis ſola naturalis medicina eſt. 56. 57. Cibus ovibus & capris medicina eſt. 48. 40.

Cicadis cantibus medio æſtu arbuſta rumpuntur, & cur? 109. 76.

CICONIA Romanorum uſu pia avis vocatur. 101. 52. Ab ea ἀντιπελαργεῖν nomen accepit. *ibid.* Ciconiarum pietas in parentes. 101. 55. Quomodo proficiſcantur, & à cornicibus deducantur. 101. 53. Annuntiant veris initium. 110. 10.

CIRCUMCISIONIS præceptum explicatur. 347. 78. & ſeq. Circumciſio corporalis figura eſt ſpiritalis. 293. 29. Ejus vocabulo quid præſcribatur. 292. 27. Circumciſio purificavit, ſanctificavit lex, juſtificavit gratia. 1450. 166. Cur illa hodieque non teneatur. 293. 29.

Cur circumciſus Iſmael tertio decimo anno ætatis. 352. 91. Circumciſi apud Ægyptios non ſolum mares, ſed etiam feminæ. 348. 78.

CLERICI non ſolum officii, ſed etiam virtutis opera debet exhibere. 1418. 29. Clerus plerumque erravit, ſacerdos mutavit ſententiam, divites cum terreno rege ſenſerunt: populus fidem propriam reſervavit. 1189. 17. *V. Sacerdos.*

Coccum pro igne in Exodo collocatum eſt. 1101. 22.

Cum cogitatione omnia facito, ut non te pœniteat operis tui. 1067. 32. & ſeq.

Cogitationi malæ & concupiſcentiæ occurrendum. 1067. 34. Nulla mens, nulla anima eſt, quæ non recipiat etiam malarum motum agreſtes cogitationum. 251. 57. Cogitationes, magis quam improviſæ infuſiones ad crimen tenendæ. 746. 21. Cogitationes vanas cum expuleris, dabit tibi Deus vacuam poſſeſſionem cordis & mentis. 103. 44.

Cognitionis perfectæ non eſt, ſcire quid facias, & ordinem neſcire faciendi. 1012. 11.

COGNOSCERE ſe ipſum, quid & quam utile. 986. 13. & ſeq. Tunc obliviſceris Dominum cùm oblitus fueris tui. 196. 26. Non poteſt plene quis intelligere quid acceperit, niſi meminerit ante quid fuerit. 1125. 35.

Cognoſcere non in ſola & perfunctoria ſcientia eſt, ſed in eorum operatione quæ oportet fieri. 157. 30.

Collyrium oculorum morbis remedium eſt. 1000. 21.

Coluber cùm urgetur periculo, caput abſcondit. 1222. 2. Cervum fugit, leonem interficit. 48. 40.

Columba typus pacis Eccleſiæ. 1312. 92.

Commendatum & depoſitum dicunt quod nos cuſtodiæ cauſa alicui commiſimus. 614. 67.

Comparationum naturam ſpectandam eſſe non ſpeciem. 1455. 176.

CONCUPISCENTIA & de bono & de malo dicitur. 832. 38. Concupiſcentiarum, malarumque paſſionum flumina, ex carne velut ex fonte prorumpunt, lateque exundant. 232. 12. Concupiſcentia rationem prævenit, ſed ratio cupiditati reſiſtit. 445. 3. Concupiſcentiam ratio emollire poteſt, eradicare non poteſt. 443. 1. & ſeq. Concupiſcentiis malis quam citò occurrendum. 978. 12. * 1027. 29.

CONFESSIONIS tuæ vocem Deus exſpectat. 781. 14. * 1465. 225. Si in aliquo labaris, reſpicit te Deus, ut fatearis errorem. 1523. 90. Peccatorum morbus dum tegitur, inardeſcit; ſi confeſſionibus proditur, evaporat. 840. 57. Vetus dolor eſt, & interioris cordis confeſſio, quando enumeramus omnia quibus ſecreta mentis viſcera amariſſimo compungimur affectu. 834. 42. Vulnus peccati medicum quæris, medicus confeſſionem exigit. 872. 14. Venenum peccatum eſt; remedium accuſatio peccati. 829. 11. Non poteſt quiſquam juſtificari à peccato, niſi fuerit peccatum ante confeſſus. 178. 71. Quomodo qui ſe accuſat, etſi peccator eſt, juſtus eſſe incipiat. 1012. 11. Quicumque dicit iniquitates ſuas Deo, juſtificatur. 199. 34. * 559. 73. & 996. 10. Condemnatio præſentium, abſolutio futurorum eſt. 850. 13.

Confeſſio peccati compendium eſt pœnarum. 849. 27. In Confeſſione eſt venia, & in peccati ſui condemnatione juſtitia. 854. 30. Plurimum ſuffragatur reo verecunda confeſſio, & pœnam quam defenſione evitare non poſſumus, pudore levamus. 811. 14. Criminis commentum, non confeſſio pudori eſt. 1328. 38. Juſtificatio Dei eſt, ut cùm boni operis aliquid fecerimus, ſemper tamen Deo peccata noſtra fateamur. 1166. 30.

Deus non ſolum culpas ignoſcere confitentibus, ſed etiam præmia corrigentibus impertire conſuevit. 732. 68. Juſtus ſuorum confeſſione peccatorum vocem eripit adverſario. 769. 8. Non ſolùm renuntiare peccatis, ſed etiam memoriam omnem debes actus ſuperioris abolere. 1481. 44. *V. Eccleſia claves.*

Confeſſio fidei pretium immortalitatis nobis eſt. 1354. 74.

Confeſſorum violæ ubi reperiantur. 1441. 128.

Confuſio bona eſt, quam pro Chriſti nomine ſubeas. 916. 68.

CONJUGII quanta vincula? 86. 18. Conjugii caſtitatem lex divina in naturam vertit. 1163. 17. Cur homines conjugia non ſpernere, nec ſibi ſociare impares debeant. 288. 19. Conjugium non reprehenditur, ſed ad majorem honorem vocatur integritas. 1458. 196.

Vir non eſt Dominus, ſed maritus: non ancillam ſortitus eſt, ſed uxorem. 87. 19. Conjugum mores ferendos eſſe. 86. 18. Simul ut ad orationem nocte ſurgendum eſt. 309. 84. Religioſiores copulæ mentium docentur iſſe, quam corporum. 1392. 26. *V. Matrimonium & uxor.*

Conium vitæ nocivum. 47. 38. Eo plerumque furores libidinum marcuerunt. 48. 39.

CONSCIENTIÆ emendatæ gratiâ nulla melior voluptas. 351. 85. Conſcientia boni facti merces pax mentis. 352. 47.

Conſcientia apud Deum ſe prodit, & cogitatio hominis apud eum ſe aut condemnat, aut purgat. 920. 79. Arbitrum juſtitiæ, remuneratoremque meritorum innocens non metuit conſcientia. 983. 7. Bona conſcientia quæ cùm examinatur, probatur. 1004. 33. Non poſſunt aliena verba crimen adfigere, quod propria non recepit conſcientia. 847. 13. Bona conſcientia non eget defenſione verborum, quæ ſuo nixa eſt teſtimonio, ipſa ſui judex. 847. 13. Ex ipſa obmuteſcat facundia, ſi ægra ſit conſcientia. 1041. 27.

Conſilia ſalubriora tunc credimus, ſi propenſiore meditatione examinata videantur. 981. 1.

CONSOLATIO prima ordine eſt, quod non obliviſcatur Deus facere miſericordiam. 1195. 3. Secunda conſolatio eſt quod diverſis propter peccata noſtra ſupplicus, ad veniam pertinemus. *ibid.* Conſolatio mitis eſſe debet non aſpera. 834. 42. Sæpe lites de conſolationibus vidimus excitatas. 834. 42.

Conſules adſcribuntur tabulis emtionis. 1294. 39.

CONVERTITUR, nemo niſi qui voluntate convertitur. 752. 30. Beatus qui ſe potuerit reparare poſt lapſum. 677. 6. Plus eſt à vitiis ſe revocaſſe, quam prope vitia ipſa neſciſſe. 1247. 3. Cum virtute ſurgit quicumque corrigitur. 855. 35. Patet ſine ne quæ interdum diſpliceat, ascendentur cum gratia. 326. 31.

Converſione animæ nihil Deo gratius eſt. 905. 45. Novit Dominus mutare ſententiam, ſi tu noveris emendare delictum. 1592. 33. Verbi Dei ſententia eſt, ut converſis venia donetur; ſi tamen legitime eſt facta converſio. 1066. 30. Conſummatæ emendationis quanta virtus. 1247. 4. Non mediocris eſt virtutis ab impiis ad honeſta, à terrenis ad æterna tranſire, & carnalis vitæ conſuetudinem commutare. 939. 7. Caſtigare nos ipſos ſi noverimus, cadimus aerias poteſtates. 1123. 28.

CORRIGERE propoſitum & in melius mutare non levitas ſed virtus eſt. 1184. 45. Correctio poſt paſſionem Domini neceſſaria. 1414. 60.

Crimina noſtra bonis operibus, fideique pretio, & miſeratione redimamus. 210. 10. *V. Peccata.*

Convivium quoddam exquiſitum, & opipare accuratum. 115. 5. Fugiendas eſſe comeſſationes. 561. 81.

CORDIS meridies 133. 14.

Cor ſalutis ſigna demonſtrat, quando cauſas ſuæ perturbationis agnoſcit. 832. 39. Quæ ſit vox cordis. 1512. 8. & ſeq. Cor prius clamet, ut ſermo poſſit à Deo audiri. 1111. 12. Etſi Deus videat omnia cordis occulta; bonum tamen eſt ut unuſquiſque animam ſuam ei aperiat & expandat. 1146. 54. Qui cordis clamorem perdidit, perdidit etiam linguæ. 1280. 41. Quid ſit effundere cor ſuum. 966. 30. Si cor nioſum non ſit, non ſunt noxia tempora tua. 747. 24. Corde qui uritur, comburitur corpore. 711. 13. Cor ſi exagitatur, magnum periculum deſignat. 832. 38.

Quam grande munus ſit, cordis eſſe mundi. 698. 64. Cor mundandum eſt, & quomodo. 1101. 45. & ſeq. Quomodo auferatur velamen, quod manet ſuper oculos cordis. 1000. 21. Interdum melius eſt nudum eſſe corpore, quam corde velatum. * 714. 46.

Corallium in mari herba, ſi in aerem transferatur, in lapidis firmitatem ſolidatur. 93. 33.

Core filiorum officia. 935. 1.

Corium ad peram & calceamenta idoneum. 1453. 57.

Cornix plena voce pluviam vocat. 96. 39. Cornicum in filios amor. 103. 58.

CORONA luctando quæritur, non reluctando: ſtudio, non refragio. 772. 17. Non eſt corona niſi ubi fuerit difficilioris lucta certaminis. 1213. 19. Non decet redimitos floribus corona, ſed pulverulentos: nec molles deliciis, ſed duros labore exercitii omnis victoria. 1196. 5. Quanto plura certamina, tanto præcellentior corona virtutum. 1564. 6. * 1344. 37. Corona certantibus non niſi ultimo die dari ſolebat. 133. 1. Quo clarius meritum coronati, hoc uberior juſtitia coronantis. 1145. 16.

CORPORIS humani forma ceteris præſtat. 135. 54. Ejus fabrica inſtar eſt mundi. *ibid.* 55. Singula humani corporis membra ita uſum miniſtrant, ut præſtent decorem. 135. 18. & ſeq.

Corpus humanum ſeptum eſt corio, ut à frigore æſtuque defendatur. 248. 50. Adtextum eſt ſicut nidus. 133. 14. Cur uter dicatur. 1108. 14.

Corporales impreſſiones cùm patimur, cur exclamare conſuevimus. 1210. 7. Quantas occupationes corporis hujus neceſſitas invehat, quibus impeditur animæ vigor, ac revocatur intentio. 394. 12.

Corporis virtus exercitatione augetur frequenti: at inexercitata minuitur & labitur. 216. 22.

Sancti etiam cùm gerunt corpus, non ſunt tamen in carne, ſed in ſpiritu. 1062. 18. Sunt peregrique in corpore ſiti, qui peregrinantur à corpore, & adſunt Deo. 1010. 2. & 1167. 51.

Anima juſti utitur corpore ut inſtrumento aut organo. 400. 25. * 401. 27. Boni reges qui ſui corporis poſſunt ſe præbere rectores. 939. 7. 1151. 30.

Corporis noſtri uſus nobis inimicus gravis eſt. 401. 26. & 1112. 24. Anima beata eſt quam nulla adverſa corporis prælia expugnant. 376.

Index rerum & sententiarum.

61. Voluptates corporeæ, escæ malorum. 376. 61. Homo illecebris corporalibus deditus seipsum inhonorat. 117. 10. Corporis insinuitas sobrietas mentis est. 18. 31. Corpus nostrum hoc tabernaculum testimonii est. 1144. 21.

Correptio amantis est non exsecrantis, bonitatis non crudelitatis. 1081. 7. Correptio Medicina Christi correptio est. 822. 19. Qui sanari vult, argui non reformidat: sed non vult argui in furore, sed in verbo Dei. 823. 19

Ordo correptionis fraternæ. 1067. 32. Disciplina seu correptio molesta est, etsi habeat fructum. 1082. 10. Sapiens quomodo alios corrigere studeat. 255. 66. Gravis verecundia pudorque delicti ab inferiore reprehendi. 728. 56. Plus proficit amica correptio, quàm accusatio turbulenta. 1475. 21. Omnis disciplina seu correptio, etsi ad tempus habeat amaritudinem, postea tamen pacificum fructus ferre consuevit. 1082. 10.

Coturnices Helleboro vescuntur. 48. 30.

Corvum quasi nuntium futurorum plerique æstimant. 134. 62.

Creatura in sui exordio secuta est præceptum Dei, & usum fecit ex lege. 36. 8. Non debemus condemnare in creaturis, si quæ nobis difficilia intellectu videntur. 147. 7.

Critias sanguinem animam esse existimavit. 266. 92.

Crudelitas. Multos vitia blandiora decipiunt, & contra avertit à se plurimos, tristis & nimium severa crudelitas 1183. 45.

Culpa substantiam nullam habet. 905. 44. In hunc mundum tanquam hospes intravit, aliena nostræ & peregrina naturæ. 718. 39. Malitia fons peccati est, culpa infirmitatis est lapsus. 1165. 25.

Culpa plus quàm ærumna à sancto viro defletur. 1194. 16. Inest est culpa, inest & virtus. 712. 66. Tua te ipsa culpa accusat & prodit. 579. 51. * 731. 66.

Crescit culpa, cùm proditur, nec cavetur. 449. 13. Tolerabilior culpa quæ premitur verecundiâ, quàm quæ insolentiâ prædicatur. 302. 59. * 719. 34.

Innocentia arrogantem me fecerat, culpa subjectum reddidit. 452. 21. *V. Malitia & Peccatum*

Cupiditatum causæ sunt carnis oblectatio, species gloriæ, aviditas potentiæ. 1343. 33. Defectio cupiditatum & vanitatis, adjectio est veritatis. 436. 47. Cùm compressæ fuerint cupiditates, possunt virtutes & bona opera germinare. 260. 77. Finis tentationum, finis est cupiditatum. 1343. 35.

Cupressus numquam amittit viriditatem suam. 2015. 21. Lacunaribus fastigiisque commendabilis. 54. 51.

Custodia boni præsentia ibi frequentior, ubi mures fragiliores. 229. 5.

Cygno cur collum procerius? 108. 75.

D

Daleth significat latine timorem vel nativitatem. 1009. 1.

Damnentur cur multi, pauci coronentur. 870. 6.

Dan judicium interpretatur. 523. 54. * 877. 23. Benedictio ejus explicatur. 522. 32. 33. Figura fuit Antichristi. 877. 25.

Danubius de occidentalibus partibus Barbarorum atque Romanorum intersecat populos. 28. 12.

Darius Medus Rubrum mare Ægyptio pelago connectere voluit. 37. 20.

David Hebræi excelsum dicunt, Latini humiliatum interpretantur. 720. 39. Ejus se dici filium ipse Dominus gratulabatur. 676. 3. Arguuntur qui eum Filium Dei & Christum esse dicebant 713. 22. *& seq.*

David magnus mutalium magister. 971. 2. Illius fortitudo facta est universorum victoria. 684. 26. Major in eo pietas, quàm virtus corporis militabat. 1008. 46. In ipso quam in Salomone major Dei gratia fuit. 843. 4. Quare ante arcam saltaverit. 1385. 5. Ejusdem clementia morum, mansuetudo pietatis, & vehemens devotionis intentio. 1162. 13. Quam injuriæ patiens & doloris 685. 30. Parcebat inimico, & malebat innocentiam suam quàm vitam tueri. 768. 7. Didicerat de Christo bonus esse pater. 1150, 27. Cur Absalon prius dixit puerum, postea filium. 1190. 23. Irrationabilem concupiscentiam rationabiliter patronato fraudavit remedio. 445. 3. Quid à Donato tanquam servus, miles, & vocatus eximio tamquam servus, miles, & vocatus eximio generet. 1044. 4. Multo admirabilior qui potestatem vicit, quàm qui amorem. 720. 9.

David sitiebat Christi sanguinem, non aquæ elementum quod erat in lacu Bethleem. 686. 33. Vidit sacramenta novæ legis. 693. 58. Vidit remissionem futuram omnium delictorum, prævidit fulgorem gratiæ per lavacrum regenerationis, & infusionem Spiritus sancti. 683. 24. Resurrectionem Domini multo post sæculo futuram pia fidei devotione celebravit. 829. 79. Quod ipse nesciebat, Nathan inferius propheta cognovit. 1119. 18.

David cur peccati exsors non fuerit. 687. 36. * 718. 33. Ideo videtur peccatum gustasse, ut doceret quemadmodum peccatum posset aboleri. 815. 3. Quam efficaciter ille nos peccatorum nostrorum pœnitere docuerit. 815. 1. Quam cito peccatum confessus ingemuit culpæ dolore. 677. 3. Iniquitatem propriam confitendo, justificatus est in semetipso. 1051. 22. Quomodo peccatum suum petierit deleri. 820. 14. Eum homicidia sua, & adulteria decantasse male gentiles objiciunt. 709. 6. *& seq.* Non alia re præstantior, quam quod commissum adulterium pœnitentiæ putavit lacrymis abluendum. 1527. 37. *& seq.* Peccavit David, quod solent reges: sed pœnitentiam gessit & flevit, quod non solent reges. 681. 13. * 709. 7. In electione pœnæ pro peccato suo rationem secutus est, in dolore pietatem. 822. 16. Quibus operibus pœnitentiam suum texerit. 883. *& seq.* Sic dilexit Dominum, ut nimia caritate peccatum omne tegeret atque absconderet. 683. 25. Licet pœnitentia abolitum, suspectus tamen erat, ne forte adhuc maneret ejus opprobrium. 1032. 40.

Davidis factum cum Uriæ uxore, mysterium fuit in figura, peccatum in historia: culpa per hominem, sacramenta per Verbum. 1326. 38. Mysteria sub eodem adulterio adumbrata deteguntur. 720. 37. *& seq.* * 725. 50. *& seq.* Deus de sanctitate & justitia ejus jam judicavit. 676. 3. Figura Christi fuit. 222. 23. * 382. 20. * 686. 12. & 14. * 703. 81. & 1243. 22. Quid ingressus in domum Achimelech, ubi quinque panes petiit, figuret 1364. 35. *& seq.*

Debitum cùm solvitur non quantitas, sed animus reddentis, consideratur. 217. 23.

Decorum quod bonum, quod autem indecorum hoc malum. 373. 60.

Defensio est non arrogantia, quando non excellentia aliqua honoris adsumitur, sed forte mandabilis ærumna propulsatur. 1172. 10. Melior est causa, quæ non defenditur, & probatur. 1523. 97. Ambiant defendi, qui timent vinci. 1325. 97.

Delectatio naturalis est. 738. 2. Summum est virtutis & erroris incentivum. 737. 2. Prima est origo peccati. 179. 73. Ea mentis vigore resoluto se se effundit. 357. 2. Operiebat, & quasi tegebat corpus nostrum per Adæ errorem. 259. 72. Grave & iniquum certamen adversus delectationes præsentium. 748. 25. In exigua delectatione amaritudo perpetua est. 634. 22.

Delictum minus est quam injustitia vel iniquitas. 690. 45. * 692. 49.

Democrito plurimum de physicis vetustas auctoritatis detulit. 2. 3.

Demum militas. 239. 66. * 236. 22.

Depositum & commendatum est, quod custodiæ causâ cuipiam committimus. 614. 67.

In deserto tentationes plurimæ, nisus ad virtutem difficilis, lapsus facilis ad errorem. 1336. 8.

Desideria super nos extendere humanum est. 1192. 28. Constituendum ante Dominum omne desiderium nostrum. 832. 18.

Desperandum numquam est, & cur. 826. 26. Si quis leviores habeat passiones, non penitus divinam desperet gratiam. 269. 108. *V. Spes.*

Despicere æternum quare debeamus. 1226. 17.

Devotio in exsequendis Dei mandatis, virtus prima est ordine, & ceterarum fundamentum. 182. 3. Ipsa manet in æternum. 1006. 41. Epulatur animus devotionis alimento. 1053. 29. Devotio religiosa ambitione caret. 1143. 34. Bona comes humilitatis. 1148. 23. Devotionis tria in nobis officia definiuntur, animirum fides exigitur, studium desideratur, facta quæruntur. 194. 22. Devotio sera nihil habet laudis. 1214. 19.

Deus operator operibus suis proditur. 421. 10. Qui ex corruptibilibus mundi putat quod Deum comprehendere possit, infatuatur. 5. 9. Quæ major est gloria quàm pectoribus nationum cognitionem divinitatis infundere. 894. 16.

Deus dicens ego sum qui sum, rem expressit, non appellationem. 896. 19. Unus est, non unus è numero. 1487. 65. Dives Philosophia plures sibi Deos fecit: pauper Ecclesia unum Deum novit. 1474. 17. Illius est esse qui semper est. 1121. 80. Semper enim esse divinum est. 128. 41. Nec initium dierum, neque finem habet. 5. 9.

Deus est spiritus. 127. 40. Nihil habet in sua substantia corporale. 914. 65. & 1456. 188. Incorporei Dei corporea adumbratio esse non potest. 9. 28. Refelli non potest personas Trinitatis ea specie videri, quam voluntas elegerit, non natura formaverit. 1274. 25. Corporalibus non videtur oculis. 1207. 41.

Dei proprium est, ut bonus sit. 1083. 15. Deus universitate bonus, homo ex parte. 1487. 65. Supra meritum nostrum Dei bonitas redundavit. 761. 50. Quomodo bonus sit omnibus. 663. 4. Bonitas Dei in omnes est, severitas in paucos. 1081. 7. Manus Dei plenitudo bonitatis est, facies ejus illuminatio mentis est. 924. 88.

Deus in semetipso manens dat aliis, nihil autem in se ex aliis suscipit. 382. 78. Neque defectionem aut diminutionem patitur, neque adjectionem capit. 186. 8. * 874. 20.

Deus qui ubique & omnibus præsens est, quomodo quibusdam propior sit. 1289. 39. *& seq.* Etsi immensus Deus, mensuram omnium tenet. 197. 30. Deo nihil immensum est, qui omnia mensurâ quadam suæ scientiæ comprehendit. 850. 20. Dei quænam est deambulatio. 276. 68.

Deus cùm immutabilis sit, cur dicatur irasci. 231. 9. Non cogitat sicut homines, ut aliqua et nova succedat sententia. 231. 9.

Divinitatis splendor incomprehensibilis premit nostri corporis sensus. 1425. 17. Inscrutabilia judicia Dei, sed non inscrutabilia judicia oris ejus. 992. 29. & 30. Ejus consilium humana vota non capiunt. 1366. 43. Dei spiritum non humana opinione comprehenditur, sed quasi quodam eventu inopinatus illabitur. 1528. 115. Quam probabile sit desiderium videndi vultus divini. 2062. 29.

Nihil est præter Dei scientiam. 1906. 28. Deo omnia præsentia quæ futura sunt, & manifesta quæ latent. 770. 11. Numerus capillorum quomodo Deo cognitus. 1436. 212. Qui novit Dominum, scitur à Domino. 791. 31. Cognitio Dei dignationis est, non visionis. 792. 33.

Dei immobilis voluntas, homines vero mobiles & cur. 961. 18. Deo lex voluntas est, & donandi jus. 838. 51. Voluntas divina fundamentum est universorum. 12. 22. Voluntas Dei potestas est. 1355. 3. Voluntas Dei mensura rerum est: sermo ejus finis est operis & ætern naturæ. 14. 4. Virtus naturæ est. 26. 10. Sermo Dei voluntas est, opus Dei natura est. 19. 33.

Quid non potest qui omnia potest, nisi quod posse noluit. 1231. 17. Dei operatio qualis? 179. 74. Vox Dei efficiens naturæ est. 36. 8. Deum auctorem esse mundi ac diluvii. 143. 42. Christus & Spiritus sunt manus quibus Deus hominem creavit. 2092. 17. Prima Dei vox singulis creaturis impertita gignendis, lex naturæ est, quæ terris in omne ævum remansit futuræ successionis datura præscriptum. 42. 26. * 49. 43. Quod jubet, facit. 37. 5. Non laborat in maximis, non fastidit in minimis. 80. 5. Mirabilis in utrisque. 226. 37.

Dei in homines providentia. 89. 25. Male quidam philosophorum illam negarunt. 268. 100.

Deus cujus servum esse virtutis est, ipse permisit ut eum patrem vocemus. 318. 17. Si honorari parentes atque amari justum est, quanto magis parenti omnium deferri debet amor & honorificentia. 345. 69. * 461. 20.

Deus solus magister est verus. 1078. 59. Non vult cum aliis consortium habere dominatus. 1122. 27.

Dei in nos quanta caritas. 452. 24. *& seq.* 729. 62. *& seq.* Quomodo misericordia ejus plena sit terra. 1077. 57. Misericordia homi-

nit in proximum suum, misericordia Domini in omnem carnem. 1230. 29. Vita tua non in abundantia tua, sed in Dei est misericordia. 1140. 28. Adspectus Dei salus nostra est, atque in ejus vultu nostrum est adjumentum. 932. 15. Ubi adjumentum Dei, ibi certum salutis auxilium. 1151 30. * 1166. 29. Quos Deus adspicit illuminat. 697. 61. 792. 33 Cito dat. 198. 31. Non est serus ad remunerandum, cito promittit, & multa largitur; & quare? 288. 18. Tardius votum precantis, quam remunerantis est præmium. 822. 18.. Uberiora sunt dona largientis Dei, quam merces operantis. 892. 12. Nihil imperfectum dat Deus. 196 28. Sua donat sine ullo donationis dispendio, magisque fruitur eo, quo nos utimur. 240. 35.

Est misericordiæ divinæ ut nulli causa sit mortis, & omnes putet esse redimendos. 898 25. Omnia salva esse vult. 760. 48. Si in te non ingrediatur, non ingredientis sed aperientis est culpa. 1120 40. Omnes suos vult esse, quos condidit & creavit: etiam fugientes requirit, & absconditos non vult perire. 865. 20. Solet congregare dispersos, desertos requirere, colligere destitutos. 984. 9.

Deus neminem deserit aut repellit, nisi qui se ab ejus conspectu putaverit sequestrandum. 672. 29. * 802. 57 & 1167. 32. Nihil gravius quam errantem a Deo deseri. 221. 32. Quam grave sit projici à facie Dei 672. 30. * 699 67. Quid sit à Deo repelli. 989. & seq. Unusquisque studiis suis se se jungit Deo, aut separat 1167 32. Deus relinquitur pravitate morum, & deformitate vitiorum. 1167. 32. Deseruntur à Deo qui oderant, eligantur qui amaturi erant 1495 1. Deus excæcavit populum Judæorum, non duritiâ, sed præscientiâ; nec malitiâ, sed æquitate ac justitiâ. 1191. 27.

Duo quædam in Deo principalia sunt genera virtutum, unum quo remittit, aliud quo vindicat 212. 15 Misericordia Dei cum judicio, & judicium cum misericordia. 1232. 40. & seq. Deus ideo dicitur, quia indulget: Dominus, quia vindicat 246. 47. Misericordiam quasi liberalis impertit, & judicium cum miseratione dispensat. 629 86. Severus in corripiendo sed dulcis in corrigendo est. 886. 3. Severitas ejus in bonitatem recurrit. 1081. 7. Opus suum probare magis atque augere, quam minuere aut damnare consuevit. 1200. 19. Etsi irascitur, ignoscit: etsi percutit sanat; etsi tradit in interitum carnem, spiritum salvat. 816. 26. Deus cùm ira citur in reum, differt: cùm inferendus, properat, ut absolvat; tenet, ut corrigat: admonet ut emendet, prævenit, ut ignoscat. 822. 17. Irascitur peccatis nostris, sed non obliviscitur pietatis: minatur supplicium, sed non permittit excidium: moderatur vindictam, revocat severitatem 245 45. Quam clemens, quam pius, cùm aut misereatur, aut vindicat. 1081 7. * 1455. 175. In remuneratione præmiorum promissa custodit, in exactione pœnarum præscriptum remordet. 822. 17 Fortis manus Domini sicut male percutit, sic cito sanat: quæ fortis ad vulnus, fortis & ad remedium est 855 33. Non vult vindicare, qui paratus est ignoscere. 425. 14 Nullum prius ipse condemnat, sed unusquisque sibi auctor est pœnæ 1394. 46. Quanta Domini patientia, ut non statim peccatorem puniat? 298. 46. Patientia Dei non præjudicat veritati 667. 14.

Misericordiam magis petere Dei, quam justitiam implorare debemus. 1179. 32. Eam fide, studio operibus meremur. 194. 23. Prius ad Deum quam ad humana subsidia confugiendum 202. 40. Dominus etiam circa indignos prima sua servat. 588. 73.

Sola Dei possessio est, quæ perpetuæ gratiæ ferat fructus. 22 12. Proposuit tibi Dominus in portione a. rum, honores, nobilitatem, & se ipsum. elige quam putas. 1060. 13. Deum præferre debemus omnibus. 285 9. Cui Deus portio est, nihil debet curare nisi Deum. 420 7 Ille totius possessor est naturæ 1057. 5.

Non est solus, cui Deus præsens est. 845. 9. Nullus absens Deo, nisi qui se absentem fecerit 787. 20. Stans cum Deo lapsum timere non poterit. 285. 9 * 1136. 17. Deo vivamus, cui mori gloriosum. 1058. 7. Vo- tit, & puram conscientia, & spiritus caritatis adhæreamus Deo. 209. 9. Quomodo per Christum Deo appropinquamus. 1248. 8. Quam rarus qui possit dicere Deo: Tuus sum. 1125. 37, & seq.

Deo duce omnis levatur labor, omnia impedimenta removentur, incentiva subministrantur. 799. 50. Bene dirigimur, cujus dexteram Deus manu sua tenet. 671. 27. Bonum est quærere Dominum, sed aliquando in malum vertitur. 1342 32. Quid sit vias suas ambulare hominem, & vias Dei? 1022 10.

Deus quomodo justificetur. 1384. 2 Quomodo magnificetur. 1290. 27. Deo reverentiam qui non exhibet, naturæ non deferet obedientiam. 219. 28. Hæ præcipuæ virtutes, ut Deum exprimas quasi imago archetypum, diligas quasi filius patrem, adores quasi subditus regem. 422 11.

Quomodo loquatur Deus. 176. 69. Deo semel loquente, quomodo plura audita sint? 967. 33 Cur dicatur jurare. 203 43. Quomodo irascitur. 822. 19 Dei ingressus & egressus qualis. 899 29.

Dei manu virtutem intelligimus patiendi 823. 20 Cur Deus & lux & ignis esse describatur. 1066. 27. Ignis Domini lumen est æternum. 1442 132. Illuminare solet, non exurere. 66 9.

Nihil est ultra Dei injuriam peccare gravius quod possis. 1435. 106 Omnium acerbissimum est quidquid in Dei fieri videtur injuriam 759. 47. Nemo gravior hostis omnium, quam qui omnium lædit auctorem. 1200. 18. Respuenda est utilitas nostra, ubi divinitatis injuria est. 1485 60.

Diaboli natura non improba, sed opera iniqua. 1350. 61 Cur non semper manebit. 1394 46. Qua fraude deceptus sit. 1357 11. Per superbiam naturæ suæ amisit gratiam. 1046 8.

Differtur diaboli judicium, & cur? 1228 23. Non vult Dominus communione sanctis cum diaboli sociis consortium esse judicii. 1228. 22. Qua pœna puniatur. 433 40. 41.

Diabolum fuisse in paradiso terrestri sub figura serpentis. 148. 9. Id non reprehendendum, neque de ea dubitandum. 149. 12. Plerique tamen illud negarunt. 149. 11

Diabolus quidnam in homine inviderit. 169. 54 Illius malitia facile occulta deprehenditur. 1283. 3. Ipsam hominibus prodesse ad salutem. 148 9. Improbus magister est diabolus, qui falsa veris permiscet. 1408. 102. Nomen Jesu Nazareni in Evangelio Lucæ dixisse primus inducitur: & in Genesi primus Deum homini nuncupavit. 1350. 60. Sicut sancti membra sunt Christi: ita impii membra sunt diaboli. 776. 27. * 919. 9.

Diabolus rex est sævissimus. 908. 54 Fugienda sunt omnia quæ illius subjacent potestati, & quare 1342. 30. Omnium auctor est flagitiorum. 844 6. * 1275. 12. Quis tam inimicus illius, quam princeps istius mundi & socii ejus. 901. 33. Mors est qua se misit in cor Judæ 929. 9. Tripudiabat quod apostolum subtraxerat Christo: sed plus quam subtraxerat, in latronis conversione amisit. 864. 17. Quid mirum si gravare homines possit, qui pervicaci spiritu nec Deo cedit. 1174. 25. Socios quærit ad culpam, ut oberrim prodat ad pœnam 978. 25. * 1447. 150. Imitatur perdicem quæ aliena ova diripit & fovet. 128. 13. Mutuatus est quod non tenebat, nec vult restituere quod accepit. 797. 46.

A Deo permittitur diabolo in homines potestas, ut boni probentur, improbi puniantur. 1395. 49. Accepit tentandi licentiam, sed non accepit copiam subruendi. 149. 10. * 1437. 115. Cognoscenda sunt tentamenta illius, ut docti instructique exeamus. 272. 58. Varia ejus tentamenta exponuntur. 170. 55. Ira, furor, cædes, arma sunt diaboli. 801. 56. Tibi blanditia ejus plus cavenda est. 1343 34 Tentat, at adversarius; defendit ut servus. 825. 25.

Nemini potest nocere diabolus, nisi ipse se miserit. 1340. 25. Neminem jugo servitutis adstrictum tenet, nisi se prius ei ære peccatorum vendiderit. 447. 10. Non capit laqueus diaboli, nisi ante esca te ceperit 1153. 37. Cito diabolus desidit januam cordis nostri si eam patentem invenerit. 649. 28. Si diabolum non conterimus, nostra culpa est. 1110. 18 * 1544. 36. Adversus illum non vocis magnitudine sed magnanimitate cordis utendum. 1211. 8. Non merito tuo, sed odio suâ vincitur. 1418 29.

Diabolus per antithesim Christo opponitur. 1436. 114 * 1457. 117. Christus voluit in se principem mundi fallere, in discipulis triumphare. 1005. 34 Quam beatus vir in quo diabolus nihil offendit, quod suum agnosceret 466 14. In illo solo nihil invenit, qui peccatum non fecit. 374 55.

Dialectica divitiis verborum fluit, pietas timorem Dei servat. 791. 28

Διὰ παντὸς & omne tempus significat, & per omnia. 1024. 21.

Dies acceptio diversa. 244 43. Dies temporis portio est, non principium. 10 20. Viginti quatuor horarum mensura unius diei tempus est. 22. 37.

Dies Dominica habet ex numeri ordine prærogativam, & ex resurrectione Domini sanctitatem. 936. 2. Cùm omnes dies fecerit Deus, huic tamen dies præ ceteris divini operis prærogativa delata est, quo peccatum omne sublatum est. 887 6.

Dies Christus est 1054. 33. * 1464. 222. Quibus Christus adest, semper dies est, & nunquam sol occidit. 1122. 26. Qui mali sint dies. 792. 32.

Digestio quomodo fiat. 142. 71 * 238 28.

Dignitas omnis sæcularis diabolicæ subjacet potestati, ad usum fragilis, & inanis ad fructum. 1341. 28.

Dilectionis & amoris differentia. 1542. 177. Ubi dilectio perfecta, ibi securitas. 1353 70. *V. Caritas.*

Diligentia ingeniosi adminiculum 326. 8 Diligentia & fides superiorem locum tenent. 831. 35. Non satis est rectè facere nisi etiam mamires quod facias. 295. 33. Molimina Deus sera condemnat 1537. 162. Bona diligentia cum sapientia, & inventio cum ingenio naturali 448 50. Candidatum regni cælestis militem impigrum esse debere. 462. 10. Naturam nobis formare non possumus, possumus diligentiam. 808. 66. Deus præsentior est diligentibus, negligentibus abest. 1499. 23.

Diluvium verno tempore cœpisse & desiisse. 246 48. * 252. 60 Cur sexcentesimo anno Noe. *ibid.* Qua ratione quadraginta dies diluvium fuerit. 244 44. Quomodo per quindecim aquæ cubitos quibus montes diluvium superabat, quinque sensus humani adumbrentur. 248. 52. Cur securo diluvio, non defuerit gratia fœcunditatis. 229 6. Utrum folium olea à columba allatum ante diluvium, vel diluvii tempore exortum fuerit. 256. 68 69. * 159. 74. Corvus & columba ex Arca dimissa malitiam & virtutem figurabant. 254 64. Diluvium Spiritus divini virtute repressum est. 251. 58.

Διεξαγωγὴ quid 335 54.

Disciplina, sapientia, & intellectus quomodo inter se differant. 886. 3. Disciplinæ perfectæ plenitudo mentem non sinit edaci libidinum vapore consumi. 211. 11.

Discipulis suis Christus omnia fere vocabula sua donavit. 1407. 97.

Discordibus nulla spatia satis esse possunt: quietis & pacificis etiam angusta abundant. 523. 26.

Distinctio in omni re confusione melior est. 215. 21.

Dives unde dicatur 572. 28. Quis vere sit dives. 582 60. Hoc est esse divitem, habere quod satis voluntati sit. 320 20 * 361. 11. Dives est qui justus est 1534. 139. Quis ditior quam qui dives in Domino est 782 12. Divites si custodiant mandata Dei, fit eis possibile quod impossibile videbatur 988 28. Non omnes divites avaros. 1493 86 Dives est interdum justus, inops autem peccator, & quare. 962. 18.

Definitur contra naturam esse dives misericors. 1488. 70. Divites clausas aures habent, & sono æris obtusas: nummus illis magis resonat, quam verba divina 1058 9. Quanta divitum in pauperes duritia? 565. 1. * 581. 56 & seq. Pauperi ipsam dives invidet sepulturam. 578. 46. Strangulat avaritia pauperem in hoc sæculo: sed in perpetuum dives suis laqueis suffocatur. 1028 51 Dolor

ac æstus pauperis cujusdam parentis quem dives ad vendendum filium cogebat, elegantissime describitur. 570. 21. & seq. Funesta fames divitum, funestior luxuries. 570. 20.

Divites quam longe lateque diffundant cupiditates suas. 276. 125. * 282. 12. Quam divites Deum sibi non sufficere judicant. 1125. 57. Quam rari in terris qui possint dicere: Portio mea Dominus. 1056. 3. Omnibus in commune elementa donata sunt: patent æque divitibus ac pauperibus ornamenta mundi. 134. 52.

Quanta sit insolentia & tumor divitum. 1473. 14. Inflat plerumque homines militaris jactantia, & rerum affluentia sæcularium, nisi pudeat ut re aliena magis quam propria laudari. 1139. 28.

Dives quod suum est quasi vile fastidit, quod alienum quasi pretiosissimum concupiscit. 568. 9. Quam sit inquietus. 573. 29. Divites quanto abundantiores tanto pauperiores sunt. 566. 4. & seq. Damnum suum credunt quidquid alienum est. 568. 11. & seq. Paupere miseriores sunt. 573. 31. Tolerabilior servulorum quam divitum conditio. 572. 28. Captiva est opulentia, paupertas libera. 579. 51. Divites miseram servitutem serviunt. 579. 52. Non possessores divitiarum sunt, sed a suis divitiis possidentur. 583. 63. Divitem recte arguit stultitiæ. 575. 38. Illum esse sicut pulverem ante faciem venti. 759. 46. Sicut cedrus frangitur. 812. 77. Divitis cujusdam egregiæ sordidæ exemplum. 569. 18.

Dives non fastidiat inopem, neque diviti pauper invideat, & tus. 947. 5. Nulla discretio inter cadavera mortuorum nisi fortè quod gravius fœtent divitum corpora distenta luxurie. 133. 57.

Divitiæ unde sic dictæ. 139. 60. Alienæ nobis divitiæ sunt, neque nobiscum nascuntur, neque nobiscum transeunt. 1469. 246. Non divitiæ accusantur, sed divitiæ peccatorum. 790. 27. Fidei non præjudicant opes, si tamen uti operibus noverimus. 880. 31. Divitiæ ut impedimenta in improbis, ita in bonis sunt adjumenta virtutis. 1493. 85. Non sancta omnis paupertas, nec divitiæ criminosæ. 1473. 13. Non eos qui habent divitias, sed eos qui uti his nesciunt, sententia cælestis condemnat. 1371. 69.

Divitiarum commendatio non hominum laus est sed metallorum, in quibus homines puniuntur. 580. 54. Cur successus prosperi sæcularium commodorum, & abundantia divitiarum impiis concedantur. 668. 21. Fortuito divitiæ ad impios, non aliquo merito deferuntur, nec præmia virtutis sunt emolumenta thesauri. 668. 17. * 784. 27.

Divitiæ quantum inutiles? 572. 27. Salutem afferre non possunt. 1120. 22. Directos ad regnum Dei opes & patrimonium non sequuntur. 853. 27. * 1481. 44. Si vis Deus peccatoribus esse, terrori regibus, reverentiæ aliis, contemne quæ sæculi sunt, & Dominicæ passionis opprobrium contende omnibus præferre divitiis. 1061. 15. Mentis est optimæ suis contentum esse finibus, non extolli divitiarum copiis, & rebus secundum gratiam voluptatum fluentibus. 321. 2. Fuge divitias peccatoris, ne inveniat ubi vulnerare te possit. 789. 24. * 853. 27. Diaboli laqueum esse divitias, quem tetendit Salvatori, quo Judam apostolum strangulavit. 1153. 36. Quam magnum contemnere divitias: sed quam rarum hoc ipsum est. 1060. 15. Quid parcimus patrimonio, quod & ipse diabolus vile judicat pro salute. 825. 23.

Vides quia divitiæ affluunt, non vides quia præterfluunt. 966. 32. Quomodo divitiæ sæculi abeunt velut somnium exsurgentis. 628. 8. 9. *V. Ambitio & Avaritia.*

Divortium. *V. Uxor.*

Doctores inter & docentes discrimen. 1314. 12. Doctorum diversitates. 1161. 54. Doctores qui ab aliis exigunt, quæ ipsi non queant æmulari, quibus comparentur. 1435. 305. Merito super omnes docentes intellexit, quem docebat ipsa sapientia. 1154. 11.

Doctrinam intellectus facit, non memoria. 1093. 19. Suavis omnis doctrina moralis. 971. 1. Bonus studio cognitionis, melior est cæterarum rationalis, moralisque doctrinæ gratiam quærens 992. 32. Vita bona sine doctrina habet gratiam: doctrina sine vita integritatem non habet. 973. 1. Ante vita quam doctrina quærenda est. *ibid.* Doctrina non potest mercedem habere, ubi gratiam non habet innocentiæ. 975. 6. Doctrina vitæ immaculatæ senilem præstat ætatem. 1135. 13.

Doctrina cur fermentum dicatur. 1457. 191. Qui errat in dogmate, viam veritatis non elegit. 1036. 25. Cum aliquos doctos audiunt impii, eos propter doctrinam vitare consueverunt. 1096. 27.

Doech typus Judæ. 1364. 37.

Dolus bonus, ubi irreprehensibilis est rapina. 462. 10.

Dominos plures habet qui unum non habet. 1496. 6.

Donare nemo potest quod non habet. 526. 45.

Donec in Scriptura quid significet. 254. 63.

Dotham significat defectionem. 486. 11.

Draco elephantem ligat, cujus ruina mors victoris est. 48. 40.

Dura nemo putet esse, quæ justa sunt. 1146. 16.

Ducibus malis cito erratur. 440. 55.

E

Ebrietatis duæ species 272. 22. * 275. 18. Est ebrietas culpæ, est & gratiæ. 554. 61. Bona mensæ spiritalis ebrietas. 1138. 24. Bona ebrietas poculi salutaris. 773. 29. * 1239. 4. Sobrios facit, lætitiam generat non titubantiam. 192. 19. Pudicitiæ custos est. 193. 20.

Ebrietas in vulgaribus hominibus quam ridicula sit & odiosa, eleganti descriptione exponitur. 548. 42. * 553. 60. & seq. Et maxime in militaribus hominibus. 529. 46. & seq. Nec non in feminis. 555. 66. Potantium obtestationes propinationesque. 554. 62. Quædam prodigiosa bibendi ratio arguitur. 555. 64.

Ebrietatis effectus. 192. 18. Ebrietatis & vini quanta mala. 539. 10. & seq. 542. 21. & seq. 551. 52. & seq. 553. 59. & seq. 556. 68. Oculis cæcitatur sæculo, sed ebrietate succenditur. 712. 18. Vitanda ebrietas, per quam crimina cavere non possumus. 301. 57. Major vis vini quam veneni. 551. 52. Sicut mater fidei continentia: ita perfidiæ mater ebrietas. 548. 41. Sæpe secretiora vino extorquentur. 554. 63. Unius diei convivium, pretium tuæ vitæ est. 1126. 39.

Ebriosi comparantur navibus. 557. 72. Exemplum adolescentis ebriosi ad philosophiam conversi. 548. 45.

Ecclesia in primordiis mundi desponsata in paradiso, præfigurata in diluvio, annuntiata per legem, vocata per prophetas, Evangelii decorem diu exspectavit. 974. 4. Rebecca Ecclesiæ typus. 463. 9. Et vidua illa ad quam Elias directus est. 1347. 50. Et Maria. 1284. 7. Et mulier Evangelica. 1456. 187. Et mulier ingressa domum pharisæi. 1095. 25. Ecclesia meritò speciem accipit peccatricis. 1388. 22. Dominus in typo ejus feminam salvat. 1453. 175. Figuratur in luna. 517. 13.

Ecclesia una Domini, una congregatio. 33. 2. 3. Christus dignatus est omnes gentes in unum corpus Ecclesiæ congregare. 761. 50. Omnes vocantur, & omnes redimuntur à Christo. 946. 4. Nullus antequam Christus nationum populos vocavit ad Ecclesiam. 1495. 5. Dominus eam sibi ex peccatoribus congregavit. 938. 5. Christus per humilitatem, per crucem eam sibi congregavit. 1147. 20. Ecclesiæ cœtus Abrahæ primò promissus. 1316. 7.

Ecclesiæ regnum prius quam Synagogæ in prædestinatione delatum. 462. 10. Omnes vocantur ad Ecclesiam, sed prius Synagogæ populus, deinde gentilium. 1121. 24. Deus Ecclesiam sibi ex non gente quærendo, eam vetusto illi atque regali populo Judæorum prætulit. 780. 7. In gentibus mendacium, veritas à Judæis recessit, ad Ecclesiam venit. 1119. 19. Libera est Ecclesia, expulsa est Synagoga. 1324. 19. Rapuit Synagogæ regnum. 1383. 115. Reddidit quam accepit à Domino pecuniam caritatis, sed Synagoga non reddidit. 797. 44. Calcaneum Christi Synagoga est, decor & gloria vultus ejus Ecclesia. 948. 11.

Ecclesiæ suæ Christus speciem concupivit, & paravit eam sibi uxorem adsciscere. 724. 48. Christus vidit eam nudam, & vidit & amavit. 722. 41. 42. Congregatio nationum gentilibus indomita moribus, cœpit esse sponsa Christi. 993. 32. Festinantibus dilecto atque dilectâ, celebrata conjunctio spiritalis est Christi & Ecclesiæ. 1257. 40. Christo nupsit. 1328. 38. Christi & Ecclesiæ sacramentum spiritale esse nullus dubitat. 826. 27. Vir Christus, uxor Ecclesia est: caritate uxor, integritate virgo. 1472. 9.

Ecclesia vita est in Christo facta, in ejus costa, & in ipso resuscitata. 794. 37. Hinc mater est viventium. 1310. 86. & seq. Concepit nos virgo de Spiritu, parit nos virgo sine gemitu. 1284. 7. In ea sunt dolores acerbi & graves, donec formetur Christus in nobis. 940. 10. Cur in hoc mundo sterilis vocatur. 145. 72.

Ecclesia diligit, nec umquam circa Christum suum mutat affectum. 72. 22. Nemo tantùm potest diligere Deum, quantùm Ecclesia. 1388. 22. Omnis spes ejus in Christo est. 519. 22. Auditu & operibus eminet ejus pulcritudo. 358. 7. Qualis quantaque sit. 1390. 21. Caritas dicitur, & diligendo Deum, ipsum & nomen accepit. *ibid.* Æstuosa dicitur, & quamobrem. 643. 16. Quomodo immaculata sit. 1273. 17. Ad imitationem Christi speciosa est & in calceamentis omni abluta delicto. 1189. 16. Corona est gloriæ. 1160. 11. Corpus Christi est. 1161. 12. * 1168. 35. Ex duobus constat, ut aut peccare nescias, aut peccare desinas. 1433. 96.

Ecclesia columna est & firmamentum veritatis. 470. 34. Regnum ejus manebit in æternum, & cur? 1431. 91. Deus eam fundavit & propagavit in æternum. 942. 17.

Ecclesia in tribulationibus fundatur, in tempestatibus & procellis, in sollicitudinibus & mœrore, in rebus adversis, & in fluminibus præparatur. 946. 4. Super maria fundata est, & super flumina præparata. 34. 6. Cum fluctus habitat, non fluctibus commovetur, magis ad subveniendum parata, quam periculo obnoxia. 321. 27. Diversi fluctus, tempestatesque ejus. 227. 1. Tunditur sæcularium curarum fluctibus, sed non subruitur; cæditur, sed non labefactatur. 1318. 21. In ea Christus impetitur. 961. 16. Persecutionibus suis non vincitur Ecclesia Domini, sed probatur. 889. 9. Multi eam tentant sed nocere non possunt. 78. 33. Crebræ persecutiones ejus orbis titulos, & martyrii victoriam ediderunt. 995. 7. Defectus habet, & ortus frequentes, sed defectibus suis crevit. 78. 32. Obumbrari potest, deficere non potest. 65. 7. Cui pro ea Dominus Patri gratias agere consuevit. 1403. 83.

Ecclesia in nocte sæculi monstret sibi viam. 776. 26. Fides digna ejus reperitur. 1378. 97. Super omnes conventus Ecclesia Dei refulget. 1020. 7. Sola illa, non alia congregatio dicere potest: Teneo mandata tua omnia novi & veteris Testamenti. 1255. 33. In ea exultatio, in hæresi & gentilitate fletus & mœror. 33. 3. In ea omnes autem habent, extra eam non habent. 1519. 69. Meritò prodegit patrimonium, qui ab ea recessit. 1462. 233. Si qua est Ecclesia quæ fidem respuat, nec apostolicæ prædicationis fundamenta possideat, deserenda est. 1199. 68. Admonemus aliquando eos non refugere qui à nostra fide & consortio separati sunt. 55. 55. Quomodo ignobiliora Ecclesiæ membra abundantiorem honorem aliquando consequantur. 236. 25.

Ecclesiæ nascentis quale fuerit exordium. 1298. 50. Ibi est ubi virga & gemma floret sacerdotalis. 377. 64. Ab una Ecclesia plures Ecclesiæ derivantur. 1354. 78. Singulæ Spiritu quidem replentur & gratia; junguntur, tamen ad temporalis speciem sacerdotis. 1284. 7. Qui ministerium sacerdotale suscepimus, non solum pro nobis, sed etiam pro Ecclesia Domini sustinere fortiter passiones corporis debemus. 819. 32. Vox exercenda pro Christo, quando ovile Ecclesiæ incursant lupi. 819. 27.

Ecclesiæ claves. Accepimus Spiritum sanctum, qui non solum nostra peccata dimittit: sed etiam nos facit sacerdotes suos aliis peccata dimittere. 1092. 19. Potestas remittendi peccata Evangelio servabatur. 858. 37. 38. Deus per eos quoque peccata dimittit, quibus dimittendi tribuit potestatem. 1358. 13. Re-

mittuntur

Index rerum & sententiarum.

mittuntur peccata per Dei verbum, cujus Levites interpres & quidam executor est: remittuntur etiam per officium Sacerdotis, sacrumque ministerium. 212. 15. Deus est pater, Christus pastor, mulier Ecclesia: Christus te suo corpore vehit, quærit Ecclesia, recipit Pater: quasi pastor revehit, quasi mater inquirit, quasi pater vestit: prima misericordia, secunda suffragatio, tertia reconciliatio: redemptor subvenit, Ecclesia suffragatur, auctor reconciliatur. 1461 208. Ecclesia habet aulæa quibus peccata regit, culpam obumbrat. 34. 5. Si gravium peccatorum diffidis veniam, adhibe precatores, adhibe Ecclesiam, quæ pro te precetur, cujus contemplatione quod tibi Dominus negare posset, ignoscat. 1357. 31. Si jam baptizatus errasti, Ecclesia pro te fleat, ipsa tua peccata deploret, & fleat plurimum. 819. 10. 1377. 91. Roget pro te Ecclesia, & illacrymet populos. 1465. 225. Plerique à conversionis studio revocati solebant, quod in Ecclesia quanto sanctiora præcepta, tanto sine venia putarent esse peccata. 1183. 43. Remittendis post pœnitentiam debemus favere peccatis. 1467. 236. Neque difficilis venia, nec remissa sit indulgentia. 1475. 21. Non semper in eos qui peccaverint, vindicandum, & quam ob causam 1417. 27. In Ecclesia ubi maxime misereri decet, quam maxime debet in peccatores teneri forma justitiæ. 1065. 26. Facilitas veniæ incentivum tribuit delinquendi. *ibid.* Melius est ut unius aut alterius damnatione plurimi, liberentur, quam duorum absolutione plures periclitentur. 1198. 11. Nescit Ecclesia publicare leges suas. 410. 8.

Ecclesiam qui non frequentabant arguuntur. 1184. 45. Mane festina, & ad Ecclesiam defer primitias pii voti: & postea si vocat sæcularis necessitas, securus procedes ad tuos actus. 1218. 32. Quam jucundum inchoare diem ab hymnis & canticis, à beatitudinibus quas in Evangelio legis. 1218. 32. Plerique sunt dies quibus statim meridianis horis adveniendum sit ad Ecclesiam, canendi hymni, celebranda oblatio 1073. 48. Quotidie procedentes in Ecclesiam, vel domesticis incubantes orationibus, à Deo incipiamus, & in ipso desinamus. 322. 22. Jubet supplicantis Ecclesiæ precibus datus. 76. 30.

Ecclesia justorum est tabernaculum. 318. 11. Domus est cujus ubertas redundantia gratiarum: torrens voluptatis Spiritus sanctus 771 19. Cubiculum ejus corpus est Christi 979. 16. Piis domus Ecclesiæ est, piis patria cælum est. 951. 18. Civitas Dei est 1168 35. Munita per Christum, obsessa per diabolum. 131. 49. Murus est qui habet duodecim portas apostolicas. 1256. 37. Cujus turres sunt sacerdotes. 131. 49. Civitas Dei est. 1168. 35. Muri Hierusalem conventus ejus sunt toto orbe fundati. 702. 83. Portæ ejus portæ castitatis sunt & justitiæ. 1407. 99. Cœpit in hortis esse postquam in hortis passus est Christus. 1258. 45. Horto frequenter comparatur. 1534. 139. Et gregi caprarum. 1177. 22. Cur & cælum dicatur, & mundus, & orbis terrarum. 1121. 25. Imago est cælestium. 641. 9.

Echeneis navem ingentem sistit. 93. 31.

Echinus terrenus contra insidias spinis suis clauditur. 120. 20. Geminas sibi respirandi vias munit, & quare. *ibid.*

Echinus futuram tempestatem prænuntiat 89. 24.

Edom, hoc est, terrenus & callidus. 1223. 6

Eleazarus quam beatus in tormentis constanter toleratis. 474. 40 41.

Electrum est lacryma virgulti. 58. 63. Cur capita quædam animantia in electro. *ibid.*

Electio. Non residet occasio resiliendi, cui datur optio eligendi. 286. 11.

Eleemosynam qui facit debitum reddit, non largitur indebitum. 580. 53. Dives de bonis suis eleemosynam debet pauperibus erogare 574. 36. *& seq.* 579. 52. *& seq.* 582. 58. *& seq.* 586. 67. Quam justum ut de bonis tuis aliquid pauperibus adspergas. 1064 22. Fac de instrumento avaritiæ subsidium misericordiæ, sinceritatis gratiam de corruptionis illecebra. 559. 76. Quid prodest misereri inopis, nisi alimoniam eidem largiaris 1128 44. Vilis pecunia cùm conditur: pretiosa cùm dispergitur. 825. 24. Largiendo pauperibus, Angelorum nobis cæterorumque sanctorum gratiam comparemus. 1469. 245. Multi qui sua pauperibus donaverunt, locupletati non debent à Domino sæcularem hujusmodi exigere mercedem. 1059. 11. Nihil gravius quam ut fratres nostros pauperes superbo oculo despiciamus 1005. 37.

Elementa græce cur στοιχεῖα dicantur. 40. 18. Quatuor sunt, ex quibus omnia componuntur 10. 20 Cur Deus non prius ea creaverit, quam ornatus congruos daret. 15. 27. Quæ eorum qualitates, quibus sibi invicem nectuntur. 40. 18 Ex iis compositum resolvatur necesse est. 12. 23.

Elephantus cur prominentem promuscidem habeat. 124. 31. Ejus membra describuntur *ibid.* Quomodo capiatur. *ibid.* Quomodo magnum rebus bellicis usum Persis ministret. 125. 33. Trecentis & amplius annis fertur vitam producere. *ibid.* 34. Formidabilis ille tauris, murem timet. 126. 37. Illius cùm mercede fraudatur, ultio. 555. 65.

Elias atque Elisæus ut transirent aquas Jordanis, passionum fluenta nostrarum mentia prius vestigio transierunt. 1243. 16. Elias virtutem magnam habuit & gratiam; & in quo. 1278. 36 Non mulierem fugiebat, sed sæculum, & sæcularem illecebram. 431. 34. Cum Christo comparatur. 1406 96.

Elizabeth erat ex Tribu Juda. 1315. 5.

Elisæus qui sibi nihil reliquit, populis abundavit. 115 6. Non putabat Deum sibi absentem, sed præsentiam ejus in beneficiis requirebat. 833. 40. *V. Elias.*

Eloquentia divina ex gentilibus prudentum nivi & apibus comparata. 1414. 15.

Emendi & vendendi etsi æqualis quidam videatur contractus: unusquisque tamen viliorem sibi vendit, & complacitum emit. 904 41.

Ἐγκαίνια unde dicti. 815. 1.

Engaddi centatio lator dicitur 995. 8 Locus est in Judæa ubi opobalsamum gignitur *ibid.*

Ennon oculum superborum interpretati sunt. 1170. 2.

Enoch latine dicitur Dei gratia. 152. 19. Manifestum pietatis dominicæ, & divinitatis indicium est. 1333. 48

Enos Chaldaice, homo latine dicitur. 356. 1.

Ἐνδιάθετος quid. 335. 54.

Ἐντελέχεια quid. 283. 4.

Equus bellum odoratur eminus, excitatur sono tubæ. 89. 25 Eum videmus popularibus incitatum studiis gaudere plausibus, blandimentis delectari magistri. 206 3. Discrimen inter agitatorem & ad censorem equi. 584. 64 65. Arguuntur qui solent equorum suorum nobilitatem sicut consulum prædicare 580 54.

Equi fluviales sive Hippopotami in Nilo. 80. 4.

Error nullus, ubi simplex pietatis affectus, atque omnis fidelis sensus est. 817. 6. Gravi dignus supplicio est, qui invalidum, & insipientem, & improvidum circumscripserit, persuasione erroris, vel exagitatione cordis affectum. 1245. 19.

Esaias quomodo viderit Dominum. 1267. 6. Diaboli ad quemdam prophetam fortè Esaiam verba. 1124. 32. Facilius compaginem corporis ejus serra divisit, quam fidem inclinavit. 1500 15.

Esau & Jacob figurabant populum Judæum & Christianum. 1223. 6. Ille typus erat malitiæ. 184. 4.

Eva cur non de eadem terra qua Adam, sed de costa ejus facta sit 166. 48 In paradiso sensus, græce αἴσθησις figura fuit. 149. 21. Quomodo diabolus eam aggressus sit. 170. 56. Promissi honoris ambitio illecebrosa decepit. 1343. 34. A muliere cœpisse vitium, inchoasse mendacium. 971. 56. Adamo id quod gustaverat dando iteravit peccatum 158. 33. Serpentem implicavit, non se absolvit. 978 13. Si accensas habuisset faces, numquam nos prævaricationis suæ circulis implicasset 149. 12. Vicissemus, si tacuisset. 843. 5. Confessa delictum, mitior eam secuta est & profutura sententia. 178 72. Pœna ejus qualis fuerit, & quid significet. 178. 72. Plerique eam excusandam putant, quod diligens virum, ab eo timuerit separari. 159. 34

Evangelistæ divino spiritu ubertatem dictorum rerumque omnium ministrante, sine ullo molimine Evangelium scripserunt. 1266. 3. Non potestate propria sunt locuti, neque omnes eadem omnia: sed sancti Spiritus gratia illis ea tribuit, quæ loquerentur singuli de operibus Domini Jesu. 616. 73. Licet iis omnia in omnibus sint, tamen plenitudo in singulis est virtutum singularum 1264. 8. * 1405. 81. In quo à se invicem differant. 1529. 118. * 1532 129. *& seq.* Non discordant sententiæ, quando concordat mysterium. 1527 107. Non est credibile adversantia sibi potuisse dicere. 1313. 1. Ab hoc qui Evangelista esse meruit, vel negligentiæ vel mendacii suspicionem æquum est propulsari 1541. 172. Qualis esse debeat qui evangelizat regnum Dei. 1398. 65.

Evangelium plurimi voluerunt scribere: sed quatuor tantummodo, sunt recepta. 1269 10. Quidam quatuor animalium formas quæ in Apocalypsi leguntur, quatuor Evangelii libros intelligendos arbitrati sunt. 1264 7. Unum tantummodo est Evangelium, etsi quatuor libri sint. 883. 38 Ecclesia cùm quatuor Evangelii libros habeat, per universum mundum Evangelistis redundat. 1265 1. Est vere sapientia naturalis in Evangelio secundùm Johannem: Mattheus moralis: Marcus rationabilius scripsit. 1262. 3. In omnibus fere Evangelicis locis spiritualis sensus operatur. 1442 134. Lucas historico stylo Evangelium scripsit, & qua ratione. 1261 1 4 & 7. Quomodo Alexandrini & Ægyptii legant initium Evangelii Johannis. 393. 35.

in Evangelio omnem veritatem contineri. 1206. 37. Philosophiæ imperfectionem excludit. 325. 30. Non solùm fidei doctrina, sed etiam morum est magisterium. 1230. 33. In novo Testamento novarum virtutum præcepta cognovimus, & novos hausimus mores. 859. 3. Quomodo ad illud accedere debeamus 912. 61. Sit effigies ejus in tuis factis. 1255 34.

in Evangelio perfectio bonitatis, in Lege æquitatis eruditio 1515. 53. In Evangelii bonitate melius docentur justificationes Dei, quàm in Legis severitate. 1084. 16. Umbra in Lege, imago in Evangelio, veritas in cœlestibus. 852. 25. In eo jam nobis non Legis caligat umbra, sed veritas fulget 859. 2 Lex per occulta mysteria nuntiat Christum non autem facie ad faciem monstrat sicut Evangelium. 1061. 16. Lex quasi figura sit nobis, Evangelium quasi lumen & signaculum veritatis. 910 58. Christus adjutor per Legem, susceptor per Evangelium. 1164. 23 Evangelium defunctæ Legis reparationem operatur in posteris 913 63. Quod Deus annuntiavit per Prophetas, in Evangelio manifestavit, atque complevit. 1186. 7.

Evangelium via lucernæ in tenebris lucet, id est, in sæculo. 643. 14. Quomodo mare sit. 86. 17. Est calceamentum nuptiale evangelica prædicatio. 1308. 81. In ea prædicatione virtus est. 1307. 12.

Evangelia multa composuit divers hæresis: pauper fides hoc solum Evangelium tenuit quod habuit. 1474. 17 Hæreses cùm multa Evangelia habeant, unum non habent. 1265. 2. Pseudo-evangelium, secundùm Thomam, Matthiam, Duodecim, & Basilidis. 1265. 2. Evangelia ab hæreticis corrupta. 1261 2.

Eucharistia. Christus corpus suum offerre manifestatur in sacerdotibus, cujus sermo sanctificat sacrificium quod offertur 853. 25. Panem dedit, quem ipse quotidie sacerdos consecrat suis verbis 524 38 In convivio Ecclesiæ & ministret & ministratur. 198. 19. Mihi cibus & potus quotidie ministratur, cum dat omnibus, dat quotidie, dat semper. 1202. 27. & 28. Probatum est quod Dominus noster sit cibus, sit epulatio, vel alimentum æternum. 902. 36. Non dubites adsistere Angelum, quando immolatur. 1275. 28. Quando celebranda oblatio & sacrificium, quo Christus elurientem sui corporis epulis replet? 1073 48 Sacræ oblationis veneranda communio. 1420 43. Est cibus refectionis, est cibus sanguinis 1483. 52. Carpit rosam, hoc est, Dominici corporis sanguinem. 1140. 2 Veni ad cibum corporis Dominici, ad illud poculum quo fidelium inebriatur affectus, corpus non titubat sed resurgit. 1166 28. Esca solidior corpus est Christi, potus vehementior sanguis est Christi. 1400. 71. Qui pacem & caritatem non detulerit ad Christi altaria, mittetur in tenebras. 1460. 204. Nemo cibum accipiat

Christi, nisi fueris ante faratus 1400.70. Ad mensam Eucharisticam jejunia sancta nos perducunt. 545.33. Remissio peccatorum est. 325.39. Corpus Christi edimus, ut vitæ æternæ possimus esse participes. 1514.49. Spirituales epulæ non obesse solent, sed prodesse satiatis. 1251.19. Omnem immundum à Christi altaribus fecernendum. 561.82.

Evilath terra est in qua aurum bonum, & lapis carbunculus & prasinus. 755.36.

EUNOMIANUS dicit dissimilem esse Patri Filium. 45.30. Eunomiani radicis degeneris fructus deterior. 32.22.

EUPHRATEM plerique ἀπὸ τοῦ εὐφραίνεσθαι dictum putant, hoc est, à lætando. 152.18. Latine fœcunditas atque abundantia fructuum nuncupatur. 151.18. In Babyloniam tendit. 755.36.

Euripi stant placidi in ortu lunæ quoadusque sine lumine est. 76.30.

Exemplum. Plerisque justi adspectus admonitio correctionis est, perfectioribus vero lætitia. 1094.22. Præstantius decitus paucorum similem esse quam plurimorum. 185.5.

Exercitatione augetur corporis virtus. 226.22.

Exercitus quomodo iter conficiant. 1018.2.

Exhortatio pro consolatione, & consolatio pro exhortatione apud Apostolum. 1098.14.

Existimatio bona pretium nostrum est. 963.21.

Exsilia durata clausura carceris in sæculo sunt. 1228.23.

F

FAmem patientur omnes, quos non paverit Christus. 449.42. Famis neglectum inducit divina lectio. 1339.20.

Fatale decretum non alligatur. 232.5.

Febris si exæstuat, medicus ipsum potum sitientibus negare consuevit. 785.18.

FELIX, Nabor & Victor martyres instar granum sunt sinapis. 1453.178.

Fellis amaritudo ad salutem hominis utilis inventur. 148.8.

Fertilitatis causa de cælo. 30.16.

De ficulneæ foliis. 57.60.

FIDES prior quam littera, prior gratia quam Lex. 1321.22. Sicut fides à veteri incipit Testamento, ita impletur in novo. 1379.99. Christus in majorum nos actum, & antiquam simplicitatem fidei reformavit. 1323.26. Aliud est in mandatis Dei credere aliud mandatis credere 1082.12. Fides nostra Verbum Dei est. 1433.98. Veritas fidei fundamentum est. 1237.56. Propugnacula fidei gesta sunt Christi. 1042.33. Quam indignum ut humanis testimoniis de alio credamus, Dei oraculis de se non credamus. 289.21. Si viri boni dicerent, nefas putaremus credere: Deo ergo dicenti credendum. 1353.71.

Fidei partus, bonus dolor est, quo Christus in Ecclesia formatur & nascitur. 776.28. Cur bonum sit ut rationem præveniat fides. 289.21. Voluit Deus ut per gradus quosdam nasceretur. 15.27. Quanti nobis præsidii sit fides nostra quâ vivimus 861.11. Quibus pasci debeat. 225.19.20. Non in forensi sermone sapientiæ, sed Dei virtute formatus. 1107.22. Cur nemo excusationem prætendere debeat, quod serius credat. 346.74. Pro devotione credentis unicuique spiritale lumen infunditur. 1521.37. Meliores qui fide magis spontanea, quàm qui speratis beneficiis credidissent. 1356.5. Ecce amat libertatem fides, qui libertatem dedit. 1032.45. Fides seritur, premitur, seminatur, & quomodo. 1453.179 & seq. Est fidei violentia religiosa, segnitia criminosa. 1469.2. Citra fidem vix perfectus exigitur. 1334.50.

Fides nos ab irrationabilium pecudum comparatione secernit. 1222.2. Ante omnia nos commendare Deo debet. 208.8. Virtutum omnium stabile fundamentum est 868.4. Et radix. 219.28. Fidei radix est spes 1265.27. Ex fide caritas, ex caritate spes, & rursus in se sancto quodam circuitu refunduntur. 1478.30. Fides præcedit devotionem. 509.81. Virtutes sine fide foliis sunt, videntur virere, sed prodesse non possunt. 757.41. Ex opera vana sunt. 1435.103.

Fides vera ubi est, ibi veri luminis gratia. 1075.51. Christus illuminat fidei claritate, resurrectionis suæ gloriâ, & divinorum operum potestate. 1186.8. Fides sapientes fecit 1177.24. Quæcumque crediderit anima, & concipit, & generat Dei Verbum, & opera ejus agnoscit 1290.26. Fide tangitur Christus, fide Christus videtur. 883.39. * 1003.29. * 1397.57. & 1537.156. Vox nostra fides est. 1280.42. Grandis ejus clamor 1211.8. Credentibus in Dominum est in Domini misericordia consolatio 1194.2. Fides nos Deo repræsentat. 787.20. Fides est quæ dona conciliat: humilitas est quæ Deo oblata commendat. 585.67.

Fide nihil pretiosius? 825.14. Pretium meum est, quâ emuntur divina mysteria. 500.45. Pretium nostrum est, quæ omnes homines Christo adquisivit. 963.21. Peccatum minuit. 698.63. Suffragabitur ad veniam, etiam si qua in operibus offensa sit. 1254.16. Potest ab omni mundare delicto. 1480.42. Omne peccatum fidei mysteriis abluitur. 1518.66. Eam si servaveris, etsi mortuus fueris sicut serpens, & tu resurges. 818.8. Maluit Deus ut salus hominis fide potius quam operibus quæreretur, & quam ob causam 893.14. Non lacrymas nudas Deus, sed fidem exigit. 1539.162. Si quis non credit in Christum, generali beneficio ipse se fraudat. 1077.57. Qui calorem fidei non habet, tolerabilius illi fuerit fidem non accepisse quàm neglexisse. 990.24.

Fides sola unumquemque signat. 1293.36. Fides plebis plerumque constantior est quam divitum ac sacerdotum. 1189.17. Ubi fides modica illic turbatio 1353.70. Non debet scindi, sed solida permanere 1529.129. Adulteri sunt omnes, qui adulterare cupiunt fidei & sapientiæ veritatem. 1472.9. Religiosis lapsus amotis fidem non impedit. 1379.98.

Fides sit tibi itineris tui prævia 1143.11. Janua nostra est, quæ totam domum, si fuerit robusta, communit. 1118.14. Nulla patria verior, quàm fides. 1184.2. Micæ velut quædam fidei dogmata sunt. 1474.15. Fidei census numquam exinanitur. 1462.212. Non gravatur annis. ibid. 213. Cælum & terra transibunt, fides autem permanet. 849.17.

Fides credentium principalis est, confessio executionis. 843.4. Perfecta Christi confessio & animi quærit devotionem, & vocis professionem. 1235.49. Non satis est involuta responsio confitentis Jesum, sed aperta confessio 1522.87. Fidei indumentum constat ex prædicatione cælestium, & Dominici sanguine passionis. 617.77. Ubi causa religionis agebatur, fides debuit sedem habere judicii, & quasi rea stabat perfidia. 467.25.

Fides pignoris prima debetur 1270.12. Morale est omnibus, ut qui fidem exigunt, fidem adstruant. 1288.19.

FILII ex Patre generatio non habet tempus. 1213.17. In Deo personâ alter, potestate unus est. 1487.66. Unigenitus est, non unus ex genitis. 1487.65. Imago Dei solus ille est, ita habens similitudinem Patris, ut divinitatis, & plenitudinis habeat unitatem. 128.41. Vultus est Patris. 1192.28.

Filio omnia cum Patre per naturam unius substantiæ jura sunt propria, non dono collata per gratiam. 1426.67. Dei sapientia est per naturam, non per profectum. 1383.1. Novit cogitationes cordium, sicut Pater. 200.37. Patri consors nullam injuriam patitur, quia mittitur. 1503.1. Etsi mittitur, tamen Patre mittente minor non est 1302.65. Cur nihil à se faciat. 1230.32.

Filius Dei absconditus in Lege, adopertus in prophetis, evangelicis prædicationibus adimpletus. 1456.188. Antequam nasceretur ex Virgine, videbatur. 1274.24. Etsi suscepit quod non erat, non destitit tamen esse quod erat. 730.64. Etsi non licet mihi scire quemadmodum natus sit; non licet tamen nescire quod natus sit. 1351.71. Cur externam susceperit & mortem. 435.44. Angelus Angelis factus est, prophetis propheta. 773.18. Quomodo sacerdos est secundùm ordinem Melchisedech. 288.16. Nihil sibi ex hoc mundo vindicandum putavit. 340.62. *V. Christus, V. Trinitas.*

FILII præmia nuptiarum sunt. 1282.2. * 1509.22. Non mediocre munus est Dei dare liberos, propagatores generis, successionis heredes, & cæt. 1276.30. Erat deforme liberos non habere, & id legum civilium suis auctoritate molitarum. 1320.18. Pudor est feminis præmia nuptiarum non habere, quibus hæc sola causa est nubendi. 1282.45. Recessuri ex hoc corpore, ipso carorum pignorum tactu delectamur extremo, & hoc mulcemur viatico 510.83. Liberorum amor plurimos à martyrii consummatione sæpe revocavit. 1363.18. Cur asperioribus exerceat pater filium, quam dominus servulum. 1145.25. Quantum filii honorare debeant parentes, ut benedictionis ultimæ habeant hereditatem. 523.2.

Filios Scriptura sacra pro operibus frequenter declarat. 657.14. Sanctorum magis in fide, quàm in generatione semen est. 1330.44.

FINIS quid sit. 955.1. Ille verus est finis, qui non unius rei finis sed omnium. 849.17. Quæ initium habent, in finem habent: & quibus finis datus, initium datum constat. 6.10.

Firmamentum unde appellatum. 31.16. An idem sit ac cælum. 25.8 * 30.25. Cur inter aquam & aquam Deus illud esse præceperit. 787.21.

Fœcunditas terræ non Soli sed divinæ indulgentiæ deputatur 64.6. Decorum quod fœcundum, indecorum quod infœcundum. 376.60.

FOENERARE verus est, sed verus culpa est. 620.88. Fœneratorum inhumanitas eleganter describitur, & castigatur. 793.9. & seq. Judæ & diabolo comparantur. ibid. 12. & seq. Necnon Echidnæ & aliis serpentibus 604.41. Liberos pro paternis debitis vendunt. 600.29. Prohibebant ne debitoris cadaver ad sepulturam defferretur 602.36.37. Inhumanitas eorum etiam ab aleatoribus usuras exigentium. 602.38 & seq. Varia nomina quibus utuntur. 604.40. Quam insatiabilis eorum avaritia 597.32. * 605.43. & seq. Mari comparantur. 605.44. Et eorum pecunia. 596.16. Incautos adolescentes quam nequiter deprædentur. 597.23. & seq. Fœnerator & debitor uterque peccator. 609.54. Arguuntur ii qui acceptam ab fœneratore pecuniam intemperantiâ suâ misere consumunt 597.27. & seq. 600.30. Qui se fœneratori obligat, ipse se vendit non ære sed culpâ. 601.32.

Fœnus bonum & usura laudabilis fœnerare Deo in manu pauperis. 610.55.56. Qui plus habuerit unde fœneret, ille justior. 611.59. & seq. *V. Usura.*

Fœniculi pastu serpens cæcitatem repellit exceptam. 119.29.

Fœnum quomodo fiat? 42.26. Ante solem fuit productum. ibid. 27. Quomodo similes esse debemus fœno. 45.32.

Foliorum diversitates, 57.61. Et ex eisdem remedia. 47.37.

Fons ille qui irrigabat paradisum quis fuerit. 149.12.

Formicæ imitanda industria. 118.16.

FORTITUDO resistentia quæque transverberat, nec aliquibus hæret obstaculis. 151.17. Non habens fortitudinis laudem, qui stuporem magis vulnerum tulerint, quam dolorem. 1516.56. Sicut fortitudinis incentivum est fides, ita fidei firmamentum est fortitudo. 1437.118. Effectus ejus qui sint. 1371.67.

Fratres sumus omnes una atque eadem matre generati. 267.94. Omnes nobis jure quodam germanitatis velut fratres connectimur, & tamquam uterinos diligere debemus. 323.28. Inter fratres patrimonium non judex medius, sed pietas debet sequestra dividere. 1439.122.

Fraudulenti homines cavendi 88.21.

Frons mentis habitum specie sui prodit. 136.58.

Fructuum diversitates. 58.62.

Fulica abdicatum Aquilæ pullum cum suis nutrit. 104.61. Præsentit commotionem maris. 97.43.

Funes qui dicantur. 1499.21. Iis utuntur qui terminos metiuntur agrorum, & possessionum spatia determinant. 1070.40.

G

GAD benedictio explicatur. 524.35. & seq.

Galli cantus non solum suavis, sed etiam utilis esse demonstratur. 112.88.

Ganges fluit contra Indiam. 250.14.

Gaudium fructus est Spiritus sancti. 700.22. 1257.54.

Gemitus quis bonus sit, & primum Spiritus sancti donum. 831 37.

Genethliaci in cælum os suum ponunt, & quomodo? 666 12.

GENTILES Deum suum in antris & spelæorum habitaculis requirere videbantur. 935. 24. Quantum differant beneficia quæ Christus suis, & ea quæ gentilibus dii contulerunt. 1404 88. Qua methodo hi docendi sunt, qui ex gentibus vocantur ad Ecclesiam. 1408. 104. & seq. Quomodo sacras scripturas debeant legere. 172. 58. Habent cum Christianis salutationis & ejusmodi officiorum commercia. 1425. 62 Dominus cum iis non prohibet nos inire convivium. 1359. 18 Ages qui morte emtus est Christi ad sepulturam eis profecit. 960. 13. Tolerabilior causa illorum quàm Judæorum. 990 24 Arguuntur qui sub imperatoribus Christianis veniebant in Ecclesiam, & Christianos se esse simulabant 1255. 49. Multi ex iis habent misericordiam, habent sobrietatem, sed fructum non habent, quia fidem non habent. 757. 41. V. Fides, & Matrimonium.

Genus immortale videtur, personæ autem singulorum mortales sunt. 314. 4.

Geon Nilus circuit terram Ægypti vel Æthiopiam. 150. 14. Significat quemdam terræ hiatum. 151. 26.

Gervasii & Prothasii festus dies. 1037. 16.

Gigantes tempore Noe qui fuerint. 230. 7. & seq. Fabulæ inducunt eos adversum superna voluisse pugnare. 278. 127.

Gimel tertia littera secundum Hebræos, latine retributio dicitur. 993 1.

Gloria bona Christo esse subjectum. 1224 7. Non postiu unius coronæ, sed præmium omnium coronarum est. 1161. 11. Si opprobrium Christi gloria est, quanta est gloria ejus. 1032. 41. Gloria sæculi non descendit cum peccatore, sed gloria virtutis adscendit cum innocente. 953 24.

Gomorrham & Sodomam lingua patria Chaldæi cæcitatem & sterilitatem nuncupabant. 257 69.

Gothorum bella. 1516. 10.

GRATIA Dei agnoscenda, sed non ignoranda natura. 1478. 31 In quo spiritus vitæ, & spiritus gratiæ different. 1277 33. Habemus adversarium magnum, qui vinci à nobis sine Dei favore non possit. 1327. 37. Nemo sine vero Jesu potest incerta sapientiæ & occulta comprehendere. 944. 20. Nostræ non est potestatis iter nostrum ex voluntate dirigere. 783. 15. Ubique Domini virtus studiis cooperatur humanis; ut nemo possit quidquam incipere sine Domino 1309. 84 Nullus perfectus esse potest, & tutus sine favore Dei. 980 17. Quia hæreditarium iniquitatis glutinum mentibus inhæsit humanis, opus est liberantis auxilio. 1085 22.

Gratiam dedit Deus reformavis naturam. 1156. 45. Natura opus est creatoris, gratia munus est redemtoris. 505 63. Quidquid sanctum cogitaveris hoc Dei munus est, Dei inspiratio, Dei gratia. 204. 45. Omnis creatura quæcumque bona habet, accepit à Christo. 1166. 30. Ut Deus honorificetur à sancto, Dei gratia est. 1269. 10. Deus quos dignatur vocat, & quem vult religiosum facit 1417. 27. Commendatur gratia privilegio operationis æternæ, & protectionis dignatione cælestis. 632 18. Salutis medicina vulneri quæritur, gratia sanitati. 982 3 Doctrina cælestis potest commutare vitiosos affectus, & operatio divina sacrilegis pectoribus studia pietatis infundere. 701 76. Ubi gratia, non utique merito operum nec justificatione virtutum, sed liberalitate donantis, electione redimentis salvamur. 906. 47. Hebetis est cordis bonum quod agis, gratiæ auctori non deputare. 196. 25. & seq. Justus ad auctorem Deum refert quæcumque fuerit bona consecutus. 199 34 Qui totum ad gratiam refert, veniam repromissionis possidebit. 891. 12. David non suæ virtutis putat esse, sed gratiæ cælestis, si non deseratur à Christo 839. 55.

Ad gratiam Christi vocatur omnis anima 930. 12. Ut sine pretio redimatur à crimine 945. 2. Christi manifesta in omnes prædicatur misericordia, eo quod qui pereunt, sua pereunt negligentia; qui autem salvantur, Christi sententia liberantur. 221. 51. Dominus quos miseratur etiam imprudentes advocat. 1419. 33 Incrementa gratiæ Christus veniendo secum trahit. 1038 6.

Gratia Dei beatiores nos facit quam nostra innocentia. 837 47. Cui adest spiritus gratiæ nihil deest 1277 35 Mensura Legis est, superabundam autem gratia. 909 56. Lex intra mensuram est, ultra mensuram gratia. 1454 98. Excludit fervorem gratiæ sæcularis, gratiæ fervor æternæ 1241 10. Spiritalis gratia ab omni superfluorum labe mundavit. 1177. 24 Deus sine labore nostro, non ex operibus, sed ex fide per gratiam suam nobis peccata donavit 885. 1. Lucet Deus super justos per gratiam, super injustos per misericordiam: illis mercedem meritorum tribuens, istis peccata dimittens. 984 9. Qui suo peccato pereunt, misericordia Domini liberantur. 1229. 29.

Gratia pro meritis nostris diversa, sed eadem divini operis misericordia. 1461. 208. Bonis Dominus studia exigit, vires ministrat 1400. 72. Nescis tarda molimina sancti Spiritus gratia. 1288. 19. Ipse tibi es vel injuriæ auctor vel gratiæ, operatio divina nihil erat 919. 77. Faciat fructum qui potest gratiæ, qui debet pœnitentiæ 1306 76. Plerumque derelinquit Deus quos vult probari, penitus autem derelinquit, quos deserit 980 18 V. Christus, & Deus.

Gratitudo. Nescit virtus mensuram gratiæ: nec contenta referre quod acceperit, vult cumulare quod sumsit. 1373. 74 In vicissitudinibus gratiarum non est satis reddere quod acceperis, sed commendare quod reddis. 217. 23. Gratiam & qui reddit habet; & qui habet in eo ipso quod habet, solvit. 1389. 25. Relationem gratiæ à canibus homines discunt. 129 17. Beneficiorum Dei tenax gratia memoria perseverare debet, & obedientia non deesse. 197 30 Nec die, nec nocte, nec ullo tempore à gratiarum actione debemus vacare. 1075. 52.

GRATIANUS Imperator à suis destitutus ac proditus. 962. 17. Calumniis, & dolis circumventus. 965. 21 & seq. Ei sepultura negatus. ibid. 24.

Gruum vigilantia in custodiis, & ordo inter volandum. 99. 50 51.

GULA de paradiso regnantem expulit: abstinentia ad paradisum revocavit errantem 538. 7. Quas perturbationes in familiam inferre soleat! 542 24 In utero ambulant, qui ventri & gulæ serviunt. 179. 74. V. Ebrietas.

Gutturis utilitas 140. 69. Sepulcrum patens est guttur hominis, in quo perfidia lethalis, & mortua verba conduntur. 1535. 141.

H

HÆRESES omnes dum se impugnant, in se recumbunt 731. 69. Velut Eva femineo rigorem fidei tentant affectu. 1459. 100.

Hæretici impugnatores sunt fidei, veritatis inimici 1132. 6. Falsam habet imitationem, qui fidei non habet veritatem. 658. 15. Hæreticorum fetales doctrina infamiæ sunt falsæ. 860. 4. Manichæus, Marcion, Sabellius, Arrius, Photinusque non aliud quam fratres Judæorum sunt. 1473. 13. Hæreticus de generatione Domini juxta usum sæculi disputans, dives est in verbis, pauper in virtutibus. 1372. 70. Christus non est in his disputationibus. 1110. 20 Multi ex iis prætendere volunt corporis continentiam, ut assertionis suæ fidem testimonio sobrie carnis acquirant. 148 49. Circumspectos nos in respondendo adversus hæreticus vel Judæos esse debere 1502. 34. Non te capiat hæreticus, quia potest de Scripturis sanctis aliqua exempla proferre. 1340 26. Imperfectum tentare potest, non potest supplantare perfectum 1114 29. Quam graves illius morsus sint 1422. 51. Madianitis est ejus perfidia. 1198 11. Hæretici lupis comparantur. 1037. 16. * 1421. 48 & seq Et vulpibus. 1418 31. * 1421. 47 Omnes hæreticos & schismaticos à regno Dei & ab Ecclesia intellige separatos. 1432 95.

Halcyon ubi, & quot diebus pullos suos educat & nutriat? 96 40 & seq. Hos dies præsumtæ serenitatis nautæ Halcyonidas vocant. ibid.

Harmonia quid sit. 1470 3.

He littera latine significat, est, vel vivo 1018. 1.

Helleboro ægri corporis passiones sæpe solvuntur. 48. 39.

Heptateuchus quid significat. 1241. 12.

Herbarum succi salubres. 47. 37. Medicorum est opus potestates earum nosse. 56. 57.

Heredis humani damnum est descriptio coheredis, sed indivisa est Christi hereditas 1255. 41.

Herodem nullo affinem generi Judæorum regnum adulterina fide fraudasse. 1389. 41 In eo omnes impii significantur. 1525 99.

Herodias in nece Johannis Baptistæ iniquitatem pravis artibus quæsivit. 771. 13.

Heth interpretatione latina dicitur pavor. 1056. 1.

Hiericho quid figuret. 1427. 73.

HIERUSALEM a Romano exercitu triumphata, injecto flagravit incendio 1245 14. In Hierusalem standum, de Babylone fugiendum. 749. 16.

Hippocrates Critiæ opinioni de anima non acquievit. 266. 92.

Hirundinis sedulitas, industria, pietas in filios. 102. 56 57. Eorum cæcitati medetur. ibid.

HOMO græce ἄνθρωπος unde dicatur. 130. 46. Quid sit, & in qua potissimum parte consistat. 357 3. Ex anima & corpore constat, & spiritu. 207. 6. Creatura est Dei, omnium in terris præstantissima. 341. 63. Pretiosissimum est opus Dei. 1088. 6 & seq. Habet aliquid quod Angeli non habent 1092. 14.

Hominis duplex generatio, una secundum imaginem Dei, altera secundum figmentum de luto terræ. 263. 86 Verbum non ad imaginem sed imago Dei, homo non imago sed ad imaginem Dei 1064 23. * 1091 16. Supra terrena omnia eum constituit Deus. 264 86. Nec vult suum esse quod corruptibile atque terrenum, qui ad imaginem & similitudinem Dei meminit se esse creatum. 886. 4. Illum gloriosum virtus facit, fides sarum, imago pretiosum. 1089. 10. Eumdem Deus creavit in incorruptionem, sed homines à carare munere deviantes, obnoxios fecere se morti. 760 48. Cur illum Deus non approbarit nisi post factam mulierem? 165 46. 47. Cur eo creato Deus requievisse dicatur. 142. 76. Evanuerat rerum natura, nisi qui ea uteretur, divina providentia esset adjectus. 1088 6. Cur Deus pauca quæ homini noceant, esse sinat. 93. 31.

Homo noscere seipsum debet 127 39. * 132. 50. Id dictum non ab Apolline Pythio sed à Salomone ibid. Ante Legem nesciebant homines quod lusi corruptione sint resolubiles, & limo durescente formati. 1157. 20. Sibi semper debent attendere, cur, & quomodo? 133. 50. & seq. Non possumus plenius nos cognoscere, nisi prim quæ sit omnium natura animantium cognoverimus 114 3.

Homo comparatione Angelorum iumum videtur esse jumentum. 670. 26. Qui non intellexit, comparatus est jumentis: qui autem intelligit, comparatur Angelis. 952. 20. Piscibus bonis & malis comparatur 85 15. Avis est qui de terris in cælum debet evolare. 1154. 38. & seq Cui eo deleto, cetera irrationabilia deleta sunt. 231 10. * 239 32 & seq. In quo animantibus ceteris præstet, vel inferior sit? 850. 20 * 1213. 14. Cavendum homini, ne pecudum more currere 117. 10 Magnum ejus munus est mundo magis quam sibi nasci. 1088. 6 Homines quadrati qui dicantur. 233 13.

In homine duæ mentes, & duæ leges. 1479 49. & seq. Petitiones exterioris hominis, interiorisque communes non sunt, nec omnes probantur à Christo. 782 13 Quomodo Dominus utrumque sibi invicem voluntatum unitate sociaverit? 807 84. Interior in Christo crucifixus, sepultus, resuscitatus 794 37 Minorem laborem nobis exspoliatus vetus homo quam supervestitus adferet. 851. 28.

Homicidii pœna 267. 94. & seq. Interficiunt opus Dei, qui humanum sanguinem fundunt. 131 48.

HONOR est non solum honorificentiæ, sed largitatis 1490 75 Sæpe honor sæculi abit, antequam venerit. 1541 28 Ubi honorati & exaltari quis creditur, ibi ut meatus fluminum, præteriisse citius quam venisse comprehendas. 795. 39

Hortum illum quem Jovis hortum alibi, alibi hortum mentis appellavit Plato, ordenatum composuit. 598 19.

HOSPITALITAS commendatur, & ad eam omnes teneri ostenditur. 295. 34. & seq. De hospitii religione venerabilis est forma præcepti 1398. 66. Hospitalia jura servanda 101. 54 Tanta hospitalitatis est gratia, ut libenter in nos aliena pericula transferamus. 1364. 35. Hospitalem remuneraturis esse affectus avaritiæ est. 1458. 195.

HOSTI intrare clauso resistere, plus est quam remoto. 468. 29. In te ipso tibi bellum est. 1070. 39. Honorandam in hoste virtutem. 687. 36.

HUMILITAS in paradiso defecit, ideo venit è cælo. 1024 32. Orta est de culpa. 1083. 14 Etiam in Christo laudem virtutis invenit. 1146. 19. Eam didicimus non solum sermone sed actu Christi. 1228. 20. Et quomodo. 1137. 46 Cur is auctorem illius se præbuerit. 1325 32 Illa in hoc mundo contemnitur, sed Dei judicio comprobatur. 1006. 41 Bona est præsertim si adjungatur ei devotio voluntaria. 1148. 23. *Vide Christus.*

Humilitate nihil pretiosius. 1089. 10. Nihil excelsius 1480. 40. Grande est in omnibus humilitatis tenere mensuras 1147. 20. Justus in ea gloriatur. 1224. 7. Quo quis sanctior, hoc humilior. 646. 22. In humilibus magis elucet gratia. 1020. 7. Potestas decipit, humilitas non deficit. 1146. 19. Nihil adfert dispendii. 1227. 18. Nihil appetendo, totum quod contemnit, adipiscitur. 1147 20. Omnis summa studii nostri est; ut simus humiles, & veritatem sequamur. 1222. 3. Non mirabilis in senectute, sed rara & miranda in juvenibus. 1204 32.

Cum humiliamur peccata nostra cognoscimus, & ipsa humilitate delicta nostra purgamus. 1097. 32. Cum repleta fuerit humilitas, peccatum solvitur. 1087. 4. Humiles dum subjiciuntur à divitibus & opprimuntur, exaltati sunt, & subito refulserunt. 795 39. Humilitas omnis honorificentiæ studio non definitur 1515 52. Non semper virtutis est, sed etiam afflictionis 1212. 28. Multos crimen humiliat ad ruinam 919. 76. Est humilitas laboris & fatigationis, est & humilitas virtutis atque propositi. 1226. 15. Etsi perturbationis non virtutis sit, virtutem tamen sæpe generat. 1083. 14.

Hunnorum seu Chunnorum populi aleæ solius legibus obediunt. 603. 39. Fœneratoribus sunt subjecti. *ibid.* Omnibus rationibus bellum inferunt. *ibid.* Chunni in Alanos, Alani in Gothos, Gothi in Tayfalos, & Sarmatas insurrexerunt. 1506. 10.

Hyems nobis est, cùm sol meridianis partibus immoratur, & quare. 72. 21.

HYMNIS vere Deus laudatur, in quibus est remissio peccatorum. 973. 3. Mane hymni dicuntur, & canuntur psalmi. 552. 55. Non desinamus circa Dei laudes, sive hymnum dicendo, sive divinam per omnia momenta gloriam concinendo. 897. 23.

I

JAcob cur pastor ovium inducitur. 195. 24. Figuram bonitatis gerebat. 184. 4 In somnis periculis positus beatitudinem vitæ non amisit, sed potius acquisivit. 459. 1 & seq. Continentiâ & fide humanatum supplantavit vestigia passionum. 194 23. Quam perfectus fuerit? 459. 3 & seq. Christum prævidit in tetris. 464 15. Et in Christo refulgentem Ecclesiam. 472 34. Quam beatus in ipso mortis supremo. 472. 35 & seq.

Jacobus primus solium sacerdotale conscendit. 1413. 9.

JACTARE se nemo debet. 123. 91 * 1418. 29. Jactantia etiam justos decipit. 1341 27. Insolens est etiam in integro & justo. 832. 38 Inanis est 1226 15. Dum homines gloriam virtutis suæ jactare desiderant, de loco meritorum suorum decedunt. 1340. 21. Non de prælatione jactantia sit, sed de humilitate contentio. 1513. 51. Deflectentibus à vero amica jactantia est. 327. 33. Si jactantia declinanda est, quanto magis nemo debet falsa jactare pro veris. 191. 16.

Jacula sæpe in ipsos qui ea jecerint refunduntur. 789. 23.

Japheth latitudo dicitur. 276 124.

Ictericis animal visum, & cornu ejus prodest. 1094. 23.

Idithum fuit propheta, & psalmos cum sex filiis canebat suis. 955. 3.

IDOLOLATRIÆ auctorem serpentem in paradiso fuisse. 274 61. Error est gentilium qui ligna venerantur. 1064. 23. Lignum adorant, quia imaginem Dei putant. 1095. 25. Ecclesia inanes ideas, & vanas nescit simulacrorum figuras, sed veram novit Trinitatis substantiam. 429. 27 Error gentium quo honorem divinum soli tribuebant, à Deo confutatus 43. 27. Gentiles metalla & saxa venerando similem rigorem stuporis adtraxerunt. 1132. 5 * 1305. 75.

Jecur melle tenditur, escæ amaritudine temperatur. 347. 19.

JEJUNII origo & antiquitas. 537. 6. & seq. Sicut homo per appetentiam interdicti fructus amiserat gratiam, ita per jejunium reparari ejus virtutem oportuit. 867. 1. Jejunavit Christus, ne præceptum declinares. 1285 10. Jejunium quale debeat esse. 545. 34. & seq. Jactantia in jejunio declinanda. 547. 40. Indictum jejunii non ante fractu dies frangendum. 1073. 46. Quanta virtus jejunii. 123. 28. * 336. 2. & seq. 540. * 541. * 544 29. & seq. 345. 53 * 547. 40. Nulli grave est. 342. 23. Condimentum cibi est. 544. 32. Bonum operimentum est. 665. 10. Nos commendat. 1361. 23. Jejuna, si vis vincere carnis illecebram. 1340. 24. Jejunium culpæ interfectorum est. 347. 37. 38. Quadraginta dierum numero jejuniis & orationibus crebrioribus nostrorum levemus supplicia peccatorum. 244 44. Siquis fructum resurrectionis vult adipisci, mystici jejunii prævaricator esse non debet. 1338. 15.

Jephte suo victus est sacramento. 681. 16.

JESUS Nave figura Christi. 944. 21. Non in sua virtute, sed Christi mysterio cælestibus luminibus imperabat. 714. 24. Eum nominis sacri similitudo liberavit. 1203. 29. *V. Christus.*

Jetro dicitur superfluus. 193. 24.

Jesabel, idest, effusio vanitatis. 432. 14.

Ignorantia & concupiscentia animæ sunt ægritudines. 376 60.

IGNIS & aquarum natura cur necessaria. 28. 12.

Ignem ut in terram mitteret venit Dominus, quo illuminaret animas universorum, studium accenderet, crimen exureret. 848. 15. Triplicitur ignitum eloquium Dei, vel quod mundat, vel quod accendit, vel quod illuminat. 1201. 21. Ignis divinus mundat animum, consumit errorem. 1200. 20. Peccatum minuit, & suo culpam ardore depascit. 848. 15. Urit, ut corrigat conscientiam peccatoris: non exurit, ut perdat. 1200. 20.

IGNIS deputatus diabolo & Angelis ejus quis? 998 17. Neque est corporalium stridor aliquis dentium, neque ignis aliquis perpetuus flammarum corporalium. 1460. 204. Omnes oportet per ignem probari quicumque sive Johannes sive Petrus ad paradisum redire desiderant. 1223. 12. & seq. Quomodo justi & peccatores per ignem sint transituri. 789. 26. In retributionibus meritorum ignis illuminat justos, exurit impios. 66. 20. Peccatores abyssum petunt, ubi caligo tenebrarum. 787 21.

IMPERATORES in statuendis legibus severiores, in exigendis suppliciis misericordes esse debent. 823. 19. Tu imperator, cripe subscriptione indulgentiæ eam qui ducitur ad mortem, & solvisti peccata tua. 1071. 42. Majorem imperii gratiam, qui propiores imperatori sunt, consequuntur 1370. 61. In civitatibus bonorum principum imagines perseverant, delentur imagines tyrannorum. 670. 24. Qui coronat imaginem imperatoris, utique illum honorat; cujus imaginem coronavit: & qui statuam contempserit, imperatori videtur fecisse injuriam. 1093 23.

Imperatoris filia propter Græcorum exercitus transferendos ad sacrificium vocata. 1410. 108.

IMPIETAS contra naturam est. 759. 47. Mater quædam est delictorum. 217. 25. Prima præcepta prophetæ David sunt, impietatem fugere, in peccato non stare, in lege meditari. 772. 17.

Impii etiamsi videantur vivere, miseriores sunt omnibus mortuis. 220. 31 Erroribus delectantur alienis. 273. 115. Quam miserabilis eorum portio sit? 660. 21. Membra sunt diaboli. 819. 9. Cui Deus avertat se ab eorum precibus. 220. 31. Illorum successus non mediocris tentatio est justis 1047. 10. & seq. Quam incredibilis extinctionis eorum celeritas. 669. 22. In bonis imago cælestis perseverat semper, in impiis deletur atque dejicitur. 669. 24 Quomodo servatâ substantiâ eorum iter pereat. 763 38. Ibi scribuntur eorum nomina, ubi vivere maluerunt. 932 19. Non mediocris pœna impii est requiem mortis non habere. 660. 18.

Improbitas usu atque exercitatione augetur. 240 34.

Improbus dicitur qui probitatem malitia sua destruere velit. 936. 17. In seipso coarctatur, malitiæ suæ laqueis strangulatus. 1042. 32. Eum plus præsentia quàm futura sollicitant. 220. 32.

Impudici cujusdam descriptio. 320. 20. *V. Avaritia. Libido. Incontinentia.*

Impunitate nutritur audacia. 240. 34.

Incontinentia hominum arguitur. 92. 30.

Indictionum usus. 253. 60.

Indicum mare superius est æquore Ægyptio 37. 10.

Indifferentia non habent robur validæ virtutis, sed ejus augent & diffundunt gratiam. 229 5. Plerisque nocuerunt. 276. 122.

Infernus. *V. Ignis.*

Infirmitas officina virtutis est, utilior quàm gratia. 796. 42 Nemo tenet invalidum, aut præcipitet infirmum & cur? 1486 61.

Ingenio naturali utere, ut superna adspicias, & terrena non quæras. 1028 31.

Ingratus est qui debitum gratiæ in à se exigatur, exspectat. 260. 78. Cito beneficii irrepit oblivio, secundis rebus. 495. 33.

INIMICOS diligere quo sensu Christus præcipiat. 1100. 41. * 1162. 15. & seq. Nihil est quo possit offendi, cui ignoscendi est consuetudo. 1476. 24. Justus adversus insolentes sibi tacet, & orat. 843. 9. 10. Quomodo justus accusare se malit, quam alium, etiam à quo injuriam patiatur, deformare. 1049. 18. & seq. Justi propositum longe omnibus perfectius & potentius est, intervenire pro persequentibus, & excusare peccantes. 1051. 23. Bonum scutum triumphantis, ut inimicum suum quam possis ferire, defendas. 846. 12. *V. Caritas, & Injuria*

INIQUITAS inverecunda usurpat indebita, nec reveretur auctorem. 259. 73. Plus est ut ipsa iniquitas deleatur, quàm peccatum. 698. 62. Tales leges torquitas habet, ut oderit innocentiam, scelus diligat. 1526 102. Ubi iniquitas propendet, nulla bonorum operum commutatione revocetur. 906. 46. Iniquitas per lavacrum remittitur, peccatum reguitur bonis factis. 692. 49 Iniquitatis pœna acerbi fœnoris accessione differtur. 822. 13.

Iniquus quis dicendus. 930. 17.

INJURIAM æquanimiter subeundam. 1325. 97. Insidiantibus non vicem injuriæ reddendam. 1150. 28. Vult Deus discipulos suos injuriarum esse patientes, nec referire facilè, nedum ferire. 1087. 3. Injuriarum tempora, tentationum certamina, & examina probationum sunt. 685 10. Aliud est dignum se præmio dicere, aliud indignum injuria. 1171. 10. *V. Caritas, & Inimicus*

Injustitiam fuge quæ adhuc viventes mortuos facit. 1242. 13. Injusti anima nec vivens clamat, quia Deo mortua est. 1213. 8. Injustus aliis inutilis, & sibi noxius est. 768. 6. Quidquid loquitur, iniquitas est, quæ in suum refertur auctorem. 768. 6.

INNOCENTIA tempore posterior est quàm malitia, sed meritorum nobilitate antiquior. 188. 21. 22. Servile est omne peccatum, libera est innocentia. 490. 20. Ipsa Deum videt. 814. 81. Non in clamore vocis, nec in forensis adsertione patrocinii, sed in conscientiæ integritate esse innocentiæ defensionem 1232. 33. Non amat multis innocentia se defendere. 617 78. Quando fructus ejus deferatur. 806 63.

Innocens nulli nocet, in neminem peccat. 882. 35.

in Innocentibus expers licet sensus infantia; Deum tamen pro quo interimitur confitetur. 1298. 49.

Inobedientia mortis causa fuit. 159. 35 Quicumque prævaricatus mandatum Dei spoliatur, atque nudatur, & fit ipse sibi vilis. 275. 65.

Index rerum & sententiarum.

Insipiens est, qui male sapit. 950. 17.

Institutio tantum valet, ut vincat naturam. 205. 3.

INTELLECTUS, sapientia, & disciplina qui differant. 886. 7. Intellectus Dei donum est. 1093. 19. * 1180. 34. Thesaurus noster pretiosus intellectus est. 1115. 4. Initium intellectus plenitudo est virtutis. 1308. 45. & seq. Est intellectus ad mortem, sicut est prudentia ad interitum. 1249. 9.

Intemperantia accendit libidinem, cruditatem generat, corruptelam creat. 238. 19.

Intemperantem proprio sibi veles esse judicio. 446. 6.

Intestinorum cur circumplexi orbes. 140. 61. * 237. 28. Geminus eorum amictus. 237. 29.

INVIDIA cito prosperitatem sequitur. 303. 65. Illa lenitatem naturæ concretione malitiæ vitiat. 1085. 19. Quomodo placanda. 319. 15. * 463. 14. & 465. 21. Quantum Dominus udspernator invidorum sit. 1346. 46. & seq.

Invisibile quid sit. 42. 25.

Joachim in libris Regum qui dicitur, is Jechonias ab Hieremia est nominatur. 1328. 40. Duos Joachim, hoc est, duos Jechonias fuisse. 1331. 46.

JOHANNI spiritus vitæ nondum erat, sed erat spiritus gratiæ. 1277. 33. Ungebatur quasi bonus athleta, & exercebatur in utero matris. 1291. 29. Infantiæ impedimenta nescivit. ibid. 30. Nativitas ejus non solum à parentibus, sed etiam à majoribus nobilitatur. 1271. 15. Cui Vocis nomen accreverit. 802. 57. Cum Christo comparatur. 1285. 10. * 1406. 96. Omnibus prophetis major, sed inter mulieris, non virginis natos. 1362. 110. Illius cum Elia comparatio elegans. 1278. 36. An Christum quem venturum crediderat, non crediderit mortuum. 1378. 98. Qui Johannem loquitur, Christum prophetat. 1292. 32. Dum ei creditur, creditur Christo. 1278. 37. Videbat cordis occulta. 1307. 78. Prænuntius natus, prænuntius mortuus est. 1279. 38. Typus Legis est. 723. 48. * 1303. 68. * 1377. 94. Personam accepit populi Judæorum. 1308. 81. In prænuntio Christi nihil magis quàm ædificationem Ecclesiæ debeo surgentis agnoscere. 1305. 75.

JOHANNIS anima fusca per vitium, sed decora jam per lavacrum. 984. 8. Juvenis fuit, qui viam suam in juventute correxit. 983. 7. Majora & altiora tetigit. 1541. 172. De morte ejus quidam dubitaverunt. 1225. 12. Mortuus est. 1411. 4. & seq. Nec in ratione corporis interruptus est ordo vivendi. 1412. 4. V. Evangelista.

JOB sancti virtutem & patientiam malitia diaboli fecit esse clariorem. 148. 9. * 1145. 16. Fortior erat æger quam sanus. 654. 3. Quantæ simul concervatæ sunt afflictiones, ut perferr. 1133. 29. Cur in tentatione positus mysteria loquebatur. 1345. 40. Manus Domini ei omnia abstulit, & omnia repræsentavit. 855. 33. Ejus laus condemnatio Angeli est. 824. 21.

Jod latina significatione confessio dicimi, vel desolatio. 1086. 1.

Jonam emendavit aqua, quem terrena deflexerant. 94. 35. * 922. 83. * 1433. 97.

Jordanis nomen descensionem significat. 327. 34. * 422. 12. * 642. 14.

JOSEPH figura Christi. 267. 25. * 679. 12. * 893. & seq. 905. 43. & seq. Etiam in somniis suis typus Christi. 485. 7. 8. Et missus ad fratres. 486. 9. & seq. Et venditus. 487. 14. * 490. 20. Et aliis vitæ suæ actionibus. 498. & seq. In eo præfigurata Christi mysteria. 526. 47. & seq. Quàm dura & aspera fortiter pertulerit? 1123. 31. Castitatis speculum fuit. 483. 1. 2. * 1332. 47. Ejus castitas commendatur. 491. 21. & seq. Sibibat pro castitate martyrium. 493. 26. Illius castimonia numquam ad nostri memoriam pervenisset, nisi illius Domini mulier affectus ejus tentasset. 148. 9. Eum culpa non cepit, non carcer inclusit, non Ægyptus decoloravit. 1003. 27. Ejus reatatio virtutis est consecratio. 1345. 42. Patres singulæ benedictionis ejus explicantur. 526. 46. & seq. Joseph coronam habuit castitatis, Paulus justitiæ, Petrus fidei. 1361. 11.

JOSEPH magis quam Mariæ generatio cur in Evangelio describatur. 1314. 3. Spiritus sancti templum, uterum mysterii, matrem Domini violare non potuit. 1284. 6. Dominus in cruce positus manifestavit eum cum Maria conjuge non convenisse. 1283. 4.

IRA quàm gravis pessima sit. 785. 18. Gravis est magistra peccati. ibid. Ubi iracundia, ubi tristitia gravis, non permanet ibi Verbum. 1119. 18. Potentibus ira sua gravis, improbis nequitia, justis conditionis infirmitas. 632. 16. Quantum ab ea præcavendum. 508. 78. Præclarum est motum temperare consilio; nec minoris virtutis ducitur, cohibere iracundiam, quàm omnino non irasci. 1368. 54. Nulla iracundia, ubi plenitudo est caritatis. 1417. 28.

Iris pluviam futuram cur significet. 269. 103. Quem & cur Deus arcum in nubibus posuerit. ibid.

ISAAC risus latine significatur. 355. 1. Prophetat sermone non scientiâ. 306. 74. Quare ad genus suum magis quam ad populum appositus legatur. 185. 6. In eo figura generationis & passionis Christi. 186. 7. * 288. 20. * 305. 71. 72. * 355. 1. * 862. 12. V. Christus.

Issachar benedictio mysticè de Christo exponitur. 522. 30. 31.

Italiæ populi æstus serena pace temperantur. 1501. 32.

Judas typus Christi. 518. 16. & 679. 11. Et passionis Dominicæ. 1332. 47. Tribus Joda & Levi per admixtionem generis junctæ sunt. 518. 16.

JUDÆ prævaricatori mandatum cur Christus dederit, vel elegerit proditorem. 161. 39. Qua ratione non per imprudentiam, sed per providentiam electus. 1366. 45. Justus erat, cùm apostolorum numero adscisceretur. 940. 9. Meditabatur Christum vendere, sed revocabat eum tanta Domini gratia, & quædam pæterox delinimenta pietatis. 844. 6. In illo convivio miser periit, in quo alii salvantur. 607. 47. Latro in cruce sua regnum Domini mente conspexit, quod in convivio Christi Judas videre non potuit. 864. 17. Egrediebatur de convivio Christi ad latrocinium diaboli: egrediebatur de gratia sanctificationis ad laqueum mortis. 873. 17. Patientiam Domini ferre non potuit, qui majestatem prodidit. 863. 17. Servus Dominum, discipulus prodit magistrum, electus auctorem. 1518. 63. Aliqui eum excusandum putant, sed male. 875. 21. Sanctificandi alium munus acceperat. 876. 22. Se ipse proprium reum egit in mortem. 769. 8. Quæsivit avaritiam, & invenit sacrilegium. 771. 14. Figura erat infidelis populi Judæorum. 880. 32.

JUDÆORUM populus quibus temporibus tegerhabuerit. 1319. 16. Erat populi Judaici gratia discernere spiritus, ut cognosceret quos referre deberet in numerum prophetarum. 1265. 1.

Judæorum decem Tribus ad Assyrios ductæ sunt; duæ autem Juda & Benjamin tardiosunt quam graviora reæ flagitii in Babyloniam transierunt. 755. 37. In Babyloniam abducti, etsi propter peccata sua videbantur esse subjecti, tamen multo meliores gentibus habebantur. 908. 53.

Cessavit aliquando torrens profluvii spiritalis in populo Judæorum. 774. 20. Cur post Christi adventum cessaverit eorum oblatio, & sacrificium. 861. 10. Deus ab eis abstulit prophetas, abstulit sacra, abstulit vocem. 1279. 40. Hostili odio Christum persequuntur, quibus si converterentur, remedium non negabat. 862. 14. Jam non sunt excusabiles. 630. 13. Eorum duritia turrepatur. 257. 70. * 1532. 128. Habent castimoniam, sedulitatem in lectione multam, sed sine fructu sunt, & cur. 757. 41. Latro Christum in supplicio agnovit suis, quem Judæi in beneficiis non agnoverant. 864. 17. Gravius quam gentiles punientur, & quare. 1486. 64. Ex parte diabolo sunt non carnis successione, sed criminis. 1349. 54. Pejores magistro diabolo. 1350. 61. Cur ad arguendam eorum perfidiam signum Jonæ accersitur. 946. 25.

Judaicæ res omnes quasi parabolæ sunt, hoc est, quasi figuræ egentes solutione. 909. 55. 56. Judæus non in veritatem sed in umbram credit. 1221. 43. Legem spiritalem ignorat. 1131. 4. Ejus verba corporaliter interpretatur 175. 66. * 1242. 12. In corde Legem non servat. 1025. 24. Cur apud Judæos non est lex Dei. 1206. 36. Videntur nec psalmis nec threnis propheticis credidisse. 1358. 5.

Judæorum populus dives, Christianorum pauper. 728. 57. Apostolus ostendit eum jure esse ab Ecclesiæ corpore separatum. 1065. 27. Deus viliorem vendidit populum Judæorum, potiorem emit populum Christianum: ille peccato venditus, hic emtus sanguine. 904. 42. Illius delicto salus gentibus. 908. 53. Zelo fidei populus gentilium vitam sibi adquisivit æternam, quam negligentia sua atque desidia populus Judæorum amisit. 1198. 13. Culpa Israel profuit gentibus: fides gentium Israelitem populum liberavit. 966. 29. Judæi non debent desperare indulgentiam, si velint agere pœnitentiam. 1433. 97. & seq. Deus illis etiamsi nolint sanare, reservat gratiam regressionis. 666. 12. V. Ecclesia.

JUDEX bonus non voluntati suæ obtemperare debet, sed tenere quod legum est. 1231. 36. & seq. Nec invidiæ cedere, nec timori. 1525. 99. Quomodo divinæ sententiæ providentia magnanimitatem, & patientiam eum doceat. 223. 38. Cui non liceat in plurimis causis à gladio temperare, potest tamen lucrum donare pœnarum. 838. 51. Usus disciplinæ sæcularis accepit, ut unusquisque judicem suum laudet. 1083. 15.

JUDICII finis justitia est, in altero veritatis custodia, in altero fructus est æquitatis. 1173. 14. In judicando caveatur ne major pœna quàm culpa sit. 709. 5. Terribilia sunt peccatoribus etiam humana judicia, quanto magis divina formidiori sunt? 1049. 17. Grave hoc judicium, cùm Dominus de se postulat contra hominem judicari. 811. 72. Judicia Dei sanctos, & peccatores adjuvant, sed diverso modo. 1253. 26. Vide Deus.

JUDICIUM Christi ultimum quale erit. 762. 52. Primus ejus adventus propter redimenda peccata, secundus propter reprimenda delicta. 1058. 17. Cur Dominus in igne venturus sit. 1442. 132. Judicium sanctis ac diaboli sociis non vult Deus esse commune. 1228. 22. Triplex ordo hominum qui ultimo Christi judicio interesse debeat. 764. 56. In Christi judicio nemo innocens periclitabitur, nemo sceleratus eludet. 1172. 10. In judicio Dei idem homo & salvatur ex parte, & condemnatur ex parte. 1238. 58. Cur sanctus ad judicium veniat, impius non veniat. 1129. 24. Qui in judicio resurgunt, habent spem veniæ. 1032. 44. Impii in judicium non resurgunt, sed tamquam habito judicio, puniuntur. 1413. 9. Cur impii & perfidi qui in Christum non crediderunt, in judicio ultimo non sint judicandi. 761. 51. Anima post finem vitæ hujus adhuc futuri judicii ambiguo suspenditur. 209. 9. Adest judicii dies: si vis non comprehendi, quotidie time, quotidie fuge. 1479. 39.

Judicare de altero grave est. 1230. 31. Sæpe in judicando majus peccatum judicis est, quam pœnamm ipsius de quo fuerit judicatum. 709. 5. Necesse est eam formam in te redire judicii, quam tu alium ipse decernendam putaveris. 1229. 26.

JUGUM Christi suave, si ornamenta putes cervicis tuæ esse non onera. 994. 6. Cur non solum tollere jugum Verbi sed in juventute tollere debeamus. 982. 3. Quis portet jugum illud à juventute sua. 1080. 3. * 1214. 19.

JURARE indicium scientiæ, testimonium conscientiæ est. 1145. 14. Quam periculosum jusjurandum. 1521. 82. Quis jurare possit. 1145. 14. Mm tactis evangeliis, jurandi. 964. 25.

JUSTITIAM in tres partes philosophia divisit. 1373. 76. Communis est virtus. 1291. 30. Partus est ceterarum fœcunda virtutum. 153. 28. Sola virtutes omnes complectitur. 344. 68. Ubi justitia, ibi concordia est virtutum ceterarum. 151. 18. Nulla virtus abundantiores videtur fructus habere. 151. 18. Nulla potest locupletior esse possessio. 825. 25. Sola est quæ aliis potius nata est, quàm sibi. 227. 2. * 768. 7. * 1174. 14. Justitia opus est circa uniuscujusque meritum servare mensuram. 1385. 6. Illa vera justitia est quæ ipsis quoque defertur inimicis. 1205. 35. Soli Deo suppetit in perpetuum per omnia

possidere justitiam. 1205. 15 Quæ sit fames justitiæ. 1369. 56. Non possumus cognoscere quæ sit forma justitiæ, nisi cognoscamus quæ sit iniquitatis effigies. 765. 1. Sicut justitia Dei magna, ita severa vindicta. 669. 22. *V. Deus.*

Justificatio à justitia derivata est. 131. 46. Opus justitiæ est 1084. 16. Justificationes Domini in Hymnis, Canticis & Psalmis. 1052. 25.

Justum quod sit numquam est durum. 1147. 17. Potest justum injuste fieri. 1272. 18.

JUSTUM virum videre pretiosum est. 1095. 25. Imago & gloria est Dei, & quare. 425. 27. Quis vere justus? 1195 5. Illa forma justi est, ut nihil metuat, nihil reformidet nisi virtutis dispendia. 457. 38.

Justum esse ante Deum perfecta laus est 1272. 18. Cur multi hominibus justi videantur, pauci Deo, aliter hominibus, aliter Deo. 241. 37. * 1272. 18, Cur Deus noverit justos, & nesciat injustos. 791. 31 Justus solus in æternum manet. 240. 35. Perpetua vita justorum, nulla improborum 223. 37 Plenitudinem justi vita habet, inanes autem dies sunt impiorum. 1291. 29. Vita justi quieta est, injustus autem inquietudinis & perturbationis plenus est. 468. 28. Possessio justi est gratum esse Deo: insipientium autem nullus gradus 322. 22. Quomodo possideat terram. 797 45. Illi omnia tradentur. 813. 79.

Justi quæ sint proposita & agendi rationes. 1048. 14. & 15. Sub oculis Domini tamquam miles sub conspectu imperatoris, & veluti in ministerio positus stare debet. 749. 27. Ipse sibi claustrum est, ipse sibi pervigil custos 844. 6 Hic sunt laquei, quibus etsi non implicatur, tamen impeditur. 640 6. Advertit magis fragilitatem suam quàm injustus. 633. 20. Si offendiculum incurrerit, & ceciderit, sobrietatem teneat, pœnitentiam gerat, sæpe se reparet 800. 51 Quod conditionis est, cadit: quod justitiæ, resurgit. 799. 51 Eo cadente, fortes trepidabunt 940. 9. Quando mens ejus mundare se incipiat. 254. 62.

Justo Deus parcit, quasi conditionis fragilitate peccanti: injustum punit, quasi detestertum ingratum 821 73. Eum non aliena absolvit sententia, sed sua vita. 964. 25. Deus illum non judicat. 821. 73. Etiam mortuum audit 220. 31 Sanat justos cum tangit eos manus divina, non vulnerat 791 30 Neque peccator pœnam suæ improbitatis evadit, neque justus æquitatis suæ præmiis defraudatur. 1048 15. Etsi in sæculo derelinquitur, à Domino tamen non derelinquitur. 802. 58. Cur? 810. 70 Manet ante Deum, etiamsi condemnetur ab hominibus. 327. 36. In Domini potestate justorum auxilium non ruina est. 619. 11.

Justus quomodo semper loquatur opera Dei. 1008. 46. Benedicit Dominum cùm laborat, peccator cùm luxuriat. 1146 16 Justi vita fructuosa aliis, & sibi dulcis 768. 6. Quantum munus sit patriæ. 299. 48 Quantum numerus justorum prosit populorum saluti. 111. 12. Justi vita redarguit peccatorem, quem tacita majore auctoritate condemnat, quam si clara voce loqueretur. 788. 23. Cur facilius homines peccatorum quam justorum viam sequantur 748 25. Justorum reliquiæ virtutes sunt, impiorum reliquiæ improbitas atque perfidiæ peccatum. 814. 82.

JUVENTUS ad amorem liberior, ad lapsum incautior, ad infirmitatem fragilior, ad correctionem durior est. 1183. 45. Luxuria, & deliciis, & adulteriorum affectibus juvenes se jactare consuerunt 262. 81. Junior scire se debet, ut corrigat viam suam. 987. 25. *& seq.* Sunt quidam in juventute senes, & alii juvenes in senectute. 803. 59.

K

KOph, id est, conclusio, vel adspice. 1209. 2.

L

LABAN candidus latine dicitur. 418. 26. Sive dealbatus. 466. 24.

LABOR homini communis est cum omni creatura, & quare? 452. 24. Creati ad laborem sumus, redemti ad quietem. 1146. 19 Laborem autem majorem esse, quam carum. 829. 13. Laboris causa ignorantia est. 668 19. Soli homini vitæ cursus in labore præscribitur, & quamobrem. 1264. 6. Laboris plenæ sunt viæ Domini, ideo fugiuntur à perditis. 159. 16. Nulla sine labore virtus, quia labor processus virtutis est. 209. 8. Licet non suavis sit ad gratiam, tamen fructuosus ad præmium est. 188. 11. * 209. 8. *& seq.* Nobilis est illius fructus. 1264. 6. Eo proficit, ut quæ nobis tributa sunt resumamus. 356. 29. * 1381. 108 In portione divina gemitus & labores sunt 1060. 13. Labor jugis avertit affectum. 100. 52.

LACRYMARUM commendatio. 112. 89. Quam sint utiles. 1192. 31. *& seq* 1523. 89. *& seq.* Qui peccator est, defleat se & arguat, ut fiat justus. 1194. 1. * 1369. 55. Lacrymæ solent legationem suscipere pro delictis. 819. 10. * 831 38 Non solùm nostrum possunt lavare delictum, sed etiam Verbi cælestis rigare vestigium. 1388 18. Lavent lacrymæ delictum, quod voce pudor est confiteri. 1523 88. Nescit flere, qui flenda committit 1054 32. Lacrymæ non amaræ, sed amarus qui eas fundebat affectus 831. 37.

Lacus Larius, Benacus, Albanus non miscentur maris fluctibus. 39. 16.

Lætitia cito infundit errorem. 753. 32. Qui ex cognitione rationis induit lætitiam, nonnisi in exsultatione perpetua constitutus est. 1098 33.

Lamed, id est, cor, vel servo. 1114. 1 Cur amplius vindicatum in eum, quam in Cain. 224. 38.

LAUDARE Deum commendare est votum & solvere. 199. 34. Non otiosus boni operis actus est in Dei laude requiescere. 1365. 39. Quomodo justus omni tempore circa Dei laudes debeat esse intentus. 1053 30. Dum in peccato sumus plene laudare Deum qui possumus? 1253. 25.

Laudes propriæ fugiendæ. 1478 32.

Lauro coronantur victorum capita. 54. 53.

LECTIO quotidiana sit nobis pro exercitio, ut nulla tentationum nos possit perturbare congressio. 1124. 33 Lectio frequens doctrinæ minor operatur. 1100. 39 Divinæ pabulo lectionis intentus, famem corporis negligit. 1339. 20.

Legimus aliqua ne legantur; non ut teneamus, sed ut repudiemus. 1265 2.

Lectoris officium non est adspernatus Christus. 1346. 45.

Lectus sanctorum Christus. 369. 45.

LEONIS rugientis sonitu multa animalia icta decumbunt. 118. 14. Leo cibum fastidit hesternum, & ipsas suæ escæ reliquias aversatur. 118 14. Gallum & maxime album veretur. 123. 26. Exiguo scorpionis aculeo exagitatur. 126. 37. Cæditur canis, ut pavescat leo; & qui sua injuria exasperatur, coercetur aliena. 206. 3. Leo æger simiam devorat, ut sanetur. 123 26.

Leopardus capreæ sanguine sibi medetur. 123. 28.

Lepidus Sertoriusque rebelles Romano imperio. 934 21.

Lepores hyeme albescunt, æstate in suum colorem redeunt. 109. 77. Generant simul, & educant, & continuo parturiunt. 605 43.

Lepusculus in mari formidabilis. 93 31.

LEVI benedictio explicatur. 516. 10. *& seq.* Christus ex Tribu Levi videtur secundum corporis susceptionem genus ducere 517. 14. Ex ea etiam principes sacerdotum qui Christum occiderunt. 517. 13.

LEVITÆ significatur susceptus pro me, vel ipse mihi. 210. 11. * 1056 4. Levitæ ente primogeniti dicantur. 208. 7. Quare Moyses eos primogenitos & ceterorum redemtores appellaverit. 212. 13. Sanctitate vitæ suæ & oratione plebis peccata lavabant. 210. 11.

LEX gemina est naturalis & scripta. 423. 15. Major lex naturæ quàm legum præscriptio est. 285 8. In corde justi lex est non scripta, sed naturalis. 810. 68 Non solum qui legem nescit, sed etiam ille qui non agit secundum legem, exsors legis est. 1164. 21 Iram legum incidere quis dicatur? 823. 19.

Legi non obsequitur, qui dominus legis est, sed legem facit. 1356 7 Quomodo lex Dei veritas sit. 1205. 36. Lex primò diligenda, secundò in ea meditandum. 751 30.

Lex vetus non solum Hebræo lata est, verum etiam advenam vocavit. 424 15 Num profuerit legem veterem promulgari. 451 20. *& seq.* Quo sensu antiqua lex bona & utilis esset. 1523 26. *& seq.* Quomodo bonum Legis mandatum, etsi operetur mortem. 449. 13. *& seq.* Lex auctor boni, quæ mittit ad gratiam. 1392. 35 Lex non solum agendi munus informat: verum etiam secretæ emendat mentis affectum. 1048 13. In Lege mandata sunt, justificationes, testimonia justitiæ, præcepta. 1125. 34. Legis via, stare in via Legis. 1024. 21.

Fulgor Legis non in littera, sed in intellectu est spiritali. 1191. 26. Qui corporaliter Legem interpretati sunt, eam non custodiunt, sed prævaricantur. 1061 13 Non inania Legis, sed solida militantis nobis sequenda proponuntur. 1364. 32. Qui à Lege se separat, separat se à vita æterna, & à Christo. 1219. 35. Quis per omnia Legem Dei custodiat. 1041. 30. Legis præcepta ex voluntate facit, qui diligit; invitus, qui timet. 715. 30.

Lex annuntiatrix Christi est. 1181. 39. Umbra est Christi. 1021 10. Omnem legis veteris seriem fuisse typum futuri. 1299. 56. Quæ mysteria vetus lex pronunciaret. 1377. 94. Lex & Ecclesiæ prænuntia, & gratiæ pœnitentia est. 1303. 68.

In Lege etsi est justitia, non est tamen per Legem. 1360. 21 Lex merita examinat, gratia fidem spectat. 892. 12. Secundum veritatem nemo ad perfectionem justificatur in Lege. 1125. 34. Cur lex vetus non satis plena. 346. 74. * 644 18 Infirmum fuisset Legis auxilium, nisi ipse Jesus venisset in terras. 892. 12. Lex non habet remissionem peccatorum: sed quod in ea minus est, consummatur in Evangelio 1389. 23. Servit littera, libera est gratia. 463. 13.

Quid intersit inter æmulos Legis & gratiæ. 1359. 17. Moyses tabulas priores legis fregit Judæis, ut posteriores mererent Christiani. 245 45. Verbum in utero, Lex in silentio: Verbum editum, Lex absolvitur: sed Legis absolutio verbi est explicatio. 1280. 42. Intellectus Legis evanuit, & factus est spiritalis. 629. 12. Mortua est Legis interpretatio corporalis, ubi Christus spiritalem ejus gratiam monstravit 1061 16. Caput Synagogæ lex mortua est, sed spiritalis ejus intellectus adstruitur. 1159 8. Non defectus, sed plenitudo Legis in Christo qui ejus finis est. 910 57. * 1206. 37. Quid prodest Lex, si finem Legis ignores, si mysterium nescias, si sacramenta non noveris. 1132. 6. * 1267. 70.

Lia figura Synagogæ. 1226. 24.

LIBER is solus est qui omnia prudenter agit, & ita vivit, ut vult 463. 12. Non servili ad obediendum constringimur necessitate, sed voluntate arbitria, sive ad virtutem propendemus, sive ad culpam inclinamur. 443 1. Volentes Christus curat, non adstringit invitos. 663. 4 * 1117. 13 * 1349 56. Libertas sub Christo gloriosa, & pretiosa servitus 448. 11.

Liberalitatis gratia in auctorem redit. 575. 37. 37. Quo diligentior liberalitas, eo inexcusabilior pervicacia. 1499 23.

Libertum inter atque liberum quæ differentia? 448 12.

Libidinis commotiones, in lumbis sunt, quæ plerumque excitantur à diabolo. 819 33 Homo, sicut in navigio constitutus, avertere debet oculos animæ, ne videant sentinam libidinum 1028 33 Arguitur ephebarum aliquis lascivus, & egregie libidinosus. 828 30. Libidini quisquis subditus est, servus est. 490. 20.

Lien cum jecore habet vicinitatem fructuosam, & cur. 140 71.

LIGNUM scientiæ boni & mali vere in paradiso fuit, nec in hoc aliquid reprehendendum. 147 8 Ligna terrena fructum non dare, sed ferre dicuntur: lignum vitæ ac sapientiæ dat fructum, hoc est, largitur & donat 756. 40. An lignum vitæ plus operari videatur ad vitam, quàm insufflatio Dei. 155 28 29. Cur Deus lignum scientiæ boni & mali nec permiserit tangi, nec prohibuerit? 171 57. An Deus tantummodo prohibuerit Adamo lignum scientiæ boni & mali solum comedere, non autem cum aliis fructibus conjunctum. 173. 59.

Lilii absconditur viriditas, non amittitur. 1440. 127.

LINGUÆ utilitas, 338. 65. * 339. 67. Quo-

modo ea quæ Dei ſunt ſemper loqui poſſimus, & debeamus 808. 66. *& ſeq.* Loquacitas innocentiæ virtutiſque naufragium, atque incentivum prolapſionis & culpæ. 791. 28. Laudandus qui prius vult loquenda cognoſcere, quam proferre quæ ſentiat. 982. 5.
Litterarum apices delentur ſine fraude librorum: atramentum deletur, ſed lignum manet. 245. 45
Locuſtæ foliis oleæ ſanantur. 47. 37. Cibus ſunt prophetarum, & populi gentilis figura 1304. 71. Illam devorat *σελευκίς.* 110. 83.
Λογίσμοι in homine quid. 335. 54.
Lolium & zizania non ex tritici, ſemine ſed proprium quoddam genus habet. 49. 44.
Lot latina interpretatione declinatio dicitur. 287. 14. * 315. 6. * 323. 25. * 327. 35. Quanta ejus hoſpitalitas. 299. 51. Ejus in generos ſuos pietas commendatur. 300. 54. Uxicit flammis mulierum, quem ſulphurica flamma non uſſit. 1112. 25.
Lucas Evangeliſta laudatur ab Apoſtolo. 1269. 11. Hiſtoricè ſingula proſecutus eſt. 1543. 186. Satis ſe divitem fore credidit, ſi Domini præſepe ſibi vindicaſſet. 1296. 43. *V. Evangeliſta.*
Lucrinum mare. 39. 15.
Luctator, ſi genu fixerit, vel pede lapſus fuerit, pro victo habetur. 799. 51.
Lumen diei aliud eſt, aliud ſolis, & lunæ, & lumen ſtellarum. 65. 8. Unde vox Dei in Scriptura debuit inchoare, niſi à lumine? 19. 33.
Luna cur dicatur luminare magnum, & unde magnitudo ejus probetur. 74. 25. Lunæ globus æque ſpectatur ab omnibus. *ibidem.* Quomodo ſit in poteſtate noctis *ibid.* Imminutionem luminis habet non corporis 65. 7. Ex ſole & luna ſigna aliqua colliguntur, ſed non nativitatum. 67. 12. *& ſeq.* Lunam quartam ſi pura fuerit, dare reliquis diebus uſque ad exactum menſem judicium ſerenitatis exiſtimant. 78. 34. Animantium cerebrum, maritimorum humida, & arborum interna exinaniuntur vel cumulantur juxta lunæ proceſſum. 76. 29. Ridiculum eſt quod plerumque homines aradam lunam magicis carminibus poſſe deduci. 78. 33. Luna Chriſti myſterium, atque Eccleſiam repræſentat 77. 32. Lunæ mutatio rerum inſtabilitatum docet. 77. 31.
Lupus ſi prior hominem viderit, vocem eripit; ſi ſe præviſum ſenſerit, deponit ferociam. 123. 26. * 1095. 24. * 1421. 48. Folia ſquillæ fugit. 123. 9.
Luſcinia ſignare ſolet diei ſurgentis initium 96. 30. Cur enim ova fovet, inſomnem noctem cantilenæ ſuavitate ſolatur. 111. 85.
Lux eſt quæ reliquos domus commendat ornatus 19. 33. Eſt maligna lux dubia. 72. 22.
Luxuria hominum quanta. 91. 16. Nec fidem habet, nec obſervantiam diſciplinæ: ſeminarium eſt & origo vitiorum. 556. 69. Si caro luxuriæ moriatur atque incontinentiæ, tunc veram vitam reſumit 652. 36. Luxurioſo tacere dulcem pœna eſt. 1474. 18. Luxurioſis domus ſepulcrum eſt, & quæ de cauſa? 951. 18.
Luxus mulierum arguitur. 571. 25. 26.

M

Machabæi ſeptem fratres quam beati & conſtantes in ſuppliciis. 475. 42. *& ſeq.*
Magiſter verus ſolus Deus eſt. 1078. 59. & 1122. 27
Magi à Balaam genus ducebant, & magicis artibus erant dediti. 1297. 47. 48. Cur incunabula Chriſti ſpoliis orientalibus referſerint. 1314. 49. Aurum regi, thus Deo, myrrham defuncto obtulerunt. 1296. 44. Cur alia venerint viâ, aliâ redeunt. 1297. 46.
Mala granata plerumque cito florent, & fructum afferre non poſſunt, niſi excolantur. 55. 56. Cum iis Eccleſia comparatur. *ibid.*
Malitia nihil eſt 428. 24. Quid eſt, niſi boni indigentia? 376. 60. Non ſubſtantialis ſed accidens eſt. 16. 28. Ex nobis orta, non à Deo condita 17. 30. *& ſeq.* Fons peccati. 1165. 23. Et cauſa perfidiæ. 1435. 110. Diabolus ei præſidet, virtutibus Chriſtus. 831. 35. Cur Deus eam reprimendam interim, quàm abolendam putaverit. 434. 43. Malitiam ſimplicitas, culpam virtus reſolvit. 254. 64. Egreſſus malitiæ virtutis operatur ingreſſum; eodemque ſtudio quo crimen excluditur, innocentia copulatur. 213. 16. *V. Culpa.*
Mala non ſunt, niſi quæ crimine mentem implicant, & conſcientiam ligant. 18. 31. Deus malum non creavit, ſed noſtra ſibi merita repererunt. 1479. 36. Ex bonis mala orta ſunt. 376. 60. Id quod malum eſt, naturaliter intelligimus eſſe vitandum. 161. 39. Cognitio mali ſæpe nobis prodeſſe poteſt. 172. 58. Prius ſtrepit quod malum eſt, poſtea agnoſcitur quod bonum eſt. 187. 10. Incentivum mali aut ira, aut cupiditas eſſe conſuevit. 159. 34. Numquam malum malo corrigitur, nec vulnus curatur vulnere, ſed exaſperatur. 618. 82. Quod malum putamus, plerumque non per omnia malum eſt, ſed in commune utile. 148. 8.
Mandatum Dei quam latum 1129. 49. *& ſeq.* Sicut ſunt ſancta ſanctorum, ita eſt præceptum præceptorum. 1025. 23. Cur Deus mandaverit mandata ſua cuſtodiri nimis. 978. 14. Cur Deus ſtatuta ſua, cælo terraque teſtibus, ſanxerit. 1213. 15. Nimium mandare providentiæ atque cautelæ eſt 1197. 9. Deus infirmis dare non debuit perfecta præcepta quæ ſuſtinere non poſſent. 1175. 18. Juſtus mandata accipit, ſervus imperia. 246. 47.
Homo licet ablutus à peccato, laborabit ut præcepta vivendi ſervet, & à mandatis cæleſtibus non recedat. 450. 15. Cuſtodire mandatum neceſſitatis plerumque eſt & timoris; diligere caritatis. 1237. 55. * 1246. 23. Quam pretioſum eſt cuſtodire Domini præceptum, & præcepti ipſius ſcire myſterium. 975. 7. Qui facit mandata Dei, juſtificat Deum. 1009. 47. Obſervatio mandatorum Dei naturæ ipſius auget gratiam. 976. 9. Si quis unum mandatum cuſtodiat, & aliud prævaricetur, nihil ei prodeſt. 979. 15.
Mandragoræ mares & feminæ. 1216. 24. Per eas ſomnus acceſſitur. 48. 39.
Manichæus alium à Deo ſibi adiiciens auctorem. 45. 32. Impugnantur Manichæi dicentes alterum Deum eſſe veteris, alterum novi Teſtamenti. 732. 70. *& ſeq.* Hæreſis Manichæa prophetas non ſuſcipit 1255. 33. Manichæus & Valentinianus redarguuntur, qui ajunt Chriſtum non eſſe filium David, nec ſuſcepiſſe carnem. 716. 27. *& ſeq.* Ille non ambulat in via. 976. 8.
Manna erat panis Euchariſtici umbra. 1203. 27.
Manſuetudo omnibus grata eſt, quæ vulnera interiorum curat animorum. 945. 1. Domitrix crudelitatis pietas eſt, & manſuetudo duris moribus præſtat 462. 11. Ante Domini paſſionem neceſſaria erat. 1424. 60.
Manſuetus quis ſit. 787. 22.
Manuum utilitas. 140. 69. Manus conciliatrix divinæ gratiæ sacris offertur altaribus, per quam offerimus, & ſumimus ſacramenta cæleſtia 140. 69.
Mara, id eſt, amaritudo 1019. 5.
Marcionitis Legem non ſuſcipit. 1131. 4. Unde Marcionis, Valentini, & Manichæorum peſtes. 17. 30.
Mare quare bonum? 41. 28. 32. Terris præſtare oſtenditur 94. 34. 35. Plura in mari quam in terris. 80. 5. Cur non facile ſuperfundatur terris. 27. 12. Cur ſalſam & amaram habeat aquam. 29. 14. Circumſcripta impoſito fine maria clauduntur. 37. 10. Mare non ad navigandum fecit Dominus, ſed propter elementi pulchritudinem. 557. 70. Non poteſt mare quiſquam navigare intrepidus, niſi qui ante in fluminibus navigaverit. 294. 30.
Maria diverſa, eorumque nomina. 38. 12. 13. Diverſi ſinus maris. 38. 13. Adrias interius Thyrreno, Adriæ cetera maria miſcentur *ibid.* Mare Britannicum. 39. 15. Caſpium, Creticum, & Septemtrionale. 39. 12. Lucrinum & Avernum mare in Italia 39. 15. Mare Tiberiadis in Palæſtina. 39. 15. Mare Rubrum in mari Indico. 37. 10. Seſoſtris Ægyptius mare Rubrum Ægyptio pelago connectere voluit 37. 11. Continua unda ab Indico mari uſque ad Gaditanum litus, & inde in mare Rubrum orbem terrarum includit. 38. 13.
Maria de Tribu David manavit. 1316. 5. Non minor, quàm matrem Dei decebat. 1532. 132. Virgo per gratiam, ab omni integra labe peccati. 1255. 30. Ejus humilitas, devotio, fides, pudor. 1287. 17. *& ſeq.* Virgo erat moribus, verecundia, oraculo, myſterio. 1284. 8. Non minus ore pudica, quam corpore 1299. 54. Nubes erat ſecundum hereditatem Evæ: levis erat ſecundum virginitatis integritatem. 1019. 3. Uberrimum teſtimonium ejus virginitatis. 1533. 133. Non viriles coitus vulvæ virginalis ſecreta reſeravit, ſed immaculatum ſemen inviolabili utero Spiritus ſanctus infudit 1300. 56. Cum Scriptura frequenter Mariam conjugem dicit, non virginitatis ereptio, ſed conjugii teſtificatio, nuptiarum celebratio declaratur. 1283. 5. Cur ea potiſſimum electa eſt, ut Chriſtum pareret, quæ erat deſponſata viro. 1281. 1. Servatur ei ſicut pudore integra, ita inviolabilis opinione virginitas. 1281. 1. Maluit Dominus aliquos de ſuo ortu, quam de matris pudore dubitare 1281. 1.
Mariæ præſentia erudivit Johannem in utero conſtitutum. 373. 53. A Chriſto non (ut quidam hæretici tendiculâ aucupantur) mater negatur. 1392. 38. Chriſtum non parturivit, ſed peperit 941. 11. Non facile ullam mulierem prophetaſſe uberius, quàm matrem Domini reperimus 1293. 35. Eccleſiæ typus. 1533. 134. Sit in ſingulis Mariæ anima, ut magnificet Dominum: ſit in ſingulis ſpiritus Mariæ, ut exſultet in Deo. 1290. 26.
Maria plures & plures Magdalenæ apud Evangeliſtas. 1537. 154. An unica ſit Maria mulier quæ unxit Jeſum. 1386. 12. Maria ſoror Marthæ unxit pedes Jeſu 1269. 9. Cur Maria prima vidit Dominicæ reſurrectionis myſterium. 296. 39.
Marius pugnavit adverſus Cinnam, & in utraque parte Romanus fuſus eſt ſanguis. 934. 21.
Martyr gratis perſecutionem patitur, & qua ratione? 1140. 7. Martyres timorem pœnarum excluſerunt amore martyrii 1079. 2. Qualis vox martyris Chriſtum non erubeſcentis. 1042. 33. Tolle perſecutiones, & martyres deſunt. 1146. 17. Tolle martyrum certamina, tuliſti coronas: tolle cruciatus, tuliſti beatitudines. 1345. 41.
Mors martyrum valida, quæ culpam abolet ſuperiorem 381. 76. Fides principium Chriſtiani eſt, plenitudo autem Chriſtiani juſtitia in martyrum paſſione. 1238. 57. Trepidatio martyris fiduciæ viri conſtantis æquanda. 1240. 8. Martyres mortuis regibus in perpetuum regnum cæleſtis gratiæ honore ſuccedunt. 1507. 13. Martyres in cælo nobis cicatrices ſuæ corona monſtrabit. 1540. 171. Martyrum roſæ ubi quærendæ. 1441. 128. Arguuntur qui calices ad ſepulcra martyrum deferunt. 554. 62.
Martyres Chriſti in occulto multi ſunt quotidie, & Jeſum Dominum confitentur. 1234. 47. *& ſeq.* Tempus martyrii, quando ea quæ divina ſunt, omni caritati neceſſitudinum ſunt præferenda. 1163. 20.
Matres debent lactare filios ſuos. 303. 63. Quid maternus affectus, quid reverentia filialis debeat. 1533. 132.
Materia prima à Platonicis vocatur hyle, & increata. 1. 1. Non eſt æterna ſed creata 13. 25. * 23. 2. Non, ut philoſophi volunt, reperta, ſed facta. 1464. 85.
Mathuſalæ ultra diluvium numerantur anni. 1332. 48.
Matrimonio jungi gentilibus Chriſtiani non debent, nec Judæis aut hæreticis. 309. 84. Chriſtianæ gentilibus Dei judicio non copulantur. 1470. 2. *& ſeq.* Pleriquè gentiles uxoris ducendæ gratiâ, quæ à Chriſtianis parentibus negabatur, fidem Chriſti ad tempus ſimulaverunt profiteri. 1235. 48.
Non eſt virginalis pudoris maritum eligere ſed judicium parentum exſpectare debet. 3011. 91. Junior vidua ſi nubere voluerit, electionem mariti parentibus deferre debet 311. 91. Qui ſuavitatem quærit conjugii, non ſuperiorem cenſu ambiat, quam neceſſitates non teneant maritales 284. 6. In uxore non aurum, non argentum, non poſſeſſiones, ſed gratia bonæ indolis quæratur. 309. 85.
Conjugium Dei juſſu copulatur, ut hæreſis demonſtratur 1276. 30. Qui nuptias damnat, ejiciatur ab Eccleſia. 1317. 10. Cur is qui uxorem acceperit, innectit ſibi vincula mentis. 1004. 32. Tempora præſcripta eſſe conjugio, & liberis procreandis. 1280. 43. Juſtus qui

probrem conjugis deprehenderit, interemtum ab homicidio castum ab adulterio præstare se debet. 1185 5. V. Conjugium.
Sponsus animæ, Verbum Dei cui legitimo quodam connubii fœdere copulatur. 398. 20. Bonæ nuptiæ quando Verbo anima, spiritu 1386 9.
caro nubit. 934. 21.
Matthæo Persia paruit.
Super Matthiam sors cecidit, ne apostoli electio à mandato discrepare legis veteris videretur. 1274 23
Maximus imperator Pilato sævior, Gratiano sepulturam negavit. 965 26.
Medicina de vulnere fistosit exordium. 815 8. Ea antiquior est quæ herbis curare consuevit & succis. 56 57. Principium medicinæ est causas languoris incidere 251. 59. Ferventibus vulneribus molliora medicamenta consuevit adhibere, quibus dolorem mitiget. 834. 42. Contraria studiosis divinæ cognitionis præcepta sunt medicinæ 1253.13. Eam pauci profitentur, plurimi tamen remedia ejus aliqua scire se dicunt 778. 3.
Medici unde sic dicti. 815. 1. Medicorum pueri qui dicantur? 778. 3.
Medicus ac medicina Christus est. 816. 4. * 884. 39. * 1209 2. * 1428 75. Non est medicus iste de terris, qui omnes curat infirmitates, & populos integros sanat. 1001 23. Vir sapiens ipse medicus est sibi. 848. 15.
Meditatio Scripturæ maxime sacerdotibus necessaria. 1100. 39. Exerceamur indefesso illius usu, & cur? 1123 28 Cur tota die in Lege meditandum. 1133. 7. Qui salutem Dei quærit, die ac nocte meditatur in Lege. 1253. 23 Ei qui in Lege meditatur, semper dies est, & lumen sine defectu. 1133. 7 Meditatione mandatorum cælestium operis boni nitur molescit 1043. 35. Cui lex Dei meditatio est, huic præsto sunt misericordiæ, ut vivat in æternum. 1099. 39.
Mellis utilitates 107. 70. Eo plerumque viscera vitiosa læduntur. 1138. 25.
Melchisedech sancti gratiam præcedens sacrificii figura monstravit. 1521. 21.
Men significat viscera, vel ex ipsis. 1130. 1.
Mendacium omne finem habet, veritas ubertatem. 960 14.
Mens hominis in capite locata secundum plurimorum sententiam. 234 17. Dividitur in id quod est rationabile, & in id quod est irrationabile. 314. 2. Animæ principale est, & virtus animæ. 407. 44.
Mentis cibus quis. 537 5. Alitur inventis sapientiæ. 318. 11. Mens sobria passiones omnes cohibet, sensus gubernat, sermonem regit. 241. 38. Sobrietas mentis medicina est corporis. 242. 38. Cui mens bona auro comparetur. 320. 20 Quomodo exeat de terra sua, & de cognatione sua? 313 2. Quando nam descendat in Ægyptum, vel inde adscendat 318. 13. Quando sit hyems mentis. 723. 43.
Mensam significantes triginta dierum, significamus & noctes. 244. 43. Menses ab initio lunæ veteres observare consueverant 895. 18 Primus mensis Martius, secundus Aprilis, 253 60.
Mercenario solvendam esse mercedem. 621 91. 92. Non insolentis arrogantiæ, sed innocentiæ est conscientiæ ab ipso cui servieris, mercedem petere. 994 3. Hoc est interficere hominem, vitæ suæ ei debita subsidia denegare. 612 92.
Merces facilius sequitur non exspectantem. 1263. 4. Serva futuris mercedem tuam, & istius seculi opprobria incrementa mercedis tuæ cogita. 1144. 18.
Mergi unde sic dicti? 97 43.
Merita ubi diversa, præmia diversa. 508. 76. Relevantur solutione pœnarum, quæ absolvuntur commendatione meritorum 1194. 2. Non secundum merita nostra, sed secundum misericordiam Dei cælestium decretorum in homines forma procedit 1233 42.
Mesopotamia dicitur, quod inter duo flumina Tigrim & Euphratem constituta sit. 150. 14.
Militiæ ideirco constituta stipendia, ne dum sumptus quærunt prædo grassetur. 1306 76 77. Quid militibus in victoriis erogandum. 288. 17. V. Rex.
Militem Christianum qualem esse deceat. 856. 35. Quænam eidem bella suscipienda. 1506. 11 Eis de cibo non curandum, qui militant de regno. 1441. 130.
Miraculum in elementis, documentum in mysteriis. 1353. 69 Miracula ante Evangelium vel rara, vel nulla. 1579. 101.
Miseria quæ excusari non potest, nihil intolerabilius. 597. 20. Nemo miserum eum qui sit justus, appellet 829. 32.
Misericordia plenitudo virtutum est. 1306. 77. Bona prudentia sed dulcis misericordia: illam pauci adsequuntur, hæc ad omnes pervenit. 359. 10 Misericordia justitiæ portio est. 1064 21. Est justa misericordia & injusta. 1065. 25 & seq. A domestico progredi debet pietatis officium. 1491. 79 Non cognatio facit proximum, sed misericordia. 429. 84. Ad misericordiæ opera manus extendenda est 1365. 40.
Misericordiam sequere, ut mereatis gratiam. 1374. 78. Oleum misericordiæ sanat ægrotos. 1141 7. Pretium nostrum misericordia est, quæ nos redimit à morte 963 21. Esto misericors, ut invulnerabilis maneas: vel curare te possis, si fueris vulneratus. 789. 24. Quod alteri contuleris, tibi solvis: quidquid à te procedit, in te recurrit: & quidquid profueris, tibi proficiet. 1090. 10.
Misericordia non de meritis judicare consuevit, sed necessitatibus subvenire: juvare pauperem, non examinare justitiam. 576 40. Omnibus inopibus, debetur sed major, cum ex divitibus atque nobilibus in miserum statum aliquos ærumna dejicit. 1185. 6. Sola nos sequitur misericordia, quæ cælestium dux prævia mansionum, pecuniæ vilis usura tabernacula defunctis adquirit æterna. 1439 122. In psalmo quadragesimo & in Evangelio misericordia coronatur. 745. 29. V. Eleemosyna. Misericordia Dei. V. Deus.
Moderatio naturalis est: supra mensuram quidquid est, superfluum habetur. 554. 61.
Moduli dicuntur ornamenta pretiosa, quæ suspendi matronarum cervicibus solent. 1189. 18
De monasteriis qui exierant nonnulli arguuntur. 799. 50.
Moralia prima sunt, secunda mystica: In illis vita, in his cognitio. 973 2 Verborum moralium etsi pungunt mella, non lædunt. 1138. 25. V. Scriptura.
Moribus corporis sobrietas est mentis. 18. 32.
Morum gravitas adsuefacienda maturitas, quæ vincat naturam 1204. 31. Quis ast tumulus tuus, nisi mali mores: sed ab eo te liberat Christus 1371 92.
Mors à Græcia μαρώ, in Scripturis somnus nuncupatur. 404 34. Tria genera mortis. 390. 3. * 1419. 35. & seq Mors secessio quædam est animæ & corporis. 186. 8. * 222. 35 * 392 8. * 404 33. Cur Deus patiatur nos discedere ex hoc seculo. 341. 64.
Mors an sit malum. 389 & 390. & 402. 30. Neminem nocet, utinam vita non noceat 1242. 13 Magis peccati fuga, quàm morientis est detrimentum 961 17. Acerbitatem non mortis esse, sed culpæ. 404. 33. Christus adscendit crucem, ut doceret mortem non esse metuendam. 1025. 25. Mortem non esse terribilem, quæ naturæ finis non pœna est. 1436. 110. Non mors ipsa terribilis est, sed metus & opinio de morte. 403. 31. Si fortis es, contemne mortem: si imbecillis es fuge, & Christum qui vita est sequere. 1411. 1. Mors corporis non metuenda fortibus, desideranda sapientibus, miseris expetenda. 1419 36. Mors omnifariam bonum est. 395. 15. Cur mortuus præfertur viventi, & mortuo is qui natus non est 1195 3. Mors honesta redemtio vitæ est etiam decoloris, aut innoxiæ firmamentum. 839 52. Vitæ est testimonium 404 35. Per eam non adimitur vita, sed ad meliora transfertur. 222. 35. Per vitam ad mortem est transitus, per mortem ad vitam reditur 403. 32. Justo non naturæ finis, sed culpæ est 962. 29. Justis mors quietis est portum, nocentibus naufragium. 403. 31 Sola mors requies vim. 395 12 Ubi resurrectionis fides est, non mortis est species, sed quietis. 1398. 62 Dominus soporem mortis vertit in gratiam voluptatis. 1358. 14. Mors aut finæ quietis bono utitur, aut malo alieno laborat. 395. 13. Propior est saluti, qui moritur, ut resurgat, quam ille qui vivit, ut moriatur. 839. 52. Mors stipendiorum plenitudo, summa mercedis, gratia missionis est. 404. 35.
Mors tentat, & vita tentat. 1244. 18. Mors corporis libando gustetur, vita animæ possessione teneatur. 1411. 2. In Christo mori arduum & gloriosum. 920 79. Gloriosius est pro Christo mori, quam regnare in hoc seculo. 392. 8. Nonnulli philosophi disputaverunt obesse improbis absolutionem, prodesse mortem 1195 3. Verus erat sententia, ut qui se ligasset in terris vinctus migraret à corpore. 858. 37. Legiones sæpe & magnos populos oblatis aliquorum mortibus liberatos. 1410. 108.
Motus contra naturam corpus facit corruptioni obnoxium. 12. 23
Moyses ab aquis nomen recepit. 3. 6. Cur Dei nomine donatus sit. 186. 7. Venturi Doctoris figura fuit. 186. 7. Et virga ejus. 1001. 24. Eruditus erat in omni sapientia Ægyptiorum, ac in omnibus secularis prudentiæ disciplinis. 3 6. In secretum Æthiopiæ se contulit, & cur. ibid. Inanem & usurpatoriam Philosophiæ doctrinam veritatis ratione post habuit & quare? 116. 8. Cur oves Getro pasceret. 195. 24. Gracili voce loquebatur, & plus omnibus à Deo audiebatur. 1211. 8. Quotidie clamat in Ecclesia, & à solis Judæis non auditur. 1211. 8.
Moyses precabatur, Christus operabatur 1203. 29. Putavit Deo possibile esse, ut corporeis oculis faceret id quod est incorporeum, comprehendi. 1061. 37. * 1192. 28. Totam divinitatis plenitudinem non vidit. 924. 89. Cur terram repromissionis non introierit? 1245. 20. Cur semper præliatus est? ibid. An mortuus sit? 186 8.
Mulier à domesticis ministeriis habilior æstimatur, sicut vir publicis officiis. 167. 50. Quam mulieres prægnantibus cogatis fedulitatem exhibere debeant? 1288 20. Mulier delet picturam Dei, si vultum suum materiali candore oblinat, & adquisito rubore perfundat. 131. 47. An puellæ maures habere debeant. 311. 89.
Mulieribus periculosa est copula adolescentis. & species juventutis. 1533. 134 Omnibus modis lascivæ mulieris cavendum occursum. 711. 14. Vilis tibi videtur mulier ad pretium, sed fortis ad virtutem 711. 12.
Mulier est prima peccatura, tamen redemtionem sibi partum non debuit ab usu divinæ operationis excludi. 166 47. Cur resurrectionis prima accepit mysterium. 1520. 74. * 1537. 157. Sicut peccatum à mulieribus cœpit, ita etiam bona à mulieribus inchoantur 1290. 28.
Multiloquium quomodo incret peccatum. 200. 36. V. Lingua, & Silentium.
Mundum incorruptum, nec creatum, aut factum existimat Plato. 1. 1. Semper fuisse & fore Aristoteles usurpat dicere. 2. 3. Quid de eo alii Philosophi senserint? 1. 1 & seq. Licet figura sphærica sit, æternum non est. 5. 10. & 11. Sua sponte subsistere adseritur à quibusdam. 9. 18. Veris initio cælum & terra facta sunt, & cur? 7. 13. Deus absque ulla mora mundum creavit. 4. 8. * 8. 16 Mundus divinæ operationis specimen est, & insigne 8. 17. Qui mundum condidit, mente accolas mundi. 1209 2 Quomodo quatuor virtutes cardinales velut mundi istum includerunt tempora? 152. 17. & seq. Cur orbis terrarum aliquando solvendus est? 560. 78.
Mundum & seculum fugiendum. 417 & seq. Quid sit illud fugere. 425 17. * 433. 38. * 816 2 Quomodo bene fugiamus. 439. 55. Quomodo possumus animo fugere, cum ibi retineamur corpore. 435. 45. Mundum cur fugere debeamus? 428. 25. * 432. 37. Et quam velociter 430. 32 Quo fugiendum. 432 36. Nihil jam debes mundo, cui semel renunciasti 340. 56. Fuge seculi mare, & naufragium non timebis. 1343. 32. Mundum fugisse magis est gratiæ, quam subisse. 658. 15. Fugam seculi gloriosam esse 416 39. Quam beata sit? ibid. 10. Mundum quasi fœtidum vito, quasi luem caveto, quasi nocentem relinquito. 1410 107. Mundum hunc si fugias, & ipse te effugiet. 813. 79. Proponuntur exempla eorum, qui bene seculum fugerunt. 438 51 & seq.
Supra mundum adscendere oportet, qui salvus esse vult 418. 4. Anima nostra sicut aquila mundana transcendere, cælo volans inferre debet. 396 16. Supra mundum suos vulnus

esse

eſſe diſcipulos. 1361. 12. Diſce eſſe ſub Chriſto, ut ſis ſupra mundum. 1497. 11. Ultra mundum quies, ultra mundum fructus quietis. 1402. 80. Non poſſunt perpetua ſuccedere, niſi terrena defecerint. 672. 29.

De mundi vanitate quam frequenter David diſſeruerit. 661. 1. In mundo inane eſt omne quod magnificum putatur, & ibi qui ſe putat quid eſſe, nihil eſt, & omnino non eſt. 428. 25. Nihil ſane omnium quæ in hoc mundo ſunt. 661. 23. Hæc terra captivitatis eſt, alia terra libertatis: iſta peccati, illa quietis æternæ: vallis fletus iſta, illa cæleſtis. 796. 41. Quomodo qui temporalia ſequuntur, ſimiles ſint uxori Lot. 900. 32. 33. Meritò deſertas, cui ſubſtantia erat cibus ſeculi. 682. 20.

Cum ſeculo nobis lucta eſt. 784. 17. Quam multa ſint vincula in hoc ſeculo. 1004. 32 Quot quantique in hoc mundo laquei 1356. 10. Lubricum eſt ſeculum, cito labimur. 791. 31. Qui delectatur hoc mundo, obnoxius eſt ſenſuum paſſionibus. 426 20. Quanta in hoc mundo malitia. 433. 38. 39. Homines ſine auxilio divino non poſſunt terrenas illecebras & cupiditates fugere. 437. 1. & ſeq. Plenus eſt orbis terrarum remediis, quia plenus eſt laqueis. 977. 12 Quæ Deus remedia adverſus mundana vitia, & ſeculi naufragia providerit? 421. 9. 10.

Mundus cui deficit, in eo Chriſtus æternus eſt. 1506. 8. Qui domeſticus eſt Dei, exſul eſt mundo; qui converſatur in cælis, peregrinus eſt in terris. 1053. 28. Qui contempſerit ſecularia, ipſe merebitur æterna. 1367. 50. Quicumque vicerit hoc ſeculum fit columna Dei. 1030. 38. Qui tranſit de hoc ſeculo, magnum viſum videt. 798. 47. Victores ſeculi principibus anteferuntur. 1507. 52. Beatum eſſe qui ſe à perfidorum conſortio temperaverit. 459. 2. Qui ſint mortui ſeculi? 811. 72. Cui crucifixus ſit mundus? 1392 34. Qui Deo ligatus eſt, ſolutus eſt mundo. 1155 39.

Murenæ cum vipera commiſtio quid nos doceat. 86. 38.

Murices qui inſigne dant regium, ſunt mariſimi. 94. 33.

Mutuum qui accipiunt, ii reprehenduntur. 618. 80. & ſeq.

in Myricis figura improbæ calliditatis. 60. 69.

MYSTERIUM omne latere debet, ne profanis temere divulgetur auribus. 296. 38. Myſteriorum premendam eſſe doctrinam. 200. 35. Cavendum ne Symboli vel Dominicæ orationis divulgentur myſteria. ibid. 37. Peccat Deo, qui commiſſa ſibi ſecreta myſteria putaverit indignis eſſe vulganda. 990. & ſeq. Fidus myſteriorum interpres tacendo plus Chriſtum prædicat. 1014. 58. Solus Chriſtus autem aperuit humanum ad cognoſcenda myſteria. 968 35. Quæ ſo figura contingebant, hæc Patriarchis crimini non erant. 293. 28. Myſtica præſtant moralibus. 757. 42. V. Scriptura.

N

NAAMAN ſalutem futuram gentibus declarabat. 1347. 50.

Naaſon, id eſt, ſerpentinus. 993. 33. Figura eſt Chriſti. ibid 34.

Nabuthe inter ſanctos habetur, & qua de cauſa. 786 19. Etſi nullum acceperimus propheticum ejus verbum, accepimus tamen propheticum factum. 1500 25.

Narium utilitas. 138 63. * 235. 20. Simæ contra naturam videntur. 235. 20.

NATURA melior magiſtra veritatis eſt. 122. 20 Validius eſt ejus teſtimonium, quàm doctrinæ argumentum. 120. 21. Præcepti imperialis interpres eſt. 88. 22. Semel præceptum Verbi divini in perpetuum inolevit naturæ. 316 9.

NECESSITAS quæ invito imponit obſequium, adfert plerumque faſtidium. 100. 52. Ubi decreta neceſſitas, ibi inhonorata induſtria 71. 19. Corrigit neceſſitas, quem pietas provocare debuerat. 421. 10. Qui peccatum ſuum ad quamdam referunt decreti aut operis ſui neceſſitatem, divina arguere videntur. 219. 27.

Nembroth per interpretationem dicitur Æthiops. 178 128. Principium regni Babylon fuit. 1778 128.

Nephtalim benedictio explicatur. 525. 41.

Nervi ſunt velut ſenſuum ſingulorum organum, 237. 61. Eorum initium eſt cerebrum. ibid.

NILUS dictus eſt Ægyptus, & Geon. 344. 68. Ex altiſſimis montibus ſe in Catadupa præcipitat, & magnitudine fragoris ſui aures accolarum obſtruit. 25. 7. Effuſo Ægyptum ſtagnat flumine. 28 12. Quo tempore, & cur exundet? 247. 48.

Nix cùm cadit, lætior ſolito tritici proventus exuberat. 1415. 16.

Nobilitas generis ubi periclitatur, deformior eſt victus. 580 54. Virtutis quàm nobilitatis major eſt gratia. 718 33.

Nocens ſingulis, in commune prodeſt. 248. 9. V. Homo

Noctua in tenebris tantum videns, quos mundi ſapientes figuret? 331. 86.

NOE dicitur latine juſtus, vel requies. 227. 2. Meritò domus ejus in diluvio ſervatur. 241. 36. Obedientia ejus laudatur. 246 47. Unde aquas defeciſſe cognoverit? 256. 68. Quomodo videatur ſicut Adam terram eſſe operatus? 271. 107. Quid dormiens & nudatus, figuraverit? 860 6. Typus Chriſti fuit. 1332. 48. V. Vinum.

Nomen eſt quo proprie unuſquiſque ſignificatur, quod ei non ſit commune cum ceteris. 896. 59. Habent hoc merita ſanctorum, ut à Deo nomen accipiant 1292 31.

Noſce te ipſum. 1089 10. V. Cognitio & Homo.

Novatianus in lapſis, nos in remiſſione; ille in impœnitentia, nos in gratia. 858. 37.

Noctem facit umbra terrarum. 67. 11.

Nubis columna typus Chriſti. 1019. 3.

Nudus non eſt niſi quem culpa nudaverit. 493. 15 Hoc quod erubeſcis eſſe te nudum culpa docuit, non natura. 967. 32.

NUMERUS cùm adjicitur, qui prius erat, tollitur. 183. 3. Secundus numerus non eſt plenus, quia diviſus. 241. 39. Ternarius eſt myſticus. 1278 36. * 1393. 29. Salutaris eſt & conveniens ſacrificaturis. 305. 69. Perfectio numeri quaternarii. 341 65. Quam vanum ſit eum cavere. 78. 34. Septimus numerus eſt plenus, & ſacer. 241. 39. Virgo dicitur. ibid Hebdomadis numeri ſemper virgines. 349. 80. In eis univerſitas aliquoties comprehenditur 1433. 95. Numerus eſt quinquies. 1043 1. Septem dodecades, & duæ quadrageſimæ ſacrum videntur numerum deſignare 1301. 62. Octavi numeri perfectio. 972. 2. In eo reſurrectionis eſt plenitudo. 1452. 173 V. Octava. Decimus ſeptimus, quadrageſimus & quinquageſimus myſtici ſunt. 1319 16. * 1338 15. In quinquaginta Jubilæus eſt numerus remiſſionis, quo Spiritus ſanctus miſſus è cælo eſt. 276 123. * 688. 42.

Nun, id eſt, unicus, vel paſcua eorum. 1140. 1.

Nuptiæ inde dictæ, quod pudoris gratia puellæ ſe obnuberent. 312 93. V. Conjugium & Matrimonium.

Nurus quid ſit? 1279. 41.

O

OBEDIENTIA omnium virtutum fundamentum 1375. 81. Ex ea naſcitur ex quo humilitas, & in eo deſinit. 750 39. In paradiſo orta eſt inobedientia, ideo obedientia cum Salvatore deſcendit. 1204. 32. Chriſtus obedientiam præ ceteris debuit reformare, & quamobrem? 955. 4. Chriſtus obedientiæ magiſter ad præcepta virtutis ſuo nos informat exemplo. 1365 42. Quomodo mandatum Dei exſequi debeamus. 331. 90. Si quid mandato addas vel detrahas, prævaricatio quædam videtur eſſe. 171. 56. Præcepta Dei contemnentes arguuntur. 33. 1. * 91. 29. Obedientiam naturæ non defert, qui Deo non exhibet reverentiam. 219. 28.

OBLATIO noſtra Deo ut poſſit non diſplicere, interiora noſtra mundanda. 205. 46. Deus non muneribus oblatis placatur, ſed offerentis affectu. 214 18. Ea quæ incontaminata ſunt debemus offerre, in quibus affectus relucent offerentis. 261. 79. In quo te offerre debeas Chriſto? 1237. 55. Primitias animæ præcipue offerendas. 202 41 & ſeq. Hoc eſt vere ſacrificium primitivum, quando unuſquiſque ſe offert hoſtiam, & à ſe incipit; ut poſtea munus ſuum poſſit offerre. 215. 19.

Oceani fluxus & refluxus. 76. 30.

Octava ſicut ſpei noſtræ perfectio eſt: ita octava ſumma virtutum eſt. 1367 49 Cur plerique pſalmi in Octavam inſcribuntur. 1422. 6. V. Numerus.

OCULORUM utilitas. 136 59. Ex decus 235. 18. Aptiſſimo in loco ſunt conſtituti. 137. 60. Viſus omnibus corporis ſenſibus præſtabilior æſtimatur. 253. 61 Ejus infirmitas. 75. 26. Dolor ejus collyrio ſanatur. 1000. 22. Cui eum avertimus, cùm in aliquem movemur. 1187. 77. Plus eſt quod probatur adſpectu, quam quod ſermone laudatur. 20. 34.

Ex oculorum conſpectu aut bona, aut adverſa generantur. 1170 6. Hinc ſæpe tentamur. 1170 3. Oculi eſt ut intuendi officio fungatur: munus eſt cavere quod videris. 1170. 2. Qui ſint oculi mentis? 1105. 7. & ſeq. Ipſi totum hominis corpus illuminant 919. 77.

Odor acceptus est diutius flagrat, quam ſermo reſonat, aut viſus apparet. 138 63. Fructuum nuntius eſt 194 33.

Oleæ foliis ſanantur locuſtæ. 47 37.

Oleo materiale hoc lumen fovetur, & tenebrarum fugatur obſcuritas. 256. 67.

Opium quotidiano prope uſu innotuit, & cur? 48. 39.

Opprobrium ſuſtinere prodeſt magis quam refellere. 855 31.

OPERIS boni magiſtra natura ipſa eſt 434. 15. Bonorum operum proprium eſt, ut externo commendatore non egeant. 20. 34. Sicut lilium fulget, ita ſplendent opera ſanctorum. 1020. 7. Quomodo opera noſtra cum mundo prætereunte non prætereant. 436. 46. Opus eſt ut opera tua ad Deum dirigas, & ejus tibi adſpiret favor. 209. 9 Non facilè niſi id quod diligentius pertractaverimus & probaverimus, ad opus aliquod eſt ſumendum. 374. 61. Ab homine requiritur, ut & operibus nova quærat, & parta cuſtodiat. 154. 25. Miſerabiliora ſunt jejunia bonorum operum, atque virtutum. 1463 215. Relinquenda ſunt opera quæ verum fructum bonoſque proceſſus habere non poſſunt. 209. 9.

ORANDUM quomodo, quando, quid? 201. 38. * 1243 15 * 1365. & ſeq. Quam frequenter orare nobis præceptum ſit? 1430. 87. & ſeq. Continua & jugis debet eſſe oratio, & qua ratione 216. 12 Quomodo ſemper orandum. 1213 18. * 1218. 33 Nocte & mane imprimis orandum. 1213 17. * 1215. 22. * 1217. 30. & ſeq. Non ſatis eſt dies ad deprecandum, ſurgendum eſt nocte, & media nocte. 1072 45. Maximam ejus partem lectioni & orationibus deputemus. 1053. 31. Væ mihi eſt ſi non media nocte ſurrexero ad confitendum Deo 1306. 76. Qui orat redimitur, ſi pie intendat orationibus, & in oratione aſſiduus ſit, diem præveniat, noctem frequentet. 808. 65. An neſcis quod primitias tui cordis ac vocis quotidie Deo debeas. 1215. 22. Ubi mens humana turbatur, & certaminum dura atque aſpera nos fatigant, Domini auxilium poſtulandum eſt. 772. 18.

In oratione quæ requirantur virtutes? 315 23. Qualis ſit juſti oratio. 994. 4. Quæ ſit præclara illa oratio & gemitus quem non deſpicit Deus? 831. 35. Eſt interioris clamor affectus, qui auditur è cælo. 1186 9. Apud Deum loquuntur non verba ſed cogitationes. 200. 37. Humilitas commendat orationem. 199. 34. & ſeq. Ea divinum ſibi precando adſciſcit auxilium 1173. 11. Qui meditatur juſtificationes Domini, ſemper humiliatur. 1166. 30. Flexis genibus mitigatur offenſio Domini, & gratia provocatur 141. 74. Si oramus ſermone, compatiamur & mente. 1026. 26. Volare facit orationem bona vita, & dat alas precibus ſpiritales, quibus ſanctorum ad Deum evehatur oratio. 1247 5. & ſeq. Oratio fidelium apoſtolico cibo paſta pingueſcit. 256 22. Non divulganda oratio. 200 35 36 Cùm oras, magna ora, id eſt, quæ æterna ſunt, quæ divina, quæ cæleſtia. 1212 12 Non audit Deus, niſi quod dignum ſuis ducit eſſe beneficiis. 1212 11. Semper Dominus plus tribuit quàm rogatur. 1530. 121. Pro quibus orandum. 801 39 Cur Deus frequenter non concedat oratos? 1431. 90. Quando vult Dominus ignoſcere, dat gratiam & fiduciam deprecandi. 821 15.

Orationis dignitates ſunt. 1250. 15 Cibus eſt mentis. 1445 142. Bonum ſentiunt infirmitamentis . . . 846. 11 Ii qui perfectiores ſunt, aptus eſt 846. 11 Ii qui perfectiores ſunt, appropinquant Deo: ſequentis autem ordinis juſti viri ſatis habent, ſi eorum appropinquet oratio. 1248. 7. Adverſatius etiam orantibus

frequentes seculares offundit cogitationes. 1252. 20. Deprecatio in peccatore laudabilis. 832. 38

Ordinem nescire faciendi, etsi noveris quid facias, non est perfectæ cognitionis. 1011.12.

Oreb significat exsiccationem. 431. 34.

Origano venenum pellit testudo. 119. 19.

Origenes multorum interpretationes Scripturæ diligenti discussit indagine. 1014.16. Vir Ecclesiastico deditus suo officio. 336.54. Plurimum indulsit philosophorum traditioni. ibid. Stellarum harmoniam adseruit. 336.54.

Originis macula non potest impedimento esse virtuti. 1327. 36. V. Adam & Peccatum.

Oris utilitas. 138. 65. * 140. 68 * 236 22.

Osculum est pignus pietatis & amoris. 139.68. * 359 8. * 863. 27. * 1388. 20. * 1461.212.

Ostium quo egeruntur ciborum superflua cur in posteriori parte sit? 642. 78. * 236. 24.

Otia periculosa securæ esse virtuti. 1112. 85.

Ovis cur sub adventum hyemis herbam insatiabiliter rapiat 120. 20.

Οὐρανὸς, id est, cælum, unde sic vocetur? 308. 71.

P

PADUS maritimorum commeatuum Italiæ subsidiis fidus invector. 28. 12.

Pædagogi terribilia flagella proficiunt 126. 38.

Πάλη Græcorum, lucta est Latinorum. 801. 56.

Palmæ quomodo similes esse debeamus. 61. 72

Pampini folia. 57. 60.

Pane Angelorum, & aquâ refectionis non indiget, cui Spiritus sanctus est requies & perfectio. 805. 61. Multiplicatio quinque panum designat auctorem, & totius naturæ materialis creatorem. 1404. 85.

PARADISUS terrestris quis, qualis, ubi sit, & quem hominem in eo Deus posuerit? 145. 1 & seq. Cur secundùm Orientem, & non contra Orientem dicatur. 153. 23. Quæ sint quatuor flumina ex eo orientia, & quid designent? 150 14. & seq. Quomodo bestiæ, pecora & volatilia in eo fuisse dicantur? 167. 51. Quomodo eum quidam mystice interpretentur? ibid.

Paradisus est vera domus, quæ hominem prima suscepit, non jure amissa, sed fraude. 1358. 84. Paradisi gratia non uno die quæritur, nec duobus aut paucis mensibus, sed quæritur semper, & quæritur per omnia. 1024 81. Justi in eum sæpe rapiuntur, & quomodo. 168. 55. Qua ratione tertii cæli adscensio necessaria sit homini, ut rapiatur in paradisum? 1168 53. V. Beatitudo.

Pardus varietate coloris motus variot animæ prodit. 118 15.

PARENTUM erga filios æqualem esse debere affectum. 460. 5. & seq. 484 5. 6. Ad negligentiam patris refertur dissolutio filiorum. 404. 35. Parentum in filios impietas arguitur. 103 58. & 61. Odia patrum in filios, filiorum in parentes arguuntur. 121 22.

Parentibus quantum debeamus. 1302. 66. Non diligere parentes, sed eos Deo præferre prohibemur. 1443. 136. Necessitudini parentum divinæ religionis pietas anteferenda. 1450 41. * 1459. 21. Primus gradus pietatis est honorare parentes. 1489. 74. In necessitate pascendi sunt. ibid. & seq. Pietatis in parentes exemplar ciconia. 501. 55. Parentes honorabat Christus non naturæ debito sed pietatis officio. 1490. 74 Non ridendus pater sed verendus. 275. 118. Docet nos Scriptura oportere parentes laudari, & cur? 1271. 15. Majorum probra non possunt posteris esse dedecori. 718 33. Et pater in filio, & filius in patre redarguuntur. 273. 114.

PASCHA Domini cur dicatur. 898 31. Verno tempore quotannis celebratur. 7. 14. Castos & sanctificatos oportet illud celebrare. 151. 16. A Paschate usque ad Pentecosten vacant jejunia, laus dicitur Deo, alleluia cantatur. 688. 42 V. Pentecostes.

PASSIONUM immunem animam reperire difficile est. 209 8. Affectus innoxii passiones bonæ sunt. 164 88. Omnis affectus præter deformis delectationis illecebram, passio quidem est, sed bona passio. 264 88. Cùm vitiosæ passiones mentem movent, corruptela generatur; cùm excitant studia virtutum, disciplinæ profectus est. 249 53. Intemperantia fons quidam passionum corporalium. 327. 54. Passionum velut duces naturales sunt delectatio & dolor, quas sequuntur ceteræ. 445 5. Caro nostra freti modo diversis agitatur & fluctuat passionibus. 248 58. Prius nobis vincendæ sunt proprii corporis passiones. 889. 9 Magna naufragia quando mentis partes & corporis sensuumque omnium turbo & procella miscentur. 847. 49. Quomodo securitas, ubi diversarum pugna est passionum? 1188. 14. Servilis est omnis passio. 463 12. Clavi sunt omnes passiones. 397. 56 Rara virtus, & difficilis passionum tolerantia. 1129. 49. Latibula passionum, ubi mersantur quæcumque inciderint, non emergunt. 34 4.

Passionibus turbidis ac procellosis anima consummatur, deficientibus, virtutem resumit. 254. 63. Præsidet unusquisque sibi quadam potestate regali; si coerceat in se corporis luxus, & servituti redigat carnem suam. 368. 86. Mens validior principalem virtutem habet imparitantem corporis sensibus, non obedientem. 321. 19. Studia doctrinæ, & disciplinæ adtentem mitigare possunt quaslibet ægritudines passionum. 55. 56. Julius amputatis corporalibus passionibus, quasi incorporeus manet in corpore. 250. 55. Grande est inter se aliquem tranquillum esse, & sibi convenire. 468 29. Id immortalis cujusdam est viri. 195. 24.

Pastores ovium cur Ægyptiis abominationi essent? 195 24.

Patrisfamilias officia erga servulos. 308 83.

PATIENTIA humilitatis indicium est. 1087. 3. Si spem auferat, non potest perpetua esse patientia. 1165. 27. V. Injuria.

PATRIARCHÆ prævenientes Legem, præscriptorum vinculis absoluti, libera & consimili nobis Evangelii gratia resulserunt. 1321. 21. Instituit te Patriarchæ non solùm docentes, sed etiam eitantes. 301. 58.

PAULUM præfigurabat Benjamin. 500 44. & seq. 530. 57. & seq. 1038. 17. Cæcitas Pauli fletus est Christi 504 59. Cecidit persecutor, & surrexit Evangelii prædicator. 855. 33 Vide Paulum hesterno persequentem, hodie credentem, die crastina prædicantem. 1331 32. Paulus doctor gentium electus. 826. 88. Ejus vocatio Ecclesiæ firmitudo est. 365. 31. Cavebat ut poterat, ne post susceptum baptismi sacramentum peccaret 1031. 40. Non de scientia, sed de ignorantia gloriatur: quod scientiæ est, negat: quod caritatis est, confitetur: quod alienum est, adtollit; quod suum est, negat. 795. 40. Videbat æterna, ubi cœpit corporalia non videre 1105. 8. Quomodo illa audierit, quæ postea ipsi non licuerit loqui? 795 41. Libera pro Christo prædicatio ejus nudavit populum Judæorum, & omnem eorum rescidit gratiam. 505. 64. Quomodo in omni certamine est probatus? 801. 56. Naturalibus magis quam vulgatis aut secundum artem utitur verbis. 424 16. Quos arguebat, eos contristari volebat usque ad pœnitentiam, non usque ad mœstitiam profundiorem. 1049 18. Quam rectè Domini pecuniam fœneraverit. 796. 43. Pro eo tertia decima tribus sanctificata. 513. 2.

PAUPERTAS media est: possunt & boni, & mali esse pauperes. 1368 53. Non omnes sanctæ, nec criminosæ divitiæ 1473. 13. Non est pœna peccati. 668. 17. Nemo de ea queri debet. 102. 57. Quæ paupertas bona sit, quæ fugienda 728. 57. Beata, si bona sua noverit cum veritate paupertas. 89. 23. Prodest homini, exercet corpus, non opprimit. 133. 51. Bona si à pietate procedit, & virtutum exercitatione suscipitur. 925. 91. Facilius Deo quam thesaurus acceptior est. 1006. 37. Si beata paupertas cui patet cælum, terrenas istas divitias negligamus, corporalem redundantiam declinemus. 925. 91. Est pauperies gloriosa, & cur. 1423. 35. In paupertate & divitiis tentamenta sunt? 134. 53. * 1069. 37. & seq. Sæpe frangit sanctos inopiæ deformitas, quos mortis formido non fregerat 1355. 35.

Pauperes divitibus quomodo præstantiores sint? 134. 58. Nemo irrideat pauperem, & cur? 1486. 61. Qui irridet pauperem, exacerbat eum qui fecit illum 1095. 26. Pauper ille irridendus & exsecrandus videtur, cui tamen portio in cælo est? 1058. 8. Quam injuste in ipsa Ecclesia plerumque justus contemnatur, qui facultates suas pauperibus dispensavit. 1244 18. Paupertas Christi. V Christus.

Pauper mysticus quis? 797. 44 Est in moribus paupertas bona. 869. 5 Esto pauper spiritu, & eris dives qualicumque censu. 394. 21.

PAX una est quæ offendiculum habet, & altera quæ non habet. 664 6. Virtutis totius finis est, & corporeæ ipsius fortitudinis; ut confecto bello, pacem reformet. 1144 17. Christus dedit pacem, qui animorum bella sedavit 788. 22. Ubi pax, & multa pax, ibi crux Christi non opprobrio, sed saluti est. 1245. 21. A te pacem incipe, ut pacem aliis feras. 1369. 59. Periculosa aliquando pacis otia. 1211. 22. Ramulum oleæ pacem petentes præferre consueverunt. 256. 67.

PECCARE est deviare ab eo quod est secundùm naturam. 759 47. Peccatum est prævaricatio legis divinæ, & cælestium inobedientia præceptorum 161. 39. Antequam nascamur, maculamur contagio; & ante usuram lucis, originis ipsius excipimus injuriam. 694. 56. Nisi Dominus ignoscat, nemo salvus esse potest, quem ipsa noxiæ conditionis hereditas adstrinxit ad culpam. 854. 28. Per naturæ successionem, culpæ quoque ab uno in omnes transfusa successio est. 732. 71. Adamus vitii hereditatem ad nos usque transmisit. 918. 75. In illo nudata est omnis humana conditio per successionem naturæ, non solum culpæ, sed etiam ærumnæ obnoxia. 721. 41. Alia iniquitas nostra, alia calcanei nostri, in quo Adam dente serpentis est vulneratus, & obnoxiam hereditatem successionis humanæ suo vulnere dereliquit. 947. 8. Hinc peccatum manasse proditur, tamquam corpore animaque genitoribus, dum corporis natura tentatur, anima male sana compatitur. 1445. 243. Peccatum erat caro secundùm illud quia hereditario erat damnata peccato. 1039. 21. Vitium traxit conditio, infecit culpa naturam. 718 19. Regnum peccati mortis est regnum, quod diu toto orbe prævaluit. 932. 16. Maluit Deus plures esse quos salvos facere posset, & quibus donaret peccatum, quam unum solum Adam qui liber esset a culpa. 166. 57.

Sine peccato an homo esse possit. 1278. 17. Nemo sine peccato. 481. 15 * 683. 24 Negare hoc, sacrilegium est: confiteri Deo, impunitatis est remedium. 1254. 27. Quomodo manifestum sit nos omnes esse sub peccato. 693 53. Homo potest uni alicui vulneri non patere, ut puta, injustitiæ, intemperantiæ, impudicitiæ; aliis autem vulneribus patet. 839. 53. Plerumque peccata hujusmodi sunt, ut si alterum declines, incurras alterum. 1183. 45. A te non exigitur ut peccatum non facias, sed ut non maneas in peccato quadam statione diuturna. 746. 28. Non virtutis est non posse peccare, sed nolle. 1485. 57 Culpam incidisse, naturæ est: diluisse, virtutis 681. 25. Nullum tempus vacuum debet esse tutelæ, quia nullum est vacuum culpæ. 349. 81. Cur plerumque in illustribus & beatis viris gravia peccata fuisse reperiamus? 1327. 37. Quantum lapsus sanctorum utilis sit? 1513. 89. Alii sunt peccatores cæli, alii peccatores terræ, & quinam illi sint? 168 34.

Peccatorum tres species sunt, cogitationis, operationis permansionis. 745. 20. Peccata voluntaria & fortuita. 998. 17. Peccata mortalia. 701. 77. * 1407. 99 Qui graviore peccaverit, in cetera facile prolabitur 127 25 Peccata quæ gravia sunt & manifesta sine ulla dubitatione merguntur: quæ autem leviora sunt, bonis operibus sæpe relevantur. 906. 46. Si hîc peccata gravia portaveris, illic requiem non habebis. 876. 2. Peccasse conditionis humanæ est, & impie agere perfidiæ & nequissimæ mentis est venenum. 632 17. Invenabilis qui laboraverit, ut malum quod quæsierat, inveniret. 770. 12. Gravius est ad peccatum vivere, quam in peccato mori. 402. 28. Nemo gravius moritur, quam qui peccato vivit. 140. 34 Tu ipse tibi es causa improbitatis, & criminum incentor 18. 31. Vel exigua scintilla peccati, si quo vitiorum fomite fuerit excitata, incendium grave excitat 749. 26. Corporis lapsus in vitio esse non debet, nisi animus inclinetur in culpam. 274. 115. Peccati auctor non caro, sed affectus 448. 71 Vere miserabilis conditio, ut homo peccati sui quod vitare non possit

rationem præstare cogatur. 614. 22. Is qui ad imaginem Dei est, sine peccato esse debet. 811. 73. *V. Culpa.*

Peccantibus lex absens est: si adesset, non delinqueretur. 189. 14. Magis postquam peccavimus, delicta nostra cognoscimus, & cur? 177. 70. Dum sumus in peccandi libidine, oculi mentis fumo quodam iniquitatis caligant, ne videat eorum quæ concupiscit, deformitatem. 319. 16. Multi propter nimias iniquitates non suscipiunt peccati conscientiam. 180. 75. Gravat conscientiam memoria delictorum, nisi medicina poscatur. 840. 57. Non est pax animæ virtutibus, quando ante oculos nobis nostra peccata concurrunt. 816. 28. Semper nobis peccatum nostrum tamquam malus exactor occurrit, vel tamquam improbus fœnerator convenicos debitorem. 769. 8. Rei sumus sine accusatore, sine tortore cruciamus, sine vinculis adstringimur, sine venditore vendimur. 817. 28.

Peccare cogitantem Deus videt. 977. 12. Peccantem vident Deus, Angeli, diabolus & ministri ejus. 978. 13. Sicut Deus justorum bona respicit, ita & peccatorum occulta deprehendit. 826. 26. Quam misera conditio hominis, qui putat peccata sua Dei cognitionem fallere posse. 627. 6. Metuere non dicam facere, sed loqui, aut etiam cogitare quod pravum est, si Deum tibi præsentem adesse crederes. 976. 10. *& seq.* Iniquitas quo putatur occultior, eo frequentior esse consuevit. 1048. 13. Latro diem refugit quasi criminis testem, lucem adulter erubescit quasi adulterii conscium, parricida terrarum fœcunditatem fugit. 128. 26.

Peccata meritum oblivionis Deo infundunt, ut obliviscatur eos quos indignos sua visitatione cognoverit. 646. 22. Nemo longe est à Deo, nisi ipsum flagitia propria relegaverint. 586. 68. Non est Christi, nisi qui est alienus à crimine. 1127. 41. Cur Christus in animas peccantium non intret. 830. 35. Qui culpam sequitur, exit à Christo. 486. 10. Non repellimur à Domino, sed ipse se repellit. 898. 25. Non refugit peccatores salus, sed ipsi salutem. 1229. 27. Non possumus Deo vivere, nisi peccato moriamur. 510. 83. Quasi patrio jure Deus filios degeneres abdicare solet. 645. 22.

Plerique in suis lapsibus gloriantur, & putant ea laude esse quæ criminis sunt: sed mutis animantibus æstimandi sunt deteriores. 690. 46. Eo sunt detestabiliores, quod cum tanta crimina committunt, non confundantur. 1100. 41. Quam mali sint quibus virtutes probro sunt, peccata laudi! 751. 29. Apud plerosque innocentia pro ignavia, & culpa pro laude habetur. 262. 81. Injustitiam plerique pro laude profitentur. 775. 25. Quomodo peccator se se excusare conetur, de scripturis divinis promens exempla. 175. 65. In peccatore illo adhuc remedium sanitatis est, qui audit verbum Dei, & qui se abscondit. 177. 70.

Nihil est quod majoris doloris sit, quam culpæ reatus. 228. 2. Gravior adversarius nobis, nostra culpa est. 827. 28. Cur omnis culpa velut adversario suo de loco deplere, & de proprio statu mentem movere consuevit? 962. 19. Quot peccata, quot vitia, tot reges. 1116. 50. Tantam vim habet inveterata consuetudo peccandi, ut excludat naturam, & immeditabilis inveniatur. 749. 27. Quid aliud est peccatum nisi sarcina, quæ hujus sæculi oneret viatorem. 628. 7. Quomodo potest ab humanis temperare, qui divina violavit, & hominibus bonos esse qui Deum læsit? 217. 25. Quanta vilitas delictorum. 1437. 117. Sunt qui viventes sepulcro sunt circumdati, & repleti mortuis. 763. 55. Quanta stultitiæ sit majestatem irritare divinam. 780. 8. Homo peccato nomen hominis amittit, & fit serpens, mulus & bestia. 1090. 11. Peccator Deum laudare non potest. 1253. 25. Peccatum equo comparatur. 330. 43. Et gelicidio. 1108. 15.

Peccata quomodo puniantur. 233. 15. Justos sequuntur peccata, non præeunt: injustos præcedunt. 683. 24. Propter scelus hominum & ipsa elementa damnantur. 218. 26. Imperfecta anima peccati tantummodo judicium declinare desideat, perfecta vero meritum regni cælestis adquirere. 1176. 19. Injusti sicut paleæ ventilantur, justi sicut triticum. 659. 17. Cùm peccamus, in opprobrium tradimur adversario, ut ille nos quasi inimicus in die judicii accuset & prodat. 854. 30. Omne peccatum semen inimici est. 943. 20. Nocentes vel inviti finem non naturæ sed culpæ adipiscuntur. 222. 35. Cur Deus peccatum damnando, in auctorem ejus vindictam distulerit? 435. 59.

Peccata magna mollit magna medicina. 559. 75. Quomodo eorum funes & vincula solvantur? 1071. 40. *& seq.* Insitis vitiis non voluntatis, propitiemus nobis Deum, sequamur quæ jubet, vitemus quæ prohibet: sit propitiandæ divinitatis ambitio, sequendæ præceptionis obeditio, interdictæ prævaricationis cautio. 422. 11. Peccator culpam fateatur, impius ingemiscat, justus non se extollat. 633. 19. Veniabilis culpa quam sequitur professio delictorum. 177. 71. Ille justificatur qui peccatum proprium confitetur. 199. 34. Quomodo justificat Dominum is qui peccatum suum fatetur. 693. 51. *& seq.* Hæc bonæ mentis est, vulnus sentire peccati. 691. 47. Immedicabiles est ægritudinis non sentire vulneris acerbitatem. 692. 47. Non cognitio improbitatis, sed societas criminosa est. 648. 27. Cum peccatoribus cur Christus manducarit. 1285. 10. Non absurdum quod facinorosi cohabitent piis, ac maculosi sacratis. 211. 14. *V. Confessio & Pœnitentia.*

Peccata condonat Trinitas. 1569. 55. Hic solus potest sanare vulnera, qui sua fecit. 1362. 27. Quam bonus Deus & facilis indulgere peccatis. 1292. 33. Quanta clementia Domini supra modum misericordis ad peccata relaxanda. 143. 42. Quæ semel peccata Deus donavit, ea resolvere ac renovare non solet. 848. 14. Quos Deus redemit à peccato, auget in præmio. 713. 10. Peccatum donatur per gratiam, delentur per sanguinem sacrum, tegitur per caritatem. 697. 62. Justitia remittat iniquitates, fortitudo timorem, temperantia impuritates, ut perpetua fiat remissio peccatorum. 1016. 26. *V. Ecclesia clavem.*

Remissione peccatorum quis dulcior fructus esse potest? 1021. 12. Quibusnam criminum suorum absolutione lætandum? 402. 29. Bonum est condemnari in peccato, & flagellari in delicto. 177. 71. Sæpe videmus aliquos qui ante negligentes fuerant Christiani, peccato aliquo commisso, fieri diligentiores, & ex illo per pœnitentiam evadere solere perfectos. 819. 12. Felix ruina quæ reparatur in melius. 885. 20. Qui sine peccato est subjectus est Christo, & quare? 784. 16. Qui se servitio delictorum exuit, principatum habet non servitutem. 321. 19. Reges ex semine Abrahæ ti sunt, qui peccato non serviunt. 347. 77. Qui ad Dominum regreditur, se sibi reddit: & qui recedit à Christo, se sibi abdicat. 1463. 120. Nisi remissum peccatum his fuerit, non habebimus requiem; si requies non fuerit, non erit vita æterna; si vita æterna non fuerit, non erimus. 858. 38.

Pectus velut quoddam sacrarium sapientiæ est. 236. 23.

PECUNIA corpus animumque male quæsita commaculat. 1348. 53. Pecuniaciis in causis refutis pretio, jus solvitur. 1524. 94. *Vide Avaritia.*

Pedum utilitas 141. 74. Cur duo tantum homini. *ibid.* Etsi exiliores videntur eorum gressus, fiunt tamen latiores cùm incedimus. 236. 33.

PENTECOSTEN facit Octavæ hebdomadis initium. 1476. 25. Majores tradidere nobis Pentecostes omnes quinquaginta dies ut Paschæ celebrandos: & sunt omnes dies tamquam Dominica. 1476. 25.

Perdix aliena ova diripiens & fovens sudat operam. 117. 23.

PERFECTIO & consummatio in quo sita sit. 375. 59. Ille perfectus est, cui nihil deest; justus, cui nihil superest. 465. 21. Perfectus nescit incommoda hujus corporis, aut adversa mundi. 455. 32. Perfectæ mentis est nihil de terrenis, nihil de corporalibus adsumere. 332. 46. Perfectus est, qui malitiam nescit, nec dolum novit. 824. 81. Perfectio ante Christi adventum unde? 286. 12. In homine perfecto geminæ virtus est, intentio scilicet & actio. 1268. 8. Perfecti est non deflectere, prudentis non penitus declinare. 315. 6. Non est perfecti exspectare, sed exspectasse. 859. 1. Perfecta virtus habet quietis tranquillitatem, & stabilitatem. 468. 28. Manet semper inter adversa & delectabilia perfecta virtus; neque adversa de perfectione ejus quidquam minuunt, neque delectabilia adjungunt perfectioni. 456. 35. *& seq.* Non his perfecta vita est, sed in umbra. 1029. 35. Christus dormit trepidis, perfectis vigilat. 1353. 68.

Perfecta non in principiis quæruntur: sed de principiis ad ea quæ perfecta sunt, pervenitur. 1409. 105. Finis disciplinæ nostræ & studiorum perfectio est. 668. 20. Perfecta in fine unum sunt. 1416. 21.

PERFIDIA confiteri potest, credere non potest. 1558. 52. Graviora ejus arma sunt quàm pugnæ. 1200. 18. Gemina illius est causa, aut malitia aut metus. 1435. 110.

Persæ non obtemperantes legibus regis, in se propriæ mortis exsequuntur sententiam. 107. 68.

PERSECUTIO ideo fit, ut fides luceat, virtus excellat, mens interna omnibus manifestetur. 814. 21. Multi in otio quærunt Christum, & non inveniunt: sed inveniunt in persecutionibus, & cito inveniunt. 568. 41. Qui persecutorem refugit, rejicit suam Christum defensorem. 1256. 51. Tolerantia injuriarum, & usu periculorum fundatus est populus Christianus, & Ecclesia incrementum est consecuta. 907. 37. Persecutores interiores multo plures sunt aliis, & graviores. 1234. 45. *& seq. V. Adversa, Ecclesia & Martyres.*

PERSEVERANTIAE eadem fornax aurea est, quæ ferrea est fragilibus. 1225. 11. Non est in hominis potestate, sed miserante Dei, ut possis complere quæ cœperis. 1098. 35.

Pestilentia prius ea quæ sunt irrationabilia & maxime canes, equos, boves & ea quæ cum hominibus conversari videntur, inficit. 239. 31. Lues boum atque hominum, ceterique pecoris. 1306. 10. Pestilentia regionum, unius alicujus morte resoluta. 1420. 108.

PETRUS in mari titubat, sed non labitur. 94. 35. Quid navis Petri figuret. 1352. 68. Non turbatur navis quæ Petrum habet, turbatur illa quæ Judam habet. 1353. 70. Ubi Petrus, ibi Ecclesia: ubi Ecclesia, ibi nulla mors, sed vita æterna. 879. 30. Petri hamus non occidit, sed consecrat. 85. 16.

Petrus meritò reprehensus à Christo, quod ausus sit usurpare constantiam, nec obnoxiam considerare naturam. 940. 9. Sermo Petri titubantis fidelior est, quàm doctrina multorum. 932. 15. Error ejus doctrina justorum est: & titubatio illius omnium petra est. 1522. 84. Male Eva seduxit Adam, male Petrum introduxit femina. 1520. 75. Negatio Petri expenditur. 1520. 74. *& seq.* Quem visus est voce denegasse, lacrymis fatebatur. 932. 15. Lapsum suum confessione caritatis abolevit. 684. 25. Ita notum fuit Petrum potuisse peccare, ut peccatum ejus nec ab Evangelistis potuerit comprehendi. 1520. 78. Jesus respexit Petrum, & statim error abscessit. 122. 88. 699. 68. Christus ubi primùm intuitus Petrum vidit, & illuminavit. 699. 68.

Petro cur trina interrogatio dilectionis facta. 692. 50. Merito sacerdos eligitur, qui spiritu caritatis divinæ triplici se ligavit. 894. 16. Cur Ecclesiæ præponitur, postquam tentatus à diabolo sit? 904. 40. Christus eum nobis velut amoris sui vicarium relinquebat. 1542. 176.

Petro crux tantum gloriæ dedit, ut inversa Christum honoraret vestigiis. 1245. 21. Cur inverso suspendi poposcit vestigio. 626. 2.

Pharao quo sensu maluit diaboli esse quàm Dei portio. 1062. 15. Deus Pharaonem puniendo, non suæ laudis sed nostræ correctionis incrementa quærebat. 1197. 7.

Phares interpretatur divisio. 914. 65. * 1322. 24.

Phares & Zara geminam vitam, & duplicem sub Lege & Evangelio militiam præfigurabant. 1321. 22. *& seq.*

PHARISÆI unde sic dicti. 1522. 14. A veritate divisi. 1160. 9. Nec exiguo puncto ætatis momento transferunt se ad intelligentiam spiritalem Legis. 914. 65. Nihil ad interiorem hominem referunt, totum ad exteriorem & terrenum. 914. 66.

Phe latine significat erravi, sive os aperui. 1184. 1.

Index rerum & sententiarum.

PHILOSOPHIA duplex species? 335. 52. Aliena quærit, cùm sua nesciat. 1149. 9. Divinitatem quærit in statuis. 765. 1. Plures Deos fecit. 1274. 17. Quàm multa ex libris sacris transtulerit? 407. 45. * 410. 51. Non est cura sanctis aerem cæli, & elementorum spatia philosophico more describere. 1120. 20.

Philosophorum ratiocinandi methodus. 121. 23. Minus latinis & receptis usi sermonibus sunt; ut proprius uterentur. 1296. 42. Plerique phaleratis sermonibus artem suam jactant. 1426. 66. In sermone divites sunt, fidei inopes, veritatis exsortes. 790. 27. Sententia eorum de summo bono unde sumta? 412. 55. In sermone philosophico vanitat mundi 1107. 82. Quid Philosophiæ summus, ut ajunt, magister, cùm accusaretur, interrogatus responderit? 1172. 11.

Phison secundùm Hebræos dicitur oris mutatio, & cur? 1351. 15. * 755. 36. Illius pulchritudo, & fœcunditas. ibid.

Phœnix in Arabia quamdiu vivat, quomodo moriatur, & resurgat. 110. 79. * 1212. 13.

Phœnice, Tyrus, Sidon vicinæ sunt civitates. 556. 70.

PHOTINUS Christum David filium non Dei dicit. 715. 26. Christus dicit volo propter Photinum: imperat propter Arrium, mugit propter Manichæum. 1356. 4. Photinus tinea est, & cur? 1270. 13.

Photinianus dicit in constitutione mundi nondum fuisse Christum. 45. 32.

Pictor umbras exprimere debet. 66. 12.

PIETAS quanta virtus sit. 1208. 45. Pietas prima in Deum, secunda in parentes. 746. 20. Pietati mensura ordinis non præponderat. 471. 33. Munda debent esse receptacula, in quibus sunt pietatis occulta mysteria. 927. 3. Sicut per unitatem & plenitudinem divinitatis Pater Deus totus in Filio est, & Filius in Patre: ita per intentionem & pietatis affectum homo totus in Christo est. 794. 37. Aliquando diabolus hominem nimia pietate impium esse compellit. 1337. 10. V. Deus & Parentes.

Pignus dicunt quod pro mutuo ære susceptum est. 614. 67. Quid sit pignus quod Lex reddi jubet? 612. 57. * 614. 67. & seq. V. Usura.

Pilatus typus fuit omnium judicum, qui damnaturi essent eos, quos innoxios existimarent. 1525. 121.

in Pinea magna Dei virtus. 60. 68.

Pinus lacrimulâ vulpis sibi medetur. 119. 19.

PISCIUM creatio. 79. 1. & seq. Diversa eorum genera recensentur. 80. 5. Quomodo in eis fiat respiratio. 83. 10. 11. Quare dentes habeant densos & acutos. 84. 12. Lambunt terram, & ex ea sibi prædam requirunt. 80. 3. Herbis pascuntur ac minutis vermibus. 84. 13. Quare sublati de aqua, vivere non possint? 83. 10.

in Piscibus multiplex generandi ratio. 82. 7. 8. Nesciunt adulterina contagia. 82. 9. Eorum in prolem suam singularis pietas. 82. 7. Necessitudo parentis & filiorum. 83. 10. Quidam iterum natos suos in uterum revocant, ut eos tueantur. 82. 7. Quorumdam solemnis peregrinatio fovendi partus necessitate. 92. 29. 30. Præscripta sibi domicilia habent. 90. 26. Minor à majore devoratur, & rursus major à validiore. 84. 13. V. Tymallus.

Planetæ unde sic dictæ. 69. 15.

Plantæ omnes semen habent, aut aliquid quod habeat virtutem seminis. 59. 66.

PLATO pater Philosophiæ. 328. 37. Tria rerum omnium principia constituit, Deum, exemplar & materiam increatam. 1. 1. Fictam & adumbratam πολιτείαν proposuit, & cur? 281. 2. Eruditionis gratiâ in Ægyptum profectus est, ut Prophetarum dicta cognosceret. 1195. 4. Inde dialogum transtulit, quem scripsit de virtute. ibidem. Potuit Moysis scripta legere. 236. 24. Ex nostris in suos libros transtulit. 438. 50. Quid de siderum harmonia senserit. 336. 54. Platonis bonum quale? 398. 19.

Pluvia ex mari in terras transfunditur. 41. 22. Ecclesiæ precibus conceditur. 41. 22.

POENA reorum quædam absolutio est delictorum. 1228. 22. Qui veretur pœnam, custodiat gratiam. 1042. 28. Pœna corrigit & emendat errantem. 1195. 3.

POENITENTIÆ magister Christus. 827. 29. Emendare futura attentionis est humanæ, præterita damnare divinæ est potestatis. 1247. 3. Opus hominis est gerere pœnitentiam delictorum: Dei munus est gratiam implere mysterii. 1307. 79.

Pœnitentiam agere nihil prodest, nisi ita agatur, ut oportet. 815. 1. In orationibus & obsecrationibus, cum dolore & lacrymis exigenda pœnitentia est. 842. 59. Plena pœnitentiæ definitio, commemoratio delictorum, & quomodo? 815. 2. Peccator tardius semper culpam suam agnoscit. 176. 68. Qui agit pœnitentiam, excludit pudorem flagitii confitendi. 1080. 5. Ille qui errorem suum non agnoscit, insanit, furit, desipit. 691. 47. Pudoris culpa minuitur, defensione cumulatur: & silendo corrigimus, contentione prolabimur. 217. 24. Nec honores considerandi, nec amici erubescendi, ubi pœnitentia agenda est. 838. 51. Qui pœnitentiam agit, commoveri non debet, si quis ei peccati sui crimen objiciat. 810. 13. Offerre se debet ad pœnam, & occurrere divinæ indignationi. ibidem. Non est gravis infirmitatis ruina, si non sit etiam voluntatis studium ab ea non resurgendi. 837. 47.

Pœnitentiam gerere vera medicina est. 816. 4. Aqua lacrymarum, aqua pœnitentiæ secundum est poculum, quo primum repares 819. 11. Deus facile reconciliatur, quando impense rogatur. 1465. 224. Dulcia judicia agenti pœnitentiam. 1052. 43. Laboriosa pœnitentia, suavia gratia 851. 22. Pœnitentia patientiam quærit, patientia mitigat delicta magna 836. 46. Pœnitentia delictum abolet, sapientia cavet. 1433. 96. Quomodo quem peccati pœnitet, is pœna suppliciisque liberetur? 1212. 13. Fugit venturam iram, qui egerit pœnitentiam 816. 2. Arguuntur qui eam in mortem differunt. 1464. 221.

De Pœnitentia libri duo ab Ambrosio scripti. 815. 1.

Pomorum diversitas. 56. 58. 59.

Pontus reliquo sinu maris dulcior. 92. 29.

Populus quid mystice declaret? 54. 53.

Possessor esse non potest, qui non capit fructum. 1370. 61. Quod possideas, eo quod adhuc speres, præstabilius est. 471. 32.

Polypi astutia, ad prædam capiendam. 88. 21.

POTESTATUM ordinatio à Deo: à malo ambitio potestatis. 1341. 29. & seq. Non potestas mala, sed is qui male utitur potestate. ibid. Lex naturæ est, ut leniores sint ad puniendum, qui maxima potestate potiuntur. 107. 68. Plerumque non coercere delinquentes majoris auctoritatis est, quàm si ulciscaris. 1016. 24. Continua & diuturna potentia gignit insolentiam. 100. 52. Grave est potestate uti, ut sub potestatem recidas. 1455. 186. Mala potestas licere quod non liceat. 1232. 38. Omnis potentia sæculi somnium, non veritas est. 495. 30.

Potus homini quis necessarius? 272. 110.

Præconum clamore quis deducatur? 44. 30.

Præcipitium est de altissimis cadere, in planis lapsus vocatur. 776. 26.

Præmium quanto præcellentius, tanto impensius officium. 1374. 78. V. Merces.

Præsumere facile cur nemo debeat? 123. 24. Neminem virtuti propriæ debere confidere. 1327. 57.

Prævaricator græce à discedendo apostata vocatur, latine autem transgressor, & cur. 1167. 92.

PRESBYTERO dandum quod tibi abundat terrenum, ut ab illo accipias spiritale quod tibi deest. 1491. 79.

Primitiæ non tempore, sed sanctitate æstimantur. 207. 7. Quæ sint sensuum nostrorum primitiæ, quas Deo offerre debemus? 106. 5. 6.

Primogenitum omne sanctum. 519. 55. Sancti vocantur primogeniti. 8. 15. Non omnia primogenita sancta: sed omnia quæ sancta sunt, sunt etiam primogenita. 208. 7.

Principum sola capita ære fusa, & ducti vultus de ære vel marmore ab hominibus adorantur. 136. 57. Facultatem imperandi, incentivum est peccati. 710. 11. V. Imperator & Rex.

Principatuum varia genera. 6. 12.

Processus vitæ nostræ quis debeat esse? 180. 76. Exordium processionis ad virtutem est abstinere à peccato. 744. 18. 1.

PROPHETIA est annuntiatio futuri. 515. 7. Non solum rerum complenda miraculis, sed etiam proprietate verborum. 1289. 24.

Prophetæ interioribus oculis decebantur videntes 1105. 8. In iis Dominus locutus est, & ideo errare non potuerunt. 1509. 82. Non semper prophetabant, sed cùm infunderet his gratiam spiritus prophetandi. 1119. 18. In excessu mentis positi prophetabant, repleti Dei spiritu. 860. 5. Et quomodo. 339. 61. Cur in prophetatione, psallendi peritum jubebant psallere. 1051. 26. Eis futura pro præsentibus erant. 807. 64. * 1077. 57. * 1121. 27. Quæ ventura sunt eis tamquam præsentia spiritu revelantur. 559. 77. Non potest esse propheta, nisi qui de Dei filio prophetarit. 1423. 10. Veritas Dei ex prophetarum oraculis colligenda. 772. 18. Cur interdum refugiamus verba quibus utuntur prophetæ. 558. 73. Secundùm Evangelium vita prophetarum est. 1321. 23. Cibus eorum, divinæ voluntatis effectus est. 1304. 78.

Propria dum vindicamus, communia amisimus; nec proprium quidquam est, ubi perpetuum nihil est. 1439. 124.

PROSPERÆ peccatorum successiones mutare nos faciunt. 776. 27. Præscientia ac providentia Dei hoc ipso amplius probatur, quod in peccato positus, successu assisit sæcularium prosperorum 667. 14. Plurimos supplantarunt secundæ res, quos supplicia acerba non fregerant. 1124. 31. V. Adversitas.

Providentiæ divinæ subsidia hominibus non deessent, si Dei justitiam servare vellemus. 1123. 14. V. Deus.

Prudentiæ effectus qui sint? 1371. 66. Prudentes & continentes, virtutis atque animæ possessores sunt. 316. 7.

Psallendi geminum officium. 884. 41.

PSALMORUM ordo non quadrat secundum gestorum ordinem, & quam ob causam? 688. 41. & seq. Psalmi qui titulantur in finem, aut de Christo sunt, aut ipsius Christi. 955. 1. Pro octava multi scribuntur. 1367. 49. Et pro torcularibus. 1500. 24. Quanta virtus prophetiæ in psalmis. 740. 8. Etsi omnium psalmorum corpus unum, in eo tamen viget naturalis, mysticus, & moralis sensus. 777. 2. Psalmorum laudes & virtutes. 740. 9. & seq. Quis psalmus non medicamentum est conscientiæ peccatricis. 815. 1. Homo sine psalmorum celebritate diem claudere non debet. 95. 36.

Psalmus XXI. de Passione Christi est. 1185. 3. Trigesimus tertius moralis, sed trigesimus sextus diffusior, & dulcior. 777. 2. Explicatur titulus psalmi trigesimi quinti. 765. 2. Trigesimus septimus majorem vim habet excitandæ pœnitentiæ. 815. 1. In trigesimo & nono novum Testamentum annuntiatur. 859. 1. Quadragesimus ex persona inscribitur Salvatoris. 745. 19. In quadragesimo adhortatio magis virtutis fit, quàm erroris depressio. 745. 29. Quinquagesimo docemur quemadmodum agenda pœnitentia sit. 689. 42. Qualis titulus septuagesimi secundi. 661. 2. Cur pro Assyriis septuagesimus quintus inscribitur. 1447. 153. In octogesimo quarto evidentius Domini Jesu prophetatur adventus. 1033. 2. & 3. Centesimus decimus, & centesimus undecimus asseruntur per metra esse compositi. 973. 3. In CXVII. descripta est Domini passio. 973. 3. * 975. 7. Cur CXVIII. per litteras Hebræorum digestus. 991. 1. * 1140. 1. De Christi persona formatur. 994. 2. * 1092. 17. * 1140. 10. Quantum in eo ethica præcellat. 972. 1. Perfectionem hominis totus informat. 1131. 3. * 1146. 1.

PSALTERIUM videtur in quinque libros esse divisum, & quomodo? 881. 37. & seq. Secundùm Hebræos emendatus apud Græcos Psalmorum liber 1056. 1. In eo profectus est omnium, & medicina quædam salutis humanæ. 739. 7. Bonum Psalterium, cùm fidei vita consentit, & caro animæ, virtuti adjuncta voluntas. 947. 7.

Pudicitia corporalis & gratia spiritalis verum est Christi sacrificium. 104. 62. V. Castitas.

PUDOR plerumque correctior est nostri. 1100. 41. Quem commissi pudet, nescit postea aliquid tale committere, unde similiter erubescat. 691. 48. Infirmus custos disciplinæ est timor, pudor autem bonus magister officii. 1475. 21. Magna sanctis cura est vere-

candiæ, ut plerumque in ipsis pudor votis sit. 1180. 43. Verecundia excusat reum, pudor suum accusat auctorem. 1012. 11. Quantus pudor esse debeat feminarum 297. 42.
Puella sacra pio consecratur velamine. 1038. 80.
PUERITIAM virtutem esse nos docuit Christus. 800. 52. Et in pueritia est quædam venerabilis morum senectus, & in senectute innocens pueritia 1485 58 Proverbialiter dicitur: quasi puer machæram tractat. 1334. 50. Pueros dicimus, quando servulos significamus. 308. 82.
Puerperio vir interesse non potest. 68. 54
Pulcritudo vera quæ sit? 32. 21.
Pulmo cur mollior? 240. 70.
Pupilla oculi tutissimo quodam naturæ vallo munita. 137. 60.
Purpura ornat regum convivia, amictus imbuit. 81 6. In regibus adoratur. *ibid.* Ex aquis fit. *ibid.* Fulgor purpuræ variis variarum fucorum infusionibus conficitur. 690. 43.
Putei quos fodit Isaac, quid significent. 363. 20. *& seq.*
PYTHAGORAS inventor nominis Philosophiæ 328. 57. Unde sectam instituit, ut discipuli sui quinquennio non loquentes, tanto silentio loqui discerent. 982. 5. Unum mundum asserit, alii vero innumerabiles. 1. 2. 3. Confessio Pythagorica. 349 80. David & Esaias pythagoricis antiquiores fuere. 983. 5.

Q

QUadragesima totis præter Sabbatum & Dominicam jejunatur diebus. 545. 34. *V. Jejunium.*
Quadragesimus dies per Domini resurrectionem jam non habetur primus sed novissimus. 244. 44.

R

RADICES qui non habent exterminantur, sicut ulera vel fœnum. 786. 19.
Raphidim, idest, latitudo judicii. 1019. 5.
RATIO ubi est, nihil superfluum. 316 8. Quomodo concupiscentiæ resistat 443. 1. * *& seq.* 445 3. Hæc rectæ rationis tractatio quam Græci λογισμοὶ nuncupant, qua mens sapientiæ iotenta solidatur. 446. 6.
Rebecca Ecclesiæ figura fuit, & quomodo. 310. 87. 88. * 322. 90. * 1013. 14.
Redemtio. *V. Christus & Deus.*
Regnum non præripiendum, etiamsi debeatur, sed exspectandum, ut suo tempore deferatur. 684. 87.
RELIGIO præstat pietatis officiis. 1446. 146. Contuitum regalis potentiæ non habendum, ubi religioni exhibent obsequium. 683. 88 Ubi religio sanctior, ibi fides veritatis est plenior. 1145 14.
Reliquiæ dicuntur hominis de corpore mortui, de ejus exuviis. 814. 81.
RENOVAMUR per lavacri regenerationem: renovamur per Spiritus sancti effusionem: renovabimur etiam per resurrectionem. 652. 33. Cum effunditur malitia, nova sumitur gratia, quâ unusquisque renovatur. 966. 30. Qui renovatur, semper in luce est. 921. 81.
Reptilia non modo serpentes vocitantur, sed etiam pisces. 80. 4.
Res littera interpretatione latina dicitur caput, vel primatus. 1223. 1.
Resinâ marmora conflacta sociantur. 489 17.
Respiratio in homine quomodo fiat. 83 11.
Responsoria psalmorum. 42. 21.
Reipublicæ antiquæ status describitur. 100. 32. Usus & leges. 106. 86.
RESURRECTIONIS duo genera. 763. 54. Resurrectionem mortuis imperare divinæ solius est potestatis. 1350. 59. Multo divinius illud est quam peccata donare. 1358. 13 Naturale est omnibus animantibus nasci & mori, hanc Deus homini præcipue contulit gratiam ut mortuus reviviscat. 874. 20. Resurrectio non facile nisi à perfectioribus & fundatioribus capi potest 1540. 166. Exemplis docemur resurrectionem credere. 109. 78. 79.
Resurrectio mortuorum cur data 396. 15. Nos in simplicis creaturæ gratiam illa reformabit. 1438. 194. Justi post resurrectionem immutabuntur in incorruptionem, manente corporis veritate. 762. 51. Resurrectio est qua inimici omnia vincula solvuntur, triumphus omnis abolentur. 881. 34.
in Revelationibus esse minime gloriandum sit, sed in infirmitatibus. 796. 42.
REX etsi leges in potestate habeat, plus tamen Deo subditus est 1279. 33. Non solvit potestas justitiam, sed justitia potestatem. nec legibus rex solutus est, sed leges suo solvit exemplo 710. 8. Reges nullis ad pœnam vocantur legibus. 692. 31. Rex quamvis legibus absolutus, suæ tamen reus est conscientiæ. 701. 77. Christiani sublimioribus potestatibus debent esse subjecti; ne quis constitutionem regis terreni putet esse solvendam. 1354. 73. Si habes divitias, obnoxius es Cæsari. 1302. 33. Virtutis officium est, ut etiam per pericula regali imperio voluntarii milites obtemperent. 686 34. Rei imperatori & judicibus offerre se prohibentur. 1063 19. Regum lapsus pœnæ populorum est. 727. 36. Regibus non temere facienda injuria est, vel à prophetis Dei, vel à sacerdotibus, si nulla sint graviora peccata in quibus debeant argui: ubi autem peccata graviora sunt, ibi non videtur à sacerdote parcendum, ut justis increpationibus corrigantur. 833. 43.
Rex est qui non erubescit, ne in actu reprehendatur, redarguatur in sermonibus. 1043. 34. Verus rex qui flagitiis esse nescivit obnoxius, in quo culpæ & erroris illecebra regnare non potuit. 939. 7. Et qui corpus suum bene regit. 939 7.
Rhaab typo meretrix, mysterio Ecclesia. 1322. 23. * 1480. 40. Illa te docere debet quemadmodum Christus sit sequendus. 823. 24.
Rhenus Romani memorandus adversus feras gentes murus imperii. 28. 12.
Rhodanus rapido concitus cursu, Tyrrheni æquoris freta scindit. 28 52.
Ros tum largior, cum serenior nox est, luna & pernox. 75. 29.
Rosa primùm sine spinis orta. 32. 48. Tamquam humanæ speculum præfert vitæ. *Ibid.*
Ruben benedictio quæ mysteria significaverit. 1513 8. 9.
Rubi folia serpentem interimunt. 47. 3.
Rubrum mare. 37 10. *V Mare.*
Ruth cur in Christi generatione mentio facta sit. 1324. 30. *& seq.*

S

SABBATI dies erat dierum ordine posterior, sanctificatione Legis anterior. 935. 1. Sabbatum est non solùm dierum, sed etiam mensium, annorum, generationum, & ipsius mundi. 1473. 23. Sabbatum δευτερόπρωτον quid sit. 936. 1. Secunda sabbati est Dominica dies. 935 1. Sabbata perpetua feriæ sunt resurrectionis æternæ. 1363. 30. Cur sabbato medicinæ Dominicæ opera cœpta 1350. 58
Sabellius sinea est, & quamobrem. 1270. 13. Sabellianus arguitur, qui dicit eumdem esse filium Dei ac Patrem. 715. 26.
SACERDOTIUM magnum in Verbo Dei est. 424. 16. Sacerdotes offerunt pro populo sacrificium, etsi infirmi merito, tamen honorabiles sacrificio. 833. 23. Postquam Christus advenit, semetipsos cœperunt offerre pro hostiis. 783. 25. Sacerdote benedicente, populus respondet, Amen. 882. 36. Sacerdos summus, presbyter, minister sacri altaris quam strenue suscepto munere fungi debeant. 989. 23. * 1448. 131. Qualem zelum habere debeant? 1198. 18. Tu sacerdos eripe eum qui ducitur ad mortem, & solvisti peccata tua. 1072. 42. Fugitans est suorum sacri altaris minister, exsul est mundi, & aberit à se omnibus. 480 7. Nunc sacerdotes magisteria docent rusticitatis. 317. 12. Angelorum more nuptias refutarunt. 859 3. Bonum in me per misericordiam & gratiam Christi, & per ministerium sacerdotis 1225. 13. Sunt plerique simplices Domini sacerdotes, in sermone pauperes, abstinentia & virtute sublimes. 790. 28. Homines cùm à Sacerdotibus corripiuntur, peccatum suum ingravant, dum negare cupiunt aut defendere. 677. 6. Turres Ecclesiæ sunt sacerdotes, quibus abundat & de naturalibus verbum, & de moralibus disciplina. 132. 49 Grex populus, nox sæculum, pastores sunt sacerdotes. 1298. 50 *V. Ecclesia claves.*
Sacerdotes sunt omnes filii Ecclesiæ, & quam ob causam. 1364 33. * 1484. 53. Vitam sacerdotalem imitari debemus. 1364. 33.
in SACRAMENTORUM figura si virtus magna fuit, quanto magis in veritate eorum magna misericordia est? 689. 43. Tunc plus dies lucet, quando sacramenta celebramus. 502. 52 Bona pascua sunt divina sacramenta. 1140. 8. Alii in loco pascuorum, alii in privilegio sacramentorum. 773 59 Ecclesia duobus stipatur fluminibus, lavacro gratiæ, & fletu pœnitentiæ. 320. 87. Quis sacramentis non debeat interesse cælestibus. 1466 232.
SACRIFICIUM acceptabile quodnam? 284. 17. Quandonam plenum & perfectum sit. 208 8. Quatuor genera quibus sacrificia commendabantur. 214. 19. Sacrificium & celeritate commendatur & gratia. 193. 25 * 197. 29. *& seq.* Is qui sacrificat in unam lucem debet credere Trinitatis. 197. 30 In sacrificiis odor suavis Ecclesiæ est. 1029. 34. Parata omnia ad sacrificium deferre debemus, & non delegare aliis. 303. 68.
Sade littera latinâ interpretatione dicitur consolatio. 1194. 1.
Sæcularis plures dominos habet, quorum vile mancipium est. 1126. 39.
Sæculum sæculari subjacet malignitati. 812. 76. Si transeas sæcularia, pertransibis ad paradisum. 812. 77. *V. Mundus.*
Sales Britannici salubres corporis cibo, & potui nimis grati. 93. 33.
Salim ipse adscendens dicitur. 816. 3.
Salix quid mystice declaret. 54. 53.
SALOMON sapientiam postulavit, & in illa omnia etiam quæ non postulavit, invenit? 926. 93. Templum Deo condidit, sed corporis sui templum ipse non servavit. 712. 16. Cur in illo cantores fecerit? 1052. 26. Ille cujus sapientia totis celebratur sæculis, factus est insipiens; quia nimium amavit uxorem. 1163. 28. Ideo fortasse erravit tam graviter, ne errarent homines, & ad ipsum manasse futuri Messiæ promissum crederent. 1317 9. Vulgus Judaicum existimat Salomonem venisse pro Christo. 680. 13. Arguuntur Judæi qui eum filium Dei & Christum dicebant. 713 22. *& seq.*
Saltatio in honorem Dei laudabilis habetur. 1032. 27. Non congruunt resurrectionis revelata mysteria, & opprobria saltationis exacta. 1386. 8.
Salus nostra soli Deo committenda, & cur? 814. 83. Omne tempus opportunum saluti est. 1181 38.
Samaritani vocabulo custos significatur. 1428. 74. *V. Scriptura.*
Samech, idest, audi, vel firmamentum. 1137. 1.
Samson leonem suffocavit, sed amorem suum suffocare non potuit. 711. 16.
SANCTORUM vita ceteris norma vivendi est. 483. 1. Eos non naturæ præstantioris, sed præstantioris observationis fuisse; nec vitia nescisse, sed emendasse. 484 4 Providentiâ Domini sanctis obrepsere peccata, & cur? 677. 4. & 7. * 680. 13. Sancti membra sunt Christi. 819. 9. Montes aromatum sunt, ad quos confugit Christus. 1258. 44. Cælum dicuntur. 1121 23. Gratias agunt auctori suo, qui non habent unde eos pœniteat in hoc mundo fuisse 322, 82. Hæc est merces & vita sanctorum, quod alios redemerunt. 507. 75. Dominus aliorum merito ignoscit aliis. 1357. 11. Sancti omnes transibunt per ignem. 997. 14. *& seq. V. Ignis.*
Sanguis calidus & igneus est. 266. 93.
SAPIENTIÆ triplex disciplina φυσικὴ, ἠθικὴ, λογικὴ. 992 31. Philosophi triplicem distinguunt sapientiam naturalem videlicet, moralem, & rationabilem. 1261. 2. Sapientia, intellectus & disciplina quid differant. 882. 7. Omnibus pro possibilitate infunditur spiritus sapientiæ, sed omnibus qui fideles sunt. 808. 63. Sapientia mentis sublimis est. 847. 12. Mens invalida ejus fulgorem non sustinet. 319 16. Quo magis quæritur sapientia, eo profundior judicatur. 906. 48 In occulto cordis recondenda est. 923 1. In altitudine cogitationis humanæ certum est eam esse 1177. 84. Ibi quærenda, ubi tranquillitas mentis, & pax quæ superat omnem intellectum est. 662 22. Sapientiæ summus finis est, ut sanet mente tranquille. 1244. 27. Quid est initium sapientiæ, nisi sæculo renuntiare. 1019. 36. Non argeas eos,

& otiosos judices, quos videas studere sapientiæ. 1430. 85. Non facultates discriminat, sed voluntates: ille aptior qui propior affectu & proximior disciplina 947 6. Melior insipientia, quæ oculos habet ut videat ubera sua, quàm sapientia quæ non habet. 818. 31.

SAPIENS definitur à Sophistis: vir bonus dicendi peritus, & unde id delumserint? 147. 75. Cùm sapientem videris, cognosce quia descendit super eum gloria Domini. 1191. 16. In tribus censitur sapientis, in sensu, sermone, mente. 320. 60. Vir sapiens subditus legi est voluntate non necessitate. 751. 50. Qualis debeat esse sapientis viri vigilantia. 546. 76. Quomodo mens ejus territorium ambulet, id est, præterita spectet 274. 117 & seq. Mentem illius hospitalem esse decet. 351. 91. Quando minuit, addit. 436. 47. Quomodo delectetur sanitate corporis, aliisque rebus prosperis? 455. 33 & seq. Occultat injuriam suam. 918 4. Septem sapientum sententia: Sequere Deum, ex nostris desumta. 315. 5.

Sata dicitur græce ἀρχῶν quæ regat: Satta ἀρχὴ ἐμή, hoc est, potestas mea, vel principatus mei initium vel regis. 351. 85. Typus Ecclesiæ fuit. 294. 31. * 296. 58.

Satanas de cœlo in terras, ubi tentationes solito asperiores, cecidit. 1117. 30. V. Diabolus.

SAUL regis quam atrox invidia, qui sermonis errorem in innocentis exitium derivavit. 781. 9. Ejus casus aliis est terror. 940. 19.

SCANDALA quos exagitant, non solum pusilli sed etiam maximi sunt. 1244. 19. Non debemus malignis æmulandi adversus nos aculeos instituere. 780. 9. & seq. Cur diligentibus non est scandalum. 1245. 20.

Scarus solus inter pisces ruminat. 84. 12.

Scena hominis. 44 30. Acroamata scenicorum mentem emolliunt. 34. 5.

SCIENTIAM boni & mali cur Deus in homine esse voluerit. 148 8. Fuge quærere, quod non licet scire. 1415 18. Grave scire, quod vel exsequi vel vitare non possis. 160. 36. Quod legi, præsumo: quod non legi, veneratus scientibus relinquo 1115. 14. Nullus cibus scientiâ & doctrinâ dulcior. 490. 19.

Scin littera, id est, super vulnus. 1238 1.

Scribæ de tribu Simeon descendebant. 517 13.

SCRIPTURÆ sacræ veteris Testamenti primus liber Genesis est. 1177. 15. Samaritani quinque tantum libros Moysi, Synagoga septem sequitur principaliter. 1503. 58. Vetus Testamentum est fidei firmamentum. 1474. 19. Sermo Christi Testamentum est vetus & novum 754. 33. Novum Testamentum in veteri Testamento erat, intra illud currebat, per quod annunciabatur. 1017 18. Quomodo arguendi sint, qui vetus non recipiunt Testamentum 160. 38. Hæretici qui legem veteris Testamenti non accipiunt, Christum tenere non possunt, & quamobrem. 1014. 23.

Multa non otiose à Septuaginta viris hebraicæ lectioni addita. Septuaginta virorum sententias magis sequitur Ecclesia. 1081. 13. In describendo Scripturæ textu græco scriptor potuit errare. 1193. 55. Scriptor antiquarios psalmorum potuit falli. 1154 27. Potuit interpres Scripturæ vel antiquarius scriptor falli. 1013. 15. Sensum scripturæ frequens translatio ex hebræo in græcum, & ex græco in latinum attenuare consuevit. 837. 49.

In veteri Testamento triplex sapientia, naturalis, moralis, & rationabilis. 1161. 2. Omnis scriptura divina vel naturalis, vel mystica, vel moralis est. 777. 1. Littera quæ occidit, mentitur: spiritus qui vivificat, verax est. 1106 36. Illa maledictum habet, hic benedictionem adfert 914. 67. Judæus dum sequitur litteram Scripturarum, mortuus est. 813. 80. Ecclesia duos oculos habet, unum qui mystica videat, alterum qui moralia. 1176. 20. Mysticus sensus acutior est, moralis dulcior. 1105 7. Mysticus sermo cœlestium Scripturarum velut fortior cibus est: suasorius autem cibum dulcis & mollior. 1138. 24. Salomon in libro de Proverbiis moralem locum uberius expressit, naturalem in Ecclesiaste, mysticum in Canticis canticorum. 364 23. * 974. 3 * 1262 1.

In Scripturis propheticis multa obscuritas, & quomodo possint intelligi. 1078. 59. Veritas Dei ex iis colligenda. 772. 18. In eis non una tantum figura sed multiplex esse consuevit; ut unus sermo plures species comprehendat. 1483. 52. Non verborum seriem, sed rerum pondus examinare debemus. 1486. 63. In eis non facile reprehendamus aliquid quod intelligere non possumus. 147. 7. Quomodo Christus nos cùm aliquid de Scripturis difficile cogitamus, illuminet. 1035. 9. Præterita pro venturis vel præsentibus solent ponere. 304. 67.

Scripturarum traditiones sunt corpus Christi. 1391. 35. Pecunia Domini scriptura divina est. 1498. 18. Iter tibi sit illa. 1143 11. Omnes ædificat. 946. 4. Qui exercet mentem in Scripturis divinis vel consiliis, diutius exercere debet. 1013. 15. Sit nobis una die ac nocte exercitii usus in quadam cœlestium scripturarum palæstra. 1125. 28. Cur earum alloquia diu terere ac polire debeamus. 216. 22. Est ignis qui cœlestium illarum meditationibus excitatur. 848. 15. Habet verbum Dei epulas, alias fortiores ut Lex, & Evangelium, alias suaviores, ut sunt Psalmi & Cantica canticorum. 1251. 57. Bona pascua sunt libri Scripturarum cœlestium. 1140. 1. Edu quotidie in eum cibum, ne non esurias sed repliearis. 1251. 19. Micæ sunt. 1474. Deus præceptis salutaribus eas replevit quibus infirmitas animæ sanaretur. 818. 7. Remedium tædiorum omnium, atque in tentationibus unum sunt perfugium. 644. 18 Alii sunt sermones prophetici, aliæ apostolicæ suasiones, in utroque tamen unius est verbi disciplina. 1499. 21. Prius Propheta legitur, & Apostolus, & sic Evangelium, in quo verba lucida, & validiora præcepta. 1187. 10. Si quis illa quæ miranda philosophi putant, ibi quærit, inveniet. 1261. 1. Diabolus de Scriptura ipsis sæpe laqueum fidelibus parat, & hæreticos facit. 1340. 16.

Sebastianus Mediolanensis oriundus, Romæ passus est. 1234. 44.

Sem, Cham, Japhet significant bonum, malum, & indifferens. 228 5.

Semina nunquam proprie degenerant. 49. 43.

Seminaria virtus inest nascentibus. 45. 33.

SENECTUS in bonis moribus dulcior, in consiliis melior, ad constantiam subeundæ mortis paratior, ad reprimendas libidines fortior. 18 31. Portus debet esse, non vitæ superioris naufragium 475. 41. Bona juventus, sed melior senectus, & cur? 804. 60.

SENSUS hominis etsi communes cum bestiis, ipsis tamen præstant. 139 67 Eorum initium est cerebrum. 137. 61. Virtus in capite est 1161. 12. Duplex sensuum nostrorum genus, aliud domitum & mansuetum, aliud indomitum quod prorurit ad irrationabiles delectationes corporis. 206. 4 Sensus corporis velut ostiorum similes habemus 253. 61. Sicut mors intrat per sensus nostros, ita & vita. 1038. 10.

Sepulcra pretiosa cur homines frustra post mortem struant. 407. 44.

Sepulturâ mortuorum nullum officium præstantius. 592. 5.

Seraphim quando voluit, apparuit. 1175. 26.

Sericæ vestes, & auro intexta velamina quibus divitis mortui corpus ambitur, damna viventium, non subsidia defunctorum sunt 566. 3.

Serò quid proprie significet? 1537. 152.

SERPENS unde sic dictus. 98. 46. Nihil reprehendendum quod creator serpentes aliaque venenata creaturis suis miscuerit. 126. 38. Non debemus eorum condemnare creatorem. 147. 7. Deus non ad hoc serpentem fecit, ut noceret; sed quid futurus esset, ostendit. 179. 74. Caro serpentis excoritur, cujus pulvere theriaca conficitur. 818. 8. Jejuni hominis sputum si serpens gustaverit, moritur. 123. 28. Celebris sermo est serpentem aquis appropinquantem sibilo sibi feminæ anguis sponsare concubitum, in quibus serpentis caput abscinditur. 818. 8.

Serpens in paradiso non sine Dei voluntate generatus est. 148. 9. Quomodo in paradiso mysterium fidei expresserit? 818. 9. Figura fuit delectationis. 149. 11. * 737. 1. Explicatur ejus damnatio. 179. 74. V. Adam & Eva.

Serpens æreus figura Christi. 1037. 15.

Sertorius ac Lepidus rebelles. 934. 22.

SERVITUTIS observantiam ipso jure naturæ Auctori debemus æterno 784 16. Est consolabilis servitus, servire vel justis. 1123. 32. Misera servitus, cui vagum jus est. 1496. 6. Stipendium libertatis est. 768. 3. Nihil tam speciale illi est, quam semper timere. 498. 20.

Servitus gloriosa, qua pro nobis servivit & Christus: beata servitus qua & in servis. 994. 6. Servitus sub Christo pretiosa est, & gloriosa libertas. 448. 11. Quam utilis religiosa servitus Dei. 178. 72. Pretiosa est servitus, quæ virtutum constat expensis. 1174. 15. Ea quæ servitutem animæ inferunt, inutilia sunt omnia, etsi non desit effectus 109. 9.

SERVULI multi Dominis liberiores sunt. 490. 20. Non conditio fortuita servum facit, sed probrosa insipientia. 463. 12. Declinanda non despicienda servulorum jurgia. 286. 10. Servulis gravius est per agellulos relegari, quam cædi verberibus. 699. 67. Servis pœna decernitur, liberis confertur gratia. 679. 11. Servus Domini non potest idem esse servus peccati. 1180. 34.

Severitas Dei in paucos, bonitas in omnes. 1081. 7. V. Deus.

Siceræ nomine Hebræi omnem potum qui inebriat, vocant. 552. 34.

Sichem dicitur interpretatione latina humerum, vel cervix. 316 8. * 486. 9.

Signa in cœlo nulla esse malefica & noxia. 70. 17.

Signum suum posuit Christus in frontibus singulorum: ibi quoque Antichristus signa sua ponet, ut propitios recognoscat. 648. 27.

SILENTIUM ad omnia utile, & quomodo. 847. 13. Divina oracula solent singulariter sedentibus revelari. 982. 4. Silentium & mutum est & decorum, quod servat cum gravitate cautelam. 844. 5. Validum est scutum circumspectæ munitionis: & firmissimum stabilitatis fundamentum. 842 2. 3. David tacendo vicit adversarios suos: & quia sicut mutus factus est, vocem recepit. 837 47. Etiamsi in te verbum Dei sit, & tacebis in Dei verbo, & tacitus clamabis, ut audiaris à Christo 845 8. Taciturnitas ipsa medicina est, & velox in sermonibus magis vulnerat 834. 42 Supra fundamentum virtutis vox tuta est, sine fundamento, lubrica. 843. 4. Rarior tacendi virtus est quàm loquendi. 1497. 10 Quicumque est facilis in verbis, interiora evacuat sua, & externis passionibus inundatur. 1014 17. Diabolus sonum quærit, Christus silentium. 910. 11.

Simeonis benedictio explicatur. 516. 10. & seq. In eo vindictæ læsi pudoris exemplum. 1332. 47. Ex ejus Tribu Scribæ descendebant. 517. 13.

Simonia Obsequio gratuito usus ministerii sacerdotalis esse debet. 1498. 17. Non pretio taxatur Dei gratia, nec in sacramentis lucrum quæritur, sed obsequium sacerdotis. 1348. 51 In Ecclesia Dei consortium ii habere non possunt, qui sancti Spiritus gratiam nundinentur. 1499. 19. Inexpiabilis est venditi culpa mysterii, & gratiæ vindicta cœlestis transit ad posteros. 1348. 53.

SIMPLICITAS quæritur, non ambiundesideratur. 1299. 53. Simplicitate nihil pretiosius, nihil ditius. 963. 21. Non dulcior fructus. 769. 9. Ea concurrens veritati in ipsa humilitate sublimis est 1485. 60 Cauta debet esse, provida & spiritalis 781. 10. Tarde inter æstuaria istius mundi, & sæcularium fluctus cupiditatum portum solet invenire. 155 64.

de Sirenis gentilis quid tradat historia 1918. 73.

SOBRIETATEM eligimus, cujus gratia Jacob pluratus quos non habebat, invenit. 912 14. Non solum sobrii, sed juste sobrii esse debemus. 1101 43. Nullum frugalitas occidit, nulli parcimonia nocuit. 192 18. Luxuriando facimus membra peccati, sobrietate autem membra justitiæ. 856 14.

Socoth significat tabernaculum. 1019. 3.

Socrates scripta Moysis potuit legere, vel ab aliis percipere qui legerant 136. 14.

SOL creatura est, non Deus. 65. 1. & seq. A filio Dei creatus 64 5. Quantum Deus præstantior illo sit 63. 2. An natura igneus sit. 29 14 * 66 9. Cur dicatur luminare magnum. 74. 25. Unde magnitudo ejus probetur? 75. 27 Quomodo in potestate diei sit? 65. 7. Globus ejus nulli propior, aut remotior. 74 25. Ex eo signa aliqua colliguntur. 67. 12.

Index rerum & sententiarum.

Sortis omne augmentum generaliter exclusit Dei sententia. 608. 52. * 610. 57. & seq. V. Usura.

Spadonem qui ex homine efficiunt, arguuntur. 83. 9.

SPERAT qui quod sperat, optat & diligit. 1080. 3. Quis supersperet? 1164. 22. Dat vires spes proxima. 1103. 3. Robur spei nostræ, & quædam sperantis auctoritas confidentia est. 1165. 28. Semper sperandum. ibid. De Domini miseratione non diffidendum, & quare? 838. 51. Non videtur homo esse, nisi qui in Deum sperat. 336. 1.

Quantis ad sperandam veniam nos Deus titulis indulgentiarum provocaverit? 1185. 6. Justus quo graviora toleraverit, magis sperat. 1214. 20. Spem semper adjicit spei. 1215. 21. Etsi conteraris, etsi affligaris, etsi ægritudine deficias; tamen exspecta Dominum, & non te confundet spes. 811. 74. Quomodo potest turbari, cui spes regni cælestis adsurgit. 1245. 21. In tempore humilitatis nostræ spes consolatoria est. 1045. 7. Quando anxii & sollicitii sumus, spes nos futurorum exspectatione confirmet. 642. 12. De divina miseratione tum sperandum amplius, cùm præsidia humana defecerint. 103. 57. Plus gravamus eum, in quo plurimum spei vel fiduciæ habuisse nos dicimus, si postea nostram opinionem destituit. 875. 21. Spem periculis emere durum videtur. 1411. 1. Desperare segnitiei est materia: sperare autem incentivum est laboris. 994. 3.

Sphæræ inerrabilis solis portiunculas σκιὰς Græci vocant. 68. 14.

SPIRITUS accepit ex Filio. 1487. 66. Filius à Patre procedit, & Spiritus ab ipso procedit. 958. 9. Quis sit Spiritus principalis. 700. 72. & seq. Spiritus rectus quis sit. 698. 66. Cui Spiritus sanctus infunditur, magnarum plenitudo virtutum est. 1277. 34. V. Trinitas.

Spiritus in homine. 83. 10. 11.

Squillæ folia fugiunt lupi. 123. 9.

Stella Christi figura. 125. 9.

STEPHANI martyrium gloriosum. 85. 16. Primus ille martyr habebat in ore thesaurum, cùm Christum in passione loqueretur. 1354. 75. Cur Deus Adæ ambulare visus est, & Stephano stare. 931. 13. Martyrio coronatus est, quia stantem videbat Jesum? 962. 18.

Stoïci unde dogmatis sui hauserint sententiam: Omnia sapientis esse. 328. 37.

Στοιχεῖα quid? 40. 18.

Stola spiritoale indumentum, & vestimentum est nuptiale. 1466. 231. Est insigne conjugii. 1504. 39.

Stomachus conscius secretorum capitis, compassionisque consors. 236. 23.

Stultus est qui nihil sapit, & stulta intelligit. 950. 17.

Sturni cur conio vescantur, nec illis noceat? 48. 39.

SUBJECTIO Deo bona, non abjecta, non vilis, sed gloriosa atque sublimis. 783. 16. Subjectio mentium facit sedulam servitutem. 1122. 27. Ante subjicitur, qui alios vult habere subjectos. 1126. 39. V. Christus.

Subsolanus locus. 831. 35.

SUPERBIA quid & quantum vitii habeat. 1004. 34. & seq. Peccati diabolici causa fuit. 1040. 8. Maximum peccatum in homine superbia est, & cur? 1046. 8. 9. Hominem prima dejecit. 1147. 20. Cavenda est, quæ etiam in prosperis supplantat. 776. 16. Nescit stare; & si ceciderit, non novit resurgere. 777. 29. Testimonium dicere, veritatis est: meritum elationis non refugere, gloriantis. 795. 40. Nihil tibi declarandæ virtutis contemplatione faciendum. 1339. 18. Omnis qui se exaltat, etiamsi vera dicat, offendit. 1005. 36. Immitis & agrestis est omnis malitia, & inflatur aerio quodam tumore. 264. 87. Christus humiliavit se, ut tuæ lapsum aboleret superbiæ. 1226. 17. Veritas adversaria superbiæ est. 1485. 60.

Superborum descriptio. 250. 54. Cur omnia superbus immundus est in conspectu Domini? 1167. 31. Subtile cor sanctorum, coagulatum cor superborum. 1085. 19.

Superciliorum decus & utilitas. 136. 58. * 235. 18.

Supplicium. Cur ea quæ ad usum sibi diuturna esse non possunt, ad supplicium diuturna deposcis. 1343. 33.

Sylla Marii victori bella civilia commovit. 934. 21.

SYNAGOGA nec initium nec finem habet. 1222. 3. Ejus caput erat Christus. 912. 62. Prior facta congregatio Dei. 984. 9. Postea derelicta, & quare? ibid. Legi nupsit, eâque mortuâ, Evangelio debuit nubere. 911. 61. Quamdiu viguit, laboravit Ecclesia: defectus illius, hujus est virtus. 1396. 37. Structura ejus Ecclesia surgente, dissolvitur. 1505. 6. Dereliquit Dominus Judæos, & statim secuta est ruina Synagogam. 931. 13. Qui credit, non Synagogæ jam fructus est, sed Ecclesiæ; nec ex Synagoga nascitur, qui renascitur in Ecclesia. 1452. 172. Nemo de Ecclesia ad Synagogam sine periculo transit salutis. 1395. 52. Quam apte arbori fici comparetur? 1449. 161. & seq. Ejus mysteria videntur plerisque in Canticis exprimi. 984. 9. Quomodo Dominus condemnavit meretricios Synagogæ mores? 779. 6. Cain ejus figura fuit. 185. 5. V. Ecclesia & Evangelium.

Synapis granum Christus. 1454. 182. & seq.

T

TACTU plerumque probamus, quæ oculis probare non possumus. 138. 64.

Tamiorone & humilitas virtutis dicitur, & humilitas afflictionis. 1224. 10.

Tau latinâ interpretatione significat erravit, vel consummavit. 1246. 1.

Taurini haustus sanguinis lethalis est homini. 48. 41.

Temperantia est correctionis prævia, disciplinæ magistra. 446. 5. Resecat cupiditates. 446. 8.

TEMPLUM quod ædificavit Salomon typus Ecclesiæ fuit. 1311. 89.

In Templis Dei conduntur fidelium Domino reliquiæ. 308. 80.

Tempus ab hoc mundo, non ante mundum. 10. 20. Divide saltem Deo, & sæculo tempora tua. 1218. 32.

Tenebræ sunt universa comparatione lucis æternæ. 926. 2. Tenebras cordis prope ubique loco carminis legimus. 920. 79.

TENTATIONEM inter & probationem discrimen. 304. 66. Quando mens probetur? 318. 13. Diabolus sic tentat, ut exploret: sic explorat, ut tentet. 1339. 19. Tentat ille ut subruat, Deus tentat, ut coronet. 304. 66. Adest inimicus, qui semper insidiatur: etsi illum non videt, adest: etsi illum non sentis, incursat. 844. 7. Non impugnaret adversarius substantiam animæ, nisi potestatem accepisset à Domino. 855. 38. Nemo sine tentatione potest ex hoc vitæ curriculo demigrare, & cur. 1393. 39. Nemo potest esse expers tentationis. 1073. 46. Quomodo omne iter istius vitæ plenum sit laqueorum? 400. 84. Quo magis justus est quisque, eo magis illi insidiatur inimicus. 812. 70. Prior hominum tentatio, quàm natura quæ alimenta dedit, non vitia præscripsit. 79. 2.

Tentari sæpe justos cur Deus patiatur. 678. 9. * 917. 71. * 1196. 5. Homo nisi tentationibus fuerit ventilatus, fragilia quæque velut paleas à se non potest separare. 903. 40. Propter peccatum tentationes sæpe nascuntur. 1083. 13. Tunc adversariis nostris potestas gravioris tentationis permittitur, cùm culpa animæ gravior reperitur. 835. 48. Quomodo principes mundi te in tuo pectore interdum gratis persequantur, interdum non gratis. 1239. 6.

Tria præcipue docemur esse tela diaboli, gulæ jactantiæ, ambitionis. 1339. 17. * 1343. 35. Tentamenta diaboli plena esse mendacii. 174. 61. Tentationes verborum maximæ sunt. 655. 8. Vides inopem justum tentari, vides divitem iniquum tentari, & hæc infirmitas serpit in multos. 1245. 20. Grandis laqueus cùm divitiæ promittuntur, cùm honores, cùm amicitiæ tyrannorum. 1153. 35. Exiguis momentis mens inclinatur humana, & huc atque illuc per versutias suadentis frequenter impellitur. 1337. 10. Diversitas tentationum pro diversitate certantium est. 1144. 39. Multa impetimus noctis tempore tentamenta proserpant. 1072. 45. & seq. Cavendum ne quos in domo Dei manus divina plantavit, manus adversa supplantet. 776. 27. Tempus tentationum tempus humilitatis nostræ. 1045. 7.

Quomodo Christus nos docuerit tentationibus resistere? 191. 16. Justorum est ut cùm se tentari viderint, adjumentum deposcant. 911. 82. Rogare debemus ut eas tentationes subeamus, quas ferre possimus. 1345. 42. Manus Domini ibi dicitur esse, ubi est hominis, diabolo infestante, tentatio. 824. 21. Qui statuit custodire judicia Dei, non timet tentationes. 1146. 18. Cur tentationem nequaquam timere debeamus. 1344. 37. & seq. Quomodo diabolus dum sanctos Domini tentat, meliores reddit. 904. 40. Torrens voluptatis est in tentationibus fortitudo. 775. 14. His qui tentationes omnes subeunt, debetur paradisi requies. 756. 38. V. Diabolus.

TERRA qualitas & positio quæ sit? 11. 22. Quomodo invisibilis fuerit? 14. 26. * 35. 7. * 38. 14. * 42. 25. Et incomposita. 15. 28. In tres species dividitur, continentem, insulam, peninsulam. 336. 35. Terra in qua consistimus, in hemicyclo cæli est. 1120. 10. Mensuram circuitus terræ Geometræ centum octoginta millibus stadiorum æstimaverunt. 115. 7. Eam comprehendere impossibile esse Scriptura demonstrat. ibid. Pleraque partes terrarum sæpe fuisse desertas loquuntur historiæ. 1294. 38. Terra minima mundi portio est. 761. 49. Non habitatores, sed accolæ sumus terræ hujus. 310. 41.

Terræ fœcunditas quanta? 46. 35. Ante & post hominis peccatum. 49. 45. 46. Nihil inane germinat. 47. 39. Quomodo germinet ac fructificet, describitur. 46. 34. Decens ordo in terræ fructificatione. 49. 42.

Terra cælestis quæ non præterit, quæ sit? 786. 10.

Testamentum dicitur, quo defertur honorem hæreditas. 196. 28.

TESTAMENTUM vetus in typo, novum in veritate. 197. 28. Venit Dominus Jesus, novum detulit Testamentum, & illud quod erat vetus, factum est novum: evertit intellectum secundùm literam, & statuit intelligentiam spiritalem. 629. 12. Testamento novo divinæ gratiæ pignus tenemus. 197. 28. Cur Testamentum Domini canticum dicatur. 1051. 26. V. Evangelium & Scriptura.

Thales dixit quod omnia ex aqua constarent. 3. 6.

Thamar mulieris famosæ nomen in Dominica generatione cur Evangelista inseruerit? 1319. 17. & seq.

Theotimus sciens prudensque impetu libidinis oculos amissurus dixit: Vale amicum lumen. 1351. 64.

Theriacam de corpore serpentis confici solere dicitur. 173. 59.

Theth, id est, exclusio. 1079. 1.

Thomas non de resurrectione Domini, sed de resurrectionis videtur qualitate dubitasse. 1540. 169. India illi patuit. 934. 21.

Thymallus piscis à flore nomen habet. 81. 6. De eo dictum: Aut piscem olet aut florem. ibidem.

Tigridis catuli qua arte eripiantur. 120. 21.

Tigris fluvius dicitur esse velocior omnibus. 151. 17. Assyrios præterfluit. ibid. * 755. 36.

TIMOR ex corporalibus & materialibus nascitur. 1009. 1. Excludit timor timorem. 1241. 10. Si noxii nihil timerent, innocentes semper timerent. 1175. 18. Quæ pœna major, quàm timere quod vitare non possis, nec quod timueris, evadere. 769. 8.

Timere virtutis est. 1076. 55. Est timor sanctorum. 1240. 8. Deum solum esse metuendum. 1436. 110. Timentes Deum & sapientes sunt & beati. 1056. 1. Christum timere, pietatis timor est, non infirmitatis. 1033. 3. Plenitudo sapientiæ timere Deum. 1151. 31. Nisi quis timuerit Deum non potest renuntiare peccato. 6. 12. Timor disciplina sapientiæ est. 791. 28. In eumdem concurrit effectum confidentia cupientis æterna, & divina trepidantis. 1240. 8. Est timor qui configit carnes. 1169. 40. Contritio cordis & timor judicii salubriter compungunt, stimulant non vulnerant. 1252. 20. A timore Domini processus quidam est ad gratiam caritatis. 1237. 56. Basis aurea timor plenus disciplinæ. 1030. 38. Informatur per sapientiam, instruitur per intellectum, consilio dirigitur, virtute formatur, cognitione regitur,

pietate decorarer. *ibid.* Timor Domini nisi secundum scientiam sit, nihil prodest, immo obest plurimum. 1029. 36. 37.
Tobiæ misericordia commendatur 591. 2. *& seq.*
Tonitrui filii quomodo homines esse possint? 412. 5.
Topazii lapidis historia, & qualitates 1182. 41.
Trecentos T græca littera significat. 287. 15. In trecentis crucem Christi significari certum est. 276. 123. Trecenta æra crucis insigne declarant. 1391. 30.
TRINITAS distinctionem significat personarum, unitas potestatem. 774. 22. Nihil materialis compositionis immune atque aliena petamus præter solam Trinitatis substantiam. 338. 58. Sola immutabilis est. 1119. 18. Nihil præscriptum, nihil circumscriptum, nihil emensum, nihil dimensum habet. 1286. 13. Evidens testimonium ad probandam Trinitatem coæternam, atque perfectam. 1346. 45. Hæc una sententia hæreticorum omnino machinas destruit, ut unius potestatis, majestatis atque virtutis Trinitatem esse credamus. 734. 72. Una Trinitatis voluntas est. 699. 71. Qui unius voluntatis Trinitatem asserunt, unius utique asserunt potestatis. 1355. 3. Si unitas Trinitatis est, indiscreta utique magnitudo, sicut indiscreta operatio. 1438. 19. Unde colligatur unum esse regnum Patris & Filii & Spiritus sancti. 958. 8. Licet individua divinitas, distincta persona est. 1432. 92. Numquam potest à se Trinitas separari. 1312. 92. Ei specie videri potest, quam voluntas elegerit, non natura formaverit. 1274. 25. In constitutione mundi operatio Trinitatis elucet. 16. 29. In mysterio Trinitatis triplex sapientia. 1263. 5.
Filium Dei unius naturæ esse cum Patre. 518. 18. In Patre & Filio non una persona, sed una substantia est. 128. 41. Filii cum Patre unitas majestatis & divinitatis. 155. 26. Eodem Pater & Filius majestatis honorantur nomine. 32. 18. Pater & Filius per luminis & nominis unitatem ambo unum sunt. 774. 82. Fides æquat Filium Patri, atque utriusque eamdem gloriam profitetur. 142. 74. Cave ne putes Filium Dei non primum esse, quia Filius est 1285. 12. Non alia voluntas Patris, alia Filii. 527. 60. Filius ejusdem cum Patre est Divinitatis, qui ejusdem est voluntatis. 862. 24. * 864. 18. Sicut imago Dei Deus, sed unus Deus: ita & divinæ imago bonitatis bona, sed una bonitas. 1488. 68. Claret unum Patris & Filii esse dominatum. 1470. 148. Patrem & Filium potestatis unius esse. 1341. 27. Eamdem esse Patris & Filii gloriam eamdemque virtutem. 1309. 84. Una est operatio Patris, Filii & Spiritus sancti, & una operationis potestas, & majestas una factorum est. 729. 6. Unitas operationis in Patre & Filio. 852. 24. Cui Patri & Filio una virtus, & communis operatio. 675. 20. In operibus Patris Jesus videtur, in operibus Filii & Pater cernitur. 1268. 7. In Filio totus est Pater, sicut in Patre totus est Filius. 943. 18. Solum divinitas facit: generatio & Patrem testificatur & Filium; ut nusquam Filius sine Patre aut Pater videatur esse sine Filio. 1286. 12. Qui Filium à Patre separat, majorem Patri injuriam facit. 1033. 3. Pater in Filio personarum definitione distinguitur, potestatis veritate connectitur. 1505. 5. Cùm solum dico Patrem, Filium non separo. 643. 15. Quomodo Pater complacent in Filio, & Filius benedicat Patrem 881. 35. Trinitatem confitentur qui ad baptismum veniunt, & quare? 1488. 67.
Tristitia quæ nobis sit utilis? 180. 75. Utilior sæpe est, quæ contrarium solet habere gravitatem. 1116. 9.
TRIUMPHANTIUM pompa qualis olim fuerit. 1527. 109. *& seq.* Minus fructuosa triumphi mercedis susceptio. 188. 17.
Triumviri ex hostibus amici, ex amicis rursus in hostiles tumultus sunt progressi. 934. 21.
Θυμιατήριον quid? 335. 54.
TURTUR, ne pullos suos incurrat lupus, modo squillæ folia superjacit. 123. 29. Ejus viduitas laudatur. 104. 62. Compare amisso, concubitum indulgere non novit. 1212. 13.
Turtur marina post mortem amplius quàm viva nocere perhibetur. 93. 12.
Tyranni qui jam victus interiit, imagines si quis habeat, jure damnatur. 853. 27.

V

VALENTINUS hæreticus vulneratus est. 1480. 41.
Vanitas temporalium est, veritas æternorum. 1016. 25. Sapiens qui cognoscit hujus sæculi vanitatem, non diuturnam vitæ hujus precatur usuram. 857. 36. Avertamus oculos nostros à vanitatibus, ne quod oculus viderit, animus concupiscat. 1026. 27. *& seq.* *V. Mundus.*
Vau littera cujus interpretatio, ille est, & non alius: vel, & ille. 1033. 2.
Vena plus habet sanguinis quàm spiritus. 166. 92. Venarum pulsus infirmitatis vel salutis internuncius. 142. 73.
Venetarium, locus ubi passus est Christus 938. 5.
De Venatoribus nullum in divinarum sanctarum scripturarum justum invenimus. 1072. 42.
Venenati alicujus animantis creaturam condemnare non debemus. 147. 7. Quare cum utilibus alimentis lethalia & perniciosa generentur? 47. 38. *& seq.* Ad correptionem nostram nata sunt, non ad deformationem. 126. 38. *V. Serpens.*
VERBUM Dei substantivum unum est, & non multa verba. 529. 55. Verbum Dei est nomen Patris. 896. 19. Non opus est, sicut quidam ait, sed operans. 198. 32. Vita est, & quamobrem? 793. 34. Regale est, judiciale, & plenum justitiæ sacerdotalis. 361. 14. * 423. 14. Ubique est. 199. 32. Vocem non habebant, qui Verbum negabant 1159. 6. Qui Verbum videt, qui particeps Verbi est, utique & ipse est: qui autem nescit Verbum, non est. 822. 78. Verbum cognoscere majus opus est, quam ministrare. 1106. 11.
Verbi cælestis virtutes cognitione sunt placidæ, non sonitu ac fragore terribiles. 930. 10. In cælo permanet Verbum, quia inde dejectus est satanas. 1117. 10. Omnia nobis factum est Verbum Dei. 927. 4. Quale Verbi divini cum carne conjugium? 726. 51. Verbum Dei sanitas est. 823. 29. Osculatur nos Dei Verbum quando sensum nostrum Spiritus cognitionis illuminat. 975. 5. Osculum Verbi est lumen cognitionis sacræ. 359. 8. Verbum divinum nobis aliquando vere monitur. 422. 13. Unum Verbum multa sunt, & multa verba unum est. 999. 20. *V. Filius & Trinitas.*
VERBUM prius intus operatur, sequitur vocis officium. 1303. 68. In hominibus verbum consecratur voce doctoris. 1305. 73. Nihil apud me distat in verbo, quod non distat in sensu. 1296. 42. Negligere verba debemus, spectare mysteria. *ibid.* Otiosum verbum est, loqui opera hominum, pro quo rationem sumus reddituri. 1251. 20. Si pro otioso verbo periculum est, quanto magis pro criminoso. 844. 5.
Verbo Dei semper possumus inhærere & noctibus & diebus, si in lege Dei meditemur die ac nocte. 876. 23. Quomodo nunc viventes umbram sequimur verborum Dei? 999. 19. Numquam negligamus verbum Domini, ex quo nobis omnium origo virtutum est, universorumque operum quidam processus. 1144. 82. Non gladio diabolus sed verbo Dei vincitur. 845. 7. Debitor est omnis qui audit verbum regni, & non intelligit. 615. 72. Sed nulli est auferendum. *ibid. & seq.* Non multi sunt, qui verbo Dei vivunt. 114. 92. Verbum Dei aliis magna lux est, aliis lucerna. 1141. 69. Verbum Dei gladius est Spiritus sancti, & gladius spiritus nequissimi est verbum malum. 788. 24. Clavis tui oris est 1367. 48. Repulsorium tædiosum est. 1013. 15. *V. Meditatio.*
VERITAS tota hîc non potest comprehendi. 999. 19. Nunc de iis quæ non comprehendimus, loqui vera non possumus. 810. 68. Quomodo fiat processus à veritatis confessione ad cognitionem justitiæ divinæ. 1238. 57. Anima solum veritatis attingit, quando se ab isto secernit corpore, nec à sensibus illuditur. 394. 10. Periculum est non solùm falsa dicere, sed etiam vera. 990. 25.
Vermis Indici conversiones. 109. 77.
Vermes qui in visceribus puerorum ex cibi indigestione nascuntur, potu extinguuntur amaritie. 547. 38.
Vespertilionis descriptio. 111. 87.
Vestis mollioris cura plerosque effeminat. 1381. 107.
Via Domini cur fugiantur? 659. 16.
Videntes aliquid illius qualitatem assumunt. 95. 36.
Viduitatis quanta gratia. 105. 62. Si coegisti viduam prosilire in publicum, inverecundius quam injustius litigare, iniquissime egisti. 1171. 7. *V. Virginitas.*
Vincula Domini quæ sint? 1071. 43. Quæ sint diaboli vincula, quibus nos ligat? 1071. 42.
VINDICANDUM in quos arbitraris, eorum propius scrutanda commissa. 298. 47. Bonum est convicium convicio non referre, sed silentio redarguere conviciantes. 655. 4. 5. *& seq.* Melius est dissimulare injuriam, quàm cùm redargueris, vindicare. 836. 45. Perfectus vir non movetur ulciscendi dolore injuriâ, nec maledicto rependit vicem. 484. 3. Beatus qui potest tantam habere virtutem, ut lacessitus non irascatur, commotus se nolit ulcisci. 835. 45. *V. Caritas & Inimicus.*
Vineam cur Noe prius plantaverit quàm triticum aut hordeum. 272. 108. Quam recte ei populus Christianus comparetur? 1500. 29.
Vinum cur Deus dederit? 62. 72. Noe per vinum patuit deformitati, qui per diluvium excrevit ad gloriam. 62. 72. Ebriosi est omne absorbere vinum, continenti autem utendum mensura legitima. 272. 111. *V. Ebrietas & Noe.*
Viperæ partus suam scindit peremtem. 768. 6. Os ejus calcatum gravius quam venenum nocere perhibetur. 93. 31.
Viri persona in omnibus curiis generis adiens dignitatem. 1314. 3. 4.
Virga præferendæ potestatis insigne est, & ulciscendi instrumentum doloris. 1424. 59.
VIRGINITATIS & viduitatis ante Christi adventum nondum vernabat gratia. 1320. 18. Nunc plurima virginalis integritatis exempla. 517. 12. Quid intersit inter mulieris & virginis verecundiam. 1285. 9. Quantam virgines verecundiam servare debeant? 312. 93. Teneram esse virginis verecundiam, & lubricam famam pudoris. 1281. 1. Trepidare virginum est, & ad omnes viri ingressus pavere, omnes viri affatus vereri. 1284. 8. Demorari non debent in publico, & in plateis. 1288. 23. Decet ut quanto castior virgo, tanto humilior sit. 1189. 22. Impossibilem non esse Virginis partum 105. 65. Virginum filia ubi quarantos? 1441. 128. *V. Puella.*
Virgultorum remedia. 47. 37.
VIRTUTUM Cardinalium initia unde philosophi transtulerint. 250. 14. Quosdam in gravissimis criminibus confisos lusere virtutum 824. 20. Virtus & voluptas sub typo duarum mulierum inimicitiis ac discordiis dissidentium, describuntur 288. 13. Simplicitatem sine arrogantia, caritatem sine invidia, devotionem sine iracundia esse debere. 1416. 23. Quicumque studio fuerit virtutis accensus, omnes delicias ventris excludit. 266. 93. Eadem virtutis natura, quæ nemorum. 1336. 8. Virtus quasi materia quædam virtutum est. 1371. 65. Quomodo justus virtute quasi speculatrice utatur. 255. 65. Apud ignavos nulla sunt insignia virtutis, apud sapientes primo habentur. 188. 12. Quanto tolerabilius est amare virtutes, etsi implere non possis, quam odisse virtutes, quibus nocere non possis. 826. 25. In sermone sanctorum virtus est. 1107. 12. Munimenta virtutis æterna 788. 23. Fuga malorum similitudo Dei est, & virtutibus imago Dei adquiritur. 397. 17. Virtutes sibi sunt connexæ & concretæ. 253. 22. Una tamen in sanctis habet principatum 1370. 63. Quando virtutes perfectæ sint? 208. 8. Soli Deo gloria virtutum debetur 799. 50. Magister o divino processus humanæ virtutis excrevit. 655. 6. Virtus virtutum fontem habent Christum, & spiritalis ubertatem gratiæ, quo exuberent. 327. 34. Finis omnium virtutum Christus 1129. 48.
Virtutes perfectæ totum accipiunt gloriæ patrimonium, usitatis & mediocribus vile aliquid adspergitur. 194. 23. Singularum virtutum coronæ sunt. 1161. 21. Sola virtus comes est defunctorum. 1439. 122. Mors viri, sed pretiosa

tioſa virtus 1437. 17. Mori non poteſt, quem humeris ſuis virtus portaverit. 1255. 31. Qui deſiett ſibi, ut virtuti adhæreat, amittit quod ſuum eſt, accipit quod æternum eſt. 1105. 6. Deus ipſe eſt merces perfecta virtutum. 1259. 11.

Virtutis ſigna ad fidem, opera virtutis ad imitationem deſcribunt Evangeliſtæ. 1356. 4. Numquam ſine virtute ſpiritus, nec ſine ſpiritu virtus eſt. 1278 36.

Vita eſt ſpirandi munere frui, mors privari. 389. 2. Vita noſtra cœpit ex inſpiratione divina, quæ non ſolvitur 1091. 15. Brevis hujus laboris eſt meta, & corona perpetui fructus: tolerabilis paſſio, merces inæſtimabilis. 452. 23. Fortè propter peccata hominum breviores vitæ iſtius dies fecit Deus, quæ ante ad nongentos & ſeptingentos annos extendebatur. 851. 21 Vita in corpore umbra eſt vitæ atque imago, non veritas. 998. 18.

Quæ ſit vera vita. 1032. 46. * 1100. 40. Hoc eſt vita frui bonis, mors contra bonis exui 389. 2. Bonum vita eſt, ſed æterna 432. 37. Vitæ imago ex cælo deſumenda. 1116 8. & ſeq. Quid ſit vita vivere, morte mori, vivere morti, & mori vitæ. 264. 44. 45. Vita vivere plus eſt quàm vivere. 1004 33 Vita noſtra aut virtutis via eſt, aut iniquitatis, quarum una eſt eligenda. 748 25. Examinatur igne, ut virtus certaminibus approbetur. 1097. 30. Dum in hac vita quiſquam eſt, non poteſt definita prædicatione laudari. 744 16 Certamen debetur, non præmium. 811. 73 Hæc vita non eſt loco præmii, quæ in loco mortis eſt 996. 1. Quàm multi viventes in inferno ſint. 1253. 24.

Vitis nobis ad imitationem propoſita 53 52. Laudatur. 52. 49. Cum Eccleſia comparatur 52. 50.

Vitæ prima cavenda. 750. 28.

Ulyſſem poſt decem annorum exſilia feſtinantem ad patriam Lotophagi, & horti Alcinoi retardarunt, ac Sirenum cantus ad naufragium pœne deduxerunt. 1334 2.

Umbra ſua corpori omni adhæret, & quibus modis. 19. 3. * 66. 11. Quare ſol minores umbras faciat in meridiano. 72. 21. Cur majores in hyeme, in æſtate minores. 73. 23.

Umbra aliqua ſalutis eſt. 73. 22. Præterit umbra non veritas. 1159 6.

Unguentum olere luxurioſi hominis, vel potius non hominis eſt. 1390. 27.

Unitas prævaricari non poteſt. 155 26. Coercet omnia, & regit. 972. 2.

Volandi nobis gratiam natura dedit, voluptas abſtulit. 1436 114.

VOLUNTARIUS miniſter habet præmium, coactus diſpenſat obſequium. 1148 24. Multum refert inter eum qui neceſſitate invitus aliquid agit, & inter eum qui ex voluntate quod bonum eſt, eligit. 1402. 80. Dominus operationes ſervulorum ſuorum ſpontaneas probat potius quam coactas. 1131. 3. Voluntarium ſibi militem elegit Chriſtus, voluntarium ſervum ſibi auctionatur diabolus. 447. 10. Nemo tenetur ad culpam, niſi voluntate propria deflexerit. 447. 10.

VOLUPTAS ejuſque artes eleganter deſcribuntur. 189. 14. Sollicitato à voluptate quomodo virtus ſaniora conſulat? 190. 15. Quomodo carnis voluptas ſapiens ducatur? 169. 54. Chriſtus naturales amputat voluptates. 1469. 1. Cur Epicureis voluptas ſummum bonum viſa eſt? 351. 85. Confutatur eorum opinio. 314. 3. Reſoluto mentis vigore, illa ſe ſe effundit. 357. 2. Nihil prodigæ ſatis eſt voluptati. 1463. 115. Pro animi voluptate corporis ſalus pleurumque contemnitur, nec à periculis abſtinetur. 1351. 64.

Votum eſt poſtulatio bonorum à Deo cum ſolvendi muneris promiſſione. 195. 25. Prima ejus gratia eſt celeritas ſolutionis. 197. 29. & ſeq.

Vocis utilitas. 139. 67. Vox eſt operum, fideique clamor. 1280 41.

Urias lux mea dicitur. 725 49 Occiſus eſt in typo Legis, ut Synagoga Legis laqueis ſolveretur. 725. 48.

Urſa fertur informes catulos linguâ fingere. 119. 18. Verbaſco vulneribus ſuis medetur ibid. 19.

Uſus ager formicas devorat. 123. 26.

USURA ab uſu dicta. 605. 41 Cur græci τόκους appellaverunt uſuras. Quodcumque ſorti accidit, uſura eſt. 607. 49 Sortem fœnoris dicunt id quod debetur. 595 14. Quæ bona & mala uſura ſit? 805. 62. Ubi jus belli, ibi etiam jus uſuræ. 608. 52. Malum eſt fœnus quo quæruntur uſuræ. 593. & ſeq. Veteri utque divinæ præſcripto legis inhibetur. 606. 46. Arguuntur qui cùm pecuniam dederint negotiatoribus, de mercibus eorum tamquam uſurarum emolumenta percipiunt. 607. 49. Scriptura fœneratorem cum idololatra copulavit, ut crimen aquaret. 609. 52. Uſuram petere, ſuffocare eſt: fœnerare, eſt hominem occidere. 607. 46. Cavendum ne nos alienos obligemus debito. 620. 90. Dominus non noſtræ, ſed ſuæ pecuniæ quærit uſuram 1494. 93.

Vulnerum triumphalium bonæ cicatrices, quibus victores hujus terreni prælii gloriantur. 839. 55.

Vulnus eſt mentis, & quomodo curari debeat? 1138. 2. & ſeq.

Vultur ſine ullo maſculorum concipit ſemine. 105 64 Uſque ad centum annos vitam producit. 105 64 Signis quibuſdam mortem hominum annuntiare conſuevit. 120 81.

UXORIS non tam pulcritudo, quàm virtus & gravitas delectat virum. 284. 6. Nulli licet ſcire mulierem præter uxorem. 301 59. Lex divina eam dimitti prohibet. 1471. 4. & ſeq. Vulgus mulierum nonc male audit, ut relicto ſeniore marito, juniorem ſequantur. 1533 134. V. Conjugium & Matrimonium.

X

XEnocratis hiſtoria. 1182. 48.

Xenophon Socraticos fictis rebus perſonam voluit informare ſapientis in libro, quem Κύρου παιδείαν inſcripſit. 182. 1.

Z

ZAbulon ſignificat liberationem à nocturnis. 521. 26. Benedictio ejus explicatur. 521 26

Zacharias videtur ſummus Sacerdos deſignari, & eſſe figura Chriſti. 1273. 22.

Zachæus cur Chriſtum interioris domus recepit hoſpitio. 1492 81.

Zain ſignificat latine, duc te, vel huc. 1043 1.

Zara interpretatione ſignificat Oriens 1321. 22. Typus fuit Chriſti. 1324. 29.

ZELUM aliud eſſe, aliud parazelum. 779. 5. Eſt zelus ad vitam, & eſt zelus ad mortem. 1197. 10. & ſeq. Zelum qui habent omnes ſibi inimicos putant, qui ſunt hoſtes Dei, etiam patrem, fratres, ſorores. 1198 12.

Zenon Stoicorum magiſter, atque auctor ſectæ ipſius. 328. 37.

INDEX VERBORUM, SENTENTIARUM,
dogmatum difficiliorum, & rituum veterum quæ in notis explicantur.

A

ABalienare quid ſit? 355.

Abrahæ nomen unde Ambroſius deduxiſſe videatur. 313. An Abrahamus proditi uxoris Saræ pudoris juſte accuſetur? 285.

Abſolvo, id eſt, concludo ac evinco. 824.

Abſtemius quid ſignificet? 1223.

Acerbo, vel melius acervo, id eſt, exaggero. 167.

Acroama, quid ſignificet? 34.

Acta, actæ, quid? 93.

Actor agri, id eſt, ruſticus œconomus. 187.

Adam. Salit Chriſtus ſuper Adam. 1034.

Adipſal ab adipe dicitur. 665.

Adolere libidines. 17. 1038.

Ἀδολεσχεῖν id eſt, hallucinari. 1013.

Adtactu nullo, id eſt, ſenſim ſine ſenſu. 1037.

Advocati ſeu advocati qui fuerint? 1063.

Adulterium ante legem Moyſis an prohibitum crediderit Ambroſius. 189.

Aër pro ἔαρ, verum tempus. 263. Hic aer quantos alere populos poteſt? 568.

Æthiopes mercatus, pro Æthiopici. 827.

Agonothetes quis? 550.

Albæ vel albulæ. 53.

Albugo quid? 592.

Alexandrum nec ipſa terra capiebat. 953.

Alienant ſugere. 440.

Allegat Paulum. 507.

Alloquio caroris fungi. 975.

Amalec per interpretationem rex accipitur iniquorum. 7.

Ambroſius an memoria lapſus. 476. Per epiphania feſta apud catechumenos ſermonem habebat 1354 Quomodo populus Ambroſio ſacerdotium detuliſſe cenſendus ſit? 1490.

Apologia Davidis ſecunda an genuinus ſit Ambroſii fœtus. 703. V. David.

Amantus quid ſit? 541.

Amyſtide bibere. 555.

Ammaon & Cleophas diſcipuli. 723. 1542.

Anaboladium quid? 520.

Anaglyphari qui ſint? 605.

Ananias & Saphira an morte æterna damnati? 1197.

Ancylæ ſuffragines ſeu curvaturæ cubiti vel cruris. 124.

Andragathius priuſquam necem inferret Gratiano Imp. dedit operam ut ad Maximum duceretur 964.

Angeli quando creati. 737. Num Deum videant. 1174. De eorum lapſu quid ſenſerit Ambroſius. 21. 677 1011.

Anima irrationabilis. 1460. Superiora animæ. 338. Quæ ſint illius poſt mortem habitacula? 385. Num poſt finem vitæ hujus adhuc futuri ambiguo ſuſpendatur. 409.

Apollinariſtæ caſtigantur, qui contendebant divinitatem Chriſti paſſam eſſe. 1515.

Apoſtoli ſimpliciter & ſine addito diſcentes nominantur. 755. Apoſtolicus cibus. 1165.

Apoſtrophe quid ſit? 964.

Apothecat numerat. 750.

Apſida quid? 849.

Ariminenſis concilii finis infauſtus. 1372.

Arbiter & præſtator. 831

Argumenti ingenia. 794.

Arrius. Propter eum Chriſtus imperat. 1355.

Aſpendius citharista. 742.

Athleta adſignatus. 800. Athleticæ epulæ. 1124.

Averruncare quid ſignificet? 939.

Auguſta definitio, id eſt, imperialis conſtitutio. 1332.

Avis pia, id eſt, ciconia. 110.

Aulicorum concentus ſonorum. 1467.

Auſtrigo, uſtrigo, id eſt, uredo. 49.

Auxentius arrianos deſignatur. 1422 Crudelis lex ab eo ſcripta, gladius dicitur. 1423.

B

BAculus nucinus ab Hieremia viſus. 856.

Bethel quid? 318.

Bethleem Ambroſio idem ac Bethel. 489.

Baptiſmate abluendi non modo jejuniis atque orationibus, ſed etiam confeſſione peccatorum ſe ſe ad ſacramentum præparabant. 383 In baptiſmo totius corporis immerſio. 1177. Quo ſenſu, cùm baptizamur in Jordanem deſcendimus? 966 Baptizatus non offerebat, niſi octavum ingrederetur diem 971. Baptiſmi & pœnitentiæ pernicioſa dilatio. 1464. V. Sacramenta.

Barbam ponere, crines promittere qui ſolerent? 1320.

Baruch cur nomine Hieremiæ citatus? 199.

Beatitudo. V. Anima.

Benedictiones ſeu beatitudines, quid ſignificent, & quando in Eccleſiis decantarentur. 1217.

Bravium corona eſt ſeu victoriæ præmium è ramis variarum arborum. 57.

Index verborum, sententiarum, dogmatum, &c.

Branchiæ in piscibus. 83.
Bruchus quid significet? 63.
Bullis aureis zonam tegebant. 549.

C

Cadavera apud Græcos & Romanos combusta. 981.
Cælorum concentus & harmonia. 377 738.
Cælestis potentiæ substantia. 886.
Cain an à Lamech interemtus? 1475.
Calligones eunuchus ab Ambrosio notatus. 496.
Canere intus quid sit. 741.
Cantus in Ecclesia. *V. Evangelia & Psalmi.*
Capere imprudentem. 283.
Capitis pœna 1221. De Capite decernere 596. 1065. Capite minutus, hoc est, nobilitatis dejectus gradu. 601.
Castimonium, pro castimonia. 285.
Catadupa quæ sint? 25.
Catechumenis bis nomen dabant. 1354. Eorum gradus. 545. Sal catechumenorum. 1513.
Censio, id est, censura ac moderatio. 313.
Censoria Romanorum disciplina. 1293.
Census quid sit? 1172.
Cernimus, decernimus, id est, militamus. 435.
Centrum, id est, stimulus vel spiculum. 5.
Centesima quid sit? 466.
Cervus more vulgi in principio anni allusit. 639.
Chaldæi in quibus numeris docti? 1297.
Chelæ in cancris, quid? 88.
Christianus privilegio caret. 816.
Christus de Tribu & semine Zaræ generatus. 1327. Cur Ambrosius tanto studio de illius genealogia disputet? 1319. Ipsum notas omnes affectuum humanorum, sed innoxiorum suscepisse. 899. Illius anima dispensationis temporariæ arbitra. 957. Subjectio ejus deposita cum ipsius corporis servitute. 958. Eum Judæi ex muliere venturum putabant. 1307. An in stabulo, vel saxea spelunca natus sit? 1294. Quæ ejus patria? 1346. Corpus suum lapidari passus est. 828. Quo mundi loco crucifixus? 158. In veneratu passus est. 938. Ex sabbato magno 1476. Persecutores ejus de qua Tribu essent? 472. An in morte ejus divinitas à corpore vel anima separata sit? 1531. Triduum mortis ejus quomodo explicetur? 915. Peccati pretio tenebatur. 489. Quomodo mundi peccatum nullo alio modo quam ejus sanguine potuerit abolere? 942. Illi naturaliter suppetebat peccata donare. 1285. Ambrosius quæ propriè Verbo conveniunt, ea Christo adtribuit. 1207. Christus dicitur fides, & quam ob causam? 412.
Circenses ludi & theatralia spectacula. 1025.
Clindix, seu clindia. 554.
Coccus pro igne in Scriptura positus. 1201.
Codrus ultimus Atheniensium rex. 1409.
Cognosce te ipsum: & quis auctor hujus sententiæ? 985.
Collatio, id est, pecuniæ collectæ erogatio. 870.
Colludium quid significet? 978.
Collyrium quid, & quomodo fiebat? 1000.
Commeatus cælestis, idem sonant ac liber vitæ. 150.
Commune in Scripturis idem quod pollutum & unde verbum communico, idem sonat ac polluo, &c. 163. 681.
Communitas naturæ. 456.
Κοῦς genus mensuræ est. 822.
Confessio peccatorum exterior & verbalis. 1465. Ejus necessitas. 1523. *V. Baptismus, & Pœnitentia.*
Confessores qui dicantur, & cur eis violæ adsignentur? 1442.
Confugere crimen. 419.
Conscientia, id est, cognitio. 923.
Consortium sumitur aliquando pro vicinia & connexis ædibus. 1077.
Conspersio idem significat ac confusio. 207.
Contagium osculatæ carnis, id est, lepra. 681.
Convenit, id est, judicio persequitur. 977.
Convivia super sepulcra Martyrum. 533. 553. Quantâ olim reverentiâ etiam apud barbaros culta esset mensæ atque conviviorum societas? 875. Pugnare inter epulas Thracibus mos erat. 548.
Corona olympica. 41.
Corona viridis. 1016.
Cornu vini plenum. 549.
Crimen, id est, criminatio. 392.
Cromata quid significent? 34.
Curiæ quæ fuerint? 1314.
Curule certamen quale fuerit? 689.
Cygnea gratia senectutis. 804.

D

Dallæus urguitur. 969. 973.
Davidis nomen quid significet? 720. 39. In Apologia Davidis altera non destitui veritatem historiæ adulterii ejus. 721.
Dejicere de muro. 399.
Dependentes nostro judicio. 857.
Depositus, id est, desperatus. 101.
Derivare culpam quid sit? 219.
Definitionum genera quomodo suppetisse Jacob dicatur? 437.
Despicere idem aliquando ac dispicere & considerare. 361.
Devotio, id est, obedientia in exsequendis Dei mandatis. 280.
Deus non per adjunctionem personæ, sed per universitatem naturæ Dominus. 1495.
Diaboli judicium dilatum. 1228.
Diapsalma in psalmis quid sit? 851.
Dictamnum herba, quæ & ubi nascatur? 123.
Dictio interdum idem ac oracula. 886.
Disputatio sæpe idem significat ac tractatio seu prædicatus evangelica. 1494. Ordo disputationis est ordo tractatus. 1408.
Distrinximus, seu distinximus. 680.
Divortium an lege humana prohibitum? 1471.
Doctrina idem est ac disciplina & institutio. 185.
Dolus bonus. 461.
Dorcadion visus acutioris est. 1035.
Divitis epulonis pœnæ. 1228.
Dypticum quid sit? 88.

E

Echidna vel echinna vipera est femina. 604.
Ecclesia nescit publicare leges suas. 420.
Ecclesiasticus liber an authenticus, & quis illius auctor? 807.
Ecclesiastis liber Salomoni adseritur. 606. Per vocem In Canticis designatur. 831.
Edictum meruit. 591.
Elationis meritum. 496.
Electio consecuta est, quæ vocantem audivit, advenientem suscepit. 905.
Eliæ cibum cælestia ministrabant. 792.
Elimas de quo Act. 4. alibi Barjesu, alibi Barjeu dictus, an & Hymnus appelletur. 77.
Ellychnia incombustibilia 541.
Emblemata figuræ sunt atque ornamenta vasi cuipiam superaddita. 594.
Enchoria, aves indigenæ & nostrates. 99.
Epilogus, id est, querela. 121.
Exurrexit hymnus. 841.
Episcoporum privilegia erga incarceratos. 1071. Illis non solum admonendi sed etiam coercendi jus fuisse. 1490. Vetus consuetudo consecrationis antistitum quotannis celebrandæ. 1489.
Eruditio quandoque idem sonat ac verberum castigatio. 1145.
Esaias an in duas partes sectus occubuerit? 1323.
Esdræ liber quartus an apocryphus? 387.
Evangelia & lectiones in Ecclesia non cantatas, sed lectas fuisse. 763. Pseudo-evangelium Duodecim. 1265. Pseudo-evangelium Basilidis. 1265. Pseudo-evangelia complura sub variorum apostolorum nomine. 1265. Varii hæretici Evangelicos textus corruperunt. 1266. Hæresia multa Evangelia composuit. 1473.
Eucharistia per antonomasiam sacramentum appellatur. 696. Mysteriorum ac præcipue Eucharistiæ cognitio catechumenos celabatur. 546. Verum est sacrificium. 1275. Sanguis Christi in Eucharistia rosa dicitur. 1139. Consuetudo eam non nisi ore jejuno recipiendi. 1073. Mos in Ecclesia latina diebus jejunii sacrificium offerre, & Eucharistiam sumere. 1074. Mos quotidie Eucharistiam sumendi. 1203. Viaticum est infirmorum. 1265. Effectus ejus mirabiles 1074. Christus in præsepibus, ut tu in altaribus. 1295.
Eugenii bellum designatur. 789.
Exercitationis vit. 743.
non Exorata venia discedere. 561
unte Exspectatum Sarra parturia. 436

F

Facies pro totius corporis compositione, atque exteriori conspectu. 675.
Facilius accepitor. 1005.
Facilitas pro jactantia. 1343.
Ferentarii milites. 549.
Fibra peccati 956.
Fidei virtutes duæ. 197. Operum bonorum necessitatem fides non excludit. 1480.
Fidiculis exulcerati. 554.
Fiducia quid sit? 604.
Filiis qui carerent, mulctati. 1319.
Φλόμος latine Verbascum herba. 119.
Forensis species. 1010. Forensia vestigia pro morum signis exterioribus sumuntur. 281. Sermo foris. 738.
Fornicatio Libidinis tentamenta moliri cum ancilla vel meretrice vulgari peccatum est 975.
Fœnerare in bonam ac malam partem usurpatur. 594. Fœnus pro sorte aliquando ponitur, sæpius pro usura. *V. Usura.* 594.
Frigus urit. 49.
Fucus quid proprie significet? 1527.

G

Garnerii correctio expenditur. 1199.
Gelasii decretum de libris prohibitis, an revera ab ipso, vel ab Hormisda emanarit? 1266.
Gentilitas quid significet? 1106.
Genus pro specie, & species pro individuo. 349.
Gervasius, Prothasius, & Nazarius. 1453. Gervasii & Prothasii dies festus. 1036.
Gignentia pro genitis. 331.
Gratia pro merito. 1179.
Gratianus Imperator interficitur. 961. Calamitatis appetitur. 963. Ejus cædis circumstantiæ. *ibid.* Ejus mors plangitur. 684. Ambrosius sepulturam ejusdem à Maximo petiit. 965.
Gratianus castigatur 358. Idem & Magister sententiarum arguuntur. 211.

H

Hebetare, id est, retundere vel minuere. 1120.
Hæsitanda proditus. 948.
Hallucinari quid sit? 356.
Hasta agitatur. 543.
Hebdomas semper virgo. 349. Non mala otia rationabilis hebdomadis illa. 681.
Heptamito in spiritu. 725.
Heptateuchus quid contineat? 1241. *V. Scriptura.*
Herodis genealogia 1319.
Hierodulus quis fuerit? 1329.
Hominem mundo magis quam sibi nasci. 1087.
Horoscopium est instrumentum ad notandam horam natalem. 67.
Hosanna an male Ambrosius interpretatus sit? 1497.
Hunni, sive Chunni quomodo bellum omnibus rationibus inferant? 613.
Hymni & oracula. 426.
Hypotheca quid sit. 604.

I

Jacobus primus solium sacerdotale conscendit: & quis ille? 1413.
Icterico morbo medendi virtutem aviculæ cuidam tribuit Plinius. 1094.
Ictus sanguinis 542.
Idololatria in quo sita esset? 1095.
Jejunii præceptum atque obligatio. 1073. 1286. Consuetudo diebus sabbati & dominicis non jejunandi in Ecclesia Mediolanensi. 1073. Diurna adornare jejunia. 569.
Imaginum cultus. 1096. Mos vetus imperatorum imagines floribus coronandi. 1095.
Immunda animalia per numerum. 1421.
Impios inter & peccatores quomodo Ambrosius distinguat. 1033.
Incarnationis mysterium antiquis Patribus fuisse cognitum. 419.
Incentoria æmulationis. 780.
Indicare pro accusare, sive crimen deferre. 1051.
Indici lapides. 53.
Infernus locus terra est & cur? 369. An ignis

inferni, & aliæ pœnæ corporales sint? 1459.
Injuriis domari, id est, verberibus. 333.
Intelligibile idem est ac spirituale & mysticum. 378.
Iostar, id est, exemplum seu imago. 1256.
Intentione ducimur. 474.
Interpellatio, id est, expostulatio seu querela. 622.
Involare unde dicatur? 495.
Joseph tempore passionis Christi an superstes fuerit? 1284. Cujusmodi faber fuerit? 1313.
Joseph alibi viginti, alibi viginti quinque, alibi triginta aureis emtum legimus. 488.
Iphigeniæ sacrificium 2408.
Judæ Epistola canonica. 1393.
Judæ proditio in psalmo 54 declaratur. 594.
Judæi populi gratia fuit, ut cognosceret quos referre deberet in numerum prophetarum. 1265.
de Judicio ultimo & resurrectione. 735.
Jugum rectum animæ quid sit? 966.
Jurandi tactis Evangeliis consuetudo. 964.
Juris vinculum quid sit? 577.
Justi per ignem probandi. 790. 997.
Justa exequiarum. 687.
Justinæ imperatricis persecutio, & secuta pax designantur. 1502.
Juvenculæ Davidem prædicantes. 529.

L

Laxare exsilia. 1065.
Λιθόστρωτος quid? 80.
Legitima necessitas ea est quam lex imponit. 1148.
Lentandum, id est, lente moderandum. 1536.
Lepidus quis fuerit? 933.
Leporum frequens partus. 605.
Lex primitivi. 500. Quæ Legis sunt serena. 548.
Libertate donatus patrono reverentiam atque obsequium debebat. 447.
Librorum pravorum prohibitiones. 1266.
Libri consolationis & resurrectionis. 762.
Lignum tenemus, id est, ligneas tabulas cera obductas. 598.
Lineâ incurri extremâ. 1040.
Locustæ an animalcula sint? 2304.
Lot filiæque ejus ab Ambrosio excusantur, & quare? 300.
Post Luctum ambulare, quid? 687.
Lucas ad quem suum Evangelium scripserit? 2269.
Lustrale certamen. 885.
Lutum esse de corpore, quid? 552.

M

Magdalena Ecclesiæ typus 1540.
Magi num orti ex Balaam, & magicis artibus imbuti? 1297.
Malachiæ liber Ezechieli adscriptus 789.
Μαλακία quid? 80.
Μαλακόστρακα quid? 80.
Male adsueti. 597.
Maligna lux quid? 1136.
Mandare occulta, id est, commendare. 927.
Mandragoræ mares & feminæ. 1215.
Matrimonium inter personas cultu dispares an validum? 1135. 1470. Causa nubendi quæ? 1282. Quæve maritalis necessitas? 284.
Manichæorum duplex error. 2337. Christus tangit propter Manichæum. 1355.
Manipulus triumphalis. 1034.
Manum tenet, id est, syngrapham debitoris manu subscriptam. 602.
Maris pontus. 37.
Mariam in peccato non conceptam. 1039. Christus redemtionem inchoavit à matre. 1287. An ejus vulva aperta, & ipsa in partu virgo dicenda sit? 1300. Quo sensu dicatur argui à Christo? 1300. Qui fuerint hæretici qui matrem à Christo negatam adseruerunt? 1392.
Maria soror Lazari, ac Maria Magdalenæ an plures personæ fuerint? 1387.
Matthæus è quo genere publicanorum? 1359.
Matthias cur sorte electus sit apostolus? 1273.
Mathusala quo tempore sit mortuus? 1332.
Maximus Imp. à Theodosio victus, & quo modo. 965. 960.
Medico eget, qui movetur. 1339.
Mediè respondit. 1478.
Mediè posuit filium.
Mendacium fuisse aliquando licitum an putaverit Ambrosius. 505.
Meritorium quid significet? 977.
Micabant ora. 2035.
Miles pacis, id est, Christianus. 1373. Quid sit militum donativum & promotiones? 742. Multa quæ ad veterem spectant militiam, breviter explicantur. 1017. Apud Romanos legionis signum erat aquila, draco cohortis. 330.
Missæ vespertinæ. 1074.
Missionis gratia. 404.
Monoceros & unicornis. 529.
Mons perduellem angelum significat. 929.
Moralitas quid significet? 822.
Morale est, idem nonnumquam significat atque in more positum est. 503.
Mors celebrata, & mors adumbrata. 425.
Morus duri. 462.
Moyses an secundum Ambrosii opinionem mortuus sit? 185.
Mundi annorum supputatio. 1422.
Muneribus vallata. 477.
Muralis claritudo divinitatis. 1020.
Mydæ regis Phrygiæ fabula. 1405.
Mysticum & morale quid significent? 1147. Mysticus sensus in Scripturis non excludit naturalem & litteralem. 1148. Nec veritatem historiæ. 722. An præstantior morali. 757. 680.
An ratio mysterii excuset à peccato. 487.

N

Natalis dies principum & regum quot annis celebratus. 772.
Natura vehementior, id est, mare. 1244.
Naturalia verba. 424.
Nidum violare, id est, thorum. 549.
Nilus an idem ac Geon? 543.
Notatus, id est, culpatus aut reprehensus. 462.
Novatiani arguuntur. 2183. 1468.
Nutritorem scivi. 598.
Nuditatem hominis Ambrosius eodem modo ac Augustinus explicat. 967.

O

Oblatio, id est, corporis Christi sacrificium. 2074.
Occatio quid significet? 46.
Pro Octava multi scribuntur psalmi, & mandatum accipis octo illis partem fortasse dare benedictionibus, &c. 1367.
Oeconomia quid? 302.
Officia, id est, Officiales, & quinam isti fuerint? 1007.
Olea cur pacis symbolum? 1322.
Opobalsamum ubi gignatur? 995.
Orantes Christiani in Ecclesia se in terram prosternebant. 1236.
Oracula. V. Hymni.
Origenistas occulte perstringit Ambrosius. 1082.
Orionis Bœoti filiæ ultro sibi violentas manus intulerant, ut pestem sedarent. 1408.
Oziam trinominem fuisse. 1330.

P

Palmatæ triumphales. 759.
Parasiti qui sint? 954.
Paradisus terrestris quid, & ubi sit? 1009. An quæ de paradiso, ac muliere & serpentis colloquio leguntur, solo sensu allegorico interpretari liceat? 149.
Partus legitimi tempora. 2162.
Pastor quis dicatur? 543.
Paulus proconsul. 530.
Peccator, id est, diabolus. 789.
Peccatum Originale quid. 947.
Peccata duplicia. 477. An homo possit esse sine peccato. 2272. 477.
Pentateuchus. 1364. V. Samaritani.
Pentecostes omnes quinquaginta dies ut Paschæ celebrandos. 2476. Consuetudo non jejunandi quinquaginta diebus à Paschate ad Pentecosten, & crebrius canticum Alleluia concinendi. 288. 66.
Perfunctio, id est, Fruitio. 87.
Permolere, vox metaphorica. 755.
Persa quid significet?
Pestilentia non solum homines, sed pecora ipsa devastans, signo crucis depulsa. 1505. Vide Oratio.
Petrus num Christum negando peccaverit? 1527. Lapsus est ob jactantiam. 1525. Cruci affixus inverso vestigio. 626.
Philosophiæ triplex divisio, quam vulgo Platoni adtribuunt. 1261.
Photinus arguitur. 2355.
Plautus sermo quis sit? 739.
Platonis in Ægyptum profectio. 1295. Ambrosium ad verba Platonis in Gorgia respexisse credibile est. 1195.
Plebs idem sæpe sonat ac multitudo, grex & similia. 2007.
Plebeia amore. 2322.
Pœna criminis respondere debet. 709.
Pœnitentia publica. 1377. Potestas dimittendi peccata ministris Ecclesiæ à Christo data. 1357. V. Confessio, & Sacerdotes.
Polemonis conversio. 548.
Polenta quid sit? 536.
Populus patrum. 586.
Possessiones in portione non secundæ. 287.
Potantes qua formulâ se in propinando, ad bene precandum Imperatoribus hortabantur? 553.
Potuit idem ac potuisset. 438. Adam verba Domini servare non potuit. 786. Non possibile pro difficili. 2323.
In Procinctu sedere. 604.
Professio census sub Augusto cur prima dicatur? 1294.
Prætorium pro domo ruri ad delicias ædificata. 598.
Precator idem ac intercedens. 202.
Præconis evocatio. 2294.
Presbyteri pro spiritualibus quæ laicis conferunt, terrenam eleemosinam legitime possunt accipere. 2492.
Pretium idem ac dignitas, & honor. 963.
Principatus pro principio. 1373.
Principale nostrum, quid? 1046.
Privilegio Christianus caret. 816.
Prolativum idem sonat ac extensivum. 313.
Prophetia, id est, scriptura sacra. 227. Per prophetas totum vetus Testamentum intelligitur. 1256.
Prytaneus locus. 1172.
Psalmus, Canticum, Psalmus cantici & Canticum psalmi quomodo differant. 933. Psalmorum in quinque partes celebris divisio. 882. Ratio numerandi psalmos. 522. Psalmi, & Cantica num constent versibus? 739. 973. Titulus psalmi quinquagesimi. 713. Cur in titulo Psalmi LXXII scriptum sit defecisse Psalmos David. 662. Eadem Ambrosii tempore divisio Psalmi CXVIII. quæ nunc habetur. 1055. Mulieres tempore Ambrosii psalmos in sacris conventibus cantasse. 740.
Puella sacra dicitur quæ voto publice emisso, castitatem profitebatur. 1038. Soluta puella. 2347.
Pueri rusticorum. 55.
Pulverem excitare. 560.
Putiphar an spado eviratus fuerit, cùm uxorem haberet? 493.
Putris gleba. 46.
Pytagorica confessio quid sit? 349. Præcipuum Pythagoricæ disciplinæ caput in silentio positum, quale fuerit? 982.

Q

Quadrantaria permutatio. 1447.
Quadragesimale jejunium Mediolanensis Ecclesiæ 530. 545.
Quæstiones, id est, cruciatus seu tormenta. 300.
Quoniam pro ἐν Græcorum sumitur. 699.

R

Rationabile, id est, ratio. 2029.
Refusatio quid significet? 663.
Reconciliationis suffragia. 2079.
Recrudescere, quid? 612.
Refutatio fastidiosa significare videtur. 215.
Remedium excedere, hoc est, præterire & omittere. 922.
Remissio incuriæ 492.
Repræsentare judicium 2179.
Responsa, græce χρησμοί. 594. Responsa proferre. 233.
Responsoria quæ dicantur. 932.
Resurrectionis terra. 498. Quid Ambrosius de duplici resurrectione, & Chiliastarum opinione senserit? 783.

Index verborum, sententiarum, dogmatum, &c.

Retractare, id est, iterum tractare. 1395.
Reuma quid sit? 91.
Rogus late sumitur pro tumulo. 1320.
Ruben cur dicatur humilitas? 500.

S

SAbellianorum error. 1337.
Sacerdotes veteris legis quandonam ministrarent in templo? 1273.
Sacerdotes in ordinatione & suorum peccatorum remissionem accipiunt, & potestatem aliena remittendi. 1091.
Sacra gentilium. 869.
Sacramentum, id est, mysterium. 527. Sacramentum Dominicæ passionis, id est, baptismus, vel fortè signum crucis. 1132. Sacramenta cùm suscipimus, renuntiamus mundo. 1502 Sacramenta motus divini. 806.
Salomonis an pœnitentia & salus dubia? 679.
Saliare pignus regale. 772.
Salutatio inter actus religionis habita. 1052.
Samaritani cur solos quinque libros Moysis admiserint? 1501.
Sanctimonium pro sanctimonia vel sanctimonialium professione. 285.
Sapientis felicitas qualis? 453.
Sapientiæ liber an canonicus, & quis illius auctor? 147.
Sarmatio ac Barbatianus monachi apostatæ. 799.
Satisfactio pro defensione aliquando sumitur. 1523.
Scamina quid sit? 550.
Scena quid sit? 19. 469.
Scripturæ sacræ græcum Veteris Testamenti codicem, quo Ambrosius utebatur, ab iis quos nunc habemus in multis discrepasse 1332. Diversitas in lectione initii Evangelii secundum Johannem. 793. Qui novum non scripsiant Testamentum? 1333. Omnis veritas in novo Testamento. 1205. Ambrosius optabat ut populus studiose scripturarum etiam difficiliorum lectioni incumberet. 1078 V. Pentateuchus & Prophetia.
Sextum in sæculo corona est. 1345. Referti in scutis. 550.
Scrupus saxum est, unde scrupulus. 936. Simulacra scrupea. 916.
Sebastianus martyr Mediolanensis. 1233.
Sermo ejus qui est. 321. Sermo foris. 1120.
Servitutis stipendium libertas est. 767.
Signaculum quid sit? 577.
Seria, vas vinarium, oblongum, fictile. 71.
Siccaret aqua à terra. 854.
Siluerunt, hoc est, quieverunt. 1536.
Socrates magister Platonis quantum Davidis ætate posterior. 766. Ubi dixerit homines post mortem ad Deos suos festinare? 420. Celebre ejus responsum. 1172.
Solitudo materna. 1533.
Sonum accusationis involvit. 633.
Sors quid significet? 62. Sortium usus num licitus? 1273.
Sparto triplici jaculum intorquens. 1507.
Species quid significet? 175. V. Genus.
Spiritus sanctus in veteri Testamento num visibiliter missus sit, aut apparuerit? 1274.
Spiritus vitæ quid sit? 1277.
Statuit peccatum. 527. 536.
Sticatum domus, & stellarum cursus. 317.
Stola insigne conjugii, 1503. Mystica & moralis stola. 508.
Stratum magnum in superioribus. 1503.
Studio, id est, de industria ac dedità operà. 288.
Suasoria culpa. 679.
Subreptum peccatum, quid? 709.
Subjunctorium, id est, subjugale. 659.

T

TEntari decus mulieris, quid? 397.
Terra nostra in hemicyclo cæli. 1119.
Theoremam quid significent? 806.
Thurificationis antiquitas. 1275.
Tibicines ad excitandos luctus. 1398.
Tipula, quid? 394.
Tobiæ libri auctoritas defenditur. 589
Liber de Tobia Ambrosio vindicatur 589.
Tortitudo peccati. 862.
Tractare, id est, sacram scripturam populo exponere. 1161 1412.
In S. Trinitate distingue unum, ne potestatem discernas. 1341.
Troglodytæ qui fuerint? 1181.
Tumuli sepulcrorum. 1174.

V

VEnere natâ convivium celebratum. 398.
Verbum divinum cur dicatur regale. 362.
Verbo, id est, ratione & cogitatione. 1286.
Veritas aliquando idem significat ac æquitas & justitia. 1477.
Veri fide comperi. 570.
Versus quid sit. 552. Quid significet. 1055.
Viæ signum. 498. Caput viæ, quid? 1399.
Vibravit ei sapientiæ plenitudo. 695.
Viduæ quantum temporis in luctu perseverare deberent? 1513.
Vinum absynthiatum, Picenum & Tyriacum, 607.
Virginitas, & viduitas ante Christi tempora an colerentur? 1380. V. Puella & Sanctimonium.
Vitta idem significent atque annuli. 312.
Viscera interdum pro carnibus sumuntur, aut pro pelle. 141.
Vivendi substantia quid significet? 1277.
Vita quæ per se redditur. 412.
Ulyssis & Nestoris facundia. 1414.
Unguenti & diversarum specierum venditores, 596.
Vocalis quis dicatur? 287.
Voluntarii qui dicantur? 120.
Urere idem ac lædere. 1057.
Usura ab usu dicta, lugubre ceræ prima ejus littera sonat. 605. Vetus usurarum distinctio. 607. Doctrina Ambrosii de usuris defenditur. 589.
Vulva porcina, & jecur anserinum antiquis in deliciis erant. 542. 608.

X

XEnocrates varii fuerunt. 1181.

VARIÆ QUÆDAM LECTIONES
inter omissas non contemnendæ.

IN LIBRIS HEXAEMERON.

COl. 4. A. Cod. aliquot, *neque in somnis.*
Ibidem Rom. edit. cum 1. mſ. *cognitioni deguntur.*
Col. 5. A. Cam. cod. *Sensuum corporis prævenire.*
Col. 11. B. Mſſ. 2. *Quod æquali situ.* Rom. edit. *Quod æquali momento.*
Col. 14. B Gemet. & Cæn. *Ut terra mvium pennæ.*
Col. 20. F. Dion. & Colb. 1. *Ut separata rerum natura.*
Col. 22. A. Mſſ. aliquot ac Rom edit *secunda prioribus.*
Col. 27. C. Colb. & Cam *In Deo qui me confirmat.*
Col. 28. E. Vet. edit. ac mſſ. aliquot. *Divini præcepti arbitrio*
Col. 30. E Rom. edit. *Nullus nubibus imber erumpit.*
Col. 32. A. Omnes edit. *eruptura diserint.*
Col. 35. C. Omnes edit. cum paucis mſſ. *Desinunt ergo nobis, qui dialecticis .... negotia solent, discutere.*
Ibid. E. Amerb. & Eraſ. cum mſſ. nonnullis, *Quæstiones alias adferunt.*
Ibid Edit. omnes & mſſ. aliquot. *Ad quem postea Domini imperio derivata est.*
Ibidem F. Omnes edit. & quidam mſſ. *Aut secundum naturales cursus.*
Col. 36. C. Quidam mſſ. *quod in superficie ejus æqualitas sit.*
Col. 37. A. Edit cum paucis mſſ. *divisa est in profundo*: melius reliqui mſſ. *à profundo*, id est, ab imo ad summum.
Ibid. E. Dion. cod. *atque reductus in sinus suos scinditur.*

Col. 38. B. Rom. edit. *Plerique etiam Balticum septentrionale & Caspium*, &c.
Ibidem. D. Eadem edit. *Continua à Pontico mari*, &c.
Col. 39. C. Omnes edit. *Quis deinde colligat.* Sed in cunctis mſſ. habetur negatio.
Col. 40. A. Vet. edit. cum paucis mſſ. *Ut sit atriis, sicubilis.* Rom... *sulcubiles.*
Ibidem C. Mſſ. aliquot melioris notæ, *Velut connexè composita.*
Col. 41. D. Edit. cum paucis mſſ. *Profundum Dei consilium.* Cod. vero plures & potiores vocem *consilium* non agnoscunt.
Col. 44. F. Edit omnes, *Faventis populi frequens demum*, &c.
Col. 45. C. *Sed totum ex toto exprimens*, deest in 5. mſſ. optimæ notæ, *ex toto.*
Ibidem. F. Edit. Gill. ac Rom. *Aliis ergo à femine.*
Col. 52 C. Edit omnes. *Floribus immixtis teneris.*
Ibid. F. Eadem edit. *suavitatis tuæ gratia est.*
Col. 54 A Mſſ. aliquot, *commendandisque fastigiis habilis.*
Ibidem. Rom. edit. cum paucis, recentioribusque mſſ. *Ornamenta fastigii, quæ quasi*, &c. Melius aliæ cum reliquis .... *quæ quasi*, &c. Syllepsis enim est in voce *ornamenta* per quam apostoli significantur.
Col. 55. F. Rom edit. sola, *quælibet animorum passiones.*
Col. 58. B. Mſſ. non pauci, & vet. edit. *Si radices alat.*
Col. 60. A. Colb. 1. & Vict. 2. *ea ratione incrementum*, &c.
Col. 61. F. Edit. ac pauci mſſ. *oculis ejus insideat.* Reliqui, *insidat*, non male; nisi scribere malueris, *invidat.*
Col. 65. A. Edit. quædam Pariſ. *Sed Deus propter Dominum*, &c.
Ibid. D. Omnes edit. *luce firmatur* Contra mſſ. fere ad unum, *luce insinuatur*; compositum loco simplicis.
Col. 67. A. Edit. Amerb & Pariſ nonnullæ cum mſſ. 4. *qua lumine repercatitur.* manus commode
Ibid. D. Mſſ aliquot, *flantibus auris.*
Col. 72. A. Cam. Ben. & alii nonnulli *Dies procul nobis est*
Col. 78. C Mſſ aliquot. *sagacitatis*, alii nonnulli, *sacrilegæ artis* plures, *sagæ artis*. Edit. *magicæ artis*; quod eodem recidit.
Ibidem F. Nonnulli mſſ. *& quinta decima die signa salutis.*
Col. 79. F. Quidam mſſ. *sed nihil creatura deliquit*
Col. 80. B. Mſſ. non pauci, *vigor aliquis virtutis.*
Ibid. C. Mſſ aliquot, *videantur incidere.*
Col. 81 D. Non pauci cod. *dictu*, vel *dictum fu esse*, id est, abit, seu pervagatur.
Col 82 C. Mſſ nonnulli, *& spiritu udulere.*
Col. 84. E. Cam. *quæ cedentem persequeris, incides ipse usque in profundum.*
Col 92. B. Gemet. *vel quod astus tempore solemnes illic spirent flatus aquilonis.*
Ibidem C. vet. edit. ac mſſ aliquot, *insidiæ decipula decipere.* Iidem mſſ solis, *unus visco eos fallere.*
Col. 105. C. Mſſ. aliquot. *Turtur non utitur flore*, &c.
Col. 106. B Nonnulli mſſ. *reverentiam naturum.* Melius alii aliquot, & vet. edit. *senatorum.* Plures tamen ac Rom. edit. ut nos in textu.
Col 107 B. Cod bene multi, *non aliquot udire.*
Ibid. E. Mſſ. nonnulli, *& nutrito & coalitu*

Variæ quædam lectiones inter omissas non contemnendæ.

erra, &c.

Col. 109. A. Mss aliquot. *& quo puriorem aere id temporis udrabant spiritum.*

Ibid. B. Mss. nonnulli, *si quis eas vel fucos perfundat.*

Ibid. C. Cod. aliquot melioris notæ, *qui concretiore oles obstruuntur humore, feratur aperire.*

Ibid D. Aliquot mss. *Fertur hic niger vermis.*

Col. 110 B. Quidam mss. *velut propagari.*

Col. 111. F. Amerb. & Eras. *amfractu prudentes, insecte propria inscitia. Castitatem*, &c.

Col. 112. A. Mss. aliquot, *conjunxit offendi.*

Col. 121. C. Mss. non pauci, *tamquam pravissimis capite.*

Col. 140. A Tres mss. *ad officinam crudelitatis.*

Col. 142. D. Mss. aliqoot. *Gratias ago Domino*, &c.

In libro de Paradiso.

Col. 146 A. Mss. aliquot. *Studendum est id sollicitius indicare*

Ibid. B. vet. edit. cum tribus mss. *Numquid indigens.*

Col 154. C. Mss. Clarom. *intra mortalia se convenit.*

Ibid. D Rom edit. *specimen suscepit laboris.*

Ibid. E Mss 5. *docens per recta natura munus*, &c

Col. 155. E. Cod. Div. *obviandum esse sermoni.*

Ibidem Mss. fere ad unum, *facilius ab bono*, &c.

Col. 156. B. Plures mss. *& causam mortis intelligere, qua* &c.

Ibidem. Mss prope omnes, *propter figuram futuram.*

Col. 157. A Rom. edit. *Bonum autem lignum cognitionis & boni mali.*

Col 159. C. Mss. 2. *Scientiam boni & mali habere non potuit.*

Ibidem F. Rom. edit. *ut sciat pravum vitare, & prudens iubeat custodia.*

Col. 160. D. Rem. cod. *in vitium deformitatis trahit.*

Col 177. E. Eadem edit. *medicinalis secata*, &c.

Col. 179 C Mss. fere ad unum, *Colligenda est omnis excusatio.*

Col. 180. D. Mss. aliqoot, *contristari in patientia.*

In libris de Cain et Abel.

Col. 185. A. Edit omnes, *sua non præferat*, id est, non dicat sibi esse propria. Mss tamen negationem omittunt: nec male si vox, *sua* posita sit pro voce *ejus*, ut referatur ad Deum.

Col 195. A. Cod. Div. *At vero secundum ministerium.*

Col. 207. C. edit. omnes, *Ipse autem Deus Pater.*

Col. 209. B. Eadem edit. *sensum spiritalis intelligentia alitur*, &c.

Col. 211. F. Vet. edit. & 2. mss. *si decidant*: *aliis, si decidamus.* Omnes edit. *Viri consultores.* Mss *viri consultiores.*

Col. 214. A Rom. edit *qua auferre consueveram*

Ibidem C. Edit. vet ac Paris. quædam, *quod optimum cupimus declarare.*

Col. 215 C. Cod. Div. & Laud. *Hic ergo rubus* (f. rubeas) *in viridus.*

Ibid. F Vet edit & cod. Flor. *Ne vanis & fallacibus.* Rom. sola *ne variis*, &c.

Col 216 A. Edit. omnes, *Et lex castigatos*, &c.

Col. 218. E. *Montes mortis*, in sola Rom edit. desiderantur.

Col. 219. A. Tres mss. *Vult te provocare ad veniam*

Ibid C. Div. *non agnovisset effectum.*

Col. 220. F Edit. ac pauci mss. *absolvitur pura illi cælestique sententia.*

In libro de Noe et Arca.

Col. 234. B. Edit. *aptam & continentem*, Mss. *aptum & concinentem.*

Col. 249. D. Rom. edit, *quod tangibili materia subjacet.*

Col 251. E. Omnes edit. *Spiritus igitur virtute.* Omnes mss . *divini virtute.*

Col. 253. A. Rom. edit. *germinare arbores, germinare fructus.*

Ibidem C. eadem edit. *super montes Ararath.*

Col. 269. F. Maz. cod. *diversi colores illa specie demonstrentur.*

Col. 273. A. Omnes edit. *errorem suum nescimi.* Mss. *non nescitat.*

In libris de Abraham.

Col. 282. A. Mss. fere ad unum, *rempublicam gereret.*

Col. 283. D. Rom. edit. *obnonoxia passionibus corruptibilibus.*

Col. 284. F. edit. *alienam uxorem incesset.* Quidam mss. . . *insesset*, potiores ut nos in textu.

Col. 285. B. Mss. aliquot, *externis ac barbaris erroribus.*

Col. 286. B. Mss. non pauci, *amputavit fimbriam discordia.*

Col. 287. D. Mss. 2. *à prudentiore deflexerat.* 2. *Hinc à prudentior deflexerat.*

Col. 291 B Latinius legendam conjectat, *culpam prætexant.* Sed nihil hic mutandum: nam verbum *prætexunt*, referatur ad vocem *gratia.*

Col. 293. E. Mss. 2. *per corporis ablationem.*

Col. 308. D. Nonnulli mss. *sestenat autem pro loculo*, &c.

Col. 313. C. Edit. Rom. *per circumventionem sensus.*

Ibidem Mss 2. *deflexus ad culpam est.*

Col. 320. B. Omnes edit. cum Torn. cod. *quibus colligata incedit.*

Ibidem E. Eadem edit. *illecebras afferens*: omnes mss., *offendens.*

Col. 324. B. edit. & pauci mss. *sed provido doctore.*

Col. 325. B Amerb. Eras. & quidam mss. *posse restringere.*

Col 326. F. Mss. unus aut alter, *gravitatem autem, &c.* Melius alii ac edit. *germanitatem*, hoc est, veritatem & sinceritatem.

Col 329. A. Rom. edit. *abscondita & perspicua.*

Col 337. F. Edit omnes, *valles terræ & concava.* contra mss omnium auctoritatem.

Col. 345. D. Rom. cod. Maz. *perfectæ essent fides*, &c.

In libro de Isaac.

Col. 360. C. Edit. *ac pauci* mss. *at comprehendatis*: Alii plures potioresque, *at omnes comprehendatis.*

Col. 361. B. Edit. paucique mss. *in sola Deo exsultat*: reliqui melius . . . *justius exsultat.*

Ibidem F. Omnes edit ac mss. nonnulli, *nunc vera meliores nobilitat*, &c. Sed optimi quique legunt, *creatura*, &c.

Col. 369. A. Mss. aliquot, *qua descendit à deserto?*

Ibidem B. Edit. Rom. cum mss. aliquot, *bonis odoribus flaret.*

Col. 372. E. Nonnulli mss. *familiaritate carnisque amplexus.*

Col 373. F. Omnes edit. cum paucis mss. *præmittebat infirmia.*

Col. 376. F. Mss. aliquot, *propiano fertur præcepta in.*

Col. 378. Mss. non pauci, *Naasson, id est, serpentinus.*

Col. 379. E. Cod. aliquot, *lapsos allevet*, vel *abievit.*

Col. 380. F. Omnes edit. *luceat in lectione*: omnes mss. *in dilectione.*

In libro de Bono mortis.

Col. 397. C. Plerique mss. *qua velut vermes quidam animam*, &c.

Col. 402 D. Nonnulli mss. *Cùm gravior eos pœna intra se laniat.*

Ibidem. F. Omnes edit. *apud eos mala est*: omnes mss. . . *amara est.*

In libro Fuga sæculi.

Col. 417. B. Edit. omnes, *effusio mentem occupat.*

Ibidem. Paris. quædam, *magis esse reum, quam*, &c.

Col. 421. A. Mss. aliquot, *contemplationem regia civitatis* Minus bene

Col. 424. E. Quidam mss. *cognitionem generis humani.* Commodius alii & edit. *cognationem*, &c.

Col. 436 E Mss. non pauci nec in inferioris notæ, *sura ad perfectum venisse*, &c.

Col. 439. B. Edit. quædam Paris. *conjurà potestare pereuisa.*

In libro de Jacob, &c.

Col 444. B. Rom edit *resecaverat, hoc est, maliciam Iudæorum*

Col. 447. D Edit. Eres. & seq. *quæ inferuntur reluctantibus.*

Col. 449. C. Rom. edit *& locutus non fuissem.*

Col. 451. D. Edit. *Quid igitur profuit.*

Col 455. E Mss. nonnulli & edit omnes, *in possessione veri boni.* Alii mss . . *veri & boni*, &c.

Col. 465. A. Mss. duo, *fundere consuevit*: totidem, *fovere consuevit.*

Col. 471. A. Cod. aliquot, *tamquam in spelunca.*

Col. 472 F. Rom. edit, Sola, *& in consilia eorum non contendant. . . . furor eorum, quia pertinax.*

In lib. de Joseph Patriar.

Col 486 B. Rom edit. *Si vectum est fratribus & ovibus.*

Ibidem C. Eadem edit. *Et venit, inquit, in Sichem.*

Col. 488 A. Omnes edit. ac mss. 2. *negotiatoribus boni odoris*: reliqui, *bonum odorem.*

Col. 504 P Rom edit. *in convivio coram eo.*

In lib. de Benediction Patriar.

Col. 517 D Rom. edit. *gentium congregationes dirimendas*

Col. 519. E. Eadem edit *hereditas, donec veniat* Aliæ ac mss. omnes, *hereditas ducta per reges, donec*, &c.

Col. 520. A Omnes edit. *copula gratiam nuptialis* omnes mss. ut nos in textu.

Col. 524. D Edit. & quidam mss. *divisiones tentationum vidit.*

Col. 525. C. Rom. edit. *eris fortitudo tua . . . & proteget te Dei principatus.*

Ibidem D Mss. aliquot, *ut casu vitis sarmentorum* &c.

Col. 526. E. Mss. nonnulli, *in eo præfigurantia Christi*, &c

Col. 528 E. Rom. edit. *à fructibus cæli, & rore, & abyssorum fontibus deorsum, & secundum horam à fructibus solis cursus*, &c.

Ibidem F. Cunctæ edit. *super omnes Deos.* Mss. contra fere ad unum, *super omnes Dies.*

In libro de Elia.

Col. 535 B. Edit. *in die frequenti*: scripti cod. *in die insigni.*

Col 537. B Edit. ac mss nonnulli, *sobrietatis & abstemia*, Thuan & alii, *sobrietatis & abstemia.*

Col. 538. A. Mss. aliquot, *mundus haberet perire.*

Col. 540. F. Rom. edit. *insultantium sibi ebrietate periit.*

Col. 544. D Aberat vox *jura*, ante *defuncti*, omnibus edit. sed ea in omnibus mss invenitur

Ibidem F. Omnes edit *nescit unum quærere*: mss vero, *nescit vinis quærere vetustates*, nonnulli, *vetustates.*

Col. 549 C Eadem edit. *non epularis, sed pabulares* Mss contra, *non prælusores, sed ejulatoris.*

Ibidem D Edit. cetera, *longius contemnitur et diversa, & mensa*, &c.

Col. 551 C Mss fere ad unum, *nec ferre vix ad sepulcrum* forte, nec *ferre jus*, &c

Col. 552 D. Edit. *vacare orationi*, *obscuratur solis*, &c.

Col. 553. C Rom edit *venenum sapientia*: aliæ omnes, *venenum insipientia.*

Col 554. A Ubi omnes edit. *somnus his mors est*, reponendum è cunctis cod. *somnum his mulieris est.*

In libro de Nabuthe.

Col. 571. E. Omnes edit. *qui mihi ablegavi filium.* Elegantius mss. *abnegavi filium.*

Col 574. F. Eadem edit. *qui ais sciat, multa bona sunt . . . Quid hoc melius bono, si pauperibus*, &c. Mss. magis apposite, ut in textu.

Col 575 C. Edit. *in auctorem boni operis reddet.* Mss. voces, *boni operis*, non agnoscunt.

Col. 576 F Rom. edit. *& scripsisti litteras . . . & scriptum erat in litteris*, &c.

Col. 577 A Mss aliquot antiquæ manus, *benedixit Deum & regem.*

Variæ quædam lectiones inter omissas non contemnendæ.

Col. 581 C. Vet. edit. *parietes vestitis auro, homines nudatis*. Rom. . . . . *veste nudatis*. Sed in mss. voces, *auro . . . veste*, desiderantur.

In libro de Tobia.

Col. 591. C. Omnes edit. *ne quem ex filiis captivitatis* : omnes mss. *ne quem*, &c. Unde intelligas regio edicto non solum Tobiam esse comprehensum.

Col. 592. Rom. edit. *in illam terram profectus*, &c.

Col. 596. F. Era. & edit. seq. *jugiis vigilantem aoritur*. Amer. cum mss. *usquruis*, &c.

Col. 599. C. Omnes edit. *ne parcatur aliquid verecundiæ*. Aptius mss. *ne protexatur*, &c. Consequenter autem Rom. edit. *dispendisse auxavisse amorem*. Haud male, si vel unus mss. illi accederet.

Col. 600. C. Rom. edit. sola *graviusque quam fert sunt*.

Ibidem D. Omnes edit. *furibundo vultu* : omnes mss. *pudibundo vultu*.

Col. 602. F. Eadem edit. *usura victoria*. mss. fere ad unum, *ajuca victoria*.

Col. 617. B. Cod. Dion. *pejora indicat* : alii omnes, *superiora indicat*. edit. . . . *indicant*.

Col. 628. B. *In quo continentiam deset*, resecatum fuerat in Rom. edit. Infra vero ubi omnes edit. ac mss. nonnulli, *quod te fœnerare cupiat*, alii legunt, *quod te*, quidam (*quod de te*) *fœneratore cupiat*.

In lib. de Interpellat.

Col. 626. D. Edit. & mss. duo, *perfossus etiam*. alii, *prefusus etiam*.

Col. 627. E. Mss. aliquot, *iste vis esse mercenarius qui sua prodidisset*.

Col. 632. F. Omnes edit. *& protectione dignationis* : omnes mss. *& protectionis dignationem*.

Col. 633. D. Cod. duo, *adversum me laborem*.

Col. 641. B. Edit. *Sanctus in se collegit*. Melius mss. *S . . . lus collegit*, nempe *animam*, quæ vox sequenti versu exprimitur.

Col. 642. F. Mss. duo, *si bono sibi consulit*.

Col. 646. C. Edit. *de pulvere me finxisti* : omnes mss. *pulverem me finxisti*

Col. 651. A. Edit. *nec fratri germanitatis pietas* : mss. *nec fratris germanitatis*, &c.

Col. 652. A. Edit. *appropinquantibus esse suffugia* : mss. *suffragia*.

Col. 659. D. Rom. edit. *si obviemus ei* : aliæ cum mss. omnibus, *si observemus eum*.

Ibid. E. Eadem edit. *stultitiæ ejus respondit*. Et infra, *solet ventre rerum fabuerfie*.

Col. 660. A. *Id est, non licat justo*, hæc verba in Rom. edit. resecata fuerant.

Ibidem. Eadem edit. *in stultitia sua potentia*.

Col. 672. F. Omnes edit. *sacrilegii obscœnitate*; omnes mss. *sacrilegii scævitate*.

In lib. Apologiæ David.

Col. 677. A. Rom. edit. ista jugulaverat : *Sane & alter legitur error ipsius, quod numerari fecerat populum* ; quæ nos ex omnibus mss. & ant. edit. restituimus.

Col. 681. B. Edit. vet. cum paucis mss. *delesse virtutis* : Rom. cum reliquis, *delusisse virtutes*.

Col. 685. A. *Honestam est omne*, & quæ sequuntur usque ad verbum, *Spelta*, &c. in Rom. edit. ablata fuerant.

Col. 686. C. Rom. edit. *& libavit illam Domino*. Ita etiam infra.

Col. 687. A. Eadem. edit. *verecundiam consequentia*. commodius aliæ ac mss. *verecundiam concupiscentia*.

Col. 688. D. Rom. edit. sola, *per diversa deserta exsul errabat*.

Col. 691. B. Mss. quatuor, *se notis, se oculis*, &c.

Col. 692. A. Mss. aliquot, *Peccati vadim incurras*.

Ibid. Edit. vet. *bonis factis, & tamquam malis* : Rom. edit. *& bonis operibus tamquam alis*, non male. Attamen plerique omnes mss. nobiscum faciunt.

Col. 693. D. Rom. edit. *summum Deum videmur arguere mendacii*.

Col. 696. E. Omnes edit. & quidam mss. *in loco pajena*, mss. magno numero, *in loco viridi*.

Col. 699. A. Mss. aliquot, *emendaci consuevimus . . . ; agellulos colligare*.

Ibid. C. Mss. quatuor melioris notæ, *Quia qui projicitur à facie ejus in tenebris constituitur*.

Col. 700. A. Rom. edit. *Cui debetur lætitia salutaris redditur : redditur autem rationali naturæ. Lætitia vere*, &c.

Col. 701. F. Mss. non pauci, *suo imputatum in esse peccato*.

Col. 703. A. Aliquot mss. *cum dixeris in voluntate tua*.

In Expositione Psalmorum xii.

Col. 742. B. Mss. duo, *Devotia nostra gratia pervenerat*.

Col. 743. D. Mss. aliquot, ac vet. edit. in marg. *consortem non tacuit creatura*.

Col. 744. C. Mss. duo, *quem posset adhuc possit error*.

Col. 746. A. Reg. cod. *Sed etsi perseveraverit*.

Col. 748. F. Quidam edit. Paris. *hoc est, noli persistere*.

Col. 749. D. Mss. nonnulli, *adversum me tractabant*.

Col. 750. F. Reg. cod. *si quis affectu libidinis*.

Col. 752. B. Mss. aliquot, *quo ostenderet cogitationibus nostris*, &c.

Col. 755. B. Cod. duo, *Lignum vitæ in manibus percipientibus eum*.

Ibidem D. Iidem cod. *Merito omnes illic commorantur*

Col. 765. B. Mss. aliquot, *vitiorum commenta prætendit*.

Col. 766. A. Mss. nonnulli, *ut peccati vinculo*.

Col. 767. B. Cod. duo, *contumeliam feris*.

Col. 769. D. Nonnulli mss. *confessione confringit*.

Ibid. E. Rom. edit. *Ecce ego pastor male feci*.

Col. 770. E. Mss. duo, *Ergo & malum quæritur, ut inveniatur*. unus, *Ergo sic malum*, &c.

Col. 772. F. Mss. aliquot, *divina cogitationis obtexuit*.

Col. 778. A. Iidem mss. *& lucidus est, iste tamen multa magis ; quoniam*, &c.

Col. 779. F. Cod. nonnulli, *advertit ad scientiam Dei convenientem plebem*, &c.

Col. 799. A. Iidem mss. *Indulgere delectis . . . . orientiores pestilentia*.

Col. 801. D. Reg. cod. *membrorum nisibus missum*.

Col. 815. D. Mss. aliquot, *ubi lapsum videt futurum*.

Col. 821. C. Rom. edit. *ut remitteret manum suam*

Col. 838. F. Quidam mss. *sæculi hujus, sed amara delectent*.

Col. 850. C. Reg. cod. *in labore sunt, & dolore, hoc est, in labore vitæ istius. Vade*, &c.

Col. 866. B. Nonnulli mss. *accedentem expulit caricatem*

Ibidem E. Rom. *sed factores legis*.

Col. 868. B. Eadem edit. Rom. *Ecce corpus . . . . perfecisti mihi*.

Col. 876. B. Rom. edit. *anteriora sequeretur*.

Col. 879. B. Eadem. edit. *quia principes sacerdotum ministri, quos*, &c.

Col. 880. B. Eadem edit. *in nomine Domini Dei nostri invocabimus*.

Col. 881. C. Mss. aliquot, *ab omni corruptione generationis*, &c.

Col. 884. B. Rom. edit. *iste in remissione*.

Col. 887. D. Eadem edit. *docere præsumas*.

Col. 895. E. Quidam mss. *à finibus Chananæorum*.

Col. 899. B. Edit. Rom. *& circumdedit nubes montem*.

Col. 907. C. Mss. aliquot, *sed à colentibus dorsis*.

Col. 921. E. Rom. edit. *Et ideo renovationis securus*.

Col. 922. A. Eadem edit. *remedium exciperent*.

Col. 925. A. Mss. nonnulli, *sequamur gesta apostolorum*.

Col. 935. D. Iidem mss. *quod & in gravibus sensibus*.

Col. 937. B. Rom. edit. *quasi verise velamine*.

Col. 943. D. Mss. aliquot, *superioris illius Sion ipse est mons*.

Col. 945. D. Iidem mss. *proponit, ut audiant hominis*.

Col. 946. E. Rom. edit. *& pauper. Hoc dicit, ut ostendat quod universos vocat*.

Ibidem. F. Eadem edit. cum vet. in marg. ac mss. duo, *Ille ex sanguine concretus & ex carne*.

Col. 948. D. Eadem edit. sola, *Est hæreditas servientibus Domino*.

Col. 950. F. Mss. duo, *non habent divitias in fide, non in possessione*.

Col. 954. D. Iidem mss. *inconsummati erunt*.

Col. 956. F. Rom. edit. *Et peccata multorum ipse purgavit*.

In Expositione Psalmi cxviii.

Col. 971. B. Rom. edit. *canicans in orbe, sanctus Propheta digjaadit*.

Ibidem Mss. nonnulli, *in processu libri quasi plenam ipsius constituit ætatem*. Alii ac edit. inter se consentiunt, nisi quod pro *in processu*, pauci legunt, *in provectu* : Rom. edit. *in perfecta*.

Ibidem. Edit. Rom. *claritatis aliquid perfecto splendori decerperent*.

Col. 972. A. Vet edit. & mss. non pauci verbo *accepit*, addunt, *non pluralitatem*.

Ibidem vero edit. Rom. voti *sanctificationis* subdit verbum *adstrueret*.

Ibid. Eadem Rom. edit. *purgatio ex Lege est* : *& octava die . . . . stasata est, quia totus*, &c.

Ibidem. C. Eadem edit. *ingrediatur diem ; ut innatasque informatus*, &c.

Col. 975. F. Rom. edit *populorum redemtionem*.

Col. 976. A. Eadem edit. *Et ideo dum qui in lege Domini ambulat, immaculatus est, nec ambulare . . . . qua suas anteriora appetens*.

Ibidem. C. Omnes edit. *neminem videas flagitii jus istem, in facinus reus* : omnes mss. *nominem videnti, in facinus reus*.

Col. 980. A. Eadem. edit. *quiescentis gratiam* : contra mss. prope ad unum, *quietis gratiam*. Rursus sola edit. Rom. *virtutem resurgentis* : Aliæ, & cuncti mss. *virtutem resurrectionis*.

Col. 984. A. Mss. nonnulli; *decora oculo spiritali*.

Col. 989. A. Non pauci mss. *sed negligentia & desidia . modice virus vulneris serpit*

Col. 990. C. Iidem mss. *pejor frigido, inter utrumque* (vel *utraque*) *natuam mentitur*.

Col. 1011. C. Plerique mss. *& peperit hos Iacob omnes animes septem*. Vet. edit. *& peperit bas*, &c. Sic etiam Rom. nisi quod cum quibusdam mss. omittit vocem, *omnes*.

Ibidem. D. Edit. Rom. *præter uxores filiorum sexaginta sex*.

Ibidem. Mss. nonnulli, *exierunt, septuaginta animæ sunt*.

Col. 1012. C. Non pauci cod. *non negat lapsus*.

Ibidem. D. Quidam mss. *veniam confitentis verecundia. Excusat rerum pudor suus, accusat auctorem*.

Col. 1013. C. Pro ἀδελφία, cod. bene multi legunt ἀδελφοχτονία.

Col. 1019. D. Rom. edit. *quos peccata non onerant. Et ideo*, &c.

Col. 1020. F. Omnes edit. *odorem gratum habet* mss. vero partim, *odoris, aut odorum gratiam*, partim ut nos in corpore.

Col. 1022. B. Mss. aliquot, *iste fluctus discernit*.

Col. 1027. E. Quidam mss. *Intrat mors si loquaris, intrat mors si multum loquaris*.

Col. 1032. E. Vet. edit. *& tenero, id est, tenero quodam atque interno amandam*, &c. Rom. . . . . *atque interno amandum*. Mss. denique ut nos in textu.

Col. 1035. A. Rom. edit. reciderat voces, *& non vacuum*, quas tamen exhibent omnes mss. & ant. edit.

Ibidem. B. In omnibus fere mss. omissum fuit, *ita transiliat*.

Col. 1046. D. Vet. edit. ac mss. prope ad unum, *doctrina superbit, nihil sciens*.

Col. 1047. C. Omnes edit. *dejectus atque despectus*.

Col. 1048. B. Mss. non pauci, *verbum justitiæ occulta*.

Col. 1052. E. Era. & seq. edit. in marg. *in organis ἐξοπλισμένοις*. Amerb. & Gill. in corp. *in organis armatis* : mss. magno numero, *in organis armatis*. Optime omnium Remig. *armonizatis*.

Col. 1054. C. Rom. edit. *non habet culpa lacrymas suas*

Ibidem. D. Omnes edit. *Evangelistæ psalmisque posuerunt*.

Col. 1068. C. Rom. edit. *illum notabilis cadit*.

Col. 1080. C. Eadem edit. *cecidit valide*.

Ibidem. D. Omnes edit. *recordatione delictorum* : concinnius plerique mss. *recordatione dilectorum*.

Variæ quædam lectiones inter omissas non contemnendæ.

rum, ut citatus statim psal. 4. ℣. 5. satis ostendit.

Col. 1081. C. Rom. edit. *ut quemadmodum inserta virgulta*: ceteræ ac mss. omnes .... *deserta virgulta*; non male, si modo subintellexeris, *bonis conditionibus inserta*.

Col. 1082. F. Plerique mss. *alia traditio habet*.

Col. 1088. F. Edit. omnes, *grandis miratur adsertor*: mss. *gratas*, &c.

Col. 1099. F. Rom. edit. *donata est*, at *homo ceteris in mentibus imperet: sed ut possis*, &c.

Ibidem. Eadem edit. *ferunt utique veritatis*.

Col. 1103. D. Edit. *ut tamquam corporeus fatigationes defectionem*, &c. mss verò, ut in textu.

Col. 1106. E. Eadem edit. *studium cognoscendæ veritatis*: mss. . . . , *divinitatis*.

Col. 1108. A. Rom. edit. *matutinas orationes perficiunt*.

Col. 1111. F. Mss. non pauci, *æterna gratia invitant*, &c.

Col. 1114. B. Mss. aliquot, *quia adultis jam viribus*.

Col. 1116. E. Omnes edit. *continuas non novis*; sed melius negatio prætermittitur in mss.

Col. 1120. D. Omnes fere mss. *in annis bono*, *non in peccatis utique*.

Col. 1121. B. Mss. non pauci, *inanes & ignobiles habebantur*.

Col. 1123. C. Rom. edit. *institutione firmatur*.

Col. 1124. A. Mss. aliquot, *si ministerio regio*. Et post pauca, ubi omnes edit. *totasque vires suas*, omnes mss. legunt, *n...sque vires suas*. Demum è regione litteræ B. ubi omnes mss. ac vet. edit. *nexum calumniæ*. Rom. edit. reposuit; *noxam calumniæ*.

Ibidem. E. Omnes edit. *non tamquam inexpertes*: melius omnes mss. *non tamquam expertes*; id est, non tamquam privatos.

Col. 1137. D. Edit. *quoniam per virginis uterum etiam Christus conformat*: reliqui nobiscum faciunt.

Col. 1139. E. Mss. *amare possumus sanctos Dei*.

Col. 1151. E. Edit. *propria sua singula manus*: mss. non pauci, *propria sua*, &c. Alii verò, ut nos in textu.

Col. 1154. C. Complures mss. *vigilabat ille qui dormit*.

Col. 1158. D. Plerique mss. *portam salutis ostendit*.

Col. 1162. F. Omnes edit. cum mss. uno vel altero, *quo non egu... sit, ut vinceres*. reliqui cod. *ut diceres*.

Col. 1171. E. Magna pars mss *sicut Sponso dicitur*.

Col. 1174. E. Omnes edit. *Quomodo non calumniatur singulas*: omnes mss. *Quomodo calumniatur singulis?* Non male, si per ironiam dictum accipiatur.

Col. 1185. A. Mss. quatuor, *fortem maledixit omnis agnosces*.

Col. 1188. F. Nonnulli mss. *Sapientia autem amica est animæ*.

Col. 1189. B. Vet. edit. *Sacerdotes mutaverunt sententiam* Rom. *Sacerdotes mutavit sententia* Mss magno consensu nobiscum faciunt.

Col. 1190. B. Vet. edit. cum paucis mss *quam jure precatus est*.

Ibidem. F. Eædem edit. atque iidem mss. *adulterii objectione tentatus est*.

Col. 1191. F. Vet. edit. cum parte mss. *sed diligentis est culpa*: commodius Rom. cum aliis, *sed non diligentis*, &c.

Col. 1194. C. Mss non pauci, *sui erroris pretium vindicabatur in plebem*: quæ forte germana lectio est.

Col. 1207. C. Mss. plerique, *quæ videntur, corporalia sunt*.

Col. 1209. D. Edit. *febresque sunt animorum*: mss. *fervoresque*, &c.

Col. 1230. A. Rom. edit. *congregavit ignotos*.

Col. 1231. E. Eadem edit. *statutis juris obtemperant*.

Col. 1233. F. Eadem edit. *inoffense, cùm prosperorum eventuum secundant successus*.

Col. 1235. D. Quidam mss. *duo & viginti millia*. ceteri ac vet. edit. *viginti & tria millia* Rom. sola, *quatuor & viginti millia*.

Col. 1236. A. Omnes edit. *terribiles judicii potestate*. omnes mss *terribiles judices*, nonnulli, *judicis potestate*. consequenter autem ubi Amerb. & mss. *Dabis exemplum*, Era. & seq. edit. reposuerunt, *Habes exemplum*.

Col. 1247. C. Vet. edit. cum parte mss. *conditio lapsa recreare*.

Col. 1248. B. Omnes edit. *quanto improbior*: omnes mss. *quanto improbabilior*. Iterum vero ubi vet. edit. ac mss. *operari terrena declinent*: Rom. sola posuit, *opera terrena declinent*.

Col. 1252. B. Edit. *alliga sensum tuum fide, taciturnitate*: mss. . . . *fidei taciturnitate*.

Col. 1254. E. Rom. edit. *spiritusque mansuetudinis*.

Col. 1255. F. Era. & seq. edit. *impares se tantis naponis* .... *sustinere non possent*: elegantius Amerb. cum mss. *imparem tantos*, &c. hoc enim ad Ecclesiam refertur, non ad filias Hierusalem.

In Expos. Evang. sec. Lucam.

Col. 1261. E. *Alius abundantia*, addit edit. Rom. *fons latitudinis*.

Col. 1262. B. Edit. & mss. aliquot, *in libro Evangelii qui scribitur secundum Johannem* Corb. atque alii melioris notæ, *in libro Evangelistæ Johannis*.

Col. 1263. D. Rom. edit. *& illum naturalem Patrem* .... *& illum moralem Filium*.

Col. 1264. C. *tanto præcellentior corona virtutum*, vocem, *virtutum*, Rom. edit. sustulerat.

Col. 1265. B. Eadem edit. *atque exemplorum similis usu*.

Ibidem. E. Rom. edit. *Evangelii redundat*

Col. 1266. D. Corb. cod. & alii non pauci, *mentes omnium regit*.

Ibidem. E. Rom. edit. *sed verbo atque ratione vera*, &c.

Col. 1267. D. Mss. Corb. & alii non pauci, *non viderunt eum, qui videbant. Vidit*, &c. Non male, si post verbum, *videbant*, subintelligatur, *in corpore*.

Ibidem. F. Vet. edit. & plerique mss *summe decentem audi*.

Col. 1268. D. Corb. & alii aliquot, *faciam vos piscatores hominum*.

Col. 1270. B. *Quod enim tibi commissum est, contam prius Evangelium consumi non potest*. Istæ in Rom. edit. evanuerant; eò videlicet ne parum cohærentia loqui videretur Ambrosius, cùm nobis cavendum esse præcipit, ut ne in animo corrupti sinamus evangelium. Sed nihil in hoc est repugnantiæ, cùm veritas omnis in se incorruptibilis maneat, licet in mentibus plurimorum hominum mendacii commixtione adulteretur.

Col. 1273. E. Rom. edit. *circa ipsam quoque fortis agitationem præceptum Legis implevetur*. *Propter quod ait*.

Col. 1274. A. Corb. cod. *ut apostoli dilectio à mandato Legis videretur*.

Ibidem. B. Idem Corb. & alii aliquot, *ante non præsumatur*.

Col. 1279. D. *Ad Dominum per Moysen*: voces, *per Moysen*, Rom. edit. sustulerat.

Col. 1281. B. *Gravem aluum sibi senserint*, &, hæc verba resecantur in edit. Rom.

Col. 1284. A. *De hominis ortu*, in eadem edit. deletum est.

Ibidem. B. Mss. aliquot, *quæ nullis esset, non erubescerent coitum, cùm erubescerent partum*.

Ibidem. Voci, *religionis*, addit Rom. edit. *At ubi id intellexit*. Et post pauca pro vocibus, *quia generabat Prophetam*, propria auctoritate reposuit, *quia gerebat Prophetam*.

Col. 1281. E. *Virginis verecundiam*, vocem ultimam expunxit Rom. edit.

Col. 1287. A. Rom. edit. *confitetur incredula. Quo ergo modo fieri posset* (*salva prærogativa matris, tui profecto fuit amplius deferendam*: *& ut prærogativa major, major etiam fides ei debuit reservari*) *ut Zacharias*, &c.

Col. 1288. C. Omnes edit. *quia virgo conciperet*: omnes mss. *quem virgo generaret*.

Col. 1292. F. Post vocem, *teneamus*, non pauci mss. addunt, *superiora*: unus, *quæ legimus*.

Col. 1293. D. Mss. aliquot, *pueri mysterio consitentur*.

Col. 1295. D. Rom. edit. *Christi vero oportere esse descriptam*.

Col. 1296. D. Edit. *sed cælesti lumine fulgat*. Mss. . . . *viget*.

Col. 1297. E. Rom. edit. *en non agnoscis proprium*

Col. 1298. B. Edit. cum uno vel altero, *in caulam Domini*.

Col. 1301. D. Era. & edit. seq. *& acutius omni gladio*, Amerb. ac mss *& acutum*, &c. Non male, cum præpositio *præ*, ibi subintelligi possit, ut in aliis multis hujusmodi locutionibus, de quibus videsis *Fr. Sanctis Minervam, de Comparat. const.*

Col. 1312. E. Corb. cod. *quia Christi est vita*.

Col. 1313. Rom. edit. *quoniam in divinitatis substantia*, &c.

Col. 1315. B. *Noli mirari si sanctus Matthæus* .... *ordinem percurrit*, in edit. Rom. jugulata sunt.

Col. 1317. D. Rom. edit. *propter amorem mulierum*.

Ibidem. F. Mss. novem antiquioris manus, *Alter princeps generis secundum Christum*.

Col. 1319. A. Vocem, *uterinos*. Rom. edit. sustulerat.

Ibidem. E. Omnes edit. & pauci mss. *De quinquaginta vera generationibus*: alii plures & potiores, . . . *successionibus*.

Ibidem. F. *Cur etiam Ruth, cur ejus* .... *commigravit* · hæc in Rom. edit. non inveniuntur.

Col. 1320. B. *Ante Christi adventum*, in eadem edit. resecatum est.

Col. 1321. D. *vita populorum*: ultimam vocem expunxerat Rom. edit.

Col. 1322. A. Eadem edit. *& sanguinem traditionis Christi* .... *in typo arca figuratam*, &c.

Ibidem. D. Mss. nonnulli, *crucis incisione sua*.

Ibidem. E. Rom. edit. *consequens fuisset vita quæ secuta est*.

Col. 1323. B. Mss. aliquot, *& prophetia dixit*.

Ibid. Rom. edit. *parietem maceriæ solvit*.

Ibid. F. Edit. & quidam mss. *fructus est Christus*.

Col. 1325. E. Rom. edit. *hanc caritatem erga fœtum*.

Col. 1326. C. Era. & seq. edit. *Dominum gentilitas congregationis*.

Col. 1328. E. Omnes edit. *ad Dominici corporis susceptionem*; omnes mss . . . *sponsionem*.

Col. 1329. A. Quidam mss. *& semen ejus à terra. Audi*, &c.

Col. 1330. B. Edit. *in Christo meo*: mss. *in sancto meo*.

Col. 1331. D. Mss. aliquot, *Tertius-decimus est Christus ex Joseph*.

Col. 1337. A. Edit. ac pauci mss. *pro versutia suadentis*.

Col. 1340. A. Rom. edit. *Hoc quidem est jactantia, ut dum*, &c.

Col. 1345. D. Eadem edit. *voluntatis tua coronasti nos* · *& scuto circumdabit te*.

Ibidem. E. Eadem edit. *virtutis est celebratio*.

Ibidem. F. *Et qui sunt maritimi*, deleta fuerant in Rom. edit. neque omnino male, cum in superioribus illis *paralium inhabitantes*, comprehendantur: sed tamen reperiuntur in omnibus mss. ac vet. edit. Et potuit Ambrosius quæ græca dictione significarat, continuo latinis verbis explicare.

Col. 1347. A. Rom. edit. *ut Dei Filius conciperetur*, aliæ ac mss omnes .... *nasceretur*. Sane concepto nativitas est inchoata.

Col. 1351. C. Mss. aliquot, *quo per carni illecebras caro cor femina quadam levitate emolliat*.

Col. 1355. E. Rom. edit. *pietate respondet* Sed non insolens est auctori nostro, ut *sanctitatem*, ponat pro *pietate*. Vide col. 1325. E. ac 1371. A.

Col. 1357. A. Vet. edit. *& dum mundatur per sacrificium*: Rom. *& dum mundatur offerre sacrificium*: mss vero fere ad unum, ut nos in textu

Ibid. B. Rom. edit. *Denique addit: In testimonium vobis*.

Ibid. D. Edit. *non precandi ambitum requisivit*.

Col. 1358. B. Mss. aliquot, *confitentur invidi*. Unus & alter, *confitentur injusti*.

Col. 1373. F. Nonnulli mss. *ut amplius patientia tua verberes verberantem*.

Col. 1376. F. Rom. edit. *jam mortua resurgunt*; satis commode. Cùm tamen aliæ, & cuncti mss. præferant, *jam moritura*, & priori membro corpora defunctorum nominata sint, videtur totius loci sensus hic esse, ut corpora sive mortua sive jam moritura verbo Dei dicantur resurgere, nisi malueris cadavera jam moritura vocari peccatores, eo quod nondum re vera animam efflaverint.

Col. 1377. F. Edit. *adstipulatione proferre*: mss. nonnulli, *præferre*, reliqui, *perferre*.

Col. 1376. A. Edit. *Propter ut esto tibi Domine*: sed vocem, *tibi*, non legitur in mss.

Ibid. F. Mss. non pauci, *obitus sepultura. Et ideo*, &c.

Col. 1385. F. Aliquot mss. *docuit etiam psallere sapienter*.

Variæ quædam Lectiones inter omissas non contemnendæ.

Col. 1386. A. Edit. ac mss. nonnulli, *indecoros strepitus viros*: alii plures & potiores, *crepitus viris*. Melius, solebant enim inter saltandum digitis & crepitaculis edi crepitus.

Col. 1394. E. Mss. aliquot, *propter poenam quam fecimus*, &c.

Col. 1403. A. Mss. nonnulli, *ut epulemur Domino*, &c.

Ibidem. B. Plerique mss. *lacte Dei, deinde escâ*, &c.

Ibidem. C. Quidam mss. *panis subcinericius ministratur*.

Col. 1407. A. Mss. aliquot, *omne semen verum*: alii plures & cunctæ edit. *omnem veram*. Sic LXX. Interp. *πᾶσαν ἀλήθειαν*.

Col. 1418. F. Quidam mss. *magis onerosi quam vocibus expoliti*: Rom. edit. cum aliis edit. ac mss. legit, *magis soneri*, sed vocem, *expoliti*, resecuit.

Col. 1421. E. Pauci mss. *habitacula pastorum intrare*, &c.

Col. 1423. B. Vocibus, *quod auferre* vet. edit. cum mss. nonnullis addunt, *conamur*. Sed elegantius desideratur in aliis.

Col. 1434. E. Mss. aliquot, *Vides quanto remedio mundaremur*, &c.

Col. 1436. Nonnulli mss. *qui nostrorum remigiis unomorum*.

Ibid. F. Quidam mss. *voluntas abstulit*. Sed familiare est librariis scriptoribus, ut promiscua voluntatem pro voluptate scribant & contra.

Col. 1438. D. Edit. & pauci mss. *quicumque non confitetur*: alii plures ac probatiores, *quicumque spiritus*, &c.

Col. 1442. A. Mss. aliquot, *nox est hujus diei vita*.

Col. 1444. E. Rom. edit. *in societatis concordiam coaluerunt*.

Col. 1448. A. Mss. nonnulli, *& in opprobrium operis juxta mandatur*.

Col. 1449. C. Quidam mss. *excussa fructuum vice floris*, &c.

Col. 1450. F. Rom. edit. *in Ecclesia posse salvari*.

Col. 1454. F. Mss. aliquot, *dulciore musto voluptatum suavitatem*, &c.

Col. 1457. A. Nonnulli mss. *ipsu per fermentum*.

Col. 1472. D. *Vel anima ecclesiastica*, ultima dictio in Rom. edit. fuerat amputata.

Col. 1473. E. Rom. edit. *cui odor aeris*: melius aliæ ac mss. *cui odor aeris*; taxatur enim superbum divitis fastidium, qui naturalem aeris suavitatem adscititiis odoribus corrumperent.

Col. 1476. A. Eadem edit. *generatione Enoch secundum Lucam ponitur, qui raptus est*.

Col. 1477. A. Vet. edit. *resurgentium Ecclesia, & sanctis ejus*. mss. *resurgentium Ecclesia & sanctis ejus*: Rom. edit. *resurgentium sancti ejus*.

Col. 1478. F. Mss. aliquot, *supra illorum fundamentum*.

Col. 1481. C. Rom. edit. *qui se ad vetera studia ana reflexit*.

Col. 1482. B. Nonnulli mss. *si bonis consulat*: quidam etiam, *si bene consulat*. Neutrum satis commode.

Col. 1488. A. Pauci mss. *Patrem & Filium & Spiritum sanctum confitetur*.

Ibidem. B. Mss. aliquot, *in quo necessitas non est vendicanda*.

Col. 1492. B. Quidam mss. *nobilitatis vigente dignitate sublimis*: alii nonnulli, *nobilitatis ingenuitate sublimis*.

Col. 1495. F. Mss. non pauci, *sed generaliter unus Deus*.

Col. 1496. D. Mss. aliquot, *ut inoffenso vestiora felices obsequia*, &c.

Col. 1497. B. Iidem mss. *ne transversariis gressibus*.

Col. 1498. E. Mss. aliquot, *nec adulteres imaginem regis* .... *impiam commutationem suscipiens*.

Col. 1499. D. Edit. *metandorum limites*. Et infra, *non spatia metiretur*. Mss. *metandorum* .... *metaretur*.

Col. 1500. F. Rom. edit. *maturioribus sarmentis quasi brachiis*.

Col. 1501. B. Eadem edit. *Spiritusque sanctus in hoc carcereum corpus infusus, velut in altius demissus terrarum scrobes, aqua*, &c.

Col. 1502. C. Mss. aliquot, *abolere videntur, ustutos ita esse debere, sicut Christi simplex spiritus*.

Col. 1507. E. Edit. *& omnes formas virtutis*: mss. *& omnes virtutes*.

Col. 1508. E. Mss. nonnulli, *inveniet pacem super terram*.

Col. 1509. C. Edit. & pauci mss. *non meminit pressura. Et subjecit*: alii magno numero, ut nos in textu.

Col. 1511. B. Vet. edit. cum plerisque mss. *timere non debet, sed optare*. Rom. cum aliis, *timere debet, & optare*.

Col. 1517. D. Vet. edit. *consequentia declarant*: Rom. *connexu declarant*: mss. *scriptura declarat*.

Col. 1527. E. Edit. *hominet triumphatores*. mss. *hom nes triumphare*; sed in quibusdam omittuntur sequentes duæ voces, *crux Domini*.

Col. 1529. A. mss. non pauci, *de passione discedat*.

Col. 1539. E. Corb. solus, *manum adhibere minoribus*: cui lectioni maxime favent sequentia, *sed vade .... ad persecutores*.

Col. 1540. D. mss. aliquot, *ut speciem bonis*, &c.

Col. 1541. O. Rom. edit. *qui fuerant ingressi in castellum cum Domino*.

Col. 1543. A. Non pauci mss. *capitur appetitus, sed repugnantis*, &c.

Ibidem. D. Edit. *& obstructis erant sepa parietibus*: mss. *& constructis erunt*, &c.

Col. 1544. E. Edit. *intra conclave visitantur*.... *convenerunt*, Amerb. *convenerint*, mss. magno consensu nobiscum faciunt, nisi quod legitur in nonnullis .... *recusantur*, *ut fortiores* .... *convenirent*.

ERRATA.

In Textu.

COl. 21. C. postquàm secuta, *lege* post quam secuta.

Col. 35. A. finistis, *l.* finitis.

Col. 108. D. diximus quam naturam, *l.* diximus quæ volatilia quam naturam.

Col. 146. A. quas psalmavit, *l.* quas plasmavit.

Col. 185. A. sua præferat, *l.* sua non præferat.

Col. 513. D. veniretur, *l.* inveniretur.

Col. 607. B. emisisset in cor, *l.* se misisset in cor.

Col. 608. C. alienigenæ non fœnerabis, *l.* alienigenæ fœnerabis.

Col. 635. B. veniret in terra, *l.* veniret in terras.

Col. 651. D. utique à tu, *l.* utique à fœtu.

Col. 735. lin. 45. anni CCCXCIII. *l.* anni CCCXCVII.

Col. 768. A. omne genu figant. *l.* omnes genu figant.

Col. 941. F. naves Tharsis, *l.* naves in Tharsis.

Col. 972. B. simplicitatis animantia spiritale, *l.* simplicitatis spiritale.

Col. 1011. D. tale, inquit, & sexaginta sex, *l.* sexaginta, inquit, & sex.

Col. 1261. B. Evangelistæ secundùm Johannem, *l.* Evangelistæ Johannis.

Col. 1345. F. Et egressus est, *l.* Et regressus est.

Col. 1566. F. comparticipes nos, *l.* compotes nos.

In Margine.

Col. 737. circ. an. 581. *l.* non ultra an. 590.

Col. 765. an. 381. *l.* post an. 391.

In Notis.

Col. 38. Nota e. consarcinaras, fuerint, *l.* consarcinarat, per omnem fere terram fuerint .... Vallestria

Col. 105. syllepsis, *l.* ellipsis.

Col. 342. e. excepta Rom. in qua. *l.* exceptis ultimis Paris. in quibus

Col. 366. c. edit. Rom. *l.* edit. quædam Paris.

Col. 417. a. *delenda hæc verba*, & paulo infra affectus.

Col. 465. c. nihil ei novum superfluum. *l.* nihil ei superfluum.

Col. 484. c. Rom. edit. *l.* edit. quædam Paris. item, d. Rom. edit. *l.* eædem edit. & secundo versu *dilectum reservat* l. .. *resolvat*.

Col. 518. a. Rom. edit. contraxit. *l.* edit. ult. Paris.

Col. 549. b. Edit. omnes, *l.* Edit. vet. *ac deleta parenthesi post verbum* veniamus *scribe*, Rom. edit. Igitur hinc ad convivia, &c.

Col. 621. b. voces *& Rom. rejice* post Gill.

Col. 622. b. punire, *l.* punisve

Col. 627. a. subjungit Rom. *l.* subjungunt quædam Paris. & idem b. favillâ. Eadem Rom. *l.* favillâ. Paris. quædam, &c.

Col. 758. a. cap. 80. *l.* cap. 8.

FINIS.

PARISIIS, Excudebat JOHANNES BAPTISTA COIGNARD, Regius Typographus, ac Bibliopola ordinarius, viâ S. Jacobi, sub Bibliis aureis, 1686.

